LIETUVIŲ
ENCIKLOPEDIJA

PENKTAS TOMAS

DIEVAS — EPUŠIS

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS LEIDYKLA

Lietuvių Enciklopedijos redaktoriai:

Antanas Bendorius, Pranas Čepėnas, Juozas Girnius, Vincas Maciūnas, Jonas Puzinas

Kalbą taisė ir paskutinę korektūrą žiūrėjo P. Būtėnas

LE teisės patarėjas — C. J. Kalinauskas

Šiame tome raidę *D* redagavo J. Girnius, raidę *E* — J. Puzinas

Printed in USA 1955

LE leidėjas — Juozas Kapočius
Spausdinta nuosavoje spaustuvėje
LE foto darbus atliko Daumantas Čibas
LE nugarėlę ir emblemą darė dail. J. Steponavičius
Technikinė priežiūra ir laužymas — K. Simanavičius
LE tekstus linotipu rinko Petras Pilka
Leidyklos ir redakcijos adresas:
366 West Broadway, South Boston 27, Mass., USA

V TOME RAŠIUSIEJI SKYRIŲ REDAKTORIAI IR BENDRADARBIAI

Aistis, Jonas, dr.
Ališauskas, Kazys, ats. plk. (karo skyriaus redaktorius)
Alminas, Kazys, dr. prof.
Alseika, Vytautas (filmas)
Andrius, Juozas, ats. plk. (kartografija ir geodezija)
Ašoklis, Zenonas, dr.
Avižonis, Konstantinas, dr. prof. (Rusijos ir Lenkijos istorija)
Balčiūnas, Jurgis, dr.
Balys, Jonas, dr. prof. (tautosakos ir tautotyros skyriaus redaktorius)
Baltinis, Andrius, kun. dr.
Barėnas, Kazimieras
Bendorius, Antanas (geografijos skyriaus redaktorius)
Bieliauskas, Vytautas, dr. prof. (psichologijos skyriaus redaktorius)
Binkis (Binkevičius), Edmundas, inž.
Biržiška, Vaclovas, prof. (straipsniai parašyti, jam dar dirbant LE)
Blekaitis, Jurgis (slavų literatūra, teatras)
Brazaitis, Juozas, prof.
Burkus, Jonas, kun.
Būtėnas, Petras
Butkys, Česlovas, prof.
Celiešius, P., kun. dr.
Čepėnas, Pranas (naujųjų amžių istorijos skyriaus redaktorius)
Čipkus, Alfonsas (visuotinė literatūra)
Čyvas, Matas, kun. dr.
Damušis, Adolfas, dr. doc. (cheminės technologijos skyriaus redaktorius)
Dargis, Leonardas
Deksnys, A., kun.
Doniela, V.
Drąsutis, Pranas, inž.
Gaida, Pranas, kun. dr.
Gaidžiūnas, B.
Gaučys, Povilas (ispanų ir portugalų literatūra)
Gidžiūnas, Viktoras, O.F.M., kun. dr.
Gimbutas, Jurgis, dr. inž. (statybos skyriaus redaktorius)
Gimbutienė, Marija, dr.
Girnius, Antanas, inž.
Girnius, Juozas, dr. (filosofijos skyriaus redaktorius)
Grabauskas, J.
Grauslys, Bernardinas, O.F.M., kun. dr.
Gudelis, Martynas
Gujėnas, Stasys
Gustaitis, Antanas
Gutauskas, Jonas, kun. dr.
Ivinskis, Zenonas, dr. prof. (Lietuvos istorijos ligi 1600 m. skyriaus redaktorius)
Izbickas, Vytautas, inž.
Jakštas, Juozas, dr. prof. (viduramžių istorijos skyriaus redaktorius)
Jameikis, Mečys
Jasaitis, Domas, dr. (medicinos skyriaus redaktorius)
Jasaitis, Viktoras, dr.
Jovydis, K.
Jucaitis, Pranas, dr. prof. (chemijos skyriaus redaktorius)
Jurskis, Alfonsas, inž. doc. (elektrotechnikos skyriaus redaktorius)
Kačinskas, Jeronimas
Kačinskas, Leonas
Kairys, Steponas (farmacinė chemija)
Kanauka, Vincas, dr. prof.
Kardelis, Jonas (Kanados lietuviai)
Karys, Jonas K. (numizmatika)
Keturakis, Andrius, adv. (sporto skyriaus redaktorius)
Keturakis, Bronius
Klimas, Antanas
Kolupaila, Steponas, prof. (hidrologijos ir hidrografijos skyriaus redaktorius)
Končius, Ignas, prof. (fizikos skyriaus redaktorius)
Kriščiukaitis, Kazys, doc. (urbanistika)
Krivickas, Domas, dr. prof. (teisės skyriaus redaktorius)
Kulbokienė, Veronika (Vilniaus kraštas)
Kuprionis, Jonas, doc.
Kviklys, Bronius
Landsbergis, Algirdas (anglosaksų literatūra)
Laucevičiūtė, Aleksandra (menas)
Leonas, Jonas
Lingis, Juozas (skandinavų kraštai)
Liuima, A., S. J., prof.
Maceina, Antanas, dr. prof.
Maciūnas, Vincas, dr. prof. (lietuvių literatūra)
Malėnas (Malinauskas), Ignas, adj.
Manelis, Pranas, kun. dr. prof.
Marijošius, Vytautas
Masaitis, Česlovas, prof. (astronomija)
Matyckas, Jonas, prof.
Mažeika, Povilas, dr. (okeanografija ir jūrininkystė)
Mažiulis, Antanas (etnografijos skyriaus redaktorius)
Merkis, K.
Meškauskas, Juozas, dr. prof.
Mockus, Kazys
Musteikis, Antanas (sociologijos skyriaus redaktorius)
Nagys, Henrikas, dr. (latvių ir vokiečių literatūra)
Narkeliūnaitė, Salomėja
Nauburas, Martynas (M. Lietuva bei Klaipėdos kraštas)
Naujokaitis, Pranas
Ostrauskas, Konstantinas (muzika)
Padalis, Pranas, dr. prof.

Padolskis, V., vyskupas
Pajaujis, Juozas, dr. prof. (ekonomikos skyriaus redaktorius)
Paplėnas, Jonas, dr.
Pauliukonis, Pranas
Pažemeckas, Juozas, adj. (finansų mokslas ir bankai)
Penikas, D.
Petraitis, Vytautas, inž., adjunktas
Plateris, A.
Povilaitis, Bronius, dr. prof. (žemės ūkio skyriaus redaktorius)
Prunskis, Juozas, kun. dr. (žurnalistikos skyriaus redaktorius)
Puzinas, Jonas, dr. prof. (proistorės skyr. redaktorius)
Rapšys, J., plk.
Rauchas, J.
Rauktys, Juozas, prof. (botanika, miškininkystės skyriaus redaktorius)
Regelis, K., prof. (botanika)
Reklaitis, Povilas, dr. (menas)
Repšys, Albinas
Ričkauskas, Jurgis
Rimašauskas, Jonas (lietuvių tautos martirologija)
Rimšelis, Viktoras, M.I.C., kun. dr.
Rūgis, Jonas, inž.
Rūkštelė, Antanas
Rukuiža, Antanas, doc.
Ružancovas, Aleksandras
Saldukas, Ignas, dr. (geofizika)
Saldukienė, Birutė
Salys, Antanas, dr. prof.
Semėnas, A. inž.
Skardžius, Pranas, dr. prof. (kalbotyros skyriaus redaktorius)
Skipitis, Rapolas
Sodaitis, Juozas
Stanka, Vladas, prof.
Stankus, Steponas, dr.
Stočkus, Bronius
Sušinskas, Alfonsas, kun.
Sužiedėlis, Simas, adj.
Šapoka, Adolfas, dr. prof. (Lietuvos istorija)
Šidlauskaitė, Agota, dr.
Šidlauskas, Kazys, dr. (konstitucinė teisė)
Tamošaitienė, Anastazija
Tamošaitis, Antanas, dail. (lietuvių liaudies menas)
Tininis, Juozas
Trumpa, Vincas
Ujedinovas, B.
Vaišnora, Juozas, M.I.C., kun. dr. (katalikų teologijos skyriaus redaktorius)
Vaitiekūnas, Vytautas
Valukonis, Jonas
Vasys, Antanas, dr. (padedamieji istorijos mokslai)
Vėbra, Juozas, dr. prof.
Vengris, Jonas, dr. prof.
Vizgirda, Viktoras, dail. (lietuviai menininkai)
Zundė, Pranas, inž. (Vokietijos lietuviai)
Žalalis, Klemensas, O.F.M., kun. dr.
Žilevičius, Juozas, L. M., prof. (muzikos skyriaus redaktorius)
Žymantas, Stasys, prof.
Žiūraitis, Tomas, O. P., kun.
Foto: V. Augustinas, K. Daugėla, J. Gimbutas, S. Kolupaila

V TOMO SVARBESNIEJI STRAIPSNIAI

Dievas (P. Skardžius, kun. V. Rimšelis)
Dievo karalystė (vysk. V. Padolskis)
Dievo teismas (Z. Ivinskis)
Dievukai (A. Tamošaitis, D. Čibas)
Diferencialinis skaičiavimas (J. Valukonis)
Difteritas (D. Jasaitis)
Dignitoriai (A. Šapoka)
Dikra (Z. Ivinskis)
Diktatūra (K. Šidlauskas)
Dillingeno lietuviai (D. Penikas, J. Rauchas)
Dilthey (J. Girnius)
Dimstipatis (A. Salys)
Dinama (V. Petraitis)
Diokletianas (J. Jakštas)
Dionisas (J. Tininis)
Diplomatika (A. Vasys)
Dirvožemis (Br. Povilaitis)
Disidentai (A. Šapoka)
Dysna (Z. Ivinskis, S. Kolupaila)
Disunitai (A. Šapoka)
Dizenterija (D. Jasaitis)
Dlugosz (Z. Ivinskis)
Dniepras (S. Kolupaila, Z. Ivinskis)
Dobužinskis Mstislavas (J. Girnius)
Dogma (kun. V. Rimšelis)
Domaševičius Andrius Jonas (Vc. Biržiška)
Domininkonai (kun. T. Žiūraitis)
Donas (S. Kolupaila)
Donelaitis (Vc. Biržiška, J. Brazaitis)
Donne John (A. Čipkus)
Don Žuanas (J. Aistis)
Dora (kun. A. Baltinis)
Dorinis auklėjimas (kun. J. Gutauskas)
Dörverdeno lietuviai (S. Narkeliūnaitė)
Dostojevskij (A. Maceina)
Dovydaitis Pranas (S. Sužiedėlis)
DP (V. Alseika)
Drabužis (A. Mažiulis, J. Puzinas, A. Tamošaitienė)

Drama (J. Blekaitis)
Draugas (P. Skardžius, A. Šapoka)
Drebulė (J. Rauktys, A. Rukuiža)
Drėgmė (A. Bendorius)
Driežų Sąjunga Z. Ivinskis)
Drugys (D. Jasaitis)
Druja (Z. Ivinskis)
Drūkšiai (S. Kolupaila)
Druska (E. Binkis, J. Puzinas, Z. Ivinskis)
Druskininkai (S. Kolupaila)
Dubysa (S. Kolupaila, Z. Ivinskis)
Dubysos sutartys (Z. Ivinskis)
Dujos (Pr. Jucaitis)
Dūkštas (V. Kulbokienė)
Dumas (A. Čipkus)
Dūmtraukis (J. Gimbutas)
Dunojus (S. Kolupaila)
Duns Scotus (kun. B. Grauslys)
Duona (J. Vėbra, A. Mažiulis)
Durbės kautynės (Z. Ivinskis)
Dürer (A. Laucevičiūtė)
Durys (J. Gimbutas, A. Tamošaitis)
Durpynai (J. Vengris, K. Regelis)
Dusburg (Z. Ivinskis)
Dusetos (A. Mažiulis, K. Jovydis)
Dvaras (K. Avižonis)
Dvarų archyvai (Z. Ivinskis)
Dvasia (A. Baltinis)
Dvasininkas (P. Skardžius, kun. M. Čyvas)
Dvasininkai senovės lietuvių religijoje (Z. Ivinskis)
Dvasių kultas (J. Balys)
Dvylikos tonų sistema (J. Kačinskas)
Dvilypės žvaigždės (Č. Masaitis)
Dvyniai (D. Jasaitis)
Dviratis (K. Merkis)
Dvořak (K. Ostrauskas)
Dzūkai (A. Salys, A. Mažiulis, A. Bendorius)
Dzūkija (A. Bendorius)
Džazas (K. Ostrauskas)
Džengiskanas (J. Jakštas)
Džiaugsmas (V. Stanka)
Džiova (D. Jasaitis)
Džiovinimas (J. Grabauskas, A. Damušis)
Edda (J. Lingis)
Edukacinė komisija (S. Sužiedėlis)
Edukcija (A. Šapoka)
Edvardas (J. Jakštas ir Pr. Čepėnas)
Egiptas (A. Bendorius, J. Jakštas, A. Mažiulis, K. Ostrauskas, J. Puzinas, A. Salys)
Eglė (J. Rauktys)
Eglės pasaka (J. Balys)
Eglynai (A. Rukuiža)
Egzegezė (vysk. V. Padolskis ir kun. Klemensas Žalalis)
Egzekucija (A. Šapoka)
Egzekucija dvarų (A. Šapoka)
Egzistencializmas (J. Girnius)
Egzogamija (J. Balys)
Egzulantai (A. Šapoka)
Eichstätt lietuviai (Pr. Zundė ir kun. Pr. Manelis)
Eidivydas (Z. Ivinskis)
Eiguliai (J. Puzinas)
Eilėdara (V. Maciūnas)
Eiliuotinė Livonijos kronika (Z. Ivinskis)
Eismas ir jo reguliavimas (J. Matyckas)
Ekologija (K. Regelis ir A. Musteikis)
Ekonomijos (Pr. Padalis)
Ekonomika (J. Paplėnas)
Ekonominė politika (S. Stankus)
Ekonominis liberalizmas (J. Paplėnas)
Ekskursija (A. Bendorius ir S. Kolupaila)
Ekspektatyva (A. Šapoka)
Eksportas (S. Stankus)
Ekspresionizmas (P. Reklaitis, K. Ostrauskas ir H. Nagys)
Ekstazė (kun. P. Gaida)
Ekstradicija (V. Stanka)
Ekvadoras (A. Bendorius, P. Gaučys)
Elbingas (A. Bendorius, Z. Ivinskis)
Elbingo žodynėlis (A. Salys)
Elekcija (A. Šapoka)
Elekciniai seimai (A. Šapoka)
Elekciniai seimeliai (A. Šapoka)
Elektra (A. Jurskis)
Elektrifikacija (V. Petraitis)
Elektrinė (Pr. Drąsutis)
Elektrinė krosnis (A. Jurskis)
Elektroforinė mašina (A. Jurskis)
Elektromagnetinė banga (A. Jurskis)
Elektronas (A. Damušis)
Elektronika (A. Jurskis)
Elektroninė valentingumo teorija (P. Jucaitis)
Elektroniniai muzikos instrumentai (A. Jurskis)
Elektroninis mikroskopas (V. Petraitis)
Elektroninis vamzdelis (A. Semėnas)
Elektros laukas (V. Petraitis)
Elektros matavimo aparatai (A. Jurskis)
Elektros potencialas (A. Jurskis)
Elektros variklis (V. Petraitis)
Elektros varža (V. Petraitis)
Elektros vienetai (V. Petraitis)
Elektrovaros jėga (V. Petraitis)
Elementorius (I. Malėnas)
Eleusinės misterijos (J. Tininis)
Elevatorius (J. Gimbutas)
Elisonas (A. Mažiulis)
Elitas (A. Musteikis)
Elizabeth lietuviai (J. Žilevičius)
Elta (V. Alseika)
Emalė (A. Damušis, A. Tamošaitis, P. Reklaitis, J. Puzinas)
Emancipacija (A. Musteikis)
Emigracija (A. Musteikis)
Empirizmas (J. Girnius)
Emulsija (A. Damušis)
Enciklika (M. Čyvas)
Enciklopedija (P. Skardžius)
Endokrinologija (D. Jasaitis)
Endzelīns (A. Salys)
Enghadien d' (V. Trumpa)
Enzimai (A. Damušis)
Epas (J. Brazaitis)
Epidermė (J. Rauktys)
Epilepsija (D. Jasaitis)

V TOMO STRAIPSNIŲ AUTORIŲ PARAŠŲ SANTRUMPOS

A. B. — A. Bendorius
A. Blt. — kun. A. Baltinis
A. Č. — A. Čipkus
A. D. — kun. A. Deksnys
Ad. D. — A. Damušis
Ag. Š. — A. Šidlauskaitė
A. J. — A. Jurskis
A. Kl. — A. Klimas
A. Kt. — A. Keturakis
A. L. — A. Landsbergis
A. Lc. — A. Laucevičiūtė
A. Lm. — kun. A. Liuima
A. Mc. — A. Maceina
A. Mst. — A. Musteikis
A. Mž. — A. Mažiulis
A. Plt. — A. Plateris
A. Rkš. — A. Rūkštelė
A. Rkž. — A. Rukuiža
A. Ržc. — A. Ružancovas
A. S. — A. Salys
A. Smn. — A. Semėnas
A. Š. — A. Šapoka
Anast. Tm. — A. Tamošaitienė
A. Tm. — A. Tamošaitis
A. Vs. — A. Vasys
B. Gdž. — B. Gaidžiūnas
B. Grls. — kun. B. Grauslys
Br. Kt. — B. Keturakis
Br. P. — B. Povilaitis
B. St. — B. Stočkus
Č. M. — Č. Masaitis
D. Js. — D. Jasaitis
D. Kr. — D. Krivickas
D. Pn. — D. Penikas
E. Bnk. — E. Binkis
H. N. — H. Nagys
I. M. — J. Malėnas
J. A., J. Ast. — J. Aistis
J. B. — J. Balys
J. Bl. — J. Blekaitis
J. Blč. — J. Balčiūnas
J. Brz. — J. Brazaitis
J. G. — J. Girnius
J. Gbt. — J. Gimbutas
J. Grab. — J. Grabauskas
J. Gut. — kun. J. Gutauskas
J. J. — J. Jakštas
J. K. — J. Kardelis
J. Kč. — J. Kačinskas
J. K. K. — J. K. Karys
J. Kp. — J. Kuprionis
J. L. — J. Leonas
J. Lng. — J. Lingis
J. Mšk. — J. Meškauskas
J. Mtc. — J. Matyckas
J. P. — J. Puzinas
J. Pl. — J. Paplėnas
J. Pr. — kun. J. Prunskis
J. Pžm. — J. Pažemeckas
J. Rch. — J. Rauchas
J. Rg. — J. Rūgis
J. Rkt. — J. Rauktys
J. T., J. Tn. — J. Tininis
J. V. — kun. J. Vaišnora
J. Vbr. — J. Vėbra
J. Vlk. — J. Valukonis
J. Vng. — J. Vengris
J. Ž. — J. Žilevičius
K. Al. — K. Ališauskas
K. Avž. — K. Avižonis
K. Br. — K. Barėnas
K. Jv. — K. Jovydis
K. Kr. — K. Kriščiukaitis
K. Mck. — K. Mockus
K. Mrk. — K. Merkis
K. O. — K. Ostrauskas
K. Rg., K. Rgl. — K. Regelis
K. Š. — K. Šidlauskas
Kl. Ž., K. Žl. — kun. Žalalis
M. Č. — kun. M. Čyvas
M. Gbt. — M. Gimbutienė
M. Jm. — M. Jameikis
M. Nb. — M. Nauburas
P. C. — kun. P. Celiešius
P. Č. — P. Čepėnas
P. Dr. — P. Drąsutis
P. Gč. — P. Gaučys
P. Gd. — kun. P. Gaida
P. Jc. — P. Jucaitis
P. Mžk. — P. Mažeika
P. Rkl. — P. Reklaitis
Pr. M. — kun. P. Manelis
Pr. P. — P. Padalis
Pr. Z. — P. Zundė
P. S. — P. Skardžius
R. Skpt. — R. Skipitis
S. K. — S. Kolupaila
S. N. — S. Narkeliūnaitė
S. St., S. Stn. — S. Stankus
S. Suž. — S. Sužiedėlis
T. Žr. — kun. T. Žiūraitis
V. Aa. — V. Alseika
Vc. B. — Vc. Biržiška
V. Dn. — V. Doniela
V. Gdž. — kun. V. Gidžiūnas
Vyt. B. — V. Bieliauskas
V. Izb. — V. Izbickas
V. Js. — V. Jasaitis
V. Klb. — V. Kulbokienė
V. Kn. — V. Kanauka
V. Mc. — V. Maciūnas
V. Mrj. — V. Marijošius
V. Pd. — vysk. V. Padolskis
V. Ptr. — V. Petraitis
V. Rmš. — kun. V. Rimšelis
V. St. — V. Stanka
V. Trp. — V. Trumpa
V. Vt. — V. Vaitiekūnas
V. Vzg. — V. Vizgirda
Z. I. — Z. Ivinskis

a. = amperas
a. = amžius
a = aras (100 m^2)
admin. = administracija, -inis
adv. = advokatas
agr. = agronomija, agronomas
ags. = anglo saksų
a. j. = arklio jėgų
akad. = akademija, -iškas, -inis
ALT = Amerikos Lietuvių Taryba
am. = amerikiečių, -tiškai, amerikonizmas
anat. = anatomija
angl. = anglų, -iškai
apyg. = apygarda
aps. = apskritis
aram. = aramėjų, -iškai
aritm. = aritmetika
arkiv. = arkivyskupas
asist. = asistentas
astr. = astronomija, astronomas
at. sv. = atominis svoris
augšt. = augštaičiai, -ių, -tiškai
b = baras, meteorologinis vienetas
BALF = Bendrasis Amerikos Lietuvių Fondas
bat. = baterija (artilerijoje ir elektrotechnikoje)
batl. = batalionas
baud. = baudžiamasis
bendr. = bendradarbis,-iavo
biblt. = biblioteka, -inis
biogr. = biografija, -inis
bot. = botanika, -as
brb. = barbarizmas
brig. = brigada
BRT = brutto registrinių tonų
BS = (Lietuvos) Baudžiamasis Statutas
buv. = buvęs, -usi
b-vė = bendrovė
bžk. = bažnytkaimis
bžn. = bažnyčia
C^0 = Celsijaus laipsnis
cb = centibaras
cg = centigramas
ch. = chemija, -inis
CJC = Codex Juris Canonici
cm = centimetras
cm^2 = kvadratinis centimetras
cm^3 = kubinis centimetras
Co = Company-kompanija
ct. = centas
ctr. = centneris
D. = Didysis, -oji
d. = diena, dienos
db = decibaras
dek. = dekanas
dept. = departamentas, -to
deš. = dešinysis
dg = decigramas
dienr. = dienraštis
dipl. = diplomas, -inis, -uotas
dir. = direktorius
div. = divizija, -os
D. L. K. = Didysis Lietuvos Kunigaikštis
D. L. K-ja = Didžioji Lietuvos Kunigaikštija
dm = decimetras
dm^2 = kvadratinis decimetras
dm^3 = kubinis decimetras
DM = Deutsche Mark, Vokietjos markė
doc. = docentas
dol. = doleris
Dr., dr. = daktaras
dr-ja = draugija
ds. = daugiskaita
dv. = dvaras
dz. = dzūkų, -iškai
egip. = egiptiečių, -iškai
egz. = egzempliorius, -iai
elekt. = elektrotechnika
e. o. = ekstraordinarinis
est. = estų, -iškai
ev. = evangelikas, -ų
ež. = ežeras
F^0 = Farenheito laipsnis
fak. = fakultetas
filos. = filosofija
filol. = filologija
fiz. = fizika
fnk. = finikiečių,- iškai
fot. = fotografija
g = gramas
g. = gimė
gen. = generolas
gen. ltn. = generolas leitenantas
geod. = geodezija
geogr. = geografija, geografas
geol. = geologija, geologas
geom. = geometrija
germ. = germanų, -iškai
gyd. = gydytojas
gimn. = gimnazija
gyv. = gyventojas
glžk. = geležinkelis
gr. = graikų, -iškai
gram. = gramatika, -inis
gst. = geležinkelio stotis
gub. = gubernija
gubern. = gubernatorius
h = valanda (astronomijoje; lot. hora „valanda")
ha = hektaras
hebr. = hebrajų, -iškai
hl = hektolitras
hm = hektometras

ide., ie. = indoeuropiečiai, -čių, -iškai
įgal. = įgaliojimas, įgaliotinis
įk. = įkurtas
ilg. = ilgumas, ilguma
iliustr. = iliustruoti, -avo, -acijos
imp. imperija
imper. = imperatorius
inst. = institutas
int., įt. = intakas (įtakas)
inž. = inžinerija, inžinierius
ir kt. = ir kita, -i, -os
IRO = International Refugee Organisation
ir t. t. = ir taip toliau
isp. = ispanų, -iškai
įst. = įsteigtas
išl. = išleido, išleista
išsp. = išspausdino, išspausdinta
išv. = išvertė, išversta
įšv. = įšventintas
it. = italų, -iškai
įv. = įvairus, -ūs
ižd. = iždininkas
JAV = Jungtinės Amerikos Valstybės
j. l. = jūros lygis
jotv. = jotvingų, -iškai
JT = Jungtinės Tautos
jur. = jurisprudencija (teisės mokslas), juristas
jūrm. = jūros mylia, jūrmylė
k. = kaimas; kalba
k. a. = kaip antai
kair. = kairysis
kan. = kanauninkas
kard. = kardinolas
karin. = karininkas
kat. = katalikas,
kav. = kavalerija, -os
kg = kilogramas
k-ja = kunigaikštija, kunigaikštystė
kl. = klasė
kleb. = klebonas
km = kilometras
km^2 = kvadratinis kilometras
km^3 = kubinis kilometras
kn. = knyga, -ų
kom. = komisija
komp. = kompozicija, -itorius
kpt. = kapitonas
Kr. g. = Kristui gimus, arba po Kr.
kt. = kiti, -ų, kitaip
ktm = kietmetris
kun. = kunigas
kunig. = kunigaikštis, -tė
kv = kvadratas, -inis
kW = kilovatas
kWh = kilovatvalanda
l = litras
laikr. = laikraštis
lat. = latvių,- iškai
leid. = leidinys, leidimas
liet. = lietuvių, -iškai
lyg. sv. = lyginamasis svoris
lit. = literatūra, -iškai
liut. = liuteronas, -ų
lot. = lotynų, -iškai
LRK = Lietuvos Raudonasis Kryžius
Lt. = Lietuvos litas
ltn. = leitenantas
LU = Lietuvos Universitetas
m = metras
m^2 = kvadratinis metras
m^3 = kubinis metras
m^3/sek. = kubinis metras per sekundę
m. = mirė; metai, -ais
M. = Mažasis, -oji
m. amž. = metų amžiaus
mag. = magistras
maks. = maksimumas, maksimalus
marš. = maršalas
mat. = matematika
mb = milibaras
med. = medicina, -os, medikas
mėn. = mėnuo
mėnr. = mėnraštis
metr. = metraštis
meteor. = meteorologija, -os, -inis
mg = miligramas
mil. = milionas
min. = minutė; ministeris
minim. = minimumas, minimalus
m-ja = ministerija
mjr. = majoras
mm = milimetras
m. m. = mokslo metai
mok. = mokytojas
msgr. = monsinjoras, it. monsignore
mst. = miestas
mstl. = miestelis
muz. = muzika, -inis, muzikas
N. = Naujasis, -oji, -ieji, -josios
N; nr. = N – numeris prieš skaičių, nr. – numeris po skaičiaus
Nepriklь. = Nepriklausomas, -oji
n. st. = naujasis kalendorinis stilius
NT = Naujasis Testamentas
nuo j. l. = nuo jūros lygio
observ. = observatorija, -os
okup. = okupuotas, okupacinis
ord. = ordinarinis
org. = organizacija, -acinis
orig. = originalus
p. = pietų, -inis
paliv. = palivarkas
pan., pn. = panašus, -iai
par. = parapija
parl. = parlamentas
pav. = pavardė
pavad. = pavadintas
ped. = pedagogija, -ika, -inis, -ogas
period. = periodinis
pėst. = pėstininkas, -ų
pf. = pfenigas
pietr. = pietryčių, pietų rytų
pietv. pietvakarių, pietų vakarų

pirm. = pirmininkas
pl. = platumas, platuma
PLB = Pasaulio Lietuvių Bendruomenė
plg. = palygink
plk. = pulkininkas
plk. ltn. = pulkininkas leitenantas
po Kr. = po Kristaus, Kristui gimus
p. p. = pėstininkų pulkas, -o
Pr. = Prūsų
pr., prc. = prancūzų, -iškai
prad. = pradinis, -ė
prel. = prelatas
prez. = prezidentas
prieb. = priebalsis
priel. prielinksnis
priem. = priemiestis
priev. = prieveiksmis
pris. adv. = prisiekęs advokatas
pr. Kr. = prieš Kristaus gimimą
priv. = privatus
priv. doc. = privatdocentas
prof. = profesorius
progimn. = progimnazija
prot. = protestantas, -ų
prov. = provizorius
provinc. = provincija, -os
psl. = puslapis
pvz. = pavyzdys, pavyzdžiui
q = kvintalas (100 kg)
R° = Réaumur'o laipsnis
r. = rytų, -inis
r. augšt. = rytų augštaičiai, -ių
rankr. = rankraštis
raš. = rašomasis, -oji
red. = redaktorius
ref. = reformatas, -ų
reik. = reikalai, -ų (ministerija)
RM = Reichsmark
rom. = romanų, -iškai
rotm. = rotmistras
rub. = rublis
S. = Senasis, -oji, -ieji, -osios
s. = sieksnis
sąj. = sąjunga
sąs. = sąsiuvinis
sąsk. = sąskaita, -os
savaitr. = savaitraštis
sd. = socialdemokratas, -ų
sek. = sekundė
sekr. = sekretorius
sem. = seminarija
sen. = senovės, -inis
sk. = skaityk; skyrius
skr. = sanskrito, -iškai
skv. = skaitvardis
sl. = slavų, -iškai
slapyv. = slapyvardis
sLE = senoji Lietuviškoji Enciklopedija
spaud. = spaudinys
s. st. = senasis kalendorinis stilius

ST = Senasis Testamentas
st. = stotis
stp. = santrumpa
str. = straipsnis
stud. = studentas
sūd. = sūduviai
suom. = suomių, -iškai
sv = svaras
svb. = svarbiausias, -ieji
sv. st. = svaras sterlingų
š. = šiaurės (žiemių), šiaurinis
šalt. = šaltinis
šv. = šventas, -asis
t = tona
t. = tomas
tarpt. = tarptautinis
techn. = technika
temp. = temperatūra, -os
teol. = teologija, -os
t. y. = tai yra
tp. = tolimesniuose puslapiuose
t. p. = tas pats
trm. = tarmybė, tarmiškai
tt. = tomai, tolimesnieji tomai
ukr. = ukrainiečių, -iškai
univ. = universitetas
UNO = United Nation Organisation
UNRRA = United Nations Relief and Rehabilitation Administration
urėd. = urėdija
USA = United States of America
V = voltas
W = vatas
v. = vakarų, -inis
v. augšt. = vakarų augštaičiai, -ių
vad. = vadinamas, -a
val. = valanda
vald. = valdyba, valdiškas
valst. = valstybė
VDU = Vytauto Didžiojo Universitetas
ved. = vedėjas
vert. = vertimas, vertėjas
vicepirm. = vicepirmininkas
vid. = vidutinis
vidur. = vidurinis
vyr. = vyriausias
virš. = viršininkas
vysk. = vyskupas
vl., vls. = valsčius
VLIK = Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas
vok. = vokiečių, -iškai
vs. = viensėdis
vsk. = vienaskaita
vt. = vietovė
Ž. = Žemasis, -oji
žr. = žiūrėk
ž. = žodis
žem. = žemaičiai, -iškai
žeml. = žemėlapis

žiemr.	= žiemryčiai
žiemv.	= žiemvakariai
žurn.	= žurnalas
ž. ū.	= žemės ūkis, -io
žuv.	= žuvininkystė
0	= geografinis laipsnis
′	= geografinė minutė
″	= geografinė sekundė
%	= procentas, nuošimtis
$	= doleris
¢	= JAV centas
§	= paragrafas
=	= yra lygu
( )	= santrumpos ar antriniai paaiškinimai
-	= brūkšnelis atstoja antraštinio žodžio dalį
—	= sintaksinis brūkšnys
’	= kablelis-vąšelis dešinėje raidės pusėje rodo, kad priešakinis priebalsis yra minkštas; apostrofas
<	= yra kilęs iš
>	= yra pavirtęs į
*	= tikrai galėjęs būti, bet dabar jau nebeišlikęs žodis ar jo lytis
ā,ē,ī,ō,ū	= ilgieji balsiai
^{3}1953	= tretysis 1953 metų leidinys
1918 II 16	= 1918 metų vasario šešioliktoji diena
X 1	= spalių mėnesio pirma, -ą diena, -ą
I pas. karas	= pirmasis pasaulinis karas
II pas. karas	= antrasis pasaulinis karas

D

Dievas yra bendras ide. pavadinimas: sen. indų d ē v á s, lot. d e u s (sen. lot. d e i u o s), galų asv. D ē v o - g n a t a, sen. airių d i a (km. d ē), sen. islandiečių T y r „Marsas" (iš germ. * t e i w a z), prūsų d e i w s, liet. d i e v a s, lat. d i e v s (iš * d e i v a s, plg. d e i v ė, sen. liet. d e i v o t a s, d e i v i l a s „dievaitis, stabas" ir kt.). Savo šaknies balsių kaitos laipsniu ide. * d e i w o s yra susijęs su dar senesniu dariniu * d j ē u s (sen. indų d y ā u s „dangus, dangaus dievas, diena", gr. Z e u s „vyriausias Olimpo dievas", iš pradžios irgi reiškęs „dangų", plg. Z e u s h y e i „Zeusas, t. y. dangus, lyja", taip pat lot. D i ē s p i t e r, D i ē s p a t e r „Jupiteris" ir kt.) ir iš pradžios veikiausiai buvo ne kas kita, kaip būdvardis, reiškęs „dangaus, danginis", tik ilgainiui, šiam būdvardžiui sudaiktavardėjus ir ėmus reikšti anksčiau „dangaus dievą", vėliau tik „dievą, deus", „dangaus" reikšmės atspalvis visai išblanko. Šią atmainą aiškiai dar rodo iš antrinio kamieno d i v- (plg. sen. indų d y ā u s, vs. km. d i v á s) sudarytas priklausomybinis būdvardis sen. indų d i v y á s „dangaus, danginis", gr. d ī o s (iš * d i w i o s) „dievinis, dieviškas" ir kt. Nors dabartinėse baltų kalbose * d e i v a s bereiškia tik „deus", bet iš jose išlikusių tam tikrų reminiscencijų matyti, kad šis žodis seniau galėjo turėti ir kitokesnę reikšmę. Pvz. apie Kristaus laikus baltų * d e i v a s buvo pasiskolintas suomių ir kitų jų giminiečių: suomių, vepsių t a i v a s „dangus", estų t a e v a s, t a i v a s „t. p." ir kt. Tariamas reikšmių skirtumas tarp baltų * d e i v a s „deus" ir suomių t a i v a s „dangus" šalia j u m a l a „dievas" veikiausiai aiškintinas tuo, kad skolinimo metu baltų * d e i v a s dar tebebuvo „dangus, dangaus dievas" ir buvo vienareikšmis su j u m a l a. Ilgainiui šie žodžiai, pagrečiui vartojami, galėjo būti savo reikšmėmis diferencijuoti: t a i v a s pamažu galėjo pradėti reikšti „dangų", o j u m a l a įgauti bendrą „dievo, dievybės" reikšmę. Toliau kaikurie mokslininkai (pvz. K. Muelenbachas, V. Maldonis ir kt.) senovinio baltų * d e i v o „dangaus" buvimo įrodymu laiko tokius latvių kalbos posakius kaip s a u l e i e t d i e v u (arba p i e d i e v a) „saulė leidžiasi". Bet J. Endzelynas, remdamasis estų posakiu p ä i w l ä t j u m a l a h e (estų j u m a l „dievas") „saulė leidžiasi", mano, kad lat. d i e v s posaky s a u l e i e t d i e v u (arba d i e v ā) iš tikrųjų esąs ne „dangus", bet „dievas, deus". Atrodo, kad ir tokiuose liet. posakiuose kaip j i s a i d i e v o p n u ė j o, t. y. numirė (Miroslavas) ir kt. d i e v o p veikiau reiškia „(nuėjo) pas Dievą", ne „anapus, į dangų"; plg. dar: j į j a u D i e v u l i s a t s i ė m ė, j i s p a s D i e v u l į n u k e l i a v o, n u ė j o, t. y. numirė. Bet mažiau abejotini tokie posakiai: d i e v u t r o b a s d e n g i a, t. y. jo trobos visai be stogų (Dusetos) ir j o n a m a i d a n g u m d e n g t a, t. y. jo stogai nuplyšę, jis neturi jokių namų (Dusetos, Tverečius). Čia d i e v a s ir d a n g u s yra jau visai artimos arba beveik tos pačios reikšmės. Galimas daiktas, kad tolimesni tiek liet., tiek latvių tautosakinės kalbos tyrinėjimai galės žymiai daugiau nušviesti šį dalyką.

Ką ide. * d e i w o s šalia * d j ē u s yra reiškęs pačioje pradžių pradžioje, dabar galime tik spėti. Daugumas kalbininkų mano, kad ide. * d e i w - o - yra balsiu **u** išplėsta šaknis * d e i - „šviesti, švitėti", plg. Homero d e e l o s „matomas" (iš * d e j e l o s), d e a t o „videbatur" ir tt. Kaikurie kiti kalbininkai (pvz. G. S. Hopkins) yra mėginę įrodinėti, kad ide. * d e i w o s tebuvęs „dangus" ir nieko bendro neturėjęs su šviesa, tačiau jų įrodymai nėra kaip reikiant pagrįsti ir suderinti su istoriniais ide. kalbų duomenimis.

A. Debrunner-J. Wackernagel Altind. Gramm. III 219 tt.; *Walde-Pokorny* Vergl. Wb. II 772 tt.; *Walde-Hofmann* Lat. etym. Wb. I 356; *G. S. Hopkins*, Ide. * d e i w o s and Related Words 1932; *K. Muelenbach-J. Endzelin* Lett.-deutsches Wb. I 485 t.; *V. Thomsen* Samlede afhandlinger 1931; *A. Sennas* Keleto Dievo pavadinimų etimologija, Soter, 1927. *P. S.*

I. P r i g i m t i n i s D. p a ž i n i m a s. 1. D. p a ž i n i m o g a l i m y b ė. Kaip kiekviename pažinime yra klausimai, ar yra atitinkamas daiktas ir kas jis yra, taip ir D. pažinime yra du momentai: D. esmė ir jo buvimas. D. pažinimas pradžioje yra labai netobulas. Jo esmė rišama su bendrąja būties sąvoka, kur D. suprantamas kaip augščiausia būtis, kurią reikia gerbti.

šią D. sąvoką turi kiekvienas žmogus, nors ir jokių mokslų nesimokęs. Pažinti D. kaip pasaulio kūrėją ir jo valdytoją reikalauja iš proto gilesnio įžvelgimo. Gi turėti supratimą apie D. kaip nelygstamą būtį, turinčią buvimą iš savęs, reikia protui gilaus filosofinio išsilavinimo. Šie trys D. pažinimo tarpsniai yra vienos ir tos pačios D. sąvokos tobulėjimo žmogaus prote laipsniai, kuriuose D. mums atsiskleidžia, kaip augščiausioji, visagalė, amžinoji, dvasinė būtis, iš savęs turinti buvimą, kuri yra visos kūrinijos ir jos buvimo priežastis, jos veikimo pradžia ir galutinis tikslas.

Žmogiškajam protui galimybę pažinti D. neigia agnosticizmas, kuris laiko D. atsiskleidžiant žmogui ne per loginį Jo pažinimą, bet tik per moralinį bei jausminį pergyvenimą, ir fideizmas su tradicionalizmu, kuris teigia vieninteliu D. pažinimo keliu esant Apreiškimą ir žmogiškąją tradiciją, galiausiai atsiremiančią į Apreiškimą. Kad D. buvimą prigimtine žmogaus proto šviesa galima pažinti, Kat. Bažnyčia yra paskelbusi katalikiška dogma, kurią tikintieji turi išpažinti dieviškuoju tikėjimu kaip apreikštą paties D. tiesą. Vatikano visuotinė santaryba nutarė, kad D. tikrai galima pažinti prigimtine žmogaus proto šviesa iš sukurtųjų daiktų (Denc. 1785). Ta pati visuotinė santaryba yra paskelbusi nuo Bažnyčios atskyrimą tiems, kurie tvirtintų ,kad iš sukurtųjų daiktų negalima pažinti žmogaus proto šviesoje vieno ir tikrojo kūrėjo Dievo (Denc. 1806). Šv. Raštas taip pat tvirtina, kad matomasis pasaulis liudija žmogaus protui apie pirmosios priežasties buvimą. „Kas jame neregima, jo amžinoji galybė ir dievystė, tai nuo pat pasaulio įkūrimo galima matyti proto šviesa iš padarytųjų dalykų (Rom. 1, 20). Plg. taip pat Išm. 13, 1—9. Bažnyčios Tėvai dažnai irgi labai aiškiai moko, kad žinia apie Dievo buvimą gaunama beveik savaime iš sukurtųjų daiktų pažinimo. Bažnyčios Tėvai šį D. pažinimą vadino lengvą ir aiškų, nes jo tikrumui nėra būtinai reikalingi moksliniai išvedžiojimai ir filosofiniai įrodymai tikrąja prasme. Tačiau D. buvimą galima įrodyti ir moksliškai filosofiniais išvedžiojimais, — atseit, gauti tikrą išvadą apie D. buvimą iš teisingo ir tikslaus protavimo pagal loginį sąvokų ir sprendimų ryšį. Šiuo klausimu Bažnyčios mintis labai aiški. Jau XIV a. buvo pasmerkta Mykolo De Ultricuria tvirtinimai, neigiantieji Dievo įrodymų pagrindą — priežastingumo principą (Denc. 554—570). Vėliau pakartotinai randame popiežių tvirtinimus, kad protavimu galime įrodyti Dievo buvimą (Denc. 1622; 1650; 1652; 1670). Ypač aiškiai tuo reikalu pasisakė šv. Pijus X enciklikoje Pascendi (Denc. 2072) ir priesaikoj prieš modernistus (Denc. 2145). Vatikano santaryba savo nutarimuose nėra pavartojusi žodžio „įrodyti". Jo vietoje yra „tikrai pažinti" (Denc. 1785). Todėl pagal Vatikano nutarimus Dievo buvimo pažinimo galimybė yra tikėtina kaip dogma, o mokslinio įrodymo galimybė kaip teologinė tiesa.

2. Dievo buvimo įrodymai. Filosofijos istorijoje žinomas šv. Anzelmo D. buvimo įrodymas iš pačios augščiausiosios būties sąvokos. Pagal šv. Anzelmą turi būtinai būti daiktų tikrovėje tai, už ką nieko tobuliau negalima pagalvoti. Gi D. mūsų prote suprantamas tokia sąvoka, už kurią negali būti tobulesnės sąvokos. Ir jeigu toji D. sąvoka nereikalautų buvimo tikrovėje, tai ji nebūtų tobuliausia sąvoka. Taigi, pagal šv. Anzelmą, tokia būtis, už kurią nieko tobuliau negalima mąstyti, yra ne tik prote suvokta, bet ir už proto esanti tikrovėje: būties tobuliausia sąvoka savaime duoda žinią apie jos buvimą (Proslogium, c. 2; M. 158, 228). Šv. Anzelmas šiame D. buvimo įrodyme darė šuolį iš sąvokų tvarkos į tikrovę, kurią reikia dar įrodyti. Duns Skotas šį vadinamąjį šv. Anzelmo ontologinį argumentą iš dalies pripažįsta. Iš D. buvimo galimybės jis daro teigimą apie Jo buvimą, nes, jo supratimu, tobuliausios būties sąvokoje negali būti prieštaravimo; toje sąvokoje esąs tik teigimas, kuriam ontinėje tikrovėje atsako buvimas (1 dist. 2, q. 2, n. 8). Šv. Tomas (1, q. 2, a. 1 ad 2; C. G. 1, 10, 11) ir visi scholastikai po Tridento visuotinės santarybos, išskyrus Vasquez (1, q. 2, a. 3, q. 20, c. 4), šv. Anzelmo ontologinį argumentą atmeta.

Descartes D. buvimo įrodyme ontologinį argumentą pakartojo savo būdu. Jam atrodė, kad pačioje D. sąvokoje įjungtas Jo buvimas (Oeuvres de Descartes VII, 1904, p. 106). Leibnizas, susižavėjęs Descartes mintimis, pradžioje teigė ontologinio argumento įrodomąją vertę (De vita beata, P. 3, n. 4), bet paskui ją atmetė. Kantas klaidingai manė, kad visi D. įrodymai yra suvedami į ontologinį argumentą.

Iš D. pusės tiems, kurie Jį mato, savaime yra aišku, kad Jis yra ir turi nelygstamai būtį, tačiau mums D. sąvokos tobulumas nekalba apie Jo buvimo tikrovę. Mums apie D. kalba kūriniai, kaip apie savo augščiausią priežastį. Suprastas padarinio ir priežasties sąryšis veda žmogaus protą į D. buvimo pažinimą. Šv. Tomo penki D. buvimo įrodymų klasiniai keliai yra paremti priežastingumo dėsniu, kuris laipsniškai kiekviename įrodyme yra išreiškiamas vis gilesne forma (1, q. 2, a. 3):

a. Iš judėjimo. Yra aiškus faktas, kad pasaulyje yra judėjimas. Gi kas juda, gauna judėjimą iš kito. Remiantis šiuo principu, reikia daryti išvadą, kad yra tas, kuris nėra kito judinamas, bet turi judėjimą iš savęs, nes prieštarauja prileisti vie-

Michelangelo Dievas Kūrėjas (Sistinėje koplyčioje)

nas nuo kito priklausančių judinančiųjų begalinę ir niekur nesibaigiančią eilę. Tas, kuris niekeno nėra judinamas, bet turi judėjimą iš savęs, yra D. Jis turi būti tyrasis veiksmas. (Reikia pastebėti, kad judėjimas čia suprantamas plačiausia prasme: pirmiausia fizinis judėjimas pagal vietą arba kūnų nuolatinį keitimąsi, paskui dvasinis— proto judėjimas nuo vienos tiesos į kitą ir valios nuo vieno gėrio prie kito. Šio iš judėjimo D. įrodymo galia glūdi principo visuotinume, jog, kas tik juda, gauna judėjimą iš kito).

b. Iš veikiančiosios priežasties. Patirtis liudija, kad yra pasauly veikiančios priežastys, iš kurių išplaukia padariniai, nuo jų pareidami savo atsiradime ir paskui savo buvime (in fieri et in esse). Kaip tokios jos turi veikti nuolatos. Jeigu nustotų veikusios, tai jų padariniai išnyktų. Pvz. atmosferos sąlygos, šilima ir t. t. yra reikalingos ne tik gyvybei atsirasti, bet ir jai išsilaikyti. Betgi niekur tačiau nerandame, ir tai nėra galima, kad kas būtų savo atsiradimo ir buvimo veikiančioji priežastis, nes tada daiktas būtų sau priežastis anksčiau, negu jis yra. Kiekviena priežastis savo keliu turi vėl savo atsiradimo ir buvimo priežastį. Bet mes negalime veikiančiųjų priežasčių tarpusavio priklausomybėje eiti iki begalybės, nes tada nesibaigiančioje priežasčių eilėje, nesant pirmosios priežasties, nebūtų gautas priežastingumas visai nesibaigiančiai eilei. Būtų, kad visai nėra priežastingumo. Gi tai prieštarauja kiekvieno žmogaus patirčiai. Turi būti pirmoji priežastis, nuo kurios priklauso visos tarp savęs esmiškai surištos priežastys savo atsiradime ir buvime. Šitoji pirmoji priežastis turi buvimą iš savęs ir pati yra be priežasties. Ji yra D.

c. Iš būties lygstamumo. Šis D. įrodymo kelias naudojasi nepatvaria būtimi, kuri, mums matant, atsiranda ir pranyksta. Lygstamoji, arba nepatvarioji, būtis yra ta, kuri gali būti ir kurios gali nebūti. Nepatvarios būtys, galinčios nustoti savo buvimo, reikalauja nelygstamos būties, kuri negali prarasti savo buvimo, o turi jį iš savęs ir duoda jį lygstamajai, nepatvariajai. Be būtinosios, nelygstamos, patvariosios būties negalėtų atsirasti nė lygstamosios, nepatvariosios, nes šios, turėdamos galimybę nebūti, kada nors būtų nebuvę. Jeigu taip, tai ir dabar jų nebūtų. Todėl visiems daiktams esant tiktai atsitiktinai ir nesant patvariosios, nelygstamosios būties, nieko nebūtų. Iš čia reikia daryti išvadą, kad yra būtis, kuriai buvimas priklauso iš savęs ir nelygstamai. Tokia būtis yra D.

d. Iš būties tobulumo laips-

niu. Pasaulyje daiktai skiriasi vieni nuo kitų pagal kilnumo, gerumo ir tiesos laipsnius. Taip yra dėl to, kad jie turi tose tobulybėse tiktai jų dalį. Jie įvairiais būdais dalyvauja buvime, grožyje, gerume ir tiesoje. Gi tai, kas yra gera, gražu, kilnu tiktai iš dalies, su būtinumu nurodo į savo priežastį, kuri yra pilnutinis grožis, gėris, kilnybė ir nuosekliai būties pilnybė. Tobulybės dalis turi savo galutinę priežastį tobulybės visumoje. Daiktai laipsniškai yra vieni už kitus tobulesni tiek, kiek jie yra arčiau prie tobulybės ir būties pilnumo. Pačioje viršūnėje turi būti viena priežastis, vienas viso gėrio, grožio ir kilnumo šaltinis — D.

e. Iš tikslingos pasauly tvarkos. Mūsų regimame pasaulyje randame, kad gyvosios ir negyvos prigimtys, neturinčios pažinimo, siekia atitinkamų tikslų. Šitas tikslingas pagal prigimties reikalavimus veikimas reikalauja protingosios būties, kuri neprotingajai prigimčiai tokį tikslingą veikimo palinkimą duoda ir jį palaiko. Augalai ir gyvuliai savo prigimtimi stengiasi prisitaikinti aplinkai (akis yra matyti, ausis girdėti, kojos vaikščioti, sparnai skrajoti). Pagaliau žmogaus protas ieško tiesos, valia — gėrio, visas žmogus visa prigimtimi ilgisi laimės. Todėl šitie prigimtiniai palinkimai, pritaikinti savajam gėriui ir tikslui, nurodo į augščiausąjį tvarkytoją ir protą, žinantį ir kontroliuojantį visų daiktų buvimo prasmę. Šis augščiausiasis tvarkytojas turi būti Išmintis ir pati Tiesa — D.

3. Dievo prigimtis ir jos pažinimas. Žinant, kad D. yra, taip pat pažįstama šis tas apie D., kas Jis yra, atseit. kokia Jo prigimtis. Šis D. prigimties pažinimas yra netobulas, nes jis yra analoginis. gautas iš kūrinių panašumo savajam kūrėjui. D. prigimtį, kurioje yra viskas viena, mes pažįstame su daugeliu sąvokų ir Jo prigimtį aptariame kaip begalinės daugybės tobuliausių savybių (attributa) vienumą. Betgi tos savybės nėra sinonimai. Pagal mūsų sąvokas jos išreiškia įvairias tarp savęs skirtingas tobulybes, kurios Dievuje yra viena ir ta pati Dievybė.

Kas yra Dievo esmė? Esmė ir prigimtis reiškia tą patį, tik su tuo skirtumu, kad esmė nurodo į buvimą, o prigimtis į veikimą. Dievuje skiriama fizinė esmė nuo metafizinės. Fizinę esmę sudaro D. visos Jo tobulybės, o metafizinę — toji ypatybė, kuria D. pagal mūsų supratimą atskiriamas nuo kitų būtybių, ir iš kurios išplaukia visos kitos D. priskiriamos savybės. Pažindami D. analogiškai ir netobulai su daugeliu sąvokų, išreiškiančių daug D. skirtingų tobulybių, klausiame, kuri iš jų charakterizuoja Dievybę, kaip skirtingą nuo visų kūrinių.

Nominalistai mano, kad tokia D. esmė yra visų tobulybių suma. Šia nuomone iš dalies seka Descartes ir Leibniz. Duns Skotas teigia, kad metafizinę esmę Dievuje sudaro begalybė (infinitas), kuri reikalauja visų tobulybių. Duns Skotui priešingi yra tomistai, kurių vieni D. metafizinę esmę mato Jo subsistuojančiame protavime (Joannes a S. Thoma, Salmanticenses, Billuart), kiti subsistuojančiame buvime (Capreolus, Bannez, Ledezma, Contenson, Gotti, Billot, R. Garrigou-Lagrange). Šią paskutinę tomistinę nuomonę yra patvirtinusi Šventoji Studijų Kongregacija (Guido Mattuisi, S. J., Le XXIV tesi della filosofia di S. Tomaso d'Aquino 1917). Ši nuomonė atitinka ir Šv. Raštą: „Dievas tarė Mozei: Aš esu, Kursai esu" (Iš. 3, 14).

Kas D., pagal mūsų supratimą, skiria nuo kūrinių ir kas tik Jam vienam priklauso, yra tai, kad Jo esmė (substancija, prigimtis) visai nesiskiria nuo Jo buvimo (egzistencijos), yra tai Jo pats buvimas. Kūriniai gavo buvimą, o D. turi iš savęs buvimą. Jo prigimtis yra Jo buvimas (esse subsistens). Pirmoji priežastis, D., negali gauti iš kur kitur buvimo, todėl ji yra iš savęs buvimas (S. Th. 1, q. 3, a. 4, 1 a). Nelygstamai būčiai buvimas priklauso ne atsitiktinai, bet būtinai, esmiškai. Todėl Jos esmė yra jos buvimas. Vispusiškai tobula būtybė negali būti ribota, ir kaip tokiai pačia savo prigimtimi priklauso jai ne dalyvavimas buvime, bet jos prigimtis yra jos buvimas. Jei taip nebūtų, tai jos prigimtis ir buvimas būtų riboti ir netobuli. Būdamas pati pirmoji išmintis, kuri visus daiktus tvarko, D. negali būti tvarkomas kurios nors kitos išminties, nuo Jo skirtingos. Vadinasi, nėra už D. augštesnės kitos būties. Todėl D. yra būties pilnybė, Jo prigimtis — subsistuojąs buvimas.

Jei svarstysime subsistuojantį buvimą (esse subsistens), tai matysime, kad pagal mūsų supratimą iš tokio buvimo plaukia kitos D. charakteringos savybės. Subsistuojąs buvimas, atseit. būties pilnybė, reikalauja, kad tokia būtis būtų nedaloma ir tik viena, kad ji būtų pati pirmoji tiesa ir augščiausias gėris, o savo tobulume begalinė. Būties pilnybė yra neišmatuojama, nekintama ir visur esanti. Tokia būtis visur yra. nes iš jos niekas negali išeiti. D. yra amžinas, nes Jam, begalinei ir iš savęs turinčiai buvimą būčiai, prieštarauja turėti pradžią ar pabaigą laike. Pagal mūsų šiame pasauly pažinimo sąlygas D. yra nematomas, visoje Jo būtyje išsamiai nesuvokiamas, tačiau analogiškai iš dalies pažįstamas. Negalimas daiktas matyti ar suvokti D. visame Jo prigimties išsamume, nes Jis

yra būties pilnybė, kurios žmogaus sąvokos negali išsemti, ir yra toji šviesa, kurios akimis negalima pagauti.

Dievo veikimo atžvilgiu teologai D. išvardija šias savybes: išmintį, visažinojimą, apvaizdą, visagalybę, laisvumą, šventumą, teisingumą, gailestingumą, pakantrumą. Visos augščiau suminėtos D. savybės yra žinomos ir iš apreiškimo.

II. Antprigimtinis D. pažinimas. Apreiškimas moko, kad antprigimtinis D. pažinimas yra dviejų rūšių: vienas netobulas — per tikėjimą šiame gyvenime, kitas tobulas — Dievo matymas veidas į veidą palaimingame regėjime. Iš apreiškimo pažįstame D. šiame gyvenime, kai išpažįstame tikėjimu apreikštąsias dieviškas paslaptis. Šis pažinimas yra antprigimtinis, nes apreikštosios D. gyvybės paslaptys nėra pasiekiamos žmogaus proto prigimtine šviesa. Pvz. Švč. Trejybės ir Įsikūnijimo paslaptys pažįstamos tiktai apreiškimo keliu. Ir pats tikėjimo veiksmas, nors eina iš žmogaus valios laisvai (Denc. 1791), bet ne be antgamtinės malonės pagelbos (Denc. 798; 1789). Tikėjimu Dievo pažinimas yra netobulas, nes apreiškime D. paslaptys reiškiamos žmogaus prigimtinio proto sąvokomis, kurios apie D. kalba visada analogiškai. Prieš pažiūrą, mokančią tikėjimą esant tik pasitikėjimą Dievu arba religinį vidinį jausmą, Kat. Bažnyčia yra nutarusi, kad tikėjimas yra proto veiksmas, pažįstąs apreikštas tiesas (Denc. 798; 822).

Teologai disputuoja, ar apie įrodytą ir suprastą D. buvimo faktą galima turėti tikėjimą. Duns Skotas sako, kad negalima. Duns Skotui priešingai kalba šv. Albertas Didysis ir šv. Bonaventūra. Šiame klausime tomistai nėra vienos nuomonės. Pats šv. Tomas, atrodo, mano, kad, esant tikram pažinimui iš mokslinio įrodymo, tikėjimas tuo pačiu klausimu nėra galimas (2, 2, q. 1, a. 5).

Antprigimtinis tobulasis D. pažinimas yra tiesioginis, — atseit, Jo ne iš kūrinių panašumo savo Kūrėjui pažinimas. Yra tai įžvalgusis D. regėjimas (visio intuitiva). Iš apreiškimo žinome, kad D. esmės regėjimas yra galutinis protingosios prigimties antgamtinis tikslas. Įžvalgusis D. regėjimas protui nėra galimas pačia jo prigimtimi (Denc. 475; 842), tačiau protas gali būti iškeltas iš savo prigimties ribų į šį augščiausiąjį pažinimą, įžvalgųjį D. regėjimą (Denc. 530; 693), kurį turi šventieji aname gyvenime iš D. malonės.

Kad sukurtasis protas galėtų pažinti D. įžvalgiuoju regėjimu, reikia, kad protas būtų pakeltas į garbės šviesą (Denc. 475). Kaip juslinio matymo, taip ir protinio matymo priežastis, sakoma, yra šviesa. Šviesa yra gamtinė, malonės ir garbės. Garbės šviesa yra tai, kas sukurtąjį protą iškelia D. matyti veidas į veidą. Ji yra antgamtinė nuolatinė veikiančioji savybė, iškelianti protą į augščiausią dieviškajam protui panašumą. Kas yra palaimingas D. regėjimas, šioje žemėje pasilieka mums didžiausia paslaptis (Denc. 1671; 1709). Net ir šiuo palaimingu garbės šviesoje regėjimu D. prigimtis palaimintiesiems yra neišsemiama. Ją išsamiai pažįsta Švč. Trejybės antrasis asmuo — Dieviškoji Išmintis, dangaus Tėvo amžinasis Žodis, o begaline meile Ją amžinai įvertina tretysis asmuo — Šv. Dvasia.

P. Andriuška Dievo buvimas 1926; *A. Maliauskis* Teodicėja 1931; *F. Bartkus-P. Aleksa* Dievas ir Žmogus 1953; *P. Fr. Reg. Garrigou-Lagrange* O. P. Dieu, son existence et sa nature 1923; ('') De Deo uno 1938; *P. Bocheński* O. P. De cognitione existentiae Dei 1936; *M. Sciacca* Il problema di Dio 1944; *J. M. Dalmau S. J.-J. F. Sagues S. J.* Sacrae Theologiae Summa 1952. *V. Rmš.*

Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė — 45-ji psalmė, Lietuvos bažnyčiose giedama drauge su suplikacijomis, kurioje išreikšta mintis, kad Dievas praeityje visados padėdavo savo tautai, todėl ir dabar nėra ko bijoti, nors pavojus ir didžiausias atrodytų. Šios psalmės giedojimas įvestas Lietuvos bažnyčiose bus atsiradęs karų ir priešų okupacijos metais. Lenkų suplikacijose jos nėra. Pirmąjį šios psalmės vertimą lietuvių kalba randame Mažvydo 1570 Giesmes Chrikschoniskas, tačiau vertimas yra labai nutolęs nuo lot. originalo, o tuo tarpu suplikacijose giedama psalmė yra tobulas lot. vertimas. „Šaltinio" maldaknygėje taip pat yra šios psalmės parafrazavimas, giesme sudėtas. Gal dėl to vysk. Valančius, įdėdamas į Kantičkas psalmių vertimą, šią yra praleidęs kaip jau žinomą.

Dieveniškės Ašmenos aps. valsčiaus miestelis, prie Gaujos upės, apie 34 km į pietvakarius nuo Ašmenos; apie 2500 gyventojų. Tai senas miestelis. 1433, pagal D. L. K. Žygimanto Kęstutaičio bajorijai suteiktas teises, D. atiteko Goštautų giminei. 1500 vienas Goštautų čia pastatė katalikų bžn. Mirus paskutiniajam Stanislovui Goštautui, 1542 D. atiteko karaliui Žygimantui Senajam, ir tuo būdu tapo seniūnija. Nuo 1782 D. buvo Lydos maršalkos Jodkos žinioje, kuris mokėjo karaliaus iždui pajamų mokestį. Vėliau didžioji D. žemių dalis buvo išdalinta valstiečiams. Lenkų geografinio žodyno žiniomis 1866 D. gyventojai kalbėjo lietuviškai. Ir 1915 parapija buvo čia dar gerokai lietuviška. Tačiau po 1920 kiekvienas lietuvių kultūrinis darbas lenkų administracinės valdžios buvo užgniaužiamas, o veiklesnieji lietuviai tremiami į Lenkijos gilumą (1937 buvo ištremtos lietuvės švietėjos — M. Juršėnienė ir R. Žydelienė). Tuo būdu D. miestelis buvo gerokai sulenkintas. Nutautinimui la-

biau atsparūs liko apylinkės kaimai, siųsdami savo vaikus į Vilniaus Vytauto D. lietuvių gimnaziją ir lietuvišką amatų mokyklą. *V. Klb.*

Dieveniškių girininkija Rudininkų miškų urėdijos sudėtyje.

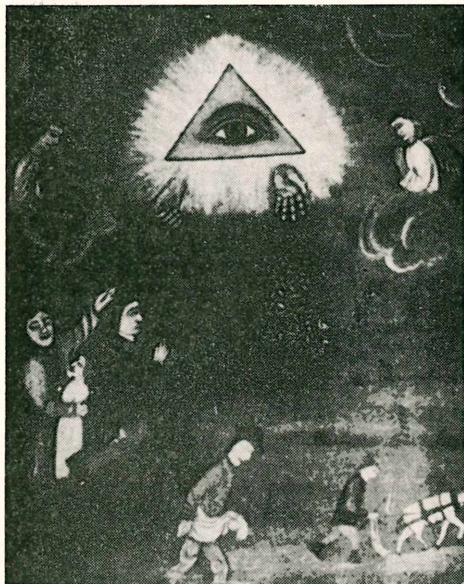
Dieveris vyro brolis. Tai yra senas paveldėtinis gentivardis, plačiai pažįstamas ir kitose ide. kalbose.

Dievynas dievo sūnus, dievaitis, pažįstamas šių dienų ryt. augštaičių tarmėse.

Dievytis, arba Dievietis, Tauragės aps. Laukuvos vl. ež., 600 m skersmens, 33 ha ploto; paviršius 154,0 m nuo j. l.; įteka Šventupis ir Jautkaklis, išteka į p. Viksvė, Ižnės (Akmenos, Jūros) kair. intakas. Prie ežero yra to paties vardo kalnas, apie 180 m nuo j. l., apie 25 m nuo D. ežero lygio.

Dievkocinis Julius (1879–1906) latvių poetas. Mokytojas Litenėje, Rygoje ir Zalvėje, kur 1906 II 1 baudžiamoji ekspedicija jį sušaudė. D. eleginės nuotaikos eilėraščiai surinkti rinkinyje Ugunsziedi 1907. D. daug rūpinosi vaikų literatūros ugdymu.

Dievo akis, ranka — Bažnyčios mene dažnai sutinkami simboliai, vaizduoją Dievo Apvaizdą. D. akis trikampyje (Švč. Trejybės simbolis) reiškia Dievo budėjimą, matymą; ranka berianti grūdus, kuriuos lesa paukščiai, primena Kristaus pasakymą: „Žvilgterėkite į dangaus sparnuočius: jie nesėja, nei pjauna, nei į kluonus krauna, o jūsų dangiškasis Tėvas juos maitina. Argi jūs ne daug daugiau verti, kaip jie?" (Mat. VI. 26).

Dievo apvaizda liet. liaudies mene

Dievo ašarėlė žr. Kiškio ašarėlė.

Dievo draugai 1) vardas, kuriuo kartais vadinami įžymūs šventieji, kaip Augustinas, Bernardas, Thomas Akvinietis.

2) Vardas, kuriuo kartais vadinama bogomilų (žr.) sekta.

3) Mistinio pamaldumo sąjūdis Pareinyje XIV a. su centrais Kölne, Strassbourge ir Bazelyje. Tai buvo nors ir nevisai slaptas, bet stipriai uždaras sąjūdis, kuriame šalia vienuolių daugiausia dalyvavo pamaldūs pasauliečiai. Šalia priimto pamaldumo šiame sąjūdyje buvo stipraus polinkio į naivų iliuminizmą (žr.). Savo tarpe turėję nevieną šventąjį, kaikurie D. D. buvo apkaltinti herezija ir sudeginti — Martynas iš Mainzo (1393) ir Mikalojus iš Bazelio (1395). Įžymiausiu šio sąjūdžio atstovu buvo laikomas D i e v o d r a u g a s i š O b e r l a n d o, kuriam buvo priskiriama daug raštų. Betgi įrodžius, kad jo tebūta legendarinio asmens, linkstama manyti, kad jam priskiriamieji raštai yra parašyti R. Merswino (1307–82) ir tik dėl didesnio autoriteto paleisti kaip augščiau minėto legendarinio autoriaus veikalai. *A. Lm.*

Dievogala Kauno aps. Garliavos ir Zapyškio vl. upelis, Nemuno kair. intakas, 14,0 km ilgio; teka į žiemv., įteka 2 km augščiau Zapyškio. Netoli žiočių gauna kair. intaką Kerupę; kartais Kerupė vad. D., o D. augštupys vad. Kačupiu. Senovėje D. vanduo buvo laikomas gydomas. Baseino plotas 57 km².

Dievo įsakymai Dievo valios žmogui pareikšti reikalavimai. Jie išplaukia iš Dievo sukurtos pasaulyje tvarkos, kurią žmogus turi savo gyvenimu teigti ir įvykdyti. Jie yra kurio nors Dievo įstatymo įvykdymo įsakmus pareikalavimas. Dievo įstatymas yra amžinasis, prigimtinis ir apreikštasis. A m ž i n a s i s į s t a t y m a s yra „nuo amžių Dievo mintyse esąs planas, pagal kurį jis sukūrė pasaulį ir kūriniams paskyrė jų tikslą bei priemones jam siekti" (F. Bartkus–P. Aleksa Dievas ir Žmogus 185 p.). P r i g i m t a s i s į s t a t y m a s – į žmogaus prigimtį įdiegtas amžinasis Dievo įstatymas. Jo buvimą pripažįsta visi žmonės, išskyrus tuos, kurie neigia Dievą ir Jo apvaizdą (Rom. 2, 14—15). Prigimtojo įstatymo patys bendrieji įsakymai yra tie, iš kurių eina kiti įsakymai: reikia gerbti Dievą, daryti gera, ir vengti blogo ir t. t. Iš šių bendrųjų įsakymų, kaip artimosios jų išvados, eina 10 Dievo įsakymų, išskyrus trečiąjį, kuris yra apreikštasis. Per pirmuosius tėvus, patriarchus, Mozę ir savo sūnų Jėzų Kristų Dievas paskelbė vad. a p r e i k š t ą j į įstatymą. Per Mozę duotasis Dievo įstatymas vadinamas senuoju, o per įsikūnijusį Dievo Sūnų Jėzų Kristų paskelbtasis — naujuoju. Senajame įstatyme

buvo paskelbti išrinktajai tautai trejopi D. Į: doriniai, apeiginiai ir pilietiniai. Naujasis, arba Evangelijos įstatymas susideda iš dorinių įsakymų. Svarbiausias D. Į. yra paskelbtas naujajame įstatyme: „Mylėsi Viešpatį savo Dievą visa širdimi, visa savo siela ir visa savo mintimi. Tai didžiausias ir pirmasis įsakymas. O antras į jį panašus: Mylėsi savo artimą, kaip pats save. Šiais dviem įsakymais remiasi visas įstatymas ir pranašai" (Mat. 22, 37—40). Šiuo įsakymu reikalaujama, kad visi žmogaus palinkimai būtų nukreipti link Dievybės, nes žmogus Dievui priklauso visas, kas jis yra ir ką jis turi. Artimą reikia vertinti panašiai kaip patį save, nes žmogus yra Dievo paveikslas ir Jo panašumas. Todėl naujajame įstatyme įsakoma mylėti net priešus: „Mylėkite savo priešus, gera darykite tiems, kurie jūsų nekenčia, ir melskitės už persekiojančius ir šmeižiančius jus" (Mat. 5, 44).

D. M. Prümmer O. P. Manuale Theologiae Moralis 10 leid. 1946; *M. Wittmann* Ethik 1923. *V. Rmš.*

Dievo karalystė Sen. ir Naujojo Testamento raštuose tas pat, kas dangaus karalystė, kurią D. K. mėgdavo vadinti žydai, iš pagarbos vengę ištarti Dievo vardo. Karalystė galima suprasti kaip viešpatavimas, ir kaip vieta, tauta ir draugija, kur šis viešpatavimas pasireiškia. Perėjimas iš pirmosios į antrąją prasmę visai natūralus. D. K. apskritai suprantame kaip Dievo viešpatavimą žmonių sielose čia žemėje ir vėliau danguje. D. K. mintis Sen. Test., ypač psalmėse, iškeliama labai dažnai. Dievo viešpatavimas savo tautoje yra dabarties dalykas, bet kartais jis vaizduojamas ir kaip ateities. D. K. vadovausiąs karalius Mesijas, tikras Dievo vietininkas žemėje. Bet ši Mesijo steigiama karalystė yra dvasinė, ne politinė, ir Mesijas, šios karalystės steigėjas, nebus koks politinis valdovas. Jis yra Viešpaties Tarnas, kuris aukoja savo gyvybę už žmonių nuodėmes (Iz. LIII). Bet Kristaus laikais Isajo pranašavimai apie kenčiantį Dievo Tarną buvo pamiršti arba bent nustelbti tų pranašavimų, kurie skelbė jo garbę. Įvairių nelaimių ištikti, galop romėnų vergijos veikiami žydai pradėjo vaizduotis Mesiją politiniu karaliumi, kuris sunaikinsiąs visus Izraelio priešus ir įsteigsiąs D. K., kurioje išrinktoji tauta turėsianti augščiausią valdžią visoms tautoms. Kristus, be abejo, su šiuo klaidingu D. K. supratimu turėjo kovoti, jį atitaisyti. Bet čia jis veikia labai pamažu, atsargiai. Tautinės aspiracijos buvo perdaug įsišakniję minios širdyje, kad galėtų, neparuošus minios, jas paneigti. Tad pradėjus skelbti besiartinančią D. K. (Mk. I, 15), Kristui mažiau rūpi supažindinti savo klausytojus su skelbiamos D. K. prigimtimi, jos santvarka bei įstatymais; veikiau jis rūpinasi pakreipti, paruošti sielas į tikrąją D. K., atnaujinti žmonių širdis, skelbiant grįžimą į Dievą per atgailą. Tik vėliau palaipsniui atidengia visą jos prasmę. Apie D. K. jis kalba prilyginimais. Iš jų pasidaro šitoks vaizdas: Dievo K. yra dvasinis Dievo viešpatavimas žmonėse, kurie pripažįsta Jį savo Augščiausiuoju Valdovu ir visada vykdo Jo valią, paskelbtą Jėzaus Kristaus; pasaulyje ji įgyvendinama įsteigimu ir plėtojimusi tikinčiųjų draugijos, kuria yra Bažnyčia, o kitame gyvenime — amžinu išrinktųjų susijimu su Dievu ir jų prisijungimu prie triumfuojančios Bažnyčios, kurios galva Kristus.

L. Fonck Die Parabeln des Herrn 4 leid. 1927; *M. Vosté* Parabolae selectae 2 leid. 1933. *V. Pd.*

Dievo karvytė žr. Barbutė.

Dievo Krėslo miškas Telšių aps. Žarėnų vl., 338 ha. Dirvožemis priesmėlio. Medynai pušies ir eglės. Miške yra trys maži ežerėliai. Pagal pasakojimus, visas miško plotas anksčiau buvęs dirbama žemė ir priklausęs Varnių vyskupijai; užtat ir toks vardas likęs.

Dievonis dievo sūnus, dievynas, dievaitis, pažįstamas iš senovinių liet. raštų.

Dievo Paukštelis neperiodinis humoro žurn., pradėtas leisti Nürtingene 1946 IV 1, vėliau nuo 1948 leistas prie Minties laikraščio Memmingene. Išl. 6 nr. Red. ir leido P. Andriušis, J. Sodaitis ir Alb. Valentinas. Nuo 1955 D. P. atgaivinamas JAV.

Dievo paveikslas ir panašumas 1) antrasis Švč. Trejybės asmuo, kyląs iš Tėvo tobulo savęs paties pažinimo. Tuo būdu tobulas Tėvo paveikslas yra tos pat dieviškos prigimties ir ne tik į Tėvą panašus, bet ir vienos su juo esmės. 2) Žmogus yra sukurtas pagal D. P. ir P. Jis yra Dievo p a v e i k s l a s (imago) savo gamtinėmis ir p a n a š u m a s (similitudo) savo antgamtinėmis savybėmis. Savo prigimtimi žmogus yra D. P. ne kūno savybėmis, kaip teigė Tertulionas, bet savo siela, kuri yra dvasinė, laisva ir nemari — dėl to panaši dieviškai prigimčiai. Šv. Augustinas, o po jo ir kiti, mokė, kad sielos buvimas, žinojimas ir norėjimas (esse, cognoscere, velle) yra atspindys Dievo trejybinio gyvenimo. Taip pat ir savo padėtimi žemėje žmogus, būdamas visų kūrinių ir žemės viešpats, atvaizduoja Dievo paveikslą. Žmogaus pakėlimas į malonės būseną ir jo įėjimas į amžiną garbę daro žmogų panašų į Dievą. Per Dievo malonę žmogus tampa Dievo vaiku ir Jo prigimties dalininku, todėl tampa ypačiai panašus į Dievo Sūnų, tapusį žmogumi (I Jon. III, 2; II Petr. I, 4). Žmogui į garbės būklę įėjus, panašumas į Dievą dar sustiprėja, nes žmogus gamtinio ir tik tikėjimu paremto Dievo pažinimo vietoje, lyg šešėlyje, mato Jį tokį, koks Jis yra

savyje (sicuti est). Iš tokio pažinimo kylanti Dievo meilė yra neprarandama, ir taip žmogus amžinai dalyvauja Dievo laimėje. Ši būsena sukilnins ir žmogaus kūną; tuo būdu žmogus bus panašus į Dievažmogį — Kristų. Taigi, žmogaus panašumas į Dievą yra trejopas: prigimties, malonės ir garbės (imago naturae, gratiae, gloriae).

G. Matulewicz Doctrina russorum de statu justitiae originalis 1903; *A. Struver* Die Gottebenbildlickheit des Menschen 1913; *J. Vaišnora* De statu innocentiae primi hominis (diss.) 1935; *R. E. Brennan* The Image of His Maker 1948. *J. V.*

Dievo Rykštė mėnesinis humoro laikraštis Chicagoje 1913 (sustojęs tais pačiais metais). Leido J. Pajauskas, red. dr. A. Karalius.

Dievo taika (treuga Dei) susilaikymas nuo savitarpio kovų riterijoje tam tikrą laiką. D. T. savo pradžią gavo pietų Prancūzijoje ir Ispanijoje. Riterių tarpe nepaliaujamoms peštynėms ir kovoms įsigalėjus, pietų Prancūzijos vyskupai ėmėsi žygių sulaikyti besivaidijančius riterius. Arles vysk. Reginbaldas, Avignono — Benediktas ir Cluny abatas Odilas 1041 pietų Prancūzijos vyskupų vardu paskelbė, kad nuo trečiadienio vakaro iki pirmadienio ryto turėjo būti sustabdomi ginklai, nes šios dienos buvo Kristaus dangun žengimu, Jo kančia ir prisikėlimu pažymėtos. Kas tomis dienomis uždraudimo kariauti nesilaikė, turėjo būti baudžiamas, gaudomas, be to, reikėjo atlikti sunkias bažnytines atgailas. Toks savaitės dienų suskaldymas, kur beliko tik 3 laisvos dienos, stipriai pakirto riterių polėkį į vaidus. Burgundijos vyskupai (1041) D. T. išplėtė laikotarpiui nuo Advento iki pirmo sekmadienio po Trijų Karalių ir visai gavėniai iki Velykų. 1042 D. T. jau buvo įvesta šiaurės Prancūzijoje ir Normandijoje. Ji pateko ir Vokietijon. Jau 1085 Mainco sinode ji buvo paskelbta visai Vokietijos imperijai. D. T. praplito ir Italijoje, Ispanijoje, Anglijoje. Pop. Urbonas II, kuris Clermonto sinode skelbė I kryžiaus karą į Palestiną, D. T. be minėtųjų dienų ir laikotarpių pratęsė iki Sekminių oktavos. Trys Laterano Susirinkimai (1123, 1139, 1179) D. T. padarė privalomą visoje Bažnyčioje.

E. Semichon La paix et le trêve de Dieu 1869; *C. F. Küster* De treuga et pace Dei 1902; *L. v. Winterfeld* Gottesfriede u. deutsche Stadtverfassung 1927; *E. Wahlhaupter* Rechtsgeschichte der Gottes- u. Landfrieden in Spanien 1932. *Z. I.*

Dievo teismas, tiksliau D. T. sprendimas, dažnai ordalijomis vadinamas (nuo anglosaksų Ordal, vok. Urteil — teismo sprendimas), yra bandymas nustatyti teisybę, išaiškinant smerkiamojo nekaltumą, šaukiantis betarpiško Dievo ženklo. D. T. vartojo ir primityvios tautos, jis buvo žinomas graikams, romėnams, germanams, bet labiausiai buvo vartojamas viduramžiais. Prie D. T. sprendimų germanuose priklausė dvikova, burtų traukimas. Ypač praplito išbandymas ugnimi: įkišti ranką į ugnį, paimti karštą geležį, eiti per įkaitintas arklo žagres ar ant žėruojančių anglių. Bandymas vandeniu buvo dvejopas: iš verdančio vandens turėjo būti išimtas akmuo, žiedas ir pan. Šaltu vandeniu buvo bandoma, surištą kaltinamąjį į vandenį metant. Nekaltu buvo laikomas tas, ko ugnis nesudegino, kam trečią dieną žaizdos ėmė gyti, kas vandenyje grimzdo. Ugnies ir vandens ordalijos atsirėmė dar į pirmykščias pagoniškas pažiūras, kad per ugnį ir vandenį dievai apsireiškią. Viduramžiais atsirado ir kitų ordalijų. Pvz. būdavo duodama ryti sakralinė, su įvairiais ženklais pažymėta, duonos ar sūrio riekutė („pašvęstas kąsnis"): kaltajam ji turėjo įstrigti gerklėje. Jei po Komunijos kas susirgdavo, ar mirdavo, būdavo laikomas kaltas. Bandymas kryžiumi taip pat priklausė prie D. T. sprendimų. Besivaidijantieji atsistodavo po kryžiumi ir iškeldavo rankas: kas pirmasis jas nuleisdavo, buvo laikomas kaltas. Prie ordalijų priklausė svėrimas svarstyklėmis: neteisingasis, kaip niekam tikęs daiktas, turėjo mažai sverti. Ordalijos prie lavono atsirado tik XIV a. teismų praktikoje. Žmogžudystėje kaltinamasis turėjo paliesti užmuštojo žaizdas: jei jos kraujuodavo, jis buvo laikomas kaltas. Per ordalijas dažniausiai būdavo prisiekiama, šaukiantis kokio šventojo grabo ar kaulų, dažniausiai šv. Martyno.

Katalikų Bažnyčia neįvedė ordalijų, bet jas Vokietijoje ir rytinėje Prancūzijoje rado. Karolis Didysis savo nuostatuose — „kapitularuose" Aachene 809 (Mon. Germ. cap. I, 150) įsakė laikytis D. T. sprendimų. Tai ėjo iš germanų teisės, kur ordalijos buvo plačiai vartojamos teismuose. Išskyrus dvikovą, daugelis diecezinių sinodų įvedė D. T. sprendimų praktiką (Mainze 847, Seligstadte 1023, Reimse 1157, Halberstadte 1214 ir kt.). Bet visuotinoji Katalikų Bažnyčia niekada nepritarė ordalijoms ir nebuvo jų įvedusi tenai, kur jos iš ankstyvesnių laikų nebuvo vartojamos. Jau pop. Mikalojus I (m. 867), Aleksandras II (m. 1073), Celestinas III (m. 1198) ir IV Laterano Susirinkimas smerkė ordalijas. XIII a. Vokietijoje Triero sinodai (1227 ir 1250) atmetė D. T. sprendimų praktiką. Vokietijoje D. T. sprendimai išnyko XV a.

Lietuvon D. T. sprendimai atklydo per lenkus ir germanus iš vakarų Europos. Jie buvo vartojami vad. raganų bylose. Tačiau ir čia pamažu nyko, Bažnyčiai smarkiai pasisakius prieš D. T. sprendimų praktiką. Vyskupijų sinodai XVII a. smarkiai draudė

raganų kankinimus ir draudė D. T. sprendimų praktiką (žr. Raganavimas).

H. Glitsch Mittelalterliche Gottesurteile 1920; *F. Patetta* L'ordalie 1890; *A. Kaegi* Alter und Herkunft des germ. Gottesurteil 1887; *S. Grelewski* La réaction contre les ordalies en France 1924; *H. Fehr* Gottesurteil und Folter 1926. *Z. I.*

Dievukai lietuvių dievadirbių iš medžio drožtos ar skaptuotos Kristaus, Marijos ir šventųjų statulėlės, kuriomis nuo XVI a. buvo apgyvendinami kryžiai bei koplytėlės. Nemėgdami pliko kryžiaus, lietuviai statė pakelėse, miškuose, sodybose, kapinėse D. išpuoštus kryžius bei koplytėles, kad būtų prie jų ramu pabūti ir pailsėti.

D. liudija lietuvių sodiečių religingumą ir tautodailės pamėgimą, išreiškia etnografinius bruožus ir yra didelis kultūrinis palikimas.

Sodiečių religingumui praktikuoti buvo dievadirbių kuriami Kristus, Marija ir šventieji pagal bažnytinius ikonografinius nuostatus ir dievadirbių nusimanymą. Apskritai, visos statulėlės ir jų grupės buvo tiek primityvaus darbo, kad dažnai buvo sunku išskirti, kur koks šventasis vaizduojamas. Užtat kunigai kartais net atsisakydavo jų šventinti. Bet kaimo žmonės D. mėgo, juose rasdami savo religinio jausmo išraišką.

Primityvusis Rūpintojėlis

Realistiškai atliktas šv. Rokas

D. kaip tautodailės dalykų reikšmė yra didelė. Retai kuri kita tauta turi tokią tautinę liaudies skulptūrą. D. kūrimas Lietuvoje buvo visuotinis. Nors visi dievadirbiai buvo samamoksliai, bet jų kūriniai kur kas nelygūs meniniu ir stiliaus atžvilgiais. Iš D. stiliaus galima skirti 3 pagrindines grupes. Primityvių formų D. dailės atžvilgiu patys įdomiausi. Juose žmonių figūros ir jų dalys labai suprastintos, net naivios, bet užtat nuoširdžiai išreikštos. Čia dievadirbiai vadovavosi savo jausmų pasauliu, nesiskaitydami nei su figūrų proporcijomis, nei su anatominiais dėsniais, kartais mažai paisydami ir ikonografinių nuostatų. Primityvieji D. labai įdomiai sukomponuoti, ir juose išlaikyta meniškoji nuotaika. Galima juos laikyti pačiais seniausiais ir reikšmingiausiais. Stilizuoti D. gaudavosi pagal drožėjo greitą darbą, natūralių, painių gamtos formų prastinimą ir prisitaikymą medžio apdirbimo technikai. D. stilizacijoje pastebimos tiesios linijos, kantuotos formos, statūs peilio ar kalto pjūviai. Žmonių statulėlės lyg kantuotos, veidai nudrožti plokštumomis, o jų rūbai lyg aptašyti. Stilizuotuose D. visos skulptūrinės formos labai suprastintos, juose mažiau meniškos nuotaikos ir dirbėjo saviškų kūrybinių bruožų. Realistiniais D. stengtasi išreikšti gamtos formas. Vieni iš jų laisviau kurti pagal gamtą, o kiti lyg būtų gryna gamtos kopija su realia veido išraiška, natūraliais judesiais ir tiksliai pavaizduotais rūbais. Iš realistinio stiliaus D. galima spręsti apie mūsų dievadirbių sugebėjimą kopijuoti gamtą ir ja sekti, ją perkeliant į medžio skulptūrą. Betgi šio stiliaus statulėlėse mažiau pastebime dievadirbių kūrybinės iniciatyvos ir meninio originalumo. Šią kūrybinę kryptį tenka laikyti pačiu vėlyviausiu mūsų D. stiliumi.

Etnografiniu atžvilgiu D. randama kiekvienos mūsų krašto provincijos skirtingų kūrybinių ir kitų buities bruožų. Vienaip D. vaizdavo žemaičiai, kitaip aukš-

taičiai bei sūduviai. Žemaičių D. yra stambesnių, grubesnių formų, daugiau turi realistinių judesių. Augštaičiai daugiau buvo linkę į ištęstas formas, didesnę stilizaciją, elegantiškumą bei plastiškumą. Sūduvių krašto dievadirbiai labiau pasinešę į natūralizmą. D. aprangoje labai daug pastebima mūsų tautinių drabužių bruožų (pasiuvimu bei papuošimu). Taip pat prie D. ir jų grupių yra įvairių buities įrankių, pvz. šv. Izidorius prie žagrės, o šv. Plorionas su ugnies gesinimo įrankiais.

D. yra svarbus mūsų liaudies kūrybinis palikimas. Juose glūdi mūsų tautos praeities siela, ir todėl jie menininkams yra tikras dailės šaltinis. Užtat buvo susirūpinta rinkimu D. kaip tautodailės dalykų ir meno kūrinių jau nuo XIX a. pabaigos. Nemažas D. rinkinys buvo Kauno miesto muzėjuje, surinktas T. Daugirdo. Betgi pats didžiausias dievukų rinkinys buvo M. K. Čiurlionio galerijoje ir Vytauto Didžiojo kultūros muzėjuje, kur juos

Stilizuotoji Pieta

1926–38 rinko muzėjaus menininkų ekspedicijos, vadovaujamos dailininko A. Tamošaičio. Bažnytinio meno muzėjuje Kaune nemažai D. buvo surinkta dail. A. Valeškos. Nemaži D. rinkiniai buvo ir provincijos muzėjuose (Alkos muzėjuje Telšiuose, Aušros muzėjuje Šiauliuose, Alytaus, Marijampolės, Biržų, Panevėžio ir kt. muzėjuose). D. buvo renkami ir privačių rinkėjų (prof. E. Volterio, dr. J. Basanavičiaus, dail. A. Varno, prof. Ign. Končiaus, B. Buračo ir kt.).

A. Tamošaitis Lietuvių sodžiaus dailė — dievukai (rankraštis). *A. Tm.*

Žemaičių D. Prof. Ignas Končius prieš II pas. karą Žemaičiuose surašė 3234 D. sodybas. Iš to skaičiaus Nukryžiuotasis rastas 1386 sodybose, Marija — 735, Jonelis — 301, Jėzus — 144, stoginis kryžius — 123, Šv. Jurgis — 89, Rūpintojėlis — 82, Šv. Jonas Krikštytojas — 76, Šv. Rokas — 75, Šv. Antanas — 55, Šv. Juozapas — 35, Šv. Barbora — 27, Šv. Izidorius — 25, Šv. Plorionas — 24, kiti šventieji — 57. Išskirtinai įdomus yra stoginis kryžius Žemaičiuose — stogelis augštame ploname stiebe. Po juo nėra statulėlių, tik Nukryžiuotojo paveikslėlis, Apvaizdos akis arba šventasis lentelėje nudažytas. Statomas dažniausiai kryžkelėse, o sodybose retas. Laikomas koplytinių kryžių pirmataku. Be dažniausiai vaizduojamo Nukryžiuotojo, sutinkamas Jėzus, stovįs nuplaktas prie stulpo ar nešąs kryžių. Rūpintojėlis nestatomas nei koplytėlėse ant žemės (nebent antrajame jų augšte), nei prie kitų šventųjų. Jis vienas pats liūdi koplytėlėse prie medžio. Jo statulėlė nedidelė, o pačios koplytėlės gana paprastos, be šonų ir durelių, nedažytos.

Marija dažniausiai vaizduojama liūdna, su septyniais kalavijais Sopulingoji Dievo Motina — sėdinti su mirusiu Sūnumi ant kelių. Kitur ji vaizduojama su 7 kalavijais ir su atvira širdimi, tai su angelais, tai prie grabo, tai su mažu Sūneliu ant rankų. Ji pasitaiko kaip Dangaus Karalienė (su D. L. Kunig. karūna), Šiluvos, Aušros Vartų Mergelė. Dievo Motinos koplytėlės stovi paslaptingoje ar gražioje vietoje ant akmens, stiebo ar prie medžio. Pati koplytėlė išpuošta — langai su tulio užuolaidomis, daug dirbtinių gėlių ašaruvėse ar žirnelių, gvaizdikų, rūtų ąsotėliuose. Pati statulėlė irgi puošiama baltu tuliu (kitos šventųjų statulėlės neturi rūbų). Kitos šv. moterys nėra žymios. Tai Marijos motina šv. Ona, šv. Barbora ir nuo ugnies gelbstinti šv. Agota.

Iš šventųjų vyrų pirmąją vietą turi Jonelis — šv. Jonas Nepomukas. Labai jis gerbiamas ir savu laikomas, nors daugelis nė nežinojo, už ką jis tapo šventuoju; statomas prie upelių, tarpukalnėse; retai su

kitais šventaisiais, dažniausiai vienišas; baltai juodai dažytas, rūstus, grasinąs. Šv. Jonas Krikštytojas vaizduojamas bekrikštijąs vandenin įbridusį Jėzų, ant kurio galvos nusileidusi šv. Dvasia — karvelis. Statomas tik stiebe ir tik prie vandens. Jis saugo nuo piktų patiltės dvasių. Nei sodybose, nei kapuose jo nerasi. Šv. Jurgis statomas prie genamųjų vartų, tikint, kad jis globojąs gyvulius, palaikąs pieno skalsą. Ne tik jis pats, bet ir jo žirgas narsus, nebijąs slibino. Šv. Izidorius — ūkininkų šventasis, statomas laukuose, kad šiuos globotų. Apvelkamas lietuviškai — su ilgu apsiaustu, ausine kepure ar vienmarškinis su šiaudų skrybėle, paraitytomis kelnėmis. Šv. Rokas — keliautojas, pavargęs, sužeistas, maitinamas šunelio su kepalėliu dantyse. Neįprastas, paslaptingas: jo lazda, pakeleivio ryšulėlis žiūrovą verčia susimąstyti. Kadangi jis yra keliautojų globėjas, tai jo koplytėlės statomos klaidžių kelių sankryžose, prie mažų keliukų miškuose, kur nėra ko pasiklausti. Be to, jis laikomas žaizdų, neretai širdies, meilės žaizdų gydytoju. Toliau dar sutinkami šv. Antanas, pamestų ar pavogtų daiktų grąžintojas, šv. Juozapas, Jėzaus globėjas, šv. Plurionas, saugotojas nuo ugnies (statomas augštame stiebe po stogeliu; koplytėlėse jo nėra). O dangaus raktininkas šv. Petras ir šv. Kazimieras Žemaičiuose buvo rasti tik trijose vietose. Be kitko, net garsioji Šiluvos šv. Marija matyta tik penkiose vietose.

D. buvo drožiami iš liepos ar žilvičio, nes tas medis minkštesnis drožti. Statulėlės buvo dažomos. Vyrų rūbai — ryškiai raudonais dryžiais, apsiaustai mėlyni. Nereta auksinė ir sidabrinė spalva. Koplytėlė su D. dažniausiai buvo kalama prie ąžuolo, rečiau — prie pušies ar beržo. Drebulė, eglė, gluosnis, tuopa retai susilaukia koplytėlės. Visai nesutiksi prie juodalksnio, uosio, šermukšnio, jievos. D. sodybos — kryžiai ir koplytėlės buvo aptveriami tvorelėmis ir apsodinami gėlėmis.

Ig. Končius Atsiminimai (rankraštis) *D. Č.*

Dievulis liaudies kalboje Rūpintojėlis ir Prikryžiuotasis bei mažas namų kryželis.

Dievuliškių ež. Seinų aps. Lazdijų vl. ež., 25 ha ploto, 130,9 m nuo j. l. Iš D. išteka Lazdija–Narva, Kirsnos augštupys.

Dievuliukas žmonių k. kiekvienas Rūpintojėlis, šv. Marijos ar kokio kito šventojo statulėlė.

Dievų Motina. Tacito liudijimu (apie 98 po Kr.) baltai, arba aisčiai, garbinę „dievų motiną" (matrem deum venerantur) ir, ją pagerbdami, nešioję šerno pavidalo amuletus. Kas buvo Tacito minimoji D. M., būtent, koks lietuviškosios dievybės vardas joje slepiasi, šiandien susekti nebegalima. Tačiau visa eilė duomenų (vėlesniuose šaltiniuose minimos kiaulaitės aukos ir Latvijoje, Talsų piliakalnio sodyboje, po trobesių vartų pėdžia surastos kiaulių kaukolės), leidžia D. M. spėjamai sieti su Žemės dievybe — Žemyna (žr.).

Diezas (pr. dièse) muzikoje pusės tono paaugštinimo ženklelis, žymimas gaidos kairėje pusėje.

Difamacija (lot.) šmeižimas, šmeižto skleidimas.

Difenilaminarseno chloridas kietas, žalsvos spalvos nuodingas junginys. I pas. kare buvo veiksmingai vartojamas. Čiaudulį keliąs junginys. Kitaip dar vad. adamsitu.

Difenilaminas $(C_6H_5)_2NH$, antrinis aromatinis aminas. Kristalinasi baltais blizgančiais lapeliais. Vartojamas kaip reagentas azoto rūgščiai aptikti, nitroceliuliozei stabilizuoti ir kaikurių dažų gamyboje.

Difenilarseno chloridas kietas nuodingas junginys. Paskleistas ore dulkių ar garų pavidalu ir patekęs į žmogaus kvėpavimo organus, kelia nesulaikomą kosulį ir čiaudulį. Jo dulkės lengvai praeina per aktyviosios anglies dujokaukių koštuvą.

Diferenciacija (lot.) skirstymasis, tam tikros visumos išsiskyrimas atskiromis grupėmis ar funkcijomis. Biologijoje D. vadinama ląstelių perėjimas iš embrioninės būsenos į specializavimąsi atskiroms funkcijoms.

Diferencialas žr. Diferencialinis skaičiavimas.

Diferencialinė geometrija nagrinėja kreivių ir paviršių savybes begalinės analizės metodais. Iš tiriamųjų objektų skirtumo gaunamas D. G. suskirstymas į kreivių ir paviršių D. G. Bet kreivių D. G., su paviršių D. G. palyginus, yra gana siaura šaka. Tad dažnai klasikinė D. G. yra vad. tiesiog paviršių teorija. Kreivių D. G. kartais skirstoma į plokščių kreivių ir erdvės kreivių D. G., tačiau plokštumos kreivių D. G. yra tik erdvės kreivių D. G. specialus atvejas.

W. Blaschke Einführung in die D. 1951.

Diferencialinis skaičiavimas matematikos mokslo šaka, kurios svarbiausias tyrimo objektas yra i š v e s t i n ė, jos nustatymas ir pavartojimas. Šis formalus skaičiavimo metodas remiasi ribų teorija ir begalinių mažybių savybėmis. Kiekvieną kintamąjį dydį, kuris artėja prie nulio arba kurio riba yra nulis, vadiname begaline mažybe, arba n y k s t a m u o j u dydžiu. Kelių nykstamųjų dydžių suma taip pat nykstamas dydis. Nykstamųjų dydžių suma, kai dėmenų skaičius be galo didėja, gali būti ir baigtinė — tai integralinio skaičiavimo pagrindinė problema. Dviejų nykstamų dydžių santykis veda prie D. S. Funkcijos $y=f(x)$ prieauglis $\Delta y=f(x+\Delta x)-f(x)$ yra nykstamas dydis, kai argumento prieauglis Δx artėja nu-

liui; jų santykio ribą, sutrumpintai $\lim \frac{\Delta y}{\Delta x}$, kai Δx artėja nuliui, vadiname funkcijos išvestine. D. S. moko, kaip apskaičiuoti betkokios algebrinės arba transcendentinės funkcijos išvestinę.

Lygtis $y=f(x)$ grafiškai reiškia kreivę; jos taško A padėtį plokštumoje nustato du skaičiai—taško koordintos x ir y, tada gretimo kreivės taško B koordinatos $x+\Delta x$ ir $y+\Delta y$, Δx ir Δy pastovūs skaičiai. Atkarpos AB kryptį plokštumoje parodo jos kampas su x–ašimi. To krypties kampo tangentas — krypties rodyklis yra lygus

$$\frac{\Delta y}{\Delta x} = \frac{f(x+\Delta x) - f(x)}{\Delta x}.$$

Kai Δx artėja nuliui, taškas B, judėdamas kreive, artėja prie taško A, ir atkarpa AB artėja ribinei padėčiai; tiesę, sutampančią su ta ribine padėtimi, vadiname kreivės liete taške A. Kai Δx artėja nuliui, atkarpos AB krypties kampas artėja lietės krypties kampui, ir todėl $\lim \frac{\Delta y}{\Delta x}$, kai Δx artėja nuliui, yra lygi lietės krypties kampo tangentui. Funkcijos išvestinė geometriškai reiškia lietės krypties kampo tangentą. Išvestinės padeda išbrėžti lietę ir normalę kiekviename kreivės taške, jos taip pat vartojamos funkcijos maksimumui ir minimumui nustatyti, kreivumo spinduliui apskaičiuoti. D. S. metodais mechanika apskaičiuoja judančio kūno greitį, pagreitį.

Funkcijos išvestinę žymime taip: $y' = f'(x)$, arba $y' = \frac{dy}{dx}$ — funkcijos išvestinė kaip diferencialų santykis. Todėl išvestinės skaičiavimą dar vadiname funkcijos diferenciavimu. Pats funkcijos diferencialas yra nykstamasis dydis ir lygus funkcijos išvestinei, padaugintai iš argumento diferencialo, $dy = f'(x)dx$. Funkcijos išvestinė yra pastovus dydis — geometriškai lietės kampo tangentas. Kartais išvestinė kaip santykio $\frac{\Delta x}{\Delta y}$ riba, kai Δx artėja nuliui, gali neegzistuoti, ir tada sakome, kad funkcija tame taške neturi išvestinės arba nediferencijuotinė. Pati funkcija gali būti tolydinė, bet nediferencijuotinė atskirame taške arba net intervale. Kiekviena diferencijuotinė funkcija yra drauge ir tolydinė.

Funkcijos išvestinė, aplamai, yra taip pat tam tikra x-o funkcija, pvz. funkcijos $y = \sin x$ išvestinė yra $y' = \cos x$, kurią savo keliu galima vėl diferencijuoti. Išvestinės funkcijos išvestinę vadiname antrąja duotosios funkcijos išvestine, pvz. $y=\sin x$ antroji išvestinė $y''=(\cos x)'=-\sin x$. Panašiai galima rasti trečiąją, ketvirtąją ir... n-tąją funkcijos išvestinę. Kai turime dviejų nepriklausomų kintamųjų funkciją $z = f(x, y)$, tada kalbame apie funkcijos išvestinę vieno kintamojo atžvilgiu, priimdami, kad antrasis nepriklausomas kintamasis diferenciavimo metu yra pastovus, — ir gauname vadinamąją dalinę išvestinę. Šiuo atveju funkcijos diferencialas lygus dalinei funkcijos išvestinei pirmo kintamojo atžvilgiu, padaugintai iš pirmo nepriklausomo kintamojo diferencialo plus dalinė išvestinė antrojo nepriklausomo kintamojo atžvilgiu, padauginta iš antro nepriklausomo kintamojo diferencialo. Panašiai nagrinėjame trijų ir daugiau nepriklausomų kintamųjų funkcijos dalinę išvestinę — pirmos, antros... ir n-tos eilės.

D. S. kūrėjais laikomi I. Newton (1642–1727) ir G. W. Leibniz (1646–1716); atskirai dirbdami, jiedu gavo tuos pačius rezultatus. Toliau D. S. išplėtojo Euler, broliai Bernoulli, Lagrange, Cauchy ir kt.

Mangoldt-Knopp Einführung in die höhere Mathematik 10 laida 1951; *R. Rothe* Höhere Mathematik 8 laida 1949. *J. Vlk.*

Diferencija (lot.) skirtumas, skirtybė. Logikoje differentia specifica yra rūšinė žymė, kuri atitinkamą rūšį išskiria iš artimosios giminės (žr. Aptartis). Ontologinė D. yra naujosios filosofijos terminas, M. Heideggerio įvestas išreikšti skirtybei tarp būties, kaip visų būtybių pagrindo, ir atskirų būtybių konkrečioje tikrovėje. Šiuo skyrimu filosofija kaip bendrasis būties mokslas atribojama nuo atskirųjų mokslų (žr. Filosofija).

Diferencijos miškas:

1) Biržų aps. Daujėnų vl., 67 ha beržynas su juodalksniu.

2) Mažeikių aps. Akmenės vl., 125 ha beržynas su baltalksniu.

3) Panevėžio aps. Krekenavos vl., 52 ha. Lapuočiai iš drebulės, beržo, uosio.

4) Panevėžio aps. Kupiškio vl., 113 ha eglynas prie Jurgiškio ežerėlio.

5) Panevėžio aps. ir vl., 444 ha. Sueina su Žaliąja (giria) ir Lėvens upe. Dirvožemis smėlio. Vyrauja pušynai su beržu, egle. Laikosi briedžiai, stirnos, vilkai, kiaunės, lapės.

6) Seinų aps., 1 km nuo Lazdijų mstl., apie 80 ha eglynas, 1941 bolševikų apnaikintas, iškertant eglutes apylinkėje įrengtiems bunkeriams maskuoti.

7) Tauragės aps. Kvėdarnos vl., 50 ha eglynas su drebulės priemaiša.

8) Tauragės aps. Šilalės vl., 460 ha. Dirvožemis humingas, augavietė drėgna. Eglynai su drebule. Laikosi kiaunės, baltieji kiškiai, stirnos, lapės, tetervinai.

Diferenciniai instrumentai įvairūs prietaisai tos pačios rūšies dydžių skirtumui matuoti. Žr. pagal atskirus instrumentus.

Diferencinis skaičiavimas žr. Baigtinių skirtumų teorija.

Difosgenas lakus bespalvis skystimas, kuris jau mažose koncentracijose nejuntamai sužaloja plaučius, panašiai kaip fosgenas. I pas. karo metu buvo vartojamas kaip labai veiksminga cheminio karo medžiaga.

Difrakcija (lot.) bangų linkis, susidarąs joms sklindant. Kada bangą pastoja kliūtis, jos nepraleidžianti, banga išlinksta ir įsiveržia į užstotą erdvę. D. pasireiškia kiekvienoje bangų rūšyje. Ji būna reliatyviai stipri, kada bangos ilgis yra didelis, lyginant su kliūties dydžiu. Pvz. radijo ilgos ir vidutinės bangos (bangos ilgis lygus keletui šimtų metrų) seka žemės kamuolio išlenkimu; ultra trumpoms bangoms ($l=1$ m) žemės paviršius jau perdaug išlenktas; garso bangos ($l=2$ cm iki 20 m) apibėga nedideles kliūtis; šviesos bangų ($l=5.10^{-5}$ cm) išlenkimas betarpiškai retai pastebimas, Röntgeno spindulių ($l=10^{-8}$ cm) D. tik su dideliu vargu pavyko įrodyti.

Ypač svarbūs ir nuodugniai ištirti yra šviesos D. reiškiniai, nes D. čia pasireiškia ryšium su interferencija (žr.). Arti kiekvienos ribos tarp šviesos ir šešėlio paraleliai su šešėlio riba pastebimi šviesesni ir tamsesni ruožai, kurie atsiranda, veikiant interferencijai. D. ir interferencija drauge gali panaikinti panašumą tarp šešėlį metančio kūno kontūro ir jo šešėlio, jei mažas, tolimas ir vienaspalvis šviesos šaltinis meta šešėlį ant toli esančio ekrano. Iš D. sudarytų interferencijos ruožų atstumo už plyšio ir jo dydžio galima apskaičiuoti išlenktos šviesos bangos ilgį. Skritulio šešėlis susidaro iš daug koncentriškų žiedų ir šviesios dėmės viduryje; apskrita kiaurymė ant ekrano vieno šviesaus skritulio vietoje meta koncentriškų šviesių ir tamsių žiedų sistemą. Baltos šviesos reiškiniai būna spalvoti.

Difrakcijos atvejas turi praktišką reikšmę, kadangi kiekvienas lęšio įtvaras veikia kaip lenkimą darąs šviesos pluošto apribojimas. Todėl žiūrono, mikroskopo ar kito objektyvo, netgi tobulai pašalinus lęšių klaidas, šviesaus taško atvaizde pasirodo tam tikras neryškumas, kuris yra D. daromas. Todėl D. ir apriboja minėtų instrumentų padidinimą. Dėl D. siauras šviesos pluoštas drauge negali būti išlaikomas didesniame nuotolyje.

Kraštutiniu atveju apie labai mažų dalelių D. kalbama kaip apie šviesos sklaidymą, kada šviesa nukreipiama iki 180° nuo jos pirminės krypties. Vienas iš sklaidymo pavartojimų yra ultramikroskopas. Sklaidant mėlyną trumpesnių bangų šviesą stipriau, negu ilgesnių bangų randoną, atmosferoje atsiranda dangaus mėlynė (dangaus žydra spalva).

D. ir interferencijos reiškiniai visiškai aiškinami Huyghens-Fresnel principu. D. aiškinti vartojama su daug plyšių taisyklingos sistemos D. t i n k l a s (grating). Mažinant plyšių atstumą ir didinant jų skaičių, gaunama spektro linijos. Tokie tinklai pavartojami spektro aparatuose prizmių vietoje. Labai trumpo ilgio bangas (Röntgeno, elektronų, medžiagos bangas ir kt.) veikia kristalo tinklo atomai kaip lenkiančios kliūtys. Todėl natūralūs kristalo lenkimo tinklai vartojami Röntgeno spektroskopijoje. Atvirkščiai, pagal interferencijos reiškinius per D. kristaluose tiriama pastarųjų struktūra.

Difteritas (gr. diphteron — oda, plėvė) gerklų įdegimas, limpama vaikų liga. Pirmieji ją ištyrė ir nuo kitų gerklinių ligų išskyrė prancūzai Bretonneau ir Trousseau apie 1826. Šiai ligai ir vardą jie davė. Šveicaras E. Klebs 1873 pirmas aptiko D. sukėlėją, o galutinai jį išaiškino F. Löffler 1884. Behring ir Yersin, nepaeidami vienas nuo kito, išrado gydantįjį D. serumą 1890. Prancūzas Ramon 1923 pagamino anatoksiną, dabar vartojamą skiepijimui—nuo D. imunitetui daryti.

D. yra atitinkamų bacilų sukelta apkrečiama liga, prasidedanti gerklose. D. bacilams patekus į gerklų gleivines, organizmas atsako įdegimo reakcija. Išsiplečia kraujo kapilarai ir kiti ten esantieji kraujo indai. Raudonieji kraujo rutulėliai išsiveržia iš kraujo indų, ir susidaro eksudatinis sluogsnis, vis storėjąs, tirštėjąs, kietėjąs: susirgusios vietos prisidengia balzganomis pseudomembranomis. Pradinis židinys atsiranda ant vienos, bet dažniausiai ant abiejų žiobykščių (migdolinių liaukų). Paprastai pseudomembranos labai greitai didėja ir ištisai apauga žiobykščius, liežuvėlį ir įvairias nosiaryklės dalis. Labai sunkiais atvejais pasirodo žymus kaklo ir krūtinės audinių paburkimas. Jei susidariusios plėvės užpildo gerklas arba kvėpuojamąją gerklę, ligonis miršta dėl mechaninio uždusimo. Šiais atvejais vienintelis išgelbėjimas yra tracheotomija (kvėpavimo gerklės perpjovimas žemiau plėvelinio kamščio). Bet toks mechaniškas ligonio uždusimas atsitinka retai, nors mirtingumas nuo D. nepaprastai didelis. Kaikurių epidemijų metu jis siekdavo 85%. Pradėjus vartoti Behringo ir Yersmo sugalvotą seroterapiją, mirtingumas nepaprastai sumažėjo ir dabar svyruoja tarp 4–10%.

Pavojingiausia D. komplikacija yra įvairių kraujo apytakos dalių toksiškas sužalojimas. D. toksinas atakuoja širdį ir periferinius kraujo indus. Difterinis miokarditas pradeda reikštis penktoje arba šeštoje ligos dienoje, kartais ir daug vėliau. Juo anksčiau prasideda širdies susirgimas, juo jis pavojingesnis. Kita sunki D. komplikacija yra difterinis polineuritas. Jis dažniausiai pasireiškia minkštojo gomurio, akių ci-

liarinių raumenų paralyžiais, kojų ir rankų parestezijomis. Kaikada D. toksinai paralyžuoja kvėpavimo raumenis, ir ligonis uždūsta.

D. gali lokalizuotis ne tik gerklose, nosiaryklėje, nosyje, kvėpuojamoje gerklėje, bronchuose, bet ir kitų organų gleivinėse, pvz. akių jungiamojoje plėvelėje (conjunctivitis diphterica), moterų lytiniuose organuose (vulvovaginitis) ir odos žaizdose.

Persirgimas D. organizmui teduoda tik trumpalaikį ir reliatyvų imunitetą. Žmogus gali sirgti ta liga kelis kartus. D. serga dažniausiai vaikai. Bet neretai jis atakuoja ir suaugusius.

D. sukėlėjas yra D. bacilas, dabartinėje bakteriologinėje terminologijoje vadinamas Corynobacterium Diphteriae (mažos lazdelytės bukais, išpūstais galais, dažniausiai susitelkusios krūvelėmis). Jos gamina nepaprastai galingą ekzotoksiną, kuris yra visų patologinių reiškinių priežastis. D. bacilai yra trijų rūšių. Typus gravis sukelia labai sunkius D. susirgimus, Typus mitis — lengvų susirgimų priežastis ir Typus intermedius — yra pirmos ir antros rūšies tarpe. Tie tipai yra savaimingi, ir vienas į kitą pavirsti negali.

Užsikrėtimas D. dažniausiai atsitinka difterito bacilais, šiokiu ar tokiu būdu (kosėjimu, čiaudėjimu, apkrėstus daiktus vartojant) patekusiais į žmogaus organizmą. Sveiką žmogų D. gali užkrėsti ne tik ligonis, bet net jau ir seniau pagijęs arba visai nesirgęs asmuo. 3–40% sveikų žmonių nosiaryklėse ir gerklose turi D. bacilų. Kodėl vienas žmogus, į jį D. bacilui patekus, tuojau suserga, ir kodėl kituose žmonėse tie patys mikrobai gyvena kaip nepavojingi saprofitai, iki šiol nėra išaiškinta.

Geriausias D. gydymas yra Behringo-Yersino D. antitoksinas. D. bacilai, įsiveržę į organizmą, dažniausiai pasilieka įsiveržimo vietoje ir labai mažai linkę plisti toliau stovinčiuose audiniuose. Visus patologinius reiškinius sukelia D. bacilų pagaminti ir į kraują bei limfos apytaką patekę ekzotoksinai. Jie godžiai jungiasi su atitinkamais narveliais. Galima neutralizuoti tik laisvus ekzotoksinus, nesusirišusius su narvelių protoplazma. Todėl antidifterinis serumas turi būti pavartotas kiek galima anksčiau. Tai įrodė Zinsser (1939), triušius bebandydamas. Toksinui neutralizuoti reikėjo pavartoti, praėjus 10 min., 15 antitoksinų vienetų, 20 min. — 200, 30 min. — 2000, 45 min. — 4000, 60 min. — 5000, po 90 min. joks antitoksinų kiekis nebeišgelbėdavo gyvulio. Sprendžiama, kad antitoksinai nesugeba jungtis su narveliais, kurie jau yra susirišę su pakankamai dideliu toksinų kiekiu. Tą patį įrodė Russel (1943) ir D. gydyme:

Antitoksinas įšvirkštas	Ligonių skaičius	Mirtingumo %
Pirmą susirgimo dieną	225	0
Antrą " "	1441	4.2
Trečią " "	1600	11.1
Ketvirtą " "	1271	17.3
Penktą ir vėliau	1645	18.7

Vaikams duodama 300–500 antitoksino vienetų 1 kg svorio. Suaugusiems reikia švirkšti 15–30.000 antitoksino vienetų. Antidifterinis serumas švirkščiamas į raumenis. Piktybinės difterijos atvejais ir jei gydymas pavėluotas, serumas leidžiamas į veną. Pastaruoju metu D. gydyti su dideliu pasisekimu vartojamas penicilinas, kuris yra švirkščiamas į raumenis (20.000 vienetų kas 2–3 val.), kol liga tampa nugalėta.

Sėkmingesnei kovai su D. vartojamas preventyvusis skiepijimas nuo D. Tam reikalui geriausiai tinka Ramono anatoksinas (toksojidas). Tai D. bacilų kultūra, perkošta Berkefeldo, Mandlerio ar Seitzo filtrais, su 0.3–0.5% formalino skiedinio. Anatoksinas švirkščiamas į raumenis 0.5–1 cc kiekiais tris kartus su trijų savaičių pertraukomis. Tuo paprastu ir nepavojingu metodu ilgiems metams padaromas imunitetas difteritui.

J. Howard Mueller Bacterial and Mycotic Infections of Man 1952; *Helmut Denning* Lehrbuch der Inneren Medizin I 1950. *D. Js.*

Diftongas (gr.) dvibalsis (žr.)

Difuzija (lot.) 1) chemijoje ir fizikoje laisvas susimaišymas tiesioginiame sąlytyje esančių kūnų (dujų, skysčių ir kietų). D. reiškinys lengvai gaunamas, pvz. užpylus ant koncentruoto druskos skiedinio vandens. Po kurio laiko viršutiniai vandens sluogsniai pasidaro sūrūs. D. procesas kartais vyksta gana pamažu (ypač kietų kūnų). Dujų D. galima parodyti, perskyrus indą koringa sienele ir įleidus į vieną pusę vandenilio, o į kitą deguonies dujų. Po kiek laiko pastebime, kad deguonies dujose yra vandenilio, o vandenilio dujose deguonies.

2) Sociologijoje svetimos kultūros elementų pasisavinimas be tiesioginio ir ilgo dviejų bendruomenių kontakto. Kultūra D. būdu sklinda pagal tris principus: 1) funkcinius santykius, 2) skirtingą kitimo ratą ir 3) dominuojančios kultūros prestižą. Funkcinių santykių pavyzdys yra Aliaskos eskimų pypkės rūkymas, kuris buvo pasisavintas tik po to, kai tabako pažinimas buvo pasisavintas iš Amerikos į rytus per Europą į Aziją, o iš ten pasiekė eskimus. Šiuo būdu ne tik tabako vartojimas, bet ir kiti su tuo susiję (funkciniai) dalykai, kaip pypkė, buvo paskolinti. Skirtingos kitimo ratos yra matyti visų žmonių polinkiuose pasisavinti materialinės kultūros elementus pirmiau, negu nematerialinės. Materialinių dalykų naudingumas yra aki-

vaizdus ir patrauklus. Gi filosofija ir religija, nematerialiniai dalykai, pirma turi būti išaiškinti, ir jų vertingumas nėra iš karto suvokiamas. Net tuo atveju, kai įvedama krikščionybė, pagonys pirmiau pasisavina išorinę formą ir tik paskui naują simboliką bei turinį. Panašus procesas turėjęs vykti ir Lietuvos ūkininkuose ir smulkiojoje bajorijoje. XVI a. protestantizmas bandė suprastinti ritualą, o katalikai palaikė jį ir tuo prisidėjo prie reformacijos sužlugdymo Lietuvoje. Dominuojančios kultūros prestižas yra trečias pagrindinis D. veiksnys. Todėl mados dažniausiai skolinamos iš Paryžiaus, kuris ilgą laiką išlaikė madų šaltinio tradiciją. Vadinami „išvietintieji asmenys", atsidūrę priverčiamųjų darbų stovyklose Vokietijoje, nepasisavino vokiečių kultūros bruožų, net ir tradicinį vokiečių tvarkingumą laikydami perdėjimu, nes vokiečių prestižas buvo menkai vertinamas.

R. Linton The Study of Man 1936. *A. Mst.*

Difuzyvus sumišęs, neaiškus, be aiškių ribų. D i f u z y v i   š v i e s a ta, kur nėra vieningos spindulių linkmės, šviesai išsisklaidant, atsimušus ar perėjus per įvairius kūnus. Tokia yra paprasta dienos šviesa, esant apniūkusiam dangui. Difuzyvi šviesa naudojama kambarių apšvietimui, imantis netiesioginio jų apšvietimo.

Dygaitis Antanas (1862–1920 IX 4) kun. 1882 baigęs Raseinių miesto mokyklą, po karinės tarnybos tarnavo raštininku Kauno tvirtovėje. 1888 stojo į Kauno kunigų seminariją ir 1892 buvo įšventintas kunigu. Vikaravo Viekšniuose, Butkiškėje, ten pat 1896 klebonas, 1900 Bukantų klebonas, 1902 Paliepių kuratas, 1911 Spirakių kuratas, 1913 Sudeikių klebonas. 1920 buvo perkeltas į Debeikius, bet netrukus susirgo, o išvažiavęs gydytis į Karaliaučių, ten ir mirė. Bendradarbiavo Nedėldienio Skaityme, Vilniaus Žiniose, Vienybėje.

Dygasiński Ton Adolf (1839–1902) lenkų pedagogas, žurnalistas ir vaikų rašytojas. Pozityvistinės krypties atstovas, išvertė lenkiškai Mill, Spencer. Mokykloms vadovėlių parūpino, bet ypač pasižymėjo grožiniais kūriniais iš gyvulių gyvenimo. Geriausiai jam nusisekė vienas pirmųjų apsakymėlių Wilk, psy i ludzie 1884 ir paskutinioji apysaka Mysikrólik czyli gody życia 1901–1902. Lietuvių kalba V. Kudirka išv. Wróble — Žvirbliai (Tilžėje 1909, Kaune 1922), Pr. Siulelis (Pr. Paršaitis) Šuns likimą (Apsakymėliai 1906).

Dygė 1) D. (Calliergon) Amblystegiaceae šeimos samanų gentis, apie 14 rūšių. Lietuvos durpynuose ir pelkėtose pievose dažnai pasitaiko: D. d i d ž i o j i (C. giganteum Kindb) ilgu ligi 30 cm, stačiu, šakotu stiebu, trumpomis standžiomis šakutėmis, auga tankiomis vejomis; C. s t r a m i n e u m (Dicks.) Kindb. lieknesnė už pirmąją, gelsvai žalia, labai mažai ir netaisyklingai šakotu stiebu; C. c o r d i f o l i u m (Hedw.) Kindb. panaši į C. stramineum, tik kiek standesnė ir platesniais lapeliais.

2) D. taip pat vadinamas agrastas (žr.).

Digenija (gr.) lytinis dauginimasis, priešprieša monogenijai, dauginimuisi be antrosios lyties.

Digenis Akritas didvyris jo vardu pavadinto tautinio Bizantijos epo, greičiausia kilusio X a.

Digest (angl., tr. daidžest) 1. amerikiečių teismo sprendimų rinkinys; 2. tam tikros rūšies žurnalas, kuriame spausdinamos kitų laikraščių ištraukos ar santraukos (plg. Reader's D.).

Digesta (lot.) svarbiausioji Corpus Juris Civilis (žr.) dalis.

Digestiva (lot.) vaistai virškinimui paskatinti.

Dygiakryklė žr. Kryklė akstinuotė.

Dygiaodžiai, dygliaodžiai (Echinodermata) gausinga jūrinių, dažniausiai laisvų, rečiau sėslių, gyvulių grupė. Jų kūno organizacija daugiausia yra penkiaspindulinės simetrijos, t. y. organai susiskirstę taisyklingai aplink bendrą ašį spinduliuose arba spindulių tarpuose. Visi organai, be atskirų centre esančių, kartojasi dažniausiai penkis kartus. Odos jungiamajame audinyje yra gausūs įvairaus didumo ir pavidalo kalkiniai padarai; šie kartais turi taisyklingų kalkinių plokštelių pavidalą ir susijungdami gali sudaryti ištisą kalkinį skeletą (jūriniai ežiai). Jūrinių ežių ir žvaigždžių dygliai modifikuodamiesi gali pavirsti sferidijomis (jutimo organais) ir pedicelarijomis čiumpamieji organai). Ambulakralinė (vandeninė) sistema, ypatinga spindulinė organų sistema, sudaryta dažniausiai iš spindulinių latakų (vamzdelių), pripildyta vandeningo skysčio. Spinduliniai latakai duoda šoninius atsišakojimus į savotiškus raumeninių maišelių pavidalo su siurbukais išoriniame gale judėjimo organus — ambulakrines kojytes, o oloturijose — į čiuptuvė-

Dygiaodžiai: oloturija, jūros ežys, ir jūros žvaigždės

lius. Visi D. su mažomis išimtimis atskirlyčiai. Įvairių atstovų larvos turi dvišonę simetriją ir visai nepanašios į suaugusias formas. Kaikuriems D. yra ir belytis veisimasis dalinimosi ir regeneracijos keliu: kaikurios jūrinės žvaigždės suyra dalimis, vėliau išaugančiomis į visą gyvulį, pvz. iš atplėštojo jos vieno spindulio lengvai atsistato visas kūnas. D. maistas labai įvairus: vieni minta kitais gyvuliais, ypač moliuskomis, vėžiagyviais, nedidelėmis žuvimis, kiti pripildo savo virškinamąjį lataką smėliu arba dumblu ir suvirškina juose esančias smulkias organines maisto medžiagas. Žmogui D. didelės reikšmės neturi; vietomis jūrinių ežių kiaušelius vartoja maistui. D. dalomi į dvi klases: Pelmatozoa ir Echinozoa (Eleutherozoa). Pirmosios klasės atstovai visą gyvenimą arba jaunoje stadijoje (dažniausiai su stiebeliu) yra sėslūs; jie apima būrius: fosilinius Cystoidea, Blastoidea ir Edioasteroidea ir dabar tebegyvenantį Crinoidea. Antroji klasė apima laisvai gyvenančius būrius: Asteroidea (jūrinės žvaigždės), Ophiuroidea, Echinoidea (jūriniai ežiai) ir Holothurioidea (oloturijos).

Dygimas augalo gemalo išbudimas, plėtojimasis.

Sėklų D. reikalingas vanduo, deguonis ir atitinkama temperatūra; kaikurioms sėkloms dygti reikalinga dar šviesa (pvz. raudokliui, Lythrum salicaria). Vienų augalų sėklos gali dygti, tuoj pat iš vaisių išbyrėjusios; išimtinais atvejais sudygsta sėklos, netgi dar neatsiskyrusios nuo motinos organizmo (pvz. mangrovės medžių). Gi kitų augalų sėklos įstengia dygti tik po ilgesnio ramybės periodo. Šį ramybės periodą galima sutrumpinti kaikuriais cheminiais arba fiziniais (žema temperatūra) poveikiais. Sėklų D. fiziologiškai prasideda sėklai išbrinkus, o morfologiškai — šaknelei prasikalant iš sėklos kevalo. D. baigiasi, kai daigas suvartoja visą sėklos rezervinę medžiagą ir pereina į savarankišką gyvenimą. Sparti medžiagos ir energijos apykaita dygstančiose sėklose pasireiškia jų lengvai konstatuojamu temperatūros pakilimu.

Be sėklų D., taip pat kalbama apie sporų, cystų, žiedadulkių dygimą. Grybų sporų D. pasireiškia iš sporos kevalo ilgos siūlelio pavidalo ląstelės išaugimu. Šiam siūleliui išlįsti sporos kevale dažnai yra skirta vietelė su plonesne odele (D. skylute). Cystų D. pasireiškia kevalo susprogdinimu. Žiedadulkių D. taip pat paprastai būva D. skylutės išoriniame apvalkalėlyje. Žiedadulkių D. paprastai reikalingas cheminis jaudas, kurį išskiria purka. Šis jaudas dažnai būva rūšiai specifiškas. Tokiu būdu ant svetimo augalo purkos patekusi žiedadulkė nedygsta.

D. e n e r g i j a vadinama greitumas (laikas), kuriuo žinomas sėklų skaičius sudygsta daigintuvuose.

D. t e m p e r a t ū r a. Kaikurių augalų sėklos sudygsta ir labai žemoje temperatūroje, pvz. 1° C (javai, raud. dobilai, liucerna, vikiai, žirniai), o kiti reikalauja kiek augštesnės minimalinės temperatūros, pvz. lubinas 3–5° C, morkos 4–5°, pupelės 10°, sora 10–12°, tabakas 13–14°. Prie minimalinės D. temperatūros dygimas užsitęsia žymiai ilgiau, kaip prie optimalinės, kuri daugumai augalų sėklų yra tarp 15–25° C. Todėl sėjos laikas turi būti toks, kad dirvos temperatūra pavasarį būtų jau augštesnė už minimalinę, o rudenį dar augštesnė.

Digitalio preparatai vaistų grupė širdies ligoms gydyti. Jų pagrinde yra rusmenės (žr.) lapai (Folia digitalis). Jie turi gliukozidų.

Digitalis žr. Rusmenė.

Dyglė, dygė, rogė, žuvelė iš kaulingųjų žuvų būrio, Catosteomi pobūrio. D. oda iš dalies plika, iš dalies dengta kaulinių plokštelių. Lietuvoj gyvena jos rūšys: trispyglė (Gasterosteus aculeatus) ir devynspyglė (Gasterosteus pungitius). Pirmoji turi tris laisvus 4–9 cm ilgio spyglius nugaros peleko vietoj. Spalva nevienoda, nugara žalsva arba juosvai melsva, pilvas baltas sidabruotas. Neršto metu patinų apatinė kūno dalis ryškiai raudona, nugara ryškiai mėlyna arba žalia. D. gyvena upeliuose, tvenkiniuose, ežeruose, jūroje. Lietuvoje D. paplitusios ežeruose. D. gyvena būriais, maitinasi žuvelėmis, vandens vabzdžiais. Žuvininkystėje tai žalinga žuvis. D. krauna lizdus iš vandeninių augalų ir kt. medžiagos. Patinas gina lizdą nuo priešų, ypač nuo kitų D., kurios dažnai suėda ikrus. Išsiritusius jauniklius patinas irgi prižiūri ir pavojuje juos suima į savo žiotis. Paprastai Lietuvoje d e v y n s p y g l ė D. pasitaiko rečiau. Gyvena panašiai, bet dažniau randama jūroje. Nuo trispyglės D. skiriasi ir 9–11 spyglių išilgai nugaros peleko vietoje.

Sugautas D. kaime paprastai sušeria kiaulėms. Kartais D. ir valgydavo. Valgiui ruošdami, jas sausas troškindavo karštoje krosnyje. Kiti jas sutroškindavo su bulvėmis, o vasarą — su kremblaiais. Labai dažnai D. džiovindavo ir žiemą valgydavo. Aplamai D. buvo laikoma menka žuvimi, todėl ją tevalgydavo tik prastais metais, o šiaipjau tik varguomenė.

Diglifas architektūroje triglifo atmaina, XVI a. Vignolos pritaikinta doriniam frizui, dviem šalutiniais nariais (plyšiais) mažiau, nei triglife.

Dyglys metamorfozuotas auglys, lapas ar jo dalys, virsdamas smailiu durinčiu padaru (spinae). Auglinius dyglius (endogeninės kilmės), kaip kryklės akstinuotės, gudobelės, šunobelės, vadinama a k s t i n a i s,

o paviršinės (ekzogeninės) kilmės, pvz. rožių, aviečių, agrastų — a k s č i a i s. D. kilę iš lapų, pvz. raugerškio, prielapių, pvz. akacijos baltosios, lapkočių, pvz. Caragana spinosa DC., plaštakos skilčių, pvz. usnių, vadinami l a p i n i a i s d y g l i a i s, arba d y g i a i s. Augalams D. yra apsauginės reikšmės fiziologiniu ir anatominiu atžvilgiais. Sakysime, lapiniai dygliai, sumažindami plaštaką, mažina garinamąjį plotą, o visi D., būdami durūs, gina augalą nuo gyvulijos veiksmų. *J. Rkt.*

Dyglutis, dygminas, dygulinių (Hydnum) šeimos daugelio rūšių gentis. Vaisiakūniai kempinių, kepurėtų grybų, kartais ir dar kitokių pavidalų. Kaikurie jų valgomi, kaip D. r a u k š l ė t a s i s (H. repandum L.), D. č e r p ė t a s i s (H. imbricatum L.). H. Schiedermayeri Heufl. yra parazitinė rūšis, gyvena vaismedžių, dažniausiai obelų, kamienuose bei šakose ir ardo medieną; netaisyklingi, gniužuliniai, sieros geltonumo vaisiakūniai išsiveržia pro medžio žievę į paviršių ir turi tankius, įstrižai einančius dyglius. Lietuvoje irgi rastas.

Dignitoriai (lot.) paskutiniaisiais D. Lietuvos k-jos amžiais reiškė tam tikrą kategoriją žmonių, turinčių valstybėje oficialines vietas, bet daugiausia neturinčių jokių pareigų. Oficialūs dokumentai, kuriais viso krašto ar kurios srities (vaivadijos ar pavieto) bajorija reikšdavo savo valią, paprastai būdavo pradedami formula: „Mes, senatoriai, dignitoriai ir urėdai..." Ano meto bajoriškoje visuomenėje kiekvienas turėjo kuo nors būti. Tad titulus duodančias dignitorijas gaudė nemažiau, kaip ir pelningus ir įtakos bei valdžios duodančius urėdus. Dažnas bajoras, kaip įmanydamas, stengėsi, kad nors prieš mirdamas gautų kokią augštesnę dignitoriją pro titulo sepulcri (kad galėtų ja antkapį papuošti ir palikti skambesnį vardą vaikams). Dar negavę jokio urėdo ar dignitorijos, bajoraičiai tituluodavosi pagal tėvus: vaivadaičiais, kastelionaičiais, maršalkaičiais ir kt. Nors daugelis dignitorijų Lietuvoje buvo įkurtos lenkų pavyzdžiu ir duodavo tik titulą, bet dalis jų visdėlto turėjo savo šaknis didžiojo kunigaikščio rūmų ir valstybės valdžios organizacijoje senesniais laikais. D. sąvoka ir amžininkams nebuvo labai aiški. D. nuo urėdų skirti pagrindu gali būti tik pareigos, dalyvavimas ar nedalyvavimas valdžios aparate. Visus, kurie dar turėjo tokių pareigų, tenka skirti prie urėdų.

D. terminas Lietuvos istorijos šaltiniuose pirmą kartą minimas 1413 Horodlės privilegijoje, kuria pažadama Lietuvoje įkurti tokias pačias dignitorijas bei urėdus, kokie yra Lenkijoje. Čia D. vadinamos ir pirmosios įkuriamos vaivadijos bei kastelionijos. Vėliau D. vardą sutinkame dažniausiai tik krašto privilegijose ir visuose 3 statutuose, draudžiant ir jas, kaip visus urėdus, dalinti svetimšaliams. Tačiau čia D. minimi tik tarp kitko, dažnai pačiame gale, įvardinus visas savas oficialistų kategorijas. Lietuvoje ta sąvoka, matyt, tebebuvo neįprasta ir minima tik nesusipratimams išvengti. Iš kitų valstybėje oficialius postus turinčių žmonių kategorijų D. aiškiau išsiskyrė tik pounijiniais laikais, kartu su Lenkija, visiškai pasisavinus joje sukurtą bajoriškos valstybės gyvenimo formą. Jau XVI a. smarkiai vykusio šito proceso išdavoje D. virto visi valdovo rūmų ir jiems atitinkami sričių oficialistai. Didž. kunigaikštijai tapus luomine respublika, žymi dalis jos agentų savo funkcijų turėjo nustoti. Tačiau jie liko kaip D., didiną valdovo rūmų puošnumą ir patenkiną bajorijos troškimus titulo gauti. D. buvo dvejopų: valstybės bei valdovo rūmų (centrinių) ir sritinių (vaivadijų bei pavietų). Liublino unijos aktas Lietuvos urėdų bei D. korporacijas paliko nepaliestas. Jokių staigių reformų šioje srityje nebuvo daryta ir vėliau, tačiau abiejų sujungtų valstybių organai ir dignitorijos tolydžio vienodėjo: kiekvieno krašto bajorija stengėsi turėti tokių pačių dignitorijų ir urėdų, kokių buvo antrame krašte. Šiuo atžvilgiu lenkais sekė ypač Lietuvos bajorija. Beveik visos lenkiško tipo dignitorijos Lietuvoje buvo atsiradusios jau prieš uniją. Po unijos daugiau atsirado tik lenkiško tipo organų, ypač kanceliarijos ir teismų oficialistų. Kokių D. Lietuvoje buvo jau XVI–XVII a., tiksliai nežinome, nes ligi 1768 oficialaus viso jų sąrašo neturime. Neoficialūs sąrašai taip pat atsiranda tik XVIII a. Visi vėlesniais laikais valstybėje daug reikšmės turėję pareigūnai išaugo iš D. kunigaikščio įvairiems reikalams naudotų agentų. Net hetmonai, kancleriai, iždininkai pradžioje buvo tik didž. kunigaikščio valdininkai, o tam tikrų vadybų ministeriais jie pasidarė tik XVI a. viduryje. Anksčiau jie buvo tik tarybos nariai ir savo pareigas ėjo didž. kunigaikščio nurodomi. Greta jų valstybinės reikšmės ir teisės didž. taryboje dalyvauti palengva gavo ir dalis tų didž. kunigaikščių rūmų urėdų, kurie jokių vadybų negavo. Tai ir buvo D. Pagal 1566 oficialų sąrašą tokių antraeilių tarybos narių buvo 8: patauris, raikytojas, stalininkas, kiemo iždininkas, kardininkas, taurininkas ir didysis bei kiemo vėliavininkai. Sąraše visi jie pavadinti urėdais, bet iš tikro, be kiemo iždininko, jie visi D. Tačiau buvo dar visa eilė žemesnio rango D., ne tarybos narių. Kaikurie jų vėlesniais laikais čia minimus net pralenkė, gaudami pirmesnes vietas. Šitam D. pirmenybių pasikeitimui turėjo reikšmės atitinkamo Lenkijos D. turimoji vieta jos D. korporacijoje ir tą dignitoriją

turinčių žmonių asmens įtaka; juo žymesnės šeimos, žymesni žmonės kurią dignitoriją ilgiau valdė, tuo labiau jį prasikišdavo kitų D. tarpe, nes pirmenybės eilę normuojančio įstatymo ilgai nebuvo. Jis atsirado tik 1768. Pagal jį, po sekretorių su referendoriais eina pakamaris (ši dignitorija 1559 –1633 Lietuvoje buvo panaikinta), po D. raštininko ir kiemo iždininko eina vėliavininkas, kardininkas, arklininkas, kuchmistras (virėjas), stalininkas, patauris, raikytojas, pastalininkis, taurininkas, medžioklis, lauko raštininkas (urėdas), sargybinis ir stovyklininkas. Atskirai yra surašyti kiemo urėdai bei D. Čia po instigatoriaus eina: kiemo vėliavininkas, vicearklininkas, kiemo medžioklis, lauko sargybinis ir lauko stovyklininkas. Šitokia eilė buvo neseniai nusistovėjusi. Dar 1745 J. Ostrovskio Daneikavičiaus paskelbtame sąraše matome stalininką stovint tarp raikytojo ir pastalininkio, o raštininkus pačiame gale. Be to, 1768 sąrašan nėra traukti visi tie Lietuvos D., kokių nebuvo Lenkijoje. Žinome Lietuvoje dar buvus D. vaiskį, rūsininką (gėralų prižiūrėtoją), geometrą, butų skirstytoją ir kamarninką. Kai Lietuvoje nebuvo D. pakamario, būdavo skiriamas didž. kunigaikščio miegamojo prižiūrėtojas, vad. patalininkas. Apskritai, tiek urėdų, tiek D. buvo labai įvairių ir įvairiais laikotarpiais skirtingų. Visų jų skyrimas ir naujų įsteigimas priklausė valdovui. Pastovūs buvo tik tie, kurie buvo reikalingi Lietuvos valstybės reprezentacijai bei didžiųjų iškilmių puošnumui padidinti. Kadangi D. galėdavo pasireikšti tik iškilmėse ir kasdieniame valdovo rūmų gyvenime, tai, jam nuolat gyvenant Lenkijoje, Lietuvos D. bei rūmų urėdai retai kada tegalėdavo pasirodyti. Tačiau Lietuvos bajorija budriai saugojo, kad kiekvienam Lenkijos D. būtų atitinkamas Lietuvos D. Dar buvo žiūrima, kad be Lietuvos nebūtų jokių iškilmių, ir kiekvienas Lietuvos D. laikė savo pareiga jose dalyvauti. Iškilmėse jie visada turėjo vietą greta tokių pat Lenkijos D. (eidavo iš kairės). Sunkiau buvo su D. bei urėdais, kurie galėdavo pasireikšti, patarnaudami valdovui. Čia buvo laikomasi principo, kad patarnauja to krašto D., kuriame tuo tarpu valdovas yra. Bet kadangi aiškaus įstatymo šiuo reikalu nebuvo, tai nesusipratimų kildavo labai dažnai. Jau Žygimanto II ir Žygimanto Augusto laikais lietuviai nuolat skųsdavosi, kad did. kunigaikščio rūmuose ir Lietuvoje jam dažnai patarnauja Lenkijos D. Valdovai į tuos skundus nevienodai atsakydavo, bet principo, kad Lietuvoje turi veikti tik lietuviai, niekada nėra neigę. 1569 Liublino seime lietuviai reikalavo, kad Žygimantas Augustas išleistų įstatymą, tvarkantį abiejų kraštų dvaro urėdų bei D. teises, tačiau tas atsakė noris tarp lietuvių ir lenkų išlaikyti lygybę, ir tą pats tvarkysiąs. Taip tas klausimas ir pasiliko nesutvarkytas. Tačiau gyvenimo praktikoje buvo laikomasi senojo dėsnio. Valdovui atvykstant į Lietuvą, valstybių sienoje visada jo jau laukdavo Lietuvos D. bei urėdai, kurie ten pat iš lenkų visas pareigas perimdavo. Lenkai grįždavo atgal arba vykdavo į Lietuvą kaip privatūs palydovai. Čia jie savo pareigas galėdavo eiti tik tada, kai atitinkamo Lietuvos D. prie valdovo nebūdavo. Kebliau buvo tik su kolegialinėmis dignitorijomis. Pvz. vieno krašto didysis arklininkas visada jautėsi vyresnis už kito krašto vicearklininką ir reikalavo sau pirmenybės net ne savo krašte. Visi tokie ginčai valdovo paprastai šitaip būdavo išsprendžiami: krašto D. visada gaudavo pirmenybę prieš kiemo D., net ir ne savo krašte. Be valstybės bei did. kunigaikščio rūmų D., buvo dar sričių (vaivadijų ir pavietų) D. Šių buvo dar daugiau, negu pirmųjų, nors ne visą laiką buvo vienodai. Jų skaičius, rūšys ir pirmenybės eilė keitėsi dar labiau, negu centrinių D. Pilnų jų sąrašų mes taip pat neturime.

Ostrovskis Daneikavičius, XVIII a. sudaręs Lenkijos sritinių urėdų bei D. sąrašą, sako, kad Lietuvoje jų esą labai įvairių, labai daug ir jų visų išvardyti esą neįmanoma. W. Skrzetuski Prawo polityczne narodu polskiego 1787 Lenkijoje sritinių urėdų bei D. išvardina 15, o Lietuvoje 25. Bet tai dar nevisi. Kiekvienoje vaivadijoje bei paviete buvo lygiai tokių pat D., kokių buvo centre. Tik toks pakamaris, kuris centre buvo D., srityse turėjo ir teisminių funkcijų. Žymi dalis pavietų D. anksčiau bus turėję tam tikrų prievolių bei teisių, bet vėlesniais laikais tai tik titulai tebuvo. Jei betkada prie valdovo nebūtų buvę atitinkamo centro D., teoriškai jie ėjo jo pareigas. Bet praktiškai anų vietas užimdavo kiti centro D., o visais reikalais pasirūpindavo valdovą kelionėje lydį didikai per savo tarnus. Valstybės ir valdovo gyvenimas jau buvo pasikeitęs, did. kunigaikščio rūmų eksploatacija bei krašto valdymas, kiek jis dar buvo valdovo rankose, ne per pavietus buvo atliekamas, ir todėl pavietų D. savo reikšmės turėjo netekti. Pavietų D. eilė nebuvo visada ir visur vienoda. Tik 1677 konstitucija nustatė, kad po vad. pilies urėdų D. turi eiti tokia eile: patauris, taurininkas, pilies prižiūrėtojas, kasininkas, medžioklis, kardininkas, arklininkas, stovyklininkas, sargybininkas, raikytojas, tiltininkas ir statybininkas. Čia neišvardyti vaiskis, stalininkas, pastalininkis ir vėliavininkas. Mat, šis pastarasis turėjo vietą net augštesnę už žemės teismo urėdus, o kiti ėjo tarp šių ir pilies teismo urėdų.

Volumina Legum I–IX; *J. Ostrovski Daneykowicz* Swada polska y łacińska. . . 1745; *W. Skrzetuski*

Prawo polityczne narodu polskiego 2 laida 1787; *J. Wolff* Senatorowie i dygnitarze W. Ks. Lit. (1386–1795) 1885; *T. Szeliga Żychliński (junior)* Biskupi, senatorowie i dygnitarze polscy (T. Żychliński Złota księga szlachty polskiej XV–XVIII 1893–1896); *J. Lelewel* Dostojności i urzędy ziemskie i nadworne tudzież zaszczyty i tituly (Polska, dzieje i rzeczy jej IV 1856); *A. Boniecki* Poczet rodów W. X. L. 1887; *I. I. Lappo* Velikoje kniaž. Litovskoje... I 1901; *M. Liubavskij* Oblastnoje delenie i mestnoje upravlenie lit.-russk. gosudarstva 1892; (") Litovsko-russkij sejm 1901; *St. Kutrzeba* Historia ustroju Polski Kraków 7 laida 1931; *A. Janulaitis* Lietuvos visuomenės ir teisės istorija 1916. *A. Š.*

Dygonis Tomas (1588 Vilniuje–apie 1680) Lietuvos bernardinų rašytojas. Stojo į vienuolyną 1615. 1642 pamokslininkas Vilniuje; 1645–1668 (su protarpiais) Vilniaus bernardinų kvestorius, 1650 Kaune, 1653 definitorius ir ligi mirties vad. chronologas (metraštininkas). Išsp. 3 panegirikas, parašė dvi Lietuvos—M. Lenkijos bernardinų provincijos kronikas 1656 ir Vilniaus konvento istoriją 1668.

Digoriai Kaukazo osetinų v. gentis, kalbanti atskira tarme. Apie 40.000 gyv.; daug mahometonų.

Digresija (lot.) atsitraukimas, nukrypimas, pvz. pokalbyje nuo temos.

Digrytė Margareta (g. 1920 Great Neck, N. Y.) smuikininkė, mokytoja. 1942 baigė New Yorko univ. (B. S.). Tais pačiais metais pradėjo mokytojauti Hasbrouck N. J. augštesnėje mokykloje, o kitais metais persikėlė į Valley Stream, L. I., N. Y. muzikos skyriaus vedėja. 1939 New Yorke pasaulinėje parodoje atstovavo lietuviams.

Dygulas, dyguldagis žr. Durnaropė (paprastoji).

Dygulys žr. Žiognagė (geltonoji).

Dygulmedis žr. Raugerškis.

Dygūnė (Torilis) skėtinių (Umbelliferae) šeimos augalų gentis. Yra apie 20 rūšių. Daugiamečiai arba vienamečiai žoliniai augalai. Lietuvoj krūmuose ir pakelėse auga D. b u i l i n ė (F. Anthriscus), daugiametė žolė. Jos vaisiai turi kablelių pavidalo dyglius, kuriais kimba prie drabužių ir gyvulių plaukų.

Dihrikis žr. Dirikis.

Dii (lot. vs. vd. deus) dievai. Ciceronas skiria D. m i n o r u m g e n t i u m, vėlyvesnius ar žemesnius dievus, nuo D. m a i o r u m g e n t i u m, ankstesniųjų arba augštesniųjų dievų. D. s e m o n e s pusdieviai. D. p e r e g r i n i — svetimųjų dievai.

Diyarbakir, Diarbekr, sen. Amida, rytų Turkijos miestas prie Tigerio augštupio; 45.495 gyv. (1950) kurdų, turkų, armėnų. Namai iš juodo bazalto, ir todėl mst. yra niūrios išvaizdos. Senovėje žymus aukso ir sidabro pramonės centras, dabar žemės ūkio srities prekyvietė su medvilnės audinių ir odų pramone.

Di-izopropilo fluorofosfatas — vienas iš fermentų stabdytojų. Jis daro neveiklią cholino esterazę ir tuo pastiprina acetilcholino veikimą. Vartojamas, sergant žarnų bei pūslės uždegimu, taip pat akių glaukoma.

Dijodtirosinas skydinės liaukos hormono sudedamoji dalis, priešingai tiroksinui, stabdanti šios liaukos veikimą. Vartojamas, norint apstabdyti šios liaukos veikimą, pvz. sergant Basedowo liga.

Dijokas (gud. djak) senovinėj liet. raštų kalboj ir vietomis dar dabartinėse tarmėse yra vartojamas raštininkui vadinti. XIV–XVI a. taip buvo vadinami gudiškus aktus rašiusieji žemesnieji D. Lietuvos kunigaikštystės kanceliarijų raštininkėliai ir mažesniųjų įstaigų raštininkai, kurie pagal raštininkų parengtus konceptus švariai surašydavo aktus ir, tik susipažinę su raštinės darbu, kartais ir savarankiškai aktus rašydavo. Didž. kunigaikščio ir stambesniųjų vietininkų raštinėse jie priklausė raštininkų (pisari), nelyginant buvo jų tarnai, bet raštinėse susipažinę su aktų rašymo darbu ir administracijos reikalais, neretai pakildavo į raštininkus ir į kitas augštesnes ir pelningesnes valdininkų vietas. Kadangi paprastai D. nepasirašydavo savo surašytų nuorašų ir surašytų aktų, bet duodavo juos patikrinti raštininkams, juos ir pasirašinėjantiems, tai apie Lietuvos D. labai mažai tėra žinių. Mažesnieji vietininkai teturėjo D., kurie tiesiog priklausė tų vietininkų, buvo jų tarnai ir savarankiškai tvarkė jų raštines. Tokie vietininkų D. kartais savo turtu ir padėtimi nesiskirdavo nuo kitų žymesnių vietinių bajorų. Pvz. D. Motiejus Tališmanavičius turėjo savo žmonių, o 1528 Darsūniškio valsčiuje karo reikalams statė 1 žirgą, kaip ir kiti žymesnieji valsčiaus bajorai. Turbūt, kiekvienas vietininkas arba seniūnas turėjo savo D. Jie ne tik rašydavo raštus vietininko reikalais, bet savo išmanumu patarnaudavo ir aplinkiniams žmonėms bei bajorams, tuo būdu skleisdami rašytinę aktų sudarymo formą. Didesniųjų vietininkų, pvz. Kauno, raštinės reikalų tvarkytojai buvo vadinami ne D., bet raštininkais. Savo reikalams D. laikydavo ir šiaipjau ponai ir didesni bajorai. D. būdavo miestiečiai, kurie augščiau kilti negalėjo, ir bajorai, kuriems D. tarnyba buvo pradedamasis jų karjeros laipsnis.

Dijon r. Prancūzijos mst., Côte-d'Or dept. admin. centras; apie 110.000 gyv. (1954). Buv. Burgundijos k-jos sostinė; univ. (ist. 1723), botanikos parkas, meno ir muzikos augšt. mokyklos, kunigų seminarija, vyskupo rezidencija. Vyno, javų, vaisių, prieskonių prekybos centras; automobilių, mašinų, tabako, gėrimų pramonė. Šv. Benigno, čia II a. nukankinto, XIII a. katedra ir kelios kitos burgundų gotikos bžn., daug senovinių rūmų; hercogų pilyje (XV a.)

muzėjus. Sen. romėnų Castrum Divinionense, Dibio, Divio; 529 čia įkurtas šv. Benigno vienuolynas, 737 apiplėštas saracėnų, 888 normanų. D. yra iš didžiausių prancūzų kultūros centrų, ir sutraukia daug užsieniečių studentų ir svetimšalių lankytojų.

Dyk Viktor (1877–1931) čekų rašytojas. Reiškėsi kaip poetas, apysakininkas ir dramaturgas, visoje savo kūryboje imdamas tautinius motyvus patriotinei nuotaikai kelti. Iš jo raštų minėtinos poemos Zapas Jiřiho Macků 1916, Okno 1920, Podíl cesty 1922, dramos Tři hry 1906, Posel 1907, Zmuodření dona Quijota 1913, Revoluční trilogie 1921.

Dika, adika, v. Afrikos pakraščiuose augančios Irvingia Barteri sėklų aliejus, vartojamas muilo gamybai. Vietiniai negrai vartoja ir maistui.

Dykaragiai, tuščiaragiai, (Cavicornia) žr. Atrajotojai.

Dikas (Dik) Aizikas Mejeris (1814 Vilniuje–1893 ten pat) Lietuvos žydų rašytojas, veikęs Vilniuje, iš pradžių rašęs hebrajiškai, vėliau žydiškai (jidiš) moralizuojančius apsakymėlius.

Dikarboksilinės rūgštys cheminiai junginiai, kurių molekulos sudėtin įeina dvi karboksilo grupės (–COOH). D. R. yra alifatinių, aliciklinių, aromatinių, heterociklinių.

Alifatinės D. R. gali būti prisotintos ir neprisotintos. Prisotintosios alifatinės D.R. turi bendrą formulą $HOOC-(CH_2)_n-COOH$. Kai n=0, turime etandioninę, arba oksalinę, rūgštį (HOOC—COOH), kai n=1, turime propandioninę, arba maloninę, rūgštį ($HOOC—CH_2—COOH$), kai n=2, turime butandioninę, arba gintarinę, rūgštį ($HOOC—CH_2—CH_2—COOH$) ir t. t. Neprisotintų alifatinių D. R. paprasčiausiais atstovais yra c i s- ir t r a n s- butendioninės rūgštys: maleinė ir fumarinė (HOOC—CH=CH—COOH) ir butindioninė, arba acetilendikarboksilinė, rūgštis ($HOOC-C\equiv C-COOH$). Aliciklinių D. R. pavyzdžiu gali būti o r t o-, m e t a- ir p a r a-cikloheksandikarboksilinės rūgštys ($HOOC—C_6H_{10}—COOH$). Iš gausingų aromatinių D. R. svarbiausios yra benzendikarboksilinės rūgštys ($HOOC—C_6H_4—COOH$): 1, 2-benzendikarboksilinė, arba o r t o-ftalinė, rūgštis, 1, 3-benzendikarboksilinė, arba izoftalinė, rūgštis ir 1, 4-benzendikarboksilinė, arba tereftalinė, rūgštis. Heterociklinių D. R. pavyzdžiu gali būti 2, 5-furandikarboksilinė, ar dehidromucinė, rūgštis ($HOOC — C_4H_2O — COOH$).

D. R. yra daug ir labai įvairių. Milžiniška jų pramoninė reikšmė glūdi tame, kad daugelis jų reaguodamos su dioliais (glikoliais, junginiais turinčiais savo molekuloje dvi alkoholines funkcijas), duoda polimerinius esterius, o su diaminais — poliamidus. Pvz., 1, 4-benzendikarboksilinė (tereftalinė) rūgštis, gaunama oksiduojant p a r a-ksileną, kondensuojasi su 1, 2-etandioliu (etilenglikoliu) į linijinį poliesterį, iš kurio verpiamas vertingas sintetinis pluoštas d a k r o n a s (žr.). Heksandioninė arba adipinė rūgštis, gaunama oksiduojant cikloheksanoną, kondensuojasi su heksametilendiaminu į poliamidą, iš kurio verpiamas prekyvietėje labai paplitęs sintetinis pluoštas n i l o n a s. Panašius nilonus galima gauti ir iš kaikurių kitų D. R. (suberinės, sebacinės...) ir tinkamai parinktų diaminų. D. R. kondensuojasi su polioliais (glicerinu, pentaeritritu...) į erdvinius, kryžiškomis jungtimis surištus polimerus, sudarančius p l a s t i š k a s m e d ž i a g a s arba s i n t e t i n e s d e r v a s. Azelainė rūgštis kondensuojasi su ricinos aliejumi į e l a s t o m e r ą (elastingą polimerą) panašų į natūralinę gumą. Kaikurie D. R. esteriai vartojami plastifikatoriais.

Maloninės rūgšties kiltiniai, kuriuose metileno vandenilis pavaduotas hidrokarbidiniais ar kitokiais radikalais, jungiasi su karbamidu ar tiokarbamidu į žiedinius (ciklinius) ureidus — b a r b i t u r i n e s r ū g š t i s, sudarančias svarbią raminančiųjų ir migdančiųjų vaistų grupę. *J. Vbr.*

Dikasterija (gr.) senovės graikuose liaudies, arba prisiekusiųjų, teismas, kuriam pradžią davė Solonas apie 500 pr. Kr. Atėnuose. K a t a l i k ų B a ž n y č i o j e D. yra pavadinimas Romos Kurijos centriniams organams.

D. L i e t u v o s K u n i g a i k š t i j o j e ir Lenkijoje buvo vadinami kolegialiniai valstybės teismai, sprendę baudžiamąsias bylas; kartais apskritai teismai. XVIII a. antroje pusėje D. buvo vad. kolegialiniai valstybės organai, turėję vykdomosios ir teisminės valdžios funkcijų (pvz. iždo, karo, edukacijos komisijos). Kadangi tuo metu respublikoje jau beveik visi organai buvo kolegialiniai ir greta administracinių funkcijų turėjo ir savą jurisdikciją, tai D. dažnai buvo vad. visi valstybiniai organai. Tačiau, kada D. terminas buvo vartojamas šalia magistratūrų termino, jis reiškė teismą. *A. Š.*

Dikcija (lot. dictio) tarsena, žodžių tarimo būdas.

Dike (gr.) iš pradžių paprotys, vėliau teisė, Hesiodo personifikuota teisingumo deivė. Kultiškai nebuvo garbinama: liko labiau abstraktinė personifikacija. Jos vaizdavimas taip pat sutinkamas tik ankstyvajame graikų mene, kur ji vaizduota apsiginklavusi kardu, buože ar tinklu.

Dikeokratija, dikearchija (gr.), teisės viešpatija; teise paremta valstybė.

Diketonai organiniai junginiai, kurių molekuloje esama dviejų karbonilo — CO — grupių.

Dykinėjimas valkiojimasis be darbo, gyvenimas dykaduoniu, nesiimant darbo. Sociališkai pragaištinga nusikaltimų versmė. Kaikurių valstybių baudžiamuosiuose statutuose (Lietuvos baudžiamajame statute 274 str.) laikoma nusikaltimu.

Dikinis 1) A l g i m a n t a s (g. 1922 VII 10 Raseiniuose) aktorius. 1941 baigė Aušros gimn. Kaune, lankė B. Dauguviečio dramos studiją 1940–1941 ir dramos studiją prie Kauno valstybės teatro 1941 –1943. 1943–1944 vaidino Vilniuje Vaidilos teatre, Vokietijoj 1946–1947 liet. dramos teatre Aitvare Detmoldo stovykloje, nuo 1950 liet. dramos teatre Montrealyje, Kanadoje. Dalyvavo įvairių minėjimų bei literatūros vakarų programose.

A. Dikinis

2) A n t a n a s (1863 XI 9 Utenos aps. ir vl. — 1926 VIII 26 Utenoje) knygnešys. Knygas pradėjo platinti iš pat jaunatvės ir platino ligi pat spaudos atgavimo.

Diklinija žiedų vienalytiškumas (augalo lytinio dauginimosi organų, kuokelių ir piestelių, lokalizavimas atskiruose žieduose: vyriškuose ir moteriškuose). D. apsaugo nuo autogamijos (apsidulkinimo savomis žiedadulkėmis). D. gali būti pirminis augalo požymis, pvz. beržinių, gluosninių šeimoje, arba vėlesnio žiedų pakitėjimo rezultatas. Pastaruoju atveju vienalyčiuose žieduose randami redukuotųjų organų pėdsakai, pvz. šakinio (Melandryum) žiedai. D. būna dviejų pavidalų: 1) monoecija (vienanamiai augalai), kai vyriški ir moteriški žiedai tame pačiame individe, pvz. beržas, ąžuolas; 2) dioecija (dvinamiai augalai), kai vyriški ir moteriški žiedai skirtinguose individuose, pvz. gluosnis, tuopa.

Dikra XIV a. šaltiniuose buvo vadinamas Nemuno kair. krantas, pradedant nuo Gardino, t. y. visa Sūduva (Suvalkija), net anapus Rytprūsių sienos pratęsiant iki Įsruties. Persimetusi per Nemuną, D. apėmė v. dalį Tauragės, Telšių ir visą Kretingos aps. Žemaičiuose ribas tyrinėjo prof. A. Salys. Naujausias tyrinėjimas apie Lietuvos ir Rytprūsių pasienio D. yra geografo H. Mortensen ir jo žmonos. D. kronikose ir kitose versmėse dažniausiai vadinama tyru (solitudo, desertum), negyvenamu miškų plotu (Wildniss). Dėl nuolatinių karų su ordinu ir plėšimų, retai sūduvių gyvenama, šiandieninė Nemuno kairioji pusė, kaip ir minėtosios skalvių (Tauragės), kuršių ir žemaičių gyvenamos aps. neteko savo gyventojų. Jie buvo ordino arba sunaikinti (dalis sūduvių ir skalvių), arba pasitraukė į uždarą sodybų plotą (daugiausia Lietuvon), į dešinį Nemuno krantą, kur kolektyvėmis pastangomis buvo lengviau apsiginti. Čia, Gardinu pradedant, visu Nemuno dešiniu krantu ėjo lietuvių pilys (Merkinė, Nemunaitis, Alytus, Punia, Biržtonas, Darsūniškis, Rumšiškis, Kaunas, Eiguliai ir kt. pilys žemiau Kauno). Lyg kokia moderniška tvirtovių „lacis", Sūduvos ir v. Žemaičių D. saugojo lietuvius nuo staigaus kryžiuočių įsiveržimo. Tie plotai per dešimtmečius užaugo didžiulėmis liūliuojančiomis giriomis, kurių tik mažytis atminimas Sūduvoje liko, — tai Kazlų-Rūdos–Zapyškio masyvas.

Negalima teigti, kad XIV–XV a. dikroje nebuvo jokių gyventojų. Vasarą šienautojai, bitininkai, žvejai, o žiemą ir rudenį medžiotojai čia turėjo gausų grobį. Jau XIV a. gale Pakaunėje (Nemuno kair. pusėje) prasidėjo kaimų kūrimas. O kaip toliau čia vyko apgyvendinimas, miestelių ir kaimų įsikūrimas girios plotuose, yra tyrinėjęs prof. J. Totoraitis. Vėlyvesnės bažnyčių statymo datos, negu Vilniaus krašte ir Žemaičių augštumoje, parodo ir vėlyvesnį žmonių daugėjimą Suvalkijoje. Maskviečių būrių baisus plėšimas ir žudymas 1655 kare, kai buvo užimti Vilnius, Gardinas ir Kaunas, davė didelę bangą bėglių į D., kurie, paskui čia geriau ir laisviau įsikūrę, jau nebegrįžo atgal. Panašiai galima susekti gyventojų kūrimąsi ir v. Žemaičių D.

Kai buvo imta masiškai eksportuoti girių produktus (pelenus, degutą, smalą, dervą, medžius, rąstus, lentas ir kt.) Suvalkų ir Žemaičių D. dideli plotai būdavo išnuomojami Karaliaučiaus ir Dancigo pirkliams. Kokios nors girios viduryje buvo statomas žmonėms gyventi ir apdirbtai medžiagai saugoti pastatas-būda. Sūduvoje tai ir liko keliasdešimt vietovardžių, kurie taip yra atsiradę, nuo giriose statytų būdų. Sūduvos D. XVI–XVIII a. taip negailestingai ir neplaningai buvo ekspluatuojama (naikinama), kad ištisuose Sūduvos plotuose beliko tik ariamos žemės ir išnyko visa ana senoji girių romantika, buvusios D. laikus beprimindama tik nereikšminguose lopeliuose.

Ant. Salys Die Žemaitischen Mundarten, Tauta ir Žodis VI 1930; *Hans und Gertrud Mortensen* Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreussens bis zum Beginn des 17. Jhs. 1938; *J. Totoraitis* Suduvos Suvalkijos istorija 1938; *Z. Ivinskis* Lietuvos prekyba su Prūsais I 1934. *Z. I.*

Dikšas Antanas (g. 1858 Tauragės aps. Gaurės vl. Milgaudžių k. — ?) knygnešys,

platinęs knygas arti 30 metų. Kelis kartus kalintas.

Diktantas rašymas skelbiamų frazių (kartais tik žodžių ar tik garsų-raidžių). Mokykloje diktuojamosios frazės gali būti atskiri, tarpusavyje nesurišti sakiniai. Bet šiandieninis didaktikos mokslas siūlo diktuoti į straipsnelį surištus sakinius, nes tai padaro darbą mokiniams įdomesnį.

T i k r i n a m a i s i a i s D. norima patikrinti mokinio mokėjimą (vartoti tą ar kitą rašybos ar sintaksės taisyklę). Numatytus sakinius parašius, sąsiuviniai mokytojo ištaisomi ir įvertinami.

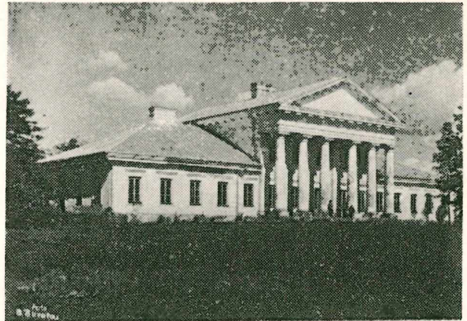
A i š k i n a m a i s i a i s D. paprastai stengiamasi su mokiniais išsiaiškinti kuri nors gramatikos taisyklė ir kartu pratinti mokinius taisyklingai rašyti. Šis D. rašomas tokia tvarka: mokytojas diktuoja sakinį, vienas mokinys jį pakartoja (kiti mokiniai jį įsimena); klausimų–atsakymų keliu išnagrinėjamos rašybos atžvilgiu sunkesnės vietos; kuris vienas vaikas dar kartą sakinį pakartoja (prisimenama žodžių tvarka sakinyje); vienas vaikas rašo sakinį lentoje, o kiti sąsiuviniuose; tikrinamas lentoje parašytas sakinys ir, reikalui esant, taisomas; parašytasis sakinys taisomas sąsiuviniuose. Minėtąja tvarka parašius reikalingą sakinių skaičių numatytai taisyklei susirasti, dabar jie dar kartą nagrinėjant peržvelgiami ir susirandama numatytoji taisyklė. Dabar diktuojami dar keli sakiniai, kuriuose vaikai išsirastąją taisyklę pritaiko.

R o d o m a i s i a i s D. norima įpratinti vaikus taisyklingai rašyti (rodant taisyklingai parašytus sakinius). Šiam reikalui mokiniams rodoma didžiulėje lentoje atspaustas ar parašytas sakinys (staigiai iškeliant ir tuojau pat nuleidžiant, kad sakinys būtų tik spėtinai vaikų apžvelgtas). Vaikai rašo. Mokytojas rodo dar kartą (beveik tiek kartų, kiek sakinyje yra žodžių), o vaikai vėl rašo. Tokia pat tvarka rodomi bei rašomi ir kiti sakiniai. D. geriausia taisyti, mokiniams leidžiant susikeisti sąsiuviniais ir taisyti, pasinaudojant jau pakartojamais ir laisvai mokytojo rodomais tekstais. Tuo patim mokiniai galutinai įsimena ir grafemų vaizdus. *I. M.*

Diktariškiai Šiaulių aps. Šiaulėnų vl. dv. 1904, išpirkus dvarą sklypais, buvo sudarytas kaimas, o 1908 įst. prad. mokykla.

Diktatas (lot.) priverstinis ko nors primetimas; sutartis, kur vienai šaliai antroji šalis nustato sutariamuosius dalykus. Vokiečiai Versalio sutartį vadino Versalio D.

Diktatūra (lot.) sen. Romoje absoliutinės valdžios pavedimas vienam asmeniui vad. M a g i s t e r p o p u l i (arba Dictator), kuris turėjo gelbėti valstybę karo ir kitų pavojų atsitikimais arba atlikti kokį kitą

Diktariškių pradž. mokykla (Šiaulėnų vl.)

valstybinį aktą. Romoje D. buvo įvedama legalia forma, senatui nutarus ir vienam iš konsulų paskiriant diktatorių. Nors Romos diktatorius gaudavo absoliučią valdžią, bet jo D. buvo griežtai laikinis dalykas. D. negalėjo trukti ilgiau kaip šešetą mėnesių. Šios normos sulaužymą Cezaris atpirko savo gyvybe. Cromwellio ir Robespierre laikais D. terminas irgi buvo išlaikęs savo senąją prasmę ir reiškė laikinį vieno asmens absoliutinės valdžios perėmimą valstybės suiručių laikotarpiais. Tačiau po I pas. karo D. žodis pradėtas vartoti kaip absoliutizmo ir autokratijos sinonimas. Moderniąją D. galima aptarti kaip pastovią valstybės valdymo formą, paneigiant valdžios galių padalinimo principą ir visą valdžią neribotam laikui sutelkiant į vieno asmens arba mažos klikos rankas. Tokioje santvarkoje parlamentas visai pašalinamas arba paliekamas be reikšmės. Daug bendrų bruožų randama režimuose, kuriuos buvo įvedę Leninas ir Stalinas T. Rusijoje, Mussolini Italijoje, Primo de Rivera ir Franco Ispanijoje, Pilsudskis Lenkijoje, Hitleris Vokietijoje.

Pokarinės D. buvo padarinys revoliucinių aplinkybių labiausiai I pas. karo paliestuose kraštuose (neskaitant Pietų Amerikos valstybių, kur revoliucijos ir diktatūros yra chroniško pobūdžio). Ilgais karo metais žmonės buvo pripratę prie kariškos disciplinos, skirtingos nuo pilietinio pačių savęs valdymo. Didelis autoriteto sukoncentravimas, reikalingas karo atveju, pripratina žmones prie minties, kad ir civilinio gyvenimo problemas tinkamiausia spręsti ne racionalaus įtikinėjimo, bet įsakymo keliu. Ypač karininkų luome yra psichologinio palinkimo simpatizuoti režimui, kuris pasirenka įsakinėjimą įtikinėjimo vietoje. Kai dėl perdažnų vyriausybės krizių demokratinis valdymas sunyksta, partijos negali susitarti, o mažuma atsisako primti daugumos valią, tai valdymas be pasitarimų ir diskusijų gali atrodyti vienintele išeitimi. Jei valstybės krizių momen-

tais sunku padaryti greitų ir griežtų sprendimų, tai nenuostabu, kad tada bent dalis piliečių ryžtasi per tautos vadą priimti savimi pasitikintį, tvirtą vyrą, pasiruošusį be jokių diskusijų išspręsti kiekvieną problemą. Iš tiesų, pradžioje diktatorius gali būti sėkmingesnis už parlamentarinę valdžią, nes jis savo dekretais gali daug lengviau sutvarkyti pačius skubiausius reikalus. Betgi ilgainiui diktatorius atsiduria slidžiame kelyje, nes jam tenka daryti sprendimus, vadovaujantis tik savo paties intuicija. Būdamas visagalis, jis nėra visažinis, kad pats vienas galėtų teisingai išspręsti kiekvieną klausimą, o tuo tarpu kaip tik tokį jis turi vaizduoti savo šalininkams. Todėl jam labai sunku gauti, o dar sunkiau priimti kritišką patarimą. Diktatorius pasidaro savo paties didybės legendos kalinys. Paprastai diktatoriams tenka nusivilti savo šalininkais, o šiems savo diktatoriais. Šalininkų tarpe esama idealistų, iš savo vado laukiančių visokiausios išminties, kurios jis jiems retai tegali parodyti. Kitą šalininkų dalį sudaro aibė arivistų ir karjeristų, savo karjeroms siekiančių išnaudoti sunkią tautos padėtį.

Modernus diktatorius niekuomet nepraleidžia progos įsigyti bent tariamą tautos pritarimą. Jis stengiasi legalizuoti savo padėtį, skelbdamas naują konstituciją, kurią kartais patiekia įbaugintiems piliečiams patvirtinti tautos balsavimu. Piliečių masės lengvai bėga paskui sėkmingą diktatorių. Sunkesnis reikalas su intelektualais, kurie supranta kokį pavojų ilgainiui gali parodyti laisvo ir teisės normomis pagrįsto valstybės tvarkymo atsisakymas. Norint užgniaužti šią lėtą, bet galingą idėjinę opoziciją, diktatoriui tenka panaikinti žodžio, spaudos ir draugijų laisves, įsteigti slaptą policiją ir pradėti opozicijos persekiojimą, kol D. pavirsta į organizuotos valstybės karą prieš atskirą individą. Blogiausias dalykas, kad D. retai įmanoma baigti kitaip, kaip tik prievartos keliu, kuriuo ji paprastai yra atsiradusi. Konstitucija, nors ir nepakeista, nustoja savo reikšmės, o tauta sutrukdoma išmokti sunkios savęs pačios valdymo praktikos.

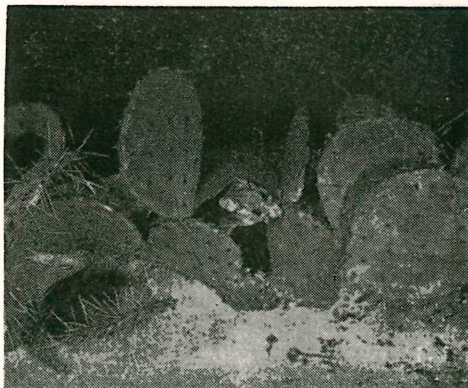
C. Schmitt Die Diktatur 1928; *F. Cambro* Les dictatures 1930; *A. Cobban* Dictatorship, Its History and Theory 1939; *H. Kohn* Revolutions and Dictatorships 1941; *G. Bychowski* Dictators and Disciples from Caesar to Stalin 1948; *G. M. Gilbert* The Psychology of Dictatorship 1950. *K. Š.*

Diktofonas fonografo principu veikiąs prietaisas, kalbai (diktavimui) įrašyti ir vėliau jai atkurti. D. vartojamas įstaigose: suprastina bei paspartina raštų spausdinimo darbą, nes atstoja stenografavimo reikalą.

Diktografas įtaisymas, sudarytas iš jautraus mikrofono ir stiprintuvo kalbai perduoti ir jai garsintuve atkurti. Suprastintuose D. tas pats garsintuvas atlieka ir mikrofono funkcijas. D. vartojami vidaus ryšiams didelėse įstaigose bei įmonėse ir, palyginus su telefonu, duoda greitesnį ir patogesnį susižinojimo būdą. Slaptoje sekimo tarnyboje D. mažytis mikrofonas maskuojamas kambario sienose arba balduose, o stiprintuvas ir atgarsinamieji arba registruojamieji prietaisai talpinami kitose patalpose.

Diktonius Elmer (g. 1896) suomių rašytojas, rašąs švediškai. Jo ekspresionistinė lyrika jungia naivumą su patetišku rafinuotumu, garbina gamtą ir laisvę. Pagrindiniai motyvai yra gamta ir žmogus, kaip gamtos vaikas. Rinktinė lyrika išl. rinkiniu Gräs och granit (Žolė ir granitas) 1937. Iš prozos žymiausi veikalai Janne Kubik ir Höstlig bastu (Rudens pirtis) 1944.

Dykuma tokia sritis, kur dėl sauso klimato augalai veik visai neauga ir kur susidariusios nepakenčiamos sąlygos žmonėms gyventi. Pagal klimatą D. skirstomos: į karštąsias ir šaltąsias; pagal žemės reljefą į žemumų ir augštumų; pagal medžiaginę struktūrą į smėlio, žvyro, akmenų ir uolų. Daugiausia yra smėlio D., nes veikiant defliacijai, korazijai ir erozijai, jomis pamažu virsta akmenų ir uolų D. Plačiąja prasme D. vad. ir Arkčio bei Antarkčio apledėjusios sritys. Daugiausia D. yra abiejų pusrutulių pasatų juostose. Šiaurės pusrutulyje jos sudaro ištisą ruožą nuo Atlanto ligi Didžiojo vandenyno (Sahara, Arabija, Sirija, Iranas, Turkestanas, Taklamakanas, Karakumas, Kizylkumas, Lobnoras, Gobi), kurį Š. Amerikoje atitinka Arizonos, Kolorado, Nevados ir Kalifornijos D. Pietų pusrutulio didžiausios D. yra Australijoje, pietv. Afrikoje ir P. Amerikoje (Atakama). D. klimatas yra kontinentinis, turi didelių temperatūros svyravimų: pvz. vidur. Azijos D. vidutinė

Dykumoje

Dykuma Libijoje

mėn. tmperatūra svyruoja nuo — 15° C ligi 30° C. Dėl didelės žemės paviršiaus šilimos išspinduliavimo po karštos dienos esti šalta naktis. Nesant medžių, galinčių sumažinti vėjo greitį, dažnai kyla smėlio pūgos (pvz. Saharoje samumas), naikindamos oazes ir vilkstines. D. visur atmosferos kritulių iškrinta (nedaugiau kaip 250 mm), bet jie pasiskirstę labai nelygiais laikotarpiais. D. gyventojai klajokliai gyvulių augintojai, pirkliai keliautojai, plėšikai arba oazės žemdirbiai.

Užtvankų arba artezinių šulinių vandenį drėkinimui vartojant, kai kurios D. vietos įmanoma paversti dirbama žeme. Paskutiniaisiais laikais ypač T. Rusijoje dykumos (Užkaspijyje) stengiamasi drėkinti, į jas kanalais upių vandenį atvedant. *A. B.*

D. gyvūnija neturi vienodo pobūdžio. Apskritai D. gyviai prisitaiko dideliems atviriems plotams ir palyginti didelei sausrai. Ypač žinduolių prisitaikymas yra sugebėjimas greitai ir patvariai keltis iš vienos vietos į kitą. Tai būdinga gazelėms ar antilopoms. Vidur. Saharos skrajojamo smėlio srityse gyvena baltoji gazelė (Gazella loderi), savo kojų sudėtimi visai prisitaikiusi kilnojamam smėliui. Gazelės savo spalva beveik nesiskiria nuo aplinkumos. D. yra ir plėšriųjų žinduolių. Kur yra gausesnė augalija, gyvena liūtas, taip pat hiena ir šakalas. Grynesnėje D. pasitaiko lapė „fennek" (Canis cardo). Savotišką D. reiškinį sudaro graužikų grupė, vad. Dipodidae — smulkūs žvėriukai trumpomis priešakinėmis ir ilgomis užpakalinėmis kojomis. Jie šoka kelių m ilgio šuolius, gyvena urvuose. Būdingi D. yra kupranugariai, kilę iš Azijos, ir kaip karo laimikis įvesti į Afriką. Smiltingų D. paukščių faunai priklauso plėšrieji paukščiai: peslys (Milvus migrans); suopis (Buteo tachardus), keletas grifų rūšių ir Feldego sakalas (Falco feldeggi). D. lygumose gyvena mažas D. vieversys (Ammomanes algeriensis). Saharos augštumose paukščių fauna gausesnė. Azijos smiltingoms D. būdingas „sadža" — stepių vištelė (Syrrhaptes paradoxus ir Pterocles) gimininga karveliams ir vištiniams paukščiams; smėlio spalvos, ji vos įžiūrima D. Savotiškas Afrikos D. pakraščių reiškinys yra einis (Otis hubara) ir strutis (Struthio camelus). Roplių fauna: D. akmenuotose vietose gyvena gluodena (Chalcides ocellatus), pavojuje įsirausianti į smėlį. Čia gyvena žaltys (Zamenis hippocrepis) ir nuodingoji raguotoji gyvatė (Cerastes cornutus). Iš vabalų smiltingoms D. būdingas šventasis skarabėjas(Ateuchus sacer), iš mėšlo ritąs rutulius, kuriuose deda savo kiaušinius; vabalai iš genčių Cicindela, Copris, Onitis. Smiltingi tyrlaukiai turi ir būdingų gėlųjų vandenų gyventojų. Išgręžus pirmuosius artezinius šulinius Saharoje rasta, kad vandenys buvo gyvenami tam tikros jiems specialios faunos, tame skaičiuje buvo krabas (Telphusa fluviatilis) ir mažiausia keturios žuvų rūšys (Chromis ir Cyprinodon genčių). Tie gyviai gyvena požeminiuose vandenyse, besitęsiančiuose po Sahara. Šaltiniuose neretas žaltys Tropidonotus viperinus.

D. augalai pasižymi tuo, kad jų tarpe yra labai daug plaukuotų mėsingų, dygliuotų daugmečių augalų, kurie gerai yra prisitaikę prie D. nepalankių jiems drėgmės ir temperatūros sąlygų. Vienamečiai augalai, pasirodą lietingu metu, greit baigia savo raidos ciklą, duodami atsparių sėklų. D. augalai barsto sėklas ir vaisių ne sausam orui (kserochazija) esant, bet drėgnam (hygrochazija), pvz. Odontospermum pygmaeum — Jerichono rožė. Pasitaiko nemaža augalų, kurių žiedynas arba visas augalas pribrendęs nulūžta ir kartu su pribrendusiais vaisiais, vėjo ridinami, tolyn išplatina savo sėklas. D. augalai duoda gerų konvergencijos (žr.) pavyzdžių, pvz. kaktai, euforbijos, stapelijos. *J. Kp.*

Dikumarolis, dikumarinas, 3,3′ metilodioksikumarinas, numuša protombino kiekį kraujuje, ir tuo būdu yra nuo kraujo sukrekėjimo po operacijų, po gimdymo ar venų uždegimo. Taip pat vartojamas nuodyti žiurkėms, kurios nugaišta nuo vidinio kraujavimo.

Dilacija (lot.) dilatio) atidėjimas; teisėje bylos atidėjimas, duodant laiko kuriam nors reikalingam dokumentui pristatyti. Šia prasme D. buvo vartojama ir sen. Lietuvos ir Lenkijos teisėje.

Dilatacija (lot.) fizikoje kūno išsiplėtimas nuo šilimos ar dėl išorinių jėgų veikimo. Dilatometras prietaisas kūnų šiliminiam skėtimosi koeficentui nustatyti.

Medicinoje dilatacija vadinama širdies ar skilvio išsiplėtimas dėl ligos, taip pat ir dirbtinis organizmo kanalų (pvz. šlapumo kanalų ar gimdos) pravėrimas. Raumenys, valdą organų angos atvėrimą, vadinami dilatoriniais raumenimis.

Dilbis (antibrachium) toji rankos dalis, kuri yra tarp plaštakos ir žąsto. D. skeletą sudaro du kaulai: išorinis stipinkaulis (radius) ir išvidinis alkūnkaulis (ulna). D. srityje esą raumenys lenkia ir tiesia plaštaką bei pirštus.

Dylczyński Cyprijan (1836–1893) lenkų tapytojas, studijavęs Varšuvoje, Drezdene, Münchene ir Paryžiuje. Delaroche ir Cogniet įtakoje atsidėjo istorinei tapybai, kur mėgo rinktis patetiškai dramatinius momentus.

Dildė įrankis kokiam daiktui nudilinti, nubrūžuoti, bružas, brūžyklė. Seniau žmonių kalboj tai buvo vadinama slavišku skoliniu „nopielnikas".

Dileckij Nikolaj Pavelič (apie 1630 — apie 1690) muzikos teoretikas, pravoslavų bažnytinio giedojimo reformatorius. Ruso Stasovo ir lenko A. Polinskio tvirtinimu, jis buvęs lietuvių kilmės, nors gimęs Kieve. Mokėsi muzikos Vilniuje ir Varšuvoje, kur susipažino su V. Europoje plačiai išsivysčiusiu kontrapunktu. 1675 Vilniuje išsp. Toga złota w nowej świata metamorphosi (1679 išversta rusiškai); be to išl. Grammatika pienija muzikijskago 1677 ir V slavu sv. Trjcy 1681. Apie 1678 buvo pakviestas į caro rūmus. Įvedė į cerkvinį giedojimą, lig tol buvusį vienbalsinį, giedojimą balsais choru ir daug kitų naujovių. Pats kontrapunktu sukūrė bažnytinių kūrinių, išsilikusių pravoslavų pamaldose. Turėjo įtakos rusų muzikiniam gyvenimui tiek savo teoriniais veikalais, tiek išauklėjimu eilės kompozitorių bei dirigentų.

J. Žilevičius Muzikos almanachas 1924; *N. Findeisen* Schilderungen aus der Geschichte der Musik in Russland 1928. *J. Ž.*

Dilema (gr.) sunkenybė rinktis tarp dviejų dalykų, kurie abu turi lygų rinkimosi pagrindą. Logikoje tam tikra hipotetiškai disjunktyvių spręsmų rūšis, kur prielaidose nustatomos dvi priešingos galimybės tuo būdu, kad ta pati išvada galioja ir vienai ir antrai. Pv. jei A yra B, tai S yra P; jei A nėra B, tai S taip pat yra P; vadinasi, vis tiek, ar A yra B ar ne B, S yra P. Senovės filosofijoje D. dažnai buvo vartojama sofistiniams samprotavimams.

Diletantas (it. dilettare — grožėtis) kurios nors srities mėgėjas, specialiai jai neišsimokslinęs ir joje profesiškai nesireiškiąs. Iš pradžių D. buvo vadinami muzikos mėgėjai, ir žodis neturėjo peikiamosios prasmės, kurią jis vėliau įgijo. Diletantizmas mėgėjiškas paviršutiniškas reiškimasis be sistemingo atitinkamos srities pažinimo.

Dilevičius Leopoldas (1836–1900) kunigas, įšv. 1860 ir paskirtas Vyžuonų vikaru. 1862–1863 Kriaunų vikaras. Už dalyvavimą 1863 sukilime nuteistas 8 metams katorgos. 1884 apsigyveno Kurše. 1886 vėl iškeliavo Rusijon.

Dilgė žr. Notrelė (Lamium).

Dilgėlė (dilgynė, notrė, notrynė, notrėlė) (Urtica) žolinių augalų gentis iš dilginių (Urticaceae) šeimos. Apie 30 rūšių. Vienametės arba daugiametės žolės, turinčios dilginamuosius plaukelius, kuriuose esti nuodingas, kūną deginąs skystimas. Palietus kieta ir trapi plaukelio viršūnėlė nulūžta taip, kad plaukelis lengvai įsiskverbia į kūną ir išleidžia deginamąjį skystimą. Kaip piktžolė auga visame pasaulyje išsiplatinusi daugiametė D. didžioji (U. dioica) ir vienametė D. gailioji (U. urens).

Dilgėlės literatūros, politikos, draugijos ir mokslo satyriškas laikraštis, ėjęs kas mėnuo Philadelphijoje 1906—1916. Leid. ir red. Juozas Baltrušaitis. Karikatūras kurį laiką piešė J. Stirbis. D. leido ir knygas.

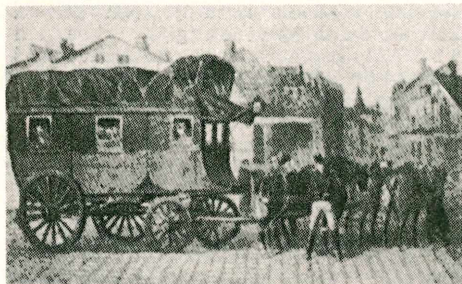
Dilgutis (Erodium) augalų gentis iš snaputinių (Geraniaceae) šeimos; apie 50 rūšių, kurių daugumas Viduržemio jūros sri-

Dilgutis (Erodium cicutarium)

tyse. Vienmečiai ir dvimečiai, rečiau daugiamečiai žoliniai augalai plunksniškais lapais ir pailgais vaisiais. Lietuvos laukuose ir pakelėse kaip piktžolė auga tik D. p a p r a s t a s i s (E. cicutarium) — vienametė arba dvimetė žolė nedideliais rausvais arba violetiniais žiedais. Botanikos soduose ir darželiuose dažnai auginamas D. d i d y s i s (E. gruinum).

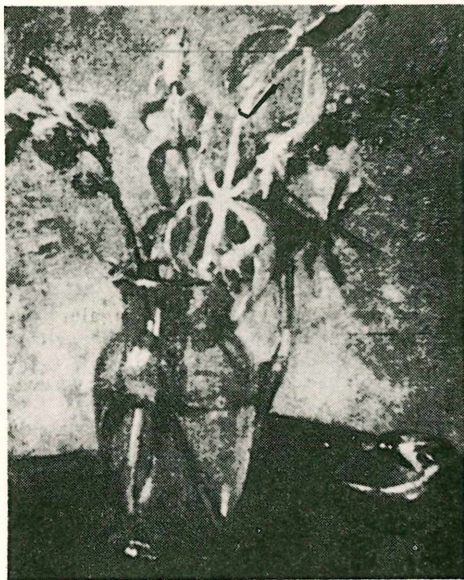
Diliai, Diliava, Biržų aps. Vabalninko vl. bžk. 1936 buvo apie 40 gyv. Medinė koplytėlė, Kaplevskio pastatydinta 1777. Čia nuo 1803 kurį laiką kunigavo Antanas Strazdas. Vėliau kunigas iš D. buvo iškeltas į Kupreliškį, ir D. virto koplyčia be kunigo.

Diližanas (prc.) didelis vežimas keturiais ratais, specialiai skiriamas keleiviams vežioti. Plačiausiai buvo vartojamas nuo XVI a. pabaigos ligi geležinkelių atradimo, bet ir juos atradus, dar ilgai buvo vartojamas ten, kur geležinkelių nebuvo ar kur reikėdavo prie geležinkelio privežti. Didžiausias greitis, kurį pasiekdavo D. Anglijoje ir Prancūzijoje XIX a., buvo 9—15 km per valandą.

Diližanas

Dilka Vincas (g. 1912 II 15) dailininkas. 1937 baigė Kauno meno mokykloje dekoratyvinę tapybą pas St. Ušinską. Vėliau tris kursus išklausė Romos karališkoje meno mokykloje ir, be to, ten pat San Giacomo mokykloje baigė medžio grafikos skyrių. Dalyvavo 1942 liet. dailininkų parodoje Kaune. Liko Lietuvoje.

Dilke Sir Charles Wentworth (1843–1911) anglų politikas ir rašytojas. 1866–1867 apkeliavo apie žemę ir po šios kelionės paskelbė knygą Greater Britain, kuri turėjo didelės įtakos imperialistiniam sąjūdžiui. Nuo 1868 parlamento narys, 1880–1882 buvo užsienių reikalų ministeris. Kairysis liberalas. Dėl skyrybų bylos 1886 nustojęs populiarumo, aktyviau politikoje nebesireiškė.

V. Dilka Natiurmortas

Dilkus Jurgis (m. 1896) knygnešys, mažažemis ūkininkas netoli Garšvių k., J. Bielinio įtrauktas į jo sudarytą Garšvių organizaciją. Pas jį buvo laikoma garšviečių literatūra, archyvas, 1895 ir jų spaustuvės dalys. Garšvių organizaciją policijai likvidavus, jis buvo suimtas ir, regis, arešte mirė.

Dillenia medžių gentis iš atogrąžų kraštų su 25 rūšimis (šeima Dilleniaceae). Iš jų D. s p e c i o s a Thungb. iš r. Indijos yra didelis dekoracinis medis. Jo žievė duoda kailiaraugių medžiagą ir vaistus.

Dillens Julien (1849–1904) belgų skulptorius, pasižymėjęs savo skulptūromis belgų monumentaliesiems statiniams, visų pirma Briuselyje teisingumo rūmams.

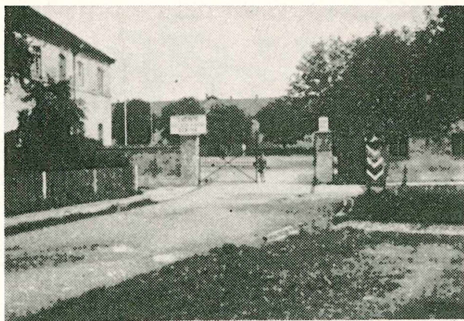
Dillingen Bavarijos mst. prie Dunojaus, 9710 gyv. (1953). Katalikų augštoji filos.-teol. mokykla, kunigų seminarija, benediktinų kolegija. Spaudos, stiklo, gėrimų pramonė. Nuo XIII a. ligi XVIII a. Augsburgo vyskupų rezidencija, 1551–1803 čia veikė univ. — jėzuitų kolegija, pasižymėjusi kovoje su reformacija. Joje yra ir lietuvių studijuota. 1606 čia įsimatrikuliavo Jonas Albertas Radvila, o iš anksčiau minimi dar 3 jo giminės broliai (A. Šapokos nuomone, 3 Mykolo Juodojo Radvilos sūnūs). 1620 buvo atvykęs mokytis Kristupas Zaviša, o 1624 Albertas ir Jonas Nemiros.

D. l i e t u v i ų s t o v y k l a i pradžią davė apie 50 žmonių, 1945 V susitelkę mišrioje rusų ir lenkų stovykloje Lauingen

mstl., 5 km nuo D. 1945 V 17 išrinktasis komitetas (pirm. V. J. Dunčia ir sekr. J. Bružas) per dvi savaites išsirūpino lietuviams patalpas D. (moterų vienuolyne ir alaus daryklos patalpose). Dėl gerų sąlygų netrukus ėmė čia plaukti lietuviai ir iš kitur. Lietuvių skaičiui per 600 išaugus, 1945 IX lietuviams buvo gautos Ludwigs-Kaserne patalpos. 1946 stovyklos gyventojų skaičius pasiekė apie 1000 gyv. (visiems sutalpinti buvo įrengtos arklidės). Toks jis maždaug išliko ligi emigracijos pradžios. Stovyklai vadovavo patys lietuviai, 1945 VI pirmąjį komitetą pavertę Lietuvių Sąjungos skyriumi. 1946 V. J. Dunčiai išemigravus, skyriaus pirm. ir stovyklos vadovais buvo A. Dagilis ir J. Valiukonis. Stovyklos kapelionas ligi 1948 kun. Br. Dagilis, vėliau kun. A. Paukštys.

Pradžios mokykla pradėjo veikti 1945 VII (pirmoji vedėja J. Kindulaitė, nuo rudens P. Bartkevičius). Nuo 1945 rudens buvo suorganizuotas ir vaikų darželis. 1946 pradžioje suorganizuotajai gimnazijai ligi 1949 pavasario vadovavo dir. K. Vėlyvis. Veikė anglų k., bendro suaugusiųjų lavinimo, šoferių, siuvimo-kirpimo, plaukų frizavimo ir kt. kursai. 1948 II buvo išleista 27 gailestingųjų seserų laida (kursų vedėjas gyd. Alb. Grigaitis).

Vos tik stovyklai susiorganizavus, buvo skubomis sudarytas N. Cirtauto vadovaujamas choras, ir pirmą kartą pasirodyta amerikiečių kariams ir UNRRA pareigūnams jau 1945 birželio mėn. gale. Per va-

Lietuvių stovyklos vartai Dillingene

sarą susibūrus meninėms jėgoms, 1945 X 13–14 buvo suruošti miesto teatro salėje du iš eilės augšto lygio koncertai. Skubomis suorganizuoto choro vadovybę perėmęs J. Gaubas chorą gerai išlavino. Vėliau chorui vadovavo J. Zdanevičius. Nuo 1945 rudens ligi 1946 pradžios čia buvo persikėlęs Br. Jonušo vadovaujamas lengvojo žanro vyrų choras. Dirigentui išvykus į Hanau, 1946 pavasarį atkviestas Kauno operos choro dirigentas J. Štarka, kuris čia suorganizavo apie 40 vyrų reprezentacinį chorą, pirmą viešą koncertą D. surengusį 1946 VI 5, o VI 7 dalyvavusį Altstadte (prie Schongau) pabaltiečių meno festivalyje. Tai buvo D. rezidavęs, bet visų lietuvių reprezentacijai skirtas choras. Choras iširo, jo dalyvius, atvykusius iš anglų zonos, vėliau dėl to išskryningavus. J. Statkevičius suorgani-

Dillingeno lietuvių stovykloje vėliavos pakėlimas 1948 II 16

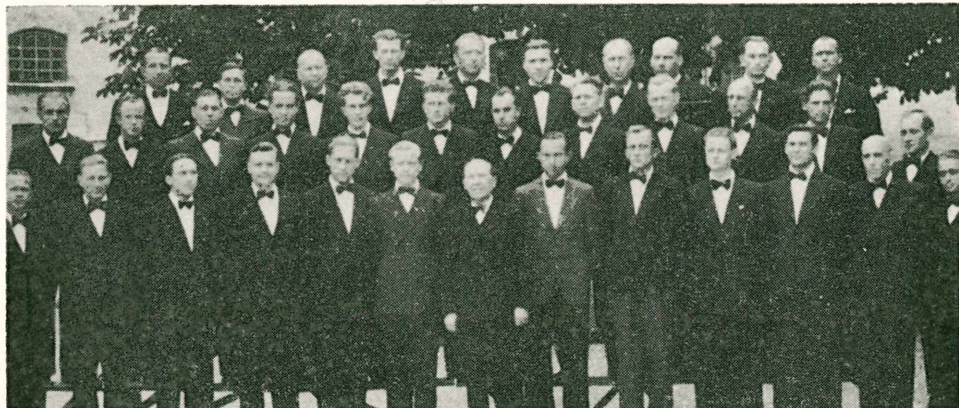

Dillingeno lietuvių gimnazijos mokiniai ir mokytojai 1948 pavasarį

zuotas lengvojo žanro vyrų kvartetas koncertavo irgi ne tik pačioje stovykloje, bet ir kitur gastroliavo. D. stovykloje gyveno taip pat stipri instrumentalistų grupė: I. Vasyliūnas, M. Saulius, Pr. Matiukas, St. Gabrijolas. Jie koncertavo tiek D., tiek kitose stovyklose bei vokiečių visuomenėje. Tautinių šokių grupei vadovavo Br. Macevičius. Veikė ir scenos mėgėjų būrelis, suvaidinęs kelis veikalus. Skautų tuntui vadovavo V. Barmienė, LRK skyriui — Žadvydas. Veikė ir ateitininkai.

D. Peniko iniciatyva D. buvo išleistas pirmasis amerikiečių zonoje lietuvių laikraštis Mūsų Kelias, išaugęs į vieną rimčiausiųjų to meto lietuvių laikraščių. Pirmasis jo numeris išėjo 1945 rugpjūčio pabaigoje (datuotas 1945 IX 1). Stovyklos vadovybė gyventojų informacijai leido mašinėle rašytą žinių biuletenį. Be to, išleista per 10 knygų, kurių pusė mokykliniai vadovėliai.

Iš pat pradžių susiorganizavo vyrų ir mergaičių krepšinio bei tinklinio komandos. Stovyklos vadovybei sudarius geras sąlygas lavinimuisi, D. lietuviai sportininkai rungtynių lankėsi kitose stovyklose, taip pat rungtyniavo ir su vokiečių spor-

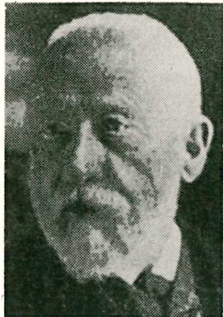

Dillingeno lietuvių stovykloje rezidavęs reprezentacinis vyrų choras, suorganizuotas buv. Kauno valst. operos choro dirigento muziko Juliaus Štarkos (pirmos eilės viduryje)

tininkais. 1946 IV 6—7 D. buvo surengta P. Vokietijos DP sporto šventė. Krepšinio, tinklinio ir stalo teniso rungtynėse dalyvavo 19 vyrų ir 6 moterų komandos (be lietuvių, dalyvavo estų, latvių ir lenkų komandos). Savo gausumu ir laimėjimais vyravo lietuviai. Abiejų dienų vakarais Čiurlionio ansamblis davė savo koncertus.
D. Pn.

1951 Ludwigs-Kaserne patalpose buvo įrengta vokiečių administruojama mišri benamių užsieniečių stovykla. Atvykus lietuvių ligi 120 asmenų (daugiausia iš Schweinfurto), 1951 VI 12 buvo įst. liet. bendruomenės skyrius. Vėliau daugumai išvažinėjus, beliko 36 lietuviai. Vargo mokyklą veda O. Rauchienė. Pamokos vyksta namuose tų tėvų, kurių vaikai mokosi. Visi minėjimai ir susirinkimai taip pat vyksta privačiuose butuose. *J. Rch.*

Dilthey Wilhelm (1833 XI 19 — 1911 X 1) vokiečių filosofas, nuo 1882 Berlyno univ. prof. D. reikšmė yra dvejopa: viena, jis yra vienas iš vad. gyvybės filosofijos (Lebensphilosophie) kūrėjų, antra, jis buvo didžiai įtakingas dvasinių mokslų metodologas. Atmesdamas pozityvizmą, D. lygiai paneigia ir metafiziką. Visos metafizinės sistemos jam tėra istorinės žmogiškojo pergyvenimo formos, negalinčios pretenduoti į mokslinį objektyvumą. „Metafizinis mokslas yra istoriškai ribota apraiška, o asmens metafizinė sąmonė yra amžina". Betgi vėl ši „metafizinė sąmonė" nereiškia jam religinio veržimosi į transcendentinę tikrovę. Šią pastarąją jis pakeičia grynai imanentiniu gyvenimo įprasminimu etiniais idealais: egoizmo nuveikimu, meilės išskleidimu, laisvės išplėtojimu. Pagrindinis kelias, kuriuo mes, pagal D., prieiname gyvybės dvasines apraiškas, yra supratimas (Verstehen). Ši „supratimo" sąvoka jam yra pagrindas, kuriuo dvasios mokslai išsiskiria nuo gamtos mokslų. Kai gamtos mokslai remiasi matematine analize, tai dvasios mokslai iš esmės pagrįsti istoriniu supratimu. Dvasinė kūryba, kuria save objektyvuoja gyvybė, yra iš esmės istorinė. Ir todėl suprasti dvasinę tikrovę, pagal D., yra lygu ją istoriškai suprasti. „Gyvybė ir istorija sudaro viena: nuo medžių išdėstymo parke ligi sprendimo teismo salėje — visa tai yra istorinė tikrovė, gaubianti mūsų gyvenimą". Visos pasaulėžiūros yra istoriškai aprėžtos. Jų prasmė slypi ne teoriniame pažinime, o jų praktinėje reikšmėje. Nors ir siekiame teorinio visuotinumo, mūsų gyvenimas neišvengiamai lieka vienašališkas. Pasaulėžiūrų įvairumas atspindi mūsų individualios prigimties vienašališkumą. Kiekvienas esame atviri tik vienam tikrovės aspektui, ir todėl tepasiekiame tik vienašališką pasaulio sampratą. Betgi visų kitų atžvilgiu turime siekti supratimo.

W. Dilthey

Šituo dvasinių apraiškų istoriškumo pabrėžimu ir apeliavimu į psichologinį jų supratimą D. turėjo didelės įtakos ne tik pačioje filosofijoje, bet nemažiau ir kituose dvasios moksluose, visų pirma istorijoje, psichologijoje bei pedagogikoje, taip pat ir literatūros kritikoje (iš jo kildintina vad. psichologinis literatūros analizės metodas). Jo mokiniais laikytini E. Spranger, Th. Litt, H. Nohl, O. F. Bollnow. Jo įtaka žymi ir egzistencinei filosofijai.

Visi jo raštai 12 tomų išl. 1913—1936. Iš atskirų jo raštų minėtini Erlebnis und Dichtung 1906 ([11]1939), Von deutscher Dichtung und Musik 1933, Die grosse Phantasiedichtung 1954.

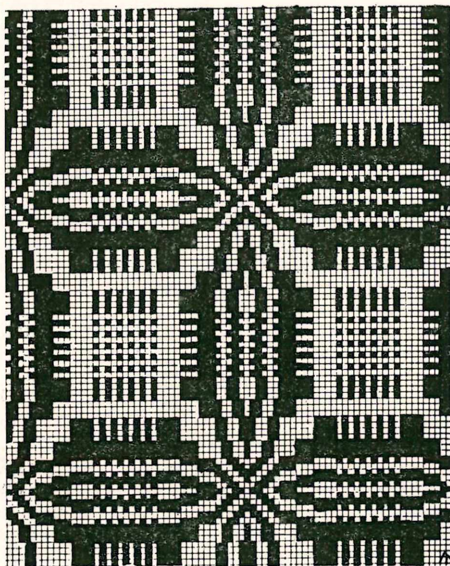
G. Misch Lebensphilosophie u. Phänomenologie 1931; *O. F. Bollnow* D. 1936; *J. Hofer* Vom Leben zur Wahrheit 1936; *F. Heider* Der Begriff der Lebendigkeit in D. Menschenbild 1940. *J. G.*

DiMaggio Joseph Paul (g. 1914) JAV beisbolo žaidėjas, pradėjęs žaisti 1932 savo gimtinės Kalifornijos komandose, nuo 1935 žaidęs už New Yorko Yankees ligi 1951 (su 3 metų pertrauka, kada dalyvavo II pas. kare). 1946 išsp. savo autobiografiją Lucky to Be a Yankee.

Dimai (žem. lamstai, zan. šmikiai, augšt. pluoštiniai) raštuoti lietuvių audeklai (rankšluosčiai, staltiesės, lovatiesės), austi per 4 ir 8 nytis. D. keturnyčių ir aštuonianyčių audeklų dugnas dvinytas, o rašto gijos eina audeklo paviršiumi palaidu pluošteliu. Diminių audeklų raštai susidaro iš gijų suvėrimo ir pakojų numynimo kaitaliojimo. Audėjai, turinčiai grožio pajautimą ir gerą vaizduotę, buvo tūkstančiai galimybių vis naujų raštų išausti. Lietuvos kaime D. raštų randama gausybė vis naujais motyvais ir net labai painiu jų sudėstymu, pradedant paprastais langeliais ir baigiant paukščių kelio raštais. D. keturnyčiai (audžiami per 4 nytis ir 4 pakojas) dėl savo paprastumo buvo labiau mėgiami už D. aštuonianyčius (8 nytys ir 6 pakojos).

Dimais austos lovatiesės buvo itin spalvotos. Žemaičiai mėgo dryžuotus D. audeklus, augštaičiai ir dzūkai — languotus, o užnemuniečiai lygius raštuotus. Daugiausia spalvų buvo dzūkiškuose D. audekluose — lovatiesėse.

Diminiai audeklai lietuvių labiausiai buvo vertinami pagal savo raštų turtingumą bei sudėtingumą ir pagal spalvų derinimo

Dimai aštuonianyčiai (iš A. Tamošaičio rinkinio)

puošnumą. Yra surinkti šimtai D. raštų motyvų ir tūkstančiai jų kompozicijų.

A. Tamošaitis Sodžiaus menas I 1931; ('') Audimas 1933; ('') Dimai keturnyčiai (rankraštis); ('') Dimai aštuonianyčiai (rankraštis). *A. Tm.*

Dimaičiai Telšių aps ir vl. k. Ties vieškeliu Telšiai-Tryškiai, imant graužą, surasta pagoniškų XV — XVII a. kapų, kuriuose aptikta vytinių antkaklių plačiais užkeistais galais, žalvario apskritinių segių, žiedų plačia priešakine dalimi, žvagučių, žalvariu apkaltų lokio nagų ir kt. Radiniai Telšių ir Šiaulių muzėjuose.

Dime (angl.) JAV sidabrinė moneta, 10 centų. Kalama nuo 1796.

Dimensija (lot.) matavimas, aprėžiąs kūno tįsą erdvėje. Kiekvienas geometrinis kūnas turi tiek D., kiek matavimų reikia atlikti jam apibrėžti. Taigi, taškas yra nulinės D., linija—vienos D., paviršius—dviejų D., tūris, arba apimtis, — trijų D. Algebrinio reiškinio laipsnis irgi atitinka D., pvz. $x = a^3$ (kūbo tūris) nusako 3 D. apimtį. Analogiškai yra, kad reiškinys $x = a^4$ turi byloti apie keturių D. figūrą. Panašiai, matematiškai, galima reikšti ir augštesnių D. sąrangas, kurių mūsų vaizduotė jau nesugeba suvokti, tačiau jos turi svarbių pritaikinimų fizikos moksle. Relatyvybės teorijoje kalbama apie keturių D. kontinuumą arba e r d v ė l a i k į, kuriuo manoma įžvelgti visatos įvykių tikrovė. *A. J.*

Dimetilanilinas $C_6H_5 — N(CH_3)_2$ aromatinis aminas, plačiai vartojamas dirbtiniams organiniams dažams gaminti.

Dimetilsulfatas $(CH_3)_2SO_4$, vartojamas metilo grupei įvesti į organinius junginius. Nuodingas skystis.

Diminuendo (it.) santrumpa dim, muzikoje reiškia palaipsniui silpniau skambinti D. pažymėtą vietą.

Dimisija (lot.) atleidimas iš tarnybos; visiškas karių atleidimas iš tikrosios karo tarnybos, atsargos bei apsaugos, sulaukus nustatyto amžiaus, arba dėl nesveikatos karo tarnybai netinkamiems tapus.

Dimissioriales litterae: 1) Šventimų reikalu vietos vyskupo raštas, jei ne pats šventina jo jurisdikcijai priklausantį asmenį, kitam vyskupui, kad tas galėtų teisėtai suteikti šventimus. D. L. duoda popiežiškųjų teisių vienuolijų viršininkai savo valdiniams vienuoliams, kai jie turi būti šventinami kunigais. Šiuo atveju D. L. rašomas tam vyskupui, kurio teritorijoje yra šventinamojo vienuolynas.

2) Kunigo išsikėlimo reikalu D. L. yra vyskupo išduodamas raštas, kuriuo kunigas atleidžiamas iš savo vyskupijos ir jam leidžiama pereiti į kitą vyskupiją.

Dimitras 1) D. L. K. Algirdo sūnus (m. 1399). Lietuviškas jo vardas šaltiniuose nenurodomas. 1356 atėmęs iš Smolensko Brianskо sritį, Algirdas pavedė ją valdyti D. Ši sritis, esanti kaimynystėje su Maskvos k-ja, turėjo Lietuvos saugumui didelės svarbos. 1370 Maskvos D. K. Dimitras Doniškis be pasisekimo puolė Brianską. 1372 iškilus karui tarp Tvėrės ir Kašino kunigaikščių, pirmajam talkininkavo lietuviai, antrajam maskviečiai. Lietuviams vadovavo Kęstutis, o su juo dalyvavo ir D. Karui pasibaigus D. grįžo į savo sritį. Kai mirusio Algirdo sūnus Andrius sukilo prieš Jogailą, D. prie sukilimo taip pat prisidėjo. 1379 Maskvos kariuomenei įsiveržus į Brianskо sritį, D. maskviečiams pasidavė ir nuvyko Maskvon. Iš Dimitro Doniškio gavo valdyti Perejaslavlį. 1380 dalyvavo Kulikovo kautynėse su totoriais. 1388 XII 13 savo ir savo vaikų vardu D. Jogailai ir Jadvygai prisiekė niekada nuo Lenkijos neatsiskirti. Su Jogaila susitaikęs, D. atgavo Briansko sritį. Be pasipriešinimo pripažino Vytauto valdžią. 1399 dalyvavo kautynėse prie Vorsklos ir ten žuvo.

2) Valuinės kunigaikštis buvo tas pats Liubartas Gediminaitis, kuris krikštytas gavo D. vardą. Jis minimas 1347 ir 1379 aktuose.

Dimitras 1) D o n i š k i s (1351 – 1389) 1362 – 1389 Vladimiro ir Maskvos didysis kunigaikštis. D. D. stengėsi priversti jo valiai pasiduoti visus rusų kunigaikščius. Labiausiai jam rūpėjo Tverės k-ja. Jo kovose su tverečiais, pastariesiems talkininkavo lietuviai. Jie Algirdo, Kęstučio ir Vytauto vadovaujami, 1368 XI 21 prie Trost-

Dimitras Doniškis

nos upės sumušė maskviečių kariuomenę, paskiau apsupo Maskvą ir privertė D. D. daryti karo paliaubas, pagal kurias jis turėjo atitraukti savo kariuomenę iš Tverės k-jos. 1370 D. D. iš naujo puolus Tverės k-ją, Algirdas vėl suruošė žygį į Maskvą ir 1370 XII 6 ją pasiekė, sudegino miestą ir privertė daryti paliaubas. Toliau kovai einant su Tverės kunig. Mykolu, vėl lietuviai tveriečiams talkininkavo, ir buvo pasirašytos karo paliaubos, kuriomis D. D. ir Tverės kunigaikščiui buvo leidžiama savo ginčus spręsti totorių ordoje be lietuvių įsikišimo. 1375 Tverės kunigaikštis su D. D. susitaikė. O Algirdas už smolenskiečių talką maskviečiams smarkiai sugriovė Smolenską.

Tuomet Aukso ordos chanas Mamajus nusistatė keršyti D. D. ir jo sąjungininkams už dalyvavimą kare su Tvere ir už chano įsakymų paniekinimą. 1377 totoriai labai apiplėšė Ž. Novgorodą , bet 1378 VIII 11 D. D. smarkiai sumušė totorius prie Vožos upės.

Mirus Algirdui, jo sūnus Polocko kunig. Andrius, norėdamas atimti Lietuvos sostą iš Jogailos, sutarė su D. D. pulti Lietuvą iš rytų, tuo tarpu kai vokiečių ordinas ją iš vakarų turėjo pulti. Maskviečiai paėmė Starodubą ir Trubčevską, bet D. D. žygis Lietuvon savo tikslo nepasiekė.

Dėl D. D. noro emancipuotis iš totorių valdžios chanas Mamajus, subūręs dideles jėgas ir sudaręs puolimo-apsigynimo sutartį su Jogaila, puolė Maskvos valdomas sritis. Kolomnoje buvo pradėtos derybos D. D. su Mamajumi, bet joms iširus, D. D. pasiskubino pulti totorius, kol jie dar nespėję susijungti su lietuviais, ir netoli Dono intako Nepriadvos, Kulikovo laukuose, sumušė totorius ir už tą laimėjimą gavo D. Doniškio vardą. Pralaimėjęs Mamajus paskiau buvo nužudytas Kryme. Aukso ordos valdžią paėmė Tochtamišas, ir 1382 puolęs Maskvą, ją paėmė ir sudegino, o daugumą D. D. sąjungininkaujančių sričių smarkiai apiplėšė. D. D. nusilenkė Tochtamišui ir su juo susitaikė, sutikdamas totoriams mokėti duoklę ir atiduoti visą auksą. Po to D. D. vėl kariavo su Riazane, 1386 su D. Naugardu ir su kitais rusų kunigaikščiais. Totorių sumušimas Kulikovo laukuose, kaip pirma prošvaistė nusikratyti totorių jungo, rusų istorinėje tradicijoje apsupo D. D. vardą tam tikra aureole.

2) D. **Šemiaka** (m. 1453) 1446—1447 Maskvos did. kunigaikštis. Nuo 1425 dėl Maskvos sosto vedė kovas su Vytauto vaikaičiu (Vytauto dukters Sofijos sūnumi) Maskvos didž. kunig. Vosyliumi II, kuris D. Š. buvo apakintas. Bet kitiems kunigaikščiams prieš D. Š. sukilus, jis Vosylių II turėjo iš kalėjimo išleisti, ir šiam vėliau pavyko Maskvą paimti. D. Š. turėjo bėgti Naugardan, ir ten buvo nunuodytas.

Dimitras 1) **Apsimetėlis I** (Samozvanec, už Rusijos ribų vadinamas Pseudodemetrius; m. 1606 V 17) didysis Maskvos kunigaikštis ir caras. Kažinkoks jaunikaitis iš Maskvos, atbėgęs į Kievo ir Valuinės sritis, pasivadino 1597 Ugličiuje žuvusio caraičio D. vardu. Jo tikroji kilmė nebuvo nustatyta. 1602 Maskvoje buvo sukurta versija, kad tai iš Ugličiaus pabėgęs Grigorij Otrepjev. Kiti tuomet jį laikė tikruoju caraičiu D., Maskvos did. kun. Jono IV sūnumi. Kiti vėl sukūrė daug įvairių legendų apie jo kilmę; beveik kiekvienas tą laikotarpį tyrinėjęs istorikas šiuo reikalu skelbė viena kitai prieštaraujančias teorijas.

Dimitras Apsimetėlis I

D. pradžioje gyveno pas Kievo vaivadą Konstantiną Ostrogiškį, paskiau pas Ad. Višneveckį. Vykdamas į Krokuvą, pakeliui sustojo pas Sandomiro vaivadą Mnišeką, kuris pasižadėjo už jo išleisti savo dukterį, jei D., tapęs Maskvos valdovu, atiduotų jam valdyti Naugardo Seversko ir Smolensko k-jas. Krokuvon atvykęs, D. buvo apsuptas jėzuitų, norėjusių juo pasinaudoti pravoslavų ir katalikų bažnyčių unijai padaryti. Karalius Žygimantas Vaza nusistatė jį remti, bet tam buvo priešingi Lietuvos kancleris Leonas Sapiega ir Lenkijos kancleris Jonas Zamoiskis. Tiktai jie abudu laikė Lietuvai naudingą Maskvoje prasidedantį vidaus karą. 1605 I 20 seime buvo nutarta D. nepalaikyti, tačiau karalius to nutarimo nepatvirtino ir kreipėsi į Dono kazokus ir Krymo chaną, juos kviesdamas D. palaikyti.

Šiek tiek kariuomenės surinkęs, D. perėjo Maskvos sieną, užiminėjo vieną sritį po kitos, kaikur vietos gyventojų ir kazokų remiamas. Tebeinant grumtynėms su Maskvos kariuomene, 1605 IV 13 mirė caras Boris Godunov, o caru tapęs jo sūnus Fedoras atšaukė senus Maskvos kariuomenės vadus, kuriais nepasitikėjo, ir paskyrė kitus. Dalis jų perėjo D. pusėn, ir tuomet D. nusiuntė atitinkamą Maskvoje viešai paskaitytą laišką apie savo greitą atvykimą.

Liaudis D. caru paskelbė, o Fedorą Godunovą nuvertė nuo sosto ir pasmaugė. 1605 VI 20 D. įvažiavo Maskvon ir VII 30 vainikavosi caru. Po to jis žadėjo padaryti eilę reformų, kuriomis savo pusėn norėjo patraukti tiek liaudį, tiek bajorus. 1606 V jis Maskvon iškvietė ir Mariną Mnišek, kuri buvo vainikuota cariene ir kuri ištekėjo už D. Tuo tarpu stambieji Maskvos bajorai (Šuiskiai, Mstislavskiai ir kiti) anksčiau slaptai palaikę judėjimą prieš Godunovą, stengėsi nuversti ir D. 1606 V 17 minia buvo užsiundyta ant svetimšalių, sąmokslininkai puolė caro rūmus, ir D. buvo nušautas.

P. Pierling Rome et Démétrius 1878; *D. Ilovaiskij* Smutnoe vremia 1894; *Th. H. Pantenius* Der falsche Demetrius 1904.

2) Apsimetėlis II (m. 1610 XII 10) pramintas Tušino vagimi (Tušinskij vor), pasivadinęs 1591 stebuklingai išsigelbėjusiu Jono IV sūnumi. D. I nužudžius ir bajorų tarybai išrinkus caru Vosylių Šuiskį, pradėta skleisti gandai, kad D. I esąs išsigelbėjęs iš jam ruoštų žudynių ir greitai sugrįšiąs. D. I šalininkai kitose vietose jo vardu sukėlė prieš Šuiskį vietos gyventojus. Grįžęs iš Venecijos buvęs rusų belaisvis Bolotnikov ėmė organizuoti kariuomenę pietuose, buvo priėjęs prie Maskvos, bet vėliau buvo atstumtas, sumuštas ir nužudytas. Ir tik po to Starodube pasirodė D. II, atvykęs čia iš Lietuvos. Jo pusėn stojo kazokai, ir su pasamdyta lenkų kariuomene atvyko Miechoviecki ir keli žymūs Lenkijos ir Lietuvos ponai. Lenkų vadu pasiskelbė Rožinskis. D. neturėjo jokios reikšmės, bet buvo verčiamas vaidinti D. vaidmenį. D. kariuomenė pasiekė Maskvą Tušino kaime (iš čia D. ir buvo pramintas Tušino vagimi, apgaviku). Po derybų su Žygimantu Vaza, Šuiskis išleido Mariną Mnišek ir kalinamus Žygimanto pasiuntinius. Marina buvo prievarta atgabenta į D. stovyklą, nes jam buvo svarbu, kad pripažintų jį savo išsigelbėjusiu vyru. Po to D. jėgos smarkiai pradėjo augti, ir kariuomenė pradėjo plėšti kraštą. Tai davė pradžią kaimiečiams sukilti prieš kazokus ir atkristi nuo D. vienam miestui po kito. Tuo tarpu Šuiskis sudarė 1609 II sutartį su švedais, kurie atsiuntė De La Guardie vadovaujamą švedų kariumenę Šuiskiui padėti. Prasidėjo kautynės su D. kariuomene. Tuo pačiu metu Lietuvos ir Lenkijos vyriausybės nutarė pasinaudoti vidaus Maskvos suirute ir atsiimti kaikurias iš Lietuvos atplėštas sritis. Karaliaus Žygimanto Vazos vadovaujama kariuomenė 1609 apsupo Smolenską ir 1610 pradžioje iš Tušino atšaukė buvusius D. stovykloje lenkus ir lietuvius. Maskviečiams linkus pasiduoti Žygimanto globai, D. pabėgo Kalūgon ir iš čia kvietė rusus lenkų mušti. 1610 III 15 lenkai sudegino Tušino stovyklą. Tuo tarpu Žolkievskio vadovaujamai lenkų kariuomenei prisiartinus prie Maskvos, ir D. su J. Sapiegos vadovaujama kariuomenė prisiartino prie Kolomnos. Tuomet Maskvoje kilo maištas, ir Šuiskis buvo nuverstas nuo sosto. Bajorai pasiūlė Maskvos sostą Žygimanto sūnui Vladislovui, bet D. su Marina Mnišek reikalavo, kad karalius padėtų jiems atgauti valdžią Maskvoje. Deryboms nuėjus niekais, D. su dalimi kazokų pasitraukė į Kalūgą ir ten buvo užmuštas totoriaus Urusovo. Ir jo buvę šalininkai išbėgiojo.

Dimitravas, seniau Tarvydai, Kretingos aps. ir vl. dv., 8 km nuo Kretingos. 1937 čia buvo įsteigta priverstinio darbo stovykla.

Antrojoje XIX a. pusėje C. Grewingk tyrinėjo naujojo geležies amžiaus kapinyną, esantį prie Tenžės upės. Mirusieji laidota nedeginti. Radiniai būdingi vakarinės Lietuvos kultūrai.

Dimitravo miškas Kretingos aps. ir vl., 587 ha. Dirvožemis smėlio, vietomis durpingas. Vyrauja pušis, mažiau eglės ir lapuočių. Per mišką eina platusis geležinkelis (Kaunas–Klaipėda), teka upė Tenžė. Laikosi lapės, barsukai, stirnos.

Dimitrov Georgi (1882–1949) bulgarų komunistų veikėjas. Spaustuvės darbininkas, nuo 1905 veikėjas profesinėse sąjungose ir komunistuose; po I pas. karo dalyvavo ginkluotuose sukilimuose. Iš krašto pabėgęs, gyveno užsienyje, 1933 nacių apkaltintas Reichstago padegimu, bet teismo išteisintas. Vėliau Maskvoje buvo kominterno gen. sekretoriumi. Raudonajai armijai okupavus Bulgariją, 1944 vadovavo vietiniams komunistams, o 1946 buvo paskirtas ministeriu pirm. Žiauriai atlikęs Bulgarijos subolševikinimą, susilaukė įtarimo dėl sąjungos su Tito, ir 1949 buvo atleistas iš pareigų. Išvykęs gydytis Maskvon, netrukus ten mirė.

Dimnet Ernest (1866–1954) prancūzų essayistas, Cambrai katedros kanauninkas, 1902–23 Šv. Stanislovo kolegijos Paryžiuje prof., vėliau kasmetinis paskaitininkas Anglijoje ir JAV. Plačiai žinomas jo veikalas The Art of Thinking 1928. Iš 25 jo veikalų apie pusė rašyti angliškai. Minėtinos jo monografijos apie seseris Brontë 1910 ir Paul Bourget 1913. Autobiografinio pobūdžio veikalai My Old World 1935 ir My New World 1937.

Dimorfizmas biologijoje labai plačiai žinomas reiškinys, kada vienos ir tos pačios rūšies individai turi skirtingų požymių formos, struktūros, spalvos ar kitais atžvilgiais. D. dažniausiai susijęs su lyties skirtumu. Patinai dažniausiai turi kokius nors labiau išsiskiriančius priedus, kaip didesnius ragus, pentinus, skirtingą skiauterę ir pan. Žr. Dichromatizmas ir Polimorfizmas.

Dimstipatis rytiečių lietuvių dievaitis namų saugotojas, minimas XVI a. jėzuitų misininkų pranešimuose. St. Rostovskis D. per klaidą buvo priskyręs žemaičiams, bet Vatikano archyvuose surastos Žemaitkiemio (prie Ukmergės) misijos vedėjo J. Laninskio 1583 pranešimo, kuriuo naudojosi ir Rostovskis, kopijos rodo, kad D. pažinta Rytų Lietuvoje, Žemaitkiemio, Vidiškių ir Balninkų apyl. Šiame pranešime sakoma: „... jie garbino Larą ir jį vadino Dimstipacin... Mes jį galime pavadinti dūmų ir ugnies viešpačiu. Jų garbinimo ceremonija buvo ši: susirinkę į krūvą, vien tik vyrai, aukodavo du viščiukus; ir tokiu pasiruošimu, kaip įstengdavo, puotaudavo iki kitos dienos nieko nepalikdami. O vandenį, kuriuo indus išplaudavo, į ugnį supildavo". Be to, D. dar du kartus paminėtas Annuae Litterae Societatis Jesu (XXI t., Antverpiae 1618). 1605 suminėtas vien dievaičio vardas, nes „jo garbinimo apeigų klausinėjančiam vienuoliui visai nenorėjo atidengti". Bet 1604 D. plačiau apibūdinamas: „Turi vieną naminį dievą, kurį savo kalba vadina Dimstipatis (lingua sua Dimstipatis vocant), apie kurį yra įvairių nuomonių. Vieni sako jį esant ugnies dievą, kuris saugo nuo ugnies namus, ir jam aukoja gaidį, kurį išvirę patys sunaudoja, o kaulus sumeta židinin. Kiti pasakoja jį esant šeimos motinų dievą, kuriam motinos aukoja kiaulę; moterys ją apstojusios laiko, vyresnė nugalabija ir mėsą suvalgo. Berniukai ir mergaitės prie šio veiksmo neprileidžiami, kad dėl jų dalyvavimo nenustotų ko nors pas tą dievą nusipelnyto". Čia metraščio redaktoriaus, matyti, remtasi kitu vėlesniu Lietuvos jėzuitų provincijos pranešimu apie pagonybės liekanas. Kad Laninskis D. palaikė dūmų viešpačiu, tai grynas nesusipratimas. Menkai temokėdamas lietuviškai, jis lenkiškai išaiškino D. vardo pirmąjį skiemenį: dim = dym ‚dūmai'. O prie dūmų, žinoma, reikia ir ugnies. 1604 žinioje irgi pripainiota ugnis, bet jau aiškiau pabrėžiama D. namų saugotojo apeigos (domos ab igne custodit). Nebuvo D. nė atskiras šeimos motinų dievaitis. Vienuoliai sugretinę D. su romėnų Laru, būtent, L a r f a m i l i a r i s, ir be to patyrę, kad kiaulę to dievaičio garbei skersdavosi suaugusios moterys, jau patys bus pasidarę tokią išvadą. Laimei dievaičio vardo lytis šaltiniuose mažai tesugadinta, o 1605 žinioje visai sveikutėlė — D i m s t i p a t i s. Su šia lytimi sutinka ir 1583 gr.-lot. vsk. gal. D i m s t i p a c i n, kur c vietoje t gali būti dzūkybė (Laninskio atnešta iš Vilniaus) arba ir lenkiška fonetinė ypatybė. O lytyje D i m s t a p a t i s tik senasis sandūros balsis pakeistas naujesniu a. Pagaliau Rostovskio pavartotas gal. D i m s t i p a m (Larem... Dimstipam... dictum, fumi focique dominum colebant) yra paprasta klaida arba greičiau XVIII a. būdinga mokyta liaudinė etimologija: len. d y m + lot. s t i p a ‚kamštis, pakulos, toks medelis'. Darybos atžvilgiu D. yra sudurtinis žodis, sudėtas iš d i m s t i s (žr.) ir senovinio p a t i s (dabar : pats), kurio pirminė reikšmė yra buvusi ‚ponas, galiūnas, valdovas', plg. mūsų viešpats (iš senesnio vieš-patis), skr. višpátih ‚namų ponas', pátih ‚ponas, valdovas, vyras', lot. potis ‚galintis, galingas'. Tos pačios būdingos darybos yra ir Laukpatis, Žemėpatis, taip pat nevisai tikri Raugūpatis, Vėjopatis. Visi šie dievavardžiai senų seni dariniai, atsiradę kalboje dar prieš senajam p a t i s įgyjant dabartinę vyro ir įvardžio reikšmę. O kadangi šalia Laukpatis (žr.) pažįstamas ir Laukosargas (žr.), tai ir D. mūsų senojoje religijoje bus ėjęs namų ir sodybos viešpaties, valdovo bei sargo (plg. žem. n a m s a r g i s ‚namų prižiūrėtojas, namiškis') pareigas. Dėl savo antrojo sando - p a t i s reikšmės D., rodos, laikytinas pirmuoju tarp vad. naminių (žr. Namėjas) dievų ir svarbesniu pvz. už tokią apydamės ar apydemės (žr. Apidomė) dvasią. D. atitikmenų randame ir kaimynuose. Latviai pažįsta Mājaskungs ‚namų ponas', rusai domovój, sutrumpintą iš domovój duch ‚naminė dvasia', gudai taip pat Damavý ‚t. p.' arba dažniau Damavík ‚nameišis, namisėda'. Įdomu, kad gudų tautosakoje vienu iš Damaviko prievardžių eina ir S a m ‚pats'. Prieštaraują misininkų pranešimai apie tariamas D. garbinimo apeigas savaime rodo, kad jokio aiškaus kulto nebūta. Iš jų tik aišku, kad rytiečiuose būta papročio D. nulenkti, „pagarbinti" tam tikromis vaišėmis ar per skerstuves. Bet gaidys, tas namų žadintojas, galėjo būti vienaip ar kitaip siejamas su D., nes ir gudai supykdytam Damavikui numaldyti piauną juodą gaidį, o šeimininkė, kviesdamasi tą dvasią iš senos pirkios į naują, sykiu nešantis ir gaidį.

W. Mannhardt Letto-Preussische Götterlehre 1936; *Z. Ivinskis* Vatikano archyvas — aruodas lietuvių kultūros istorijai, Aidai 1950 N 3; *V. Lastauskas* Rusiškai gudiškas žodynas 1924 (s. v. domovoj).
A. S.

Dimstis senovinis kuriavos terminas, ilgiausiai išlikęs M. Lietuvoje. Reiškia jis aptvertą kiemą (Laukiška, Vilkyškiai) ir ūkį, dvarą (Gilija, Karklė). Kaip rodo dainų variantai „Anksti rytą kėliau, dvaro (dimsties, Vilkyškiai) vartus vėriau, Aš per kiemelį (dvarelį, dimstelę) eidamas..." ir visiems trims bendras daininis epitetas „žalias" (Ir pamigdyk... ant žalios dimsties palšus jautel', Laukiška), D. prieš įsigalint skolintiniam slaviškam dvarui, matyti, bus ėjusi keliareikšmio kiemo sinonimu. D. pažįsta ir Bretkūnas, ja verčia (2 Mor. IX, XXVII, XXXVIII) vok. Vorhof, lot. atrium. Abiem reikšmėmis ji minima

ir J. Brodovskio (žr.) žodyne. Žodis be abėjo prokalbinis ir seniau plačiai vartotas. Tai patvirtina išvestinis rytiečių dimstipatis (žr.) ir XII a. prūsų vietovardis Dymesteines (netoli Elbingo). Etimologiškai D. giminaitė lot. domus, skr. dámah, sl. domŭ, gali būti net ir mūsų namui, jei šitas tikrai būtų disimiliuotas iš pirmykščio *damas. O dėl silpnojo šaknies laipsnio (dim- iš ie. *dm- „namas") tai greičiau sudurtinis žodis, kurio antrasis sandas -stis jungtinas su ie. šaknimi *stā „stovėti". Darybai plg. gr. dápedon „(namo) asla" ir švedų tomt „vieta trobesiams", abu kilę iš ie. prolytės *dm- ped-. Taigi D. pirminė reikšmė buvusi namų stovimoji vieta, sodyba. Iš jos vėliau išriedėjo ir ūkio, dvaro reikšmė. Vydūnas D. mėgino prigydyti dvaro pakaitu bendrinėje kalboje, bet senžodis nebepajėgė nugalėti visuotinai vartojamo skolinio. *A. S.*

Dimša Kleofas (1821 IV 8–1907), baigęs Kolainių gimn., 1842–1846 Dorpato univ. studijavo ekonomiją, 1846–1847 Bonnoje ir Paryžiuje. 1847 grįžo į Lietuvą, kur aktyviai dalyvavo baudžiavos panaikinimo komisijoje. Su A. Petkevičiumi lietuviškai išvertė 1861 Istatimus apej Walszczionus iszejusius isz werginga priguleima (išsp. 1862). 1863 Muravjovo įsakymu buvo ištremtas į Voronežo gub. Nuo 1868 gavo leidimą apsigyventi Mintaujoje, paskiau nuo 1869 Zdoniškių dvare.

Dymša Leopoldas (g. 1893 II 15 Raseinių aps. ir vl. Pausupio k.). Baigęs Londono univ. (Bachelor of commerce laipsniu). 1919–1922 ryšio karininkas prie prancūzų, o vėliau britų karinės misijos Kaune, krašto apsaugos m-jos atstovas prie gen. Niesselio komisijos, paskui Lietuvos vyriausybės atstovas prie prancūzų okupacinės valdžios Klaipėdos krašte. 1929–35 pasiuntinybės sekr. ir patarėjas Berlyne, 1935–36 pasiuntinybės patarėjas Rygoje, 1936–40 generalinis konsulas Karaliaučiuje. 1944 VIII 14 raštu vokiečių internuoto K. Škirpos buvo pavestas eiti Lietuvos pasiuntinio Vokietijai pareigas chargé d'affaires titulu. Po II pas. karo pabaigos, šiuo raštu remdamasis, prie britų okupacinės valdžios atstovavo lietuvių reikalus. Nuo 1946 pavasario buvo britų zonoje BALFo ir NCWC atstovas. 1950 atvyko į JAV.

L. Dymša

Išvertė H. Beecher-Stowe Dėdės Tomo Trobelę, J. Swifto Gulivero keliones. Bendradarbiavo Lietuvos Aide.

DIN, santrumpa **D**as **i**st **N**orm, anksčiau Deutsche Industrie Normen, vokiečiuose priimtos normos įvairiems pramonės gaminiams, kurias anksčiau buvo nustatęs Deutschen-Normen Ausschuss.

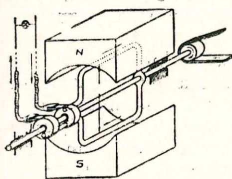
Dina fizikoje vartojamas vienetas pagal c. g. s. sistemą (kurioje visi fizikos dydžiai išreiškiami ilgio — cm, svorio — g, ir laiko — sek. vienetais). Remiantis Newtono antruoju dėsniu, jėga yra proporcinga pagreitėjimui, kurį ji masei suteikia. Tad D. yra toks jėgos vienetas, kuris duoda 1 g masės 1 cm pagreitėjimo per 1 sek. Žemės gravitacijos jėga betkuriam svoriui duoda 981 cm pagreitėjimo per sek. Tuo remiantis, galima nustatyti kitą, praktiškai patogesnį, jėgos vienetą—jėgą, kuri traukia žemyn 1 kg masės. Toks jėgos vienetas tiksliau vadinamas k i l o p o n d u ir lygus (pagal augščiau) 981.000 D. *B. St.*

Dinama, arba d i n a m a s, mašina, kurios veikimas paremtas Faraday dėsniu, pagal kurį laidininke atsiranda indukcijos elektrovaros jėga, kai laidininkas juda magnetiname lauke, kirsdamas magnetines jėgų linijas. Jei toks laidininkas suvestas išorine grandine, tai jame teka induktuotoji elektros srovė, kuri, Ampero taisykle, sudaro apibrėžtos krypties magnetinį lauką. Sąveika dviejų laukų — nuolatinio magnetinio, kuriame laidininkas juda, ir indukuotos srovės sukurtojo — sukelia mechaninę jėgą, priešingą laidininko judesio kryptčiai (Lenzo dėsnis). Todėl, stumiant minėtą laidininką su srove per magnetinį lauką, reikia nugalėti tą pasipriešinimo jėgą ir atlikti tam tikrą mechaninį darbą, kuris laidininke pavirsta į elektros energiją. Tai yra generatoriaus principas. Antra vertus, jei esantį magnetiniame lauke laidininką prijungtumėm prie elektros šaltinio (pvz. akumuliatorių batarėjos), tai per laidininką tekės srovė, ir laidininką veiks mechaninė jėga, stumianti jį statmenai magnetinėms linijoms. Judančiame magnetiniame lauke laidininke indukuosis elektrovaros jėga (e. v. j.) E, veikianti srovei priešinga kryptimi. Elektros šaltiniui reikės nugalėti tą indukcijos e. v. j. E, išeikvojus tam papildomą įtampos kritimą E voltų. Šaltinio energija, kurią suvartoja judąs laidininkas ir kuri proporcinga indukcijos e. v. j. E. ir laidininko srovės J sandaugai, laidininke pavirsta į mechaninį darbą. Čia turime variklio principą. Kiekviena D. gali veikti kaip generatorius ir kaip variklis.

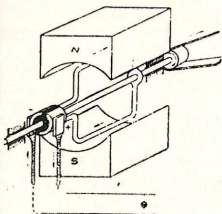
Elementarinė D. sudaryta iš keturkampiu sulenktos vielos, kuri magnetiniame lauke sukasi tarp dviejų skirtingų magnetinių polių (brėž. 1). Vielų galai prijungti prie

Dinama

dviejų izoliuotų žiedų, ant kurių trinasi šepečiai ir per kuriuos srovė patenka į išorinę grandinę. Viršutiniame ir apatiniame laidininke e. v. j. yra priešingos krypties žiedų atžvilgiu, ir todėl sumuojasi, turėdamos dvigubą reikšmę tarp šepečių. Jei tą keturkampiu sulenktą vielą pakeistumėm tokios pat formos rite su keleta vijų, kurios du galai prijungti prie žiedų, tai e. v. j. tarp šepečių padidės proporcingai vijų skaičiui. Kai ritė pasisuka 180°, tai e. v. j. kryptys abiejuose ritės šonuose pasikeičia į priešingas, ir todėl tokia D. duoda kintamą srovę. Norint gauti nuolatinę srovę, tekančią tik viena kryptimi, vartojamas **k o l e k t o r i u s**, — šiuo atveju du izoliuoti pusžiedžiai, prie kurių jungiami ritės galai (brėž. 2). Kai teigiamas pusžiedis virsta neigiamu, tai jis nuo teigiamo šepečio atsijungia ir pradeda liesti neigiamą šepetį. Todėl vienas šepetys visą laiką palieka teigiamas, o kitas neigiamas. Tokia D. duoda ištiestą pulsuojančią nuolatinę srovę. Didėjant simetriškai išdėstytų ričių ir kolektoriaus plokštelių skaičių, gaunama mažai pulsuojanti, beveik pastovi e. v. j.

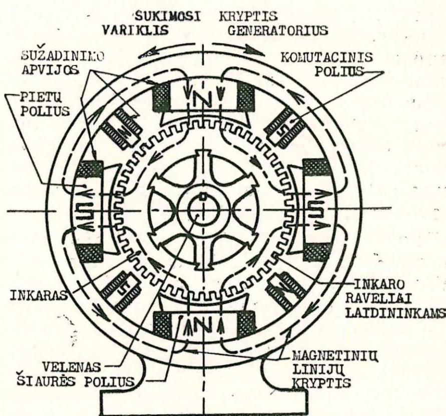

Brėž. 1

Brėž. 2

Pirmą D. pagamino Pixii 1832. Ji buvo sudaryta iš geležinės vielos dviejų ričių, ties kurių galais buvo sukamas pasagos formos pastovus magnetas. 1845 Wheatstone pastovius magnetus pakeitė elektromagnetais, o 1857 jis sužadino juos nuo tos pačios mašinos. Vėliau, 1860 Pacinnoti suprojektavo pirmą D. — generatorių su geležinio žiedo inkaru, žymiai sustiprinančiu magnetinį lauką. Apie tą metą jis ir daug kitų išradėjų (Walenn, Fontaine, Gramm) atrado, kad D. veikimas gali būti apverčiamas, tai yra, ji ne tik mechaninę energiją paverčia į elektrinę, bet ir atvirkščiai — elektrinę į mechaninę. 1872 Heffner-Alteneck išrado būgno pavidalo inkarą, sudarytą iš geležinės skardos suspaustų izoliuotų žiedų ar segmentų. Šių dienų nuolatinės srovės D. sudaryta iš plieninio stovo su elektromagnetais, kuriuose sužadinimo apvijos, maitinamos iš pačios mašinos, sužadina stiprų magnetinį lauką. Tame magnetiniame lauke sukasi inkaras su izoliuotais laidininkais (brėž. 3). Laidininkai talpinami inkaro grioveliuose, kad oro tarpas tarp

Brėž. 3

magnetinių polių ir geležinio inkaro būtų ko mažiausias, nes tai sutirština magnetines linijas (oro laidumas magnetinėmis linijomis yra kelis šimtus kartų mažesnis, negu geležies). Kaip matyti iš brėž. 3, beveik visas magnetinių linijų kelias yra geležyje, išskyrus oro tarpus ties polių galais. Inkaras sudarytas iš suspaustų plonų silicio plieno skardos lapų, izoliuotų vienas nuo kito plonu popieriumi ar emale, kad sumažintų viesulinių srovių nuostolius. Inkaro gale talpinamas kolektorius, sudarytas iš varinių plokštelių, prie kurių tam tikra tvarka prijungti inkaro ričių galai ir ant kurių trinasi angliniai šepečiai, sujungti su mašinos gnybtais. Be pagrindinių magnetinių polių, D. dažniausiai turi dar komutacinius polius, mažus, siaurus polius, sužadinamus keliomis inkaro srovės vijomis. Jie talpinami tarp pagrindinių polių. Generatoriuje po pagrindinio N polio eina komutacinis S polius (einant sukimosi kryptimi), o variklv — N komutacinis polius. Komutacinių polių tikslas — panaikinti inkaro laidininkų srovės sukeltą magnetinį srautą, kuris padidina kolektoriaus kibirkščiavimą, iškraipo ir sumažina pagrindinį magnetinį srautą ir tuo patim sumažina ir e. v. j.

D. elektrovaros jėga yra tiesiogiai proporcinga išeinančiam iš poliaus galūnės magnetinių linijų skaičiui, arba vadinamajam magnetiniam sriautui, sukimosi greičiui, polių skaičiui ir inkaro paviršiaus laidininkų skaičiui. Kiekvieno generatoriaus įtampa yra truputį mažesnė už jo e. v. j. dėl įtampos kritimo generatoriuje. Gi variklio įtampa visuomet didesnė už jo e. v. j., nes įtampa turi nugalėti tą e. v. j. ir dar padengti įtampos kritimą mašinoje. Dinamai galioja ši formula: $V = E \pm RJ$; pliusas skirtas varikliui, o minusas — generatoriui.

V yra D. įtampa, E — indukcijos e. v. j., R — inkaro varža ir J — inkaro srovė. Jei D. bendrai su kitais maitina tinklą, kurio įtampa pastovi, tai D. veikia kaip generatorius tol, kol jos e. v. j. didesnė už tinklo įtampą, ir kaip variklis, kai jos e. v. j. mažesnė už tinklo įtampą. Nuolatinės srovės generatoriaus atiduotas ar variklio suvartotas galingumas vatais yra lygus mašinos srovės ir įtampos sandaugai.

Pagal sužadinimo rūšis nuolatinės srovės D. skirstomos į nuoseklaus, lygiagrečio ir mišraus sužadinimo mašinas. Nuoseklaus sužadinimo mašinoje sužadinimo apvija sudaryta iš mažo skaičiaus storos vielos vijų. Ji sujungta nuosekliai su inkaru, ir todėl ją prabėga inkaro srovė. Lygiagrečio sužadinimo mašinoje sužadinimo grandinė sudaryta iš didelio plonos vielos vijų skaičiaus ir ji prijungta lygiagrečiai prie mašinos gnybtų. Mišraus sužadinimo mašinoje, be pagrindinės lygiagretės apvijos, yra dar ir papildoma maža nuosekli apvija, kurios uždavinys — kompensuoti magnetinio sriauto sumažėjimą, kai inkaro srovė padidėja. Nuoseklaus sužadinimo generatoriuje magnetinis sriautas didėja su srove, ir todėl e. v. j. didėja su apkrovimu. Ši mašina tinka tik pastoviam apkrovimui, ir todėl mažai vartojama. Lygiagrečio sužadinimo generatoriuje magnetinis sriautas labai nežymiai mažėja su apkrovimu, ir todėl mašinos e. v. j. nežymiai mažėja su apkrovimu. Mašinos įtampa visuomet mažesnė už e. v. j. ir juo daugiau, juo didesnė srovė. Todėl šio generatoriaus įtampa mažėja su apkrovimu. Didesnio galingumo generatoriai palaiko pastovią įtampą įvairiuose apkrovimuose, vartodami įtampos reguliatorius, automatiškai padidinančius sužadinimo srovę, kai įtampa pradeda mažėti. Mišraus sužadinimo generatorius duoda pastovią ar net didėjančią įtampą su apkrovimu.

Nuoseklaus sužadinimo D. kaip variklis pasižymi dideliu pradiniu sukamuoju momentu, ir todėl toks variklis plačiai vartojamas traukai. Kadangi kiekvieno elektros variklio greitis atvirkščiai proporcingas magnetiniam sriautui, tai, mažėjant apkrovimui, o su juo ir sriautui, mašinos greitis labai didėja ir, jei mašina mažai apkrauta, gali padidėti keletą kartų ir prašokti mašinos saugumo ribą. Todėl šio variklio negalima vartoti ten, kur jis gali protarpiais veikti be apkrovimo, išskyrus mažus variklius. Šio variklio greitis reguliuojamas, prijungus prie sužad. grandinės lygiagretę varžą. Lygiagrečio sužadinimo variklio greitis bemaž pastovus: jis labai nežymiai mažėja su apkrovimu. Todėl šis variklis labai plačiai vartojamas. Jo greitis reguliuojamas su pagelba reostato sužadinimo grandinėje. Mažinant sužadinimo srovę, greitis didėja. Mašinoje su komutaciniais poliais tokiu būdu galima pasiekti greičio reguliavimo nuo vieno iki penkių kartų normalaus greičio. Mišraus sužadinimo variklis turi panašumą su lygiagrečio sužadinimo mašina, tik jo greitis daugiau mažėja su apkrovimu. Nuolatinės srovės mašinų našumas didėja su apkrovimu ir su mašinos galingumu. Didelio galingumo (1000 kilovatų) mišraus sužadinimo mašinos našumas prie ¼ ir pilno apkrovimo siekia, pvz. 0.87 ir 0.94%, o 100 kilovatų — 0.84 ir 0.92%. Didesnės už keletą tūkstančių kilovatų nuolatinės srovės mašinos negaminamos dėl konstrukcijos sunkumų, taip pat ir dėl to, kad tokiais atvejais yra ekonomiškiau vartoti lygintuvus, maitinamus kintamąja srove, gaminama dideliuose ekonomiškuose vienetuose.

Kintamosios srovės generatoriai, arba alternatoriai, mažai kuo skiriasi nuo nuolatinės srovės D. Iš kiekvienos nuolatinės srovės mašinos galima gauti kintamąją srovę, jei srovė bus imama iš inkaro apvijų ne per kolektorių, bet per žiedus. Kadangi kintamosios srovės mašinai kolektorius nereikalingas, tai konstrukciniais sumetimais inkaro apvijos talpinamos mašinos nejudamoje dalyje — statoriuje, o magnetai — besisukančioj dalyje — rotoriuje. Nuolatinė srovė sužadinimui imama iš atskiro šaltinio, dažniausiai iš ant bendro veleno pritaisytos mažos nuolatinės srovės D., vadinamos sužadinimo mašina.

Alternatoriaus kuriamos e. v. j., taip pat ir srovės, dažnumas išreiškiamas šia formula: $f = \frac{pn}{60}$, kur f yra dažnumas, arba ciklų skaičius per sek., p polių porų skaičius ir n mašinos apsisukimų skaičius per minutę.

Jei kintamosios srovės mašinos inkaras turi ne vieną, bet tris tarp savęs nesurištas vienodas apvijas, simetriškai paskirstytas inkaro grioveliuose tokiu būdu, kad teigiamų e. v. j. maksimumai trijose apvijose seka viena po kitos ir tai yra $1/3$ periodo, tai toks alternatorius duoda trifazę srovę. Visi alternatoriai, neskaitant išimčių, gamina trifazę srovę, turinčią daug privalumų ją palyginus su vienafaze srove, gaunama iš vienos apvijos alternatoriaus. Trifazė srovės linija suvartoja mažiau vario, negu vienafazė to pat galingumo; trifaziai aparatai yra pigesni ir ekonomiškesni; trifaziai motorai lengvai paleidžiami ir duoda pastovų sukamąjį momentą.

Trifazio alternatoriaus galingumas, kai fazės vienodai apkrautos, yra: $W = \sqrt{3}\,VJk$, kur V yra įtampa tarp laidų, J — laido srovė, o k yra galingumo koeficientas, t. y. fazių skirtumo kampo kosinas. Alternato-

riai gaminami labai didelio galingumo, 1954 maksimalus pagaminto alternatoriaus galingumas siekė 200.000 kilovatų. Tokios mašinos našumas yra apie 0,98% pilname apkrovime. Oro trinties nuostoliams sumažinti ir aušinimo sąlygoms pagerinti nuo 1929 nauji dideli alternatoriai aklinai uždaromi ir aušinami vandeniliu, kurio tirštumas apie 14 kartų mažesnis, o šilimos laidumas apie 7 kartus didesnis, negu oro. Rotoriaus trinties nuostoliai vandenilyje 10 kartų mažesni, negu ore. Vartojant vandenilį, aušinimo sąlygos pagerėja, ir mašiną galima apkrauti 25% daugiau.

Įtampos bei srovės dažnumas yra 60 ciklų per sek. JAV ir 50 — Europoje. Traukai vartojamas mažesnis dažnumas: JAV — 25, o Europoje 15 bei $^{50}/_{3}$ ciklų. Dyzelio variklių bei vandens turbinų varomi alternatoriai dėl nedidelio greičio turi didelį polių skaičių, o greitieji, garo turbinų varomi, — tik 4 arba 2 polių.

Jei alternatorius ima elektros energiją iš tinklo, jis virsta s i n c h r o n i n i u v a r i k l i u, kurio greitis pastovus ir nepareina nuo apkrovimo, būtent: $n = \frac{60 f}{p}$, kur n apsisukimų skaičius per minutę, f dažnumas ir p mašinos polių porų skaičius. Keičiant sinchroninio variklio sužadinimo srovę, galima gauti įvairius srovės ir įtampos fazių skirtumo kampus. Jei sužadinimo srovė maža, tai variklio srovė atsilieka nuo įtampos; jei sužadinimas normalus, tai srovės ir įtampos fazės sutampa, o peržadintame variklyje srovė pralenkia įtampą. Toks peržadintas ir tuščiai besisukąs sinchroninis variklis suvartoja srovę, pralenkiančią įtampą arti 90° kampu, o tokia srovė sumažina įrengimo ar linijos srovę. Todėl toks variklis vartojamas linijos ar įrengimo galingumo koeficientui pagerinti, nes jis suvartoja labai mažą galingumą — vien mašinos nuostoliams padengti, o galingumo koeficiento pagerinimas sumažina įrengimo ar linijos srovę, galingumo nuostolius linijoje ir įtampos kritimą. Juo arčiau galingumo koeficientas prie vieneto, juo mažesnė suvartojama srovė tame pačiame galingume. Toks tuščiai besisukąs sinchroninis variklis vad. s i n c h r o n i n i u k o n d e n s a t o r i u m i, nes jis, nelyginant kondensatorius, vartoja srovę pralenkiančią arti 90° įtampą.

Didelių alternatorių įtampa siekia ligi 10.000 ir 15.000 voltų. Jei reikia didesnių įtampų, alternatoriaus įtampa pakeliama su transformatorių pagelba, nes juos lengviau izoliuoti, negu alternatorius. Jėgainėse paprastai veikia keli alternatoriai, lygiagrečiai sujungti. Sumažėjus apkrovimui, vienas veikiančiųjų alternatorių atjungiamas, o kai apkrovimas padidėja, tai prijungiamas naujai paleistas alternatorius. Naujo alternatoriaus prijungimas prie veikiančių vad. s i n c h r o n i z a v i m u. Naujas alternatorius gali būti prijungtas prie veikiančių tik tuo momentu, kai jis turi tą pačią įtampą, tą patį dažnumą ir tą pačią įtampos fazę, kaip ir veikiantieji. *V. Ptr.*

Dinamidonas geros kokybės ugniai atspari medžiaga, gaminama iš ugniai atsparaus molio (kaolino) ir deginto boksito (Al_2O_3) arba dirbtinio korundo. D. plytos išlaiko spaudimą apie 700 kg/cm^2, pradeda lydytis tik 1800° C; vartojamas krosnių išklojimui cementui degti. Dėl brangumo plačiai nevartojamas.

Dinamika (gr. dynamis — jėga) bendra prasme jėgos išplėtojimas, judrumas, gaivalingumas. Šia prasme kalbama, pvz., apie dinamišką charakterį ar dinamišką vaizdavimą meno ar literatūros kūrinyje.

Kaip m o k s l a s D. yra mechanikos dalis, turinti savo dalyku kūnų judesio padėties kitėjimą jėgų įtakoje. Čia D. statoma priešais statiką. Skystųjų kūnų D. vadinama h i d r o d i n a m i k a, dujinių nesuspaudžiamų kūnų — a e r o d i n a m i k a, suspaudžiamų — d u j ų D.

Dinaminė astronomija astronomijos sritis, svarstanti dangaus kūnų judėjimą savitarpinės traukos jėgų poveikyje. D. A. terminas dažnai vartojamas „dangaus mechanikos" vietoje, betgi jis yra siauresnės prasmės.

Dinaminė geologija tiria žemės plutos susidarymo ir žemės paviršiaus kitimo jėgas.

Dinamitas viena sprogstamųjų medžiagų, į kurios sudėtį įeina nitroglicerinas. Nitroglicerinas labai pavojinga sprogstamoji medžiaga, nes detonuoja nuo mažiausių smūgių. Švedų inž. Alfred Nobel jieškojo priemonių nitrogliceriną mažiau jautrų padaryti ir po ilgų tyrinėjimų 1863 išrado D. Jam Nobel vartojo medžiagas, turėjusias savybę sugerti nitrogliceriną, k. a. medžio anglį, kizelgurą, popierių. Tokiu pavidalu nitroglicerinas nenustodavo savo sprogstamųjų savybių, bet pasidarydavo mažai jautrus smūgiams ir, būdamas mažiau pavojingas — labiau tinkamas plačiau vartoti sprogdinimo tikslams.

Dinamizmas bendra prasme veiklumas. Šia prasme D. yra aktyvizmo sinonimas.

G a m t o s f i l o s o f i j o j e D. buvo vadinama teorija, kuri medžiagą aiškina netąsių jėgos centrų saviveika. Pirmasis ją buvo išplėtojęs R. Boscovich (1711–1787).

Dinamometras 1) prietaisas jėgoms matuoti, jėgomatis. Paprasčiausias D. svirtinės svarstyklės. Dažniau vartojami spyruokliniai D, kuriuose spyruoklė yra ištempiama matuojamosios jėgos: spyruoklės pailgėjimas parodo jėgos dydį. Dar yra

hidrauliniai D., kuriuose matuojamos jėgos slėgis perduodamas skysčiui, o skysčio slėgį parodo manometras; jie vartojami didelėms jėgoms matuoti, pvz. garvežių traukos jėgai.

2) Prietaisas sukimosi momentams matuoti. Jų esama dviejų rūšių: stabdymo D., kuriuose matuojamas darbas virsta šilima, ir transmisiniai, arba perduoda darbą. Stabdymo D. tinka tik mašinų variklių galiai matuoti. Paprasčiausias ir dažniau vartojamas D. yra Prony stabdys. Jo konstrukcija ir veikimo būdas tokie: ant mašinos veleno pritvirtintas skriemulys, prie kurio prispaustos trinkelės. Trinkelių prispaudimą galima keisti su spyruoklių ir veržeklių pagelba. Skriemuliui besisukant, rėmai spaudžia dešimtaines svarstykles, kurios, uždėjus atitinkamą svorį, atlaikys pusiausvyroje susidariusį dėl trinties sukimo momentą. Jei svirties petis yra 1 m, veleno apsisukimų skaičius per minutę n ir svarstyklių parodyta jėga yra P kg, tai mašinos galia bus $N = \frac{Pln}{716}$ HP.

Transmisiniai D. matuojamąjį darbą toliau perduoda ir tuojau neverčia šilima. Jie įjungiami tarp variklio ir darbo mašinos, kurios galia norima išmatuoti. Transmisiniu D. bus tam tikros medžiagos, tam tikro ilgio veleno gabalas, kurio susukimo kampas rodys perduodamo (matuojamo) momento dydį.

Dinan š. Prancūzijos mst.; 11.600 gyv. (1950). Viduramžių išvaizdos mst. su mūru, turinčiu gerai išsilaikiusius vartus ir bokštus; XII–XVI a. bžn.; XV a. pilis.

Dinant p. Belgijos miestas prie Meuse (Maas.) upės; 6900 gyv. (1951). XIII a. gotinė bžn., senovinė pilis augštame (90 m), stačiame upės krante. Viduramžiais plačiai garsėjo raudonvario rėžiniais.

Dinapur žiemr. Indijos mst. prie Gango upės; apie 45.000 gyv. (1951). 1857 indų sukilimo prieš anglus židinys.

Dinaras žr. Denaras.

Dinaridai tretinio periodo kalnų tipas, susidaręs paskutiniojo žemės plutos raukšlėjimosi metu, sutinkamas į pietus nuo r. Alpių, v. Balkanų pusiasalio dalyje.

Dinarinė rasė žr. Rasė.

Dinarų Alpės, Dinara Planina (serb.), Alpi Dinariche (it.), Balkanų pusiasalio dinaridų tipo kalnai, besitęsią nuo žiemvakarių į pietryčius visu r. Adrijos pajūriu ir pasibaigią Peleponese. Susidarę iš kalkakmenio, daugelyje vietų turi karstinių reiškinių, daugiausia pliki. Beveik visai neturi perėjų, ir todėl pasitaiko sunkumų pasiekti pajūrį.

Dinas žr. Plytos.

Dinastija (iš gr. dynastēs — galingasis, kuriuo vardu buvo vadinami nedidelių rytų valstybėlių valdovai, o pačioje Graikijoje prievarta valdžią užgrobusieji valdovai) paveldimose monarchijose valdančioji šeima, iš vienos šeimos kilusių valdovų eilė.

Dincmonas, Dinsmonas, Adomas (m. 1863 IX 27) 1863 sukilime valstiečių vadas Biržų apylinkėje. Žuvęs kovoje prie Daumėnų k., Pabiržės vl., buvo nugabentas į Panevėžį ir ten pakartas. Kovos draugas J. Anusavičius, gyvendamas ištremtas Sibire, jį apdainavo viename 90 eilučių eilėraštyje.

Dineika 1) Karolis (g. 1898 III 14 Rygoje) fizinio lavinimo pedagogas. 1916 Tartu įsigijo gimnazijos kūno kultūros mokytojo cenzą, 1923—1926 LU išklausė teol.-filos. fak. pedagogikos psichologijos, lietuvių literatūros ir geografijos kursus. 1918 į Lietuvą grįžęs, organizavo partizanus, dirbo Linkuvos apsaugos štabe, paskiau valsčiaus ir apskrities tarybos narys. 1919 savanoriu stojo į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo kovose su bermontininkais. 1920—22 karo valdininkas ir krašto aps. m-jos sporto instruktorius. Paskui šaulių sąj. sporto instruktorius, fizinio lavinimosi mokytojas Kauno Aušros ir Alytaus valst. gimnazijose. Nuo 1934 kūno kultūros kursų lektorius. Lietuvos fizinio lavinimosi sąjungos ir Lietuvos gimnastikos ir sporto federacijos vienas kūrėjų ir pirmasis pirmininkas. Fizinio lavinimo ir blaivybės reikalais rašė Lietuvos Aide (Vilniuje), Mūsų Žinyne, Lietuvos Mokykloje, Švietimo Darbe, Tautos Mokykloje, Fiziškame Auklėjime, Naujojoje Romuvoje. Redagavo Jėgą ir Grožį su priedu (nuo 1929) Jaunimo Sportu; Lietuviškoje Enciklopedijoje redagavo kūno kultūros skyrių. Atskirai išsp. Kūno lavinimo klausimas Lietuvoje 1920, Lengvosios atletikos vadovėlis (su J. Eretu) 1922, Supratimo raktas 1922, Nurodymai kaip stiprinti sveikatą 1924, Lietuvos karžygys A. Juozapavičius 1926, Santūra, kaip dorovinė asmens pareiga 1926, Blaivybė ir kūno lavinimo klausimas Lietuvoje 1926, Vilniaus ripka 1926, Fiziško lavinimo vadovėlis I–II 1927—1929, Sportas mokykloje 1929, Žaismo pramoga — naujas blaivinimo metodas 1932, Skautiški žaidimai 1934 (su B. Mantvila), Žaisk (su B. Mantvila) 1934, Keliaukime po gimtąjį kraštą 1935 (su J. Dovydaičiu).

K. Dineika

2) Viktoras (g. 1900 I 1 Rygoje) dramos artistas. Mokėsi ligi 1912 prad. mo-

kykloje Rygoje, ligi 1914 ten pat progimnazijoje, ligi 1916 Petrapilyje buhalterijos kursuose ir ligi 1918 ten pat hidrotechnikos kursuose. 1914 karui prasidėjus, patekęs į Petrapilį, įstojo į J. Vaičkaus dramos studiją, kurią baigęs 1916 XII, stojo į jo skrajojamą trupę. Su visa trupe 1918 VI atvyko į Vilnių kur vaidino lietuviškuose spektakliuose Vilniuje ir provincijoje ligi 1918 pabaigos. Dalyvavo kovose dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1920 stojo į Liet. meno kūrėjų d-jos organizuojamą teatrą, drauge būdamas šios draugijos dramos sekcijos sekretorium ir teatro direkcijos nariu (su L. Gira ir P. Vaičiūnu). Vaidino ligi 1924, kol išvyko į JAV, kur kartu su A. Vanagaičiu, J. Dikiniu ir J. Olšausku sukūrė teatrą Dzimdzi-Drimdzi ir su juo du metus važinėjo po visas lietuvių kolonijas. 1926 grįžo į Lietuvą ir vėl stojo į valst. teatrą. Parašė ir išl. dramą Baltakė 1922; išvertė valstybės teatre vaidintus L. Fuldos Glušą (išl. 1922 JAV) ir Mokyklos draugus, Offenbacho operetę Perikolą, P. Molnaro Vaidinimą pilyje, M. Maeterlincko Nekviestą viešnią. Nuo 1930 rašė tekstus radiofone vaidintai Linksmųjų brolių programai.

V. Dineika

Dynelis (Dynel) Union Carbide and Carbon Co., N. Y., firmos gaminamas dirbtinis pluoštas. Tai vinilo chlorido (60%) ir akrilonitrilo (40%) kopolimeras, kuris tirpinamas acetone, filtruojamas ir išspaudžiamas per tūles į vandenį. Vandenyje acetonas ištirpsta, palikdamas D. siūlą, kuris kapojamas ir gautasis padrikas pluoštas verpiamas.

Vinilo chloridas ir akrilonitrilas gaminami iš acetileno, kuris tuo tarpu gaunamas iš kalcio karbido. Daromi tyrinėjimai surasti patogų būdą acetilenui gaminti iš natūralinių (išsiveržiančių iš žibalo versmių) arba žibalo krekingo dujų. Tuomet D. pasidarytų labai pigus pluoštas.

D. pluoštas neatsparus karščiui (pradedant nuo 135° C, pradeda trauktis) ir lengvai dega. Bet turi kitų vertingų savybių: atsparus chemikalams, lengvai skalbiamas, šiltas (kaip vilna), nesiglamžo, stipriai laiko laidymo duotą formą. Drėgnas D. pluoštas lygiai atsparus, kaip ir sausas. Šiuo atžvilgiu D. pranašesnis už daugumą natūralinių pluoštų. D. palyginti yra neaugštos kainos: jis pigesnis už vilną, nyloną, dakroną. Vartojamas paprastai mišiniuose su vilna arba su viskoziniu šilku. *J. Vbr.*

Dinesen Isak (g. 1885) danų rašytojos Karen Blixen-Finecke slapyvardis. Romantiniu moterišku temperamentu ji vaizduoja savo pasaulį, kurio svarbiausieji veikėjai yra svajotojai ir gyvenimo monelninkai. D. kalba nulyginta ir rafinuota. Iš kūrinių paminėtini JAV pasirodęs rinkinys Seven Gothic Tales 1934 ir Vintereventyr (žiemos pasakos) 1942, 1914 ištekėjusi už barono Blixen, ligi 1931 gyveno britų Rytų Afrikoje ir iš to laiko išl. Out of Africa 1935.

Dinezonas Jokūbas (1856 Žagarėje, Šiaulių aps. — 1919 Varšuvoje) žydų rašytojas, rašęs sentimentalias apysakas.

Ding, šiaurės vokiečių germanų thing, senovės germanų liaudies ir teismo susirinkimai po atviru dangumi, kur dalyvaudavo visi laisvieji piliečiai. Šis vardas skandinavų parlamentų varduose yra išlikęs ir ligi šiol (alting, storting, folketing, landsting).

Dingimas be žinios Lietuvos įstatymais buvo paskelbiamas po 5 metų nuo dingimo dienos. Šiam laikui praėjus, dingusiojo turtą gauna valdyti įpėdiniai. Santuoka su be žinios dingusiu nustatyta tvarka suardoma. Praslinkus dešimčiai metų, nutraukiami visi saitai — šeimos, tėvų, globėjų, turto, prievolių.

Dingler Hugo (1881–1954) vokiečių gamtos ir matematikos filosofas, prof. augšt. technikos mokyklose Münchene ir Darmstadte, savo veikaluose nagrinėjo gamtos mokslus metodiniu pažinimo atžvilgiu. Išsp. Das Experiment 1928, Zusammenbruch der Wissenschaften ²1931, Die Grundlagen der Geometrie 1933, Die Methode der Physik 1938, Grundriss der methodischen Philosophie 1949.

Dingo laukinis Australijos šuo. Vidutinio aviganio šunies didumo. Spalva ruda, kartais tamsi. Artimesnis lapei, nekaip šuniui. Ausys plačios, stačios, uodega tanki. Daro daug žalos.

Dinitro junginiai gaunami iš aromatinių angliavandenilių, juos nitrinant azoto ir sieros rūgšties mišiniu: pvz. dinitrobenzenas (geltona kristalinė nelengvai sprogstama medžiaga, kartais vartojama priedu prie sprogstamųjų medžiagų), dinitronaftalinas, dinitrotoluenas ir kt.

Diniz, Dinis (1261–1325) portugalų karalius (nuo 1279), Alfonso III sūnus. Ypatingu rūpesčiu globojo rašytojus, ir todėl jo valdymo metas yra viduramžinės portugalų literatūros suklestėjimo periodas. Jis taip pat įsteigė univ. Lisabonoje, vėliau perkeltą į Coimbrą. Dėl savo rūpesčio žemės ūkiu kartais vadinamas o L a v r a d o r (ūkininkas). Rūpinosi karaliaus valdžios sustiprinimu, nusavindamas templiarų že-

mes ir išleisdamas įstatymus apsaugoti nuosavybės perėjimui į Bažnyčios rankas. Jo žmona buvo Isabella, istorijoje paprastai žinoma kaip Portugalijos Šv. Elzbieta.

Dinkelsbühl v. Bavarijos mst. prie Wörnitz upės, 7400 gyv. (1953). D. yra seniausias Frankų mst., 928 žinomas jau kaip įtvirtintas miestas. 1270 gavo laisvojo miesto teises. Tebėra išlaikęs savo vidurамžinę išvaizdą su miesto mūru, kuriame išlikę vartai ir bokštai. Deutsches Haus (1444), XV a. gotikinė bžn. iš gražiausių p. Vokietijoje, rotušė (XIV a.), vokiečių ordino pilis (XIV a.). Skrybėlių, teptukų, medžio pramonė.

D. l i e t u v i ų stovykla veikė 1945–1949. Jai pradžią davė Gerolfingeno ir paties D. lietuviai. 1945 V 27 sudarytas Lietuvių sąjungos skyrius. Jo pirm. T. Sereikai buvo pavestos ir stovyklos komendanto pareigos. Stovyklai buvo gauti viešbučiai. Lietuvių skaičius išaugo ligi 200. Gausiau buvo latvių ir ukrainiečių. Nuo 1946 III komitetui vadovavo V. Skibiniauskas. Perėmus stovyklą IRO, lietuvių grupę tarptautiniame komitete atstovavo A. Rukuiža (jis buvo ir komiteto pirm.) ir T. Sereika.

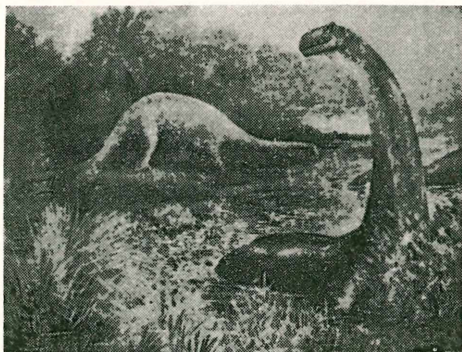
Vaikų darželį vedė A. Masiulienė. Pradžios mokykla pradėjo veikti nuo 1946 II 5. Pirmoji pradėjo dirbti E. Sakavičienė, o vėliau mokyklai vadovavo S. Mineika. Veikė anglų, prancūzų ir vokiečių k. kursai. Stalių, šaltkalvių, tekintojų kursams vadovavo inž. K. Salaševičius. Tautinių šokių grupei ilgą laiką vadovavo A. Brantienė, vėliau Lapšienė. Nuo 1946 žiemos veikė V. Šneiderio suorganizuotas sporto klubas Tauras. 1947 V 8—9 vietinėje sporto šventėje lietuviai laimėjo keturias pirmąsias vietas. A. Rukuižos vadovaujami daržininkai 1948 X 5 buvo surengę žemės ūkio parodėlę. Nuo 1945 VIII 8 veikė L. R. K. skyrius, ligi 1948 rudens vadovautas A. Rukuižos. Stovykloje buvo leidžiamas sieninis laikraštėlis Sietuva kas dvi savaites 12—14 lapų didumo (mašinėle rašytas).

A. Rkž.

Dinoceras tretiniame laikotarpyje (terciare) išmirusi žinduolių gentis, apie 2 m augščio ir 4 m ilgio. Tie gyvuliai savo kojų ir dubens sutaisymu priminė dramblius, tačiau skyrėsi nuo jų keista kaukolės išvaizda, kurios viršuje kyšojo trys poros išaugų, o iš viršutinio žandikaulio kyšojo nusileidę žemyn du dideli iltiniai dantys. Daug tos genties rūšių rasta eoceno sluogsniuose Wyominge, JAV.

Dinornis didelis, į strutį panašus paukštis, sunykusiais sparnais, ligi 3,5 m. augščio, gyvenęs N. Zelandijoje ir neseniai išnykęs. Vietiniai gyventojai jį vadino m o a vardu ir dažnai minėdavo savo dainose.

Dinosauras (gr. deinos ‚baisus' ir sauros ‚roplys') išmirusių mesozoinio periodo roplių atstovas, savo kūno organizacija panašus tiek į roplius, tiek į paukščius. Daug rūšių ir didumo įvairūs (nuo naminės katės dydžio iki milžinų apie 30 m ilgio ir apie 40 tonų svorio). Vieni žolėdžiai, kiti mėsėdžiai. Daugumas buvo pelkių gyventojai, mėgę tik gėlų vandenį. Buvo ilgo ir sunkaus kūno su išlavėjusia uodega ir ilgu kaklu. Vieni buvo dvikojai (kojų struktūra panaši į paukščių), antri keturkojai. Kaikurių priekinės ir užpakalinės galūnės buvo vienodo lygio, bet dažniausiai priekinės trumpesnės, užpakalinės ilgesnės. Vienų oda buvo plika, kitų padengta žvyniniais šarvais. Vidurinėje Azijoje rasti jų kiaušiniai. D. skirstomi į du pagrindinius poskyrius: 1) S a u r i s c h i a — teropodai, milžiniški mėsėdžiai, dvikojai (keturių pirštų pėda panaši į paukščių); sauropodai, daugiausia žolėdžiai, itin milžiniško kūno, ir todėl sausumos gyvenimą turėję pakeisti vandenimi. Sauropoduose sutinkami patys didžiausi D.: diplodokas (87 pėdos), brachiosauras (80 pėdų), brontosauras (65 pėdos). 2) O r n i t i s c h i a — ornitopodai, dvikojai, neginkluotieji (didžiausias jų buvo igvanodonas ligi 37 pėdų); stegosaurai, keturkojai, būdingi žvynais ir dygliais padengta oda; ceratopsai, raguotieji D. Šio poskyrio kaikurių D. galva panėšėjo į paukščių snapą, pvz. trachodono — į anties snapą. Visi jie buvo žolėdžiai.

Brontosauras — amfibinis dinosauras

W. E. Swinton The Dinosaurs 1934; *E. H. Colbert* The Dinosaur Book 1945; *A. S. Romer* Vertebrate Paleontology, 2 leid. 1950.

Dynostinae Coleoptera būrio, Scarabacidae šeimos vabalai, didžiausi iš vabalų. Gyvena daugiausia atogrąžos kraštuose, pūvančiuose medžiuose arba žemėje su puvėsiais. Didžiausias, ligi 150 mm ilgio, yra D y n a s t e s h e r c u l e s L. Lietuvoje gyvena tik viena rūšis—nosiaragis O r y c t e s n a s i c o r n i s L., rudos, blizgančios spalvos, 25—40 mm ilgio.

Dinoteras išmirusių dramblių rūšis, kurių liekanos randamos tik Europoje,

pradedant miocenu ir baigiant pliocenu. D. buvo ligi 5 m augščio. Abu jo kapliai augo iš apatinio žando ir buvo užlenkti į užpakalį.

Dinsbergis Ernests (1816–1902) profesijos mokytojas, tautinio atgimimo veikėjas, spausdinęs eilėraščių, išvertęs Homero Odisėją ir Miltono Prarastąją Dausą, rašęs mokslo populiarizacijos knygų.

Dinslaken v. Vokietijos miestas Reino krašte; 35.047 gyv. (1953). Valcų, vamzdžių, vielos pramonė; akmens anglies kasyklos.

Dio Cassius, iš tiesų Cassius Dio Cocceaianus (apie 155 — apie 235) Romos politikas, du kartus buvęs konsulu, graikiškai parašęs Romos istoriją nuo miesto įkūrimo ligi 229 po Kr. Iš 80 knygų teišliko 36—60 knygos, o kitų tik fragmentai. Svarbus šaltinis Romos istorijai. Penkiais tomais išl. 1895–1931.

Diodas dviejų elektrodų elektroninis vamzdelis (žr.).

Diodoras (gr. Diodoros) 1) D. Sicilietis, graikų istorikas, gyvenęs apie Kristaus gimimo laiką, parašęs 40 knygų pasaulinę senovės istoriją ligi 54 pr. Kr. Pilnos išlikusios 1—5 ir 11—20 knygos, išl. F. Vogelio ir C. Th. Fischerio 5 tomais 1888—1906.

2) Tarso vyskupas nuo 378, miręs prieš 394, šv. Chrizostomo mokytojas, su savo mokiniu Teodoru iš Mopsuestijos pagrindęs antiochiečių egzegetinę mokyklą. 499 pasmerktas kaip nestorianizmo pirmtakas.

Diofantas (gr. Diofantos) graikų matematikas, gyvenęs apie 250 pr. Kr. Aleksandrijoje. Vienas pirmųjų sistemingai išdėstęs algebrą kaip lygčių teoriją. Jo vardu pavadintos neapibrėžtos lygtys, kuriose nežinomųjų skaičius yra didesnis už lygčių skaičių. Iš jo veikalo Arithmetica, turėjusio 13 knygų, išlikusios 6 knygos; be to, vienas raštas apie poligonalius skaičius.

Diogenas (gr. Diogenēs) 1) D. A p o l o n i e t i s (499/498 — 428/427) graikų filosofas, iš vėlyvesniųjų Jonijos filosofų. Jis toliau plėtoja Anaksimeno mokslą, pagal kurį pagrindinis tikrovės pradas yra oras. Bet orui jis teikia tas savybes, kurias Anaksagoras teikė nous'ui, tuo būdu teigdamas proto ir medžiagos vienybę. Visa valdo „protas", kuriuo yra amžinasis ir išmintingasis oras. Visi daiktai yra jo pavidalai. Tai eklektinė joniečių filosofų sintezė.

H. Diels Die Fragmente der Vorsokratiker, 6 leid. 1952.

2) D. L a e r t i e t i s, graikų rašytojas, apie 220 po Kr. parašęs savotišką filosofijos istoriją dešimtyje knygų, kurios yra svarbi, nors dažnai nekritiška, versmė seniesiems filosofams. Leidimai H. G. Hübner 1828—1833, C. G. Cobet 1850, vokiškai O. Apelt 1921.

3) D. S i n o p i e t i s (apie 412 Sinopėje, M. Azijoje, prie Juodosios jūros — 323 Korinte) graikų filosofas moralistas, Antisteno mokinys, kinikų mokyklos atstovas, ligi kraštutinio asketizmo išplėtojęs Sokrato mokslą apie pačiu savimi pasitenkinimą nepareinant nuo išorinių gyvenimo sąlygų. Keliaudamas skelbė ir pats vykdė tokį asketizmą, nepaisantį gėdos ir tradicinių pažiūrų. Jo gyvenimas apipintas legendomis, kurių žymiausios yra „žmogaus" ieškojimas Atėnų prekyvietėje su žvake ir Aleksandrui D. atsakymas saulės neužstoti, kai Aleksandras klausė, ką galįs jam gero padaryti. Jam priskiriami posakiai, surinkti Mullbach Fragmenta philosophorum graecorum II 1867, 295—330.

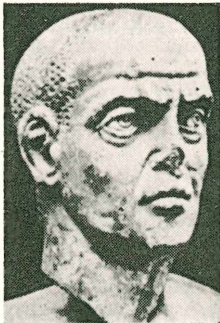

Diogenas Sinopietis

F. Sayre D. of S. 1938. *J. G.*

Diogneto laiškas nežinomo autoriaus (II ar III a.) ankstyvosios krikščionybės apologija, parašyta laiško pavidalu nežinomam pagoniui D., kviečianti jį priimti krikščionybę. Pirmasis išl. Stephanus 1592; naujai pas K. Bihlmeyer — F. X. Funk Die Apost. Väter I 1924.

Diokletianas (Gaius Aurelius Valerius Diocletianus; apie 243 - 313) Romos imperatorius 284—305. Kilęs iš Dalmatijos valstiečių, karinę tarnybą pradėjo eiliniu ir pasiekė imperatoriškos gvardijos viršininko postovio. Imp. Karui (Carus) žygio prieš persus metu staiga mirus ir jo sūnų nužudžius, D. kareivių buvo paskelbtas imperatoriumi.

Įgimtu, kaimietišku, protu D. iš pradžių, norėdamas imperijoje pastovesnę tvarką įvesti, griebėsi reformų. Pirmas jo žygis buvo pasirinkimas padėjėjo, savo ginklo draugo, taip pat žemo kilimo, Maksimiano, kuriam pavedė numalšinti Galijos valstiečių bagaudų (žr.) sukilimą. Kai Maksimianas šį uždavinį sėkmingai atliko, jam D. davė Augusto titulą, — vadinasi, sulygino jį su savimi, nors pats ir pasilaikė pirmenybę. Toliau D. sau padėjėju pasirinko Galerijų, o Maksimianui davė Konstancijų

Diokletianas

Chlorą (293), ir abiem jiems davė Cezarių titulus ir kiekvieną skyrė būti savojo Augusto įpėdiniu. Kiekvienas keturių valdovų rezidavo atskiroje vietoje: D. įsikūrė Nikomedijoje, Galerijus Sirmiume, Maksimianas Milane ir Konstancijus Chloras Trire. Taip suskirstyta imperijos administracija tarp keturių valdovų yra gavusi tetrarchijos vardą. Imperijos vienybė nuo jos nenukentėjo, nes įstatymai buvo leidžiami visų keturių vardu, o D. turėjo pirmenybę. Jau nuo seniau bandytas imperijos keitimas į orientalinio pobūdžio monarchiją D. įvykdytas. Savo rūmus jis pavertė šventnamiu (sacra domus), apsisiautė šventumo aureole ir leido dvariškiam save dieviškai garbinti. Jis suėmė aukščiausią valdžią, ir senatas neteko reikšmės. Jo vietoje D. įsteigė princepso konsistoriją, kurios narius jis pats rinkosi iš augštų pareigūnų tarpo. Taip suorganizuota valdžia, kuriai jis vienas tevadovavo, gavo dominato vardą. Provincijose D. atskyrė civilinę valdžią nuo karinės. Gretimas provincijas sujungė į didesnį vienetą — dieceziją.

Sukūrus biurokratiją, padidėjo valstybinės išlaidos. Kad galėtų daugiau mokesčių surinkti, D. reorganizavo mokesčių sistemą. Tam reikalui atliko žemės surašymą pagal jungus (iugum), taip pat ir dirbančiųjų surašymą, ir pagal sąrašus nustatė žemės (annona) ir pagalvio (capitatio) mokesčius. Mokesčiais apdėti ne tik žemdirbiai, bet ir miestų amatininkai. Vertės netekusių pinigų vietoje D. įvedė naujus.

Garsiausias D. įstatymas buvo edictum de pretiis venalium (301), kuriuo mėgino nustatyti augščiausias kainas vartojamiems dalykams ir augščiausias algas dirbantiesiems. Šis ediktas išlikęs tik nuotrupose įrašų pavidalu ir išleistas Th. Mommseno Corpus Inscriptionum Latinarum 1893.

Kuriant orientinio pobūdžio monarchiją, atsirado reikalas įvesti ir vieną valstybinę tikybą, kurios abu Augustai, jau prisidėję sau dievų Jupiterio ir Herkulo vardus, būtų viršininkai. Tad imtasi naikinti sektos, pirmoje eilėje krikščionybė. Pirmas ediktas (303) buvo, palyginti, švelnus: pareikalauta sugriauti bažnyčias, sunaikinti knygas, konfiskuoti nuosavybes, drausta susirinkti. Antruoju ediktu jau grasinta suimti vyskupus, kunigus ir diakonus, jei jie neatiduotų liturginių knygų. Tik susirgus D. ir valdžią perėmus Galerijui, 304 išleistas griežtas įsakymas aukoti valstybiniams dievams, o neklausančius bausti mirtimi. Visoje imperijoje visų keturių valdovų paskelbtas, šis ediktas griežčiausiai vykdytas Galerijaus valdomoje srityje, kur paskutinį kartą buvo pralietas krikščionių kankinių kraujas.

Rytuose D. pavyko apginti imperiją nuo persų ir pagal 298 susitarimą Eufratas nustatytas siena, Armėnija ir net Gruzija paverstos Romos vasalais. Vakaruose atgauta Anglija ir sėkmingai apginta Reino siena nuo germanų puolimo.

Iš oro ir vidaus imperiją sutvirtinęs, D. drauge su Maksimianu atsistatydino, valdžią pavesdamas Galerijui. Pats pasitraukė į puikiuosius rūmus (palatium; iš čia Spalato miestas) Dalmatijoje, kur baigė gyvenimą, kaip sakoma, versdamasis daržininkyste.

D. buvo praktiško proto valdovas, turėjęs ryžto išlaikyti imperijos vienybę. Tačiau galutinai jo biurokratinės reformos gyvenime neįsitvirtino.

K. Stade Der Politiker D. u. d. letzte Christenverfolgung 1926; *E. Stein* Geschichte d. spätrömischen Reiches I 1928; W. Seston D. et la tétrarchie I 1946. *J. J.*

Diomedas (gr. Diomedēs) legendinis graikų karo vadas Trojos kare, Achilo pasitraukimo metu pasižymėjęs ypatinga narsa. Jam skirta V Iliados knyga, laikoma viena seniausiųjų šio veikalo dalių. D. buvo nuo seno kultiškai gerbiamas herojus, kuriam net žmonės aukota. Gal pradžioje bus jis buvęs tapatingas su Trakijos D., Arijo sūnumi, bistoniečių valdovu, kuris svetimšalius atiduodavęs sudraskyti savo žirgams, bet šiuos nuveikęs Heraklis ir patį D. atidavęs sudraskyti.

Diomedes Cato (liet. Diomedas Katonas) italas kilimo XVI—XVII a. kompozitorius, dainininkas ir arfininkas, atkilęs į Lenkiją ir buvęs prie Žygimanto III (IV) Vazos dvaro. Jam priskiriama gaida (ir tekstas) giesmės Omni die.

Diomedės, arba Gvozdevo, salos — dvi uolėtos salos siauriausioje Beringo sąsiaurio vietoje, maždaug pusiaukelėje tarp Aliaskos ir Sibiro, aptiktos Beringo 1728; didesnioji 28 km² priklauso Rusijai, mažesnioji 6 km² JAV. Viena nuo kitos apie 1600 m. Tarp jų eina JAV ir Rusijos teritorijų siena ir tarptautinė datos linija.

Dionaea muscipula Ellis, saulašarinių (Droseraceae) šeimos vabzdėdis augalas, JAV Š. ir P. Carolinos savaiminis. Lapkočiai platūs plaštakiški, jų gale plaštaka dviem pusrutuliškais šonais. Pakraščiais eina čiuptuvinių išaugų, paprastai 13, eilė. Lapų paviršiuje yra jautriųjų ir liaukingųjų plaukelių. Vabzdžiui palietus jautrųjį plaukelį, plaštakos šonai susiglaudžia, suspaudžiant jį patį. Liaukaplaukiai išleidžia virškinamąjį skystį vabzdžiui suvirškinti. Virškinimas trunka apie 10 dienų. Liaukingųjų plaukelių veikla sukeliama, palietus juos betkuriuo baltyminiu ar azotiniu kūnu.

Dionas (gr. Dion) 1) Sirakūzų politikas ir filosofas (409–354), Dionisijo Vyresniojo svainis ir žentas. 388 susipažinęs Sirakūzuose su Platonu, pasidarė uoliu jo šali-

ninku. 366 įkalbėjo Dionisiją Jaunesnįjį pasikviesti Platoną, kad šis padėtų pereiti nuo tiranijos į teisinę santvarką. Bet pats D. susilaukė nemalonės, ir buvo iš Sirakūzų išvarytas. Graikijoje jis suėjo į artimus santykius su Platono akademija. Kai Platonui naujoje kelionėje į Sirakūzus 361 nepasisekė išprašyti D. leidimo atgal grįžti, jis 357 grįžo jėga į Sirakūzus, nuveikė Dionisiją ir, sekdamas Platono valstybės idealu, siekė sukurti tobulą aristokratiją. Bet idealas atsidaužė į tikrovę, ir 354 D. buvo nužudytas, atėniečiui Kalipui minią sukursčius. Platonas jį įamžino savo septintame ir aštuntame laiškuose.

R. v. Scheliha D. 1934.

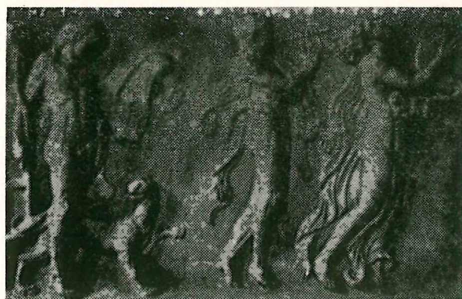
2) D. Auksaburnis (gr. Dion Chrysostomos) graikų kalbėtojas (apie 40 po Kr. Prusoje, Bitinijoje—apie 117 Romoje). Vespasiano draugas. Paėmus valdžią Domicianui, turėjo bėgti iš Romos. Gyveno tarp getų prie Juodosios jūros šiaurinių krantų. Išrinkus imperatoriumi Nervą, grįžo Romon ir ten gyveno ligi mirties. Kaip filosofas atstovavo romantišką stoicizmą, kovodamas prieš imperinės civilizacijos išsigimimą ir skelbdamas grįžimą prie gamtos. Jo kalbas ir raštus išl. H. von Arnim 1893—1896 ir Loeb Classical Library nuo 1932.

H. v. Arnim Leben u. Werke des D. v. Prusa 1898.

Dionė 1) graikų deivė, kurios vardas išvestas iš Zeuso. Dodonoje garbinta kaip Zeuso žmona. Homero ji yra Afroditės motina.

2) Saturno mėnulis, ketvirtasis palydovas, aptiktas Cassinio 1684.

Dionisas (gr. Dionysos ar Bakchos) graikų mitologijoje Zeuso ir Semelės sūnus. Pavydžios Heros skatinama, Semelė išgavusi iš Zeuso pažadą, kad šis jai pasirodytų visu savo dieviškumo spindėjimu. Jis pažadą ištesėjo, bet tuo pačiu metu jo žaibas nutrenkė Semelę. Betgi negimusį jos vaiką Zeusas išgelbėjęs. Iš pradžių, manoma D. buvus tik žemdirbių dievu. Vėliau jo pavidale susiliejo įvairiausios tradicijos. Jis buvo laikomas ne tik vyno, bet ir apskritai augmenijos dievu, atnešančiu pavasarį. Didelės reikšmės jo kulte turėjo lytinis momentas, jį laikant ir vaisingumo žadintoju. Taip pat jis buvo laikomas ir kūrybinio vaisingumo žadintoju — muzikos ir poezijos įkvėpėju. Senajame mene Dionisas buvo vaizduojamas su barzda, ilgais drabužiais, dažniausiai su parstupų vainiku ant galvos, su didele taure ir vynmedžio šakele rankose. Betgi nuo V a. pr. Kr. jis jau vaizduojamas be barzdos, garbanotų plaukų, svajingo veido jaunikaičiu, su parstupų vainiku ant galvos, be drabužių arba tepersimetęs per pečius žvėries kailį.

Dionisijų šventė

D. į graikus atėjo iš Trakijos, Frigijos ar Lidijos, bet netrukus jis giliai įsišaknijo ir graikuose. Ypačiai entuziastiškai jo kultą platino moterys. Iš D. skirtųjų švenčių, vadinamų dionisijomis, žinomiausios buvo Atikos dionisijos, kurios buvo penkeriopos: 1. Oschoforija — vynuogių nešimas iš D. šventovės Atėnų priemiestyje į Atėnės šventyklą Falero uoste. Nešėjai buvo aukštos kilmės jaunikaičiai. Jie bėgte bėgdavo, o laimėtojas gaudavo taurę gėrimo ir garbingą vietą procesijoje po varžytynių. Ši šventė būdavo spalio mėnesyje. 2. Mažosios, arba kaimo dionisijos, vykdavo įvairiose krašto vietose gruodžio mėn. Ant D. aukuro buvo aukojamas ožys, o paskui puotaujama, juokaujama ir improvizuojami draminiai dalykai. Turtingesniuose kaimuose apsilankydavo keliaujantieji aktoriai, rodydami savo draminius vaidinimus. Šventės trukdavo kelias dienas. 3. Lenėja (nuo mėnesio vardo) buvo švenčiama sausio mėn. Atėnuose, keliant iškilmingą puotą valstybės lėšomis. Po puotos procesija vykdavo į D. teatrą žiūrėti ten vaidinamų komedijų ir tragedijų. 4. Antesterija (mėnesio vardas) švenčiama vasario mėn., trukdavo 3 dienas. Pirmą dieną namuose buvo atidaromos naujo vyno statinės vynui išmėginti. Antrą dieną vyko vieša puota, kur buvo vaišinamasi nauju vynu. Bet svarbiausia apeiga buvo Atėnų karališkojo archonto žmonos sutuokimas su D. Trečią dieną buvo aukojami ankštiniai vaisiai mirusiųjų vadovui Hermiui ir mirusiųjų sieloms. 5. Didžiosios, arba miesto, dionisijos su didžiausiomis iškilmėmis Atėnuose pavasarį vyko 6 d. Į jas minios suplaukdavo ir iš apylinkių, net tolimųjų Graikijos sričių. Svarbiausia jų dalis buvo naujų tragedijų, komedijų ir satyrinių dramų vaidinimai, užėmę tris paskutiniąsias šventės dienas. Per šias dionisijas valstybei nusipelniusieji buvo apdovanojami garbės ženklais. Su D. kulto paplitimu ir Romoje (čia jis buvo sutapatintas su Liberiu) buvo ir čia perkeltos dionisijos, gavusios bachanalijų vardą.

D. ilgainiui iškilo vienu iš pačių žymiųjų graikų dievų. Jo kultas turėjo ir didelės kultūrinės reikšmės, nes iš jo garbei organizuojamų apeigų išsivystė komedija, o iš dalies ir tragedija gavo pradžią D. kulte, kuriame žymi vieta buvo skirta vienokios ar kitokios rūšies vaidinimams. *J. Tn.*

Romantikai, ypačiai Schellingas, o vėliau Fr. Nietzsche ekstazės dievą D. statydami priešpriešoje darnos dievui Apolonui, dionisiškumo ir apoloniškumo sąvokas interpretavo dviemis pagrindinėmis dvasios ir dvasinės kūrybos linkmėmis. Kaip apoloniškumas imamas sinonimu darnai, giedrai ir formos kilniam santūrumui, taip dionisiškumas vartojamas pažymėti iracionaliniam pasaulio pergyvenimui, ekstatiniam svaiguliui, gyvybės mistikai.

E. Rhode Psyche 10 laida 1925; *U. v. Willamowitz-Moellendorf* Der Glaube d. Hellenen 1931–32; *W. F. Otto* D. 1939; *H. Jeanmaire* D. 1951.

Dionisijas (gr. Dionysios) 1) D. I. Vyresnysis (430–367 pr. Kr.) Sirakūzų tiranas. Pasižymėjęs kare su Kartagina, 406 išrinktas vyriausiu kariuomenės vadu, 404 demagoginėmis priemonėmis pasidarė Sirakūzų tiranu. Sėkmingose kovose su Kartagina atgavo savo valdžion $^2/_3$ Sicilijos. Nukariavo p. Italiją ligi Krotono. Stengėsi nuveikti Sicilijoje graikų partikuliarizmą ir steigė savo atramos punktus net ligi Adrijos jūros pakraščių. Remdamas Spartą, buvo įsikišęs ir į Graikijos vidaus kovas. Reikšdamasis literatūroje, parašė kelias tragedijas.

2) D. II Jaunesnysis (apie 396 — po 337 pr. Kr.) (1) sūnus, 367 paveldėjo tėvo vietą, bet vėliau buvo dėdės Diono nuverstas. Tuo metu laikėsi p. Italijoje, kol savo ruožtu vėl pajėgė nuversti Dioną. Du kartus buvo pasikvietęs Platoną, bet šio palankumo neįsigijo.

3) D. Halikarnasietis graikų retorikas, apie 30 pr. Kr. atvykęs į Romą ir čia sukūręs literatūrinį būrelį, skleidusį Atėnų literatūrinę tradiciją. Retorišku, bet meistrišku stiliumi parašė Antiquitates Romanae (C. Jacoby 4 tomais išl. 1885 — 1905), Romos istoriją ligi 264 pr. Kr. Jo retoriškai literatūrinius raštus išl. H. Usener ir S. L. Rademacher 1899—1904.

4) D. Trakietis II a. po Kr. graikų gramatikas, Aristarcho mokinys, pirmosios graikų gramatikos (G. Uhligo išl. 1884) autorius.

Dionizas vardas eilės šventųjų bei bažnytinių veikėjų:

1) D. Areopagita, areopago teisėjas, šv. Povilo atverstas į krikščionybę ir buvęs pirmasis Atėnų vyskupas. Ilgą laiką jis buvo tapatinamas su D., pirmuoju Paryžiaus vyskupu kankiniu, ir jam buvo priskirta eilė garsių veikalų, turėjusių didelės reikšmės ištiso tūkstančio metų krikščionių filosofijai ir teologijai dėl jų didelio autoriteto kaip paeinančių iš apaštalų laikų. Betgi šie raštai nėra parašyti D. Areopagito, nors tikrasis autorius dar nežinomas (žr. Pseudo-Dionizas Areopagita).

2) D. Didysis (m. apie 264) šventasis (XI 17) Origeno mokinys, Aleksandrijos vyskupas. Bažnyčios vienybe susirūpinęs ganytojas. Jo laiškų nuotrupas išl. Ch. L. Feltoe 1904.

3) D. Exiguus — Menkasis, šiuo vardu pats pasivadinęs skitas vienuolis, gyvenęs Romoje apie 500–545. Ligi Gregorijaus kalendoriaus galiojo jo įvestas Velykų laiko apskaičiavimas, ir jo apskaičiuotas nuo Kristaus gimimo laikas buvo vadinamas D. era. Bažnytinės teisės aktų pirmasis rinkėjas ir daugelio graikų tekstų vertėjas lotynų k.

4) D. Kartūzas (apie 1402–1471) flamų teologas, scholastikas ir mistikas, vadintas paskutiniuoju scholastiku ir tituluotas doctor ecstaticus. Jo raštų 43 tomai išl. 1896–1913.

H. Pohlen Die Erkenntnislehre D. d. K. s. 1941.

5) D. Paryžiaus vyskupas, tautinis prancūzų šventasis (Denis, X 9). Iš Romos atvykęs krikščionybės skelbti, III a. nukankintas su 14 (ar 6) savo bendrininkų. Pagal legendą, nukirstą savo galvą jis pats atnešęs į vietą, dabar pavadintą jo vardu St. Denis. Viduramžiais jis klaidingai buvo tapatinamas su D. Areopagita.

6) D. Popiežius 259–268, šventasis (XII 30), dviejuose laiškuose pasmerkęs sabelionizmą ir subordinatizmą.

Dioon Cycadaceae šeimos augalų gentis iš Meksikos. Liemuo storas trumpas su storais odiškais plunksniškais į paparčio lapus panašiais lapais. D. edule Lindl. dvinamis augalas. D. keptos sėklos valgomos.

Diopsidas piroksenų grupės mineralas, giminingas augitui. D. yra kalcio-magnio silikatas. Spalva gelsva, žalsva, pilka, bet kartais dėl geležies priemaišų tamsiai žalia ar net beveik juoda. Kietumas 5–6, kristalai monoklininės sistemos stulpelių arba plokštelių pavidalo. Dūlėdamas virsta chalcedonu, moliu, talku, opalu. Gamtoje daugiausia paplitęs kalkakmeniuose, dolomituose, skalūnuose. Randamas plačiai pasaulyje, o JAV randami dideli kristalai (žalios spalvos) St. Lawrence apylinkėse, N. Y.

Dioptazas (kitaip achiritas, vario smaragdas) mineralas, bazinis vario silikatas. Spalva žalia, kietumas 5, lyg. sv. 3,3; kristalai heksagonalinės sistemos. Randamas Sibire, Vengrijoje, JAV (vario kasyklose prie Cliftono, Arizonoje), Čilėje, Peru ir centrinėje Afrikoje. Vartojamas kaip brangusis akmuo.

Dioptrai geodezinio įrankio dalys, kuriomis galima be optinių stiklų fiksuoti vizavimo liniją ir sutapinti ją su kryptimi į vizuojamąjį tašką. Įrankis dviejų D., kurių vienas stebėjimo laiku priartinamas prie akies, kitas nukreipiamas į stebimąjį tašką (okuliarinis ir objektyvinis D.). Paprastai D. konstruktuojami iš dviejų tam tikrame atstume viena nuo kitos lygiagretiškai įtaisytų metalinių plokštelių. Viena jų (okularinis D.) turi apskritų skylučių eilę arba vieną išilginį siaurą plyšį. Kita (objektyvinis D.) turi langelį su išilgai jo įtemptu siūlu. Okularinio D. skylutės centras, arba plyšio ašis, ir objektyvinio D. stačiojo siūlo ašis parodo stebimąją liniją.

Dioptrija (stp. dptr.) šviesą laužiančių paviršių bei lęšių sistemos spindulių laužimo galios vienetas. 1 m didžiojo židinio atstumą turįs lęšis ore turi 1 D. laužimo galią. D. skaičius iškilų lęšių turi teigiamą ženklą, įgaubtų neigiamą. D. žymimas akinių stiprumas ir akių refrakcijos nuo normos nukrypimo laipsnis.

Dioritas eruptyvinė uoliena, kurios pagrindiniai elementai yra lauko špatas-plagioklazas ir hornblendė, o šalutiniai — ortoklazas, augitas, kvarcas, granatas, apatitas, magnetitas, piritas ir rečiau kaikurie kiti mineralai. Spalva tamsiai žalsva arba tamsiai pilka. Struktūra stambiai grūdėta. D. yra iš labiausiai gamtoje paplitusiųjų uolienų. Dūlėdamas D. pereina į kalcitą ir kaoliną. Kai plagioklazo ir hornblendės kristalai ryškiai išsiskiria iš masės, gaunamas D. porfyras.

Diósgyör žiemr. Vengrijos mst.; 26.538 gyv. (1941). Karšto mineralinio vandens versmės; XIV a. pilies griuvėsiai; geležies pramonė.

Dioskorėja (lot. Dioscorea) Dioscoreaceae šeimos augalų gentis, apie 200 skirčių, tropinėse ir prietropinėse srityse. Vijokliniai augalai. D. auginamos kaip daržovės dėl jų šakniastiebių arba ir dėl antžeminių maistingų dalių. Pvz. D. b a t a t a s r. Azijoje (kinų bulvė), D. a l a t a Amerikoje ir Afrikoje.

Dioskurai (gr. Dios kouroi ‚Zeuso sūnūs') ar Tindaritai, graikų mitologijoje Zeuso (ar Tindarėjo) ir Ledos sūnūs dvynukai, žinomi Kastoro ir Polideuko (lot. Pollux, Polukso) vardais. Su jais buvo susieta legendų, juos iškeliančių draugystės ir riteriškos pagelbos pavyzdžiais. Iš graikų jie buvo perimti ir romėnų. Mene D. dažniausiai vaizduojami jaunuoliais su žirgais.

Dioskuridas Pedanijus (gr. Dioskurides Pedanios) I a. po Kr. graikų gydytojas, kilęs iš Anacarbo Kilikijoje, penkiose knygose aprašęs gydomąsias priemones iš visos gamtos, ypač iš augalų. Jis buvo farmakologijos bei farmacijos autoritetu ligi XVI a.

Diosmozas žr. Osmozas.

Diospyros žr. Juodmedis.

Dioteletizmas katalikų tvirtinimas, kad Kristuje kaip dvi prigimtys, taip lygiai ir dvi valios — dieviškoji ir žmogiškoji; statomas prieš monoteletizmą, teigiantį, kad Kristuje tik viena valia, — būtent, dieviškoji.

Diotima mitologinė graikų kunigė, Sokrato mokytoja. Jos lūpomis Platonas išdėsto meilės metafiziką savo Puotoje. Hölderlin savo mylimąją Susette Gontard išgarsino irgi D. vardu.

Dipentaeritritas, $(HOCH_2)_3C—CH_2—O—CH_2—C(CH_2OH)_3$, yra pentaeritrito eteris, kurio apie 10–15% neišvengiamai susidaro, gaminant pentaeritritą iš formaldeido ir acetaldeido. Grynas D. — balti kristalai, kurių lydymosi temperatūra 221° C. Techniškojo D., kuriame būna tam tikras nuošimtis mono- ir tripentaeritrito, lydymosi temperatūra apie 15–20° žemesnė. D. daugiausia vartojamas sintetiškų kietėjančiųjų („džiūstančiųjų") aliejų gamyboje. D. ir riebalinių rūgščių esteriai greičiau kietėja, negu natūralūs aliejai. Jų plėvelė būna kietesnė, atsparesnė drėgmei bei kt. oro įtakoms ir labiau blizga, negu natūraliųjų aliejų. Be to, D. sėkmingai vartojamas sintetinių dervų gamyboje. D. heksanitratas yra sprogstamoji medžiaga, savo galingumu prilygstanti tetrilą; mažiau jautrus karščiui, smūgiui ir trynimui, bet taip pat mažiau pastovus ir mažiau galingas, negu jam giminingas pentaeritrito tetranitratas (pentritas). *J. Vbr.*

Dipilonas dvigubi vartai senųjų Atėnų žiemvakariuose, kur seniau buvo pagrindinės Atėnų kapinės. D. k u l t ū r a vadinama seniausioji graikų geležies amžiaus kultūra (apie 1000 m. pr. Kr.), žinoma iš kapų radinių prie D. Ypačiai būdingos D. v a z o s, išpuoštos geometriniu ornamentu. Tai puikūs ligi 2 m augščio indai, stovėję ant kapų kaip paminklai.

G. Karo An Attic Cemetry 1943.

Diplegija (gr.) abipusis paralyžas.

Diplodia Sphaerioideae šeimos grybšių gentis. Vaiskūniai po augalo maitintojo kutikula, juodi.

Diplodokas (gr.) dinosaurų (žr.) rūšis. Apie 20 m ilgio skeletas rastas JAV viršutinės juros sluogsnyje.

Diploidinis (gr.) dvigubas. Terminas, vartojamas daugelyje biologinių mokslų. Pvz. d i p l o i d i n ė celė — celė su dvigubu chromozomų skaičiumi, d i p l o k o k a i — coccacea grupės bakterijos, kurios besidaugindamos visada lieka susigrupavusios poromis.

Diplois senovės graikų viršutinis apsiaustas, apdengiąs kūną dvigubai sudėjus medžiagą.

Diplois .

Diplomas (gr. diploma ,dvigubai sulenktas raštas') dokumentas, kuriuo paliudijami suteiktieji titulai ar mokslo laipsniai, gautieji ordinai ar kitoki pažymėjimai. Pas mus D. buvo oficialiai vadinami universiteto ar kitų augštųjų mokyklų baigimo pažymėjimai. Diplomui gauti VDU reikėjo išlaikyti visus nustatytus egzaminus, atlikti praktikos darbus ir parašyti diplominį darbą (technikos fak. tai buvo rišama su diplominio projekto apgynimu), o medicinos fak. diplominio darbo vietoje reikėjo atlikti praktiką ligoninėje. D. gavimas liudijo visišką univ. baigimą, ir D. atitiko kituose kraštuose teikiamą master ar net kaikurių kraštų daktaro (žr.) laipsnį. Baigusieji universitetą buvo pagal tai vadinami diplomuotais inžinieriais, teisininkais, ekonomistais. Nuo 1942 II 1 Vilniaus univ. humanitarinių mokslų fak. įvedė ir humanitarinių mokslų specialybių titulus — diplomuotas lituanistas, istorikas, pedagogas ir t. t. Tik medikai niekada nesinaudojo šiuo titulu.

Diplomatas užsienio reikalų ministerijos augštasis valdininkas, skiriamas kraštui atstovauti kitose valstybėse. Perkeltine prasme — atsargiai, gudriai ar net suktai veikiąs žmogus.

Diplomatija tarptautinių santykių tarp valstybių tvarkymas susitarimo keliu; menas sumaniai derėtis dėl atitinkamų susitarimų pasiekimo. D. savo idealiniu uždaviniu turi tarnauti taikai sudarymu sutarčių konfliktams išvengti ar jau kilusių konfliktų išlyginimu. Senasis uždaros, rūmų užkulisiuose vykdomos D. tipas šiandien keičiamas viešu atitinkamų valstybių politikų asmeniniu susitikimu ar platesnėmis konferencijomis.

Ligi XVII a. pusės D. buvo vartojama lotynų k., vėliau ją pakeitė prancūzų k., dabar ją išstumia anglų k.

R. Genet Traité de diplomatie et de droit international 1931–1933; *H. Nicolson* Diplomacy 1939; *M. Siebert* Traité de droit international public 1951; *R. Sallet* Der diplomatische Dienst 1953.

Diplomatijos šefas pavadinimas, atsiradęs Lietuvos diplomatinėje tarnyboje ryšium su užsienio reikalų min. J. Urbšio 1940 VI 2 telegrama nr. 288, sugestionuojančia „... Jei mus čia ištiktų katastrofa, laikyti Stasį Lozoraitį likusios užsienyje diplomatijos šefu".

Diplomatika (iš gr. diplos — dvigubas, dvilypis) istorinių dokumentų mokslas, jų formalinė kritika. Diploo graikuose buvo vad. dokumentai, parašyti dviejose lentelėse, sudedamose viena ant kitos tekstais į vidų ir uždaromose antspaudais. Romos laikais diplomais buvo vad. imperatoriaus privilegijos arba kareivių-veteranų liudijimai. Viduramžiais diplomo vardas retai sutinkamas. Humanizmo laikais jais buvo vadinami iškilminga forma parašyti valdovų aktai. Diplomatikos literatūra prasideda humanizmo laikais, kada, studijuojant senovę, buvo atrasta daug falsifikuotų dokumentų. Tačiau tuo pačiu laiku ne tik atrasta daug falsifikuotų dokumentų, bet ir nemaža naujų tokių sukurta. Humanizmo įtakoje buvo stengiamasi kildinti tautas iš graikų arba romėnų (tada buvo sukurta teorija, kildinusi lietuvius iš romėnų). XVI –XVII a. istorijos šaltinių kritika dar labiau susidomėta, ryšium su to meto politinėmis ir religinėmis kovomis. Bekovojančios šalys rėmėsi dokumentais ir išdirbinėjo naujos kritikos metodus. XVII a. D. daug nuveikė jėzuitų ir benediktinų mokslinės organizacijos. D. tėvu laikomas benediktinas Jonas Mabillon, 1681–1704 išl. pirmą sistematinį D. veikalą De re diplomatica libri sex. Jis pirmas ir pavadino šį mokslą D. XVIII a. D. mokslui daug dirbo Scipionas Maffei, parašęs Historia diplomatica. XIX a., pradėjus labiau domėtis archyvais ir spausdinti istorijos šaltinius, D. specialistams paruošti įsikūrė Paryžiuje École des chartes, Vienoje Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Florencijoje Schola di paleographia et diplomatica. Šių dienų D. kritikos metodus XIX a. nustatė Jul. Ficker ir Th. Sickel. Ficker tyrinėjo akto atsiradimo procesą, Sickel nustatė metodus raštui ir stiliui palyginti ir nurodė tų metodų reikšmę dokumentų kilmei ir autentiškumui nustatyti.

A k t a i. D. skiria juridinio turinio dokumentus, vad. aktus (sutartys, dovanojimai), nuo dokumentų be juridinio turinio (laiškai, pranešimai). Pirminė akto forma buvo žodinė. Bet liudytojams išmirus, žodinis aktas galėjo netekti galios, ir todėl buvo reikalo anksčiau įvykusį susitarimą raštu fiksuoti. Jau senovės romėnams buvo žinomos dvi aktų rūšys: n o t i t i a ir c a r t a. Noticija, sudaryta vėliau po susitarimo, teliudija apie anksčiau įvykusį žodinį susitarimą. Karta — aktas, kuriuo susitarimas įvykdavo patį aktą sudarius ir jį patvirtinus. Noticija atsirado pirmiau negu karta. Pagal akto davėją, aktai skiriami į viešuosius ir privačiuosius. Viešuosius aktus yra davę valdovai arba valstybės įstaigos. Vieni jų buvo skiriami vidaus valstybės reikalams, kiti užsieniui. Vidaus valstybės aktai: p r i v i l e g i j o s, kurios suteikdavo atskiram asmeniui, asmenų grupei, sričiai ar miestui išimtinę teisę arba lengvatą; d o v a n o j i m o aktai; r e s t i t u c i j ų aktai (restitutiones), kuriais bu-

vo grąžinami teismo ar kitu keliu atimti turtai; mainų aktai (commutationes, cambia, concambia); tvirtinimo aktai, kada privatinių asmenų sudarytas sutartis tvirtindavo pasauliniai ar dvasiniai valdovai; teismo sprendimai, testamentai ir kt. Užsieniui skiriami aktai: kredencialai — įgaliojimai, duodami atstovams, vykstantiems į užsienį; apsaugos raštai (salvus conductus), kuriais atvykstantiems kitų valstybių asmenims garantuojama neliečiamybė ir apsauga; sutartys — politinės, paliaubų, taikos, prekybos; arbitriniai sprendimų aktai. Popiežių D. seniausios dokumentų rūšys yra littera ir privilegija. Bažnytinių susirinkimų nutarimai, kuriuose pirmininkaudavo popiežiai, buvo vad. constituta. XII a. popiežių kanceliarijoje atsiranda dar Litterae cum filo serico, kur antspaudai buvo kabinami ant šilkinio siūlo; tai iškilmingi aktai, kuriais buvo teikiamos įvairios malonės arba teisės. Litterae cum filo canapis — mažiau iškilmingi aktai, tvirtinami antspaudu, kabinamu ant kanapinio siūlo. XIII a. Inocento IV laikais atsiranda bulės, iškilmingi popiežių aktai, parašyti privilegijų forma. Šiuose buvo skelbiamos kanonizacijos, ekskomunikos, konsistorijos nutarimai ir kt. XV a. nuo Martyno V laikų pasirodo breve, mažiau iškilmingi popiežiaus raštai, kuriuose buvo rašomi vedyboms leidimai, dispensos ir kt. XV a. pabaigoje yra Motus proprii — paprasti popiežiaus raštai, be antspaudo, tik su popiežiaus parašu. Nuo XII a. yra žinoma suplica — prašymas, įteikiamas popiežiui.

D. nagrinėja dokumentų vidaus ir išorės žymes. Išorės žymės — rašomoji medžiaga, raštas ir antspaudai. Vidaus žymės: kalba, akto paruošimo procedūra, raštinė, akto dalys ir patvirtinimo būdas. Seniausi Europos dokumentai buvo rašomi graikų kalba, viduramžiais lotynų kalba. Viduramžių pabaigoje atskiros Europos tautos dokumentus pradėjo rašyti ir savo kalbomis. Lietuvoje pirmieji vidaus aktai buvo rašomi lotynų arba gudų kalba, o oficialūs raštai užsieniui lotynų kalba arba ta kalba, kurią vartoja adresatas, pvz. vokiečių ordinui buvo rašoma vokiškai, į Konstantinopolį Algirdas rašė graikiškai. Lietuviškai rašytų aktų randame tik XVI a. antroje pusėje. M. Lietuvos seniausi aktai lietuvių kalba yra žinomi 1572, D. Lietuvos — 1622.

Akto dalys. Akte skiriama esminė dalis — tekstas, ir formalinė dalis — protokolas. Aktas pradedamas formaline dalimi, vad. protokolu, ir baigiamas eschatokolu. Protokolo dalys: invocatio — šaukimas Dievo vardo; jis gali būti žodinis arba simbolinis — monogramatinis, kada buvo rašoma raidė C arba dedamas kryželis. Lietuviškuose raštuose invokacija yra žodinė ir rečiau simbolinė — kryželis, kuris XVI a. pradžioje Lietuvos aktuose visai išnyko. Invokacija Lietuvos gudų kalba rašytuose aktuose buvo rečiau vartojama, kaip lotyniškuose. Intitulatio — įvardijimas akto davėjo vardo ir jo titulų kartu su devocionaline formula, pvz. Alexander alias Vitovdus Dei gratia magnus tdux Lituaniae. Lietuvos didieji kunigaikščiai tituluodavosi ir daugiskaitoje (pvz. Nos Alexander...) arba ir be „mes" (Aleksander Božju milostju velikij kniaz litovskij, ruskij, žemoitskij i inych). Lietuvos ponų raštuose kartais irgi buvo rašoma „mes", bet dažniausiai „aš", o toliau vardas, titulas ar luomas. XV a. Lietuvos ponų ir bajorų raštuose buvo rašomas vienas ar du svarbesnieji titulai, XVI a. dažniausiai buvo surašomi visi titulai. Po intitulacijos kartais žymimas asmuo, kuriam aktas buvo skiriamas, arba kuris formaliai buvo akto priėmėju. Ši formula vad. inscriptio. Ji dažnai yra jungiama su pasveikinimo formula (salutatio).

Po šios formalinės dalies eina tekstas. Šio dalys: arenga — išdėstymas formalinių motyvų, dėl kurių įvyko juridinis veiksmas ir buvo surašytas aktas. Publicatio (promulgatio, notificatio) — akto paskelbimas inskripcijoje pažymėtam asmeniui arba visiems suinteresuotiems. Naratio — čia atpasakojamos aplinkybės, kurios buvo pagrindas juridiniam veiksmui įvykti ir aktui sudaryti. Kartais čia atpasakojami aktai, kuriais remiantis buvo sudarytas naujas aktas. Petitio — prašymas aktui sudaryti, pvz. „deprecatus est celsitudinem nostram" arba „bili nam čolom". Dispositio — esminė, juridinė akto dalis. Sanctio — nurodymas pabaudų ir bausmių, kurios grėstų tam, kas nesilaikytų padarytojo akto. Bausmės galėjo būti dvasinės arba materialinės. Dvasines bausmes dažniausiai randame bažnytinių institucijų aktuose, pvz. „kas paneigs tą sandorą, tas atsakys prieš Dievą jo baisiajame teisme", o popiežių aktuose grasinama ekskomunika. Materialinės bausmės dažniausiai buvo piniginės, pvz. privačiuose Lietuvos aktuose pasakyta: „kas nesilaikytų padarytojo akto, turės mokėti didžiajam kunigaikščiui du muštiniu, seniūnui muštinį, paseniūniui pusę muštinio". Tekstas baigiamas patvirtinimo formula, vadinama corroboratio, kurioje pasakoma, kuo akto davėjas tvirtina duotąjį aktą, savo antspaudu, parašu ar liudytojais. Toks akto teksto suskirstymas į 5 ar 6 dalis tinka maždaug ligi XVI a. pabaigos. Nuo XVI a. aktai sudėtingesni ir skirstytini į smulkesnes klauzules (išdėstymas akte kiekvienos atskiros

minties, kuri gali būti suprantama kaip tam tikras atskiras vienetas).

Tekstui pasibaigus eina eschatokolas, kurį sudaro sąrašai liudytojų, buvusių aktą surašant arba dalyvavusių pasitarime aktui sudaryti, data, vieta, kur buvo aktas surašytas, ir gale devocionalinė formula, vad. apprecatio. Gudų kalba rašytuose Lietuvos aktuose aprekacijos nėra. Eschatokolui priklauso akto davėjo, liudytojų ir aktą sudarant dalyvavusio raštinės personalo parašai. Kartu su antspaudu tai buvo akto tvirtinimo priemonė.

Žodiniai aktai galėjo būti tvirtinami tik liudytojų. Rašytų aktų tvirtinimo priemonė galėjo būti ir liudytojai, bet dažniausiai parašai, arba antspaudai, arba visos trys priemonės kartu. Jau nuo romėnų laikų antspaudas buvo uždarymo ir patvirtinimo priemonė. Romėnai antspaudu uždarydavo diptichą arba triptichą (2—3 sudėtas lenteles), ir nenupjovus raiščio, ant kurio kabojo antspaudas, tų lentelių nebuvo galima atidaryti. Viduramžiais ir naujaisiais laikais antspaudu buvo uždaromi laiškai ir visoki slapti raštai. Senovėje ir viduramžiais antspaudas buvo ir patvirtinimo priemonė; tik šioje srityje antspaudas konkuravo su parašu. Karolingai nemokėjo rašyti, ir jų aktai buvo tvirtinami antspaudu, bet jie patys dar savo ranka pravesdavo brūkšnį savo vardo monogramoje, kurią raštininkas nubraižydavo apačioje dokumento. Nuo Karolio D. laikų kone visais viduramžiais aktų nepasirašinėta. IX a. pabaigoje imperatorių raštinėje bandyta grįžti prie parašų, bet greit vėl atsisakyta. IX a. vyskupai tvirtindavo aktus, žymėdami kryžiukus, bet antspaudas nukonkuravo ir šios rūšies parašus. Tik popiežių raštinėje aktai buvo pasirašinėjami paties popiežiaus, o nuo Mikalojaus II laikų pasirašinėdavo ir kardinolai, bet jų parašai turėjo tik formalią iškilmingumo reikšmę. Antspaudą galėjo turėti kiekvienas asmuo, bet jų reikšmė nebuvo vienoda. Dėl to privatūs asmenys rūpinosi, kad jų sudarytus aktus savo antspaudais patvirtintų žymesnis asmuo. Viduramžiais akto gavėjas rūpinosi, kad ko daugiausia asmenų pareikštų savo pritarimą arba sutikimą sudarytam aktui, arba būtų liudytojais. Todėl prie viduramžių aktų randame labai daug prikabintų antspaudų. Neturį savo antspaudų prašydavo kitų; toks antspaudas turėjo ne tvirtinamą, bet liudijamą galią. Viduramžiais antspaudai buvo įspaudžiami vaške ir kabinami prie aktų, rašytų pergamente, ant pergamento juostelės, arba raiščio. Aktuose, rašytuose popieriuje, antspaudai taip pat buvo įspaudžiami vaške, bet nekabinami, o tik prispaudžiami popieriuje po aktu. Lietuvoje antspaudus turėjo ne tik kunigaikščiai, jų šeimos nariai, bet ir vyskupai, ponai ir bajorai. Visi Lietuvos aktai ligi Aleksandro laikų buvo tvirtinami tik antspaudais. Pirmutinis aktus pasirašinėti pradėjo Aleksandras. Jo parašų randame tik lotyniškuose aktuose. Žygimantas pasirašinėjo jau visokiuose aktuose. Lietuvos privatiniuose aktuose pirmutiniai parašai randami apie XVI a. vidurį.

H. Bresslau Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien 1912—31; *W. Erben, L. Schmitz-Kallenberg und Redlich* Urkundenlehre 1907; *R. Heuberger* Allgemeine Urkundenlehre 1921; *Lappo-Danilevskij* Očerk ruskoj diplomatiki častnych aktov 1920; *St. Kętrynski* Zarys nauki o dokumencie polskim wieków srednich I 1934; *A. Vasiliauskas* Vytauto D. diplomatika—Senovė N 2 1936.
A. Vs.

Diplomatiniai atstovai valstybės galvos agentai, veikią, gautų nurodymų ribose, tiesiog susižinodami su užsienio reikalų ministeriu. D. A. drauge su užsienio reikalų ministeriu, vadovaujančiu jų veikimui, sudaro krašto diplomatinį personalą, arba to krašto diplomatinį korpą. Tačiau tikrąja prasme diplomatinį korpą sudaro įvairių kraštų D. A., akredituoti prie tos pačios valstybės ar to paties valstybės galvos. D. A. skirstomi į paprastuosius ir nepaprastuosius. Paprastieji yra tie, kurie vienos kurios vyriausybės paskirti nuolat jai atstovauti prie kitos vyriausybės. Nepaprastieji yra tie, kuriems pavestos tam tikros pareigos (pasveikinti, dalyvauti laidotuvėse) arba kurie akredituoti atstovauti vyriausybei konferencijose arba prie kitų tarptautinių organų.

Diplopija (gr.) dvejinimasis akyse. Dvejintis gali žiūrint viena akimi (D. monocularis) arba dviem (D. binocularis). D. monocularis priežastys esti paniręs lęšiukas, prasidedanti katarakta, skylėta rainelė. D. binocularis priežastis — akies raumenų paralyžas. Tuokart, žiūrint abiem akim į daiktą, kuris yra paralyžuoto raumens veikimo srityje, to daikto vaizdas atsimuša disparatinėse tinklainių vietose, ir iš vieno daikto matyti du.

Diplotaxis žr. Šatreinis.

Diplozoon paradoxum Nordm. siurbikių (Trematodes) būrio kirmėlė, gėlųjų vandenų žuvų parazitas. Gyvena karpių, lynų ir kt. gėlųjų vandenų žuvų žiaunose, siurbdamos žiaunų kraują.

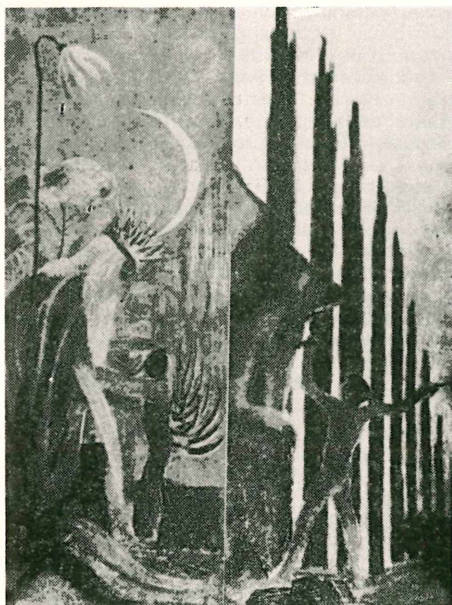
Dipsacus žr. Karšulis.

Dipsomanija (gr. dipsos — troškulys) sunki alkoholizmo forma, po ilgesnių ar trumpesnių pertraukų pasikartojąs nenugalimas potraukis kurį laiką nepaliaujamai girtauti.

Diptera žr. Dvisparniai.

Dipteras (gr.) klasinės architektūros šventovių tipas, kai aplink jį eina ne viena kolonos eilė, bet dvi.

Dipteryx augalų gentis su 12 rūšių medžių (šeima Papilionaceae). D. odorata Wild., Tonka medis, auga ligi 25 m augščio

M. K. Čiurlionio diptichas

Gvijanos miškuose. Duoda juodas kvepiančias pupas (Faba de Tonca arba Tonga).

Diptichas (gr.) graikuose dvi lentelės iš medžio, dramblio kaulo ar kilniųjų metalų, iš lauko papuoštos reljefais, o iš vidaus įvaškuotos rašyti, sujungtos virve ar šikšna. Iš romėnų jos buvo perimtos ir krikščionių, kurie į jas rašė kankinių ir kitus vardus. D. dažnai buvo vartojami kaip viršeliai rankraščiams saugoti. Dabar D. vadinami tapybos ar skulptūros kūriniai, susidedą iš dviejų dalių.

Dir žr. Askold ir Dir.

Dirac Paul Adrien Maurice (g. 1902) anglų fizikas, nuo 1932 Cambridge univ. prof. Heisenbergo mestąją mintį sistemiškai išplėtojo kvantų mechanika (drauge su Born ir Jordan). Šią siedamas su Schrödingerio bangų mechanika, sukūrė statistinės transformacijos teoriją. Sukūrė jo vardu pavadintą reliatyvistinę elektronų teoriją ir jos pagrindu 4 metai iš anksto pramatė pozitronų buvimą, aptiktą 1932. Pirmasis savo teorija susiejo kvantų mechaniką su reliatyvybės teorija. 1933 gavo Nobelio fizikos premiją drauge su Schrödingeriu. Pagrindinis veikalas The Principles of Quantum Mechanics 1930.

Dirbtinė oda žr. Oda.

Dirbtinis kvėpavimas sąmonės nustojusio žmogaus (paskendusio, apsinuodijusio, sušalusio) gaivinimo būdas. Darant D. K., nukentėjęs guldomas augštielninkas, po pečiais pakišamas koks daiktas, tarp dantų įkišamas pagaliukas, paimamos abi rankos žemiau alkūnių ir keliamos augštyn kiek į šalis, antru momentu rankos leidžiamos žemyn, sulenkiamos ant krūtinės ir viršutinių rankų, iš dalies spaudžiami apatiniai šonkauliai. Rankų kėlimas ir nuleidimas bei šonkaulių spaudimas turi atitikti kvėpavimo ritmą (16—20 kvėpavimų per minutę.

Dirbtinis ledas žr. Ledas.

Dirbtinis šilkas žr. Plaušas.

Dirbtuvė pramonės įmonė, kur darbas dirbamas verslininko įrankiais ir jo namuose, bet didesnė darbo dalis atliekama rankomis. Dirbtuvinėje gamyboje jau galima pritaikinti techninis darbo pasidalijimas. D. atsirado XIV ir XV a. Italijoje, vėliau ir kitur. Pradžioje D. daugiausia buvo valdžios globojamos arba net ir steigiamos. Čia veikė tam tikra valdžios politika, norėjusi pramonę atpalaiduoti nuo cechų priežiūros. Kaikada vyriausybės kviesdavos ir užsienių amatininkų. D. buvo steigiamos prie kalėjimų ir darbo namų, kur buvo leidžiama naudotis kalinių priverčiamu darbu.

Dirdas Rokiškio aps. Obelių vl. ež., 1,8 km ilgio, ligi 400 m pločio, 46,4 ha ploto, 2 km į š. nuo Aleksandravėlės bžk. Iš ež. į š. teka Dirda, Kriaunos (Sartų ež., Šventosios, Neries) kair. intakas, 5,0 km ilgio, per Šapelių ež.

Directorium (lot.) katalikų dvasininkijos kalendorius, kurio prisilaikoma, kalbant brevijorių ir laikant šv. Mišias. Sutrumpintai jis dar vad. „Ordo". D. paruošiamas kasmet skirtingas atskiroms vyskupijoms arba jų grupėms, atsižvelgiant į jose turimas šventes, garbinamus šventuosius ir pan.

Lietuvoje iš XVIII a. žinomi tik Vilniaus vyskupijos ir kaikurių vienuolių ordinų D. Žemaičių vyskupijoje yra žinoma keletas D. XIX a. pradžios, bet kasmet pradėta D. leisti, atrodo, tik nuo 1842. Atskirai buvo surašomi ir Seinų arba Augustavo vyskupijos D. Sudarius Lietuvos bažnytinę provinciją, vyskupijų D. buvo pakeisti vienu bendru visai provincijai. Rusų okupacijos laikais, po 1831 sukilimo, rusų administracijai reikalaujant, į D. buvo įdėtos ir maldos už carą rusiškai ir vietinėmis kalbomis. Lietuviškai tos maldos buvo surašomos tiktai Žemaičių vysk. D., kur 1865—1904 jos buvo rašytos rusų raidėmis. Tačiau kun. Prapuoleniui dar 1901 pavyko (D. divini officii in annum 1902) lietuvių raidėmis įdėti Šventas Dieve ir 45 psalmę į Mogilevo arkivyskupijos D. Į Vilniaus vysk. D. lietuviškos maldos įdėtos pirmą kartą tik 1905, o Seinų tik 1906. Senieji Lietuvos vyskupijų D. itin brangi istorinė

medžiaga, nes tik iš jų galima nustatyti daugelio kunigų rašytojų ir veikėjų apypilnes biografijas, nors nevisi D. užtenkamai rūpestingai įrašydavo reikalingus duomenis.

Direkcija (lot.) linkmė; kurios nors įstaigos ar įmonės augščiausias valdomasis organas (direktorių taryba).

Direktyva (lot.-pr.) nurodymas, pagrindinis nuostatas. Gali būti ir žodinė, ir raštinė D.

Direktorija (lot.) 1) direktorių kolegija, išrinkta ar paskirta vadovauti įmonei, įstaigai, ar net visai valstybei.

2) Prancūzijos respublikos valdžia (5 direktoriai) sudaryta 1795 XI 2 ir 1799 XI 9, po Napoleono perversmo pakeista konsulatu.

A. Magnier Les coups d'État du Directoire 1927—1929; *A. Mathiez* Le Directoire 1934; *G. Lefèbvre* Le Directoire 1946.

3) Žr. Klaipėdos D.

Direktorinis stilius (pr. directoire) viešpatavęs Prancūzijoje Direktorijos metu ir pasižymėjęs graikų-romėnų sekimu. Buvo siekiama santūrumo ir griežtumo. Jo pagrindiniu skatintoju buvo J. L. David (žr.).

Direktorius (lot.) asmuo, vadovaująs kuriai įmonei ar įstaigai. Pas mus D. buvo vadinami įmonių vadovai, ministerijose departamentų viršininkai, taip pat ir augštesniųjų mokyklų vedėjai.

Dirgiklis, dirginamasis daiktas ar įrankis, faktorius.

Dirgsnis 1. plona, laiba šaknelė; 2. n e r v a s (žr.).

Dirhemas sidabrinė arabų ir mongolų moneta, pradėta leisti nuo 695/696 Kr. g. ir buvusi apyvartoje beveik per 1000 metų. Pradžioje sidabrinė, lygi graikų drachmai, ilgainiui buvo pradėta iš vario mušti smulkiausia moneta. Per keletą šimtų metų nuo atsiradimo D. buvo labiausiai paplitusi ne tik Azijoje, bet ir r. ir vidur. Europoje. Arabų D. surasta ir Lietuvoje. Žr. Arabų pinigai Lietuvoje.

Dirichlet Peter Gustav Lejeune (1805–1859) vokiečių matematikas, nuo 1831 prof. Berlyno univ., nuo 1855 Göttingene (Gausso įpėdinis). Išplėtojo algebrinių skaičių bendrąją teoriją ir pritaikė analizę skaičių teorijai.

Dirigavimas (lot.) muzikine prasme yra vadovavimas mažesniam ar didesniam muzikiniam vienetui: chorui, orkestrui, oratorijai, kantatai, operai, atliekant simfoninį, vokalinį, operinį ar kamerinį kūrinį.

Dirigentas (angl. conductor, pr. chef d'orchestre) menininkas-interpretatorius, turįs vispusišką muz. išsilavinimą ir atitinkamą techniką dirigavimui. Jis turi būti pagrindinai išstudijavęs muzikines formas, harmoniją, kontrapunktą, instrumentaciją, muzikines tradicijas ir įvairius stilius bei balso instrumentų techniką ir sugebąs vadovauti, inspiruoti, koreguoti, išreikalauti ir interpretuoti įvairių autorių ir apimties veikalus.

Ankstyvesniais laikais (XIV — XVII a.) kompozitoriai, koncertmeisteriai - smuikininkai ar harpsichordistai diriguodavo teatruose, filharmonijose ar karališkose kapelose (iš čia pavadinimai italų k. Maestro di capella, pr. Maître de chapelle). Moderninis dirigavimas, kaip savarankiškas menas, pradėjo reikštis apie 1820. Pirmieji pionieriai šioje srityje buvo Spontini, C. M. von Weber ir R. Wagner. Iš lietuvių dirigentų, dirigavusių operoje, filharmonijoje, konservatorijoje ir radiofone, minėtini: M. Bukša, J. Gruodis, J. Gaubas, B. Dvarionas, A. Karosas, J. Kačinskas, V. Marijošius, J. Tallat-Kelpša, St. Šimkus ir J. Žilevičius. *V. Mrj.*

Dirikis 1) A n d r e j s (1853–1888) latvių kalbininkas. Mokėsi Jokūbpilio, vėliau Rygos apskrities mokyklose. Nuo 1877 tarnavo prie Sofijos gubernatoriaus (Bulgarijoje), nuo 1884 Vidžemės gubernijos kanceliarijoje. Rašė kalbos klausimais, keletą perdirbo ir pats parašė vieną pjesę Aizgā jēji. Dar jaunas būdamas, pradėjo domėtis lietuvių kalba. 1872 sudarė lietuviškai latvišką žodyną iš apie 10.000 žodžių (rankraštis Rygos Latviešu Biedrības bibliotekoje), apie 1877 sudarė Leišu gramatika, o 1878 Lietuviškų dainų rinkinį (iš P. Kriaučiūno turėjo dr. K. Grinius). Bulgarijoje gyvendamas, gal J. Basanavičiaus įtakoje, bendradarbiavo Aušroje, kur 1883 slapyvardžiu Andriejus Latvis išsp. straipsnius Latviški laikraščiai (N 2) ir Kun. Antanas Juškevičius (N 8/10). 1880 Tilžės Mitt. d. litt. liter. Geselschaft išsp. jo str. Zur Etymologie des Wortes „Memel".

2) B e r n h a r d s (1831–1892) latvių laikraštininkas. Baigęs Petrapilio mokytojų institutą, mokytojavo ir valdininkavo. 1869 Rygoje pradėjo leisti laikraštį Baltijas Vēstnesis, kurio redaktorium išbuvo ligi pat mirties. 1877 įst. pirmąjį latv. dienraštį Rīgas Lapa, ėjusį ligi 1880, kol Balt. Vēstnesis iš savaitraščio virto dienraščiu. 1860 parašė pirmąją latvių literatūros istoriją latvių kalba.

Dirižablis (pr.) žr. Orlaivis.

Dirkis 1) P o v i l a s (g. 1889 XII 21 Panevėžio aps. ir vl. Vilkapievių k.). 1909 baigė Kauno gimn., 1912 paimtas rusų kariuomenėn, 1914 pabaigė Tifliso karo mokyklą. I pas. karo metu sužeistas, 1915–1918 išbuvo nelaisvėje Austro Vengrijoje. 1918 Lietuvon grįžęs savanoriu stojo į Lietuvos kariuomenę ir joje tarnavo ligi 1923 kuopos, bataliono, pulko vado padėjėju. 1922–24 studijavo LU teisių fak. Vėliau tarnavo su pertraukomis ligi 1942 vid. reikalų ministerijoje, taip pat kurį laiką buvo Telšių, Utenos, Zarasų šaulių sąjungos

rinktinių vadas. 1923 su šauliais dalyvavo Klaipėdos krašto atvadavime. Nuo 1910 bendradarbiavo Šaltinyje, Aušrinėje, Ateityje ir kt. 1923, būdamas Telšių šaulių rinktinės pirmininku, leido Telšių Žinias. Dabar gyvena Chicagoje ir dirba Savanorių Kūrėjų Sąjungos, L. K. Ramovės ir LAS vadovaujamuose organuose.

2) Vytautas (1924 Panevėžio aps. ir vl. Vilkapievių k. — 1951 Indokinijoje ties Saigonu). Tarnavo savisaugos daliniuose, su kuriais kovojo ties Leningradu ir Kryme. Patekęs 1945 į sajungininkų karo nelaisvę, kad nebūtų rusams išduotas, savanoriu stojo į prancūzų svetimšalių legijoną, su kuriuo kariavo Indokinijoje, ištarnavęs karininko laipsnį ir apdovanotas Legion d'Honneur ordinu. Žuvo kautynėse.

Dirmantas 1) Boleslovas (1882 IX 12 Raseiniuose — 1950 X 30 Rottenmünsteryje Vokietijoje) teisininkas. 1904 baigęs Šiaulių gimn., stojo į Petrapilio univ. teisių fak., kurį pabaigė 1911. Nuo 1913 Ukmergėje vertėsi advokatūra. 1917–1919 V 3 pirmasis jo organizuotos Ukmergės gimnazijos dir. 1918 Ukmergės aps. viršininkas, paskiau pirmasis ten taikos teisėjas, ligi 1919 V 3, kol bolševikų buvo suimtas, įkaitu ištremtas į Rusiją, iš kur grįžo 1920. Po to vertėsi advokatūra ligi 1944, kol išvyko į Vokietiją. Šešerius metus buvo Ukmergės burmistru. 1904 Vilniaus Žinių, Lietuvos Aido (Vilniuje), Lietuvos žinių, Vairo, Medžiotojo bendradarbis.

2) Stasys (g. 1887 XI 2 Raseiniuose) profesorius, generolas. Mokėsi Skaudvilėje, Šilalėje, Varšuvoje. Baigęs 1908 Vilniaus realinę mokyklą, 1909 stojo į Maskvos geodezijos institutą, kurį 1914 pabaigė inž. geodezininko diplomu. 1914 dirbo Tomsko technologijos institute. I pas. karui prasidėjus mobilizuotas, ligi 1918 artilerijos karininku tarnavo rusų kariuomenėje. Lietuvon grįžęs, nuo 1918 XI dirbo žemės ūkio ministerijos įgaliotiniu Ukmergėje ir miškų urėdu. 1919 I Kaune suorganizavo matininkų kursus, kuriuose dėstė geodeziją. Stojęs į Lietuvos kariuomenę, nuo 1919 II karo mokyklos inspektorius ir ligi 1924 III artilerijos, inžinerijos, topografijos ir karo teisės lektorius. 1920 pavasarį vadovavo ekspedicijai per Latviją į bolševikų frontą kaliniams komunistams iškeisti į 1919 Kapsuko Maskvon išgabentus lietuvius įkaitus. 1924 III — 1926 I Augštųjų Karo Technikos kursų, 1926 I — 1927 VIII 26 Karo Mokslo valdybos, 1927—1929 IX 30 Karo Technikos skyriaus viršininkas. 1929—33 IX 15 Augštųjų karininkų kursų viršininkas. 1927—33 Lietuvių Karininkų Ramovės tarybos narys ir vicepirmininkas, kariuomenės sporto draugijos pirmininkas. 1933 IX išeina į atsargą. 1935 XI 2 — 1938 II krašto apsaugos ministeris. Nuo 1937 II 16 brigados generolas. Po lenkų ultimatumo pasitraukė iš krašto apsaugos ministerijos.

S. Dirmantas

1921—22 Augštųjų Kursų Kaune geodezijos lektorius. Nuo 1922 II LU technikos fak. geodezijos katedros vedėjas, docentas, nuo 1930 VI 1 e. o. prof. 1924 VI 20 — VII 20 Pabaltijo geodezinės konvencijos steigiamajame suvažiavime Helsinkyje atstovavo Lietuvos universitetui. Dalyvavo Pabaltijo geodezinės komisijos konferencijose 1927 Rygoje, 1938 Kaune. 1923—35 dėstė geodeziją Kauno augštesniojoje technikos mokykloje. Po 27 mėn. pertraukos 1938 V vėl grįžo į univ.; trumpam bolševikų atleistas, 1940 rudenį vėl paskirtas topometrijos katedros vedėju. 1942 XI 1 — 1944 VII 7 statybos fak. dekanas. Vokietijoje gyveno Reutlingene. Ten dirbo VLIKo vykd. tarybos finansų tarnyboje ir planavimo komisijoje. Dėstė lietuvių technikos mokykloje Nürtingene—Schw. Gmünde. L. R. K. Reutlingeno skyriaus pirm. 1947 V 3 Nürtingene įsisteigus Lietuvos profesorių užsienyje sąjungai, buvo jos pirmininkas. 1950 IV 4 atvyko į Chicagą. Illinois Tremtinių Bendruomenės centro valdybos vicepirm., metus Chicagos liet. inžinierių ir architektų sąjungos pirm. Nuo 1954 PLIAS centro valdybos narys.

Raštai: Patrankos ir baterijos nutaikymas 1919, Patrankos sviedinys 1920, Topografija 1923, Nivelirų konstrukcijos 1932, Tacheometrijos principai ir instrumentai 1932, Pagrindinės paklaidų teorijos žinios ir jų taikymas matavimo rezultatų derinimui 1932, Topometrijos kursas 1940–1943, eilė specialinių straipsnių Mūsų Žinyne ir Kosme.

Dirmeikis Bronius Tomas (g. 1910 I 24 Kražiuose) teisininkas, žurnalistas. Baigė VDU teisių fak., studijavo Bazelio, Vienos, ir Paryžiaus univ., 1942 Vilniaus univ. gavo teisių dr. laipsnį. Dėstė prekybinę teisę Prekybos Institute Klaipėdoje, buvo paskutinysis Lietuvos Aido vyr. red. Sovietams Lietuvą okupavus, pasitraukė į Vokietiją. 1941 grįžęs buvo asistentu Vilniaus univ. ir vertėsi Kaune advokatūra. Vienas iš VLIKo organizatorių. Dabar Chicagoje redaguoja Margutį ir yra jo radijo programos žinių pranešėjas. Su V. Rasteniu parašė Lietuvą tironų pančiuose.

Dirmėnas (Dirmauskas) Bronius (g. 1912 I 25 Raseinių aps. Šimkaičių vl. Vadžgirio

bžk.). 1924 baigęs pradžios mokyklą, nuo 1930 bendradarbiauja spaudoje; dabar — Naujienose, Keleivyje, Vienybėje. Išl. eilėraščių rinkinius Skambėk, mano daina 1940, Pavasaris ateina 1946.

Dirmiškio miškas Alytaus aps. Miroslavo vl., 756 ha. Dirva molio, priemolio. Eglynai su drebule, juodalksniu ąžuolu; boniteto II. Laikosi vilkai, stirnos, lapės, kiaunės, tetervinai.

Dirmiškių girininkija mokomosios Alytaus miškų urėdijos sudėtyje, įst. 1919. Apima bendro miškų ploto 2081 ha. daugiausia spygliuočių.

Dyroff Adolf (1866–1943) vokiečių katalikų filosofas, Freiburg i. Br. ir Bonnos univ. prof. Buvo kritinio realizmo atstovas, siejo viduramžinį mąstymą su moderniąją filosofija. Jo veikalų pilnu leidimu rūpinasi prof. V. Šilkarskis.

Dirschau žr. Tczew.

Dirsė (Bromus L.) varpinių (Gramineae) šeimos augalų gentis. Apie 50 rūšių, daugiausia šiauriniame žemės pusrutuly. Nuo kitų varpinių skiriasi tuo, kad D. varputėje yra daug žiedų. Vienmetės ar daugmetės žolės. Lietuvoje sutinkamos D. b e g i n k l ė (Bromus inermis Leyss.), D. d i r v o n i n ė (B. arvensis L.), D. k e k i n ė (B. racemosus L.), D. n e v e i s l i o j i (B. sterilis L.), D. r u g i n ė (B. secalinus L.), D. s m i l t y n i n ė (B. tectorum L.), D. s t a č i o j i (Bromus erectus Huds.), D. š a k o t o j i (B. racemosus Huds.), D. š v e l n i o j i (B. mollis L.). D. ruginė kaikur labai paplitusi piktžolė.

Dirsė (Bromus mollis)

Dirsė Antanas (1891 Ukmergės aps. Taujėnų vl. Užulėnio k.—1920 VIII 22 Kaune). Vilniaus Žinių spaustuvėje mokėsi raidžių rinkėju. Metus dirbo S. Banaičio spaustuvėje Kaune. Grįžęs į Vilnių, rinko Viltį M. Kuktos spaustuvėje. Su L. Gira sudaręs bendrovę Žinyną, išleido daug knygų ir kalendorių ligi 1919. Savininką M. Kuktą mobilizavus, jis liko ir spaustuvės vedėju. Čia 1918 surinkus Lietuvos Aido nr. su Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo aktu, vokiečių valdžia spaustuvę užantspaudavo. D. su Jonu Strazdu, L. Aido administratoriumi, įlindę naktį pro langą, atspausdino to numerio du šimtus egz. ir įteikė Valstybės Tarybos nariams. 1918 savanoriu stojo į Vilniaus bataliona, paskiau kare su lenkais tarnavo 5 pulke. 1919 XI su J. Stuku įst. Kaune pirmąjį tabako ir papirosų fabriką Gaidį.

Dirstvė (Dirsteikė) Kretingos aps. Endriejavo vl. upelis, Veiviržo (Minijos) deš. intakas, 9,0 km ilgio; teka į v. nuo Žvaiginių kalno.

Dirva yra ariama, dirbama žemė, laukas, savo pavadinimą gavusi nuo d i r t i ‚dirbti, plėšti'. Žr. dirvožemis.

Seniau dubos (žr.) arba ūkio dydis daug kur žmonių buvo aptariamas rugiais užsėjamos D. plotu, pvz. „23 pūrų namai", t. y. kiekvienais metais apytikriai pasėja po 23 pūrus rugių. Tuo būdu visa ūkio dirbama žemė bus apie 70 pūrų sėjos (apie 18 dešimtinių, arba 20 ha). Vietomis (Rokiškis, Dusetos) D. buvo gavusi ir gana apibrėžtą žemės vienetą, užsėjamą maždaug trimis pūrais rugių, pvz. „pasogu davė pusantros D.", būtent apie 5 pūrų sėjos.

Dirva 1) trimėnesinis žurnalas, leistas ir redaguotas kun. A. Miluko Shenandoah Pa. nuo 1898. Jam talkino kun. A. Burba, kun. A. Kaupas, kun. V. Varnagiris ir kt. Nuo 1903 D. buvo sujungta su Tilžėje ėjusia Žinyčia: Lietuvai skiriamoji laida ėjo D.-Žinyno vardu, Amerikai — senuoju D. vardu. Žurnalas sustojo 1906, kai, atgavus spaudos laisvę Lietuvoje, čia pat buvo pradėta planuoti inteligentams skiriamas kultūrinis žurnalas (Draugija). Leidimo nuostolius daugiausia mokėjo pats kun. A. Milukas: nuostoliams išlyginti tik 1903–04 jis turėjo skirti 772 dolerius. Nuo pat pradžios nemaža D. numerių buvo leidžiami knygomis, apimančiomis vieną kurį veikalą. Šituo būdu per D. rado sau kelią viešumon ištisa eilė mokslinių studijų bei literatūrinių veikalų. Tarp jų minėtina dr. J. Basanavičiaus Lietuviškai trakiškos studijos, Medega mūsų tautiškai vaistininkystei (abi 1898), Lietuviškos pasakos (1899–1902), Ožkabalių dainos (1902), M. Davainos-Silvestravičiaus Medega S. Daukanto biografijai (1898), Šimtakojo (kun. J. Čapliko) Trakiečių dzūkų dainos (1899), kun. A. Pabrėžos Botanika (1900), kun. A. Miluko Rankvedis senoviškos istorijos (1898–99), kun. A. Burbos Prozaiški raštai (1898–99), Žalios Rūtos (kun. A. Sabaliausko) Sutartinės ir mūsų muzikos įrankiai. Iš literatūrinių veikalų išl. M. Pečkauskaitės Viktutė ir kiti smulkesni apsakymai (1902), V. Pietario Algimantas (1904–05), Dėdės Antanazo (kun. K. Pakalniškio) Mokytoja (1904), kun. A. Tatarės Pamokslai gražių žmonių (1900) ir kt.

2) Tautinės minties savaitraštis Clevelande, einąs nuo 1916 VIII 26, kai nuo 1915 XI 25 ėjusi Santaika buvo perorganizuota į D. Leidėju (ligi 1952) buvo Ohio Lithuanian Publishing Co., kurios pirmųjų organizatorių priešakyje buvo A. Bartoševičius. Pirmuosius metus D. redagavo V. K. Jokubynas. 1917 redaktoriumi buvo pakviestas Juozas Gedminas, o pavaduotoju

K. S. Karpius. Sekančiais metais J. Gedminui grįžus Lietuvon, trisdešimt metų (1918–48) D. redagavo K. S. Karpius. 1948 D. buvo parduota Vincui Rasteniui, pirkimą finansavus J. Bachunui, P. Lapienei ir M. J. Colney. V. Rastenis D. redagavo 1948–51. Nuo 1949 jam talkino Balys Gaidžiūnas, kuris nuo 1951 pabaigos pats perėmė D. redagavimą. Nuo 1952 D. leidžia Amerikos liet. spaudos ir radijo draugija Viltis. Po II pas. karo D. yra pasidariusi viso pasaulio lietuvių tautinės srovės laikraščiu; beveik 15% skaitytojų yra už JAV ribų. Savaitraštis daugiausia vietos skiria tautinėms, politinėms ir kultūrinėms lietuvių problemoms svarstyti. *B. Gdž.*

3) 1928 Vilniuje ėjęs mėnesinis žemės ūkio reikalams skirtas laikraštis, kurį redagavo M. Stankevičius.

Dirva-Žinynas žr. Dirva (1).

Dirvelė Antanas Augustinas (g. 1901 IV 3 Šakių aps. Slavikų vl. Juodupėnų k.) kunigas pranciškonas. Baigęs Jurbarko Saulės progimnazijoje 4 kl., 1921 IX 10 įstojo į pranciškonus, gaudamas Augustino vardą. 1923 stojo į Kauno kunigų seminariją, 1924 išvyko Vokietijon į pranciškonų seminariją; 1925 IX 14 padaręs amžinus įžadus ir išėjęs teologijos kursą Breslau, 1928 VII 15 kardinolo Bertramo buvo įšventintas kunigu kaip pirmas pačios atgimstančios Lietuvos provincijos išauklėtas pranciškonas kunigas. Grįžęs iš Vokietijos, pradžioje gyveno Kaune ir garsėjo pamokslais. Norėdamas atgaivinti Lietuvos pranciškonus, sumanė kurti serafišką kolegiją: 1929 išvyko į JAV, sakė pamokslus ir rinko aukas pranciškonų gimn. statyti. 1931 grįžęs į Lietuvą, buvo išrinktas Kretingos konvento gvardionu. 1932 pastatydino prie vienuolyno gimnazijos rūmus ir atidarė berniukų gimnaziją su bendrabučiu — šv. Antano kolegiją, kurioje 1932–39 ėjo rektoriaus pareigas. Kasmet 30–50 berniukų jis davė visą išlaikymą, o tam tikslui lėšų gaudavo iš geradarių. Tokiose sąlygose ir į vienuolyną stojančiųjų klierikų skaičius kasmet būdavo 10–15, iš kurių išaugo dabar JAV ir Kanadoje veikiantieji lietuviai pranciškonai. 1933 Kretingoje pastatė Liurdo grotą, 1934 pastatydino šv. Antano namelį, kur apsigyvendavo amerikiečiai ir stambesnieji geradariai. Tame pačiame name, kun. P. Juro iš JAV paremtas, įkūrė spaustuvę ir kino teatrą. 1934 paskirtas Šv. Pranciškaus Varpelio redaktoriumi, pakeitė jo vardą į „Pranciškonų Pasaulį". 1934 pradėjo leisti Misijų Metraštį, kuris ėjo iki 1940. 1936–39 leido religinio turinio savaitraštį Sursum corda. 1936–39 Lietuvos pranciškonų provinciolas. 1936 Kretingoje įkūrė vienuolių moterų — Visuomenės Seserų tretininkių kongregaciją. 1937 rudenį Italijon išsiuntė nemažą būrį klierikų teologijos mokslų studijuoti. Savo plačia veikla, tvirtu charakteriu jis nuveikė pranciškonuose didelius darbus. Nors jo pastatus sugriovė karas, bet jo išauginti pranciškonai sukūrė savo provinciją JAV. 1939 rudenį buvo iškeltas Pajūrin konvento vikaro ir pamokslininko pareigoms, nes jis buvo ir garsiausias atsikūrusios pranciškonų provincijos pamokslininkas. 1940 vasarą atvyko į Kretingą ir čia tuoj buvo bolševikų suimtas ir uždarytas į jo paties statyto šv. Antano namelio rūsį, kuris tuokart bolševikų buvo paverstas kalėjimu. Vėliau pervežtas į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą. 1941 III išvežtas Rusijon. *V. Gdž.*

A. Dirvelė, O. F. M.

Dirvelis (Derwallis) Jonas (g. 1892 Lietuvoje). Į JAV atvykęs 1905, mokėsi smuiko. Nuo 1919 vadovauja Aušrelės chorui Worcester, Mass., su kuriuo yra rengęs koncertų ir statęs operečių. Kelerius metus atvažiuodamas vadovavo Gabijos chorui So. Bostone, Mass. Pats yra parašęs mišriam chorui Gegužės Pirmąją 1920 ir Lietuvos kariuomenės dainą 1935, moterų chorui Šešupėlę 1938 ir kt.

Dirvėnai D. L. Kunigaikštijos valsčius Žemaičiuose, pirmą kartą paminėtas 1507. D. L. K. Aleksandras buvo pavedęs D. valsčių arba greičiausiai jo dalį savo žmonai Elenai. Vėlesniuose dokumentuose jau kalbama arba apie D. valsčiaus dvi tijūnijas, arba dažniausiai apie du D. valsčius — Didžiųjų D. ir Mažųjų D. Turbūt, Didžiųjų D. valsčių sudarė ta D. valsčiaus dalis, kuri buvo atiduota Elenai, o Mažųjų D. valsčių ta dalis, kuri tuo metu buvo pasilikusi Žemaičių seniūno tiesioginėje žinioje, ir po to tiedvi valsčiaus dalys išliko atskirais valsčiais, vėliau vadinamais pavietais, beveik ligi XVIII a. pabaigos.

Didžiųjų D. valsčius buvo į rytus nuo Luokės. Jau XVI a. ir vėliau valsčiaus centras buvo Dabikinėje, XVII a. pradėtoje vadinti Akmene (miestelis čia buvo įkurtas apie 1550, o 1651 jau buvo pastatyta bažnyčia). XVI a. Didžiųjų D. valsčiaus Dirvėnų dvarely gyveno Stanislovas Daukantas. Iš XVI a. yra keletas įdomių inventorių (valstiečių pareigų sąrašų), rodančių, jog šalia bajorų ir valstiečių buvo ir laisvų (karališkųjų) ūkininkų. Dabar Didieji D. surandami prie Luokės–Upynos, Tryškių–Kaunatavos–Užvenčio kelių sankryžos.

Mažųjų D. valsčius vakariniu šonu suėjo su Didžiaisiais D., siekė Ventos kair. krantą į pietus nuo Kuršėnų. Jau XVI a. valsčiaus centras buvo Tryškiuose, minimuose 1563 inventoriuje. Šiame valsčiuje tuo metu buvę kiti miesteliai — Laižuva (įst. apie 1600) ir Luokė (priklausė Žemaičių vyskupui). Šiandien Mažieji D. lokalizuojami Dirvėnų kaime ant Akmenos kranto, pusiaukelėje tarp Upynos ir Kuršėnų, netoli Juozapavos bžk. Gi Akmena išteka iš Dirvėnų ež., netoli M. D.

Istorijos archyvas I, surašė *K. Jablonskis* 1934; *Sprogis* Slovar' Žomojtskoj zemli 1888.

Dirvenis (Ononis), ankštinių (Leguminosae) šeimos puskrūmis. Apie 107 skirtys. Lietuvoje savaime auga tik D. smirduolis (O. arvensis L.), padirviuose, krantuose, pakelėse. D. dygliuotasis (O. spinosa L.), kurio šaknys vaistingos (Radix ononidis). Lietuvoje nebuvo rastas.

Dirvianskaitė Aleksandra (g. 1886 II 26 Kretingos aps. Mosėdžio vl. Prielgavos k.) muzikė. 1908 baigė Rygos merg. gimn. 1909–13 studijavo mediciną Petrapilio med. institute ir drauge muziką. Metusi mediciną, 1913–18 studijavo Petrapilio konservatorijoje fortepiono klasėje. Grįžusi į Lietuvą, 1918–20 koncertavo Vilniuje, Kaune ir kt. 1920–24 studijavo fortepioną Leipcigo konservatorijoje. 1929–36 dėstė muziką ir dainavimą Moterų kultūros draugijos mokytojų seminarijoje. Po to vertėsi privatinėmis fortepiono pamokomis. Išsp. 12 dainų solo, fortepionui pritariant 1923.

Dirvonas sausas ir neariamas (paprastai dėl nederlingumo) žemės plotas, apaugęs menka žole, arba didesnė miško aikštelė, priaugusi sausų žolių. D. labai dažnai sutinkamas žemėvardžiuose ir vietovardžiuose.

Dirvonėnų ežeras žr. Juodlunkis.

Dirvoniškių miškas Biržų aps. Papilio vl., 96 ha. Medynai eglės, beržo, uosio.

Dirvos bendrovė knygoms leisti buvo Adomo Dundzilos ir Broniaus Siručio įst. Marijampolėje 1918. Čia tuoj kitais metais buvo įsigyta nuosava spaustuvė ir 1919 X pradėtos spausdinti knygos. 1921 III 1 buvo atidaryti D. B. knygynas ir spaustuvės kontora Kaune. Ligi 1939 buvo išl. per 500 knygų (per 2 mil. egzempliorių). Be dailiosios literatūros, leisti vadovėliai mokykloms ir muzikos kūriniai (jų tarpe Č. Sasnausko kūriniai).

Dirvožemis viršutinis žemės sluogsnis, sudėtas iš mineralinės ir organinės medžiagos, diferenciavęsis į horizontus. D. susidarė dėl daugybės biologinių, cheminių ir fizinių vyksmų viršutinėje žemės plutos dalyje. Šie pasikeitimai, tai mineralų ir uolų dūlėjimas, organinės medžiagos kaupimasis ir jos irimas, įvairių medžiagų išplovimas iš vienų sluogsnių ir susikaupimas kituose. Galutinai išsivysčiusio D. profilyje galima skirti keturi horizontai. Horizontas A — viršutinis D. horizontas, kurio mineralinė dalis yra labiausiai sudūlėjusi ir iš kurio dalis vandenyje tirpstamų medžiagų bei smulkių mineralinių dalių išplauta į gilesniuosius sluogsnius. Šiame horizonte paprastai yra nemažas procentas organinės medžiagos, ir jo biologinis aktyvumas yra didžiausias. Horizontas B. yra mažiau sudūlėjęs už horizontą A ir atsidūręs giliau po juo. Horizonte B susikaupia dauguma medžiagų, kurios yra išplaunamos iš horizonto A. Jame paprastai maža organinės medžiagos, bet daugiau smulkiųjų mineralinių dalelių. Horizontas C įvairių faktorių yra mažiausiai paliestas. Po jo eina motininė uola, arba horizontas D, — tokia pat medžiaga, iš kurios išsivystė augščiau esantieji horizontai. Horizontų storis pareina nuo aplinkos ir sąlygų, kuriose D. vystėsi. D. horizontai, kurie vystėsi iš ledynų sustumto priemolio šiaurėje (taigi, neilgiau kaip 20.000 metų) ir kur tai vyko žemoje temperatūroje, yra menkai išsivystę: vos kelių cm storio. Gi tropikuose, kur temperatūra, krituliai ir dirvų laidumas yra dideli ir kur D. vystėsi nepalyginti ilgiau už ledynų zoną, įvairūs D. horizontai gali siekti kelių metrų storio.

Mineralinę D. dalį klasifikuoja pagal dalelių didumą (žvyras $>$ 2 mm, rupus smėlys 0,2–2 mm, smulkus smėlys 0,02–0,2 mm, išplaunamos dalys $<$ 0,02 mm). Pagal šių dalelių santykį praktikos reikalui D. pavadinami šitaip (pagal išplaunamosios mineralinės dalies procentą): smėliai $<$ 10%, priesmėliai 10–25%, priemoliai 25–35%, moliai 35–65%, sunkieji moliai $>$ 65%. Be to, D. dar skirstomi pagal 1) kalkių kiekį: mergeliai 20–40%, kalkžemiai $>$ 40%; 2) humo (organinės medžiagos) kiekį.

Tarp D. dalelių yra įvairaus didumo tarpelių (viso D. tūrio 35–50%), kuriuos užpildo vanduo ar dujos. Sausame D. (nekaitintame) yra tik vad. higroskopinis vanduo, besilaikąs ant D. dalelių labai plonu sluogsniu ir augalams yra neprieinamas. Juo didesnis bendras D. dalelių paviršius, (juo augštesnė proporcija pačių smulkiųjų D. dalelių), juo higroskopinio vandens procentas didesnis; pvz. smėliuose mažas, moliuose didelis. Augalai gali suvartoti veik visą kapilarinį vandenį (tai vanduo, palaikomas dalelių paviršiaus traukos jėgų) ir visą gravitacinį, arba perteklinį, vandenį. Tiek kapilarinio, tiek gravitacinio vandens kiekis D. labai nepastovus ir labai priklauso nuo D. sudėties, struktūros bei kritulių.

D. ore paprastai yra daugiau anglies dvideginio ir mažiau deguonies, negu atmosferos ore. Todėl norint, kad D. mikroorganizmų kvėpavimas vyktų normaliai, reikia

oras atnaujinti, o tai galima atlikti D. purenant arba reguliuojant jo drėgmę.

D. reakcija ir rūgštumas matuojami pagal palaidų vandenilio (H) jonų kiekį. Juo didesnis vandenilio jonų kiekis D., juo D. rūgštesnis. Rūgščioji D. reakcija rodo, kad vandenilio jonų ir šarminių elementų (ar elementų grupių) pusiausvyra pasikeitė, kai tie pastarieji buvo iš dirvos išplauti. D. rūgštumas pažymimas simboliu pH, kuris yra neigiamas aktyviųjų vandenilio jonų koncentracijos logaritmas. D. reakcija pagal pH vertinama šitaip: rūgšti < 7, neutrali $= 7$, šarminė > 7. Rūgštus D., tuo būdu, dažnai nepatenkina augalų reikalavimų. Tokius D. nesunku pataisyti, įvedant šarminių elementų, pvz. kalkinant. Nemažas Lietuvos D. procentas yra rūgščios reakcijos, ir todėl kalkinimas buvo ir tebėra viena iš pirmaeilių problemų.

D. gyvena įvairių mikroorganizmų, iš kurių svarbiausi yra bakterijos. Jų viename D. grame randama nuo 1 ligi 50 milionų. Be bakterijų, dar yra kiek žymesni kiekiai grybų, aktinomicetų, algių, protozojų. Yra pastebėta, kad derlingose dirvose mikroorganizmų skaičius yra didelis, o nederlingose dirvose mažas. Svarbiausias mikroorganizmų atliekamas D. darbas yra suskaldymas organinės medžiagos, kuri patenka į D. kaip žalioji trąša, mėšlas, augalų likučiai.

E. Blanck Handbuch der Bodenlehre 1929–32; *H. Jenny* Factors of Soil Formation 1941; *C. E. Milar* and *M. Turk* Fundamentals of Soil Science 1943; *V. Ruokis* Dirvožemio mokslas 1930.

Br. P.

Dirvų eglutės žr. Asiūklis (A. dirvinis).

Dirvuolė (Agrimonia) augalų gentis iš erškėtinių (Rosaceae) šeimos. Yra ligi 10 rūšių, daugiausia šiaurės pusrutulyje. D. yra plaukuotos žolės su plunksniškais lapais ir geltonais (rečiau baltais) kekių žiedais. Lietuvoje auga D. g y d ū n ė (A. Eupatoria) ir D. s t a č i o j i (A. pilosa) krūmynuose ir miškuose. Vietomis vartojama liaudies medicinoje.

Dirvupiai (vok. Klausmühlen) k. ir valsčiaus centras Klaipėdos aps. 1939 buvo apie 120 gyv., mokykla. Valsčiui priklauso: Dauperai (Daupern), Dinviečiai (Dinwehten), Gobergiškė (Gabergischken), Jakai (Jacken), Leliai (Löllen), Lydimai (Paugen), Lužai (Schuszeken-Jahn), Stimbrai (Podszeit-Stankus), Sudmantai (Sudmanten-Trusch).

Diržas 1) jau priešistoriniais laikais buvo vartojamas drabužiams sujuosti ir kaip jų papuošalas. D. būdavo daromi dažniausiai iš odos, metalo, o juostos iš pintinės ar austinės medžiagos. Tiek D., tiek ir juostomis paprastai apjuosiamas liemuo. Be savo tiesioginės paskirties, D. dar buvo naudojami atskiriems daiktams pakabinti. Vyrai prie jų dažniausiai prikabindavo ginklus (durklą, kalaviją, peilį), geriamąjį ir medžiojamąjį ragą, skiltuvą, galąstuvą ir kt. Moterys — peilį makštyje, adatų dėžutę, raktus. Odinius ir metalinius D. paprastai nešiodavo vyrai, o juostas — moterys. Seniausių D. liekanų turime iš naujojo akmens a. Tada jie buvo daromi iš beržo tošies ir kitų organinių medžiagų. Žalvario a. vartoti austiniai D. su kutais, odiniai, apkalinėti žalvarinėmis ir auksinėmis plokštelėmis, o to laikotarpio gale — žalvariniai, ornamentuoti geometriniais raštais bei figūromis ir pagražinti kabučiais. Ankstyvajame geležies a. aptinkame žalvarinių ir net geležinių D.

L i ė t u v o j e seniausių D. liekanų (žalvarinių D. skirstiklių) turime iš žalvario a. pabaigos ir geležies a. pradžios (Baudėjai, Stakliškių vl.). Pirmaisiais amžiais po Kr. apie D. vartojimą liudija daugelis kapinynuose surastų geležinių, žalvarinių ir net sidabrinių sagčių (Bajoriškiai, Subačiaus vl.). Puošniautsių odinių D. likučių turime iš naujojo geležies a. (800–1200). Jie apkalinėti sidabrinėmis sagelėmis, išpūstomis galvutėmis (Pryšmančiai, Kretingos vl.), pasidabruotais alviniais kūgeliais (Laiviai, Salantų vl.), pailgomis siauromis žalvarinėmis plokštelėmis (Nikėlai, Švėkšnos vl.), žalvarinėmis vinutėmis ir t. t. XIII–XIV a. Lietuvos didikai nešiodavo puošnius sidabrinius D. Vienas toks D. surastas netoli Vilniaus. Ir Algirdas buvo sudegintas su sidabrine paauksuota juosta.

J. P.

Seniau mūsų kaime D. namuose ausdavo iš storų, kelis kartus susuktų kanapinių siūlų arba plonų virvučių. D. ausdavo paprastai lentutėmis (žr.) daug rečiau staklelėmis ir staklėmis. Tokius D. įgirdydavo beržo degutu ir karšta derva.

2) Siauras žemės gabalas, atskirtas vandeniu ar ežiomis; rėžis.

Diržys Antanas (g. 1906 V 25 Rokiškio aps. ir vl. Audros k.). 1934 baigė VDU teisių fak. teisių skyrių. 1935 apylinkės teisėjas S. Kalvarijoje, 1939–40 dept. direktorius teisingumo ministerijoje Kaune. Dabar Venezueloje. 1931–32 stud. tautininkų Neo-Lithuania korp. pirm. 1951–53 Venezuelos liet. bendruomenės centro valdybos narys ir metraštininkas.

Diržytė-Naginskienė Adelė (g. 1885 I 31 Rokiškio aps. ir vl. Palūšnių vs.) pedagogė. 1911 baigė Kaune Saulės kursus, 1912 išlaikė mokytojos egz. Maskvoje. 1912–15 Panevėžio labdarių mokyklos mokytoja, 1916–18 Žiburio gimn. Jaroslavlyje, 1918–19 Vilniaus merg. gimn., 1919–22 Vilniaus Vytauto D. gimn., 1922–29 Rokiškio gimn. 1932 įst. Lietuvos Vaiko dr-jos skyrių Rokiškyje. Nuo 1937 Rokiškyje laikė audyklėlę lietuvių liaudies menui gaivinti. Nuo 1908 rašė beletristikos ir scenos vaizdelius

Draugijoje, Vienybėje, Ateity, Nepriklausomoje Lietuvoje. Atskirai išsp. vaizdelius Pavasaris, Gyvenimo Pasaka 1920.

Diržonių miškas Trakų aps. Vievio vl., 104 ha. Pušys ir eglės. 3 km nuo Neries.

Dis-, lotyniškas priešdėlis, reiškiąs atskyrimą, neigimą, priešingo darymą, pvz.: disharmonija — nedarnumas, disimiliacija (lot. dissimilatio) — nepanašaus darymas, suįvairinimas, diskvalifikacija — kvalifikacijos netekimas, teisės atėmimas ir kt.

Dis muzikoje pustoniu pakeltas D (arba re) garsas.

Dis žr. Dis Pater.

Disacharidai cukrai (žr.), sudaryti iš 2 molekulų monozių (žr.), t. y. iš paprastųjų cukrų, išsiskiriant vienai molekulai vandens. Jų brutto formula $C_{12}H_{22}O_{11}$. Praktikoje daug reikšmės turi sacharozė, arba įprastinis stalo cukrus, pieno cukrus, arba laktozė, ir salykloje esantis cukrus, vad. maltozė.

Disagio (it.) skirtumas tarp vekselių, vertybės popierių prekyvietės kainos ir nominalinės vertės, kai prekyvietės kaina yra žemesnė už nominalinę vertę. Priešingu atveju turėsime agio.

Disciples of Christ 1827 nuo baptistų atskilusi sekta. Jos kūrėjai Thomas ir Alexander Campbell. Nori atgaivinti pirminę krikščionybę, atmesdami visa tai, kas nepagrįsta aiškiais Kristaus žodžiais. Turi apie 1.800.000 išpažinėjų, iš kurių 1.600.000 JAV, daugiausia Missouri valstybėje.

Disciplina (lot.) 1) Betkurios mokslo šakos atskira sritis. Ypač atskiros filosofijos sritys scholastinėje terminologijoje D. vadinamos. Kasdieninėj vartosenoj D. yra drausmės sinonimas.

2) Pedagogikoje ir psichologijoje D. yra vaiko mokymas moralinių dorybių ir socialinio gyvenimo (elgimosi) taisyklių. Suaugusiame žmoguje D. reiškia savęs apvaldymą, kuris savo turiniu yra krikščioniškos asketikos sinonimas. D. savo esme yra palenkimas individo nusiteikimų ir veiksmų moraliai ir socialiai priimtina linkme ir pašalinimas tų veiksmų, kurių neaprobuoja religinės moralės ir natūralinės bei socialinės etikos. D. remiasi pozityviuoju ir negatyviuoju metodu.

Paskatinimas, pagyrimas bei premijavimas — pagrindinės priemonės, nuteikiančios vaiką bei paauglį nusilenkti bendruomenės valiai ir moraliniam idealui. Psichologijoje šios pozityviai nuteikiančios priemonės vadinamos motyvavimu. Nuolatinis vaiko aprobavimas, pagyrimas, kaikada ir apdovanojimas, kai jis gražiai elgiasi ir paklusnus, tvarkingas, įpratina jį taip elgtis visada. Jaunas vaikas nepajėgia suprasti nei moralinių nuostatų, nei gražaus elgesio taisyklių. Jis neturi gėdos nei kuklumo jausmo. Dėl to asmeninės įgaidos ir grynai jusliniai padilginimai yra vieninteliai jo veiklos motyvai. Nors tai normalu vaiko amžiuje, betgi tai nenormalu vėliau. Jei vaikas nemokomas prisitaikinti prie žmonių, jis tampa egocentriku (įpranta kreipti dėmesį tik į save) ir net egoistu (kitus palenkti savo naudai ir pasitenkinimui). Kaip pagelbinės bei preventyvinės D. priemonės mokyme yra naudojama bausmė, o asketikoje — bausmė savęs, arba auto-disciplina.

Baudimas, lygiai kaip ir paskatinimas, turi atitikti vaiko amžių. Pradžioje, kol protinis vaiko pajėgumas yra neišsirutuliojęs, labai svarbiais momentais fizinė bausmė (vaiko nuplakimas) leistina. Vėliau (tarp 3—5 metų) žodiniu įspėjimu suaugęs ruti priminti vaikui, kad bausmė gali būti, jei jis nepaklus. Po 5 metų amžiaus, jei vaikai gerai auklėti, fizinis baudimas turi užleisti vietą žodiniam subarimui. Šalia fizinės bausmės vaiko izoliavimas, tėvų tyla, išreiškianti nepasitenkinimą, atėmimas malonumą teikiančių objektų ar žaidimo progų— gali pasitarnauti kaip netiesioginės D. priemonės.

Populiarioji literatūra D. supranta vien kaip bausmės naudojimą. Tai netikslu nei pedagogiškai, nei psichologiškai. Lietuvių kalboje šiam pastarajam, negatyviniam disciplinos aptarimui atitinka žodis drausmė. *Ag. Š.*

Discovery ekspedicija įvykdyta 1901—04 į Antarktį būriniu laivu D., vadovaujama anglo kap. R. F. Scotto. Aptiko Eduardo VII Žemę ir sustojo žiemoti 77°50′ p. pl. Išėję ekspedicijos dalyviai padarė 17 kelionių slidėmis ir pasiekė 82°17′ p. pl. Po dviejų žiemų atvykus pagelbinei ekspedicijai, įšalęs laivas D. buvo išvaduotas. Ekspediciją aprašė R. F. Scott Voyage of the „Discovery" 1905.

Disekcija (lot.) išskirstymas dalimis; anatomijoje kūno skrodimas jam pažinti. D. buvo pagrindinė anatomijos pažangos priemonė, nors ji dažnai buvo draudžiama žmogaus lavono atveju.

Disentis, retoromanų Mustèr, p. Šveicarijos vietovė, 1150 m nuo j. l.; 2300 gyv. (1950). Klimato ir mineralinio vandens kurortas, žiemos sporto vieta. 750 įkurtas benediktinų vienuolynas, prie kurio išaugo ir pati vietovė. XVII a. šveicarų baroko bžn. D. yra retoromanų kultūrinis židinys.

Disertacija mokslinis darbas daktaro (ar magistro) laipsniui gauti. Jai duodami reikalavimai skirtinguose kraštuose įvairuoja pagal tai, kokia prasmė teikiama pačiam daktaro (žr.) laipsniui.

Disharmonija nedarna, harmonijos priešingybė.

Disidentai (lot.) atsiskyrėliai, skirtingos tikybos žmonės, nepriklausą oficialiai vals-

tybės tikybai. Kartais vieni kitus D. vadina skirtingų krikščioniškų bažnyčių nariai.

D. Lietuvos kunigaikštijoje ir Lenkijoje D. iš karto buvo vad. visi nekatalikai, paskui vieni protestantai; pravoslavai nuo 1596 bažnytinės unijos laikų pradėta vadinti disunitais (žr.) (tik XVIII a. jiems kartais buvo taikomas ir D. vardas), o arionai, kvakeriai, anabaptistai ir kt. sektos vadintos heretikais. Katalikai iš karto heretikais vadino ir visus protestantus, tačiau šie išsikovojo sau D. pavadinimą. Lenkijoje jau Jogailos laikais buvo pradėta kova su gerokai paplitusiu husitizmu. 1424 buvo paskelbtas prieš juos nukreiptas pirmas Jogailos dekretas, pagal kurį heretikai turėjo būti persekiojami kaip karaliaus majestoto įžeidėjai. 1438 krašto priešais husitus paskelbė visuotinė Korčino konfederacija. Lietuvoje tokių įstatymų nepaskelbta, bet ir čia katalikų tikyba buvo paskelbta valstybine 1387 ir 1413 privilegijose. Rytų bažnyčios išpažintojai, kurie Lietuvoje sudarė apie pusę gyventojų, pilnų teisių neturėjo: 1434 Žygimanto Kęstutaičio privilegija jiems suteikė tik lygias civilines teises. Turėti kokią nors tarnybą centriniuose valstybės organuose įstatymai jiems neleido. Tačiau praktikoje 1413 privilegijos nuostatų dažnai neprisilaikyta ir net augštais urėdais būdavo skiriami ir Rytų bažnyčios išpažintojai. 1563 privilegija jiems buvo suteiktos lygios teisės su katalikais. Kitų tikybų išpažintojų Lietuvoje ligi XVI a. vidurio buvo nedaug, ir jie nebuvo varžomi. XVI a. viduryje paplitus protestantizmui, Lietuva pradėjo taikinti visus Lenkijoje prieš heretikus išleistus įstatymus. 1520, 1525 ir 1543 buvo uždrausta į Lenkiją įvežti protestantiškas knygas, mozūrų kunig. Jonušas 1525 dekretu už protestantizmo skelbimą grąsė mirtimi ir turtų konfiskavimu. Žygimantas II užgniauždavo atskirus protestantizmo pasireiškimus ir Lietuvoje. Žygimanto Augusto laikais protestantizmui Lietuvoje ir Lenkijoje išaugus į stambią jėgą ir pačiam Žygimantui Augustui tikybiškai svyruojant ir į konfesijų rungtynes nesikišant, jo laikais dėl to didelių nesusipratimų nekildavo. Atvira kova prasidėjo tik jam 1572 mirus, kada didžioji dalis Lenkijos didikų ir beveik visi Lietuvos didikai ir žymi dalis bajorų buvo jau nebe katalikai. 1572–1573 bekaralmetyje tikybinių ginčų išsprendimas pasidarė vienas svarbiausiųjų klausimų. Po ilgų sąmyšių susirinkus konvokaciniam seimui (1573 I 22), protestantams vadovaujant, I 28 buvo surašytas konfederacijos aktas, kuriuo visi pasižadėjo dėl tikybinių skirtumų vieni kitų nepersekioti. Nors aktą pasirašė ir dalis katalikų, bet tuojau pasipylė protestai: visos katalikų dvasiškijos vardu protestavo primas Uchański ir eilė Lenkijos vaivadijų. Politiniais sumetimais sutikdami rinkti karalių kataliką, protestantai reikalavo, kad tas konfederacijos aktas būtų pateiktas naujam karaliui prisiekti kartu su kitomis pagrindinėmis teisėmis. Katalikai stengėsi to neprileisti. Išrinkus Henriką Valois, jo atstovas konfederacijos aktą priėmė, tačiau vėliau dėl to dar ilgai teko kovoti. Pas Henriką į Paryžių nusiųstos delegacijos dalis, jų tarpe ir Lietuvos atstovai, kiemo maršalka M. Kr. Radvila ir Žemaičių vyskupas nominatas M. Giedraitis, pareiškė protestą. Henrikas buvo priverstas tarp kitko prisiekti: „tranquillitatem inter dissidentes de religione tuebor". Katalikai D. klausimą bandė išmesti iš priesaikos per vainikavimą, tačiau protestantams suprotestavus, karaliui jau prieš altorių klūpint, buvo įterptas panašus į pirmąjį sakinys. Tik Kujavų vysk. Karnkowski dar suskubo padiktuoti ir kitą: Salvis tamen juribus Ecclesiae Romanae. Sudarant teisių patvirtinimo aktą, laimėjo katalikai: 1573 Varšuvos konfederacijos aktas nebuvo patvirtintas, ir klausimas buvo paliktas atviras ligi seimelių. Henrikui pabėgus jis jau neiškilo. Naujasis karalius Steponas Batoras, nepaisydamas dvasininkijos protestų, ne tik pakartojo Henriko priesaiką, bet ir patvirtino 1573 Varšuvos konfederacijos aktą, kuris pasidarė pagrindiniu, protestantų ginamu, katalikų nuolat puolamu tikybinės laisvės įstatymu. Jis ištisai buvo įtrauktas ir į trečiąjį Lietuvos statutą. Kadangi jį gynė protestantai, tai akto terminu jie patys buvo pradėta vadinti D. Kad ir buvo visų vėlesniųjų karalių priesaikos, laiduojančios D. teises ir tvirtinančios 1573 konfederacijos principus, tikybinės ramybės vistiek nebuvo, ir greta karalių elekcijos ir vainikavimo metu D. laiduojamų laisvių seimuose buvo skelbiamos naujos jų teises varžančios konstitucijos.

Per ilgą Žygimanto Vazos valdymą visokiais būdais atstumiami ir stelbiami D. labai susilpnėjo, ypač didikų daugumai grįžus katalikybėn. Katalikiškos bajorijos masės labyn radikalėjo ir D. laisves siaurino. Ypač tai reiškėsi bekaralmečių konfederacijose: 1632, 1648, 1668, 1674 ir 1696. Buvo uždrausta D. karališkuose miestuose statyti naujas bažnyčias; buvo galima melstis tik jau esamose, o kitur tik privačiuose butuose, be pamokslų ir giedojimų. 1717 Varšuvos seimo nutarimu visi D. (dabar tas terminas pritaikintas ir pravoslavams) maldos namai, pastatyti po 1632, buvo įsakyta nugriauti. Tačiau netrukus D. išgavo karaliaus diplomą, laiduojantį jiems ramumą, ir tų bažnyčių niekas negriovė. 1733 konvokacinio seimo konfederacijos aktas, bendrais žodžiais laidavęs D. tikėjimo laisvę, atėmė D. politines teises:

jie negali gauti jokių urėdų, negali būti renkami seimo atstovais, tribūnolo ir komisijų nariais; jiems draudžiama daryti betkokius suvažiavimus ir susirinkimus ir bandyti ieškoti globos svetimose valstybėse. Paskutinioji pastaba buvo numatyta prieš Prūsiją ir labiausiai prieš Rusiją. Pravoslavų globa, pripažinta 1667 ir 1686 traktatais, carams jau nuo seniai buvo gera proga kištis į Lietuvos ir Lenkijos vidaus reikalus. Kai 1764 konvokacijos seimas ir naujai išrinktas karalius savo aktais D. laisves „patvirtino" su visais suvaržymais, Kotryna II susitarė su Prūsijos karaliumi Fridriku II reikalauti visiško pravoslavų ir protestantų teisių sulyginimo su katalikais. Kai 1766 seimas, to meto respublikos vadai Čartoriškiai ir karalius tam pasipriešino, 1767 Rusijos atstovo Repnino pastangomis buvo suorganizuota prieš juos nukreipta vad. Radomo konfederacija, kurios seimas buvo priverstas paskelbti visišką kitatikių ir katalikų teisių lygybę (1768). Baro konfederacija vėl viską sugriovė. 1773–75 seime bajorams patraukti, be to, dar ir Austrijos atstovui spaudžiant, Rusijos ir Prūsijos atstovai buvo priversti leisti D. ir disunitų teises naujai aprėžti. Buvo nustatyta, kad kitatikiai gali užimti tik žemesniuosius urėdus, bet negali būti nei senatoriais, nei ministeriais; į seimą iš kiekvienos iš trijų provincijų gali būti renkama tik po vieną D. atstovą; 1768 numatyto mišraus teismo vietoje, kitatikių bylos pavedamos asesorių teismams; jiems draudžiamos betkokios religinės eitynės, naujose bažnyčiose draudžiama kabinti varpus, o laidotuvių eitynės turi vykti arba anksti rytą, arba vėlai vakare. Visišką tikybinę laisvę paskelbė tik 1791 V 3 konstitucija, ir nuo tų laikų D. sąvoka išnyko. Visi prieš D. nukreipti įstatymai turėjo galvoje likviduoti dar užsilikusius protestantiškus centrus miestuose, bet į privačių ponų dvarus ir miestelius nesikėsino, ir kitų didikų (pvz. Radvilų) dvaruose protestantai galėjo daryti viską, kas šiaip įstatymo jiems buvo uždrausta, nes ir Lietuvoje, ir Lenkijoje veikė nefiksuotas dėsnis cujus regio, ejus religio.

J. Lukaszewicz Dzieje wyznania helweckiego w Litwie I—II 1842; *J. Bukowski* Dzieje reformacyi w Polsce 1883; *J. Puryckis* Die Glaubenspaltung in Litauen 1919; *N. Liubovič* Istorija reformacii v Polše 1890; (") Načalo katolič. reakcij i upadok ref. v Polše 1883; *Th. Wotschke* Geschichte der Reformation in Polen 1911; *K. Völker* Der Protestantismus in Polen 1910; *W. Sobieski* Nienawiść wyznaniowa tłumów za rządów Zygmunta III 1902; *M. C. Łubienska* Sprawa dysydencka 1764—1766, 1911. *A. Š.*

Disilanai, Disiloksanas žr. Silicio junginiai.

Disilikatai žr. Silikatai.

Disimiliacija 1) kalbos garsų suįvairinimas. Kartais, kad lengviau būtų tarti, tam tikri garsai esti suįvairinami, padaromi nepanašūs, t. y. disimiliuojami; pvz. k o r i d o r i u s dėl to dažnai yra tariamas k o l i d o r i u s, r y t m e t y s yra paverstas į r y k m e t y s ir tt. Dėl disimiliacinės priežasties tam tikrais atvejais atskiri garsai, ypač priebalsiai, yra net ir visai išmetami, pvz. žem. k u r m a u s i s iš k u r m r a u s i s, d u n r o p ė iš d u r n r o p ė ir kt. Yra galimas daiktas, kad ir būdvardis k u t r u s „greitas, vikrus, skubus" yra atsiradęs iš k r u t r u s. *P. S.*

2) B i o l o g i j o j e D. vadinami organizmų medžiagos procesai, kuriais vyksta organinės medžiagos skaldymas.

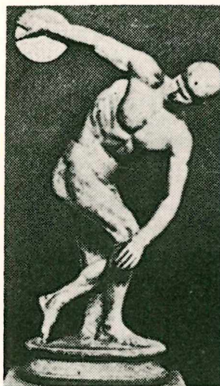
Disimulacija (lot.) apsimetimas.

Disjunkcija (lot.) atjungimas, išskyrimas. Logikoje d i s j u n k t y v i n i a i s s p r ę s m a i s vadinami tokie, kurie vienas antrą alternatyviškai išskiria (arba A yra teisinga, arba B yra teisinga).

Diskantas muzikoje augščiausias balsas (moterų sopranas, berniukų balsas).

Diskas (gr.) 1) b o t a n i k o j e žiedsosčio sustorėjimas žiede, tarp vainiko ir piestelės. Pvz. D. turi klevas, rūta, skėtiniai.

2) S p o r t e sviedžiamasis ritinys, skridinys. Vartojo jau graikai ir romėnai. Senovėje D. buvo iš akmens, vėliau iš metalo ar medžio. Vyrams D. yra 22 cm skersmens ir 2 kg svorio, moterims 18 cm skersmens ir 1 kg svorio, jauniams 20 cm skersmens ir 1,5 kg svorio. D. plotis per vidurį 37 mm. D. mėtomas iš rato, kurio skersmuo 2,5 m. Pasaulinis D. rekordas priklauso F. Gordanui (JAV), 1949 numetusiam 56,97 m. Olimpinį D. rekordą turi S. Inness (JAV), numetęs 55,04 m. Kaune 1943 Jankūnas numetė 43,04 m. Ilgą laiką prieš tai Lietuvos D. rekordas priklausė St. Šačkui, numetusiam 42,37 m. 1949 Münchene Z. Puzinauskas numetė 46,10 m.

Disko metėjas (graikų Myrono skulptūros kopija)

Diskevičius Domininkas (g. 1886 VI 12 Balbieriškyje). 1901 atvykęs į JAV, „gyvosios Kristaus bažnyčios" skelbėjas. Išl. 108 giesmių su gaidomis rinkinėlį Lietuviškos Kanklės 1915 (²1953).

Diskontas (it. sconto) atskaita. Prekyboje D. vadinama nuolaida nuo prekių kainos, kai mokama grynais pinigais. Pinigų rinkoje D. yra palūkanų suma, iš anksto atskaitoma nuo skolos dokumento sumos iki jo išpirkimo termino. Diskontuoti prak-

tiškai reiškia pirkti vekselius, t. y. suteikti kreditą, iš anksto atskaitant palūkanas nuo perkamosios vekselio sumos iki jo termino. Pvz. vekseliu gali mokėti fabrikantas už perkamas žaliavas ar pusfabrikačius jų pardavėjui, urmininkas prekybininkas fabrikantui už jo gaminius, detalistas prekybininkas urmininkui už prekes. Kiekvienas iš čia minimų verslininkų, priimdamas mokėjimą vekseliu, tuo patim suteikia trumpalaikį kreditą vekselio davėjui. Vekselį diskontuodamas banke, prekybinio kredito davėjas paverčia jį į grynus pinigus.

Diskonto kreditas, pagrįstas prekybiniais vekseliais, labai vertinamas ypač dėl šių jo bruožų: 1) jis reprezentuoja realią ūkinio proceso apyvartą, t. y. tarp vekselio davėjo kaip prekių pirkėjo ir vekselio gavėjo kaip jų pardavėjo. Bankas, diskontuodamas tokį vekselį, teperima jau egzistuojantį kredito santykį. Kreditas automatiškai grąžinamas, t. y. vekselis išperkamas iš banko, kai prekių pirkėjas jas kitiems perduoda. 2) Vekselis individualizuoja kredito santykius: bankas, tikrindamas kiekvieno pristatomo diskontuoti vekselio parašus, jo išrašymo laiką ir sumas, tuo patim įsigilina į savo klijento ūkinės apyvartos eigą. 3) Diskontuotas prekybinis vekselis lengvai gali būti perdiskontuotas krašto notų banke, kai kredito bankui prireikia pinigų. 4) Vekselinė skola yra abstraktus pasižadėjimas, jieškomas griežtai nustatyta tvarka.

Kita vertus, diskonto kreditui daroma ir pagrįstų priekaištų: 1) ta pati prekė, eidama per eilę tarpininkų, tuo pat laiku gali pagaminti kelis vekselius ir tuo būdu daryti jais pagrįstą keleriopą kreditų išplėtimą bei eventualų prekių kainų kilimą; 2) staigus kainų kritimas gali paversti ir prekybinius vekselius sunkiai išperkamus; 3) nevisada lengva atskirti prekybinį vekselį nuo vad. draugiško vekselio.

Diskonto kreditas niekada nebuvo populiarus JAV. Didžiausio vaidmens jis buvo pasiekęs prieš I pas. karą Anglijoje ir Europos Vakaruose, ypač Prancūzijoje. Tarpukario metu prekybinį kreditą vis labiau išstumdavo tiesioginės bankų paskolos jų klijentams. Dabartiniu metu diskontuojamų popierių tarpe didesnį vaidmenį gauna krašto iždo vekseliai. *J. Pžm.*

Diskontinuitetas (lot.) kontinuiteto nutraukimas. Diskontinuityvus neištisinis, pertraukiamas, kas vyksta šuoliais, be sąryšio, su pertraukomis.

Diskordancija (lot.) nesutikimas, nevieningumas, nuomonių išsiskyrimas. Geologijoje D. vadinama senesnių sluogsnių pridengimas jaunesniais, kada dėl senųjų sluogsnių nelygumo susidaro tam tikras kampas su jaunesniaisiais sluogsniais. D. atsiranda, kai gulsčiai susiklostę skirtingų padermių sluogsniai kurioje nors vietoje įgriūva, arba kai ant raukšlėtųjų klodų susidaro nuosėdinių padermių horizontalios eilės.

Diskordija (lot. Discordia) romėnų mitologijoje nesantaikos personifikacija.

Disko sala prie v. Grenlandijos kranto (70° š. pl.), Daviso sąsiauryje; 7800 km². P. dalyje Godhavn uostas ir arktinių tyrinėjimų stotis. Geros kokybės akmens anglies klodai.

Diskrazitas mineralas, stibio sidabro rūda, Ag_3Sb. Randamas Vokietijoje, Čilėje, Australijoje.

Diskrecija (lot.) mokėjimas išsaugoti patikėtą paslaptį; jautimas, kas galima ir kas negalima viešumon kelti; atdairumas kitų atžvilgiu.

Diskreditavimas pasitikėjimo kuo nors sugriovimas, atskleidžiant tai, kas teikia pagrindo nebepasitikėti. Vienu atveju gali kiti diskredituoti, iškeldami ką nors neigiamo. Antru atveju atskirą žmogų ar kolektyvą gali diskredituoti jų pačių vienoks ar kitoks viešas poelgis ar nusikaltimas.

Diskrepancija (lot.) nesutikimas (pvz. tarp duomenų, kurie buvo prileisti turį sutikti), išsiskyrimas.

Diskriminacija (lot.) neigiamas tam tikros grupės išskyrimas iš visumos, paneigimas jai to, kas visiems kitiems pripažįstama; nelygus visų traktavimas.

Diskriminatorius dažninės moduliacijos detektorius. Žr. Detektorius.

Diskursyvus (lot.) netiesioginis, turįs tarpiškai pereiti. Supriešinant intuicijai kaip iš karto dalyko praregėjimui (pavyzdžiui meno kūriniu grožėjimasis), diskursyviniu vadinamas sąvokinis, arba racionalinis, pažinimas, turįs eiti nuo vienos sąvokos prie kitos ir todėl negalįs visumos pažinti iš karto, be sukcesyvaus atskirų dalių pažinimo. Šita prasme visas žmogiškasis mąstymas yra diskursyvus.

Diskusija (lot.) svarstymas kurio nors dalyko, kiekvienam dalyvių turint į jį daugiau ar mažiau skirtingą nusistatymą. Mokėti objektyviai diskutuoti yra didžiai svarbu visuomeniniuose santykiuose. D. demokratinėje visuomenėje yra pagrindinis kelias susipratimui ir pažiūrų išlyginimui.

Diskvalifikacija (lot.) netekimas kvalifikacijos, arba teisės, eiti tam tikras pareigas. Sporte D. vadinama atskiro žaidiko ar komandos pašalinimas iš žaidynių.

Dislokacija (lot.) vietos išskirstymas, padalijimas. Šis terminas vartojamas ir karinių vienetų bei įstaigų išdėstymui pažymėti.

Dismas, taip pat Dimas, apokrifinių evangelijų suteiktas vardas drauge su Kristumi prikaltam prie kryžiaus atgailojusiam plėšikui (iš dešiniojo Kristaus šo-

no). Graikų bažnyčia jo atminimą švenčia III 23, Romos Martirologas jį mini III 25. Iš legendų apie ankstyvesnį D. gyvenimą labiausiai žinoma apie jo svetingumą Šventąjai šeimynai, kai ji bėgo Egiptan. D. laikomas nuteistųjų mirti globėju.

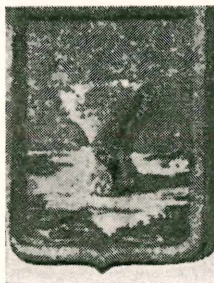
Dismutacija cheminė reakcija, kur vienos molekulos to pačio junginio oksiduojasi, o kitos redukuojasi. Pvz. Canizzaro reakcijoje aldehidų (primaišius šarmo) vienos molekulos pradeda oksiduotis, kitos redukuotis, susidarant rūgščiai ir alkoholiui.

Dysna (gudų ir lenkų Dzisna) žiemr. Lietuvos upė, Dauguvos kair. intakas, nuo ištako iš Dysno ež. 184,5 km, su augštupiu Šventyte 215,5 km. Šventytė teka iš Ažvintaičio ež. per Ažvinčio ir Sangardo ež., turi deš. intaką Dūdą, kuri kartais laikoma augštupiu. D. teka iš Dysno ež. per Dysnykščio ež., bendra rytų kryptimi, pro Tverečių, Kazėnus, Šarkaučiną, Germanavičius, Mikalojavą ir ties Dysnos mst. įteka į Dauguvą 426 km nuo jos žiočių. Vagos plotis 10–15 m, žemiau eina platyn, žemupyje siekia 150 m, vandens gylis 0,6 – 2 m, pavasarį ligi 10 m. Tinka plukdymui, turi keliolika rėvų. Žymesni intakai: kair. — Raukėta, Maruga, Obelupis, Drūkšė, Aluoša, Asveta, Janka, Panka, Bereža, Jamna ir Jelna; deš. — Ringa, Birvyta, Gulbija, Berezba, Pyška, Mniūta, Plavna ir Auta.

Drūkšės baseinas didesnis, kaip D. ligi jų santako: todėl vietos gyventojai laiko Drūkšę D. augštupiu, o D. ligi santako vad. Padysniu. D. baseine yra daug ežerų; didžiausi: Drūkšiai 4474 ha, Dysnas 2395 ha, Medelas 1700 ha, Ugariai 1534 ha.

Nuo 1925 D. veikia vandens matavimo stotys Kazėnuose, Germanavičiuose, Mikolajave ir nuo 1927 Pazikuose. Vid. D. vandens debitas žemiau Birvytos 25, augščiau Mniūtos 50, prie žiočių 64 m³/sek., maks. 950, minim. 5 m³/sek. Vid. hidromodulis 7,85 l/s km² yra didesnis, kaip Nemuno baseine. 1802–24 buvo siūloma panaudoti D. augštupį dirbtiniam vandens keliui iš Neries į Dauguvą. *S. K.*

Dysna 1) Vilniaus krašto mst., apskrities centras, apie 5000 gyv. Upės Dysnos žiotys prie Dauguvos buvo patogi vieta gyventojų sodyboms atsirasti. Ten XIV a. pabaigoje yra žinomi du kaimai, bet Dysnos vardas randamas Lietuvos Metrikos teismo knygose tik 1461. Dysna tada jau buvo laikoma valsčiumi (nuo 1500 Polocko vaivadijos) su didž. kunigaikščio dvaru. Kur tas dvaras stovėjo, tiksliai lokalizuoti negalima. Ilgą laiką tas dvaras neturėjo jokios reikšmės. Tik Žygimanto Augusto karas su Jonu IV Žiauriuoju dėl Livonijos 1560 — 1570 D. reikšmę iškėlė, o tą dvarą padarė svarbiu Dauguvos punktu. Rusams 1563 II 15 paėmus Polocką, dar 1563 gale arba 1564 buvo sustiprintas artimiausias naujo pasienio punktas D. Kartu su fortifikacijomis

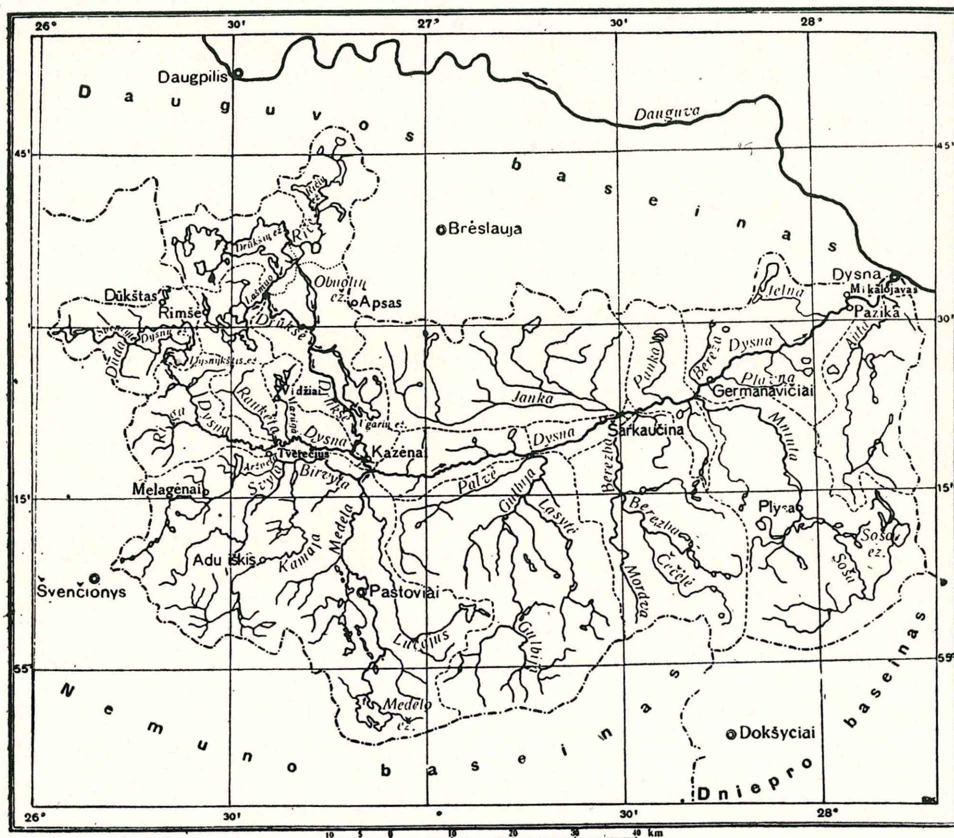
Dysnos herbas (rusams valdant)

Dysnos išilginis profilis:

	Km nuo žiočių	Alt. nuo j. l. m	Ilgis km	Kritimas m	Nuolydis cm/km
Sangardo ežeras	207,2	165,8	12,2	10,5	86,0
Dysno ežeras	195,0	145,3	14,9	0,3	2,0
Dysnykščio ežeras	180,1	145,0	37,7	16,2	43,0
Raukėta	142,4	128,8	29,3	4,5	15,4
Birvyta	113,1	124,3	31,1	5,3	17,0
Gulbija	82,0	119,0	82,0	14,4	17,6
žiotys	0,0	104,6	207,2	51,2	24,7
nuo Dysnykščio ligi žiočių			180,1	40,4	22,4

Dysnos baseino ploto augimas (km²):

		km	ligi intako	intakas	su intaku	tarp intakų
Dysnykščio ežeras		180,1	262	0	262	257
Raukėta	kair.	142,4	520	85	605	125
Drūkšė	″	118,3	730	1004	1734	4
Birvyta	deš.	113,1	1738	1605	3343	188
Gulbija	″	82,1	3532	1064	4596	72
Janka	kair.	62,8	4668	731	5399	3
Berezba	deš.	61,0	5402	701	6103	211
Mniūta	″	48,4	6314	910	7223	505
Auta	″	4,2	7728	410	8183	10
visa Dysna		0,0	8149			

Dysnos baseinas

dar Žygimanto Augusto laikais kairiajame Dauguvos krante prie Dysnos žiočių greit augo ir stiprinosi miestas. Jis turėjo kompensuoti prarastą Polocką. Todėl jam pradžioje privilegijų ir laisvių nebuvo gailėta. 1566 D. gyventojams laikinai buvo suteikta laisvė be muito prekiauti ypač vašku ir druska. Dėl savo patogios geogr. padėties D. tapo iš karto prekybos centru likusiose Polocko vaivadijos dalyse. Žygimantas Augustas 1567 II 28 suteikė herbą (tris mūro bokštus), o 1569 I 12 Liubline suteikė D. Magdeburgo teises, panaikintas 1776 ir grąžintas 1790. Suteikdamas miestui antspaudą, Žygimantas Augustas davė ir naują herbą (valtelę). D. privilegijoje numatyta pasienio tvirtovės miestu. Gyventojų pareiga rūpintis miesto sienomis, tvirtove, turėti atitinkamą skaičių ginklų, parako, kitos amunicijos. 1570 ten buvo perkelta muitinė, kuriai priklausė Daugpilio, Salaspilio ir kiti Dauguvos uostai su savo muitinėlėmis. Pats miestas turėjo pastatyti delius užvažiuojamus namus atvykstantiems pirkliams. D. tapo ir administracijos centru pasienyje. 1570 randame žinią, kad D. atiteko vaivadijos pilies teismo funkcijos. Stepono Batoro karuose dėl Livonijos (1579–81) D. teko didelė strateginė reikšmė. Čia buvo 1579–80 žygių operacijų bazė. Pats Steponas Batoras čia inspektavo kariuomenę, 1579 VIII 4 priėmė Gotardo Ketlerio vasališką priesaiką Kuršo kunigaikščiu ir iš D. su 50.000 kariuomenės, persikėlęs per Dauguvą, traukė ant Polocko (jį paėmė 1579 VIII 30). Polockui kunigaikštijon grįžus, D. reikšmė vėl natūraliai ėmė mažėti. Muitinė buvo grąžinta Polockui (D. liko muitinėlė), tačiau savo prekybinio pobūdžio D. ir toliau nebenustojo.

Pirmoji parapinė D. bažnyčia buvo Stepono Batoro 1581 įkurta, 1583 pastatyta ir pavesta Polocko jėzuitų misijoms, kurie ją 1590 perdavė Vilniaus vyskupo žinion. 1630 Kr. Malchevičius-Chelchovskis D. įk. pranciškonus, kurie 1640 pastatė medinę bažny-

tėlę. D. stiprus buvo ir stačiatikių elementas. Pirmosios cerkvės įkūrimo data nėra žinoma. Pilies revizija 1570 mini „D. popo žemę". D. buvo įsigalėję unitai, bet Maskvos okupacijos metu (1654–1661) jų bažnyčios čia buvo sunaikintos ir jie patys išnyko. Tada labai nukentėjo pilis ir ilgainiui mūrų likučiai saloje ir pati pilis, dar matoma XVIII a. ir 1882 planuose, visai sunyko. Didysis šiaurės karas, kurio pradžioje (1700) D. ištiko didžiulis gaisras (tada sudegė cerkvė), pribaigė naikinti miestą ir jo mūrus. 1710 maras labai praretino miesto gyventojus. 1772 padalinimu Polockui atitekus vėl rusams, D. muitinėlė buvo priskirta naujai įkurtai Drujos muitinei, bet jau D. tik skurdo. Antruoju padalinimu (1793 I 23) ir ji atiteko rusams. D. neteko Žygimanto Augusto duoto herbo (laivelio), o iš Kotrynos II gavo naują herbą: žaliame lauke auksinį linų pėdą, padėtą ant dvigalvio erelio krūtinės. 1795–1842 D. priklausė Minsko gub., 1842–1914 Vilniaus gub.

Konfiskuodami bažnytinius turtus, rusai 1842 St. Batoro statytą bažnyčią pavertė cerkve; pranciškonų bažnyčią, 1773 pastatytą mūro medinės vietoje, 1839 atidavė parapijai. Dabartinė mūro cerkvė 1870 statyta iš Muravjovo skirtų lėšų. 1882 VI 16 gaisras smarkiai sunaikino D. Sudegusi pranciškonų-parapijos bažnyčia buvo kun. Valickio rūpesčiu atstatyta.

O. Hedemann Dzisna i Druja 1934; (") Dawne puszcze i wody 1934; *R. Polocki* Z dziejów starostwa dziśnieńskiego — Litwa i Ruś 1913 N X—XII; *A. Koreva* Materialy dlia geografii i statistiki Rossii. Vilenskaja gubernija 1861; *A. Sapunov* Reka Zapadnaja Dvina 1893; *V. Druckij-Liubeckij* Materialy po istorii i geografii Disnenskago i Vilejskago uezdov Vilenskoj gub. 1896; *Dovnar-Zapolskij* Gosudarstvennoe choziajstvo vel. kn. Lit. pri Jagellonach 1901; *M. von Taube* Russische u. litauische Fürsten an der Düna, Jahrbücher für Kultur u. Geschichte der Slaven 11 1935. *Z. I.*

D. apskritis. XII a. D. apylinkės įėjo į nykstančios Polocko kunigaikštijos sritį, kuri lietuvių valdžion galutinai pateko jau Mindaugo valdymo metu. XIV a. donacijomis D. A. atskiros sritys pateko bajorų Zenavičių ir Korsakų, vėliau dalis Kurilavičių nuosavybėn. Labiausiai buvo įsigalėjusi Korsakų šeima: pagal 1528 mobilizacijos sąrašą, iš 712 visos Polocko žemės statomų arklių Korsakai turėjo statyti 275 arklius. XVII a. pusėje čia susidarė nemaža ir bažnytinė nuosavybė, kada gavo donacijas bazilionai, karmelitai (Glubokos mstl.), pranciškonai, domininkonai. Čia jau gana anksti buvo atsiradęs ir didžiojo kunigaikščio domėnas, pirmą kartą minimas 1461, vėliau išsiplėtojęs į seniūniją. D. A. ūkiškai buvo suklestėjusi, kai po Polocko patekimo rusams 1569 D. miestui buvo suteiktos Magdeburgo teisės. Vyko itin gyva prekyba su Ryga. XVII ir XVIII a. visiems valstiečiams buvo įrašyta pareiga vežti pono prekes Rygon. Vėliau daug nukentėta nuo karų su Maskva (1654–1661 rusų okupacijoje), per didįjį šiaurės karą (žr.), taip pat ir nuo 1710 maro. Ištisos žemės buvo palikusios tuščios. 1793 padalinimu visa D. apskritis atiteko rusams. Administraciniu atžvilgiu tada nebuvo atskiro D. apskričio, arba pavieto, o priklausė Polocko vaivadijai ir Ašmenos bei Breslaujos pavietams. Atskira D. apskritis sudaryta 1795, ją Minsko gubernijai priskyrus. 1842 ji buvo prijungta prie Vilniaus gubernijos. Tais pačiais metais rusų valdžia sekuliarizavo bažnytines ir vienuolynų žemes, sudarydama didelį žemės fondą rusų kolonistams.Rusų elemento įtaka D. A. nuo seno buvo stipri. Pagal Korevą, prieš 1861 iš 110.831 gyv. buvo 55.678 pravoslavai, o katalikų 54.466. Iš jo paduoto sąrašo prieš 1861 buvo apskrityje (daugiausia iš visų Vilniaus gub. apskričių) 41 cerkvė bei vienuolynas, tuo tarpu katalikų tebuvo 13 bažnyčių bei vienuolynų. Vilniaus gubernijai Koreva tada dar randa lietuvių 46%, lenkų 12,3%, o kitų 31,7% (rusai, totoriai, žydai, karaimai). Vakariniame D. apskrities krašte ir apie pačią D. dar ir prieš I pas. karą buvo nemaža lietuviškai kalbančių. *Z. I.*

1921 IX 30 lenkų surašymas D. aps. rado 173.032 gyv., kurių 75.202 užrašė lenkais, 89.175 gudais, 6621 žydais (4550 izraelitų tikybos žmonių atsirado lenkų sąraše), 1040 lietuvių. 1925 nuo D. aps. buvo atskirti Brėslaujos aps. 8 valsčiai ir Dunilavičių aps. du valsčiai, bet pietuose pridėti 4 valsčiai. Po šio pertvarkymo D. aps. sudarė 13 valsčių: Dokšičų, Germanavičių, Gluboko, Golubičių, Jazno, Luškų, Mikolajavo, Parapijonavo, Parpliščios, Plisos, Prozorokų, Šarkaučinos ir Užugirių. Šiame plote (3968 km²) 1931 XII 9 gyv. surašyta 159.500. Didesni miestai: D. (4806 gyv.), Glubokas (7544 gyv.) ir Dokšičos (3262 gyv.).

Šiaurinė D. apskrities dalis priklauso Dysnos baseinui, pietvakarė — Neries, rytinė — Dniepro Berezos. Tuo būdu D. aps. kerta Baltijos ir Juodosios jūros takoskyrą. Apie 200 ežerų, dideli pelkių plotai. Š. dalis apie 120–150 m nuo j. l., per pietinę dalį eina kalvos, siekiančios 200–220 m nuo j. l.

Lietuviškos kilmės vietovardžių sutinkame visoje aps.: Girstūnai, Graužė, Lipnagai, Žmygąla, Saulukai, Saučionys, Lepeikiai, Kapteliai, Svila, Serpučiai, Pašukė, Lieplėnai, Dailydavas, Kęstučiai, Gediminavas, Treskūnai, Žerstvė. Be lietuvių, čia iš seno gyvenančių ir iš dalies apgudėjusių, 1890 nemaža jų atkilo iš Švenčionių aps., iš Merkinės vl. ir nuo Svėdasų. *S. K.*

2) Švenčionių aps. Tverečiaus vl. k., netoli Kazėnų, ant Dysnos upės. Tai grynai

lietuviškas kaimas, kuriame gimė prof. A. Voldemaras.

Dysnas, arba Dysnai, Švenčionių aps. Dūkšto vl. ež., 10,5 km ilgio, ligi 5 km pl., 2395 ha ploto. Ež. 6 salos (didžioji 15 ha). Žiemv. krantu eina Vilniaus–Daugpilio geležinkelis, už 1 km š. yra Dūkšto mstl. Iš v. įteka Šventytė, kitur dar 5 smulkesni intakai, pietr. išteka Dysna, kurį po 1 km įteka į Dysnykščio ež.; abudu ežerus skiria did. Astravo pusiasalis. Ež. negilus, bet labai žuvingas: maks. gilumas 6 m. Paviršius 145,3 m virš j. l.

Disney Walt (Walter Elias; g. 1901) JAV filmų kūrėjas. Kaip reklamų piešėjas, dirbo Kansas City mst. Nuo 1922 dirba Hollywoode kaip pasakų filmų gamintojas, pavartodamas triukinius piešinius. Pagarsėjo 1938, pieštiniuose filmuose sukūręs Mickey Mouse, Donald Duck ir kt. tipus. Nuo 1933 savo pieštiniams filmams pavartojo spalvas, o nuo 1937 pradėjo gaminti ne tik trumpus, bet ir ilgus pieštinius, spalvotus filmus: Snieguolė ir 7 Nykštukai 1937, Pinocchio 1939–40, Fantasia 1940–41 (pirmas didelis bandymas filme suderinti muziką su spalvomis), Dumbo 1941, Saludos Amicos 1942, Cinderella 1950, Alice in the Wonderland 1952, Peter Pan 1953. Šalia pieštinių filmų, D. pastatė eilę filmų su gyvais aktoriais (Robin Hood, The Sword and the Rose). Be to, nuo 1952 D. pradėjo gaminti kultūrinius filmus su gamtos, įvairių gyvūnų, paukščių retomis nuotraukomis (Water Birds, The Living Desert). D. vadovauja Walt Disney Productions įmonei Burbank, Kalifornijoje. *V. Aa.*

Dysnykštis Švenčionių aps. Dūkšto vl. ež., 4,3 km ilgio, ligi 2,4 km pločio, 553 ha ploto; paviršius 145,0 m nuo j. l.; ež. negilus, ligi 6 m, turi vieną Liepinę salą. Žiemryčiuose įteka Dysna, kuri išteka vakariniame gale.

Disociacija (lot.) atsiskyrimas, išsiskyrimas. Chemijoje D. —junginio skaidymasis molekulų dalimis. Pagal Arrhenijaus elektrolitinės D. teoriją, rūgščių, bazių ir druskų molekulos vandenyje skaidosi jonais, teigiamais ar neigiamais elektros įlydžiais apkrautomis dalelėmis. Rūgštys atpalaiduoja vandenilio joną H^+, bazės — hidroksilo joną OH^-. Pvz. chloro vandenilio rūgštis šiaip disocijuojasi $HCl \rightleftarrows H^+ Cl^-$. Šis procesas vad. jonizacija. Jonų dėka vanduo pasidaro laidus elektrai. — Termochemijoje D. vadinamas junginio molekulų skilimas šilumos poveikiu, pvz. $N_2O_4 \rightleftarrows 2NO_2$.

Disonansas (lot.) muzikoje apima sekundą, septimą ir visus pamažintus bei padidintus intervalus, taip pat ir tokius akordus, kurie savo sudėtyje turi bent vieną D. intervalą. D., priešingai konsonansui (žr.), yra suprantamas kaip suskilęs, neišbaigtas, muzikiškai psichologinės įtampos bei neramumo sąskambis, reikalaująs harmoninio išrišimo į konsonansą. D. sąvoka yra daugiau ar mažiau reliatyvi — muzikos istorijos būvyje ji nuolat keitėsi ir įvairavo, pvz. XIV a. tercija buvo laikoma D. Pradedant vėlyvuoju romantizmu ir ypač impresionizmu, D. imta laisviau suprasti, jo vaidmuo harmonijoje žymiai padidėjo. Praplėtęs muzikinės ekspresijos galimybes, didžiausios ne tik akustinės, bet ir estetinės reikšmės D. įgijo atonalinėje muzikoje.

E. Hartmann Konsonanz und D. 1922; *K. Jeppesen* The Style of Palestrina and the D. 1927; *J. Handschin* Der Toncharakter 1948. *K. O.*

Dispanseris įstaiga ambulatoriniams ligoniams, kurios tikslas yra ne tik teikti medicinišką pagelbą atsilankantiems ligoniams, bet ir rūpintis paskirto rajono gyventojų sveikatos globa. D. buvo pradėti steigti XVIII a. pabaigoje Anglijoje. Lietuvoje po I pas. karo Kauno mst. saviv. sanitarijos skyrius, dr. K. Griniaus vadovautas, pradėjo steigti sveikatos punktus, o 1930 ir Kauno mst. ligonių kasos.

Disparitetas (lot.) nelygybė.

Dis pater, Dis — sen. romėnų požemių dievaitis, atitikęs graikų Plutoną. Jo kultas Romoje pradėtas 248 pr. Kr. Romoje buvo dvi jo šventyklos. Jam buvo paaukotos visos vietos, kurios buvo laikomos angomis į požemių pasaulį.

Dispensas (n. lot. — atleidimas) atpareigojimas laikytis kurio nors įstatymo, suteikto teisėto viršininko dėl rimtos priežasties specialiu atveju (Kan. 80). D. suteikti gali asmuo, kuris įstatymą išleido, jo įpėdinis pareigose arba jo viršininkas. D. gali būti teikiama tik pavaldiniams. Juo svarbesnis įstatymas paliečiamas, juo rimtesnė privalo būti priežastis nuo jo atleisti. Dažniausiai D. prašomas ir atsakomas raštu. Bendrieji D. leidžia laisvesnį platesnį aiškinimą, o specialiųjų D. tiek aiškinimas tiek taikymas turi būti atsargus, nes „D. yra įstatymo žaizda" (vulnus legis).

P. Malakauskis Bažnytinės teisės 1932; *Wernz-Vidal* Jus Canonicum I 1938.

Dispepsija (lot.) virškinimo sutrikimas, sergant įvairiomis skilvio ligomis. Virškinimas skilvyje gali sutrikti dėl to, kad skilvio sultyse perdaug druskinės rūgšties, arba dėl to, kad pakrinka skilvio sulčių išsiskyrimas.

Dispersija (lot.) išsklaidymas, išsisklaidymas. Pvz. kalbama apie šviesos D., kada dėl šviesos spindulių lūžimo ar išlenkimo balta šviesa suskyla į sudėtinius spektro spalvas atitinkančius spindulius. Chemijoje D. vadinama betkurios medžiagos išsiskaidymas į smulkias daleles ir šių išsiskleidimas betkurioje kitoje medžiagoje. Pvz. dūmai yra kietų anglies dalelių D. ore, o

panašiai migla yra ore vandens lašelių D.

Displaced Persons žr. DP.

Displazija (gr.) įvairūs organizmo raidos netaisyklingumai arba netaisyklinga organų apimtis ir forma (infantilizmas, eunochoidinis nutukimas ir pan.)

Dispnėja (gr. dyspnoe) sunkus alsavimas dėl angliarūgštės susitelkimo kraujuje. Praeinamai D. pasireiškia susirgus bronchitine astma. Sergant chroniniais širdies sutrikimais, ji yra nuolatinė. Taip pat D. atsiranda ir plaučių uždegime.

Dispozicija 1) Teisėje D. ko nors turėjimas savo žinioje. Turėti savo D. lygu turėti savo žinioje.

2) Medicinoje paveldėtas ar įsigytas palinkimas kuriai nors ligai, dėl kurio greičiau už kitus susergama panašiose sąlygose.

3) Psichologijoje palinkimas, bendresne prasme apskritai būvis, slepiąs tam tikras galimybes. Skiriama prigimtinės D. ir susidarytosios D. (įpročio ar lavybos keliu).

Dispraksija (gr.) dalinis nesugebėjimas suderintų judesių vykdyti.

Disproporcija (n. lot.) proporcijos stoka, atskirų dalių savitarpio nesuderinimas.

Disprozis (lot. dysprosium), stp. Dy, cheminis elementas, metalas iš lantanidų grupės aptiktas 1886 P. E. Lecoque de Boisbaudran. Eilės N 66, atominis svoris 162, 46. Masių skaičiai 164, 162, 163.

Disputas (lot.) žodinis ginčas kuriuo nors klausimu. Sena pedagoginė priemonė, žinoma jau romėnų, ypač populiari viduramžiais, dabar išlikusi disertacijų gynime. Nuo diskusijos D. skiria tai, kad jis paprastai yra labiau formalinis ginčas, patogus protinei lavybai, negu tikras pažiūrų išsiskyrimas.

Disraeli žr. Beaconsfield.

Dissenters (angl.), arba nonkonformistai, Anglijoje protestantai, kurie nepriklauso oficialiai anglikonų bažnyčiai. Skotijoje, kur oficialinė bažnyčia yra presbiterionų, D. laikomi anglikonų bažnyčios nariai.

Distancija (lot.) atstumas, nuotolis. Distalus — nutolęs nuo kūno centro, o galūnėse — nutolęs nuo jų pradžios. Priešprieša — proksimalus.

Distichas (gr.), kitaip dar vad. eleginiu distichu, strofa, susidedanti iš dviejų eilučių, kurių pirmoji hegzametras, o antroji pentametras. D. atsirado ir buvo plačiai vartojamas antikinėje poezijoje. Iš antikinės poezijos D. pasisavino mokslinė ankstyvųjų viduramžių lotynų kalba eiliuotiems traktatams. Naujaisiais laikais D. atgimė klasicizmo poezijoje (Goethe, Schiller, Hölderlin). D. vartojo ir romantikai (Puškinas), ir net simbolistai (Briusovas, V. Ivanovas).

Distiliacija žr. Destiliacija.

Distinkcija (lot.) griežtas vienos sąvokos skyrimas nuo kitų, jai artimų; išsiskyrimas autoritetu ar augšta padėtimi.

Distler Hugo (1908–1942) vokiečių kompozitorius, vienas ryškesniųjų modernios vargonų muzikos atstovų, evangelikų bažnytinės (chorinės) muzikos klasikas. Svb. D. kūriniai: Choral-Passion 1933, Der Jahreskreis (52 motetų ciklas) 1933, Mörike-Chorliederbuch 1939; sonata vargonams 1939. Iš jo orkestrinės muz. išskirtina Cembalokonzert 1936 ir Konzertstück dviems fort. 1939. Išsp. Funktionelle Harmonielehre 1941.

Distomatozė (gr.) naminių gyvulių kepenų parazitinė liga, sukeliama blakutės (žr.).

District of Columbia (stp. D. C.) JAV sritis (apie 70 kvadratinių mylių) su per 800.000 gyv. Potomaco upės ryt. krante. Čia yra JAV federalinė sostinė Washington. D. of C. sudarytas kongreso 1790 ir 1791 aktais, pasiūlius George Washington, o Maryland ir Virginia valstijoms užleidus teritorijos. Pagal 1878 aktą D. of C. valdo kongresas per trijų įgaliotinių komisiją, kurios narius skiria prezidentas, senatui pritarus.

Distriktas (n. lot.-pr.) administracinis ir teisinis valstybės dalinys, apygarda, apskritis. Terminas vartojamas Anglijoje, JAV ir P. Amerikos valstybėse (angl. district, ispaniškai distrito, portugališkai districto).

Distrofija (gr.) atrofiniai ar hipertrofiniai pakitimai organizme, negaunant pakankamai maisto ar jame stokojant reikalingųjų medžiagų.

Disunitai, neunitai, Lietuvoje ir Lenkijoje buvo vad. rytų, arba graikų, bažnyčios išpažintojai, neprisidėję prie 1596 bažnytinės unijos. Netolerantingoje ano meto bajorų visuomenėje D. spaudimas ir šių kova dėl savo teisių iškėlė ilgametę bylą teismuose bei seimuose, davusią progos Rusijai įsikišti į respublikos vidaus reikalus. Bažnytinės unijos sudarymo laikais nei Lietuvoje, nei Lenkijoje jokių įstatymų, varžiusių rytų bažnyčios tikinčiuosius, nebuvo. Nuo 1413 veikęs draudimas Lietuvoje jiems valstybinius urėdus užimti, faktiškai neveikęs jau ir anksčiau, buvo panaikintas 1563 Žygimanto Augusto privilegija. Abiejose valstybėse buvo visa eilė to tikėjimo senatorių ir urėdų, tik jų vyskupai nebuvo laikomi senatoriais. Pradedant 1573 ir 1576 konstitucijomis, nekartą buvo garantuota, kad rytų bažnyčios beneficijos gali būti duodamos tik tos tikybos dvasininkams. Tuo pat metu jiems buvo garantuotas laisvas tikėjimo išpažinimas pradžioje bendru su disidentais vardu, vėliau eile naujų atskirų konstitucijų. Tačiau paskelbus bažnytinę uniją, valdžia visada palai-

kydavo unitus. Tarp jų ir D. kylančios bylos dėl bažnyčių ir jų žemių tęsėsi dešimtmečiais, o Žygimanto Vazos laikais kova dažnai pasireikšdavo kruvinomis muštynėmis. Eilė D. ir unitus taikinančių, suirutes draudžiančių konstitucijų čia nieko negelbėjo. Daugumai didikų ir bajorijos pereinant į katalikybę, D. būklė vis blogėjo, nes jiems tada teko kovoti ir su jais, kaip daugelio bažnyčių kolatoriais (žr.), turinčiais teisę skirti dvasininkus. Į savo globojamas bažnyčias jie dažnai bandydavo skirti unitus. Šitokia D. padėtis stūmė juos ieškoti paramos Maskvoje, kurios carai jau nuo XVI a. ėmė dėtis visų rytų bažnyčios tikinčiųjų globėjais. 13 metų karas su Maskva, pasibaigęs Andrusovo taika, šitoms carų pretenzijoms davė teisinį pagrindą: 1667 taikos sutartimi, patvirtinta dar 1686, jiems buvo pripažinta teisė D. globoti. Toji globa ypač pasireiškė, pradedant Petro I D. laikais. D. palinkimas remtis carų pagelba katalikiškas bajorijos mases dar labiau siundė prieš D. Tokioje atmosferoje 1717 seimas uždraudė D. iškilmingas pamaldas, o 1733 seimas ir D., kaip ir protestantams, bendru disidentų vardu atėmė ir politines teises: uždraudė juos rinkti seimo atstovais, tribūnolo nariais ir užkirto jiems kelią prie valstybinių urėdų. Šitokios priemonės Rusijai į rankas davė vis naujų ginklų. 1766 seime Rusijos ir Prūsijos atstovai, remiami Danijos ir Anglijos atstovų, pareikalavo D. ir disidentams suteikti tarptautinėmis sutartimis garantuotas laisves; čia turėta galvoje 1667 ir 1686 sutarčių su Maskva pažadas nevaržyti D. tikėjimo. Kai seimas ir karalius ryžosi šito reikalavimo neįvykdyti, Rusija to pasiekė, suorganizavusi vad. Radomo konfederacija, kurios seimas paskelbė visišką tikybinę laisvę ir lygybę 1768). Norėdama apraminti Baro konfederacijos sukeltą rusams priešingą nuotaiką, 1775 seime Rusija D. ir disidentų teises leido vėl susiaurinti: jiems buvo uždarytas kelias į senatą ir augštuosius urėdus, o į seimą buvo leista išrinkti iš viso tik 3 nekatalikus — po vieną iš visų provincijų. Buvo uždraustos ir betkokios viešos jų pamaldos ar eisenos. Šito naujo teisių susiaurinimo D. taip labai nepajuto, nes Varšuvoje šeimininkaująs Rusijos atstovas jų skriausti nedavė. Už tai, kai 1788–92 Varšuvos reformų seimo metu Rusijos įtaka buvo pašalinta, seimui kilo D. būklės sutvarkymo klausimas, nes tie aiškiai linko Rusijos pusėn, savo bažnyčiose meldėsi už Kotryną, o Lietuvoje ir ypač Lenkijoje sklido gandai apie Rusijos ruošiamą D. valstiečių maištą. Seimas pasiryžo sušaukti D. kongregaciją Pinske, norėdamas išspręsti visus klausimus, bet ji nepavyko. Tariamai ruošiamam sukilimui užgniaužti panaudotų griežtų priemonių suerzinti, D. buvo nesukalbami ir visas viltis tebedėjo Rusijai. Nieko čia nepadėjo nė 1791 V 3 konstitucijos paskelbtoji tikybinė laisvė. Po paskutinio padalinimo D. klausimas iš pagrindų pakeitė. Jie atsidūrė privilegijuotųjų būklėje, o unitai virto persekiojamaisiais, kol 1839 visi buvo suvaryti pravoslavijon.

K. Chodynicki Kosciól prawoslawny a Rrp. Polska 1370 — 1632, 1934; *V. A. Bednov* Pravoslavnaja cerkov v Polše i Litve 1908; *A. Deruga* Piotr Wielki i unia kościelna 1936; *M. C. Lubieńska* Sprawa dysydencka 1764—1766, 1911. ***A. Š.***

Disurija (gr.) šlapumo pašalinimo sutrikimas, jaučiant nuolatinį norą šlapintis, bet šio noro negalint patenkinti. D. yra įvairių pūslės susirgimų simptomas.

Dišlērs Kārlis (g. 1878) latvių teisininkas. 1910 baigė teisę Petrapilio univ. 1917–1920 valstybinės teisės doc. Omsko politechnikoje. Nuo 1920 Latvijos univ. administracinės teisės prof., kurį laiką teisių fak. dekanas. Darbai: Anglijas parlamenta vēsture, Demokratiskās valsts iekārtas pamati 1921, Latvijas valsts varas organi 1925. Išvežtas į T. Rusiją 1941.

Dišlių miškas Telšių aps. Alsėdžių vl., 503 ha. Dirvožemis smėlio. Pušynas su egle. Laikosi stirnos, lapės, barsukai

Ditava, Dituva (vok. Dittauen) k. ir valsčiaus centras Klaipėdos aps., prie Minijos upės. 1939 buvo apie 500 gyv. Valsčiui priklauso: Derceliškiai (Darzeppeln), Grudžeikių dv. (Grundscheiken), Kairiai (Kairinn), Kaspariškiai (Kasparischken), Kinčiai (Kindschen-Bartel), Klošiai (Klooschen-Bartel), Kuodžiai (Kooden), Labotakiai (Labotag-Michel-Purwin), Lingiai (Lingen), Lūžgaliai (Schudnaggen), Lūžija (Schäferei), Mickių dv. (Mitzken), Nibrai (Nibbern), Spengiai (Spengen), Šilgaliai (Schillgallen), Traubai (Terrauben), Vaškiai (Waaschken).

Ditirambas (gr.) chorinė graikų lyrikos rūšis — dievo Dioniso garbei skirtos giesmės. Manoma, kad D. buvo improvizuojami Dioniso šventėse apsvaigusių, susijaudinusių ir patekusių į ekstazę šio dievo garbintojų. Buvo pritariama fleita ar lyra. Iš pradžių žinomi Nakso saloje, D. paskui išsiplėtė ir į kitas salas. Meninę formą D. suteikė poetas Arionas (VII a. pr. Kr. pabaigoje). Vėliau D. prasmė kiek pasikeitė: jis virto triumfine giesme, giedama dievų ir herojų šventėse, o dar vėliau — iškilminga daina, artima odei. Šia vėlesne prasme D. geriausi meistrai buvo graikų poetai Bachilidas ir Pindaras. Naujojoje literatūroje ditirambinės poezijos labai reta: italų poeto Fr. Redi (1626–98) poema Bachas Toskanoje, anglų poeto J. Dryden Aleksandro puota (1697), švedų poeto M. Bellmann (1740–95) improvizacinio pobūdžio bachinės dainos. Šiaipjau perkeltine

prasmė dabar D. vadinamas betkoks perdėtas garbinimas. *J. Tn.*

Ditleb von Alnpeke žr. Alnpeke.

Ditters von Dittersdorf Karl (1739–1799) austrų kompozitorius, iš kurio nepaprastai gausios ir įvairios kūrybos išskirtina 4 oratorijos ir 12 (išliko 6) simfonijų ciklas (1785) pagal Ovidijaus „Metamorfozes" — vienas pirmųjų programinės muz. bandymų. Tačiau svb. D. kūriniai yra komiškos, liaudiško humoro ir lengvos melodikos operos: Doktor und Apotheker 1786, Betrug durch Aberglauben 1786, Hieronymus Knicker 1787, Liebe im Narrenhause 1787, Rotkäpchen 1788. Jos suteikė D. svarbiausio austrų-vokiečių komiškos operos pradininko vardą.

K. D. v. D. Selbstbiographie 1801 (naujas leid. 1940); *C. Krebs* Dittersdorfiana 1900. *K. O.*

Dituva Rytprūsių Įsruties aps. upė, Auksinės (Priegliaus) deš. intakas, 28,6 km ilgio; teka į vak. ir žiemv. pro Ditlaukio bžk., įteka ties Vytgirių Pilies kalnu.

Ditva, dzūkiškai Dzitva, Lydos aps. upė, Nemuno deš. intakas, 87,0 km ilgio. Intakai: kair. Gorodna, Asava, Žirmūnė, Nekrupė, Krūpa, Lyda; deš. Delktė, Rodūnė. Kritimas 36 m, vid. 41 cm/km. Baseino plotas 1177 km^2, ligi Rodūnės 232, žemiau 406, ligi Krūpos 649, ligi Lydos 985 km^2. Nuo 1924 ties Stare Mlynišče veikė vandens matavimo stotis. Vid. vandens debitas 7,2 m^3/sek., maks. 160, minim. 1,3 m^3/sek.

Ditzen Rudolf žr. Fallada Hans.

Diu Portugalijos kolonija, apimanti D. salą (4,8 km^2) prie v. Indijos kranto; apie 20.000 gyv. (1950). XVI a. portugalų tvirtovė. Ties D. 1509 portugalų Almeida nugalėjo arabų ir egiptiečių laivyną. Nuo 1535 portugalų, seniau garsėjo kaip vergų prekyvietė.

Diurezė (gr.) šlapumo varymas atitinkamais vaistais, kurie bendru vardu vadinami d i u r e t i c a. Žinomiausias iš jų yra diuretinas, teobromino natrio salicilatas.

Diva (lot. — dieviškoji) romėnų teiktas vardas mirusioms imperatorienėms. Vėliau italai šį vardą išpopuliarino įžymioms dainininkėms. Dabar jis taikomas ir filmo išgarsėjusioms artistėms.

Divanas, Divanė (m. 1273) vad. Clekine, greičiausiai K l e k i s (prūsų meška), didžiojo prūsų sukilimo metu (1260–1273) bartų vadas. Prasidėjus didž. prūsų sukilimui, šalia kitų keturių prūsų giminių vadų 1260 rudenį bartai savo vadu išrinko D., Klekio sūnų. Chronikininkas Petras Dusburgietis jį vadina bartų „kapitonu". Iš žymesnių jo žygių pažymėtinas kryžiuočių pilies Visenburgo apsupimas. D. vadovaujant, po trejų metų apsiausties sukilėliams ji atiteko 1263. Vydamasis bado nusilpnintus iš jos pabėgusius riterius, D. buvo sunkiai sužeistas. 1271 veikdamas kartu su pagudėnų vadu Linka, D. labai nuniokojo Kulmo žemę, sumušė vokiečius ties Poganste, sunaikino Pamedės sritį ir vos nepaėmė Christburgo pilies. Ten žuvo 200 kryžiuočių ir 500 krikščionių. 1273 su 8000 vyrų D. apsupo pilį Schonen, bet čia žuvo kryžiuočio strėle peršautas.

Scriptores rerum Prussicarum I 1861 p. 99—128, 430—475, 585; *A. L. Ewald* Die Eroberung Preussens durch die Deutschen IV 1886; *J. Voigt* Geschichte Preussens III 1828; *G. Koehler* Der 2-grosse Aufstand der Preussen gegen den deutschen Orden (1260—1274); Die Entwicklung d. Kriegswesens in der Ritterzeit II 1886. *Z. I.*

Divergencija (lot.) išsiskyrimas, nukrypimas, nuomonių nesutarimas. E v o l i u c i j o s t e o r i j o j e — Darwino principas, pagal kurį iš pradžių mažiau pastebimi skirtumai vėliau vis labiau išryškėja. B o t a n i k o j e — kampas tarp dviejų gretimų lapų.

Diveriks. Valuinės metraščio (XIII a. gale) Ipatjevo nuoraše (iš XIV ar XV a.), rašant apie 1252 įvykius, pasakyta, kad Mindaugo krikštas buvęs apgaulingas, nes jis „slapta aukodavo savo dievams: pirmajam Nonadevi (Nndieevi, Konadieevi) ir Teljaveli, ir Diverikzu (Devikzu)". Kitoje vietoje prie 1258 įvykių pridurta, kad lietuviai įpykę šaukė savo dievus „Andaja ir Diviriksa". W. Mannhardt ir A. Mierzyński aiškino, kad D. gali reikšti „dievas rikis" arba „dievų rikis", — būtent, — „dievų valdovas". A. Brueckner mano, kad D. reiškia „dievo rykštę", kuri toliau jungtina su „vaivorykšte". Šiam aiškinimui, kad D. gali būti „dievo rykštė", galima būtų pritarti; tik vaivorykštė yra perdaug dažnas reiškinys, kad jis galėtų būti paversta „dievu", kuriam būtų skiriamos didesnės aukos. Todėl daug daugiau pagrindo D. sieti su „šluotine žvaigžde", taigi su kometa, kuri kaip tik buvo pasirodžiusi 1260, t. y. netrukus po Mindaugo krikšto, ir sukėlusi daug baimės ano meto visoje krikščioniškoje Europoje. Ir kadangi anuo metu kometos buvo laikomas „Dievo bausmės ženklu", „Dievo rykšte", — atseit, didelių nelaimių pranašu, tai joms permaldauti krikščioniškasis pasaulis ruošdavo viešas maldas ir atgailas. Tokios viešos ir jau krikščioniškos maldos dienos galėjo būti suruoštos ir ano meto Mindaugo valdomoje Lietuvoje. Lygiai taip pat šalia viešų krikščioniškųjų maldų ir permaldavimų Mindaugo valstybėje galėjo būti ir senųjų aukų, skiriamų nuostabiai ir gana retai gamtos apraiškai nulenkti; kaip šalies valdovas jose galėjo dalyvauti ir Mindaugas. O tai ir buvo proga nedraugiškai nusiteikusiam chronikininkui rašyti apie Mindaugo atkritimą nuo krikščionybės.

A. Mierzyński Mithologiae Lithuanicae monumenta I 1892; *A. Brueckner* Dzieje kultury polskiej I 1931; *W. Mannhardt* Letto-Preussische Götterlehre 1936; *Z. Ivinskis* Medžių kultas lietuvių religijoje, Soter 1939. *A. Mž.*

Diversa (lot.) įvairybės.

Diversija nukreipimas į šalį, karinėje kalboje priešo nelauktoje vietoje užpuolimas, kad šio pastangos būtų į šalį nukreiptos.

Diverticulum (lot.) anatomijos terminas — tuštumą turinčių organų sienelės išsipūtimas (pvz. žarnų, stemplės, pūslės). Esti įgimtų (kaip skaidymosi trūkumas) ir įgytų D.

Divertimento (it., pr. divertissement) muzikoje — XVIII a. iš siuitos išaugęs kelių dalių instrumentinis muzikos kūrinys, stygų kvarteto pirmtakas; šokio įvedimas į operą; laisvas žaidimas tarp fūgos pagrindinių dalių; pagaliau, apskritai muzikos potpourri. D. yra būdingas žaismingumas — lengvumas, sujungtas su įvairumu.

Divide et impera (lot.) skaldyk ir valdyk. Prancūzų Liudvikui XI priskiriamas patarimas tikrintis valdžios išlaikymą priešų pjudymu savo tarpe.

Dividendas (lot.) tai, kas paskirstoma tarp kapitalo bendrovių (svarbiausia akcinių b.) dalininkų. Paprastai D. mokamas dalininkams grynais pinigais (vad. kasos D.) iš einamojo ar rezervinio bendrovės pelno, kaip 1) fiksuota pinigų suma už kiekvieną turimą akciją, ar 2) kaip tam tikras procentas nuo turimųjų akcijų nominalinės vertės. D. dydį nustato akcininkų rinkta bendrovės valdyba, o ne jų susirinkimas. Bendrovės vadovybė, net pelno turėdama, gali neskelbti jokio D. ar išdalinti tik tam tikrą turimo pelno dalį. Gaunamas pelnas gali būti paliekamas bendrovės apyvartos kapitalui papildyti, įmonės išplėtimui, ar, pagaliau, pasilaikomas rezerve, norint užsitikrinti nuo nepalankios ūkio konjunktūros smūgių. Kartais pelno dalis sąmoningai paliekama rezerve, norint patikrinti kiek galint pastovų D. mokėjimą. Iš tokio rezervo dalininkams papildomas D., kai b-vė turi mažiau pelno.Šitokią pastovaus D. politiką varo ypač viešojo patarnavimo įmonės (elektros, telefono, gazo).

D. gali būti mokamas ir pačios bendrovės akcijomis. Šiuo atveju bendrovė išleidžia naujų akcijų sąskaiton turimų pelnų rezervų pavidale. Tuo būdu rezervų kapitalas paverčiamas bendrovės akciniu kapitalu. Taip darydama, bendrovės vadovybė pasilaiko visą sukauptą pelną įmonės reikalams ir tik įsipareigoja būsimą pelną skirstyti tarp didesnio skaičiaus akcijų.

J. Pžm.

Dividivi medinis augalas Caesalpina coriaria (Leguminosae šeimos) vidur. ir p. Amerikoje; taip pat ir jo vaisius. D. vaisiai, turį 35–40% rauginių medžiagų, vartojami kailių išdarbai.

Divinacija (lot.) ateities ar šiaip paslėptų dalykų spėjimas. Įvairiose kultūrose D. buvo plačiai praktikuota žynių, burtininkų ar dvasininkų.

A. Costiglioni Adventures of the Mind 1946.

Divina Commedia 100 giesmių religiškai alegorinė Dantės (žr.) poema.

Divini Redemptoris Pijaus XI enciklika prieš „bedieviškąjį komunizmą", išl. 1937 III 19.

Divizija (iš lot. divisio ,dalijimas') įvairių ginklų rūšių mišrus kariuomenės vienetas, didesnis už pulką. D. gali būti pėstininkų, kavalerijos, artilerijos, aviacijos, šarvuočių ir net technikos dalių. Po I pas. karo buvo pradėtos organizuoti šarvuotos ir motorizuotos D., II pas. kare suvaidinusios didelį vaidmenį. Jos karą padarė judresnį, įgalindamos gilesnius ir staigesnius prasiveržimus į užnugarį. Karių skaičius D. labai nevienodas: taikos metu — 5000–8000, karo metu 10.000–18.000.

Divorsas (lot.) žr. Skyrybos.

Divus (lot. ,dieviškas') romėnų religijos titulas, suteikiamas imperatoriams, kurie po savo mirties buvo paskelbiami valstybinėmis dievybėmis. Pirmasis D. titulą gavo Cezaris.

L. R. Taylor The Divinity of the Roman Emperors 1931.

Dix Otto (g. 1891) vokiečių tapytojas. Pradėjęs realistiniais žanrinės tapybos darbais su labai ryškia socialinio kriticizmo tendencija, D. dalyvavo Neue Sachlichkeit sąjūdyje, tapdamas vienu iš žymiausiųjų ano atstovų. Paskutiniuose D. darbuose dominuoja religinė tematika, gamtos motyvai ir portretai su gana žymiomis senųjų vokiečių meistrų reminiscencijomis.

Dixie D. D. Emmett 1859 sukurta daina, tapusi patriotine konfederatų daina per civilinį karą. Dabar Dixie vardu vadinamos valstijos stovinčios žemiau Mason-Dixon linijos (žr.). Iš pradžių „Dixie's Land" vardas XVIII a. negrų dainose buvo taikomas Johann Dixie farmai Manhatteno saloje. J. Dixie buvęs geraširdis ponas, ir jo plantacija buvusi beveik žemės rojumi, kurio ilgėjęsi tie vergai, kurie buvę kitur išsiųsti.

Dixmuiden, flamų Diksmuide, Belgijos vietovė prie Yser upės, apie 4300 gyv. (1953). I pas. kare belgai ir prancūzai ją kietai gynė, patvindindami Yser upę, tada užliejusią vokiečių apkasus.

Dixon Roland Burrage (1875–1934) amerikiečių antropologas, mokslus baigęs Harvarde ir nuo 1901 ten dėstęs antropologiją (nuo 1916 prof.). Svarbiausi jo veikalai: Oceanic Mythology 1916, The Racial History of Man 1923, The Building of Cultures 1928. Be to, eilė monografijų apie Š. Amerikos indėnus.

Dizartrija kalbos sutrikimas, pasireiškiąs žodžių, skiemenų arba garsų tarimo sunkumu. Ligonis mikčioja, neištaria visų garsų, suklumpa tardamas žodžius ir pan.

Dyzelis (pavadintas nuo išradėjo vok. inž. R. D i e s e l) vidaus degimo variklis, vartojąs skystą kurą; kuras įšvirkščiamas į variklio cilinderį suspaudimo gale ir užsidega nuo augštos suspausto oro t°; degimas vyksta nuo nuolatinio slėgimo.

Dizenterija (gr. dys—sunkus, enteron—žarnos) ištisa eilė susirgimų, kurių pagrindiniai ženklai yra karščiavimas, žarnų, ypač storųjų, uždegimas, vidurių skausmai, sunkiai sustabdomas viduriavimas ir kruvinai gleivėtos išmatos. Tos rūšies susirgimai buvo žinomi ir senovės gydytojams. Herodotas tvirtina, kad 380 pr. Kr. Persų kariuomenė, atžygiavusi užkariauti Graikiją, labiausiai dėl D. buvo nugalėta. Panašūs atsitikimai vyko Krymo kare, Amerikos pilietiniame kare, P. Afrikos kare, Galipoli žygy (1915). Dizenterinių susirgimų pasitaiko visur ten, kur yra didelis žmonių susibūrimas ir kur nėra tinkamų sanitarinių priemonių.

Dizenteriniai susirgimai yra arba b a c i l i n i a i, arba a m e b i n i a i. Pirmuosius sukelia keliolikos rūšių bacilai, kurių pirmuosius 1898 aptiko japonas Shiga, 1900 vokietis Kruse. D. bacilai paprastai patenka į skrandžio ir žarnų traktą su apkrėstu maistu ar vandenimi, o pasilieka lokalizuotis žarnų sienelėse. Pagrindinis ligos procesas yra įdegimas, atsirandąs storųjų žarnų gleivinėse. Įdegimą seka nekrozė, sunkesniais atvejais gaminanti žaizdas, pasiekiančias muscularis mucosa. Beveik visuomet būna didesnis ar mažesnis kraujavimas. Ligos reiškiniams mažėjant, sužalotas vietas padengia granuliaciniai audiniai. Sunkiais atvejais žaizdų vietoje susiformuoja randiniai audiniai. Visa tai sukelia bacilų gaminamas endotoksinas.

Klasiškas bacilinės D. tipas susideda iš sunkiai apvaldomo viduriavimo, skausmo viduriuose ir karščio. Inkubacinis laikotarpis kartais trunka tik 24 val. Greitai pasirodo daug gleivių, o sunkesniuose susirgimuose — kraujo. Liežuvis yra labai apdėtas, viduriai išpūsti arba įkritę. Aštri ligos fazė užtrunka 1–2 savaites. Kartais pastebimi ligos atkritimai. Kaikurie pagiję ligoniai ilgesniam laikui palieka „bacilų nešėjai". Persirgę D. tik labai retai įgyja imunitetą. Mirtingumas nuo D. svyruoja tarp 1% – 15%. D. neretai yra lydima įvairių komplikacijų — daugybinio sąnarių įdegimo, konjunktyvito uretrito.

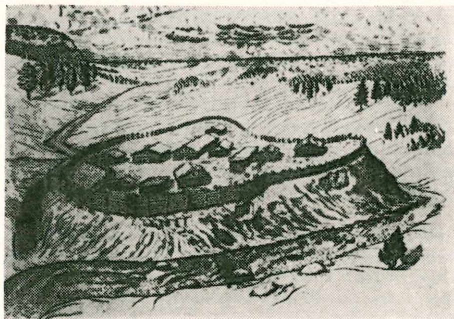
Iki šiol nėra surasta specifinė D. terapija. Sėkmingai vartojami sulfonamidai sulfatiazolis, sulfagvanidinas. Kaikuriais atvejais gelbsti polivalentinis antidizenterinis serumas. Neretai vartojami specifiniai bakteriofagai. Naudingi įvairūs antibijotikai. Labai gelbsti streptomicinas. Pastaruoju metu D. gydyti pradėta vartoti chloromicitinas, bacitrocinas, aureomicinas, teramicinas, polimiksinas. Pastarasis yra labai efektyvus, gydant chroniškus bacilų nešiotojus. D. epidemijai užkirsti kelią tinka šios priemonės: 1) infekcijų šaltinių panaikinimas, 2) susirgusių izoliavimas, 3) individualaus atsparumo ugdymas, 4) chemoprofilaktika.

A m e b i n ė D. Ją sukelia protozojų giminės ameba Entamoeba histolytica. Pirmasis į ją dėmesį atkreipė Loesh Egipte 1875, bet galutinai ją ištyrė zoologas Schaudinn (suvokietėjęs lietuvis, gimęs netoli Įsruties). Amebinės D. klinikinis vaizdas panašus į kitų D. Liga selektyviai lokalizuojasi storose žarnose, apendikse, išeinamoje žarnoje. Plonosios žarnos retai paliečiamos. Žarnų gleivinių plėvelių sužalojimai žymiai sunkesni ir gilesni. Neretai įvyksta žarnų sienelių prakiurimai, kuriuos lydi mirtingi kraujavimai. Entamoeba hystolica gali iš žarnų patekti į kepenis ir net smegenis, plaučius, kur kelia pūlingų abscesų. Kaikuriais atsitikimais kepenų abscesai susidaro, praėjus daugeliui mėnesių nuo ligos užsibaigimo. Mirtingumas nuo amebinės D. siekia 20 – 40%. Bet paskutinio laiko medicinos pažanga jį sumažino iki 15%. Gydymui vartojami: jatrenas, emetinas, įvairūs sulfonamidai, diodokvinas.

Lietuvoje pasitaiko tik bacilinė D. 1920 buvo apie 4000 ja susirgimų, bet vėliau pasitaikydavo tik po kelis susirgimus per metus.

J. Watt and *T. M. De Capito* Studies of Acute Diarrheal Diseases 1945; *H. Dennig* Lehrbuch der Inneren Medizin 1950; *F. S. Chever* Bacterial and Myocatic Infection of Man 1952. *D. Js.*

Djakovo piliakalniai priešistorinių laikų sodybos augštutinės Volgos, Okos ir augštutinio Dniepro srityje. Kaip ir Lietuvos piliakalniai, Djakovo tipo sodybos dažnai aptinkamos upių krantuose, ypač ties kelių upių santaka. Iš sausumos pusės jos sutvirtintos pylimu ir keliais grioviais. Vardas kilęs iš rusų „Djakovo gorodišče" netoli Maskvos, tyrinėto tarp 1860 ir 1926. Tokio tipo piliakalnių lig šiol tyrinėta apie 100.

Djakovo tipo piliakalnio rekonstrukcija: Sonochta piliakalnis augšt. Volgos srityje

Iškasenos rodo, kad juose gyventa laikotarpyje tarp maždaug 1000 pr. Kr. ir VI–VII a. po Kr. Akmens, kaulo, žalvario, geležies ir keramikos dirbiniai liudija tolydų kultūros tęstinumą toje srityje per pusantro tūkstančio metų. Dėl to D. P. siejami su rytinių baltų (tiesioginių lietuvių protėvių) paplitimu Gudijos ir centrinės Rusijos srity. Medžiaginė kultūra rodo tą patį ritmą, kaip ir priešist. kultūra Lietuvoje. Šalia kaulinių ylų, adatų, žuvininkystės įrankių, peilių rankenų ir kt. rasta metalo dirbinių, liudijančių santykius su skitais, keltais ir Romos provincijomis. Ypatingas kultūros pakilimas matomas II–IV a. po Kr., kaip ir visame Rytų Pabaltijy. Baltiškosios kilmės upėvardžiai Gudijoje ir centrinėje Rusijoje sutampa su D. P. paplitimu.

O N. Bader Drevnie gorodišča na verchnei Volge, Materialy i Issledovaniia po Archeologii SSSR, 13 (1950); *N. Boulichov* Kourgans et gorodietz 1900; *V. A. Gorodcov* Staršee Kaširskoe gorodišče, Izvestija GAIMK 85 (1934); *A. A. Spicyn* Gorodišča Diakova tipa, Zapiski otd. russkoi i slavianskoi archeologii RAO, V, 1 (1903). *M. Gbt.*

Dlugosz Jan, sulotynintai L o n g i n u s (1415–1480 V 19) lenkų istorikas kronistas. Jo tėvas Grunvaldo kautynėse paėmė nelaisvėn Brandenburgo komtūrą Markvardą Salzbachą ir už tai gavo pilį Brzeźnicoj, kur ir gimė J. D. 1428–31 jis studijavo Krokuvos univ. 1431–55 išbuvo Krokuvos vysk. Zbignievo Olesnickio tarnyboje, iš pradžių kanceliarijos raštininku, vėliau vysk. sekretoriumi. Tuo metu 1436 jis buvo paskirtas Krokuvos kanauninku, o 1440 gavo kun. šventimus. Iš Olesnickio D. prisigėrė teokratinių viduramžių idėjų ir neapykantos Lietuvai. Kelis kartus siunčiamas diplomatinėms misijoms į V. Europą, D. ten susipažino ir su humanistais. Bet iš jų ir iš studijuotųjų senosios Romos istorikų jis savinosi tik stilių, o savo viduramžinių pažiūrų nekeitė ir liko pusiaukelėje į humanizmą. Po Olesnickio mirties 1455 D. pakeitė ankstesnį karaliui nepalankų nusistatymą ir buvo karaliaus naudojamas diplomatinėms misijoms pas čekų J. Podiebradą. Bet už rėmimą į Krokuvos katedrą ne valdžios, o Romos kurijos numatyto kandidato D. užsitraukė baniciją. 1463 amnestuotas, vėl grįžo į Krokuvą ir vėl susiartino su karaliaus rūmais. 1467 buvo pakviestas karaliaus Kazimiero sūnų mokytoju ir auklėtoju, taip pat vėl iš naujo buvo jam pavedamos įvairios diplomatinės misijos. 1478 nominuotas Lvovo arkivyskupu, mirė nebesulaukęs popiežiaus patvirtinimo.

J. Dlugosz

Imtis plunksnos D. paragino Olesnickis. 1440 pavestas surašyti vyskupo turtų inventorių, susipažino su katedros archyvu ir lenkų chronikomis. Pirmas istorinis jo darbas buvo Banderia Pruthenorum 1448, aprašymas Krokuvos katedroj sudėtų kryžiuočių vėliavų, paimtų per Grunvaldo mūšį. Vėliau sudarė Lenkijos diecezijų vyskupų katalogus, parašė šv. Stanislovo ir šv. Kingos gyvenimus. Betgi žymiausias darbas buvo Historia Polonica. Visus raštus Opera omnia, Al. Przezdzieckio lėšomis, išl. Žegota Pauli 1865–87 (14 tomų).

Savo Historia Polonica D. paėmė pavyzdžiu Livijaus dekadas ir ėmėsi darbo tik Z. Olesnickiui mirus (1455). Veikalas buvo dalintas į dvyliką knygų ir dvi naujesniems laikams. Kiekviena knyga turėjo atvaizduoti pabaigtą laikotarpį, chronologiškai atpasakojamą. Rašydamas kroniką D. ėmė medžiagą iš visos jam prieinamos viduramžių lenkų istoriografijos, kronikų, įvairių rankraštinių, mėgėjų nurašomų kodeksų, Krokuvos katedros, kitų bažnytinių, privačių archyvų. Rinko lietuvių, rusų ir kryžiuočių chronikas. Jo chronikos tikslas pragmatinis: „man rūpėjo vien tik pats žygių garbingumas, kad jie neliktų užmiršimo apgaubti" (X t. II p.). Stengėsi, dažnai nevykusiai, metraščių faktams duoti sąryšį, surasti priežastis. Jo darbui trūksta istorinės perspektyvos. Savo amžiaus santykius dažnai perkėlė į ankstyvesnius laikus. D. istoriografija yra paremta jo pasaulėžiūra: visi kasdienio gyvenimo įvykiai priklauso Dievo ir šventųjų, ypač šv. Stanislovo. Apvaizda visur pasireiškia, ji čia pat baudžia įvairiomis nelaimėmis. Patys faktai ir įvykiai daugiausia teisingai išdėstyti, bet daugelyje vietų tendencingai aiškinama.

Apie L i e t u v ą ligi XIV a. pusės visos žinios imtos iš kitų, daugiausia žinomų chronikų. D. į savo chroniką jau įdėjo žinią, kad lietuviai, Cezario ir Pompėjo laikais, atvykę iš Italijos Lietuvon. Pirmą žinią apie lietuvius D. paduoda prie 1205 įvykių. Paskui jis uoliai sužymi, kada ir kokius žygius lietuviai darė Lenkijon. Lietuvių ir lenkų santykiuose su ordinu gana nepalankiai nusistatęs prieš kryžiuočius. Mindaugas savo valdžioje buvo sujungęs ir jotvingus, bet jis buvęs nužudytas už lenkų žemių puldinėjimą. Lietuvių kunigaikščių vardus, jų XIII–XIV a. chronologiją D. gerokai supainioja. Gedimino mirtis priskirta 1307, po jo valdęs Algirdas. 1311 kalba D. apie Vytenį. 1351 jau figūruoja Jogaila, 1354 Skirgaila. XIV a. vyrauja vokiečių ir lietuvių karai, bet vietovardžiai iškraipyti (Raseiniai virs-

ta Russigen, Ariogala — Erlogen ir kt.) Savo aprašymuose Lietuvą niekina, kad ji neturtingas pelkių, ežerų, miškų ir didelių šalčių kraštas. Kad ir su įvairiais trūkumais ir tendencijomis, istorinė D. chronikos vertė yra didelė, nes tai yra vienintelis šaltinis, kuris XIV a. pabaigai ir XV a. aštuoniems dešimtmečiams tiek daug duoda žinių. Tik vienintelis D. pvz. plačiai aprašo 1387 Lietuvos ir 1413–1417 Žemaičių krikštą; smulkmeniškai jis aprašo Vytauto, Kęstučio ir Jogailos kovas. Vytauto laikams ypač atsispindi D. tendencija ir subjektyvumas. Pasisavinęs Olesnickio koncepciją apie Vytauto politiką, į kiekvieną lietuvių žygį žiūri negatyviai, mato užsispyrimą; jei kur susiduria Lietuvos ir Lenkijos interesai, D. visada gina lenkus. Vytautas nuo Marienburgo atsitraukęs po Grunvaldo mūšio, bijodamas, kad nebūtų iš Lietuvos išvarytas, lenkams visus Prūsus užėmus. Dar labiau savo aistringumą D. parodo Vytauto vainikavimo ir jo paskutiniųjų metų aprašymu. Čia jis nepaiso ir faktų: pvz. 1428 Vytautas daręs žygį Naugardan ne dėl šio taikos sutarties sulaužymo, bet tik tuščios garbės trokšdamas. Neteisingai klastodamas faktus, D. Vytautą kaltino Jogailos vaikų legalumo ir jo žmonos ištikimumo byloje. D. yra davęs plačias Vytauto, Jogailos ir kitų Gediminaičių charakteristikas. Iškelia Vytauto gabumus, pažymi jo nepaprastas ypatybes. Apie Jogailą ir jo vaikus jis sprendė vėl pagal Olesnickį. Visi jie, išskyrus Vladislovą (Jogailos sūnų, m. 1444), yra peikiami už pasyvią politiką turkų atžvilgiu ir neigiamai vaizduojami. Gana šališkai D. aprašo ir įvykius po Vytauto mirties. Neteisingai pavaizduotas Švitrigaila. Dar šališkiau jis aprašo lietuvių stipraus separatizmo laiką Kazimiero valdymo pradžioje. Į chronikos galą, nutolęs vėl nuo Kazimiero rūmų politikos, chronikoje D. daro karaliui daug priekaištų. Valstybės padėtį, kurią prieš dešimtį metų buvo šviesiai vaizdavęs, piešia juodžiausiomis spalvomis. D. sudarytos koncepcijos, nuomonės, klaidingos interpretacijos ypač Lietuvos atžvilgiu buvo kartojamos vėlesnių chronikininkų, perėjo iš dalies ir literatūron. Dalis tokių klaidingų ar iškraipytais faktais paremtų teigimų išsilaikė ligi šių laikų.

Historia Polonica yra išlikusi rankraščiu kodeksuose ir daugybėje ištraukų-nuotrupų. 1614 buvo S. Herburto išl. pirmos keturios chronikos knygos (ligi 1120): Historia Polonica Joannis Dlugossi seu Longini, ²1615 6 chronikos knygos ir priedu Vita Dlugossi. Visas chronikos leidimas pasirodė 1711 Leipcige, kitas Mitzelerio de Kolof 1769. Naujausias visos chronikos leidimas su atskirais rankr. kodeksų variantais yra A. Przezdzieckio išleistame D. raštų Opera Omnia rinkinyje (X–XIV t. lot. tekstas; V–IX lenkiškas vertimas).

Biografijos: *M. Bobrzyński i S. Smolka* J. D. 1893; *Zeissberg* Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters 1873; *S. Smolka* Szkice historyczne, ser. I 1882; *W. Kucharski* J. D. 1928; *S. Ptaszycki* D. polskij istorik 15-go stoletija 1892; Polski Słownik biograficzny V 1937. Kritiškas jo kronikos įvertinimas: *A. Semkowicz* Krytyczny rozb. dziej. Polskich J. D. 1882; ('') Rozbiór IX księgi D. — Rozpr. Akad. Umiej. II 1874; *A. Sarnes* Witold u. Polen in den Jahren 1427–1430—Altpr. Monatsschr. XXX 1893; *A. Prochaska* D. o Witoldzie — Przewodnik naukowy i literacki 1880; ('') D. a Cronica conflictus — Kw. Hist. 1910; *E. Perfeckij* Historia Polonica D. a ruské letopisectvi 1931; *J. Caro* J. Longinus 1863; *J. Girgensohn* Kritische Untersuchung über das VII. Buch der Historia Polonica des D. 1872; *R. Herda* Quaestiones de fontibus, quibus D. usus sit 1865. D. chronikos rankraščiai: *J. Muszkowski* Wiadomość o rękopisach D. — Rocz. tow. nauk. XX 1850; *A. Bielecki* Rekopisma D. w petersb. bibliot. 1860.

Z. I.

Dluskis 1) Boleslovas (1829 Ukmergės aps. Taujėnų vl. Zamuškos dv. — 1905 IV 11 Krokuvoje) Jablonovskio slapyvardžiu vienas 1863–64 sukilimo vadų Lietuvoje. 1843 už dalyvavimą Vilniaus gimnazistų slaptoje kuopelėje buvo (14 m.) kareiviu atiduotas į Orenburgą. Iš kariuomenės atleistas, studijavo Petrapilio meno akademijoje ir 1857–62 išėjo Maskvos univ. medicinos fak. 1855 Krymo karo metu suformavo 1000 vyrų grupę, su kuria norėjo pradėti sukilimą, bet buvo nuo to žygio emigrantų sulaikytas. Nuo 1862 būdamas gydytoju Pasvalyje, kartu stojo į sukilimą ruošiantį „judėjimo komitetą". Sukilimui prasidėjus, organizavo sukilėlių būrius, pats jiems vadovavo, pasižymėdamas 1863 III 27 prie Miegėnų Survilіškio vl., IV 1 prie Lenčių ir Ažytėnų Krakių vl., IV 27 ties Šakviečiais Batakių vl., V 11 prie Stemplių Švėkšnos vl., VI 21 prie Draginių Papilės vl., kur rusai buvo sugrūsti į pelkę (tai vad. Papilės kautynės). VI 30 prie Pažvierio k. Šilalės vl. D. buvo sumuštas ir išvyko į užsienį, norėdamas ten suformuoti legioną ir su juo grįžti į Lietuvą. Bet nebegrįžo; gyveno Paryžiuje, Londone, nuo 1873 Krokuvoje, čia piešdamas Lietuvos bažnyčioms šventųjų paveikslus.

B. Dluskis

S. Zieliński Bitwy i potyczki 1913; Polski Słownik Biograficzny V 1939.

2) Mykolas (m. apie 1800 Sibire Nerčinske) Baro konfederacijos dalyvis, buvo ištremtas į Sibirą, paskiau gyveno Lucke. 1796 stojęs į kun. Ciecierskio organizaciją, dirbo Valuinės sukilimo ruošimo organizacijoje. 1797 buvo suimtas ir 1798 nuteistas

ištremti į Sibirą sunkiesiems darbams, ir ten greitai mirė.

3) Mykolas (1760 Poliašėje—1821 IV 10 Vilniuje) Vilniaus prelatas. 1777–84 mokėsi Varšuvos ir Vilniaus dvas. seminarijoje. 1784 įšv. kunigu. Vilniaus vyskupo Masalskio sekretorius, 1789 koadjutorius ir kanauninkas, 1795–1808 vysk. Kosakovskio auditorius. 1801 Vilniaus univ. gavo teologijos doktoratą. 1812 už pagelbą prancūzų belaisviams Prancūzijon bėgti buvo ištremtas į Tobolską, iš kur grįžo 1813 ir pakeltas Vilniaus prelatu arkidiakonu. Nuo 1785 stojo į Vilniaus masonų ložę „Uolusis Lietuvis" (Gorliwy Litwin), ir nuo to laiko ligi mirties buvo vienas aktyviausiųjų Lietuvos masonų veikėjų, beveik visų ložų išrinktas garbės nariu. 1817 anonimiškai išleido brošiūrą List rabina Lizbońskiego do rabina Brzeskiego, kurioje gynė masonų organizaciją nuo jai daromų priekaištų. Be to, išsp. Kazanie w dzień imienin Napoleona 1812, bendradarbiavo Tygodnik Wileński, Nowy Pamiętnik Warszawski ir kt.

S. Małachowski-Łempicki Wolnomularstwo na ziemiach dawnego W. K. Litewskiego 1930; Polski Słownik Biograficzny V 1939.

D. M. Anglijoje ir JAV medicinos daktaro santrumpa.

Dmitrauka Varėnos vl. k. palei buvusią demarkacijos liniją. Čia 1930 V 18 lenkų kareiviai puolė besilinksminantį jaunimą ir vieną jaunuolį nužudė. Po to Lietuvos vyriausybė Tautų Sąjungai įteikė protestą.

Dmitriev Ivan (1760–1837) rusų rašytojas. Tarnavo caro rūmuose, 1793–1799 senato vyr. prokuroras, 1810–14 teisingumo ministeris. Rašė lyrinius eilėraščius, odes, pasakėčias, kurių išspausdino 4 knygas ir kuriomis išgarsėjo. D. vienas pirmųjų pradėjo rusų literatūroje vartoti liaudies kūrybos elementus.

Dmochowski 1) Franciszek Ksawery (1762–1808) lenkų publicistas, vertėjas. Išgarsėjo 1781 Homero Iliados vertimu. 1788 išsp. iš Boileau perdirbtą Sztuka rymotwórcza, lenkų poetams tapusia eilėdaros vadovėliu. Kurį laiką emigracijoje, o grįžęs 1801–06 leido Nowy Pamiętnik Warszawski.

2) Franciszek Salezy (1801–1871) lenkų rašytojas, publicistas. Nuo 1820 beveik ligi mirties leido ir redagavo 11 įvairių žurnalų, spausdino vadovėlius, rašė vaikams. Didesnio garso įgijo dėl polemikos su Ad. Mickevičiumi, kuris įsižeidęs dėl Krymo sonetų kritikos, atsakė jam raštu O krytykach i recenzentach warszawskich.

Dmochovskis 1) Henrikas (1810 X 10 Vilniuje—1863 V 11 Dysnos aps.) skulptorius. Vilniaus univ. gavo teisių daktaro laipsnį. Dalyvavo 1831 sukilime Lietuvoje. Po to emigravo į Paryžių ir ten studijavo skulptūrą. 1851 persikėlė į Londoną, 1852 JAV Philadelphiją, kur buvo žinomas vardu Henri D. Saunders. Washingtone pastatytas jo darbo paminklas Pulaskiui. 1861 grįžo į Vilnių. 1863 organizavo Dysnos aps. sukilimą ir žuvo kautynėse ties Parečiais. Vilniaus katedros bažnyčios Voinų koplyčios altoriuje yra jo darbo šv. Vladislovo statula, Barboros Radvilaitės paminklas.

2) Kazimieras (1772 VI 24—1851 I 23) Mogilevo arkivyskupas. Baigė Krėslavos dvas. seminariją, 1803 įšv. kun. 1821–23 dvasinės kolegijos Petrapily narys. 1823 Vilniaus dekanas, paskiau prelatas. 1841 Kuršo sufraganas, 1842 dvasinės kolegijos Petrapilyje pirm., 1848 Mogilevo arkivyskupas.

3) Vincas (1807 Gaujoje Ašmenos aps. — 1862 II 22 Nagorodove) tapytojas. Baigė Vilniaus universitete literatūrą. Tapybos mokslus ėjo Vilniaus universiteto meno mokykloje pas profesorių Rustemą. Dalyvavo 1831 sukilime, po kurio buvo pabėgęs į užsienį. 1833 grįžo į mokyklą. Jo kūrinių žinomi: Nagorodovo dvaro ir kiemo reginys, Mickevičiaus namas Naugardėlyje, D. žmonos portretas, Saulei nusileidžiant. Iš jo piešinių buvo darytos litografijos: Krėvos pilies griuvėsiai, Vilniaus reginys ir kaikurie kiti Vilčinskio albume. Iliustravo A. Mickevičiaus Poną Tadą.

D-moll akordas — d-f-a, gama: d, e, f, g. a, b(h), cis; su vienu bemoliu prie rakto (b).

Dmowski Roman (1864–1939) lenkų politikas. 1890 Varšuvos univ. baigė gamtos mokslus. 1893 drauge su Poplavskiu ir Balickiu įst. lenkų tautinę demokratinę partiją (N. D., ir todėl endekais vadinamą), nuo 1895 jos organo Przegląd Wszechpolski red., nuo 1906 dumos narys. Buvo už „realistinį" lojalumą Rusijai, pirmuoju priešu laikė vokiečius, svajojo apie „Didžiąją Lenkiją". Panslavistas, raginęs pasiremti Rusija, o iš šios laukęs lenkams autonomijos. Rusams nenusileidžiant, lojalistinė D. politika lenkuose susilaukė pasipriešinimo, ir 1909 D. buvo priverstas iš dumos pasitraukti. Kovojo prieš austrofilišką Galicijos konservatorių partiją ir prieš Pilsudskio siūlomą ginkluotą kovą su Rusija. Kilus I pas. karui, aiškiai stojo santarvininkų pusėn. Caro leidžiamas, 1915 išvyko užsienin lenkų naudai veikti palankia Rusijai kryptimi. 1917 išrinktas tautinio lenkų komiteto Paryžiuje pirm., 1919 paskirtas Len-

R. Dmowski

kijos delegatu Versalio taikos konferencijoje. Turėjo įtakos Lenkijos sienų nustatymui. Veikė prieš Lietuvą, reikalaudamas ją į Lenkiją įjungti. Vidaus politikoje Pilsudskio priešas, ligi 1922 seimo narys, 1923 X–XI užsienių reikalų min., 1924 iš politikos pasitraukė. Bandė į ją vėl grįžti 1926 po Pilsudskio perversmo, organizuodamas fašistinę Obóz Wielkiej Polski, bet nebeįstengė sudaryti rimtesnės opozicijos Pilsudskiui. Išsp. Myśli nowoczesnego polaka 1903, Niemcy, Rosya ir kwestya polska 1908 (ir prancūziškai 1909), Świat powojenny i Polska 1931.

Dniepras (gr. Dánapris, lot. Danaper, Danapris) Gudijos ir Ukrainos upė, didumo trečioji Europoje.

H i d r o g r a f i j a. D. teka iš Smolensko apyg. Bielsko aps. į p., nuo Dorogobužo pro Smolenską į v., nuo Oršos pro Mogilevą, Bychovą, Rečytę į p., nuo Kievo pro Kanevą, Čerkasus, Kremenčugą į pietr., tarp Dniepropetrovsko ir Zaporožės į p., ir žemupyje į pietv. pro Nikipilį, Berislavą ir Chersoną, kur keliomis šakomis, vad. ukr. girlo, įteka į Juodosios jūros įlanką, vad. Dniepro-Bugo limaną, į kurį įteka ir Pietinis Bugas. D. slėnys yra ligi 10 km plo-

Dniepro baseinas

čio, vaga ligi 1500 m pločio; vagoje daug seklumų, žemiau Kievo per 300 salų, 2–15 km ilgio, ligi 6 km pločio. Tarp Dniepropetrovsko ir Zaporožės, 100 km ruože, buvo apie 60 rėvų, akmeninių užtvarų, ir 9 slenksčiai, vad. ukr. porohi. Vandens kritimas čia buvo 32,6 m, ir todėl labai smarki srovė trukdė laivybą. 1932 pastatyta užtvanka ties Zaporože paskandino visus slenksčius ir rėvas. Žemupio slėnyje yra plačios balos, vad. ukr. plavni. D. ilgis 2285 km. Jis turi per 6000 intakų. Žymiausi intakai: kair. — Sožė, Desna, Trubetis, Sula, Peslė, Vorskla, Orelis, Samara, Konka, deš.— Bereza, Pripetis, Teterė, Irpenis, Rosis, Ingulis. Išskyrus slenksčių ruožą, D. turi labai vienodą nedidelį nuolydį: tarp Dorogobužo ir Dniepropetrovsko D. krinta 131 m 1569 km tarpe, vid. 8,36 cm/km, žemiau slenksčių, 343 km ruože, krinta 16,6 m, vid. 4,80 cm/km. D. baseino plotas yra 503.360 km². D. baseino plotas auga šiaip: ligi Smolensko 14.080, ligi Oršos 18.010, ligi Berezos 30.680, ligi Pripeties 103.150, ligi Desnos 238.400, ligi Kievo 327.150, ligi slenksčių 459.107 km². Pripeties baseinas didesnis, kaip D. ligi jų santako.

H i d r o l o g i j a. D. debitai matuojami nuo 1882. Nuotakį skaičiavo Maksimovič 1901, Oppokov 1913, Mareckaja 1925. Ohijevskij 1932, Zajkov 1946. Pagal naujus duomenis vid. debitas auga šiaip: ties Dorogobužu 44, ties Smolensku 97, ties Orša 126, ties Mogilevu 140, ligi Berezos 202, ties Rečyte 332, ties Lojevu 555, ligi Pripeties 570, su Pripetimi 1000, ligi Desnos 1038, ties Kievu 1378, ties Kremenčugu 1485, ligi slenksčių 1620, ligi žiočių 1670 m³/sek. Maks. debitas ties Orša 2000, ties Rečyte 5400, ties Kievu 23.500, ties slenksčiais 23.400 m³/sek. Augščiausi potvyniai buvo 1917 ir 1931, sausiausi buvo 1921. Vid. atskirų mėnesių debitai ties Kievu: I — 678, II — 723, III — 1228, IV — 3910, V — 4043, VI — 1522, VII — 865, VIII — 717, IX — 626, X — 635, XI — 766, XII — 689 m³/sek. D. baseine augščiau Kievo iškrinta drėgmenų, vid., 558 mm per metus, iš to nuteka 133,5 mm: nuotakio koeficientas 0,239 D. užšąla, vid., ties Smolensku XII 12, ties Mogilevu XII 4, ties Kievu XII 17, prie žiočių I 3, laužo ledus, vid., ties Smolensku IV 1, ties Mogilevu III 30, ties Kievu III 24, žemupyje III 3. Vandens horizontai svyruoja ties Kievu 8,90 m ribose.

H i d r o t e c h n i k a. D. baseine yra 5200 km plaukiojamų ir 12.500 km plukdomų vandens kelių. Pats D. tinka laivybai nuo Dorogobužo, 1990 km, tik vietomis trukdo rėvos; seniau nenugalima kliūtimi buvo slenksčiai. D. buvo svarbiausias susisiekimo ir prekybos kelias tarp Skandinavijos ir Bizantijos. Sunkiausioje to kelio vietoje apie 1500 susidarė Ukrainos kazokų Zaporožės Sič. Kazokai padėdavo vilkti laivus ir kelti prekes aplink slenksčius ir iš to pelnė, ar kartais stačiai plėšė keliautojus. Slenksčiai pradėta valyti 1750, 1785 išsprogdintas 400 m kanalas pavojingiausiai Nejasyties rėvai aplenkti, 1805 įrengtas šliūzas, vėliau kanalai iškasti aplink visas rėvas, tačiau laivų plaukiojimas visada buvo sunkus. Paruošta eilė projektų šliūzuoti visus slenksčius, nuo 1903 kartu vartojant vandens jėgą. 1921 Aleksandrov sumanė viena užtvanka užtvenkti visus slenksčius: parinkta vieta žemiau visų slenksčių vad. Vilko gerklėje. 1927–32 čia pastatyta betoninė užtvanka, nuo pamatų 62 m augščio, 1400 m ilgio, su vandens pralaida 611 m pločio. Vanduo pakeltas 37,5 m, paskandinęs 16.500 ha plotą. Laivams praleisti įtaisytas 3 kamerų šliūzas, pastatyta jėgainė 560.000 kW galingumo. Statyba buvo vad. Dnieprostroj, stotis vad. Dnieproges. Jai vadovavo inž. Vinter ir Vedenejev, patarėju buvo garsus JAV inž. Cooper. Nuo 1952 statoma kita užtvanka žemupyje ties Kachovka su jėgaine 200.000 kW galingumo: ji numato palengvinti laivybą jūros laivams ir iriguoti stepes tarp D. ir Krymo. D. užtvanka ties Zaporože buvo susprogdinta rusų 1941 ir vokiečių 1944, naujai atstatyta 1948. D. sujungtas netobulais dirbtiniais kanalais su gretimomis upėmis: su Vysla Karališkuoju kanalu 1775–84, su Nemunu Oginskio kanalu 1768–1804, su Dauguva Berezos kanalu 1798–1805; didelės reikšmės tie vandens keliai neturėjo. Numatomas vandens kelias į Oką ir Doną.

N. Mossakovskij D. 1884; *N. I. Maksimovič* D. i ego bassejn 1901; *A. S. Ilovaiskij* Dnieprovskije porogi 1911; *E. V. Oppokov* Režim rečnogo stoka v bassejne verchniago D. 1904, 1913; *P. L. Maštakov* Spisok rek Dnieprovskago bassejna 1913; *J. Golubin* Reka D. u g. Kijeva 1917; *T. Mareckaja* Gidrometričeskije dannyje porožistoj časti reki D. 1925; *A. V. Ohievskij* Režim stoka verchnego i srednego D. 1932; *V. I. Albickij* Dnieprovskije porogi i ustrojstvo sudochodstva na nich 1908; *Gosudarstvennoje Dnieprovskoje Stroitelstvo* Techničeskij otčet 1932; *J. Pranckūnas* Dniepro statyba 1932; *F. Hartung* Der Wiederaufbau des 1941 zerstörten Stauwerkes Dnjeprostroj—Schweizerische Bauzeitung 1954 N 17. *S. K.*

I s t o r i j a. D. jau helenizmo metu buvo prekybos susisiekimui naudojama upė. D. plaukdavo pirkliai šiaurėn, jo intakais pasiekdavo Vyslos, Nemuno, Dauguvos baseinus ir Baltijos krantą, ieškodami pirkti gintaro. Prie Kremenčugo buvo graikų miestas Metropolis ar Miletopolis. Arabų prekybos santykiuose D. irgi buvo daug naudojamas. Svarbiausia tada D. prekė buvo kailiai. Vad. „didžiuoju vandens keliu", kuris jungė Volchovo ir Lovatės baseiną, per D. plaukdami variagai-normanai kūrė D. pakraščiuose Kievo valstybę. Kievas XI–XII a. palaikė D. gyvą prekybą su Vokietija, išplėtotą vergų prekybą su Prancūzija, Italija. Griūvant Kievo valstybei, D. že-

mupio plotai pateko pečenegams ir polovcams. Jie kliudė D. prekybą, plėšdavo vežamas prekes. 1224–40 atslinkus totoriams ir sunaikinus Kievo valstybę, D. žemupys su Juodosios jūros šiauriniu pakraščiu ilgam neteko savo buv. prekybinės reikšmės. D. vidurupio žemės ūkio turtai ir jo augštupio miškų produktai buvo atskirti nuo savo natūralių rinkų pietuose. XV a. antroje pusėje turkams užėmus Juodosios jūros pakraščius, kazokų epochoje, lietuvių ir lenkų karuose su Maskva, D. beturėjo lokalinės reikšmės.

L i e t u v o s kunigaikščių valdžion D. baseino dešiniųjų augštupių plotai (Vitebsko, Pinsko, Turovo, Valuinės žemės) pateko dar Gedimino laikais. Algirdas prijungė visus vidurupio ir žemupio plotus su Černigovo–Seversko žemėmis ir Padnieprių valsčiais. 1362 buvo prijungtas Kievas su savo sritimi. Vytautas atbaigė D. baseino plotų okupaciją, paimdamas D. augštupių plotus, Smolensko žemę 1405. Lietuvos valdžioje Smolenskas išbuvo ligi 1514, paskui visą šimtmetį lietuviai su maskviečiais nepadarė pastovios taikos, kol Smolenskas buvo vėl atgautas (1611–1667). Algirdo ir Vytauto laikais D. virto Lietuvos D. k-jos vidaus upe. Tik žemupyje ligi slenksčių D. buvo Lietuvos ir totorių skiriamoji siena. Kadangi už D. į rytus nebuvo natūralių sienų, tai reikėjo sudaryti D. ir jo baseino tvirtovių liniją. Pirmoji ginamoji siena rytuose buvo gana toli anapus D. Tai buvo: Mstislavlis, Kšyčovas, Radomlis, Propojskas, Čečerskas, Popova Hora ir Mglinas. Prie paties D. buvo pilys: Dorogobužas, Smolenskas, Dubrovna, Orša, Mogilevas. D. žemupio plotuose stovėjo Kaniova, Čerkasai, Ovručis, Mozyrius, Žitomiras. Totorių plėšiamame Uždniepryje iš sunaikintų miestelių liekanų prie D. intakų susidarė pilių centrai (Ostrza, Perejaslavlis, Kremenčugas, Romnai, Chotenis, Chotmyslis). Ligi pat I padalinimo 1772 Lietuva ir Lenkija, išskyrus D. žemupį ir mažą juostą apie Kievą, sugebėjo išlaikyti dešinįjį D. krantą, nes ilgai D. sudarė Maskvos ofenzyvai į vakarus didelę kliūtį. Tik Dauguvos ir D. baseinų augštupių vandens skyrybos kelias, „Maskvos vartai", buvo atviras. Juo puldavo XVI a. rusai. Dimitro Samozvanco laikais juo ėjo lietuviai ir lenkai Maskvon, 1812 tuo keliu traukė Napoleono kariuomenė ir jos likučius čia vėl grįžtant rusai kovė. Lietuvos K-jos pietuose tvirčiausia pilis buvo Kievas. Kai nuo XVI a. antros pusės D. slenksčiuose ėmė įsigyventi kazokai, D. dešiniajame krante prie slenksčių lenkai pastatė Kodako tvirtovę. Netoli D. žiočių turkai pastatė Očakovą. Tarp tų dviejų tvirtovių turėjo tilpti kazokai.

Kaip vandens prekybos kelias į pietus XV–XVII a. D. nustojo savo pirmykštės reikšmės. D. intakais ėjo susisiekimas saususma, vilkstinėmis ligi Kievo. Pakeliui ant D. buvo muitinė, vad. Vytauto Pirtis (vėliau Tavanė). D. žemupys tada tarnavo tranzito prekybai, kurioje žymų vaidmenį turėjo D. salos prekybos punktas Chortika. Su rytais, su Maksva prekiauti ant D. buvo muitinės Smolenske, Putivliuje, Kieve. Dėl politiškai susidėjusių nepalankių aplinkybių didelė dalis D. ir jo intakų plotų produktų ėjo tada ne į Juodąją jūrą, bet per Vyslos, Nemuno, Dauguvos baseiną Baltijos jūron: net Ukrainos žemės XVII–XVIII a. išplėtojo aktyvią prekybą su Karaliaučiumi, Dancigu. Po Andrusovo taikos 1667 rusams atitekęs Starodubas palaikė santykius net per Lietuvą su Karaliaučiumi ir Ryga. Tie santykiai pasikeitė, kai Rusija nuvarė totorius, pasiglemžė kazokus, atėmė iš turkų Juodosios jūros š. pakraščius ir sujungė visą D. baseiną savo valdžioje. Tada visa Ukrainos prekyba su Lietuva, nuo Petro I, suvaržymais ir draudimais buvo nukreipiama į pietus. Rusijos karuose su švedais ir turkais, padnieprėje yra vykusios svarbios operacijos (1708–09, 1737–38, 1769).

J. Kulischer Russische Wirtschaftsgeschichte I 1925; *M. Hruševskij* Istorija Ukraini–Rusi VI 1907; *J. Natanson Leski* Dzieje granicy wschodniej rzeczypospolitej I 1922; *St. M. Kuczyński* Ziemie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy 1936; *J. Brutzkus* Der Handel der westeur. Juden mit dem alten Kiev — Zeitschr. f. d. Gesch. d. Juden in Deutschland 1931; *Lučickij* Ruskie raby i rabstvo v Russil'jone — Kijev. univ. izv. 1886; *D. Olančyn* Do istoriji torhovli Rusy-Ukrainy z Baltykoju zokremaž Staroduba z Kenigsbergom — Zap. čyna Sv. Vasylija Vel. VI (1932); *Andrius* 1613 m. Lietuvos žemėlapis — Karo Archyvas VIII 1937.
Z. I.

Dnieprodzeržinsk, ligi 1936 Kamenskije, Ukrainos pramonės mst. prie Dniepro; apie 200.000 gyv. (1950). Geležies ir plieno gamybos, cemento, vagonų, chemikalų pramonė. Metalurgijos mokslų institutas.

Dniepropetrovsk, ligi 1926 Jekaterinoslav, Ukrainos pramoningas mst. abipus Dniepro, prie jo smarkėtakų pradžios; turi apie 500.000 gyv. (1950). Kasyklų institutas ir 8 kitos augštosios mokyklos, univ. Mašinų, ginklų, chemikalų, trąšų pramonė. D. įkūrė 1786 Potemkin.

Dniestras (gr. Dánastris, lot. Danastius, Danaster) Ukrainos upė, 1435 km ilgio, teka iš Beščadų kalnų Karpatuose į pietr. ir įteka į D. limaną, Juodosios jūros įlanką 40 km į v. nuo Odesos mst. Nuo žiočių ligi jūros yra 35 km. Augštupyje tipiška kalnų upė siaurame slėnyje su slenksčiais ir rėvomis, žemupyje slėnys prasiplečia, daug balų, vad. ukr. plavni. Viena šaka maitina Baltąjį ež., iš kurio eina Odesos vandentiekis. Bendras kritimas 800 m, pradžioje staigus, toliau taisyklingai mažėja ligi žiočių. D. baseinas siauras, upė turi daug

smulkių intakų. Žymesni kair. — Verešica, Žubrė, Sviržа, Zlota Lipa, Seret, Zbruč, Smotrič, deš. — Stryj, Svica, Lomnica, Bystrica, Reut ir Byk. Baseino plotas 73.359 km². Vid. vandens debitas ties Zaleščikais 197, ties Mogilevu 260, ties Benderais 320, prie žiočių 350 m³/sek. Dėl liūčių kalnuose upėje pasitaiko staigių potvynių: ypač dideli buvo 1867, 1884, 1893, 1900, 1906, 1913, 1927. Maks. debitas ties Zaleščikais 3000, prie žiočių 5800 m³/sek. Atskirų mėn. debitai ties Benderais: I — 167, II — 216, III — 491, IV — 591, V — 422, VI — 374, VII — 398, VIII — 326, IX — 271, X — 245, XI — 248, XII — 223 m³/sek. D. užšąla gruodžio mėn. viduryje, laužo ledus kovo mėn. pradžioje. D. tinka laivybai, nors kliudo rėvos ir seklumos, ir dar daugiau vandens jėgai vartoti, nes turi per 1 mil. kW energijos.

Istorija. D. buvo naudojamas laivybai nuo sen. laikų. Zbručo krantuose liko pylimas, vad. Trajano pylimu. Galicijos gyventojai kovoje prieš Džingischaną plaukė D. į Juodąją jūrą 1000 galarų. 1360 Algirdas naudojosi D. kovose su totoriais. D. ėjo prekyba su Bizantija ir Venecija. Jogaila siuntė maistą imperatoriui E. Paleologui D. pro Chadži-bej, dabartinę Odesą. 1623 Žygimantas III sudarė sutartį su sultonu Mustafa dėl laisvos laivybos D. ligi Akermano, dabar D. Bielgorodo. Algirdui užėmus Kievo plotus 1362, D. pasidarė Lietuvos ir Moldavijos siena, žemupyje buvo įsigalėję turkai. Dar 1542 Žygimantas Senasis įrodinėjo, kad D. yra Lietuvos siena. 1792 D. užėmė rusai, pagrobė Moldaviją. D. aukštupys priklausė Lenkijai, vidurupys skyrė ją nuo Rumunijos, žemupys skyrė Ukrainą nuo Moldavijos. Dabar visas D. baseinas įeina į Sovietų imperijos ribas.

V. M. Lochtin Reka D. 1886; *N. P. Puzyrevskij* D. 1902, Dniestr. I Narodowy kongres żeglugi 1932; *T. Zubrzycki* Stosunki odpływu w górnym biegu D. 1926. *S. K.*

Do dabartinės muzikinės abėcėlės pradinio tono pavadinimas.

Dobė Livonijos ordino pilis Žiemgalių ir Žemaičių pasienyje, Aucės vl. Dėl sėkmingų žemaičių karų su vokiečiais, žiemgaliams sukilus (1259 rudenį) ir išvarius ordino ir Rygos arkivyskupo pastatytus viršininkus, 1259–1260 žiemą Livonijos magistras Burchardas von Hornhauzenas suruošė į jų kraštą didelę sąjungininkų ekspediciją. Latvių, estų ir lybių surekvizuotomis rogėmis atgabenus statybos medžiagą, į vakarus žiemgalių pilies Tervetės D. srityje ant kalno (Dobesberg) buvo pastatyta D. pilis. Ji buvo priešakinė pilis prieš žemaičius, kliūtis jiems su žiemgaliais susijungti. Talkininkaudami žiemgaliams, žemaičiai 1260 IV atakavo D. pilį, bet jos nepaėmę nusigręžė į pietus ir apgulė Georgenburgą, o paskui metėsi į Kuršą, kur įvyko Durbės (žr.) kautynės. Po šito laimėjimo sukilus ir kuršiams, D. įgula pasitraukė Kuldingon. Vėliau D. pilis nebebuvo atstatyta. Dabar D. yra kaimas.

Liv-, Esth- u. Curl. Urkundenbuch I p. 346, 536, 538; Livländische Reimchronik 1876 eil. 5240–5844; *H. de Wartberge* (Scr. rer. Pruss. II 40, 48); *Z. Ivinskis* Durbės kautynės 1260 — Karo Archyvas VIII–IX 1937; *V. Bilkins* Zemgaliešu cinās ar biskapiem un ordeni 1936. *Z. I.*

Dobelė žr. Duobelė.

Döbeln Georg Karl von (1758–1820) švedų karo vadas. Jaunas tarnavo prancūzų kariuomenėje. Grįžęs į Švediją, pasižymėjo Gustavo III kare su Rusija, vad. Suomijos kare, kur jis laimėjo daug mūšių. Už kare įsakymo nevykdymą Vokietijoje 1814 nuteistas mirti, bet pasigailėtas. Stiprios valios asmenybė, kareivių buvo tiesiog dievinamas. Gražiai apdainuotas suomių-švedų rašytojo Runebergo.

Doberan, Bad D., š. Vokietijos mst. į v. nuo Rostocko, 6 km nuo jūros; 10.957 gyv. (1946). Vasarvietė ir purvo vonių kurortas. XII–XIV a. bžn., priklausiusi cistersams.

Döbereiner Johann Wolfgang (1780–1849) vokiečių chemikas, nuo 1810 Jenos univ. prof. Suskirstė elementus triadomis 1829 ir tuo pažadino periodinės elementų sistemos mintį. Artimas Goethes draugas.

Dobilas (Trifolium) rūšimis viena gausingiausiųjų (apie 300) ankštinių (Papilionaceae) augalų šeimos genčių. Tai daugmetės arba vienmetės žolės, kurių lapai paprastai sudaryti iš 3 lapelių. Todėl ir pavadinta trifolium. D. raudonasis (T. pratense), D. baltasis (T. repens), D. švediškasis (T. hybridum) žemės ūkyje kaip pašariniai augalai turi didžiausios reikšmės. Be minėtųjų, Lietuvoje auga dar 9 laukinių D. rūšys: D. alpinis (T. alpestre), D. dirvinis (T. arvense), D. dirvoninis (T. agrarium), D. ganyklinis (T. campestre), D. kalninis (T. montanum), D. dykavaisis (T. fragiferum), D. rusvasis (T. spadiceum), D. šilinis (T. medium).

Dobilas raudonasis (Trifolium pratense)

D. baltasis (T. repens L.) geras ganyklinis augalas su repliojančiu stiebu. Iš kultūrinių formų atskiriama paprastasis baltasis D., kuris morfologinėmis savybėmis nedaug tesiskiria nuo laukinio, ir didysis, arba Ladino, kuris išaugina labai ilgus žiedynų ir lapų kotelius, ir todėl gerai tinka ir šieno gauti. Kaikurie baltieji

D. pagamina tam tikro glukozido, iš kurio virškinamajame trakte pasigamina nuodinga ciano rūgštis. Apsivaisina svetimomis žiedadulkėmis, daugiausia su naminių bičių pagelba. Baltasis D. yra vienas iš pačių svarbiausiųjų ankštinių augalų, vartojamų ganyklų mišiniams sudaryti.

D. raudonasis (T. pratense L.). Laukinis raudonasis D. auga visoje Europoje, š. Afrikoje ir vid. Azijoje iki Baikalo ežero. Kultūrinio raudonojo D. auginimo sritis mažesnė už laukinio: ji yra tarp 22° C liepos mėn. izotermos (pietuose) ir 2° C spalio mėn. izotermos (šiaurėje). Kultūriniai raudonieji D. auginami ir visuose kituose kontinentuose, ypač š. Amerikoje. Lietuvoje raudonieji D. plačiai auginami kiek daugiau pietinėje bei vakarinėje ir kiek mažiau rytinėje dalyse. Jie yra pats svarbiausias ankštinis pašarinis augalas.

Raudonieji D. skirstomi į tris pagrindinius porūšius: laukinį (var. spontaneum Willk.), sėjamąjį (var. sativum Schreb.) ir amerikinį (var. expamsum Haussk.). Sėjamojo raudonojo D. daugiausia paplitę dvi formos: ankstyvieji, arba dvižoliai (subvar. praecox Witte), ir vėlyvieji, arba vienažoliai (subvar. serotinum). Amerikiniai raudonieji D., kurie yra plaukuotesni už sėjamuosius, taip pat turi ankstyvųjų ir vėlyvųjų formų. Švelnesnio klimato srityse, kur vasaros ilgesnės, daugiau auginami ankstyvieji, o šiurkštesniame klimate daugiau vėlyvieji. Raudonųjų D. žiedynas yra galvelės pavidalo, kurioje būva 80–140 žiedų. Apsivaisina tik žiedadulkėmis nuo kitų raudonųjų D. Žiedadulkes pernešioja daugiausia bitės kamanės, kurių snapelis yra ilgesnis už naminių bičių, ir kurios todėl gali pasiekti žiedo vamzdelio dugne esantį nektarą.

Raudonųjų D. auginimui mažai tetinka visos kraštutinio tipo žemės: viena, labai lengvos, sausos, rūgščios, nehumingos žemės, antra, labai sunkios bei šlapios žemės. Sėjama kaip pasėlis į žieminius ar vasarinius javus. Pagrindinis žolės derlius gaunamas antraisiais metais. Kartais naudojama ir trejus metus, bet tai pravartu tik tada, kai dobilai pasėti mišinyje su varpinėmis žolėmis, nes dažnai didelis jų nuošimtis žūva antrąją žiemą. Daugiausia žalos padaro dobilų vėžio liga, sukeliama grybelio Sclerotinia trifoliorum Eriks., kuris anksti pavasarį sunaikina dobilo šaknis.

D. švedinis (T. hybridum L.) Lietuvoje sėkmingai auginamas kiek drėgnesnėse ir sunkesnėse dirvose. Dėl savo kiek kartaus skonio ir dėl šiokio tokio kenksmingumo arkliams jis geriau auginti mišiniuose. Apsivaisina svetimomis žiedadulkėmis. Kadangi žiedo vamzdelis trumpas, tai apdulkinimui pasitarnauja daugiausia naminės bitės. Sužysta jau pirmaisiais amžiaus metais. Daugiausia žolės pagamina antraisiais amžiaus arba pirmaisiais vartojimo metais.

Br. P.

Dobilas J. — kun. J. Lindės (žr.) literatūrinis vardas.

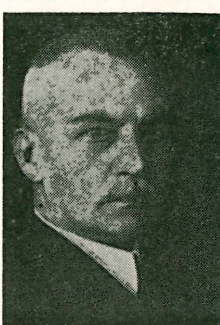
Dobkevičius 1) Adomas (1830—1908 IX 6 Rubine, Latvijoje). Įšventintas kunigu 1860 ir paskirtas Rietavo vikaru, už dalyvavimą 1863 sukilime kalintas ir ištremtas į Kazanės gub. 1872 gavęs leidimą apsigyventi Latvijoje, ten vikaravo ir nuo 1884 buvo Rubino filialistu.

2) (D.-Daukus) Balys (g. 1900 Rokiškio aps. Južintų vl. Samanių k.) inžinierius. 1923 baigė Panevėžio gimn., 1931 VDU technikos fak. dipl. inž. technologo laipsniu. 1931–34 Virbalio depo ir dirbtuvių viršininkas, 1934–39 Klaipėdos uosto mechanikos skyriaus viršininkas ir uosto gilinimo darbų vedėjas. 1940–44 Panevėžio cukraus fabriko direktorius. Veikė neolituanuose, tautininkuose ir šaulių sąjungoje; Klaipėdoje buvo šaulių XX rinktinės vyr. sporto vadovas. Okupaciniais metais dalyvavo rezistencijoje. Dabar gyvena Australijoje.

B. Dobkevičius-Daukus

3) Feliksas (1872 X 30 Rokiškio aps. Kamajų vl. Viktoriškio vs.—1940 VIII 19 Kaune) Jono (4) brolis, inž. 1898 baigė Petrapilio techn. inst. Tarnavo Sibiro glžk. valdyboje, paskiau Turkestane prie geležinkelio linijos statymo. Grįžęs Lietuvon, nuo 1920 dirbo susisiekimo ministerijoje Lietuvos geležinkelių vyr. direktoriumi ir kitose pareigose. Nuo 1926 II 1 LU technikos fak. priv. doc., dėstęs geležinkelių kursą. Buvo padaręs ir įpatentavęs eilę technikos išradimų.

4) Jonas (1866 XII 6 Rokiškio aps. Svėdasų vl. Mėliūnų k. — 1934 VII 23 Akmenės vl. Medemrodės dv.) ekonomistas. Baigęs Šiaulių gimn., 1888–93 išėjo Petrapilio univ. matematikos-gamtos fakultetą. Nuo 1894 tarnavo Petrapily valstybės banke, 1900–14 raštinėje prašymams caro vardu priimti, 1914–18 Petrapilyje vedė įmonę prancūzų firmos automobiliams ir lėktuvams pardavinėti. 1918 grįžęs Lietuvon, nuo 1919 VI dirbo fi-

J. Dobkevičius

nansų ministerijoje. Kurį laiką Lietuvos valstybės banko organizatorius. Nuo 1920 III 1 finansų, prekybos ir pramonės viceministeris, 1922 II 2–VIII 23 finansų, pramonės ir prekybos ministeris. Vėliau finansų ministerijos patarėjas, 1925–34 Prekybos ir Pramonės Rūmų pirmininkas. 1933–1934 Vengrijos generalinis konsulas. Pirmininkavo Lietuvos delegacijoms prekybos derybose su Rusija, Latvija, Estija, Vokietija, Anglija. Dalyvavo daugely ekonominių organizacijų.

5) J u r g i s (1900 III 23 Petrapilyje—1926 VI 8 Kaune) Jono (4) sūnus, karo lakūnas, karo aviacijos inžinierius. 1917 baigė Petrapilio gimn. ir Baku hidroplanų mokyklą. 1918 mokėsi Petrapilio politechnikoje. Lietuvon atvykęs, 1919 VIII 7 savanoriu stojo Lietuvos kariuomenėn. 1919 XII 14 pabaigė Kauno aviacijos mokyklą, pakeltas leitenantu. 1920 XII 1 pirmas Lietuvoj gavo karo lakūno laipsnį. Nuo 1920 XI 1 buvo 1 eskadrilės vadu. 1924–1925 Paryžiuje išėjo L'École Supérieure d'Aéronautique. Lietuvoje sukonstruavo lėktuvus Dobi I, II ir III. Nuo 1926 pradžios karo aviacijos dirbtuvių inžinierius. Būdamas lakūnu kovų su lenkais metu 1920 atliko 21 skridimą į frontą. Apdovanotas I ir II laipsnio Vyčio Kryžiumi. Visoje lakūno tarnyboje skrido per 600 kartų ir išbuvo ore per 400 val. 1921 pirmą kartą buvo sužeistas avarijoje, 1926 antrą kartą. 1926 VI 8 skrisdamas Dobi III, mirštamai sužeistas, tuojau mirė.

J. Dobkevičius

J. D. lėktuvai Dobi I, II ir III buvo medinės konstrukcijos ir, išskyrus motorus, buvo pagaminti Lietuvos karo aviacijos dirbtuvėse. Dobi I buvo mažas viensparnis sportinis lėktuvas, sukonstruotas 1922. Jo horizontalus greitis buvo apie 170 km per val., vertikalus greitis 1000 m per 6 min. Dobi II buvo dvivietis viensparnis lėktuvas, pastatytas 1923. Horizontalus jo greitis buvo 250 km per 1 val. Dobi III buvo vienvietis, viensparnis lėktuvas įdomios aerodinamiškos formos. Technikiniai skridimo duomenys nežinomi, nes dar bandymui beskrendant lėktuvas užkliuvo už Aleksoto pakrančių ąžuolo, ir lakūnas užsimušė. Šitie visi lėktuvai buvo bandomojo lavinimosi tipo lėktuvai. Pagrindinis jų konstruktoriaus dėmesys buvo nukreiptas į karo lėktuvų konstrukciją, bet ankstyva mirtis neleido realizuoti J. D. tolimesnių užsimojimų.

6) K a j e t o n a s (1870 IX 22 Rokiškio aps. Kamajų vl. Viktoriškio vs.) Jono (4) brolis. Mokėsi Kauno gimnazijoje, bet dėl politinių motyvų iš jos pašalintas, išvyko į Paryžių, kur baigė augštąją elektrotechnikos mokyklą ir liko Paryžiuje gyventi. 1899 Lietuvoje ir Amerikoje kilus sumanymui 1900 Paryžiaus parodoje suruošti lietuvišką paviljoną ir tam sumanymui įvykdyti atvykus į Paryžių dr. J. Bagdonui, K. D. daug padėjo jį realizuoti, būdamas Paryžiaus komiteto narys, sugebėjęs prieiti prie parodos vadovybės ir padėti lietuvių paviljonui gauti tinkamą vietą. Lietuvos nepriklausomybei atsistačius, daug metų išbuvo Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje patarėju.

7) N a p o l e o n a s (1879 V 14 Rokiškio aps. Kamajų vl. Viktoriškio vs.—1941 IV 21 Kaune) inžinierius, Jono (4) brolis. Mokėsi Mintaujos ir Petrapilio realinėse mokyklose ir Petrapilio technologijos institute, kurį baigė 1910. 1910–12 dirbo Paryžiuje elektros lempų fabrike. 1912–1914 Petrapilio auto susisiekimo bendrovės technikinis direktorius. 1914–1918 tarnavo rusų kariuomenės auto dalyse, 1916–17 Homelio auto dirbtuvių vyr. inž. 1918 Kieve vadovavo įvairioms automobilių įmonėms. Grįžęs Lietuvon, nuo 1923 dirbo inžinieriumi centrinėse kariuomenės dirbtuvėse, paskiau buvo jų viršininku. 1929–40 Kauno miesto savivaldybės įmonių skyriaus vedėjas. Kaune buvo įsteigęs šoferių mechanikų mokyklą ir pats jai vadovavo. Paruošė daug įvairių technikinių statybos projektų. Išsp. Centralinio šildymo priežiūros talkininkas 1940.

Nap. Dobkevičius

Döblin Alfred (g. 1878) žydų kilmės vokiečių romanistas. Studijavęs mediciną ir vertęsis gydytojo praktika, literatūrinę karjerą pradėjo ekspresionistine proza (Die drei Sprünge des Wang-lun 1915, Wallenstein 1920, Meere, Berge, Giganten 1924). Išgyvenęs visą eilę formalinių lūžių, geriausiame savo romane Berlin Alexanderplatz 1929 priartėjo prie džoisiškojo psichologizmo. 1933 emigravo į Prancūziją. 1940 persikėlė į JAV, iš kur 1945 grįžo ir tapo Prancūzijos piliečiu. Emigracijoje parašytuose veikaluose D. svyruoja tarp nuosaikaus realizmo (Pardon wird nicht gegeben 1935, November 1918, 1939) iki sa-

votiško surrealizmo (Der Oberst und der Dichter 1946). Ankstyvojo periodo kūriniuose vaizdavęs kolektyvines jėgas, iškylančias mases ir žavėjęsis jomis, materialistas, psichologinis reliatyvistas ir skeptikas, D. pamažu nusisuko nuo materializmo bei kolektyvizmo, grąžindamas į centrą individą, galutinai apsispręsdamas už krikščionybę (Der unsterbliche Mensch 1947) ir tapdamas kataliku. *A. Č.*

Do braci XVII–XVIII a. Lietuvos ir Lenkijos seimuose įsigalėjęs paprotys seimo nutarimus, ypač dėl mokesčių, tvirtinti relaciniuose, arba poseiminiuose, seimeliuose. Jei „broliai" (pavieto bajorai) nepatvirtindavo seimo nutarimų, pavieto atstovų parsivežtų iš seimo „pas brolius", tai tokie nutarimai tame paviete nebuvo vykdomi.

Dobrianskij Flavian (1848–?) pravoslavų dvasininkas, nuo 1876 Vilniaus viešosios bibliotekos komisijos narys ir nuo 1902 tos bibliotekos dir. 1902–13 Vilniaus senovės aktų komisijos pirm. Išleido Opisanie rukopisej Vilen. publ. biblioteki 1882, Vilna i okrestnosti 1883, Staraja i novaja Vilna [3]1904, O litovskich tatarach 1906, Slovar osobennostej grečeskich dialektov, Katalog Vilenskoj publ. biblioteki. Redagavo Vilniaus aktų 29–37 tomus.

Dobrino, arba Dobrzyno, broliai (milites Christi fratres de Dobrin) karinis ordinas, įkurtas 1228 lenkų (mozūrų ir kujavų) žemėms nuo prūsų puldinėjimų ginti. Pirmutinė šio ordino būstinė buvo Dobrino pilis prie Vyslos, Mazovijos ir Kujavijos kunig. Konrado pastatyta. D. B. ordino atsiradimas yra susietas su pagyvėjusiomis pastangomis popiežiaus Inocento III valdymo laikais krikštyti pagonis ir naujakrikščių kraštuose kurti valstybes, betarpiškai nuo popiežių priklausančias. Pirmasis Prūsų vyskupas Kristijonas iš pradžių stengėsi ramiomis priemonėmis patraukti prūsus prie katalikų tikėjimo, bet kadangi jis veikė lenkų kunigaikščių padedamas, tai šie stengėsi laikyti naujakrikščius savo valdiniais ir apkrauti juos mokesčiais ir darbu. Tai prūsų tarpe sukėlė didelę reakciją prieš vientaučius, priėmusius krikštą. Kristijonas, popiežiaus Honorijaus III pritariamas, skelbė kryžiaus karą prieš pagonius, persekiojančius naujakrikščius, Pareinyje, š. Vokietijoje, Čekijoje ir ypač Lenkijoje. Daugiausia kryžiuočių atsirado iš Lenkijos. Prieš prūsus buvo suruošti karo žygiai 1218, 1219, 1221, 1222 ir 1223. Prūsai atsilygindami nusiaubė Pamarį ir ypač Kujaviją ir Mazoviją. Kristijonas ir lenkų kunigaikščiai atsirado labai kritiškoje padėtyje. Sporadiškai ruošiami kryžiaus žygiai pasirodė netikusi priemonė. Šiomis aplinkybėmis savaime kilo mintis įkurti riterių ordiną, kuris gintų krikščioniškus kraštus nuo pagonių puldinėjimų. Iš pradžių norėta pasinaudoti vienu kuriuo iš Palestinos išvytu riterių ordinu, pirmiausia Dievo Motinos Marijos vokiečių ordinu, ir buvo su jo viršininku Hermanu von Salza pradėtos derybos (1226). Bet deryboms užtrukus, nutarta steigti atskirą riterių ordiną, priklausantį vysk. Kristijonui kaip popiežiaus įgaliotiniui. D. B. ordinas buvo kuriamas tais pačiais pagrindais kaip ir kardininkų ordinas. Viršutinis ordino brolių drabužis turėjo būti baltas apsiaustas su išsiuvinėtu raudonu kardu ir raudona žvaigžde. Kunig. Konradas 1228 VII 4 aktu padovanojo ordinui Dobrino pilį su visa apygarda ir visą žemės plotą, esantį tarp Vyslos ir jos intakų Kamenicos bei Chelmnicos ir prūsų gyvenamųjų vietų. Ordino narių skaičius jo įkūrimo metu, pagal vėlesnių šaltinių žinias, buvęs 14, pirmu magistru buvęs Brunonas. Naujo ordino broliai daugiausia buvę vokiečiai iš Meklenburgo. Mazovijos kunigaikščio padedami, jie pradėję puldinėti ir plėšti prūsus, bet šie labai smarkiai sumušę D. B. ir mozūrų kariuomenę. Iš 14 brolių gyvų tepasilikę 5. Prūsai juos buvo apsupę D. pilyje ir nors neįstengę jos paimti, bet laikė ją apsupę, neleisdami niekam iš pilies išeiti. D. B. ordino nepasisekimai privertę kunig. Konradą vėl stropiau derėtis su vokiečių ordinu, kurio nariai atvyko į pavyslį 1230 ir nuo 1231 pradėjo kovas su prūsais. D. B. ordinas nustojo savo prasmės. 1235 jis buvo formaliai sujungtas su vokiečių ordinu. Spėjama, kad susijungimas buvęs nelabai glaudus, nes 1237 vėl iškilo D. B. ordino vardas. Išstoję iš vokiečių ordino, D. B. vėl pasidavė kunig. Konrado globai. Jis juos įkurdino iš jotvingų atimtame Drohičine, pavesdamas jiems ginti lenkų žemes nuo jotvingų puldinėjimų. Tačiau daugiau apie D. B. veikimą Drohičine jokių žinių nepasiliko.

Philippi Preussisches Urkundenbuch I 1882; *Dusburg* Cronica terre Prussie. Script. rer. prus. I; *J. Voigt* Ueber die Stiftung und Auflösung des Ordens der Brüder von Dobrin — Geschichte der Eidechsengesellschaft in Preussen, Beilage N XII; (") Geschichte Preussens I; *K. Lohmeyer* Geschichte von Ost- und Westpreussen I; *K. Tymieniecki* Misja Polska w Prusiech i sprowadzenie Krzyżaków 1935.

Dobrogost (m. 1402) Gniezno arkivyskupas. Mokslus ėjo Padovoje. Grįžęs į Lenkiją, buvo Krokuvos klebonu, nuo 1377 Krokuvos dekanu. 1384 paskirtas Poznanės vyskupu. Dalyvavo Jogailos ir Jadvygos jungtuvėse ir vainikavime. Jogailos buvo nusiųstas pas popiežių Urboną VI pranešti apie Lietuvos krikštą. 1389 vadovavo Jogailos delegacijai taikos deryboms su kryžiuočių ordinu ir tais pat metais Jogailos paskirtas Gniezno arkivyskupu.

Dobroliubov Nikolaj (1836–1861) rusų kritikas. 1856 susipažinęs su Černyševskiu, bendradarbiavo šio leistame žurnale Sovremennik ir vėliau jame vedė literatūros

kritikos skyrių. Feuerbacho įtakoje susiformavęs materialistas, iš literatūros reikalavo ne estetinių vertybių, bet visuomeninės propagandos. Socialinio utilitarizmo skelbėjas, realizmo atstovas. Pats rašė politinės satyros eilėraščius. Rusų literatūroje buvo tiesioginis Bielinskio literatūrinių bei ideologinių nusistatymų tęsėjas. Bolševikų laikomas jų pirmtaku. Paskutinė jo raštų laida išl. Maskvoje 1950–52.

Dobroven Issaj (g. 1893 Rusijoje) žydų kilmės kompozitorius, nuo 1919 Maskvos didž. teatro dirigentas, 1923–33 dirigentas Drezdene ir Berlyne, vėliau Palestinoje, dabar Göteberge (Švedijoje). Moderninės linkmės kompozitorius, parašęs sonatų fortepionui ir smuikui, etiudų fortepionui, hebraiškų melodijų fortepionui ir smuikui.

Dobrovolskis 1) Jonas (g. 1910 VI 23 Marijampolės aps. Jovaravo vl. Navasadų k.). 1939 baigęs VDU gamtos-matematikos fak. gamtos skyrių, nuo 1940 laborantas, o nuo 1941 asistentas Vilniaus univ. Vokietijoje 1945 įsteigė liet. pradžios mokyklą Markt Grafinge ir buvo jos vedėju; nuo 1948 vadovavo savo suorganizuotai liet. progimn. Traunsteine (Bavarijoje). 1949 atvyko į JAV, Clevelandą. Spausdino str. Kosme. LE bendradarbis biologijos klausimais.

2) Stanislovas (1775 XI 21 Valuinėje—1857 IX 8 Kaune) Lietuvos pedagogas. 1806 baigė Vilniaus univ. filosofijos magistru. 1807 Kauno bajorų mokyklos mokytojas, 1819 vietoje S. Laurinavičiaus tos mokyklos prefektas (direktorius), gavęs literatūros mokytoju A. Mickevičių. 1823 rusų policijai išvežus Mickevičių į Vilnių, prasidėjo neramumai ir Kauno mokykloje, dėl kurių nukentėjo keli mokiniai. 1835 D. pasitraukė iš mokyklos ir gyveno Bulbiškių dvarelyje. Jo namelyje kurį laiką gyveno ir Mickevičius, ir nuo čia jis gavo Mickevičiaus namelio vardą, o gatvė buvo nuo 1905 XI pavadinta Mickevičiaus gatve.

Dobrovský Josef (1753–1829) čekų filologas ir istorikas, slavų filologijos grindėjas. 1768–71 studijavo Prahos univ. 1772 stojo į jėzuitų ordiną, bet 1773 ordiną uždarius, vėl studijavo Prahos univ. 1786 įšv. kunigu. 1789–1790 seminarijos rekt. Hradiske. Uždarius seminariją, D. atsidėjo vien tik kalbotyros ir čekų tautos istorijos studijoms. Pirmas parašė mokslinę čekų kalbos gramatiką ir pirmą čekų literatūros istoriją. Grynino čekų k., iš jos šalindamas vokiečių k. žodžius. Išsp. Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur 1792, Lehrgebäude d. böhmischen Sprache 1809, Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris 1822 (pirmas moksliškas senosios bažnytinės slavų k. nagrinėjimas).

A. Novak J. D. 1928.

Dobrudža, rumunų Dobrogea, Rumunijos sritis tarp Dunojaus žemupio ir Juodosios j.; 23.262 km², apie 850.000 gyv. (1954) rumunų, bulgarų, totorių, rusų, čigonų, turkų, graikų. Paviršius iškilęs ligi 456 m nuo j. l.; p. dalyje derlingos lioso dirvos, o šiaurėje — Dunojaus deltos pelkės. Klimatas sausas, ypač p. dalyje, kur per metus iškrinta tik ligi 400 mm drėgmenų. Dėl to dar ligi 1880 beveik visa D. buvo negyvenamos stepės. Vidur. dalies pajūryje svarbiausias Rumunijos uostas Constanta. — Sen. romėnų Moesia provincijos dalis, 679 atiteko bulgarams, XIV–XIX a. turkų, 1878 Berlyno Kongreso nutarimu padalinta tarp Bulgarijos ir Rumunijos. Rumunai kraštą kolonizavo ir pakėlė jo ūkinį gyvenimą. 1913 po karo su bulgarais rumunai dar buvo laimėję 7696 km² su 307.000 gyv. (iš jų tik 9000 rumunų), bet 1919 turėjo atgal grąžinti. Vokietijai spaudžiant 1940, p. dalis perleista Bulgarijai ir iš jos iškeldinti rumunai. Po II pas. karo atstatytos 1919 sienos.

R. Vulpe La Dobroudja à travers les siècles 1939.

A. B.

Dobrzański Stanisław (1848–1880) lenkų artistas ir dramaturgas, 1876–1880 Lvovo teatro vadovas. Rašė komedijas ir farsus. Lietuviškai Bronislovas Nagornovskis išv. Aukso veršį 1893 (²1918).

Dobson 1) Henry Austin (1840–1921) anglų poetas ir kritikas. Jo poezija (Proverbs in Porcelain 1877, Old World Idylls 1883, At the Sign of the Lyre 1885 ir kt.) pasižymi forminiu žaismingumu, primenančiu XVIII a. literatūrą, kuriai jis atsidėjo ir savo literatūrinės kritikos studijomis.

2) William (1610–1646) anglų dailininkas, A. Van Dyck mokinys, po šio mirties 1641 pakeltas „karaliaus dailininku". Be portretų, dėl kurių jis labiausiai vertinamas, dar piešė religinius paveikslus.

Dobševičius 1) Andriejus (apie 1796 –1869 VIII 11) Tomo (3) pusbrolis. Baigęs Kalvarijos mokyklą, 1819 stojo į Varnių, po metų persikėlė į Vilniaus kunigų seminariją. 1824 įšv. kunigu, vikaravo Alsėdžiuose, nuo 1829 klebonavo Batakiuose. 1836 pakeltas kanauninku. 1849–59 buvo Žemaičių vyskupijos atstovu Petrapilio kolegijoje, ir šiuo metu buvo svarbiausiu vysk. Valančiaus informatoriumi apie rusų kėslus. 1853 vysk. Valančius jį pristatė į sufraganus, bet rusų valdžia nedavė sutikimo. Nuo 1864 gyveno Kaune. Tai vienas iš vysk. Valančiaus bendradarbių.

2) Benediktas, XVIII a. Lietuvos jėzuitas, teologijos ir filosofijos daktaras, Vilniaus akademijos prof. ir 1758–61 teologijos fak. dekanas, 1761 išl. Praelectiones logicae.

3) T o m a s (1807 XII 20 Tryškių vl. Judeikiuose—1881 VI 4 Žitomire) kun. 1825 iš Raseinių pijorų mokyklos stojo į Varnių, vėliau į Vilniaus vyr. kunigų seminariją, kurią baigė 1831 teologijos magistru. 1831 Varnių katedros vikaras, 1834 vysk. Giedraičio kapelionas, 1836 Saločių altarista, 1838 klebonas, ligi 1842 ir seminarijos prof. 1842 pakviestas Kievo univ. katalikų teologijos prof., kur išbuvo ligi 1864, dėstydamas bažnyčios istoriją ir kanonų teisę. 1862 Žitomiro kanauninkas, 1877 oficiolas, 1880 Lucko arkidiakonas. Išsp. slap. J. E. (Eitwid) Rozbiór dzieła Żemajcziu Wiskupiste — Tyg. Petersb. 1848, Życie ks. Mikołaja Kaminskiego niegdyś rektora sem. Żmudskiego — Pamiętnik relig.-mor. Jam mirus išėjo atsiminimai: Wspomnienia z czasów, które przeżyłem 1883. Paliko rankr. Kijevo vyskupijos istoriją.

G. Korbut Literatura Polska III 1930.

Dobšina vidur. Slovakijos vietovė; apie 5000 gyv. (1954). Prie D. yra vieni iš didžiausiųjų pasaulyje ledynų kilmės urvų.

Dobulynės miškas Utenos aps. Debeikių vl., 50 ha eglynas su drebule.

Dobulio miškas Utenos aps. Anykščių vl., 3 km nuo Šventosios, 450 ha. Dirvožemis smėlio. Pušynas su beržu.

Dobulių durpynas Utenos aps. Anykščių vl., 100 ha ploto, 1,5 m gylio. Sudurpėjimas ir kelmingumas vidutinis. Pelkė 110 ha, augštutinė.

Dobunis žr. Perluotis.

Dobužinskis 1) (Dabužinskis) J u o z a s žr. Dabužis.

2) M s t i s l a v a s (g. 1875 VIII 2 Naugarde) tapytojas, teatro dekoratorius, grafikas. Tėvas Valerionas (1841–1921) rusų armijos gen., kilęs iš senos Lietuvos bajorų šeimos iš Ukmergės aps. M. D. mokėsi Vilniaus gimn., o 1895 stojo į Petrapilio univ. teisių fak. ir drauge lankė Dmitrievo - Kavkazkio tapybos studiją. 1899–1901 meno studijas tęsė Münchene. Grįžęs Rusijon, susiartino su Mir Iskusstva grupe, padariusia jam lemiamos įtakos. Šiai grupei buvo būdingas forminis rūpestis, leidimasis į praeitį, grafinio puošnumo pomėgis. Iš čia ir D. savo paveikslams rinkimasis daugiausia senos miestų architektūros, o teatro dekoracijose bei iliustracijose ypatingas įsijautimas į atitinkamo laiko stilių bei dvasią.

M. Dobužinskis

Pirmiausia D. pradėjo reikštis kaip tapytojas, nuo 1902 dalyvaudamas visose rusų dailininkų sąjungose ir Mir Iskusstva grupės meno parodose, taip pat su savo darbais reikšdamasis ir didžiuosiuose V. Europos centruose (1906 Paryžiuje ir Berlyne, 1910 Briuselyje, 1911 Romoje, 1913 Venecijoje, 1914 Milane ir Leipzige). Nuo 1907 D. su nepaprastu pasisekimu pradėjo reikštis kaip teatro dekoratorius, darydamas dekoracijas Stanislavskio teatrui Maskvoje ir Diagilevo baletui Paryžiuje. Iš viso lig šiol jis yra padaręs per 80 dekoracijų Europos ir JAV teatrams. D. žinomas ir kaip grafikas-iliustratorius (Anderseno, Puškino, Dostojevskio veikalai).

M. Dobužinskis: Vilniaus šv. Mykolo bažnyčios šventoriaus kampelis

Palikęs T. Rusiją, kur jis paskutiniu metu buvo Petrapilio meno akademijos prof., D. kurį laiką gyveno Paryžiuje, bet lankėsi ir kituose V. Europos centruose, juose rengdamas savo parodas ar darydamas dekoracijas (pažymėtinos Eugenijaus Onegino dekoracijos Drezdeno operai). Jau 1925 Kauno operai padaręs Pikų Damos dekoracijas, nuo 1929 D. apsigyveno Kaune ir čia plačiai įsijungė į Lietuvos meno gyvenimą. Kelerius metus pastoviai dirbdamas Kauno valstybės teatre, nupiešė ligi 30 dekoracijų operai (Pikų Dama, Faustas, Kunigaikštis Igoris, Tannhäuseris, Eugenijus Oneginas, Radvila Perkūnas), baletui (Miegančioji Gražuolė, Coppelia, Raimonda), dramai (P. Vaičiūno Aukso Gromata, Shakespeare ir Schillerio veikalai). 1929–30 jis dėstė Kauno meno mokykloje, o vėliau, ligi 1933, ve-

dė savo privačią meno studiją. Dar anksčiau, prieš I pas. karą, dažnai atvykdavęs į Lietuvą jos gamtos ir architektūros vaizduoti, dabar jis apkeliavo kone visą Lietuvą, surasdamas vis naujų jos romantinių kampelių. Daugiausia jį traukė Vilniaus, Kauno ir charakteringesnių provincijos miestų senosios architektūros paminklai. Šitie D. kūriniai pasižymi dekoratyviškumu, grafiškumu ir charakteringų senovės bruožų atjautimu. Jis aktyviai dalyvavo

M. Dobužinskio dekoracijų eskizas pjesei „1831"

ir senovės paminklų apsaugos bei restauracijos darbuose kaip atitinkamų komisijų narys. Būdamas komisijos nariu valstybės ženklui nustatyti, 1933 parašė studiją Vytį, valstybinio herbo istorinių bruožų variantus. 1938 N. Romuvoje išsp. eilę straipsnių apie mūsų vėliavą. Yra rašęs ir kitais giminingais klausimais. Dar pažymėtinas jo vidaus architektūros dekoravimas — prezidento rūmuose, Vytauto D. gimn. Klaipėdoje, Karo muzėjuje (Vytauto D. koplyčios niša). Pagaliau, prisimintina, kad D. buvo M. K. Čiurlionio globėjas, jį įvedęs į rusų menininkų tarpą, jam į Rusiją atvykus.

1939 išvykęs iš Lietuvos, D. po trumpo sustojimo Londone, tais pat metais atvyko į JAV. Čia daugiausia reiškėsi kaip dekoracijų rengėjas New Yorko dramos, baleto ir operos teatrams, Metropolitan operai padarė Boriso Godunovo, Chovančinos ir Kaukių baliaus dekoracijas. New Yorke suruošė 3 savo parodas ir eilę parodų didesniuose JAV universitetuose. 1940 Bostone buvo išstatęs Lietuvos gamtovaizdžių. 1950 Paryžiaus didžiajai operai paruošė dekoracinius eskizus Borodino Polovcų šokiams. Nuo 1952 gyvena Italijoje, kur 1954 Neapolio operai sukūrė Eugenijaus Onegino dekoracijas.

Kartą susiformavęs savo meninę individualybę, nors nebejieškojo naujų kelių, betgi D. visą laiką liko kūrybiškai gyvas. Jo kūryba yra kupina nuoširdžios lyrikos ir drauge aristokratiško santūrumo. Tai, M. Vorobiovo žodžiais, sudaro savotišką D. kūrybos magiją, kuriai pasiduoda ir tie, kurie šiaip kritiškai žiūri į lyrinį romantizmą bei jo išraiškos priemones: „grakštų siluetą, žaismingą, bet ryškią ir tyrą liniją, aikštingas ornamentikos išmones".

M. Vorobiovas M. D., Aidai N 6 1952. *J. G.*

3) Vsevolodas (g. 1906 I 31 Petrapilyje) (2) sūnus, dailininkas. 1924 gimnaziją baigė Petrapilyje, 1926–30 studijavo Berlyne meno mokykloje, baigdamas pas prof. Böhm bendrosios dekoracijos klasę. 1930–37 Kauno valstybės teatro dekoracijų dirbtuvių bendradarbis. 1937 padarė dekoracijas Ibseno Visuomenės Priešams ir Ig. Šeiniaus Diplomatams. Pagrindinė sritis — pritaikomoji grafika ir dekoratyvinis menas. Padarė eilę viršelių žurnalams, pašto ženklų projektų, etikečių. Iš stambesnių vidaus įrengimo projektų pažymėtini Kaune kino teatrai Forum ir Daina, kavinė Monika, liaudies meno dalykų krautuvė Marginiai. Vokietijoje tvarkė lietuvių meno parodą Würzburge 1945 ir lietuvių skyrių D. P. meno parodoje Schongau 1946. Dabar atvykęs į JAV ir apsigyvenęs New Yorke.

V. Dobužinskis

„Marginių" krautuvės Kaune kampelis, įrengtas V. Dobužinskio projektu

Doce, Rio D., r. Brazilijos upė, 977 km ilgio, įteka į Atlantą. Laivybai tinka tik apie 200 km žemupio.

Docendo discimus (lot.) mokydami ir patys mokomės. Senekos posakis, virtęs patarle.

Docentas (lot. docens ,mokantysis') augštosios mokyklos vyresniojo mokslo personalo narys. VDU statutu, D. turėjo tas pačias teises ir pareigas, kaip ir profesoriai, tik negalėjo būti renkami rektoriumi, prorektoriumi, fakulteto dekanu ir universiteto sekretoriumi. Panašia prasme D. terminas vartojamas ir vokiečių. Kartais D. terminu naudojamasi ir visiems dėstytojams pavadinti, jų klausytojų priešpriešoje.

Dochmiazė ankilostomiazė) sunkios formos chroniška gyvulių anemija dėl parazitinių kirminų.

Dochmius duodenale žr. Ankylostomum duodenale.

Docienė-Šidlaitė Elena Emilija (g. 1917 VI 20 Lisvos mst., Rusijoje) skulptorė. Mokėsi Biržų gimn., Kauno meno mokykloje,

E. Docienė

E. Docienė Bedalis

1943 baigė Vilniaus dailės akademiją (I premija skulptūros skyriuje). 1945–1949 dirbo skulptoriaus W. Merten studijoje Freiburg i. Br., Vokietijoje. Dabar gyvena Toronte, Kanadoje. Dalyvavo parodose Vokietijoje, JAV ir Kanadoje. Kūriniai: Derlius, Rūpestis, Du profiliai, Jėzus ir Marija, Šaltis, Judas, Lietuvė Motina, Bedalis, E. Kardelienės, Kasmausko biustai ir kt.

A. Docius

Docius Alfonsas (g. 1916 XI 12 Kėdainių aps. Pernaravos vl. Rudakių k.) dailininkas skulptorius. 1936 baigė Kėdainių gimn., 1943 Vilniaus dailės akademijos skulptūros skyrių. 1944–49 dirbo W. Merten studijoje Freiburg i. Br., Vokietijoj, 1947 lektoriavo YMCA — YWCA meno kursuose. Nuo 1950 gyvena Kanadoje, dirbdamas komercinio meno srityje. Nuo 1933 bendradarbiavo Šviesos Keliuose, Mokslo Dienose, Karyje, Skautų Aide. 1942–44 dienraščio N. Lietuva iliustratorius.

Docta ignorantia (lot. ,mokslingasis nežinojimas') posakis, pavartotas Šv. Augustino, vėliau išpopuliarintas M. Kuzaniečio, šiuo vardu pavadinusio savo pagrindinį veikalą. Juo yra nurodoma, kad sąvokinis žmogaus mąstymas negali išsemti Dievo begalybės ir kad todėl visas pasiekiamasai Dievo pažinimas lieka iš esmės ribotas.

Doctor ecclesiae (lot.) žr. Bažnyčios Mokytojai.

Doctor honoris causa (lot.) garbės daktaras. Žr. Daktaras.

Doctor theologiae (stp. Dr. theol., taip pat D. arba D. D. = Doctor Divinitatis) augščiausias akademinis laipsnis teologijoje, kurį, pagal Pijaus XI konstituciją 1931 V 24, gali suteikti tik tie teologijos fakultetai arba kitos teologijos mokslo įstaigos, kurie yra gavę tą teisę iš Apaštalų Sosto. Iki XIV a. D. T. duodavo teisę mokyti augštojoje mokykloje, dabar tik garbės titulas, duodąs teisę mūvėti žiedą su brangakmeniu, dėvėti daktarišką biretę (4 ragais), atlikinėti tam tikras liturgines funkcijas; taip pat į D. T. titulą atsižvelgiama, skiriant augštesnėms bažnytinėms pareigoms.

Dočkus 1) J u s t a s (1925 IX 26 Kaune — ?) (2) sūnus. 1944 baigęs Kauno VI gimn., pasitraukė iš Lietuvos ir 1945 III stojo savanoriu į prancūzų armijos legiono kovos pulką prie V šarvuočių divizijos. 1945 X demobilizuotas gyveno Paryžiuje ir mokėsi École supérieure du Bois. Buvo iš Šviesos organizacijos Paryžiuje ir iš Lietuvių Rezistencinės Santarvės steigėjų. Krito kovoje dėl Lietuvos laisvės.

2) P e t r a s (g. apie 1892 Augštaitijoje) Lietuvos kariuomenės artilerijos pulkininkas. Buvo pradėjęs biologijos studijas Maskvos univ., I pas. karo metu buvo mobilizuotas į rusų kariuomenę ir šioje įsigijo artilerijos karininko laipsnį. Grįžęs Lietuvon, aktyviai dalyvavo nepriklausomybės kovose. 1922–24 mokėsi artilerijos mokykloje Fontainebleau Prancūzijoje; ligi bolševikų okupacijos vadovavo III artilerijos pulkui.

Dodd Frank Howard (1844–1916) amerikiečių leidėjas. 1870 paveldėjęs iš tėvo leidyklą, ją išplėtė, pritraukdamas į ją Edward S. Mead. 1876, pritraukus dar Bleecher Van Wagenen, firma buvo pavadinta Dodd, Mead & Co. Be atskirų knygų iš įvairių sričių, F. H. D. vadovaujant, 1902 buvo išl. New International Encyclopaedia.

Dodecatheon daugmečių augalų gentis iš Š. Amerikos (Primulaceae šeimos). Gražiais žiedais, auginami soduose.

Dodeka (gr.) dvylika. Pasitaiko graikų vietovardžiuose (Dodekaneso salynas) ar iš graikų k. sudarytuose terminuose (dodekaedras, dvylikos sienų briaunainis).

Dodekanesas (gr. — 12 salų) Egėjo salos, p. Sporadų salyno dalis prie M. Azijos kranto, 12 didesnių (didžiausioji Rodo sala) ir apie 40 mažų salų, iš viso 2689 km² ir apie 150.000 gyv. Nuolatinių gyventojų turi tik 14 salų. Vyrauja sodų ūkis (vaisiai, daržovės, tabakas). Kaikurie salų gyv. verčiasi jūrų kempinių traukimu iš jūros. Apie 90% gyv. yra graikai. Iš graikų D. buvo paveržę romėnai, kurie vėliau perleido Bizantijai. Nuo 1309 joanitų ordeno, 1522 užėmė turkai, 1912 iš jų paveržė italai, 1943–45 užimtos vok. kariuomenės. 1947 sutartimi atiteko Graikijai, kuri jas prisijungė 1948 IV 1.

Dodge 1) G r a c e H o a d l e y (1856–1914) amerikiečių moterų veikėja, daug prisidėjusi Y. W. C. A. organizacijai išaugti, buvusi jos vadovė, išl. A. Bundle of Letters to Busy Girls on Practical Matters 1897.

2) M a r y E l i z a b e t h, gimusi Mapes (1831–1905) amerikiečių vaikų rašytoja, susilaukusi pasisekimo su knyga Hans Brinker, or the Silver Skates 1865.

Dodgson Charles Lutwidge žr. Carroll Lewis.

Dodona Zeuso orakulas Epiro kalnuose, Graikijoje. Drauge su Zeusu čia buvo garbinama ir jo žmona Dionė. Po Delfų buvo garbiausias graikų orakulas, minimas jau Odisėjoje. Čia buvo spėjama iš šventojo ąžuolo lapų šlamėjimo ar prie jo tekančio upelio čiurlenimo. V a. pastatytoji Zeuso šventovė buvo sunaikinta 219 pr. Kr. Nuo to laiko neteko reikšmės ir pats orakulas.

Dogas šunų veislė. Žr. Šuo.

Doge (it.) žr. Dožas.

Dogelis 1) A l e k s a n d r a s (1852 I 15 Panevėžyje—1922 XI 19) histologas. Mokėsi Kauno gimn., 1879 Kazanėje baigė mediciną, 1883–85 specializavosi užsienyje histologijoje ir embriologijoje, 1885–87 Kazanės univ. embriologijos ir histologijos priv. doc. 1888–94 Tomsko univ. histologijos e. o. prof. Nuo 1895 Petrapilio univ. gamtosmatematikos fak. histologijos prof. Išsp. Krov, kak osnova žizni čeloveka i životnych 1922, Stroenie i žizn kletki 1922.

Jo sūnus Valentinas (g. 1882) yra Petrapilio univ. zoologijos prof.

2) J o n a s (1830 III 7 Vitebsko gub. Zalesėje—apie 1908). Baigė Kauno gimn. ir Petrapilio med. chir. akademiją. Nuo 1869 Kazanės univ. farmakologijos prof. Išsp. Rukovodstvo k farmakologii 1882, Sravnitelnaja anatomija, fiziologija i farmakologija serdca 1895.

Jo sūnus Mykolas (g. 1865) buvo Kazanės univ. teisių fak. prof.

3) M o t i e j u s (krikšto vardas Domininkas; 1715 VIII 6 Lydos aps. Gembulių k.—1760 II 24 Varšuvoje) pioras, dokumentų leidėjas. 1730 II 14 stojo Liubiešove į piorus. Ščučine buvo I. Scipiono del Campo sūnaus mokytoju. Su juo išvažiavo į Leipcigo, Paryžiaus, Strasburgo univ.,kur ir pats D. atsidėjo matematikos, teisės ir filosofijos studijoms. Grįžus jam jo vyresnybė buvo pavedusi Vilniuje suorganizuoti collegium nobile. Pastatydinęs bažnyčią, įkūręs kolegijos biblioteką, įtaisęs Vilniuje spaustuvę, geriausią Lietuvoje, buvo tikrasis piorų kolegijos kūrėjas Vilniuje. Vilniun iš Prancūzijos grįžęs, D. sumanė paruošti Lietuvos ir Lenkijos dokumentų rinkinį. Tam darbui D. aplankė Vokietijos, Prancūzijos, Olandijos archyvus ir bibliotekas, peržiūrėjo Lenkijos ir Lietuvos metriką, Nesvyžiaus ir privačius archyvus. Grįžęs iš kelionių apsigyveno Varšuvoje, tvarkydamas surinktą medžiagą. Nors 1754 gaisras sunaikino geroką jo rankraščių dalį, iš dalies jam pavyko atstatyti gaisro sunaikintus rankraščius. 1756 pagarsino prenumeratą (12 auksinų už 6 tomus). 1758 išl. savo rinkinio I tomą, Codx diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae. Jis apėmė Lietuvos ir Lenkijos santykius nuo XIII a. pusės su Čekija, Vengrija, Austrija, Danija, Bavarija, Brandenburgu, Venecija, Saksonija, Prancūzija, Braunšveigu, Meklenburgu, Ispanija, Olandija, Silezija, Moldavija, Valakija, Besarabija. 1759 išsp. V t., skirtą respublikos santykiams su Livonija, Kuršu. Buvo spaudai rengiamas ir VI t., bet D., nuvykęs į Varšuvą leidinio reikalais, 1760 II 24 mirė. Jam mirus, Lietuvos piorų provinciolas K. Tšeščkovskis paskyrė Joną Kantietį Vikauską ir M. Tukalą D. surinktą medžiagą toliau spausdinti. Kadangi IV t. buvo paties D. beveik baigtas ruošti, tai naujieji redaktoriai jį pirmiausia 1764 išspausdino. Jis apėmė Lietuvos ir Lenkijos santykius su Prūsais. Kiti tomai nebebuvo išspausdinti dėl rusų atstovo protesto, nes II ir III t. turėjo apimti santykius su rusais. D. visą medžiagą buvo surinkęs 8 t. ir rankraščių liko II t. 1 d. — Rusiją, Turkiją, Krymą ir Švediją liečią dokumentai; 2 d. — Bonos turtus liečią

M. Dogelis

dokumentai; III t. 1 d. — Lietuvos santykiai, 2 d. — santykiai su Mozūrija, rusų kraštais, Podole, Belzo žeme, Silezijos k-jomis; VI t. bažnytiniai santykiai, VII t. respublikos teisės, privilegijos, konstitucijos, VIII t. papildymai ir rodyklė. Nespausdintųjų tomų rankraščiai prieš I pas. karą buvo Petrapilio viešojoje bibliotekoje.

Nors D. rinkinys, dėl daug jame pirmą kartą paskelbtų dokumentų, dar ir dabar nėra nustojęs savo mokslinės vertės, bet jis turi ir visą eilę trūkumų; daug tekstų ir vietovardžių yra išspausdinti su klaidomis; rinkdamas tik svarbiausius dokumentus, daug aktų D. visai neišspausdino; prie daugelio išspausdintų dokumentų nėra parašų; nėra jokių kritiškų pastabų. Išorės atžvilgiu Codex laikomas geriausiu XVIII a. respublikos spaudiniu, tobulai techniškai atliktu.

1758 D. išl. dar Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, kur surinko daug archyvų medžiagos Lietuvos ir Lenkijos sienų bei ribų nužymėjimo istorijai. 1740 išsp. hekzametru Arcus triumphalis in ducali domus Oginscianae porta... erectus.

A. Moszyński M. C. — Wizerunki i roztrąsania naukowe II 1838; *J. T. Baranowski* Udział Stanisława Augusta i jego otoczenia w przygotowaniu Kodeksu dyplomatycznego Polski... — Przegląd hist. XII 1911; *E. T(yszkiewicz)* Pijarowie — Teka Wileńska II 1857; *Pr. Penkauskas* Lietuvos istorijos versmių leidimas 1934. *Z. I.*

4) P o v i l a s (1877 I 22/II 3 Raseinių aps. Girkalnio vl. Knebionių k.—1951 Kaune) kunigas visuomenininkas, pavasarininkų kūrėjas. Mokėsi Girkalnio prad. mokykloje, Raseinių aps. mokykloje, Liepojos gimn. ir Kauno dvas. seminarijoje. Kunigu įšv. 1899 VII 25. Nuo 1899 VII 30 vikaras Kvietkuose, Panemunėly, Tirkšliuose, Nemakščiuose, Vandžiogaloje. Už atsisakymą Panemunėlio prad. mokykloje tikybą rusiškai dėstyti rusų valdžios įsakymu buvo 1902 VII 30 — 1904 VIII 11 laikomas Kretingos vienuolyne. Ten gyvendamas, organizavo slaptą lietuviškų spaudinių gabenimą iš Tilžės į D. Lietuvą ir bendradarbiavo „Kryžiuje" ir „Tėvynės Sarge". Nuo 1904 XII 9 Kauno katedros vikaras. Prasidėjus I pas. karui, Kauno tvirtovės komendantui įsakius, turėjo išsikelti į Vilnių, kur jis gyveno ligi 1919 pradžios, visą laiką būdamas Lietuvių komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti sekretoriumi; vienas iš sekretorių 1917 lietuvių konferencijoje Vilniuj. Vokiečių įtartas išleidęs atsišaukimus prieš vokiečius, 1916 V 18 buvo jų suimtas, 3 mėnesius tardomas ir nubaustas pinigine pabauda. 1919 II 17 bolševikų Vilniuje areštuotas, pusę metų kalintas Lukiškėse, Daugpilyje, Smolenske. 1919 VII 20 iškeistas į komunistus, grįžo Kaunan ir buvo paskirtas Žemaičių katedros viceprepozitu. 1926 Kauno arkivysk. garbės kanauninkas, 1931 V pakeltas aktualiu Metropolijos kurijos kanauninku.

Kan. P. Dogelis

D. visuomeninė veikla buvo labai plati. 1905 besikuriančios šv. Kazimiero draugijos iždininkas. Vienas iš 1905 kat. blaivybės draugijos steigėjų, o 1907 lietuvaičių tarnaičių šv. Zitos draugijos. Iš pradžių pastarojoje buvo iždininkas, o vėliau ilgalaikis pirmininkas, kurio pastangomis ši organizacija pasistatė Kaune namus ir išplėtojo savo veiklą. 1911 pradėjusių organizuotis ateitininkų globėjas, kurio bute vykdavo jų slapti susirinkimai bei konferencijos. Jis iš katalikų mokytojų sąjungos iniciatorių 1911. 1912 jo iniciatyva buvo įst. slapta kaimo kat. jaunimo organizacija — pavasarininkai. Šiai organizacijai jis skyrė daugiausia rūpesčio, ir buvo nusipelnęs „pavasarininkų tėvo" vardą. 1935–36 statant Pavasario Federacijos namus, vadovavo statybos komitetui. 1920 buvo steigiamojo seimo narys krikščionių demokratų frakcijoje. Nuo 1921 ateitininkų susišelpimo fondo pirmininkas, įdėjęs daug rūpesčio ateitininkų rūmams pastatyti. Jo pastangomis savo namus įsigijo ir Katalikų Veikimo Centras, kurio valdybose jis buvo nuo pat įsikūrimo 1922, o 1937 jis pats šiai organizacijai pirmininkavo. Nuo 1928 Saulės draugijos centro valdybos pirmininkas. Be to, jis reiškėsi ir pačių kunigų organizaciniame gyvenime: 1924 suorganizavo vartotojų bendrovę Concordia bažnyčias reikalingais daiktais aprūpinti, nuo įsikūrimo 1925 buvo kunigų invalidų ir emeritų kasos iždininkas ir reikalų vedėjas.

Nuo 1903 lietuviškųjų laikraščių bendradarbis, pats kurį laiką Mokytojo ir Pavasario redakcinių komisijų narys. Rašinėjo Tėvynės Sarge, Kryžiuje, Nedėldienio Skaityme, Šaltinyje, Vienybėje, Pavasaryje ir kt. Išsp. Šv. A. Liguori Dvasiškas Maistas Kristaus Sužieduotinei (vert.) 1905–1908, Pirmosios Komunijos atmintis 1912, Kaip daromi susirinkimai ir kaip juos vesti 1912, T. Pinart Jėzaus Meilė (vert.) 1921, J. Chapuis Visų metų apmąstymai (vert.) 1922, Bažnyčių palaikymas 1928, Kalėjimuose pas bolševikus 1930, Apie rekolekcijas 1931, Šv. Elzbieta 1931, Šventadienis 1933, Jaunimui dovanėlė 1934, Tautinio Lietuvos Eucharistinio Kongreso Atgarsiai 1935, Melskimės (maldaknygė) 1935, Mano gyvenimo prisiminimai 1936, Lietuvis Katalikas 1938, Sutvirtinimo Sakra-

mentas 1938, Už bočių žemę ir tikybą 1939, Kunigas 1939.

Dogeris (prov. angl. dogger „apskritas akmuo") geologijoje vidurinis juros sistemos skyrius, dar smulkinamas augštais. Lietuvoje callovien augšto sluogsniai išeina į paviršių Ventos krantuose, prie Papilės. Iš suakmenėjimų aptinkama amonitų kosmocerų.

Doggerbank, kitaip Luggerbank, Šiaurės jūros sekluma tarp Anglijos ir Danijos; 300 km ilgio, 100 km pločio, vidutiniškai 30 m gylio. Pietv. dalyje ties 2° r. ilgio ir 54° 30′ š. pločio, tik 13 m gilumo (620 km^2). Gilesnėse vietose gilumas tarp 35 ir 45 m. Dar diliuvio laikotarpiu D. buvo sausuma. D. yra iš žuvingiausių Europos vandenų; žvejoja daugiausia olandai, ypačiai daug menkių sugaunama.

Dogma (gr. dogma „tai, kas manoma esant tikra, nuomonė, sprendimas") tvirtas mokyme teigimas, panašus į nutarimą ar įsakymą. Nuo IV a. šis žodis taikomas tikėjimo tiesoms. Vatikano visuotinės santarybos nutarimuose D. yra Dievo apreikštosios tiesos, kurios kaip tokios Katalikų Bažnyčios paduodamos išpažinti tikėjimu (Denc. 1792). Teologai skiria aptartąją D. nuo katalikiškosios D. Aptartoji D. pateikiama tikėjimui Bažnyčios iškilmingu sprendimu, o katalikiškoji — paprastuoju mokymu. Šią pastarąją kaikurie teologai vadina katalikiškuoju mokslu. Dogmos išplaukia iš apreiškimo. Todėl D. vadinama visos Šv. Rašte glūdinčios tiesos, kurios ir be Bažnyčios autoritetingo interpretavimo yra visiems aiškios. Pagaliau yra D. ir tos tiesos, kurioms prieštaraujantieji teigimai ar neigimai Bažnyčios yra pasmerkti. Kadangi visų D. turinys glūdi apreiškime, jų prasmė niekada negali pasikeisti.

Turinio nekintamą objektyvumą D. neigia Schleiermacheris, tvirtindamas, kad D. yra tik simboliai, neturį objektyvaus nekintamo turinio. Šią mintį toliau skleidė Ritschlis, Güntheris, Harnackas, Sabatier. Prieš šią mintį Katalikų Bažnyčia savo mokslą išdėstė Vatikano santaryboje, kurios nutarimu D. prasmė pasilieka visada ta pati, t. y., tokia, kokią skelbia ir supranta Bažnyčia (Denc. 1800–18), kuriai Kristus yra palikęs tikėjimo tiesas ištikimai saugoti ir neklaidingai skelbti (ibd.). Bažnyčia negali įvesti šalia apreiškimo naujų D., nes Šv. Petro įpėdiniams buvo pažadėta Šv. Dvasia ne tam, kad jie Jos apreiškimu naują mokslą atskleistų, bet kad Šv. Dvasios globoje apaštalų paliktą apreiškimą, atseit, tikėjimo palikimą, šventai saugotų ir ištikimai skelbtų bei mokytų (Denc. 1836). Su apaštalų mirtimi baigėsi šv. Petro įpėdiniams patikėtasis apreiškimas. Šv. Pijus X dekretu Lamentabili pasmerkė tvirtinimą, kad apreiškimas su apaštalų mirtimi nesąs atbaigtas (Denc. 2021). Šv. Rašte niekur nerandame, kad reikia laukti dar kito apreiškimo. Priešingai, sakoma, kad visas išganymo mokslas yra paliekamas apaštalams (Jon. 14, 26; 16, 12–15).

Betgi iš to negalima daryti išvados, kad Bažnyčioje negali būti D. augimo ir jų vystymosi. Apie dogmatinį pažangumą kalba Bažnyčios Tėvai: šv. Irenėjas, Origenas, šv. Bazilijus, šv. Augustinas ir kt. D. augimas bei vystymasis labai ryškus Bažnyčios istorijoje. Kiekviename šimtmetyje rasime apreikštojo mokslo paryškinimą kurios nors D. aptarimu ar iškilmingu paskelbimu. Apreikštųjų tiesų yra didelis gausumas. Ir ne iš karto jos žmogaus protą pasiekia. Kaikurioms reikia ištisų šimtmečių, kad žmogaus protas pribręstų priimti jas ir galėtų jas išreikšti tiksliomis sąvokomis. Tuo būdu Bažnyčios istorijoje auga ne D. turinys ir prasmė, bet jų pažinimas. D. augimui progą duoda apreikštajam mokslui priešingos herezijos ir ginčai dėl tikėjimo tiesų. Gi dogmatinio pažangumo priežastys yra tikinčiųjų pamaldumas ir teologų moksliški veikalai. Bet svarbiausioji D. augimo priežastis yra Bažnyčios autentiškasis mokymas. Jai patikėtas apreikštosios Dievo išminties prižiūrėjimas ir išplėtimas žmonių protuose (Mat. 28, 18–20). Taigi, D. ir tikėjimas auga visoje Bažnyčioje ir atskiruose žmonėse visais amžiais nesikeičiančioje jų prasmėje gilesniu ir gausesniu jų pažinimu ir išpažinimu.

M. Jos. Scheeben Handbuch der katholischen Dogmatik 1901; *A. Rademacher* Vernünftiger Glaube 1923; *J. Pohle-M. Gierens* Lehrbuch der Dogmatik 1932; *Reg. Garrigou-Lagrange* De Revelatione 4 laida 1945; *J. M. Hervé* Manuale Theologiae Dogmaticae III 1949. *V. Rmš.*

Dogmatinis metodas dogmatinės teologijos būdas tirti ir dėstyti savuosius dalykus. Grindžiamas Bažnyčios neklaidingo mokymo ir apreiškimo šaltinio principu. Tas metodas itin savas pozityvinėje (įrodinėjančioje kas ir kaip yra apreiškimo šaltiniuose) teologijoje; bet teologijai jis nevienintelis, pvz. spekuliatyvinei (besirūpinančiai apreikštas tiesas nušviesti, kiek tai yra galima žmogaus proto šviesa) teologijai artimas filosofinis metodas; pagalbiniu metodu eina istoriškas metodas.

Dogmatizmas objektyvine prasme — ko nors teigimas be kritinio svarstymo; subjektyvine prasme — absoliutus pasitikėjimas savo pažiūrų tiesa ir kitų pažiūrų be atodairos laikymas klaidomis. Graikuose skeptikai vadino dogmatikais visus, kurie tikėjo objektyvios tiesos pažinimo galimybe. Kantas D. statė priešpriešoje savo kriticizmui, ir pagal tai dogmatine vadino ankstesnę racionalinę metafiziką. Apskritai, tiek filosofinėje, tiek kasdieninėje var-

tosenoje D. žodis yra gavęs peikiamojo prasmės atspalvio. Tačiau neteisinga D. prasmę nepagrįstai išplėsti: pvz. kiekvieną tiesos išpažinimą vadinti D. Taip pat nėra pagrindo D. sieti su dogmų išpažinimu Bažnyčioje, nes šiuo atveju religinės tiesos priimamos ne aklai, bet remiantis dieviškuoju apreiškimu, kurio faktas yra protu įrodomas. *J. G.*

Dohnányi Ernö (Ernst von) (g. 1877) šalia B. Bartóko ir Z. Kodály vienas iškiliausiųjų naujosios vengrų muzikos kompozitorių. Augšto lygio pianistas, dirigentas ir muz. pedagogas. Mokėsi Budapesto muz. akademijoje. 1897 - 1903 koncertavo kaip pianistas Europoje ir JAV. 1905–15 (nuo 1908 prof.) dėstytojas muz. akademijoje Berlyne; 1916–19 Budapesto muz. akademijos prof. ir kurį laiką dir. Apie 30 metų vadovavo Budapesto filharmonijos orkestrui; 1925–26 dirigavo New Yorko simfoniniam orkestrui. Nuo 1948 gyvena JAV.

D. nelabai gausi, tačiau įvairi, gan konservatyvios krypties kūryba pasižymi, iš dalies J. Brahmso įtakoje, klasiška, išbaigta forma ir romantiniu turiniu. Tai ypač ryšku jo kamerinėje ir orkestrinėje muz. Tautinio, vengriškojo stiliaus (priešingai Bartókui ir Kodály) D. labai nepabrėžia, išskyrus rapsodiją Ruralia hungarica 1924 (joje priartėjama prie F. Liszto vengrų rapsodijų) ir variacijas fort. vengrų liaudies dainos tema 1916. Svb. D. kūriniai: pantomima Der Schleier der Pierrette 1910; operos: Tante Simona 1912, Der Turm des Woiwoden 1922, Der Tenor 1929; Missa in dedicatione ecclesiae 1930; orkestrinė muz.: 2 simfonijos (1901, 1944), 2 koncertai fort. (1898, 1946), 2 koncertai smuikui (1915, 1948), suita 1909, Minutes symphoniques 1931 ir kt.; kamerinė muz.: 2 fortepiono kvintetai (1895, 1914), 3 styginiai kvartetai (1899, 1906, 1926), sekstetas 1935 ir kelios sonatos; fortepionui: Passacaglia 1899, Winterreigen (10 bagatelių) 1905, humoreskos 1907, 12 etiudų 1950 ir kt.; eilė dainų.

V. Papp E. v. D. 1931 (vengr.). *K. O.*

Dohrn Anton (1840–1909) vokiečių zoologas, 1874 įsteigęs Neapolyje vokiečių zoologijos (jūros) stotį, kuri turėjo didelės reikšmės biologijos pažangai.

Doyle 1) A l e x a n d e r (1858–1922) amerikiečių skulptorius. Po studijų Carraros ir Florencijos meno akademijose kelerius metus gyveno Romoje ir Paryžiuje. Įvairiuose JAV miestuose jis sukūrė nemaža paminklinių biustų ir statulų.

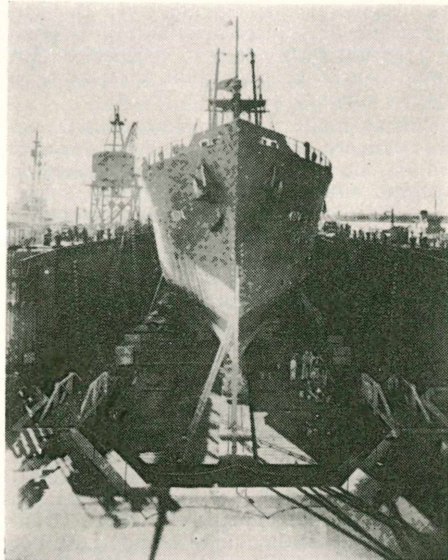
2) S i r A r t h u r C o n a n 1859 - 1930) anglų romanistas. Pradėjo karjerą gydytojo profesija ir išleido A study in Scarlet 1887. Nuo 1890 atsidėjo literatūrai. Didžiausio populiarumo įsigijo kriminaliniais romanais, kuriuose sukūrė garsųjį seklio Sherlock Holmes tipą: The Adventures of Sherlock Holmes 1892, The Memoirs of Sh. H. 1893, The Hound of the Baskervilles 1902, The Return of Sh. H. 1905 ir kt. Šie romanai detektyvinius romanus įpilietino legaliu literatūros žanrų. Dramos: The Story of Waterloo 1894, The Fires of Fate 1909, The House of Temperley 1909. Dvi knygos apie britų kariuomenę: The Great Boer War 1900 ir The War in South Africa 1902. Nemaža jo romanų ir lietuviškai yra išversta.

A. C. Doyle

Doisy Edward Adelbert (g. 1893) amerikiečių biochemikas, nuo 1923 St. Louis univ. prof., 1943 drauge su H. Dam gavęs Nobelio premiją už vitamino K cheminės prigimties atskleidimą.

Dokas (angl. dock) uždara uosto dalis laivams talpinti. Pagal paskirtį D. skirstomi į uostų ir remonto D.

U o s t ų D. daugiausia vartojami Europoje ir ypač D. Britanijoje; jie esti upių žiotyse, kur didelis vandens svyravimas potvynių ir atoslūgių metu. Šie D. yra uždari baseinai su krantinėmis ir šliūzų sistema

3000 t plaukiojantis dokas, Maryland, JAV. Projektas: Grandall Dry Dock Engrs, Bostonas

laivams įleisti. Čia vandens lygis gali būti palaikomas pastovioje augštumoje, laivus pakraunant. Uostų D. yra įrengimai tokie patys, kaip ir apskritai uostų, išskyrus specialias siurblių stotis. Siurbliai reikalingi D. vandens lygiui palaikyti atoslūgių metu, kai vandens nuostolio, šliūzuojant laivus, negalima papildyti iš jūros. Jos vanduo tuo metu nepakyla iki uoste esančio vandens lygio.

R e m o n t o D. pagal konstrukciją skirstomi į sausuosius ir plaukiojančius D. Sausieji D. yra uostuose iškasti baseinai su masyvinės konstrukcijos atraminėmis sienomis bei dugnu. Viename D. gale yra vandens spaudimą atlaikantys vartai arba kilnojami kesonai. Dokuojant laivą, sausasis D. prileidžiamas vandens, vartai atidaromi ir pro juos įplukdomas laivas. Po to vanduo išsiurbiamas prie D. esančios siurblių stoties, arba išleidžiamas į jūrą atoslūgio metu. Vandeniui slūgstant, laivas nuseda

Plaukiojantis dokas Klaipėdos Lindenau laivų statykloje 1938

kyliu ant dugne esančių kylinių blokų, o iš šonų atremiamas į D. sienas ramsčiais. Povandeninę laivo dalį perdažius bei kitą remontą atlikus, D. vėl prileidžiamas vandens, vartai atidaromi ir laivas išplukdomas į uostą. Sausieji D. paprastai parūpinami geležinkelio šakomis, kilnojamaisiais kranais ir remonto dirbtuvėmis.

Plaukiojantys D. yra medžio, plieno ar gelžbetonio pastatai, dažniausiai lovio ar L raidės pavidalo. Jie panardinami iki reikalingo gylio, prileidžiant vandens į tam tikslui skirtas vidujines D. patalpas. D. panardinus, laivas įplukdomas į D., ir tada vanduo iš D. pašalinamas, o jis iškyla kartu su laivu. Plaukiojančių D. yra daug sistemų, kurių pagrindinis tikslas yra suteikti D. ko daugiausia išilginio standumo ir kartu palengvinti D. povandeninių dalių remontavimą. Pastarajam tikslui pasiekti plaukiojantys D. dažnai statomi iš paskirų sudedamų sekcijų, kurios patalpinamos į sausuosius D., arba viena sekcija panaudojama kitai sekcijai iškelti. Didžiausi pasaulio plaukiojantys D. yra Maltoje (65.000 t keliamosios galios), Southamptone (60.000 t), Singapore (50.000 t), Rotterdame, Hamburge (46.000 t). *V. Izb.*

Doketizmas (iš gr. dokein ‚rodytis') manichėjinė sekta, laikiusi medžiagą blogio versme ir todėl neigusi, kad Kristus tikrai įsikūnijęs. Tik atrodę, kad Kristus turi kūną. Su D. kovojo jau apaštalas Jonas. Manichėjinėse sektose D. iškildavo ir vėliau, viduramžiais.

Doklas didelė apvali pintinė šienui ar pelams nešti, tarankis, keselys, nupintas iš lazdyno plėšų ar karklo vytelių apie 1 m augščio ir apie tiek pat skersmens. Daugiausia paplitęs Žemaičiuose, nes Augštaičiuose tam pačiam reikalui buvo daromos skalinės (žr.) iš pušies skalų. Panašus D. Žemaičiuose buvo pinamas ir sugautai žuviai laikyti, tik tas D. visuomet turėjo dar dangtelį: D. su žuvimi statydavo į vandenį stačią, o kad jį vanduo iki pusės apsemtų, jo dugnan įdėdavo akmenį. Buvo dar vad. kraitiniai D., skiriami kraičiui sudėti ir drabužiams laikyti. Šitie D. buvo apskriti, su dangteliu, kurio viena pusė dažnai buvo pripinta prie D., o kita atidaroma.

Doksografai (gr.) senovės rašytojai, rinkę filosofų pažiūras (gr. doksai) ir jas istoriškai sisteminę. Žymiausias jų buvo Teofrastas. H. Diels išsp. graikų D. tekstus Doxographi graeci 1879.

Doksologija (gr. doksologia „garbinimas") liturginė formula pagarbinti Švč. Trejybei. D i d ž i o j i D. yra giesmė Gloria in excelsis Deo... (hymnus angelicus); m a ž o j i D. — Garbė Tėvui ir Sūnui ir Šv. Dvasiai; Dievo šventųjų pagarbinimui skirtų bažnytinių himnų paskutinioji strofa (paskutinės keturios eilutės), įprastai skiriama Švč. Trejybės garbei.

Dokšyčiai, ar Dokšyčios mstl. Dysnos aps., prie Berezinos augštupio, apie 3300 gyv. Priklausė Kiškoms. Bažnyčią 1608 statė vysk. St. Kiška, kuris D. dovanojo Žemaičių kapitulai. Bažnyčia sudegė kartu su D. 1708, atstatyta 1745. Buvusi unitų bažnyčia buvo paversta XIX a. cerkve. Kita cerkvė statyta po 1863.

Doktrina (lot.) mokslas, kurios nors mokslinės, ideologinės ar visuomeninės krypties pažiūrų visetas. D o k t r i n i e r i u s — tas, kuris laikosi betkurios D., nesileisdamas į kompromisus, nepaisydamas tikrovės reikalavimų. Pagal tai peikiamąja prasme doktrinierius yra vienašališkai užsispyręs teoretikas.

Doku Atis (1861–1903) latvių rašytojas, profesijos mokytojas. Vertinamas kaip humoristas ir kaip vaikų rašytojas. Apysakos Divas Jān'u dienas 1890, Paugurieši 1893, Sirdsapzin'a 1901, Makslinieks 1902; vaikų dienų apsakymai: Vectēvs 1891 ir Mans dzīves rīts 1894; pasakos: Ancītis — lielais pasaku meistars 1891, Par Adatu u Ilenu 1891; humoristiniai kūriniai eiliuota forma: Napateicīgs ziemnieks 1895, Vistas maisā 1900, Bral'u būšana 1900, Slikti laiki 1902, Traka blēdība 1902. D. raštų rinkiniai išėjo 1904 ir 1928.

Dokučajev Vasilij (1846–1903) rusų geologas ir mineralogas, Maskvos univ. prof., suorganizavęs Rusijos dirvožemiui tirti komitetą, vėliau pavadintą jo vardu ir paverstą institutu. Savo darbais apie Rusijos dirvožemį jis padarė įnašą ir apskritai į dirvožemio mokslą.

Dokudavas Lydos aps. mstl., apie 30 km į pietr. nuo Lydos, Nemuno deš. pusėje, 2 km nuo kranto; per 600 gyv. Per D teka Narvos upelis, Nemuno deš. intakas. Nuo D. į šiaurės vakarus tęsiasi didžiosios D. pelkės (apie 9000 ha). Pats miestelis įsikūręs pakilioje vietoje, iškilusioje ligi 133 m nuo j. l. Kitados D. priklausė Radviloms, vėliau perėjo Vitgenšteinų nuosavybėn. Medinė cerkvė statyta 1774.

Dokumentas (lot.) įrodomas raštas, aktas. Žr. Diplomatika.

D o k u m e n t a c i j a rinkimas, tvarkymas ir naudojimui parengimas dokumentų, galinčių tarnauti studijų tikslams. Čia dokumentais suprantama ne tik knygos, laikraščiai, rankraščiai, laiškai bei visoki aktai, bet net ir filmai, modeliai, — žodžiu tariant, visa, kas gali patarnauti kurio nors dalyko tyrinėjimui. Pagal tai dokumentacijos uždavinys yra tikslingas bibliografijų, registrų, kartotekų sudarymas, taip pat ir išpirktų ar sunkiai prieinamų dokumentų nufotografavimas ar filmavimas. Taip suprasta dokumentacija yra viena mokslinio darbo metodikos šaka. Šia prasme jos terminą įpilietino apie 1908 P. Otlet ir H. Lafontaine, Briuselio tarptautinio bibliografijos instituto steigėjai. 1931 iš šio instituto išaugo Tarptautinis dokumentacijos institutas, kuris 1937 buvo paverstas Tarptautine dokumentacijos federacija (FID = Fédération Internationale de Documentation) su centru Hagoje.

P. Otlet Traité de documentation 1934; ('') Die Dokumentation u. ihre Probleme 1943; *O. Frank* Einführung in die Dokumentation 1949; Revue de la documentation, nuo 1934 leidžiamas Hagoje.

Dokupė (Daukupė) Ašmenos aps. Graužiškių vl. upelis, Gaujos (Nemuno) kair. intakas, 11 km ilgio.

Dolabella Tomas (1570–1650) italas dailininkas, nuo 1600 gyvenęs Krokuvoje ir buvęs karaliaus rūmų dailininku. Be gausių religinių paveikslų, paliko istorinių paveikslų ir portretų (Vladislovo IV, Jono Kazimiero).

Dolce, kitaip c o n d o l c e z z a (it.) muzikoje — nurodymas švelniai dalyką atlikti. D o l c i s s i m o — labai švelniai.

Dolce far niente (it.) malonus nieko neveikimas; renesanso laiku atsiradęs posakis.

Dolce stil nuovo (it.) naujas malonus stilius. Dantės duotasis vardas XIII a. Florencijos poetų mokyklai, kuriai būdingas išsigalvotosios mylimosios simbolinis idealizavimas. D. S. N. šaknys slypėjo trubadūrų poezijoje. Žr. Italų literatūra.

C. Dolci Šv. Kazimieras

Dolci 1) C a r l o (1616–1686) italų florentietis dailininkas, Jacopo Vignali mokinys, piešęs manieristų įtakoje. Daugiausia piešė miniatiūrinius madonų ir šventųjų paveikslus, prisunkęs juos sentimentalizmo, kartais einančio ir ligi saldumo. Bet daugelis jo darbų (Šv. Cecilija, Kristus laimina duoną ir vyną, Erodiada su šv. Jono galva) yra vertingi savo techniškai rūpestingu atlikimu ir malonūs akiai savo švelnumu. Be kitų, jis yra nupiešęs šv. Kazimiero paveikslą, dabar esantį Florencijoje, Pitti galerijoje.

2) G i o v a n n i n o, XV a. italų architektas ir skulptorius, 1473 vadovavęs Sikstinos koplyčios statybai.

Dôle r. Prancūzijos mst. prie Reino–Ronos kanalo; 18.740 gyv. (1951). Jėzuitų kolegija; chemikalų ir optikos instrumentų pramonė. Buv. Franche-Comté provincijos sostinė. 1431–1681 čia buvo univ. L. Pasteuro gimtinė.

Dolęga-Chodakowski žr. Czarnocki Adam.

Dolendo, dolente (it.) muzikoje — skausmingai, besiskundžiančiai.

Doleris (santrumpa $) plačiausiai žinomas kaip JAV piniginis vienetas. Tuo pat

vardu vadinamas ir Kanados piniginis vienetas, nors jis savo rinkos kaina ir skiriasi nuo JAV dolerio.

Pats žodis doleris yra kilęs iš vokiečių thaler, t. y. sidabrinės monetos, pradėtos kalti 1519 iš Joachimsthalio sidabro kasyklų (Bohemijoje). Ilgainiui talerio vardas su įvairiomis savo pakaitomis (daler, dalar, tallero ir kt.) tapo bendriniu sidabrinės monetos pavadinimu.

Iki pat JAV įsikūrimo ispanų sidabrinė peza, žinoma D. vardu angliškai kalbančiose kolonijose, buvo dominuojąs pinigas šio krašto prekybos sandėriuose. Tai lėmė, kad JAV 1792 piniginio vieneto įstatymu legalizavo faktišką padėtį — parinko D. šio krašto piniginiu vienetu.

Pagal tuomet vyravusią praktiką, JAV pasirinko bimetalinę valiutą, t. y. jos pilnaverčių monetų apyvarta turėjo susidėti iš aukso ir sidabro monetų, kalamų pagal 1:15 tų metalų santykį. Pirmosios sidabro D. monetos pasirodė 1794, o auksinės tiktai 1849. Nuo 1873 JAV praktiškai pradėjo pereiti į monometalinę aukso valiutą. Sidabro D. virto „token money", t. y. sidabrinės monetos nebuvo pilnavertėmis pagrindinėmis monetomis, nes jose esamo metalo prekyvietės vertė buvo žymiai žemesnė už joms įstatymo duodamą vertę. Sidabro kasyklų savininkai ir jų rėmėjai kongrese varė aštrią kovą už sidabro reabilitaciją JAV pinigų sistemoje. Tačiau 1900 III 14 įstatymas aukso D. visai oficialiai paskelbė vieninteliu pagrindiniu krašto pinigu, į kurį turėjo būti pareikalavus keičiami visi krašto popieriniai pinigai.

1933 JAV atsisakė nuo aukso monetų apyvartos ir perėjo į aukso gabalais pagrįstą valiutą. Pats D., palyginant su auksu, buvo nuvertintas apie 41%. Praktiškai D. ryšys su auksu dabar palaikomas tuo būdu, kad JAV iždas per savo agentus perka ir parduoda auksą gabalais įstatymo nustatyta kaina, t. y. 35 dol. už gryno aukso unciją (brangiųjų metalų uncija = 31.1035 g). *J. Pžm.*

Doles sala, liet. Duolės sala — Dauguvoje ties Salaspiliu. Žr. Dauguva.

Dolet Étienne (1509–1546) prancūzų humanistas, 1536 Lyone įst. spaustuvėje leidęs Rabelais veikalus, o pats pamfletais ironizavęs Bažnyčią, dėl kurių buvo rastas heretiku ir pasmerktas sudeginti. 1889 Paryžiuje Maubert aikštėje jam pastatytas paminklas, prie kurio dažnai renkamasi antiklerikalinėms demonstracijoms.

Dölger Franz Joseph (1879–1940) Bažnyčios ir religijų istorijos tyrinėtojas, kun. 1912 prof. Münsteryje, 1927 Breslave, 1929 Bonnoje. Remdamasis senovės Romos, Sicilijos ir šiaurinės Afrikos senovės paminklais įrodinėjo paralelizmą tarp senovės ir pirmųjų amžių krikščionybės bei jų abipusę įtaką. Išsp. Sakrament der Firmung 1906, Die Taufe Konstantins und Ihre Probleme 1913, Die Sonne der Gerechtigkeit und der Schwarze 1919, IHTHYS, der heilige Fisch in den antiken Religionen und in Christentum 1910–1940 (5 tt.). Savo studijų rezultatams skelbti D. 1929–36 leido žurnalą Antike und Christentum. 1939 išėjo papildomas tomas Pisciculi su jo veikalų bibliografija. *J. V.*

Dolgorukij (Dolgorukov) įtakinga rusų politikoje didikų šeima:

1) G r i g o r i j (1656–1723) 1700–1706 ir 1709–1721 Rusijos atstovas Varšuvoje. 1708 Ukrainoje, Mazepai atsimetus, įvykdė ištikimo Rusijai Skoropadskio išrinkimą hetmonu. Būdamas Varšuvoje atstovu, atvirai įsimaišydavo į vidaus reikalus disunitų rėmimo priedanga; dėl to turėjo pasitraukti.

2) P i o t r (1816–1868) publicistas, už paskelbtus rusų aristokratinių šeimų genealoginius tyrinėjimus 1842 – 1844 buvo ištremtas į Viatką. Nuo 1859 gyveno Prancūzijoje, kur leido laikraščius, kovodamas už konstitucinę monarchiją. Jo atsiminimai (Mémoires du prince Dolgorukow) išleisti 1867.

3) V a s i l i j (1667–1746) Petro D. patarėjas, 1705–1711 dalyvavo įvairiuose karo žygiuose, 1708 malšino Bulavino sukilimą Dono srityje, 1718 įtartas nepritarimu Petro reformoms ir caraičio Aleksiejaus palaikymu, buvo ištremtas. Grįžęs 1724, 1726 rusų kariuomenės vyr. vadas, 1728 feldmaršalas. Antrąsyk buvo ištremtas 1731, 1739 Petro II testamento suklastojimo byloje buvo kaltinamas ir ištremtas į Solovkus, iš kur grąžintas 1741 buvo paskirtas karo kolegijos pirmininku.

4) V a s i l i j (1722–1782) generolas, veikusios Kryme armijos 1771 vadas, nugalėjo chaną Seilimą Girėją ir pasodino naują chaną Sajibą Girėją, palankų rusams; už tai gavo „Krimskij" titulą. 1780 – 1782 Maskvos kariuomenės vadas.

Dolichocefalija (gr.) terminas pailgėjusiai galvos formai, kurios indeksas, nustatytas antropometriniais matavimais, yra 75 ar mažiau. Indeksu antropologijoje vadinamas galvos plotis, išreikštas nuošimčiais pagal galvos ilgį. Plačiau žr. Rasės.

Dolíchos Papilionaceae šeimos vijoklinių augalų gentis, 30 rūšių iš atogrąžos kraštų. Ankštys panašios į pupų. Kaikurios rūšys vartojamos kaip daržovės ar kaip gyvulių maistas. Žinomiausia rūšis D. L a b l a b. L. Lietuvoje auginama tik kaip dekoracinis augalas.

Dollfuss Engelbert (1892 – 1934) austrų politikas. Ūkininko sūnus, baigęs teisę Vienos univ., buvo Ž. Austrijos ūkininkų są-

E. Dolfuss

jungos sekr., nuo 1927 jo planu sukurtų Ž. Austrijos žemės ūkio rūmų pirmininkas, 1931 žemės ūkio ministeris, nuo 1932 V Austrijos kancleris ir užsienio reikalų ministeris. Austrijos nepriklausomybę tikėjosi išgelbėti, remdamasis Italija prieš nacių pradėtą akciją prisijungti prie Vokietijos. Viduje stengėsi Austriją sustiprinti sukūrimu korporatyvinės santvarkos, atremtos į Quadragesimo anno encikliką. Uždaręs visas partijas, krašte įvedė autoritarinį režimą. 1934 II numalšino socialdemokratų sukilimą Vienoje, bet pats VII 25 žuvo nacionalsocialistų atentato auka.

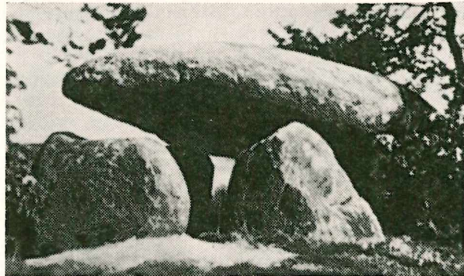
Döllinger Johann Joseph Ignaz von (1799–1890) vokiečių teologas ir istorikas, 1826–1857 teologijos prof. Müncheno univ., nuo 1873 Bavarijos mokslo akademijos pirm. Ligi 1864 katalikų kunigas. Iš pradžių aiškus protestantizmo ir racionalizmo priešas, vėliau suėjo į konfliktą su Bažnyčia. 1864 atmetęs Syllabus encikliką, o vėliau nepripažinęs popiežiaus neklaidingumo, 1871 buvo ekskomunikuotas. Šliejosi prie senkatalikių, bet formaliai neprisidėjo. Svarbiausi veikalai: Lehrbuch der Kirchengeschichte 1836–38, Die Reformation 1846, Kirche und Kirchen 1861, Römische Briefe v. Konzil 1870, Über die Vereinigung der christlichen Kirchen 1872, Geschichte der Moralstreitigkeiten in der römisch-katholischen Kirche seit des 16 Jahrhunderts 1889 (drauge su F. H. Reusch), Akademische Vorträge 1888–1891.

J. Friedrich I. von D. 1899—1901; *F. Vigener* Drei Gestalten aus d. mod. Katholizismus 1926.

Dollo Louis (1857–1931) belgų paleontologas, nuo 1909 prof. Briuselio univ., naujosios paleontologijos kūrėjas, į ją įvedęs biologines problemas. Iškėlė jo vardu vėliau pavadintą irreversibiliškumo, arba negrįžtamumo, dėsnį: gyvijos evoliucijos būvyje sumenkėję ar išnykę organai niekuomet neatsigauna, nors tas gyvis ir patektų į pirmiau turėtas sąlygas, kuriose išnykęs organas vėl jam būtų reikalingas. Pagal šį dėsnį evoliucinė raida yra ribota, vykstanti šuoliais ir atgal nebegrįžtanti.

Dolmatovskij Jevgenij Aronovič (g. 1915) T. Rusijos poetas. Prasimušęs iš darbininko, komunistiškai auklėtas, tipiškas sovietinis rašytojas. Savo poezijoje jungia laiko įvykių apdainavimą su asmenininiu lyrizmu. Jo optimizmas, formų tradicinis paprastumas atitinka „linijai" ir daro jį pavyzdiniu valdinės sovietų poezijos eksponatu.

Dolmenai (bret. dolmen ‚akmeninis stalas') seniausioji ir labiausiai išplitusi priešistorinių megalitinių kapų (žr.) forma. Naujajajme akmens amžiuje dideliuose Europos ir Azijos plotuose vyravo paprotys mirusius laidoti dideliuose iš akmenų pastatytuose kapuose. D. yra pati ankstyvoji šių kapų forma. Jie yra pastatyti iš 3—4, rečiau iš 5 didelių statmenai sustatytų netašytų akmenų, viršuje horizontaliai dengtų 1 ar 2 plačiais akmenimis. Vienas kapo šonas yra atdaras arba pridengtas žemu akmenimi, lyg slenksčiu. D. dažniausiai yra apskriti arba daugiakampiai. Anksčiau D. yra buvę užpilti žemėmis, bet dabar jie kyšo žemės paviršiuje. Tokiame kape būdavo laidojama vienas, kartais ir keli žmonės. Dėl savotiškos išvaizdos D. ilgai buvo laikomi aukurais, šventyklomis. Pirmasis tikrąją D. reikšmę suprato danų archeologas Worsaae 1843. D. randama p. Skandinavijoje, Danijoje, š.

Dolmenai š. Vokietijoje

Vokietijoje, Olandijoje, Skotijoje, Airijoje, Prancūzijoje, Pirėnuose, Etruskuose, Kryme, Kaukaze, š. Persijoje, Indijoje, Korėjoje, Sirijoje, š. Afrikoje, Maroke, Egipte ir Palestinoje. Seniausieji D. priskiriami 2400 — 2000 pr. Kr., naujausieji — neolito galui ir net žalvario a. pradžiai. *J. P.*

Dolmetsch Arnold (1858–1940) prancūzų kilmės anglų muzikas. Rekonstruavo ir atgaivino beveik kiekvieną XV — XVIII a. instrumentą. Nuo 1925 iki mirties Haslemere, Anglijoje, kasmet rengė senosios kamerinės muzikos festivalius, pats juose dalyvaudamas kaip iškilus interpretatorius. Paruošė du stambius rinkinius: Select English Songs and Dialogues of the 16th and 17th Centuries 1898–1912 ir Select French Songs from the 12th to the 18th Century 1938. Išsp. The Interpretation of the Music of the 17th and 18th Centuries 1915.

R. Donington The Work and Ideas of A. D. 1932.

Dolomitai, kitaip dar Dolomitų Alpės, žiemr. Italijos kalkiniai ir dolomitiniai kalnai į rytus nuo Adige (Etsch) upės ir Bol-

zano mst. Dėl savo formų įvairumo laikomi gražiausia Alpių dalimi. Augščiausioji viršūnė Marmolata 3342 m.

Dolomitas (nuo prancūzų mineralogo Dolomieu, 1750–1801) mineralas, kalcio ir magnio karbonatas — $CaMg(CO_3)_2$ su dažnai pasitaikančiomis geležies, silicio, aliuminio, cinko priemaišomis. Susidaro kaip nuosėdos jūrose, žemės plutos plyšiuose, kitų mineralų gyslų tuštumose, kalkakmenims dolomitinantis. Spalva dažniausiai vaiski, balta, rausva, bet pasitaiko rudos, žalios ar net juodos. Struktūra grūdėta, kristalai heksagonalinės sistemos ir dažniausiai romboedrinės formos; kietumas 3,5—4, lyg. svoris 2,85; žvilgesys stiklinis, kartais perlamutrinis, skalumas tobulas pagal romboedro plokštumas. Gamtoje plačiai paplitęs, dažniausiai kaip kalkinių uolienų sudedamoji dalis. Pagrindinės atmainos: g e l e ž i n g a s i s D., o o l i t i n i s-k a l c i t i n i s D. (vartojamas kaip karščiui atspari medžiaga Bessemerio konverterių sienoms išklоti), m a r m o r i n i s D. (grynasis D.) dėl atsparumo oro ir vandens veikimui vartojamas statyboje. Veikiamas sieros rūgštimi, D. duoda gipsą ir Epsomo druską. JAV randamas dideliais kiekiais Vermonte, Rhode Islande, New Jersey ir New Yorko valst. Geriausiai išsikristalizavęs D. randamas prie Joplino, Missouri valst.

L i e t u v o j e devoninės kilmės D. užima gan didelius š. Lietuvos plotus; kaikur eina ištisais kelių m storio sluogsniais, kaikur smarkiai diferencijuoti plonais sluogsneliais (plokštelinis D.), tarp kurių yra gipso, molio, smėlio protarpių. Tų protarpių medžiaga smarkiai praskiedžia pagrindinę medžiagą, ir todėl D. cheminė sudėtis yra nepastovi. Devoninių D. užimamą plotą galima paskirstyti į keletą rajonų: 1) Palėvenės rajone D. yra gelsvos, pilkos spalvos, dažniausiai tankūs, rečiau koringi bei kristalinio pobūdžio, viršuje su tuštumomis, kaikurie pasižymi gan dideliu stilolitų kiekiu ir daugiausia spiriferų fauna. Pilkos spalvos D. dažnai yra bituminiai. Iš paviršiaus D. yra dengti palyginti plono sąnašų sluogsnio; Lėvens krantuose yra gan daug D. atodangų, o ties Palėvene yra laužykla. D. sluogsnių storis gan įvairus. Po D. guli pilkai gelsvos spalvos molingos dolomitizuotos klintys. 2) Biržų-Pasvalio rajone daugiausia D. atodangų yra Nemunėlio krantuose, ypač N. Radviliškio rajone, kur gana stori, dažnai molingi bei smėlingi D. turi puikų sluogsniavimą ir tiktų įvairiems galąstuvams gaminti. Tačiau daugiausia Biržų-Pasvalio rajone yra plokštelinio D. su gipso, molio, smėlio tarpsluogsniais, o vietomis pasitaiko ir bitumininių D. 3) Pakruojo-Linkuvos rajone, Kruojos ir Mūšos upių D. sluogsnių storis siekia ligi 6 m ir daugiau. Tie sluogsniai tęsiasi nuo Latvijos pasienio pietų kryptimi gan plačiu ruožu ir palei Kruoją-Mūšą sudaro daug atodangų (Stipinų, Petrašiūnų, Kiauliškio, Meiliūnų, Uošo, Raudonpamūšio). Čia iš paviršiaus D. yra pilkos spalvos, labai kieti, vietomis su tuštumomis, žemiau jų eina gelsvos spalvos koringi ir žymiai minkštesni D. sluogsniai, dar giliau gelsvi, kietesni D. 4) Žagarės-Joniškio rajone palei Švėtę prie Žagarės yra eksploatuojamos D. laužyklos, kur D. sluogsnių storis siekia 4—6 m; jų spalva gelsvai pilka. Iš paviršiaus jie dažnai su tuštumomis, gilyn tankesni. Skaisgirio-Taučiūnų rajone tos pat rūšies D. prasideda 3—5 m gilumoje. Be to, devoninių bei permotriasinių pagrindinių D. sluogsnių aptikta ir kitose Lietuvos vietose, pvz. Raseinių, Kauno, Betygalos gręžiniuose, tik gan giliai. Be minėtų pagrindinių D. sluogsnių, beveik visoje Lietuvoje galima sutikti didesniais ar mažesniais kiekiais erratinių (riedulinių) D., kurie ledlaikio metu yra ledynų atnešti iš Estijos, Latvijos ir Lietuvos šiaurės rajono. Iš Latvijos ir š. Lietuvos riedulіniai D. yra devoninės kilmės ir savo savybėmis beveik nesiskiria nuo mūsų pagrindinių D., tik yra ledynų bei vandens gerokai apzulinti ir kartais infiltruoti pašalinių medžiagų. Iš Estijos ledynų atvilktieji D. yra jau silurinės kilmės, pasižymi didesniu magnezijos (MgO) kiekiu, daug kietesni už devoninius D., dėl to geriau galėjo atsispirti ledynų zulinimui. Užtat jų žymiai daugiau randama mūsų laukuose bei upių pakrantėse. Be D., Lietuvoje dar yra didelių kiekių dolomitizuotų kalkakmenių, pvz. Akmenės rajono cechsteino klinčių sluogsniai yra infiltracijos bei $CaCO_3$ ištirpinimo ir išplovimo keliu gerokai dolomitizuoti, ypač jų gelsvos spalvos atmainos, kur MgO kiekis siekia net ligi 6—8%.

J. Dalinkevičius Lietuvos devonas — Matematikos-Gamtos Fakulteo Darbai 1932; *P. Jodelė* Geologiniai tyrinėjimai technikos žvilgsniu 1922; *M. Kaveckis* 1925 ir 1926 m. Lietuvos geologinės ekspedicijos darbų apyskaitos — Mat.-Gamtos Fak. Darbai, IV 1928; ('') 1927—1930 metų geologiniai tyrinėjimai — Mat.-Gamtos Fak. Darbai 1931; ('') Geologijos Kabineto 1931 m. tyrinėjimai ('') VI 1932; ('') Lietuvos žiemių rajono gipsų ir dolomitų zonos—Kosmos 1936; *M. Kraus* Studien zur ostbaltischen Geologie 1926—1931; ('') Tertiär und Quartär des Ostbaltikums 1928; *K. R. Kupffer* Baltische Landeskunde 1911; *H. Scupin* Algonkium, Paläozoikum und Mesozoikum 1928.

Dolskiai kunigaikščiai D. L. kunigaikštijoje, iš Dolskio, Pinsko aps., kilę. Minimi nuo XV a. Tarnybiškai neiškildavo, išskyrus Joną Karolį (1640–1695), kuris buvo 1676 pataurininku, 1684 rūmų maršalas, 1691 did. Lietuvos maršalas.

Dolskis Danielius (1891–1931 XII 3) kilimo Vilniaus žydas. Mažosios scenos artistas. Atvažiavęs į Lietuvą, greitai išmoko lietuviškai ir pradėjo kurti lietuvišką repertuarą (kupletus) mažajai scenai.

Dolus (lot.) teisėje apgaulė, klasta, sąmoningas ir piktos valios kito asmens suklaidinimas, sudarant teisinį aktą.

D. O. M. pirmosios raidės posakio Deo Optimo Maximo (geriausiajam didžiausiajam Dievui), seniau buvo dedamos Romoje viršum Jupiterio šventyklų durų; vėliau perėjo ir į krikščioniškas bažnyčias. Antkapiuose reiškia Domus omnium mortalium (visų mirtingųjų namai).

Dom p. Šveicarijos Peninų Alpių viršūnė, 4554 m.

Domagk Gerhard (g. 1895) vokiečių bakteriologas, moderninės chemoterapijos grindėjas, nuo 1927 dirbąs Bayer-Werke firmoje Wuppertalyje, 1932 atradęs sulfonamidus ir už tai 1939 gavęs Nobelio medicinos premiją. 1946 atrado tiosemikarbazoną TbI/698 ir 1952 — neotebą, priemones prieš džiovą. Išsp. Chemotherapie bakterieller Infektionen 1941 (su Hegler), Pathologische Anatomie und Chemotherapie der Infektionskrankheiten 1947.

G. Domagk

Domanievskis Jonas (Jonas iš Domanovo ar iš Krupos; m. 1563) Žemaičių vyskupas. Kilimo lenkas, jaunas būdamas, studijavo užsienyje ir buvo laikomas žymiu teisininku. Atsikėlęs į Vilnių, jis čia jau 1533 kanauninkas; 1536 Vilniaus vyskupu Povilui Alšėniškiui tapus, D. skiriamas kapitulos oficiolu, kancleriu, katedros klebonu. Kada 1555 beveik vienu metu mirė Vilniaus vyskupas Alšėniškis ir Žemaičių vyskupas Vaclovas Viežbickis, Vilniaus kapitula išrinko D. Vilniaus vyskupijos administratorium, o Žygimantas Augustas jį nominavo Žemaičių vyskupu. Vilniaus vyskupiją D. administravo 10 mėnesių (1555–1556), bet jo nominavimas vyskupu sukėlė Lietuvoje pasipriešinimą, nes tai laužė principą, kad Lietuvoje į įtakingas vietas negali būti skiriami atsikėlę iš Lenkijos žmonės. Tačiau Žygimantui Augustui pavyko nuraminti opoziciją, ir kai tik buvo gauti pop. Pijaus IV skiriamieji raštai, D. buvo 1556 Vilniuje įšv. vyskupu ir 1556 V nuvyko į Varnius. Kitų Žemaičių vyskupų pavyzdžiu D. po ingreso apsigyveno Alsėdžiuose. Tačiau jau 1557 XI Žygimantas Augustas iškvietė jį kartu su Varnių kanauninku, garsiu teisininku Petru Roisium į Vilnių, į augščiausiąjį teismą, kur D. išgyveno ligi 1560, sudaręs sau gero teisėjo ir teisininko garsą. Kadangi jau nuo 1551 ėjo paruošiamieji darbai antram Lietuvos statutui paruošti, tai ir D., Vilniuje atsiradęs, buvo prie to darbo pritrauktas ir bent jau nuo 1558 buvo komisijos pirmininkas I Lietuvos statutui ištaisyti ir II projektui paruošti. 1560 grįžo vyskupijon ir susirūpino teisiniu savo vyskupijos administracijos sutvarkymu. Iškvietęs Petrą Roisių, jam pavedė sudaryti Varnių kapitulos statutą, ir šis 1561 parašė Constitutiones Ecclesiae Mednicensis ir 1562 Novellae Constitutiones Ecclesiae Mednicensis. Kapitula šį statutą priėmė ir popiežiaus Povilo IV legatas jį patvirtino. D. padalijo vyskupiją į 38 parapijas, nustatė jų griežtas ribas ir griežtai atskyrė bažnyčioms priklausančius turtus. Susirūpinęs reformacinių idėjų plitimu, D., anot Valančiaus „stiprej isakie klebonams, kad su didesni nekajp lig szolej atidi, prigulentius sau darbus atliktum. Labaj gine kunegams apsigeierti, tankiej i wieszes važinieties, par dienas ir naktis su swetejs brusti ir didelej puoszties". 1563 D., sulaukęs žilos senatvės, mirė išbuvęs vyskupu 7 metus.

M. Wolonczewski Žemajtiu Wiskupiste I 1848; *J. Lappo* Lietuvos Statutas I 1934; *Petri Royzii Maurei* Decisiones Francofurti 1570. *Vc. B.*

Domaninos miškas Šakių aps. Lekėčių vl., 284 ha. Dirvožemis priesmėlio. Pušynai su egle. Bonitetas III.

Domarkas Kazimieras (1864 — 1902 X 1 Židikuose) kunigas. Kauno seminarijoje 1889 įšv. kunigu. 1890–96 Raguvos vikaras. Susekus jo korespondenciją su Tėvynės Sargu ir jį pagavus lietuvišką spaudą platinant, 1896 X 14 rusų administracijos įsakymu 6 mėnesiams buvo uždarytas Kretingos vienuolyne, o 1897 V 5 metams ištremtas į Pskovo guberniją. Bausmę atlikęs, 1902 VI grįžo į Lietuvą, buvo paskirtas Židikų altarista, bet, ištrėmime pakirtęs savo sveikatą, po pusės metų mirė.

Domaševičius 1) Aleksandras (1842 Krekenavos vl. Valmantavičiuose — apie 1900 Galicijoje). 1863 sukilimo dalyvis, veikė kaip karininkas kun. A. Mackevičiaus būryje. Ties Šventibrasčiu 1863 X 19 rusams puolus sujungtus kun. Mackevičiaus, Končios ir P. Stanevičiaus būrius, D. su sukilėlių dalimi pavyko prasimušti. X 16 ties Gaižuva sužeistas, pateko į rusų rankas, bet 1864 III pabėgo į Paryžių, iš kur vėliau išsikėlė į Galiciją.

2) Andrius Jonas (1865 XI 30 Panevėžyje — 1935 III 19 ten pat) gydytojas, visuomenininkas. 1884 baigė Šiaulių gimn., 1884–90 Kieve studijavo mediciną, 1891–93 Petrapilyje specializavosi moterų ligose ir akušerijoje. Studentas įsitraukė į nelegalų darbą, aiškiai pakrypęs į socialdemokratus, kartu atostogų metu Panevėžyje ir jo apylinkėje platindamas lietuviškus raštus. 1893 pabaigoje apsigyveno Vilniuje. Nors ir tikybinis indiferentas, nuo 1895 III aktyviai dalyva-

vo pirmosios Vilniaus trijulės (P. Matulionio, D. Malinauskio ir D.) kovoje už lietuviams išgavimą šv. Mikalojaus bažnyčios, ir tai pasiekus, dalyvavo jos bažnytiniame chore. Vienas vad. „12 Vilniaus apaštalų", daugiausia laiko skyrė aplenkėjusių Vilniaus miestelėnų, amatininkų ir darbininkų visuomeniniam įsamoninimui socialistine ir lietuviškąja linkme. Slaptuose susirinkimuose laikė paskaitas visuomeniniais klausimais, organizavo švietimo, ekonomines ir politines darbininkų kuopas, kūrė soc. dem. organizaciją. 1896 VI buvo priimta D. surašytoji LSDP programa. LSDP nusistačius spausdinti savo literatūrą lietuvių ir lenkų kalba, D. 1896 išvyko į užsienį mėginti išspausdinti parengtų spaudai pirmųjų LSPD laikraščių ir brošiūrų. Vokiečiams soc. dem. tam nepritarus, D. iš Berlyno vyko Londonan. Buvo sumanęs ten spaustuvę įrengti, bet dėl lėšų trūkumo tai nepavyko. Tuos raštus išspausdino Paryžiuje. Vilniun grįžęs, varė smarkią kovą su lenkų PPS (socialistine partija), bet palaikė gerus santykius su Gudijos, Ukrainos ir Latvijos soc. dem.

A. Domaševičius

1897 suimtas, po 40 dienų iš kalėjimo išleistas. Po to su kitais Vilniuje leido hektografuotą laikraštį Echo życia robotniczego na Litwie. Provokatoriaus Baranavičiaus išduotas, 1899 III 12 D. drauge su kitais buvo suimtas. Atkalėjęs 8 mėnesius Vilniuje, 1 mėn. Petrapilyje, 1900 ištremtas 4 metams į vakarų Sibirą. Gyveno Omske, Karakalinske, Semipalatinske. 1904 V grįžo į Vilnių ir dalyvavo didžiajame jo seime. Įspėtas, kad jį ruošiamasi suimti, 1905 XII pabėgo į Mažąją Lietuvą, kur 1906 leido Echo życia robotniczego na Litwie, ir kurį laiką ir Darbininkų Balsą. Ten begyvendamas, nesėkmingai mėgino paveikti vokiečių soc. dem. vadus, kad šie leistų M. Lietuvos darbininkus autonomijos pagrindais organizuoti. 1906 antroje pusėje grįžo į Vilnių, drauge su kitais gavo pakelti vad. Vileikos bylą, bet buvo išteisintas. 1907 D. pasitraukė iš LSDP vadovybės, tenkindamasis bendresniu visuomeniniu ir kultūriniu veikimu. 1907 vienas Liet. Mokslo draugijos steigėjų, 1908–09 jos vicepirmininkas, 1909–10 komiteto narys. 1909 jo iniciatyva buvo įk. tos draugijos medicinos sekcija, o 1913 statistikos-ekonomijos sekcija. Tuo metu bendradarbiavo Medicinoje ir Gamtoje. Nuo 1908 Lietuvos Žiniose išsp. eilę straipsnių kooperacijai propaguoti. 1908 vienas Vilniaus Rūtos draugijos iniciatorių ir kurį laiką jos pirmininkas. 1913 vienas III Vilniaus savitarpio kredito draugijos (vad. lietuvių banko) steigėjų, 1910–11 vienas žurnalo Visuomenė iniciatorių. I pas. karo metu Rusijos žemietijų sąjungos įgaliotinis Vilniaus apygardoje. Vokiečių okupacijos metu vienas iš 1916 kooperatyvo Laimės ir 1918 Darbininko steigėjų. 1917 bendradarbiavo Darbo Balse, dalyvavo 1917 lietuvių konferencijoje Vilniuje ir Lietuvos Tarybos rinkimuose. Po bolševikų perversmo Rusijoje D. ėmė artėti bolševikų šūkiams ir taktikai. 1919 pradžioje Vilniuje kurį laiką ėjo sveikatos komisaro pareigas. 1919 IV Pilsudskio kariuomenei Vilnių užėmus, D. 2 kartus lenkų buvo suimtas ir, 1920 VII lenkams iš Vilniaus bėgant, išvežtas į Varšuvą kalinti. 1920 paleistas, buvo išvykęs į Rusiją, 1921 grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Panevėžyje. Bendradarbiavo Medicinoje, Kovoje su džiova ir kt. Buvo Panevėžio gydytojų draugijos pirm., Draugijos kovos su tuberkulioze Panevėžio skyriaus steigėjas ir garbės pirm. Buvo vienas iš steigėjų dr-jos kovai su moterų ligomis, 1932 dr-jos kovos su reumatu, 1935 dr-jos kovos su vėžiu. 1926 buvo teisiamas „kuopininkų" byloje, bet išteisintas. Po 1926 XII 17 suimtas, paleistas už laidą, 1928 kariuomenės teismo išteisintas, 1933 pusei metų ištremtas į Smilgius. *Vc. B.*

3) J o n a s (apie 1720— po 1771) kunigas, Sedos klebonas, 1770 Sedoje pastatęs naują bažnyčią ir 1771 išspausdinęs Spasabą Afierawoimusi Ponuy Diewuy Szwenciausemi Sakramenti esancziam.

Domat Jean (1625–1696) prancūzų teisininkas, autorius veikalo Les lois civiles dans leur ordre naturel 1694, kuris tapo viena pagrindinių Code Civil versmių. Jansenizmo šalininkas, Pascalio draugas (mirdamas Pascalis jam paliko savo rankraščius).

Dombrovskis Augusts (1845 – 1927) latvių filantropas, žvejo sūnus praturtėjęs iš lentpjūvės Milgravėje, ten pastatė namų mokslo įstaigoms, o 1907 latvių rašytojams Burtniekų rūmus, kuriuose ilgai gyveno Kr. Barons.

Domeika (Domeyko) 1) A l e k s a n d r a s (1804–1878) 1855–78 Vilniaus gub. bajorų vadas. Ruošiant baudžiavos panaikinimą, kiek galėdamas stengėsi baudžiavos panaikinimą užvilkinti. 1863–1864 sukilimo metu, kaip atsidavęs valdžiai, sukėlė Lietuvos visuomenės neapykantą, ir vieno sukilėlio buvo sužeistas. 1872 virto pravoslavu.

2) I g n a s (1801 VIII 22 Naugardėlio aps. Niedzvidkoje—1889 I 23 Santiago, Čilėje) geologas, mineralogas, chemikas. 1812

Ignas Domeika

–16 mokėsi Ščučine, 1816–22 Vilniaus univ. fiz.-mat. fak. ir 1822–23 teisių fak. Kaip filaretas, 1823—24 kartu su kitais kalintas Vilniuje ir vėliau internuotas Zapolėje, Lydos aps. 1831 sukilimo metu stojo gen. Chlapovskio adjutantu ir paskiau kartu su visa Gelgaudo kariuomene išėjo į Prūsus. Čia ligi 1831 pabaigos buvo internuotas, paskiau iškeliavo į Drezdeną, 1832 į Paryžių, kur stojo į Sorboną, o paskiau į École des Mines (kalnų akademiją). Ją 1837 baigęs, kurį laiką dirbo Elzase, paskiau išvyko profesoriauti Čilėn į naujai organizuotą augštąją mokyklą. La Serenoje D. ligi 1847 vedė augšt. kalnų mokyklą, 1847–88 dirbo Santiago univ., 1867–83 būdamas jo rektoriumi. 1843 jo pasiūlymu buvo reorganizuota Čilės mokyklų sistema Vilniaus univ. mokyklų pavyzdžiu. Nuo pat atvykimo tyrinėjo krašto geologiją ir mineralogiją, atrado nežinomų mineralų (domeikitą ir argneritą), vario sluogs-

Ig. Domeikos medalis

nius, aukso kasyklas, akmens anglį. 1885 Čilės vyriausybė iškaldino medalį jo garbei, vieną kalną pavadino Cerro Domeyco, vieną vietovę Puerto Domeyco. Savo darbus D. spausdino ispaniškai, prancūziškai, lenkiškai, vokiškai. 1884 V 23 atvyko į r. Lietuvą, 1888 grįžo į Čilę. Išspausdino ir eilę atskirų darbų, jų tarpe O młodości Mickiewicz 1872, Filareci i Filomaci 1872. Jo atsiminimų dalis išspausdinta 1880 ir 1908.

Polski Słownik Biograficzny V 1939. *Vc. B.*

3) Z i g m a s (g. 1907 IV 12 Rygoje) prekybos laivyno kapitonas. Studijavo jūrininkų mokykloje Kaune, 1930 baigė navigacijos institutą Turku mst. Suomijoje (pirmuoju mokiniu). Plaukiojo Lietuvos prekybos laivyno kapitonu, pirmas gavęs susisiekimo ministerijos duotą tolimosios laivininkystės prekybos laivyno diplomą. Vėliau buvo Lietuvos Baltijos Lloydo A. B. jūrų laivų inspektoriumi ir Kauno uosto viršininku. Jūros žurnalo ats. redaktorius. 1947 emigravęs į Venecuelą, 1953 buvo Venecuelos lietuvių bendruomenės centro valdybos pirmininkas.

Domeikitas vario rūdos mineralas, Cu_3As su 71,7% gryno vario. Spalva alvinė arba sidabrinė, kartais gelsva ar ruda. Kietumas 3–3,5; lyginamasis svoris 6,7–7,8. Randamas Čilėje, Meksikoje, Vokietijoje, Australijoje. D. pavadintas jo atradėjo Ig. Domeikos vardu.

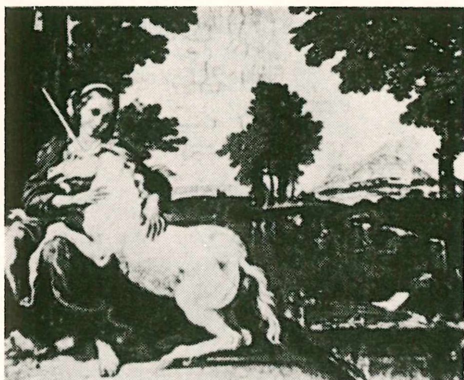
Domėnai (pr. domaine) valstybiniai nekilnojami turtai: dvarai, miškai, kasyklos, vandenys ir pan. Feodalinėje ūkio santvarkoje D. buvo svarbiausias valstybės bei valdovo pajamų šaltinis. Kapitalistiniame ūkyje D. reikšmė sumažėjo, nes pagrindinės iždo pajamos gaunamos iš mokesčių, o klasinės ekonomikos mokyklos atstovai buvo griežtai nusistatę prieš D. Dėl šių priežasčių D. daugumoje buvo parduoti.

D. L i e t u v o j e. Iki XVI a. didžiausi plotai priklausė didžiajam kunigaikščiui. Dalį savo dvarų jis duodavo valdyti nusipelniusiems asmenims iki gyvos galvos, „ligi dviejų galvų" arba „amžinai". „Amžinai" atiduoti dvarai tapdavo privatine nuosavybe, ir tuo būdu D. plotai mažėjo. 1589 konstitucija suskirtė D. į ekonomijas, arba stalo dvarus, ir seniūnijas. E k o n o m i j ų pajamos ėjo valdovui bei jo dvarui išlaikyti, ir jos negalėjo būti niekam atiduotos. Etnografinėje Lietuvoje žymiausia buvo Šiaulių ekonomija, kurios plotas apytikrai sutapo su šių laikų Šiaulių aps. S e n i ū n i j o s (Žemaičių žemėje vadinamos tijūnijomis) buvo arba duodamos valdyti už nuopelnus, arba įkeičiamos už iždui duotas paskolas. Kadangi iždas negalėjo skolų grąžinti, įkeistieji dvarai buvo pervesti įkaito laikytojų nuosavybėn. Valstybei žlugus, likusius D. perėmė Rusijos valdžia ir daugumoje išdalino rusams. Nepriklausomojoje Lietuvoje svarbiausi D. buvo valstybiniai miškai, dažniausiai nusavinti iš privačių asmenų, vykdant žemės reformą, bet D. terminas nebuvo vartojamas.

A. Plt.

Domenichino, iš tikrųjų Domenico Z a m p i e r i (1581–1641) italų dailininkas, iš paskutiniųjų didžiųjų Italijos dailininkų. Calvaerts, vėliau Caraccio mokinys, 1621–23 dirbo architektu Vatikane. 1630–34 ir 1635–38 piešė freskus Neapolio katedrai. Freskas yra piešęs ir S. Gregorio koplyčiai, S. Andrea della Valle bažnyčiai, Farnese vilai Romoje, Grotta ferrata vienuolynui. Jo freskos pasižymi aiškia kompozicija ir kilniu monumentalumu. Vėliau Carraccio paragintas piešė ir peisažus su mitologiniais bei istoriniais vaizdais (Diana su palydovėmis Borghese galerijoje, Mergina su vienaragiu Farnese viloje).

L. Serra D. Zampieri 1921; *J. Pope-Hennessy* The Drawings of D. at Windsor Castle 1948.

Domenichino Mergelė su vienaragiu

Domesday Book, Liber judicarius Angliae, Vilhelmo Užkariautojo laikais (apie 1086) sudarytas visų Anglijos žemių, išskyrus šiaurės grafijas, aprašymas. D. B. surašyta mokesčių rinkliavai ir turėjo neginčijamą galią (iš čia jos liaudinis pavadinimas „teismo dienos knyga") net iki 1522. D. B. yra pagrindinis šaltinis Anglijos feodalizmui tirti.

A. Ballard The Doomsday-Inquest 1906; *F. W. Maitland* D. B. 1921; *A. L. Poole* Oxford History of England 1951.

Domesnes žr. Kolkas rags.

Domestikacija (lot.) laukinių gyvulių prijaukinimas. Pakeistas gyvenimo būdas gyvulius vertė įsigyti kaikurių naujų požymių ar kaikuriuos prarasti. Prijaukinti gyvuliai aksčiau lytiškai bręsta, tampa vaisingesni, labiau linkę variacijoms, negu laukiniai. Tai įgalina žmogų daryti atranką: individus, kuriuose pasireiškia kokios nors pageidaujamos žymės, išskirti iš kitų tarpo ir leisti veistis tik tarpusavyje, tuo būdu gaunant vad. pagerintąsias gyvulių veisles, turinčias daugiau žymių, žmogaus reikalams pravarčių (karvių pieningumas, arklių greitumas, vištų dėslumas).

B. Klatt Haustier u. Mensch 1948; *H. Nachtsheim* Vom Wildtier zum Haustier 2 laida 1949.

Domija Mažeikių aps. Sedos vl. upelis, Varduvos (Ventos) deš. intakas, 11,0 km ilgio, su augštupiu Markija būtų 27 km. Prasideda iš Plinkšio ež., teka į žiemv., bet padaro didelį vingį į p., kur gauna Sruoją; apie 1890 melioracijos darbai ištiesino tą vingį, bet perkasas užakęs, ir dabar D. nebeturi ryšio su ežeru, kurio vanduo dirbtinai nukreiptas į Šerkšnę, Ventos intaką. D. dabar yra Sruojos žemupys.

Dominanta (lot.) 1) M u z i k o j e kvinta (penktas laipsnis) augštyn arba žemyn nuo svarbiausio gamos tono (primos); pirmu atsitikimu tas laipsnis vad. augštesne D.; antru žemesne (subdominanta). Sąskambiai, pastatyti ant šitų laipsnių, taip pat vad. augštesniąja D.; šitie akordai, kartu su tonika — svarbiausieji kiekvienoje tonacijoje (pvz. C-maj. dominanta yra g-h-d, subdominanta f-a-c).

2) P s i c h o l o g i j o j e   i r   b i o l o g i j o j e — hipotetiškai prileidžiama gyvosiose būtybėse tikslingai veikianti nesąmoninga jėga. Šia prasme terminą įvedė J. Reinke. P a v e l d ė j i m o   m o k s l e dominantomis vadinamos dominuojančios, arba vyraujančios, savybės, kurios labiausiai iš tėvų persiduoda vaikams.

Dominatas (lot.) absoliutinės monarchijos sistema sen. Romoje, galutinai įvesta Diokletiano (žr.), pagal kurią imperatorius, save sudievinęs ir laikydamas vienintelių teisės šaltiniu, laiko savo valdžią tokia, kokią viešpats (dominus) turi savo vergų atžvilgiu.

Domine, quo vadis? (lot. – Viešpatie, kur eini?) 1) šv. Petro klausimas Kristui per paskutinę vakarienę (Jono 13,36).

2) Legendoje: kai Neronas persekiojęs pirmuosius krikščionius, tai ir pats šv. Petras buvęs pasiryžęs iš Romos pabėgti. Jam, beišeinančiam Apijaus keliu, pasirodęs Kristus, ir šv. Petras jo paklausęs: D.,q.v.? Kristus atsakęs: Romam eo iterum crucifigi (einu Roman, kad būčiau antru kartu kryžiun prikaltas). Tai išgirdęs, šv. Petras sugrįžęs atgal, kad netrukus būtų patsai Romoje kryžiun prikaltas. — H, Senkevičius Quo vadis vardu yra parašęs romaną (išv. ir lietuviškai).

Dominica (lot.) Viešpaties diena. Seniau D. buvo vadinamas sekmadienis, o D. i n   a l b i s buvo vad. pirmas sekmadienis po Velykų, nes tą sekmadienį seniau per Velykas apkrikštytieji baltais drabužiais vilkėdavo. D. o r a t i o — Tėve mūsų.

Dominica, La Dominique, Britų M. Antilų sala Atlanto vandenyne (V. Indijoje); 790 km², 48.000 gyv. (1950) negrų, prancūzų, anglų ir indėnų. Paviršius kalnuotas, augščiausia vieta Diablotin vulkanas 1447 m, krantai statūs. Klimatas drėgnas tropikinis, bet sveikas. Išvežama romas, kakava, vanilė, bananai, kokai, apelsinai ir brangieji medžiai. Admin. centras Roseau. D. aptiko Kolumbas antrosios kelionės metu 1493 XI 3 sekmadienį ir pavadino D. (lot. sekmadienis). 1632 kolonizavo prancūzai, 1756 užimta britų. 1940 priskirta prie Windward salyno admin. vieneto ir padaryta atskira kolonija.

Dominici Giovanni (1357–1419) italų domininkonas, palaimintasis (kultas pripažintas 1832, šv. VI 10); veikė kaip asketas ir pamokslininkas, 1399 buvo iš Venecijos ištremtas. Florencijoje stojo prieš humanizmą. 1406 nusiųstas Romon kaip florentiečių pasiuntinys schizmai šalinti, stojo Grigaliaus XII tarnybon ir veikiai tapo jo patikimiausiu patarėju; 1408 Raguzos arkivys-

kupas, 1408 kardinolas. Konstancos susirinkime kaip Grigaliaus XII atstovas pranešė jo atsistatydinimą, ir tuo esmingai prisidėjo schizmai pašalinti. 1416 tame pat susirinkime išklausęs žemaičių skundą, taip susijaudino, kad net buvo žadėjęs keliauti žemaičių krikštyti. 1418 Martynas V D. siuntė Čekijon nuraminti husitų bruzdėjimo, bet ten jam menkai sekėsi. Jo raštų sąrašas Scriptores Ord. Praed. I ir A. Röslerio biografijoje 1893.

Dominijos anglų teisėje anksčiau visi užjūriniai kraštai, priklausą Didžiajai Britanijai (1901–1952 galiojusiame karaliaus titule buvo sakoma jį esant viešpačiu... of the British Dominions beyond the Seas), nuo 1917 tik tie savarankiškai besitvarkantieji (self-governing) kraštai, kurie yra gavę lygias teises (D. pripažinimą) su Anglija. Anksčiau D. buvo Airija, Kanada, Australija, Naujoji Zelandija, Pietų Afrika, po II pas. karo dar prisidėjo Indija, Pakistanas, Ceilonas. Kadangi D. terminas perdaug primena ankstesnę priklausomybę nuo Anglijos, tai dabar vengiama jį vartoti, keičiant Country of Commenwealth žodžiu. D. žodis buvo išleistas ir karalienės Elzbietos II tituluose. Praktiškai visas D. ryšys su Anglija dabar tėra tik formalus priklausymas tai pačiai karūnai ir D. galvų konferencijos, kur pasikeičiama nuomonėmis kylančiais klausimais.

Dominikos Respublika, República Dominicana, anksčiau Santo Domingo, Centrinės Amerikos valstybė, apimanti Hispaniolos salos r. dalį; 49.544 km², 2.200.000 gyv. (1952), sostinė Ciudad Trujillo. Paviršius kalnuotas. Loma Tina kalnas (3140 m) augščiausias visoje V. Indijoje. Randama aukso, vario, gipso, druskos, cino, geležies rūdos, sieros, marmoro. Derlingos ir žemės ūkiui tinkamos žemės yra tarpkalnių slėniuose ir pajūryje. Klimatas tropikinis, bet dėl vyraujančių žiemr. vėjų gana sveikas. Svarbiausias krašto produktas yra cukrus (metų gamyba apie 500.000 t), bananai, tabakas, kakava, kava, saldžiosios bulvės, pupos ir įvairūs vaisiai. Apie 70% gyv. yra mulatai, baltųjų ir negrų po 4%. Vyraujanti kalba ispanų (per 90% visų gyv.), nors v. dalyje įsigalėjusi prancūzų. Beveik visi gyv. katalikai. Apie 30% gyv. yra analfabetai, nors pradžios mokslas laisvas ir privalomas visiems vaikams nuo 7 iki 14 metų. Sostinėje veikia nuo 1538 Santo Domingo univ. Piniginis vienetas doleris, lygus JAV. Vėliava mėlyna-raudona su baltu kryžiumi. Konstitucija priimta 1929, pakeista 1934 ir 1942. Kongresas susideda iš dviejų rūmų: senato ir atstovų rūmų; jis renkamas 5 metams. Prezidentas renkamas atskirai tiesioginiu balsavimu 5 metams.

D. R. teritorija buvo seniausioji (nuo

Dominikos žemėvaizdis

1496) ispanų kolonija V. Indijoje. 1795 atiteko Prancūzijai. 1801 sukilę mulatai, indėnai ir negrai prancūzus išvijo, bet 1808 vėl užimta ispanų. 1821–43 priklausė negrų Haïti respublikai, 1844 II 27 pasiskelbė nepriklausoma. Pakrikusius krašto finansus 1905 sutartimi pasižadėjo padėti sutvarkyti JAV, suteikdamos 20 mil. dol. paskolos, bet užtat savo kontrolėn gaudamos krašto muitines. Nors sutartis pasirašyta 50 metų, bet JAV jau 1941 nuo muitų kontrolės atsisakė. Po 1916 V revoliucijos prasidėjus vidaus netvarkai, 1916 XI 26 JAV nusiuntė savo laivyno pajėgas krašto okupuoti ir tvarkos atstatyti. Okupacija baigėsi 1924. Nuo 1930 įsigalėjo prezidento gen. Trujillo Molinos diktatūra, kurią 1938–42 buvo perleidęs vienam savo bičiuliui. 1937 įvyko aštrių susikirtimų su Haïti dėl jos gyventojų veržimosi į D. R. darbo ieškoti. 1941 XII stojo į karą sąjungininkų pusėje, ir todėl yra iš pirmutinių Jungtinių Tautų narių. *A. B.*

Domininkas (lot. Dominicus) 1) D. ab A n n u n t i a t i o n e (1510–1591) ispanų domininkonas, vienas pirmųjų Ispanijos misininkų Meksikoje, pakrikštijęs daugiau kaip 100.000 suaugusiųjų; 1585 apako; parašė Doctrina cristiana 1565.

2) D. d e l a C a l z a d a (m. 1109 V 12 ar 1070?) šventasis (V 12). Kilimo baskas ar italas, nepriimtas į benediktinų vienuolyną, prisiglaudė prie vieno vienuolio, pas-

kui atėjo pas Ostijos vysk. šv. Grigorijų, kuris jį išv. kun. Po šio mirties grįžo š. Ispanijon ir čia Buebos dykumoje atsidėjo atgailos ir artimo meilės darbams, ypač tarnaudamas keleiviams (skindamas kelius). Dabar čia stovi jo vardo miestas Santo Domingo de la Calzada.

3) D. G u n d i s s a l i n u s, kitaip D. Gundisalvi, XII a. ispanų scholastikas filosofas, arabų filosofų vertimais perdavęs Vakarams aristoteliškai neoplatoniškąjį arabų mąstymą. Ir pats siejo aristotelizmą su neoplatonizmu. Jo veikalai: De unitate (išl. P. Correns 1891), De immortalitate animae (išl. G. Bülow 1891), De divisione philosophiae (išl. L. Baur 1897), De processione mundi (išl. G. Bülow 1925).

4) G u z m á n, (1170 VI 24—1221 VIII 6) šventasis (VIII 4), domininkonų ordino kūrėjas. Gimė Caleruegoje, Kastilijoje. Jo tėvai turėjo tris sūnus ir visus tris išleido į kunigus: jaun. D. brolis Mannes buvo paskelbtas palaimintuoju 1834, o motina paskelbta palaimintąja 1828. Pradinį ir vidurinį mokslą D. gavo iš dėdės kun. Gumiel d'Izan. Keturiolikos metų įstojo į Palencijos univ., studijavo 10 metų. 1195 įšv. į kunigus, buvo Osmos katedros kanauninkas, vėliau Osmos kanauninkų kapitulos vyresnysis, misionorius, 1195–1203 Osmos katedros pamokslininkas. Vėliau atsidėjo Pamokslininkų Ordino, populiariai gavusio jo vardą, kūrimui. Jis yra kontemplatyvaus ir aktyvaus vienuoliško gyvenimo pirmatakas, turėjęs šūkiu V e r i t a s — Tiesa. Jis buvo pirmasis iš ordinų kūrėjų, kuris į savo konstituciją įrašė mokslo būtinumą. Pasižymėjo demokratiškumu, socialumu ir draugiškumu. Brangiausias jo draugas buvo šv. Pranciškus Asyžietis, nors juodu tik tris kartus gyvenime susitiko. (Dantė žavėjosi jų draugyste, Paradiso XI, XII). Ir dabar pranciškonai turi privilegijų domininkonuose, o domininkonai pranciškonuose. Mirė ir palaidotas Bolognoje, Italijoje. Paskelbtas šventuoju 1234 VII 3. Mene vaizduojamas kaip pamokslininkas, ordino kūrėjas; jo rūbai: balta tunika, prie kairio šono rožinis, apsisiautęs juodą kapą — vienoje rankoje laiko leliją, kitoje knygą, prie kojų guli šuo su liepsnojančiu degalu, pasaulinės pamokslininko misijos simboliu. Kadangi šventasis Pietų Prancūzijoje atgaila ir rožinio malda nugalėjo albigiečius, jis pirmasis apreiškė rožinio esmę ir pergalę. Jis dar vaizduojamas kaip rožinio įkūrėjas: klūpodamas prieš Dievo Motiną priima iš jos rankų rožinį.

Šv. Domininkas (Fra Angelico pav.)

H. D. Lacordaire Vie de St. D. 1840; *H. Chr. Scheeben* Das Leben des hl. D. 1927; *P. Mandonnet* ir *M. H. Vicaire* St. D. 1938; *M. Gillet* St. D. 1942; *A. d'Amato, G. Palmieri ir kt.* Le reliquie di San D. 1946; *M. A. O'Hanlon* St. D. 1954.

T. Žr.

5) D. a J e s u M a r i a (giminės vardas Urrusolo) (1559–1630 II 16) ispanų kilmės karmelitas, palaimintasis. Nuo 1604 Romoje, 1617–1620 ordino generolas, lydėjo Maksimiliono I kariuomenę į karą su čekais. Po diplomatinių žygių Vienoje, Paryžiuje ir Briuselyje, grįžo Romon. Urbono VIII nusiųstas 1629 Vienon taikos politikos pasiekti, čia ir mirė. Parašė Sententiarium spirituale ir kt.

St. di S. Teresa D. a J. M. 1925; *R. Weninger* 1927; leidinį 300 m. mirties sukakčiai išl. *E. K. Winter* 1930 (su liter.).

6) D. L o r i c a t u s (= šarvuotasis) (m. 1060 X 14) šventasis (X 14), italų vienuolis. Per savo gimdytojų klatę simoniniu būdu įšv. kunigu, aštriausiai atgailojo. Nuo 1059 prioras Suavicinum monasterium (Frontale), kame ir mirė.

7) D. a M a t r e D e i (Domenico Barberi) (1792–1849 VIII 27) italų pasionistas, palaimintasis. Pradžioje veikęs gimtinėje kaip pamokslininkas ir rašytojas, 1840 perkėlė pasionistus į Belgiją, 1841 į Angliją ir čia gavo XIX a. Anglijos apaštalo vardą. Mirė Readinge, palaidotas Sutton-Oak. 1911 pradėtas kanonizacijos procesas.

8) D. d e S o t o žr. Soto.

Domininkonai (O. P.) Pamokslininkų, arba Domininkonų Ordinas, įkurtas šv. Domininko Guzmano 1215 Tulūzoje, p. Prancūzijoje, patvirtintas pop. Honorijaus III 1216 XII 22. Tada buvo 16 vienuolių: 8 prancūzai, 7 ispanai ir 1 anglas, dabar — įvairiausių tautų D. 8543. Šv. Domininkas 1203 su vysk. Diego keliavo į Daniją per p. Prancūziją, tenai matė heretikų albi-

giečių veiklą, 1206 sužinojo, kad jo draugui vysk. Didakui nesiseka su heretikais kovoti, pats atėjo jam padėti. Vyskupas jau buvo įkūręs 1206 Prouille, netoli Tulūzos, misijų stotį pamokslininkams ruošti ir mergaitėms auklėti; vysk. mirus 1207, misijų stočiai (Sancta Praedicatio) vadovavo šv. Domininkas. Jis planavo įkurti ordiną, kurio nariai laisvai keliautų su pamokslais, laikytųsi savo regulos, skirtingos nuo esamųjų. Pop. Inocentas III tokiam planui nepritarė, patardamas priimti betkurią patvirtintą regulą. Priėmęs šv. Augustino regulą, gavo Honorijaus III oficialų ordino patvirtinimą. Todėl D. šalia savo konstitucijos vykdo ir šv. Augustino regulą. D. priklauso didžiajai regularių kanauninkų šeimai, ir yra drauge kontemplatyvus ir aktyvus ordinas. Jie pirmieji gavo teisę be jokio leidimo visur sakyti pamokslus, klausyti išpažinčių, savo kapinėse laidoti pasauliečius. D. ordino generolas kartu buvo ir popiežiaus rūmų magistras, turįs teisę dalyvauti visose kongregacijose. D. buvo pavesta knygas cenzūruoti ir draudžiamų knygų sąrašą sudaryti. D. šūkis Veritas — tiesa, contemplata aliis tradere — išstudijuotas tiesas kitiems perduoti. Jie pirmieji, kurių konstitucijoje įrašyta mokslo būtinumas: Honeste vivere, discere et docere — tauriai gyventi, mokytis ir mokyti (Pal. Jordanas Saksonietis, O. P.). Pamokslai — tikslui siekti būdinga priemonė. „Domininkonas nusideda, jei jis kasdien 4 valandų nestudijuoja" (Kard. Thomas de Vio Cajetanus, O. P.). D. davė 15 šventųjų, daug palaimintųjų, 4 popiežius (pal. Inocentą V, pal. Benediktą XI, šv. Pijų V ir Benediktą XIII), visą eilę arkivyskupų, vyskupų, pamokslininkų, filosofų, teologų, menininkų; puoselėja liturginį gyvenimą, muzikos meną. Žymiausieji D. buvo šv. Albertas D., šv. Tomas Akvinietis.

Ordine yra b r o l i a i padėjėjai, kurie talkininkauja savo broliams kunigams pamokslininkams. Broliai yra tikri vienuoliai, dėvi D. abitą, tik jų abito škaplierius ir kapucija yra juodi. T r e t i n i n k a i D. — D. pasauliečių ordinas nėra kokia nors brolija, bet tikra ordino šaka. Jų tarpe buvo (ir iš dalies tebėra) popiežių ir kardinolų, karalių ir karalienių, taip pat ir paprasčiausių darbininkų. Pijus XII yra D. tretininkas. Tretininkai dėvi civiliai, nešioja mažą D. škaplierių. Kunigai tretininkai D. vienuolyne gali dėvėti D. abitą, pagal D. apeigas laikyti šv. Mišias, kalbėti D. breviorių. Visi tretininkų mirusieji laidojami su D. abitu. D. drabužiai: balta tunika su baltu škaplieriumi ir balta kapucija, prie kairio šono rožinis. Kartais dėvima juoda kapa.

L i e t u v o j e D. žinomi nuo Mindaugo laikų. Jie dalyvavo Mindaugo krikšto apeigose, Mindaugo ordinui žemių dovanojimo

Domininkonų bažnyčia Vilniuje

dokumentuose yra jų parašai. Gedimino laikais tarp lenkų D. jau buvo ir lietuvių, pirmiausia įsikūrusių Naugarduke ir Vilniuje. Neilgai jie tenai laikėsi. Vėl atgijo 1501 Vilniuje ir 1624 Naugarduke. Kitos žinomesnės įsikūrimo vietos: 1590 N. Trakuose, 1603 Seinuose, 1605 Merkinėje, 1621 Kaune, 1626 Klimavičiuose, 1629 Augštdvaryje, 1630 Liet. Brastoje, 1633 Gardine, 1642 R a s e i n i u o s e, Žem. Kalvarijoje, 1643 Virbalyje ir vėliau kaikuriose Latvijos ir Gudijos vietose. Gudijos, Rusijos ir Ukrainos vienuolynai nuo 1595 atskirti į atskirą rusų provinciją. 1613 kilo mintis sudaryti atskirą Lietuvos provinciją, nepriklausančią nuo lenkų, bet 1644 įkurtas tik vikariatas, priklausąs nuo lenkų D. provincijos. 1647 Valencijos kapitulos nutarimu įkurta Angelo Sargo Lietuvos D. provincija su 12 vienuolynų ir 155 vienuoliais. 1772 tai provincijai priklausė 42 vienuolynai su 679 vienuoliais. Turėjo keletą augštesniųjų mokyklų, klasinių gimnazijų. Žem. Kalvarijoje D. mokykloje mokėsi vysk. M. Valančius, Naugarduke — Ad. Mickevičius. Prie Šv. Dvasios vienuolyno Vilniuje D. turėjo savo dvasinę akademiją. Rusų administracija 1832 uždarė naujokynus. Nedarė išimties ir kitiems vienuolynams. Žinomesni vienuolynai panaikinti: 1831 Liet. Brastos, 1832 Augštdvario, Buchovičių, Derečino, Chroščos, Drujos, Glinciškių, Jelnos, Klimavičių, Kaniūkų, Merkinės, Vosyliškių, Upininkų, Veprių; 1833 Gardino,

Vilniaus Lukiškių, 1844 Vilniaus Šv. Dvasios, 1845 Kauno, Slanimo, 1847 Rožany Stoke, 1850 Ašmenos, Verkių, 1861 Šunskų, 1864 Paparčių, N. Trakų, 1865 Palėvenės, 1866 Ostravco, 1889 R a s e i n i ų, 1893 Žem. Kalvarijos. 1932 atvyko iš JAV į Lietuvą Angelo Sargo provincijos atnaujinti Tėvai domininkonai Dr. B. J. Pauliukas, K. Br. Žvirblis. Vėliau iš JAV ir Anglijos atvyko dar daugiau lietuvių tėvų. Ordino generolas Mart. St. Gillet 1935 III 4 raštu teisiškai vėl atnaujino Angelo Sargo Liet. D. provinciją. Provincijos centras buvo Raseiniuose. Dr. B. J. Pauliukas buvo pirmasis atnaujintos provincijos provinciolas. Pirmieji tos provincijos tėvai: D. J. Grigaitis, T. Vyt. Žiūraitis ir A. B. Rutkauskas. Bolševikams Lietuvą užėmus, beveik visi D. pasitraukė už Lietuvos ribų. Dabar lietuvių D. yra 11. T. S. McDermott, šv. Juozapo Provincijos JAV ilgametis provinciolas, dabar juos globoja, pasireikšdamas kaip didelis liet. D. provincijos geradarys.

I. *H. Denifle* Monumenta Ord. Praed. 1896; *A. Mortier* Histoire des Maitres Généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs 1903; *J. B. Reeves* The Dominicans 1930; *Fr. E. I.* Domininkonų Idealas 1933.

II *P. Kamieński* Antiquitas Ord. Praed. in M. D. Lithuaniae 1642; *M. Wolonczewskis* Žem. Wisk. II 1848; *E. Tyszkiewicz* O klasztorach w dyecezyj wileńskiej — Teka Wileńska III 1858; *Sadok Barącz* Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce 1860-1865; *Wolynak (Grżycki)* Wiadomości O Dominikanach prowincyi Litewskiej 1917-23; *Kun. Jonas Gasiūnas* žurnale Naujasis Žmogus 1949.
T. Žr.

Domininkonės seserys (O. P.) įkurtos šv. Domininko Guzmano 1206 Prouille k., netoli Tulūzos, p. Prancūzijoje. Nors D. anksčiau įkurtos už pačius domininkonus (1215), tačiau paskirties atžvilgiu domininkonai yra I ordinas, seserys yra II ir III šv. Domininko ordinas. II ordino seserys griežtai klauzūruotos, niekada iš vienuolyno pasaulin neišeina. Konstitucija įsako dieną ir naktį tam tikromis valandomis kalbėti chore breviorių, užlaikyti tylą ir atlikti paskirtus rankų darbus. Palaimintosios: Cecilija, Amata, Diana, Margarita, iš šventųjų — šv. Agnietė. III ordino seserys nėra taip klauzūruotos; jos dirba misijose, mokyklose, ligoninėse, aktyviai padeda kunigams pastoracijoje. Abiejų ordinų seserų pažadai vienodi, nors II ordino seserų laikinieji apžadai po 3 metų tampa iškilmingaisiais (vota solemnia), III — amžinaisiais apžadais (vota perpetua). Šio ordino yra šv. Katarina de Ricci, pal. Emilija Bicchieri de Vercelli, pal. Kolumba de Rieti, pal. Liucija de Narni. Visame pasaulyje dabar yra D. 45.000, jų tarpe ir lietuvaičių. Drabužiai: balta tunika su baltu škaplieriumi, prie kairio šono rožinis, galvą dengia juodas veliumas.

M. Davy Les Dominicaines 1934; *Fr. E. I.* Domininkonų Idealas 1933. *T. Žr.*

Dominium (lot. ‚viešpatavimas') romėnų teisėje nuosavybė. Romėnai skyrė nuosavybę, priklausančią Romos piliečiams ir įgytą Romos įstatymais bei papročiais (D. ex jure Quiritium), nuo kitokių nuosavybių, pvz. svetimšaliams priklausančios nuosavybės, įgyjamos Romoje tautų teise (D. ex jure Gentium). Naujausioje romėnų teisėje D. vietoje randame tik paprastą nuosavybę (proprietas).

Dominium maris Baltici (lot. ‚Baltijos jūros valdymas') posakis, pavartotas pirmą kartą Žygimanto Augusto 1563. Juo išreiškiama grumtynės prie Baltijos prieinančių galybių dėl viešpatavimo joje. Varžytynės prasidėjo XI a. Danijos ir Hanzos kovomis, o su pertraukomis truko iki mūsų laikų, kol laimėjimo pasiekė T. Rusija. Lietuvos, kaip ir kitų Pabaltijo kraštų, likimas labai priklauso nuo tos kovos išdavų.

W. Vogel Zur Frage d. Ostseeherrschaft 1937; *H. v. Rimscha* Die Baltikumpolitik d. Grossmächte, Histor. Zeitschrift, 177, 1954. *J. J.*

Domino (it. prc. iš lot. dominus ‚viešpats') 1) dvasininkų Italijoj ir Ispanijoj apsiaustas su gaubtuvu žiemą ar lyjant, vėliau — panašus pasauliečių apdaras, dengiąs visą veidą, ligi šiol išlikęs kaukių baliuose; 2) žaidimas kauliukais, kurių paprastai yra 28, o kiekviename akių nuo nulio ligi 6. Žaidžiama dviese ar keturiese.

Dominuoti (lot.) viešpatauti, vyrauti.

Dominus (lot.) viešpats, ponas, savininkas, įsakytojas.

D o m i n u s a c R e d e m p t o r pirmieji žodžiai brevės, kuria pop. Klemensas XIV 1773 VII 21 panaikino jėzuitų ordiną. Lenkijoje ir Lietuvoje ši brevė ilgai nebuvo skelbiama, nes bajorija buvo palanki jėzuitams. Ji buvo paskelbta, tik popiežiaus nuncijui pareikalavus. Jėzuitų ordinui priklausęs turtas perėjo valstybei jų buvusioms mokykloms išlaikyti. Žr. Jėzuitai.

D o m i n u s v o b i s c u m (lot.—Viešpats teesie su jumis) iš Šv. Rašto (plg. Luk. 1, 28) paimtas, Romos katalikų liturgijoje maždaug nuo 200 vartojamas kunigo ir diakono sveikinimas žmonėms, dalyvaujantiems pamaldose. Atsakymas: Et cum spiritu tuo (ir su tavo dvasia; 2 Tim. 4,22).

Domitianas Titus Flavius Domitianus (51-96 po Kr.) tretysis Flavijų giminės Romos imperatorius (81-96), paveldėjęs valdžią po brolio Titaus. Pradžioje, Augustu sekdamas, dėjosi imperijos atnaujintoju, rūpinosi teisingumu, stengėsi pakelti dorovę ir varžyti paleistuvystę. Gausingomis dovanomis ir pramogomis jis stengėsi prisigerinti liaudžiai, perkėlė į Romą olimpinius žaidimus, pagražino Romą puikiomis statybomis (Jupiterio šventove Kapitoliuje). D. rėmėsi daugiausia kariuomene, jai vadovaudamas imperatoriaus titulu, kurį net 20 kartų atnaujino. Jis pavertė senatą sa-

Domitianas

vo klusniu įrankiu, kai pats pasisavino amžino cenzoriaus titulą, davusį jam galią prižiūrėti senatorius. Prisidėjęs sau dar konsulo pareigas, kurioms jis net 17 kartų sutiko būti išrinktas, D. ištikrųjų tapo absoliutiniu valdovu. Jis pasivadino „viešpačiu ir dievu" (dominus et deus) ir laikė save deivės Minervos sūnumi. Šalia dievų šventovėse atsirado ir D. statulos.

D. didžiavosi savo pasisekimais kovoje su barbarais, nors jie buvo kuklūs. Tiesa, jis pastūmėjo imperijos ribas iki Maino bei Nekaro ir padarė pradžią vėliau baigtai tiesti sienai-limes (žr.). Bet jis pralaimėjo kovą su per žemutinį Dunojų prasiveržusiais dakais, ir turėjo sutikti mokėti jų karaliui Decebalui metinį mokestį (90). Iš pavydo D. sutrukdė karo vadui Agrikolai plėsti imperijos valdžią Britanijoje, kai tas buvo atšauktas į Romą ir čia neaiškiomis aplinkybėmis nunuodytas. Pagaliau turėjo malšinti Augšt. Germanijos gubernatoriaus L. A. Saturnino sukilimą (88–89), pasibaigusį imperatoriaus greitu laimėjimu.

Po šio įvykio D. politiškai pasisuko teroro linkme. Jis tiesiog apsirgo persekiojimo manija ir įtarinėjo aplinkinius kėsinantis jo gyvybe. Nieku nepasitikėdamas ėmė persekioti ir mirtimi bausti didikus, senatorius ir net savo gimines. Kliuvo net filosofams, mokytojams ir pamokslininkams, kurie išvaryti iš Italijos (95). Ypatingą neapykantą rodė D. rytiečiams, pirmiausia žydams. Stengdamasis papildyti savo pratuštėjusį iždą, jis pagriežtino dar savo brolio žydams uždėtą pagalvinį mokestį, išplėsdamas jį ir tiems, kurie „seka žydų gyvenimo keliu". Kadangi krikščioniai anais laikais nebuvo skiriami nuo žydų, tai juos ir palietė potvarkis. Pagal padavimą persekiojimo auka buvo ir šv. Jonas apaštalas ir evangelistas, kuris po kankinimų Romoje buvęs išsiųstas į Patmos salą. Tironu virtęs, D. buvo sąmokslininkų, prie kurių prisidėjo net jo žmona, nužudytas.

D. pinigų Lietuvoje rasta Raseiniuose.

R. W. Henderson Five Roman Emperors 1927; *E. Kornemann* Römische Geschichte 1939. *J. J.*

Domitilla Flavia I a. Romos šventoji (V 7 ar 12) Vespasiano vaikaitis, konsulo Tito Flavijaus Klemenso (šventojo) žmona, su vyru persekiota imper. Domitiano metu. Seniausios krikščionių katakombos prie Via Ardeatina, vadinamos jos vardu, buvusios įsteigtos jai priklausiusiame sklype. Bet tai nėra galutinai išaiškintas dalykas.

Domkratas, damkratas (rus. domkrat iš ol. dommekracht) žr. Keltuvas.

Domnius (Domnio) (m. apie 304) šventasis (IV 11) Salonos (Dalmatijoje) vysk. Diokletiano persekiojimų kankinys. Įsakymu pop. Jono IV, D. palaikai drauge su kitų Dalmatijos kankinių palaikais, pergabenti į Romą. Vėlesnė legenda D. padarė šv. Petro mokiniu ir Trajano laikų kankiniu.

Domostroj rusų veikalas, sudarytas XVI a. antroje pusėje, priskiriamas popui Silvestrui, Jono IV Žiauriojo tarėjui. Jį sudaro religiniai-politiniai šeimyniniai pamokymai ir eilė patarimų, kaip tvarkyti namų ūkį. Šiame veikale atsispindi to laiko bajorų visuomenės buitis. Pirmą kartą išsp. 1849.

Domšaitis Pranas (g. 1880 IX 15 Klaipėdos krašte, Kuršių kopose, Kropynų (Vilukiemio) k., jo motina gimusi Putynaitė) lietuvių kilmės dailininkas. Tėvų buvo norimas palikti ūkyje, ir tik jau 25 metų amžiaus pradėjo meno studijas — iš pradžių Karaliaučiaus karališkojoj meno akademijoje, o vėliau privačioje studijoje Berlyne pas prof. Lowis Corinth (apie 1910). Toliau dar studijavo Paryžiuje ir Florencijoje. Keliavo po Norvegiją, Rusiją, Olandiją, Prancūziją, Šveicariją, Rumuniją, Turkiją (ilgėliau buvo sustojęs Konstantinopo-

Pr. Domšaitis Aktas

lyje). Dalyvavo parodose Berlyne, Münchene, Vienoje (daugiausia vad. Neue Sezession sąjūdžio rengtose). Jo paveikslų buvo nupirkę Berlyno nacionalinė galerija, daug provincijos muzėjų ir privatinių rinkėjų (tarp kitų W, v. Rathenau). Naciams Vokietijoj paėmus valdžią, D. buvo įtrauktas į „juodąjį sąrašą", ir buvo jam uždrausta savo paveikslus parodose išstatinėti. Žymiausiais savo kūriniais jis laiko Maldą, Bėgimą į Egiptą, Traukimą į šiaurę, Lietuviai ūkininkai bėga, Kuršių žvejų laivai. D. kūrybai būdingas paprastas, bet drauge monumentalus dekoratyvumas, dėl ko jis lygintas su Barlachu ir Chagalliu. Jo kūriniai alsuoja baiminga nuostaba ir giliu fatališku tragizmu kasdienybės pilkumoje. Jo kūriniuose dažniausiai sutinkame kasdieninius žmones— piemenis ganančius bandas, moteris, kasančias bulves, žvejus, tragiškai suaugęs su gamta. Kaikuriuose paveikslų vaizduojama Kuršių kopos ar Ževeikslų vaizduojama Kuršių kopos ar Žemaitijos vaizdai. Kelis kartus jis yra lankęsis Lietuvoje. Dabar gyvena P. Afrikoje.

Don (iš lot. dominus — ponas) garbės titulas, pradžioje Italijoje taikytas popiežiui, vėliau augštiesiems dvasininkams, pagaliau ir visiems dvasininkams, net daugeliui kilmingųjų pasauliečių. Dabar Ispanijoje D. yra mandagumo formula, vartojama drauge su vardu. Portugalijoje forma D o m yra aristokratų, ypač buv. karališkosios šeimos narių, titulas, o Prancūzijoje ir Belgijoje — benediktinų, cistersų ir kartūzų vienuolių kunigų titulas. Moteriškosios formos yra itališkai d o n n a, ispaniškai d o ñ a, portugališkai d o n a.

Donacija (lot.) kurios nors įstaigos kuriuo nors turtu apdovanojimas. D o n a t o r i u s apdovanotojas. Žr. Dovana.

Dona Francisca, kitaip J o i n v i l l e, p. Brazilijos uostas Santa Catarina valst.; 21.102 gyv. (1950). Įkurtas XIX a. viduryje kaip vokiečių ūkininkų kolonijos centras.

Donald vardas 8 skotų karalių, kurių pirmieji keturi yra legendiniai. D. VII valdęs 1034–40 ir pralaimėjęs danams, buvo nužudytas Makbeto (McBeth, kitaip Macbeth), D. VIII, vad. D. Bane (Baltasis) (m. 1098) nugalėjo ir išvijo anglų remiamą Dunkaną II (1094).

Donalitius sulotyninta Donelaičio (žr.) pavardė.

Donar (Thunar, Thor) iš svarbiųjų senovės germanų dievų, kurio vardas išlikęs Donnerstag (ketvirtadienio) žodyje. Ypač garbintas Norvegijoje ir Islandijoje, greičiausiai buvo perkūno personifikacija. Ąžuolas buvo šventasis jo medis. Romėnų rašytojai jį lygino su Herkulu ar Jupiteriu.

H. Schneider Die Götter der Germanen 1938.

Donas (rus. Don, ukr. Din, osmanų Tän, gr. Tánaïs iš avest. dānu- ‚upė, srovė', osetų don ‚upė, vanduo' ir kt.) Pietų Rusijos upė, Azovo jūros įtakas, 1984 km ilgio, didumo ketvirtoji Europoje. Prasideda Maskvos apyg. Epifanės apskrityje. Seniau tekėjo iš Ivano ežero, dabar neturi su juo ryšio. Teka į pietryčius pro Dankovą, arti Voronežo; nepriėjusi 60 km prie Volgos, ties Kalaču suka į pietv. pro Rostovą ir ties Azovu plačia delta įteka į Taganrogo įlanką, vad. Lukomorje. D. turi lygų baseiną, platų, ligi 10 km slėnį, apie 600 m pl. vagą. Molio krantai ligi 65 m augščio. Žiotyse D. turi 340 km^2 ploto deltą. Įlanka turi piltuvo formą: dėl to vėjas privaro vandenį iš jūros ligi 4 m ar nupučia ligi 3,3 m žemiau normalinio lygmens. Laivybai tinka 1364 km, kliudo seklumos. Žymiausi intakai: kair. — Voronež, Bitiug, Choper, Medvedica, Ilovlia, Sal, Manyč; deš. — Sosna, Čir, Donec Severskij. D. pasižymi mažu kritimu: nuo Voronežo ligi žiočių, 1523 km tarpe, kritimas tėra 84,5 m arba vid. 5,5 cm/km. Dėl to, ypač žemupyje, jo srovė lėta (tichij D. — ramusis D.). Baseino plotas 429.780 km^2. Vid. vandens debitas ligi Voronežo 162, ties Liski 262, ligi Chopero 346, ties Chovanskij 546, ties Kalaču 674, prie žiočių 900 m^3/sek. Maks. debitas ties Kalaču 13, 900 (1917), minim. 74 m^3/sek. (1892). Atskirų mėn. vid. debitai ties Kalaču: I — 247, II — 296, III — 1051, IV — 3544, V — 1754, VI — 375, VII — 255, VIII — 202, IX — 181, X — 186, XI — 195, XII — 190 m^3/sek. Į D. baseino plotą ligi Kalačo iškrinta per metus vid. 441 mm drėgmenų, nuteka tik 96,4 mm arba 21.8%. D. užšąla augštupyje lapkričio viduryje, žemupyje ligi gruodžio vidurio, laužo ledus kovo pabaigoje, augštupyje net balandžio pradžioje. Ledas gali būti ligi 80 cm storio. Pavasario potvynis būna staigus ir augštas: vanduo pakyla 9—10 m, ties Zadonsku net 13 m.

I s t o r i j a. Graikai vadino D. Tanais. 1380 IX 8 D. krante ties Nepriadvos žiotimis Kulikovo lauke maskviečiai sumušė totorius. XV a. D. L. K-jos ribos siekė D. augštupio tarp Sosnos ir Sev. Doneco. XV–XVI a. D. žemupyje įsikūrė D. kazokai. 1569 turkų sultonas Selimas II, karu užėmęs D., susirūpino sujungti D. su Volga ir pradėjo kasti kanalą iš Ilovlios į Volgos smulkų intaką Kamyšinką. 1699 caro Petro pavestas, anglų kap. J. Perry projektavo D. sujungti per Ivano ež. su Šatu, Upa ir Oka: perkasas baigtas 1704, bet netiko laivybai. 1805 Trosson mėgino atstatyti šį vandens kelią. Daug įdomesnis sumanymas sujungti D. su Volga ties Kalaču, kur tos upės arčiausia sueina. Kraft tyrė tą kelią 1822–1832. Rimtą projektą paruošė 1910 prof. Puzyrevskij, 1928 inž. Aksamitnyj, didelis šio sumanymo promotorius, nusižudęs dėl politinio teroro. Pagaliau Volgos-Dono

projektas imtas vykdyti 1940, baigtas po karo 1952. D. slėnyje 20 km nuo Cymlianskaja, pastatyta 13,5 km ilgio žemės užtvanka, 35 m augščio, kuri pakėlė vandenį 26 m, patvenkdama upę ligi Kalačo ir naujo kanalo. Atsirado naujas Cymlios ež., 2580 km^2 ploto, su 12,6 miliardų m^3 tūrio, kuris iš pagrindų pakeitė D. žemupio pobūdį, palengvino laivybą ir sudarė vandens atsargą irigacijai. Jėgainė gamina 160.000 kW energijos.

L. Veinberg D. i ego pritoki 1891; *N. Puzyrevskij* Izyskanija reki D. 1906 — 1909 g., 1910; *A. Aksamitnyj* Ulučšenie sudochodnych uslovij r. D. 1930; (") Reki Volga i Don i vybor mesta ich soedinenija 1929; *B. Poliakov* Gidrologija basseina r. Dona 1930, Spravočnik po vodnym ressursam SSSR, VI Donskoj rajon 1936; *A. F. Samochin* Don i ego pritoki 1948. *S. K.*

Donatas (Donatus Aelius) romėnų gramatikas, šv. Jeronimo mokytojas, apie 350 po Kr. parašęs du gramatikos vadovėlius (ars minor ir ars major). Šiedu vadovėliai viduramžiais buvo tiek plačiai vartojami, kad net pati pradžios mokykla buvo vadinama donatu, o jos mokiniai, jau baigę mokytis skaityti ir pradėję mokytis D. gramatikos, buvo vadinami donatistais. Be minėtųjų gramatikų, D. parašė dar Terencijaus ir Virgilijaus komentarus.

Donatello, iš tikrųjų Donato di Niccolo di Betto Bardi (1386 Florencijoje — 1466 ten pat) žymiausias italų ankstyvojo renesanso skulptorius. Daugiausia gyveno Florencijoje, kurį laiką Romoje, Padovoje ir Sienoje. Savo kūriniams vartojo į vairią medžiagą: marmorą, akmenį, medį, žalvarį. Savo klasinių formų skulptūrose ir reljefuose jungia realistišką kūno traktavimą ir veido individualizavimą su giliu dvasiniu ir religiniu dramatizmu, reiškiamu plastinių linijų gyva tėkme. Iš pirmųjų jo darbų žymiausias marmore iškaltas Dovydas 1410–12. Or. S. Michele bžn. Florencijoje 1416 sukūrė nišinę šv. Jurgio figūrą ir pirmą reljefą (po šia statula), atliktą pagal linijinės perspektyvos principus. Garsus jo 1430 sukurtas bronzinis Dovydas Florencijoje. 1432 sukūrė pirmą renesanso profaninį biustą (N. da Uzzano), o 1446 pirmą renesanso raitelio paminklą (vaizduojantį Gattamelatą) Padovoje. Florencijos katedroje sukūrė choro reljefus 1433–1440. Kiti jo darbai: Jonas Evangelistas ir pranašų figūros Florencijos katedroje, Sienos katedroje krikštyklos išpuošimai (1425–28), marmoro

P. Uccello: Donatello atvaizdas

Donatello: Madona debesyse (marmoro reljefas) Museum of Fine Arts, Boston

reljefas, vaizduojąs šv. Petrui dangaus raktų teikimą (1438), 1444–53 Padovoje sukurtieji darbai Santo bžn. didysis altorius ir Gattamelatos paminklas, po 1453 grįžimo į Florenciją šv. Jonas Krikštytojas ir žalvarinė sakykla Florencijos S. Lorenzo bžn.

Biografijos: *A. Colasanti* 1931; *H. Kaufmann* 2 leid. 1936; *L. Planiscig* 3 leid. 1943.

Donati Giovanni Battista (1826 – 1873) italų astronomas, Florencijos observatorijos direktorius. Atrado šešias kometas, kurių viena pavadinta jo vardu. Vartodamas spektroskopą, rado, kad kometos yra sudėtos iš dujų.

Donatistai Kartaginos vyskupo Donato šalininkų sekta IV–VII a. š. Afrikoje, kurios šalininkai laikėsi pažiūros, kad tikrų sakramentų negalįs suteikti tas, kuris pats yra mirštamoje nuodėmėje (todėl D. reikalavimas pakartoti krikštą). D. sektos šaknys eina iš Novaciano mokslo apie tyrųjų bažnyčią, iš Cipriono mokslo apie sakramentus (krikšto galiojimas priklauso nuo jo teikėjo moralinės vertės) ir iš Diokletiano persekiojimuose kilusių painiavų. D. visur skirdavo savus vyskupus, paskui pradėjo vartoti ir fizinę jėgą. Bažnyčios vadovybė prieš D. pasisakė Romos 313, Arles 314, Kartaginos 315 ir Milano 316 susirinkimuose. Teologiniais ginklais su D. kovojo Optatas iš Milevės (nuo 370) ir šv. Augustinas nuo 393. D. pamažu nyko dėl suskilimo viduje, dėl valstybės persekiojimų (nuo 410) ir vandalų įpuolimo Afrikon (530). Tačiau D. likučiai laikėsi ligi VII a.

P. Monceaux Hist. lit. de l'Afrique chrétienne 1913—1923; *H. von Soden* Urkunden zur Entstehungsgeschichte des Donatismus ,2 leid. 1950; *W. H. C. Frend* The Donatist Curch 1952.

Donaueschingen p. Vokietijos kurortas ir mst. Schwarzwalde; 9179 gyv. (1953).

Institutas augštumų žemės ūkiui tirti, kat. misijų mokykla, Karlsbau rūmai su meno kūrinių (ypač sen. vok. dailininkų) rinkiniu; biblioteka (160.000 tt., daug senų rankraščių); mineralinio vandens maudyklos. Nuo 1921 čia rengiamos D. muzikos dienos.

Donauwörth Bavarijos mst. prie Dunojaus; apie 9000 gyv. (1953). Buv. vienuolyne L. Auero 1875 įst. pedagoginis institutas Cassianeum su didele pedagogine biblioteka (per 100.000 tt.). 1945 per orinius puolimus apie 70% namų sunaikinta. Buvo čia kurį laiką ir lietuvių DP stovykla.

Donbasas Doneco upės baseino pramoningoji sritis, apimanti apie 25.000 km^2 su didžiausiais Europoje akmens anglies ištekliais (apie 60.000.000.000 t), iš kurių žymią dalį sudaro antracitas. D. drauge su Krivoja Rogo, esančio 400—450 km į vakarus, geležies rūdos ištekliais sudarė sąlygas čia išaugti vienai didžiausiųjų T. Rusijos pramonės sričių. 1940 čia veikė apie 2000 didelių pramonės įmonių, gaminančių geležį, plieną, koksą, garvežius, tankus, traktorius, chemikalus. Čia veikia didžiausios T. Rusijoje šiluminės elektros jėgainės: Šterovskaja, Zuevskaja, Kurachovskaja ir Severo-Doneckaja. Dideli ištekliai geriausios rūšies (98% grynumo) valgomosios druskos.

Don Bosco žr. Bosco.

Doncaster vidur. Anglijos mst. Yorko grafijoje; 81.896 gyv. (1951). Akmens anglies kasyklos, metalo ir audinių pramonė. Nuo 1776 arklių lenktynių hipodromas.

Donders Franz Cornelius (1818–1889) olandų gydytojas, Utrechto univ. prof., iš moderniosios okulistikos grindėjų, pirmas įvedęs cilindrinius ir prizminius akinius.

Donec Severskij Ukrainos upė, Dono deš. įtakas. 1020 km ilgio, plukdoma nuo Iziumo. 1914 žemupyje pastatyti 6 šliūzai laivybai palengvinti; upė yra svarbiausias vandens kelias iš Doneco anglies kasyklų srities. Baseino plotas 98.770 km^2, vid. debitas prie žiočių 177 m^3/sek. XV a. upė priklausė D. L. K-jai, pagal 1503 Aleksandro sutartį paliko rusams.

Donelaičio draugija VDU stud. lietuvių evangelikų organizacija, įkurta 1930 I 9. 1932 turėjo 24 narius.

Donelaitis Kristijonas (1714 I 1 Gumbinės par. Lazdinėliuose — 1780 II 18 Tolminkiemyje Galdapės aps.) poetas. D. savo pavardę rašė lotyninta lytimi Donalitius ir taip pat rašėsi keli iš tos pačios šeimos kilę Karaliaučiuje 1706 ir 1708 įsimatrikuliavę studentai. Bet 1679 ir 1680 ten pat įsimatrikuliavę Jonas ir Mykolas įsirašė Donalaitius. 1800 Milkė savo žodyne jį rašo Donalizius, Rėza Donaleitis, S. Stanevičius 1829 ir Nesselmann 1864 Donalaitis. 1865 Schleicher jį buvo pavadinęs Duonelaitis. Tą formą 1914 aprobavus J. Jablonskiui, lietuvių literatūroje ji buvo įsigalėjusi. 1935 A. Janulaitis įrodinėjo, kad D. pavardė turėjusi skambėti Donelaitis; tą pačią formą buvo 1935 pasiūlęs ir A. Salys, ją išvesdamas iš Donelio, Donaičio, ir nuo to laiko ši forma visų priimta.

Laisvojo ūkininko sūnus, D. 1732–36 lankė Karaliaučiaus Knypavos katedros mokyklą, gyvendamas beturčių prieglaudoje, nemokamai gaudamas butą, iš dalies maistą ir mokslą ir už tai turėdamas dalyvauti bažnytiniame chore, lydėti numirėlius į kapus ir atlikti kitas panašias pareigas. 1736 IX 27 stojo į Karaliaučiaus univ. teol. fak., čia įsirašęs Donaleitis Christ. Gumbinnen Borussus. Studijavo, greičiausiai, gaudamas vieną dar XVI a. kunig. Albrechto lietuviams paskirtą stipendiją. Be teologijos, kartu lankė ir lietuvišką seminarą ir studijavo kalbas. Studijuodamas gyveno vad. Collegium Albertinum ir, apskritai, gyveno labai vargingai.

1740 VII pabaigoje D. buvo paskirtas Stalupėnų kantoriumi, 1742 ten pat mokyklos vedėju (rektoriumi). 1743 V D. gavo siūlymą užimti Tolminkiemio klebono vietą, tačiau, nenorėdamas mesti mokyklos prieš mokslo metų pabaigą, dar du mėnesius išgyveno Stalupėnuose. 1743 VII 6 nuvyko į Karaliaučių kunigo egzaminų ruoštis ir juos X 17 išlaikęs, buvo X 21 ordinuotas kunigu, ir XI 24 Įsruties superintendentas Hahn jį įvedė į Tolminkiemio parapiją, kuri tuo metu buvo grynai lietuviška, nors kaikuriuose kaimuose kiti save jau vokiečiais laikė ir namie vokiškai kalbėjo. 1744 X 11 vedė našlę savo pirmatako Tolminkiemio parapijoje Esseno Oną Reginą Ohlenfantaitę (apie 1715 — 1795 X 11).

Apsigyvenęs Tolminkiemyje, D. ligi 1756 III 24 precentoriumi turėjo savo draugą iš universiteto Joną Pridrikį Sperberį. D. 1756 atstatė 1752 audros sugriautą bažnyčią, 1747 perstatė klebonija, 1764 pastatė naują ir tais pačiais metais savo paties lėšomis pastatė Tolminkiemio našlių namus, kuriuos dovanojo parapijai ir kuriuose, jam mirus, pirmoji apsigyveno jo našlė.

Tolminkiemis, kur gyveno ir mirė K. Donelaitis

Nuo pat įsikūrimo Tolminkiemyje prasidėjo ir nesusipratimai su vietiniais valdžios atstovais — amtmonais Baehringu ir jo įpėdiniu Ruhigu. Parapijoje D. pamokslus sakė lietuviškai ir vokiškai ir įgijo parapijoje tokį autoritetą, kad net 1775 anas Ruhig valdžiai skundėsi, kam visa parapija klausanti tik savo klebono ir, šiokiu ar tokiu klausimu jam savaip nusistačius, visa tik juo sekanti.

Turėdamas daug administracinio ir parapinio darbo ir nemaža laiko atiduodamas literatūrai, D. tuo pačiu metu vertėsi ir įvairiais fiziniais darbais. Pats prižiūrėdamas savo ūkį ir ypač sodą, savo brolius pavyzdžiu imdamas, D. gamino ir įvairius fizinius bei muzikinius instrumentus— termometrus, barometrus, pasidarė ir fortepioną. Kartu jis komponavo ir įvairius neišlikusius muzikos kūrinius.

Septynmečiame kare maskoliams įsiveržus M. Lietuvon, su daugeliu savo parapiečių D. 1757 VIII buvo priverstas pasislėpti Romintos pelkių miškuose, kur ir pamaldas laikydavo. Tiesiogiam pavojui praėjus, nuo 1757 VIII 27 jis jau laikė pamaldas Tolminkiemyje. Maskolių okupacijos laikais ypač išgarsėjo savo IX 10 pasakytu pamokslu, kada, okupantų reikalaujamas, jis turėjo minėti Aleksandro Neviškio šventę, ir netiesioginiai šį maskolių šventąjį sulygino su plėšiku, tuo parapiečiams davęs medžiagos visam okupacijos žiaurumui suprasti. Tik retkarčiais D. aplankydavo ir savo kaimyną Valterkiemyje Kempferį, o 1773 buvo ir Karaliaučiuje apsilankęs.

Nuo 1775 D. varė kovą su amtmonu Ruhigu dėl bažnytinės žemės, kadangi, vykdant kaimo bendrųjų ganyklų padalinimą, į bendrą dalybą be atlyginimo buvo įtrauktos ir bažnytinės žemės. Ši byla buvo baigta 1776 VIII 27.

D. 1780 II mirus, jo našlė leido Išdagių kunigui Hohlfeldtui (1763—1829 VIII 31) nurašyti D. rankraščius, o pačius rankraščius, muzikos kūrinius, laiškus ir kitus raštus atidavė Valterkiemio kunigui J. G. Jordanui (1753–1822), kuris apie 1800 dvi pirmas D. Metų giesmes atidavė Rėzai.

1896 IV 8 F. Tetznerio, paskelbusio bažnytinėse Tolminkiemio knygose savo surastus D. užrašus, rūpesčiu Lazdinėliuose buvo pastatytas paminklinis akmuo, o Tolminkiemyje kuklus D. paminklas.

Nors Tetzner ir tvirtina, kad D. lietuviškai buvo išvertęs keletą oficialinių valdžios įsakymų, tačiau ligi šiol nepavyko įtikinamai įrodyti, kuriuos tų išlikusių įsakymų jis būtų vertęs. Šiaip ligi 1940 nebuvo žinomas nė vienas D. išspausdintas jo raštas prie jo gyvos galvos. 1940 Vac. Biržiškai pavyko Vilniuje surasti 1769 išspausdintą D. prozinės knygutės defektuotą (be antraštės) egzempliorių, kurios antraštė bus buvusi Gromata Gaspadoriaus Burams apie Ganyklu Perdalijimo Naudą su pabaigoje pridėtu Pamokinimu, kaip žalią Twora aplink Ganyklos Kuppelį arba Žardį sodinti reikia. Ši D. ne versta, bet aiškiai parašyta originaliai (su dviejų eilučių ištrauka iš D. Metų) knygutė iš dalies ir tapo jo kovos su anuo Ruhigu objektu. Ji buvo 1944 pakartota Varpų almanacho II t., tik spaustuvei šiek tiek tekstą sužalojus, dėl kaikurių ženklų trūkumo ir dėl nerūpestingos korektūros.

Jau nuo pat savo įsikūrimo Tolminkiemyje oficialinėje krikšto metrikos knygoje D. darė ir įvairių, nieko bendro su metrikomis neturinčių įrašų, kuriuos nurašė ir 1896 ir 1914 Altpr. Mntschr. žurnale paskelbė F. Tetzner. Ten atsirado ir du vokiškieji D. nedideli eilėraščiai Unschuld sei mein Ganzes Leben ir Der Gott des Finsterniss, o D. vokišką eilėraštį An den Amtsrath Donalitius (D. broliavaikiui Kristijonui Pridrikiui D.) buvo jau 1818 išspausdinęs L. Rėza. 1896 Tetzner paskelbė ir D. 1756 V 28 Tolminkiemio bažnyčios statybos aktuose padarytą įrašą apie Tolminkiemio parapiją ir bažnyčios statybą, taip pat ir apie kaimo mokyklas Tolminkiemio parapijoje. 1779 Jordano įkurtuvėms Valterkiemyje parašytas D. lietuviškas pamokslas neišliko. Taip pat vien iš Tetznerio paskelbtų užrašų težinomi pavadinimai D. vok. eilėraščių — David und Jonathan, Glück und Unglück, Die Wirtschaft der ersten Menschen, liet. Viltis, kuriems visiems D. buvo parašęs ir muziką. O 1777 G. Ostermejerio prašomas bendradarbiauti jo ruošiamame lietuviškame giesmyne, D. dėl senatvės nuo to darbo atsisakė.

D. didžiausias epochinis darbas Metai, jam gyvam esant tik iš vienos kitos trumpos ištraukos jo laiškuose, o ir anoje 1769 Gromatoje buvo žinomi kaikuriems jo kaimynams, o jų pirmųjų dviejų dalių originalinis rankraštis, taip pat ir Hohlfeldto nuorašas ligi II pas. karo buvo saugomas Karaliaučiaus valstybiniame archyve. Tuos rankraščius ir nuorašus pirmą kartą buvo 1818 paskelbęs L. Rėza Karaliaučiuje kartu su savo vokišku vertimu knygoje Das Jahr in vier Gesängen, betgi kurioje apleido 456 originalo eilutes. Originaliniais rankraščiais pasirėmęs, 1865 A. Schleicher Petrapilyje paskelbė jau pilną Metų tekstą, pirmą kartą čia išspausdinęs ir 28 eilučių anksčiau nežinomą D. fragmentą. Vėl naują leidimą iš originalinių rankraščių 1869 Karaliaučiuje parūpino G. H. F. Nesselmann. Po to jau iš tų rūpestingų leidimų Metai dalimis ar ištisai buvo kartojami 1891 M. Jankaus Tilžėje, 1896–1897 A. Burbos ir A. Miluko, Shenandoah, Pa, 1909 ir 1914 J. Šlapelio. 1918, 1921 ir 1927 lietuviš-

K. Donelaičio „Metų" rankraštis

koms mokykloms D. raštus pritaikė Myk. Biržiška. 1940 naują kritišką ir originaliniais rankraščiais D. Metų leidimą su V. K. Jonyno iliustracijomis parūpino J. Ambrazevičius. Šis leidimas iš to paties rinkinio buvo dar keletą kartų pakartotas ir Lietuvoje, ir fotografuotiniu būdu Vokietijoje.

Pirmas vokiškas Metų vertimas Rėzos buvo išspausdintas pirmajame 1818 Metų leidime. Paskiau naujus vokiškus vertimus kartu su originalu paskelbė A. Schleicher ir G. H. F. Nesselmann. 1894 naują ir be lietuviško teksto vokišką vertimą paskelbė L. Passarge.

Pirmas dalinis latviškas D. vertimas buvo Watsono 1822–1823 išsp. Jelgavos žurnale Wezza un Jauna Laika grahmata. Apie 1870 Petrapilyje D. latvių kalba vertė ir J. Rainis-Plekšans, o ir 1902 Mājas Viesā Menešraksts pateikė dar trečio latviško vertimo fragmentus.

1819 III Varšuvos Tow. Prz. Nauk Valentinui Majevskiui buvo pavedusi lenkiškai išversti ištraukas iš D. Metų, tačiau neišliko žinių, kad tas darbas būtų buvęs atliktas. Bet kaip matyti iš A. Mickevičiaus prierašo prie 1823 jo Gražinos leidimo, jis jau prieš tai turėjęs savo rankose Rėzos D. leidimą, tik laikęs Rėzą ne lietuviu, bet vokiečiu. 1860 M. Akelaitis D. buvo išvertęs proza ir buvo tai išsiuntęs spausdinti į Prūsus, bet dėl kilusios bylos prieš Akelaitį jis išspausdintas nebuvo. To vertimo rankraštis buvo Lvove Kraševskio kolekcijoje. Metų dalį apie 1882 lenkiškai buvo išvertęs J. Ossovskis. Tai išspausdinta Przegląd Polski 1888, o tą darbą žadėjęs M. Andryson užbaigti, jo neatliko. 1933 K. Petkevičius išspausdino pilną D. Metų vertimą (Rok czyli obrazy z życia chłopów XVIII stulecia).

Rusiškas D. Metų vertimas buvo išleistas 1946. Vertėju ten pasirašė D. Brodskij, tačiau šis, lietuviškai visai nemokėdamas, pats nevertė, bet tik Vilniuje atliktą žodišką vertimą pats šiaip taip, nevykusiai, rusiškai sueiliavo. Anglų kalbon dalį Metų vertė Baltimorėje, Md. Nadas Rastenis, bet tas vertimas nebuvo išspausdintas.

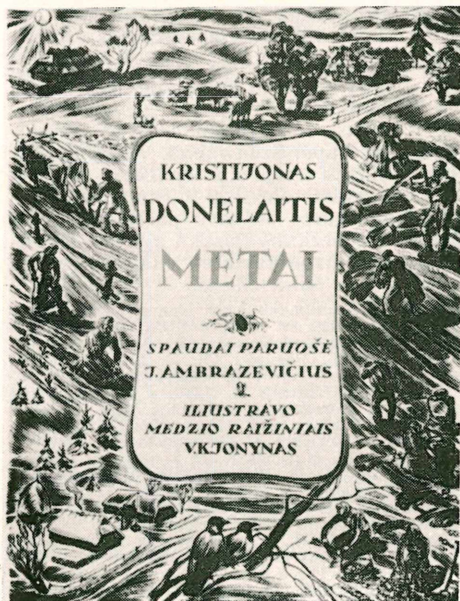
1824 leisdamas Eisopą arba Pasakas, L. Rėza pirmą kartą jų pabaigoje išspausdino ir 6 D. pasakėčias — Lapės ir Gandro Czesnis, Ruddiks Jomarkininks, Szuo Didgalwis, Pasaka apie Szudwabalį, Wilks Prowininks, Aužols Gyrpelnis. Iš Rėzos jas pirmą kartą pakartojo 1829 S. Stanevičius, išspausdinęs kartu su savo parašytomis šešiomis. O Priczkaus Pasaka apie lietuwiszką swodbą pirmą kartą su kitais D. raštais išsp. 1865 A. Schleicheris.

G. H. F. Nesselmann Noch einmal Donalitius — Altpr. Mntschr. IV 1867; ('') Ch. D. Lit. Dichtungen 1869; *A. Schleicher* Ch. D. Lit. Dichtungen 1865; *L. Passarge* Ch. D. Lit. Dichtungen 1894; *A. Aleksandrov* Sprachliches aus dem Nationaldichter Litauens D. 1886; *F. Tetzner* (eilė straipsnių ir medžiagos paskelbtos Altpr. Mntschr. 1896, 1897, 1899, 1902, 1914); *Horn* D. 1893; *H. Freyberg* Geschichte d. Kirchengemeinde Tolmingkhemen 1898; *Maironis* K. D. — Naujoji Romuva 1932 N 39—41; *M. Biržiška* Mаž. Lietuvos visuomenė D. metais — Pirmasis Baras 1915; ('') D. gyvenimas ir raštai 1918 (3 leid. 1927); ('') Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos I 1938; *V. Gaigalaitis* K. D., jo Gywastis ir Darbai 1914; *Probočių Anūkas* M. Lietuvos buv. rašytojai 1920; *J. Dobilas* K. D. — Panevėžio Balsas 1928 N 31—36; *Vydūnas* Die Lebenswelt im Pr. Litauen ums

J. 1770 nach den Dichtungen d. D. 1947; *A. Salys* Dar dėl D. pavardės — Arch. Phil. V 1935; *Vc. Biržiška* Nežinomas K. D. spaudinys — Varpai II 1944; *V. Maciūnas* Keturi Mažosios Lietuvos didieji — Aidai 1948 N 18. *Vc. B.*

D. „M e t a i" yra aprašomoji poema, kurioje vaizduojama Prūsų Lietuvos gamta, žmonės su jų darbais bei papročiais XVIII a. G a m t o s vaizdai yra ne bendriniai, kaip buvo pamėgę pseudoklasikai, bet lietuviški savo esminėmis metų laikų žymėmis, jų augalais, gyvūnais. Jie pergyvenami lyriškai. Ypač nykstančiųjų gamtos grožybių pasigesdamas, D. prašneka su tokiu pat lyriniu patosu, kaip ir refleksijoje apie bėdiną žmogaus likimą. Lakštingala, gandras ir kt. gyvūnai yra moralinė paralelė su žmogaus gyvenimu, o saulė, kuria pradedama kiekviena poemos dalis, yra daugiau nei paralelė: tai gyvybės gaivintoja lietuviškame peisaže ir būrų gyvenime. Taip gali pašnekėti žmogus, kurio gyvenimo eiga yra priežastiškai sutapusi su saulės patekėjimu ir nusileidimu, su žiemos speigais ir vasaros giedromis.

B ū r ų gyvenimo daiktinė kultūra yra mažiau atvaizduota — drabužiai, padargai, trobos be detalių. Ryškesni yra papročiai ir darbai atskiruose metų laikuose. Juose aiškėja ir būrų bei autoriaus ir tautinė, moralinė, socialinė būtis bei ideologija ano meto baudžiavos santvarkoje. Specifinę Prūsų Lietuvos baudžiavai žymę davė kolonizacija — atgabenti prancūzai, zalcburgiečiai, šveicarai virto dvarininkais ir valdininkais, o vietiniai gyventojai teliko baudžiauninkai. Socialinis tarp jų konfliktas sutapo su tautiniu, kolonistų su autochtoniniu elementu. D. savo būrus ir vaizduoja šiame dvilypiame konflikte, atskleisdamas būrų gyvenimo evoliuciją — dabartį su užuominomis į praeitį ir į ateitį. D. būrų kaimas parodytas dar patriarchališkas, bendruomeninės dvasios. Seniūnas čia ne tik administratorius, bet lyg kaimo tėvas. Jo valdžioje būrai visi bendrai dirba, bendrai linksminasi, bendrai kenčia. Kaime tebeklesti natūralinės dorybės, darbštumas, maldingumas, teisingumas, nusižeminimas valdžiai, kurias buvo idealizavęs ir to meto pietistinis sąjūdis. Tai kontrastas individualistinei dvasiai, siekiančiai atsipalaiduoti nuo bendruomenės. Tokių išsiskyrėlių yra tik vienas kitas (Dočys, Pelėda, Slunkius), bet kaimas laiko juos renegatais ir veja lauk. Būrų ir fantazija dar tebeveikia mitiškai: kaip tų, kurie sukūrė giltinės, vaiduoklių, bildukų, laumių įvaizdžius. Jų socialinė sąmonė dar neišbudus. Jos drąsiau nepažadina nė autorius. Tenkinasi primindamas, kad iš prigimties visi žmonės lygūs, tik paskiau pasidarę vieni ponais, kiti būrais. Norėdamas, kad ponai būtų geri, ir gerus ponus garbindamas, o piktus su visu aštrumu smerkdamas, D. nei pats, nei būrų vardu nekelia maišto prieš pačią baudžiavos sistemą. To vieno atitrūkėlio nuo bendruomenės Dočio lūpomis meta pasmerkimo žodžius išnaudotojams ponams, tačiau jų dar išsigąsta patys būrai. Socialinės lygybės sąmonė ir kitur dar nebuvo priaugusi. Net ir to, ką D. pasakė, anuo metu dar nedrįso spausdinti Rėza, ir griežtuosius žodžius prieš ponus praleido.

Atėjūnus D. smerkia, nes jie naikina patriarchalines būrų dorybes. Prieš juos temato būrams vienintelę išeitį — pasyviai priešintis atėjūnų kultūrai ir griežtai laikytis savo patriarchalinių—tautinių, moralinių, religinių tradicijų, nes, netekdamas savo kalbos, papročių, būras genda morališkai. D. tiesiogiai nepasako, ar būras ištvers, atėjūnų įtakos spaudžiamas. Tačiau vaizduoja, kad ištikimasis lietuvninkas Pričkus nuo pono rankos mirė; išmintingasis Selmas pasenęs; Lauras tik kumpa lazda ramstos. Tai netiesioginis ženklas, kad su tais senųjų gadynėlių atstovais patriarchalinė būrų kultūra grimsta į naujos ir nedoros, nekrikščioniškos, nelietuviškos atėjūnų kultūros bangas. Po D. eilė rašytojų ir mokslininkų stebės šitą būrų kultūros tirpimą naujoje kultūroje, bet nė vienas jų neprieis taip arti prie lietuvninkų, kaip Metų autorius.

M e n i n i s pobūdis. Metai priklauso prie vad. aprašomųjų poemų. Jo vaizdus tejungia pavasario, vasaros, rudens ir žiemos gyvenimo natūrali eiga ir nuotaikos, kartais tie patys asmens, bet ne fabula. Dėl to Rėza spausdino Metus pradėdamas

nuo Pavasario, o Nessellmanas nuo Rudens (nes tokia tvarka sudėtos M. dalys Hohlfeldto nuorašuose), nors Pavasariu pradėti labiau tiktų Metų nuotaikos gradacijai. Žodynas nėra gausus. Nessellmano sudarytame D. raštų žodyne yra apie 3300 žodžių. Jų pakako išreikšti būrų darbams, namų apyvokai ir nesudėtingiems jo dvasios interesams. Juose jausti didelė slaviška ir vokiška įtaka. Tačiau tiek lietuviški žodžiai, tiek skoliniai bei svetimybės perėjo per kūrybinę rašytojo vaizduotę ir gavo stebinančio realistinio tikslumo bei savaiminio vaizdingumo. Kūrybinis pajėgumas labiausiai iškyla, iš tų žodžių kuriant vaizdus, stebinančius ne tik minėtu realizmu, bet ir naujumu, originalumu, ekspresijos ryškumu.

Tuose vaizduose D. reiškiasi labiausiai akustine ir motorine dinamika. Garsas ir judesys vyrauja jo vaizduose — ne spalvinis, tapybinis elementas. Dėl to aprašinėti nei daiktų, nei žmonių plačiau D. nemėgsta. Tenkinasi dvejopais nesudėtingais žmonėmis — gerais, blogais (išskyrus Enskį Plaučiūną). Bet tiek juose, tiek daiktuose bei peisaže sugriebia dalinį bruožą ir šitokiu sinekdochiniu būdu išreiškia dalyko vaizdingiausią ir esmingiausią elementą, neišnykstamai liekantį skaitytojo vaizduotėje. Pvz. kaip išreikš amtmono rūstybę? Ogi vienu pasakymu, kad jis nesvietiškai prasikeikdamas, iltinį griežia. Kaip parodys su vasara jau subrendusią ir vystančią gamtą? Ogi vienu atsidūsėjimu: „Ak, kaip tūla mūsų žolelių taip nusirėdė, kad nei boba jau didiai sukrošusi kumpso". Kaip parodys savo nusistatymą dėl ponų, kuriuos būrams reikia vežioti? Ogi: „reiks parvėžint didelį pilvą". Kiekvienas puslapis mirga tokiais sultingais realistinio šiurkštumo ar švelnumo sinekdochiniais vaizdais.

Natūralų judesį ar būvį D. performuoja suhiperbolindamas. Kas juda, to judesio tempą ir distancijas padidina; statiką — sustingdina. Štai Pričkus, paraginęs būrus į baudžiavą, k ū l i a i s p r o d u r i s i š š o k o ir ant kumelio ketvergio t u o j a u u ž s i m e t ę s, skubinos ir kitiem kaimynam urdelį rodyt... O baudžiauninkai v i s t e k i n i, t i k b ė g a, t i k b ė g a į baudžiavą mielą... Koks drąsus, netikėtas hiperbolinis vaizdas visą kaimą apėmusiai vaišių nuotaikai reikšti, kada „Mikols darže taip smarkiai svilino kuilį, kad per mylią dūmai, nei debesiai pasikėlę, saulę su žvaigždėm ir šaltą mėnesį tamsin!" Poetas čia nepaiso realių galimumų, sugriauja tikrovės faktus ir iš jų medžiagos sukuria naują vaizdą, kurį priimame su nuostaba. Dar toliau ta kryptimi eidamas, dinamiką taip suhiperbolina, kad ji virsta grotesku, naiviu šaržu. Pvz. vakmistras taip

V. K. Jonyno „Metų" iliustracija

keikėsi, kad išsigandusios varlės umaru į vandenį sušoko, o žvirbliai negyvi nuo stogo nupuolė. Jau vaizdas pertemptas, kada gerojo pono beverkiant, būrams ir akys išpūti pradėjo...

Vaizdui meistriškiausiai D. vartoja veiksmažodį. Vietomis jis prilygsta klasiniam liaudies veiksmažodiniam vaizdingumui, kurį randame dainelėje apie žvirblį: tėvelis išėjo, iškūprino ir t. t. Vaizdų kūryboje reiškiasi lietuviška būro fantazija. Asociacija atgaivina poetui tokius vaizdus ir tokias frazes, kokių tegali turėti patriarchalinio kaimo gyventojas. Pvz. pavasario saulei ėmus kaitinti, laukų kalnai su kloniais, — sako D., — numeta skrandas. Kam kitam, jei ne būrui ar būriškos fantazijos bei pastabumo žmogui kils toji skrandos, kailinių asociacija. Jei liaudies kūrėjas nevengia nusistojusių suakmenėjusių stilistinių priemonių, nuolatinių epitetų, simbolių paralelizmų, tai D. taip pat nevengia tokių stereotipinių savo paties sugalvotų frazių: sugaišti pagavo, išlįsti pagavo, knibždėti, niurnėti, šaukti... pagavo; gaspadoriai ir bernai šienaudami spardės, kvieslys būriškai spardės, būrai lietuviškai šokdami spardės; šiupinys mielas, vasara miela, mezliava, netgi baudžiava miela; būrai glūpi, šutkos glūpos, musės glūpos, vaikai glūpi... (Būrų kultūros kūrybines žymes plačiau iškelia J. Ambrozevičius paaiškinimuose prie Metų 1940).

Į t a k ų klausimas. Metai ir pasakėčios yra Prūsų Lietuvos būrų kultūros, jų gyvenimo bei pergyvenimų liudininkas. Antra vertus, D. buvo veikiamas Europos pietistinio sąjūdžio ir šiame amžiuje susikryžiavusių literatūrinių prancūziškojo klasicizmo, angliškojo sentimentalizmo ir antikinio klasicizmo tradicijų, kurias jis pažino

V. K. Jonyno „Metų" iliustracija

per Karaliaučiaus universitetą ir lietuvių seminariją. Pietizmas reikalavo ugdyti darbštumą, maldingumą, susilaikymą nuo pramogų, puritonišką askezę. Jį D. prisiėmė saikingai, bet nuo jo neatsisakė nė tada, kai kitur jis buvo jau išblėsęs. Su pietistine nuotaika ir kunigo profesiniu įpročiu pamokslininkauti D. taip buvo susipratęs, kad negalėjo jo išsižadėti nė ten, kur niekas nei girdi, nei klauso — metrikų užrašuose jis taip pat improvizuota malda meldžiasi, bara save, savo parapiečius ar savo profesijos bendrus dvasininkus, kad jie kortoją, geria, keikiąsi, rūpinąsi ne savo avimis, o tik jų vilna. Šita pietistinė ir pamokslinė dvasia davė Metų ir pasakėčių turiniui didaktinę tendenciją, o ir formai retorinį pakilų toną su gausiomis kreipimosi, sušukimo, pakartojimo figūromis, su įdomiais tauriai susijaudinusio žmogaus periodais (Stilistines priemones yra išrankiojęs M. Biržiška paaiškinimuose prie D. raštų 1927). Racionalizmo amžiuje mėgstamus idilinės poemos bei pasakėčios žanrus D. panaujino antikinio klasicizmo rimtesniu metriniu eiliavimu, tačiau ir jį sulietuvino: iš metrinio hegzametro tepaėmė pėdų skaičių ir jų rūšis, o pačias pėdas grindė ne ilgaisiais-trumpaisiais skiemenimis, bet kirčiuotais-nekirčiuotais, kurie yra toninio eiliavimo ženklas. Anglų sentimentalizmas paliko D. daugiau jausmų laisvės, ryšio su gamta. Dėl to Metai gretinami su Hesiodu, su Thomsonu, su Brockes, Halleriu, Kleistu. Tačiau nėra rasta, kad D. jais būtų sekęs kaip Virgilijus sekė Hesiodu. Patikimesnė yra tezė, kad D. prisiėmė amžiaus nuotaikas ir išviršines literatūrines formas, o išvidinės formos, santykiavimas su gamta, vaizdų konstrukcija yra saviški, būriški. Literatūroje D. liko vienišas, be įtakos kitiems rašytojams. Jo hegzametru temėgino sekti truputį P. Vaičaitis. Tautinio atgimimo laikais D. buvo įrodymas, kad lietuvių kalba yra tinkama literatūrai. Moderniaisiais laikais daugiau grožimasi D. kūrybine galia. *J. Brz.*

Donellus Hugo, prc. Donneau (1527–1591) prancūzų humanistas, teisininkas. Kaip kalvinistas 1572 ištremtas, profesoriavo Heidelberge, Leidene ir Altdorfe. Jo veikalas Commentarii juris civilis 1589 buvo pirmas romėnų privatinės teisės susisteminimo bandymas.

Dongen Kees van (g. 1877 Olandijoje) Paryžiaus mokyklos tapytojas, iš Olandijos 1897 atvykęs į Paryžių. Iš pradžių tapė impresionistine maniera, vėliau prisijungė prie fovistų ir tapo populiariausiu augštosios Paryžiaus visuomenės tapytoju, duodamas didelį skaičių elegantiškų salioninės publikos portretų.

Dongola š. Sudano sritis abipus Nylo, apie 311.000 km² ir 175.000 gyv. arabų, turkų, mamelukų. Svarbiausioji vietovė Merowe; didžioji teritorijos dalis — dykumos ir tyrumos. Nylo drėkinamose vietose kultivuojama medvilnė, kukurūzai, datulių palmės, kviečiai.

Donia (Clianthus) Leguminosae šeimos puskrūmiai arba daugmečiai augalai plunksniškais lapais, stambiais gražiais raudonais žiedais.

Doniela Vytautas (g. 1930 II 12 Skuode) 1948 baigė lietuvių gimn. Dedelstorfo sto-

K. van Dongen Ružava mergaitė

vykloje, 1954 Australijoje Sydney univ. B. A. laipsniu. Studijavo filosofiją ir kalbas. Nuo 1952 Šviesos sambūrio Australijoj valdybos narys. 1953 Australijos liet. stud. sąj. pirm., nuo 1954 Australijos liet. bendruomenės krašto valdybos narys. Nuo 1954 Australijos Lietuvyje tvarko literatūros, mokslo ir meno skyrių. LE bendradarbis.

Donilaitė Uršulė (g. apie 1852 Kretingos aps.) Tėvynės Sargo redaktoriaus J. Tumo rankraščių ir korektūrų gabentoja ir knygnešė. Dėl raginimo neleisti vaikų rusų mokyklon, o mokyti namie, policijos buvo suimta, bet iš policijos rankų žmonių išvaduota. Slapstėsi apie šešiolika metų.

Dönitz Karl (g. 1891) vokiečių vyr. admirolas, nuo 1936 povandeninių laivų, nuo 1943 I vyriausias karo laivyno vadas. Po Hitlerio mirties, kaip numatytas įpėdinis, 1945 V 2 sudarė vyriausybę ir po penkių dienų vokiečių kariuomenei davė įsakymą kapituliuoti. Tarptautinio teismo Nürnberge 1946 nuteistas 10 metų kalėti.

Donizetti Gaetano (1797–1848) italų operų kompozitorius. Pradėjęs bažnytine muzika, vėliau, pirmos savo operos (Enrico di Borgogna 1818) pasisekimo paskatintas, perėjo į operetinę muz. Būdamas labai produktyvus (sukurdavo per metus po 4—5 operas), parašė 70 operų. Svarbiausios: vad. rimto stiliaus (opera seria): Lucia di Lammermoor 1835, Lucrezia Borgia 1833, Anna Bolena 1830, italų prancūzų operinės krypties: La fille du régiment 1840, La favorita 1840; ir ypač komiškos (opera buffa): L'elisir d'amore 1832, Don Pasquale 1843. Be to, išskirtinos Linda di Chamounix 1842 ir jo paskutinioji opera Catarina Carnaro 1844. D. kūryba, pradžioje G. Rossini įtakoje, pasižymi dideliu, tačiau dažnai kiek paviršutinišku, melodingumu ir lengvumu. Kartu su V. Bellini D. paruošė kelią italų operos viršūnei — G. Verdi. Šalia operinės muz. paminėtina 2 mišios, Requiem, oratorija, 12 styginių kvartetų, eilė dainų.

G. Donati-Petténi G. D., 2 leid. 1939; *G. Barblan* L'opera di D. nell'età romantica 1948; *G. Zavadini* D. 1948. *K. O.*

Don Kichotas (isp. Don Quijote) svarbiausias M. Cervantes (žr.) veikalas ir pagrindinis šio veikalo veikėjas — juokingas svajotojas idealistas.

Donne John (1572–1631) anglų poetas, teologas ir pamokslininkas. Mokėsi D. Hart Hall, Oksforde, ir vėliau Cambridge. Tėvui, Londono prekybininkui, mirus, paveldėjo nemaža turto, kurį greitai išeikvojo. Po to dalyvavo ekspedicijoje į Cadizą ir vėliau į Azorų salas, kur parašė pirmuosius eilėraščius. Grįžęs savo darbdavio šeimoje susipažino su Anne More, šešiolikmete Lady Eagerton vaikaite, ir ją slaptai vedė. Už šį žygį buvo pasodintas kalėjiman 1602. Ten būdamas, parašė garsųjį laišką žmonai, pasirašydamas: „John Donne, Anne Donne, Un-Done". Išėjęs iš kalėjimo, dirbo įvairiose vietose. 1605–07 aktyviai reiškėsi antijėzuitinėje Th. Morton kampanijoje. 1613 D. karaliaus Jokūbo I sugestija tapo kunigu ir gavo teologijos daktoratą Cambridge univ. 1617 mirė jo žmona, palikdama septynis vaikus (iš dvylikos). Tais pačiais metais lydėjo Lordą Hay į Vokietiją, iš kur grįžęs buvo paskirtas Lincoln's Inn pamokslininku. 1621 užėmė St. Paul katedros dekano vietą ir po dešimties liguistų metų mirė.

Poetinis D. palikimas gana gausus. Atskirų poezijos dalykų tikslios datos nėra žinomos, tačiau jo poeziją galima suskirstyti į dvi chronologines grupes: jaunystės poeziją (Satires, Songs and Sonnets, Elegies, Progress of the Soul) ir subrendusiojo amžiaus poeziją (Verse Epistles, Epicedes and Obsequies, The Anatomy of the World, Divine Poems, Lamentations of Jeremiah). Anglų literatūros istorijoje D. priskiriamas metafizinei poezijos mokyklai. Naujųjų laikų kritika D. sustato šalia didžiausių anglų poetų. Jo poezija turėjo nemaža įtakos tokiems žymiems autoriams, kaip T. S. Eliot, Dylan Thomas. Pats D. savo charakteriu ir gyvenimu buvo tipiškas renesanso žmogus, ir jo poezijos versmė yra intelektualinio asketizmo konflikte su renesansiniu hedonizmu. D. kūryboje visur prasimuša stipri intelektualinė asmenybė. Jo poezijos būdingiausi bruožai yra tiesiogumas, realybės (emocinės) originalus traktavimas iš vienos pusės ir intelektualinė metafora — iš kitos. D. intelektualizmas nesireiškia vien intelektualinės tematikos pamėgimu: jaunystės eilėraščiuose D. sukasi beveik išimtinai petrarkinės tematikos rate, tik vaizdai, palyginimai ir komplikuotos metaforos imtos iš intelektualinės sistemos. Visi šie elementai jo poezijoje skirti ne kontrastui sukelti, bet reiškia tam tikrą lyginamųjų ar vienų kitais reiškiamųjų objektų ryšį. Konvencionalizmo poezijoje viešpatavimo laikais D. išvengė štampo. Jo eilės laisvai kvėpuoja; kartais grubios, bet visuomet veda autentiškos emocijos ir formos vingiais. Istoriškai imant, D. poezija yra reakcija prieš Spenserio estetiką, skelbusią kanono primatą poezijoje ir Petrarkos pavyzdį laikiusią absoliutiniu mastu. D. estetika daugeliu požiūrių artima G. M. Hopkins ar net P. Valéry estetikai.

D. paliko nemaža prozos veikalų: Juvenilia or Paradoxes and Problems 1597–1607, Catalogus Librorum Aulicorum (apie 1600 –07), Essays in Divinity (apie 1615), Three Sermons 1625, Four Sermons 1625, Five Sermons 1626, LXXX Sermons 1640, Fifty Sermons 1649, XXVI Sermons 1660.

A History of English Poetry, vol. III, by *W. J. Courthope* 1902; *J. B. Lishman* The Metaphysical Poets Donne, Herbert, Vaughan, Traherne 1934; *R. L. Sharp* From Donne to Dryden 1940. *A. C.*

Donner 1) G e o r g R a p h a e l (1693–1741) austrų skulptorius, daugiausia dirbęs Vienoje ir Salzburge. Austrų rokoko atstovas, betgi jo alegorinės figūros jau liudija posūkį į klasicizmą.

2) O t t o (1835–1909) suomis, kalbininkas bei politikas, sanskrito profesorius Helsinkio univ. Iš D. žinomesnių veikalų yra darbai apie suomių-ugrų kalbų giminingumo santykius. 1885 išsp. Über den Einfluss d. Litauischen auf die finnischen Sprachen.

Dono kazokai žr. Kazokai. D. K. c h o r a s sudarytas iš pabėgusių baltagvardiečių karininkų Sergijaus Jarovo (g. 1896) 1922. Chorą sudaro 35 dainininkai. Išgarsėjęs savo gastrolėmis po visą pasaulį.

Donora JAV Pennsylvanijos valst. mst., apie 30 km į p. nuo Pittsburgho, 12.186 gyv. (1950). Vielos kabelių, vinių, chemikalų pramonė. Anksčiau čia buvo lietuvių kolonija ligi 500–600 asmenų, daugiausia dirbusių apylinkės anglių kasyklose. 1906 jie buvo nusipirkę šv. Juozapo bažnyčią, dar prieš gaudami kunigą. 1907 pirmuoju klebonu buvo paskirtas kun. J. Misius. Kasykloms beveik užsidarius, lietuviai išsikėlė kitur, ir dabar jų bėra likę apie 30 šeimų. Anksčiau aktyviai veikė Lietuvių Ukėsų klubas, šv. Vincento draugija (susikūrusi 1905), šv. Juozapo draugija ir kt. Dabar veikia bažnytinės organizacijos ir SLA 160 kuopa.

Donosai Trakų aps. Augštdvario vl. vs. Jo ir Drabužninkų miške yra apie 50 naujojo geležies amžiaus pilkapių (vad. kurganais).

Donosų pilkapiai

K. Ščesnulevičius D. kurganai, Gimtasai Kraštas N 2–4 1936.

Donoso Cortés Juan Maria de la Salud, Marqués de Valdegamas (1809–1853) ispanų diplomatas ir valstybės filosofas. Pradžioje liberalas, vėliau griežtas liberalizmo priešas, karalienę Kristiną lydėjęs į tremtį Prancūzijon (1840–43), o vėliau, jai grįžus, buvęs pasiuntiniu Berlyne ir Paryžiuje. Kritikuodamas moderniosios civilizacijos išsigimimą, sugriovusį teisės pagrindus, išeitimi siūlo vyriausybės diktatūrą prieš anarchinę masės diktatūrą. Kovojo už Bažnyčios politinės įtakos atgaivinimą. Penkiais tomais jo raštai išl. 1854–56.

E. Schramm D. C. 1935; *D. Westemeyer* D. C. 1940; *C. Schmitt* D. C. in gesamteuropäischen Interpretation 1950.

Dons Aage (g. 1903) danų rašytojas. Jo romanuose žymu šių dienų pasaulio susiskaldymas, kurio priežasčių jis ieško ne socialiniuose, o individualiai psichologiniuose veiksniuose. D. tikras stiliaus meninninkas, o jo kompozicija rafinuota. Romanai: Soldatenbrönden (Kareivių šulinys) 1936, Tro Tjenerinde (Ištikima tarnautoja) 1942, Frosten paa Ruderne (Šalna ant langų) 1948 ir Den svundne Tid er ej forbi (Pradingęs laikas dar nepraėjo) 1950.

Donskis Izaokas (1898 Kaune — 1938 XII 20 Paryžiuje) filosofas. Mokėsi Kauno ir Petrapilio gimn. Filosofiją studijavo Petrapilio ir Berlyno univ., 1923 pastarajame gaudamas daktaro laipsnį už disertaciją Der Individualbegriff und der Allgemeinbegriff. 1931–33 Londono univ. dar studijavo tarptautinę teisę. Filosofijoje laikėsi nuosaikaus spiritualistinio realizmo anglų filosofų įtakoj. Kaip nuolatinis Logo bendradarbis, išsp. eilę filosofinių straipsnių, iš jų Praėjusio laiko būties problemą 1929, Sielos reiškinių erdvumo klausimu 1931, Bergsono doros ir religijos filosofiją 1932. Dar bendradarbiavo Židinyje. Kaip publicistas, rašė dienraščiuose (L. Žiniose) ir savaitraščiuose žydų, lietuvių ir anglų kalbomis. 1935 žydų kalba suredagavo rinkinį Gedank un Lebn.

Donus (Domnus) I popiežius 676–678 IV 11; Adeodato (II) papėdininkas, kilimo romėnas, rėmė meną, puošdamas bažnyčias. D. II, tariamasis popiežius 974 tarp Benedikto VI ir VII, į popiežių katalogą pateko per nesupratimą kaikurių kronikininkų, kurie titule Domnus (= Dominus) Papa žodį D. palaikė tikriniu vardu.

Donžonas (pr. donjon) svarbiausioji viduramžių pilių dalis, paprastai daug augštesnė už kitas dalis. Vienas D. šonas išeina į svarbiausiąjį pilies kiemą, o kitas dažniausiai prišliejamas prie aplink pilį einančios sienos, ar net ir išsikiša iš jos. Apatinė D. dalis buvo skiriama belaisviams lai-

kyti, o augščiau gyveno pilies valdovas su savo šeima.

Don Žuanas (per prc. kalbą kilęs iš isp. D o n J u a n, tr. don chuan) legendinis ispanų didvyrio vardas. Don Žuanas viena mėgiamiausiųjų literatūros ir kitų meno šakų temų ir figūrų, kurioje menininkai stengiasi įkūnyti įgimtą žmogaus valią siekti moters meilės ir paties gyvenimo. Manoma, kad Don Žuano legenda susidariusi iš istorinio asmens—Kastilijos ir Leono karaliaus Petro Žiauriojo favorito Don Juan Tenorio nuotykių. Pagal tą legendą, Tenorio viliojęs moteris ir žudęs jų meilužius bei nuskriaustus vyrus ir tėvus. Jis dvikovoje nužudęs vienos savo meilužės tėvą ir dar nuėjęs prie jo kapo tyčiojęsis, antkapio statulą kviesdamas pas save į puotą. Įžeista statula pačiupusi įžūlųjį akiplėšą už rankos ir nuvedusi į pragarą. Antroji, stebuklingoji, legendos dalis ir nulėmė tos banalios istorijos populiarumą. Pirmas šitą temą palietęs veikalas yra ispanų dramaturgui Tirso de Molina priskiriamas vaidinimas El Burlador de Sevilla y Convidado de Piedra (Sevilos apgavikas ir akmeninis svečias) 1630. Betgi taip pat yra manoma, kad ši legenda neturinti nieko bendra su Ispanija, ji esanti šiaurietiškos kilmės. Vistiek D. Ž. yra ispanų genijaus sukurta universalinė figūra, kuri niekada nebuvo atsieta nuo ispanų tautos charakterio ir būvio.

Už Ispanijos ribų tą temą pirmieji pasigavo italai: Giliberto ir Cigognini veikalai pasirodė tuoj po Tirso de Molina vaidinimo. Jau nuo 1637 populiaraus italų teatro Commedia dell'arte trupėse pasirodo pantomimose Don Giovanni figūra. Prancūzų komedijų rašytojas Molière, paveiktas Tirso de Molina ir Cicognini, sukūrė savo garsųjį veikalą Don Juan ou le festin de pierre, kuris buvo suvaidintas Paryžiuje 1665. Kitas to laiko prancūzų dramaturgas Thomas Corneille parašė komediją eilėmis, pavadintą Don Juan 1677.

Kitų tautų sukurtieji veikalai: Anglijoje Thomas Shadwell (The Libertine 1676); Vokietijoje Gluck (Don Juan oder Don Pedros Todtengastmahl 1690), Italijoje — Goldoni (Don Giovanni o la punizione del dissoluto 1730).

D. Ž. buvo plačiai naudojamas muzikų, sukūrusių daug komiškųjų operų, liaudies tipo vodevilių, baletų, pantomimų ir pan. Tais kūriniais ypač pasižymėjo Italija, Vokietija ir iš dalies Anglija. Anglas Purcell sukūrė The Libertine pagal Shadwell tekstą; vokietis Gluck — Don Juan oder steinerne Gastmahl 1760; Giu Gazzaniga—Don Giovanni 1787; Mozarto Don Giovanni pagal de Ponte libretą; prie jų reikėtų dar pridėti Richardo Strauso simfoninę poemą Don Juan.

Romantizmo laikais D. Ž. tema parodė didelės gyvybės ir įvairumo: Byron jame išreiškia savo kartų sarkazmą; T. A. Hofmann — savo haliucinacijas; Grabbe — savo Weltschmerzą; Puškinas — į D. Ž. lūpas įdeda savo „vanitas vanitatum", Musset — rafinuotą persisotinimą ir t. t. Aleksandras Dumas tėvas ir Prosper Mérimé D. Ž. pradėjo kildinti iš Marana, ne iš Tenorio giminės. Mūsų tautietis Oskaras Liubič-Milašius laikėsi romantikų tezės: jo sukurtoji misterija Miguel Manara, paskelbta prancūziškai 1912, naudojasi tuo pačiu istoriniu asmeniu, kurio tik vardą romantikai klaidingai rašė. Paskutiniais laikais D. Ž. tema nė kiek nenustoja savo gyvybės ir tolydžio ji patraukia vis naujų tautų rašytojus, atiduodančius duoklę tam ispanų legendiniam didvyriui: H. Nietsche, G. A. Cesareo, B. Shaw, A. Graf, E. Moschini, F. Alfano, Bonsels, Van der Trenck ir kt. Lietuvių kalba, berods, teturime tiktai Vytauto Mačernio sonetą Don Juan. Pačioje Ispanijoje jau daugiau kaip pusė šimto metų, kai su didžiausiu pasisekimu visame krašte vaidinama José Zorilla Don Juan Tenorio.

A. Farinelli Cuatro palabras sobre Don Juan y la literatura donjuanesca del poevenir; *Th. Schröder* Die dramatischen Bearbeitungen der Don-Juan Sage 1912. *J. Ast.*

Doolittle James Harold (g. 1896) amerikietis aviatorius, generolas. Išsimokslinęs Kalifornijos univ. ir M. I. T., tarnavo aviacijos bandomųjų skraidymų viršininku Daytone, Ohio. 1932 pasiekė sausumos lėktuvų pasaulinį greičio rekordą—405,5 km/val. II pas. karo metu (1942) vadovavo Japonijos bombardavimui, 1942 JAV aviacijos dalinių vadas š. Afrikoje, 1943 V-sios aviacijos eskadrilės vadas, nuo 1945 vienos civilinės aviacijos bendrovės pirmininkas.

Doppio (it.) muzikoje — skambinti dvigubai greičiau.

Dopplerio principas, austrų fiziko J. Chr. Dopplerio (1803–1853) formuluotas, nusako bangų kitimą, besikeičiant atstumui tarp bangos šaltinio ir bangos priėmėjo: atstumui mažėjant, bangos dažnumas didėja (bangos ilgis trumpėja) ir atvirkščiai, bangos šaltiniui ir bangos priėmėjui tolstant vienas nuo kito — bangos dažnumas mažėja (bagos ilgis didėja). Tas pat principas, Doppler-Fizeau efektu vadinamas, pritaikomas šviesos bangoms. Juo remiantis, galima matuoti žvaigždžių greitį.

Dopsch Alfons (1868–1953) austrų istorikas, Vienos univ. prof., sukūręs vad. kontinuiteto teoriją. Savo įžymiame veikale Wirtschaftliche und soziale Grundlagen d. europäischen Kulturentwicklung aus der Zeit von Cäsar bis auf Karl den Grossen ²1924 (2 tt.) jis įrodinėja, kad pereinamame laike iš senovės į viduramžius ūkinis ir socialinis gyvenimas nesutrikęs, Romos im-

perija nebuvusi barbarų sugriauta: ji pamažu kitusi ūkiškai ir sociališkai ir tuo būdu išsivystę viduramžiai.

Dora yra į laisvą apsisprendimą atremtas ir doriniam įstatymui atitinkąs žmogaus laikymasis bei veikimas. Doriniu įstatymu suprantama visetas tų normų, kurių žmogus turi laikytis, išeidamas iš savo padėties tikrovėje. Savo padėtimi tikrovėje žmogus įsijungia į ją kaip narys į visumą. Šis jo santykis su visuma apsprendžia jo veiksmus ir sudaro D. esmę bei pagrindą. Jei šie visumos dėsniai pažįstami protu, jie atsiskleidžia kaip prigimties įstatymas. D., atremta į šį prigimties įstatymą, vadinasi prigimtinė, arba natūrali D. Jei šie dėsniai pažįstami iš Apreiškimo, jie atsiskleidžia kaip dieviškasis įstatymas. D., atremta į šį dieviškąjį įstatymą, vadinasi apreikštoji arba antgamtinė D.

Doros esmę sudaro žmogaus padėtis tikrovėje ir jo nusistatymas šios tikrovės atžvilgiu. Pati žmogaus padėtis tikrovėje sudaro objektyvinę-ontologinę D. pusę. D. normos bei dėsniai, kylantieji iš šios padėties, yra nekintami, visuotinai galioją, tie patys visiems laikams ir žmonėms. Jų neliečia vadinamasis „istoriškumas", nes tiek tikrovė, tiek žmogaus prigimtis savo esme nesikeičia. Todėl žmonių dorinė sąmonė esminiuose dalykuose visur ta pati: pagarba Dievui, šeimai, gyvybei, nuosavybei žinoma visiems laikams ir visiems žmonėms.

Žmogaus nusistatymas tikrovės atžvilgiu sudaro subjektyvinę ir kintamąją D. pusę. Šis nusistatymas kinta pagal laiką ir erdvę, pagal religinius, kultūrinius, socialinius bei ekonominius žmogaus išsivystymo laipsnius. Šių veiksnių įtakoje susidaro skirtingos įvairių laikų ir tautų dorovės. Į šią subjektyvinę, kintamąją D. pusę atsirėmęs vad. dorinis pozityvizmas.

Pagal dorinį pozityvizmą nėra jokios vienos, visiems galiojančios doros: kiekviena tauta, kultūra ir epocha sukuriančios savo dorovę, kuri dažnai esanti priešinga kitų tautų, kultūrų bei laikotarpių dorovei. Pagal šią sampratą, dora išsivysto iš primityvių papročių, panašiai kaip kalba ir visa kultūra. Šis dorinio pozityvizmo tvirtinimas remiamas istorine patirtimi, dorinių faktų aprašymu. Tačiau doros normos negalima išvesti iš patirties, nes ši mums parodo tik tai, kas yra, o ne tai, kas turi būti. O D. apima ne tai, kas faktiškai yra, bet tai, kas turi būti: teisingumas, dėkingumas, ištikimybė, pasiaukojimas ir kitos D. normos galioja, nors jos ir niekada nebūtų įvykintos.

Dorinių normų objektyvumas kyla iš žmogaus padėties tikrovėje, iš jo santykio su šia tikrove. Šis santykis bei padėtis gali būti įvairi pagal kultūros laipsnį, žmogaus luomą, jo pašaukimą ir pareigas. Pagal šios padėties įvairumą gali būti D. normų, kurios galioja tik tam tikriems luomams, grupėms, pašaukimas ar net tik atskiriems individams, esantiems ypatingose, tik juos vienus liečiančiose padėtyse bei sąlygose. Pagal šių žmogaus padėčių įvairumą, gali būti įvairių doriškai vertingų žmogaus gyvenimo formų. Tačiau visų šių skirtingų padėčių pagrindas yra bendroji žmogaus padėtis tikrovėje, iš kurios kylančios normos privalomos visiems žmonėms, kad ir kažkokiose padėtyse jie būtų.

Krikščioniškoje sampratoje D. yra griežtai objektyvi. Pagal ją, žmogus yra įjungtas ne vien į gamtinę, bet ir į antgamtinę tikrovę. Todėl jam galioja ne tik gamtinės, bet ir antgamtinės tikrovės dėsniai bei normos. Šios normos bei dėsniai yra atremti į absoliučią ir nekintamą Dievo esmę. Dieviškasis įstatymas sudaro augščiausią D. normą, kuris yra Dievo valios išraiška. Žmogaus nusistatymas šios normos atžvilgiu atremtas ne tik į protingą žmogaus prigimtį, vertybių pasaulį ar sąžinės balsą, bet į patį Dievą kaip absoliutų Gėrį bei augščiausiąją Vertybę. Dievas kaip absoliučioji Vertybė ir absoliuti Būtis suteikia žmogaus veiksmams amžiną vertę ir tobulą sankciją, įgalindamas žmogų dalyvauti dieviškame gyvenime ir išplėsti savo tobulumą iki dieviškos pilnybės.

V. Cathrein Moralphilosophie 1924; *D. von Hildebrand* Die Idee der sittl. Handlung 1930; *J. B. Schuster* Der unbedingte Wert des Sittlichen 1929; *Kirvelaitis* Dorovės mokslas; *Dr. Bartkus* ir *Dr. Aleksa* Dievas ir žmogus 1953. *A. Blt.*

Dora Naugarduko apyg. Vložino aps. upelis, Jarševos (Isločies, Berezos, Nemuno) augštupys ar deš. intakas.

Dora Vokietijos vietovė, Buchenwaldo koncentracijos stovyklos padalinys. D. kalinių rankomis buvo iškasta keletas milžiniškų tunelių, buvusių apsauga nuo orinių puolimų I pas. kare, nes čia pat buvo slapti kariniai fabrikai, gaminę V_1, V_2 ir V_4 ginklus. D. stovykloje V ginklų ir tunelių kasimo darbams buvo panaudota iki 40.000 politinių kalinių. Jų tarpe yra buvę ir lietuvių.

Dorada pietų dangaus žvaigždynas, vad. ir Aukso Žuvimi, arba Kardžuve. 1624 parodytas Bartscho žvaigždėlapiuose. Dabar nustatytose ribose apima 179,173 ketvirtainių laipsnių. Gretimi žvaigždynai: Laikrodis, Skulptoriaus Kaltas (Caelum), Tapytojas, Lakiojanti Žuvis, Tinklelis. Lietuvos danguje nepasirodo.

Dorbe Herberts (g. 1894) latvių rašytojas, profesijos mokytojas. Daugiausia rašo vaikams eiles ir pjeses. 1928 išvertė Puškino Eugenijų Oneginą.

Dorchester JAV mst., Bostono (nuo 1870) miesto dalis. Įkurtas 1630 puritonų, kurie 1633 suorganizavo pirmutinę N. Anglijoje

miesto savivaldybę. 1639 čia įkurta pirmutinė Amerikoje viešoji bendriniais mokesčiais išlaikoma mokykla. J. Blake name (1648) muzėjus ir biblioteka. 1776 G. Washingtonas, įsistiprinęs Dorchester Heights (dabar So. Bostone), privertė anglus apleisti Bostoną.

D. gyvena ir keletas šimtų lietuvių. Dalyvaujama bendrajame Bostono lietuvių veikime, bet nuo seniau yra lietuvių organizacijų ir pačiame D. — SLA 43 kuopa ir Tautinės Sandaros 7 kuopa, įsikūrusi 1914, turinti nuosavą namą su svetaine.

Dordogne pietv. Prancūzijos upė, Garonos deš. intakas, 490 km ilgio.

Dordrecht, kitaip Dordt, pietv. Olandijos mst.; 68.920 gyv. (1950). XIV–XV a. bžn. Grote Kerk su pakrypusiu bokštu, laivų statyba, geležies pramonė. D. yra laikomas seniausiu Olandijos mst., įkurtas 1018; viduramžiais žymiausias olandų prekybos centras. Kelios meno galerijos, daug senovinių namų. Čia 1572 susirinko pirmoji iš ispanų okupacijos išsilaisvinusių olandų konferencija.

Doré Gustave (1833–1883) prancūzų grafikas, tapytojas ir skulptorius, vienas iš populiariausių XIX a. iliustratorių. Autodidaktas mene, dailininko karjerą D. pradėjo dar tebelankydamas gimnaziją ir greitai pasižymėjo kaip geras karikatūristas. 1854 išėjusi Histoire pittoresque, dramatique et caricaturale de la Sainte Russie yra vienas iš būdingiausių jo satyrinių darbų.

G. Doré Don Quijote

Pasaulinį garsą D. pelnė didžiųjų visuotinės literatūros veikalų iliustracijomis: Oeuvres de François Rabelais 1854, Balzac'o Contes drôlatiques 1855, Dantes La Divina Commedia 1861, Contes de Perrault ir Aventures du Baron de Münchhausen 1862, Don Kichotas 1863, Biblija 1866, The Rhyme of the Ancient Mariner 1875, Orlando Furioso 1879. Paskutinis darbas — E. A. Poe The Raven pasirodė po D. mirties. D. iliustracijos savo laiku turėjo milžinišką pasisekimą. Jo idėja didžiuosius literatūros veikalus atgaivinti fantaziją žadinančiais vaizdais rado negirdėto atgarsio plačiose skaitytojų masėse. D. iliustracijos nuo kaikurių veikalų pasidarė tiesiog neatskiriamos. Skaitytojų daugumai jis davė priimtiniausius personažų portretus ir situacijų vaizdus, kurie iki šiol tebegalioja, nors pats jų autorius šiandien beveik visai užmirštas. Be iliustracijų, D. yra davęs tapybos ir skulptūros darbų, betgi kurie yra žymiai menkesnės vertės.

J. Valmy-Baysse G. D. 1930; *M. Rose* G. D. 1946.
A. Lc.

Dorema Umbelliferae šeimos daugiamečių augalų gentis, 4 rūšių. D. ammoniacum augalas iš p. Persijos, duodąs oro įtakoje kietėjančią dervą, vaistinėse žinomą gummi ammoniacum vardu.

Doret Gustave (1866–1943) šveicarų kompozitorius ir dirigentas, savo kūryba ir straipsniais turėjęs nemažos įtakos šveicarų tautinės muz. raidai. Ypač pažymėtina apie 150 jo dainų (solo ir chorui) liaudies motyvais. Be to, be kelių kantatų ir oratorijų, išskirtinos 5 operos, kurių svarbiausia Les armaillis 1906 (perdirbta 1913). Išsp. Musique et musiciens 1915, Pour notre indépendance musicale 1920, Temps et contretemps 1942.

J. Dupérier G. D. 1932.

Dörfler Peter (g. 1878) vokiečių rašytojas, katalikų kunigas, ilgametis našlaičių prieglaudos Münchene vedėjas. Pasakotojas iš pirmųjų krikščionybės laikų: Das Geheimnis des Fisches 1918 (liet. J. Rudzevičiaus vert. 1931), Neue Götter 1920, Heraklius 1927, iš jaunystės atsiminimų Als die Mutter noch lebte 1912 (liet. A. Tyruolio vert. 1937), ir ypač iš bavarų bei švabų kaimiečių istorijos bei buities: Judith Finsterwalderin 1916, Apollonia 1930–32, Allgäuer Trilogie 1934–36, Gesellen der Jungfer Michline 1953. Mėgiamiausia jo tema yra iš skurdo pasiaukojimu dvasinės giedros pasiekimas. Be to, kelios biografijos: Der junge Don Bosco 1930 (liet. 1933), Albertus Magnus 1940, Vinzenz von Paul 1951.

Dorgelès Roland, R. Lecavelé slapyvardis (g. 1886) prancūzų romanistas. Plačiai pagarsėjęs žinomuoju karo romanu Les Croix de Bois 1919 (P. Andriušio ir P.

Cvirkos liet. vert. 1931), kuriame duoda autentišką ir meniškai stipriai įformintą 1914–18 metų karo vaizdą, D. pasuko į egzotizmą (Sur la Route Mandarine 1925, La Caravane sans Chameaux 1928). Vėlesnieji D. kūriniai daugiausia remiasi jaunystės Montmartre reminisencijomis (Quand j'étais montmartrois 1936). Savo kūrinių forma jis yra tipiškas Académie Goncourt neoficialiai atstovaujamojo realizmo šalininkas: spalvinga kalba, intymus ir šiltas realybės traktavimas. *A. Č.*

Doria Genovos giminė, XIV–XVI a. davusi žymiausius Genovos admirolus ir politikus.

1) A n d r e a (1468–1560) kovojo iš pradžių su prancūzais, paskui susiartino su prancūzų Prancišku I, bet 1528 vėl perėjo į imper. Karolio V pusę, išlaisvino miestą nuo prancūzų ir tapo jo dožu. Karolio V paskirtas vyr. admirolu, 1532 sumušė turkų laivyną, 1535 vadovavo Tuniso užėmimui, 1554 išvijo prancūzus iš Korsikos.

2) G i o v a n n i A n d r e a (1539–1606) (1) sūnėnas, nuo 1556 susidėjęs su ispanais, vadovaudamas jungtiniam laivynui, laimėjo 1564 mūšį prie Korsikos, bet pralaimėjo Lepanto mūšį 1571.

Doryanthes augalų gentis, 3 rūšys iš Australijos, Amaryllidaceae šeimos. D. e x c e l s a Correa turi lapus ligi 1½ m ilgio ir ligi 12 cm pločio. Žiedkotis ligi 5 m augščio ir turi daugybę purpurinių žiedų. D. P a l m e r i Hill. išauga dar didesnė. Labai gražūs dekoraciniai augalai.

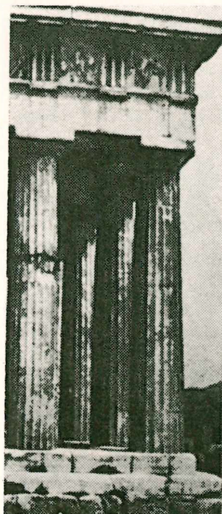
Dorybė yra asmeninė žmogaus savybė, apsireiškianti nuolatiniu valios linkimu įvykdyti tai, kas doros atžvilgiu vertinga, Nuolatinis valios linkimas į dorinį gėrį apsireiškia asmens veiklumu, nukreiptu ne į prigimtų žmogaus aistrų slopinimą ar jų išnaikinimą, bet tik jų nukreipimą į tuos tikslus, kuriems aistros iš prigimties yra skirtos. Kadangi D. apsireiškia veiklumu, kiekvienas doriškai geras veiksmas didina asmens dorinę vertę, o pasyvumas mažina asmens dorinį vertingumą. Asmens dorinė vertė sudaro tam tikrą visumą, ir todėl kiekvienu doriškai vertingu veiksmu yra ugdomas viso asmens dorovingumas arba visos dorybės. D. sudaro doros patį pagrindą, yra doros siela. Į ją yra atremtas pats doros įstatymo vykdymas, doriškai prasmingų tikslų statymas ir pareigos supratimas. Netektų prasmės nei pats doros įstatymas, nei doriškai vertingi tikslai, nei pagaliau į dorines vertybes atremtos pareigos, jei žmogus nepajėgtų jų įvykdyti. D. yra galėjimas įvykdyti tai, kas doros atžvilgiu privaloma.

Th. Steinbüchel Die phil. Grundlegung der kath. Sittenlehre 1938; *Bartkus* ir *Aleksa* Dievas ir Žmogus 1953. *A. Blt.*

Dorič Aleksandr (g. 1887) bulgarų kalbininkas ir etnologas. Kalbotyrą studijavo Leipzige ir Prahoje. Liet. kalbos mokėsi pas A. Leskieną; jo paskatintas, jis tarmių studijų reikalais vasaros atostogų metu bent tris kartus (1907, 1908 ir 1909) važinėjo ir į M. bei D. Lietuvą. Buvo nuvykęs į Tilžę, Ragainę, Marcinkonis, Uteną, Užpalius, Kupiškį, Salantus, Grūšlaukį ir kt. Tų kelionių vaisius yra jo Beiträge zur litauischen Dialektologie, kurią 1912 Tilžėje išleido Litauische Literarische Gesellschaft. Pats veikalas pasirodė menkos vertės, nes autorius, kaip reikiant nemokėdamas skirti priegaidžių, nerado pvz. šnekamojoje žmonių kalboje ir pastovių ilgųjų bei trumpųjų balsių. Jam atrodė, kad garsai kartais vienaip, kartais kitaip tariami, net viename ir tame pačiame sakinyje. *P. S.*

Doriečiai paskutinioji iš graikų kilmės kilčių, įsibrovusių iš šiaurės į Graikiją apie 1100–1000 pr. Kr. Greičiausiai jie atkilo iš Epiro ir Makedonijos. Iš pradžių savo kultūra jie buvo žymiai žemesni už vietinius graikus, ypač už Kretos salos mikėniečius, kurių kultūros raidą savo įsibrovimu jie visiems laikams sustabdė. Užtat patys D. savo ruožtu daug prisidėjo prie graikų meno išvystymo, ypač architektūros, skulptūros, keramikos ir chorinės lyrikos. Architektūroje jie sukūrė savišką stilių, gavusį jų vardą.

D o r i e č i ų s t i l i u s — seniausias klasinės architektūros stilius, atsiradęs apie 600 pr. Kr., drauge pasižymįs paprastumu ir monumentalumu, saikingumu ir proporcingumu. Kolonos storos, palyginti žemos, žymiai laibėja į viršų ir baigiasi plačiu ir žemu kapiteliu. Bazės nėra. D. S. kolona turi išilgines išdrožas, arba strijas, vad. kaneliuromis su aštriomis briaunomis.

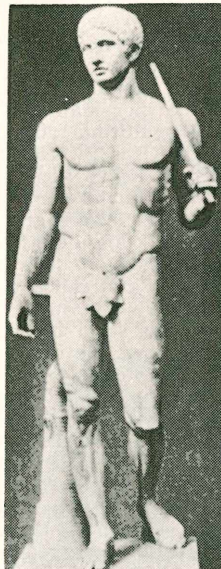

Doriečių stulpai

Romėniškasis D. S., kartais vad. ir Toskanos stiliaus vardu, kolonos laibesnės ir augštesnės; apatinė dalis ($1/_3$ augščio) yra cilindro formos; likusioji dalis laibėja į viršų, bet ne taip staigiai, kaip graikų D. S., ir baigiasi astrogalu; kaneliurų dažniausiai nėra; kapitelis irgi augštesnis ir siauresnis. Be to, čia jau yra bazė.

D. S. frizėje telpa triglifų ir metopų eilė. Triglifai yra bene seniausiai žinomi architektūriniai papuošimai, atsiradę dėl statytojų noro pridengti negražiai atrodančius balkių galus. Metopuose paprastai buvo statomi bareljefai, dažniausiai įvairių gyvulių kaukolės pavidalo. Antablimentas laiko didelį trikampinį frontoną, kurio įžulniosios karnizų dalys vad. cimatium. Plokščioji frontono dalis, vad. timpanonu, dažnai būdavo užpildoma skulptūromis. *K. Kr.*

Doriforas (gr. doryphoros ‚jieties nešėjas') sen. Graikijoje kareivis, apginkluotas jietimi. Polikleto sukurtoji D. statula buvo laikoma vyro figūros kanonu. Originalas nebeišlikęs; kopijos Romos, Neapolio ir Londono muzėjuose.

Doriforas

Dorinis auklėjimas yra sąmoninga ir tikslinga suaugusio asmens įtaka bręstančiajam, siekiant jo dorinio tobulėjimo. Vis geresnis dorinių pareigų vykdymas veda prie dorinio asmens subrendimo. Kai to siekia augantis arba suaugęs žmogus, turime d o r i n į a u k l ė j i m ą s i. Dorinis auklėjimasis **stiprina,** papildo ir atbaigia dorinį auklėjimą. D. A. yra kiekvieno auklėjimo esminė dalis. Be D. A. neįmanomas nei religinis, nei visuomeninis, nei fizinis auklėjimas. Kaip su visu žmogaus gyvenimu yra susijęs dorinis elgesys, taip su pilnutiniu ugdymu susijęs D. A.

D. A. yra kartu charakterio bei valios auklėjimas. Jei dorybė yra geras įprotis, tai D. A. plačia prasme bus tų gerų įpročių, arba dorybių, skiepijimas ir jų įgijimas. Dorovingumo esmę sudaro ne tiek dorinių normų žinojimas, kiek gyvenimas pagal jas.

D. A. buvo ir yra pagrindinė problema mokykloje, jei mokykla nori būti ne tik mokymo, bet ir auklėjimo institucija. Prancūzijoje 1882 įvestas viešosiose mokyklose moralės mokymas. Tas pats padaryta XX a. pradžioje D. Britanijoje. JAV 1903 suorganizuota religinio auklėjimo sąjunga (Religious Education Association), ir jos įpėdinė tautinė dorinio auklėjimo įstaiga (National Institution for Moral Instruction) vedė stiprią agitaciją už moralės mokymą viešosiose mokyklose. Betgi paprastas pasaulietinis doros mokymas mokyklose patenkinamų rezultatų daugumoje atvejų nedavė. D. A. problema, kaip buvo, taip ir liko neišspręsta. Šiandien daugelis pedagogų yra nusistatę prieš moralės kaip atskiro mokomojo dalyko mokyklose palikimą. Jų nuomone, pagrindinės dorinės kultūros jėgos, formuojančios auklėtinių charakterį, glūdi mokytojo asmenybėje, mokyklos drausmėje, doriniame turinyje ir idealuose, kuriuos mokinys įžvelgia dėstomųjų dalykų medžiagoje, atsitiktiniame mokytojo arba kito asmens doriniais klausimais pamokyme ar tarpusaviame vaikų santykyje žaidimų aikštėje ir mokyklos organizacijose. Esą, ne tiek reikalinga mokinius doros mokyti, kiek doriškai auklėti — skatinti savitvardos, eiti prie mokinių savivaldos, ugdyti atsakomybės jausmą.

Šalia mokyklos, kaip D. A. veiksnio, ateina šeima, Bažnyčia, valstybė. Labai svarbus visų šių veiksnių sutartinis darbas, besirūpinant jaunosios kartos auklėjimu — tinkami įstatymai, saugą viešąją dorovę ir globoją šeimas, sveika viešoji opinija, nevaržoma Bažnyčios įtaka.

Didelės reikšmės D. A. turi Bažnyčia, nes religinė dora suteikia žmogaus dorinei samonei daug šviesos ir dorinei valiai daug jėgos. Gimtosios nuodėmės paliestas žmogus be Dievo pagelbos ilgesnį laiką negali išsilaikyti doriškai nesuklupęs: tesivadovaujant vienu prigimtu protu, nuovoka tarp to, kas teisinga ir klaidinga, yra trapi, lengvai aptemdoma, dažnai paveikiama išdidumo ir aistrų. Be to, pasaulietinė dora neapima visų dorinių pareigų: joje visai nekalbama apie pareigas Dievui. Dorinės pareigos vykdymas joje remiamas ne dieviškąja valia ir ne amžinąjį gyvenimą lemiančiais motyvais, bet tik apeliavimu į visuomenės labą, garbingumą, naudingumą.

Nepaprastos reikšmės doriniame žmogaus susiformavime turi šeima. Vaikai lengvai persiima šeimos narių pažiūromis, jų elgesiu, jų idealais. Ką vyresnieji laiko gera, panašiai galvoja ir mažas vaikas. Vaikui augant, didelės reikšmės turi tėvų ir artimųjų geras pavyzdys. Gyvasis pavyzdys vaiką patraukia ir yra tarsi kelrodis, rodąs ką jis turi daryti.

Jau dviejų metų vaikas turi nuojautą, kam tėvai pritartų, o kam ne, kas yra „geras vaikas" ir kas „blogas vaikas". Tat mažą vaiką doriškai auklėti, — reiškia, jį pratinti tinkamai ir tvarkingai elgtis. Vaikas turi klusniai daryti tai, ko tėvai iš jo reikalauja. Šitame amžiuje dar peranksti motyvuoti ar aiškinti, kodėl turi taip, o ne kitaip elgtis. Užtenka pasakyti: „Taip nedaro geras vaikas". Platesnis paaiškinimas, antgamtinių ir gamtinių motyvų iškė-

limas ryšium su dorinio elgesio pareiga yra vėlesnis reikalas, kai vaikas daugiau subręsta, ypač kai pasiekia paauglio amžiaus. Antroje vaikystėje (3—6 metų) vaikas vis ryškiau įžiūri dorinėje tvarkoje Dievo autoritetą, Dievo valią: Dievas nori, kad jis būtų klusnus tėvams, nemeluotų, mažesnių už save neskiriaustų. Pabunda sąžinė, vaikas išgyvena gailestį, gėdą. Šiuo metu formuojasi pagrindiniai asmenybės bruožai, ir šis laikotarpis labai svarbus doriniam ir religiniam auklėjimui.

D. A. darbe reikia vadovautis apsaugojamąja, o ne represyvine pedagogika. Geriau vaiką apsaugoti nuo blogo elgesio, negu už jį bausti. Auklėjime, kaip ir medicinos praktikoje, laikytis dėsnio: ieškoti ligos, t. y. blogo elgesio priežasčių, o nesustoti vien prie išorinių dvasinės nesveikatos reiškinių. Juos pastebėjus, vartoti bendrąsias charakteriui auklėti priemones — atvirą su auklėtiniu išsikalbėjimą, paskatinimą ir pamokymą, kaip jis turi saugotis pasireiškiančios ydos, kaip praktikuoti jai priešingą dorybę. Pašalinti išorines priežastis trukdančias dorinei pažangai — blogus pavyzdžius, netikusias knygas ir paveikslus, blogų žmonių įtaką. Pašalinti, kiek tai įmanoma, ir vidines priežastis, t. y. patologinius nenormalumus, rimtesniais atvejais pasitariant su nervų ligų specialistu. Dauguma vaikų ydų, apsileidimų ir nusižengimų kyla ne tiek iš blogos valios, kiek iš užsimiršimo, lengvapėdiškumo, susipainiojimo pareigose.

J. Gutauskas Vaiko Dievas ir religija 1953.

J. Gut.

Doriot Jacques (1898–1945) prancūzų politikas, nuo komunizmo atsimetęs ir 1936 sukūręs nacionalistinę partiją (Parti populaire). Bendradarbiaudamas su vokiečiais, 1941 sudarė prancūzų savanorių legioną ir jo eilėse kovojo Rytų fronte.

Dormitiva (lot.) migdomieji vaistai.

Dormitorium (lot.) miegamasis kambarys; senuosiuose vienuolynuose bendrasis miegamasis kambarys, dabar vienuolynuose — dalis su vienutėmis. JAV D. vardu vadinami ir studentų bendrabučiai.

Dornbirn v. Austrijos (Tirolio) miestas, 22 508 gyv. (1953). Tekstilės mokykla ir pramonė; kasmetinės audinių parodos.

Dornier Claudius (g. 1884) vokiečių aviacijos pramonininkas ir lėktuvų konstruktorius. Nuo 1910 dirbo pas grafą Zeppeliną, 1914 pradėjo savarankiškai dirbti ir 1917 Friedrichshafene įst. savo aviacijos dirbtuves, pirmas pradėjęs vartoti lengvą metalą lėktuvų dalims. 1932 pasidarė vienintelių Dornier Metallbauten GmbH fabrikų savininku.

Dornstadt Vokietijos mstl. prie Ulmo. 1947–49 čia veikė lietuvių stovykla buv. karo aviacijos patalpose. Lietuvių skaičius protarpiais čia siekė ligi 1000. Pirmąjį branduolį sudarė perkeltieji iš Schw. Gmündo, o 1949 VI apie 400 lietuvių buvo pervežta iš Seligenstadto. Kurį laiką veikė progimn. ir prad. mokykla. Stovykla likviduota 1949 IX, o tose pačiose patalpose 1951 pavasarį atidaryta vokiečių vidaus misijos prieglauda DP seneliams. Tarp jų yra apie 10 lietuvių, sudarančių bendruomenės seniūniją.

Dorohobužas 1) T. Rusijos Smolensko srities mst. prie Dniepro; apie 8000 gyv. Sena karo tvirtovė su pylimais. Nuo 1404 ligi XV a. pabaigos buvo Lietuvos valdžioje. Vaidino žymų vaidmenį ir vėlesniuose Lietuvos Lenkijos ir rusų karuose XVII a., dažnai pereidamas iš rankų į rankas. Nuo 1667 galutinai rusų valdžioje.

2) Kitas D. Valuinėje XII a. sudarė atskiros, Kievo nepriklausomos k-jos centrą. Vėliau buvo Ostrogiškių valdžioje.

3) D. Tverės gub. XIV–XV a. buvo atskiros kunigaikštijos centras.

D o r o h o b u ž o k u n i g a i k š č i a i Tverės kunigaikščių šaka. XV a. pradžioje pasidavė Vytauto valdžiai. 1440 D. kunig. Andrius stojo smolenskiečių sukilimo priekyje prieš Lietuvą, ir sukilėlių buvo išrinktas Smolensko vietininku. D. L. K. Kazimiero nugalėtas pabėgo į Maskvą, o jo žemes Kazimieras atidavė Goštautui.

Dorohostaiskis 1) M i k a l o j u s M a n v y d a s (m. 1597) nuo 1566 Lietuvos stalininkas, nuo 1569 dalyvavo komisijoje Lietuvos statutui peržiūrėti. Paskiau Polocko vaivada, 1577 sumušė totorius ties Dorohostajumi, dalyvavo 1579 kare su rusais, paėmė Nevelį. Reformatas, įk. Ašmenoje spaustuvę.

2) M a n v y d a s K r i s t u p a s (1562 III 2 — 1615 VIII 8 Breslau) (1) sūnus. Mokėsi Strasburge, Freiburge, Italijoje. 1588 Lietuvos stalininkas, 1592 pataurininkis, 1596 rūmų maršalas, 1598 Lietuvos did. maršalas. Dalyvavo Batoro karuose prieš Maskvą. Chodkevičiaus vadovybėje kare su švedais pasižymėjo 1601 kautynėse ties Kuoknese. Kare su Maskva 1611 įsiveržęs pirmas su savo būriu į Smolenską, buvo sunkiai sužeistas; gydėsi užsienyje ir nuo to mirė. Ašmenoje palaikė tėvo įkurtą spaustuvę. Dar bestudijuodamas Italijoje, Neapolyje studijavo hipiką ir parašė veikalą Hippika 1603 (⁰1861) Krokuvoje su Tomo Makovskio iliustracijomis.

Doronicum Compositae šeimos daugmečių augalų gentis su 25 rūšimis. Soduose auginama D. P a r d a l i a n c h e s L. iš vidur. Europos; šaknys vartojamos nuo svaigulio ir mėšlungio. Žydi geltonai.

Dorošenko 1) D m y t r o (1882–1951) ukrainiečių istorikas ir publicistas. Prieš I pas. karą redagavo Dniprovska Chvilia ir 1909–13 Litopisi. 1918 hetmono Skoropads-

kio valdymo metu užsienio reikalų ministeris, o vėliau Kamenec-Podolsko univ. prof. Nuo 1922 Prahos čekų univ. prof. ir drauge laisvojo ukrainiečių univ. Prahoje prof. 1926–31 ukrainiečių mokslo instituto Berlyne dir., vėliau ligi II pas. karo Varšuvos univ. prof. Nuo 1946 gyveno Münchene, eidamas laisvosios ukrainiečių mokslo akademijos pirm. pareigas. Išsp. Ogliad ukrainskoj istoriografii 1923, Iliustrovana ukrainskoj istoriografii 1917–23 (²1930), Narys Istorija Ukrainy 1932–33, History of Ukraine 1939, Die Ukraine u. d. Reich 1942.

2) Michailo (m. 1628) kazokų hetmonas. Išrinktas hetmonu 1625, bandė įgyvendinti naują kazokų ordinaciją, nustatančią bendrą kazokų rejestrą ir aprėžiančią Zaporožės kazokų skaičių. 1626 D. padėjo lenkų kariuomenės vadui S. Chmieleckiui sumušti totorius ties Bilaja Cirkov. 1628 įsimaišęs į kovas tarp totorių ir turkų Kryme, paėmė turkų pilį Islankermenį, žuvo kautynėse Bachčisarajuje.

3) Petro (1627–1698) kazokų hetmonas 1666–76. Būdamas vienas kazokų vadų tuo metu, kai ėjo kovos už visos, jau tarp rusų ir lenkų padalintos Ukrainos suvienijimą, D. palaikydavo tai Jurgį Chmielnickį, tai 1663 išrinktą hetmonu Teteriją. Totorių padedamas, 1665 D. buvo paskelbtas hetmono pavaduotoju (nakaznyj ataman), o 1666 pačių kazokų išrinktas hetmonu. Po Andrusovo taikos (1667 I 20) tarp Maskvos bei Lietuvos ir Lenkijos, pagal kurią Ukraina turėjo būti padalinta tarp tų dviejų valstybių, D. ir toliau siekė visos Ukrainos suvienijimo ir, nugalėjęs savo konkurentą Briuchoveckį, buvo pripažintas ir rytų Ukrainos hetmonu. Totoriams padedant, D. pradėjo valyti r. Ukrainą nuo Maskvos įgulų, privertė iš ten pasitraukti rusų kariuomenės vadą Romodanovskį. Tačiau po to kazokų tarpe vėl prasidėjo suirutė, atsiradus trims naujiems kandidatams į hetmonus, kurių vieni palaikė Maskvą, kiti lenkus. Ieškodamas pagelbos, D. 1669 sudarė sutartį su turkais, kuria turkai turėjo išvaduoti visą Ukrainą iš Maskvos ir Lenkijos valdžios. Sultonui Mahometui IV įsiveržus į Ukrainą, 1672 X Bučačėje lenkai su juo padarė taiką, pagal kurią Podolė turėjo atitekti Turkijai, o Kievo ir Braclavo vaivadijos turėjo likti valdomos D. Turkijos protektorate. Po to ir Maskva pradėjo derybas su D., kuris reikalavo išvesti rusų kariuomenę iš visos Ukrainos ir visai jai pastatyti vieną hetmoną. Rusų pastatytas r. Ukrainos hetmonu Samoilovič, lygiai kaip ir lenkai, stengėsi neprileisti prie Maskvos susitarimo su D. 1674 Maskvos kariuomenei ir Samoilovičiui puolus vak. Ukrainą, daugumas gyventojų hetmonu pripažino Samoilovičių. Paskiau D. mėgino remtis turkų pagelba, Ukrainoje tik Zaporožės palaikomas. Kai 1676 rusai ir Samoilovičius vėl įsiveržė į Dniepro dešinįjį krantą, D. jiems pasidavė, buvo išgabentas Maskvon. 1679–82 buvo Viatkos vaivada.

P. Dorošenko

M. Hruševsky Očerk istorii ukrainskago naroda 1911; *A. Efimenko* Istorija ukrainskago naroda II 1906.

Dorovė doros (žr.) stovis, faktinė doros padėtis atskirame žmoguje ar bendruomenėje. Pvz. sakoma: dorovė yra žmonių gyvenime įvykdyta dora, dabartinė žmonių dorovė yra žema: Bet: šitas žmogus yra doras, jo dora visiems gerai žinoma. Čia dorovė taip sudaryta šalia doras, kaip gerovė šalia geras ar blogovė (,bloguma') šalia blogas (plg. iš žmonių kalbos: nei tos gerovės, nei blogovės — gyveni, ir tiek.

Dorpatas žr. Tartu.

Dorpato lietuvių studentų draugija įsikūrė apie 1896 P. Jakubėno ir Vytauto Juškevičiaus iniciatyva. Ji platino lietuvių spaudą ir 1898 hektografavo prof. K. Jauniaus lietuvių kalbos gramatiką. 1898–1900 kuopelės pirmininku buvo P. Avižonis.

M. Marmos ir A. Žilinsko pastangomis 1906 rudenį D. L. S. D. universiteto vadovybės buvo legalizuota. Jos iniciatyva 1908 Vilniuje įvyko pirmoji lietuvių studentų konferencija. Draugija turėjo aušrininkų, visuomenininkų, lietuvių kalbos pažinimo, muzikos-dramos ir kt. kuopeles. 1906 draugija turėjo 18 narių, 1910 — 57. Draugijai pirmininkavo K. Jokantas, A. Žilinskas, J. Jokimavičius, J. Tonkūnas, K. Velbutas, V. Paliokas, V. Lašas, V. Juškys. I pas. karo metu draugijos iniciatyva Dorpate susikūrė Komitetas lietuviams pabėgėliams šelpti. 1918 II Dorpatą vokiečiams užėmus, draugijos būstinė buvo užpulta ir apiplėšta. Šiaip beveik visi jos nariai grįžo Lietuvon ir įsitraukė į kuriamąjį valstybinį darbą.

Vac. Biržiška Tartu universitetas ir Lietuva — Šviesa 1949 N 7.

Dorpato vaivadija. 1561 prie Lietuvos prijungta Livonija 1566 buvo padalinta į 4 kastelionijas (Rygos, Turaidos, Kėsų ir Daugpilio), valdomas vieno vietininko arba gubernatoriaus. 1582–83 seimas ką tik iš Maskvos caro Jono Žiauriojo atsiimtos Livonijos valdymą pertvarkė, įkūręs 3 prezidentūras: Kėsų, Dorpato (Tartu) ir Pernų. Prezidentams buvo pripažintos tokios

pačios teisės, kokias turėjo Prūsų vaivados. 1598 prezidentūros buvo paverstos vaivadijomis; prezidentų vietoje buvo įvesti vaivados ir kiekvienai vaivadijai paskirtas kastelionas. Senate vaivados gavo vietas po visų Lenkijos ir Lietuvos vaivadų, kastelionai po visų kastelionų. 1617–25 beveik visa Livonija, be Latgalos, buvo užimta švedų. Jiems tos žemės buvo paliktos ir 1629 bei 1635 paliaubų sutartimis; respublika galutinai jų atsisakė 1660 Olyvos sutartimi. Kaip ir kitoms faktiškai jau nustotoms žemėms, taip ir Livonijai visą laiką visdėlto buvo tebeskiriami visi urėdai bei dignitoriai. Tik 1677 seimas 3 vaivadijų vietoje iš likusios Latgalijos sudarė vieną Livonijos vaivadiją.

J. Wolff Senatorowie i Dygnitarze W. Ks. Litewskiego 1885; *Th. Szeliga Żychliński* junior, Biskupi senatorowie i Dygnitarze Polscy — Zlota księga szlachty P. XVI—XVII 1893—95. *A. Š.*

Dortmund v. Vokietijos mst. Westfalijoje, didumo antras v. Vokietijos sunkiosios metalurgijos pramonės centras; 558.000 gyv. (1953). D. yra didžiausias Westfalijos mst., o savo plotu didumo antras Vokietijos mst. Dėl patogios padėties per 100 metų iš mažo miestelio išaugo į pramonės ir prekybos didmiestį su 34 glžk. stotimis, dideliu vidaus vandens kelių (Emscher upės, D.–Ems kanalo) uostu, daugybe glž. rūdos tirpyklų, sijų tiltams, mašinų, kokso gamybos įmonių, 8 didelėmis alaus ir spirito varyklomis. Iš mokslo įstaigų pažymėtinos: Max Plancko institutas darbo fiziologijai tirti, inžinerijos mokykla, socialinių mokslų, pedagogikos, ūkio ir administracijos akademijos, muzikos akademija, Münsterio univ. įstaiga socialiniams klausimams tirti, įvairios technikos mokslų institucijos. Mst. pakraštyje didžiausioji Europoje sporto salė Westfalenhalle. 1942–45 dažnais oriniais puolimais sunaikinta 69% visų pastatų, kurių tarpe kelios XIII–XVI a. bžn. ir XIII a. rotušė. *A. B.*

Jau 1880 D. gyveno nedidelis skaičius lietuvių. Gausiau lietuvių čia pradėjo didėti po 1900. Tuo metu į Vokietiją bėgdavo daugiausia jauni vyrai, nenorėję tarnauti rusų kariuomenėje. Dauguma jų Vokietijoje pagyvendavo tik kokį pusmetį ir, užsidirbę kiek pinigų, keliaudavo į Angliją arba Ameriką. Daugiausia lietuvių D. ir apylinkėse buvo I pas. karo metu, bet ir po karo, kai daug kas grįžo į Lietuvą, ten dar buvo priskaitoma apie 2000 lietuvių. Lietuviai spietėsi D.–Husum rajone ir dirbo daugiausia kasyklose. 1921 II 27 buvo įst. J. Brakšio iniciatyva Dortmundo ir apylinkės lietuvių draugija, registruota valsčiaus teisme. Vienu laiku ji turėjo apie 220 vien suaugusių narių. Buvo lietuviškas knygynėlis. 1932 stud. K. Alminas suorganizavo slaptus liet. kalbos kursus. Draugija palaikė gerą ryšį su Lietuvos Pasiuntinybe Berlyne. 1952 ji praktiškai nustojo veikusi. Paskutinis ilgametis jos pirm. buvo V. Martišius, atvažiavęs Vokietijon iš Anglijos 1912. Senosios kartos ateiviai, kurių mažai gyvų beliko, lietuviškai kalba, jaunoji karta jau kone visa yra suvokietėjusi. 1951 rudenį į D. atsikėlė kelios naujų tremtinių šeimos. Veikia lietuvių bendruomenės apylinkė, kuriai vadovauja Pr. Žulpa. *Pr. Ž.*

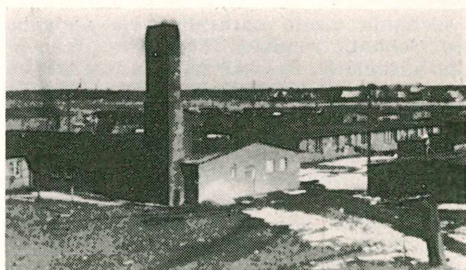
Dortmundo–Emso kanalas svarbiausias vandens kelias tarp Ruhro srities ir Šiaurės jūros; 272 km ilgio. Iškastas 1892–99 nuo Dortmundo pro Münsterį ir Meppeną, nuo kur jam panaudojama Emso upės vaga. Praleidžia 1000 t talpumo laivus.

Dörverden b. Verden/Aller Vokietijos k. Ž. Saksonijoje, kur 1945 IX 4—1946 IV 10 veikė pabaltiečių Montgomery vardo sto-

Dortmundo lietuviai 1932 (pirmoje sėdinčiųjų eilėje iš kairės ketvirtas J. Braškis, penktas K. Alminas, šeštas V. Martišius)

vykla. Į D. lietuviai (per 700 asmenų) buvo atkelti iš Hassendorfo. Savo laiku D. stovykla patalpomis buvo geriausia visoje britų zonoje. O už pasižymėjimą kultūriniu ir švietimo darbu ši stovykla, vienintelė britų zonoje, gavo britų karinės vadovybės specialų pažymėjimą. Į D. lietuviai atvyko su visomis kultūrinėmis įstaigomis, sukurtomis Hassendorfe. Veikė pradžios mokykla su 60–70 mokinių (steigimo iniciatorius F. Prekeris, vedėjas J. Ivoška). Hassendorfe veikusi 5 klasių gimn. (su 30 mokinių) D. buvo išugdyta į pilną gimn. su 100 mokinių (organizavo ir vadovavo J. Vedegys). Veikė šoferių, elektromonterių, siuvimo-kirpimo, kalbų ir kt. kursai. Hassendorfe sudarytas choro branduolys išaugo D. ligi 100 dainininkų kolektyvo (mišrus, vyrų ir moterų) ir gavo Aušrinės choro vardą. Iš pradžių chorui vadovavo kap. Kreivys, Ad. Narbutas, kun. B. Zdanavičius, nuo 1945 rudens buvo pakviestas chorui vadovauti M. Liuberskis. Koncertuota visoje britų zonoje. Chorui talkino pianistas Valys Dvarionas ir solistė Juzė Augaitytė. Prie choro veikusiai tautinių šokių grupei vadovavo D. Liuberskytė. Teatro grupę, Hassendorfe suorganizuotą J. Valentino, D. tęsė J. Petkūnas. Buvo tęsiamas mašinėle rašytas dienraštis Aktualiosios Informacijos, kurį D. redagavo S. Narkeliūnaitė ir L. Pilypavičius. D. išėjo pirmojo lietuvių laikraščio Vokietijoje po kapituliacijos „Lietuvio" (žr.) šeštasis ir paskutinis numeris. Be to, Vl. Dumčius leido humoro laikraštėlį „Kirvarpą" (Hassendorfe ir D. išėjo 5 nr.), o Alb. Pocius — literatūros žurnalėlį „Aušros belaukiant" (išėjo 7 nr.). Veikė LRK skyrius (vad. Reisonienė), vaikų darželis (vad. Banevičienė), skautų tuntas iš 4 draugovių (vad. A. Samušis), ateitininkai

Dörverdeno lietuvių stovykla

(vad. J. Jasaitis), sportininkai (vad. A. Tamulynas). Lietuviai turėjo paštą (vad. Petrauskienė), išleidusį savo lietuviškus pašto ženklus, pieštus dail. J. Steponavičiaus. Religiniais stovyklos reikalais rūpinosi kun. B. Zdanavičius. Bendrąjį stovyklos gyvenimą tvarkė lietuvių komitetas, vėliau persiorganizavęs į liet. sąjungos skyrių (čia reiškėsi K. Povilaitis, Prekeris, Plokštys ir kt.). Iš D. lietuviai buvo perkelti į Seedorfą (žr.). *S. N.*

Dosel Wiebald XIII a. vienuolis Latvijoje, autorius 1296 kronikos, kurioje yra medžiagos XIII a. kuršių istorijai.

Dos Passos Roderigo John (g. 1896) portugalų kilmės amerikiečių romanistas. Gimęs Chicagoje, vaikystę ir paauguolystę praleido Meksikoje, Belgijoje ir Anglijoje. Studijavo Harvardo univ. I pas. kare tarnavo prancūzų, o vėliau amerikiečių kariuomenės sanitarinėje tarnyboje. Pirmas jo prozos dalykas One Man's Initiation 1917 kaip tik ir vaizduoja tokios sanitarinės tarnybos gyvenimą. Pirmoji reikšminga jo knyga buvo karo romanas Three Soldiers 1921, kuriame jis negailestingai nuplėšia patetišką heroizmo kaukę ir karo įvykius

Dörverdeno lietuvių gimnazijos mokytojai ir mokiniai

vaizduoja visoje natūralistinėje nuogybėje. Sekantis romanas Manhattan Transfer 1925 iškėlė D. P. į reikšmingiausių tarpkario epochos Amerikos prozininkų eiles. Tačiau reikšmingiausias D. P. veikalas yra romanų trilogija U. S. A. (The 42nd Parallel 1930, 1919, išsp. 1932, The Big Money 1936), vaizduojanti Amerikos siaubą, jos korupciją, bedvasiškumą, materializmą. Jo vėlesni veikalai: Adventures of a Young Man 1939, The Ground We Stand On 1941 (amerikietinės demokratijos išpažinimas), The Ground Design 1949, Chosen Country 1951. D. P. romanai daugiau primena milžiniškas poemas, negu romanus tradicine prasme. Todėl jo stilius ir medžiagos traktavimas gerokai primena Ezra Pound ir T. S. Eliot poezijos tuos pačius momentus. Nemaža įtakos jam turėjo James Joyce ir Wirginia Woolf, bet taip pat ir naujausioji muzika bei tapyba, iš kurių jis sėmėsi įkvėpimo savo formaliniams sprendimams.

A. Č.

Doss 1) A d o l f von (1825–1886) vokiečių jėzuitas, populiarių dorovinių raštų autorius jaunimui. Lietuviškai išv.: Mintys ir patarimai jaunimo dvasiai kelti (B. Andriuška 1929–31), Dorybių perlas (J. Kidykas 1930).

2) K a r l B r u n o (1861–1919) vokiečių geologas ir mineralogas, 1889–1914 mineralogijos prof. Rygos politechnikoje. 1915 išsiųstas į Vokietiją, kur buvo prof. paskirtas kalnų akademijoje Saksonijoje. Būdamas Rygoje dirbo įvairiose Pabaltijo geologijos srityse. Išsp. Die geologische Natur der Kanger, Über Vorkommen von Drumlins in Livland, Über das Vorkommen einer Endmoräne, Drumlins, Asar und Bändertone im nördlichen Litauen.

Dossi Dosso, iš tikrųjų Giovanni di Lutero, kitaip dar Dosso Dossi (apie 1479—apie 1542) italų dailininkas. Paveiktas venecięčių mokyklos, ypač Giorgionės, buvo pagrindinis Ferraros mokyklos atstovas XVI a. Kūrė romantinės nuotaikos religinius ir mitologinius paveikslus, juose skirdamas daug dėmesio gamtovaizdžiui. Daug darbų sukūrė drauge su savo broliu Battista D. (m. apie 1548).

Dossier (pr.) viršeliai, į kuriuos įglaudžiami dokumentai, o toliau ir pats rinkinys dokumentų, liečiančių vieną kurį dalyką („byla").

Dostojevskij Feodor Michailovič (1821 X 30/XI 11 Maskvoje—1881 I 28/II 29 Petrapilyje) rusų romanistas. Žymiausias iš pasaulinių psichologiškai metafizinio romano atstovų. D. protėviai XVII a. atsikėlė iš etnografinės Lietuvos į Ukrainą (tai teigia pati D. duktė savo atsiminimuose ir D. gyvenimo tyrinėtojai K. Močulskij ir H. Troyat). Rašytojo senelis buvo šventikas, tėvas gydytojas: sunkaus būdo, despotiškas, ligūstas; motina — iš pirklių Načajevų giminės: švelni, pamaldi, bet taip pat nesveika. Šeimos gyvenimas buvo patriarchalinis ir labai uždaras. 1833–37 D. mokėsi Sucharo ir Čermako pensionuose. Mirus motinai 1837, tėvas persikėlė į savo dvarą, o D. 1838 išvažiavo į Petrapilį, į karo inž. mokyklą. 1839 D. būde įvyko gilus lūžis: netekęs žmonos, jo tėvas pradėjo girtauti, spausti baudžiauninkus, ir vieno barnio metu šie jį užmušė. Tai padarė nepaprasto įspūdžio jaunam Feodorui: lig šiol buvęs „tikra ugnis", kaip jį motina vadino, jis pasidarė bijąs žmonių, liūdnas ir susimąstęs. Spėjama, kad jo nuomario liga, vėliau taip labai jį kankinusi, prasidėjo su šiuo pergyvenimu. Inžinierių mokykloje D. daug skaitė, ypač prancūzų rašytojų, kuriuose jis rado „žmogaus mįslę", jau tuomet jį labai patraukusią: „Žmogus yra paslaptis. Aš atsidėsiu šiai paslapčiai, nes noriu būti žmogumi" (laiškas broliui 1839). 1843 D. baigė mokyklą, gavo darbo inž. departamente, bet jau po metų šią tarnybą metė ir ėmėsi tik literatūros, baisiai skursdamas dėl savo išlaidumo ir dėl aistros lošti, kurios jis nenugalėjo visą gyvenimą. Šiuo metu jis išvertė Balzaco Eugenie Grandet, iš jo pasimokydamas romano technikos ir ją pritaikydamas pirmajam savo kūriniui Bednyje liudi 1846, kuriuo buvo sužavėti Nekrasovas ir Bielinskis, Tuo pačiu metu D. parašė Dvojnik 1846, Gospodin Procharščin 1846, Čužaja žena 1848, Revnivyj muž 1848, Belyja Noči 1848 ir Netočka Nezvanova 1849; šis pastarasis veikalas, nors ir savyje nevieningas, yra „laboratorija, kurioje D. išsidirbo didžiųjų romanų techniką ir ideologiją" (K. Močulskij).

F. M. Dostojevskij

G. Sand, Balzaco ir Schillerio įtakoje D. anksti pradėjo domėtis visuomeniniais-politiniais klausimais. Savo jaunystėje jis, kaip ir Solovjovas, gyveno viltimi, kad žemiškoji būtis greitai bus perkeista ir kad socializmas esąs šio perkeitimo šauklys: tai — į visuomeninę kalbą išversta krikščioniškoji Apokalipsė. 1846 D. susipažino su Petraševskiu ir, nė nejausdamas, pateko į revoliucionierių būrelį, kuris, vieno iš narių išduotas, 1849 IV 23 naktį buvo žandarų suimtas. D. su kitais buvo nuteistas sušaudyti ir jau buvo atvestas į egzekucijos aikštę. Bet paskutinį akimirksnį caras jų pa-

sigailėjo ir mirties bausmę pakeitė katorga, kurioje rašytojas praleido penkerius metus (1849–54), o kitus penkerius ištrėmime Sibire, tarnaudamas kariuomenėje Semipalatinske (1854–59). Šie dešimt metų buvo D. didelės kančios, skaudžios vienatvės, bet kartu ir gilaus žmogiškosios paslapties pažinimo laikas. Ištrėmime jis vedė Mariją Dmitrijevną Isajevą (1857) ir parašė Diaduškin son 1859 ir Selo Stepančikovo 1859. D. buvo leista grįžti į europinę Rusiją 1859. Iš sykio jis apsigyveno Tverėje, o po kelių mėnesių persikėlė į Petrapilį, atnaujino literatūrines pažintis ir su broliu Michail pradėjo leisti laikraštį Vremia (1861–63; jis vėliau buvo perkrikštytas Epocha) ir jame spausdinti Zapiski iz mertvovo doma (Užrašai iš mirusiųjų namo, 1861–62) — kalėjimo vaizdai, betgi kuriuose slypi gili žmogiškosios laisvės problema: kalinys žino, kas jis yra savo prižiūrėtojui, tačiau „joks ženklas, jokie pančiai jam neleidžia pamiršti, kad jis yra žmogus". Šiuo metu D. parašė Unižennyje i oskorblennyje (Nužemintieji ir nuskriaustieji, 1861) — didelį romaną, lyg ir įvadą į būsimuosius romanus, „laukinį veikalą", kaip jis pats jį vadino.

1862 D. pirmą sykį išvyksta į V. Europą ir ja labai nusivilia, rasdamas ją panašią į kapines. Paryžiuje prasidėjo jo romanas su Anne P. Suslova, tąja „pragarine moterimi", kaip ją pavadino vėliau ją vedęs V. V. Rozanovas. Ši moteris sudarė D. labai daug skausmo. Baden-Badene D. susipažino su Turgenevu, bet čia pat pradėjo jo nemėgti, vadindamas jį „Badeno buržujumi". Užsienyje D. pajautė nuostabiai didelį žmogaus ryšį su tėvyne: „Esama kažkokio tiesiog cheminio junginio tarp žmogaus ir gimtosios žemės". Grįžęs Rusijon, rado sunkiai sergančią žmoną, kuri mirė 1864 IV 15. Tų pačių metų VII 10 mirė ir jo brolis Michail, palikdamas daugybę skolų (per 35.000 rublių), kurias D. prisiėmė ant savęs, kartu prisiimdamas laikraščio ledimą ir brolio šeimos išlaikymą. Šiuo metu D. parašė Zapiski iz podpolia (Užrašai iš pogrindžio, 1864), savotišką egzistencinę filosofiją (plg. L. Šestov, Kirgegard i ekzistencijalnaja filosofija, 1939), kuri buvo lyg ir vėlesnių didžiųjų romanų metafizinis pagrindimas. 1865 laikraštis Epocha galutinai sustoja, skolininkai spaudžia ir graso kalėjimu, ir D. sprunka užsienin su 175 rubliais kišenėje, kuriuos Wiesbadene tuoj pralošia, atsidurdamas nepaprastame skurde. Tačiau į laimę — baronas Vrangelis jam atsiunčia pinigų, ir D. grįžta atgal į Rusiją. Šios antrosios kelionės metu rašytojas pradėjo Prestuplenije i nakazanije (Nusikaltimas ir bausmė), kuri iš pradžioje sumanyto „nedidelio pasakojimo" išaugo į platų romaną, žmogaus — „ateities valdovo" ir būties apsprendėjo tragediją. 1866 vasarą D. suplanavo naują romaną Igrok (Lošikas) ir jį tiesiog padiktavo stenografistei Annei Grigorjevnai Snitkinai, kuri vėliau (1867) tapo antrąja jo žmona. Šis veikalas yra vaizdas D. aistros lošti ir jo meilės Suslovai. Pasmarkėjus nuomario ligai, 1867 kartu su jauna savo žmona D. išvyko trečią kartą į Vakarus ir tuojau vėl prasilošė. Skolų spaudžiamas, vienatvės ir tėvynės ilgesio kankinamas, jis daužėsi iš vienos vietos į kitą (Berlynas, Paryžius, Ženeva, Milanas, Florencija, Praha, Drezdenas), negalėdamas niekur ilgiau nurimti. „Man reikia Rusijos mano darbui ir mano būčiai. Aš esu kaip žuvis be vandens" (laiškas Maikovui 1867). Visdėlto šie užsieniniai metai jam buvo gana vaisingi. D. tada parašė Idiot (1868–69), aną „tikrai tobulo ir gražaus žmogaus" (Kristaus) romaną kaip priešginybę Nusikaltimui ir bausmei; jame centrinis personažas kunigaikštis Miškinas parodo savo vertę ne darbu, kaip Raskolnikovas, bet pats savimi, nors pasauliui jis ir atrodo idiotas; pasakojimą Večnyj muž 1870; apmatus Žitija velikovo grešnika (išsp. tik pirmoji dalis 1870), kuriuos vėliau panaudojo kitiems veikalams; pradėjo tikrovėje įvykdytos bedievybės romaną Besy (1871–72), kuriame loginis ratio kovoja su „Dievagimde — pilkos žemelės didžiąja Motina".

1871 D. grįžo į Petrapilį, bet pasijuto čia taip pat svetimas, ir ruošėsi vykti į Rytus ir rašyti knygą apie Graikiją ir Palestiną. Bet šeiminiai rūpesčiai sugriovė jo planus. 1873 jis ėmėsi redaguoti kunigaikščio Meščerskio laikraštį Graždanin ir pradėjo jame spausdinti savo Dnevnik pisatelia. Bet jau 1874, susivaidijęs su leidėju, redaktoriavimą metė ir pradėjo naują romaną Podrostok (Jaunuolis 1875), kuris yra D. atsakymas į L. Tolstojaus Karą ir taiką. Paskutinis D. veikalas yra Bratja Karamazovy 1879–80: tai rašytojo gyvenimo ir kūrybos viršūnė. Pagrindinė šio kūrinio idėja yra išreikšta Dmitrijaus Karamazovo lūpomis: „Dievas su velniu kovoja žmogaus širdyje", ir ši kova aidi visoje pasaulio istorijoje. 1880 V 26, atidengiant Puškino paminklą, D. buvo pakviestas pasakyti iškilmių kalbą kartu su savo nemėgiamu Turgenevu. Tai buvo viešas D. pripažinimas ir kartu paskutinis visuomeninis jo pasirodymas. 1881 D. rašė toliau Dnevnik pisatelia, planavo Brolių Karamazovų antrąją dalį, bet jau I 25 nekaip pasijuto ir I 28 mirė, prieš tai paprašęs savo žmoną paduoti jam Evangeliją ir atsivertęs puslapį, kur Jonas Krikštytojas sako apie Kristų: „Reikia, kad Jis augtų, o aš eičiau mažyn" (Jon 3, 30). Prie D. kapo, be kitų, kalbą pasakė ir Vl. Solovjovas, pastebėdamas, kad „visapasaulinė brolybė Kristuje — štai centri-

nė D. idėja" ir kad jis priešais vakarietiškąjį socializmą statęs rusiškąjį, kuris siekiąs „įdvasinti visą valstybinę ir visuomeninę santvarką".

Savo veikaluose D. vaizduoja tik tai, ką jis pats yra turtingo savo gyvenimo metu iš vidaus ar iš lauko patyręs. Todėl teisingai sako K. Močulskij, kad „jo kūryba atsiskleidžia mums kaip viena didžiulė išpažintis". Pradžioje D. buvo laikomas socialiniu rašytoju (Bielinskij, Pereversev); vėliau jis buvo vertinamas kaip psichologinis žmogaus vaizduotojas (S. Freud, A. Bem, A. Dempf, Moeller van den Bruck, Neufeld); tik po I pas. karo buvo atrastas D. kaip metafizikas (N. Berdjajev, V. Ivanov, F. Stepun, S. Bulgakov, W. Karamovič), nuostabiai sugebėjęs žmogaus būties pagrindines problemas įkūnyti psichologiškai įtikinančiose ir sociališkai gyvose savo veikalų asmenybėse. Savo kūryboje D., kaip ir Dantė, „apėjo visą žmogiškąjį pragarą, daug baisesnį, negu „Dieviškosios Komedijos"; jo vedėju šiame kelyje buvo ne Virgilijus, bet šviečiantis Kristaus paveikslas" (K. Močulskij).

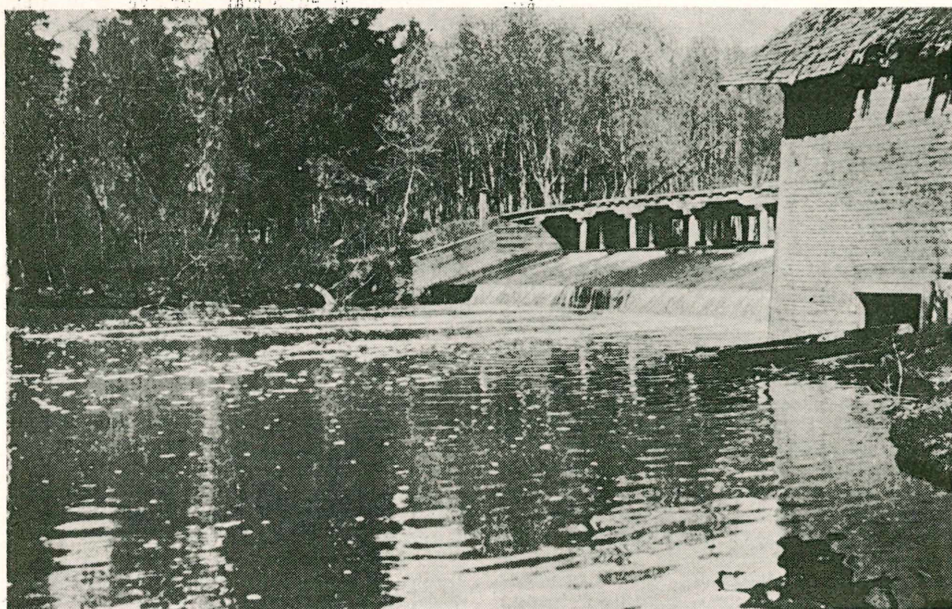
Lietuviškai svarbiausi D. veikalų vertimai yra Nusikaltimas ir bausmė 1929–30 (vert. J. M. Balčiūnas), Idiotas 1939 (vert. Pr. Povilaitis).

L i t e r a t ū r a (po 1940); *J. Bohatec* Der Imperialismusgedanke und die Lebensphilosophie D-s 1951; *A. Dempf* Die drei Laster, D-s Tiefenpsychologie 1946; *P. Evdokimoff* D. et le problème du mal 1942; *R. Guardini* Religiöse Gestalten in D-s Werk 1947; *R. Laut* Philosophie D-s 1950; *N. Losskij* D. i ego christianskoje miroponimanije 1953; *H. Lubac* Le drame de l'humanisme athée 1945; *A. Maceina* Didysis inkvizitorius 1950; *Z. Maurina* D. 1953; *K. Močulskij* D., žižnj i tvorčestvo 1947; *A. Rachmanova* Das Leben eines grossen Sünders 1947; *H. Rimscha* D., ein Antipode Goethes 1949; *T. Steinbüchel* D., Sein Bild vom Menschen und vom Christen 1947; *F. Stepun* D. Weltschau und Weltanschauung 1950; *Wl. Szylkarski* Solowjew und D. 1948; *H. Troyat* D. 1940.
A. Mc.

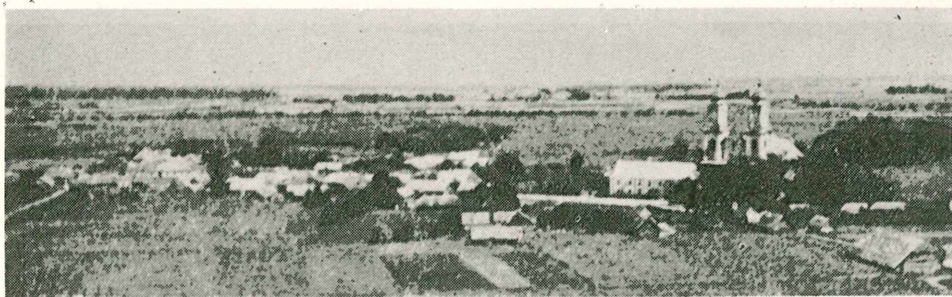
Doškoniai Alytaus aps. Daugų vl. k. Apie 2 km į r. nuo Daugų, priešais Daugų piliakalnį, kitoje ežero pusėje yra į kalną panaši augštuma Aukokalnis, greičiausiai senojo kulto vieta.

Dotacija (lot.) žemės ar pinigų, kitokio turto kam skyrimas, pvz. valdovo ar valstybės skiriama žemė nusipelniusiems veikėjams ar karo vadams. Dabartinėje viešojoje teisėje D. vadinama valstybės finansinė parama vietos savivaldybėms ar kitoms viešosios teisės institucijoms, einanti bendrosioms vietos išlaidoms padengti.

Dotnuva (Dotnuvėlė) Kėdainių aps. upė, Nevėžio deš. intakas, 46,9 km ilgio. Prasideda Baisogalos miške, teka į pietv. pro Gudžiūnus, Dotnuvą ir įteka ties Kėdainiais. Intakai: kair. — Bošinė, Dičbala, Stebė, Užumera, deš. — Liaukava, Renčupis, Serbentynas, arba Rimšulis, Virgupis, Žiostė, Trasinė, Kačiupis. Baseino plotas 187,7 km². Kritimas 70,4 m, vid. 150 cm/km. 1923–30 Dotnuvos dv. veikė vandens matavimo stotis. Vandens debitas prie žiočių vid. 1,25, maks. 40, minim. 0,5 m³/sek.
S. K.

Malūno tvenkinys Kėdainių parke prie Dotnuvos upės

Dotnuvos miestelis

Dotnuva Kėdainių aps. mstl., valsčiaus centras, prie Dotnuvos upės, 12 km nuo Kėdainių, apie 500 gyv. Be valsčiaus (nuo 1919), pašto (nuo 1922) ir policijos įstaigų, veikė smulkaus kredito draugija (nuo 1923), du malūnai, keliolika krautuvių. Keturių komplektų pradžios mokykla buvo įsteigta dar prieš I pas. karą.

Dotnuvos pradžia siekia XVI a. galą. Pradžioje D. priklausė Mlečkams, pastačiusiems čia medinę koplyčią. Vėliau vedybų keliu perėjo į Brzostovskių rankas, kurių Jonas Brzostovskis pastatė mūrinę bažnyčią.

1699 buvo atkviesti iš Vilniaus bernardinai, kurie 1796 įsteigė 3 klasių mokyklą, vėliau tapusią 6 klasių vidurine mokykla. Dėstomoji kalba buvo lenkų. Rusai šią mokyklą uždarė 1835, o patį vienuolyną panaikino 1864.

Už trijų km nuo miestelio yra to paties D. vardo dvaras. Jame rusai 1911 buvo įsteigę vidurinę žemės ūkio mokyklą, vienintelę tuo metu Lietuvoje agronomijos specialistų rengti: Nepriklausomojoje Lietuvoje nuo 1919 čia buvo įkurtas Dotnuvos žemės ūkio technikumas (žr.), vėliau išaugęs augštąja mokykla — Žemės Ūkio Akademija (žr.). Jai priklausė 468,5 ha ūkis. Žemės Ūkio Akademijos bažnyčia buvo perdirbta iš ortodoksinės 1925 valstybės lėšomis.

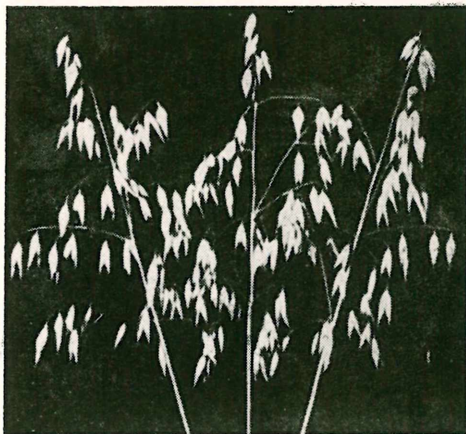
Dotnuvos girininkija Kėdainių miškų urėdijos, įst. 1928, padalinta 6 eiguvomis, apimančiomis 2442 ha miškų ploto.

Dotnuvos ŽŪA bažnyčia

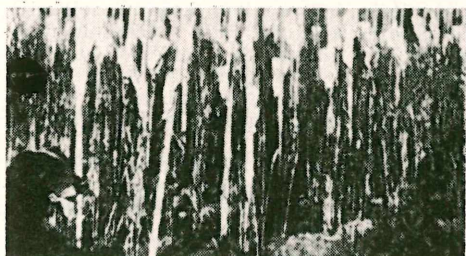
Dotnuvos miškas Kėdainių aps. Dotnuvos vl., 694 ha. Dirvožemis priemolio, vietomis baltžemio. Vyrauja eglynai su drebule, beržu, ąžuolu, uosiu; vidutinio amžiaus.

Dotnuvos selekcijos stotis įk. 1922 III 1 prie žemės ūkio technikumo rūpintis Lietuvai tinkamomis įvairių augalų veislėmis

Dotnuvos selekcijos avižos stipruolės A 331

ir tuo kelti žemės ūkio našumą. 1924–28 buvo Žemės Ūkio Akad. žinioje; nuo 1928 Žemės Ūkio Rūmų žemės ūkio tyrimo įstaigos žinioje. Nuo pat įsikūrimo pradžios dirbama su avižomis, žirniais, linais, bulvėmis, žieminiais kviečiais ir rugiais; 1924 pradė-

Dotnuvos selekcijos stotyje žieminių rugių kryžiavimas

Dotnuvos parke

ta miežių ir vasarinių kviečių selekcija, 1925 sojos selekcija, 1927 svarbesnių pašarinių žolių (motiejukų, eraičino, šunažolės ir miglių) selekcija, 1932–34 vikių, dobilų, mėlynosios liucernos, šakniavaisių (cukrinių ir pašarinių runkelių, sėtinių ir lubinų selekcija.

D. S. S. steigėjas ir pirmasis direktorius buvo prof. D. Rudzinskis. Sekantieji direktoriai: 1932–40 Z. Mackevičius, 1940–41 J. Bulovas, 1941–44 Z. Mackevičius, nuo 1944 J. Bulovas.

Į prekyvietę išleistos šios svarbesnės veislės, kurios po daug metų bandymų pasirodė derlingesnės ir turėjo kitų gerų ūkinių savybių: žieminiai rugiai — Dotnuvos augštieji, Dotnuvos IV; žiem. kviečiai — Dotnuvos akuotuotieji; vasariniai kviečiai— D. S. S. gražučiai; dvieiliai miežiai — D. S. S. auksiniai, D. S. S. džiugiai; ketureiliai miežiai — Dotnuvos ketureiliai; avižos —D. S. S. stipruolės, Dotnuvos baltosios; žirniai — D. S. S. žaliukai, D. S. S. pūdyminiai; linai — Dotnuvos ilgūnėliai II, Vaižgantas; bulvės — D. S. S. majestic, D. S. S. parnasia, D. S. S. krakmolingosios, D. S. S.

pepo; motiejukai — gintaras; tikrasis eraičinas — Dotnuva I; šunažolė — asta; pievinė miglė — danga; soja — Dotnuvos rudagrūdė, Dotnuvos geltongrūdė.

D. S. S. pagamina nedidelius kiekius superelitinių sėklų ir perduoda jas dauginti žemės ūkio tyrimo įstaigos lauko bandymų ūkiams ir žemės ūkio akademijos dvarui. Iš čia ūkininkai perkasi elitinių ir originalinių sėklų. Be grynai selekcinių darbų, D. S. S. atliekami įvairūs tyrimai, susiję su gerinamųjų augalų biologija.

Dotnuvos žemės ūkio technikumas agronomijos, miškininkystės ir kultūrtechnikos mokykla, veikusi Dotnuvos dv. 1919–27. Pirmoji mokykla Dotnuvoje buvo įsteigta 1911 IX 1 kaip Kauno vidur. žemės ūkio mokykla. Mokyklai 1911–13 pastatyti keletas rūmų. Mokykloj lietuvių tebuvo 17,2%. 1915 VII mokykla evakuota į Rusiją. 1919 X 13 Dotnuvoje atidaryta nauja D. žemės ir miškų ūkio mokykla, į kurią įstojo 13 mokinių. Mokyklos vedėjas buvo V. Ruokis, nuo 1920 A. Vienožinskis. 1921 IX 15 pradėjo veikti du skyriai — agronomijos ir miškininkystės, nuo 1922 IX 15 dar ir kultūrtechnikų. Nuo to laiko mokykla pavadinta D. Ž. Ū. T. Mokslas ėjo 4 metus; pirmieji 2 metai buvo bendri, 1921–22 buvo dvi lygiagretės klasės, 1923–25 trys. 1920–24 greta mokyklos veikė Matininkų kursai. 1923 VII 1 D. Ž. Ū. T. išl. pirmąją laidą. 1924 Dotnuvoje atidarius žemės ūkio akademiją, D. Ž. Ū. T. pradėta likviduoti; 1927 VII 1 išleista paskutinė V laida. Iš viso D. Ž. Ū. T. baigė 247 asmenys: 139 agronomai, 65 miškininkai ir 43 kultūrtechnikai. D. Ž. Ū. T. dir. nuo 1922 buvo A. Rukuiža. Moksleiviai buvo susiorganizavę į įvairias organizacijas, leido šapirografuotus laikraštėlius, mokyklos parke pastatė Klaipėdos vadavimo paminklą, pasodino Vilniaus ir Esperanto ąžuolus. 1937 išl. D. Ž. Ū. T. Almanachas su dokumentais ir atsiminimais. *S. K.*

Dou, kitaip Douw, Gerard (1613–1675) olandų dailininkas, Rembrandto pirmasis mokinys, palikęs apie 200 paveikslų, kuriuose jis subtiliu realizmu vaizdavo kasdieninę buitį (Paukščių pardavėjas, Ligonė motina, Sena gėlių pardavėja).

Duoai š. Prancūzijos mst. anglių kasyklų srityje; 42.000 gyv. (1950). Metalo pramonė. 1560–1793 čia veikė universitetas.

Douarre Guillaume (m. 1853) maristų misininkas, nuo 1847 N. Kaledonijos apaštališkasis vikaras, kur jis 1843 su 4 draugais prancūzų karo laivu atvyko ir įsikūrė Puebo saloje. Kelis kartus užpultas ir išvytas, pripraše, kad prancūzai okupuotų Puebo salą, ir tai jie 1853 padarė.

Doubleday Frank Nelson (1862–1934) amerikiečių knygų leidėjas. 1877–95 dirbo Ch. Scribner's Sons leidykloje ir redagavo The Book Buyer žurnalą. Nuo 1897 Doubleday and McClure Co. leidyklos narys, o 1900–27 Doubleday and Co. leidyklos tarybos pirm., ją išugdęs vieną iš didžiausiųjų pasaulyje leidyklų.

Doubs upė

Doubs r. Prancūzijos upė, Saônės kair. intakas, 430 km ilgio. Ištekėdama iš Juros kalnyno, per 45 km ji skiria Prancūziją ir Šveicariją.

Dougherty Denis (1865–1951) Philadelphijos arkivyskupas (nuo 1918), kardinolas (nuo 1921), administravęs kun. S. Pautieniaus testamentinį palikimą, iš kurio buvo skiriamos stipendijos VDU studentams.

Doughty Sir Arthur George (1860–1936) Kanados istorikas, 1904–35 buvęs Kanados dominijos archyvininku. Viešieji Kanados archyvai yra daugiausia jo rūpesčiu sudaryti. Parašė The Forteress of Quebec 1904, The Cradle of New France 1908, The Acadian Exiles 1916, The Canadian Archives and Its Activities 1924. Drauge su Shortt leido Documents Relating to the Constitutionnal History of Canada 1907 (naujai 1917) ir Canada and Its Provinces 1913–17 (23 tt.).

Douglas britų Man salos uostas ir kurortas pietrytiniame pakraštyje; apie 30.000 gyv. (1953). Kasmetinės automobilių lenktynės.

Douglas škotų didikų sena giminė, žinoma nuo 1175.

1) A r c h i b a l d (m. 1557) vedęs karaliaus Jokūbo IV našlę, vėliau su juo išsi-

skyrusią, buvo Jokūbo V regentu. Jo duktė Margarita buvo Marijos Stuart vyro Darnley motina.

2) J a m e s, vad. „geruoju lordu" (m. 1330), Robert Bruce kovos draugas kovoje su anglais, kurie jį vadino „juoduoju D." Po Bruce mirties (1329) jis ryžosi šio širdį nunešti į Šventąją Žemę, bet pakeliui Ispanijoje krito kovoje su maurais.

3) J a m e s (m. 1581) 1) brolvaikis, protestantiškųjų lordų vadas prieš karalienę Mariją Stuart, kurios kariuomenę jis sumušė 1568 prie Langside. 1573–78 Skotijos regentas. Nuteistas mirti dėl tariamo dalyvavimo Darnley nužudyme.

4) R o b e r t (1611–1662) išsikėlęs į Švediją ir čia pradėjęs D. šaką. Kaip švedų generolas dalyvavo 30 metų kare ir Karolio X karuose su Lenkija ir Lietuva. 1656 Lenkijoje jis sumušė Čarniecki, 1657 vadovavo švedų kariuomenei Prūsijoje. Pakeltas feldmaršalu, nukariavo Livoniją ir prijungė ją prie Švedijos.

Douglas 1) Lord A l f r e d B r u c e (1870–1945) anglų lyrikas, O. Wilde draugas, parašė Oscar Wilde and Myself 1914. Žinomas savo sonetų ciklu In excelsis. 1911 konvertitas į katalikybę.

2) D a v i d (1798–1834) skotų botanikas keliautojas, įvežęs į Europą daug įvairių augalų. Jo vardu pavadinta augalų gentis D o u g l a s i a.

3) G e o r g e N o r m a n (1868–1952) anglų rašytojas, daug keliavęs, kurį laiką tarnavęs diplomatinėje tarnyboje. Be kelionių knygų, išgarsėjo kandžios socialinės satyros romanu South Wind 1917.

4) P a u l H o w a r d (g. 1892) amerikiečių ekonomistas ir politikas. 1921 gavęs doktoratą Columbia univ., buvo pakviestas prof. į Chicagos univ. Specialiai domėdamasis darbo atlyginimo ir socialinės apsaugos klausimais, išsp. Real Wages in the United States 1890–1926, 1930; The Theory of Wages 1934, Social Security in the United States 1936 (²1939). Nuo 1948 senatorius nuo Illinois valstybės (demokratas). Sociališkai pažangių idėjų vidaus politikoje ir tarptautinio teisingumo gynėjas užsienio politikoje. Gerai žino Lietuvos reikalus ir yra lietuvių bičiulis. 1954 senate jis pravedė rezoliuciją, kuria JAV senatas pabrėžė nepripažįstąs Pabaltijo kraštų okupacijos teisėta.

5) S t e p h e n A r n o l d (1813–1861) JAV politikas (demokratas), nuo 1843 kongreso narys, nuo 1847 senatorius, 1860 kandidatas į JAV prezidentus prieš A. Lincolną. Kongrese atstovavo pietiečių reikalams ir gynė vergiją, tačiau prasidėjus tarpusavio karui palaikė Lincolną.

Doumer Paul (1857–1932) prancūzų politikas radikalas, nuo 1888 parlamento atstovas, 1897–1902 Indokinijos gen. gubernatorius, 1902–12 radikalų frakcijos vadas, nuo 1912 senatorius, 1927–30 senato pirmininkas, 1931 išrinktas prancūzų respublikos prezidentu; mirė nuo žaizdų, gautų per rusų emigranto atentatą prieš jį.

Doumergue Gaston (1863–1937) prancūzų politikas, nuo 1893 radikalų atstovas, nuo 1910 senatorius. Nuo 1902 kelis kartus ministeris, 1913–14 ministeris pirmininkas ir užsienio reikalų ministeris, 1923–24 senato pirmininkas, 1924–31 respublikos prezidentas, pirmasis prezidentas protestantas. 1934 II–XI buvo sudaręs „tautinės vienybės" vyriausybę.

Doumic René (1860–1937) prancūzų literatūros istorikas, prancūzų akad. sekr., ilgametis Revue des deux mondes redaktorius. Pagrindiniai veikalai Études sur la littérature française (6 tt.) 1896–1907 ir populiarus vadovėlis Histoire de la littérature française 1888, susilaukęs per 40 laidų.

Douro žr. Duero.

Do ut des (lot. ‚duodu, kad duotum') iš romėnų teisės išpopuliarėjusi mainų sutarčių formula.

R e l i g i j ų i s t o r i j o j e D. u. d. principas racionalistų laikomas išaiškinti aukos kilmei ir reikšmei. Betgi kitų šis principas atmetamas, nurodant, kad aukos negalima aiškinti racionalistiškai, nes ji pagrįsta irracionalinės kilmės santykiu su dievybe, suprantama galingu ir geru tėvu. Ypačiai griežtai D. u. d. principą atmeta fenomenologinė mokykla, kurios atstovas G. van der Leeuw šį principą keičia į d o u t p o s s i s d a r e (‚duodu kad galėtumei duoti'). Lietuvių senajam tikėjimui D. u. d. aiškinimą pirmas taikė slavistas A. Brückneris (Lehrbuch d. Religionsgeschichte II, 533 p., 1925), o iš dalies tai pakartojo ir Z. Ivinskis (Medžių kultas lietuvių religijoje 1939).

G. van der Leeuw Die „Do-ut-des" Formel in der Opferthorie, in: Archiv für Religionswissenschaft XX; (") Phänomenologie der Religion 1933.

A. Mž.

Dovainiai Kretingos aps. Platelių vl. D. laukuose, esančiuose abejuose Notijos upelio krantuose, išariama vidurinio ir naujojo geležies a. įkapių. Radiniai yra Telšių ir VD Kultūros muzėjuose.

Dovainonys II Kauno aps. Rumšiškių vl. Nemuno deš. krante 1932 tyrinėti žemi V–VIII a. pilkapiai, kur mirusieji laidota nedeginti. Kapai neturtingi radinių. Kairėje plento Rumšiškės–Kruonis pusėje buvę pilkapiai suarti. Ariamame lauke aptikta naujojo geležies a. degintinių kapų. Sudeginti kaulai kartu su laužo liekanomis ir įkapėmis būdavo supilami į negilias duobutes. Nemuno krante yra Seilupių piliakalnis.

J. Puzinas Pilkapių krašte, Bangos 33, 1932.

Nemuno šlaitas prie Dovainonių

Dovalgonių miškas Kauno aps. Pažaislio vl., 10 km nuo Kauno. Eglynas su ąžuolu, beržu, juodalksniu. Buvo skirtas respublikos prezidento medžioklėms.

Dovana 1) t e i s ė j e — nuosavybės teisių perleidimas kitam, be atlyginimo (donatio). Nors apdovanojamojo asmens sutikimas nevisada reikalaujamas, bet D. nebus tikra prieš D. gavėjo valią. Taigi, teisiškai D. yra sutartis. D. kaip aktas, sudarytas tarp gyvųjų, skiriasi nuo palikimų mirties atveju — testamento. Tačiau D. gali būti ir mirties atveju, jei mirtis numatoma kaip D. terminas, o dovanojimas įvyksta dovanotojui dar gyvam esant. Dovanojimas įvyksta D. objekto perdavimu, o nekilnojamajam turtui reikia dar padaryti D. aktą. Raštinis dokumentas yra reikalingas, kai dovanojimo momentu faktiškas daikto perleidimas yra negalimas, taip pat tada, kai duodamas tik pasižadėjimas dovanoti. D. objektu gali būti kiekviena gėrybė, — taigi ne tik daiktas ar teisė į daiktą, bet ir prievolės nustatymas, atleidimas nuo prievolės ir kt. Dovanojimo sutarties neįvykdymas sudaro pagrindą ieškoti nuostolių. Kaikurių valstybių įstatymais dovanotojas gali atsisakyti nuo dovanojimo prievolės įvykdymo, jei dovanojimas gali pakenkti ar daryti pavojų jo kitoms prievolėms. Lietuvos įstatymai tokios taisyklės nežinojo, ir dovanojimas lieka galioje nepaisant kitų dovanotojo prievolių. Dovanotojas gali atšaukti dovanojimą, jei apdovanotasis pasirodo nedėkingas. Bet nedėkingumo sąvokos įstatymas neapibūdina ir tai palieka nustatyti teismui kaip fakto klausimą. D. prilyginamą a u k a i, t. y. dovanojimas viešajam labui. Aukojimas nežino daikto grąžinimo dėl nedėkingumo, bet ir auką galima reikalauti atgal, jei ji paskirta kitiems reikalams, negu aukotojas nustatė.

2) M ū s ų l i a u d i e s p a p r o č i u o s e vestuvių metu giminių ir svečių duodami daiktai ar kita nauda jauniesiems. Seniau D. buvo du kartus „metamos" per vestuves. Pirmą kartą jas metė nuotakos pusėje pirmą vestuvių dieną prieš sugultuves, arba prieš išleisdami nuotaką į vyro šalį. Už stalo sėsdavo nuotaka su vyr. pamerge ar svočia ir verkaudama susikviesdavo ją visus vaduoti. Tėvai, broliai ir seserys bei kt. giminės ir svečiai mesdavo jai D. Vyrai pažadėdavo gyvulius, mesdavo pinigus, o moterys vaduodavo ją audeklų rietimais, rankšluosčiais, stuomenimis ir rankovėmis. Vestuvėms baigiantis, vyro pusėje mesdavo antras D. Tada už stalo sėsdavo jaunasis su vyr. pabroliu ir prašydavo jį ir jo žirgelį vaduoti, ir vaduodavo jį paprastai tik pinigais.

J. Balys Litauische Hochzeitsbräuche 1946.

A. Mž.

Dove Heinrich Wilhelm (1803–1879) vokiečių meteorologas, Berlyno univ. prof., moderniųjų pažiūrų apie ciklonus pirmtakas, nustatęs jo vardu pavadintą dėsnį apie žemės sukimosi jėgos įtaką šiltų ir šaltų oro srovių judėjimui.

Dover 1) P. Anglijos uostas Kento grafijoje, prie Pas-de-Calais sąsiaurio (siauriausioje jo vietoje 28 km nuo Prancūzijos kranto); 35.217 gyv. (1951). D. yra prie stataus 113 m augščio kreidinio kranto, kurio viršus jau nuo viduramžių paverstas karine tvirtove. Kasdieninis susisiekimas laivais su Calais, Boulogne ir Ostende. Jau romėnų laikais uostas su švyturiu (pharos); iš tų laikų išlikusi pilies išvaizdos St. Mary in Castro bžn. Viduramžiais garsus kaip vienas iš Cinque Ports uostų, dažnai karuose buvęs apsiaučiamas, nes būdavo laikomas vartais į Angliją. D. romėnų Dubris portus, normanų Dovore, pr. Douvres.

2) JAV miestas Delaware valst. sostinė; 6223 gyv. (1950). Miesto žymesnybė yra senumo antras JAV kapitolis (kongreso rūmai), statytas prieš 1793 ir Kristaus bžn. (1734). Už miesto yra negrams skirtą Delaware valst. kolegija. D. įkurtas 1717, nuo 1777 valstybės sostinė.

3) JAV New Hampshire valst. miestas prie Cocheco upės; 15.874 gyv. (1950). Vienas seniausiųjų N. H. valst. miestų, įkurtas 1623, 1689 užpultas indėnų ir apiplėštas. Išlikęs 1675 tašytų rąstų statytas fortas, istorinis gamtos muzėjus. Už 5 mylių į pietv., Durhame, yra N. H. valst. univ.

4) JAV New Jersey valst. miestas prie Rockaway upės; 11.174 gyv. (1950). Ežerų srities kurortas, apylinkėje geležies rūdos kasyklos.

Doverio sąsiauris žr. Pas de Calais.

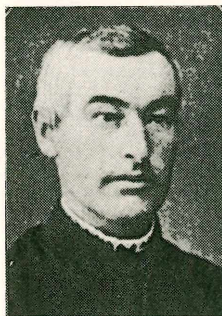
Dovgiallo Dmitrij Ivanovič (1868 — ?) rusų archeografas. Nuo 1897 archivaras Vitebsko centriniams archyve, šiam 1903 persikėlus į Vilnių, čia ligi 1911 archivaro padėjėjas, vėliau Vilniaus komisijos senienų aktams skelbti komisijos pirm. Po I pas. karo Minske bendradarbiavo Gudų kultūros institute. Redagavo Vilniaus aktų 32–37 tomus, 1898–1906 išl. 27–32 tomus Istoriko-jurid. materialy, izvl. iz aktov gub. Vitebskoj ir Mohilevskoj, 1906–1915 vienas leidėjų Vilniaus archeografinių aktų, 1927 ir 1928 spaudai paruošė 2 tomus Belaruski Archiŭ. Kiti jo darbai: Opisanie Vitebskich cerkov. archeolog. drevnechranilišč 1899, Gor. Lepel 1905, Smolensk v 1654 g. 1905, Gor. Druja 1907, Gor. Radoškoviči 1909, Mest. Nemenčin, K istorii pravosl. zap. russkoj cerkvi 1908, Polotskaja eparchija 1903 g., Vilenskaja sv. Duchovskaja obitel 1910, Posledniaja stranica istorii Vilenskago univ. 1914 ir kt. 1909 Lietuvių Tautoje lietuviškai išsp. jo Lietuvių kalbos liekanos Lietuvos didžiosios kunigaikštystės teismuose.

Dovydaitis 1) Dionizas (1814 IV 13 Šiaulių aps. Šiaulėnų vls. Mantviliškių k. — 1890 II 4 Latvijoje) kun. Mokėsi Dotnuvos bernardinų mokykloje, jon įsibajorinęs Juozo Tamulevičiaus vardu, kuriuo jis ligi mirties ir vadinosi. Vilniuje baigęs misionorių dvasinę seminariją, 1839 buvo įšventintas kunigu, likdamas kunigų misionorių vienuolijos nariu. Ilgą laiką buvo Alūkstos klebonas ir Latgalos dekanas. Kadangi tos srities katalikai priklausė Žemaičių vyskupijai, tai per jį ir buvo tvarkomi bažnytiniai latgaliečių katalikų reikalai. Pas jį Alūkstoje rado prieglaudą daugelis kunigų, grįžusių iš Sibiro, bet negavusių leidimo įvažiuoti Lietuvon. Nuo 1884 atsisakęs pareigų, liko Alūkstoje emeritu ir drauge aptarnavo Šlosbergo filiją, kurioje ir mirė. 1883–84 žurnale Przegląd Katolicki išsp. brolio Juozapo Silvestro ir kun. Jasevičiaus nekrologus, 1884 bendradarbiavo Aušroje, pasirašydamas kun. Tam.

Wołyniak X. X. Missyonarze w Iłłukszcie 1909; *J. Tumas* J. S. Dovydaitis 1924; *P. Kubicki* Bojownicy kapłani II 1936

2) Jonas (g. 1914 VII 12 Vilniuje) Prano (7) sūnus. 1929 baigęs Kauno jėzuitų gimnazijos 4 klases, lankė Kauno augštesniąją technikos mokyklą, 1937 baigė karo aviacijos mokyklą. Anksčiau reiškęsis iš kariuomenės, aviacijos, sporto gyvenimo reportažais, straipsniais bei beletristiniais dalykais, nuo bolševikų atėjimo pasišovė jiems tarnauti kaip agitatorius, žurnalistas ir rašytojas.

3) Juozapas Silvestras (1826 I 12 Mantviliškiuose — 1883 I 7 n. st., Latvijoje, Alūkstoje) (1) brolis, kun., rašytojas, blaivybės veikėjas. 1843 stojo į Šiaulių bajorų mokyklą; 1848 pradėjo teologijos mokslus Varnių dvasinėje seminarijoje, iš kurios 1850 persikėlė į Petrapilio dvasinę akademiją. Ją baigė teologijos magistro laipsniu ir 1854 buvo įšventintas kunigu. Metus vikaravo pas brolį Dionizą, jam pavedus Stelmužės filiją, kurioje jis įst. parapinę mokyklą. 1855–57 Panevėžio bajorų mokyklos kapelionas ir Panevėžio vikaras. 1858 vysk. M. Valančius jį pasikvietė savo sekretoriumi (ir drauge seminarijos kapelionu), kuriuo išbuvo ligi 1860 VIII 25, kol šias pareigas perėmė pusbrolis kun. Justinas Silvestras D. (užtat kuniguose ir buvo kalbama apie Regnum Davidicum). Šiuo laiku vysk. M. Valančiui jis turėjo didelės įtakos, ypačiai blaivybės akcijoje, kuriai jis faktiškai ir vadovavo, susirašinėdamas su valdžios organais, dvarininkais ir kunigais, skelbdamas blaivybę pamokslais ir vysk. Valančiui rašydamas ganytojinius laiškus blaivybės klausimu. Laikoma, kad apie 10 laiškų buvo parašyta J. S. D., nes jis šiuos laiškus įsidėjo į savo Šiaulėniškį Senelį. Blaivybės akcijai jis vadovavo dar ir vėliau, 1860 VIII 25 paskirtas Varnių dvasinės seminarijos rektoriumi. Šiose pareigose pasižymėjo kaip geras pedagogas ir rūpestingas klierikų tėvas (dar anksčiau šelpė Petrapilio dvasinėje akademijoje studijavusius Ant. Baranauską ir Kl. Kairį). Buvo pasiekęs jau tokio autoriteto, kad Seinų vysk. Lubienskis rūpinosi jį gauti savo padėjėju (sufraganu). Bet 1863 sukilimas visa tai sugriovė. Jau anksčiau pasižymėjęs griežtu nusistatymu prieš rusų administraciją, nors ir nepritarė sukilimui, D. buvo neteisingai apkaltintas slėpęs seminarijoje sužeistus sukilėlius ir palaikęs santykius su sukilimo vadovybe. Rusams reikalaujant, jis atsisakė nuo rektoriaus pareigų, o vysk. M. Valančius 1864 XI 11 šį atsistatydinimą priėmė ir jį paskyrė Varnių katedros vikaru. Bet vistiek 1865 III jis buvo rusų suimtas, kurį laiką kalintas Kaune, o 1866 pradžioje ištremtas į Sibirą. Iš pradžių čia gyveno Kuznecke, nuo 1867 Tomske, po trejeto metų buvo iškeltas į Kainską, nuo 1872 gyveno Jekaterinoslave. Sibire begyvendamas,

Kun. J. S. Dovydaitis

pragyvenimui buvo išmokęs puodžiaus amato. 1882 X gavo leidimą apsigyventi pas brolį Alūkstoje, bet, vos čia atvykęs, mirė.

Pirmieji D. spaudos darbai buvo skirti blaivybei skleisti: mnėtieji ganytojiniai laiškai (rašyti vysk. M. Valančiui), straipsniai L. Ivinskio kalendoriams ir Tygodnik Peterburgski laikraščiui. 1860–64 parašė labiausiai jį išgarsinusį Šiaulėniškį Senelį (I dalis išsp. 1860, II — 1861, III — 1864, o IV, pavadinta Gyvenimu Stepo Raudonosio — tik 1895, nors buvo parašyta 1864). Atsisakius nuo seminarijos rektoriaus pareigų, vysk. Valančius jam buvo pavedęs išversti Bialobrzeskio Iszguldimų Szwentų Ewangelių III dalį, kuri rusų raidėmis buvo išspausdinta 1870. Rašė ir tremtyje, bet nedaug kas išliko (A. Strazdo Pulkim ant kelių lotyniškas vertimas, kelios lietuviškos giesmės ir „pasakos", t. y. sakmės, Kristaus sekimo vertimas). Dalį jo korespondencijos iš sibirinių laikų išl. Justinas Silvestras (Z listów Sybirskiego missyonarza). Daug to laiko laiškų buvo saugoma VDU bibliotekoje.

Iš jo raštų į lietuvių literatūros istoriją įėjo Šiaulėniškis Senelis kaip vienas iš pačių pirmųjų didaktinių pasakojimų drauge su Valančiaus tos rūšies raštais. Šiame veikale jis skiepija labiausiai blaivybės idėją, net tuo reikalu įterpia vyskupo ganytojinius laiškus. Tačiau rašo „sklandžiu pasakojamuoju beletristiniu stiliumi, pakankamai vaizdingu ir gyvu, nors ir daug barbarizmų užterštu... Autorius nesitenkina pasakojimu, bet vaizduoja ištisas scenas su veiksmu ir dialogais. Vietomis įterpia ir gamtos vaizdelį", kuris primena Žemaitę ir net Pietarį (V. Mykolaitis, Naujoji lietuvių literatūra 1936).

Przegląd Katolicki 1883 N 5 (nekrologas); *J. Tumas* Kun. J. S. D. 1924; (") Raštai XI 1929; *Vc. Biržiška* Vysk. Valančiaus biografijos bruožai 1952; *V. Maciūnas* Mūsų senesniosios didaktinės poezijos šablonas Židinys N 5–6 1936; *P. Kubicki* Bojownicy kapłani II 1936.

4) J u r g i s (1907 X 19 Marijampolės aps. Višakio Rūdos par. Runkių k.) Prano (7) brolis, tautosakos ir tautodailės rinkėjas 1918–27 mokėsi Kauno gimn., 1927–28 lankė Marijampolės pedagoginius kursus. 1928–35 Suv. Kalvarijos ir Alvito prad. mokyklų mokytojas. 1935–39 VDU hum. m. fak., nuo 1940 pradžios Vilniaus univ., kurį 1942 VI 17 baigė. Su tautosakos ir tautodailės rinkimo tikslu nuo 1923 keliavo po visą Lietuvą, surinkęs ir užrašęs per 20.000 dainų, pasakojimų ir kt. tautosakos. Tautosakos temomis nuo 1933 skaitė paskaitų valstybiniame radiofone. Bendradarbiavo Naujame Žodyje, Ryte, Karyje, Trimite, Naujojoje Romuvoje, Tautos Mokykloje, Gimtajame Krašte. Išsp. Tautosakos rinkėjo darbas 1929, Dainos 1931, Keliaukime po gimtąjį kraštą 1935 (su K. Dineika). 200 dainų su melodijomis rinkinys atiduotas tautosakos archyvui.

5) J u s t i n a s S i l v e s t r a s (1834 VII 22 Mantviliškiuose — 1901 XII 4 Kaune) 1) ir 3) pusbrolis, kun. Baigęs Varnių dvasinę seminariją, 1854–58 studijavo Petrapilio dvasinėje akademijoje, joje 1859 I gaudamas teologijos magistro laipsnį. 1857 įšv. kunigu, 1858 buvo paskirtas Varnių dvasinės seminarijos dogmatinės teologijos dėstytoju. 1860–64 vysk. M. Valančiaus sekretorius. Rusų apkaltintas ryšiais su sukilėliais, keletą metų policijos priežiūroje gyveno Vilniuje kaip Šv. Dvasios bžn. vikaras, vėliau gavo leidimą persikelti į Latviją, kur vikaravo Alūkstoje ir klebonavo Jekabspilyje. 1881 leistas grįžti į Kauną, trejus metus buvo katedros klebonu. 1885 buvo paskirtas Petrapilio dvasinės akademijos prokuratoriumi, o vėliau ir moralinės teologijos prof. 1889 Petrapilyje jis pasakė pirmą lietuvišką pamokslą. Nuo 1894 rudens Kauno dvasinės seminarijos prof. ir inspektorius, o 1897 XII — 1900 VII seminarijos rektorius. 1898 Žemaičių vyskupijos prelatas, 1900 apaštališkasis protonotaras. Savo laiku uolus pusbrolio Juozapo Silvestro bendradarbis, vėliau visuomeniškai nebepasireiškė, o rektoriaudamas seminarijoje dargi pasirodė priešingas lietuvybei. 1901 Krokuvoje slapyraide M išl. savo pusbrolio J. S. D. laiškus Z listów Sybirskiego missyonarza.

P. Kubicki Bojownicy kapłani II 1936.

6) P i j u s (g. apie 1898 Marijampolės aps. Višakio Rūdos par. Runkių k.) Prano (7) brolis, karininkas plk. ltn. 1919 I stojęs savanoriu į Lietuvos kariuomenę, baigė karo mokyklos pirmąją laidą 1919 VII 6. Daugiausia tarnavo karo technikos dalyse, o vėliau ginklavimo valdyboje. 1941 VI išvežtas į Rusiją.

7) P r a n a s (g. 1886 XII 2 Marijampolės aps. Višakio Rūdos par. Runkių k.) VDU prof., mokslininkas enciklopedistas, Lietuviškosios Enciklopedijos viceredaktorius (1931-40), Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, ateitininkų kūrėjas. Tėvai — Motiejus D. (1850–1923) ir Marijona Bunkartaitė; gausioje jų šeimoje Pranas buvo vyriausias sūnus. Pradžioje namie mokomas skaityti ir rašyti; nuo 1896 vieną kitą žiemą lankė Višakio Rūdos prad. mokyklą, o šiaipjau dirbo tėvų ūkyje (6 ha)

Pr. Dovydaitis

ir ganė miškuose gyvulius, godžiai skaitydamas lietuviškąją draudžiamąją spaudą ir rusiškas knygas. Namie pasimokęs, 1903 išlaikė egzaminus į V sk. pavyzdinėje mokykloje prie Veiverių seminarijos. Pirmuoju mokiniu ją baigęs ir išlaikęs 1904 pavasarį dar stojamuosius egzaminus, D. buvo priimtas į Veiverių mokytojų seminariją, kur iš II kurso su visais pašalintas dėl 1905 streiko. Veiverių seminarijos streikas buvo pirmasis po Maskvos universiteto. 1905–06 mokslo metais seminariją baigė tik keli lietuviai, rusų kareivių saugomi. Kitiems mokiniams pasižadėjus prieš valdžią nekilti, D. nenusileido ir į Veiverius nebegrįžo. Grįžęs namo, slaptai lietuviškai mokė kaimynų vaikus ir pats rengėsi egzaminams iš gimnazijos kurso; egzaminus išlaikė eksternu ir pačiu pirmuoju 1908 pavasarį Marijampolėje.

D. 1908 rudenį įstojo į Maskvos univ. teisių fak., kurį pasirinko dėl to, kad paskui galėtų dirbti Lietuvoje. Tačiau D. labiau traukė filosofijos, istorijos ir gamtos mokslai. 1909 D. rūpinosi, kad jam leistų tuo pačiu metu studijuoti ir istorijos-filologijos fak., bet prašymai buvo atmesti; D. istor.-fil. fak. studijavo kaip laisvas klausytojas, mokėdamas mokslapinigius, bet neleidžiamas egzaminų laikyti. Lankė taip pat paskaitas gamtos fak., kuriame tada profesoriavo Mendelejevas, ir kone visą laisvalaikį prasėdėdavo univ. bibliotekoje, krūvomis skaitydamas knygas. Antraisiais studijų metais parašė istor.-fil. fakultetui darbą Guyau etinės sistemos kritiką, už kurį 1910 XII 16 jam buvo pripažintas sidabro medalis. Tuo savo darbu D. įrodė pajėgiąs daugiau, negu dirbti vienu metu dvejuose fakultetuose, nes medaliais žymimi darbai buvo skiriami rašyti baigiantiems ar jau baigusiems paskaitas klausyti studentams. Po dvejų metų tas D. darbas buvo jam įskaitytas teisių fak. diplomui gauti. Išlaikęs graikų k. gimnazijos kurso egzaminą prie Maskvos mokslo apygardos komisijos, 1912 rudenį įstojo tikruoju studentu į istor.-fil. fak., bet jame išbuvo tik vienerius metus.

Studentaudamas Maskvoje D. aktyviai dalyvavo lietuvių gyvenime, skaitė referatus lietuvių studentų draugijoje, rašė mokslinių straipsnių Vilčiai, Draugijai, Šaltiniui ir Aušrinei (pastarajai tik str. 1910 N 6 apie religijos elemento reikšmę žmogaus gyvenime). Aušrinei nelinkus duoti vietos D. idėjom, susitaręs su A. Dambrausku-Jakštu, 1911 pradžioje Kaune išleido Draugijos priedą Ateitį, kur pirmajame numeryje D. išdėstė ateitininkų ideologines pažiūras (str. Trys pamatiniai klausimai). Atostogų parvykdamas į Lietuvą, dalyvaudavo slaptose at-kų konferencijose kun. P. Dogelio, prel. A. Dambrausko ir prel. J. Mičiulio-Maironio butuose. Maskvoje D. apie save telkė at-kus, kurie rinkdavosi kun. Em. Paukščio bute; at-kų organizacijos reikalais susirašinėjo su kun. Pr. Kuraičiu Belgijoje. Netrukus D. pasidarė ateitininkų sąjūdžio centriniu asmeniu. Kilus dėl at-kų konfliktui su Vilties redaktorium A. Smetona, laikraščio leidėjų buvo pakviestas į Vilnių Vilties redaguoti. Apsiėmęs tik laikinai, 1914 karui kilus, į univ. studijuoti jau nebegrįžo.

Vilniun D. atvyko 1913 rudenį ir tuojau pradėjo dirbti Viltyje, nors Vilniaus gubernatoriaus leidimą būti atsakinguoju redaktoriumi gavo tik 1913 XII 30 (s. st.). Viltį 1913 XII 1 pavertus dienraščiu, D. įsteigė mėnesinį mokslo ir literatūros priedą, kurį beveik vienas prirašydavo mokslinių straipsnių; pačiam dienraščiui rašė vedamuosius ir poleminius straipsnius visuomeniniais klausimais. Vilties paskutinis N išėjo 1915 IX 19, vokiečiams jau užėmus Vilnių ir išspausdinus pirmąjį atsišaukimą į miesto gyventojus. Vilties reikalais D. atliko kelias stambias keliones po Lietuvą. Okupavus vokiečiams visą Lietuvą, D. buvo nuvykęs į Suvalkų kraštą susipažinti su karo padarytais nuostoliais; ten jį siuntė Vilniaus lietuvių komitetas nukentėjusiem nuo karo šelpti. Grįždamas į Vilnių per Kauną, D. buvo prikalbintas imtis vadovauti Saulės dr-jos steigiamai pirmajai Kaune lietuviškajai gimnazijai. Saulės gimn. direktoriaus pareigas D. pradėjo eiti 1916 I 1. Vokiečių okupacijai griežtėjant, didėjo ir jų norai gimnaziją vokietinti; D. griežtai tam pasipriešinus, 1917 iš direktoriaus pareigų buvo atleistas ir pagrąsinta gimnaziją visai uždaryti, jei okupantų norams nebus nusileista. D. sukėlus lietuvių triukšmą, gimnazija palikta nereformuota, o ir jis pats netrukus vėl grąžintas į pareigas. 1919 Saulės privati gimnazija buvo suvalstybinta ir gavo Kauno I gimn. vardą. 1922 gimnazijos direktorius D. buvo pakeistas iš Vilniaus ištremtu M. Biržiška.

Vilniaus konferencijoje D. buvo išrinktas Lietuvos Tarybos nariu, ir 1918 II 16 pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės aktą. 1919 pradžioje bolševikams besiveržiant į Vilnių ir iš jo laikinai pasitraukus Lietuvos vyriausybei į Kauną ir atsistatydinus M. Sleževičiaus ministerių kabinetui, D. 1919 III 12 sudarė III ministerių kabinetą, kuris išsilaikė tiktai apskritą mėnesį — iki IV 12. Tas mėnuo Nepriklausomajai Lietuvai anuo metu buvo pats kritiškiausias, nes bolševikai buvo jau arti Kauno, o Lietuvos kariuomenė buvo negausi ir menkai ginkluota. III ministerių kabinetui pavyko tą pavojų atlaikyti ir, kaip pats D.

pažymi, „po kiek laiko viskas pradėjo krypti į normalesnes vėžes". Po to sunkaus mėnesio D. iš politinio lauko visiškai pasitraukė ir atsidėjo vien pedagoginiam ir moksliniam darbui.

Kaune įsikūrus Augštiesiems Kursams, D. 1920–22 buvo jų lektorium, o 1922 II 16 pradėjus veikti LU, D. buvo pakviestas profesoriauti į teologijos-filosofijos fak. (nuo 1922 VI 9 ekstraord. prof., nuo 1928 XII 2 ord. prof.). 1924–25 buvo teol.-filosofijos fak. sekr., 1928–29 univ. senato sekr. 1935 teol.-filosofijos fak. už mokslo darbus D. suteikė filosofijos daktaro laipsnį. Universitete D. skaitė paskaitas iš pedagogikos istorijos, religijų istorijos ir filosofijos (senovės ir viduramžių filosofijos istoriją). Bolševikam 1940 VII 16 teol.-filosofijos fak. uždarius, iš profesūros atleistas, gyveno nedideliame ūkyje prie Dubysos, kur buvo gavęs žemės kaip Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras. Iš ten bolševikų 1941 VI 15 su šeima išvežtas į Rusiją.

Visuomeniniame darbe D. pradėjo reikštis dar Veiveriuose, o paskiau Maskvoje, gindamas lietuviškus reikalus ir katalikiškąją pasaulėžiūrą. Veiveriuose dalyvavo lietuvių akcijoje prieš rusifikaciją, skaitė ir platino draudžiamąją spaudą, skleidė atsišaukimus prieš rusų valdžią. Maskvoje aktyviai dalyvavo lietuvių studentų veikloje ir organizavo ateitininkų sąjūdį, su kuriuo paskui visą laiką buvo artimai susijęs. 1925 antrajame at-kų kongrese Kaune išrinktas pirmuoju vyriausiu at-kų vadu. 1927 Palangos konferencijoje, at-kam persitvarkius į trilypę federaciją, išrinktas nuolatiniu federacijos garbės pirmininku. 1934 IV 8 su Pr. Dielininkaičiu ir J. Katiliumi suorganizavo Lietuvos krikščionių darbininkų profesinę sąjungą ir buvo jos pirmininku iki bolševikams užėjus; atsakingasis Darbininko red. nuo 1929. Katalikų veikimo centre buvo ilgamečiu I vicepirm. (nuo 1931) ir gyvai reiškėsi visoje eilėje kitų katalikiškų organizacijų.

Už pasakytą 1932 pavasarininkų kongrese kalbą, kurioje Marijampolės karo komendantas įžiūrėjo „vienos visuomenės dalies kurstymą prieš kitą ir prieš vyriausybę", nubaustas 3 mėn. kalėjimu; iškalėjo pusantro mėn. (VII 14 — VIII 1 Bajorų kalėjime ir VIII 2—30 Marijampolės drauge su J. Eretu ir J. Leimonu). Už dalyvavimą at-kų moksleivių valdžios uždraustoje veikloje 1934 švietimo ministerio įspėtas, o 1936 I 16 iš VDU atleistas (dėl parašyto privataus laiško Šiaulių gimn. kapelionui kun. M. Grubiui); po dviejų mėn. vėl grąžintas, paėmus pasižadėjimą „jokios veiklos moksleivių at-kų tarpe nuo šiol nevaryti", tačiau tebebuvo 1934–40 atsakinguoju redaktorium ir leidėju Ateities, kurią ir pats pirmasis redagavo (1911 kaip Draugijos priedą, 1912–15 atskirai leidžiamą). 1921 buvo įsteigęs ir ligi 1926 redagavo ateitininkių moksleivių (nuo 1930 moterų inteligenčių) žurnalą Naująją Vaidilutę.

Moksliniame darbe, šalia paskaitų universitete, D. daugiausia laiko ir triūso skyrė įvairiems moksliniams žurnalams redaguoti ir leisti. 1918 įst. pedagogikos žurnalą Lietuvos Mokyklą ir jį redagavo 1918–24; 1920 įst. ir ligi 1940 redagavo gamtos ir gretimų mokslų žurnalą Kosmos (1929–37 su priedu Gamtos Draugas, skirtu gamtos mokslų populiarizacijai); 1921 įst. ir visą laiką redagavo filosofijos žurnalą Logos (nuo 1923 teol.-filos. fak. filosofijos sk. organą); 1924 įst. religijos mokslų žurnalą Soter (teol.-filos. fak. teologijos sk. organą) ir jį redagavo 1924–30. Vienu metu D. yra redagavęs kelis stambius žurnalus, sutelkdamas apie juos įvairių pažiūrų ir nusistatymo bendradarbius ir pats gausiais savo straipsniais reikšdamasis šešiose plačiose mokslo srityse kaip didelės erudicijos enciklopedistas. Nuo pat Lietuviškosios Enciklopedijos įsikūrimo (1931) buvo jos viceredaktorius, gausiai duodamas biografijų bei medžiagos filosofijos, religijos, gamtos mokslų ir kt. dalykams.

D. raštų atskirai išleista Biblija ir Babelis 1911, Kristaus problema 1914, Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija 1914, Kultūra, religija ir mokykla 1930. Visi kiti yra likę straipsnių pavidalu jo įkurtuose ir redaguotuose žurnaluose. Stambių mokslinių straipsnių yra per 100 iš religijos, religijų istorijos, hagiografijos, filosofijos ir jos istorijos, kultūros istorijos, visuomeninių mokslų, pedagogikos, geografijos, kosmografijos, biologijos, paleontologijos, geologijos, mokslininkų biografijų ir kt. Smulkesnių D. straipsnių yra nesuskaitoma daugybė. Nevisi D. moksliniai straipsniai yra originalūs: dauguma jų atpasakoja naujausius mokslo tyrinėjimų davinius, paskelbtus kitų kraštų mokslo žurnaluose ir knygose. D. savo uždaviniu laikė kelti mokslinę kultūrą Lietuvoje ir kovoti su moksle atsilikusiomis pažiūromis, ypač kiek tai lietė pasaulėžiūros dalykus.

Biografinių duomenų apie save D. duoda savo atsiminimuose: Naujoji Vaidilutė 1936, 483–493 ir 1937, 81–85 (vaikystės atsiminimai); Lietuvos Darbininkas 1929 nr. 4–7 (su draudžiama spauda ir prad. mokykla susiję atsiminimai), Lietuvos mokykla 1919–20, 590–602 ir 1925, 406–408 (iš Veiverių sem. 1903–05) ir 1937 N 7 (vokiečių okupacija Kaune ir to žurn. steigimas), Ateitis 1935, 390–405 ir 1936, 31–35

(1905–1911 iš Ateities kūrimo ir at-kų pradžios), 362–368 (santykiai su A. Jakštu Kaune 1909–11), 451–454 („šiek tiek apie save" ligi 1936).

M. Reinys — Židinys 1926; *Stp. Kolupaila* ir *P. B. Šivickis* — Kosmos 1930; *A. Stulginskis* — Rytas 1936 N 26; *J. Grigaitis* — Lietuvos Mokykla 1936; *Senasis Meškus* (vysk. J. Staugaitis) — Rytas 1936 N 32; *J. Žagrakalys* — Naujoji Vaidilutė 1936; *L. Gira, Stp. Kolupaila, M. Krupavičius, K. Pakštas, J. Paltanavičius, K. Paltarokas, A. Puodžiukynas, M. Reinys, St. Šalkauskis, K. Žitkus* ir kt. — Ateitis 1936 N 12 (50 m. amžiaus D. sukakties proga); *St. Šalkauskis* — Židinys 1936 N 11 (su stambesnių D. raštų bibliografija); *J. Eretas* ir *Stp. Kolupaila* — Liet. Kat. Mokslo Akademijos Suvažiavimo Darbai II 1936 (su platesne D. raštų bibliografija); vysk. *K. Paltarokas* — Panevėžio Garsas 1937 N 13; *J. Brazaitis* — Ateitis 1937 N 2; *M. Pečkauskaitės* laiškai Pr. Dovydaičiui Athaeneum 1935. *S. Suž.*

8) V i n c a s (1899 X 14 Marijampolės aps. Višakio Rūdos par. Runkių k. — 1920 X 19 Alytuje) Prano (7) brolis. Pasimokęs Višakio Rūdos prad. mok., 1915 Vilniuje dirbo Vilties ekspedicijoje. 1916 stojo į Saulės gimn. Kaune. Čia besimokydamas, aktyviai dirbo, organizuodamas ateitininkus tiek Kaune, tiek ir provincijos gimnazijose. Nepriklausomai Lietuvai atsikuriant, kariuomenei rinko savanorius, dalyvavo priešrinkiminėje steigiamojo seimo akcijoje, vienas pirmųjų stojo į šaulius. 1920 rudenį iš VII gimn. klasės savanoriu išėjo į frontą prieš lenkus, ten vadovaudamas šaulių būriui, gynusiam Valkininkus. 1920 X 16 lenkams puolus ir apiplėšus Valkininkus, pats vienas nuo viso būrio besigindamas, buvo sužeistas bažnyčios šventoriuje ir mirė atgabentas Alytun. Pirmasis žuvęs šaulių būrio vadas.

V. Dovydaitis

Dovydas (hebr. d ā v ī d ‚mylimasis') antrasis ir žymiausias Izraelio valdovas (apie 1042 — apie 972 pr. Kr.), kariuomenės vadas, poetas ir pranašas. Iš jo giminės turėjo gimti Mesijas. Kilęs iš Judo giminės, jauniausias iš 7 Jesės sūnų, gimęs Betliejuje. Jaunas būdamas, ganė savo tėvo bandas; susirgus Sauliui, buvo pakviestas arfa skambinti liūdinčiam karaliui, ir tapo jo ginklanešiu. Pasižymėjo drąsa prieš filistiečius (nukovė Goliatą), ir už tai pelnė tautos palankumą ir gavo Sauliaus dukterį per žmoną. Bet vėliau Sauliaus persekiojamas, D. turėjo slapstytis kalnuose ir globos ieškoti pas filistiečius. Žuvus Sauliui kovoje prieš filistiečius, D. paskelbiamas Judų karaliumi; nugalėjus Sauliaus sūnų Išbošetą, paskelbiamas viso Izraelio karalimi. D. paima jebusiečių pilį Jeruzalėje ir čia perkelia savo sostinę, perneša sandoros skrynią. Sėkmingai kovoja su filistiečiais, edomiečiais, amoniečiais ir kt. Dėl svetimoterystės su Betsabėja ir Urijo, jos vyro nužudymo, sukilo jo sūnus Absalomas. Apgailėdamas savo kaltes, D. parašo atgailos psalmių; kitose psalmėse jis rašo apie Mesiją, jo kančią, mirtį bei prisikėlimą (Ps. II, XV, XXI, CIX). Sulaukęs senatvės, Izraelio karaliumi paskiria savo sūnų Saliamoną (1 Sam. XVI — 3 Kar. II, 11).

M. Changall Dovydas

G. Schmitt David the King 1946. *V. Pd.*

Dovydas (David) 1) iš A u g s b u r g o (apie 1200 — 1272) vokiečių pranciškonas, Bertholdo Regensburgiečio mokytojas, daugelio mistinių bei asketinių raštų vokiškai ir lotyniškai autorius.

2) D. iš D i n a n t (Belgijoje) XIII a. pirmosios pusės filosofas, neoplatonizmo paveiktas aristotelikas, skelbęs materialistinį panteizmą, pagal kurį medžiaga, dvasia ir Dievas pagrinde yra viena būtis. Jam priskiriami raštai Quaterni, arba Quaternuli, ir De tomis, hoc est de divisionibus. Tačiau kaikas mano, kad tai to paties veikalo du pavadinimai. Apie šiuos veikalus žinome tik tiek, kiek jie yra kitų cituojami, nes Paryžiaus sinodui 1210 pasmerkus D. raštus ir 1215 popiežiaus legatui pasmerkimą patvirtinus, visi jie yra žuvę.

3) D. iš M e n e v i j o s (m. apie 600) šventasis (III 1), Wales vyskupijos globėjas. Iš pradžių Caerlono, vėliau Menevijos

arkivysk., kovojęs su pelagianizmu. Kanonizuotas 1120. Minimas daugelyje legendų.

4) D. iš Westero (m. apie 1082) šventasis (VII 15) iš Anglijos kilęs Cluny vienuolyno vienuolis, misionorius p. Švedijoje.

Dovydas 1) Gardiniškis (m. 1326) žymiausias iš šaltiniuose minimųjų Gedimino laikų Lietuvos karo vadų. Pirmą kartą minimas 1314, dar tebegyvenant Vyteniui. Jis vadovavo lietuvių žygiams, sunaikinant 1314 IX kryžiuočių maršalo Henriko vedamą kariuomenę, nusidanginusią ligi Naugarduko. 1319 D. vadovavo lietuvių žygiui į Prūsus, 1322–1323 pskoviečių kovoms su Livonijos kryžiuočiais. Pakliuvo jis čia su žinia Gedimino, norėjusio pasinaudoti pskoviečių ir naugardiečių nesantaika ir išvaduoti Pskovą iš D. Naugardo kunig. Jurgio Danilos s. valdžios. 1323 vasarą jis buvo grįžęs į Gardiną ir 1323 VIII nusiaubė Gedimino žento, Plocko kunig. Vankos, priešininkės Dobrynės kunigaikštienės, Ziemovito našlės, Anastazijos žemes. Į rytus 1323 jam greičiausiai teko net 3 kartus vykti, ir Pskove jo būta greičiau talkininko, negu pastovaus kunigaikščio. Nuo 1324 D. veikia tik iš Gardino. 1324 XI antroje pusėje jis nusiaubė mozūrus, kurių kunigaikščiai jau buvo užmezgę ryšius su kryžiuočiais. 1326 pradžioje D. vadovavo Gedimino kariuomenei, išsiųstai pagelbon lenkų Vladislovui Lokietkai, žygiavusiam į Brandenburgo marką. Iš šito žygio grįžtantį D. klastingai nužudė mozūrų bajoras Andrius Gostas. Pasak vokiečių chronikų, Gostą prieš D. nuteikę lietuvių žiaurus elgesys Brandenburge ir į Lietuvą varomų 6000 belaisvių kančios. Apsimetęs bičiuliu, jis lydėjęs lietuvius per Mozūrus ir tada, kai nuo lenkų jie jau atsiskyrę, pataikęs progą, suvaręs jam peilį ir pabėgęs. Be šių žinių, apie D. nedaug teturime. Vokiečių chronikos paprastai jį vadina Gardino komendantu (castellanus arba Burgrefe), ir dėl to istorikai dažniausiai jį laiko ne kunigaikščiu, bet didiku. Tačiau rusų chronikos jį visada vadina kunigaikščiu. Net Petras Dusburgietis jo valdomą Gardino sritį vadina „allodium seu predium". Mozūrų kunigaikščiai 1325 savo skunde popiežiui jį vadina „princeps infidelis nomine David, regi sive duci Litvaniae subjectus". 1322 Rygos miestiečiai laiške Gediminui jį vadina „dominus Dawid .. rex Plescoviae". Chronikininkas Detmar jį vadina „der Plezkower koning". Taigi D. buvęs augštos kilmės, greičiausiai, kurio nors Lietuvos kunigaikščio sūnus, o gal net Gedimino giminaitis. Kad jis buvo vedęs Gedimino dukterį, žinią paduoda tik Stryjkovskis. Tačiau giminystė, greičiausiai, turėjo būti kilminė. Gedimino valstybėje sritis valdė beveik vieni jo giminės, tai ir tokiam svarbiam punkte, kaip Gardinas, betko jis negalėjo laikyti. XIII–XIV a. sąvartoje Lietuvos kunigaikščių tarpusavio ryšiai yra labai neaiškūs, tačiau Puzyna, juos kildindamas iš vieno kelmo, vargu ar klysta. Ikonnikov, Prochaska D. laiko sūnumi Daumanto (žr.), kuris vadovavo sąmokslui prieš Mindaugą, o vėliau buvo prisiglaudęs Pskove. Jo ryšiai su Pskovu, 1322–1323 veikla ar Gedimino jam pavesta misija šitą tezę remia. Kadangi Daumantas buvo kilęs iš tos pačios Lietuvos kunigaikščių šeimos, tai šitoks manymas nei kiek nesipriešina ir pirmajam. Bet nėra jokių duomenų laikyti jį rusu, kaip kad manytų Antonovič.

Scriptores rerum prussicarum I—V; Polnoe Sobr. R. Letopisej IV; *H. Paszkiewicz* Jagiellonovie a Moskwa 1933; (") Polityka ruska Kazimierza W. 1925; *V. B. Antonovič* Monografii po istorii zapadnoj i j.-z. Rossii I 1885; *N. N. Kostomarov* Istorija Novgroda, Pskova i Viatki . . . I 1868; *J. Voigt* Geschichte Preussens IV 1830; *Češichin* Istorija Livonii II 1885; *J. Wolff* Ród Gedymina 1886; *J. Puzyna* Kim był i jak się naprawdę nazywał Pukuwer, ojciec Gedymina — Ateneum Wileńskie X 1935.

2) D., Gorodko kunigaikštis, šaltiniuose aiškiai minimas 1388 IV 21, kada jis, kartu su kitais kunigaikščiais ir bajorais laidavo Dimitro Kaributo ištikimybę Jogailai kaip Lenkijos karaliui, Jadvygai ir karalijai. Neabejotinai tas pats D., kuris Liubečiaus sinodiko ir Lietuvos metraščių minimas kaip Algirdo dukters Marijos, Kęstučio nužudytojo Vaidilos našlės, antrasis vyras. Žygimanto Kęstutaičio už neištikimybę nužudytojo Mitkos (Dimitro) Dovydaičio tėvas. Manoma, kad nuo jo Pagirio Gorodkas buvo pradėtas vadinti Dovydo Gorodku, o vėliau Davidgrodku. Senojoje istoriografijoje jis paprastai buvo laikomas rusų kilmės kunigaikščiu, tačiau Puzyna įrodo jį buvus Narimantaičiu.

J. Wolff Ród Gedymina 1886; (") Kniazowie litewsko-ruscy 1895; *M. Liubavskij* Oblastnoe delenie i mestnoe upravlenie Lit.-Ruskago gosudarstva 1892; *J. Puzyna* Narymunt Giedyminowicz; (") Potomstwo Narymunta — Miesięcznik Heraldyczny 1930, 1931. *A. Š.*

Dovydėnas Liudas (g. 1906 I 1 Rokiškio aps. Panemunio vls. Trumpiškio vs.) rašytojas. Išsimokslinimo pasiekė savamokslio keliu. 1927 pašauktas karinei prievolei, ilgesnį laiką liko husarų pulke bibliotekininku. Čia būdamas, šalia korespondencijų, ėmė spaudoje reikštis ir reportažais bei feljetonais (Karyje, Sekmadienyje, Trimite ir kitur). 1931 debiutavo apysakų rinkiniu Cenzūros leista. Netrukus išėjęs į civilį gyvenimą, atsidėjo

L. Dovydėnas

rašytojo ir žurnalisto darbui, beveik visoje spaudoje rašydamas straipsnius, feljetonus, apysakas. 1938 buvo liet. rašytojų dr-jos sekr. 1944 pasitraukęs į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV, kur apsigyveno Scrantone, Pa. 1949–50 buvo Lietuvio Kelio red., 1950 V — 1951 IV žurnalo Nemuno vyr. red. Rūpinosi liet. kultūros fondo reikalais Lietuvoje ir JAV (1939 šio fondo parengimo komisijos narys, 1947–49 steigiamojo komiteto pirm.).

Išleidęs apysakaičių rinkinius Cenzūros leista 1931 ir Buvo žmogus be kojų 1932, D. stambiau mūsų literatūron įėjo dvitomiu romanu Ieškau gyvenimo draugo 1934, kuriame piešė ligi tol mūsų literatūroje rečiau liestą kaimo mokytojos gyvenimą, bet miesto vaizdavime neišvengdamas šaržuoto nenatūralumo ir stiliaus kiek dirbtinio įmantrumo. D. stilius paprastėja ir gyvenimo vaizdavimas darosi tikras svarbiausioje apysakoje Broliai Domeikos 1936, už kurią D. gavo valstybinę literatūros premiją ir kuri su geru kaimo buities ir kaimiečių galvosenos bei kalbos pažinimu vaizdavo kaimiečių savitarpinį pavydą ir iš to kylantį polinkį bylinėtis, šiaipjau nekeldama socialinių ar psichologinių problemų. Čia labiausiai iškilo literatūrinis D. talentas: D. visų pirma sklandus pasakotojas su gera humoro doze. Tai leido D. pasireikšti kaip sėkmingam vaikų rašytojui: Kelionė į pievas 1936, Jaujos pasakos 1938, Varpinės šuva 1939 (apysakos iš Vilniaus jaunimo gyvenimo), Pabėgėlis Rapsiukas 1946, Buvo kartą karalius 1947 ir kt. Tomis pasakojimo savybėmis pasižymi ir Kortų namelis 1937. Imdamasis aktualijų, D. davė subeletristinto reportažo atsiminimuose iš pirmojo bolševikmečio (kada jis buvo vad. liaudies seimo atstovas) — Užrašai 1943 ir DP stovyklinio gyvenimo vaizduose — Žmonės ant vieškelio 1949. To feljetoninio elemento yra ir apysakaičių rinkinyje Mes ieškom pavasario 1948. Apysakoje Per Klausučių ulytėlę 1952 D. grįžta į mūsų senojo kaimo ir jo būdingų tipų vaizdavimą, bet nepasiekdamas Brolių Domeikų įtikinamumo. Paskutinis D. kūrinys yra Naktys Karališkėse 1954. Atskirų D. kūrinių yra versta latvių, estų, suomių, rusų, anglų ir kt. kalbomis.

Dovydiškės sutartis. 1380 V 31 slaptas susitarimas tarp Jogailos ir vokiečių ordino magistro Vinricho Kniprodės dėl savitarpinės taikos ir jų valdomųjų žemių apsaugos, nesuteikiant saugumo Kęstučio ir jo sūnų valdomoms teritorijoms. Šią sutartį sumanius sudaryti, susitarta ruošti didelę medžioklę Užnemunėje ir joje aptarti visus reikalus. Susitikta Dovydiškėje, tačiau istorikams nepavyko ligi šiol nustatyti, kur toji vietovė buvusi. D.S. sudarant, iš ordino pusės dalyvavo atsakingi kryžiuočių pareigūnai, o iš Jogailos pusės, be jo paties, dar ir Vytautas, Jonas Algimantaitis, Vaidila ir kt. Šia sutartimi Jogaila pasižadėjo neribotą laiką laikytis taikos su ordinu, nesiveržti į ordino žemes ir nedaryti žalos ordino žmonėms. O jei ordino kariuomenė įsiveržtų į Kęstutaičio ir jo vaikų valdomas žemes, tai neturi būti laikoma sutarties galiojimo panaikinimu. D. S. yra organiškas tęsinys 1380 II 27 Jogailos ir Livonijos ordino magistro įgaliotinių Rygoje pasirašyto karo paliaubų akto, iš kurio buvo išskirtos Kęstučio valdomos teritorijos ir Žemaičių kraštas. Tų sutarčių prasmė buvusi neleisti buv. Polocko kunig. Andriaus sukilimui persimesti, vokiečiams padedant, į Polocką ir Poliašę. Kadangi kunig. Andrius Algirdaitis vis dar buvo Maskvoje ir jo sudaryta koalicija prieš Jogailos valdomą Lietuvą dar nebuvo iširusi, tai ir trumpalaikės Rygos sutarties pailginimas atrodė būtinas. Tuo pačiu laiku Jogaila, sudaręs santarvę su Aukso ordos chanu Mamajum ir Riazanės kunig. Olegu prieš Andriaus suorganizuotą koaliciją, tikėjosi sutriuškinti Maskvos galią, ir už tai jam buvo svarbu apsaugoti savo sienas nuo vokiečių puolimų. Gi ordinas sąmoningai padiktavo jam sąlygas, kurios turėjo privesti prie Lietuvos susiskaldymo ir sukelti vidaus kovas. Bet lietuvių ir totorių žygis prieš Maskvą 1380 nepasisekė. Tuomet 1381 ordinas Polocką apsupusiai Skirgailos kariuomenei nusiuntė jokiomis sutartimis su ordinu nenumatytą karinę pagelbą, kuri turėjo būti Jogailos ir vokiečių bendradarbiavimo įrodymu. Antra vertus, ordinas nusiuntė Kęstučiui įspėjimą apie ordino ir Jogailos bendradarbiavimo sutartį, nukreiptą prieš Kęstutį. Po to Kęstutis nutarė padaryti perversmą Lietuvoje 1381, ir tuo būdu ordino slapti tikslai, pasirašant D. S., buvo pasiekti, nes Lietuvoje prasidėjo vidaus karas.

Dovydų miškas Kėdainių aps. Šėtos vl. 231 ha. Dirvožemis priesmėlio. Auga lapuočiai — beržas, drebulė, uosis.

Dovilai Klaipėdos aps. bžk. ir valsčiaus centras, 16 km į r. nuo Klaipėdos, 1 km nuo Minijos. 1939 buvo apie 300 gyv. Evangelikų bažnyčia (statyta XIX a.), mokykla, paštas. Už 2 km nuo D. yra piliakalnis, vad. Pilalės kalnas. D. valsčiui priklausė: Baitai (Baiten), Bobiai (Schugsta-Stenzel), Baltrumai (Matz-Nauda-Baltrum), Birbinčiai (Nausseden-Jakob), Deckiai (Löbardten), Galtai (Galten), Gerviškiai (Hennig-Haus), Gramboviškiai (Grambowischken), Grikšai (Grikschen), Ilginiškiai (Ilgegahnen), Jonušai (Januschen-Görge), Kalviai (Kalwen), Kiškėnai (Kischken-Görge), Kuršlaikiai (Kepal-Klaus), Kūliai (Kuhlen), Laugaliai (Laugallen).

Dovilas Vilius (1906 Klaipėdos aps. Švencelėje — 1934 I 28 Kaune) 1931 baigė VDU teisių fak. Studentaudamas buvo vienas M. Lietuvos studentų draugijos steigėjų ir jos pirm. Tuo metu bendradarbiavo Lietuvos Studente, Akademike. Universitetą baigęs, 1931–32 buvo Klaipėdos gubernatūros spaudos referentu ir redagavo Lietuvos Keleivio priedą Jaunimą. 1932–34 Vyr. Tribūnolo Klaipėdos skyriaus sekretorius.

Dovinė, seniau Dievenė, Marijampolės aps. upė, Šešupės deš. intakas, 25,6 km ilgio, su augštupiu Sutra-Sperna-Bambina 64,0 km. Teka iš Žuvinto ež. Žuvinto paliose pro Daukšių bžk., pro p. Amalvo palių dalį, bendra v. kryptimi, ir 1,5 km į š. nuo Liudvinavo mstl. įteka į Šešupę. Deš. intakas Amalvė. Vaga 8 m, žemupyje 12—16 m pl., 1,5—3,2 m gylio. Kritimas 16,6 m, vid. 6,5 cm/km, srovė lėta. 1912 Amalvo paliose ištiesinta vaga. Baseino plotas 543 km²; baseine 14 ežerų: Dusia 2330 ha, Žuvintas 1027 ha, Simnas 237 ha, Giluitis 227 ha, Amalvas 193 ha, Babras, Bagdanonis, Paliūnas, Iglis, Šlavantas, Ivoniškis, Gadeika, Dieliukas, Ilalis, bendro ploto 42,0 km²: tuo būdu ežerai užima 7,7% viso baseino. Vandens debitas prie žiočių: vid. 3,0, maks. 90, minim. 1,0 m³/sek. D. suka vandens malūną Gustaičiuose. D. augštupys Sutra, 11 km ilgio, teka iš p. į Dusios ež., iš Dusios ež. teka Sperna, 7 km ilgio, į Simno ež., iš Simno ež. teka Bambina, 5,4 km ilgio, į Žuvinto ež., į kurį dar įteka Kiaulytė.

K. Bieliukas Dovinės baseino ežerai 1937. *S. K.*

Dovnar-Zapolskij Mitrofan (1867–1934) gudų istorikas, nuo 1901 Kievo univ. prof., nuo 1909 ten pat komercinio instituto dir. ir prof. Prie bolševikų Minsko univ. prof., gudų kultūros instituto istorinės komisijos pirmininkas, paskiau Baku univ. politinės ekonomijos prof. Greta daugelio kitų darbų D. Z. yra paskelbęs eilę studijų ir iš Lietuvos istorijos: Iz istorii litovsko-polskoj borby za Volyn 1896, Litovskie upominki tatarskim ordam 1897, Zapadnorusskaja selskaja obščina v XVI v. 1897, Beresteiskoje starostvo v XVI v. 1898, Polsko-litovskaja unija na seimach do 1569 g. 1897, Akty Litovsko-russkago gosudarstva 1899, Gosudarstvennoje choziaistvo vel. kn. Litovskago pri Jagellonach 1901, Očerki po istorii zapadno-russkago krestjanstva v XVI stoletii 1905.

Dowbor-Muśnicki Jósef (1867–1937) kilęs iš Lietuvos bajorų Musninkų Daubarų giminės, XVIII a. persikėlusios Lenkijon. Caro armijos gen. (nuo 1915), nuo 1917 VII Rusijoje organizuoto I lenkų korpo vadas. 1918 V, vokiečiams reikalaujant, nesipriešindamas atidavė korpo ginklus. 1919–20 Poznanėje organizavo lenkų kariuomenę. Nuo 1920 pasitraukė į atsargą. Buvo priešingas J. Pilsudskiui, ir dvarininkų bei endekų buvo bandytas iškelti Pilsudskio konkurentu.

Downing Sir George (apie 1623–1684) anglų karys ir politikas. Protektorato metu buvo abiejų parlamentų narys, sąjūdžio vadas karūną Cromwelliui suteikti. 1657 atstovas Olandijoje. Įsiteikęs ištremtajai karališkajai šeimai, jai valdžion grįžus, gavo titulų ir tarnavo iždo sekretoriumi. Jo vardu pavadinta gatvė, D o w n i n g S t r e e t, kurioje šalia kitų valstybinių įstaigų yra užsienio reikalų ministerija (N 10).

Dozė (gr.) mažas kiekis.

Dožas (it. doge iš lot. dux) Venecijos nuo 697 ir Genovos nuo 1339 miestų respublikos galvos titulas. Venecijoje D. buvo diduomenės renkamas ligi gyvos galvos, iš pradžių jis turėjo neribotą valdžią, drauge būdamas ir kariuomenės vadu. Nuo XI a. jo valdžią griežtai ribojo miesto patricijų sinjorija. 1310 įsteigta vad. dešimties taryba (dieci inquisitori dello stato), turėjusi vyriausią ąteismą. Be to, Venecijos D. valdžią prižiūrėjo 6 tribūnolai. Tokiu būdu D. paliko vyriausias kariuomenės vadas, o pilietinės valdžios galva buvo daugiau tik iš formos. Venecijoje ir Genovoje D. valdžia panaikinta 1797. *J. J.*

Dožas

DP (angl. Displaced Persons, prc. personnes déplacées) II pas. karo pabaigoj sąjungininkų suteiktas vardas Vakaruos atsidūrusiems asmenims; jų dalis dėl politinių priežasčių negalėjo grįžti į savo gimtuosius kraštus, T. Rusijos okupuotus. Pirmą kartą DP vardas pavartotas 1945 SHAEF (Sąjungininkų ekspedicinių pajėgų vyr. būstinės) G–5 skyriaus memorandume. Iš pradžių DP globa buvo uždėta sąjungininkų kariuomenei, vėliau jų globai sukurta UNRRA (žr.), 1947 jų globą perėmė IRO (žr.).

Po II pas. karo Vokietijoje buvo rasta per 7 mil. svetimšalių, atgabentų darbams, kalintų nacių koncentracijos stovyklose, atbėgusių nuo bolševikinio teroro. Jų tarpe buvo prancūzų 2.320.000, rusų 1.840.000, lenkų 1.408.000, belgų 559.000, olandų 402.000, čekų 350.000, jugoslavų 328.000, italų 195.000, pabaltiečių 200.000, kitų mažiau, — iš viso 7.738.000. Apie 6 mil. svetimšalių tuojau pat grįžo į savo kraštus, bet Vokietijoje, Austrijoje ir šiek tiek Italijoje liko apie 1 mil. DP, vad. „kietasis branduolys", negalėjusių ir nesutikusių

grįžti į savo gimtuosius kraštus. Jų tarpe buvo: lenkų 700.000, Pabaltijo kraštų gyventojų ligi 200.000, jugoslavų 100.000, Lenkijos žydų 100.000, ukrainiečių 50.000, kitų mažiau. Tik mažam skaičiui pasinaudojus repatriacijos (žr.) galimybe, teko rūpintis likusiųjų įkurdinimu kituose kraštuose. 1947 pirmieji kraštai, sutikę pas save DP priimti, buvo JAV (ligi 1948 DP įstatymo įsileido 15.000 DP), Belgija (pradžioje įsileidusi 20.000), D. Britanija (įsileidusi 30.000 DP), toliau Kanada ir Australija (abi iš pradžių sutiko įsileisti po 20.000 DP), dar prisidėjo kaikurios P. Amerikos valstybės. 1947 buvo įkurdinta apie 110.000 DP. 1948 VI 25 JAV paskelbė DP įstatymą, pagal kurį sutiko įsileisti 200.000 DP. Pirmasis DP transportas (813 asmenų) į JAV pagal šį įstatymą atplaukė 1948 X 30. Tuo pačiu metu pagyvėjo emigracija ir į kitus kraštus. Betgi Europoje liko ligonys, invalidai, senesnio amžiaus žmonės ar dėl kitų priežasčių negalėję kitur emigruoti.

L i e t u v i a i D P atsirado įvairiais keliais į Vokietiją: vieni buvo išvežti darbams, antri — kaip politiniai kaliniai, treti — vokiečių paimti į kariuomenę, ketvirti evakuoti, penkti — anksčiau repatriacijos priedanga atvykę į Vokietiją 1941, šešti (gausiausi) — pasitraukę į Vakarus 1944 VII — X. Visi šie politiniai pabėgėliai negalėjo grįžti Lietuvon dėl bolševikinio teroro grėsmės. Nėra tikslių duomenų, kiek lietuvių pasišalino į Vokietiją ir kitus Vakarų kraštus. Nemaža lietuvių buvo rusų užklupti pačioje Rytų Vokietijoje, žuvo per bombardavimus ar koncentracijos stovyklose. Pagal IRO duomenis 1946 XI 1 (t. y. tuo metu, kai DP dar nebuvo pradėti kitur kurdinti), Vokietijoje amerikiečių zonoje buvo 30.543, britų zonoje — 24.555 ir prancūzų zonoje — 2397, iš viso 57.495 lietuviai. Įskaičius dar tuos, kurie gyveno ne stovyklose, V. Vokietijoje lietuvių DP buvo apie 60.000. 1947 Austrijoje lietuvių DP buvo 1404. Dar šiek tiek lietuvių atsidūrė skandinavų kraštuose, Prancūzijoje, Italijoje. Pagal tuos pačius IRO duomenis 1946 latvių DP stovyklose buvo 94.730 (pačių latvių centrinė kartoteka suregistravo Vokietijoje 111.495 latvius), estų — 30.978.

DP lietuvių pasiskirstymas l y t i m i s 1948 pradžioje atrodė taip: amerikiečių zonoje vaikų 5351 (22%), vyrų 10.224 (43%), moterų 8210 (35%); britų zonoje — vaikų 5679 (28%), vyrų 7755 (38%), moterų 7058 (34%); prancūzų zonoje — vaikų 437 (17%), vyrų 1213 (48%), moterų 870 (35%); Austrijoje — vaikų 253 (18%), vyrų 694 (49%), moterų 457 (33%); aplamai imant — vaikų 12.476 (24%), vyrų 21.618 (42%), moterų 17.764 (34%), iš viso 51.858 (be DP teisių tuo metu Vokietijoje dar gyveno 3657 lietuviai). Pagal a m ž i ų lietuvių DP buvo 0–6 metų — 12%, 7–16 metų — 14%, 17–25 — 20%, 26–35 — 24%, 36–50 — 20%, 51–60 — 7%, per 60 metų — 3%.

D a r b i n g u m o požiūriu LRK 1948 efektyviai darbingais laikė 72%, potencialiai darbingais (vaikus ir jaunuolius) 26%, nedarbingais dėl amžiaus 2%. Iš bendro darbingųjų skaičiaus (72%) praktiškoms profesijoms pasiruošusių 1948 buvo 59% (jų tarpe žemės ūkio ir miškininkystės atstovų 24%, amatininkų 15%, susisiekimo ir transporto darbininkų 8%, dirbusių sveikatos ir higienos srityje 6%, statyboje — 6%). Sunkiau emigracijos sąlygoms pritaikintais laikyti nekvalifikuoti darbininkai (12%) ir tarnautojai (11%). Bet daugelis lankė įvairių praktiškų specialybių kursus ir pramoko emigracijos sąlygose pritaikomo amato, pakeliant praktiškų profesijų bei amatus mokančiųjų skaičių ligi 74%. Gi pačiose stovyklose turėjo galimybės kaip tik plačiai savo profesijose pasireikšti ir tie, kurių profesijos vėliau įkurdinimo kraštuose negalėjo būti pritaikintos (mokytojai, žurnalistai, teisininkai, buhalteriai, policijos pareigūnai).

D P t e l k i m a s į s t o v y k l a s. Per karą privačiai ar šalia įmonių įrengtose darbininkų stovyklose gyvenusieji svetimšaliai, karui pasibaigus, buvo perimti kariuomenės globon ir jau 1945 gegužės ir birželio mėnesiais, talkininkaujant UNRRA organizacijai, pradėjo telkti į stovyklas (vadinamąsias camps). DP stovyklos nusagstė visą Vokietiją (žr. žemėlapį, kurį darė Sk. Šlapelis). Jos buvo įvairaus dydžio, dažniausiai buvusiose vokiečių kareivinėse, darbininkų mediniuose barakuose ar net arklidėse. Tik Württembergo srityje buvo leista kurtis vokiečių iškraustytuose butuose, o prancūzų zonoje naudotis buvusių nacių ar šiaip privačiomis patalpomis. Nors buvo nemaža stovyklinio gyvenimo neigiamybių (perdidelis susigrūdimas, menkas maitinimas, DP priešingų veiksnių kiršinimas), vistiek DP stovyklos virto intensyvaus kultūrinio bei organizacinio darbo židiniais (žr. žemiau). Gyvendami skurdžiose sąlygose, DP žmonijos pabėgėlių istorijoje pasirodė retos ištvermės, ryžto ir atkaklumo žmonės. Sąjungininkų paskirtiems pareigūnams stovyklų administravime talkininkavo patys DP tiek per atskirus tarnautojus, tiek per stovyklinius DP komitetus. Vėliau daug kur DP buvo patikėtos atsakingos stovyklų administratorių pareigos. Be administracinių pareigūnų ir komitetų veikėjų, minėtini dirbusieji švietimo bei kultūros darbą — mokytojai, dvasininkai, laikraščių redaktoriai, įvairių sričių menininkai.

Kokios buvo DP gyvenimo sąlygos stovyklose, rodo jų gyventos p a t a l p o s. Kadangi kareivinėse ir panašiose patalpose

LIETUVIŲ TREMTINIŲ PASISKIRSTYMAS VAK. VOKIETIJOJE

1948 m pradžioje

Flensburg
Schleswig
Eckernförde
Kiel
Rendsburg
Eutin
Itzehoe
Wahlstedt
Neustadt
Lübeck
Glückstadt
Elmshorn
Stade
Pinneberg
Wedel
Hamburg
Buxtehude
Spakenberg
Seedorf
Buchholz
Wehnen
Oldenburg
Rotenburg
Lüneburg
Huntlosen
Wolterdingen
Uelzen
Weser
Elbe
Bodenteich
Gr Hesepe
Diepholz
Uchte
B. Rehburg
Hannover
Lehrte
Wolfsburg
Papinghausen
Meerbeck
Braunschweig
Osnabrück
Melle
Bad Münder
Reppner
Greven
Lebenstedt
Münster
Detmold
Blomberg
Bodenwerder
Kreiensen
Oker
Wattenstedt
Bocholt
Augustdorf
Clausthal
Bevern
Dortmund
Northeim
Osterode
Ruhr
Wetter
Arolsen
Göttingen
Düsseldorf
Wolfhagen
Kassel-Mattenberg
Hersfeld
Bonn
Fulda
Butzbach
Mainz-Kastel
HANAU
Offenbach
Schweinfurt
Main
Bayreuth
Darmstadt
Bamberg
Würzburg
Seligenstadt
Pegnitz
Scheinfeld
Erlangen
Weiden
Rothenburg
Nürnberg
Amberg
Heidelberg
Ansbach
Burglengenfeld
Karlsruhe
Dinkelsbühl
Regensburg
Eichstätt-Rebdorf
Neuenbürg
Fellbach
Stuttgart-Bad Cannstatt
Schwäbisch Gmünd
Donau
Ingolstadt
Tübingen
Reutlingen
Dillingen
Passau
Landshut
Haslach
Hechingen
Dornstadt
Augsburg-Hochfeld
" " -Haunstetten
Rottweil
Trossingen
Schwenningen
Biberach
Bad-Wörishofen
München
Mühldorf
Freiburg
Reute
Wurzach
Memmingen
Starnberg
Ravensburg
Rosenheim
Traunstein
Tettnang
Wangen
Kempten
Konstanz
Bodensee
Kressbronn
Garmisch-Partenkirchen

Paliekama Lietuva nuo bolševikų 1944 rudenį

kambariai buvo daugumoje dideli (30–40 m² grindų ploto), tai viename kambaryje buvo apgyvendinama 2–3 ar net daugiau šeimų, kurios, norėdamos turėti savo kampą, kambarius atsiskirstydavo antklodėmis. Pagal amerikiečių zonos nuostatus vienas DP turėjo teisės į 4 m² gyv. ploto, tuo tarpu kai pagal vokiečių įstatymus kaliniai turėjo teisę į 6 m² gyv. ploto.

Amerikiečių zonoje pati didžiausia stovykla buvo Hanau, 1945 VIII turėjusi 2837 gyv. Kitos šios zonos žymesnės stovyklos buvo Augsburge, Dillingene, Kemptene, Memmingene, Münchene, Nürtingene, Regensburge, Schwäbisch Gmünde, Schweinfurte, Seligenstadte, Stuttgarte. Britų zonoje išskirtinos šios stovyklos: Augustdorf (ties Detmoldu), Diepholz, Flensburg, Göttingen, Hamburg (su netolimu Pinnebergu), Haffkrug, Itzehoe, Lehrte, Lübeck, Oldenburg, Spakenberg, Seedorf, Uchte, Wehnen. Prancūzų zonoje—Biberach, Freiburg i. Br., Ravensburg, Tübingen. Atskirai minėtina Pfullingen b. Reutlingen (1945–52 VLIKo būstinė, jam atsikėlus iš Würzburgo) ir Dettingen b. Urach (Čiurlionio ansamblio būstinė).

D P teisinė padėtis. Gyvenę už stovyklų ribų DP teoretiškai buvo prilyginti svetimšaliams, bet praktiškai jie buvo beteisiai. Gyvenusieji stovyklose DP neturėjo teisių nei teoriškai, nei praktiškai. Buvo pažeidžiama gyvenamųjų patalpų neliečiamybė, o dažnu atveju net nuosavybės teisė, kratų metu savavališkai atimant iš DP nuosavus daiktus. Neturėdami teisės į laisvą darbą, beveik prievarta buvo vežami įvairiems darbams. Pirmaisiais metais DP neturėjo teisės nė laisvai judėti (kaikur buvo draudžiama pasišalinti iš stovyklos rajono, saugojamo spygliuotų vielų; kitur leidimai išvykti buvo apribojami tik gretima apskritimi). Griežta cenzūra buvo taikoma ir DP spaudai: nebuvo leidžiama laisvai rašyti, buvo įsakoma dėti DP nuotaikoms svetimus valdinius pranešimus apie repatriaciją ar gyvenimą T. Rusijoje. UNRRA organizacijai daugiau rūpinantis tik materialine globa, kaip teisių suteikimu tiems benamiams, buvo daug vilčių dėta į Jungtines Tautas, 1946 II 12 posėdyje pripažinusias DP problemos aktualumą ir rekomendavusias IRO organizacijos steigimą. Bet ir IRO konstitucijoje buvo pasitenkinta tik fizinės DP globos nustatymu, svarbiausiu uždaviniu laikant DP raginimą grįžti tėvynėn. Tai organizacijai 1947 pradėjus gyvesnę DP įkurdinimo akciją, atvykusios komisijos (Kanada) rinkosi tik raumeningus vyrus ir jaunas merginas, dažnai išskirdamos šeimas. Kitos komisijos irgi senesnio amžiaus, nesveikus ar invalidus šeimos narius palikdavo nežinomam likimui Vokietijoje. DP teisinė padėtis nepagerėjo nė tada, kai Jungtinės Tautos priėmė Žmogaus Teisių Deklaraciją.

DP žmogaus teisės buvo pažeidžiamos ir per įvairius patikrinimus, pradėtus 1946. Amerikiečių zonoje kariuomenė vykdė vadinamuosius s c r e e n i n g u s atskirti iš DP tarpo tuos, kurie neverti UNRRA globos. Savo pirmoje bangoje jie buvo padary-

ti brutaliai, ir apie 10% visų DP neteko savo statuso, atsidurdami į dar beteisiškesnę padėtį. Po žygių tik dalis šių „dvigubai išvietintųjų" atgavo DP statusą ir buvo atgal į stovyklas priimti. Pats Eisenhoweris (knygoje Crusade in Europe), palietęs screeningus, rašė: „greitai pastebėjome, kad mūsų nusistatymų raidiškas pritaikymas dažnai pažeidžia pagrindines žmogaus teises, dėl kurių mes kovojome". Betgi IRO ir vėliau vykdė tikrinimus rafinuoto turinio politinėmis anketomis.

Visa tai dėjosi, norint sumažinti DP skaičių, o svarbiausia vykdant repatriacijos politiką, kaip vienas UNRRA 1946 slaptas įsakymas rašė, „remiamą Jaltos susitarimo dvasia ir IRO statuto projektu". Tai buvo labai skaudus kėsinimasis į DP žmogaus teisių pažeidimą. Skatinant repatriaciją, stovyklose buvo skleidžiama sovietinė propagandinė spauda (Tiesa, nuo 1947 Vilniuje specialiai šiam reikalui leistas Tėvynės Balsas ir įvairios brošiūros), leidžiami į stovyklas lankytis sovietinių repatriacijos komisijų pareigūnai. Tai visai propagandai tik žmones nervinus, bet nieko nepaveikus, 1947 pirmoje pusėje buvo griebtasi dar vieno būdo — vilioti DP į jų kilimo kraštus, grįžtantiems suteikiant 60 dienų maisto davinį.

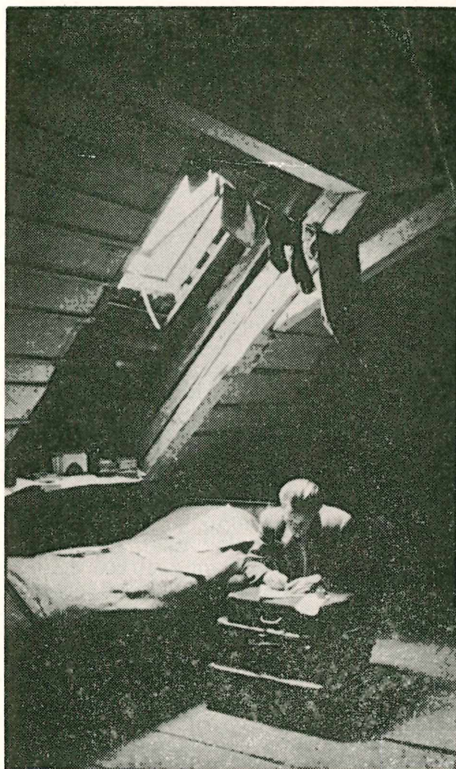
Spaudimo repatriuoti lietuviai neišvengė ir kituose kraštuose. Tas pavojus 1945–46 pirmoje eilėje buvo palietęs lietuvius karius, karo pabaigoje atsidūrusius Prancūzijoje, Švedijoje ir kitur. 1946 I 23 Švedijos vyriausybė paskelbė savo nusistatymą (ir vėliau jį įvykdė) išduoti T. Rusijai buvusius vokiečių karius — 145 pabaltiečius, kurių tarpe buvo ir lietuvių. Pagal prancūzų 1944 susitarimą su sovietais, jų agentams buvo leista vykdyti sovietinių „piliečių" repatriaciją. Dėl to susitarimo nukentėjo ir lietuviai DP, karui pasibaigus stoję tarnauti į svetimšalių legioną. Iš Vokietijos, pagal UNRRA duomenis, 1944—1946 XI 1 repatriavo 241 lietuvis (0,4% visų stovyklose gyvenusių lietuvių DP). Dalis repatriavo, slaptai išvykdami, negyvenę stovyklose. 1947–48 iš britų zonos repatriavo dar 630 DP, o iš amerikiečių zonos 1947 XI 1—1948 XI 1 repatriavo 157 DP. Iš prancūzų zonos repatriacija buvo visai nežymi.

Skaudžiai DP gyvenimą palietė Vokietijoje 1948 VI 18 išl. valiutos reformos įstatymas. Keičiant RM į DM, DP buvo pastatyti vienodon padėtin su vokiečiais. Juos tai skaudžiai lietė, pvz. Pabaltijo kraštų gyventojams per 8 metus buvo tai jau trečias atvejas, kada teko nustoti visų savo santaupų. Valiutos reforma ypač skaudžiai atsiliepė į DP kultūrinį gyvenimą. LRK vykdomas šalpos darbas sumažėjo, knygų leidyklų darbas buvo paraližuotas (knygų pirkimas krito ligi 80%), eilė laikraščių sustojo, pasunkėjo ir asmeninis DP pragyvenimas.

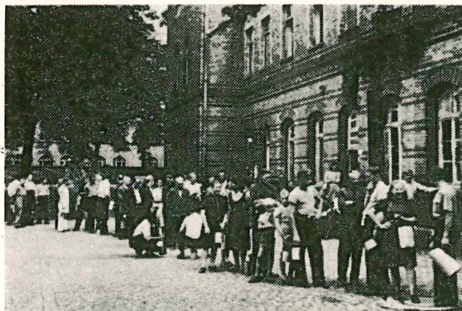
DP nemažai kentė ir nuo stovyklų kilnojimo, pasidariusio itin dažno 1948–49 (buvo atvejų, kad teko per metus keltis ligi 6 kartų). Darant tokius kilnojimus, buvo dezorganizuojamas ir kultūrinis gyvenimas (mokyklos, spauda, chorai).

DP globa iš pradžių buvo vykdoma UNRRA organizacijos, o nuo 1947 VI 30 — IRO. Patys DP šio pasikeitimo žymiau nepajuto. Tik IRO jau turėjo savo uždaviniu ir DP įkurdinimą.

Globos organizacijų vykdytas DP maitinimas įvairiose zonose nebuvo vienodas. Nuo 1945 vasaros ligi 1946 abiejose anglosaksų zonose DP mitybos padėtis, apskritai imant, buvo pakankamai gera, tuo tarpu prancūzų zonoje pirmaisiais mėnesiais — labai sunki. Britų zonoje DP mityba ypatingai pablogėjo 1946. Šios zonos Spakenbergo stovykloje 1946 normalus vartotojas per dieną gaudavo šviežios mėsos 11,4 g, riebalų 7,1 g, bulvių 357,1 g, daržovių 14,3 g, duonos 232,0 g, cukraus 10 g. 1947 kaikurios stovyklos visai savaitei gaudavo tik 18 g riebalų vienam asmeniui, o

DP palėpė

Eilėje prie maisto (Hanau stovykloje)

daržovių vietoje gaudavo džiovintus runkelių lapus (nacių laikais maistą koncentracijos stovyklų gyventojams). Bulvės buvo teikiamos ligi 20–30% sugedusios. Tokios maisto normos kur kas nesiekė 1800 kalorijų normos, pagal Tautų Sąjungos 1936 nuostatus laikytos pačia žemiausia norma paprastam vartotojui. Amerikiečių zonoje DP maitinimas buvo geresnis, tačiau ir jo nepakako normaliai mitybai. 1945–46 mityba buvo beveik išimtinai konservuota, o vėliau maitinimas nuolat blogėjo. Toje zonoje 1946 DP stovykloje normaliai gaudavo per dieną mėsos konservų 85 g, 1947 — 40 g šviežios mėsos (kaulų 25–30%) ir 10 g dešros, 7 g žuvų konservų ir 10 g sūrio mėsos sąskaiton. Tai sudaro 67 g, atseit, mėsos davinys sumažintas 18 g. 1948 mėsos norma dar labiau sumažinta ligi 38 g. Riebalų buvo teikiama: 1946 — 28 g, 1947 — 20 g, 1948 — tik 12,5 g. Panašiai mažėjo ir kitų produktų normos. Prancūzų zonoje mitybos padėtis buvo svyruojanti (1947–49 ja rūpinosi karinės valdžios įstaigos).

Nė viena maisto vartotojų kategorija pagal UNRRA ir IRO nustatytas tabeles negaudavo tokio kalorijų kiekio, kuris buvo oficialiai pažymėtas. Nors normaliems vartotojams kasdieninis kalorijų skaičius oficialiai siekė ligi 2052 kalorijų, tačiau, pagal gydytojų apskaičiavimus, buvo nustatyta, kad normalus vartotojas stovyklose gaudavo ligi 1200 kalorijų dienai. Dėl blogesnės maisto kokybės (sugedusios bulvės bei daržovės, mažas pieno riebumas, maisto vienodumas), kaikur jo buvo tiekiama tik apie 1000 kalorijų (Žem. Saksonijoje, kurioje 1947 gyveno apie 10.000 lietuvių DP). Vaikams tiekiamas pienas turėjo 1–2% riebumo, tad vaikų tarpe rachitas buvo dažnas reiškinys, o patikrinus svorį, buvo rasta, kad 6–14 metų amžiaus vaikams svorio trūko 70% vaikų. Nors vienu iš uždavinių buvo laikomas DP įkurdinimas, sudarytosios buities ir maitinimo sąlygos pavojumi grėsė DP sveikatingumui. IRO konferencijoje Ženevoje vykdomasis sekretorius Tuck buvo pripažinęs: „Yra konstatuotas didelis skaičius DP, kurių svoris yra nepakankamas — tai labai kliudo įkurdinimą”.

D P s v e i k a t o s reikalais rūpinosi sąjungininkų globos organizacijos ir LRK. Ambulatoriniam gydymui prie stovyklų veikė UNRRA įsteigtos ambulatorijos ir dantų kabinetai, o didesnėse stovyklose — ligoninės su DP gydytojais ir gailestingomis seserimis. Ambulatorijose bei ligoninėse vaistų trūkstant, didele parama DP buvo BALFo iš JAV siunčiami vaistų kiekiai. LRK sekė DP sveikatos padėtį ir papildydavo UNRRA ir IRO teiktą sveikatos globą.

Epideminių susirgimų apkrečiamomis ligomis DP tarpe didesniu mastu nebuvo pastebėta. Bet kėlė nerimo susirgimų skaičius džiova: 1945–46 Vokietijoje džiovininkų DP skaičius siekė 184, 1949 pradžioje tas skaičius jau buvo pasiekęs 450. Lytinės ligos lietuvių DP tarpe neplito. Pagal LRK surinktus nepilnus duomenis iš 83 skyrių, apėmusių 46.000 asm., per 1946 susirgimų buvo: kvėpavimo organų — 3121 (6,77%), virškinimo organų — 3113 (6,75%), odos ligų — 2199 (4,76%), džiova — 1586 (3,44%), kitų susirgimų mažiau. 1948 statistikoje žymiai pakilo vaikų susirgimai, kaikuriose stovyklose pasiekė aliarmuojančio pobūdžio. 1947 rudenį vaikų, sergančių rachitu, TBC, ar anemija, skaičius buvo pasiekęs Erlangene 68%, Eichstätte 52%. Svorio trūkdavo ligi 72 % (München), 70% (Lübeck), 61% (Dillingen, Kempten).

S a v i š a l p a Vokietijoj buvo susirūpinta dar 1944 rudenį, prie Lietuvių Sąjungos įsteigiant Lietuvių Savišalpos Komisiją, veikusią Berlyne apie 5 mėn. ir pačių lietuvių sudėta 60.000 RM suma sušelpusią daugelį pašalpos reikalingųjų ir politinių kalinių. Po vokiečių kapituliacijos Bamberge buvo suorganizuotas Lietuvių Savišalpos Komitetas. Toliau visą šalpos darbą perėmė 1945 atgaivintas Lietuvos Raudonasis Kryžius (LRK), veikęs iš pradžių Würzburge, nuo 1945 X Tübingene ir ėjęs tarsi tarpininko pareigas tarp BALFo ir DP. Iš BALFo (žr. Bendrasis Amerikos Lietuvių Fondas) LRK gavo apie 70% lėšų ir beveik 100% daiktinių gėrybių. 1947 LRK Vokietijoje ir Austrijoje turėjo 65 skyrius, 42 vietos įgaliotinius, 6440 narių. Be politinių kalinių ir belaisvių globos bei šalpos, invalidų, našlaičių, džiovininkų, svarbi šalpos sritis buvo studentai ir moksleiviai — apie 75% visų liet. stud. DP gavo mėnesines pašalpas iš BALFo per LRK. Be to, šiek tiek buvo prišelpiami ir kiti DP. Be to, buvo rūpintasi sanitariniu švietimu (gailestingųjų seserų mokyklų išlaikymas).

D P i r r e l i g i n i s g y v e n i m a s. Konfesijomis lietuviai DP buvo šiaip pasiskirstę: katalikų 85,56%, protestantų 11%, stačiatikių 1,5%, sentikių 0,7%, įvairių sek-

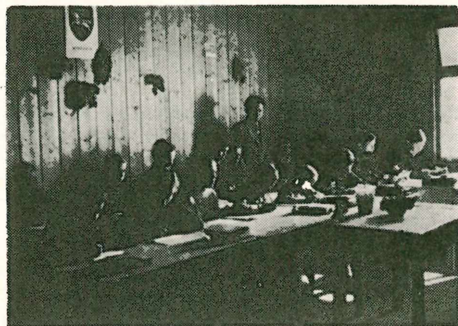
tų 0,06%; ateistų 0,18%. Vokietijoje atsidūrė apie 25% Lietuvoje prieš karą buvusių kunigų; 1946 Vokietijoje jų buvo 227. Eichstätte studijavo iš viso 130 lietuvių klierikų. Nuo 1946 pradžios liet. katalikų religinį gyvenimą tvarkė III Vatikano misijos tautinė delegatūra (žr. Delegatūra).

M. Lietuvos gyventojai DP. Pagal M. Lietuvos Tarybos Vokietijoje 1949 III 24 duomenis, iš Klaipėdos krašto buvo V. Vokietijoje apie 45.000 lietuvių. Tos pačios tarybos duomenimis, 1949 turėta 186 skyriai. Narių britų zonoje buvo 11.230, amerikiečių zonoje 2200, prancūzų zonoje 600, iš viso 14.030. Dauguma M. Lietuvos lietuvių buvo išsisklaidę po įvairias vokiečių vietoves, tik apie 3% buvo radę prieglaudą DP stovyklose. Nesant pakankamai nušviestam sąjungininkų įstaigose DP pilietybės klausimui, M. Lietuvos DP iš kaikurių stovyklų buvo šalinami. Profesiniu požiūriu M. Lietuvos DP daugiausia buvo ūkininkai, konfesiniu požiūriu—95% evangelikai (aptarnavo 6 kunigai ir 5 sakytojai). Organizaciškai juos jungė M. Lietuvos Taryba (žr.) atkurta 1946, 1946–49 turėjusi 3 suvažiavimus, leidusi informacinius biuletenius, neperiodinį žurnalą Krivūlę ir kitus leidinius (tarp jų Vydūno raštus).

Organizacijos. Dar karui tebeeinant, Vokietijoj atsidūrusius benamius vienur tvarkė Berlyne veikusi Lietuvių Sąjunga (žr.), kitur — vietos komitetai, trečiur — abeji drauge. DP į stovyklas susibūrus, iš Lietuvių Sąjungos išaugo Lietuvių Tautinė Bendruomenė (LTB), veikusi pagal 1945 XI 20–21 Wiesbadene susirinkusių Lietuvių Sąjungos apygardų atstovų aptartus, o 1946 III 3–4 Hanau stovykloje bendruomenių atstovų suvažiavimo priimtus LTB įstatus. Tame pat suvažiavime buvo išrinktas LTB vyr. komitetas. LTB tvarkė DP vidaus reikalus bei juos atstovavo, palaikydama santykius su sąjungininkais (žr. Lietuvių Tautinė Bendruomenė). Pagal dar 1946 priimtus nuostatus su DP negerovėmis stovyklose kovoti buvo sukurti bendruomenės teismai (savo praktikoje jie taikė ir laisvojoje Lietuvoje veikusius baudžiamojo statuto straipsnius), kurie rūpinosi bendruomenės moraliniu sveikatingumu. Svarbų vaidmenį atliko sudaryta prie LTB Centrinė Kartoteka. Britų zonoje, karinei valdžiai uždarius visas tautines baltų organizacijas, nuo 1947 VII veikė Baltų Centrinė Taryba (žr.), kaip patariamasis karinės valdžios ir globos organizacijų organas. Prasidėjus DP emigracijai, buvo susirūpinta Pasaulio Lietuvių Bendruomenės (PLB) kūrimu. 1948 X 11 VLIKas priėmė PLB konstitucijos projektą, 1949 V 27 projekte numatyta PLB konstitucija buvo pakeista Pasaulio Liet. Charta ir bendraisiais nuostatais. Jų pagrindu vyksta lietuvių organizavimasis atskiruose kraštuose, besirengiant į formalų PLB sudarymą.

Kitos organizacijos. Daugiausia buvo atkurtos seniau Lietuvoje veikusios profesinės ir kultūrinės organizacijos. Bet buvo ir naujai sukurtų, kaip Lietuvos antinacinės rezistencijos politinių kalinių sąjunga (žr.) su prie jos sudarytu martirologijos skyriumi. Profesiškai buvo susiorganizavę liet. kat. kunigai, profesoriai, mokytojai, amatininkai ir darbininkai, žemės ūkio darbuotojai, miškininkai ir medžio pramonės darbuotojai, ekonomistai, kooperatininkai, veterinarijos gydytojai, karo invalidai, Lietuvos laisvės kovų dalyviai, geležinkelininkai, paštininkai ir kt. Atskirai minėtini inžinieriai, 1946 sudarę savo draugiją, apjungusią apie 400 narių. Jos narių pastangomis stovyklose buvo organizuojami specialybių kursai, steigiamos amatų mokyklos. Ketvirtame suvažiavime Kemptene draugija persiorganizavo į Pasaulio Lietuvių Inžinierių ir Architektų Sąjungą (PLIAS). Gydytojų Vokietijoje atsidūrė apie 300; jų ligi 95% dirbo stovyklų ambulatorijose ir ligoninėse. Nuo 1946 suvažiavimo Hanau jie buvo susiorganizavę į liet. gydytojų tremtinių sąjungą (1949 buvo 265 nariai). Teisininkai savo draugiją, apjungusią per 350 narių, suorganizavo dar 1945 Hanau stovykloje. Jie dirbo LTB teismuose, ėjo pareigas stovyklų komitetuose, rengė memorandumus Lietuvos ir DP klausimais. Jaunimo organizacijos daugumoje buvo irgi atkurtos. Ateitininkų studentų sąjunga, atkurta Tübingene 1945, iš viso turėjo ligi 500 narių. Moksleivių ateitininkų sąjunga, pradėjusi tremtyje laisvą veikimą, 1949 turėjo 25 kuopas su 600 narių. Skautų sąjūdis buvo atkurtas britų zonoje 1945; turėjo 4 suvažiavimus. 1947 Vakaruose buvo 5247 skautai. 1949 II 19–20 Scheinfelde buvo įkurta Pasaulio liet. skautų sąjunga. 1947 buvo atkurta stud. varpininkų sąjunga ir atskiros jos organizacijos. Nauja organizacija Akademinio Jaunimo Sambūris Šviesa (žr.), įst. Tübingene 1946 III 13, Vokietijoje 1948 turėjo 350 narių. 1947 buvo dar įst. Liet. Tautinio Sąjūdžio Akademinis Jaunimas, 1948 persiorganizavęs į Vilties korp.

Kultūrinė veikla 1944–1949 buvo itin gyva. Ji reiškėsi tiesiog gaivališka iniciatyva po ketverių metų okupacinės priespaudos. Pirmiausia minėtinos mokyklos. 1944 Vokietijoje atsidūrusio jaunimo skaičius prašoko 12.000. Jų tarpe buvo darželinio amžiaus vaikų 2500, pradžios mokyklų mokinių 4150, gimnazijų jaunimo 3260, studentų apie 2000, amatų ir specialinių mokyklų mokinių apie 500. Vaikų

Lietuvių DP vaikai mokėsi

darželių auklėtojų buvo per 100, prad. mokyklų mokytojų per 300, gimn. mokytojų per 700 ir spec. mokyklų mokytojų per 100. Pirmosios mokyklos Vokietijoje ėmė kurtis 1945 pavasarį ir vasarą, pradėjus telktis į stovyklas. Iš pradžių švietimas buvo Lietuvių Sąjungos priežiūroje, vėliau buvo šiam reikalui prie LTB sudaryta Švietimo Valdyba. Mokyklų darbe buvo vadovautasi Nepriklausomosios Lietuvos įstatymais ir Lietuvos mokyklų programomis bei tradicijomis. Kreiptas dėmesys į lituanistinių dalykų puoselėjimą, raginta daugiau mokytis amatų ir specialybinių dalykų. 1947 gimnazijose buvo įvestos specialybių pamokos. Globos organizacijos, be kaikurių išimčių, didesnės paramos mokykloms neteikė. Iš pradžių mokytojus atlygindavo Švietimo Valdyba; vėliau UNRRA ir IRO iš vokiečių ūkio apmokėdavo tam tikrą mokytojų skaičių (kadangi faktiškai mokytojų reikėjo daugiau, tai gaunamasai atlyginimas savo tarpe buvo dalinamas). Mokytojų entuziazmo dėka DP vargo mokykla nugalėjo visokias kliūtis. Didele kliūtimi iš pradžių buvo vadovėlių trūkumas, bet buvo ir ji nuveikta, vienokiu ar kitokiu būdu perspausdinus ar paruošus naujų vadovėlių. Vadovėlių rengimui smūgį sudavė tik 1948 valiutos reforma.

Be prad. ir vidurinių mokyklų, buvo sukurta eilė augštųjų ir augštesniųjų specialinių mokyklų: Pabaltijo univ. (žr.) Hamburge-Pinneberge, UNRRA univ. Münchene, taikomosios dailės institutas Freiburge, augštieji technikos kursai Kemptene ir ten pat hidrometrijos ir hidrologijos kursai, augštesniosios techn. mokyklos Kirchheime (vėliau Schw. Gmünde) ir Augsburge, jūrininkų mokykla Flensburge, gailestingųjų seserų mokyklos Schw. Gmünde ir Dillingene, prekybos mokyklos Ravensburge ir Cellėje. Amatų mokyklų buvo 12. Dar buvo dailės studijų, muzikos kursų ir daugybė įvairių kursų.

Buvusių liet. švietimo įstaigų statistika 1945–46 ir 1948–49 mokslo metais: 1945–46 metais trijose zonose buvo vaikų darželių 71, auklėtojų 110, vaikų 2134; prad. mokyklų 112, mokytojų 327, mokinių 4087; progimnazijų 14, mokytojų 143, mokinių 502; gimnazijų 20, mokytojų 455, mokinių 2442; specialinių mokyklų 1, mokytojų 27, mokinių 81. 1948–49 vaikų darželių buvo 61, auklėtojų 115, vaikų 1935; prad. mokyklų 79, mokytojų 296, mokinių 3691; progimnazijų 11, mokytojų 128, mokinių 354; gimnazijų 26, mokytojų 487, mokinių 2504; specialinių mokyklų 5, mokytojų 60, mokinių 213. Abiturientų išleista 1945–46 mokslo metais 305, 1946–47 — 292, 1947–48 — 153 ir 1948–49 — 158, iš viso 908. Augštesniosios technikos mokyklos išleido 1947–49 iš viso 80 abiturientų.

S t u d e n t a i. Karinei valdžiai 1945 rudenį įsakius, ligi 10% visų studentų vokiečių univ. turėjo būti priimta iš DP. Tai įgalino ir lietuvius pradėti ar tęsti studijas. 1945–46 pati UNRRA teikė studentams globą, bet 1947 ši globa buvo nutraukta. Gaudami iš BALFo per LRK nedideles pašalpas, tada studentai labai sunkiai vertėsi. Daugiausia studijuojančiųjų buvo 1947 pavasarį — 2184 studentai. Toliau šis skaičius palaipsniui mažėjo, ir 1948 žiemos semestrą tebuvo apie 970 stud. Pabaltijo universitete 1946 buvo 440 liet. stud. (1948 — tik ligi 100), UNRRA univ. Münchene 1947 studijavo 324 lietuviai. Vokiečių universitetuose daugiausia studijuota Tübingene (1946 pavasario semestre 292 stud.), Freiburge (1948 — 168 stud.), Frankfurte (1947 — 161 stud.), augštosiose technikos mokyklose Karlsruhėje (1947 — 131 stud.), Stuttgarte (1947 — 123). Be to, gausiau dar buvo stud. Müncheno, Göttingeno, Hamburgo, Bonnos univ. Mokslo šakomis buvo taip pasiskirstyta: iš 1678 stud. 1948 pavasarį mediciną studijavo 362, hum. mokslus 328, ekonomiją 104, statybą 101, cheminę farmaciją 96, teisę 86, odontologiją 85, meną 82, mechaniką 79, gamtos mokslus 60, architektūrą 57, kitas šakas po mažiau. Apie 200 studijas baigė, įsigydami daktaro laipsnį. 85% studentų amžius buvo nuo 18 iki 30 metų, 11% — nuo 30 iki 40 metų, likusieji vyresni. 1948 stud. vyrų buvo 1216 (72,5%), stud. moterų — 462 (27,5%). Silpnasveikačių stud. tarpe buvo 310 (18,5%). Dauguma jų gavo papildomo maisto iš LRK.

M o k s l a s. 1944 Vokietijoje atsidūrė apie 400 augštųjų mokyklų personalo narių. Kolektyvinėmis jų pastangomis (drauge su latviais ir estais) buvo sukurtas Pabaltijo univ. Hamburge. Keliolika lietuvių mokslininkų dėstė Münchene įst. tarptautiniame UNRRA univ. Tübingene buvo įst. baltistikos skyrius (dėstė A. Salys ir Pr. Skardžius). Vienas kitas skaitė paskaitas vokiečių univ. J. Balio pastangomis Frei-

burge buvo pradėjęs veiklą Baltų Institutas. — Buvo išl. mokslo veikalų, bendradarbiauta straipsniais liet. spaudoje. Buvo paruošta Lietuvių Kalbos Vadovas ir keli svetimų kalbų žodynai.

S p a u d a. Dar 1944 rudenį Tilžėje pasirodė keli Lietuvoje anksčiau leistos Ateities numeriai. Nuo 1944 XI 3 Berlyne du kartus per savaitę ėjo Lietuviai (išėjo 36 nr.). Tuo pat metu pasirodė ir Kario 9 nr. (pradžioje Mecklenburge, vėliau Weimare). Bandyta leisti ir slaptųjų laikraščių. 1944 per Kalėdas Münchene buvo išleisti Aidai (antrajam numeriui atkreipus Gestapo dėmesį, laikraštėlis sustojo). Austrijoje išėjo Tėvynėn 3 nr. Buvo ir daugiau bandymų leisti slaptą lietuvišką spaudą. Antrasis periodas buvo pokariniai mėnesiai, kada išplito biuleteniai ir sieniniai laikraštėliai. Buvo klausoma radijo, ir svarbesnės tarptautinės žinios ranka ar mašinėle surašomos (jų tiražas buvo nuo 1 ligi 2000 egz.). Kaikur buvo praktikuoti ir žodiniai laikraščiai — tam tikromis valandomis dienos įvykių pranešimai. Toki stovykliniai radijo žinių pranešėjai buvo lyg gyvi spaudos organai. 1945 rudenį pasirodė spaustuvėse spausdinti laikraščiai. Pirmasis buvo Lietuvis Hassendorfo stovykloje. Toliau ėjo Aidai (Münchene), Mūsų Kelias (Dillingene), Žiburiai (Augsburge), Laisvės Varpas (Lübecke), Mūsų Viltis (Fuldoje), Naujasis Gyvenimas (Münchene) ir Tėviškės Garsas (Schweinfurte). Lietuvis, Laisvės Varpas ir Mūsų Viltis netrukus užsidarė, bet likusieji penki išliko, kol DP pradėjo skirstytis į kitus kraštus. Aidai, perkelti į JAV, tebeina ir dabar. 1945 periodinių leidinių, spausdinamų įvairiomis priemonėmis, buvo leidžiama 120. 1946 pasirodė ir du dienraščiai: Mintis (Memmingene) ir Žiburiai (šalia savaitinės laidos). Dėl perdidelio DP išsisklaidymo jų amžius nebuvo ilgas. Iš 1946 naujai pasirodžiusių laikraščių žymėtini britų zonos Lietuvių Žodis ir greitai sustojusios Tremtinių Žinios (turėjusios virsti LTB organu), taip pat ir visa eilė žurnalų — Saulutė, Skautų Aidas, Tėvynėn (Austrijoje), Tremtinių Mokykla, Studentų Dienos, Šviesa, Žingsniai, Gintaras (paskutinysis 1945 buvo leistas tik rotatoriumi). Iš viso 1946 amerikiečių zonoje pasirodė 100 leidinių, britų zonoje 76 ir prancūzų zonoje 9, Berlyne 1 ir nepažymėtoje vietoje 11, — iš viso Vokietijoje 197 leidiniai. Tais pat metais kitur V. Europoje išleisti 23 leidiniai (Austrijoje 8, Švedijoje 5, Italijoje 4, Danijoje 3, Šveicarijoje 2 ir Prancūzijoje 1). Tuo būdu iš viso V. Europoje 1946 išėjo 220 periodinių leidinių (41 spausdinti spaustuvėje, kiti — rotatoriumi ar rašomąja mašinėle). Liet. politinės partijos rotatoriumi leido mėnesinius ar neperiodinius leidinius. VLIKui atkūrus ELTĄ, nuo 1946 buvo pradėtos leisti Eltos informacijos. 1948 spaudai sunkų smūgį sudavė valiutos reforma. Dirbdami spaudos darbą, žurnalistai buvo susitelkę į sąjungą, turėjo du suvažiavimus (per antrąjį suvažiavimą 1947 Schweinfurte minėjo žurnalistų sąjungos 25 metų sukaktį), rengė spaudos parodas.

L i t e r a t ū r a. Vokietijoje per trejus su viršum metų pasirodė 775 neperiodiniai leidiniai, jų tarpe dailiosios literatūros 216 leidinių. Jų tiražai buvo pasiekę prieškarinį tiražą (daug čia padėjo, be savos knygos alkio, ir vertės nustojusi vokiečių markė). Iš pradžių kaikurios knygos buvo išleistos ir rotatoriumi, bet nuo 1947 rotatoriniai leidiniai beveik visai išnyko. Kaip ir spaudos srityje, literatūroje gausiausi kūryba buvo 1946. Tie metai buvo derlingi ypač lyrikos rinkiniais. 1947 praėjo lietuviškosios knygos 400 metų sukakties ženkle, o rašytojai išleido savo metraštį Tremties metai. 1948 buvo labiau novelistų metai. Nors po valiutos reformos knygos leidimas labai pasunkėjo, bet 1948 antroje pusėje pasirodė eilė reprezentacinių leidinių lietuviškai (Donelaičio Metai, J. Balio Lietuvių tautosakos skaitymai) ir svetimomis kalbomis (inž. arch. T. J. Vizgirdos leidiniai).

Dideli nuopelnai buvo l e i d ė j ų, nugalėjusių įvairias kliūtis, gaunant leidimus iš karinės valdžios ar globos organizacijų, spausdinant svetimose spaustuvėse. Leidykla Patria išleido savo leidinių apie 210.000 egz. Kitos leidyklos: Sudavija, Venta, Tėviškė, Aistia, Skautų Brolija, Šv. Sosto Delegatūra, Lux, Atžalynas, P. Abelkio leidykla, Aufbau (T. J. Vizgirdos leidykla), Gabija, Giedra, Žalgiris, J. Narbuto ir P. Indreikos leidykla. Knygas leido ir laikraščių leidėjai.

R a š y t o j a i savo draugiją atgaivino 1946 Tübingene. Antrame suvažiavime 1947 Augsburge buvo minėta 400 lietuviškosios knygos sukaktis, o suvažiavimo metu įst. Kultūros Fondas. Draugijos rūpesčiu buvo suorganizuotos literatūros premijų teikimo šventės 1947 Tübingene, 1948 Fellbache, 1949 Schw. Gmünde. Tremtin atvyko apie 70% Lietuvos Rašytojų Draugijos narių.

B i b l i o g r a f i j a Vokietijoje rūpinosi A. Ružancovas, 1945 Memmingeno stovykloje įsteigęs bibliografijos tarnybą, leidusią savo periodinį leidinį Knygų Lentyną. Šveicarijoje Berne dr. A. Geručio iniciatyva 1946 įsteigtas Lietuvių Bibliografinis Archyvas. Pinneberge prie Pabaltijo univ. veikė Baltų Bibliografijos Institutas.

D a i l ė. Dailininkai reiškėsi, rengdami savo parodas bei leisdami dailės leidinius. Parodos pradėtos rengti jau 1945 tiek stovyklose, tiek įvairiuose Vokietijos miestuose. Plačiau į viešumą išeita 1946 Schongau

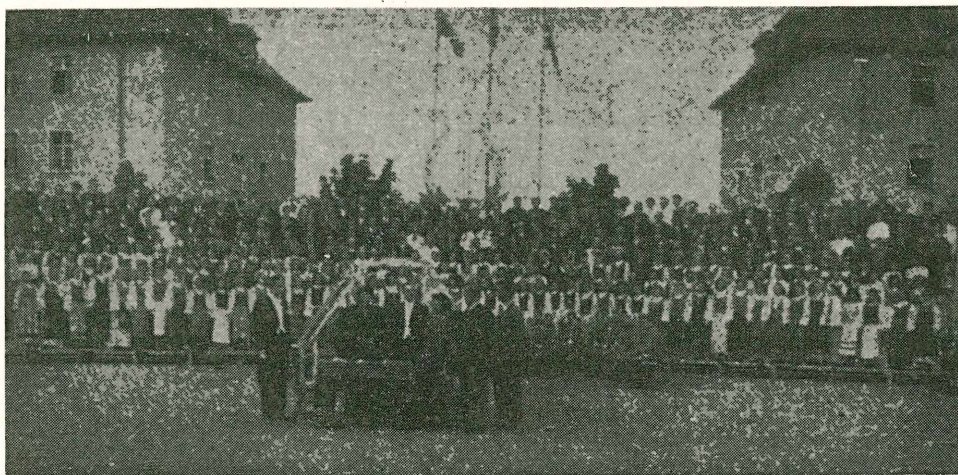
paroda. 1948 Hanau stovykloje vyko rinktinė Lietuvos meno paroda, dalyvaujant 30 dailininkų. Rengtos parodos ir kituose V. Europos kraštuose. JAV, New Yorke 1949 X 22 atidarytoje parodoje dalyvavo 34 dailininkai su 240 darbų ir 44 dailiųjų amatų atstovai su 248 darbais. Minėtini Vokietijoje išl. Augiaus, Dargio, Jonyno, Kasiulio, Kiaulėno, Petravičiaus, Vaičaičio, Valiaus kūrinių leidiniai ar monografijos. Be to, dailininkai dirbo kaip dailiosios literatūros knygų iliustratoriai, teatro dekoratoriai, patalpų puošėjai, parengimų talkininkai. Kaikurie dailininkai turėjo savo dailės studijas (Č. Janušas Würzburge, V. Ratas Augsburge, A. Tamošaitis Austrijoje). Nuo 1946 VII 11 Freiburge veikė dail. V. K. Jonyno pastangomis įkurtas taikomosios dailės institutas. Per 60% studentų buvo lietuviai, o vadovybė ir dėstytojai visi lietuviai. Mokinių skaičius siekė ligi 80. 1948 buvo išleisti pirmieji keturi dipl. dailininkai. Buvo surengtos trys mokinių darbų parodos.

Profesiškai dailininkai vėliau už kitus susiorganizavo, 1947 Freiburge įsteigdami Lietuvių Dailės Institutą (su nariais, priimamais tik atrankos keliu) ir 1948 Schw. Gmünde sudarydami Pasaulio Lietuvių Dailininkų ir Architektų Sąjungą.

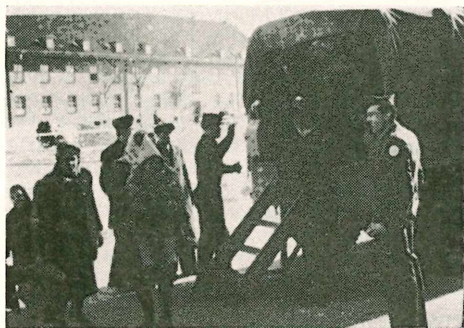
Muzika, chorai. Dar tebevykstant karui, buvo išnaudotos galimybės koncertuose patiems gaivintis lietuviškaja muzika ir su ja supažindinti svetimuosius. Vėliau buvo sukurta eilė meno sambūrių, per penkerius metus pasirodžiusių su keliais šimtais koncertų savųjų ir svetimųjų tarpe. Iš jų minėtini Čiurlionio ansamblis (žr.), J. Štarkos reprezentacinis vyrų choras, rezidavęs Dillingene (žr.), Lietuvių tautinis ansamblis Bamberge, vėliau Wiesbadene ir Seligenstadte (vad. Stp. Sodeika ir G. Velička), Lietuvių meno kolektyvas Regensburge, vėliau Scheinfelde (vad. M. Budriūnas), Dainavos ansamblis (žr.) Hanau stovykloje, Aušrinės ansamblis britų zonoje (vad. M. Liuberskis), V. Banaičio choras Spakenberge, J. Kačinsko Augsburge, P. Armono Kemptene ir kt. 1946 Würzburge buvo surengta dainų šventė su apie 400 liet. dainininkų iš apylinkės stovyklų.

Be ansamblių, lietuviškąją muziką plačiai populiarino ir paskiri menininkai — vokalistai ir instrumentalistai, rengdami savo koncertus, dalyvaudami minėjimuose, kaikurie koncertuodami ir per radiją. 1948–49 grupė lietuvių vokalistų gastroliavo Anglijoje (A. Dambrauskaitė, A. Kalvaitytė, I. Motiekaitienė, St. Baranauskas, I. Nauragis). Britų zonoje Detmolde 1947 II 25 atidaryta liet. opera pastatė Rossini Sevilijos kirpėją (dirigentas A. Kučiūnas, administratorius J. Kapočius), su kuriuo buvo gastroliuota ir kitose stovyklose (žr. Detmold). Iš lietuvių instrumentalistų A. Kuprevičius sėkmingai dalyvavo tarptautiniame konkurse Ženevoje ir koncertavo Vokietijoje ir Austrijoje. Dillingene buvo susidaręs stygų kvartetas iš Iz. Vasyliūno, M. Sauliaus, Pr. Matiuko ir St. Gabrijolo. J. Kačinskas Augsburge dirigavo du viešus simfoninius koncertus, V. Marijošius reiškėsi Austrijoje. Kaip akomponatorius daugiausia reiškėsi Vl. Jakubėnas. Naujus kūrinius kūrė kompozitoriai, kurių taip pat nemaža atsidūrė tremtyje.

Tiek ansamblių, tiek atskirų menininkų reiškimasis svetimšaliuose ir sąjungininkų pareigūnuose žadino pagarbą lietuviams. Buvo rasta galimybių su lietuviškąja daina

Dainų šventė Würzburge 1946

Išvažiuojant iš DP stovyklų

bei muzika pasirodyti ir Vokietijos radiofonuose (Münchene, Stuttgarte, Frankfurte, Hamburge).

D r a m o s aktoriai gyvai organizavo spektaklius, dalyvavo minėjimuose, steigė dramos studijas. Pajėgūs dramos kolektyvai buvo Augsburgo lietuvių dramos teatras (žr.), davęs 138 spektaklius 25 stovyklose (apie 49.000 žiūrovų), Aitvaras (žr.) Detmolde, Atžalynas (žr.) Hanau stovykloje, taip pat ir dramos trupės Kasselyje (I. Tvirbutas su dramos studija), Ravensburge (A. Gustaitienė-Zdanavičiūtė), Ingolstadte (Z. Arlauskaitė).

B a l e t a s. Kolektyvinių pastangų vaisius buvo 1947 VII 28 Augsburgo teatre pastatytas Delibes baletas Coppelia (dirig. A. Kučiūnas, baletmeisteris E. Bandzevičius). Paskiri baleto artistai rengė baleto pastatymus atskirose stovyklose. Kasselyje veikė baleto studija (A. Liepinas, P. Maželis), išleidusi 4 absolventus.

D P s p o r t i n i n k a i. Jau pirmaisiais metais daugely stovyklų vyko sporto šventės. Organizuota sporto darbuotojų veikla pradėta 1946, sudarius liet. tremtinių fizinio auklėjimo ir sporto komitetą. Kiekvienoj stovykloj sudaryti sporto klubai (juos rėmė UNRRA, taip pat YMCA bei YWCA) organizavo varžybas su svetimtaučių ir okupacinės valdžios dalinių komandomis. Minėtini krepšininkai, toliau tinklininkai, futbolininkai, stalo tenisininkai ir kt. 1945 ir 1946 Augsburge buvo surengtos pabaltiečių sporto olimpiados, o 1947 — futbolo pirmenybės. 1948 Nürnberge įvykusioje 17 tautų olimpiadoje liet. sportininkai bendrojoje klasifikacijoje gavo pirmąją vietą. Lietuvių futbolo rinktinė 1948 laimėjo daugumą tarptautinių susitikimų; pirmas vietas taip pat laimėjo ir stalo tenisininkai; lietuviai sėkmingai pasirodė lengvosios atletikos rungtynėse. Per 5 metus buvo pasiekti 4 nauji Lietuvos rekordai. Lietuviai sportininkai pasižymėjo ir Prancūzijoje.

Š a c h m a t i n i n k a i pradėjo organizuotai reikštis dar 1945 Blomberge. 1947 amerikiečių zonos šachmatininkų DP nugalėtoju buvo Tautvaišas. 1948 vokiečių pirmenybėse Schw. Gmündo lietuviai iškovojo Rytų Württembergo laimėtojo vardą. 1949 K. Škėma buvo nugalėtoju YMCA britų zonos pirmenybėse. Ėjo K. Škėmos redaguojamas žurnalas „Mūsų Šachmatai" (iš viso 8 nr.).

D P į k u r d i n i m a s. Pirmaisiais metais DP masė vis dar tikėjo tarptautinius santykius pakrypsiant jų tėvynių išlaisvinimo kryptimi. Vėliau kalbėta apie kompaktinės emigracijos reikalą (VLIKo 1946 VII 1 komunikatas). Bet nei vienos, nei antros viltys neįvyko. 1946 pabaigoje D. Britanija pradėjo pabaltiečių moterų verbavimą į ligonines ir sanatorijas. Netrukus belgai pradėjo DP verbuoti į anglių kasyklas. Pirmiausia iš britų zonos pajudėjo tūkstančiai DP. 1947 dar labiau sugyvėjo DP kėlimasis į D. Britaniją, Belgiją, Australiją, Kanadą, mažesniu mastu į JAV ir P. Amerikos valstybes. 1948 DP pradėti kurdinti Kolumbijoje ir Venecueloje. Bet ypač DP kurdinimą išjudino 1948 VI priimtas įstatymas įsileisti į JAV ligi 1950 VII 1 200.000 DP ir 3000 našlaičių. Juo pasinaudojo per 27.000 lietuvių. Neskaitant V. Vokietijos, patys didieji DP susitelkimo židiniai susidarė JAV, D. Britanijoje, Australijoje ir Kanadoje.

VLIKo Lietuvybės Išlaikymo Tarnybos ir kt. 1954 duomenimis lietuviai DP taip išsisklaidė pasaulyje: Europoje: Austrijoje 181, Belgijoje 250, D. Britanijoje 3000(apie kita tiek vėliau persikėlė daugiausia į Kanadą), Danijoje 130, Italijoje 150, Prancūzijoje 550, Olandijoje 36, Švedijoje 250, Šveicarijoje 36, V. Vokietijoje 7550; Š. Amerikoje: JAV 29.000, Kanadoje 7700; P. Amerikoje: Argentinoje 800, Bolivijoje 10, Brazilijoje 700, Čilėje 40, Kolumbijoje 550, Uragvajuje 10, Venecueloje 2000; be to, Australijoje 5000, N. Zelandijoje 170. Tuo būdu lietuvių DP skaičius Vakaruose siekia 58.113. Ši statistika tik apytikslė.

Artinantis į New Yorko uostą

1944–49 mirusiųjų DP lietuvių priskaitoma per 1000 (daugelis žuvę nenatūralia mirtimi). Pagal nepilnus LTB kartotekos duomenis — 1944 mirė 135 lietuviai, 1945 — 234, 1946 — 218, 1947 — 203, 1948 — 196.

V. *Alseika* Penkeri tremties metai 1944–49. Medžiaga tremties gyvenimo istorijai, Tübingen 1949, du tomai (rankraščio teisėmis). *V. Aa.*

Dr. — santrumpa žodžio daktaras (lot. doctor). Dr. agr. (lot. Doctor agronomiae) — agronomijos daktaras. Dr. iur. (lot. Doctor iuris) — teisių mokslo daktaras. Dr. med. (lot. Doctor medicinae) — medicinos daktaras. Dr. phil. (lot. Doctor philosophiae) — filosofijos daktaras. Dr. rer. oec. (lot. Doctor rerum oeconomicarum — ekonominių mokslų daktaras. Dr. rer. pol. (lot. Doctor rerum politicarum) — valstybės mokslo daktaras. Dr. sc. math. (lot. Doctor scientiarum mathematicarum) — matematinių mokslų daktaras. Dr. sc. nat. (lot. Doctor scientiarum naturalium) — gamtos mokslų daktaras. Dr. sc. tech. (lot. Doctor scientiarum technicarum) — techninių mokslų daktaras. Dr. theol. (lot. Doctor theologiae) — teologijos daktaras.

Drabantas (lenk. drabant iš vok. Drabant, Trabant) viduramžių ir vėlyvesnių laikų valdovų bei šiaip vyriausybės žmonių asmens sargas, palydovas, ginkluotas alebarda. Šios rūšies karių, paprastai iš užsienio samdomų, Lietuvoje pasirodė bene XVII a. pradžioje. XVIII a. šiuo vardu buvo vadinami karališkų abiejų Lietuvos valdovų saksų rūmų sargybiniai.

Drabutinis Rokiškio aps. Obelių vl. ež., 15,2 ha ploto; Apeikės upelis per Našio ež. jį jungia su Kriauna (Šventosios, Neries).

Drabužaitis Trakų aps. Onuškio vl. ež., 26 ha ploto; paviršius 134 m nuo j. l. D. upelis jungia su gretimu Drabužio ež., Strėvos (Nemuno) baseine. R. krante 1831 sukilėlių kapinės.

Drabužinė vieta, kur kabinami drabužiai, garderobas.

Drabužis 1. audeklas, audimas; skuduras, skurlis; 2. apdaras, drapana.

Plačia prasme drabužiu suprantama įvairios priemonės žmogaus kūno dangai, nuo paprasčiausios drovos raištės iki sudėtingiausios istorinių laikų našystos (žr.).

D. skirstymas. Pirmykščių tautų D. galbūt tiksliausia skirstyti pagal dangos vietą ir paskirtį; kitų tautų našystai tenka išryškinti dar kirpimo bei siuvimo būdus ir pan. Pagal dangos vietą D. skirstytini: juosmeniniai (drovos raištės ir juostos, priekaištės ir užkaištės, prijuostės bei pasėstės, priekaištės ir kt.), šlauniniai (skreitės, siaustės; sijonėliai, kelnaitės ir kt.), liemeniniai (paraištės, skraistės, skaros; liemenės, marškiniai, švarkai, palaidinės ir kt.), galviniai (vyturai, skarelės, skaros, skrybėlės, kepurės ir kt.), rankų (riešenos, pirštinės) bei kojų (blauzdenos, kojinės ir kt.) ir ištisiniai D., daugiau ar mažiau dengią visą kūną (siautinos, apsiaustai, kailiniai ir kt.). Pagal paskirtį D. skirtini: drovos, arba gėdos, kuriais dengiama juosmuo ir šlaunys, krūtinė ar net galva ir burna; apsaugos, kai dengiamasi nuo šalčio, kaitros, dykumų smėlio, vabzdžių ir pan.; luomo, nešiojami burtininkų, karių, valdovų ir kt. išskirtinių asmenų; apeiginiai D., kuriais pasipuošia šokėjai, aukotojai ir pan. Taip pat, kalbant apie pirmykščių tautelių D., tenka pažymėti, kad jiems dažnai priskiriami įvairūs papuošalai, amuletai ir kiti D. paskirties neturintieji dalykai, pvz. aparai (P. Amerikoje) moterys kartais turi iš žievės pintą ar net išaustą perpetinę skarą, kuri joms praverčia vien tik kūdikiui neštis, o šiaipjau pačios tenešioja vien tik keturkampę, dažniausiai luobinę, priekaištę. Pirmuoju atveju jų skara nėra D., bet viena iš nešimo priemonių, tuo tarpu kai antruoju — D., ir dar gana toli pažengęs D. Istorinių ir vadinamų kultūrinių tautų D. skirstomi našysta (madomis).

D. išplitimas ir medžiaga. Nevisos tautelės D. dar nešioja. Kaikurios Vid. Afrikos, Vid. Australijos, P. Amerikos ir kt. giminės tebėra grynai nuogos ir jokių D., išskyrus papuošalus ar apeiginio šokio dangą, neturi. Kartais atskiros giminės dengiasi tik šaltiems orams užėjus (pvz. Tolimosios Indijos Wa tautelė), kitur jaunimas ir vyrai nuogi vaikšto, o tesidengia vien tik subrendusios moterys (pvz. Wuvulu, Aua giminės Melanezijoje). Gausesni D. sutinkami, kur žmonėms tenka dengtis nuo vabzdžių, smėlio, ypač nuo šalčio; kur daugiau veikia vadinamųjų kultūrinių tautų įtaka.

D. medžiaga įvairuoja, kaip ir patys D. Paprasčiausia D. medžiaga yra įvairios žolės (Malakos pusiasalyje ir kt.), medžių lapai (Afrikoje, Indonezijoje, Melanezijoje, P. Amerikoje); medžių žievė tiesiog nulupta ar įvairiai apdirbta (skaidulomis, plaušais, skiautėmis ir pan.), vėliau ją visaip pinant ir ataudžiant (labai plačiai vartojama atogrąžų kraštuose); žvėries kailis ar įvairiai dirbta oda (daugiausia naudojama medžiokle besiverčiančių tautų, nuo eskimų ir įvairių Sibiro tautelių šiaurėje iki Ugnies Žemės pietuose). Žuvies oda D. vartojama Ainu (Sachaline), paukščių plunksnos — P. Amerikos tautelių. Taip pat įvairios tautelės D. vartoja medvilnę, linus ar kitokią skaidulinę bei pluoštinę medžiagą, kurią, įvairiai suverpę, audeklu pina ar audžia. Plačiai vartojami D. gyvulių ir net žmonių plaukai. Aplamai, D. įvairios tautelės naudoja labai skirtingas medžiagas,

paprastai lengviausiai jiems prieinamas ar pritaikomas.

D. pavidalas. Pats paprasčiausias D., kuris atogrąžų kraštuose nešiojamas, yra paprasta plaušinė juosmens raištė, kurios tikroji paskirtis labai neaiški. Kitas savo pavidalu paprasčiausias D. yra pasietas taro lapas, kurį nešioja Wuvulu (Matty sala) ir Aua (Durour sala) moterys (Melanezijoje). Prie tos pačios, kaip toro lapas, D. rūšies tenka priskirti tiek iš priešakio, tiek ir iš užpakalio įvairiai pakišamus ar pasiejamus medžių lapus ar jų puokštes, žoles, plaušus, įvairias skaidulas, jų pluoštus, pradmenis sudarant priekaištei ar užkaištei. Tai vis daugiau moterų D., šiandien dar sutinkami Vidur. Afrikoje, Indonezijoje, Melanezijoje ir kt. Nuo visų šių D. nedaug kuo skiriasi ir paprastosios priejuostės, daromos iš medžio žievės, kartais įvairiais raštais pagražintos, ar tiesiog iš žievės skiaučių padarytos, taip pat visos iš plaušų ir skaidulų pynelių, paprasto kailio gabalo ir pan. Toliau pažengusiomis tenka laikyti įvairias plaušines (pintas), austines priejuostes, taip pat daugiau moterų, kaip vyrų, nešiojamas. Visos jos dažniausiai būna trikampės ar keturkampės, pasietos ant raištės ar pynės, kuri surišama juosmens vietoje. Šalia šių priejuosčių vietomis dar pridedama antra užpakalyje (pasėstė), o kartais priešakinė pailginama ir, perkišus pro tarpkojį, antrasis jos galas užkišamas už raištės ar juostos užpakalyje, tuo būdu gaunant perkaištę. Šiandien visos šios D. lytys daug plačiau išplitusios už paprastąsias priekaištes, nes jas daug kur nešioti skatina įvairūs misininkai ir kiti europiečiai; antra, jos kartais pakeičia ir savaime pirmykštes priekaištes ir užkaištes, ypač kai jas tebenešiojančios giminės susiduria su kitomis, daugiau D. turinčiomis tautelėmis. Paprastą sruoginę, sluogsninę ar plaušinę priekaištę ar užkaištę plečiant, atogrąžų gyventojai gauna skiautinį, skaidulinį, plaušinį bei kitokį sijonėlį, pradžioje dengiantį tik klubus, o vėliau ilgėjantį iki pusės šlaunų ir net daugiau. Vienur toks sijonėlis yra dažniau apeiginio šokio D. (pvz. Liberijoje ir kitur Afrikoje), kitose vietose kasdieniškas moters D. (N.Gvinėjoje ir kitose Pacifiko salose). Taip pat vietomis toks sijonėlis sudaromas iš paprastos austinės skreitės ar siaustės, jos galus pakišant po raište ar juosta, kartais ir viršų dar pasukant, tuo būdu apdengiant juosmenį, klubus ir net šlaunų dalis (Sudane, Ceilone, Indijoje ir kt.); vietomis tokiomis siaustėmis susegama dar tarpkojis, — taip gaunamos pirmykštės kelnaitės. Tokią siaustę plečiant ir ilginant, apdengiama dar ir liemens dalis, ypač jei tokios siaustės galus suriša ar kitaip susega ant vieno peties (Nilotų kariai). Siaustei dar padidėjus, ji virsta skreiste, kuria galima pridengti ne tik apatinę kūno dalį, bet ir visą liemenį. Panaudojant dvi skreistes, kaip daro berberė moteris (Š. Afrikoje), ir jas susegant keliose vietose smeigtuku, gaunamas visą žmogų dengiąs D., iš kurio lengvai išrieda marškiniai, palaidinės ir kt. kerpami bei siuvami D. Iš storesnės, būtent viršutinės skreistės, išrieda apsiaustas, o iš dviejų galais susegamų skreisčių, viduryje paliekant skylę galvai įkišti, vėliau atsiranda siautena, kurios iškarpa kaip tik atitinka dviejų skreisčių segimo vietą, vienai jų dengiant nugarą, kitai krūtinę. Dabar tokios siautenos dar pažįstamos Alpių kraštuose (kaip viršutinis D. nuo vėjo ir lietaus), P. Amerikoje (poncho) ir kt., taip pat jis išlikęs mūsų dienoms ir bažnytiniuose D. arnoto ir kitų jo giminaičių pavidalu. Tolimesnė D. pavidalų raida priklauso jau našystai (žr.).

Maždaug tuo pačiu keliu yra išsivystę ir kailių D. Iš paprastosios kailio priejuostės ir pasėstės medžiokle besiverčiančių tautų pradedama vis daugiau ir daugiau dengtis kailiais, ir tai itin ryšku, stebint vis šaltesnių ir šaltesnių kraštų gyventojus. Pradžioje kailiai tik šiaip prisisegami, vėliau jie susegami vienas su kitu, ir tokian D. susisiaučiama, o toliau — vis daugiau ir daugiau kailiai susiuvami, juos kirpimu pritaikant kūno pavidalui, tuo padarant patogesnius darbui ir daugiau sutaupančius kūno šilumos. Toliausia pažengę kailių D. šaltuose kraštuose, pvz. eskimai iš kailių siuvasi batus, kelnes ir palaidines su švarkais, kurie baigiasi galvos gobtuvu, tuo tarpu kai patagoniečiai (P. Amerikoje) siaučiasi kailių kailiniais, jų visai nesusegdami. Patys kailiai nešiojami skirtingai: vieni jų vilnas siaučia į vidų, prie kūno, kiti — kaip tik vilnas į viršų, nes tada kailis atsparesnis lietui ir sniegui.

D. kilmė, kaip ir jų paskirtis, gana įvairi ir nevienašaknė. Kraštuose, kur šaltis žmogaus neverčia dengtis, sutinkame giminių, kurias galime pavadinti nuogalėmis, tenešiojančiomis tik šiek tiek papuošalų. Tačiau ir tuose kraštuose sutinkame įvairius juosmens srities D. (vyrų nešiojamas raištes, o moterų — priekaištes, priejuostes ir kita), dengiant ir saugant lytinių organų sritį. Iš šios pirminės dengimo vietos galima būtų daryti prielaidą, kad drovos jausmas buvo pirminė D. kilmės priežastis. Tačiau pats drovos jausmas tiek pirmykštėse, tiek ir kultūrinėse tautose labai įvairuoja. Pvz. kinietės labai slepia kojas, votiakės ir čeremisės — galvą, egiptietės ūkininkės saugo apnuoginti veidą (kartais jį uždengdamos kitais D. ir tuo apnuogindamos juosmens sritį), Afrikos tuaregai (vyrai) dengia burną, nes ji, esą, negražu rodyti; kaikurios Afrikos ir P.

Žalvario amžiaus germanų drabužiai

Amerikos giminės gėda laiko valgyti, jei kitas iš šalies mato. O ir šiandieninės europietės labai varžosi kojinę pasitaisyti ir rūpestingai supasi į rytinį D., nors paplūdimyje laisviausiai kojines nusimauna ir išsirengia į maudymosi D. Tuo būdu drovos jausmas visur yra labai apsprendžiamas visos eilės papročių ir aplinkos sąlygų, ir todėl vargu ar vienas jis buvo pagrindinė D. kilmės priežastis, kad ir daugelio pirmykščių tautų lytinė sritis (subrendusiųjų) ir gana rūpestingai slepiama. O ji slepiama dažnai ir su b a i m ė s tikslu, nes, jų įsitikinimu, ši visa sritis pilna įvairios jėgos, kurią nori paveržti demonai. Pvz. klasikinė senovė bei viduramžiai kalba apie inkubus (žr.); sudanietės (Sara) ypatingu būdu dengia lytinę sritį, kad piktasis k o i neįsiveržtų; Bali moterys gi pridengia krūtis, kad piktas demonas kūdikiui pieno nesugadintų, tuo tarpu kai šiaip netekėjusios vaikšto nuoga krūtine (jei kai eina pas europiečius arba kilminguosius). Tuo būdu, be drovos jausmo, D. atsirasti juostos srityje padėjo ir piktojo demono baimė, kuriam pašalinti ar nors jo veiklai susilpninti, toje srityje dar nešiojami amuletai ir kitos priemonės. Visiems šiems D. kilti turėjo šiek tiek reikšmės ir moters noras puoštis. Nuo papuošalų nėra laisvi daugelio tautelių juosmens D. Šiltuosiuose kraštuose labai svarbi D. kilmės priežastis yra noras apsisaugoti nuo vabzdžių, įvairių sužeidimų ir pan. Keliantis iš atogrąžų į šaltesnius kraštus, ir nuo šalčio teko žmogui D. gintis. Čia pirmiausia žmogus griebėsi riebalų, ištepdamas jais kūną, o paskui jis ėmėsi ir kailių bei iš jų pasiūtų D. Taigi, ir šaltis tų sričių žmogui galėjo būti pagrindinė D. kilmės priežastis. Taip pat vietomis galėjo kaikurie D. kilti ir dėl socialinės kilmės, pvz. ištaigingai rengėsi kilmingieji, kai vergams D. buvo draudžiami arba suvesti į nereikšmingas juostas ir t. t.

Kaj Briket-Smith Kulturens veje 1941–42 (vok. vertimas [2]1948); *G. Hatt* Arktiske Skinddragter i Eurasien og Amerika 1914; *A. Jünger* Kleidung u. Umwelt in Afrika 1926; *M. Tilke* Orientalische Kostüme 1923; *R. Dalman-J.M. A. Soler Janer* Historia del Traje 1946; *H. A. Bernatzik* (red.) Die grosse Völkerkunde [3]1954. *A. Mž.*

D. p r i e š i s t o r i n i a i s l a i k a i s. Klimatas priešistoriniais laikais, ypačiai ledynų laikotarpyje, yra buvęs labai įvairus. Todėl pirmykštės kultūros žmonės, besiderindami gamtos sąlygoms, turėjo apsirūpinti ir atitinkamu apvalkalu. Kaip ir kuo dėvėjo ankstyvojo paleolito žmonės, neturime žinių. Tegalima spėlioti, kad šalčių metu jie buvo priversti vilkėti žvėrių kailiais. Naujajame paleolite, pakilus žmonių kultūrai, D. darėsi įvairesni. Pjaunamieji titnaginiai įrankiai, kaulinės ylos ir adatos, atsiradusios Solutréen laikotarpyje, liudija apie pirmuosius bandymus sukirpti ir susiūti apvalkalą. Magdalénien periodo urvinio meno paminklai kalba apie gana įvairų to meto gyventojų apvalkalą. Moterys Cogul ir Cueva de la Vieja urve atvaizduotos ilgais varpo pavidalo sijonais ir smailiais galvos apmautais. Vyrai r. Ispanijos urviniame mene dažniausiai vaizduojami nuogi, kartais su juostomis ant pečių, juosmens ir kojų. Els Sevans urve medžiotojas nupieštas su trumpomis kelnėmis, kitur vyrų galvas puošia plačios juostos, plunksnos, augšti skrybėlės pavidalo apmautai ir kt. Vaikai, kaip matyti iš kapų Grotte des Enfants, dėvėjo apgaubtine kepurėle ir palaidinuku ar prikyštėle, apsagstyta Nassa sraigėmis. Kaikur urviniame paleolito mene aptinkama žmonių, apsivilkusių žvėrių kailiais, tačiau ten greičiausiai yra atvaizduoti kultiniai šokiai ar burtininkai. D. vėlyvajame paleolite daugiausia buvo daromi iš žvėrių kailių, odos, augalų pluošto ir plaukų.

N e o l i t e, pagerėjus klimatui, išplitus gyvulininkystei (vilnos) ir žemdirbystei (pluoštiniai augalai), išsivysto audybos menas. Apie tai ypačiai daug sužinome iš Šveicarijos ir p. Vokietijos kalstinių trobesių tyrinėjimų. Ten surasta siūlų, kamuoliukų, virvučių, mezginių, tinklų, audinių, varpsčių ir staklių svorelių. Kadangi to meto žmonės jau pažino juodus, baltus, raudonus, geltonus ir mėlynus dažus, tai, reikia manyti, kad D. turėjo būti gana margi. Deja, iš mažų išlikusios medžiagos fragmentų negalime sužinoti apie neolito gyventojų D. išvaizdą.

Ž a l v a r i o a m ž i a u s D. išvaizdai nustatyti daugiausia medžiagos suteikia š. Europos kultūros srityje (Danijoje, Švedijoje ir š. Vokietijoje) aptinkami ąžuoliniai skobtiniai karstai. Dėl ąžuolo tanino konservuojamų savybių ypač Danijoje (Muldbjerg, Trindhoj, Guldhoj, Jels, Borum Eshoj ir kt. surasta visai gerai išlikusių vyrų ir moterų D. Vyrai nešiojo apskritines ir augštas vilnones kepures, iki kelių siekiančias palaidines su pri-

Danijos ąžuoliniuose karstuose surasti žalvario amžiaus drabužiai

siūtomis perpetėmis ir diržu, iš apvalaino ar kampuoto vilnonio gabalo padarytą apsiaustą, vilnonį pakaklinį su kutais, kojų vyturus ir vilnones bei odines nagines. Moterys dėvėjo apsiaustą tokį pat kaip ir vyrai, trumpikę su rankovėmis iki alkūnių, ilgą platų sijoną prie juosmens kelis kartus suraukta, austinę juostą su kutais ir megztą tinklelį plaukams arba paprastą juostelę. Baltinių nerasta nei vyrų, nei moterų kapuose. Hallstatto kultūroje moterys nešiojo plačius varpo pavidalo sijonus ir plačias žalvariu apkabinėtas juostas, o vyrai — ilgas kelnes. To paties laikotarpio druskos kasyklose (Hallstatte, Halleine) surasta paplokščių kailinių kepurių, ilgų kelnių ir kt.

G e l e ž i e s a m ž i u j e apie Europos tautų D. sužinome iš veidinių urnų, antikinių meno paminklų, graikų bei romėnų raštų ir iš archeologinių kasinėjimų. Augštutinėje Italijoje nešiota ilgi palaidinukai be rankovių, kariai dėvėjo trumpus D. Galai meno paminkluose vaizduojami ilgomis kelnėmis, kartais su palaidinuku, dažniausiai su nuoga viršutiniąja kūno dalimi. Pokristinio laikotarpio germanai vilkėjo panašius D. kaip ir keltai: ilgas kelnes, palaidinuką su rankovėmis ir apsiaustą, padarytą iš keturkampio medžiagos gabalo. Moterų D. tesiskyrė tuo, kad jos dažniau vilkėdavo lininius D., palaidinuką be rankovių, juostas ir tt. Kojas apaudavo odinėmis naginėmis. Gerai išlikusių D. teturime iš durpynų.

L i e t u v i ų ir jų protėvių D. pažinti nedaug teturime duomenų. Reikia manyti, kad lietuvių protėviai, gyvendami panašiose klimato sąlygose, kaip jų šiauriniai ir vakariniai kaimynai, iš dalies nešiojo panašius D., bet, be abejo, jų išvaizda galėjo būti ir skirtinga. Neolito pabaigoje, pradėjus sėti linus ir auginti naminius gyvulius (jų tarpe ir avis), prabaltai jau ėmė gamintis vilnonių ir lininių D. Tačiau tuo tarpu neturime jokių D. liekanų nei iš to laikotarpio, nei iš žalvario amžiaus. Daugiau apčiuopiamų duomenų apie D. turime iš pokristinio geležies amžiaus. Iš atskirų papuošalų kapuose ir prie žalvarinių bei geležinių išlikusių medžiagos fragmentų galime šiek tiek spręsti apie D. pobūdį ir išvaizdą. Pvz. kartais aptinkama žalvarinių įvijų, kuriomis būdavo pagražinami D. kraštai. Kaikada po žalvarinėmis antkaklėmis randama audinio liekanų; iš to galima spręsti apie apatinio D. buvimą. Krūtinės arba dažniausiai dešiniojo peties srity randamos segės ir smeigtukai liudija apie apsiaustų nešiojimą. Kartais apsiaustų kraštai būdavo apsiuvami avių kailiais. Tačiau iš šių netiesioginių duomenų nedaug tegalima sužinoti apie D. sukirpimą, jų išvaizdą ir pobūdį. Daugiausia žinių turime apie pirmųjų amžių po Kr. kepurėles. Jų liekanų surasta Sargėnuose (prie Kauno), Visdergiuose (Kuršėnų vl.), Šernuose (Klaipėdos aps.) ir kt. Geriausiai išlikusi apgaubtinė vilnonė Šernų kepurėlė, papuošta žalvarinėmis sagelėmis išpūstomis galvutėmis ir įvijomis. Iš naujojo geležies amžiaus jau turime didesnių vilnonių audinių fragmentų. Paluknyje (Šiluvos vl.) ir kt. surasta gana didelių audinių gabalų, papuoštų žalvarinėmis sagelėmis, plokštelėmis ir įvijomis. Ginteliškėse (Platelių vl.) surasta vilnonio sijono liekanų, Kiauleikiuose (Kretingos vl.) spalvota juosta ir tt.

Šernuose rasta kepurėlė

H. Breuil Quatre cents siècles d'art pariétal 1952; *H. C. Broholm* and *M. Hald* Costumes of the Bronze Age in Denmark 1940; *D. Waetzold* Zur Tracht der Bewohner des Memelgebietes in der Eisenzeit, Alt-Preussen 3 : 4 1939. *J. P.*

S e n o v ė s L i e t u v o j e visus D. pasigamindavo patys sodiečiai. Iš linų ausdavo drobes skalbiniams, trinyčius vyrų palaidiniams ir kelnėms, čerkesus, milelius ir milus kitiems moterų ir vyrų viršutiniams D. Vyrai kasdien būdavo vienmarškiniai arba su liemene, persijuosę juosta, o išeigai ar per šalčius vilkėjo sermėgėles, milinę arba kailinius. Nešiodavo šiaudinę skrybėlę, veltinę mūginę arba kailių ar milo siūtą kepurę. Kasdieniai moterų D. buvo linų ir pakulų marškiniai — iki liemens lininiai ploni, o žemiau durtas pakulinis („padurkai"). Sijonų segėdavo bent dvejetą: apatinį pašukinį, šviesų, o viršutinį — spalvotą, austą trinytai, keturnytai, šešianytai ir net aštuonytai, raštuotą skersai arba išilgai dryžą, bet dažniausiai languotą. Kasdien buvo nešiojama be kikliko — vienmarškinė, o išeigai ar negražiu oru su kikliku, liemene ar palaidinuke, siūta iš čerkeso ar plono milelio. Kasdien ir išeigai buvo prisirišamos prijuostės. Visos ryšėjo skepetaitėmis-skarelėmis, supdavosi drobulėmis ir skepetomis. Pirštines ir kojines mezgėsi ir nėrėsi iš vilnonių, lininių ir medvilninių siūlų. Vyrų ir moterų kasdieniai D. buvo pilkesni, mažiau spalvingi ir paprasčiau pasiūti už išeiginius.

Nepriklausomybės laikais, Žemės ūkio rūmams pradėjus rūpintis namų pramonės atgaivinimu ir audimo bei mezgimo kursų organizavimu, sodžiuje namie austų D. audimo būdai paįvairėjo. Buvo audžiami įvairiausi lininiai, pusvilnoniai ir vilnoniai raštuoti audeklai moterų ir vyrų eilutėms siūti. Tautinių drabužių menas suklestėjo. Apie išeiginius moterų ir vyrų drabužius žr. Tautiniai drabužiai.

A. Tamošaitienė Namie austi drabužiai; *M. Čilvinaitė* Moterų išeiginiai ir dėvimieji drabužiai bei papuošalai Girdiškės apyl. — Gimt. Kraštas N 4 — 5 1935; *Vl. Trinka* Prieškarinė mergaitė sekmadienį — Gimt. Kraštas N 2—4 1936; *A. Vitauskas* Kaimo našysta — Gimt. Kraštas N 1—2 1939. *Anast. Tm.*

Drabužis Trakų aps. Onuškio vl. ežeras, 54 ha ploto; per jį teka Strėvos (Nemuno) augštupis; Strėva prasideda 3 km į žiemv. ir teka per eilę ežerų. Paviršius 133,2 m nuo j. l., su D. jungiasi gretimas Drabužaičio ež.

Drabužninkų miškas Trakų aps. Semeliškių ir Onuškio vl., 2919 ha. Dirvožemis priesmėlio. Medynai pušies, eglės, drebulės. Per mišką teka Strėva. Miške yra šaltinis — Karališkoji virtuvė. Pasakojama, kad čia 1812 Napoleonui pietūs gaminta.

Dracena (lot. Dracaena) vienskilčių medžių gentis (Liliaceae šeima) su 36 skirtimis atogrąžos kraštuose. Vidutinio didumo medžiai, pasižymį ilgu amžiumi. Minėtina D. D r a c o L. drakono kraujo medis Kanarų salose, siekiąs 24 m augščio. Augštutinėje dalyje liemuo susmulkėja daugeliu atsišakojimų, sudarančių skėtinę lają. Lapai iki 1 m ilgio. Humboldto aprašyta D. Oratores saloje Tenerife siekusi 24 m augščio ir 14,8 m apjuosties; ji buvusi per 5000 metų amžiaus (1808 audra ją išvertė). Pažeidus D. liemenį bei šakas ima tekėti tamsiai raudonai rudas, be kvapo ir skonio, ore kietėjąs skystis. Iš jo gaminami milteliai, žinomi tikrojo, arba kanariškojo, drakono kraujo pavadinimu (Sanguis draconis). Milteliai tirpsta alkoholyje, eteriniame ir riebaliniame aliejuje, šarmuose, ir gaunami raudoni dažai. D. kraujo pėdsakų rasta Guancho kapuose; manoma jį ten vartota lavonams balzamuoti. Dabar bevartojami dantų milteliams bei tinktūrai, rašalui, lakams. Indijoje ir Pacifiko salose D. mediena vartojama tvoroms, lapai stogams, šaknys vaistams. Lietuvoje D. kambarinis augalas.

Drachenfels (vok. — slibino uola) Vokietijos kalnyno Siebengebirge kalva, 321 m nuo j. l., netoli Kölno prie Reino. Viršūnėje XII a. Kölno arkivyskupo statytosios pilies (Drachenburg) griuvėsiai, Reino atšlaitėse vynuogynai, duodą raudoną vyną, vad. „slibino krauju" (Drachenblut). Čia yra ir ola Drachenhöhle, kurioje, pagal padavimą, Zigfridas užmušęs slibiną.

Drachenloch Šveicarijoje, St. Gallen aps., 160 m gylio ola Drachenberg kalne, 2455 m nuo j. l. Paleolito gyvenvietė su akmens ir kaulo įrankių radiniais.

Drachma (gr.) 1) sen. graikų sidabrinė moneta, svėrusi apie 4,4 g (67,28 grenų) ir buvusi lygi 6 obolams (žr.), kurie buvo kaldinami ir Lietuvoje Žygimanto Augusto ir Stepono Batoro laikais.

2) Naujosios Graikijos piniginis vienetas nuo 1833, dalinamas į 100 leptų. Taip pat ir sidabrinė moneta.

Drachman Holger (1846–1908) danų dailininkas bei rašytojas. Kaip literatas debiutavo 1872, paskui atsidėjo vien tik literatūrai. Brandes radikalizmo paveiktas, D. greit atsidūrė to laiko socialinių bei polinių problemų sūkuryje, tačiau tos idėjos nepateko į jo kraują: jis liko ištikimas romantizmui. Jo kūryba yra didžiulė: apima tautinėje dvasioje rašytus prozos škicus, impresionistinį autobiografinį romaną Forskrevet (Užrašytieji) 1890 ir įvairius dramos dalykėlius: Völund Smed (Kalvis Völund) 1894, Det var en Gang (Kartą buvo) 1885. Tačiau D. stiprybė yra lyrika. Jis yra suverenus eilėdaros menininkas, jo stilius pasižymi ir galingu patosu ir kasdienės kalbos savaiminiu ramiu ritmu. Geriausiai yra nusisekusi jo meilės ir jūros motyvų poezija. Lyrika: Digte (Eilėraščiai) 1872, Daempede melodier (Prislopintos melodijos) 1875. *J. Lng.*

Dracocephalum žr. Meiližė.

Draeseke Felix (1835 – 1913) vokiečių kompozitorius, nuo 1876 kompozicijos prof. Drezdene. Sukūrė 4 simfonijas, 3 stygų kvartetus, 3 operas (Gudrun, Herrat, Merlin), be to, mišių ir kitų religinės muzikos dalykų. Kaip muzikos teoretikas pasireiškė Fr. Liszto krypties gynimu.

Dragantas (Dragantis) žr. Kulkšnė.

Dragašius Juozas (g. 1899 Alytaus aps.) inž. 1921 baigęs Kaune Saulės mokytojų seminariją, dvejus metus mokytojavo prie jos veikusioje pradžios mokykloje. 1923–29 studijavo LU technikos fak., o vėliau dirbo kaip Kauno aps. inžinierius, susisiekimo ministerijos kelių valdybos sauskelių dir., Marijampolės miesto ir aps. inž. 1925 išl. pradžios mokykloms Fizikos vadovėlį.

Drageliškės Zarasų aps. Dusetų vl. k. 1934 rastas 32 gabalų senovės lobis: 2 aukso liediniai (105,9 g svorio), 26 sidabriniai ilgieji (kapos), 3 pintiniai žiedai ir vienas didelis papuošalas su grandinėle. D. lobis buvo parduotas Šiaulių Aušros muzėjui. 1940 bolševikai ilguosius sužalojo, sudėdami prabas.

Senovės pinigų lobis, Gimt. Kraštas N 1, 1936.

Draghi Antonio (1635–1700) italų kompozitorius, nuo 1658 veikęs imperatoriaus

rūmuose Vienoje, sukūręs 87 operas, tiek pat festivalių, 43 oratorijas, kantatas, mišias.

Drago Luis Maria (1859–1921) Argentinos politikas ir publicistas. Būdamas Argentinos užsienių reikalų ministeriu, 1902 paskelbė jo vardu pavadintą doktriną, kad yra neteisėta imtis jėgos prieš betkurią valstybę savo finansinėms pretenzijoms patenkinti. Tai doktrinai formuluoti progą davė Vokietijos, Anglijos ir Italijos karinės represijos Venecuelai, kai ši buvo nustojusi mokėti savo užsienines skolas. Šią doktriną D. išdėstė veikale Cobro coercitivo de deudas publicas 1906. 1907 D. doktrina buvo priimta antroje Hagos tarptautinėje taikos konferencijoje.

Dragočių miškas Kauno aps. Jonavos vl., 55 ha pušynas su egle.

Dragomanas (arabų) Turkijoje ir kituose Artimųjų Rytų kraštuose oficialus vertėjas, tarpininkaująs tarp vietos vyriausybės ir svetimųjų valstybių atstovybių.

Dragonada (pr. dragonnade) Liudviko XIV ir jo ministerio Louvois vartota priemonė prieš hugenotus, šių namuose apgyvendinant dragūnus ir pastariesiems leidžiant laisvai siausti.

Dragūnas (per rus. dragun iš pr. dragon nuo lot. draco „slibinas") XVI ir XVII a. raitasis pėstininkas. Dragūnai raiti keldavosi iš vienos vietos į kitą, o susitikę su priešu, nušokdavo nuo žirgų ir kariaudavo pėsti. Piemonto okupacijos metu (1555–1560) prancūzų maršalas Brissac, norėdamas greitai permesti pėstininkų kariuomenę iš vienos vietos į kitą, pėstininkus užsodino ant žirgų ir juos pavadino D. Nuo to laiko D. paplito ir kitur Europoje. D. buvo apginkluoti kaip pėstininkai — muškietininkai arkebūzomis arba vėliau muškietais ir kardais, pistoletais, špagomis ir kirviais. Ligi švedų Gustavo Adolfo laikų D. kaudavosi pėsti. Gustavas Adolfas reformavo savo D., padarė juos raitininkais, kurie turėjo mokėti kautis ne tik pėsti, bet ypačiai raiti. XVII ir XVIII a. D. visur virto kavalerijos rūšimi, tik vienose valstybėse jie buvo priskiriami prie sunkiosios, kitose prie lengvosios kavalerijos. XIX a. D. užėmė vidurį tarp sunkiosios ir lengvosios kavalerijos. Po I pas. karo D. tik vardas teliko, nes jų apginklavimas nesiskiria nuo kitų kavalerijos dalių.

Lietuvoje XVIII a. žinomi 4 D. pulkai: 1) D. L. K. raitosios gvardijos pulkas. Jis 1717 vadinosi D. L. K. karališkųjų D. leibregimentu, 1762 karaliaus D. L. K. raitininkų pulku, 1784 D. L. K. gvardijos raitininkų pulku ir 1793 D. L. K. raitininkų karabinierių pulku. Pulko postoviai: Gardinas, Pružana (1783–92). Pulko šefai: 1717 gen. Sapiega, 1755 D. L. K. raikytojas gen. Radvila, 1759–64 D. L. K. pakamaris gen. S. I. Radvila, 1765–86 gen. Grabovskis, 1786–90 M. Radvila, 1792 J. Stryjenskis. 2) D. L. K. karalaičio D. pulkas. 1775 IX 30 nupėstintas, vėliau 5 pėst. D. L. K. pulkas. Postovis: Pinskas. Šefas 1717–62 D. L. K. lauko raštininkas gen. Oginskis. 3) D. L. K. didžiosios buožės raitininkų pulkas. 1775 supėstintas, gavo D. L. K. buožės 2 pėst. pulko vardą. Šefai: 1717 didysis hetmonas L. Pociejus, 1735 did. hetmonas M. Višneveckis, M. Radvila (Žuvytė), M. Masalskis, 1754–59 M. Oginskis. 4) D. L. K. lauko buožės raitininkų pulkas. 1775 supėstintas, gavo D. L. K. lauko buožės 4 pėst. pulko vardą. Šefai: 1717 did. Lietuvos kalavijininkas, lauko hetmonas Denhofas, 1736–44 M. Radvila (Žuvytė), 1744–62 M. Masalskis, 1762 M. Al. Sapiega.

M a ž o j o j e L i e t u v o j e 1717 buvo įst. Lietuvos D. pulkas N 1 (Littauisches Dragoner Regiment Nr. 1). Prūsijos kariuomenė buvo organizuojama provincijomis, ir tas pulkas buvo skirtas M. Lietuvai. Tame pulke daugumą sudarė lietuviai kareiviai. Šio pulko šefu buvo Prūsų princas Albrechtas. Pulko eskadronai stovėjo Tilžėje, Ragainėje, Stalupėnuose, Pilkalnyje, Galdapėje, Įsrutyje ir kitur. Pulkas išliko maždaug visą XIX a.

R u s i j o j e 1917 XII 9 Mikuckis buvo gavęs leidimą formuoti prie XII armijos XVII kavalerijos divizijos atskirą lietuvių D. eskadroną, o 1918 I 27 divizioną. XII armijos štabas įsakė kavalerijos pulkams lietuviams kavaleristams leisti stoti į Valke organizuojamą lietuvių D. eskadroną. Pirmas kareivių į tą eskadroną atvyko 1917 XII 14. Trūkstant lietuvių karininkų kavaleristų, eskadrono vado pareigas ėjo vachmistras. Valke kariuomenei trūko ir patalpų, ir divizionas buvo perkeltas į Grabžių k. (5–6 km nuo Valko). Divizione buvo formuojami 2 eskadronai. 1918 II pabaigoje, vokiečiams puolant, rusų XVII kavalerijos divizija traukėsi Pskovo link, ir lietuvių D. divizionas gavo įsakymą trauktis. III 3 divizionas sustojo Verro mstl. Rusams su vokiečiais taikos sutartį pasirašius, vokiečiai buvo žadėję jį perkelti iš Verro į Lietuvą, bet savo pažadų nevykdė: ties Ryga divizioną net suėmė ir jo žmones laikė belaisviais.

Nepriklausomybės kovose D. buvo organizuoti Geležinio Vilko šimtinių vardu. Vėliau iš jų buvo sudarytas 3 D. Geležinio Vilko pulkas (žr. Lietuvos kariuomenė).

T. Korzon Dzieje wojen i wojskowości w Polsce I. II. III 1923; *M. Kukiel* Zarys historji wojskowości w Polsce 1929; Alt Geschichte der Königl. Preussischen Kürassiere und Dragoner 1870; *B. Gembarzewski* Rodowody pułków polskich i oddziałów równorzędnych od r. 1717 do r. 1831, 1925; *Kraunaitis* Mūsų kavalerijos organizavimas

ir jos veikimas pirmame nepriklausomybės dešimtmetyje — Mūsų Žinynas 1928 N 45; *Sieg* Geschichte des Dragoner-Regiments Prinz Albrecht von Preussen (Litauisches) N 1. *A. Vs.*

Dragūnevičius 1) J u r g i s (g. 1902 III 31) kapitonas, savanoris kūrėjas. Baigęs Lietuvos karo mokyklą, dalyvavo nepriklausomybės kovose su bolševikais ir lenkais. Okupacijų metais rezistencijos veikėjas. Tremtyje, Vokietijoje, buvo iš iniciatorių Lietuvos savanorių kūrėjų sąjungai atgaivinti ir buvo jos centro valdybos narys. 1949 atvyko į JAV.

2) K a z y s (1895 X—1941 I 28) majoras, savanoris kūrėjas. Baigęs Dotnuvos žemės ūkio mokyklą, I pas. karo metu buvo mobilizuotas į rusų kariuomenę. 1915 baigė Čugujevo karo mokyklą. 1918 XII savanoriu stojo į Panevėžio apsaugos būrį. 1919 II 7–9 dalyvavo kautynėse ties Kėdainiais ir Šėtos paėmime, o V 3 Ukmergės puolime ir užėmime. V 7 su kuopa užėmė Širvintas, V 9–10 — Giedraičius. V 18–19 prasidėjusiame puolime prieš bolševikus dalyvavo visose kautynėse ligi Daugpilio. Vėliau dalyvavo kautynėse su bermontininkais prie Meškuičių, o 1920 — kovose su lenkais. 1926 išėjęs į atsargą, beveik ligi mirties tarnavo revizoriumi valst. kontrolėje.

Tretysis brolis P e t r a s D., miškininkas, taip pat buvo savanoris-kūrėjas ir nepriklausomybės kovose buvo sužeistas. Vyties Kryžiaus kavalierius. Visus tris sūnus paskatino savanoriais stoti jų tėvas J o n a s D. (g. 1872) mokytojas, 1890 baigęs Veiverių mokytojų seminariją, dėl savo nuolatinės lietuviškos veiklos buvęs nuolatinėje policijos priežiūroje ir kilnojamas iš vietos į vietą.

Drahomaniv Michailo (1841–1895) ukrainiečių istorikas, folkloristas, veikėjas. 1859 Kievo univ. pradėjo istorijos studijas. 1862 stojo į slaptą ukrainiečių studentų organizaciją Hromadą, labiausiai pasiskyręs ukrainiečių folklorui ir literatūrai. 1864 apgynęs disertaciją, nuo 1865 Kievo univ. visuotinės istorijos priv. doc. Rusų laikraštyje Peterburgskija Vedomosti gynė ukrainiečių kalbos teises. 1869 doc., komandiruotas į užsienį, kur suėjo su rusų revoliucionieriais ir su v. Ukrainos ukrainiečiais veikėjais. Grįžęs į Kievą, 1874–1875 drauge su Antonovičiumi išsp. Istoričeskija pesni malarusskago naroda, 1876 Malorusskija narodnyja predanija i razskazy. 1875 pašalintas iš profesūros. 1876 caro įsakymu uždraudus spausdinti betkuriuos spaudinius ukrainiečių kalba, aiškiai ukrainiečiu nusistatęs, D. 1876 išvyko į Genevą ir čia pasiskyrė tautinei ukrainiečių kovai, kartu dirbdamas folkloro ir literatūros srityse (Polityčni pisni ukrainskoho narodu 1883–85). Eile savo raštų jis nustatė vėliau r. Ukrainoje pasireiškusių socialistų federalistų kryptį, o v. Ukrainoje veikė prieš rusofilus. 1878 tarptautiniame literatūros kongrese Paryžiuje protestavo dėl caro vyriausybės uždraudimo ukrainiečiams savo spaudą turėti. 1889–95 Sofijos Bulgarijoje univ. istorijos prof. Jo Sobranije sočinenij išsp. 1905–06, Političeskija sočinenija 1908. 1901–11 ukrainiečiai išleido jo korespondenciją (Perepyska). Lietuviškai K. Račkauskas išv. jo Apie dievų pavydumą 1912, Rojus ir pažanga 1912. *Vc. B.*

Drahomyrov (rus. Dragomirov) Michail (1830–1905) rusų gen., ukrainietis. Nuo 1859 prof. gen. štabo akademijoje, 1866 rusų karo attaché prie prūsų kariuomenės štabo kare su austrais, 1869 Kievo karo apygardos štabo viršininkas, 1873 XIV pėst. divizijos vadas. Su ja dalyvavo kare su turkais ir pirmas perėjęs Dunojų ir pasižymėjęs prie Šipkos. 1878–89 gen. štabo akademijos viršininkas, 1889–1903 Kievo karo apyg. viršininkas. 1900 parengė lauko tarnybos statutą. Buvo vertinamas dėl savo veikalų apie taktiką. Kėlė reikalą šviesti kareivius ir su jais žmoniškai elgtis. 1894 griežtai pasmerkė kazokus, dalyvavusius Kražių skerdynėse. Jis turėjo įtakos ir pirmiesiems Lietuvos karo pedagogams. Lojalus Rusijai, jis drauge rūpinosi ir ukrainiečių reikalais.

Draikė (Drayko). 1302 per savo sūnų užmezgęs ryšius su Ragainės komtūru, jis pranešė, kai, naktį sargyboms pasikeitus, perimsiąs Aukaimio (Oukaymo) saugojimą, kad šis ją pultų. Jam slapta atidarius pilies vartus, visa įgula buvo išmušta, pilis sudeginta, o moterys ir vaikai išvesti. D. pats, kaip Petras Dusburgietis rašo (Chron. terrae Prussiae — Scriptores rerum prussicarum I 166 ir kt.) nuvykęs Ragainėn su savo šeima, priėmęs krikščionybę, kurios seniai troškęs.

Drayton 1) M i c h a e l (1563–1631) anglų poetas. Didžiausia jo poema yra Polyolbion 1612–22, savotiškas topografinis Anglijos aprašymas. Iš jo poemų labiausiai vertinama Nymphidia. Kitos istorinės poemos: Baron's Wars 1603, England's Heroical Epistles 1597, Legend of Great Cromwell 1607, Battle of Agincourt 1627. Be to, daug kitų legendų, sonetų. 5 tomais jo raštai išl. 1913–41.

B. H. Newdigate M. D. and His Circle 1941.

2) W i l l i a m H e n r y (1742–1779) amerikiečių politikas. Mokslus ėjęs Anglijoje, iš pradžių buvo konflikte su patriotiniu amerikiečių judėjimu, bet vėliau į jį įsijungė. Pradedant darbą kontinentiniam parlamentui (Continental Congress), jis išl. pamfletą (slapyvardžiu A Freeman), kuriame išdėstytos linijos pagrinde ir buvo laikomasi. 1778 buvo pats išrinktas šio kongreso nariu. 1821 buvo išsp. jo History of the Revolution.

Drake 1) Alexander Wilson (1843–1916) amerikiečių grafikas, vadinamas „amerikiečių medžio rėžybos tėvu" dėl savo bandymų medyje atgaminti įvairius iliustracijos būdus. Ilgą laiką dirbo Century žurnale, jame reikšdamasis ir kaip meno kritikas.

2) Francis (apie 1540 Tavistock, Devonshire, Anglijoje — 1596 Karibų jūroje ties Porto Bello) anglų jūrininkas. Teisėjęs pradžios mokslą, iškilo heroinės drąsos jūrininku bei avantiūristu. Jam atliekant La Manche kanale jūrininko praktiką, laivo savininkas mirdamas testamentu laivą paliko D. 1565 D. su šiuo laivu atliko kelionę ligi Gvinėjos krantų. 1567 vadovavo vienam iš šešių laivų, puolusių Meksikos ispanus. Ispanams laivus sunaikinus, D. grįžo Anglijon beturtis, bet užsidegęs kerštu ispanams. Surinkęs avantiūristų būrį, 1570–71 plėšikavo V. Indijos pakrantėse, o sekančiais metais siautė Meksikos pakraščiais. Pagavęs kelis ispanų laivus, 1573 grįžo Anglijon su dideliais turtais. 1577 XII 13 penkiais laivais išplaukė pulti ispanų žemių Amerikoje iš vakarinės pusės. 1578 VIII–IX praplaukė Magelano sąsiaurį su belikusiais 3 laivais, o vėliau su likusiu vienu laivu plaukė v. Amerikos žemyno pakraščiu ir pasiekė ligi 48° šiaurės platumos. Dėl šalčio atgal grįžęs, išlipo dab. San Francisco įlankoje ir visą nuo šiaurės praplauktąjį pajūrį (dabartines Californijos, Oregono ir Washingtono valstybes) paskelbė imąs anglų valdžion. Atgal grįžo pro Havajų salyną, Indijos vandenyną, P. Afrikos Gerosios Vilties ragą, Angliją pasiekdamas 1580 XI 5, tuo būdu per 3 metus apiplaukęs aplink žemę (antrasis po Magelano). 1585–86 kilus Anglijos ir Ispanijos karui, jame aktyviai dalyvavo, 1587 sudegindamas 33 ispanų laivus, o 1588 VII faktiškai vadovaudamas (viceadmirolas) didžiosios ispanų armados sunaikinimui. 1590–93 buvo Anglijos parlamento atstovu. 1595 išsirengęs vėl žygin prieš V. Indijos ispanus, ten ir mirė. Neteisingai anksčiau jam buvo priskiriamas nuopelnas, kad jis pirmasis atgabenęs į Europą bulves.

Fr. Drake

Biografijos: *H. R. Wagner* 1926; *E. F. Benson* 1927; *J. A. Williamson* 1938.

3) Samuel Adams (1833–1905) amerikiečių rašytojas, gimęs Bostone, generolu dalyvavęs pilietiniame kare ir jame pasiekęs generolo laipsnį, nuo 1871 grįžęs į Bostoną ir čia atsidėjęs rašytojo karjerai. Savo veikaluose daugiausia vaizdavo N. Anglijos gyvenimą.

Drakensberg žr. Katlamba.

Drakonas (gr. drakōn) mitinė pabaisa, paprastai vaizduojama dideliu sparnuotu ir naguotu ropliu, iš kurio burnos eina ugnis ir dūmai. Mūsų gyvojoj žmonių kalboj ir senesniuose raštuose beveik nepažįstamas; jis iš senovės buvo vadinamas lietuviškai slibinu (žr.) arba iš slavų paskolintu smaku. Senovės prūsai, Adomo Bremeniečio pasakojimu, aukodavę šiai baisenybei neydingus gyvus žmones.

Drakonas, arba Slibinas, šiaurės atšiaurio žvaigždynas, yra aštuntas pagal apimamąjį plotą žvaigždynas. Gretimi žvaigždynai: Didieji ir Mažieji Grįžulo Ratai, Žirafa, Cefėjas, Gulbinas, Lyra, Heraklis ir Jaučiaganis. D. žvaigždynas apima apie 150 žvaigždžių, matomų plikomis akimis.

Drakonas VII a. pr. Kr. graikų valstybininkas, surinkęs nerašytus savo laiko įstatymus ir juos apie 621 išleidęs atskiru rinkiniu. Žmogžudystės bylas pavedė spręsti aeropagui (valstybės tarybai), o mažesniesiems nusikaltimams įsteigė atskirus teismus. Vėliau D. įstatymus panaikino Solonas. Plutarchas sako, kad „beveik už visus nusikaltimus buvo skiriama mirties bausmė". Iš čia priežodiškas jo įstatymų žiaurumas.

Drakoncijus (Dracontius Blossius Aemilius) V a. po Kr. krikščionių poetas Kartaginoje. Dėl (dingusios) panegirikos imper. Leonui II buvo vandalų karaliaus įmestas į kalėjimą, bet iš jo išsipirko atgailos poema Statisfactio ir moraline poema Laudes Dei (apie Dievo pyktį ir malonę). Jo raštus išsp. F. Vollmer rinkinyje Poetae latini minores ²1914.

Drakonidai meteorų srovė, kurių radiantas yra Slibino žvaigždyne. D. kitaip dar vadinamas Giacobinidais, kadangi jie keliauja aplink saulę tuo pačiu taku, kaip ir Giacobini kometa, ir, manoma, esą išsklaidytos tos kometos dalelės. Jų apsisukimo periodas yra 6½ metų. Žemė sutinka šios srovės tankiausiąją dalį kas 13 metų apie spalio mėn. 9 d. Ši srovė šiuo metu duoda pačius ryškiausius žvaigždžių lietus. 1933 Europoje ir 1946 Amerikoje buvo labai gausus šios srovės meteorų kritimas: vienas stebėtojas galėjo matyti iki 100 meteorų per minutę.

Drakoniniai periodai sferinėje astronomijoje vid. laiko tarpai, per kuriuos vienas arba kitas dangaus kūnas regimoje dangaus sferoje prasilenkia su mėnulio tako mazgais. Saulės atveju kalbama apie D. metus, mėnulio apie D. mėnesį. D. metai trunka 346,62003 dienų, D. mėnuo 27,21222 dienų. 19 D. metų sudaro beveik

242 D. mėnesių, arba 223 sinodinius mėnesius. Pavadinimas D. P. yra kilęs iš to, kad astralinėje mitologijoje mėnulio tako mazgai buvo laikomi buveinėmis nematomo Slibino (drakono), darančio saulės arba mėnulio užtemimus. Kylantis mazgas kartais buvo vadinamas Slibino galva (caput draconis), o leidžiantysis Slibino uodega (cauda draconis). Tos pačios kilmės yra mazgų simboliai.

Dram (angl.) anglų ir amerikiečių svorio matas, lygus $1/_{16}$ uncijos, arba 1,772 g. Anksčiau D. buvo svorio matas ir Turkijoje, kur 1 D. buvo 3,2 g.

Drama (gr. — veiksmas) plačiausiai suprantant — prasmingas vyksmas, viešai žodžiu ir judesiu atliekamas. Šion D. sąvokon telpa ne vien rašytiniai kūriniai, kaip klasikinė tragedija ar komedija, viduramžinė misterija ar modernioji idėjų drama, bet ir šokami bei dainuojami apeiginiai veiksmai, senovėje sudarę teatro užuomazgą, o šiandien tebegyvi primityviose tautose.

Siaurąja prasme D. yra literatūros žanras, 1) vaizduojąs įtemptą veiksmą, nuosekliai vystomą per eilę tarpsnių į centrinę situaciją, išryškinančią autoriaus užsibrėžtas problemas; 2) vykdomas per eilę išoriškai ar vidiškai kovojančių asmenų, todėl parašytas dialogine forma, eilėmis ar proza; 3) įvairiu santykiu savyje jungiąs tragiškus ir komiškus elementus; 4) grupei asmenų skirtas vaidinti — viešai įkūnyti. Esminiai D. elementai yra veikalas, atlikėjai ir žiūrovai.

Dramą kaip „naują" žanrą, tarpinį tarp klasiškai suprastos tragedijos ir komedijos, pirmieji teoriškai pagrindė XVIII a. prancūzai: Diderot (De la poésie dramatique 1758), Beaumarchais (Essai sur le genre dramatique sérieux 1767), Voltaire. Jų idėjas toliau vystė vokiečių Lessing (Hamburgische Dramaturgie), kūryboje ypač reikšmingai — Goethe ir Schilleris. XIX a. D. žanras visuotinai įsigalėjęs, pakeitęs gryną tragediją, suartėjęs su komedija. Evoliucionuojant išsivystė įvairios žanrinės porūšys: D. „ašaringoji", romantinė, realistinė, impresionistinė, ekspresionistinė ir kt.; D. situacijų, idėjų, charakterių; D. socialinė, saloninė, epochinė („kostiuminė"), psichologinė, atmosferinė, kamerinė, masinė ir kt. Labiausiai neapibrėžtam žanrui dažniausiai vartojamas labai bendras terminas pjesė (Schauspiel, une pièce, a play, mūsų — veikalas). Vidaus konstrukcija įvairiais laikotarpiais vis kitėjo. Artėjant į mūsų dienas, išorinį D. veiksmą keitė vidinė įtampa, ar net nuotaikos intensyvumas, proza stūmė poeziją, idėja — charakterį ir pan.

Atlikėjai-aktoriai, dar viduramžiais buvę mėgėjai, nuo renesanso profesionalėja. Įsikuria vaidybos mokyklos, plinta literatūra, teoriškai nagrinėjanti vaidybos meno prigimtį ir metodus. Šių dienų aktorius yra profesionalas, kaip ir betkuris tiksliųjų mokslų specialistas.

Tretysis komponentas — žiūrovai išgyveno atvirkščią evoliuciją: vis labiau neteko pirmykštės aktyvių dalyvių reikšmės, likdami šiandien nuo sceninio vyksmo atskirti stebėtojai.

Išplitusios, neberyškios D. sąvokos ribos ir žanrinis margumas sudaro nemažai painiavos, norint suprasti šio meno prigimtį ir jį vertinti. Čia kalta D. hibridiška kilmė: iš tragedijos ir komedijos, kurios savo tyru pavidalu turėjo ir skirtingą atsiradimo impulsą, ir paskirtį. Tragedija yra artima kontempliacijai ir maldai, t. y. religiška savo prigimtimi, skirta didžiosioms būties problemoms kelti ir, aristoteliškai suprantant, žmogaus dvasiai skaidrinti. Komedija yra žaismo tęsinys, jos impulsas — sekimo mėgdžiojimo instinktas, jos tikslas — pramoga, atsipalaidavimas per pašaipą, per juoką. Sujungus abu pobūdžius viename plane, esminis D. siekimas neišvengiamai liko dviprasmiškas: drauge — žmogaus pastanga augti į giliąsias būties problemas, drauge — bėgimas nuo jų į lengvą pramogą. Patirtis rodo, kad didžioji šiandieninių D. veikalų masė tarnauja pramogai, nors kartais ir užmaskuotai, žaidžiant „rimtomis" problemomis. Maža srovelė tebetęsia klasikinės tragedijos paskirtį. Šių D. veikalų pobūdis šiandien dažniau filosofiškas, negu religiškas. Kaikurių teoretikų nuomone, rimtajam D. žanrui labiau tinkanti poetinė kalba, nes ji kūriniui suteikianti pakilumo ir ypatingos išraiškos jėgos; drauge ji labiau sutinkanti su teatriškais, sąlygiškais scenos elementais. Proza, kaip gyvenimiška ir lankstesnė, esanti tinkamesnė pramoginiams veikalams.

Vad. m o d e r n i o s i o s D. pradžia laikytina XIX a. galo D. revoliucija, ypačiai H. Ibseno kūryboje. Tada prasidėjo ilgas, dar nebaigtas procesas, kuriame D. perėjo daugybę krypčių, eklektiškai išnaudodama kiekvieną idėją ir techniką nuo antikinių laikų iki dabar. Todėl visumoje modernioji D. savotiškai primena XIX a. architektūrą: sumaišyti visų ankstesnių stilių elementai, pridėjus mokslo ir technikos pažangos vaisius. Tatai sudarė gyvumo, bet nesukūrė stiliaus, jei tokiu nelaikysime vyravusį stiliaus atsisakymą — natūralizmą (šis dažnai dangstosi ir psichologiniu ekscentriškumu, sapno, pasąmonės naudojimu). D. dažnai praturtėjo rimta problematika, pastanga atkurti gyvenimą ir žmogų visame sudėtingume; išraiškos priemonės scenoje išsivystė iki augščiausio laipsnio. Tačiau D. neteko didžių savo epochų (antikinės, prancūzų klasicizmo, anglų elizabetinės) dvasios

didybės ir gelmės, poezijos ir esmingo teatralumo. Po Ibseno reikšmingiausi D. kūrėjai yra A. Strindberg, H. Hauptmann, M. Maeterlinck, B. Shaw, A. Čechov, vėlesni L. Pirandello, J. Giraudoux, J. Cocteau, B. Brecht, E. O'Neill, T. S. Eliot ir kt., ypačiai airiai ir vokiečiai ekspresionistai. Po II pas. karo daugiausia diskutuojami J. P. Sartre, J. Anouilh, T. Williams, A. Miller, Chr. Fry, naujai iškeliamas seniau žuvęs G. Lorca ir vis augščiau vertinamas P. Claudel.

J. Bab Neue Wege zum D. 1911; *E. Bentley* The Modern Theatre 1948; *G. Brandes* Creative Spirits of the 19 Century, angl. vert. 1923; *E. K. Chambers* The Elisabethan Stage 1924; *B. Clark* European Theories of D. 1947; *G. Cohen* Le théâtre en France au moyen âge 1928–31; *T. S. Eliot* Poetry and D. 1951; *A. Nicoll* World D. 1950; *E. Reynolds* Modern English D. 1949; *G. B. Shaw* Dramatic Opinions 1907; *J. Scherer* La dramaturgie classique en France 1950; *B. Vl. Varneke* A History of the Russian Theatre 1951; *N. Wilson* European D. 1937. *J. Bl.*

Lietuvių papročiuose yra ir draminių užuomazgų. Čia minėtini toki žaidimai, kuriuose yra išplėstas pokalbis ir su juo susietas veiksmas (pvz., „aveles ganyti", „pušelę kirsti"). Be tokių žaidimų, gali būti sužaidžiamos ir atskiros pasakos, ne tik vaikams, bet kartais ir suaugusiems dalyvaujant (pvz. „laputės rogutės", „vilko pirtis"). Daug draminio elemento buvo ir persirengėlių per Kalėdas, Naujus Metus, Užgavėnes papročiuose. Itin daug tokio draminio elemento buvo įpinta į mūsų vestuvinius papročius, kur turėjo vietos daugelis vaidybinio pobūdžio įtarpų. Apie lietuvių D. tikrąja prasme žr. atitinkamą skirsnį Lietuvos tome. *A. Mž.*

Dramatis personae (lot.) — veikėjai, veikiantieji asmenys. Šis tradicinis terminas vartojamas veikalo pradžioje, išvardinant veikalo personažus, dažnai ir juos vaidinusius aktorius.

Dramatizacija pritaikymas scenai veikalo, originalu neskirto vaidinti, pvz. romano.

Dramaturgas (gr.) 1. draminių veikalų rašytojas; 2. dramos mokslo, dramaturgijos, specialistas.

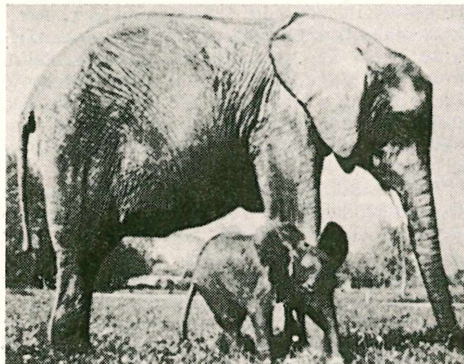
Dramaturgija (gr.) mokslas apie dramos meną. D. dalinama į 2 dalis: teorinę ir praktinę. Teorinė D. stengiasi pagrįsti dramos meną, atskirti jį nuo kitų meno rūšių, ištirti jo būdingus estetinius dėsnius ir jais paremti dramos meno veikalų techniką. Praktinė D., vad. ir teatro mokslu, nagrinėja tuos meno dėsnius, kurių reikia prisilaikyti, rašant dramatinius veikalus, juos statant ir režisuojant. Be to, praktinė D. apima visus klausimus, susijusius su teatro stiliumi, mimika, tarsena, dekoracijomis, scenos nušvietimu ir kt.

H. Dinger D. als Wissenschaft 1904–05; *E. Ermatinger* Die Kunstform des Dramas 2 laida 1931; *M. Dietrich* Europäische D. 1952; *A. Perger* Grundlagen der D. 1952.

Drambliai (Elephantidae), straublinių būrio žinduoliai. D. viršutinių priekinių dantų antroji pora pavirtusi tvirtais durklais, apatinieji durklai silpnesni arba jų visai nėra. Viršutinė lūpa ir nosis ištempta į straublį.

Palaeomastodonas, seniausioji gentis, tapyro didumo, randama Egipto eocene. Miocene pasirodo mastodontas su dideliais kabliais krūminiuose dantyse ir iš dalies išnykusiais apatiniais priekiniais dantimis. Jis buvo paplitęs beveik visoje žemėje. Gentis Elephas L. teturi vieną porą priekinių dantų, arba durklų, 6 krūminius ir visai neturi ilčių. Tie dantys yra dideli, augštais vainikais ir trumpomis šaknimis. Vienu laiku funkcionuoja vienas, daugiausia du dantys; susidėvint vienam dančiui, užpakaly jo pasirodo kitas ir palaipsniui užima jo vietą. Šia tvarka viso labo užauga 6 dantys. Elephas L. kaukolė pakitėjusi, apskrita, joje susidarė didelės tuštumos kaktos ir pakaušio kauluose, skiauterė išnyko. Dvi pogentės: Euelephas Fabr. ir Loxodonta. Pirmosios krūminiuose dantyse yra gausinga siaurų briaunų, antrosios — maža ir platesnės. Pirmajai priklauso mamutas (žr.) ir Indijos D.; antrajai stiprusis plioceno Elephas meridionalis Nesti, 5 m augščio, senojo Europos pleistoceno Elephas antiquus ir dar gyvenąs Afrikos D.

Šių laikų D. minta augalais, ypač šakutėmis, lapais ir vaisiais. Oda raukšlėta ir ligi uodegos galelio mažai plaukuota. D. nosis ir viršutinė lūpa pavirtusi į ilgą judantį lietimo ir griebimo organą-straublį, kuris yra labai raumeningas ir judrus; straublio pertvara neprieina ligi galo, kur susidaro tik viena anga, sugebanti susičiaupti panašiai, kaip burnos viršutinė ir apatinė lūpa. Jo gale yra piršto pavidalo priedas, kuriuo D. gali imti visai mažus daiktus ir įnešti į žiotis. Straubliu D. siurbia vandenį, o paskui, sulenkęs jį pusra-

Afrikos drambliai

čiu, švirkščia sau į žiotis. D. vaikšto pirštais, suaugusiais į vieną vietą ir turinčiais elastingą padą. Kojos storos, stulpų pavidalo. D. gyvena šeimomis pelkėtose ar miškingose senojo pasaulio atogrąžose. D. veda tik vieną jauniklį, užaugantį po 25 metų. Afrikoje gyvena Afrikos D. [Elephas (Loxodonta) africanus Blbch.], augštesnis ir lengvesnis už Indijos (ligi 3½ m). Jis yra mažos galvos su nuožulnia kakta, labai didelių ausų. Vidurinė nugaros dalis smarkiai iškilusi. Medžiojamas dėl jo durklų. Durklai 2–2,5 m ilgio ir 30–50 kg svorio. Azijos (Indijos) D. [E. (Euelephas) maximus L.], mažesnis — ligi 3 m, didelės galvos su stačia kakta, mažesnėmis ausimis ir tik vienu „pirštu" straublio gale. Nugara nuolaidi. Indijos D. durklai ligi 1,6 m ilgio, 20 kg svorio; dažnai patinai jų neturi, o patelės beveik niekuomet. Dažnai rausvai pilkos spalvos, labai retai šviesūs. Indijos D. gyvena Indijos miškų plotuose ligi Malajų pusiasalio, be to, Borneo, Sumatros, Ceilono (spėjama įkurdintas) salose. Indijos D. nuo senovės yra prijaukintas. Ištisos D. kaimenės įvaromos į užtvaras ir išmokomos klausyti varovų. Prijaukintas D. yra švelnus ir klusnus, bet rujos metu patinai gali būti pavojingi. Iš D. produktų vertinamas D. kaulas, t. y. jo priekinių viršutinių dantų medžiaga. Ši medžiaga yra dvejopos kilmės: viena dalis iš mamuto skeletų, apsčiai randamų Sibire, kita iš tebegyvenančių D. Didesnė, būtent $^7/_{10}$ mamuto dantų dalis dirbiniams netinka, nes dėl vykstančios fosilizacijos jie yra suskilę arba kitaip pakitėję. Manoma, kad kasmet į pasaulinę prekyvietę patenka apytikriai per 800.000 kg kaulo vien tik iš nudėtų D. Kongas sudaro svarbiausią D. kaulo šaltinį, o Antverpenas yra jo svarbiausias vartotojas. Afrikos rytų kraštų išvežamas D. kaulas patenka daugiausia į Indiją, kur yra perdirbamas į apirankes ir apikojes. Kita dalis patenka kitų rytų kraštų (ypač Japonijos) skaptavimo darbams. Vertingiausi minkšti dantys pareina iš r. Afrikos, mažiau vertingi kieti dantys iš v. Afrikos. Kiek D. kasmet užmušama, tiksliai nėra nustatyta, bet manoma, kad Afrikoje kasmet apie 50–60.000 D. Prieauglis šio nuostolio negali išlyginti, ir todėl D. padermė gali išnykti. Apsaugai Anglija, Belgija įsteigė keletą D. rezervatų.

Drambliakaulio Krantas (prancūziškai Côte d'Ivoire, angl. Ivory Coast) Prancūzijos kolonija v. Afrikoje, Gvinėjos pajūryje; 477.135 km², 2.031.000 gyv. (1949). Pajūris (620 km ilgio) žemas, pelkėtas, nesveikas gyventi ir neturi patogių gamtinių uostų. Į vandenyną įteka 4 didelės upės: Cavally (yra siena su Liberija), Sasandra, Bandama ir Comoe. Toliau nuo vandenyno žemės paviršius vis labiau kalnuotas ir v. dalyje pasiekia 1850 m augščio. Klimatas karštas ir labai drėgnas, pasatų įtakoje su 2 lietingais periodais. Per metus prilyja ligi 6000 mm. Tik atokiai nuo vandenyno augštumose europiečiams teįmanoma gyventi. Apie 300–350 km platumo pajūrio ruožas apaugęs tropikiniais miškais, už kurių prasideda žolėtosios savanos, tinkamos žemės ūkiui. Čia auginama kaučuko medis, bananai, kakavos medis, žemės riešutai, kavos medeliai, palmės ir vaismedžiai. Administracinis centras Abidian. Prancūzų okupuotas 1884, 1904 įjungtas į Prancūzų V. Afriką. Išvežama dramblio kaulas, kakava, kava, palmių vaisiai, guma, bananai ir brangieji medžiai.

De Billy En Cote d'Ivoire 1931. *A. B.*

Drambliukai žr. Curculionidae.

Dramos Sambūris Bostone įkurtas Bostono liet. rašytojų klubo iniciatyva, 1952 III suvaidinus K. Binkio Atžalyną. Sambūrio vadovė ir režisorė Al. Gustaitienė, sambūrio pirm. A. Gustaitis. Vaidinant P. Vaičiūno Tuščias pastangas ir Ch. Dickenso Kalėdų giesmę, sambūriui talkino akt. H. Kačinskas. Be Bostono, vaidinta Worcesteryje, Hartforde, Waterburyje, New Yorke. Kaikurie sambūrio nariai yra lankę dramos studijas, kiti atitinkamam vaidmeniui parenkami iš gyvenimo.

Dramos Studija Clevelande įst. 1949 X 2 teatralo plk. Vl. Braziulio ir jo vadovaujama. Išeinamas teorinis ir praktinis vaidybos kursas. Dėstytojai plk. Vl. Braziulis (buvęs Lietuvoje karių teatro vadovas) ir Ign. Gatautis; be to, talkininkauja V. Gaučiūtė. Ligšiol studija yra perleidusi per 100 vaidyba besidominčiųjų. Šiuo metu turi apie 30 klausytojų. Pasirodyta viešumoje su eile veikalų Clevelande, o kaikurie vaidinti ir kitur (Chicagoje, Pittsburghe, Akrone). *J. L.*

Dramutis (Dramutte), XIV a. žemaičių Ariogalos bajoras, 1390 V 26 su 26 kitais bajorais pasižadėjęs remti kryžiuočiuose atsidūrusį Vytautą. Galbūt, jis bus dalyvavęs (Drowmuti) ir 1401 Vilniaus unijos akte.

Drangauskynė (vok. Drangowski) Rytprūsių vietovė apie 4 km nuo Tilžės, kur 1662 pabėgęs iš Lietuvos bajoras Drangovskis (lenk. Drągowski, Deręgowski) Sentainių k. pastatydino katalikų koplyčią, kurią apgriuvusią 1692 atstatė kun. St. Siemaška Žemaičių vysk. ir seniūno brolių Pocių įsakymu. Nors jau 1739 Tilžės katalikai gavo iš Prūsų karaliaus leidimą miestely (prie Vokiečių gatvės) pastatyti bžn., bet tik 1851 X 5 čia padėjo kertinį akmenį, 1861 baigė ją statyti ir perkėlė pamaldas iš D. Dar ligi Valančiaus vyskupavimo pabaigos D. katalikus dažniausiai aprūpindavo specialiai deleguoti Žemaičių vysk.

kunigai, XVII ir XVIII a. dar Karaliaučiaus, Kražių jėzuitai.

A. H. Lucanus Preussens uralter und heutiger (1748) Zustand I 1912; (R. Thimm) Aus Tilsits Vergangenheit I 1888; Stan. Zaleski Jezuici w Polsce IV t. 1905; V. Kalvaitis Lietuviškų vardų klėtelė 1910.

Drangauskynės durpynas Raseinių aps. Jurbarko vl., 52 ha ploto, 2 m gylio. Pelkė 75 ha, tarpinė.

Drangelienė Bronė žr. Darlys.

Drangelis Kazys (g. 1888 XII 24 Marijampolės aps. Balbieriškio vl. Medviškių vl.) visuomenininkas. Lankė vidurinę mokyklą Marijampolėje. 1905 atvyko į JAV. Studijas pradėjęs Valparaiso univ., jas baigė 1913 Chicagos College of Dental Surgery D. D. S. laipsniu. Visuotiniame Amerikos lietuvių seime Brooklyne 1914 iškėlė mintį steigti lietuvių tautinę partiją (vėliau tapusią A. L. T. Sandara), ir buvo pirmasis jos pirmininkas 1914–15, vėliau 1925. Iš Lietuvos Gelbėjimo ir Autonomijos Fondo iniciatorių ir jo narys 1914–19. Iš Amerikos lietuvių daktarų draugijos steigėjų ir ilgametis šios draugijos sekretorius. Dainos ir dramos draugijos Birutės pirm., Lietuvos Neprigulmybės Fondo pirm. ir to fondo „Kalėdų eglutės" vajaus sumanytojas ir vedėjas. Tos veiklos metu Lietuvos reikalams buvo sutelkta iki 200.000 dol. Lietuvos Laisvės Varpo komisijos sekr. Lietuvos nepriklausomybės sukakčių minėjimo Chicagoje iniciatorius. Nuo 1937 iš Lietuvos pramonės ir prekybos buto direktorių. Pirmasis ALT skyriaus Chicagoje pirm. Lietuvos, Vienybės, Sandaros, Naujienų, Draugo bendradarbis sveikatos ir visuomeniniais klausimais. Radio kalbėtojas.

K. Drangelis

Dranginė Raseinių aps. Kelmės vl. kaimas. Šiaulių kraštotyros dr-ja 1938 inventorizavo šimtametį vandens malūną. A. Vitauskas aprašą išspausdino Gimt. Krašte 1933, 1—3 nr.

Drang nach Osten (vok. — veržimasis į rytus) vokiečių imperialistinis veržimasis į baltų ir slavų žemes nuo X. a. po Kr. Jis buvo gyvas ir nacizmo pagrinde.

Drapa sen. skandinavų, X–XIII a., poezijoj dažnai vartojama eilėraščių rūšis, susidedanti iš trijų dalių. D. buvo kuriamos atskiram asmeniui (pvz. Olafsdrapa, Knutsdrapa) arba ištisai padermei pagarbinti (pvz. Jomsvikingadrapa, Islendigadrapa).

Drapalis Seinų aps. Leipalingio vl. ežeras, 15 ha ploto, 4 km į pietr. nuo Seirijo ež. Paviršius 133,9 m nuo j. l. Ryškaus ištako neturi, priklauso Averio (Nemuno) baseinui.

Drapana visų pirma yra skara, skepeta, toliau apsivilkimas, apdaras, drabužis, skalbiniai.

D r a p a n k u b i l i s, arba žem. drabankubilis, drobės ir drapanų kubilas, kraičkubilis, vėliau užleidęs vietą puošnioms drapaninėms skrynioms.

Draper 1) H e n r y (1837–1882) amerikiečių mokslininkas, (2) sūnus. Baigęs mediciną, nuo 1860 New Yorko univ. buvo fiziologijos, o vėliau chemijos prof. Betgi labiausiai pasižymėjo, atsidėdamas dangaus fotografijai bei astronomijai, savo lėšomis įrengęs observatoriją Hastings upon Hudson. Jo našlės paskirtas fondas Harvardo observatorijoje 1918–22 parūpino D. vardo k a t a l o g ą. Jis apima apie 225.000 žvaigždžių, nurodydamas jų vietas dangaus skliaute, fotometrinį, vizualinį, fotografinį ryškumą ir spektrą. Šiame kataloge įvesta plačiai vartojama žvaigždžių spektrų klasifikacija.

2) J o h n W i l l i a m (1811–1882) amerikiečių fiziologas ir chemikas. 22 metų amžiaus atvykęs į JAV ir čia baigęs mokslus, nuo 1839 dėstė New Yorko univ. Be kitų eksperimentinių tyrimų, jis turi nuopelnų fotografijos ištobulinimui (pirmasis 1839 padarė žmogaus veido fotografiją). Vienas iš pirmųjų fotografiją naudojo moksliniam darbui. Plačiai buvo skaitomas jo veikalas History of the Intellectual Development of Europe 1862, kur socialinė plėtotė buvo aiškinama vykstanti tarsi gamtiniu dėsniu.

Drąseikiai Kauno aps. Lapių vl. Neries krante, smėlyne, surasta vidurinio akmens amžiaus svidrinės kultūros dirbinių (net per 100 apvalios formos paplokščių gremžtukų). Be to, aptikta ir mikrolitinių titnaginių dirbinių.

Draskų miškas Šiaulių aps. Gruzdžių vl., 3 km nuo Gruzdžių, 1647 ha ploto. Dirva huminga. Eglynai su beržu, juodalksniu, drebule. Laikosi elniai, danieliai, šernai, stirnos, lapės, barsukai, kiaunės, baltieji ir pilkieji kiškiai, juodieji gandrai, tetervinai.

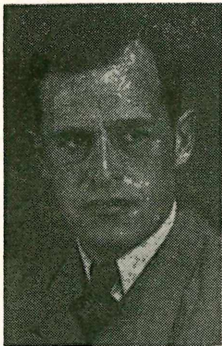
D. g i r i n i n k i j a, Joniškio miškų urėdijos sudėtyje, turėjo būstinę Gruzdžiuose.

Drąsutavičius Kazimieras (apie 1850 Ukmergės aps. — apie 1905 Ufos gub. Sterlitamake). Baigęs Petrapilio univ. teisių fak., tarnavo teismo tardytoju Orlo gub., Irbite, Išime, Ekaterinburge, kurį laiką buvo Irbito teismo pirmininku ir teisėju. Paskiau Sterlitamake Ufos gub. Susidomėjęs lietuvių bibliografija, surinko didelę lietuviškų knygų biblioteką. 1902 Irbite hektografu atmušė savo sudarytą lietuviškai rus. lenk. botanišką žodynėlį. Ir lietu-

vių kalbos žodynui rinko medžiagą, kurią jo našlė buvo P. Matulioniui atidavusi. Parašė prakalbą 1905 Vilniuje išspausdintiems J. Juškytės Vaikų skaitymėliams, kuriuos ji buvo parašiusi Irbite, bemokydama D. vaikus. Slapyv. Bugienis išsp. vieną straipsnį Ūkininke 1897, taip pat bendradarbiavo Vien. Liet. 1900, Varpe 1902. Jo rankraštis Atsitikimas jūrėse (pagal C. Veigeltą) nebuvo išsp.

M. Čilvinaitė Iš J. Juškytės atsiminimų — Mūsų Senovė II 4 1939. *Vc. B.*

Drąsutis Pranas (g. 1906 XI 17 Petrapilyje) dipl. elektro-inž. Panevėžio gimn. baigė 1924, VDU technikos fak. 1933. 1928–1932 elektrotechnikos laboratorijos univ. laborantas, nuo 1929 Petrašiūnų elektros stoties inž., nuo 1935 vidaus reikalų ministerijos referentas elektros reikalams, nuo 1937 akcinės bendrovės Elektros dir., 1940–1941 elektrifikacijos planavimo viršininkas. Nuo 1936 Lietuvos energijos komiteto nuolatinis narys ir elektros komisijos pirm. Laikinosios vyriausybės paskirtas, 1941–1944 Lietuvos energijos valdybos viršininkas ir drauge tuo pačiu laiku VDU adjunktas, dėstęs garo katilų kursą. 1944–48 Hanau liet. stovyklos dirbtuvės vedėjas ir tarptautinės Hanau stovyklos amatų mokyklos vedėjas. 1948 atvyko į JAV, Clevelandą, kur dirba rajoninės elektros stočių bendrovės statybos skyriuje. Lietuvoje kelerius metus buvo inžinierių sąjungos valdybos narys. Be straipsnių spaudoje elektrifikacijos klausimais, Lietuvoje išsp. Garo katilų kursą, o Vokietijoje — vadovėlį elektromonteriams. Yra sudaręs daugelio elektros stočių projektus (tarp kitų Rėkyvos, Kėdainių, Joniškio, Biržų), pagrindinius rodiklius elektros energijos pareikalavimui Lietuvoje planuoti ir t. t.

Pr. Drąsutis

Dratiliškė Gardino aps. Dubičių vl. upelis, Katros (Nemuno) kair. intakas, 1,8 km, su augštupiu Bolbota 15,7 km ilgio; teka į š. iš Moterties ež.

Dratvinys (Dratvuo) Raseinių aps. Kelmės ir Šiluvos vl. upelis, Dubysos deš. intakas, 11,0 km ilgio; teka nuo Liolių į pietv. giliu, ligi 40 m, skardžiumi, įteka ties Lyduvėnais. Intakai: kair. Palyksnė, deš. Kuprė ir Veliuonėlė. Baseino plotas 53 km^2.

Draudenis Tauragės aps. Žygaičių vl. ež., 1,5 km ilgio, ligi 1 km platumo, 126 ha ploto; per ež. teka Ežeruona (Jūros). Paviršius 51,4 m nuo jūros lygio.

Draudyklė draudimo ženklas. Seniau kaime buvo įprasta, kad, drausdami kur nors ganyti, važiuoti, eiti ir pan. įkišdavo didesnį žabą ir jam supindavo viršūnę. Taip pat labai dažnai sukišdavo du žabus, ir jų viršūnes draugėn supindavo. D. panaikinti arba jos nepaisyti seniau buvo laikoma dideliu nusikaltimu, o tai jau spręsdavo kaimo vyrija, neklaužadai net kūno bausmes skirdama.

Draudimas — ūkinė operacija atlyginti nuostoliams, kurių gali atsirasti asmenims (liga, senatvė, nelaimingas atsitikimas, mirtis) ar daiktuose (gaisras, potvynis ir kt.). D. savybė, kad čia iš anksto nustatoma rizika ir prisiimamas bendras atsakingumas už atskirą ūkį ištikusią nelaimę. Tautos ūkio atžvilgiu D. nė kiek nesumažina nuostolių, bet čia tie nuostoliai paskirstomi tarp daugelio ūkių, ir todėl jie tampa lengviau pakeliami. Šių laikų ūkyje D. virto tam tikra tautos ūkio šaka su D. įmonėmis, kurios už tam tikrą atlyginimą imasi tam tikros rizikos.

D. gali būti savitarpio ir trečiųjų asmenų. Savitarpio D. turėsime tada, kada asmenų grupė dėl galimų nelaimingų atsitikimų atsiradusius nuostolius susitaria pasiskirstyti tarp savęs. Savitarpio D. rūšies labiausiai išplitusi lytis yra kooperacinis D. Bet labiau yra paplitęs trečiųjų asmenų D., t. y. tam tikra įstaiga sutinka sumokėti apsidraudusiems nelaimės ištiktiems sutartą sumą, o už tai iš apsidraudusiųjų gauna premijas. Mokesčiai, kuriuos apsidraudęs asmuo turi mokėti draudimo įstaigai, vadinami premijomis, kurios iš esmės yra ne kas kita, kaip kaina už riziką. Pati D. sutartis turi būti rašytinė, ir toks D. sutarties dokumentas vad. p o l i s a s. D. premijos dydis pirmiausia priklauso nuo to pavojaus, kuris gresia apsidraudusiam asmeniui arba apdraustajam turtui (premijos bus didesnės mediniams trobesiams apdrausti, nei mūriniams, ir t. t.).

Pagal D. objektus D. gali būti turto, gyvybės ir lėšų D. Turto D.tikslas apdrausti įvairų turtą nuo pavojų. Jo svarbiausios rūšys: D. nuo ugnies, D. nuo nelaimingų atsitikimų, prekes transportuojant (laivais ir sausažemiu), D. nuo gyvulių kritimo, D. nuo ledų ir kt. Gyvybės D. reiškiasi tuo, kad apsidraudėjas, mokėdamas premijas, įgyja teisę pats arba jo įgaliotas trečias asmuo, atsitikus tam tikram ateityje iš anksto numatomam įvykiui, susijusiam su jo paties ar su trečiojo asmens gyvybe, gauti tam tikrą pinigų sumą, arba metinę rentą. Labiausiai žinomos gyvybės D. formos yra: D. mirties atveju, kada D. įstaiga pasižada sumokėti apsidraudusiojo šeimai arba trečiajam asmeniui, apsidraudusiajam

mirus, ir D., sulaukus tam tikro amžiaus, kada apdraudimo suma išmokama apsidraudusiam sulaukusiam tam tikro amžiaus. Statistikos duomenimis galima apskaičiuoti tikimybę, kiek kurio amžiaus žmogus dar gali gyventi, ir todėl atitinkamai nustatoma ir D. premijos suma. Lėšų D. yra jauniausia D. rūšis. Čia įeina civilinio atsakingumo, kreditų ir kt. D. ir perdraudimas. Pvz. autobusų susisiekime atsakovai, norėdami išvengti netikėtų nuostolių, apdraudžia nuo galimų nelaimingų atsitikimų. D. įmonės dalį savo rizikos dažnai perdraudžia kitose (perdraudimas). Perdraudimas labai palengvina nuostolius išlyginti, nes rizika tuo būdu perkeliama didesniam D. dalyvių skaičiui.

John Magee General Insurance 1953; *E. Cammack* Principles of Insurance 1952; *S. B. Ackerman* Insurance, a Practical Guide 1951; *S. S. Huebner* Property Insurance 1928; *Jos. B. Maclean* Life Insurance 1939; *G. F. Michelbacher* Casualty Insurance Principles 1942; *Lucas* and *Wherry* Insurance Principles and Coverages 1954; *Cyclopedia* of Insurance in the United States 1953—1954.

Draugas 1) mūsų kalboj visų pirma yra tas, kas drauge su kuo esti arba ką daro, draugės dalyvis, bendras, bendrininkas (lot. socius), pvz. kelionės D., puotos D., mokslo D. ir kt. Senovėj D. dar buvo vadinamas ir „karo bendrininkas, lot. consocius"; pvz. Latvio Henriko kronikoj jau 1212 rašoma: d r a u g u m suum, id est consocium; plg. dar sen. rus. d r u ž í n a „karių būrys, asmeninė sargyba". Ilgainiui D. įgavo intymesnę reikšmę „artimas draugas, bičiulis". Dabartinėj mūsų gyvojoj žmonių kalboj vietomis D. skiriamas nuo b i č i u l i o: pirmuoju vadinamas „draugės dalyvis, bendras, sėbras", o antruoju „artimas, intymus draugas, draugininkas, bičiulis". Komunistiniuose kraštuose D. vartojamas oficialiniu kreipiniu tamstos ar pono vietoj. *P. S.*

2) Senosios Lenkijos ir Lietuvos kariuomenės kareivis bajoras, tarnaująs kavalerijos pulkuose. Draugìnė kavalerijos organizacija buvo tik pulkuose, sudarytuose iš vietos žmonių: ligi 1776 husarų, dragūnų ir lengvosios kavalerijos pulkuose, vėliau tautinės kavalerijos brigadose (buv. husarai ir dragūnai) ir priekinėse sargybose (buv. lengvosios kav.) pulkuose. Iš svetimšalių sudarytose dalyse, taip pat ir pėstininkijoje, D. nebuvo. Formuojant kavalerijos vėliavas, rotmistras verbuodavo tik D., o šie atsivesdavo būrelį kareivių ir vieną tarną (tikriau ginklanešį). Visą tarnybos metą šie kareiviai buvo tiesioginėje D. žinioje. Draugìnė kavalerijos organizacija išaugo visuotinųjų bajorijos šaukimų įtakoje. Šaukiama į karą, bajorija atvykdavo su didesniais ar mažesniais būreliais kareivių, dažniausiai ginkluotų jų dvarų valstiečių ar smulkių bajorų. Bajorija šią organizaciją įvedė, ir parsisamdydama į nuolatinius pulkus, juo labiau, kad tokia organizacija atitiko ir viduramžių vak. Europos riterių karines tradicijas. D. Lenkijoje ir Lietuvoje yra žinomi nuo pat samdytosios kariuomenės atsiradimo. Kaip bajoras D. nebuvo paprastas kareivis samdinys, bet rotmistro „draugas", atliekąs tam tikrą pilietinę tarnybą. Būdavo sakoma, kad kareivis pėstininkas tarnauja toje ar toje dalyje, kuriai vadovauja tas ir tas generolas, o D. buvo laikomas tarnaująs drauge su tuo ar tuo rotmistru, esąs jo „draugas". Ne tik karininkai, bet ir pats hetmonas, kreipdamasis į D., vadino juos „ponais broliais". Taip pat tik jie vieni tegalėdavo dalyvauti pulko susirinkimuose, vad. rate, kuris rinkdavo savo delegatus į seimą, pas karalių ir kt. D. save laikė augštesniais už betkurį pėstijos karininką. Atliekant karinius uždavinius, iš to dažnai kildavo nesusipratimų. Konfliktams išvengti pėstininkų karininkai bajorai rūpindavosi dar gauti nors karužo laipsnį kavalerijoje. Patys tarnaudami pėstininkijoje, kavalerijoje jie laikydavo savo pavaduotojus. Respublikos kariuomenei išsigimstant, XVII a. pabaigoje, ypač XVIII a., D. kaip ir karininkai dažnai savo dalyje negyvendavo, o savo vietoje pastatydavo dvigubą paprastųjų kareivių skaičių. Kadangi XVIII a. D. atsivedamas būrelis sumažėjo ligi vieno tarno, tai ir pasišalindamas iš dalies, jis palikdavo tik 2 žmones. Šita teisė pasišalinti buvo apdrausta net įstatymų. Tik 1792 ir karininkams buvo uždrausta iš dalių pasišalinti. Did. Varšuvos reformų seimas sulygino D. su karužais, t. y. su žemesniu karininkų laipsniu.

Lietuvos kariuomenės 1775 draugas

Draugìnė kavalerijos organizacija su respublika neišnyko. Kaikuriose savo kariuomenės dalyse tai įvedė ir ją pasidalinusios valstybės užgrobtose žemėse formuojamosiose dalyse. Pvz. Austrijoje dar 1781 buvo suformuota šitaip organizuota vad. Galicijos bajorų gvardija; 1797 panašiai buvo suformuoti vad. lenkiškos kavalerijos ir lietuvių totorių pulkai Rusijoje, o 1800 Prūsijoje buvo suformuotas vad. draugų korpas, po 1807 Tilžės taikos virtęs ulonų korpu.

T. Korzon Dzieje wojen i wojskowości w Polsce 3 t., 2 leid. 1923; *M. Kukiel* Zarys historji wojskowości w Polsce, 2 leid. 1929. *A. Š.*

Draugas 1) pirmeivės lietuvių jaunuomenės laikraštis, kurio N 1 pasirodė 1904 V, o N 2 1904 VIII. Buvo spausdintas Bitėnuose, oficialiuoju redaktoriumi buvo J. Vanagaitis, faktiškuoju V. Mickevičius-Kapsukas. Jame bendradarbiavo J. Biliūnas, V. Didžiulytė, J. Šaulys, J. Vanagaitis,

J. Petrulis. Nuo 1905 N 3–5 pasivadino jau ne „pirmeivės lietuvių jaunuomenės", bet Draugo organizacijos laikraščiu, nuo 1905 VII pakeitusiu vardą į Darbininką ir tuo vardu ėjusiu ligi 1906 IV (N 9). *Vc. B.*

2) JAV lietuvių katalikų laikraštis, nuo 1916 dienraštis. Pirmasis numeris išėjo 1909 VII 12 Wilkes Barre, Pa. Pirmuoju redaktoriumi iš Lietuvos buvo kviečiamas kun. A. Civinskas, bet jam negalint atvykti, dvi savaites redagavo kun. K. Urbonavičius, kol redagavimą perėmė kun. A. Kaupas. 1912 VII 4 perkeltas į Chicagą, nuo 1916 III 31 paverčiant dienraščiu (pirmasis red. kun. A. Maliauskis). Leido Draugo bendrovė, kurios branduolį sudarė Chicagos lietuviai kunigai (A. Ežerskis, P. Serafinas, A. Staniukynas, M. Krušas, I. Albavičius, A. Skripkus, J. Vaičiūnas, A. Baltutis ir kt.). 1920 leidimas perduotas Tėvams Marijonams, nupirkusiems trijų augštų namus 2334 So. Oakley Ave., kuriuose D. pasilikęs ligi šiol. D. redakcijoje yra dirbę P. Tumasonis, kun. F. Kemėšis, J. Kaupas, P. Šivickis, kun. dr. A. Maliauskis, K. Pakštas, kun. I. Česaitis, kun. K. Matulaitis, kun. B. Bumša, K. Gineitis, inž. M. Žaldokas, J. Karosas, kun. A. Linkus, dr. A. Rakauskas, kun. V. Kulikauskas, kun. dr. K. Rėklaitis, P. Jurgėla, dr. A. Račkus, J. Pilipauskas, L. Labanauskas, J. Savaitis ir kt. D. perėmus marijonams, vyr. red. buvo vysk. P. Būčys, nuo 1927 — L. Šimutis. Kiti redakcijos nariai: kun. K. Barauskas, dr. O. Labanauskaitė, Ig. Sakalas. Paskutiniais metais moderatoriumi paskirtas kun. V. Bagdanavičius. Dienraštis yra sutelkęs kelis šimtus bendradarbių, korespondentų ir informatorių visose valstybėse, kur yra lietuvių. Turi sveikatos, ateitininkų, skautų, vyčių, mokytojų, studentų, moterų, sporto skyrius. Šeštadieniais pridedamą laidą-kultūrinį priedą redaguoja kun. dr. J. Prunskis. D. yra skelbęs įvairius konkursus, tarp jų nuo 1951 kasmet skelbia romano konkursą su 1000 dol. premija (1951–52 laureatas J. Gliauda, 1953 — A. Landsbergis, 1954 — A. Nakaitė Arbačiauskienė). Prie D. veikia knygų leidykla Lietuviškos knygos klubas, iš pradžių vadovautas kun. dr. K. Matulaičio, o vėliau—kun. V. Bagdanavičiaus, per metus išleidžiąs ligi 10 knygų. Nuo 1954 V 18 D. turi savo radijo programą penkis kartus savaitėje per WOPA stotį (pirmasis vedėjas kun. dr. J. Prunskis). D. leidžiančiai Lietuvių katalikų spaudos drjai pirmininkauja prel. Ig. Albavičius. *J. Pr.*

3) 1920–24 ėjęs Kaune socialistinės jaunuomenės sąjungos organas. 1924 jo vietoje ėjo Jaunųjų D., paskui Draugų D., 1926 — D. Jauniesiems. *Vc. B.*

Draugas 1) 1905 Lietuvoje veikusi socialistinė organizacija, sudaryta iš dalies iš kaikurių iš LSDP atskilusių narių ir iš dalies iš vad. demokratų jaunimo. D. organizavo V. Mickevičius-Kapsukas, V. Požėla ir kt. Daugiausia veikė Panevėžio–Joniškio–Anykščių apylinkėse. Tačiau tais pačiais 1905 D. organizacija, įsiliejusi į LSDP, nustojo savarankiškai veikti.

2) Laisvoji socialistinė jaunuomenės organizacija Lietuvoje, veikusi 1920–1926 XII 17, turėjusi savo organą Draugą, nuo 1924 Jaunųjų Draugą, paskiau Draugų Draugą, 1926 Draugą Jauniesiems. 1926 pabaigoje turėjo 47 skyrius su apie 2500 narių. *Vc. B.*

Draugelevičius Kazimieras (1764 Oželių k., Vilkaviškio par.—1813 XII 24 Marijampolėje) marionas, kuris daugiausia aptarnaudavo parapijas, kur klebonai nemokėjo lietuviškai. Rankraščiais paliko daug lietuviškų pamokslų.

Draugelis 1) Bronius (g. 1896 V 25 Vilkaviškio aps. Gižų vl. Bardauskų k.) (3) sūnus. Mokėsi Marijampolės gimn., Maskvoje baigė matininkų kursus. 1914 mobilizuotas į rusų kariuomenę. 1918 grįžęs į Lietuvą, suorganizavo Marijampolės miliciją, paskui savanoriu stojo į 2 pėst. pulką ir dalyvavo kovose su bolševikais. Iš kariuomenės išėjęs, buvo Rokiškio, Kretingos ir Tauragės aps. viršininkas, Raseinių policijos vadas (ligi 1939). 1939–40 Vilniaus mst. ir aps. viršininko pirmasis pavaduotojas. 1940–41 bolševikų kalintas Lukiškių kalėjime. Deportuojamas į Rusiją, 1941 VI 24 Vilniaus stotyje pabėgo iš traukinio. 1941–43 Vilniaus ir Trakų aps. viršininkas. Vokietijoje 1945–46 Regensburgo DP stovykloje policijos vadas, 1945–47 lietuvių policijos vadas Scheinfeldo stovykloje. Nuo 1949 gyvena Chicagoje.

2) Eliziejus (g. 1888 IV 11 Bardauskų k., Gižų vl., Vilkaviškio aps.) (3) sūnus, gydytojas, visuomenininkas. Pradž. mokslą išėjo Bardauskų k. pradžios mokykloje, kurioje tada mokytojavo jo tėvas. Marijampolės gimn. baigė 1909, o Maskvos univ. medicinos fak. — 1914. Studentaudamas jis 1910 suorganizavo ir buvo liet. kat. stud. Rūtos draugijos pirmuoju pirmininku. Jos nariai (Pr. Dovydaitis, K. Bizauskas, V. Endziulaitis, P. Grajauskas, Z. Starkus) davė pradžią ateitininkų sąjūdžiui. 1914 mobilizuotas, fronte gydytoju ištarnavo 3 metus. Vėliau persikėlė į Voronežą, kur buvo išrinktas vyriausios lietuvių tarybos Rusijoje nariu. Su kitais šios tarybos

E. Draugelis

nariais buvo bolševikų suimtas ir mėnesį kalintas. Iš kalėjimo išleistas, 1918 grįžo į Lietuvą, kur buvo išrinktas Marijampolės mst. tarybos nariu (1918 XI 18) ir pirmuoju miesto burmistru (1918 XII 20—1919 III 23). Nuo 1918 VII 23 buvo kooptuotas Lietuvos valstybės nariu. 1919 III 23 L. R. K. pavestas, Kaune suorganizavo ligoninę nenaudojamuose karmelitų pastatuose. 1919 X 9 — 1920 VI 19 vidaus reikalų ministeris E. Galvanausko kabinete. 1920 V 25—1926 VI 1 steigiamojo ir I bei II seimų narys; II seimo sekretorius; seimuose pirmininkavo krašto apsaugos, savivaldybių administracijos, darbo socialinės apsaugos ir kt. komisijoms. Grįžęs prie gydytojo darbo, ligi 1927 VII buvo sveikatos departamento dir., ligi 1928 III Kauno ligoninės vyresniuoju ordinatoriumi. Ryšium su ūkininkų sąjungos veikėjams iškelta byla buvo kalėjime išlaikytas 1929 X—1930 III. Nuo 1932 ligi bolševikų atėjimo buvo S. Kalvarijos psichiatrinės ligoninės direktoriumi. Laikinosios vyriausybės 1941 paskirtas Gižų bei Keturvalakių sveikatos punkto vedėju. Vokietijoje Hannoverio rajone keliolikos stovyklų UNRRA vyr. gydytojas. 1947 išvyko į Braziliją, kur dabar dirba S. Paulo univ. medicinos fak. asistentu.

Buvo ilgametis Liet. Ūkininkų Sąjungos pirm., L. R. K. vyr. valdybos narys; aktyviai dalyvavo eilėje ūkinių organizacijų. Spaudoje dirba nuo 1908, bendradarbiavęs Viltyje, Šaltinyje, Ateityje, Garnyje, vėliau —Lietuvoje, Laisvėje, Ryte, Ūkininke, Darbo Sveikatoje. 1920 XII — 1921 XI redagavo dienraštį Laisvę, o vėliau kurį laiką redagavo savaitraščius Ūkininką ir Darbininką. Dažnai pasirašydavo slapyv. K. K. Lizdeika. 1914–15 išl. eilę medicinos populiarizacijos brošiūrų; be to, parašė dramą Vergą ir komediją Slidžiais takais. Dabar bendradarbiauja Brazilijos ir Argentinos liet. laikraščiuose.

3) P e t r a s (1849 VII 3 Marijampolės vl. Dielinės k.—1914 I 1 Marijampolės vl. Degučių k.) mokytojas. 1872 baigęs Veiverių mokytojų seminariją, mokytojas nuo 1874 Žiūrių Gudeliuose, nuo 1886 — Sudarge, vėliau Bardauskų k., nuo 1901 Šunskuose, Čystoje Būdoje, Kaimelyje. 1908 išėjęs į pensiją, dar trejus metus mokytojavo Marijampolės Žiburio mokykloje. Ūkininkuose skleidė sodininkystės ir bitininkystės žinias. Platino draudžiamąją lietuvių spaudą, nuo 1905 bendradarbiavo Vilniaus Žiniose. Nepaisydamas draudimo, vaikus mokykloje mokė ir lietuviškai. Iš 12 vaikų užaugino 7, visus juos išleisdamas į mokslus.

4) S i m a n a s J o n a s (g. 1893 XII 27 Vilkaviškio aps. Bartininkų vl. Šulų k.) kunigas rašytojas. Baigęs Marijampolės gimnazijos 4 klases, 1910 stojo į Seinų kunigų seminariją. Kunigo įšv. 1916 Petrapilyje. Liet. centrinio komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpti Aleksandrovsko skyriaus reikalų vedėjas 1916, o 1917–18 įgaliotinis Kryme ir šiaurės vakarų fronte. 1919–20 būdamas Skriaudžių vikaru, blaivybės dr-jos vardu pastatė liaudies namus. 1925 atvyko į JAV. 1926 iš organizatorių liet. dienos Sesquicentennial parodoje Philadelphijoje; čia buvo suorganizuotas apie 800 dainininkų jungtinis choras. 1927–28 L.R.K. moterų s-gos dvasios vadas. 1927–35 Švč. Širdies intronizacijos direktorius JAV. Šiuo metu išl. Šv. Širdies intronizaciją 1928, Šv. Teresės noveną 1928 ir Trumpą intronizacijos aprašymą 1929. Rūpinosi JAV lietuvių visokeriopos statistikos reikalu, turėjo savo radijo programą ir 1938–39 Gary, Ind. leido statistikos žurnalą Pasiuntinį. Sudarė per 300 amerikiečių lietuvių visuomeninių įstaigų atvaizdų, kurių vieną setą 1935 paaukojo Lietuvos vyriausybei, antrą—marionams, o trečią rengia perduoti L. Enciklopedijai. 1935 Tiesos Kelyje išsp. JAV liet. parapijų statistiką. 1940 būdamas Milwaukee, Wis. liet. parapijos klebonu, organizavo liet. labdarybės institutą, turėjusį globoti JAV liet. statistikos darbą, bet karas darbą sutrukdė. Nuo 1942 atsidėjęs Šv. Mergelės Marijos gyvenimo dramatizacijai (Series of Mystery Plays of the Life of the Blessed Mother). Iš šios serijos 1949 išsp. Madonna of Nazareth, o 1954 išl. Slides (muzika Al d'Artego). Nuo 1946 eina kapeliono pareigas Christian Brothers of Ireland ir aukštesnės mokyklos mergaičių pensionate New Yorke. Lietuvoje bendradarbiavo Tėvynės Sarge, Moteryje, JAV — Liet. Balse, Drauge, Darbininke ir kt.

Kun. S. J. Draugelis

5) V l a d i s l o v a s (1880 IX 27 Vilkaviškio aps. Paežerių vl. Žiūrių-Gudelių k.—1940 I 24 Žem. Kalvarijoje) kun. marionas, (3) sūnus. 1893 baigė tėvo vedamą prad. mokyklą Barkauskuose, stojo į Marijampolės gimn., 1898 iš 5 kl. perėjo į Seinų kunigų seminariją; kun. išv. 1903, vikaras Sasnavoje; nuo 1908 Marijampolėje vadovavo įvairioms kat. draugijoms. Karo metu gyveno įvairiose Lietuvos ir Rusijos vietose, ilgiausiai (1915 IX—1921 XI) Odesoje, globodamas lietuvių pabėgėlių koloniją, drauge būdamas liet. centrinio komiteto įgaliotiniu Chersono, Tauridos ir Besarabijos gub. 1917 dalyvavo Odesos miesto dumoje ir liet. seime Petrapilyje. 1918–19 gy-

veno Ananjeve ir dėstė religiją dviejose vietos gimnazijose. Lietuvon grįžo 1921 XI ir dirbo Ūkininkų Sąjungoje organizuodamas taupymo bendroves ir įsteigdamas centrinį ūkininkų sąjungos banką. 1922 XI 11 įstojo marionų vienuolijon. 1924 vadovavo Blaivybės draugijos Marijampolės skyriui ir visame Marijampolės aps. bandė įvesti vad. Göteborgo sistemą (Blaivybės draugija ėmėsi pati laikyti svaigalų parduotuves), bet bandymas nepasisekė. 1925 V išvyko į JAV, kur su misijomis aplankė daugybę liet. kolonijų. Nuo 1926 VII administravo Draugą; nuo XII liet. parapijos klebonas Kenosha, Wis., nuo 1927 IV klebonas Aušros Vartų par. Chicagoje, 1932–1933 VI redagavo laikraštį Laivą. 1933–39 marionų generalinės tarybos narys Romoje. Rašinėjo nuo 1908 Šaltinyje ir kt. kat. laikraščiouse.

Pr. Dovydaitis Kun. L. D. — Tiesos Kelias N 3, 1940; Kun. L. Draugelio M. I. C. sidabrinį jubiliejų paminint 1928.

Draugelytė-Čemarkienė Apolonija (gimusi 1884 VI 18 Vilkaviškio aps. Paežerių vl. Žiūrių Gudeliuose) Petro D. (žr.) duktė, mokytoja visuomenininkė. Marijampolėje išlaikiusi pradžios mokytojos egzaminus, 1908–09 mokė Obelių mergaičių ūkio mokykloje. 1910–11 lankė Varšuvos mergaičių institutą, o vėliau mokytojavo Marijampolės Žiburio gimn. prad. mokykloje, likusi Lietuvoje ir per karą. Organizavo suaugusiųjų kursus, rengė lietuviškus vakarus. 1927 išvykusi Brazilijon, mokytojavo São Paulo liet. mokykloje, drauge dirbdama ir visuomeninį darbą.

Draugelytė-Galdikienė Magdalena žr. Galdikienė.

Draugelytė-Kučinskienė Ona (g. 1904 Vilkaviškio aps. Gižų vl. Bardauskų k.) Petro D. (žr.) duktė, tapytoja. Studijavo tapybą Kauno mokykloje, Prancūzijoje ir P. Amerikoje. 1935–36 dalyvavo parodose Buenos Aires, Argentinoje. Nuo 1938 dalyvavo Lietuvos dailininkų sąjungos parodose. Jos darbų yra įsigijęs Buenos Aires muzėjus.

Draugija laisvas didesnio ar mažesnio žmonių skaičiaus susibūrimas, kad, ilgesnį laiką bendromis pajėgomis veikiant, būtų galima siekti bendro politikos, labdaros, savitarpinės pašalpos, socialinės globos, profesinio, kultūrinio (mokslo, literatūros, meno), religinio, sportinio ir kt. tikslo. Organizacija, kuri siekia pelno, yra jau nebe D., bet bendrovė. Organizacijos, turinčios platesnių politinių tikslų, virsta politinėmis partijomis. *Vc. B.*

Draugija 1) literatūros, mokslo ir politikos mėnesinis katalikų žurnalas, pradėjęs eiti Kaune 1907. Be pertraukos ėjo ligi 1915 pradžios (96 nr.). I pas. karo metu sustojusi, D. buvo atgaivinta 1919 pradžioje ir leista ligi 1923 X (daugiausia dvigubais nr.). Leido Šv. Kazimiero draugija, išskyrus 1923 1–8 nr., kurie buvo išl. kaip LU teol.-filosofijos fak. organas (bet paskutiniame N 9–10 fakulteto kaip leidėjo vardas buvo vėl užlipdytas). Iš viso pasirodė 153 nr. Visą laiką redagavo kun. A. Dambrauskas-Jakštas. 1913–14 D. priedu ėjo A. Busilo redaguojamas Mokytojas, o 1911–14 Pr. Dovydaičio redaguojama Ateitis.

DRAUGIJA
LITERATUROS MOKSLO IR POLITIKOS
№ 1

Savo kryptimi D. buvo katalikų inteligentų žurnalas, bet kultūriniais ir moksliniais klausimais jo skiltys buvo atviros visiems bendradarbiams. Ligi 1914 D. bendradarbių skaičius siekė ligi 150. Eilė vėliau iškilusių rašytojų kaip tik pradėjo reikštis D. Daug ir mokslinių studijų buvo įdėta šiame žurnale. Žymesni D. bendradarbiai 1907 — A. Alekna, J. Bikinas, Pr. Būčys, K. Būga, A. Civinskis, T. Daugirdas, M. Gustaitis, A. Kaupas, P. Leonas, Maironis, P. Mašiotas, P. Matulionis, M. Pečkauskaitė, K. Prapuolenis, K. Puida, M. Reinys, J. Skvireckas, K. Šaulys, M. Šeižys, S. Šultė, J. Šnapštys, J. Tilvytis, J. Totoraitis, J. Tumas, M. Vaitkus, A. Voldemaras; 1908 dar prisidėjo — R. Bytautas, M. K. Čiurlionis, Pr. Karevičius, F. Kemėšis, A. Maliauskis, A. Sabaliauskas, E. Steponaitis, Vydūnas, E. Volteris, V. Zajančkauskas; 1909 — B. Česnys, L. Gira, K. Jurgelionis, J. Staugaitis, P. Žadeikis, J. Žilinskis (Žilius); 1910 — J. Basanavičius, Pr. Dovydaitis, P. Kriaučiūnas, L. Vailionis; 1911 — G. Cirtautas, Pr. Kuraitis, D. Malinauskis, Pr. Penkauskas; 1912 — V. Mykolaitis-Putinas, S. Pšibiliauskienė; 1913 — A. Busilas, M. Krupavičius, K. Paltarokas, J. Purickis, St. Šalkauskis, Iz. Tamošaitis, A. Viskanta. Sutelkusi tiek bendradarbių, D. buvo pagrindiniu kultūros žurnalu prieš I pas. karą.

Vl. Kulbokas Jakštas ir „Draugija", L. K. M. Ak. Suvažiavimo Darbai III 1939.

2) Kauno arkivyskupo organas, dvisavaitinis žurnalas, pradėtas leisti 1937 XII 20. Iš pradžių red. pasirašė prel. A. Dambrauskas, vėliau kun. N. Raštutis. Ėjo ligi 1940.

Draugija Užsienio Lietuviams Remti, sutrumpintai DULR, įkurta Kaune 1931 gale, veikė ligi 1940. Jos iniciatoriai buvo J. Grigolaitis, K. Kasakaitis, R. Skipitis ir J. Vanagas-Simonaitis. Draugijos tikslas buvo

palaikyti ryšius su lietuviais, gyvenančiais už nepriklausomos Lietuvos sienų, ir gaivinti jų ryšį su tėvyne. DULR rėmė lietuvių mokyklas Brazilijoje, Uragvajuje, Argentinoje, Latvijoje, Seinų-Punsko krašte ir JAV. Dvejus metus per vasaros atostogas Palangoje buvo suorganizuoti lituanistikos kursai, lankyti DULR remiamų mokyklų mokytojų, Lietuvoje besimokančių užsienio liet. stud. ir vasaroti atvykusių užsienio lietuvių. DULR organizavo I pasaulio lietuvių kongresą Kaune 1935 VIII, kuriame dalyvavo ligi 100 atstovų iš keliolikos valstybių. Kongresas išrinko Pasaulio lietuvių sąjungos valdybą, Kaune leidusią žurnalą Pasaulio Lietuvį. To paties kongreso proga DULR suorganizavo pirmą kartą Lietuvon pakvietimą JAV sportininkų, taip pat ir menininkų (dainininkės Stoškiūtė, Darlys, pianistė Briedytė, smuikininkas Greičius). DULR globojo atvykstančias užsienio lietuvių ekskursijas (tarp jų lietuvių chorus iš Tilžės ir Liepojos). Jos rūpesčiu, P. Ruseckas parengė dvi knygas (apie pačią draugiją ir apie pasaulio lietuvius). Draugija rėmė Argentinoje leistą laikraštį Iš vien. Visą laiką DULR pirm. buvo R. Skipitis.

Be centro valdybos, veikusios Kaune, buvo suorganizuoti keli skyriai užsienyje. Kaune dar veikė valstybės kontrolės valdininkų skyrius ir akademinis VDU stud. skyrius. Pastarasis buvo ypačiai aktyvus: suruošė keletą paskaitų užsienio lietuvių klausimais ir suorganizavo Lietuvos jaunimo susirašinėjimą su atitinkamo amžiaus užsienio lietuvių jaunimu. Buvo išsiųsta ir gauta keliolika tūkstančių laiškų. Iš viso DULR turėjo arti 500 narių. *R. Skp.*

Draugovė skautų organizacijoje vienas pagrindinių vienetų, maždaug 14–50 narių junginys. D. sudaro 2–6 skiltys (būreliai). Vadovauja d r a u g i n i n k a s, arba D. vadas, augštesnės vadovybės skiriamas, o vyresnio amžiaus skautų demokratišku būdu renkamas. Kelios D. sudaro augštesnio laipsnio vienetų junginį — vietininkiją ar tuntą.

Draugų klubas (Klub przyjaciół) Vilniaus univ. jaunuomenės filomatų organizacijos (žr.) 1819 IV 19 įk. draugija, kurios uždavinys buvo ruošti jaunuomenę stoti į filomatus. D. K. tarp kito ko sudarė statistikos komitetą krašto padėčiai tirti. 1821 D. K. išsp. Pr. Malevskio sudarytą instrukciją statistinėms žinioms rinkti.

Draugupė Rytprūsių upelis, Aimančio (Įstrės, Priegliaus) deš. intakas, 9,6 km ilgio, betgi augštupiu imant kair. intaką Kusupį, būtų 19,0 km.

Draumėnų miškas Panevėžio aps. Rozalimo vl., 1043 ha. Eglynai su drebule, beržu, uosiu. Per mišką teka upelis Ežerė.

Drausensee žr. Drūsuo.

Drausmė, arba disciplina, laikymasis tam tikros nustatytos tvarkos; tam tikrų taisyklių ar metodų sistema. Žr. disciplina, bausmės pedagogijoje.

Karinė D. yra tvarkoma atitinkamu D. s t a t u t u, numatančiu drausmės nusižengimus, bausmės skyrimą ir jos vykdymą. Senosios Lietuvos karuomenėje nebuvo rašytų D. taisyklių. Patys vadai nustatydavo valdinių nusižengimus ir savo nuožiūra juos bausdavo. Pirmuosius karo baudžiamuosius įstatymus, vadinamus Hetmonų artikulus (pvz. hetmono Grigo Chodkevičiaus) sutinkame tik XVI a. Iš jų matyti, kad tuo metu D. kariuomenėje buvo palaikoma labai griežtomis priemonėmis (už du trečdalius karinių nusikaltimų grasinama mirties bausme). Atgavus nepriklausomybę, iš pradžių buvo vadovaujamasi rusų įstatymais. 1928 mūsų štabo buvo paruoštos savos „D. baudimo taisyklės", sudariusios vidaus tarnybos statuto III dalį. 1935 buvo parengtas ir paskelbtas naujas D. statutas.

Karinei D. nusikaltusiems kariams buvo sudaryta 1920 V vad. atsargos kuopa, X 25 pavadinta D. kuopa, vėliau performuota į D. batalioną ir vėl paversta D. kuopa, ligi 1926 V 20 buvusia Varniuose, iš ten perkelta į Kauną, kur 1928 VI įėjo į karo kalėjimo sudėtį ir buvo pavadinta karo kalėjimo ir drausmės dalimi. Nustojo veikti 1929 XII 16.

Draustinė pieva, kurią visas kaimas išskiria iš ganyklos ploto ir kurios nupjautą šieną visi dalinasi.

Draustinės miškas Šakių aps. Plokščių vl., 250 ha lapuočių miškas — drebulės, uosio, beržo, juodalksnio su eglės priemaiša.

Draustiniai, Kėdainių aps. Gudžiūnų vl. Ardomame VI–VIII a. kapinyne surasta 3 sidabrinės antkaklės pergniaužtiniais galais, reto tipo suneriama storagalė apyrankė ir balnelinė antkaklė.

Drava (vok. Drau) dešinysis Dunojaus intakas, 720 km ilgio, ištekąs iš p. Tirolio, tekąs i r. per Karintiją ir toliau skiriąs Vengriją ir Jugoslaviją.

Dravėnai (vok. D r a w ä n e n), vakarinių slavų šaka, sudariusi vieną polabų dalį ir gyvenusi į vakarus nuo Hanoverio. Jų našystoj slaviškų pėdsakų yra išlikę lig pastarųjų laikų, bet jų kalba baigė nykti jau apie XVII a. vidurį, palikdama kiek žymių tikriniuose varduose; pvz. rytinės Hanoverio provincijos kalvota vietovė, į rytus nuo Ulzen, vad. D r a w e h n (nuo slav. upėvardžio *D r a v a, vok. D r a g e).

Draverna Klaipėdos aps. Priekulės vl. upelis, Kuršių Marių r. intakas, 2,2 km ilgio, platus ir gilus, jungia karaliaus Viliaus perkasą su Mariomis; seniau buvo per 6,5 km ilgio, ištiesintas. Ties jo jungimu su perkasu nuo 1870 veikia D. vandens

matavimo stotis, 16 km nuo perkaso pradžios Klaipėdos uoste. Stoties nulio altituda —0,501 m, maks. horizontas 2,23 m (1894).

Dravidai p. Indijos, Beludžistano ir Bengalijos dalių gyventojai, kalbantieji dravidų kalbomis, bet nevieningi rasiniu ir etniniu atžvilgiu. Dravidiškais požymiais laikomas vidutinis ūgis, ilgas kiaušas, tiesi nosis, rusva oda ir lygūs, juodi plaukai. Nėra nustatyta, kurios rasės buvo pirmieji dravidiškai kalbėję žmonės; gal jie Indijon įkeliavo iš vakarų ir buvo gininiški rasei, gyvenusiai aplink Viduržemio jūrą.

D r a v i d ų k a l b o s sudaro atskirą k. šeimą, kuri visai neturi kitų artimesnių giminaičių. D. K. dabar kalbama ištisai visoje p. Indijoje ir salomis vidurinėse srityse bei rytuose, iš viso apie 70 mil. žmonių. Kalbančiųjų skaičiumi kiek gausingesnės r. Indijoje yra k u j o (1.500.000) ir k u r u h h o, kalbos, bet taip pat tik liaudinės ir nykstančios. Žymiausia iš visų yra t a m i l ų kalba Indijos pietų rytų kampe ir š. Ceilono dalyje (apie 19.000.000), kuriai gana artimas m a l a j a l a m a s (per 7 mil.), ištisęs Malabaro pakraščiu. Tamilai turi seniausią (nors tiksliai nedatuotą) ir gausingiausią literatūrą iš visų D. K.; jos raidai žymios įtakos yra turėjęs sanskritas. Pats tamilų vardas tik vėlyvesnis perdirbinys iš dravidų vardo (sanskrito Dravida, Dramida, prakrito Davida, Davila, palio Damila, davė pradžią tamilams, arba tamulams). Į šiaurę nuo tamilų ir malajalamo kalbama k a n a r o s (10.500.000) ir t e l u g a u s (arti 24.000.000) kalbomis. Kanaros kalba rašytas ir seniausias dravidiškas įrašas (V a. po Kr.), o literatūra prasideda nuo IX a. Telugaus raštijos pradžia siekia į XI a. Nors ši kalba kalbančiųjų skaičiumi ir gausingiausia, bet kaip kultūrinė visų D. K. tarpe pirmauja tamilų kalba. Rašomos D. K. iš š. Indijos IV ar V a. pasiskolintais raidynais. *A. S.*

Drazdauskas Antanas žr. Strazdas (Strazdelis).

Drdla Franz (František) (1869–1944) čekų smuiko virtuozas ir apie 200 saloninio stiliaus kūrinėlių smuikui autorius. Ypač išpopuliarėjo Serenade a-dur (N 1), Souvenir ir Vision. Be to, parašė operą Zlata sít' 1916, operetę Hraběnka z krámu 1917 ir eilę dainų.

Drebulė, arba epušė (Populus tremula L.) gluosninių (Salicaceae) šeimos drebulinių tuopų (Trepidae) grupės medis. Lapai apskritoki, netaisyklingai stambiai dantyti ir, mažo vėjo pučiami, tuojau „dreba"; todėl nuo to ir šis medis yra gavęs savo pavadinimą. Mūsų ir kitų tautų padavimuose D. lapų drebėjimas siejamas su Judo išdavimu, kuris sąžinės prikaišiojamas pasikoręs D., arba vėl mūsų Eglės duktė Drebulė iš baimės išdavusi savo tėvą — žalčių karalių, — dėl to D. drebanti. Žydi prieš lapams sprogstant. Žiedai vienalyčiai dvinamiai (moteriški ir vyriški atskiruose medžiuose). Sėklos yra labai smulkios su plaukelių kuokšteliu (leke), vėjo nešiojamos. Drebulė išplitusi nuo Laplandijos iki Alžiro ir nuo Atlanto iki Japonijos. Lietuvoje D. vienintelė savaiminė iš tuopų, pasižymi gajumu. Plinta šaknų atžalomis, mažiau — sėklomis. Miškuose jos apie 8%. Išauga iki 32 m augščio. Mediena minkšta, balsva, vartojama degtukų šiaudeliams, popieriui, stogaskiedrėms. Laikosi įvairiose augavietėse. D. grybo Fomes igniarius dažnai pūdoma. JAV drebulės — P. t r e m u l o i d e s Michx. (quaking aspen) ir P. g r a n d i d e n t a t a Michx. (bigtooth aspen). Dekoraciškumu pasižymi P. t r e m u l a v a r. p e n d u l a. *J. Rkt.*

D r e b u l y n a i, kaip pastovus miško tipas, randami tarp miškų ir stepių bei prerijų zonų. Visi Lietuvos D. yra laikinio tipo ir atsiradę dėl nepritaikintų kirtimų arba gaisrų. Lietuvoje drebulių visur — lapuočiuose ir spygliuočiuose, dargi pušynų sudėtyje. Plynai kertant tokius miškus, sužėlia grynas drebulynas dėl stiprios atžalinės galios. Tačiau drebulė dėl savo trumpesnio amžiaus už kitų medžių ilgainiui savo vietą užleidžia ilgesnio amžiaus medžių veislėms, ir liekasi tik kaip priemaiša. Bet medyną, kuriame yra kad ir nedidelis drebulės kiekis, kuriam laikui suardžius (iškirtus, išdegus), jo vietoj atsiranda grynas D. Miškininkai ilgai drebulę laikė miškų piktžole ir stengėsi ją išnaikinti. Dabar jau pažiūra pasikeitė. Drebulė dėl greito augimo, didelio prieauglio gali viename ha per tą patį laiką priauginti dvigubai medienos, kiek kiti medžiai. O kadangi drebulės mediena (kaip ir eglės, pušies bei kt.) vartojama popieriui ir specialiai degtukų šiaudeliams gaminti, tai jos kaina dažnai yra žymiai augštesnė už kitų medžių medieną. 1937 Lietuvos miškų departamento daviniais, valstybės miškuose drebulės buvo 55.612 ha ir privačiuose 7500 ha, arba viso 63.112 ha, o tai sudarė 7,3% viso miškų ploto. Nuo to laiko iki šiol, reikia manyti, D. plotas Lietuvoje yra padidėjęs, ir todėl bus žymiai pasikeitusi mūsų miškų medynų sudėtis. *A. Rkž.*

Drebulys nevalingas, ritmiškas vienos kurios dalies arba viso kūno virpulys. Drebėjimas gali būti laikinis arba pastovus. Šaltis-D. krečia, kada kūno temperatūra kyla arba kada veikia žmogų žema aplinkos temperatūra. Laikinį drebėjimą sužadina žmogaus susijaudinimas ir emocijos. Apsinuodijus alkoholiu, gyvsidabriu. švinu, nikotinu, morfinu, kofeinu, arsenu ir kt., drebėjimas taip pat atsiranda. Būva senatviškas ir įgimtas, arba paveldėtas drebėjimas. Yra visa eilė nervų ir smegenų

ligų su drebėjimais. Drebėjimas bei jo forma gydytojui padeda nustatyti ligos diagnozę.

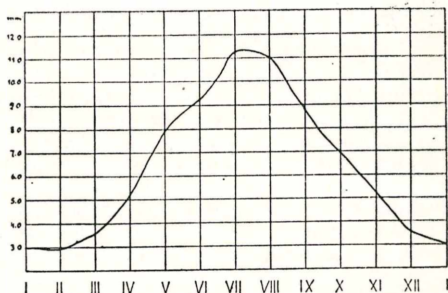
Drebuluotis (Chondrus) raudonųjų dumblių 5 rūšių gentis. Atlanto ir Šiaurės vandenynų D. vaistingasis (Ch. crispus [L.] St.) vartojamas vaistinėse, kaikur ir maistui.

Drebutis (Tremellodon) žiūritinių šeimos grybų gentis. Europoje plačiai išsiplatinęs D. spygliuotasis (T. gelatinosum Pers.), auga miškuose ant žemės ir ant senų kelmų. Vaisiakūnis drebulinės sudėties, baltas arba beveik bespalvis, pusiauapskritas, 4–8 cm skersmens; apatinė pusė dygliuota melsvai pilkais apie 2 mm ilgumo dygliais. Galima valgyti, bet nelabai skanus.

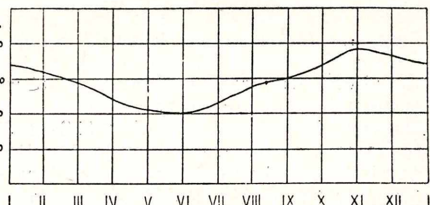
Drednautas (angl. dreadnought) 1905 anglų pastatytas šarvuotis, kurio vardu paskui imta vadinti ir karo laivyno didieji laivai. D. sukėlė perversmą laivų statyboje. Laivo talpa buvo padidinta ligi 20.000 t, o ugnies jėga pustrečio karto.

Drėgmė vandens garų kiekis atmosferoje. Vandens garų proporcija ore yra nevienoda: svyruoja nuo nežymios vieno procento dalies ligi maždaug 3% oro svorio. D. dydis priklauso nuo temperatūros: juo ji augštesnė, juo oro imlumas garams didesnis. Dėl to žemutiniuose atmosferos sluogsniuose D. yra didesnė, nekaip šaltesniuose viršutiniuose. Taip pat karštojoje atogrąžų juostoje ji didesnė, kaip poliarinėse srityse. Juo temperatūra žemesnė, juo mažesniu vandens garų kiekiu oras prisisotina; 1 m^3 oro prisotinti vandens garų reikia: jei temperatūra 40° C — 50,91 g, 20° C — 17,22 g, 10° C — 9,39 g, 0° C — 4,89 g, -20° C — 1,05 g. Vandens garų kiekis atmosferoje (išreiškiamas gramais viename oro m^3) vadinamas absoliutine, arba specifine, D. Santykis esančio vandens garų kiekio atmosferoje su tuo vandens garų kiekiu, kuris toje pačioje temperatūroje orą prisotintų, vadinasi reliatyvioji D. Ji išreiškiama procentais (%) ir rodo oro prisisotinimo laipsnį. Praktinės reikšmės daugiau turi reliatyvioji D. Dėl to ji pranešama ir meteorologiniuose biuleteniuose. Esant tai pačiai absoliutinei D., t. y. vandens garų kiekiui ore, temperatūrai kylant, reliatyvioji D. mažėja, o temperatūrai krintant, ji didėja. Todėl vasarą absoliutinė D. yra didesnė, o reliatyvioji D. mažesnė; žiemą priešingai — absoliutinė mažesnė, o reliatyvioji didesnė. Pavasarį absoliutinė D. didėja, reliatyvioji D. mažėja, rudenį absoliutinė D. mažėja, o reliatyvioji didėja.

Kai oras vandens garais prisotintas, t. y. pasiekta maksimalinė reliatyvioji D., tai iš jo pradeda išsiskirti mikroskopiniai vandens lašeliai, iš kurių atsiranda rūkas, debesys, rasa, šerkšnas, lietus, kruša ir snie-

Absoliutinės oro drėgmės metų kitimas (1926–1935) Kaune

Santykinės oro drėgmės metų kitimas (1926–1935) Kaune

gas. Reliatyvioji D. turi didelės reikšmės žmogaus savijautai. Esant didelei reliatyviajai D. ir augštai atmosferos temperatūrai, prakaitas nedžiūsta, ir tuo būdu kūnas nevėsinamas. Dėl to žmogui gyventi yra nesveikiausios tos krašto klimato vietos, kurios turi didelę reliatyviąją D. Žema reliatyvioji D. ir karšto klimato sritis daro pakenčiamas europiečiams. Palankiausioji žmogaus sveikatai yra 40–60% reliatyvioji D. 22° C. Spaustuvių darbui patogiausia 40–50% reliatyvioji D., nes tuomet mažiausia esti popieriaus kliūčių.

D. matuojama higrometru. Pirmąjį higrometrą sugalvojo Leonardo da Vinci apie 1500. Jis naudojo vilnos gniužulį, kurio svoris didėja, D. didėjant, nes vilna sugeria vandens garus. H. B. de Saussure 1783 pradėjo D. matuoti žmogaus plauko reagavimu į D. keitimąsi: D. didėjant, plaukas ilgėja, o jai mažėjant traukiasi. Reliatyviajai D. pakilus nuo 0% ligi 100%, plauko ilgis padidėja 2.5%. Jo išrastasis plauko higrometras plačiai vartojamas ir dabar. C. W. Boeckmann 1802 sugalvojo psichrometrą, kurį sudaro 2 termometrai, iš kurių vieno rutulėlis yra sausas, o antrojo šlapias. Iš jų rodomų temperatūrų skirtumo sužinoma reliatyvioji D., kuri yra atvirkščiai proporcinga tų temperatūrų skirtumui. H. V. Regnault 1845 sugalvojo higrometrą, kuris susideda iš svidinto sidabrinio cilindro su eteriu ir į jį įtaisyto termometro. Cilindras vėsinamas, leidžiant per eterį orą. Temperatūra, kurioje pradeda dėtis išorinėje cilindro pusėje rasa, laikoma rasos tašku.

R. W. Longley Meteorology 1944. *A. B.*

Drėgmenė (Sium) augalų gentis iš skėtinių (Umbelliferae) šeimos. Yra apie 10 rūšių, augančių krantuose ir pelkėtose vietose Europoje, Azijoje ir Afrikoje. Tai daugiamečiai žoliniai augalai, paprastai plunksniškais lapais. Lietuvoje krantuose, šlapiuose miškuose, grioviuose auga D. p l a č i a l a p ė (S. latifolium), daugmetė žolė ligi 1 m augščio. Jos pirminiai lapai būva smulkiai sukarpyti, antriniai mažiau karpyti, gana plačiais lapeliais. D. plačialapė liaudies medicinoje laikoma vaistiniu augalu.

Dregovičiai (sietini su gudų d r e h v a ,balynas, jaura', ukr. d r á h o v y n a ,pelkė') sen. slavų padermė, gyvenusi tarp Pripeties ir v. Dauguvos. Jie kartu su krivičiais, radimičiais ir kt. kiltimis ilgainiui sudarė gudų tautą. XI–XIII a. D. ekspansija palietė etnografinės Lietuvos pakraščius tarp Dysnos ir Naugarduko.

Dreyer John Louis Emil (1852 – 1926) astronomas, gimęs Kopenhagoje, Danijoje, ir ten baigęs mokslus, bet vėliau emigravęs į Airiją ir ten dirbęs Dublino observatorijoje 1878–1916, nuo 1882 būdamas jos direktoriumi. 1888 išsp. New General Catalogue of Nebulae and Clusters of Stars (santrumpa NGC), kuris ir dabar yra pagrindinis ūkų ir žvaigždžių spiečių katalogas. Be to, sudarė 3300 žvaigždžių katalogą The Second Armagh Catalogue 1886.

Dreiftas (angl. drift) žr. nuovėjis (nuosrovis, sklydė).

Dreyfus Alfred (1859–1935) prancūzų žydas, gen. štabo karininkas, 1894 už tariamą šnipinėjimą vokiečiams nuteistas deportuoti į Ile du Diable ligi gyvos galvos. Žvalgybos viršininkui susekus, kad tikrasis kaltininkas yra kitas (Esterhazy), vyriausybė stengėsi tai užslėpti, o žvalgybos viršininką pakeitė kitu. Liberaliniai sluogsniai su E. Zola priešakyje (str. J'accuse laikraštyje L'Aurore 1898) suskato protestuoti, reikalaudami bylos persvarstymo. Vyriausybė paskelbė turinti naujų dokumentų, tikrai įrodančių D. kaltę. Betgi tuojau pat paaiškėjo, kad po jais D. parašas buvo pačios žvalgybos padirbtas (kaltininkas mjr. Henry areštuotas nusižudė). 1899 byla buvo persvarstyta, bet vistiek D. palikta 10 metų kalėjimo bausmė, nors prezidentas ją tuojau pat dovanojo. Galutinai D. buvo pripažintas nekaltas ir grąžintas į kariuomenę tik 1906. Per visą šį laiką D. byla buvo virtusi pagrindiniu kovos objektu tarp liberalinių ir nacionalistinių sluogsnių. 1899 D. išl. Cinq anées de ma vie.

G. Charensol A. D. 1930; *F. Goguel* La politique des parties sous la III République 1948.

Dreijmanis Pāvils (1895–1953) latvių architektas. 1923 baigė Latvijos univ. ir 1926–44 buvo Rygos miesto architektas. Jo planais pastatyta turgaus halė, autobusų stotis, 12 mokyklų, 8 ligoninės ir daug kitų pastatų. 1946–48 dėstė Pabaltijo univ. 1949 emigravo į Australiją ir ten mirė.

Dreiser Theodore (1871–1945) amerikiečių romanistas ir publicistas. Patyręs daug skurdo vaikystėje, D. prasimušė tik savo veržlumu. Vokiečių išeivio sūnus. Kurį laiką jis studijavo Indianos univ. Vėliau dirbo real estate įstaigoje, baldų prekybos įmonėje, įvairiuose laikraščiuose. Rašytojo karjerą D. rimtai pradėjo tik 1900, išleisdamas pirmąjį savo romaną Sister Carrie, kuris savo nuogu natūralizmu sukėlė daug triukšmo ir buvo išimtas iš apyvartos.

Th. Dreiser

Toliau ėjo Jenny Gerhardt 1910 (liet. J. Šimkaus vert. 1939), The Financier 1912 etc. 1925 pasirodė jo pagrindinis veikalas An American Tragedy (liet. K. Vairo vert. 1936), turėjęs milžinišką pasisekimą ir autoriaus vardą išnešęs toli už Amerikos ribų. Šalia romanų D. paskelbė nemaža novelių (Free and Other Stories 1918, Twelve Men 1919) ir daug publicistikos (Dreiser Looks at Russia 1928, Tragic America 1931). Savo publicistikoje D. liečia socialpolitines ir socialekonomines problemas, pasisakydamas už socializmą, o po 1927 metų kelionės į T. Rusiją ir už komunizmą. Literatūroje D. laikomas vienu iš amerikietiškojo natūralizmo grindėjų. Savo romanuose D. yra kraštutinis natūralistas ir pesimistas. Žmonės jam yra inertiškos būtybės, apspręstos grynai biologinių veiksnių. Gyvenime tesanti kova už būvį, o moralė esanti ne tik beprasmė, bet net žalinga. Gyvenimas — „god-damned stinking game". D. pasaulėžiūra, pilnai išreikšta romane An American Tragedy, susiformavo Huxley ir Spencer poveikyje, o literatūriniai mokytojai buvo Balzac ir Zola, kurių įtaka, ypač paskutiniojo, gana žymi jo romanuose. Formališkai D. užėmęs taip pat kraštutinę poziciją. Jis nesiekia grožio, nesirūpina stiliumi, bet stengiasi kiek galint įtikinamiau liudyti savo tezių realumą. Todėl jo romanai tėra didžiulės dažnai beformių sakinių aglomeracijos, imponuojančios tik savo brutalia jėga ir medžiagos gausa.

R. H. Elias Th. D. 1949; *F. O. Matthiesen* Th. D. 1951. *A. Č.*

Dreižiai Klaipėdos aps. Priekulės vl. Ardomame kapinyne surasta VII a. radinių.

Drėma Vladas (g. apie 1910 Vilniaus krašte) tapytojas ir grafikas, konstruktyvistas. 6 metus mokėsi Vyt. Kairiūkščio

Vl. Drėma Senutė

dailės studijoje, veikusioje prie Vyt. D. gimn. Vilniuje. 1931 baigęs gimnaziją, meno studijas tęsė Vilniaus univ., klausydamas L. Slendzienskio. Paskiau dėstė paišybą Vytauto D. gimnazijoje. Svarbesnieji kūriniai: Verpėja (nupirkta lenkų kultūros fondo), Skalbėja, Karas, Senutė (laimėjusi dienraščio Słowo kankursą), Rugiapjūtė, Vilniaus gotiko fantazija (medžio rėžinys). Meno klausimais bendradarbiavo Vilniaus lietuvių spaudoje. Likęs Lietuvoje.

Drenažas (pr., angliškai) vandens perteklius pašalinimas iš dirvos požemio kanalais — drenomis, daugiausia degto molio vamzdeliais dedamais 1 — 1,5 m gilume: vanduo sunkiasi į drenas per sudūrimų plyšius. D. yra brangi, bet labai naudinga dirvos melioracija: jis pagerina fiziškas dirvos savybes, varinėja vandenį, pašalina kenksmingas rūgštis, palengvina dirvos ventiliaciją, leidžia dirvai giliau įšalti ir gauti tinkamesnę struktūrą, neplatina piktžolių, kaip atvirieji grioviai, netrukdo susisiekimo ir mašinų vartojimo laukų darbams, ilgiau veikia, net kai dirva yra užšalusi, pavasarį leidžia anksčiau lauko darbus pradėti, sumažina šalnų pavojų. D. sistemą sudaro tankios sausintojų eilės, 10 ligi 24 m tarpais, žiūrint koks dirvos laidumas, ir rinkėjai, kurie baigiasi žiotimis upelio ar atviro priėmėjo šlaite. Sausintojų drenos yra 4 cm vidutinio diametro, rinkėjų 5 ligi 20 cm, pagal debitą: nuotakio norma arba hidromodulis imamas 0,6—0,7 1/sek. ha. Drenos dedamos į siaurus griovelius, kasamus tam tikrų kastuvų su ilgais kotais; drenų nuolydis nedidelis, 0,005 — 0,001. Tinkamai atliktas D. veikia be remonto 20 ir daugiau metų. D. kenkėjai: medžių šaknys (rinkėjai bent 20 m. atstume nuo medžių), smulkūs gyviai — pelės ir varlės (nuo jų reikalingi tinkleliai žiotyse ar atitinkama jų forma). D. atsirado Anglijoje 1843, greit paplito po Europą, nuo 1855 laukus pradėjo drenuoti pažangesni dvarininkai ir Lietuvoje. Nepriklausomojoje Lietuvoje žemės ūkio ministerija skatino D. paskolomis ir nemokama technikine pagelba. 1925 - 1940 drenuota per 12.000 ha. Vid. 1 ha D. kaštavo 300 lt. Pusė išlaidų tenka drenoms. Buvo mėginta vamzdelius pakeisti vad. kurmiškuoju D.: tam tikras plūgas su peiliu ir torpedos formos „kurmiu" išspaudžia urvelį, kuris gali laikytis ir veikti keletą metų. Lietuvos sąlygose tas būdas netinka dėl moreniniame molyje pasitaikančių akmenų: bandymai buvo nesėkmingi.

J. Spöttle Landwirtschaftliche Bodenverbesserungen 1907; *G. Schroeder* Landwirtschaflicher Wasserbau, 2 leid. 1950; *C. Skotnicki* Nauka meljoracji 1925; *V. Daugėla* Melioracijos darbai 1937; *J. Čeičys* Kultūrtechnikos pažanga 1937; *J. Stanišauskis* Naujienos melioracijos srityje 1930 (visi trys paskutinieji str. išsp. žurnale Žemėtvarka ir Melioracija). *S. K.*

Drepanė (Drepanocladus) Amblystegiaceae šeimos samanų gentis, apie 40 rūšių, auga daugiausia durpynuose, pelkėse arba stovinčiuose vandenyse, sudarydamos tankias keliolikos cm ir daugiau gylio vejas; paprastai stiebas gulsčias. Lietuvoje ypač dažna D. l i ū n i n ė (D. intermedius Warnst). Neretos ir D. paprastoji (D. aduncus Mnkm.), D. didžioji (D. Sendtneri Warnst.), D. vandenmirkė (D. fluitans Warnst.), D. švelnioji (D. exanulatus Warnst.), D. riestokė (D. uncinatus Warnst) dažnai pasitaiko ant stogų, akmenų, pūvančių medžių ir ant žemės miškuose.

Drepanidae (Drepanulidae, Platypterigidae) drugių (Lepidoptera) būrio šeima. Daugumas drugių nedidelio liekno kūnelio, didelių sparnų. Straublys ilgas. Patelių ūsai siūliniai, patinų plunksniniai. Iš viso žinoma 250 rūšių. Lietuvoje gentis Drepana Schr. Jos vikšrai laikosi ant lapuočių medžių, dažniausiai beržo.

Dresden žr. Drezdenas.

Dresden Sem (g. 1881) kompozitorius dirigentas ir muz. pedagogas, vienas ryškiųjų olandų moderniosios muz. pradininkų. Amsterdamo (1924–37) ir Hagos (nuo 1937) konservatorijų dir. Jo kūryba, iš dalies vok. romantizmo ir ypač impresionizmo įtakoje, pasižymi harmonijos ir orkestruotės aiškumu bei paprastumu ir ritmo įvairumu. Svb. D. kūriniai: Chorus tragicus 1928, Chorus symphonicus 1944; 2 smuiko koncertai (1936, 1941), koncertai obojui

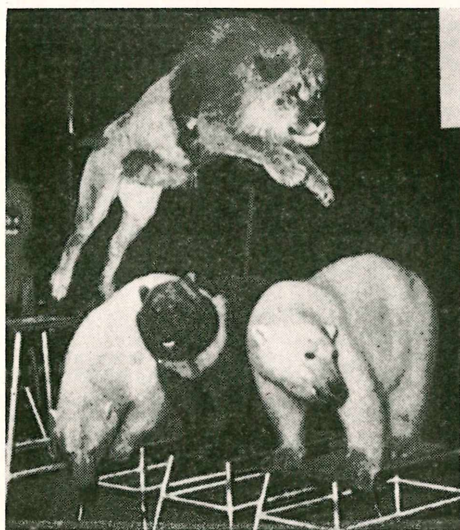

Dresūruotos beždžionės

1939, fort. 1946, fleitai 1950; eilė sonatų. Išsp. Het Muziekleben in Nederland sinds 1880 (1923).

Dresūra planingai nustatyta grupė veiksmų su tikslu išgauti gyvyje specialų įprotį, palinkimą, sugebėjimą ar nusiteikimą. D. daugiausia remiasi pratyba, arba mechaniškų judesių kartojimu. Jos tikslas yra pakreipti žmogaus ar gyvulio elgesį norima kryptimi. D. naudinga, paruošiant gyvulius funkcijoms, kurioms sugalvoti reikia protinių sugebėjimų, bet kurioms atlikti reikia tik praktikos. Taip pat ji gali būti naudinga ir žmogui, mokantis įvairių automatiškų judesių, reikalingų darbui atlikti (bet čia mes esame linkę vartoti žodį treniruotė dresūros vietoje).

D. yra daugiau ar mažiau vartojama vaiko auklėjime, ypač vaikui dar visai mažam esant. Bet psichologija ir pedagogika yra priešingos D. vartoti žmogaus paruošime ypač dėl to, kad ji gali atimti individo iniciatyvą, sumažinti jo laisvę ir jį tarsi padaryti kito žmogaus įrankiu. Kaikurios didesnės organizacijos, kaip kariuomenė, sporto organizacijos ir pan., vartoja D. geresnio efekto ir didesnio grupės bendradarbiavimo gauti. Tačiau ir čia sumasinimo ir nuindividualinimo pavojus yra gana didelis. Žmogaus pasaulyje D. yra pakeičiama auklėjimu ir auklėjimusi, kurie abu garantuoja individo laisvę ir skatina jo iniciatyvą.

Iš gyvulių cirko

Gyvulių D. daugiausia yra pagrįsta mokymosi principais, kaip klaida ir mėginimas, bausmė ir pagyrimas, skausmas ir malonumas. D. čia remiasi vad. sąlyginių refleksų (žr.) sudarymu. Įvairūs gyvulių „trikai" rodo, kad šituo būdu gyvulio elgsena gali būti kontroliuojama, tobulinama, gerinama. Kaikurios gyvulių rūšys rodo daugiau sugebėjimų D. priimti, kaikurios mažiau. Bet bandymai rodo, kad net tokie gyviai, kaip žuvis, sliekas ir musė, gali būti priversti pakeisti savo elgseną D. įtakoje; žinoma, kiti gyvuliai, kaip dramblys, beždžionė, žiurkė, karvelis ir pan., turi labai plačių galimybių D. pritaikyti. Geriausi rezultatai pasiekiami su jaunais gyvuliais. Laukinių gyvulių D. Europoje pradėta apie 1800.

W. H. Thorpe The Types of Learning 1949; *W. C. Trow* Educational Psychology 1950; *C. Hagenbeck* Von Tieren u. Menschen 1952 (paskutinė laida).
Vyt. B.

Dreszer-Orlicz Gustav (1889–1936) lenkų gen. 1914 paimtas į rusų kariuomenę, perėjo į austrų pusę ir stojo į Pilsudskio I lenkų brigadą eiliniu, o 1917 IX jau buvo pulko vado padėjėju, 1919 IV 19 mjr. D. su savo rinktine pirmas įsiveržė į bolševikų užimtą Vilnių (ginčas dėl pirmenybės su mjr. Mariušu Zaruskiu). 1920 rusų lenkų kare vadovavo 2 kaval. div. 1923 brigados gen. 1926 V per Pilsudskio perversmą greitai užėmė Vyslos tiltą ir tuo daug padėjo Pilsudskiui laimėti. 1930 kariuomenės inspekt., 1931 divizijos gen. 1936 priešlėktuvinės apsaugos virš. Žuvo lėktuvo katastrofoje.

Drevė 1. didelė, stora pušis aviliams daryti, stora pušis su iškapotomis skylėmis bitėms gyventi; 2. medyje išpuvusi skylė, kur apsigyvena paukščiai ar bitės, išduba, uoksas.

Drevėnai (rus. d r e v l i a n e, d r e v a n e, d e r e v l j a n e, d e r e v a...) senovės slavų padermė, gyvenusi Voluinės rytuose, prie Pripeties ir Teterevo upių. X a. įėjo į Kievo k-tės sudėtį; vėliau nebeminimi istoriniuose šaltiniuose.

Dreventis, Dravanta (l. Drwęca, vok. Drevenz) Rytų Prūsų ež. ir upė (238 km ilgio), kuri teka per jį į Vyslą, sujungta su Aismarėmis perkasu. Baseino plotas 5515 km^2.

Drevič Ivan (1739 — apie 1780) rusų gen. 1770–71 drauge su Suvorovu ir kt. dalyvavo karo žygiuose p. Lenkijoje prieš Baro konfederatus. 1771 D. puolė Pulaskį Čenstakavoje, bet gavo pasitraukti. Užtat 1771 V drauge su Suvorovu sumušė Dumourieux, už ką buvo pakeltas gen. D. įsakymu suimtiesiems konfederatams atkirsdavo rankas ir ausis. Už savo žiaurumą gavo Kotrynos II papeikimą ir pateko į konfederatų ir liaudies dainas: Jedzie Drewicz, jedzie, Powstań Pułaski.

Wł. Konopczyński Konfederacja barska 1928; *K. Kolbuszewski* Poezja barska 1928.

Drevininkas bičių medaus kopinėtojas iš medžių drevių. Bitininkystei (žr.) Lietuvoje dėl gerų gamtos sąlygų ir jos didelio pelningumo (nuo XIII a. nuolatinis vaško eksportas dideliais kiekiais užsienin), išsiplėtus, nuo XIV a. (pagal šaltinius) yra žinoma atskira gana gausinga Lietuvos ūkininkų — gyventojų grupė, kurie buvo vadinami D. Ano meto rusiškuose šaltiniuose jie yra dažniausiai vadinami bortniki — bartininkais. Tas žodis įėjo ir į lietuvių kalbą. Kartais jie lotyniškai buvo vadinami mellis datores, censuales mellis. Miškuose D. vertėsi specialiai bičių ūkiu. Globodami ir saugodami savo spiečius bei dreves, jie turėdavo iškopti ir medų. Bičių spiečiams jie paruošdavo savotiškus avilius natūraliose arba dažniausiai iškaltose drevėse, keldavo ir inkilus. Savo bičių medžius žymėdavo tam tikrais ženklais. Ir savo duokles mokėdavo D. medumi („presnym medom").

M. Liubavskij Oblastnoe delenie i mestn. upravn. lit.-rusk. gosud. 1893; *Lit. Metrika*—Russk. istor. bibl. XX, XXVII; *Z. Ivinskis* Geschichte des Bauernstandes 1934. *Z. I.*

Drevininkas

Drews 1) Arthur (1865–1935) vokiečių filosofas, nuo 1898 Karlsruhės augštosios technikos mokyklos prof. Remdamasis E. v. Hartmannu, filosofijoje plėtojo vad. konkretųjį monizmą. Eilėje studijų leidosi ir į teologinius klausimus, neigdamas Kristaus asmens istoriškumą. Svb. veikalai: Religion als Selbstbewusstsein Gottes 1906, Die Christusmythe 1910–11, Psychologie des Unbewussten 1924. Be to, studijos apie E. v. Hartmanną, Nietzschę, Plotiną.

2) Johannes (1645 Prūsų Varmėje — 1710 Varšuvoje) Lietuvoje veikęs vokiečių jėzuitas (nuo 1663). 1668 įšv. kunigu, 6 metus mokė filosofijos Kryžių kolegijoje, Vilniaus akademijoje ir Varšuvos kolegijoje; 10 metų buvo kun. seminarijos Braunsberge rektoriumi. Beveikdamas Lietuvoje, išspausdino Vilniuje Effigies miraculosa B. V. Mariae Novogrodecii in Lithuania 1682, Methodus peregrinationis menstruae Marianae ad imagines Deiparae per Poloniam et Lithvaniam miraculis celebres 1684. Be to, vėliau Braunsberge dar išl. Breviarium asceticum 1700, Distractiones itinerantium piae, iucundae, eruditae 1701, Geistliche Kinder Spiegel 1701, Fuga peccatorum 1702, Institutiones iuventutis 1704. Varšuvoje gyvendamas, parūpino Apophtegmata et gnomae illustrium e Societatis Iesu personarum (išl. 1713), Flos regnorum (išl. 1744), Fasti Societatis Iesu, 4 tt. (išl. 1723).

3) Johannes (1740 Prūsų Varmėje — apie 1800) vokiečių jėzuitas. Vilniuje baigęs filosofiją, mokė vokiečių kalbos 4 metus Vilniaus jėzuitų kolegijoje, 2 metus akademijoje; 1770–1772 Vilniaus akad. išklausęs teologijos mokslus, nuo 1772 Mintaujos pamokslininkas ir misininkas. Išl. Missya domowa 1767.

Drezdenas, vok. Dresden, r. Vokietijos mst., buv. Saksonijos valst. sostinė, abipus Elbės (Labos) upės, 175 km į p. nuo Berlyno; apie 550.000 gyv. (1954; 643.000, 1933). Dėl savo baroko ir rokoko stiliaus rūmų ir bažnyčių D. laikomas puošniausiu Vokietijos didmiesčiu. Žymiausi barokiniai rūmai Zwinger (pastatyti Pöppelmanno 1711–22) su pasaulyje viena turtingiausiųjų meno galerijų ir daug kitų didelės architektūrinės vertės pastatų sunaikinti II pas. karo metu. Daugumas meno kūrinių, nežuvusių gaisruose, 1945 rusų buvo išvežti į Rusiją, tarp jų ir Rafaelio Sikstinos Madona. Elbės kair. krante priešais karalių rūmus Broelio statydinti 400 m ilgio terasiniai laiptai, operos rūmai (1871–78), evang. katedra (1726–43), kat. karališkoji bžn. (1739–54) ir arti 50 kitų bžn. Naujoji meno galerija, etnografijos, mineralogijos-geologijos, istorinis, higienos, porcelano, numizmatikos ir rėžinių varyje muzėjai. Meno akademija, muzikos augštoji mokykla, augštoji technikos mokykla, pedagoginis institutas, keli

Drezdenas (Frauenkirche)

teatrai, filharmonija, opera. Iš bibliotekų didžiausios buvo Saksonijos (per 1 mil. tt., 30.000 žemėlapių), miesto (300.000 tt.), statistikos valdybos (150.000 tt.).

D. išaugo XII a. iš slavų sorbų žvejų kaimo Dreždžane; 1216 gavo miesto vardą, nuo XIV a. Saksonijos sostinė, XVIII a. Saksonijos, Lenkijos ir Lietuvos karaliai Augustas II ir Augustas III padarė D. puošniausia Europoje sostine, bet 7 metų karas pakirto miesto klestėjimą. 1756–59 okupuotas prūsų, o 1760 prūsų užpuolimo metu sugriauta apie 400 puošnių baroko ir rokoko architektūros kūrinių. Skaudžiai nukentėjo ir Napoleono karų metu. 1945 II 14–15 per amerikiečių ir anglų aviacijos puolimą sugriauta 60% visų miesto pastatų. Tuo metu mieste buvo apie 750.000 karo pabėgėlių ir apie 650.000 nuolatinių gyv. Bombardavimo metu žuvo apie 250.000 (kiti nurodo apie 100.000) žmonių, kurių tarpe daug lietuvių.

A. Rodenberger Der Tod von Dresden 1953.

A. B.

Drezina (pr. draisine, vok. Draisine) vokiečių išradėjo K. Fr. v. Drais (1785–1851) vardu pavadintas keturratis vežimėlis, kojomis varomas; dviračio pirmatakas. Tuo pačiu vardu vadinama ir vėliau sugalvota 4 ar 3 ratų plotmė, geležinkelių stotyse vartojama prekėms pakrauti bei iškrauti, riedanti bėgiais, ją stumiant kojomis, sukant rankomis ar įtaisytu motoru.

Dr. h. c. (lot. Doctor honoris causa) — garbės daktaras. Žr. Daktaras.

Driada (gr. d r y a s, -a d o s nuo d r y s „ąžuolas") graikų mitologijoj medžių nimfa, kurios gyvenimas baigdavęsis su atitinkamo medžio amžiumi.

Dryas (gr.) Alpių medinių augalų gentis (šeima Rosaceae), dvi skirtys. D. o c t o p e t a l a L. auga vidur. Europos kalnuose. Siekia iki 15 cm, šliaužiančiu stiebu; lapai apie 1,5 cm ilgio, panėši į ąžuolo; žiedai balti, panėši į plukės žiedus. Žydi V–VI. Alpėse auga iki 2600 m. Rastos durpynuose fosilinės liekanos rodo D. augus ledynų laikotarpyje ir Lietuvoje.

D. l a i k o t a r p i s. Ledlaikių augavietėse, buvusiose arčiau ledynų, tegalėjo augti tundrinė augalija, kurios būdingu augalu ir laikomas D. octopetala L. Kartu dar augo karklas (Salix polaris), beržas keružis (Betula nana). Ši tuometinė augalų bendruomenė pavadinta D. augalija. Ledynams pasitraukus, klimatui sušvelnėjus, keitėsi ir visa augalijos bendruomenė. Pagal vyraujančios augalijos bendruomenes tam tikrą laikotarpį nuo vieno ledlaikio iki kito galima suskirstyti į atskirus mažesnius tarpus. Vienas tokių augalijos raidos ciklų nuo paskutinio ledlaikio ligi šių dienų yra laikomas D. L., tačiau šis galėjo būti ir kiekvienu atskiru ledlaikiu. Lietuvoje jo būta prieš 15.000–8000 metų.

Driburg v. Vokietijos kurortas ir mst. Westfalijoje; 7182 gyv. (1953). Steylerio kat. misijų namas, vėlyvojo pašaukimo kunigų seminarija; mineralinio vandens gydyklos, didž. v. Vokietijoje stiklo ir porcelano urmo prekyba.

Dryden John (1631–1700) anglų poetas, dramų kūrėjas, satyrikas, kritikas. Kilęs iš puritonų dvarininkų šeimos, mokėsi Westminsterio mokykloje ir Trejybės kolegijoje Cambridge. Vėliau nuo 1657 visą laiką gyveno Londone. Jo gyvenimą lėmė laiko svyravimai. Kaip protestantas ir respublikonas, gedėjo O. Cromwellio (Heroic Stanzas 1659). Karoliui II grįžus, tapo monarchistu ir anglikonu (Astraea Redux 1660). Jokūbui II atėjus sostan, D. pasidarė katalikas (alegorinė poema The Hind and the Panther 1687). Kūrybiniu atžvilgiu jo veikla skirstoma šiais laikotarpiais: 1657–81 — visų pirma atsidėjęs draminei kūrybai, 1681–88 — nukrypęs į satyrą ir polemiką, 1688–1700 — atsidavęs vertimams. Draminėj kūryboj išskirtinos jo heroinės pjesės The Indian Queen 1664 (drauge su Sir R. Howard), The Indian Emperor 1664 (ar 1665). Savo laiku jos D. suteikė didelį garsą: 1668 jis buvo pakeltas poetu laureatu ir karaliaus istoriografu. Betgi susilaukęs pajuokos dėl savo pompastiškumo, vėliau pasuko į realistiškesnį kelią. All for Love 1677 laikoma ano laiko geriausia tragedija, kuri susieja šekspyrinį charakterių vaizdavimą su prancūzų dramos (Corneille, Racine) technika. Tragikomedija The Spanish Friar 1680 (ar 1681) irgi augštai vertinama dėl savo stiliaus ir komizmo. Šiuo laikotarpiu jis parašė ir svarbiausią iš prozinių veikalų

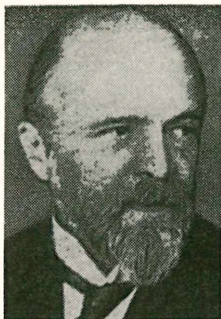
An Essay of Dramatic Poesy 1668, tebevertinamą lig šiol. Nuo 1681 D. nuo dramos nusikreipė į politinę satyrą. Stodamas už torius prieš vigus, jis parašo satyrinę alegoriją Absalom and Achitophel 1681, vėliau The Medal 1682, Mac Flecknoe 1682 (pastaroji nukreipta prieš jį užsipuolusį vigų poetą Shadwellį). Tapęs kataliku, D. 1687 parašo savo ilgiausią poemą The Hind and Panther, dialoginę polemiką tarp katalikų ir anglikonų bažnyčių. 1688 revoliucija sugriovė jo turėtąsias pozicijas. Bet nebandydamas beprisitaikyti, jis atsideda duoną pelnyti vertimais. Verčio Ovidijų, Juvenalį, Persijų ir, pagaliau, ištisai išverčia Eneidą 1693–97. Tais pačiais metais dar pasirodo jo didžioji odė Alexander's Feast, laikoma geriausia lyrine poema nuo Miltono ligi Wordswortho. Jai muziką parašė Händel. Toliau dar pasirodė Fables, Ancient and Modern 1700 — perdirbiniai iš Chaucerio, Boccacio, Ovidijaus, Homero. D. buvo palaidotas Westminster Abbey netoli Chaucerio.

Po Miltono mirties 1674 D. buvo laikomas didžiausiu to laiko poetu. W. Scott, aštuoniolika tomų išleidęs visus D. raštus, sakė D. palikusį vardą, einantį tik po Shakespeare ir Miltono. Betgi šiandien jis mažai beskaitomas, nors jo įtaka buvo didelė visam XVIII a. (visų pirma Pope'ui). Bet ir lig šiol jam priklauso anglų kritikos grindėjo vardas.

Mark van Doren The Poetry of J. D. 1920; *T. S. Eliot* J. D. 1932; *H. Macdonald* J. D., a Bibliography 1939; *J. M. Osborn* J. D. 1941; *D. N. Smith* J. D. 1950.
J. G.

Driekana žr. Pataisas.

Driesch Hans (1867–1941) vokiečių biologas ir filosofas. E. Haeckelio mokinys, 1891–1900 dirbo Neapolio zoologijos stoty, kur, beeksperimentuodamas su jūros ežio kiaušinėliais, priėjo priešingas išvadas, negu diktavo jo mokytojo teorija. Atmetęs mechanizmą, D. tapo pagrindiniu neovitalizmo grindėju, vis labiau atsidėdamas bendrosioms biofilos. problemoms. D. nuo 1907 galutinai atsidėjo filosofijai, ir 1919 buvo pakviestas prof. į Kölno, o 1921 į Leipcigo univ., kuriame dirbo ligi 1933. Nuo 1924 specialiai buvo susidomėjęs parapsichologinių reiškinių tyrimu. Pagrindiniai jo veikalai: Der Vitalismus 1905, Philosophie des Organischen 1909, Ordnungslehre 1912, Wirklichkeitslehre 1917, Metaphysik 1924, Parapsychologie 1932, Die Überwindung d. Materialismus 1935, Biologische Probleme höherer Ordnung 1941. Po mirties išl. jo Lebenserinnerungen 1951.

H. Driesch

Drieu la Rochelle Pierre (1893–1945) prancūzų rašytojas ir publicistas. Kilęs iš aristokratiškos šeimos, didelio išsilavinimo, svyruojąs tarp kraštutinio defetizmo ir nemažesnio optimizmo, jį nuvedusio į fašizmo išpažinėjų eiles, D. la R. yra tipiška nykstančios prancūzų aristokratijos atžala. Savo novelėse ir romanuose, kurie dažniausiai tėra literatūrine forma aprengti essays (L'Homme couvert de femmes 1926, La Comédie de Charleroi 1934, Gilles 1940 ir t.t.), rodo savo kartos pakrikimą ir defetizmą, tuo tarpu kai jo gausūs essays (Mesure de la France 1922, Genève ou Moscou 1927, L'Europe contre les Patries 1931) yra kelių iš romanuose vaizduojamos situacijos ieškojimas. Po ilgų svyravimų jis priėjo išvadą, kad vienintelis išsigelbėjimas esanti tautinė regeneracija fašistiškais pagrindais organizuotoje valstybėje. II pas. karo metu D. la R. buvo artimas Ch. Mauras bendradarbis. Po karo gresiant persekiojimui už kolaboracionizmą, D. la R. nusižudė.
A. C.

Driežai (Lacertilia) ropliniai gyviai. D. kūnas pailgas, gyvatiškos formos. Galva nedidelė, kaklas trumpas, liemuo ilgas su keturiomis galūnėmis (Lacerta agilis), arba su dviem priekinėmis (Chirotes) arba dviem užpakalinėmis (Pygopus) ar visiškai be galūnių, tik su jų juostelėmis (Anguis). Visi D., be Amphisbaena, turi krūtinkaulį, nors kaikurių rūšių jis tik rudimentinis. Galūnės silpnos, ir sunkaus kūno nepajėgia panešti, bet padeda jam atsispirti, ir pavaryti kūną pirmyn. Galūnės dažnai turi 5 naguotus pirštus. Vikriai judėti D. padeda jo stipri, gana ilga uodega. Kūną dengia epiderminės kilmės raginės plokštelės ir žvynai. Odoje liaukų nėra, ir užtat kūno paviršius sausas. Vasarą D. net keletą kartų keičia odos raginį sluogsnį. Lupasi ne visas kūno paviršius iš karto, kaip žalčių, gyvačių, bet žvynai krinta lopiniais. D. atauga ne tik oda, bet ir uodega, kuri nutrūksta. D. skeletas vidinis, kaulinis. Kvadratinis kaulas, kuris jungia kaukolės dėžę su apatiniu žandikauliu, judamas. Žandikauliai su gomurio kaulais ir su priekine kaukolės dėžės dalimi yra nejudamai suaugę. Todėl D. plačiai prasižioti, kaip kad gyvatės, negali. Žandikauliai su dantimis. D. regėjimo organai galvos šonuose, gerai išlavėję. Akys su judriais vokais. Kaikurių genčių (Amphisbaena) vokai suaugę ir akį laiko uždengę, lyg laikrodiniu stikliuku. D. klausa labai jautri. Apvaisinta patelė pavasario pabaigoje ar vasarą deda kelis arba keliolika kiaušinėlių. Kiaušinėlių lukštai vienų D. minkšti, kitų kieti-kalkiniai. D. minta įvairiais smulkiais gyviais; daž-

niausiai vabzdžiais ar jų vikšrais, vorais, sliekais, moluskomis ir t. t., todėl D. laikomas žmogui naudingas. Be to, didesnių D. oda vartojama įvairiems dirbiniams. D. gyvena krūmuose, durpynuose, uolose, medžiuose; yra ir žemėje gyvenančių. D. paplitę šilto ir vid. klimato juostoje. Šiltų kraštų D. yra spalvingesni, įvairesni ir dažnai didesni.

D. (Lacertilia) pobūris gana įvairus, ir todėl skirstomas net į keliolika šeimų. Geckonidae šeimos nariai yra vidutinio didumo. Galūnės su naguotais pirštais, pritaikytais laipioti slidžiais, stačiais ar net kabančiais paviršiais. G., gausi rūšių šeima, dažniausiai sutinkama Viduržemio jūros kraštuose. Agamidae šeima paplitusi Azijos, Afrikos ir Australijos dausos srityse. Tai rūšiai priklauso Draco volans, medžiuose gyvenąs skraidantysis D. Anguidae šeimos atstovai vieni su ryškiomis galūnėmis, kiti be galūnių. Šios šeimos rūšių yra ir Lietuvoje. Pvz. Anguis fragilis L., kuris mūsų krašte vad. gluodena, žibuliu ar geležine gyvate, nes žmonės mano, kad šis niekuo nekaltas D. yra labai nuodingas. Varanidae šeimos nariai vieni iš didžiausiųjų D., kurių ilgis siekia ligi 3 m. Plėšrūs D. su skeltu liežuviu gyveną š. Afrikoje, Indijoje, Nylo baseine. Lacertidae individai paprastai nedideli, su ryškiomis priekinėmis ir užpakalinėmis galūnėmis. Prasiplatinę Senojo pasaulio vid. klimato juostoje. Šios šeimos atstovų yra ir Lietuvoj. Pvz. Lacerta agilis L. Amphisbaenidae D. kūnas pailgas, kirmėlės ar gyvatės formos. Oda išvagota skersinėmis ir išilginėmis nežvynuotomis vagelėmis. Galūnių arba visai nėra, arba tik rudimentinės priekinės. Uodega trumpa, apvali. Gyvena žemėse. Sutinkama Pirėnų pusiasalyje, P. Amerikoje. Scincidae gausi rūšių šeima, su rudimentinėmis galūnėmis arba visiškai be galūnių. Gyvena Afrikoje, Australijoje, p. Europoje, M. Azijoje.

Driežas (lot. Lacerta) šiaurės žvaigždynas. Apima 200,688 ketvirtainių laipsnių. Teturi apie 30 žvaigždžių, pastebimų plikomis akimis.

Driežlė žr. Bresla.

Driežlelė (Ophioglossum) daugiausia šiltųjų kraštų paparčių gentis, iš viso apie 30 rūšių. Vidur. ir š. Europoj tėra tik D. vienalapė (O. vulgatum L.); Lietuvoje neperdažniausiai pasitaiko versmėtose arba šiaip paupių ir paežerių drėgnose pievose. Stiebas požeminis, viršum žemės leidžia vieną, rečiau du lapus, ligi 5–30 cm ilgio.

Driežų sąjunga (vok. Eidechsenbund, lenk. związek jaszczurczy) Rytprūsių bajorų riterių politinė draugija savo teisėms ginti, nukreipusi bajoriją prieš ordiną Lenkijos naudai ir aktyviai prisidėjusi prie jo dezorganizavimo (1453–1466). Viduramžiais riteriai susijungdavo į atskiras draugijėles. Politinio pobūdžio jos pradėjo gauti XIV a., kai ėmė organizuotis miestų sąjungos. Vienas kitą pažinti ir nuo kitų išskirti jų nariai pasirinkdavo sau atitinkamus ženklus, paprastai įvairius gyvulius. 1397 IX 21 keturi Kulmijos riteriai sudarė draugiją, kurios ženklu pasirinko driežą. Naujos draugijos tikslas buvo savitarpio pagalba, nes, pasiekęs didelės galybės Konrado Jungingeno laikais, vokiečių ordinas dažnai nesiskaitydavo su vietiniais riteriais, neužtardavo jų kam skriaudžiant. D. S. branduolį sudarė dvi brolių poros (Mikalojus ir Jonas Renys, Fridrikas ir Mikalojus Kynthenau). Lukaszkiewicz įrodinėja, kad jie visi buvo lenkai. Kadangi draugija ilgai buvo slapta, tai tikro jos narių skaičiaus nežinota. Kartais tą sąjungą sudarydavo 6–8 riteriai, ligi ji, pagaliau, ėmė veikti 1440, ypač 1450. 11-ka pirmųjų metų apie ją nieko nežinoma. Pritardamas jai, magistras Ulrichas Jungingen 1408 įsteigė Rėdene atskirą vikariatą, kur sąjunga turėjo savo atskiras bažnytines šventes. Per Grunvaldo operacijas D. riterių sritys buvo sunaikintos, nes puolamas Rėdenas nepasidavė. Patys D. lojaliai kovojo kautynėse (Mikalojus Renys buvo Kulmijos vėliavininkas). Kai gelbėdamas ordiną, Šveco komtūras Henrikas Plauen, apgynęs Marienburgą, Rėdeno komtūrui Jurgiui Wirsbergui įsakė surinkti visus komtūrijų turtus, šis pats panorėjo tapti magistru. Padaręs kontaktą su Čekijos karaliumi ir imper. Zigmantu, jis ėmė santykiauti su D. Kada ligi smulkmenų apgalvotas planas 1411 vieno riterio buvo išduotas, tai Wirsberg buvo įmestas kalėjiman, o, Mikalojui Reniui galva nukirsta. Kiti sąmokslininkai pabėgo Lenkijon. 1413 Plaueną atstatant nuo magistro pareigų, D. nužudymas figūravo kaip svarbus apkaltinimas. Plaueno įpėd. Mykolas Kuechmeisteris kaltininkams dovanojo.

1414–1440 apie D. nieko negirdėti. Bet, kaip Voigt įrodinėja, D. buvo patys veiklieji nariai 1440 įst. Prūsų sąjungos (Preussischer Bund). Prūsų sąjunga pradžioje savo veikimą išplėtė ten pat (Rėdenas, Kulmas, Torunė), kur buvo susiorganizavę D. D. vis labiau stojo ordino opozicijon, kuris stengėsi varžyti miestus, neduoti bajorams teisių. Kai magistrą Konradą Erlichhauseną pakeitė silpnas Ludvig Erlichhausen (1449), D. vėl aktyviai reiškėsi; iš jų pasižymėjo Jonas Czegenberg, Augustinas Schewe, ypač Jonas Baisen. Padidėjo jų narių skaičius, nuo 1451 ėmė jie dažnai posėdžiauti, be to, jie veikė per Prūsų sąjungą, kurios deformuoti nepajėgė nė tuo reikalu atvykęs popiežiaus legatas. D. užmez-

gė ryšius su Lenkija, patys vyko delegacijoje pas imp. Fridrichą. Būdami aktyvus branduolys Prūsų sąjungoje, jie ruošė dirvą prisišlieti prie Lenkijos, siuntinėjo nuolatines delegacijas į Lenkiją, gyvai susirašinėjo. D. sakėsi kovoją luominių teisių įgyti prieš ordino savivaliavimus ir jo riterių nedorybes. Jie pravedė savo nusistatymą Prūsų sąjungoje, kurioje didelis vaidmuo teko miestams, ypač Dancigui. 1454 II 18 į Krokuvą atvyko jos delegacija ir pareiškė, kad Prūsų miestai ir bajorija pasiduoda Lenkijos karaliui Kazimierui. Tokiu palankiu politiniu momentu paskelbęs ordinui karą, Kazimieras gegužės mėn. atvyko į Prūsus ir čia D. riteriams pavedė svarbiausias vietas. Prūsų sąjungos galva Jonas Baisen tapo „Gubernator der Lande Preussen", karaliaus vietininku. Jo broliui Gabrieliui teko Elbingo vaivadija ir Christburgo pilies seniūnija; trečias jų brolis tapo Karaliaučiaus vaivada; Augustinas Schewe buvo paskirtas Kulmo vaivada ir Graudenco seniūnu. Kiti driežininkai taip pat buvo ar pilių valdytojais, ar atskirų kariuomenės dalinių vadais. Toliau D. sąjungos nariai, užėmę įvairias funkcijas kare ir jame įvairiopai pasireiškę, figūruoja nebe kaip driežininkai. Pati sąjungos pabaiga yra dar neaiškesnė, nei jos pradžia. Voigt mano, kad D. S. savo organizacinį amžių baigė 1454, o toliau jau jie figūravo kaip įvairūs valdininkai, veikią Lenkijos naudai.

J. Voigt Geschichte d. Eidechsen — Gesellschaft in Pr. Beiträge z. Kunde Preussens V 1822 (ir atsp.); ('') Commentatio de sociatate lacertarum... 1821; *J. A. Lukaszkiewicz* Towarzystwo jaszczurcze 1397–1466, 1927; *Graske* Die Verschwörung G. Wirsberg, Komturs v. Rehden u. der Eidechsenritter 1894; *R. Grieser* Hans von Baisen 1935; *K. Scherler* Hans von Baisen 1911; *A. Kotzebue* Preussens ältere Gesch. III 1808; *Chr. Krollmann* Polit. Geschichte des D. Ordens in Preussen 1932; *M. Bartkowiak* Towarzystwo Jaszczwicze w lat 1397–1437, 1948. *Z. I.*

Drygalski Erich von (1865 Karaliaučiuje –1949) vokiečių geografas, poliarinių kraštų tyrinėtojas, 1899 prof. Berlyne, 1906–34 Münchene. 1896–98 vok. ekspedicijos į v. Grenlandiją vadovas; 1901–03 vadovavo Gausso ekspedicijai į Antarktį, 1910 lankėsi Spicbergene. Svarbiausi jo veikalai: Die deutsche Südpolarexpedition 1901–93 (20 tt. ir 2 tt. atlaso) 1905–31; Die Antarktis in ihrer Vereisung 1919; Die Natur der Polarwelt 1926; Die geographischen Grundlagen der Gliederung Deutschlands 1929.

Drignaitis Petras (1871 XI 14 Batakių vl. Ožnugarių k.—1913 Naugatucky, Conn., JAV) protestantų kun. 1890 atvykęs į JAV, 1904 čia baigė protestantų teologiją, pradžioje buvo Philadelphijoje, Pa., paskiau Brooklyne, N. Y. ir, pagaliau, Naugatucky, Conn. lietuvių protestantų kunigu. Padėjo įsikurti protestantų par. Bridgeporte, Conn. Leido ir redagavo liet. protestantų laikraštį Tiesos Draugą (1906–07 Philadelphijoje, 1908–09 Brooklyne). Atskirai išspausdino Reformacija, arba bažnyčios atitaisymas per M. Liuterį 1913.

Kun. P. Drignaitis

Drignė, drignis (Hyoscyamus) žolinis augalas Solanaceae šeimos; apie 12 skirčių. Lietuvoje savaime auga D. p a p r a s t o j i (H. niger L.). Dvimetis 30–100 cm augščio augalas. Lapai platūs, nelygiai stambiai dantytais kraštais. Žiedai balkšvi, melsvomis gilelėmis. Vaisius dėžutė. D. yra nuodinga. Visas augalas vaistingas. Kaime D. nuoviru prausdavo ar jo duodavo šiek tiek išgerti nuo priemėčio ar mėšlungio.

Drignė

Drignė žr. Vaivorykštė.

Drignis, arba drignas, šviesos ratas apie mėnulį arba saulę, susidarąs šviesos spinduliams lūžtant mažyčiuose ledo kristaluose žemės atmosferoje. Kaikurios ledo kristalo sienelės sudaro 60° kampą, kitos 90°. Spinduliai, kai pereina per 60° kampo sieneles, nukrypsta 22° kampu nuo pirmykščio savo tako ir rodosi ateina iš vietos, esančios 22° atstumo nuo saulės ar mėnulio. Kadangi ore ledo kristalų yra pasisukusių įvairiausiomis kryptimis, tai ir spinduliai yra nukreipiami nuo tiesaus tako į visas puses nuo saulės ir mėnulio. Tokiu būdu susidaro šviesus ratas. Dėl įvairių spalvų spindulių nevienodo lūžimo šviesa rate susiskirsto į spalvas, panašiai kaip vaivorykštėje (laumės juostoje), tačiau D. spalvos vos pastebimos. Raudona spalva būna viduriniame rato krašte, o mėlyna išoriniame. Kartais D. susidaro spinduliams pereinant per 90° sudarančias sieneles. Tada susidaro 46° spindulio D., kuri matoma žymiai rečiau, tačiau būna ryškesnė, negu mažesnioji. Dėl įvairaus kristalų pasiskirstymo gali susidaryti stulpai abipus saulės ar mėnulio, kryžius, ratas su puslankiais to rato išorėje ir įvairios šių figūrų kombinacijos. *Č. M.*

Drigo Riccardo (1846–1930) italų kompozitorius, 1879–1919 dirigentas Petrapilyje (nuo 1886 Marinskij teatre). 1920 grįžo į

Italiją ir gyveno Padovoje. Žinomas baletais Talismanas 1899, Užburtoji fleita 1893 ir Arlekinada (I milioni d'Arlecchino) 1900. Paskutinieji du buvo pastatyti ir Lietuvos valst. teatre.

Drija-Visockis Juozas (1848 VII 21 Batakiuose—1916 II 25 Orle, Rusijoje) muzikas. 1871–73 mokėsi Petrapilio konservatorijoje, vėliau vargonininkavo Skaudvilėje, Šeduvoje, Joniškyje. Nuo 1889 pradėjo savarankiškai kurti ir harmonizuoti liet. liaudies dainas. Nuo 1900 tarnavo Rygoje geležinkelyje ir kartu vedė lietuvių pašalpos draugijos ir šv. Zitos draugijos chorus. 1915 VII buvo evakuotas į Orlą.

Driksnė Žiemgalos upė, Lielupės kairioji šaka ties Mintauja, 6 km ilgio, ligi 500 m pl. Saloje tarp D. ir Lielupės pastatyta Byrono pilis; statė Rastrelli.

Drymmer Karol (1851–1937) lenkų botanikas, tyrinėjęs ir Lietuvos augaliją. 1880 baigęs gamtos mokslus Varšuvos univ., metus buvo privatiniu mokyt. Komarų dvare Onuškyje, dvejus metus mokytojavo Varšuvoje, o nuo 1883 tarnavo akcizo valdininku. Vasaros atostogų metu, daugiausia Panemunėje lankydamasis, surinko per 500 augalų rūšių ir jas aprašė straipsniaîs Pamiętnik Fizyograficzny (1891–94, V - XIV tt.). Be to, sudarė botaninę dalį lenkų kalbos žodynui.

B. Hryniewiecki Tentamen florae Lithuaniae 1933.

Dringykštis, arba Dumblys, Švenčionių aps. Palūšės vl. ež., 1,5 km ilgio, ligi 300 m pl., 24 ha ploto, tarp Dringio ir Asalnų ež.; per jį teka Dringykštė, daili ir rami upė, 0,6 km ilgio, įtekanti į Asalnų ež. ties Meironių k. Paviršius 140,2 m v. j.

Dringys (Dringiai) Švenčionių aps. Palūšės vl. ež., 6,5 km ilgio, ligi 1,5 km pločio, 691 ha ploto, su 6 salomis bendro 15 ha ploto. Gilios įlankos pietv. Mikailakumpis ir Karvėkumpis, š. Juodakumpis. Įteka Švogena iš š., Laukinys, arba Gaveikė, iš pietr., Juodupis iš žiemv. Išteka Dringykštė, kuri per Dringykščio ež. jungiasi su Asalnų ež., Žeimenos (Neries) baseine. Paviršius 140,2 m v. j., gylis ligi 14,5 m š. dalyje. Ež. yra labai dailus dėl jo išraižytų krantų ir salų. Š. gale Vaišniūnų k., pasižymėjęs pasipriešinimu lenkų okupacijos metu: per jį ir išilgai D. ež. ėjo vad. administracijos linija. *S. K.*

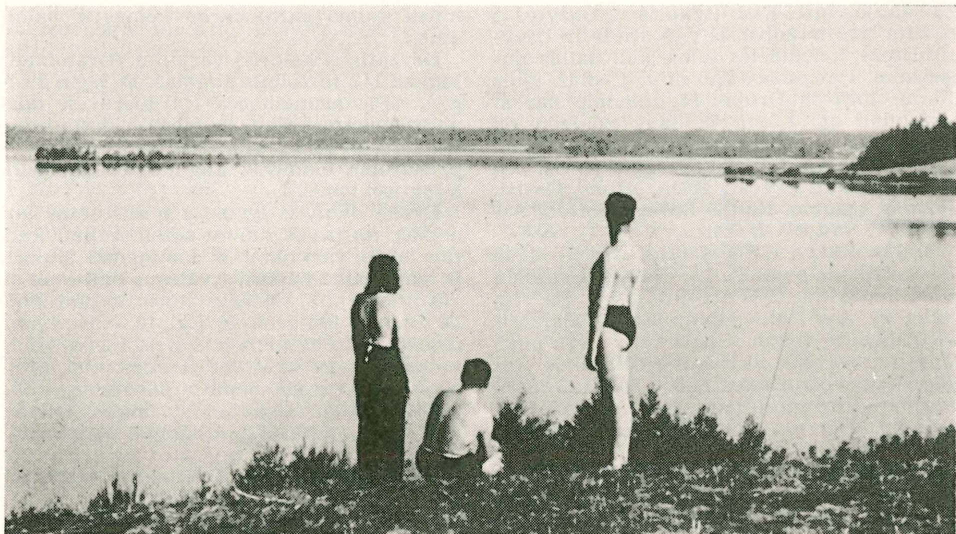
Drinkwater John (1882–1937) anglų poetas, dramaturgas ir kritikas. Atkreipė į save publikos dėmesį kaip poetas (Selected Poems 1922), bet plačiausiai išgarsėjo kaip dramaturgas (X=0 1917, Abraham Lincoln 1922, Oliver Cromwell 1921, Bird in Hand 1927). D. dramos veikalai dėl savo patriotinio charakterio turėjo didelį pasisekimą vidutinių žiūrovų masėje. Iš jo kritikos veikalų minėtini: Swinburne 1913 ir This Troubled World 1933.

Drinov Marin (1838–1906) bulgarų istorikas ir slavistas, nuo 1873 Charkovo univ. prof. Kurį laiką buvo Bulgarijos švietimo ministeris. Įsteigė bulgarų mokslo ir literatūros draugiją, virtusią mokslo akademija. Jis nulėmė sostinę Sofijos pasirinkimą siūlomo Trnovo vietoje. Jo įtaka buvo sprendžiama ir naująją bulgarų rašybą nustatant.

Dryobalanops Dipterocarpaceae šeimos 4 rūšių medžių gentis. Ligi 40 m augščio medžiai Sumatros ir Borneo salose. Iš jų gau-

Dringykštė upė

Dringio ežeras

nama Sumatros ar Borneo kamfora (iš vienos žaizdos gaunama ligi 1 kg dervos).

Dryocopus žr. Meleta.

Dryophanta žr. Cynipidae.

Driopitekas (Dryopithecus) fosilinė Europoje ir Azijoje paplitusi tretinio periodo (terciaro) beždžionių rūšis, iš kurios kildinamos dabarties antropoidinės bezdžionės.

Dryopteris žr. Papartis.

Driptosauras (Dryptosaurus) teropodų pobūrio plėšrus dinosauras, kurio kaulų rasta š. Amerikoje.

Drisa Gudijos upė, Dauguvos deš. intakas, 160 km ilgio, su Uščios aukštupiu 222 km. Teka iš Uščios ež. bendra pietv. kryptimi, įteka ties Drisos mst. Baseino plotas 6080 km^2. Pro D. buvo projektuojamas vandens kelias į Sebežą.

Drisa (gudų ir rus. Drissa) gudų mst. Drisos ir Dauguvos santakoje; 1931 2063 gyv. (1905 5750 gyv.). XIV a. čia buvo Lietuvos tvirtovė, kurią 1386 paėmė ir sudegino sukilęs prieš Lietuvą Polocko kunig. Andrius Algirdaitis. 1547 čia įst. muitinė Lietuvos prekybos santykiams prižiūrėti su Maskvos k-ja, taip pat Žygimanto Augusto įsakymu atnaujinta pilis. Per amžius priklausiusi Polocko k-jai ir drauge su ja atitekusi Lietuvai, XVI–XVIII a. D. priklausė Polocko vaivadijai ir drauge su ja 1772 buvo prijungta prie Rusijos. D. nekartą nukentėdavo dėl potvynių, ir 1808 Rusijos vyriausybė buvo galvojusi apie mst. perkėlimą kiton vieton. 1812 čia buvo sustiprinta rusų stovykla, kur buvo ir armijos vado M. Barclay de Tolly štabas, bet, paaiškėjus perdidelei prancūzų persvarai, po 5 dienų apleista ir tuoj prancūzų gen. Oudinoto suardyta.

Drisveta žr. Drūkšė, Drūkšiai.

Dry Tortugas 10 koralinių salelių grupė Meksikos įlankoje, 70 mylių į v. nuo Key West. Vienoje iš jų (Garden Key) yra Fort Jefferson (tautinis paminklas) — buv. karo tvirtovė, kur pilietinio karo metu federalistai laikė karo belaisvius ir politinius priešus. Čia sėdėjo ir S. A. Mudd, gydęs Lincolno žudiką J. W. Booth. Loggerhead Key salelėje veikia Carnegie Instituto biologinė stotis, o visa grupė 1908 paskelbta paukščių apsaugos vieta.

Drittes Reich (vok. ‚trečioji viešpatystė') vardas, kuriuo naciai vadino Vokietiją savo valdymo metu. Viduramžiais religine-mistine prasme D. R. pranašavo J. von Fiore, vaizduodamas jį Šv. Dvasios viešpatyste (po Tėvo viešpatystės—sukūrimo, Sūnaus viešpatystės—atpirkimo). Pasaulietine politine prasme D. R. naujai skelbė A. Moeller van den Bruck (D. R. 1922), vaizduodamas „trečiąją viešpatystę" kaip amžinos taikos laikotarpį, kova išsprendus visas problemas. Iš jo D. R. šūkį perėmė ir nacių propaganda, pirmąja viešpatyste laikydama Šv. Romos imperiją (ligi 1806), antrąja — Hohenzollernų monarchiją (1871–1918). „Trečiajai viešpatystei" buvo laiduojama 1000 metų.

Dr. iur. utr. (lot. Doctor iuris utriusque) — senasis abiejų (romėnų ir kanoninės) teisių daktaro laipsnis.

Drivėtas Brėslaujos aps. ežeras, 10,7 km ilgio, ligi 5 km pl., 3782 ha ploto, iš kurio teka Druja (Dauguvos). Š. ež. krante yra

Brėslaujos mst. Į ež. įteka iš v. Bužytė, iš p. Stervytė ir Žolvė, iš r. Matiešė ir Usvytė. Ežere 3 nedidelės salos, keli dailūs pusiasaliai. Paviršius 132,0 m v. j., didž. gylis 13 m. 1927–33 Drujos reguliavimo darbai pažemino ež. 1,5 m ir daug pakenkė jo krantų grožiui. Ež. perimetras 37,7 km, pietv. krantas augštas. Baseino plotas 505 km²; jame 35 ežerai: Buža, Apsas, Gastis, Ikaznis, Daublė, Baltis, Rakas, Bereža, Savanoris, Naujeta ir kt. *S. K.*

Dryža Kazys (1876 Šiaulių aps. — 1943 II 7 Philadelphia Pa.). Baigęs Gruzdžių prad. mokyklą, 1903 atvyko į JAV. Čia visą laiką gyveno Philadelphijoje, reikšdamasis visuomenine veikla. I pas. karo metu buvo Tautos Fondo 21 skyriaus raštininkas (tas skyrius buvo surinkęs 14.800 dol.), 15 metų buvo šv. Kazimiero parapijos komiteto raštininku, 4 metus pirmininkavo liet. darbininkų sąj. 13 kuopai. Ilgalaikis liet. spaudos korespondentas.

Dryžgalvė kryklė (Anas querquedula) naminio balandžio didumo antytė. Patino viršugalvis tamsiai durpinis, kaktoje balti išilginiai dryželiai; galvos šonuose per akį eina balta juostelė, krūtinė palša su skersiniais juosvais dryželiais, pilvas baltas, sparnų dengiamosios plunksnos melsvos, nuo pečių eina keletas gražių siūlelių ilgų plunksnų baltais viduriais, tamsiais kraštais. Patelė neryškių spalvų, tokių pat, kaip ir patinas naujais apdarais antroje vasaros pusėje. Tokios pat spalvos ir nenusišėrę jaunikliai. Lietuvoje paprasčiausia ančių rūšis.

Dryžgalvė kryklė

Dryžgegužis 1) žr. Gegužraibė; 2) žr. Asiūklis.

Dryžgrybis (Helminthosporium gramineum Rabh.) sukelia miežių ligą, vad. d r y ž l i g e. Tai rudos, ilgos, lygiagretės dėmės lapuose. Kai tų dėmių atsiranda daugiau, lapas miršta, išilgai suskyla, o paties augalo vystymasis susivėlina. Platinasi sporais, kurie sudygsta tarp bebręstančio grūdo lukšto ir kariopsės. Kovos būdai: dryžligei atsparių veislių parinkimas ar sėklos beicavimas cheminėmis priemonėmis. Lietuvoje D. dažnas. Mažiau kenksmingas ir retesnis yra H. teres Sacc., kuris daro ant lapų rudas, netaisyklingai pasiskirsčiusias dėmeles. *Br. P.*

Dryžiniai (Dematiaceae) Hyphomycetes eilės grybšių šeima. Daugumas D. saprofitai, bet yra ir parazitinių rūšių, pvz. sausgrybio, cerkosporos, skyliagrybio, dryžgrybio gentyse.

Dryžuotis baltais ir mėlynais dryželiais išaustas pakulinis audeklas, iš kurio seniau mūsų kaime siuvo darbo kelnes ir palaidines.

Dryžutis (Phalaris) varpinių (Graminae) šeimos 1–2 m žolinis augalas. D. n e n d r i n i s (Ph. arundinacea L.) Lietuvoje dažnai sutinkamas šlapiose pievose, krantuose. D. k a n a r i n i s (Ph. canariensis L.) — p. Europos čiabuvis; auginamas kanarėlių lesalo sėklomis.

Drobė dvinytis lygus ir neraštuotas audeklas, austas iš lininių siūlų (vėliau kartais buvo vartojami ir kanapiniai siūlai). D. vartojama balinta (įvairaus baltumo) ir visai nebalinta, įvairaus storio ir tankumo. D. žinoma jau senovės Egipte, o Europoje nuo naujojo akmens amžiaus. Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose D. dirbiniai, greičiausiai, pasirodė neolito pabaigoje, kada pradėta linai auginti. Istoriniais laikais, pvz. XV a., geresnės D. būdavo pargabenamos iš Prūsų. XVIII a. Lietuvoje geriausios D. buvo paruošiamos Tizenhauso fabrikuose Šiauliuose, Pastovyje ir Gardine.

K a i m e lietuvės pačios namie ausdavo D. Plonai D. išausti reikėjo labai gerai linus paruošti. Linai būdavo taip plonai varpstėmis ar rateliais suverpiami, kad jų sruoga (tolka) išlįsdavo pro piršto žiedą. Iš linų pašukų ir pakulų audė storus pašukinius ir pakulinius audeklus.

Išaustą D. baltindavo lauke žolėje, prie tvenkinio, ežero ar upelio. Visą dieną ją ištemptą ir prismeigtą pievoje saulėje laikydavo, nuolat vandeniu drėkindami; vakare suriesdavo ir pamirkydavo pelenų šarme arba palikdavo per naktį pievoje, kad rasa drėkintų. Būdavo einama D. saugoti, kad kas jų nepavogtų. Sūduvoje prie tvenkinių saugotojoms statydavo sarginesbūdas (Šakių aps. Mergbūdžio k.). Apie D. saugotojas yra nemaža tautosakinių pasakojimų. Anksti pavasarį, gegužės mėn., D. išbaldavo per 3–4 savaites.

Išaustos D. 5–10 rietinių (rietinys ligi 50 m) mergaitės ištekėdamos imdavo kraičiu. Iš D. siūdavo marškinius ir kitus skalbinius. Ir per vestuves D. buvo duodama dovanomis (stuomenys). Į D. vyniodavo vaikus ir mirusius. D. rietiniai buvo laikomi seklyčiose, svirnuose ant lentynų, kraičkubiliuose ar kraitinėse skryniose. *Anast. Tm.*

Drobė 1920 amerikiečių lietuvių įst. pasitikėjimo bendrovė, 1922 paversta akcine, Kaune (Šančiuose) įsteigusi gelumbės fabriką. Akcinis kapitalas iš pradžių buvo 1.400.000 lt., vėliau padidintas ligi 1.750.000 lt. 1937 fabriko verpykla turėjo 2450 varpsčių, dirbančių dviem pamainomis, audykla — 44 stakles, dirbančias visą parą. Iš viso dirbo per 250 darbininkų; buvo pagaminama apie 400.000 m įvairios rūšies audeklo (nuo pusvilnonio ligi geriausios rūšies vilnonių medžiagų).

Drobiškių miškas Kėdainių aps. Šėtos vl., 123 ha mišrus medynas iš eglės, beržo, drebulės, juodalksnio.

Drobnys Aleksandras (g. 1912 III 26 Merkinės vl. Pilkaraisčio vs.) ekonomistas. Vidurinę mokyklą baigė Merkinėje, gimnaziją Kaune 1931. VDU teisių fak. ekonomijos skyriuje studijavo ligi 1935, kol išėjo atlikti karinės prievolės, baigdamas aspirantų kursus j. ltn. laipsniu. Nuo 1930 Lietuvos jaunimo sąjungos centro valdybos narys, 1934–35 jos pirm., 1934–35 varpininkų sąjungos pirm. Nuo 1929 bendradarbiavo Jaunime, Lietuvos Ūkininke, Lietuvos Žiniose. Susirgęs džiova, iš sanatorijos 1941 bėgančių bolševikų buvo išvežtas į Rusiją. Paskutiniu metu buvo minimas Lietuvoje tarybiniu finansų ministeriu.

Drobūkščiai Telšių aps. Varnių vl. k. 1933 Telšių Alkos draugija tyrė ir aprašinėjo šį kaimą. Visiems darbams vadovavo prof. Ign. Končius. Buvo parengta monografija ir patiekta švietimo m-jai. Tai buvo pirmasis lietuvių darbas, apimąs visą kaimo būtovę.

Drobulė raštuotai austa drobė, vartota apsisiausti. Ji būdavo audžiama tokio pat pločio, kaip ir drobė (apie 72 cm), tik kartais dvigubai (dviem pusėmis) susiuvama. Moterys D. apsisiausdavo išeigose, eidamos bažnyčion, miestelin, svečiuosna. D. persimesdavo per pečius, o abu jos galai bemaž žemę siekdavo. Jomis taip pat įsivyniodavo, įsukdavo per petį mažus vaikus, taip pat ir lopšį apdengdavo, kai vaikas miegodavo.

Moteris, apsisiautusi drobule (A. Tamošaičio pieš.)

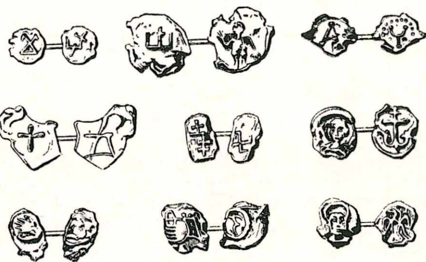
D. yra vienas iš gražiausiųjų ir senoviškiausiųjų mūsų audeklų. Ji audžiama dimais keturnytai arba kaip servetinį per 8 ar 10 nyčių. Jų raštai, austi nebaltintais linais, eidavo dryžiais, vienodai pasikartojančiais per visą audeklą, o galai būdavo užaudžiami tirštesniu raštų rinkiniu, dažniausiai raudonais žičkų siūlais, o patys galeliai aptaisomi puošniais kūtais (karbatkomis). Dar XX a. pradžioje lietuvės mėgo dėvėti D., ypač dzūkės.

A. Tamošaitis Sodžiaus menas, 7–8 knyga, 1939.
A. Tm.

Drogoszewski Aureli (1863–1943) lenkų literatūros istorikas, išl. monografijas W. Syrokomla 1905, E. Orzeszkowa 1912 ir studiją Pozytywizm polski 1931.

Drohičinas senas miestas prie V. Bugo (abiem jo krantais), buv. Baltstogės vaivadijoje; apie 2000 gyv. Istoriko A. Naruševičiaus teigimu, čia jotvingai XI a. perkėlę savo sostinę iš to paties vardo miesto Cholmo apylinkėje, kur jau v. Bugo p. pusėje. 1237 Mozūrų kunig. Konradas I buvo atidavęs D. Dobrino brolių (žr.) ordinui. 1240 D. sunaikino totoriai. Netrukus jame pilį atstatydino Mindaugas. Bet vėliau D. vėl pateko Valuinės - Haličo kunigaikščiams, kurių Danielius čia 1253 vainikavosi karaliaus vainiku. 1274 Traidenis grąžino D. Lietuvai. 1382 D. užgrobė Mozūrijos kunig. Jonušas. Kitais metais Jogaila jį atsiėmė, bet 1390 vėl perleido Jonušui. Tik 1443 D. vėl buvo parduotas D. L. K. Kazimierui, miestui suteikusiam įvairių laisvių. Ligi 1520 D. valdė D. L. K. vietininkai, o vėliau buvo sudaryta Poliašės vaivadija, kurią 1569 prisijungė Lenkija. XVI a. Lietuvoje D. ėjo tuojau po Vilniaus, Gardino ir L. Brastos. Lenkų valdžioje savanaudiškai vaitų ir seniūnų išnaudojamas, miestas sunyko. 1660 rusai sudegino miestą ir sugriovė pilį. Po šio smūgio D. nebeatsigavo, nors ir buvo likęs vaivadijos centru. Sudegintosios pilies vietoj šiandien bėra likęs tik pats piliakalnis, o šiaip reikšmingą D. istorinę praeitį liudija tik vad. D. plombos.

Drohičino plombos. D. piliakalnio papėdėje, Bugo upės krante ir dugne dideliais kiekiais randama plokščių, netaisyklingos formos švininių plombų. Jų skersmuo 8—10 mm, storis 2—3 mm. Kaikurių plombų viduje yra griovelis siūlui įverti. Abejose plombų pusėse apskritu spaudu įspausti įvairūs ženklai: paprasti kryžiai, kryžiai apskritime ir su inkaru apačioje, žmonių figūros, galvos, rankos, paukščiai, raidžių pavidalo ženklai ir kt. Kiekvienoje pusėje įspaustieji ženklai skirtingi. Spalva rusva, prie įspaudų pilkšva. Pirmasis atkreipė dėmesį į D. P. Konstantinas Tiškevičius 1864. Vėliau D. P. domėjosi visa eilė archeologų ir istorikų. Jų paskirtis įvairiai aiškinta: vieni laikė jotvingų dokumentų antspaudais, atskirų asmenų ženklais, religiniais simboliais, kiti nuosavybės ženklais, herbais, muito plombomis ir tt. D. P. paskirtis

Švininės Drohičino plombos

ir įspaudų reikšmė ligi šiol nėra kaip reikiant išaiškinta. Panašių plombų surasta ir už D. ribų: Liubave (Vilniaus aps.), Tverėje ir kt. Labiausiai įtikinami yra tie argumentai, kur D. P. laikomos prekių plombomis.

K. Bolsunowski Znaki symbolyczne no olowiu (plomby), ich znaczenia i klasyfikacya, Światowit IV (1902) ir V (1903). *J. P.*

Drohobyč v. Ukrainos mst. Karpatų papėdėje; apie 33.000 gyv. (1951). Naftos rafinerijos, druskos gavimas garinimo būdu. Ligi 1939 Lenkijos, nuo 1945 T. Rusijos.

Drohobyckyj Jurij (m. 1494) ukrainiečių rašytojas. Kilęs iš Drohobyčo, 1488 Krokuvos, paskiau Bolonijos univ. prof. 1483 Romoje išl. Judicium prenosticon mag. Georgii Drohobicz de Russia. Tai pirmoji ukrainiečio išleista knyga.

Droysen Johann Gustaw (1808–1884) vokiečių istorikas, prof. Kielyje, Jenoje, Berlyne (nuo 1859). Autorius klasikinio veikalo apie helenizmą (Geschichte des Hellenismus 1836–43, 2 tt.), kurio terminą jis sukūrė. Vėliau metėsi į politiką, tapo Frankfurto parlamento nariu, atstovaudamas mažvokiečių linkmei. Šią linkmę jis stengėsi istoriškai pagrįsti, ir tuo būdu tapo prūsinės mažvokiečių istoriografijos pradininku. Didelės vertės yra jo istorijos teorijos veikalas Historik (1868), kuriame jis, kaip Dilthey ir Rickerto pirmatakas, nurodė istorijos mokslo pagrindus, juos atskirdamas nuo gamtos mokslų.

H. Astholz Das Problem der Geschichte bei D. 1933. *J. J.*

Dromius Bon. vabalų (Coleoptera) būrio Carabidae (degutininkų) šeimos gentis. Smulkūs, 3 — 6 mm ilgio, plėšrūs vabalai. Viršutiniai sparnai sutrumpėję, todėl iš po jų kyšo pilvelio galas, matomas iš viršaus. Vidurinėje Europoje 15 rūšių, Lietuvoje nežinoma kiek rūšių. Vabalai ir jų larvos minta smulkiais vabzdžiais, įvairiais kenkėjais, todėl naudingi.

Drontas (Dodo, Didus) XVII a. išnykęs paukštis Mauricijaus salose. Tai buvo balandžio formos ligi 25 kg svorio ir ligi 75 cm augščio paukštis, turėjęs storą kūną, sutrumpėjusius sparnus ir dėl to negalėjęs skraidyti. Dėl didelio riebumo smarkiau bėgti irgi negalėjo. D. snapas buvo išlenktas kabliu. XVII a. pradžioje D. kelis kartus buvo atgabentas į Europą ir čia dailininkų vaizduotas (Roelandt Savery). Oksfordo univ. muzėjuje yra jo galva ir kojos, o Kopenhagoje ir Prahoje po galvą.

Drosera žr. Saulašarė.

Drosophyllum lusitanicum L. saulašarinių (Droseraceae) šeimos Portugalijos, Ispanijos ir Maroko vabzdžiaėdis augalas, kalnuose, šlaituose ir smėlingose vietose. Išauga ligi 20 cm, turi linijinius, į galą siaurėjančius, aplink trumpą stiebelį apaugusius lapus. Visas lapas pilnas liaukų, kurios sekretuoja lipnaus skystimo lašus. Be to, lapuose yra dar antra rūšis bespalvių liaukų, kurios išskiria rūgštų skystimą, bet tik tada, kai jas paliečia azoto turįs kūnas, pvz. koks gyvis. Šita sekrecija labai rūgšti ir limpama. Vabzdys, patekęs ant lapo, medaus bejieškodamas, tuojau prilimpa, ir jeigu jis daug juda, tai lašai, prie kurių jis prilimpa, atsiskiria nuo lapo ir vabzdys puola žemyn ant naujų lašelių, ir galiausiai visas vabzdys apsitraukia lipniu skystimu. Trumpakotės liaukos išskiria savo skystį, ir vabzdys suvirškinamas. Savaiminio augimo kraštuose D. L. vartoja musėms gaudyti namuose (kabina palubėse ir kt.).

Droste-Hülshoff Annette Freiin v. (1797–1848) vokiečių rašytoja. Gyveno vienišą gyvenimą. Kūrybinis jos palikimas nėra gausus, bet įvairus: lyrika, baladės, keturi eiliuoti epai, novelė Judenbuche. Stovėjo nuošaliai nuo laiko srovių. Pagrindinės jos atramos — gimtosios Vestfalijos tradicijos ir katalikiškasis religingumas. Realistinį kietumą ji sieja su moterišku jautrumu, akylumą smulkmenoms su visumos pergyvenimu. Savo kalbos ir žodžio kietumu ji yra iš realizmo pirmtakų, nors jos tematika nėra kasdieninė buitis. 4 tomais jos visi raštai išl. 1925–30.

Monografijos: *L. Schücking* 1862 (antra laida 1946); *H. Hüffer* 1887 ([3]1911); *E. Staiger* 1933; *C. Heselhaus* 1943; *Th. Steinbüchel* 1950.

Drosutis (Drąsutis) Mykolas (g. 1890 XI 21 Ramygalos par.). 1903 atvykęs į JAV, Clevelande reiškėsi visuomenine veikla: 1944–49 BALFo ir 1947–50 ALTo skyriaus pirm. Korespondencijomis ir straipsneliais bendradarbiavo Drauge, Dirvoje, Vienybėje, Lietuvių Žiniose.

Drozda Gudijos upelis, Neries kair. intakas, 14,0 km ilgio, teka į žiemv., įteka ties Kamenio bžk.

Drozdovskaitė Petronėlė (1768 Lietuvoje — 1812) dainininkė ir artistė, 1784 stojo į Boguslavskio lenkų trupę Gardine, vėliau vaidino komedijose ir operose Vilniuje, Dubne, Varšuvoje. Jos duktė ištekėjo už Varšuvos kompozitoriaus Elsnerio (Chopino mokytojo).

Drožtuvas tiesus, dviem rankenom peilis medžių žievei ar šiaip kam drožti, striūgas.

Drožžin Spiridon (1848–1930) rusų liaudies poetas savamokslis, baudžiauninko sūnus, nuo 1860 vertęsis visokiais skurdžiais darbais Petrapilyje, nuo 1896 grįžęs į kaimą, bet nenustojęs rašyti. Savo melancholiškose eilėse apdainuoja rusų kaimiečio beviltišką dalį. R. M. Rilke yra vertęs jo eilėraščių vokiškai.

Druckas gudų vietovė Drutės krante, 75 km į žiemv. nuo Mogilevo. Šiandien mažas kaimelis, bet seniau žinoma vietovė, turėjusi savo kunigaikščius. Jau XIII a. pradžioje kuriam laikui buvęs susytas su Lie-

tuva, XIV a. D. drauge su Vitebsko kunigaikštija, tekusia Lietuvai su Algirdo žmona Julijona, teko lietuvių valdžion, palikus D. savus kunigaikščius. Tik 1772 Rusija pasigrobė D. Ligi XVI a. D. priklausė Druckių giminei, o vėliau su Ona D. Sokolinskaite atiteko Sapiegoms. Druckiai, vėliau išsišakoję įvairiomis šakomis (Babičiai, Sokolinskiai, Horskiai ir t. t.) yra pasireiškę Lietuvos, Gudijos ir iš dalies Rusijos istorijoje.

Drucki-Lubecki (rus. Druckoj Liubeckij) Hieronim (1861–1919) lenkų dramaturgas, profesijos teisininkas, Minsko gub. lenkų dvarininkų atstovas I valstybės dumoje. Iš jo dramų minėtinos Bolesław Śmiały, Walgierz Wdaly, Szatan ir ypač L. Kondratavičiaus Margerio temos sekimas 5 veiksmų dramoje Tak umerali litwini 1909 (P. Vaičiūno vert. 1924).

Druckis Gorskis Juozas (1765 Lietuvoje — 1849 Omeke) Stanislovo Poniatovskio pažas. Perėjęs į karinę rusų tarnybą, dalyvavo 1812—1814 karuose. Paskiau Kaukaze vicegubernatorius. 1825 pabaigoje Petrapilyje pastebėtas dekabristų draugijoje, nors pats 60 metų senis niekur nedalyvavo, bet buvo ištremtas į Berezovą, paskiau į Tarą, galiausiai į Omską, kur buvo išlaikytas ligi mirties.

Drucminai Vilniaus krašto Lydos aps. Kaniavos vl. lietuviškas kaimas. Ties D. yra naujojo geležies amžiaus pilkapių, kuriuos tyrinėjo A. Kirkoras, E. Volteris ir V. Šukevičius. Tyrinėjimų metu susidurta su degintiniais kapais.

Drugenis žr. Šilokas.

Drugiai (Lepidoptera) žinomiausių ir gražiausių vabzdžių būrys. Aprašyta per 100.000 rūšių. Lietuvoje gal yra per 2000 rūšių, ligi šiol buvo surinkta per 1000 rūšių. D. yra labai vienalytis būrys. Jų sparnai padengti žvyneliais ir dėl to jie dar vad. žvyniasparniais. D. galva, krūtinė ir pilvelis ryškiai atskirti. Galva visai laisva, plaukuota, burnos anga eina priekin ir žemyn. Akys didelės, iššokusios. D. ūseliai kartais už galvą nedaug ilgesni, kartais už patį drugį kelis kartus ilgesni. Burnos aparatas daugumos grynai čiulpiamasis. Čiulpiamąjį prietaisą sudaro maksilės (maxillae) pavirsdamos straubliu. Straublys kartais trumpas, kartais už kūną ilgesnis, kartais minkštas, kartais tiek stamantrus, kad net įstengia pradurti apelsino žievę (Ophideres Boisd.). Dalis D. suaugusioje stadijoje maisto neima, jų straublys sunykęs (pvz. šilkaverpis, Bombyx mori L.). Žandai teišlikę ir vartojami tik pačių žemųjų drugių (Micropterigidae=Eriocephalidae); kitų žandai išnykę ir jie minta žiedų nektaru (medumi), vaisių, medžių sultimis.

Krūtinės visi trys nareliai suaugę, bet lengvai atskiriami. Kiekvienas krūtinės narelis yra su dviem kojomis. Tik kaikurių dieninių D. sunykusios priekinės kojos. Daugelio vidurinės ir užpakalinės kojų poros blauzdos gale su dviem pentinais. Antrasis ir trečiasis krūtinės narelis stambesni, nes jie turi po du sparnus. Tik labai nedaugelio rūšių patelės besparnės arba sunykusiais sparnais. Visas D. grožis sparnuose. Visų sparnų pagrindinis pavidalas trikampis, viršūne krūtinėn prisegtas. Priekiniai sparnai su užpakaliniais sujungti, ir skrisdami D. jais drauge veikia. D. sparnų gyslutės eina išilgai. Pagrindinės tėra šešios, sujungtos skersinėmis gyslutėmis ir sudaro sparno gardelį. Yra sukurtos kelios sistemos visoms gyslutėms ženklinti.

Pilvelis su krūtine sunertas plačiu pamatu, užpakalin laibėja, o patelių storesnis. Dešimties narelių, matomų 7—8. Šie 3—4 labai pakitę, patelių sudaro dėtį, o patinų išlaukinį lyties organą.

Suaugusioje stadijoje D. amžius neilgas: vien veisimosi pareigų atlikimas. D. larvą vad. vikšru. Jų galva laisva, burnos aparatas graužiamojo tipo. Krūtinės kojos nariuotos, trumpos. Būdingos pilvinės kojos — spenelio pavidalo, nedaugiau kaip 8 porų, dažniausiai 5 porų, rečiau 2, o kitų visos išnykusios. Akelių po šešias iš abiejų galvos šonų. Oda arba gauburiuota dygliuota, plika arba plaukuota. Iš vidaus organų D. vikšrams labai būdingos šilko liaukos (sericteria), ilgų vamzdelių pora kūno dykumoje, atsiverianti viena apatinės lūpos angute. Prie šių dviejų prisijungia dar pridėtinės (Philip'o) liaukos. Šių visų liaukų sekretas ore kietėja ir virsta šilko plaušu. Plaušą vikšrai vartoja lapams susisukti, iš medžių nusileisti, apie lapus tinklui nusipinti ir virstant lėliukei prisirišti arba kokonui pasidaryti. Vikšrai minta augaliniu maistu, dažniausiai lapais, retais atsitikimais gyvuliniu maistu. Gyvena laisvai paskiromis arba būriais, vortinkliu viena arba būriais apsipynusios, o kartais dideliais būriais keliauja. Vikšro stadijos amžius paprastai ilgesnis: kaikurių siekia ligi 2 mėn. Primityviausių D. lėliukės (peras) laisvojo tipo (pupa libera), daugumas dengtos (pupa obteca), visos galūnės su oda prilipusios prie kūno. Lėliukės stadija trunka nuo keliolikos dienų ligi 2—3 metų. Lėliukė arba atvirai kaba žemyn galva arba dar ir pusiau šilko pluošteliu prisirišusi, arba guli žemėje, arba apsigaubusi kokonu. Iš lėliukių išeina D. suaugusios stadijos.

D. gamtoje turi didelės reikšmės, apvaisindami augalų žiedus, o jų vikšrai graušdami augalus. Daugumas vikšrų gyvena atvirai ir daug jų žūva, todėl jų daroma žala mažesnė už kitų vabzdžių daromą žalą. Naudingųjų D. plačiausiai žinomas, naminiu virtęs, šilkverpis (Bombyx mori); be jo,

LIETUVOS DRUGIAI: 1. Palinis gelsvys (Colias palaeno v. europome Esp.), 2. Vyčiadrugys (Papilio machaon L.), 3. Aušrelė (Euchloê cardamines L.), 4. Admirolas (Pyrameis atalanta L.), 5. Spungė (Vanessa io L.), 6. Ožrožinis sfinksas (Pergesa elpenor L.), 7. Meškutė kaja (Arctia caja L.), 8. Povaakis sfinksas (Smerinthus ocellata L.), 9. Vaivodrugys (Apatura iris L.).

šilką gauna iš keletos dešimčių kitų drugių.
D. būrys dalinamas į Jugata ir Frenata pobūrius. J u g a t a apima žemesniuosius D., kurių dalies dar tebėra išlikę žandai, o kitos dalies straublys dar labai menkas. Užpakalinių sparnų spindulinė gyslutė šakota. Priekiniai sparnai panašūs į užpakalinius ir jungtimi sujungti. Pobūriui priklauso Micropterygidae, Eriocraniidae ir Hepialidae šeimos. F r e n a t a (Anisoneura, Heteroneura) pobūrio D. burnos aparate graužiamųjų dalių nėra. Straublys išlavėjęs arba vėl išnykęs. Užpakalinių sparnų spindulinė gyslutė vientisa. Čia priklauso per 100 šeimų, tačiau jų daugumas telaikytinos pošeimėmis. Frenata dalinama Tineodea, Nepticulodea, Tortricodea, Pyralidodea, Zygaenodea (Anthrocerodea), Hesperiodea, Rhopalocera (Papilionodea), Lasiocampodea, Drepanodea, Sphingodea ir Noctuodea grupėmis. Labai įsigalėjusi dar kita, dirbtinė D. klasifikacija, D. dalant į Macrolepidoptera ir Microlepidoptera pobūrius.

A. Seitz Die Gross-Schmetterlinge der Erde 1906–1937; *Palionis* Įdėlis Lietuvos drugių faunai pažinti — Mat.-Gamtos Fak. Darbai VI p 1–187.

Drugialaiškis (Corispermum) balandinių (Chenopodiaceae) šeimos vienmetinės žolės paprastai stačiu stiebu ir trumpakočiais lapais. Savaiminės p. Europoje ir Azijoje. Apie 12 rūšių. D. p l i k a ž i e d i s (C. intermedium Schweigg) — 15–30 cm augščio žolė, žiedai varpos pavidalo žiedynuose, gale sutankėję. Baltijos pajūryje gana retai sutinkamas.

Drugys, arba malarija, infekcinė liga, kurios priežastimi yra kelios Plasmodium giminės protozojų rūšys. Ypačiai pavojinga Pl. falci parum. D. žmogui perduoda uodų rūšis Anopheles. Ligą perduoda tik patelės. Šis perdavimas yra labai sudėtingas — uodai nėra vien mechaniški ligos užkrėtėjai. Visi Plasmodium giminės parazitai turi belytį ir lytinį raidos ciklus. Pirmasis, arba vidujinis, vyksta žmoguje. Uodas, siurbdamas žmogaus kraują, į jį įveda sporozoitus, kurie, patekę į kraujo srovę, skuba įsiskverbti į raudonuosius rutulėlius. Naudodami raudonųjų kraujo rutulėlių hemoglobiną, jie padaro daug smulkių pigmento hemozaino grūdelių. Juose branduoliui pradėjus formuotis, jie jau vadinami šizontais. Po 48–72 val. jie beveik užpildo visą narvelį. Iki tol suskaldytas pigmentas susitelkia parazito centre. Šizonto branduolinis kromatinas, iki tol buvęs kompaktinėje masėje, suskyla į 8–32 mažas daleles. Beveik tuo pačiu metu parazito citoplazma dalinasi į mažus, panašius į sporus, kūnelius, vadinamus merozoitais. Raudonajam kraujo rutulėliui trūkus, merozoitai patenka į kraujo plazmą. Jie skuba patekti į kitus sveikus raudonus rutulėlius. Tam įvykus, prasideda jau aprašyto ciklo kartojimasis. Dauginimasis vyksta geometrine progresija. Todėl pakanka kelių dienų, kad parazitų skaičius pasidarytų pakankamai didelis liga užkrėsti. D. antkryčiai (didelis karštis 42° C, šalčio krėtimas) sutampa su sporulacija, kurios baigoje atsiranda gametocitai. Jie yra vyriškos ir moteriškos lyties: mikrogametocitas ir makrogametocitas. Tuo baigiasi plazmodinių parazitų raida žmoguje. Kad galėtų vykti tolesnė raida, tos raidos stadijos pasiekę parazitai turi vėl patekti į uodo organizmą, nes tik jame gali vykti lytinis raidos ciklas. Iš žmogaus kraujo gametocitai patekę į uodą, atitinkamą laiką palieka jo skilvelyje. Mikrogametocitas suranda makrogametocitą ir su juo susijungia. Tas procesas lygus savotiškam lytiškam apvaisinimui. Apvaisintas makrogametocitas skaldosi ir tampa makrogametu, kuris po kelių dienų virsta zigotu. Pastarieji jau gali judėti, įsigraužia į uodo skilvio sieneles, po 3–4 dienų apsigaubia kapsule ir tampa cistomis. Jos auga, didėja. Jų branduolys be paliovos skaldosi. Tuo būdu susidaro nauja rūšis narvelių, kurie vadinami sporoblastais. Vėliau jie patampa sporozoitais. Vienoje cistoje gali būti apie 10.000 sporozoitų, o vieno uodo skrandžio sienelėse esti apie 500 cistų. Galutinai subrendusi cista sprogsta. Išsilaisvinę sporozoitai patenka į uodo seilių liaukas, o iš ten su seilėmis į jo burną. Uodui siurbiant žmogaus kraują, jie patenka į žmogaus kraujo taką. Čia vėl prasideda anksčiau aprašytas belytis raidos ciklas.

Uodas yra galutinis parazito šeimininkas, o žmogus tik tarpinis. D. parazitai uodui nežalingi, ir jame nesukelia jokių ligos reiškinių. Sporozoitai uode palieka gyvi apie 3 mėnesius. Vienas uodas gali pertiekti D. daugeliui žmonių.

D. šiandien pasaulyje labiausiai paplitusi liga — tropikų ir subtropikų kraštuose. Jis vienodai paplitęs Azijoje, Afrikoje, P. Amerikoje, Australijoje ir P. Europoje. Apytikriai D. sergančių yra apie 150 mil. Vien Indija turi apie šimtą mil. ligonių. Ten kasmet miršta apie 3 mil. žmonių. Lietuvoje D. nebuvo, nes mūsų klimatas nėra palankus Anopheles uodų perėjimuisi. D. išsiperėti ir subręsti reikalinga 6 savaičių 20–30° C temperatūroje. D. išsiplėtimas kaikuriose Afrikos žemumose ir paupiuose padaro ten žmonių gyvenimą tiesiog negalimą. Kova su D. šiandien varoma tarptautiniu mastu.

Klasikinis vaistas nuo D. yra chininas, gaminamas iš atogrąžose augančio medžio žievių. Paskutiniais dešimtmečiais ir ypač II pas. karo metu plačiai pradėti vartoti chlorokvinas (SN7618), atabrinas, arba mepakrinas, plasmokvinas. Persirgęs ar pagydytas asmuo imuniteto neįgyja, arba jis yra labai relatyvus ir nepastovus.

R. P. Strong Diagnozis, Prevention and Treatment of Tropical Diseases 1944. *D. Js.*

Druidai (kelt. ‚ąžuoliniai, t. y. dideli išminčiai') Galijos, Britanijos ir Airijos senųjų gyventojų keltų dvasininkai. Tačiau jie buvo ne tik dvasininkai, vadovavę dievams aukojimo apeigoms, bet kartu ir teisėjai, mokytojai, gydytojai, burtininkai bei astrologai. Pasak Cezario, Galijos D. kasmet rinkdavosi prie dabartinio Chartres mst., kur sprendė svarbias teismines bylas. Tad D. įtaka siekė visos Galijos. Dėl vadovaujamos D. padėties jų luomas buvo pageidaujamas didikų vaikams, ir šie veržėsi, siekdami jų mokslo, perteikiamo iš atminties ir trukusio ligi 20 metų. D. skelbė pomirtinį gyvenimą ir sielų kilnojimąsi, joms net į medžius pereinant. Medžių, ypač ąžuolų kultas turėjo nemažos svarbos D. apeigose. Tamsų šešėlį į jų religiją meta žmonių aukojimas. Dėl D. politinės įtakos romėnai, vos nukariavę Galiją, pradėjo juos slopinti, o imper. Klaudijus galutinai uždraudė jiems veikti. Tik Britanijoje ir Airijoje jie laikėsi iki krikščionybės laikų.

D'Arbois de Jubainville Les druides 1906; *T. D. Kendrick* The Druides 1927; *Zwicker* Fontes historiae religionis celticae 1934-35; *L. Spence* The History and Origins of Druidism 1947. *J. J.*

Druja Brėslaujos aps. upė, Dauguvos kair. intakas, 45,7 km, su augštupiu Bužyte 72,5 km ilgio. Teka iš Drivėtos ež. pro Tinos, Nespyžiaus ir Nendravo ež. į žiemr. pro Druisko bžk., įsigilindama į savo išvystytą slėnį, ir įteka į Dauguvą ties Drujos mst. Kritimas tarp Nendravo ež. ir žiočių yra 30,6 m 34,5 km ruože, vid. 89 cm/km. 1927–33 D. vaga reguliuota tarp ežerų ir Druisko bžk. 1802 buvo projektuota vandens keliu sujungti Nemuną su Dauguva per Dysną, Drūkšių bei Drivėtos ež. ir Drują. Baseino plotas 1062 km^2, jame daug ežerų, kaip Snūdo su Strustu labirintas, viso apie 130 km^2 arba 12,2%. Vid. debitas 8,0 m^3/sek. *S. K.*

Druja Vilniaus krašto Brėslaujos aps. mst. Kaip L. D. K-jos pasienio punktas ant Dauguvos turėjo būti jau XIII–XIV a. gyvenama, nors tiems laikams ir trūksta žinių. Tik M. Strijkovskis mini, kad 1386, sukilęs prieš brolį Jogailą, Andrius Algirdaitis buvęs paėmęs ir D. Ji tada įėjo Polocko žemės plotan. XVI–XVIII a. D. išaugo į žymų miestą, kurį sudarė trys dalys: 1) Senamiestis (kairiajame D. upės ir Dauguvos santakos krante); 2) Sapiegyno (dešiniajame D. krante) ir 3) Priedrujo (priešais Sapiegyną deš. Dauguvos pusėje). Senamiestis XV–XVI a. buvo kunig. Masalskių nuosavybė. Tos pilies, kuri XVI a. karuose su Maskva turėjo savo reikšmės, nebeliko nė pėdsako. Jau XVII a. pabaigoje buvo ji apgriuvusi. Lietuvos karuose su Jonu IV D. nuolat sustodavo lietuvių kariuomenė; 1579 IX 17 nuo Pskovo grįždamas buvo sustojęs Batoras. Nepaisant karų, Masalskių D. (Senamiestis) greit plėtėsi. Pagal 1552 „Polocko reviziją", buvo joje 112 „dūmų", apie 800 gyv., 5 smuklės, prekyvietė, cerkvė. Nykstančius ir išsidalijusius XVI a. pabaigoje Masalskius išstūmė Sapiegos. 1600 ir 1601 jų nuosavybėn perėjo visas Drujos dešinysis upės krantas, nors D. senamiestis paliko Masalskiams. Sapiegoms priešais Dauguvos (bernardinų) salą pasistačius pilį, Drujos krante (nuo XVII a. pusės, ypač XVIII a.), jiems remiant, išaugo žymus mst. Tuo pačiu metu Dauguvos antroje pusėje atsirado priemiestis Priedrujis, kuris jungė miestą su Uždauguviu ir lietuvių ir lenkų valdoma Livonijos vaivadija.

Drujos Sapiegyno antspaudas

Druja

1618 III 8 Jonas St. Sapiega suteikė D. Magdeburgo teises. Privilegiją 1619 patvirtino Žygimantas Vaza ir paskui jo įpėdiniai. Iš privilegijų matyti, kad Sapiegyno įkūrėjai labai stengėsi sukurti D. amatui ir prekybai palankias sąlygas. D. turėjo virsti svarbus Dauguvos tranzito prekybos punktas. Natūralus visos D. tranzito ir savos prekybos centras ligi XVIII a. buvo Ryga. Tik išlikusios 1718–33 miesto knygos rodo jau kitokį XVIII a. prekybos pobūdį, nes 1710 Petrui D. paėmus Rygą, santykiai su Livonija pairo. Per D. išsiplėtojo svarbus prekybos sauskelis, kuris jungė Tilžę ir Karaliaučių. D. atvykdavo pirkliai iš Polocko, Vitebsko, Mogilevo, Veližo. Turėjo santykių ir Rusijos miestai (Smolenskas, Kalūga, Maskva, Pskovas). Ypač pastovius santykius palaikė Toropeco pirkliai, kurie samdydavosi D. vežimus prekėms ligi pat Tilžės ir Karaliaučiaus. Pakeliui prekės būdavo atiduodamos prie to didžiojo trakto esantiems miestams (Anykščiai, Kėdainiai). Be Karaliaučiaus kelio, iš D. ėjo kitas (per Kupiškį, Šiaulius, Telšius) į Liepoją arba Klaipėdą. Toje tolimoje prekyboje figūravo šeriai, drobės, taba-

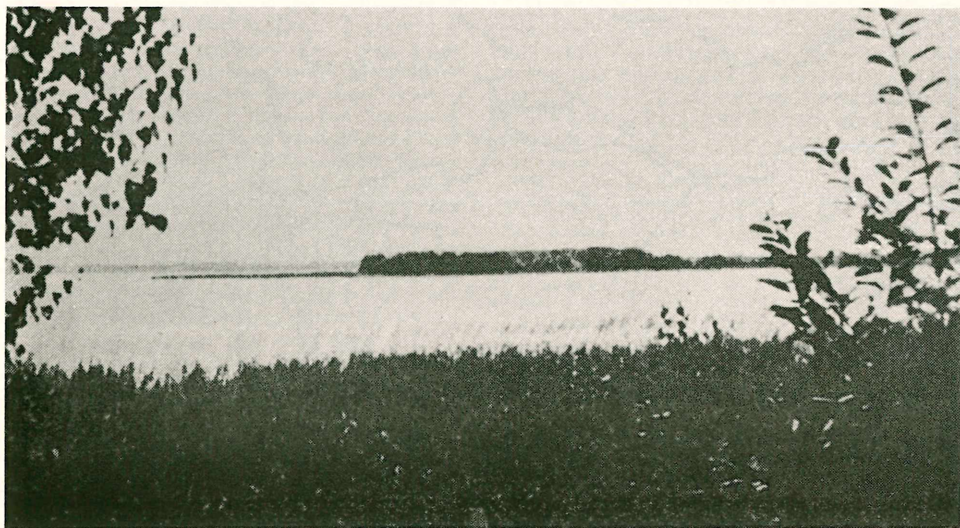
ko lapai. Nuolatinė ir gausingesnė prekė buvo odos rūšis „juchtas" (veršio ir avies kailio juodai dažytas dirbinys), nes D. buvo didelis kailiadirbystės centras. D. kilo ir kultūriškai. 1612 Sapiegos pastatė pirmą unitų cerkvę (kita jų įkurta 1778). Kazimieras Leonas Sapiega 1646 įkūrė bernardinų vienuolyną su šv. Trejybės bažnyčia, kuri, 1853 vienuolyną rusams likvidavus, buvo paversta parapine. 1693 Brėslaujos patauris P. Kačanauskis įkūrė D. domininkonus, kurie 1767 pasistatė baroko stiliaus bažnyčią. 1832, rusams domininkonų vienuolyną panaikinus, buvo bandyta iš jos perdirbti cerkvę. Paskui ją rusai apleido. Nors katalikai ir bandė ją atgauti, 1909 po tariamo griuvimo pavojaus priedanga bažnyčia buvo susprogdinta. 1839 buvo likviduotos ir unitų cerkvės. Iš viso XVIII a. D. buvo 17 bažnyčių ir cerkvių. XVIII a. pusėje buvo pastatyta sinagoga, o 1761 Sapiega patvirtino kahalą.

Nors D. kentėdavo nuo karų (1632 buvo įpuolę rusai), tačiau pagal 1643 inventorių buvo joje 306 namai su apie 2000 gyv. Žydų buvo 3 šeimos. Pirmajame šiaurės kare siaubiama ir naikinama D. ėjo iš rankų į rankas. Perėję Dauguvą, 1654 ją paėmė rusai, 1655 švedų Magnus de la Guardie. Paskui vėl D. atiteko rusams, ir per ją į Vilnių vyko caras Aleksiejus. Taip pat ir didžiojo šiaurės karo metu D. 1701–09 buvojo rusai, lietuvių ir lenkų, švedų dalys. 1772 padalinimu D. tapo pasienio miestu, o Priedrujis atiteko rusams. Tada, panaikinus Dysnos muitinėlę, ant Drujos upės buvo įkurta D. plaukiojanti muitinė. 1776 seimo nutarimu D. buvo atimtos Magdeburgo teisės. 1778 V 16 per gaisrą sudegė 125 namai. 1800 (abiem Drujos pusėmis) Sapiegos D. buvo perleidę O. Igielstromui, o 1824 iš jų nupirko Milašiai (Miłosz), kuriems miesto žemės priklausė ligi paskutinių laikų. 1892 D. buvo 5524 gyv. (70% žydų, 30% kat. ir prav.). Ligi 1925 D. priklausė Dysnos aps. 1921 buvo 2453 gyv.

O. Hedemann Historja powiatu brasławskiego 1930; ('') Dzisna i D., magdeburskie miasta 1934; *D. Dovgiallo* D. — Pamiatn. knižka Vilensk. gub. 1907; *A. Sapunov* Reka Zapadnaja Dvina 1893; *M. Liubavskij* Oblastnoje delenie i mestn. upravl. lit.-rusk. gosud. 1893. *Z. I.*

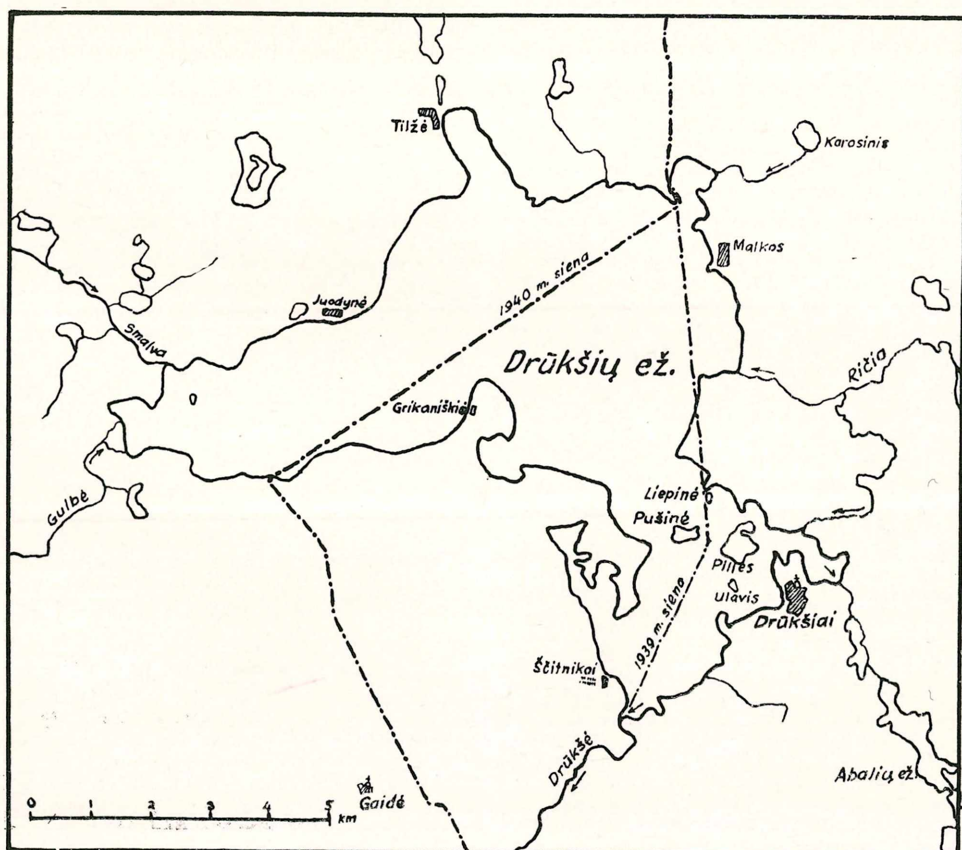
Drūkšė, augštupyje Drūkšelė (slav. Drisveta) Brėslaujos aps. upė, Dysnos (Dauguvos) kair. intakas, 52,2 km, su augštupiu Karačiūna–Dulvė–Smalva 87,6 km ilgio. Vietos žmonių laikoma Dysnos augštupiu. Išteka iš Drūkšių ež. p. galo, teka vingiais pietr. kryptimi, įteka į Dysną ties Kazėnų mstl. Kritimas 15,9 m, vid. 31,7 cm/km. Intakai: kair. Praplėša iš Abalių ež., deš. Lašmuo iš Apvardų ež., viena D. šaka teka per Ugarių ež. (dirbtinai nukreipta į Murmiškių vandens malūną). Baseino plotas 1004 km², jame ežerų 120 km² arba 12%; didesni ežerai: Drūkšiai 4474 ha, Ugariai 1534 ha, Ričia 1215 ha, Apvardai 543 ha, Abaliai 520 ha, Prūtas 420 ha, Smalvas 320 ha, Sila 300 ha, Visaginas 220 ha, Rūžas 220 ha, Sitas 180 ha, Alksnas 180 ha, Muisys 170 ha. Vid. debitas 7,0 m³/sek., maks. 120, minim. 2,0 m³/sek. 1802 buvo manyta įtaisyti vandens kelią per D. į Dauguvą. *S. K.*

Drūkšiai (seniau Drisvytis, slav. Drisviata) Zarasų ir Brėslaujos aps. ežeras, 17,0 km ilgio, ligi 5,0 km pl., 4474 ha ploto,

Drūkšių ežero pilies sala

antrasis savo dydžiu po Naručio. Ežero forma išlenkta iš v. į p., paįvairinta įlankų, pusiasalių ir salų. P. gale, ties Drūkšių bžk., yra 4 salos: Pilies, 21 ha ploto, ir smulkesnės Liepinė, Pušinė ir Ulavis. V. gale yra 1 bevardė sala. Į ežerą įteka vakaruose Smalva iš Smalvo ežero, augštupyje Karačiūna-Dulvė, 22,7 km ilgio, ir Gulbė iš Gulbino ežero, 8,9 km, rytuose Karosinės upelis ir Ričia iš Ričio ež., augštupyje Silupis, 32,1 km ilgio; Ričia įteka dviem žiotimis. Pietuose iš D. ež. išteka Drūkšelė–Drūkšė, Dysnos (Dauguvos) intakas; be to, pietr. ties Drūkšių bžk. dirbtinai prakastas kanalas į Abalių ež., iš kurio vanduo Praplėšos upeliu vėl patenka į Drūkšę. Paviršius 140,6 m v. j., perimetras 56,1 km, su salomis 59,5 km. Vid. ež. gilumas apie 10 m; gilesnė š. dalis, didž. gilumas 23,4 m yra į v. nuo Grikališkių pusiasalio. P. dalis seklesnė, tik ligi 7 m. Dugno reljefas lygus, vietomis yra stambių akmenų. Ež. krantai — kalvos su miškais ir laukais; p. krantas augštesnis. Baseino plotas 463 km². D. ež. laikomas žuvingas, tik nepatogus žvejybai: I pas. karo metu paskandinta daug pabūklų ir spygliuotos vielos užtvarų. Daugiau pagaunama mekšrų, lydekų ligi 20 kg, ešerių ligi 2 kg, šamų, lynų, karosų, aukšlių, seliavų, nedaug karšių, tik vienoje vietoje stintų; visai nėra starkių. Ež. krantuose daug senų ir I pas. karo liekanų. P. galo v. krante ties Ščitninkų vs. yra „švedų šančiai" — tiesus, 150 m ilgumo, pylimas: žmonės vadina jį Verksmų kalnais. Ties Drūkšių bžk. yra Broliakalnis. Pilies saloje tebesilaiko keturkampė aikštė, aptverta 400 m ilgio, 5–8 m augščio pylimu. Granito kryžius rodo vietą, kur seniau buvo bažnyčia. Vytauto laikais čia buvo pilis, vad. Karališkasis dvaras. XVII a. miestas iš salos iškeltas į pusiasalį. Polių liekanos rodo vietą, kur 2 tiltai jungė salą su krantu. Yra padavimų, kad miestą saloje sudeginę švedai. Bažnyčios varpas paskendęs gabenant į krantą, ir neišaiškintu būdu atsiradęs Gaidės bažnyčioje: matyt, žmonės paslėpė var-

pą nuo okupantų, jį nuskandinę. 1915–17 D. ež. buvo vad. Hindenburgo linijos grandimi, jo krantuose ilgai laikėsi vokiečių ir rusų kariuomenės. Visi kaimai paežeriais buvo sudeginti, o apkasai dar matyti, ypač salose. 1920–39 D. buvo lenkų okupuotame Vilniaus krašte. Kai 1939 T. Rusija perleido Lietuvai Vilniaus krašto dalį, siena su T. Gudija buvo nustatyta per D. ež., palei rytinį jo krantą, priskiriant Gudijai Drūkšių bžk. ir Pilies salą, o Lietuvai Pušinę salą ir Drūkšelės deš. krantą. Po Lietuvos okupacijos 1940 siena su Gudija buvo pataisyta: ji kerta ež. iš žiemr. į pietv., paliekant Lietuvai tik šiaurinį ež. trečdalį. 1904 V. Gracianov tyrė D. ichtiologiją, 1909 M. Pavlovskij ež. morfologiją. 1817 D. ež. ledu rusų geodezininkas gen. Tenner matavo bazę 1 eilės trianguliacijai tarp Drūkšių bžk. ir Tilžės k. š. krante (žr. Bazė Lietuvoje).

J. Žiogas Apie Drūkšius. Archaiologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje, Lietuvių Tauta 1909; *V. Gracianov* Predvaritelnyj otčet ob ichtiologičeskich issledovanijach 1907; *M. Pavlovskij* Drisviatskoe ozero. Zapiski Sev. Zap. Otdela Imp. Rus. Geogr. Obščestva, I 1910; *S. Kolupaila* Brėslaujos ežerai, Bangos 1932 N 46; *J. Kondracki* Studia nad morfologia i hydrografia Pojezierza Brasławskiego. Przegląd Geogr. 1938. *S. K.*

Drūkšiai Vilniaus krašto mstl. ir dvaras Brėslaujos aps. (rusų okupacijos laikais prieš I pas. karą Zarasų aps.) D. paežerėje. XVI–XVII a. ežero saloje pilis. 1772 beminimi trys pilies bokštai be viršų, apgriuvę ir supuvę, su sienos dalim ir keliomis patrankėlėmis; dabar beliko tik pylimų likučiai. 1514 Žygimanto Senojo įsakymu saloje pastatyta medinė bžn. antroje XVII a. pusėje ar XVIII a. pradžioje sudegusi. Nebe saloje, o paežerėje 1725 kun. Rudaminos pastatydinta kita medinė bžn., 1915 karo sunaikinta ir 1929 atstatyta. XIX a. antroje pusėje rusų administracija ėmė skelbti padavimą, kad saloje buvusi ne katalikų bžn., tik XVI a. pradžioje D. Lietuvos kunigaikštienės Elenos trijų šventųjų (Vosyliaus D., Grigaliaus Teologo ir Jono Auksaburnio) garbei pastatydinta cerkvė, dėl ko šioji vietovė esanti praminta Trisviaty, kurie vėliau virtę Drisviaty. 1907 D. pastatyta didelė mūro cerkvė, kuri išliko ir per I pas. karą.

D. buvo D. L. K. dvaras jau nuo XV a. Jis turėjo XVIII a. 300—550 dūmų. 1514 nuomotas Radvilų, 1682 Sapiegų, 1780 už valdžios skolą atiteko Radviloms, iš kurių 1790 Oginskiams, vėliau Lopacinskiams, 1865 priverstinai parduotas Rygos gen. gubernatoriui O. Öttingenui, paskiau atiteko Ikskul-Hildebrandams.

XVII a. žinomas čia ir D. paežerės mstl., kurio gyventojams ėmus kurdintis ir saloje, 1682 Sapiega įsakė jiems atgal keldintis paežerėn. 1722 miestelyje buvo apie 400 gyv., 14 smuklių, 11 alinių, bet 1762 tik apie 300 gyv., 1794 apie 350. XIX a. gyv. skaičius D. dar sumažėjo, prieš I pas. karą besiekdamas 205. 1915 žuvo visas mstl., patekęs į karinę „ežerų liniją"; po karo 1921 buvo 191 gyv. Dar apie 1825 D. daugumas tebekalbėjo lietuviškai ir pamokslai buvo sakomi lietuviškai, bet paskiau iš bžn. lietuvių kalba buvo pašalinta, tik 1863 sukilimo metu suplikacijas ėmė čia vėl giedoti lietuviškai, bet netrukus jos buvo panaikintos, o apie 1885 nustojo ir evangeliją lietuviškai skaityti. Tad žmonės ėmė smarkiai gudėti.

Drūkšių bažnyčia

O. Hedemann Historja powiatu brasławskiego 1930; *J. Žiogas* Archaiologiški tyrinėjimai Gaidės apylinkėje — Lietuvių Tauta I 3 1909; *M. Melnikov* Osviaščenie Trisviatskago chrama — Pamiatnaja knižka Kovenskoj gub. na 1908 god, 1907 II.

Drumlinas (airių) eliptinė kalva, morenų sudaryta. D. yra nuo keleto dešimčių m ligi 1 km ar net ilgesni, paprastai 5–10 m augščio. D. gali pasitaikyti ir būriais, sudarydami savotišką žemėvaizdį. Jie susidarė ledlaikiu iš senų morenų, jas uždengiant naujam ledynui. D. yra pailgi dažniausiai ledynų judėjimo kryptimi. Tipiška D. sritis Lietuvoje randama Klaipėdos krašte tarp Nimersetos ir Klaipėdos. Šiame plote apie 100 D. pasireiškia neaugštomis menkai gaubtomis, šiaurės-pietų kryptimi nusidriekusiomis pailgomis kalvomis, iškylančiomis 2–6,5 m.

Drumlinas v. Lietuvoje

Drummond 1) Sir James Eric, nuo 1937 Earl of Perth (1876–1951) anglų diplomatas. Gavęs išmokslinimą Etone, nuo 1900 dirbo diplomatinėje tarnyboje. 1919–32 Tautų Sąjungos gen. sekr., lankęsis ir Lietuvoje, 1933–39 atstovas Italijoje. Išsp. Ten Years of World Cooperation.

2) Thomas (1797–1840) anglų inž. karininkas, 1826 išradęs jo vardu pavadintą D. šviesą, gaunamą kaitinant kalkių cilindrėlį dujų liepsnoje. Anksčiau D. šviesa buvo vartojama švyturiuose išoriniam apšvietimui.

3) William (1585–1649) skotų poetas, humanistas, Ben Jonson draugas, vertinamas dėl savo sonetų. Dviem tomais jo poetinę kūrybą L. E. Kastner išl. 1913. Reikšdamasis kaip istorikas, parašė History of the Reign of the Five Jameses 1423–1524.

Drunga Karolis, Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos (LLKS), įst. 1940 XII 26, vienas sumanytojų ir steigėjų, aktyvus pogrindžio veikėjas, 1941 sukilimo dalyvis, pogrindinės spaudos (Laisvės Kovotojo, Apžvalgos) leidėjas, slapto radijo organizatorius, VLIKo Lietuvoje narys 1944. Vokiečių Gestapo areštuotas ir vokiečių kalėjimuose kalintas. 1945 prasimušė iš sovietų okupuotos Lietuvos į vakarus. 1946–47 VLIKo narys, BDPS UD narys, vienas Lietuvių Rezistencinės Santarvės steigėjų ir jos VK narys. Bendradarbiauja Santarvėje, Vienybėje ir kt.

Drungaitė Jadvyga (g. 1905 IV 1 Utenos aps. Užpaliuose). 1918–21 baigė Zarasų vidur. mokyklą, 1921–23 mokytojavo Bikūnų pradžios mokykloje, 1927 baigė Rokiškio gimn. ir 1928 stojo į LU teol.-filosofijos fak. Nuo 1921 pradėjusi rašyti eilėraščius, o vėliau ir noveles, jas spausdino periodinėje spaudoje, daugiausia Naujoje Vaidilutėje, kurią ji redagavo 1932 IX — 1933 XII ir 1936 III — 1937 VI. Bendradarbiavo katalikiškoje spaudoje. Nuo 1935 redagavo Moterį.

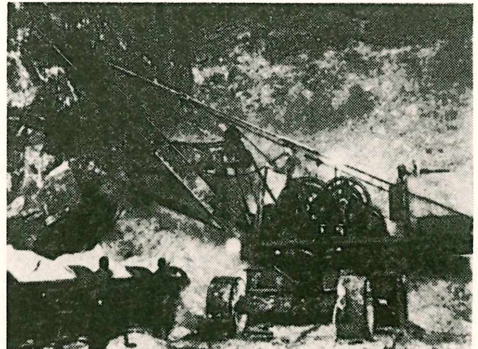
Drungė Ukmergės aps. Siesikų vl. kanalizuotas upelis, Kryto ež. (Armonos, Šventosios, Neries) š. intakas, 11,0 km ilgio; teka į p. iš Užulėnio girios.

Druoja (vok. Droje) Rytų Prūsų Įsruties aps. upė, Priegliaus deš. intakas, 32,2 km ilgio. Intakai iš kairės: Ringys, Skirsna, Akmena. Baseino plotas 127 km².

Drury Lane iš seniausiųjų Londono teatrų, atidarytas 1663, perstatytas Sir Christopher Wren 1674, daug kartų degęs, paskutinį kartą perstatytas ir naujai atidarytas 1812. Jo artistai anksčiau buvo laikomi karališkais tarnautojais.

Druska kasdieninėje kalboje vadinama valgomoji D., cheminis junginys natrio chloridas ($NaCl$) (cheminėje terminologijoje D. vardas taikomas ištisai eilei cheminių junginių — žr. Druskos). Paprastai valgomoji D. nėra gryna, bet turi didesnį ar mažesnį magnio chlorido ($MgCl$), magnio bromido ($MgBr$), magnio sulfato ($MgSO_4$), kalio chlorido (KCl), kalcio sulfato ($CaSO_4$) priemaišų kiekį. Natrio chloridas gerai tirpsta vandeny, lydosi 800,4° C ir verda 1413° C temperatūroje; jo lyginamasis svoris — 2,16. Kristalinio pavidalo jis yra bespalvis ir vaiskus, į ledą panašaus blizgesio.

Gamtoje D. užtinkame įvairių pavidalų. Milžiniški jos ištekliai yra ištirpę vandenyse. Jūrų vandenyje viename litre yra apie 30 g. Upių ir ežerų vandenyse jos kiekis svyruoja nuo tūkstantinės iki 12%. Karštose ir sausose srityse galima užtikti suplutėjusios D. išdžiūvusiose pelkėse bei ežerų dugne. Pagrindinis D. šaltinis yra mineralas halitas, dar vadinamas uoline D., susidaręs išdžiūvus seniems sūriems vandens šaltiniams.

Druskos kasimas Louisianoje

Uolinės D. klodų Europoje turi daug kraštų: Anglija Cheshire provincijoje, Austrija netoli Hallstatto, Ispanija Barcelonos provincijoje, Lenkija Krokuvos apylinkėse, Rumunija vakarinėse srityse, Rusija Kryme ir Doneco baseine, Vokietija Braunschweigo, Hannoverio ir Stassfurto apylinkėse. JAV jos randama California, Louisiana, Michigan, New York, Kansas, Ohio, Texas, Utah ir West Virginia valstybėse.

Paprasčiausias būdas D. gauti yra išgarinti iš jūros vandens, bet pramoniškai šis būdas yra brangus ir tevartojamas ten, kur nėra pigesnių būdų. Pagrindinis šaltinis D. gauti yra požeminiai uolinės D. sluogsniai. Seniau D. gavimas mažai kuo skyrėsi nuo kitų žaliavų gavimo būdų kasyklose. Dabar, dėl jos gero tirpstamumo vandenyje, D. iškeliama į paviršių šuliniuose, vienais vamzdžiais paduodant vandenį į požemį, kitais ištirpusią bei praskiestą išsiurbiant. Pirmiausia tada išvaloma nuo smėlio ir kitų netirpstančių priemaišų. Išeinant iš fakto, kad pirmiau iš tirpalo nusėda blogiau tirpstančios medžiagos, garinimu atskiriamas gipsas. Vėliau išgarinimu ir rekristalizacija atskiriamos ir kitos priemaišos. Vandeniui išgarinti naudojama saulės spinduliai, tiesioginis kaitinimas atviruose katiluose ar lėkštėse ir kaitinimas garu sumažintame slėgime uždaruose katiluose. Didžiausia pasaulio D. produkcijos dalis gaunama garo ar tiesioginio šildymo būdu. Šį metodą vartoja JAV, iš dalies Indija ir Rusija, saulės spinduliais išgarinimas daugiau randamas Ispanijoje, Italijoje, Kinijoje, Portugalijoje, Prancūzijoje.

Be kasdieninio vartojimo valgių paruošime, D. kaip konservavimo priemonė plačiai vartojama mėsos, pieno produktų, kaikurių daržovių ir žalių odų pramonėje. Ji yra pagrindinis šaltinis chloro gamybai; iš jos gaminama ir daugelis natrio junginių, kaip geriamoji ir skalbiamoji soda, muilo akmuo ir kt. Muilo ir dažų pramonėje ji vartojama kaip nusėdinimo priemonė. Dėl žemos užšalimo temperatūros jos tirpiniai vandeny vartojami šaldomiems mišiniams sudaryti ir kaikuriose šaldymo sistemose. Dėl geresnio šiluminių spindulių pralaidumo švari uolinė D. mokslininkų yra vartojama stiklo vietoje prizmėms ir lęšiams, tyrinėjant infra-raudonuosius spindulius.

E. Bnk.

L i e t u v o j e kasamosios D. klodų nepasiekta, bet jos yra mūsų vandenyse: Baltijos jūroje (ligi 1,5%) ir mineraliniuose vandens šaltiniuose. Šaltinių vandenyse NaCl yra rasta (skaitant gramais viename vandens litre) Druskininkų šaltinyje 5,6, Birštono 3,7, Stakliškių 4,3. Dėl nedidelio kiekio D. mūsų šaltiniuose jie neekspluatuomi. Bet XVII a. iš Stakliškių šaltinio mėginta gaminti D. ir tam reikalui net dirbtuvė ten buvo pastatyta. Jundila siūlė D. gaminti „iššaldymo" būdu. Gamyba nepasisekė, ir buvo likviduota. D. buvo įvežama iš užsienio kasmet 32.500 t.

D. k a s y k l o s p r i e š i s t o r i n i a i s l a i k a i s. Kada D. priešistoriniais laikais pradėta vartoti, žinių neturime. Reikia manyti, kad jau gana anksti vienur kitur buvo vartojamas sūrus šaltinių ar jūros vanduo. Žalvario amžiaus pabaigoje jau turime net D. kasyklų. Žymiausios priešistorinės D. kasyklos Hallstatto (Salzkammergute), Dürrnbergo prie Halleino (Salzburge) ir Kulpės prie Igdiro (p. Kaukaze). Didžiausios ir labiausiai ekspluatuojamos buvo Hallstatte. Čia vietomis buvo įsikasta 70 –350 m gilumon. Šachtoje surastieji darbo įrankiai ir kita medžiaga pasako apie D. kasimo būdą. Žalvariniais smailiais įrankiais, akmeniniais ir mediniais pleištais atskeltoji D. būdavo susemiama medinėmis semtuvėmis, supilama į odinius maišiukus ir sausa išnešama į žemės paviršių. Šachtai apšviesti vartotos medinės balanos ir degėlai. Be to, surasta ir kitokių druskakasių palikimų. Dürrnbergo D. kasyklos yra buvusios žymiai mažesnės. Jose taip pat surasta medinių balanų, medinių kotų žalvariniams kirviams įtverti, daug audinių liekanų, ožkos kailio kepurė, odinių krepšiukų ir kt. 1573 ir 1616 priešistorinėse Dürrnbergo D. kasyklose buvo surasti visai gerai išlikę druskakasių kūnai su mėsa, plaukais ir drabužiais.

Hallstatto D. kasyklos be perstogės buvo ekspluatuojamos nuo žalvario a. pabaigos ligi romėnų laikų, Dürrnbergo nuo Hallstatto periodo pradžios ligi La Tène pabaigos, Kulpės kasyklų amžius nėra tiksliai nustatytas. Žymiausią vaidmenį vaidino Hallstatto kasykla, iš kur D. buvo gabenama ir į kitus kraštus. Dėl to Hallstatte tuo metu išsiplėtė turtinga kultūra, gavusi net Hallstatto kultūros vardą.

A. Aigner Hallstatt 1911; *J. Andree* Bergbau in der Vorzeit 1922; *J. Birkner* Ur- und Vorzeit 1936.

J. P.

D. i s t o r i j a i r p r e k y b a L i e t u v o j e. D. ilgai buvo svarbiausioji ir reikalingiausioji Lietuvos importo prekė. Neturėdami savų D. kasyklų, lietuviai turėjo ją nuo seno gabentis iš kitur. Kai išsiplėtė Dniepro „didžiuoju vandens keliu" gyva prekyba, r. Lietuvos plotai iš ten gaudavo D., vėliau iš Galicijos ir Podolės (XI — XIII a.). Vakariniams plotams, pirmoje eilėje prūsams, D. buvo pristatoma, normanams tarpininkaujant. Didelis prekybos centras turėjo būti vikingų Truso (šiandieninio Elbingo vietoje), per kurį ėjo VIII —XI a. Karpatų D. pristatymas Baltijos rytų pakraščiams. A. Kočubinskij bandė išvesti, kad net lietuvių žodis D. yra kilęs nuo Truso vardo, kadangi jie iš ten pasto-

viai gaudavę D. D. ankstyvoji prekyba su Lietuva buvo normanų rankose. Vokiečių ordinams kariaujant su prūsų ir latvių tauta, krikščioniai vis dar D. pardavinėdavo pagoniams. Pop. Honorijus III 1218 draudžia prūsams pardavinėti D., geležį ir ginklus. Iš pop. Inocento IV 1253 bulos matyti, kad lietuviai Nemunu nuolat gaudavę ginklų, drabužių, D., todėl ordinas ten pastatęs Klaipėdos pilį. Prekybą D. su lietuviais XIII—XIV a. varė ne tik Ryga, bet ir Livonijos ordinas.

Kadangi natūrali Lietuvos prekyba Nemunu ir į vakarus kryžiuočių buvo užgniaužta, p. Lietuvos sritys pradėjo santykius su Lenkija. Per Drohičiną, L. Brastą, Gardiną, Vilnių, Polocką ėjo XIV a. antroje pusėje tranzito prekyba, kuri aptarnavo ir dalį Lietuvos. Ji pagyvėjo ypač į XIV a. pabaigą. Atskiri miestai Torunė, Elbingas, ypač Dancigas ėmė vis labiau santykiauti su Lietuva. Kadangi ordino žemėje nebuvo D. kasyklų, į Prūsus ateidavo Lisabonos, prancūzų Baie (Baiensalz), flamų D. Daug D. Vysla būdavo atgabenama iš Lenkijos (Vieličkos, Bochnios) kasyklų. Svarbiausieji D. sandėliai buvo Dancige, kuris į savo rankas pamažu XV a. suėmė visą D. prekybą su Lietuva. Dnepru, vežama iš pietų, D. galėjo aptarnauti rusų sritis. Vytauto laikais Lietuva buvo aprūpinama Dancigo ir ordino D. Iš vieno 1414 sąrašo matyti, kad vokiečiai Kaune ir Vilniuje jau laikė D. sandėlius. 1419 Vytautui įsakius vokiečių pirkliams iš Lietuvos išsikraustyti, did. magistras, norėdamas paveikti savo represalijomis, trukdė D. pristatyti Kaunui ir Vilniui. Livonijos magistras 1433, prašydamas Prūsų magistro jį paremti kovoje prieš Žygimantą Kęstutaitį, siūlo sulaikyti iš Prūsų į Lietuvą svarbiausią įvežimo prekę D.

D. būdavo įvežama į Lietuvą vandens keliu: Dancigas — Aismarės — Prieglius — Deimena — Kuršių Marios — Nemunas. Palikusios Kaune D., „Vyslos valtys" grįžtančios paprastai veždavo apdirbtą medį, pelenus. Per metus tas pats D. laivas dėl žiemos ledų tegalėdavo suplaukyti tik vieną kartą. Lietuvoje svarbiausieji D. sandėliai buvo Kaune. Kazimiero laikais Kaunas jau turėjo D. iškrovimo teisę. Visa, net tranzitu, pro miestą pravežama D., turėjo būti iškraunama, kad vietiniai pirkliai ja galėtų apsirūpinti, o vilniškiai čia galėjo jos pirktis tik tiems vietiniams tarpininkaujant. Ilgai Dancigo pirklių atstovai, Kauno hanzinės kontoros pirkliai, kovojo su šiuo varžymu. Kaunas pradėjo imti muitą nuo kiekvienos pravežamos statinės po pusę „plataus" grašio, apribojo D. statinių didumą, nes vokiečiai buvo pradėję jas mažinti, o svarbiausia — uždraudė mažesniais už 6 statines kiekiais atskirai pardavinėti. Miestas suvaržė (1487) vokiečių pelningą detalinę prekybą. Vartotojai, nebegalėdami tokių didelių kiekių pirktis, turėjo imtis tarpininkais vietinius pirklius. Kontora, po ilgos ir nesėkmingos kovos, keliais atvejais siūlė Dancigui ir Karaliaučiui imtis griežtų priemonių ir į Lietuvą visai nebeparduoti D. Kauno iškrovimo teisė buvo panaikinta tik XVI a. Lietuvos srityse, kur D. „kamaros" buvo visai ištuštėjusios arba dėl sunkaus pristatymo iš kitų vietų ta druska labai pabrangusi, dėl to kartais ligų kildavo. D. galėdavo kartais į Lietuvą patekti aplinkiniu keliu, per Rusiją. Čia svarbų vaidmenį turėjo Polockas. 1506 per jį pravežta 19.375 maišai D. Kitais metais 10.850 maišų. XVI a. vis daugiau D. gabenama iš Rusijos, ypač rytiniuose kunigaikštijos plotuose. 1513 Žygimantas Senasis apgailestavo, kad D. iš Rusijos gabenama slaptais keliais. Iš Prūsų ateinančioji D. Žemaičiuose ir Suvalkų apylinkėje labai dažnai būdavo slaptais keliais vežama, išskirstoma. Ypač XVI — XVII a. daug skundų dėl nelegalios D. prekybos. Vadin. druskakeliai, kurie dar vienur kitur Lietuvoje yra žinomi, yra gavę pavadinimus iš anų šimtmečių. Be to, druskakeliais gali būti vadinami dar tie keliai, kuriais valstiečiai, vad. druskininkai, turėdavo į dvarus nuolat pristatinėti D.

Š. Lietuvai D. būdavo pristatoma iš Rygos. P. Lietuvos dalis gaudavo Lenkijos kasyklų D. Bet vistiek daugiausia D. į Lietuvą buvo atvežama iš Prūsų. 1473 Normedijos (Nemuno žiočių) registras rodo, kad D. įvežta 1806 svoriai (Last — 15 statinių) apie 40 cnt. 1674 ir 1676 pro Labguvos muitinę pravežta apie 4400 svorių. D. ir XVI — XVII a. buvo svarbiausia importo prekė.

XVI — XVIII a. Lietuvos bajorai, ypač stambieji didikai, dažnai turėdami teisę be muitų įsivežti sau užsienio prekių, pavesdavo savo faktoriams į savo dvarų sandėlius D. pristatinėti. Valstiečiai turėjo savo ponų dvare pirktis D. Kaikurios stambiosios šeimos buvo išplėtusios plačią prekybą su Prūsais, Ryga. V. I. Leontovič yra bandęs įrodyti, kad Lietuvoje jau XVI a. yra buvusios D. viryklos. Mėsai sūdyti ir dėti į viralą, nelengvai gaudami tikrosios D., lietuviai vartoję surogatą, D. gamindamiesi iš pelenų. Šituo amatu versdavosi druskininkai. Tiesa, Stepono Batoro laikais pietinėse ir gudiškose kunigaikštijos srityse jau yra žinomos kelios D. viryklos, bet ar jų buvo etnografinėje Lietuvoje, nežinia. Bet jei koks peleninis surogatas ir būdavo gaminamas (ar gal tiktai D. valoma), jis neturėjo didelės reikšmės, nes XVII — XVIII a. D. įvežimas nė kiek nemažėjo, o labiau plito. XVIII a. antroje pusėje ypač pagyvėjo D. pristatymas į Lietuvą iš Rusijos, kuri čia ateidavo ne tik Lietuvos rei-

kalams, bet ir tranzitu į Lenkiją ir į Vokietiją.

Cod. dipl. Pruss. I, 11 p.; Livl. Urkndb. I 473 p., VIII 396 p., XI 65, 586 p., XII 39, 139; Zeugenverhör d. Fr. Moliano (1312), 1912; Cod. ep. Vit. p. 275, 443; Marienbg. Tresslerb. 397 p.; Hans. Urkundb. VIII 715; X 518, 544; XI 121, 142, 401, 436; Acta Tomiciana II 221 p.; Akty lit.-rusk. gosud. 33—48, 74 p.; *K. Forstreuter* Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten 1931; *Z. Ivinskis* Lietuvos prekyba su Prūsais I 1934; (") Lietuvių ir prūsų prek. sant. XVI a. — Židinys 1933 N 8-9; *J. Remeika* Der Handel auf der Memel bis 1430, 1927; *H. Novak* Die preuss.-lit. Handelsbeziehungen z. Zeit Herzog Albrechts 1922; *V. J. Leontovič* Litovsko-russkie drusskeniki-soliarni i solianiki — Varšav. Univers. Izv. V, VI 1896; *Th. Hirsch* Handels- und Gewerbegeschichte Danzigs 1858; *A. Rimka* Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais 1925; *J. Rutkowski* Histoire économique de la Pologne avant les partages 1927; *St. Inglot* Sprawy gospodarcze Lwa Sapiehy 1588—1607—Studja pośw. Fr. Bujakowi 1931; *M. Dovnar-Zapolskij* Gosudarstv. Choz. pri Jagellonach I 1901; *M. Hruševskij* Istorija Ukraini-Russi VI 1907. *Z. I.*

D r u s k o s m u i t a s i r m o k e s t i s. Pirmaisiais kunigaikštijos amžiais D. buvo apdėta tik muitu. Jis buvo imamas, regis, Vytauto laikais, o Kazimiero laikais neabejotinai muitinėse ar druskos „kamarose" Kaune, Vilniuje, L. Brastoje, Polocke, Gardine. Paupiais ar pervažiavimo vietose druskos muito kamarų ir priekamarių atsirado XVI a. visur k-jos pasieniais, prie kelių, kuriais ėjo druskos įvežimas. Muitas būdavo imamas ir druska ir pinigais, mokamais į D. L. K. iždą. Kaikada tos pajamos atskira privilegija atitekdavo kokio pono naudai. Tie „druskos pinigėliai" („solianyje peniazi") paprastai aktuose skiriami nuo paprasto muito („myto"). XVI a. buvo mokami: nuo druskos maišo 4 grašiai, nuo statinės 3, nuo svorio (Last — 15 statinių) 45 grąšiai. 1506 už vien per Polocką atvežtą druską paimta D. muito 1291 kapa ir 40 grašių, kitais metais 723 kapos ir 20 grašių. 1522 per tris druskos kamaras (Kauno, Tykocino ir Techno) buvo pravežta 12.454 svoriai 14 statinių druskos, už kurią paimta 9301 kapa ir 12 grašių muito (po 45 grašius nuo svorio). Tą muitą rinkdavo prekyboje nusimaną žmonės „druskiai" (solianičije), kuriems tekdavo tam tikra pajamų dalis. Druskos muitas kunigaikštijoje įvairiais laikais buvo nevienodas. 1569 D. muitas buvo pažymėtas paprastu būdu nuo vežimo 6—7 grašiai. Vėliau muitas buvo pakeltas. Jau nuo XV a. galo, Kazimiero laikais, D. muitinės buvo duotos išmokėti, daugiausia žydams, nuomojamos už skolas ar iš karto sumokėtą nuomą.

Druskos kamaros bei muitinės paprastai ėjo ir druskos sandėlių funkcijas, iš kurių D. buvo pardavinėjama kraštui. Magdeburgo privilegijų miestai gaudavo teisę turėti savo sandėlius. Dvarai irgi turėdavo savus, kuriuose priverstinai jų valstiečiai turėdavo D. pirktis. Livonijos karo metu (1561) pajamoms pakelti buvo įvesta D. monopolis, bet jis nepateisino savo vilčių. Atskiru valstybės mokesčiu pabrangintos D. gyventojai vengė pirkti, o bajorai buvo nepatenkinti. Monopolis greitai buvo panaikintas, ir grįžta prie seno. Šitoji sistema su kaikuriom atmainom išsilaikė ligi XVIII a. Kai pirmuoju Lietuvos ir Lenkijos padalinimu Lenkija neteko savo kasyklų Karpatuose, visa druska turėjo būti įvežama iš užsienio. Šita teisė iš pradžių tapo vien karaliaus monopolija, bet 1775 konstitucija ji galėjo būti perleista betkam, sumokėjusiam atitinkamą mokestį, pareinant nuo D. rūšies. Vienas trečdalis to mokesčio ėjo karaliui, 2/3 valstybės iždui.

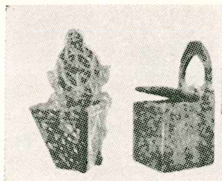
M. Dovnar-Zapolskij Gosudarstv. choziaj. vel. kn. Lit. pri Jagellonach. I 1901; *M. Liubavskij* Obl. del. i mestn. upravl. lit.-rusk. gosud. 1893; *S. M. Goldštein* Polsko-litovskija drevnosti 1913; Akty lit.-rusk. gosudarstva, išl. *M. Dovnar-Zapolskij*, I (1390 — 1529) 1899; Volumina Legum II — VII; *S. A. Beršadskij* Dokumenty i regesty k istoriji litovsk. evreev (1388—1569) I—II 1882. *Z. I.*

Druskė (Salsola) balandinių (Chenopodiaceae) šeimos žolių ir krūmų gentis; žiedai žalsvi. D. smiltyninė (S. kali L.) — šakota 10–40 cm aukščio žolė. Lietuvoje smiltingose dirvose, pajūryje dažna. D. pelenuose gausu sodos.

Druskiai 1) Panevėžio aps. Šimonių vl. k. Apie 1 km į pietv. nuo D. iš trijų pusių raisto apsuptoje pakyloje yra nupjauto kūgio pavidalo piliakalnis, o viršūnė 40 m skersmens; iš visų pusių supa du pylimai ratu vienas nuo kito per 1 m atstumą. 1890 rasta įvairių senienų. Žmonių padavimais, piliakalnį supylę švedai.

2) (Drusken) Stalupėnų aps. 1935 surastas kaulinis (15 cm ilgio) jietigalis, padarytas iš elnio kaulo. Radinys priklauso laikui apie 9000 pr. Kr.

Druskinė indas druskai laikyti. Lietuvos etnografiniame plote randamas D. galima suskirstyti į du pagrindinius tipus. Vienas jų yra keturšonis, medinių D. tipas, su atidaromu dangteliu viršutinėje dalyje ir su pratęsta į viršų užpakaline sienele, kuri turi didesnę ar mažesnę skylę D. pakabinti. Tokios skylės dažnai paverčiamos kokiu nors kiaurapjūviu ornamentu. Nuo šio ornamento priklauso lentelės šoninių briaunų forma ir jų apdirbimas. Dažnai tokios D. perdėm ornamentuojamos, ornamentus dažant dažais ir juos išpjaustant D. plokštumose. D. dažymas nėra labai paplitęs. Žymiai plačiau yra išsiplėtojusi pjaustymo technika. Kaip kituose medžio dirbiniuose, taip ir D. vyrauja geometrinis ornamentas. Vienas

Druskinės

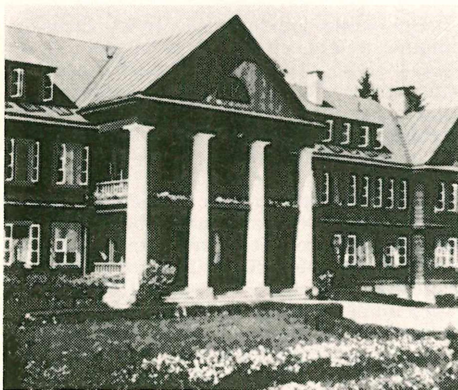
pjaustymo būdas — kontūrinis yra paprastesnis ir ankstyvesnis, kitas—reljefinis yra sudėtingesnis ir vėlyvesnis. Kitas, ant stalo valgant dedamų D. tipas yra apskritas. Šio tipo D. mažos. Jos būna padarytos iš molio arba medžio. Ankstyvesnės medinės D. yra skaptuotos, o vėlyvesnės tekintos. Tekintos medinės, kaip ir glazuruotos molinės, liaudyje paplito vėliau kaip tam tikrų amatininkų darbo vaisius. Šio tipo D. dažniausiai būna visai nepagražintos. *A. Rkš.*

Druskininkai (Druskininkėliai) 1) Gardino aps. mstl. — kurortas, Nemuno krante 449,7 km nuo jo žiočių, kur įteka Ratnyčia. Be sūraus vandens versmių, ir pati gamtinė aplinka D. kurortui teikia palankias sąlygas: sausi pušynai, dailus Nemuno vingis, įdomios apylinkės. Gyventojų apie 1000.

D. apylinkėse palei Nemuną yra akmens a. sodybų liekanų, piliakalnių ir pilių (Liškiava). D. buvo svarbi vieta per Nemuną pereiti. Ji dažnai minima kryžiuočių žygių istorijoje. 1311 did. magistras Henrikas Plecke nugalėjo Vytenį ir paėmė D. pilį. 1378 did. komandoras Teodorikas Elner iš Balgos puolė Kęstutį D. Kartais kryžiuočiai puldavo D. po du kartus per metus. Sūrios versmės buvo žinomos jau seniai; buvo mėginta druską virti. Vandeniu gydyti pradėjo dar XVIII a. ūkininkas Pranciškus Surmetis, vėliau jo sūnus Benediktas, kuris tuo užsidirbo daug pinigų. D. versmių gydomoji galia atkreipė 1789 Gardino seimo dėmesį; Stanislovas Augustas drauge su didikais aplankė D. ir liepė ištirti mineralinius vandenis. Kai D. buvo Rusijos okupuoti, 1796 gen. gubernatorius Repnin domėjosi Surmečio gydymu. Gardino gubernatoriaus Bobiatinskio sumanymu, 1830 ištyrė D. versmių sudėtį, 1835 paskelbė rezultatus Vilniaus univ. prof. I. Fonbergas: 5 versmės buvo pripažintos tinkamos gydyti. 1837 Gardino gub. Doppelmejer pateikė projektą D. kurortą įsteigti, 1837 XII 31 Rusijos vyriausybė jį patvirtino ir paskyrė 25.000 rub. paskolą. Ties versmėmis buvo pastatyti maudyklės rūmai. Besistatančiam kurortui nemaža pakenkė nepaprastas 1841 III 23 Ratnyčios potvynis, kai pratrūkęs Saloto ež. vanduo išsiliejo į upelį ir apgriovė daug vasarnamių (be kitko, sunaikindamas neseniai pastatytą dvarininko Savickio kurhauzą už Ratnyčios upelio). Tačiau kurortas, veikiant gerai propagandai, jau 1841–44 sutraukė apie 2000 vasarotojų. Didelių nuopelnų kurorto ugdymui turi dr. K. Volfgangas ir dr. J. Pileckis (buvęs kurorto inspektoriumi nuo 1842). Iš menko kaimelio per greitą laiką D. išaugo nemažu miesteliu. 1844–52 pastatyta bažnyčia (1931 mūro). 1856–67 veikė D. ligoninė. 1865 rusų valdžia už 31.156 rub. pardavė D. kurortą pulk. K. Strantmannui, iš kurio jį pirko 3 asmenų bendrovė, o iš šios 1876 pulk. Juliani. 1880 D. sudegė Akc. bendrovė, kuriai pirmininkavo S. Grzegorzewski, atstatė kurortą. Rusams valdant, prasidėjo D. rusifikacija: viešai buvo draudžiama kalbėti nerusiškai; 1865 pastatyta cerkvė; žemę tebuvo galima parduoti tik rusams. Versmės buvo pavadintos išsitarnavusių D. Gardino gubernatorių vardais. 1866 Björklund ir Kasselmann, 1881 A. Inostrancev ir D. Pavlov padarė naujas vandens analizes. Lankytojų skaičius stabilizavosi—apie 800 per sezoną, jų tarpe apie 400 ligonių (D. gydomi reumatizmas, podagra, chroniškos virškinimo traktų ligos, nervų ir širdies ligos). Nuo 1867 Lietuvos ir Lenkijos šviesuomenė iš pradžių nebelankė D., ir juose daugiausia vasarodavo svečiai rusų valdininkai. Tačiau vėliau, ypač po 1905 m., kai D. kurortą savo žinion paėmė D. mineralinių vandenų akcinė draugija, D. susilaukė svečių gausiai iš visur (Petrapilio, Vilniaus, net Krokuvos). 1913 D. buvo net 18.600 vasarotojų. I pas. karo metu išdegė nemaža aplinkinio miško. Sumenkėjo ir versmės: įžemio vanduo praskiedė ir užteršė mineralinį vandenį. 1928 padaryti gilesni gręžimai. 1930 kurortą ėmė valdyti Lenkijos krašto ūkio bankas, 1931 pirko Lenkijos iždas už 4 mil. auksinų. 1931 išgręžtas 300 m, 1936 — 330 m gylio šuliniai: tokiame gylyje vanduo turi labai stiprią mineralizaciją (57 g/l, o versmės teturi 6—8 g/l). 1930–1935 kas vasarą kurortas sulaukdavo ligi 10.000 svečių. Tuo laiku atnaujinti kurorto

Druskininkų bažnyčia

Druskininkai — Mokytojų sanatorija

įrengimai, pastatyta naujų vilų, geležinkelio linija ir plentu D. sujungtas su Parieče. Su Gardinu kartais susisiekimas buvo palaikomas garlaiviu (65 km upe, 40 km tiesiai). 1937 Vilniaus univ. rektoriaus V. Stanevičiaus pasiūlymu, žymiausios D. versmės pavadintos lietuviškais Vytauto, Birutės, Undinės, Aušros vardais, bet giliausiam gręžiniui duotas Pilsudskio vardas.

1930 atliktų D. svarbiausių versmių vandens analizės duomenys:

	Versmė Nr. 1	Versmė Nr. 216	300 m gylio gręžinys
Vand. temp. C°	+10	+10	+13,5
Lyg. sv. (20°C)	1,0024	1,0038	1,0399
Sausų liekanų (110°C) 1 1	6,6725	8,0550	57,3030
Cl	3,7760	4,5560	30,8900
SO_3	0,1268	0,1653	
SiO_2	0,0245	0,0260	0,0910
Na	1,5610	1,7560	14,9750
K	0,0736	0,0886	0,7997
Ca	0,5607	0,7440	3,1382
Mg	0,2099	0,2636	1,2596
FeO_2	0,0040	0,0075	0,0504
CO_2 chem. surišto	0,2354	0,2134	0,6730
Co_2 laisvo	0,0356	0,0449	
H_2SiO_3	0,0635	0,0674	0,1182

1919 VII D. — Vievio linijoje buvo mūsų kariuomenės kaunamasi su lenkais. 1919–1939 D. buvo pasilikę už administracijos linijos, kuri ėjo Nemunu pro D. 1939 D. užėmė vokiečiai, vėliau rusai, 1941 juos grąžinę Lietuvai; karo metu vokiečiai D. buvo įtaisę poilsio ir gydymo vietą, pavadinę Memeltalbad. Po 1945 D. pasidarė populiarus rusų kurortas, formaliai Lietuvoje.

D. ir apylinkės gyventojai yra lietuviai. D. vardas susijęs su M. K. Čiurlioniu, kurio tėvas čia vargoninkavo. Čia mūsų dailininkas praleido savo vaikystę, o veik kas vasarą lankėsi, D. apylinkių gamtovaizdį įamžinęs savo Rogardo (Raigorodo; netoli D.) paveiksle. D. buvo mėgti ir daugelio kitų: 1843–46 čia gyveno istorikas T. Narbutas, 1847 J. I. Kraševskis. 1847 čia mirė J. Čečėta (kad besigydančiųjų nuotaika nebūtų slegiama, ilgą laiką D. nebuvo kapinių, ir mirusieji buvo laidojami Ratnyčios kapinėse; ir Čečėta buvo jose palaidotas).

D. vandens matavimo stotis įst. 1877 Nemuno deš. krante, 448,3 km nuo jo žiočių, ties Ratnyčios žiotimis. Nulio altituda 77,279 m nuo j. l. Observacijų nebuvo 1915–27. Maks. horizontas 8,06 (1931) ir 8,02 (1889). Vandens debitas: vid. 242, maks. 2255, minim. 77 m^3/sek. Baseino plotas 37.293 km^2.

I. Fonberg O druskienickiej mineralnej wodzie — Wizerunki i Roztrząsania Naukowe 1835, XI; ('') Opisanie wody mineralnej druskienickiej 1838; *A. Hryniewicz* O wodzie mineralnej druskienickiej 1842; *K. Wolfgang* O wodzie mineralnej solnej w D. 1841; *T. Narbut* D. i okolice 1844; ('') Wiadomość o żródłach solnych w Litwie 1845; ('') Wspomnienia z podróży do D. w roku 1843 odbytei 1846; *I. J. Kraszewski* i *K. Wolfgang* D. Szkic literacko-lekarski 1848; *P. Bobrovskij* Grodnenskaja gubernija I 1863; *W. Syrokomla* Niemen od żródeł do ujścia 1861; *Z. Gloger* Podróż Niemnem 1888; *S. Konverskij* Otčet o dejatelnosti D. kurorta 1911; D. zdrojowisko nad Niemnem 1932 ir 1937; *T. Kulesza* D. i okolice 1935; *W. Stopczyk* Stulecie D. — Rocznik ziem Wschodnich IV 1938; *S. Kolupaila* Nemunas 1950. *S. K.*

2) Seinų aps. Leipalingio vl. k., Seiros deš. krante. Yra apvalios formos piliakalnis, apie 40 arų ploto, apie 20 m skersmens, 10 m augščio. Žmonių padavimais, kalną senovėje supylę kareiviai, laidodami savo vadą.

3) Senieji D., Lydos aps. Žirmūnų vl., apie 15 km nuo Lydos. Didelis lietuviškas kaimas pelkėtame Ditvos (trm. Dzitvos) slėnyje. Vilniaus Ryto įst. lietuviška mokykla buvo lenkų uždaryta 1927. Kaimo gyventojai daugeliu atveju lenkų pareigūnų buvo terorizuojami. Čia buvusias sūrias versmes vėliau uždūmė Ditvos smėlys. Už 2 km į v. nuo S. D. yra Naujieji Druskininkai.

Druskininkas dabartinėje žmonių kalboje yra tas, kas iš druskos gyvena (ją kasa, garina ar pardavinėja) arba kas sūriai valgo, t. y. druskius. XVI a. šiuo žodžiu buvo vadinamas Lietuvos valstiečių atskiros kategorijos žmogus, kurio svarbiausia pareiga buvo dvarui pristatinėti druską. XVI a. inventoriai mini, kad D. (solianiki) ėjo „druskinę tarnybą", mokėjo druskos duoklę. Gardino, Rógardo, Volkovisko, Zietelos ir kt. srityse D. turėdavo kasmet pristatyti į pilį ar į dvaro druskos sandėlį paprastai po vieną statinę druskos. Leontovičiaus nuomone, daugiausia D. buvo abiem pusėmis Nemuno vidurupio, Juodojoje Rusijoje, Vilniaus ir Trakų vaivadijų pietiniuose plotuose, ypač į pietus nuo Vilniaus ir Ašmenos. Šaltiniai aiškiai nepasako, kokia tai

buvo D. tarnyba. Pasak Leontovičiaus, D. daug kur buvo ne vien druskos išvežiotojai ir pristatytojai, bet ir patys rūpinosi druskos gaminimu kunigaikščio ar ponų „druskynėse" bei druskavietėse. Ji buvusi gaminama iš pelenų ir mineralinių druskos vandens versmių. Kadangi su druska susijusių vietovardžių yra randama Žemaičiuose, Leontovič taria, kad druskininkai savo pramonę buvo išplėtę visoje Lietuvoje. Dar XIX a. buvo kalbama apie druskos vietas Žemaičiuose, kur buvo druskos gaunama. Atrodo, kad D. galėjo būti kartu ir druskos valytojai. Inventoriuose yra skiriama „baltoji" ir „rupioji", gabalais iš Lenkijos kasyklų (Karpatuose) tiesiog iškasama druska. Nešvarių gabalų išvalymas tam tikrose valyklose reikalavo šio amato išmanymo. Todėl greičiau D. bus priklausęs druskos valymas, nei jos gaminimas.

V. J. Leontovič Litovsko-russkie druskeniki, soliarni i solianiki—Varšavsk. Univ. Izviest. V, VI 1896; *M. Liubavskij* Obl. del mestn. uprav. lit - rusk. gosud. 1893; *Vituris (Davainis Silvestraitis)* Atradimas druskos Žemaiczŭse — Lietuviszkas Auszros Kalendorius ant 1885 m. *Z. I.*

Druskos chemijoje vardas taikomas didelei grupei cheminių junginių, kurių molekuloje teigiamas jonas yra kitas kas — ne vandenilio jonas, o neigiamas jonas kitas kas — ne hidroksilo grupė. D. gaunama, veikiant metalą, jo oksidą ar hidroksidą rūgštimi, rūgšties vandenilį pakeičiant visai ar iš dalies metalo ar radikalo jonu. Pvz. druskos rūgšties (HCl) reakcija su baze, natrio hidroksidu ($NaHO$), duoda valgomą druską-natrio chloridą ($NaCl$); metalinis cinkas (Zn) su azoto rūgštimi (HNO_3) duoda cinko nitratą ($Zn/NO_3/_2$); vario oksidas (CuO) su sieros rūgštimi (H_2SO_4) duoda vario sulfatą ($CuSO_4$). D. vadinamos pagal metalą ar radikalą ir rūgštį, iš kurių jos gautos. Dviejų elementų D., gautos su rūgštimis, kaip HCl, HBr, HJ, pavadinime turės metalo ir atitinkamos rūgšties vardą, pridėjus priesagą -idas: natrio chloridas ($NaCl$), sidabro bromidas ($AgBr$), kalio jodidas (KJ) ir kt. Druskos daugiau dviejų elementų iš rūgščių, kaip H_2SO_4, HNO_3, turės pavadinime metalo ir atitinkamos rūgšties vardą, pridėjus priesagą -atas: švino sulfatas ($PbSO_4$), sidabro nitratas ($AgNO_3$) ir kt. Iš rūgščių, kaip H_2SO_3, pridėjus priesagą -itas,— natrio sulfitas (Na_2SO_3) ir kt.

D. gali būti neutralios, rūgščios ar bazinės. Neutrali D., pvz. sidabro jodidas (AgJ) savo molekuloje neturi nei vandenilio, nei hidroksilo grupės. Rūgšti D., pvz. kalio hidrosulfatas ($KHSO_4$), turi turėti bent vieną pakeičiamą vandenilio joną, kad pasidarytų neutrali. Bazinė D., pvz. kalcio hidroksilchloridas ($Ca/OH/Cl$), turi vieną hidroksilo grupę, kuri gali būti pakeista, norint gauti neutralią D. *E. Bnk.*

Drūsuo (IX a. Truso, vok. Drausen, lenk. Drużno) R. Prūsų ež., į pietv. nuo Elbingo mst., Elbingo upe susisiekiąs su Aismarėmis, 10,8 km ilgio, ligi 2,3 km pl., 1790 ha ploto; paviršius 0,3 m v. j., gylis ligi 2,5 m.

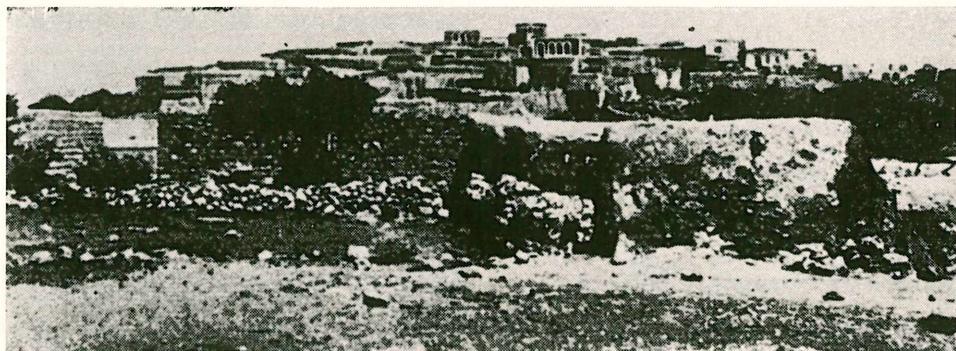
Vulfstano pasakojimu, T r u s o buvęs Aismarių (Estmere) krante, tų marių, iš kurių ištekanti Elbingo upė. Taigi mariomis jo buvo vadintas tas pats dabartinis Drūsens ež., kurio pakrantėje stovi dabartinio Elbingo miestas.

Drusus Nero Claudius (38 pr. Kr.—9 po Kr.) imper. Tiberijaus brolis. Kaip Galijos vietininkas, nuo 13 pr. Kr. varė nuolatines kovas su germanais, pasiekęs Vezerį ir Elbę. Mirė grįždamas nuo Elbės, nukritęs nuo arklio. Pareiniu ir kitur pristatytomis pilelėmis sudarė atramos punktus būsimoms operacijoms prieš germanus.

Drutė (gudų Druć) Gudijos upė, Dniepro deš. intakas, 293 km ilgio, įteka ties Rogačevo mst.

Drūva Kuršo upė, Ežerės (Vadaksties, Ventos) deš. intakas; kartais taip vad. visas Ežerės augštupys ligi Illaišio, 44,5 km ilgio; tai patvirtina Drūvos bžk. vardas.

Drūzai XI a. iš šiitinio islamo kilusios sektos šalininkai. Jų gyvenamoji sritis p.

Drūzų kaimas

Libanas, o nuo XVIII a. ir Hauranas (dėl to vad. ir Džebel Drus — drūzų kalnai). D. priskaitoma ligi 160.000. D. vardas (arabiškai Durus, ds. Darasi) kildinamas nuo kokio Darasi, kuris Egipto valdovą Hakimą (996–1021) buvo apskelbęs įsikūnijusia dievybe ir dėl to, šiam mirus, turėjo iš Egipto bėgti į Siriją. Religinis D. mokslas remiasi savotišku krikščionybės, islamo ir judaizmo mišiniu. Tiki Dievą kelis kartus apsireiškusį žmogaus pavidalu, paskutinį kartą Hakimo asmenyje. Taip pat jie tiki Hakimą vėl ateisiantį žemėn jų priešų nubausti. Neturi nei maldų, nei pasninkų. Į tikėjimo paslaptis įvesdinama tik saujelė išrinktųjų, kurie vieni turi slaptas religines apeigas. Vadovybė kilmingųjų šeimų rankose. Fachredinas (1586–1633) buvo mėginęs sukurti nepriklausomą D. valstybę, bet buvo turkų nuveiktas. XIX a. viduryje D. išgarsėjo savo kaimynų maronitų skerdynėmis. 1926–27 D. buvo sukilę prieš prancūzus, tuo laiku savo žinioje turėjusius Sirijos mandatą.

P. Khuri The Origins of the D. People 1928.

Drzewiński Felix Adam Leon (apie 1790 — apie 1850 Maskvoje) kilęs iš sulenkėjusių ukrainiečių, Vilniaus universiteto prof. Baigęs Vilniaus univ. gamtos mokslų fak., buvo paliktas prie univ. ir 1814–17 dėstė mineralogiją. 1817–19 komandiruotas pasitobulinti į Paryžių, grįžęs į Vilnių, 1819–31 buvo Vilniaus univ., 1832–41 Vilniaus mediko chirurginės akademijos fizikos prof. Akademiją iš Vilniaus iškėlus, gyveno Maskvoje. 1825 paskelbė lenkiškai eilę fizikos vadovėlių. Iš minerologijos išspausdino Poczatki mineralogii 1816.

M. Biržiška Senasis Vilniaus universitetas 1940.

Drużbacka - Kowalska Elżbieta (1695—1765) lenkų rašytoja. Rašė eilėraščius, kurie ėję per rankas, tik 1752 buvo vysk. Zaluskio išspausdinti (Zbiór rytmów...) Reikšmingiausias jos kūrinys Opisanie cztherech cześci roku, parašytas tuo pat metu, kuriuo Donelaitis kūrė savo Metus.

Družinin Aleksandr (1824–1864) rusų rašytojas ir kritikas. Po Bielinskio mirties (1848) kurį laiką buvo popularus vakarietininkų krypties kritikas. Kovojo už meninės kūrybos nepriklausomybę prieš tendencinį utilitarizmą. Jo raštai 8 tomais išl. 1865–67.

Duala prancūzų Kameruno svarbiausias uostas, v. Afrikoje; apie 50.000 gyv. (1954). Laivų statyklos; išvežama alyva, kakava, dramblio kaulas, brangusis medis. D. yra buv. vokiečių Kameruno kolonijos sostinė. D. genties negrai priklauso bantų negrų giminei.

Dualizmas (nuo lot. dualis ‚iš dviejų') 1) filosofijoje tokia sistema, kuri arba apskritai būtyje, arba tam tikrose būtybėse prileidžia du skirtingus, vienas iš kito neišvedamus pradus (pvz. žmoguje — medžiaginį ir dvasinį pradą). Skiriamas nuosaikus ir griežtas D. pagal tai, ar tie du pradai laikomi tik skirtingi ar tiesiog vienas antram priešingi. D. priešprieša yra monizmas, kuris visur randa tą pačią būtį, įvairumą laikydamas tik apraiškų, o ne pačios būties skirtingumu.

2) Religijos istorijoje D. yra tikėjimas, kad pasaulį valdo dvi priešingos jėgos: šviesa ir tamsa, gėris ir blogis, vyriškas ar moteriškas pradas ir t. t. Ypač griežtai toks D. buvo atstovautas parsizmo ir manicheizmo.

3) Konstitucinėje teisėje D. vadinamas valstybėje valdžios pavedimas dviem asmenims (pvz. konsulams) ar dviem organams, turintiems lygias teises, pvz. tuo atveju, kai karalius ar parlamentas turi lygias teises arba kai abu parlamento rūmai yra lygiateisiai. Taip pat D. vadinamas ir dviejų valstybių lygiomis teisėmis susijungimas į vieną valstybę.

4) Fizikoje bangų ir dalelių D. vadinamas faktas, kad kiekvienas spinduliavimas drauge gali būti aiškinamas ir kaip banginis vyksmas ir kaip dalelių tėkmė. Vieni reiškiniai leidžiasi išaiškinami pirmąja prielaida, kiti — antrąja.

Duba dabartinėje žmonių kalboje yra „jauja, pakura; pirkia, troba" ir „atskiras ūkis, sodyba". Seniau šiuo žodžiu buvo vadinamas vieno ar kelių, dvaro pareigomis sujungtų kiemų žemės plotas, nuo kurio dvarui buvo ūkininkų atliekamos prievolės.

Europos istorijoj ūkininkų D. yra susidariusios trejopai: 1) latifundijų savininkai parceliuodavo savo žemes ir sodindavo savo vergus ar pašalinius žmones, kurie tapdavo jų priklausomi ir už naudojimąsi žeme duodavo duokles; 2) ateiviai nukariautojai pasidalindavo nukariautąją žemę tarpusavyje ir jos sklypuose sodindavo savo vergus arba juos palikdavo naudotis išlikusiems vietos žmonėms, kurie nukariautojams savininkams turėjo už tai eiti baudžiavas arba duoti duokles. Šiais abiem atsitikimais ūkininkai tebuvo priklausiusių žemininkams D. laikytojai. 3) Ūkininkai savo ir savo šeimynos darbu paversdavo girios ir kitų nenaudotų žemių sklypus dirvomis ir pievomis, tuo būdu sudarydavo ūkius, juos paveldėdavo iš savo tėvų, įsigydavo sklypų iš kitų ūkininkų. Šiuo atsitikimu ūkininkai buvo savo ūkių savininkai, ir tos jų nuosavybės pagrindas buvo jų darbas. Taip buvo Lietuvoje. Vėliau susidariusi valdininė priklausomybė kunigų, t. y. pilių šeimininkų, kuriuos dar vėliau atstojo kunigaikščiai, ponai, bajorai ir kiti dvarininkai, kaip kilusi ne iš ateivių nukariavimo, šitos ūkininkų nuosavybės teisės jų ūkių žemei, kilusios iš darbo, nepanaikino, tik tuos ūkius

pavertė D., t. y. tokiais ūkiais, kurių savininkai turėjo eiti valdovams (dvarui) kunigystą ir duoti įvairių duoklių.

Seniausių žinių apie Lietuvos ūkininkų D. turime iš XV a. dokumentų. Kadangi tuo metu nuo kiemo ar kelių jungtinių kiemų buvo einamas tam tikras pareigų kiekis, vadinamas tarnyba, tai ir pati D., nuo kurios buvo einama ta tarnyba, taip pat buvo vadinama tarnyba (služba). Į D. tarnybos vidaus reikalus dvaras nesikišo; tarnybos ūkininkai galėjo sudaryti vieną kiemą, galėjo pasidalinti keliais kiemais, galėjo imti sau pagalbon pašaliečių bendrų. Kiekviena D. susidėjo iš sodybos, daržų, apydėmių, laukų, dirvų, dirvonų, pievų, lydymų ir t. t., išblaškytų atskirais sklypais tarp priklausančių kitoms D. sklypų, kartais kelių km plote. Ūkininkai tuos sklypus pirkdavo, kartais ir iš savo valdovo, parduodavo, įkeisdavo ir šeimininkaudavo juose patys. Dvarininkai negalėjo perleisti kitam jokio savo ūkininko D. sklypelio. Jie tegalėjo perleisti visą D., t. y. perleisti savo valdovines teises ūkininkui ir priklausančiai tam ūkininkui žemei kitam valdovui; perleistas ūkininkas turėjo eiti tarnybą naujam valdovui, bet jo teisių savai žemei toks perleidimas nepaliesdavo. Valdovų teisės ūkininkų žemei pasireiškė tuo, kad ūkininkų išmaros (otumerščina) ir pabėgusių ūkininkų visai apleistos žemės (zbehščina) atitekdavo valdovui nuosavybe. Tokias savo ūkininkų tuščias žemes kunigaikščiai dovanodavo bajorams dvarams įsisteigti; kartais dvarininkai jas priskirdavo prie dvaro žemės arba steigdavo juose dvarelius, bet dažniausiai juos atiduodavo naudotis savo ūkininkų sūnums arba ateiviams. Išgyvenę tose žemėse senybą, tie ūkininkai ją užgyvendavo, bet drauge patys virsdavo valdovo veldamais, negalinčiais savo noru pasišalinti nuo žemės. Kadangi D. sudarė dvarui duoklių šaltinį, dvarininkai rūpinosi, kad ūkininkai nesumažintų ir neprarastų D., todėl draudė ūkininkams be valdovo žinios perleisti savo sklypelius pašaliečiams. Galop, valdovas galėjo neatsiklausdamas ūkininko sutikimo keistis su juo žemės sklypais ir net visą pakeisti. Veldamų ūkininkų pareigų dydis buvo nusistovėjęs iš seno, tuo tarpu D. tarnybos sklypų sudėtis ir D. tarnybos žmonių sudėtis keitėsi: vienur stipresnės šeimynos savo darbu ir turtu didino D. ir savo turtą, menkesnės turėdavo išpardavinėti arba net apleisti sklypus. XVI a. D. būta jau labai nevienodų, vienos teturėjo vos kelis ha, kitos po 50–60 ir net daugiau. Reikalas labiau išnaudoti ūkininkų tarnybinį (darbo ir duoklių) pajėgumą ir negalėjimą iš jų gauti net visos senosios tarnybos vertė dvarininkus kitaip sutvarkyti ūkininkų tarnybą. 1547 imta didžiojo kunigaikščio ūkininkų D. matuoti taisyklingais, paprastai trilaukiais, valakais ir senų D. tarnybų vietoje ūkininkus sodinti naujuose valakuose. D. kunigaikščio pavyzdį pasekė ir kiti žemininkai. Paprastai ūkininkai buvo sodinami tuose sodžiuose, kurie buvo išmatuoti jų senose D., ir imdavo maždaug tiek pat valakinės žemės, kiek buvo turėję, nes daugiau žemės jiems nebuvo prasmės imti, kadangi pareigų dydis buvo nustatytas pagal turimos žemės plotą. Tokiu būdu D. sklypai buvo sutraukti į didelius laukus. Kadangi iš pradžių paprastai D. buvo skiriamos pilnais valakais, tai neįsigalintieji ūkininkai susidėdavo su bendrais, kad išvien galėtų visą valaką paimti. Nors valakų žemėtvarkos reforma visai naujų ūkininkų žemės valdymo teisinių pagrindų neįvedė, betgi ji pakeitė ūkininkų teises žemei: ūkininko turimas valakas buvo, bent iš dalies, kita žemė, duota mainais turėtos tėviškės vietoje; be to, trilaukiame valake nebebuvo jokių sklypelių, kuriuos ūkininkas galėtų kam perleisti. Taigi, faktinas ūkininkų santykis su žeme turėjo kiek pakitėti. Kaip ir pirmiau, taip ir vėliau ūkininkai laikė D. valaką savo nuosavybe; dvaras, kaip ir pirmiau, laikė D. dvaro nuosavybe, kadangi nuo valakų buvo einama dvarui tarnyba, bet pašalinti ūkininką nuo D. valako savo valia dvarininkai negalėjo. Iš pradžių pareigos buvo nustatytos visam valakui, bet paskiau, dalinantis valakų kiemams, ir dvarai turėjo pripažinti tas dalybas. Kadangi ūkininkų pareigos nuolat buvo didinamos, ūkiai dalybų keliu smulkėjo, ir valakinio D. pareigų vienas ūkis nebegalėjo įstengti atlikti. Todėl XVIII a. ūkininkai dažnai teturėdavo po ½, ⅓ arba ¼ valako, ir pareigos buvo nustatytos jau nebe valakui, bet jo daliai.

Nuo XVI a. ėmė kilti javų eksportas iš Lietuvos. Dvarininkai, norėdami turėti daugiau javų, ėmė steigti ūkininkų žemėse dvarelių (palivarkų). Dažniausiai jie buvo steigiami tik tuščiose ūkininkų D., bet kartais ūkininkus iš jų nukeldavo ir duodavo jiems tuščių D. kitur. Tik XIX a. prie rusų būdavo ir Lietuvoje atsitikimų, kad dvarininkai atimdavo iš ūkininkų D., jų vietoje steigdavo dvarelius, o ūkininkus paversdavo tų dvarelių kumečiais. Bet toks dvarininkų elgesys buvo laikomas neteisėtas, ir valdžia kartais rūpindavosi tokius dvarininkus sudrausti. XVIII a. gale ir XIX a. pradėjus aiškėti reikalui baudžiavos santykiams likviduoti, imta ješkoti teorinių pagrindų dvarininkų teisei sodžiaus žemei paremti. Daugumas dvarininkų nebepripažino ūkininkų nuosavybės teisės D. žemei: skelbė ją visiškai priklausant dvarui. Kiti kiek modifikavo tą nusistatymą: tam tikrų teisių žemei ūkininkams pripažino, bet stengdavosi pritaikinti ūkininkų teisei že-

mei kitų kraštų visai kitomis sąlygomis susidariusias teisines pažiūras į ūkininkų žemę. 1861 naikinant baudžiavą, buvo atsižvelgta visų pirma į Rusijoje susidariusius santykius, kur pagrindinę ūkininkų masę istoriškai sudarė pasodinti dvarininkų žemėse ateiviai — taigi, kur ūkininkų valdomoji žemė buvo laikoma nuo amžių priklausiusi dvarininkams. Todėl buvo nustatyta, kad, atleidus ūkininkus nuo baudžiavos ir pavedus jiems sodžių žemes, dvarininkams reikia už tas žemes atlyginti. Toks nusistatymas, sutikęs su Lietuvos dvarininkų pažiūra į sodžių žemes, buvo pritaikintas ir Lietuvoje. Ir čia dvarininkai, naikinant baudžiavą, gavo atlyginimą už nepriklausiusias jiems ūkininkų žemes, o ūkininkams buvo uždėti už tas savo žemes išperkamieji mokesčiai. Lietuvoje panaikinus baudžiavą ir skiriant ūkininkams išpirktinai D., jų plotas labai nedaug tebuvo sumažintas palyginti su Rusija. 1861 II 19 įstatymu Kauno ir Vilniaus kraštuose, 1864 III 2 įstatymu Užnemunėje D. buvo pripažintos priklausančios tiems ūkininkams, kuriems jos buvo skiriamos už išperkamuosius mokesčius. 1906 XI 6 įsakymas, kuris 1910 VI 14, kiek pakeistas, gavo įstatymo formą, turėjęs didelės reikšmės, pertvarkant Rusijoje buvusį viso sodžiaus žemių bendruomenės valdymą, Lietuvoje teturėjo tokios reikšmės, kad ūkininkų teisės D. buvo prilygintos kitų luomų nuosavybės teisėms žemei, ir, be to, buvo panaikinti nesumokėti išperkamųjų mokesčių likučiai. Tokiu būdu Lietuvoje D. evoliucijos keliu perėjo tarnybos, valako, valako dalies, skirtinės D. laikotarpius, kol visai išnyko ir D. žemės visais atžvilgiais prilygo kitokioms žemėms.

Dubaka Juozas (1890 VII 15 Brėslaujos aps. Rimšės vl. Girdžiūnų k.—1915 II 6 Gardino srityje Bartininkų k.) karininkas. Mokėsi Alūkstos ir Zarasų vidur. mokyklose. 1911 stojęs karo tarnybos atlikti, 1914 baigė Vilniaus junkerių mokyklą. Pakeltas štabo kapitonu, žuvo kautynėse. Linkęs į literatūrą, vertė Syrokomlę ir kt. Prieš karą aktyviai dalyvavo lietuvių kultūriniame darbe, taip pat ir 1905–06 sąjūdyje.

Dubaklonis k. Alytaus aps. Merkinės vl., Nemuno kair. krante, 5 km nuo Merkinės. Kaimo laukuose, ties Amarnios upeliu, yra piliakalnis. 1940 D. buvo vykdomi kaimo inventarizacijos darbai, vadovaujami Vytauto D. Kultūros muz. etnografinio skyriaus.

Dubarry, iš tiesų Bécu, Marie Jeanne (1743–1793) iš pradžių modistė, ištekėjusi už grafo Guillaume D., 1769 tapo Liudviko XV meiluže, ir jam turėjo lemiamos įtakos. Jos paklausęs, karalius 1770 pašalino ministerį Choiseulį. Revoliucijos metu Robespierre įsakymu nugiljotinuota kaip „aristokratė".

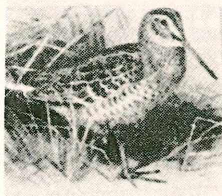
J. et E. Goncourt La Du Barry 1933; *K. v. Schumacher* Madame D. 1948.

Dubas Vladas (1887 VI 18 Vilkaviškio aps. Žaliosios k.—1937 VIII 3 Kaune) VDU romanistikos prof. Mokėsi Kauno ir Marijampolės gimn., paskutiniąją baigė 1907. Augštuosius mokslus ėjo Varšuvos, Paryžiaus ir Maskvos universitetuose, pastarąjį baigdamas 1915. 1916–18 dirbo Maskvoje mokytoju. Nuo 1911 bendradarbiavo rusų žurnaluose Vokrug Sveta, Vestnik Znanija ir kt.). Nuo 1918 Kaune. 1918–23 Saulės gimn. Kaune mokytojas, 1922 vicedir. ir kurį laiką dir. Nuo 1920 Augštųjų Kursų v. Europos literatūros lektorius. 1921–22 studijų komandiruotas į Italiją. Nuo 1922 VII 7 LU hum. mokslų fak. einąs doc. pareigas, nuo 1924 VI 6 doc., nuo 1928 XII 1 e. o prof. Pagrindinis dėstomas dalykas — prancūzų literatūra. 1931 redagavo Vagą. Nuo 1931 Lietuviškosios Enciklopedijos bendradarbis. Bendradarbiavo Lietuvos Mokykloje 1921 (str. apie Dantę) ir kt. Išsp. Literatūros įvadas 1923 ([3]1931), Chateaubriand 1925, Anatole France 1928, Prancūzų literatūros istorija 1929–30 (2 tomai), Voltaire 1932, Vytukas (vieno berniuko istorija) 1934.

V. Dubas

Dubava Lydos aps. Kaniavos vl. upelis, jungiąs Katros (Nemuno) augštupį su Ūla (Merkio) Dubičių apylinkėse. Dirbtinai pagilinus D. ir visai nusausinus Dubo ež., iš kurio prasidėdavo Ūla, dabar Pelesos baseinas su Peleso ež., kuris seniau sudarė Katros augštupį, priskirtas prie Merkio baseino; tuo būdu Nemuno baseino plotas tarp Katros ir Merkio žiočių sumažėjęs 328 km^2. Dabar D. tėra Ūlos augštupys.

Dubeltas (nuo vok. Doppelschnepfe, lot. Capella media) tilvikų šeimos paukštis, didelio strazdo didumo, ilgu, laibu, minkštu snapu. Išilgai galvos dvi juodos juostos; viršutinė kūno dalis išmarginta juodų, palšų ir baltų dėmių ir skersinių vingiuotų juostelių, pagurklis ir krūtinė palša, juosvomis dėmėmis. Uodegos kraštutinės plunksnos baltos, ir

Dubeltas

tuo D. skiriasi nuo labai į jį panašaus perkūno oželio. Gyvena Europos ir Azijos vak. šiaurinėje dalyje. Lietuvoje seniau buvo labai paprastas, dabar retesnis paukštis. D. mėgsta šlapias ganyklas, neaugštą ir nepertankią žolę. Daugumas D. Lietuvoje keleiviai, traukią iš Europos šiaurės kraštų (liepos–rugsėjo mėn.). Mūsų krašte jie labai nutunka, o kadangi jų mėsa yra labai skani, tai D. mėgstami medžioti.

Dubeneckienė-Kalpokienė Olga (g. 1891 Petrapilyje) baletmeistrė, dailininkė ir dekoratorė. Išėjusi mokslus Petrapilyje, Lietuvoj apsigyveno nuo 1919. Kaip balerina šoko Kaune koncertuose, dirbo Vilkolakyje. 1920–22 studijavusi choreografiją Berlyne, 1922 Kaune įst. pirmą baleto mokyklą ir jai vadovavo 5 metus. Trejus metus dirbo baletmeistre Kauno valstybės teatre, statydama baletų įvairioms operoms (Rigoletto, Faustas, Carmen). Savo tapybos darbais dalyvavo liet. dailininkų parodose. Dirbdama kaip teatro dekoratorė, Kauno valstybės teatrui darė projektų dekoracijoms ir kostiumams (Venecijos pirklys, Sevilijos kirpėjas, Marta, Šeherezada ir kt.).

O. Dubeneckienė

Dubeneckis Vladas (1888 Sibire — 1932 VIII 10) architektas. Vaikystę praleido ir vidurinį mokslą išėjo Barnaule, Sibire, kur jo tėvas gydytojas Juozas D. buvo ištremtas iš Vilniaus. 1906–1914 studijavo Petrapilio meno akademijoje, baigdamas architektūros skyrių. Tolimesnėms studijoms užsienyje numatytą komandiruotę sutrukdė prasidėjęs karas. Dar būdamas Rusijoje, dalyvavo daugelyje architektūros konkursų, laimėdamas pirmąsias premijas. 1919 atvyko Lietuvon, pirma Vilniun, o vėliau Kaunan. Čia aktyviai įsitraukė į visas jam rūpėjusias sritis: pirmosios valstybinės archeologijos komisijos narys, lietuvių meno kūrėjų draugijos narys, iš liet. inžinierių ir architektų sąjungos organizatorių ir ligi mirties šioje sąjungoje architektų sekcijos pirm. Meno mokykloje dėstė perspektyvą ir vedė kompozicijos klasę.

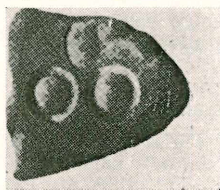

V. Dubeneckis

1921 pradedant, D. vis dažniau ir didesniu mostu gavo progos pasireikšti kaip architektas: daro projektą ir stato Karmėlavoje medinę bažnytėlę, kur pirmą kartą bando pritaikinti lietuvių liaudies architektūros ir meno motyvus; jo projektų perstatomi Valstybės teatro rūmai, kur jis gavo progos pasisakyti kaip barokinio meno interpretatorius (teatro fasadas) ir mūsų liaudies meno motyvus įvesti į monumentalinę architektūrą (teatro salė); statė meno mokyklai ir Čiurlionio galerijai laikinuosius rūmus, suprojektavo didingus Čiurlionio galerijai nuolatinius rūmus, kuriuose barokines formas jungia su klasikinėmis. Kiti didesnio masto pastatai: Vytauto D. muzėjaus rūmai (pagal jo projektą), Medicinos fakulteto rūmai; beprojektuojantį Karininkų Ramovės rūmus jį užklupo mirtis. Greta architektūros darbo, jis dirbo ir teatrui: valstybiniam teatrui nupiešė daugelį dekoracijų ir kostiumų, kurių daugumas žuvo valstybės teatro gaisro metu.

V. Dubeneckis: Čiurlionio galerijos rūmų projektas

Dubenėlė Alytaus aps. ir vl. upelis, Nemuno kair. intakas, 3,7 km ilgio. Prie D. žiočių Nemuno krante yra Margio, arba Raudonkalnio piliakalnis.

Dubeniniai akmenys paskirai ir grupėmis randami dideli akmenys, kurių paviršiuje, rečiau šonuose, yra aptinkama dubens ar lėkštės pavidalo įdubimų. Dubenų skaičius nevienodas: 1, 2, 4 ir daugiau. Jų dydis nuo 13 ligi 33 cm skersmens ir nuo 4 ligi 27 cm gylio. Ligi šiol D. A. Lietuvoje įregistruota 12 vietų: Kėdainių aps. 3 vietose, Šiaulių — 2, Panevėžio — 3, Tauragės — 1 ir Lydos — 3. Žymiai dažniau Lietuvoje aptinkami pėduoti akmenys (žr.). Liaudyje apie D. A. yra išlikusių įvairių mitinės reikšmės tradicijų. Vieni D. A., ypač didieji, yra laikomi pagarboje ir net stebuklingais. D. A. yra plačiai paplitę beveik visoje Europoje. Toliausiai į rytus jie siekia Suomiją ir Naugardą. Kituose kraštuose D. A. yra pri-

Juršiškių (Lydos aps.) dubeninis akmuo

skiriama ta pati reikšmė, ir vietomis yra laikomi turį gydomosios galios. Todėl ligonys deda druskos, drabužių dalių ir kitų aukų. D. A. reikšmė ir chronologija nėra išaiškinta. Vieni tvirtina, kad dubenys yra atsiradę akmens amžiuje, ilgą laiką beglūdinant akmens kirvukus, kiti D. A. sieja su kultu, laiko juos aukurais ir, pagaliau, kaikurie skeptikai tvirtina, kad ant panašios rūšies akmenų aptinkami įvairūs ženklai esą šių dienų girnakalių darbas. Krakių ir Krekenavos apyl. D. A. naudoti kaip grūstuvai įvairiems valgomiems daiktams sugrūsti. Kaikurie D. A., kaip turį ryšių su kitais priešistoriniais paminklais, yra priskiriami naujam geležies amžiui.

W. Szukiewicz Kamienie z wyrytemi znakami — Światowit II 1900; *E. Majewski* Odpowiedź; *A. M. Tallgren* Zur Archaeologie Eestis II 1925. *J. P.*

Dubhe (arabų — Lokys) viena 7 ryškiųjų žvaigždžių Grįžulo Ratuose — paskutinioji „vežime", kitaip vadinama α (alfa) Ursae Majoris. Pačiai Grįžulo Ratų sistemai nepriklauso ir pasirodo tarp kitų žvaigždžių Grįžulo Ratuose tik perspektyvos dėka. Tikrumoje susideda bent iš dviejų žvaigždžių, skriejančių aplink bendrą masės centrą. Atstumas nuo mūsų: 33 parsekai. Bendruoju šviesumu D. pranešа saulę 140 kartų.

Dubičiai Alytaus aps. Varėnos vl. bžk. ties Katros ištaku iš Peleso ež. D. Apylinkės pelkėtos, dirvožemis daugiausia smėlio. D. yra mažas (per 300 gyv.), bet senas bžk. D. yra buvęs D. L. kunigaikščių dvaras. 1516 D. dvarą Žygimantas II buvo užstatęs Jonui Jundilavičiui už 6000 grašių. Pirmoji bžn. statyta 1529, nauja 1910. 1863 V ties D. įvykusiame susirėmime žuvo sukilėliams čia vadovavęs Liudas Norbutas, istoriko Teodoro N. sūnus. Jam ir kitiems sukilėliams paminėti 1933 pastatytas paminklas.

D. apylinkės turtingos archeologinių radinių. Prie Peleso ež. surasta labai daug titnaginių svidrinės ir vėlyvesnės kultūros dirbinių. Ten pat aptikta ir naujojo akmens amžiaus kultūros liekanų: akmeninių gludintų kirvių ir molinių puodų šukių. Katros krante yra piliakalnis. Ties D. yra pailgų vidurinio geležies amžiaus pilkapių.

Po I pas. karo D. buvo atsidūrę anapus administracijos linijos. Gyventojai lietuviai buvo lenkų žiauriai terorizuoti (areštuotieji badyti ylomis, degintos papadės). Vilniaus Ryto liet. mokykla lenkų uždaryta 1925, lietuviška skaitykla uždaryta 1938.

W. Szukiewicz Poszukiwania archeologiczne w powiatach Lidzkim i Trockim — Światowit III 1901; *E. Wróblewska* — Rok 1863, 1923.

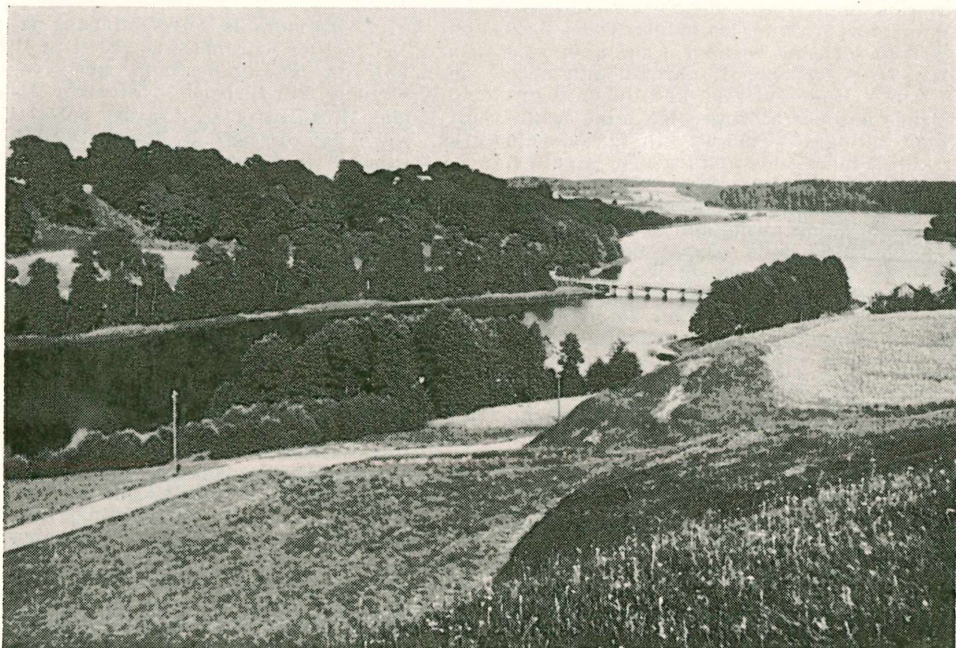
Dubiecki Maryjan (1838–1926) lenkų istorikas ir politinis veikėjas. Tik baigęs Kievo univ., 1861 buvo ištremtas į Viatką, paskiau į Tambovą. 1862 į Valuinę grįžęs, įsitraukė į sukilimo ruošos darbus, o sukilimui prasidėjus, buvo laikinosios vyriausybės nariu. 1864 suimtas, buvo nuteistas pakarti, bet mirties bausmė buvo pakeista 10 metų katorga. 1883 amnestuotas apsigyveno Krokuvoje, kur dirbo kaip istorikas. Išsp. Kudak 1879, Historja literatury polskiej 1887, Karol Prozor 1897, R. Traugutt 1894, Na Kresach i za Kresami 1914.

Dubiejkaŭski (Vitan-D.) Lavon (1869–1940) gudų kilmės architektas, dirbęs Smolenske, Varšuvoje ir Vilniuje. Pagal jo projektus pastatyta kat. bžn. Vidžiuose, atnaujintas marijonų vienuolynas Drujoje, atnaujinta Vilniuje pranciškonų bžn., Vilniaus univ. meno fak. (buv. bernardinų) rūmai ir pastatyta nemaža namų. D. kilęs iš Mstislavlio bajorų, jo protėviai XIV–XVIII a. buvo vadinami V i d u n - D.

Kvietka Vitan L. V. D. 1954. *A. Ržc.*

Dubingė Vilniaus aps. Pabradės vl. upelis Žeimenos (Neries) deš. intakas, 16.2 km, su augštupiu Gaveike 40,2 km ilgio. Gaveikė teka iš Gaveikio ež., Ukmergės aps. Giedraičių vl., į Asvėjos ež. Žalktinės įlanką. D. išteka iš Asvėjos ež. rytinės įlankos Vyragalio, teka į pietr., įteka į Žeimeną Pabradės mst. Kairieji intakai: Purvinė ir Spengla. Kritimas 17,0 m, vid. 105 cm/km. Baseino plotas 428 km²; jame ežerai: Asvėja, Baluošas, Žvernas, Nikajas, Arnėnas, Spenglas, Laumėnas. *S. K.*

Dubingiai Ukmergės aps. Giedraičių vl. mstl. apie 10 km nuo Giedraičių. Kalvotos apylinkės (ligi 180 m) ir prie pat mstl. esąs dvišakis Asvėjos ež. D. daro viena iš gražiųjų Lietuvos vietų. Ir pats miestelis stovi ežero kranto kalvoje, o antroje kalvoje, seniau apjuostoje ežero vandens, tebėra dvaro rūmų liekanos ir reformatų bžn. rūsių. Iš D. per ežerą nutiestas med. tiltas (apie 100 m). Nors šiandien D. yra nedidelis miestelis (per 300 gyv.), jo praeitis yra sena ir garsi. Nuo Vytauto D. laikų čia buvo D. L. K. dvaras. Vytautas čia pastatydino ir pirmąją medinę bžn., kuri 1451 buvo fundacijomis aprūpinta Povilo Kareivos, Giedraičių savininko. Vėliau dovanojimo keliu D. atiteko Radvilams. D. kurį laiką gyveno Barbora Radvilaitė, laukdama, kaip vyrui Žygimantui Augustui pasiseks iškovoti jų teises už moterystę, kuri iki tol buvo slapta. Mikalojus Radvila Rudasis 1565 D. bžn. perleido reformatams, o vėliau Jonušas Radvila jos vietoje pastatė naują mūrinę bžn., išstovėjusią ligi 1704. 1682 D. vyko Lietuvos evangelikų sinodas. Kai katalikų bžn. buvo atimta, katalikai kapinėse pasistatė medinę koplyčią, išlikusią ligi paskutinių metų. Dėl bažnyčios užgrobimo kat. dvasinė vyriausybė buvo 1642 iškėlusi bylą, kuri pasibaigė tik 1672, pažadėjus pastatyti katalikams naują kat. bžn. Šį pažadą kunigaikštienė Lud. Radvilienė ištesėjo, bažnyčią pastatydama 1677.

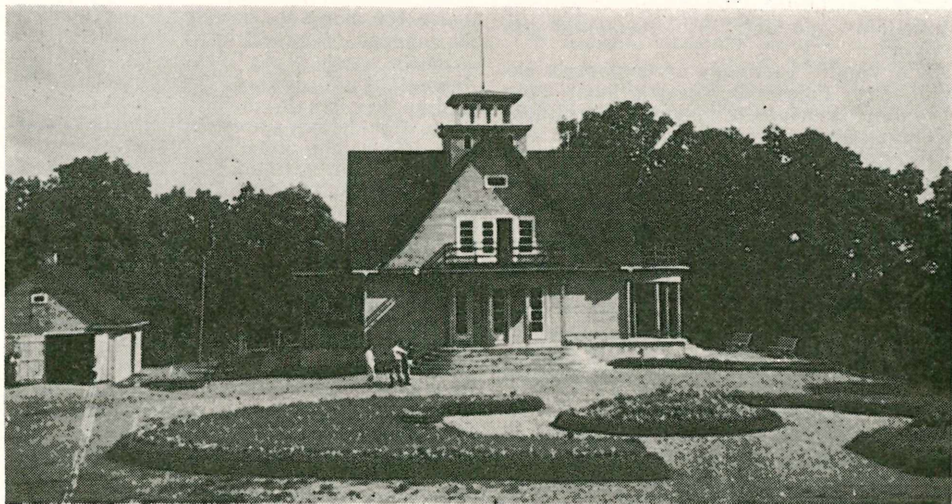
Dubingių apylinkė

Po Radvilų D. paveldėjimo keliu buvo Tiškevičių rankose. Atgavus nepriklausomybę, D. dvaras buvo išdalintas savanoriams. Per nepriklausomybės kovas D. laukuose žuvo 1 karininkas ir 6 kareiviai, kurių 4 palaidoti D. kapinėse. 1920 įst. pradžios mokykla, 1930 pašto agentūra. Turistams apsistoti pilies kalne 1938 buvo pastatyta vasarinė.

Dubingių ež. žr. Asvėja.

Dubingių girininkija Labanoro miškų urėdijos sudėtyje, būstinė Dubingiuose.

Dubingių miškas Utenos aps. Joniškio vl., 840 ha. Dirvožemis smėlio, priesmėlio. Vy-

Dubingių vasarinė

nauja pušis, priemaišoje beržas, drebulė, eglė. Vakaruose susieina su Asvėjos ež.

Dubiniai Lydos aps. Rodūnės vl. lietuviškas k. Liet. mokykla buvo lenkų uždaryta 1927, bet šv. Kazimiero skyrius, turėjęs ligi 80 narių (iš apie 250 vietos gyv.), išsilaikė ligi 1938, kol buvo uždaryta ir pati organizacija.

Dubininkai (vok. Dubeningken) Įsruties aps. bžk. (seniau Gardeikiai). Ev. bžn. statyta 1620, nauja 1904. Čia ilgiausiai, ligi pat I pas. karo, bažnyčioje išsilaikė lietuvių kalba.

Dubinskas Andrius (1868 XI 20 Vilkaviškio aps. Pilviškių vl. Gulbiniškių k.—1945 Lietuvoj) teisininkas, draudžiamosios spaudos bendradarbis. D. 1880–86 mokėsi Marijampolės gimnazijoje, 1887–91 Seinų kunigų seminarijoje, 1891–95 Petrapilio dvasinėje akademijoje, ją baigdamas teologijos magistru. Ir baigęs teol. mokslus, į kunigus nesišventė, ir pradėjo Petrapilio univ. teisės studijas, kurias baigė 1901. 1901–04 tarnavo Petrapilio senate, ir čia turėjo progos palankia prasme padėti, Macijausko ir Višinskio bylas sprendžiant. Tuo pačiu metu senato raštinės vokuose siuntinėjo slaptą lietuvių spaudą paštu. Suėjęs į pažintį su vidaus reikalų ministerijos valdininku Strolmanu, kuriam buvo pavesta parengti medžiagą ministerių tarybai lietuviškosios spaudos lotyniškomis raidėmis uždraudimo klausimu, sugebėjo paveikti, kad tas uždraudimas būtų atšauktas be jokių suvaržymų (buvo mintis leisti lotyniškomis raidėmis spausdinti tik maldaknyges ir kalendorius). 1904–08 tarnavo finansų, 1908–18 prekybos ir pramonės ministerijoje. Visą laiką Petrapilyje aktyviai dalyvavo lietuvių visuomeniniame darbe. 6 metus išbuvo Petrapilio liet. labdaros draugijos sekr., dalyvavo rengiamuose vaidinimuose. Be to, 1896–1904 mokytojavo mokykloje prie šv. Stanislovo bžn., 1904–18 berniukų gimnazijoje prie šv. Kotrynos bžn. 1921–22 buvo Lietuvos konsulu Petrapilyje. Grįžęs Lietuvon, 1924–28 mokytojavo Prienų Žiburio gimn., o vėliau buvo vicedir. 1928–33 Prienų taikos teisėjas ir Marijampolės apygardos teismo narys, 1934–38 Kauno apygardos teismo pirmininkas.

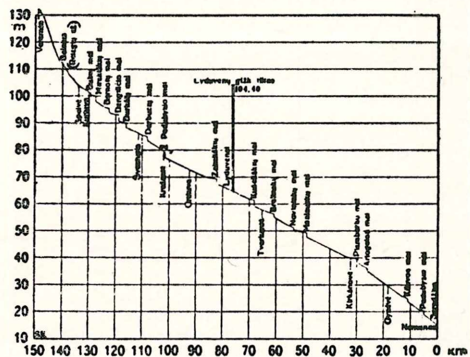

A. Dubinskas

Lietuvių spaudoje bendradarbiavo nuo 1890 Ūkininke, Ž. ir L. Apžvalgoje, Varpe, Vienybėje Lietuvninkų, Tėvynės Sarge, Žinyčioje, Žvaigždėje, Dirvoje-Žinyne, Lietuvos Ūkininke, Vilniaus Žiniose, Draugijoje.

Dubinsky David (g. 1892 L. Brastoje) amerikiečių profesinių sąjungų veikėjas. Iš pradžių kepėjas, 1911 iš Sibiro pabėgo į JAV. Čia stojo darbininkų į siuvyklą ir greitai iškilo veikėju unijoje International Ladies Garment Workers Union. 1932 buvo išrinktas šios unijos pirm., o 1934 American Federation of Labor vicepirm. Kuriam laikui savo uniją išvedęs iš AF of L, nuo 1945 vėl eina AF of L vicepirm. pareigas. Kovotojas prieš komunistų įtaką unijose. Reikšdamasis politikoje, 1936 buvo vienas iš amerikiečių darbo partijos New Yorko valst. steigėjų, 1944 buvo tarp liberalų partijos steigėjų.

Dubysa 1) Žemaičių upė, Nemuno deš. intakas, 149,3 km ilgio, be augštupio, nuo Balniaus ež., 140,5 km; betgi, augštupiu Kražantę laikant, būtų 187,9 km ilgio. D. prasideda Genupio vardu Lieporų k. pievose, 5 km į p. nuo Šiaulių mst., 1,5 km nuo Rėkyvos ež. Toliau upelis keičia vardą į Šventupį ir įteka į Balniaus (Raizgių) ež., apie 400 m diametro, žemiau kurio jau vad. Dubysa. D. teka bendra p. kryptimi per Šiaulių, Raseinių, Kėdainių ir Kauno aps., pro Lyduvėnus, Betygalą ir Ariogalą ir ties Seredžiumi įteka į Nemuną 168,3 km nuo jo žiočių. Nuo Bubių ligi žiočių D. naudojasi ledyno senslėniu, vid. 300–600 m pločio, 20–40 m gylio, kurio dugne raitosi antrinė D. vaga, 10–50 m pločio, 2–4 m gylio. Ties Bubiais tas senslėnis tęsiasi pro Kurtuvėnus Ventos link; tuo slėniu 1825–31 buvo prakastas Ventos–D. kanalas. D. intakai: kairieji: Skriaudupis, Tilžė, Sietupis, Šiaušė, Gerupis, Lokysta, Grižuva, Didravis, Lapišė, Žyzdrė, Pražuva, Tvarkantė, Liolinga, Luknė, Kurantas, Mūkė, Vieviršė, Vaškupis, Žvyrinčius, Upytė, Turkšlė, Kirkšnovė, Paluonas, Paliūtė, Taurupis, Gynėvė, Dunojus, Lašiša, Lazduona; deš.: Zielupis, Spalvė, Kurtuva, Deglė, Lendrupis, Vindupis, Gegužiukas, Šventupis, Krioklys, Lukojus, Kražantė, Tetupis, Miedus, Saldus, Laukupis, Ravelis, Ykupis, Šventra-

Dubysos išilginis profilis

vis, Dratvinys, Lutupis, arba Geldupis, Daukšupis, arba Mižupis, Vėžupis, arba Veldupis, Salytė, Alkupis, Gužutinis, Dubių upelis, Šventravis, Vaškutė, Šventupis, Šakumas, Platupis, Mikodvaris, Skystūnas, Jurgravis, Uosenta, Ąžuolupis, Žvėrupis, Ožkupis, Grivančupis. Bendras D. kritimas 117,4, žemiau Bubių 85,5 m, vid. 129,6 km ruože 66,0 cm/km. Baseino plotas 2072 km^2, ligi Kražantės 455, su ja 831, su Grižuva 1060, su Lukne 1518, su Kirkšnove 1761 km^2. Vandens debitas ties Čekiške, pagal 1930–43 observacijas, gautas 12,3 m^3/sek., maks. 243, minim. 0,4 m^3/sek. Iš 574 mm drėgmenų per metus nuteka 200 mm arba 34,8%. Atskirų mėn. vid. debitai: I — 10,8, II — 14,1, III — 24,0, IV — 34,1, V — 9,2, VI — 3,9, VII — 3,4, VIII — 5,2, IX —

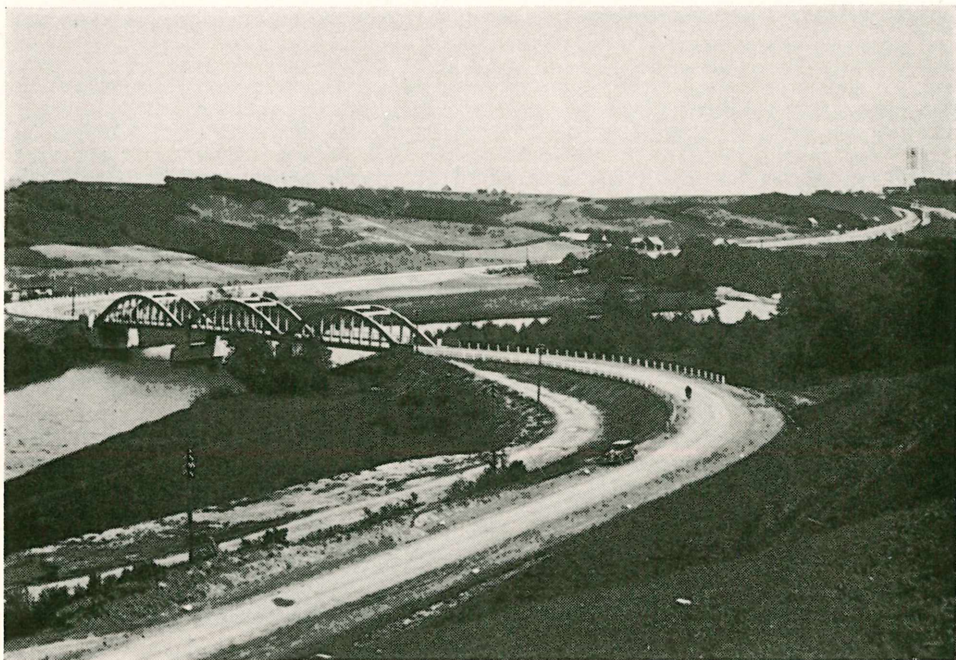
Lyduvėnų geležinkelio tiltas per Dubysą

8,0, X — 10,5, XI — 13,8, XII — 11,1 m³/sek. D. vandens energija įvertinama apie 2500 kW: numatomos dvi augštos užtvankos — ties Lyduvėnais ir prie žiočių. Tuo tarpu maža dalis tos energijos vartojama vandens malūnų: jų buvo 20, tebeveikė 16. Per D. pastatyti 2 plieniniai ir 3 gelžbetoniniai tiltai, be to, yra medinių (vienas jų griuvo 1926 su maldininkų į Šiluvą procesija). I pas. karo metu 1916 vokiečių pionieriai buvo pastatę skersai D. slėnį augštą medinį tiltą, 35 m nuo upės vagos, per 500 m ilgio. Tai buvo vienas didžiausių medinių tiltų istorijoje. Geležinkeliui iš Tauragės į Šiaulius 1918 greta buvo pastatytas nuolatinis geležinis tiltas, 9 angų, bendro 570,2 m ilgio, 42 m nuo upės vagos. Lyduvėnų tiltas buvo ilgiausias ir augščiausias Lietuvoj. I pas. karo metu D. slėnys ilgam laikui buvo sulaikęs vok.-rusų frontą: visą 1915 vasarą D. buvo minima karo komunikatuose. Slėnio šlaituose paliko apkasų ir fortų žymių. II pas. karo metu 1941 D. slėnys buvo spąstai rusų tankams (1941 VI 24 buvo sunaikinta apie 200 rusų tankų — žymiausios tankų operacijos Lietuvoje 1941). 1944 pasitraukdami vokiečiai buvo susprogdinę visus tiltus.

Dubysos tyrinėjimai. D. buvo tirta daugiau, negu betkuri kita Lietuvos upė. 1796 de Vitte, 1823 Rokassovskij tyrė D. ryšium su vandens kelio problema iš Nemuno į Ventą. 1825–31 tarp D. žiočių ir Šiaušės, 104 km ruože, pastatyta 17 šliūzų laivams 25,9 m ilgio, 4,72 m pločio. Augščiau Šiaušės ligi Bubių iškasta nauja vaga 15 m pl., 1,5 m gylio, ir joje įtaisyta 10 šliūzų. Darbai dėl 1831 sukilimo nebuvo baigti, pastatai buvo išardyti, tik pasiliko kelių šliūzų dalys. Kai sumanymas vėl atgijo, 1901–02 Belickij atliko naują nuotrauką. Tą darbą pakartojo 1903–04 Šistovskij, ir paruošė naują projektą. 1901 D. įsteigtos 7 vandens matavimo stotys, kurios veikė ligi 1905. 1913 observacijos atnaujintos, matuoti vandens debitai. 1914 karas vėl nutraukė darbus. K. O. Viskantas 1903–04 atliko geologinius D. slėnio tyrinėjimus: padarė 37 gręžimus ir pagamino geologinį profilį. Nepriklausomojoje Lietuvoje 1929–43 veikė vandens matavimo stotis ties Čekiške ir trumpiau ties Lyduvėnais ir Žemutiniu Padubysiu.

J. B. (I. Buszyński) Dubissa główna rzeka w dawnem księztwie żmujdzkiem 1871; *K. O. Viskont* Nemuno–Ventos vandens kelio geologinis tyrinėjimas, Technika 1930; Der Bau der Brücke über die Dubissa bei Lidoviani, Der Eisenbau 1920; *S. Kolupaila* Baidarėmis iš Ventos Dubysa, Gamtos Draugas 1936; ('') Žemaičių upė — Dubysa, Ateitis 1950. *S. K.*

I s t o r i j a. D. vardas istorijos šaltiniuose minimas tik 1358, bet jos paupių žemės (Ariogala, Betygala) dokumentuose figūruoja jau 1253. Jau nuo XIII a. galo D. pakraščiai buvo kryžiuočių naikinimų objektas. Gynimasis nuo priešų sudarė visą piliakalnių sistemą D. pakraščiais, pradedant

Dubysa (netoli Ariogalos)

Bubių piliakalniu ir baigiant Seredžiaus Palemono kalnu. Prieš lietuvių Peštvės (Pistos) pilį (Palemono kalną) prie D. buvo 1336 D. žiotyse saloje pastatytas Marienburgas. Nuo šitos vietos iš D. žiočių yra Lietuvos kelių aprašymuose (Wegeberichte 32, 33) nužymėta keliai augštyn į D. pakraščius. XIV a. gale D. žiočių sala (Dubissenwerder) tapo daugelio svarbių politinių derybų vieta. 1382 X 31 Lietuvos kunigaikščiai su ordino valdininkais ten surašė tris dokumentus. 1385 IV 21 did. magistras „pagal seną pirmatakų paprotį" sutiko Jogailai atvažiuoti Dubysos salon ir iš ten (V 30) davė jam raštą. Ir Vytautas keliais atvejais, susivažiavęs su ordino valdininkais D. saloje, mainė ten belaisvius. 1393 VIII 15 ir 1395 VI 24 tarėsi tuo reikalu saloje did. kunigaikštis su vokiečiais. 1396 VII 22–28 ten vyko nesėkmingos taikos derybos tarp Vytauto ir ordino. Kaikas yra linkęs manyti, kad ir Salyno amžinoji taika 1398 yra buvusi vienoje iš prie Dubysos žiočių esančių salų. Bet Salynas, berods, turi būti lokalizuojamas už Kulautuvos priešais Riogliškius. Ir toliau D. saloje keičiami belaisviai (1402 IX 29), vedamos derybos (1403 IX 8). Laimėjęs trečiu atveju Žemaičius, ordinas prie D. žiočių pasistatė (1406–1409) pilį. 1416 čia vyko ordino ir Vytauto suvažiavimas.

Pati D. upė buvo naudojama ir plaukiojimui. 1413 Vytautas ir Jogaila vyko D. Žemaičių gilumon jų krašto reikalais. XVI a. ir toliau D. buvo naudojama susisiekimui. XVI–XVII a. ji tarnavo sielių plukdymui. XVI a. D. pakraščiai yra tirštai gyvenami. Pagal 1528 kariuomenės sąrašą vien Ariogalos sritis turėjo statyti 77 raitininkus, o vienas „arklys" buvo reikalaujamas nuo 8 tarnybų („službų"); 1567 sąrašu Ariogalos sritis statė 137 arklius, Raseinių 172. D. krantais tada jau buvo daug kaimų ir sodybų.

Script. rer. Pruss. II–III; Cod. epist. Vitoldi; Cod. dipl. Pruss. VI p. 19–20; Liv.-, Esth- u. Kurländisches Urkundenbuch IV p. 130, 445, 458; Russkaja istor. bibliot. 33 p. 207–209, 1325–1333; Opis dokum. Vil. centr. Archiva I–VI; *I. Sprogis* Geografičeskij slovar Žomojtskoj zemli XVI stol. p. 103–105.

Z. I.

D. a u g m e n i j a. Botanikos tikslais pirmas D. aplankė J. Jundzila 1821. D. augmeniją sistemingiau tyrinėjo Jančevskis, kurio surinktus augalus sutvarkė Žmuda Krokuvoje. Sausose smėlingose D. slėnio vietose su neutralia dirvos reakcija vyrauja lankos su daugybe žolių. Šios upės pavasarį užliejamos pievos, be abejonės, pasidarė, iškirtus krūmus ir lapuočių medžių miškus, kurių liekanos dar matomos kaikur krantuose. Tokios pievos (lankos) yra taip pat Kražantės krantuose netoli Kel-

mės. Šlaituose ir diluviniame molyje, iš kurio susideda plokštakalnė, kurioje yra upės slėnys, tik vietomis išsiliko miškai — eglynai su kiškio kopūstais ir pušų priemaiša (vad. Picetum oxalidosum). Kaikur yra diluvinių pievų. D. baseinui priklauso ir Rėkyvos ežero tipiškas augštasis durpynas, bet dėl esamo čia Šiaulių miesto elektros stoties durpyno augmenija yra žmonių įtakoje. Užsilikęs pušynas durpyne su gailiais (Ledum palustre). Augalų geografijos atžvilgiu D. baseinas priklauso prie Kupferio Baltijos provincijų rytų srities ir Sarmatijos provincijos Lietuvos ir Lenkijos srities. Riba tarp šių dviejų sričių eina šiaurės D. baseino dalyje (į š. nuo Raseinių). D. baseinas įeina maždaug į centrinės plokštakalnės dalį.

J. Jundziłł Raport do fakultetu fizyczno-matematycznego w Uniwersytecie wileńskim—Pam. Farm. Wileński 1821 II; *A.Żmuda* Rośliny zebrane na Żmudzi przez prof. E. Janczewskiego — Spraw. Kom. Fyzyogr. Akad. Um. XLVI 1912 ir L 1916; *C. Regel* Ueber litauische Wiesen — Ber. Schweiz. Bot. Ges. 46 1936; *K. Regelis* Lietuvos paskirstymas į augalų geografijos dalis, Kosmos 1930. *K. Rg.*

2) Panevėžio aps. Šeduvos ir Razalimo vl. upelis, Daugyvenės (Mūšos) kair. intakas, 10,5 km ilgio. Intakai: kair. Nemunas ir Dubysėlė, deš. kita Dubysėlė ir Valeikupis. Baseino plotas 37 km².

Dubyskalnio miškas Raseinių aps. Tytuvėnų vl., prie Dubysos, 97 ha mišrūs medynai iš pušies, eglės, ąžuolo, beržo, liepos, guobos, uosio. Laikosi šeškų, šermuonėlių, barsiukų, lapių.

Dubysos pilis 1) lietuvių pilis XIV a. pusėje dešiniajame Dubysos augštupio krante. 1358 I 24 Livonijos kryžiuočiai ją sunaikino. Ten žuvę apie šimtas lietuvių. D. P. reikia jieškoti Dubysos augštupy. E. Strehlke taria, kad D. P. reikia lokalizuoti Padubysyje. Bet greičiau D. P. buvo arčiau Šiaulių. Berods, ją būtų galima identifikuoti su Bubių piliakalniu.

Script. rer. Prussic. II p. 78; Script. rer. Livon. II p. 27; *P. Tarasenka* Lietuvos arch. medž. 1928; *L. Krzywicki* Żmudź starożytna 1906.

2) Kryžiuočių tvirtovė Dubysos dešiniajame krante 1406–1409, vokiečių raštuose Dobesinburg, Thobyesburg, Tobisburg, pradėta statyti 1406 vasarą, kai ordinas, 1404 Racionžo taika vėl atgavęs Žemaičius, ėmėsi žygių juos paglemžti. Ragainės komtūrui ištyrinėjus Dubysos pakraščius, piliai vieta buvo parinkta prie upės žiočių. Ten 1336 Ditrichas Altenburg ant salos „Romayn" priešais lietuvių Peštvę (Pistą) buvo pastatęs Marienburgą, D. P. reikia jieškoti labiau Veliuonos link. Žemaičių pasienio pilių aprašyme XV a. yra pasakyta, kad D. P. buvusi prie Nemuno deš. intako Armenos, už kurios augščiau Dubysa įtekanti į Nemuną. Iš kito rašto matyti, kad D. P. buvo prie Dubysos žiočių ant kalvos priešais Veliuoną. Ją reikėtų lokalizuoti Kalviuose. D. P. buvo baigta statyti 1407 pavasarį. Pilies statybai iš Elbingo ir Christburgo buvo atgabenta 800 darbininkų ir 24 meistrai (dailidės). Prie pilies pastatymo buvo prisidėjęs ir Vytautas. Statybą prižiūrėjo Brandenburgo ir Balgos komtūrai. Dubysos pilis buvo ordino vietininko M. Küchmeisterio buveinė nuo 1406 VI ir buvo svarbiausias kryžiuočių centras Žemaičiuose. 1409 V 20 Žemaičių vaitas skundžiasi, kad iš jo pilies į Prūsų pilis išbėgioję ordino bernai. Po 11 dienų Küchmeister rašo jau apie atvirą žemaičių sukilimą. 1409 VIII 7 yra, regis, paskutinis jo raštas iš D. P. Pasitraukdamas iš pilies, jis ją sunaikinęs ir sudeginęs.

Cod. ep. Vit.; Marienburger Tresslerbuch 1399–1409, 1896 p. 388–422; Script. rer. Prus. II 709; III 286; *J. Voigt* Gesch. Preussens VI; *K. Forstreuter* Die Memel als Handelsstrasse Peussens nach Osten 1931; *A. Salys* Die žemaitischen Mundarten 1930; *R. Krumbholtz* Samaiten und d. D. Orden 1890; *Z. Ivinskis* Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų, Athenaeum VI 1935. *Z. I.*

Dubysos sutartys Jogailos ir Skirgailos vardu surašytos trys sutartys su vokiečių ordinu Dubysos saloje 1382 X 31. Pradėjus diplomatinius santykius su kryžiuočiais, atvirame naminiame kare su ordino pagelba Jogailai buvo pasisekę nugalėti Kęstutį. Šiam žuvus (1382 VIII 15), vokiečiai norėjo greitai realizuoti Jogailos ir Skirgailos pažadus, duotus 1381–1382 ordinui. Susitarta susivažiuoti 1382 X pabaigoje Dubysos žiočių saloje. Nors did. magistras Konradas Zollner von Rotenstein ir negalėjo į tą suvažiavimą atvykti, tačiau į jį nuvyko did. komtūras Rüdiger von Ellner, did. maršalka Konradas von Wallenrod, Balgos, Brandenburgo, Ragainės komtūrai, Sambijos vaitas (vietininkas). Iš Livonijos dalyvavo magistras Vilhelmas von Vrimersheim, krašto maršalka Robin von Elz ir Pernavos ir Ventpilės komtūrai; iš lietuvių pusės Jogaila ir Skirgaila. Apie šešias dienas trukusių derybų eigą neturime jokių žinių. Yra išlikę trys sutarčių tekstai, datuoti 1382 X 31. Du tų dokumentų yra pergamentiniai originalai, trečias 1410 transumptas. Viena sutartimi Lietuvos kunigaikščiai pasižadėjo per 4 metus su visais savaisiais pasikrikštyti; antrąja jiedu pažadėjo per ketverius metus nuo ateinančių Kalėdų ordinui padėti prieš jo priešus ir be šio žinios, patarimo ir valios nepradėti karo. Bet ir ordinas įsipareigojo: į Lietuvą siunčiamoji pagelbinė kariuomenė ligi Vilniaus turi apsirūpinti maistu, o nuo Vilniaus jau Lietuva rūpinasi kariuomene ir jos arkliais. Darydamas šitokią militarinę sąjungą su ordinu, atrodo, lyg Jogaila ordino naudai būtų leidęs labai aprėžti Lietuvos suverenumą. Tačiau antroje sutartyje yra abipusių pasižadėjimų. Kad ji reikštų ordino viršenybės pripažinimą Lietuvoje ar vasalitetą, kaip kad mano J. Pfitzner, ne-

gali būti kalbos. Svarbiausia yra trečioji sutartis, nors jos originalo nėra. Už ordino „draugiškumą, patarimus, pagelbą, darbą ir įvairų triūsą" jam atiduota Žemaičių plotas tarp abiejų ordino dalių ligi Dubysos upės. Riba nužymėta, pradedant nuo D. žiočių ligi jos augštupio šaltinių. Visose trijose sutartyse liudytojais paminėti Jogailos ir Skirgailos broliai: Kaributas, Karigaila, Lengvenis, Vygandas, Švitrigaila, taip pat Vilniaus „pilietis" Henike-Hannulo. Žemaičių dovanojimo dokumente yra dar paminėta didžioji karalienė Julijona ir kunigaikščio taryba.

Yra manančių, kad Jogaila rimtai nežiūrėjęs į D. saloje surašomus dokumentus. Tačiau visa jo 1380–82 politika neleidžia tam pritarti. Tik kai ordinas ėmė globoti išbėgusį iš kalėjimo Vytautą, Jogaila ėmė nusigręžti nuo kryžiuočių. 1383 vasarą jau K. Zollner, skelbdamas Jogailai karą rašo apie jo „didelę puikybę ir kraštutinį išdidumą". Bet prieš tai dar po ilgų derybų buvo sutarta 1383 VII 19 ratifikuoti D. S. ir aptarti belaisvių grąžinimo ir kt. klausimus, D. saloje vėl suvažiavus. Šį kartą pats did. magistras su dviem vyskupais ir daugybe komtūrų išsirengė į kelionę laivu, bet pasiekęs Skirsnemunę, dėl vandens nuslūgimo nebegalėjo toliau plaukti. Jogailai atsisakius ten vykti, did. magistras grįžo atgal. Karo paskelbimo dokumente jis rašė Lietuvos kunigaikščiams, kad Jogaila ir Skirgaila patys esą antspaudavę dokumentus, kuriais Žemaičių kraštas turįs kryžiuočiams priklausyti ligi D. Tas pats dar ryškiau pažymėta 1387 III didž. magistro ilgame skunde. Šitie faktai neleidžia manyti, kad 1382 Žemaičių dovanojimas būtų falsifikatas. Tiesa, J. Danilevičius jau kėlė abejonę, kurią dar labiau sustiprino I. Jonynas (Židinyje 1935), kad šitoji sutartis esanti paties ordino sufalsifikuota. Jonynas bandė iškelti paties sutarties teksto nenuoseklumus, betgi kurie yra lengvai išaiškinami. O. Halecki ir kt. daro išvadą, kad jau 1383 pavasarį Jogaila žinojo apie projektus kviesti jį Lenkijos karaliumi ir sutuokti su Jadvyga. Ryšium su tuo Jogailos politika turėjo gauti kitokią kryptį. Todėl jis taip savarankiškai ir savotiškai laikėsi 1383 VII, atsisakydamas vykti į Skirsnemunę. Tuo būdu D. S., dar nespėjus prie jų prikabinti ordino antspaudo, neteko savo politinės reikšmės. Nutraukę su Jogaila santykius, kryžiuočiai labiau susidomėjo Vytautu ir, jį pakrikštiję, vėl kaulijo Žemaičių.

Liv-, Esth. u. Curländisches Urkundenb. III p. 393 395, 400, 489–495; *Fr. Boldt* Der deutsche Orden und Litauen 1370–86, Altpr. Monatschr. X 1873; *I. Jonynas* Jogaila, Ždiinys 1935 N 10, 1936 N 2, 3; *R. Krumbholtz* Samaiten und der Deutsche Orden 1890; *J. Voigt* Gesch. Preussens V p. 408–420; *J. Pfitzner* D. L. k. Vytautas kaip politikas 1930; *K. Heinl* Fürst Witold von Litauen 1382–1401 1925; *O. Halecki* Dzieje unii Jagiellońskiej I 1919; *E. Bonnel* Russ. — livl. Chronographie, Comentarii 1862. *Z. I.*

Dubium (lot.) abejonė. I n d u b i o — abejojant. D u b i o s a — neaiškios aplinkybės, buhalterijoj — abejotini skolininkai, iš kurių maža vilties skolos atgauti.

Dubių miškas Kėdainių aps. Dotnuvos vl., 3 km nuo Dotnuvos, 76 ha mišrus medynas iš beržo, drebulės, eglės, ąžuolo. D. M. dar kitaip vadinamas Ąžuolaičiais.

Dubletas (pr.) bibliotekoje knygos arba rinkiniuose apskritai antras betkurio dalyko egzempliorius.

Dublin, B a i l e A t h a C l i a t h, Airijos sostinė ir svarbiausias valstybės uostas, kultūrinio ir ūkinio gyvenimo centras; turi 550.000 gyv. (1954). D. yra abipus Liffey upės žiočių, patogioje vietoje, dviem kanalais sujungtas su Shanon upe. Senamiestyje daug senovinių statybos paminklų. Naujamiestis turi plačias gatves, dideles aikštes. D. pilis (XVI a.), apie kurią susikūrė naujamiestis, buvo Anglijos vicekaralių rezidencija. Šalia jos 1038 statytoji protestantų katedra ir svarbiausioji Airijos protest. bažnyčia — šv. Patriko katedra (1190–1220). Kat. bžn.: šv. Marijos katedra, šv. Augustino, Išganytojo ir kt. Trys universitetai: tautinis airių univ., kat. univ. su Maynooth kolegija (kat. airių religinio švietimo centras) ir D. univ. arba kitaip Trejybės Kolegija (Trinity College, įst. 1591). Kelios kitos augštosios mokyklos, mokslo ir meno muzėjus, meno galerija, Abbey teatras, didžiausias miesto Phoenix parkas su botanikos, zoologijos sodais ir prezidento rūmais. Alkoholinių gėrimų gamyba yra pagrindinė pramonės šaka; cukraus, rūkalų, odų, drabužių, stiklo, biskvitų, medžio dalykų fabrikai.

Spėjama D. yra sen. (II a.) Ptolomėjo minimas E b l a n a, vėliau (III a.) žinomas Dubh-linn (galų — juoda kūdra) vardu. 450 šv. Patrikas įvedė krikščionybę. IX a. užimtas danų, kuriais airiams pasisekė jėga nusikratyti 1052, 1075 ir 1124. 1171 užimtas anglų-normanų (Henriko II). 1534 apsuptas airių sukilėlių vado T. Fitzgeraldo jėgų, o 1798 airiams nepasisekė iš jo išvaryti anglų. Kiti sukilimai buvo 1803, 1847, 1867, 1916, 1919–21.

D. A. Chart The Story of D. 2 laida 1932. *A. B.*

Dublonas (isp. doblon) ispanų aukso moneta ligi 1868, buvusi lygi dviem eskudams. Iš ispanų ji žinoma ir kaikuriose p. Amerikos valstybėse.

Dubna Latvijos Daugpilio aps. upė, Dauguvos deš. intakas, 107 km ilgio. Teka iš Sivero ež. grupės; įteka ties Livani mst. Intakai: kair. Kalupė, deš. Tartaka, Jaša, Veimena ir Uoša. Baseino plotas 2650 km^2.

Dubnas Gardino aps. bžk. Nemuno deš. krante, žemiau intako Rosės. Graži cerk-

Dublin: D. O. Connell gatvė su jo paminklu

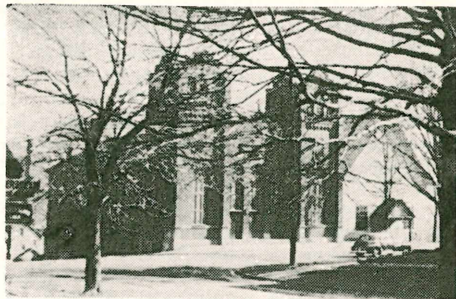
vė (visi gyventojai stačiatikiai). Apie 800 gyv. Bažnytkaimis išsistatęs augštame Nemuno krante. Kitoje Nemuno pusėje tęsiasi plačios D. pievos.

Dubno r. Lenkijos mst. Valuinės vaivadijoje, 12.000 gyv. (1935). Minimas jau XI a. 1386 Jogaila jį atidavė kunig. Ostrogiškiams, kurių rankose ilgai išbuvo, pilimi sustiprintas. Prieškarinė rusų karo tvirtovė. Nuo 1931 veikė kat. unitų kunigų seminarija.

Dubnov Simon (1860 Mogilevo gub.—?) žydų istorikas, Petrapilyje įst. žydų istorinę etnografinę draugiją, pats išl. 10 tomų pasaulinę žydų istoriją (išėjusią keliomis kalbomis). Yra tyrinėjęs ir Lietuvos žydų istoriją. 1923 palikęs T. Rusiją, gyveno Berlyne, 1933 Vilniuje, nuo 1934 Rygoje.

Du Bois JAV Pennsylvanijos valst. mst., 85 mylios į žiemr. nuo Pittsburgho; 11.497 gyv. (1950). Apylinkėje akmens anglių kasyklos.

Lietuviai į D. B., kuris prieš 70 metų tebuvo miškų ir lentpjūvių vietovė, pradėjo atvykti apie 1890, kai čia buvo aptikti anglių plotai. 1897 jau buvo 322 lietuviai, 1914 — ligi 1400. 1894 bendrai su lenkais buvo suorganizuota šv. Marijos parapija. Kilus vaidams, lenkai atsiskyrė, o lietuviai greta senosios bžn. pasistatė naują mūrinę maldyklą, pavadindami šv. Juozapo vardu. Senoji bažnyčia buvo paversta parapine mokykla su pradžios (nuo 1930) ir augštesniąja (nuo 1931) mokyklomis, pavestomis tvarkyti seserims pranciškietėms. Dėl mokinių stokos prieš dvejus metus augštesnioji mokykla užsidarė. Mokyklose dėstyta iš pradžių lietuvių kalba, bet vėliau išstumta. 1900 susiorganizavo Neprigulmingas savišalpinis klubas, kuris 1906 pasistatydino nuosavus namus ir 1922 suorganizavo pajėgią sporto grupę, pasivadinusią Litts. Klubas tebeveikia ir dabar, su sportininkų sek-

Lietuvių šv. Juozapo bažnyčia Du Bois, Pa.

cija. Anksčiau gyvai veikė vyčiai, bet dabar žuvę. Tebeveikia SLA 153 kuopa, kelios bažnytinės brolijos, LRKSA kuopa. 1950 suorganizuotas BALFo skyrius. Parapijai nuo I pas. karo vadovauja kun. M. Urbonas.

Dubois 1) Clément Fr. Théodore (1837–1924) prancūzų komp., vargonų virtuozas ir muz. pedagogas. Nuo 1871 Paryžiaus konservatorijos prof., 1896–1905 dir. Iš jo gausios ir įvairios akademiškai neoklasikinio stiliaus kūrybos išskirtina bažnytinė muz., ypač oratorijos Les sept paroles du Christ 1867 ir Le paradis perdu 1878. Atskirai paminėtina operos La guzla de l'émir 1873, Le pain bis 1879, Aben Hamet 1884 ir baletas La farandole 1883. D. teoriniai veikalai: Notes et études d'harmonie 1889, Traité de contrepoint et de fugue 1901 ([3]1928).

2) Guillaume (1656–1723) prancūzų politikas, Orleano kunig. Pilypo mokytojas, šiam 1715 regentu tapus, pagrindinis patarėjas ir pirmasis valstybės ministeris (nuo 1722), tuo pačiu metu 1720 paskirtas Cambrai arkivysk., įšv. kunigu, o kitais metais pakeltas kardinolu. Slaptosios diplomatijos meistras, laimėjęs Prancūzijai Angliją ir Olandiją sąjungininkėmis prieš Ispaniją.

Dubois de Montpéreux Frédéric (1798–1850) šveicarų keliauninkas, dailininkas ir archeologas, nuo 1843 Neuchâtelio akad. archelogijos prof. 1823–29 būdamas Pakruojo barono Roppo vaikų auklėtojas, susidomėjo Lietuvos praeitimi ir iškasinėjo nemaža pilkapių Raginėnuose (Šeduvos vl.) ir kt. Apie savo kasinėjimus parašė straipsnį De tumulus, des farts et des remparts de la Russie occidentale (Annuaire de voyage et de géographie par une réunion de géographes et des voyageurs 1845 p. 178–193 ir 1846 p. 39–55).

J. Puzinas Vorgeschichtsforschung und Nationalbewusstsein in Litauen 1935. *J. P.*

Du Bois-Reymond Emil (1818–96) šveicarų fiziologas, nuo 1852 Berlyno universiteto prof., fizikinės krypties fiziologijoje grindėjas, tyrinėjęs elektros reiškinius gyvuliuose. Filosofinėmis pažiūromis (Über die Grenzen des Naturerkennens (1872) materialistas agnostikas, sukūręs dažnai cituojamąjį posakį: Ignoramus et ignorabimus — nežinome ir nežinosime.

Du Bos Charles (1882–1939) prancūzų katalikų essayistas, pasižymėjęs subtiliu tiek atskirų rašytojų, tiek bendrųjų kūrybos problemų nušvietimu. Svarbiausi raštai Approximations 1922–37 (7 tt.), Qu'est ce que la littérature? 1938. Įdomūs jo dienoraščiai Journal (nuo 1908), taip pat ir 1950 išl. jo korespondencija su A. Gide.

Dubravos giria Kauno aps., A. Panemunės, Pakuonio ir Garliavos vl., 8 km nuo Kauno. Atskiros dalys: Šilėnų, Šlienavos, Bačkininkėlių, Dobilijos, Rokų ir Vaišvidavos. Bendro ploto apie 4000 ha. Dirvožemis priesmėlio, vietomis priemolio, smėlio, durpžemio. Pušų 39%, eglių 39%, beržų 16%, juodalksnių 5 %ir kt. 1%. Seniau, matyt, čia būta didesnio ąžuolyno. Miško bonitetas daugiausia III. Sutinkama stirnų, lapių, barsiukų, kiaunių, daug šernų ir voverių, kurtinių, tetervinų, ančių, daug slankų. Nuo 1930 D. G. paskirta R. Prezidento reprezentacinėms medžioklėms, ir čia buvo racionalus medžioklės ūkis.

Dubravos girininkija Panemunės miškų urėdijoje, įst. 1918. Apima iš Dubravos girios Šlienavos ir Šilėnų miškas, be to, Pažaislio–Raguolių mišką. Vyrauja spygliuočiai. 6 eiguvos.

Dubrovnik, it. Ragusa, Jugoslavijos uostas Dalmatijos pajūryje, Srgj kalno papėdės pusiasalyje; 53.000 gyv. (1952). D. mėgiamas žiemos kurortas ir vienas gražiausiųjų Adrijos krantų mst., su išlikusiu XIII a. miesto mūru, katedra (Tiziano ir kt. kūriniai), daug senų rūmų. Įkurtas VI a. slavų, viduramžiais klestėjęs prekybos mst. (šv. Blažiejaus respublika), nuo 1814 Austrijos, nuo 1918 Jugoslavijos.

L. de Voinovič Histoire de Dalmatie 1934.

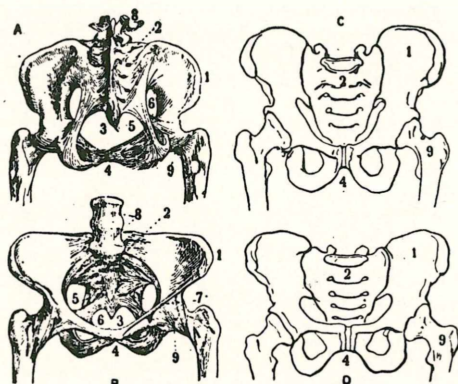
Dubuo 1. indas sriubai, gilesnis už lėkštę; bliūdas. Iki XIX a. vidurio Lietuvos kaimas vartojo kasdienai visai paprastus D., išžiestus iš rausvo molio ar juosvo šlyno, kartais dar su perdeginto ir sugrūsto akmens priemaiša. Svečiams ir vaišėms buvo raštuoti D., viršuje, arti prie briaunos, dažniausiai papuošti įspaudiniu virvutės ar šiaudų pynelės raštu arba tik išraižyti gimbele. Kartais D. buvo papuošiami gnaibytiniu vienos ar dviejų eilučių raštu, ir net su mažomis paukščiukų galvutėmis jų tarpe. Sutinkami D., kurių įvairus raštas išrašytas kitos spalvos moliu ar šlynu. Buvo ir medinių D., išgriežtų iš liepos ar klevo ir prie briaunos papuoštų raižytiniu raštu. XIX a. antroje pusėje molinius ir medinius D. pradėjo išstumti atsiradę emaliuoti, o dar vėliau ir skardiniai D. *A. Mž.*

2. (lot, pelvis) kaulinis žiedas, sudarytas iš trijų kaulų: kryžkaulio ir dviejų bevardžių kaulų, kuriuos tarpusavy tvirtai riša raiščiai, kremzlės ir iš dalies raumenys. D. fiksuoja apatinę dalį liemens, ir su juo rišasi laisvosios apatinės galūnės. Viršutinė dalis D. vad. didžiuoju dubeniu, apatinė — mažuoju. Vyro D. nuo moters ryškiai skiriasi.

3. laivo pats galas, virš vandens. Apačioje D. būna vairas.

Dubuque JAV Iowa valst. mst., 49.700 gyv. (1950). Javų, pieno ir medžio perdirbimo pramonė.

Duburaitis Zarasų aps. Antazavės vl. ež., 52 ha ploto, pusiasalis padalintas į dvi da-

Dubens kaulai: *A* — iš užpakalio; *B* — iš priekio; skeletai: *C* — vyro; *D* — moters

lis; įteka upelis iš Lelio ež., išteka Duburaitis į Duburio ež., Zalvės (Šventosios, Neries) baseine. Paviršius 120 m v. j. Dailus ež. giliame slėnyje.

Duburys Zarasų aps. Antazavės vl. ež., 112 ha ploto, su didele sala viduryje ir dar 4 smulkesnėmis, yra žiedo pavidalo, labai dailus, apsuptas augštų šlaitų. Paviršius 119,3 m v. j. Įteka iš š. Duburaitis, iš pietr. Dubužė, 6,0 km ilgumo, iš Jatkūniškio ež. išteka į žiemv. Zalvė, kuri įteka į Sartų ež. (Šventosios, Neries baseine).

Duburs Jēkabs (1866–1916) latvių aktorius. 1887 stojo į Rygos latvių teatrą, 1903–04 jo dir. 1909 įst. pirmus latvių dramatinius kursus. 1915 Maskvoje vadovavo latvių teatrui. D. buvo pirmasis latvių teatro teoretikas, sukūrė nuosavą deklamacijos teoriją. D. išaugino pirmąją latvių aktorių kartą, prisidėjo prie pirmos latvių operos organizavimo ir buvo jos režisorius. D. teatriniai veikalai savu metu taip pat buvo populiarūs. D. parašė pjeses: Erglis un Šperbers, Spoku stundā, Precības, burleska, Vecais pilskungs.

Duc (pr. iš lot. dux — vadas) kunigaikštis, augščiausias aristokratinis titulas Prancūzijoje po princo (prince).

Du Cange, iš tiesų Charles D u f r e s n e, S i e u r D. C. (lot. Cangius) (1610–1688) prancūzų istorikas ir filologas, bizantistikos grindėjas, daug žodynų autorius: Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis 1678 (nauja laida 10 tt. 1883–1888), Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis 1688 (nauja laida 1890), Historia Byzantina 1680.

Ducasse Isidore žr. Lautréamont.

Duccio, D. di Buoninsegna (prieš 1260–1319) italų dailininkas, Sienos mokyklos kūrėjas. Savo kūryboje jis sieja bizantinius elementus su gotikiniais. Ryškios, bet šaltos abstrakčios jo spalvos yra kilusios iš bizantinio meno tradicijos. Betgi bizantinį sustingimą jis sugyvina, savo žmonėms teikdamas šiltų bruožų. Svarbiausias jo kūrinys yra Sienos katedros didysis altorius.

Duce (it. iš lot. dux — vadas) Mussolinio oficialiai prisiimtas titulas fašistinėje Italijoje.

Du Chaillu Paul Belloni (1831?–1903) prancūzų kilmės, bet vėliau natūralizavęsis JAV piliečiu pusiaujo Afrikos tyrinėtojas (1856–60 ir 1863–65), pirmas aptikęs gorilas, aprašęs pigmėjus, surinkęs daug naujų zoologinių bei etnologinių žinių iš Afrikos (Explorations in Equatorial Africa 1861, A Journey to Ashango Land 1867). Iš studijinės kelionės po Skandinaviją parašė The Land of the Midnight Sun 1881.

Duchamp Marcel (g. 1887) prancūzų dailininkas, nuo 1942 gyvenąs JAV. Vienas iš dadaizmo (žr.) srovės vadų.

Duchenne de Boulogne Guillaume Benjamin Armand (1806–75) prancūzų gydytojas, elektroterapijos kūrėjas, pasižymėjęs raumenų fiziologijos ir patologijos tyrinėjimais.

Duchesne 1) A n d r é (1584–1640) lot. Chesnius, Duchenius, „prancūzų istorijos tėvas", karaliaus geografas ir istoriografas. Išsp. Historiae Francorum scriptores coaetanei 1636–1649 (nuo 3 t. leido jo sūnus François 1616–1693), Historiae Normannorum scriptores antiqui 1619 ir kt.

2) L o u i s (1843–1922) prancūzų Bažnyčios istorikas, kun., 1877–85 kat. instituto Paryžiuje prof., 1895 prancūzų instituto Romoje dir., 1902 popiežiaus komisijos pirmininkas brevioriui peržiūrėti. Jo istoriniai raštai lygiai pasižymi ir kritiškumu, ir stiliniu apipavidalinimu. Išsp. Liber pontificalis 1884–92, Martyrologium Hieronymianum (Acta S. S. Nov. II 1894), Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule 1905–15, Origines du culte chrétienne 1889 ([5]1925), Histoire ancienne de l'Église 1906–10 (1912 indeksuota),

Duchinskis Anupras 1830 ir 1863 sukilimo dalyvis. 1831 gen. Dembinskio vadovybėje dalyvavo kautynėse Lietuvoje, tais pačiais metais emigravo į Prancūziją. 1863 grįžo į Vilnių ir buvo paskirtas Gardino vaivad. sukilimui vadovauti, bet dėl nesveikatos tais pačiais metais pasitraukė iš vadovybės ir vėl emigravo.

Duchoborai pravoslavų sekta, susidariusi kvakerių įtakoje, augščiausia tiesos norma laikanti vidinę proto šviesą, atmetanti bažnyčią, besipriešinanti karinei tarnybai, skelbianti visų lygybę, sielų preegzistenciją ir migraciją. Jų kūrėjas buvo S. Kolesnikov (1750–75). Paplitę labiausiai p. Rusijoje, vėliau buvo perkeldinti į Kaukazą. L. Tolstojaus užtarimu, nuo 1900 daug jų iškeliavo į Kanadą.

Duclaux 1) J a c q u e s (g. 1877), (2) sūnus, prancūzų chemikas, Collège de

France prof. Pasižymėjęs koloidinių sistemų, ultravioletinių spindulių, nitroceliuliozės ir oro sudėties tyrinėjimais.

2) Pierre Émile (1840–1904) prancūzų chemikas ir bakteriologas, Pasteuro mokinys, asistentas ir vėliau įpėdinis, 1895 perėmęs Pasteuro instituto vadovavimą. Labiausiai pasižymėjo tyrinėjimais fermentų srityje. *J. Vbr.*

Duclos 1) D., iš tiesų Pinot, Pineau, Charles (1704–1772) prancūzų istorikas ir moralistas, ilgą laiką Prancūzų akademijos nuolatinis sekr. Savo raštuose pasižymi gyvu sąmojumi ir aštria ironija. Svarbiausi jų Mémoires secrètes sur le règne de Louis XIV et... Louis XV (išsp. 1791), Considérations sur les moeurs de ce siècle 1751. Rašė ir romanų.

2) Jacques (g. 1896) prancūzų komunistų veikėjas, profesijos buvo kepėjas, nuo 1920 partijos narys, 1926–32 ir nuo 1936 parlamento atstovas, nuo 1950 partijos gen. sekr., pavaduodamas Thorezą, po kurio jis yra pagrindinis prancūzų komunistų vadas.

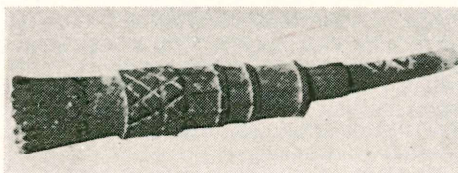
Ducommun Élie (1833–1906) šveicarų žurnalistas, Berne organizavęs tarptautinį taikos biurą ir už tai 1902 gavęs Nobelio taikos premiją (su Ch. A. Gobat).

Ducos du Hauron Louis (1837–1920) pr. foto technikas, 1868 pirmasis išradęs būdą fotografuoti ir spausdinti trimis spalvomis.

Dučić Jovan (1874–1943 JAV) serbų poetas, profesijos diplomatas (ilgalaikis Jugoslavijos atstovas Tautų Sąjungoje). Tiek jo lyrika, tiek kelionių aprašymai ir essays pasižymi kalbos muzikalumu, ypatingu formos kultivavimu ir jausminiu aristokratizmu (prancūzų simbolizmo įtakoje).

Dūčių Tyrelio durpynas Šiaulių aps. Linkuvos vl., 145 ha, 1,6 m gylio. Sudurpėjimas vidutinis. Pelkė 260 ha, augštutinio tarpinio tipo.

Dūda (slav. duda) visų pirma yra iš medžio žievės ar medžio išsuktas vamzdelis, birbynė, švilpynė. Vėliau D. buvo pradėta plačiai vartoti slaviškos triūbos vietoj, pvz. dūdų orkestras. Vietomis šiuo žodžiu buvo vadinamas ir trimitas. Seniau, kaip rodo biržėnų bei kupiškėnų daudytė „beržo tošimis suktas trimitas", liet. kalboj bus buvusi *dauda, giminінga slaviškai dūdai. *P. S.*

Piemenų medinė dūdelė (Šiaulių aps.)

Dūda 1) Švenčionių aps. Daugėliškio vl. upelis, Šventytės (Dysnų ež., Dysnos) deš. intakas, 11,1 km ilgio; tik 3 km tarpas skiria D. nuo Švogenos, Žeimenos augštupio; per tą vietą 1802 ir 1824 buvo projektuojamas vandens kelias iš Neries į Dauguvą.

2) Lydos aps. Vjios vl. upelis, Nemuno deš. intakas, 16,1 km ilgio, įteka žemiau Mikalojavo bžk.

Dūda 1) Balys (1896 I 13 Panevėžio aps. Subačiaus vl. Maksvyčių k.—1924 VIII 23 Šiauliuose). 1915 įsigijęs pradžios mokytojo cenzą, ligi 1919 mokytojavo Dūbliškiuose, Surdegyje, Maleišiuose, vėliau dirbo L. Ūkininke korektoriumi ir tarnavo Šiaulių Kultūros bendrovėje. Buvo tolstojininkas, su savo vienminčiais leido laikraštėlius (Meilės Kelią, Atgimimą) ir šiaip bendradarbiavo spaudoje. Bet dėl nenormalių gyvenimo aplinkybių gavo džiovą ir mirė pačiam savo amžiaus gražume.

2) Bronius (g. 1909 II 6 Panevėžio aps. Subačiaus vl. Maksvyčių k.) (3) sūnus, agronomas visuomenininkas. 1924 baigė Kupiškio vidur. mokyklą, 1928 Panevėžio gimnaziją, 1932 žemės ūkio akademiją Dotnuvoje. Atvykęs į JAV, 1951–53 A. L. Tautinės sąjungos centro valdybos sekr., 1950–53 Waterburyje liet. radijo valandėlės pranešėjas ir kultūrinės dalies tvarkytojas, nuo 1954 Los Angeles liet. radijo programos vedėjas.

3) Kazimieras (g. apie 1878 Panevėžio aps. Subačiaus vl. Maksvyčių k.) (1) brolis. 1905 sąjūdyje aktyviai dalyvavo Subačiaus ir Kupiškio apyl. Dėl to priverstas keisti gyvenamąją vietą, 1909 persikėlė į Šimonių vl. Maleišių k. Ten jo pastangomis I pas. karo metu buvo įst. pradžios mokykla. Kooperacijos veikėjas, iš Kupiškio kooperatyvo steigėjų, 1941 išvežtas į Rusiją.

Dūdbalės durpynas Rokiškio aps. Čedasų vl., 140 ha, 1,9 m gylio. Sudurpėjimas vidutinis. Pelkė 160 ha, tarpinio žemutinio tipo.

Du Deffand Marie Anne (1697–1780) markizė, iš XVIII a. žymiausiųjų moterų, savo salonan sutelkusi Voltaire, Montesquieu, d'Alembert, H. Walpole ir kt. Įdomi jos korespondencija su H. Walpole (išl. 1865).

Duden Konrad (1829–1911) 1876–1905 gimn. dir. Hersfelde, išl. vokiečių k. ortografinį žodyną (Der grosse D. [13]1949).

Dūdėnas Ukmergės aps. Giedraičių vl. ež., 1,5 km ilgio, 45 ha ploto, ties Giedraičių–Želvos vieškeliu; išteka į p. Dūda, Verbylos (Širvintos, Šventosios, Neries) deš. intakas. Paviršius 131,0 m v. j.

Duderstadt Vokietijos senas (minimas nuo 927) mst. netoli Göttingeno; 11.613 gyv. (1953). Rotušė (pradėta stat. 1240) ir dvi XIV–XV a. bžn. Uršuliečių motininis vienuolynas.

Dudevant žr. Sand George.

Dudik Beda (1815–1890) čekų istorikas, rašęs vokiškai. Vienuolis benediktinas, nuo 1840 kunigas, 50 metų savo gyvenimo paskyrė Čekijos (Moravijos) istorijos šaltiniams rinkti ir skelbti. Svarbiausia jo darbo išdava 12 tt. Mährens allgemeine Geschichte 1860–88.

Dudithius Andreas (1533–1589) vengrų humanistas, Pécs arkivyskupas, delegatas Tridento susirinkime. 1565 Austrijos imper. nusiųstas į Lenkiją atstovu, katalikybės atsižadėjo. St. Batoro politikos priešas, gavo 1579 Lenkiją palikti. Toliau gyveno Breslau mst. Jo korespondencija yra (tarp kitko Epistola ad J. Lasicium 1571) reikšminga to laiko dvasinei padėčiai nušviesti.

P. Costil A. D., humaniste hongrois, 1935.

Dudley aristokratinė anglų šeima, kurios žymiausi yra John D., Duke of Northumberland (žr.) ir Robert D., Earl of Leicester (žr.).

Dudley 1) Joseph (1647–1720) (2) sūnus, 1686 laikinai visos N. Anglijos gubernatorius, 1702–15 Massachusetts gubernatorius, vadovavęs karinėms ekspedicijoms į Kanadą.

2) Thomas (1576–1653), 1630 emigravęs į Š. Ameriką kaip Massachusetts Bay kolonijos gubernatoriaus pavaduotojas, 13 kartų buvo perrinktas šioms pareigoms ir keturis kartus perrinktas gubernatoriumi. Iš Harvardo steigėjų.

Dūdos Lydos aps. bžk., apie 40 km į r. nuo Lydos, ant D. upelio, Nemuno deš. intako. Medinė kat. bžn., statyta 1772 Zenkevičiaus rūpesčiu. Vijos par. filija. D. ir apylinkės žemės sudarė seniūniją, kurią nuo 1766 valdė Zenkevičiai, mokėdami karaliui mokesčius. Vėliau tos žemės perėjo valstybės iždui. Gyventojai jau sugudėję, tačiau yra tebemokančių lietuviškai.

Dudutis žr. Budutis.

Dudweiler Saaro krašto vietovė; 28.900 gyv. (1953). Trys akm. anglies kasyklos su 6000 darbininkų. Vienos kasyklos (Brennender Berg) akm. anglies klodai dega nuo XVIII a. pradžios. D. neturi miesto vardo, ir dėl to tevadinama D. apylinke.

Duecento (lot.), kitaip ir dugento, XIII a. italų meno stilius.

Duero (portugalų Douro, lot. Durius) didžiausia Pirėnų pusiasalio upė, 776 km ilgio, baseinas 98.300 km^2, vidut. vendens debitas 660 m^3/sek. Per 122 km daro Ispanijos ir Portugalijos sieną, ir čia turi daug rėvų ir smarkėtakų. Žemupyje tinka laivybai apie 130 km.

Duetas (italų duetto) muzikinis veikalas dviem savarankiškiems balsams. Ypatingos reikšmės D. turi operoje.

Dufay Guillaume (apie 1400–1474) flamų kilmės (gyvenęs Italijoje ir Prancūzijoje) kompozitorius, ryškiausias vad. burgundiškojo stiliaus atstovas. Iš jo gana gausiai išlikusių vokalinių, daugiausia 3–4 balsams, kūrinių išskirtina mišios Se la face ay pale (apie 1450), Ave regina caelorum (apie 1464), to paties vardo motetas (1464) ir vad. chansons. D. kūryba turėjo didelės įtakos vėlesnei polifoninės muzikos raidai. 1947 American Institute of Musicology in Rome pradėjo leisti pilną išlikusių D. kūrinių rinkinį.

J. Stainer D. and His Contemporaries 1898; *C. van den Borren* G. D. 1926; (") G. D. 1939.
K. O.

Duffy Sir Charles Gavan (1816–1903). Iš pradžių reiškėsi kaip airių žurnalistas (1842 iš laikraščio Nation steigėjų) ir politikas, teistas dėl dalyvavimo 1843 ir 1848 sukilimuose. 1856 emigravęs į Australiją, taip pat aktyviai dalyvavo politikoje ir 1871 buvo net Viktorijos min. pirm. 1880 grįžo į Europą. Išsp. The Balad Poetry of Ireland 1845 (ligi 50 laidų), Young Ireland 1840–50 (1880), Four Years of Irish History 1845–49 (1883).

Dufy Raoul (1877–1953) prancūzų tapytojas, grafikas ir tekstilės dekoratorius. Mokėsi Paryžiaus École des Beaux-Arts, Bonnat klasėje. 1905, Matisse paveikslo Luxe, Calme et Volupté ypač paveiktas, D. įsijungė į fovizmo (Les Fauves) sąjūdį, pasisavindamas jo spalvų ir formų estetiką bei architektūrinį konstrukcijos principą. 1908 D. nuo fovizmo nusisuko, pasirinkdamas Cézanne'o konstruktyvizmo kelią, duodamas peisažų, kuriuose, jo paties žodžiais, gamta tesanti prielaida (L'Estaque 1908). Vėliau D. išvystė nuosavą nepaprastai poetišką tapybos ir akvarelės stilių, kurio pagrindinės žymės yra piešinio elegancija ir grynai estetinės daiktų vizijos nesuinteresuota išraiška, be pretenzijos reikšti nuotaiką, atmosferą ir kt. (Les Baigneuses 1920). D. kūrybos tikslas yra džiuginti akį. Paskutiniame kūrybos tarpsnyje D. priartėjo prie savotiško klasicizmo, atsisakydamas spalvų polifonijos, dažnai tesinaudodamas tik vienu vieninteliu tonu (Le violon rouge 1949), arba spalvų kiekį sumažindamas iki minimumo ir ypač iškeldamas piešinio bei kompozicinės ritmikos elementus.

M. Gauthier R. D. 1949; *R. Cogniat* R. D. 1950.
A. Lc.

Dufour Guillaume Henri (1787–1875) šveicarų generolas, 1831 gen. štabo viršininkas, šveicarų federalinės kariuomenės organizatorius, su ja 1847 greita akcija, beveik be kraujo praliejimo, nuveikęs vad. Sonderbund sąmyšį. 1864 vienas iš Raudonojo Kryžiaus kūrėjų, pirmininkavęs pirmajai Genevos konvencijai, įsteigusiai šią organizaciją. 1832–64 parūpino Šveicarijos žemėlapį, kuris laikomas pavyzdiniu darbu kalnų topografijos srityje. Jo vardu pavadinta augščiausioji Monta Rose grupės kalnų viršūnė (Dufourspitze) 4634 m nuo j. l.

R. Dufy Paplūdimys (1906)

Dufraisse Charles (g. 1885) prancūzų chemikas ir farmacininkas, Collège de France prof. Yra konstatavęs ir išaiškinęs peroksidų vaidmenį polimerizacijos procese ir atradęs fenolinių junginių antideguoninių savybių. „Antioksigenai" turi didelės praktiškos reikšmės, saugodami nuo senėjimo gumą, riebalus ir kt. deguoniui jautrias medžiagas. Iš kitų Dufraisse darbų pabrėžtini etileninių junginių stereoizomerizmas, fotokatalizinė oksidacija, laisvieji radikalai, rubrenas, izomorfizmas-polimorfizmas, ultravioletinių spindulių absorbcijos spektrai. *J. Vbr.*

Dufourspitze, augščiausia kalno viršūnė Šveicarijoje

Dufresne 1) Charles (g. 1876) prancūzų tapytojas, savamokslis. Tik trisdešimt metų sulaukęs, D. rimtai ėmėsi tapybos. Kelionė į Alžirą (1910–12), kur jis susipažino su egzotiška buitimi ir peisažu, turėjo daug reikšmės jo stiliaus susiformavimui. Grįžęs jis prisijungė prie Dunoyer de Segonzac ir Boussignault grupės ir davė nemaža stiprių egzotinės tematikos ir alegorinio stiliaus kompozicijų ir peisažų.

2) Charles žr. Du Cange.

Du Gard žr. Martin du Gard.

Dugninė 1) vežėčių ar aruodo apatinė lenta;

2) Prasta gira su mielėmis, geriama žmogų šunvotėms apnikus; vietomis D. atnešama ąsotyje ant stalo paskutinę vestuvių ar kitų vaišių dieną, tuo patim pasakant, kad laikas visas vaišes baigti ir namo vykti.

Dugnius Hermanas (1890 I 13 Šilutės aps. Laudžių k.—1951) Klaipėdos lietuvių veikėjas. Po I pas. karo kurį laiką buvo Prūsų Lietuvių Balso Tilžėje red. 1920 stojo Klaipėdos krašto direktorijos tarnybon, kur redagavo Klaipėdos krašto valdžios žinias. 1930 kurį laiką buvo krašto direktorijos nariu. Ilgametis Klaipėdos tautininkų

skyriaus pirm. 1939, atskyrus Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos, perėjo į Lietuvai palikto laisvojo uosto tarnybą ir buvo ten reikalų vedėju. Buvo parašęs apysakų, tyrinėjo Klaipėdos krašto vietovardžius. Įvairiais slapyvardžiais (dažniausiai Kvėtoniu) rašė Naujoje Lietuviškoje Ceitungoje, Tilžės Keleivyje, Prūsų Lietuvių Savaitraštyje, o vėliau Vaire, Lietuvos Keleivyje, Klaipėdos Žiniose.

Dugong žr. Jūrų karvė.

Du Guesclin Bertrand (apie 1320–1380) prancūzų karys, 1370 Karolio V konetabliu paskirtas, drauge su juo pertvarkė kariuomenę ir kone išvijo anglus iš Prancūzijos. Iš populiariausiųjų prancūzų karo didvyrių.

Duguit Léon (1859–1928) prancūzų teisės teoretikas, nuo 1892 Bordeaux univ. prof. Kaip individualizmo ir drauge valstybės visagališkumo priešininkas D. savo valstybės ir teisės teorijoje akcentavo socialinį solidarumą. Visų pozityvi teisė („konstruktyvios taisyklės") turinti būti palenkta objektyviai teisei („normatyvioms taisyklėms"), savo pagrindą turinčiai socialinėje sąžinėje. Kovojo prieš pažiūrą, laikančią teisę tik valstybės padaru; pagal jį, teisė yra pirmesnė už valstybę. D. valstybės bei teisės samprata yra atgarsio radusi ir pas mus, pirmiausia M. Römerio veikaluose. Svarbiausi D. veikalai: L'État, le droit objectif et la loi positive 1901, Manuel de droit constitutionnel 1902, Le droit social, le droit individuel et les transformations de l'État 1908, Les transformations du droit public 1913, Rousseau, Kant et Hegel 1918.

Duhamel Georges (g. 1884) prancūzų romanistas, poetas ir publicistas. Studijavęs mediciną ir vertęsis gydytojo praktika, D. pasuko į literatūrą ir 1906 su R. Arcos, A. Gleizes, Ch. Vildrac ir H. Martin-Barzun įk. vad. Compagnons de l'Abbaye grupę, tapdamas iš būdingiausiųjų jos poezijos atstovų. D. paskelbė šiuos eilių rinkinius: Des légendes, des batailles 1907, L'Homme en tête 1909, Selon ma loi 1910, Compagnons 1912, Elégies 1920 ir kartu su Charles Vildrac Notes su la technique poétique 1910. Į beletristiką pereiti Duhamel paskatino patirtis I pas. karo, kuriame jis dalyvavo kaip gydytojas. Reikėjo plačiau pasisakyti. Savo knygose La Vie des Martyrs 1916 ir Civilisation 1918 (Prix Goncourt) D. su didele pagarba ir humanizmu liečia karo suplėšyto žmogaus kūno ir dvasios žaizdas. Abi šios knygos liudijo didelį pasakotojo talentą, kuris visiškai išsiskleidžia vėlesniuose romanų cikluose: Vie et Aventures de Salavin 1920–1932, susidedančiame iš penkių atskirų dalių (iš jų Salavino dienoraštis išv. J. Urbšio 1930)), ir La Chronique des Pasquier 1933–1945, apimančiame dešimt romanų (Le Notaire du Havre, Le Jardin des Bêtes Sauvages, Vue de la Terre Promise, La Nuit de la Saint-Jean, Le Désert de Bièvres, Les Maîtres, Cécile parmi nous, Les Combat contre les Ombres, Suzanne et les Jeunes Hommes, La Passion de Joseph Pasquier). Pirmajame cikle D. rodo beviltišką vidutinio žmogaus heroizmą, bandant išsiveržti iš savo paties menkystės ir mėginant atsakyti į kažinkaip išgirstą augštesnės būties šauksmą, o antrajame — prancūzų viduriniojo luomo šeimos istoriją XIX ir XX a. sąvartoje. Visai D. kūrybai būdingas stoiškas humanizmas. Jis žiūri kaip žmogus ir mato kaip menininkas. D. stilius yra jo gyvenimo sampratos atspindys. Jis kalba pritrenkdamas paprastai, be pozos ir manieros. D. originalumas, — viena, slypi atvirume realybei ir, antra, atvirume savo turimiems meninės išraiškos daviniams bei šios išraiškos adekvatiškume.

G. Duhamel

C. Santelli G. D. 1947; *A. Terrisse* G. D. 1951.
A. Č.

Duhem Pierre (1861–1916) prancūzų fizikas, nuo 1894 Bordeaux univ. prof. Reikšmingas kaip fizikos mokslo teoretikas ir gamtos mokslų istorikas. Pagal jį, fizikos dėsniai bei teorijos tėra simbolinės konstrukcijos, tikrovę išreiškiančios tik schemiškai ir provizoriškai. Bet šio mokslinio pažinimo reliatyvizmo D. nesieja su pozityvizmu ar filosofinio mąstymo paneigimu. Svarbiausi jo raštai: Les sources des théories physiques 1905, La théorie physique 1906, Le système du monde 1913–17 (7 tt.).

Dühring Eugen Karl (1833–1921) vokiečių filosofas ir ekonomistas, nuo 1863 priv. doc. Berlyno univ., 1877 atleistas dėl savo pažiūrų. Nuosaikus materialistas, atstovavo optimistinį pozityvizmą (Comte įtakoje). Aštrus savo laiko visuomenės kritikas, kovojęs tiek pat su krikščionybe, kiek ir su socializmu. Rėmėsi Carey rentos teorija. Svarbiausi veikalai: Wert des Lebens 1865, Kritische Grundlegung d. Volkswirtschaftslehre 1866, Kritische Geschichte der Nationalökonomie u. d. Sozialismus 1871, Logik u. Wissenschaftslehre 1878, Wirklichkeitsphilosophie 1895.

Duilhé de Saint-Projet François (1822–1897) prancūzų pamokslininkas, apologetas ir mokslo organizatorius, 1879 Tulūzos kat. univ. filos. fak. dekanas, 1894 rektorius. D. su Hulstu pradėjo šaukti tarptautinius

kat. mokslininkų kongresus. Išsp. Des études réligieuses en France depuis le XVII-e siècle 1861, Apologie scientifique de la foi chrétienne 1885 ([6]1903).

Duisburg v. Vokietijos pramonės mst. (Nordrhein-Westfalen srityje); 439.210 gyv. (1953). D, yra didžiausias pasaulyje upinis uostas su maždaug 20 mil. t. metine apyvarta, 24 glžk. stotimis, su Reino (32 km ilgio), Ruhro ir Emschero krantinėmis, prie Hernės-Reino kanalo. Didžiausias v. Europos plieno gamyklų centras, įvairi metalų, chemikalų ir kt. pramonė. Inžinerijos (mašinų statybos) ir metalurgijos augšt. mokykla, upinių laivų statybos ir navigacijos mokyklos. Teatras, simfoninis orkestras, konservatorija, muzėjus, didžiausias Vokietijoje akvariumas. II pas. karo metu 44% sunaikinta.

K. Heintges D., Landschaft, Mensch, Wirtschaft, 1952. *A. B.*

Dujokaukė prietaisas kvėpavimo organams nuo nuodingų dujų apsaugoti (žr. cheminis karas). Taip pat D. vadinamas ir prietaisas, kuriuo silpniems ligoniams leidžiama kvėputi deguonimi.

Dujos į orą panašios medžiagos, nei skystos, nei kietos, neturinčios būdingo pavidalo. Pirmasis D. nuo garų ėmė skirti ir aptiko daug naujų D. rūšių J. B. van Helmont (1577–1644), kuris jas pavadino g a s vardu (nusižiūrėjęs į graikų k. žodį chaos). Tarpmolekulinės jėgos D. yra labai silpnos, ir todėl D. molekulos laisvai juda erdvėje, vienodai pasiskirstydamos erdvėje, kurioje jos gali plisti. D. vienodai spaudžia į visas indo sieneles, ir jų slėgis yra juo didesnis, juo mažesnis tūris ir augštesnė temperatūra. Grynos D. dažniausiai yra vaiskios, bespalvės medžiagos; tik kaikurios D. yra spalvotos, pvz. chloras yra gelsvai žalsvas. Atšaldžius D. žemiau tam tikros temperatūros (vad. kritine temperatūra) bei pavartojus tinkamą spaudimą (nemažiau vad. kritinio spaudimo), jas galima sutirštinti iki skysčio, o dar labiau atšaldžius — paversti kieta medžiaga (ledu ar sniegu). Pvz., anglies dioksidą CO_2 galima paversti skysčiu ir net ledu, vad. „sausuoju ledu" (dry ice), vartojamu šaldymui ir galinčiu vėl „išgaruoti", nepaliekant jokio skysčio.

Visos D. turi daug bendro savo laikysenoj temperatūros ir slėgio atžvilgiu. Pakėlus temperatūrą 1° C, D. tūris išsiplečia $^{1}/_{273}$ dalimi. Dujų tūriai santykiauja, kaip jų absoliutinės temperatūros: $V_1 : V_2 = T_1 : T_2$ (Gay-Lussaco dėsnis). Ir slėgio atžvilgiu D. laikosi panašiai. Čia galioja Boyle'io dėsnis, kuris drauge su Gay-Lussaco dėsniu sudaro D. būvio lygtį: $\frac{p \cdot v}{T} = R$. Čia p — D. slėgis (kg/cm), v — D. tūris, T — absoliutinė jų temperatūra (vad. Kelvino temperatūra), o R — D. konstanta, galiojanti visoms D.

Visas skystas ir kietas medžiagas, kurios tik neskyla augštose temperatūrose, galima paversti dujomis. D. tarpe yra ir cheminių elementų, pvz. deguonis, vandenilis, azotas, chloras ir kt., ir junginių, pvz. amoniakas NH_3, chloro vandenilis HCl, acetilenas C_2H_2, metanas, arba pelkių dujos, CH_4. Vienos D. nedega, pvz. azotas, kitos dega, tinkamoje temperatūroje jungdamosios su (oro) deguonimi arba kaikuriais kitais elementais, pvz. chloru. Tai pareina nuo D. prigimties.

Gyvenime ir pramonėje D. turi didelės reikšmės. Virtuvėje vartojamos D. yra arba natūralios, gaunamos iš žemės (pvz. kur nors netoli naftos versmių), arba gaminamos destilinant („sausai varant") organinę medžiagą, pvz. akmens anglį, medį ir pan. Kaitrai gauti, D. motorams varyti, cheminėms sintezėms vartojamos generatorių D., arba vandens D. Pastarosios gaminamos 1000° C temperatūroje pagal lygtį $C + H_2O = CO + H_2 — 28.6$ kcal. Tų ir kitų degamų D. mišinys su oru padegus sprogsta, nes staiga sudega į anglies dvideginį ir vandens garus. Tai yra nelaimių priežastis anglies kasyklose, ar dirbant su eteriu, benzinu ir kt. lengvai garuojančiais skysčiais.

D. e l e m e n t a i — galvaniniai elementai, sudaryti iš platinos elektrodų, apsuptų įvairiomis D. Nuo pastarųjų prigimties pareina elektrinis D. elementų potencialas.

D. ž i e b t u v a i — prietaisai padegti degamų D. ir oro mišiniui. Jie gaminami iš piroforinio cero ir geležies lydinio („žiebtuvų akmenėliai") arba iš smulkiai išsklaidytos platinos.

D. laikyti indai žr. Gazometras. D. generatoriai, krosnys, kuras ir t. t. žr. Generatorius, Krosnys, Kuras ir t. t. *P. Jc.*

Dujosvydis pabūklas, skiriamas dujomis pripildytiems sviediniams, minoms svaidyti. Kaip dujų karo priemonė D. pirmą kartą anglų pavartoti 1917 prieš vokiečius.

Dujų karas žr. Cheminis karas.

Dukas Paul (1865–1935) prancūzų kompozitorius ir muz. kritikas, iš ryškiausiųjų impresionizmo atstovų. Mokėsi 1882–88 Paryžiaus konservatorijoje; nuo 1909 joje profesoriavo. D. kūryba pasižymi išbaigta technika, temų įvairumu ir aiškiu ritmu; orkestruotė ir instrumentuotė labai spalvinga ir originali. Tai ypač ryšku jo svb. kūriniuose: scherzo orkestrui L'apprenti sorcier 1897, lyrinis baletas La Péri 1912 ir lyrinė opera Ariane et Barbe-bleue 1907 (laikoma iš geriausiųjų prancūzų operų). Kiti D. kūriniai: simfonija c-dur 1896; 3 uvertiūros: Roi Lear 1883, Götz von Berlichingen 1884, Polyeucte 1892; kantata Velléda 1888; fortepionui: sonata es-moll

1901, variacijos Rameau tema 1903, Prélude élégiaque 1909 ir kt. Didelę savo kūrinių dalį dėl griežtos savikritikos D. prieš mirtį sunaikino. Jo kūryba turėjo nemažos įtakos jaunajai prancūzų komp. kartai. D. straipsnių rinkinys Les écrits de P. D. sur la musique išl. 1948.

G. Samazeuilh P. D. 2 laida 1936; *G. Favre* P. D. 1948. *K. O.*

Dukatas (it. ducato) auksinė, 3,5 g pastovaus sv. moneta, kaldinta iš augšto bando (iki 23,5 karatų) aukso, dėl savo pastovumo ilgainiui tapusi patikimiausiu tarptautiniu piniginiu ženklu. Atsirado 1284 Venecijoje su įrašu „Sit Tibi, Christe, datus, quem Tu regis, iste ducatus". Paskutinysis žodis amžiams nulėmė monetos vardą — D., nors pačioje Venecijoje D. turėjo ir cechino pavadinimą. Lenkijoje pradėta kaldinti D. 1528. D. L. K. Žygimantas Augustas 1547 pradėjo kaldinti lietuviškus dukatus Vilniuje. Po jo lietuviškus D. kaldino Stp. Batoras, Žygimantas Vaza ir Jonas Kazimieras (paskutinis liet. D. kaldintas 1666). Lietuvos aukso monetos buvo šių denominacijų: ½, 1, 2, 3, 4, 5 ir 10 D. Pastaroji moneta dar vadinta portugalu. D. kursas Lietuvoj pradžioje buvo 40 liet. grašių arba 50 lenkiškų grošų. Paskui jo vertė augo, nes: a) daug D. iškeliaudavo į užsienius, b) krito sidabro kaina, c) menkėjo sidabrinių bei biloninių grašių lydinys. Žygimanto Vazos laikais D. pabrango iki 4 lenkų zlotų, 1627 mokėta už liet. D. 160 lenkų grošų, 1664 — 195 grošai. Nuo Augusto Sakso visą XVIII a. liet. D. vertintas apie 18 lenkų zlotų (varine moneta). Kartais D. būdavo vadinamas ir florenu (nuo Florencijos aukso monetos fiorino d'oro), kadangi abu savo verte sutiko. D. Europoje išsilaikė iki mūsų laikų (Olandijoje). 1828–45 Rusijoj buvo kaldinami platinos D. *J. K. K.*

Žygimanto Augusto Lietuvos dukatas

Duke (angl. iš lot. dux) augščiausias anglų aristokratinis titulas po karališko kraujo princo ir po anglikonų bažnyčios arkivyskupo.

Dukraitė sūnaus ar dukters dukra.

Dūkstynos miškas Ukmergės aps. Deltuvos vl., 3,5 km nuo Ukmergės, 195 ha pušynas su eglės priemaiša; bonitetas III. Dirvožemis smėlio su žvyru.

Dukstulskaitė Nadia (g. 1912 Daugpilyje) žydų kilmės pianistė, 1919 su tėvais atvykusi Lietuvon, nuo 1930 koncertavusi radiofone ir dalyvavusi kameriniuose koncertuose, dabar dirbanti Vilniaus radiofone.

Dūkšta 1) Vilniaus aps. Maišiogalos vl. upelis, Neries deš. intakas, 19,5 km ilgio; teka iš Karvės ež. pro Karvės bžk. ir Maišiogalos mstl. Baseino plotas 136 km².

2) Zarasų aps. Salako vl. upelis, jungiąs Dūkšto ež. su Luodžio ež., Šventosios (Neries) augštupys, 2,3 km ilgio.

Dūkštas Zarasų aps. Salako vl. ež., 3,6 km ilgio, ligi 2 km pločio, 532 ha ploto; įteka upelis iš Grožėjimo ež., išteka Dūkšta — Šventosios (Neries) augštupys. Paviršius 154,0 m v. j., perimetras 10,3 km, gylis ligi 10 m. 1919–39 per ež. ėjo adm. linija.

Dūkštas 1) Zarasų aps. valsčiaus centras (Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą), mstl. ir dvaras su bažnytkaimiu, prie Vilniaus-Daugpilio geležinkelio. D. miestelis išaugo neseniai, rusų valdžiai nutiesus platųjį Vilniaus-Daugpilio geležinkelį, o vėliau D. siauruoju geležinkeliu sujungus su Brėslauja. Betgi D. dvaras yra senas. Kitados jis priklausė kunig. Giedraičiams, paskui Stabarauskams, nuo 1573 ligi XIX a. pradžios buvo dusetiškių bajorų Rudaminų nuosavybė. Paskutiniam iš Rudaminų žuvus prie Leipzigo Napoleono kariuomenės eilėse, D. dvaras perėjo jo seseriai J. Bieganskienei ir jos vaikams. Po I pas. karo D. dvaras atiteko Tomui Zanui (garsiojo Tomo Zano, A. Mickevičiaus draugo, palikuoniui), pasižymėjusiam lietuvių persekiojimu lenkų okupacijos metais.

D. bažnyčia dvare statyta Rudaminų XVII a. pirmoje pusėje. Jos rūsiuose palaidoti Rudaminų ir Bieganskių giminės palaikai; šalia bžn. yra Vilniaus univ. meno prof. Rustemo kapas. Šioji bažnyčia visais laikais buvo pagrindinė D. apylinkės lietuvių parapija. D. miestelyje tik rusų laikais buvo pastatyta cerkvė, o kat. bažnyčios nebuvo. Po I pas. karo lenkų kat. pamaldos buvo laikomos koplyčioje. 1936 buvo pradėta bažnyčios statyba. Dar nebaigtoje statyti bažnyčioje pamaldos buvo pradėtos laikyti vien lenkų k., ir D. apylinkių grynai lietuviški kaimai priskirti prie naujos lenkiškos parapijos. Lietuviai tam priešinosi, net daugelis miestelio gyventojų laikėsi senosios liet. parapijos. Už tai lietuviai buvo lenkų administracinės valdžios persekiojami ir grasinami ištrėmimu.

1920–39 D. apylinkėje vyko atkakli lietuvių kova su okupacine lenkų valdžia; yra įvykę net kruvinų susirėmimų. Ypač smarkiai lenkams priešintasi 1922, kai lenkai vertė okupuotųjų sričių gyventojus rinkti želigovskinį Vilniaus seimą. D. lietuviai rinkimus boikotavo. Tada buvo išvystyta net partizaninė veikla. Už lietuviškąją veiklą šviesesnieji lietuviai buvo lenkų persekiojami, pirmoje eilėje D. parapijos klebo-

Dūkšto bažnyčia

nai. Ypač buvo kaltinamas kun. K. Šimašius, kuris tarp kitko buvo suorganizavęs lietuvišką biblioteką. Ilgai buvo kalinami stud. A. Lukianskas ir S. Blaževičius, mokyt. N. Balulis, P. Poviškis, K. Tijūnėlis ir kt. Apylinkėje veikė keletas Ryto prad. mokyklų (mokytojai J. Maminskaitė, daug kartų teista už lietuviškąjį darbą, M. Paukštytė, M. Svitlikauskaitė, J. Razukevičius ir kt.). Dažname apylinkės kaime veikė Šv. Kazimiero dr-jos skyriai, kurie rengė vaidinimus, statė liet. kryžius, Vytauto D. paminklėlius. D. apylinkės gyventojai vadinami kapcionais, nes dzūkuodami taria „kap", „cionai". D. valsčius yra grynai lietuviškas

2) Pijorų D. yra Vilniaus aps. vietovė, 25 km į žiemv. nuo Vilniaus, ant Neries kranto, tarp Maišiogalos ir Vievio. Seniau tai buvo žymi vietovė. D. priklausė kunig. Giedraičiams, po jų Daubarams, Musnickiams. Marija Giedraitytė-Daubarienė 1647 pastatė nedidelę mūro bažnyčią ir įst. prie jos Kernavės altariją. Apie 1750 ši bažnytėlė teko pijorams, kurie 1772 pastatė naują bažnyčią. Vėliau vysk. Masalskis čia įst. parapiją. Rusams uždarius pijorų vienuolynus, čia apsigyveno paskutinysis Vilniaus pijorų provinciolas kun. Joakimas Dembinskis. Jo rūpesčiu 1856 buvo pastatyta nauja gotikos stiliaus bžn., išsiskyrusi savo grožiu apylinkėje (architektai T. Tyšeckis ir Šachtas). Rusams reikalaujant, 1865 parapija buvo panaikinta, o parapiečiai padalinti tarp Kernavės ir Sudervos parapijų. 1868 bažnyčia buvo paversta pravoslavų cerkve, o pati vietovė atiteko rusui Malyginui. Po 1920 ties P. D. ėjo administracinė linija, dėl to jo reikšmė buvo sumažėjusi, o kultūrinis gyvenimas apmiręs.

V. Klb.

Dūkšto girininkija Zarasų miškų urėdijos sudėtyje, D. ir Smalvų vl. ribose, įst. 1939, Vilniaus sritis atgavus. Apima per 3000 ha miško ploto su D. šilu.

Dūkšto piliakalnis (Zarasų aps.) stovi Samanų ež. žiemv. krante. Apvalios formos, paviršius lygus, pietų link kiek nuolaidėja. Nėra nei pylimų, nei griovių. Plotas 600 m², augštis š. dalyje 13 m, p. 22 m, ilgis 30 m, plotis 25 m. D. P. paviršių tyrinėjo 1909 L. Krzyvicki. Kultūrinis sluogsnis siekė 10–25 cm storio. D. P. v. dalyje aptikta keturkampė 12,5 m ilgio, 6 m pločio ir apie 1,5 m gylio duobė. Jos viduryje surastos trys 1–1,5 m skersmens plūkto molio aikštelės, o žiemv. duobės kampe net iki 26 cm storio anglių ir pelenų sluogsnis. D.P. surasta akmeninių kirvukų, kaulinių dirbinių, molinių varpstelių, daugybė puodų šukių ir gyvulių (elnio, šerno, bebro) kaulų; beveik visi smegeniniai kaulai buvo perdaužti. Surastoji medžiaga būdinga Rytų Lietuvos piliakalnių kultūrai.

L. Krzywicki Grodzisko w Duksztach. Pam. Fiz. XXII 1914. *J. P.*

Dūkšto šilas žiemrytinėje Dūkšto vl. ir pietinėje Smalvų vl. dalyje, abipus Vilniaus–Daugpilio geležinkelio, 2900 ha ploto. Grynas pušynas, III–IV boniteto. Dirvožemis smėlio. Gretimi Dūkšto, Smalvų, Šventojo ir Visaginio ež.

Dukterėčia brolio arba sesers duktė, o rytų augštaičiuose vietomis ir podukra.

Duktų miškas Šiaulių aps. ir vl., 887 ha eglynas su beržu, drebule, II bonitetas. Dirvožemis humingo molio.

Dulce et decorum est pro patria mori (lot.) — malonu ir garbinga mirti už tėvynę. Horacijaus odžių (III, 2, 13) posakis, išpopuliarėjęs patriotiniu šūkiu.

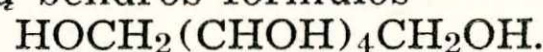
Dulcinas, $H_3C—CH_2—O—C_6H_4—NH—$ $—CO—NH_2$ (1,4), cheminis junginys, gaunamas reaguojant parafenetidinui su karbamidu. D. chemikai vadina paraetoksifenilkarbamidu, arba parafenetilkarbamidu, arba paraureidofenetolu. Tai bespalviai kristalai, kurių lydymosi temperatūra yra 173–174° C. D. apie 200–250 kartų saldesnis už cukrų ir kartais dedamas į diabetikų maistą sacharino vietoje, tačiau jis mažiau populiarus dėl mažo tirpumo šaltame vandenyje. D. turi savybę egzaltuoti kaikurių kitų medžiagų saldumą: sacharino ir dulcino mišinys 770 kartų saldesnis už cukrų, taigi mišinio saldumas toli pralenkia abiejų pavieniui paimtų medžiagų sal-

dumą. Prekyboje dulcinas kartais vadinamas c u k r o l i u (sucrol). *J. Vbr.*

Dulcinėja iš Toboso (Dulcinea del Toboso) Cervantes (žr.) romano Don Quijote pagrindinio personažo Donkichoto idealizuota mylimoji; dabar — pašaipus vardas betkieno saldžiai idealizuojamajai mylimajai.

Dulcitas žr. Dulcitolis.

Dulcitolis vienas iš dešimties izomerinių heksitolių, t. y. alifatinių šešiahidroksilinių alkoholių bendros formulos

$$HOCH_2(CHOH)_4CH_2OH.$$

D. išsikristalina iš vandens stambių monoklininų prizmių pavidalu. Jo lyd. temperatūra 188,5° C, virimo temperatūra 1 mm slėgime 275–280° C. D. ištirpsta tik apie 3% šaltame vandenyje, dar mažiau alkoholyje, visiškai mažai eteryje. D. gamtoje sutinkamas įvairių augalų sultyse. Gausiausias jo šaltinis yra Madagaskare paplitusi žolė Melampyrum nemorosum ir raudonoji jūražolė — Bostrychia scorpioides. D. taip pat galima gauti atgaivinant (hidrogeninant, redukuojant) d-galaktozę arba laktozės hidrolizatą. D. iki šiol mažai vartojamas. Jo heksanitratas („nitrodulcitolis" — adatų pavidalo bespalviai kristalai, kurie lydosi 94–95° C) yra galinga sprogstamoji medžiaga, tik nepakankamai pastovi. *J. Vbr.*

Dūlėjimas uolienų suirimas. D. skirstomas į mechaninį ir cheminį. Mechaninis, arba fizinis, D. pasireiškia uolienų trupėjimu į atskiras smulkias dalis, nekeičiant tų dalių cheminės sudėties. Svarbiausias mechaninio D. veiksnys yra temperatūros svyravimai. Staigus tūrio pakitimas vienoje uolienos dalyje, nepasikeitus jam kitose dalyse, daro plyšinėjimą. Karšto klimato srityse, kur dienos ir nakties temperatūra staigiai kinta, subyra ištisi kalnai. Šalto klimato sąlygose fizinis D. vyksta vandeniui padedant. Vanduo, patekęs į uolienų plyšius, užšaldamas uolienas sprogdina.

Svarbiausi cheminio D. veiksniai yra vanduo ir oras. Vanduo tirpdo beveik visus mineralus ir uolienas. Druska (NaCl) gamtoje gali išlikti tik izoliuota nuo vandens veikimo. Klintys ir dolomitai vandenyje silpnai tirpsta, betgi vandenyje, perėjusiame per dirvožemį, yra pakankamo anglies dvideginio (CO_2), kuris tirpimo laipsnį žymiai padidina. Klinčių uolos vandens nepraleidžia, todėl vanduo išgraužia vagas ir griovius, kurie išsiplečia į kiaurymes ir prarajas, o požemiuose daro urvus. Silikatinės uolienos vandenyje labai silpnai tirpsta, tačiau ir jose dėl vandens įvyksta įvairių cheminių pakitimų deguonies ir anglies dvideginio įtakoje. Ypač svarbus cheminio D. procesas yra mineralų ir uolienų jungimasis su deguonimi ir vandeniu. Pvz. anhidritas ($CaSo_4$), prie jo daliai vandens prisijungus, virsta gipsu ($CaSO_4$+2 aq.), raudonos geležies rūda (Fe_2O_3) virsta limonitu ($2Fe_2O_33H_2O$). Ypatingą reikšmę cheminio D. procese turi silikatų suskilimas. Šio proceso pasėkmėje silikatai kaolinizuojasi ir daro molį. Čia pirmiausia išsiplauna geležis, ir todėl išdūlėti tamsūs mineralai išbala. Šarminiai metalai (kalcis, natris, kalis) vandens ir anglies dvideginio (CO_2) įtakoje virsta karbonatais ir kartu su titnaginės medžiagos dalimi išsiplauna, o netirpstanti medžiaga palieka molio pavidalo.

D. procese be minėtų fizinių ir cheminių veiksnių kartais nemažą vaidmenį suvaidina įvairūs organizmai. Augalų šaknys plėšo uolas mechaniškai, o išskirdamos įvairias rūgštis, palengvina cheminį D. Bakterijos, gyvendamos žemėje arti paviršiaus milžiniškais kiekiais, sukelia puvimą, gamina CO_2 ir kitus junginius, veikiančius įvairias uolienas. D. produktai kartais palieka stovėti savo susidarymo vietoje. Tada užsideda pluta, arba eluvis, besiskirianti nuo neišdūlėjusių uolienų savo spalva, palaida struktūra ir chemine sudėtimi. Kai D. produktai nepasilieka vietoje, bet vandens ar vėjo toliau nunešami, gauname reljefo pakitimų. Pvz. klinčių uolose pasidaro prarajų, bokštų ir kt. D. vaidmuo žemės plutai kisti labai didelis.

Dulgas Seinų aps. Leipalingio vl. ež., 32,4 ha ploto; išteka Dulgelė (Seiros, Baltosios Ančios, Nemuno) deš. intakas. Paviršius 114.2 m v. j.

Dulkė Klemensas žr. Baltutis.

Dulkės smulkios kietų medžiagų dalelės, pakibusios ore. Jų dalelės būna apie 1/1000 mm skersmens. Smėlio sudėtinės dalies kvarco 1 cm^3 gali duoti ligi tūkstanties bilionų tokių dalelių, bet jų paviršius nuo 6 cm^2 padidėja ligi 6 m^2. Kuo D. smulkesnės, tuo jos pastoviau laikosi ore. Mažiausia D. vandenyno bei kalnų srityse, daugiausia — miestuose. Kartais D. susitelkia didžiausiais kiekiais, „debesimis", apimdamos plačias erdvės sritis. 1883 išsiveržus Krakatoos vulkanui, sukeltos vulkaninės D. laikėsi metais, kelis kartus apneštos aplink žemės rutulį. Manoma smulkiausias D. siekiant 50 mylių augštį. Atmosferoje jos dažnai sukelia neįprastų reiškinių, užstodamos saulę, ypačiai saulėleidyje, ir aptemdydamos dieną (pvz. 1780 V 19 N. Anglija buvo taip aptemusi dėl buvusio gaisro Lake Champlain ir Ticonderogos srityse, kad žmonės buvo tiesiog išgąsdinti). Pustydami D., vėjai kartais sukelia vadinamas D. audras. 1901 p. Alžiro dykumose kilusi audra buvo atnešusi D. ligi Suomijos; dulkinių nuosėdų žemyne buvo 1.800.000 tonų, kurių 2/3 į p. nuo Alpių. JAV D. audrų būna daugiau vakaruose bei centre. Lietuvoje mažesnių D. audrų esti žemyninių bei pajūri-

nių pustomųjų smiltynų srityse. Be to, kad D. kenkia žmogaus sveikatai, žalodamos kvėpuojamuosius organus, jos kenkia ir tuo, kad užneša naudingus plotus, plentus, geležinkelius, uostus, gyvenvietes, o fabrikuose gadina mašinas. Betgi be D. negalėtų atmosferoje oro drėgmė kondensuotis rūku, lietumi.

W. E. Gibbs Clouds and Smokes 1924; *S. C. Blacktin* Dust 1934; *P. Drinker and T. F. Hatch* Industrial Dust 1936. *J. Rg.* ir *J. Rkt.*

Dulkelės žr. Žiedadulkės.

Dulksnys Kostas (g. 1901 I 11 Panevėžio aps. Kupiškio vl. Naivių k.) gen. št. pulkininkas. Baigė Lietuvos karo mokyklą 1919, augštuosius karininkų kursus 1925 ir Čekoslovakijos karo akademiją 1931. Į Lietuvos kariuomenę įstojo savanoriu 1919 VI 21. Dalyvavo kautynėse su lenkais ir buvo sužeistas. Apdovanotas dviem Vyties Kryžiais. Buvo gen. štabo II skyriaus viršininkas. Bolševikams 1940 atėjus, tuojau pat suimtas ir išgabentas į Rusiją. Yra rašęs Karde, Mūsų Žinyne, Karyje, Trimite, Lietuvos Aide.

Dulles John Foster (g. 1888) amerikiečių diplomatas. Teisės mokslus baigė Princeton univ. 1908. Nuo 1907, kada dalyvavo Hagos konferencijoje, visą laiką domėjosi tarptautine teise bei užsienio politika ir delegatu dalyvavo įvairiose tarptautinėse konferencijose. D. 1945 buvo JAV delegacijos patarėju San Francisco konferencijoje, o vėliau JAV delegatu Jungtinių Tautų Organizacijoje. 1951 prez. H. Trumano paskirtas specialiu ambasadoriumi, paruošė taikos sutartį su Japonija, 1944 ir 1948 buvo respublikonų kandidato į prezidentus Th. E. Dewey patarėjas. 1949 buvo paskirtas JAV senatoriumi nuo New Yorko valstybės į mirusio senatoriaus R. F. Wagner vietą, bet vėliau kandidatavęs pralaimėjo. Laimėjus valdžią respublikonams, nuo 1953 valstybės sekretorius. Jis formulavo 1952 respublikonų rinkiminėje platformoje (ja pasekė ir demokratai) pavergtųjų vadavimo šūkius. 1950 D. išsp. War or Peace.

John F. Dulles

Dullin Charles (1885–1949) prancūzų aktorius ir teatro direktorius. 1911 pasižymėjęs Smerdjakovo vaidmeniu Brolių Karamazovų inscenizacijoje, dirbo su J. Copeau ir F. Gémier, kol 1921 atidarė Paryžiuje savo teatrą ir dramos mokyklą, vardu Atelier. Statė Aristofano veikalus, klasines ispanų ir anglų dramas, taip pat ir naujuosius dramos veikalus (Sartre'o Les mouches).

Dulong 1) Gorges Fernand Charles (g. 1887) prancūzų diplomatas. Baigęs Paryžiaus univ., diplomatinę karjerą pradėjo Petrapilyje 1913, nuo 1918 perkeltas į Berną, 1926 kurį laiką buvo prie šv. Sosto, taip pat prieš tai ir po to dirbo centre. 1935 X paskirtas Prancūzijos įgaliotu ministeriu Lietuvai, juo išbuvo ligi krašto okupacijos. Daug rūpinosi kultūrinių santykių vystymu tarp lietuvių ir prancūzų.

2) Pierre Louis (1785–1838) prancūzų chemikas ir fizikas, École Polytechnique prof., Prancūzų mokslo akademijos narys ir nuolatinis jos sekretorius. Atrado azoto trichloridą ir hipofosforinę rūgštį. Išrado katetometrą, kalorimetrą gyvų organizmų išskiriamai šilimai matuoti ir eilę kitų fizikos instrumentų. Kartu su A. T. Petit, 1818 pastebėjo, kad cheminių elementų lyginamosios šilimos yra atvirkščiai proporcingos jų atominiams svoriams. 1819 jie paskelbė D.-Petit dėsnį: betkurio elemento lyginamosios šilimos ir jo atominio svorio sandauga yra pastovus dydis, artimas 6,4 (perkeitus į šiandien vartojamus atominius svorius). Kaikurie elementai (silicis, anglis, boras) rodė didelius nuo šio dėsnio nukrypimus, bet ir jie pakluso dėsniui, kai jų lyginamosios šilimos matavimai buvo atlikti augštoje temperatūroje. *J. Vbr.*

Duluth JAV Minnesotos valst. mst. prie Superior ež.; 104.511 gyv. (1950). D. yra pasaulyje didžiausias vandenų uostas su 24 km² didumo baseinais, kurie per metus 4 mėn. esti užšąlę. Uoste 7 dokai geležies rūdai pakrauti, 25 javų elevatoriai, kurie turi 1.800.000.000 litrų talpos, 21 akmens anglies dokas ir 46 krantinės kitokiems kroviniams. Metinė uosto apyvarta apie 65 mil. t. Plieno, geležies, cemento, popieriaus, maisto produktų, mašinų, stiklo, audinių pramonė. D. įsteigė 1679 prancūzų karys ir kolonistas Daniel G. Sieur D. (1636–1710). *A. B.*

Dulvas, arba Smalvykštis, Zarasų aps. Smalvų vl. ež., 72 ha ploto; įteka Karačiūnė, išteka Dulvė į Smalvo ež. Paviršius 144,6 m v. j.

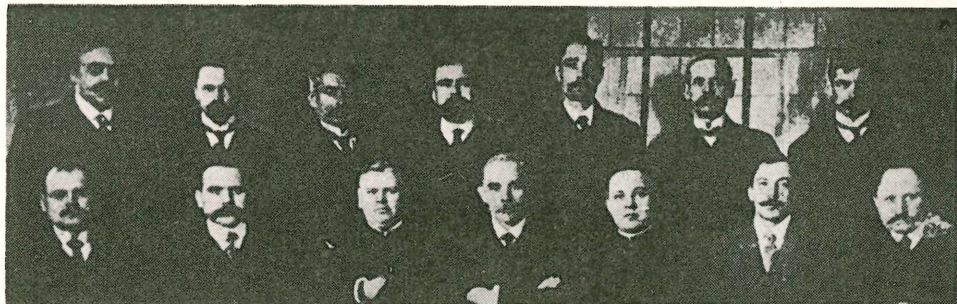
Dūma (rus. ‚mintis, patarimas') 1) Senojoje Rusijoje tuo vardu buvo vadinama kunigaikščio patarėjų taryba. Didžiojoj Maskvos Kunigaikštystėj veikė bajorų D. (Bojarskaja D.), XVI–XVII a. buvusi virtusi net augščiausiu įstatymų leidimo ir administracijos organu, bet vėliau nusilpusi ir 1711 Petro D. panaikinta. 1870 įstatymu įvestosios miestų savivaldybės taip pat buvo pavadintos D. (Gorodskaja D.). Pagaliau D. vardas buvo duotas ir 1906–17 veikusiam rusų parlamentui (Gosudarstvennaja D.) — valstybės D.

Iš pradžių, 1905 VIII 19 įstatymu, Valstybės D. buvo numatyta kaip patariamasis organas, bet netrukus jai buvo suteiktos įstatymų leidžiamojo organo teisės. Tačiau I D. dienos buvo labai neilgos: susirinkusi 1906 V 10 dėl savo radikalios ir opozicinės laikysenos ji buvo paleista jau VII 22. II D. susilaukė tokio pat likimo. Susirinkusi 1907 III 3 taip pat pasirodė nepalanki valdžiai, ir dėl to buvo paleista VI 17. Nesiryždama D. visai panaikinti, caro vyriausybė parengė naują rinkimų įstatymą, įvedusį atstovų cenzą. III D. posėdžiavo 1907 XI 14—1912 VI 22. Daugumas atstovų joje buvo dvarininkai ir augštieji valdininkai, kurie kartais patys kėlė balsą, kad D. teises reikia aprėžti iš įstatymų leidimo į paprastą patariamąjį organą. Opozicija šioje D. buvo negausi (be pavergtųjų tautų atstovų, pačių rusų trys partijos — konstituciniai demokratai, arba kadetai, socialistai ir vad. trudovikai). Opozicijos nuomonės nebuvo paisoma, bet buvo svarbu ir tai, kad kraštas jos reikalavimus iš spaudos sužinodavo. IV D. buvo atidaryta 1912 XI 15 ir išbuvo ligi 1917 bolševikų įsigalėjimo. Ji buvo sudariusi ir provizorinę vyriausybę po 1917 vasario revoliucijos. Prasidėjus karui, D. autoritetas buvo žymiai sustiprėjęs, ir jos atstovai buvo įgiję nemažos įtakos. Tačiau kaip tik tuo metu, kai D. pradėjo virsti tikruoju visuomenės nusistatymų reiškėju, ji susilaukė galo, ir Rusija iš carinės tiranijos vėl pateko į naują bolševikinę tiraniją.

H. Seton-Watson The Decline of the Russian Empire 1952.

L i e t u v i a i D. rinkimuose taip pat dalyvavo. Lietuvai buvo nustatytas atstovų skaičius, ir jis buvo padalintas kurijomis — lietuvių valstiečių, miestiečių ir žydų kurija, dvarininkų kurija, rusų valdininkų kurija. Rinkimai buvo netiesioginiai. Valsčiai rinkdavo apskrities rinkėjus, šie — gubernijos rinkėjus, ir tik pastarieji jau išrinkdavo atstovus į D. Kadangi svarbiausias lietuvių atstovų uždavinys buvo ginti Lietuvos reikalus nuo carinės priespaudos, tai paprastai buvo stengiamasi rinkti atstovais tuos, kurie būtų opozicijoje carą remiančioms partijoms. Tuo būdu lietuvių atstovais daugiausia buvo liberalinių pažiūrų žmonių, kurie D. dėjosi su trudovikais, socialdemokratais, ar su nuosaikiaisiais valdžios priešais-kadetais. Savos frakcijos lietuvių atstovai nesudarydavo. Į I ir II D. lietuviai buvo išrinkę po 7 savo atstovus, į III ir IV — po 4 (pakeitus rinkimų įstatymą, Kauno gubernijoje po vieną vietą laimėjo dvarininkai lenkai ir rusų valdininkai, o Suvalkų gubernijoje buvo renkamas tik vienas atstovas). Nors, būdami opozicijoje, lietuviai negalėjo nieko konkretaus laimėti, jų dalyvavimas D. vistiek buvo reikšmingas. Kai oficialiai Lietuva buvo paversta tik Rusijos šiaurės vakarų provincija, tai atstovai D. prabilo kaip pavergtos tautos atstovai. Buvo kelta ir eilė lietuviams rūpimų klausimų. II D. atstovas P. Leonas bandė kelti Lietuvos žemės reformos klausimą. Leidžiant Lenkijos miestų savivaldybėse vartoti lenkų kalbą, lietuvių atstovo A. Bulotos pasiūlymu Suvalkų krašte, prie Lenkų karalystės priskirtame, buvo leista vartoti lietuvių kalba. P. Leono paruoštą Lietuvos autonomijos įstatymo projektą IV D. buvo įnešęs M. Yčas, o jam pagelbą buvo pažadėjusi visa kadetų partija, prie kurios jis buvo prisirašęs. Be to, buvo reikšminga ir tai, kad D. atstovai savo autoritetu galėjo paremti rusų valdžios įstaigose vieną kitą reikalą, ir lengviau prieiti prie augštųjų rusų valdininkų. Toki ryšiai ypačiai naudingi pasirodė, kai reikėjo organizuoti pagelbą Rusijoje atsidūrusiems karo pabėgėliams. M. Yčo rūpesčiu buvo išgauta pinigų net 2 lietuvių gimnazijoms Voroneže.

2) Ukrainiečių epinė daina, dainuojama bandūristų, išsivysčiusi XVI–XVII a. iš kovoje kritusiųjų apraudojimų. Daugiausia buvo apdainuojami žygiai iš kovų prieš totorius ir turkus. Vėlesnėse D. apdainuoja-

Dūmos lietuvių atstovai, susirinkę Vilniuje pasitarti 1914 X 21—22. Iš kairės į dešinę sėdi L. Lopas (I dūmos atstovas), A. Bulota (II ir III), kun. Jarulaitis (I), P. Leonas (II), kun. Laukaitis (IV), M. Januškevičius (IV), P. Keinis (III ir IV); stovi — J. Kubilius (I), Stašinskis (II), Povylis (II), M. Yčas (IV), Vitkauskis (I), J. Sabalis (I), P. Kuzma (III)

ma labiausiai hetmono Bogdano Chmelnickio epocha (1648–57). Jose daugiau jaučiama literatūrinė įtaka. Žr. Ukrainiečių liaudies kūryba.

Dūmai anglies, medžio bei kitų organinių medžiagų degimo liekanos, kurios yra anglies bei suodžių smulkių dalelių. D. priklauso prie koloidinės sistemos — kietos dalelės dujose. Nesudegusios anglies dalelytės sudaro didžiausią kietosios fazės dalį, tuo tarpu kai azotas, anglies dvideginis, deguonis, anglies viendeginis, sieros dvideginis ir kitos dujos, pasitaikančios mažesniais kiekiais, yra dujinės fazės sudedamosios dalys. Paprasčiausia priemonė D. kontroliuoti ir pašalinti į erdvę yra kaminai su gera trauka, dažnai sustiprinama su ventiliatorių pagelba. Sveikatos ar kitokiais sumetimais D. valomi dar ir šitokiais būdais: 1. Sausos mechaniškos priemonės: a) kameros, mažinančios D. greitį, sudarydamos sąlygas D. išsiplėsti; b) kameros su įtaisytomis plokštėmis D. kryptį keisti; c) kokso ar kitų D. kryptį nuolatos keičiančių ir dalelyčių kinetinę energiją mažinančių kūnų pripildyti filtrai; d) ciklonai; e) maišiniai filtrai. 2. Šlapios mechaniškos priemonės: a) kameros su žemyn švirkščiantį vandenį kontroliuojančiais vamzdžiais; b) bokštai, pripildyti keramikinių žiedų, per kuriuos iš viršaus teka vanduo ir išplauna D. kietąją fazę. 3. Elektrostatinis procesas: kietoji D. fazė, apkrauta augštu elektriniu krūviu, pritraukta priešingo elektrodo (metalinės kameros sienos), netenka elektrinio krūvio ir krinta žemyn. 20.000 m^3 per valandą D. išvalymui suvartojami 3–4 kilovatai (kW), pasiekiant 99% valymo našumą. 4. Alyviniai filtrai: alyvuotos metalo plokštės arba drožlės, per kurias praleisti D. nustoja savo kietosios fazės.

E. Loeser Abgase, Technik ihrer Entrüssung, Entstäubung und Entgiftung 1940. *J. Grab.*

Dumas 1) Alexandre (1803–1870) paprastai vad. Dumas Père, prancūzų romanistas ir dramaturgas. Jo tėvas revoliucijos generolas, kilęs iš negrų ir kreolų šeimos. Į literatūros areną D. įžengė pačiame romantizmo įkarštyje, pasireikšdamas kaip dramaturgas. Jo drama Henri III et sa cour buvo pirmas romantinis scenos veikalas, išvydęs rampos šviesą 1829. Tolimesnės dramos buvo Christine 1830, Antony 1831, La Tour de Nesle 1832, Kean 1836. Antony buvo vienas iš didžiausiųjų to meto teatrinių pasisekimų, kurio pagrindinė priežastis buvo svarbiausias šio veikalo personažas — tipiškas romantinis herojus — paslaptingas fatalistas Antony. Šiandien D. dramos nebevaidinamos. Mūsų laikams viskas jose tėra tuščias verbalizmas ir romantinė poza. Epochos akimis žiūrint, D. yra vienas iš žymiausiųjų romantinės dramos kūrėjų. Dramos veikalais D. pateko į literatūros istoriją, o savo romanais jis įgijo milžinišką populiarumą skaitytojų masėse. Po 1839 D. paliko dramas ir ėmėsi romano. Per dvylika metų, bendradarbiaudamas su Auguste Maquet, D. parašė svarbiausius savo romanus (Le Comte de Monte-Cristo, Les Trois Mousquetaires, Vingt ans après, Vicomte de Bragelonne, Le Collier de la Reine, La Dame de Monsoreau, Les Quarante-Cinq ir t. t.). D. romanų fonas — laisvai traktuojama Prancūzijos istorija nuo Valois dinastijos pradžios iki Revoliucijos 1789. Jo romanų, kaip ir dramų, vertę sudaro veiksminė įtampa, taip pat gerai supinta intryga ir neeilinis pasakotojo talentas. Tačiau stilistiniai trūkumai, kolorito ir apskritai meninės tiesos stoka jų vertę gerokai numuša. Išsiskyręs su Maquet (1852), D. parašė dar gerą pussimtį knygų, bet visos jos nuobodokos, ištęstos ir sunkiai paskaitomos. D. iš viso parašė 25 tomų dramų ir 257 tomų romanų, memuarų, kelionių aprašymų ir kt. Lietuviškai išv. Grafas Montekristas 1928 (P. Morkūnas), Trys muškietininkai 1929 (J. Pajaujis) ir kt.

A. Dumas

J. Charpentier A. D. 1947. *A. Č.*

2) Alexandre (1824–1895), paprastai vad. Dumas Fils, (1) sūnus, prancūzų dramaturgas, romanistas ir moralistas. Debiutavo D. romanais, bet plačiau išgarsėjo, tik išleisdamas populiariąją pjesę La Dame aux Camélias 1852, savo turiniu ir forma turėjusią didelės reikšmės vad. comédie de moeurs išsivystymui (ji yra Traviatos libreto pagrinde). Iš kitų jo dramos veikalų didesnio dėmesio verti: Question d'Argent 1857, Le Fils naturel 1858, L'Ami des Femmes 1864, Denise 1885, Francillon 1887. D. savo dramaturgijoje pirmiausia yra moralistas ir poromantinės epochos žmogus. Pagrindinė dramų tema — šeimos negerovės. Rodydamas įvairius tų negerovių atžvilgius ir kritikuodamas papročius arba institucijas, kurie dažnai būna tų negerovių kaltininkai, prieina išvadą, kad šeimyninė netvarka vedanti ir prie socialinės netvarkos. Panašaus pobūdžio temas D. nagrinėja ir savo publicistikoje. Šiomis temomis susidomėti jį paskatino asmeninė patirtis: būdamas pavainikis, vaikystę D. praleido tėvui ir motinai besiginčijant, kuriam jis turėtų priklausyti. Šiandien jo dramų taip

pat niekas nebevaidina. Tezinis elementas jose nustelbia estetinį. Jų konstrukcija nebloga, o tuo tarpu charakteriai schemiški, nepakankamai gyvi, situacijos perdaug romantinės mūsų laikams. Lietuviškai išv. jo Dama su kamelijomis 1930 (P. Laurinavičius), Dama su žemčiūgais 1933 (V. Gorskis).

N. C. Arvin A. D. fils 1939. *A. Č.*

3) Georges (1866–1946) prancūzų psichologas. Baigęs medicinos mokslus, atsidėjo eksperimentinei psichologijai, nuo 1902 profesoriaudamas Sorbonoje. 1923–24 suredagavo 2 tomų psichologijos vadovėlį Traité de psychologie, o nuo 1930 redagavo Nouveau traité de psychologie, leistą atskiromis knygomis. Pats daugiausia atsidėjo jausmų bei jų išraiškos, taip pat ir patologinei psichologijai.

4) Jean Baptiste (1800–1884) prancūzų chemikas, nuo 1832 Sorbonos prof., nustatęs daugelio elementų atominius svorius, suradęs metodą garų sūdriui nustatyti, prisidėjęs pagrįsti atominei teorijai vad. substitucijos dėsniu.

5) René François (1757–1794) prancūzų revoliucijos veikėjas. Revoliucinio tribūnolo pirmininkas, daug kitų nusiuntęs po giljotina, pats drauge su Robespierre buvo irgi nugiljotinuotas.

Du Maurier 1) Daphne (g. 1907) (2) vaikaitė, anglų rašytoja, populiari savo romanais, kurie psichologinę analizę sieja su intriguojančia paslaptingumo nuotaika. Iškilusi su Rebecca 1938, ji susilaukia skaitytojų dėmesio ir su naujomis savo knygomis.

2) George (1834–1896) prancūzų kilmės anglų karikatūristas ir rašytojas. Nuo 1864 Punch laikraštyje skelbė savo karikatūras. Iliustravo eilę knygų, tarp kitų Thackeray Esmond ir Ballads. Iš jo novelių susilaukė pasisekimo Peter Ibbetson 1891 ir Trilby 1894.

Dumbarton Oaks buvusi privati R. Wood Bliss (buv. JAV ambasadoriaus Argentinoje) sodyba prie Washingtono D. C., 1940 padovanota Harvardo univ. Čia 1944 VIII 21–X 7 posėdžiavo JAV, D. Britanijos, Kinijos ir T. Rusijos atstovai, kurie sutarė organizuoti Jungtines Tautas ir priėmė jų čarterio pagrindus.

Dumblaitis Seinų aps. Kapčiamiesčio vl. ež., 14,2 ha ploto; per jį iš Ilgio ež. teka Nevedė (Balt. Ančios) į gretimą Dumblelio ež. Paviršius 111,6 m v. j.

Dumblalaiškiniai (Alismataceae) augalų šeima iš vienskilčių (Monocotyledones) klasės. Vandens, balų ir drėgnų vietų augalai, ypač šaltesnių kraštų. Apie 80 rūšių. Apyžiedis 6 lapelių, kuokelių 6, daug tarp savęs nesuaugusių piestelių. Svarbiausios gentys: Dumblalaiškis (Alisma), Papliauška (Sagittaria), Elimodorus, Kaldezija (Caldesia). Kaikurių rūšių sustorėjusios bulvės pavidalo šaknys dėl savo krakmolingumo yra valgomos.

Dumblalaiškis (Alisma) augalų gentis iš dumblalaiškinių (Alismataceae) šeimos. Lietuvoj auga D. gyslotasis (A. Plantago) balose, grioviuose, tvenkinių pakraščiuose. Lapai apskriti kaip gysločio; daug smulkių žiedų ilgame piramidiniame žiedyne.

Dumblas 1. nusėdusios drumzlės, purvas; 2. mažesnių pž 0,02 mm dirvožemio dalelių frakcija, skirstoma Atterbergo į D. rupųjį 0,02–0,006 mm, D. smulkųjį 0,006 –0,002 mm, koloidinį rupųjį D. 0,002–0,0006 mm, koloidinį smulkųjį D. 0,0006 mm ir mažiau.

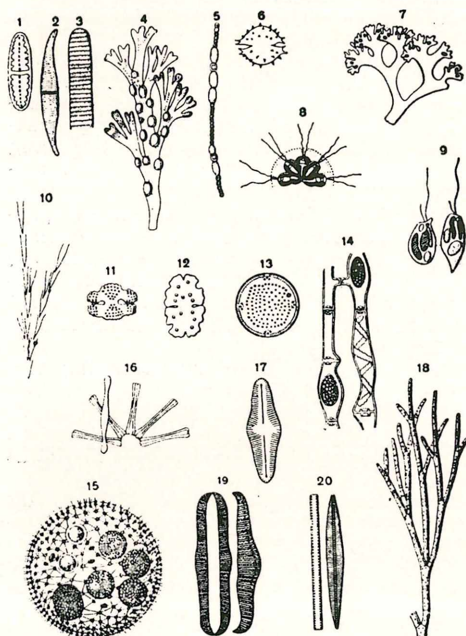
Dumblė dažnai sutinkamas smulkių Lietuvos upelių vardas.

Dumblelis Seinų aps. Kapčiamiesčio vl. ež., 34,4 ha ploto; per jį iš Dumblaičio ež. teka Nevedė (Baltosios Ančios). Paviršius 110,1 m v. j.

Dumblenė, dumblė (Limosella), augalų gentis iš bervidinių (Scrophulariaceae) šeimos. 8 rūšys, plačiai paplitusios žemės paviršiuje. Tai labai maži šlapių, dumbluotų vietų žoliniai augalai. Lietuvoje dumbluotuose krantuose (ypač didesnių upių slėniuose) neretai sutinkama D. vandenė (L. aquatica), vienametis žolinis augalas ligi 5 cm augščio.

Dumbliagrybiai (Phycomycetes) viena iš 4 grybų klasių, taip pavadinta dėl panašumo į kaikuriuos dumblius, tik be chlorofilo. Daugelis D. vandeniniai organizmai, kiti reikalingi vandens tik tam tikroje (zoosporų) fazėje. D. tarpe yra nemaža parazitinių ar šiaip kenksmingų formų, pvz. peronosporiniai, pelėsiniai ir kt.

Dumbliai, arba algės (Algae), gniužulinių augalų didelė grupė, kurių vegetacinis kūnas gana primityviai susidaręs, dažnai vienacelis; daugiaceliai D. būva šakotų arba paprastų siūlų, plokštelių, kaspinų ir kitokios formos, dažnai su savotiškais priedais įvairių organų funkcijoms. D. turi chlorofilo, ir svarbiausia tuo skiriasi nuo grybų ir bakterijų. Daugumas D. vandens augalai; sausumos formų pasitaiko ant žemės, ant medžių žievės, akmenų, uolų; kaikurios rūšys, simbiozėje gyvendamos su tam tikrais grybais, sudaro kerpes; viena kita rūšis pasitaiko ir kaikuriuose žemesniuose gyviuose kaip parazitai. Organinėje gamtoje D. turi didelės reikšmės kaip vandeninių gyvių tiesiogiai arba netiesiogiai suvartojamas maistas; taip pat jie valo vandenis, suvartodami kaikuriuos produktus, atsipalaiduojančius bepūnant įvairiems vandeniniams organizmams. Kaikuriuos D. žmonės valgo, iš kitų gamina vaistus. Palangos pajūrio ūkininkai jūros išmetamais D. (daugiausia Fucus vesiculosus ir Furcellaria

Dumblių pavyzdžiai: jungadumbliai: 1. Paenium Naegelii, 2. Closterium Ralfsii, 6. Staurastrum Reinschii, 11. Cosmarium commissurale, 12. Euastrum rostratum, 14. Spirogyra quadrata; melsvadumbliai: 3. Oscillatoria princeps, 5. Anabaene oscillarioides; rudieji D.: 4. Fucus vesiculosus; raudonieji D.: 7. Chondrus crispus; žiuželiniai D.: 8. Syncrypta volvox, 9. Ochromonas mutabilis, 10. Dinobryon sociale; titnaginiai D.: 13. Actinocyclus cruciatus. 16. Asterionella gracillima, 17. Navicula Reinhardtii, 19. Rhopalodia giberula, 20. Bacillaria paradoxa; žalieji D.: 15. Volvox aureus, 18. Cladophora glomerata

fastigiata) tręšia laukus. D. dalinami į šias klases: Cyanophyceae — melsvadumbliai, Flagellatae — žiuželiniai, Dinoflagellatae — žiuželiniai šarvuotieji, Diatomeae — titnaginiai, Conjugatae — jungadumbliai, Chlorophyta — žalieji D., Charophyta — maurabragiai, Phaeophyta — rudieji D., Rodhophyta — raudonieji D.

Dumblys 1) Brėslaujos aps. Drūkšių vl. ež., 12 ha ploto, į r. nuo Abalių ež.

2) Gardino aps. Nočios vl. ež., 12 ha ploto; iš ež. teka Kaneva, Ūlos augštupys. Paviršius 135,9 m v. j.

3) Seinų aps. Kapčiamiesčio vl. ež., 37,9 ha ploto; jungiasi su Veisiejo ež. (Gnedos, Baltosios Ančios baseine).

4) Seinų aps. Kapčiamiesčio vl. ež., 11,8 ha ploto, 3 km į š. nuo Kapčiamiesčio bžk.; teka Dumblė į Gnedo ež. (Gnedos, Baltosios Ančios baseine).

5) Seinų aps. Lazdijų vl. ež., 20 ha ploto, 5 km į pietv. nuo Lazdijų mst. Paviršius 148,1 m v. j.

6) Trakų aps. Onuškio vl. ež., 75,2 ha ploto, 2 km į p. nuo Onuškio bžk., išteka Musė (Varėnės, Merkio). Paviršius 141,3 m v. j.

7) Utenos aps. Joniškio vl., 18,8 ha ploto, greta Peršoksno ež., Peršoksnos (Lakajos, Žeimenos, Neries) baseine. Paviršius 147,0 m v. j.

8) Utenos aps. Kuktiškių vl. ež., Galono II v. dalis, 105 ha ploto, Aisetos (Kiaunės, Žeimenos, Neries) baseine. Įteka Lapavartė, Taurupis ir Dumblė; ež. 5 salos, krantai žemi. Paviršius 150,8 m v. j.

9) Utenos aps. Kuktiškių vl. ež., Aisetos ež. v. šaka ties Vaivadiškių k., 10 ha ploto; v. dalis vad. Dumbleliu; įteka Vadakšna, gylis ligi 4,5 m. Paviršius 150,7 m v. j.

10) Utenos aps. Kuktiškių vl. ež., 19,2 ha ploto, 2 km į p. nuo Kuktiškių mstl., išteka Dumblė į Aisetą. Paviršius 158,9 m v. j.

11) Utenos aps. Užpalių vl. ež., 14,0 ha ploto, greta Duvenėlio ež., priklauso Šventosios (Neries) baseinui.

12) žr. Dringykštis. — Be šių, Lietuvoje yra dar keliolika smulkesnių D. ežerų.

Dumbra žr. Boselis.

Dum-dum šautuvų kulkos su nepilnu arba priekyje nupjautu kiauteliu. Tokios kulkos nuo smūgio deformuojasi ir nuo jų yra plėštos žaizdos. Jas pradėjo vartoti anglai XIX a. antroje pusėje įvairiuose kolonijų karuose. Pavadinimas kilo iš Kalkutos priemiesčio, kur buvo pradėtos šios kulkos gaminti. Hagos konvencija yra uždraudusi jų vartojimą kare.

Dūmė 1) Marijampolės aps. Šilavoto ir Balbieriškio vl. upelis, Peršėkės (Nemuno) kair. intakas, 13,5 km ilgio; augštupyje dar vad. Pakelinė, žemupyje Pabalė. Intakai: kair. Alica, deš. Palempis, arba Tartupis, Aviniškė ir Ringė. Įteka Balbieriškio mstl. Baseino plotas 77,5 km^2.

2) Trakų aps. Žiežmarių vl. upelis, Limšiaus (Strėvos, Nemuno) deš. intakas, 4,9 km ilgio.

Dūminė uždanga chemiškai gautas tirštas dūmų debesis priešui sutrukdyti matyti svarbius taikinius karo lauke, jūroje ar tolimoje užfrontėje. Taktiniu požiūriu D. U. vadinama a k i n a m ą j a, kada ji daroma prieš pat priešo linijas ar tam tikrus užfrontės punktus, tuo būdu priešui sutrukdant matyti norimus taikinius ir prieš juos vartoti taiklią ugnį. Šiuo atveju D. U. gali būti vartojamos ir nuodingos medžiagos. D. U. vadinama d e n g i a m ą j a, arba slepiamąja, kada jąja nuo priešo sekimo pridengiami savos kariuomenės bei laivyno judesiai ar tolimoje užfrontėje orinio puolimo metu dūmuose paslepiami kariniu požiūriu svarbūs taikiniai. Šiuo atveju D. U. sudaryti gali būti vartojamos tik nenuodingos medžiagos. Slėpimo efektui padidin-

Dumblys — Aisetos ežero vak. dalis

ti tokiais atvejais D. U. pridengiama keliolika kartų didesnis plotas, kaip slepiamieji objektai.

D. U. sudaroma keliais būdais. Paprasčiausiai ji gaunama, deginant tam tikra tvarka išdėstytus užtaisus, kurie, greitai degdami, paskleidžia ore labai daug kietų dalelių arba kurių degimo produktai, reaguojasi su oro drėgme, ir sudaro dirbtines miglas. Skystos dūminės medžiagos norimoje vietoje išpurškiamos smulkių lašelių pavidalu iš specialių indų, vartojant slėgimą. Paprastai tokie skysčiai greitai garuoja ir jų garai kondensuoja oro drėgmę. Be to, D. U. sudaroma ir iš artilerijos sviedinių, minosvydžių minų ir lėktuvų įvairių prietaisų. D. U. dažniausiai vartotos šios medžiagos: baltas ir raudonas fosforas, cinko miltelių ir įvairių organinių chloridų mišiniai, silicio ir titano chloridai, sieros trioksidas ir chloro sulfoninė rūgštis.

V. Js.

Dūminis kvarcas yra drumstas gelsvos, rudos, juodos spalvos mineralas. Dažnai D. K. būna vaiskus, tada iš jo gauti brangieji akmenys būna didelio grožio. Agatas, jasperas, chalcedonas, oniksas yra kristalinio D. K. vertingos atmainos, iš kurių gaminami brangieji akmenys.

Dumont d'Urville Jules Sébastien César (1790–1842) prancūzų jūreivis keliautojas. 1820 atpažino tada tik iš jūros išimtą Milo Veneros statulą ir ją laimėjo Prancūzijai. Dvejose kelionėse aplink žemę Antarktyje aptiko Adelijos Žemę ir š. N. Gvinėjos krantus.

Dumouriez Charles François (1739–1823) prancūzų generolas. 1770 su karininkais ir pinigais nusiųstas Baro konfederacijos paremti, jis sudarė ir pats savo būrį, kurį rusai sumušė. Netrukus atšauktas, buvo siunčiamas slaptai derėtis su Švedija. Vėliau, patekęs nemalonėn, buvo kalinamas Bastilijoje ligi Liudviko XVI atėjimo valdžion, kol buvo paskirtas Cherbourgo komendantu. Revoliucijai prasidėjus, metėsi į politiką, nuo jakobinų vėliau pereidamas prie žirondistų. 1792 buvo užsienių reikalų ministeris. Perėmęs šiaurės armijos vadovybę, laimėjo Valmy (1792 IX 20) bei Jemappes (XI 6) kautynes ir užėmė Belgiją. Betgi austrų prie Neervinden (1793 III 18) sumuštas ir dėl to jausdamas galįs būti apkaltintas, mėgino su kariuomene pulti Paryžių ir išvaikyti konventą. Armijai jo nepalaikius, pabėgo pas austrus. Vėliau ilgai jis bastėsi po Europą, kol įsikūrė Anglijoje, gaudamas iš anglų pensiją. Savo atsiminimus išl. 1794.

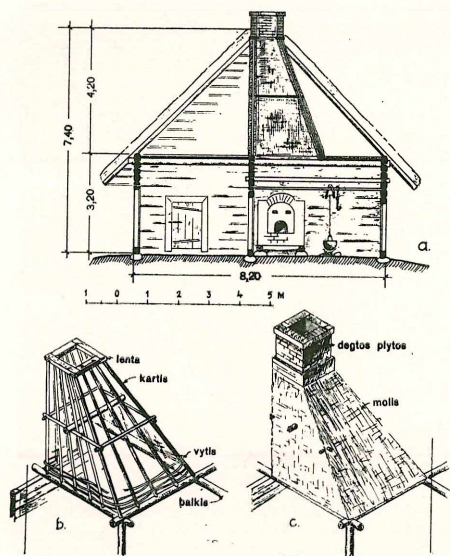
A. Chuquet D. 1914.

Dumping (angl.) žr. Dampingas.

Dumplės žr. Dumtuvė.

Dūmtraukis (kaminas) yra trobesio dalis iš ugniavietės dūmams laukan išleisti ir degimui reikalingai natūraliai oro traukai padaryti.

1) T r o b e s i ų D. žinomi sen. graikų ir romėnų architektūroje (gr. kaminos, lot. caminata). Alžire rasta romėniška mozaika, vaizduojanti vilą su D. stoge; taip pat romėnų pirtys ir virtuvės turėjo D. Š. Europoje primityvios skylės stoge vietoje XII

Senoviškas žemaičio trobos pintinis dūmtraukis Kretingos aps. Platelių vl. Užpelkių k. (namas statytas 1777, dūmtraukis 1893)

a. jau taisomi mūriniai D., pirma prie išlaukinės sienos, vėliau, ugniaviečių skaičiui padaugėjus, kelių kanalų D. namų viduryje. Vėlyvosios gotikos ir renesanso architektūroje (pvz. Prancūzijoje) D. puošiami heraldiniais ornamentais, klasikinių kolonų elementais, stogeliais. Kolonialinės Amerikos būdingi plytų mūro D. matomi medinių namų galinėse sienose. Šių laikų statyboje D. neskiriama architektūrinės reikšmės: tik žiūrima taisyklingos konstrukcijos, nuo kurios pareina ekonomiškas namų šildymas — sandarus mūras, lygus vidaus paviršius, tiesūs kanalai, bent 1 m augštesni už stogą.

Lietuvos miestuose, pilyse, dvaruose viduramžiuose D. turėjo būti žinomi, nes su V. Europa turėta amatų ir prekybos santykių. Senojoje lietuvių kaimo statyboje dėl baudžiavos sąlygų D. plačiau paplito tik XIX a. Vokiečių valdomoje M. Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje įstatymu reikalauta D. mūryti sodiečių namuose, tačiau ir tenai dar XX a. pradžioje buvo užtikta namų su atvirais ugniakurais be D. Dūmai išrūkdavo pastogėn pro skylę lubose, kuri vad. kriaute M. Lietuvoje arba augštiniu kitur (žr. I, 435). Kartais būdavo įstatomas trumpas medinis vamzdis lubose. Iš pastogės rūkdavo pro čiukurus (žr.) arba pro kitą medinį vamzdį stoge, kurių dar galima buvo rasti šių laikų senosiose pirtyse. Tobulesnis D. buvo vienas medinis vamzdis nuo lubų iki stogo: a) skobtinis iš skeltinio medžio, surištas vytimis ir apteptas moliu; b) pintinis ir moliu apkrėstas; c) sukaltas lentinis. Geresniųjų D. apačia ties lubomis platesnė, kad geriau sutrauktų dūmus ir garus, o viršūnė plytinė. Žemaičiuose dažnai užtinkami didžiuliai D. priemenėje, vad. kaminai, kurių sienos žemėje molinės, viršus plytinis. Apačioje apie 3×5 m viralinė D. viduje, su ugniaviete ar krosnele, kiek augščiau kartys mėsai rūkyti. Nepriklausomos Lietuvos sodžiaus ir miestų D tik mūriniai, viršus dažnai baigiamas degto molio vamzdžiu.

R. Dethlefsen Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen 1911.

2) Fabrikų ir didmiesčių pastatų, pvz. ligoninių, universitetų, butų nausėdijų, D. statomi atskirai, lyg augšti bokštai. Oro trauką daro D. viduje įkaitintojo oro ir vėsesniojo lauke slėgimų skirtumas. Kuo augštesnis D. ir karštesni dūmai, tuo stipresnė trauka, — iki 5–10 m/sek. greičio. Skerspjūvio dydis turi atitikti ištrauktinam dūmų kiekiui, kuris priklauso ir nuo kuro rūšies. Pvz. nafta (aliejus) duoda apie 40% mažiau dūmų, nei akm. anglys, kurių 1 kg sudeginti reikia 24 kg oro. Kuo augštesnis D., tuo mažiau teršia orą palei žemę. Kartais dūmai, prieš išleidžiant į D., dirbtinai atskiedžiami oru, kad 1 m^3 nebūtų daugiau kaip 5 g sieros dvideginio (SO_2), kaip kad reikalaujama pvz. Vokietijos įstatymų. Suodžiams ir dulkėms pagauti įtaisomi sausi arba šlapi filtrai D. apačioje. Statant D., jų konstrukcija apskaičiuojama vėjo verčiamajai jėgai atlaikyti, kuri esti 120–220 kg/m^2. Apskritas skerspjūvis ekonomiškesnis už stačiakampį. Pamatai platūs, kad sumažintų žemės slėgimą nuo vėjo. Pvz. Tacomos liejyklų (Wash., JAV) 1917 statytas mūrinis D. 172 m augščio, viršuje 7,5 m skersmens, apačioje 15 m, turi 35 m pločio pamatus. Mūrinius D. ištobulino 1870 A. Custodis Düsseldorfe, Vokietijoje, pavartodamas radialines plytas. Jo 1898 įsteigta firma New Yorke iki šiol pastatydino per 6000 D. visame pasaulyje, kurių augščiausias plytinis pastatytas 1918 Anacondos (Mont., JAV) vario liejykloms, 178 m augščio, 18 m skersmens (viršutinė anga). Augščiausias Europos D. yra plytinis, stat. 1929 Leipzigo elektros stotyje, 154 m. Gelžbetoninių D. šilimos pralaidumas didesnis už mūrinių. Dėl to reikia ugniai atsparaus pamušalo iš vidaus. Plieno armatūra atlaiko tempimą nuo vėjo lenkimo. Tad jie esti lieknesni už mūrinius. Augščiausias pasaulio D. yra gelžbetoninis, statytas 1950 tos pačios Custodis firmos El Paso (Texas, JAV) liejyklose, 186 m. Plieniniai D. prilaikomi įtemptais lynais, arba statomi ir savaime stovį, tik žemesni už mūrinius ar gelžbetoninius, su plytiniu pamušalu šilimai izoliuoti. Jų priežiūra brangesnė, bet statyba pigesnė ir ma-

žiau vietos tereikia, kaip mūriniams. Augščiausias plieninis savaime stovįs D. yra taip pat JAV-se, Clarkdale (Ariz.), 122 m. Žymesnieji Lietuvos D.: Klaipėdos celiulozės fabriko, 110 m augščio (žr. fot. III, 451); Pavenčių cukraus fabriko, 91 m (žr. fot. IV, 124); VDU Klinikų Kaune, 76,5 m; visi plytiniai.

J. Šimoliūnas Statyba III 1940. *J. Gbt.*

Dūminis namas žr. Namas.

Dumtuvė 1) padargas kalvėje oro srove ugniai įžiesti. D. buvo dvejopos. Tik savo ūkio reikalams tedirbą kalviai dažniausiai turėjo sukamąsias D., kur oro srovė sudaroma 3–6 lentelių sparneliais. Tokios D. viršuje įtaisytas didelis, bet lengvas medinis ratas, sukamas ranka arba pakoja, o jo bėganti virvė įsuka apie 30–50 kartų mažesnį ratuką, tiesiog sujungtą su D. sparneliais. Kartais tokioms D. sukti buvo pakinkomas ir vėjas ar mažo upelio vanduo. Bet tokios šios rūšies D. nepakankamos ugniai įžiesti, didesnei geležiai reikiamai suvirinti. Tikrųjų kalvių D. buvo iš arklenos padarytos, t. y. apatinės lentos oda sujungtos su vidurinėmis, o šios dar su viršutinėmis. Tokios D. vienas galas apskritai išlenktas, apie 1 m pločio, o kitas suvestas gana siaurai (apie 20 cm). Ši D. paprastai pakeliama svirtele, kurios virvelė baigiasi kilpa, ir pats kalvis gali pasidumti, ją ant kojos užsimovęs. Kartais šiai D. pakinkomas greta tekančio upelio ar didesnio šaltinio vanduo.

2) Rūkyklė bitėms kopinėti, kur dūlio dūmai pučiami mažytėmis dumplikėmis. Lietuvoje ji atsirado XX a. pradžioje.

A. Mž.

Dünaburg žr. Daugpilis.

Dunajevskij Isaak Osipovič (g. 1900) sovietų kompozitorius, popularus savo bolševikinėmis dainomis, operetėmis ir muzika filmams.

Dunamundenses Annales žuvusi Daugavgryvos cistersų vienuolyno XIII–XIV a. (ligi 1348) Livonijos kronika, kurios tėra išlikusios tik trumpos ištraukos. D. A. yra buvusi daug panaudota žuvusiuose Annales Rigenses, Sembos kanauninko chronikėlėje (Epitome gestorum Prussiae), Hermano Vartbergės ir Ronneburgo (Raunos) metraščiuose. Išlikusios ištraukos duoda svarbių žinių ir apie Lietuvą. Eilė lietuvių kautynių Livonijoje XIII a. yra pažymėta tiksliomis datomis, nurodant šventųjų dienas.

Script. rer. Prussic. II p. 140–142; *K. Höhlbaum* Beiträge zur Quellenkunde Alt-Livlands 1873.

Dunant Henri (1828–1910) šveicarų visuomenės veikėjas, Raudonojo Kryžiaus steigėjas. Savo veiklą pradėjo plėsti 1859 Italijos karo lauke, kur organizavo pagelbą sužeistiesiems, ypač 1859 VII 24 ties Solferino, kur buvo 40.000 sužeistų ir užmuštų. 1862 paskelbė Un souvenir de Solferino, kuriame davė pirmą akstiną kare sužeistųjų viešajai globai organizuoti. Jo iniciatyva tam reikalui buvo sušaukta 1863 Genevos konferencija. 1901 gavo Nobelio taikos premiją. Senatvėje visiškai užmirštas, 1896 buvo surastas prieglaudoje.

H.Dunant

A. François Un grand humanitaire 1928; *M. Gumpert* D. 1950; *S. Oswald* H. D. 1952.

Dunbar William (apie 1460—apie 1520) skotų poetas, Chaucerio mokinys. Pranciškonas vienuolis, tarnavo Jokūbo IV dvare, naudojamas įvairioms politinėms misijoms. Jo gausi lyrinė satyrinė poezija pasižymi švelniu žmogaus užjautimu, aštria stebėjimo dovana, meistrišku kalbos valdymu. Rašė alegorijas ir satyras bei burleskas. Žymiausias jo kūrinių The Dance of Sevin Deidly Synnis.

W. Baxter D. 1952.

Dun & Bradstreet, Inc. — agentūra, bendradarbiaudama su kitomis gimininingomis kompanijomis, teikia informacijas apie prekybininkų ir pramonininkų kreditingumą, kapitalą, charakterį ir kt. su kreditingumu susijusias žinias. Įsteigta 1841 Lewis Tappan, 1849 Tappan & Douglass, 1854 B. Douglass & Co, 1859 R. G. Dun & Co, 1933 Dun & Bradstreet, Inc. Veikia Š. Amerikoje, Meksikoje, P. Amerikoje, Prancūzijoje, Belgijoje ir kt.

Duncan skotų karaliai: D. I (1034–1040), Makbeto nužudytas; D. II (1093–94) nužudytas, vos metus tevaldęs.

Duncan Isidora (1878–1927) amerikiečių šokėja. Kilimo airė, gimusi San Francisco, debiutavo New Yorke 1895. Čia mažai turėjusi pasisekimo, išsikėlė 1898 į Europą, kur ji netrukus sulaukė triumfalaus pasisekimo. Per savo asmenines gastroles ir šokio mokyklas Berlyne, Paryžiuje, Londone ir Maskvoje ji turėjo didelės įtakos moderniajam šokiui. Specialiai pabrėžtina jos įtaka rusų baletmeistrams Diagilevui ir Fokinui.

I. Duncan

Ji stengėsi šokiui grąžinti natūralumą ir laisvumą, ir todėl ji šoko basa. Susižavėjusi sovietine revoliucija, buvo persikėlusi T. Rusijon ir čia 1922 ištekėjusi už S. Jesenino (persiskyrė po metų). Žuvo automobilio katastrofoje Nicoje. Jos autobiografi-

ja My Life 1927 išversta ir lietuviškai (J. Norkaus 1932).

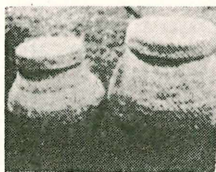
S. Stokes I. D. 1928; *Irma Duncan and A. R. Macdougall* I. D. 1929; *P. D. Magriel* I. D. 1947.

Dundee didumo trečiasis Skotijos mst. Firth of Tay š. krante; 179.000 gyv. (1951). Didumo penktas D. Britanijos uostas, mašinų, džuto, odų, medžio, alaus pramonė. Universitetas (įst. 1883); miesto įdomybė yra po vienu bendru stogu 3 atskiros anglikonų bažnyčios.

Dundonald Thomas Cochrane (Earl of D., 1775–1860) anglų admirolas, pasižymėjęs įvairiose kautynėse su prancūzų laivynu (Napoleono karų metu). Neteisingų kaltininmų įžeistas, 1814 perėjo Čilės valstybės tarnybon. Jis suvaidino svarbų vaidmenį Čilės ir Peru valstybėse, nuverčiant ispanų jungą. 1827 vadovavo Graikijos laivynui, kovojant dėl laisvės. 1831 grįžo į Angliją ir atgavo admirolo laipsnį.

Chr. Lloyd D. Th. 1947.

Dundulė, bamblę, apskritas iš šiaudų supintas indas grūdams arba miltams laikyti. Jos buvo daromos maždaug iš dviejų ar kiek mažiau pirštų storio šiaudų pluošto, nenutrūkstamai einančio iš dugno centro kaip pradedamo dirbamos D. taško, spiraliai besisukančio iki pat šio indo viršaus. Kad laikytųsi šiaudų pluoštai, jie buvo perpinami plonomis išilginėmis lazdyno medžio išpjovomis. D. forma būva labai įvairi. Dažniausiai jos dugnas ir viršus siauresnis. Miltams laikyti D. buvo mažesnė ir su dangčiu. Šį indą D. vadina Biržų, iš dalies Rokiškio, Šiaulių aps., kur taip pat vad. ir bamblėmis.

Dundulė

Dundulis labiausiai lietuvių mėgstamas Perkūno sinonimas (žr. dievaitis). Jo pasitaiko ir mažybinės formos: Dundutis, Dundusėlis. Panašūs sinonimai vartojami ir kitų tautų (pvz. suomių) iš pagarbos ir baimės galingam dievui. „Perkūną retai kas ir minėdavo: buvo uždrausta, ypač mažiems vaikams; ir suaugusieji jo vardą bijodavę ištarti" (Pagiriai). „Apie Perkūną bijodavo ir išsižioti" (Kamajai). „Žodį Perkūnas gali tarti tik suaugę žmonės, ir tai su didele pagarba, kad jo neužrūstintų". Kiti panašūs, bet rečiau vartojami sinonimai yra: Burzgulis, Burbulis, Tarškulis, Tarškutis, Poškulis ir dar vienas kitas.

J. B.

Dundulis 1) Aleksandras (g. 1910 V 5 Švenčionių aps. Tverečiaus vl. Triluščių k.) mokėsi Švenčionių liet. gimn., iš VII klasės stojo į valstybinę mokytojų seminariją Slanime. 1937 ją baigęs, mokytojavo pradžios mokyklose Vilniaus krašte, o nuo 1939 pačiame Vilniuje, tuo pačiu laiku studijuodamas Vilniaus univ. Lietuvių kalbos studijas baigė 1949 Tübingene, parašęs diplominį darbą apie Tverečiaus tarmę. 1950 atvyko į JAV, kur Chicagoje dalyvauja eilės organizacijų vadovybėse, tarp kitų pareigų eidamas Chicagos liet. jaunimo teatro vadovo pareigas. Iš vilniečių lietuvių sąjungos steigėjų. Savo laiku yra bendradarbiavęs Vilniaus krašto lietuvių spaudoje, taip pat slapyvardžiais bendradarbiauja ir dabar lietuvių spaudoje.

2) Balys (g. 1910 XII 21 Utenos aps.) žurnalistas. 1930 baigęs Ukmergės gimn., 1930–36 studijavo VDU hum. mokslų fak. 1935–1936 redagavo Moksleivį, 1936–1940 Lietuvos Žinių redakcijos narys. Vėliau dirbo Kultūros, Į laisvę ir Savaitės redakcijose. Tremtyje 1945 rudenį Lübecke įst. ir redagavo Laisvės Varpą. 1946–47 Pfullingene redagavo Vliko leistas Eltos Informacijas ir kurį laiką Eltos Biuletenį. Tuo pat metu suredagavo keletą Vokietijoje leisto Varpo numerių. Be augščiau minėtųjų laikraščių, dar yra bendradarbiavęs ir kituose, tarp jų pogrindžio Nepriklausomoj Lietuvoj. Iš vokiečių ir anglų k. yra išvertęs keletą knygų, tarp kurių B. Traveno romaną Mirusiųjų laivas, L. Hunos Granada liepsnose, A. Fokkerio autobiografiją Skraidantį olandą.

B. Dundulis

3) Bronius (g. apie 1911 Augštaitijoj) istorikas. 1929 baigė Telšių vysk. M. Valančiaus vardo gimn., 1933 VDU teol.-filosofijos fak. (diplominis darbas Žemaičiai Konstancos koncilijoje 1417). Toliau studijavo Sorbonos univ. Paryžiuje, kur 1939 gavo daktaro laipsnį už disertaciją Napoléon et la Lithuanie en 1812 (išl. Presses Universitaires leidykla Paryžiuje 1939). Du str. apie Napoleoną buvo išsp. Židinyje 1939. 1940 buvo paskirtas asistentu Vilniaus univ. hum. mokslų fak.

4) Povilas (g, apie 1892) plk., dviejų Vyties Kryžių su kardais kavalierius. Karo mokyklą baigęs Rusijoje per I pas. karą, trumpą laiką tarnavo Vitebsko lietuvių batalione. Grįžęs į Lietuvą, 1918 rudenį savanoriu stojo į Lietuvos kariuomenę, beveik visą laiką išbūdamas 1 pėst. pulke. Dalyvavo visose svarbesnėse kautynėse dėl nepriklausomybės (pirmasis jo pasižymėjimas buvo 1919 VII, užimant Vajasiškio bžk. ir Salako mstl., vėliau pasižymėjo, Zarasus užimant). 1 pėst. pulke tar-

naudamas, buvo pakilęs iki pulko vado. Prieš II pas. karą pasitraukęs iš kariuomenės, gyveno savo ūkyje, iš kurio 1941 VI 14–15 su šeima išvežtas į Rusiją.

Dundurė iš šiaudų pluoštų, perpintų lazdyno plėšomis, medžio šaknimis ir šiaip vytelėmis, padarytas įvairaus pavidalo indas. Vienos D., plačiu dugnu ir stačiomis sienomis, iki 2 m augščio, vartojamos grūdams pilti ir laikyti, o kitos — pinamos daugiau ar mažiau pūstos per vidurį, ir jose laikomi miltai, vilnos, iššukuotų linų grįžtės, kartais net audeklai ir pan. Pūstosios D. paprastai turi tik pintinį dangtį, o stačiasienės D. — dangtį ar antvožą. Plg. dundulė. *A. Mž.*

Dundzila Adomas (1882 VII 14 Marijampolės aps. Pranciškavo dv.—1951 XII 20 Chicagoje, Ill.) knygų leidėjas. Mokėsi S. Kalvarijos dviklasėje miesto mokykloje, nuo 1908 Marijampolėje V. Penčylos knygyno vedėjas, 1913 pats Vilkaviškyje atidarė pirmą lietuvišką knygyną. I pas. karo metu Vilniuje buvo lietuvių centrinio komiteto darbo biuro vedėjas, o vėliau Petrapilyje Liet. Balso administratorius. Į Lietuvą grįžęs, su Br. Siručiu įst. knygų leidyklą Dirvą ir

A. Dundzila

ją išugdė vieną iš didžiųjų lietuviškųjų leidyklų, išleidusią ligi 500 knygų (per 2 mil. egzempliorių). Jis pats 1912 Kalvarijiškio slapyvardžiu išleido elementorių „Dieve, padėk", o 1935 savo atsiminimų bei straipsnių rinkinį Lietuvos dirvonai. Straipsniais bendradarbiavo 1916–18 Petrapilyje ėjusiame Vade, vėliau spaudos klausimais rašė Lietuvoje ir Trimite, N. Romuvoje, Sėjos Bare, Versle. 1930–35 leido ir redagavo Sėjos Barą. Iš liet. verslininkų sąjungos steigėjų, kurį laiką jos centro valdybos pirm. ir jos organo Verslo red. 1944 pasitraukė į Vokietiją, vėliau atvyko į JAV.

Dunedin N. Zelandijos piet. salos uostas; 89.000 gyv. (1951). Įkurtas 1848 prie patogios įlankos, 1861 apylinkėje aukso aptikus, greitai miestas išaugo. Oatgo univ. Yra čia ir lietuvių, po II pas. karo atvykusių, būrelis (žr. Naujosios Zelandijos lietuviai).

Dunfermline Skotijos mst. prie Firth of Forth; 44.710 gyv. (1951). A. Carnegie gimtinė. Nuo XI a. buvo skotų karalių rezidencija.

Duni Egidio Romoaldo (1709–1775) italų kompozitorius. Pradėjęs itališkomis operomis (Nerone 1735), vėliau, pirmos savo prancūziško stiliaus komiškos operos (Ninette à la cour 1755) pasisekimo paskatintas, 1757 persikėlė į Paryžių, kur parašė 20 tos krypties operų (Le peintre amoureux de son modèle 1757, La fée Urgèle 1765, Les moissonneurs 1768), įgydamas prancūzų komiškos operos pradininko vardą.

Dunikowski Ksawery (g. 1876) lenkų skulptorius, nuo 1912 Krokuvos meno akademijos vedėjas. Mokęsis Romoje ir Florencijoje, savo kūriniuose siekė vidinės išraiškos, imdamas simbolistines temas (Būtis, Likimas) ir vis labiau pereidamas prie abstraktinio įforminimo.

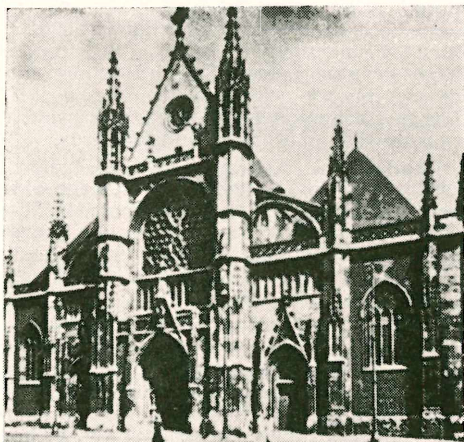
Dunilavičiai Vilniaus krašto Pastovių aps. mstl., prie seno kelio iš Vilniaus į Polocką; apie 1500 gyv. Ligi XVI a. pusės priklausė kunig. Alšėniškiams. 1551 vysk. Povilas Alšėniškis testamentu buvo užrašęs Žygimantui Augustui, kuris juos paskui vėl grąžino Alšėniškiams. Parapijos bžn. įkurta 1624. Vėliau čia buvo įsikūrę domininkonai, kurie pasistatė mūro bžn. ir vienuolyną 1683. Rusams vienuolyną uždarius, 1866 bažnyčia buvo paversta cerkve. 1919 ji grąžinta katalikams. 1729 D. buvo gavę miesto teises; kurį laiką buvo aps. centru. Po Alšėniškių D. priklausė Bialozorams, o po jų Janišauskams, dar vėliau Tiškevičiams. *V. Klb.*

Dunin-Borkowski Stanislaus, Graf v. (1864–1934) lenkų kilmės vokiečių jėzuitas, pasižymėjęs studijomis apie Spinozą: Der junge De Spinosa 1910, Spinosa nach 300 Jahren 1932, Aus den Tagen Spinozas 1933.

Dunin-Marcinkiewicz Wincenty (1807–1884) gudų poetas, iš pradžių rašęs ir lenkiškai. Studijavo Vilniaus univ. medicinos fak., bet medicinos nebaigė. Pradžioje gyveno Vilniuje, 1831–1839 Minske, nuo 1840 Lucinkos dvare ties Minsku. Įtariamas parašęs Mužyckaja Prauda (kurios autoriumi buvo K. Kalinauskas), 1863 buvo areštuotas, 9 mėnesius išlaikytas kalėjime ir paliktas policijos priežiūroje. Išsp. Sielanka 1846 (libretto S. Moniuškos operai), Hapon 1855, Wieczernice i obłakany 1855, Ciekawyś? Przeczytay 1856, Dudarz bialoruski 1857, Pan Tadeusz 1859 (A. Mickevičiaus Pono Tado gudiškas vertimas), Lucynka czyli Szwedzi na Litwie 1861. Iš išlikusių rankraščių išsp. Viesna holad pierapala 1896, Pinskaja šlachta 1923 (komedija), Zautra Spasa, kažuc ludzi 1924, Zaloty (komedija 1918).

J. Gołąbek W. D. M. 1932. *Vc. B.*

Dunkerque žiemr. Prancūzijos uostas ir karo tvirtovė 20 km nuo Belgijos pasienio; 32.000 gyv. (1952). Žvejybos ir transporto laivybos uostas, tinkamas dideliems vandenyno laivams. Cukraus, odos dirbinių, muilo, alaus pramonė; laivų statyklos, naftos refinerijos, geležies liejyklos. D. išaugo to-

Dunkerque St. Eloi bažnyčia

je pajūrio vietoje, kur VII a. šv. Eloi pastatė bžn. kopose. Iš to kilęs ir D. vardas, reiškiąs bažnyčią, esančią kopose. I pas. karo metu daug kartų vok. aviacijos pultas kaip bazė kovai su povandeniniais laivais. II pas. karo metu 1940 V 26—VI 3 pro D. evakuavosi 225.000 anglų ir 112.000 prancūzų karių į Angliją. Ligi karo paliaubų išlaikytas vokiečių kariuomenės, nors 9 mėn. sąjungininkų apsuptas, nuolat apšaudomas ir bombarduojamas, tapo beveik visiškai sunaikintas. Čia 1947 III 4 anglai su prancūzais pasirašė solidarumo sutartį prieš betkokią vokiečių agresinę politiką. *A. B.*

Dun Laoghaire, ligi 1922 Kingstown, Airijos uostas į pietv. nuo Dublino; apie 45.000 gyv. (1950).

Dunlop John Boyd (1840–1921) airių gydytojas, 1888 sumanęs oro padangas dviračiams ir kitoms susisiekimo priemonėms. 1889 įst. Londone D. Pneumatic Tyre Co., 1899 pasivadinusi D. Rubber Co., išaugo į pasaulinę gumos dirbinių įmonę.

Dunne Finley Peter (1867–1936) amerikiečių žurnalistas ir humoristas, išpopuliarėjęs savo sukurtu saliūnininko Mr. Dooley tipu (Mr. Dooley in Peace and War, Mr. Dooley in the Hearts of His Countrymen, Mr. Dooley's Philosophy).

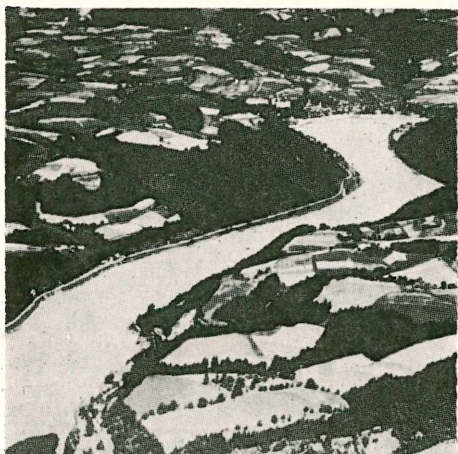
Dunoyer de Segonzac André (g. 1884) prancūzų tapytojas, akvarelistas ir grafikas. Šalia Boussignault, Waroquier ir Dufresne žymiausias pasyvios neorealistinės krypties atstovas, pasilikęs abejingas impresionizmui, fovizmui ir kubizmui, atsistodamas arčiau 1848 metų realistų (Courbet ir kt.) ir sukurdamas neorealistinį tapybos stilių. Savo darbuose D. de S. išlaiko objektyvinės tikrovės formas, ją interpretuodamas tik grynai tapybinės technikos priemonių ribose. Jo peisažai dvelkia jėga, solidžia konstrukcija ir autentišku gamtos jausmu (Paysage en Provence 1930). Aukščiausių meninių laimėjimų D. de S. pasiekė akvarelėmis bei graviūromis. Šalia Dufy jis yra bene geriausias pirmasios šio šimtmečio pusės akvarelininkas. Operuodamas plunksna (piešiniui), rašalo dėmėmis ir prigesintomis spalvomis, D. de S. pasiekia nepakartojamo skambėjimo ir jėgos.

P. Jamot D. de S. 1941; *M. Sauthier* D. de S. 1949. *A. Lc.*

Dunois Jean, vad. Le Bâtard d'Orléans (1403–1468) nelegalus Liudviko Orleaniečio sūnus, 1427 pradėjęs savarankiškai vadovauti prancūzų kovai su anglais ir 1429 gynęs Orléans mst., kol jį pakeitė Jeanne d'Arc. Toliau kovodamas išstūmė anglus iš Normandijos (1449–50).

Dunojus (rus. ukr. Dunaj, serb. Dunav, lot. Dānuvius, vid. gr. Doúnabis) centro ir p. Europos upė, antroji pagal didumą, 2890 km ilgio. D. sudaro 2 upeliai Schwarzwaldo kalnuose, Badene, Breg ir Brigach. Jis teka į r. per Württembergą ir Bavariją, pro Ulmą, Ingolstadtą, Regensburgą ir Passau, toliau, Austrijoje, pro Linzą ir Vieną, žemiau Bratislavos skiria Čekoslovakiją nuo Vengrijos. Išėjęs iš kalnų į lygumas pro vad. Porta Hungarica, Vengrijos vartus, D. teka į p. pro Budapeštą ir Mohačą, toliau Jugoslavijoje teka į pietr. pro Novi Sad ir Belgradą ir skiria Jugoslaviją nuo Rumunijos. Žemiau Oršavos D. vingiuotu tarpekliu prasiveržia per Moravos ir Transilvanijos Alpes: čia yra slenksčiai, vad. Geležiniai Vartai. Išėjęs iš jų, D. vėl teka lyguma tarp Bulgarijos ir Rumunijos, į rytus. Žemupyje D. suka į š., Dobrudžos stepėse, tarp Brailos ir Galaco grįžta į r. kryptį ir plačia delta, apie 100 km ilgio bei pločio, įteka į Juodąją jūrą 3 svarbesnėmis žiotimis: š. Kilija, vid. Sulina, p. šv. Jurgio. Prie deltos š. prieina Moldavija. Tuo būdu D. teka per 7 valstybes. Aukštupyje D. srauni ir vandeninga upė, vidurupyje labai plati, 600–2000 m pločio, ir gili, apie 3 m vid. gylio upė, su gausiais vingiais ir salomis, beveik ištisai reguliuota ir apsaugota pylimais nuo potvynių. Geležiniuose Vartuose upė siaurėja ligi 60–100 m, gylis didėja ligi 50–75 m, srovės greičiai ligi 3 m/sek. Žemupyje D. vėl yra plati, kreiva ir lėta upė: žiotys užaugusios švendrų ir labai seklios. D. turi kelis šimtus intakų: svarbiausi: kair. — Altmühl, Naab, Regen, Morava, Vah, Ipola, Tissa, Aluta, Siret ir Prut, deš. — Iller, Lech, Isar, Inn, Traun, Enns, Ybbs, Raba, Drava, Sava, Morava. Tarp versmių ir Lecho D. krinta 610 m 390 km ruože, vid. 1565 cm/km; tarp Lecho ir Moravos, 700 km ruože, kritimas yra 282 m, vid. 40,3 cm/km; Vengrijos lygumoje tarp Moravos ir Geležinių Vartų, 790 km tarpe, kritimas

tėra 49 m, vid. 6,2 cm/km. Geležiniuose Vartuose, 110 km ilgio, kritimas sudaro 27 m, vid. 245 cm/km. Tarp Geležinių Vartų ir žiočių, 900 km ruože, upė krinta 32 m, vid. 3,6 cm/km. D. baseino plotas 817.000 km², ligi Passau 49.566, ligi Vienos 101.560, ligi Budapesto 184.767, ligi Belgrado 523.900 km². D. baseinas labai įvairus: vieni intakai neša daug vandens ir smėlio iš kalnų, kiti tingiai teka lygumose, kiti vėl praranda vandenį pralaidžiame grunte, ir tas vanduo patenka kitur. Taip, augštupio vanduo požemiu patenka per Aacho versmę į Reino baseiną, Moravos intakai Dalmatijoje visai nusenka. Vid. D. vandens debitas ties Ulmu 125, ties Ingolstadtu 315, ties Regensburgu 436, ties Passau 633, ties Linzu 1480, ties Viena 1920, ties Budapestu 2310, ties Gombošu 3000, ties Oršava 5360, ties Oltenita 5940, prie žiočių 6430 m³/sek. D. intakai turi vid. debitus: Iller 76, Lech 128, Isar 172, Inn 733 (daugiau kaip D. prie santakos, 633), Traun 135, Enns 320, Morava 105, Drava 670, Tissa 820, Sava 1700, P. Morava 190, Aluta 132, Seret 250, Prut 130 m³/sek. Maks. debitas ties Passau 4500, ties Linzu 8500, ties Viena 11.000, ties Belgradu 15.200, ties Sulina 28.300 m³/sek. D. Potvyniai labai nuostolingi. Minim. debitas ties Regensburgu 114, ties Viena 560, ties Budapestu 650, ties Belgradu ir žemiau 1600 m³/sek. Ledo danga būna D. nekasmet, vid. tik 12 dienų, bet pasitaiko ligi 83 (1880); D. gali būti užšalęs tarp XII 11 (1879) ir III 19 (1929). D. labai svarbus laivybos kelias. Seniau buvo daug kliūčių. Vaga reguliuota nuo 1426. 1820–37 ir 1870–96 visas vidurupis reguliuotas išilginėmis būnomis. 1889 pradėti Geležinių Vartų reguliavimo darbai, padarytas kanalas, kuriuo laivus vilkdavo garvežys nuo kranto ar tueris, laivas, traukiąs grandinę. D. turi daug vandens energijos, dar mažai naudojamos. 1927 pastatyta pirmoji užtvanka Kachlet, žemiau Inno, nuo 1953 statoma Ybbs–Persenbeug augščiau Vienos. Jugoslavija ruošia projektą užtvenkti Geležinius Vartus. Vandens kelias iš D. į Reiną tarp Altmühlio ir Maino pradėtas vykdyti 1921, taip pat pradėtas D. Odros kanalas; buvo ir daugiau projektų. D. žemupyje planuota apeiti žiotis perkasu į Konstancos uostą. D. jungia ir aptarnauja daug tautų, tik tos tautos nuolat kariauja ir kliudo upės naudojimą ir tvarkymą. Po I pas. karo D. buvo paskelbtas tarptautine upe, o jai tvarkyti buvo sudaryta vad. D. komisija. D. gerai ištirtas Bavarijoje, Austrijoje ir Vengrijoje. Hidrologinės tarnybos duoda tikslias horizonto prognozes.

Dunojus Austrijoje

A. Penck Die D. 1891; *W. Laszloffy* Die Wasserführung der ungarischen D. 1935; (") Die D. bei Budapest 1941; *R. Halter* Die technischen Grundlagen der Donauschiffahrt 1931; *J. Haeusser* Gewässerkunde der D. 1934; *V. Jevdevič* Hidrološke studije 1953. *S. K.*

Dunojus įvairiose Lietuvos vietose sutinkamas nedidelių upelių ir ežerų vardas. Upeliai: Ušos (Nemuno) kair. intakas, Černicos (Beržūnos, Nemuno) deš. intakas, Gaujos (Nemuno) kair. intakas, Nevišos (Katros, Nemuno) kair. intakas, Dubysos (Nemuno) kair. intakas, Dabikinės (Ventos) deš. intakas, Norupės (Mūšos) deš. intakas ir kt. Ežerai: 1) Vilkaviškio aps. Gražiškių vl., 22,8 ha ploto; iš jo teka Širvinta (Šešupės). 2) Alytaus aps. Seirijų vl., 17,0 ha ploto, Margotės (Nemuno) baseine. 3) Brėslaujos aps. Ikaznės vl., 225 ha ploto. *S. K.*

Dunojus mūsų liaudies dainose dažnai vartojamas bendriniu žodžiu dideliam vandeniui ar šiaip srovei vadinti, pvz.: siuntė mane motinėlė į D. vandenėlio; ant marių krantelio gilus d u n o j ė l i s, ten jauna mergelė baltai burną prausė. Panašia reikšme D. vartojamas ir kaimyninėse slavų kalbose, plg. rus. dunaj „upelis", lenk. tarm. dunaj „gilūs vandenys augštais krantais" ir kt. Nėra abejonės, kad šis bendrinis pavadinimas yra kilęs iš tikrinio D. vardo. *P. S.*

Dunsdorfs Edgars (g. 1904) latvių ekonomistas ir ūkio istorikas. 1933 baigė Latvijos univ. ir 1934–44 jo prof., 1946–48 Pabaltijo univ. prof. ir latvių sektoriaus rektorius. Nuo 1948 Melbourne univ. prof. (Australijoje). Jo studijos: Uksenšernas Vidz. muižu saimniecību grāmatas 1624–54, Vidz. revīzija 1638, Rīgas tirdzniecība 17. gs., Pētijums par Latvijas ražām 1880–1936. Be to, Der Grosse schwedische Kataster in Livland 1681–1710, 1950.

Duns Scotus Johannes (tarp 1263–1266 Maxton, dabar Littledean, Skotijoje—1308

XI 8 Kölne, Vokietijoje), pranciškonas, sukūręs savišką filosofijos ir teologijos sistemą, skirtingą nuo tomistinės. Jo gyvenimas mažai težinomas. 1278 stojo į pranciškonus. 1303 Paryžiuje aiškino sentencijas (liber sententiarum). Tų metų birželio mėn. turėjo Paryžių palikti, atsisakęs pasirašyti Pilypo Gražiojo dekretą, nukreiptą prieš pop. Bonifacą VIII. Netrukus vėl grįžo į Paryžių ir čia gavo teologijos doktoratą. Tolimesnės jo mokslinės veiklos nežinoma: tik viename rankraštyje sakoma, kad jis „floruit Cantabrigiae, Oxoniae et Parisiis", — taigi, reiškėsi Cambridge, Oxforde ir Paryžiuje. Mirtis jį ištiko Kölne, Vokietijoje. Dėl savo kritiškumo D. S. jau savo bendralaikių buvo pavadintas Doctor subtilis, vėliau jam buvo teikiami ir kiti titulai — Doctor Verbi Incarnati, Doctor marianus. Martyrologium Franciscanum jo vardą laiko kaip palaimintojo. Jo beatifikacijos byla seniai pradėta, ir daugelyje vyskupijų jis garbinamas kaip šventasis.

J. Duns Scotus

D. S. raštai buvo Waddingo išl. 1639, o 1891–95 Vivès perspausdinti ir komentarais aprūpinti. Tačiau paskutinio meto mokslinė kritika iš ten D. priskirtų 24 veikalų apie trečdalį (9) nelaiko autentiškais. Bet ir tarp autentiškųjų veikalų nevisi yra lygios vertės D. S. mokslui pažinti, nes kaikurie buvo perredaguoti jo mokinių, o kiti tėra paprasti jo mokinių užrašai (Reportationes). Autentiškiausias D. S. veikalas yra Opus Oxoniense. Quaracchi pranciškonai Romoje rengia kritišką D. S. veikalų laidą: lig šiol (nuo 1950) pasirodė du tomai, laukiama dar 40 tomų. Šioje laidoje, norint atsekti originalą, remiamasi Asyžiaus rankraščiu, iš kurio matyti, kad jo redaktorius prieš akis turėjo D. S. autografą.

Lygiai kritiškas protas, kaip gilus sintetikas, D. S. pirmam žvilgiui atrodo tamsus, betgi jis pasidaro aiškus, supratus jo minties pradinę versmę — būties kaip gėrio supratimą. Pagal D. S., pilna prasme būtis yra g ė r i s savo tobulybės pilnybėje. Gėris yra matas, nustatąs būties ir tikrovės laipsnį. Pirmasis gėrio sąvokos laipsnis yra transcendentinis gėris, būčiai duodąs tikrovės, skirtingos nuo pačios būties sąvokos. Tas skirtumas D. S. vadinamas formaliu skirtumu (distinctio formalis). Nors transcendentinis gėris būčiai teikia formalios tikrovės, tačiau jis nenusako būties turinio. Būčiai turinio duoda dviguba tobulybė — vidinė ir viršinė. Vidinė tobulybė yra forma rei, padaranti būtį tokia, kokį ji yra, teikianti jai esminio gėrio. Viršinė tobulybė glūdi būties siekime tikslo, kuriam ji yra palenkta. Siekdama tikslo, būtis savyje esamą esminį gėrį papildo atsitiktine tobulybe. Viena būtis papildo kitą, viena kitos yra priklausoma. Būtis, išeidama iš savęs ir jai deramu būdu dalyvaudama augštesnės būties tobulybėje, save konkretizuoja.

Kadangi būties tikrovė nepriklauso transcendentinei, bet konkrečiai sferai, tai tik i n d i v i d a s galutinai atbaigia būtį. Individą D. S. vadina v e r i s s i m e e n s, m a x i m e s u b s t a n t i a. Dėl to D. S. su didžiu atidumu nagrinėja individą, norėdamas susekti galutinę jo tobulybę, kurios dėka tas individas yra tas, o ne kitas. Čia D. S. remiasi būties ir vienybės principu (ens et unum convertuntur). Neabejotina, kad individas turi savo vienybę, skiriančią jį nuo kito individo. Betgi ši individo vienybė negali sutapti su bendrosios prigimties, kaip medžiagos ir formos, vienybe: pastaroji pasidalina individuose, tuo tarpu kai individai nedalinami. Individo vienybė yra n u m e r i c a, o bendrosios prigimties, mažesnė, vadinama f o r m a l e. Kadangi vienybei priskiriama ir atitinkama jai būtybė, tai išeina, kad individo vienybė turi savą būtybę (entitatem), kuri yra tobulesnė už bendrosios prigimties būtybę. Iš to plaukia labai svarbi D. S. išvada: natūraliai siekdama didesnės savo tobulybės, prigimtis principaliai nesiekia savos formos, bet individo atbaigtos tobulybės. Tai individo tobulybei Skotas duoda h a e c c e i t a s vardą.

Šia individo samprata Duns Scotus įneša didį perversmą į scholastikos amžių ir prisiartina prie moderniosios galvosenos, nukreiptos į eksperimentą ir individą. Mokslo idealas būtų pažinti šią individo tobulybę, bet protas niekados to nepajėgs — ne dėl to, kad jis savyje būtų nepajėgus, bet kad nuodėmės yra susilpnintas. Tokį pažinimą turi tik Dievas. Gi žmogus turi pasilikti prie bendrų idėjų ir per jas skverbtis į individą.

D. S. būties samprata savaime veda prie t e o l o g i j o s. Tikrovė, būdama atsirėmusi į realų santykį, būtinai reikalauja savo termino egzistavimo. Tas terminas turi būti Dievas — absoliutus gėris, kurio esminė savybė yra buvimas per save patį. Nevieną nustebina D. S. teigimas, kad gėris savyje turi tiek gėrio prasmės, kiek Dievas jo nori, o ne priešingai, kad Dievas nori gėrio, kadangi jis savyje turi gėrio (Ox. l. III, d. 19, n. 7). Dievas negali norėti kito gėrio, kaip absoliutaus. Jei daiktai turi gėrio, tai vien dėl to, kad jiems yra perduo-

tas tam tikras jo laipsnis. Dievo valia, perduodama daiktams gėrio laipsnį, nėra arbitrariška, bet atsirėmusi į dievišką esybę, kuri yra r a t i o n a b i l i s s i m e v o l e n s. Dievas gali sukurti tobulesnę ar mažiau tobulą moralinę tvarką, bet niekuomet negali sukurti tokios moralinės tvarkos, kuri būtų nemorali, t. y. neatspindėtų absoliutinio gėrio; tai būtų savyje prieštaringa ir pačiam Dievui negalima.

Absoliutus gėris ne vien efektyviai, bet ir formaliai yra meilė, t. y., Dievas yra palaimingas augščiausiu būdu pats savyje, o ne viršinėje veikloje (Ox. l. I, d. 17, q. 3). Betgi nors augščiausias gėris savyje yra atbaigtai palaimingas, pačioje meilės sąvokoje glūdi dosni ir nesavanaudiška mylimojo objekto komunikacija. Ši dosni ir nesavanaudiška augščiausio gėrio meilė yra pagrindas, kodėl Dievas iš nebūties būtin pašaukė kūrinius. Meilė Dievuje, pagal D. S., yra r a t i o n a b i l i s s i m a ir o r d i n a t a. Dėl to ji laikosi tvarkos: Dievas pirma nori save patį, paskui nori perduoti savo gėrį kitam už savęs augščiausiu būdu (Rep. Par. l. III d. 7 q. 4 n. 5). Tas kūrinys, Dievo norėtas, pirmoje vietoje yra Kristaus siela (ten pat), predestinuota Dievo garbei iš gryno augščiausio gėrio nesavanaudiško dosnumo, visai neatsižvelgiant į jo būsimus nuopelnus ar kitų nusikaltimą. Kristaus sielos predestinacija yra taip absoliuti ir nepriklausoma, kad jis būtų taip predestinuotas ir tuo atveju, jei Dievas nebebūtų galvojęs kurti kitų kūrinių (ten pat). Nusprendęs Kristaus sielai suteikti augščiausią galimą malonę, Dievas ješko pagrindo, kodėl jai, o ne kitam kūriniui duoti tą malonę. Įprasminti savo nesavanaudiškam dosnumui Dievas nusprendžia Kristaus sielą sujungti su dieviškuoju Žodžiu, kad nerastų jokių varžtų savo dosnumui (Rep. Par. l. III d. 7 q. 4). Dievo Žodis, sujungtas hipostatiniu ryšiu su Kristaus siela, bus pagrindas, kodėl augščiausias gėris išsilies joje augščiausia galima malone (Ox. l. III d. 13 q. 4 ir d. 14 q. 2). Pagrindą, kodėl Dievo Žodis įsikūnijo žmoguje, o ne angele, kuris būtų pajėgesnis gilesne meile atsakyti Dievo dosnumui, D. S. randa pačioje dosnumo sąvokoje. Juo dosnumas yra laisvesnis, juo jis yra nesavanaudiškesnis. Jei Dievo Žodis įsikūnijo ne augščiausioje protinėje prigimtyje, bet žmoguje, užimančiame vidurinę padėtį kūrinių tarpe, tai vien didesniam augščiausio gėrio buvimui per save ir jo nuo nieko nepriklausomybei pabrėžti (Rep. Par. l. III d. 13 q. 3 n. 17).

Kodėl Dievas toliau sukūrė kitus kūrinius, pagrindą randame toje pačioje absoliutaus gėrio sąvokoje. Dievas, sukūręs Kristaus sielą ir skyręs ją augščiausiai laimei, panašiai į savo, nori, kad jai „ultimate bene sit" (Rep. Parc. l. III d. 7 q. 3). Gi Dievo laimė savyje esmiškai yra ir kitiems skirta. Taigi, tuo patim Dievas nori, kad ir Kristaus laimė būtų kitiems. Tas buvo pagrindas sukurti bent vieną kūrinį, palenktą Kristui. Tą kūrinį Bažnyčia vadina Marija, kuri buvo predestinuota kartu su Kristumi „uno eodemque decretu". Marija yra predestinuota pirm kitų kūrinių ir tuo patim išimta iš gimtosios nuodėmės, nekaltai pradėta. Nekaltas Prasidėjimas D. S. teologijoje užima vieną iš esminių vietų. Toje pačioje gėrio sąvokoje Kristui ir Marijai yra sukurti visi kiti kūriniai.

Būties, kaip gėrio, samprata yra pagrindas ir D. S. žmogaus sampratai. Žmogus save įprasmina augščiausio gėrio siekimu ir galutinai save atbaigia, įsijungdamas į jį. Šis siekimas ir savęs galutinis atbaigimas vyksta meilės keliu, panašiu į augščiausio gėrio komunikacijos būdą. Gi meilės esminė savybė yra laisvė, nes tik laisvėje gali išsivystyti nesavanaudiškas dosnumas, atitinkąs augščiausio gėrio dosnumą. O iš kitos pusės žmogus būtinai siekia augščiausio gėrio vien dėl to, kad jis yra reliatyvus ir apspręstas. Laisvė ir būtinybė žmoguje derinasi, pagal D. S., net augščiausio gėrio akivaizdoje. Laisvė akivaizdoje augščiausio gėrio už laiko ir erdvės ribų D. S. reiškia formalią laisvę, arba galimybę apsispręsti. Laisvė yra palenkta gėriui. Kai valia laisvai apsisprendžia, ji būtinai siekia gėrio, nes valia formaliai negali siekti blogio: tik gėris gali būti valios siekimo objektu. Jei ji kartais siekia blogio, tai vien dėl to, kad tai protas jai pristato kaip tikrą ar atrodantį gėrį.

Tą patį galime pasakyti apie valios ir proto santykį. Gėrio sąvoka reikalauja visų žmoguje esančių dvasinių pajėgų darnaus bendradarbiavimo, taigi ir proto su valia harmonijos. Valia, kaip pajėga apsispręsti, formaliai yra laisva, ir niekas negali jos apspręsti, net pats protas. Betgi savo veikime ji priklauso proto ir turi respektuoti jo sprendimus. Ne jos galioje yra spręsti ar arbitrariškai siekti gėrio. Ji gali net pertraukti savo siekimą pagal pasirinktą proto sprendimą ir protui įsakyti ješkoti kito pagrindo. Bet jei jau valia pasirenka kurią proto raciją savo veikimo pagrindu, ji būtinai to siekia. Iš čia tas pats skirtumas valioje: savyje laisva kaip apsisprendimo pajėga, akte priklausoma proto.

Iš viso to ryškėja D. S. aktyvizmas, voluntarizmas, taip būdingos laisvės ir meilės sąvokos, atremtos į jo mokslinės sintezės pradinį tašką — gėrį. D. S. moksliškai sintetina šv. Pranciškaus Asyžiečio dvasią, kurią jis pats gyveno ir paliko savo šalininkams įgyvendinti. Skirtumas tarp šv. Pranciškaus Žiedų ir Opus Oxoniense yra tas, kad pirmajame gyvai pajaučiame šv.

Pranciškų, antrajame protu suprantame tą pačią šventojo dvasią.

M. Heidegger Die Kategorien- u. Bedeutungslehre des D. S. 1916; *P. Minges* Doctrina D. S. 1930; *A. B. Wolter* The Transcendentals and Their Function in the Metaphysics of D. S. 1946; *E. Gilson* D. S. 1952. *B. Grls.*

Dunstable John (apie 1370–1453) anglų muzikas, vienas iš žymiausiųjų savo laiko kompozitorių. Perkėlė to meto dainos stilių į bažnytinę muz. ir muzikon įvedė deklamacinį elementą (plg. motetą Quam pulchra es). Iš D. kūrinių yra išlikę 30 motetų (Crux fidelis, Veni sancte spiritus), eilė mišių (Rex saeculorum, Jesu Christe) ir vad. chansons (O rosa bella). D. turėjo žymios įtakos vad. burgundiškajam stiliui (Dufay, Binchois) ir ypač tolimesnei kontrapunkto raidai. Jo kūryba ilgainiui buvo užmiršta ir tik XIX a. gale vėl atgaivinta.

M. Bukofzer Über Leben und Werke von D., Acta musicologica 8, 1936. *K. O.*

Dunstan (924 ar 925—988) anglų benediktinas, šventasis (V 19). Nuo 945 Glanstonbury vienuolyno vyresnysis. Turėjo didelės įtakos karaliui Edgarui ir buvo 957 Worcesterio, 958 Londono ir nuo 960 Canterbury vyskupu ir arkivyskupu. Bažnytinio, ypačiai vienuolinio gyvenimo reformatorius.

J. A. Robinson The Times of St. D. 1923.

Duo (it. iš lot.) žr. Duetas.

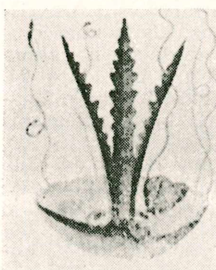
Duoba visų pirma yra ne kas kita, kaip paprasta duobė. Tam tikrose vietose D. toliau vadinama bulvių ar kitokių daržovių laikomoji duobė per žiemą. Kitur D. vartojama išdubusiai medžio vietai, išdubai, arba drevei, vadinti. Bet Žemaičiuose šiuo žodžiu plačiai dar vadinama pakura, arba jauja (žr.). Matyti, dabartinių džiovinamųjų pastatų vietoje seniau ūkininkai linus ir net javus džiovindavo tam tikrose iškastose duobėse. Dar ir dabar vietomis D. vadinama pakuros, arba jaujos, duobė, kurioje anksčiau iš akmenų, o vėliau iš molio, buvo padaryta krosnis. Nuo to ilgainiui galėjo būti D. pavadinta pati pakura, arba jauja, t. y. speciali javų arba linų džiovykla. Pagaliau D. buvo pradėta vartoti ir pačiai sodybai, ūkiui vadinti. Taigi D., panašiai kaip ir d u b a (žr.), savo pavadinimą bus gavusi nuo duobimo, dubimo. *A. Mž. ir P. S.*

D., kaip atskira duobė su akmenų krosnimi javams lauke džiovinti, yra lyg jaujos prototipas. Jaujos (atskiro pastato) neišsigalį pasistatyti naujakuriai laikinai įsirengdavo D. Jos daugiau žinomos Žemaitijoje (trm. vad. d u b a, d o u b a). Pakilioje vietoje, prie atkrantės, iš rudens išsikasdavo duobę su anga iš šlaito pusės įeiti. D. dugne iš akmenų sukraudavo krosnį ir ją žvyru apiberdavo taip, kad liepsna negalėtų prasiplakti pro krosnies sienas, o tik šiluma ir dūmai. Krosnies pakura išeidavo į D. angą. Viršum krosnies dėdavo sijas, ant jų a r d u s arba žabus džiovinamiems javams sukrauti. Viršuje, šalia D., išlygindavo aikštelę, ant kurios, žemei sušalus, klodavo išdžiovintus javus ir kuldavo spragilais. Prisikūlę iš ilginių šiaudų D. uždengdavo stogeliu. Iš bėdos galėdavo duobėje ir pagyventi.

S. Daukantas Būdas senovės žemaičių ir kalnėnų 1845; *J. B(asanavičius)* Kulti — trypti, Auszra N 2, 1886; *Pr. Budkus* Jauja ir jos prototipas, Gimt. Kraštas N 5, 1935. *J. Gbt.*

Duoba Jonas (g. 1923 III 8 Šakių aps. Sintautų vl. Veršių k.) kun. marionas. Mokėsi Marijampolės marionų gimn., brandos atestatą įsigijo Vytauto D. gimn. Vilniuje 1941. Teologijos mokslus ėjo VDU teol. fak., Eichstätto teol. mokykloje ir Romos Angelicum univ., kurį baigė 1946. Po ketverių metų studijų Bibliniame Institute Romoje gavo Šv. Rašto licenciato laipsnį. 1950 atvyko į Argentiną ir dėsto Rosario kunigų seminarijoje. Lietuvoje rašė vaikų laikraštėliuose, dabar — marionų spaudoje.

Duobagyviai (Coelenterata) žemesnės organizacijos daugiacelinių gyvių grupė. Kūnas sudėtas spindulinės simetrijos pagrindu, t. y. organai susiskirstę aplink per burnos vidurį einančią ašį. D. būdingi savo maišo pavidalo kūnu su ta pačia burnos anga maistui paimti ir nereikalingai medžiagai pašalinti. D. savo raidoje lyg sustoję tam tikroje stadijoje — gastruloje. Jie turi tik vieną vidinę virškinamąją ir maitinamų sulčių išnešiojamąją dykumą (gastralinę), kuri atlieka kvėpavimo, kraujo, ekskrecijos organų funkcijas. Kaikuriais atvejais D. išauga raginis, dažniausiai kalkinis skeletas, kuris gali būti išorinis ir vidinis (pvz. koralai). Daugumas D. turi būdingus apsigynimo ir užpuolimo dilginamuosius organus (nematoblastus). D. yra dvi pagrindinės morfologiškai skirtingos formos: sėslioji — polipas ir laisvoji — medūza. Paprasčiausios organizacijos yra polipo forma. Tai yra taurelės ar maišo pavidalo organizmas, kurio viršutiniame gale yra burnos anga, apsupta gana ilgų judrių priedų–čiuptuvų, o apatiniame — diskas, kuriuo organizmas prisikabina prie povandeninių daiktų. Laisvoji forma — medūza yra žymiai tobulesnės kūno organizacijos. Jų varpo pavidalo kūne skiriame antvarpį ir povarpį. Povarpyje yra einanti į virškinamąjį dykumą burnos anga; nuo tos dykumos į varpo kraštą eina spinduliniai latakai, varpo krašte sujungti bendro žiedi-

Boungainvillex medūzos forma

nio latako. Varpo kraštuose, dažnai ir aplink burną, yra čiuptuvėliai. Daugumui D., be lytinio veisimosi, yra ir belytis, ypač paplitęs polipuose ir vykstąs pumpuravimo keliu. Daugumo jūrose gyvenančių polipų kolonijos yra nuolatinės; tokių kolonijų individai organizacijos ir funkcijos atžvilgiais gali būti polimorfiniai. Vieni jų atlieka maitinimo, kiti dauginimosi, kiti vėl kolonijos apsaugos ir kt. funkcijas. Visi D. vandenų, daugiausia jūrų gyventojai; tik nedaugelis gyvena gėluose stovinčiuose vandenyse. Didelės praktinės reikšmės žmogui turi tiktai koraliniai polipai (žr. Koralai). D. dalomi į klases: Hydrozoa, Scyphozoa, Anthozoa (žr. Koralai) ir Ctenophora.

Duobė bulvėms ir kitiems šakniavaisiams per žiemą laikyti iš viršaus buvo uždengiama lentomis ir užpilama žemės kaupu. Bulvės ir kitos daržovės buvo pilamos per tam reikalui paliktą skylę, kuri šalčių metų buvo užkemšama ir uždengiama lentų ar virbų dangčiu. Žr. taip pat Duoba.

Duobė (lat. Dobe) Žiemgalos Alūkstos aps. upelis, Susejos (Nemunėlio, Lielupės) augštupys, 14,4 km ilgio. Suseją sudaro 3 upeliai: Lačupė kair., D. vidury ir Vilkupė deš.

Duobelė (lat. Dobele) Latvijos Mintaujos (Jelgavos) aps. mstl. prie Beržės, Lielupės intako; 2000 gyv. XIII a. buvo žiemgalių pilis, minima jų kovose su kryžiuočiais pirmą kartą 1279. Chronikininkas Wartberge ir vėlesni metraštininkai dažnai painioja Dobę (žr.) su D. D. stovėjo toje pat vietoje, kur yra išlikę vėlesni ordino tvirtovės griuvėsiai. D. šalia kitų trijų žiemgalių pilių (Tervetė, Raktė, Sudrabenė) jų kovose su vokiečiais XIII a. pabaigoje turėjo svarbią rolę. 1279 D. du kartus puolė Kuldingos vogtas J. Ostenhuzen. 1280 rudenį ją apsupo Livonijos magistras K. Feuchtwangen, bet buvo lietuvių nuvytas. Kadangi žiemgaliai greit vokiečiams pietuose užleido Tervetės pilį, D. nustojo savo strateginės reikšmės. Vokiečiai suruošė vieną puolimą po kito, sudegino likusią D. dalį (1288–1289 žiemą), o 1289 vasarą taip apiplėšė visą apylinkę, kad, bado verčiami, D. gynėjai turėjo pasitraukti prie lietuvių sienos į Raktę. Žiemgalių kraštą pasidalinus, D. atiteko Livonijos ordinui. Magistras E. Monheim buvusios žiemgalių pilies vietoje 1335 pastatė ordino tvirtovę, kurią magistras G. Herike praplėtė ir sustiprino. 1376–1562 D. pilis buvo vokiečių ordino komtūrijos buveinė. Paskutinis komtūras T. Recke, nenorėdamas išsižadėti turtingų plotų, suėjo į konfliktą su pirmu Kuršo kunig. Gotardu Ketleriu, kuris 1567 jėga D. paėmė ir Reckę privertė atsisakyti D. pilies. D. pilyje 1579, 1613 ir 1628 buvo susirinkę Kuršo seimai. Per did. šiaurės karą (žr.) Karolis XII buvo joje sustojęs 1701 šešias dienas ir priėmė Lietuvos pasiuntinį.

A. Bielenstein D. 1873; Livl. Reimchr. 1876 eil. 8961—11410; *A. Seraphim* Gesch. des Herzogtums Kurland 1904; *V. Bilkins* Zemgaliešu cinās ar biskapiem un ordeni 1936; (''). Nameikis un vina laikmets 1935. *Z. I.*

Duobys 1) Utenos aps. ir vl. ež., 19,2 ha ploto, Viešos (Vyžuonos, Šventosios, Neries) baseine, greta Kernadeto ež.; paviršius 161,1 m v. j.

2) Utenos aps. Aluntos vl. ež., 2 km į š. nuo Aluntos prie Skiemonių vieškelio, 17,4 ha ploto, Suojos (Virintos, Šventosios, Neries) baseine; paviršius 121,1 m v. j.

Duobkasys paprašytas žmogus, kuris iškasa mirusiam duobę kapuose. Paprastai buvo prašomi du trys neturtingesni kaimynai, kuriems už darbą seniau pinigais nebuvo mokama, bet duodama po stuomenis arba mirusiojo drabužių, jei šis jų nori. Kartais ligonis senukas dar gyvas užsiprašydavo D. ir paskirdavo jiems dalį.

Duobulis Telšių aps. Žarėnų vl. upelis, Pelos (Minijos) deš. intakas, 9,5 km ilgio, į p. nuo Medingėnų bžk.; deš. intakas Gedikas.

Duobupė Rytprūsių Stalupėnų aps. upelis, Peisės, Angerapės, Priegliaus) deš. intakas, 26,1 km ilgio, teka 2 km į š. nuo Vištyčio mst. prie Lietuvos sienos, į š. pro Pilupėnų bžk.

Duobupis Alytaus aps. Valkininko vl. upelis, Merkio (Nemuno) kair. intakas, 14,8 km ilgio; deš. intakas Stangis; kitas D., 6,0 km ilgio, yra Varėnos vl., Merkio deš. intakas.

Duodec (lot. duodecim — dvylika) — mažas knygos formatas (12°), kur lankas turi 12 lapų, arba 24 puslapius (įprastinių 8 lapų, arba 16 puslapių vietoje).

Duodecimalinė sistema – skaičiavimo sistema, pagrindinį skaičių turinti 12. Senųjų tautų (babiloniečių) vartota, šiandien bėra išlikusi laiko skaičiavime ir anglų matuose.

Duodenum žr. Dvylikapirštė žarna.

Duokiškis Rokiškio aps. Kamajų vl., bžk., prie Užpalių (14 km) — Kamajų (12 km) vieškelio. Gyventojų per 100. Prie bžk. yra Bedugnio ežerėlis ir į p. Vaineikių ežeras. XVIII a. gale D. buvo žinomas kaip Užpalių dvaro karališkasis kaimas, turėjęs seną prekymečio teisę (XIX a. pradžioje buvo žinomi šv. Kryžiaus atradimo, šv. Onos ir šv. Kryžiaus paaugštinimo metiniai prekymečiai). Tuo būdu buvo pastatyta ir medinė koplyčia, kurioje per metus pamaldas 12 kartų atlaikydavo Kamajų kunigas. Tačiau XIX a. antroje pusėje D. pamaldos buvo pradėtos užmiršti, ir pagaliau visai nustota jos laikyti. 1904 D. apylinkės ūkininkai gavo sutikimą nuolatiniam kunigui gauti su sąlyga, kad D. būtų smuklė panaikinta. Gyventojai susitarė ne-

begerti, o geriančiuosius drausti. Smuklininkas žydas keršydamas sudegino dviejų ūkininkų klojimus, bet buvo pagautas trečią bedegant. Už tai buvo teismo nubaustas ir išsiųstas iš D., o smuklė savaime užsidarė. Atvykusiam kun. Mačioniui vadovaujant, buvo pastatyta nauja medinė kryžminė bažnyčia. 1907 D. buvo įst. prad. mokykla, surengtas pirmas lietuviškas vaidinimas ir įkurtas parapiečių knygynėlis. Dar prieš I pas. karą įsisteigė vartotojų krautuvėlė, nepriklausomybės laikais išaugusi į didelį kooperatyvą. 1924 buvo pastatyti namai 3 komplektų pradžios mokyklai. 1925 įsteigta rankinė pieninė, 1930 virtusi garine.

D. buvo įdomus etnografui, nes dar buvo galima matyti, kaip k a i m a s virsta m i e s t e l i u. Buvusio karališkojo dvaro 5 sodybos buvo gana plačios ir erdvios, ir kiekviena jų prašoko 1 ha. Pastačius naują bažnyčią, panoro atsikelti vienas kitas amatininkas. Kadangi nebuvo vietos jiems įsikurti, tai vietos ūkininkai susitarė pagrindinio sodybų kelio kitoje pusėje atkirsti rėžių galus ir pastatyti pirkias parduoti ar išnuomoti. Ir taip per kelerius metus čia įsikūrė amatininkų ir smulkių prekybininkų, kurių sodybos labai aiškiai skiriasi nuo senųjų ūkininkų sodybų. *A. Mž.*

Duoklė gaminiai, dažniausiai savo žemės ūkio, bitininkystės ir medžioklės, kuriuos kiekviena ūkininkų ar kitų priklausančių žmonių duba arba kiemas kasmet turėjo duoti valdovui (dvarui). D. yra kilusi iš dovanų, kurias buvo įprasta duoti vadams ir galingesniems žmonėms; už tai jie savo ruožtu iš pradžių atsilygindavo taip pat dovanomis. Ilgainiui tas atsilyginimas išnyko, ir laisvo noro dovana tapo įprasta D. nenustatyto dydžio, duodama pagal išgales, kol galop papročio keliu susidarė įprastos duodamos D. dydžių normos.

Istoriniais laikais Lietuvoje pagrindinės D. jau buvo duodamos iš seno nusistovėjusio ar nustatyto dydžio. Viena pagrindinių buvo medaus D., žinoma jau XIV a. Kad ji buvo kilusi iš įprastos dovanos valdovui, ir kad jos dydis iš pradžių nebuvo nustatytas, matyti iš labai didelio įvairumo saikų ir svorių (jų yra žinoma kelios dešimtys), kuriais ta D. buvo duodama (dokumentuose yra išlikę ir kaikurių lietuviškų medaus saikų ir svorių pavadinimų — trirankis, liepinė, buožė). Dažnai gretimi kiemai medaus D. duodavo kito saiko. Taigi tas saikas turėjo būti jiems iš pradžių ne įsakytas, bet savaime nusistovėjęs iš tų laikų, kada medaus D. buvo duodama įprastos dovanos pavidalu. Ji buvo imama pagrindine D. daugiausia š. Lietuvoje ir miškinguose Gudų kraštuose. Tose pat srityse buvo duodama ir kailiukų D. — kiaunių, lapių, voverių ir t. t. Nuo XVI a. galo, pakilus žemės ūkiui ir javų eksportui, medaus ir kailiukų D. reikšmė sumažėjo. Visai kitokia buvo Lietuvoje javų (rugių ir avižų) D. Ji buvo imama ligi XVI a. pradžios ne tik tikrojoje Lietuvoje, bet ir artimesnėse Gudų žemėse vienodo lietuviško pavadinimo saiko, vadinamo dėkla (žr.). Atrodo, kad javų dėkla pirmiausia buvo išskirta iš kitų D., duodamų valdovui arba jo vietininkui jų posėdžio (įprastų vaišių) metu tose srityse, kur buvo kunigaikščių pilys, ir ji buvo vartojama tų pilių įguloms laikyti. Didž. kunigaikščio pilininkams arba vietininkams jų duodavo ne tik didž. kunigaikščio ūkininkai, bet ir iš tų sričių bajorų ūkininkai; tik 1434 žemės privilegija atleido bajorų ūkininkus nuo dėklos didžiajam kunigaikščiui, bet kaip ir kitas D., tie ūkininkai ir toliau ją davė savo valdovams-bajorams. Nors javų D. saikas turėjo vienodą pavadinimą — dėklą, bet ta dėkla nebuvo visur ir visada lygaus saiko: vienur dėkla buvo tolygi 4 prekybinėms statinėms, kitur tik 1½ statinės ir t. t. Tik nuo XVI a. javų D. imta seikėti prekybiniais saikais — statinėmis, pūrais ir kt., atsiradusiais iš javų prekybos, bet ir tai dažnai javų D. buvo seikėjama ne prekybinėmis statinėmis, bet dėklinėmis statinėmis, kurios paprastai buvo kiek didesnės už prekybines. Taigi, pirmieji javų saikai Lietuvoje atsirado ne prekybos, bet D. reikalu. Javų D. Lietuvoje paprastai duodavo ne visi valdiniai, bet tik tikrieji ūkininkai — veldamai, ne bajorai ir ne raitininkai, ir todėl jie kartais buvo vadinami dėklininkais. Su rugių ir avižų dėklomis Lietuvoje iš seno buvo duodama ir šieno D., kuri todėl buvo vadinama dėkliniu ar priedėkliniu šienu. Dėklininkai ir kiti valdiniai, be šitos dėklos, paprastai duodavo dar žąsų, gaidžių, kiaušinių D. XVI a. D. dažnai imta keisti pinigais, ypač didž. kunigaikščio valsčiuose. Dažniausiai kiekviena D. buvo prilyginama tam tikram pinigų kiekiui. Ar imti D. natūra, ar pinigais, sprendė kiekvienu atveju dvaras, atsižvelgdamas į savo reikalą ir konjunktūrą. D. ūkininkai patys turėjo pristatyti dvarui ir gabenti jas, jei įsakydavo, į miestus. Be minėtųjų, ūkininkai duodavo ir kitokių D. Jau XVI a. pradžioje buvo imama linų D. Be to, D. ūkininkai turėdavo atvežti dvarui iš miško malkų, dažniausiai po ašį, kaikur turėdavo duoti uogų, riešutų, džiovintų grybų, kumpių, kruopų, saitų gyvuliams rišti, žambių, rogių ir t. t. D., kad ir pasikeisdamos (išnyko kailiukų D., iškilo linų D.) išliko ligi baudžiavos panaikinimo. Be normalinių D., XVII ir XVIII a. ūkininkams buvo dedamos tam tikros D. samdytinei kariuomenei išlaikyti: tam tikrai kariuomenės daliai, kuopai buvo paskiriamas tam tikras valsčius, kuriame ji pati sau galėdavo išrinkti iš ūkininkų tam tikrą nustatytą D.

M. Liubavskij Obl. del. i mest. upr. Lit.-rusk. gosud. 1892; *M. Dovnar-Zapolskij* Gosud. choz. Vel. Kn. Lit. 1901; *Z. Ivinskis* Geschichte des Bauernstandes in Litauen 1933; *A. Veryha-Darevskis* Lietuvos mokesčiai XV–XVI a. 1929; *K. Jablonskis* Lietuviški žodžiai 1938.

Naujo pavidalo D. atsirado per I ir II pas. karą, kada, be mokesčių, okupantas reikalavo išpilti ir tam tikrą D. žemės ūkio gaminiais. Šitokios D. buvo gavusios pyliavų (žr.) vardą.

Duomuo yra duotas, tikrai esąs dalykas, faktas (angl. matter of fact, vok. Tatsache), pvz.: kalbos duomenys. Plg. davinys (žr.).

Duona kepama iš miltų, vandens ir kai kurių kitų priedų tešlos. Daugiausia vartojami kvietiniai, rečiau ruginiai, dar rečiau kukurūziniai ir kitoki miltai. Gryno vandens vietoje kartais vartojamas krakmolo skiedinys, pasukos, pienas. Iš kitų priedų beveik kiekvienos tešlos sudėtin įeina druska, cukrus (arba dekstrozė, medus, melasas), vitaminai. Maistingumui pakelti ir skoniui pagerinti į D. kartais dedama pieno miltų, kiaušinių, riešutų, džiovintų vynuogių ir pan. Minkštimo struktūrai pagerinti ir minkštesnei plutai gauti į D. dedama tirštų riebalų (taukų, sviesto, margarino) arba, geriau, gliceriningesnių riebalinių rūgščių esterių (mono- ir digliceridų), polioksietileno stearato, stearino tartrato. Farmakaloginiu atžvilgiu stropiai ištirti ir tinkamose ribose vartojami chemikalai sveikatai nekenkia, o D. suteikia patrauklesnę išvaizdą, geresnį skonį ir, kartais, didesnį maistingumą.

Normali D. yra rauginta, mielių iškelta. Pyragaičiams ir sausainiams skirtai tešlai iškelti mielių vietoje vartojami nuo drėgmės ar šilimos dujas išskirią chemikalai, dažniausiai natrio hidrokarbonato mišiniai su rūgštimis (tartaro, arba vad. „vynuoginės rūgšties", fosforo) arba rūgščiomis druskomis. Kartais pasitenkinama vien stipriu tešlos išplakimu: pakepus tokią mechaniškai išpurtintą tešlą, mažais burbuliukais joje pasiskirstęs oras nuo šilimos plečiasi ir tešlą iškelia.

Pramoninėje D. gamyboje yra keturi tarpsniai: miltų paruošimas, tešlos paruošimas, kepalų sudarymas ir kepimas.

1. Duoniniai miltai gaunami, sutrinant grūdus tarp dviejų kietų paviršių (girnų, valcų). Baltiems kvietiniams miltams gauti vartojamas tik pats grūdo branduolys (endospermė), po rūpestingo nužievinimo. Tokiuose „augščiausios kokybės" miltuose lieka tik nedidelė dalis grūduose buvusio tiamino (vitamino B_1), riboflavino (vitamino B_2), niacino (nikotininės rūgšties) ir geležies druskų. Visos šios medžiagos gi turi didelės reikšmės žmogaus mitybai. Baltų kvietinių miltų išeiga būna tik apie 70% grūdų svorio. Juos sudaro apie 75% krakmolo, apie 10% baltymų, apie 12% drėgmės, kitkas—riebalai, mineralinės medžiagos ir labai mažas kiekis vitaminų. Tamsesniuose miltuose būna mažiau krakmolo, bet daugiau baltymų ir vitaminų. Techniškai pažangiuose kraštuose balti miltai dirbtinai pagausinami vitaminais ir geležies druskomis. Į toną miltų dedama apie 4 g tiamino, apie 2,5 g riboflavino, apie 30 g niacino ir apie 130 g geležies sulfato. Kartais dar pridedama vitamino D ir askorbinės rūgšties (vad. vitamino C). Į mažai valytus miltus, turinčius daugiau fitinės rūgšties, kuri suriša kalcį, naudinga kalcio pridėti iš šalies (1—1,5 kg į toną). Kaikuriuose kraštuose šie priedai dedami ne į miltus, bet į tešlą minkymo metu. D. praturtinimas čia išvardytais priedais kelia gyventojų sveikatingumą.

Miltų savybės gerėja, juos brandinant kelis mėnesius gerai vėdinamuose aruoduose. Bet tai neekonomiška. Tas pats tikslas pasiekiamas greičiau ir pigiau, miltus paveikiant nedideliais kiekiais kaikurių oksiduojančių medžiagų: chloro dioksido (0,003%), azoto trichlorido (0,006%), kalio bromato (0,002%), benzoilo peroksido (0,0015%), amonio persulfato (0,016%). Miltų spalvotos medžiagos išbalinamos, baltymus skaldantieji enzimai sutrukdomi, ir iš šitaip paveiktų baltymų tešlos paruošimo metu susidarantis glutenas būna klampesnis ir tampresnis. Azoto trichloridu paveiktuose miltuose atsiranda pėdsakų metionino sulfoksimino, kuris nuodingas šunims, todėl šiuo chemikalu miltus gerinti kaikuriuose kraštuose uždrausta.

Net ir to paties javo miltai savo sudėtimi ir savybėmis būna gana įvairūs. D. vienodumui išlaikyti tenka sudarinėti miltų mišinius. Miltų atsargos laikomos viršutiniuose pramoninių kepyklų augštuose. Maišymui skirtame aruode sudaromas pageidaujamas miltų mišinys. Toliau, miltai pertrinami per mechanišką sietą ir nukreipiami į automatines svarstykles, o iš jų — į tešlos paruošimo skyrių.

2. Tešlos paruošimas atliekamas įvairiai pagal įmonės techninį pajėgumą. Paprasčiausias yra vienfazinis tešlos paruošimo būdas. Į minkytuvę pilamas nustatytas miltų kiekis (pvz. 1000 kg), įleidžiama apie 65% miltų svorio vandens, pridedama 1,5—2% praskiestų mielių, 1% mielėms maisto, apie 2% druskos, apie 6% cukraus ir kitų vartojamo recepto nustatytų ingredientų. Mechaniškai maišoma 8–12 minučių, kol tešla tampa visiškai homogeniška. Maišymą įpusėjus, pridedama apie 4% riebalų. Maišant miltus su vandeniu, miltų baltymai išbrinksta, gliadinas ir glutelinas sulimpa į stambesnius grūdelius, sudarydami gluteną, kuris tolimesnio minkymo metu išsitampo į ploną elastingą plėvę,

apgaubiančią krakmolo grūdelius. Rūgimo metu dėl mielių metabolizmo susidaro alkoholis ir anglies dioksidas. Išsiskirią anglies dioksido burbuliukai negali prasiskverbti pro elastingą gliuteno plėvę ir, ją tempdami, tešlą iškelia. Prie 26—27°C rūgimas trunka apie 3—4 val. Tinkamai išsikėlusi tešla, kurios tūris būna kelis kartus padidėjęs, perduodama į kepalų sudarymo skyrių.

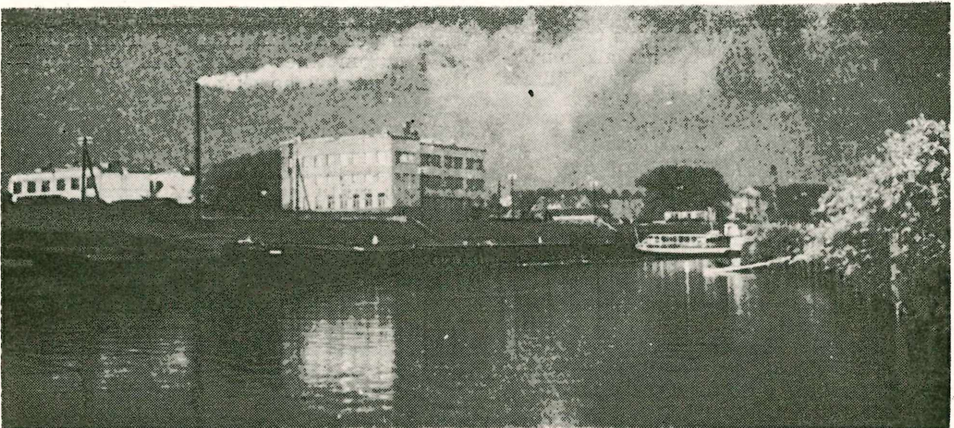
Daug kur tebevartojamas komplikuotesnis, daugiau darbo reikalaująs, dvifazinis tešlos paruošimo būdas. Iš karto minkytuvėje užmaišoma 75 arba 50% miltų, visos mielės, mielių maistas ir reikalingas kiekis vandens. Paliekama rūgti 3–5 val. 23–25°C temperatūroje. Antroje, atminkymo, fazėje į išsikėlusią tešlą sudedami likusieji kieti ingredientai ir pradedama minkyti. Minkymas trunka 60–80 min. Jo eigoje pridedama skystųjų ingredientų ir riebalų. Atminkyta tešla paliekama rūgti dar 15–60 min. ir tik tada perduodama kepalų darymo skyriun. Yra nuomonių, kad dvifazinis tešlos paruošimo būdas duoda purtnesnę ir ne taip greit senstančią D.

3. K e p a l ų d a r y m a s susideda iš kelių veiksmų. Pirmučiausia tešla pjaustoma gabalais, pagal nustatytą kepalų svorį, dėmesin priimant nukepimą (10–12%). Tešlos pjaustymas vykdomas mašinomis, ir turi būti atliktas per 15–20 min., kad tešloje tolydžio vykstą biologiniai procesai nenueitų pertoli. Atskirtieji, paprastai cilindriniai tešlos gabalai perleidžiami per apvalinimo mašiną ir paliekami rūgti apie 10 min. 29° C temperatūroje, kad atgautų pjaustymo ir apvalinimo metu prarastąją anglies dvideginio dalį. Atgavusiems savo tūrį tešlos gabalams pagaliau duodama galutinė kepalo forma ir dar kartą jie paliekami rūgti apie 45 min. 36°C temperatūroje palaikant oro drėgnumą 80—85%. Šios paskutinės rūgimo fazės metu kepalų tūris dar padvigubėja.

4. D. k e p i m a s moderniškose kepyklose atliekamas dujomis, žibalu, arba elektra šildomose tolydinio veikimo tunelinėse krosnyse. Prie krosnies lubų pakabintos asbestinės užuolaidos leidžia išlaikyti skirtingą temperatūrą įvairiose krosnies dalyse, nekliudydamos kepalams slinkti išilgai tunelio, kartu su judančiu krosnies padu. Kvietinės duonos kepimas pradedamas 230°C, o baigiamas 190°C temperatūroje. Tinkamas oro drėgnumas palaikomas, įleidžiant krosnin garo. Vidutinio dydžio kepalai iškepa per 30 min. Kepimo pradžioje, kol kepalo temperatūra pakyla per 60°C, vyksta smarkus rūgimas, ir kepalų tūris trečdaliu padidėja. Temperatūrai nenustojant kilti, mikroorganizmai bei enzimai sunaikinami. Biologiniai procesai sustoja. Nepastovi koloidinė tešlos sistema stabilizuojasi. Krakmolas dar labiau išbrinksta, sugerdamas palaidą vandenį ir atimdamas dalį vandens iš gliuteno, kuris per 74°C temperatūroje koaguliuoja, sudarydamas standrius duonos struktūros griaučius. Cukrus karamelizuojasi, atsiranda pirodekstrinų, melanoidinų ir įvairių kitų spalvotų ir kvapių medžiagų, kurios duonai duoda pageidaujamą išvaizdą ir organoleptines savybes.

Moderniškoje kepykloje žmogaus ranka nepaliečia nei miltų, nei tešlos, nei D. Visi veiksmai atliekami mašinomis. D. minkyti mašinas turėjo jau romėnai, bet viduramžiais jos buvo užmirštos. Tik nuo XIX a. vidurio D. kepimas vėl pradėta mechanizuoti.

Pastaruoju metu sėkmingai bandoma dar labiau pagreitinti duonos gamybą, atskirai išrauginant skystuosius duonos in-

,,Paramos'' kepykla Kaune

gredientus ir gautąjį ištarpusį raugą maišant su miltais. Vartojant šį metodą, duonos užmaišymą, išminkymą ir kepalų sudarymą, esą, galima atlikti per 2 minutes (Food Engineering, June 1953, 60, 183 p.)

Augščiau aprašytu būdu kepama kvietinė D. Šiaurės, Centro bei Rytų Europoje ir kaikuriuose kituose kraštuose valgoma r u g i n ė D. Baltų ruginių miltų sudėtis skiriasi nuo kvietinių mažesniu nuošimčiu baltymų ir skirtinga jų prigimtimi. Ruginių miltų baltymai tešloje nesudaro elastingo gluteno. Mielių išskiriamas tešloje dujas tik iš dalies sulaiko ruginių miltų krakmolas ir gleivinės medžiagos. Todėl vien iš ruginių miltų negalima iškepti purtnios, lengvos D. Į baltą ruginę D. visuomet dedama kvietinių miltų, kartais daugiau, negu ruginių. Be to, žieminių rugių miltai pasižymi labai dideliu diastaziniu veiklumu, kuris apvaldomas, pakeliant tešlos rūgštumą. Todėl iš žieminių rugių kepama tik rūgšti D. Juoda ruginė D. kepama iš smulkiai arba rupiai maltų nenužievintų rugių. Tokiuose miltuose būna iki 16% baltymų. Ruginei D. pagerinti vartojama dauguma tų pačių priedų, kaip ir kvietinei. Ruginėn D. dedama daugiau druskos, kartais kmynų. Paprasta ruginė D. kepama augštesnėje temperatūroje, negu kvietinė (260 → 240°C). Priešingai, rupi, juoda ruginė D. (pumpernickel tipo) kepama lėtai, gana vėsioje krosnyje — 12 val. 150 → 110°C temperatūroje.

Daugelio kraštų kaimuose kiekviena šeima pati sau kepasi D. Visi veiksmai atliekami rankiniu būdu. Vartojamas dvifazinis tešlos paruošimo būdas: užmaišymas ir atminkymas. Mielių vietoje dažnai vartojamas raugas (prarūgusi praėjusiojo kepimo tešla). Tokiame rauge būna įvairių laukinių mikroorganizmų, bet rūgščiai D. jie paprastai nepakenkia.

D., ypač kvietinė, gana greit sensta, netekdama gerų organoleptinių savybių. Yra pasiūlyta ir įpatentuota įvairių priemonių D. senėjimui sulėtinti, bet jos arba nepraktiškos, arba jų veiksmingumas nedidelis.

S. C. Prescott and *B. E. Proctor* Food Technology 1937; *H. C. Sherman* Modern Bread from the Viewpoint of Nutrition 1942; *L. P. DeGouy* The Bread Tray 1944. *J. Vbr.*

D. t a u t o t y r o j e. Aiškių duomenų D. pradžiai neturime. Vieni linkę manyti, kad D. paprastos miltų tyrės pavidalu galėjo būti pradėta vartoti dar renkamojo ūkio (žr.) metu, o kiti jos pradžią atkelia vėliau, į pirmykštės žemdirbystės dienas (žr. javai), ją laikydami mažai kuo vėlesnę už javų ūkį. Apie 3000 pr. Kr. D. buvo žinoma Kinijoje, o apie 2000 pr. Kr. D. vartojama ir Egipte. Tuo pat metu, neolito pabaigoje, D. buvo pažįstama kalstinės statybos gyventojams Šveicarijoje, o tai liudija apie 22 kg įvairios D. radinys Robenhausene (Züricho kantone) ir kt. Pirmykštė D. buvo kepama iš soros, miežių, kviečių ir įvairių piktžolių grūdų.

Kilmės atžvilgiu seniausia D. laikoma paprasta ir nerauginta miltų tyrė, kuri pradžioje galėjo būti valgoma nekepta ir nevirta. Kiek vėliau tokia D. tyrė buvo pradėta kepti žarijose, ant įkaitintų akmenų arba tiesiog ant akmenų ugniakuro atokaitoje. Tokios pradinės, neraugintos, D. reikšmę pirmykščiam žmogui, taip pat ir jos senybę, liudija įvairios neraugintos D. aukos ir žydų paprotys per Pesach šventes tevalgyti vien tik neraugintą D. („macus").

Lietuvoje t y r i n ė s D. likučiu tenka laikyti š u š t i n i u s, kurie buvo daromi iš šutintų avižų miltų, apvelgus juos tik grynu vandeniu. Tokia sausa minklė pasninko dienomis buvo valgoma XIX a. gale dar visoje Lietuvoje. Tolimesnė tyrinės D. lytis pas mus yra r a g u o l i a i, kurie iki paskutinių dienų buvo kepami iš n e r a u g i n t o s (dažniausiai m i e ž i n ė s) tyrės. Taip pat raguolinės D. atskylomis tenka laikyti ir skrylius, sklindžius ir kitus tešlainius, kepamus iš neraugintos tyrės ar tešlos.

Raugintos D. tėvyne laikomas Egiptas. Pas mus tyrinės raugintos D. likučiu laikytini r ū g š t u o l i a i (raguoliai), kepami iš per naktį raugintos ruginių miltų tyrės ar tiesiog (D. kepimo dienomis) iš D. tyrės arba jos minklės. Prie šios rūgštinės raguolinės D. priskirtini ir XIX a. gale dar plačiai mėgti įvairūs v i r t i n i a i, kurie buvo išplojami iš ruginės, per naktį raugintos, ir dabar atminkytos, tyrės arba daromi tiesiog iš D. minklės. Jie buvo verdami karštame vandenyje ir valgomi dar karšti su dažiniu arba pienu ir šiaip viralu. Taip pat jie buvo daromi, pritrūkus keptinės D.

P l o č i n y s, kitur k e p ė, p l a d a s (pladė; lat. plads; plg. vok. Fladen) yra viena iš seniausiųjų raugintos keptinės D. lyčių. Daug kur Lietuvoje pločinys dar XX a. pradžioje tebebuvo kepamas iš m i e ž i n ė s, kartais net a v i ž i n ė s ar g r i k i n ė s raugintos minklės, paskutiniu metu iš kvietinių, rupiai permaltų miltų. Pločinio kepaliukai buvo maži, dažniau apskriti, kaip pailgi, ir labai plokšti, vos 2–3 pirštų storio. Jis buvo kepamas tiesiog į žarijas, kartais ugnies atokaitoje arba ant molinės plačios tarlės, vėliau — šiaipjau plokščiame molio inde.

P a p l o t ė l i s mažas, apskritai išplotas iš raugintos D. minklės ir kepamas tiesiog į žarijas, ugnies atokaitoje (piemenys kepė ir ant įkaitintų akmenų). Paskutiniu metu paplotėlius kepė jau keptuve. Daug kur šie paplotėliai vadinami b a n d e l ė m i s, nors bandelė yra maža duonytė, praradusi savo plokštumą, taip pat iškili, kaip ir pats D. kepalas.

Paplotis sunku išskirti nuo počinio. Šiaip jis kepamas taip pat iš miežinės, grikinės, kvietinės ir ruginės D. minklės, dažniausiai tiesiog ant iššluostyto krosnies pado (laito), rečiau — molio induose. Daug kur paplotis jau praradęs savo plokštumą, ir savo pakilusia kupra primena mažą D. kepalą.

Ragaišis vietomis sunkiai skiriamas nuo počinio ir papločio. Seniau buvo kepamas ne tik iš kvietinių, bet ir miežinių bei grikinių miltų, ir daug kur apskritais ar pailgais, tačiau dar plokščiais kepalais. Ragaišis kepamas tiesiog į iššluostytą krosnies laitą ar induose, Prie ragaišio tenka priskirti ir pyragą, kepamą iš gerai išmaltų, o vėliau — ir išsietų (pikliavotų, valcuotų) kvietinių miltų, raugo vietoje jau mieles vartojant, ir dažniau induose, bet ne tiesiog ant pado krosnyje. Lietuvos kaime jis pradėtas kepti, atrodo, tik XIX a., ir tai grynai dvaro, klebonijos ar miesto pavyzdžiu, prisiimant jam gudiškąjį vardą. Bet vietomis (Svėdasai, Jūžintai, Šimonys, Salos ir kt.) net ir įvairūs svočios pyragai, kepti su obuoliais, slyvomis, riešutais ir kt. vaisiais, taip pat ir jos „karvojus", seniausiųjų žmonių tebevadinamas vien tik ragaišiu, o tai įsakmiai rodo gana vėlyvą „pyrago" įskvarbą mūsų žodynan.

Kepalinė D. yra paprasta, kasdieninė, ruginių miltų rauginta D. Vakarų Lietuvoje ji dažniau kepama apskritais, kitur — pailgais kepalais (8–12 kg). Ši D. visur Lietuvoj kepama didž. duonkepės krosnyje, tiesiog ant iššluostyto jos pado.

Šalia visų šių D. dar tenka paminėti įvairias paprotines (pirmąją namų, krosnies, derliaus D.), taip pat ir bado D. Tačiau jos visos skiriasi ne savo pavidalu, bet tik skirtingu kepimo papročiu ar paruošimu (žr. žemiau).

Miltų paruošimas. Seniau, baudžiavos dienomis, buvo kepama bėralinė, pelinė, vidurinė arba šliaukytinė D. ir ragaišis. Visoms rūšims grūdai buvo skirtingai ruošiami. Bėralinei D. grūdai buvo nevėtomi, tik šiaudai nugraibstomi. Tokių grūdų nebuvo galima iš karto malti, pirma tekdavo išdžiovinti karštoje krosnyje ir pergrūsti grūstuvėje, tik tada girnomis permaldavo vieną ar du kartus. Iš tokių miltų D. būdavo labai juoda ir trupi (apie tokią D. rašo XVI a. Al. Guagnini, XVII a. Praetorius). Bėralinė D. šeimininkėms darydavo daug rūpesčio, nes ji sunkiai rūgo. Todėl dažnai jos įmaišymui vartojo grūdus iš vidurio, o bėralu atminkydavo. Pelinei D. prie paprasto bėralo primaišydavo dar sėmeninių ar net avižinių pelų. Tokios D. visai nebeįstengdavo sumalti: pasitenkindavo tik grūdimu, o raugindavo kartais iki savaitės. Pelinė D. buvo laikoma jau prastų metų D., daugiau priskirtina bado D. Didžiaisiais badmečiais buvo D. dedama ir kt. priemaišų: miško samanų, įvairių uogienojų, liepų, klevų ir kt. saldžiųjų medžių lapų, jaunų šakučių ir net jų žievės. Šliaukytinė, arba vidurinė D. baudžiavos metais buvo tik šventėms ir vaišėms tekepama. Jai susemdavo grūdus iš pačio vidurio (kur kūlės metu pėdų varpos sudedamos), prieš tai gražiai šiaudus ir varpas pelinei duonai nušliaukydami. Šios D. grūdų nebereikėdavę grūsti: būdavę galima jau tiesiog malti. Ragaišis buvo kepamas iš vėtytų miežių, grikių ar net kviečių miltų, smulkiai sumaltų rankinėmis girnomis. Iškilmių ragaišiui (karvojui) svočia vartojo išskirtinai paruoštus miltus. Tam reikalui kviečiai pirmiausia buvo nusiaučiami sietu, paskui nuniekojami niekote (žr.), švariai nugrūdami grūstuvėje, vėl nuniekojami, ir tik tada malami (2 ar 3 kartus permalant).

Gryną, be jokių priemaišų D. visuotinai Lietuvos kaimas pradėjo kepti tik po 1866–1868 badmečio. Pradžioje D. rugius maldavo tik namuose, rankinėmis girnomis. Prieš D. molę girnas naujai išplakdavo, kiek galint suleisdavo, kad tik miltai būtų smulkesni. Vietomis maldavo skirtingus miltus įmaišui ir minkalui. Įmaišui vartojo rupesnius, minkalui smulkius. Taip pat D. skirtus grūdus pradėjo nusiausti ir nuniekoti, o vėliau dar ir pačius miltus nusiausdavo, nuosiautas skirdami tik gyvuliams. XIX a. gale D. skirtuosius grūdus pradėjo vežti malūnan. Tuo pat metu ūkininkų pradėta malti ir sijota (pikliuota) D., pradžioje tik vaišėms, vėliau ir kasdienai. Malūne D. visuotinai pradėjo malti tik po 1918 (I pas. karo metu vokiečiai surinko namines girnas, o pokario metu ir pačių malūnų daugiau atsirado).

Maišymas. D. maišalui skirtus miltus gražiai nusijoja, kad jie būtų purūs. Tuomet juos supila į duonkepę ir užpila šaltu ar šiltu vandeniu (šutintai D. imamas karštas, verdantis vanduo), išplaka mentele, pi-

Duona užmaišoma duonkepėje

la raugą-giros nuosėdas (jei jo nebuvo palikta duonkepėje) ir visa vėl išmaišo. Jei į D. dedama bulvių ar obuolių, jie dedami tik į įmaišą. Baigus D. maišyti, duonkepę uždengia jai skirtu audeklu arba šiaudų dangčiu, užkloja kailiniais ar pagalvėmis ir palieka rūgti. Duonai rūgstant (žmonių žodžiais „gyvenant", „šnekant"), šeimininkė kartkartėmis paragauna tešlą; jei D. persparčiai rūgsta, ji nudengiama, nes D. gali apšokti, būtent gauti gaižios rūgšties. Jei paraugta D. persilpnai rūgsta, ji šilčiau užklojama ar įkeliama į lovą, ant krosnies.

Minkymas. Gerai išrūgusi D. (paprastą D. kepant dažniausiai kitą rytą, o plikintą — trečią ar net ketvirtą dieną) minkoma. Duonkepė nudengiama, tyrė dar kartą mente išmaišoma, o minkalinių miltų dalis viršun užsijojama arba užpilama, prieš tai juos nusijojus. Prieš minkymą moteris peržegnoja duoną, o pati gerai nusiplauna rankas. Beminkant tyrei sutirštėjus, ji toliau maigoma kumščiais, laikas nuo laiko jos gabalus iš pakraščių suverčiant į patį vidurį. Jei moteris turi daug sveikatos, ji paprastai rankų nevilgo, ir pačią D. visados stengiasi kiečiau užminkyti, kad vėliau kepalai nekeistų savo pavidalo. Baigus minkyti vandenį, kuriame minkytoja mirkė ar plovė rankas, atiduoda mėgiamiausiai karvei, nes ji duosianti daugiau pieno.

Kepimas. Atminkius D., kuriama jau krosnis. Kai ji išsikūrena, žarijos dar paskleidžiamos po visą padą, krosnies anga uždengiama, ir šitaip visa krosnis dar pakaitinama. Vėliau žarijos sukasamos į žertuvę, ir visas padas iššluostomas švariai pušine ar lapine šluota. Tebedegančios žarijos tuomet sukasamos į pačią krosnies angą.

Kepėja pasirengia, nusiplaudama rankas, susirišdama plaukus skarele užpakalin. Kita, jai padedančioji, šalia duonkepės ant suolelio paguldo ližę, o jos mentę užkloja džiovintais (vasarą vartoja ir žalius) klevo, kopūsto, ajero lapais. Taip pat D. pakloti vartoja šiaudus, kartais mentę pabarsto ir miltais. Kepėja iš duonkepės išima minklės gabalą, iš kurio vieno paprastai daro visą kepalą (atskirai gabalą pridedant, paskui iškepta D. skiriasi, o tai, žmonių įsitikinimu, šeimininkėms gera nelemią). Kepalas daromas kiek galint iškeliant jo nugarą. Kuo ilgesnis ir augštesnis kepalas, tuo daugiau D. minkštimo ir mažiau plutos. Bet tai įmanoma, tik kietą minklę turint. Patį kepalo viršų nuglosto vandeniu suvilgytomis rankomis, iš šalių po keletą kartų įrėžia pirštais, kad D. mažiau sproginėtų. Pirmojo kepalo viršų perrėžia kryžiumi ir peržegnoja, kad D. gražiai keptų ir būtų sveika valgyti. D. krosnin šauna jau šovėja arba net ir vyras. Vakarų ir M. Lietuvoje D. minklę, dar pusiau tepakilusią, kartais sudeda į šiaudų pintinėles, tuo būdu gaudami D. kepaliuką visai apskritą. Tokią D. vietomis krosnin šauna tiesiog su pintinėle, o kitur išima iš pintinėlės, prieš ją į krosnį šaudami. Iš minklės likučių, pagramdų, kepa atskiras bandeles piemeniui ir šuniui. Jei nebūtų pakepta tokios bandelės, esą, D. būtų neskalsi.

D. kepa apie 3 val., o tai pareina nuo krosnies ir pakuros. Iškepusią D. skiria iš balso (jei padas skamba, — D. iškepusi), svarumo, ar duria beržo pagaliuku (jei aplipęs, — D. žalia). Ištrauktą D. padeda ant suolo, pirmąjį (su kryžiumi) kepalą arčiau stalo, nes jį padėti arčiau durų būtų lygu D. nepagarbą pareikšti („ji galinti iš namų išeiti").

Laikymas. Atnokusią D. nuvalo nuo lapų, ajerų ir išneša vasarą į klėtį, o žiemą — prikaitėn (kad nesušaltų). Augštaičiai D. paprastai laiko ant lentynos, indaujoje (žr.), o žemaičiai ją sukrauna į rekežį (žr.), pakabintą po balkiu, ir nuo pelių pridengtą dviem lentomis.

Valgymas. Pirmiausia laužo ir valgo bandeles, o riekia — paskutinį, t. y. mažąjį kepaliuką. D. riekia iš vieno, daugiau įskilusio galo, kampelį skirdami jaunamartei ar šeimininkei. D. tebuvo galima riekti tik aštriausiu peiliu, duonriekiu, kuris kitiems reikalams seniau buvo nevartojamas. Pariekta D. laikoma tik ant stalo ar užstalės kerčioje (kitaip jai būtų pareikšta nepagarba, ir ji „išeitų"). Po valgio ji išnešama į indaują arba dedama į kertę ir uždengiama švaria staltiese ar rankšluosčiu.

D. pas mus buvo valgoma viena ir prie daugelio valgių. Vieną D. valgo kiekvienu metu, kai tik žmogus pajunta alkį. Ją valgo, pasibarstę druska, užsikąsdami obuoliu, užgerdami vandeniu, gira. D. valgoma su saldžiu ir rūgusiu pienu, sūriu, mėsa, įvairiu viralu. D. apiriekią imasi kelionėn, darbams vykdami. Žmonių įsitikinimu, D. negali būti namuose užrakinta, jei šeimoje yra samdinių ar svetimų darbininkų, nes tada namuose būtų badas. Ir todėl buvo pašaipiai žiūrima į dvarus, stambiuosius ūkininkus, kur D. tebuvo duodama tik prie valgio, bet darbininkas jos negalėjo pasiimti, kada tik norėjo.

Kepimo ir kt. teisės. D. kepti yra išskirtinė moteries teisė; vyras kepa tik didelės namų bėdos verčiamas. Taip pat D. kepimas yra ypatinga šeimininkės teisė, kuri gali būti pavesta kitai moteriai tik laikinai. D. kepimo teisė kiekvienoje šeimoje griežtai buvo saugoma ir „rūgštis" teperleidžiama papročiu. Motina pavesdavo D. išsikepti tik visiškai suaugusiai dukteriai, kuri jau gali tekėti. Paprastai tokia D. buvo taikoma kepti šeštadienį, kad bū-

tų galima dukters „rūgštis" nunešti į pirtį. Dukteriai kepantis pirmąją D., motina pastatydavo duonkepę, paduodavo miltus, vandenį, mentę ir pabučiuodavo. Duktė turėdavo įsimaišyti, atsiminkyti, išsikūrenti krosnį ir išsikepti. Mažasis D. kepaliukas buvo tuojau pralaužiamas ir ragaujamas. Tada duktė su D. atsisėsdavo ant suolelio prie stalo, o motina pasišaukdavo tėvą, kitus šeimos narius, net artimą kaimynę, ir apdalindavo „dukters rūgštimi". Paragavęs tėvas pabučiuodavo dukterį ir apsukdavo su suoleliu durų link, — duktė jau moka D. išsikepti ir gali tekėti. Jei yra jaunimo, tai dukterį su D. kampeliu išnešdavo pro duris, — „į marteles". Paskui motina dar kartą pabučiuodavo dukterį ir pasakydavo, kad „prisikepusi jau pakankamai D. — tegu ji kepanti". Tą dieną per pietus tėvas dukteriai jau paskirdavo viešai dalį. O vakare motina nusinešdavo dukters rūgšties į pirtį ir apdalindavo visas moteris, kartu pasakydama ir kiek dalies dukteriai manoma duoti. Po šios D. toliau paprastai kepdavo duktė, motiną vaduodama. Jei duktė ilgiau neištekėdavo, priaugdavo antra, — motina ir jai pavesdavo išsikepti jos D., tačiau kitas D. paprastai kepdavo vėl vyriausioji duktė.

Jaunamartei anyta ar moša pavesdavo pasikepti pirmąją D. po vestuvių, kad pati marti parodytų savo „rūgštį" ir nebebūtų niekados viešnia (žmonių įsitikinimu, kiekvienas svetimas žmogus, laikinai apsigyvenęs, užkeptas D., toliau savu laikomas). Tačiau po šios D. marti viena namuose toliau negalėdavo D. kepti, nustumdama anytą ar mošas. Ir buvo laikoma net nemandagu marčiai prisiminti, kad D. baigiasi ir reikia kepti. Marti savarankiškai pradėdavo D. kepti, kai anyta jai perduodavo, kai namai netekdavo šeimininkės. D. perdavimas vykdavo tuo pačiu keliu, kaip ji buvo perduodama dukteriai, t. y. pabučiuojant ir patarnaujant, o galutinai atbaigiant pirmaisiais pietumis ir pirtimi. Per pietus anyta pasakydavo, kad ji „prisikepė D., — tegu jaunesnė ją saugo", ir pabučiuodavo marčią. Paskui ji su D. kepaliuku nueidavo pas kaimynes, pavaišindama marčios „rūgštimi" ir paskelbdama, kad dabar namuose jau bus „nauja, marčios rūgštis". Jei tą vakarą eidavo į pirtį, tai D. būdavo nešama ir ten, ja vaišinant visas susirinkusias, apšnekant „naują rūgštį" ir „krosnies raktus". Po šio perdavimo anyta D. kepimo teisės nebesusigrąžindavo, o D. tekepdavo, marčiai sergant.

D. riekimo teisė priklauso šeimininkui. Kiek jis atriekė D., visi turi būti patenkinti. Antra, paprastai nė vienas šeimos narys D. neriekia, jei šeimininkas nepasakė riekti. Pati D. riekimo teisė sūnui ar žentui buvo perduodama per pietus, dažniausiai kam nors iš svetimųjų esant. Šeimininkas paduodavo peilį, D. ir pasakydavo, kad jis prisiriekęs D. iki soties. Tuomet naują raikytoją jis pabučiuodavo. D. perdavimas iš dalies reiškė ir viso namų ūkio laipsnišką perdavimą.

Paprastai D. iki soties valgyti turi teisę kiekvienas namų žmogus. Užtat ji ir laikoma viešai už stalo ar kitur, bet lengvai prieinamoje vietoje. D. valgymo teisę šeimininkas sąlygoja vien tik bėdos atvejais. Taip pat D. paprašyti gali kiekvienas pakeleivis ir jam seniau nebuvo atsakoma. Jei kartais pasitaikytų, kad pakeleivis namuose nerastų jokio žmogaus ar tik vaikus, būdamas išalkęs, jis gali pasiimti pats vieną riekę D. ir vėl išnykti. Šis D. pasiėmimas priklauso prie kiekvieno pakeleivio teisių. Taip pat, jei, D. kepant, užgulі namuose koks pakeleivis ar elgeta, tai jį iš ryto sulaikydavo, kol D. iškeps, kad jam kelionėn galėtų įdėti šviežios D.; nelaukiančiam pakepama nors maža D. kepelė.

Į D. turi išskirtinės teisės šuo ir arklys. Kiekvieną D. kepant, turi būti pakepta atskira bandelė šuniui, kuri jam paduodama vos tik praaušusi. D. apyraikas, likęs nesuvalgytas kelionėje, namie padalinamas tarp šuns ir arklio. Taip pat kelionės ir darbo metu šeimininkas pasidalina D. su šunimi ir arkliu, nors kartais teduodama vos mažas gabaliukas.

P a p r o č i a i. Įvairiuose kraštuose ir tarp visų tautų D. skiriama daug pagarbos; jos netrūksta ir mūsuose. Pirmiausia Lietuvoje tebėra dar gana ryškus D. aukos paprotys. Ji užariama pirmoje artojo vagoje ir apskritai pirmoje pavasario vagoje; užkasama sėjos metu rugių lauke ir pabaigtuvių metu rugių „jievare". Tai vis D. aukos Žemynai, arba Žemei. Į atskirus ežerus, kurie laukia gyvo žmogaus aukos, rudenį įmetamas D. kepalas; taip pat D. kepalas paleidžiamas plaukti, kai ežere ieškoma skenduolio. D. atskirai kepama vėlėms, t. y. dedama ant mirusiojo kapo, o paskui atiduodama elgetoms. Taip pat D. labai plačiai vartojama kaip saugos priemonė nuo raganų, ypač per vestuves(apkaišo nuotakos namų D. vestuvinę lovą); ją deda nekrikštytam vaikui į vystyklus ir t. t. Su D. priimamas žmogus į namus, į bendruomenę arba iš jos išleidžiamas (pvz. nuleidžia nuotaką su namų D.), paprotį perkeliant iš dalies su gyvuliams (parduoda su D. ir druska). D. palaiko tarpusavio santykius, nes ką tik iškeptos D. gabalas dažnai būdavo nešamas artimiausioms kaimynėms paragauti, arba jis būdavo pasiimamas į pirtį. Ir ypač stengiasi kaimynes D. pavaišinti, kai iškepama pirmoji namų, krosnies, derliaus, dukters ar jaunamartės duona.

A. Maurizio Die Geschichte unserer Planzennahrung 1927; *M. Wähler* Die deutsche Volksnährung in: Handbuch d. deutschen Volkskunde, hrsg. von W. Pessler, III, 1938 (liečia ir M. Lietuvą); *H. Schürer v. Waldheim* Zur Geschichte u. Verbreitung des Fladenbrotes in Europa, Zschrft. f. Oester. Volkskunde XX, 1914; *D. Zelenin* Russische (Ostslavische) Volkskunde 1927; *S. Daukantas* Lietuvių Būdas; *A. Juškeviče* Svodbinė rėda Veluonyčių lietuvių 1880; *P. Višinskij* Antropologičeskaja charakteristika Žmuidzinov, Mūsų Tautosaka X 1935; *M. Katkus* Balanos gadynė, Mūsų Tautosaka IV 1931; *K. J. Aleksa* Lietuvos moteris sodietė 1932; *P. Ruseckas* Baudžiava I 1936; *E. Čiapaitė-Mickienė* Lietuviški valgiai, Gimt. Kraštas N 1 1936; *A. Kriauza* Duonos kepimas Kupiškio apylinkėje, Gimt. Kraštas 1942; *J. Balys* Lietuvių tautosakos skaitymai II 1948; *P. P. Jonitis (Jonaitis)* The Acculturation of the Lithuanians of Chester, Pa, (rankraštis Pennsylvanijos univ. bibliotekoje). *A. Mž.*

Duona nusipelniusiųjų (panis bene merentium) vardas taikomas tiems didž. kunigaikščio dvarams Lietuvoje, kurie buvo išdalinami seniūnijomis kaip atpildas valstybei nusipelniusiems bajorams, nes valstybės pareigūnai tuo metu už savo tarnybą negaudavo nuolatinių algų.

Duonienė iš duonos plutelių virta sriuba arba duona, sutrupinta į saldų, kartais rūgštų, pieną arba net tiesiog į vandenį ar sulą.

Duoninė iš duonos plutelių padaryta gira ar kita rūgštelė atsigerti.

Duonis (Heleocharis) augalų gentis iš viksvinių (Cyperaceae) šeimos. Apie 80 rūšių, augančių dažniausiai šlapiose vietose. Tai belapiai (yra tik makštys), stiebu asimiliuoją daugiamečiai arba vienamečiai žoliniai augalai su viena viršūnine žiedų varpa. Lietuvoje žinomos 3 rūšys, iš kurių dažnai sutinkamas D. p e l k i n i s (H. palustris). D. pašarinė vertė labai menka.

Duonkepė medinis indas, kuriame kepama duona. Tinkamiausia D. laikoma apskrita, padaryta iš liepos, klevo, beržo ar ąžuolo lentelių. Ąžuolo dedama į kiekvieną D., nes duona geriau rūgsta ir rūgštis esanti geresnė. D. augštis apie 0,5 m (žemoje geriau minkyti), o skersmuo svyruoja pagal šeimą ir siekia iki 1 m. Šalia apskritų D. buvo ir lovinės, seniau išskobtos iš pailguotinio medžio, vėliau sukaltos iš lentų. Nevartojama D. paprastai stovi klėtyje ar prikaitėje, pridengta dangčiu ar audeklu, o vasarą apvožta ant žemės, kad neperdžiūtų ir nesubyrėtų. Jokiam kitokiam tikslui nevartojama D., jei tik kartais į ją pila miltus, nes pagestų jos rūgštis. Taip pat D. ir nė kaimynui neskolinama, kad tas rūgšties nepakeistų. Seniau ant D. buvo sodinama nuotaka per vestuves. *A. Mž.*

Duonkepis didelė krosnis, kurioje kepama duona. Seniau duona buvo kepama tiesiog į ugniakuro anglis ar karštus pelenus, ant įkaitusio plokščio akmens ar tiesiog ant akmens prieš ugniakuro atokaitą. Taip pat žinomas duonos kepimas duobėje, išklotoje akmenimis. Visi šie duonos kepimo būdai atsekami dar ir šiandien Europoj. Duoną ant karštų akmenų ar prieš ugnies atokaitą tebekepa kalnietis šveicaras (XIX a. viduryje vietomis ir lietuvis), o žarijų duobėn įstačiusi duonos minklės indą — albanietė ar kuri kita balkanietė.

Seniausias D. žinomas iš naujojo akmens amžiaus užtiktas Federsee kalstinėje sodyboje (P. Vokietijoje). Tai buvo keturkampis D., suplūktas iš molio, suskliaustu viršumi. Jo padas (1,2 × 1,40 m) išklotas akmenimis, padėtais ant beržo luobo. Šiaip germaniškos kultūros kraštuose D. yra apskritas, dažniausiai atskirame pastate, naudojamame kelių šeimų. Lietuvoje ir slavų kraštuose D. tėra palikęs tik gyvenamojo namo dalis, svyruojanti jam parinkta vieta. Vakarų Lietuvoje D. paprastai kuriamas iš prieangio ir tik jo galas įleistas į pirkią, arba tiesiog dar jis prieangyje. Rytų Augštaičiuose D. yra pirkioje, paprastai viename jos kampe, nors vietomis dar jis atitrauktas ir arčiau pirkios vidurio. Čia visur aiškiai matyti, kad D. bus užėmęs senąją židinio (atviros ugnies) vietą. Tačiau senieji raštai, dar ir S. Daukantas, mini atskirą pastatą u b l a d ę (žr.), kur stovėjo duonkepis.

Seniau Lietuvoje D. buvo sukviestos talkos plūkiamas iš molio. Jo apačioje buvo iš medžių suneriamas ketvirtainis rentinys, uždengiamas skeltinėmis lentomis, ir pradedamas krauti molis. Tačiau pasitaiko D. suplūktų dar ir duobėje (plg. duoba). D. vidaus erdvę sudarydavo, sukraudami malkas, o vėliau — atskiru ožiu. Į molį buvo dedama akmenų, kad šilimą geriau laikytų ir duona visados iškeptų. D. padą pirma išpildavo graužu, išklodavo akmenimis ir tik tada suklodavo degtas plytas, nevartodami rišamosios tyrės, tik pačias plytas gerai į viena kitą sutrindami (suleisdami). Pirmiau D. neturėjo dūmtraukio ir gaubtuvo dūmams surinkti; visi dūmai skleidėsi po visą pirkią ar prieangį. Gaubtuvas, užgaubęs visą D. kaktą ir žertuvę su priežeda, Lietuvos kaime atsirado tik XIX a. gale. Šiaipjau D., be savo tiesioginės paskirties, turi ir antrinių. Rytų Lietuvoje jis kuriamas kiekvieną dieną, ir todėl valgis išverdamas visai dienai, kuris jame ir laikomas. Taip pat į jį beriami džiovinti grūdai, šutinamas žlugtas, dažomos vilnos. Ant jo viršaus džiovinami javai, vaisiai ir kt., kartais praversdavo ir atsigulti.

H. Reinerth Die jüngere Steinzeit der Schweiz 1926; *S. Erixon* Öfen mit rundem Grundriss, Folkliv N 2-3 1939; *S. Daukantas* Lietuvių būdas; *A. Vitkauskas* Molio statyba Padubysio vl., Gimt. Kraštas 1938. *A. Mž.*

Duonkepis amatininkas, duonos nuolatinis kepėjas pardavinėti. D. Europoje žinomi nuo IX a., o Lietuvoje jie atsirado dar XV a. Pradžioje pas mus D. buvo vokiečiai,

sudarę savo cechą. Vėliau D. tapo ir žydai bei rusai. Tik paskutiniu metu ir lietuvių D. miestuose ėmė atsirasti. Didelę duonos kepyklą Kaune buvo įsteigęs Paramos kooperatyvas.

Duonmaišis lininio audeklo maišelis, į kurį deda duoną kelionėn. Seniau D. turėdavo visi baudžiavos dienų darbininkai, vėliau tik piemenys. Lietuvos kariuomenėje D. buvo vadinamas ir kareivio maišelis.

Duonmedis žr. Artocarpus incisa.

Duonriekis peilis, kuriuo duona riekiama. Seniau D. buvo nukalamas vietos kalvio, paprastai iš sulūžusio dalgio, ir toks D. buvo labai aštrus. D. paprastai laikomas po stalu pakištas, ir jo seniau beveik niekam kitam nevartodavo, kad duonai kokios nors nepagarbos neparodytų.

Dupanloup Félix Antoine Philibert (1802–1878) Prancūzijos vyskupas, kalbėtojas, rašytojas, auklėtojas, ganytojas ir bažnytinis politikas. Nuo 1825 vikaras Paryžiuje, 1837 mažosios kun. seminarijos vadovas St. Nicolas-du-Chardonnet, nuo 1841 retorikos prof. Sorbonoje. Savo pedagoginius patyrimus išdėstė veikaluose De la haute éducation intellectuelle (1855–1857) ir De l'éducation (1850–1862). Savo tikslą — sutaikinti Bažnyčią su moderniuoju pasauliu ir laimėti jai laisvę išdėstė veikale De la pacification religieuse 1845. Dėl jo buvo puolamas ir kaltinamas liberalizmu. Pijui IX pasisakius prieš liberalizmą, D. išvengė konflikto savo lankstumu, ir buvo paskirtas 1849 Orléans vyskupu. Kovoje už bažnytinę valstybę uolus popiežiaus advokatas. Popiežiaus neklaidingumo klausimu Vatikano susirinkime D. buvo priešingas dogmos definicijai, neginčydamas pačios dogmos. Susirinkimo nutarimui 1870 VII 8 pasidavė. Prancūzijos parlamente (nuo 1870) ir senate (nuo 1876) gynė augštojo mokslo laisvę, o politikoje stengėsi sulieti legitimistus su orleanistais, kad palengvintų monarchijos atstatymą. Išsp. Vie de Jésus-Christ 1869, Lettres choisies (išl. F. Lagrange 1888), Journale intime (išl. L. Branchereau ²1910) ir kt.

F. Lagrange La vie de Monseigneur D. 7 laida 1894.

Duparc Henri (1848–1933) prancūzų kompozitorius. Dėl griežtos savikritikos (didžiąją dalį savo kūrinių sunaikino) ir nervų ligos (nuo 1885 buvo kūrybiškai nepajėgus) D. kūryba nėra gausi. Tačiau 16 jo lyriškų, subtilių, didelio originalumo dainų — Soupir, Chanson triste, L'invitation au voyage, Extase, Phidylé, Lamento ir kt. — suteikė jam vieno didžiausiųjų prancūzų moderniosios dainos kūrėjų vardą. Kiti D. kūriniai: orkestrui: simf. poema Lénore 1875, nokturnas Aux étoiles 1874; fortepionui Feuilles volantes 1869 ir motetas Benedicat vobis Dominus 1882.

S. Northcote The Songs of H. D. 1949. *K. O.*

Du Perron Jacques Davy (1556–1618) prancūzų teologas ir valstybininkas. Kilęs iš kalvinų šeimos, nuo 1577 katalikas, vėliau kunigas, kovojo su galikonizmu ir kalvinizmu. Stipriai prisidėjo prie Henriko IV atsivertimo ir veikė kaip jo politinis pasiuntinys. Rūpinosi įgyvendinti Tridento susirinkimo nutarimus, gynė popiežiaus valdžią prieš konsilijų teoriją. Nuo 1591 vysk., nuo 1604 kardinolas. Veikalai Oeuvres complètes 4 tt. 1873–1877.

Dupleix Joseph François, markizas (1697–1763) prancūzų žemių Indijoje gubernatorius. Čia stengėsi praplėsti Prancūzijos valdžią ir kišosi į Indijos valdovų tarpusavio karus. Prancūzijos karui su Anglija prasidėjus, ilgai sėkmingai Indijoje kovojo su anglais, bet valdžia jo neparėmė, ir buvo priverstas grįžti Prancūzijon. Indijoje įsigalėjo anglai.

A. Martineau D. et l'Inde française 1920–28.

Duplessis 1) G e o r g e s (1834–1899) prancūzų meno istorikas, nuo 1853 nacionalinės bibliotekos vario rėžinių skyriaus vedėjas, išl. studijas apie graviūrų istoriją Prancūzijoje (1861), Italijoje, Ispanijoje ir Olandijoje (1879), graverių monogramų žodyną (1886–87), nacionalinės bibliotekos turimųjų portretų katalogą (nuo 1896 — 7 tomus).

2) J o s e p h S i f r è d e (1725 — 1804) prancūzų portretistas, labai vertintas dėl savo portretų panašumo su vaizduojamaisiais. Daug jo portretų yra Louvre muzėjuje.

Duplessis-Mornay žr. Mornay.

Duployé Émile (1833–1912) prancūzų katalikų kunigas, 1860–67 paskelbęs griežtai fonetinę stenografijos sistemą, plačiai vartojamą Prancūzijoje.

Dupont 1) G e o r g e s Honoré (g. 1884) prancūzų chemikas, nuo 1921 Bordeaux, nuo 1934 Paryžiaus univ. prof., nuo 1945 École Normale Supérieure dir., pasižymėjęs acetileninių junginių, dervų, terpenų ir medienos tyrinėjimais (La distillation du bois 1924, Les essences de térébenthine 1926, La valence chimique 1933, Le bois carburant 1943). Be to, išl. Cours de chimie industrielle 1936 (5 tt.) ir drauge su Grignard ir Locquin redagavo Traité de chimie organique 1935–53 (23 tt.). *J. Vbr.*

2) P i e r r e (1821–1870) prancūzų poetas. Našlaitis, išauklėtas savo krikšto tėvo kunigo, pasidaręs socialistu, kūrė dainas darbininkams ir valstiečiams (Chants et chansons 1852–54, Chants et poésies 1861).

Dupont de Nemours 1) P i e r r e S a m u e l (1739–1817) prancūzų ekonomistas, fiziokratų atstovas. Nuo 1763 pasireiškęs tuolaikinės mokesčių sistemos kritika ir libe-

raliomis spaudos laisvės, vergijos panaikinimo ir kt. idėjomis, buvo priverstas Prancūziją palikti. 1774 Lenkijoje Stanislovo Poniatovskio buvo paskirtas švietimo reikalų komisijos sekretoriumi. Bet netrukus, iškilus Turgot finansų ministeriu, jis buvo atšauktas į Prancūziją, kur ėjo įvairias aukštas pareigas. Amerikiečių laisvės šalininkas, buvo prancūzų įgaliotas slaptoms deryboms su anglais, padėjusioms pagrindą 1783 taikos sutarčiai, kuria anglai pripažino JAV nepriklausomybę. Revoliucijos metu buvo steigiamojo susirinkimo nariu ir du kartus buvo išrinktas jo pirm. Dalyvavo 1792 VIII 10 Tuileries gynime, ir nuo to laiko pasitraukė iš viešojo gyvenimo. Bet vistiek buvo areštuotas ir pasmerktas mirti. Tik Robespierre mirtis jį išgelbėjo nuo giljotinos. 1795 buvo vėl Senių Tarybos nariu ir 1797 jos pirm. Antrą kartą areštuotas, išleistas 1799 emigravo į JAV. Vėl grįžęs į Prancūziją, 1802, buvo derybininkas JAVėms Louisianos sričiai parduoti ir ėjo kitas pareigas, kol 1815 vėl turėjo bėgti iš Prancūzijos į JAV. Jo vaikaičiai JAV davė daug pramoninkų, karių ir politikų.

2) Eleuthère Irénée (1771–1834) (1) sūnus, Lavoisier mokinys, prancūzų revoliucijos metu tris kartus areštuotas, su savo tėvu 1799 emigravo į JAV. Čia 1802 netoli Wilmington, Delaware valst., įsteigė įmonę parakui gaminti, iš kurios vėliau išaugo šiandien didžiausias pasaulyje chemikalų koncernas Du Pont de Nemours and Co su centru Wilmingtone, 1954 turįs 83 dideles įmones, gaminančias dažus, vaistus, įvairias sintetines medžiagas (nilonq, rejoną, orloną, dakroną), sprogmenis ir kt.

Duport Jean Louis (1749–1819) prancūzų violončelistas. Studija Essai sur le doigter du violoncelle et la conduite de l'archet (1806) padėjo pagrindus moderniajai violončelės technikai, paimdamas didžiojo piršto dalyvavimą (vok. Daumenaufsatz). Sukomponavo eilę kūrinių, daugiausia violončelei skirtų. Jo brolis Jean Pierre D. (1741–1818) taip pat buvo vienas žymiausiųjų to meto violončelistų.

F. Kohlmorgen Die Brüder D. und die Entwicklung der Violoncelltechnik 1922. *K. O.*

Duprat (Du Prat, lot. Antonius a Prato) Antoine (1463–1535) prancūzų politikas ir dvasininkas. 1507 Paryžiaus parlamento pirmasis pirmininkas, 1515 Prano I kancleris, sudaręs konkordatą, kuriuo dvasininkai buvo palenkti karaliui, ir tuo padėjęs pagrindą absoliutizmui įsigalėti. 1516 mirus jo žmonai, tapo kunigu, 1525 Sens vyskupas, 1527 kardinolas. Jo sūnus Guillaume, Clermonto vysk., įkurdino Prancūzijoje jėzuitus.

Dupré 1) Jules (1811–1889) prancūzų tapytojas, priklausęs Barbizono peisažistų grupei. Iš pradžių dirbo porcelano tapyboje, vėliau anglų peisažistų, ypač Constable, poveikyje, D. pasuko peisažinės tapybos kryptimi. Savo tematika, gamtos traktavimu ir spalvomis D. yra tipingas Barbizono mokyklos atstovas.

2) Marcel (g. 1886) prancūzų vargonų virtuozas, kompozitorius ir pedagogas (1926–47 Paryžiaus konservatorijos prof., nuo 1947 Fontainebleau Conservatoire Américain dir.). Meistriškas improvizatorius, ypač gilus J. S. Bacho kūrinių interpretatorius, koncertavęs daugelyje kraštų, D. yra laikomas žymiausiu šio meto vargonų virtuozu. Kaip kompozitorius jis yra vienas dabarties bažnytinės programinės muz. kūrėjų. D. kūriniai: vargonams: simfoninės poemos Évocation 1942 ir Vision 1948, Symphonie-Passion 1924, 2-ji simfonija 1929, siuita 1945, preliudai, fugos ir kt.; kantata Psyché 1914 (už ją gavo Grand Prix de Rome); vargonams ir orkestrui: simfonija 1928, koncertas 1934 ir kt.; eilė vokalinės ir kamerinės muz. kūrinių. Išsp. Méthode d'orgue 1927, Cours complet d'improvisation à l'orgue 1925–37 ir kt. D. vargonų klasę yra baigę ir liet. vargonų virtuozai Z. Nomeika ir J. Žukas.

R. Delestre L'oeuvre de M. D. 1952. *K. O.*

Dupuytren Guillaume (1777–1835) prancūzų chirurgas, laikomas žymiausiu XIX a. pirmos pusės Europos chirurgu. Nuo 1815 vyr. chirurgas Hôtel-Dieu, plačiai išgarsėjęs savo klinikos paskaitomis. 1832 išsp. Leçons orales de clinique chirurgicale, sudarytą daugiausia jo asistentų. Jo vardu pavadintas savotiškas rankos sutraukimas.

Duquesne Abraham (1610–1688) prancūzų jūros didvyris, sumušęs Olandijos laivyną 1676, o vėliau suvaldęs Tripolio ir Alžiro piratus. Liudvikas XIV jam siūlė maršalo vardą su sąlyga, kad atsisakytų hugenotų. Atšaukus Nantes ediktą, D. buvo vienintelis iš hugenotų, kuriam nebuvo taikomi prieš šiuos nukreiptieji potvarkiai.

Duquesne JAV Pennsylvanijos mst., apie 10 mylių į pietr. nuo Pittsburgho, apie 20.000 gyv. Katalikų univ., įst. 1878.

Lietuviai čia ėmė kurtis apie 1892. Apie 1914 lietuvių čia buvo skaičiuojama ligi 700, dabar mažiau belikę. Nuo 1908 VI 24 veikia Neprigulmingas lietuvių savišalpos klubas, ir šiandien turįs apie 100 narių (nuo 1908 mirė 45 nariai). 1916 jis buvo pasistatęs namus su svetaine, kurie 1941 buvo parduoti ir nauji trijų augštų įsigyti. Be to, dar veikia LRKSA 102 kuopa ir Lietuvių moterų Birutės draugystė. SLA 172 kuopa.

Duquesnoy François, vad. Il Fiammingo (1594–1643) skulptorius. Gimęs Briuselyje ir mokęsis pas savo tėvą Jérôme (sukūrusį

Briuselio Manneken-Pis), nuo 1618 gyveno Romoje. Savo didesniuose kūriniuose (šv. Andriejaus statula šv. Petro bazilikoje, šv. Zuzana S. Maria di Loreto bžn. Romoje), priešingai Bernini, atstovauja ramesnę, švelnesnę, labiau klasicistinę baroko kryptį, gavęs įtakos iš savo draugo Poussino. Vertinami jo smulkūs darbai iš dramblio kaulo, žalvario ir kt. medžiagų (vaikų grupė, puošianti šv. Petro altorių Romoje).

Dur (lot. durus — kietas, it. maggiore, pr. majeur) muzikoje tonacija, statoma prieš tonaciją, vad. moll. Žr. Tonas.

Dura Europos sen. miestas prie Eufrato vidurupio, dabar es-S a l i h i j e, įk. Seleuko I (apie 300 pr. Kr.), ligi jo sunaikinimo 256 po Kr. buvo žymus karinis ir prekybinis centras. Paskutiniu tarpkariu kasinėtas. Rasti kultūriškai istoriškai reikšmingi paminklai, įdomi sinagoga ir krikščionių bžn. su freskomis — seniausiu Kristaus vaizdavimu (232 po Kr.).

M. Rostowtzeff D.-E. and its Aart 1938.

Duraliuminis vokiečių inž. A. Wilm 1909 išrastas aliuminio (per 90%), vario (apie 4%), mangano ir kt. lydinys, pasižymįs mažu lyginamuoju svoriu ir dideliu tvirtumu. Dėl šių savybių D. plačiai vartojamas lėktuvų ir automašinų statyboje.

Durance p. Prancūzijos upė, Ronos kair. intakas, išteka iš Alpių, įteka ties Avignonu; 350 km ilgio, baseino plotas 11.920 km^2.

Durand Asher Brown (1796–1886) amerikiečių rėžytojas ir tapytojas. Ligi 1835 reiškęsis kaip rėžytojas, vėliau atsidėjo tapybai, darydamas portretus ir piešdamas peisažus (laikomas drauge su Th. Cole amerikiečių peisažo mokyklos kūrėjai). Metropolitan Museum, New Yorke yra jo geriausiu laikomas paveikslas In the Woods.

Durandus (m. 1088) benediktinas, nuo 1059 Troarno vienuolyno vyresnysis; apie 1053 vienas pirmųjų parašė veikalą prieš Berengarą iš Tours apie eucharistiją, praskindamas kelią būsimajam transsubstancijos mokslui.

R. Heurtevent D. de Troarn [2]1928.

Durandus de Sancto Porciano (St. Pourçain) (apie 1275–1334) prancūzų scholastikos domininkonas, nuo 1326 Meaux vyskupas. Savo raštuose (Comentaria de sentntiis, De origine jurisdictionis, De statu animarum) Durandus neigia juslinių ir intelektualinių „specijų" (species sensibiles et intelectuales) ir „veikiančiojo proto" (intelectus agens) buvimą, individuacijos principo skirtingumą nuo pačios individo prigimties. Skiria mokslą, atremtą į protą, nuo mokslo, atremto į tikėjimą ar Apreiškimą, ir tvirtina, kad teologija griežta prasme nėra mokslas, nes ji remiąsi tikėjimu, o ne pirmaisiais pažinimo principais. Šiomis savo pažiūromis D. sueina į konfliktą su Tomu Akviniečiu ir priartėja Duns Skoto teigimams apie skirtingas teologines ir filosofines tiesas, kurios moderniojoje filosofijoje (fenomenologijoje) išsivystė į skirtingą religinio ir filosofinio pažinimo skyrimą. Todėl amžininkų jam duotas pavadinimas — Doctor modernus et resolutissimus — istorijoje pasitvirtino. Ypač jo pažinimo teorija buvo tokia priešinga anais laikais vyravusiam realizmui, kad net jis laikomas nominalizmo pirmataku.

J. Koch D. 1927. *A. Blt.*

Durango š. Meksikos mst., 1890 m nuo j. l., apie 60.000 gyv. (1950). Kat. arkivyskupo rezidencija; aukso, sidabro, švino, vario, gyvojo sidabro ir antimonio kasyklos.

Durant William James (g. 1885) amerikiečių filosofijos ir kultūros istorikas. Baigęs St. Peter's College Jersey City, N. J. 1907, filosofijos doktoratą gavo Columbia univ. 1917. 1914–27 buvo New Yorke Labor Temple School direktoriumi. Su veikalu The Story of Philosophy susilaukęs didelio pasisekimo, atsidėjo laisvai kūrybai. 1931 išsp. Adventures in Genius, 1932 On the Meaning of Life, 1935 The Story of Civilization (kiti tomai sekė vėliau), 1939 The Life in Greece, 1944 Caesar and Christ ir t. t.

Durante Francesco (1684–1755) italų bažnytinės muz. kompozitorius, vienas ryškiųjų vad. Neapolio mokyklos atstovų. Iš jo kūrinių išskirtina 13 mišių, 16 psalmių, oratorijos Abigale 1740, S. Antonio di Padova 1755 ir kt. D. kūrybai būdinga didelis melodingumas ir kartu kontrapunktiškas griežtumas. D. žinomas taip pat ir kaip muz. pedagogas. Jo mokiniais buvo visa eilė iškilių italų XVIII a. komp.: Duni, Pergolesi, Jommelli, Piccinni, Paisiello ir kt.

Durantis, kitaip Durandus, Gulielmus (1237–1296) prancūzų kanonistas ir liturgikas, nuo 1286 Mendes vysk., parašęs Rationale divinorum officiorum (reikšmingas šaltinis liturgijos istorijai) ir Pontificalis ordinis liber (juo remiasi Pontificale Romanum (žr.). Jo Speculum judiciale ilgą laiką buvo autoritetingas bažnytinės teisės šaltinis.

Durazzo, alb. Durres, kroatų Drač, Albanijos uostas; apie 14.000 gyv. (1950). 1913–21 Albanijos sostinė. Kat. arkivyskupo ir albanų ortodoksų metropolito rezidencijos. Įkurtas VII a. graikų kaip Epedamnos kolonija, vėliau romėnų Dyrachium.

Durban svarbiausias P. Afrikos prekybinis uostas ir vienas didžiausiųjų jos miestų, prie Natalio įlankos (Indijos vandenyne); 475.026 gyv. (1951) — po lygiai europiečių, indų ir negrų. Įkurtas 1835 ir pavadintas Gerosios Vilties Rago gubernatoriaus D'Urban vardu. Aptikus (1884) Witwatersrando srities žemės turtus (auksas, chromas, ak-

mens anglis, manganas) ir geležinkeliu šią naują pramonės sritį sujungus su D. uostu, miestas greit ėmė augti, o uostas buvo plečiamas ir tobulinamas. 1950 įkurtas univ.

Durbė 1) Kuršo, Liepojos aps. ežeras, 675 ha ploto, ties Durbės mst.

2) D. upė, kuri teka iš D. ež., Sakos (Baltijos jūros) kair. augštupys, 48,0 km nuo ež., su augštupiu 64,0 km ilgio. D. kartu su Tebra sudaro Saką. Baseino plotas 513 km^2.

Durbė senas Latvijos mstl. Liepojos aps., 525 gyv. (1936). Kuršių ir Livonijos pilies griuvėsiai.

Durbės kautynės lietuvių laimėjimas prieš sujungtas Livonijos ir Prūsų ordino jėgas, įvykęs prie Durbės ežero 1260 VII 13. Po vokiečiams nelaimingų Saulės (žr.) kautynių ilgai Livonijos ordinas aktyviai nebesidomėjo Lietuva, nors per latvių žemes artėjo į jos ribas. 1250, po nusiaubusio vokiečių žygio, žiemgaliai apsiėmė ordinui mokėti duoklę. 1242–52 buvo pavergtas Kuršių kraštas ir apstatytas pilimis. Siekdamas toliau į pietus, Livonijos ordinas 1253 pastatė Klaipėdą. 1253 dalinosi ordinas ir Kuršo vyskupas vakarinius Žemaičius — Ceklį (žr.). Nors iš kito šono tuo laiku Prūsų ordinas dar tebekariavo su sembais ir dar Nemuno krantų nebuvo pasiekęs, bet Livonijos riteriams atsivėrė naujų vilčių, kai Mindaugas jų pastangomis priėmė krikštą ir tapo karaliumi. 1251–1261 truko oficiali Mindaugo taika su ordinu, bet žemaičiai, kurių tik rytinė dalis galėjo Mindaugui priklausyti, nuo 1256 pradėjo intensyvius karus su ordinu. 1256 žemaičių vado Alimino žygiui į Kuršą pasisekus, 1257 jie sumušė vokiečius prie Klaipėdos. Abipusiu susitarimu padarius 2 metų paliaubas (1257–59), toliau žemaičiai dar intensyviau darė savo žygius į Kuršą. Dar nepasibaigus taikos laikui, abiejų ordino dalių lygiomis lėšomis ir darbu buvo pastatyta Georgenburgo (šv. Jurgio) pilis, prie Mituvos ir Imsrės žiočių ant Nemuno kranto. Tuo būdu abi ordino dalys per žemaičių plotus turėjo vis labiau prie viena kitos artėti. Tuo pačiu laiku šiaurėje ant lietuvių–žiemgalių ribų Livonijos ordinas buvo pasistatęs Dobės pilį. Pasidalinęs Ceklį ir oficialiai laikydamas Žemaičius savo nuosavybe, ordinas turėjo juos užimti ginklu. Bet žemaičiai vėl leidosi į aktyvias kovas. Pasibaigus taikai, 1259 jie suruošė žygį į Kuršą ir grįždami sumušė vokiečius Skuodo laukuose. Kitą kartą ordinas subūrė didelę pavergtųjų tautų kariuomenę, bet žemaičiams pasisekė vėl nusiaubti Kuršą ir pasprukti nuo priešų. Tų jų žygių įtakoje sukilo ir žiemgaliai (1259). Žiemgaliams talkindami, 1260 pavasarį žemaičiai puolė Dobę. Nepasisekus jos paimti, žemaičiai iš šiaurės persimetė į pietus, prieš 1259 pastatytąjį Georgenburgą; prieš ordino pilį jie pasistatė savo tvirtovę ir iš jos nuolat puldinėjo nykstančią ir maisto stokojančią vokiečių įgulą. Ordinui atsirado uždavinys Georgenburgo gynėjus išgelbėti; jis ruošė plataus masto žygį, kuris turėjo kryžiuočių padėtį pataisyti kokiu nors dideliu laimėjimu. Į bendrą kovą buvo įtrauktos ir Prūsų ordino jėgos. Jo maršalka Henrikas Botel atvyko su riterių būriu ir prūsų (pamedėnų, sembų, notangų ir varmėnų) kariuomene. Livonijos magistro sutelktos jėgos buvo dar didesnės. Atvyko Talino danų kariuomenė, kuriai vadovavo švedų kunig. Karolis; buvo surinkta daug piligrimų, laivais atvykusių iš Hanzos uostų. Pagalbinius būrius sudarė estai ir kuršiai. Šitokiai mišriai, kelių tūkstančių siekiančiai kariuomenei, vadovavo du šimtai ordino riterių. Nuo Klaipėdos artindamasi prie Georgenburgo, kryžiuočių kariuomenė patyrė, kad su didele jėga lietuviai (Dusburg mini 4000), atsitraukę nuo Georgenburgo, siaubią Kuršą ir ten grobią turtą. Eiliuotoji kronika (Reimchronik), plačiai aprašydama šitas kovas, pastebi, kad lietuviai, matydami daug aukų reikėsiant tai piliai paimti, nutarė rengtis į atviras kautynes. Abi kariuomenės susitiko 1260 VII 13 (šv. Margaritos dieną) Kurše prie Durbės ežero, pietiniame jos krante — slėnyje. Prieš pradėdami kautynes, kryžiuočiai buvo sušaukę savo karo tarybą. Dusburgo pasakojimu, kai maršalka Botel vieną kilmingą pamedėną klausęs patarimo, šis pasiūlęs nusipėstinti, nes kitaip kovotojai iš kautynių lauko greičiau galį pabėgti. Pasipriešinus Danijos karaliaus riteriams, šis pasiūlymas buvo atmestas. Vokiečių talkininkai kuršiai tada kreipėsi į Livonijos magistrą: jei „Dievas krikščionims duosiąs pergalę, kad tuomet jiems būtų grąžinta jų moterys ir vaikai". Kariuomenei atsisakius tai padaryti, vos prasidėjus kautynėms, kuršiai pasitraukė iš kovos lauko, o jų pavyzdį paėmė ir estai. Dusburgas dar prideda, kad kuršiai iš užpakalio puolę krikščionius. Tarp lietuvių ir kuršių galėjo būti ir susitarimo; sukilę kuršiai vėliau į savo pilis priėmė, pvz., žemaičių įgulas. Vok. chronikininkai, aprašydami savųjų didvyriškumą, niekur nepažymi, kaip kovės lietuviai, nes pagonių laimėjimas krikščioniams buvo didelė gėda. Iš Eiliuotosios kronikos galima nustatyti, kad, kuršiams ir estams pasitraukus, vokiečių kariuomenė buvo apsupta. Buvo užmušti prūsų maršalka, Livonijos magistras Burchhardas v. Hornhausen, 150 ordino riterių. Kitų kritusiųjų proporcingai turėjo būti kelis ar net dešimtį kartų daugiau. Kariuomenės likučiai slapstėsi gretimame miške, bet ir ten jie buvo pastebėti. Dusburgo liudijimu, jie buvę taip įbauginti, jog 3–4 pagoniai iš-

žudydavę šimtą krikščionių. Kas buvo šių kautynių laimėtojas, nė vienas šaltinis nemini. Tik S. Grunau XVI a. yra užrašęs Treniotą, Vykinto sūnų. Pats Mindaugas kautynėse nedalyvavo, nors kautynėse šalia žemaičių dalyvavo ir augštaičių jėgos. Yra duomenų, kad Mindaugas, oficialiai ordinui davinėdamas dovanojimo dokumentus, jau nuo 1256–57 žemaičius slapta rėmė kovose su Livonijos ordinu ir prie D. laimėjimo netiesiogiai yra prisidėjęs. Nė vienas pralaimėjimas vokiečių ordinui Pabaltijy XIII–XV a. nebuvo toks skaudus savo padariniais, kaip šis. Tuojau po jų prasidėjo prūsų sukilimas, kuris truko 14 metų (ligi 1274). Livonijos tautos (kuršiai, žiemgaliai, estai) taip pat sukilo. Kuršas tebuvo vėl atgautas po 7 metų kovos (1267), o kol ordinas vėl užėmė žiemgalius, praėjo 30 metų (1290). Vokiečių įgulos tuoj po D. K. pabėgo iš pasienio tvirtovių (Georgenburgo, Dobės). Nuolatinis vokiečių karas su vietinėmis gentimis Prūsuose ir Livonijoje dviem dešimtmečiams atitraukė jų pastangas nuo Lietuvos. Ir į tą didžiąją Ceklio sritį, kurioje ordinui ir Kuršo vyskupui buvo tekę dideli žemės plotai, vokiečiai nebegalėjo įkelti kojos. Livonijos ordino skverbimasis per Kuršą ir Žiemgalius į Lietuvą buvo stabilizuotas, ir greit to Ceklio (žiemv. Žemaičių dalis) plotai pateko į lietuvių rankas. Neteko savo prasmės ir Mindaugo dovanojimai. Bet ir patys amžininkai D. kautynes laikė labai reikšmingomis. Jau Dusburgas didįjį prūsų sukilimą betarpiškai siejo su D. K.: matydami visais atžvilgiais šiose kautynėse susilpnintą ordiną, prūsai sukilę. Jei visdėlto kryžiuočiai, kelerius metus stovėdami ant bedugnės krašto, šiaip taip atsilaikė, tai labiausiai dėl Romos kurijos skelbiamų kryžiaus karų. Po D. laimėjimo vietinėse tautose sporadiškai pabudo vienybės ir solidarumo jausmas. Karo lauke užsimezgęs lietuvių ir kuršių bendradarbiavimas augo toliau. Kuršių prašomi, lietuviai užėmė dvi jų pilis. Tęsdami savo žygius, jie 1261 II 3 laimėjo prie Lielvardės (Lennewarden) kautynes su vokiečiais. Po jų ir Mindaugas rado tinkamą laiką su vokiečiais oficialiems ryšiams nutraukti. Jis padarė sąjungą su D. Naugardu ir išžygiavo į Livoniją. Operacijos nepasisekimas tarp jau susenusio karaliaus ir jauno vis daugiau įsigalinčio Treniotos įnešė nesklandumų. Mindaugo nužudymas tokiu laiku (1263) sudarė nepalankias aplinkybes tinkamai išnaudoti susidariusias galimybes. Tais pačiais metais, kai Lietuvoje prasidėjo sąmyšiai, vokiečiai sunaikino Kretingos ir Impilties pilis ir ilgainiui išvarė iš Kuršo lietuvius.

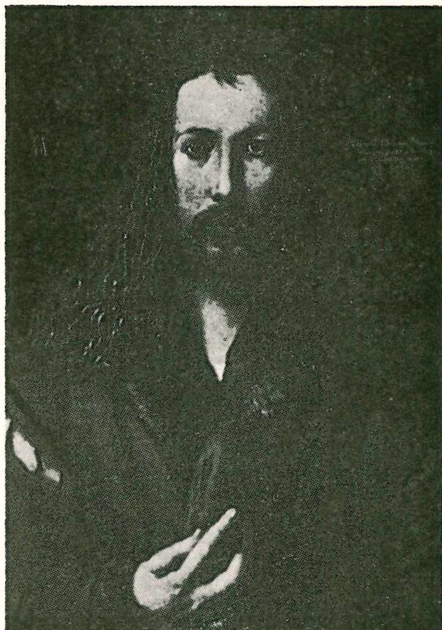
D. K. stovi visų XIII a. kovų centre. Nors jos ir neapsaugojo prūsų ir latvių tautų nuo tolimesnės vokiečių ir dar žiauresnės okupacijos, negu iki tol (ypač Prūsuose), tačiau Lietuvos valstybei to laimėjimo vaisiai buvo pozityvūs.

Scr. rer. Pruss. I; Livländische Reimchr. 1876; *Z. Ivinskis* D. K. ir jų politinis vaidmuo — Karo Archyvas VIII. IX (1937, 1938); *L. Kenstavičius* Lietuvių laimėjimas prie D. — Židinys 1934 N 3; *J. Stakauskas* Lietuva ir V. Europa XIII a. 1934; *E. Chudzinski* Die Eroberung Kurlands durch den D. Orden im 13. Jahrh. 1917; *A. Ewald* Die Eroberung Preussens III 1884; *J. Latkowski* Mendog — Rozpr. Akad. Umiej. III 1892; *St. Zajączkowski* Studya nad dziejami żmudzi XIII w. 1925; *J. Voigt* Geschichte Preussens III 1828; *J. Totoraitis* Die Litauer unter d. Kg. Mindowe 1905 (liet. 1932); *P. Schwartz* Kurland im 13.Jh. 1875; *P. Šležas* Mindaugas Lietuvos karalius — Mūsų Žinynas XXVII 1933; *K. Skirmuntt* Mindog król Litwy 1909; *M. Oehler* Geschichte d. Deutschen Ritter-Ordens II 1912; *V. Bilkins* Kuršu brivības cin'as 1936; *H. Paszkiewicz* Jagiellonowie a Moskwa I 1933. *Z. I.*

Durbinis Telšių aps. ir vl. upelis, Masčio ež. (Mastupio, Pateklos, Virvytės, Ventos) žiemv. intakas, 8,8 km ilgio. Teka iš D. ež., 3,4 ha ploto, du kartus kerta Telšių–Kretingos geležinkelį, pro Džiugo kalną ir Telšių mst.

Düren v. Vokietijos mst. deš. Ruro upės krante; 40.030 gyv. (1953). Audinių, chemikalų, cukraus, stiklo, popieriaus pramonė. 1944 XI 16 85% subombarduotas; sunaikinta 3 viduramžių bžn., rotušė, meno muzėjus ir daug kitų senovinės statybos paminklų.

Dürer Albrecht (1471 V 21 — 1528 IV 6) vokiečių tapytojas, grafikas ir meno teoretikas. D. tėvas buvo iš Vengrijos kilęs įžy-

A. Dürer Autoportretas

mus Nürnbergo auksakalys, savojo amato mokęsis pas žymius to laiko olandų meistrus. Matydamas sūnų daugiau linkstant į tapybą, negu į auksakalystę, 1486 atidavė mokytis pas M. Wohlgemut. Trejus metus pabuvęs šio mokiniu, A. D. ketverius metus praleido kelionėje, pasiekdamas Bazelį, Colmarą, Strassburgą, o kaikieno tvirtinimu net Veneciją. 1494 grįžęs į Nürnbergą, galutinai apsistojo šiame mieste, kuris tuo laiku buvo žymiausias Vokietijos kultūros centras. Iš iki šiol sukurtų darbų minėtini: Selbstbildnis 1493 (tapyba) ir keletas piešinių (Eskizai Terencijaus komedijų iliustracijoms) bei medžio rėžinių (Narrenschiff). Pastoviai įsikūręs Nürnberge, D. ėmėsi intensyviai dirbti. Tarp 1494 ir kelionės į Italiją 1505 D. sukurti darbai liudija augštą meninį subrendimą. Iš jų žymiausi tapybos darbai yra Selbstbildnis 1498, Beweinung Christi 1500, Die Geburt Christi 1504, Anbetung der Könige (ca 1504); vario rėžiniai: Der Koch und seine Frau ca. 1497, Der Verlorene Sohn ca. 1497, Das grosse Glück ca. 1501, Das kleine Pferd 1505; medžio rėžiniai: Die Offenbarung Johannis serija 1498 (padaryta tuo laiku paplitusių pranašysčių apie pasaulio galą 1500 poveikyje) ir vėlesnė Marienleben serija. 1505, pasiskolinęs pinigų iš draugo Willibald Pirckheimer, D. išvyko į Italiją ir apsistojo Venecijoje. Italai iš pradžių jį sutiko nedraugiškai. Tik vienas Giovanni Bellini jį teisingai vertino. Bet greitai D. ir ten plačiai išgarsėjo, ypač vokiečių pirklių bažnyčioje nutapydamas garsųjį Rosenkranzfest. Į jį atkreipė dėmesį ne tik dailininkai (Tiziano, Giorgione), bet ir kritikai (Vasari). Nostalgijos kankinamas, nors ir gailėdamasis palikti elegantiškąją Veneciją, D. grįžo į gimtąjį miestą 1507 ir ėmėsi vieno iš žymiausiųjų savo tapybos darbų — Himmelfahrt Maria, kurį baigė 1509 (sudegė Münchene 1729). Vėliau D. susikoncentravo medžio ir vario rėžiniams. Iš medžio rėžinių davė paskutinį Marienleben fragmentą Der Tod der Maria 1510, Die grosse Passion ir Die kleine Passion (išl. 1511), Das Rhinozeros 1515, Maria als Königin der Engel 1518, Kaiser Maximilian I 1519. Iš to paties periodo yra ir ligi šiol niekieno neprilygti vario rėžiniai Der heilige Hieronymus 1512, Ritter, Tod und Teufel 1513, Melancholie, Das Tanzende Bauernpaar, Der Sackpfeifer (visi 1514). Šiame laikotarpyje pasitaisė ir finansinė D. padėtis. Nemaža pelno davė medžio ir vario rėžiniai, ypač imp. Maksimiliono I pakirtoji 100 florinų pensija, kurią D. gavo kaip vienas žymiausių bendradarbių imperatoriaus sumanymą vykdant milžiniškais medžio rėžiniais (Ehrenpforte, Triumphwagen ir Triumphzug) savo valdymui įamžinti. Nors šis projektas ir nebuvo rea-

A. Dürer Riteris, mirtis ir velnias

lizuotas, D. pensiją vistiek gavo. D. tepadarė Triumphwagen piešinį, o Triumphzug mintį realizavo 8 medžio rėžinių serija, kurią jis skyrė tuomet jau mirusiam imperatoriui pagerbti. 1518 Liuteriui paskelbus savo 95 Punktus, D. tapo karštas reformacijos šalininkas. 1520 lankėsi Olandijoje imp. Karolį V sutikti, kad šis iš naujo patvirtintų savo pirmatako paskirtąją pensiją. Dar Olandijoje tebesant, pasireiškę negalavimai Nürnberge ėmė stipréti, ir sveikatos stovis darės vis labiau kritiškas. Tačiau D. nesiliovė dirbęs. Jis ne tik tapė (Johannes und Petrus 1526, Paulus und Markus 1526, Hieronymus Holzschuher 1526, Jakob Mussel 1526) ir rėžė (Willbald Pirchheimer 1524, Philipp Melanchton 1526), bet taip pat parašė tris knygas: Unterweisung der Messung mit dem Zirkel und Richtscheit in Linien, Ebenen und ganzen Körpern 1525, Unterricht zur Befestigung der Stett, Schloss und Flecken 1525 ir Vier Bücher von menschlicher Proportion 1528.

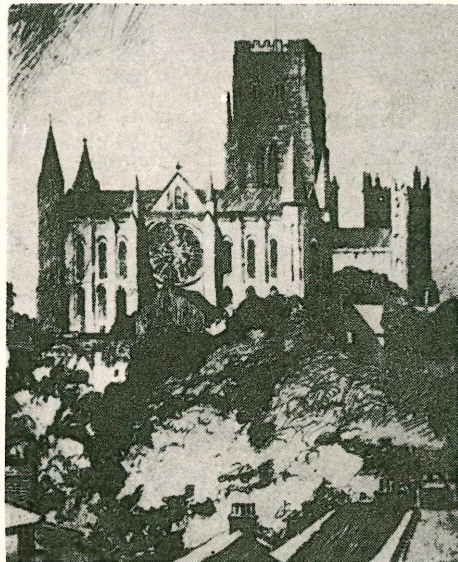
D. meninis palikimas apima per 1300 atskirų dalykų. Šių dienų akimis žiūrint, D. reikšmingiausia palikimo dalis yra grafikos darbai: vario ir medžio rėžiniai, kuriems niekas iki šiol nepajėgė prilygti. Jo tapyba šiandien daugiausia žavi savo amato mokėjimo jėga ir technikine puse. Techniškai D. paveikslai padaryti be priekaišto, tačiau jiems trūksta Holbeino betarpiškumo ir Cranacho poezijos. D. savo tapyboje išeina

iš amatininkiško taško, daugiausia dėmesio kreipia į atlikimo tobulumą, techninį virtuoziškumą, sugebėjimą teptuku išgauti norimus efektus, laikydamas vienintele priemone gamtinių objektų grožiui atskleisti. Panašias pažiūras D. dėstė ir savo knygoje apie žmogaus kūno proporcijas, bandydamas surasti objektyvines kūno grožio normas ir jas išreikšti skaičiais. Neprilygstamas amato mokėjimas įgalino D. tapti vienu iš didžiausiųjų visų laikų grafikų. Tiek savo tapyboje, tiek savo grafikoje D. pritaiko naują perspektyvinį kūnų ir erdvės santykio supratimą, gerokai patobulindamas ir piešinį.

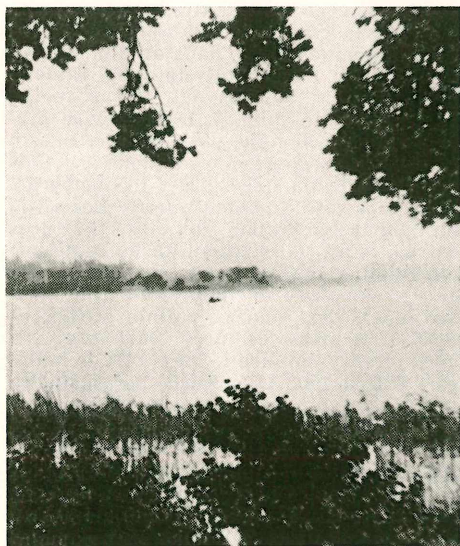
Šalia Erazmo Roterdamiečio, W. Pirckheimerio ir M. Liuterio D. yra stambiausia vokiškojo renesanso asmenybė. Jis yra iš jų universaliausias ir šiuo požiūriu lygintinas su Leonardo da Vinci. D. domėjosi ne tik savojo amato teorija ir praktika, bet taip pat religinėmis, filosofinėmis, matematinėmis problemomis. Pirmoji jo knyga remiasi euklidine geometrija; antroji kalba apie tvirtovių statybą, o trečioji savo esmėje yra estetikos bei meno filosofijos traktatas. D. — renesanso žmogus, tačiau jo galvosenoje ir pasaulėvaizdyje tebėra nemaža germaniškojo viduramžių elemenetų.

M. Thausing A. D. 1884; *M. J. Friedländer* A. D. 1921; *H. Wölflin* Die Kunst A. D-s 6 laida 1943; *E. Heidrich* A. D-s schriftlicher Nachlass 1908; *E. Panofsky* A. D. 1943. *A. Lc.*

Durham 1) Š. Anglijos mst., 23 km į p. nuo Newcastle; 19.960 gyv. (1952). Universitetas (nuo 1832), XI a. pilis, pilies išvaizdos katedra (XI–XIII a.), kat. kolegija.

Durham katedra

Durių ežeras

2) JAV North Carolinos valst. miestas; 71.311 gyv. (1950). D. yra vienas didžiausių JAV rūkalų pramonės centrų (čia pagaminama 25% cigarečių); universitetas ir negrų kolegija.

3) JAV New Hampshire valst. mst., apie 1500 gyv. New. Hampshire univ.

Durham John George L a m b t o n, Earl of D. (1792–1840) anglų politikas. 1828 nusiųstas gen. gubernatoriumi į Kanadą neramumų malšinti, dėl griežtų priemonių vartojimo susilaukė aštrios kritikos, ir vyriausybės mažai teginamas, netrukus atsistatydino. Grįžęs parengė savo garsų pranešimą Report on the Affairs of British North America 1839 (naujai trimis tomais išl. 1912), kuriame siūlė kolonijoms suteikti savivaldą. Šis pranešimas parengė kelią vad. Commonwealth idėjai.

Duriai (Durys) ež. Utenos aps. Molėtų vl., 2 km į š. nuo Molėtų mstl., 315 ha ploto. Turi 5,0 km pagrindinę dalį ir kelis prasiplėtimus, pasižymi savo grožiu. Paviršius 148,0 m v. j., perimetras 17,0 km, didž. gylis 23 m, vid. 3,6. Įteka Ilgyna iš Ilgyno ež. ir Inketrė iš Inketrio ež., išteka Žežebrė, Siesarties (Šventosios, Neries) deš. intakas. Baseino plotas 38 km^2.

Durianas (iš mal. d u r i „erškėtis, spygllys") dideli kiaušininiai dygliuoti pietryčių Azijos salose augančio medžio D u r i o z i b e t h i n u s vaisiai. D. vardu vadinami ir medžiai, tuos vaisius mezgą. Pagruzdintos jų sėklos valgomos kaip riešutai. Malonaus skonio, bet dvokiančio kvapo.

Durych Jaroslav (g, 1886) čekų poetas ir rašytojas, profesijos kariuomenės gydy-

tojas, istorinių bei socialinių romanų ir religinių dramų autorius. Jo veikaluose, atremtuose į katalikiškąją pasaulėžiūrą, yra daug užuojautos vargingiesiems ir gyvenimo nuskriaustiesiems. Žymiausi jo veikalai: Žebrácké písně (Elgetos giesmės — lyrika) 1924, Na horách (Kalnuose — romanas) 1919, Bloůdeni (Klaidžiojimai — trilogija iš Wallensteino laikų) 1929.

Duryea JAV Pennsylvanijos valst. mst., 9 mylios į pietv. nuo Scrantono; 6655 gyv. (1950, 1940 — 8275). Antracito kasyklos, kurioms išsisemiant, mažėja ir gyv. skaičius. Tai būdingas angliakasių miestelis. Lietuvių čia esama apie 500, iš kurių apie 400 priklauso liet. šv. Juozapo parapijai, įkurtai 1909. Veikia 5 parapinės draugijos ir SLA 221 kuopa.

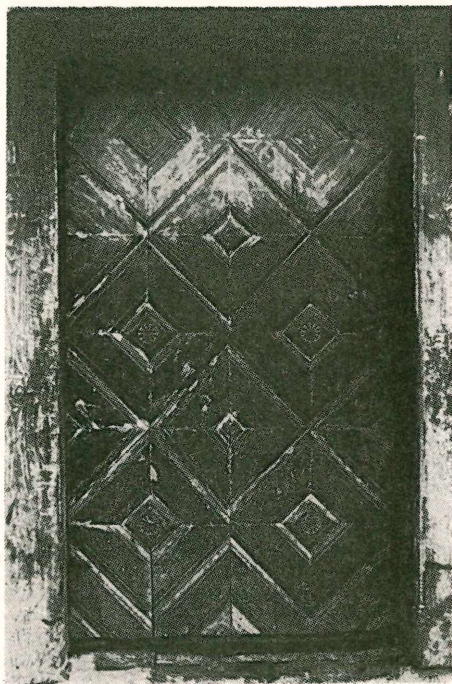
Durys varstomas ar pakeliamas įtaisas, kuriuo atitveriamas įėjimas į trobesius, kambarius, susisiekimo priemones, spintas. Senas žodis ide. kalbose: sen. anglų-saksų dor, duru, vok. Tür, šved. dörr, sen. airių dorus, sen. slavų dviri.

Primityviose palapinėse D. vietoje vartoja kailius, audeklus, pynes. Išlikę paminklai liudija, kad jau tūkstančius metų žmonės žino varstomas D. ir jas visaip puošia. Seniausios išlikusios medinės durys yra Londone, Britų Muzėjuje, iš IX a. pr. Kr. Balavato (žr.) šventyklos, Mesopotamijoje, papuoštos bronzinėmis figūromis; jų augštis 9 m, dveji sparnai po 3 m pločio. Romos Laterano bazilikoje yra dvejos D. iš romėnų imperijos laikų. Jeruzalės Kristaus Gimimo bžn. yra VI a. bronza apmuštos D. Kur medžio stokota, dirbtos akmeninės D., pvz. Sirijoje jų rasta iš IV–VI a. Pompėjoje atkastos marmorinės kapų D. Klasikinės graikų architektūros D. buvo rėminės su mediniais skydais, panašios į dabar dirbamas. Tokių paveikslų išliko ir Pompėjos griuvėsių tapyboje. Visų stilių architektūroje D. skiriama daug dėmesio: jos derinamos su pastato stiliumi, puošiamos drožiniais, bareljefais, ornamentiniais apkaustais; aplink D. grupuojamos skulptūros, pvz. gotikos bžn. Dideliu puošnumu pasižymi islamo architektūros D. Šių laikų D. visų pirma yra praktiškam tikslui. Jų medžiaga ir konstrukcija įvairi, tačiau forma vis ta pati stačiakampė, paprastai dviejų sparnų. Medinės D. būna masyvios, iš kelių sluogsnių, arba rėminės, su tarpiniais skydais. Metalinės D. vartojamos ne tik komerciniams pastatams, bet ir gyvenamiesiems. Modernioje architektūroje mėgstamos stiklinės D. Viešųjų pastatų D. ir dabar gausiai puošiamos, pvz. Jungtinių Tautų rūmai New Yorke turi simbolinius bronzos bareljefus.

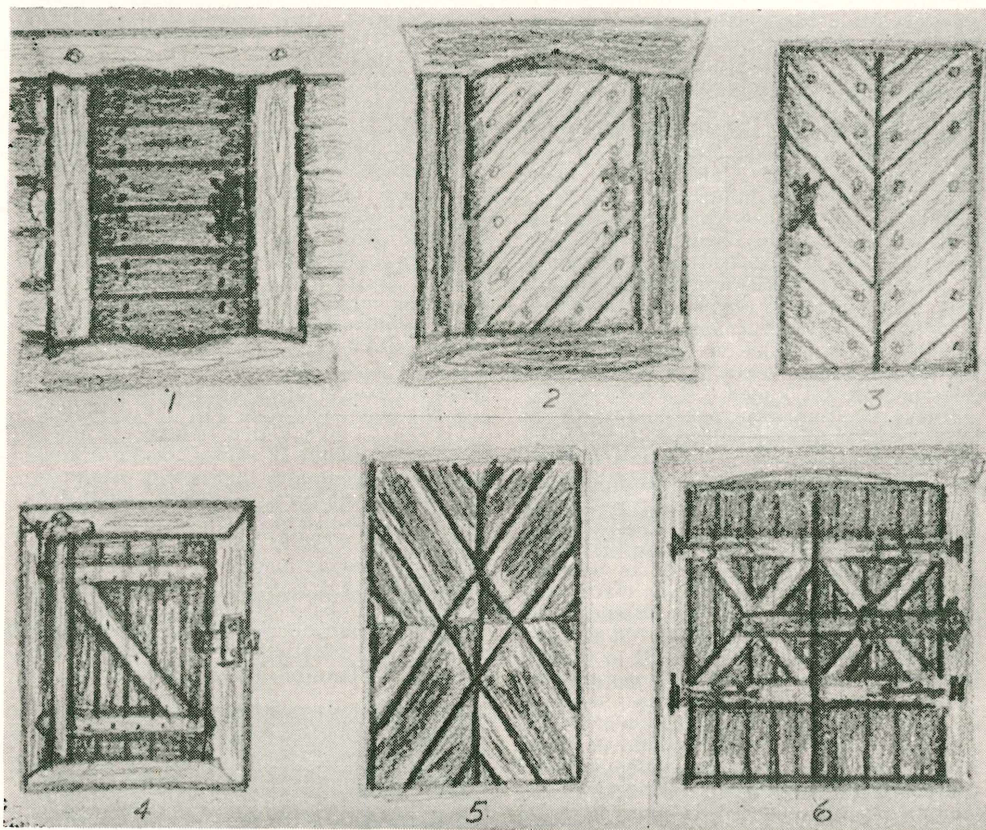
D. varstymo priemonės senovėje buvo vertikalūs vyriai: viename D. krašte sukamas statinis, įtaisytas į gūžtą slenkstyje ir skylę staktų viršutiniame, pvz. senovės Egipte. XII a. gale tokie vyriai Europoje užleido vietą kengėms su varsčiais prie šoninės staktos, kaip dažniausiai ir dabar daroma. Tačiau ir moderniose kelių sparnų stiklinėse D. vartojama senoviškoji stačiųjų vyrių sistema, kuriai nereikia staktų tarpduriuose, nes D. įtvirtintos slenkstyje ir viršuje. Didžiulės angarų, garažų, fabrikų D. augštyn pakeliamos, arba sustumiamos į šalis, kaip ir didelėse gyvenamųjų namų angose tarp kambarių. Ugniai atsparios D. įtaisomos su automatiškai veikiančiais varsčiais, užsidarančiais temperatūrai pakilus. Dar neseniai D. buvo amatininkų (stalių ir šaltkalvių) dirbamos, šiais laikais jas gamina fabrikuose pagal masinei gamybai pritaikintus standartus.

J. Šimoliūnas Statyba IV 1943. *J. Gbt.*

L i e t u v i ų k a i m o senojoje statyboje išliko vertingų D. raidos formų ir konstrukcijos priemonių, liudijančių įsišaknijusią tautinė kultūrą. Žemaičių seniausiųjų dūminių namų (trm. n o m ų) D. buvo viengubų stačių lentų ir b ė g ū n u varstomos. Tai toks stačias medinis v y r i u s, durų krašte įtaisytas į išskobtą lizdą slenkstyje ir viršuje į k a š k ą (staktų viršutinis) (pav. 4). Tokių durų randama ir ūkiniuose trobesiuose. Sudėtingas trijų dalių XVII a. n o m o D. detaliai aprašė kun. J. Tumas

Lietuviškos durys

Lietuviškų durų pavyzdžiai (A. Tamošaičio piešiniai)

1905. Jų viršutinė dalis, sudėta iš dviejų pusių, atskirai atidaroma dūmams išleisti ir šviesai įleisti, o apatinė dalis lieka uždaryta ir saugo nuo šunų, paukščių, šalto oro. Jos vartojamos ant trijų porų geležinių k e n g i ų; iš lauko uždaromos medine rankena, iš vidaus — mediniais skląsčiais arba užšaunamos mediniu skersiu. Panašių durų su viršutine ir apatine varstoma pusike užtinkama ir vėlesnėse žemaičių pirkiose. Augštaičių dūminėse gryčiose D. būdavo į lauką atidaromos, o vidun varstomos p u s d u r ė s palei slenkstį nuo šalto oro apsisaugoti. Kiti gyvenamieji namai turėjo dar antras prieangio D. į užpakalinį kiemą, kur tvartai. Jos vadinamos d u r e l ė m i s, ir būdavo mažesnės, apie 1,20 m augščio, nepuošiamos. Būdingiausios liet. gyvenamųjų namų D. yra dvigubų lentų, vad. p a m u š t i n ė s. Užpakalinė pusė (vidun) iš išilginių, priekinė — iš skersai, įstrižai, kryžmai sudėtų lentų, sudarančių puošnų ritminį, simetrinį ornamentą (pav. 1, 2, 3). Mėgstamas eglutės arba rombinis motyvas. Gryčių, seklyčių bei priemenių D. storos, sunkios, — vagis neišlauš, nepersimes, nesusmuks. Panašios, tik didesnės medinės D. matomos ir kaimo bažnyčiose. Jų staktų viršutinis kartais iškirstas lanku, panašiai kaip kaikuriose klėtyse. Seniausiose D. užtinkama medinių vinių, medinių vyrių, šikšninių prietraukų, grubaus darbo geležinių kengių. Itin puošnių išraitytų apkaustymų randama kaimo, dvarų ir bažnyčių duryse. Stambių galvų kalvio kaltos vinys, ritmiškai nusagstytos, puošia D. paviršių. Daug sumanumo parodyta, kombinuojant užraktus, dažnai be geležies. K l ė č i ų D. konstrukcija ta pati, kaip ir pirkių, tik jos puošnesnės. Pvz. Biržų apylinkės klėčių D. ypač gražios: jų net trejos viename klėties šone, dažniausiai kiekvienos su vis kitokiu lentelių marginiu, įvairiaspalviai nudažytu. K l o j i m u o s e būdavo bent dvejos D.: mažosios vaikščioti, didžiosios įvažiuoti (pav. 6). Jos viengubų stačių lentų su skersiniais v a r a i s ir įžambiniais ryšiais durims sustiprinti. Didžiosios klojimų D. su-

vertinės — iš dviejų sparnų. Retkarčiais pasitaikydavo ir pintinių D. Nepriklausomosios Lietuvos vienkiemių naujosios statybos D. jau nebesiskyrė nuo miestiškųjų: dažniausiai rėminės su skydais („filingais").

Lietuvių papročiuose ir tikėjimuose D. skiriama daug reikšmės. Žmogui mirštant, D. atidaromos, kad vėlė galėtų išeiti. Per D. nesisveikinama, jei nenorima susipykti. Vestuvėse ir kt. šeimos bei metinėse šventėse D. apipinamos žalumynais.

R. Dethlefsen Bauernhäuser und Holzkirchen in Ostpreussen, Hft. Litauen 1911; *J. Tumas* O dawniejszych. . . 1905; *P. Galaunė* Lietuvių liaudies menas 1930; *J. Baltrušaitis* Lithuanian Folk-art 1948; *A. Tamošaitis* Lietuvių sodžiaus dailė (rankraštis). *J. Gbt.-A. Tm.*

Durys-Durickis Mykolas (1887 VIII 19 Kėdainių aps. Šėtoje—1933 II 1 Kaune) kalbininkas. Mokėsi Kauno gimn., Kauno kun. sem., Petrapilio dvas. akad. Paskutiniosios dar nebaigęs, 1911 išvyko į JAV, 1913 grįžo Lietuvon, o I pas. karui prasidėjus vėl iškeliavo į JAV, kur studijavo Washingtono, D. C. katalikų univ. 1920 Lietuvon grįžęs, metęs kunigystę, mokytojavo Vilniuje, o paskiau Kaune. 1925 baigė LU humanitarinių mokslų fak. 1926 Kauno komercijos mokyklos dir. 1927 I 14—IX 1 LU lietuvių kalbos lektorius. Daugiausia lietuvių kalbos klausimais bendradarbiavo Lietuvoje, Mokykloje ir Gyvenime, Kalboje, Šviesos Keliuose, Lietuvos Aide, Lietuvos Žiniose. Atskirai išsp. Marijos mėnuo 1918, Dievas Sutvėrėjas 1921, Lietuvių kalbos sintaksė 1927, Kalbos mokslo pagrindai 1929, Lotynų kalbos gramatika 1929, Lotynų kalbos sintaksė 1929, Parinkti Ovidijaus eilėraščiai 1930 ir kt.

M. Durys-Durickis

Dürken Bernhard (1881–1944) vokiečių zoologas, nuo 1922 Breslau univ. prof., pasižymėjęs organizmų plėtotės tyrinėjimais (Allg. Abstammungslehre 1923, Grundriss der Entwicklungsmechanik 1929, Entwicklungsbiologie und Ganzheit 1936).

Durkheim Émile (1858–1917) žydų kilmės prancūzų sociologas, nuo 1887 Bordeaux univ., nuo 1902 Sorbonos prof. D. yra tarpininkas tap senesnės socialinės filosofijos ir XX a. mokslinės sociologijos. Sociologiją jis laikė tokiu pat griežtuoju mokslu, kaip ir gamtos mokslai, nors ir turinčiu savotišką metodą. Pagal D., socialinė grupė yra sąviška tikrovė, pirmesnė už atskirus individus, turinti būdingą mąstyseną, nesuvedamą į atskirą individų mąstyseną. Suvokdamas visuomenę, kaip kokybiškai skirtingą nuo individų, D. ją tapatina su Dievu ta prasme, kad Dievas esąs tik simboliškai suvokta visuomenė. Pagrindiniai veikalai: Éléments de sociologie 1889, La division du travail social ([5]1926), 1893 Les règles de la méthode sociologique 1895, Le suicide 1897, Les formes élémentaires de la vie religieuse 1912. Po D. mirties dar išėjo iš jo straipsnių žurnaluose jo mokinių redaguoti šie veikalai: Éducation et sociologie 1922, Sociologie et philosophie 1924, L'éducation morale 1925, Le socialisme 1928. D. buvo įtakingas ne tik savo veikalais, bet ir sociologijos žurnalo L'Année sociologique 1896–1913 redagavimu. Prancūzuose susidarė ištisa jo mokykla (C. Bouglé, P. Fauconnet, H. Hubert, iš dalies L. Lévy-Bruhl, M. Mauss, F. Simiand). Jis turėjo įtakos ir kitiems mokslams, visų pirma psichologijai.

E. Durkheim

J. Vialatoux De D. à Bergson 1939.

Dürkheim, B a d. D., v. Vokietijos mineralinio vandens kurortas į v. nuo Mannheimo; apie 10.000 gyv. (1954). Vyno pramonė, sanatorijos; į vakarus nuo D. buv. benediktinų vienuolynas Limburg ir XI a. bžn. D. minimas jau 742.

Durklas trumpas dažniausiai dviašmenis duriamasis ginklas. Seniausių D., padarytų iš titnago, rago ir kaulo, aptinkama jau paleolite. Titnaginiai D. pasiekė augščiausią apdirbimo laipsnį neolitinėje š. Europos kultūros srityje. Žalvario a. D. pasižymi ypač puikia darbo technika ir puošniomis medinėmis, raginėmis, kaulinėmis ir žalvarinėmis rankenomis. Geležies a. D. pamažu išstūmė kalavijai. Romos imperatoriai D. nešiojo kaip valdžios ir galios simbolį. XIII a. D. tampa svarbiu riterių ginklu. *J. P.*

Durnaropė (Datura), dar vad. įv. vardais — durkla, durnadagiliu, durnadagiu, durnavėju, augalas priklausąs džiugminių (Solanaceae) šeimai, apie 20 rūšių, iš kurių Lietuvoje auga D. p a p r a s t o j i (Datura stramonium), vienmetis augalas ligi 1,5 m augščio. Žiedai stambūs, balti, kvepia. Dygliuota vaisių dėžutė prinokus atsivožia keturiomis išilginėmis siūlelėmis; sėklos inksto pavidalo. Sėklose ir lapuose yra daturinas — narkotiški nuodai, kurie veikia kaip Beladonna, tik stipriau. Lietuvoje vaistams gaminti daugiausia vartojami D. lapai. Kitur, be lapų, sėklos ir šaknys. Iš sumedėjusių rūšių soduose auginama dažniausiai

D. arborea L. iš Peru. Išauga ligi 5 m augščio, turi ilgus, ligi 30 cm, baltus kvepiančius žiedus.

Duro, peso duro — senoji ispanų sidabro moneta ligi 1868. Vienas D. buvo lygus 8 sidabro ar 20 vario realams.

Duroc Géraud Christophe Michel, duc de Frioul (1772—1813) prancūzų generolas. 1797 Napoleono adjutantas Italijoje, nuo to laiko nuolat jį lydėjęs visuose karo žygiuose. Po 18 brumaire generolas, buvo siunčiamas diplomatinėse misijose į Berlyną, Petrapilį, į Skandinaviją, paskiau rūmų did. maršalas. Vadovavo Napoleono apsaugos policijai; žuvo kautynėse ties Bautzen.

Durpės augalinių liekanų klodas, prisotintas vandens ligi 93–94%. Gerai sudurpėjusi masė yra vienalytė ir savo konsistencija panaši į sviestą. Mažai sudurpėjusi — plaušuota ir labiau absorbuoja vandenį. Išdžiūvęs D. masės gabalas susitraukia ligi 50%. D. sudaro augalų (durpojų) celiuliozė, hemiceluliozė, vaškai, dervos, riebalai, vandenyje netarpūs baltymai, ligninas ir kt. Pagal Fischerio ir Schraderio teoriją, pagrindinė medžiaga, iš kurios susidaro D., yra ligninas, pereinąs į humininines medžiagas; vaškai, dervos, riebalai, lieką D., mažai pasikeičia; anglies hidratai ir baltymai suskyla ir pasišalina CO_2 ir H_2O pavidalu. Durpėjimo procesas savo pradžioje yra mikrobiologiškas; vėlesni kitimai gali būti ir grynai cheminiai. Pirmykštis durpėjimas vyksta durpogeniniame sluogsnyje, 10–50 cm gilumoje. D. gamybai tinkami durpynai privalo turėti 70 cm sluogsnį ir nedaugiau kaip 15–20% pelenų. Durpynai susidaro ten, kur drėgmės balansas yra aktyvus, užaugant vandens baseinams ar pelkėjant sausumai. Baseinų užaugimas prasideda nuo mikrofloros; jos likučiai ežere sudaro sapropelio sluogsnį. Užaugęs baseinas tampa žemutine pelke, turinčia daug mineralinių medžiagų. Sausmė pradeda pelkėti dėl drėgmės balanso pakitėjimo toje vietoje — dėl įžemio vandens lygio pakilimo, dėl dirvoje vandens nepraleidžiančio sluogsnio susidarymo ir kt. Sausmei pelkėjant, išsiplėtoja augalai, nereikalingi didesnių kiekių mineralinio maisto, ir susidaro augštutinė pelkė, silpnai mineralizuota. Kartais žemutinės pelkės paviršiuje susidaro augštutinė pelkė. Metinis pelkės prieauglis yra 1–1,5 mm; 1 m durpyno susidaro vidutiniškai per 1000 metų.

D. fizinės savybės. 1. Tikras lyg. sv. 1,3–1,5; 2. netikras lyg. sv. 0,6–1,1; 3. tūrio svoris (30% drėgmės) 160–500 kg/m^3; 4. šilimos laidumas — a. jaunos durpės: (20° C) 0,032–0,053; b. durpių plytos 0,143–0,156; 5. garso laidumas (plytos iš jaunų durpių) 1–1,8; 6. vandens įgėrimas (% į sausą masę) 250–2000; 7. šilimos talpumas (15° C): sausų durpių 0,148, 30% drėgmės durpių 0,374, 90% drėgmės durpių 0,828.

D. cheminės savybės. 1. Drėgnumas nenusausintoje pelkėje — 85–96%, nusausintoje — 80–90%; 2. Augštutinės pelkės masės peleningumas 0,74–5%, žemutinės — 4,5–20%; 3. Elementinė sudėtis: C — 47 ÷ 62%, H — 5,9 ÷ 7,5%, S — 0,1 ÷ 2,0%, N — 0,4 ÷ 2,0%, O — ~ 35%; 4. Šilimos vertė (sausoje masėje): augštutinių D. 4700–6400 kcal (vid. 5500 kcal), žemutinių D. 4700–6200 kcal (vid. 5600 kcal); 5. Sudėtinės dalys (augštutinės durpės): a. bitumai 10–20%, b. H_2O išplaunamosios medžiagos 12–14%, c. humininės rūgštys 30–35%, d. celiuliozė 4–10%, e. ligninas 1,5–6%, f. įvairios medžiagos 25–30%; 6. Sausos destiliacijos produktai: a. puskoksis 40–46%, b. vanduo 16,8–25,6%, c. degutas 7,7–18,2%, d. dujos 22–31,8%.

D. gamybos būdai būva ekstensyvūs ir intensyvūs. Ekstensyvūs būdai, kuriuos vartoja smulkūs gamintojai, yra šie: 1. Pjaustytinės D. gaunamos, pjaustant D. pelkėje gabalais ir jas džiovinant. 2. Mintinės D. gaminamos, minant išimtą šlapią masę, kuri išlyginama, supjaustoma į plyteles ir džiovinama. 3. Piltinės D. smarkiai skiedžiamos vandeniu ir maišomos tam tikroje duobėje; vėliau jos formuojamos į plyteles ir džiovinamos. 4. Bosinės D. yra jau pusiau mašininės. Su vienu boseliu per vasarą galima pagaminti iki 1000 t D. Geriausias D. padaro mašinomis. D. tuomet esti vienodos masės, patvarios ir turi augštą tūrio svorį. Lietuvoje daugiausia yra žinomas elevatorinis būdas. Darbininkai iškastą D. masę krauna į elevatorių — lovį, kuris pakelia D. masę į presą. Presas yra mechanizmas, dirbąs sraigto principu; jis išmaišo D. masę ir ją išleidžia per kandiklį keturkampės juostos pavidalu; juosta supjaustoma į plyteles, kurios sudedamos į lenteles ir gabenamos transporteriu paklotі. Ten D. džiūsta 4–6 sav.; išdžiūvusios ligi orasausės būklės (30% drėgmės) vežamos suvartojimo vieton arba šusniuojamos. Šusniuoti galima, pradedant 45% drėgnumo; drėgnesnės D. sušąla, pavasarį subyra. Tokia mašina per 3 mėn. gali pagaminti 6000 t D. Pritaikius D. kasti bagerį, našumas gali pakilti ligi 12.000 t sezonui. Didesniems durpynams ekspuatuoti naudojamas vandenplovių būdas. D. masė čia plaunama smarkia vandens srove, ir gautoji masė (su 95–96% vandens), pašalinus iš jos įvairias priemaišas, paduodama į trinamąjį mechanizmą, iš jo vamzdžiais siurbiama į baseinus akumuliatorius; iš pastarųjų ji siurbiama į tolimus pilstomus laukus ir išpilama 20 cm sluogsniu; po kelių dienų sutirštėjusi masė formuojama ir džiovinama paprastu būdu. Vienas agregatas gali pagaminti ligi 60.000 t D. per sezoną. Žmonių jėgos reikalaujama 4–5 kartus mažiau. Pa-

gal aprašytus būdus stengiamasi gauti patvarius D. gabalus-plytas, ir durpynas kasamas visame pjūvyje statmeniškai. Trupintiniu būdu D. gaminamosploname (kelių cm) viršutiniame sluogsnyje, kuriame natūralus drėgnumas neprašoka 70%. D. gaunamos trupinių pavidalu ir džiūsta labai greit. Sezono būvyje toje pačioje vietoje nuimami keli „derliai". Trupinys tinka briketų gamybai, tiesioginiam deginimui ir gazofikacijai. Gamyba pigi. Šis būdas yra lietuviškos kilmės. Rytprūsiuose lietuviai kaimiečiai XIX a. akėdavo durpynus ir, tuo ar kitu būdu surinkę trupinius, primityviu būdu net briketuodavo.

D. žemės ūkyje, ypač žemųjų durpynų, vartojamos arba betarpiškai laukams tręšti, arba mėšlo (pavartojus D. kraiku) ar komposto pavidalu. Jaunosios kiminų D., netinkamos kurui, tiekia puikų kraiką. D. kraikas įgeria daug drėgmės, absorbuoja dujas, ypač amoniaką; tuo būdu gaunamas sausas guolis, švarus oras tvartuose, o mėšlas labai tinkamas ypač toms kultūroms, kurios reikalingos daug azoto. D. kraikas gaminamas iš trupininės D. naminiu būdu ir fabrikuose. Lietuvoje buvo vienas privatus fabrikas Šilutėje.

D. perdirbimas gali būti mechaniškas ir chemiškai energetiškas. Mechaniškasis D. perdirbimas yra briketavimas, kuris varomas pagal rusvųjų anglių briketavimo schemą. D. izoliacinės plytos gaminamos irgi iš jaunų kiminų D.; jos yra labai gera garso ir šilimos izoliacija. Vartojant jas statyboje, galima žymiai sumažinti statybos išlaidas ir pastato svorį. Iš D. taip pat galima gaminti plaušas, kuris vartojamas kaip kitų plaušų surogatas, taip pat ir kilimams, takeliams ir kt. Chemiškai energetiniai pritaikymai yra šie: koksavimas, gazofikacija ir tų procesų pašalinių produktų perdirbimas; pašaliniai produktai čia yra degutas, degutinis vanduo ir dujos. Iš D. deguto gaunama daug svarbių medžiagų: motorinis kuras, parafinas, asfaltenai, alyva medžiui impregnuoti, pikis; perdirbant dar toliau, galima gauti benzinas. Daromi bandymai gaminti D. deguto asfaltą keliams. Jaunos D. tinka perdirbti į etilo alkoholį (spiritą).

Lietuvoje kaimas D. kurui pradėjo kasti XIX a. viduryje. Pradžioje jas kasė vien tik duobos kurui, vengdami D. kambarių krosnims. D. kuro ilgiausiai buvo vengiama duonai kepti, nes, esą, duona gaunanti nemalonaus kvapo. Samaninės D. buvo vartojamos dar ir kraikui, ypač Klaipėdos krašte, kur jos buvo perleidžiamos per reketį, išpurtinamos ir išpurenamos. Betgi plačiau imta D. kasti tik nepriklausomojoje Lietuvoje. Ateityje bus dar didesnio reikalo kurui durpynus eksploatuoti, norint taupyti medieną kitiems reikalams. Eksploatacijai tinkamų durpynų Lietuvoje su Vilniaus ir Klaipėdos kraštais yra apie 100.000 ha. Jų žaliavos ištekliai vertinami ligi 3 miliardų kūbinių metrų, galinčių duoti ligi 300 milionų tonų oro sausumo D. Apie 66% visų durpynų jau buvo ištirti. Ligi 25 ha ploto durpynų, tinkančių tik rankinei gamybai, buvo 420, bendro ploto 4.028,31 ha. Nuo 25 ha ligi 500 ha durpynų, tinkančių eksploatuoti elevatorinėmis mašinomis, buvo 309, bendro ploto 34.400,92 ha. Durpynų per 500 ha, tinkamų eksploatuoti vandenplovių būdu, buvo 23, bendro ploto 37.788,25 ha. Šitie durpynų plotai leidžia D. gamybą išplėsti ligi 1 miliono tonų per metus. Paskutiniaisiais nepriklausomybės metais D. gamyba šitaip spartėjo: 1936 rankiniu būdu pagaminta 64.500 t, mašinomis 59.500 t, iš viso 124.000 t, 1937 — rankiniu būdu 69.000 t, mašinomis 73.000 t, iš viso 142.000 t, 1938 — iš viso pagaminta 180.000 t.

Imant apskritimis, daugiausia durpynų Šiaulių aps. — 11.844,5 ha ir Marijampolės aps. — 10.187,2 ha. Toliau eina Mažeikių aps. — 5092,1 ha, Tauragės aps. — 4421,2 ha, Kauno aps. — 3980,2 ha, Zarasų aps. — 3000,0 ha, Ukmergės aps. — 2796,3 ha, o kituose mažiau.

L. D. Veselovskij ir kt. Materialy po obsledovaniju torfianikov Vilenskoj gub. 1915; *V. Taujenis* Mūsų pelkės-durpynai ir jų sunaudojimas 1923; *J. Mickevičius* Durpių gaminimas šiaurės-vakarų Žemaičių krašte, Gimtasai Kraštas 1937 N 1; *M. Dovydovas* Lietuvos durpynai 1951.

Durpynai priklauso organiniams (huminiams) dirvožemiams ir skiriasi nuo mineralinių, kurie susidarę daugiausia iš daugiau ar mažiau sutrūnėjusių augalinių liekanų. D. susidaro ten, kur dėl klimatinių sąlygų augalinės dalys mineralėja lėčiau, negu kad naujoji masė priauga. Tam yra reikalingas vėsus, drėgnas klimatas. Dėl topografinės padėties ir klimato sąlygų aptrūnėjusios mirusių augalų dalys yra persunkiamos vandens, izoliuojančio nuo oro, ir taip susidaro galutinai nesumineralėjusi masė — durpė, kurioje ir paprasta akimi lengva atpažinti augalų liekanos. Apskritai, D. yra priimta vadinti dirvožemiai, kur nusausinus durpės sluogsnis yra minimum 20 cm storio. Durpė, savo sudėtyje turinti per 40% nedegamų mineralinių dalių, yra vadinama durpžemė.

D. rūšys. D. yra skirstomi į žemutinius, augštutinius ir pereinamuosius. Žemutiniai D. yra susidarę iš maisto medžiagų turtingų augalų, nerūgštūs, o topografiniu atžvilgiu sudaro apylinkės slėnesnes vietas. Nemažai žemutinių D. yra susidarę buvusiuose ežeruose. Pradžioje pakraščių dumble augo nendrė (Phragmites communis) ir davė pagrindą nendrinės durpės sluogsniui. Ir šitaip pasikeitė sąlygos, įsiviešpatavo viksvos, po kurių au-

go raisto augalai: juodalksnis, gluosnis, beržas, viksvos. Natūrali žemutinių nesukultūrintų D. augmenija yra turtinga: nendrės, viksvos (Carex spp), asiūkliai (Equisetum spp.) pupalaiškiai (Menyanthes spp.), juodalksnis (Alnus glutinosa), beržai (Betula spp.), gluosniai (Salix spp.). Lietuvoje nemažas žemės plotas yra padengtas žemutinio tipo D.

Aukštutiniai D. yra išgaubto, iškilusio pavidalo. Dėl apačioje susikrovusių durpių sluogsnių augalai čia savo šaknimis nepasiekia įžeminio vandens, kuris paprastai turtingas kalkių ir kitų maisto medžiagų. Čia sutinkame augalus, galinčius augti labai neturtinguose, rūgščiuose dirvožemiuose. Vienas tipiškiausiųjų augalų šiame D. yra kiminų samanos (Sphagnum). Taip pat dažnai sutinkama viksva svyruoklė (Carex limosa), liūnsargė (Scheuchzeria), svidra baltoji (Rhynchospora alba), švylys kupstinis (Eriophorum vaginatum), viržiai (Calluna vulgaris), gailiai (Ledum palustre), girtuoklės ir kiti žemaūgiai augalai bei pušys. Šepeta prie Kupiškio, Kamanos Mažeikių aps. yra tipiški augštutiniai D.

Tiek chemine, tiek botanine sudėtimi tarp augštutinio ir žemutinio D. tarpinę padėtį užima vad. pereinamasis D. Tai D. rūšiai tiek spygliuočiai, tiek lapuočiai medžiai yra gan tipiški. Tarp medžių sutinkamos viksvos, nendrės, liūnsargė ir kiminų samanos.

D. sukultūrinimas. Nusausinimo sureguliavimas yra pirmas uždavinys. Čia reikia patyrimo ir atsargumo, nes tarp permažai ir perdaug yra siauras tarpas. Kultūrinant žemutinio tipo D., po nusausinimo eina paviršiaus paruošimas arimui: medžių, krūmų, kupstų pašalinimas. Po to eina arimas ir senos vejos naikinimas. Tam reikalui diskinės akėčios labai prasiverčia. Žemutinio tipo D. paprastai nereikalingas nei kalkių, nei azotinių trąšų. Gi fosforo ir kalio trąšos labai svarbu. Jei paviršius lygus ir seną veją pasiseka sunaikinti, tai jau ir pirmais metais galima įrengti pirmos rūšies kultūrines pievas ir ganyklas. Priešingu atveju tenka 2–3 metus naudoti ariamos dirvos kultūroms, ir tik po to sėjamos pašarinės žolės. Žemutinio tipo D. puikiai tinka tiek laukų, tiek daržų įvairioms kultūroms auginti.

Pereinamojo tipo durpyno sukultūrinimas niekuo nesiskiria nuo žemutinio D. sukultūrinimo. Tik čia dėl medžių buvimo paprastai ilgiau trunka, kol tinkamai dirva sėjai paruošiama.

Kultūrinant augštutinius D., seniau būdavo vartojamas primityvus deginimo metodas. Šituo metodu kultūrinant, D. truputį apsausinamas ir anksti pavasarį padegamas. Po to sėjami grikiai (Fagopyrum esculentum) 3–5 metus iš eilės. Per tą laiką mineralinės pelenų medžiagos sunaudojamos, ir dirva vėl užleidžiama 30 ar daugiau metų dirvonauti, samanoms augti. Vėliau vėl deginama. Augštutinių D. sukultūrinime olandų fenų metodas yra svarbią rolę suvaidinęs. Tuo metodu kultūrinant, viršutinis durpės sluogsnis, pašalinus seną durpę, yra maišomas su kompostu ar mėšlu ir su apačioje esančiu mineraliniu dirvožemiu. Tas metodas yra labai brangus ir daugiau tinka, kai D. numatomas ariamos dirvos kultūroms naudoti. Pastaruoju metu dažniausiai vartojamas šitoks metodas: paruošiamas, sulyginamas paviršius, po to ariama ir sena veja naikinama. Kadangi šie D. yra rūgštūs, ir mikroorganizmams labai nepalankios sąlygos, tai tuoj po arimo, seną veją naikinant, svarbu gerai įkalkinti viršutinį sluogsnį bent 20 cm. Taip pat geras patręšimas fosforo ir kalio trąšomis yra būtinas. Kalio trąšų forma neturi reikšmės, bet fosforo trąšos geriau tinka tos, kurios turi savyje kalkių, pvz. tomamilčiai, fosforitai. Dėl huminių rūgščių fosforitų fosforas augalams tampa prieinamas. Taip sukultūrintame augštutiniame D. galima įrengti žalienas ar panaudoti ariamos dirvos kultūroms.

Dėl specifinių fizinių D. savybių drėgmės ir temperatūros klausimas yra labai opus, ir todėl D. dirvožemiai dažnai yra dengiami 6–8 cm smėlio sluogsniu. Šis sluogsnis suslegia durpę, sumažina vandens išgaravimą, padidina šilimos laidumą ir tuo būdu sumažina šalnų pavojų.

D. tyrimo stotys. D. sukultūrinimo ir apskritai žemės ūkiui jų panaudojimo klausimams tirti yra steigiamos specialios D. tyrimo stotys. Pirmoji tokia stotis buvo įsteigta 1877 Bremene, Vokietijoje. Lietuvoje D. tyrimo stotis buvo įsteigta 1937 Radviliškyje.

F. Bruene Die Praxis der Moor- und Heidekultur 1948. *J. Vng.*

Durpynų augalija. D. augalai turi prisitaikinti prie ypatingų sąlygų: didelės drėgmės, žemesnės, ypač pavasarį, temperatūros, rūgščios reakcijos ir kt. Augštieji D. neturtingi kalkių, tad ir jų augalija susidaro iš augalų, vengiančių kalkių. Svarbiausieji — visa eilė rūšių kiminų samanų (Sphagnum), žemaūgių krūmų ir pušis. Augštųjų D. kupstų tarpuose, kur yra daugiau vandens, auga ypatingos kiminų samanų rūšys, viksvos, pvz. viksva svyruoklė (Carex limosa), liūnsargė Scheuchzeria), svidra baltoji (Rhynchospora alba), kupstuose daugiausia auga Sphagnum fuscum (kiminas rudasis), žemaūgiai krūmai (viržis, girtuoklė, balažuvė siauralapė, gailis, bereinis, varnauogė), o kartais ir kerpės, pvz. šiūrė (Cladonia) ir kt. Iš žolių — švylys kupstinis (Eriophorum vaginatum),

kartais ir kūlynas kupstinis (Trichophorum caespitosum). Vietos gali apaugti miškais, pvz. pušimis su daugybe gailių, girtuoklių. Augalijos atžvilgiu augštuosius D. dalija į tikrus augštuosius D. (Švedijoje, p. Suomijoje, š. Vokietijoje ir Pabaltijo kraštuose), rytinius, arba kontinentalinius, apaugusius pušimis (jų nemaža ir Lietuvoje), atlantinius ir kt. Svarbiausios augštųjų D. augalų bendruomenės yra Sphagnetum scheuchzeriosum (kiminai su liūnsarge), Sphagnetum vagino-eriophorosum (kiminai su švyliais kupstiniais), Sphagnetum nainopinosum (kiminai su durpynų pušimis), Sphagnetum magno-pinosum (kiminai su daugybe didelių pušų), Pinetum sphagnosum (pušynas su kiminais), Pinetum ledosum (pušynas su gailais).

Žemieji D. turtingi kalkių, ir dėl to kiminų (Sphagnum) samanų vietoje auga žemesniuose D. drepanė (Drepanocladus), žemaūgių krūmų vietoje — viksvos ir žolės. Juose taip pat galima nustatyti visą eilę augalų bendruomenių, pvz. Caricetum iš viksvų, Menyanthetum iš pupalaiškių, Drepanocladinetum arba Hypnetum iš drepanės ir kt. Svarbiausieji žemieji durpynų augalai, be drepanės, yra Carex paradoxa — viksva šeriuotoji, C. caespitosa — viksva kupstinė, C. teretiuscula — viksva apvalioji, Menyanthes trifoliata — pupalaiškis trilapis, Comarum palustre — trindažolė pelkinė, Calamagrostis neglecta ir C. lanceolata. Iš krūmų auga įvairios gluosnių rūšys (Salix), beržas krūminis (Betula humilis), o iš medžių beržas plaukuotasis (Betula pubescens). Iš žemųjų D. galima išskirti žolių D., kurių augaliją sudaro viksvos ir drepanės, ir miškų D., kuriuose vyrauja medžiai, pvz. juodalksnis arba beržas. Prie žemųjų D. reikia paminėti pelkių ir balų augaliją, susidedančią iš nendrynų, asiūklynų, švendrynų, su viksvomis ir dryžučiais (Phalaris). Tarp žemųjų ir augštųjų D. yra vad. pereinamieji D., kuriuose kartais yra daug medžių — ištisi miškai gluosnių, alksnių arba mišrių spygliuočių ir lapuočių. Tarp jų auga viksvos, nendrės ir kitos žemųjų durpynų žolės.

D., ypač augštieji, būdingi reliktiniais augalais, t. y. augalais, užsilikusiais iš šaltesnių periodų. Tad Lietuvoje yra beržas keružis (Betula nana), avietė tekšė (Rubus chamaemorus), gluosnis laplandinis (Salix lapponum), kūlynas šliaužiantysis (Trichophorum alpinum). Melioracija žymiai pakeičia D. augaliją. Augštąjį D. nusausinus, kiminų (Sphagnum) samanos nustoja augusios augštyn, D. apauga gegužliniais (Polytrichum strictum), o po D. gaisro pasirodo dideliu kiekiu viržis (Calluna vulgaris) ir beržai. Patręšus augštą D. kalkėmis ir kitomis trąšomis, visi kalkių vengiantieji augalai nyksta, o jų vietoje pasirodo įvairių rūšių žolės. Nusausinus ir žemųjų D. augalija pasikeičia. Sutvarkius drėgmę ir tinkamai patręšus, D. pasirodo gerosios pašarinės žolės, po irigacijos upių vandenų atsiranda pvz. miglė pievinė (Poa pratensis), smilga baltoji (Agrostis alba), eraičynas raudonasis (Festuca rubra), ir nenaudojamo D. vietoje pasidaro vienos iš geresniųjų pievų.

V. Dokturovskij Torfianyja bolota 1932; *H. K. Cajander* Studien über die Moore Finlands 1913–1915; *K. Regel* Rastitelnost bolot severnago Polesija i vlijanie na neja osuški i orošenija — Trudy biuro prikl. bot. VI 1913; *Weber* Ueber die Vegetation und Entstehung des Hochmoores von Augstumal im Memeldelta 1902; *H. Reimers* u. *Hueck* Vegetationstudien auf litauischen und Ostpreussischen Hochmooren 1929 (Ežerėtis, Kamanai, Suliniai, Didžioji Plinė); *C. Regel* Pflanzengeographische Skizze von Litauen, T. Rep. Spec. novarum. Beiheft. LXI 1930; (") Kamanos, Ž. Ū. Akademijos metraštis 1936, 1937. *K. Rg.*

Durpinės samanos žr. Kiminai.

Durpyniniai lavonai durpynuose palaidoti priešistorinių laikų ir iš dalies viduramžių žmonės, kurių kūnai dėl cheminių durpyno savybių ir izoliacijos nuo oro veikimo yra labai gerai išlikę. Danijos, žiemv. Vokietijos, Olandijos ir Airijos durpynuose ligi šiol surasta apie 100 D. L. Jie aptinkami normaliai begulį, susirietę, kartais galva žemyn, surištomis rankomis, o kad lavonai neiškiltų į paviršių, kartais būdavo kryžmai įsmeigiamos ąžuolinės lazdos, apdedami žabais arba prislėgiami akmenimis. Tacitas (Germania, cap. 12) aiškina, kad germanai pakardavę negarbingus nusikaltėlius (bailius, pabėgėlius iš kovos, tyčia susižalojusius ir kt.) ir po to paskandindavę pelkėse ar durpynuose. Dabar proistorikai yra nuomonės, kad dalis D. L. galėjo būti nusikaltėliai, bet daugumas jų esančios au-

Tollundo durpyninio lavono galva

kos dievams. D. L. amžius nustatyti yra gana sunku, nes trūksta gerai datuojamų radinių. Tik dviem atvejais aptikta III–IV a. pr. Kr. radinių. Paskutiniuoju laiku Danijoje surasti ir moksliškai ištirti du labai gerai išlikę D. L.: 1950 Tollundo ir 1952 Grabvalle durpynuose. Žiedadulkių analizės ir radiokarbono metodu nustatyta, kad abu D. L. pateko į durpyną maždaug prieš 2000 metų. Daugumas ir kitų D. L. priskiriama laikui apie Kr. gimimą; dalis jų priklauso kiek vėlyvesniems laikams ir keletas viduramžiams. D. L. suteikia vertingos medžiagos apie to meto vyrų ir moterų drabužius. Baltų krašte ligi šiol surastas 1939 tik vienas D. L. Dröbnitz durpyne (Osterodės aps.). Tai 12–14 metų gana gerai išlikęs mergaitės lavonas. Mergaitė buvo apvilkta kailiniais, pasiūtais iš 4 avių kailių, Iš maisto liekanų viduriuose surasta žirnių ir kviečių miltų, riebalų ir kiek mėsos raumenų. Dröbnitzo D. L. priskiriamas prieškristiniam geležies amžiui.

J. Martin Beiträge zur Moorleichenforschung, Mannus XVI 1924; *W. La Baume* Der Moorleichenfund von Dröbnitz, Kr. Osterode Ostpr. Alt-Preussen 5 : 2 1940; *P. V. Glob* Lifelike Man Preserved 2,000 Years in Peat, The Nat. Geogr. Magazine N 3 1954. *J. P.*

Dürrenmatt Friedrich (g. 1921) šveicarų dramaturgas ir rašytojas, susilaukęs dėmesio šiais savo veikalais (daug juose satyros) Es steht geschrieben 1947, Der Blinde 1948, Romulus der Grosse 1949, Der Nihilist 1950, Die Ehe des Herrn Mississippi 1952 ir kt.

Durress žr. Durazzo.

Durtuvas prie šautuvo vamzdžio pritaisytas 30–50 cm ilgio peilis ar smaigtas. Atsirado XVII a. Olandijoje, vėliau paplito visoje Europoj. Pradžioj buvo pritvirtinamas prie muškieto, įdedant D. rutulinę rankeną į muškieto vamzdį. XVIII a. pradžioj D. jau prisegamas prie šautuvo vamzdžio iš orinės pusės. D. padarė šaunamąjį ginklą tinkamą durtynėms. Nuo to laiko pėstininkai ginkluojami šautuvais su D., o seniau buvę pėstininkai-jietininkai (pikinieriai) išnyko. Apie 200 metų buvo vartojami tribriauniai ir keturbriauniai D., XIX a. pradžioje buvo įvesti D. peilio pavidalo. Nors daugelyje kariuomenių D. jau taip nebevartojamas, kaip prieš keliasdešimt metų, tačiau jis tebėra artimųjų kautynių ginklas. Mūsų kariuomenės statute D. buvo laikomas „svarbiausiu artimųjų kautynių, ypač nakties kautynių, ginklu".

Dusburg Peter XIV a. pirmosios pusės chronistas, kurio Prūsų chronika yra pirmasis ir svarbiausias ordino istoriografijos šaltinis. Kilęs iš Duisburgo srities Vestfalijoje, D. buvo ordino kunigas, o savo chroniką rašydamas, yra gyvenęs Karaliaučiuje. Savo veikalą Chronicon terrae Prussiae D. jau buvo baigęs rašyti 1326, nes tada jis jį įteikė didžiajam magistrui Werner von Orseln peržiūrėti. Po to pridėtas chronikos tęsinys 1326–30 laikotarpiui (20 skyrelių), kuris, galimas daiktas, yra D. surašytas arba bent jo artimo amžininko darbas. Tolimesnis tęsinys (Torno rankrašty ir Ch. Hartknocho leidime ligi 1435) ne D. darbas. Paprastai, jo chronika laikoma ligi 1326. D. chronikos yra 4 dalys. Pirmoje jis rašo apie ordino įsikūrimą Palestinoje, antroje apie kryžiuočių atvykimą į Prūsus, trečioje apie jų karus su prūsais ir lietuviais (ligi 1326), ketvirtoje surašytos ištraukos iš visuotinės istorijos ir priede yra dar 20 skyrelių iš karų su lietuviais. Toks tekstas yra išl. M. Toeppeno Script. rerum Prussicarum I 21–219 p. Vertingiausioji chronikos dalis prūsų ir lietuvių istorijai yra 3-ji, ypač nuo vietos „Explicit bellum Prussiae. Incipit bellum Lethowinorum" (146 p.). D. aprašomoji vokiečių ordino istorija Prūsuose apima daugiau kaip 100 metų. Jeigu D. ir ilgai gyveno, tai jis galėjo būti tik nedidelės dalies įvykių liudytoju. D. yra surašęs vokiečių ordino tradiciją, naudojęsis kitais nebeišlikusiais šaltiniais ar kokiais provizoriniais sąrašais, skaitęs pirmąją Olyvos vienuolyno chroniką. Kai D. prieina prie kryžiuočių karų pradžios su lietuviais (1283), jis jau rašo apie faktus, kuriuos pats matė ar per kitus galėjo sužinoti. Dokumentais savo darbe D. nesinaudojo. Tik aprašydamas ordino karus su Pomeranijos Svantopulku, D., matyt, dokumentus buvo žiūrėjęs. Pirmieji skyriai ordino karų su prūsais ir Svantopulku yra nenuosekliai surašyti ir sumaišyti. Net plačiai aprašydamas antrojo prūsų sukilimo istoriją (1260–1274), D. prašo skaitytojų nelaikyti bloga, kad jis to sukilimo įvykius nevisada tiksliai ir chronologine eile užrašęs. Jei pats įvykis esąs dar daugumui žinomas, tai kuriems metams jis priklauso — užmiršta. Turbūt, negalėjo dėl tos pat priežasties D. atvaizduoti sūduvių krašto užėmimo. Tik pastebi, kad ir prieš sūduvius buvo daug nepabaigiamų karų, kuriuos jis dėl trumpumo paliekąs. O apie skalvių ir nadruvių sričių užėmimą jis neberašo, nes, esą, būtų nuobodu. Aišku, kad apie visa tai D. trūko žinių. Visa jo chronika yra perdėm tik karų ir kryžiuočių žygių istorija. Ji turėjo parodyti, kaip Apvaizda Prūsuose, veikdama per vokiečių ordiną, sunaikino pagonių tautą ir vedė riterius į pergales ir triumfus. Todėl D. savo metraštyje uoliai registravo visus kryžiuočių žygius Prūsuose. Nuo 1283 vis plačiau jis aprašinėja kryžiuočių puolimus į Lietuvą ir lietuvių žygius į Prūsus. Vis tos pačios monotoniškos žinios apie žudymą, deginimą, naikinimą, moterų ir vaikų svetur išvedimą vergais. Nuo 1284 ligi 1326 yra 28 kryžiuočių stambūs puolimai į Lietuvą, ne-

įskaitant daugybės mažesnių naikinimų ar pasienio plėšikavimų. D. apie visa tai rašo su pasitenkinimu, nes karas su pagonimis jam yra šventas, o visi, kurie jame žūva, yra kankiniai (nekartą aprašyta, kaip žuvusiųjų riterių sielos balandėlio pavidalu nuskridusios dangun). Apskritai, joje pilna įvairių stebuklų aprašymų. Tuo viskuo D. rūpėjo nuteikti kryžiuočius skirtiems uždaviniams. Prūsai ir lietuviai pagonys D. yra velnio vaikai (filii Belial), ir į juos žiūri D. su panieka. Šiuo atžvilgiu D. gyveno ano meto kryžiaus karų istoriografijos dvasia ir sąvokomis. Ordino riterius jis garbina ir augština. D. nesiinteresuoja didž. magistro būstinės perkėlimu į Prūsus, nė pusės žodžio nėra apie krašto miestus, nieko nerašo apie ordino vidaus ir užsienio politiką, apie okupuoto krašto valdymą, jo kolonizavimą. Bet labai rūpestingai D. sužymi visus riterių plėšimus, naikinimus. Betgi tarp tų monotoniškų žinių pasitaiko ir vertingų skyrelių. Trečios dalies 5 skyr. platokai aprašo prūsų pagonystę, jų būdą ir papročius. Atskirai paduoda Prūsų krašto geografiją, giminių pajėgumą (III, 2, 3), prie prūsų priskirdamas skalvius ir nadruvius. Vytenio ir Gedimino karų aprašymai parodo, kaip anuo metu Lietuvoje buvo einamos pilių sargybos. Iš tų žygių sužinoma apie žemaičių, yapč panemunės gyvenimą.

D. chronika pasidarė ypač tuo svarbi, kad ji yra pirmasis ir seniausias išlikęs vokiečių ordino istoriografijos paminklas Prūsuose. Ja plačiai naudojosi vėlesnieji chronistai. Dar XVI a. D. uoliai skaitė G. Grunau, L. David, C. Schütz. Juo naudojosi ir M. Strijkovskis. D. darbas turėjo pusiau oficiozinį pobūdį. Įteikdamas didž. magistrui, D. prašė peržiūrėti ir taisyti. Bet ji, matyt, sutiko su ordino linija, nes greitai (1332–1335), dar D. esant gyvam, ordino kapeliono Mikalojaus Jeroschino ji buvo iš lotynų kalbos eilėmis išversta vokiečių k. Jeroschino vertimas greitai išstūmė originalą. Jo tėra išlikę iš viso 4 rankraščiai (Karaliaučiuje, Torunėje, Berlyne, Vienoje), o vertimo yra 7. Kai Dlugošiui prireikė vokiečių ordino chronikų, kurių jis vokiškai paskaityti negalėjo, tai drauge su Vygando lotynišku vertimu jam buvo parūpintas iš Jeroschino lotyniškasis chronikos vertimas, pavadintas „Chronica vetus", nes vertėjas apie D. lotynišką originalą nieko nežinojo. Pirmas Chronicon Prussiae leid. Frankfurte 1679; antras Scr. rer. Pruss. I 1861.

Scr. rer. Pruss. I p. 3–219; *J. Voigt* Geschichte Preussens III; *M. Toeppen* Geschichte d. Preussischen Historiographie 1853; *E. Maschke* Quellen u. Darstellungen in d. Geschichtsschreibung d. Preussenlandes Deutsche Staatenbildung und deutsche Kultur im Preussenlande 1931; *H. Bauer* Peter v. D. und die Geschichtsschreibung d. Deutschen Ordens im 14. Jahrhundert in Preussen Historische Studien 1935; *M. Perlbach* Zu Peter von D., Preussisch-polnische Studien II 1886; (") Eine Spur Peters von D. — Altpr. Monatschr. IX; (") Der alte preussische Chronist in der Chronik von Oliva (") XXI, XXIII p.; *W. Fuchs* Peter v. D. und das Chronicon Olivense — Altpr. Monatschr. XXI, XXIII; *K. Lohmeyer* Peter v. D. — Allg. Deutsche Biographie V 1877. *Z. I.*

Duse Eleonora (1859–1924) italų pasaulinio garso aktorė. Su pasisekimu vaidindama Italijoje, o nuo 1892 ir plačiai svetur, D. įkūnijo Sardou, Dumas, Ibseno, d' Annunzio, Maeterlinko herojes. Jos vaidybos stilius buvęs „neaktoriškas" (priešingai Sarah Bernhardt), t. y. mažiau paremtas technika, o labiau giliu, savišku išgyvenimu, skirtingai atveriančiu jos vaidinamųjų personažų dvasią. Ji buvo artima G. d'Annunzio draugė.

E. Duse

E. Schneider E. D. 1926; *E. A. Rheinhardt* Das Leben der E. D. 10 laida 1943; *B. Harding* Age Cannot Wither 1947.

Duseika Vladislovas (1833–1890 III 3 Palangoje). Kunigu įšv. 1857, 1864 už santykių palaikymą su sukilėliais ištremtas į Ufos gub. 1871 gavo leidimą grįžti į Palangą, bet bažnytinių pareigų nebėjo.

Dusėlė Alytaus aps. Ūdrijos vl. ež., 2,4 km ilgio, ligi 1 km pl., 141 ha ploto; pusiasalis dalina ež. į dvi dalis, kurių v. vad. Kavolis. Paviršius 76,4 m v. j. Per Pluvijos ir Gudelių ež. Paežerėlės upelis jungia su Peršėke (Nemuno). D. ež. yra 2 km į pietv. nuo Ūdrijos bžk.; neteisingai vad. Duselninkų ež.

Dusemer (Dusener, Tusemer) Heinrich vokiečių ordino didysis magistras 1345 XII 18 (23?)—1351 IX. Jo išrinkimas didž. magistru sutapo su perversmu Vilniuje, kai, Jaunutį pašalinę, vyriausią valdžią tarp savęs pasidalijo Algirdas ir Kęstutis. Kaip prityręs karo žmogus D. suruošė žymių ekspedicijų Lietuvon 1345–1346 žiemą; susijungęs su Livonijos magistro jėgomis prie Klaipėdos, smarkiai naikino žemaičius ir nuėjo ligi Aukaimio (Skaudvilės). Po to greit buvo ir antras tradicinis žiemos žygis. Atsilygindami Algirdas ir Kęstutis 1347 žiemą suruošė didžiulį plėšimo ir naikinimo žygį į Prūsus, nusiaubdami sritis ligi Rešliaus (Roessel) ir Rastenburgo ir išvesdami daug belaisvių ir grobio. D., susirūpinęs krašto saugumu, ypač kai lietuviai 1347 dar du kartus vėl sėkmingai siaubė Prūsus, prieš pagonis nutarė organizuoti žygį. Surinkę iš viso krašto jėgas, vokiečių, anglų ir prancūzų atvykusius riterius ir piligrimus, kryžiuočiai su 40.000 kariuomenės

(pagal Vygandą) įsiveržė Lietuvon ir, 9 dienas siautę, susitiko su Algirdo ir Kęstučio kariuomene ties Strėvos upeliu 1348 II 2. Strėvos kautynėse, Vygando liudijimu, žuvę labai daug lietuvių, tarp jų ir Kęstučio brolis Norimantas. Lietuvių nuostoliai, žinoma, kryžiuočių kronikose yra perdaug perdėti. Ir pats D. netekęs daug jėgų, po šito laimėjimo, nebedrįso išnaudoti pasisekimo. D. rūpinosi pakelti krašto kultūrą, ypač uoliai kolonizavo Prūsus, kūrė naujus kaimus. Gyventojams padauginti jis davinėjo žemes ir iš Lietuvos pabėgusiems lietuviams. Drauge jis kėlė žemės ūkį, miestų ir ordino prekybą. D. laikais iš Danijos ordinas nupirko Estiją (1346). Betgi visą D. darbą Prūsuose sunaikino 1350 atėjęs iš vakarų maras, kuris miestuose pareikalavo 13.000–8000 aukų. Ištisos sritys neteko gyventojų. Tais pat metais sudegė ir Olyvos vienuolynas, kurį D. dosniai ir rūpestingai buvo išpuošęs. Visų tų nelaimių palaužtas, D. atsisakė valdžios, ir 1351 IX buvo jo vietoje išrinktas Winrichas v. Kniprode.

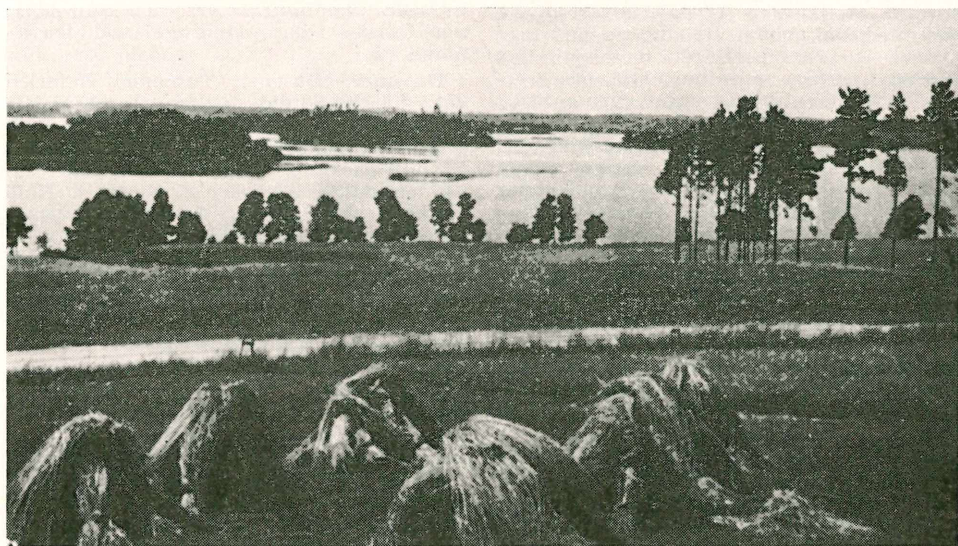
Scr. rer. Pruss. I, II; *J. Voigt* Gesch. Preussens V; Urkundenb. d. Bistum Samland 1898; *A. Kotzebue* Preussens ältere Geschichte II 1808; *A. Kučinskas* Kęstutis 1938. *Z. I.*

Duseta senas Šventosios upės vardas tarp Duseto ir Sartų ež., minimas jau 1530 Dusetų bžn. fundacijos akte.

Dusetas Zarasų aps. Degučių vl. ežeras, 7,1 km ilgio, ligi 1,6 pločio, 392 ha ploto. Ežere 5 salos, ilgas pusiasalis atskiria š. gilią įlanką; dėl to ež. yra ypač gražus. Per ež. teka Duseta — Šventosios (Neries) augštupys: įteka r. gale, išteka žiemv., ties Utenos-Zarasų plentu. Iš p. su D. ež. jungiasi Žiegio ež., kurio baseine yra 30 ežerų. Paviršius 139,7 m v. j., didžiausias gylis 32 m, š. šakoje per 20 m. Baseino plotas 443 km², tame skaičiuje Šventosios augštupys 244, Žiegio ež. 149 km². *S. K.*

Dusetos 1) dv. prie Sartų ež., kunig. Radvilų turtų sąrašuose minimas jau XV a. gale, o XVIII a. pradžioje perėjęs į grafų Platerių rankas. Prasidėjus 1831 sukilimui, iš D. dvaro Emilija Plateraitė siuntė pirmuosius karinius įsakymus (netrukus ji iš D. turėjo pasitraukti į apylinkės miškus). Už tai rusai dvaro žemę išdalijo vietos baudžiauninkams, o doriečių stiliaus dvaro rūmus sugriovė, dalį plytų atiduodami gyventojams, o kitas suversdami į Sartų ež. Dvaro vietoje įsteigtasis kaimas pradžioje buvo vad. D. II, vėliau pakeistas Didžiadvariu (žr.).

2) Zarasų aps. mstl., prie Sartų ež. ir Šventosios (seniau čia vadintos Duseta), 1941 turėjęs 2230 gyv. (1923 buvo 1164 gyv., 1938 — 2018). Pirmoji medinė bžn. statyta kunig. Jono Radvilos 1530. Užrašant jai žemių, minima D. dvi smuklės ir 12 pirkių, kuriose gyveno laisvieji amatininkai. Tuo metu įkurta ir mokykla, kurios globa pavesta D. klebonui. Gyventa nemažo skaičiaus žydų. Už jų pirkių prasidėjo D. kaimas, ėjęs baudžiavas D. dvarui. Naujieji dv. savininkai Plateriai senąją bžn. perstatė, o 1866 pačių parapiečių pastatyta nauja mūrinė bžn., klebonaujant kun. A. Rumševičiui. Pirmykštė D. parapija apėmė didelius žemės plotus — jos ribose dar 1782 buvo Jūžintų filija (su dviem augustinio-

Duseto ežeras

Dusetos prie Sartų ežero

nais), Antalieptė su karmelitų vienuolynu, viešosios koplyčios Daugailiuose ir Viensavuose (turėjusios po vieną pranciškoną), taip pat ir Aviliuose, kur gyveno du piorai. Vėliau iš D. išsiskyrė 6 parapijos: Jūžintų (XVIII a. gale), Antazavės (1794), Daugailių (XIX a. gale), Baltruškės (apie 1910), Antalieptės (1918) ir Avilių (apie 1930), bet vistiek dar liko parapijai apie 6000 parapiečių.

Senojoje parapinėje mokykloje mokėsi 15—30 vaikų kasmet;pasisekdavo ir vienam kitam baudžiauninkų vaikui gauti ponų leidimą čia mokytis. Po 1823 mokykloje buvo trys skyriai; buvo mokoma tik lenkiškai. Po 1864 mokykla surusinta ir padidinta iki keturių skyrių. 1939 D. buvo 6 komplektų K. Būgos vardo prad. mokykla (statyta 1923) ir 2 komplektų žydų mokykla. 1940 buvo įst. ir vidurinė mokykla. Pirmoji slapta parapinė biblioteka buvo suorganizuota apie 1890, turėjo per 500 knygų jau apie 1905. Nepriklausomybės metais veikė šaulių (nuo 1930), pavasarininkų (nuo 1930), žydų nuo (nuo 1922) ir valstybinė K. Būgos vardo biblioteka (nuo 1938). Seniausios D. organizacijos — brolijos įsisteigė apie 1840; tai buvo Rožančiaus ir Švč. Jėzaus vardo brolijos. Spaudos draudimo metais veikė knygnešiai kun. Ant. Naudžiūnas, zakristionas Ebraderis, T. Stankūnas, J. Barzda, Gabrilevičius, Kundavičius ir kt. Apie 1902 susidaręs socialistinis būrelis 1903 surengė pirmą (slaptą) lietuvišką vakarą Motiukų k., o 1905 uoliai reiškėsi revoliucinėje veikloje. Apie 1909 suorganizuotas blaivybės draugijos skyrius rengė lietuviškus vakarus ir turėjo savo arbatinę. Nepriklausomaisiais metais savo veikla pasižymėjo šauliai, 1936 pasistatę namus su sale; pavasarininkai, turėję nuo 1933 veiklų tautosakos rinkėjų būrelį, jaunalietuviai, Vilniui vaduoti sąjungos skyrius, kraštotyrinė K. Būgos vardo draugija ir kt. organizacijos

Pirmoji lietuvio Gaulios krautuvė buvo įst. 1902; dėl jos tris kartus D. buvo padegtos, o 1905 įvyko žydų pogromas, reikalaujant išduoti padegėją. Nepriklausomybės metais stipriai įsišaknijo kooperacinės įstaigos. 1922 suorganizuotas žemės ūkio kooperatyvas Ąžuolas, ilgainiui suėmęs ligi 80% smulkmeninės prekybos, taip pat ir geležies, trąšų, grūdų ir linų prekybą; 1939 jis įsteigė savo plytinę. Taupmenų ir smulkaus kredito draugija 1940 turėjo per 2000 narių su apie 100.000 lt. indėlių. 1926 įsteigta pieno perdirbimo bendrovė Parama 1930 virto garine pienine, gaminusia ligi 250.000 kg sviesto per metus. Lengviesiems arkliams auginti draugijos skyrius ruošė kasmet (II 2) Sartų ež. arklių lenktynes, sutraukusias iki 60 bėgūnų ir apie 10.000 žiūrovų. Dar veikė elektros stotis, 2 bankeliai, 2 gariniai malūnai, saldainių dirbtuvė, per 40 įvairių parduotuvių. Be valsčiaus, policijos ir pašto įstaigų, D. dar buvo apylinkės teismas, notaras, sveikatos ir

Dusetos

veterinarijos punktai, rajono agronomas. D. turėjo 4 prekymečius ir du kartus savaitėj turgus. Visa tai darė D. plačios apylinkės centru.

D. krašto proistorė. D. valsčius 1938 apėmė 19.366 ha ir turėjo apie 7500 gyv. D. apylinkėje gausu piliakalnių, kuriuose rasta daug medžiagos Rytų Lietuvos kultūrai nušviesti. Minėtini piliakalniai: Butkelių, Pakniškių, Šiušponiškių, Varniškių, Velykuškių (tyrinėtas 1933), Vosgėlių (tyrinėtas 1910, vėliau 1933). Priešistorinių sodybų užtikta Bileišiuose prie Rašų ež., Jaskoniškėse prie Sartų ež. ir Morciūniškėse prie Latviškio ež. Vidurinio geležies amžiaus pilkapių yra Skineikiuose, Trakelio miške, Kalbutiškėse (Šilelyje), o vėlyvojo geležies amžiaus — Sniegiškėse. Atskirų radinių rasta ir kitur, tarp jų pinigų lobis Drageliškėse. Daugiausia radinių sutelkta pačiose D. — K. Būgos vardo muzėjuje. 1910 K. Būgos surinktieji radiniai (daugiausia iš Vosgėlių piliakalnio) pateko į Liet. mokslo draugijos muzėjų Vilniuje. Velykuškių, Vosgėlių ir Skineikių radiniai daugiausia pateko į VDU muzėjų Kaune. Velykuškių piliakalnio radinių dalis buvo ir Zarasų muzėjuje, o Drageliškių pinigų lobis — Šiauliuose.

D. krašto istorija. Per D. XVIII a. žygiavo švedai, o 1794 D. apylinkė dalyvavo sukilime. 1831 E. Plateraitė iš D. dvaro siuntė pirmuosius karo įsakymus; mažos kautynės su rusais įvyko prie Jaskoniškių Eglyno. 1863 sukilimui D. krašte vadovavo

Dusetų vl. moterys tautiniais drabužiais 1860

P. Lukošiūnas, J. Barzda ir kt., veikdami atskirai ir drauge su Maleckio bei Čirvinskio būriais. Ant. Čižauskas ir dar keli jauni vyrai buvo sušaudyti; kun. A. Petravičius ir 117 (kitais duomenimis 187) sukilėlių bei jų šeimos narių buvo ištremti į Samaros gubernijos Čiornają Padiną. Jų ūkiuose buvo apgyvendinti burliokai nuo Volgos. Tremtinių palikuonys 1922 grįžo į Lietuvą, bet nebevisi galėjo atgauti tėvų ūkius, nes dalis rusų buvo pardavę jau naujiems savininkams. Tų šeimos buvo apgyvendintos Tremtinių k., sudarytame iš Vainiūnų dv. sklypų Pašvitinio vl. 1905 sąjūdžio metu veikė socialistų ir šiaip lietuvių būreliai. Iš socialistų pasižymėjo Ant. Baltakys, J. Stauskas, Al. Bačius, D. Valiulis, V. Pūteikis, iš kitų — kunigai Jul. Paliukas ir St. Stakelė, J. Tumėnas, A. Mažiulis. Buvo sudaryta lietuviška D. savivaldybė su viršaičiu Ant. Jomeikiu priešakyje. Jis gavo kalėti 3 mėn., o kiti sukilimo dalyviai — po 2 mėn. 1918–19 D. buvo suorganizuotas bolševikinis raikomas, ir D. buvo tapusios visos apylinkės bolševikiniu centru, kol 1919 V sukilo vietos gyventojai ir išvaikė bolševikų miliciją. Visus reikalus tvarkė sukilėliai, kol birželio mėn. pradžioje D. pasiekė I pėst. pulko daliniai, palikę čia karo komendantą su 12 kareivių. Vėliau į apylinkę atvyko Vilniaus batalionas, ir iš čia 1919 VIII 24 buvo pradėtas puolimas Daugpilio kryptimi. 1941 VI sukilime dalyvavo per 400 vyrų, kurie jau VI 23 į savo rankas perėmė D. Du iš sukilėlių žuvo. 1944 rugpjūčio mėn. pradžioje antrą kartą atėję bolševikai sušaudė 31 ūkininką. Sukilėliai buvo išleidę šapirografuotą laikraštėlį Aktyvisto Kelias (red. Ant. Kazlas).

D. krašto tautotyra. Tautosakos rinkimą pradėjo K. Būga apie 1895. 1910 fonografu užrašinėjo prof. Ed. Volteris Bileišių ir Pažiegės k. 1925–30 tautosaką rinko D. apylinkėse mok. B. Zaleskis-Vyliaudas, 1925–44 Ant. Mažiulis (su prie pavasarininkų suorganizuotu būreliu iš 12 — 18 rinkėjų), 1936–41 mok. Balys Urbanas

(1941 išvežtas į Sibirą; jis nusipelnė ir senienų rinkimu bei apsauga), nuo 1937 J. Būga. 1936 dainų melodijas rinko J. Bielionis; vėliau kelios dainininkės buvo pakviestos į liet. tautosakos archyvą melodijų į plokšteles įrašyti. Liet. tautosakos archyve buvo sutelkta iš D. viso per 20.000 įvairių tautosakos dalykų. D. apylinkės įnešė labai didelę dalį ir didžiajam liet. kalbos žodynui. Daugiausia lobio surinko dusetiškis prof. K. Būga, nuo 1932 rinko Pr. Markelis, A. Mažiulis, B. Urbanas, vėliau dar J. Būga ir kt. Nuo 1932 iš D. apylinkės žodyno redakcijai buvo pateikta per 40.000 žodžių (lapelių). Etnografinę medžiagą 1938–39 dar rinko J. Lingis.

Šio krašto tautotyra buvo rūpinamasi ir organizuotai. Prie pavasarininkų 1933 I 1 susispietė tautosakos rinkėjai, 1937 VII 17 persiorganizavę į kraštotyros būrelį Praeitį (1933–36 vadovavo A. Mažiulis, 1936–1940 N. Malašinskaitė). Ligi 1940 buvo užrašyta apie 12.000 tautosakos dalykų (1937–39 gauta II premija, skirta Lietuvių tautosakos archyvo). Drauge buvo rinktos senienos, registruoti senovės paminklai, 1938–39 inventorizuotos kelios sodybos. Buvo sudarytas muzėjėlis (su juo dalyvauta 1938 jubilėjiniame pavasarininkų kongrese). 1935 buvo įst. kraštotyrinė K. Būgos vardo draugija, turėjusi per 40 narių. 1938 VI 29 ji įsteigė K. Būgos vardo muzėjų iš susitelkusios kraštotyrinės ir su K. Būga susijusios medžiagos (jo laiškai, knygos ir t.t.). Į jį vėliau buvo įjungti Praeities būrelio proistoriniai ir etnografiniai rinkiniai (per 400 vienetų) ir Vosgėlių prad. mokyklos mok. B. Urbano rinkiniai (per 350 vienetų). 1944 pavasarį muzėjuje buvo per 400 proistorinių radinių (akmens ir R. Lietuvos piliakalnių kaulo kultūra, išsiskirianti retomis kaulo adatomis, kauliniais meškerės kabliukais ir kt.), per 700 etnografinių dalykų, nemaža audinių rinkinių. Muzėjuje buvo gausus ir etnografinių aprašų rinkinys, per 14.000 įvairių tautosakos užrašų, dusetiškio liaudies poeto Ant. Jomeikio rankraščiai, kun. J. Budrio eilėraščių ir pamokslų rinkinys. Muzėjus nukentėjo, jį apiplėšus 1941 VI 25–28 pražygiuojantiems vokiečių kariams.

Etnografiniu požiūriu D. įdomios, nes čia susikerta kelios kultūrinės srovės. Statyboje čia vyrauja dvigalis gyv. namas, kurio prieangyje XIX a. tebesikūreno ugnis, vėliau perkelta į duonkepę krosnį. Čia sutinkamas kryžminis namas su didžiuoju dūmtraukiu-rūkykla prieangyje. Klojimų statyboje vyrauja pėdžios su išilginėmis sijomis ir gairiniu, taip pat su kabintinėmis gegnėmis. Klėtys turi išlaikiusios dar iš vienos pusės kirstas sąsparas, kurių galai patašyti šešiakampiu; tokios pat sąsparos pažįstamos Pabaltyje ir Skandinavijoje.

Šaulių namai Dusetose

Žemės ūkyje XIX a. gale buvo dar sutinkamos medinės akėčios ir keleriopi arklai (girgždulė, arklas, žagrė ir kt.); ežeruose užtinkamos vieno medžio eldijos, žinomi pirmykščiai medžioklės ir žvejybos būdai.

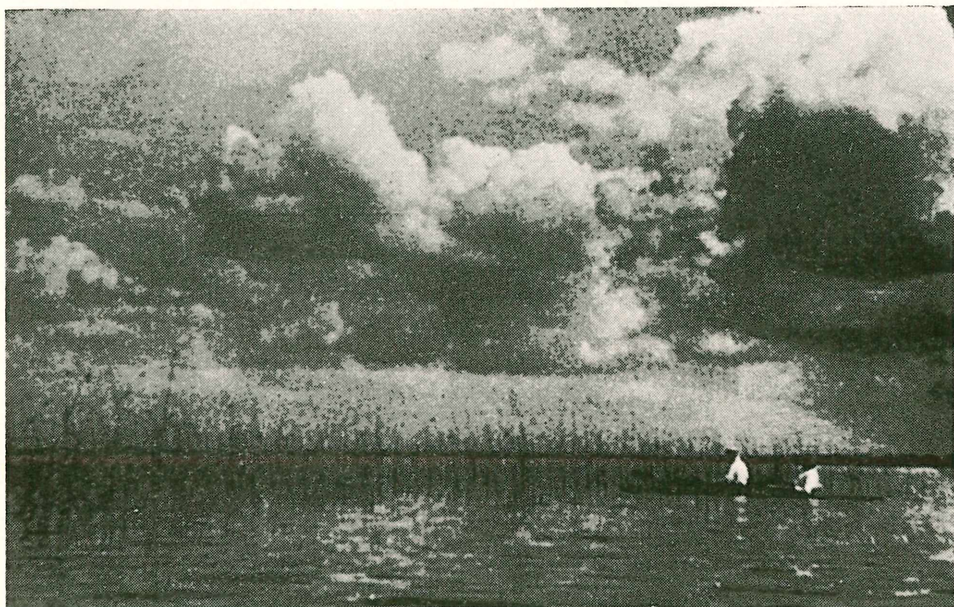
Žymiausias dusetiškis yra prof. K. Būga, didysis mūsų kalbininkas. Jis pažadino ir tą gyvą kraštotyrinį bei tautosakinį interesą, kuriuo pasižymėjo dusetiškiai. Taip pat D. didžiuojasi savo krašto pirmuoju poetu kun. Ant. Vienažindžiu iš Gipėnų k. Tuo pačiu laiku dainas rašė ir kun. Jer. Budrys iš Bileišių k. XIX–XX a. sąvartoje eiliavo D. vargonininkas A. Diržys (kilęs nuo Rokiškio), Ant. Jomeikis iš Maskvyčių, V. Pūteikis iš Berniūnų, Ant. Mažiulis iš Žukliškių, vėliau dar rašė Just. Tumėnas iš Jaskoniškių.

Kan. P. Strelčiūnas D. bažnyčios ir parapijos istorija 1931; *P. Gipiškis* Zarasų kraštas 1936; *A. Mažiulis* D. krašto statyba ir jos papročiai, Gimt. Kraštas 1937 N 1; *R. Masiulionis* D. muzėjėlis, Gimt. Kraštas 1937 N 2—4. D. krašto tautosaka skelbta E. Volterio Lietuviškoje chrestomatijoje II 1904; be to, Tautosakos Darbų I, III ir VI tt., Gimtajame Krašte 1938 N 3—4. Kita medžiaga skelbta Pasarčių krašto (žr.) vardu.
A. Mž. ir *K. Jv.*

Dusetų girininkija Zarasų miškų urėdijos sudėtyje, įst. 1898, apima bendro miškų ploto 2265 ha. Vyrauja spygliuočiai.

Dushkin Samuel (g. 1898 Suvalkuose) žydų kilmės smuikininkas, pirmą koncertą turėjęs New Yorke, JAV, 1924, o vėliau plačiai koncertavęs Europoje. I. Stravinskis buvo specialiai jam parašęs smuiko koncertą. Pats D. smuikui rašo mažesnius dalykėlius.

Dusia 1) Alytaus aps. Seirijų ir Seinų vl. ež., didžiausias p. Lietuvoje, 8,4 km ilgio, ligi 4,2 km pl., 2333 ha ploto. Įteka Sutra iš p., išteka š. Sperna, kuri per Simno ež., Bambiną ir Žuvinto ež. priklauso Dovinės (Šešupės) baseinui. Paviršius 106,9 m v. j., perimetras 20,8 km. Salų nėra, yra viena povandeninė kalva. 1926 VII ež. gilumus matavo VDU prof. K. Pakštas ir T. Daukantas; didžiausias gylis 32,4 m, vid. 14,7 m; vandens tūris 0,344 km^3. Baseino plotas 87,5 km^2. Žiemv. krante yra piliakalnis,

Dusios ežeras

pietr. krante smėlio kopos, p. Barūnų kryžiai (žr.).

S. Kolupaila Dzūkijos ežerų tyrinėjimas, Hidrometrinis Metraštis I 1929; *K. Bieliukas* Dovinės baseino ežerai 1937; *S. Kolupaila* Per Dzūkų paslaptingus ežerus ir palias, XX Amžius 1938. *S. K.*

2) Seinų aps. ež., 10,7 km ilgio, Dusnyčios-Alnos (Zapsės, Gnedos, Baltosios Ančios, Nemuno) baseine; š. dalis vad. Galadusiu, dabar visas ež. žinomas Galadusio (žr.) vardu.

3) D., kitaip Dusmenas arba Didžiulis (žr.) ež.

4) D., kitaip Duselė arba Dusnyčia, Alnos (Zapsės, Gnedos, Baltosios Ančios, Nemuno) augštupys, teka iš Galadusio ež.

Dusík (Dussek, Dušek) Jan Ladislav (1760–1812) čekų pianistas ir kompozitorius, didžiąją savo gyvenimo dalį praleidęs, nuo 1783 su pasisekimu koncertuodamas, V. Europos kraštuose, o 1785–86 gyvenęs ir Lietuvoje, Radvilos dvare. Iš jo gana gausios kūrybos — apie 60 fort. sonatų, 13 fort. koncertų, apie 80 smuiko sonatų ir kt. — išskirtina fort. sonatos (Élégie harmonique 1806), kuriose D. pasireiškia kaip vienas pirmųjų romantizmo pradininkų. Išsp. Méthode nouvelle pour le piano 1796.

L. Schiffer J. L. D. 1914. *K. O.*

Dusynas 1) Utenos aps. Vyžuonų vl. ež., 2 km į pietv. nuo Vyžuonų mstl., 2,2 km ilgio, ligi 500 m pločio, 70,4 ha ploto. Iš ež. teka Dusyna, 3,1 km ilgio kuri per Pamestinio ež. įteka į Vyžuoną(Šventosios, Neries). Paviršius 109,0 m. v. j.

2) Utenos aps. Anykščių vl. ež., 1,1 km ilgio, ligi 250 m pločio, 18 ha ploto; š. jungiasi su Anykščio (Rubikių) ež.; r. jungiasi su Limino ir Mušiejaus ež., priklauso Anykštos (Šventosios, Neries) baseinui. Paviršius 126,3 m v. j., didžiausias gylis 12,3 m. *S. K.*

Dūsios Coleoptera būrio plėšrių vandenyje gyvenančių vabalų šeima. Taikindamasis vandeninio gyvenimo sąlygoms, jų kūnas plokščias, platus, siauresniu priekiu ir užpakaliu. Pirmos dvi poros kojų, pritaikytos vaikščioti, tebėra, bet trečioji pora suplota, ir judinamos tik lygiagretiškai kūnui, o judėjimu primena irklus. D. mėgsta stovinčius ir palengvėle tekančius gėluosius vandenis su gausia gyvūnija. Labai ėdrios, medžioja kitus vabzdžius, smulkias žuveles, o apsilpusias ir dideles žuvis užpuola. D. larvos dar rajesnės už pačias D., auga visą vasarą ir rudeniop išlenda iš vandens ir įsirausia dumblan. Tą patį rudenį arba pavasarį išrieda D. Iš viso D. žinoma per 2000 rūšių, Lietuvoje per 20 rūšių. Žinomiausia D. D y t i s c u s L. gentis, dideli žalsvai juodi vabalai geltonais pakraščiais.

Dusmena Trakų aps. Onuškio vl. upelis, Varėnės (Merkio) kair. int., 9,4 km nuo Didžiulio ež., su augštupiu 16,5 km; teka iš Kerėplos ež., ties Dusmenų bžk. teka per Didžiulio (Dusios arba Dusmeno) ež.

Dusmenas, kitaip Dusia ar Didžiulis (žr.).

Dusmenys Trakų aps. Onuškio vl. bžk. tarp Onuškio ir Daugų, prie Didžiulio, arba Dusmeno, ež. 1936 buvo 416 gyv. 1677 Pacai D. užrašė Pažaislio kamendulams, kurie 1823 pastatė naują medinę bažnyčią. Ties D. 1831 V 30 rusai sumušė Matusevičiaus sukilėlių būrį. Pradžios mokykla įst. 1888. D. prieš I pas. karą kaip vargonininkas apsigyveno Kipro Petrausko tėvas, todėl čia dažnai atostogaudavo ir pats dainininkas. Mikas Petrauskas D. ir palaidotas.

Dusmenų girininkija Daugų miškų urėdijos sudėtyje, įst. 1921. Bendras miškų plotas 4263 ha. Vyrauja spygliuočiai. Burbonių miške yra sunkiai prieinamų pelkių apsuptas piliakalnis, 20 m augščio, 85 m skersmens. Piliakalnio papėdėje randama daug akmenų ir plytų likučių. Žmonių padavimais senovėje ten buvusi pilis.

Dusmenų miškas Daugų, Varėnos ir Onuškio vl., prie Didžiulio (Dusmeno) ež., 1200 ha. Spygliuočiai medynai su juodalksniu, beržu. Laikosi šernai, vilkai, stirnos, lapės, barsukai, kiaunės, kurtiniai, tetervinai. Miške yra Svituko ež. (21 ha).

Dusnyčia žr. Dusia (4).

Düsseldorf v. Vokietijos mst., Nordrhein-Westfalen srities sostinė. Reino upės uostas; 570.000 gyv. (1953). Žymus prekybos ir pramonės centras; meno akademija (įst. 1769), išgarsėjusi XIX a. kaip „D. mokykla"; opera, 2 medicinos akademijos, muzikos konservatorija, meno galerija, gamtos muzėjus. Max Plancko institutas geležiai tirti, ūkio ir administracijos mokslų akademija, vertėjų institutas. Kelios senos bžn. ir keli vienuolynai. Chemikalų, dažų, mašinų, vagonų, automobilių, popieriaus, porcelano pramonė, didelis aerodromas. II pas. karo metu 42% sunaikintas.

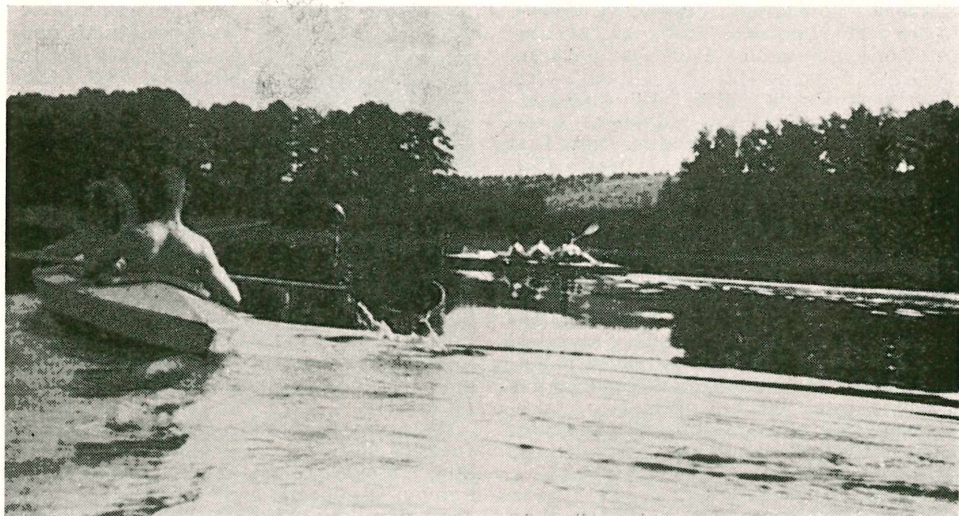
Dusulys žr. Astma.

Dušas (prc. douche) vandens purkšlė, įrengiama prie mankštos salių, dirbtuvių, pirtyse, voniose maudytis bei nusiplauti.

Dušauskas-Duž Klaudijus (g. 1891 IV 13 Hlybokoje Vilniaus krašte) inž., gudų veikėjas. Nuo 1909 įsitraukęs į tautinį gudų sąjūdį, bendradarbiavo jų laikraščiuose, pats su kitais 1915 Petrapilyje redagavo Dziannica ir Svetač, o 1919 Vilniuje organizavo Bielarusskaja Dumka. 1919 Vilniaus ir Gardino gudų tarybos pirm. Nuo 1920 apsigyveno Kaune. Čia 1923 su V. Lastoŭskiu organizavo gudų veikimo centrą ir redagavo jų spaudą (1923–27 Krivič, 1933–1936 Bielaruski Asiŭrodek). 1927 baigęs LU technikos fak., dirbo kaip inž. (pastatė bekonų fabriką Panevėžyje, Maisto šaldytuvus Klaipėdoje ir kt.). Lietuviškai išsp. Gudai ir Vilnius 1934, Statybos darbams vadovėlis 1930, Kuras šildymui 1935. Gudams vertė vadovėlių. Nuo 1945 kurį laiką buvo Kauno miesto vyr. inž.

Du šimtai dvidešimt šeštoji lietuvių lauko ligoninė. 1918 I 23 rumunų fronto vadas įsakė sulietuvinti 115 pėst. diviziją su jos dalimis ir įstaigomis. Lietuviams pavyko paimti tik 226 lauko ligoninę. Pirmasis sulietuvintos ligoninės įsakymas išl. 1918 II 16. Ligoninės viršininkas buvo gyd. Kaunas. Ligoninė ne tik ligonius gydė, bet ir lietuvius karius organizavo, ir norėjo su visu turtu grįžti į Lietuvą. Bet 1918 VI 6 ligoninę iš lietuvių atėmė rumunai.

Dušnionys Alytaus aps. Alovės vl. k., kurio laukuose yra du gretimi senkapiai —

Dusynas (Anykščių vl.)

Pavietrės kapinynas. Vietos gyventojai yra radę įvairių iškasenų. Žmonių padavimais ant vieno senkapio seniau bažnyčia stovėjusi, o antrame buvusios kapinės.

Dušnionių girininkija Dzūkų miškų urėdijos ribose, įst. 1919. Bendras apimamų miškų su ežerais plotas 2550 ha (Alovės, Alytaus ir Merkinės vl.). Vyrauja eglynai su ąžuolu. D. G. yra žymiausieji p. Lietuvos ąžuolynai.

Dušnionių miškas Alytaus aps. Alovės vl., 442 ha. Dirvožemis priemolio, molio. Vyrauja eglė su žymia ąžuolo priemaiša. Rytinėje pusėje per Alytaus-Merkinės plentą D. M. susisiekia su Plikionių mišku, drauge sudarydami 800 ha masyvą, vieną žymesniųjų ąžuolynų. Gausu šernų, stirnų, lapių.

Dutkus Antanas (g. 1904) Brazilijos lietuvių veikėjas. Mokėsi Utenos gimn., Brazilijoje lankė S. Paulo univ. 1927 redagavo savaitraštį Aidus. Iš Brazilijos Lietuvių Centro organizatorių, 1953 S. Paulo liet. tarybos sekr.

Duun Olav (1876–1939) norvegų rašytojas, profesijos liaudies mokytojas, tarmiškai rašęs tiek noveles, tiek romanus. D. kūryba pasižymi nepaprastu norvegų ūkininkų charakterio pažinimu; visur trykšta stipri epinė jėga. Centrinis jo kūrinių motyvas yra kova tarp atskiro individo ir masės, tarp tradicijos ir modernių srovių, tarp kartų. D. žymiausias veikalas 6 tomų romanas Juvikfolke (Juvikiečiai, 1918–23). Iš kitų pažymėtini Medmenneske (Artimieji, 1929), Ragnhild (Ragnhilda, 1931) ir Siste Leveår (Paskutinieji gyvenimo metai, 1933).

D. Haakonsen O. D. 1949. *J. Lng.*

Duvėnas Utenos aps. Užpalių vl. ežeras, 14,4 ha ploto, Indrajos (Paščio ež., Šventosios, Neries) baseine. Paviršius 102,8 m. v. j.

Duveneck Frank (1848–1919) amerikiečių dailininkas. Studijavo Münchene, o vėliau pats ten turėjo savo studiją. Daug lankėsi ir Italijoje. Grįžęs į JAV, dėstė Cincinnati meno mokykloje. Labiausiai pasireiškė savo portretais.

Duvergier de Hauranne Jean (1581–1643) prancūzų teologas, asmeninis C. Jansens draugas, iš pagrindinių jansenizmo atstovų. Nuo 1621 St. Cyran abatas (dėl to ir jis pats vadinamas St. Cyran). Nuo 1635 būdamas nuodėmklausiu Port Royalyje, šį pavertė jansenistiniu centru, gavęs palankumo iš jo abatės A. Arnauld. Pirmas iš polemistų prieš jėzuitus. Richelieu įsakymu, 1638 uždarytas kalėjime, iš kurio buvo paleistas tik kelis mėnesius prieš mirtį, po Rachelieu mirties.

J. Orcibal J. D. de H. 1948.

Duvivier Julien (g. 1896) prancūzų filmų režisorius. Jo pastatyti filmai Prancūzijoje: David Golder 1933, Golgotha 1935, Pépé le Moko 1937 ir Un Carnet de Bal 1938. 1934 D. apdovanotas prancūzų filmų Grand Prix už jo pastatytą Maria Chapdelaine. Nuo 1938 kelerius metus kaip režisorius dirbo Hollywoode (The Great Waltz 1938, Flesh and Fantasy 1943). Po II pas. karo D. statė Don Camillo (1952) su Fernandel. *V. Aa.*

Duvzarė senojo Kuršo pajūrinė sritis tarp Šventosios ir Bartuvos žemupio, dabar Latvijoje. Lietuvoje D. tėra priklausiusi tik artimoji Įpilties Darbėnų vl. apyl. Istorijos šaltiniuose D. pirmą kartą paminėta 1252. Pats srities vardas (šaltinių: Dovsare, Dovzare, Duvzeren, Duizare, Devzare, Donzare) kilimo kuršiškas, sudėtas iš *d u v i ,du' (plg. Rukiavos apyl. latvių duvēji ,dveji') + e z a r s, e z e r s ,ežeras', taigi — *D u v e z a r e, sutrumpėjus D u v z a r e (lietuviškai būtų *Dviežerė). Šakotąjį Papės ežerą, esantį toje srityje, kaip tik ir galima laikyti dviem ežerais. 1253 dalybų akte D. srityje minimos šios dabartinės vietovės: R u k i a v a (latviškai: Rucava), V i r g a, P a p ė, T r e k n i a i, D a m a — Latvijoje ir Į p i l t i s (žr.) — Lietuvoje; be to, dar šiandien nežinomos: Birstele (kur nors prie Birstelės, Vartojos kairiojo intako), Peynis, Pacleycias, Loke ir Pretzele. Žr. Ceklis. *A. S.*

Dvailė draugėn suvilkti kailiniai ir sermėga. D. velkasi žiemą tolimesnei kelionei, taip pat ir sningant.

Dvaranauskaitė Judyta (g. 1880 II 24 Pilviškių par. Žečkalnių k., vienuoliniu vardu Marija Immaculata), viena trijų Šv. Kazimiero seserų kongregacijos steigėjų. Mokėsi Pilviškiuose ir Marijampolėje, 1903 brolio kun. Vinco D. (žr.) nusiųsta pas Šv. Kryžiaus seseris Šveicarijon (Ingenbohl), 1907 priėmė įžadus ir tais pat metais išvykusi į JAV vedė pirmąją lietuvišką mokyklą Mount Carmel, Pa., paskiau dirbo Chicagoje. 1920 Lietuvos provincijos viršininkė, tvarkė Pažaislio vienuolyną, 1923 įkurdino Saulės mergaičių gimnaziją. 1928 grįžusi į JAV, mokytojavo seserų kazimieriečių vedamose mokyklose.

J. Dvaranauskaitė

Dvaranauskas (Daironas) 1) P e t r a s (g. 1863 X 20 Pilviškių par. Žečkalnių k.) kun. Mokėsi Marijampolės gimn., Seinų kunigų seminarijoje ir Petrapilio dvas. akad. Įšv. kun. 1889 VII 25, Seinų triklasės mok. kapelionas; rusų valdžios paša-

lintas vikaravo Slavikuose, Naumiestyje ir Rogarde; klebonavo Bužine ir Adamavičiuose, vėliau gyveno Seinuose. Seinuose Šaltiniui įsisteigus, kartu su kun. Narjausku, Grajausku ir kt. įst. spaustuvę. Rašė Vadove, Šaltinyje.

2) Vincentas (1871 X 30 Pilviškių par. Žečkalnių k.) (1) brolis, kunigas marionas. Vidurinį mokslą ėjo Suvalkų ir Lomžos progimn., Seinų kunigų seminariją baigė 1895, mokslus gilino Petrapilio dvas. akademijoje ir ją baigė teologijos magistro laipsniu; kunigu įšv. 1899 III 25. 1899–1903 vikaras M. Plocke ir Suvalkuose, 1903–1911 Seinuose kun. seminarijos profesorius ir viceregensas. 1911 stojo į marionus. 1912–17 Pilypavo, 1917–25 Marijampolės klebonas; 1925–27 JAV ėjo įvairias pareigas marionų vienuolyne. 1927–33 grįžęs Žem. Kalvarijos klebonas; 1933–37 Marijampolės klebonas. Nuo 1937 II marionų vienuolyno vyresnysis ir bažnyčios rektorius Panevėžyje, nuo 1938 III tose pat pareigose Ukmergėje. 1939 XI buvo Vilniun deleguotas imti ten esančio marionų vienuolyno valdymo ir vėliau buvo paskirtas šv. Ignoto bažnyčios rektoriumi. Dabar gyvena Marijampolėje. Seinuose prisidėjo prie lietuviškos spaustuvės organizavimo ir įvedė lietuviškas pamaldas katedroje. 1917 dalyvavo Vilniaus konferencijoje. Marijampolėje išrinktas Žiburio draugijos pirm., išgavo iš vokiečių valdžios leidimus pirmosioms lietuviškoms gimnazijoms Suvalkų krašte. Marijampolėje praplėtė vienuolyno patalpas. Amerikoje prisidėjo prie Šv. Kazimiero seserų kongregacijos steigimo ir lietuvių parapijos Marquette Park, Chicagoje, įkūrimo. Rašė Apžvalgoje ir Vadove.

Kun. V. Dvaranauskas

Dvaras dabartinėje mūsų kalboje yra: 1. kiemas, sodyba (ypač dažnai kiemas dvaru vadinamas liaudies dainose, pvz.: jojau per dvarą — dvaras nešluota; anksti rytą kėliau, per dvarelį ėjau ir tt.); 2. rūmai, palocius; 3. didelis ūkis, to ūkio sodyba; 4. dvarysta, baudžiava. Dėl darybos D. galėtų būti mūsų pačių žodis, tos pačios giminės kaip lat. dvars „tam tikri vartai", mūsų durys ir kt. Bet pagal savo reikšmę (rūmai, palocius; didelis ūkis, to ūkio sodyba ir ypač dvarysta, baudžiava) tai veikiausiai yra slaviškas skolinys. D. kaip tik buvo visiška kaimo priešybė: tai buvo ponų ar bajorų gyvenimas. Seniau, baudžiavos laikais, valstiečiai turėdavo eiti į D. dirbti, todėl kartais ir pati baudžiava vadinama D. arba dvarysta (ponysta), o dvaro darbininkai dvariškiais, dvarionimis, dvaronais, dvarūnais ar dvarokais. Pats dvaro savininkas nuo seniau buvo vadinamas dvarpon'u, o vėlesniais laikais — dvarininku.

P. S.

D., pono ar bajoro visiškoje nuosavybėje turimas ar tik sąlyginai valdomas žemės plotas, ūkiniu, socialiniu, kultūriniu ir politiniu atžvilgiais suvaidino svarbų vaidmenį istorijoje. D. užuomazga randama jau vėlyvųjų Romos laikų stambaus ūkio formoje — latifundijoje, susidedančioje iš stambaus žemininko žemių, sugrupuotų apie pono rūmus ir dirbamų vergų darbu ar išnuomojamų laisviesiems valstiečiams. Ilgainiui vergų padėtis pagerėjo, nes jiems buvo duoti žemės sklypai su atskirais namais, o laisvųjų nuomininkų padėtis pasunkėjo, nes jie pamažu nustojo savo laisvės ir buvo pririšti prie žemės.

D. sistema buvo tam tikros rūšies ūkinė, socialinė ir administracinė santvarka, kur pats žemininkas žemės nedirbo, bet jo žemė buvo dirbama valstiečių, daugiau ar mažiau priklausomų nuo jo. D. buvo žinomi kiekviename krašte, kur tik buvo įsigalėjęs feodalizmas. Jau ankstyvaisiais viduramžiais D. pasidarė tipiška žemės valdymo ir ūkio institucija V. Europoje. Karalius buvo laikomas vyriausias visos savo valstybės žemės savininkas. Už karo ir kitokias tarnybas valstybei jis dalino D. pasauliniams didikams ir Bažnyčiai leno teisėmis. Didikai savo ruožtu dalį gautų žemių dalijo bajorams už tarnybą. Tie D. iš pradžių buvo duodami ligi karaliaus ar didiko valios pasikeitimo ar ligi didiko ar bajoro gyvos galvos. Ilgainiui leno teise gauti D. tapo visiška didiko ar bajoro nuosavybe. Kadangi žemė paprastai buvo duodama su joje gyvenančiais valstiečiais ir jų kaimais, tai laisvieji valstiečiai ilgainiui pasidarė priklausomi tiesioginio savo pono, ir laisvieji kaimai nusmuko į pusiau laisvų bendruomenių padėtį.

Ūkiniu ir socialiniu atžvilgiu D. santvarka viduramžiais buvo tokia. Ūkiškai D. buvo beveik visai savarankiškas vienetas, viskuo visiškai aprūpinąs savo gyventojus. D. žemė susidėjo iš pono žemės, skirtos tiesioginiam jo šeimos išlaikymui, ir iš žemės, dalijamos ar nuomojamos valstiečiams už darbus, prievoles ir duokles ponui. Tiesioginiams pono reikalams skirtoji žemė buvo dirbama nelaisvųjų ir pusiaulaisvių valstiečių, gyvenančių kaimuose, kiekviena šeima turėdama jai pavestos žemės, iš kurios ji turėjo išgyventi ir duoti duokles ponui. Tokių valstiečių daugumas vertėsi žemės ūkiu, bet dalis jų buvo kaimo ama-

tininkai, kurie savo prievoles ir duokles ponui atlikdavo savo amato ar darbo vaisiais. Kaimuose prie D. gyvenantieji valstiečiai pamažu visi virto baudžiauninkais, pririštais prie žemės ir esančiais visiškoje savo pono malonėje. Jie ir jų vaikai negalėjo palikti D. ar jiems skirtų sklypų, negalėjo parduoti savo judomojo turto, išsikelti. Jie net negalėjo vesti ar paveldėti savo judomojo turto, nesumokėję specialių mokesčių ponui. Baudžiauninkai turėjo dirbti savo pono žemę, dirbdami savaitėje 2–3 dienas lažų D., eidami į talkas derliaus nuėmimo metu ir atlikdami kitokias darbo prievoles bei duodami duokles. Baudžiauninkas paprastai turėjo mažą sklypą apie namus, skirtus jo šeimai gyventi. Kita jam skirta žemė buvo kaimo laukuose, padalytuose į 3 didelius laukus, kurie savo keliu buvo išdalyti į rėžius, po 1 rėžį duodant kiekvienai baudžiauninko šeimai kiekviename lauke. Dalis D. žemės buvo išnuomojama laisviesiems valstiečiams skirtam laikui ar ligi gyvos galvos. Jų padėtis buvo geresnė, nes jie, nuomai pasibaigus, galėjo išsikelti. Nuoma buvo mokama žemės ūkio produktais ar atliekant darbus ir tarnybas. Be dirbamos žemės, kiekviename D. dar buvo miškų, pievų ir ganyklų, kartais ežerų, upių. Visa tai paprastai buvo naudojama bendrai pono ir valstiečių reikalams servituto teisėmis. Daugelis D. dar turėjo savo kalves, malūnus, kepyklas, bravorus. Savo plotu vieni D. buvo labai dideli, ir jų ponai galingi stambūs žemininkai, o kiti D. — vidutiniai ir mažesni, turimi ar valdomi šiaipjau bajorų.

Teisės atžvilgiu D. buvo trijų rūšių: karaliaus, arba valstybiniai D., Bažnyčios D. ir pono D. Valstiečių ir baudžiauninkų padėtis paprastai buvo lengvesnė karaliaus ir Bažnyčios D.

D. viduramžiais turėjo dar ir politinės reikšmės. Žemės valdymas buvo surištas su politinėmis teisėmis. D. ponas paprastai buvo ir D. ribose esančių gyventojų teisėjas, administratorius, mokesčių rinkėjas, karo tarnybos vykdytojas, gynėjas nuo plėšikų ir užpuolikų. Laisvieji valstiečiai, gyveną D. ribose, galėjo apeliuoti į karaliaus teismą, bet baudžiauninkai buvo visiškoje savo pono jurisdikcijoje ir malonėje. Teismai ir administracija galėjo būti vykdomi paties pono ar jo skirtų pareigūnų. Politinės dvarininkų teisės pradėjo nykti, nykstant feodalizmui ir stiprėjant karaliaus valdžiai naujaisiais laikais.

D. turėjo didelės kultūrinės reikšmės tiek viduramžiais, tiek naujaisiais laikais. Jie ilgą laiką buvo visos apylinkės kultūrinio gyvenimo centrai, ligi augą miestai tą vaidmenį perėmė. Daugelis D. buvo garsūs savo gražių rūmų ir kitų pastatų architektūra, įrengimais, parkais, sodais, meno rinkiniais, vėliau bibliotekomis.

Feodalinė D. sistema V. Europoje stipriausiai buvo įsigalėjusi XII–XIII a. Jos ūkinė reikšmė pradėjo nykti, kylant miestams ir atgyjant prekybai bei piniginiam ūkiui renesanso laikais. Gamybinei rinkai prasidėjus, valstiečių prievolės dvarui priverstiniu darbu ir duoklėmis pamažu nustojo savo reikšmės. Duoklės pamažu buvo pakeistos nustatytais piniginiais mokesčiais. Taip pat ir darbo prievolės, pamažu pasidariusios nebepelningos, buvo pakeistos piniginiais mokesčiais laisviems žemės ūkio darbininkams samdyti. Su miestų iškilimu Vokietijoje, Olandijoje, Anglijoje atsirado viliojančių perspektyvų žemės ūkio gamintojams, ypač javams ir vilnai, parduoti. Žemvaldžiai pasidarė suinteresuoti plėsti ir tobulinti savo ūkius ir gaminti platesnei rinkai, nebe vien savo D. vietiniams reikalams. Dvarininkai stengėsi praplėsti paties D. dirbamos žemės plotą naujais plėšimais, žemės supirkimu iš smulkesniųjų žemininkų, nutraukiant nuomos sutartis su laisvaisiais valstiečiais, panaikinant valstiečių servitutus arba net atimant dalį ar net ir visą žemę iš valstiečių ir baudžiauninkų, verčiant juos už atlyginimą dirbti. Atsirado daugiau mažažemių ir bežemių, kurie ėjo uždarbiauti į D. kaip laisvai samdomi darbininkai. Taip atsirado D. kumečiai, kurie su savo šeimomis gyveno D. jiems skirtuose trobesiuose — kumetynuose, savo šeimos išlaikymo reikalams nebegaudami sklypų ir rėžių, o gyvendami iš atlyginimo.

Norint daugiau pelno, padidėjęs paties D. ūkis buvo palankus žemdirbystės ir gyvulininkystės pagerinimams įvesti, ūkiui racionalizuoti, gamybai padidinti rinkai ir eksportui. Šitokie naujo tipo D. ypačiai išsiplėtė ten, kur buvo palankios sąlygos masinei gamybai ir eksportui. Iš vienos pusės valstiečių padėtis gerėjo, nes baudžiavos pamažu nyko, o valstiečiai taip pat pradėjo gaminti rinkai. Bet, antra vertus, daug žemės buvo atimtos iš valstiečių, o kur baudžiavos išliko, didėjo lažas. Dėl šitokio agrarinių santykių vystymosi nekartą pasitaikydavo valstiečių sukilimų Anglijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir kitur, tačiau be žymių palengvinimų valstiečiams. Palengvinimai ir pasikeitimai greičiau įvyko dėl ekonominių priežasčių, dėl kylančio žemės ir gyvulių ūkio pelningumo. Taip viduramžių D. persiformavo į naujųjų laikų D. kaip į būdingą kapitalistinio stambaus žemės ūkio sistemą, kur dvarininkas pasidarė suinteresuotas investuoti kapitalą savo ūkiui pagerinti ir gamybą pakelti pelno sumetimais. Tai pirmiausia įvyko Anglijoje, kur ir baudžiavos dėl to išnyko anksčiausiai. Viduramžių D. forma kiek ilgiau

išliko Prancūzijoje ir V. Vokietijoje. Rytų Vokietijoje, Prūsijoje, Lenkijoje, Lietuvoje D. gana lengvai ir greitai prisitaikė prie agrarinio kapitalizmo paklausų dėl palankių žemės ūkio gaminių eksporto sąlygų, nors baudžiavų sistema čia išsilaikė dar gana ilgai (ligi XIX a.).

Panaikinus baudžiavas, D. neišnyko. Jis išliko beveik visuose kraštuose, tik prisitaikė prie laisvai samdomo darbo ir kapitalistinės gamybos reikalavimų, — virto stambiais žemės ūkiais. Kadangi D. nuosavybėje buvo dideli žemės plotai, o tuo pačiu metu daugybė bežemių ir mažažemių, tai įvairiuose kraštuose prasidėjo agrarinės reformos sąjūdis, reikalaująs visai ar bent iš dalies D. žemę išdalyti mažažemiams ir bežemiams, sukuriant daugiau vidutinių ir smulkių ūkių, kurie galėjo būti intensyviau įdirbami ir produktyvesni, negu stambūs D. Kartu su tuo rišosi socialinių reformų sąjūdis, siekiąs išnaikinti didelius turto skirtumus. Daug kur agrarinė reforma buvo įvykdyta, bet tuose kraštuose, kur įsigalėjo komunizmas, vėl grįžtama prie stambių ūkių, naujo tipo D., dirbamų pusiau prievartos darbu ir vadinamų kolektyviniais ir valstybiniais ūkiais.

Italijoje D. sistema buvo stipriai įsigalėjusi ankstyvaisiais viduramžiais. Tačiau jau XIII a. pradėjo augti miestai kaip stipri dinamiška jėga krašto gyvenime. Pralobę miestiečiai pirkliai, pramonininkai ir bankininkai įsigijo stambių D., tapdami stambiais žemininkais kaip ir bajorai. Dėl galimybės žemės ūkio produktus parduoti miestuose D. sistema Italijoje įgavo liberalesnių formų: baudžiauninkai virto laikiniais ar paveldimais nuomininkais, ar laisvai samdomais ūkio darbininkais. Čia vyravo laisvo nuomojimo ir laisvo darbo sąlygos jau renesanso laikais.

Prancūzijoje D. sistema ypač paplito Karolingų laikais. Karolis D. (768–814) savo potvarkiu Capitulare de villis sistemingai suorganizavo ir sutvarkė karaliaus D., įvedė trilaukę žemės ūkio sėjomainą, nustatė valstiečių prievoles ir duokles. Jo pavyzdžiu daugelis žemininkų ir bažnyčių įvedė panašią tvarką savo D. Jau tada daugumas valstiečių buvo baudžiauninkai, laikantis pricipo, kad neturi būti jokios žemės be pono. Prancūzijoje D. daugiausia buvo išsivystęs XII amžiuje. D. sistema čia buvo daug daugiau paplitusi, negu kuriame nors kitame krašte, nes ir feodalizmas čia buvo labiausiai įsigalėjęs. Karaliaus valdžios silpnumas vedė į visišką feodalinių D. savarankiškumą. Žemininkai perėmė teismo ir administracijos, taip pat ir gynybos funkcijas. D. sistema kartu su baudžiavomis ir kitomis feodalinėmis prievolėmis Prancūzijoje buvo panaikinta 1789 revoliucijos metu. Tik dalis D. nauja forma išliko kaip stambūs ūkiai, tvarkomi kapitalistiniais pagrindais.

Anglijoje D. atsirado kartu su feodalinės tvarkos įvedimu Viljamui Nugalėtojui nukariavus Angliją XI amžiuje. Jis nukariautąsias žemes išdalijo savo bendradarbiams ir kitiems normanų didikams. Žemininkų teisės, o valstiečių prievolės ir duoklės buvo raštu nustatytos vadinamoje „Paskutiniojo Teismo knygoje" (Domesday Book 1080). Be ūkinių, žemininkai čia turėjo ir gana plačias politines teises į valstiečius, gyvenančius jų dvaruose. Nuo Eduardo III laikų (XIV a.) nauji feodaliniai D. nebebuvo steigiami. Juodasis Maras (1348–49) buvo žymus smūgis D. sistemai. Daugelis valstiečių išmirė, o likusiųjų baudžiavos pasunkėjo. Todėl jie sukilo 1381. Dėl plintančio piniginio ūkio baudžiavos pamažu savaime išnyko, o valstiečiai pasidarė laisvi. Bet daugeliu atvejų jie neteko savo dirbtųjų žemių; nuo jų buvo pavaryti. Dalis valstiečių žemės buvo lordų ir bajorų išpirktos. Tuo būdu nuo XV a. pabaigos D. Anglijoje buvo dirbami nebe baudžiauninkų, bet laisvai samdomų darbininkų ir laisvųjų nuomininkų. Įstatymai buvo palankūs stambiesiems žemininkams, kurie užgrobė servitutus, išstūmė valstiečius ir padidino savo D. plotus, ypačiai skiriamus avims auginti. Baudžiavoms išnykus, D. neišnyko, bet dar padidėjo, pamažu persitvarkydami kapitalistinio ūkio pagrindais. Nė dideli paveldėjimo mokesčiai D. neįstengė sunaikinti Anglijoje naujaisiais laikais.

Skandinavų kraštuose agrarinėje sistemoje vyravo valstiečių kultūros bruožai, nors D. su žemės nuomojimo tvarka čia irgi buvo žinomi. D. buvo mažiau Norvegijoje, negu Švedijoje ir Danijoje. D. organizacija buvo panaši į V. Europos D.

Vokietijoje senovėje germanų visa žemė buvo laikoma bendra visų laisvųjų nuosavybe. Sodybos ir ariamieji laukai ilgainiui tapo paveldimi ir pamažu perėjo privačion nuosavybėn, bet miškai, pievos, ganyklos, ežerai buvo bendrai naudojami. Iš pradžių daugumas valstiečių buvo laisvi ūkininkai ir nedaug tebuvo bajorų ir nelaisvųjų valstiečių. Tačiau viduramžiais, plintant feodalizmui, atsirado daug riterių ir bajorų, kurių priklausomybėn pateko laisvieji valstiečiai. D. kaskart daugėjo, nes karaliai ir kunigaikščiai dalijo bajorams žemes už karo ir kitas tarnybas.

Rytų Vokietijoje, t. y. slavų gyvenamuose kraštuose į rytus nuo Salės ir Elbės upių, D. sistema buvo įvesta kartu su vokiečių veržimusi į Rytus, ypačiai XI–XIV a. Nukariautoji žemė paprastai buvo atiduodama vokiečių riteriams-bajorams su visais joje gyvenančiais slavų kilmės žmonėmis, juos paverčiant D. baudžiauninkais.

Gavę D., bajorai pamažu traukė daugiau kolonistų, nuomodami jiems dalį savo gautos žemės ir apsiimdami juos ginti. Kartu dvarininkai turėjo plačių politinių teisių administracijos ir teismo srityje. Panašiu būdu gausūs D. atsirado ir Rytų Prūsijoje, kur vok. kryžiuočių ordinas įvedė iš pradžių valstybinių D. sistemą, atimdamas žemes iš nukariautųjų prūsų, o juos pačius paversdavo baudžiauninkais. 1525 sekularizavus ordiną, jo D. pasidarė privatinė buvusių riterių nuosavybė.

Nuo Hohenštaufenų laikų (XII–XIII a.) D. sistema V. Vokietijoje pamažu darėsi laisvesnė, nes, išaugus miestams ir paplitus piniginiam ūkiui, baudžiavos pradėjo nykti. Reino krašte baudžiauninkų prievolės ir duoklės buvo pakeistos piniginiais mokesčiais. 1525 Vokietijoje vyko platus valstiečių sukilimas, betgi jis nedavė gerų vaisių. Baudžiavos D. ūkyje išsilaikė ligi XIX a. V. Vokietijoje jos iš dalies buvo panaikintos Napoleono nukariavimų, iš dalies 1848 revoliucijos metu. Naujaisiais laikais R. Vokietijoje ir Prūsijoje, net ir atsiradus piniginiam ūkiui ir plačiam eksportui, baudžiavos dar pasunkėjo. D. čia augo vis didesni. Stambiųjų D. sistema čia išliko net ir po baudžiavų panaikinimo Steino ir Hardenbergo reformomis (1807).

R u s i j o j e iš senovės agrarinėje sistemoje vyravo bendruomeninė žemės nuosavybė, kur žemė buvo dirbama bendruomenės narių — laisvųjų valstiečių. Sukūrus Kievo Rusijos valstybę IX a., atsirado valstybinių (didž. kunigaikščio ir jo šeimos narių), bažnytinių ir bajorų D. D. sistema ypač įsigalėjo sritinių kunigaikštysčių sistemos metu, nors tuo metu vis dar tebebuvo ir daug laisvųjų valstiečių ūkių. D. buvo žinomi ir naujai atsikūrusioje Maskvos valstybėje. Tarnybiniai bajorų D. pamažu virto paveldima bajorų nuosavybe, o valstiečių padėtis kaskart sunkėjo. Caras Jonas Žiaurusis (1547–84) išžudė ir kitaip išnaikino daug senųjų bajorų šeimų, konfiskavo jų D. ir juos vėl išdalijo smulkesniems bajorams kaip tarnybinius dvarus, bet ir jie ilgainiui vėl pasidarė paveldimi. Nuo XVI a. pabaigos buvo įvestos baudžiavos, kurios labai pasunkėjo XVIII a. pabaigoje. Tada pasunkėjo ir valstybinių D. baudžiauninkų padėtis, nes Kotryna II daug tų D. su visais baudžiauninkais išdalijo savo favoritams. Baudžiavos buvo panaikintos 1861, išlaisvinant valstiečius, bet duodant jiems tiek mažai žemės, kad daugelis jų vėl turėjo eiti į D. dirbti, nors dabar jau kaip laisvai samdomi darbininkai. Nuo tada vėl buvo atgaivinta bendruomeninė valstiečių žemės nuosavybė (mir) su sklypų dalijimu, atsižvelgiant į kiekvieno valstiečio šeimos narių skaičių, ir su bendra visos bendruomenės atsakomybe už mokesčius. Rusijoje D. išliko ligi komunizmo įsigalėjimo 1917. Bežemių ir mažažemių valstiečių noras turėti daugiau žemės prisidėjo prie komunizmo įsigalėjimo. D. buvo konfiskuoti ir išdalyti. Bet valstiečiai neilgai tesidžiaugė gauta žeme, nes po 1928 D. vėl buvo atgaivinti didelių valstybės ūkių ir kolchozų forma su priverčiamu valstiečių darbu ir jų faktišku pririšimu prie tų D. žemės.

L e n k i j o j e didelė dalis kaimo gyventojų ponų ir D. priklausomybėn pateko labai anksti dėl teisių kunigaikščių, kurie visą kunigaikštysčių žemę laikė savo nuosavybe ir dalį jos dalijo bajorams už karo ir kitas tarnybas. D. sistema čia buvo paplitusi jau XII a. Galimas dalykas, kad ji Lenkijoje atsirado dar anksčiau, nuo feodalizmo plitimo pradžios, kartu su valstybės įsikūrimu X a. Kai XII a. valstybė subiro į daugybę smulkių kunigaikštysčių, feodalizmas ir D. sistema dar labiau įsigalėjo. D. sistema buvo vyraująs agrarinės santvarkos bruožas ir Lenkijos karalystėje atkurtoje XIV a. pradžioje. Nuo XIV a. pabaigos pradėjo didėti bajorų ūkinės ir politinės teisės. Palaipsniui ir tarnybiniai D. virto jų nuosavybe. Daugumas valstiečių atiteko D. priklausomybėn ir tapo baudžiauninkais. Greta bajorų D. taip pat buvo valstybinių (karaliaus) ir Bažnyčios D. Lenkijoje D. sistema išliko kaip vyraująs agrarinės santvarkos bruožas ligi valstiečių išsilaisvinimo (Prūsų Lenkijos dalyje 1807, Austrų valdomoje Galicijoje 1848, Rusų valdomoje Lenkijos dalyje 1861–64). Panaikinus baudžiavą, D. prisitaikė prie kapitalistinio žemės ūkio principų. Ligi vėliausių laikų D. ūkis vaidino svarbų vaidmenį.

L i e t u v o j e D. radosi jau prieš valstybės susikūrimą. Priešistoriniais laikais lietuviai buvo sėslūs žemdirbiai. Dar prieš valstybės susikūrimą prasidėjo visuomenės diferenciacija. Jau tada buvo žinomi kariai -krašto gynėjai, iš kurių išsivystė bajorai, ir ūkininkai-maitintojai, iš kurių išsivystė valstiečiai. Bajorystė buvo rišama su karo tarnyba ir žemės valdymu. Dar prieš valstybės įsikūrimą buvo žinomi bajorų D., kurie buvo didinami, nukariaujant kaimynines sritis ir naudojant karo belaisvių-vergų darbą seniesiems D. dirbti ir naujiems arimams plėsti. Į bajorų D. ūkinę ir politinę priklausomybę pamažu pateko ir valstiečiai su savo žemėmis. Iš turtingesniųjų žemininkų didikų iškilo kunigaikščiai, o iš jų didieji kunigaikščiai. Kunigaikščių priklausomybėn pamažu pateko ir bajorai su savo privatiniais D. Didieji kunigaikščiai visą valstybę laikė savo privačia nuosavybe. Iš dalies žemių jie įsteigė savo arba valstybinius D. Kita žemės dalis buvo dalijama didikams ir bajorams kaip atpildas už karo ir kitokią tarnybą. Taip greta

nuosavų bajorų D. atsirado tarnybiniai D., kurie buvo dalijami su visomis ariamomis ir neariamomis žemėmis, miškais, ežerais, net ir su tose žemėse gyvenančiais valstiečiais. Tarnybiniai D. buvo duodami ligi kunigaikščio valios ar bajoro gyvos galvos. Nuo tų dvarų taip pat, kaip ir nuo savo nuosavųjų, bajorai turėjo eiti karo tarnybą, statyti naujas ir taisyti senas pilis, jas nuo priešo ginti, tiesti kelius, tiltus, vaišinti pravažiuojantį kunigaikštį ir jo siųstus pareigūnus, parūpinti jam arklių ir vežimų, duoti įvairių duoklių. Tie visi darbai ir duoklės su visu sunkumu gulė ant bajorų D. valstiečių. Su laiku tarnybiniai D. pasidarė paveldimi. Nuo pat pirmųjų privilegijų, suteiktų bajorams, buvo plečiamos bajorų teisės į jų dvarus. 1387 privilegija patvirtino bajorų teises į jų D., leisdama juos laisvai valdyti ir paveldėti. Tuo metu didieji kunigaikščiai pradėjo dalyti žemes ir Bažnyčiai. Bažnyčios D. iš karto buvo atleisti nuo visų prievolių valstybei. 1413 privilegija vėl patvirtino bajorų turto laisvo valdymo teises. Taip bajorai pamažu pasidarė savarankiški savo D. valdovai, galį elgtis su D. ir jų žemėmis kaip su tikra savo nuosavybe. Bajorų D. nuosavybės garantijos pateko ir į Lietuvos Statutus.

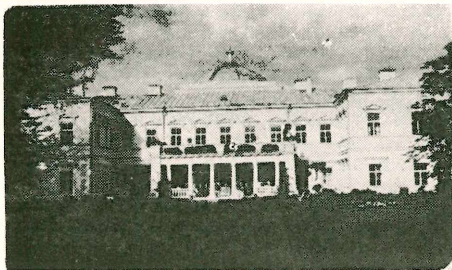
Ūkis Lietuvos bajorų D. buvo tvarkomas panašiai, kaip ir V. Europoje. Dalis ariamos žemės buvo paliekama pačiam D. Ji buvo dirbama pusiaulaisvių ir nelaisvųjų valstiečių. Dalis D. žemės buvo skiriama tiems valstiečiams pragyventi, kaip atpildas už jų darbą, prievoles ir duokles. Dar kita žemės dalis buvo išnuomojama laisviesiems valstiečiams už prievoles ir duokles. Bajorų, kunigaikščių ir Bažnyčios D. ūkiškai buvo visai nepriklausomi, turėjo savo malūnus, kalves, bravorus ir kt. pagalbinių įrengimų. D. priklausė ne tik valstiečiai žemdirbiai, bet ir valstiečiai bitininkai, kiaunininkai, vebrininkai, žuvininkai, arklininkai ir įvairūs amatininkai, už jų mitybai skirtą žemę atlieką prievoles dvarui savo darbu bei duodą duokles savo amato ar darbo vaisiais. Panašus ūkis buvo ir didžiojo kunigaikščio bei Bažnyčios D. Didžiojo kunigaikščio atskirų D. ūkiui vesti buvo skiriami tijūnai, arba tėvūnai.

Lietuvoje bajorų ir jų D. teisės pamažu didėjo, ir valstiečių prievolės sunkėjo. Šiuo atžvilgiu ypač buvo svarbi 1447 Kazimiero privilegija. Papildydama ir išplėsdama ankstyvesnes privilegijas, ji pripažino visišką bajorų nuosavybę į jų D. ir atleido bajorus ir jų valstiečius nuo betkurių prievolių, duoklių ir mokesčių valstybei, išskyrus tik bajorų karo tarnybą, Didysis kunigaikštis pažadėjo nebesiuntinėti jokių savo teisėjų į bajorų dvarus, tuo būdu atiduodamas bajorų D. valstiečius pačių bajorų teismui ir malonei. Nuo tos privilegijos bajorų D. valstiečiai pateko visiškon bajorų valdžion, nustojo būti valstybės piliečiais, pasidarė baudžiauninkais valdiniais. Norėdamas juos pririšti prie bajorų D. žemės, did. kunigaikštis pažadėjo į savo D. nebepriimti pabėgusių bajorų valstiečių. Baudžiavos buvo įvestos taip pat į valstybinius bei Bažnyčios D. XVI a. išnyko ir laisvieji valstiečiai, kurie bajorams mokėjo piniginės ir natūralines duokles už savo nuomojamą žemę, o kartais dar eidavo ir dvarui nustatytą dienų kiekį. Jie irgi virto baudžiauninkais. Baudžiauninkų padėtis valstybiniuose ir Bažnyčios D. buvo kiek lengvesnė, nes čia aiškiai buvo nustatytos jų prievolės, ir jie galėjo skųstis D. administratoriais, kurie buvo kontroliuojami didžiojo kunigaikščio ar Bažnyčios.

Lietuvos D. istorijoje labai svarbi žemės reforma buvo įvykdyta valstybiniuose D. 1557 vad. valakų sistema, stengiantis pakelti valstybinių D. ūkio našumą. Visa valstybinių D. žemė buvo naujai išmatuota, aiškiai atskirta nuo bajorų ir Bažnyčios D., kur reikia apsikeičiant įsiterpusiomis žemėmis, padalyta į pačių valstybinių D. ir jiems priklausomų valstiečių kaimų žemes. Geriausia ir ūkiui patogiausia žemė buvo paskirta naujai įsteigtiems dvarams ir palivarkams; ūkio pastatai planingai pastatyti. Didžiojo kunigaikščio valstiečiai buvo suburti į naujai pastatytus kaimus, kiekvienai valstiečio šeimai duodant po vieną valaką žemės, nuo kurios jis turėjo eiti lažą į D. ir mokėti piniginius mokesčius. Valakas pasidarė žemės ūkio vienetas. Kartu buvo įvesta trilaukė žemės ūkio sėjomaina ir aiškiai nustatytos valstiečių prievolės. Norėdami pakelti savo D, pelningumą, kunigaikščio pavyzdžiu nuėjo daugelis bajorų, ypačiai didikų. Tuo metu įkurtieji kaimai daugelyje vietų išliko ligi mūsų laikų.

XVI a. įsigalėjo paprotys dalyti valstybinius D. į ekonomijas, arba stalo D. (skiriamus didžiojo kunigaikščio šeimai išmaitinti, esančius krašto iždininko žinioje, administruojamus specialių pareigūnų, paprastai bajorų, aparato) ir į seniūnijas (išdalijamas ligi gyvos galvos ar ligi pakėlimo į pelningesnę seniūniją nusipelniusiems bajorams, kurie tik mažą dalį D. pajamų teatiduodavo į iždą ir turėjo teisę net teisti seniūnijos valstiečius).

XVII–XVIII a. daugelis D. labai nukentėjo nuo užsienio bei vidaus karų. Daug valstiečių žuvo, o likusiųjų baudžiauninkų padėtis pasunkėjo. Prieš valstybės žlugimą kilusio reformų sąjūdžio metu šviesesni bajorai kėlė sumanymą panaikinti baudžiavas, bet kiti apie tai nė girdėti nenorėjo. Vienas kitas šviesesnis bajoras, žinodamas laisvą darbą esant našesnį, savo iniciatyva

Komarų dvaras Baisogaloje

išlaisvino valstiečius savo D. Bet, aplamai paėmus, baudžiavos vis sunkėjo, ir net buvo valstiečių sukilimų (1769 Šiaulių ekonomijoje). Antanas Tyzenhauzenas, išnuomojęs visas ekonomijas, prie D. bandė steigti fabrikų pramonę, kur valstiečiai turėjo būti naudojami kaip darbininkai. Gavusi gana gražią pradžią, ta pramonė vėliau sunyko, kai Tyzenhauzenas buvo pašalintas jo priešų intrygomis.

Lietuvai patekus į rusų valdžią, valstiečių padėtis dar labiau pasunkėjo, nes daugelyje vietų Lietuvoje buvo įvestos daug sunkesnės baudžiavų sąlygos, buvusios Rusijoje. Ypačiai pasunkėjo baudžiauninkų ir kitų valstiečių padėtis valstybiniuose D., kurių daugumas buvo išdalyta rusų generolams ir kitiems pareigūnams, ir tuo būdu perėjo privatinėn nuosavybėn. D. žemė buvo dirbama nelaisvuoju darbu ligi pat baudžiavų panaikinimo. Jos buvo panaikintos 1807 Užnemunėje, ten įvedus Napoleono kodeksą. Nuo tada Užnemunėje prasidėjo ir kaimų dalijimas vienkiemiais. Kitoje Lietuvos dalyje baudžiava buvo panaikinta 1861, dalį D. žemės atiduodant valstiečiams.

Lietuvoje D. nemažai nukentėjo 1831 ir 1863 sukilimų metu. Nemaža bajorų ir Bažnyčios D. buvo konfiskuota, dalis jų buvo išdalyta valstiečiams, daugumas atiduoti rusų generolams, nusipelniusiems pareigūnams ir atvežtiems rusų kolonistams. Panaikinus baudžiavas, D. Lietuvoje neišnyko. Kaip ir kitur, jie čia persitvarkė kapitalistinio žemės ūkio pagrindais, naudodami laisvai samdomą darbą. Pasamdytieji darbininkai kumečiai buvo apgyvendinti D. kumetynuose. Nevedę darbininkai (bernai ir mergos) gyveno prie D. rūmų. Prireikus buvo samdomi papildomi sezoniniai žemės ūkio darbininkai iš aplinkinių valstiečių. Darbininkai buvo atlyginami iš dalies pinigais, iš dalies javais, iš dalies duodant žemės daržams ir bulvėms bei linams. Pažangesni D. patobulino savo ūkį, įvedė daugialaukę sėjomainą, pagerino gyvulininkystę, įsigijo žemės ūkio mašinų. D. vis dar tebevaidino labai svarbų vaidmenį ūkiniame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime.

Jau XV–XVI a. D. buvo tikri kultūrinio gyvenimo židiniai. Tada ir vėliau buvo statomi gražūs stilingi D. rūmai, veisiami gražūs sodai ir taisomi parkai. Daugelis D. turėjo savo bibliotekas, buvo išpuošti paveikslais, skulptūromis, gražiais baldais. Dvarininkų vaikai anksti pradėjo eiti į mokslus, baigdami vidurinius, daugelis augštuosius mokslus Lietuvoj ir užsieniuose ir vėliau prisidėdami prie kultūrinio gyvenimo plėtimo. Ypač aktyviai jie dalyvavo Vilniaus universiteto kultūrinio sąjūdžio metu XIX a. pradžioje. Jie davė Lietuvai visą eilę garsių kultūrininkų, istorikų, rašytojų, poetų, nors daugelis jų ir rašė jau nebe lietuviškai, bet lenkiškai. Daug Lietuvos bajorų lenkų kultūrinėn įtakon pateko gana anksti: dar XV a., bet ypačiai po Liublino unijos (1569). XVII–XVIII a. nemaža Lietuvos dvarininkų sulenkėjo. Tautiniu atžvilgiu tai buvo didelis nuostolis lietuviams. Tačiau daugumas ir sulenkėjusių dvarininkų save laikė lietuviais. Dalis dvarininkų prisidėjo ir prie tautinio lietuvių atgimimo, ypačiai Žemaičiuose.

Lietuvai nepriklausomybę atgavus, D. padėtis smarkiai pasikeitė, nes 1922 buvo įvykdyta žemės reforma, pagal kurią D. žemė ir miškai bei ežerai buvo konfiskuoti, buvusiam dvarininkui paliekant tik 80 ha (vėlesniu įstatymo pakeitimu 150 ha) ir už nusavintą žemę atlyginant nustatyta norma. Nusavintoji D. žemė buvo išdalyta savanoriams, mažažemiams, bežemiams, buvusiems dvarų kumečiams, pavyzdiniams ūkiams, žemės ūkio mokykloms, prieglaudoms, ligoninėms ir kt. Taip D. Lietuvoje išnyko. Beliko tik jų vardas, tebevartojamas buvusių D. centrams vadinti.

Komunistinei T. Rusijos okupacijai prasidėjus, D. Lietuvoje buvo vėl atgaivinti tam tikra prasme stambių valstybinių ir kolektyvinių ūkių forma, prievarta grąžinant ūkininkus ir žemės ūkio darbininkus į padėtį, iš dalies panašią į baudžiavą.

P. Vinogradov The Growth of the Manor 1905; *H. S. Bennett* Life of the English Manor 1937; *L. C. Latham* The Manor 1931; The Cambridge Economic History of Europe, red. *J. H. Clapham* ir *E. Power* 1941; *H. Sée* Les classes rurales et le régime domanial en France au moyen âge 1901; *G. Salvioli* Storia economica d'Italia 1913; *G. F. Knapp* Grundherrschaft und Rittergut 1897; *V. Ernst* Die Entstehung des deutschen Gutes 1926; *A. Dopsch* Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der Europäischen Kulturentwicklung I–II 1923–24; *F. Lütze* Die mitteldeutsche Grundherrschaft 1934; *R. Stein* Die ländliche Verfassung Ostpreussens am Ende des 18. Jahrh. 1918; *M. V. Dovnar-Zapolskij* Gosudarstvennoje choziajstvo Velikago Kn. Litovskago pri Jagellonach 1901; *M. K. Liubovskij* Oblastnoje delenije i miestnoje upravlenije Litovsko-Russkago gosudarstva 1892–93; *A. Janulaitis* Lietuvos visuomenės ir teisės istorija 1920; *F. I. Leontovič* Bojare i služilyje liudi v Litovsko-Russkom Gosudarstve (Žurn. Min. Justicii) 1907; *H. Łowmiański* Studya nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego I–II 1931–32 *M. Vladimirskij-Budanov* Očerki iz istorii litovsko-russkago prava: pomiestja Litovskago gosudarst-

va 1889; *St. Kutrzeba* Historja ustroju Polski w zaryse I–II 1921; *K. Tymieniecki* Procesy twórcze formowania się społeczeństwa polskiego 1921.
K. Avž.

Dvaras visa eilė gana skirtingų vaikų žaidimų arba įvairiuose žaidimuose „savi namai", kuriuose žaidėjai ilsisi ir kartu saugūs nuo gaudančiųjų, ješkančiųjų ir kt. „priešų".

Dvarašilio miškas, kitaip Užpalių miškas, Utenos aps. Užpalių vl., 369 ha. Dirvožemis smėlio, vietomis priemolio. Pušynai su egle; bonitetas III.

Dvarčėnai Alytaus aps. Daugų vl. k., kurio laukuose, apie 2,5 km nuo Daugų, yra piliakalnis, dabar jau suartas. Tarp kaimo ir piliakalnio yra buvę (dabar jau sunaikinti) trys akmenimis apdėti pilkapiai, apie 3 m augščio, 10 m skersmens. Į rytus nuo D. yra 3 ha ploto kalnelis, įsikišęs į Daugų ež., vad. Kirlių ragu. Čia randama puodų šukių, akmeninių kirvukų, gintaro ir kt.

Dvarčiaus miškas Šiaulių aps. Užvenčio vl., 204 ha pušynas su egle. Dirva smėlio. Pro mišką teka Venta.

Dvarčininkai Kretingos aps. Salantų vl. k. Prie Salanto upės yra nedidelis, apvalios formos piliakalnis, vad. Pilelė, 5,5 km nuo Salantų.

Dvarčiškių miškas Šakių aps. Kidulių vl. 190 ha pušynai su egle, II boniteto. Dirvožemis smėlio, priesmėlio. Sutinkama lapių, tetervinų.

Dvareliškio vandens matavimo stotis Nemuno kair. krante, 248,0 km nuo jo žiočių, žemiau Bičenėtų rėvos, ties Sen. Dvareliškių dv. Įsteigta 1877, veikė ligi 1915, vėliau 1919–1923, po to perkelta į Gastilonis, 1,2 km žemiau, Nemuno deš. krante. Stoties nulis buvo 28,294 m v. j.

Dvarionaitė-Miniukienė Eleonora (gimusi 1912 IX 29 Liepojoje, Latvijoje) muzikė. Baigusi vidurinį mokslą Liepojoje, studijavo Rygoje pedagogiką ir drauge mokėsi fortepiono pas prof. A. Daugulį. 1941 baigė Kauno konservatorijoje fortepioną pas dėdę Balį Dvarioną. 1949 atvykusi į JAV, 1954 baigė J. Hartt muzikos mokyklą Hartforde (bakalauro laipsniu). Nuo 1952 vargoninkauja Hartforde šv. Luko par. ir turi savo muzikos studiją. Yra parašiusi per 30 muzikos dalykų: 2 fortepiono sonatas, styginį kvartetą, medinių pučiamųjų kvartetą, smuikui su fortepionu ir kt.

Dvarionaitė-Montvydienė Julija (g. 1892 Mažeikių aps. Ylakiuose) dainininkė, režisorė. 1912 baigusi Liepojos gimn., 1913–17 Petrapilio konservatorijoje studijavo fortepioną. 1919–20 mokytojavo Liepojos liet. pradž. mokykloje. Grįžusi Lietuvon, 1921–30 dirbo Kauno valst. teatre kaip solistė, o 1931–33 kaip operos režisoriaus padėjėja (režisavo Pajacus). Žymesnės jos dainuotos partijos Rozina (Sevilijos kirpėjas), Džilda (Rigoletto), Julija (Romeo ir Julija), Elzė (Lohengrin), Violeta (Traviata), Margarita (Faustas), Mikaela (Carmen). Vėliau mokytojavo Kauno jėzuitų gimn.; dalyvavo įvairiuose koncertuose kaip akompaniatorė.

Dvarionas 1) Antanas (apie 1859 Žemaičiuose — 1929 Liepojoje, Latvijoje) ilgalaikis vargonininkas Liepojoje. Be vargoninkavimo, dar vertėsi fortepionų derinimu. Veikė vietinėse liet. organizacijose. Beveik visus 12 savo vaikų išleido į mokslus, ir daugumas jų turėjo muzikinius gabumus:

2) Antanas (1899 IV 25 Liepojoje — 1950 V 18 Toronto, Kanadoje). Petrapilyje baigęs komercinę mokyklą, studijavo kalnų inžineriją ir drauge mokėsi muzikos. Po I pas. karo dvejus metus dainavo Liepojos operoje. Persikėlęs Lietuvon, 13 metų dirbo Kauno valst. operoje, tvarkydamas užkulisinę muziką, dainuodamas mažesnes partijas, kartais griežsaid orkestre. Pasitraukęs iš operos, Kaune buvo suorganizavęs džazo orkestrą ir pats jame griežė ir šlagerius dainavo. Tremtyje vedė liet. chorą Kopenhagoje. 1948 atvykęs į Kanadą, kurį laiką vargonininkavo Toronto liet. par. ir vedė chorą.

3) Balys (g. 1904 VI 19 Liepojoje) pianistas, dirigentas ir kompozitorius. Fortepiono pamokas pradėjo imti 6 metų vaikas (pirmiausia pas seserį Juliją). 1920–24 studijavo ir baigė Leipzigo konservatorijoj fortepiono klasę pas Teichmüllerį. Tuo pačiu metu šalia konservatorijos mokėsi kompozicijos pas Krehlį ir K. Elertą. Metus dar studijavęs Berlyne pas Eg. Petri, nuo 1926 dėstė Kauno muzikos mokykloje. 1936–39 Kauno radiofono simfoninio orkestro dirigentas. 1939 išlaikęs dirigento egzaminus Leipzige pas prof. H. Abendroth, atgavus Vilnių, buvo paskirtas Vilniaus miesto simfoninio orkestro dirigentu, ir juo išbuvo ligi 1941. Nuo 1941 Kauno, nuo 1950 Vilniaus konservatorijos fortepiono klasės vedėjas. Kaip dirigentas koncertavo Leningrade, Maskvoje, Rygoje, Taline ir kt. 1931 parašė muziką baletui Piršlybos, vėliau dvi simfonijas. Kaip kompozitorius plačiau pasireiškė vėliau: 1947 sukūrė simfoniją, 1948 koncertą smuikui su simfoniniu orkestru (už jį gavo Stalino premiją), vokališkai simfoninę poemą Sveikinimą Maskvai, variacijas fagotui su fortepionu, be to, eilę dalykų chorui ir bol-

B. Dvarionas

ševikiniams filmams. 1950 drauge su J. Švedu parašė muziką Lietuvos „tarybiniam himnui", okupantų užsakytam.

4) Julijonas (g. 1898 Liepojoje) smuikininkas, griežė visais styginiais instrumentais. 2 metus dainavo Liepojos operetėje; ilgą laiką Rygoje griežė įvairiuose lengvojo žanro orkestruose.

5) Kazys (g. 1890 Liepojoje) studijavo fortepioną Petrapilio konservatorijoje, po I pas. karo apsigyveno Kaune ir vertėsi fortepionų derinimu.

6) Valerijonas (g. 1900 Liepojoje). Fortepiono studijas buvo pradėjęs Petrapilio konservatorijoje, vėliau, po I pas. karo, kompoziciją studijavo Rygoje pas prof. Vitolį. Rygos radiofone dirbo kaip akompaniatorius. *J. Ž.*

Dvariškis dabar yra dvaro žmogus, dvaro darbininkas ar tarnautojas. Kiek anksčiau D. buvo vadinami dvaro tarnai, kurie prižiūrėdavo baudžiauninkų darbus bei jų vykdymą, o vietomis ir karališkieji baudžiauninkai. Dar seniau D. buvo vadinami įvairūs didž. kunigaikščio rūmų pareigūnai. XVII–XVIII amžiuje didžiojo kunigaikščio D. stovėjo žemiau už garbės urėdus ir buvo įvairūs rūmų tarnai, paprastai skiriami iš vidutinių bajorų. Jų buvo labai daug. Vieni jų buvo priskirti prie didžiojo kunigaikščio raštinės įvairioms administracinėms pareigoms, kiti tarnavo didžiojo kunigaikščio rūmuose kaip ginkluoti palydovai ir garbės sargyba. Nuo D. dažnai pradėdavo savo karjerą ir jauni didikų sūnūs.

Dvarka (angl. Dwarka, sanskr. Dwaraka) v. Indijos vietovė v. Kathiawar pusiasalio pajūryje; apie 11.000 gyv. (1951). D. yra vienas iš 7 Indijos šventųjų miestų su Krišnos maldykla ir 50 m augščio piramide, kuri pastatyta iš žalio smiltainio jo tradicinėje gimimo vietoje.

Dvaro laikytojas mažesnių valstybinių dvarų, vadinamų seniūnijomis, administratorius bajoras XVI–XVII a. Lietuvoje.

Dvarų archyvai. Per šimtmečius Lietuvos dvaruose iš įvairių reikalų ir praktinio gyvenimo raštų, bajorystės dokumentų (privilegijų), žemių dovanojimų, dalybų, skirstymų, pirkimų, testamentų, laiškų, nuo XVI a. pradžios vis daugiau atsirandančių inventorių (ūkių ir dvarų trobesių aprašymai su priklausančiais kaimais ir valstiečių pavardėmis bei pareigomis), teismų aktų, prekybinių sąskaitų ir kt. dokumentų susidarė dideli ir vertingi archyvai, jeigu jie gaisrų, karų ir kitokių nelaimių metais nebuvo sunykę. Lietuvoje žymiausias buvo Radvilų archyvas Nesvyžiuje. Ten buvo laikomi ir Lietuvos Metrikos rinkiniai. Iš XVII a. vidurio yra žinomi sąrašai. Tačiau Nesvyžiaus rinkiniai, XVII a. karuose apnaikinti, vėliau patekdami į Varšuvos ir Maskvos archyvus. Iš Lenkijos privačių D. A. Lietuvos istorijai svarbūs yra Čartoriskių archyvas Krokuvoje, Osolinskių archyvas (iš Lvovo po II pas. karo perkeltas į Brėslaują). O vertingas grafų Dzialynskių archyvas Kurniko bibliotekoje (netoli Poznanės) per šį karą sudegė.

Nors didelė dauguma Lietuvos D. A. buvo atsiradę kaip šeimų archyvai, tačiau jie kartais būna reikšmingi ne vien lokalinei istorijai. Pvz. palaikydami daug prekybinių bei kultūrinių santykių su užsieniais (taip rodo Rygos, Karaliaučiaus, Dancigo ir kitų archyvų medžiaga), didikai ir net paprasti bajorai savo archyvuose išlaikė ne vien tik testamentų ir teismų aktų dokumentų. O turtingesnių didikų dvaruose archyvai išaugdavo į didelius dokumentų fondus. Kaikurie tų archyvų buvo administruojami specialistų archyvarų (pvz. Oginskių archyvas Plungėje). Per I pas. karą ir per pirmą dešimtmetį po jo dalis D. A. (drauge su senomis bibliotekomis) stipriai sunyko. Daug vertingų dokumentų buvo išsaugota, kai jie pateko į VDU bibliotekos rankraščių skyrių ar į Centrinį valstybės archyvą Kaune. Nuo 1939 Lituanistikos Instituto istorijos skyrius buvo ėmęs supirkinėti vertingesnius privačių D. A. dokumentus. Kultūros paminklų apsaugos įstaiga (prie Vytauto D. Kultūros Muzėjaus, kur istorijos skyriun taip pat pateko dvarų dokumentų ir archyvų), rūpinosi, kad D. A., kurių didelė dalis per I pas. karą ar po jo buvo išvežti Lenkijon, nebebūtų užsienin gabenami. Lietuvos istorijos mokslui vertinga D. A. medžiaga liko neprieinama ir beveik netyrinėta, jeigu neimtumėm galvon įvairiuose rinkiniuose (Akty Vilenskoj Kommisiji XIV, XXIV; Lietuvos istorijos archyvas, sur. K. Jablonskis, I, 1934) išspausdintų privačių dvarų inventorių. Kiek kultūros istorijai iš D. A. buvo galima laimėti, parodo dr. V. Daugirdaitės-Sruogienės diplominis darbas VDU hum. mokslų fakultete, kur ji ištyrė savo tėviškės dvaro praeities gyvenimą pagal šeimos archyvą (Senovė, II t., 1936). *Z. I.*

Dvarų darbininkai kumečiai, t. y. tie lauko darbininkai, kurie dirbo dvaruose, šalia metinio atlyginimo gaudami butą, kurą ir kiek naudojamos žemės. Nepriklausomojoje Lietuvoje drauge su žemės reforma (žr.) buvo iš pat pradžių susirūpinta D. D. teisine globa. 1919 VII 26 ir X 8, 1920 IV 23 ir VII 17 D. D. atstatymo įstatymai nustatė laiką, ligi kurio nesamdomi darbininkai-ordinarininkai gali likti dvare, iš dvaro gaudami butą, kurą, gyvuliams pašaro ir po 1 svarą rugių dienai su sąlyga, kad už tai būtų dvarui atidirbta tam tikras dienų skaičius. 1920 IV 23 įstatyme buvo nustatyta, kad invalidai, dvare išdirbę bent 10 metų, iš dvaro gauna mi-

nėtuosius dalykus be prievolės už juos atidirbti. 1921 IV 4 įstatymas, nesamdomiems darbininkams prailgindamas dvare pasilikimo laiką, drauge nustatė, kiek mažiausiai darbininkų dvaras turi samdyti (ne mažiau 1 ordinarininko 15 ha I rūšies žemės, 18 ha II rūšies ir 21 ha III rūšies). 1922 IV 22 įstatymu buvo padidintas samdomųjų ordinarininkų skaičius ir drauge nustatytas vidutinis darbo dienos laikas — 10 val., taip pat apibrėžtas ir minimalinis metinis atlyginimas už darbą įvairia natūra. Tuo pačiu įstatymu dvaras buvo įpareigotas atlyginti pusę gydymo išlaidų gydytojui ir medicinos pagelbai, susirgus ordinarininkui ar jo šeimos nariui. 1924 IV 23 įstatymas kaikurias atlyginimo normas padidino ir nustatė 12 dienų per metus laisvų nuo darbo. Gimdyvėms nustatyta 2 savaitės atostogų prieš gimdymą ir 6 savaitės po gimdymo. 1929 VIII 12 buvo išleistas bendras žemės ūkio darbininkų samdos įstatymas, kuris nustatė vidutinį atlyginimą, atsiskaitymo sąlygas, poilsį ir laisvas nuo darbo dienas (žr. Žemės ūkio darbininkai). *V. Vt.*

Dvasas žr. Dvasia.

Dvasia dabartinėse liet. tarmėse dar vietomis tebereiškia „dvasą, kvapą", pvz.: šiandien kiekvieno d v a s i a (išpūstas šaltas kvapas) matos; jis nebeatgauna d v a s i o s (t. y. kvapo, jau nebealsuoja); rado jį jaujoj be d v a s i o s (nebegyvą, mirusį) ir tt. Tos pat reikšmės yra ir latvių d v a š a „vok. Hauch, Atem". Taigi D. visų pirma yra tai, kas išdvesiama, iškvepiama. Vėliau iš D. „kvapo" atsirado D. „vaidalas, vėlė, dūšia", pvz.: kasnakt D. namo pareina ir lig ryto prasibaldo; jam D. (vaidalas, velnias) pasirodė ir kt. Pagaliau krikščionybės įtakoje atsirado D. „spiritus". Dėl reikšmės raidos plg. dar gr. a n e m o s „vėjas, kvapas", lot. a n i m a „dvelksmas, oras, kvapas, siela, gyvybė", a n i m u s „siela, dvasia, jausla, drąsa" ir kt. *P. S.*

D. yra nemedžiaginė, vientisa būtybė, savimi besilaikanti ir pati save apsprendžianti, suvokianti ir kurianti dvasines vertybes. Jos nemedžiagiškumas išskiria kiekvieną priklausomybę nuo medžiagos tiek savo esme, tiek veikimu. Jos vientisumas išskiria sudėtingumą iš erdvinių dalių, o taip pat ir skirtingų pradų buvimą pačioje jos esmėje.

Būdama nemedžiaginė ir vientisa, D. yra savyje sutelkta ir savimi besilaikanti, ir ši savilaika vyksta dvejopu būdu: 1. ji pati save suvokia, 2. ji pati save apsprendžia. Nebūdama ribota nei dalimis, nei erdve bei laiku apskritai, D. yra atvira visai būčiai, visoms vertybėms. Ir kadangi D. nesiriboja jokiomis dalinėmis vertybėmis, tai ji yra laisva — gali pasirinkti tarp įvairių vertybių. Pagaliau ši D. ypatybė, kad jos negali patenkinti jokios dalinės vertybės, sudaro nemirtingumo reikalavimą — vienintelę galimybę įvykdyti visoms vertybėms, kurios atitinka D. prigimtį.

Ši filosofinė D. samprata yra atremta į ilgų amžių patirtį ir intuityvinį D. pergyvenimą. Žodžiai, kuriais įvairiomis kalbomis reiškiama D. sąvoka, nurodo jos prigimtį ir veikimą. Graikų anemos, lotynų animus, reiškiantieji vėją bei kvapą, rodo, kad D. buvo suprantama kaip kažkas nematomo, neapčiuopiamo. Graikiškasis pneuma „kvėpimas" rodo, kad D. buvo suprantama kaip gyvybės palaikomas pradas ar pati gyvybė.

Atsirėmęs į šią pirmykščią patirtį, jau Anaksagoras D. suprato kaip elementą, nors dar medžiagišką, tačiau nesukurtą ir nenykstantį, kuris savo judrumu, lengvumu ir subtilumu nuo kitų elementų ne laipsniškai, bet esmiškai skiriasi judėjimu iš savęs ir tikslingu judinimu visų elementų, viso kosmo. Šią sąvoką toliau vystė Platonas (Phaed., 97b), Aristoelis (Met. 1, 3, 984b), stoikai, pitagoriečiai, Plotinas su neoplatonikais, viduramžių filosofai, kol ji buvo atbaigta Hegelio D. sampratoje. Hegelio D. filosofija yra sistematinis apdirbimas visos istorijoje plėtotos D. sampratos.

H e g e l i s skiria subjektyvinę, objektyvinę ir absoliutinę D. S u b j e k t y v i n ė D. yra konkreti individualinė, asmeninė D., žmogaus dvasinė siela. Ji gali suvokti, išreikšti ir kurti antindividualines, objektyvines bei visuotinai galiojančias tiesas bei vertybes. O b j e k t y v i n ė D. yra tam tikros grupės, visuomenės ar tautos D., kuri vienos rūšies ar laikotarpio individus apima ir jų bendra sąmone apsireiškia. Objektyvinė D. gyvena subjektyvinėje D., tačiau yra skirtinga nuo jos, turi savo dėsningumą. Ji skleidžiasi atskiruose individuose, kurie joje dalyvauja, tačiau ji nėra sąlygojama šių individų: ką individai jon įneša, palyginti yra maža su tuo, ką ji individams duoda. Objektyvinė D., išreikšta kultūriniais kūriniais: menu, mokslu, religija, dora, vadinasi o b j e k t y v i o j i D., arba dvasios objektyvacija. A b s o l i u č i o j i D. yra gryna, nuo atskirų individų ir objektyvinės dvasios skirtinga, dieviškoji D., kuri apsireiškia ir išsiskleidžia tiek subjektyvinėje, tiek objektyvinėje dvasioje. Šis absoliučiosios D. sklidimas apsireiškia kaip vizija mene, kaip vaizdas religijoje ir kaip sąvoka filosofijoje.

Visose šiose sampratose D. suvokiama kaip medžiagos priešybė, kaip esmiškai nuo jos skirtinga realybė. Kaikurie g y v y b ė s f i l o s o f i j o s atstovai, L. Klages ir Max Scheler, šį priešingumą vienašališ-

kai iškelia, D. laikydami kenksmingą gyvybei ir ją naikinančią. Šį D. priešingumą gyvybei ypač iškelia L. Klages veikale Geist als Widersacher der Seele, imdamas D. kaip gyvybę ardantį principą, atėjusį iš šalies ir prieštaraujantį nesąmoningai, bet tikslingai veikiančiai gyvybei. M. Scheler, nors D. nelaiko kenkiančios ir gyvybę ardančios, taip pat D. sampratą labai susiaurina, teigdamas, kad D. yra savyje visai bejėgė, kad visa jos jėga pareina tik iš vitalinės sferos. D. galinti idėjas tik įžvelgti, tačiau negalinti jų realizuoti.

K r i k š č i o n i š k o j e sampratoje dvasinė žmogaus siela kartu yra ir vitalinės sielos principas. Ši vitalinė siela turi savo skirtingus veikimo dėsnius, tačiau šie dėsniai atitinka D. dėsnius ir yra jai palenkiami. Kur vitalinė siela atpalaiduojama nuo D., ten ji apsireiškia kaip griaunanti ir prieštaraujanti jėga. Dvasinė žmogaus siela šioje sampratoje savo buvimu nuo kūno nepriklauso, nors ji yra faktiškai surišta su žmogaus kūnu, nors kūnas sudaro vieną iš jos pasireiškimo laukų ir nors, kol šis ryšys su kūnu tebėra, D. savo veiksmais netiesiog nuo jo priklauso.

Augščiau dvasinės sielos stovi grynos D. —angelai ir demonai, kuriuos pažįstame iš Apreiškimo, bet kurių buvimas grynai filosofiškai neišsprendžiamas, kurios savo buvimu priklauso nuo Dievo, tačiau savo veikimu visai nepriklausomos nuo medžiagos. Augščiausioji yra dieviškoji Dvasia, kuri nei savo buvimu, nei savo veikimu nuo nieko nepriklauso, pati savimi laikosi ir pati save apsprendžia, išskirdama visokį priklausymą nuo kitų tiek esmės, tiek veikimo atžvilgiu.

H. Dreyer Der Begriff Geist in der deutschen Philosophie von Kant bis Hegel 1908; *H. Freyer* Theorie des objektiven Geistes 1928; *L. Klages* Der Geist als Widersacher der Seele 1929–1932; *E. Spranger* Geist und Seele 1940; *W. Szilasi* Macht und Ohnmacht des Geistes 1946; *C. G. Jung* Symbolik des Geistes 1948. *A. Blt.*

Dvasiaregis asmuo, tvirtinąs galįs matyti dvasias arba mirusių vėles. Žr. Burtininkas.

Dvasia Šventoji krikščionybės teologijoje Švenčiausios Dievo Trejybės tretysis asmuo, konsubstancialus su Tėvu ir Sūnumi, išėjęs iš abiejų kaip iš vieno principo. Visi trys asmenys yra visais atžvilgiais lygūs, jų visų prigimtis yra viena. Šv. D. ėjimas iš Tėvo ir Sūnaus nėra laiko dalykas, bet jų santykio išreiškimas; tas ėjimo būdas vad. kvėpimu. S. T e s t a m e n t e žodis D. (ruach, moteriškosios gim.), Dievo D. vartojamas tik neasmenine prasme kaip dieviškos galybės personifikacija arba antgamtinės malonės veiksmams ar dieviškai prigimčiai pažymėti. N. T e s t a m e n t e Šv. Dvasia (Pneuma to hagion) pažymima kaip subsistentiškas asmuo. Kristaus įsakyme apaštalams mokyti ir krikštyti visas tautas (Mt, 28, 19) Šv. D. pastatyta lygiomis su Tėvu ir Sūnumi, kurie yra asmenys. Jos vardu arba autoritetu turi būti suteikiamas krikštas, ji viso išmoko ir visa primena (Jo. 14, 26), laisvai dalija dovanas (1 Kor. 12, 4 ir t.), tyrinėja Dievo gilybes (1 Kor. 2, 10), pastato vyskupus valdyti Dievo bažnyčiai (Ap. D. 20, 28), prašo už mus (Rom. 8, 26). Kristaus šiuo apreiškimu remdamiesi, ankstyvosios krikščionybės teologai ir gynė Šv. D. kaip trečiąjį Dievo asmenį Švenčiausioje Trejybėje, ir šis mokslas kaip dogma buvo priimtas Konstantinopolio bažnytiniame susirinkime 381. Šv. D. v a r d a s lotynų bažnyčios teologijoje ir liturgijoje Spiritus sanctus, išverstas iš gr. Pneuma hagion, pažymi kvėpimą, ir būtent meilės kvėpimą, nes Šv. D. pagrindinis aktas yra meilė. Todėl ji dar vad. amor (meilė), nexus Patris et Filii (Tėvo ir Sūnaus ryšys), osculum Patris et Filii (Tėvo ir Sūnaus pasibučiavimas), hypostatinė meilė, communio arba communis ambobus (abiejų, t. y. Tėvo ir Sūnaus bendrybė), taip pat Dievo dovana (kadangi meilė yra visokio dovanojimo principas), netgi pati dovana, pirmiausioji dovana. Jai priteigiami visagerumo ir šventumo atributai, taip pat meilės darbai ir atbaigimas to, ką Švenčiausios Trejybės pirmasis asmuo nusprendžia, antrasis įvykdo. Dėl to Šv. D. siejama su visais pašventimo darbais nuo Kristaus įsikūnijimo, per Bažnyčią ir sakramentus (jos įrankius) iki kiekvieno atskiro asmens nuteisinimo. Šv. D. a t s i u n t i m a s regimu būdu N. Testamente įvykęs balandžio (per Kristaus krikštą) ir ugnies liežuvių (per Sekmines) pavidalu. Apie Šv. D. d o v a n a s Bažnyčios tėvai ir teologai kalba, nusižiūrėję į Iz. 11, 2. Tomas Akv. Šv. D. dovanas ima kaip tokius habitus (ne aktus), kurie padeda sielai ypač lengvai pasiduoti Šv. D. pažadinimams. Šv. D. g a r b i n i m a s pasireiškia šventėmis, himnais, litanijomis ir jos vardo ligoninėmis, kurios išaugo iš senų laikų užeigų ir prieglaudų namų (daugiur vargingiems) keleiviams, nes Šv. D. vadinama pater pauperum (vargšų tėvu), consolator optimus (geriausiu paguodėju), hospes animae (sielos svečiu). I k o n o g r a f i j o j e Šv. D. daugiur simboliškai vaizduojama ugnies liežuvių ir balandžio pavidalu, kartais (X–XVI a.) vaizduota ir žmogaus pavidalu, kiek jaunesniu, kaip Sūnus, bet į jį labai panašiu. Šv. D. vardo yra apie 20 ordinų ir brolijų, kurių kiti yra išnykę.

P. Būčys Šventoji Dvasia 1932.

Dvasinė gentystė yra tarp krikštijamojo ir krikštytojo, apkrikštijamojo ir krikšto tėvų, sutvirtinamojo ir sutvirtinimo tėvo ar respektyviai motinos. Kat. bažnytinėmis teisėmis draudžia tikrai susituokti pakrikštytajam su krikštytoju ir krikšto tėvais.

Dvasinė katalikų akademija augštesniosioms teologijos studijoms mokykla, pradėjusi veikti Vilniuje 1834 II 11, iš Vilniaus perkelta į Petrapilį 1842 VIII, likviduota 1917 po bolševikų perversmo. Uždarius Vilniaus univ., ji buvo įkurta teologijos fak. vietoje. Pirmuoju rektoriumi buvo Aloyzas Osinskis; 1839 rektoriumi buvo paskirtas Ant. Fijalkovskis. Perkėlus į Petrapilį, 1842–55 rektoriavo Ign. Holovinskis, nuo 1857 Ant. Jakubielskis, nuo 1860 Al. Beresnevičius, nuo 1864 Dom. Stacevičius, nuo 1877 Sim. Kozlovskis, nuo 1883 Pr. Alb. Simonas o po jo K. Niedzialkovskis, L. Žarnovskis, Al. Kakovskis, Algirdas Radziševskis. Kai 1867 buvo likviduota Varšuvos dvasinė akademija, petrapiliškė D. A. buvo likusi vienintelė katalikų teologijos mokykla visoje Rusijoje. Visos kat. vyskupijos į ją siųsdavo tuos savo naujai įšventintuosius kunigus, kurie dėl savo mokslinio pasižymėjimo buvo randami verti tolesnio mokslinimosi. Joje buvo išmokslinami ir lietuvių senosios kartos teologai. Visą laiką lietuvių buvo ir jos profesorių tarpe. Jau perkeliant akademiją iš Vilniaus į Petrapilį, su ja į Petrapilį persikėlė, be kitų, ir Mot. Valančius. Vėliau joje profesoriavo Jrg. Ivaškevičius, vėlesni vyskupai A. P. Audzijonis ir G. Cirtautas, Jst. Pranaitis, K. Jaunius, A. Dambrauskas-Jakštas, Jrg. Baltrušis, J. Maculevičius (Maironis), P. Būčys (vėliau vyskupas), J. Matulevičius (vėliau arkivyskupas), J. Totoraitis, B. Česnys, A. Grigaitis ir kt.

Dvasinė katalikų kolegija 1801 rusų sudaryta kolegija-taryba iš nuolatinių narių ir atskirų kat. vyskupijų atstovų. Oficialiai, rusų valdžios akimis, ji turėjo būti Rusijos valdžioje esantiems katalikams augščiausiu autoritetu, turinčiu teisę spręsti visus dogminius ir bažnytinius reikalus. Bet kadangi tai nesutiko su pačios Bažnyčios vidine tvarka, tai faktiškai jos vaidmuo apsiribojo tik tarpininkavimu tarp rusų valdžios organų ir vyskupų. Vyskupijų atstovai buvo tik savotiški budėtojai, turį uždavinį Petrapilyje sekti rusų valdžios kėslus. Iš Lietuvos vyskupijų nuolatiniais nariais ar atstovais tarp kitų yra buvę Sim. Giedraitis, K. Dmochovskis, J. Kr. Gintila, A. Dobševičius, O. Praniauskis, Apol. Daugėla, A. R. Beresnevičius, J. Baltrušis, J. Maculevičius-Maironis (1904–1906). Seinų vyskupija drauge su Varšuvos arkivyskupija savo atstovus kolegijoje turėjo tik nuo 1868. D. K. K. buvo panaikinta 1917.

Dvasininkas, arba dvasiškis (angl. clergyman, prc. ecclésiastique, vok. Geistlicher), dvasinio luomo narys, dvasios ganytojas arba mokytojas. Pirmas katalikų dvasinio luomo atstovas yra tonzūrą gavęs klierikas (lot. clericus). Toliau eina žemesniųjų ir augštesniųjų šventimų D.: akolitai, egzorcistai, lektoriai, ostiarai ir kunigai, diakonai, subdiakonai. Čia pat priklauso ir jurisdikciniai D. (vyskupai, kardinolai, popiežiai) bei tituliniai (kanauninkai, prelatai). Pagaliau D. dar laikomi ir vienuoliai, kurie tėra padarę vienuoliškus įžadus, bet neatlieka kuniginių pareigų. Taigi D. sąvoka yra žymiai platesnė, kaip kunigo: d v a s i n i n k a s yra bendrinė sąvoka, o k u n i g a s tėra d v a s i n i n k o porūšis.

Pr. Skardžius Kunigas ir dvasininkas (dvasiškis), Aidai, 1953 N 5. *P. S.*

K a t a l i k ų B a ž n y č i o j e D. yra asmuo, teisėtai priimtas į dvasinį luomą ir kokiu nors būdu priklausąs prie bažnytinės hierarchijos. Tonzūra yra pradinis tam žingsnis. Asmuo ja išskiriamas iš pasauliečių tarpo ir priskiriamas kuriai nors vyskupijai (Kan. III, 2). Dvasininkija paties Kristaus potvarkiu sudaro atskirą, nuo pasauliečių esmiškai skirtingą luomą. Šventimai čia vaidina pagrindinę rolę; jie suteikia bažnytinę galią šventoms pareigoms eiti, sakramentams, ypač Šv. Eucharistijai ir sakramentalijoms administruoti. Vysk. šventimų suteikimas vad. k o n s e k r a c i j a, visų kitų — o r d i n a c i j a.

Kanonų teise, kiekvienas D. turi priklausyti arba diecezijai, arba vienuolijai; laisvų, niekam nepriklausančių D. nėra (Kan. III, 1).

D. skirstomi į diecezinius ir vienuolius. Pirmieji yra pastoviai prirašyti vienai kuriai nors vyskupijai ir tiesiogiai priklauso jos vyskupo valdžiai, tarnaudami to vyskupo valdiniams jų dvasiniuose reikaluose. Gi vienuoliai turi savus viršininkus, kurių klauso pagal paklusnybės įžadą, ir priklauso kuriai nors vienuolijai su asmeninio tobulinimosi ir pagalbos artimui tikslu specialaus dvasinio pašaukimo bei vienuoliškų įžadų ribose.

D. pradiniame pašaukimo laipsnyje yra vad. tonzūratu; toliau eina keturius mažuosius šventimus priėmusieji; dar toliau — tris didžiuosius šventimus (subdiakonatą, diakonatą ar kunigystę) gavusieji ir galiausiai — vyskupai.

D. turi tam tikras teises ir pareigas. Specialios, vien tik jiems taikomos privilegijos yra asmens neliečiamybė, vad. kanono teisė ir teismo privilegija; be to, laisvė nuo karinės tarnybos ir nuo kaikurių kitų grynai civilinių pareigų. Esminės D. pareigos yra gyventi šventesnį už pasauliečių gyvenimą, kasdien atliekant dvasinį mąstymą, dažnai lankant Švč. Sakramentą ir t. t.; be to, jie įsipareigoja reikšti specialią pagarbą ir paklusnumą savajam vyskupui. Augštųjų šventimų D. dar turi laikytis celibato, kasdien kalbėti breviorių ir dėvėti savo luominę uniformą (Kan. 124–144).

Vyskupas savo dekretu mažųjų šventimų D. dėl teisingos priežasties gali galutinai

grąžinti į pasauliečių luomą; subdiakonato ir diakonato atveju reikalinga Šv. Sosto dispensa; degraduotam kunigui retai teleidžiama tuoktis; Bažnyčios istorija nežino atvejo, kad kada nors tai būtų buvę vyskupui leista.

Wernz-Vidal Ius Canonicum II 1943; *Vermeersch-Creusen* Epitome Iuris Canonici I 1937. *M. Č.*

D. senovės lietuvių religijoje. Iki kurio organizacijos ir hierarchijos laipsnio lietuvių kulte buvo susidariusi atskirų jo tarnų grupė, nėra visiškai aišku. XIX a. istorikai (Norbutas, Kraševskis), išeidami iš Dusburgo „Criwės" apibrėžimo ir pasiremdami vėlyvais ir abejotinais išvedžiojimais (ypač Hartknocho), šalia viso dievų olimpo buvo sudarę ir atitinkamą kunigų hierarchiją, su vyriausiuoju Krivių Krivaičiu viršūnėje, kurį lietuvių mitologijon pirmas įvedė S. Grunau, vad. jį „Krywe-Kirwaito" (M. Strijkovskiui jis virto „Kiriekiriejtu", S. Daukantui „Kūrėjų kūrėju"). Tie vyriausieji D., žinoma, turėję turėti žemesnių kulto tarnų, įvairių padėjėjų, kuriuos Grunau vad. „waidler" ir „waidelinnenn". Taip susidarė istorinėje literatūroje visa lietuvių D. hierarchija, kuri iš tikrųjų buvo labai svetima jų religijos prigimčiai: lietuvių religija dar nebuvo priėjusi ryškiai antropomorfistinių dievų sistemos, bet reiškėsi nuo pačios gamtos neatitrūkusiu įvairių jos objektų ir slėpiningų reiškinių kultu, atliekamu miškuose, po medžiais, prie šaltinių, upių, ežerų. Negalėjo būti ir organizuotos D. kastos. A. Mierzyński jau įtikinamai sugriovė Dusburgo tezę apie Krivės didelę ir perdėtą reikšmę. Pats Dusburgo žodis „Criwe", regis, galėjo reikšti savo apylinkėje pasižymėjusio vietinio žynio tikrinį, ne bendrinį vardą, kurio kompetencija neišėjo iš ugnies saugotojo, aukotojo ar ateities spėjėjo vaidmens. A. Brückneris Krivės žodį sieja su krivūle, o K. Būga išveda jį iš veiksmažodžio „kerėti". Ir vienu, ir kitu atveju palieka aišku, kad Dusburgo minimas Krivė buvo paprastas D., bet savo asmens gabumais ir autoritetu turbūt pagarsėjęs nadruviuose; lygiai taip pat Vilniuje galėjo būti toks pasižymėjęs žynys Lizdeika, apie kurį rašo antrosios redakcijos Lietuvos metraštis.

Christburgo taikos dokumente minimi kažinkokie D. „Ligaschones" ir „Tulissones". Etimologinė tų žodžių prasmė neaiški. J. Bertuleit Ligaschonų kilmę sieja su liga ir spėja, kad jie, eidami D. pareigas, užkalbėdavę ligas, o per laidotuves atlikdavę savo svarbiausias apeigas. Jeigu kryžiuočių toje sutartyje tie D. yra taip ryškiai pažymėti tarp dalykų, nuo kurių prūsai turi atsisakyti, tai matyti, kad tie Tulissones ir Ligaschones bus turėję daug įtakos žmonėse. Dėl to negalima paneigti, kad iš gabesnių ir sumanesnių žmonių tarpo visada galėjo atsirasti žynių, aukotojų, burtininkų, kurie, tardamiesi turį pranašavimo ar kitos galios, galėjo burti, tarpininkauti aukotojais paprastam žmogeliui, atbaidyti piktąsias dvasias, užkalbėti ligas, gydyti žolių galia ir t. t., nes, tokios daugybės gerų ir ypač piktų dvasių, arba visos sudvasintos gamtos įvairių slogučių, kaukų, aitvarų, laumių ir kt. apsuptas, žmogus gamtoje jautėsi silpnas.

Kaip tie lietuvių D. vadinosi, vieno bendro vardo šaltiniuose nerandame, ir greičiausiai jo nebuvo. Pagal tai, kuris jų jautėsi kurioje srityje ypatingą dovaną ar jėgą turįs buvo vad. burtininku, kerėtoju, užkalbėtoju, žyniu. Į visus tokius burtininkus, raganius, raganas ir kt. buvo žiūrima, kad jie turi antžmogio galios piktoms dvasioms nuvaryti ar joms atkviesti. Ir latviuose taip pat, nesant D., kurie atitiktų dabartinių kunigų sąvoką, tokie tarpininkai tarp žmogaus ir dvasių pasaulio buvo įvairiais vardais (burtnieks, zilnieks, paregis) vadinami. Jie spėjo žmonėms ateitį, dievų valią, veikė nepriklausomai vienas nuo kito, neorganizuotai. Taip pat buvo įvairių kerėtojų, užkalbėtojų ir geradarių (vārdotājs, pūšlotājs, laitītājs, zālotājs), kurie kovojo su negeromis dvasiomis, užleidžiančiomis ligas ir kitas nelaimes. Iš visos tos daugybės D. ryškesnę formą už kitus įgyja žynys, kurį Praetorijus vadina „Szynys" ir neskiria nuo burtininko. Tokie žyniai atitinkamas aukotojų pareigas, ypač kraujo aukose, ėjo per šventes. Jie, padedami tarnų, turėjo saugoti ir ugnį. Ugnies kultas buvo bene ryškiausioji lietuvių religijos žymė: ugnis aukas priiminėjo (gaisru), skausmą teikė, paslaptingai apsireiškė žaibu. Ugnies kulto reminiscencijos ilgiausiai išsiliko, nors deformuota forma, įvedus krikščionybę. Tai ugniai saugoti turėjo būti kiekvienoje apylinkėje savi tarnai. Tokį kulto tarną „Znicz" - žynį, žinovą mini Dlugošius, o Eiliuotoji Livonijos kronika vadina bendru žinovo-išminčiaus („wisten") vardu. Tas Dlugošiaus minimas „Znicz" Vilniuj saugojo ugnį ir spėjo ateitį. Tik M. Strijkovskis iš Znicz padarė amžinos ugnies kulto vietą prie Nevėžio.

Ugniai saugoti turėjo būti ir atitinkamų tarnų, padėjėjų. S. Grunau yra paminėjęs „Waidelotten" ir „Waidelottinnen" ir dar jiems priskyręs seniausių laikų kulto valdininkų funkcijas. Jei tai nėra Grunau prasimanymas, reikia spėti, kad tokiais padėjėjais galėjo būti savo gebėjimais pasižymėję žmonės. Todėl K. Būga (Kalba ir senovė 116) tai siejo su prūsų waidimai „žinome" ir tarė kilus iš *vaidilutis, mažybinės vaidilo ar vaidilos lyties. J. Maleckis mini sūduviuose renkamuosius kulto asmenis, kuriuos jis vadina „Wurschkayten". O iš Kęstučio prie-

saikos ir aukos aprašymo (1351 metais) galima spręsti, kad kunigaikščiai tam tikrais atvejais irgi eidavo ir aukotojų-D. pareigas. Būdavo atvejų, kai ir namų šeimiminkai atlikdavo tam tikras pareigas. Praetorijus rašo apie tokius D. „Zygenotte", kurie eidami iš kaimo į kaimą, žmonių kviečiami ar savo noru, turėdavo juos aptarnauti, nuvarinėti piktąsias dvasias ir atlikti įvairias apeigas. A. Mierzyńskis daro ryšį tarp tokio Zygenotto ir šv. Vaitiekaus biografijoje minimo D. „Sicco" ir J. Maleckio „Signoro". Tokį ryšį darė jau Ch. Hartknochas. Ateities spėjimas ir būrimas, jau išnykus kitoms senojo kulto (ugnies aukojimo) apeigoms, ilgai išliko kartose. Praetorijus mini visą eilę burtininkų, ateities spėjėjų ir kt., kurie yra pavadinti vardais objektų, iš kurių jie spėdavo ateitį. Jis rašo apie Waszkones, Szwakones, Dumones, Puttones, Widdurones, Szwerones, Žaltones ir t.t., kurie iš vaško liejimo, degančios žvakės, ugnies dūmų, alaus putų, gyvulių vidurių, gyvulių, žalčių ir t.t. spėdavo žmogaus ateitį. Bet ir tas didelis skaičius tokių žynių, spėjėjų, jei tie vardai nėra iš dalies vėliau sudaryti, nė anksčiau negalėjo sudaryti kokio atskiro D. luomo: jie bus galėję atsirasti savaime iš tų pačių žmonių tarpo. Senovės lietuviai neturėjo krikščioniškos prasmės D., tačiau tarpininkų tarp dvasių ir žmogaus dar išliko ir nykstant kultui. Piktosios dvasios žmogų ypač persekioję gimstant, susituokiant ir mirštant. Todėl su tais trimis jo gyvenimo momentais buvo susieta visa eilė prietaringų tikėjimų, burtų, apeigų, kurias galėjo sugebėti atlikti tam tikri žmonės. Kol dar senajam kultui nereikėjo slapstytis nuo krikščionių kunigų, tokių žmonių vaidmuo buvo didelis, aukas aukojant ir ateitį spėjant.

W. Mannhardt Letto-Preussische Götterlehre 1936; *A. Mierzyński* O nadravskom žrece ognia Crive — Trudy IX archeol. sjezda I 1895; (") Romove 1899 Trudy X archeol. sjezda; (") Prusskij žrec Sieco — Trudy VIII archeol. sjezda 1890; *H. Bertuleit* Das Religionswesen d. alten Preuss. mit. lit.-lett. Parallelen — Sitzungsb. d. Altertumsgesell. Prusia XXV 1924; *P. Klimas* Lietuvių senobės bruožai 1919; *Z. Ivinskis* Lietuvių religijos bibliografija 1938 (atsp. iš Soter 1935–1937; *J. Balys* Lietuvių tautosakos skaitymai II 1948; *H. Biezais* Die Religionsquellen der baltischen Völker u. die Ergebnisse der bisherigen Forschungen 1954 (atspaudas iš žurnalo Arv. Uppsala). *Z. I.*

Dvasinis teismas yra bažnytinio tribūnolo bažnytinei jurisdikcijai priklausančio ginčo nagrinėjimas ir sprendimas (Kan. 1552, 1). D. T. sprendžia bylas, liečiančias tikėjimą, dorą ir bažnyčios gyvenimo drausmę, taip pat ir krikščioniškos santuokos, kuniginių šventimų, vienuolinių įžadų ir beatifikacijos bei šventųjų kanonizacijos bylas. Bažnyčia turi paties Dievo jai suteiktą teisę savo srityje leisti įstatymus ir savo bendruomenę tvarkyti. Skiriami trys D. T. laipsniai — pirmosios, antrosios instancijos teismai ir Šv. Sosto tribūnolai.

1. Pirmieji D. T. yra vyskupijų teismai, veikiantieji atskirų diecezijų ribose, arba vienuolijų teismai savo nariams, nepriklausantiems tiesioginei vyskupo valdžiai. Be čia paminėtųjų dviejų, dar yra nemaža kitų pirmosios instancijos D. T. bažnytiniams klausimams spręsti.

2. Byloms, iš pradžių nagrinėtoms sufraganinių diecezijų teismuose, antroji instancija yra arkivyskupo teismas, o byloms, nagrinėtoms pirmojoje instancijoje arkivyskupo teisme, apeliacinė instancija yra betkurios vyskupijos tribūnolas, paties arkivyskupo pasirinktas ir Apaštališkojo Sosto patvirtintas.

Vienuoliams, apskritai imant, pirmoji instancija yra provincijos viršininko teismas, antroji — generalinio viršininko teismas.

Be čia minėtųjų ordinarinių antrosios instancijos teismų, dar minėtini Sacra Romana Rota teismas ir Signatura Apostolica. Bendra tvarka apeliuojama į betarpiškai augštesnį tribūnolą, bet tenka pastebėti, kad tai daryti nėra griežta pareiga, ir dėl betkurio vyskupo betkurioje instancijoje padaryto sprendimo gali būti apeliuojama tiesiog į Sacra Romana Rota.

3. Šv. Sosto tribūnolai yra du: Sacra Romana Rota ir Signatura Apostolica. Pirmasis sprendžia bylas pirmojoje, antrojoje, taip pat trečiojoje ir net tolimesnėse instancijose, sudarant vis kitą teisėjų sudėtį. Signatura Apostolica nesprendžia eilinių bylų: tik prižiūri teisminių institucijų darbą ir perima civilines bei kriminalines bylas iš S. Romana Rota, susekus jos teisėją nusikaltus savo pareigų atlikimu.

K. Šaulys Kanoniškojo proceso teisė 1927; *Fr. Roberti* De Processibus I [2]1941. *M. Č.*

Dvasios mokslai yra tie mokslai, kurie savo dalyku turi žmogiškąją tikrovę, žmogaus kūrybinį reiškimąsi istorijoje. Tai tie mokslai, kurie pas mus dažniausiai buvo vadinami humanitariniais mokslai (pedagogika, sociologija, istorija, kalbotyra, literatūros istorija, estetika ir t. t.). D. M. terminas pirmiausia iškilo vokiečiuose, kada buvo norima aiškiai metodiškai D. M. atriboti nuo gamtos mokslų. Pirmasis šį terminą pavartojo I. Schiel 1849, savo J. St. Millio Logikos vertime m o r a l s c i e n c e s išversdamas D. mokslais. Betgi ypačiai šį terminą išpopularino W. Dilthey veikalu Einleitung in die Geisteswissenschaften 1883, kuriame jis griežtai atskyrė D. M. metodus nuo gamtos mokslų metodų. Kartais D. M. dar vadinami ir istorijos ar kultūros mokslais, nes žmogiškoji tikrovė yra iš esmės tiek pat istorinis vyksmas, kiek ir kultūrinė kūryba. Plačiau žr. Mokslais.

W. Dilthey Einleitung in die Geisteswissenschaften 1883; *H. Rickert* Grenzen der naturwissen-

schaftlichen Begriffsbildung, Eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften 1896–1902; (") Kulturwissenschaften und Naturwissenschaften [2]1910; *E. Becher* Geistes- u. Naturwissenschaft 1921; *E. Rothacker* Logik u. Systematik der Geisteswissenschaften 1947; *E. Grassi u. Th. v. Uexhüll* Von Ursprung u. Grenzen der Geistes- u. Naturwissenschaften 1950. *J. G.*

Dvasiškis žr. Dvasininkas.

Dvasių kultas. Senovės lietuviai gerbė savo mirusius senolius, tačiau mirusių kultas baltų tautose nebuvo taip labai išsivystęs, kaip suomių-ugrų padermės tautose. Į mirusius buvo žiūrima dvejopai: arba jie yra pasilikę kūniški, kaip „gyvi numirėliai", arba jie gauna kiek kitokį ir mažiau medžiagišką pavidalą, kaip tam tikra „dvasia" arba „vėlė". Mirusiųjų ir dvasių gerbimą senieji šaltiniai dažnai mini. Jau XIII a. pradžioj Eiliuotoji Livonijos Kronika mini mirusiųjų apraudojimo apeigą. Tokių žinių ir pačių raudų nuotrupų gana dažnai užtinkame. Sembos vyskupas Michaelis Junge apie 1426 išleido įsakymą, kuriame kovoja su pagoniško tikėjimo liekanomis, tarp kitko nustatydamas trijų markių pabaudą už mirusiųjų artimųjų apraudojimą kapuose. Tokių draudimų yra ir daugiau. Pvz. 1639 Įsrutyje išleistame įsakyme skaitome, kad tokius raudotojus reikia bausti kaip prasikaltėlius. Apie puotas kapuose, aukų dėjimą, šiek tiek gėrimo nuliejimą žemėn, valgio vėlėms po stalu numetimą ir pan. apeigas rašo „Sudauerbüchlein" iš XVI a., Sig. Schwabe apie 1550–1570, Seb. Münster 1541, Stryjkovskis 1582, Praetorijus XVII a. gale ir kt. Vysk. Melchioras Giedraitis 1587 rašė jėzuitų ordino viršininkui, kad žemaičiai „mirusiems proseniams valgius deda". Jau Dlugošius apie 1455–80 rašė, kad žemaičiai spalių mėn. švęsdavę didelę savo šventę, kurioje būdavę atmenami mirusieji. Dionizas Poška dviejuose XVII a. dvarų inventoriuose skaitęs, kad Pakuršėje Vėlinių dieną kapinėse keldavę kažkokias puotas už mirusius ir tai vadinę š e r m i e n i a; dvaras ir klebonas jas uždraudęs. Pats pavadinimas „šermenys" minimas jau XIV a. pradžioje. Per šermenis puotauja, ir yra šeriami ne tik gyvieji, bet ir mirusieji. Šermenimis vadinami pietūs, numirėlį palaidojus, arba kiti mirusiųjų minėjimai. Viena vieta prie stalo paliekama tuščia, — tai mirusiajam; ten stovi nepajudinti peilis, šakutės ir šaukštas, nes tikima, kad mirusiojo vėlė kartu vaišėse dalyvaujanti. Tuo tarpu kai senesni šaltiniai mini apeigines puotas mirusiems, rengiamas kapinėse, pirtyse ir jaujose, tai vėliau visa tai būdavo daug paprasčiau daroma. Vėlės prisimenamos ypač per Kūčias, Velykas ir Vėlines, joms paliekama maisto, nupilama po stalu, padedama ant kapo. Vėlinėse nedžiaudavo jaujos, palikdavo ją tuščią, bet pakūrentą, nes vėlės atinančios pasišildyti (Pušalotas).

Mirusiųjų gerbimo papročiai ilgai išsilaikė. Vilniaus vysk. Abraomas Vojna XVII a. liudija, kad vėlių kultas tada dar plačiai buvo randamas visoje Vilniaus vyskupystėje ir dažnai šventomis dienomis buvo keliamos vėlių puotos kapuose ir prie bažnyčių. Matyt, žmonės buvo įpratę laidoti numirėlius augštuosiuose kalneliuose, nepašventintoje žemėje ir su savomis tradicinėmis apeigomis, — todėl Žemaičių vysk. J. M. Karpis 1737 savo vyskupiškame laiške kunigams įsakė griežtai žiūrėti, kad lietuviai nelaidotų savo mirusiųjų kur nors kitur, bet tik pašventintose vietose ar prie bažnyčių. Tą patį įsakymą pakartojo ir Žemaičių vysk. Ant. Tiškevičius 1752, visiems palaidotiems šventose vietose 14 dienų atlaidus už jų nuodėmes suteikdamas.

Senus laikus siekia žmonių tikėjimas, kad numirėlis ir toliau gyvena panašų gyvenimą šioje žemėje, tik nevisados ir nevisur pasirodo. Jis turi tą patį medžiagišką kūną, galima jį pažinti, jis gali kalbėti, jaučia šaltį ir karštį, nori valgyti ir gerti, rūko pypkę ir degtinės išgeria. Jėgos jis teturi tiek, kiek turėjo žmogus, gyvas būdamas. Jis gyvena netoli savo kapo. Tai vadinamas „gyvas numirėlis". Paprastai jis nėra piktas ant gyvųjų ir jiems nieko blogo nedaro. Tačiau, jei jis įžeidžiamas, negražiai pasielgiama su jo kūnu arba nuosavybe, tada jis esti kerštingas. Gyvieji neturi rodyti perdaug drąsos, nes, susiderėję nebijoti numirėlio, jį paniekinti, visados skaudžiai nukenčia. Numirėlis keršija už jo paskutinės valios neįvykdymą. Jei gyvas žmogus pasimaišo ant jo kelio ir trukdo, tai jį įspėja ir pavaro šalin, bet nieko blogo nedaro. Tai vis labai senų laikų pažiūros. Dabar dažnai tikima, kad numirėlis yra pavojingas, jis nori gyvąjį ko greičiau į aną pasaulį nusivilioti, — tad reikia jo saugotis. Tai germaniškos kilmės pažiūra, lietuvius pasiekusi tik vėliau. Yra ir labai žiaurių numirėlių, kurie miegantiems žmonėms išsiurbia kraują. Tikėjimas tokiais kraujasiurbiais, arba vampirais, mus pasiekė, slavams tarpininkaujant. Aišku, nuo šitokių numirėlių gyviesiems reikia gintis, ir dargi labai aštriomis priemonėmis: persmeigia besivaidenantį lavoną šermukšniniu mietu, suriša kojas, kad nevaikščiotų, tačiau dažniausiai nukerta lavono galvą ir padeda ją kojūgaly. Galvos nukirtimas besivaidenančiam numirėliui nėra lietuvių išradimas,— tai labai plačiai randama priemonė. Mat, tikima, kad kiekvienas nenatūralia mirtimi miręs žmogus turi vaidentis ir kenkti gyviesiems. Toks yra nusižudėlis, ypač pakaruoklis, paskenduolis ar nužudytas, miręs dėl nelaimingo atsitikimo, kiekvienas didelis prasikaltėlis ar nusidėjėlis. Jis vadinamas vaidulis, vaidilas, vaiduoklis, vaidi-

nuoklis, velionis, prisidavėjas, nelaikis ir pan. Vadinamas „nelaikis" vaidenasi tol, kol jam būtų buvę lemta žemėje gyventi iki savo natūralios mirties. Šitoks numirėlis su demoniškumo pažymiais, aišku, negali būti gerbiamas, ir jokio kulto jam nerodoma. Čia matome tik kovą tarp gyvųjų ir mirusiųjų. Atrodo, kad šitokia pažiūra į nedorus numirėlius pas mus atsirado vėlyvesniais laikais, vokiečių įtakos veikiama. Tolimoje senovėje lietuviai nebuvo savo mirusiems priešininkai, kaip dar ir dabar kaikurios sakmės rodo.

Numirėliui į grabą įdeda maisto, įvairių kasdienių reikmenų. Ką gyvas būdamas labiausiai mėgo, tą ir į grabą įdeda: maisto, tabako, degtinės, įrankių ir kt. Vadinasi, pomirtiniame gyvenime žmogus turėsiąs tuos pačius įpročius ir verslą, kaip ir gyvas būdamas.

Šalia medžiaginio „gyvo numirėlio" yra ir kitokia pomirtinio gyvenimo sąvoka, tai mažiau medžiagiška „vėlė", „dvasia", „dūšia". Ji yra skirtinga nuo medžiaginio kūno, tačiau nėra visai nutraukusi su juo ryšių. Vėlės slankioja, kaip šešėliai: jos esančios vaiskios, kaip koks rūkas, ir minkštos, kaip vilna. Jei ir pamatai jas, tai negali paliesti, sulaikyti. Tačiau jos esančios mirusiojo žmogaus pavidalo, galimos atpažinti iš veido ar drabužių, raišo žmogaus vėlė šlubuoja ir pan. Jos gali būti girdimos, kenčia alkį ir troškulį, jaučia karštį ir šaltį.

Įsivyravus tikėjimui pomirtiniu vėlės gyvenimu skyrium nuo kūno, kažkur augštai arba dausoje, imta stengtis palengvinti tos vėlės atsiskyrimą nuo kūno, žmogui bemirštant, nors vėlė nuo kūno skiriasi labai nenorom. Yra duomenų, kad nemedžiagiškos arba praskiestai medžiagiškos vėlės sąvoka buvo žinoma jau prieškrikščioniškais laikais, kartu su „gyvu numirėliu". Krikščionystės įtakoje atsirado „vargšės atgailaujančios dūšelės" sąvoka, kuriai gyvasis turi padėti; maldomis ar patarnavimu išvaduota dūšia padėkoja, ir daugiau nebesivaidena. Krikščionystės įtakoje „gyvas numirėlis" liko sutapdintas su velniu, kuris įlendąs į mirusio nusidėjėlio odą ir vaikščiojąs to žmogaus pavidalu. Tokį pamačius, reikia sukalbėti maldėlę: „Ko tu vaikščioji, prakeiktas šėtone? Tave tėvas ir motina iškeikė, saulė ir mėnuo (iškeikė) ir visi šventieji, — eik sau nuo manęs! (arba: stovėk čia ant vietos") (Šiaulių apyl.).

Yra sena pažiūra, kad miręs žmogus pavirsta paukščiu ar medžiu, — kitaip sakant, jo vėlė ten įsikūnija. Friedel pasakoja, kad XVII a. M. Lietuvoje ant moterų kapų buvo statomi paukščių pavidalo antkapiniai paminklai, o ant vyrų — žirgo; moterims tuos antkapius darė iš eglės ar epušės medžio, o vyrams— iš ąžuolo. Tie M. Lietuvos antkapiai yra tikrai įdomus ir studijų vertas reiškinys.

Matome, kad mirusiųjų, vėlių, dvasių tikėjimuose ir jų gerbime yra didelis visokių pažiūrų mišinys, atsiradęs, amžiams slenkant, nuomonėms keičiantis ir išorinėms įtakoms veikiant. Senosios pažiūros pasirodė esančios labai gajos, ir krikščionystė jų neišdildė iki pat pastarųjų laikų. Liaudis tiki, kad vėlei dar ilgai tenka pasilikti šioje žemėje: vėlės atgailoja medžiuose, vandenyje arba pagaliau savo namų krosnyje. Dažnai vėlė tupi medyje, kaip pelėda (Jušk., Liet. Dainos, N 1249). Dainose galima su mirusiaisiais pasikalbėti: motina ar mylimoji atsiliepia iš kapo, mirusi motina naktį ateina apžiūrėti ir papenėti savo kūdikio, galima pasikalbėti su medžiu pavirtusiu sūnumi ar žmona (gyvo žmogaus įsikūnijimas medyje). Tad riba tarp gyvųjų ir mirusiųjų liaudies sąmonėje nėra griežtai nubrėžta: ir mirusieji, ir gyvieji sudaro vieną bendruomenę, kurios narvelis yra šeima. Lietuviams yra svetima pažiūra, kad mirusieji gyvena tamsiame požemyje; vėlės daugiau kenčia nuo šalčio, negu nuo karščio. Ir „dangus" yra šioje žemėje, ant augšto kalno, į kurį mirusiajam teks kopti. Mirusieji ir gyvieji, nors ir pridera skirtingiems pasauliams, yra vieni kitų reikalingi, nuolatos susiduria. Ypač mirusiesiems reikalingi gyvieji: jiems ir toliau rūpi šio pasaulio reikalai. Numirėliai gali teigiamai paveikti laukų derlių. Tiesa, yra piktų ir kerštingų numirėlių, ir jų reikią pasisaugoti. Tad rūpinimasis brangiu mirusiuoju asmeniu ir noras jam padėti visada yra lydimas ir atitinkamo atsargumo. Tačiau didelės numirėlių baimės, kurią dažnai pastebime pirmykštėse tautose, lietuviai neturi.

J. Basanavičius Iš gyvenimo lietuviškų vėlių bei velnių 1903; *M. Alseikaitė* Mūsų protėvių pažiūros į mirtį ir sielą. Tremties Metai 1947; *J. Balys* Gyvi numirėliai. Vairas 1936; ('') Dvasios ir žmonės 1951; *J. Kibort* Gals paskutinis. Wisla 1903; Lietuvių raudos. Lietuvių Tauta 1926. *J. B.*

Dvelaičiai Šiaulių aps. Skaistgirio vl. Surasta III–IV a. radinių: juostinių apirankių siaurėjančiais galais ir kt.

Dvibalsis, arba diftongas (gr. diphthongos ‚dvigarsis'), dviejų balsių fonetinis junginys viename skiemenyje, kur paprastai vienas balsis eina skiemeniniu. Jei garsiau, stipriau ištariamas pirmasis D. sandas, tai D. vad. krintančiu, o jei antrasis — kylančiu. Krintantieji D. paprastai yra ai, au, ei, eu, oi, ou, ui, o kylantieji — ie, ia, io, iu, ua, uo, pvz. vokiečių K a i s e r, H a u t, L e u t e, o prancūzų b i e n, b o i s, italų b u o n o. Kaikada abu D. sandai vienodo garsumo, jis tada vadinamas l y g i u o j u, pvz. anglų d e a r. Pagal pirmojo sando kiekybę (trumpas ar ilgas balsis) D. dar skirstomi trumpaisiais ir ilgaisiais. Lietu-

vių bendrinė kalba turi D. ai, au, ei, ui, ie, uo ir jaustuke dar oi; tarmėse randame ir eu, ou. D. ie, uo, griežtai fonetiškai imant, yra tribalsiai iea, uoa. Mūsų kalboje D. pobūdis daug priklauso nuo priegaidės. Krintą ir ilgi yra visi staiginiai, arba tvirtapradžiai, D., pvz. d á i k t a s, l á u k t i, k é i k t i, o tęstiniai, arba tvirtagaliai — kylą ir trumpi, pvz. v a ĩ k a s, l a ũ k a s, k e ĩ k s m a s. Platesne prasme D. (mišraisiais, negrynaisiais) vadinami ir balsių a, e, i, u (tarmėse ir o) junginiai su sklandžiaisiais priebalsiais l, m, n, r, pvz. k á l t a s, k a l t a s, k ù r t i, k u r̃ č i a s. Grynieji ir mišrieji D. vienu vardu vadintini d v i g a r s i a i s.

E. Sievers Grundzüge der Phonetik 1902; *O. Jespersen* Lehrbuch der Phonetik 1920. *A. S.*

Dvibradas dviejų brendamas, dviejų traukiamas tinklas. Jo skiriamos dvi rūšys. Vienas jų nedidelis, iki 10 metrų ilgio, neratukinis, vienpalis tinklas, kurį du žmonės brisdami užneša ir suglaudžia jos galus. Šiuo D. žuvaujama upėse ir paliūnėse, duobėse. Antrasis D. turi 2 sparnus, iki 20 m kiekvieną, ir jų susidūrime kulį, arba sėdžią. Tokiu D. žuvauja ežeruose, vieną jo galą nešdami pakraščiu, o kitą — užnešdami už nendrių ir brisdami iki pat kaklo bei laikas nuo laiko išvilkdami į krantą. Vietomis D. vadinamas dar bradiniu (žr.). *A. Mž.*

Dvidešimtas Amžius (XX Amžius) katalikiškos krypties dienraštis Kaune 1936–40 VIII 1. Įkurtas jaunųjų kat. kultūrininkų grupės, sustabdžius krikščionių demokratų leistąjį Rytą. Redakcinį kolektyvą sudarė: J. Ambrazevičius, dr. Pr. Dielininkaitis, dr. J. Grinius, kun. St. Yla, dr. Z. Ivinskis, dr. A. Maceina ir dr. Ign. Skrupskelis, vėliau dar K. Bauba. Paeiliui kiekvienas kolektyvo narių skyrė vieną dieną redakciniam darbui. Vyr. redaktoriumi iš pradžių buvo kun. dr. J. Prunskis, nuo 1939 dr. Ign. Skrupskelis, o okupantams bolševikams jį nušalinus ir areštavus, ligi dienraščio uždarymo vyr. red. buvo prof. Steponas Kolupaila. Pagalbinį redakcijos personalą sudarė P. Ąžuolas, J. Būtėnas, V. Kupčiūnas, A. Pauliukonis, V. Rygertas ir J. Rinkevičius. Dienraštyje buvo siekiama vadovautis plataus visuomeninio bendradarbiavimo ir gyvo kultūrinių bei socialinių problemų suaktyvinimo principais. Tam pritardami, aktyviai dienraštį savo bendradarbiavimu rėmė prof. St. Šalkauskis, prof. prel. Pr. Kuraitis, prof. K. Pakštas, dr. J. Eretas, dr. L. Bistras. Buvo telkiama bendradarbių ir iš kitų srovių. Dienraštis turėjo specialius darbininkų, moterų, vaikų, sporto, knygų ir teatro apžvalgų bei kritikos, taip pat ir humoro (Mirga-Marga) skyrius. Užsieniniai korespondentai turėti Rygoje, Berlyne, Romoje, Stockholme, Londone, Varšuvoje ir Taline. Iš daug kur informacijos buvo kasdien telefonu perduodamos. Pradėjus 3000 tiražu, buvo pasiekta vid. 25.000 tiražo. Atskirais atvejais buvo pasiekta net 35.000 — 40.000 tiražo. *J. Pr.*

Dvidešimt devintas korpas — suorganizuotas iš Lietuvos kariuomenės 1940 metais, T. Rusijai okupavus Lietuvą. Žr. Lietuvos kariuomenė.

Dvidešimt septynių knygų mėgėjų draugija 1930 XII 17—1944 Kaune veikusi uždara bibliofilų draugija (įst. V. Steponaičio ir M. Urbšienės iniciatyva), kurios narių skaičius buvo aprėžtas 27, įstatai turėjo 27 straipsnius ir visi draugijos susirinkimai buvo šaukiami kiekvieno mėnesio 27 d. 1935 ir 1937 draugija išleido 2 tomus XXVII Knygų Mėgėjų Draugijos Metraščio, 1937 M. Bulakos medžio rėžiniais iliustruotą J. Biliūno Liūdną pasaką ir V. Petravičiaus linograviūromis iliustruotą liaudies pasaką Gulbė — karaliaus pati. Draugijos tikslas buvo knygos meno Lietuvoje kultivavimas ir jos pamėgimo ugdymas.

Dviejų kardų teorija viduramžiais vyravusi politinė doktrina, pagal kurią pasaulis esąs skirtas būti valdomas dviejų galybių—bažnytinės, atstovaujamos popiežiaus, ir pasaulinės, atstovaujamos imperatoriaus. Ją pirmas išreiškė pop. Gelasijus (492–496) laiške imper. Anastazijui, sakydamas: „Dvi galybės yra, kurių šis pasaulis iš esmės valdomas — šventasis popiežių autoritetas ir karališkoji galia" (Ep. 12, 2–3). Susidūrus popiežiaus ir imperatoriaus, arba bažnytinei ir pasaulinei valdžiai, Bažnyčios teoretikai skelbė popiežiaus valdžios pirmenybę, o imperatorių šalininkai — pasaulinės valdžios nepriklausomybę ir jos betarpiškai dieviškąją kilmę (be popiežiaus tarpininkavimo). Vėliausiai ir ryškiausiai D.K.T. su popiežiaus pirmenybe išreiškė pop. Bonifacas VIII (1294–1303) garsioje buloje Unam Sanctam, skirtoje prancūzų karaliui Pilypui Gražiajam (1302). *J. J.*

Dviejų rožių karas žr. Baltosios ir raudonosios rožės karas.

Dvietė Žiemgalos Alūkstos aps. upė, Dauguvos kair. intakas, 36,5 km ilgio; teka per Skukų ir Dvietės ež., 85 ha ploto, pro Dvietės bžk.; netoli žiočių jungiasi su deš. intaku Alūksta (lat. Ilūkste), už save didesniu. Baseino plotas 731 km², ligi Alūkstos 237 km².

D. upės dugne, prie pat D. ež., surasta vertingų naujojo akmens a. ir žalvario a. kaulinių dirbinių ir šukinės keramikos kultūros puodų liekanų. Kauliniai dirbiniai giminingi Reškėtos ir Virvyčios santakoje (Telšių aps.) surastiesiems. D. sodybos radiniai yra didelės reikšmės Pabaltijo žalvario a. kultūrai išryškinti.

Dvigalvis erelis valstybinių herbų fantastiška figūra, vaizduojanti erelį viena galva

į kairę, antra į dešinę. Kilimo iš Rytų, kur persai erelį laikė valdžios simboliu. Pirmą kartą ši figūra buvusi pavartota 598 pr. Kr., susijungus Asirijai ir Medijai. Jungtinė rytų ir vakarų Romos imperija savo herbu taip pat turėjo D. E. Vėliau jį perėmė ir vėlesnės valstybės, save laikiusios Romos imperijos įpėdinėmis. Jonui III vedus paskutinio Bizantijos imper. brolio dukterį, ir Rusija savo herbu prisiėmė D.E.

Dviguonė (Listera) augalų gentis orchidinių (Orchidaceae) šeimos. Yra apie 10 rūšių Europoje, vėsiose Azijos ir Š. Amerikos zonose. Daugmetės žolės, kurių stiebas prie žemės turi 2 bekočius širdinius arba kiaušininius lapus. Lietuvoje auga tik 2 D. rūšys: lapuočių miškuose, drėgnose pievose D. k i a u š i n i n ė (L. ovata) ir D. š i r d i n ė (L. cordata), žinoma tik iš Palangos pajūrio pušynų.

Dvija (Dzvieja) Naugardėlio apyg. upelis, Ušos (Nemuno) kair. intakas, 24,2 km; teka pro Polonečkos mstl.

Dviklasė lietuvių mokykla Vilniuje pirmoji legali liet. mokykla, pradėjusi veikti prie šv. Mikalojaus bažnyčios nuo 1907 VIII 15, kuriai leidimą išrūpino P. Matulionis, dr. A. Vileišis ir kun. A. Viskanta. Pirmaisiais mokytojais buvo Ant. Kaunas ir kun. J. Kukta. Jos antroji klasė buvo įk. 1909 ir joje mokytojavo Pr. Klimaitis. Mokykla išaugo iš 1905 įkurtos beturčių lietuvių vaikams dieninės prieglaudos (vaikų darželio).

Dvikova dviejų kova, ginčo sprendimas kovos būdu, prisilaikant tam tikrų tradicijos nustatytų taisyklių. Vokietijoje ir Prancūzijoje ji ypač buvo paplitusi nuo X–XII a. Lietuvon D. buvo atnešta iš Vakarų per Lenkiją XVI a. Bet jau 1588 Lietuvos Statutas D. laikė nusikaltimu prieš tikybą bei valstybę ir ją draudė; tik išimtiniais atvejais ją galėjo leisti karalius, o kariuomenėje hetmonas.

Dvikvapės žuvys (Dipnoi) nedidelė žuvų grupė, jungianti žuvų ir varliagyvių požymius. D. Ž. skiriasi nuo kitų žuvų pelekais; pamate eilė kremzlinių lazdelių, prie jų iš abiejų pusių prisideda iš narelių sudarytos šoninės ataugos. Tuo būdu peleko skeletas turi plunksnos išvaizdą. Pelekas D. Ž. judina pakaitomis, kaip kad daro sausumoje gyvena stuburiniai. Plaukiamoji pūslė porinė ir beporė, atsiverianti į ryklę, susideda iš daugybės įvairaus didumo kamerų ir tuo būdu panaši į plaučius, o jos veikimas irgi toks pat kaip plaučių, nes D. Ž. sausros metu, kai žiaunos negali veikti, ja kvėpuoja. Kaip ir varliagyvių, prieširdis padalytas dviem skyriais. Ju šnervės prasiveria į žiotis, o kitų žuvų šnervės neturi susisiekimo su žiotimis. Prasidėjus sausrai, D. Ž. įsirausia į dumblą, iškiša nosį ir pro šnerves traukia orą į plaukiamąją pūslę, kuri tada funkcionuoja kaip plaučiai. D. Ž. savo raidoje pereina ypatingą stadiją, turinčią išorines žiaunas, kaip varliagyviai. Evoliucijos atžvilgiu D. Ž. turi didelės reikšmės, nes sudaro grupę, vaizduojančią, kuriuo būdu iš žuvų galėjo kilti varliagyviai. D. Ž. gyvena sekliuose ežeruose, klampiose pelkėse ir Afrikos atogrąžų, Australijos ir P. Amerikos upėse. Iš viso 4 rūšys: Neoceratodus forsteri (Australija), Protopterus annectens ir Pr. aethiopicus (Afrika), Lepidosiren paradoxa (Brazilija).

Dvylė žr. Žiobražolė.

Dvyliai Klaipėdos aps. Kebelių vl. kaimas. Naujojo geležies a. kapinyne, kur mirusieji laidota deginti ir nedeginti, surasta v. Lietuvos kultūrai būdingos medžiagos.

Dvylikapirštė žarna (lot. duodenum) plonųjų žarnų skrandžiui artimiausia dalis. Ji yra 30 cm ilgio (apytikriai D. Ž. ilgis atitinka 12-kos pirštų plotį: nuo čia vardas), 4–6 cm pločio, pasagos formos. Savo įlenkta puse apima kasos galvą. D. Ž. dalijama į 3 dalis. Viršutinė dalis trumpa, prasideda iš skrandžio išėjimo, krypsta kiek į viršų ir į užpakalį dešinėn. Pasiekusi tulžies pūslės kaklelį, staigiu posūkiu leidžiasi stačiai žemyn dešiniąja stuburo puse, priešais dešinįjį inkstą, ligi III–IV juosmeninio stuburkaulio augštumos, kur vėl staigiu posūkiu pereina į ilgiausią apatinę dalį. Kadangi D. Ž. dalyvauja maisto virškinime, tai jos gleivinė nelygi, gausi raukšlių ir plačiais žarniniais čiulptukais. Raukšlių nėra tik viršutinėje D. Ž. dalyje. Iš D. Ž. gleivinės embrionaliniame periode išsivysto kasa jeknos, todėl į ją ir atsiveria kasos latakas ir tulžies latakas iš jeknų. D. Ž. gleivinės liaukų sekretas, tulžis ir kasos sekretas sudaro D. Ž. sultis, kurios labai svarbios maisto virškinimui. Tulžies latakui nepraeinamam (dėl akmenų, uždegimo ir kt.) pasidarius, susergama geltlige. Kaip ir skrandyje, D. Ž. gali kartais išsiplėtoti D. Ž. opa ir vėžys, į kurį labiausiai yra linkusios D. Ž. posūkių vietos. D. Ž. uždegimas vadinasi duodenitu.

Dvylika Vilniaus apaštalų popularus vardas XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmaisiais metais Vilniaus lietuvių visuomenės veikėjų slapto ratelio. Jį sudarė trys broliai Vileišiai, Urbonavičius, P. Matulionis, kun. Ambraziejus, D. Malinauskas, A. Domaševičius, Nonevičius, Josmantas, Bortkevičius, Supšinskis. Viešai tepasirodė 1898, atidengiant Varšuvoje paminklą A. Mickevičiui, kur jie padėjo vainiką su lietuvišku užrašu. To ratelio iniciatyva buvo pradėta kova dėl pavedimo lietuviams šv. Mikalojaus bažnyčios Vilniuje.

Dvylikos lentelių įstatymas (lot. Lex duodecim tabularum) dvylikoje lentelių surašyti pirmieji romėnų įstatymai, po ilgos kovos tarp plebėjų ir patricijų 451 pr. Kr.

pirmą kartą surašyti dešimtyje lentelių ir 449 dar papildyti dviem lentelėmis. Jie apėmė privatinę, viešąją ir religinę teisę.

P. F. Girard Romėnų teisė (liet. vert.) I 1931.

Dvylikos tonų sistema muzikos sistema, teoriškai ir praktiškai kompozicijoje pradėta vartoti Arnoldo Schönbergo. D. T. išsivystė iš XX a. pirmųjų dviejų dešimtmečių atonalumo reiškinių muzikoje. Ji iš pagrindų keičia tradicinius tonalumo ir tonų giminingumo dėsnius. Besivystančios XIX a. muzikos chromatinio elemento padažnėjimas sudarė tiesioginį pradą naujai pusiatonių 12 laipsnių sistemai. Vėliau dviejų pilnų tonų skalių ir akordų deriniai kompozicijoje (Debussy) padėjo dvylika pusiatonių padaryti pagrindu naujoms melodijų ir akordų konstrukcijoms. Tuo būdu dvylika pusiatonių tampa nepriklausoma nuo diatoninės gamos modifikacijų tonų eile. D. T. S. kompozicijoje dvylika pusiatonių kompozitoriaus vartojami pasirinkta tvarka, tačiau pasirinktoji tonų eilė, arba serija, tampa kūrinio konstruktyniu pagrindu, ir todėl lieka nekeičiama per visą kompoziciją, išskyrus modifikacijų atvejus. Tonų serijos neturi tapatumo su kūrinio temomis: tai yra tikriau tonų kompleksai, kurių rėmuose vystosi įvairios melodijų ir akordų kombinacijos ir slinktys. Tačiau tik išbaigus visus 12 pusiatonių, konstruktuojant melodiją ar akordų grupę, iš naujo galima kartoti kompozicijos pagrindu pasiimtą seriją. Tonų serijos D.T. S. gali būti rašomos atbula (vėžio), apversta ir atbula-apversta tonų slinktimi. Tos formos gali būti transponuojamos į betkurį 12 pusiatonių skalės laipsnį. Kiti žymesnieji kompozitoriai, komponavę A. Schönbergo sukurtos D. T. S. teorijos dvasioje, yra Alban Berg, Anton Webern, Ernst Křenek (jis ir šios krypties muzikos teoretikas, parašęs Music Here and Now, angl. vert. 1939), Adolph Weiss. Be jų, dar minėtini Prancūzijoje René Leibowitz, Serge Nigg, Italijoje Luigi Dallapiccola, Anglijoje Elisabeth Luteyns, Humphrey Searle, JAV D. T. S. kaikuriuose kūriniuose yra bandęs W. Piston.

R. Leibowitz Schoenberg et son éécole 1949 (angl. 1949); ('') Introduction à la musique de douze sons 1949; *H. Eimert* Lehrbuch der Zwölftontechnik ²1952; *J. Ruffer* Die Komposition mit zwöf Tönen 1952 (angl. 1954); *H. Pfrogner* Die Zwölfordnung der Töne 1953; *L. Rognoni* Espressionismo e dodecafonia 1954. *J. Kč.*

Dvyliktainė skaičiavimo sistema duodecimalinė skaičiavimo sistema (žr.).

Dvyliktas pėstininkų pulkas žr. Lietuvos kariuomenė.

Dvilypės žvaigždės yra žvaigždžių poros, kurios tarpusavio traukos įtakoje sukasi apie viena kitą. Šios žvaigždės kartais dar vadinamos fizinėmis dvigubomis žvaigždėmis, jas skiriant nuo vadinamųjų optinių dvigubųjų žvaigždžių, kuriose 2 žvaigždės, matomos erdvėje beveik ta pačia kryptimi, atrodo sudarančios artimą porą, nors iš tikrųjų yra labai toli nuo viena kitos. Dauguma D. Ž. yra taip arti viena antros, kad plikai akiai atrodo kaip viena žvaigždė, o tik pro teleskopus, dažnai tik pro pačius didžiuosius, matomos kiekviena skyriumi. Yra D. Ž., kurių net patys didieji teleskopai nepajėgia išskirti. Jų dvilypumą rodo arba periodinis aptemdymas, kai besisukančios žvaigždės užstoja viena antrą, arba jų spektro linijų periodinis švytavimas. Pagal būdą, kuriuo žvaigždės dvilypumas atpažįstamas, šios žvaigždės skirstomos į optines, aptemdomąsias ir spektroskopines dvilypes.

Pirmoji optinė D. Ž. buvo atrasta W. Herschelio 1781. Pirmoji spektroskopinė D. Ž. (Mizaras) buvo pastebėta E. C. Pickeringo 1889. Algolio kintamumas buvo žinomas nuo seno, bet tik 1782 jis buvo teisingai išaiškintas D. Ž. komponentų aptemimu. Šiuo metu žinoma apie 20.000 optinių D. Ž., apie 400 spektroskopinių ir per 1000 aptemdomųjų. Iš tikrųjų, D. Ž. yra žymiai daugiau, tik jas sunku atpažinti. Pvz. tarp 127 žvaigždžių, kurios yra arčiau, negu 33 šviesmečiai, 103 yra pavienės žvaigždės, o kitos sudaro fizines sistemas (19 dvilypių ir 5 trilypės).

Optinių D. Ž. apsisukimo periodas yra nuo 1.7 metų (žvaigždė Wolf 630) iki kelių dešimčių ar kelių šimtų tūkstančių metų. Dėl ilgų periodų sukimosi greitis yra palyginti mažas, todėl tik kelių šios rūšies žvaigždžių greičio kitimus galima susekti spektroskopu, t. y. tik kelios jų yra žinomos ir kaip spektroskopinės D. Ž. Aptemdomųjų D. Ž. žinoma su vos kelių valandų periodu; daugumos jų periodai yra apie 2—3 dienas, o ilgiausias žinomas periodas (Epsilon Aurigae) yra 27 metai (aptemimas užtrunka apie 2 metus). Trumpesnis periodas reiškia didesnį apsisukimo greitį, ir todėl šių žvaigždžių žymus kiekis yra ir spektroskopinės dvilypės.

Žinant D. Ž. atstumą, galima apskaičiuoti jos masę (žr. Dangaus mechanika). Jei žvaigždė yra spektroskopinė dvilypė ir kartu optinė ar aptemdomoji, tada jos atstumas yra lengvai apskaičiuojamas. Šitais metodais yra nustatyta, kad žvaigždės masė retai yra mažesnė, negu $1/_5$ saulės masės, ir retai teprašoka saulę daugiau, negu dešimteriopai. Be masių nustatymo, duomenys apie aptemdomąsias D. Ž. panaudojami ir tų žvaigždžių dydžiui susekti.

Kai vienas D. Ž. komponentas yra žymiai šviesesnis už kitą, silpnesnysis nepastebimas teleskope. Tačiau atskirais atvejais pavyko žvaigždės dvilypumą susekti, stebint matomo komponento judesį. Žvaigždės paprastai juda tiesiai. Kai jų takas kiek

vingiuoja, tai rodo, kad žvaigždė, skriedama erdvėje, dar sukasi apie kitą nematomą kūną. Tokiu būdu 1844 buvo susektas Sirijaus dvilypumas. Gi 1862 pastačius 18 colių teleskopą (didžiausias tuo metu pasaulyje), buvo pirmą kartą ir pamatytas apie 10.000 kartų silpnesnis už Siriją jo palydovas.

Įdomus pavyzdys yra 61 Cygi, kuri yra optinė D. Ž. su periodu apie 720 metų. Kiekvienas komponentas turi apie 0.6 saulės masės. 1943 tiksliais fotografiniais vieno šios žvaigždės komponento judesio matavimais buvo nustatyta, kad apie ją sukasi nematomas kūnas, kurio masė yra vos 0.016 saulės masių, atstumas nuo komponento apie dusyk tiek, kiek žemės atstumas nuo saulės, apsisukimo periodas 5 metai. Kadangi žvaigždė tegali šviesti tik, jeigu jos masė yra pakankamai didelė, tai šis kūnas neturi savo šviesos, ir jo paviršiaus temperatūra yra gana žema. Kaikurie astronomai sprendžia, kad tai yra pirmoji atrasta planeta, nepriklausanti saulės sistemai, ir tikisi, kad panašiais metodais bus rasta jų daugiau, besisukančių apie kitas žvaigždes. *Č. M.*

Dvimečiai augalai (lot. biennis) augalai, kurie pirmais metais išaugina tiktai trumpą stiebą su lapais, o tik kitais metais — stiebą su žiedais ir vaisiais. Šiltesniuose kraštuose D. A. kartais virsta daugiamečiais. D. A. tarpe yra nemaža kultūrinių dekoracinių augalų ir piktžolių, kurie pirmais metais leidžia lapų rozetę, o antrais metais žydi ir, sėkloms pribrendus, nyksta.

Dvina (karėlų Viena, rusų Severnaja Dvina) Rusijos šiaurės upė, Baltosios jūros intakas, 733 km, su augštupiais 1627 km ilgio. Ją sudaro Suchona ir Jug ties Velikij Ustiug mst. Augštupys Kubena, 293 km ilgio, teka į Kubenio ež., iš kurio teka Suchona, 560 km ilgio. Jug yra mažesnė upė, 443 km ilgio. D. teka bendra žiemv. kryptimi ir 41 km žemiau Archangelsko mst. įteka į D. įlanką (Dvinskaja Guba). Žymiausi intakai: kair. Vaga ir deš. Vyčegda ir Pinega. D. kritimas 52,9 m, vid. 7,2 cm/km. D. baseino plotas 360.300 km². Vid. vandens debitas ties santaka 813, su Vyčegda 1985, su Vaga 2612, su Pinega 3400, prie žiočių 3500 m³/sek. Pagal debitą D. yra 4-ji Europos upė. Vandens horizontas svyruoja ligi 14 m: D. plačiai išsilieja potvynio metu, ypač sunkus ledų ėjimas. Užšąla D. XI pradžioje, laužo ledus IV pabaigoje, žemupyje tik V pradžioje. D. plačiai naudojama laivybai: gilumas siekia 20 m, tačiau pasitaiko rėvų ir seklumų. Žiotis tenka gilinti žemsėmėmis. Jūros potvynis žiotyse siekia 1,4 m. Suchona per Kubenio ež. sujungta su Volgos Šeksna ir Onegos ež. Vytegra. 1822 vienas Vyčegdos intakas buvo sujungtas su Kamos augštupiu, bet nevykusiai. Planuojama dalį Vyčegdos vandens unkreipti į Kamą, į pietus. *S. K.*

Dvynadantė (Dicranum), kitaip dvailašakė, dvynadantinių šeimos samanų gentis, per 50 rūšių. Lietuvoje dažnos rūšys yra: D. p u r i o j i (D. undulatum Ehrh.); D. š a k o t o j i (D. scoparium Hedw.), auganti pušynuose tankiomis, kartais didelėmis vejomis; D. b e r g e r i n ė (D. Bergeri Bl.) ir D. Bonjeani De Not. yra augštų durpynų samanos, augančios tankiomis ir giliomis vejomis.

Dvynadantėlė (Dicranella) dvynadantinių šeimos samanų gentis, apie 60 rūšių. Lietuvoje neretos D. g u r k l i u o t ė (Dicranella cerviculata Schimp.) durpynuose ir D. t i e s i a k a k l ė (D. heteromalla Schimp.) smėlinguose miškuose; abi mažos, vos 1—2 cm augščio, ilgais smailiais lapeliais.

Dvynadantiniai (Dicranaceae) didelė, keletos dešimčių genčių samanų šeima.

Dvinamis augalas, arba dvikamienis, yra toks, kurio žiedai yra ant įvairių augalų: kuokeliniai (vyriškieji) ant vieno, o piesteliniai (moteriškieji) ant kito, pvz. gluosnis, kanapė, kadagys.

Dvinarė lygtis žr. Lygtys.

Dvinaris žr. Binomas.

Dvynas 1. dvigubo audimo audeklas, kurio viršus arba geroji pusė turi raštą, o apačia paprastą dvinytą audimą; 2. suvilkti dveji drabužiai, paprastai kailiniai, užvilkti sermėga, kad šie ne tiek greit sušlaptų ir būtų šilčiau.

Dvynasa Gudijos Borisovo aps. upė, Neries kair. intakas, 50,1 km ilgio. Ji didesnė, kaip Neries augštupys: su ja Neris būtų 14,4 km ilgesnė. Teka į žiemv. pro Pleščenicų ir Chotajevičių mstl., įteka žemiau Pohosto bžk. Intakai: kair.— Borovlė, Sukna, Drūla, Puščia, Dzvonka; deš. — Deražna, Malka, Rūdenka, Korgovica, Veina. Kritimas 58 m, vid. 116 cm/km. Baseino plotas 592 km², tuo tarpu kai Neries augštupio 351 km², todėl ir vandens debitas didesnis kaip Neries. *S. K.*

Dvyniai du kūdikiai, drauge gimę. Žmogaus D. yra dviejų rūšių: monozigotiniai ir dizigotiniai. Jei iš vieno kiaušinėlio, apvaisinto vieno spermatozoido, išsirutulioja du, trys ar net daugiau gemalų, turime monozigotinį dvynumą. Tik monozigotiniai D. yra tikri D. pačia griežtąja prasme. Jie visi yra tos pačios genetinės struktūros, tos pačios lyties, nepaprastai panašūs vienas į antrą. Monozigotinio dvynumo priežastys nėra galutinai išaiškintos. Manoma, kad apvaisinto kiaušinėlio protaplazmoje susidaro ne vienas „organizuojantis" centras, bet du ar daugiau. Kada įvyksta galutinis apvaisintos ir besiskaldančios formatyvinės medžiagos pasidalijimas, nėra tikrai žinoma. Vieni mokslininkai

mano, kad tai įvyksta dviejų celių raidos fazėje, kiti prileidžia, kad tai gali įvykti ir vėliau. Jei apvaisintos formatyvinės protoplazmos pasidalijimas į visiškai atskirus gemalus nebūna visiškai baigtas, tai tais atvejais sutinkame suaugusius D. (Siamo D.). Jei jų galvos yra suaugę pakaušiais, turime kraniofagus, jei krūtinėmis ir galvų šonais— tai cefalotorakofagus, jei krūtinėmis — torakofagus, ir jei užpakaliais — pigofagus. Labai dažnai tokie suaugę gemalai yra baisios išvaizdos. Daugumas tų baisūnų žūsta begimdant arba neilgai gyvena po gimdymo. Kartais sėkmingai pavyksta suaugusius D. perskirti operacijos būdu.

Kadangi monozigotiniai D. yra tapačios genetinės kilmės, tai jų protinių ir fizinių savybių tyrimas duoda nepaprastai vertingų faktų spręsti apie paveldėjimo ir aplinkos įtaką individo raidai. Ypač yra įdomus tyrimas tokių monozigotinių D., kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių buvo atskirti vienas nuo kito pačioje mažatvėje ir augo bei gyveno skirtingose sąlygose. Tų atsitikimų analizė rodo, kad jų gyvenime daugiau lemia paveldėjimas, bet ne aplinka.

Dizigotiniai D. nėra identiškos genetinės kilmės. Jie gema iš dviejų ar daugiau atskirų apvaisintų kiaušinėlių. Todėl tokie dvynukai gali būti nepanašūs vienas į kitą ir nėra vienos lyties. Jie vadinami broliškais D.

Moterų savybė gimdyti D. yra paveldima. Hellin ir kiti mokslininkai, pasiremdami plačiais statistikos duomenimis, formulavo dėsnį, kad D. pasitaiko viename iš 80 nėštumų, trynukai — 80^2, ketvertukai — 80^3, penketukai — 80^4 ir t.t.

W. H. Hamilton, J. D. Boyd, H. W. Mossman Human Embryology 1952; *G. W. Hamlett* and *G. B. Wislocki* Proposaed Classification for Types of Twins in Mammals 1934. *D. Js.*

Dvyniai (lot. Gemini) trečias Zodiako ženklas ir Zodiako žvaigždynas tarp 60° ir 90° dangaus ilgio. Saulė D. ženkle būna gegužės-birželio mėnesiais. Prieš 2000 metų D. ženklas sutapo su D. žvaigždynu, tačiau dėl precesijos pavasario ekvinokcijų taškas pasislinko iš Avino žvaigždyno į Žuvų žvaigždyną, ir tuo būdu D. ženklo vieta taip pat paslinko į vakarus. Prieš 6000 metų pavasario taškas buvo D. žvaigždyne, ir pvz. babiloniečiai savo metų pradžią laikė nuo jaunojo mėnulio D. žvaigždyne. D. žvaigždynas lengvai pastebimas dėl dviejų ryškių, beveik vienodų žvaigždžių, kurios pažįstamos nuo pietinio Pacifiko salų primityvių tautelių iki eskimų šiaurėje. Šios dvi žvaigždės — Castor ir Pollux — Pacifiko salų gyventojams yra dvyniai, lygiai kaip ir asiriečiams, babiloniečiams ir graikams; eskimams jos yra jų sniego namelių slenksčio akmenys. Graikų mitologijoje šios dvi žvaigždės kartais yra Herkulas ir Apolonas, kartais Triptoleonas ir Isasionas, kartais Kastoras ir Poluksas, Zeuso ir Ledos vaikai. Dabar vadinamos Kastoro ir Polukso vardais. K a s t o r a s susideda mažiausiai iš 6 žvaigždžių, stovinčių apie 45 šviesmečius nuo mūsų. Plika akimi atrodo kaip viena žvaigždė; pro vidutinį teleskopą susiskaido į 3 žvaigždes, kurių dvi šviesesnės yra spektroskopinės dvilypės, o silpnesnioji — aptemdomojo tipo dvilypė (kintamoji) su 19 valandų periodu, (tai rodo, kad šios žvaigždės komponentos yra labai arti viena prie kitos). P o l u k s a s, truputį šviesesnė žvaigždė, yra 30 šviesmečių atstume. *Č. M.*

Dvyniniai (Desmidiaceae) jungadumblių (Conjugatae) klasės dumblių šeima. Tai vienaceliniai, įvairios formos, mikroskopiniai organizmai, gyveną paskirai ar nesišakojančių siūlų pavidalo kolonijose. Beveik visi D. yra gėlųjų vandenų augalai; ypač daug jų būna durpynų ir pelkių vandenyse. Kaikurios formos įeina į planktono sudėtį. Iš viso žinomos 28 D. gentys, apie 2500 rūšių. Daug jų yra ir Lietuvoje, tik iki šiol mažai tirtos.

V. Vilkaitis Truputis medžiagos Lietuvos Desmidiacėjų florai – Ž. Ūkio Akad. Metraštis 1924–1926.

Dvinytis dviem nytimis austas audeklas. Šiaip vietomis D. vadina vien tik paprastą pašukinį arba pakulinį audeklą, iš kurio vyrams būdavo siuvamos viršutinės kelnės ir maišai.

Dvipatystė žr. Bigamija.

Dviplaučiai (Dipneumones) grupė vorų, kvėpuojančių dviem plaučiais; be to, D. kvėpuoja ir trachėjomis. D. vorai paplitę vidutinio klimato juostoje, sutinkami ir dausos srityje. Mūsų voras kryžiuotis (Aranea diademata) ir vandeninis (Argyroneta aquatica) yra taip pat D.

Dviračiai atskirti paprasto vežimo priekiniai ratai su jienomis, kuriuos atskirai vartoja rąstus veždami ar kitiems panašiems darbams.

Dviragis Rokiškio aps. Kamajų vl. ež., 6,0 km ilgio, ligi 1 km pločio, 309 ha ploto. Žiemv. gale yra didelis, 70 ha, pusiasalis su Salų dv. (ž. ū. mokykla), todėl žmonės ež. vadina Salų ež. Paviršius 94,5 m v. j. Iš ež. teka Ilgė ar Ilgoji, Šetekšnos (Jeros, Šventosios, Neries) kair. int. Ež. mini Vaižgantas savo raštuose. *S. K.*

Dviratis dviem ratais priemonė daugiausia vienam, rečiau dviem žmonėms važiuoti, velisopedas. D. varomas žmogaus kojų jėga, dirbamas iš lengvo metalo, sudėtas iš rėmo, dviejų ratų, vairo, balno,

Dviratis 1839

Dviragis ežeras

dantiračio su grandine ir pedalais. D. išradėju laikomas vokietis K. von Drais (1816). 1834 skotas K. McMillan pirmasis pasodino žmogų ant dviračio, pritaisęs pedalus prie priekinio rato ašies. Iki tol žmogus dviračiu važiavo kojomis į žemę atsispirdamas. 1855 prancūzas Pierre Lallement padirbo metalinį dviratį su dideliu priekiniu ratu. 1880 anglas H. T. Lawson išrado D. su vienodais ratais ir pneumatinėmis padangomis. Po šito išaugo masinė D. gamyba, kurią vėliau iš dalies nustelbė auto gamyba, ypač JAV.

D. sportas Europoj ir Amerikoj vystėsi drauge su D. išsiplėtimu. Žymiausios pasaulio lenktynės „Tour de France" pradėtos 1903. Nuotolis 3000 mylių, — etapais. Užtrunka iki 30 dienų. Tas lenktynes pakartotinai laimėjo tik 2 dviratininkai: italas Fausto Coppi 1949 bei 1952 ir prancūzas Louison Bobet 1953 bei 1954. Lenktynės aplink Italiją „Giro D'Italia" trunka 22 d. 1954 laimėjo italų kilmės šveicarietis Clorici. JAV nuo 1899 žinomos 6 dienų lenktynės New Yorke. Dviratininkus mėgėjus yra apjungusi Amateur Bicycle League of America (16.000 narių). Ji ruošia paskirų valstybių ir bendras JAV pirmenybes.

Lietuvoj pirmąsias D. lenktynes 1922 laimėjo Kęstutis Bulota. 1923 buvo įsteigta Lietuvos dviratininkų sąjunga (J. Šulgino, Kl. Prialgausko ir kt.), labai pagyvinusi D. sportą. 1925–27 Kaunas turėjo lenktynių treką. Čia mūsų dviratininkai pergalių pelnė prieš Latvijos, Estijos ir Karaliaučiaus meistrus. D. meistrai: Vilpišauskas, Anuolikas, Preisas, Jankauskas, Markevičius, Gedminas, Tendys išaugino stiprią Lietuvos dviratininkų šeimą, kuri reiškėsi Kaune, Klaipėdoje ir Šiauliuose. D. sportui vadovavo Lietuvos sporto lygos dviračių komitetas, vėliau Kūno kultūros rūmų atletikos sąjunga. Pasaulio olimpiadose dalyvavo: J. Vilpišauskas ir J. Anuolikas Paryžiuje 1924; J. Gedminas, Vl. Jankauskas, J. Anuolikas, Murnikas Amsterdame 1928. Tautinėje olimpiadoje 1938 Kaune 1 km lenktynes laimėjo pirmuoju Makutėnas (Latvijos lietuvis), antruoju — Liūdžius (Anglijos lietuvis), 25 km — K. Pimpis (Kaunas) ir Krebsas (Klaipėda), 100 km — Meiliūnas ir Makutėnas (abu Latvijos lietuviai). Pabaltijo D. sporte vyravo Latvija, o antroje vietoje Lietuva ir trečioje Estija. Latviai nuo seniau lenktyniavo. Rygos trekas buvo jau nuo 1905. Pirmose 100 km lenktynėse su Latvija 1931 dalyvavo Bruzdeilinas, Tendys, Jankauskas, Tarasevičius. Individualiai tas lenktynes laimėjo lietuvis Bruzdeilinas, Jurjevo, Apsito ir kt. priešakyje. 1932 Rygoje 100 km lenktynėse laurus skynė latvis Jurjevs ir lietuvis Gedminas. 1940 100 km lenktynės buvo atnaujintos, ir jas laimėjo Lietuva (St. Severinas, Paršaitis, Juodžbalis, Skuduravičius). Tais pat metais 100 km lenktynes Rygoje laimėjo Latvija 8 : 07 : 33 (3-jų laikas), Lietuva 8 : 12 : 02 (St. Severinas, Paršaitis, Juodžbalis), Estija 8 : 26 : 25.

Nepriklausomosios Lietuvos žymieji D. rekordai: 1 km — St. Severinas 1 : 14,9; 10 km — St. Severinas 15 : 23,2; 100 km — J. Gedminas 3 : 03 : 07. Okupuotoje Lietuvoje K. Paršaitis, Klaipėdos ugniagesys,

dukart laimėjo visos T. Rusijos pirmenybes (1952 ir 1953), lenktynėse Maskva–Charkovas (1350 km per 44 : 23 : 34, etapais). Argentinoje lietuvis Ign. Paulauskas 1954 laimėjo prezidento Perono premiją, baigęs D. lenktynes trečiuoju iš 800 dalyvių. Brazilijoje Rio de Janeiro univ. 1954 D. lenktynėse lietuvaitė Miliauskaitė laimėjo pirmą premiją. *K. Mrk.*

Dvisėda 1. jojimas dviese vienu arkliu (seniau mūsų kaime dvisėda dažnai jodavo į laukus ir šiaip netolimas keliones atlikdavo) ar važiavimas dviese vienu dviračiu; 2. dviejų sodybų kaimas arba dviejų šeimų, paprastai dviejų brolių, gyvenamas namas, kartais ir dviejų šeimų brolava (žr.).

Dvisienis 1. prieangyje ar kitame pastate dviem sienomis atskirtas kampas — kambarys. Prieangyje D. daug kur buvo atskiriama prikaitė (žr.) arba maltuvė, tvartuose— tvartukas avims ir kitiems mažiems gyvuliams.

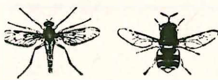
2. Mažas, vos dviejų sienų, kartais dar su priedėliu, audeklas. D. taiso priejuostes ar rankoves audžiant.

Dviskaita (lot. dualis) yra gramatinis skaičius, vartojamas dviem poriniams daiktams žymėti, pvz. du ratu, dvi ranki, dvi aki, du sūnu ir kt. Tai yra žilos senovės palikimas, pažįstamas ir daugelio kitų senųjų ide. kalbų. Bet kaip kitose ide. kalbose, taip ir liet. kalboje D. jau nebėr ištisai vartojama. Pvz. specialios dviskaitinės priebalsinių kamienų lytys liet. kalboje beveik visai nebesutinkamos; tik XVI a. M. Daukšos Postilėje yra dar vartojama vienintelė dviskaitinė lytis žmune šalia žmuo „žmogus"; plg. sen. gr. patere „du tėvu" šalia patēr „tėvas", Aiante „abu Ajantai" šalia Aias, vs. km. Aiantos ir kt. Kitos dviskaitinės lytys kiek daugiau vartojamos senovinėje raštų kalboje ir iš dalies vak. šiaurinių žemaičių bei vakariečių augštaičių tarmėse. Šiaip daugelyje kitų tarmių, ypač ryt. augšt. tarmėse, D. yra jau beveik išnykusi, tik viename kitame sustingusiame posakyje dar pasitaiko jos pėdsakų, pvz. puodas katilą vainoja — abu labu tokiu ir kt. Todėl ir dabartinėje bendrinėje kalboje dviskaitinės lytys nebeteikiamos norminėmis, nors šiaipjau stilistiniais sumetimais jos vienur kitur, ypač kaikuriuose literatūriniuose raštuose, dar ir tebevartojamos.

Ypač yra įdomu, kad D. įvairiose ide. kalbose yra nykusi labai nevienodai. Pvz. hititų, seniausiai paliudytoj ide. kalboj, šalia gana senų dalykų, kurių kitose ide. kalbose beveik nebepasitaiko, dviskaitos visai neberandame. Čia ji yra paskirai išnykusi tuo pat būdu, kaip kad pvz. nuo pat pradžios ji jau nebegyva yra buvusi ir italikų kalbose. Tai reikia aiškinti ne svetima įtaka, bet tuo, kad natūralinė porinė dauguma (pvz. dvi akys, dvi ausys...) ilgainiui pasidarė nebereikalinga ypatingos formalinės raiškos. *P. S.*

Dviskiltiniai (Dicotyledones), priešingai vienskiltiniams (Monocotyledones), yra žiedinių augalų klasė. Jų būdingi požymiai: sėklaskilčių yra dvi, gyslelės lapuose egliškai arba plunksniškai išsišakojusios; indų kuokeliai sutvarkyti ratu, jie atdari ir turi brazdą; žiedai susidaro iš 4 ar 5 tauralapių ir vainiklapių, dažnai ir kuokelių tiek pat. D. dalijami į laisvavainikių ir jungtavainikių poklases.

Dvisparniai (Diptera) smulkių arba vidutinių netvirtu chitino apvalkalu (integumentu), dvisparnių vabzdžių būrys, kurių aprašyta apie 50.000 rūšių, paplitusių beveik visoje sausumoje. Lietuvos D. fauna dar mažai tirta. D. galva apvali ar pusapvalė, prie krūtinės prijungta minkštu, laibu kakleliu. Akys galvos šonuose, kartais ant stiebelių; sudarytos iš vienodo arba nevienodo dydžio facečių. Galva, krūtinė ir pilvelis skirstoma daugeliu plokštelių, apšepusių pastoviomis šerelių eilėmis, kurių skaičius ir tvarka labai svarbūs požymiai sistematikai. Žemesnių D. ūsai daugelio narelių, augštesniųjų tik 3 narelių. Patinų ir patelių ūsai dažnai skirtingi. Burnos aparatą sudaro straublys, kurio pagrindinė dalis yra apatinė lūpa. Krūtinės visi trys nareliai visai sulieti. Didžiausias krūtinės narvelis vidurinysis, o prie jo prisegti du sparnai. Antrieji sparnai D. virtę buoželėmis (haltera); tik išnykusiais priekiniais sparnais rūšyse jos gauna sparnus primenančių plokštelių pavidalą. Kojos vaikštomojo tipo, letenėlės 2—5 narelių; galinis narelis su dviem nagučiais. Po nagučiais stovi siurbukai, kurie D. įgalina vaikščioti visai slidžiais paviršiais, net nugara žemyn. D. sparnai dažniausiai visai vaiskūs, kartais padūmavę arba margi, plaukuoti ar kiek žvynuoti. Pilvelis prie krūtinės plačiai prinertas, sudėtas iš 4—10 narelių; paskutinieji nareliai, ypač patinų, pakitėję, pritaikant lytinėms funkcijoms. D. vikšrai dažniausia bekojai ir begalviai. Visai atskirtą galvą turi uodų ir jiems artimų D. vikšrai; jų ir burnos aparatas graužiamojo tipo. Begalvių vikšrų burnos aparatą sudaro pora chitininių kabliukų (mandibulų). Lėliukėmis virsdami arba išsineria iš vikšro odos, arba vikšro oda sutrumpėdama sudaro statinėlę, kurioje esti lėliukė. Vabzdžiui išriedant, statinėlė dvejopai skeliama: plyšta tiesiai nugaros pusėje arba atskeliamas galas, ir tuo būdu dvisparniai dalijami į tiesiaskėlius (Diptera orthorrhapha) ir aplinkskėlius (Diptera cyclorrhapha). Dau-

Dvisparniai: Leptis scolopaeus ir Stratiomyia potamida

gelis D. mėgsta karštį ir saulę, greitai ir vikriai skraido atokaitoje. Kiti pamėgę tamsesnes, drėgnesnes vietas ir skraido sutemose. Suaugusios stadijos D. vabzdžiai minta žiedų ir medžių sultimis, žinduolių prakaitu, puvimo ir kitais skysčiais, juos laižydami, arba čiulpia kraują. Daugumos D. vikšrai skendi maiste, todėl jie ir bekojai. Tik nedaugelio D. vikšrai gyvena atvirai ant lapų arba vandenyje. Yra D., kiaušinėlius dedančių į gyvus gyvius ir žmogų; jų vikšrai parazitais gyvena. Parazituodami šeimininką nužudo, pvz. Tachina gentis drugių vikšras, arba tik žalos padaro, pvz. inkstirai (Hypoderma bovis) galvijams. Atogrąžose yra ir žmogaus odoje panašiai parazituojančių vikšrų. Bet daugumas gyvena mėšle, lavonuose ir šiaip pūvančiose organinėse medžiagose.

D. būrys artimiausias Mecoptera būriui. D.artimi vabzdžiai anksčiausia randami permės sluogsniuose, tikri D. pasirodo pūtenoj. Šių dienų D. dalinami ilgaūsių (Nematocera) ir trumpaūsių (Brachycera) pobūriais. N e m a t o c e r a pobūrin įeina Petaurostidae (Trichoceridae), Tipulidae, Limnobidae, Psychodidae, Phrynidae (Rhypididae), Fungovoridae, Lycoriidae, Cecidomyidae (Itomiidae), Bibionidae, uodai (Culicidae), Tendipedidae (Chironomidae), mašalai (Simuliidae), Deuterophelibiidae šeimos. B r a c h y c e r a pobūrio D. lėliukės statinėlėse. Statinėlės skėlimo atžvilgiu dalosi į trumpaūsių tiesiaskėlių (Brachycera Orthorrhapha) ir trumpaūsių apskritaskėlių D. grupes (Brachycera Cyclorrhapha). B r a c h y c e r a - O r t h o r r a p h a : Rhagionidae (Leptidae), Stratiomyiidae, sparvų (Tabanidae), Nemestridae, Bombyliidae, Asilidae, Empididae, Dolichopadidae šeimos. B r a c h y c e r a - C y c l o r r h a p h a savo ruožtu dalijasi į Cyclorrhapha-Aschiza ir Cyclorrhapha-Schizophora. Pirmųjų šeimos: Phoridae, Termithoxeniidae (Stethopathidae), Clytiidae (Platypezidae), Pipunculidae (Dorylidae), Syrphidae. Antrųjų šeimos: Tachinidae (Larvivoridae), tikrosios musės (Muscidae; kartais abi šios šeimos jungiamos vienon), Cordyluzidae (artimi tikrosioms musėms; larvos mėšle, puvėsiuose arba ant augalų, pvz. paparčių), Conopidae (primena vapsvas), Sciomyzidae, Lepsidae, Diopidae, Piophilidae, Psilidae, Lonchoeidae, Trypetidae, Lauxamidae, Celyphidae, Coelophidae, Helomyzidae, Opomyzidae, Chloropidae, Cypselidae (Borboridae), Drosophilidae, Agromysidae, Hippoboscidae, Nycteribiidae, Broulidae.

Dvispyglės pušys sutrumpintuose auglIuose normaliai turinčios po 2 (rečiau 3 ar 1) spyglius. D. P. priklauso visos europinės pušys, išskyrus Pinus cembra ir Pinus Peuce.

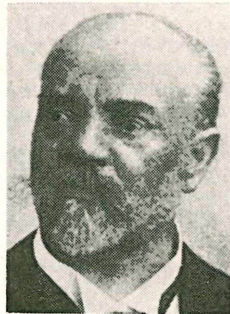
Dvišakis medis su šakuma, labai plačiai vartojamas liaudies statyboje, jo šakumą išnaudojant įvairiems sunėrimams, atsparoms ir pan.

Dvitiltė Rytprūsių upelis, Parvės (Lauknės, Nemunyno) deš. intakas, 10,8 km ilgio; teka pro D. Skaisgirių mst.

Dvivažis žr. Lakišius dvivažis.

Dvolikis, arba d v o l e k i s, 5–6 gorčių saikas grūdams seikėti. Tai yra senas saiko pavadinimas, paliudytas iš XVIII a. pradžios; pvz. viename 1725 Telšių aps. lenkiškai rašytame dokumente sakoma 2 pury i osm d w a l i k o w ięczmienia. Šalia to Nesselmanno bei Kuršaičio žodynuose minimas d v o l i k t a s savo daryba visai atitinka lat. d v ā l i k t s greta d v ā l e k t s (d v ā l e k t i s) „pusė pūro arba trečioji, šeštoji, aštuntoji bei dvyliktoji pūro dalis". Mūsų d v o l i k i s taip santykiauja su d v o l i k t a s kaip pvz. d v y l i k i s „dvyliktasis, dvylikinis" su d v y l i k t a s. Galimas daiktas, kad D. iš pradžios yra buvęs tos pačios reikšmės, kaip ir d v y l i k i s; bet tuo tarpu dar nėra kaip reikiant išaiškintas šaknies d v o- santykis su d u (iš *d u o), d v i, d v y-. *P. S.*

Dvořák Antonín (1841 IX 8 Nelahozeves — 1904 V 1 Prahoje) šalia B. Smetanos žymiausias čekų kompozitorius. Kiek pasimokęs Zlonice pas A. Liehmanną, persikėlė į Prahą, kur 1857–59 lankė vargonų mokyklą, uždarbiaudamas smuikininku šokių kapeloje; 1862–73 viola grojo Prahos operos orkestre. Nors pirmąsias kompozicijas D. buvo sukūręs jau 1860, tačiau pirmo didesnio susidomėjimo jis susilaukė tik 1872 (Himnas chorui ir orkestrui). Gavęs 1875 austrų stipendiją, D. suėjo į artimą pažintį su J. Brahmsu, savo vėlesniu leidėju Vienoje F. Simrocku ir su dirigentu H. von Bülowu, kurie daug prisidėjo prie jo kūrybos įvertinimo ir išpopularinimo užsieniuose. Kiek vėlesni to meto D. kūriniai, ypač Moraviški duetai 1876, Stabat Mater 1877 ir dalis Slavų šokių 1878, jo popularumą dar labiau sutvirtino. Kviečiamas lankėsi stambiuosiuose Europos muzikiniuose centruose, ypač Anglijoje, dažnai pats diriguodamas savo kūrinius. Nuo 1891 profesoriavo Prahos konservatorijoje. 1892 pakviestas į JAV, vadovavo New Yorko konservatorijai; tuo metu (1893) sukūrė savo plačiausiai žinomą veikalą — simfoniją „Iš Naujojo Pasaulio". 1895 grįžęs į Čekiją, toliau profe-

A. Dvořák

soriavo Prahos konservatorijoje, 1901 tapdamas jos direktoriumi.

D. būdingas čekų ir apskritai tautinės muzikos atstovas, nors jo kūryba yra kiek kosmopolitiškesnė už B. Smetanos. Savo kūriniuose jis gausiai ir įvairiai naudojo ne tik čekų ir apskritai slavų, bet taip pat graikų, čigonų (Čigonų dainos 1880), JAV negrų (vad. Nigger f-dur styg. kvartetas 1893, simf. Iš Naujojo Pasaulio) ir net lietuvių (5 dainos vyrų chorui 1878, kurioms panaudota kaikurios L. Rėzos rinkinio dainos) liaudies muzikinę bei žodinę kūrybą. Tuo būdu ritmo, melodikos ir nuotaikos atžvilgiu D. kūryba yra labai įvairi: nuo melancholijos iki didžiausio gyvumo. Formaliai D. kūriniai daugiausia yra paremti klasikinėmis (Beethoveno) ir vėliau Brahmso tradicijomis; tai ypač ryšku jo kamerinėje muzikoje. Harmonija yra artima vėlyviesiems romantikams, ypač Lisztui ir Wagneriui; orkestruotė pasižymi dideliu skambumu. D. kūrinių vertė nėra vienoda: augšto lygio yra kamerinė muzika, o operos ir simfoninės poemos mažiau nusisekę.

Tęsdamas B. Smetanos tradicijas, D. dar augščiau iškėlė čekų tautinę muziką ir, nesitenkindamas liaudies kūrybos elementais vien tik vokalinėje bei operinėje srityje. žymiai praplėtė jos turinį. Tuo būdu jis lyg ir atbaigė čekų tautinės muzikos kryptį. Tačiau D. svarba tuo nesibaigia: pirmasis įvedęs čekų muzikon simfoniją ir oratoriją ir turėjęs savo mokinių tarpe tokių stambių čekų kompozitorių kaip V. Novák ir Suk, kurie, nors ir saviškai, iš dalies ėjo jo keliu, D. buvo įtakus ir naujajai čekų muz. Antra vertus, D. reikšmė neliko vien tik čekų muz. ribose: jo kūryba turėjo žymios įtakos ir kitų kraštų tautinės muzikos raidai.

D. kūriniai: orkestrinė muz. — 9 simfonijos (Iš Naujojo Pasaulio 1893, g-dur 1889), 5 simfoninės poemos (Vodník 1896, Holoubek 1896), 5 uvertiūros (Husitska 1883, Karnavalas 1891), koncertai: violončelei 1895, fortepionui 1876, smuikui 1880; simfoninės variacijos 1877, Scherzo capriccioso 1883, 16 slavų šokių 1878–86 (orkestruota iš fort. duetų), kelios rapsodijos, siuitos ir kt.; iš gausios kamerinės muz. išskirtina: fort. trio f-moll 1883 ir vad. Dumky 1891, styg. kvartetai es-dur 1879, f-dur „Nigger" 1893, as-dur 1895 ir g-dur 1895, fort. kvintetas a-dur 1887, styg. kvintetas es-dur 1893, styg. sekstetas a-dur 1878; fortepionui. 8 humoreskos 1894 (populiariausia 7-ji ges-dur), tema su variacijomis 1876, mazurkos, valsai, fort. duetai (slavų šokiai, legendos ir kt.); vokalinė muz.: Stabat Mater 1877, kantata Svatební košile 1884, oratorija Šv. Liudmila 1886, Requiem 1890, Te Deum 1892, visa eilė solo, choro dainų ir duetų; 10 operų: Jakobín 1888 (perdirbta 1897), Čert a Káča 1899, Rusálka 1900 ir kt. Pilną D. kūrinių katalogą išsp. (čekiškai ir vokiškai) O. Šourek 1917.

J. Bartoš A. D. 1913; *O. Šourek* Život a dílo A. D. 1916–33 (4 tt.); ('') A. D. [3]1947 (angl. [3]1954); ('') Dvořákovy symfonie [3]1948; ('') Dvořákovy sklabdy komorní [2]1949; *K. Hoffmeister* A. D. 1924 (angl. 1928); *P. Stefan* A. D. 1935 (angl. 1941); *V. Fischl* (red.) A. D. 1942; *H. Kull* D's Kammermusik 1948; *A. Robertson* D. [2]1949. *K. O.*

2) Max (1874–1921) austrų meno istorikas, nuo 1900 Vienos universiteto profesorius. Žymiausi veikalai: Idealismus und Naturalismus in der gotischen Skulptur u. Malerei 1918, Kunstgeschichte als Geistesgeschichte 1924, Geschichte d. italienischen Kunst im Zeitalter der Renaissance 1927–1928.

Dvorčius (Dvožec) Abromas, Vilniaus spaustuvininkas, įst. spaustuvę apie 1836. 1838 išsp. Jucevičiaus Historya litewska dla dzieci. Kai 1843 buvo likviduota misininkų (vyskupijos) spaustuvė, D. nuo 1844 pradėjo spausdinti ir lietuvių tikybines knygutes, kurių ligi 1862 išsp. apie 50, daugumą savo lėšomis. Daugiausia tai buvo senų leidimų pakartojimai.

Dwelshauvers Georges (1866–1937) belgų psichologas. 1897 Briuselyje įkūrė eksperimentinės psichologijos laboratoriją, o 1919 — Madride (jai vadovavo ligi 1921), nuo 1925 Paryžiaus kat. instituto prof. Artimas bergsonizmui, bet taip pat besiremiąs tomizmu filosofinėse psichologijos problemose. Svb. veikalai: Raison et l'intuition 1906, La synthèse mentale 1908, L'inconscient 1916, Traité de psychologie 1928, L'exercices de la volonté 1935.

Dwernicki Jósef (1779–1857) lenkų generolas. 1812 prancūzų žygyje į Maskvą vadovavo savo suformuotam ulonų pulkui. 1813 dalyvavo Leipcigo kautynėse ir 1814 gynė Paryžių nuo sąjungininkų. Vėliau stojęs į lenkų kariuomenę rusų valdžioje, 1826 buvo pakeltas brigados generolu. 1831 sukilimo metu suorganizavo 3 raitininkų divizijas ir su jomis sumušė Geismaro ir Kreutzmano vadovaujamus rusus. Ypač pasižymėjo, veikdamas Valuinėje ir Padolėje. Po sukilimo emigracijoje gyveno Prancūzijoje ir Anglijoje, po 1848 Galicijoje. Jo Pamiętniki išsp. 1870.

Dwight 1) Timothy (1752–1817) amerikiečių teologas, 1777 nepriklausomybės kovų meto revoliucinės armijos kapelionas, 1783 Greenfield Hill Conn. kongregacionalistų parapijos kunigas, nuo 1795 Yale kolegijos rektorius. Įtakingas pamokslininkas ir teologas (paskaitų kursai Theology, Explained and Defended išsp. 5 tomais 1818–19). Savo laiku buvo popularios ir jo poemos.

2) Timothy (1828–1916) (1) vaikaitis, amerikiečių teologas, nuo 1858 Yale kolegijos prof. 1886–1896 rektoriaudamas Yale

kolegijai, ją pavertė į Yale univ., išplėtė, perorganizavo ir finansiškai sustiprino. Išsp. Memories of Yale Life and Men.

Dworzecki-Bohdanowicz Jan Piotr (1773 Vilniuje—1840 Vilniuje) Lietuvos heraldikas, Trakų aps. bajoro sūnus. Mokėsi Vilniaus akademijos mokykloje, o vėliau raštininkavo Vilniaus vaivadijos raštinėje, buvo dvarų prižiūrėtoju, dvarininkų įgaliotiniu teismuose, nuo 1806 J. Zavadzkio sp. korektoriumi. Rinko medžiagą Lietuvos ir Lenkijos bajorų herbynui (surašė per pusantro tūkstančio šeimų). Ta medžiaga nespausdinta buvo perduota Vilniaus valst. archyvui.

d. w. t. (angl. Dead Weight Tonage) prekybinėje laivininkystėje priimta tarptautinė santrumpa laivo krovos pajėgumui išreikšti. Tai yra svorio tonomis bendras krovinys laivo, pilno prikrauto ir nugramzdinto iki saugumo linijos. Į d. w. t. įeina naudingas krovinys, proviantas ir kuras.

Dzaudžikau, ligi 1932 Vladikavkaz, 1932–44 Ordžonokidzė, š. Kaukazo mst., š. Osetų „autonominės" tarybinės respublikos admin. centras, abipus Tereko upės; apie 135.000 gyv. (1950). D. įkurtas 1784 kaip karo tvirtovė gruzinų karo kelio angoje. Ilgą laiką D. buvo karinis ir politinis rusų centras Kaukaze.

Dzedulevičius Stanislovas (1872 — 1943) Lietuvos totorių heraldikas ir istorikas, tyręs totorių įsikūrimą Lietuvoje. Išsp. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce 1929.

Dzelme 1906–07 jaunųjų latvių rašytojų leistas mėnesinis žurnalas. Pradininkų ir bendradarbių tarpe buvo: Skalbė, Akurāteris, Štrālis, Jaunsudrabinis, Krūza. Žurn. linkmė: rašytojo kūrybinė nepriklausomybė — jo nepavergimas politiniams tikslams.

Dzelzītis Hūgo (g. 1888) latvių finansininkas. 1916 baigė Rygoj politechnikos institutą, o vėliau karo mokyklą Rusijoje. 1919 dalyvavo Latvijos nepriklausomybės kovose. Suorganizavo 1922 valst. žemės banką ir jam vadovavo ligi 1940. Išvežtas į Rusiją 1941.

Dzenis Burkards (g. 1879) latvių skulptorius. 1896–1905 mokėsi Štiglico meno mokykloje Petrapilyje (pas Čižovą). 1906 lankėsi Paryžiuje, kur gavo Rodino įtakos. 1907 Maskvoj mokėsi žalvario liejimo technikos. Grįžęs į Latviją, suorganizavo latvių dailininkų draugiją ir 1910 pirmą latvių dailės parodą. 1915–18 buvo pasitraukęs į Petrapilį. 1920 Latvijoj suorganizavo valst. meno muzėjų ir jam vadovavo ligi 1944 (su pertrauka 1940–41). 1944 pasitraukęs į Vokietiją, 1950 atvyko į JAV. Laikomas žymiu latvių skulptoriumi, sukūrusiu asmeniškai individualų stilių. Savo darbus atlieka iš žalvario, granito ir marmoro. Sukūrė apie 100 biustų (žmonos, K. Ulmanio, A. Sauliešo, A. Brigaderos, A. Austrinio, J. Zālīčio ir kt.) ir apie 10 paminklų (E. Dārzinio, R. Blaumanio, J. Rozentālio ir kt.).

Dzeržinsk keli nauji Rusijos miestų vardai: 1. Okos kair. krante, buvęs ligi 1918 Černoreckoje, 1918–29 Rastiapino; 103.400 gyv. (1939). Mineralinių trąšų, chemikalų, maisto dalykų pramonė, 2 technikumai. 2. Ukrainoje, buv. Sčerbinovka, 5 km nuo Krivoj Torec gst., žymus akmens anglies kasyklų ir pramonės centras.

Dzeržinskij Feliks Edmundovič, lenkiškai D z i e r z y ń s k i (1877–1926), rusų bolševikų veikėjas, kilęs iš lenkų bajorėlių Ašmenos aps. Dzeržinovo dv. Vidurinį mokslą ėjo Vilniuje ir nuo 1895 čia veikė ką tik susikūrusioje LSDP. Atvykęs į Kauną organizuoti streikų, 1897 leido hektografuotą laikraštėlį Robotnik Kowieński. Vėliau iš socialdemokratų perėjo į bolševikus. Po bolševikinio perversmo suorganizavo čeką, ir jo vadovaujamas raud. teroras pasiekė siaubingo žiaurumo. Be to, dar jis buvo susisiekimo komisaru nuo 1924.

Dzeusas žr. Zeusas.

Dziąldowo (vok. Soldau) mstl., anksčiau vokiečių, nuo 1920 Lenkijos valdžioje; 5200 gyventojų (1939). Tai senas miestelis. Pilis kryžiuočių statyta 1306, o pats miestelis įkurtas 1349. Lietuviai 1409 buvo jį sunaikinę. Po Grunvaldo kautynių jis buvo atitekęs Mozūrijos kunig. Ziemovitui, bet netrukus kryžiuočiai jį vėl atsiėmė.

Dzialyński Adam Tytus (1797–1861) lenkų istorinės medžiagos rinkėjas ir leidėjas, įsteigęs Kórnike Poznanės srityje biblioteką, kurioje surinko daug rankraščių ir retų knygų. Jo paskelbtų leidinių žymiausieji: Zbiór praw litewskich od r. 1389 do r. 1529 (spaudai I. Danilevičius paruošė, o L. Rogalskis lenkiškai išvertė) 1841, Acta Tomiciana 1852, Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum 1855–1856, Źródłopisma do dziejów Uni 1856, 1861 ir kt.

Dzidų miškas Šiaulių aps. Padubysio vl. 353 ha. Vyrauja lapuočiai, skroblo priemaiša.

Dziekonski Jósef Pijusz (1844–1927) lenkų architektas. 1866 baigė Varšuvos meno mokyklą, 1871 Petrapilio meno akademiją. Dirbo daugiausia bažnyčių architektūros srityje Lenkijoje ir Lietuvoje. Jam vadovaujant, buvo restauruota šv. Onos bžn. Vilniuje. Mėgo vad. Pavyslio gotiką; kaikuriuose savo pastatuose (pvz. Zelvos bžn.) bandė medinės architektūros formas pritaikyti ir mūriniams pastatams, norėdamas sukurti tautinį lenkų stilių.

Dziekonskis Antanas (m. 1812) paskutinis D. L. K. kiemo iždininkas. Nuo 1783 buvo Tyzenhauzo Gardine įrengtų įmonių viršininku. Nuo 1785, po Tyzenhauzo, kiemo iždininkas ir Lietuvos iždo komisijos nuolatinis pirmininkas. Targovicos konfe-

deracijai kilus, prisidėjo prie jos, ir buvo naujos valstybinės santvarkos įstatymą ruošusios komisijos narys.

Dziennik Wileński žurnalas, ėjęs Vilniuje 1805–1806 (red. St. Jundila ir A. Sniadeckis) ir 1815–1831 (red. K. Kantrimas). Iš viso išėjo 64 tomai. Tai buvo pažangesnės Vilniaus visuomenės organas. Jame buvo spausdinama ir lituanistinė medžiaga.

Dzierzgowski Nikolaj (apie 1480 - 1559) Gniezno arkivyskupas ir Lenkijos primas (nuo 1546), į šią vietą patekęs įsiteikimu karalienei Bonai. Ištikimai palaikydamas karalienę Boną, priešinosi Barboros Radvilaitės vainikavimui, nors vėliau turėjo pats ją vainikuoti.

Dzierzon Jan ar Johann (1811–1906) suvokietėjęs lenkų bitininkas, kat. kunigas, patobulinęs bitininkystės techniką ir aptikęs bičių partenogenezę. Susekė, kad iš apvaisintųjų kiaušinėlių išeina moteriškoji bičių lytis (darbininkės ir motinėlė), o iš neapvaisintųjų — vyriškoji (tranai). Išsp. Theorie u. Praxis des neuen Bienenfreundes 1848, Rationelle Bienenzucht 1861.

Dzierzwa, Dirswa, vad. Traska ar Mierzwa, laikomas chronikos Annales Polonorum autoriumi; gyveno XIV a. Jo chronika, apimanti 945–1343 laiką, duoda daug medžiagos ir Lietuvos XIII a. antros pusės istorijai. Annales Polonorum išleisti A. Bielowskio (Monumenta Polonica, II).

Mierzyński Żródla do myt. litw. I; *W. Mannhardt* Letto-Preussische Götterlehre 1936; Scr. rer. Prus. I 768.

Dzierżgavičius Mikalojus (m. 1462) vyskupas. Mirus Vilniaus vyskupui Petrui iš Kustynės, tuo laiku N. Trakuose klebonavęs D. Vytauto buvo numatomas Vilniaus vyskupu, bet pop. Martynui V Vilniaus vyskupu paskyrus Žemaičių vyskupą Motiejų, Vytautas D. nominavo Žemaičių vyskupu. Popiežiaus bulai, patvirtinančiai šią nominaciją, tik po dvejų metų atėjus, D. buvo įšventintas vyskupu 1424. Iš Vilniaus persikėlęs į Varnius, jis išbuvo Žemaičių vyskupu ligi 1453. Po Vytauto mirties jis palaikė Švitrigailą, bet netrukus nuo jo su visais žemaičiais nusikreipė. Už tai keršydamas, Švitrigaila iš popiežiaus buvo išsirūpinęs Žemaičių vyskupu paskirti kažkokį kunigą Petrą. Žemaičiams šio neįsileidus, o Švitrigailai pralaimėjus, D. toliau liko savo pareigose. Būdamas vyskupu, nesikišo į politiką, o rūpinosi savo ganytojinėmis pareigomis, ypačiai naujų bažnyčių statymu. Jo laikais buvo pastatytos bažnyčios tarp kitų Jurbarke ir Šiauliuose. Mirus Vilniaus vyskupui Motiejui, 1453 D. buvo paskirtas į jo vietą.

Dziesma (Forstmanis) Fricis (g. 1906) latvių poetas. D. poezijos pagrindinis koloritas — prislopintas susimąstymas gimtų gamtovaizdžių fone. Knygos: Pavasara vārtos, Svētītie gaīdi, Dzīvības lokā, Dzīvei draugs, Līvzeme. A. Vils slapyvardžiu išleido eilių knygą (Poem par kulšen, Dzīvšen ceper kuldams) ventinių tarme. Nuo 1944 Švedijoje. *H. N.*

Dzievonskis Zacharijas (1802 Vilniaus krašte—1872 Š. Afrikoje). Baigęs 1830 Vilniaus univ. medicinos fak. daktaro laipsniu, 1831 sukilime dalyvavo kaip sukilėlių gydytojas. Emigracijoje 1832 stojo į prancūzų užsienio legioną, su kuriuo dalyvavo visuose Alžerijos karo žygiuose, taip pat ir Krymo kare. Prieš mirtį ėjo 4 artilerijos pulko vyr. gydytojo pareigas.

Dziewulski Jan (m. 1853 Paryžiuje) kunigas marionas, buvęs Góra Kalvarja ir Rasnos vienuolynų viršininku, nuo 1823 Čartoriskių dvaro kapelionas, po 1831 lydėjo Ad. J. Čartoriskį į užsienį.

Dzikas 1) Antanas (1897 Lietuvoje—1954 V 10 Philadelphijoje, Pa.). Pasimokęs muzikos pas J. Naujelį, 1914 atvyko į JAV. Anksčiau gyveno New Yorko apylinkėje, kol vargonininku persikėlė į Philadelphiją. Čia nuo 1929 vedė chorą, o nuo 1937 ligi mirties turėjo savo lietuvių radijo programą.

2) Stasys (g. 1912 XI 18 Kėdainių aps. Josvainių vl. Juodkaimio k.). 1932 baigęs Kėdainių gimn., dvejus metus studijavo VDU teisę, o vėliau mokytojavo prad. mokyklose. 1946 Pabaltijo univ. baigė teisę. Atvykęs į JAV 1949, dvejus metus mokytojavo Elisabetho šeštadieninėje mokykloje. Dalyvauja savo kolonijos visuomeninėje veikloje ir bendradarbiauja spaudoje.

Dzikovo konfederacija. 1733 elekcijai skilus, bajorijos daugumai karaliumi išrinkus St. Leščinskį, o rusų kariuomenės apsuptai mažumai išrinkus Augustą III, Lenkijoje ir Lietuvoje prasidėjo bajorijos sąjūdis, kaip apsiginti nuo svetimųjų primesto karaliaus. Augustui III 1734 I 20 apsivainikavus, daugumoje vaivadijų susidarė prieš jį nukreiptos konfederacijos. 1734 IV 5 Vilniuje buvo paskelbta net generalinė Lietuvos konfederacija, vadovaujama M. Oginskio ir Al. Pociejaus. Kai Augusto III ir rusų kariuomenė užėmė Dancigą, o į Karaliaučių pabėgęs St. Leščinskis paskelbė universalus, šaukiančius abiejų valstybių bajoriją susiburti į vieną generalinę konfederaciją, žymiausių jo šalininkų Tarlų pastangomis tokia Lenkijos konfederacija buvo suorganizuota Dzikove (Tarnobžege, XI 5). Ji turėjo pretenzijų apimti ir Lietuvą, tačiau su vilniške konfederacija nebuvo įmanoma nė susisiekti. Tuo būdu D. K. liko vien Lenkijos konfederacija. Rusų kariuomenei Augustą remiant, o kitoms valstybėms nesikišant, ji faktiškai buvo be reikšmės ir greit ištirpo. D. K. iš pradžių tikėjosi gauti karinės paramos, vėliau veikė diplomatijos keliu, bet XI 3 Vienoje pasi-

rašius Prancūzijos Austrijos preliminarinę sutartį, pagal kurią Leščinskis turėjo pasitenkinti karaliaus titulu ir apsigyventi Lotaringijoje, D. K. buvo parblokšta. O kai 1736 I 26 Leščinskis pasirašė abdikacijos aktą, konfederacija liko ir be jokio juridinio pagrindo.

Wl. Konopczyński Dzieje Polski nowożytnej II 1936.

Dzilleja Kārlis (g. 1891) latvių rašytojas, literatūros teoretikas bei biografas. Ankstyvesnė pavardė K. Tīfentāls. Eilių knygos: Sejas, Tālais cel'š, Cilvēks trimdā — stiprioje J. Rainio įtakoje. Pažymėtini biografiniai romanai apie G. Merkelį, Alunāną, Rozentālį, Blaumanį. D. autorius literatūros teorijos, poetikos, istorijos ir istorinių monografijų apie A. Upītį, Aspaziją, Jansoną. Politiniame gyvenime reiškėsi kaip socialdemokratas. 1944 pabėgęs į Vokietiją, 1949 persikėlė į Švediją. *H. N.*

Dzilums Alfreds (g. 1907) latvių rašytojas. D. proza pasižymi hamsunišku subtilumu, sodriu stiliumi, šviežia kalbine medžiaga. Vaizduoja žemdirbių ir tremtinių buitį. Knygos: Viršu druvas, Saplēstā krūza, Celmenieki, Tornas grāvrači, Vakars uz ezera, Dieva dārzs (trilogija).

Dzimdzi-Drimdzi Lietuvoje sudaryta J. Vanagaičio, V. Dineikos, J. Olšauskio ir J. Dikinio artistų trupė, vardą paėmusi iš Alytaus aps. vestuvinės liaudies dainos, pajuokiančios pavargusius griežikus. Nuo 1924 gastroliavo JAV lietuvių kolonijose ir 1926 V susilikvidavo Chicagoje. Repertuaras buvo lengvo pobūdžio, skirtas žiūrovams linksmai nuteikti.

Dzimtenes Vēstnesis latvių dienraštis, ėjęs Rygoje 1907–15 ir Pskove 1915–17 (uždarytųjų Baltijas Vestnēsis ir Balss vietoje). Tiražas siekė 68.000. Red. ligi 1910 Krūms, vėliau M. Arons.

Dzindzakė Alytaus aps. Birštono vl. upelis, Verknės (Nemuno) kair. intakas, 8,2 km ilgio.

Dzirne Jānis (1861–?) latvių chirurgas. 1891 baigęs mediciną Tartu univ., gydytojavo Samaroje. 1909–17 Maskvos univ. chirurgijos prof. 1922–23 dėstė Kauno univ. 1923–24 buvo išvykęs į Abisiniją. 1926–29 Latvijos univ. prof. ir chirurginės klinikos vedėjas. Vėliau išvyko į Braziliją, kur ir mirė. Parašė apie 30 mokslo darbų, tarp jų Praktiska ārsta chirurgija 1928.

Dzirvonas Albinas (g. 1914 VI 4 Tauragės aps. Žygaičių vl. Margiškių k.) visuomenės darbininkas, profesijos buhalteris, atvykęs į JAV 1949. Nuo 1945 XI visą laiką ėjo įvairias pareigas Dainavos ansamblio vadovybėje, tarp jų 1947 V—1949 VI ir nuo 1950 IX ligi 1954 pabaigos buvo ansamblio valdybos pirmininkas. Drauge dalyvauja ir kaikurių kitų Chicagos organizacijų vadovaujamuose organuose.

Dzivoniškio miškas Rokiškio aps. Skapiškio vl., 89 ha mišrus miškas (pušis, eglė, beržas).

Dzūkai bendras dialektologinis vardas visoms toms augštaičių tarmėms, kur bendrinės kalbos dantiniai priebalsiai t, d ir junginiai tv, dv prieš i, y, į, ir ie daugiau ar mažiau išverčiami afrikatomis c, dz, o vietoj č, dž veik visada tariama c, dz. Pvz.: c i k r a s ∼ tikras, d z i d e l i s ∼ didelis, c y l a ∼ tyla, d z y g c ∼ dygti, n a k c į ∼ naktį, g a i d z į ∼ gaidį, c i e s a ∼ tiesa, d z i e m e d z i s ∼ diemedis, c v i n k c ∼ tvinkti, d z v y l i k a ∼ dvylika; a p a c(i)a ∼ apačia, p r a d z (i) a ∼ pradžia, j a u c (i) o ∼ jaučio, ž o d z (i) o ∼ žodžio, d z (i) a u g s m a s ∼ džiaugsmas. Šiandien dzūkiškai kalbama lietuvių kalbos ploto pietų rytuose, maždaug už linijos Vištyčio ežeras–Alytus–Musninkai–Labanoras–Zarasai. Dzūkavimą kaip D. Lietuvos Kunigaikštijos tarmės ypatybę pirmą kartą pamini 1673 Sapūno Compendium Gramaticae Lithvanicae (d... mutatur vel pronunciatur ut z, ut z e w a s pro D i e v a s; t eadem in c mutatur, ut c i e w a s pro t e w a s). Dar anksčiau (1644) atsitiktinių dzūkiškų lyčių pastebime Sirvydo Punktuose Sakymų, pvz., swećimażiamiszkieys ∼ svetimažemiškiais, turinći ∼ turintį, skundźinuosi ∼ skandinuosi. Taip pat ir Stryjkowskis savo kronikoje (1582) kelis kartus rašo D z i e w o s greta D e w o s (= dievas). Pirmąją lytį jis, matyt, bus girdėjęs iš vilniečių dzūkų. Tam pritaria ir jo G o n i g l i s D z i e w o s „miškų ir piemenų dievas", skaitytinas g a n y k l i s d i e v a s, kur g a n y k l i s reiškia „ganyklinis". O tos rūšies priklausomybinių būdvardžių šiek tiek sakoma tik rytiečių tarmėse, pvz. v a k a r i s vėjas, v a n d e n ė liga. Bet dzūkavimo pradžia žymiai senesnė, ankstyvesnė už rytietiškąjį an, en ir ą, ę išvirtimą un, in ir ū, y, i. Tatai paliudija t,d išlikimas prieš tuos naujybinius i, y, pvz., vien. viet. p u o d i (= p u o d ę < *p u o d e n), t y s c ∼ tęsti (< *t e n s t i e), nes šiaip, pagal bendrąjį dėsnį, lauktume lyčių *p u o d z i, *c y s c. Dėl tos priežasties D. tarmė negalėtų būti jaunesnė už XIV a. Tačiau Ordino šaltinių XIV a. gale minimi vietovardžiai A b i l i t i s (upelis pakeliui nuo Dusios ežero į Alytų), B y u t t i s k i n (Kriavo apyl. vietovė), L e d i s k a (Astrinos apyl. Vilniaus krašte) rodo dar sveikus t. d. Matyti, kad an, en ir ą, ę ne visur vienu laiku bus virtę. Šiandieninis D. plotas yra ištisęs kaip tik visu lietuvių gudų pasieniu. O gudai taip pat savotiškai „dzūkuoja", sako d z i e c i „vaikai", d z i e s i a ć „dešimtis", ir būtent jau nuo XIII–XIV a. Šitas garsinis polinkis iš gudų bus persimetęs ir į kaimynines lietuvių sritis. Gudiškoji asibiliacinė įtaka ir dabar dar prasilau-

žia Vilniaus krašto tarmėse, pvz., Tverečiuje šalia tetervà sakoma ir cẽcervinas ∽ tetervinas.

Pats D. vardas istoriškai paliudytas iš XIX a. pusės, taip Polujanskis vadina lietuvius, gyvenančius senosios Augustavo (Suvalkų) gub. visoje Kalvarijos aps. ir Seinų aps. šiaurinėje dalyje. O Radziukynas D. laiko Užnemunės sritį, ribojamą iš rytų Nemuno, iš pietų Juodosios Ančios, iš šiaurės ir vakarų linijos Balbieriškis–Žuvinto ež.–Kalvarija–Punskas–Krasnapolis. Panašiai D. plotas apibrėžiamas ir Būžio. Taigi seniau, matyti, D. tevadinta tik vieni dzūkiškai kalbantieji užnemuniečiai. Vardas dzū̃kas (veiksmažodis: dzūkúoti) yra pravardinis, vietomis dar su niekinamu priereikšmiu (Veiveriai, Daukšiai...), duotas D. kitų tarmių žmonių ir būtent dėl dz tarimo. Pradžią tokiai lyčiai bene bus davęs šnektinis kietasis junginys dzū, kuris dažnuose dg. km., pvz. žodzų ∽ žodžių, ir šiaip žodžiuose, pvz., dzū̃c ∽ džiūti, kitos tarmės žmogui labai krinta į akį. Už Nemuno, pvz., Strėvininkų, Kietaviškių apyl., D. kitaip kalbančiųjų vadinami ciktū̃nais (iš ciktaĩ ∽ tiktai tarimo, veiksmažodis: ciktúoti), cìkiais (dėl cik ∽ tik, veiksmažodis: cikiúoti). Vilniaus krašto rytuose gana plačiai pažįstamas cíeksų (dėl cíek ∽ tiek, veiksmažodis: cíeksi, cieksẽti) vardas. Taip pat rytuose, apie Tauragnus ir Salaką, D. vadinti žinomi dar kapciõnai (iš kap cionai ∽ kaip čionai) ir cíekai (plg. augščiau cieksai). Tuo būdu D. vardas plačiausiai išplėstas tik dialektologijos. Šiaip gyvenime tuo vardu dabar daugiau vadinami vien pietų vakarų D., gyvenantieji abiem Nemuno pusėmis. Patys D. kitaip kalbančius lietuvius vadina žemaičiais (Užnemunė), čiačiõkais (dėl čia vietoje dzūkiško c(i)a, Nemunaitis...), čiegžliais (Paberžė, Vilniaus krašte).

A. Polujański Wędrówki po guberniji Augustowskiej 1859; *J. Radziukinas* Dzuki — Wisła XIV 1900 (su žemėlapiu); *D-vo Būžys* (slapyvardis) Dzūkai — Viltis 1909 N 137; *A. Salys* Kelios pastabos tarmių istorijai — Archivum Philologicum IV 1933 (su tarmių žemėlapių); ('') Lietuvių kalbos tarmės 1946. *A. S.*

D. išsiskiria ne tik kalba, bet ir visa gyvena, išlaikydami daug įvairių senybių statyboje, ūkyje, papročiuose ir kt. Jie ilgiausiai išlaikė dūmines pirkias, įvairias pintines sienas, kabintines gegnes, senuosius ugniakurus prieangyje ir kt. Pas D. dar tebėra ryškus renkamasis ūkis (uogavimas, krembliavimas, laukinių paukščių kiaušinių ir mažų paukščiukų rinkimas ir pan.), sutinkamos pirmykštės medžioklės ir

Dzūkai vienoje savo švenčių

žuklės liekanos (kilpos, spąstai, duobės; blizgės, palaidinės, vienbradas, dvibradas; skobtinis laivelis ir kt.), iki mūsų dienų išliko dravės, įvairiausios medinės akėčios, arklai ir kt. Našystoje D. dar išlaikė įvairius trinyčius, marginius, milus ir kt. audinius, dažnai neatsisakydami ir paprasčiausio apavo (vyžų, naginių, vyturų). Šeimoje iki mūsų dienų D. tebeturi labai aiškų tėvo pirmavimą, ryškesnę, kaip kitur, pirmojo sūnaus teisę, o bendruomeniniame gyvenime—vieningą sutarimą kaimo bendruomenės reikalais, drauge kovodami ir gindami visų teises, kartu priešindamiesi valdžios ar kt. įsakymams, vieningai padėdami nelaimėje, ligoje ir pan. D. ilgiausiai išlaikė senuosius laidotuvių papročius su raudomis, vėlių maitinimu kapuose, senąsias vestuves su gausiomis dainomis, rugiapjūtės baigtuves, įvairias talkas ir kt.

A. Mž.

D. b ū d a s pasižymi atvirumu, vaišingumu, gyvumu, vaizduotės lakumu, narsumu. Dzūkas kalbus, nuoširdus, nors drauge ambicingas; dainų ir apskritai grožio mėgėjas, nelinkęs į perdidelį turto rūpestį; konservatyvus. Užgrūdintas kietų gyvenimo sąlygų, jis pasitenkina tuo, ką turi; pats būdamas vargingas, jautriai užjaučia artimą nelaimėje. Didelių skriaudų iš lenkų patirtis D. subrandino atkaklų atsparumą ir kovingą pasipriešinimą lenkybei. 1919 pradžioje D. itin gausiai stojo savanoriais į Lietuvos kariuomenę. 1919 VIII 24 Lazdijų apyl. gyventojai, apsiginklavę buožėmis ir kirviais, patys išvijo lenkus, kuriems buvo pasisekę iš vakaro užgrobti miestelį: 1921–23 D. šauliai ir partizanai gynė tuo metu santarvininkų sukurtą neutralią zoną (10 km pločio ruožą išilgai demarkacinės linijos) nuo lenkų puldinėjimų. Gi Perlojos bžk., pats apsigynęs nuo lenkų veržimosi, buvo pasiskelbęs atskira „respublika". Viena, — D. narsūs ir kovingi, antra, — D. yra sentimentaliai jautrūs. Tai liudija jų dainos, pasižyminčios giliu lyrizmu ir švelnia melancholija. Jos turėjo įtakos ir D. kompozitorių kūrybai — M. K. Čiurlioniui (gyv. Druskininkuose), Č. Sasnauskui (iš Kapčiamiesčio) ir kt. O tai, kad Dzūkijoje ligi paskutinio laiko pramoniniai audiniai negalėjo išstumti naminių, tenka aiškinti ne tik dzūkų gyvenimo vargingumu, bet ir jų moterų dideliu darbštumu.

A. B.

Dzūkija plačiąja prasme vadinamas visas pietinis ir iš dalies rytinis Lietuvos pakraštys, kur kalbama dzūkų tarme (žr. Dzūkai). Siaurąja prasme D. apima tik p. Lietuvos dalį abipus Nemuno: Seinų (Lazdijų)–Alytaus, Gardino ir Lydos aps. Čia yra dzūkų tarmės ryškiausios formos ir susidaręs būdingas etnologinis dzūko tipas. Todėl paprastai D. vardas ir taikomas tik pietinės Lietuvos daliai

G e o m o r f o l o g i n i u atžvilgiu D. susideda iš 3 skirtingų ruožų: antrojo ledyno pakraščio apatinių morenų, to pat ledyno galinių morenų ir išorinėje, to ledyno nesiektoje, srityje suplaustų smėlynų. Apatinių morenų ruožas traukiasi š. D. pakraščiu. Kalvarijos, Krosnos, Simno, Miroslavo, Balbieriškio, Butrimonių, Alovės, Alytaus vl. jis yra ryškiausias. Čia žemės paviršius yra kalvotas, bet kalvos nėra augštos, o tarp jų nėra gilių, siaurų daubų. Šio ruožo dirvožemiai dažniausiai yra derlingi įvairaus lengvumo priemoliai. Ypačiai didelio derlingumo yra Simno–Krokialaukio ir iš dalies Balbieriškio, Krosnos, Šeštokų, Santakos apyl. dirvožemiai, gerai tinką kviečių, dobilų, cukrinių runkelių kultūroms. Šių vietų žemės yra „nedzūkiškos" ir jų gyventojai pietiečių dzūkų vadinami „žemaičiais" (žamaicais). Šioje apatinių morenų juostoje susiformavo didieji D. ežerai Dusia, Metelys, Obelija, Žuvintas ir pelkynai, iš kurių žymiausias yra Palios. Tačiau ši sritis nėra labai ežeringa. Miškų joje taip pat nedaug. Sūduvos pusėje yra tik vienas didelis Žaliosios miškas, rytuose pereinąs į Palių pelkyną, nuo seno prieglaudos vietą visiems besislapstantiems. Išilgai šią zoną eina Kalvarijos-Alytaus-Daugų plentas ir geležinkelis.

Antroji D. zona, apimanti galinių morenų sritį, yra nuo pirmosios į pietus, o rytuose nuo Nemuno ji pasuka į šiaurę. Čia žemės paviršius labai ryškiai kalvotas, išraižytas gilių griovių, daug ežerų, kurių mažųjų daugumas virtę durpynais. Augštos kalvos sudaro nežymių puslankių išvaizdos grandis, kurios susiformavo ledyno atskirų liežuvių galo ir kraštų linijose. Kadangi ledyno kraštas dėl klimatinio svyravimo nebuvo pastovus, tai čia susikaupė storiausi morenų (ledyno sąnašų) sluogsniai, kuriuos išraižė nuo tirpstančio ledyno tekėjusios galingos vandens srovės. Tuo būdu galinių, arba kraštinių, morenų sritis tapo nepaprastai reljefinga, įvairi savo geomorfinėmis formomis ir mineraline žemės sudėtimi. Todėl ši zona yra vaizdingiausia D. dalis. Ji yra platesnė už pirmąją zoną, 30–50 km pločio. Plačiausia ir ryškiausia ji yra v. D. pakraštyje: Vižainio–Punsko–Seinų (Lazdijų)–Veisiejų ruože. Čia yra augščiausios D. vietos, iškilusios beveik ligi 300 m nuo j. l. (299 m kalnas į pietryčius nuo Vižainio); daug kalnų per 200 m. Nepriklausomosios Lietuvos teritorijoj šios zonos augščiausi kalnai yra Bulakovo ir Vengrėnų, abu po 202 m. Augštumos žemėja rytų linkme. Ši zona taip pat yra būdinga griovinių ežerų tipu. Tai siauri, ilgi gilūs ežerai stačiais ir augštais krantais, kuriems duburius (griovius) išgraužė tirpu-

Dzūkijos reginys Trakų apylinkėse

sio ledyno vanduo. Jų ilgosios (išilginės) ašies linkmė sutampa su ledyno krašto slinkimo linkme ir savo pietiniais galais kaikur išsikiša iš galinių morenų zonos. Žymiausieji šios rūšies ežerai: Suvalkų augštumų Ančia, (108 m gylio — giliausias šios rūšies ež. Europoje; iš jo išteka Juodoji Ančia), Salmantas, Galadusis, Galstas (Gaustas), Veisiejas, Veisiejų Ančia (išteka Baltoji Ančia), Šlavantas, o į rytus nuo Nemuno — Baltasis, Ilgis, Neveigla, šiaurinėje dalyje (netikrojoje D.) — Asveja (prie Dubingių, 22,5 km ilgio, — ilgiausias ež. Lietuvoje) ir eilė mažų ežerų Strėvos ir Verknės augštupiuose. Dirvožemiai čia daugiausia priesmėliai. Ant kalnelių viršaus dažnai yra sunkus priemolis, kuris ne kas kita, kaip dirvožemio B_2 horizontas, išeinąs į paviršių, nuarus viršutinį A horizontą. Dirvos žvyringos ir akmeningos; kaikur yra didelių akmenynių, netinkamų žemės darbui. Dažnai sutinkamas žvyras su mažais akmenėliais. Nėra tinkamo molio plytų pramonei, nors dažnai pasitaiko mažų molynėlių. Žemės derlingumas žymiai mažesnis, nekaip apatinių morenų srities. Gerai auga rugiai, bulvės, vasarojus, o molynėlėse ir kviečiai. Vienur kitur pasitaiko smėlynų ir žvyrynų, bet jie nesudaro didelių plotų. Juo toliau į pietus ir rytus, juo didesnius jie plotus apėmę. Miškai mišrūs, vyrauja eglės ir drebulės, bet juo toliau į pietus, juo daugiau įsigali pušis, kuri visiškai dominuoja p. D. miškuose. Didelių miškų nėra, bet nemažai yra išlikusių mažų ir vid. dydžio miškų (Kalniškė, Trakas, Vidgiris, Širvintas, Staciškė, Alytaus miškas, Punios miškas). Alytaus apyl. miškas yra augštos kokybės ąžuolynas, kurio medis būdavo eksportuojamas. Miškingesnė yra šios zonos r. dalis, nekaip vakarinė. Didelę ploto dalį (15–20%) sudaro pievos, kurios, su mažomis išimtimis, yra menkos rūšies (viksva, asiūklis, barškutis). Dėl kalvotų ir akmeningų laukų čia sunku vartoti mechanizuotas žemės ūkio priemones. Todėl ligi pat II pas. karo žemės ūkio mašinos buvo retenybė. Joms įsigalėti trukdė ūkių smulkumas ir mažas jų pelningumas.

Trečiasis D. ruožas yra į pietus nuo antrojo. Čia žemės paviršius susidaręs ne iš morenų, bet iš suplauto žvyro ir smėlio, kuriuos sunešė tirpstančio ledyno vandens srovės. Dėl to ištisai vyrauja lengvo priesmėlio, arba stačiai smėlio, dirvožemiai. Žemės paviršius mažai kalvotas, žemėvaizdį sudaro lengvai banguotos lygumos. Didelius plotus apima miškai (pušynai), iš kurių didžiausi yra Kauknoris, Gudų Šalis ir Rudininkų giria. Šis ruožas prasideda vakaruose ties Gibais ir tęsiasi į rytus, apimdamas Kapčiamiesčio, Sapackinės, p. dalį Leipalingio, Liškiavos, Perlojos, Merkinės, Varėnos, Marcinkonių, Valkininko, Eišiškių, Rodūnės, Rudininkų, Dusmenų vl. ir kaimynines apylinkes. Tai vargingiausioji D. dalis. Kaikur čia yra ir vėjo pustomų smėlio kopų. Nors pagrindinis gyventojų verslas yra žemdirbystė, bet daugelis,

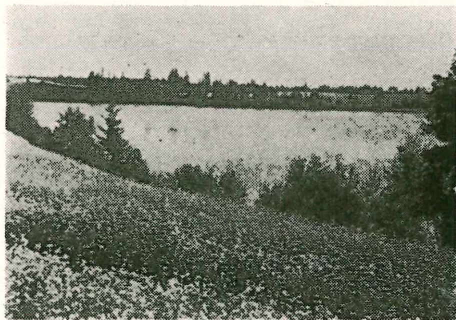
negalėdami iš jos pragyventi, verčiasi miško darbu ir prekyba, grybavimu, uogavimu, žūklavimu. Svarbiausias maisto šaltinis yra bulvės ir grikiai. Kviečiai neauga; rugiams tinkamos žemės nedaug, ir jų derlius mažas. Grikiai, kurių ši zona duoda apie 95% viso Lietuvos grikių derliaus, gerai dera. Iš jų ne tik tyrė verdama, bet kepamos ir bandos, atstojančios duoną. Pievų mažiau, nekaip kitur Lietuvoje, ir tos pačios menkavertės. Todėl pašarui auginamos seredėlės, o žaliosioms trąšoms sėjama lubinų. Dėl lengvų smėlinių dirvožemių laukų įdirbimas nesunkus, įmanomas ir paprastais padargais. Užtat čia ligi paskutiniųjų laikų išsilaikė medinės akėčios ir, kiek rečiau, medinė žagrė. Kaimų skirstymas viensėdžiais šioje zonoje buvo pradėtas tik nepriklausomybės laikotarpio antrojoje pusėje. Dėl statybinės medžiagos (eglinių rąstų) apstumo ir pigios darbo jėgos gyvenamieji trobesiai čia yra geresnės išvaizdos, nekaip š. D., arba kitur Sūduvoje. Miškingose vietose (pvz. Kapčiamiesčio vl.) trobų buvo statoma ir pardavimui-persivežimui. Kultūriniu požiūriu pietr. D. zona yra paveikta gudų ir mozūrų (lenkų) kultūrinės įtakos. Rytinės D. gudėjimas vyko ir lenkų okupacijos metu, o lenkinimas p. D. nuo 1906 buvo sulaikytas Seinuose įsikūrusio liet. kultūrinio židinio, leidusio Šaltinio savaitraštį ir kitą spaudą (žr. žemiau — Kultūrinis gyvenimas).

K l i m a t a s pasižymi sausumu. D. gauna mažiau atmosferos kritulių, nekaip kitos Lietuvos sritys (Lazdijuose per metus iškrinta 550 mm drėgmenų). Saulėtumas didesnis, nekaip kitur Lietuvoje. Sniegas ištirpsta, laukų darbai prasideda ir javai prinoksta apie 15 dienų anksčiau, nekaip š. Lietuvoje. Dėl kalvoto žemės paviršiaus ir žvyringos-smėlėtos jo sudėties didesnis vandens nuotakumas, ir laukai greičiau pradžiūsta. Dėl to D. pavasarį nėra žymesnio kelių pabjurimo, nuo kurio kenčia mūsų krašto lygumų vietos. Pušynais apaugusios, ežeringos , bet sausos vietos tinka klimatiniams kurortams - vasarvietėms. Prie Varėnos įst. sanatorija džiovininkams, o Merkinės–Kapčiamiesčio rajone buvo numatyta didelius plotus paversti medžioklės rezervatais, apželdinant žemės ūkiui netinkamus smėlynus ir kaikurių kaimų gyventojus iškeliant į derlingesnių dirvų vietas.

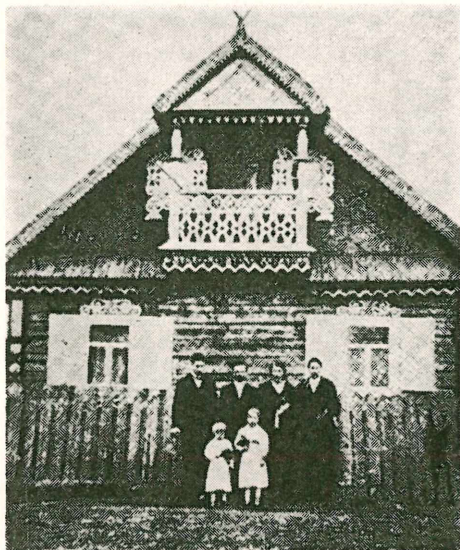
Ž y m y b ė s. Dzūkija turi daug tiek gamtinių, tiek kultūrinių-istorinių įdomybių. Sūduvos D. žinomiausios žymybės: Rudaminos piliakalnis, Seinai (katedra su vysk. Baranausko antkapiu ir dvasinės seminarijos rūmais), Vygriai (ežeras, buvusi vysk. rezidencija), Veisiejai (didžiulė bžn. ir aplinkui supantis ež.), Kapčiamiestis (Platerytės kapas), Alytus, Kryžiai (stebuklavietė Dusios ež. pietų krante), Liškiava (pilies griuvėsiai, buv. vienuolyno bžn. ir rūmai, didingi gamtovaizdžio reginiai). Vilniškėje D.: Druskininkai, Merkinė (piliakalnis, istorinė bžn. ir namai, Merkio–Nemuno santakos puikūs reginiai), Perloja (išgarsėjusi savo „respublika"), Varėna, Daugai (ež.), Augštdvaris (graži gamta, piliakalnis, upėtakių ūkis), Punia (piliakalnis ir didingas reginys į Nemuno vingį bei Punios šilą), Kernavė, Dubingiai, Trakai ir pats Vilnius. D. turi daugiau turistinės atrakcijos vietovių, kaip panašaus teritorinio didumo kitos Lietuvos sritys. D. yra daug plentų, bet nedaug geležinkelių (pvz. Kapčiamiesčiui artimiausia Krosnos geležinkelio stotis yra už 45 km). Tai neigiamai atsiliepia į to ir taipjau neturtingo krašto ūkinį gyvenimą. Jo produktai būdavo parduodami pigesne kaina, o atvežamos sunkiosios prekės (pvz. mineralinės trąšos) augštesne kaina, nekaip š. D. Prieš II pas. karą visi D. miesteliai turėjo autobusinį susisiekimą.

G y v e n t o j a i Nepriklausomosios Lietuvos metu buvo per 87% lietuvių dzūkų (Alytaus aps. 87,21%), apie 7% žydų (ligi 1941), apie 3% lenkų (Alytaus aps. 3,62%), nežymus skaičius rusų kolonistų (Seinų aps. 3 kaimai), Alytaus aps. totorių 2 kaimai (Bazorai ir Raižiai su mahometonų mečete). Kaikurios apylinkės grynų grynai lietuviškos; lenkų okupuotame Seinų krašte Punsko vl. 1919 buvo bene lietuviškiausias visoje Lietuvoje, nes iš jo 5010 gyv. tik 23 užsirašė nelietuviais (Jonaraisčio dv. savininko šeima ir dalis kumečių). Sūduvos pusėje išlikusios grynos lietuvių kalbos riba tęsiasi nuo Vižainio pro Ravelius, Beceilus, Gulbiniškius (20 km į v. nuo Punsko), Krasnapolį (12 km į v. nuo Seinų), Gibus ir pasiekia Nemuną ties Juodąja Ančia. Nuo šios linijos į vakarus ir pietus daugumas gyventojų jau XIX a. pabaigoje buvo nutautę; kiti — lenkai mozūrai. Vilniaus pusėje (į rytus nuo Nemuno) lietuvių kalbos linija yra toliau į pietus.

K u l t ū r i n i s g y v e n i m a s gyviau reiškėsi Sūduvos pusėje. Jau nuo XVIII a.

Grikių laukas prie ežero Dzūkijoje

Dzūkų šeima prie savo namo Lydos aps.

Seinuose prie domininkonų vienuolyno veikė 6 klasių mokykla, kuri, 1805 vienuolyną uždarius, dar išsilaikė ligi 1817. Jos vietoje netrukus buvo įkurta kita 6 klasių mokykla, kurioje mokydavosi ligi 800 mokinių. Po 1831 sukilimo ji buvo uždaryta, bet į Seinus iš Ščiučino buvo atkelta 4 klasių apskrities mokykla, vėliau iškelta į Marijampolę. 1886 rusų valdžia Seinuose įsteigė triklasę mokyklą, kuri prieš pat I pas. karą buvo paversta keturklase. 1918 I 15 čia buvo atidaryta Žiburio gimn. 1919 VIII 23, lenkams Seinus okupavus, ji buvo uždaryta, bet jau 1920 I 12 atkurta Lazdijuose. Lazdijuose veikė ir 2 metų kursai prad. mokyklų mokytojams rengti. Didelės kultūrinės įtakos turėjo nuo 1906 Seinuose leidžiamas Šaltinis. Jau 1913 Kučiūnuose kun. J. Galecko pastangomis buvo įkurta mokykla ir pastatyta pirmoji Lietuvoje salė kaimo teatrui. 1915 pradėtos kurti pirmosios lietuviškos pradžios mokyklos ir visame Seinų krašte. Tik vienoje Seinų parapijoje 1918 jau buvo 7 prad. mokyklos. Nepriklausomybės metais pademarkliny įkurtas tankus mokyklų tinklas ir kaikurioms jų pastatyti modernūs rūmai (pvz. Kapčiamiestyje). Vidurinės mokyklos įkurtos Veisiejuose, Leipalingyje, Merkinėje, amatų mokykla Seirijuose, žemės ūkio mokykla Aštriojoje Kirsnoje ir Alytuje, namų ruošos ir vidurinė mokykla Augštadvaryje. Alytuje 1919 įkurta gimn., o 1927 čia perkelta augštesnioji miškininkystės mokykla. Lenkų okupuotoje D. dalyje Ryto draugija buvo įkūrusi daug pradžios mokyklų, vaikų darželių ir skaityklų, bet lenkų administracija nuo 1927 jas ėmė uždarinėti ir, apskritai, kultūrinę veiklą varžyti. Vokiečių okupacijos metu (1941–44) kelios lietuviškos mokyklos įkurtos ir Gardino aps.

1925 Seinų Žiburio gimn. Lazdijuose dir. kun. dr. M. Gustaičio iniciatyva gimnazijos patalpose buvo įkurtas dzūkų muzėjus. Maždaug tuo laiku pradėtas kurti dzūkų muzėjus ir Alytuje, greitai pralenkęs lazdijiškį.

Organizacinis gyvenimas suklestėjo nepriklausomybės metais (nors jau 1914 Seinuose veikė stipri pavasarininkų kuopa). Ypačiai platų veikimą išugdė šauliai, pavasarininkai, vėliau ir jaunalietuviai bei jaunieji ūkininkai. 1925 Alytuje įvyko pavasarininkų regioninis kongresas su 1500 dalyvių ir sporto olimpiada. Vėliau Alytuje, Merkinėje ir kt. buvo rengiamos dzūkų kultūrinės šventės su tautodailės parodomis, chorais ir kaimo šokiais, arklių lenktynėmis. 1939 IX 2–3 Alytuje buvo surengta pirmoji dzūkų dainų šventė, kurioje dalyvavo 32 chorai su maždaug 2000 dainininkų (dirigentai J. Kačinskas, A. Likerauskas, N. Martinonis ir S. Navickas).

Lenkams okupavus Seinus, nepriklausomojoje Lietuvoje dzūkų kultūrinio gyvenimo centru pasidarė Alytus. Būdamas didžiausias D. miestas, jis buvo pramintas jos sostine. *A. B.*

Dzūkų miškų urėdija sudaryta iš 1928 padalintos Alytaus miškų urėdijos. Jai likosi Vilniaus pusėje esančios Nemunaičio, Dušnionių, Jiezno, Stakliškių ir Birštono girininkijos. Bendras plotas 11.000 ha (Alytaus, Alovės, Augštdvario, Birštono, Butrimonių, Balbieriškio, Jiezno, Kruonio, Merkinės ir Prienų vl.). D. M. U. priklauso gražiausieji Lietuvos ąžuolynai.

Dzūkų rinktinė laisvės kovotojų-partizanų Dainavos apygardos (žr.) Pietų Lietuvoje karinis vienetas. D. R. susidarė iš atskirų partizanų būrių, pradėjusių veikti p. Lietuvoje 1944–45 „kpt. Ąžuolo" iniciatyva, kuris buvo jos pirmasis vadas, vėliau buvęs Dainavos apyg. vadas, nusišovęs 1947 vasarą, priešui apsupus visos apyg. štabą. D. R. priklausė keli būriai: Balbieriškio grupei vadovavo „Senis" (žuvęs 1946), Kalniškių grupei—„Lakūnas", Ūdrijos grupei — „Stipinas" (žuvęs 1945). D. R. 1945 priklausė apie 3–4000 laisvės kovotojų-partizanų, jų tarpe daug buv. policininkų, atsargos karių ir karininkų. Visi žuvo aktyviame partizaniniame pasipriešinime prieš okupantą.

Dzūkų studentų draugija, įst. VDU 1932 IV 7. Turėjo įsisteigimo metu 32 narius.

Dzungarija v. Kinijos sritis tarp Išorinės Mongolijos ir Kazakstano, š. Sinkiango provincijos dalis; apie 1,2 mil. km² ir apie 2 mil. gyv. kinų, dzungarų, totorių, torgutų, kirgizų. Vyrauja dykumos, p. dalyje yra

druskingų pelkių. Žymesnės oazės: Urumči, Barkul, Manas, Jimasa. Pietų pakraščiu tęsiasi Tianšanio kalnynas. V. š. pakraštyje išilgai Kara Irtis (Juodasis Irtišas) D. vartai, pro kur į vakarus išsiverždavo hunai ir mongolai.

Dzwonkowski Włodzimierz (g. 1880) lenkų istorikas, nuo 1918 Varšuvos univ. prof. Specialiai tyrė T. Kostiuškos sukilimo istoriją ir išsp. Młode lata Kościuszki, Polacy w armji Katarzyny II, Akta Powstania Kościuszki (3 tt.), T. Kościuszko ir kt.

Dzwon Litwy lietuvių dienraštis lenkų k. Vilniuje, pradėtas leisti 1920 XII 24 lenkų sustabdyto dienraščio Głos Litwy vietoje. Už straipsnį, kviečiantį nesidomėti želigovskininkų ruošiamais rinkimais, 1921 I 18 buvo sustabdytas ir patrauktas atsakyti. Jo vietoje ėjo Straż Litwy ir Nowiny Wileńskie. Nuo 1921 VII 1 vėl D. L. pradėjo eiti ir ėjo ligi 1921 VIII 18, kol vėl buvo sustabdytas, ir jau daugiau tuo vardu nebėjo, vis pakeičiamas, kad ir tos pačios faktiškosios redakcijos redaguojamų naujais vardais einančių dienraščių.

B. Šėmis Vilniaus Golgota 1930; *V. Steponaitis* Vilniaus lietuvių spauda 1931.

Džabalpuras (angl. Jabalpur ar Jubbulpore) vidur. Indijos mst. pakeliui iš Allahabado į Bombėją; apie 250.000 gyv. (1951). Kilimų ir audinių pramonė.

Džabir (angl. Jabir) žr. Geber.

Džafna (angl. Jaffna) š. Ceilono uostas, apie 70.000 gyv. (1951). Kat. vyskupo rezidencija, amerikiečių misijų stotis. D. yra to paties vardo pusiasalyje, nuo Indijos atskirtame Palko sąsiauriu.

Džagatajas (m. 1242) Džengiskano sūnus, vedęs tėvo armijas į laimėjimus. 1227 imperiją dalijantis, jam teko didžioji Turkestano dalis ir plotai į šiaurę nuo Turkestano. XIV a. D. chanatas skilo į dvi sritis, dažnai viena su antra kovojusiomis. Tik Tamerlanas buvo iš naujo jas vėl sujungęs vienon valdžion. Po Tamerlano mirties (1405) D. chanatas nusilpo ir po šimto metų visiškai žlugo.

Džahangiras (angl. Jahangir ar Jehangir) (1569–1627) Indijos didysis mogulas, po tėvo Akbaro mirties sostą užėmęs 1605. Jo valdymas, kuriam didelės įtakos turėjo jo žmona Nurdžahan, pasižymėjo didele tolerancija. Jis buvo pirmasis iš mogulų, įsileidęs anglų pirklius.

Džainizmas (nuo skr. jaina ‚auka') VI a. pr. Kr. prasidėjusi monistinė ir pesimistinė indų religija. Ji kilusi iš brahmanizmo, senovinės Vedų religijos, kaip reakcija prieš šios perdidelį suformalizėjimą. Džainistai nelaiko Vedų autoritetu ir savo mokslą kildina iš 24 tirtankarų („kelio ruošėjų"), kurie vienas po kito žemėje pasirodę. Tačiau tik paskutinysis iš jų, Vardamana, vad. Mahavira („didžiuoju karžygiu") ir Jaina, laikomas istorine asmenybe, ir būtent Budos bendralaikiu. Džainizmas kaip ir budizmas, atmeta absoliutinio vyriausio dievo buvimą ir pripažįsta karmą (žr.) . Pasak D., visas pasaulis, neišskiriant nei medžiagos, yra amžinas ir valdomas ne asmeninio Dievo, o imanentinių gamtinių ir dorinių dėsnių. Sielos amžinai klajojančios, vis iš naujo įsikūnydamos įvairiais pavidalais (mirtingųjų dievų, žmonių, gyvulių, augalų). Po tam tikro inkarnacijų skaičiaus, vis labiau nusivalydama, siela galinti pasiekti nirvaną (žr.), suprastą kaip galutinį išsilaisvinimą iš medžiagos ir grynai dvasinį savyje rymojimą. Taigi, į šį pasaulinį gyvenimą žiūrima kaip į blogybę ir vyriausiu tikslu laikomas išsivadavimas, atsipalaidavimas nuo visų karmų, kylančių iš praeities būčių, ir nebeįsigijimas naujos karmos. Viena iš svarbiausiųjų priemonių tam tikslui siekti yra asketizmas, kuris džainistų buvo daugiau praktikuojamas kaip budistų; kartais jų būdavo nueinama net ligi savižudybės. Betgi, antra vertus, džainistai labiau pabrėžia ne formalią askezę, o laikymąsi dorinių įstatymų, iš kurių labiausiai pabrėžiamas gyvųjų būtybių nelietimo įsakymas. Todėl džainistai yra griežti vegetarai, ypatingai rūpinasi gyvuliais (gyvuliams steigiamos ligoninės bei prieglaudos). Vengdami darbų, kur tektų gyvulius užmušinėti, džainistai daugiausia verčiasi prekyba, ypač pinigų skolinimu. Šalia mirtingųjų dievų labiausiai gerbiami Mahavira ir jo pirmatakai, tikint, kad šių šventųjų garbinimas skaistina jų garbintojų širdis. Džainistų šventyklos yra iš pačių gražiausiųjų Indijoje. Iš pradžių greitai paplitęs po visą Indiją, nuo XII a. po Kr. D. apsilpo ir dabar išpažįstamas tik p. Indijoje. Dabar Indijoje džainistų priskaitoma apie 1.178.000. Tokį jų negausumą tenka aiškinti tuo, kad D. yra augštųjų luomų religija, kuri tamsioms masėms, be abejonės, yra pergriežta.

H. v. Glasenapp Der Jainismus 1925; *W. Schubring* Die Lehre der Jainas 1935; *Jagmandar-lal-Jaini* Outlines of Jainism 1940. *J. G.* ir *P. Š.*

Džaipuras (angl. Jaipur) š. v. Indijos mst., 291.000 gyv. (1951). Ligi 1949 D. buvo to paties vardo valstybės sostinė. D. valstybė buvo įkurta XII a. D. miestas, į kurį buvo perkelta sostinė iš Ambero, įk. 1728 valdovo Džaisingo II, pastačiusio garsią observatoriją, išlikusią ligi dabar. XVIII a. D. garsėjo savo meno mokykla. Dabartinis D. yra modernus mst. su keliomis kolegijomis.

Džajadeva (angl. Jajadeva) XII a. indų poetas, gyvenęs bengalų karaliaus Lakšmanaseno rūmuose, autorius poemos Gitagovindos, apdainuojančios Krišnos meilę vienai piemenaitei.

Džakarta žr. Jakarta.

Džalalabadas (angl. Jalalabad) Afganistano mst. prie Kabulo upės; apie 20.000 gyv. (1950). Prekybos centras su Pakistanu ir Usbekistanu. Afganistano karalių žiemos rezidencija.

Džalandaras (angl. Jullundur) Indijos mst. Pandžabo valst.; 168.000 gyv. (1951), seniau D. valstybės, kitaip vadintos Trigarta, sostinė. Metalo, medžio ir odos pramonė; Pandžabo univ.

Džalutas (angl. Jaluit), kitaip Bonham, koralinis atolas iš 84 mažų salelių Maršalo salyne (Pacifike), iš viso 11 km^2 sausumos ir 689 km^2 lagūnų.

Džambulas (ligi 1938 Aulie Ata) kazachų mst. Talaso upės kair. krante; 62.700 gyv. (1939). Įkurtas VII a. kaip Taras ar Talas; X–XII a. karačanidų sostinė, iš tų laikų mauzolėjai. Cukraus ir mėsos gaminių pramonė.

Naują vardą D. gavo nuo Džambulo Džabajevo (1846–1945), neraštingo kazachų poeto, kūrusio tik žodžiu ir skleidusio savo poeziją klajonėse po kazachus. Pirmą kartą jo poezija buvo užrašyta tik 1924, o 1937 išleistas rusiškai jo poezijos rinkinys. Parodęs bolševikinio entuziazmo, jis buvo gausiai apdovanotas įvairiomis bolševikinėmis premijomis.

Džami (angl. Jami, pilnas vardas Nur-ed-Din Abd-ar-Raman Jami) (1414–1492) persų poetas, paskutinysis iš vad. „septynių klasikų". Panteistiškai mistinė persų tradicija jo kūryboje susilaukė itin brandžios išraiškos. Be lyrinių dalykų, jis parašė 7 poemas. Be to, eilė teologinių ir mistinių traktatų. Jam priskiriama apie 100 veikalų, bet tik 40 autentiškumas nekelia abejonės. Goethe jo kūrybą laikė persų kultūros savotiška summa.

Džamna (angl. Jumna ar Jamuna) Indijos upė, didž. Gango deš. įtakas, 1462 km ilgio. Išteka iš Himalajų. Baseinas 305.607 km^2. D. yra iš vandeningiausiųjų p. Azijos upių — vid. debitas 4,430 m^3/sek. Indai D. laiko šventa upe.

Džamnagaras (angl. Jamnagar) kitaip dar Navanagaras, v. Indijos mst. Katiavaro pusiasalyje; apie 50.000 gyv. (1951). Geras uostas, aerodromas, medvilnės audinių pramonė. D. yra autonominės Navanagaro valst. sostinė.

Džamšedpuras (angl. Jamshedpur) naujas (1919 įkurtas) š. rytų Indijos miestas Biharo valstybėj; apie 150.000 gyv. (1951). Akmens anglies ir geležies rūdos kasyklos su didžiausiomis Azijoje geležies rūdos tirpyklomis ir plieno gamykla.

Džamu (angl. Jammu) Indijoje Kašmiro valst. žiemos sostinė, apie 50.000 gyventojų (1951). Farmaceutikos institutas.

Džanibekas žr. Čani-bek.

Džansis (angl. Jhansi) š. vidurio Indijos mst., 300 km į vakarus nuo Allahabado; 127.000 gyv. (1951). Geležinkelių mazgas, metalo pramonė; įkurtas 1613 kaip Mogulfort.

Džatai (angl. jat) šiaurės vakarų Indijoje žemdirbių kasta su apie 7 mil. asmenų. Daugiausia jų Pandžabe. D. yra geriausi š. Indijos ūkininkai.

Džataka (ind. jātaka) budistuose pasakojimas apie Budos ankstesnius „gimimus", t. y. jo įsikūnijimus. Žinomiausias yra 547 pr. Kr. pasakojimas pali kalba, priklausąs budistiniam kanonui ir esąs seniausia versmė daugelio pasakų ir pasakojimų. Angliškai jį išvertė E. B. Cowell (su kitais) 1895–1907, vokiškai — J. Dutoit 1908–21.

Džauhari Abu Nasr ibn Hammad (mirė tarp 1007 ir 1010) turkų kilmės arabų leksikografas, parašęs arabų k. žodyną, esantį svarbiausiu šaltiniu klasikinei arabų kalbai.

Džaulis žr. Elektros vienetai.

Džaunpuras (angl. Jaunpur) š. Indijos mst., 50 km į š. v. nuo Benares, apie 50.000 gyv. (1951). Įkurtas 1359. Kurį laiką buvo mahometonų valstybės sostinė. Garsi Atalos mečetė.

Džazas (am. Jazz nuo vieno muzikalaus negro vardo J a s = Charles) plačiąja prasme — XX a. muzikos stilius, paprastai siejamas su amerikiečių populariaisiais šokiais; siaurąja (tikresne) prasme — prieš I pas. karą JAV negrų tarpe susidariusi populariosios muzikos kryptis, kurios pagrinde glūdi dviejų, daugiausia amerikiečių negrų kilmės, muzikos pakraipų, vad. r a g t i m e ir b l u e s, sintezė.

R a g t i m e yra instrumentinė (vyrauja daugiausia fortepionas) populiariosios muzikos kryptis, kilusi, atrodo, iš populiarių muzikinių ir šokio vaidinimų, kuriuose savo ruožtu gan ryšku prancūzų ir iš dalies anglų-skotų lengvos bei šokių muzikos įtaka. Jai yra būdingas sinkopių dažnumas ir improvizacija; šiaipjau konvencionali harmonija ir regulari frazeologija. Pirmieji šios krypties orkestrai susidarė apie 1890 daugiausia New Orleans negrų tarpe. Vienas ankstyviausių išlikusių pavyzdžių yra pianisto Thomas Million Turpin (m. 1922) Harlem Rag 1895. Ryškiausi šio stiliaus atstovai yra Buddy „King" Bolden (1868–1931) su savo orkestru ir pianistas Ben Harney (g. 1871). Apie 1915 ši kryptis nustojo gyvavus kaip savarankiškas stilius ir įsiliejo į D.

B l u e s pirmine prasme yra amerikiečių negrų populiarių — liūdnokos melodijos, melancholiškos bei dažnai desperatiškos nuotaikos ir lėto tempo — dainų rūšis; vėliau ji buvo perkelta ir į grynai orkestrinę plotmę, kur charakteringa ryš-

kiai chromatiška harmonija. Pats vardas yra siejamas su nevisai aiškios, netikros intonacijos tonais, vad. b l u e s, kurie šiam stiliui kaip tik yra labai būdingi. Svarbiausi šio stiliaus kilmės šaltiniai — JAV pietinių negrų darbo dainos ir giesmės (spirituals). Šios krypties pradininkas yra William Christopher Handy (g. 1873), kurio Memphis Blues 1909 ir St. Louis Blues 1914 laikomi ryškiausiais pavyzdžiais. Prie šios krypties išpopularinimo ypač daug prisidėjo negrų dainininkė Bessie Smith (1895–1937).

R a g t i m e ir b l u e s svarbesniųjų bruožų sintezė ir davė D.: iš pirmojo buvo perimta ritmo pagrindai ir improvizacijos laisvė, o iš antrojo melodijos ir harmonijos šaltiniai. Šios sintezės pradininku (apie 1910) laikytinas negrų pianistas-kompozitorius Ferdinand „Jelly Roll" Morton (1885–1941), kurio kaikurios (daugiausia fortepionui) kompozicijos (King Porter Stomp, Tiger Rag) yra iš pirmųjų D. pavyzdžių. Tuo pačiu metu Louisianoje, ypač New Orleans, susidarė ir pirmieji D. orkestrai (am. jazz band), paprastai iš 4—7 narių (instrumentai: klarnetas, trombonas, mušamieji, bandžo ar gitara, kartais saksofonas ir fortepionas), kurie daugiausia buvo negrai. Pradžioje jie grojo pigiuose restoranuose, naktiniuose klubuose ir net gatvėse. I pas. karo pabaigoje svarbiausieji, jų tarpe Joseph „King" Oliver (1885–1938) ir vienas pirmųjų ne negrų orkestrų — Tom Brown's Band from Dixieland, persikėlė į Chicagą, kuri tapo D. centru. Iš Chicagos D. srovė pasiekė vakarinius (San Francisco) ir rytinius (New Yorko) pakraščius, kur rado jau anksčiau, iš dalies New Orleans įtakoje, susidariusią D. užuomazgą.

Jau apie 1912 New Orleans ir vėliau Chicagoje išryškėjo saviškas D. stilius vadinamasis h o t j a z z. Jo pradininkai iš dalies buvo, be kitų, ką tik minėti J. Oliver ir T. Brown, tačiau svarbiausiu šios krypties atstovu, ypač iškilusiu apie 1925 ir turėjusiu apskritai didelės įtakos tolimesnei D. raidai, laikytinas Louis Armstrong (g. 1900) su savo populariais orkestrais „Hot Five" ir „Hot Seven". Šio stiliaus, ištikimo pirminėms D. tradicijoms ir dažnai vad. klasiniu D., pagrindas buvo kuo natūraliausia, net į kraštutinumus einanti improvizacija. Jokio pasiruošimo nebuvo ir būti negalėjo, nes didžioji orkestro narių dalis gaidų visai nepažino. Pasirinkus temą, buvo improvizuojama, — aišku, be gaidų, — dviem būdais: 1. visi nariai-instrumentai grojo kartu, tačiau kiekvienas savu melodijos, harmonijos ir ritmo būdu, stengdamiesi, tiesa, šiek tiek priartėti vienas prie kito arba 2. kiekvienas narys paeiliui, kitiems nežymiai ritmiškai pritariant, solo

M. Oppenheimer Džazas

atlikdavo savą improvizacijos versiją. Viso to išdava — didelė muzikinė įtampa bei drastiškumas ir dažni disonansai. Tuo būdu vienas svarbiausiųjų „hot jazz" bruožų yra paskiro orkestro nario sugebėjimai ir vaidmuo, nes šiuo atveju jis yra ne tik interpretatorius, bet ir spontaniškas kūrėjas.

Atskirai paminėtina „Duke" Ellington (g. 1899) įvesta „hot jazz" atšaka, vad. j u n g l e s t y l e, kuriai būdinga prislopinto ("wa–wa") trimito techniški efektai. Kiek nutolus nuo „hot jazz" yra vėlesnė vad. b o o g i e-w o o g i e kryptis — fortepioninio D. stilius, gerokai priartėjęs prie „blues", kurio pagrindas buvo šis: kairiąja ranka skambinama pastovi bei ryški ritminė figūra, o dešiniąja improvizuojama. Šį stilių ypač išpopularino apie 1935 pianistai Albert Ammons (1903–1949) ir Meade „Lux" Lewis (g. 1905).

Vos tik spėjus „hot jazz" išpopularėti, tuoj pat po I pas. karo iškilo nauja D. kryptis, vad. s w e e t j a z z, kuri pasuko visai skirtingu keliu. Šis stilius pirmojo spontaniškumą, drastiškumą bei muzikinę įtampą pakeitė ramesniais, daugiau tradiciniais muzikiniais bruožais. „Sweet jazz" orkestrams atsiribojus iš dalies nuo šokio ir perėjus į koncertinę plotmę, buvo įvesta simfoninio orkestro disciplina ir pasiruošimas; tuo būdu improvizacija sumažėjo iki minimumo. Pats orkestras buvo praplėstas naujais, ramesniais instrumentais (pvz. arfa, smuikas), kurie iš pučiamųjų ir mušamųjų paveržė vadovaujamą vaidmenį. Tuo patim gerokai sušvelnėjo harmonija ir orkestruotė, įgydama ryškų sentimentalumo pobūdį. Visa tai aiškinta iš dalies tuo, kad „sweet jazz" pradininkai ir svarbiausieji atstovai — Paul Whiteman (g. 1890),

Ferde Grofé (g. 1892), Guy Lombardo (g. 1902) — buvo ne negrai, todėl arba jie tikrojo negrų „hot jazz" stiliaus nepajėgė tinkamai suprasti ir juo sekti, arba jis buvo jiems aplamai svetimas ir nepriimtinas. Kiek vėliau išsivystė „sweet jazz' vokalinis stilius, vad. crooning — Rudy Vallée (g. 1901), Bing Crosby (g.1903), — kuriam taip pat būdingas sentimentalumas. Be to, į „sweet jazz" ėmė veržtis visa eilė kitų, anksčiau D. svetimų, elementų: sentimentalių baladžių melodijos, Vienos operečių įtaka ir kaikurios harmoninės savybės, paimtos daugiausia iš muz. impresionizmo. Tuo būdu „sweet jazz" tapo labai įvairiu muzikiniu mišiniu. Savaip buvo perdirbama žinomi klasinės muzikos kūriniai, ypač jų paskiros popularesnės temos, pvz. Mozarto fortepiono sonatos tema tapo fokstroto pagrindu, Čaikovskio fort. koncerto b–moll pradinė tema panaudota džazinei dainai Tonight We Lowe, Händelio Aleliuja choras (iš Mesijo) išvirto į Yes, We Have No Bananas ir t. t. Antra vertus, D. orkestrui narių skaičiumi ir muzikine disciplina priartėjus prie simfoninio orkestro, taip pat mėginta suderinti ir patį D. su simfonine muzika. Šiuo atveju išskirtinas G. Gershwin (1898–1937), kurio Rhapsody in Blue 1924 ir Concerto in F 1925 yra būdingi šios krypties pavyzdžiai.

Nors „sweet jazz" tebėra popularus dar ir šiandien, tačiau jau apie 1935 išryškėjo kita, jam prieštaraujanti, kryptis swing, kuri, pabrėždama ritminę įtampą ir disonansą, iš dalies grįžo „hot jazz". Bet kita vertus, kaikurie „sweet jazz" būdingieji bruožai (sumažintas sinkopių dažnumas, suvaržyta improvizacijos laisvė) pasiliko. Orkestrą sudarė apie 15 narių. Iš svarbesniųjų šios krypties atstovų (su savo orkestrais) paminėtini Benny Goodman (g. 1909) ir broliai Jimmy (g. 1904) ir Tommy Dorsey (g. 1905).

„Swing" laikotarpis truko maždaug iki 1944, kada Charlie Parker (g. 1920), Dizzy Gillespie (g. 1917) ir kitų iniciatyva susidarė vėl naujas D. stilius, vad. bebop (arba tiesiog bop), pagrįstas daugiausia pietinių amerikiečių ritminėmis figūromis; šiaipjau jame jaučiama europietiškos moderniosios muzikos įtaka. Paskutiniuoju metu, maždaug nuo 1950, JAV vakarų pakraštyje išryškėjo dar viena kryptis, vad. West Coast stilius, kurio pradininkas ir tuo tarpu svarbiausias atstovas yra Dave Brubeck (g. 1921) su savo kvartetu (fortepionas, saksofonas, kontrabasas ir mušamieji). Šiai krypčiai yra vėl būdinga juo didesnis pabrėžimas improvizacinio elemento ir visiškas atsiskyrimas nuo šokio. Tuo būdu vėl iš dalies palengva mėginama grįžti prie „hot jazz". Taip pat reikia pastebėti, kad vad. klasinio džazo („hot jazz") kitos kryptys visiškai nuslopinti nepajėgė: jo tradicijos, kad ir ne tiek ryškiai tebėra, ypač L. Armstrong ir „Duke" Ellington pastangomis tebetęsiamos.

Nors Europoje D. tokio didelio pasisekimo ir raidos įvairumo, kaip JAV, neturėjo, bet jis paveikė „rimtąją" europiečių muziką. Jau C. Debussy kūryboje pasitaiko kaikurių D. bruožų (plg. Golliwog's Cake-Walk iš Children's Corner 1908). Tuoj po I pas. karo, iš dalies amerikiečių D. orkestrų gastrolių pasekmėje, toji įtaka dar labiau sustiprėjo, ypač paveikdama to meto moderniosios muzikos ritmą ir orkestruotę. Tai galima pastebėti kad ir šių kompozitorių paskiruose kūriniuose: I. Stravinskio Ragtime 1918 ir Histoire du soldat 1918, D. Milhaud baletai Le boeuf sur le toit 1920 ir La création du monde 1923, P. Hindemitho „1922" Suite für Klavier ir Kammermusik No. 1 1922, A. Honeggerio Concertino fort. ir ork. 1925, M. Ravelio sonata smuikui ir fort. 1927, D. Šostakovičiaus siuita džazo orkestrui 1934 ir kt. Maždaug nuo 1930 D. įtaka naujajai muzikai ėmė tolydžio silpnėti; tačiau dar ir šiandien ji nėra visiškai išblėsus.

P. Whiteman-M. McBride Jazz 1926; *R. Goffin* Aux frontières du jazz 1932; ('') Nouvelle histoire du jazz 1948; *H. Panassié* Hot Jazz 1934 (angl. 1936); ('') Les rois du jazz ²1944; ('') Discographie critique des meuilleurs disques du jazz 1920–51 (1951); *W. Hobson* American Jazz Music 1939; *F. Ramsey-C. E. Smith* Jazzmen 1939; *A. Coeuroy* Histoire générale du jazz 1942; *W. Sargeant* Jazz Hot & Hybrid ²1946; *R. Blesh* Shining Trumpets 1946; ('') They All Played Ragtime 1950; *C. Delaunay* New Hot Discography 1948; ('') Hot discography encyclopédique 6 laida 1952; *B. Ulanov* A History of Jazz in America 1952; *R. Harris* Jazz ²1953; *W. Laade-W. Ziefle-D. Zimmerle* Jazz-Lexikon 1953; *F. Ramsey* A Guide to Longplay Jazz Records 1954; *G. Chase* America's Music 1955. *K. O.*

Dželholas (angl. Jehol) 1. Š. rytų Kinijos provincija Mandžurijoje; 114.000 km^2, apie 5 mil. gyv. (1954). 2. D. provincijos administracinis centras, oficialus vardas Čengte, prie Luango upės; apie 100.000 gyv. (1954). Seniau Kinijos Mandžu dinastijos imperatorių vasaros rezidencija. 1931–1945 japonų kontrolėje.

Dželal-ed-Dinas kitaip Rumi (1207—1273) mistinis persų poetas, kūrėjas mahometoninio ordino, europiečių pavadinto šokančiaisiais dervišais (Mevlevije). Jo svarbiausi raštai yra panteistinės poezijos rinkinys Divan ir alegorinių mistinio moralinio pobūdžio pamokymų rinkinys Mesnevi (apie 40.000 distichų šešiose knygose). Pastarąjį rinkinį angliškai išvertė R. A. Nicholson 1925–40.

Dželal-ed-Dinas XV a. pradžioje Krymo totorių chanas, Vytauto sąjungininkas, 1410 Grunvaldo kautynėse vadovavęs totorių daliniams Lietuvos kariuomenės sudėtyje.

Džengiskanas (angl. Genghis Khan; 1167–1227) mongolų klajoklių vadas ir didžiosios imperijos Azijoje kūrėjas. Jo tėvas buvo vienos giminės vadas prie Onono upės, Amūro intako, netoli Baikalo ežero. Tėvui mirus, D. liko našlaičiu, būdamas 9 metų, vyriausias iš vaikų. Nepaprasta ištverme ir drąsa bei išmintimi jis aplink save suspietė ne tik savo giminę, bet ir kitas mongolų bei totorių gimines, kurios jį paskelbė kanu (atseit, mongolų karaliumi). Po kokios dvylikos metų 1206 didysis mongolų ir turkų didikų susirinkimas (kurultajas) 1206 jam davė D. vardą, kuriuo jis ir žinomas istorijoje. Tikrasis jo vardas buvo Temudžinas.

Džengiskanas

Tarp į mongolų imperiją įjungtų tautų buvo turkai uigurai, turėję savo raštą, atneštą greičiausiai iš Sirijos krikščionių nestoriečių. Vienas uiguriečių buvo paimtas į D. šeimą vaikų mokyti mongoliško rašto. Nors pats D. buvo visiškai bemokslis, tačiau jis paskelbė greičiausiai tame pat 1206 susirinkime įstatymų rinkinį j a s s a k, kur pažymėtinai atleido visų tikybų dvasininkus nuo pareigų valstybei, — taigi, visas tikybas pripažino lygiomis, nors patys mongolai buvo šamanistai.

Sujungęs Mongoliją, 1211 D. patraukė į Kiniją, savo buvusį siuzereną. Pasinaudojęs sieną saugojusių turkų krikščionių išdavyste, be kliūčių įžengė į Kiniją ir pradėjo ilgametį karą šiame augštos civilizacijos krašte. Klajokliams mongolams, tepažinusiems palapinių gyvenimą, svetima buvo ši civilizacija, ir jie negailestingai naikino miestus, žudė gyventojus. 1215 paimtą Pekiną griovė ištisą mėnesį. Nebaigęs visos Kinijos užkariauti ir palikęs ten savo vietininką, pasitraukė į vakarus. Pakeliui 1218 sugriovė neseniai įsikūrusią Karakitajo valstybę (dabartiniame rytų Turkestane) ir leidosi nukariauti didžiosios arabų kvarizmiečių valstybės, apėmusios Persiją, Afganistaną ir vakarų Turkestaną. Negailestingame siautėjime Buchara, Samarkandas, Taškentas ir kt. miestai buvo paversti griuvėsiais, o gyventojai išžudyti. Arabų sultonas Mohamedas Kvarizmietis ieškojo prieglaudos vienoje Kaspijos jūros salelėje, kur ir mirė. Jo didžioji valstybė teko D.

Du D. karo vadai Subotajas ir Džebė, Mohamedą begainiodami, pasiekę Kaspijos jūrą, per Kaukazą patraukė į p. Rusijos stepes. Paslinkę Juodosios jūros pakraščiu, prie Kalkos upės susidūrė su Haličo ir Kievo kunigaikščiais ir juos 1222 nugalėjo. Bet rusams šis pralaimėjimas didesnių pasekmių neturėjo, nes mongolai pasuko atgal per Krymą, ties dabartiniu Stalingradu persikėlė per Volgą ir vėl susijungė su D. armija ties Sirdarjos upe.

1225 sugrįžęs iš vakarų žygio, D. vėl nuvyko į Kiniją baigti jos galutinai nukariauti, bet netrukus čia mirė. Jo palaikai buvo parvežti į gimtąją vietą prie Onono upės, kur stovėjo tėvo palapinė, ir ten iškilmingai palaidoti.

B. J. Vladimircov Čingis-kan 1922; *H. Lamb* Genghis-Khan 1928; *R. Grousset* L'Empire des steppes 1939; ('') Le conquérant du monde 1944.

J. J.

Dženguoliai (vok. Grumbowkaiten) dv. ir valsčiaus centras, 12 km į šiaurės rytus nuo Pilkalnio. Valsčiui priklauso: Baužai (Bauszen), Bildžiai (Bilden), Erubiškiai (Erubischken), Kalnėliškiai (Kallnehlischken), Kruzai (Krusen), Kuršelių dv. (Kurschehlen), Kuršiai (Kurschen), Laugaliai (Laugalen), Patilžiai (Patilszen), Venskai (Wensken), Vingriai (Wingern).

Dženkaitis Jonas (m. 1941 VI 23) ltn., lakūnas. Baigęs karo mokyklą, ligi 1934 tarnavo karo aviacijoje. Išėjęs iš kariuomenės, tarnavo kaip lakūnas Lietuvos Aeroklube (civilinėje aviacijoje). 1937 Berlyne baigė specialius keleivinių lėktuvų pilotų kursus. 1940 Lietuvą okupavus, pasitraukė į Vokietiją, iš kur slapta vėl į Lietuvą sugrįžo prieš pat sovietų–vokiečių karo pradžią. Žuvo su mažu partizanų būreliu gindamas nuo rusų Aleksoto tiltą.

Dženkauskas Vincas vienas pirmųjų lietuvių veikėjų JAV. Kilimo iš Bartininkų par., JAV (New Yorke) vertėsi siuvėjo darbu. Jau 1875 I 1 kartu su kitais 6 stojo į pirmąją lietuvių draugiją JAV (Šv. Kazimiero). 1885 Aušros N 7/8 įdėta jo Gromata iš Amerikos.

Džentelmenas (angl. gentleman) pavyzdinis anglų išprusinto, kultivuoto vyro tipas: jis visados yra santūrus, atsakingas, diskretus, kitam asmeniui lojalus (kitų nuomones rimtai sutinka), laiko savo duotą žodį ir neišnaudoja savo protinio ar fizinio pranašumo. Šitos ypatybės dažniausiai tėra būdingos kultūringam, išlavintam anglui, ir tuo jos išskiria jį iš kitų tautybių tarpo.

Džerba (pr. Djerba, sen. Meninx) š. Afrikos pakrančių sala Mažojo Sirto įlankoje; 1050 km^2, apie 60.000 gyv. (1950); priklauso Tunisui. Datulių, fygų, apelsinų ir citrinų medžių sodai.

Džezkazgan, rus. D. Bolšoj, Kazakstano pramoninė vietovė Karagandos srityje, įst. 1938 kaip vario rūdos kasyklų ir vario liejyklų įmonė ir operuojama, daugiausia panaudojant priverčiamųjų darbų stovyklų

kalinius, kurių mirtingumas dėl žiaurių klimato sąlygų yra apie 30% per metus. Jau 1941 pirmųjų trėmimų metu į D. buvo ištremta ir lietuvių.

Džiaugsmas yra vienas iš svarbiausiųjų žmogaus jausmų (tiksliau sakant, emocijų), kurio buvimas ar nebuvimas lemia gyvenimo laimę ar nelaimę. Skirtingai nuo malonumo D. yra visuomet susijęs su aplinkinio pasaulio darnos patirtimi. Išoriškai (fiziologiškai) D. išjudina kraujo gyvesnę cirkuliaciją, ir tai daro žmogų sveikesnį, didina jo fizinį ir dvasinį veiklumą (tai lengva pastebėti vaikuose, kurie, pagauti džiaugsmo, šokinėja, ploja rankomis, šaukia). Iš vidaus (psichologiškai) D. daro viską šviesiau, gražiau, maloniau. Atsirasdamas paprastai materialinius reikalus jau patenkinus, D. skatina žmogų veikti toliau dėl dvasinių vertybių, gilinant, plečiant ir kuriant gyvenime darną. Savotiška D. kūryba reiškiasi žaidime, mene ir net mokslo pradinėje stadijoje, ir todėl D. yra iš galingiausiųjų civilizacijos veiksnių. D. atsiranda įvairiausiose gyvenimo aplinkybėse, tarp kita ko darant malonumą ir suteikiant džiaugsmą kitiems, ir tuo būdu D. yra gilus altruizmo šaltinis.

Kad ir D. reikšmė didelė, bet mūsų dienų mokslas jį beveik visiškai ignoruoja, ir nuo G. Dearborno disertacijos ir G. Dumas veikalo pasirodymo per pastaruosius penkiasdešimt metų gausioje psichologinėje literatūroje nepasirodė nei vienos monografijos, skirtos D. Tai iš dalies gali būti paaiškinta tuo, kad mūsų dienų psichologija dirba eksperimentiniu metodu, o laboratorijoje lengva dirbtinai kelti nemalonius jausmus (išgąstį, pasipiktinimą, skausmą ir tt.), bet daug sunkiau sužadinti malonumą ir beveik neįmanoma dirbtinai išgauti tikro D. Todėl D. yra mažiausiai ištirta sritis, kurioje dar galima laukti reikšmingų atradimų, aiškinančių žmogaus asmeninio ir visuomeninio gyvenimo dinamiškumą ir kūrybiškumą.

Carl Lange Über Gemütsbewegungen 1887; *George van Ness Dearborn* The Emotion of Joy 1899; *George Dumas* La Tristesse et Joie 1900; *V. Stanka* Joy in Action (Summary) 1952. *V. St.*

D. f i l o s o f i j a. Filosofija jieško žmogaus darnos su pasauliu, ir todėl yra gimininga su D., kuris taip pat yra susijęs su pasaulio darnos pergyvenimu. Todėl jau senovės doktrinose galima rasti D. filosofijos pradų: Egipto reformatoriaus karaliaus Echnatono poetiškas gamtos darnos pajautimas buvo prisisunkęs džiaugsmu; ne tik žmonių, bet ir gyvulių D. buvo budizmo platintojo karaliaus Asokos pagrindinis tikslas; Konfucijaus optimizmas ir Zaratustros įsitikinimas, kad pasauly gėris nugalės blogį, buvo džiaugsmingo nusistatymo išdava ir šaltinis. Kalno Pamokslas ragina džiaugtis ir linksmintis, o apaštalas Povilas patarė: „Džiaukitės visuomet". Šis ryšys su D. yra ryškus ir graikų filosofijoje, pradedant nuo Pitagoro ir baigiant Epikūru. Naujosios filosofijos kūrėjas Descartes tvirtino, kad „vidujis D. turi galią priversti likimą palankesniam būti". Spinoza teigė: „D. — tai žmogaus perėjimas iš žemesnio į augštesnį tobulumą". Leibnizo kraštutinis optimizmas buvo paremtas džiaugsmingu įsitikinimu, kad mūsų pasaulis yra pats tobuliausias, koks tik galėtų būti, ir jis tvarkomas pagal iš anksto nustatytos harmonijos dėsnius. Iš modernesnių filosofų Bergsonas skelbė: „Gamta mus įspėja aiškiu ženklu, kada mūsų paskirtis yra pasiekta. Šis ženklas yra D. Kur D., ten yra kūryba: kuo turtingesnė kūryba, tuo gilesnis D.". Nietzsche kalbėjo: „Nuo to laiko, kai žmonija atsirado, žmogus džiaugėsi permažai; vien tik tai yra mūsų pirminė nuodėmė. Ir kai mes pramokstame geriau džiaugtis, tai geriausiai atprantame išrasti ir daryti skausmą kitiems". Tačiau pripažindami D. reikšmę, filosofai nekreipė dėmesio į D. pažinimą, ir dažnai jį sumaišydavo su malonumu (pvz. epikūriečiai, hedonistai, utilitaristai). Tą patį reikia pasakyti apie M. Zerbsto „D. filosofiją", pilną melodeklamacijos, bet stokuojančią gilesnės D. analizės. Daug reikšmingesnė yra J. Huizingos istorijos filosofija, kuri žaidime randa civilizacijos svarbiausią šaltinį; kiek žaidimas yra nenutraukiamai surištas su D., šitoje filosofijoje galima jau rasti tikros D. filosofijos pagrindų. D. filosofijai yra dar reikšminga G. Marcelio egzistencinė filosofija, suprasta kaip vilties filosofija.

Zerbst Die Philosophie der Freude 1904; *J. Huizinga* Homo Ludens 1947 (anglų vertimas); *G. Marcel* Homo viator Prolégomènes à une métaphysique de l'espérance 1944; *V. Stanka* Vorgefühl der Philosophie der Freude 1948; (") Džiaugsmo Žmogus — Civilizacijos Kūrėjas 1950; Homo Gaudens 1950. *V. St.*

Džibutis (pr. Djibouti) prancūzų Somalijos uostas ir admin. centras; apie 20.000 gyv. (1954). D. yra Adis Abebos geležinkelio galinė stotis ir dėl to pagrindinis Etiopijos uostas. Per metus įplaukia apie 1100 laivų. Dėl karšto drėgno klimato europiečiams nepakenčiamas gyventi.

Džida (angl. Jidda ar Jedda) v. Arabijos uostas prie Raudonosios j., 95 km į vakarus nuo Mekkos, į kurią per D. atvyksta apie 90% maldininkų; apie 60.000 gyv. (1951). Š. miesto pakraštyje valdžios įstaigų kvartalas su užsienio diplomatinėmis misijomis. Nuo 1925 Saudi-Arabijos. Netoli miesto yra kapas, laikomas Jievos kapu.

Džigetas (lot. Equus hemionus), kitaip kulanas, arklių rūšis, panaši į asilus, stačiais trumpais karčiais ir ligi pusės ilgais plaukais apaugusia uodega. D. gyvena ban-

domis p. Sibire, Turkestane, Mongolijoje, žiemv. Kinijoje. Ligi 1,15 m. augščio grakštus, vikrus ir patvarus gyvulys. Nesiduoda prijaukinamas.

Džigitas (iš kaukazinių kalbų) Kaukazo raitininkas, pasižymįs arklio valdymu, ginklo vartojimu bei ypatinga drąsa. Džigituoti — daryti pratimus ant bėgančio arklio.

Džihadas (ar. ‚įstanga') mahomet. šventasis karas prieš nemahometonus. Paskelbus D., kiekvienas tikintysis buvo įpareigotas į jį stoti. Šiame kare žuvusieji buvo laikomi „Alacho kelio" kankiniais.

Džina (angl. Jinnah) Ali (1876 - 1948) Baigęs teisės mokslus Anglijoje, advokatavo Bombėjuje. 1920 buvo išrinktas Indijos mahometonų lygos vadu. Iš pradžių bendradarbiavo su Gandhi ir kongreso partija, vėliau vis labiau pabrėžė Indijos mahometonų skirtingus interesus. Jis pravedė Pakistano atsisakymą nuo Indijos ir 1947 VIII 15, kaip naujosios valstybės kūrėjas, buvo išrinktas steigiamojo seimo pirm. ir paskirtas pirmuoju Pakistano dominijos generaliniu gubernatoriumi.

Džinas (angl. gin) degtinės rūšis, kuriai pagaminti vartojamos kadugio uogos. Pirmieji D. ėmė gaminti olandai. Dabar plačiai gaminamas Anglijoje ir JAV.

Džiova (lot. tuberculosis) liga, kurią sukelia Kocho bacilas (lot. myobacterium tuberculosis). Šis bacilas sukelia taip labai įvairias ligos formas (plaučių, kaklo liaukų, kaulų, odos ir kt. D.), kad tik vėlai buvo susekta visas šias formas turinčias tą pačią priežastį.

D. medicininės pažinties istorijoje galima skirti keturis periodus — klinikinio stebėjimo, anatominio bei patologinio tyrimo, fizinio tyrimo ir pagaliau bakteriologinio įrodymo. Nors ir seniau buvo žinomi pagrindiniai D. ženklai, tik graikų Hippokrato mokykla sugebėjo atskirus simptomus sutelkti į visumą. Pradžioje Hippokratas D. terminą taikė kiekvienam susirgimui, lydimam jėgų ir svorio netekimo, o vėliau D. terminą jis apribojo ligai, kurioje vyravo plaučių susirgimo simptomai. Jis taip pat nurodė ir gydymą — gerą maistą ir poilsį. Vėliau klasikinius D. aprašymus davė Aretėjas ir Galenas. Šio pastarojo pažiūros liko galioti ligi XVII a. vidurio, kol buvo pradėti anatominiai lavonų skrodimai. 1650 Sylvius (Franciscus de la Boë) įrodė ryšį tarp lavonuose rastų gumbelių (tuberculum) ir D. Jo daviniais remdamasis, 1689 R. Mortonas paskelbė veikalą Phthisiologia, ne tik aprašiusį D. simptomus, bet ir D. išskyrusį iš kitų plaučių ligų. Bet, nors ligos pažinimas patobulėjo, jos gydymas nepažengė į priekį. Trečiam periodui pradžią davė L. Auenbrugger, sugalvojęs perkusiją (1767) ir R. Th. H. Laënnec, iškėlęs auskultacijos (žr.) metodą (De l'Auscultation médiate 1819). Tiedu nuostabiai paprasti fizinio tyrimo metodai žymiai pastūmėjo D. simptomų analizę. Ketvirtą periodą pradeda R. Virchowas, įrodydamas, kad D. yra apkrečiama. Toliau D. tyrė Villemin, Langhans, Weigert, Klebs ir Cohnheim. Pagaliau 1882 R. Kochas aptiko pačią D. bacilą, pavadintą jo vardu.

D. sukėlėjas — Kocho bacilas (myobacterium tuberculosis) turi lazdelytės išvaizdą ir yra 1,5—4 mikronų ilgio ir 0,4 mikrono pločio. Jų yra žinomi trys tipai: žmogaus (typus humanus), raguočių (t. bovinus) ir paukščių (t. gallinaceus). Įvairūs gyviai yra nevienodai jautrūs atskiriems D. bacilų tipams, pvz. jūrų kiaulytės nepaprastai jautrios ir žmogaus, ir raguočių tipo bacilams, tuo tarpu kai triušis yra labai jautrus raguočių tipo bacilams, bet žymiai mažiau jautrus žmogaus tipo bacilams. Žmogaus ir raguočių D. bacilai yra pagrindiniai žmogaus D. apkrėtėjai. Žmogaus tipo bacilai dažniausiai sukelia plaučių D., o raguočių tipo bacilai — kaulų, sąnarių, limfinių liaukų D. Bet ir raguočių tipo bacilas gali kartais būti plaučių D. priežastimi. Žmogaus apsikrėtimas paukščių tipo bacilais yra išimtinai retas.

Apsikrėtimo būdai. Didžiausias apsikrėtimo šaltinis yra atvira D. sergąs žmogus. Jo skrepliuose knibžda džiovos daigų, kurie patenka į aplinką ne tik kosint, bet ir šiek tiek garsiau kalbant. Tuo būdu D. mikrobai gali būti tuojau įalsuoti kito sveiko žmogaus. Be to, skreplių ar seilių lašeliai nusileidžia žemyn ir prilimpa prie įvairių daiktų arba prie dulkių, esančių ant grindų. Oro srovės lengvai pakelia tas apkrėstąsias dulkes, ir jos be didesnių kliūčių patenka į kitų žmonių kvėpavimo takus. Maži vaikai, bežaisdami ant grindų suteršia savo pirštus bacilingomis dulkėmis, ir nuo jų pirštų D. bacilai lengvai patenka į burną, o iš ten — į kitus organus. Odos D. (lupus vulgaris) dažniausiai apsikrečia skalbėjai ir melžėjai. Gydytojai, skrodžiantys džiovininkų lavonus, irgi gali apsikrėsti odos D. Kitas apsikrėtimo būdas yra D. sergančių karvių pieno vartojimas. Tyrimai įrodė, kad 61,2% vaikų kaulų ir sąnarių, 40,3% kaklo ir pažastų limfinių liaukų ir 40,5% žarnų D. atsitikimų yra sukelti raguočių tipo bacilų (Frazer). Dabar pastarasis būdas sumažėjęs, nes beveik visuose civilizuotuose kraštuose karvių sveikata tikrinama su tuberkulino pagelba, o pienas, leidžiamas viešam pardavimui, pasterizuojamas.

Žmogaus D. yra minimaliai paveldima liga. 1935 Beitzke, išstudijavęs viso pasaulio medicininę literatūrą, surado tik 100 aiškių įgimtos džiovos atsitikimų. Bet raguočiuose įgimta D. pasitaiko 50% atvejų

(Cohrs). Pažiūra, kad kaikurie žmonės turi įgimtą palinkimą į D., yra mokslo labai susiaurinta, bet nevisiškai atmesta.

D. padeda plisti nepalankios išorinės ir vidinės gyvenimo sąlygos: nuolatinis neprivalgymas arba netinkamas maitinimasis (protejinų, riebalų, vitaminų stoka), sunkūs dvasiniai pergyvenimai. Yra įrodyta, kad socialinių lūžių laikotarpius visuomet lydi nepaprastai padidėjęs D. susirgimų skaičius. Tikima, kad D. plisti žmoguje paruošia dirvą ir kaikurios kitos ligos (tymai, sunkus gripas, pasikartojantis plaučių uždegimas, silikozė, diabetas). Alkoholizmo reikšmė nėra galutinai išryškinta, bet konstatuota, kad alkoholikų džiovininkų mirtingumas nuo D. ligos žymiai didesnis. Ilgai buvo skelbiama, kad nėštumas turi žalingos įtakos džiovininko organizmui. Bet dabar įrodyta, kad nėra pagrindo manyti, jog nėštumas tikrai sumažina moters organizmo atsparumą prieš D. Todėl viešpatavęs nusistatymas nutraukti nėštumą kiekvienu D. atveju dabar yra susiaurintas iki minimumo.

D. bacilų patologiniai padariniai yra eksudatyviniai ir produktyviniai (arba proliferatyviniai). Pirmą dieną aplink į plaučius įsiveržusius bacilus prasideda aštrus uždegimas. Uždegimo ribose išsisunkia skysčiai ir susitelkia daugiabranduoliai leukocitai. Po kelių dienų skysčių išsisunkimas sumažėja, daugiabranduoliai leukocitai pradeda žūti, o jų vietą užima monocitai, fagocituoją D. bacilus ir negyvus leukocitus. Tai eksudatyvinė fazė. Plaučių audinių sužalojimas ir ligos aktyvumas pareina nuo įsiveržusių bacilų kiekio, jų toksiškumo ir organizmo jautrumo. Eksudatyvinio sužalojimo likimas gali būti įvairus. Jis gali sugyti rezorbcija. Tuo atveju bacilų dauginimasis greitai sustoja, o kiek vėliau jos sunaikinamos. Sužaloti audiniai visai sugyja, o kartais nei rando nepalieka. Kitu atveju pirminio susirgimo vietoje gali įvykti nekrozė, ir toje vietoje gali atsiverti didžiulės kavernos. Bet dažniausiai pirminis susirgimas įgauna produktyvinio susirgimo požymių ir pereina į chronišką raidą. Tai įvyksta maždaug tokiu būdu. Pirminiam eksudatui sumažėjus ir vienbranduoliniams fagocitams atsiradus, kiek vėliau ten pasirodo įvairių tipų epiteliodiniai narveliai, kurių protoplazma yra balzganos spalvos, o jų branduolys — didelis ir pailgas. Jei toks ligos židinys perdaug greitai nesiplečia, tai po 2—3 savaičių jo periferijoje atsiranda fibroblastai ir limfocitai, o senojo sužalojimo centre susidaro gigantiški narveliai, kurių skersmuo yra kelių šimtų mikronų. Tuose narveliuose gali būti surasti D. bacilai, arba D. gumbelis (tuberculum). Toks vienas gumbelis žmogaus akimi yra labai sunkiai pastebimas, bet neretai jis visiškai susilieja su kitais arti stovinčiais gumbeliais. Dažniausiai jų centre prasideda irimas — nekrozė. Šio proceso medžiagos yra varškės konstitucijos bei išvaizdos. Todėl tas procesas ir vadinamas suvarškėjimu. Mažesni ar didesni gumbeliai gali pratrūkti į bronchelius ar didesnį bronchą, į kuriuos tada išteka nekrotinės medžiagos. Tuo būdu atsiranda kavernos. Bet tuberkuliozinio gumbelio gali būti ir visai kitoks likimas. Gumbelyje esančios suvarškėjusios medžiagos gali būti infiltruotos kalcio druskomis. O visas gumbelis gali būti apgaubtas kapsule, susidariusia iš storų klodų fibrocitų. Pagijusių tuberkulozinių gumbelių sukalkėjimas ir net sukaulėjimas labai dažnai įvyksta vaikuose.

Jei mikrobų skaičius mažas ir jų dauginimasis yra lėtas, tai pradinis audinių sužalojimas gali rezorbuotis. Kaikuriais atvejais nei tipiško tuberkulozinio gumbelio gali nepasidaryti. Bet gausus bacilų skaičius ir greitas jų daugėjimas organizme, jei jo atsparumas yra mažas, visuomet baigiasi ankstyvais ir plačiais audinių suirimais. Iš nesugijusio tuberkulozinio gumbelio bacilai patenka į kitas plaučių dalis ar į kitus organus limfos takais, bronchais ir kraujo indais. Su kraujo srove bacilai patenka į inkstus, kepenas, blužnį, kaulus, lytines liaukas.

D. gydymas yra trijų rūšių: sanatorinis, vaistinis ir chirurginis. Kadangi D. sergančiam reikia kiek galint daugiau poilsio, tai ligonius, ypač atviros formos, geriausiai gydyti sanatorijoje, nes čia ligoniui sudaromos geriausios sąlygos gydyti ir tol, kol ligonis yra sanatorijoje, jis nėra šaltinis D. plėstis. Pirmosios sanatorijos buvo steigiamos kalnuose, nes buvo manoma, kad augštumų oras turi daugiau gydančių savybių. Dabar tokia pažiūra nebėra perdaug vertinama, ir džiovininkų sanatorijos statomos visur. Visų rūšių sanatorijose išgijimų yra maždaug vienodai.

D. gydyti per šimtmečius buvo sugalvota tūkstančiai vaistų. Tas didžiulis skaičius rodo, kad iš jų nebuvo nei vieno tikro specifinio vaisto D. nugalėti. Tik paskutinis dešimtmetis yra daugiau žadantis. Medicinoje dabar viešpatauja antibiotikai. Iš jų pirmauja streptomicinas (SM), pagamintas S. A. Waksmano (1944). Jis sėkmingai vartojamas plaučių, miliarinėje, inkstų ir lytinių organų D. Be to, jis vienintelis viltingas vaistas nuo tuberkulozinio meningoencefalito. Geriausių vaisių jis duoda aštrių eksudatyvinių D. susirgimų gydyme. Šalia streptomicino labai svarbus vaistas yra dihidrostreptomicinas. Antras naujo tuberkulozinės terapijos stulpas yra paraaminosalicilinė rūgštis (PAS), kurią pagamino švedas Lehman (1946). Sulfanomidų

atradėjas Domagk 1950 pradėjo vartoti D. gydyti tiosemikarbozonus (TB., TB2, TB6). 1952 buvo surastas kovai su D. dar vienas naujas vaistas — izonikotininės rūgšties ridrazidas (THN). Su šių visų vaistų pagelba pasiekiama iki 70% išgijimų. Bet nelaimė, kad ilgainiui D. bacilai tampa atsparūs tų vaistų veikimui. Bakterijų atsparumas atsiranda daug rečiau ir žymiai vėliau, jei ligoniui tuo pačiu metu duodami dveji vaistai.

Šalia vaistinio gydymo didelės reikšmės turi kolapsoterapija — dirbtinis pneumotoraksas ir dirbtinis pneumoperitoneumas. Pirmuoju atveju įleidžiamas atitinkamas kiekis atmosferinio oro tarp krūtinės ir plaučių pleurų. Antruoju atveju oras įpučiamas į pilvo tuštumą. Abiem atvejais įpūstas oras iš dalies suspaudžia plaučių parenchimą ir sumažina plaučių ekspansiją. Susirgusios plaučių dalys immobilizuojamos, ir tose sąlygose jos greičiau gyja. Paskutiniais dešimtmečiais plaučių gydyme vis labiau įsigali chirurgija — plaučių įvairių dalių rezekcija, ištiso plaučio pašalinimas (pneumonektomija), suaugusių plaučių pleurų atidalijimas (dekortikacija), įvairių rūšių torokoplastika, kavernų drenavimas ir t. t. Daugumas tų operacijų yra labai sudėtingos, bet pooperacinis mirtingumas yra nežymus, o jų duodama nauda yra nepaprastai didelė.

D. yra žmonijoje labiausiai paplitusi liga. Savo skaičiais ją viršija gal tik drugys (malarija). R. J. Dubos teigia, kad D. serga apie 100 mil. žmonių. Lietuvoje kasmet D. sau reikalaudavo 4–5000 žmonių aukų. Aktyvia D. sirgdavo 20–25.000 asmenų. JAV kasmet nuo D. miršta apie 30.000, naujų susirgimų susekama apie 110.000 ir aktyvių džiovininkų yra apie 400.000. JAV kovai su džiova išleidžiama per 600 mil. dolerių. Medicinos pažanga pradeda D. vis labiau nugalėti. 1900 JAV mirdavo nuo džiovos 201,9 asmenų iš 100.000 gyventojų, o 1950 — tik 36,4. Prieš 50 metų mirtingumas nuo D. buvo pirmoje vietoje. O dabar gyvenimo lygio pakilimas, asmeninės ir viešosios higienos patobulėjimas, preventyvinės priemonės užkirsti kelią D. plisti, naujų efektyvių vaistų gaminimas nesustabdomai mažina D. pavojingumą.

R. Y. Keers and *B. G. Rigden* The Pathogenesis of Tuberculosis 1946; *A. R. Rich* Pulmonary Tuberculosis 1951; *Gardner Middlebrook* and *Jules Freund* Bacterial and Mycotik Infections of Man 1952 (edited by René J. Dubos). *D. Js.*

Džioveklė (lot. Orobanche) džioveklinių (Orobanchaceae) šeimos augalų gentis. Apie 100 rūšių Europoje ir Azijoje. Tai parazitiniai bechlorofiliai vienmečiai ar daugmečiai žoliniai augalai. D. parazituoja ant įvairių augalų šaknų. Lietuvoje nebuvo aptikta, nors manoma galint būti, nes kaimyniniuose kraštuose auga kelios D. rūšys.

Džiovinimas yra drėgmės (lekiančiųjų skysčių) pašalinimas iš žaliavos, gaminio ar pusgaminio, vartojant šilumines priemones. Medžiagos džiovinamos tik tada, kai mechaninės priemonės (spaudimas, filtravimas, centrifūgavimas) drėgmei pašalinti yra negalimos ar nepakankamos. Kadangi džiūvimas yra ne kas kita, kaip skysčio molekulų difuzija į aplinką, tai našaus D. proceso pagrindas yra greitas ir pakankamas šilumos kiekio sutelkimas dideliame džiovinamosios masės paviršiuje, sudarant geras garų pašalinimo sąlygas. Skystas, tešlinis, kruopinis, miltinis, gabalinis, juostinis ar supavidalintas džiovinimos masės pobūdis nulemia D. proceso metodą ir aparatūrą. Kadangi tarp džiovinamosios medžiagos ir oro, turinčio daugiau ar mažiau drėgmės, visuomet nusistovi pusiausvyra, tai pramoniniais aparatais visiškas išdžiovinimas vargu tepavyksta. Sausumo laipsnis, be kita ko, priklauso oro ar kitų vartojamų tam reikalui dujų greičio, krypties, temperatūros ir džiovinamosios medžiagos temperatūros. *J. Grab.*

K i e t ų j ų medžiagų D. yra tiesioginis ar netiesioginis. Tiesioginis D. yra tada, kai drėgna džiovinamoji medžiaga yra betarpiškame sąlytyje su karštomis dujomis (nuo kambario temperatūros iki 1400° F). Pramonėje vartojami šie tiesioginio D. būdai: lėkštinės džiovyklos — karštas oras cirkuliuoja tarp lėkščių; judančiųjų juostų džiovyklos — medžiaga ant juostos slenka į vieną pusę, karštas oras į kitą; sukamieji džiovintuvai — ilgi palinkę cilindrai, kuriems besisukant, medžiaga turi gerą kontaktą su karštu oru; ardininės džiovyklos — karštas oras, siurbiamas pro ardino protarpius, džiovina medžiagas, esančias ant ardino; tunelinės džiovyklos — ant vežimėlių sudėta medžiaga slenka tuneliu prieš karšto oro srovę; judančio oro džiovyklos — stipria karšto oro srove specialiuose ciklonuose medžiaga yra rūšiuojama ir džiovinama. Netiesioginės džiovyklos vartojamos ten, kur džiovinamoji medžiaga neturi sueiti į sąlytį su karštomis dujomis arba kur svarbu sukondensuoti išgarintą skystį. Labai plačiai čia yra pritaikomas vakuumas, nes tuo būdu drėgmės pašalinimas vyksta pigiau. Netiesioginio D. įrengimai yra vartojami popieriaus bei tekstilės pramonėje, kur garais yra šildoma visa eilė besisukančių būgnų, ant kurių paviršių mechaniškai juda paklota džiovinamoji medžiaga. Filmų, arba plonų medžiagos lakštų, D. yra naudojamos infraraudono spinduliavimo džiovyklos, kur šiluminė energija perduodama spinduliavimu. Dielektrinės, arba augšto dažnumo džiovyklos veikia su pagelba stipraus elek-

trostatinio lauko, kuriuo veikiama džiovinamoji medžiaga. Šis būdas iš karto įkaitina visą medžiagą, ne tik jos paviršių. Todėl šis būdas tinka džiovinti ypatingai storiems dirbiniams. Plačiai jis taikomas faneros gamyboje ir plastikų liejiniuose.

Ad. D.

S k y s t o s medžiagos (benzinas, alyvos, eteriai ir tt.) džiovinamos šiomis chemiškomis priemonėmis: a. vandenį suskaldant natrio, kalcio karbido ar kitų chemikalų priemonėmis, b. vandenį sugeriant su kalcio oksido, fosforo pentoksido, vario arba kalcio sulfato ir kitų higroskopinių medžiagų pagelba.

D u j i n i ų medžiagų, cheminėje technologijoje turinčių labai svarbią vietą, D. būdai yra šie: a. iššaldymas; b. absorbcija — sugėrimas drėgmės skysčiais (pasotintas kalcio chlorido skiedinys, natrio šarmai, sieros rūgštis, glicerinas ir tt.); c. adsorbcija — drėgmės pašalinimas kietomis medžiagomis (kalcio chloridas, aktyvus aliuminio oksidas, aktyvioji anglis ir tt.); d. spaudimas.

Medžiagų D. proceso metu gali būti vartojami vienas ar keli D. būdai, kaip tai, pvz., pasitaiko džiovinto sviesto gamyboje: sviestas sulydomas ir keletą laipsnių aukštesnėje, negu sviesto tirpimo temperatūroje, centrifūguojamas; iš gautųjų dviejų dalių, sviesto riebalų ir vandeningo serumo, paskutinysis džiovinamas, jį išpurškiant ant iš vidaus šildomų metalinių cilindrų; iš serumo gautieji miltai sumaišomi su sviesto riebalais. Šitoks džiovintasis sviestas paverčiamas normaliuoju sviestu, prieš vartojimą jį sumaišant su 12–15% vandens.

E. Kirschbaum Theoretische Grundlagen der Verdunstungstrockener mit beheizten Flächen, Verfahrenstechnik 1943; *F. A. Henglein* Grundriss der Chemischen Technik 1949; *G. G. Brown* Unit Operations 1950. *J. Grab.*

Džypas (am. jeep iš G. P., General Purpose Car), lengva, judri amerikiečių automatyvinė, keturiais ratais mašina, pirmą kartą JAV kariuomenės pradėta vartoti II pas. karo metu.

Džudžitsu (angl. ju–jit–su iš jap. jū–jutsu: j ū ‚švelnus, malonus, palankus' ir j u t s u ‚menas') yra būdas apsiginti, nevartojant ginklo. D. remiasi geru žmogaus anatomijos žinojimu, duodančiu varžovui galimybės sėkmingai pulti savo priešą ar užpultam tinkamai gintis. Kaip žinoma, žmogaus kūnas turi ypatingai jautrių vietų, kaip pvz. Adomo obuolys ir kitos vietos, kurias sutrenkus, žmogus nustoja sąmonės, o dažnai toks sutrenkimas esti ir mirtinis. D. vartojantieji privalo gerai mokėti įvairius jo numerius ir greitai techniškai juos įvykdyti.

Nuo seno D. buvo žinomas kiniečių lamoms, ir jis būdavo vartojamas nuo ginkluotų užpuolikų apsiginti mažai saugojamuose senovės Kinijos keliuose. Iš Kinijos D. atkeliavo į Japoniją, kur jis buvo tiek ištobulintas ir išpopularintas, kad Japonija paprastai ir laikoma D. tėvyne. Pradžioje D. buvo kilmingojo luomo monopolis, kuriuo jie didžiavosi, išsiskirdami iš kitų savo tautiečių. Japonijoje luominei santvarkai sugriuvus, D. buvo įvestas į mokyklas, laivyną ir kariuomenę, tapdamas visų labai mėgiama sporto rūšimi. XX a. pradžioje D. paplito Europoje ir Amerikoje. Dabar D. yra paplitęs beveik visame pasaulyje. Pirmiausia D. susidomėjo policija. Nuo 1940, prasidėjus II pas. karui, D. buvo įrašytas ir į beveik visų kariuomenių apmokymo programas. Čia buvo mokoma, kaip kovoj iš arti, negalint pavartoti ginklo, sudoroti priešą be jokio triukšmo. D. paprastai yra dviejų asmenų kova, retais atvejais — ir kova grupėmis. Daug kur D. praktikuojamas ir kaip sportas. Paskutiniuoju metu D. buvo priimtas kaip sporto šaka ir olimpiniuose žaidimuose. Tik čia varžovai reikalaujami labai griežtai laikytis taisyklių. Lietuvoje D. buvo žinoma tik policijoje, kuriai V. Reivytis buvo išleidęs ir specialų D. vadovėlį.

F. P. Lowell Jiu-jitsu 1942; *S. R. Linch* Combat Jiu Jitsu 1943; *T. S. Kuwashima and A. R. Welch* Judo 1949. *A. Kt.*

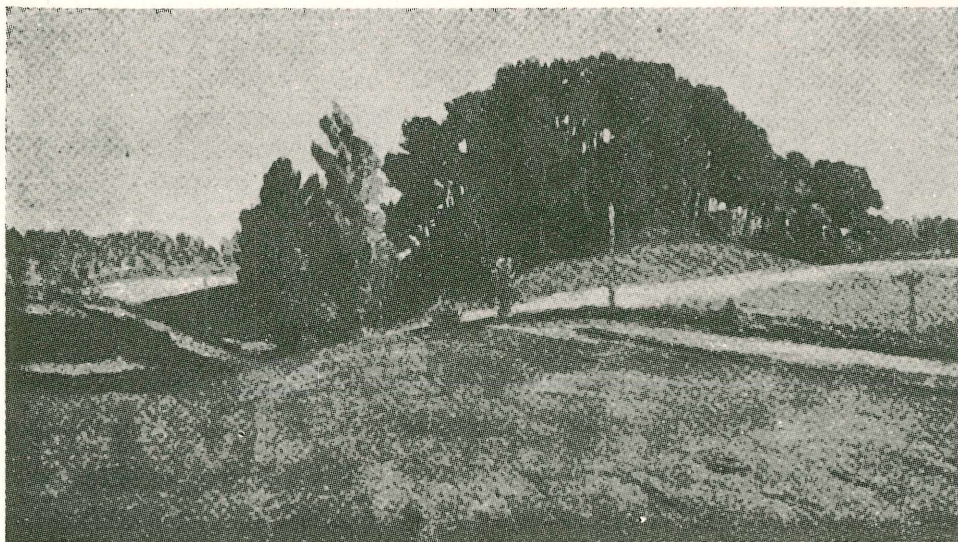
Džiugas kalnas Telšių aps. ir vl., 4 km į vakarus nuo Telšių, piliakalnis; 200–250 m į pietus nuo kalno teka Durbinės upelis. D. stačių šlaitų, balno pavidalo; ilgis š. p. linkme 80 m, plotis šiaurėje 35 m, kitur iki 40 m, augščio apie 50 m, pietų galas iki 60 m. Matomos sudarkyto pylimo žymės. Šiauriniame gale ir viduryje yra duobių, iškastų lobių ieškotojų. Užtikta didelių akmenų. Aplink piliakalnį ariama ligi papėdės, išskyrus pietų šoną. 1902 M. Brenšteinas ties piliakalnio pietų šlaitu pastebėjo nedidelių pylimėlių, vėliau sunaikintų, ariant laukus. Visa apylinkė tarp Masčio ežero į rytus ir Germanto ežero į vakarus nusėta mažomis kalvelėmis. Žmonių padavimai įvairiuose variantuose piliakalnį sieja su legendomis apie milžiną Džiugą ir jo žygius su žemaičiais.

L. Jucewicz Wspomnienia Żmudzi III 1842; *T. Daugirdas* Pilkalnie — Wisła 1889 p. 386–388; *J. Perkowski* Senovės gadynės pėdsakai Telšių aps., Gimt Kraštas N 2 1934.

Džiugas žagotinė žemaičių tvora, tveriama iš šakotų eglaičių. D. tveriant, įkalami kergtinai 2 kuolai, sankryžą perpinant vytimis. Ant jų uždedama negenėta eglaitė, kitą perveriant sankryžos apačia. Buvo džiuguojama sodybos, miško dalys ir kt., kad nepipultų staiga gyvuliai į javus ir panašiai.

Džiūgo tvora

Pr. Budkus Žemaičių tvoros, Gimt. Kraštas N 1 1936.

A. Žmuidzinavičius Džiugo kalnas

Džiugas Šaulių Sąjungos sporto klubas, nepriklausomybės metais veikęs Telšiuose. Kultivavo įvairias sporto šakas: futbolą, krepšinį, slides. D. daug kartų buvo futbolo ir krepšinio Žemaitijos meistras. D. išaugino visą eilę pasižymėjusių sportininkų (Grybauskas, broliai Nakučiai ir kt.). Pirmuoju bolševikmečiu uždarytas, 1941–44 vėl buvo atgaivintas ir veikė kaip savarankiškas sporto klubas (nes Šaulių Sąjunga buvo uždaryta).

Džiugas Stasys (g. 1919 XII 6 Raseinių aps. Girkalnio vl. Juodkėnų k.) vaikų rašytojas. Vidurinį mokslą išėjo Kaune, 1946–49 Frankfurte a. M. univ. studijavo literatūrą, JAV studijuoja komerciją Roosevelt univ. Chicagoje. Kurį laiką buvo lietuvių tautosakos archyvo nuolatiniu bendradarbiu. Per pirmąjį bolševikmetį buvo kalintas. Nuo 1938 eilėraščiais jis dalyvauja spaudoj, daugiausia vaikų laikraščiuose. Buvo redakcijos narys Hanau stovykloje leisto vaikų laikraštėlio Gimtinės Žiburėliai, o 1948 redagavo liet. tremtinių bendruomenės komiteto informacijos biuletenį. Atskirai išl. eilėraščių knygą Kiškučio vardinės 1953.

St. Džiugas

Džiuginėnai Telšių aps. ir vl. k., 4 km nuo Telšių, 1936 buvo 216 gyv. Prie kaimo yra Džiugo kalnas, netoli Germanto ir kiti mažesni ež., Džiuginėnų miškas. Visa tai D. daro vasarojimui tinkamą vietą. Prie Germanto ež. Telšių verslininkai buvo pasistatę savo vasarnamį.

Džiuginėnų miškas Telšių aps. ir vl., prie Germanto ež., 452 ha. Dirvožemis humingo priesmėlio. Eglynai su pušimi, beržu, ąžuolu. Bonitetas II. Per mišką eina Telšių–Klaipėdos geležinkelis. Miškas buvo mėgiamas vasarotojų. Be Germanto, prie miško dar prieina Ilgio, Durbinio ir Varlesčio ež.

Džiugminiai (Solanaceae) dviskilčių augalų šeima. Apie 1700 skirčių, daugiausia atogrąžų kraštuose. D. yra žoliniai ir mediniai augalai. Nemaža vaistingų ir nuodingų.

Džiungūnė (Hypochoeris) graižažiedžių (Compositae) šeimos augalų gentis. Tai vienmetės arba daugmetės žolės su belapiu arba negausiai lapuotu stiebu, pamatiniais lapais ir geltonais žiedais. Yra apie 70 rūšių, kurių dauguma P. Amerikoje, ir tik apie 12 rūšių Europoje ir Viduržemio jūros srityse. Lietuvoje yra žinomos D. taškuotoji (H. maculata) — daugmetė sausų miškų žolė ir D. snaudališkoji (H. radicata) augštų pievų, pamiškių ir pakrūmių žolė.

Džiūsnas žr. Skroblas.

Džodpuras (angl. Jodhpur) vakarų Indijos mst. Radžputanoje; apie 140.000 gyv. (1951). Įkurtas 1459 ir apsuptas 9 km il-

gio mūro. Viduryje miesto XV a. tvirtovė.

Džogdžakarta žr. Jogjakarta.

Džohoras (angl. Johore) Malajų pusiasalio pietinėje dalyje anglų valdžioje čiabuvių valstybė, nuo 1948 įsijungusi į Malajų federaciją; 18.950 km^2 su apie 750.000 gyv. (1947). Kalvota, bet derlinga sritis, apaugusi miškais. Išvežama kaučukas ir geležies bei cino rūda. Svarbiausias miestas Džohor Baru (angl. Johore Bahru) priešais Singapuro salą (12 km).

Džomolungma vietinis vardas Everesto kalnui.

Džugašvili žr. Stalin.

Džūkstė Žiemgalos Jelgavos aps. upė, Beržės (Lielupės) kair. įtakas, 42 km ilgio.

Džunglės (angl. jungle iš ind. jangal ‚dykuma') plačia prasme betkokia žemės vieta, apaugusi tankia, susiraizgusia, neįžengiama augmenija. D. vardas taikomas bendrąja prasme tropikiniams miškams P. Amerikoje, centrinėje Amerikoje, vidurinėje Afrikoje, š. Australijoje ir p. Azijoje. D. augalai būdingi dideliais mėsingais lapais ir ryškių spalvų žiedais. Dažniausiai D. neturi daug plėšriųjų didžiųjų gyvulių, bet pasižymi daugybe paukščių, vabzdžių, driežų, gyvačių ir beždžionių. Siaurąja prasme D. vadinama pelkėtoji š. Indijos sritis tarp Nepalo ir Assamo, apaugusi bambukais, akacijomis, žilvičiais ir kt. tropikiniais augalais.

W. Ladiges Durch Dschungel und Urwald 1951; *E. P. Stebgins* The Forests in India 1926. *A. B.*

Džunka (mal. džūng, edžūng ‚didelis laivas') tolimuosiuose rytuose, ypač Kinijoje, vartojami laivai. Jūrinės D. būna iki 400 BRT. Dubuo ir priekis apvalūs ir labai iškelti, kur yra gyvenamosios patalpos. Nuo vieno iki trijų stiebų su keturkampėmis burėmis, pintomis iš šiaudų. Gerai plaukia pavėjui, bet negali skersuoti ir plaukti prieš vėją. Upinės D. daug mažesnio dydžio.

Džutas (lot. Corchorus, angl. jute iš r. ind. jhuto, sen. ind. játā ‚pynė') vadinamas indiškuoju linu (šeima Tiliaceae). Žoliniai bei sumedėję augalai tropikiniuose kraštuose. D. kaip medžiaga — ilgi balti plaušai. Pastariesiems gauti augalai raunami ar pjaunami; mirkomi, kaip mūsų kanapės bei linai. Savaiminio augimo srityse D. vartojamas virvėms, verpalams,ypač maišams. Bengalijoje geriausia rūšis yra vadinamoji mgila rūšis. Nebaltinti plaušai Europoje dažniausiai vartojami pakavimui, o baltintieji — šilkui. Iš atmatų gaminamas popierius ir kartonas. Dažyti plaušai tinka kilimams ir kt. Primaišius šilko, vilnų, linų ir medvilnės, gaunamas flanelis bei kt. medžiagos. 1920–40 daviniais, D. suvartota pasaulyje apie 4 bilionai svarų. Baltaplaušis D. gaunamas iš C. c a p s u l a r i s L., o minkštaplaušis iš C. o l i t o r i u s L. Kinijoje, Ceilone D. išauga iki 5 m augščio. Auginama Indijoje, ypač Bengalijoje, taip pat Burmoje, Indokinijoje, Formozoje, Brazilijoje ir JAV (Gulf States srityje). *J. Rkt.*

E

E, e 1. septintoji lietuvių raidyno raidė, kilusi iš gr. e p s i l o n; 2. liet. kalbos balsis e, atviras garsas, nekirčiuotas visada trumpas, o kirčiuotas — tiek trumpas, tiek ilgas, pvz. m ē t a, m è s t i; tarptautinėse svetimybėse e dažnai esti siauras trumpas net ir po kirčiu, pvz. s o n è t a s, e t i k e t ė. 3. jaustukas e nuostabai, paniekai, neigimui ir kt. žymėti, pvz.: e, k ą č i a ž i ū r ė t i!

Ė, ė, liet. kalbos balsis visada ligas, siauras ir smarkiai įtemptas, pvz. b ė g a, ė m ė ir kt.

Ę, ę, kilęs iš e n, yra liet. kalbos platus ir visada ilgas balsis, pvz. t ę̃ s t i (t ē s t i), t ę s ì m a s (t ē s i m a s) ir kt.

e a s t r o f i z i k o j e žymi žvaigždžių spektrus, turinčius emisijos linijas.

e a s t r o n o m i j o j e reiškia orbitos ekscentricitetą.

T e o r i n ė j e a s t r o n o m i j o j e (E) žymi ekscentrinę anomaliją, taip pat ir laiko lygtis; dangaus kūnų nomenklatūroje žymi elipsinius ūkus. Spektroskopijoje Frauenhoferio liniją žalioje spektro dalyje, atitinkančią 5270 angstromų bangos ilgį ir priklausančią geležiai.

e m a t e m a t i k o j e simbolis natūralinių ir hiperbolinių logaritmų sistemos pagrindui žymėti. Jis apibrėžiamas kaip lim $\left(1+\frac{1}{n}\right)^n = l = 2.7182845\ldots$, kur n reiškia tikrą skaičių. e apytikrė reikšmė surandama iš nepabaigiamos eilutės:

$$l = 1 + \frac{1}{1!} + \frac{1}{2!} + \frac{1}{3!} + \ldots + \frac{1}{k!} + \ldots$$

Paėmę k + 1 tos eilutės narį, gauname paklaidą mažesnę už $\frac{1}{k\,k!}$. Natūralinių logaritmų išradėju laikomas John Napier (1550–1617), bet simbolį e pirmą kartą pavartojo Euleris 1748. 1873 Hermite įrodė, kad skaičius e negali būti polinomo šaknimi — jis yra transcendentinis skaičius.

e m u z i k o j e tono ženklas (e-moll).

E stp.: 1. g e o g r a f i j o j e pasaulio kraštui žymėti (angl. E a s t — Rytai); 2. m u z i k o j e tono rūšis (E-Dur).

Ea sumerų vandens dievas, plačiai žinomas Mesopotamijoje. Jo garbinimo centras yra buvęs Eridu.

Eadmer, Edmer (apie 1060–1124) anglų benediktinas, istorikas, šv. Anselmo (žr.) iš Canterbury draugas ir sekretorius. 1120 paskirtas St. Andrew arkivyskupu, bet po metų dar nekonsekruotas atsisakęs. Parašė savo laikų Anglijos istoriją (Historia novorum in Anglia), geriausią šv. Anselmo biografiją (De vita et conversatione Anselmi), šventųjų Vilfrido, Bergvino, Osvaldo ir Dunstano gyvenimą ir Tractatus de conceptione B. Mariae Virginis. Savo teologiniuose veikaluose perduoda mintis ir stilių šv. Anselmo, todėl kaikurie jo darbai ilgą laiką buvo priskiriami šv. Anselmui.

F. S. Schmitt E. als Gewärsmann. Revue Bénédictine 1932; *A. W. Buridge* L'Immaculée conception dans la théologie de l'Angleterre médiévale. Revue d'hist. écclésiastique 32, 1936.

Eads James Buchanan (1820–1887) amerikiečių inžinierius, 1867–74 pastatęs Mississippi tiltą (St. Louis, Mo.), kuris tais laikais buvo didžiausias triumfas tiltų statyboje. Be to, jis sureguliavo Mississippi žemupio vagą, New Oreleans paversdamas svarbiu uostu.

Eagle (angl. ‚erelis') JAV aukso moneta 10 dol. vertės, su ereliu antroje pusėje, autorizuota kongreso aktu 1792 IV 2.

Eagle Pass JAV Texas valst. mst. prie Rio Grande upės, Meksikos pasienyje; 7276 gyv. (1950). Didelės, upės vandeniu drėkinamos, žemės ūkio srities centras, iš kurio išvežama svogūnai, špinatai, kalifiorai, pomidorai, arašidai ir kt. daržovės. Kasmetinės tarptautinės žemės ūkio parodos. E. susikūrė aplink buv. amerikiečių kariuomenės Fort Duncan fortą.

Eaker Ira Clarence (g. 1896) JAV generolas. II pas. karo metu bombonešių komandos vadas Europoje (1942), 8 armijos oro pajėgų vadas (1943) ir 1944 vadovavo sąjungininkų oro pajėgoms Viduržemio jūros srityje. Nuo 1945 štabo viršininkas. Iš karo tarnybos pasitraukė 1947.

Eakins Thomas (1844–1916) JAV tapytojas ir skulptorius. 1873 Pennsylvanijos akad. prof. Philadelphijoje. Pažymėtini darbai: The Chess Players (Metropolitain Museum of Art, New York), The Surgical

Clinic of Professor Gross (Jefferson Medical College, Philadelphia). Dirbo daug portretų. Realistas, siekęs ne tiek visumos grožio, kiek griežtos charakteristikos.

L. Goodrich T. E., his life and Work 1933; (") Realism and Romanticizm in Homer, E. and Ryder, Art Quarterly 12 1949.

EAM (stp.: gr. Ethniko Apeleftherotiko Metopo — Tautinis Išlaisvinimo Frontas), graikų II pas. karo metu sudarytas koalicinis kairiųjų politinių partijų ir kt. grupių pogrindžio sąjūdis kovai prieš vokiečių okupaciją; plg. E L A S.

Earhart Amelia (1898–1937) amerikietė lakūnė. 1928 drauge su W. Stutz ir L. Gordon kaip pirmoji moteris perskrido Atlantą. 1932 viena perskrido Atlantą ir pasiekė greičio rekordą (13 val. 30 min.). 1935 pirmoji perskrido Pacifiką iš Havajų į Kaliforniją ir pasiekė greičio rekordą iš Mexico City į New Yorką (14 val. 19 min.). 1937 išskrido su Fr. Noonan aplink pasaulį rytų linkme, bet jų lėktuvas VII 3 dingo į rytus nuo Naujosios Gvinėjos, ir nepasisekė jos surasti. Parašė: 20 Hours 40 Min. 1928; The Fun of It 1931. Jos vyras G. P. Putnam suredagavo ir išl. Last Fight (1937), jos paskutiniojo skridimo dienoraštį, kurį ji palikdavo sustojimo vietose.

Earl anglų bajoriškasis titulas, vartojamas nuo XI a. pradžios. E. atitinka grafo titulą.

Earle 1) F r a n k l i n S u m n e r (1856–1929) Amerikos agronomas ir botanikas. 1894–95 tyrinėjo grybus Mississippi agr. tyrimo stotyje, 1896–1901 biologijos prof. Alabamos politechnikos inst., 1904 Estacion Central Agronomica of Cuba dir., 1908–11 agr. konsultantas Cuban-American Sugar Co, nuo 1911 Cuba Fruit Exchange prezidentas. Išsp. Erysiphaceae of Illinois 1886 (kartu su T. J. Burrill); Southern Agriculture 1907.

2) J o h n (1601?–1665), anglų Salisbury vyskupas, Karolio II auklėtojas, autorius Microcosmographie (1628).

Earlestown v. Anglijos Lancasterio grafijos mst. Geležies rūdos kasyklos ir tirpyklos.

E. l i e t u v i a i įsikūrė apie 1890. Iš pradžių yra buvę apie 20 šeimų ir kiek viengungių. Neturėdami savų organizacijų, E. lietuviai palaikė ryšį su Manchesterio Lietuvių Klubu ir parapija. Jaunoji karta suanglėjo. Dabar beliko 9 šeimos. Po II pas. karo E. įsikūrė 4 tremtinių šeimos. *K. Br.*

Early Jubal Anderson (1816–1894) JAV generolas, atkakliai kovojęs konfederatų eilėse savitarpinio karo metu. Shenandoah slėnyje pasipriešino gen. P. H. Sheridano armijai, bet 1864 X 19 prie Cedar Creek buvo nugalėtas. Išsp. Memoirs of the last year of the war 1867.

Earlom Richard (1743–1822) anglų dailininkas, G. B. Cipriani mokinys. Jis raižė varyje pagal paveikslus Rembrandto, Rubenso, van Dycko, Correggio, van Huysum (gėlės) ir pagal originalius piešinius Claude Lorrain (Liber Veritatis 1777–1819).

East (angl., tr. īst), Rytai, stp.: E.

East Sir Alfred (1849–1913) anglų dailininkas. Studijavo Paryžiuje pas Bougeureau. Jo gamtovaizdžiai pasižymi ramiais spalvų deriniais. Žymesni kūriniai: Grįžimas iš bažnyčios, Rytmetinis mėnulis. Parašė The Art of Landscape Painting in Oil Colour 1906.

Eastbourne p. Anglijos pajūrio mst. tarp Hastings ir Brighton; 57.200 gyv. (1952). Žymus vasaros kurortas, II pas. karo metu dažnai pultas vok. karo aviacijos.

East Chicago JAV Indianos valst. mst. prie Michigano ež., 17 mylių į pietr. nuo Chicagos centro; 54.263 gyv. (1950). Miestas susideda iš 3 dalių: E. C., Calumet ir Indiana Harbor. Miesto teises gavo 1893 II 7. Akm. anglies, geležies rūdos, kalkakmenio ir kt. žaliavų uostas; mėsos produktų, metalurgijos, chemikalų, mašinų, cemento, naftos rafinerijų pramonė; zoologijos parkas. *A. B.*

E. C. l i e t u v i a i. Pirmoji lietuvių šeima apsigyveno E. C. 1901. Netrukus iš Chicagos ir kt. atsikėlė daugiau lietuvių į čia išaugusius geležies fabrikus. Neturėdami savo bažnyčios, pamaldų eidavo arba į vietinę airių bažnyčią, arba vykdavo į Chicagą (Bridgeport, South Chicago). Išaugus lietuvių kolonijai, susidaręs komitetas nupirko Deodar gatvės 38 bloke keturis sklypus žemės bažnytiniams trobesiams statyti. 1910 pamaldų lietuviams laikyti atvykdavo kun. J. Čižas iš Chicagos; pamaldos buvo laikomos airių bažnyčioje. 1912 vyskupas paskyrė kun. M. Juodišių lietuvių parapijai steigti, bet dėl ligos dar tais pačiais metais iš parapijos pasitraukė. Jo vieton atvykęs kun. J. Jakštys 1913 pastatydino lietuviams šv. Pranciškaus bažnyčią. Kun. Kazimieras Bičkauskas (1953 pakeltas prelatu) 1927 įsteigė lietuvišką mokyklą ir 1929 pastatė salę. 1954 šv. Pranciškaus parapijai priklausė 820 asmenų.

1914 E. C. buvo per 350 lietuvių, 1954 čia gyveno 1128 lietuviai, iš jų 374 naujai atvykę tremtiniai. Be bažnytinių draugijų, E. C. veikia: ALT skyrius, Amerikos Lietuvių Piliečių klubas, Amerikos Lietuvių Romos Kat. Federacija, Ateitininkų Moksleivių kuopa, BALF skyrius, Baltosios Rožės klubas, JAV Lietuvių Bendruomenės apylinkė, Lietuvos Vyčiai, LRKSA kuopa, SLA kuopa ir kt. *P. C.*

East Chicagos lietuviai lojalumo parade

East Cleveland JAV Ohio valst. mst., r. Clevelando rezidencinis priemiestis (už 7 mylių); 40.047 gyv. (1950). General Electric eksperimentinė laboratorija, elektros reikmenų ir geležies liejimo pramonė, Case pritaikomųjų mokslų mokykla, buv. J. D. Rockefellerio vasaros rezidencija, dabar Forest Hills Park. E. C. lietuviai žr. Clevelando lietuviai.

Easter Island žr. Velykų salos.

Eastern Shore (rytų pajūris) r. Marylando valst. dalis, Chesapeake upės r. krantas su salomis. Plačiąja prasme E. Sh. vardas taikomas visam pusiasaliui tarp Chesapeake upės žiočių ir Delaware įlankos.

East Ham š. r. Londono priemiestis (anapus Lea upės); apie 125.000 gyv. (1951). Geležies liejyklos, chemikalų ir maisto produktų pramonė.

East Hampton r. Long Island salos vasarvietė, 102 mylios nuo New Yorko, apie 1900 gyv. (1954). E. pradžia siekia 1648. Čia yra keli istorinės reikšmės trobesiai, kurių žymiausias (1660) J. H. Payne gimtasis namas „Home Sweet Home". 1784 įk. Clintono akademija (dabar muzėjus), buvo seniausioji New Yorko valstybėje. Hook Mill (1806) veikiantis vėjo malūnas.

Easthampton JAV Massachusetts valst. mst., Connecticut upės slėnyje; 10.700 gyv. (1950). E. pradėjo kurtis 1664. Gumos, metalinių baldų, drabužių pramonė. Williston akademija (įst. 1841).

E. l i e t u v i a i gyveno nuo 1890. Iš pradžių daugumas dirbo audyklose. 1914 E. buvo 148 lietuviai, dabar teliko apie 50 šeimų. 1910 įst. D. L. K. Vytauto Pašalpinis Klubas. Dabar veikia SLA 312 kuopa.

East Hartford JAV Connecticut valstybės mst., r. Hartfordo priemiestis; 30.000 gyv. (1950). Įsikūrė apie 1633. Lėktuvų motorų ir propelerių, motorinių laivelių, baldų, įrankių pramonė.

Eastlake Sir Charles Lock (1793–1865) anglų tapytojas ir meno kritikas. Jis gyveno 14 metų Italijoje ir tapė vaizdus bei gyvenimo scenas. 1855 National Gallery Londone dir. Išsp. Materials for a History of (įst. 1855), seniausia JAV.

Eastlande taip Vulfstanas vadino Aisčių žemę IX a. pabaigoje.

East Lansing JAV Michigano valst. mst., 87 mylios į žiemv. nuo Detroito, Lansingo priemiestis; 20.325 gyv. (1950; 1940 5839). Valstybinė (Mich.) žemės ūkio kolegija (įst. 1855), seniausia JAV-se.

East Liverpool JAV Ohio valst. mst., 44 mylios į žiemv. nuo Pittsburgho; 24.217 gyv. (1950). Įsikūrė 1798 kaip St. Clair. Iš didžiausiųjų JAV puodų-porcelano pramonės centrų, kurį pradėjo 1839 anglas puodžius J. Bennett. Žaliava gaunama iš Anglijos, Floridos, N. Carolinos ir Kentucky.

East London (afrikansų Oos-London) didumo trečiasis P. Afrikos Unijos uostas, Indijos vandenyno krante prie Buffalo upės žiočių; 90.695 gyv. (1951), iš kurių maždaug pusė europiečių. Pro jį išvežama vilnos, odos, vaisiai. E. L. įkurtas 1846 kaip Port Rex anglų koloninio karo metu jų kariuomenės tiekimo reikalams.

Eastman 1) G e o r g e (1854–1932) JAV fototechnikas, išradėjas ir pramonininkas. 1880 įst. fotoplokštelių fabriką, 1884 išrado ir pradėjo gaminti rutulines filmas, 1888 išrado Kodaką. Jo Rochesteryje įst. Eastman Kodak Co. pagarsėjo visame pasaulyje. E. taip pat pasižymėjo kaip didelis muzikinio meno rėmėjas JAV — 1919 jo lėšomis įst. Eastman School of Music.

2) M a x F o r r e s t e r (g. 1883) JAV literatūros kritikas, istorikas, antisovietinis marksistas, autorius knygų apie marksizmą ir T. Rusiją. Jo The Enjoyment of Poetry 1913 iš svarbiausiųjų poezijos skaitymo psichologinių studijų. Autobiografija Enjoyment of Living 1948.

Easton JAV Pennsylvanijos valst. mst., prie Delaware ir Lehigh upių santakos, 80 mylių į v. nuo New Yorko; 35.630 gyv. (1950). Cemento, skalūnų, geležies, plieno, chemikalų, kasyklų mašinų, šilko audinių ir kt. pramonė. Lafayette kolegija (įst. 1826), 1776 statyta bžn., kurioje 1777 amerikiečiai sukilėliai su 5 indėnų tautelėmis sudarė sutartį pasilikti neutraliems laisvės karo metu.

E. l i e t u v i a i. 1914 čia gyveno apie 600 lietuvių, kurių daugumas dirbo šilko audyklose ir geležies liejyklose. 1952 buvo 488 lietuviai. 1907 įkurta Šv. Mykolo Archangelo kat. parapija, prie kurios veikia kelios draugijos. 1927 suorganizuota SLA 342 kuopa. Lithuanian Citizen's Club organizacija turi 781 narį, iš kurių tik 270 lietuviai. *A. B.*

East Orange JAV New Jersey valstybės mst., 3 mylios į vakarus nuo Newarko; 79.340 gyv. (1950). E. O. įsikūrė 1678. Drauge su Orange, South Orange ir West Orange sudaro vieną gyvenamųjų vietovių grupę. Elektros motorų, dinamų, mašinų pramonė; Upsalos kolegija (įst. 1893).

East Providence JAV Rhode Island valst. mst. prie Seekonk upės žiočių, kurių kitoje pusėje yra Providence; 35.871 gyv. (1950). Chemikalų, spaustuvių reikmenų, vielos, tepalų pramonė. E. P. susideda iš 4 dalių: Phillipsdale (pramonės centras), Riverside, Rumford ir Watchemoket.

East River jūros sąsiauris ties New Yorku, skiriąs Manhattaną nuo Long Island salos; 15 mylių ilgio ir nuo 0,5 ligi 3,5 mylių pločio. Vakariniame jo krante yra Manhattan ir Bronx, o rytiniame Brooklyn ir Queens. Svarbesnės salos: Welfare, Ward's, Randall's, Ricker's ir North Brother. Pavojinga Hell Gate vieta tarp Ward's salos ir Long Island pritaikyta laivybai, išsprogdinus dugno uolas. Per E. R. nutiesti tiltai: Brooklyno, Manhattano, Williamsburgo, Queensboro, Triborougho, Hell Gate ir Whitestone. Pirmasis yra seniausias (1883) ir jungia New Yorko (Manhattano) senamiestį su Brooklyno senamiesčiu, o paskutinysis yra naujausias (1939) ir jungia Bronx su Queen. Po vandeniu iškasti 9 tuneliai požeminiams traukiniams ir autovežimiams.

East Saint Louis JAV Illinois valst. mst. akmens anglių kasyklų rajone, prie Mississippi upės (priešais St. Louis); 82.295 gyv. (1950). Aliuminio, geležies, plieno dirbinių pramonė. Aeronautinės technologijos kolegija (St. Louis univ. skyrius). Apylinkėje Cahokia Mounds valstybinis parkas su senoviniais indėnų žemės statybos (mound) paminklais, iš kurių Cahokia, arba Monk's Mound yra didžiausias šios rūšies pastatas visoje Amerikoje: 304 m ilgio, 220 m pločio ir 30 m augščio.

E a s t S t. L o u i s l i e t u v i a i. Pirmieji lietuviai pasirodė čion XIX a. pabaigoje, kada mieste plėtėsi pramonė ir buvo atidaryta skerdyklų. Daugiausia lietuvių atvyko 1907–1914 iš Žemaitijos (Raseinių, Tauragės ir Telšių aps.), kiti atsikėlė į miestą iš apylinkės anglių kasyklų. Po I pas. karo keletas šeimų ir atskirų asmenų grįžo Lietuvon, kiti išvyko į kitus miestus, todėl lietuvių skaičius gerokai sumažėjo. 1949–52 atvyko 55 tremtinių šeimos (apie 200 žmonių). 1954 čia priskaitoma apie 1000 lietuvių.

Š v. P. M a r i j o s N e k a l t o P r a s i d ė j i m o parapija įkurta 1895 kun. Juozapo Servetkos rūpesčiu. Iki 1916 šiai parapijai priklausė ir lietuviai, gyveną St. Louis, Mo. Pirmoji medinė bažnyčia pastatyta 1897. Klebonaujant kun. Jonui Gadeikiui, 1911 pastatyta mokykla ir salė. 1927 bažnyčia padidinta ir iš lauko pusės apmūryta plytomis. 1943 bažnyčiai sudegus, pamaldos buvo laikomos mokyklos salėje. 1945 pastatyta naujos bažnyčios dalis, apatinis augštas (būsimoji salė), o viršutinioji dalis statoma pagal architekto inž, Jono Muloko planą. 1954 parapijai priklausė 174 šeimos.

O r g a n i z a c i j o s: ALT skyrius, Ateitininkų Moksleivių Šv. Kazimiero kuopa, BALF skyrius, Jaunųjų Moterų Klubas, Katalikų Jaunimo Organizacija, Lietuvių Bendruomenės apylinkė, Lietuvių Moterų Dr-ja, LRKSA 179-ji kuopa, SLA 88-ji kuopa, Šv. Kazimiero Pašalpinė Dr-ja, Šv. P. Marijos Sodalicija, Šv. Onos Dr-ja, Šv. Rožančiaus Pašalpinė Dr-ja, Tretininkų Kongregacija. Be to, veikia Meno Ansamblis „Nemunas". *A. D.*

Eaton 1) T h e o p h i l u s (1591–1657) Amerikos kolonialinis gubernatorius, puritonų vadas Connecticute. 1637 kartu su kunigu J. Davenport ir kt. atvyko į Bostoną ir metų gale vadovavo ekspedicijai naujos kolonijos vietai parinkti. 1638 pavasarį atvykus kolonistams, įkurtas New Haven, kurio gubernatoriumi jis buvo nuo 1639 iki mirties.

2) W i l l i a m (1764–1811) amerikiečių karys. 1790 baigęs Darthmouth kolegiją, stojo kariuomenėn ir pasižymėjo kovose su indėnais Ohio ir Georgia. 1798 JAV konsulas Tunise. JAV karo metu su Tripoliu (1801–1805) E. stengėsi sugrąžinti į pašos sostą Hametą Karamanlį, kurį buvo nušalinęs jo brolis Jusufas (Yussuf). 1804 JAV laivyno agentas barberų kraštuose. Prie

Aleksandrijos suorganizavo 400 karių dalinį, su kuriuo skersai peržygiavo Libijos dykumą (800 km) ir 1805 IV 27 užėmė Dernos uostą. JAV sudarius su Tripoliu taikos sutartį, E. grįžo į Ameriką.

J. H. Macleod The First Americans in North Africa 1945.

Eau Claire JAV Wisconsin valst. mst. prie Chippewa ir E. C. upių santakos; 36.058 gyv. (1950). Šaldytuvų, gumos, automobilių dalių, popieriaus, aliuminio indų pramonė. Pedagoginė kolegija; apylinkėse dideli miškai ir išplitęs pieno ūkis.

Eau de Cologne (prc.) žr. Odekolonas.

Eaux-Bonnes pietv. Prancūzijos mineralinio vandens kurortas ir žiemos sporto vieta su šiltomis sieringomis versmėmis. E. B. yra Ispanijos pasieny, 35 km į vakarus nuo Lourdo, Ossau (Adour) upės klonyje; apie 500 gyv. (1951).

Eaux Chaudes pietv. Prancūzijos mineralinio vandens kurortas, 7 km nuo Eaux Bonnes; čia gydomos kvėpavimo organų ir mažakraujystės ligos.

Eba (Ebba) šventosios 1) vyresnioji (m. 683), kilusi iš kar. Northumberlando giminės; šv. Osvaldo sesuo; brolio padedama, įkūrė jos vardo vienuolyną Ebchester, vėliau vienuolyną Coldingham, kur ir mirė būdama jo vyresniąja (šventė VIII 25).

2) Jaunesnioji (šventė IV 2) Coldinghamo vienuolyno vyresnioji, danams vienuolyną puolus 870. Žinia, kad ji ir seserys, gindamosios nuo danų, buvo nusipjausčiusios lūpas ir nosis, yra iš XIII a.

The Book of Saints 1921.

Ebbesen Nils (m. 1340) danų didvyris, vadovavęs danų sukilimui prieš krašte įsiviešpatavusius holšteiniečius; 1340, nužudžius Holšteino grafą Gertą, kraštas grįžo į danų karalių rankas.

Ebbinghaus Hermann (1850–1909) vokiečių psichologas, išgarsėjęs eksperimentiniais atminties tyrimais. Nuo 1886 ekstraord. prof. Berlyne, 1894 ord. prof. Breslau univ., nuo 1905 Hallėje. Fechnerio įtakoje susidomėjo eksperimentine psichologija, bet savo tyrimuose buvo originalus. Ypač išgarsėjo beprasmių žodžių metodo pritaikymu psichologiniams tyrimams. Taip pat domėjosi inteligencijos tyrimais ir yra sudaręs inteligencijos testą. 1890 kartu su A. Königu įst. Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane. 1893 paskelbė teoriją apie spalvų regėjimą. Išsp. Über das Gedächtnis 1885; Grundzüge der Psychologie 1897, 1904–08, ^{4}1919; Die Kultur der Gegenwart 1907; Abriss der Psychologie 1908, ^{8}1922 ir kt.

E. G. Boring A History of Experimental Psychology 2 laida 1950. *Vyt. B.*

Ebbo 1) (775–851) nuo 816 Reimso arkivyskupas, nuo 823 Danijos misininkas, 833 dalyvavo sąmoksle prieš Liudviką Pamaldųjį, jį privertė padaryti bažnytinę atgailą ir atsisakyti sosto. Liudvikui grįžus, užsidarė vienuolyne; 845 gavo Hildesheimo vyskupiją.

2) Prancūzų benediktinas (m. 740) šventasis, nuo 709 Sens vyskupas, 725 išgelbėjo Sens miestą nuo arabų apsiausties. Vėliau pasišalino į vienuolyną Arces prie Sens (šventė VIII 28).

Ebbw Vale pietv. Anglijos akmens anglies ir geležies rūdos kasyklų mst., 21 mylia į žiemv. nuo Newporto; 29.205 gyv. (1951).

Ebel Johann Wilhelm (1784–1861) vokiečių dvasininkas, teosofo Schoenherro mokinys. Kartu su H. Diesteliu įkūrė tikybinę sektą, vad. „Königsberger Muckers", kuriai priklausė nemaža lietuvių.

Ebendorfer Thomas (1387–1464) austrų kronikininkas, teologas ir egzegetas. 1924 Vienos univ. rektorius. Parašė Chronicon Austriacum (ligi 1463), Imperatorių kroniką, Bazelio bažnytinio susirinkimo dienoraštį (Diarium) ir kt.

Ebenezeris (hebr. ‚pagalbos akmuo') 1. betkurios dieviškos pagalbos atminimas; 2. vieta, kurioje Izraelio pranašo Samuelio prašymu, Viešpats griaustiniu ir audra sunaikinęs filistiniečius. Samuelis, atsidėkodamas Viešpačiui, pergalės vietoje pastatęs akmenį.

Ebensee v. Austrijos mst. prie Traun upės žiočių ir Traunsee ež., 50 km į rytus nuo Salzburgo; apie 11.000 gyv. (1954). Svarbiausioji Austrijoje druskos kasyklų vieta; 2 hidroelektrinės.

Eberbach v. Vokietijos mst. ir vasarvietė p. Odenwaldo kalnų pakraštyje, prie Neckaro upės; 11.250 gyv. (1953). Miesto mūro liekanos (XII a.), daug XV–XVI a. sandalinių namų; motorų, chemikalų, vielos fabrikai; 2 elektros jėgainės ant Neckaro ir Itterbacho upių.

Eberhard von Sayn (Seyne) vokiečių ordino vokiškųjų žemių magistras (Deutschmeister) 1251–54. Paskirtas Palestinoje gyvenusio vok. ordino didž. magistro vietininku Pabaltijo kraštuose, jis atliko Kuršo padalinimą tarp Kuršo vyskupo ir Livonijos ordino. Kadangi legatas Vilhelmas iš Sabinos jau buvo nustatęs, kad Kuršas yra Prūsų tęsinys, tai čia ordinas turėjo gauti $^{2}/_{3}$ ir vyskupas tik $^{1}/_{3}$. Dar prieš E. atvykimą Livonijos magistras Andrius Stierland su vyskupu buvo susitarę miestus ir pilis kurti kartu. Svarbus punktas Kuršui apvaldyti ir lietuvių santykiams su sembais trukdyti buvo Kuršių pamario vieta prie Danijos (Akmenos) įtakos. Čia seniau stovėjo vokiečių pilaitė, kurią sembai ir lietuviai puldinėdavo. E. su magistru ir Kuršo vyskupu ėmė derėtis stipriai piliai pastatyti. Pastačius Klaipėdos pilį (Memelburg), turėjo būti įkurtas ir Klaipėdos miestas, kurio du trečdaliai turėjo priklau-

syti ordinui, vienas vyskupui. Padalinus visą Kuršą tarp vyskupo ir ordino, buvo pradėta statyti Klaipėdos pilis. Prieš Žemaičius tuo pačiu metu E. padarė du karo žygius. Apie pirmąjį (1252) nieko plačiau nežinome. Antrajame žygyje (1253), atvykęs iš Rygos, E. pagreitino Klaipėdos pilies statybą (ji baigta 1254 II) ir paliko jai skirtą įgulą. E. tikėjosi, kad naujasis Klaipėdos mst. ir pilis suvaidins prieš Žemaičius tokį vaidmenį, kokį suvaidino Ryga prieš lybius ir latvius. Žemaičiams nepasisekė E. darbo sutrukdyti. Paskutinis E. darbas Livonijoje buvo panaikintos (1251) Žiemgalių vyskupijos ir kitų žemių išdalinimas tarp Rygos arkivyskupo, Rygos kapitulos ir ordino. 1254 E. grįžo Vokietijon.

A. L. Ewald Die Eroberung Preussens II 1875 p. 318–325; *Ph. Schwartz* Kurland im 13. Jh. 1875 p. 64–85; *E. Zurkalowski* Studien zur Geschichte d. Stadt Memel. Altpr. Monatschr. XLIII 1906; *E. Chudzinski* Die Eroberung Kurlands 1917 p. 37–43; *J.Sembritzki* Geschichte der Stadt Memel 1926 p. 12–26; *P. Šležas* Klaipėdos miesto istorijos bruožai. Mūsų Žinynas XXVI 1933 p.187–191. *Z. I.*

Eberhardas šventieji, palaimintieji, dvasios vyrai: 1) E. iš Bethune viduramžių prancūzų mokytojas ir literatūros istorikas. 1212 eilėmis parašė lotynų kalbos gramatiką „Graecissimus" (išl. Wrobel Corpus gramaticorum medii aevi I 1887), Antihaeresis (Contra Waldenses 1614).

2) E. Einsiedelno vienuolyno pirmasis abatas ir jo tvarkytojas (934–958), palaimintasis (šventė VIII 14).

3) E. III Nellenburgo grafas (1018–1078) palaimintasis (šventė IV 7), su žmona įsteigęs Schaaffhauseno vienuolynus.

4) E. iš Rohdorfo (1160–1245) vokiečių cistersas, Salemo vienuolyno abatas. Ordine garbinamas kaip šventasis (šventė IV 14).

5) E. iš Wolfegg (m. 1183) vokiečių premonstratietis, palaimintasis (šv. IV 17).

6) E. Salzburgo arkivysk. (1090–1164), vokiečių benediktinas, šventasis (šventė VI 22), pop. Aleksandro III atrama prieš imper. pastatytą antipopiežių Viktorą IV.

Frankų ir Württembergo valdovai: 1) E. I (887–939) frankų kunigaikštis, vokiečių karaliaus Konrado I brolis. Priešinosi Otono I centralizuojamajai politikai, bet 939 kovoje su juo žuvo. Po E. I mirties Otonas I užėmė jo kunigaikštiją.

2) E. I Šviesusis (1265–1325) Württembergo valdovas, Ulricho I sūnus. Valdė nuo 1279, padidino savo valstybę ir dėl įsigytųjų žemių kovojo su imperatoriais Rudolfu I, Albrechtu I ir Henriku VII, su kuriuo net lenktyniavo dėl imperatoriaus sosto (1308). Ypač jis įsigalėjo Liudviko Bavaro ir Fridricho Habsburgo kovos metu (1313–16). Württembergo sostine jis padarė Stuttgartą.

3) E. II Baimingasis (m. 1392) E. I vaikaitis, valdė nuo 1344. Jis suvienijo ir praplėtė savo grafiją, kovojo su Švabų kunigaikščiais ir 1388 ties Döffingenu nugalėjo Švabų miestų sąjungą.

4) E. Barzdotasis (1445–1496) pirmasis Württembergo kunigaikštis, grafo Liudviko sūnus. Valdė nuo 1450, rėmė imperatorių Maksimilioną, kuris už nuopelnus, atliekant valstybės reformas, 1495 jį pakėlė kunigaikščiu. E. B. 1477 įkūrė Tübingeno univ.

Eberle 1) Carl (1852–1919) šveicarų socialpolitinis rašytojas, prelatas. Daug rašė socialiniais klausimais. Išspausdino Sozialpolitische Fragen der Gegenwart 1889, Arbeit und Lohn 1894, Grundeigentum u. Bauernschaft 1896, Grundzüge der Soziologie 1896 ir kt.

2) Joseph (1883–1947) austrų publicistas. Išsp. Grossmacht Presse 1912; leidėjas ir red. dienraščio Die schönere Zukunft (Vienoje).

Ebermayer Erich (g. 1900) vokiečių rašytojas, parašęs eilę romanų, novelių ir dramų. Išsp. Kaspar Hauser 1926; Kampf um Odilienberg 1929; Die Tiefe Kluft 1931; Fall Classen 1935; Befreite Hände 1938; Unter anderem Himmel 1941; Der letzte Sommer 1952.

Ebers Georg Moritz (1837–1898) vokiečių egiptologas ir rašytojas. Nuo 1868 Jenos univ. prof., 1870–89 Leipzigo univ. prof. Be mokslo darbų, parašė savo laiku labai popularių istorinių romanų. Išsp. Ägypten und die Bücher Moses 1868; Durch Gosen zum Sinai 1872, [2]1881; Papyros Ebers, 2tt. 1875; romanai: Eine ägyptische Königstochter, 3 tt. 1864; Uarda, 3 tt. 1877; Homo sum 1878; Der Kaiser, 2 tt. 1881; Kleopatra 1894 ir kt.

Eberschweiler Wilhelm (1837–1921) vokiečių jėzuitas, studijavęs Triere, Münsteryje ir Maria-Laach. Beveik visą gyvenimą praleido kaip dvasios tėvas, vienuolių mokytojas ir auklėtojas, rekolekcijų vedėjas. Dirbo Wijnandsrade (Olandijoje) 1872–1884, Ditton Hall (Anglijoje) 1884–1889 ir vėl Vijnandsrade iki mirties. Žymus dvasinio gyvenimo turtingumu ir gilumu, vertinamas kaip nuodėmklausys. Pradėta byla šventuoju paskelbti.

W. Sierp Ein Apostel des inneren Lebens W. E. 1928.

Eberswalde š. Vokietijos mst. prie Finow kanalo; apie 31.000 gyv. (1953). Rytų Berlyno univ. miškų mokslo fakultetas su medžio tyrimų institutu, mineralinio vandens versmės, popieriaus ir geležies pramonė. Apylinkėje 1913 moliniame puode aptiktas didžiausias Vokietijoje VIII a. pr. Kr. auksinių dirbinių lobis, susidedąs iš indų, pa-

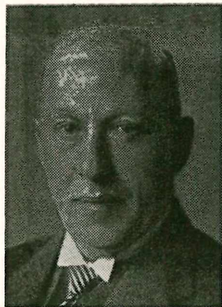
puošalų, aukso žaliavos. Lobio svoris 2,54 kg. E. lobis žuvo 1945 Berlyno Zoo slėptuvėje.

Ebert 1) F r i e d r i c h (1871–1925) pirmasis Vokietijos respublikos prezidentas 1919–25. 1893 soc. dem. laikraščio Bremer Bürgerzeitung red., 1905 partijos centro sekretorius Berlyne, 1913, Bebeliui mirus, partijos pirmininkas. Nuo 1912 parlamento narys ir vienas iš frakcijos vadų. I pas. karo metu vokiečių soc. dem. frakcijos taktika daugiausia buvo E. nustatoma. 1917 dalyvavo tarptautinėje socialistų konferencijoje Stockholme. Įvykus Vokietijos revoliucijai, 1918 XI 9 pakviestas kancleriu. 1919 II 11 steigiamajame susirinkime Weimare didžiosios koalicijos balsais išrinktas laikinuoju respublikos prezidentu. Pakeitus konstituciją, 1922 liko pirmuoju konstituciniu prezidentu. Jam prezidentaujant, Vokietija pasirašė Versalio sutartį ir priėmė Weimaro konstituciją. Sūnus Friedrich E. 1926 išleido jo Schriften, Aufzeichnungen, Reden du tomus.

F. Ebert

O. Meissner Staatssekretär unter E., Hindenburg, Hitler 1950.

2) M a x (1879–1929) vokiečių proistorikas. Germanų filologiją ir istoriją studijavo Innsbrucko, Heidelbergo, Hallės ir Berlyno univ. 1906–14, dirbdamas Berlyno valstybinio muzėjaus priešistoriniame skyriuje, E. ypačiai domėjosi r. Europos ir Ukrainos priešistorinė medžiaga. 1911–12 šiuose kraštuose lankėsi studijų tikslais. Kaip geras Pabaltijo proistorės žinovas 1913 vokiečių istorijos ir senovės dr-jos Rygoje pakviestas sutvarkė jos muzėjų. 1918 habilitavosi Karaliaučiaus univ., 1921 e. o. prof. Karaliaučiuje, 1922 ord. prof. Rygos Herderio Institute, 1923 grįžo į Karaliaučių ir 1927–29 prof. Berlyno univ. Išsp. Die baltischen Provinzen Kurland, Livland, Estland (Prähist. Zeitschrift V 1913); Führer durch die vor- und frühgeschichtliche Sammlung Riga 1914; Südrussland im Altertum 1921; Truso 1926; Red. Reallexikon der Vorgeschichte 14 tt. 1924–29; Vorgeschichtliches Jahrbuch ir Vorgeschichtliche Forschungen ir kt.

M. Ebert

G. Kossinna — Mannus 1930, p. 177–79. *J. P.*

Eberth Karl Joseph (1835–1926) vokiečių bakteriologas ir patologas. Nuo 1865 Züricho univ. prof., 1881–1911 Hallės univ. prof. 1880 pirmasis atrado vidurių šiltinės bakteriją, kuri vadinama Eberthella. Išsp. Die Organismen in den Organen bei Typhus abdominalis 1880; Die Untersuchungen des Auswurfs auf Tuberkelbacillen 1891 ir kt.

Ebhardt Bodo (1865–1945) vokiečių architektas, pilių rekonstrukcijos specialistas. Išsp. Die Burgen des Elsass 1904; Deutsche Burgen 1899–1908; Die Burgen Italiens 1909–27; Der Wehrbau Europas im Mittelalter 1939. Red. Der Burgwart nuo 1899.

Ebingen p. Vokietijos mst. Württemberge, 730 m nuo j. l.; 18,217 gyv. (1953). Trikotažo, aksomo ir preciziniu instrumentų pramonė. Apylinkėje dažnų žemės drebėjimų židinys.

Ebionitai (lot. ebionitae iš hebr. ebjōnīm ‚neturtingieji') pirmosios Jeruzalės žydų krikščionių sektos pavadinimas. E. sekta atsirado dėl to, kad pirmieji krikščioniai žydai dar laikėsi Sen. Įst. dėsnių ir apeigų, tvirtindami, kad žydų apeiginiai įstatymai visiems krikščionims esą absoliučiai reikalingi ir vykdytini. Su E. smarkiai kovojo šv. Povilas. Pradžioje E. krikščionių bendruomenėje laikėsi ramiai, kol jai vadovavo apaštalas Jokūbas Jaunesnysis. Jam 62 mirus, bendruomenė tuoj suskilo, ir tas skilimas truko iki Jeruzalės sugriovimo (70). Besiartinant romėnų kariuomenei prie Jeruzalės, visi krikščioniai paliko miestą ir laikinai gyveno Negyvosios jūros slėniuose. Sugriautos Jeruzalės vietoje romėnams pastačius Aelia Capitolina, į jį grįžo krikščioniai žydai, susijungė su krikščioniais, atvirtusiais iš pagonių ir vyskupu išsirinko Morkų. Tuo tarpu griežtai besilaiką Sen. Įst., gyvendami palei Negyvąją jūrą, atsiskyrė nuo kitų krikščionių ir sudarė žydišką krikščionišką sektą. Pradžioje visi iš Jeruzalės pabėgę krikščioniai buvo vadinami E., vėliau — tik Negyvosios jūros slėnių žydžiuojantieji. Iš N. Įst. knygų E. tepripažino tik vad. Hebrajų Evangeliją (Evangelium secundum Hebraeos).

M. Dibelius Der Brief des Jacobus 1921; *J. F. Bethune-Baker* An introduction to the early history of Christian doctrine 1923; *H. J. Schoeps* Theologie und Geschichte der Judenchristen 1949.

Ebn arba Ibn, arabiškas sūnaus pavadinimas, vartojamas daugeliui sudėtinių arabų asmenvardžių sudaryti.

Ebner 1) A d a l b e r t (1861–1898) vokiečių liturgininkas, nuo 1892 prof. Eichstätte, keliavo tyrinėdamas ir kataloguodamas liturginius rankraščius, iš kurių surinko medžiagą Romos mišiolo ir ritualo istorijai. Išsp. Klösterliche Gebetsverbrüderungen 1890; Quellen u. Forschungen zur

Geschichte und Kunstgeschichte des Missale Romanum im Mittelalter 1896 ir kt.

2) C h r i s t i n a (1277–1356) domininkonė, mistikė, kilusi iš patricijų giminės, gyvenusi Engeltalio vienuolyne, išgarsėjusi ekstazėmis ir regėjimais, kuriuos surašė Konrad von Füssen OP paliepimu. Aprašė savo vienuolyno žymesnių seserų mistinį gyvenimą „Von den genaden uberlast". Šis darbas svarbus šaltinis anų laikų dvasios gyvenimo istorijai tirti. Taip pat dalyvavo „Dievo draugų" sąjūdyje.

3) M a r g a r e t h (1291–1351) domininkonė, gyvenusi Moedingeno vienuolyne, kurį padarė dvasinio gyvenimo centru. Nemažą vaidmenį turėjo „Dievo draugų" sąjūdyje. Istoriniu požiūriu svarbi jos korespondencija su savo dvasios tėvu Heinrich von Nördlingen ir kitais asmenimis. Pradėtas beatifikacijos procesas Romoje; yra vietų, kur ji garbinama kaip palaimintoji.

H. Wilms Der seligen M. E. Offenbarungen und Briefe 1928.

Ebner-Eschenbach Marie, Baronin von (1830—1916) austrų rašytoja, daugiausia gyvenusi Vienoje. Po lyrinių ir draminių bandymų labiausiai pasireiškė pasakojamojoje literatūroje. Išsp. Das Gemeinde Kind 1887; Lotti, die Uhrmacherin 1889; Unsünbar 1890 ir kt. Sämtliche Werke, 12 tt. 1928.

M. Necker M. von E. 1916.

Eboli Ana de Mendoza de la Cerda (1540–1592) ispanų kunigaikštienė. Ji vedė Pilypo II favoritą Ruy Gómez de Silva. Būdama patraukli, bet garbės ir valdžios trokštanti, dėl nediskretiškumo ir įvairių karališkųjų rūmų intrigų nustojo Pilypo II malonės, 1579 pašalinta iš rūmų ir pasodinta į kalėjimą. Paveiksluose vaizduojama viena užrišta akimi. Jos asmenybė vaizduojama Schillerio Don Carlos ir K. O'Brien'o novelėje For One Sweet Grape 1946 (dramatizuota That Lady 1949).

J. Gracia Mercodal La Princesa de E. 1944.

Eboli (sen. romėnų Eburum) p. Italijos mst. Salerno provincijoje; 20.087 gyventojai (1951). Čia išlikę griuvėsių sen. Eburum'o, sugriauto vakarinių gotų V a., pilis ir kelios istorinės bažnyčios.

Ebonitas (angl. ebonite), arba vulkanitas, kieta juoda ir tamsiai ruda medžiaga, daroma iš kaučuko, vulkanizuojant dideliu sieros kiekiu (iki 40%). E. lengvai tekinamas, pjaunamas, gludinamas ir svidinamas. Atsparus rūgštims ir šarmams. 70–80° C minkštėja, 200° C anglėja nesilydydamas. Vartojamas elektrinei izoliacijai, šukoms gaminti ir kt.

Ebrach buv. svarbiausias Vokietijos cistersų vienuolynas į vakarus nuo Bambergo, Steigerwalde; įkurtas 1126, 1803 supasaulintas, nuo 1851 kalėjimas. Ankstyvosios gotikos bžn., vienuolyno rūmai statyti L. Dietzenhoferio ir B. Neumanno.

Ebro (lot. Iberus, Hiberus) Viduržemio jūros baseino Pirenėjų pusiasalio (Ispanijos) upė. Išteka iš Kantabrijos kalnų Santadero provincijoje, teka pietryčių linkme per senosios Kastilijos, Nevaros, Aragono ir Katalonijos provincijas ir įteka į Viduržemio jūrą ties Tortosa, beveik pusiaukelėje tarp Barcelonos ir Valencijos. E. ilgis 927 km, baseino plotas 84.980 km^2, vid. vandens debitas 615 m^3/sek. E. slėnyje pastatyta eilė didelių užtvankų. Laivybai netinka.

Ebstorfo žemėlapis didžiausias ir turtingiausias viduramžių žemėlapis, rastas Ebstorfo (Hanoverio provinc.) benediktinų vienuolyne. Tai yra tiksliausia IV a. romėnų pasaulio žemėlapio kopija, padaryta to vienuolyno benediktinų 1284. E. Ž. susidėjo iš 30 pargamentinių lapų, sudarančių 3,5 m skersmens apskritimą su Jeruzale centre. Nuo 1845 buvo saugomas Hanoverio provincijos muzėjuje. II pas. karo metu žuvo.

K. Miller Mappae mundi 1895–98; (") Die Ebstorfkarte 3 laida 1900.

Ebulioskopija (lot. ebullire ‚virti' ir gr. skopein ‚stebėti') skysčių virimo temperatūros pakilimo nustatymas. Tirpalo sočių garų spaudimas yra mažesnis už gryno tirpintuvo garų spaudimą. Garų spaudimo depresijai proporcingas yra tirpalo virimo temperatūros pakilimas, kuris priklauso nuo ištirpintos medžiagos molių kiekio. Šiuo principu yra paremtas molekulinių svorių nustatymas tirpaluose iš virimo temperatūros pakilimo.

Eburacum lot. Yorko (Anglijoje) vardas.

Eburonai keltų kiltis, gyvenusi prie Masso ir Reino, Cezario 53 pr. Kr. išnaikinta. Vėliau į jų gyvenamąją vietą atsikėlė germanai tungrai.

Eça de Queiroz José Maria (1845–1900) portugalų rašytojas, realistinės srovės pradininkas portugalų literatūroje. Jo romanai pasižymi spalvingu bei originaliu stiliumi, labai pesimistine pažvalga į žmones ir daiktus, humoru ir ironija. Žymiausieji romanai: Primo Basilio 1878; A Reliquia 1887; A citade e as serras 1901.

V. Ferreira Sôbre o humorismo de E. de Q. 1943.

Ecballium Elaterium Nees. (Momordica Elaterium L.) vienmetinis Cucurbitaceae šeimos p. Europos augalas, žinomas ir burtininko, arba asilų agurko, vardu. Vaisiui prinokus, sėklos gleivėtu skysčiu išpurškiamos iš jo laukan. E. E. jau buvo žinomas Plinijaus ir Hipokrato.

Eccard 1) J o h a n n G e o r g e žr. Eckhardt.

2) J o h a n n e s (1553 – 1611) vokiečių bažnytinės muzikos kompozitorius, Orlando di Lasso mokinys Münchene. 1580 Karaliaučiaus rūmų kapelmeisteris, nuo 1608 Berlyne. E. yra iš žymiausiųjų protestan-

Ecce homo vokiečių XV a. medžio raižinys

tų ankstyvojo baroko bažnytinės muzikos atstovų. Be bažnytinės muzikos kūrinių, jis yra parašęs ir pasaulietiškų dainų. Pagrindiniai kūriniai: Geistliche Lieder auf den Choral 1597; Preussische Festlieder für 5—8 Stimmen 1624-44; Neue geistl. und weltl. Lieder mit 5 und 4 Stimmen 1589.

C. v. Winterfeld Der ev. Kirchengesang, 3 tt. 1843-47.

Ecce homo (lot. ‚štai žmogus!', Jon. 19,5) Piloto žodžiai, kai jis parodė žydams nuplaktą Kristų. Išvystyta E. H. scena viduramžių mene pasirodė XV a. vėlyvosios gotikos medžio raižiniuose. Tapyboje Roger van der Weyden pirmasis sukūrė kompoziciją su daug figūrų (apie 1450, London Nat. Gallery): Kristus ir Pilotas stovi balkone; Kristaus atributai — erškėčių vainikas, apsiaustas ir nendrė rankoje, apačioje siautėjanti minia. Ši forma dažnai vaizduota nuo XV a. pabaigos iki XVII a. grafikoje (M. Schongauer, A. Dürer, Lukas van Leyden, H. Goltzius, Rembrandt) ir tapyboje (Fra Bartolomeo, Tiziano, G. Ferrari, Rubens, Van Dyck). Iš E. H. scenos izoliuota vieno Kristaus figūra (vok. vad. „Hergottsruhbild") skirtina nuo lietuviškojo „Rūpintojėlio" (vok. „Christus im Elend").

K. Künstle Ikonographie der christlichen Kunst I 1928, 437-440; Christus im Elend, RDK 3, 644.

P. Rkl.

Ecce lignum crucis (lot. ‚štai medžio kryžius') katalikų bažnyčios lotyniškų apeigų giesmė (antifona), kunigo giedama tris kartus (kiekvieną kartą vis augštesniu balsu) Didįjį penktadienį, nudengiant ir pagerbiant kryžių. Giedama ir šiaipjau kryžiaus pagerbimo pamaldose; žinoma nuo VII a.

Ecchymosis žr. Ekchimozė.

Ecclesia (lot.) žr. Eklezija.

Ecclesia nuo 1942 Vatikano leidžiamas mėnesinis žurnalas, įst. Vatikano Informacijos Biuro (karo belaisviams pajieškoti). Iš pradžių jame buvo informuojama apie popiežiaus veiklą, besirūpinant nuo karo nukentėjusiais, nuo 1945 informuojama apie svarbesniuosius katalikų gyvenimo įvykius visame pasaulyje.

Ecclesia dominans (lot.) valstybinės bažnyčios sistemoje reiškia vieną pilnateisę, valstybėje vyraujančią, dominuojančią bažnyčią; kitos tikybos tik toleruojamos.

Ecclesia ir Sinagoga Vakarų Europos viduramžių mene Naująjį ir Senąjį Testamentą personifikuojančios figūros, vaizduojamos kartu kaip dvi moterys. E. atributai: karūna, rankose kryžius su pergalės vėliava ir taurė, o. S. — raiščiu užrištos akys, perlaužta jietis su vėliava, įstatymo lentelės ir krintanti karūna. Ankstyvasis vaizdavimo tipas, pagal vad. „Concordantia veteris et novi testamenti" dėsnį, E. ir S. traktuoja kaip paralelinius išganymo simbolius (pvz. V a. mozaika Š. Sabinos bazilikoje, Romoje; vitražas iš St. Denis, apie 1140). Nuo IX iki XIII a. pabaigos E. ir S. dažnai sutinkamos Nukryžiavimo kompozicijose, pvz. rankraščių miniatūrose ir

Ecclesia ir Sinagoga (Strassburgo katedra)

dramblio kaulo reljefuose; jose iš Nukryžiuotojo krūtinės kraujo srovė trykšta į E. laikomą taurę; kartu vis labiau pabrėžiama panieka S., kaip krikščionių tikėjimui priešingos žydijos personifikacijai (pvz. Antependiumas iš Soest'o, apie 1200–30; Niccola Pisano reljefas Pizos krikštykloje 1260). Monumentalią išraišką E. ir S. rado žinomose katedrų portalų skulptūrose Reimse (apie 1230), Strassburge (apie 1220–30), Bamberge (apie 1230–40). Naujieji tyrinėjimai neigia E. ir S. atsiradimą iš misterijų. Bizantijos mene E. ir S. motyvas labai retas.

K. Künstle Ikonographie der christlichen Kunst I 1928, 60, 76, 81–82; *E. Mâle* L'art religieux du XII-e siècle en France 5 laida 1947 166–167; *H. Pflaum* Der allegorische Streit zwischen S. und E. in der europäischen Dichtung des Mittelalters Archivio Romano 18 (1934) 243–340; *M. de Ozzòla* E. und. S. in der bildenden Kunst. Illustrazione Vaticana 8, 16–21; *A. Weiss* Die ,,Synagoge'' am Münster zu Strassburg. Das Münster 1 (1947/48) 65–80. *P. Rkl.*

Ecclesia militans (lot.) kovojančioji bažnyčia.

Ecclesia triumphans (lot.) triumfuojančioji, džiūgaujančioji bažnyčia.

Echea (gr.) žr. Garsintuvas.

Ecclesiastes (lot.) žr. Ekleziastas.

Ecclesiasticus (lot.) žr. Ekleziastikas.

Eccoptogastrini žr. Balangraužiai.

Echegaray José (1832–1916) ispanų dramaturgas. 1854-68 matematikos ir fizikos prof. Madrido univ., kelis kartus ministeris. Savo metu visoje Europoje plačiai išgarsėjęs savo neoromantinėmis dramomis. 1904 laimėjo Nobelio literatūros premiją. Žinomiausi kūriniai: O locura o santidad 1876 ir El gran Galeoto 1881.

P. Mérimée J. E. et son oeuvre dramatique 1916; *J. R. Young* J. E. 1938.

Echeveria augalų gentis Crassulaceae šeimos, 100 rūšių atogrąžų Amerikoje. E. secunda Ldl. var. glauca dažnai vartojama gėlyniniams kilimams ar jų kraštams apsodinti.

Echeverria Estéban (1805–1851) argentiniečių poetas, revoliucionierius. Laikomas romantizmo pradininku ne tiktai savoje šalyje, bet ir visoje Isp. Amerikoje. Jo kūryba pasižymi spalvingumu, giliu įkvėpimu ir nepaprastai lengvu eiliavimu. Žymiausias veikalas La Cautiva 1837. E. buvo vienas iš vadų slaptos organizacijos Asociación de Mayo, kovojusios prieš Juan Manuel de Rosas diktatūrą. Paskutiniuosius savo gyvenimo metus praleido egzilėje Montevideo. *P. Gč.*

Echidna (gr. ‚gyvatė') graikų mitologinė gyvatiška baisybė, Kerbero, Hidros ir Chimeros motina.

Echidna žr. Echidnidae.

Echidnidae vienaugių (Monotremata) žinduolių šeimos gyvulėlis, panašus į ežį, kūnas apaugęs dygliais, tarp kurių auga plaukai. Ilgas laibas snukis pačiame gale perskeltas. Trumpos ir stiprios galūnės pritaikintos raustis žemėje. Dantų vietoje E. gomuryje ir ant liežuvio turi raginius padarus. Minta žemėje randamomis skruzdėmis, kirmėlėmis. E. deda tik vieną kiaušinį, kurį nešioja ir išperi tam tikroje papilvės sterblėje. E. gyvena N. Gvinėjoje, Australijoje ir Tasmanijoje.

Echinas (gr. echinos ‚ežys') 1. zoologijoje jūros ežių gentis, kurių E. esculentus gyvena š. Europos pakraščiuose, E. acutus — Atlanto vandenyne ir Viduržemio jūroje; 2. architektūroje doriečių kolonos dalis, jungianti kolonoje stiebo viršūnę su abaku; be to, E. vadinami kiaušinio pavidalo ornamentai.

Echinokokinė liga tam tikro parazito (echinococcus) sukelti pakitimai gyvame organizme. Apsikrečiama nuo šuns, turinčio žarnose mažą kirmėlaitę (taenia echinococcus), kurios gemalai, per burną patekę į žmogaus virškinamąjį traktą, kraujo keliais išsisklaido po įvairius organus: kepenis, blužnį, plaučius, inkstus, smegenis ir kt. Ten jis virsta pūslinėmis finomis, kurios naikina aplinkinius audinius, užkemša įvairius takus bei kraujo indus, gadina kraują ir sukelia uždegimo reakciją. Per keletą mėnesių susidariusioms pūslėms prakiurus, jose esą parazitai (scolex) išsilieja aplinkinėje srityje. Be žmogaus, E. finų gali turėti ir naminiai gyvuliai, ypač raguočiai, avys ir kiaulės, dažniausiai plaučiuose ir kepenyse.

Echinologija zoologijos mokslo šaka, tyrinėjanti dygiaodžius.

Echinops daugiamečių augalų gentis (šeima Compositae) p. Europoje ir centr. Azijoje.

Echnatonas (Akhnaton, Echnaton, Ehnato, Ikhnaton) vardas, kurį priėmė Egipto faraonas Amenhotepas IV (žr.), pradėjęs skelbti Atono (žr.) gerbimo monoteistinę religiją.

Echo (gr. ‚aidas') graikų mitologijoje kalnų nimfa, Pano mylimoji, kuri į jo meilę atsiliepdavo tik aido garsais. Už tai ji buvusi sudraskyta Pano piemenų. Pagal kitą padavimą E. žuvusi iš meilės Narcizui ir pavirtusi balsu be kūno.

Echo Lietuvos socialdemokratų partijos savaitraštis, leistas Vilniuje lenkų kalba 1906 VII 7 — XII 5. Iš viso išėjo 18 numerių. Leidėjais pasirašinėjo Marija Dybovskaitė - Domaševičienė (N 1 — 6) ir Jonas Jaks Tyras (N 7—18), redaktoriais — M. Domaševičienė (N 1), Simanavičius (N 2—5), V. Stoikovas (N 6—18). Faktiškai E. redagavo Myk. Biržiška (N 1—5) ir Step. Kairys. E. persekiotas rusų policijos ir cenzūros, Teismo Rūmų sprendimu 1906 XII 5 sustabdytas.

Vac. Biržiška Lietuvių Bibliografija IV d. I t. 1935.

Echolalija (gr. ēchō ‚aidas, garsas' ir lalia ‚kalbėjimas, šnekėjimas') psichinio sutrikimo būsena, kada ligonis atsakymo vietoje nesąmoningai kartoja girdėtus ar jam pasakytus žodžius.

Echo Litwy Vilniaus lietuvių dienraštis, ėjęs lenkų kalba 1919–20. Leidėju ir redaktoriumi 1919 XII 12 — 1920 VII 23 buvo Mykolas Biržiška. Po to, teišėjus dviem numeriams (N 134—135), X 12 lenkų valdžia jį uždarė. Iš E. L. daugiausia atkarpose spausdintų dalykų, išleisti šie leidiniai: Vidūnas Cienie przodków 1919; Maironis Młoda Litwa 1920; Z. Žemaitis O unję polsko-litewską 1920; Kun. (Vac. Biržiška) Z przeszłości i terazniejszości 1920; Mich. Biržyszka Na posterunku wileńskim III 1920.

Echolotas (vok.) prietaisas jūrų gyliui matuoti. Laivo dugne įrengiamos 2 membranos kintamos srovės ritėj. Paleidus srovę, gaunamas membranos virpėjimas, sukeliąs trumpas (4 — 7,5 cm) negirdimas garso bangas, kurios sklinda vendenyje vidutiniškai 1500 m per sekundę ir aidu grįžta atgal tuo pačiu greičiu į membranas, iš naujo sužadindamos jose virpėjimą ir kintamą srovę apvajose. Ta srovė perduodama į specialų aparatą, esantį ant komandos tiltelio, kur laiko tarpas nuo signalo išsiuntimo ir grįžimo jau parodomas fatomais, pėdomis ar metrais. E. dar plačiai vartojamas upių gilumui matuoti ir ledynų storiui nustatyti. *P. Mžk.*

Echo Życia Robotniczego na Litwie nelegalus LSDP agitacinis organas, ėjęs lenkų kalba 1897–1906. 1897 Vilniuje išėjo hektografu atspausdinti 7 numeriai, 1898 — 2; 1899 Bitėnuose išėjo II serijos N 1 ir išverstas lietuviškai: Aidas Lietuvos Darbininkų Gyvenimo (žr.). 1902 pasirodė III serijos 3 numeriai, kurių N 1 ir 2 hektografuoti Vilniuje ir N 3 spausdintas Tilžėje. 1903 Tilžėje atspausdinti tos pačios serijos N 4 ir 5 ir 1905 N 6 (beveik visas Mykolo Biržiškos prirašytas). 1906 dar išėjo IV serijos N 1, 2 ir 3. Pradėjus eiti Naujajai Gadynei ir Echo, 1906 VI 24 E. Ž. R. sustojo.

Vac. Biržiška Lietuvių Bibliografija N 3872a, 4038b, 4168, 4718a, 4919 a, 5067, 6137a.

Echterdingen Würtembergo vietovė į pietus nuo Stuttgarto; 4500 gyv. (1953). Vargonų dirbtuvė, šamotinių plytų pramonė. Prie E. 1908 VIII 5 sudegė cepelinas LZ 4.

Echternach Liuksemburgo vietovė prie Sauer upės, Vokietijos pasienyje; 3500 gyv. (1953). Ankstyvojo romanų stiliaus katedra (XI a.) su karolingų kripta, redemptoristų augštoji teol.-filos. mokykla, buv. benediktinų vienuolynas, XV a. rotušė. Viduramžiais (VIII–XI a.) knygų iliustravimo ir dramblio kaulo drožinėjimo centras. Senasis benediktinų vienuolynas įst. 698 Utrechto vyskupo šv. Vilibrodo. E. vienuolyno skriptoriumui priskiriama grupė XI a. iliuminuotų rankraščių; jų tarpe garsi vad. „Auksinė imperatoriaus Henriko III evangelijų knyga" (1045–46), dabar Escoriale.

A. Boeckler Das Goldene Evangelienbuch Heinrichs III 1933.

Echter von Mespelbrunn Julius (1545–1617) Würzburgo vyskupas nuo 1573. Sustabdė protestantizmo plitimą savo vyskupijoje, 1579 įkūrė Würzburge Juliaus ligoninę, 1582 įst. universitetą, pastatė ir atnaujino apie 300 bažnyčių.

Th. Henner J. E. von Mespelbrunn 1918.

Eck Johann, tikrai J. Meier von Egg, Eccius, Eckius (1486–1543) vokiečių katalikų teologas, reikšmingiausias Liuterio priešas. Studijavo Heidelbergo, Tübingeno, Kölno ir Friburgo univ. 1508 įšv. kunigu, nuo 1510 prof. Ingolstadte, kur buvo dekanu ir rektoriumi. Daug prisidėjo prie katalikybės išlaikymo Bavarijoje. Pirmasis rašė prieš Liuterio tezes, 1519 Leipcige disputavo su Liuteriu ir išgavo iš Romos jo pasmerkimą. Popiežius Leonas X 1520 pavedė E. paskelbti Vokietijoje bulą „Exurge Domine" ir paskyrė jį protonotaru bei savo atstovu prie Vokietijos vyskupų ir kunigaikščių. Vykdydamas šią misiją, E. susilaukė daug priekaištų. 1523 nuvykęs į Romą Bavarijos kunigaikščių reikalais, popiežiui Hadrionui VI išdėstė Bažnyčios negeroves: piktnaudžiavimus pačioje Romoje ir didikų bei dvasininkų intrigas, besiekiant beneficijų, drauge pasiūlė reformos projektą. 1526 disputavo su Zwingliu Badene, 1540 Hagenave ir 1541 Wormse. Be paskubomis išverstos Biblijos į vokiečių kalbą, savo lotyniškuosius raštus surinko į draugę, juos pavadindamas Opera contra Ludderum (jų išleista tik dalis; cfr. Corpus Catholicorum). Žymesnieji darbai: Chrysopassus 1514; De primatu Petri adv. Ludderum libri III 1521; De poenitentia et confessione secreta 1522; Enchiridion locorum communium adversus Lutteranos 1525; De Sacrificio Missae libri II 1527; Confutatio Augustanae Confessionis 1530 ir kt.

J. Eck

J. Greving J. E. als junger Gelehrter 1906; *H. Schauerte* Die Busslehre des E. 1919; *H. Ruppricht* Der Eckius dedolatus und sein Verfasser 1931. *J. V.*

Eckart Anselm (1721–1809) nuo 1740 jėzuitas misininkas, 1753 nusiųstas į Braziliją dirbo Maranone, bet 1757 pagal Pombalio dekretą deportuotas į Portugaliją, kur 20 metų išlaikytas kalėjime; paleistas atvyko į Lietuvą ir dirbo Daugpilyje kaip naujokų mokytojas. Parašė darbų apie Brazilijos geografiją bei kalbas, jėzuitų panaikinimą ir persekiojimus Portugalijoje.

Eckehart žr. Eckhart.

Eckener Hugo (1868–1954) vokiečių aeronautikas, cepelinų konstruktorius ir navigatorius, grafo Zeppelino pirmasis bendradarbis ir jo darbų tęsėjas. Nuo 1908 cpelinų konstrukcijos ir statybos vadovas Vokietijoje, nuo 1911 orlaivinio susisiekimo b-vės Deutsche Luftschiffahrt direktorius. 1924 pirmas cepelinu perskrido Atlantą, 1929 cepelinu Graf Zeppelin apskrido aplink žemę, 1932 juo skraidė š. poliarinėse srityse. Apdovanotas 1936 britų aeronautikos aukso medaliu ir 1937 amerikiečių Guggenheimo aukso medaliu. Parašė: Graf Zeppelin 1938; Im Zeppelin über Länder und Meere 1949.

H. Eckener

Eckermann Johann Peter (1792–1854) vokiečių literatas, asmeninis Goethės sekretorius nuo 1823, vėliau bibliotekininkas Weimare. Išsp. Beiträge zur Poesie mit besonderer Hinweisung auf Goethe 1823; Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens, 3 tt., 1836–48 ir kt.

H. H. Houben J. P. E., sein Leben für Goethe 1925–28.

Eckernförde š. Vokietijos pajūrio mst. ir vasarvietė Schleswig-Holsteine; 21.826 gyv. (1953). Statybos mokykla, medžioklinių šautuvų fabrikas, žvejybos uostas, optikos pramonė. Vietovė minima nuo 1197.

E. l i e t u v i a i. Lietuvių tremtinių stovykla įsikūrė 1945 VII buv. aviacijos dalinių kareivinėse (Windebyer g.). 1946 čia gyveno 350 lietuvių, bet vėliau, UNRRA bei IRO sijojimo ir emigracijos pasekmėje, tas skaičius ėmė mažėti. Pagaliau 1948 X stovykla likviduota ir didžiuma jos gyventojų perkelta į Klein-Wittensee. 1946 II įsteigta 4 skyrių pradžios mokykla, kurią kasmet lankė apie 50 vaikų. Mokyklos vedėja iki stovyklą iškeliant visą laiką buvo mokytoja Rožina Pūkienė. Be to, dar veikė vaikų darželis, skaitykla ir sporto sekcija. E. stovyklos vadovais buvo: vet. gyd. St. Skripkus, adv. J. Giedraitis, B. Banevičius ir inž. J. Svilas. LTB apylinkės valdybos pirmininku iki 1946 vasaros buvo inž. J. Svilas, vėliau pulk. Kostas Žukas. Stovyklą iškėlus, apie 100 E. likusių lietuvių (daugumas klaipėdiečiai), kuriems buvo atimta IRO globa arba kurie patys buvo jos atsisakę, susibūrė į PLB Eckernfördės apylinkę, bet gyvesnės kultūrinės ar šiaip veiklos jau nebeišvystė. *Pr. Z.*

Eckersberg, Eckersburg, XIV a. vokiečių ordino pilis sūduvių žemėje, dabar bžk. Johannisburgo aps. Sunkiai prieinama vieta, jungianti Prūsų ežeryno ežerą Spirdingą su Tirklo ežeru, jau sūduvių buvo naudojama apsigynimo reikalams. Kaip Dusburgas aprašo, toje vietoje vyko XIII a. pusėje kryžiuočių kovos su sūduviais; iš jų yra žinomos kautynės prie Vinse miško. Vėliau toje pat vietoje (apie 1340) buvo pastatyta ordino tvirtovė. Strategiškai rytų pilių linija nuo lietuvių pusės Ungura (Angerburg) — Lučėnai (Lötzen) — E. — Johannisburg buvo svarbi ilgam Prūsų ežeryno plotui. 1361 III 21 pagal Wigandą Kęstutis prie E. tos pilies viršininko buvo paimtas nelaisvėn. Iš jos pabėgęs Kęstutis 1361 vėl puolė E., o 1378 visai sunaikino. Pilies viršininką (Surbach) liet. norėję paaukoti, tačiau kunigaikštis jį išgelbėjęs. Ordinas E. nebeatstatė, ir šitas kampas pateko užuomaršon, kol jame XV a. gale atsirado mozūrų kolonistų, kurie E. pavadino Okortowo. 1914 vykstant rusų ir vokiečių kovoms, E. bžk. buvo sudegintas. Per E. eina geležinkelio linija Lukas (Lyck) — Arys — Nikėlaukis (Nikolaiken).

Scr. rer. Pruss. I, II; *K. A. Maczkowski* E. und seine Umgebung — Mitteil. der Litter. Gesellsch. Masovia V 1890 p. 100 — 142 (su Kęstučio žygių žem.); *A. Janulaitis* Kęstutis Marienburgo pilyje— Praeitis I 1930; *A. Kučinskas* Kęstučio kovos su vokiečių ordinu — Athenaeum IV (1933) p. 120. *Z. I.*

Eckersberg 1) C h r i s t o f f e r V i l h e l m (1783–1853) danų tapytojas. Studijavo su J. L. David Paryžiuje ir Romoje susidraugavo su B. Thorvaldsen. 1816 grįžo į Daniją ir buvo Kopenhagos meno akademijos prof. ir direktorius. E. yra danų tautinės tapybos kūrėjas, įtakingas ir žymus kaip mokytojas. Jo tapyba (gamtovaizdžiai, marinai, portretai, grupės) yra realistinė. E. gamtos studijos yra suvokiamos ir nevarginančios. Geriausi darbai: Mozė skiria vandenis Raudonojoj jūroj ir Thorvaldseno portretas (abu Kopenhagoje.

2) J o h a n F r e d r i k (1822–1870) norvegų tapytojas, ypač žinomas savo Norvegijos kalnų motyvais. 1859 įsteigė Osloje tapybos mokyklą. *J. Lng.*

Eckhardt Tibor (g. 1888) vengrų politikas. 1922, 1931–39 parlamento narys, neprikl. smulkiųjų ūkininkų partijos vadas. 1941 emigravo į JAV ir nuo 1947 vaidina vadovaujamą vaidmenį vengrų emigracijoje.

Eckhart Aychardus, Eckart, Meister E. (1260–1327) vokiečių domininkonas. 1302 Paryžiuje gavo magistro laipsnį, nuo 1304 pirmasis Saksonijos domininkonų provinciolas, 1307 provinciolo vikaras Bohemijai, kur bandė reformuoti domininkonų vienuolynus, 1311 prof. Paryžiaus univ., vėliau pamokslininkas Strassburge ir prof. savo ordino augštojoje mokykloje Kölne. 1326 Kölno arkivyskupas iškėlė jam bylą dėl kaikurių tikėjimui priešingų išsireiškimų. E. apsigynimo rašte bandė įrodyti savo tikėjimo grynumą ir 1327 apeliavo į popiežiaus teismą, bet Kölno bažnytinis teismas jo apeliaciją atmetė. Popiežius Jonas XXII įsakė bylą pasiųsti jam į Avignoną, kur 1329 III 27 (jau po E. mirties) iš Kölno teismo patiektų 108 E. tezių 28 buvo pasmerktos bula „In agro dominico". E. gynė toje byloje jo mokiniai Tauler ir H. Seuse. E. vienas iš pirmųjų bandė lotyniškosios scholastikos spekuliacijas perduoti vokiečių kalba, kad ir liaudis giliau pažintų ir suprastų dvasinio gyvenimo gilumas. Jo vokiškieji pamokslai buvo pilni paradoksų, savotiškų palyginimų ir rizikingų perdėjimų, kuriais nustebindavo savo klausytojus ir už kuriuos susilaukė priekaištų ir teismo. E. stipriai paveikė vėlyvesnę mistiką ir teologiją (net protestantų) ir idealistinę filosofiją. E. dvasios kryptis buvo krikščioniškai neoplatoniška, vad. „mistiniu augustinizmu". E. rašė lotyniškai ir vokiškai. Lot. raštų leidimas (Magistri Eckardi opera latina), redaguotas G. Théry, leidžiamas nuo 1933 (išėjo 3 sąs.) ir Deutsche Forschungsgemeinschaft (red. J. Koch, B. Geyer, K. Weiss, K. Christ, R. Benz ir R. Seeberg) nuo 1936 (išėjo 10 sąs.). Vokiškųjų— J. Quint 1936 išleido pamokslus ir 1940 Untersuchungen.

X. de Hornstein Les grands mystiques allemands du XIV siècle 1922; *A. Dempf* Meister E. 1934; *H. Piesch* Meister E. 1946; *G. Faggin* M. E. e la mistica tedesca preprotestante 1946; *M. A. Lücken* Meister E. und die Devotio moderna 1950.
J. V.

Eckhel Josef Hilarius (1737–1798) austrų jėzuitas, numizmatikas, Vienos univ. prof. ir Karališkojo monetų kabineto vedėjas, mokslinės numizmatikos kūrėjas. Išsp. Doctrina nummorum veterum 8 tt. 1792–1798 ir kt.

Eckhoff Emil (1846–1923) švedų archeologas, antikvaras, viduramžių žinovas, daug nusipelnęs restauruojant ir konservuojant senus istorinius pastatus, ypačiai Gotlande (Visby). Išsp. St. Clements kyrka i Visby 1912; Svenska stavkyrkor 1914–16; Visby stadsmur 1922; Red. Göteborgs och Bohusläns Fornminnesförenings Tidskrift 1879–91; Vegaexpeditionens vetenskapliga iakttagelser 1882–87; Antikvarisk Tidskrift 1903–23; Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Mänadsblad 1903–05 ir jo tąsą Fornvännen 1906-23.

Eckmann Otto (1865—1902) vokiečių tapytojas ir grafikas. 1897 Berlyno meno mokyklos prof. Savo vinginių linijų ornamentais ir iliustracijomis žurnalui „Jugend" (Münchene) žymiai prisidėjo susidaryti Vokietijoje dekoratyvinio meno srovei, vad. „Jugendstil" (1895–1905), turėjusiai tam tikros reikšmės ir M. K. Čiurlioniui. 1894 J. Brinckmann'as sudomino E. japonų spalvota grafika. Suprojektavo vad. Eckmann'o raidyną.

Deutsche Kunst und Dekoration. Sonderheft April 1900; *F. Schmalenbach* Der Jugendstil 1935.

Eckstein Ernst (1845–1900) vokiečių rašytojas. Rašė mokyklines jumoreskas ir labai daug kultūros istorijos romanų antikinėmis temomis. Pagr. veikalai: Die Claudier 1881, Nero 1889, Die Klosterschülerin 1889.

Écluse vieta, kur per Juros kalnus (į pietvakarius nuo Ženevos) prasiveržia Rona.

Economist, The žymus ūkio ir politikos savaitraštis, einąs Londone nuo 1843; nepartinis, bet iš tradicijos liberalinės krypties.

Écossaise skotų kilmės lėtas šokis $^3/_2$ arba $^3/_4$ takte; nuo XIX a. pradžios — gyvas, greito tempo $^2/_4$ takte. Muzikoje pažymėtini Beethoveno, Schuberto ir Chopino E.

Ectocarpus žr. Karpasiūlis.

Écu (pr. ‚skydas') 1. nedidelis skydas, raitininkų vartotas XIII–XV a.; 2. Prancūzijos XIV—XVIII a. monetos su karūnuotu skydu vienoje pusėje; E. d'a r g e n t sidabrinė 1641 – 1793 moneta, kuri atitiko vėlyv. 5 frankus; E. d'o r auksinė moneta nuo 1266 iki XVI a.; 1640 ją pakeitė luidoras (Louis d'or).

Ecuador žr. Ekvadoras.

ed stp.: lot. edidit, išleido, išspausdino.

Ed stp.: lot. editio, leidimas.

Eda Latvijos Kuršo upė, Ventos deš. intakas, 42 km ilgio; intakai deš. — Grauzdupė ir Ūdrė, kair. — Pormalė ir Vārma. Baseino plotas 299 km².

Edafinė dirva (gr. edafos ‚dirvožemis'). Augalų geografijoje ir fitosociologijoje E. D. faktoriais yra dirvožemio fizinė struktūra ir cheminė sudėtis, kurios veikia augalų išsiplatinimą arba jų bendruomenių charakterį. Žr. Ekologija.

Edafonas (gr.) Francé nustatytas bendras vardas visiems dirvožemio organizmams.

R. H. Francé Das Edaphon 1921.

Ėdalas kiaulių maistas, jovalas. Anksčiau Ė. buvo minkomas iš šutintų runkelių, pridedant sugūstų ąžuolo gilių ir šiek tiek pridedant sugrūstų ąžuolo gilių ir šiek tiek vien tik penimoms kiaulėms ir žąsims. Po baudžiavos, ūkiuose atsiradus daugiau bulvių ir grūdų, Ė. buvo daromas iš sugrūstų bulvių ir miltų, daugiausia žirninių ar mie-

žinių. Gilės nors ir labai geras maistas, pradingo, nes retas ūkininkas galėdavo jų prisirinkti. *A. Mž.*

Ėdamedis (Sassafras) laurinių (Lauraceae) šeimos medis, C. Kinijos, Formozos ir JAV čiabuvis. Rytinėse JAV srityse auga S. albidum (Nutt.) Nees arba S. variifolium (Salis.) Kunze; šis Ė. siekia iki 1,5 m skersmens. Aromatinio kvapo. Žiedai vienalyčiai. Šaknų žievė tinka arbatai. Ė. aliejus vartojamas kvepalų ir muilo gamyboje.

Ėdažolė žr. Lipikas kibusis.

Edburga, Eadburga (m. 751) šventoji, anglų benediktinė, šv. Petro ir Povilo vienuolyno Thanet'o saloje (Kent) II vyresnioji, dalyvavusi šv. Bonifaco misijų darbuose; šventė XII 13.

EDC (European Defense Community) žr. Europos Gynybos Bendruomenė.

Edda (‚poetika' arba ‚Oddi knyga') dviejų sen. islandiečių literatūrinių veikalų pavadinimas. Ankstyvesnis, poezinis, veikalas yra Saemundar-E. ir vėlyvesnis, prozinis, Snorra-E. Patį E. vardą iš senovės teturi pastarasis veikalas, o ankstyvesniajam jis islandiečių mokslininkų buvo duotas tik XVII a.

1) Saemundar E., dar vadinama senoji arba poetinė E., surašyta apie 1270 ir dabar laikoma Kopenhagos karališkoje bibliotekoje (Codex regius N 2365). Jos pergamentinį rankraštį surado 1643 Islandijos vysk. Brynjolf Sveinsson, tą rinkinį pavadindamas „Saemundo Išmintingojo E." Dabar įrodyta, kad Islandijos mokslininkas Saemundas (1056–1133) nieko bendro neturėjo su to rankraščio parašymu, jo redagavimu ar su pačių giesmių sukūrimu. Šios senosios giesmės apie šiaurės dievus ir didvyrius yra nežinomų poetų kūriniai, nesudaro vientiso turinio, surinktos iš įvairių laikotarpių. Daugiausia giesmių buvo sukurta vikingų laikais (800–1050), tačiau bent keturios iš jų gali būti dviem šimtmečiais senesnės, pvz. Atlakvida ir kt. Vėlyvesnės giesmės skiriamos laikui apie 1200. Giesmės parašytos islandiškai, todėl jos priklauso islandų literatūrai; vėlyvosios, be abejo, ten ir sukurtos, tačiau ankstyvesnės galėjo atsirasti Islandijoje, Norvegijoje arba net norvegų vikingų kolonijose britų salose. Giesmė Atlamal sukurta Grenlandijoje. Kaikurie mokslininkai įrodinėja, kad ir švedai su danais yra prisidėję prie E. giesmių kūrybos. E. giesmės yra svarbus šaltinis šiaurės kraštų senajam tikėjimui ir to laikotarpio pasaulėžiūrai pažinti. Poezinę E. į lietuvių kalbą buvo pradėjęs versti iš originalo Islandijoje gyvenęs Teodoras Bieliackinas. Teatspausdinta viena giesmė Trymskvida (Pragiedruliai N 4, 1947).

2) Snorra-E. sukurta islandiečio rašytojo Snorre Sturlasson apie 1210. Šio veikalo išlikę trys rankraščiai, kurių seniausias (Codex Upsaliensis) surašytas apie 1300–50 ir yra, greičiausiai, paties Snorre Sturlasson teksto kopija. Veikalas susideda iš trijų dalių. Pirmoji dalis (Gylfaginning) apima mokslą apie senuosius šiaurės dievus, aprašytus besikalbant švedų mitologiniam karaliui Gylfe su į tris pavidalus pasikeičiančiu dievu Odinu. Antroji dalis (Bragaroedur arba Skaldskaparmál) prasideda Bragės pasakojimu apie poetų midų, o paskui sistemingai išdėstomas poetinės kalbos vartojimas. Trečioje dalyje (Háttatál — strofų apskaičiavimas) 102 strofų panegirikoje Snorre apdainuoja karalių Hakoną ir jarlą Skulę. Čia taip pat duodama įvairių eilėdaros formų. Tai lyg poetikos vadovėlis.

G. Neckel Beiträge zur Eddaforschung 1908; (") Die altnordische Literatur 1923; *E. Norren* Den norsk-isländska poesin 1926; *B. Nerman* The Poetic E. in the light of archeology 1931; *B. S. Phillpots* E. and saga 1932; *H. Schneider* Geschichte der norweg. u. isländ. Literatur 1948. *J. Lng.*

Eddy Mary žr. Baker Eddy.

Eddington Sir Arthur Stanley (1882-1944) anglų astronomas. 1906 asistentas Greenwicho observatorijoje, 1913 Cambridge universiteto prof. ir 1914 ten pat observatorijos dir. Tyrinėjo žvaigždžių judesius ir fizinę sudėtį. Reliatyvybės teorijos šalininkas, ugdė jos astronominius bei kosmologinius taikymus. Teorinėje astrofizikoje iškėlė šviesos spaudimo reikšmę vidinei žvaigždžių būčiai. Gvildeno filosofinius klausimus, kilusius iš naujos fizikos teorijos.

Už savo darbus astrofizikoje ir kosmogonijoje 1919 gavo Prancūzų akad. prizą, 1924 Britų Karališkos Astronominės Drjos aukso medalį ir kt.

Išsp. Stellar movements and the structure of the Universe 1914; Report on the Relativity Theory of Gravitation 1918; Space, Time and Gravitation 1920; The Mathematical Theory of Relativity 1923; Stars and Atoms 1927; The Internal Constitution of the Stars 1928; The Nature of the Physical World 1929; The Rotation of the Galaxy 1930; The Expanding Universe 1933; New Pathways of Science 1935; Relativity Theory of Protons and Electrons 1936; The Philosophy of Physical Science 1939.

Ede 1) Vidur. Olandijos mst.; 15.608 gyv. (1947). Dirbtinio šilko ir metalo pramonė. 2) Nigerijos (v. Afrikoje) mst., į žiemr. nuo Lagos uosto; apie 55.000 gyv. (1950). Medvilnės audinių, kakavos ir palmių produktų pramonė.

Edéa v. Kamerūno (v. Afrikoje) nauja pramonės vietovė prie Sanagos žemupio, kur 19 m augštumo krioklys naudojamas 80.000 kW galingumo elektros srovei gauti.

Edelfelt Albert Gustav (1854–1905) švedų kilimo suomių tapytojas, nuo 1874 gyvenęs Paryžiuje, Gérôme mokinys. Pradžioje tapė istoriniais motyvais, paskui perėjo į ūkininkų gyvenimo vaizdavimą. Paryžiuje būdamas, tapė portretus. E. kūryba pasižymi dideliu meistriškumu, rafinuotu skoniu bei inteligencija. E. buvo labai įspūdžių imlus, įdomus mėgintojas bei eksperimentatorius, tačiau niekada neįžengė į kraštutinumus. Paskesniuose kūriniuose E. ieškojo platesnio, tvirtesnio ir dekoratyviai labiau sukaupto stiliaus.

Chr. Okkonen L'art finlandaise 1938. *J. Lng.*

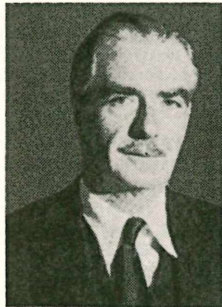
Edelinck Gérard (1640–1707) iš Antverpeno Paryžiun imigravęs flamų grafikas; šalia Nanteuil ir Masson žymiausias prancūzų Liudviko XIV epochos reprodukcinės grafikos atstovas. Raižiniai didelio formato (per 300 darbų), atlikti pagal Ch. Lebrun, Ph. de Champaigne, Raffaelį; ypač pagal prancūzų dailininkus raižytuose madiniuose portretuose jo darbo technika pasiekia augščiausio virtuoziškumo; savo laikais labai vertintas ir sektas. E. neturi savarankiškos kūrybos pradų.

H. Delaborde G. H. 1886; *E. Bock* Geschichte der graphischen Kunst 1930, 58–59, 76. *P. Rkl.*

Edelveisas (vok. Edelweiss) žr. Liūtpėdė.

Edema (gr. oidēma ‚sutinimas') nenormalus skysčių susitelkimas tarpnarvelinėje erdvėje. E. atsiranda daugelio ir įvairių ligų metu; priežastys labai įvairios.

Eden 1) A n t h o n y (g. 1897) anglų politikas. Nuo 1923 konservatorių partijos atstovas parlamente, 1926–29 Austen Chamberlain sekretorius, 1931–33 užsienių reikalų ministerio pavaduotojas, 1934–35 lordų slaptojo antspaudo saugotojas ir ministeris Tautų Sąjungos reikalams, 1935–38 užsienių reikalų ministeris, bet 1938 II pasitraukė, nesutikdamas su Neville Chamberlain nuolaidžia politika Hitlerio ir Mussolinio atžvilgiu. 1939 IX dominijų ministeris, 1940 V krašto apsaugos ministeris, 1940 XII—1945 VII užsienių reikalų min. 1951 Churchilliui tapus ministeriu pirmininku, E. paskirtas ministerio pirmininko pavaduotoju ir užsienių reikalų ministeriu. Išsp. Selected Speeches 1939–1946, 1948 ir kt.

A. Eden

2) W i l l i a m žr. Aucland William Eden.

Edén Nils (1871–1945) švedų politikas. 1909–20 Upsalos univ. istorijos prof., 1909–23 parlamento narys, liberalų vadas, 1917 kairiojo sparno koalicinės vyriausybės ministeris pirmininkas; jam vadovaujant, peržiūrėta 1918 konstitucija ir Švedija įstojo į Tautų Sąjungą (1920). Išsp. Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden 1523–1594 (1899); Den svenska riksstyrelsens reorganisation 1594–1602 (Historisk Tidskrift 1901); Den svenska centralregeringens utveckling till kollegialinstitution i början af sjuttonde århundrade 1902.

Edenas (hebr. 'edēn ‚linksmybė, malonumas') 1. žemiškoji dausa, pagal Mozę buvusi prie Eufrato ir Tigro Mesopomatijoje; 2. žiemv. Mesopotamijos aramėjų kraštas (Bit Adini), kuris pagal Ez. 27,23 prekiavęs su Tyru. 858–856 pr. Kr. Asirijos karalius Salmanasaras E. pavergė.

Eder Joseph Maria (1855–1944) austrų fotochemikas. 1880–1925 Vienos Augšt. Mokyklos prof. ir grafinio mokslo ir tyrimo instituto dir. E. darbais paremta daugybė šių laikų fotografijos procesų ir patobulinimų. Ypač dideli E. nuopelnai taikomojoje fotografijoje ir spektrografinės analizės metodikoje. Išsp. Ausführliches Handbuch der Photographie, 4 tt., 1881–96, [3]1932; Rezepte, Tabellen u. Arbeitsvorschriften zur Photographie und Reproduktions-Technik 1889, [22]1948; Atlas typischer Spektren (kartu su Valenta) 1924, [3]1928; Beiträge zur Photochemie und Spektralanalyse, 5 d. 1904 ir kt. Nuo 1887 Jahrbuch für Photographie und Reproduktionstechnik red.

Ederio-Hechto sensitometras J. M. Ederio ir Hechto išrastas aparatas fotografijos plokštelių ir popieriaus jautrumui nustatyti.

Edessa (sen. Aegae, Vodena) š. Graikijos mst. į vakarus nuo Salonikų; apie 15.000 gyv. (1951). Ortodoksų vyskupo rezidencija; vyno, tabako, vilnos prekyba. Seniausia Makedonijos karalių sostinė; 336 pr. Kr. čia buvo nužudytas Pilypas II.

2) š. Mesopotamijos senovinis mst. (dabartinis pietr. Turkijos Urfa, arab. ar-Ruha, aramėjų Urhai) istorijoje žinomas nuo Aleksandro Didžiojo laikų, nuo 70 pr. Kr. romėnų kontrolėje, nuo 216 po Kr. romėnų provincijos centras. Krikščionybei ėmus plisti, E. virto siriškos krikščionybės židiniu, ir jos kalbamoji tarmė tapo siriškos bažnyčios literatūrinė kalba. Čia gyveno ir mokė seniausias sirijietis bažnyčios tėvas Afraatas, šv. Efremas ir kt. žymūs IV a. teologai bei asketai. Nuo 457 monofizitų veikimo centras. VII a. buvo užimtas persų ir arabų. 1031 kuriam laikui atiteko Bizantijai, 1040 turkams, 1098 užimtas kryžininkų. Vėliau išgyveno įvairių okupacijų, kol 1637 pagaliau atiteko Turkijai. Pagarsėjęs legendarinis E. Kristaus paveikslas (Edessenum) 982 išgabentas į Konstantinopolį.

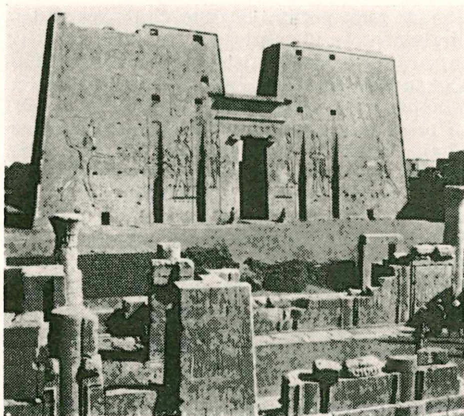
R. Duval Histoire politique, religieuse et littéraire d'E. jusqu' à la première croisade, 1892.
A. B.

Edfelt Johannes (g. 1904) vienas žymiųjų švedų lyrikų. Jo kūrybai būdinga pesimistiškai nuspalvintas laiko pergyvenimas bei vienišas beviltiškumas, svyruojąs tarp polinkio pražūti ir ilgesio apsivalyti. Paskutiniuose jo rinkiniuose to tamsaus pesimistinio pagrindinio tono didelis pokarinio laikotarpio nusivylimas ima atsimušti į sudvasintą, savotiškai mistinį meilės pergyvenimą, užuojautą ir tikėjimą dvasios pergale ir žmogaus nesunaikinamu genijumi. E. stilius yra kartu ir šiurkštus kasdieninis ir nepaprastai ritmingas bei švelnus. E. švedų kalba yra išvertęs daug vokiečių, anglų ir kt. lyrikos. Rinkiniai: Aftonunderhållning (Vakaro pasilinksminimas, 1932), Högmässa (Suma, 1934), I denna natt (Šią naktį, 1936, Vintern är lång (Žiema ilga, 1939), Sång för reskamrater (Daina kelionės draugams, 1941), Elden och klyftan (Ugnis ir praraja, 1943), Brådjupt eko (Aidas iš gilumos, 1947). *J. Lng.*

Edfu, Idfu Augštutinio Egipto mst. Nylo kair. krante, apie 20.000 gyv. (1954). Išlikusi Ptolemėjo III ir jo įpėdinių po 237 pr. Kr. pastatyta saulės dievo Horaus (Horus) maldykla.

Edgaras (Eadgar, Edgar) (apie 944–975) Anglijos karalius, Edmundo sūnus. Northumbrija ir Mercija, būdamos nepatenkintos jo brolio Edvigo valdymu, 957 paskelbė jį karaliumi. Edvigui mirus, 959 ir vakariniai saksai jį pripažino. E. leido kraštan grįžti ištremtajam Dunstanui, kuris tapo jo artimiausiu patarėju. Danai gavo savivaldą ir ėmė syti su anglosaksais. Karalija ėmė vadintis Anglija, o pats E. — Albionis Imperator Augustus. Kiti Britanijos valdovai tapo E. vasalais.

Edgaras Etelingas (Eadgar Aetheling, Edgar Atheling) (1060?–1125?) paskutinis Alfredo Didžiojo dinastijos atstovas, Edmundo Geležinšonio vaikaitis. Mirus Haroldui, 1066 didžiūnų paskelbtas karaliumi, bet kitais metais buvo priverstas pripažinti Vilhelmo I valdžią. Kelis kartus E. nesėkmingai kovojo prieš Vilhelmą. 1099 dalyvavo Kryžiaus kare.

Edfú Horaus šventykla

Edge sala (norv. Edgeoya, Sorauslandet) Spicbergeno salyne; apie 115 km ilgio, 50–100 km pločio, ligi 780 m augščio. Vidurinė dalis dar mažai ištirta; pietr. dalyje ledynai. Dideli akmens anglies klodai.

Edgewater JAV New Jersey valst. Bergen county vietovė prie Hudsono upės, 12 mylių į šiaurę nuo Jersey City; 3952 gyv. (1950). Prie E. 1954 pastatytas Fordo automobilių fabrikas su 10.000 darbininkų.

Edgeworth 1) Francis Ysidro (1845–1926) anglų ekonomistas. 1891–1922 Oxfordo univ. prof. ir pirmas Economic Journal red. (1801–1926). Vienas pionierių, taikant matematikos metodus ekonomikoje. Išsp. Mathematical Psychics 1881, ²1932; Papers relating to Political Economy 3 tt. 1925; Contributions to Mathematical Statistics 1928.

2) Maria (1767–1849) airių rašytoja, pedagogo Richard Lovell E. duktė. Jos didaktiškai nuspalvinti romanai — Castle Rackrent 1800, Belinda 1801, The Absentee 1812, Ormond 1817 — pasižymi aplinkos atkūrimu ir spalvingais airių charakteriais. Taip pat rašė moralistinių pasakojimų vaikams.

C. Hill M. E. 1900; *P. H. Newby* M. E. 1950; Letters of M. E. and Anna Letitia Barbault 1953.

Edgenworthia Kinijos augalų gentis su 2 rūšimis krūmelių (šeima Thymelaeaceae); pavadinta pagal anglų keliauninką Indijoje M. P. Edgeworth. Kinijoje iš E. plaušų daromas popierius.

Edgren August Hjalmar (1840–1903) švedų amerikiečių kalbininkas. Baigęs švedų karališkąją karo akademiją, dalyvavo amerikiečių civiliniame kare. Po to studijavo kalbas Prancūzijoje, Vokietijoje ir Yale univ. Dėstė sanskritą ir moderniąsias kalbas: 1873–80 Yale univ., 1880–85 Lundo univ., 1890–93 Göteborgo augšt. mokykloje, 1893–1900 Nebraskos univ. 1901–03 švedų akad. Nobelio instituto narys. Išsp. Sanskritsprakets formlära 1883; A compendious sanskrit grammar 1885 ir kt.

Edictum žr. Ediktas.

Edyga Edigėjas (rusų metr.), Idiki, Iduku (arabų šaltiniuose) (m. apie 1420) įtakingas Aukso Ordos murza (kunigaikštis) XIV a. gale ir XV a. pradžioje. Vidur Azijos chano Timur-Lenko (Tamerlano) globojamas, E. dalyvavo sąmoksle ir intrigose prieš Aukso Ordos chaną Tochtamyšą. Timur-Lenkui išvarius Tochtamyšą iš Aukso Ordos, E. pasidarė visagalis Aukso Ordoje. Arabų rašytojo Ibnarabšah'o žodžiais ta-

riant, E. „darė chanais, ką norėjo, ir nuversdavo juos nuo sosto, kada norėjo". Persekiodamas vieną Tochtamyšo sūnų, E. įsiveržė į Krymą ir pradėjo karą su genoviečių kolonija Kafoje. Galimas dalykas, kad su tuo karu yra susijęs DLK Vytauto pirmas karo žygis į Krymą. Išvarytasis Aukso Ordos chanas tuo metu viešėjo pas Vytautą. Turbūt, Tochtamyšo prašomas, Vytautas ėjo jo sūnui į pagalbą. Kryme atsirado nemaža Vytauto šalininkų, kurie ir vėlesniais laikais su juo palaikė draugiškus santykius. Be to, Vytautas padėjo stiprius pagrindus tolimesnei savo įtakai totoriams, stepėse pastatęs savo tvirtovę kaip stebėjimo punktą, kurios apsaugoje laikėsi totoriai, pabėgę nuo Aukso Ordos chanų persekiojimo. Antrą kartą Vytautui žygiuojant prieš totorius, norint padėti Tochtamyšui įsitvirtinti Aukso Ordoje, E. pastojo jam kelią ir jį nugalėjo prie Vorsklos upės 1399 IX 12. XV a. pradžioje E. daug kartų dalyvavo intrigose ir kovose dėl Aukso Ordos sosto. E. suruošė didelį totorių žygį į Maskvą (1408) ir gretimas kunigaikštijas. Lietuvių padedami, E. priešai 1412 išvarė jį iš Ordos, bet po kelerių metų jis vėl grįžo ir 1416 puolė ir sudegino Kievą, keršydamas Vytautui už Tochtamyšo sūnų rėmimą kaip pretendentų į Ordos sostą. Po ilgų kovų į savo gyvenimo pabaigą vėl pasiekęs valdžios Aukso Ordoje, E. panoro susitaikyti su Vytautu. Dlugošo liudijimu, 1419 E. pasiuntė Vytautui dovanų 3 kupranugarius, apdengtus raudona medžiaga, ir 20 arklių ir prašė taikos. Vytautas taikos pasiūlymą priėmė ir apdovanojo savo buvusio priešo pasiuntinius. Pasiekęs taikos, E. netrukus mirė.

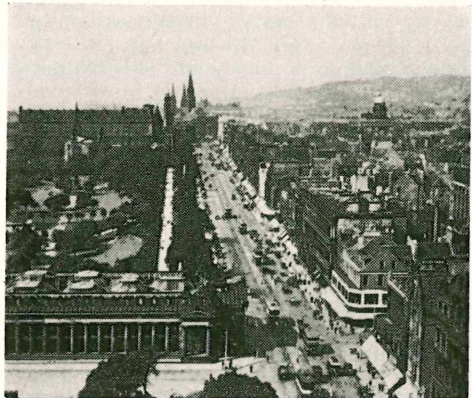
Ediktas (lot. edictum) vyriausybės įsakymas, potvarkis, skelbimas. Romos respublikoje išrinktieji magistratai, pretoriai, edilai ir kt., pradėdami eiti savo pareigas, skelbdavo savo naują programą ir pasisakydavo, kaip jie vienu ar kitu atveju elgsis. Šioji teisė vadindavosi j u s h o n o r a r i u m. Kadangi Romos magistratai būdavo renkami vieneriams metams, tai naujasis magistratas paprastai paskelbdavo buvusio pirmtako E. ir tik kaiką naujo pridėdavo. Imp. Hadrianas įsakė teisininkui Salvijui Julianui apie 130 po Kr. sukodifikuoti magistratų galiojančius E. Sukodifikuotą E. patvirtino senatas ir jis gavo pavadinimą E d i c t u m p e r p e t u u m. Buvo įsakyta visiems laikytis šito E. Nuo to laiko imperatoriai leisdavo E., bet tie E. virto paprastais įstatymais.

O. Lenel Das Edictum perpetuum 3 laida 1927.

Edilas (lot. aedilis) sen. Romos plebėjų renkamas magistratas, tribūno padėjėjas. E., kaip ir tribūnus, plebėjai įgijo teisę rinkti nuo 494 pr. Kr. Jie rūpinosi plebėjų reikalais, prižiūrėjo viešąją tvarką, pastatus, gatves, kelius, ruošė viešuosius žaidimus ir tt. I a. pr. Kr. jų teisės ir pareigos susiaurėjo.

Edinburgh Skotijos sostinė, didumo antrasis (po Glasgowo) šalies mst., 2 mylios į pietus nuo Firth of Forth fiordo ir 4 mylios į rytus nuo Glasgowo; 488.000 gyv. (1952). Buvusio Nor Loch ež. vieta skiria senamiestį nuo jo į rytus išsistačiusio naujamiesčio. Senamiestį dominuoja 134 metrų aukščio bazaltinės uolos kalva su viduramžių pilimi ir XI a. Margaritos koplyčia. Dėl savo gamtinės aplinkumos įvairumo ir gero išplanavimo E. laikomas iš gražiausiųjų pasaulio miestų ir dažnai vadinamas „šiaurės Atėnais". 1920 sujungtas su savo uostu Leith, bet garsėja ne tiek savo pramone ar prekyba, kiek kultūrinėmis institucijomis. 1583 įst. universitetas yra jauniausias Skotijoje, bet iš pirmutinių Didž. Britanijoje, įsileidusių studijuoti moteris. 1505 įst. karališkoji chirurgų kolegija, 1681 pradėjo veikti karališkoji medikų kolegija, o Fettes kolegija ir Merchiston akademija sukurtos pagal anglų Eton ir Harrow pavyzdžius; E. akademija, Heriot-Watt kolegija, meno akademija, 3 observatorijos, kelios mokslinės d-jos, keli muzėjai ir meno galerijos. Statybos meno žymenybės: katedra (XIV–XV a.), buv. parlamento rūmai (XVII a.), kurie, panaikinus skotų parlamentą (1707), tapo augščiausiojo teismo būstinė (juose yra Advokatų biblioteka, maždaug 550.000 tomų), tautinė galerija, valst. archyvas, W. Scotto ir H. Melvillės paminklai. Nuo XVI a. E. yra iš didžiausiųjų D. Britanijoje spaudos darbų centrų su didele (12 fabrikų) popieriaus gamybos pramone. Kat. arkivyskupo, episkopalų vyskupo rezidencijos ir kelios augštosios teologijos mokyklos.

E. įkurtas saksų VII a., 1329 gavo miesto vardą, nuo 1437 Skotijos karalių sostinė, 1603 prijungtas prie Anglijos. *A. B.*

Edinburgh

E. lietuviai. Pirmieji lietuviai į E. ir apylinkes atvyko prieš pat 1914. Dabar E. gyvena 15 lietuvių šeimų ir artimojoje apylinkėje (Dalkeith, Newton Grange, Gorebridge) jų yra dar apie 30 šeimų. Vyrai daugiausia angliakasiai, tik keletas verčiasi prekyba. Senoji karta atkakliai laikosi lietuvių kalbos ir papročių. Iš jaunosios kartos beveik visi dar pajėgia kalbėti lietuviškai, bet nevengia kurti mišrias šeimas ir greitai įsilieja į skotų visuomenę. Iš senųjų lietuvių angliakasių vaikų du yra išėję augštąjį mokslą (kun. Stasys Šimkus ir Alese Valinčiūtė). 1947–48 nemažas lietuvių tremtinių skaičius pasiekė Skotiją, bet daugumas jų netrukus išvyko į Kanadą, JAV ir į kitas Anglijos vietas. Tik apie 15 lietuvių tremtinių pastoviai apsigyveno E. ir jo apylinkėje. Naujieji ateiviai žymiai sustiprino lietuvybę. Beveik visi E. ir apylinkės lietuviai priklauso Šv. Kazimiero d-jai — katalikų parapinei bendruomenei. 1952 įkurtas ir D. Britanijos Lietuvių Sąjungos skyrius. E. lietuviai artimai bendradarbiauja su latviais ir ukrainiečiais, kartu yra surengę keletą koncertų, dainų ir tautinių šokių šventę. *K. Br.*

Edinburgh Philip Mountbatten, duke de (g. 1921) Anglijos karalienės Elzbietos II vyras, Graikų karaliaus Jurgio I vaikaitis, Danijos Kristijono IX provaikaitis. 1947, priimdamas britų pilietybę, atsisakė graikiškų ir daniškų titulų ir pasivadino motinos pavarde Mountbatten. Prieš vesdamas Elzbietą (1947 XI 20) gavo E. kunigaikščio titulą. II pas. karo metu tarnavo britų laivyne.

Edipas (lot. Oedipus, gr. Oidipous) graikų mitologijoje Tebų karaliaus Lajo ir Jokastos sūnus. Iš graikų tragedijų sužinome, kad Lajas buvęs Apolono įspėtas, jog jam gimsiąs sūnus, kuris jį vėliau nužudysiąs. Bijodamas tokio likimo, jis tik gimusiam sūnui pervėrė koją vinimi ir įsakė tarnams išnešti jį į kalnus ir ten palikti mirčiai. Tačiau vaiką atsitiktinai surado ties Kiterono kalnu Korinto karaliaus Polibijaus piemuo ir nugabeno į savo valdovo rūmus. Polibijus jį įsūnijo, nes buvo bevaikis, ir pavadino Edipu (gr. Oidipous reiškia tą, kurio koja ištinusi). Užaugęs E. nuėjo į Delfus atsiklausti orakulo, kas tikrieji jo tėvai. Čia tesužinojo, kad jis nužudysiąs savo tėvą ir vesiąs motiną. Išgąsdintas tos žinios, E. nutarė nebegrįžti į Korintą, ir iškeliavo į Tebus. Pakeliui susitiko Lają ir kivirčo metu atsitiktinai jį nukovė, nežinodamas, kad tai Tebų karalius. Atvykęs į Tebus, E. rado šį miestą kenčiantį nuo sfinkso, kuris sunaikindavęs kiekvieną, neįminusį jo duotos mįslės. E. jo mįslę įminė, ir sfinksas žuvęs. Tebiečiai, reikšdami E. dėkingumą, jam per žmoną atidavė savo karalienę našlę. Jiems gimė ketvertas vaikų: Eteoklas, Polinikas, Antigona ir Ismena. Vėliau E., sužinojęs, kad buvęs vedęs savo motiną, išsidūrė sau akis (pagal kitą versiją Lajo tarnai jam išdūrę akis), o Jokasta pasikorė. Sūnų E. buvo ištremtas į Koloną Atikoje, kur jį lankė jo duktė Antigona. Graikų tragikas Sofoklas E. mitą meistriškai atvaizdavo trijose savo tragedijose. *J. T.*

Edipo kompleksas sąvoka, vartojama psichoanalizėje kaikurioms hipotezėms aiškinti. Pavadinimas E. K. paimtas iš Edipo mito ir simboline prasme panaudotas S. Freudo tam tikriems psichopatologiniams reiškiniams aiškinti. Pagal S. Freudo hipotezę, kiekvienas žmogus vystimosi laikotarpyje tam tikra prasme rodo gana didelį linkimą į savo priešingos lyties tėvų pusę: sūnus į motiną, o duktė į tėvą. Šis polinkis, jo nuomone, yra ne tiktai prisirišimas, bet jis turi ir gana tvirtų erotinių priemaišų. Normaliu atveju ir normaliomis sąlygomis individas išgyvena tą laikotarpį kaip tam tikrą krizę, ir jis nuo tų edipiškų polinkių atsipalaiduoja. Tačiau kaikuriais atvejais individas neįstengia visiškai atsipalaiduoti nuo edipiškų jausmų savo priešingos lyties tėvų atžvilgiu. Toks individas paprastai jaučiasi labai nelaimingas ir nesugeba susirasti tinkamo kitos lyties partnerio. Dažniausiai tokie žmonės neveda, o vedusiųjų gyvenimas būna nelaimingas. Šis reiškinys nėra normalus, yra patologiškas ir gana tipiškas neurozei. Freudas pavadino šią pasąmonės motyvuojamą apraišką kompleksu. Kai individas yra vyras ir reiškia savo neurotinį prisirišimą prie motinos, šis kompleksas Freudo vadinamas Edipo kompleksu, o kai duktė išgyvena šią jausminę patologiją, apraiška vadinama Elektros kompleksu (pagal simbolinę Elektros dramos prasmę).

S. Freud A General Introduction to Psychoanalysis 1920; *C. Thompson* Psychoanalysis, evolution and development 1951. *Vyt. B.*

Edison Thomas Alva (1847–1931) JAV išradėjas ir pramonininkas. Būdamas neturtingų tėvų vaikas, mokykloje mokėsi tik 3 mėnesius. Dar nesulaukęs 10 metų, E. jau buvo perskaitęs Green Parker School of Natural Philosophy, E. Gibbon Decline and Fall of Roman Empire, The Dictionary of Science ir kt. Mėgiamiausias dalykas buvo chemija. Nuo 1859 pardavinėjo laikraščius ir mokėsi vakarais. Vėliau telegrafistu tarnavo įvairio-

T. A. Edison

se vietose. 1864 išrado automatinį telegrafą telegramoms siųsti. 1868 Newark, N. J. atidarė dirbtuvę, kurioje dirbo 300 žmonių. 1876 Menlo Park, N. J. įsteigė laboratoriją, 1887 persikėlė į West Orange. Čia pasidarė geros sąlygos E. išradingumo genijui pasireikšti. E. išradimai palietė įvairiausias technikos ir pramonės sritis: telegrafą, telefoną, elektros energijos gamybą, akumuliatorius, fonografą, kinematografą, geležies gamybą, cemento gamybą ir tt. Jis padarė daug patobulinimų telegrafo srityje (1869 dupleksinis ir kvadrupleksinis telegrafavimas), 1876 patobulino telefoną, 1877 išrado fonografą, 1879 elektros lemputę, 1882 įsteigė pirmą elektros stotį New Yorke (pirmoji pasaulyje), 1889 išrado kinetografą, 1895 vitaskopą, filmų projektorių, 1904 pagamino geležies nikelio akumuliatorių, 1907 atrado būdą betonui lieti ir tt. Iš viso užpatentuota 1097 išradimai. E. mirus, apskaičiuota, kad pramonės, kuri atsirado ar išsivystė jo išradimų dėka, vertė siekė 25.000.000.000 dolerių. E. sėkmės paslaptis — nepaprastas darbštumas. Jis pats tvirtino, kad sėkmingiems rezultatams pasiekti reikalingas genialumas, kuris susideda iš „2% įkvėpimo ir 90% prakaitavimo". Savo idėjas, sumanymus bei išradimus E. užrašinėjo ir šiuo metu Edison Foundation saugo 2500 užrašų sąsiuvinių, kurių kiekvienas yra 300 puslapių apimties. 1938 Menlo Parke pastatytas E. paminklinis bokštas.

F. L. Dyer and *Th. C. Martin* Th. A. E., 2 t. 1910; *St. v. Fodor* Der Lebensweg eines Erfinders 1927; *F. Jehl* Menlo Park Reminiscences 1938; *D. G. Runes* Diary and Sundry Observations 1948; *C. B. Wall* Th. A. E. 1954. *V. St.* ir *A. J.*

Edisono akumuliatorius geležies nikelio tipo akumuliatorius. Žr. Akumuliatorius.

Edisono efektas žr. Elektroninis vamzdelis.

Edita (Editha, Eadgyth) iš Wiltono (m. 984) šventoji, anglų karaliaus Edgaro duktė, motinos Vilfredos išauklėta Wiltono vienuolyne, mirė 23 metų; dažnai painiojama su šv. E. Polesworth. Šventė IX 16.

Editio (lot.) leidimas (knygos). E. c r i t i c a kritikinis leidimas, naujos knygos leidimas pagal originalinį tekstą; E. m a i o r didesnysis leidimas su kritikiniu aparatu, kur sužymimos įvairios rankraštinės skirtybės; E. p r i n c e p s pirmasis knygos leidimas; E. s t e r e o t y p a nepakeistas perspausdinimas kurio nors ankstyvesnio leidimo stereotipiniu būdu.

Edm stp. erdvėmetris (žr.).

Edmer žr. Eadmer.

Edmond Charles žr. Chojecki Edmund.

Edmonton 1) Kanados Albertos provincijos sostinė, prie naviguojamos Saskatchewanos upės; apie 200.000 gyv. (1954). E. žymus žemės ūkio srities centras su mėsos produktų, javų perdirbimo ir medžio pramonė. Apylinkės gelmėse aptikti didžiuliai naftos ištekliai. 1907 įk. Albertos universitetas; mokytojų institutas, kat. teol. seminarija, kat. arkivyskupo rezidencija. Javų, medžio, kailių, naftos produktų, mėsos gaminių prekyba. Čia prasideda Aliaskos-Kanados plentas, pirmasis Kanadoje miesto įrengtas aerodromas. E. išaugo iš 1807 čia įkurtos prekybos bazės.

E. l i e t u v i a i. Lietuviai Albertos provincijoje pasirodė apie 1905 pirmiausia ūkiuose, vėliau miestuose. Nuo 1950 E. veikia Kanados Lietuvių Bendruomenės apylinkė (pirm. Albertas Mažonis), suregistravusi mieste ir apylinkėse apie 200 asmenų. Lietuvių Namai Edmontone (akc. b-vė, turinti 72 akcininkus) pastatyti 1953. Lietuvių Katalikų Misija (ne parapija) rūpinasi lietuvių religiniais reikalais ir Lietuvių Namuose turi koplyčią. Kunigas Bronius Jurkšas. 1954 E. gyveno 146 lietuviai. *J. K.*

2) Londono š. priemiestis, apie 100.000 gyv. (1951). Dujinių krosnių ir kt. pramonė. Čia gyveno XIX a. anglų rašytojai J. Keats, W. Kowper ir Ch. Lamb.

Edmundas 1) š v e n t a s i s (apie 840–870) rytinių anglų karalius, gynęs savo kraštą nuo danų puolimų; 870 kovoje prie Thetfordo paimtas į nelaisvę ir, nesutikdamas išsipirkti tikėjimo išsižadėjimu, nukankintas. Šventė XI 20.

2) E. R i č a r d a s, šventasis (apie 1180–1240) Canterbury vyskupas, dėstęs Aristotelio logiką Paryžiaus univ. Paliko teologinių raštų (Constitutiones ir kt.). Šventė XI 16.

3) E. I (921–946) anglų karalius 940–46. Kovojo su danais ir 944 prisijungė Kumbriją, atimdamas ją iš Škotijos karaliaus. Po mirties jo sostą užėmė brolis Edredas.

4) E. II G e l e ž i n š o n i s (angl. Ironside, m. 1016) anglų karalius, Etelredo sūnus. Dar tėvui tebesant gyvam, ilgai kovojo su danų karaliumi Kanutu (Canute). Po tėvo mirties išrinktas anglų karaliumi, bet valdė tik p. Anglijos dalį; vidurinė ir š. dalis pagal susitarimą atiteko Kanutui. E. II mirus, visa Anglija atsidūrė danų karaliaus valdžioje.

Edogonė (Oedogonium) edogoninių (Oedogoniaceae) šeimos dumblių gentis su apie 230 skirčių. Vegetatyvinis kūnas nešakotas, siūliškas; dauginasi lytiniu būdu ir zoosporomis. Lietuvos gėluose vandenyse E. dažnai pasitaiko.

Edomas (hebr. edom ‚rausvas') 1. Izaoko sūnus Ezavas (Pradž. 25, 30); 2. p. Palestinos kalnuota sritis tarp Negyvosios jūros ir Akabos įlankos. XV–V a. pr. Kr. E. buvo gyvenamas pusiau klajoklinės edomitų kilties. Jo istorija nužymėta nuolatinėmis kovomis su kaimynais: žydais, asiriečiais ir siriečiais. 63 pr. Kr. E. drauge su Pales-

tina pateko Romos valdžion. Su Jeruzalės išgriovimu 70 Kr. g. E. išnyko iš istorijos.

M. Noth Die Welt des Alten Testaments, 2 laida 1953.

Edomitai Edomo arba Ezavo palikuonys; Edomo gyventojai.

Edqvist Dagmar (g. 1903) švedų rašytoja, sukūrusi eilę romanų, kur modernūs žmonės ir moderni moterystė vaizduojama moterišku šiltumu, gera psichologija ir aiškiu pasakojimo stiliumi. Iš romanų paminėtini: Kamrathustru (Draugo žmona, 1932), Rymlingen fast (Pabėgėlis sugautas, 1933), Tre män och Cecilia (Trys vyrai ir Cecilija, 1935), Fallet Ingegerd Brunsen (Ingegerda Brunsen, 1937), Osynliga stängsel (Nematoma užtvara, 1944), Musik i mörker (Muzika tamsoje, 1946), Penelope väntar inte (Penelopė nelaukia, 1951). Daugelis E. romanų yra filmuoti.

Edredas (Edred, Eadred) Anglijos karalius 946–55; Edvardo Senesniojo sūnus. Jo viešpatavimo laikotarpis nužymėtas kovomis su danų Northumbrija ir Airijos vikingais. 954 jam pavyko paimti Angliją savo kontrolėn. E. artimiausiu patarėju buvo Dunstanas.

Edrisi žr. Al-Idrisi.

Edschmid Kasimir (g. 1890) vokiečių rašytojas. Pradėjo rašyti kaip ekspresionistas. Daug keliavo ir aprašė „margą žemę", „kultūrų blizgesį ir skurdą". Rašė noveles, romanus, kelionių įspūdžius ir literatūrines studijas. Žymiausi darbai: Die sechs Mündungen 1915; Afrika nackt und angezogen 1930, 1951; Italien 1935–1949; Der Bauchtanz 1952 ir kt. Autobiografija: Das gute Recht 1946.

K. E., ein Buch der Freunde zu seinem 60 Geburtstag 1950 (su biografija).

Edström 1) David (1873–1938) švedų skulptorius, dirbęs JAV, Prancūzijoje ir kitur, pasižymi savo energijos kupinais portretiniais biustais.

2) Johannes Sigfrid (g. 1870) švedų inžinierius, pramonininkas, didžiulės elektros firmos ASEA direktorius, didelis sporto globėjas ir rėmėjas. Jo iniciatyva 1912 įkurta tarptautinė lengvosios atletikos sąjunga (IAAF), kurios pirmininku jis buvo 1912–46. 1935 tarptautinio olimpinio komiteto (IOC) vicepirmininkas, 1942–52 pirmininkas.

Edujai (lot. Aedui, Haedui) galų padermė, gyvenusi I a. pr. Kr. dabartinių Saône-et-Loire, Côte d'Or ir Nièvre Prancūzijos dep. srityje. Jų sostinė buvo Bibracte (žr.). 61 pr. Kr. juos pavergė Ariovisto germanai, o 58 pr. Kr. jų kraštą užėmė romėnai. Sukilimų metu prieš romėnus E. smarkiai nukentėjo, bet 69 Kr. g. gavo Romos pilietybę ir suromėjo.

Edukacija (lot. educatio) auklėjimas (žr.).

Edukacinė komisija įstaiga, įk. 1773 švietimo reikalams Lietuvos ir Lenkijos respublikoje. Anksčiau ištisus du šimtmečius veikliausiu Lietuvos švietėju buvo jėzuitų ordinas, turėjęs platų mokyklų tinklą ir daug turtų. Popiežiui Klemensui XIV savo breve ‚Dominus ac Redemptor noster' 1773 VII 21 uždarius visame pasaulyje jėzuitų ordiną, Lietuvos švietimo reikalai visiškai pakriko. Kadangi kiti vienuoliai, ir net stipriausi iš jų švietimo darbe piorai, nepajėgė jėzuitų pakeisti, o prašymas netaikyti popiežiaus brevės bent Lietuvoje ir Lenkijoje, liko be pasekmių, tai Lietuvos vicekancleris Jokimas Chreptavičius (žr.) pasiūlė sudaryti specialią komisiją švietimo ir auklėjimo reikalams. Jo pasiūlymas buvo priimtas 1773 X 13 Lietuvos ir Lenkijos seime, kuris tada posėdžiavo ir tvarkėsi po pirmojo padalinimo. Tuo būdu atsirado bendra Lietuvai ir Lenkijai švietimo įstaiga E. K. Jai buvo pavesta perimti ne tiktai jėzuitų mokyklos ir turtai, bet rūpintis ir kitų mokyklų priežiūra, jų programomis ir vadovėliais. Tai buvo aplamai pirmas atvejas, kai valstybė pati tiesiogiai ėmėsi švietimo darbo. E. K. buvo tartum Švietimo Ministerija, pirmoji Europoj. Pradžioje jai vadovavo Vilniaus vysk. Ignas Masalskis, E. K. pirmininkas, kuris vėliau už išeikvojimus, padarytus jo paties arba jo patikėtinių, buvo pašalintas ir liko tik nariu, tačiau švietimo reikalais tada jau mažai besirūpino. Visa ta reforma ir pačiu švietimo darbu daugiausia rūpinosi J. Chreptavičius, E. K. narys, žmogus išsimokslinęs, darbštus ir teisingas. Tačiau ir jam nebuvo įmanoma pasiekti, kad dideli jėzuitų turtai, atitekę E. K. žinion, netirptų privačiose rankose su didele skriauda mokykloms.

E. K. perimti jėzuitų turtai Lietuvoje davė 522.847, o Lenkijoje — 383.819 auksinų metinių pajamų. Be to, jėzuitai turėjo daug išskolintų kapitalų ir dvarų. Seimas buvo nutaręs, kad neribotam laikui turi būti bajorams išnuomoti ir pačių jėzuitų ar jų mokyklų valdyti dvarai. Dvarams išskirstyti buvo sudarytos dvi skirstomosios komisijos: viena Lietuvai ir viena Lenkijai. Lietuvos komisijai pirmininkavo pats E. K. pirmininkas vysk. Ig. Masalskis. Komisijų pareiga buvo taip pat turtą surašyti, nejudomąjį perimti ar likviduoti, judomąjį — išnuomoti, pinigus telkti mokykloms išlaikyti. Pinigai, gaunami iš Lietuvoje buvusių jėzuitų turtų, pirmiausia turėjo eiti Lietuvos mokykloms išlaikyti, bet kadangi E. K. buvo bendra Lietuvai ir Lenkijai, o pastaroji turėjo mažiau tų nusavintų turtų, tai dalis Lenkijos švietimo išlaidų buvo apmokama iš Lietuvos iždo. Dėl to netrūko aitrių ginčų. Bet šis reikalas seimuose taip neišspręstas ir liko; ne-

buvo atsižvelgta į Lietuvos bajorų reikalavimą, kad tos sumos, kurios atlieka, būtų skiriamos Lietuvos kariuomenei išlaikyti, o ne Lenkijos mokykloms. Tačiau ir tų sumų nedaug likdavo, nes suvalstybinamas jėzuitų turtas buvo grobstomas ir pinigai nusukami. Tada 1776 seimas panaikino abi skirstomąsias komisijas ir visą turtą pavedė administruoti pačiai E. K. Bet ir tai nepadėjo: dažnai mokykloms pritrūkdavo pinigo, ir jos pradėjo skursti.

Ėmusi tvarkyti mokyklas, E. K. jas suskirstė apygardomis: Lietuvoje 4, Lenkijoje 6. Kiekvienoje apygardoje buvo įsteigta po vieną šešiaklasę ir po keletą triklasių mokyklų; pirmosiose mokslas trukdavo 7 metus, nes V kl. reikėjo būti dveji metai; antrosiose mokytasi 6 metai, nes visos klasės buvo dvimetės. Lietuvoje apygardinės mokyklos (szkoła wydziałowa) buvo Liet. Brastoje, Gardine, Kražiuose ir Naugarduke. L. Brastos apygardoje triklasės paapygardžio mokyklos (szkoła powydziałowa) buvo Bialoje, Dombrovicoje, Liubešave, Žurovicuose, Pinske; Gardino apygardoje — Lydoje, Merkinėje, Pastovyje, Ščucine, Vilniuje, Vyšniave, Valkaviske; Kražių apygardoje — Kaune, Kretingoje, Panevėžyje, Raseiniuose, Ukmergėje; Naugarduko apygardoje — Berezvičiuose, Bobruiske, Cholopeničiuose, Lužkuose, Minske, Nesvyžiuje, Slucke. Buvo perimtos ir perorganizuotos tiktai jėzuitų augštesniosios mokyklos; vienuolika kitų mokyklų liko jų žinioje, bet E. K. priežiūroje. Pradinėmis mokyklomis ir toliau palikta rūpintis vienuolynams ir parapijoms, skatinta jas kurti ir dvaruose. Vysk. Ig. Masalskis buvo įsakęs steigti pradines mokyklas visų parapijų kunigams, kurie savo ruožtu buvo kontroliuojami dekanų.

Tačiau visas mokyklas lietė nauja auklėjimo ir švietimo pakraipa, pritaikyta ano meto šviečiamosios literatūros idėjoms ir liberalizmui. Tikybos vietoje įvesta doros arba natūralinės etikos pamokos; aiškinta kad žmogaus veiksmus turi pagrįsti ne religiniai motyvai, bet žmoniškumas ir geri darbai; tačiau palikta malda prieš pamokas ir mokyklų kapelionai aukoti mišioms, kuriose mokiniai kasdien dalyvaudavo, ir šventomis dienomis pamokslams sakyti. Stengtasi išugdyti ir išmokslinti jaunąją kartą taip, kad ji daugiau būtų ištikima ne Bažnyčiai, bet valstybei. Jaunimas turėjo gerai pažinti savo kraštą ir jo svarbiuosius reikalus. Reformuotose mokyklose buvo daugiau dėstoma geografijos, istorijos bei teisės ir kreipiamas dėmesys į realius, praktinius mokslus, kuriuos į savo mokyklas jau buvo įsivedę piorai. Istorija, kaip atskiras mokomasis dalykas, tik E. K. mokyklose ir buvo pirmiausia pradėta dėstyti. Vak. Europoje istorija dar buvo suplakama su kitais dėstomais dalykais. Čia buvo dar įrodinėjama istorijos didelė reikšmė pilietiniam ir patriotinam auklėjimui. E. K. pirmoji iš to padarė praktines išvadas, ir mokyklų reformos proga istoriją įstatė į atskirų mokomųjų dalykų eilę. Tokiam apsisprendimui impulsą davė didžiųjų kaimynų spaudimas ir pirmasis padalinimas, atkreipęs dėmesį į buvusios praeityje galingos Lietuvos ir Lenkijos valstybės silpnėjimą. Jam sulaikyti reikėjo jaunojoje kartoje žadinti patriotizmą ir reformų dvasią. E. K. mokyklas išėjusi jaunoji karta tų reformų jau reikalavo ir jas vykdė, atskildama nuo senesniosios kartos, kuri tebebrangino bajoriškas laisves. E. K. mokyklų auklėtiniai taip pat pasidavė stipresnei lenkų įtakai, nes visose mokyklose, pradedant pradine ir baigiant augštąja mokykla Vilniuje, buvo įvesta lenkų kalba. Vadovėliai mokykloms, paruošti E. K. pastangomis, taip pat buvo visi lenkiški. Tuo atžvilgiu E. K. mokyklų nauja linkmė Lietuvai buvo aiškiai kenksminga.

Liberalinė E. K. mokyklų linkmė reikalavo pakeisti mokytojus dvasiškius pasauliečiais. Bet jų trūko, ir dėl to daug kur paliko mokytojų personalas iš jėzuitų laikų; nemaža jėzuitų mokytojų, apkartę dėl jų ordino uždarymo, išėjo dirbti pastoracinio arba kito darbo; kaikurie pasinaudojo stambiomis E. K. pensijomis. Jėzuitų išjungimo iš švietimo darbo E. K. negalėjo atsverti nė įkurtoji mokytojų seminarija, Vilniuje pirmoji, kuri teišsilaikė apie dvejetą metų, nė perorganizuotoji jėzuitų akademija. Vilniaus akademija buvo perkeista į Vyriausiąją Lietuvos Mokyklą (1781) ir suskirstyta į dvi kolegijas: moralinių mokslų (teologijos, filosofijos, teisės) ir fizinių (matematikos, gamtos, medicinos). Dabar ji visiškai atitiko betkurį V. Europos universitetą. Pirmuoju jos rektoriumi buvo Vilniuje išgarsėjęs astronomas Martynas Počobutas. Be to, Vyriausiajai Lietuvos Mokyklai buvo pavesta Lietuvos švietimo priežiūra. Po paskutinio Lietuvos padalinimo (1795) ši augštoji Lietuvos mokykla vėl buvo perorganizuota į keturis fakultetus (moralinių mokslų, filologijos, matematikos ir medicinos), ir jai duotas Vilniaus Vyriausios Mokyklos vardas. Vėliau (1803) ji virto Vilniaus universitetu ir kartu perėmė visą darbą E. K., kuri rusų buvo likviduota.

E. K. veikimas, trukęs iš viso apie 30 metų, sutapo su Lietuvos ir Lenkijos padalinimais, kurie stipriai jį kliudė, nes valstybė buvo jau svetimųjų intervencijos tvarkoma. Dar prieš antrąjį padalinimą rusai, sutelkę Lietuvoje savo šalininkus (Targovicos konfederantus), įkurstė juos sudaryti atskirą E. K., kuriai ėmėsi vadovauti Livonijos vysk. Jonas Kasakauskas. Po ant-

rojo padalinimo rusams to jau nereikėjo, ir carienės Kotrynos II atstovas Siewers, Livonijos vokietis, Gardino seime (1793) vėl atstatė senąją ir bendrąją Lietuvai ir Lenkijai E. K., kuri po paskutinio padalimo vėl suskaldoma (1797), bet kiekvienai pristatoma ir rusų priežiūra, kol E. K. visiškai likviduojama, jos pareigas pavedus Vilniaus universitetui. Paskutinį dešimtmetį E. K. mažai ką ir begalėjo veikti. Tačiau ir toje Lietuvos bei Lenkijos valstybės agonijoje E. K. daug daugiau būtų galėjusi padaryti, jei nuo pat pirmųjų jos darbo dienų nebūtų pjovęs godus ir nusikalstamas perimtųjų turtų grobstymas. Daug sveikų ir naudingų švietimo reformų tik dėl to ir nebuvo galima įvykdyti.

T. Wierzbowski Komisya Edukac. Narodowa 1780–91, 1912; *B. Żongołowicz* Ustrój uniwersyteta Wileńskiego, Rocz. Prawn. Wil. I 1925 p. 194–232; E. K. švietimo darbai Lietuvoje, Židinys 5–6 1931.
S. Suž.

Edukcija (lot. eductio) bajorystės įrodymas sen. Lietuvoje. Jos pagrindu buvo įrodymas, kad asmuo priklauso neabejotino bajoriškumo giminei. Žygimantas II 1522 Vilniaus seime paskelbė įstatymą, kad kiekvienas, noris įrodyti savo bajorystę, turi pristatyti du bajorus, kurie prisiektų, kad jis nuo senelio ir prosenelio yra jų giminė. Jei kas vieną tokį giminę tesurastų, antro vietoje pats turi prisiekti, o jei kas jokių giminių neturėtų, turi pristatyti Vytauto, Žygimanto, Kazimiero arba jų laikų kokio augšto valstybės pareigūno raštą, kuriame jis pats arba jo tėvai būtų vadinami bajorais. 1529 statutas reikalavo dviejų giminių iš tėvo ir dviejų iš motinos pusės priesaikos. Jei giminių nebūtų, turi prisiekti bajorai kaimynai, o jei kas būtų iš kur atsikėlęs, turi atvežti liudijimą raštu iš tos srities oficialių įstaigų. Bajoriškumą taip pat gali paliudyti bent du jo krašto bajorai, bet tik tada, jei į savo gimtąjį kraštą negalėtų nuvykti dėl karo. Gyvenimo praktikoje dažnai pasitenkindavo įrodymu, kad tėvai ar seneliai ėjo bajoriškas pareigas, ėjo į karą ir tt. Bajorystės teisėms įrodyti daug reiškė ir valakų reforma. Ją pravedant, didžiulėms smulkiosios bajorijos masėms teko savo bajoriškumą įrodyti, nes kitaip jų žemės galėjo būti prijungtos didž. kunigaikščio dvarams. Tad vėlesniais laikais visi, kurie už savo žemę, prijungtą prie d. kunig. dvarų, gavo žemės mainą kitoje vietoje, tuo rėmėsi, kaip savo neginčijama bajoryste. Valakų reforma aiškiai nustatė ribą tarp bajorų ir valstiečių; iš tikrųjų bajorų tarpo kartu buvo išskirti visi tarnybiniai (žygininkai, šarvininkai ir kt.) bajorai. 1566 ir 1588 statutai paliko beveik tą pačią bajorystės įrodymo tvarką. 1601 seimo konstitucija nustatė, kad bajorystės įrodymai tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje turi būti atliekami tribūnoliniuose (Grabnyčių) seimeliuose. Įrodymu laikoma giminių ar liudytojų priesaika. Tačiau 1633 karūnacijos seimo konstitucija jau reikalauja dokumentinių įrodymų, kad liudininkai iš tikro yra giminės, arba kad nebajoriškumu apkaltino tėvai ar seneliai buvo pripažįstami bajorais. XVII a. Maskvos ir švedų karų metu žuvus daugelio pavietų teismų ir privačių šeimų archyvams, bajorams savo kilmę įrodyti dažnai buvo labai sunku. Dėl to 1658 konstitucija leido bajorams per 3 metus į pilies teismus pristatyti savas genealogijas, paremtas sudegusiais dokumentais. Jei per 6½ metų prieš tokias genealogijas niekas neprotestuotų, jos įsigaliotų ir ateičiai būtų laikomos įrodymu. Toliau jau turėjo būti reikalaujama liudytojų priesaikos, kad ginčijamos kilmės asmuo iš tikro priklauso tai giminei, kurios genealogija buvo sudaryta. Reikalaujamoji priesaika ir atitinkami dokumentai turėjo būti pateikiami pavietų tribūnoliniuose seimeliuose, o jei ir po to kas nors dar prikaišiotų nebajoriškumą, byla turi būti sprendžiama tribūnolo. Kad kam nors nebūtų teršiama garbė, tokios bylos tribūnolo turi būti sprendžiamos, net neatvykus kaltintojui (1667 konstitucija). Tačiau tribūnolas negali tokios bylos spręsti tol, kol bajorystės įrodymai nebus pristatyti seimeliui (1690 konst.). Kartais bajorystei įrodyti taip pat buvo remiamasi liudijimais, kad ginčijamos bajorystės asmuo dalyvavęs kariniame patikrinime, tačiau 1764 Lietuvos konfederacijos aktas uždraudė pripažinti tokius įrodymus, nes patikrinimo metu jokių bajoriškumo įrodymų nebuvo reikalaujama. 1791 nutarta įtaisyti vad. žemininkų knygas. Kiekviename paviete ligi tų pačių metų birželio pabaigos turėjo būti pradėtos knygos, į kurias turi būti surašyti visi žemės savininkai bajorai parapijomis. Kita konstitucija knygoms įsigyti terminas buvo pailgintas ligi XII 31. Žr. Bajorai.

V. Pičeta Agrarnaja Reforma I 1917; *A. Janulaitis* Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX a. 1936; Volumina Legum II—IX t. *A. Š.*

Ėduonis kaulo gedimas (caries), votis, kuri nuo paties kaulo keliasi. Liaudies medicinoje Ė. kylant, šutina karštais sėmenimis ar jievos, liepos žievių brazdais, o jam pratrūkus, dedama medum ar druska, tepama ir atskiru, tam reikalui paruoštu tepalu.

E-Dur muzikoje tono rūšis, stp.: E.

Edvardas angl. vardas Eadward, Edward (iš ead ‚turtas, lobis' ir weard ‚sargas', — taigi, ‚turto, lobio saugotojas').

1) E. Senesnysis (870?–925) anglosaksų karalius nuo 901, Alfredo Didžiojo sūnus. Jis sėkmingai kovojo su danais ir viešpatavimo gale prisijungė rytinę Angliją ir Merciją. Jam prisiekė ištikimybę

Northumbrijos karalius, kaikurios Wales sritys ir Skotijos karalius. Jis daug nusipelnė, apjungdamas Angliją.

2) E. K a n k i n y s (963?–978) anglosaksų karalius, Edgaro Taikingojo sūnus, vainikuotas karaliumi savo globėjo Dunstano dėka. Didžiausias jo priešas buvo pamotė Elfrida, kuri norėjo įgyti sostą savo sūnui Etelredui. E. K. nužudytas iš pasalų. Tragiška jaunojo karaliaus mirtis padarė jį šventuoju liaudies sąmonėje.

Edvardas Išpažintojas

3) E. I š p a ž i n t o j a s (1002? – 1066) paskutinis anglosaksų karalius nuo 1042, Etelredo II sūnus. Jis daugiau panėšėjo į iškalbingą ir pamaldų vienuolį, negu į valdovą. Tad jo vietoje valdė didikai, jo uošvis Godvinas ir vėliau jo sūnus Haroldas. Jis įsteigė Westminsterio vienuolyną ir paskelbė įstatymus, ligi šiol jo vardu vadinamus. Dėl pamaldumo pripažintas šventuoju 1161 (šventė I 5). *J. J.*

4) E. I (1239–1307) Anglijos karalius, vyriausias Henriko III sūnus, iš tėvo gavęs valdyti Gaskoniją dar eidamas penkioliktuosius metus. Drauge su tėvu kariavo prieš sukilusius baronus, vadovaujamus Simono Monforto, kuriuos sumušė ties Evershamu (1265). Numalšinęs sukilimą, E. I dalyvavo Prancūzų karaliaus Liudviko Šventojo kryžiaus karų žygyje prieš Tuniso arabus ir Palestinoje bandė užimti Akrą ir Haifą. Po nepavykusios kovos nuvyko į Prancūziją ir čia pagyvenęs apie metus, grįžo į Angliją ir 1274 VIII 19 Londone vainikavosi Anglijos karaliumi, kuriuo jis jau buvo prieš dvejus metus, tėvui mirus. E. I rūpėjo prisijungti Wales ir Skotiją. 1284 Wales buvo užimtas, įvesta Anglijos administracija ir 1301 savo sosto įpėdiniui davė Wales princo titulą. Pasinaudodamas Skotijoje kilusiais kivirčais dėl sosto, E. I paskyrė karaliumi John de

Edvardas I ir popiežius Bonifacas VIII

Balioli ir padarė kraštą sau priklausomą (1291). Tačiau skotai, vadovaujami William Wallace, vėliau Roberto Bruce ir kt., sukilo, ir E. I teko kelis kartus su jais kovoti. Dėl mokesčių susikivirčijęs su pasaulietiniais ir bažnytiniais didikais, E. I stengėsi remtis grafijomis ir miestais, šaukdamas jų atstovus į parlamentą. E. I viešpatavimas laikomas Anglijos parlamentarizmo pradžia. E. I sutvarkė senuosius ir išleido naujus įstatymus, ir todėl dėl savo plačios įstatymdavystės jis vadinamas Anglijos Justinionu. Ekonominės politikos sumetimais E. I išvarė žydus bankininkus iš krašto (1290) ir, apskritai, žydams neleido turėti žemės nuosavybės.

T. F. Tout E. I 1903; *F. M. Powicke* King Henry III and Lord E. 1947. *J. J.*

5) E. II (1284–1327) Anglijos karalius, E. I sūnus. Jis buvo lengvabūdis ir ištaigingo gyvenimo mėgėjas. Kraštą valdė daugiau jo favoritai (pvz. prancūzas P. Gaveston ir kt.), kurie, būdami daugiausia svetimšaliai, nebuvo mėgiami; baronai prieš juos nuolat bruzdėjo. Nesėkmingas karas su Skotijos karaliumi Robertu I (Bruce), kuris 1314 sutriuškino anglus, paskatino baronus sukilti. Jie išsirinko 21 lordą valstybei valdyti. Kovose su karaliumi 1322 nužudytas sukilėlių vadas Thomas Lancaster. Karalius stengėsi atstatyti savo populiarumą žygiu į Skotiją, tačiau jis

baigėsi nelaimingomis 13 metų paliaubomis (1323). E. II garbė visai nusmuko, ir jo žmona karalienė Izabelė ėmė vadovauti sąmokslui prieš jį. E. II buvo suimtas, kalintas ir nužudytas. Parlamentas karaliumi paskelbė jo sūnų E. III.

J. C. Davies The Baronial Opposition to E. II 1918; *Hilda Johnstone* Edward of Carnarvon 1947. *J. J.*

6) E. III (1312–1377) Anglijos karalius, E. II sūnus, ėmęs valdyti 1327, nušalinęs motiną Izabelę ir parlamento sprendimu nužudęs (1330) jos meilužį Mortimerą. Laimėjęs garsų mūšį ties Halidono kalva Skotijoje (1333), ambicijos vedinas, nukreipė savo politiką Prancūzijos link. Jis pareiškė pretenzijas į Prancūziją pagal savo motiną ir 1340 su sūnumi Edvardu, vad. Juoduoju Princu, išsikėlė Prancūzijoje. Čia ir prasidėjo vadinamasis šimtametis karas (žr.). E. III ir jo sūnui pasisekė laimėti laivyno kovą prie Sluis (1340), kautynes prie Crécy (1346), paimti Calais (1346) ir pasirašyti taikos sutartį su Prancūzija (1360). Vėliau atsinaujinęs karas anglams nebeatnešė laimėjimų; anglai teišlaikė Calais, Bordeaux, Bayonne ir Brest. E. III metu Angliją ištiko ekonominė, socialinė ir net religinė krizė. Dažni karai Skotijoje, Prancūzijoje ir net Ispanijoje smarkiai vargino kraštą. Ypač sukrėtė Angliją juodasis maras (1348, 1362, 1369), išnaikinęs apie pusę gyventojų. Ryšium su gyventojų sumažėjimu, ėmė trūkti darbo jėgos, todėl parlamentas tam tikrais įstatymais bandė prirakinti darbininkus prie dvarų. E. III laikams priklauso ir religinis, kartu ir ekonominis sąjūdis, pradėtas John Wyclif. Jį sukėlė bažnyčios supasaulėjimas ir pralobimas, kuris ir karališkai valdžiai nebuvo pakenčiamas. E. III savo ištekliams padidinti bandė apdėti bažnytines žemes mokesčiais, todėl ir susikivirčijo su jos hierarchais. Bažnyčia Anglijoje darėsi nepopulari dar ir dėl to, kad popiežius rėmė Prancūziją, norėjo išplėsti savo įtaką anglų karaliui ir dėl nuolatinių mokestinių reikalavimų. E. III valdymo metu Anglijoje sužydo manufaktūrinė pramonė ir prekyba. Ji ėmė darytis pramonine ir tautine valstybe su įsigalinčia anglų kalba ir literatūra.

Edvardas III

J. Mackinnon History of E. III 1900; *G. M. Trevelyan* England in the Age of Wycliffe 1909. *J. J.*

7) E. IV (1442–1483) Anglijos karalius nuo 1461. Jis įsiviešpatavo nugalėdamas lankasteriečius ir tuo baigdamas Rožių karą (žr.). Tačiau priešų turėjo visą savo viešpatavimo laiką, ir jam nuolat teko su jais kovoti. To nepaisydamas, E. IV stengėsi padaryti savo valdžią absoliutinę. Parlamentą privertė iki gyvos galvos skirti jam maisto mokesčius, imdavo mokesčius ir be parlamento žinios, iš pirklių bei turtingųjų miestelėnų reikalavo „dovanų" (benevolence) ir pats prekiavo. Kovoje su lordais ir kunigais rėmėsi riteriais (smulkiaisiais žemės savininkais) ir miestais. Su Hanza ir su Niderlandais pasirašė prekybos sutartis ir savo įstatymais globojo prekybą bei pramonę. Su opozicija kovojo E. IV biliais of attainder ir šnipavimo sistema. Kaip ir anglų visuomenė, E. IV troško taikos ir vengė karų. 1478 numalšino lankasteriečių sukilimą ir atidavė savo brolį Clarence parlamento teismui, kuris nubaudė jį mirti. 1482 atrėmė Anglijon įsibrovusius skotus. 1475, susitaręs su Burgundijos kun-čiu, su 20.000 karių įsismerkė į Prancūziją, bet kun-čio nepadedamas, ėmė derėtis su Liudviku XI ir 1475 VIII 29 pasirašė Piequigny taiką.

G. Seofield The life and reign of E. IV 2 t. 1923.

8) E. V (1470–1483), Edvardo IV sūnus, paskelbtas 1483 Anglijos karaliumi. Protektoriumi paskirtas Ričardas III įmetė jį ir jo brolį Ričardą Towerio kalėjiman, kur juodu buvo nužudyti. Ta tragedija atvaizduota Shakespeare veikale Richard III.

9) E. VI (1537–1553) Anglijos ir Airijos karalius nuo 1547, Henriko VIII ir Jane Seymour sūnus. Jis valdė daugiau iš vardo, nes faktiniais valdovais pirma buvo jo dėdė Somerseto kunig., vėliau Northumberlando kunig. E. VI metu Anglijoj smarkiai plito protestantizmas, ir pats karalius buvo jo rėmėjas. Buvo paskelbti 42 Anglų bažnyčios punktai ir įvesta bendra maldų knyga (Common Prayer Book). Su džiova mirusiu E. VI pasibaigė Tudorų dinastija.

C. Markham E. VI 1907; *C. H. Smyth* Cranmer and the Reformation under E. VI 1926. *J. J.*

10) E. VII (1841–1910) Didžiosios Britanijos ir Airijos karalius ir Indijos imperatorius, vyriausias karalienės Viktorijos ir princo Alberto sūnus. Savo nepaprastai ilgai viešpatavusios motinos neprileidžiamas prie valdžios, daug keliavo po įvairius Azijos, Europos ir Amerikos kraštus, visur stiprindamas Anglijos metropolijos ryšius su kolonijomis. Jo viešpatavimo pradžia (1901) sutapo su nacionalistine imperialistine anglų

Edvardas VII

politika. Jam karaliaujant, pasibaigė burų karas, atstatytas geras Anglijos vardas Europoje ir kraštas išvestas iš izoliacionistinės politikos (splendid isolation). Su Prancūzija pasirašė draugingumo sutartį 1904 ir su Rusija 1907. Tuo būdu liko izoliuota Vokietija, kurios imperatoriaus Vilhelmo II, savo broliavaikio, E. VII nelabai mėgo. E. VII buvo tikrai konstitucinis valdovas. Konstitucinės krizės metu, aprėžiant Lordų rūmų veto teisę, E. VII kooperavo su liberalų A. Asquith kabinetu.

Sidney Lee King E. VII 1925–27; *E. F. Benson* E. VII 1933. *J. J.*

11) E. VIII (g. 1894) Didžiosios Britanijos ir Airijos karalius (1936), vėliau Windsoro kunigaikštis, vyriausias Jurgio V sūnus. 1912 mokėsi Oxfordo univ. I pas. karo metu dalyvavo D. Britanijos ekspediciniame korpe Prancūzijoje ir Italijoje. 1919–36 susipažino su įvairių kraštų gyvenimu. Domėjosi socialinėmis problemomis. 1936 I 26 užėmė Anglijos sostą. 1937 V buvo paskirtas vainikavimas, bet jo nuosprendis vesti našlę amerikietę Wallis Warfield Simpson sukėlė Anglijos valdančiųjų sluogsnių pasipriešinimą. 1936 XII 11 atsižadėjo Anglijos sosto, ir nuo to laiko gavo Windsoro kunigaikščio titulą. 1937 VI 3 vedė W. Simpson ir gyveno Prancūzijoje. II pas. karo metu (1940–45) buvo Bahamo gubernatorium. Išsp. A King's Story 1951. *P. Č.*

Edvardo ežeras (čiabuvių M u t s a N s i g e) r. Afrikoje, v. Nilo versmių ež.; 2150 km², 915 m nuo j. l., tarp Kirunga ir Ruwenzori kalnų.

Edvardo VII žemė Antarkčio žemyno dalis ties 140°–170° v. ilgumos; aptikta 1842 Rosso, 1902 ištirta R. F. Scotto.

Edwards Jonathan (1703–1758) amerikiečių reformatų teologas. Dėl pergriežtos laikysenos, parapiečių prašymu 1750 buvo iš pareigų atšauktas. Labai anksti pasireiškęs ypatingais gabumais, iš karto domėjosi filosofija ir psichologija, vėliau teologija. Save laikė kalvinizmo gynėju; šioje dvasioje sprendė blogio problemą ir aštriai pasisakė prieš valios laisvę. Išsp. The Freedom of the Will 1754, Original Sin 1758, Nature of True Virtue 1768, End for which God Created the World 1768 ir kt.

P. Miller J. E. 1949.

Edwards Bello Joaquin (g. 1888) čiliečių realistinės krypties rašytojas, pasižymįs aštriu pastabumu, kritiška ir neatlaidžia nuotaika, vaizdavimo dovana keliais brūkšniais. Laimėjo savo šalies augščiausią literatūrinį pripažinimą. Žymiausi veikalai: El Roto 1920; Valparaiso, la ciudad de viento 1931.

Ėdžios tam tikra tvorelinė užtvara arba medinė dėžė tvarte pašarui padėti šeriant gyvulius. Arklių Ė., pakeltų ligi galvos augščio, apatinė dalis būva pritvirtinta prie sienos arba greta stovinčio lovio su vandeniu, o viršutinė bent kiek atlošiama, kad būtų galima šieno uždėti. Taip pat daromos ir atskiros Ė. arkliams, pastatomos viduryje tvarto. Karvėms ir avims Ė. statomos žemėje. Jos būva keturkampės, tvorelės formos. žemos ir su dugnu.

Eeckhout Gebrand van den (1621–1674) olandų tapytojas, Rembrandto mokinys ir draugas. Ankstyvesnieji jo darbai (biblinės scenos ir portretai) sunkiai atskiriami nuo jo mokytojo ir yra geriausi (Angelas pasirodo Jokūbui 1642, Varšuvoje ir kt.). Apie 1650 pereina prie žanro ir vartoja kontrastingas spalvas (Dama su muzikos mokytoju ir klausytoju 1655, Kopehangoje). Vaikydamas madą, baigia teatrališku akademizmu (Sophonisbe 1664, Braunschweig).

W. Berndt Die niederländ. Maler des 17. Jahrhunderts I 1948, 262—263.

Eeden Fredrik van (1860–1932) olandų poetas ir dramaturgas, gydytojas. Kartu su Kloos Verweij ir van Goes leido laikraštį De Nieuwe Gids, kuris buvo opozicinės jaunųjų rašytojų grupės organas. E. pradėjo kaip dramaturgas. Jo veikaluose filosofinė problematika ir ideali netikrovė jungiama su natūralizmu bei psichologine analize. Nuo radikalaus socializmo per spiritizmą, altruizmą ir misticizmą E. perėjo į katalikybę 1921. Išsp. simbolinė poema De kleine Johannes, 3 dalys, 1887–1906; De blijde wereld 1905; eilėraščių rinkinys Van de passielooze lelie 1901.

Eekhoud George (1854–1927) prancūzų belgų rašytojas. Vienas iš literatūrinio sąjūdžio La Jeune Belgique steigėjų. Savo realistiniuose romanuose aprašė flamų ūkininkų gyvenimą. Lyrikos rinkiniai: Myrtes et cyprès 1876; Zigzags poétiques 1877; Les pittoresques 1879; romanai: Kees Doorik 1883; Les milices de Saint-François 1886; La nouvelle Carthage 1888; Le cycle patibulaire 1892; La faneuse d'amour 1900; Les libertins d'Anvers 1913; novelės: Kermesses 1884; Nouvelles Kermesses 1887, 1894 ir kt.

Eem jūra geologijoje vadinamas vandens baseinas, apėmęs abiejų interglacialų metu š. Vokietiją, Jutlandiją ir gretimąsias sritis.

Eesti žr. Estija.

Eesti Pank Estijos centrinis bankas, įst. 1919 II 24. Iki 1928 E. P. šalia notų, vadinamų estų markėmis, ir reguliarių centrinio banko operacijų vertėsi dar ilgalaikiu žemės ūkio bei pramonės finansavimu. 1924 Estijai pavyko faktiškai stabilizuoti savo markę, o galutinė jos piniginė bei bankinė reforma buvo atlikta 1927 pabaigoje su Tautų Sąjungos Finansinio Komiteto 1.35 mil. anglų svarų paskolos bei rekomendacijų pagalba. Nuo 1928 I 1 įvestas naujas, svarbiausia aukso devizais patikrintas, piniginis vienetas krona (kroon), prilygintas

0.248 g gryno aukso; iš suteiktos tarptautinės paskolos vienas mil. anglų svarų panaudotas E. P. padengimo rezervams sustiprinti; įšalę ir ilgalaikiai E. P. kreditai buvo perduoti naujam su tos pačios Tautų Sąjungos likusios paskolos (350.000 anglų svarų) pagalba įsteigtam Ipotekos bankui. Tuo būdu E. P. buvo atpalaiduotas nuo ilgalaikio kreditavimo operacijų; padarytas privačios formos su 5 mil. akcinio kapitalo banku, jam suteikiant įprastines centrinio krašto banko funkcijas (notų emisija, pagrįsta trumpalaikiais skolos pasižadėjimais, piniginio vieneto vertės pastovumo palaikymas bei krašto kredito apimties kontrolė).

1931 rudenį E. P. buvo atpalaiduotas nuo laisvo kronos keitimo į auksą ar jo devizus, t. y. buvo įvesta devizų prekybos kontrolė, E. P. padarant jos vykdytoju. 1933 Estija prisidėjo prie vad. svarų sterlingo bloko kraštų, t. y. savo kronos vertę atpalaidavo nuo tvirto ryšio su auksu, ją nuvertino iki pirmykščio santykio su anglų st. svaru ir tokį santykį palaikė iki pat II pas. karo.

1939 I 1 E. P. notų apyvarta siekė 52 mil. kronų. Tokios pat sumos siekė ir jo aukso bei užs. valiutos rezervai. 1940 E. P. perėmė bolševikų Gosbank. *J. Pžm.*

E. F. (stp. Era Fascista) fašistinė era, prasidėjusi 1922 X 28 žygiu į Romą. E. F. būdavo įrašoma Italijoje fašizmo metu oficialiniuose dokumentuose ir paminkluose.

Efa (hebr. ēphäh, ēphä) izraelitų javų saikas apie 38,8 ar 39,3 l.

Efebas (gr. ‚pilnametis') sen. gr. 18—20 metų jaunuoliai, kurie nuo V a. pr. Kr. vidurio kasmet būdavo registruojami ir turėjo mokytis pirma tik karo dalykų, o nuo III a. dar filosofijos, geometrijos, retorikos ir muzikos. Juos mokė valdžios skiriami mokytojai; po metų E. turėjo tarnauti kariuomenėje.

Efedrinas (Ephedrin) fenilmetiletanolmetelaminas alkaloidas gaunamas iš Ephedra šeimos augalų. Hidrochlorido ar sulfato pavidalu vartojamas nuo astmos ir kraujo apytakai tvarkyti. Veikimas panašus į adrenalino.

Efektai (lot. effectus) žr. Vertybės popieriai.

Efektas (lot.) poveikis, įspūdis, įtaka; rezultatas, pasekmė. Reiškinys, aptiktas kurio nors mokslininko ir vadinamas jo vardu: Comptono E., Dopplerio E., Edisono E. ir kt. Fizikoje su betkuriuo gamtos reiškiniu susijęs vyksmas: šilumos E., šviesos E. ir kt.

Efektyvinė mankšta nuosaikus, mokslo dėsniais pagrįstas kūno lavinimas. E. M. veikia žiūrovą arba individualiniu lavinimų nepaprastumu (vikrumu imtynėse, bokse, fechtuotėje, žaidimuose; pusiausvyros išlaikymu ant prietaisų ar grupinėje akrobatikoje; stiprumu sunkumus kilnojant ar kituose jėgos dalykuose), arba masiniu judesių darnumu (čekų sakalų pratimas, sporto švenčių metu sutartiniai judesiai).

Efektyvinė medžiagų apykaita augalų fiziologijos reiškinys, kai augalas iš keleto jam pateiktų karbohidratinių arba azotinių medžiagų vieną kurią arba tiktai vieną intensyviau asimiliuoja.

Efektyvinės palūkanos yra faktiškoji skolinamojo kapitalo kaina, kurią skolininkas moka paskolos davėjui. E. P. augštis gali sutapti su n o m i n a l i n i u, t. y. skolos dokumente pažymėtu palūkanų augščiu, o dažnai gali būti už jį žemesnis ar augštesnis. Kai už vienerių metų termino 6% Lt. 1000— paskolos lakštą rinkoje tegaunama Lt. 970—, tai po metų skolininkas, turėdamas grąžinti Lt. 1000— plius Lt. 60— nominalinių plūkanų, faktiškai turi sumokėti Lt. 90— palūkanų, t. y. visą skirtumą tarp grąžinamos ir gaunamos sumos (1060—970=90). Tad šios paskolos E. P. dydis yra 9.28% (90:970).

Efektyvinė vertė yra faktiškoji kaina, gaunama parduodant kurį vertybės popierių. Ji gali sutapti, būti augštesnė ar žemesnė už parašytą vert. popieriuje vertę, vad. nominaline verte.

Efektyvi temperatūra yra tokia dangaus kūno t°, kurią turėtų tobulas radiatorius, turįs tokį pat paviršiaus plotą ir spinduliuojąs tiek pat energijos, kaip ir aptariamas dangaus kūnas. Saulės E. T. yra arti 6000° K; žvaigždžių E. T. įvairuoja nuo 30.000° K ir augščiau (tipas 0, planetiniai ūkai) ligi 2500° K (tipas N) ir žemiau (kai kurios kintamosios žvaigždės). E. T. gali būti suprasta kaip atstatomoji žvaigždės paviršiaus sluogsnių t°. Žemės spinduliavimo paviršiaus E. T. yra —26°.

A. S. Eddington The Internal Constitution of the Stars 1926.

Efektyvus (lot.), paveikus, įspūdingas, įtakus.

Efektyvus bangų ilgis astrofizikoje vad. šviesos, ar šiaip elektromagnetinio spinduliavimo, bangų ilgis, labiausiai pasireiškiąs, matuojant dangaus kūnų šviesumą. Dangaus kūno spinduliavimas susidaro iš įvairaus bangų ilgio spindulių; tačiau jų reliatyvus intensyvumas būva labai nevienodas, o be to, jie labai nevienodai veikia stebėjimo priemones; todėl matavimo duomuo labiausiai pareina nuo E. B. I. ir nuo artimų jam spindulių. Saulės E. B. I. akiai yra 5700 angstromų, o paprastai fotografinei plokštelei apie 4280 angstromų.

Efektyvus mašinos galingumas yra toks jos galingumas, kurį ji perduoda kitai mašinai, betarpiškai naudingą darbą dirbančiai; E. M. G. sudaro dalį teoretinio mašinos galingumo.

Efektyvus slėgimas stūmuoklinėse mašinose skaičiuojamas vidutinis slėgimas, išreikštas at, reikalingas tam tikram naudingam darbui gauti.

Efelidai (gr. ephelides) šlakai, strazdanos. Dažna odos liga, pasireiškianti mažomis apskritomis arba netaisyklingos formos pigmentuotomis, dažniausiai gelsvos spalvos, dėmelėmis. E. dažniausiai turi šviesiaplaukiai ir raudonplaukiai žmonės kaktoje, skruostuose, pečiuose, žastuose. Daugiausia jų atsiranda pavasarį ir vasarą. Liga paveldima, beveik nepagydoma. Senatvėje E. išnyksta.

Efemerai (gr. ephemeros ‚vienadienis') 1. botanikoje vieną dieną arba labai trumpai žydį pietų augalų žiedai, kurie atsidaro tik vieną kartą (Žliūgė daržinė–Stellaria media, Veronika — Veronica). E. vad. ir augalai, kurie viename vegetacijos periode duoda vaisių kelis kartus; 2. entomologijoje vabzdžių klasės būrys (Ephemera, Ephemerida, Ephemeroptera, Agnatha); gyvena labai trumpai, ilgiausiai kelias dienas, o kaikurios rūšys vos kelias valandas. E. žinoma apie 1000 rūšių. Minta įvairiais smulkiais vandeniniais gyviais.

Efemerida astronomijoje matematinių duomenų lentelė, nurodanti dangaus kūno padėtį, paprastai pusiaujo koordinatų sistemoje, paskiriems momentams, pvz. kiekvienos paros pradžiai ir t. t. Planetų E. skelbiamos iš anksto bent vieneriems metams astronominiuose almanachuose, pvz. JAV Nautical Almanach and American Ephemerio, britų Nautical Almanach, vokiečių Berliner Astronomisches Jahrbuch, prancūzų Connaissance de Temps ir t. t.

Efemerinis (gr.) trumpai tveriąs, trumpai gyvenąs, trumpalaikis, akimirksniškas.

Efemeris (gr. ephemeris ‚dienoraštis', ‚kalendorius') klasikinės senovės metinės apyskaitos, kur trumpai aprašomi karaliaus, magistrato ar kariuomenės vado darbai.

Efeminacija (lot. effeminatio) vyriško organizmo sumoterinimas, pašalinus sėklines liaukas ar jam perkėlus moteriškas dėtis.

Efendi (turk. efendi iš gr. authentēs ‚valdovas, viršininkas') senasis titulas turkų kunigaikščių, priklausančių sultono giminei, vėliau — tarnautojų, poetų, mokslo žmonių.

Efesas (gr. Ephesos) sen. joniečių mst. ir uostas Mažojoje Azijoje, į p. nuo dab. Smirnos. Įkurtas Androklio XI a. pr. Kr. Joniečių valdymo metu E. tapo svarbiu prekybos centru. 655 E. užėmė Lidija, o 545 pateko persų valdžion. 334 Aleksandras Didysis E. įjungė į Makedonijos imperiją. 133 pr. Kr. E. užėmė romėnai. Apie I a. vidurį E. įsikūrė krikščionių bendruomenė, kurioje veikė Jonas, Timotėjas ir kt. krikščionybės apaštalai. II–V a. čia įvyko eilė bažnytinių susirinkimų, kurių žymiausias buvo sušauktas 431. Atsidūręs Bizantijos valdžioje, E. nustojo savo reikšmės. Vėliau dėl jo rungėsi arabai ir turkai, kurie jį galutinai užėmė 1426. XVI–XVII a. E. virto menku kaimeliu Aja Soluk (dabar Seldžuk).

E. garsus Artemis šventykla, kuri daugelį kartų buvo sunaikinta ir vėl atstatyta; ji laikoma viena iš „7 pasaulio stebuklų" su Praksitelio, Fidijaus, Polikleto ir kt. kūriniais. Iš kitų senosios architektūros liekanų pažymėtina šv. Jono katedra.

Efesiečiams laiškas parašytas šv. Povilo Romoje (61–63 po Kr.) Efeso bažnyčiai. Tai liudija senovės tradicija, siekianti II a. ir beveik visi kodeksai ir vertimai, išskyrus Vat., Sin. ir keletą kitų. Daugelis taria, kad vad. E. L. esąs aplinkraštis (enciklika) visoms M. Azijos krikščionių bendruomenėms, kurių tarpe Efeso bendruomenė buvo žymiausia ir pirmaujanti. Kad ne jai vienai adresuotas laiškas, įrodąs laiško beasmeniškumas. Be to, žodžių en Efeso trūksta kodeksuose Sin. ir Vat. Tačiau kad ir skirtas visai provincijai, laiškas galėjo būti adresuojamas Efeso bažnyčiai. Kiti (A. Harnack, I. Vosté) mano, kad laiškas adresuotas Laodikijos bažnyčiai. Apie savo laišką Laodikijos bažnyčiai Povilas kalba Kol. 4, 16. Bet jokio kito laodikiečiams rašyto laiško mums nėra žinoma. E. L. svarbus ypač savo doktrina apie Kristų ir Bažnyčią, mistinį Kristaus kūną. Taip pat jame aikštėn keliamas pagonių pašaukimas į Bažnyčią. E. L. autentiškumą bandė neigti racionalistai: esą, stilius skiriąsis nuo kitų Povilo laiškų stiliaus, doktrina apie Kristų ir angelus labiau išplėtota, negu kituose laiškuose, be to, didelis panašumas į laišką kolosiečiams verčiąs manyti, kad E. L. esąs tik perdirbtas adresuotasis laiškas kolosiečiams. Bet šiai nuomonei priešinasi visa senovės tradicija. Tų dviejų laiškų panašumas išaiškinamas tuo, kad abu rašyti maždaug tuo pačiu laiku, viename ir antrame skaitytojai mokomi kasdieninio gyvenimo dalykų, tačiau yra ir skirtybių. Laiškas kolosiečiams yra daugiau poleminis, o E. L. labiau didaktinis. Doktrina niekuomet neperžengia paulinizmo ribų; kas kituose laiškuose paminėta, čia tik labiau pabrėžiama.

J. Knabenbauer Commentarium in Epistolam ad Ephesios 1912; *J. M. Vosté* Commentarium in Epistolam ad Ephesios 2 laida 1932; *J. Skvireckas* Šventasis Raštas Naujojo Testamento II t. 2 laida 1949. *V. Pd.*

Efeso visuotinis susirinkimas trečiasis visuotinis Bažnyčios susirinkimas, sušauktas 431 išspręsti klausimui, kurį iškėlė Konstantinopolio patriarchas Nestorijus apie teisėtumą Mariją vadinti „Teotokos"—Dievo Motina. Nestorijus teigė, kad tokiu titulu Marijos negalima vadinti, nes ji nėra

pagimdžiusi Dievo, o tik Kristų — žmogų, ir todėl reikia ją vadinti tik Kristaus Motina. E. V. S. nutarė ir paskelbė, kad Marija teisėtai vadinama Dievo Motina, nes asmuo, kurį ji pagimdė yra drauge žmogus ir Dievas. Tuo būdu buvo pasmerktas ir Nestorijus. Kitas svarbus E. V. S. nutarimas lietė ginčą apie „Filioque", arba šv. Dvasios kilimą iš Tėvo (kaip skelbė graikai), ar iš Tėvo ir Sūnaus (lotynų Bžn. mokslas). Kadangi Nikėjos Susirinkimas buvo sustatęs tikėjimo išpažinimą (Credo) su Filioque, tai E. V. S. nutarė: „Niekam nevalia patiekti, rašyti ar sustatyti tikėjimo formulos kitokios, negu buvo nustatyta Tėvų, susirinkusių Nikėjoje drauge su šv. Dvasia..." (Mansi, IV, 1361). E. V. S. taip pat pasireiškė stipriau, negu seniau, popiežiaus vyresniškumas prieš susirinkimą, arba susirinkimo svarba, jei jame dalyvauja ir vadovauja pats popiežius arba jo įgaliotiniai. Iš tikrųjų E. V. S. patvirtino tik tai, ką popiežius buvo jau anksčiau nusprendęs, o tai, ką E. V. S. daugiau nutarė, nei Celestinas, nei Sikstas III nepatvirtino (besiginčijančių grupių išsikeikimai). E. V. S. atminimas buvo įamžintas Romoje, kai pop. Sikstas III 432 pastatydino baziliką Dievo Motinos garbei (S. Maria Maggiore), išpuošęs ją brangiomis mozaikomis, kurios 1931 buvo atnaujintos. Švenčiant 1500 metų jubilėjų nuo E. V. S. sušaukimo, pop. Pijus XI 1953 XII 25 paskelbė encikliką „Lux veritatis", kuria visoje Bažnyčioje įvedė Marijos Motinystės šventę, švenčiamą X 11.

M. Jugie Nestorius et la controverse nestorienne 1912; *F. Loofs* Nestorius and his place in the history of christian doctrine 1914; *Ed. Schwartz* Acta conciliorium oecumenicorum, I, Concilium Ephesinum 1922 — 29; *A. d'Alès* Le dogme d'Ephèse 1931; *J. Vaišnora* Efezo Santaryba — Tiesos Kelias 1931, p. 395—408. *J. V.*

Effeta (aram. ‚atsiverk') Kristaus pasakytas žodis, gydant kurčią nebylį (Mat. 7, 34), kad atsivertų jo ausys. E. dabar tariama krikšto apeigose, kada kunigas seilėmis patepa krikštijamo ausis, kad atsivertų jo vidinis jausmas ir jis nebūtų dvasiškai kurčias.

Effner Joseph (1687–1745) vokiečių architektas. Mokėsi pas Boffrand Paryžiuje. 1715–1730 dirbo Bavarijos kurfürstui Münchene prancūzų Régence ir rokoko stiliuje (Nymphenburgo pilies sparniniai pastatai ir paviljonai parke, darbai Schleissheimo pilyje, Palais Preysing). Didesnę fantazijos laisvę E. parodė vidaus dekoracijose ir ornamente (keturios salės vad. „Turtingųjų kambarių" Müncheno rezidencijoje). 1744 paruošė planą garsiajam Ottobeuren vienuolynui,

H. Hauttmann Der kurbayr. Hofbaumeister J. E. 1913; *N. Lieb* Münchener Barockbaumeister 1941.

Efialtas (gr. Ephialtes) 1) graikų išdavikas, 480 pr. Kr. nurodęs persams kelią per kalnus į Leonido ginamus Termopilus; 2) Atėnų radikalinis demokratas, 462–61 pr. Kr. atėmęs Areopagui teisę leisti įstatymus ir susiaurinęs jo tesminę galią. Nužudytas 457; 3) atėniečių valstybininkas ir kalbėtojas Pilypo Makedoniečio laikais, skatinęs atėniečius nutraukti ryšius su Makedonija. Pabėgo į Persiją ir žuvo, nuo Aleksandro Didžiojo gindamas Halikarnasą.

Efidevitas žr. Affidavit.

Efidrogamija (gr. ephydros ‚gyvenąs ant vandens' ir gamos ‚vedybos') žiedų apsidulkinimas vandens paviršiuje ir vandeniui tarpininkaujant. Pvz. V a l l i n e r i a s p i r a l i s moteriški žiedai plūduriuoja vandens paviršiuje, o vyriškieji vandenyje pasinėrę. Subrendę vyriški žiedai nutrūksta nuo žiedkočio, išplaukia į vandens paviršių ir, prinešti prie moteriškųjų žiedų, juos apdulkina.

Efigija (lot. effigies ‚kopija, atvaizdas') 1. skaptuotos, liedintos, modeliuotos reprezentacijos, atvaizdas, portretas; 2. figūros skulptūroje, tapyboje, monetose (numizmatikoje asmens galva ar biustas); 3. padaryta teismo pasmerktojo žmogaus figūra, deginama ar pakariama viešai (ypač XII–XVII a.).

Eflorescencija (lot. eflorescentia ‚pražydimas') 1. b o t a n i k o j e peržydėjimas, nužydėjimas; 2. c h e m i j o j e druskų kristalų subyrėjimas į miltelius; 3. g e o l o g i j o j e mineralinių kūnų susidarymas dėl tam tikrų druskų išsiskyrimo; 4. m e d i c i n o j e išbėrimas odoje.

Efodas (hebr. ēphōd ‚apsivilkti') ST vyriausiojo žydų kunigo nešiojamas liturginis drabužis iš dviejų gabalų, kurių vienas dengė krūtinę ir siekė iki kelių, o antras tokio pat ilgumo dengė nugarą; per pečius abidvi dalys buvo sujungtos auksinėmis segėmis arba juostelėmis. Priešakinėje E. dalyje, ant krūtinės, buvo keturkampė išpjova „Urim ir Thummim" įdėti.

H. Tiersch Ependytes und Ephod 1936.

Eforai (gr. ephoroi ‚prižiūrėtojai') senovės Spartoje (nuo VIII a. pr. Kr.) penki kasmet renkami valdininkai, kurie iš pradžių turėjo stebėti dangaus reiškinius ir, tam tikriems nepaprastiems reiškiniams atsiradus, galėjo sustabdyti karalių valdžią iki Delfų orakulo nutarimo. VIII–VII a. jų autoritetas pakilo, ir karaliai, išvykdami kariauti, dažnai pavesdavo jiems civilinę jurisdikciją. V a. E. pasidarė galingiausi: jie galėjo traukti karalių tieson ir net jį suimti. Du E. lydėdavo karalių į karą, ir jis turėdavo klausyti jų patarimo. E. galėjo prižiūrėti, bausti, kaltinti ir uždaryti į kalėjimą magistratus, prižiūrėjo jaunuomenės auklėjimą, kontroliuodavo finansus, vedė užsienių politiką, šaukė tautos susirinkimą ir t. t. Kleomenas III 226 pr. Kr.

panaikino eforatą; po jo mirties E. vėl įsigalėjo, bet jau buvo nustojęs anksčiau turėtos galios.

K. M. T. Chrimes Ancient Sparta 1949.

Eforas (gr. Ephoros) graikų istorikas IV a, pr. Kr., Isokrato mokinys. Parašė Graikijos ir barbarų kraštų istoriją nuo 1069 iki 340 pr. Kr. Yra kreipęs nemaža dėmesio į mitologinį graikų gyvenimą. Jo veikalu ypačiai naudojosi Diodoras Sicilietis. Išlikusius E. istorijos fragmentus yra išleidęs F. v. Jacoby (Die Fragmente der griechischen Historiker II 1926).

Efraimas (hebr. ephrayim ‚didžiai vaisingas') 1. jaunesnysis ST Juozapo sūnus, kurį patriarchas Jokūbas drauge su vyresniuoju broliu įsūnijo ir padarė vienu iš 12 Izraelio giminių tėvu; 2. iš E. kilusi giminė ir drauge su kitomis gavusi padalintos Palestinos dalį. Jau Teisėjų laikais karinga ir vaidinga E. giminė vėliau tapo priešu Judo giminės, iš kurios kilę karaliai (Dovydas, Salomonas) valdė visą Izraelį. Prie Roboamo ji atskilo nuo Judo giminės ir patraukė kitas 9 gimines. Tada įvyko ir religinis skilimas: buvo nutraukti ryšiai su Jeruzalės bažnyčia ir įsigalėjo Baalio kultas. 722 pr. Kr. drauge su kitomis šiaurės valstybės giminėmis E. pateko asirų valdžion, ir dalis gyventojų buvo ištremta į Asiriją; 3. Benjamino giminės miestas, bet apgyventas efraimiečių.

L. Desnoyers Histoire du peuple hébreu 1922; *G. Riciotti* Storia d'Israele I, 1932; *F. M. Abel* Géographie de la Palestine II, 1938.

Efraimitai Lenkijos ir Lietuvos netikri pinigai, kaldinti Fridricho Didžiojo įsakymu 1753–63. Pinigams padirbinėti Fridrichas pradžioje buvo išnuomojęs žydų paktorių grupei kelias savo kalyklas Vraclave, Karaliaučiuje ir Štetine. 7 metų karo eigoje, Prūsijos kariuomenei 1756 užėmus Saksoniją ir Fridrichui patekus Leipzige veikusiai Lenkijos pinigų kalyklai, įsakyta Efraimui (Veitel Ephraim) užplukdyti Lenkiją ir Lietuvą menkaverčiais padirbtais pinigais. Tiek auksinės, tiek ir sidabrinės „Efraimo monetos" teturėjo $1/3$ regularaus kilniojo metalo. Kaldinta: augustdoras (auksinė 2 dukatų moneta) su Augusto III atvaizdu ir 4 bei 8 grašių sidabrinės monetos. Pirkliai milionais gabeno E. į Lietuvą bei Lenkiją, už juos gaudami įvairių prekių ir tikrų pinigų. Spėjama, kad padirbtų pinigų į apyvartą pateko nuo 85 iki 400 milionų zlotų. Lietuvos ir Lenkijos ūkiui padaryta labai didelių nuostolių. E. padirbinėjimas sustojo 1763, pasirašius taiką su Prūsais.

F. v. Schrötter und *G. Schmoller* Das preuss. Münzwesen im 18. Jahrh. 3 1910. *J. K. K.*

Efrakcija (lot.) 1. įsilaužimas, įsiveržimas; 2. kaukolės sužalojimas.

Efremas Sirietis (306–373) šventasis (šventė rytuose I 28, vakaruose VI 18) Bažnyčios mokytojas. Parašė daug egzegetinių, dogmatinių ir moralinių raštų. 1920 paskelbtas bažnyčios daktaru. Raštai išlikę tik su spragomis, rašyti arba siriškai, arba išversti graikų, lotynų, armėnų, koptų ir arabų kalbomis. Pilniausias raštų leidimas St. F. Assemani (siriškai lot. ir graik. lot,) 6 tomai 1732–1746.

G. Riciotti S. E. siro: biografia, scritti, teologia 1925; *I. Hammersberger* Die Mariologie der ephremischen Schriften 1938; *E. Beck* Die Theologie des hl. E. in seinen Hymnen über den Glauben 1949.

Efremo kodeksas (Codex E.) graikiškas Šv. Rašto rankraštis iš V a., rašytas Egipte pergamento lapuose. Iš Florencijos XVI a. Kotrynos Medici atgabentas į Paryžių (dabar Bibliothèque Nationale nuosavybė). Jame yra dalis S. Testamento ir beveik visas N. Testamentas. E. vardu vadinamas dėl to, kad kodekso lapuose, nutrynus Šv. Rašto tekstą, buvo XII a. perrašyti graikų kalba išversti šv. Efremo veikalai. Pirmykštis tekstas išgautas cheminiu būdu. Tekstą išleido Tischendorf Codex Ephraemi Syri 1843–45.

Efron Elijas (1847–1915) Vilniaus žydų talmudisto Abraomo E. sūnus, ėjęs mokslus Varšuvos univ. 1889–1907 drauge su leipzigiške F. A. Brockhauso firma Petrapilyje išleido Enciklopedičeskij slovaŕ (paskiau Novyj enciklopedičeskij slovaŕ) 86 tt., Evreiskaja Enciklopedija ir kt.

Eftaliotis Argyris, tikrai Kleanthis Michailidis (1849–1923), graikų rašytojas, iš geriausiųjų Graikijos novelistų. Išl. Salų gyventojų novelės 1894, satyrinę apysaką Seno Dimos dienoraščiai 1897, [2]1921 ir kt.

F. Dölger (Stimmen der Völker I 1946).

Efuzija (lot. effusio ‚išsiliejimas') geologijoje magmatinių masių išsiliejimas į žemės paviršių, kitaip vadinama masinė erupcija. E. yra buvusios dažnos archainėje eroje, kai žemės pluta buvo dar nestora ir ją lengviau praplėšdavo išvidinės jėgos. E. išmestos skystosios (ištirpusios) mineralinės masės pavirsta kristalinėmis uolienomis, kurios apima didelius plotus, pvz. Dekano plokštakalnė Indostano pusiasalyje, ar Columbijos upės (JAV) baseine E. uolienų plotai po 500.000 km.^{2}

e. g. str. exempli gratia (lot.) pavyzdžiui.

Ega graikų mitologijoje Dzeuso žindyvė Kretoje. Mirusi Dzeuso buvusi paversta žvaigžde.

Egalitarizmas visuomeninė teorija, siekianti sulyginti turto nuosavybę, paliekant individualinį ūkį. E. smerkia tokią santvarką, kur vieni valdo didelius turtus, o kiti nieko neturi, ir tuo jis panašus į socializmą. Nuo socializmo E. skiriasi privatinės nuosavybės pripažinimu. E. idėjos plito Anglijoje XVII a. revoliucijos laikais vad. levelerių sąjūdyje. XVIII a. jos reiškėsi

Prancūzijoje Rousseau raštuose ir Didž. revoliucijos visuomenės srovėse, ypač bendro žemės perdalinimo reikalavimuose. XIX a. Anglijoje čartizmo metais E. teorijos šaukia darbininkus grįžti į kaimą ir kurtis smulkius nuosavus žemės ūkius. E. idėjos atsispindi anarchizmo teoretiko Proudhono ir kitų XIX a. naujų visuomeninių teorijų skelbėjų raštuose.

Égalité (pr. ‚lygybė') 1. vienas D. Prancūzų revoliucijos šūkių — visų piliečių lygybė įstatymams; 2. šiuo žodžiu D. Prancūzų revoliucijos metu vadinosi Pilypas Oranietis.

Egan 1) Pierce (1772–1849) anglų rašytojas. Jo vis dar populiari knyga Life in London 1821 humoristiškai, žargoniniu stiliumi aprašo XIX a. pradžios sportininkų nuotykius. Londono vaizdavime E. yra Dickenso pirmatakas.

2) Pierce Egan Jr. (1814 – 1880), Pierce E. (1) sūnus, buvo pigių serijinių romanų pionierius.

Egas Enrique (1455–1534?) flamų kilimo isp. architektas, 1504–14 Tolede pastatė šv. Kryžiaus ligoninę, davusią pradžią ispanų pereinamajam architektūros stiliui vad. „estilo plateresco" (1510–30), kuriame dar gotikinės konstrukcijos padengiamos smulkiomis italų renesanso dekoratyvinėmis detalėmis. E. dirbo Valladolide (Colegio de Santa Cruz, 1480–82) ir prie statybos daugelio katedrų: Toledo, Zaragoza, Granada, Santiago de Compostella, Malaga, Segovia, Sevilla, Salamanca.

M. Dieulafoy Geschichte der Kunst in Spanien u. Portugal 1913; *A. & M. Byne* Spanish Architecture of the Sixteenth Century 1917. *P. Rkl.*

Egbertas 1) (639–729) šventasis, anglosaksų vienuolis, sulyginęs airių-skotų Velykų šventę su Romos ir dalyvavęs Fryzų šalies misijose. Šventė IV 24.

2) (m. 839) Wessexo ir visos Anglijos karalius 800–39. Jaunystėje buvo priverstas bėgti iš savo krašto ir 787–800 gyveno Karolio Didžiojo rūmuose. Grįžęs į Wessexą (1802), suvienijo kitas anglosaksų karalystes ir 828 tapo pirmuoju visos Anglijos karaliumi. Be to, jis turėjo atremti vikingų puolimus (837).

3) (m. 993) Otono II kancleris 976–77, Triero arkivyskupas 977–93, globojęs auksakalystę, emalės darbus ir knygų iliustravimą. Jo įsakymu parašyti gausiai iliustruoti rankraščiai: Codex Egberti (Triero mst. bibliotekoje), Psalterium Egberti (dabar Cividale) ir kt. E. atstatė normanų sugriautas bažnyčias ir vienuolynus, Trierą pavertė literatūrinio ir meninio gyvenimo centru.

Egberto kodeksas (Codex Egberti). Triero arkivyskupui Egbertui (žr.) vienuolių Keraldo ir Herberto iš Reichenau salos vienuolyno skriptoriumo apie 980 parašytas ir miniatiūromis iliustruotas evangelijų ištraukų lot. kodeksas, dabar Triero mst. bibliotekoje (cod. 24). Meno atžvilgiu vertingiausias ir istoriškai svarbiausias liudininkas apie Reichenau mokyklos tapybą otonų laikais. 51 paveikslas (nuo „Angelo apreiškimo" iki „Sekminių") sudaro pirmą uždarą Kristaus gyvenimo ciklą transalpiniame mene. Pavyzdžiai E. K. semti iš senųjų krikščionių ir Bizantijos iliustruotų rankraščių; figūros, gestai, pastatai, vaizdo ir teksto santvarka rodo antikines formas. Ciklas pasižymi didele nuovoka kompozicinei pusiausvyrai tarp figūrinių elementų ir aprėmintos tuštumos, ką vėliau tik Giotto vėl realizavo.

F. X. Kraus Die Malereien des Codex Egberti 1884 (reprodukcijos); *H. Jantzen* Ottonische Kunst 1947, 73–77. *P. Rkl.*

Egede 1) Hans (1686 – 1758) norvegų kunigas, pirmasis misininkas tarp Grenlandijos eskimų.

2) Paul (1708–1789) norvegų kunigas, filologas, (1) sūnus, tęsė tėvo pradėtą misijų darbą. 1747 išvertė visą Naująjį Testamentą į eskimų kalbą, 1750 išleido grenlandiškai danišką žodyną ir 1760 gramatiką.

Egedius Halfdan (1878–1899) norvegų tapytojas, portretistas ir knygų iliustratorius. Jo portretai tikri charakterių portretai, intensyvūs, kupini darnių spalvų. Ypačiai puikios iliustracijos Snorre Sturlassono veikalo Kongesagaer.

Egėjo jūra, dabar vartojama Aigėjo jūros (žr.) lytis,

Egėjo kultūra žr. Aigėjo jūros kultūra.

Egell Paul (1691–1752) vokiečių skulptorius. Dirbo pas Badeno kunigaikštį Mannheime; ankstyvąjį vokiečių baroką sušvelnino rokoko stiliaus dvasioje. Vienas žymiausiųjų jo kūrinių — altorius Mannheimo katalikų bažnyčiai (apie 1740, dabar Berlyne, Deutsches Museum). Dirbo skulptūras Schwetzingeno parkui. Reikšminga jo įtaka žymiam rokoko skulptoriui I. Güntheriui.

A. Feulner Skulptur und Malerei des 18. Jahrhunderts in Deutschland, 1928–1929, 95–99; (") Zum Werk P. E-s (Zeitschr. d. Dt. Vereins d. Kunstwiss. 1 1934).

Egenolff (Egenolphus) Christian (1502–1555) vokiečių spaustuvininkas. 1528–1530 dirbo Strassburge, nuo 1530 Frankfurte, kur šalia kitų leidinių vienas pirmųjų Vokietijoje pradėjo spausdinti muzikos kūrinius.

H. Grotefend C. E. 1881; *G. Mori* Die E.-Luthersche Schriftgiesserei 1926.

Eger žr. Cheb.

Eger (vok. Erlau) š. Vengrijos miestas; apie 33.000 gyv. (1950). Teol. augštoji mokykla, teisių akademija, arkiv. rezidencija. Mineralinio vandens versmės, apylinkėse dideli vynuogynai. 1552–53 atlaikė turkų apsiaustį, 1596–1687 turkų okupuotas.

Egerdir Gölü vidurinės Mažosios Azijos augštumų ež., 868 m nuo j. l.; 35 km ilgio, ligi 16 km pločio. Turi požeminių intakų.

Egerija (Egeria) romėnų mitologinė nimfa, Numo Pompilijaus įkvėpėja, kuriant bažnytinius ir civilinius įstatymus. Deivė Diana ją pavertusi šaltiniu.

Egerton 1) F r a n c i s (1736-1806) britų laivybos pionierius, 88 km ilgio Worsley ir Manchesterį jungiančio Bridgewater perkaso 1759–71 statytojas.

2) T h o m a s žr. Ellesmere, Thomas Egerton.

Egestas artes docet (lot.) neturtas meno moko, vargas visko išmoko.

Egge Peter (1869–1954) norvegų rašytojas, pirmiausia pasižymėjo kaip humoro kupinas Tröndelagen provincijos ūkininkų gyvenimo vaizduotojas, paskui kaip sąžiningas, pastabus, tačiau kartais sausas romanistas ir dramaturgas. Novelės: Folkelivsskildringer (Liaudies gyvenimo vaizdeliai, 1894), Tröndere (Tröndiečiai, 1898); romanai: Gammelholmen 1899, Mainaetter (Gegužės naktys, 1902), Hjertet (Širdis 1907) ir didžiulis jo tėviškės romanas Inde i fjordene (Fjorduose, 1920); komedijos: Jakob og Kristoffer (Jokūbas ir Kristoforas, 1900), Bryllupsgaven (Vestuvių dovana, 1906), Kjaerlighet og venskap (Meilė ir draugystė, 1905), Idyllen (Idilė, 1910), Narren (Juokdarys, 1917).

Egger-Lienz Albin (1868–1926) austrų tapytojas. Tirolio kaimiečių tematikoje ėjo Defreggerio pėdomis, bet nugalėjo šios rutiną nauju impresionistiniu natūralizmu (1901 „Kryžius", Innsbrucko Ferdinandeum). Vėliau išvystė suprastintą monumentalų, Hodleriui giminingą, išraiškos stilių (1904 „Piligrimas", Mannheimo Kunsthalle; 1910 „Nibelungų įžengimas" freska Vienos rotušėje).

H. Hammer A. E.-L. 1930 (su bibliogr.); Die bildende Kunst in Österreich, vom Ausgang des 18. Jahrh. bis zur Gegenwart, hrsg. v. K. Ginhart 1943, 43–45, 193.

Eggers Hans-Jürgen (g. 1906) vokiečių proistorikas, Hamburgo univ. prof. ir Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte Hamburge skyriaus vedėjas. Savo darbuose paliečia ir baltų prekybinius santykius su Romos imperija. Nuo 1950 red. Archaelogia Geographica. Išsp. Das römische Einfuhrgut im freien Germanien 1951; Atlas der Urgeschichte 1951 ir kt.

Eggleston Edward (1837–1902) amerikiečių rašytojas, keliaujantis metodistų pamokslininkas. Populiariausia jo knyga The Hoosier Schoolmaster 1871.

Egida (lot. a e g i s iš gr. a i g i s ‚ožkos oda') 1, graikų legendose skydas ar ginamasis ginklas, nešiotas Dzeuso, Atenos ir Apolono. Atenos E. turėjo medūzos galvą. Iš graikų legenda perėjo pas romėnus; 2. netiesiogine prasme — globa, apsauga.

Egidijus 1) (Aegidius, 640—tarp 721–24) šventasis (šventė IX 1), benediktinų vienuolyno viršininkas, Prancūzijon atkeliavęs iš Graikijos, Nimes miškuose įkūręs St. Gilles vienuolyną, prie kurio išaugo to vardo miestas.

2) E. iš A s y ž i a u s (m. 1262) palaimintasis (šventė IV 23), vienas pirmųjų šv. Pranciškaus draugų ir šalininkų.

3) E. iš V i t e r b o (1469–1532) augustinionų mokslininkas ir poetas, nuo 1517 kardinolas, Konstantinopolio lotynų apeigų patriarchas, ordino generolas (1506–1518), 1512 atidaręs V Laterano bžn. susirinkimą. Laikomas iš geriausiųjų renesanso lotyniškųjų poetų.

4) E. R o m a n u s (Aegidius a Columna, 1243–1316) augustinionų vienuolis, Tomo Akviniečio mokinys ir šalininkas, senesnės augustinionų mokyklos įkūrėjas, Paryžiaus univ. prof., Bourges arkivysk. ir kardinolas. Savo auklėtiniui prancūzų karalaičiui Pilypui Gražiajam parašė De regimine principum libri III. Jo traktatas De ecclesiastica potestate davė pagrindą pop. Bonifaco VIII bulei Unam sanctam.

Egilopas (Aegilops) javinių (Gramineae) šeimos gentis, apie 20 vienmetinių ar dvimetinių žolinių skirčių. E. kaip kserofitas laikosi menkose, nederlingose augavietėse. Auga ir javuose. Su kviečiais duoda hibridų. E. išplitęs Viduržemio jūros srityje ir Azijoje iki Tjan Šano kalnų.

Egil Skallagrimsson (apie 910–990) islandiečių poetas ir karys, žymus vikingas, pagarsėjęs narsumu, gobšumu, nuožmumu ir tiesumu. Tarp daugelio E. S. nuotykių minimas ir jo žygis į Kuršą pasiplėšti. Į Kuršą jis atvyko dideliu ilgu laivu kartu su savo broliu Torolfu ir kariais. Pusę mėnesio taikiai prekiavo su kuršiais, bet vėliau pasileido į kraštą pasiplėšti. Abiejų brolių kariai, išsiskirstę būriais po 12 vyrų, ėmė plėšti ir žudyti žmones. Viename kuršio ūkyje jie buvo suimti, uždaryti į vieną pastatą ir pririšti prie stulpų. E. S. savo jėga išjudino stulpą, dantimis atsirišo virves, išlaisvino kitus savo vyrus ir, pečiais išmušę galinę sieną, pateko į kitą pastatą, kurio grindyse aptiko dangtį ir didelėje duobėje surado tris danus (tėvą Ake su dviem sūnumis), kurie ilgą laiką buvo kuršio vergais ir dėl mėginimo pabėgti buvo sumesti į duobę. Iš danų E. S. sužinojo, kad savininkas savo turtus ir ginklus saugo paslėpęs klėtyje. Prisiplėšęs turtų bei ginklų ir apginklavęs savo vyrus, E. S. grįžo prie laivų, Tačiau jam atrodė, kad toks žygis yra negarbingas, išplėšiant viską ir nieko nepranešant, kas tai padarė. E. S. grįžo atgal į ūkį, padegė gyvenamąjį namą, duris užrėmė rąstais, visus bėgančius iš degančio namo užmušinėjo ir šeimininką, kuriam pasisakė, kas esąs, nukirto kardu. E. S. grį-

žo pas savo vyrus ir kartu su išgelbėtais danais laivu pasuko Danijos link. Kurše pagrobti ginklai, atrodo, yra buvę puikūs, nes kalavijas, kurį parsivežė iš Kuršo ir pavadino „Nuodinga Gyvate", minimas ir kituose E. S. žygiuose, kaip parsivežtas iš Kuršo.

E. S. gyvenimas aprašytas sagoje „Egils saga Skallagrimssonar", užrašytoje XII a. Iš E. S. eilėraščių paminėtini: Sonartorrek (Sūnų netekimas, parašytas savo prigėrusiems sūnums atminti), Hófudlausn (Užmokestis už galvą, kur apdainuojami žygiai karaliaus Eriko Kraujakirvio, kuris buvo nuteisęs E. S. mirti). Eilėraščių forma stipri ir stilinga, refleksijos išdidžios.

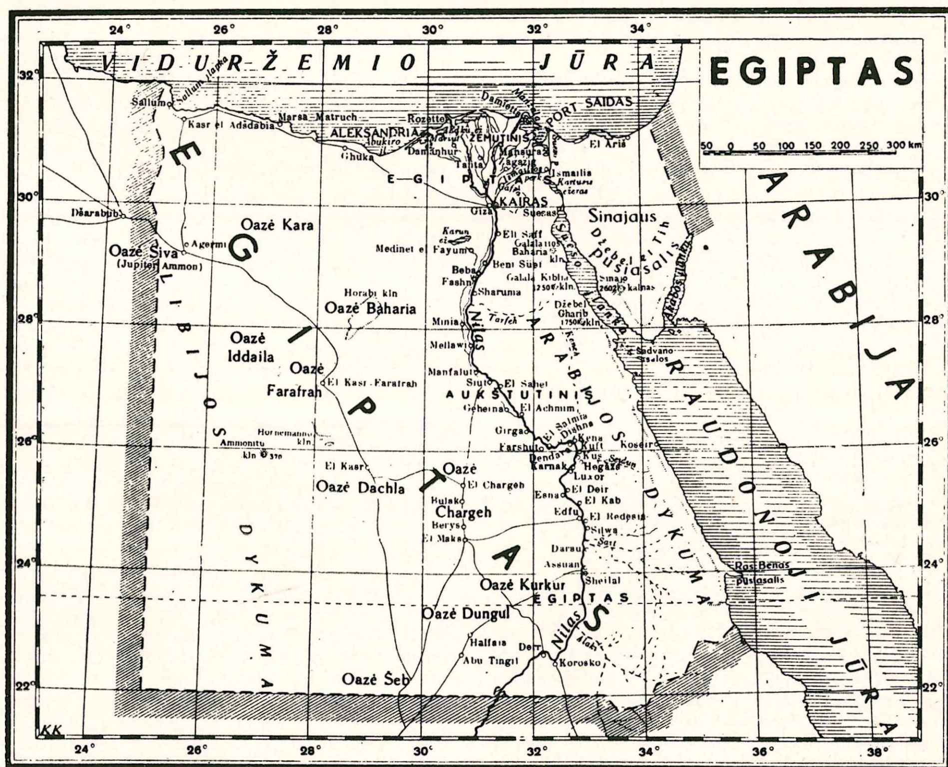
J. Lng.

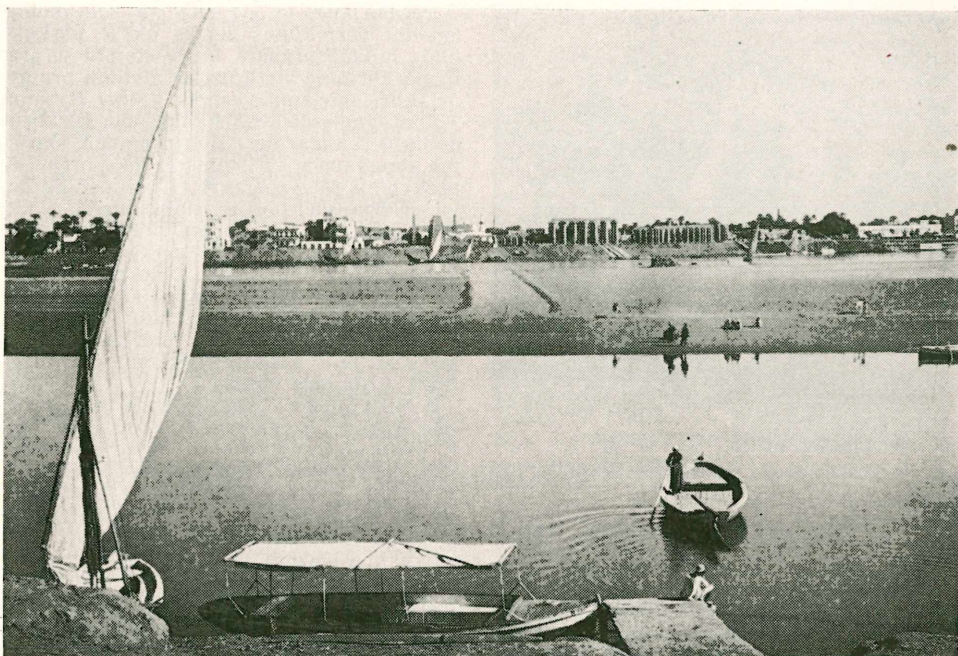
Egilsson Svenbjörn (1791–1852) islandiečių mokslininkas. Studijuodams Kopenhagoje buvo vienas iš Islandų literatūrinės draugijos steigėjų. Į lotynų kalbą išvertė Snorre Sturlassono Heimsgringlą (Karalių pasakos), 1825–37 išleido 11 tomų Scripta historica islandorum. E. buvo didelis senovės islandų giesmių poetinio stiliaus žinovas, parašė epochinės reikšmės turintį senosios islandų poetų kalbos žodyną Lexicon poeticum antiquae linguae septentrionalis (išsp. 1854–1860).

Egil Tunnadolgi (m. apie 515) sveonų karalius iš gausios Ynglinga giminės. Pagal Snorre Sturlasson, E. buvo karaliaus Auno Senojo sūnus, kovojęs su sukilusiu vergu Tunne, kuris buvo jo tėvo turtų saugotojas. Pagal tą patį Snorre E. buvo karaliaus Ottaro Vendelkråka (Vendelio varnos) tėvas. Beowulfe E. atliepia Ongentheów (Angantyr).

Egina žr. Aigina.

Egiptas (gr. Aigyptos, arab. Misr) š. Afrikos valstybė tarp Raudonosios jūros, Viduržemio jūros, Libijos dykumos ir Sudano. Sinajo pusiasalis, geografiniu požiūriu priklausąs Azijai, yra E. teritorija. Šiaurės–pietų linkme E. nusitęsia apie 1000 km, o skersai yra apie 800 km, iš viso 994.300 km^2; iš šio ploto tik apie 25.000 km^2 yra dirbamos žemės, o visa kita dykuma ir kalnai. Kultyvuojamoji šalies dalis, atseit, tikrasis E., yra pasaulyje didžiausioji upinė oazė, kurią sudaro Nilo slėnys (apie 1000 km ilgio, 10–15 km pločio) ir jo delta. Be Nilo nebūtų ir E., kurio egzistenciją palaiko upės vanduo ir sąnašinis dumblas. Pakėlus

Nilas ties Luksoru

upės tvenkinius ligi 7.000.000.000 m³, dirbamos žemės plotas padidėtų 40%.

Paviršius būdingas smėlio dykumomis, kurios apima apie 90% viso ploto, oazėmis v. dalies dykumoje, kalnais (ligi 2200 m augščio), kurie yra į rytus nuo Nilo ir Nilo slėniu. Pagal tradiciją E. dalomas į 2 dalis: Žemutinį E. (Wagh-el-Bahri) nuo Viduržemio jūros ligi maždaug 30-sios lygiagretės ir Augštutinį E. (El-Said), apimantį visą likusią teritoriją. Žemės turtų nedaug; rytų kalnuose randama auksingo kvarco gyslų, kurios senovėje buvo eksploatuojamos; prie Kosseiro ir Assuano gaunama fosfatų, prie Sueso įlankos aptikta naftos. Statybai yra granito, smiltainio, kalkakmenio, purpuro.

Klimatas būdingas sausumu ir karšta vasara, kurią švelnina š. vėjai. Kritulių (per metus 200–300 mm) sulaukiama žiemą ir tik š. dalyje. Toliau nuo jūros dienos temperatūra pakyla ligi 47° C, o nakčia nukrinta ligi 5° C. Žiemos metu dykumose temperatūra nukrinta naktį ligi 0° C. Pavasarį pučia iš pietų karštas vėjas chasim, kuris atneša debesis smėlio dulkių. Daugiausia drėgmenų gauna r. kalnai ir p. dalies augštumos. Nilas pradeda patvinti birželio mėn.

Augalai klesti tik Nilo slėnyje, deltoje ir oazėse, kur vyrauja datulių palmės. Sausesnėse vietose auga tamariskai, akacijos ir įvairūs krūmokšniai. Papyras (veik išnykęs) ir lotas yra būdingi drėgnųjų vietų augalai. Iš kultyvuojamų augalų žymiausi įvairūs vaismedžiai (citrinų ir apelsinų medžiai, figamedžiai), javai, medvilnė (geriausios rūšies mako medvilnė Nilo deltoje), cukrinės nendrės. Gerai augtų ir tabakas, bet jo auginimas 1890 uždraustas. Rūkalų pramonei tabakas įvežamas iš Turkijos ir Graikijos. Per metus gaunami 3 ryžių derliai; kviečiapjūtė esti žiemą; tuo laiku nuimamas ir miežių bei žirnių derlius. Vasarą gaunamas derlius medvilnės, cukrinių nendrių ir vynuogių, rudenį suimama sorga ir kukurūzai.

Gyvuliai. Jau prieš 6000 metų išnaikinus miškus Nilo slėnyje, gyvulių retai sutinkama. Dykumose yra gazelių, lapių, hienų, šakalų, laukinių asilų, šernų. Daug yra gyvačių, kurių kelios rūšys nuodingųjų, driežų ir paupyje paukščių. Vietinių paukščių yra apie 300 rūšių; iš jų būdingi pelikanas, flamingas, povas, saulės paukštis, karvelis ir kt. Senovėje drambliai, hipopotamai ir liūtai gyvendavo visame upės slėnyje ir deltoje, bet dabar liūtų retkarčiais pasitaiko pietinėje dalyje (Sudano pasienyje), o leopardai užklysta ir toliau į šiaurę. Krokodilų esama Nile tik augščiau jo buv. smarkėtakų, į pietus nuo Assuano. Pro E. praskrenda žiemoti daug europinių paukščių, jų tarpe ir mūsų gandras. Kai-

Palmės lapų transportacija Egipte

kurie paukščiai čia praleidžia žiemą, o pavasarį vėl išskrenda į šiaurę.

Gyventojai, apie 21.000.000 (1954; 1846 — 4.476.000; 1907 — 11.287.000), etnologiniu požiūriu yra daugiausia arabų kilmės, semitai-hamitai. Tik apie 1 mil. yra senovės tikrųjų egiptiečių palikuonių koptų, kurie, būdami krikščioniai, nesimaišė su mahometonais arabais; klajoklių beduinų yra apie 50.000 ir žydų per 60.000. Viešoji kalba arabų, o mokyklose mokoma dar prancūzų ir anglų k. Apie 90% visų gyv. yra mahometonai sunitai, iš krikščionių daugiausia yra koptų, iš kurių apie 75.000 priklauso Romos Kat. Bažnyčiai. Nilo slėnys ir delta yra pasaulyje tirščiausiai gyvenama žemės ūkio sritis: 1 km² tenka apie 550 gyv. Apie 65% gyv. verčiasi žemdirbyste.

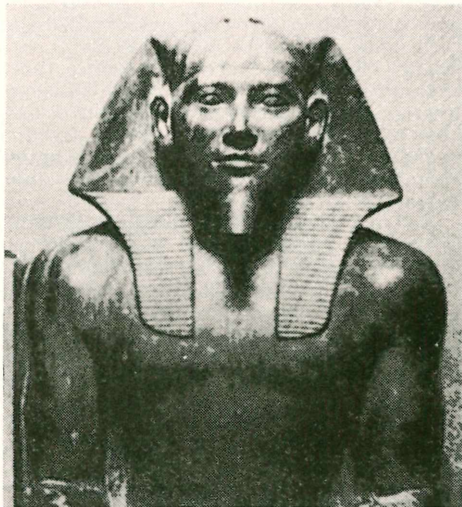
Ūkis. Dirbamos žemės yra (1954) apie 2.300 000 ha (500.000 ha mažiau, negu Nepriklausomojoje Lietuvoje). Maždaug trečdalis viso ploto yra smulkūs felachų ūkeliai, nedidesni kaip 0,5 ha. Tokių ūkelių yra per 2.400.000. Didesnių kaip 20 ha yra tik maždaug 12.000 ūkių, bet jiems priklauso daugiau žemės, nekaip jos turi visi mažažemiai felachai. Pagal piniginę vertę svarbiausias E. žemės ūkio produktas yra medvilnė, kuri dėl savo geros kokybės turi užtikrintą pasaulinę rinką ir eksporte užima pirmąją vietą. Jos metinė produkcija per 200.000 t. Toliau eina cukr. nendrės, kukurūzai (1.550.000 t), kviečiai (950.000 t), ryžiai (815.000 t), sorga, pupos, miežiai, lęšiai, daržovės ir vaisiai. Naminiai gyvuliai: karvės (1.270.000), būbliai (1.050.000), asilai (850.000), kupriai (162.000), arkliai (33.000), asilėnai (15.000), avys (1.400.000), ožkos, kiaulės ir naminiai paukščiai. Žvejyba duoda per metus 40.000 t žuvies — daugiausia iš Viduržemio jūros ir deltos ežerų.

Pramonė ir prekyba. Dėl didelio žmonių pertekliaus žemės ūkyje paskutiniais laikais pradėta kurti stambioji pramonė. Pirmąją vietą užima audinių pramonė, kuri skiriama visiems Vidur. Rytams. Toliau eina cukraus, rūkalų, odų, gėralų ir dailiųjų rankdarbių namų pramonė, skiriama daugiausia turistams ir eksportui. E. prekybinis laivynas turi (1954) per 60 laivų. Didžiausias uostas Aleksandrija, o kiti Port Said, Suesas. Didelės ūkinės ir strateginės reikšmės turi Sueso kanalas, kuris E. daro tranzitiniu kraštu. Nilo deltos 17.000 km drėkinimo kanalų naudojama ir vietos prekių bei žmonių transportui. Sostinė Kairas (per 2 mil. gyv.) yra didžiausias Afrikos mst. ir iš pasaulyje žymiausiųjų turistinės atrakcijos vietų.

Švietimas. Pradžios mokslas yra nemokamas ir privalomas vaikams nuo 7 ligi 12 metų amžiaus. Visame krašte veikia per 5000 pradžios mokyklų. Universitetai Aleksandrijoje ir Kaire su maždaug 12.000 studentų. Kaire veikia nuo 972 pasaulyje žymiausia mahometonų augštoji teologijos mokykla El-Azhar.

Egipte įsigalėję ryškūs socialiniai kontrastai: šalia mažo skaičiaus didžiaturčių gyvena milionai vargšų; felachai laikomi vargingiausiais žemdirbiais. Socialinės reformos pradėtos vykdyti tik nuo 1953, pašalinus karalių Faruką ir paskelbus respubliką. *A. B.*

E. istorija. E. yra kraštas seniausios civilizacijos, kurios pradžia siekia ketvirtą tūkstantmetį pr. Kr. Jis yra Nilo padaras; kasmet periodiškai išsiliedamas ir palikdamas derlingų nuosėdų, jau nuo seniausių laikų Nilas teikė gerų sąlygų jo baseine

Chefrenas

žmonėms kurtis. Klajoklinės tautelės jame gyveno jau senajame akmens amžiuje. Jos buvo susiskirsčiusios sritimis, vėliau graikų nomais pavadintomis. Rasiškai pirmykščiai gyventojai buvo mišrūs, tačiau juose vyravo chamitų rasė, kuriai priklausė jų kaimynai libiečiai ir nubiečiai.

E. valstybės pradžia galutinai neišaiškinta, tačiau Nilo potvynių reguliavimas, kanalų bei užtvankų prakasimas bei jų palaikymas ir ypač žemės permatavimas po kiekvieno potvynio egiptiečius vertė burtis į didesnius politinius vienetus. Ilgainiui iš nomų susidarė dvi valstybės: Žemutinis E. deltoje ir Augštutinis Nilo baseine. Pagal padavimą, abi šias valstybes sujungęs karalius M e n e s (apie 2900 pr. Kr.), tapęs pirmuoju faraonu. Jis taip pat įkūręs netoli deltos ir Memfio miestą, kuris buvo E. sostine per 1000 metų. Tačiau prisiminimas dviejų E. dalių ir po sujungimo išliko per amžius. Faraonai dėvėdavo dvi karūnas: raudoną Žemutinio ir baltą Augštutinio E. ir titulavosi „abiejų kraštų" arba Žemutinio ir Augštutinio E. karalius.

III a. pr. Kr. E. gyvenęs graikų istorikas Manetonas E. istoriją skirsto dinastijomis, kurių iki jo laikų buvę 33. Pagal dinastijas E. istorija daloma: 1. s e n o j i k a r a l i j a, 1–10 dinastija (apie 2900–2100 pr. Kr.), 2 v i d u r i n ė k a r a l i j a, 11–17 dinastija (apie 2100–1580) ir 3. n a u j o j i k a r a l i j a, 18–23 dinastija (apie 1580–725). Toliau išskiriamas vėlyvesnis periodas, 24–31 dinastija (apie 725–525) ir medų-persų laikotarpis (525–332 pr. Kr.).

S e n o j i k a r a l i j a —-E. kultūrinio ir ūkinio klestėjimo laikotarpis. Šiuo metu egiptiečiai jau turėjo savą hieroglifinį raštą, kuriuo parašytas seniausias paminklas, siekiąs 3300 pr. Kr. Šiam laikotarpiui priklauso ir pačios didžiausios piramidės, išlikusios ties Gizos kaimu. Jos liudija apie E. turtingumą ir egiptiečių meninius bei techninius sugebėjimus. Nuo 5 dinastijos Memfio faraonų valdžia ima trikti. Pastebimas dvasininkų, pirmoje eilėje aptarnaujančių Heliopolio miesto dievo Re šventyklą, įsigalėjimas. Jų galios dėka, saulės dievas Re tapo valstybiniu dievu, ir faraonas prie savo titulo pridūrė „saulės sūnaus" priesagą. Jis šalia savosios piramidės statė ir šventyklą saulės dievui. Tuo pat metu įsigalėjo ir pasauliniai didikai, griaudami vieningą faraono valdžią. E. vėl ėmė skaldytis nomalis, kurių valdovai nomarchai tapo nepriklausomi. Nomarchai ir šiaip didikai išdraskė faraonų žemes ir jas pasisavino. Dėl centrinės valdžios sunykimo ir didikų įsigalėjimo kaikas senosios karalijos pabaigą vadina feodalizmu.

V i d u r i n ė k a r a l i j a prasideda iš Tebų miestų kilusia 11 dinastija, kuriai pasisekė kraštą vėl sujungti. E. iš naujo pakilo, viešpataujant 12 dinastijai (apie 2000–1792), kada jos valdovams pavyko jei ne sunaikinti nomarchų, tai bent juos palenkti savai valdžiai. Šios dinastijos faraonai, kurių žymesnieji buvo Amenemhetas, Senusretas III ir ypač Amenemhetas III (1840–1792) daug nusipelnė kraštui, rūpindamiesi jo ūkiniu pakilimu. Įvykdytos naujos kanalizacijos ir drėkinimo sistemos. Didžiausias jų nuopelnas yra Fajumo oazės įtraukimas į Nilo drėkinimo sistemą, kai jie naujai iškastu vad. Juozapo kanalu jį sujungė su Nilu ir vandens surinkimui iškasė Moerės ežerą. Su krašto suvienijimu ir jo ūkiniu pakilimu ėmė reikštis jo įtaka gretimose šalyse. Pirmą kartą E. istorijoje jo faraonai žygiuoja į Siriją. Jie vėl pasiekė Raudonąją jūrą ir Nubiją iki antrojo slenksčio. Apie jų žygius į aplinkinius kraštus ir veiklą viduje liudija išlikę gausūs paminklai, kurie savo rėžtu kalba apie augštą E. kultūrinį pakilimą. Žymiausias šios dinastijos palikimas yra faraono Amenemheto III prie tada buvusios sostinės Fajumo pastatyta šventykla, dėl daugybės salių ir kolonų praminta labirinto vardu.

Amenemhetas III

Po 12 dinastijos E. vėl prasidėjo tamsūs laikai. Apie Manetono minimas 13 ir 14 dinastijas nieko nežinome. Šiuo metu Azijos hiksai užplūdo E., įsiviešpatavo Žemutiniame E., įsisteigė sostinę Avaris ir davė 15 ir 16 dinastiją. Augštutinis E. jiems mažai tepriklausė, nes čia viešpatavo vietiniai karaliukai. Hiksai valdė E. per šimtą metų (apie 1700—apie 1580). Jų valdovai stengėsi dėtis tikraisiais faraonais ir savinosi egiptiečių papročius bei kultūrą, tačiau egiptiečiai laikė juos įsibrovėliais ir neapkentė. Jiems visą laiką teko kovoti su vietiniais valdovais, kol iš Tebų kilusi faraonų giminė išvadavo kraštą.

Nepaisant naikinančių kovų, hiksai visdėlto paliko ir kultūrinių įnašų, daug reiškusių E. ateičiai. Jie pirmieji į E. įvedė ligi tol nežinotą gyvulį, arklį, ir ratinį vežimą. Iki tol egiptiečiuose traukiamąjai jėgai atstovavo jautis, traukęs šlajinį vežimą. Tad judėjimas buvo lėtas ir sunkus, svarbiausia, nepritaikytas karo reikalams. Pastovios kariuomenės E. ligi tol ir neturėjo. Tik prireikus sričių valdytojai bei didikai faraonui turėjo duoti karių pėstininkų. Dabar šalia pėstininkų atsirado važiuotų karių, kurių vežimus traukė arkliai. Jodinėti arkliais egiptiečiai vengė. Šie va-

žiuoti kariai nepaprastai pakėlė egiptiečių karinę pajėgą. Susidarė jau pastovi kariuomenė, kuri atliko eilę didelių smogiamųjų žygių. Egiptiečių karinei jėgai išaugti dar daug padėjo naujas taip pat hiksų į E. atneštas metalas — žalvaris, tinkąs ginklams gaminti.

N a u j o j i k a r a l i j a. 18 dinastijos steigėjas Ahmesas (1580–1554), išvaręs hiksus iš krašto, nužygiavo iki Palestinos. Jo įpėdinis Tutmosis I (1525–1508) pirmas pasiekė Eufratą ir pietuose išplėtė E. ribas iki trečiojo slenksčio. Iš nukariautų kraštų plaukė duoklės, kurias faraonai gausiai vartojo didelėms statyboms. Šiuo atžvilgiu ypač pasižymėjo vienintelė E. valdžiusi moteris faraonė Hatšepsut (1504–1482). Jos svarbiausi kūriniai buvo priestatai prie dievui Amonui skirtos Karnako šventyklos su dviem augštais obeliskais, kurių vienas (97 pėdų augščio) išliko iki šių dienų.

Tikruoju E. imperijos kūrėju laikomas didysis nukariautojas Tutmosis III (1482–1450). Jis atliko keliolika žygių į Azijos kraštus, užimdamas daugybę miestų ir valstybių. Fenikija su turtingais pajūrio miestais, Palestina, Sirija, Mitanija atsidūrė faraono valdžioje. Tutmosio III vardas pasidarė tiek svarus Azijos kraštuose, kad net jo neužkariautų šalių valdovai (Asirijos, Babilonijos ir Hetitų) bendradarbiavo su juo ir siuntė jam dovanas. Pakluso jo ir Egėjo salų (Kipro, Kretos) graikai, E. imperija tapo ne tiktai visą kultūringąjį pasaulį apjungianti sausažemio valstybė, bet ir jūros galybė.

Tutmosis III

Tutmosio III valdymo metu prijungta Nubija net iki ketvirtojo slenksčio. Nuo to laiko šis menkos kultūros kraštas ėmė egiptėti: jame plito E. dievai, hierogąlifinis raštas, imta statyti šventyklos ir E. dievams. Ilgainiui Nubija visai suegiptėjo. Ir kai vėliau E. pateko svetimon įtakon, Nubija paliko egiptiškesnė už jį patį.

Didžioji E. imperija sutriko, viešpataujant priešpaskutiniam 18 dinastijos valdovui Amenhotepui IV (1387–1366), didžiajam tikybiniam reformatoriui. Jis saulės dievo Amono Re vietoje įvedė Atoną ir pats pasivadino Aknatonu (Atono mylimasis). Skelbdamas monoteistinę religiją, jis sukėlė vidaus kivirčus ir pakirto E. imperijos galybę. Įvairūs Azijos valdovai, nejausdami karingos faraono rankos, atsipalaidavo. Naujai iškilę hetitai užėmė Sirijos dalį, ir dykumų nomadai ėmė brautis į Palestiną. Tuo metu sostą užėmęs Tutankhamonas (1366–1357) ėmė taikytis su Amono dvasininkais ir sostinę perkėlė į Tebus. Prasidėjo reakcija prieš Aknatono reformą. Apie patį Tutankhamoną ir jo valdymo laikotarpį nedaug teturime žinių; Tutankhamonas pasidarė garsus po 1922, kada prie buv. Tebų buvo atrastas jo nepaprastai turtingas kapas.

Amenhotepas IV

Naujoji 19 dinastija bandė gelbėti E. pirmenybę Azijoje. Garsieji šios dinastijos faraonai, Seti I (1320–1300) ir ypač Ramses II (1300–1234), stengėsi išlaikyti Siriją ir Palestiną. Ramses turėjo susitarti su hetitų karaliumi ir vedė jo dukterį (1279). Jis puošė naujais pastatais sostinę Tanis (Žemutiniame E.), į kurią persikėlė 19 dinastija. Statybos darbams panaudoti svetimšaliai, jų tarpe ir žydai. Jie, spėjama, buvo atsikėlę hiksų metu ir dabar Ramses II spaudžiami, išvyko, Mozės vedami, į Kanaano žemę, kiek vėliau gavusią Palestinos vardą.

Tačiau E. nepavyko išlaikyti Azijos kraštų. Dar patyręs „jūros tautų" puolimus į deltą, E. neturėjo jėgų spirtis hetitams ir kitiems įsibrovėliams Palestinoje ir Sirijoje. Tuo būdu apie vidurį XII a. pr. Kr. E. neteko pirmenybės Azijoje. Netekęs išteklių, duoklių iš Sirijos ir Palestinos, E. kilo depresija, sukėlusi viešosios tvarkos pairimą. Vėl ėmė įsigalėti Tebų dvasininkai, duodami net 21 dinastiją. E. suskilo į Žemutinę ir Augštutinę dalį, kuriose pradėjo viešpatauti svetimieji. Deltoje, Herakleopolio mieste, įsigalėjo iš Libijos samdinių kilusi 22 dinastija, kurių vienas valdovas Šešonkas buvo įsibrovęs į Palestiną ir kariavo su žydų karaliumi Jeroboamu.

Nors Libijos faraonų valdžia iš dalies siekė ir Augštutinį E., betgi pastoviai suvienyti krašto jiems nepavyko; pagaliau jie turėjo užleisti E. Etiopijos kilimo valdovams.

V ė l y v a s i s p e r i o d a s yra svetimųjų viešpatavimo laikotarpis. Po etiopiečių valdymo (720–663) ėjo Asirijos (670–651) ir po jos Žemutinio E. Saiso mieste dar iškilo tautinė 26 dinastija, suvienijusi kraštą. Ji buvo pasišovusi grąžinti senuosius piramidžių laikus ir pradėjo renesansą mene ir aplamai kultūroje. Prekybiniai santykiai su fenikiečiais, graikais ir kt. sustipri-

Ramses II

no E. ūkiškai. Minėtina šios dinastijos faraono Necho I (607–601) išsiųsta fenikiečių ekspedicija iš Raudonosios jūros aplink Afriką. Per 3 metus fenikiečiai apiplaukė tą žemyną. Tačiau jų žygis neturėjo praktinės reikšmės. Šiuo metu E. itin suartėjo su graikais, ir E. atsirado jų kolonijų, kurių žymiausia buvo Naukratis netoli Saiso. Kolonijose graikai valdėsi savarankiškai. Matyt, graikų E. buvo tiek gausu ir jų įtaka tiek svari, kad net buvo sudaryti vertėjų kadrai tarp vietinių ir graikų tarpininkauti.

Pradėtąją E. helenizaciją sutrukdė persai, kurie, vadovaujami Kambizo, užgrobė kraštą (525). E. buvo paverstas persų satrapija, valdoma jų pačių faraonų, apsivainikavusių karalių. Kambizas su keturiais įpėdiniais sudarė 27 dinastiją (525–404), nemėgiamą egiptiečių. Patys būdami aukštesnės kultūros, sunkiai vilko persų jungą ir stengėsi juo nusikratyti. Remiami kitų kraštų (net Atėnų, graikų), egiptiečiai bent kelis kartus buvo sukilę prieš persus. Po pavykusio trečio sukilimo jie išsilaisvino ir tapo vėl savų dinastijų valdomi (404–341).

Laisvės laikotarpis buvo nutrauktas antrojo persų įsibrovimo, kada buvo įvestas teroro režimas. Negailestingai imta naikinti E. meno paminklus ir šventyklas su dievais. Memfio mieste papjaunamas šventasis jautis Apis ir iškepamas pergalės puotai. Teroras ilgai nesitęsė, nes Aleksandras Makedonietis atnešė jiems laisvę.

H e l e n i z m o l a i k o t a r p i s prasidėjo su Aleksandro įžengimu į E. (332); jį gyventojai sveikino kaip savo išlaisvintoją bei gelbėtoją ir net paskelbė faraonu. Aleksandras apsilankė Memfio mieste, atliko maldininko kelionę į Amono orakulą ir šio buvo pripažintas „savuoju sūnumi". Pagaliau jis viename Nilo šakos įtake įkūrė Aleksandrijos miestą (331) ir perkėlė į jį E. sostinę.

Išvykdamas Aleksandras paliko savo vietininku vieną karo vadų, Ptolemėjų Lagą, su kuriuo prasidėjo beveik 300 metų valdžiusi Ptolemėjų, arba Lagidų, dinastija.

Naujos sostinės įkūrimu Aleksandras siekė aiškaus tikslo: E. suartinti su graikiškuoju Viduržemio pasauliu, — atseit, pastūmėti jau anksčiau prasidėjusį helenizacijos procesą. Ptolemėjų metu E. iš tikrųjų pasidarė helenistine valstybe bent iš paviršiaus. Graikų kalba tapo valstybinė, visa centralizuota administracija, kurios priešakyje stovėjo pradžioje satrapai ir nuo 306 karalius, taip pat buvo graikiška. Kariuomenę taip pat sudarė vietiniai ir samdyti graikai. Egiptiečių kariuomenė turėjo savo atskirus dalinius, tačiau jie atlikinėjo antraeiles pareigas. Kraštas kolonizuojamas graikų kariais, kuriems būdavo atlyginama žeme. Ir iš pačios Graikijos kėlėsi į E. graikai kolonistai, kurie ypač vyravo naujai įkurtuose Ptolemėjos ir Aleksandrijos miestuose, taip pat ir senojoje graikų kolonijoje Naukratise.

Kartu su graikų kolonistais į kraštą atkeliavo ir jų dievai, kurie sutapo su vietiniais (Serapis sutapdintas su Osiriu ir t.t.), abi tikybos suartėjo, o tai savo rėžtu siedino ir gyventojus.

Kaip seniau faraonai, taip dabar Ptolemėjai, savinosi žemes ir kitus krašto turtus. Žemės ir šiaip nuosavybių valdytojai karaliaus iždui turėjo mokėti mokesčius natūra ir pinigais. Valstiečiai, amatininkai buvo prirakinti prie darbų ir negalėjo laisvai judėti. Be to, vietiniai gyventojai buvo apkrauti pagalviniu mokesčiu. Ptolemėjų E. — ryškiausias valstybinio kapitalizmo

Ptolemėjas VI

pavyzdys, kur valstybė bei karalius laikė pasiglemžęs krašto turtus.

Ptolemėjai rūpinosi ir prekybos išplėtimu. Jie atnaujino seną Necho kanalą, jungiantį Nilą su Raudonąja jūra. Juo galėjo būti palaikomi prekybos ryšiai su arabų kraštais ir net su Indija. Tad tolimųjų Rytų prekės pasiekdavo E. ir toliau Europos kraštus.

Ptolemėjų valdymo metu E. tapo helenistinės kultūros centru. Aleksandrijos mst. įkurtos net 2 bibliotekos, suorganizuotas muzėjus, savotiška mokslo akademija, kur gyveno ir kūrė žymūs mokslininkai: Euklidas, Eratostenas, Aristarchas ir kt. Tuo metu E. artimai sijo ir su kitais helenistiniais kraštais, ypač su Egėjo jūros salomis ir su pačia Graikija. Nuolatinės kovos ir kivirčai tarp daugybės satrapų bei karalių mažino E. galybę ir silpnino jų karalių bei viešpataujančių graikų padėtį. Paminėtini ir egiptiečių sukilimai, kai vietomis iškildavo savi valdovai. Ypač plataus masto sukilimas įvyko Augštutiniame E., ir Tebuose kurį laiką (207–06 ir 186) valdė savi faraonai.

Kleopatra

Išorinės kovos ir sukilimai viduj davė progos į E. reikalus įsikišti romėnams. Romėnų įtaka ypač sustiprėjo, kai jie užėmė Graikiją su Egėjo jūros salomis ir įkėlė koją į Aziją. Tarpusavinės kovos romėnų vadų (Cezario ir Pompėjo, vėliau Oktaviano ir Antonijaus) palietė E. ir 30 pr. Kr. Oktavianas Augustas, viešpataujant paskutiniajai Ptolemėjų palikuonei, garsiajai Kleopatrai, E. prijungė prie Romos imperijos.

R o m ė n ų l a i k o t a r p i s. Romėnų okupacijos metu E. paverstas imperatoriaus domenu ir buvo valdomas jo skiriamo prefekto, parenkamo iš raitininkų luomo. Romėnai nepanaikino Ptolemėjų administracijos ir net paliko senus graikų pareigūnus, bet į jų tarpą įmaišė romėnų. Valdymas griežtai centralizuotas ir prie Ptolemėjų turėtos miestų savivaldybės panaikintos. Tik po imperatoriaus S. Severo apsilankymo 200, miestai gavo senatus. E. apdėtas daug didesniais mokesčiais ir duoklėmis, negu Ptolemėjų laikais. Dėl labai derlingos žemės E. imperatoriams turėjo duoti didelius kiekius javų; E. buvo laikomas imperijos aruodu. Duoklės, tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai, kuriuos valdininkai stropiai rinkdavo, vargino plačiuosius gyventojų sluogsnius, Ypač sunkus mokestis buvo pagalvinis, kuriuo buvo apdėti vyrai nuo 14 iki 60 metų amžiaus. Jo nemokėjo romėnai, graikai, dvasininkai, kariai, profesoriai ir kt. privilegijuoti asmenys.

Mokesčių naštos slegiami ir sauvaliaujančių rinkikų varginami, žemesnieji sluogsniai dažnai sukildavo. Ypač žinomas Bukolų sukilimas, įvykęs šio vardo srityje (172), buvo žiauriai numalšintas.

Imperijos merdėjimas III a. palietė ir E. Kaip ir kituose imperijos kraštuose, taip ir čia kartais iškildavo kariuomenės vadai, pasiskelbę imperatoriais. Pvz. 296 kilo didelis maištas, vadovaujamas Achilėjo, pasivadinusio Domitijumi Domitianu. Imperatorius Diokletianas pats numalšino sukilimą, paimdamas Aleksandriją. Jis reformavo E. administraciją ir priskyrė jį rytų diocezijai. Vėliau E. paverstas atskira diocezija.

Krikščionybė, gana anksti įleidusi savo šaknis, greitai plito E. Čia kilo ir pirmoji didžioji herezija — arianizmas (žr.), o nuo V a. išriedėjo monofizitizmas, koptų krikščionybės vardu tapęs E. tautine tikyba. Jos atstovai, kovodami su Bizantijos imperatoriais, kuriems atiteko E. po imperijos suskilimo, drauge kovojo ir dėl krašto savarankiškumo. Jų patriarchas, nenusilenkdamas Bizantijos patriarchui, tapo savarankišku E. bažnyčios vadovu. Koptų kalba paversta bažnytine kalba. Egiptiečiai koptai, priešindamiesi imperatorių prievarta brukamai ortodoksijai, mielai sutiko pirma laikinius įsibrovėlius persus (617) ir vėliau (640) arabus, su kuriais ir prasidėjo šių dienų arabiškasis E.

A r a b ų l a i k o t a r p y j e E. paverstas arabų imperijos dalimi, ir buvo valdomas kalifo skiriamo vietininko—emyro. Arabai nepakeitė socialinės bei ekonominės santvarkos, taip pat nesikėsino ir į vietinę koptiškąją krikščionybę. Kaip seniau E. maitino Romą, taip dabar Mediną ir kitus arabų miestus. Arabai stengėsi iš jo išgauti kiek galint daugiau duoklių ir pyliavų. Dėl to VIII a. pasikartojo bent keli valstiečių koptų sukilimai, arabų žiauriai numalšinti.

Pirmieji arabai nukariautojai krašte buvo kariai. Jie buvo laikomi karo reikalams ir negalėjo kurtis krašte. Vėliau, ypač koptų sukilimams pasikartojant, arabai kolonistai ėmė kurtis miestuose ir kaimuose. Jie maišėsi su vietiniais koptais. Koptai, vengdami tik jiems dedamų pareigų, pirmoje eilėje pagalvinio mokesčio, virsdavo Mahometo garbintojais. Mahometonai koptai, veikiami duagiausia arabiškojo Kora-

no, greitai arabėjo. Arabinimo kryptimi veikė ir valdžia, kai ji 706 įvedė valstybinę arabų kalbą iki šiol vartotos koptų kalbos vietoje. Koptų kalba nyko, ir XII a. ją temokėjo mokyti vien dvasininkai; koptiškos liturginės knygos turėjo būti verčiamos į arabų kalbą.

Išbuvęs 230 metų rytinių kalifų skiriamų emyrų valdžioj, E. tapo savarankiškas, kai turkų kilimo emyras Ibn-Tulunas (868–884) gavo valdžią. Jis nutraukė ryšius su Bagdado kalifatu ir liovėsi siuntęs jam mokesčius. Ibn-Tulunas, rungdamasis su kalifu, išplėtė savo valdžią iki Eufrato. Jo įpėdiniams teko kovoti su kalifais, ginant Azijos nuosavybes. Po Tulunidų išnykimo įsigalėjo Ikšidų giminė (935–969), taip pat kovojusi su kalifais.

Ikšidų valdymas baigėsi, kai š. Afrikoje iškilęs Fatimidų kalifas nukariavo E. Vos tik kalifo siųstas karo vadas užėmė sostinę el-Fustat, tuojau įkūrė naują miestą — Kairą (969), skirtą kalifui priimti. Kadangi Fatimidai priklausė šiitų sektai, tai naujoji sostinė turėjo būti ir naujosios tikybos centras. Ištaigingi kalifui skirti dveji rūmai su tarnų buveinėmis, pratimų aikštėmis tuokart ir tesudarė patį Kairo miestą. Kai 972 jame įsikūrė Fatimidų kalifas, E. virto bent 200 metų Afrikos kalifato centru.

Fatimidų kalifai buvo dideli prabangos mėgėjai ir uolūs mokesčių rinkėjai. Šiaip kraštui jie nieko gero nedavė. Bet jie nebruko savo tikybos kitatikiams. Šiuo atveju išimtį sudarė tretysis Fatimidas al-Hakimas (996–1021), kuris, kad ir būdamas krikščionės motinos vaikas, ėmė persekioti žydus ir krikščionis. Jis pasiryžo uždaryti bažnyčias visoje savo valstybėje ir net sugriovė Prisikėlimo bažnyčią Jeruzalėje, tuo sujaudindamas Europos krikščionis.

Fatimidų ir E. likimą nulėmė nuo XI a. kylanti turkų seldžiukų galia. Jie, sugriovę persų valstybę, įsibrovė į arabų kraštus, užėmė Jeruzalę (1071), Damaską (1076) ir jau grasė E., kur kėsinosi išnaikinti heretikus šiitus. Tik turkų seldžiukų valdžios pakrikimas ir ypač Europos krikščionių surengtas pirmasis kryžiaus žygis, išlaisvinęs Jeruzalę (1099), kuriam laikui išgelbėjo E. Tačiau maždaug po 50 metų egiptiečiai patys pajuto krikščionių puolimus. Tuo metu į kraštą įsibrovė turkai seldžiukai ir užėmė Aleksandriją (1167), kurios pirmuoju valdytoju tapo kurdų kilmės Saladinas. Jis, pasinaudodamas paskutiniu Fatimidų pakrikimu, įsiviešpatavo Kaire (1171) ir davė pradžią Ajubitų dinastijai. Saladinas pradėjo „šventąjį karą" prieš krikščionis ir 1187 paėmė Jeruzalę bei didelius kryžiuočių valstybės plotus. Krikščionims tepaliko keli Viduržemio jūros pakraščio miestai. Saladino įpėdiniams teko kovoti su kryžiuočiais, bandžiusiais išsikelti pačiame E. Bekariaudami jie daugiausia rėmėsi turkų mamelukų (žr.) gvardija, kuri ilgainiui tiek įsigalėjo, kad

Tutankhamono kapas

net paėmė į savo rankas krašto valdžią (1250).

Mamelukų E. vyriausia krašto valdžia priklausė sultonui, kuris valdė sričių valdovų, bejų ir emyrų padedamas. Pastarieji priklausė mamelukų giminei, karių-feodalų sluogsniui. Mamelukai, bejai bei emyrai, turėjo užgrobę žemę, ir ūkininkai felachai bei beduinai tapo baudžiauninkais. Kariškai feodališkai organizuota mamelukų valstybė sugebėjo atremti iš Azijos plūstančius mongolus ir padaryti galą kryžiuočių valstybei, paimdami jų paskutinę tvirtovę Ankoną (1291).

Mamelukų viešpatavimas — E. gerovės laikotarpis. Gerai suorganizuota ir prižiūrima drėkinimo sistema patikrino kraštui gerą derlių. Be to, E. lobo iš prekybos kelio tarp tolimųjų Azijos rytų ir vakarų.

Turkai osmanai, įsiviešpatavę Azijoje ir Balkanuose, pasiglemžė ir E. (1517). E. tapo Konstantinopolyje įsikūrusio sultono imperijos dalis, pavesta valdyti vietininkui — pašai. Turkai paliko čia jų rastą visuomeninę ir ūkinę santvarką ir leido mamelukams viešpatauti. Tik dalį žemių pasisavino turkai nukariautojai. Kaip seniau sultonai, taip dabar pašos laikė mamelukus savąja gvardija ir jų vadus bejus skyrė augštaisiais pareigūnais. Ilgainiui bejai iškildavo ir rungtyniaudavo su pašomis dėl valdžios ar kovodavo tarp savęs; jų kovos dėl valdžios ir apėmė E. istoriją XVI–XVIII a. Jos silpnino kraštą ir ypač sunkino baudžiauninkų būklę. Be to, turkų viešpatavimo metu E. ūkiškai smuko, netekęs tranzito Azijos ir Europos prekybos santykiuose, nes buvo atrastas patogesnis kelias aplink Afriką.

E. didikų tarpusavio kovomis pasinaudojo Napoleonas Bonapartas, užimdamas jį (žr. Egipto ekspedicija).

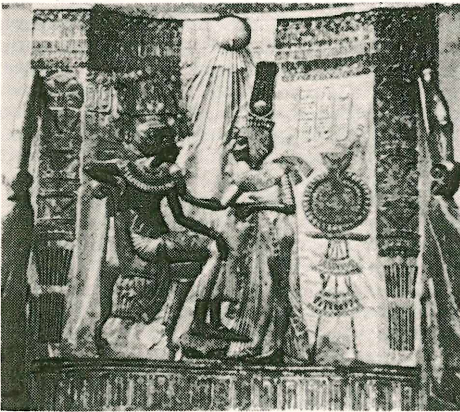
Pagal Amienso sutartį (1802) E. grįžo turkams. Sultonas savo vietininku paskyrė albanų kilimo generolą Mehmedą Alį, pasižymėjusį kovoje su prancūzais; jis ir yra moderniojo E. kūrėjas ir iki paskutinių laikų valdžiusios dinastijos pradininkas. Imdamas krašto valdžią, Mehmedas Ali pirma žiauriai išnaikino mamelukų bejus (1811) ir pasisavino jų žemes, jas paversdamas savo domenu bei valstybiniu fondu. Jis sėkmingai kovojo su Arabijoje iškilusiais sektantais vahabitais, kuriuos nugalėjęs, tapo ir jų krašto valdovu (1819). Didelis ir E. reikšmingas jo žygis buvo Nubijos ir rytinio Sudano nukariavimas. Iš šių kraštų E. gabenosi visokių egzotiškų prekių, kurių tarpe svarbiausia buvo juodieji vergai, pardavinėjami įvairiuose kraštuose. Mehmedas Ali įkūrė Kartumo miestą, kuris paverstas surenkamuoju punktu Sudano prekėms. Iš Kartumo ėjo ir karavano kelias į Raudonosios jūros uostus Suakiną ir Masavą, jo taip pat užimtus. Savo laivynu Mehmedas Ali talkininkavo sultonui, malšinant graikų sukilimą, ir už tai gavo Kretos salą. Pagaliau jis sukilo prieš sultoną ir pasiuntė prieš jį savo sūnų Ibrahimą pašą. Šis perėjo Siriją ir, pasiekęs M. Azijos uostą Taurą, grėsė pačiam Konstantinopoliui. Tik įsikišus Europos galybėms, ypač Rusijai, sudaryta Kutajo taika (1833), pagal kurią Mehmedui Ali atiteko Sirija ir Adano sritis. 1841 sutartimi egiptiečiai turėjo pasitraukti iš Sirijos. E. pripažintas kaip Mehmedo Ali giminės paveldimas kraštas, bent iš vardo priklausomas Konstantinopolio. Mehmedui Ali uždrausta statyti laivyną ir turėti daugiau kaip 18.000 kareivių.

Mehmedas Ali buvo didelis reformatorius, E. modernintojas. Jis pertvarkė drėkinimo sistemą, iškasė naujus kanalus, pavertė kaikuriuos dykumos plotus dirbamais laukais ir tuo žymiai padidino derlių. Įveista medvilnė, tapusi pagrindine eksporto prekė. Žemė ir visas ūkis buvo griežtai kontroliuojamas paties valdovo. Jis dalijo žemę tik giminėms. Šiaip žemė pavesta dirbti bendruomenėms, kurios, pasilaikiusios pragyvenimui ir ūkio palaikymui reikalingą dalį, gautą derlių atiduodavo valstybei. Be to, ūkininkai felachai ir visi gyventojai turėjo mokėti tiesioginius, netiesioginius ir pagalvinius mokesčius. Pati mokesčių sistema pertvarkyta Europos pavyzdžiu. E. vėl tapo svarbiu žemės ūkio produktų eksporto kraštu. Derliui surinkti ir jam eksportuoti buvo naudojami vandens ir sausumos keliai, kuriems kreipta daug dėmesio. Iškastas didysis Mehmedo kanalas, jungiąs Nilą su Aleksandrija, netoli deltos pastatyta didžioji Nilo užtvanka. Turėdamas gerus kelius, E. vėl pasidarė svarbiu tranzitiniu kraštu tap Europos ir Indijos.

Rūpintasi ir švietimu, pirmoj eilėj medicinos ir technikos mokslais. Įk. politechnikos mokykla, įsteigtos ligoninės. Į Prancūziją buvo siunčiami studentai mokslo eiti. Aplamai, reformos buvo vykdomos nusižiūrėjus į Prancūziją, o prancūzai buvo artimiausi Mehmedo Ali patarėjai bei darbų vykdytojai.

Mehmedui Ali mirus (1849), valdžia atiteko jo vaikaičiui Abbas pašai, kuris nebuvo palankus reformoms ir prekybos monopolijoms. Po jo nužudymo (1854) valdovu tapo Saidas paša, Mehmedo Ali brolis, toliau tęsęs jo reformas. Jis sumažino mokesčius ir panaikino vergiją. Prancūzų pramonininkui Lessepsui 1859 suteikta koncesija Sueso kanalui kasti. Baigtas statyti geležinkelis, jungiąs Aleksandriją per Kairą su Suesu.

Saido sūnėnas Izmailas paša (1863–79) toliau varė krašto europinimą. Jo metu

Tutankhamono krėslas

(1869) atidarytas Sueso kanalas, iškastas tarptautiniu kapitalu, bet E. darbo jėgomis. Izmailas gavo iš sultono primogenitūros teisę savo įpėdiniams, kedyvo, t. y. vicekaraliaus titulą ir net teisę daryti sutartis su svetimomis valstybėmis. Tuo būdu E. kedyvas tapo nepriklausomas.

Modernindamas kraštą geležinkelių, telegrafo, švyturių statybomis ir ypač Sueso kasimu, Izmailas nepaprastai vargino felachus mokesčiais ir darbais. Kai savų mokesčių nepakako, Izmailas turėjo skolintis pinigų svetur. Beprasmiškos ekspedicijos į Sudaną ir Abisiniją taip pat padidino krašto skurdą. Skolų spaudžiamas, Izmailas pardavė Sueso akcijas anglams. Pagaliau E. turėjo pasiduoti globai anglų ir prancūzų, kurie ėmė kontroliuoti augščiausiąjį teismą, finansus ir net paties kedyvo žemes. Aleksandrijos uostas ir geležinkeliai pimti į tarptautinę kontrolę. Kedyvas buvo priverstas įsileisti į ministerių kabinetą po vieną anglą ir prancūzą. Pagaliau, prasidėjus sąjūdžiui prieš europiečius, anglai okupavo E. (1882).

A n g l a i. E. iš paviršiaus buvo nepriklausomas ir savo kedyvo valdomas, tačiau anglai per savo generalinį konsulą griežtai kontroliavo vyriausybę ir darė pakeitimus joje. Anglų politikos gaires E. nustatė Sir Evelin Baringas, daugiau žinomas lordo Cromerio vardu. Krašto ūkis, finansai ir politika palenkta anglų interesams. Valdžios departamentams paskirti anglai patarėjai. Taigi egiptiečiai valdėsi anglų vadovaujami ir įsakinėjami.

Aktualus klausimas buvo Sudanas, kuris po 1881 sukilimo atskilo nuo E. 1883 anglų - egiptiečių pradėtas žygis į Sudaną baigtas 1898, kai lordas Kitcheneris jį nukariavo. Sudanas pripažintas bendra Anglijos ir E. teritorija, valdoma kondominiumo pagrindu (1899).

E. okupacija neturėjo tarptautinio pripažinimo, bent teisiniu požiūriu E. tebebuvo Turkijos imperijos dalis, ir jo sostą užimąs kedyvas vis gaudavo sultono patvirtinimą. Anglai ne tik pripažino šią padėtį, bet net buvo pasižadėję 1887 sutartimi po 3 metų pasitraukti iš E., betgi pažado neištesėjo; jie vis labiau tvirtinosi E. Pirma jie atsikratė prancūzų pretenzijų į Nilo baseiną, o vėliau, jau I pas. karui įsiliepsnojus (1914 XII 18), E. paskelbė savo protektoratu, panaikindami Turkijos suverenitetą. Paskutinis E. kedyvas pašalintas ir į jo vietą paskirtas valdančios giminės narys jau sultono titulu. Anglų valdžios atstovas, generalinis konsulas, pakeistas augštuoju komisaru. Uždėtos rekvizicijos, medvilnės priverstinis pardavimas nustatytomis kainomis, felachų mobilizavimas kariniams darbams krašte skatino tautinį sąjūdį, kuris, gavęs pradžią iš Mustafos-Kamilo (1874–1908), itin pagyvėjo karo pabaigoj, kai subyrėjo turkų imperija ir jos tautoms buvo pripažinta laisvo apsisprendimo teisė. Tačiau E., nepaisant tautininkų pastangų, Versalio sprendimu (1919) paliktas anglų protektorate. Po trejų metų anglai visdėlto turėjo egiptiečiams nusileisti, kai jų parlamentas 1922 III 15 paskelbė E. nepriklausoma karalija. Iki 1917 sultono titulu valdęs Fuadas tapo karaliumi.

L a i s v a s i s E. Anglai ir toliau pasiliko teisę E. laikyti kariuomenę ir neatsisakė Sudano kondominiumo. Negavęs visiškos laisvės ir ypač nesusigrąžinęs Sudano, E. toliau bruzdėjo, ir jo paskutinių dešimtmečių istorija vyksta kovos dėl visiškos nepriklausomybės ženkle. Šiai kovai nuo I pas. karo vadovavo Zaglulas (m. 1927), tautinės vafdistų partijos galva. Įsisiūbavusią kovą bent kiek prilaikydamas, Fuadas 1928 padarė perversmą ir, paleidęs parlamentą, trejus metus diktatoriškai valdė. Jam mirus (1936 III 28) ir sostą užėmus jo septyniolikmečiui sūnui Farukui, sudaryta nauja sutartis su Anglija (1936 VIII 22), pagal kurią anglai pasižadėjo palaipsniui atitraukti kariuomenę iš krašto. Panaikinta augštojo komisaro institucija, ir abu kraštai pasikeitė ambasadoriais. Tačiau Sudano klausimas liko neišspręstas.

II pas. karo metu E. išliko neutralus, tik 1945, anglų spaudžiamas, paskelbė karą ašies valstybėms. Vėliau E., būdamas prieš Palestinos žydus nukreiptos arabų lygos svarbiausiu nariu, įsikišo į karą prieš Izraelį ir jį pralaimėjo (1948–49). Dėl karo su Izraeliu kiek stabtelėjęs kivirčas su anglais vėl atsinaujino ypač nuo 1950, kai valdžia atiteko vafdistų partijai. Nors anglai ir atitraukė savo kariuomenę į Sueso zoną, tačiau egiptiečių tuo nenuramino. Egiptiečiai, pajutę savo tarptautinį svorį ir išsiderėję Sueso kompanijoje platesnių teisių

kanalo valdyme, sukilo prieš anglus. Parlamentas nutraukė 1899 ir 1936 sutartis su anglais, ir Farukui suteiktas Sudano karaliaus titulas (1951). Santykiai su anglais įsitempė. Farukas, norėdamas išvengti galimo ginkluoto konflikto, paleido vafdistų kabinetą ir sudarė nuosaikesnę vyriausybę. Naujoji vyriausybė kiek apramino kraštą, bet neišvengė kariškių pučo: Farukas nuverstas, ištremtas ir jo vietą užėmė gen. Naguibas. Sosto įpėdiniu paskelbtas Faruko septynių mėnesių sūnus, tačiau 1953 VI 8 E. paskelbtas respublika, o Naguibas jo pirmuoju prezidentu, tačiau 1954 XI ir jis pašalintas.

Santykiai su Anglija pasikeitė. E. laimėjo plebiscitą Sudane, o 1954 VII 27 sudaryta su anglais sutartis, kuria anglai sutiko atitraukti kariuomenę iš Sueso zonos; Sueso kanalas nuo 1968 atiduodamas egiptiečiams.

Précis de l'histoire d'Egypte, 4 t. 1932–35; *M. Rudzinskaitė-Arcimavičienė* Senovės Rytų istorija I 1937; *G. Hanotaux* Histoire de la nation egiptienne 1938; *G. Steindorf* and *K. C. Seele* When E. ruled the west 1942; *A. Scharff* Geschichte Ägyptens von der Vorzeit bis zur Gründung Alexandreas 1950. *J. J.*

E. r a š t a s žr. Hieroglifai.

E. k a l b a genealogiškai priklauso hamitų (žr,) kalbų šeimai, bet turi artimų ryšių ir su semitų (žr.) kalbomis, ypačiai žodyne ir iš dalies morfologijoje. Spėjama, kad susidarant maišytinei senųjų egiptiečių tautai, į pirminių gyventojų kalbą pakartotinai yra įsilieję semitiškų elementų. E. K. pažįstama jau nuo 4000 pr. Kr., tebebuvo visai gyva ir gaji dar VII a. po Kr., o ligi mūsų laikų išliko kaip koptų bažnyčios liturginė kalba. E. K. raida yra glaudžiai susijusi su pačia Egipto istorija ir raštu. Pirmų paveikslinių paminklų yra jau iš priešdinastinių laikų. Tačiau aiškintojų svyruojama, ar čia simboliniai ženklai, ar jau tikras paveikslinis raštas, vad. piktogramos (žr.), kur reiškia visą mintį, ne atskirą žodį. Bet prie kaikurių paveikslų randama jau ir žodžių, rašytų hieroglifais (žr.). Trečiosios dinastijos laikų piramidėse (Saggana) yra išlikę net ištisų hieroglifinių tekstų. Anksčiau susidariusi rašomoji kalba senosios valstybės laikais (nuo 2900 pr. Kr.) palieka gausių paminklų, bet pati, vartojama dvasininkų ir amato raštininkų, ilgus amžius mažą tekinta. Su vidurine valstybe (2200–1800) prasideda klasikinis E. K. laikotarpis, kuris apskritai tęsia senąją kalbos tradiciją, nors rašoma jau paprastesniu hieratiniu (žr.) raštu, ypačiai papyruse. Bet šnekamąją kalba rašytieji tekstai žymiai skiriasi nuo įrašinės kalbos. Iš šio laikotarpio yra daug dailiosios literatūros paminklų. Ir naujosios valstybės (1580–1100) metu raštininkai įrašuose tebeseka klasikinę vidurinės valstybės kalbą. Bet liaudinė kalba vis plačiau įsigali ne tik šiaip raštijoje, bet ja apie 1200 rašoma net oficialiniai įrašai. Ši kalba vad. naująja E. K., jai tebevartojama hieratinis raštas. VII ir V a. įrašuose dar bandoma dirbtinai ir puristiškai gaivinti senąją kalbą. Nuo VII a. pr. Kr., persų, makedoniečių ir romėnų valdymo laikais, ligi pat įsigalint krikščionybei E., kaip bendrinė, vartojama demotinė kalba, tuo vardu pavadinta pagal to meto demotinį raštą. Jauniausia E. K. atžala yra koptų kalba. Į šią liaudinę kalbą III a. buvo išverstas Šv. Raštas. Naudotasi graikų raidynu, papildytu keliais rašmenimis iš demotinio rašto. Nuo VII a. koptų kalbą pamažu išstumia arabų kalba, nors dar ir XV a. Egipto krikščioniai tebekalbėjo koptiškai. Bet apie XVII a. ji visiškai išnyksta, tik maža kaimiečių grupė dar ir XIX a. kalbėjusi koptiškai. Tačiau senoji Aleksandrijos tarmė, nuo XI a. vienintelė krikščionių koptų rašomoji kalba, nors tikinčiųjų ir nebesuprantama, tebevartojama bažnyčioje. Paskutiniais laikais bandyta šią liturginę kalbą vėl atgaivinti.

A. Meillet et M. Cohen Langues du monde 1952; *A. Erman* Aegyptische Grammatik 1928 t.; ('') Neuaegyptische Grammatik 1933; *G. Lefebvre* Grammaire de l'égyptien classique 1940; *A. H. Gardiner* Egyptian Grammar 1950; *A. Erman u. H. Grapow* Wörterbuch der ägyptische Sprache 1926 tt.; *G. Steindorff* Koptische Grammatik 1930; *A. Mallon* Grammaire copte 1931; *Crum* Coptisch Dictionary 1929; *H. Grapow* Vom Hieroglyphisch -Demotischen zum Koptischen 1938. *A. S.*

E. l i t e r a t ū r a. Šaltinių E. raštijai pažinti turime gana daug, bet jie, be abejo, sudaro tik mažą dalį anksčiau buvusios literatūros. Daugumas trapių papyrų, kuriuose būdavo surašomi įvairaus turinio raštai, yra dingę. Papyrų, dažniausiai apgedusių randama piramidėse, didikų kapuose ir rūmų griuvėsiuose. Nemaža tekstų aptinkama ant rūmų sienų, lubų, kolonų, antkapių, sarkofagų, indų, odos, lininių audinių ir kt. Seniausieji tekstai surašyti senovine egiptiečių kalba, nuo IV a. koptų ir nuo IX a. arabų. Ankstyvesnieji raštai yra buvę tikybinio turinio, skirti pomirtiniam gyvenimui: maldos himnai, magiškos formulos ir kt. Tekstai skirstomi į tris dideles grupes: 1. piramidiniai tekstai, žinomi nuo 5 dinastijos, kalba apie mirusiojo faraono likimą pomirtiniame gyvenime; 2. sarkofaginiai tekstai, surašyti ant 9–11 dinastijos valdovų grabų, liečia mirusiojo apsaugą nuo alkio, troškulio ir pavojų mirusiųjų pasaulyje ir 3. mirusiųjų knygos, aptinkamos nuo naujosios karalijos laikų, yra rinkinys įvairiausių posakių, reikalingų pomirtiniame gyvenime. Kitose mirusiųjų knygose susiduriama su ritualiniais tekstais, himnais dievams, mitais, kerėjimo formulomis ir t.t. Kaikurios mirusiųjų knygos turi po pusantro šimto skyrių — kūrinių. Buvo labai

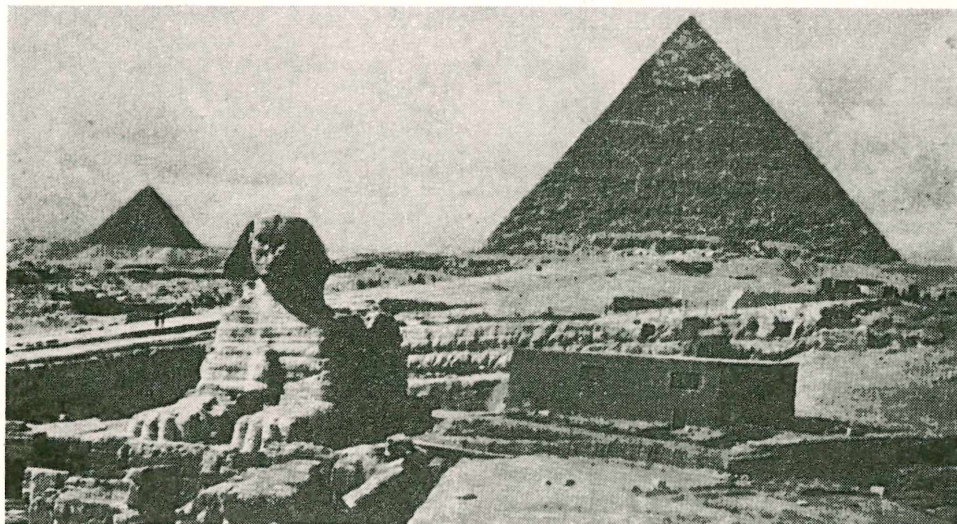
mėgiama išminties literatūra, kur mokoma gyvenimo gudrybių. Pats seniausias šios rūšies kūrinys yra Ptahotepo (5 dinastija). Iš vidurinės karalijos laikų pažymėtini „Pamokymai karaliui Merikare" ir „Karaliaus Amenemheto pamokymai" savo sūnui Sesostriui I. Naujojoje karalijoje atsirado „Amenemopės išminties knyga", kurioj kalbama apie kuklumą ir savitvardą. Ši knyga yra buvusi Salamono pamokymų šaltiniu. Vienas iš pačių stipriausių kūrinių yra „Gyvenimo palaužto žmogaus pasikalbėjimas su savo siela", kurioje randame ir 4 eiliuotas poemas. Gausi yra pasakų rūšies apysakų ir pasakojimų literatūra iš vidurinės ir naujosios karalijos laikų. Čia paminėtina Sinubės pasakojimai apie savo nuotykius, pabėgus iš E. į Palestiną, „Pasaka apie du brolius" ir kt. Taip pat netrūksta ir įvairių dainų. Žinomos ir darbo dainos.

A. Erman Die Literatur der Ägypter 1923; ***K. Sethe*** Die Totenliteratur der alten Ägypter 1931; *M. Pieper* Das ägypt. Märchen 1935; ***G. Lefèbvre*** Romans et contes Egyptiens 1949; ***S. Schott*** Altägypt. Liebeslieder 1950.

E. m e n a s. Archeologiniai tyrinėjimai yra suteikę labai vertingos medžiagos E. M. pažinti ir jo raidai sekti. Jis buvo glaudžiai susijęs su tikėjimu dievais, faraonų dieviškumu ir pomirtiniu gyvenimu. E. M. savo raidoje pasireiškė originalumu, didingumu, geometriniu konstruktyvizmu ir vėliau realizmu, atvaizduojant žmogų arba gamtą. E. menininko veikla daugiausia buvo nukrypusi į architektūrą; skulptūra ir tapyba teturėjo pagalbinės reikšmės architektūrai. Taikomoji dailė taip pat buvo gražiai išsivysčiusi.

Archainime laikotarpy architektūros paminklai buvo statomi iš nepatvarios medžiagos, nedegtų dumblo plytų, todėl jų nedaug teišliko (Hierankopolio rūmai, Tinito šventykla, Nakados kapas ir kt.). Šio laikotarpio menui daugiausia atstovauja tapyba ir skulptūra. Gyvulių statulėlės, padarytos iš akmens, molio ir kaulo, yra realistinio pobūdžio. Molinės žmonių figūrėlės yra gana primityvaus ir grubaus darbo. Raudono molio įvairių formų indai dekoruojami geometriniais raštais ir primityviais piešiniais. Šio meto E. M. turi giminingų bruožų su archainiu sumerų menu, tačiau pamažu ima formuotis savarankiškas E. meninis stilius.

Senojoje karalijoje pasiekiamas augštas E. M. lygis. Egiptiečiai buvo giliai įsitikinę, kad mirtis nenutraukia sielos ir kūno bendravimo, todėl jie rūpinosi išsaugoti savo artimųjų lavoną nuo gamtos veikimo ir pagrobimo; mumijai reikėjo padirbdinti ramias ir patvarias būstines. Kilmingi ir turtingi žmonės statydinosi iš akmenų mastabas, kurios turėjo nupjautos piramidės formą. Mastabos vidus buvo iš trijų dalių: 1. kambarys-šventovė su stela, išrašyta hieroglifais apie mirusiojo visuomeninę padėtį, ir aukuras; 2. kambarys su mirusiojo statulomis; 3. požeminis rūsys, kur buvo sarkofagas ir mumija. Šventyklos sienos būdavo išpuoštos kasdieninio gyvenimo scenomis. Iš mastabų išsivystė vad. laiptinės piramidės, kuriose būdavo laidojami faraonai. Seniausios laiptinės piramidės pavyzdys — III dinastijos faraono Džoserio piramidė, statyta jo architekto Imnotepo. Įspūdingiausi IV dinastijos statybos paminklai yra faraonų Cheopso, Chefreno ir Mikerino piramidės ties Gizos kaimu. Greta piramidžių rytų papėdėje buvo statomi

Chefreno iškaldintas sfinksas ir Gizos piramidės

prievarčio pastatai ir masyvios faraonų šventyklos. Prievarčio pastatas turėjo keletą kambarių ir salių, kurių lubos buvo remiamos 16 masyvių kolonų, prieš kurias būdavo pastatomos sėdinčios faraono statulos. Iš prievarčio pastato dengta anga buvo perėja į pačią faraono šventyklą. Piramidžių vidaus salės buvo pagražintos skulptūromis, reljefais, tapyba ir šiaip pripildytos įvairių meno kūrinių. Koridoriuose buvo statomos mirusiojo ir kitų jam artimų žmonių statulos tam, kad, jeigu kas pagrobtų ar sužalotų mumiją, siela atrastų kur įsigyventi ir turėtų įprastą aplinką. Skulptoriai stengėsi vaizduoti mirusįjį kiek galint panašesnį. Tuo būdu ir ėmė reikštis E. M. natūralizmas. To meto statulose ir statulėlėse atsispindi realizmas, gyvumas, ramumas ir augšta darbo technika. Statulos buvo daromos gana didelės: Nofretės statula yra 1,18 m augščio, medinė kaimo seniūno statula 1,10 m augščio ir t. t. Iš kitų meno paminklų paminėtini sfinksai — savotiško pobūdžio statulos su žmogaus veidu ir gyvulio kūnu, arba ir gyvulio veidu; jie būdavo statomi prie šventovių angų ir eidavo sargų ar globėjų pareigas. Kaikada būdavo sudaromos net ištisos sfinksų alėjos. Didžiausias sfinksas išlikęs arti Snefro piramidės; jis yra 20 m augščio ir 57 m ilgio. Tapyba buvo glaudžiai susijusi su skulptūra. Skulptorius paruošdavo sienoje paveikslo kontūrus, po to paviršius buvo padengiamas gipso sluogsniu, ir tada tapytojas vandeniniais ar vaškiniais dažais piešdavo. Šio laikotarpio reljefuose vaizduojamas beveik išimtinai kasdieninis egiptiečio gyvenimas: žemės darbai, medžioklė, žvejyba ir tt. E. tapytojai nepaisė perspektyvos. Žmonių veidas ir kojos vaizduojamos profiliu, o viršutinė liemens dalis en face. Dažų spalvos, negaudamos šviesos, piramidėse ir kapuose išliko lyg nepaliestos. Daugiausia buvo vartojama žalia, raudonai plytinė, geltona ir žydri spalva. Egiptiečiai vyrai buvo tapomi raudonai durpine spalva, egiptietės — geltonai rausva, o svetimšaliai — pilkai geltona. Taikomosios dailės dirbiniai pasižymi formos ir ornamento darna.

Nofretė

Vidurinės karalijos architektūroje atsiranda naujų formų. Piramidės statomos iš plytų ir yra mažesnės už senovės piramides. Jos apsupamos dengta galerija iš trijų šonų su kolonomis. Vidaus kolonada taip pat buvo supama išorinių kolonų. Daug puikių antkapių ir mastabų statėsi nomarchai, ypač pažymėtini Benihasane rasti kapai. Čia urvas susideda iš koridoriaus ir keleto uolose iškaltų kambarių. Patalpos puošiamos kolonomis, kurios pradžioje buvo gana paprastos, vėliau įgauna gražų kapitelį, papuoštą vietos augalų motyvais: lotu, papyru ar palme. Šiuos architektūrinius pastatus puošė reljefai ir sienų piešiniai. Skulptūroje dar griežčiau reiškėsi natūralizmas (Senuserto III, Amenemheto statulos ir kt.). Reljefai ir piešiniai stilizuojami, bet greta žydėjo ir natūralizmas. Auksakalių menas pasiekia augštą lygį (diademos, faraonų puošnūs antkrūtininiai ženklai, emaliuoti durklai ir kt.).

Naujojoje karalijoje išsivysto didingas šventovių menas. Šventyklos nesudaro vieningo pastato, bet buvo išsiskirsčiusios į atskirus pastatus, atitvertus stora siena. Sfinksų alėja buvo įeinama į aptvaros vartus — piloną, kurio atbriaunė (karnizas) buvo puošiama spalvotu saulės disku, sienos išdažytos hieroglifais ir reljefais. Prieš piloną buvo statomi augšti obeliskai ir šventyklos statytojo faraono statulos. Pro pilonus buvo įeinama į nedengtą kiemą, apsuptą kolonadų, ir toliau pasiekiama šventykla. Šventyklų salės turėjo akmenines lubas, paremtas eilėmis kolonų, kurios skyrė salę į kelis nefus. Vidurinis nefas buvo augščiausias, o jo kolonos masyviausios. Kolonų kapiteliai, nors išlaiko E. augalų motyvų puošmeną, bet įvairuoja savo forma. Pilonų sienos, salių lubos, kolonos ir kambarių sienos buvo išpuoštos ir išdažytos piešiniais bei hieroglifais. Svarbiausios išlikusios šventyklos: Karnako su Memno statulomis, Luksoro, Rameseumo ir kitos. Skulptūra ir tapyba netenka gyvybingumo ir jaučiamas sustingimas. Ypač daug šviesos meta E. M. pažinti 1922 surastas Tutankhamono kapas, pripildytas meniškų baldų, iš kurių ypač išsiskiria faraono sostas. Ptolemėjų valdymo metu buvo statoma ir restauruojama daug pastatų, bet jie neteko tautinių savybių.

J. Baltrušaitis Visuotinė meno istorija 1934; *N. M. Davies* and *A. H. Gardiner* Ancient Egyptien Paintings 1936; *H. Schäfer* und *W. Andrae* Die Kunst des Alten Orients [3]1942; *H. Hamann* Ägyptische Kunst 1944; *W. Wolf* Die Stellung d. ägyptischen Kunst zur antiken und abendländischen 1951.

Sen. egiptiečių laidotuvių orkestras

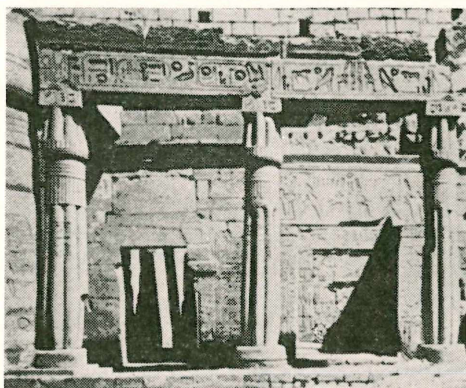
M u z i k a, sprendžiant iš senovės Egipto paminkluose atvaizduotų muzikos instrumentų ir muzikinių scenų, egzistavo jau ketvirtame tūkstantmetyje pr. Kr. Maždaug iki 1600 pr. Kr. daugiausia vartojami instrumentai buvo fleitos ir arfos. Pati muzika, glaudžiai susijusi su šokiu, buvo rami ir rezervuota, melodijos sudėtos iš palyginti gana didelių intervalų. Pradedant 1600 pr. Kr., užsimezgus santykiams su Rytais, iš Azijos Egiptą pasiekė visa eilė instrumentų; lyra, obojus, trimitas, būgnas, tamburinas ir kt. Artimųjų Rytų muzikos įtakoje intervalai sumažėjo, ir E. M. įgijo daugiau jausminio elemento. Muzikinė kultūra daugiausia klestėjo faraonų rūmuose ir šventyklose, kur orkestras, pavieniai dainininkai, -ės ir choras dalyvaudavo įvairiose iškilmėse ir religinėse apeigose. Muzikinės kompozicijos nebuvo užrašomos, bet vienų iš kitų išmokstamos.

Užėmus Egiptą arabams (VII a. po Kr.), E. M. nustelbė arabų muzika. Turkų valdymo metu, pradedant XVI a., ji pateko stiprion turkų ir iš dalies persų muz. įtakon, ir tik XX a. pradžioje palengva ėmė atgyti, — tiesa, šį kartą europinės muzikos įtakoje, — savitas E. M. stilius.

C. Sachs Die Musikinstrumente des alten Ägyptens 1921; ('') The rise of music in the ancient world 1943; *C. Engel* The music of the most ancient nations [3]1929; *A. Hemsi* La musique orientale en Égypte 1930; *M. Wegner* Die Musikinstrumente des alten Orients 1950; *C. C. J. Polin* Music of the ancient Near East 1954. *K. O.*

E. r e l i g i j a, apimanti apie 3500 metų laikotarpį, nėra vientisa ir vienalytė. Šaltiniai įvairūs ir nevienalaikiai. Anksčiau apie E. R. tebuvo žinoma iš Herodoto (apie 450 pr. Kr.), Diodoro (I a. pr. Kr.), ypač iš Plutarcho (m. 120 po Kr.) ir kt. raštų. Jie telietė gana vėlyvą jos laikotarpį ir buvo perpinti įvairiais savais įnašais bei išvedžiojimais. Išskaičius hieroglifus, atsirado labai daug naujų ir patikimesnių šaltinių. Seniausiajam ir senajam E. valstybės tarpsniui teikia daug žinių įvairūs kapų ir piramidžių įrašai, kurių ypač gausu vėlyvesniems, 4–6 dinastijos laikams. Iš jų svarbiausi piramidžių tekstai, kurie pateikia daug žinių mirusiųjų kultui (įvairių užkalbėjimų, nukalbėjimų, maldelių). Vid. E. valstybės laikais gausu medinių karstų įrašų ir kt. rašytinių tekstų. Šiam laikotarpiui priskiriama ir dalis vad. „m i r u s i ų j ų k n y g ų". Nauj. E. laikotarpiui sužydi religiniai himnai įvairiems dievams (Osiris, Rē, Amon-Rē, Harachtė), religinė bei mitinė literatūra ir kt.

D i e v a i. Sen. E. valstybei nėsant vienalytei, kiekviena jos sritis (nomai) arba atskiras miestas turėjo savo vyr. dievą, srities arba miesto globėją, šalia kurio dar buvo visa eilė kitų dievų bei dievukų. Pvz. tuo metu Augšt. E. buvo padalytas į 22 sritis arba nomus, o Žem. E. — į 20, todėl šioje sričių gausoje jieškoti pradinių dievų ir jų kultų nėra lengva; čia kaip tik didieji egiptologai ir nesutaria, jieškodami E. dievų kilmės monoteizme, animizme, fetišizme, totemizme ir pan. Laikui bėgant, iškilus vienos ar kitos srities arba miesto reikšmei, kartu iškildavo ir jų dievas–globėjas, labai dažnai suaugdamas su buv. vietos dievu–globėju ir tuo būdu pavirsdamas dvivardžiu ar net keliavardžiu dievu, pvz. Amon-Rē, Ptah-Sokar-Osiris ir kt. Šis dievų jungimas po kelis buvo dirbtinis, gryna dvasininkijos išmonė, sekant grynai valstybines jungtis. Be daugelio mažųjų kosminių dievybių ir kt. mažiau reikšmingų dievų, svarbiausiais sritiniais dievais buvo: A n u b i s, mirties dievas su sakalo galva, jau žinomas iš I dinastijos laikų; jo miestą graikai pavadino Kinopoliu ir jį patį siejo su Hermes. A t u m a s, vienas iš saulės dievų, visuomet žmogaus pavidalo, nes antropomorfizmas E. pažįstamas jau iš priešdinastinių laikų. Atumas labai anksti pradėtas tapatinti su dievu Rē. Iš Ono (gr. Heliopolis), anuomet labai svarbaus sen. E. religinio centro, saulės kultas išplito, įsijungdamas ir kt. dievus. H o r u s — vienas iš Augšt. E. saulės dievų; jis turėjo sakalo galvą ir buvo plačiai gerbiamas. Jis taip pat gana anksti buvo tapatinamas su Rē, aptariant jį kaip Rē „sielą" arba jo sūnų. P t a h vienas iš svarbiau-

Luksoro šventykla

Dievas Horus

sių Memfio dievų. Jis kaikurių egiptologų nuomone, galėjęs būti žemės dievas, todėl gana anksti suaugo su kapo dievu S o k a r u ir buvo vadinamas P t a h–S o k a r a s. Osirio kultui įsigalint, iš šių dievų sudarytas naujas junginys: P t a h–S o k a r–O s i r i s, Tuomet Sokaras buvo mirusioji Ptah dalis arba pavidalas, o jo gyvoji dalis tapo A p i u (juodas jautis su balta žvaigžde). Pagal šios vietos kosmogoniją, Ptah buvo padarytas visko kūrėju. T o t a s (Thoth) buvo mėnulio kulto dievas, taip pat rašto atradėjas ir visų mokslų dievas; jis buvo didysis magikas, visų dievų patarėjas ir raštininkas.

O s i r i s priklausė prie pagrindinių E. dievų. Pradžioje jis buvo žinomas kaip Nilo ar mirusiųjų dievas, kiek vėliau tapo dangaus dievu ir pagaliau mirties ir pomirtinio gyvenimo viešpačiu. Su Osirio kultu susijusi jo sesuo ir žmona Isis ir sūnus Horus.

R ē iškyla V dinastijos laikais kaip saulės dievas. Jis tuojau suaugo su Atumo Horaus kultu. Apie 2500 Rē tampa vyriausiu Ono dievu. XVIII din. laikais Rē išvirsta nauju dievu, iš dalies pakeisdamas ir savo vardą, — A m o n–R ē. Šis dievas tapo vyr. dievu ir drauge abiejų E. dievu. Kylančiam Amon–Rē kultui sudavė smūgį Amenthotepas (Echnatonas) IV; jis apie 1370 pr. Kr. įsakė garbinti A t o n ą, t. y. saulės skritulį. Amenhotepas norėjo visiškai sunaikinti antropomorfiškojo pavildalo dievus ir didžiąją dalį senojo kulto. Jo reformos tetvėrė vos porą dešimtmečių: vėliau vėl buvo sugrįžta prie Amon–Rē vyr. dievo kulto, kuris buvo visuotinis ir kartu valstybinis.

P o m i r t i n i s g y v e n i m a s. Sen. egiptiečiai tikėjo, kad ir anapus tenka gyvenimas tęsti, todėl ir buvo aprūpinami visais būtinaisiais dalykais. Jų kapai, ne vien tik piramidės, turėjo aukoms stalus ir pridėti reikalingų indų, tarnų statulėlių ir t.t. Vėlyvesniais laikais jų kapai buvo aprūpinti lovomis, kėdėmis, ginklais ir kt. gyvenimo reikmenimis. Gyvųjų pareiga buvo savo giminės kapais rūpintis; jie skirdavo dalį pajamų mirusiųjų reikalams (aukoms, mirusiaisiais besirūpinantiems dvasininkams ir kt.).

Egiptiečių įsitikinimu, kiekvienas žmogus turi kūną (chet), vardą (ren), šešėlį (chaibet), sielą (ba) ir dar vieną sielą (ka). Paprastai siela Ka gimsta drauge su žmogumi, tačiau su juo nemiršta; ji toliau jo kape gyvena, todėl jai reikalingas kūnas, kuris mumijos pavidalu saugomas, o jį sunaikinus, — Ka pereina į mirusiojo statulą, kuri buvo dedama į jo kapą. Ka kenčia alkį ir troškulį; jų verčiama gali palikti kapą ir klaidžioti aplinkui. Todėl kapas aprūpinamas maistu ar jo pakaitalu ir visokiais užkalbėjimų tekstais. Šalia Ka yra kita siela Ba: ji esanti kaip paukštelis, todėl galinti nulėkti pas dievus ir sugrįžti atgal į savo kapą. Ji galinti būti ir žiogo pavidalo, nes pagal egiptiečius žiogas yra paukštis; arba galinti ir su dūmais drauge pakilti.

Osirio mitų ir Amon–Rē įtakoje pomirtinis gyvenimas įgavo naujų bruožų. Vėlė turėjo pasiekti Osirio valstybę arba važinėtis Amon–Rē laively. Vėlyvesniuose „mirusiųjų knygų" tekstuose kalbama, jog vėlė privalanti praeiti pro 42 teisėjus, ir paneigti jai primetamas nuodėmes, ir tik tada ji pasiekianti Osirį, sėdintį soste.

H. Junker Die Mysterien d. Osiris 1922; *A. Erman* Die Religion der Ägypter 1934; *H. Junker* Pyramidenzeit, das Wesen der altägypt. Religion 1949; *J.Černý* Ancient Egyptian Religion 1952.

A. Mž.

K r i k š č i o n y b ė E. jau reiškėsi apaštalų laikais, šv. Morkaus pradėta; II ir III a. ji buvo žiauriai persekiojama, bet IV a. jau turėjo 9 bžn. provincijas su daugiau kaip 100 vyskupijų ir patriarchatą Aleksandrijoje. Netrukus ją sužalojo sektos: gnosticizmas II–IV a., arianizmas IV a. ir meletionizmas IV–V a. Kas dar buvo likę, V a. sunaikino monofizitizmas ir, pagaliau, VII a. islamas. E. yra vienuolinio gyvenimo lopšys (Povilas Atsiskyrėlis, Antanas, Pachomijus ir kt.). Aleksandrijos katechetų mokykla (įst. II a.) su garsiais mokyto-

jais (Klemensu Aleksandriečiu, Origenu ir kt.) daug nusipelnė teologijai. Pasibaigus arabų viešpatavimui (641 - 517), misijinį darbą pradėjo pranciškonai, kapucinai ir XVII a. jėzuitai, o nuo XIX a. Lijono jėzuitai misininkai. Ypačiai pasižymėjo misininkai jėzuitai Sicard ir du Bernat (XVIII a.). Ligi 1630 E. katalikai priklausė Šv. Žemės Kustodijai; 1630 įkurta apaštališkoji prefektūra, nuo 1839 apaštališkasis vikariatas. Nuo 1867 bandyta susijungti su koptais; dėl to 1895 įsteigta koptų apeigų bažnytinė hierarchija su patriarchu Aleksandrijoje ir vyskupijomis Tebuose ir Hermopolyje. Dabar koptų apeigų katalikų yra apie 63.000, patriarchas Kaire. Be jų kitų apeigų katalikų yra: lotynų — 116.000 su 4 apaštališkais vikariatais Aleksandrijoj, Heliopolyje, Kaire, Port Saide; melkitų 25.000 — vikariatas Kaire; maronitų 11.000, vyskupija Kaire; armėnų 7000, vyskupija Aleksandrijoje; sirų 3500, patriarcho vikariatas Kaire; kaldėjų 1600, patriarcho vikaras Kaire. Iš viso 227.100. Nekatalikų krikščionių E. yra: koptų 900.000, pravoslavų 110.000 ir protestantų 70.000. E. buvo pirmasis musulmonų kraštas, kuris 1947 užmezgė diplomatinius santykius su Šv. Sostu; Kaire yra internuncijus, o Vatikane įgaliotasis E. ministeris.

G. de Vries Cattolicesimo e problemi religiosi nel prossimo Oriente 1944; Annuaire Catholique d'Égypte 1946.

Egiptinės tamsybės (posakis dažnai didelei tamsai išreikšti) aprašytos Mozės-Egzodo kn. 10 sk. — tai devintoji egiptiečiams bausmė už žydų tautos neišleidimą. Tamsybė truko 3 dienas, bet, kur buvo izraelitai, ten buvo šviesu. Manoma, kad E. T. buvo paprastas, kartais ir dabar pasikartojąs reiškinys, vad. arab. Chamsim; bet jis truko tik 1 dieną, o Mozės laikais įvyko stebuklinga bausmė, kuri negalima išaiškinti natūraliu reiškiniu. *K. Žl.*

Egipto bausmės S. Testamento Mozės II knygoje (Exodus) 5 ir 6 sk. aprašyti smūgiai, kuriais Dievas per Mozę ir Aroną nubaudė E. šalį ir jos gyventojus dėl to, kad faraonas nenorėjo išleisti žydų iš E.

Egipto bėgūnas (Pluvianus aegyptius) stibinuotis sėjikų šeimos paukštis, didelio strazdo didumo. Tipingas Nilo pakraščių gyventojas, sugyvenąs su krokodilais: nuo nugaros rankioja įsisiurbusias dėles; kartais jas išima ir iš krokodilo tarpudančių.

Egipto ekspedicija (pr. campagne d'Égypte) 1798–1801 Napoleono Bonaparto žygis Egiptan. 1797 X 17 Campo Formio sutartimi baigęs Prancūzijos laimėtą karą su Anglija, Bonapartas pasiūlė direktorijai paimti Egiptą, kad būtų išlygintas teritorinis nuostolis, praradus kolonijas ir perkirtus Anglijai kelią į Indiją. Bonapartas, slaptai pasirengęs, 1798 V 27 išplaukė iš Tulono 400 transportinių laivų priekyje su 36.000 kariuomenės ir per 120 mokslininkų, menininkų ir inžinierių. VI 12–13 jis užėmė Maltą, VII 2 Aleksandriją ir, nužygiavęs per dykumas, VII 21 sumušė ties piramidėmis Murado ir Ibrahimo mamelukus, o VII 25 paėmė Kairą. VIII 1 anglų admirolui Nelsonui Abukiro uoste sunaikinus prancūzų laivyną, IX 1 Turkijai paskelbus karą Prancūzijai ir Kairui sukilus, Bonapartas nužygiavo su 13.000 kariuomene prieš turkus Sirijon, kur paėmė El Arišą, Gazą, Jaffą, apsupo turkų Džezzaro pašos ir anglų adm. Sidney Smitho ginamą Akkos (Saint-Jean d'Acre) tvirtovę, bet ir IV 16 sumušęs Damo pašos turkus ties Taboro kalnu, buvo priverstas pasiduoti ir grįžti Egiptan. Čia gavęs neramių žinių iš Prancūzijos, VIII 22 slaptai, bet lydimas 500 asmenų, jų tarpe daugelio mokslininkų, išvyko į Prancūziją. Jo vietoje paliktasis gen. Kléber 1800 I 24 El Ariše buvo susitaręs su did. viziru Egiptą evakuosiąs, bet anglų sukurstytam vizirui nuo sutarties atsimetus, gavo vėl kariauti. III 20 sumušė turkus ties Heliopoliu, bet VI 14 musulmono buvo nudurtas. Jo įpėdinis gen. Menou pralaimėjo anglams kautynes 1801 III 26 ties Abukiru, IV 9 ties Romaniehu. VI 25 gen. Belliard kapituliavo Kaire, VIII 30 gen. Menou Aleksandrijoje; prancūzų kariuomenės likučius anglų laivais grąžino Prancūzijon. Nors E. E. nepasiekė svarbiausio savo tikslo ir neapsilpnino Anglijos galybės, betgi ji išgarsino Bonapartą ir turėjo didelės reikšmės Egipto praeities tyrimui.

De La Jonquière L'expédition d'Égypte 5 t. 1899 -1907; *Charles-Roux* L'Angleterre et l'expédition française en Égypte 2 t. 1925.

Egiptologija (gr.) mokslas, tyrinėjąs senojo Egipto kalbą, istoriją, meną ir kultūrą. E. pagrindus padėjo 1798 VIII 20 Napoleono Bonaparto Kaire įst. Egipto institutas (Institut d'Égypte), kurio pirmininku buvo matematikas C. Monge. Atvykę su Bonapartu į Egiptą, prancūzų mokslininkai surinktą medžiagą apsistemino ir išleido (Mémoires sur l'Égypte 6 tt. 1800; Description de l'Égypte 20 tt. 1809–22). Tie darbai sudarė E. užuomazgą ir pagrindą. Tikruoju E. kūrėju laikomas Jean François Champollion (žr.), išskaitęs hieroglifinius įrašus. Pirmoji E. katedra įst. 1829 Paryžiuje Collège de France, antroji Berlyne 1846. Dabar daugumas didesniųjų universitetų turi E. katedras ar institutus. Senajam Egiptui tirti daugiausia yra nusipelnę vokiečių, prancūzų, anglų, švedų, amerikiečių mokslininkai, kurie yra atlikę daugybę kasinėjimų Egipte. Iš žymiųjų egiptologų paminėtini: J. H. Breasted, H. Brugsch, A. Erman, A. H. Gardiner, Fr. Griffith, H. Junker, G. Maspero, H. Schäfer, K. Sethe ir kt. Paskutiniuoju metu ir patys egiptiečiai įsijungė į tyrinėjimų darbą.

K. Sethe Ägyptologie, Zweck, Inhalt und Bedeutung dieser Wissenschaft 1921; *W. Wolf* Wesen und Wert der Ägyptologie 1937.

Egipto sapnininkai žr. Sapnininkas.

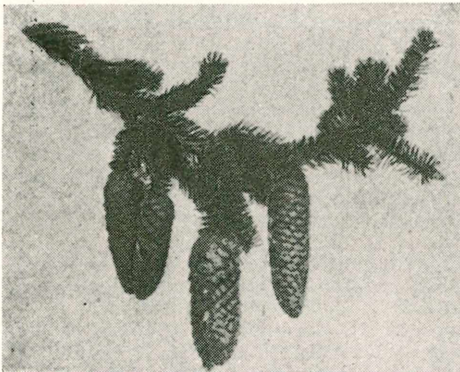
Egipto Sudanas žr. Sudanas.

Egiras (Aegir) mitologinis skandinavų jūrų dievaitis, kurio žmona Ran tinklu gaudžiusi laivus, o dukterys buvusios bangos baltais šalmais.

Egistas (Aegisthus) graikų mitologijoje Tiesto ir jo dukters Pelopijos sūnus, kuriai ištekėjus už Mikėnų valdovo Atrėjo, pašalintas iš karaliaus rūmų ir piemenų užaugintas. Vėliau E. nužudęs Atrėją, tapęs Mikėnų valdovu ir suviliojęs Agamemnono žmoną Klitemnestrą. Jos padedamas, nužudęs Agamemnoną ir valdęs 7 metus, kol jį ir savo motiną nužudęs Agamemnono sūnus Orestas. E. legenda vaizduojama Odisėjoje, Eschilo tragedijose Agamemnone ir kt.

Egk Werner (g. 1901) vokiečių kompozitorius, ypač pasižymėjęs teatrine muzika (operomis ir baletais). Svb. E. kūriniai: operos: Die Zaubergeige 1935, Peer Gynt 1938, Columbus 1942 (perdirbta 1951), Circe 1948; baletai: Joan von Zarissa 1940, Abraxas 1947, Ein Sommertag 1950, Die chinesische Nachtigall 1953. E. kūrybai būdinga modernios muz. priemonėmis, iš dalies I. Stravinskio įtakoj, naudojama bavarų liaudies melodika ir ritmas. Atskirai paminėtina Georgica (4 Bauernstücke) 1934, Olympische Festmusik 1936, Geigenmusik für Orch. 1936, kantata La tentation de St. Antoine ir eilė dainų. *K. O.*

Eglė (Picea) pušinių (Pinaceae) šeimos amžinai žaliuojančių spygliuočių gentis su lig 40 skirčių, išplitusių šiauriniame pusrutulyje. E. siekia per 60 m augščio. Spygliai trumpi, aštrūs, keturbriauniai ar plokšti, spirališko sagstymo. Žiedai vienalyčiai vienanamiai. Kankorėžiai iki 20 cm ilgio kiaušiniškai cilindriški, nusvirę. Sėklos sparnelio gale, sėklinės skujos pamate po dvi. Šakojimasis netaisyklingai menturinis, šakos laibos. Žievė plona, rausvai ruda. Mediena su sakotakiais, pramoninė. Lietuvoje vienintelė savaiminė E. a u g š t u o l ė (P. excelsa Link.) siekianti iki 42 m augščio. Sutinkama apie 2 m diametro. Kankorėžiai 10–16 cm ilgio, 4 cm diametro, riešutinės spalvos. Sėklos smulkios (1 kg apie 135.000 be sparnelių), išberiamos pavasarį vasario kovo mėn. E. gyvena per 1000 metų. Mediena be branduolio vartojama statybai, celulozei, popierinei masei, stogaskiedrėms, malksnoms, indams. Žievė turi 7–15% rauginių medžiagų. Šaknijasi plokščiai. Auga geresniuose dirvožemiuose, mėgsta ūksmę. Mūsų miškuose jos 35% grynais medynais arba su pušimi, ąžuolu, drebule, beržu. E. augštuolė kenčia nuo grybų Fomes annosus, Armillaria mellea, vabzdžių-kinivarpų ir verpiko vienuolinio (Ocneria monacha), jautri gaisro ugniai, vėjo dažnai verčiama, laužoma. Išplitusi nuo Pirėnėjų iki Laplandijos, rytuose iki Karpatų, toliau, pvz. už Volgos, jau ryškėja jos atmaina v a r. o b o v a t a. E. augštuolė labai kintanti. Žinomos atmainos: E. s u o m i n ė (P. excelsa var. fennica), E. e u r o p i n ė t i p i n g o j i (P. excelsa var. europaea), E. s i b i r i n ė (P. excelsa var. obovata). Be to, esama jos formų siauralajų (koloninių), svyruoklių ir kt., pagal kankorėžių spalvą — E. r a u d o n k a n k o r ė ž ė, a n k s t y v o j i ir E. ž a l k a n k o r ė ž ė, v ė l y v o j i. Pažymėtina skurduolė forma E. s k u r d u o l ė (P. excelsa f. palustris), atrodanti lyg šakų krūva, auga durpynuose. E. augštuolė mėgiama liaudies kūryboje (Eglė žalčių karalienė), apstu jos vietovardžiuose. Pamėgta taip pat sodybose kaip dekoracinė, Žemaičiuose (apie Švėkšną) yra žinomas paprotys, kada jaunoji, atėjusi į naują gyvenimą, E. pasisodina sodyboje. Dažnos jos gyvatvorėse, Lietuvoje ypačiai plačiai vartojamos palei geležinkelius, apsaugai nuo sniego bei papuošimui. JAV ji vadinama Norway spruce, taip pat mėgiama dekoracijai; rytinėse srityse auginama ir miškuose. Dar europinių tarpe E. s e r b i n ė (P. omorica Panč.) Bulgarijos ir Jugoslavijos kalnuose. Š. Amerikos vakaruose nuo Aliaskos iki Kalifornijos siauru paokeanio ruožu auga P. s i t c h e n s i s (Bong.) Carr., siekianti per 60 m aukščio ir 2 m skersmens. E. E n g e l m a n n o (P. Engelmanni Parry ex Engelm.) išplitusi nuo Britų Columbijos iki Arizonos ir Naujosios Meksikos. Greta šios Rocky kalnuose auga E. a š t r i a s p y g l ė (P. pungens Engelm.), kurios sidabrinė atmaina v a r. a r g e n t e a visur dažna dekoracijoj. E. r a u d o n o j i (P. rubens Sarg.) Š. Amerikos rytuose nuo New Brunswick iki P. Carolinos. E. b a l t o j i (P. glauca [Moench.] Voss.) ir E. j u o d o j i (P. mariana [Mill.] B. S. P.) nuo Aliaskos, su maža išimtimi

Eglės augštuolės šakelė su kankorėžiu

pietv. dalyje, apima visą Kanadą, ir į JAV įeina tik Didžiųjų ežerų (Great Lakes) srityje ir dar keletoje rytinių sričių šiaurinių valstybių. Visos šios eglės Lietuvos klimatą pakelia ir vartojamos dekoracijai. Azijoje minėtina E. himalajinė (P. Smithiana [Walt.] Boiss.), E. tigrauodegė (P. polita Carr.), P. jezoensis (Sieb. et Zucc.) Carr.

J. Rauktys Dendrologija 1938; *W. M. Harlow* and *E. S. Harrar* Textbook of Dendrology 1950.
J. Rkt.

E. lietuvių etnografijoj. E. medis ir šakos jau nuo senų laikų buvo vartojamos, kelius per klampynes ir pelkes darant. Iš E. šakų iki paskutinių dienų buvo daromos piemenų ir kt. palapinės; pagal mūsų kaikurias sakmes, ir pats Dievas Senelis E. šakų palapinėje gyvenąs, iš eglėšakių ugniakurą jis kuriąs ir pan. Bažnyčios per Velykas ir kt. žiemos šventes puošiamos E. vainikais; eglaičių šakutėmis žymimi mirusiojo namai. Seniau E. šakas vartojo ir paprastųjų ūkio trobesių laikinai dangai. Jaunomis E., negenėtomis, tveriama žagotinės arba džiuginės tvoros, o jų šakos laikoma geriausia medžiaga statinėms tvoroms.

E. luobas vartojamas, kailius ir odas rauginant, o seniau jis buvo tiesiamas ant gyv. namo lubų ir tik paskui pilamas antpilas. Taip pat E. luobas dar tebeklojamas Žemaičiuose priemenės pakriautei, o vietomis jis dar tiesiamas ant grebėstų, kad žarijos į šiaudus neįsprigtų, ir tik paskui jau skleidžiami stogo šiaudai. Iš E. luobo buvo daromos įvairios palapinės. Taip pat jis vartojamas įvairių ūkinių priestatų sienos erdvei užleisti. *A. Mž.*

Eglė 1) Kārlis (g. 1887) latvių literatas. 1922–30 vienas žurn. Latvju Grāmata redaktorių. 1924–26 Latvijas Jaunatnes redaktorius. Parašė kritiškas apžvalgas apie T. Zeifertą, brolius Kaudzišus ir kt. E. redagavo ir bibliografiškai papildė latvių rašytojų autobiografijų rinkinį Atzin'as 1923–24, O. Jepes leistą seriją Bērnu un jaunatnes literatūra 1921–29, J. Poruko raštus 1929–30, vienas Latviešu literatūras vesture 1935–37 redaktorių. Žinomas ir kaip vertėjas.

2) Rūdolfs (1889–1947) latvių literatas, (1) brolis. 1911–1904 studijavo Rygos politechnikoje. 1914–1915 Latvija kritikos skyriaus vedėjas, teatro ir muzikos recenzentas. Kurį laiką studijavo muziką Drezdeno konservatorijoje. 1916 Jaunas Petrapils Avīzes redakcijos narys. 1922 grįžęs į Latviją, drauge su broliu įst. ir red. Latvju grāmata 1922–1930. Nuo 1924 Latvijos kultūros fondo inspektorius ir ligi 1934 vienas iš kultūros fondo vadovų. 1926 Latvijos rašytojų ir žurnalistų sąjungos pirm. Išsp. J. Poruks 1930; apie Byroną 1924, V. Briusovą 1925, W. Whitmaną 1923 ir kt.; drauge su A. Upīčiu Pasaules rakstniecības vēsture 4 tt. 1930–1933. Redagavo: Ed. Veidenbaumo raštus 1926, Latvju lirika 1934.

Eglesys Šiaulių aps. Papilės vls. upelis, Ventos deš. intakas, 10,7 km ilgio; teka nuo Eglesių dv. į v. pro Dabikinės glžk. stotį, įteka į Ventą ties Purvių k.; baseino plotas 19 km².

Eglės pasaka, dažnai vadinama „Eglės žalčių karalienės" vardu, nors toks pavadinimas nėra nei liaudiškas, nei tikslus: mergaitė buvo priversta tekėti už žalčiu paversto arba užburto vyriškio, kuris nebuvo joks žalčių karalius, tad ir ji negalėjo būti karalienė. Pasakos kompozicija yra labai vykusi ir turi visas „stebuklingųjų pasakų" ypatybes. Ji pridera gausingam pasakų ciklui apie užburtą arba negamtišką vyrą ar žmoną. Panašių elementų, kaip mūsų žalčio žmonos pasakoj, galima rasti ir daugelyje kitų pasakų. Štai jie: gyvuliai kalba; gyvuliu užburtas vyriškis arba vandens dvasia veda šios žemės mergaitę; pažadą reikia tesėti; vandens dugne yra kitas pasaulis, labai panašus į mūsiškį (ypač populari idėja keltų tautų folklore); duodami neįvykdomi uždaviniai ir draudimas, kurį sulaužius, atsitinka nelaimė; žmonės gali pavirsti ar pasiversti medžiais ir gyvuliais, pavartojus magišką formulą arba užkeikimą. Tačiau tų paskirų motyvų sujungimas mūsų pasakoje yra labai originalus, nuosakus ir įspūdingas, tad negalėjo daug kartų savarankiškai atsirasti. Tuo

A. Janulis — Eglė žalčių karalienė

būdu į šią pasaką reikia žiūrėti, kaip į tam tikrą visai užbaigtą temą arba pasakos tipą, kuris kažkieno buvo vieną kartą sukurtas ir išsilaikė ištisus šimtmečius. Pagrindinė šios magiškos pasakos idėja gali būti tokia: jei šio pasaulio gyventojas kartą pateko į kitą užburtą pasaulį, ten jautėsi kaip namie, valgė ir gėrė, miegojo ir mylėjo, tai jam nebėra kelio pastoviai sugrįžti į šį pasaulį. Tad pasakos pasaulėžiūra yra magiška: tai nėra „bestializmas" (vedybos tarp žmonių ir gyvulių), bet žmogaus pavidalo pakeitimas magiškomis priemonėmis, vistiek noromis ar nenoromis taip įvyksta.

E. P. mūsų žmonių yra gana mėgstama: 1935 buvo įregistruoti 27 jos variantai (Tautosakos Darbai II p. 39). Jos variantų duoda J. Basanavičius rinkinyje „Lietuviškos Pasakos Yvairios", II 138 nr. 84, III 294 nr. 174, III 317 nr. 194, IV 63 nr. 65. Ypač įdomus ir tiksliai fonografu užrašytas variantas yra duotas J. Balio rinkinyje „Lietuviškos Pasakos" 75–81 p.

Įdomus yra klausimas, kaip plačiai ši pasaka yra žinoma kitų tautų tarpe. Labai panašų į lietuvišką variantą užrašė rusuose vienas pradžios mokyklos mokytojas Tulos apyl. (A. A. Erlenvein, Narodnyja skazki 1863, no. 2, anglišką vertimą duoda W. R. Ralston, Russian Folk-Tales 1873, p. 126–28). Kitą variantą Rusijos pietuose iš ukrainiečių užrašė P. Kuliš (angliškas vertimas: A. H. Wratislaw, Sixty Folk-Tales from Exclusively Slavonic Sources 1890, p. 160). Abi slaviškas versijas galima pavadinti lietuviškos pasakos seserimis. Ukrainietiškame variante mergaitė išteka už žalčio, ir kai senelė nori nužudyti jos vaikus, tai motina juos paverčia paukščiais, lakštingala ir gegute, o pati pasiverčia dilgėle. Apskritai, ši pasaka slavuose nėra populari, ir N. P. Andrejevas jos neįtraukė į rusų pasakų katalogą (1928). Tačiau kad pasaka pasiekė rusų žemes, rodo vienas čeremisų variantas, užrašytas Kozmodemjansko apyl. (prie Volgos, Kazanės gub.): iš trijų savarankiškų pasakų sulipdytame pasakojime vidurinė dalis giminінga mūsų E. P. (O. Beke, Volksdichtung und Gebräuche der Tscheremissen 1951, 165 p.).

Daugelio magiškų pasakų tėvynė yra Indija. Ten randame ir tokių pasakų, kurios gana artimos mūsiškei E. P. Pvz. vienoje jų pasakojama, kaip ragana pavertė radžą (karalių) Bunsi Lall žalčiu ir privertė jį gyventi požemyje; kartą jis sutiko miške gražią mergaitę, Sukkia vardu, ir prašė tekėti už jo; nežinodama, kad iš tikrųjų jis buvo karalius ir nakties metu atvirsdavo į žmogišką pavidalą, mergaitė išsigando, bet pamotė privertė ją tekėti už žalčio; kai žmona sulaužė draudimą ir išsiteiravo, koks jos vyro vardas, tada jis pradingo upėje; pagaliau, žmona išvadavo savo vyrą nuo užbūrimo (A. E. Dracott, Simla Village Tales 1906, p. 15–19). Ši pasaka paaiškina mums tai, kas pasiliko neaišku iš lietuviškų variantų, — būtent, kaip tas nepaprastas žaltys atsirado. Kitoje indų pasakoje krokodilai priverčia tėvą pažadėti jiems dukterį; mergaitė randa upės dugne puikius rūmus, o vyras buvo žmogus, jis krokodilu pavirsdavo, tik išeidamas iš upės į krantą; mergaitės tėvai irgi persikėlė gyventi į tuos rūmus upės dugne (F. A. Steel and R. C. Temple, Wide-Awake Stories, 1884, p. 120–26). Indai turi ir realistiškesnę versiją: kai mergaitė maudėsi, beždžionė pavogė jos drabužius ir tol nesugrąžino, kol mergaitė nepasižadėjo; beždžionė pasiėmė ją į savo namus, vogė ryžius ir kukurūzus iš žmonių laukų jai maitinti, bet mergaitė visą laiką norėjo ištrūkti (N. E. Parry, The Lakhers, 1932, p. 559).

Bendras įspūdis pasilieka toks, kad indiškoji ir lietuviškoji versija turi tą patį pagrindą, bet toliau jos buvo vystomos savarankiškai. Lietuviškoji versija daugiau nukrypo į fatalizmą, o indiškoji paprastai turi laimingą pabaigą. Iš viso ko atrodo, kad pasaka yra indiškos kilmės, ir mūsų kraštą ji pasiekė sausumos keliu per rusų žemes. Pasaka galėjo pasiekti rytinę Europą kartu su pirkliais, kurie mėgo keliauti didžiosiomis upėmis, ypač Dnepru. Reikia manyti, kad pasaka pasiekė lietuvius prieš daugelį šimtmečių, kai mūsų protėviai gyveno žymiai toliau į rytus, negu istoriniais laikais. Lietuviams ši pasaka labai patiko, tuo tarpu slavuose ji ypatingo pasisekimo neturėjo.

E. P. pridera labai plačiai pasaulyje paskleidusiam ir daug versijų turinčiam pasakos tipui apie negamtišką arba į gyvulį užburtą vyrą. Mergaitė esti priversta už jo tekėti, ji tai daro labai nenoromis, tačiau veikiai tą savo vyrą pamilsta ir esti laiminga. Dažnai jai pasiseka savo vyrą atburti į normalaus žmogaus pavidalą. Gyvuliu jis esti nevisados: dieną gyvulys, o naktį žmogus, arba žmogus kitame pasaulyje (vandens karalystėje), o gyvulys tik pasiekęs žemės paviršių. Tačiau atsitinka ir taip, kad moteris sulaužo kokį nors draudimą (sužino arba išduoda vyro vardą); tada atsitinka nelaimė: vyras žūsta arba pradingsta ir tik po ilgo jieškojimo vėl surandamas. Tarptautiniame Aarne-Thompson pasakų tipų kataloge šitai temai duotas numeris 425 (paralelinė tema apie užburtą žmoną ir žemišką vyrą yra N 400). Labiausiai žinoma šios pasakos versija yra apie Amūrą ir Psichę, kurią Apulėjas aprašė jau II a. po Kr. Tema apie vyrą žaltį ar gyvatę irgi plačiai žinoma įvairiose versijose (pvz. Aa-Th. 433), betgi kurios žymiai skiriasi nuo lietuviškosios E. P. Skandina-

vijoje yra populari „Kung Lindorm" versija (žr. A. B. Waldemarson studiją Lundo univ. leidiny „Folkkultur", 1942, p. 176-245). Apskritai prieinama išvada, kad pasakos tipas apie vyrą roplio pavidalu kilęs Indijoje ir buvęs išrutuliotas Artimuose Rytuose, iš kur pasiekęs šiaurinę Europą.

Yra visokių teorijų, bandžiusių išaiškinti tokio tipo pasakų kilmę ir prasmę. Meteorologinės, totemistinės, ritualistinės, sapnų ir psichoanalizinės teorijų šalininkai bandė duoti savo aiškinimus, tačiau nė vienas jų nėra patenkinamas. Nenuostabu, jei Stith Thompsonas tiesiog sako: „Mes neturime supratimo ir greičiausiai niekados jo nepasieksime, kokia buvo tos pasakos pirmykštė forma ir kieno ji buvo sukurta. Mes iš tikrųjų neturime priemonių susekti, kokia buvo ta ypatinga psichologinė būsena to nežinomo ir nesusekamo asmens, kuris sukūrė tą istoriją" (The Folktale, 1946, p. 100). Gal nedaug bus suklysta pasakius, kad ir ši pasaka, kaip ir visos kitos magiškosios pasakos, buvo sukurtos dėl žmogaus fantazijos linkimo į paslaptingumą, į magiją ir misticizmą, ieškant nepaprastų padėčių ir duodant savotišką jų išsprendimą, pavartojus įprastines tradicinės literatūros priemones. *J. B.*

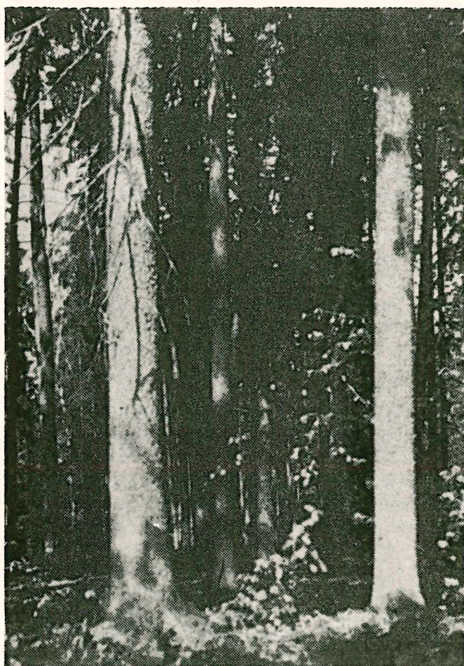
E. P., literatūroje paprastai žinoma kaip Eglė Žalčių karalienė, savo originaliu grožiu patraukė nevieno rašytojo dėmesį, ir buvo jų kūryboje panaudota. Pirmąsyk ją lenkiškai paskelbė (drauge su lietuviškomis įterptinėmis dainelėmis) M. Jasevičius 1837 Vilniuje išėjusiame literatūriniame rinkinyje Biruta. Iš čia ją paėmė J. I. Kraševskis ir sueiliavęs įsidėjo savo poemon Witolorauda (1840. [2]1846), kurią lietuviškai vertė J. A. Vištalius 1881 ir F. Kirša 1924. Jau anksčiau Eglės pasaką iš Kraševskio vertė Karolina Praniauskaitė (jos Žalčio motė išsp. L. Ivinskio kalendoriuje 1859 metams) ir minėjo savo Anykščių šilelyje A. Baranauskas. Scenai Eglės pasaką pritaikė A. Fromas-Gužutis (5 veiksmų drama Eglė žalčių karalienė 1893, [2]1906), 1917 A. Strazdas (vaidinta Vilniuje Lietuvių konferencijos metu), 1937 K. Jurašūnas (vaidinta valst. teatre Kaune). JAV lietuvių kolonijose ir Liet. valst. teatre Kaune buvo statoma M. Petrausko opera Eglė žalčių karalienė. Ta pačia antrašte S. Neris parašė poemą (1940), laimėjusią Lituanistikos Instituto premiją ir sulaukusią daug laidų, jų tarpe su P. Augiaus medžio raižiniais 1947.

Egleston Thomas (1832–1900) amerikiečių mineralogas, mokėsi Yale univ. ir Paryžiaus augšt. kasyklų mokykloje. 1864 įkūrė kasyklų institutą (prie Columbia univ.) ir vėliau Am. kasyklų inžinerijos institutą, 1869–1886 New Yorko mokslų akademijos viceprezidentas. Parašė Tables for the Determination of Minerals 1867; Metalurgical Tables 1869 ir kt.

Egliarūdė (Chrysomyxa) Uredinales eilės keletos rūšių parazitinė gentis; viena ciklo raidos dalis paprastai vyksta eglėse, kita — kituose augaluose. Kaikurių rūšių dar nevisas raidos ciklas susektas. Lietuvoje rasta: E. t i k r o j i (Chr. abietis Ung.) su vienintele teleutosporų generacija, nuo kurių nurūdija ir nubyra eglės spygliai; E. g a i l i n ė (Chr. ledi de By.) su uredo ir teleutosporų generacijomis ant gailių ir ecidžių generacija ant eglės spyglių, nuo kurių jie maždaug liepos mėnesį taip pat nurūdija ir nubyra; E. k r i a u š i a l a p ė (Chr. pirolae D. C.) ecidės eglės kankorėžių sėklinių skujų išorėje; kenkia sėklingumui.

Eglynai yra eglių miškai, gryni ar su lapuočių priemaišomis, vietomis dar ir giriomis vadinami. Nepriklausomai Lietuvai po 120 metų rusų okupacijos mūsų senovės girių teko tik likučiai. Prieš pat II pasaulinį karą E. sudarė 35% Lietuvos miškų ir duodavo 40% medienos prieauglio. Dabar dėl okupantų vykdomų naikinamųjų kirtimų E. plotas neabejotinai yra sumažėjęs. Augdami įvairiuose dirvožemiuose ir įvairiose drėgmės sąlygose, E. sudaro skirtingus medynų tipus, kuriuose, be eglės (Picea excelsa), dalyvauja ir kitos veislės. Ryškesnieji E. tipai Lietuvos miškuose minėtini šie:

I. G i r i a, P i c e e t u m Q u e r c e t o s u m arba P i c e e t u m f r u t i c o s u m. Šis medynų tipas yra ąžuolyno tipo Q u e r c e t u m p i c e t o s u m tęsinys (žr. Ąžuolynai). Kur tik ąžuolynams, dėl drėgmės pertekliaus ir dirvos pajaurėjimo susidarydavo nepalankios sąlygos, ten įsigalėdavo eglė ir sudarydavo mišrų medyno tipą su žymia ąžuolo priemaiša, giria vadinamą. Miškininkai ir botanikai jį vadina Piceetum Quercetosum. Lietuvos miškuose šis tipas plačiai išplitęs, užimdamas lygias, slėsnas vietas, kur pavasariais atsiranda tėkmių, vasarą išdžiūstančių. Gyvoji paklotis gausinga ir įvairi. Puskrūmių tarpe charakteringa avietė ir gervuogė, o žolinių augalų — jonažolė, žemuogė, pakalnutė paprastoji ir įvairūs javiniai. Trakuose gausiai auga būdingi atstovai: lazdynas, jieva, putinas, šunobelė, šermukšnis, blindė ir baltalksnis. Vyraujančioji veislė yra eglė su ąžuolo, uosio, guobų, drebulės, beržų ir liepos priemaiša. Šitas eglyno tipas išplitęs nuo Kauno į žiemvakarius, šiaurę ir žiemryčius iki Latvijos sienos ir Baltijos jūros geresniuose dirvožemiuose ir siekiąs I boniteto, kiek drėgnesnėse bei pajaurėjusiose dirvose duodąs II boniteto medynus. Vienas ha 80 metų pilno skalsumo medyno priaugina nuo 515 iki 575 ktm miško medžiagos, ir to pat amžiaus viduti-

Eglynas Punios šile

nis medis siekia 26–29 cm skersmens, o augštis 26 m. Šio eglyno tipas eksploatuojamas, esant gausioms medžių veislėms, duoda įvairių sortimentų.

II. Žalgiris, Piceetum hylocomiosum. Eglynų tipas šiuo vardu pavadintas dėl ištisos žaliosios samanų Hylocomium proliferum paklotės. Vieta banguota, įdubimais iš šaltinių upeliai teka. Dirvožemis— medžių šaknų paveiktas molis iki 1,5 m gylio. Negyvoji paklotis storoka, vietomis siekia 5 cm ir daugiau. Gyvoji paklotis sudaryta iš žaliųjų samanų, o žemesnėse drėgnesnėse vietose atsiranda jau Majanthemum bifolium, Pirola (sp.), Oxalis acetosella. Trakas iš šermukšnio, šaltekšnio, baltalksnio, retas. Vyraujančioji veislė eglė su nežymia beržų ir drebulės priemaiša. Medienos tūrio ir vertės atžvilgiu turtingiausias medynas. Vienas ha nepaliesto pilno skalsumo 80 metų medyno duoda iki 626 ktm miško medžiagos, vidutinis medis siekia 28–29 m augščio ir 29–30 cm skersmens.

III. Rūgštagiris, Piceetum oxalidosum. Šis tipas pavadintas dėl gausaus kiškiakopūsčio (Oxalis acetosella) gyvojoje pakloty, randamas smėlio ir priesmėlio dirvožemiuose, neaugštose pakankamos drėgmės vietose. Gyvoji paklotis iš Oxalis acetosella, Hylocomium proliferum, Majanthemum bifolium, Anemone nemorosa, Pirola (sp.). Įdubimuose ir apskritai drėgnesnėse vietose sutinkamas Polytrichum commune. Trakas retas iš šaltekšnio, karklų, baltalksnio. Vyrauja eglė, vietomis su beržų priemaiša. Sudaro II–III boniteto medynus. Vienas ha pilno skalsumo 80 metų medyno duoda 409–515 ktm medžiagos, to pat amžiaus vidutinio medžio skersmuo siekia 21–25 cm ir 20–23 m augščio.

IV. Giriašilis, Piceetum pinetosum. Šis eglynų tipas pavadintas dėl pušų gausingumo medynuose. Užima nelygaus paviršiaus iškilias vietas. Kloniais iš šaltinių teka upeliai. Dirvožemis priemolis arba priesmėlis, dažnai su graužo ir akmenų priemaiša. Žemesnėse ir drėgnesnėse vietose randamas traidažemio sluogsnis (ortšteinas). Augštesnėse vietose gyvoji paklotis kaip žalgiryje, o drėgnesnėse auga paparčiai, asiūkliai ir viksvos. Trakas kaip žalgiryje; be to, dar žalčiolankis, karklai, sausmedis. Vyraujančioji veislė eglė su pušies, beržo, drebulės priemaiša. Kadangi drėgmės ir dirvos sąlygos yra palankios eglei ir pušiai, tai tam tikromis aplinkybėmis, pvz. po plynų kirtimų, gaisrų, nusausinimo, pušis pakeičia eglę, ir tuo būdu giriašilis virsta šilagiriu. Šie du tipai konkuruodami tarp savęs dažnai vienas antrą pakeičia. Giriašilis Lietuvoje sutinkamas visur, bet nelabai gausus, sudaro II boniteto medynus. Vienas ha 80 metų nepaliesto pilno skalsumo medyno duoda iki 515 ktm miško medžiagos. To pat amžiaus vidutinis medis siekia 25–26 cm skersmens ir 23–24 m augščio.

V. Poraistis, arba augštutinis raistas, Piceetum myrtillosum. Šio eglynų tipo vardas kilęs iš gausių mėlynių (Vaccinium myrtillus). Randamas slėnesnėse, drėgnesnėse vietose, kur dažnai sruvena rausvos spalvos vandens sruogos. Šiam E. tipui būdingas didesnis dirvožemio išplovimas ir jo pajaurėjimas. Apatinis dirvožemio sluogsnis dažnai baigiasi traidažemiu. Dirva priemolis arba priesmėlis. Negyvoji paklotis storoka, iki 5–8 cm. Gyvojoje pakloty vyrauja Vaccinium myrtillus ir dalyvauja Vaccinium vitis idaea, Hylocomium poliferum, Mnium (sp.), drėgnesnėse vietose atsiranda Polytrichum commune lizdai. Trakas iš šaltekšnio, blindės, karklų, negausingas ir menkas. Vyrauja eglė su nedidele juodalksnio ir drebulės priemaiša. Kaikur būna pušis ir beržas. Šis tipas sudaro III boniteto medynus. 1 ha 80 metų amžiaus pilno skalsumo medyno duoda iki 409 ktm miško medžiagos, vidutinis medis siekia 21–22 cm skersmens ir 20 m augščio.

VI. Raistas, arba žemutinis raistas, Piceetum polytrichosum ir Piceetum sphagnosum. Šis medyno tipas yra augštutinio raisto tęsinys,

bet aptinkamas žemesnėse užpelkėjusiose vietose ir mažiau našus, todėl reikalingas nusausinimo. Dirvožemis vandens nepraleidžiąs, pajaurėjęs molis ar šlynas. Ant priemolio ir priesmėlio apatiniame dirvožemio sluogsnyje atsiranda kietas, vandens nepraleidžiąs, rudas, sucementuotas sluogsnis — traidažemis. Paklotis ištisai iš Polytrichum commune arba Sphagnum (sp.). Trakas negausingas, menko ūgio iš blindės, šaltekšnio ir karklų. Vyraujanti medžio veislė — eglė su juodalksnio ir drebulės priemaiša; kaikur gali būti ir pušis su beržu. Šis tipas negausingas, jo plotas dėl plačiai vykdytos meloracijos prieš II pas. karą ypač sumažėjo. Našumas nedidelis, IV–V boniteto. 1 ha 80 metų amžiaus medyno duoda 329 ktm miško medžiagos, vidutinis medžio skersmuo siekia 15 cm, augštis 12 metrų. *A. Rkž.*

Eglyno miškas 1) Kėdainių aps. Šėtos vls. 116 ha. Dirvožemis humingas, molio podirvis. Eglynai su ąžuolu; 2) Kėdainių aps. Šėtos vls. 54 ha. Eglynai su ąžuolu ir uosiu; 3) Panevėžio aps. Naujamiesčio vls. 53 ha. Augavietė šlapia. Dirvožemis priemolinis. Eglynai su pušimi, ąžuolu, juodalksniu; 4) Tauragės aps. Kaltinėnų vls. 234 ha. Dirvožemis priemolinis. Eglynai su beržu, ąžuolu, drebule. Per mišką teka upelis Ižnė. Laikosi kiaunės, tetervinai; 5) Zarasų aps. Dusetų vls. 59 ha. Dirvožemis priemolinis. Eglynai su beržu, pušimi.

Eglynupis Mažeikių aps. Židikų vls. upelis, Varduvos (Ventos) kair. įtakas, 11 km ilgio; teka nuo Lūšės gst. į r., įteka ties D. Juodeikiais; baseino plotas 24 km^2.

Ėglis, ėglius rytinėje Lietuvoje kadagiui duodamas pavadinimas. Žr. Tysas nuodinis (Tysmedis).

Ė. (Juniperus communis) daugelyje Europos tautų gerbiamas medelis. Lietuvoje Ė. šventinamas per Verbas, ir tikima, kad Ė. ir miške esant, gyvatės jo vengiančios. Šaip Ė. uogos gana plačiai vartojamos liaudies medicinoje, jas valgant ir geriant nuo kosulio, krūtinės skausmų ir pan. Ė. šakos vartojamos, mėsą rūkant, jaunos atžalos botagų kotams, o didesni — mergaitei skiriamo grėblio kotui. Didelių ėglynų apylinkėse iš jų tveriamos žagotinės tvoros, nes per tokias vengia landžioti ne tik dideli gyvuliai, bet ir maži; jaunos ataugos vartojamos stogo ir tvorų vytelėms sukti. *A. Mž.*

Egliškiai Klaipėdos aps. Ties Šaltupio ir Danijos santaka tyrinėti trys vėlyvojo žalvario amžiaus pilkapiai. Kasinėjo A. Götze 1895 ir A. Bezzenbergeris 1897. Pilkapiai iki 1,5 m augščio, 11–12 m skersmens. Akmenų krūsnies viduryje rasta urna su sudegintais kaulais. Po akmenų krūsnimi pilkapio pagrindas buvo padengtas 10–15 cm storio anglių sluogsniu, tarp kurių aptikta žmogaus kaulų liekanų. Žmonių deginimas greičiausiai buvo atliekamas pilkapio vietoje. Jokių dirbinių nerasta.

A. Bezzenberger Hügelgrab bei Eglischken, Kr. Memel, Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia 21 1900 p. 86–87; *A. Götze* Hügelgräber bei Eglien–Nicklau, Kr. Memel, ten pat 23 1914 p. 85–87.

Eglītis 1) A n d r e j s (g. 1912) latvių poetas. Pirmuose dviejuose rinkiniuose (Zelta vālodze 1939, Varvīksna 1939) gyvybės ir kapinynų mistikos motyvų priešstata; Rainio įtakoje. Vėliau šalia erotinių motyvų vis stiprėjanti patriotinė tematika (Nīcība 1942), pasiekianti kulminacijos viršūnę kantatoje Dievs, Tava Zeme Deg 1943, apdainuojančioje visą latvių žemės tragediją. Paskutiniuose E. eil. rinkiniuose dominuoja visuomeniniai, politiniai motyvai: Dvēselu cietoksnis 1945, Uz vairoga 1946. E. savo poetinį talentą skiria latvių tautos likimui išsakyti. Ekspresyvūs, grandioziniai vaizdai, regėtojo ir pranašo tonas. Tremtyje Latvių Nacionalinio Fondo gen. sekretorius Švedijoje ir Cela Zīmes red.

2) A n š l a v s (g. 1906) latvių rašytojas ir dailininkas. Dailės kūryboje — realistinių pradų dekoratyviai stilizuotas traktavimas. Literatūroje — pažymėtinas prozaikas ir komedijų autorius. Prozoje guviai pinama intryga, gerai perduotas laikmečio koloritas. Knygos: Līgavu mednieki, Supersakso, Adžurdžonga, Čingischāna gals. Komedijos kupinos elegantiško sąmojaus ir rafinuotumo. Primena Carlo Goldoni teatr. kūrybą. Knygos: Kosma konfirmācija, Par purna tiesu, Kazanovas mētelis, Galma gleznotajs. Nuo 1950 JAV. *H. N.*

3) M a k s i s (g. 1892) latvių fitopatologas. 1922–27 Latvijos Augalų Apsaugos instituto dir. Rygoje, 1927–35 Latvijos univ. doc., 1935–39 prof., 1939–44 Žemės Ūkio Akad. prof. ir dekanas Jelgavoje, 1946–49 Pabaltijo univ. prof. ir latvių rektorius (1948–49). Parašė eilę mokslo darbų latviškai ir vokiškai iš fitopatologijos srities.

4) V i k t o r s (1877–1945) latvių rašytojas. 1914–1919 gimn. mokytojas Rygoje ir Alūksnėje. 1919–1923 latvių literatūros lektorius Latvijos Univ., vėliau gimnazijų mokytojas. Pirmieji E. eilėraščiai pasirodė 1898 (Jukums parādijās), vėliau apsakymėliai (Zilā cietumā) 1908. Po to E. apysakų rinkinyje Vertības parvertējot 1911 ir eil. rinkinyje Elēģijas 1907 artimas dekadentizmui — pravardžiuojamas šios srovės vadovu. Vėliau E. atsisako

V. Eglītis

dekadentizmo ir propaguoja neoklasicizmą. Griežtai pasisako už gilesnės meninės kultūros siekimą ir prieš vulgarų marksistinį meno piktnaudojimą politinei propagandai. E. įtaka latvių poezijai ir prozai reikšminga. E. poezija auksakališkai išbaigta. Eil. rinkiniai: Hipokrēna 1912; Kastālu avots 1920; Zeme un mūžība 1927; Dievu sūtne. Poemos: Divas poemas 1921; Upeslejas precības 1920; Barons Maidels 1923; Pelēkais barons I d. 1911, II d. 1930. Proza: romanai – Skolotāja Kalēja piedzīvojumi 1921; Līdzvainigie 1920; Nenoveršamie likteni 1925; Tilti un pāri gājēji 1926; apysakų ir novelių rinkiniai: Latvītis Krievijā 1920; Dvēseles slāpes 1922; Juku laikos 1923; Laikmeta silueti 1923; Aizšautais vanags 1924; Meitenes stāsti; pjesės: Galma 1906; Cela biedri 1920; Lauku milionārs 1922; Ministera sievas 1924; kritikos raštai ir monografijos: J. Poruks 1903; Celš uz latvju renesansi 1914; Jānis Poruks un Fallijs 1921; Andriejs Niedra 1923. *H. N.*

Eglomisé stiklo dažymo technika taikomajame mene. Po stiklu dedamas juodo lako sluogsnis, ir laisvas nuo lako vietas auksinant, sudaromi ornamentai, raidės ir pan. Terminas sudarytas pagal J. B. Glomy Paryžiuje XVIII a. pabaigoje), kuris tokiu būdu gamino rėmus grafikai.

Eglūnas (Tamarix) eglūnininių šeimos krūmai, medžiai. Apie 65 skirtys, auga stepėse ir druskingose dirvose. E. o d e s i n i s (T. odessana Stev.) yra 1–2 m augščio krūmas, žiedai rožinės spalvos. Kilęs iš UTSR pietų. Lietuvoje dekoratyvinis.

Eglūniniai (Tamaricaceae) augalų šeima dviskilčių (Dicotyledones) klasės.

Eglupys Vilkaviškio aps. Kybartų vls. upelis, Širvintos (Šešupės) kair. įtakas, 10,2 km ilgio; teka nuo Egliniškių į š., ties Kybartais įteka į Širvintą; baseino plotas 18 km².

Eglutė 1. eglės pavidalo audimo ar siuvimo raštas; 2. s p o r t e slidėmis kopimo į kalną būdas; 3. Kalėdų šventėms vaikų pramogai išpuošta eglė. Paprotys puošti E. jau žinomas Vokietijoje viduramžiais. Lietuviuose šis paprotys yra visai naujas, atėjęs per dvarus, mokyklą ir bažnyčią. Dar 1898 M. Lietuvos lietuviai nepažino E., išskyrus vieną kitą šeimą, turinčią vaikų (A. Z w e c k Litauen 1898 p. 179). D. Lietuvoje po 1908 jau buvo puošiama viena kita E. Žemaitijos dvaruose darbininkų vaikams, apie 1910 ir vienoje kitoje pradžios mokykloje, kur susirinkę vaikai padainuodavo, pašokdavo ir suvaidindavo kokią pasakaitę. Tuo pat metu E. pradėta puošti vaikų prieglaudose Kaune ir Vilniuje. Po I pas. karo E. puošimo paprotys išplito daugumoje pradžios mokyklų. Mokinių paruoštos programos metu pasirodydavo ir Kalėdų Senelis, kuris apdalindavo mažuosius, dar mokyklos nelankančius, vaikus saldumynais. Pradžioje E. paprotys mūsų kaime surado daug priešininkų, bet ir vėliau liko dar svetimas. Miestuose šis paprotys greitai išplito. *A. Mž.*

Eglutė iliustruotas vaikų laikraštėlis, įst. Bern. Brazdžionio ir prel. P. Juro Lawrence, Mass. 1950 pradžioje. Leidžia Lietuvių Kultūros Institutas. Išeina 10 numerių per metus, kiekvienas po 32 psl. E. tikslas — lietuviško jaunimo charakterio ugdymas ir lietuvybės išlaikymas. Pagrindinis žanras — pasaka. Taip pat duodama eilėraščių, vaidinimų vaikų scenai, straipsnelių iš Lietuvos istorijos, geografijos ir literatūros. 1950 redagavo B. Brazdžionis, nuo 1951 pradžios redaguoja Pranas Naujokaitis.

Egmont (1522–68) Olandijos laisvės karžygys, Lamoralio grafas, Gâvre kunigaikštis, vienas iš pirmųjų Flandrijos ir Brabanto didžiūnų. Tarnaudamas Ispanijos Pilypui II, E. padėjo nugalėti prancūzus prie Saint-Quentin 1557 ir Gravelines 1558. Kaip tų kovų didvyris E. 1559 paskirtas Brabanto ir Artois gubern., vėliau nuolatiniu valstybės tarybos nariu. Drauge su Vilhelmu Oraniečiu ir kitais didžiūnais E. gynė Niderlandų teises, kovojo prieš Pilypo II politiką ir, kad ir būdamas karštas katalikas, E. protestavo prieš inkvizicijos įvedimą Olandijoje. Keliais atvejais tais reikalais važinėjo į Madridą, bet jo misija neturėjo pasisekimo. 1567 kunig. Albos įsakymu, E. buvo suimtas, apkaltintas išdavimu, ir 1568 prie Briuselio rotušės jam buvo nukirsta galva. Goethės „Egmont" skirtinas nuo istoriškosios E. asmenybės; 1810 Beethovenas parašė Goethės „Egmont" muziką (opus 84).

Egmont

Ch. V. de Bavay Le procès du comte d'E. 1854; *E. Marx* Studien zur Geschichte niederländischen Aufstandes 1902.

Egocentrizmas (lot. ego ‚aš' ir centrum ‚centras') kraštutinis individualizmas, laikymas savo „aš" gyvenimo centru, tendencija visa imti ryšium su savo „aš", asmeniniais reikalais bei nusistatymais.

Egofuturizmas rusų futurizmo atšaka, kuriai vardą 1911 nukalė ir tai srovei vadovavo poetas Igor Severianin, savo metu sugebėjęs sukelti nemaža literatūrinio triukšmo, pasižymėjęs pabrėžta dekadento poza ir barokiškais naujadarais, kurie greitai ėmė atrodyti juokingi. Jo sekėjų tarpe gana žinomas buvo Georgij Ivanov. E. vardas kilo iš garbinimo „aš": visatos

centre stovi žmogus, ir jo šešėlis, atsimušęs amžinybės veidrodyje, yra Dievas. Kaip literatūrinė apraiška, E. buvo mada, paviršutiniška ir gana neskoninga, nepalikusi pėdsakų ir greit užmiršta.

K. Čukovskij Futuristy Petrograda 1922. *J. Bl.*

Egoizmas (lot.) savanaudiškumas, išimtinė ar kraštutinė savimyla, viso vertinimas savo asmens bei reikalų požiūriu; asmeninių reikalų statymas augščiau visuomeninių pareigų.

E t i k o j e teorija, laikanti asmeninį interesą principu, išaiškinančiu moralines idėjas ir vadovaujančiu žmogaus gyvenimui, E. priešprieša — altruizmas (žr.).

Egotizmas (lot.) savęs kultas; tendencija mąstyti apie save patį ir visą dvasinį gyvenimą suvesti į rūpestį savimi pačiu.

L i t e r a t ū r o j e nuo Stendhalio E., priešingai egoizmui moraliniame gyvenime, vadinama rašytojo kreipimasis į save patį, savo paties pergyvenimų detalus analizavimas.

Egz. stp.: egzempliorius.

Egzacerbacija (lot. exacerbatio ‚suerzinimas') įpykimas, įniršimas, nelabumas; ligos reiškinių paaštrėjimas.

Egzageracija (lot. exaggeratio ‚sutelkimas, surinkimas') perdėjimas, perdėtas dalyko vaizdavimas, padidinimas.

Egzaktus (lot. exactus ‚tikslus, tikras') tikslus, rūpestingai atliktas, precizus; mokslinė išdava, paremta griežtais logikos ir matematikos įrodymais; metodai, kuriais pasiekiama tokių rezultatų. E., tikslieji arba griežtieji mokslai, kurie paremti matematine analize, pvz. matematika, fizika, astronomija, chemija, kaikurios biologijos dalys.

Egzaltacija (lot. exaltatio ‚pakėlimas') susižavėjimas, susijaudinimas, pakilus sielos būvis; liguistas gyvumas, jautrumas.

Egzaminas (lot. examen ‚svarstymas, tyrinėjimas, įvertinimas') kvotimas; tiesiogine prasme žmogaus žinių ar sugebėjimų patikrinimas, siauresne tam tikro mokyklos dalyko bei žinių, kurį nors mokyklos dalyką baigiant ar į mokyklą įstojant, patikrinimas. Mokykliniai E. esti stojamieji, keliamieji ir baigiamieji. Neprikl. Lietuvoje E. buvo laikomi baigiant vidurinę, įvairias specialines žemesniąsias ir augštesniąsias mokyklas. Univ. ir kt. augštosiose mokyklose E. buvo daromi iš reguliamine nustatytų dalykų. E. buvo laikomi ir Švietimo m-jos egzaminų komisijoje.

Liaudyje kaikuriose vietose E. vadinama vestuviniai užrašai, kai kunigai prieš vestuves klausdavo jaunuosius poterių ir katekizmo.

Egzaminatorius, sinodalinis bžn. teisėje — vyskupo parinktas ir diecezinio sinodo patvirtintas dvasininkas, kuris padeda vyskupui parenkant tinkamus asmenis parapijų vadovavimo bei pastoracijos darbui ir sprendžiant kaikurias administracinio pobūdžio bžn. bylas (plg. Kan. 389).

Egzantema (gr. exanthēma) odos išbėrimas, ypač susijęs su karščiavimu.

Egzaracija (lot. exaratio ‚išvagojimas, išrovimas') sausažemiu slenkančio ledyno erozija, žemės sluogsnių ardymas.

Egzarchas (gr. exarchos ‚pradininkas, vadas') 1. sen. graikų šventyklų vyriausias žynys; 2. viduramžiais Bizantijos imperatoriaus vietninkas Italijoje; 3. rytų bažnyčios vyskupas (iki V a.), turįs pirmenybę prieš kitus vyskupus. Vėliau E. virto patriarchais bei metropolitais. E. terminas dabar (nuo 1870) taikomas Sofijos vyskupui, Bulgarijos primui.

Egzarchatas egzarcho valdomoji sritis. E. buvo vadinamos Italijos sritys, imperatoriaus Justiniono nukariautos ir prijungtos prie Bizantijos. Jas valdė Ravenoje sėdįs imperatoriaus vietininkas, egzarchas. Pradžioje E. apėmė beveik visą Italiją, tačiau vėliau išsiplėtus langobardams ir jiems užėmus pačią Raveną (751) bei susikūrus popiežiaus valstybei (754), E. sritis paliko tik p. Italija. Pagaliau normanams nukariavus Bari miestą (1701), išnyko paskutinė E. liekana Italijoje.

Egzegetika mokslas, aiškinąs Šv. Rašto tekstus. Žr. Egzegezė.

Egzegezė (gr. exēgēsis ‚aiškinimas') Šv. Rašto tekstų aiškinimas, nagrinėjimas. Biblinės E. tikslas surasti Šv. Rašto prasmę, nes be paaiškinimų Šv. Rašto knygos dažnai sunkiai suprantamos; jos parašytos visai kitokio žanro, jau mirusiomis kalbomis (hebrajų, aramėjų ir graikų). Egzegetas pirmiausia stengiasi surasti originalų tekstą, pavartodamas modernios kritikos dėsnius. Toliau einama prie literatūrinės kritikos: žiūrima į kalbą, patį knygos rašymą, jieškoma šaltinių, iš kurių autorius sėmėsi žinias, stengiamasi surasti žanrą, renkama žinių apie patį autorių, jo charakterį, kodėl knyga parašyta, kam, kada ir kur. Po to einama prie istorinės kritikos, palyginami aprašytieji faktai su profaninės istorijos ar kitų mokslų daviniais: jie turi sutikti, nes tiesa gali būti tik viena. Pagaliau aiškinamas pats tekstas, jo prasmė, ką autorius norėjo pasakyti ir ką Dievas jam įkvėpė, atsižvelgdamas į Bažnyčios mokslą, kuriam priklauso tarti paskutinis žodis. Vertimas yra trumpiausias Šv. Rašto prasmės išreiškimas.

E. i s t o r i j a — mokslas, kuris apžvelgia visų laikų ir visus autorius, aiškinančius Šv. Raštą. Nevienodai Šv. Raštas buvo aiškinamas žydų, katalikų ir protestantų. Ž y d ų Talmude vyrauja kazuistinis aiškinimas (Halacha), o Midrašim kreipia dėmesį daugiau į istoriją, bet ir čia pilna auklėjamojo pobūdžio pamokymų,

pasakojimų ir alegorijų (Hagada). Alegoriškai Šv. Raštą daugiausia aiškino Aleksandrijos žydai (Filonas ir kt.), o kiti laikėsi daugiausia raidės (Pešet — paprastas aiškinimas, išsilaikęs iki XVI a.). Nuo XIII a. pasireiškia mistinis kabalistų Šv. Rašto aiškinimas (Kabala); tuo pat laiku reiškiasi ir filosofinis aiškinimas (Maimonides). XVIII a. E. atgaivino Mozė Mendelssohn, laikydamasis realistinės krypties. Katalikuose pirmųjų amžių rašytojai (Barnabo laiško aut., Justinas, Ipolitas, Irenėjas) tik trumpai teaiškina kaikurias Šv. Rašto vietas. Nuo III a. pradedama aiškinti ir ištisas knygas. Pasireiškia dvi kryptys: alegoriją pamėgusi Aleksandrijos mokykla (Origenas) ir realistine kryptimi einanti, tiesioginės prasmės ieškanti Antiochijos mokykla (Teodoretas, šv. Jonas Chrizostomas). Vakaruose tuo metu pasireiškė šv. Jeronimas, išvertęs į lotynų kalbą ir aiškinęs šv. Knygas, Hilarijus iš Poitiers, šv. Ambraziejus, šv. Augustinas. VI–XIII a. pasižymi kompiliacija iš raštų Bažnyčios Tėvų, kurių aiškinimai surenkami į katenas ir komentarus. Žymiausi to laiko egzegetai graikų bažnyčioje: Hezikijus Jeruzalietis, Prokopijus iš Gazos, šv. Jonas Damaskietis, Teofilaktas, o vakarų bžn. Izidorius iš Sevilijos, Beda Venerabilis, Alkuinas ir Rhabanus Maurus. Kiek originalesni buvo Hugonas a S. Victore ir Petras Lombardas. Scholastikai į E. įnešė daugiau sistemos. E. ypačiai atgyja po Tridento Susirinkimo; 1550–1650 yra vadinamas E. aukso amžiumi. Tada išleistas pataisytas Vulgatos tekstas, Septuaginta ir parašyti Šv. Rašto įvadai bei daug komentarų (Menochius, Maldonatas, Kornelijus a Lapide ir kt.). Nuo XIX a. vidurio E. ypačiai išvystoma. Čia pasižymi Haneberg, Bisping, Schegg, Corluy, Thalhofer, M. J. Lagrange, taip pat Cornely, Hummelauer ir Knabenbauer, kurie pradeda egzegetinių veikalų seriją Cursus Scripturae Sacrae 1885. Katalikų E. gauna naujo impulso šiame šimtmetyje, kai buvo įsteigta Biblinė Komisija (1902) ir Institutai (1890 Jeruzalėje ir 1909 Romoje); imta leisti žurnalai: nuo 1892 Revue Biblique, 1902 Biblische Zeitschrift, 1920 Biblica, 1921 Verbum Domini ir kt., bei serijos: nuo 1908 Alttestamentliche und Neutestamentliche Abhandlungen, 1908 Biblische Zeitfragen ir kt. Lietuvoje 1911–1937 J. Skvireckas išleido Šv. Rašto komentarą. Pagaliau Pijus XII, 1943 IX 30 enciklika „Divino afflante Spiritu" suteikė egzegetams plačias teises ir davė nurodymų, su kurių pagalba katalikų E. žengia dideliais šuoliais pirmyn. Protestantuose. Liuteris, atmetęs bažnytinį padavimą, paskelbė, kad vienas Šv. Raštas tesąs tikėjimo šaltinis. Pasak senųjų protestantų (Buxtorf, Carpzow), Šv. Raštas yra Dievo diktuotas (žodinis įkvėpimas siaura prasme). Vėlesni (XVIII a. vidurio) protestantai, paveikti deizmo ir materializmo, atmeta žodinį diktavimą, neigia dievišką Šv. Rašto kilmę (Semler, Paulus, Strauss) ir, pasinėrę literatūrinėje kritikoje, nepripažįsta net daugelio Šv, Rašto knygų autentiškumo (Eichhorn, Ewald, Graf, Stade, Wellhausen, Gunkel ir kt.). Kiti dar gina tradicines pažiūras (Hengstenberg, Fr. Delitzsch, Zahn, Koenig); dar kiti bando derinti kritines ir tradicines pažiūras (B. Weiss, Feine, Sellin). Protestantai turi žymių Šv. Raštą liečiančių veikalų: žodynų, gramatikų, kritiškų Šv. Rašto teksto leidimų ir komentarų.

Institutiones Biblicae V, 1937; *J. Prado* Propadeutica 1944; *F. X. Schülein-C. Holzhey* Exegese. Lexicon Theologie u. Kirche III. *V. Pd. ir K. Žl.*

Egzekracija (lot. execratio) pašventinimo ar konsekracijos nustojimas. Pašventinimo nustoja bažnyčia ar vieša koplyčia — visai ar bent didžiai daliai sienų sugriuvus ir paverčiant pasauliniams reikalams; kapinės — jas panaudojant pasauliniams reikalams; neišardomieji altoriai — visai išardžius; betkurie altoriai — nuardžius mensą (stalą), labai įplyšus stalui, neteisėtai išimant relikvijas; kielikai ir kiti bažnytiniai indai ir apeiginiai drabužiai—labai juos sugadinus, iš esmės pakeitus formą, viešai parduodant, vartojant profaniškiems reikalams, netinkant pirmesniam savo paskyrimui ir vartojimui. Egzekruotiems daiktams reikia naujo pašventinimo ar konsekracijos.

M. a Coronata De locis et temporibus sacris 1922.

Egzekucija (lot. executio) 1. vyriausybės, teismo sprendimo vykdymas; 2. mirties bausmės ar kito viešo baudimo vykdymas; 3. civilinėje teisėje nuosavybės pardavimas; 4. tarptautinėje teisėje vienos valstybės baudžiamųjų priemonių vartojimas prieš kitą.

5. Senovės Lietuvoje ir Lenkijoje teismų sprendimų E. būdavo atliekama specialių teismo valdininkų, vadinamų šaukūnų (Daukšos terminas; kaikas juos vad. tekūnais, lenkų woźny), kurių kiekviename paviete buvo po keletą eilinių ir vienas generalinis. Jie turėjo vykdyti ne tik pavietų, bet ir visų kitų teismų sprendimus. Vykdydami sprendimą, jie visada turėdavo pasikviesti du bajorus liudytojais. Jei šaukūnui sprendimo įvykdyti nepasisekdavo dėl kaltininko pasipriešinimo, jo vykdyti turėjo vykti patys teisėjai arba raštininkai, lydimi 2 šaukūnų ir šaukūno bei suinteresuotosios pusės sukviestos bajorijos. Prireikus teismų sprendimui vykdyti turėjo būti duodama kariuomenės paramos. Pagal 1768 konstituciją Lietuvoje kariuomenės pagalbos galėjo šauktis tiek pilies, tiek žemės teismas, o Lenkijoje tik pilies. Tačiau kariuomenė galėjo būti pašaukta tik tada, kai

teismas buvo padaręs antrą sprendimą. Nuteistasis, jei priešintųsi kariuomenei, turėtų būti nubaustas 12 savaičių kalėjimo ir 2000 skatikų baudos. 1784 Lenkijos konstitucija vykdomuosius raštus leido išdavinėti visiems „ultimae instantiae" teismams, kurie buvo įpareigoti rašyti vad. registrą executionum. Tuo tarpu Lietuvai buvo nustatyta, kad sprendimo vykdymu turi rūpintis patys suinteresuotieji, bet karinė valdžia negali atsisakyti duoti pagalbos. Jei kas pasipriešintų ir kariuomenei, bausmė 4 savaitės kalėjimo ir 500 grivinų baudos už paprastą neįsileidimą, 6 savaitės kalėjimo ir 1000 grivinų, jei būtų kas nors sužeistas, ir 12 savaičių kalėjimo bei 2000 grivinų, jei kas nors būtų užmuštas. Tame pat seime lenkai priėmė dar konstituciją, pagal kurią ješkovas, neradęs skolininko turto toje provincijoje, kur teismas bylą sprendė, gali su tuo pačiu sprendimu išjieškoti skolą iš dvarų kitoje provincijoje. Kadangi šitoks nuostatas grėsė, kad ir Lenkijos teismų sprendimai galėtų būti vykdomi Lietuvoje, tai lietuviai išreikalavo prie tos konstitucijos pridėti pastabą, kad šitie nuostatai Lietuvos neliečia. Savojoje konstitucijoje jie įrašė, kad, neužtekus betkurio lenko skolininko Lenkijoje esančių turtų skoloms grąžinti, Lenkijos teismų sprendimai Lietuvoje esančių jų dvarų vistiek negali liesti. Skolintojas anksčiau turi gauti betkurio Lietuvos teismo sprendimą. Lygiai tas pat taikoma ir baudžiamosioms byloms. 1784 nuostatus dėl karinės paramos sprendimams vykdyti papildė dar 1788 konstitucija. Šiaip visoki sprendimai būdavo vykdomi, tuojau jiems įsigaliojus. Laikinai jų vykdymą galėjo sulaikyti tik bekaralmetis arba bylą pralaimėjusiam asmeniui valstybės reikalais išvykus į seimą, į kurią nors komisiją, į karą bajorijos mobilizacijos atveju ir pan. Tik banicijos ir infamijos sprendimai Lietuvoje ligi XVII a. pabaigos negalėjo būti vykdomi be kanclerio patvirtinimo. Tačiau 1697 coaequatio jurium įstatymu šitas tvirtinimas buvo panakintas. *A. Š.*

E. XIX a. ligi baudžiavos panaikinimo Rusijoje ir Lietuvoje vadino ir kareivių būrių laikymą ilgesnį laiką tuose kaimuose, kurių gyventojai nerimo, priešinosi valdžiai ar ponams. Tokios E. dažnai, bent Lietuvoje, buvo skiriamos ir be teismo sprendimo, vien ponams prašant nepaklusnių baudžiauninkų nuraminti. Dėl tų E. kaimai buvo visai suardomi, gyventojų maisto atsarga visiškai išbaigiama, patys gyventojai visokeriopai skriaudžiami.

Egzekucija dvarų valstybinis bei ūkinis sąjūdis XVI a. Lenkijoje ir iš dalies Lietuvoje. Kazimiero Jogailaičio sūnus Žygimantas, pradėjęs valdyti Lenkiją, susidūrė su dideliais sunkumais. Abiejų brolių (Jono Albrechto ir Aleksandro) valdymo laikais valstybė buvo pašlijusi iš vidaus, ypač buvo menki iždo reikalai. Žygimantas susirūpino iždu. Jį sutvarkius, jau būtų buvę galima ir kariuomenę padidinti. Žygimantas buvo linkęs įvesti nuolatinius mokesčius, tačiau nebuvo įmanoma palenkti seimelių. Kadangi karaliaus pajamos iš domenų ir regalijų jau pirmatakų laikais buvo labai sumenkėjusios—daugumas dvarų buvo įkeista už pinigus, šiaip išdalyta arba stačiai užgrobta paskirų didikų, — tai kartu buvo keliamas sumanymas grąžinti juos karaliui. Žygimantas juos pradėjo išpirkinėti, tačiau tuo būdu visus susigrąžinti buvo sunku. Valstybė gyveno sunkią krizę. Dengdamasi neseniai gautąja Nihil novi privilegija, kiekvienam įstatymui reikalaujančia visų luomų sutikimo, šlėkta kratėsi visų naštų. Kai buvo susirūpinta paruošti įstatymų kodeksą ir kai speciali karaliaus 1532 paskirtoji komisija paruošė kodekso projektą, pavadintą correctura jurium, 1534 seimas jį atmetė. Bajorų masės reikalavo ne naujų įstatymų, bet senųjų vykdymo arba E. 1534 seimas, kuris atmetė įstatymų korektūros projektą, pirmą kartą surašė bajorų keliamus egzekucinius reikalavimus, kurie vėliau pasiekė pilnos valstybės santvarkos reformos programos. Iš esmės tai jau nebuvo reikalavimas vien senųjų įstatymų vykdymo, bet daugybė naujai iškeltų projektų. Kova dėl jų buvo tęsiama ir Žygimanto Augusto laikais. Bajorų masėms nevisa programa vienodai rūpėjo. Vadai rėmėsi tik populariausiais šūkiais, kurių tarpe buvo ir senųjų įstatymų E. reikalavimas, davęs vardą visam sąjūdžiui. Šioje programoje vienas aktualiausiųjų dalykų buvo reikalavimas, kad ir dvasininkijai būtų uždėta valstybinių naštų. Toliau ėjo įkeistųjų arba šiaip išdalytųjų valstybės dvarų atgavimas, Prūsijos įjungimo galutinis sutvarkymas, Silezijos įjungimas ir unijos su Lietuva įgyvendinimas (lenkai šiuo metu priešinosi naujoms deryboms su Lietuva ir reikalavo įgyvendinti senuosius aktus). Be to, buvo reikalaujama pertvarkyti teismus, pripažinti bajorams teises kištis į valstybės administravimo reikalus, tiksliau apibrėžti nuostatus dėl incompatibilijų (draudimas vienam asmeniui gauti du urėdus). Toje pačioje programoje buvo reikalavimas iš dvasininkų atimti teismų teisę nagrinėti tikėjimą liečiančias bylas, o kartais net būdavo keliamas tautinės bažnyčios reikalavimas. Tačiau egzekucionistai kovą pralaimėjo. Unijos klausimas buvo išspręstas tik 1569, bet ir tai nevisiškai pagal egzekucionistų programą. Jiems pasisekė priimdinti tik valstybės dvarų atgavimo įstatymą. Todėl vėlesniais laikais egzekuciniu sąjūdžiu, arba E., įprasta vadinti tik tą vieną reiškinį. Žygimantas Augustas

E. ilgai priešinosi, nes nenorėjo leisti perdaug įsigalėti bajorų luomui: vis dar tikėjosi galėsiąs valdyti valstybę su senatu. Dvarų E. jam galėjo išeiti tik į naudą. Nenaudingi buvo tik kiti egzekucionistų programos punktai. 1562–1563 Lenkijos seime karalius pagaliau su dvarų E. sutiko. Buvo priimta konstitucija, pagal kurią visi karališkieji dvarai, neteisėtai valdomi privačių asmenų, turi būti sugrąžinti, o karalius pasižadėjo ¼ pajamų iš jų paskirti kariuomenės reikalams. Ta pačia konstitucija buvo nustatyta, koks karališkojo dvaro valdymas turi būti laikomas teisėtas ir koks neteisėtas: buvo primintos visos tokių dvarų dalijimo sąlygos, nustatytos ankstyvesniuose įstatymuose (1440, 1478, 1496, 1504). Daugiausia buvo remiamasi 1496–1504 nuostatais, reikalavusiais, kad karalius dalytų ar užstatytų dvarus tik su savo tarybos (bajorija aiškino — ir seimo) žinia. Valdymo teisėtumo patikrinimas buvo paliktas ateinančiam seimui (1563–64). Byla labai ilgai užtruko, bet E. įstatymas niekada nebuvo panaikintas. Tik buvo papildytas: dvarų valdytojams leista laikinai juos valdyti, bet buvo nustatytas tam tikras mokestis (¼ pajamų). Byla nebuvo baigtą ir 1569 darant uniją su Lietuvą. Kadangi Lietuvoje daugelis valstybės dvarų buvo perėję taip pat į privačias rankas, o bajorijos tarpe taip pat buvo keliamas jų sugrąžinimo klausimas, tai Liublino seime Lietuvos didikai E. neįsileidimo į Lietuvą klausimą statė pačioj pirmojoj vietoj. Taip unijos akte atsirado § 18, pagal kurį Lietuvoje negali būti jokios E. Visi, kas kur dvarą valdė, net ir neturėdami jokių dokumentų, buvo pripažinti tikrais savininkais, ir valstybei jokiu atveju nebuvo leista į tai reikšti betkokių pretenzijų. Tas pat buvo garantuota dar ir specialioje to paties seimo konstitucijoje. Dėl to vėlesniaisiais laikais Lietuvoje kilus ginčui, ar koks žemės plotas priklauso valstybiniams dvarams, ar privačiam savininkui, reikėdavo tik įrodyti, kam jis priklausė unijos sudarymo momentu. Tai ir buvo viena iš priežasčių, dėl kurių unijos aktas Lietuvos bajorijai pasidarė brangus ir šventas dalykas: jis griežtai fiksavo nuosavybės teises į žemę. 1569 nuo Lietuvos atplėštose ir Lenkijai prijungtose srityse E. taip pat nebuvo vykdama. Tai buvo garantuota ne tik 1569 akto, bet ir vėlesnių konstitucijų. Pačioje Lenkijoje šis reikalas galutinai buvo baigtas tik XVII a.

Volumina legum I–IV t.; *A. Blumenstock* Plany reform skarbowych Zygmunta I 1888; *J. T. Lubomirski* Trzy rozdzialy z historji skarbowości w Polsce 1507–1532, 1868; *J. N. Romanowski* Otia cornicensia 1861; *Wl. Konopczyński* Liberum veto 1918; *A. Dembińska* Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich 1935; *A. Šapoka* Lietuva ir Lenkija po 1569 Liublino unijos 1938. *A. Š.*

Egzekutyvinė valdžia žr. Vykdomoji valdžia.

Egzekutorius (lot. executor ,vykdytojas') vyriausybės, teismo sprendimo vykdytojas; mirusiojo paskutinės valios, testamento vykdytojas; įmonės vadovas. Neigiama prasme egzekutorius yra fizinis kankintojas. Baudžiavos metais ir tuojau po jos E., atvykęs į ūkį, visaip kankindavo šeimą, kol surinkdavo reikalingus mokesčius, pvz. įsakydavo geldą per kaimą vežioti ir tt.

Egzekvatūra (lot. exequatur) noro bei intencijos pareiškimas, kad kas nors būtų vykdoma, padaroma. T a r p t a u t i n ė j e t e i s ė j e aktas, kuriuo svetimos valstybės konsului ar prekybos atstovui suteikiama teisė eiti savo oficialias pareigas. B a ž n y t i n ė j e t e i s ė j e valstybės vyriausybės reikalaujamas sutikimas Apaštališkojo Sosto ir vyskupų įstatymams, įsakymams ir kt. raštams paskelbti ar vykdyti valstybėje. Kaikurių kraštų civilinės valdžios turėdavo privilegiją patvirtinti ar atmesti naujo vyskupo skyrimą jos valdomoje teritorijoje. Duodamas sutikimas būdavo išreiškiamas vienu žodžiu „exequatur", t. y. skyrimas priimtinas vykdyti. Pvz. popiežius Pijus IV dekretu ‚De mera liberalitate" buvo suteikęs šios rūšies privilegiją Italijos civilinei valdžiai.

Egzekvijos (lot. exsequiae ‚numirėlio išlydėjimas') bažnyčios lituriginės apeigos, laidojant mirusį; bažnyčios teisių knygose E. vad. tik bažnyčioje atliekami veiksmai: psalmės, mišios ir absoliucija prie katafalko. Pagal labai seną paprotį, E. paprastai daromos trečiąją, septintąją ir trisdešimtąją dieną mirties ar laidotuvių dieną ir metams suėjus (metinės).

Lietuvoje daug kur E. vadinamos ne tik bažnytinės liturginės apeigos, bet ir namuose keliamos vaišės, į kurias būdavo sukviečiami giminės, kaimynai ir pažįstami. Per E. namuose būdavo giedamos psalmės, giesmės, Visų Šventųjų litanija ir kt. Turtingesnieji ūkininkai per E. duodavo valgyti 2 — 3 kartus, o neturtingi tenkindavosi tik vienu kartu. Žmonių įsitikinimu, E. reikia ruošti po metų, kam nors mirus, o paskui nors kas treji metai, kitaip vėlės daugiau sau pačios dalios pasiimančios.

Egzema (gr. ekzema, dermatitis eczematosa) akutinė, subakutinė arba chroninė odos liga su būdingomis jai eritemomis (paraudimai), su įvairaus laipsnio odos infiltracija, šlapiavimu, šašais, pleiskanomis ir tt. Svarbiausi susirgimo simptomai: odos niežėjimas (dažniausiai naktimis) ir deginimas. Liga gali pasireikšti betkurioje kūno vietoje. Ligos priežastys: kontaktas, ekspozicija šilumos, aktyviniams spinduliams (saulės ir kt.), trauma (nuo trynimosi ar spaudimo, pvz. diržo, gorseto ir

tt.), piogeninės infekcijos, periferinių indų sutrikimai (varikozinės venos), alergija maistui ar įkvėpuojamoms dalelėms ir grybelinė infekcija. Dažnai net pašalinus visus čia suminėtus veiksnius, E. gali būti labai atkakli. Prognozė nebloga tais atvejais, kai įmanoma nustatyti etiologinius faktorius. Gydymas — ligos priežasčių pašalinimas ir atitinkami vaistai. *J. Blč.*

Egzempcija (lot. exemptio ,išimtis, atleidimas') 1. atleidimas nuo kurios nors prievolės, laisvė, neliečiamybė, ypatinga teisė (prerogatyva); 2. b a ž n y t i n ė j e t e i s ė j e dalinis arba visiškas atpalaidavimas bažnytinio asmens, bendruomenės ar įstaigos nuo tiesioginio viršininko valdžios su teise priklausyti augštesniajam ar net augščiausiajam dvasiniam autoritetui, t. y. Šv. Sostui.

Egzemplifikacija (lot. exemplificatio) paaiškinimas, įrodymas pavyzdžiais; transkriptas, poliudyta rašto kopija.

Egzempliorius (lot.) atskiras tokių pat daiktų vienetas; vienas spaudinys iš daugelio tokių pat; stp.: e g z.

Egzercicijos (lot.) fiziniai kariniai pratimai; pratybinio rašto darbai; muzikiniai pratimai.

Egzerga (gr.) numizmatikoje medalio ar monetos apačioje, kartais ir viršuje, vieta antraštei, šūkiui, datai ar skaičiui.

Egzilinė vyriausybė yra tokia vyriausybė, kuri veikia už savo teritorijos ribų. Ji gali atsirasti dėl tam tikrų vidinių ar išorinių objektyvinių aplinkybių. Civilinio karo ar revoliucijos atveju, įsigalėjus sukilėliams, legalinė vyriausybė gali pasitraukti į užsienį kaip pvz., Franko režimui Ispanijoje įsigalėjus, Ispanijos respublikonų vyriausybė pasitraukė į Prancūziją. Panaši padėtis gali pasidaryti, kraštą svetimai valstybei aneksavus ar okupavus. Jau I pas. karo metu Belgijos vyriausybė buvo pasitraukusi į Prancūziją, Serbijos — į Korfu. Tačiau E. V. problema ypatingos reikšmės įgijo II pas. karo metu ryšium su karo okupacija visos eilės kraštų. 1941 Londone veikė 8 E. V.: Belgijos, Graikijos, Jugoslavijos, Lenkijos, Luksemburgo, Norvegijos, Čekoslovakijos (sudaryta tremtyje) ir, pagaliau, de Gaulle Tautinis Komitetas, E. V. teisėmis. 1941 IV 6 Britų parlamento aktu šioms E. V. buvo išplėstos diplomatinės privilegijos ir imunitetai. E. V. buvo laikomos laikinai atstovaujančiomis okupuotų kraštų gyventojų valiai. Jos turėjo aktyvinę ir pasyvinę tarptautinės reprezentacijos teisę. Tačiau jų veikimo apimtis pirmoj eilėj priklausė nuo to krašto vyriausybės, kuriame jos buvo įsikūrusios, taip pat ir nuo kt. vyriausybių atitinkamo pripažinimo. Pasibaigus karui, jos Londone nustojo veikusios, išskyrus Lenkijos vyriausybę, kuri ir iki šiol faktinai tebeegzistuoja Londone. Literatūroje yra didelis nuomonių skirtumas dėl šių vyriausybių prigimties ir jų kompetencijos. Tačiau II pas. karo praktika rodo, kad visais atvejais buvo stengiamasi paremti jų pripažinimą tęstinumo pagrindu.

F. E. Oppenheimer Government and Authorities in Exile. American Journal of International Law 36 t. 1942 568 p.; *H. Brandweiner* Zur Lehre von Exilregierungen. Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht 3 t. 4 sąs. 1951, 497–519. *D. Kr.*

Egzilis (lot. exilium), ilgesnis, dažnai priverstinis, pasitraukimas iš savo krašto, bendruomenės ir kt., tremtis.

Egzistencializmas, arba egzistencinė filosofija, yra dabarties filosofijos srovė, pagrindiniu savo rūpesčiu turinti žmogiškosios egzistencijos klausimą. E. iškilimas yra susijęs su nauju metafizinio rūpesčio išbudimu po vad. scientizmo epochos, kurioje tikėta atskiruosius mokslus galinčius pakeisti žmogaus filosofinį rūpestį savimi pačiu. Nuo tradicinės metafizikos E. betgi skiriasi tuo, kad jam pirmiausia rūpi ne loginė būties analizė, o paties žmogaus padėtis pasaulyje ir santykis su būties pagrindu. Tuo būdu E. savo pagrinde visų pirma yra žmogaus prasmės filosofija.

Šituo savo moraliniu charakteriu, žmogaus prasmės klausimo iškėlimu į pagrindinį filosofavimo rūpestį, E. savotiškai naujojoje filosofijoje turi vietą, panašią į tą, kurią graikų filosofijoje turėjo Sokratas. Vėliau, viduramžinėje filosofijoje, filosofinio mąstymo moralinis charakteris buvo itin pabrėžiamas šv. Augustino , šv. Bonaventūros. Tačiau betarpiškai dabarties E. turėjo įtakos ir todėl laikomas E. pradininku danų filosofas Sören Kierkegaard (1813–55). Priešais Hegelio idealistinės visuotinybės filosofiją, kuri žmogų ėmė tik antasmeninės idėjos istorinio plėtojimosi momentu, Kierkegaardas iškėlė nepalyginamą žmogaus individiškumą. Kierkegaardui žmogus stovi vienišas prieš savo Absoliutą tame tikėjimo paradokse, kuriame individo tikėjimas yra augščiau visų bendrųjų normų (Abraomas, paklusdamas Dievui, nėra žmogžudys, nors ir ryžtasi paaukoti savo pirmgimį sūnų). Savo laiku mažai vertintas, Kierkegaardas susilaukė didelio susidomėjimo vėliau, kada XIX ir XX amžių sąvartoje kilo stiprus sąjūdis prieš ankstesnį perdėtą pasitikėjimą protu, kada iš naujo dėmesys nukrypo į moralinę žmogaus tikrovę. Ypatingo poveikio šiuo laiku įgijo ir Fr. Nietzsches (1844–1900) antžmogio filosofija, iškėlusi valią pagrindiniu žmogiškosios egzistencijos veiksniu. Nors paviršutiniškai žiūrint ši antžmogio filosofija daug kam atrodė moralės paneigimu, tačiau iš tiesų ji buvo žmogaus prasmės ieškojimas ant ateizmo pagrindo, atmetus krikščioniškąją moralę drauge su krikščioniškąja metafizika. Ir kitos to laiko fi-

losofinės srovės visų pirma savo dėmesį kreipė į žmogų. Vad. gyvybės filosofija (Lebensphilosophie) akcentavo žmogaus ryšį su gamta, o pačiame žmoguje augštino iracionaliąsias galias — intuiciją, instinktinę išmintį ir pan. Vad. vertybių filosofija kreipė žmogaus dėmesį į vertybių pasaulį ir davė dvi galingas etines sistemas (M. Schelerio ir N. Hartmanno). Pagaliau vad. filosofinė antropologija kėlė reikalą žmogų pažinti pačiame savyje, ne tik visuose tuose atskiruose aspektuose, kuriais žmogų studijuoja fiziologija, psichologija, sociologija.

Tokiame istoriniame fone, susirūpinus žmogiškosios egzistencijos klausimu, iškilo E. Pirmasis dabartinio E. pagrindines pozicijas sistemingai išdėstė Martin Heidegger veikale Sein und Zeit, pasirodžiusiame 1926. Netrukus pasirodė Karl Jaspers trijų tomų Philosophie (1932), davusi šio antrojo E. atstovo sistemą. Jau tarpkario metu susilaukęs filosofuose ir visuomenėje susidomėjimo, E. nauja jėga po II pas. karo pasireiškė prancūzuose. Čia J.-P. Sartre, atsirėmęs M. Heideggeriu, išplėtojo ateistinį E. veikalu L'Être et le Néant 1943. Dar anksčiau krikščioniškąja linkme E. prancūzuose plėtojo Gabriel Marcel (Être et avoir 1935). E. išpopularėjus, ir daugelio kitų daugiau ar mažiau artimų filosofų pažiūros dažnai siejamos su egzistenciniu filosofavimu (N. Berdiajev, M. Blondel, René Le Senne), nekalbant apie gausius jaunuosius E. pasekėjus.

G. Rouault: Paskutinį kartą (iš Miserere serijos)

E. betgi nėra vieninga srovė nei apskritai pasaulėžiūriniu, nei specialiai filosofiniu atžvilgiu. M. Heidegger savo filosofijoje visiškai nekelia Dievo klausimo, laikydamas jį filosofijai nepriklausančiu (ta prasme jis protestavo prieš jo filosofijos siejimą su ateizmu). J.-P. Sartre E. yra radikalus ir atviras ateizmas, humanizmas ir ateizmas jam yra tiesiog sinonimai. K. Jaspers, priešingai, centriniu žmogiškosios egzistencijos rūpesčiu laiko Transcendenciją. Betgi, antra vertus, jo Transcendenciją negalima tapatinti su krikščioniškuoju asmeniniu Dievu. Pagaliau G. Marcel savo E. pagrindžia katalikybe. Turint prieš akis šią E. kelių įvairybę, nėra įmanoma E. nusakyti bendru vardikliu. Paliekant žiūrėti atskirus augščiau suminėtuosius filosofus, kiek liečia jų kiekvieno savitą filosofavimą, šioje vietoje tenka apsiriboti formaliomis E. bendrybėmis ir bendra opozicija ankstesnėms filosofijos srovėms.

Pagrindinis E. nusistatymas yra n e p a l y g i n a m a s ž m o g a u s s a v i t u m a s, išsiskyrimas iš visos gamtinės tikrovės. Kai vad. gyvybės filosofija šaukė žmogų grįžti į gamtą kaip vietą, kurioje žmogus gali rasti paguodą ir ramybę, tai E. randa gamtą esmiškai žmogui svetimą, negalinčią nugalėti žmogaus vienišumos. Vietoje grįžimo į gamtą E. skelbia žmogaus g r į ž i m ą į s a v e p a t į. Tačiau vėl šis grįžimas į save patį yra kita, negu paprastas moralinis į žmogų apeliavimas. Vietoje apeliavimo į vertybių pasaulį, E. apeliuoja į i š t i k i m y b ę s a u p a č i a m. Nors ir skirtingai argumentuodami, visi egzistencialistai įtartinai žiūri į visuotinių normų absoliutinimą. Heideggeriui „mąstymas vertybių terminais yra piktžodžiavimas prieš būtį", nes kiekvienas vertinimas jau yra subjektyvinimas, ir „tie, kurie stengiasi įrodyti vertybių objektyvumą, patys nežino, ką daro". Gi pagal Jaspers, paklusti visuotiniams įstatymams vien dėl jų visuotinumo yra lygu išduoti laisvę beasmeninėms objektybėms. Šis nusistatymas visuotinųjų vertybių atžvilgiu nėra, aišku, moralės paneigimas. Greičiau tai yra moralės grindimas ne formaline pareiga ir paklusimu „paragrafams", o asmeniniu apsisprendimu konkrečioje situacijoje. Kaip Heidegger sako, sąžinėje „žmogus niekam nešaukiamas, jis šaukiamas tik į save patį".

Svetima žmogui gamta, svetimas jam platoninis vertybių pasaulis. Kas yra žmogus šioje savo vienišumoje? Žmogus yra laisvė — visų egzistencialistų bendras atsakymas. Laisvas yra žmogus pačiame sa-

vo pagrinde, ne duotas, kaip visi kiti daiktai, o pats sau patikėtas. Užuot buvęs apspręstas iš anksto duota esme, jis yra patikėtas savo esmę pats susikurti savo egzistencija. Tokia yra prasmė garsiosios J.-P. Sartre tezės, kad žmoguje „egzistencija eina pirma esmės". Ir būtent, kadangi žmogus yra vienintelė būtybė, kurioje šia prasme egzistencija eina pirma esmės, tai tuo patim žmogus yra vienintelis, kuriam galima taikyti e g z i s t e n c i j o s vardą. Tai iš čia suprantamas ir pats E. terminas.

Kada tačiau E. aptaria žmogų laisve, jis nelaiko laisvės tokia „esme", kurį būtų žmogui savaime suteikiama pačiu gimimo faktu. Priešingai, pagal E., laisvė yra galimybė: tiek pat galiu būti laisvas, kiek galiu laisvę išduoti. Užuot buvę iš anksto laisvi, turime laisvę iškovoti pačiu savo apsisprendimu būti laisviems. Ir tik kad žmogus nėra savaime laisva egzistencija, greičiau jis jau visada yra praradęs savo laisvę paskęsdamas k a s d i e n y b ė j e, kurioj tironiškai viešpatauja anoniminė viešoji opinija įkūnijanti beasmeniškumą (das Man). Ir būtent, tai, kas žadina žmogų išsilaisvinti iš kasdienybės vergijos, visų pirma yra ne kas kita, kaip žmogiškosios b a i g t i n y b ė s sąmonė. Heidegger analizuoja, kaip mirtis yra ta tikroji žmogaus galimybė, kuri išplėšia žmogų iš kasdienybės, sutelkia savyje pačiame ir kasdieninį rūpestį perkeičia į tikrąją baimę, atskleidžiančią nebūtį. Panašiai Jaspers piešia vad. ribines mirties, kaltės, kančios, kovos, istorinės apspręstybės ir kt. situacijas, rodydamas, kaip jos žmogų nuo užsimiršimo kasdienybėje nukreipia į Transcendenciją. Nebūties ar Transcendencijos akivaizdoje žmogus yra tiek jis p a t s (atseit egzistencija specialia šio žodžio prasme), kiek jis atviromis akimis ima savo likimą ir jam ryžtasi, „angažuojasi". Tiek žmogus yra tiesoje, kiek jo tikimoji tiesa jam yra ta tiesa, dėl kurios jis ryžtasi verčiau mirti, negu ją išduoti.

Vakarietinės civilizacijos kriziniu metu šita filosofija, vaizduojanti žmogaus „benamiškumą" pasaulyje ir drauge žadinanti jo laisvės sąmonę bei savimi pačiu tikėjimo ryžtį, yra sudominusi ne tik filosofus, bet ir plačiąją visuomenę, tiek V. Europoje, tiek kitur (tik į anglosaksų kraštus E. mažai rado kelio). Egzistencinė žmogaus samprata yra davusi sėkmingų paskatų ir šalia filosofijos — teologijoje, sociologijoje, psichologijoje, psichoanalizėje. Bet ypač gili E. įtaka literatūrai. Viena, konkreti žmogiškosios egzistencijos analizė, kurią vykdo E., savaime jau yra paskata ir literatūriniams žmogaus pavidalams. Antra, nemaža prisidėjo ir tai, kad nevienas ir pačių E. filosofų yra ėmęsi ir literatūrinės kūrybos. Pirmiausia čia minėtinas Sartre, plačiai žinomas savo dramomis.

Pas mus E. yra taip pat susilaukęs plataus dėmesio. Jau 1936 J. Girnius Logo žurnale paskelbė savo diplominį darbą apie M. Heideggerį. 1953 atskiru atspaudu išėjo santrauka jo disertacijos apie K. Jaspersą. Nors ir nelaikydamas savęs egzistencialistu, bet domėdamasis E. keliamomis problemomis, J. Girnius savo straipsniuose (Židinyje, vėliau Aiduose) yra lietęs ištisą eilę egzistencinių klausimų. A. Maceina, anksčiau kritiškai nusistatęs E. atžvilgiu, savo studijoje Jobo Drama 1950 pasirodė pakeitęs savo nusistatymą ir Jobo egzegezę teikė kaip „teistinio E. apmatus". Savo pagrinde egzistencinei problematikai yra artima ir V. Stankos atstovaujama džiaugsmo filosofija (šiaip egzistencinė filosofija, išskyrus G. Marcel, yra susitelkusi ties tamsiaisiais žmogiškosios egzistencijos aspektais: rūpesčiu, baime, nuobodoliu ir t.t.). Tam tikra E. įtaka, nors greičiausiai ne tiesiog iš egzistencinės filosofijos, ryški ir kaikuriuose mūsų naujosios literatūros veikaluose. Egzistencinei filosofijai sava nuotaika ypačiai alsuoja A. Nykos-Niliūno Praradimo Simfonijų elegijos.

M. Heidegger Sein und Zeit 1927 (6 laida 1949); *K. Jaspers* Philosophie 1932 (²1948); *G. Marcel* Être et avoir 1935; *J.-P. Sartre* L'être et le néant 1943; *P. Wust* Der Mensch und die Philosophie, Einführung in die Existenzphilosophie 1946; *E. Mounier* Introduction aux existentialismes 1947; *J. Wahl* Petite histoire de l'existentialisme 1947 (angl. 1949); *J. Maritain* Court traité de l'existence et de l'existant 1947; *R. Jolivet* Les doctrines existentialistes 1948; *O. F. Bollnow* Existenzphilosophie 1949; *E. Gilson* Being and Some Philosophers 1949; *H. Kuhn* Die Begegnung mit dem Nichts 1950; *F. J. v. Rintelen* Philosophie der Endlichkeit 1951. L i e t u v i š k a i *J. Girnius* M. Heideggerio E. filosofija, Logos 1936, 81–100 ir 155–180 psl.; ('') Egzistencialinė filosofija, Židinys 1939 ir L.K.M.A. Suvažiavimo Darbai III; ('') Ieškojimas šviesos gyvenimui, Aidai, N 1 1951; ('') Laisvė ir būtis, K. Jasperso egzistencinė metafizika 1953; *Vl. Stanka* Egzistencializmo tamsa ir šviesa, Chicagos liet. literatūros draugijos metraštis II 1954. *J. G.*

Egzistencija (lot. existentia) buvimas, būvis. Viduramžinėje filosofijoje E. terminas buvo vartojamas priešpriešoje esmei tuo būdu, kad E. ir esmė buvo suprantamos kaip du santykiniai būties sandai. Esme buvo suprantama tai, k a s ta ar kita būtybė yra, o E. buvo suprantama šios esmės realizavimas (arba aktualizavimas) konkrečioje tikrovėje. Esmės ir E. skyrimas savo ruožtu buvo grindžiamas akto (žr.) ir galimybės, arba potencijos, skyrimu. Būtent, kai esmė pati savyje tėra idealinė galimybė, tai E. yra atitinkamos galimybės pavertimas tikrove. Pagal tai E. virsta tikrovės sinonimu: daug yra galimybių, dar nerealizuotų, bet egzistuoja tik tai, kas yra tikrovėje realizuota. Kitos prasmės E. įgavo toje moderniosios filosofijos srovėje, kuri yra pasivadinusi egzis-

tencializmu, arba egzistencine filosofija (žr.). Šioje pastarojoje E. žodžiu turima minty ne apskritai buvimas, o žmogiškasis buvimas, ir todėl E. vadinamas pats žmogus, kaip ta būtybė, kuri išsiskiria iš visų kitų būtybių sąmoningu santykiu su būtimi — būties ir tuo pačiu savęs pažinimu, arba „supratimu".

E. Gilson Being and Some Philosophers 1949. *J.G.*

Egzistencinis minimumas pragyvenimo minimumas, mažiausia vartojamųjų gėrybių ar pinigų suma, reikalinga žmogui pragyventi. Fiziologinis E. M.—gėrybių ar pinigų suma, būtina fiziniam žmogaus būviui: maistui, aprangai, butui; kultūrinis, arba socialinis E. M. — fiziologinis E. M., papildytas būtinomis išlaidomis kultūrinėms žmogaus reikmėms patenkinti; mokestinis E. M. — mokesčiu neapdedamas darbo pajamų minimumas. Visi E. M. yra reliatyvūs, sąlygojami ekonominio krašto lygio, socialinės struktūros ir ekonominės politikos. Lietuvoje mėnesinis fiziologinis E. M. vienam žmogui 1923–39 svyravo tarp Lt 52–119, 5-ių žmonių šeimai — Lt 129–322. *J. Pl.*

Egzodas (lot. exodus, gr. eksodos ‚išėjimas') antroji Mozės parašyta knyga apie žydų tautos pastangas išsivaduoti iš Egipto vergijos ir apie jų kelionę į pažadėtąją žemę — Palestiną. Pagrindinės tiesos, šioje knygoje pabrėžtos, yra: Dievas yra vienas ir dvasia (uždraudimas Dievo paveikslų ir stabų), žydų tautos sandora su Dievu. Kartu pabrėžti dorovės reikalai ir sutvarkytas išorinis kultas. Kuriais metais žydai išėjo iš Egipto, yra dvi nuomonės: 1. Prispaudimo faraonas buvęs Tutmosis III (valdęs 1501–1447 pr. Kr.), o išėjimo — Amenofis II (1448–1420 pr. Kr.); 2. Žydų tautos prispaudėjas buvęs faraonas Ramses II (1292–1225), išėjimo faraonas — Mernepta (1225–1215). Izraelitai išėję antraisiais pastarojo faraono viešpatavimo metais. Pirmoji nuomonė remiama Šv. Rašto chronologija, antroji E. — aprašomąja politine padėtimi. Antroji nuomonė turi daugiau šalininkų.

A. Mallon Les Hébreux en Égypte 1921; *B. Ubach* L'Exode-El Levitic 1927; *P. Heinrich* Das Buch Exodus 1934. *V. Pd.*

Egzodermė (gr.) šaknų dengiamasis audinys, antrinė epidermė. Šaknų epidermei, vad. epiblema (žr.), sugleivėjus ir nusitrynus, ją pavaduoja paviršiaus pirminės žievės sluogsnis, vadinamas E.; jos sienelės yra sukamštėjusios.

Egzoficija (lot. ex officio) sen. Lietuvoje ir Lenkijoje miestų prievolė nemokamai duoti butus betkurio viešo suvažiavimo dalyviams: seimo nariams, tribūnolo deputatams, konvokacijų dalyviams, įvairiausių komisijų nariams ir t. t. Nuo šios prievolės buvo laisvi tik bajorų ir dvasininkų namai, o iš miestiečių namų, specialiomis privilegijomis, tik tie, kurie būdavo naudojami kitiems valstybiniams reikalams. 1764 E. buvo panaikintos. Seimo atstovai ir tribūnolo deputatai už butus jau turėjo mokėti. Nemokamai butai turėjo būti duodami krašto mašalkos ir tribūnolo maršalkos tik kariams. Tačiau jie turėjo būti sutalpinami priemiesčiuose. Prieš kiekvieną iškilmingesnį seimą ar kitokį suvažiavimą specialūs agentai turėdavo apžiūrėti miestą ir paskirstyti dalyviams rajonus, sudarant specialius miesto aprašymus ir pažymint, kur kiek žmonių ir arklių galima sutalpinti. *A. Š.*

Egzoftalmas (gr. exophthalmos) išverstakumas, kuris atsiranda akiduobės turiniui padidėjus arba akiduobės talpumui sumažėjus. Atsitinka Basedovo ligoje (žr.), leukemijoje ir pseudoleukomijoje.

Egzogamija (gr.) 1. etnologijoje vedybų draudimas tam tikros grupės asmenų tarpe pirmykštėse tautose. Jei vedybos draudžiamos to paties kaimo gyventojų, kad ir ne giminių, tarpe, — tai bus vietinė egzogamija. Paprastai vyras ir žmona turi priklausyti skirtingoms kiltims (klanams), turinčioms skirtingus kilties ženklus arba totemus, tai bus kilties E. Dažnai visa gentis (tribe) yra padalyta į dvi grupes, sakysim „varno" ir „erelio" grupes, kaip yra čilkat indėnų genty Aliaskoje. „Varno" grupės vyras tegali vesti tik „erelio" grupės moterį, ir atvirkščiai. Kraujo giminystė, kurios paprastai paisoma artimų giminaičių tarpe (tėvai ir vaikai, broliai ir seserys nesituokia, tai būtų kraujomaiša arba incestas), nėra svarbiausioji E. priežastis. Vaikai priklausys arba tėvo, arba motinos grupei, žiūrint, kokia yra bendruomenės santvarka: jei patriarchalinė — vaikai priklausys tėvo grupei, jei matriarchalinė — motinos. Patriarchalinėje santvarkoje sūnus priklausys tėvo grupei, — tai jis galės vesti savo motinos seserį, motinos brolių dukteris ir pan., nes motinos grupė nebus laikoma giminaičiais. Matriarchalinėje bus atvirkščiai — tėvo grupė bus laikoma svetimais.

Yra įvairių teorijų, aiškinančių E. kilmę: incesto baimė, totemizmas ir kt. Arčiausia tiesos, atrodo, yra teorija, paremta dažnai pastebimu reiškiniu, kad kartu iš mažens augusiam jaunimui trūksta tarpusavio lytinio patraukimo: perdaug jie yra apsipratę, viską apie vieni kitus gerai žino, mato visus trūkumus, nelieka nieko paslaptingo nei fiziniu, nei psichiniu atžvilgiu. Dingsta iliuzijos, dingsta ir patraukimas. To paties kaimo vyrai ir merginos dažnai tarpusavyje vadinasi „broliais" ir „seserimis", kad ir nėra giminės. Mūsų dainų „broleliai" ir „seselės" dažnai irgi nereiškia kraujo giminystės, bet tik vietinės grupės bendrumą. Mūsų dainų berneliai paprastai toli jo-

davo sau merginų ieškoti, tad buvo vietinė E. Viena mūsų daina taip sako: „Ui neduok Dieve laimužę lemti, tam pačiam kieme mergytę (bernytį) augti... O tai duok Dieve laimužę lemti, bent per mylelę mergytę (bernytį) augti" (Stanevičius nr. 4 = Nesselmann 85 nr. 105; plg. Juškevičiaus Liet. svodbinės dainos nr. 1085). Naiviai nurodoma ir priežastis: merginai reikėtų kasdien praustis, gražiai ir švariai taisytis, kad patiktų. Dėsnis pasitvirtina: kasdieniškumas sunaikina patrauklumą.

Kitas paprotys, arba endogamija, draudžia vedybas tarpe asmenų, priklausančių skirtingoms socialinėms grupėms arba luomams. Indijoje negali būti peržengtos kastos ribos, bajorija Europoje smerkdavo vedybas su žemesnio luomo asmenimis, Egipto faraonai vesdavo savo seserį, nes dieviškam faraonui tik jo paties giminė tegalėjo prilygti. Kaikur Afrikoje kalvis tegali vesti tik kalvio dukterį. Panašiai buvo ir viduramžių Europos cechuose (žr.). E. ir endogamija neprieštarauja viena kitai, ir gali būti viena šalia kitos: E. kilties atžvilgiu ir endogamija luomo atžvilgiu.

E. A. Westermarck The history of human marriage 1921; *R. H. Lowie* Primitive society 1921. *J. B.*

2. Botanikoje heterogenetinis apsidulkinimas, žiedų apsidulkinimas svetimomis augalų žiedadulkėmis.

Egzogenas (gr.) kilęs iš šalies, išorinės kilmės dalykas (biologijoje, geologijoje ir kt.).

Egzogeninės sporos, egzosporos, grybų sporos, susidarančios micelio siūlo gale persmaugimu ir sienele nuo micelio atsidalijusios. E. S. dažniausiai yra nelytinės (aseksualinės) kilmės, ir tada vad. konidijomis (žr.). Ir papėdinės sporos (žr.), prieš kurių susidarymą įvyksta branduolių susiliejimas, yra tipiškos E. S.

Egzogeniniai procesai geologijoje — procesai, vykstą žemės plutos paviršiuje, veikiant oro, vandens, jūros kuriamiesiems arba ardomiesiems veiksniams.

Egzokarpas (lot. exocarpium), epikarpas, apyvaisio (vaisiaus kevalo) išorinis sluogsnis. Žr. Vaisius.

Egzorbitancija (lot. exorbitantio) išėjimas iš vėžių, teisėtų ar įprastinių ribų. Sen. Lenkijoje ir Lietuvoje nukrypimas, nesilaikymas įstatymų, — visa, kas buvo extra orbitam legum. Taip kartais būdavo vad. ir betkurių valstybinių organų nukrypimai nuo įstatymų nustatytosios tvarkos, tačiau dažniausiai reiškė valdovo nusikaltimus įstatymams. Ypač daug dėl jų buvo ginčų, mirus Žygimantui Vazai, daug kartų nusikaltusiam ir įstatymams, ir savo priesaikai bei pacta conventa punktams. Jau 1632 konvokaciniame seime daugumas atstovų nutarė surinkti visas E., apsvarstyti jas seimeliuose ir pateikti spręsti elekciniam seimui prieš naujo valdovo išrinkimą. Tačiau E. klausimas nebuvo išspręstas, ir byla truko visą Vladislovo IV karaliavimo metą. 1643 specialia konstitucija buvo pažadėta E. klausimą išspręsti kitame seime, bet ir vėl sprendimo nebuvo. Kaikurie atskiri klausimai, atskirų žmonių skriaudos buvo atitaisytos, bet tuo pat metu atsirasdavo naujų E. Ypač aštriai E. klausimas iškildavo bekaralmečiais, kurių metu tikrai ar tariamai nuskriaustieji rūpindavosi atitaisyti viską, kas buvo negero padaryta velionies karaliaus. E. apsvarstyti kiekviename elekciniame seime būdavo sudaroma komisija iš 6 senatorių ir 12 atstovų. *A. Š.*

Egzorcistas asmuo, gavęs antrąjį Kat. Bžn. žemesniųjų dvas. šventimo laipsnį. E. Vakarų Bažnyčioje yra jau nuo III a. E. seniau skaitydavo egzorcizmus apsėstiesiems ir katechumenams, tvarkydavo einančius prie Komunijos ir paduodavo vandenį mišių laikytojui. Šiandien E. yra tik pereinamasis šventimų laipsnis į kunigus. E. seniau buvo ir Rytų Bažnyčioje, bet tai nebuvo dvasininkų šventimas, ir visai išnyko V a.

Egzorcizmas (lot. exorcismus, gr. exorkismos) — piktųjų dvasių išvarymas iš žmonių ar vietų, atliekant tam tikras ceremonijas. E. sudaro tam tikri liturginiai veiksmai ir apeigos: rankų uždėjimas, kryžiaus ženklas ir maldos, kuriose Dievas prašomas pašalinti piktosios dvasios pinkles ar stačiai įsakoma velniui pasišalinti. Pirma E. skaityti ar atlikti galėjo net pasauliininkai, vėliau šiam reikalui buvo skirti egzorcistai. Šiandien E. skaitomas skyrium per kaikurias religines apeigas, pvz. krikštijant, šventinant vandenį ir druską ir kt. E. skaityti gali tik kunigas, gavęs specialų vyskupo leidimą.

Egzosmozė (gr. exosmosis) osmozės reiškinys, kada tankesnis skystis per tam tikrą pertvarėlę pereina į retesnį skystį.

Egzospora (gr. exospora) 1. žieduočių augalų žiedadulkių, paparčių ir samanų sporų išorinė odelė; 2. rūdžių (Uredinales) žieminių sporų (teleutosporų) išorinis apvalkalėlis.

Egzostoma (gr. exostoma) 1. žieduočių augalų sėklakiaušy mikropilės išorinė angelė, kurią sudaro išorinis integumentas; 2. samanų dėžutės angelėje išorinė peristomo dantukų eilė.

Egzotecis (lot. exothecium) žieduočių augalų dulkinių epidermė, sudaranti dulkinių sienelės išorinį sluogsnį.

Egzoteriškas (gr. exōterikos ‚išorinis') išorinis, viešas, popularus; visiems prieinamas, suprantamas.

Egzoterminiai procesai (gr. exo ‚išorėn' ir thermē ‚šiluma') tie, kuriems vykstant, išeina šiluma, pvz. kuro degimas, vandeni-

lio ir deguonies jungimosi reakcija ir tt. Chemijos junginių reakcijos, kurioms vykstant, kinta energijos atsarga, išsiskiriant šilumai.

Egzotika (gr. exōtikos ‚svetimas, užsieninis') visuma bruožų, būdingų svetimiems, tolimiems, ypač „užjūrio", atogrąžų kraštams, kurie, kitų (pvz. šiaurės) šalių žmonių akimis žiūrint, atrodo keisti, nepaprasti, nuostabūs.

Egzotoksinai bakterijų gaminami ir tiesiog į aplinką išleidžiami nuodai. Žr. Toksinai.

Egzotrofija (lot.) nesimetriškas auglio maitinimas, kada į lauko pusę nukreiptasis šakos šonas gausiau maitinamas ir pagamina storesnę metinę rievę.

Egzotropija (Exotropia) žiedkočių sugebėjimas atlikti orientacinius sukamuosius judesius į lauko pusę, kad dorsiventralinės struktūros žiedai būtų pastatyti į geriausią jų dulkinimo padėtį.

Egzotropizmas (lot.) krypimas į lauko pusę. Šiuo vardu Noll vadina autonominę augalo šaknų jėgą, kuri verčia šonines šaknis augti radialine kryptimi nuo pagrindinės šaknies. E. Noll įžiūri ir kaikurių dorsiventralinių žiedų orientaciniuose judesiuose.

Egzulantai (lot. exsul) tremtiniai, pabėgėliai iš priešo užimto krašto. Terminas daug kur vartotas, bet plačiausiai žinomas XVI–XVII a. Lietuvoje ir iš dalies Lenkijoje. Čia E. buvo vad. bajorai, nenorėję likti Maskvos užimtose savo tėviškėse ir iš jų išsikraustę. Žymi jų dalis tuo patim netekdavo viso turto ir atsidurdavo sunkiose ekonominėse sąlygose. Krašto valdžiai tekdavo juos aprūpinti, duoti pragyvenimo šaltinį, kartais ir atlyginti nuostolius, išdalijant valstybinius dvarus-tenutas. Lietuvoje daug E. pirmą kartą atsirado, 1563 Maskvai užėmus Polocką, kai į Lietuvą atsikraustė žymi dalis polockiškės bajorijos. Kiti masiškai buvo ištremti arba kaip belaisviai laikomi Maskvoje, kad būtų išpirkti. Ištuštintas sodybas caras Jonas IV skubotai kolonizavo rusais. Žygimantas Augustas, darydamas 1571 paliaubų sutartį, reikalavo, kad caras bajorijai grąžintų jos žemes, tačiau tas atsakė, kad „viskas, kas yra Polocko paviete, kad ir kažkieno būtų, priklauso mums, o svetimi žmonės svetimame mieste kaimų ir dvarų niekada nevaldo". Tuo būdu tik vienam kitam pabėgėliui tepasisekė grįžti į savo dvarą, daugumas išsiprašė šiokio tokio aprūpinimo Žygimanto Augusto, kuris jiems paskyrė eilę kaimų Mogilevo, Mozyriaus, Rogačevo, Mstislavlio ir kt. srityse. Pirmas apdovanojimas 37 E. buvo padarytas 1563 VIII 13. 1569 Liublino seime grupė išpirktų belaisvių skundėsi luomams, kad perilgai nieko negavę. Kaip anomaliją jie tada nurodinėjo, kad Maskvos perbėgėliai (matyt, Kurbskis ir kt.) esą gerai aprūpinti, o jie už savo ištikimybę nieko negavę. Ir paskirtosios žemės buvo vienos iš pačių nepelningiausiųjų. Be to, jos buvo skiriamos E. pragyvenimo šaltiniu, kol galės grįžti į savo dvarus. Tad, kai 1579 Steponas Batoras Polocką atsiėmė, E. teisės į gautąsias žemes pasibaigė, ir jie grįžo atgal į savo tėviškes. Kadangi grįžusiems į tėviškę po 17 metų visiems E. įsikurti buvo nelengva, tai Batoras leido Žygimanto Augusto dovanotosiomis žemėmis naudotis dar 5 metus. Galimas dalykas, kad E. buvo atsiradę, ir 1514 Maskvai užėmus Smolenską, nes, kai 1611 jis buvo atgautas, 1613 seimo konstitucija numatė, kad dalies dvarų senieji savininkai gali atsirasti. Tokie dvarai turėjo būti grąžinti jų savininkams, bet, jeigu jie buvo ką nors gavę iš valstybės dvarų, tą turi grąžinti. Itin daug E. atsirado, 1654 Smolenskui bei gretimoms sritims vėl tekus Maskvai bei po Andrusovo taikos (žr.). 1658 seimo nutarimu visiems, kurie buvo netekę savo tėviškių, 3 metams buvo atidėtas skolų mokėjimas. 1662 konstitucija E., tarnaujantiems kariuomenėje, visos jų valdomos valstybės žemės buvo pripažintos paveldimomis. Po Andrusovo taikos Jonas Kazimieras specialiu aktu E. pragyvenimui paskyrė kaikurias tenutas. 1670 seimas nustatė, kad E. tenkančių dvarų pajamos turi siekti 30.000 auksinų. Kadangi pagal 1667 Andrusovo sutartį už E. žemes caras turėjo sumokėti 1.000.000 auks., arba 200.000 rublių, tad E., gavę pinigus, turėjo netekti visų arba bent dalies naujai gautųjų žemių. Tačiau tie pinigai niekada nebuvo gauti, ir 1703 konstitucija pabrėžė, kad, kol tų pinigų E. negavo, į jų valdomus dvarus niekas negalįs reikšti jokių pretenzijų. Tų dvarų buvo: Gardino pav. Perloja ir Ožė, Kauno pav. Nemuno kair. krante Alvitas arba Paširvintys su mažesniais vienetais: Simanėliškės (tada Sėmenėliškės), Paežeriai, Versnupiai, Kaukokalnis, Klampupiai, Šukiai, Arkžlaukis ir Vilkežerė; kitoje Nemuno pusėje — Ketrukainiai; Ukmergės pav. Utenos ir Obelių tenutos. Nors ir E. valdomos bei paveldimos, visos šitos žemės ilgai teisiškai tebesiskaitė valstybės dvarais. Dėl to ir valstybinės naštos jiems tekdavo tokios, kokios būdavo dedamos seniūnijoms bei tenutoms. 1717 seimas valstybinių naštų atžvilgiu jas priskyrė prie bajoriškų žemių kategorijos. 1768, 1775 ir 1786 konstitucijos galutinai pripažino visiška jų valdytojų nuosavybe. Priimant 1775 ir 1786 konstitucijas buvo dar naujų E., atsiradusių 1772, Rusijai užgrobus naujus Lietuvos plotus. Tačiau šį kartą beveik visa bajorija buvo pasilikusi savo tėviškėse. Tik buvo daug tokių, kurių dalis dvarų buvo likę rusų pusėje. Bet, prisiekę ištikimybę Kotrynai II,

jų daugumas liko savo dvarų savininkais, nors ten ir negyveno. Nuo priesaikos buvo atsisakę tik keli didikai (Radvila, Oginskis), kuriems pakankamai dvarų buvo likę ir šioje pusėje. Dėl to joks E. aprūpinimo reikalas nebuvo kilęs. Vienas kitas tebuvo gavęs kokį dvarelį individualiai.

XVII a. E., gavę žemės įvairiuose pavietuose, nebuvo sulieti su tų pavietų bajorais, bet pasiliko savo atskirą organizaciją. Liko jų savi teismai, savi provinciniai pareigūnai bei dignitoriai, savi atskiri seimeliai, kurie taip pat rinkdavo savo atstovus į seimą ir deputatus į tribūnolą. Smolensko vaivadija ir Starodubo pavietas tarytum tebebuvo valstybės ribose. Abiem seimeliams vieta buvo paskirta Vilnius, kur tuo būdu turėdavo veikti net 3 seimeliai vienu metu. 1778 smolenskiškių seimelis buvo perkeltas į Alytų, o starodubiškių į Žiežmarius. 1772 dar 5 vaivadijos bei pavietai ištisai arba žymia dalimi ir su pačia seimelių rinkimosi vieta taip pat teko Rusijai. Tačiau išnyko tik Vitebsko ir Mstislavlio seimeliai, o kitiems buvo paskirtos naujos vietos išlikusiose pavietų dalyse. Šitaip Polocko vaivadijos bajorams seimelio ir teismų veikimo vieta buvo paskirtas Ušačas, Oršos pav. —Cholopieničiai (čia kartu rinkdavosi ir likusios neužimtos Vitebsko vaivadijos dalies bajorai), Riečicos Bobruiskas (vėliau seimelis buvo grąžintas į Riečicą, nors ji buvo likusi ant pat sienos), o Livonijos vaivad. rinkdavosi Kirupių dvare, kairiajam Dauguvos krante prie Daugpilio. Visi šitie seimeliai taip pat buvo vad. E. seimeliais. Jie išnyko tik po antro padalinimo, kai padalijusios valstybės nebeleido palikti ne tik E. seimelių ir kitų pavietų organų, bet privertė panaikinti ir užimtųjų kraštų senatorių vietas. Lig tol visų ir seniai nustotųjų sričių vaivados bei kastelionai tebebuvo skiriami. Į buv. Lietuvos senatorių vietas būdavo skiriami lietuviai, bet, kadangi tam nuostatui kartais būdavo nusikalstama, tai 1736 konstitucija tai dar kartą priminė argumentuodama, kad Lietuvoje, bet ne Lenkijoje, veikią Smolensko E. seimeliai bei teismai.

Dovnar-Zapolskij Dokumenty Mosk. Archiva Justicii I 1897; *R. Mienicki* Egzulanci Poloccy (1563–1580) — Aten. Wil. IX 1934; *Kalenkiewiczówna* Rozkład partij Tyzenhauza na tle sejmików litewskich — Księga pamiątkowa koła hist... 1933.
A. Š.

Ehmcke Fritz Helmuth (g. 1878) vokiečių grafikas, Müncheno Augštosios Meno mokyklos prof., ypač rūpinąsis knygos menu. 1900 kartu su G. Belwe ir F. W. Kleukens įst. „Stieglitzer Werkstatt" ir 1914 „Ruprecht Presse", kuri vartoja tik E. rašmenis: E. antiqua, E. kursyvas, E. fraktūra ir kt. Išsp. Ziele des Schriftunterrichts 1911; Die historische Entwicklung der abendländ. Schriftformen 1927; 3 Jahrzehnte deutscher Buchkunst [2]1929; Broschur und Schutzumschlag 1951 ir kt.

E. Wetzig Schriftkünstler und Schriftgiesser 1948.

Ehnaton žr. Echnaton.

Ehrenberg Christian Gotthard (1795–1876) vokiečių gydytojas ir gamtininkas. Medicinos prof. Berlyno univ. ir mokslų akad. narys. Žemesniųjų organizmų (infuzorijų, diatomėjų ir kt.) tyrinėtojas. 1820–25 keliavo Egipte ir 1829 lydėjo A. v. Humboldtą į Uralą. Išsp. Die Korallentiere des Roten Meeres 1834; Die Infusionstierchen als vollkomene Organismen 1838; Mikrogeologie 1854 ir kt.

M. Laue Chr. G. E. 1895.

Ehrenburg Ilja žr. Erenburg.

Ehrenfels Christian (1859 – 1932) austrų filosofas, F. Brentano mokinys, nuo 1896 Prahos univ. prof. Psichologiškai pagrindė bendrą vertybių ir etikos teoriją, pirmasis iškėlė struktūrinės savybės (Gestaltqualität) sąvoką, kuri buvo pagrindu vadinamajai pavidalo psichologijai (žr.). Išsp. Über Gestaltqualitäten. Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie 1890; System der Werttheorie 3 t. 1897-98; Grundbegriffe der Ethik 1907; Kosmogonie 1916 ir kt.

Ehrenkreutz Stefan (1880–1945) lenkų teisininkas. Studijavo Varšuvos, Vienos ir Leipzigo univ., kurį baigė 1911 filosofijos dr. laipsniu. Nuo 1911 dirbo Lenkijos valst. archyve, 1920–39 Vilniaus univ. prof., 1939 rektorius. Parašė eilę darbų iš Lietuvos teisės istorijos. Išsp. Beiträge zur sozialen Geschichte Polens im XVI Jahrh. 1911; Stan badań nad statutami litewskiemi. Ateneum Wileńskie 1924; Ustawa o ważności zapisów a praktyka sądowa litewska. Księga pamiątkowa ku czci prof. O. Balzera 1925; Uwagi nad rozdz. VII-ym Statutu Litewskiego trzeciego. Rocznik Prawniczy Wileński 1925; Separatyzm czy ciążenie Litwy ku Polsce po unji lubelskiej. Pam. IV powsz. zjazdu historyków polskich w Poznaniu 1925; Zagadnienie wpływu prawa rzymskiego na statuty litewskie. Pam. VI powsz. zjazdu historyków polskich w Wilnie 1935 ir kt. Red. Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetletnej rocznicy wydania pierwszego statutu litewskiego 1935.

Ehrenreich Paul (1855 – 1914) vokiečių etnologas ir mitologininkas, dalyvavo vokiečių ekspedicijoje į Braziliją 1892–93 ir parašė keletą veikalų apie Brazilijos indėnų gimines (botokudus ir kt.), jų kalbą, etnografiją ir centrinės Brazilijos geografiją. Vėliau atsidėjo lyginamajai mitologijai, remdamas savo tyrinėjimus etnologine medžiaga, ir pagarsėjo savo veikalu Die allgemeine Mythologie und ihre ethnologische Grundlagen 1910.

Ehrenstein Albert (1886–1950) austrų lyrikas, esėjistas ir vertėjas. Jo kūryba ekspresionistinė. Išsp. Tubutsch 1911; Bericht

aus einem Tollhause 1919; Ritter des Todes 1926; Räuber und Soldaten 1927; Das gelbe Lied 1934 ir kt.

Ehrenstrahl David Klöker (1629–1698) vokiečių kilmės švedų tapytojas, g. Hamburge, paskui tapytojas švedų karalienės Marijos Eleonoros rūmuose, greit pasidarė vadovaujančiu tapytoju Švedijoje. Daugiausia žymus kaip portretistas.

Ehrensvärd 1) Augustin (1710–1772) švedų karys, lauko maršalas, Sveaborgo tvirtovės Suomijoje statytojas, nuo 1747 rūpinosi Suomijos stiprinimu, švedų vyriausias vadas Pamario kare.

2) Carl August (1745–1800) švedų jūrų karys, meno filosofas ir paišytojas, švedų laivyno admirolas. Kaip meno filosofas E. skleidė neoklasicizmo idėjas.

Ehret 1) Georg Dionys (1708–1770) vokiečių botanikos veikalų iliustratorius. Meniškąją augalų tapybą E. pritaikė naujam botanikos mokslui. Epochinės reikšmės turi E. iliustracijos Linné (žr.) veikalui „Hortus Cliffortianus" (Amsterdam 1737), kuriam E. piešė paties Linné priežiūroje Olandijoje. Nuo 1737 iki mirties E. dirbo Anglijoje Sir H. Sloane ir kt. globojamas. Nürnbergo botanikui Dr. Trew E. nusiuntė 300 augalų akvarelių, kurių dalį jis išleido: Plantae selectae (Augsburg 1750–1773) su 100 J. J. Haid'o pagal E. raižytų spalvotų graviūrų, laikomas gražiausiu Vokietijos botanikos atlasu. Labai retas paties E. raižytos: Plantae et papiliones rariores depictae et aeri incisae (London 1748–59).

C. Nissen Botanische Prachtwerke, die Blütezeit der Pflanzenillustration von 1740 bis 1840, 1933 (E. darbų sąrašas); *W. Blunt* The art of botanical illustration 1950; *C. Nissen* Die botanische Buchillustration 1951, 109–111, 174–177. *P. Rkl.*

2) Joseph žr. Eretas Juozas.

Ehrhard Albert (1862–1940) vokiečių katalikų bažnyčios istorikas. Baigęs teologijos mokslus Strasburge, 1888 gavo teologijos daktaro laipsnį Würzburge, po to dar mokėsi Romoje, paskui profesoriavo Strasburge, Würzburge, Vienoje, Freiburge, Bonoje. Vertingi jo raštai iš senovės krikšč. istorijos, patristikos, Bizantijos literatūros ir teologijos. Išsp. Geschichte der byzant. Theologie ²1897; Forschungen zur Hagiographie 1897; Die altchristl. Literatur u. ihre Erforschung 1894–1900; Das Mittelalter u. seine kirchl. Entwicklung 1908; Das Christus Problem der Gegenwart 1914; Urchristen u. Katholizismus 1926; Urkirche u. Frühkatholizismus 1935; Die griechische u. lat. Kirche 1937; Die altchristliche Kirchen im Westen und im Osten 1937 ir kt. Red. Forschungen zur christl. Literatur u. Dogmengeschichte (nuo 1902), Corpus Catholicorum (nuo 1922), Reformationsgeschichtl. Studien u. Texte (nuo 1924), Texte u. Untersuchungen (nuo 1937). *J. V.*

Ehrismann 1) Albert (g. 1908) šveicarų rašytojas, lyrikas ir apysakininkas. Iš jo lyrikos pažymėtini: Lächeln auf dem Asphalt ²1931; Schiffern und Kapitänen 1932; Sterne von unten 1939; In dieser Nacht 1946; Das Stundenglas 1948; Das Traubenjahr 1950; Morgenmond 1951; Tag- und Nachtgleiche 1952. Dramatinės legendos: Der neue Kolumbus 1939; Kolumbus kehrt zurück 1947. Apysakos: Der letzte Brief 1948.

2) Gustav (1855–1941) vokiečių germanistas, 1909–24 Greifswaldo univ. prof. Didžiausias jo darbas iš vokiečių literatūros istorijos yra: Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters 4 t. 1918–1935. Be to, išsp. Geist der deutschen Dichtung im Mittelalter 1925; Kleine mittelhochdeutsche Grammatik (kartu su Weinholdu) ⁷1930 ir kt. Red. Der Renner des Hugo von Trimberg 4 t. 1908–1911; Rudolf v. Ems „Weltchronik" 1915.

E. Gülzow und *H. Ziegler* Unserem Lehrer G. E. zum Gedächtnis 1943.

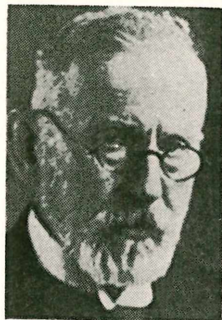
Ehrle Franz (1845–1934) jėzuitas, kardinolas, žymus viduramžių tyrinėtojas. 1861 įstojo į Jėzaus Draugiją, 1876 įšv. kunigu redagavo Stimmen aus Maria–Laach. Pop. Leonui XIII atidarius slaptą Vatikano archyvą mokslo reikalams, E. persikėlė 1880 Romon tyrinėjimo tikslais. 1895 paskiriamas Vatikano Bibliotekos prefektu, kuriuo buvo iki 1914, kol jį pakeitė A. Ratti (vėliau Pijus XI). 1916–1917 redagavo Stimmen der Zeit, 1919 Biblinio Instituto ir Gregorianumo profesorius, 1922 kardinolas. Labiausiai nusipelnė bibliotekų istorijai, scholastikos istorijai ir Vatikano Bibliotekos perorganizavimui ir papildymui (Barberini ir Borghese rinkiniais). Nuo 1929 Romos Bažnyčios archyvaras ir bibliotekininkas. Svarbesnieji veikalai: Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum tum Bonifacianae, tum Avenionensis 1890; Bibliotheca Theologiae et Philosophiae Scholasticae 1885–94; Gli affreschi del Pinturicchio nell' appartamento Borgia (su Stevensonu) 1897; Der Sentenzkommentar Peters von Candia 1925; prieš mirtį, drauge su H. Egger pradėjo leisti Vatikano rūmų istoriją — Der vatikanische Palast in seiner Entwicklung bis zur Mitte des XV Jahrhunderts (1935).

Miscelenea Francesco E. 5 t. 1924; *W. Kosch* Das katholische Deutschland I, 1933. *A. Lm.*

Ehrlich 1) Bruno (1868–1944) vokiečių proistorikas. Nuo 1916 Elbingo miesto muzėjaus dir. Ypač 1933–39 intensyviai tyrinėjo Elbingo apylinkės priešistorines sodybas ir kapinynus. Iš svarbesnių E. tyrinėjimų pažymėtina: naujojo akmens amžiaus pabaigos (apie 2000 pr. Kr.) sodybų kasinėjimai Succase, Wiek-Luisenthal ir Tolkemit (visi Elbingo aps.), geležies amžiaus kapinynų kasinėjimai Lärchwalde

(Elbingo aps.) ir Hochschnakeinen (Yluvos aps.). Tyrinėjimais pačiame Elbinge, E. įrodė, kad istoriniuose šaltiniuose minimas miestas Truso yra buvęs dab. Elbingo vietoje. Tyrinėjimų rezultatus skelbė paties įkurtame muzėjaus metraštyje „Elbinger Jahrbuch", „Prussia", „Altschlesien", „Mannus", „Altpreussen" ir kt. žurnaluose. Svarbesnieji darbai: Ostpreussen, Reallexikon der Vorgeschichte IX; Eine zweite Siedlung aus der jüngeren Steinzeit bei Wiek – Luisenthal, Kr. Elbing, Elbinger Jahrbuch 4 1925; Succase, eine Siedlung d. jungsteinzeitlichen Schnurkeramiker im Kr. Elbing, Elbinger Jahrbuch 12/13 1936; Über den gegenwärtigen Stand der Erforschung vor- u. frühgeschichtlicher Burgen im Regierungsbezirk Westpreussen, Altpreussen 1 : 4 1936; Der wikingisch-preussische Handelsort Truso, Elbinger Jahrbuch 14 1937; Schnurkeramische Pfostenhäuser bei Tolkemit, Kr. Elbing, Mannus 32 1940 ir kt. *M. Gbt.*

2) Paul (1854—1915) vokiečių patologas ir bakteriologas. Nuo 1890 Berlyno univ. prof. ir narys naujai įst. apkrečiamųjų ligų instituto. Nuo 1896 serumo instituto dir. Steglitze ir nuo 1906 Frankfurte a. M. Dirbdamas histologijos srityje, sukūrė teoriją apie kraujo dažymą ir kraujo pasikeitimo, šiltinės bei džiovos nustatymo diagnozes. Jo darbų dalis yra skirta farmakologijai ir cheminių kūnų veiklos įtakai žmogaus konstitucijai. Nuo 1901 tyrė piktybinius skaudulius ir infekcines ligas. 1909 pagamino Salvarsano („606") preparatą, kuriuo sėkmingai gydomas sifilis. 1908 drauge su E. Mečnikovu gavo Nobelio premiją. E. sukurta garsioji šoninių grandinių teorija iki šiol turi didelės reikšmės imuniteto klausimams aiškinti. Išsp. Farbenanalytische Untersuchungen über Histologie und Klinik des Blutes 1891; Gesammelte Arbeit zur Immunitätsforschung 1904; Beiträge zu Experimentellen Pathologie und Chemotherapie 1908; Die Experimentelle Chemotherapie der Spirillosen (drauge su Hata) 1910; Abhandlungen über Salvasan 1911 ir kt.

P. Ehrlich

M. Marquardt P. E. als Mensch und Arbeiter 1924; *H. Loewe* P. E. Schöpfer der Chemotherapie 1950.

Ehses Stephan (1855–1926) vokiečių Katalikų Bažnyčios istorikas. Nuo 1883 kunigas, nuo 1895 vadovavo Görresgesellschaft — istorijos institutui Romoje. Išps. Dokumente zur Geschichte der Ehescheidung Heinrichs VIII 1893; Nuntiaturberichte aus Deutschland 1585–1590, 2 t. 1895–1899; Verhandlungsprotokolle der 1 u. 3 Periode des Tridenter Konzils (tt. IV, V, VIII ir IX) 1904–1924 ir kt.

Eyasi žr. Njarasa.

Eyb Albrecht von (1420–1475) žymus vokiečių humanistų vertėjas, daug nusipelnęs vokiečių prozos raidai. Išsp. Ehebüchlein 1472; Plauto vertimai: Menaechmi und Bacchides 1511. Jo vokiškuosius raštus išl. M. Herrmann 1890.

Eibisch Eugeniusz (g. 1895) lenkų tapytojas, postimpresionistas. Nuo 1938 Lenkų Meno Akademijos prof. Krokuvoje, 1945 rektorius, nuo 1950 Lenkų Meno Akademijos prof. Varšuvoje.

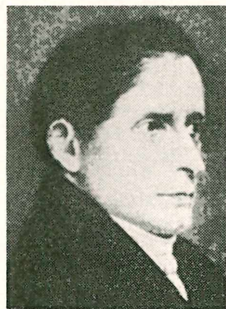
Eybl Franz (1806–1880) austrų tapytojas. Jo Alpių vaizdai ir portretai priklauso prie žavingiausių Vienos Biedermeier stiliaus meno kūrinių.

Eybler Joseph (1765–1846) austrų kompozitorius, pasižymėjęs ypač bažnytinėje muz. Iš jo gausios kūrybos — 32 mišios, 7 Te Deum, 30 ofertorijų, 35 gradualai, eilė simfoninės ir kamerinės muz. kūrinių ir kt. — išskirtina Requiem 1802 ir oratorijos: Die Hirten an der Krippe 1793 ir Die vier letzten Dinge 1811.

F. Oelsinger E-s kirchenmusikalische Werke 1932.

Eibučių durpynas Mažeikių aps. Vegerių vls. 158 ha ploto, 1,9 m gylio; sudurpėjimas vidutinis. Pelkė augštutinė, 271 ha ploto.

Eichendorff Joseph Freiherr von (1788–1857) vokiečių vėlyvojo romantizmo poetas ir rašytojas. Studijavo Hallėje, Heidelberge (čia susipažino su Görres, Arnim, Brentano), Berlyne, Vienoje. Daug metų tarnavo Prūsijos švietimo ministerijoje. E. yra vienas iš geriausiųjų vokiečių romantizmo lyrikų. Jo lyrika ir lyriškos novelės pasižymi meistriškumu, puikia forma ir muzikalumu. Paprastomis poetinėmis priemonėmis, artimomis vok. liaudies dainoms, pasiekia didelio efekto. Jo kūryba yra gilaus religingumo. E. vadinamas paskutiniu vokiečių romantizmo riteriu. Senatvėje rašė literatūriniais klausimais. Išsp. Ahnung und Gegenwart 1811–1814; Aus dem Leben eines Taugenichts 1826; Der letzte Held von Marienburg 1830; Dichter und ihre Gesellen 1834; Gedichte 1837; Das Schloss Durande 1837; Die Glücksritter 1841; Zur Geschichte des Dramas 1854; Geschichte der poet. Literatur

J. Eichendorff

Deutschlands 1857 ir kt. Sämtl. Werke 1863–1864, [3]1883; rinktinės: 1900–1913, 1924, 1950.

H. Brandenburg J. v. E. 1922; *J. Düstermann* E-s Prosastil 1938; *R. K. Ligniez* Das Bild des Dichters in E-s Lyrik 1943; *R. Schneider* Die Sendung des christl. Ritters 1949. *A. Kl.*

Eichenvald žr. Aichenvald.

Eichheim Henry (1870–1942) JAV smuikininkas, dirigentas ir kompozitorius. 1890–1912 Bostono simfoninio orkestro pirmasis smuikininkas. Baigęs Chicagos muzikos kolegiją, studijavo orientalinės muzikos folklorą. Lankydamasis Tolimuosiuose Rytuose, rinko melodijas ir tautinius muzikos instrumentus. 1924–34 parašė suitas: Oriental Impressions, Chinese Legend, Malay Mosaic, Burma, Java Bali, Japonese Nocturne, Korean Sketch ir kt. *J. Ž.*

Eichhorn 1) A n t o n (1809–1869) Varmės istorikas, profesorius Braunsberge. Išsp. Stanislaus Hosius 1854; Martin Kromer 1869; Geschichte der ermländischen Bischofswahlen ir kt. Red. Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands.

2) H e r m a n n (1848–1918) vokiečių generolas. Dalyvavo 1866 austrų vokiečių ir 1870–71 prancūzų vokiečių karuose. I pas. karo metu X vokiečių armijos vadas rusų fronte. Sumušė rusus Mozūruose ir užėmė Kauną, Vilnių. 1917 XII generolas feldmaršalas ir vadas atskiros armijos, kuri okupavo Ukrainą. Stengėsi pašalinti nuo vadovavimo kraštui Ukrainos Golubovičiaus vyriausybę. Rūpinosi iš Ukrainos į Vokietiją daugiau javų siųsti. Tuo reikalu 1918 pavasarį pasirašė su Skoropadskiu sutartį, pagal kurią per 4 mėn. į Vokietiją turėjo būti įvežta 60 mil. pūdų grūdų. 1918 IV 26 įvedė karo teismus. 1918 nužudytas Kijeve.

3) K a r l F r i e d r i c h (1781–1854) vokiečių teisininkas, prof. Berlyne ir Göttingene. Drauge su Savigny laikomas istorinės teisės mokslo kūrėju. Išsp. Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte 4 t. 1808–1823, [3]1843–44; Einleitung in das deutsche Privatrecht 1823, [5]1845 ir kt. Steigėjas ir leidėjas (kartu su Savigny ir Göschen) Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft.

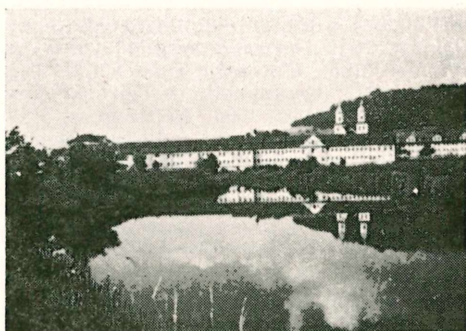
K. Jelusic Die historische Methode K. F. E. 1936.

Eichler August Wilhelm (1839–1887) vokiečių botanikas, prof. Grazo, Kielio ir Berlyno univ. Kaip sistematikas ir morfologas patiekė savo natūralinę sistemą Syllabus der Vorlesungen über spezielle und medizinisch-pharmazeut. Botanik 1867 ([5]1890). Nuo 1868 red. Flora Brasiliensis. Išsp. Blütendiagrame 2 tt. 1874–78 ir kt.

Eichstätt vidurio Bavarijos mst., 60 km į p. nuo Nürnbergo, prie Altmühl upės; 12.235 gyv. (1953). E. yra žymus kat. religinėmis institucijomis: augštoji teol. filosofijos mokykla, dvasinė seminarija, benediktinių vienuolynas su šv. Valpurgijos palaikais ir jos vardo bžn., XI–XIV a. katedra su pirmojo E. vyskupo (VIII a.) šv. Vilibaldo palaikais, kapucinų vienuolynas, vyskupo rezidencija, buv. XVIII a. vyskupų rezidencija, o vėliau kunig. Leuchtenbergų rūmai, muzėjus, teatras; batų, mezginių, spaudos, alaus pramonė. Sen. romėnų Aureatum, kitaip dar Rubilocus, 740 vokiečių apaštalas šv. Bonifacas čia įkūrė vyskupiją, kuri nuo XIV a. ligi sekuliarizacijos (1802) buvo iš didžiausiųjų bažnytinių kunigaikštijų. Vyskupija 1821 iš naujo atkurta.

F. Mader Die Kunstdenkmäler der Stadt E. 1924; *Fr. X. Buchner* Das Bistum E. Historisch statistische Beschreibung, 2 t. 1937–1938. *A. B.*

E. l i e t u v i a i. 1944 vasarą E. atsidūrę lietuviai tremtiniai išsisklaidę gyveno E. apylinkėse. 1945 V JAV kariuomenės įstaigos surinko apylinkėse gyvenančius lietuvius ir apgyvendino stovykloje, įkurtoje Rebdorfo k. (3 km nuo E.), buv. vienuolyno patalpose, kurios karo metu buvo paverstos jaunuolių pataisos namais. Pirmieji 44 lietuviai atgabenti į stovyklą iš Pfaldorfo k. Pradžioje stovykla buvo mišri, bet vėliau, iškėlus kitų tautybių tremtinius, joje pasiliko tik lietuviai. 1947 atkėlus jon lietuvius iš Ansbacho, stovykla išaugo iki 800 asmenų. Pradžioje stovyklos administratoriumi buvo Pr. Jakūbaitis, vėliau iki stovyklos likvidacijos J. Reizgys. LTB apylinkės komitetui pirmininkavo kun L. Tulaba, St. Rudys, A. Audronis, St. Krosniūnas ir P. Ličkus. Lietuvių parapijos klebonais buvo kun. D. Lengvinas ir kun. J. Jakulevičius. 1945 VI 28 įsteigta gimnazija su internatu, išleidusi 4 abiturientų laidas, iš viso 122 abiturientus. Gimnazijos direktoriais buvo P. Balčiūnas ir St. Rudys. Visą laiką veikė pradžios mokykla ir vaikų darželis. Mokinių kultūros būrelis leido laikraštuką „Moksleivių Žingsniai". Aktyviai reiškėsi skautų tuntas su „D. L. K. Birutės" ir „D. L. K. Kęstučio" draugovėmis ir ateitininkai. 1947 įsisteigė Radiotechnikų Amatininkų mokykla, kurią lankė 31 mokinys. Be to, veikė įvairūs kursai: mašinraščio (vad. Meškauskas),

Eichstätt-Rebdorf lietuvių stovykla

Eichstätto kunigų seminarijos vadovybė ir auklėtiniai 1948: trečias iš kairės prel. J. Stigler, ketvirtas — kun. Pr. Manelis

buhalterijos, anglų kalbos ir kt. Bažnytiniam chorui vadovavo kun. Babinskas, mišriam ir vyrų chorui — Z. Jonušas. Artistų mėgėjų grupė, vadovaujama E. Olšauskienės, 1948 I 10 suvaidino K. Binkio „Atžalyną". 1947 II 8–9 atgaivinta Lietuvoje veikusi Lietuvių Kalbos Dr-ja. 1949 V stovykla likviduota. *Pr. Z.*

E. lietuvių kunigų seminarija. Lietuvos vyskupai (arkiv. J. Skvireckas, vysk. V. Brizgys ir vysk. V. Padolskis), dėl karo aplinkybių 1944 patekę į Vokietiją, pirmiausia ėmė rūpintis suradimu vietos, kur lietuviai tremtiniai klierikai galėtų tęsti nutrauktąsias studijas. Apaštališkojo Nuncijaus Vokietijai arkiv. C. Orsenigo patarimu kreiptasi į E. vysk. M. Rackl ir seminarijos rekt. prel. Dr. J. Stigler, kad lietuviai klierikai galėtų studijuoti E. diecezinėje seminarijoje ir Augštojoje Filosofijos-Teologijos Mokykloje. Susitarus 1944 VIII liet. klierikų rektoriumi, auklėtoju ir tarpininku su vokiškąja seminarijos vadovybe paskirtas kun. prof. L. Tulaba, kuris tas pareigas ėjo iki 1945 IX. Jam išvykus į Romą lietuviškos kolegijos organizuoti, 1945 X 10 lietuvių klierikų rektoriumi paskirtas kun. prof. dr. Pranas Manelis, kuris ėjo tas pareigas iki 1950 V 1.

Pirmas lietuvis, atvykęs į E. seminariją 1944 VII 17, buvo Vilniaus arkidiecezijos klierikas Vaclovas Šarka. Netrukus ėmė vykti į E. ir kiti lietuviai klierikai. 1944 spalio pabaigoje čia jau buvo 79 lietuviai klierikai, jų tarpe tik 14 vokiečių studentų. 1945 VII lietuvių klierikų skaičius padidėjo iki 101. Iki 1946 V 15 į E. seminariją įstojo 107 lietuviai klierikai: 3 Kaišiadorių vyskupijos, 18 — Kauno, 7 — Panevėžio, 30 — Telšių, 19 — Vilkaviškio, 22 —Vilniaus, 6 vienuoliai marijonai ir 2 saleziečiai. 1944 VII 17—1950 VI 29 E. studijavo 132 lietuviai klierikai. Iš to skaičiaus 19 gavo kunigystės šventinimus: 1 Kauno arkidiecezijos, 5 Telšių, 7 Vilkaviškio, 5 Vilniaus ir 1 vienuolis marijonas. Į Lietuvių Kolegiją Romoje persikėlė 34 klierikai, keli išsiųsti į kitų kraštų seminarijas: 3 į Airiją, 2 į Belgiją, 1 į Angliją ir 1 į Prancūziją. Be to, E. Augštojoje Filosofijos-Teologijos Mokykloje studijavo 31 pasaulietis lietuvis. Lietuviai klierikai prisiderino prie vokiečių seminarijos tvarkos, tačiau kas savaitė turėjo atskiras konferencijas lietuvių kalba. Čia jie nagrinėjo pastoracinius ir kitus klausimus, susijusius su būsima lietuviška kunigo veikla. Jie prisidėdavo savo giedojimu ir patarnavimu, kad E. lietuvių sekmadieninės ir šventadieninės pamaldos būtų iškilmingesnės, ruošdavo tautinių švenčių akademijas ir kt. 1946 rotatoriumi išspausdino leidinį „Ad Lumen" ir 1947 „Laiškus lietuviams vaikučiams". Veikė studentų ateitininkų ir visuomenininkų būreliai.

Už kiekvieno klieriko išlaikymą teko mokėti po 40 vok. markių mėnesiui. Be to, atskirai reikėjo mokėti už mokslą, knygas,

drabužius ir kt. kasdienio gyvenimo reikmenis. Klierikai naudojosi Šv. Tėvo Pijaus XII pašalpa, UNRRA, IRO, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus ir JAV lietuvių parama. JAV buvo net 63 klierikų rėmėjai. *Pr. M.*

Eichwald (Eichvald) Eduard Karl (1795–1876) zoologas. Baigęs gimnaziją Mintaujoje, studijavo mediciną Tartu, Berlyno ir Paryžiaus univ. 1819 gavo dr. laipsnį Vilniaus univ. 1821 priv. doc. Tartu univ., 1823 zoologijos, lyginamosios anatomijos ir akušerijos prof. Kazanėje, 1827 zoologijos ir lyg. anatomijos prof. Vilniaus univ., 1831 Vilniaus medicinos ir chirurgijos akad. ir 1839–55 zoologijos ir paleontologijos prof. Tartu univ. Išsp. eilę ir Lietuvos paleontologiją liečiančių darbų: Naturhistorische Skizze von Lithauen, Volhynien und Podolien 1830 (šiame veikale Lietuvos augalijos sąrašą, susidedantį iš 1205 augalų rūšių, sudarė St. B. Gorskis); Zoologia specialis 1829–31; Geognostische Bemerkungen während einer Reise durch Lithauen, Volhynien, Podolien 1830; Einige geognostische Bemerkungen über die Muschelkalk von Popilani 1830; De pecorum pochydermorum reliquis fossilibus in Lithuania, Volynia et Podolia 1835; Die Urwelt Russlands 1840–1848; Paleontologija Rossii 1850–1854 ir kt.

G. Levickij Biografičeskij slovar profesorov Jurjevskago universiteta I p. 262–267; *B. Hryniewiecki* Tentamen 1933 p. 111–113.

Eiciūnai Šakių aps. Ilguvos vls. kaimas 11 ūkių, 50 gyv. (1936). 1896 įsteigta prad. mokykla.

Eyck 1) E r i c h (g. 1878) vokiečių istorikas. Nacionalsocialistams paėmus valdžią 1933, E. emigravo į Angliją. Jo darbuose keliama Vokietijos ir Anglijos politinio susipratimo problematika. Išsp. Gladstone 1938, ²1952; Bismarck 3 t. 1941–1944; Die Pitts und die Fox 1947; Das persönl. Regiment Wilhelm II 1948 ir kt.

2) H u b e r t van (apie 1370–1426) flamų tapytojas, Jono v. E. brolis ir mokytojas. Iš jo neabejotinų darbų pasiliko tik didinga iš daugelio dalių sudėta kompozicija Avinėlio Garbinimas, kuri puošia Gento bažnyčios altorių ir yra laikoma vienu iš gražiausių kūrinių religinėje tapyboje; jos šoninės dalys XIX a. buvo pirktos Berlyno, o centrinės — Briuselio muzėjų, bet Versalio sutartimi vėl grąžintos į seną vietą. H. v. E. mirė nebaigęs darbo, ir jį užbaigė jo brolis Jonas; dėl brolių asmeninio įnašo į kompoziciją yra daug skirtingų nuomonių; sprendžiama, kad H. buvo gilesnis, o J. gabesnis. H. v. E. priskaitomi dar kaikurie paveikslai, pvz. Trys Marijos prie Kapo ir Apreiškimas.

3) J a n van (apie 1380–1441) flamų tapytojas, (2) brolis ir bendradarbis. Nuo 1425 dirbo pas Pilypą Burgundietį ne tik

J. van Eyck Arnolfinio sužieduotuvės

rūmų tapytoju, bet ir diplomatu bei pasiuntiniu į užsienius. Nuo 1430 ligi savo mirties daugiausia gyveno ir dirbo Bruges'e. Broliui H. v. E. mirus, baigė pradėtą kompoziciją Gento bažnyčioje. J. v. E. paliko keliolika kitų augštos vertės paveikslų, tarp jų Madonos paveikslai, Apreiškimas (National Gallery, Washington), portretai (garsusis portretas Giovani Arnolfini ir kt.). Jo paveikslai pasižymi kompozicijos ryškumu, spalvingumu ir detalių nepaprastai rūpestingu piešimu. Jis (kartu su savo broliu H. v. E.) davė pagrindą visai vėlyvesnei flamų tapybai, ir laikomas flamų mokyklos kūrėju: viduramžiškai traktuotą meną išvedė iš sustingimo, nurodė kelią į kompozicijos laisvumą, įvedė realesnį bei natūralesnį formų traktavimą ir nustatė pirmas perspektyvos gaires. Yra manoma (Vasari ir kt.), kad Jan E. išradęs aliejinių dažų vartojimą; neabejotinai, kad jis pirmas suprato šitos technikos visus galimumus ir pirmas ją plačiai panaudojo savo kūryboje.

H. Hymans Les van E. 1907; *M. Dvořak* Das Rätsel der Kunst der Brüder van E. 1925; *Ludwig Baldass* Jan van E. 1952. *V. St.*

Eickhof Gottfred (g. 1902) danų skulptorius, Despiau mokinys. E. kūriniai jungia monumentalumą su sunkiu ritminiu apipavidalinimu.

Eickstedt Egon Freiherr von (g. 1892), vokiečių antropologas ir etnologas. Nuo 1929 Breslau univ. prof. ir antropologijos

bei etnografijos inst. direktorius. 1926–29 ir 1937–38 keliavo Azijon tenykščių rasių tyrinėti. Nuo 1946 Mainzo univ. prof. Išsp. Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit 1934 (2 laida: Die Forschung am Menschen 2tt. 1937–43; Rassendynamik von Ostasien 1944; Anthropologische Psychologie 1953 ir kt. Red. Zeitschrift für Rassenkunde u. der gesammten Forschung am Menschen (1935–1944), nuo 1949 Homo.

Eičas 1) A n t a n a s (g. 1867 VI 14 Pameižių k., Gaurės vls., Tauragės aps. — ?) knygnešys. Knygas platino 1893–1901 apie Eržvilką, Kelmę, Skaudvilę, Batakius ir kt. 1897 vienerius metus kalintas Tauragės ir Petrapilio kalėjimuose.

2) J o n a s (g. 1861 VI 24 Pameižių k., Gaurės vls., Tauragės aps.—?), Antano brolis, knygnešys. Knygas platino 1898–1902 apie Šiluvą, Pampėnus, Šiaulius ir Kelmę. Už knygas vienerius metus drauge su broliu Antanu kalintas Tauragės ir Petrapilio kalėjimuose ir ištremtas dvejiems metams į Kelmę.

Eičiai Tauragės aps. Gaurės vls. kaimas. 22 ūkiai, 159 gyv. (1936), 1933 išskirstytas vs., 1911 įst. prad. mokykla, girininkija.

Eičių girininkija įst. prieš I pas. karą, kada šie miškai priklausė Jurbarko majoratui; Nepriklausomojoje Lietuvoje E. G. įėjo į Jurbarko miškų urėdijos sudėtį. Bendras plotas 6340 ha; į tą plotą įeina Jurbarko bei Fišerinės miškai ir šie durpynai: Laukesių 470 ha, Artosios 510 ha ir Glyties 200 ha. Vyrauja spygliuočiai.

Eičiūnai Alytaus aps. Butrimonių vls. (ligi 1931 V 22 Pivašiūnų) k, 42 ūkiai, 207 gyv. (1936), 1915 išsk. vs.; 1922 įst. prad. mokykla.

Eidaičiai Šilutės aps. Tenenės upės krante yra piliakalnis.

Eidechsenbund žr. Driežų sąjunga.

Eidem Erling (g. 1880) švedų teologas, 1913 Naujojo Testamento egzegetikos doc. Lundo univ., 1926 Upsalos univ. prof., 1927 Lundo univ. prof., 1931–50 Švedijos arkivyskupas. Išsp. Pauli bildvärld 1913; Bibelkonkordans enligt den svenska kyrkobibeln av år 1917 (1921–22 kartu su J. Lindblom ir J. Lindberg); Vår svenska bibeln 1923; Den lidande Guden 1921; Det kristna livet enligt Paulus, I 1927.

Eiderstedt pusiasalis vakariniame Schleswigo šone, tarp Eiderio žemupio ir Heverstromo, ties Helgolando sala— tvirtovė. E. aps. apima 340 km², 26.200 gyv. (1950). Paviršius žemas, derlingas, auginami raguočiai ir ypač avys. 1944–45 Tönninge ir kt. vietose buvo prisiglaudusių lietuvių inteligentų šeimų, kurios po vokiečių kapituliacijos persikėlė į tremtinių stovyklas Husume ir Flensburge.

Eidetika (gr.) psichologijoj E. R. Jaensch išplėtota teorija apie vad. pojūtinius vaizdus (vok. Anschauungsbild). Yra individų, kurie turi nepaprastų gabumų kokį nors matytą vaizdą su visomis smulkmenomis ilgiau savo sąmonėje išlaikyti. Tas vaizdas turi pojūtines savybes ir dažnai yra maišomas su pojūčiais. Individas kartais nežino, ar jis tikrai mato dabar kokį realų daiktą, ar tik prisimena matytą. Pojūtiniai vaizdai daugiausia yra susiję su pojūtine jusle. Individus, turinčius pojūtinę atmintį, E. R. Jaensch vadina e i d e t i k a i s.

E. R. Jaensch Die E. und die typologische Forschungsmethode ²1933.

Eidgeniškiai (vėliau suvokietinta Hochfeld) Pilkainio aps. minimi 1660.

Eidimtas 1) A n t a n a s (1838–1909 VIII 8 Kuršėnuose) kunigas. 1868 baigė Petrapilio dvasinę akademiją teologijos magistro laipsniu. Iš pradžių buvo vikaru Batakiuose, 1872–79 Šiaulių gimn. kapelionu ir nuo 1879 Kuršėnų klebonu. Būdamas priešingas naujai lietuvių kalbos rašybai ir laikydamasis Valančiaus rašybos bei kalbos, 1909 išsp. „Senowes pripažyntijej poteraj".

J. Skvireckas Keistas šlamštas. Draugija N 34 1909; *J. Tumas* Mūsų Senovė I p. 13.

2) J o n a s (1862–1917 XI 26) kunigas. 1885 baigė Žemaičių kunigų seminariją. Buvo vikaru ir klebonu įvairiose vietose. Kunigaudamas platino religinio turinio knygas ir laikraščius. Bendradarbiavo Šaltinyje, Draugijoje, Vilniaus Žiniose ir kt.

Eidintai Tauragės aps. Batakių vls. k., 1936 21 ūkis, 152 gyv. 1926 išskirstytas vs. 1922 įst. pradžios mokykla. Teka Ančia ir Galmona.

Eidivydas, Eidvydas, Eidivinas, XIII a. Lietuvos kunigaikštis, Mindaugo brolio Dausprungo sūnus. Iš 1219 Lietuvos taikos dokumento su Valuine matyti, kad Mindaugas turėjo brolį Dausprungą. O Ipatjevo (Valuinės) metraštis kitoje vietoje rašo, kad E. ir Tautvila buvę Mindaugo brolio vaikai. Beveik visoje istorinėje literatūroje yra priimta, kad jiedu buvo Dausprungaičiai. Tas pats šaltinis nurodo, kad Mindaugas tuos savo brolvaikius iš Lietuvos išvaręs ir liepęs jiems drauge su jų dėde Vykintu kariauti prieš Smolenską ir kitas rusų sritis, leisdamas visa, ką jie užkariaus, sau pasilikti. M. Stryjkovskis rašo, kad Tautvila laimėjęs Polocką, Vykintas užėmęs Vitebską, o E. (klaidingai jį vadina Erdvilu) Smolenską. Kadangi Dausprungaičiai jau 1239 neteko Smolensko, jie turėjo būti išvaryti iš Lietuvos ne vėliau kaip 1236. Lietuvoje paliktus jų turtus ir žemes Mindaugas pasisavino; juos pačius norėjo, nesiskaitydamas su priemonėmis, Lietuvą vienydamas, užmušti, bet jie kurį laiką ramiai valdė pavergtus plotus rusuose. Turbūt, dar nepilnametis tada E., nepatenkintas dėdės Mindaugo žygiais, greičiausiai Vykinto raginamas ir kurstomas, drauge

su broliu Tautvila sukilo. Bet Mindaugui pasisekė vidaus karą greit likviduoti. Gelbėdami savo gyvybę, visi trys kunigaikščiai, kaip rašo Ipatjevo metraštis, rado prieglaudą pas Valuinės Romanaičius Danielių (žr.) ir Vasilką Vladimire. Pabėgėlis E. ir jo talkininkai davė progos Danieliui pradėti karą su Lietuva dėl jos užimtų rusų žemių į pietus nuo Nemuno augštupio ir susidaryti didžiajai koalicijai prieš Mindaugą. Svarbiausias iš tų bėglių kunigaikščių buvo ne E., bet Vykinto vaidmuo. Kai stiprios daugelio priešų koalicijos spaudžiamas Mindaugas rado kelią Rygon į Livonijos ordiną ir priešus suskaldė, nuo savo keršto atsisakęs E, su Tautvila dalyvavo savo svainio Danieliaus (už jo buvo ištekėjusi E. sesuo) žygyje į Čekiją. Tai yra paskutinė žinia apie E.

Polnoje sobranie russk. letop. II² p. 815, 820, 822; *M. Stryjkowski* Kronika I 1846 p. 285–286; *J. Łatkowski* Mendog król litewski 1892; *J. Totoraitis* Die Litauer unter dem König Mindowe 1905, liet. parafrazė 1932; *H. Paszkiewicz* Jagiellonowie a Moskva I 1933 p. 61–70; *J. Stakauskas* Lietuva ir Vakarų Europa XIII a. 1934 p. 63–65; *M. Hellmann* Das Lettenland im Mittelalter 1954 p. 175; *Z. Ivinskis* Mindaugas ir jo karūna, Aidai 1954 N 1. *Z. I.*

Eidivilas, Bulevičius, XIII a. pradžios lietuvių kunigaikštis. 1219 taikoje su Valuinės kunigaikščiais tarp eilės kitų (21 vardas) iš lietuvių pusės taikos sutartyje dalyvaujančių lietuvių kunigaikščių, iš Bulevičių giminės yra minimas E., šalia dviejų kitų brolių (Visimantas, Sprudeika). Pagal Ipatjevo metraštį, jis buvęs su kitais Bulevičiais Mindaugo nužudytas. Daugiau E. niekur nebeminimas. Iš pavardės (Bulevičius), berods galima spėti, kad E. giminė buvo rytinėje Lietuvos dalyje; ji dar nepriklausė tų sutartyje minimų penkių „vyresniųjų" kunigaikščių eilei. J. Latkowski mano, kad Bulevičiai negalėjo būti rusai, nors jų pavardė rusiška, bet vardai lietuviški.

Poln. sobr. russ. let. II² p. 735–736; *J. Łatkowski* Mendog król litewski 1892 p. 16.

Eidolonas (gr. eidōlon ‚vaizdas, stabas') vaizdas, paveikslas, panašybė; šešėlis, vaiduoklis, šmėkla.

Eidos (gr.) graikų filosofijos sąvoka, reiškianti tai, kas betkuriame daikte gali būti įžvelgiama, regima. Platono filosofijoje E. lygu idėjai, Aristotelio — formai (priešpriešoje medžiagai). Naujojoje filosofijoje E. sąvoką atgaivino ir savo fenomenologijos centrine sąvoka padarė E. Husserlis. Jis vartoja E. grynosios esmės prasme ir savo fenomenologinį metodą grindžia e i d e t i n e r e d u k c i j a, išskiriančia visa tai, kas nepriklauso grynajai esmei, kas tėra faktinės egzistencijos dalykas. Skirdamas nuo mokslų, kurie savo dalyku turi faktinę tikrovę, jis vadina e i d e t i n i a i s m o k s l a i s tuos esmės mokslus, kurių dalykas yra santykiai tarp idealinių formų (pvz. geometrija, logika). Dar bendriau imant, e i d o l o g i j a, arba e i d e t i k a, Husserliui tampa pačios filosofijos sinonimu: filosofijos uždavinys yra visose būties srityse atskleidimas jos idealinės struktūros — grynosios esmės. *J. G.*

Eidoskopas (gr. eidos ‚forma' ir skopein ‚matyti') prietaisas, padarytas kaleidoskopo principu, duodąs nebaigiamą įvairybę geometrinių figūrų.

Eidrigevičius Juozas (m. 1868 VII 22 Montmorency) 1831 sukilėlis, kilęs iš Panevėžio aps. Emigravęs į Prancūziją, studijavo teisę ir mediciną. Baigęs mokslus Montpellier, vertėsi gydytojo praktika Paryžiuje ir nuo 1850 Montmorency.

Eidrigiškiai Panevėžio aps. Naujamiesčio vls. k., pavadintas tuo vardu, išskirsčius 1926 Nevėžninkų dv.; 6 ūkiai, 39 gyventojai (1936).

Eydtkuhnen žr. Eitkūnai.

Eidukas Vincas (1885 Gudiškių k., Jovaravos vls., Marijampolės aps. — 1943) mokytojas. 1905 baigė Veiverių mokytojų seminariją, Prieš I pas. karą dirbo Radviliškio, Obelių ir Punkiškių pradžios mokyklose. Karo metu mobilizuotas tarnavo rusų kariuomenėje ir 1917 dalyvavo karių suvažiavime ir lietuvių seime Petrapilyje. Nuo 1919 Kupiškio vidurinės mokyklos mokytojas, nuo 1924 direktorius. Bendradarbiavo Vilniaus Žiniose (nuo 1906), Lietuvos Ūkininke (nuo 1908), Lietuvos Mokykloje, Lietuvoje ir Švietimo Darbe.

Eidukevičius 1) P r a n a s (1869 Virbalyje — 1926 III 7 Maskvoje), bedirbdamas fabrikuose Kaune, Rygoje, Gardine ir kt., gana anksti įstiraukė į darbininkų veiklą. 1902 įstojo į Lenkų socialistų partiją (PPS) Gardine. 1905 Lodzėje buvo PPS apygardos sekretoriumi. Vilniuje padėjo sujungti PPS ir LSDP. 1907 dalyvavo LSDP suvažiavime Krokuvoje, kur buvo šalininku sujungti LSDP su Rusijos soc. dem. 1909–10 buvo išvykęs į JAV, kur Antano Baranausko vardu atstovavo LDSP. 1912 atstovavo LDSP L. Trockio sušauktame įvairių tautybių soc. dem. suvažiavime. 1917 aktyviai dalyvavo Vilniaus didžiojoje lietuvių konferencijoje. Tačiau veikiamas Rusijos įvykių, netrukus perėjo į komunistus ir 1918 VIII 15 jau dalyvavo bolševikinės krypties soc. dem. konferencijoje, kur buvo nutarta steigti Lietuvos ir Gudų komunistų partiją. 1918 X 1–3 tos partijos suvažiavime išrinktas į Centrinį Komitetą (CK). 1918 XII 15—1919 II 7 Vilniaus darbininkų tarybos pirmininkas. Pasitraukęs į Rusiją, 1920–26 buvo užėmęs eilę atsakingų pareigų, dirbo Kominterne ir tt. Bendradarbiavo Visuomenėje, Naujojoje Gadynėje, Kovoje, Darbo Balse ir vėliau komunistinėje spaudoje.

2) Vladas (1891 VIII 9 Kaune—1941 VI 23 Kaune) dailininkas. Studijavo tapybą Rygos ir Müncheno dailės akademijose. Studijų tikslais yra aplankęs daug Europos muzėjų ir kraštų. Dalyvavo lietuvių dailės parodose Lietuvoje ir užsienyje. Tapė daugiausia peisažus ir portretus. Išėjęs iš impresionistų mokyklos, surado savišką tapymo būdą, kuris pasižymi kuklių, bet sodrių ir šiltų spalvų koloritu. Paveikslo kompozicija ryški dekoratyvinių dėmių ir apšvietimo skoningu išdėstymu. Portretuose ieškojo vaizduojamojo asmens individualaus charakterio ir psichologinės veido išraiškos. Darbų yra įsigijęs Vytauto Didž. Kultūros Muzėjus. D. žuvo susišaudymo metu vokiečių-rusų karo pirmomis dienomis 1941 VI 23 Kaune.

V. Eidukevičius (autoportretas)

V. Vzg.

Eidžiotai Telšių aps. Varnių vls. Ties Virvyčios upe yra kūgio pavidalo piliakalnis, vad. Liepos kalnu.

V. Eidukevičius Ponios P. portretas

Eifelio bokštas

Eifel žiemv. Reino skalūninių kalnų sritis tarp Moselio, Reino ir Ruhro upių; apie 70 km išilgai, 30 km skersai, 400–600 m augščio. Vidurinėje dalyje daug užgesusių vulkanų ir mineralinio vandens versmių. Augščiausioji vieta Acht 746 m. Būdingi 7 apvalūs ež., susidarę buv. vulkanų krateriuose ir vadinami marais (maar).

Eifelio bokštas pastatytas 1889 v. Paryžiaus dalyje (Champ-de-Mars) pasaulinei parodai inž. A. G. Eiffelio; 300 m augščio, ligi 1930 pasaulyje augščiausias pastatas. Ligi 276 m galima pasikelti keltuvu. Trijose aikštelėse (58 m, 115 m ir 276 m) įrengtos užkandinės, krautuvės, pašto įstaiga. Viršūnėje radijo ir televizijos siųstuvai, meteorologijos stotis ir galingi prožektoriai. Statybai suvartota 7500 t geležies. Atsiėjo 6,5 mil. aukso frankų. Pradžioje menininkų, rašytojų ir estetų aštriai kritikuotas dėl tariamos bjaurios išvaizdos, bet dėl popularumo tapo išoriniu Paryžiaus simboliu. Ligi 1953 apie 25 milionai lankytojų.

Eiffel Alexandre Gustave (1832–1923) prancūzų inžinierius, pastatęs daug tiltų, viadukų ir garsųjį Eifelio bokštą (žr.) Paryžiuje. Nuo 1900 pradėjo aerodinamikos tyrimus, tuo klausimu paskelbė keletą veikalų ir laikomas vienu iš aerodinamikos mokslo kūrėjų; 1912 įrengė pirmą pasaulyje aerodinamikos laboratoriją, kurią vėliau paaukojo valstybei. Išsp. La tour Eiffel en 1900, Nouvelles recherches sur résistance de l'air et l'aviation 1914 ir kt.

Eiga vyksmas, procesas, ėjimas, eigastis, eisena.

Eigelonys Alytaus aps. Butrimonių vls. 1910 išsk. vs., 1922 įst. pradžios mokykla, 1931 grietinės nugriebimo punktas, 1934 pašto punktas, 40 ūkių, 163 gyv. (1936).

Eigelonių miškas Onuškio vls. Trakų aps. apima plotą per 200 ha. Dirvožemis priesmėlio, vietomis priemolio. Auga pušys ir eglės. Yra tetervinų,

Eiger Šveicarijos Berno Alpių kalnas Jungfrau grupėje; 3970 m. Pietiniame šlaite 3,5 km ilgio ledynas, š. šlaitas status. Pirmą kartą užkoptas 1858.

Eigintas lietuvių bajoras XIV a. Nevėžio augštupio srity. Chronistas Herman Wartberge prie 1360 rašo apie Livonijos magistro žygį į satrapo (taip chronikoje vad. augštesnis luomas) E. dvarą. Jis, esą, sakęsis, kaip chronistas rašo, galįs ir norįs visus vokiečius ir krikščionius iš Livonijos išvaryti. Jau buvęs paskirstęs giminėms ir draugams jos pilis. Šitame žygyje magistras paėmė jo dvarą. 1370 ir 1372 yra minimi E. srities plėšimai. Prie 1377 vėl kalbama, kad Upytės satrapo E. sūnus Byvainis atvykęs į Rygą krikštytis.

Script. rer. Pruss. II.

Eigirdžiai Telšių aps. ir vls. bžk. išskirstyti vs. prieš I pas. karą. Bažnyčia medinė, pastatyta 1794. 1930 įst. pašto agentūra, grietinės nugriebimo punktas, 1935 pastatyta pradžios mokykla; 31 ūkis, 218 gyv. (1936). Upelis Tausalas, į kurį įteka Telšės upelis.

Eigos veikslas žr. Veikslai.

Eigtved Nicolai (1701–1754) danų karaliaus rūmų architektas, dirbęs daugiausia Kopenhagoje, vėlyvojo baroko ir rokoko atstovas; prisidėjo prie Christiansborgo pilies statymo, 1743–44 perstatė Nationalmuseum Kopenhagoje ir nuo 1749 statė Amalienborgo pilį.

O. v. Munthe af Morgenstierne N. E. 1924.

Eiguliai Kauno aps. Pažaislio vls. k., 3–4 km nuo Kauno, Neries kair. krante; 33 ūkiai, 252 gyv. (1936), išsk. vs. 1936. E. vandens matavimo stotis Neries kair. krante, 3 km nuo žiočių, prie buv. E. tilto tarp Kauno VII forto ir Vilijampolės, veikė 1921–28. 1925 III 6 ledams sugriovus tiltą, matuoklė įrengta prie lytlaužos.

E. p r o i s t o r ė j e. Neries pakrantėje jau mesolito pradžioje buvo gyvenama žmonių. Smėlynuose aptikta svidrinės kultūros tipo strėlių antgalių retušuotu koteliu, paleolitinio tipo rėžtukų, gremžtukų, padarytų iš ilgų ir storų titnaginių skelčių ir kt. Inventorius visiškai giminingas ankstyvojo tipo svidrinės kultūros titnaginiams dirbiniams Lenkijoje. Tai viena iš pačių ankstyviausių mesolitinių stovyklų Lietuvoje. E. smėlynuose surasta nemaža ir neolitinių titnaginių dirbinių: peiliukų, širdinių strėlių antgalių ir kt.

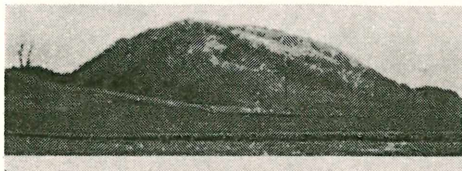
K a p i n y n a s. 1935, 1937–38 E. buvo tyrinėtas plokštinis senojo geležies amžiaus pabaigos (IV a.) ir vidurinio geležies amžiaus pirmosios pusės (V–VI a.) kapinynas. Ištirta 51 kapas. Griaučiai aptikti nevienodoje gilumoje: arčiau Neries, greičiausiai vandens paplautame krante, griaučiai surasti tuojau po dirvožemiu, o pakilumoje — vietomis net 1,4 m gilumoje. Daugumas griaučių gulėjo ant graužo paviršiaus ir buvo gerai išlikę. IV a. mirusieji E. kapinyne buvo laidojami gana taisyklingai, vienoda kryptimi: vyrai gulėjo galvomis į vakarus, moterys į rytus. Vėlesnių laikų (400–600 po Kr.) kapuose tokio vienodumo ne-

Eiguliai V–VI a. moters kapas

buvo. Griaučiai gulėjo augštielninki, rankų padėtis įvairi. Kaikuriuose kapuose susidurta su duobės dugne padėtais akmenimis. Vyrų kapuose prie galvos ar prie kojų surasta geležinių jietgalių, įmovinių kirvių, peilių, lazdelinių geležinių smeigtukų ir viename kape grynai lietuviško tipo žalvarinė antkaklė šaukštiniu galu, o moterų kapuose—apgalvių, juostinių žalvario apyrankių, įvijinių ir juostinių žiedų, lazdelinių smeigtukų, antkaklių ir ypač daug įvairiaspalvių stiklinių, emalinių ir gintarinių karolių. Be to, E. buvo surasti 4 degintiniai kapai. Čia už kapinyno ribų ant laužo sudeginto žmogaus kūno likučiai su apdegusiais iš dalies nuo ugnies net susiliejusiais žalvariniais papuošalais būdavo supilami į maždaug 0,5 m skersmens ir 0,5 m gilumo duobutę. Trijuose kapuose deginti kauliukai buvo švariai iš laužo išrinkti ir kartu su papuošalais bei ginklais supilti į duobutę. Trečiajame kape sudegę kaulai į duobutę buvo supilti kartu su laužo anglimis. Tai patys ankstyviausi ligi šiol žinomi šioje srityje degintiniai kapai.

P i l i a k a l n i s stovi Neries kair. krante, į pietvakarius nuo VII forto. Piliakalnio paviršius kiek nuolaidus Neries link,

Eigulių piliakalnis

I pas. karo metu, ruošiant fortifikavimo įrengimus, gerokai apardytas. Piliakalnio paviršiuje ir šlaituose randama daug geležies gargažės, degto molio gabalų su medinių statinių atspaudais, įvairiai ornamentuotos keramikos ir kt. Greičiausiai ant šio priešistorinio piliakalnio ankstyvosios istorijos laikais stovėjo medinė pilis, kurią kryžiuočiai sudegino. E. pilis Vygando kronikoje minima 1379 ir 1382. 1379 vokiečių ordino kariuomenė buvo atėjusi prie Neries iki E. (Egullen) pilies ir čia degindama nuėjo iki Romainių, prie Nevėžio. 1382 VI 30 Huno von Hattenstein E. (Egollen) pilį sudegino, paėmė du bajorus į nelaisvę ir 40 žmonių užmušė.

Scr. Rerum Prussicarum II p. 591, 616, 617; *J. Žilinskas ir R. Masalskis* Senojo geležies periodo Lietuvos gyventojų kaukolių studija — Med. Fak. Darbai IV: 1–3, 1937, p. 3–10 (trumpa J. Puzino kasinėjimų apžvalga); *J. Puzinas* Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys 1938 p. 70–79.

J. P.

Eigulis miškų apsaugos vieneto — eiguvos sargybinis, valstybės tarnautojas, veikęs miškų policijos teisėmis, turįs praktinį miškų apsaugos patyrimą. Miškų ūkiui pažangėjant, E. pareigoms buvo skiriami išėję bent pradinį mokslą ir vėliau apmokomi spec. kursuose prie Vidurinės miškų mokyklos.

Mažus atskirus miškelius ar valst. vandenis, esančius atokiau nuo E., saugojo miško sargai, eidami E. pareigas.

E. gyveno valdinėse ar privatinėse sodybose ir naudojosi iki 6 ha valdinės dirbamos žemės ar pievų. *M. Jm.*

Eigustė Gedimino duktė žr. Aigustė.

Eiguva eigulio prižiūrimoji miško dalis, miškų apsaugos vienetas. Eiguvos plotas, atsižvelgiant į apsaugos sunkumą, svyruoja tarp 100–500 ha. Girininkijose E. yra tarp 5–10. E. apimtin įeina ir valstybiniai vandenys — upės, ežerai, taip pat valstybės priežiūroje esą privatiniai miškai. E. prižiūri eigulis.

Eijkman Christian (1858–1930) olandų fiziologas. 1888–96 pataloginінės laboratorijos dir. Batavijoje, 1898–1928 higienos ir teismo medicinos prof. Utrechto univ. Išgarsėjo atogrąžų ligų (beriberi) gydymu ir mokslo darbais apie vitaminus. 1929 kartu su F. G. Hopkinsu gavo fiziologijos ir medicinos Nobelio premiją.

Les prix Nobel en 1929, 1930; *G. Olpp* Hervorragende Tropenärzte, Wort und Bild 1932.

Eike von Repgau (Eyke, Eico, Heiko von Repgowe, Repegouw, apie 1180 — po 1233) vokiečių teisės žinovas. E. buvo teisinis patarėjas Augšt. ir Žem. Saksonijos. Türingijos ir Brandenburgo kunigaikščiams. Apie 1220 parašė seniausią vokiečių teisės knygą „Sachsenspiegel" (Saksų veidrodis), „Sächsische Weltchronik", vieną iš seniausiųjų pasaulio istorijų vokiečių prozine kalba ir greičiausiai vad. Freidanko (Vrīdanc) „Bescheidenheit".

W. Möllenberg E. v. R. und seine Zeit 1934; *E. Wolf* Grosse Rechtsdenker [2]1944.

Eikinogenas amino–beta–naftol–beta–monosulfonatrio druska; jos formula yra:

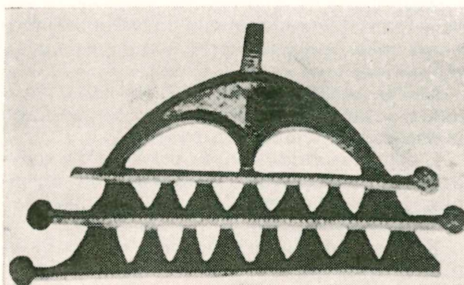
$$C_{10}H_5(NH_2)(OH)(SO_3Na) . 2½H_2O .$$

Balti milteliai, stiprus reduktorius, vartojamas ryškintoju fotografijoje.

Eikintas ir du jo broliai, iš Lietuvos kelių aprašymų (die litauischen Wegeberichte), žinomi 1388–94 kaip kelių kryžiuočiams vadovai („leitslûte") Žemaičiuose panemunėmis į Viduklės ir Kaltinėnų sritis. E. šeima, matyt, buvo išbėgusi iš Lietuvos ir įsikūrusi Prūsuose (Elbingo srityje).

Scr. rer. Pruss. II, 667–671, 676, 679 p.

Eikotiškis Zarasų aps. Degučių vls. Išardytuose pilkapiuose surasta III–IV a. trys žalvariniai emaliuoti pusmėnulio pavidalo kabučiai, profilingas buoželinis žalv. smeigtukas, trys geležiniai siauraašmeniai kirviai ir kt. senienų. Emaliniai kabučiai giminingi su Dusetų apylinkėse ir Velykuškių piliakalnyje (Dusetų vls.) surastais panašaus tipo dirbiniais. Be to, tame pačiame kapinyne surasta viena V–VI a. žvaigždžia-

Eikotiškio emaliuotas kabutis

kojė segė. 1949 čia buvo daromi bandomieji kasinėjimai.

Eikša Kariotaitis, Gediminaičio Karioto–Mykolo sūnus. Karioto vaikų daugumo genealogija yra neaiški. J. Wolff savo veikaluose yra išskaitęs tik 7 Kariotaičius, tarp kurių E. vardo nėra. J. Puzyna jų yra suradęs 10. Rusų metraščiai (Voskresenskaja ir Tipografijos) mini, kad 1349–1350 Algirdas išsiuntęs savo broliavaikius Semeną ir E. pas Aukso Ordos chaną Čani-beką, kad prašytų pagalbos prieš Maskvą. Jiedu, rodos, buvo ten pakliuvę į nelaisvę ir paskui Maskvos kunigaikščio išlaisvinti. 1358 Kęstučio žemių ribų nustatymo dokumente su Mozūrijos Ziemovitu, šalia kitų kunigaikščių figūruoja ir Aikša, dėl kurio J. Puzyna neabejoja, kad jis tas pats 1349 minimas E. Daugiau istorinių faktų apie E. nežinoma. E. vardas yra žinomas ir Lietuvos metraščio antrajai redakcijai. Jis yra padaromas Palemono draugu. Iš jo vardo metraštis veda ir Eišiškių (žr.) pradžią. Įvairiuose variantuose E. vardas yra įvairiai rašomas (Eikš, Eikša, Eikšis, Ekš, Ečkšis, Eikšnis, Eyksz, Eykšys). Be abejo, Lietuvos metraščio tuose variantuose, neatsižvelgiant į chronologiją, yra kalba apie E. Kariotaitį, Gedimino vaikaitį, J. Puzyna taria, kad Eišiškės galėjusios būti jo dalinės kunigaikštijos sostinė ir jo įkurtos.

J. Puzyna Korjat i Korjatowicze — At. Wil. VII 1930 p. 433–434, 453, XI 1936 p. 64–65; *Ig. Danilowicz* Skarbiec dyplomatów I 1860 N 417; *St. M. Kuczyński* Sine Wody — Księga ku czci O. Haleckiego 1935 p. 81; *J. Wolff* Ród Gedimina 1886.
Z. I.

Eikutis (Eycutte) XIV a. žemaičių bajoras kražiškis, 1390 V 26, kartu su kitais 26 bajorais, pasižadėjęs remti kryžiuočiuose esantį Vytautą.

Cod. ep. Vitoldi 1882 p. 23.

Eikvojimas — pinigų, turtų ar kapitalo leidimas niekais; neteisėtas nesavų pinigų ar turtų leidimas; netikslingas žmogaus ar mašinų jėgos naudojimas; neplaningas žemės, žemės turtų, miškų, vandens vartojimas.

Eilardas (Eilardus) Kristupas, Karaliaučiaus univ. poezijos prof., 1625 pridėjęs eiliuotą prakalbą Jono Rėzos išleistam Dovydo psalmių lietuviškam Jono Bretkūno vertimui.

Eylau (vok.) žr. Yluva.

Eilė 1. vienas už kito sustojusių ar sustatytų daiktų linija; virtinė, vora; 2. ko nors sekimo, darymo tvarka; 3. sluogsnis, klodas; 4. rūšis, rangas; 5. karta, generacija, giminė; 6. kostiumas; 7. viena rašto linija; 8. eilėraštis.

Eilėdara poetikos dalis, nagrinėjanti eiliuotinės kalbos (žr.) ypatybes, kuriomis ji skiriasi nuo prozos. Pagal tą garsinę medžiagą, kuri imama eiliuotinės kalbos ritmingumo pagrindu, yra skiriama metrinė, skiemeninė ir toninė sistema.

M e t r i n ė sistema vyravo senovės graikų ir romėnų literatūrose. Jų eiliavimas buvo paremtas ilgų ir trumpų skiemenų kaitaliojimusi. Taisyklingai besikartojanti ilgų ir trumpų skiemenų grupė, kuri gali būti palyginta su muzikos taktu, buvo pavadinta p ė d a. Ji galėjo apimti nuo 2 ligi 4 trumpų (žymima: ◡) ar ilgų (—) skiemenų. Taigi buvo galimos 28 įvairios pėdos, iš kurių svarbesnės buvo šios: chorėjas ar trochėjas (— ◡), spondėjas (— —), jambas (◡ —), daktilas (— ◡ ◡), amfibrachis (◡ — ◡), anapestas (◡ ◡ —) ir kt. Kiekvienai pėdai tekdavo ritminis kirtis, vad. iktas, kuris paprastai buvo dedamas ant pirmo ilgojo pėdos skiemens ir galėjo nesutapti su gramatiniu žodžio kirčiu. Ilgos eilutės buvo cezūros (žr.) skiriamos į ritmines dalis. Žymiausia antikinio eiliavimo forma buvo hegzametras (žr.). Naujųjų kalbų antikinių eiliavimo formų sekimai yra toniniai, t. y., jų pagrindą sudaro ne skiemenų ilgumo, bet jų kirčiuotumo dėsnis. Tokių sekimų nestinga ir liet. literatūroje, pvz. hegzametru rašė K. Donelaitis, P. Vaičaitis. XIX a. pradžioje E.Budrius (žr.) rašė lietuviškas eiles, sekdamas vad. Horacijaus metrą.

S k i e m e n i n ė, arba silabinė, sistema įsigalėjo viduramžiais, kada lotynų kalba tapo negyvąja kalba, ir joje išnyko ilgųjų ir trumpųjų skiemenų skirtingumo jutimas. Rečitatyvinis skaitymas (plg. ir dabar bažnytinį skaitymą) išlygino skiemenų tarimo laiką, ir tik kolono, t. y. ritminio vieneto, gale buvo daroma kadencija, t. y. balso pratęsimas ir jo augščio pakeitimas. Silabinis eiliavimas paremtas lygiu skiemenų skaičium eilutėse. Gramatinių kirčių tvarkos ir skaičiaus nepaisyta. Betgi kiekviena eilutė turėjo 1 pastovų kirtį, o ilgesniosios — 2 kirčius. Toks eiliavimas ypač tiko pastovų kirtį turinčioms kalboms, pvz. prancūzų, italų, lenkų. Lietuvių literatūroje silabiškai rašė XIX a. pradžios žemaičių poetai, vėliau A. Baranauskas ir kt. Viena iš mėgiamiausiųjų silabinio eiliavimo formų yra aleksandrina (žr.). Lenkiškuoju aleksandrinos variantu D. Poška rašė Mužiką

Žem. ir Lietuvos, A. Baranauskas Anykščių Šilelį (betgi pradžia rašyta ne aleksandrina).

T o n i n ė sistema, paremta tam tikra kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kaita, yra vyraujanti naujaisiais laikais. Ji gali būti skiemeninė toninė (lygiaskiemenė) ir grynai toninė, arba akcentinė. Pirmajai susidaryti lemiamos reikšmės turėjo antikinis metrinis eiliavimas, iš kurio buvo paimtas eilutės dalijimas į pėdas. Toniniame eiliavime pėdą sudaro vienas kirčiuotas ir 1 ar 2 nekirčiuoti skiemenys; atseit, gali būti 5 įvairios pėdos, kurių pavadinimai liko antikiniai. Pvz. chorėjas: Miškas ūžia, verkia, gaudžia (Maironis); jambas: Tyli naktis, šviesi rudens naktis (Putinas); daktilas: Supasi, supasi lapai nubudinti (Sruoga); amfibrachis: Vai lėkite, dainos, iš vargo nupintos (Vaičaitis); Aš ilgiuos, kaip aušros, mėlynųjų akių (Kirša). Vienoje eilutėje taip pat gali būti jungiamos dviskiemenės ir triskiemenės pėdos. Toniniame eiliavime galima ir nesilaikyti tradicinių pėdų. Vadinamasis akcentinis eiliavimas, paremtas tik lygiu kirčių skaičiumi atitinkamose eilutėse, kurios pačios, taip pat ir tarpai tarp dviejų kirčiuotų skiemenų, gali ir nebūti lygūs, pvz.

Kam nenubodo su mūzoms laižytis, —
Teverda tas lyriką.
O mums pasaulis daiktais pražydęs
Širdyse mirga. (Binkis).

Tolimesnis žingsnis eilėdaros laisvėjimo kryptimi yra vad. laisvosios eilės (dažnai vad. prancūziškuoju vers libre verdu). Čia jau nebepaisoma nei pėdų dėsningumo, nei kirčių bei skiemenų skaičiaus. Ritmingumo jausmą čia išlaiko kiti dalykai, ypač sintaksinės sakinių konstrukcijos panašumai, intonacijos vienodumas ir kt. Laisvąsias eiles ypač išpopularino prancūzų ir kt. simbolistai. Drauge su simbolizmu laisvosios eilės atėjo ir lietuvių poezijon, kur iš pradžių susilaukė smarkių priekaištų iš tradicinės, mūsų dažnai maironine vadinamos, eilėdaros šalininkų, bet dabar jau tvirtai įsipilietino.

Šios E. sistemos iškelia eiliuotinės kalbos ritmingumo pagrindus. Tačiau eiliuotinė kalba gali turėti dar ir daugiau savybių, kurios ją skiria nuo prozos ir stiprina jos ritmingumą. Čia ypač pažymėtinas eilėgalių derinimas, arba rimas (žr.), ir atskirų eilučių jungimas į vienetus, vad. strofas (žr.). Visa tai prisideda prie eilėraščių įvairavimo.

K. J. Shapiro A bibliography of modern prosody 1948; *E. Smith* The principles of English metre 1923; *O. Paul* Deutsche metrik [3]1950; *A. Heusler* Deutsche Versgeschichte 1925–29; *G. Lote* Histoire du vers français 1950; *V. Žirmunskij* Vvedenie v metriku 1925; *M. Gustaitis* Stilistika [2]1927; *V. Bičiūnas* Lietuviškoji poetika — Gaisai 1930 N 1–3; *E. Radzikauskas* Lietuviškos eilėdaros kūrimosi raida — Darbai ir Dienos III 1934; *A. Šešplaukis* Lietuvių poezijos ritmika — Pėdsakai 1947 N3–4; *F. Brender* Zur Metrik der litauischen Hexameter von 1589 — Archivum Phil. IV 1933; *F. Brender* Hegzametras lietuvių literatūroje — Vairas IV 1932; *F. Brender* De duobus carminibus Lituanis Horatiano metro compositis —Archivum Phil. V 1935; *H. Engert* Metrische Studien zu Gedichten von Maironis — Darbai ir Dienos IV 1935; *J. Safarewicz* Kilka uwag o wersyfikacji litewskiej — Inter arma; zbiór prac ofiarowanych prof. K. Nitschowi 1946. *V. Mc.*

Eilėraštis nedidelės apimties eiliuotosios rašytinės poezijos kūrinys. Tai Jono Jablonskio nukaltas naujadaras, pasirodęs Lietuvos nepriklausomybės pradžioje (plg. K. Binkis Eilėraščiai 1920), bet jau baigia išstumti anksčiau tam reikalui vartotą žodį e i l ė s, kaip pastarasis savo laiku pakeitė žodį „giesmė" (plg. A. Strazdas Giesmės svietiškos ir šventos 1814 ir J. Želvys Giesmės arba poezija 1858). Paskutiniuoju laiku ilgesni E. pradedama vadinti poemomis (A. Miškinis Keturi Miestai 1939). Pirmaisiais originaliais E. lietuvių kalboje reikia laikyti Martyno Mažvydo Katekizmo (1547) du eiliuoti kreipimaisi į skaitytoją.

A. Vengris Eilėraščio istorija. Kūryba 4, 1944. *J. A.*

Eilinės žvaigždės (arba vyriausios žvaigždžių eilės) gausingiausia žvaigždžių klasė, pirmą kartą apibūdinta pagal Russellio diagramą. Prie E. Ž. priklauso saulė, Sirijus ir kt. Visos E. Ž. palyginti mažai įvairuoja didumo atžvilgiu, tačiau gali turėti įvairias efektyvias temperatūras ir priklausyti įvairiems spektro tipams. Kartu su efektyvia temperatūra labai įvairuoja absoliutus šviesumas. E. Ž. apima nenutraukiamą tipų virtinę, prasidedančią baltomis, labai karštomis, milžiniško šviesumo žvaigždėmis ir pasibaigiančią raudonomis, menkiausio šviesumo žvaigždėmis. Pirmasis E. Ž. šeimos galas apima normalias B–žvaigždes ir O tipo žvaigždes (Wolf-Rayet žvaigždės), antrasis apima vad. raudonąsias nykštukes. Ryškiausios E. Ž. yra keliolika kartų didesnės už saulę, o silpniausios kelis kartus mažesnės. Dideli šviesumo skirtumai priklauso ne tiek nuo skersmenų įvairumo, kiek nuo nevienodos paviršiaus temperatūros. Pagal dabartines teorijas E. Ž. mažai tesiskiria savo mase ir chemine sudėtimi, ypač vandenilio nuošimčiu. Taip pat ir branduolių temperatūra E. Ž. nedaug tesiskiria.

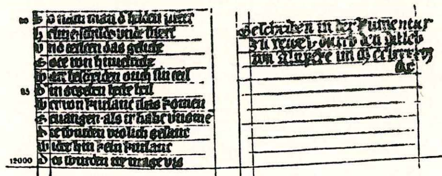
Eilinis 1. kuris eina iš eilės; 2. paprastas, nerinktinis, kasdieninis; 3. paprastas karys, kareivis, išėjęs apmokymo kursą ir priėmęs priesaiką; jūrininkų specialybės tarnyboje E. vadinamas jūreiviu.

Eiliuotinė kalba, arba poezija siaura žodžio prasme, yra taip sutvarkyta kalba, kurioje jaučiamas aiškus ritmas, priklausąs nuo dėsningo kalbos garsinės medžiagos (skiemenų skaičiaus, kirčių ir t. t.) kaitaliojimosi. E. K. savybes nagrinėja eilėdara (žr.). Viršinis E. K. skirtingumo nuo

prozos ženklas yra jos grafinė forma: atskiri jos ritminiai vienetai paprastai surašomi atskiromis eilutėmis.

Eiliuotinė Livonijos kronika (senesnioji), rimuotomis eilėmis XIII a. gale vokiškai rašytas metraštis, apimąs 1143–1290 laikotarpį. Apdainuodama krikščionybės įsikūrimą ir plitimą Livonijoje, ordino žygius ir vietinių Livonijos tautų (latgalių, estų, žiemgalių, kuršių) nukariavimą, kronika daug vietos skiria pašonėje susikūrusiai lietuvių valstybei ir jų žygiams Livonijoje. Aprašyta lietuvių žygis į Saremos (Ezelio) salą 1219, Saulės–Šiaulių kautynės 1236 (E. kronika vienintelė aprašo kautynių eigą), Mindaugo žygis prie Embūtės 1242, lietuvių ir žemaičių kunigaikščių tarpusavio kovos, Klaipėdos pastatymas, tolimi lietuvių-žemaičių žygiai į Livoniją ir jų laimėjimai (Skuodo, Durbės, Lielvardės kautynėse, 1270, 1278); apdainuota Mindaugo krikštas, vainikavimas, jo apostazija, Traidenio žygiai, lietuvių santykiai su kuršiais, žiemgaliais ir kt. Iš 12.017 rimuotų eilučių Lietuvą ir jos santykius paliečia ketvirtoji dalis; ypač nuo XIII a. pusės vis daugiau figūruoja lietuviai ir žemaičiai. Tuo tarpu kai Henrikas Latvis savo metraštį baigia 1227, o Ipatjevo–Valuinės kronika fragmentiškai atvaizduoja Lietuvos kunigaikščių santykius tik su Valuinės–Haličo kunigaikščiais, tai lietuvių santykiams su vokiečiais ir Pabaltijo tautomis E. L. K. daugeliui faktų ir dalykų lieka vienintelis šaltinis.

Tiksliai nėra išaiškinta, kas yra buvęs E. L. K. autorius. L. Bergmannas, pirmasis apypilnio (trūko 1280 eil.) kronikos teksto leidėjas (1817), jos autoriumi laikė Ditlebą von Alnpekę, nes jo naudoto Rygos rankraščio gale buvo prierašas: „Geschriben ... durch den Ditleb von Alnpeke im 1296 iar." Jau XIX a. paaiškėjo, kad „geschriben" čia galėjo reikšti ne parašyta, o perrašyta. Rastas kitas to šaltinio rankraštis Heidelberge (be jokių spragų; iš XV a.) to prierašo visai neturėjo. Ditlebas Alnpeke, būdamas tik paprastas perrašinėtojas ar savininkas, G. Berkholzo ir Leo Meyerio nuomone, savo vardą kronikos gale padėjo tik falsifikavimo tikslu. Šis įrašas yra buvęs padarytas tik apie 1625, kai vad. Rygos metraščio savininku buvo Jonas Alnpech (Alembeck) iš Lvovo. Iš ten jis pateko į Livoniją. C. Schirrenas įrodinėjo, kad kronikos kūrėju yra buvęs paskutiniuose posmuose minimas cistersų vienuolis (Vicboid Dosel). Bet šitoji nuomonė pritarimo nerado, juo labiau, kad kronikoje neigiamai prasitariama apie vienuolius. Nebuvo E. L. K. autorius nei danų riteris, nei jis rašė Taline, kaip manė kronikos leidėjas (Scr. rer. Livonic. I 503 p.). Kitas leidėjas F. Pfeifferis, kuris 1844 tik atspausdino Bergmanno leidimą, papildydamas jo spragas, tarė autoriumi buvus ordino riterį arba jo palydovą. Nors kronistas apie save beveik nieko nepasako, tačiau matyti, kad jis buvo Livonijos ordino, o ne vyskupų šalininkas. Platūs karo žygių aprašymai, didelis domėjimasis militariniais veiksmais rodo jį buvus karo žmogų. O žygius ir kautynes jis taip mėgsta, kad neretai nesusilaiko nepagyręs pagonių narsumo. Wachtsmuthas buvo linkęs manyti, kad vienas nežinomo vardo riteris, kuris kautynėse su pagonimis vienintelis išsigelbėjo (10.667 eilutė), yra kronikos autorius. R. Lindneris ir P. Ecke pateikė naujų įrodymų, kad kronistas buvo karo žmogus ir ordino šalininkas. Iš kronikos tarmės, nors abiejuose rankraščiuose (Rygos, Heidelbergo) yra žymių skirtumų, kalbininkai taria autoriaus tėvynę buvus vidurio Vokietiją. Į Livoniją jis turėjęs patekti apie 1260 ir ten išgyventi keliasdešimt metų. E. L. K., kaip ir daugeliui viduramžių kūrinių, yra būdingas dualizmas — Dievo Karalijos kova su velnio karalija. Ordino riteriai yra Dievo vaikai, jo kovotojai ir draugai, o pagonys lietuviai ir latviai yra Dievo ir todėl kartu riterių priešai, nes jie vadovaujasi velnio patarimais. Daug sunkiau yra nustatyti, kiek E. L. K. autorius yra poetas ir kiek metraštininkas-istorikas. Didesnė jo kronikos dalis yra jo laikais vykstančių įvykių, įvairių veiksmų apdainavimas. Iš ankstyvųjų laikų sužymėti tik svarbiausi įvykiai; apie reikšmingą kryžiuočių ir kalavijuočių susijungimą 1237 beveik nieko nepasakyta. Autoriui nerūpėjo nuoseklus įvykių atpasakojimas, o daugiau pačių faktų apdainavimas. Chronologijos labai maža. Kelių šimtų eilučių įvairių kautynių aprašymuose paprastai nėra datų. Paduodami vyskupų ir ordino magistrų valdymo metų skaičiai yra dažnai netikri. Kronikoje maža tikslios geografijos: žemaičių ir Augštaičių srityse suminėti vos 7 vietovardžiai. Nedaug ir asmenvardžių — lietuvių 13. E. L. K. autoriui rūpėjo veiksmas, išžygiavimas, kariuomenių susitikimas, vienų ir kitų kalbos, savųjų raginimai, plėšimas, grįžimas. Be to, autorius buvo surištas su tinkamu rimo galūnių parinkimu. Į poeziją buvo įnešta daug nereikalingų žodžių. Rimui ir ritmui pritaikytas žodis ar posakis galėjo faktą stiprinti ar silpninti. P. Ecke ir W.

Eiliuotinės Livonijos kronikos Rygos (Bergmanno) rankraščio pabaiga

Meyeris nustatė, kad E. L. K. greta istorinės tikrovės vaizdavimo yra daug periodiškai pasikartojančių stilistinių formulų. Lygiai taip pat nustatytos besikartojančių skaičių grupės, pažyminčios kariuomenių stiprumą, kritusiuosius ar laimėtą grobį. Bet autorius niekada sąmoningai nenukrypo nuo teisybės ir negalėjo sugalvoti naujų dalykų. Kronikininkas yra griežtas ir rimtas karo žmogus; nei humoro, nei satyros, nei juoko jo veikalas nepažįsta. Nepasidavė jis vykstančioms Livonijoje aštrioms kovoms tarp Rygos arkivyskupo ir ordino. Kronikininkas vien iš atminties ar lūpų tradicijos negalėjo išdėstyti tūkstančiuose eilučių daugybę faktų. Jis yra naudojęs kokią nors rašytą atramą atminčiai. Galėjo jis panaudoti žuvusius Annales Dunamundenses ir Annales Rigenses. Daugelyje vietų jis kalba apie dokumentus (brîve). Taip pat jis turėjo naudotis magistrų ir kovose žuvusiųjų riterių sąrašais. Tiksliai ligi vienetų yra paduoti kritusiųjų ordino riterių skaičiai Saulės, Skuodo, Durbės, 1270, 1278 kautynėse su lietuviais ir kitur. Kronikos tekstas rodo, kad jos autoriui buvo žinoma daugiau faktų, nei jis savo poezijoje apdainavo: jis daug kartų staiga nutraukia vaizdo aprašymą, pasiteisindamas, kad daugiau nebenorįs apie tai pasakoti. Keliose vietose kronikininkas pažymi, kad jis galėtų daug įvykių ir faktų aprašyti: tada pergamentui vežti reikėtų vežimo (2725 eil.), tada veršenos reikėtų ieškotis (7077 eil.) ir t. t.

Be rašytosios medžiagos, E. L. K. autorius naudojosi kitų pasakojimais ir savo paties patyrimu. Daugelio įvykių buvo jis pats liudytojas arba girdėjo iš neseniai juos pergyvenusiųjų ar mačiusiųjų žmonių. Jis rašė ne anksčiau kaip 1295-1297, ir todėl jis visai galėjo atgaminti savo atsiminimus ne anksčiau kaip ligi 1260. Nors kronikoje į pabaigą (11647 eil.) yra pašymėta, kad, kas toliau gyvensiąs, terašąs toliau, tačiau tolimesnė kūryba nesiskiria nuo ankstyvesnės. Kronikos kalba ir stilius neleidžia manyti, kad ją būtų kūrę keli ar bent du autoriai.

Ligi 1250 kronikoje mažiau faktų ir įvykiai silpniau išdėstyti. Toliau šios eilės tampa vis patikimesniu ir tobulesniu šaltiniu. Ši antroji dalis kaip istorijos šaltinis yra nepalyginti vertingesnė už pirmąją. Plačiai aprašydamas kovas Livonijoje ir už jos sienų su pagonimis, į kitus objektus kronikininkas maža tesileido. Pvz. apie lietuvių vidaus gyvenimą, santvarką kronikoje beveik nieko nėra. Bet netrūksta žinių pažinti lietuvių kultūrai, iš dalies jų religijai, geram apginklavimui, karo technikai. Daugeliu atžvilgių E. L. K. yra vienintelė Lietuvos istorijos versmė. Plačiai E. L. K. naudojosi vėlesnieji kronikininkai, daugelis Livonijos ir Prūsų kronikininkų XIV–XVI a. T. Norbutas ir S. Daukantas E. L. K. dar nesinaudojo. Tyrinėdamas Mindaugo laikus, ją sunaudojo J. Latkowskis (1892), vėliau K. Skirmuntaitė ir J. Totoraitis (1909). 1844, papildydamas Bergmanno spragas Heidelbergo rankraščiu, E. L. K. išleido Fr. Pfeifferis; 1848 E. Meyeris parūpino kronikos vertimą iš viduramžinių vokiečių augštaičių kalbos į dabartinę. 1853 naujai kroniką išleido I t. Scr. rer. Livon. Th. Kallmeyeris ir E. Napiersky, pridėdami žodyną, paaiškinimus, vardų rodykles ir vertimą į dabartinę vokiečių kalbą (proza). Naujus reikalavimus visai atitinkantį ir kritišką leidimą yra paruošęs Leo Meyeris 1876 (Livländische Reimchronik). Pr. Žadeikis yra E. L. K. eilėmis išvertęs į lietuvių kalbą. Latviai yra taip pat eiliuotą vertimą pasirūpinę (J. Saiva, Atskanu chronika 1936 su R. Klaustinio įvadu).

R. Lindner Zur älteren livl. Reimchronik 1891; *P. Ecke* Die livl. Reimchronik 1910; *W. Meyer* Stilistische Untersuchungen zur livl. Reimchronik 1912; ('') Zur livl. Reimchr. — Ztschr. f. deutsche Philologie IV 1873 p. 407–444; *V. Bilkins* Pētījums pār Rīmju chroniku 1935; *Z. Ivinskis* E.L.K. ir jos autentiškumas — Židinys, 1936, N 10 p. 289–302; *G. Berkholz* Der Bergmannsche Codex der livl. Reimchr. — Mittl. aus dem Gebiete d. Gesch. Liv-, Est- u. Kurlands XII 1872 33–71; ('') Einige handschriftliche Materialien zur livl. Reimchr. Stzngs. Gesellsch. f. d. Gesch. d. Ostseeprovinzen 1875 p. 16; *C. Schirren* Der Verfasser der livl. Reimchr. — Mittl. aus dem Gebiete der Gesch. Liv-, Est- u. Kurlands VIII 1855, p. 19–83; *F. Wachtsmuth* Ueber die Quellen u. den Verfasser der älteren livl. Reimchr. — Programm d. Gymn. Mitau 1878 p. 35; *O. Lorenz* Deutschlands Geschichtsquellen II [3]1887, p. 218, 225–228; *E. Strehlke* Scr. rer. Pruss. I 1861, p. 625–627; *A. Potthast* Biblioteca historica medii aevi II 1896, p. 960.
Z. I.

Eiliuotinė Livonijos kronika (jaunesnioji), senosios E. L. K. tęsinys, parašyta XIV a. Bremenietis notaras Jonas Renneris kodekse Livländische Historie senesniems savo istorijos laikams sakosi naudojęs vienintelį šaltinį Bartolomėjo Hoeneke E. K. Pati kronika yra žuvusi, bet ją plačiai panaudodamas, Renneris įgaliojo ją atstatyti. Šitą darbą yra atlikęs K. Höhlbaumas. Turbūt sąmoningai prisišliedamas prie senesniosios E. L. K., Hoeneke tokiomis pat eilėmis apdainavo 1315–1348, tik jau nebe viduramžinių vok. augšt., bet vid. vok. žemaičių tarme. Būdamas Livonijos ord. kapelionu trijų magistrų (Munheim, Dreileben, Herike) laikais, jaunesniosios E. L. K. autorius aprašo Munheimo kovas su Ryga (Gedimino laiku), žygius prieš lietuvius ir rusus. Plačiai aprašytas 1343 estų sukilimas. Kadangi Hoeneke buvo daugelio įvykių liudytojas, jo veikalas, nors tik iš dalies atitaisytas, turi vertės Livonijos ir Lietuvos istorijai, ypač 1340–1348. Hoenekės darbu naudojosi Wigandas Marburgietis ir Hermanas de Wartberge.

K. Höhlbaum Die jüngere livl. Reimchronik des Bartholomäus Hoeneke (1315–1348) 1872; (") Joh. Renner's livl. Historien u. die jüngere livl. Reimchronik I 1872; *M. Perlbach* Die jüngere livl. Reimchr. — Altpr. Mntschr., IX, p. 472–475.
Z. I.

Eilutė matematikoje vadinama seka tikrųjų arba kompleksinių skaičių $u_1, u_2, u_3 \ldots u_n$, kurie sudaromi pagal apibrėžtą dėsnį ir paeiliui sudedami. Pažymėję $s_n = u_1 + u_2 + u_3 + \ldots + u_n$, sakome, kad eilutė pabaigiama, jei narių skaičius baigtinis, ir nepabaigiama, jei narių skaičius nepabaigiamas. Jei s_n kai $n \rightarrow \infty$ konverguoja apibrėžtai baigtinei ribai, tai nepabaigiama eilutė vadinama konverguojančia. Jei E. jokiai ribai nekonverguoja, tai nepabaigiama E. vadinama diverguojančia. Viena paprasčiausiųjų nepabaigiamų E. yra nepabaigiamoji geometrinė progresija: $a_1 + a_1q + a_1q^2 + \ldots aq^n + \ldots$ Jei $(q) < 1$, tai E. konverguoja, jei $(q) \geq 1$, tai E. diverguoja.

Eimaitis Motiejus (apie 1839 Zapyškyje—1919 Jekaterinoslave) vienas žymesniųjų Lietuvos knygnešių. Knygas platino Darsūniškio, Vilniaus, Kauno apylinkėse ir Užnemunėje. Knygas pats gabenosi per sieną tiesiog iš Tilžės, ilgą laiką jas pristatinėjo kun. Silvestrui Leonavičiui A. Panemunėje, Pajievonyje ir Lukšiuose. 1897 žandarai atėmė iš E. visas knygas.
P. Ruseckas Knygnešys II 1928.

Eimančiai Raseinių aps. Tytuvėnų vls. Čia yra pirmųjų amžių po Kr. pilkapių.

Eimantas, Eymund XIV a. galo žemaičių bajoras iš Kaltinėnų, 1390 V 26, tarp 26 kitų žemaičių bajorų, vok. ordinui pasižadėjęs remti kryžiuočiuose esantį Vytautą.
Cod. ep. Vit. p. 23.

Eimantas Gundislavas (1761–1846) Lietuvos domininkonas, pamokslininkas, Gardino mokyklos paišybos mokytojas, vėliau Jelnos vikaras. Išsp. Nauka początkowa reguł proporcyi 1802.

Eymard Pierre-Julien (1811–1868) palaimintasis. 1839 įstojo pas maristus, kur buvo dvasios tėvas, vėliau viršininkas. 1836 įkūrė kongregaciją Societas Sacratissimi Sacramenti, skirtą Švč. Sakramento garbinimui ir eucharistiniam apaštalavimui. 1858 įkūrė Švč. Sakramento Tarnaičių kongregaciją, be to, dar Švč. Sakramento Garbintojų Sąjungą, susidedančią iš kunigų ir pasauliečių. Išsp. La divine Eucharistie 4 tt. 1872–76; Mois de Marie, Notre Dame 1872; Mois de s. Joseph 1873.
A. Bettinger Pierre-Julien E. et sa méthode d'adoration 1927; *F. Trochu* Le bienheureux P. E. 1949.
A. Lm.

Eimenis (vok. Eymenis) žr. Aimantas.

Eimeniškiai (Eymenischken) 1) Pilkalnio aps. Špulių vls. k., sujungtas su Baltaduoniais į vieną k., Draugupėnų paštas, Pilkalnio gst.; 1939 apie 200 gyv. 2) Stalupėnų aps. k., Tučių paštas, Žvyrgalių, arba Trakėnų, gst.; 1939 150 gyv.

Eimeniškiai-Vašokai (vok. Eymenischken Wassaken) Pilkalnio aps. k., paštas ir gst.; 1939 apie 120 gyv. Minimi jau 1539.

Eimeria (Coccidium) pirmuonių (Protozoa) tipo Sporozoa klasės gentis, kurios atstovai yra intracelulariniai įvairių gyvulių parazitai—pirmuonys, kurie skystą maistą iš šeimininko organo pasiima osmotiniu keliu. Dauginasi dažniausiai stipriu apvalkalu (cista) apsuptomis sporomis. E. stiedae Lindem. labai dažnas ir gausus parazitas triušių plonosiose žarnose. Jų sukeltas viduriavimas dažnai baigiasi mirtimi. Taip pat randama žmoguje, raguočiuose, arkliuose ir kiaulėse.

Eymieu Antonin (1861–1933) jėzuitas, psichologas, rašytojas ir paskaitininkas. Teoretines psichologijos studijas, papildęs dideliu pastoraciniu patyrimu, išleido šias mėgiamas ir į daug kalbų išverstas knygeles: Le gouvernement de soi-meme: Les grands lois 1906; L'obsession et le scrupule 1910; La Providence et la guerre 1917; La loi de la vie 1921; La part de croyants dans les progrès de la science au XIX-e siècle 2 vol. 1925; L'art de vouloir 1934 ir kt.

Eimutis Pranas (1897 Rajunciškių kaime Ariogalos vls. Kėdainių aps. — 1919 III 18 Kaune). I pas. karo metu buvo išvykęs į Rusiją, tarnavo rusų kariuomenėje, 1917 Maskvoje baigė šoferių mokyklą. 1918 grįžo Lietuvon, 1919 I 11 savanoriu stojo į Kauno komendantūrą ir buvo paskirtas į mokamąjį būrį. 1919 III 15 į Lietuvą atvykusi JAV maitinimo komisija sustojo Metropolio viešbutyje. Kauno įgulos vok. kareiviai parodė nedraugingų išsišokimų prieš JAV ir III 16–17 naktį kaikur nuplėšė iškeltas JAV vėliavas. III 18 apie 15 val. prie Metropolio susirinko kelios dešimtys vokiečių kareivių. Automobiliu atvykęs vokiečių viršila norėjo įeiti į viešbutį, bet lietuvių sargyba neleido. Tada vokietis Hans Zass du kartus šovė į sargybinį E. ir jį vietoje nukovė. 1934 III 18 prie Lietuvos Viešbučio, įeinamųjų durų deš. pusėje, įmūryta marmorinė lenta su E. bareljefu ir įrašu: „Čia 1919-III-18 garbingai žuvo komendantūros kareivis Pranas Eimutis, gindamas Amerikos Jungtinių Valstybių Misiją".

P. Eimutis

Einamoji sąskaita yra neterminінis depozitas, laikomas banke ir naudojamas čekiais. Norėdamas mokėti čekiu, t. y. mokė-

jimo įsakymu bankui, jo išrašytojas turi turėti savo sąskaitoje depozitą bent iki išduodamo čekio sumos. Patys E. S. depozitai susidaro iš tam tikslui įdedamų pinigų ar bankų savo klientams suteikiamų kreditų ir įrašomų į jų E. S. Daugumas dabartinių mokėjimo įsipareigojimų atliekama be fiziško gyvų pinigų panaudojimo, t. y. čekiais, išrašomais į bankų klientų turimas E. S. Tai visuotinis piniginio ūkio reiškinys, labiausiai paplitęs augšto pramoninio išsivystymo kraštuose. Tai visai natūralu, kad krašto pinigų apyvartą sudaro notos bei monetos ir E. S. depozitai. Nurodoma eilė čekiais mokėjimo praplitimo priežasčių: 1. mokėjimas čekiu yra saugesnis, nes jį tegali inkasuoti jo teisėtas turėtojas; 2 mokant čekiu, iš E. S. susidaro patogumų, nes išvengiama pačio stambesnių pinigų sumų nešiojimo, jų skaičiavimo ir grąžos reikalo; 3. šis mokėjimo būdas yra patogus, pigus bei saugus, kai reikia atsiskaityti su tolimų vietovių asmenimis; 4. pagaliau, inkasuotas čekis yra teisinis mokėjimo gavimo pakvitavimas.

Už E. S. depozitus bankai paprastai ne tik nemoka palūkanų, bet dar ima tam tikro dydžio rinkliavą, priklausomą nuo sąskaitos apyvartų bei jos depozito dydžio ir pastovumo. Tai yra visai suprantama, nes E. S. keliu bankams perduodama daguma įprastinių kasininko operacijų, už kurias reikia atsilyginti. Antra vertus, nemažą dalį E. S. depozitų bankai gali panaudoti eilinėms kredito operacijoms. Didžiausi E. S. laikytojai ir naudotojai yra įvairios biznio firmos su stambiausiais mokėjimais krašte. Šalia jų eina viešųjų organizacijų ir atskirų asmenų sąskaitos.

E. S. išsivystymas daugiausia priklauso ir nuo efektyvios čekių inkasavimo organizacijos sutvarkymo. Greičiausiai čekiniai mokėjimai išlyginami tarp tame pačiame banke turinčių sąskaitas klientų. Tarpbankinės čekinės prievolės lengvai išlyginamos ir miestuose, kur yra bankų klyringo organizacijos. Daugiau laiko ir išlaidų pareikalauja užmiestinių tolimų vietovių čekių inkasavimas. Tam patarnauja išvystyti bankų korespondenciniai ryšiai ir specialiai pritaikyta krašto notų banko organizacija.

J. Pžm.

Einarsson Gizur (1508–1548) islandiečių reformatorius ir pirmasis jų evangelikų liuteronų vyskupas.

Einaudi Luigi (g. 1874) italų valstybininkas, ekonomistas ir žurnalistas. 1919 senatorius, ilgametis Corriere dela Sera bendradarbis, iki 1943 Turino univ. profesorius. Ekonominėmis savo pažiūromis liberalizmo šalininkas ir pastangų sukurti korporatyvinę ekonomiką priešas. Būdamas antifašistas, 1943 pabėgo į Šveicariją. Žlugus fašizmui, grįžo Italijon ir 1945 paskirtas Italijos banko valdytoju. 1947 ministerio pirmininko pavaduotojas ir finansų ministeris. E. daug prisidėjo prie valiutos stabilizavimo. 1948 išrinktas pirmuoju Italijos respublikos prezidentu. Išsp. La lotte del lavoro 1924; Principii di scienza 1932 ir kt.

L. Einaudi

Einautas Šiaulių aps. Gruzdžių vls. upelis, Mūšos (Lielupės) deš. įtakas, 15,5 km ilgio; teka nuo Šiupylių bžk. į žiemr., įteka į Mūšos augštupį Tyrelio pelkėje; baseino plotas 36 km².

Eindhoven p. Olandijos mst. Belgijos pasienyje; 154.000 gyv. (1954; 1910 — 5700). Didžiausias Europoje radijo ir televizijos aparatų bei elektros lempų fabrikas (Philips), rūkalų, dviračių, audinių, odos, stiklo, degtukų pramonė. Radijo ir televizijos siųstuvai, aerodromas, glžk. mazgas. E. yra būdingas naujoviškas pramonės mst.

Einem Gottfried von (g. 1918) austrų kompozitorius. Pažymėtini baletai: Prinzessin Turandot 1944, Rondo vom Goldenen Kalb 1951, Pas de coeur oder Tod und Auferstehung einer Ballerina 1952; ir ypač operos Dantons Tod 1947 ir Der Prozeß 1953. E. stilius, artimas neoklasicizmui, yra deskriptyviai dramatiškas, paremtas melodiniu rečitatyvu. Atskirai paminėtina Capriccio 1943, koncertas orkestrui 1944, eilė dainų ir kamerinės muz. kūrinių.

H. Rutz G. v. E. u. seine Oper „Dantons Tod" 1947. *K. O.*

Einhard, Eginhard (apie 770–840) frankų istorikas ir architektas. Išmokslintas Fuldos vienuolyne ir Aacheno karališkųjų rūmų mokykloje, kuriai vadovavo Alkuinas (žr.). Karolis Didysis jam pavedė rūpintis Aacheno sostinės statybomis. Po Karolio D. mirties E. tarnavo Liudvikui Pamaldžiajam ir gavo kelias abatijas. Jis pats įsikūrė ir iki mirties gyveno Seligenstadto vienuolyne, kurį jis buvo įkūręs. Didžiausias E. darbas yra Karolio D. biografija „Vita Caroli Magni", parašyta apie 830. Čia paminėti ir aisčiai (Aisti), gyveną slavų kaimynystėje. Be to, E. paliko smulkių teologinių raštų ir apie 70 laiškų.

A. Teulet Oeuvres complètes d'Eginhard, 2 t. 1840–43; *L. Halphen* E. historien de Charlemagne 1921; *A. Kleinclausz* E. (Annales de l'Université de Lyon 3 s. 12) 1942. *J. J.*

Einhorn 1) A l e x a n d e r (m. 1575), nuo 1566 Kuršo kunig. Gotardo Ketlerio dvaro kunigas, 1570–75 Kuršo superintendentas. Jo rūpesčiu buvo padarytos parapijų vizi-

tacijos ir pravestos reformos. 1570 jis sudarė Kuršo bažnyčios įstatymus (Kirchen-Reformation des Fürstenthumbs Churlandt und Semigalien), kurie įsigaliojo 1572 ir veikė ligi pat naujausių laikų.

2) P a u l (m. 1655 V 25), Aleksandro E. vaikaitis, istorikas, 1636–55 Kuršo superintendentas. Nuo 1621 kunigas Mežamuižėje, 1634 Mintaujoje. Tapęs superintendentu, jis kovojo su katalikybe. Dalyvavo Vladislovo IV Vazos iniciatyva Torunėje sukviestame protestantų dispute 1645 (Colloquium charitativum) ir ieškojo vienybės tarp protestantų. Priešinosi Grigaliaus XIII kalendoriaus reformai. E. yra parašęs latvių ir kuršių religinės, kultūrinės ir etnografinės būklės klausimais: Widerlegung d. Abgötterei und Aberglaubens 1627, Wider den abergläubigen Missbrauch der Heiligen Schrift 1627, Reformatio gentis Letticae in Ducatu Curlandiae 1636, Historia Lettica, das ist Beschreibung der lettischen Nation 1649. Paskutinis veikalas duoda svarbių duomenų pažinti ano meto latvių papročiams, jų religinėms-dvasinėms pažiūroms, kaimo kultūrai. Kaip dvasininkas E. traktuoja pagonybės likučius netolerantiškai. E. raštai ištraukose yra išl. Scriptores rerum Livonicarum II p. 571–656.

Plutu Vilis (Olavs) P. E. un vina raksti par latviešem — Austrums 1893. *Z. I.*

Einikis Vincas (1850 XI 28 Balskų k., Žygaičių vls., Tauragės aps. — ?) knygnešys. Dirbo kartu su savo tėvu Leonu, kuris buvo vienas pirmųjų knygnešių, slėpusių savo namuose knygas, atneštas vysk. Valančiui iš Tilžės. E. bendradarbiavo su kun. Vincu Norvaiša, Žvingių klebonu Pranu Butkevičiumi (žr.) ir kun. Antanu Brundza (žr.). Suėmus ir ištrėmus tuos kunigus, susitaręs su žarėniškiu Vaišvila, E. buvo išspausdinęs pas Mauderodę 10.000 egz. lietuviškų elementorių, bet visi jie, gabenant per sieną, rusų buvo atimti. Už knygas buvo rusų suimtas.

Einis stambus stepių paukštis (Otis tarda; Otis tetrax) ilgoku kaklu, trumpa uodega ir kojomis su trimis pirštais. Daugu-

Einis (Otis tarda)

ma rūšių pilkai rausvos spalvos. Patinai didesni už pateles, turi iš plunksnų apikakles, barzdas ir ūsus, kurie išauga tik trečiais metais. Gyvena būreliais ir mėgsta plačias lygumas, minta želmenimis, lapais, vabzdžiais ir smulkiais stuburiniais gyviais. Lizdus suka žemėje, deda 2 — 8 margus kiaušinius. Žinoma apie 30 rūšių, gyvenančių Europoje, Azijoje, Afrikoje ir Australijoje. Didysis E. (Otis tarda) retkarčiais pasirodo Pabaltijo kraštuose, gana dažnas M. Lietuvoje (pastebėtas apie Širvintas, Stalupėnus, Trapėnus, Darkiemį ir Vištyčio ežere). Mažasis E. (Otis tetrax) pasitaiko ir Lietuvos pajūryje.

Einoras, Eynur, XIV a. galo žemaičių bajoras nuo Kražių su broliu Eiviltu (žr.) 1390 V 26, tarp 26 kitų žemaičių bajorų, pasižadėjęs remti į ordiną išbėgusį Vytautą.

Cod. epist. Vitoldi 23 psl.

Einoras (Einaras) Adomas (1842 III 23 Bendikuose, Klaipėdos aps. — 1906 IX 11 Klaipėdoje) M. Lietuvos veikėjas. Jaunystėje mokėsi privačiai, vėliau pasiruošęs įstojo į Karalėnų mokytojų seminariją, kurią baigęs mokytojavo Doviluose, Melnragėje ir buvo Klaipėdos mokyklos vedėju. Iš F. Kuršaičio atpirkęs vokiškos dvasios „Keleiwį", 1880–83 leido „Naująjį Keleiwį" ir vėliau iki 1886 „Keleiwį". Norėdamas patenkinti bendrus lietuvių reikalus, E. į savo redaguojamą laikraštį dėdavo straipsnių, parašytų lotyniškomis raidėmis (J. Basanavičiaus ir kt.). E. buvo vienas iš redaktorių 1898 išleistos biblijos. Be to, jis dirbo prie leidimo lietuviškų biblijų, leidžiamų Anglų biblinės dr-jos lėšomis. Išsp. Paszlužykit kits kitam 1904, kur skatinama kurti labdaros dr-jas. Bendradarbiavo Pagalboje (1904–06) ir kt. protestantiškoje lietuvių spaudoje.

Einoras Jonas S. Daukanto slapyvardis, kuriuo jis buvo pasirašęs savo Pasakojimus apej Wejkałus Letuwiu tautos, manydamas juos išleisti 1850. Kadangi šis darbas tuo metu nebuvo išleistas, tai ir rankraštyje slapyvardis buvo pakeistas tikra pavarde.

Einoravičius Pranas (1664–1714) Lietuvos jėzuitas. Vilniaus akademijoje gavo teologijos daktaro laipsnį. Buvo Kražių, Polocko ir Kauno mokyklos rektoriumi.

Einorų miškas Alovės vls., Alytaus aps., 207 ha ploto. Vieta kalvota, juodžemis su molio podirviu. Auga eglės ir pušys, II boniteto. Laikosi lapės, barsiukai, kiaunės, stirnos. Pasitaiko vilkų ir šernų.

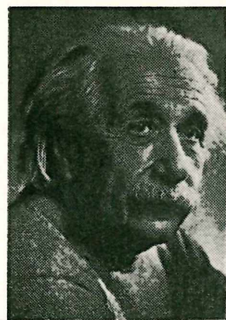
Einsiedeln vidurio Šveicarijos mst. tarp Züricho ir Keturių Kantonų ež.; 8423 gyv. (1950), kurie daugiausia verčiasi maldininkų aptarnavimu ir devocionalijų pramone. Už 2 km nuo miesto yra benediktinų vienuolynas, įsteigtas 934 šv. Benno, garsus kat. laikomu stebuklinguoju juodu Šv. Marijos paveikslu ir nuo XII a. kasmet vykstančiais konfesiniais vaidinimais. Nuo 1924 kas 5 metai vaidinama Calderono Did. Pasaulio Teatras. Nuo 1907 vienuolynas nepriklauso jokiai vyskupijai. 1798 prancūzai išvaikė vienuolius ir sugriovė Malonės Koplyčią, kuri 1817 vėl atstatyta. Dabartiniai vienuolyno rūmai (iš eilės šeštieji) statyti pagal Moosbruggerio planus 1704–18. Jie išpuošti vertingais tapybos ir skulptūros (Asam, Feuchtmayr, Carlone) kūri-

Einsiedelno vienuolynas

niais. E. vienuolynas yra didžiausioji Šveicarijos stebuklavietė.

Einstein 1) Albert (g. 1879 III 14 Ulme, Vokietijoje) žydų tautybės fizikas, reliatyvybės teorijos (žr.) kūrėjas. 1896–1900 studijavo Züricho politechnikume, 1902 Šveicarijos patentų biuro ekspertas; čia paskelbė savo pirmuosius darbus iš relatyvybės ir kvantų teorijų. 1909 Züricho universiteto ir 1911 Prahos universiteto prof., 1912 Züricho politechnikumo prof., 1914 Prūsijos mokslų akademijos narys ir fizikos instituto dir. Berlyne, 1921 Nobelio premijos laureatas fizikos srityje. 1933, atėjus nacionalsocialistams į valdžią, E. emigravo iš Vokietijos į JAV ir iki 1945 buvo teorinės fizikos prof. Princetono Augštųjų Studijų Institute (Institute for Advanced Study at Princeton, N. J.). Nuo 1945 prof. emeritas.

A. Einstein

E. darbai paskelbti daugiausia specialiais straipsniais periodiniuose leidiniuose, ypač Annalen der Physik ir Abhandlungen der Preussische Akademie. 1905 E. paskelbė specialiąją relatyvybės teoriją ir lygegrečiai, plėtodamas M. Plancko idėjas, davė šviesos kvantų sąvoką. 1905 studijavo Browno judesius, 1907 nustatė lyginamosios šilumos sąryšį su temperatūra standžiuose kūnuose, 1913 apibendrino relatyvybės principą, sukurdamas bendrąją (generalinę) relatyvybės teoriją, 1915 kartu su Haasu nustatė sukimosi momento atsiradimą, įmagnetinant geležį, 1917 paskelbė baigtinį visatovaizdį, pagal kurį visata yra riboto dydžio. Vėlyvesnieji E. darbai liečia relatyvinę lauko teoriją, kuri apibendrina masės traukos lauką ir elektromagnetinį lauką į vieną principą, išreiškiamą viena lygčių sistema (1929). Išsp. Untersuchungen über die Theorie der Brownschen Bewegungen 1922; Das Reliativitätsprinzip (su Minkovskio ir Lorentzo str.) 1925; Über die spezielle und allgemeine Reliativitätstheorie [14]1922; On the Method of Teoretical Physics 1933; The Evolution of Physics (kartu su L. Infeld) 1938; The Meaning of Relativity inc. Generalized Theory of Gravitation [3]1950; On the Generalized Theory of Gravitation. Scientific American 4 1950; Aus meinen späten Jahren 1952; Ideas and Opinions 1954.

L. Barnett E. u. das Universum 1950; *A. Vallentin* The drama of A. E. 1954.

2) Alfred (1880–1952) Alberto E. (1) pusbrolis. Vienas žymiausiųjų XX a. muzikologų, tyrinėjęs daugiausia italų ir vokiečių XVI–XVII a. muziką. 1933 išvyko iš Vokietijos — gyveno Anglijoje, vėliau Italijoje; nuo 1939 JAV, Smith College (Northampton, Mass.) prof. Be eilės straipsnių išsp. daug studijų, kurių svb.: Geschichte der Musik 1917, [5]1953 (angl. 1936, [6]1953), Mozart 1945 (vok. 1947), Music in the Romantic era 1947 (vok. 1950), The Italian madrigal 3 tt. 1949, Schubert 1951 (vok. 1952). 1918–33 red. Zeitschrift für Musikwissenschaft; naujai paruošė H. Riemanno Musiklexikon 9–11 leid. (1919–29) ir Köchel-Verzeichnis der Werke Mozarts [3]1937 (su papildymais 1947). *K. O.*

Einsteino dėsnis nusako radiacijos energijos ir elementarinių materijos dalelių sąveikos santykius. E. D. paremtas kvantų

teorija ir išaiškina fotoelektriško efekto, Roentgeno spindulių ir antrinių katodinių spindulių susidarymą. Iš apšviestų kūnų, ypač metalų paviršiaus, išlekia neigiamos elektros atomai, šviesos energija virsta elektronų kinetine energija. E. D. sako, kad šviesos kvanto hv (h — Plancko konstanta, v—šviesos dažnumas) energijos dalis P eikvojasi elektronui iš kūno paviršiaus išrauti, likusi dalis suteikia išlekiančiam elektronui $\frac{mv^2}{2}$ kinetinės energijos. Taigi, galioja lygtis: $hv = P + \frac{1}{2} mv^2$ (m elektrono masė, v — jo greitis). Iš lygties išeina, kad elektronų greitis priklauso nuo šviesos dažnumo. Toks dažnumas Vo, kada $hv^{\circ} = P$, vad. raudonąja fotoelektriško efekto riba, kuri charakteringa kiekvienam metalui. Apšviečiant kūno paviršių mažesnio už Vo dažnumo šviesa, fotoelektriškas efektas nebevyksta visai, nes šviesos kvantas hv mažesnis už elektrono išlaisvinimo darbą P. E. D. X arba Roentgeno spinduliams išreiškiamas šitaip: $hv = \frac{1}{2} mv^2$, nes X spindulių bangos yra labai trumpos ir radiacijos energijos kvantas hv yra didelis, lyginant jį su išlaisvinimo darbu P. Tas pats E. D. taikomas ir fotochemijai. Čia jis šitaip skamba: fotochemiškame procese reaguojančių molekulų skaičius yra lygus absorbuotos šviesos kvantų skaičiui.

Einsteino efektas astrofizikoje vad. dangaus kūno spektro linijų pasislinkimas į raudonąjį spektro galą traukos potencialo poveikyje, numatytas bendroje relatyvybės teorijoje (žr.). Pagal relatyvybės teoriją, trauka regimai sulėtina visų fizinių procesų eigą; be ko kito, tai turi pasireikšti spinduliavimo dažnumo sumažėjimu bei bangų pailgėjimu pagal formulą $\Delta \lambda = \lambda \frac{\Delta U}{C^2}$, kur λ yra spinduliavimo bangų ilgis, Δ λ — to ilgio pakitimas, Δ U — traukos potencialo skirtumas, pereinant nuo šviesos šaltinio prie stebėtojo, c — šviesos greitis.

Einsteino relatyvybės principas žr. Relatyvybės teorija.

Einthoven Willem (1860–1927) olandų fiziologas, nuo 1886 Leideno univ. profesorius. 1911 išrado styginį galvanometrą, įrodantį galvaninės srovės buvimą raumenyse ir nervuose ir naudojamą elektrokardiagramai gauti. Šis instrumentas savo laiku turėjo didelės reikšmės širdies ligų diagnostikai. Už tai 1924 gavo Nobelio premiją.

Eire žr. Airija.

Eyre ež. p. Australijoje, 9884 km². Vanduo sūrus, lietingu metu įteka 3 upės. E. atrastas E. J. Eyre (žr.) 1840.

Eyre Edward John (1815–1901) britų keliautojas tyrinėtojas ir kolonijų administratorius. 1840–41 tyrinėjo vidur. Australiją, 1846–53 N. Zelandijos vicegubernatorius, 1854–60 St. Vincent gubernatorius, 1864 Jamaikos gubernatorius. Jo vardu pavadinta Eyre ež., upė ir pusiasalis Australijoje. Išsp. Journal of Expeditions of Discovery into Central Australia, 2 tt. 1845.

Eis muzikoje E garsas, paaugštintas pusės tono diezu.

Eisen 1) C h a r l e s (1720–1771) prancūzų grafikas, flamų kilmės tapytojo E. sūnus. Šalia J. M. Moreau jun. ir brolių Saint -Aubin gabiausias ir produktyviausias prancūzų rokoko knygų iliustratorius, vinječių piešėjas, Pompadour paišybos mokytojas. Ofortais pagal jo linksmos gracijos piešinius iliustruoti: La Fontaine „Contes" (1762), Voltairo „La Henriade" (1767), Dorat „Les Baisers" (1770), Montesquieu „Le Temple de Gnide" (1772), šie laikomi gražiausiais, ir daug kt.

M. Sanders Die illustrierten franzözischen Bücher des 18. Jahrhunderts 1926.

2) M a t t h i a s J o h a n n (1857–1934) estų folklorininkas, 1885 baigęs Tartu univ. teologijos fak. Nuo 1920 Tartu univ. estų liaudies poezijos prof., nuo 1932 garbės profesorius. E. suorganizavo tautosakos rinkimą labai plačiu mastu ir drauge su savo talkininkais iš žmonių surašė apie 90.000 lapų tautosakos, daugiausia pasakų ir legendų. E. parašė ir išleido apie 200 populiarių knygelių tautosakos motyvais. Jį sekdami, ir kiti ėmė literatūriškai apdirbinėti liaudies pasakas. Vėliau E. suprato klydęs, pradėjo dirbti pagal mokslinį metodą ir išleido 4 mitologinių potyrių tomus (1919 — 1926). Jo darbų santrauka išversta vokiškai: Estnische Mythologie 1925. E. estiškai išvertė Kalevalą ir estų kalbon įvedė daug suomiškų žodžių.

Eisena ėjimo būdas, eigastis. 1. E. yra natūrali, kai einama laisvai, be įtempimo, kai visi galūnių sąnariai paslankūs ir raumenų grupės, reikalingos ėjimui, darniai santykiauja.

2. k a r i n ė E. tiksliai derinama su muzikos (metriniu) taktu ir yra grupinė. K. E. individualumas išnyksta, nes visos grupės dalyviai turi griežtai prisitaikyti prie vieno mechaniško takto, prie vienų taisyklių.

3. s p o r t i n ė arba greičio E. vartojama sportininkų lengvatlečių ėjimo rungtynėse. S. E. taisyklės: galva ir liemuo laikoma statmenai, nesvyruoja į šalis, priekį ar į užpakalį; žemė pirmiau liečiama kulnimi ir paskui palengva priekine pėdos dalimi; pėdos dedamos lygiagretiškai. Kvėpavimas individualus, bet ritmiškai gilus.

4. arklių E. laikoma normalia, kada, žiūrėdami iš priekio, nematome užpakalinių kojų ir, žiūrėdami iš užpakalio, nepastebime priekinių kojų judėjimo. Stebėdami ark-

lio E. iš šono, galime skirti jo trumpą ar ilgą žingsnį, netaisyklingus kojos pakėlimus bei nuleidimus ir tt. Arklio E. paprastai atitinka jo stovėseną.

Eisenach Türingijos mst.; 56.000 gyventojų (1946). XII a. romaniškoji bžn., Liuterio namas, J. S. Bacho gimtasis namas, Reuterio-Wagnerio muzėjus, meno galerija. Evangelikų teol. akademija ir vyskupo rezidencija, automobilių (BMW), motociklų, dažų, siūlų, elektros lempų pramonė.
H. Helmbold Geschichte des Stadt E. 1936.

Eisenbart (Eysenbarth) Johannes Andreas (1661–1727) vokiečių gydytojas, kuris dėl savo reklamiškos elgsenos buvo priskirtas „šundaktario" tipui. Jo asmenybė sudomino muzikus ir rašytojus. H. Zilcher parašė operą „Doktor E." 1921 ir J. Winkler romaną „Doktor E." 1929. Vokiečių studentų mėgiama daina „Ich bin der Doktor E."
E. Kleemann Doktor E., der grösste Wanderarzt aller Zeiten 1927.

Eisenhower Dwight David (g. 1890 X 14 Denison, Texas) 34-sis JAV prezidentas, generolas. Kilęs iš ūkininkų šeimos. E. protėviai yra atvykę į JAV iš Badeno (Vokietijoje) per Šveicariją 1741. E. jaunystę praleido Abilene, Kansas. Baigęs augštesniąją mokyklą, jis 1911 stojo į JAV karo akademiją (West Point), kurią baigė 1915 pėstininkų jaunesniuoju leitenantu. Pirmiausia paskirtas į Fort Sam Houston, kur jis susipažino ir 1916 VII 1 vedė Mamie Geneva Doud. I pas. karo metu E. iš pradžių buvo tankų korpo inspektoriumi, o 1922–24 tarnavo Panamos kanalo zonoje. 1922 E. pirmuoju iš 350 karininkų baigė Gen. Štabo Kursus Fort Leavenworth, Kansas. 1929–33 dirbo JAV armijos generaliniame štabe Washingtone, 1935–40 gen. MacArthur padėjėjas Pilipinuose, 1941 pakeltas į brigados generolus. 1941–42 ėjo įvairias augštas pareigas gen. JAV armijos štabe. 1942 pakeltas į generolus ir paskirtas visų JAV karinių pajėgų Europoje vyriausiuoju vadu, sėkmingai įvykdė įsikėlimą Š. Afrikoje 1942 XI 8. 1943 vyr. sąjungininkų ginkluotų pajėgų vadas Š. Afrikoj. Jam vadovaujant, atlikta invazija į Siciliją (1943 VII) ir į Italiją (1943 IX). 1943 XII 24 paskirtas visų jungtinių sąjungininkų armijos (Allied Expeditionary Forces) vadu. Čia E., bendradarbiaudamas su britų ir kt. sąjungininkų karinėmis pajėgomis, įvykdė išsikėlimą Normandijoje (1944 VI 6). 1945 va-

Dwight D. Eisenhower

Gen. Dwight D. Eisenhower lietuvių stovykloje Münchene (Peterson kareivinėse) 1945 VIII

dovavo JAV okupacinėms pajėgoms, 1945 V 8 pasirašė Vokietijos besąlyginės kapituliacijos dokumentus, o tuojau po to paskirtas amerikiečių zonos Vokietijoje kariniu gubernatoriumi. 1945 XI 19—1948 II 7 JAV vyr. štabo viršininkas, 1948–52 Columbia univ. prezidentas. 1950 XII 16 pakviestas naujai suorganizuotos Šiaurės Atlanto Pakto Organizacijos (NATO) vyr. vadu. 1952 XI 4 išrinktas 34-ju JAV prezidentu respublikonų partijos sąraše. Per rinkimus E. gavo 33.927.549 balsus, o jo oponentas demokratas Adlai Ewing Stevenson 27.311.316. E. mėgiamas laisvalaikio praleidimas—golfas, tapyba ir meškeriojimas. Išsp. Crusade in Europe 1948.

K. S. Davis Soldier of Democracy 1945; *H. C. Butcher* My three years with E. 1946; *A. Hatch* General E. 1946; *J. Gunther* The Man and the Symbol 1951.

Eisenstadt r. Austrijos mst. į pietus nuo Vienos; 5454 gyv. (1951, 1939 — 9000 gyv.). Muzėjus, Esterhazy didikų (XVII a.) rūmai; bažnyčioje J. Haydno grabas, Haydno muzėjus. E. yra stilingas barokinis mst.

Eisenstein 1) Ferdinand Gotthold Max (1823–1852) vokiečių matematikas, Berlyno univ. prof. ir mokslo akad. narys. Autorius daugelio mokslo darbų iš skaičių teorijos ir elipsinių funkcijų, išspausdintų Crelles Journal. Skyrium išleista Mathematische Abhandlungen 1847.

2) Sergej Michailovič (1898–1948) TSRS filmų režisorius. Naujų, revoliucinių filmo kelių ieškotojas (nauja filmo technika panaudojant mases, montažą), savo filmuose iškėlęs dramatinę įtampą, siekęs pabrėžti filminę stilistiką. Turėjo įtakos ir kitiems filmų kūrėjams. Daugiausia žinomas E. kūrinys — Šarvuotis Potemkinas 1925–26; kiti filmai: Spalis — 10 dienų, sukrėtusių pasaulį 1928; Gen. Linija 1929; Aleksandras Nevskis 1938; Jonas Žiaurusis 1944. 1929 iškviestas į JAV statyti filmų, bet išryškėjus E. tendencijoms jo statytuose filmuose, čia negavo pasireikšti.

M. Seton S. M. E. 1952. *V. Aa.*

Eisetas ež. žr. Aisetas.

Eisimantai (lenk. Ejsymonty Wielkie) bžk. Gardino aps. Baltstogės vaiv.; 6000 gyventojų. Bažnyčia statyta 1849, atnaujinta 1912.

Eisimantas 1) Jonas (1577–1610) Mikalojaus Kristupo Radvilos kapelionas. Mokėsi Vilniaus akad., 1596 gavo daktaro laipsnį. 1610 iš lot. kalbos išv. Bojero poemą Carolomachia (Karolio Chodkevičiaus pergalė prie Salaspilio) ir parašė eil. Threnodia, Vilniui sudegus.

2) Leopoldas Stanislovas (1781 XI 25 Lietuvoje—1852 III 27). Mokėsi Gardino karo mokykloje ir Vilniaus univ. 1811–1832 tarnavo lenkų kariuomenėje. Išsp. Sztuczne skrapianie łąk 1844.

Eisleben Saksonijos mst., 26 km į žiemv. nuo Hallės; 30.380 gyv. (1946). M. Liuterio gimimo ir mirimo vieta. E. yra senovinis mst., 3 vėlyvosios gotikos bžn., teatras. Sidabro, vario kasyklos ir tirpyklos. Čia yra mokykla, kurią Liuteris įsteigė dviem dienomis prieš savo mirtį 1546. E. 1863 išspausdinta reformatų kun. A. Močiulskio vaikų knygelės.

Eisler Rudolph (1873–1926) filosofas, kritinio realizmo atstovas, artimas W. Wundtui. Autorius Philosophenlexikon 1912; Handwörterbuch der Philosophie [2]1922; Wörterbuch der philosophischen Begriffe, 3 tt. [4]1927–1930; Kantlexikon 1930.

Eislingen Württembergo mst. p. Vokietijoje, prie Filso upės; 12.900 gyv. (1950). Mašinų, naftos rafinavimo, popieriaus, audinių, vaistų, dirbtinės odos pramonė.

Eismas ir jo reguliavimas. E. arba judėjimo sauskelių, problema yra labai sena ir visada surišta su kelio kokybe bei pralaidumu. Senuose miestuose gatvių siaurumas ir painus išdėstymas labai apsunkindavo E., o tarpmiestiniai keliai senovėje būdavo tokie blogi, kad važiavimas jais pavasarį ir rudenį darydavosi neįmanomas. XIX a. statytuose miestuose gatvės žymiai platesnės ir taisyklingiau išdėstytos, tačiau jų pralaidumas dabar jau permažas, o tarpmiestiniai keliai, kurie buvo tiesti arklių traukiamiems vežimams, nebetinka autovežimiams. Dideliuose moderniuose miestuose E. problema dabar ypač aštrėja, nes 1. nuolatinis gyventojų skaičiaus augimas verčia miestus plėstis taip, kad jų tūris nebesiderina su senąja dalimi, tebeliekančia miesto veikliausiu centru, ir 2. visokių rūšių autovežimių skaičius didėja žymiai greičiau, negu gyventojų skaičius. Be to, gatvės, ir apskritai sauskeliai, tarnaudami pėstiems, negali būti tinkami saugiam ir greitam motorizuotam E. E. geležinkeliuose, kurie turi savo atskirus bėgius, yra daug saugesnis.

E. reguliavimas turi dvigubą uždavinį: 1. išvystyti laisvas ir greitas E. sroves esamuose keliuose ir 2. apsaugoti E. vienetus nuo nelaimingų atsitikimų. E. vienetus sudaro pėstieji, raitieji, arklių traukiami vežimai, autovežimiai, dviračiai ir motociklai.

Vežimų E. bendrai yra reguliuojamas nuostatais ir taisyklėmis, o autovežimių ir motociklų E. yra leidžiami specialūs nuostatai, pvz. vairuotojų teisėms gauti, vežimams registruoti, drausti, periodiškai tikrinti ir t. t.

Įvairiose šalyse pritaikomi skirtingi būdai E. tvarkyti, tačiau visų šalių keliuose galima matyti krypties, įspėjimo ir greičio apribojimo ženklus.

Taip pat plačiai vartojami automatiniai arba E. policininkų valdomi dviejų ar trijų spalvų šviesos signalai. Daugely JAV mies-

tų, ypač jų gyvesnėse dalyse, kaikurios gatvės skiriamos važiuoti tik viena kryptimi arba tam tikruose gatvių susikirtimuose leidžiama sukti tik vienon pusėn.

New Yorko miestas, kuriame E. problema labai sudėtinga, turi visokeriopai išvystytą E. reguliavimo sistemą. E. policininkai budi svarbiausiuose gatvių mazguose, pėstiems įrengtos saugumo zonos ir pastatyti aiškūs kelrodžiai, o šviesos signalai veikia sinchronizuotai visose gatvėse iki priemiesčių, leisdami E. srovei tekėti beveik be sustojimų. 1954 Chicagos miesto centre įrengta signalinių šviesų sistema, kontroliuojama radijo bangomis. Europos didmiesčiuose, New Yorko pavyzdžiu, taikoma šviesos signalų sistema centrinėse dalyse, o pakraščiuose E. tvarko policininkai. Londone dėl gatvių netaisyklingo išdėstymo šviesos signalai taikomi iš dalies. Sprendžiant E. problemą, didmiesčiuose atskiriamas tranzitinis E. nuo vietinio. Tam tikslui statomi požeminiai arba iškeltiniai keliai tranzitiniam E. *J. Mtc.*

Eisner Kurt (1867–1919) vokiečių politikas, socialdemokratas. E. buvo vienas ryškiausiųjų pacifizmo šalininkų vokiečių s. d. tarpe ir griežtai priešingas imperialistinei vokiečių valdžios politikai I pas. karo metu. Po revoliucijos 1918 buvo pirmuoju Bavarijos ministeriu pirmininku. Aktyviai dalyvavo socialistų tarptautiniuose suvažiavimuose ir Berno socialistų konferencijoje pripažino Vokietijai kaltę už sukeltą I pas. karą. Būdamas min. pirm., išleido slaptus diplomatinius dokumentus apie I pas. karo rengimą. E. nušovė 1919 II 21 stud. grafas Arco-Valley F. Fechenbach. Išsp. Das Ende des Reiches 1907; Die neue Zeit 1919; Gesammelte Schriften 1919. Red. Vorwärts 1899–1905, Fränkische Tagepost 1907–10 ir Münchener Post 1910.

Eisteddfod (val. ‚susirinkimas') Valijoje nuo VII a. ruošiamos varžybinės šventės muzikai, šokiams ir poezijai skatinti. 1953 Sidney (Australijoje) tokių varžybų metu pirmą vietą laimėjo 13 metų tremtinė pianistė Irena Vilnonyte. Žr. Bardai.

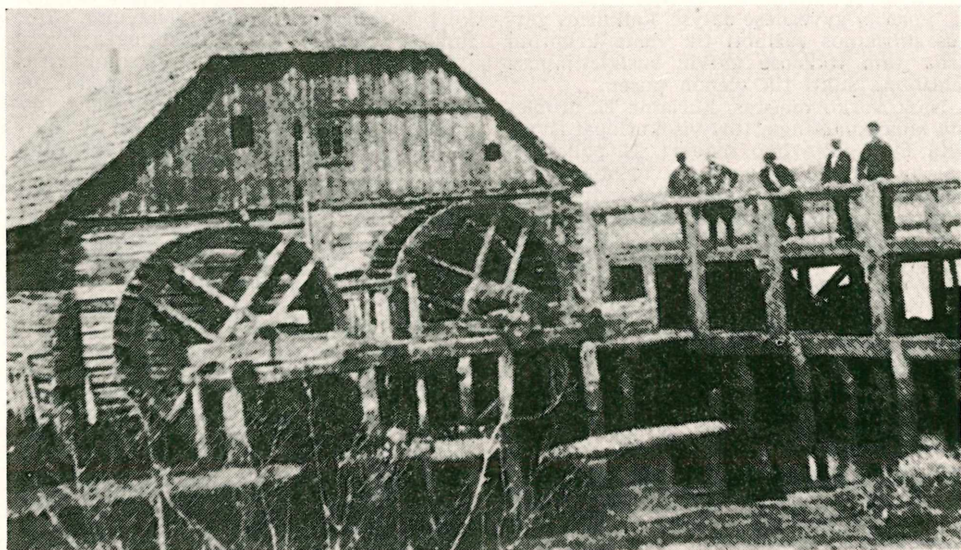
Eistra, Eisra žr. Aistra.

Eystrasal (Rytų jūra) senovinis skandinavų Baltijos jūros pavadinimas.

Eisuliai (vok. Eiszeln) M. Lietuvos kalnagūbris Nemuno kair. krante priešais Rambyną. E. susideda iš dviejų dalių: Žemųjų ir Augštųjų E. Tai augščiausios M. Lietuvos pakilumos, siekiančios iki 110 m, į š. nuo Priegliaus. Augštuose Nemuno krantuose padarytos promenados iki pat Ragainės. Graži gamta ir toli matomos apylinkės sutraukia daug vasarotojų ir iškylautojų. Iki II pas. karo buvo nuolatinis susisiekimas garlaiviais su Ragaine ir Tilže. Žymiausia pakiluma — Kaukaras, apie kurį pasakojama įvairių padavimų. Apylinkėse yra net penki piliakalniai.

Eišiškės pietų rytinės Lietuvos apskrities mst., 1 km į p. nuo Versekos upelio, įtekančio į Merkį, 35 km į žiemr. nuo Lydos ir 80 km nuo Vilniaus. Apie 5000 gyventojų (1944). E. vardas minimas Vok. ordino XIV a. pabaigoje ir XV a. pradžioje sudarytuose Lietuvos kelių aprašymuose (Wegeberichte), kur gana smulkiai nurodomi keliai iš Prūsų ligi pat Eišiškių. Kitados E. buvo lietuvių pilis, bet Wegeberichte rašymo metu ji jau buvo apleista. Vokiečiai vargu kada nors buvo pasiekę E., bent jokio paminėjimo, kad jie ten būtų lankęsi, šaltiniuose nerandama. Lietuvos plačiosios redakcijos metraštis sieja E. atsiradimą su Lietuvoje tariamai viešpatavusių žemaičių did. kunig. Mantvila bei jo sūnumi Erdvilu (Skirmantu), kuris įsikūręs Naugardėlyje, ėmęs dalyti žemes savo patarėjams. Jų vienam, kilusiam iš Ursinų giminės, Eikšai, jis davęs salą su apylinke. Nuo Eikšos vardo atsiradęs ir E. pavadinimas. Iš metraščio galima priimti tik tai, kad E. kitados galėjęs priklausyti bajorui Eikšai. Kaikurie mano, kad E. galėjo priklausyti Vytauto svainiui ir ilgamečiam bendradarbiui Sudimantui, kadangi prie tariamos Vytauto sutarties su Vok. ordinu 1384 I 30 buvęs prikabintas antspaudas su įrašu Sigillum Sudemond de Wesisken. Tačiau šitokios E. transkripcijos (užrašymo) jokiuose šaltiniuose nerandama. Script. rer. prus. II randama: Eykschissken, Eyksiskindorf, Eyksischken, Poln. sobr. rus. let. XVII: Eišiški, Jeišiški, Eikšiški, Ekšiški, Eykssiki, Ešiška, Vekšiuški, Voitiaški.

E. vardas dar minimas 1433, einant tarpusaviam karui tarp did. Liet. kunigaikščio Švitrigailos ir Žygimanto. Švitrigaila su Livonijos ordino magistro Rutenbergo ir Tverės did. kunig. pulkais įsiveržė etnografinėn Lietuvon. Priėjusi pusantros mylios atstu prie Vilniaus ir pernakvojusi Rudaminoje, sąjungininkų kariuomenė nužygiavo į Trakus; nesiartinadama prie jų (Naujųjų Trakų), ji pasuko į Senuosius Trakus, pilies nepaimdama; iš čia nuvyko į E., kur ilsėjosi 4 ar 5 dienas, ir pasuko į Gudiją, pakeliui paėmusi ir sudeginusi mūrinę Kriavo (Krėvės) pilį. Matyt, E. tuo metu jokios pilies nebūta. Pro E. ėjo susisiekimas tarp Vilniaus ir Krokuvos vad. Rodūnės keliu. E. priklausė did. kunigaikščiui, ir čia gyveno jo vietininkas, vėliau vad. seniūnu, ir čia buvo vadinamasis pilies teismas. Pasak tradicijų, Vytautas E. pastatydinęs pirmą katalikų bažnyčią, kurią vėliau turtais aprūpinę D. L. K. Aleksandras 1506 ir jo brolis D. L. K. Žygimantas II Senis 1522. E. dv. ir vl. D. L. K. Aleksandro metu buvo valdomas vietininko pakamario Petro Radivilavičiaus, o D. L. K.

Senasis Eišiškių malūnas

Žygimantas 1515 dvarą kartu su Varėna už 500 kapų grašių buvo užstatęs pakamorei Andriui Davainavičiui. Žygimantas Senis, priskirdamas E. bažnyčią prie Naujųjų Trakų prepozitūros, 1524 įsakė, kad prie E. bažnyčios būtų laikomi du kunigai, kurių bent vienas turi mokėti pamokslus sakyti lietuviškai; taip pat įsakyta laikyti mokyklos rektorių, t. y. mokytoją. Pagal 1791 XI 2 konstituciją Lydos aps. buvo padalyta į Lydos ir E. aps., kurį sudarė parapijos: E., Rodūnės, Nočios, Benekainių, Asavos ir Užubalių. Seimeliai rinkdavosi E. parapijos bažnyčioje. E. aps. gyvavo ligi 1796. Jau tuo laiku garsėjo prekyba arkliais, galvijais ir kiaulėmis. 1831 V 29, sukilimo metu, čia įvyko kautynės tarp kazokų ir į sukilimą išėjusios Vilniaus jaunuomenės (su Emeriku Stanevičiumi, Klimaševskiu, Vincentu Poliu ir kt.).

J. Kurczewski Biskupstwo Wileńskie 1912; *J. Fijalek* Uchrešcijanienie Litwy przez Polskę. Polska i Litwa 1914; Scriptores rerum prussicarum II; Polnoje sobran. rusk. letopisej XVII; Słownik Geograf. Król. Polskiego III 1881; *M. Baliński* Wielkie Księstwo Litewskie (Starożytna Polska IV); *J. Totoraitis* Sūduvos Suvalkijos istorija 1939.

K o v a d ė l l i e t u v y b ė s E. ir jos apylinkėse ypač pradėjo reikštis prieš I pas. karą, kada lietuvių lenkinimas vyko per bažnyčią. Lenkinimo darbu daugiausia pasižymėjo kun. N. J. Gintautas-Dzievaltovskis, ilgametis Rodunės dekanas. Jam dekanaujant pamaldos E. buvo laikomos lenkiškai. Apie 1910 lietuviai ėmė reikalauti, kad būtų paskirtas lietuvis kunigas ir bažnyčioje įvestos lietuviškos pamaldos. Tuo reikalu buvo rašomi Vilniaus kurijai memorandumai su tūkstančiais parašų. Prie šio darbo daugiausia prisidėjo Juozas Molis iš Gilviniškių, vargonininkas Petras Norkūnas iš Vėžionių, J. Ziminskas iš Žuklonių ir J. Baublys iš Naujadvario. Kurija pagaliau atsižvelgė į lietuvių prašymą ir pradėjo skirti vikarais lietuvius kunigus (kun. Petkelį, kun. Dogelį, kun. Lesevičių ir kti.), kurie pradėjo sakyti lietuviškus pamokslus ir kas kelintą sekmadienį laikyti lietuviškas pamaldas. Daugiausia lietuviškajam darbui subūrė E. lietuvius kun. K. Lesevičius, kuris leido naudotis savo turtinga biblioteka ir per jį būdavo užsakomi lietuviški laikraščiai, nes šiaip privačiai užsisakyta spauda dingdavo pašte. Kalėdojimų ir kitokiomis progomis lietuviai kunigai mokydavo jaunimą lietuviškų poterių, dainų, žaidimų, ragindavo skaityti knygas ir t.t.

1920 IX 27 Lietuvos kariuomenė buvo užėmusi E. Pagal 1920 X 7 sutartį pro E. turėjo eiti Lietuvos Lenkijos siena. Lenkams sulaužius Suvalkų sutartį, lietuvių kariuomenė turėjo pasitraukti ir E. buvo lenkų okupuotos. 1921 E. parapijoje panaikintos lietuviškosios pamaldos bei pamokslai, į pradžios mokyklą paskirtas mokytojas lenkas. 1922 I 8 vykstant rinkimams į Lenkijos seimą, lietuviai tuos rinkimus boikotavo ir juose nedalyvavo. Lenkų okupacijos metu E. valsčiuje teišsilaikė dvi lietuviškos mokyklos. Kova dėl savų mokyklų buvo kieta. Kai 1925 Naujadvaryje buvo uždaryta lietuvių mokykla ir jos vietoje norėta įsteigti lenkišką, naujadvariškiai neišnuomojo patalpų lenkams ir

tuo būdu išsikovojo lietuvių mokyklą. Lenkų okupacijos metu E. yra buvusios paprastu miesteliu, 1941–44 E. buvo įjungtos į Lietuvos respubliką ir tapo apskrities miestu. Čia buvo atidaryta lietuvių gimnazija. *V. Klb.*

Eišiškių girininkija įeina į Varėnos miškų urėdijos sudėtį. Būstinė Eišiškėse.

Eiškūnas upelis žr. Aiškūnas.

Eytelwein Johann Albert (1764–1848) vokiečių hidrotechnikas, 1798 Berlyno statybos akad. dir., 1803 Prūsų mokslų akad. narys, 1810–15 Berlyno univ. prof. 1803 atstovavo Prūsams sudarytoje su rusais Nemuno tyrinėjimo komisijoje. Išsp. Handbuch der Mechanik 1801; Untersuchungen über die Bewegung des Wassers durch Öffnungen 1814.

Eyth Max von (1836–1906) vokiečių inžinierius ir rašytojas. Bendradarbiavo su Fowler, konstruktuojant garinį arklą. 1884 įsteigė Berlyne Deutsche Landwirschaftsgesellschaft. Daug keliavo. Rašė škicus ir pasakojimus iš technikos pasaulio: Wanderbuch eines Ingenieurs, 6 tt. 1871–84; Hinter Pflug und Schraubstock 1899; Der Kampf um die Cheopspyramide 1902 ir kt. Gesammelte Schriften 1909 ir sek.

C. *Matschoss* Max E. zum 100. Geb. 1936; *C. Weihe* Max E. ³1950. *A. Kl.*

Eitynės, apeiginės vaikštynės. D. šeštadienį buvo su pašventinta ugnimi apeinami kaimo laukai. Paskutinę Velykų dieną visas kaimas apeidavo laukus ir rytinėje jų dalyje pakasdavo kumpio kaulą, kad ledai nemuštų. Iškilmingos E. buvo per Kryžiaus dienas prie kaimo kryžių, giedant Visų Šventųjų litaniją. Taip pat iškilmingos viso kaimo E. sekė kaimo laukus, ar laukuose naują kryžių, pašventinus. Tuomet E. vadovaudavo kunigas, žmonės giedodavo Visų Šventųjų litaniją ir kt. šv. giesmes.

Iš bažnytinių E. buvo ruošiama Dievo Kūno šventėje per miestelį, prie atskirų namų ar kryžių paruošiant sustojimo vietas-altorėlius, išpuoštus vainikais ir kitais žalumynais. Šios E. Lietuvoje žinomos iš vysk. M. Giedraičio dienų. Tuomet pvz. Varniuose prišakyje ėjo vyrai ir moterys, visi su uždegtomis vaško žvakėmis. Už jų ėjo vaikai ir nešėsi bažnytinius indus, o paskui juos ėjo kunigas su Švč. Sakramentu ir kt. kunigai. Vysk. J. Tiškevičius užgynė šioms E. imti ir nešti bažnytinius indus: teleido vien tik degančias žvakeles. Vėliau, prie vysk. Sapiegos jos gerokai sumenko ir vietomis visai išsigimė, nes per jas buvo ne tik būgnais mušama, bet ir šaudoma. XIX a. pradžioje šios E. vyko kiekvienoje Žemaičių parapijoje; jos buvo žinomos ir kt. mūsų krašto vyskupijose. Po 1863 sukilimo, rusams varžant visą katalikų viešąjį gyvenimą, buvo uždraustos ir E., tačiau po 1905 jos vėl atgijo.

E. buvo žinomos ir vietos atlaidų dienomis. Tuomet aplinkinės parapijos atvykdavo su procesija ir dalyvaudavo vietos iškilmingose E. Ypač didelės ir iškilmingos E. buvo ruošiamos, kur buvo stebuklingų paveikslų ir pan. Kartais aplinkinėms parapijoms tokiose E. vietos vyskupo būdavo įsakoma dalyvauti, pvz. 1742 vysk. A. Tiškevičius įsakė artimosioms Ž. Kalvarijos par. kiekvienais metais atvykti į Dievo Motinos Aplankymo atlaidus, o jei klebonas neatvestų savo žmonių, jis turėtų sumokėti 50 timpų Ž. Kalvarijos domininkonams. Pačios E. į Ž. Kalvariją buvo labai iškilmingai paruošiamos, nešamos visos vėliavos, žibintai, altorėliai ir kt. E. dalyviai pūtė įvairias dūdas, mušė būgnus, daug šaudė ir kitokio triukšmo kėlė, nes kuo triukšmingiau į miestelį įžengdavo, tuo didesnė parapijai garbė buvusi. Atvykstančias E. pasitikdavę Ž. Kalvarijos domininkonai. Panašių įpareigojimų E. XVIII a. būta daugiau.

Lietuvos kaime pasitaikydavo ir dar vienos E., daromos per vestuves ar kt. kaimo šventes. Į didelę bamborę ar statinę įkišdavo išvirkščiais kailiniais apvilktą vyrą, kuris turėjo didelę, rudų linų barzdą. Į rankas jam įduodavo pušinę. Vyrai nešdavo arba veždavo bamborę su „popu", o šis pušine šventindavo visą kaimą, „išvarydamas piktąsias dvasias". Pervežę per kaimą, „popą" su visa bambore parisdavo pakalnėn į pelkę ar ežerą. R. Lietuvos kaimuose šios pramoginės E. išnyko apie 1930. *A. Mž.*

Eitkūnai (vok. Eydtkuhnen, 1938 Eydtkau, 1946 Černyševskoje) mst. prie Lietuvos–Rytprūsių sienos ir Lieponos upės, Kaunas–Karaliaučius pasienio geležinkelio stotis, apie 6000 gyv. (1939). Evangelikų ir katalikų bažnyčios, sinagoga, vidurinė mokykla, muitinė, ekspedicijos kontoros, glžk. taisymo dirbtuvės. E. labai nukentėjo 1944 karo metu.

Eitminas 1) J e r o n i m a s (1641–1707) lietuvis jėzuitas, 1661 įstojęs į jėzuitų ordiną. 2 metus mokėsi teologijos Vilniuje ir 12 metų buvo misininku Ukrainoje ir Polesėje. Išsp. Exercitium animae in SS Vulneribus Jesu ad spiritualium et saecularium reseratum usum 1705.

2) M y k o l a s 1771–1785 Vilniaus vaivadijos architektas.

Eitminavičius (Eitminowicz) 1) B o g u s l a v a s (1828—1864 I 16) vienas iš 1863 sukilimo vadų, rusų kariuomenės kapitonas Baltstogėje. 1863 V pabėgęs iš kariuomenės įstojo į savo brolio Julijono sukilėlių būrį ir jam vadovavo. Veikė Gardino gub. Susijungęs su Krysińskiu, keliose vietose sumušė rusus. Vėliau veikė Liublino gub. Žuvo kautynėse ties Uscinavu.

2) J u l i j o n a s (1829–?) 1863 sukilimo dalyvis, rusų karininkas Baltstogėje. Pabė-

gęs iš kariuomenės, keliose aps. organizavo sukilėlių būrius. 1864 II emigravo į užsienį.

Eitner Robert (1832–1905) vokiečių muzikos istorikas ir biobibliografas. 1868 įst. Gesellschaft für Musikforschung ir 1869–1905 redagavo jos leidinius: Monatshefte für Musikgeschichte ir Publikationen älterer praktischer und theoretischer Musikwerke. Be eilės straipsnių, išsp. Verzeichnis neuer Ausgaben alter Musikwerke 1871, Bibliographie der Musiksammelwerke des 16. u. 17. Jahrh. 1877, Biographisch-bibliographisches Quellenlexikon der Musiker u. Musikgelehrten bis zur Mitte des 19. Jahrh. 10 t. (1900–04). *K. O.*

Eitutavičius Kazimieras (apie 1832 — 1906) kunigas, knygnešys. Baigęs Kauno kunigų seminariją, 1868 įšv. kunigu ir paskirtas Darbėnų vikaru. Vysk. Valančiaus įtrauktas į slaptą lietuviškų knygų gabenimą iš Prūsų. Rusų administracijai visą organizaciją susekus, buvo suimtas, 1871 I 3—V 16 laikytas Vilniaus kalėjime ir po to ištremtas į Viatkos gub. Po kiek laiko perkeltas į Vologdos gub., kur 1889 paskirtas klebonu. 1896 iš čia perkeltas į Vorodzkovą (Čerikovo aps., Mogilevo gub.). Būdamas tremtyje, rašė eilėraščius, kurių vieną (Neapimti Dievo cudai) išsp. Maldžiūnų Juzė Oi dainos, dainelės 1920.

Eitvydaičiai k. Tauragės aps. Laukuvos vls., 7 ūkiai, 51 gyv. (1936), upelis Lakaušupė; 1880 statytas vandens malūnas.

Eitz Carl (1848–1924) vokiečių muzikos pedagogas, akustikas. Pagrindė jo vardu vad. tonžodžio (E.-Tonwort) sistemą, pagal kurią kiekvienas tonas žymimas atitinkamu skiemeniu (žr. Solmizacija). Ši sistema vartojama kaip metodas (Tonwortmethode), mokant muzikos kaikuriose pradinėse mokyklose (žr. Solfeggio). Išsp. Bausteine zum Schulgesangunterricht im Sinne der Tonwortmethode 1911 ([2]1928), Das mathematischreine Tonsystem 1891 ir kt.

O. Messmer Die Tenwortmethode von C. E. 1911; *M. Koch* Kurzgefasste Einführung in das Tonwort 1925. *K. O.*

Eiviltas, Eywild, XIV a. galo žemaičių bajoras nuo Kražių su broliu Einoru 1390 V 26, tarp 26 kitų žemaičių bajorų, su kryžiuočiais sudarytoje sutartyje, pasižadėjęs remti išbėgusį Vytautą. 1413 unijos aktuose minimas Jonas E. (Ewild, Eyvild, Eyvyld), kuris buvo priimtas lenkų Ciolek šeimon, yra tas pats 1390 akto E. arba bent tos pat giminės.

Cod. ep. Vit. p. 23; *St. Kutrzeba i Wl. Semkowicz* Akta unji Polski z Litwą, wyd. 1932 p. 54, 57, 70; *W. Semkowicz* Polski Słow Biogr. VI 1948 324–25.

Eyvind Skaldaspillir (tikroji pavardė Eyvindr Finsson, apie 915—apie 990) norvegų rašytojas, asmeninis karaliaus Håkono Gerojo draugas; po pastarojo žuvimo kovoje ties Stordu jo garbei parašęs eilėraštį Hakanarmál (Giesmė apie Håkoną), kur jis aprašo paskutinę jo kovą ir jo priėmimą į Valhalą. Eilėraštis daugeliu detalių panašus į nežinomo autoriaus eilėraštį Eiriksmál, parašytą Håkono broliui Erikui Kraujakirviui. Ir kiti jo eilėraščiai yra kitų autorių sekimas, todėl jam ir prikergta pravardė Skaldaspillir — poetų suniekintojas. *J. Lng.*

Eižbės miškas, Šaukėnų vls., Šiaulių aps., 184 ha ploto. Dirvožemis smėlio, vietomis durpių. Auga pušys ir eglės. Laikosi kiaunės ir tetervinai.

Ejakulacija (lot.) išmetimas, išliejimas; fiziologijoje spermatinių skysčių išbėgimas.

Ėjimas yra lengvosios atletikos varžybos. Ė. tuo skiriasi nuo bėgimo, kad ėjikas visada esti sąlytyje (viena koja) su žeme, o bėgikas dažnai yra atsiskyręs nuo žemės (lyg ir šuolyje). Ė. varžybose yra šių atstumų: 3, 5, 10, 15, 25, 30, 35, 40, 50 km. Anglai, iš dalies JAV ir Kanada vartoja ir anglų mylių nuotolius: 1, 2, 3, 6, 10, 15 ir t. t. Olimpiniuose žaidimuose ir Europos lengvosios atletikos pirmenybėse įtrauktos dvi rungtys: 10 ir 50 km. Pirmoji vykdoma stadione, antroji keliais ir gatvėmis. Olimpiniuose žaidimuose 10 km Ė. pirmąkart buvo atliktas 1912 Stockholme. Nugalėtojas Guolding (Kanada), laikas 56,28,4. 50 km 1932 Los Angeles olimpiadoje. Laimėtojas anglas Green, laikas 4,50,10. Tarptautiniuose susitikimuose būna 10 ir 25 km, 10 ir 30 km arba viena iš distancijų. Ė. varžybos iki 10 km, veik visuose kraštuose atliekamos stadione, vidutinės ir ilgosios distancijos — keliais–gatvėmis arba parkuose. Visų rungčių, atliekamų stadionuose, rezultatai pagal tų rungčių ilgį, laikomi rekordais. Ė. varžybos keliais–gatvėmis arba parkuose laikomas tik geriausia pasekme, nes nėra tikslaus išmatavimo. Šiuo metu 10 km nuotolis olimpiniuose žaidimuose jau pakeistas į 20 km ir bus atliktas keliais, kaip ir 50 km.

Olimpiniuose žaidimuose vertinimas yra individualus kiekvienoje rungty. Tarptautiniuose — individualus ir komandinis. Komandą sudaro 3–5 žmonės. Laimėjimas sprendžiamas iš žemiausio laiko. Jei komandoje 3 dalyviai, tai visų laikas susumuojamas, jei 4 ar 5 — pirmųjų 3 ar 4. Komandinio Ė. nuotoliai nuo 25–50 km; nuostatai labai griežti. Todėl betkoks stiliaus nešvarumas kojų technikoje baigiasi diskvalifikacija. Tarptautinio Ė. taisyklės šitokios: „Ėjikas, neprarasdamas sąlyčio su žeme ir priekinę koją mesdamas pirmyn žingsnio metu, antrąją koją tol turi laikyti prie žemės, kol priekinės kojos kulnas palies žemę. Abi kojos per kelius atsispyrimo metu turi būti ištiestos".

Anglai pirmieji įvedė Ė. varžybas. 1809 skotas Robert Barcklay praėjo 1000 anglų

mylių per 1000 val., tuo būdu laimėdamas ginčą su savo draugais. Keletą metų vėliau vienas anglas tą patį nuotolį praėjo per 18 d. Kitas anglas James Barhett 73 metų amžiaus vienos smuklės kieme ėjo iš eilės 10 dienų ir naktų, per val. padarydamas 2 mylias. Vokietis Bolge (1900) 75 km (Berlyne) praėjo per 8,55,36. Jau 1906–07 Vokietijoje Ė. buvo plačiai popularinamas. Pvz. Magdeburgas - Berlynas 133 km ėjo 22 dalyviai. Pirmojo dalyvio laikas 16 val. 48 min. Aplink Berlyną 216 km ėjo 29 dalyviai. Laimėtojo greitis 6 km/val. Dabar tokių tradicinių Ė. Europoje žinoma: Londonas–Doveris, skersai Berlyną 25 km. O šveicarai ir italai kasmet įvairiose vietose vykdo 100 km nuotolio Ė. varžybas.

Pasaulinės klasės ėjikų davė šios tautos: latviai — Dalinį, Liepaskalnį, italai — Frigerio, Dordonni, švedai — Hardmo, Ljunggren, Mikkelson, anglai — Whitlock, Hardy, čekai — Dolezol, vengrai — Roka, Laszlo, rusai — Uchov, Lobastov. 1954 pirmaujančios valstybės Ė. sporte: Čekoslovakija ir T. Rusija. Pasauliniai rekordai: 10 km 42,39,6 Hardmo (švedas), 20 km 1.30,26,4 Dolezal (čekas), 50 km 4,29,58,0 J. Ljunggren (švedas).

Lietuvoje Ė. varžybos buvo vykdytos tik du kartus 1 anglų mylios atstumo. Geriausiu laiku praėjo inž. Kęstutis Bulota. 7 km patrulio žygio (sargybos uniforma) geriausia pasekmė 34,49,1 Br. Keturakio. Tremties ir emigraciniame sporto gyvenime tik Br. Keturakis tėra vienintelis šių varžybų sportininkas. Pažymėtinos jo pasekmės: 5 km — 22,28,7, 10 km — 46,37,4, 50 km — 4,58,07.

Ė. reikalauja nemažiau 5–7 metų kruopštaus pasiruošimo, norint pasiekti tarptautinę klasę. Tik ryžtingi ir stiprių vidinių organų asmenys gali būti šios sporto šakos sportininkais. *Br. Kt.*

Ejsmond Antoni (1852–?) lenkų botanikas, tyrinėjęs Baltstogės ir Baltvyžio girios florą. Tyrinėjimai išsp. Pamiętnik Fizyjograficzny t. V, VII ir VIII (1885, 1887, 1888).

Ek Karin (1885–1926) švedų poetė; gražioje, elegiškoje nuotaikoje E. apdainuoja meilę ir gamtą. Paskutiniame savo eilėraščių rinkinyje ji įsigilina į klasinį aiškumą, paprastumą, susivaldymą. Poezijos rinkiniai: Den kostbara vilan (Brangus poilsis, 1914); Idyll och elegi (Idilė ir elegija, 1922); Död och liv (Mirtis ir gyvenimas, 1925).

Ekacezis žr. Francis.

Ekaelementai (ekaaliuminis, ekaboras ir ekasilicis) vardas, D. I. Mendelejevo duotas tada dar nežinomiems chemijos elementams galiui (Ga), skandžiui (Sc) ir germaniui (Ge). Jų buvimą ir fizines bei chemines ypatybes Mendelejevas atspėjo, remdamasis savo periodine elementų sistema.

Ekalaka JAV Montanos valst. vietovė prerijoje; apie 900 gyv. (1954). Apylinkėje aptinkama mesozojinės eros kreidos periodo padermėse fosilijų, daugiausia dinosaurų suakmenėjusių kaulų, kuriuos vietos gyventojai renka ir sudaro skeletus. Į fosilijų rinkimą yra įsijungę visi E. pajėgūs gyventojai.

Ekandem Dominic S. (g. 1916) pirmasis Nigerijos (V. Afrikoje) katalikų vyskupas negras Calabaro vyskupijoje. Gimęs ir augęs hareme pagoniu, pažangaus tėvo (vietos kilties valdovo) atiduotas į katalikų misijų mokyklą. 1947 įšventintas kunigu, 1954 vyskupu.

Ekatantalas žr. Protaktinis.

Ekbatana žr. Hamadan.

Ekblom Richard (g. 1874) švedų kalbininkas, 1921–39 Upsalos univ. slavistikos prof. Šalia slavų kalbų jis nemaža yra domėjęsis ir baltų kalbomis. Lietuvių kalbos studijų reikalais kelis kartus lankėsi Lietuvoje, buvo užmezgęs asmeninius santykius su mūsų kalbininkais bei kultūrininkais ir už nuopelnus Lietuvai buvo apdovanotas Gedimino trečio laipsnio ordinu. Svarbiausi jo moksliniai darbai yra akcentologiniai lietuvių latvių ir slavų kalbų potyriai, pvz. Zur Physiologie der Akzentuation langer Silben im Slavo-Baltischen 1922; Manuel phonétique de la langue lituanienne 1922; Quantität u. intonation im zentralen hochlitauischen 1925; Zur Entstehung und Entwicklung der Slavobaltischen und nordischen Akzentarten 1930; Die lettischen Akzentarten 1933. Iš kitų E. mokslinių darbų dar paminėtini: Ruset varęg- dans les noms de lieux de la region de Novgorod 1915; Der Wechsel (j)e- ∽ o im Slavischen 1925; Indrīsī und die Ortsnamen der Ostseeländer (Namn och bygd, 1932); Die Palatalisierung von k, g, ch im Slavischen 1935; Die frühe dorsale Palatalsierung im Slavischen 1951 ir kt. *P. S.*

Ekchimozė (gr. ekchymōsis) kraujo išsisunkimas iš kraujo indų; taip pat odos dėmės, kurios atsiranda, kraujui išsisunkus į odos ar poodinius audinius.

Ekeberg Birger (g. 1880) švedų teisininkas, 1907 Stockholmo univ. prof., 1909–25 įstatymų ruošimo komisijos narys, 1927–31 tos komisijos pirmininkas, 1925–27 teisingumo ministeris, 1931–1946 Svea hovrätt (teismo) prezidentas, 1947–53 karalystės maršalka (riksmarskalk), 1945 išrinktas į Švedų Akademiją. Išsp. Studier i patenträtt 1904; Om frälseräntan 1911; Äktenskapslagsstiftningen 1915.

Ekėčios žr. Akėčios.

Ekeland Arne (g. 1908) norvegų tapytojas, savo psichologiniuose ir abstraktiniuose ritminguose ir stipriai spalvinguose kū-

riniuose labai priartėja tiek prie norvegų liaudies meno, tiek prie surrealizmo.

Ekelöf Gunnar (g. 1907) švedų poetas. Jo poezija kupina fantazijos ir simbolių, pradžioj paveikta modernaus prancūzų surrealizmo, vėliau vis labiau asmeniškai nuspalvinta. Tikrovės problema yra centrinis punktas, o eilėraštis — priemonė sąmonės sferai praplėsti. Per mistiškas svajingas vizijas bei liūdną liaudies dainų nuotaiką E. prieina prie vis didesnės spekuliatyvinės altitudos, intelektualinė analizė suaudžiama su rytietiškai nudažyta sensualine mistika. E. kaip prozaikas tylus bei niuansuotas. Iš lyrikos rinkinių paminėtini: Sent på jorden (Per vėlai žemėje) 1932; Dedikation 1934; Sorgen och stjärnan (Gedulas ir žvaigždė) 1938; Färjesång (Kelto daina) 1941; Non serviam 1945; Om hösten (Rudenį) 1951. *J. Lng.*

Ekelund Vilhelm (1880–1949) švedų lyrikas, paskui perėjęs į prozą essay ir aforizmų formoje. Antikinės, Nietzschės, paskiau Goethės bei Emersono pasaulėžiūrų persūdytas. E. yra tiek išorinio, tiek išvidinio grožio reiškėjas. Jo klasinio stiliaus eilėraščiuose sukoncentruotas, stipriai įtemptas, bet kartu ir melodingas grožis. E. turėjo didelės įtakos Suomijos švedų moderniesiems rašytojams. Išsp. eilėraščių rinkiniai: Vårbris (Pavasario brizės) 1900; Melodier i skymningen (Melodijos prieblandoje) 1902; Dityramber i aftonglans (Ditirambai vakaro žaroje) 1906; essay rinkiniai: Antikt ideal (Antikinis idealas) 1909; Attiskt i fågelperspektiv (Atiškumas žiūrint iš augšto) 1919; Concordia animi 1942; Atticism—humanism 1943.

S. Ahlström V. E. 1940; *R. Ekman* V. E. och Nietzsche 1951. *J. Lng.*

Eketė neužšalusi ar iškirsta skylė lede. Iškertama upės, ežero ar kūdros lede vandeniui pasemti ar žlugtui skalbti. Žvejai ežeruose E. iškerta tinklui po ledu pakišti ir jam ištraukti. Mažos E. iškertamos žuvims meškerioti.

Ekẽtis Kretingos ir Klaipėdos aps. upelis, Akmenos–Danės kairysis int., 18,8 km ilgio; prasideda netoli Jokūbavo, teka į vakarus pro Plikius, įteka ties Ekečio dvaru. Kairysis intakas Baukštė.

Ekẽtis dv. (vok. Ekitten) Klaipėdos aps. Trušelių vls. Akmenos-Danės kair. krante, prie E. upelio, 7 km į šiaurę nuo Klaipėdos, 469 ha. Prie dvaro stovi piliakalnis, iš trijų pusių apsuptas E. upelio, šlaitai statūs, iš š. pusės apjuostas 10–13 m augščio pylimu. Piliakalnio plotas per 1 ha. Apie 1 km į šiaurę nuo piliakalnio, pietiniame Danės krante, kalnelyje, yra naujojo geležies a. kapinynas.

Ekhof Konrad (1720–1778) vokiečių aktorius. 1740–57 vaidino J. F. Schönemanno, vėliau Schuch, Kocho ir K. E. Ackermanno trupėje, nuo 1767 naujai įst. Hamburgo nacionaliniame teatre, nuo 1775 Gothos teatre vienas iš direktorių. E. žymus kaip realistinės mokyklos kūrėjas ir laikomas vokiečių vaidybinio meno tėvu.

E. Devrient Geschichte der deutschen Schauspielkunst 1929.

Ekholm Nils Gustaf (1848–1923) švedų meteorologas ir poliarininkas, pasižymėjęs meteorologinių žemėlapių sudarymu, oro drėgmės, debesų ir poliarinių sričių klimato tyrimu. 1914–18 Stockholmo univ. prof., 1882–83 tarptautinėje poliarinėje ekspedicijoje vadovavo švedų grupei, kuri buvo apsistojusi Kap Thordsen Špicbergene, 1896 Andrée poliarinės ekspedicijos narys, 1892 Royal meteorological society Londone garbės narys, 1905 Švedų mokslo akad. narys. Išsp. Über die nahezu 26-tätige Periode der Polarlichter und Gewitter (kartu su S. Arrhenius) 1898 ir daug studijų žurnaluose (Meteorologische Ztschr., Quarterly Journal of the R. Meteorological Society ir kt.).

Ekipa (pr.) sporte varžybų dalyvių grupė, viena kovos šalių.

Ekipažas (prc. équipage) 1. lengvas vežimas; 2. laivus, lėktuvus ar tankus aptarnaujančio personalo visuma; 3. pakrantės kariuomenės dalis, naudojama laivyno komandoms papildyti.

Ekkenfelder XVIII a. tapytojas Lietuvoje, 1782 puošęs Lietuvos kanclerio Jokimo Chreptavičiaus rezidencijos Ščorsuose sienas al fresco.

Teka Wileńska N 6 1858 p. 41.

Eklampsija (gr.) nėščių ir gimdyvių liga, pasireiškianti įvairiais priepuoliais ir mėšlungiškais trūkčiojimais. Mėšlungiams prasidėjus, ligonis griūna ir netenka sąmonės. Visas kūnas sustingsta, veido bruožai nustoja simetrijos, rankos būna sulenktos, pirštai mėšlungiškai sutraukti, kojų nykščiai prilenkti. Beveik tuo pačiu metu prasideda mėšlungiški trūkčiojimai rankose, kojose ir ilgainiui visame kūne. Tie konvulsiniai tampymai būna labai stiprūs ir kartais išmeta ligonį iš lovos. Kvėpavimas sustoja, pulsas darosi greitas ir stiprus, vėliau silpnėja. Kraujo spaudimas tolydžiai kyla. Priepuoliai gali kartotis kas 5 min., bet dažniausiai kas 20–60 min., ir trunka ½–2 min. Priepuolių būna nuo 5 iki 20. E. dažniau pasitaiko pirmą kartą gimdančioms. Kaip rodo Chicagos Pying-In Hosp. statistika, E. pasireiškia 50% prieš gimdant, 30% gimdymo metu ir 20% po gimdymo. Šia liga suserga 1% kituose kraštuose, o JAV — 0,66%. Gimdyvių mirtingumas JAV 13%, kūdikių — 40–50%. E. ligos priežastys galutinai neišaiškintos; gydoma Tweedy, Stroganovo, Bryntʼo ir Flemmingo metodais.

W. J. Diekmann The Toxemias of Pregnancy 1941; *J. P. Greehill* and *W. B. Sauders* Principles and Practice of Obstetrics 1951. *D. Js.*

Eklekticizmas, eklektizmas (iš gr. eklektikos ,rinktinis') išsirinkimas ir pasiėmimas iš skirtingų sistemų suderinamų tezių, nuošaly paliekant jų nesuderinamąsias dalis. Kartais tokiu darbo metodu pasiekiama augštesnio požiūrio, padedančio vieningai išaiškinti tai. kas anksčiau laikyta nesuderinamais momentais. E. pavyzdžių turime moksle (filosofija, medicina), religijų istorijoje, mene ir kt.

Ekleziastas (lot. ecclesiastes ,kalbąs, mokąs susirinkime') 1. bažnyčios vykdomosios valdžios pareigūnas; 2. Senojo Testamento didaktinė knyga, parašyta nežinomo autoriaus apie 300–200 pr. Kr. Knygoje sprendžiamos šio gyvenimo problemos, bet pats autorius yra bejėgis atsakyti į tuos klausimus, nes gyvenimo malonumai, turtai ir išmintis nepatenkina žmogaus. Todėl jis kartoja: tuštybė, viskas tuštybė.

E. Podechard L'Écclésiaste 1912; *A. Bea* Liber Ecclesiastae 1950.

Ekleziastikas (lot. ecclesiasticus) 1. asmuo, konsekruotas bažnyčios tarnybai; 2. ST didaktinė knyga, parašyta hebraiškai II a. pradžioje pr. Kr. Autorius — Jėzus, Siracho sūnus. Pirmojoje dalyje (1–43) mokoma ydų vengimo ir dorybių pasisavinimo, antrojoje dalyje (44 — 50) aprašomi didieji žydų tautos vyrai, kurie kiekvienam turėtų būti dorybių pavyzdžiu. Knyga baigiama (51) gražia malda ir skatinimu prie išminties. E. pirmaisiais krikščionybės amžiais buvo vartojama kaip vadovėlis katechumenus mokant.

C. Spicq L'Écclésiastique 1946; *H. Höpfl* Introd. special. in Vet. Test. 1945. *Kl. Ž.*

Eklezija (gr. ekklēsia ,susirinkimas') iš pradžios buvo vartojama sen. graikų liaudies susirinkimui vadinti. N. Testamente E., be to, dar reiškia tikinčiųjų bendruomenę, tos bendruomenės susirinkimą, pačią maldos vietą ir pagaliau maldyklą (bažnyčią). Ilgainiui atskirose kalbose šis žodis pradėtas vartoti krikščionių maldų namams ir visuotinei jų bendruomenei vadinti, plg. it. chiesa, pr. église ir kt. Pastaruoju laiku E. buvo norėta užuot bažnyčios pradėti vartoti ir liet. kalboje, bet be didesnio pasisekimo. *P. S.*

Ekleziologija (gr.) mokslas apie bažnyčią, katalikų suprantamą kaip amžinajam gyvenimui įsigyti Kristaus įkurtąją bendruomenę, išpažįstančią vyskupų, ypač Romos popiežiaus, neklaidingo mokymo vadovybėje Kristaus mokslą ir besinaudojančią Jo įsteigtais sakramentais.

G. Siri La Chiesa 1944; *Reg. Garrigou-Lagrange O. P.* De Revelatione per Ecclesiam Catholicam proposita II 4 laida 1945; *J. M. Hervé* De Revelatione Christiana I 1949; *J. Brinktrine* Existenz der Offenbarung, Die Kirche 1949.

Eklimetras (pr. éclimètre) įrankis horizontalinės plokštumos tiesės nuolydžio kampui matuoti.

Ekliptika (lot. ecliptica [linea] iš gr. ekliptikos ,ekliptinis') saulės, žemės kelias, vaizduojamasis apskritimas žvaigždėtame danguje, kuriuo regimai keliauja saulė per metus. žinodami reliatyvų žvaigždynų suskirstymą, senovės astronomai mokėjo konstruktuoti regimąjį saulės taką žvaigždynuose ir atspėti, kuriame žvaigždyne betkuriuo metu yra saulė. Šio mokėjimo šaknys siekia chaldėjų ir egiptiečių senovę; moksliniai graikų astronomai tuos dalykus dėstė jau visai sąmoningai. E. pavadinimas yra kilęs iš to, kad mėnulio ir saulės užtemimai įvyksta tik tuomet, kai mėnulis yra E. arba arti jos. Senovėje E. buvo saistoma su 12 Zodiako (žr.) žvaigždynų. Dabar, žvaigždynų ribas pertvarkius, E., be tų žvaigždynų, pereina dar per Gyvatnešį.

Ekliptikos koordinatų sistema žr. Dangus.

Ekliptikos pražulnumas kampas, kuriuo E. kerta dangaus pusiaują. Žymimas raide E. iš tikrųjų atitinka kampą tarp žemės orbitos (tako plokštumos) ir žemės pusiaujo plokštumos. Nuo E. P. priklauso saulės augštis viršum akiračio, dienos ilgis ir metų laikai. E. P. didumas gana tiksliai buvo žinomas senovės graikams, kiniečiams ir kt.; įvairių stebėjimo duomenų palyginimas, kaip ir teoriniai tyrimai, rodo, kad E. P. mažėja apie 0",47 per metus. 1900 E. P. buvo 23°27'8",26. Pagal Lagrange'ą šis E. P. mažėjimas truksiąs ligi 6600 metų, kol E. P. pasieksiąs 22°54'. Vėliau E. P. vėl eisiąs didyn.

Eklogas (prc. éclogue iš lot. ecloga, gr. eklogē ,selekcija, atranka') trumpa graikiškos kilmės pastoralinė poema, parašyta dialogo forma. E. gimininga bukolikai (žr.), idilijai ir pastoralei.

Eklund 1) John Alfred (1863–1945) švedų evangelikų vyskupas, vienas iš naujojo bažnytinio sąjūdžio vadovų, tam sąjūdžiui parašęs himną-psalmę „Fädernes kyrka" (Tėvų bažnyčia). 1896 Upsalos univ. apologetikos doc., 1907 Karlstado vyskupas. Išsp. Nirvana, En religionshistorisk undersökning 1899; Andelifvet i Sveriges kyrka 1–8 (1911–31).

2) Ragnar (1895–1946) suomių rašytojas, rašęs švediškai, lyrikas ir prozaikas, palinkęs į vizualizmą bei refleksiją. Jo kalba nepaprastai jautri, išsireiškimai koncentruoti. Vaikystės įspūdžiai užima centrinę vietą jo kūryboje. Paminėtina: aforizmų rinkiniai Jordaltaret (Žemės altorius) 1919; Grått och gyllene (Pilkas ir auksinis) 1926; eilėraščių rinkiniai: Det unga ögat (Jauna akis) 1929; Värld från veranda (Pasaulis iš verandos) 1934; romanai: Liten drömmarpilt (Mažas svajotojas) 1943;

Ny dag börjar (Prasideda nauja diena) 1944. *J. Lng.*

Ekman 1) Carl Daniel (1845–1904) švedų inžinierius, išradėjas. 1874 išrado sulfitinį metodą cheminiu būdu pagaminti medieną (medžio masę). 1927 įsteigtas jo vardo fondas remia tyrinėjimus popieriaus ir celiulozės pramonės srityje.

2) Gösta (1890–1938) švedų aktorius genialus charakterių interpretuotojas tiek klasikinėje, tiek modernioje dramoje. 1911–13 dirbo Nya Teatern Göteborge, 1913–25 Svenska Teatern, 1926–31 vienas iš Oscarsteatern Stockholme direktorių, 1931–35 Vasa Teatern Stockholme dir. 1938 įst. jo vardo fondas kasmet skiria stipendijas scenos menininkams. 1928 išl. savo autobiografiją Den tänkande August (Galvojąs Augustas). *J. Lng.*

3) Karl (1869–1947) vienas žymiausiųjų suomių pianistų, 1907–11 Helsinkio konservatorijos dir., 1912–20 Turku (Abo) simf. orkestro dirigentas. Suharmonizavo daug suomių ir švedų liaudies dainų.

4) Vagn Walfrid (g. 1874) švedų matematikas ir okeanografas, sukonstruktavęs malūnėlį jūros srovėms tirti. Išsp. Zur Theorie der Meeresströmungen. Annalen der Hydrographie 34 1906.

Ekmnezija (gr.) būklė, kurioje žmogus nesugeba prisiminti neseniai buvusių įvykių, bet gerai prisimena tolimesnės praeities faktus,

Ekologija (lot. oecologia iš gr. oikologia: oikos ‚namas' ir logos ‚žodis, kalba, mintis') biologijojs mokslo dalis, tirianti gyvių ir aplinkos santykius.

1. E. botanikoje augalų mokslas, aiškinąs augalų formą ryšium su išorinėmis sąlygomis ir kaip šios sąlygos veikia augalą. E. objektu gali būti arba vienas augalo individas (autoekologija), arba augalo rūšis (sinekologija). E. dažnai vadinama ir biologija. Vieni augalų požymiai yra organizaciniai, pastovūs, priklausą nuo organizacijos rūšies; jais remiantis, augalai klasifikuojami. Kiti nepastovūs, visiškai priklausą išorinių sąlygų, nuo kurių iš dalies priklauso augalo forma, augalų fizionominės formos. Augalą arba jų bendruomenę veikia klimatiniai, edafiniai, orografiniai ir biotiniai veiksniai, Vieni veiksniai, kaip vanduo, druskos, šviesa, šiluma, oras ir kt., tiesiogiai veikia augalus, kiti, kaip bendras krašto klimatas, reljefas, dirva ir kt. — netiesiogiai. Gamtoje visi veiksniai veikia kartu. Vanduo gali veikti ne tiktai augalo veikimo vietoje, bet ir dideliame plote, — tai yra geografinis veiksnys. Vandens prisitaikinimo atžvilgiu augalai skirstomi į augalus-higrofitus, mesofitus ir kserofitus. Be to, yra dar ir hidrofitai, t. y. visai vandenyje gyvuną augalai. Temperatūra nustato augalo išsiplitimo ribas. Vieni augalai reikalauja daug šilumos, kiti mažai. Yra augalų su didele ir su maža amplitūda temperatūros atžvilgiu. Augalų atsparumas šalčio atžvilgiu yra labai svarbi problema teoriškai ir praktiškai. Su temperatūra yra susiję fenologiniai stebėjimai, aklimatizacija ir natūralizacija. Oras kaip veiksnys veikia dvejopu būdu: oro spaudimas, jo cheminė sudėtis ir judėjimas. Oras kaip vėjas mechaniškai veikia: laužo šakas, neša augalams drėgmės iš jūros, sausį iš sausumos. Dėl stiprių vėjų medžių šakos arba nukrypsta į vieną pusę (vėliavos pavidalas) arba prisiglaudžia prie žemės (kilimo pavidalas). Vėjas yra svarbus veiksnys ir sėklų išplatinimu ir žiedų apdulkinimu. Šviesa ekologiniu atžvilgiu turi didesnę reikšmę už orą. Ji reikalinga augalams fotosintezei ir išgaravimui. Yra šviesiniai (heliofitai) augalai ir ūksminiai (skiofitai). Be šviesos augalai rodo nenormalų ūgį. Tamsumoje gali augti tiktai augalai be chlorofilo. Šviesa veikia ir augalų formą.

Cheminė dirvožemio sudėtis. Vieni augalai dirvai duoda didelių reikalavimų, kiti mažų, treti indiferentūs. Oligotrofai iš dirvožemio reikalauja maža maisto medžiagų, entrofai daug, nitrofai daug azoto. Augalai, vad. kalcifilais, reikalingi kalkių, o kalcifobai bijo kalkių dirvožemyje. Be to, yra ir indiferentų kalkių atžvilgiu. Nuo kalkių kiekio dirvožemyje priklauso dirvožemio rūgštumas, kurio indikatorius yra vad. pH. Dirvožemio cheminė sudėtis dažnai veikia augalo išorinį vaizdą ir jo formą.

Fizinė dirvožemio struktūra. Čia įeina dirvožemio mechaninė struktūra, vandens laidumas ir talpumas, kapilaringumas, spalva, humo kiekis, drėgnumas, temperatūra ir t. t. Sakysim, smėly augalams sąlygos vienos, molyje arba ant akmens kitos. Net iš daugelio išorinės formos galima spręsti apie dirvožemio rūšį.

Orografiniai veiksniai. Jiems priklauso vietos augštumas, reljefas, šlaito nuolaidumas ir kryptis. Kalnų viršūnėse augalija visiškai skirtinga nuo lygumos augalijos. Reljefas gali būti makroreljefas, t. y. didelis reljefas — kalnas, lyguma ir t. t. arba mikroreljefas, t. y. kupstai (pvz. durpyne) ir tarp šių kupstų įdubimai. Didelį skirtumą matome tarp šiaurės ir pietų šlaitų augalijos.

Biotiniai veiksniai yra gyvųjų organizmų veiksniai. Jie kelia santykius tarp augalo ir gyvulio, tarp augalo ir augalo, tarp augalo ir žmogaus. Dėl to kaikada šie veiksniai vadinami socialiniais.

Augalai ir gyvuliai. Gyvuliai padeda augalo apdulkinimui, išplatina augalų sėklas ir vaisius, naikina augaliją. Kaikuriuose kraštuose miškų visiškai nėra dėl

didelio ožkų ir avių kiekio. Nevisi augalai pakelia ganymą. Gyvuliai pakeičia dirvą, pvz. stepėse kurmiai, sliekai ir kt.; gyvuliai dirvą patręšia. Augalai simbiozėje susigyvena su gyvuliais, pvz. mirmekofilai. Augalai maitinasi gyviais, pvz. vabzdžiaėdžiai augalai.

A u g a l a i i r a u g a l a i. Augalai susigyvena tarp savęs ir sudaro augalų bendruomenes, kuriose jie konkuruoja (žr. Fitosociologija). Jie gyvena ant kito augalo (Epifitai, Epifilai). Prisikabina prie kito augalo arba vyniojasi aplink kitą augalą (Lianos). Augalas ima maisto iš kito augalo (parazitai). Vienas augalas gyvena simbiozėje su kitu augalu, pvz. kerpėse gyvena dumbliai ir grybai drauge.

A u g a l a i i r ž m o g u s. Žmogus labai keičia augaliją. Jis kerta miškus, nusausina pelkes, šienauja pievas, daro laukus, veisia sodus, keičia augalų gyvenimo sąlygas. Žmogus išplatina augalus. Lietuvoje daug yra augalų, kuriuos žmogus atgabeno iš svetimų kraštų ir juos čia įveisė. Žmogus išaugina daugybę naujų rūšių ir atmainų, pvz. javų, daržovių, dekoratyvinių augalų ir kt. Žmogaus įtaka vis didėja, ir netrukus visiškai nebeliks žmogaus įtakos nepaliestų plotų. Gamtoje retai kur veikia tik vienas veiksnys atskirai: beveik visuomet matome įvairių veiksnių kombinuotą veikimą. Dažnai vieno veiksnio veikimą gali pakeisti kitas veiksnys. Tiksliau tyrinėti veiksnių reikšmę augalijai yra eksperimentinės E. uždavinys.

E. Warming Lehrbuch der ökologischen Pflanzengeographie 1933; *J. E. Weaver* and *F. E. Clements* Plant Ecology [2]1928; *F. E. Clements* Dynamics and Vegetation 1949. *K. Rgl.*

2. E. s o c i o l o g i j o j e yra palyginti nauja mokslo šaka (arba metodas), tirianti fizinės aplinkos įtaką žmogui bei jo prisitaikymą tai aplinkai. Jau seniai pradėta kurti teorijos, kad tokie gamtos dalykai, kaip reljefas, flora ir fauna, šemė ir klimatas, gamtos turtai, turi įtakos žmogui ir jo kultūrai. Tuos klausimus nagrinėjo Aristotelis, Hipokratas, Ciceronas, Konfucijus, Bodininas, Montesquieu, o naujaisiais laikais — ypač H. T. Buckle, F. Ratzelis, E. Huntingtonas ir A. J. Toynbee.

Žmonių E., pradėjusi kristalizuotis prieš trejetą dešimtmečių, reikia laikyti geografinės-socialinės minties tęsimu. Ratzelis pirmasis paskyrė atskirą studiją geografinėms įtakoms tirti ir ją pavadino antropogeografija (žr.). Buckle, panašiai kaip vėliau Huntingtonas, fizinius veiksnius, kaip klimatas, dirvožemis ar maistas, laiko apsprendžiančiais civilizacijos raidą. Tačiau Toynbee, plačiai nagrinėjęs geografinę įtaką dviem dešimtim civilizacijų, išlieka nuosaikus geografinės įtakos vertintojas.

Žmonių E. gimininga geografijai ir biologijai ir yra pasiskolinusi jų metodą. Modernioji E. tiria ne tiek žmonių santykius su jų aplinka, kiek žmonių santykius su kitais žmonėmis, veikiamais tarp kitko ir jų fizinės aplinkos. Jis skiriasi nuo augalų ir gyvulių E. daugeliu atvejų: žmonės apvaldo fizinę aplinką, gali ją laisviau pasirinkti ar keisti, naudojasi protu, technika bei kultūra ir yra sąmoningai reguliuojami normų, įstatymų bei institucijų. Šie veiksniai nežinomi augalų ar gyvulių E., ir jie padaro žmonių E. labai komplikuotą.

Studijos apie didesnę ar mažesnę bendruomenę, ypač liečiančios miestą ir kaimą, plačiai vartoja ekologinį metodą, nes jis laiduoja gana objektyvų ir tikslų matavimą. Šiomis savybėmis socialiniai mokslai stengiasi priartėti prie gamtos mokslų. Ekologinės studijos tiria teritoriškai apibrėžtus socialinius reiškinius. Čia dvi sąvokos — natūrali ir administracinė vietovė — pagelbsti išryškinti socialinius santykius. Nustatyta, kad žmonės įsikuria, bendrauja, formuoja institucijas, dažniausiai nepaisydami administracinių bei juridinės jurisdikcijos ribų. Tą pat galima pasakyti apie nusikaltėlių, pakrikusių šeimų ir elito grupavimąsi ir kt. Antra vertus, kaip tik tos vietos, kur susikerta dviejų administracinių vienetų galia — vadinamojoje „niekieno žemėje", yra palankios pvz. kontrabandos veiklai. Todėl dabarties miestų planuotojai ir žiūri, kad administracinių ir natūralių vietovių ribos sutaptų, nes tai integruoja visuomenę. Didmiestyje gal kritiškiausiai blėstantį bendruomeninį miesto jausmą pergyvena tie emigrantai ar tremtiniai, kurie gyvena išsiblaškę po įvairius miesto sektorius.

Ekologinės studijos apie politinį gyvenimą, etnines bendruomenes, religinę integraciją, šeimų pakrikimą, nepilnamečių nusikaltimus ir kt. plačiai vartoja grafinius žemėlapius ir diagramas, kurios tiksliai nurodo tų socialinių reiškinių linkimą grupuotis tam tikrose vietovėse. Tai fizinės aplinkos įtaka žmogui. Tačiau ta aplinka nėra galutinai apsprendžianti žmonių gyvenimą, o tik sąlygojanti: siūlanti galimybes ir nustatanti ribas, kuriose vyksta socialiniai bei psichologiniai reiškiniai. O šie pastarieji yra ne mažiau svarbūs žmonių gyvenime kaip fizinė aplinka. Tad žmonių E. yra ne pakaitalas, bet priedėlis prie kitų socialinio gyvenimo tyrinėjimų metodų.

R. E. Park, E. W. Burgess The City 1925; *L. Wirth* Human Ecology, The American Journal of Sociology, 1944–1945 p. 483–8. *A. Mst.*

3. E. z o o l o g i j o j e yra mokslas apie santykius tarp organizmų ir jų aplinkumos. Gyvūnas ar augalas gali tik tada gyventi, jei tarp jo ir jo aplinkumos yra reikiamas darnumas. Jei kinta aplinkumos veiksniai arba kinta pats organizmas, tada šis darnumas nyksta, ir organizmas gali žūti, bet

kartais aplinkumos nauji veiksniai gali sukelti organizmuose naujų cheminių ir fizinių savybių. Galutinis E. mokslo tikslas ir yra ištirti, kokios šių naujų savybių betarpiškos priežastys. Nevisos augalų ir gyvūnų rūšys vienodai jautrios pakitėjusioms sąlygoms. Kaikurių rūšių gyvybė priklauso nuo ribotų sąlygų, ir maži nukrypimai nuo šių sąlygų išnaikina jas. Tokios rūšys vad. stenekinėmis. Rūšys, pakeliančios platesnius aplinkumos pakitimus, vad. eurickinėmis.

K. Friedrichs Die Grundlagen und Gesetzmässigkeiten der land- und forstwirtschaftlichen Zoologie I 1930; *C. S. Elton* Animal Ecology [3]1947.

Ekonomas (lot. o e c o n o m u s iš gr. o i k o n o m o s), ūkio vedėjas, ūkvedys. Lietuvoje ir Lenkijoje ūkio darbų prievaizda, kurio buvo svarbiausioji pareiga darbininkams paskirstyti darbą ir jų priežiūra.

Ekonomija (lot. oeconomia iš gr. oikonomia ‚namų ūkio tvarkymas') taupus ūkinių reikalų tvarkymas, ūkiškumas; racionalus gėrybių, laiko ir energijos vartojimas; norimo rezultato gavimas mažiausiomis pastangomis. Žr. Ekonomika.

Ekonomijos, arba karaliaus stalo dvarai (mensae regiae), buvo tie valstybiniai dvarai, kurių pelnas ėjo D. L. K. ir jo dvarui išlaikyti. Tam reikalui 1589 Lietuvos teritorijoje buvo išskirtos šios E.: Šiaulių, Alytaus, Gardino, Lietuvos Brastos, Kobrino ir Mogilevo. Kiekviena E. buvo suskirstyta tam tikrais administraciniais vienetais. Ligi XVIII a. vidurio E. buvo dalijamos raktais (vaitijomis), apimančiomis po kelis ar keliolika dvarų, palivarkų ir kaimų. Vėliau įvestas ir stambesnis vienetas — gubernija, sudaryta iš kelių ar keliolikos raktų. XVIII a. pabaigoje Šiaulių E. turėjo 3 gubernijas, 26 raktus, 50 dvarų, 5 miestelius ir 321 kaimą. Visose likusiose keturiose Lietuvos E. (Mogilevas po pirmojo padalijimo atiteko Rusijai) tada buvo 17 gub., 135 raktai, 71 dvaras-palivarkas, 30 mst. ir 1084 kaimai. Jos buvo užėmusios apie 0,5 mil. ha žemės, kurios 21.171 valakas (apie 0,4 mil. ha) buvo ariamoji žemė ir pievos bei ganyklos, visa kita miškai ir nenaudojamos žemės. Ten XVIII a. pabaigoje gyveno 120.000 žmonių, kurių apie 90% buvo valstiečiai, daugiausia baudžiauninkai (83%). Did. kunig. E. arba patsai valdė per savo administratorius arba juos išnuomodavo. Nuomos sistema vyravo visą XVII a. ir dar XVIII a. pradžioje. Nuomininkais paprastai būdavo įtakingesnieji Lietuvos didikai: nuo 1622 kurį laiką Šiaulių E. nuomojo J. Valavičius, 1644 A. Radvila, vėliau ilgesniam laikui ji buvo užstatyta už paskolą Sapiegų šeimai, Sobieskiams ir t. t. Visos E., išskyrus Šiaulių, 1754 buvo išnuomotos šešeriems metams J. Flemmingui. Nors did. kunig. ir buvo patogu E. nuomoti, nes nereikėjo laikyti administratorių, kontrolierių bei skirti lėšų ūkiui vesti, bet nuomos sistema plėšė dvarų žemę ir trobesius, nes nuoma dažniausiai buvo trumpalaikė, ir nuomininkai tik stengėsi pasipelnyti, didindami valstiečiams baudžiavas ir mokestines prievoles. Kartu nutrūkdavo ryšys tarp tikrojo E. savininko ir valstiečių. Todėl nuomos sutartyse būdavo nustatomos valstiečių prievolės, ir tuo jie būdavo apdraudžiami nuo perdidelio išnaudojimo; jų prievolės buvo surašomos ir inventoriuose. Švedų bei rusų karai ir maras sugriovė nuomos sistemos nuplėštą E. ūkį. 1668 Alytaus E. inventoriuje nurodoma, kad žemė nė sėklos nesugrąžinanti, o 1712 maras išnaikino beveik visus jos gyventojus, žemė nebuvo dirbama, trobesiai sugriauti. Tas pat buvo ir kitose E. Tuoj nuomininkai ėmė mažiau mokėti nuomos, teisindamiesi visišku pajamų sumažėjimu. Nugyventų E. atstatymas ir jų ūkio vedimas iš didž. kunig. iždo būtų pareikalavęs daug išlaidų. Tada did. kunig. ėmė naikinti savo E. palivarkus. Jų žemės buvo dalijamos valstiečiams, juos įpareigojant mokėti čyžę. Tuo būdu E. buvo imta naikinti palivarkai-baudžiavos ūkio sistema. E. administratoriai pamažu virto čyžės ir nuomos rinkėjais, o jų nuomininkai valstiečių mokamos čyžės nuomininkais. XVIII a. pradžioje čyžės sistema apėmė $^4/_5$ visų E. ploto. Tačiau nepraėjus šimtui metų, Stanislovo Augusto valdymo pradžioje karaliaus E. vėl grąžinta palivarkų baudžiavos ūkio sistema. Padaugėjus gyventojų skaičiui, žemės ūkiui kiek atsigavus ir E. iš nuomininkų perėjus į betarpišką karaliaus administraciją, nusistatyta pakelti E. žemės našumą, padidinti grūdų gamybą ir tuo patim padidinti iš jų gaunamas pajamas. Intensyvus žemės ūkis atrodė galimas tik stambiuose palivarkuose. Todėl iš valstiečių atėmė žemes, o jiems paliko tik po ¼ valako, už kurį turėjo eiti dvaran 2 dienų savaitėje (104 dienų metuose) baudžiavą. Jei valstiečiui buvo paliekama daugiau žemės, tai už ją turėjo mokėti papildomą čyžę nuo žemės rūšies ir atlikti papildomų darbo prievolių (talkos). Šią reformą vykdant, Lietuvos E. ypač energingai veikė vyriausias jų prižiūrėtojas Antanas Tyzenhauzas, Lietuvos kiemo iždininkas. Jis smulkiai ir tiksliai nustatė baudžiauninkų ir laisvųjų valstiečių prievoles, E. organizavo gerą kontrolės ir buhalterijos aparatą, kūrė naujus palivarkus, tiesė kelius, statė mokyklas, prieglaudas, ligonines. Kiekviename rakte pastatydino javų sandėlius, iš kurių javai buvo duodami ūkininkams ar pavasarį pritrūkus sėklos, ar ledams javus išmušus ir tt. Buvo įsteigtos ir komunalinės kasos, į kurias valstiečiai mokėdavo tam tikrus įnašus ir prireikus iš jų galėjo gauti pinigų. A. Tyzenhauzas dvarus aprūpino geru ne-

gyvuoju ir gyvuoju inventoriumi, pagerintos veislės gyvuliais, statė gerus trobesius, tvarkė sodybas ir t. t. Tad fiskaliniais sumetimais įvykdytą valstiečių grąžinimą į baudžiavą jis stengėsi kompensuoti žemės ūkio intensyvumą ir valstiečių kultūrinimą įgalinančiomis reformomis. Tuo būdu karaliaus E. XVIII a. antroje pusėje pasidarė tam tikrais ekonominės pažangos židiniais, betgi kurių platesnę įtaką krašte mažino prievarta ir administracinio aparato suktybės. Šias reformas įvykdžius, pajamos iš E. keleriopai padidėjo. Kai 1651 pajamos į did. kunig. iždą iš visų penkių Lietuvos E. siekė ligi 400.000 auksinų, prieš Tyzenhauzo reformas 650.000 auksinų, tai 1765–1777 (Tyzenhauzo administracijos laikais) pašoko vid. ligi 1,5 mil. auksinų (daugiausia pajamų gauta 1770 2,015 mil. a., mažiausia 1771 1,022 mil. a.). 1783 vien keturios E. karaliaus iždui davė 2,4 mil. auksinų pajamų. Bet tos pajamos padidėjo daugiausia ne žemės ūkio suintensyvinimo, bet priverstinio lažų ir baudžiavos įvedimo ir čyžės padidinimo dėka. Valstiečiai, perdaug spaudžiami sunkios mokesčių ir darbo prievolių naštos, ėmė skursti ir mėgino skųstis karaliui. Šis, suinteresuotas gauti ko daugiau pajamų, nesiryžo stipriau paveikti A. Tyzenhauzo, kad jis pagerintų valstiečių gyvenimą E. Tada valstiečiai kaikur ėmė bruzdėti. Prieita net prie atvirų sukilimų, kurių didžiausias buvo Šiaulių E. Jis prasidėjo 1769 VII 13 Žagarėje, tuojau persimetė į Joniškį, Šiaulius ir pagaliau apėmė visą Šiaulių E. Sukilėliai užpuolė dvarus, krautuves, javų sandėlius. Jie reikalavo panaikinti baudžiavą ir grąžinti E. tvarką, buvusią prieš Stanislovo Augusto valdymo laikus. Ypač buvo nepatenkinti daugiau žemės turį valstiečiai, nes prievolės dabar buvo uždėtos pagal žemės kiekį ir rūšį. Prie atviro sukilimo Šiaulių E. valstiečius paskatino ir Radomo konfederacija, betgi kuri buvo persilpna jiems teikti pagalbos. Sukilimas buvo žiauriai numalšintas. Kauno miesto teismas sukilėlių vadą Mykolą Paugą nuteisė gyvą įpinti į tekinį, Radvilą gyvą sukapoti į keturias dalis, kitiems nukirsti galvas arba viešai išplakti. Bausmės buvo įvykdytos viešai. Sukilimui nepavykus, valstiečiams beliko tik prisitaikinti prie naujų sunkių darbo ir mokestinių prievolių. Vėliau padaryta šiek tiek palengvinimų, bet baudžiava karaliaus dvaruose išliko ligi pat valstybės žlugimo. Rusams okupavus Lietuvą, valstiečių gyvenimas E. dar labiau pasunkėjo, nes daugelis E. buvo išdalyta rusams ir valstiečių prievolės buvo prilygintos rusų valstiečių dar sunkesniam baudžiavos jungui. Tokia E. valstiečių padėtis išliko iki pat baudžiavos panaikinimo.

A. Pawiński Skarbowość w Polsce 1881; *A. Janulaitis* Valstiečių sukilimas XVIII amžiuje Lietuvoje 1910; *S. Kościałkowski* Ze studiów nad dziejami ekonomji królewskich na Litwie 1914. *Pr. P.*

Ekonomika (lot. oeconomicus iš gr. oikonomikos ,ekonomininis') visuomeninių ūkio problemų mokslas. E. dar vad. t a u t o s ū k i o m o k s l u, p o l i t i n e e k o n o m i j a, s o c i a l i n e e k o n o m i k a. E. yra pagrindinis teorinis ūkio mokslas šalia daugiau praktinių ekonominės politikos, finansų ir statistikos mokslų.

E. m o k s l o o b j e k t a s. E. apima bendruosius tautos ir tarptautinio ūkio reiškinius, jų sąveiką, priežastingumą ir dėsningumą, ypač kiek jie yra susiję su gamyba (produkcija), paskirstymu (tautos pajamos, darbo atlyginimas, pelnas, palūkanos, žemės renta), mainais (vertė, kaina, pinigai, kreditas), vartojimu (konsumpcija), konjunktūromis (ciklas, depresija, krizė). E. sritin taip pat įeina ūkio sistemos, teorijos, doktrinos ir jų istorija. Teorinė E. dažniau naudojasi dedukcijos metodu, o gautas išvadas tikrina indukcijos keliu.

E. m o k s l o i s t o r i j a. Daug anksčiau, nei E. susiformavo kaip mokslas, ekonominiai klausimai domino žmogų. Senovės graikų rašytojai Platonas, Aristotelis ir Ksenofontas E. reiškinius priskiria etikos ir moralės disciplinoms. Pagrindiniu gyvenimo tikslu jie laiko savęs pažinimą, o ne turto siekimą, ir medžiaginei gerovei neteikia daug reikšmės. Platonas savo veikale Respublika siūlo komuninę visuomenės santvarką, kurioje išnyksiančios visos visuomenės ligos. Aristotelis Politikoje gina privačios nuosavybės instituciją ir formuoja pinigų funkcijų teoriją, bet smerkia palūkanas, nes pinigai esą „bergždi" ir negalį pinigų gimdyti. Ir Platonas ir Aristotelis smerkia prekybą, manydami, kad iš jos gyventi negarbinga. Abu svarsto gyventojų prieauglio reguliavimo ir darbo padalos klausimus. Aristotelis teisina vergiją, nes ji, atpalaiduodama gabesniuosius nevergus nuo kasdienės duonos rūpesčio, juos įgalinanti tobulybės siekti. Sofistai kelia žmogaus teisių klausimą, pasisako prieš vergiją, yra palankūs darbui, pramonei ir prekybai. Romėnai ekonomines idėjas pasisavina iš graikų. Ciceronas, Plinijas, Katonas ir Varonas rašo apie ž. ū. metodų pagerinimą ir žemės nuosavybės reformą. Kitais E. klausimais nesidomi.

V i d u r a m ž i a i s Bažnyčios tėvai kelia žmonių lygybės principą ir taip pat pasisako prieš vergiją. Bažnyčios ekonominės idėjos išdėstomos kanonų teisėje Corpus Juris Canonici. Kanonininkai smerkia palūkanas ir prekybą, ją subordinuodami žemės ūkiui. Prekybai plečiantis, Šv. Augustinas iškelia j u s t u m p r e t i u m — teisingos kainos doktriną, skelbiančią, kad

kiekviena prekė turi teisingą kainą, kurią peržengęs pardavėjas nusideda. Albertas D., šv. Tomas Akvinietis ir kt. ekonominius klausimus glaudžiai sieja su etika. Jie nagrinėja nuosavybės, darbo ir jo atlyginimo kapitalo, palūkanų, mainų, pinigų ir gyventojų problemas. Šv. Tomas Akvinietis teigia, kad nuosavybė nėra kilusi iš prigimtinės teisės, bet ir nepriešinga jai; nuosavybės teisę turinti lydėti ir pareiga. Scholastikai taip pat neigia palūkanas, nes jas draudžiąs Šv. Raštas, bet leidžia kaikurias išimtis. Teisinga kaina jie laiko tokią, kuri įgalina gamintoją tinkamai gyventi, bet neišnaudoja vartotojo. Jie pripažįsta valstybei teisę kuikuriais atvejais reguliuoti kainas. Tačiau apskritai scholastikų teorijoje vyrauja mintis, kad kainą nustato gamybos išlaidos. Kaikurie jų (Buridanas) kelia ir subjektyvinį vertės momentą. Viduramžių galvočiai domisi ir pinigų problemomis, pasisako prieš dažną monetų vertės keitimą ir falsifikavimą. Apie 1360 atsiranda vysk. N. Oresmijaus veikalas De origine, natura, jure et mutationibus monetarum, kuriame autorius skelbia tam metui pažangių monetarinių idėjų.

Naujaisiais amžiais ekonominės idėjos nesitenkina filosofine etikos sritimi ir eina į praktinių valstybės problemų sritį. XVI a. tautinis sąmonėjimas, atsipalaidavęs nuo feodalizmo, nukreipia dėmesį į valstybės galios ugdymą. Naujosios idėjos, žinomos merkantilizmo vardu, siekia turtingos valstybės. Eksportas skatinamas, o importas varžomas, kad krašte daugiau liktų tauriųjų metalų. Keliama aktyvaus perkybos balanso mintis, reikalaujama plėsti pramonę ir prekybą, skatinti gyventojų dauginimąsi. Metafizinė spontaniško ūkio koncepcija atmetama. Prieš pasyvią scholastinę doktriną statomas ekonominis aktyvizmas. Merkantilizmas pirmiausia pasireiškia Italijoje (Serra), Prancūzijoje (Montchrétien, J. Law), vėliau Ispanijoje, Olandijoje, Anglijoje. Žymesni jo atstovai Anglijoje: T. Mun, J. Child, Ch. Davenant, W. Petty, D. Hume, J. Steuart. Prancūzijoje merkantilizmas iškyla finansų ministerio J. Colberto laikais (kolbertizmas), kai pramonė ir prekyba remiamos ž. ū. sąskaita. Vokietijoje ir Austrijoje merkantilistai (kameralistai) itin rūpinasi valstybės finansais (Hornick, J. Justi, Seckendorf, Sonnenfels). Nors Lietuvoje ir Lenkijoje tuomet dar vyrauja scholastinės idėjos, A. Tyzenhauzas jau mėgina įgyvendinti kaikurias merkantilistines mintis ir Lietuvoje. Merkantilizmo metui būdingas domėjimasis pinigų klausimais. M. Kopernikas 1519 siūlo monetarinės lietuvių-lenkų-prūsų reformos projektą. T. Gresham, Malestroit, Bodin duoda pradžią kvantitetinei pinigų teorijai. Kalvinas kelia pinigų ir palūkanų reikšmę.

XVIII a. Prancūzijoje ir Anglijoje kyla reakcija prieš varžantį merkantilizmą. O Prancūzijoje ji reiškiasi fiziokratų F. Quesnay, J. C. de Gournay, V. R. Mirabeau, R. J. Turgot, R. Cantillon ir kt. raštais. Fiziokratai skelbia gamtos dėsnių („natūrinio" ūkio) doktriną, priešinasi valstybės kišimuisi į ūkį, formuluoja laisvo ūkininkavimo laissez faire principą, propaguoja verslų ir mainų laisvę, o nuosavybės teisę laiko įgimta žmogaus teise. Produktyviu ir pagrindiniu verslu, gaminančiu žaliavas ir maitinančiu žmones, fiziokratai laiko tik žemės ūkį. Ir todėl tik jį vieną siūlo apdėti mokesčiu, o kitus „neproduktyvius" verslus nuo mokesčių atleisti. Fiziokratų tėvas F. Quesnay sukuria ūkinės apytakos teoriją, vaizduojančią pajamų susidarymą ir jų pasiskirstymą tarp produktyviųjų (žemdirbių) ir sterilinių (visų kitų) klasių. Lietuvoje ir Lenkijoje fiziokratų skelbiamos idėjos randa šalininkų ir tarp politikų (Jokimas Chreptavičius, A. J. Čartoriskis ir kt.) ir tarp teoretikų (A. Poplavskis, Vilniaus univ. prof. Jeronimas Stoinovskis, Simanas Malevskis ir kt.). Vilnius buvo stipriausias fiziokratų mokslo židinys. Jų idėjos turi įtakos sumanymams baudžiavai panaikinti, betgi nesuteikiant valstiečiams teisės į žemę. Merkantilistų ir fiziokratų minčių sintezė padėjo pagrindus ūkiniam liberalizmui ir kapitalizmui.

Grynojo E. mokslo tėvu ir klasikinės mokyklos kūrėju laikomas Adam Smith. Jo 1776 veikalas Wealth of Nations yra pirma rimta pastanga E. atskirti nuo etikos, politikos ir teisės mokslų. A. Smith remiasi natūraliniu ekonominių reiškinių dėsningumu ir taiko jį ne tik žemės ūkiui, bet visam ekonominiam gyvenimui. Jis nagrinėja darbo esmę, jo padalą, pajamų susidarymą ir jų pasiskirstymą, kapitalo problemą, ekonominės politikos sistemas. Turto šaltiniu jis laiko tautos darbą. Daug reikšmės teikia tautinei ir tarptautinei darbo padalai, įmanomai tik laisviems mainams esant. Smith suformuluoja vertės ir kainos teorijas: vertę nustato gamybos kaštai (cost), o kainą — pasiūlos ir paklausos santykis. Ūkinės veiklos motyvu Smith laiko asmens interesą ir skelbia, kad paskirų asmenų ūkinės naudos siekimas kelia visumos gerovę. Smith remia ūkinės veiklos laisvę, nes tik laisvame ūkyje vartotojas gaunąs pigių prekių, gamintojas galįs reikšti savo iniciatyvą, o darbininkas dirbti ten, kur daugiau moka. Tik kaikuriais atvejais Smith pateisina valstybės kišimąsi į ekonominį gyvenimą.

Klasikai pirmoje XIX a. pusėje formuluoja principus, pagrįstus ekonominio proceso kaip visumos studijomis. T. R. Mal-

thus 1798 knygoje Principle of Population teigia, kad gyventojų daugėja geometrine progresija, o maisto aritmetine, ir ši sąlyga diktuoja žemą gyvenimo lygį. D. Ricardo nagrinėja pajamų pasiskirstymo problemą, ir darbo atlyginimo, pelno ir žemės rentos susidaryme randa antagonistinių pradų. Pasirėmęs Malthaus teorija, Ricardo skelbia, kad daugėją gyventojai turės dirbti vis menkesnę žemę; vis didėjanti produkto dalis eis žemės savininkui ekonominės rentos forma; pelnas mažės ir absoliučiai ir reliatyviai; didėjant rentai, darbo atlyginimui teks pastovi arba tik lėtai didėjanti dalis. Ricardo idėjos išdėstytos 1817 veikale Principles of Political Economy. John Stuart Mill pradžioje seka Ricardu, priimdamas jo vertės, rentos, atlyginimo ir pelno teorijas. Vėliau, 1848, savo knygoje Principles of Political Economy jis iškelia žmogaus valios įtaką ekonominiam gyvenimui, pabrėždamas, kad gamybos dėsniai ir sąlygos yra fizinių tiesų prigimties, tačiau gamybos vaisių paskirstymas nėra spontaniškos, bet pačios visuomenės sukurtų įstatymų ir papročių tvarkomas. Kiti žinomi klasikai: N. W. Senior, James Mill, J. E. Cairnes, J. R. McCulloch. Anglijoje kilusio klasicizmo pagrindų laikėsi Prancūzijoje J. B. Say, J. Ch. Sismondi, F. Bastiat, Ch. Dunoyer; Vokietijoje Nebenius, Thünen, Hermann, Jacob, Sartotius. Lietuvoje Vilniaus univ. Smitho mokslą dėstė žymus to meto ekonomistas Jonas Vaškevičius.

Klasicizmas susilaukia opozicijos iš socialistų ir kitų srovių. S. L. Sismondi kritikuoja laisvą konkurenciją, vedančią darbo mases į skurdą, o tautos ūkį į krizes. F. List pasisako prieš laisvą užsienio prekybą, nepaisančią tautos ūkio sąlygų, ir perša protekcinius muitus. A. Müller propaguoja totalitarinį ūkį ir korporacinę santvarką, pripažįsta didelės reikšmės valstybei. Prieš liberalizmą pasisako Bauder, universalizmo kūrėjas O. Spann, katalikų ekonomistų atstovas La Play, vysk. Ketteleris, parengęs dirvą Leono XIII enciklikai Rerum Novarum (1891) ir H. Pesch, siūlęs kapitalizmą keisti solidarizmu. Protestantų pažymėtini vad. krikščionys socialistai: Ch. Kinsley, Ludlow, Hughes, Vansitart Neale.

S o c i a l i z m a s siekia gamybos priemonių suvisuomeninimo. Jis paneigia pagrindines klasikų doktrinos koncepcijas: privačią nuosavybę ir laisvą ūkininkavimą. Socializmas, nebūdamas vienalytis, santvarkai pakeisti siūlo įvairius būdus. Akademinis ir utopinis socializmas siūlo esamą santvarką pagerinti su įvairių visuomeninių junginių pagalba, tačiau valstybei nesikišant, nebent eventualiai tik paremiant (C. H. de Saint-Simon, L. Blanc, W. Thompson, R. Owen, Fourier). Marksistinis socializmas neranda būdo esamai santvarkai pataisyti. K. Marx savo veikale Das Kapital, dialektiniu materialistiniu interpretavimu vertindamas ūkio raidą, teigia kapitalizmą esant nepataisomą dėl jo santvarkoje slypinčių priešingumų. Tam tikram raidos laipsnyje gamybos priemonės ir darbo jėga sueinančios į konfliktą, pradedantį socialinės revoliucijos epochą. Iš klasių kovos ir interesų priešingumų turinti susidaryti beklasė visuomenė. Savo doktriną K. Marx remia darbo vertės ir antvertės teorija. Antvertė, kaip kapitalistui tenkąs pelnas, sudaranti pagrindą kapitalo koncentracijai, kuri išstumianti darbininkus ir sudaranti rezervinę pramonės armiją. Kapitalo didikų skaičiui mažėjant, augąs proletariatas ir masių skurdas. Tai nuvesią kapitalistinę sistemą į katastrofą. Marxo mintis plečia Fr. Engels, K. Kautsky, P. Lafargue, Labriola, Hydmann, Hilferding, R. Luxemburg, G. V. Plechanov, N. I. Bucharin ir kt. Neomarksistai, R. Hilferdingo vadovaujami, priešingai Marxo pažiūrai, mano, kad kapitalo koncentracija galinti kapitalizmą sustiprinti, o ne jį sužlugdyti. Anglijoje revoliuciniam socializmui artima Fabijaus draugija. Agrarinį socializmą skelbia Amerikoj H. George, Europoj A. Walras, Oppenheimer ir kt. XIX a. JAV ekonomistai D. Raymond, H. C. Carey ir kt. klasikų laissez faire doktrinai pakaitalu siūlo protekcionizmą. Sociologai, kurių garsiausias A. Comte, taip pat kritikuoja klasikų doktrinas, teigdami, kad neįmanoma sukurti naudingo E. mokslo skyrium nuo istorijos, etikos ir politikos. I s t o r i n ė s mokyklos, išsivysčiusios Vokietijoje XIX a. viduryje, atstovai neigia, kad E. mokslas gali rasti dėsnių, tinkamų visada ir visur. Jie pasirenka indukcijos metodą ir vertina teisės institucijų, papročių ir etikos santykių su ekonominiu gyvenimu tyrinėjimą. Vieni šios mokyklos atstovai nukrypsta į socialinę politiką arba katedros socializmą, kiti į liberalizmą. Žymesni istorinės mokyklos atstovai: G. Schmoller, Wagner, W. Roscher, B. Hildebrand, K. Bücher, M. Weber, B. Sombart. P s i c h o l o g i n ė mokykla atmeta klasikų objektyvinę vertės teoriją ir sukuria subjektyvinę paskutinio naudingumo vertės teoriją. Jos galvojimu, gėrybė vertinama pagal tą reikšmę, kurią mes jai teikiame. Kiekviena betkurios gėrybės dalis negalinti būti vertingesnė, negu ta jos dalis, kuri patenkina mažiausia svarbią mūsų reikmę. Psichologinės mokyklos pirmatakai Bernoulli, Galiani, Gossen. Jai priskiriama ir a u s t r ų ekonomistų mokykla su E. Böhm-Bawerku, C. Mengeriu ir Wieseriu. XX a. pradžioje eilė ekonomistų ieško objektyvinės ir subjektyvinės vertės teorijų sintezės. Jie tvirtina, kad vertei įtakos turi pasiūla ir paklausa, gamybos kaštai ir paskutinis naudingumas. Vertės

sintetikų grupei priklauso Cambridgo neoklasikas A. Marshall, J. B. Clark, F. Taussig, E. Seligman, K. Wicksell, Graziani, Tuhan-Baranovskij, Železnov ir kt. Matematinio metodo ekonomisto L. Walras'o mokinys V. Pareto XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje padeda pagrindus i t a l ų mokyklai. Savo knygoje Cours d'Économie politique (1896–7) Pareto formuluoja matematines ekonominės pusiausvyros lygtis. Vėlesniuose veikaluose (1906 ir 1916) į ekonominių problemų sprendimą jis įjungia socialinius veiksnius. Jo socialinės pusiausvyros teorija respektuoja valstybinės kontrolės funkciją socialekonominiame gyvenime. Pareto laikomas ideologiniu ekonominio fašizmo grindėju. Jo idėjoms artimi JAV I. Fischer ir H. L. Moore, Vokietijoje J. A. Schumpeter. I pas. karą sekusios ekonominės krizės dar labiau suaktualina liberalizmo kritiką. J. M. Keynes, W. Röpke, F. A. Hayek ir kt.ješko būdų liberalizmo kraštutinumams eliminuoti, daug reikšmės teikia visų darbingųjų aprūpinimui darbu ir pateisina valstybės intervenciją į ūkį. Jų idėjoms artimas v a i r u o j a m a s i s ū k i s, valstybės aparato planuojamas ir jo daugiau ar mažiau vadovaujamas, iš esmės respektuojąs privačią nuosavybę, bet ją dažnais atvejais aprėžiąs valstybės interesų naudai. Dar prieš II pas. karą ir ypač jo metu vairuojamasis ūkis pasireiškia eilėje valstybių, ypač Vokietijoje ir Italijoje. Brutali ūkio sistema — k o m u n i z m a s — nuo 1917 įsigali Tarybų Rusijoje. Jis paneigia privačią nuosavybę ir betkokią ūkinę laisvę. Po II pas. karo ryškėja modifikuoto liberalizmo forma n e o l i b e r a l i z m a s, valstybei pripažįstąs koordinavimo funkciją iš esmės laisvame ūkyje. Prie moderniųjų srovių priskirtina š v e d ų mokykla (K. Wicksell, G. Cassel, E. Lindahl, G. Myrdal, E. Lundberg), siekianti dinaminio ūkio. Iš visų ūkio sistemų ir jų variantų išskirtinos 4 pagrindinės: liberalizmas, socializmas, fašizmas ir komunizmas.

A. Oncken Politinės ekonomijos istorija 1932; *Ch. Gide* ir *Ch. Rist* Ekonominių teorijų istorija 1932; *P. Šalčius* Ekonominės doktrinos 1935; (") Ekonomikos pagrindai 1933; (") Ekonomika, LE VII 1939; *Dz. Budrys* Ekonomikos vadovėlis ²1936; *M. Tuhan-Baranovskis* Politiškosios ekonomijos pagrindai 1923; *G. Cassel* Teoriškoji socialekonomija 1931; *F. A. Neff* Economic Doctrines 1946; *R. T. Bye & W. W. Hewett* The Economic Process 1952; *F. R. Fairchild* Principles of Economics 1954; *H. W. Spiegel* The Development of Economic Thought 1952; *J. F. Bell* A History of Economic Thought 1953. *J. Pl.*

Ekonomika trimėnesinis Ekonomistų Dr-jos žurnalas, ėjęs Kaune 1935–40. Red.: A. Rimka. Plačiai gvildeno įvairius lietuviams artimesnius ekonominius klausimus. Jame bendradarbiavo J. Acus-Acukas, J. Audickas, B. Avižonytė, K. Balta, J. Brazaitis, Dz. Budrys, D. Cesevičius, J. Dagys, Vl. Jakutis, V. Jungferis, Vl. Jurgutis, A. Lukoševičius, Pr. Padalskis, K. Palčiauskas, J. Pažemeckas, L. Serbenta, P. Šalčius, St. Šimanauskas, Pr. Tamošaitis, K. Tarbūnas, A. Tarulis, A. I. Veryha ir kt.

Ekonominė geografija žr. Geografija.

Ekonominė Karių Bendrovė Nepriklausomosios Lietuvos kariuomenės kooperatyvas, įsteigtas 1920 X 16 Kaune. Iš pradžių E. K. B. vertėsi maisto produktų prekyba, vėliau išplėtė savo veiklą. 1929–40 E. K. B. turėjo centrinę krautuvę Kaune su gastronomijos, indų, galanterijos, manufaktūros, ginklų, raštinės reikmenų, avalynės skyriais, didmenų sandėlį, skyr. Šančiuose ir A. Panemunėje, drabužių siuvyklą ir kirpyklą. 1929 IX 30 įstatai pakeisti, pritaikyti prie kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcijos reikalavimų. E. K. B. nariais galėjo būti visi tikrosios tarnybos, atsargos ir dimisijos karininkai, Karių Ramovės, kariuomenės dalių krautuvės ir karių skolinamosios taupomosios kasos. Privalomas įnašas 20 Lt., įstojamasis mokestis 4 Lt. Reikalų tvarkymas priklausė įgaliotinių susirinkimui ir jo rinktai valdybai. Valdybą sudarė 3 nariai ir 2 kandidatai. 1936 E. K. B. turėjo 1142 narius, bendra prekių apyvarta 3,7 mil. Lt. 1940 Lietuvą okupavus bolševikams, E. K. B. centras perkeltas į Vilnių, veikimas suvaržytas, 1941 rusų perimta ir likviduota. *K. Al.*

Ekonominė krizė žr. Krizė.

Ekonominė politika yra valstybės, valstybių junginio arba jų kontroliuojamų organizacijų planingai vykdomų priemonių visuma, siekiant pakreipti ūkį ar tik kaikurias jo šakas pageidaujama linkme. E. P. praktiškai vykdoma teisės normomis, administracijos aktais tiesiogine ar netiesiogine parama bei įtaka. E. P. tikslas — žmonių gerovės kėlimas. Tačiau E. P. priemonės tikslams siekti buvo ir yra labai įvairios ir nevisada suderintos. Ypač pastaraisiais laikais E. P. ir bendroji politika susipynė, ir dažnai ši pastaroji diktuoja E. P. kryptį. Kaikurių valstybių valdžios užsimojo sukurti naujas ūkines santvarkas jų kraštuose ir mėgina jas primesti kitoms tautoms.

E. P. yra skirstoma rūšimis pagal ūkinės veiklos fazes (gamybą, prekybos bei kainų ir atlyginimo paskirstymą ir suvartojimą) ir ūkio šakas (žemės ūkį, prekybą, pramonės amatus, transportą, kreditą). Sekančios sritys turi įtakos ūkiui aplamai: pinigai, valiutos, viešieji finansai, socialinė gerovė, gyventojų prieauglis. Karo ūkis ir konjunktūros yra specialios E. P. sritys.

T a r p t a u t i n ė E. P. pradėjo reikštis mūsų amžiuje, kai po karų pasaulio tautos ėmėsi ješkoti bendrų kelių ūkiui tvarkyti visų žemės rutulio žmonių gerovei. Nemaža idėjų iškėlė buvusi Tautų Sąjunga, o dabartinė JTO su pagalbinėmis ir privatinė-

mis organizacijomis toliau tą darbą varo (paminėtina: International Bank for Reconstruction and Development, International Monetary Fund, Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Labor Organization, International Trade Organization). Pasaulyje randame labai įvairių ūkio formų, tačiau visas jas galime suskirstyti šiais trimis tipais: 1. laisvasis ūkis (tipiškas JAV), 2. vairuojamasis, arba neoliberalizmas (Vakarų Europos), ir 3. viešasis ūkis (komunizmas). Laisvojo ir vairuojamojo ūkio naujausios tendencijos yra: ūkiškai atsilikusių kraštų gerovės pakėlimas, žemės ūkio kraštų supramoninimas, visiškas darbo jėgos panaudojimas, laisva prekyba, gamybos kėlimas, vienodu mastu pinigų ir valiutų tvarkymas, prekių kainų ir pajamų suderinimas, laisvas žmonių judėjimas.

E. P. m o k s l a s yra žmogaus pastangos ūkio funkcijoms pažinti, pavartotinoms priemonėms nustatyti ir tų priemonių veikimo padariniams tirti. Pirmiausia reikia pažinti patį ūkį ir jo veikimą. Tam tikslui valdžios ūkio priežiūros organai, komerciniai rūmai, ūkio ir konjunktūrų tyrimo institutai, statistikos biurai ir atitinkamos mokslo institucijos nuolat seka ūkio raidą ir kiekvienu metu žino jo stovį. Ūkio raida bei stovis atsispindi periodiškai leidžiamuose tos srities spaudiniuose. Praktiškai taikomos priemonės yra paremtos tyrimų duomenimis. E. P. uždavinys — parinkti tinkamiausias priemones užsibrėžtam tikslui pasiekti. Todėl E. P. mokslas ješko dėsningų sąryšių tarp vartojamų priemonių ir jų veikimo padarinių.

E. Callot Gesellschaftslenkung u. Politik 1950; *J. E. Meade* Planung u. Preismechanismus 1951; *E. Eucken u. K. P. Hensel* Grundsätze der Wirtschaftspolitik 1952; *W. A. Jöhr* Theoretische Wirtschaftspolitik 1952. *S. St.*

Ekonominis liberalizmas ūkio sistema, pagrįsta laisva iniciatyva, laisva konkurencija ir privačia nuosavybe. Atsirado kaip reakcija prieš merkantilizmą, dominavusį XVI–XVIII a. Kai XVIII–XIX a. politinė raida absoliutizmą pakeitė politiniu liberalizmu, ekonominėje srityje lygiagrečiai įvyko posūkis iš merkantilizmo į E. L. Anglijoje E. L. įsigalėjo be specialių ekonominių įstatymų, bet baudžiavos, cechų ir privilegijų panaikinimas buvo ilgo vyksmo išdava. Europos kontinente reformos įvestos staigiai, specialiais įstatymais, dažnai, ypač prancūzų revoliucijos laikais, lydimais skambių deklaracijų ir manifestų. JAV 1776 revoliucija iškart atidarė kelią laissez faire principui, kurį 1933 suvaržė New Deal koncepcija, įteisinusi vyriausybės intervenciją į krašto ūkį.

E. L. būdingos šios idėjos: 1. laisvė nuo valdžios intervencijos. Tai ekonominio individualizmo išraiška, teigianti, kad laisvas individas geriausiai žino, kas atitinka jo interesus, ir tikinti, kad paskirų individų interesų visuma derinsis su visų ekonominiame procese dalyvaujančių gerove. 2. Verslo laisvė. Ji turi 2 prasmes: I-ji reiškia panaikinimą nuostatų, draudžiančių asmeniui pasirinkti verslą, taip pat leidimų, koncesijų ir privilegijų panaikinimą; II-ji — konkurencijos laisvę ir monopolių uždraudimą. Išimtis išradimų patentų monopoliams. 3. Nuosavybės disponavimo laisvė. Ji įjungia laisvę perleisti arba įskolinti turtą, o mirties atveju jį palikti kitam testamento keliu. Šios laisvės pasekmės: asmeninės nuosavybės pripažinimas, jos globa, apsauga nuo nusavinimo, išskyrus viešosios gerovės atvejus, kuriais nusavintas turtas atlygintinas teisinga verte. 4. Sutarties laisvė, t. y. asmens laisvė sudaryti sutartį su kitu ir laisvai apspręsti jos turinį. Ji panaikino absoliutinės monarchijos darbo statutus, cechų ir miestų kainų diktatus ir kt. varžančias normas. 5. Laisvė keisti vietą. Ji panaikino cechų ir miestų draudimą keisti darbavietę arba keltis į kitą gyv. vietą, ješkant geresnių darbo ir atlyginimo sąlygų. 6. Organizavimosi laisvė. Ji taikoma profesiniam ir ekonominiam jungimuisi. Ilgesnį laiką buvęs organizavimosi laisvės ir antiorganizacinių įstatymų konfliktas tik palaipsniui buvo išspręstas XIX a., tačiau XX a., politinių sąlygų įtakoje, eilėje kraštų jis ir vėl paaštrėjo.

E. L. paskatino ekonominę pažangą. Jo doktrinos sudarė idėjinį pagrindą kapitalizmui ir padėjo jam išaugti. Grynojo E. L. ekonominėje valstybių praktikoje beveik nėra. Modifikuotas E. L., siekiąs ekonominę laisvę susieti su socialine pareiga, vad. neoliberalizmu.

H. E. Friedlaender and *J. Oser* Economic History of Modern Europe 1953. *J. Pl.*

Ekonominis materializmas teorija, pagal kurią vienintelį akstiną istorinei žmonių santykių evoliucijai tesudaro ekonominiai reikalai. Neretai painiojama su platesne istorinio materializmo (žr.) sąvoka.

Ekonominių Studijų Draugija įst. 1929 III 22 Kaune ūkio klausimams studijuoti. Leido žurnalą Tautos Ūkį, 1930 mėnesinį, nuo 1937 savaitinį. 1934 išsp. Pirmasis Ekonominių Studijų Dr-jos penkmetis. 1940 bolševikų uždaryta.

Ekonomistų Draugija (iki 1936 Sąjunga) įst. Kaune 1934 IV 20 augštąjį ekonomikos mokslą baigusiems ekonomistams jungti. 1938 turėjo 60 narių. Nuo 1935 leido žurnalą Ekonomika. 1940 bolševikų uždaryta.

Ekotipas smulki augalų forma su pastoviais požymiais, kurie atitinka tam tikras augimo vietas. Pvz. Vanagė skėtinė (Hieracium umbellatum) jūrų pakraščių smėlingose vietose yra žemesnio ūgio, siauresniais lapais, nei augalas, augąs krašto vi-

duje, pvz. molingame dirvožemyje. Tai yra jūros ir krašto vidurio E., kurių skirtingi požymiai yra pastovūs įvairiose sąlygose. Atmainos skiriasi nuo E. tuo, kad jų požymiai vienodose sąlygose, pvz. kultūroje, nėra pastovūs. Daugybė augalų turi E., pvz. miškų, pievų, smėlynų ir t. t., kuriuos nustatyti ir atskirti tegalima tiktai kultūros keliu.

Ekranas (pr. écran) 1. balta medžiaga aptrauktas rėmas, kuriame rodomi įvairūs paveikslai; 2. kilnojamasis skydas, kilnojamoji užtvara prieš kūryklą, lange ir kt.

Ekscelencija (lot. excellentia) prakilnybė, kilnybė; augštųjų pareigūnų titulavimas. Viduramžiais langobardų karalių titulas, paskiau imper., kitų karalių ir valstybių valdovų, net popiežių ir vyskupų, nuo 1648 visų valstybių pasiuntinių, nuo 1654 Prancūzijoje ir nuo XVIII a. Vokietijoje augštųjų civilinių valdininkų, karių ir kt. Lietuvoje E. vartotas kaip kreipinys į prezidentą, ministerius ir vyskupus. Pop. Pijus XI 1930 XI 12 augštųjų dvasininkų lot. excellentia pakeitė į excellentia reverendissima, ir tuo titulu vadinasi patriarchai, apaštališkieji nuncijai ir internuncijai, arkivyskupai metropolitai, arkivyskupai, vyskupai, titulariniai vyskupai, magister Pontificii cubiculi, kaikurie Vatikano dignitoriai ir kt.

Ekscentrikas (lot. eccentricus ‚neturįs centro') 1. asmuo, linkęs į kraštutinumus, nesilaikąs nusistovėjusių papročių ir tradicijų; 2. cirko ar estrados artistas, atliekąs savotiškus efektyvius, komiškus numerius; 3. senovės astronomijoje apskritimas, kurio centras nesutampa su žeme, vaizduojamas kaip planetos takas arba kaip epiciklo centro takas; 4. technikoje mašinos detalė, vartojama sukamajam judesiui paversti žengiamuoju judesiu.

Ekscentrinis neturįs bendro centro; nukrypstąs nuo centro.

Ekscentriškas 1. paremtas dideliais garsiniais arba regimaisiais kontrastais, keistomis, juokingomis priemonėmis; 2. nepaprastas, keistas, įnoringas,

Ekscepcija (lot. exceptio) išimtis; prieštaravimas, nepritarimas, protestas; atsakovo prieštaravimas civ. byloje, stengiantis atmesti ieškinį. Romėnų teisėje E. buvo susijusi su tam tikra išsireiškimo forma, pašalinančia nuteisimą. E. plurium concubentium — atsikirtimas alimentinėje byloje, kurioje iš tariamojo tėvo reikalaujama pavainikio kūdikio išlaikymo, kad kūdikio motina nėštumo metu turėjo santykių ir su kitais vyrais; E. rei judicate — prieštaravimas, kad ginčas jau išspręstas įsiteisėjusiu sprendimu.

Ekscesas (lot.) 1. nesaikumas, nesusivaldymas, nevalyvas įvykis, išsišokimas; 2. visuomeninės tvarkos ardymas, riaušės.

Eksdivizija (lot.) skolininko turto padalijimas tarp kreditorių. Lietuvos statutas žinojo tik skolininko turto atidavimą kreditoriams valdyti, ne nuosavybėn. Bet jau nuo 1726 konstitucijos (vėliau konstitucijos 1764 ir 1766)žinomas pakamorės eksdivizinis teismas nutardavo principą tarp įpėdinių dalyti turtą, jeigu jie patys nebuvo tarp savęs pasidalijię, o po to pravesdavo E. Vėliau tat išplėsta ir į visus kreditorius. Pradžioje E. buvo taikoma tik dvarams, ir net 1764 konstitucija draudė dalyti namus, kurie turėjo būti parduodami. Bet praktika E. nelegaliai išplėtė ir į namus, ir ilgainiui, pvz. Vilniuje rajone tarp Vokiečių ir Vilniaus g., Stiklo ir Žydų gatvėse, daugumas namų buvo padalyta tarp daugelio savininkų. E. Lietuvoje buvo taikoma ligi 1840, bet jos klestėjimo laikotarpis XVIII a. pabaiga ir XIX pradžia, kai rusams Lietuvą okupavus, žymių didikų padėtis pasviro, jiems nustojus naudojimosi valstybės turtais; jiems neišgalint kreditorių patenkinti, — visi jų turtai buvo tarp jų dalijami.

E. Nepriklausomojoje Lietuvoje — nustatymas nuosavybės teisių į butus arba į namo augštą. Nors namai civilinės teisės atžvilgiu yra nedalijamas daiktas, tačiau gyvenimas parodo, kad kartais tenka šio principo išsižadėti, pripažinus, kad atskiri butai ir atskiri augštai gali sudaryti nuosavybės teisės objektą. Nevisų kraštų įstatymai pripažįsta E., pvz. Šveicarijos ir BGB šį principa atmeta.

Ekshalacija (lot.) dujų išsiskyrimas arba išgaravimas iš kokios nors medžiagos į atmosferą.

G e o l o g i j o j e po žemės paviršiumi susiformavusių dujų ar garų išsiveržimas į atmosferą žemėje susidariusiais kanalais ar plyšiais; dujų ir garų išsiskyrimas iš karštos lavos ar karšto šaltinio.

Eksheredacija (lot.) įpėdinio pašalinimas nuo įpėdinystės. Žr. Testamentas.

Ekshibicionizmas (lot.) nenormalus polinkis viešai rodyti lyties organus. E. pagydomas psichoterapiniu būdu. Perkeltine prasme E. taip pat vadinamas ir betkoks nedrovus savo privatinio gyvenimo kitiems atskleidimas.

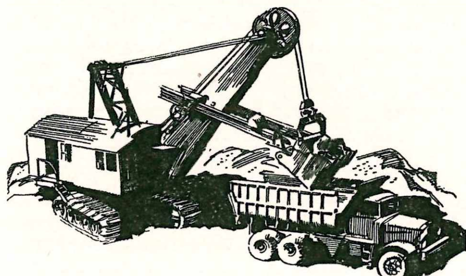
Ekshumacija (lot.) lavono atkasimas tais atvejais, kai kyla įtarimas, kad velionis miręs nenatūralia mirtimi, arba, kai reikia palaidotą lavoną pakartotinai ištirti dėl kilusių prieštaravimų tarp liudininkų parodymų ir kvotos gautų duomenų arba dėl ekspertų skirtingų nuomonių. Tiriamas ne tiktai atkastas lavonas, bet ir grabo papuošalai, rastieji metaliniai daiktai, kapinių žemė ir kt. E. daroma, ir norint perkelti mirusiojo kūną į kitą grabą ar vietą.

Eksikacija (lot.) exsiccatio) išdžiovinimas, drėgmės išgarinimas.

Eksikatorius stiklinis laboratorijų aparatas cheminiams preparatams ir kt. džiovinti arba jiems sausiems laikyti.

Ekskardinacija (lot.) raštinis dvasininko atleidimas iš diecezijos ar religinės bendruomenės. Tam reikalinga teisinga priežastis. Asmens E. galioja nuo inkardinacijos, t. y. nuo jo prisirašymo momento kitai diecezijai ar religinei bendruomenei (Kan. 116).

Ekskavatorius žemės kasimo mašina, vartojama sausumoje: kasant pamatų iškasas, kanalus, tiesiant kelius, lyginant žemės paviršių, pilant pylimus, taip pat žvyrui, durpėms kasti. E. yra: vienakaušis, daugiakau-

Ekskavatorius pakrauna sunkvežimį

šis, pjaustomasis, augšto ir žemo slėgimo. E. juda ratais ar vikšrais. Turi prietaisus gružui rūšiuoti ir plauti. E. varomi vidaus degimo variklių, elektros motorų, garo katilų pavarų. E. našumas: vienakaušiai iškasa iki 180, daugiakaušiai 75, pjaustomieji 120 m^3/val.

Eksklaustracija (lot.) vienuolio ar vienuolės atleidimas iš religinės bendruomenės, duodamas Šv. Tėvo arba vyskupo. Laikinis atleidimas teisiškai vadinamas „indultum exclaustrationis", visiškas atleidimas — „indultum saecularizationis" (Kan. 638).

Eksklava (prc. exclave) vienos valstybės teritorijos dalis, apsupta kitos valstybės teritorijos dalies; pvz. Rytprūsiai po I pas. karo buvo Vokietijos E.

Ekskluzyva (lot. exclusiva) teisė, kurią seniau sau pasilaikydavo kaikurie katalikiškų valstybių valdovai (Vokietijos, vėliau Austrijos imperatoriai, Prancūzijos ir Ispanijos karaliai), pagal kurią jie pareikšdavo nepriimtinas kaikurių kardinolų kandidatūras į popiežius, naują popiežių renkant. Kartais tokia E. turėjo įtakos popiežių rinkimuose, kai būdavo reikalo palaikyti gerus santykius su atitinkamomis valstybėmis. Absoliutinėms monarchijoms nykstant, E. XIX a. beveik visiškai išnyko. Paskutinį kartą E. teisę panaudojo Austrijos imperatorius Juozapas Pranciškus prieš kard. Rampollą, renkant popiežiumi Pijų X. Vos tik popiežiumi išrinktas Pijus X E. teisę visiškai panaikino ir pagrasino ekskomunika tiems, kurie ją pareikš. E. skiriant vyskupus yra kaikur vartojama ir dabar (seniau plačiai vartotos praktikos vietoje, kad valdovai popiežiui pristato kandidatus į vyskupus), kada krašto valdovas ar valdžia pareiškia nieko neturį prieš kandidatą į vyskupus. Kitaip tariant, tai yra veto teisė; ji fiksuojama daugelyje konkordatų, be kitų, ir Lietuvos konkordate su Šv. Sostu.

Ekskluzivizmas (lot.) ko nors vienašališkas išskyrimas, atmetimas; svetimu laikymas.

Ekskomunika (lot.) bažnytinė bausmė, kuria kas išskiriamas iš tikinčiųjų bendruomenės (Kan. 2257, § 1) iš jo atimant teisę naudotis kaikuriomis ar visomis dvasinėmis gėrybėmis, pvz.: sakramentus priimti, juos administruoti, krikšto ar sutvirtinimo tėvais būti, bažn. pareigų, privilegijų gauti, rinkimuose dalyvauti, atlaidų gauti, viešųjų bžn. maldų vaisiais naudotis. E. yra didžiausia bžn. bausmė. Todėl ji skiriama tik už didelius nuodėmingus nusikaltimus ir labai atsargiai, pvz.: už Švč. Sakramento išniekinimą, Bažnyčios teisių laužymą, jos laisvės varžymą, santuokos pas nekataliką dvasininką sudarymą ir pn. Nuo nusikaltimo didumo priklauso ir bausmės dydis, kurio atleidimas pridera arba Šv. Sostui, arba vyskupams, arba spec. galias turintiems kunigams.

Ekskomunikuotieji asmenys yra skirstomi į: vengtinuosius ir toleruotinuosius. Vengtini yra tik tie, kuriuos Šv. Sostas pavardžiui, viešai ir expresse paskelbia tokius esant (Kan. 2258, § 2). Be minėtųjų bausmių, jiems yra draudžiama net ir pasyviai dalyvauti bžn. apeigose (išskyrus pamokslus). Tikintieji turi jų draugystės vengti net ir civiliniame gyvenime.

F. M. Cappello, S. J. Suma Juris Canonici III 1940. *M. Č.*

Ekskoriacija (lot. excoriatio) medicinoje odos įdrėskimas, nudrėskimas, nubrazdavimas; gilesniojo odos sluogsnio (corium) apnuoginimas, kai paviršutinis epitelinis sluogsnis yra sužalotas.

Ekskrecija (lot. excretio) metabolinių medžiagų atmatų pašalinimas iš kūno, paprastai veikiant atitinkamiems organams bei celėms. Pvz. svarbiausios žmogaus kūno E. yra šlapimas, prakaitas, anglies dvideginis (CO_2) kvėpuojant (virškinamojo trakto sienelių ir liaukų sekretuojamos medžiagos, išeinančios su išmatomis, nelaikomos E.).

E. a u g a l i n i ų tarpe yra kalcio oksalato druskos, žiedų nektarai. Augalų pieno sultys tam tikrais atvejais irgi laikomos E. Terpenų grupę, apimančią dervas, eterinius aliejus, kaikurie autoriai taip pat

skiria E. Anglies dvideginis, augalų išleidžiamas kvėpuojant, yra vienas dujinių E. Augalų E. pašalinimas iš kūno nėra toks ryškus, kaip gyvulinių organizmų — jos dažnai sutelkiamos nusilupančioje bei nusilukštenančioje žievėje, lapuose prieš krentant, neretai taip pat sukraunamos kūno viduje atitinkamuose rezervuaruose, tarpceliuose ir pn. *J. Rkt.*

Ekskrementai (lot. excrementa) pašalinamosios atmatos iš žmogaus ir kitų gyvių kūno. Paprastai E. pašalinami virškinamuoju traktu (išmatos).

Ekskursija (lot. excursio) grupinė pramoginė kelionė, išvyka, iškyla. E. gali būti: 1. turistinė — krašto gamtai ir žmonėms pažinti; 2. mokomoji etnografijai, archeologijai, geologijai, geografijai, augmenijai, gyvūnijai tirti; 3. pramoginė — smagiai ir įvairiai laikui praleisti. E. skatina aktyvumą, suartina žmones, praplečia žinių akiratį. Jos palaikomos ir skatinamos kelionių lengvatomis, pigiais tarifais, nakvynių namų, vad. E. stočių steigimu, vadovų parengimu, informacija ir atitinkama literatūra. E. rengiamos įvairių organizacijų, mokyklų, turizmo biurų; keliaujama traukiniais, autobusais, garlaiviais. Skatinamos jaunimo pėsčios kelionės kraštui geriau pažinti. Popularios E. vandens keliais, baidarėmis. Prie E. galima priskirti piligrimų - maldininkų keliones religinio kulto tikslais: lankomos žymios bažnyčios, istorinės vietovės, tikinčiųjų ypač gerbiamos vietos ir gydomosios versmės.

Neprikl. Lietuvoje primąsias E. ėmė rengti gimnazijos, pvz. 1919 VI 24 įvyko Seinų Žiburio gimn. ekskursija pėsčiomis į Kučiūnus ir atgal (24 km). Vėliau įsigalėjo paprotys provincijos mokykloms surengti bent vieną ekskursiją per metus į Kauną, Klaipėdą, Palangą ar kurią kitą žymią vietovę. Dažniau būdavo rengiamos vienos dienos mokyklinės E. į artimesnes apylinkes: piliakalnius, ežerus, miškus ar upes. E. sąjūdį ypač išpopularino skautų rengiamos ir prof. S. Kolupailos vadovaujamos kelionės upėmis ir ežerais baidarėmis ir Akademinio Turizmo Klubo rengiamos studentų E. Pirmoji tokia organizuota masinė stud. E. buvo Nemuno laivu 1930 Sekminių metu į Nidą–Juodkrantę–Klaipėdą, o grįžtant aplankyta Tilžė. Tada dalyvavo 310 stud. 1931 to paties klubo surengta 63 dalyvių E. į Paryžiuje vykusią tarptautinę kolonialinę parodą. Kelias dideles stud. E. klubas surengė į Seinų ir Trakų aps. gražiąsias vietoves ir buv. pademarklinį. Keliauti po kraštą ir rengti E. ragino švietimo ministerija. Augštuosiuose Kūno Kultūros Kursuose ir Liet. Respublikos Pedagoginiame Institute buvo įvestas privalomas nustatytas studentų keliavimas po Lietuvą vasaros atostogomis. Klaipėdos Vytauto D. gimn. kelionėms kasmet skirdavo 7 dienas. Būdavo ekskursuojama į

,,Šviesos'' sambūrio ekskursija

įvairias Lietuvos vietas. Ekskursantams priimti visose žymesnėse krašto vietose šiam reikalui buvo susiorganizavę komitetai, remiami vyriausybės ir savivaldybių. Pirmasis Lietuvoje ekskursantams nakvynių namas pastatytas Ukmergės Aps. Valdybos (remiant Lietuvos Turizmo Sąjungai) Dubingiuose, pilies saloje. Kaikuriose vietose ekskursantams nakvynių patalpos buvo įrengiamos naujai statomose mokyklose. Ūkininkai, ypač Jaunųjų Ūkininkų Sąjungos rateliai, rengdavo E. į pavyzdingus ūkius, Žemės Ūkio Akademiją Dotnuvoje, ūkio mokyklas, bet kartais išvykdavo ir į užsienį. Pvz. 1937 Radviliškio pieninės kooperatyvas ūkininkų E. surengė į Latviją, Estiją ir Suomiją. Lietuvos geležinkeliai duodavo E. 50% nuolaidos, o grupėms, didesnėms, kaip 20 asmenų — 66%.

V. Ruzgas Mokomosios ekskursijos 1927; *K. Dineika* Keliaukime po gimtąjį kraštą 1935; *P. Barkauskas* ir *A. Vabalas* Vadovas po Lietuvą 1938.
A. B. ir S. K.

Ekslibris (lot.) žr. Ex libris.

Eksmatrikuliacija (lot.) išbraukimas iš studentų matrikulos, išstojimas iš augštosios mokyklos.

Eksmisija (lot. exmissio) prievartinis nušalinimas nuo nekilnojamojo turto valdymo.

Ekspanderis (angl. expander) gimnastinis tampomas guminis ar spyruoklinis įrankis su rankenomis raumenims mankštinti.

Ekspansija (lot. expansio ‚plėtimas, skleidimas') 1. fizikoje dujų ir garų veržimasis kiekvienai turimai erdvei užpildyti; 2. kultūroje savo kultūrinės įtakos skleidimas kitur; 3. politikoj savo valstybinės galios, įtakos plėtimas, savo teritorijos didinimas (kitų kraštų užėmimas, kolonijos); 4. prekyboje kapitalo didinimas, įmonių skyrių steigimas, apyvartos bei prekybinių operacijų kėlimas, rinkų užkariavimas kitose šalyse.

Ekspatriacija (lot.) ištrėmimas, išpilietinimas, senosios pilietybės atėmimas ar atsisakymas. Žr. Pilietybė.

Ekspedicija (lot. expeditio) išsiuntimas, išvyka, kelionė.

1. Prekyboje E. yra prekių persiuntimo veiksmas. Specialiose E. kontorose atliekami reikalingi formalumai (muitas ir kt.), sutvarkomi dokumentai ir prekės išsiunčiamos per transportininkus. Daugelis prekybos bendrovių, įmonių ar įstaigų turi savo E. skyrius. Geresniam prekių pristatymui užtikrinti E. įstaigos sudaro tarpusavines sutartis.

2. Karinė E. sudaroma specialiems uždaviniams atlikti. Politinio pobūdžio sukilimas ar neramumams malšinti siunčiamos baudžiamosios E., susidedančios iš policijos ar kariuomenės dalinių (žr. Baudžiamosios rinktinės).

3. Mokslinė E. sudaroma iš įvairaus dydžio asmenų grupių. Pagal savo pobūdį ir tikslą E. būna dviejų rūšių: vienatikslė, kai ji ruošiama vienam objektui tirti arba skiriama vienai kuriai mokslo šakai (pvz. žemės magnetizmo matavimas) ir daugiatikslė, kai ji apima daug tyrimo dalykų iš įvairių mokslo šakų; pvz. Sven Hedino 1932–36 E. skirta ištirti tinkamiausią vietą geležinkeliui iš r. Kinijos į Rusiją nutiesti, bet drauge vykdžiusi tyrinėjimus iš įvairių mokslo sričių: archeologijos, geologijos, botanikos, etnografijos, meteorologijos, antropologijos, hidrografijos, biologijos ir kt. Daugiatikslė E. organizuojama taip, kad joje dalyvautų po vieną specialistą iš tų mokslų, kuriems E. skiriama. E. dalyvių skaičiumi gali būti sudaryta iš didelio narių skaičiaus (pvz. R. E. Byrdo E. į Antarktį), arba gali būti įvykdyta tik vieno asmens (pvz. K. Pakšto 1930–31 E. kolonizacijos sąlygoms Angoloje tirti).

Nepriklausomoje Lietuvoje E. daugiausia rengdavo įvairios mokslo įstaigos ir draugijos. Jos apimdavo įvairias kraštotyros sritis: archeologiją (E. Volteris, V. Nagius, P. Tarasenka, J. Puzinas), hidrologiją (Stp. Kolupaila, Mingaudas), geologiją (M. Kaveckis, J. Dalinkevičius, Č. Pakuckas, Ad. Damušis), geografiją (K. Pakštas, V. Viliamas), geofiziką (K. Sleževičius), limnologiją (P. B. Šivickis, L. Čeraška), botaniką (K. Regelis, V. Kuprevičius, L. Vailionis), zoologiją (T. Ivanauskas), tautosaką (J. Balys), tautotyrą (Ig. Končius). Žemės ūkio akademija rengdavo E. dirvožemiui pažinti (V. Ruokis), augalų kenkėjams surasti (S. Mastauskis) ir kt. Iš didžiausiųjų jos E. buvo surengta Kamanų pelkei vispusiškai ištirti (K. Brundza ir kt.). Tautos menui rinkti arba jį fotografuoti ir aprašyti E. rengdavo Vytauto D. kultūros muzėjus (Čiurlionio galerija), meno mokykla ir įvairių vietų, ypač Šiaulių (P. Bugailiškis) ir Telšių (P. Genys) etnografiniai muzėjai. Tautotyrines E. vykdydavo ir pavieni asmens, pvz. B. Buračas, J. Dovydaitis, D. Čibas, K.Paunksnis ir daug kitų. *A. B.*

Ekspektatyva (nuo lot. expectativus ‚laukiamas, lauktinas') laukimas, kol pasidarys laisva valdovo pažadėtoji vieta, dignitorija arba valstybinis dvaras. Senojoje Lenkijoje, o vėliau ir Lietuvoje, neretai valdovas betkurią vietą pažadėdavo kam nors atiduoti, dar tebegyvenant jos valdytojui. Raštu duotas toks pažadas būdavo vadinamas E., arba privilegija gauti privilegijai. E. atsirasdavo paprastai dviem keliais. Kartais kurią nors vietą už tam tikrą patarnavimą arba norėdamas patraukti savo pusėn, dažnam bajorui pažadėdavo valdovas, kartais kuris bajoras tokią vietą pats išmaldaudavo. Dažniausiai tai

būdavo koks urėdas arba dignitorija, valdoma paliegusio senio. Kuriai vietai atsiradus, kandidatų paprastai atsirasdavo daug. Valdovui nuo visų norinčių būdavo sunku atsiginti. Dėl to seniems ir paliegusiems valstybės pareigūnams ir dignitoriams įpėdiniai dažniausiai būdavo numatomi iš anksto, duodant E. Tada valdovui jau daug lengviau būdavo apsiginti nuo kitų pretendentų. Pasitaikydavo, kad iš kelių pusių spaudžiamas valdovas tai pačiai vietai duodavo net kelias E. Tokiais atvejais laukiamai vietai atsiradus, valdovas turėdavo vėl nemalonią bylą. Reikėdavo bent vienam atsakyti, jį nuraminti kita dovana arba nauju pažadu. Valstybinio pakrikimo laikais (XVII a., ypač XVIII a.) pasitaikydavo, kad dažnas bajoras neretai gaudavo E., bet prie jokios vietos vistiek neprisikasdavo: vis paveržsaid kiti. Be to, E. būdavo duodamos ne vien konkrečioms vietoms, bet ir pirmai pasitaikiusiai laisvai senatorijai, ministerijai ir pn. E. į normalų gyvenimą įnešdavo daug painiavos, daugelis dėl jų būdavo nuskriaudžiami, ir todėl bajorija nuolat prieš jas pasisakydavo. Buvo išleista daugybė jas draudžiančių dalinti įstatymų, tačiau jų išgyvendinti vistiek nepasisekė. Lenkijoj jos buvo uždraustos 1433 ir 1550 seimo konstitucijų. Lietuvoje 1529 statutas jų dar nemini, bet 1566 ir 1588 statutai taip pat draudžia. Vėliau jas dar draudė 1613, 1699 ir 1717 konstitucijos.

A. Š.

Eksperimentas (lot. experimentum) žr. Bandymas.

Ekspertas (lot.) kurio nors dalyko žinovas. Ekspertai būna kviečiami į teismą ar kitur vienu ar kitu klausimu savo nuomonę pareikšti.

Ekspertizė ekspertinis tam tikro dalyko tyrimas. E. plačiai naudojama baudžiamajame procese. Pavesti padaryti E. teismas gali ne tik atskiriems specialistams, bet ir tam tikroms įstaigoms. E. išvadas ir ekspertų nuomones teismas vertina ir priima ar atmeta savarankiškai, kaip ir visus kitus įrodymus. E. rūšių ir metodų yra įvairių: 1. teismo medicinos E. turi plačią pritaikymo sritį sužalojimų, abortų, nužudymų bylose; žymia dalimi čia priklauso ir biologinė E. kraujo dėmių ir pan. tyrimas; 2. psichiatrinė E. kaltinamojo psichinei padėčiai nustatyti; 3. psichologinė E., ypač kai byloje dalyvauja vaikai kaip liudytojai arba kaip kaltinamieji jų parodymams vertinti; 4. buhalterijos E. atskaitomybės knygoms ir dokumentams patikrinti turto nusikaltimų bylose; 5. identifikacijos E.: a) daktiloskopijos E., kuri pagal pirštų atspaudus nustato asmens tapatybę; b) chemijos E., kai reikia nustatyti kurių nors medžiagų buvimą ar nebuvimą arba jų amžių, pvz. rašalo senumą; c) mechaninė E., pvz. nustatant kuriuo ginklu iššauta kulka; d) grafologijos ir dokumentų E. nustatyti rašysenos tapatumui ir dokumentų tikrumui, čia priklauso ir pinigų bei vertybės popierių tikrumo patikrinimas ir kt. E. vartojama ir kitose srityse.

Ekspiracija (lot. expiratio) iškvėpimas, oro išleidimas pro burną ar nosį; termino pasibaigimas.

Ekspiracinė artikuliacija natūralinė, iškvėptinė artikuliacija, kurios metu garsai sudaromi iškvėpuojant orą. E. A. priešybė yra i n s p i r a c i n ė, arba į k v ė p t i n ė, artikuliacija, kurios metu garsai sudaromi įkvepiant orą, pvz. žiovaujant ar šnibždant.

Eksplantacija (lot.) perkėlimas gyvulių audinių (pvz. širdies raumenų, nervų, epitelio) į tam tikrą preparatą, kuriame palaikoma jų gyvybė. E. turi didelės reikšmės biologijai ir medicinai (vaistų veikimo bandymai, vėžio tyrinėjimai).

Ekspletyvas (lot. expletīvus, prc. mot explétiv, vok. Füllwort, Flickwort) žodis ar žodžių junginys, nebūtinai reikalingas sakinio prasmei, bet vartojamas daugiau ritmui, skambesiui ar šiaip didesnei sakinio jėgai, intensyvumui pažymėti. Ypač dažnai E. sutinkama primityvinėse ar liaudinėse kalbose, kur paprastai vengiama griežtos sutrauktinių ar pajungtinių sakinių vartosenos, ir todėl jos vietoj dažnai vartojamos tautologinės, monotoninės kartonės, pvz.: i š t ų p a č i ų šventieji, i š t ų p a č i ų prakeiktieji; a u g o rūta, a u g o m ė t a, a u g a lelijėlė, a u g o mano jaunos dienos, kaip žalios rūtelės; arba: a š sėsiu linelius, a š ravėsiu; a š ausiu drobeles, a š dėvėsiu.

W. Havers Handbuch der erklärenden Syntax 1931, 100 psl.; *Rygiškių Jono* Lietuvių kalbos sintaksė 1911, 94 psl. *P. S.*

Eksplikacija (lot.) aiškinimas, interpretavimas.

Eksplozija (lot. explosio) staigus sprogimas. E. priežastimi gali būti mechaniškas procesas, pvz. staigus perkaitinto vandens virtimas garu, cheminė reakcija ir kt. Sprogstamųjų dujų mišinių E. yra paremti vidaus degimo varikliai. E. sukelti reikalingas iniciatorius, pvz. kibirkštis, pašalinė reakcija ir tt.

Eksploatacija (pr. exploitation) 1. išnaudojimas. Nenormalus, savanaudiškas išnaudojimas žmonių, žaliavų ir tt. pasipelnymo tikslu. K. Marx eksploatatoriais vadina kapitalistus. Demokratiniame pasaulyje kovojama su šios rūšies E. socialine politika (pvz. nustatant įmonių darbo laiką, minimalų atlyginimą ir tt.), ekonominėje srityje — nustatant miškų, žaliavų ir kt. gamtos turtų vartojimo ribas. 2. Planingas gamtos turtų vartojimas. 3. Įmonės, transporto priemonių vartojimas.

Eksponatas (lot.) parodoje, bibliotekoje muzėjuje ar šiaip kur išstatytas daiktas viešam apžiūrėjimui. Žr. Paroda.

Eksponentas (lot. exponens, -entis ,išstatąs') asmuo, kuris parodoje išstato savo eksponatus.

Eksponuoti 1. išstatyti ką viešai žiūrėti; 2. leisti šviesai veikti fotografijos plokštelę; švitinti; 3. šachmatuose — statyti figūrą ties priešininko smūgiais.

Eksportacija (lot. exportatio) išgabenimas, išvežimas; lavono išvežimas per laidotuves.

Eksportas (lot.) prekių išvežimas į kitus kraštus pardavimui, mainams ar dovanojimui. E. yra konkretus, kai išvežamos prekės, brangieji metalai arba kitokios apčiuopiamos gėrybės, ir abstraktus, jei išvežama patarnavimai arba vertybiniai popieriai. E. dar vadinama pats eksporto veiksmas bei kitokia su užsienio prekyba susijusi veikla.

E. technika vad. šie veiksmai: susitarimas dėl prekių pardavimo, prekių įpakavimas, jų transportas sausuma ir jūromis, prekių dokumentų paruošimas (prekių sąskaitos, muito deklaracija, prekių kilmės liudijimas, prekių pakrovimo kvitas su priedais), dokumentų pasiuntimas arba jų hipotekavimas bankuose, prekių siuntos apdraudimas. Kartais valstybė ima išvežimo mokestį, vad. muitą. Aplamai, E. yra išleidžiamas be muito ir net skatinamas, tačiau nenormaliais arba karų metais pasitaiko didelio prekių trūkumo, ir valstybė E. ima varžyti kartais net licencijomis.

E. statistika sudaroma muitinėse, prekes išleidžiant per sieną. Prekės rūšiuojamos pagal E. valstybės muito tarifo nomenklatūrą, nustatant skaičių arba svorį ir vertę E. krašto valiuta. E. prekių vertė yra prekių kaina, pridėjus visas kitas išlaidas, susidariusias pervežant prekes iki sienos: F. O. B. (free on board) siena.

Eksportuojant patarnavimus bei kapitalus, pajamų šaltiniai yra šie: 1. laivų bei kitų transporto priemonių patarnavimas kitiems kraštams; 2. svetimų laivų ir transporto aptarnavimas krašte; 3. turistų išlaidos krašte; 4. emigrantų siunčiami pinigai giminėms krašte; 5. užsienio paskolos kraštui; 6. pajamos iš kapitalo užsienyje; 7. komisijos, patentai, tarpininkavimai, palikimai; 8. valdžios pajamos iš kapitalo užsienyje ir diplomatinių misijų išlaidos krašte.

E. premijos viena iš daugelio priemonių užsienio prekybai skatinti, ypač tuo atveju, kai tų pačių prekių kainos užsienyje yra žemesnės už vidaus kainas. E. P. yra tiesioginės, kai eksporto firma (ir prekių gamintojas) jas gauna tiesiog prie kainos, ir netiesioginės, kai eksporto reikalams galima naudotis lengvai teikiamais kreditais, žemais transporto tarifais ir kt. palengvinimais. Kartais eksporto nuostolius valstybė kompensuoja, iš užsienio įleisdama nustatytą prekių kiekį sumažintais muitais ar ir visai be muito. E. P. dažniausiai moka valdžia iš valstybės iždo, bet kartais ir privačios verslo organizacijos iš savo lėšų. Lietuvoje E. P. vadino priemokomis. Valdžia gamintojams nustatydavo mokėtinas kainas ir iš valstybės iždo apmokėdavo eksporto firmų apskaičiuotus eksporto nuostolius. Valstybė primokėdavo už eksportuojamą sviestą, bekonus ir kt. žemės ūkio produktus. Žr. Muitai, Užsienio prekyba. *S. Stn.*

Eksporto – Importo Bankas Washingtone (Export–Import Bank in Washington) įk. valdžios įsakymu 1934. Banko uždavinys — lengvinti eksportą-importą ir skatinti prekių apyvartą tarp JAV ir kitų pasaulio kraštų. 1935–1947 bankas ėjo Federalinės Valdžios agentūros pareigas. Dabar šis bankas yra gana savarankiškas. Jam vadovauja Patikėtinių Taryba (Board of Trustees), pirmininkaujama Užsienio Pagalbos Administratoriaus (Foreign Economic Administrator). 1941–45 banko veikla ribojosi vakarų pusrutuliu, ypač išvystant karui svarbias ūkio šakas. Vėliau bankas teikė kreditų viso pasaulio kraštams. Ypatingas dėmesys kreipiamas į laisvąsias valstybes Vakarų Europoje ir Tolimuosiuose Rytuose. *S. Stn.*

Ekspozicija (lot.) išstatymas, atidengimas, išaiškinimas, išdėstymas, paroda. 1. pagal tam tikrą sistemą parinktų meno kūrinių, muzėjinių dalykų ir kt. paroda; 2. E. literatūroje kūrinio fabulos plėtojimo pradinis planas. E. gali būti tiesioginė, kai rašytojas visų pirma svarbiausiais bruožais nurodo, ką jis toliau savo kūrinyje pasakos, ir netiesioginė arba paslėpta, jeigu pasakojimas pradedamas be jokio įvado, ir skaitytojas tiktai paties vaizduojamo įvykio raidoje palaipsniui patiria autoriaus literatūrinius ir meninius siekimus. E. dramoje — visa ta veikalo medžiaga, kuri atskleidžia padėtį, susikūrusią prieš veikalo pradžią, todėl E. dažniausiai teikiama I-jame veiksme, kaip dramos išeities taškas, arba pamatas. Kartais E. elementai išsidėsto per didesnę veikalo struktūros dalį, atsiskleisdami tik tuomet, kada jie būtinai tolesnei veiksmo eigai. Senieji veikalai patiekdavo E. atvirai: prologas, įvadinė pantomima ar tiesioginis veikėjų pasipasakojimas. Vėliau, suvokiant E. statišką, eigą trugdančią prigimtį, imta ją maskuoti. Taip atsiranda vad. rezonierius, kurio paskirtis veikale — išklausyti (drauge su žiūrovais) veikėjo „išpažinties", kurioje paaiški padėtis ir problemos (Hauptmann „Prieš saulėleidį"). Kaikuriuose kriminalinio tipo veikaluose įtampa auginama atvirkščiu procesu: sie-

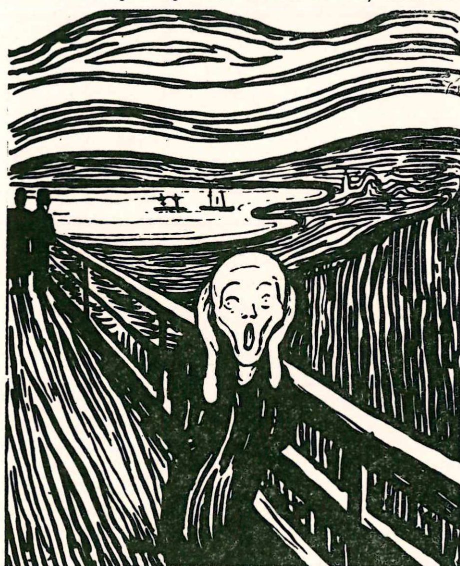
kiama atkurti pradinę padėtį. 3. E. muzikoje pradinė kūrinio (ypač sonatos ir fūgos) dalis, kurioje duodama pagrindinė jo tema; 4. E. fotografijoje išlaikymas prie atdaro objektyvo; kinematografijoj į tą pačią plokštelę kelių paveikslų nuėmimas.

Ekspozitūra (lot.) prekybinė atstovybė užsienyje; pagalbinė įstaiga, dažniausiai steigiama tolimose nuo centro vietose, kur būva daug svarbių reikalų, tenkamų spręsti skubiai ir neatidėliojant, nes centrinė įstaiga tiek dėl nuotolio, tiek dėl skubotumo nepajėgia tų reikalų tinkamai atlikti. E. terminas ypač plačiai vartotas Lenkijoje. Lenkų okupacijos metu Vilniuje yra buvusi E. N 1, kurios pastangomis 1922 buvo ištremti 33 veikėjai (20 lietuvių ir 13 gudų), ir, be to, nukentėjo daug susipratusių vietos lietuvių.

Ekspresas (lot.) 1. greitasis traukinys, garlaivis, autobusas, kuris sustoja tik svarbesnėse stotyse. Nepriklausomojoje Lietuvoje greičiausi E. buvo automatrisos tarp Kauno ir Klaipėdos ir tarp Kauno ir Vilniaus; jų greitis siekė ligi 150 km per valandą. Kiti E. buvo tarptautiniai tranzitiniai traukiniai Kybartai–Kaunas–Joniškis ir Pagėgiai–Radviliškis–Rokiškis; 2. skubus laiškų, telegramų, prekių bei siuntinių pristatymas.

Ekspresija (lot.) raiška, išraiška, pvz. mimika, mostas, žodis, išreiškiąs žmogaus vidaus būseną. Ekspresyvus — raiškus, raiškingas, įvaizdus.

Ekspresionizmas (prc. expressionnisme) 1. vaizduojamajame mene srovė, siekian-

E. Munch Riksmas

E. L. Kirchner Moteris auna batus

ti vidaus gyvenimo turinį išreikšti regimomis meno priemonėmis. E. yra subjektyvus įsigalėjusių tradicijų paneigimu ir abstraktus tiksliu gamtos reiškinių imitacijos vengimu. Nors E. neatsisako gamtos vaizdavimo, bet, nesigilindamas į jos detales, stengiasi išryškinti esminę mintį; tam tikslui E. suprastina formų kontūrus iki raiškios linijos, pašalina perspektyvinę erdvę ir aplinką, pakeičia realius daiktų dydžio santykius, juos surišdamas uždaroje kompozicijoje, susiaurina ir suintensyvina spalvų skalę. Nuo kitų antinatūralistinių meno srovių E. skiriasi savo iliustratyviniu bei „filosofiniu" pobūdžiu, dvasinio turinio išraiškai teikdamas pirmenybę prieš laisvą minties nevaržomą dekoratyvumą ir grožį, taip pat savo pabrėžta konvulsyvia dinamika ir drastiškumu, kartais veikiančiu klaikiai ar komiškai.

E. moderniajame mene iškilo iš dalies kaip reakcija prieš impresionizmą (žr.) XIX a. pabaigoje; ir pačiame vėlyvajame impresionizme ėmė rastis E. elementų. E. pradininkais laikytini: Seurat, Cézanne, Gaugin, Ensor, ypač van Gogh, Hodler, Munch (žr. pav. 1), taip pat Beardsley ir dekoratyvinio meno srovės apie 1900, pvz. vad. „Jugendstil" su simbolizmu (žr.). E. kaip atskira meno srovė išryškėjo 1905–1923 laikotarpyje, ypač Vokietijoje. Kai lotynų kraštuose poimpresionistinė kūryba, žinoma fovizmo (žr.) bei kubizmo (žr.) vardais, liko ištikima estetinės vertės ieškojimui naujomis priemonėmis ir yra iš esmės dekoratyvi, — vokiškasis E. koncentra-

K. Schmidt-Rottluff Šv. Pranciškus

vosi į žmogaus problematiką ir formalųjį E. metodą taikė iki kraštutinumo. Žmogaus tamsiosios ir dviprasmės sielos gelmės, socialinis ir moralinis suskurdimas, visuomenės kritika yra būdingos vok. E. temos, o disharmoniškos, lyg nesutvarkytos formos ir aštrios spalvos buvo vartotos sąmoningai, kaip protestas prieš suburžuazėjusių masių skonį (žr. pav. 2); todėl Vokietijoje E. turėjo daugiausia priešų, ir Hitlerio valdžios metais buvo uždraustas (žr. „Entartete Kunst"). Nepamirštini vok. E. pasiekimai peisaže ir ypač religiniame mene (žr. pav. 3). Grafikoje ir tapyboje pasižymėjo Kubin, Modersohn-Becker, Meidner; Drezedeno „Brücke" (1905–1913) nariai Kirchner, Heckel, Schmidt-Rottluff, Otto Müller bei Pechstein ir Nolde; Berlyno „Sturm" (1910) su vieniečiu Kokoschka; Beckmann, Rohlfs, Hofer; Müncheno „Der Blaue Reiter" (1912) su Marc, Macke ir rusu Javlenskiu; Campendonk; „magiškieji realistai" Grosz ir Dix; skulptūroje ir grafikoje — Lehmbruck, Barlach. Išsiskiria gryni abstraktai, kaip rusas Kandinskij, Klee, Feininger. Už Vokietijos ribų E. dar priskiriami: Rouault, Pascin, Permeke, Auberjonois, Marsden Hartley, Max Weber, Gino Rossi bei Lietuvoje gimęs Ch. Soutine, iš dalies ir Chagall bei skulptorius Archipenko. Italijoje E. giminingas futurizmas (žr.) nepasiekė žymesnių rezultatų. Lietuvių dailėje grynas E. neatstovaujamas, nors A. Dargio, V. Petravičiaus, P. Augiaus, T. Valiaus, V. Rato ir kt. kūryboje yra E. elementų (žr. pav. 4).

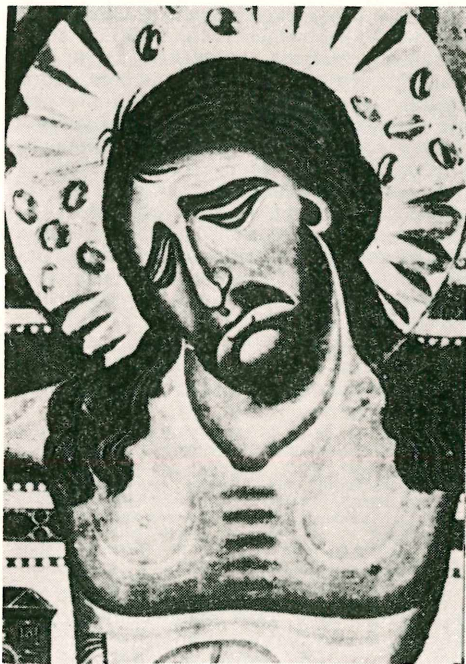
E. m e n o i s t o r i j o j e bendriausia prasme suprantamas kaip antlaikis meno kūrybos principas, pasireiškęs įvairių epochų ir tautų mene, ypač proistorės, viduramžių, primityviųjų tautų bei liaudies mene. Antikiniam natūralizmui nykstant, ankstyvasis krikščionių menas apibūdinamas kaip „transcendentus išraiškos stilius" (Kömstedt). Raiškaus linijinio judesio figūracijos vėlyvosiose stilių studijose (romanų, gotikos, renesanso) dažnai taip pat apibūdinamos kaip E. tendencijos (žr. pav. 5); šia prasme E. sąvoka priartėja manierizmui (žr.) ir „barokui" (žr.). E. bruožų turi Giunta Pisano (XIII a.), Grünewald, El Greco tapyba. E. išblėsimas yra būdingas religinio jausmo suplokštėjimo ir dvasios sumechanėjimo epochoms (pvz. XV ir XIX a.).

H. Bahr E. 1916, 25 laida 1922; *C. v. Lorck* E. 1947; *A. Henze* Mittelalterlicher E., Das Auditorium 1, 1947; *G. F. Hartlaub* Die Graphik des E. in Deutschland 1947; *Sheldon Cheney* The Story of Modern Art 1947; *M. Rayal* Histoire de la peinture moderne vol. 2; Matisse, Munch, Roault, Fauvisme et E. 1950; *P. F. Schmidt* Geschichte der modernen Malerei 1952; *W. Haftmann* Malerei im 20. Jahrhundert 1954. *P. Rkl.*

2. E. m u z i k o j e ekspresionistinio meno įtakoje apie 1910 ypač Vokietijoje ir Austrijoje išryškėjusi „naujosios muzikos" kryptis, priešinga muzikos impresionizmui. E. M. esmė: impresionizmo pagrindo, t. y. išorinio muz. įspūdžio (impresijos) pakeitimas vidine muz. išraiška (ekspresija). Praktiškai tai reiškia „muzikinės tapybos" (impresionizmo) paneigimą ir perėjimą prie abstrakčios muzikos. E. M. būdinga:

P. Augius Malda

Nukryžiuotasis (Florencija, XIII a.)

laisvas melodijų sugretinimas, ko didesnis kontrastumas ir įvairumas, sulaužyta melodika ir ritmas, disonansinė harmonija, atonalumas, dvylikatoninė technika, — žodžiu, prieštaravimas beveik visiems tradiciniams muzikos principams.

Svarbiausi E. M. atstovai yra A, Schönberg, šios krypties pradininkas, ir jo mokiniai A. Berg ir A. von Webern. Visa eilė kitų žymiųjų XIX a. pabaigos ir XX a. kompozitorių — A. N. Skriabin, F. Busoni, B. Bartók, S. S. Prokofjev, A. Honegger, P. Hindemith, E. Křenek ir kt. — taip pat nėra išvengę bent laikinės didesnės ar mažesnės E. įtakos. Iš lietuvių komp. E. bruožų turi J. Kačinsko, J. Gaidelio ir ypač V. Bacevičiaus kūryba.

Nors E. M. tebėra gyvas ir šiandien, tačiau jau maždaug nuo 1925 jis nustojo gyvavęs kaip vientisa, ryški srovė, užleisdamas vietą kitoms naujosios muzikos kryptims, ypač neoklasicizmui (žr.). Šiuo metu kaikurių jaunųjų vokiečių ir iš dalies prancūzų komp. kūryboje jau ryškėja neoekspresionizmo užuomazga.

A. Schering Die expression. Bewegung in der Musik (Einführung in die Kunst der Gegenwart [3]1922); *M. Bauer* Twentieth century music [2]1947; *R. Leibowitz* Schoenberg et son école 1947 (angl. 1949); *N. Demuth* Musical trends in the 20th century 1952; *L. Rognoni* Espressionismo e dodecafonia 1954. *K. O.*

3. E. l i t e r a t ū r o j e pasirodo XIX ir XX a. sąvartoje. Pagrindiniai ir ryškiausi šio literatūros sąjūdžio steigėjai, teoretikai ir atstovai — vokiečiai ir austrai. Vokietijoje E. prieš ir ypač po I pas. karo iškyla kaip dinamiška, agresyvi ir daug įtakos palikusi (tiek turinio, tiek formos prasme) srovė, radikaliai nutraukusi visus ryšius su natūralistiniu ir impresionistiniu tikrovės vaizdavimu grožinėje literatūroje. E. atmeta natūralistų materialistinę žmogaus sampratą ir impresionistų pasyvų fiksavimą išorės į s p ū d ž i o, degradavusių, E. nuomone, žmogų į daiktą ir klusnų seismografą. Kūrėjo vidinė laikysena yra esminis skirtumas — jo santykis su regimąja tikrove. Jeigu natūralizmas stengėsi kiek galima tiksliau ir tiesiog fotografišku tikslumu vaizduoti žmogų ir aplinką (žmogaus ir aplinkos tiesioginė priklausomybė ypač buvo akcentuojama natūralistų), jeigu impresionizmo pirmuoju ir pagrindiniu uždaviniu buvo šios tradicijos tęsimas ir tobulinimas ligi preciziškiausių ir subtiliausių galimybių, tai E. pirmine pastanga reikia laikyti grįžimą į patį žmogų ir kūrybinio pasaulio formavimą pačiame žmoguje. E. akecentuoja nebe išorės pasaulį, bet sielą, nebe išorės pasaulio atspindys domina rašantįjį, bet jo sieloje sukuriamas naujas kosmas, panaudojant aplinkos detales ir šifrus. Vidinis kūrėjo išgyvenimas tampa vieninteliu objektu. Žmogus-kūrėjas transfigūruoja gamtą, pritaikydamas ją savo išgyvenimui. Vokiečių fenomenologai ir Bergsono intuicionizmas yra turėję E. teoretikams ypatingai didelės įtakos. Nors E. pagrindinę tendenciją — grąžinti žmogui jo prarastąją žmogišką vertę; grąžinti žmogui jo sielą; grįžti iš paviršutiniško stebėjimo ir kopijavimo į metafizinę rimtį — atstovavo visi šio sąjūdžio atstovai, tačiau E. nebuvo vienalytė apraiška. Joje išskiriami du pagrindiniai frontai: kūrėjai, kovoję tikrai už šiuos idealus, ir jų dalis, panaudojusi minėtus šūkius plakatinei, net politinei, bravūrai. Pastarųjų tarpe buvo nemaža kultūrbolševikų, savo rėksmingais žurnalais iškraipiusių nuoširdų ir gilų rūpestį ir, beveik sau lygaus neturintį vokiečių literatūroje, grįžimą į žmogiškosios egzistencijos pagrindinius pasireiškimus. Kaip tiktai ta pirmoji grupė, atstovaujama negausaus, bet retai talentingo, būrio vokiečių ir austrų poetų, prozaikų ir dramaturgų, yra užtikrinusi iškilią vietą vokiečių ir Europos literatūros istorijoje. Šių pastarųjų tarpe minėtini poetai: Georg Trakl, Georg Heym, Ernst Stadler, Alfred Mombert, Franz Werfel (taip pat prozaikas), Paul Zech, Else Lasker-Schüler, Oskar Lörke, Theodor Däubler (taip pat prozaikas), Kurt Heynicke etc.; prozaikai Kasimir Edschmid (vie-

nas pačių iškiliausių E. teoretikų ir kovotojų už naują stilių), Max Brod, Franz Kafka (ypač popularus egzistencialistų ir surrealistų tarpe), Leonhard Frank, Alfred Döblin, Klabund etc. ir dramaturgai Georg Kaiser, R. J. Sorge, Fritz von Unruh, Hans Johst, Reinhard Göring, Paul Kornfeld ir kt. Kaikurie čia minimi autoriai nėra formaliai E. sąjūdžiui priklausę, jų kūriniuose tačiau randama analogiškos laikysenos — vizijinio išpažinimo, regėtojiško pato, žmogaus žmogui meilės skelbimo. Religiniai motyvai E. autorių dažnai naudojami. Žymios humanistinės tendencijos. Poetinis žodis turi būti tiltas iš žmogaus į žmogų. Generacijų priešingumai ypatingai aštriai pabrėžiami. Ekspresionistinis stilius — konvulsyvus, kapotas, staigus. K. Edschmid jį taip nusako: „Sakiniai ritminėje figūroje kitaip sudėstyti, kaip paprastai. Jie valdomi vientiso užmanymo, tos pačios dvasinės tėkmės, kuri siekia patiekti tiktai esminguosius momentus. Jie subordinuoti skambumui ir lankstumui. Bet tai nėra sau tikslas. Sakiniai sukabinti grandinėn, kurią formuoja dvasia... Ir žodis turi kitą prasmę. Jis nebėra aprašantis, tyrinėjantis. Tokio nebereikia. Jis tampa strėle. Pataiko daikto sielon ir jos sudvasinamas. Jis tampa kristalinis ir tikrasai daikto atvaizdas". E. stilius savo ekstazėje siekia kiek galima tiksliau ir trumpiau išsakyti pirmykštį kūrėjo išgyvenimą. Lyrikoje vaizdai kondensuoti ir ypatingai stiprūs savo ekspresijoje. Refleksyvinis elementas pirmauja. Dramose stengiamasi tipizuoti ir žmogiškąją esmę įkūnyti simboliniuose personažuose (Vyras, Moteris, Kareivis etc.). Įvedamas, natūralistų išmestas, monologas. Lyrinės įtampos, dažnai palydimos muzika. Romanuose ne tiek dėmesio kreipiama į fabulą ir intrigą, kiek į personažų dvasinės būsenos perdavimą. Realybės ir sapnų planai dažnai sukeičiami, arba vaizduojami paraleliai. Visiškai ignoruojama „fotografiškoji" daiktų ir reiškinių tvarka ir logika. E. žurnalai: Der Sturm 1913, Die Aktion 1910, Das neue Pathos 1913, Waldpastelle 1910, Das schwarze Revier 1915, Weisse Blätter 1914 (Züriche, Šveicarijoj), Fackel 1908 (Austrijoj), Brenner 1910 ir Der Ruf 1912 (abu Austrijoje); (datos žymi žurnalų įsteigimą). Iš jų ypač iškeltinas Brenner, leistas L. v. Ficker Innsbrucke, sustojęs tiktai 1954 metais, ekspresionistinę mintį kėlęs ir skelbęs, su trumpomis pertraukomis ištisus 44 metus. Žurnalo linkmė—gili krikščionybės opoteozę. Jo nuopelnu laikytina dviejų didelių poetų įvedimas vokiečių-austrų literatūron: R. M. Rilke's ir G. Trakl'io. Kitų vak. Europos literatūroje E. nėra ryškiau pasireiškęs. Nerandame jo ir lietuvių literatūroje. Kaikurie ekspresionistiški metmenys (ypač stilistikoje) aptinkami Jurgio Savickio, Petro Tarulio ir vieno kito Keturių Vėjų sekėjų prozoje, taip pat minimų keturvėjininkų poezijoje. E. terminą lietuvių literatūrinėje kritikoje išpopularino A. Dambrauskas-Jakštas, išleidęs 1921 brošiūrą Ekspresionizmas dailėje ir poezijoje. Po II pas. karo E. ir jo atstovai vėl buvo gyvai diskutuojami vokiečių ir austrų literatūriniuose leidiniuose ir daliai jaunųjų autorių Kafka, Trakl ir Heym daro žymios įtakos.

H. Bahr E. 1920; *K. Edschmid* Über den E. 1919; *A. Soergel* Im Banne des E. 1925; *P. Fechter* Der E. 1920; *E. Utitz* Die Überwindung des E. 1927; *F. Martini* Was bedeuted E.? 1949; *W. Duwe* Deutsche Dichtung des 20. Jhdts. 1936; *A. R. Mayer* Die Maer der Musa expresionistica 1948; *R. Jerusalem* Die Programmatik des E. 1933.

H. N.

Ekspromptas (lot. expromptus ‚greitas') 1. trumpa kalba, pasakyta nepasiruošus; 2. eilėraštis, daugiausia juokų, sukurtas kuria nors proga, iš anksto nepasirengus.

Ekspropriacija (lot.) 1. priverstinis privatinio turto atėmimas, nusavinimas; išskyrimas iš nuosavybės teisių; 2. valstybės ar privačių savininkų pinigų paėmimas prievarta visuomenės reikalams.

Ekspulsija (lot.) išvarymas, išvijimas, priverstinis išmetimas. Lietuvos statute šis terminas reiškė išvijimą smurtu iš valdomos žemės.

Ekstazė (gr. èkstasis) žodine prasme reiškia išėjimą iš savęs, sielos pakilimą. Kasdieninėje gr. kalboje E. turėjo pajuokiamą reikšmę, taikomą pasimetimui, dvasios aptemimui. Filosofinėje gr. k. E. reiškė pakilesnį pažinimą, einantį iš augštesnio įkvėpimo bei apšvietimo. Šią prasmę Plotinas galutinai patikslino, aptardamas E. kaip slėpingą pakilimą bei sąlytį su augščiausiuoju Vienu. Pastaroji E. prasmė liko perimta krikščionybės ir pritaikyta savajai filosofijai-teologijai.

Bendriausia prasme E. reiškia įtemptą susitelkimą ties kuriuo nors objektu, pasinėrimą jame bei užsimiršimą esamos aplinkos. Šia prasme E. gali būti estetinė, mokslinė, matematinė ir t. t.

Specialesne prasme E. yra intensyvus, betarpiškas žmogaus pergyvenimas sąlyčio su dievybe. Tokią E. pažįsta ir primityvios, ir civilizuotos tautos. Pvz. E. yra žinoma budistų vienuoliams, indusų jogams, mahometonų dervišams, žydų kabalistams, svedenborginininkams ir kt. Tik pagal kultūrinį ir religijų skirtingas formas skiriasi E. vertinimas bei aiškinimas. Vakaruose E. yra suprantama kaip betarpiškas sąlytis su Dievu; Rytuose (indusams) ji yra atsipalaidavimas nuo matomų būties reiškinių ir laisvai skriejančios sielos pasinėrimas nebūtyje — nirvanoje.

T i k r ą j a arba a n t g a m t i n e prasme E. yra krikščioniškos mistikos reiški-

nys, rodąs tikinčiojo žmogaus praeinamo pobūdžio antnormalų dvasinį pakilimą Dievo slėpinių sritin. E. skirtini du esminiai dalykai: 1. antnormalus, nepaprastas dvasinis pakilimas Dievop ir 2. sulėtėjimas ar net sustojimas kaikurių gyvybinių kūno funkcijų. Psichologų konstatuota, kad E. metu žmogaus sąmonė lieka atsieta nuo gyvenamosios aplinkos, jo protinė-intuicinė galia sustiprėja, protavimas įprastinėmis sąvokomis sustoja, nors sąmonė visiškai ir nedingsta; intuicinė įžvalga susitelkia ties Dievo slėpiniu, jaučia gyvą Jo artumą ir intensyvią meilę. Tuo būdu žmogus E. metu antsąmonine įžvalga bei įsijautimu pergyvena betarpišką santykį su Dievu. Pagal šv. Teresę Avilietę (1515 — 1582), pasižymėjusią savo analize, E. esanti trejopa: p a p r a s t o j i, kai ji prasideda pamažėl; ž a v e s y s, kai ji kyla staiga ir su smarkumu; p o l ė k i s, kai dvasia taip pasineria intuiciniame regėjime, lyg kūnas nebeegzistuotų. Kūnas E. metu tarsi sustingsta: kvėpavimas sulėtėja, šiluma sumažėja, pojūčiai nustoja veikę, kyla lengvumo jausmas, tarsi kūnas būtų atsiejamas nuo žemės. Nors tai yra esminis E. reiškinys, tačiau jis yra lydimosios reikšmės. Svarbiausias E. elementas yra antnormalus dvasios polėkis intensyviosios Dievo meilės įtakoje.

M i s t i n ė E. pasiekiama laipsnišku dvasinio gyvenimo puoselėjimu bei intensyvinimu. Pagal šv. Teresę Avilietę ir šv. Joną Kryžietį, E. kylanti dėl nepaprastai stiprios dvasinės jėgos, kuriai nepajėgia atsispirti kūnas. Pastarojo sutrikimai esą betgi praeinamo pobūdžio, nes kūnas apsipratąs su padidėjusia dvasios galia. C h a r i s m a t i n ė E. atsiranda kaip vien duota dovana ir ne pas mistikus, pvz. pranašų E. N a t ū r a l i n ė E. Be antgamtinės E., kurios galutinė priežastis yra antg., betarpinis Dievo veikimas, minėtina natūralinė E., kuri sukeliama vien psichologinėmis priemonėmis — stipriu, nuolatiniu minčių telkimu, valingumu ir pan.; pvz. teosofinės ir antroposofinės meditacijos, jogų pratybos. Tuo būdu galima pasiekti praeinamo dalinio arba visiško sąmonės netekimo bei sukliudyti pojūčių veikimą. P a t o l o g i n ė E. Prie nat. E. priskirtina ir patologinė arba ligūstoji E. Ji sukeliama ligūstomis būsenomis: hipnoze, letargija, histerija ir pan. Patologinės E. reiškinių randama ir religinėse grupėse, pvz. pas šamanus, sufis, monatistus, metodistus, jansenistus.

Imant vien išoriniai, tikrojoje — antgamtinėje ir patologinėje E. yra panašių bruožų. Tai davė progos kaikuriems stebėtojams visus E. reiškinius laikyti ligūstais. Imta betkokia E. aiškinti apalpimu, letargija, katalepsija, histerija. Akylesnių tyrinėtojų buvo betgi pastebėta, kad šalia patologinių atvejų yra tikrų E., patvirtintų istorijos, šv. Rašto ir psichologinių-psichiatr. stebėjimų. Jos yra esmingai skirtingos nuo patolog. E. Pvz. histerinėje E. žmogus konvulsingai tamposi, mostaguoja, pilnas pavydo, baimės. Tikrojoj E. jis yra pilnas ramybės, žavesio einančio iš susitelkimo ties Dievo slėpiniu.

Tikroji — antgamtinė E., nežiūrint kaikurių išorinių panašumų, taip pat skiriasi ir nuo natūralinės E. Pastarojoj žmogus jaučiasi lyg letargijoj, nieko nemąsto ir po E. nieko neatsimena; turimos silpnybės dar labiau išryškėja, dvasinės galios sumenkėja, tartum išsigimsta. Tikrojoj E. dvasinės galios sustiprėja, sušvinta, turėtos silpnybės pranyksta; po E. žmogus jaučiasi dvasiškai atgaivintas, pilnas vidinio džiaugsmo, atsimena labai tiksliai E. turinį ir juo ilgai gyvena. Pvz. šv. Teresė A., šv. Jonas Kr. ir kt. yra plačiai aprašę savo E. pergyvenimus, nors kartu yra pabrėžę, kad jie nesiduoda pilnai atpasakojami, nes įprastinės sąvokos yra perskurdžios slėpiningam turiniui išreikšti. Tikrųjų E. pergyvenimai yra esmingai susiję su Kristumi, Jo kančia, su apreikštosios religijos paslaptimi. Natūralinė E. dažnai yra menkaverčio turinio ir rodo dvasinės pusiausvyros stoką. Iš E. turinio, asmens gyvenimo dorybingumo, fizinės ir psichinės pusiausvyros sprendžiama apie E. tikrumą bei antgamtiškumą. Apskritai, E. yra reiškinys iki šiol dar nepakankamai ištirtas.

H. Jaegen Das mystische Gnadenleben 1934; *C. Truhlar* De experientia mystica 1951; *A. Poulain* Les grâces d'oraison 1925; *J. Maréchal* Edude sur la psychologie des mystques catholiques ortho-*rand* Psychologie des mystiques catholiques orthodoxes 1920; *A. Saudreau* Les faits extraordinaires de la vie spirituelle 1908; *A. Farges* Les phénomènes mystiques distingués de leurs contrefaçons humaines et diaboliques 1923; *J. Daniélou* Platonisme et theologie mistique 1944. *P. Gd.*

Ekstemporalė (lot. extemporalis ,nepasiruošęs') raš. darbas, klasėje atliekamas be pasiruošimo. Paprastai duodama versti parinktieji tekstai iš gimtosios kalbos svetimąja kalba.

Ekstensija (lot. extensio) plitimas, ištįsimas; ištiesimas, ištempimas (pvz. chirurgijoje sulenkto sąnario ar sulenktos galūnės ištiesimas, susitraukusio raumens ar sausgyslės ištempimas).

Ekstensyvus (lot.) tįsus, plėtrus; išplėstas, padidintas; nepažangus, atsilikęs (pvz. ūkininkavimas).

Ekstensorius (lot.) raumuo, atliekąs betkurios kūno dalies lenkiamuosius judesius.

Eksteritorialumas (extra territorium), t. y. tam tikrų asmenų ar pastatų išskyrimas iš vietos valstybės jurisdikcijos. Tuo būdu, svarbiausia, stengiamasi patikrinti svetimų valstybių atstovams laisvai atlikti pareigas svetimoje valstybėje. Šia teise

naudojasi valstybės galva, kai jis yra svetimos valstybės teritorijoje ne incognito tos valstybės sutikimu, diplomatiniai atstovai, pasiuntinybių personalas, konsulai, tarptautinių institucijų nuolatiniai delegatai, pvz. Jungtinių Tautų, Hagos Tribūnolo, taip pat ir karo laivai svetimuose uostuose ir pasiuntinybių ir konsulatų būstinės. E. apima išskyrimą iš vietos civilinės ir baudžiamosios jurisdikcijos, mokesčių ir muitų lengvatas, korespondencijos ir sužinojimo laisvę ir t.t. Suprantama, kad nevisų šių grupių išskyrimas iš vietos jurisdikcijos yra vienodos apimties. Tatai priklauso nuo atskirų socialinių susitarimų, taip pat ir nuo bendrųjų tarptautinės teisės normų, reguliuojančių šių asmenų padėtį svetimoje valstybėje ir teikiamas privilegijas bei lengvatas. *D. Kr.*

Eksteritorialus 1. svetimoje šalyje nepriklausąs vietinių įstatymų; 2. esąs už betkurios teritorijos ribų.

Eksterminacija (lot. exterminatio) visiškas išnaikinimas, sulikvidavimas. E. kaip tautų naikinamoji priemonė pastaraisiais dešimtmečiais buvo vykdoma kaikurių totalinių valstybių. Žr. Genocidas.

Eksternas (lot. externus ‚išorinis') 1. asmuo, laikąs egzaminus tam tikram pažymėjimui gauti iš šalies, pats toje mokykloje nesimokęs; 2. uždaros mokyklos mokinys, negyvenąs internate.

Ekstinkcija (lot. extinctio ‚išgesinimas') 1. a s t r o n o m i j o j e daugaus kūnų šviesos susilpnėjimas dėl žemės atmosferos;

2. c h e m i j o j e pereinančios per medžiagą šviesos intensyvumo susilpnėjimas. E. yra kiekybinis šviesos absorbcijos matas. Ji priklauso nuo chem. medžiagos sudėties, molekulų struktūros, šviesos bangos ilgio ir medžiagos sluogsnio storumo. Jeigu krintančios monochromatinės šviesos intensyvumas yra J_0, perėjusios J, medžiagos sluogsnio storumas l, tai galioja santykis: $J/_0 = e^{-al}$. Šis santykis vad. Lamberto šviesos absorbcijos dėsniu. Pakeitus ir išreiškus decimaliu logaritmu, gaunama: $\log J_0/J = El$. Dydis E (= aloge) vad. E. Jeigu absorbuojanti medžiaga yra dujų fazėje ar tirpale, tai šviesos absorbcija dar priklauso nuo koncentracijos c. Tada krintančios ir perėjusios šviesos intensyvumų santykis išreiškiamas: $J/J_0 = e^{-acl}$, arba $\log J_0/J = Kcl$. Šis santykis vad. Lamberto-Beero šviesos absorbcijos dėsniu, o dydis K vad. procentiniu E. koeficientu, žiūrint kokiais vienetais išreiškiama koncentracija c.

Ekstirpacija (lot. extirpatio) pašalinimas, panaikinimas, išpjovimas; chirurginė operacija, radikalus kurio nors organo pašalinimas su visomis dalimis ir jam priklausančiais priedais.

Ekstorsija (lot. extorsio) grasinamasis reikalavimas ko nors; prievartavimas; nelegalus skolų išieškojimas ir kt.

Ekstradicija (lot.) nusikaltėlių išdavimas svetimai valstybei; tarptautinės teisinės pagalbos aktas, kuriuo viena valstybė perduoda pasislėpusį jos teritorijoje nusikaltėlį tai valstybei, kurios ribose nusikaltimas buvo padarytas. Senovės tautos E. kaip nuolatinio instituto nežinojo, bet jau viduramžiais tarp Europos valstybių buvo sudaromos atitinkamos sutartys, kurios numatydavo dažniausiai tik politinių nusikaltėlių ir heretikų išdavimą. Sutartys, numatančios bendrus nusikaltimus, pasirodė tik XVIII a., o XIX a. E. pasidarė pastovus tarptautinio bendravimo institutas, ir daugumas valstybių susirišo visu tinklu atitinkamų tarpusavio sutarčių. Be to, nusistovėjo pažiūra, kad ir be sutarties nusikaltėlių išdavimas yra galimas reciprociteto pagrindais. Jau prieš I pas. karą buvo daromi bandymai suformuluoti pagrindiniams E. dėsniams, pvz. Oksfordo taisyklės, priimtos 1880 tarptautinės teisės instituto kongreso. Po I pas. karo tarptautinės teisės asociacija 1928 Varšuvoje suformulavo bendrą E. konvencijos tekstą. Dabartiniais laikais E. tvarkoma šiais dėsniais: savo piliečiai neišduodami (tik D. Britanija ir JAV laiko galima išduoti ir savo piliečius); išduodami tik asmenys, padarę svarbesnius nusikaltimus (Varšuvos E. konvencija 1928 numato 35 nusikaltimų rūšis); politiniai nusikaltėliai neišduodami; tačiau politiniai nusikaltėliai, padarę bendrus nusikaltimus, kad ir politiniais sumetimais, gali būti išduoti, pvz. Oksfordo 1880 taisyklės nusako, kad asmenys, padarę bendrus nusikaltimus, kaip nužudymas, padegimas ir pan., turi būti išduodami, nors nusikaltėlio turėta politinių tikslų; išduotasis asmuo gali būti teisiamas tik už tą nusikaltimą, dėl kurio jis buvo išduotas. E. tvarkoma paprastai kiekvienos valstybės atitinkamais įstatymais ir, be to, sutartimis, sudarytomis su kitomis valstybėmis. Nepriklausomoji Lietuva E. sutartis buvo sudariusi su Latvija, Estija, JAV, D. Britanija, Belgija, Prancūzija, Čekoslovakija, Danija, Olandija ir Italija. JAV dėl atskirų valstybių baudž. teisės savarankiškumo, E. žinoma ir tarp valstybių; jos pagrindus nustato konstitucija (IV, 2).

J. Mervyn Jones Modern Development in the Law of Extradition 1942. *V. St.*

Ekstragalaktiniai objektai (kitaip dar vad. anagalaktiniai) stelarinėje astronomijoje vadinami tie dangaus kūnai, kurie nepriklauso Paukščių Tako (Galaktinei sistemai) ir yra toli už jos ribų. Dėl milžiniškų nuotolių stebėjimui prieinami tik ypač dideli E. O. Paprastai tai yra ištisos žvaigždžių sistemos, savo didumu artimos Paukščių Takui arba kelis kartus mažesnės.

Spiralinis ūkas M 51 Medžioklinių Šunų žvaigždyne

Kiekvienoje tokioje sistemoje yra milionai žvaigždžių, kurios, žiūrint pro nepakankamai galingą teleskopą, atrodo susiliejusios į tolydinę balzganą miglą, ir todėl anksčiau buvo painiojami su kosminiais ūkais. Tačiau dėl jų spalvos ir išvaizdos kaikurie mokslininkai spėjo, kad daugelis tariamųjų ūkų iš tikro esą optiškai neišskiriamos žvaigždžių sistemos, pvz. W. Herschel XIX a. pradžioje. Klausimas buvo išspręstas, kai 1924 pavyko įžiūrėti pro naują Mount Wilson observatorijos teleskopą paskiras žvaigždes Andromedos ūke. E. O. daugumas tebelieka optiškai neišskaidoma dabartinėmis priemonėmis, tačiau būdingi jų požymiai lengvai susekami spektroskopu. Paukščių Tako srityse kosminių dulkių aibės, susispietusios galaktinėj plotmėj, uždengia platesnį reginį, ir dėl to E. O. tenai retai susekami. Ir priešingai: prie galaktinių polių, pvz. Berenikos Garbanų žvaigždyne, kur tarpžvaigždinė erdvė yra reliatyviai labai skaidri, E. O. daug. Jų skaičius, vartojant vis galingesnius teleskopus, nuolat auga, nerodydamas jokių išsėmimo žymių, o tuo tarpu Galaktinės sistemos žvaigždžių skaičius palaipsniui išsisemia. Dabartiniais teleskopais pasiekiamoje erdvėje, kurioje Paukščių Tako sistema užima mažiau, negu vieną trilioninę dalį, yra per 100 milionų ekstragalaktinių ūkų. Kintamųjų žvaigždžių (cefeidų, naujųjų žvaigždžių) stebėjimais pavyko nustatyti atstumą iki artimiausių ekstragalaktinių ūkų ir tik tada apskaičiuoti jų tikrąjį šviesumą ir dydį. Prileidžiant, kad vidutiniškai visų E. ūkų dydžio ir šviesumo santykiai yra tie patys, apskaičiuoti atstumai iki kitų ūkų. Iki 1953 atrodė, kad visi E. Ū., išskyrus Andromedos ūką, yra žymiai mažesni, negu Paukščių Tako sistema. Betgi pasirodė, kad vartotoji skalė atstumams matuoti, kuri rėmėsi kintamųjų žvaigždžių (cefeidų) šviesumo ir periodo santykiu, reikalinga pataisos. Padarius pataisą, atstumai pasirodė esą dvigubai didesni, negu anksčiau manyta. Todėl ir ekstragalaktinius ūkus tenka laikyti didesnius, negu jie atrodė netiksliai įvertintame mažesniame atstume.

Pagal pataisytą skalę artimiausias E. O. (Magelano Didysis Debesis) yra apie 50.000 parsekų atstume, o artimiausias ekstragalaktinis ūkas, panašus į Paukščių Tako sistemą (Andromedos Didysis Ūkas) yra apie 400.000 parsekų atstume. Didžiųjų ekstragalaktinių ūkų šviesumas prašoka saulės šviesumą iki vieno biliono kartų.

Netaisyklingas ekstragalaktinis ūkas (NGC 4449)

E. O. skirstomi į taisyklingus ir netaisyklingus. Pastarieji yra mažesni ir netaip gausūs. Taisyklingi E. O. skirstomi į elipsinius ir spiralinius ūkus; pastarieji savo ruožtu vėl skirstomi į paprastas ir brūkšniuotas spirales. Vėlesni Galaktinės sistemos tyrimai iškėlė jos panašumą į kaikuriuos E. O. Tatai verčia sujungti Galaktinės sistemos ir E. O. tyrimą į vieną mokslo šaką, nagrinėjančią didžiąsias žvaigždžių sistemas. Žr. Galaktika.

E. Hubble The Realm of the Nebulae 1936.

Ekstragalaktinis ūkas žr. Ekstragalaktiniai objektai.

Ekstrakcija (lot.) mišinio arba tirpalo kaikurių komponentų išskyrimas tirpintuvais. Ekstrahuojama vandeniu, alkoholiais, ketonais, esteriais, alifatiniais bei aromatiniais angliavandeniais (benzinas, nafta, ksilolas); chloruotais tirpikliais (chloroformas, anglies tetrachloridas) ir kt. skysčiais, pvz. anglies bisulfidas, eteriai ir tt. Visa eilė augalinės bei gyvulinės kilmės medžiagų gaunama ekstrakacijos keliu, pvz. kvepiantieji aliejai, pramoniniai taukai, klijai, želatina, kofeinas, dervos, vanilė, santoninas, įvairūs vaistai ir tt.

Kietosios medžiagos prieš E. dažniausiai būna sugrūdamos arba veikiamos šiluminiu būdu, kad E. metu skysčiams būtų lengviau prieiti prie tirpstančiųjų medžiagų.

E. įvykdyti yra daug įvairių įrengimų: vonios, bateriniai ekstraktoriai, nuolatinės dekantacijos ekstraktoriai ir kt., kurių vienas iš pagrindinių refleksinis kondensatorius, sukonstruotas taip, kad sukonden-

suoti tirpiklio garai yra grąžinami į E. indą, ir, prisisotinę ekstraguojamąja medžiaga, nuteka į apatinį renkamąjį indą, kuriame tirpiklis vėl yra išgarinamas ir grąžinamas atgal į cirkuliaciją.

Cheminėje laboratorijoje E. tikslams yra vartojamas Soxhlett'o aparatas. E. iš vandens tirpalų lengvai vyksta, vartojant už vandenį lengvesnius ir jame nemišlius tirpiklius. *Ad. D.*

Ekstraktas (lot. extractum) ištrauka, išspauda; pagrindinis turinys; senojoje Lietuvos teismo praktikoje išrašas iš pilies ar žemės teismų aktų.

Ekstraordinarinis (lot.) ypatingas; nepaprastas, išsiskyriąs; E. profesorius kaikur neetatinio profesoriaus titulas. Nepriklausomojoje Lietuvoje — augštesniojo mokslo personalo narys, profesoriaus laipsnis tarp docento ir ordinarinio profesoriaus.

Ekstrasistolė (Ekstrasystole: lot. extra ‚daugiau negu' ir gr. systolē ‚santrauka') priešlaikinis netaisyklingas širdies raumens susitraukimas. Ekstrasistolė yra dažniausiai širdies aritmijų priežastis. Iregularus dirginimas, žadinąs E., gali kilti atrioventrikulariniame mazge, jo atsišakojimuose arba kitose prieširdžių ir skilvelių raumenų dalyse. *D. Js.*

Ekstravagantas (prc.) keistuolis, ekscentrikas, išsiskiriąs iš įprastinių elgesio ir pažiūrų normų.

Ekstravagantinės dekretalijos (lot. Extravagantes) bažnytinėje teisėje dekretalijos, neįtrauktos į Graciano nei į kitus autentiškuosius, popiežių paskelbtuosius įstatymų rinkinius. Paminėtinos popiežiaus Jono XXII E. D., susidedančios iš 20 konstitucijų ir Extravagantes Communes, apimančios 70 įvairių teisinių potvarkių, paskelbtų įvairių popiežių. Vėliau jos buvo įtrauktos į bendrąjį teisyną Corpus Iuris Canonici. Žr. Dekretalijos. *M. Č.*

Ekstravertinis (lot.) nusikreipęs, nusigręžęs į išorę; psichologijoje E. tipai pagal C. G. Jungą yra asmenys, kurie mąstyme ir veikime atviri išorinėms įtakoms, domisi visu tuo, kas vyksta išoriniame pasaulyje. Priešybė — intravertiniai tipai, susitelkę į vidų, uždari, nusigręžę nuo pasaulio.

Ekstremistas (lot.) kraštutinių pažiūrų ir priemonių šalininkas.

Ekstremitetas (lot. extremitas ‚kraštutinis, galas') galūnė (pvz. ranka, koja), ilgųjų kaulų galai.

Ekstremizmas (lot.) ekstremistinė linkmė, kraštutinybė.

Ekstremumas (lot.) 1. kraštutinumas; 2. (matematikoje) didžiausia ar mažiausia reikšmė, maksimumas ar minimumas.

Ekstremus (lot. extremus ‚kraščiausias, tolimiausias, paskutinis') 1. linkęs į ekstremizmą, kraštutinis; 2. maksimalus arba minimalus.

Ekszudatas (lot. exudare, exsudare ‚išprakaituoti') baltymingas skystimas, išėjęs iš kraujo indų uždegimo metu. Pilvo plėvės uždegimo metu jo prisirenka pilvo ruime, jei plaučių plėvės uždegimas — krūtinės ląstoje ir pan. E. pačiuose andiniuose vadinamas infiltratu, arba uždegimo oedema.

Ektima (gr. ekthyma) odos liga, pasireiškianti pūliuotomis pūslelėmis, iš kurių gali išsivystyti votis. Ligos sukėlėjai streptokokai; suserga vaikai ir suaugusieji dėl blogos mitybos. Gydoma kompresais su dezinfekuojamaisiais vaistais, penicilinu ir kt.

Ektoblastas (gr.) biologijoje paviršinis struktūrinis sluogsnis, sudarąs celės sieneles.

Ektoderma (gr.) jaunos kiaušinio plėtojimosi stadijos (žr. Gastrula) paviršinis struktūrinis sluogsnis, iš kurio išsivysto odos dengiamasis sluogsnis su jo padarais ir nervų sistema, su svarbiausiais jutimo organais.

Ektokardija (gr.) širdies pajudėjimas iš normalios padėties.

Ektomija (gr.) organo arba organo dalies chirurginis išpjovimas.

Ektopija (gr.) betkurio organo nenormalus būvis, ypač vidaus organo iškilimas į paviršių.

Ektoplazma (gr.) mažai grūduota, homogeninė įvairių ląstelių protoplazmos išorinė dalis, supanti endoplazmą.

Ektoprotezė (gr.) dirbtinė akis, prisegta prie akinių rėmų ir uždedama iš viršaus ant vokų. Vartojama, kai dirbtinės akies negalima įdėti į akiduobę, po vokais.

Ektrodaktilija (gr.) įgimtas piršto ar pirštų trūkumas.

Ektromelija (gr.) įgimtas galūnės ar galūnių trūkumas.

Ektropis (gr.) atvirtęs akies vokas. Apatinio voko E. atsitinka nuo odos sudribimo iš orbikularinio vokų raumens paralyžo, iš senatvės. Abiejų vokų E. pasidaro iš randų nuo vokų sužeidimo, nudegimo, gangrenos, opos, akiduobės kaulų uždegimo. E. dažniausiai reikalinga operacijos.

Ekumena (gr. oikoumenē ‚apgyventa žemė') toji mūsų planetos dalis, kuri dėl savo klimatinių sąlygų tinka žmonėms įsikurti.

Ekumeninė Taryba žr. Pasaulinė Bažnyčių Taryba.

Ekvadoras (Ecuador, República del Ecudor) P. Amerikos valst. tarp Kolumbijos ir Peru. Jos š. dalis ties pusiauju, pietinė siekia 5° p. pl.; 280.000 km², 3.076.933 gyv. (1950). Sienos kaikuriose vietose dar galutinai nenustatytos, dėl to ir plotas tiksliai nenurodomas. Pajūris (Pacifiko krantas) 800 km. Pagal žemės paviršių E. dali-

Ekvadoro gamta

jamas į 3 sritis; pajūrio žemuma (Costa), Andai ir Amazonės žemuma (Oriente). Andų kalnai susideda iš 2 gūbrių: v. Kordiljerų (Cordillera Occidental) ir r. Kordiljerų (Cord. Oriental). Tarp šių dviejų gūbrių yra 10 atskirų, kalvotų, grioviais suskaldytų, atvirų plokštakalnių, kuriose gyvena per 60% viso krašto gyv., įsikūrusi sostinė Quito (2850 m nuo j. l.) ir kiti svarbieji miestai: Ambato (2600 m), Cuenca (2580 m), Riobamba (2700 m), Latacunga ir kt. Čia klimatas dėl augštumo yra „amžinas pavasaris" — švelnus, saulėtas, vėsus; vidutinė temperatūra 13–15° C. Pajūrio žemumoje (š. dalyje) klimatas drėgnas, karštas ir europiečiams nepakeliamas, o pietuose sausas, bet oras ūkanotas. Anduose yra veikiančių vulkanų; žemė dažnai dreba. Augščiausi vulkanai: Chimborazo 6310 m (užgesęs), Cotopaxi 6005 m, Cayambe 5840 m, Antisana 5756 m, Collanes 5404 m ir Sangay 5323 m. Jų viršūnės apklotos amžinuoju sniegu. Gamtos požiūriu E. laikomas iš gražiausiųjų pasaulio kraštų. Iškasama vario, platinos, švino, cinko, gaunama naftos. Išvežama: kakava (20.000 t), kava, ryžiai, bananai, naftos produktai, panamos skrybėlės. Tarpkalnių plokštakalnėse auginama bulvės, kviečiai, miežiai, vaismedžiai. Daugumas gyventojų (54%) yra metisai, per 25% tikri indėnai ir tik 8% europiečių kilmės. Viešoji kalba ispanų. Daugumas gyventojų katalikai. 1904 bažnyčia atskirta nuo valstybės. Valstybinė santvarka demokratinė; parlamentas renkamas raštingųjų 4 metams; nuo 1939 balsavimo teisę turi ir moterys. Piniginis vienetas s u c r e lygus maždaug 1 JAV doleriui. *A. B.*

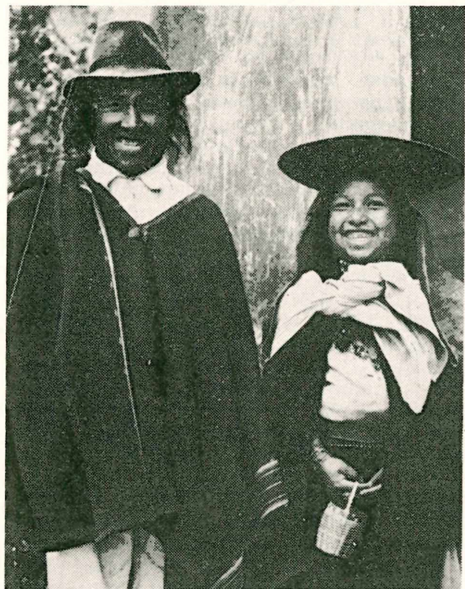
E. i s t o r i j a. Apie senųjų E. gyventojų praeitį nedaug teturima žinių. Pirmosios istorinės žinios siekia 1475 metus, kada visas E. buvo užkariautas inkų (žr.) ir 1487 prijungtas prie Huaiana Capaco valdomos Peru valstybės, kuri 1532 buvo užimta ispanų nukariautojo Francisco Pizarro. 1533–34 jo siųstas gen. Sebastián de Benalcázar (Belalcázar) užėmė E., ir kraštas pateko ispanų valdžion. Kurį laiką E., kaip Audiencia de Quito, priklausė Peru, o nuo 1710 Naujosios Granados vicekaralijai. 1809 ir 1812 kilo nepavykę sukilimai prieš ispanus. 1820 revoliucija P. Amerikos š. dalyse, vadovaujama Simano Bolivaro, sudavė ispanų valdžiai smūgį, ir po 1822 V 22 kautynių ties Pichincha, kur laimėjo Bolivaro generolai Santa Cruz ir Antonio José de Sucre, ispanai buvo iš E. išstumti; E., kaip Departamento de E., įėjo į Kolumbijos respublikos sudėtį. 1830 V 11 kongrese Riobamboje buvo paskelbta E. nepriklausomybė, ir pirmuoju prezidentu tapo gen. Juan José Flores. Jis kaip prezidentas (1831–35 ir 1839–45) ir kaip kariuomenės vadas su protarpiais valdžioje išsilaikė ligi 1845, bet politiniame E. gyvenime vaidino svarbų vaidmenį net iki savo mirties (1864). Jam valdant, pasireiškė tas vidinis valstybinis nepastovumas, kuris charakterizuoja ir visą E. valstybinį gyvenimą XIX–XX a. Viduje dėl valdžios ir įtakos nuolat varžėsi konservatoriai su liberalais, šiaip įvairūs avantiūristai, čia vieni, čia antri remiami, be to, ir svetimų valstybių, pvz. Ispanijos, Anglijos, Prancūzijos, JAV, jau nekalbant apie kaimynines valstybes (Peru, Kolumbija), su kuriomis nuolat kildavo kivirčų dėl sienų. Svetimos valstybės, palaikydamos savo ekonominius ir politinius interesus E., savo veikla sukeldavo dar didesnių suiručių krašte. Nuvertus Flores, krašte vyko ilgai trukę neramumai ir kovos su kaimynais. 1861 prezidentu išrinktas García Moreno, kuris įvedė diktatūrinį režimą. Moreno rėmėsi stipria bažnyčios įtaka, 1863

sudarė su Vatikanu konkordatą ir jėzuitams pavedė mokymą augštesniose mokyklose. Jis gerokai aptvarkė kraštą ekonomiškai, bet buvo nužudytas, ir 1875 valdžia pateko į liberalų rankas. Tačiau vidaus suirutės nesiliovė; jos labai trukdė ūkinį atkutimą. Žymiausias liberalų vadas buvo gen. Eloy Alfaro, kuris valdė kraštą diktatoriškai nuo 1895 iki 1909 (su mažomis pertraukomis). Jis suvaržė bažnyčios teises, įvedė civilinę metrikaciją, religijos laisvę ir įvydė eilę kitų reformų. Iki 1925 kariuomenės perversmo krašte vyravo rimtis. Prezidentu išrinktas Isidoro Ayora, bet po jo priverstinio pasitraukimo 1931 beveik kiekvienas prezidentas neišbūdavo iki savo kadencijos pabaigos. 1944 prezidentu tapo radikalas José Marīa Velasco Ibarra, bet 1947 kariuomenės nuverstas. Jo vieton išrinktas Galo Plaza Lasso. 1948 tarp Kolumbijos, Venecuelos, Panamos ir E. pasirašyta muitų unijos, politinio ir kultūrinio bendradarbiavimo sutartis. Be to, E., Kolumbija ir Peru sudarė bendrą prekybos laivyną. 1952 prezidentu vėl išrinktas Ibarra.

González Suárez Historia general de la República del Ecuador 7 tt. [2]1931–32; *A. B. Frankl'n* Ecuador, Portrait of a People 1943; *O. E. Reyes* Breve historia general de E. 1949; *R. Borja y Borja* Derecho Constitucional Ecuadoriano 3 tt. 1950.

E. l i t e r a t ū r a pradėjo reikštis tik E. tapus nepriklausoma valstybe. Kovose už politinę laisvę auklėjosi ir rašytojai, ir pradėjo formuoti tautinės literatūros sąmonę. Iš to nepriklausomybės kovų laikotarpio viena žymiausiųjų figūrų yra José Joaquin Olmedo (1780–1847), kuris išėjo iš siaurų savo mažos tėvynės ribų ir tapo visos Ispanų Amerikos vertybe. Jis giliai dvasingai apdainavo savo laikų tautinius, dorovinius ir socialinius idealus. Kitas žymus rašytojas, turėjęs lemiamos įtakos savo kraštui, Gabriel Garcia Moreno (1821–1875), respublikos prezidentas, pasižymėjo kaip vienas puikiųjų visos Isp. Amerikos politinių rašytojų, gynęs savo katalikiškus idealus ligi gyvybės paaukojimo. Jo neatlaidus priešininkas, Juan Montalvo (1833–1889), gilus mąstytojas, karštas kovotojas, nepralenktas ispaniškos prozos meistras, parašęs Montaigne pobūdžio veikalą „Los Siete tratados". Tačiau populiariausiu ir tautiškiausiu E. rašytoju laikomas Juan Leon Mera (1832–94), istorikas, mokslininkas ir romanistas. Jis iš savo krašto indėnų legendų bei tradicijų sėmėsi medžiagos gyvai poezijai, įžvelgdamas į savo tautos gyvenimą ir jos sielą. Naujaisiais laikais E. L. atstovauja šie rašytojai: Jorge Carrera Andrade (g. 1903), Jorge Icaza (g. 1902), Augusto Arias, Gonzalo Escudero ir kt.

M. Menendez Pelayo Historia de la poesia hispano americana 1913; *A. Cester* Literary History of Spanish America 1943; *H. Barbagelata* La novela y el cuento en la America Hispana 1946. *P. Gč.*

Ekvadoro indėnai

Ekvantas (lot. acquans ‚lygus') senovės astronomijoje vaizduojamas taškas, iš kurio žiūrint dangaus kūno judesys turėtų atrodyti vykstąs tolygiu greičiu. E. sąvoką įvedė Hiparchas. Matematiniu požiūriu E. metodas apytikriai lietė tą pačią problemą, kurią išsprendė Keplerio dėsniai.

Ekvatorialas (lot.) astronominis teleskopas, montuotas tokiu būdu, kad jo sukimo ašių sistema atitiktų pusiaujo koordinatas, tuo pačiu ir regimąjį žvaigždėto dangaus judesį. Viena E. ašių yra lygiagretė žemės ašiai: jos sukimasis atitinka valandų kampo kitimą. Antroji, statmena pirmajai, įgalina taikyti teleskopą pagal deklinaciją (žr.). Nutaikius teleskopą į kurį dangaus kūną ir norint jį toliau sekti, pakanka iš lėto sukti valandų ašį kartu su regimuoju žvaigždėto dangaus sukimusi.

Ekvatorius (lot.) žr. Pusiaujas.

Ekvilibristika (lot.) 1. pusiausvyros išlaikymas, laviravimas, apsukrumas, vikrumas; 2. tam tikra cirko meno rūšis, sugebėjimas daryti judesius, neprarandant pusiausvyros, pvz. einant augštai ištiesta virve ir kt.

Ekvinoksas (prc. équinoxe iš lot. aequus ‚lygus' ir nox ‚naktis') metų laikas, kada dienos lygios su naktimis, dienonaktis. Per metus E. būna du kartus: pavasarį apie III 21 ir rudenį apie IX 22. E. t a š k a i yra ekliptikos sankryžos su dangaus pusiauju. Abiejų E. metu ir po jų atogrąžose įvyksta audrų, kurios vad. ekvinoksinėmis audromis.

Ekvipotencinis paviršius žr. Elektros potencialas.

Ekvivalentas (lot. aequivalens ‚turįs lygią jėgą') 1. tai, kas kitą daiktą gali atstoti arba pakeisti, lygmenas daiktas, lygmuo; 2. chemijoj (kuris nors substancijos) svorio kiekis, susijungęs su vienu vandenilio arba aštuoniais deguonies gramais.

Ekvivalentus, lygiavertis, lygiareikšmis; lygmenas.

Ekvivokinis (lot. aequivocus ‚dviprasmis') turįs dvi ar daugiau galimas prasmes.

El 1. semitinis Dievo pavadinimas, greičiausiai reiškiąs jėgą, galybę; 2. priedėlis prie arabų ir ispanų vardų, pvz. El Bika, El Salvador ir kt.; 3. olandiškas ilgio mato pavadinimas (seniau El buvo lygus 68,781 cm).

Elaeis (gr.) žr. Palmė.

Elaginė rūgštis ($C_{14}H_6O_8$) aptinkama ąžuolo gumbuose.

Elaidininė rūgštis ($C_{18}H_{34}O_2$) aliejinės rūgšties stereoizomeras.

Elajoplastai (gr.) plastidai, riebalinių medžiagų gamintojai, aptinkami kaikurių augalų celėse su smulkiais aliejaus lašeliais.

Elajosfera (gr.) aliejinis kamuolėlis; šiuo vardu vadinami rutuliukų pavidalo elajoplastai, aptinkami kaikurių augalų celėse.

Elajozoma (gr.) aliejinis kūnelis, išaugęs daugelio augalų (našlaičių, kiškiagrikių) sėklų paviršiuje. E. yra mėgiamas skruzdžių maistas. Skruzdės ir platina tų augalų sėklas.

El-Alamein š. Egipto oazė pajūryje, 145 km į v. nuo Aleksandrijos. Ties E.-A. 1942 VII 1–6 anglai (gen. Auchinleck) sustabdė vokiečių italų veržimąsi į Egiptą ir, gen. Montgomery vadovaujami, 1942 X 23—XI 5 sumušę italus ir vokiečius, pradėjo š. Afrikos puolimą, kuris 1943 pasibaigė italų ir vokiečių išstūmimu iš Afrikos.

Elamas (hebr. Elam, gr. Elymais, lot. Susiana) senasis vardas krašto į š. nuo Persų įlankos ir žiemr. nuo Eufrato ir Tigro santakos. Sostinė Suza. Gyventojai vadinasi elamiečiais, valdovai — Anzano ir Suzos karaliais. E. yra buvęs vienas iš seniausios Priešakinės Azijos kultūros centrų. Ankstyviausi E. kultūros pėdsakai siekia V tūkstantmetį pr. Kr. Elamiečiai, besiverždami į derlingas žemutinės Mesopotamijos lygumas, iš seno susidūrė su babiloniečiais. Beveik visą E. istoriją apima nuolatiniai karai su Babilonu, vėliau su Asirija. E. aukso metas prasidėjo po 1200 pr. Kr., valdant Šutruk-Nahunte, kuris pasižymėjo kaip geras karys ir E. civilizacijos kūrėjas. 1173 Babilonas buvo užimtas, bet netrukus (apie 1140 pr. Kr.) E. pateko Babilono valdovo Nebukadnezaro I valdžion. Nuo VIII a. pr. Kr. prasidėjo ilgos kovos su asiriečiais, kurie apie 645 užėmė Suzą, bet iki VI a. pradžios E. dalis dar tebebuvo savarankiška valstybė. Netrukus E. pateko persų valdžion, ir jų buvo valdoma iki Aleksandro Didžiojo laikų; nugalėjęs Persiją, 331 jis užėmė Suzą. III a. po Kr. E. galutinai įjungtas į naujosios Persijos valstybę.

F. W. König Geschichte E. 1931; *G. G. Cameron* History of Early Iran 1936; *C. Huart* L'Iran antique. E. et Perse 1943.

E l a m i e č i ų k a l b a buvo vartojama senajame E. kultūros krašte, kur dabar yra Luristanas ir Chuzistanas. Seniausių dantiraštinių tos kalbos liekanų randame jau nuo 2300 pr. Kr. Vėliausioji jos šaka, chusų kalba, buvo dar vartojama net ligi X a. po Kr., tačiau jos pėdsakų nebėra išlikusių. Pati E. K. yra gana savotiška. Asmenys skiriami nuo daiktų, bet tarp vyr. ir mot. giminių nebedaroma jokio skirtumo. Nepažįstama nei vardažodinė, nei veiksmažodinė kaityba; nevartojami taip pat ir prielinksniai, nors polinksnių joje apsčiai sutinkame. Veiksmažodinės konstrukcijos iš esmės yra dalyvinės. Laikai nevisai tiksliai reiškiami, bet veikslai aiškiai skiriami. Priesagomis saistomos sakinių dalys ir reiškiamas jų santykis su visu sakiniu, pvz.: s ū k i s u k i - p i - n n a ‚karalių karalius', s u k i - p l i k - u - p ‚mano valstybės karaliai' ir kt. Tariama E. K. giminystė su kaukaziečių kalbomis tebėra dar neįrodyta. Taip pat nėr dar kaip reikiant išskaitytas ir E. raštas.

F. W. König Corpus inscriptionum Elamicarum 1926; *R. Labat* Structure de la langue élamite (Conférence de l'Institut de linguistique de l'Université de Paris IX, 1950). *P. S.*

Elapidae nuodingųjų žalčių (gyvačių) šeima, gyvenanti sausumoje, turinti trumpus priešakinius skylėtus dantis nuodams išleisti ir, būdama cilindrinės galvos formos, atrodo mažiau pavojinga, nekaip kitų šeimų nuodingosios kampuotagalvės gyvatės. Nuodų liaukos didelės ir gamina stiprius neurotoksininius nuodus. Iš viso E. yra per 150 skirčių, sudarančių 30 genčių. Žinomos šios gentys: P. ir Š. Amerikose Elaps, Afrikoj Microsoma, Australijoj Vermicella. JAV p. dalyje gyvena 3 skirtys, iš kurių žinomiausia koralinė gyvatė (Elaps Corallinus). Kitos E. būdingos gentys yra kobra, mambra, tigro gyvatė ir kt. E. daugiausia išsiplatinę Indijoje ir Australijoje. E. pasižymi savo formos ir spalvų gražumu.

ELAS (stp.: gr. Ethikos Laikos Apeleftherotikos), graikų tautinė liaudies išvadavimo armija, karinė E A M (žr.) organizacija II pas. karo metu.

Elasmotherium išnykęs į raganosį panašus, gauruotas gyvulys su ragu kaktoje. Jo fosilijų aptikta pleistoceno (diluvio)

sluogsniuose p. Rusijoje ir Sibire. Kaikurie zoologai E. laiko legendariniu vienaragiu.

Elastinas elastingas sausgyslių ir kraujo indų sienelių baltymas, odos sudėtinė dalis.

Elastingumas, sparumas, stangrumas, tamprumas; kūnų savybė gauti pirmykštį tūrį bei formą, deformuojančioms jėgoms nustojus veikti. Žr. Tamprumas.

Elatas (hebr. Elat, Elath) sen. uostas r. Raudonosios jūros įlankoje. Salomono laikais E. buvo vario apdirbimo centras. Iš čia izraelitai prekiavo su fenikiečiais ir egiptiečiais.

Elatėja (gr. Elateia) sen. Fokidos miestas (prie dabartinio Drachmani), svarbus karinis ir strateginis punktas prie Termopilų. E. iškilo Fokidos centru V a. pr. Kr., 480 persų sugriautas, 138 pr. Kr. užimtas romėnų. Kaip laisvas miestas klestėjo ligi IV a. po Kr., bet vėliau ėmė smukti ir visai sunyko.

Elateridae vabalų (Coleoptera) būrio šeima, per 8000 rūšių, Lietuvoje per 40. E. paliesti priglaudžia savo trumpas kojas ir ūsus, apsimeta negyvi ir puola žemėn. Nemaža šviečiančių rūšių; didelių rūšių šviesa tiek stipri, kad, jais pašviečiant, galima matyti raides. E. šviečiamieji organai yra prieškrūtinio užpakaliniame kampe, nugaros pusėje, abiem šonais. E. gyvena medžiuose, žolėse ir daugumas žolėdžiai. Vikšrai ilgi, dažniausiai apvali, geltonos arba balzganos spalvos. Gyvena po žieve, pūvančioje medienoje arba žemėje. E. Lietuvoje dažnai užpuola bulves.

Elateritas minkštas, elastingas organinės kilmės mineralas, juodos arba rudos spalvos; lyg. sv. 0,8–0,9. Randamas JAV, Prancūzijoje ir Anglijoje. E. kitaip dar vadinamas žemės derva.

Elateros (gr.) įvairūs siūlų, lazdelių ir juostelių pavidalo padariniai, sutinkami bežiedžių augalų (asiūklių, samanų, dumbliagrybių) sporangėse, kurie savo higroskopiniais judesiais prisideda prie sporų išbarstymo. Asiūklių sporų E. yra išorinis jų apvalkalas, kuris, spirališkų plyšių suraižytas, duoda du susikryžiavusius juostų pavidalo sporų priedus, lyg sparnus. Samanų sporogono E. yra pailgos plaušų pavidalo celės su spiraliniais juostų pavidalo sienelių sustorėjimais. Dumbliagrybių vaisinių kūnų E. yra laibučių vamzdelių pavidalo pasmailintais galais.

Elatine žr. Vandenė.

Elatyvas (iš lot. elatus ‚išneštas') 1. kaikuriose, pvz. suomių ugrų, kalbose vartojamas linksnis, kuriuo žymimas judėjimas iš ko nors; plg. suomių h ä n o n S u o m e s t a (S u o m i ‚Suomija', -s t a ‚iš') „jis yra iš Suomijos", t y h j ä s t ä (t y h j ä ‚tuščias') l o i J u m a l a m a a i l m a n „Dievas sutvėrė pasaulį iš nieko (t. y. iš tuščio)"; 2. tam tikrose kalbose laipsniuojamoji būdvardžių forma, kuri formaliai sutampa su augščiausiuoju laipsniu, bet nepažymi jokio palyginimo, pvz. lot. m a x i m u s ‚labai didelis'. *P. S.*

Elba (sen. rom. Ilva) sala Viduržemio (Tirėnų) jūroje tarp Apeninų pusiasalio ir Korsikos; 223 km², 25.033 gyv. (1951), 12 km nuo Italijos. Paviršius kalnuotas (Monte Capanne 1019 m), dideli geležies rūdos ištekliai. Čia 1814 V 3—1815 II 26 gyveno ištremtas Napoleonas I. 1815 E. Vienos Kongreso priskirta Toskanai, su kuria vėliau atiteko Italijai.

Elbasan vidur. Albanijos mst. prie Škumbi upės; apie 15.000 gyv. (1950). Chromo ir geležies rūdos kasyklos, pravoslavų vyskupo rezidencija.

Elbė (lot. Albis, čekiškai Labe) vidurio Europos upė, 1154 km ilgio; prasideda Sudetų kalnuose Čekijoje, teka į p. pro Hradec Králové, ties Pardubice suka į v. ir vėliau gauna bendrą žiemv. kryptį; Čekoslovakijos ribose jos įtakai: Chrudimka, Čidlina, Jizera, Vltava (vok. Moldau), Ohrže, Biela ir Ploučnice. Ties Dečinu prasiveržia per Erzgebirge (Saksų Šveicarija) ir teka per Saksonijos vidurį, pro Drezdeną, Riesą ir Wittenbergą, toliau per centrinę Vokietiją, pro Dessau, Magdeburgą, Wittenberge ir Hamburgą. Žemupyje turi kelias šakas ir ties Cuxhafenu plačiomis žiotimis baigiasi Vokiečių jūroje. Žymesni įtakai Vokietijoje: Schwarze Elster, Mulde, Saale, Ohre, Havel. E. tinka laivybai 846 km nuo žiočių; didž. Vokietijos jūros uostas — Hamburgas — yra 100 km nuo žiočių. Bendras E. kritimas 1397 m; Čekoslovakijos ribose yra kelios užtvankos. Baseino plotas 147.740 km², Čekijoje 51.200 km². Vid. vandens debitas ties Dečinu 290, ties Magdeburgu 500, ties žiotimis 720 m³/sek. E. sujungta vandens keliais su kitomis Vokietijos upėmis. *S. K.*

Elbingas 1) (Vulfstano raštuose Ilfing) R. Prūsų upė, 18 km ilgio, teka iš Drūvens ež. į Aismares, sujungtas kanalu su Nogate, Vyslos žiočių šaka.

2) (vok. Elbing, lenk. Elbląg) buv. v. R. Prūsų uostas ir pramonės mst. prie E. upės, netoli Aismarių; apie 40.000 gyv. (1951; 1939 — 86.000), iš kurių tik apie 300 paliktų vokiečių, o kiti atkelti lenkai. E. buvo ligi 1945 iš gražiausiųjų senosios vok. kolonizacijos miestų rytuose, su keliomis XIII–XVI a. bžn., pedagogine akademija, 2 muzėjais ir daug senovinių namų; II pas. karo metu 70% sunaikintas. Potsdamo konferencijos nuo 1945 priskirtas Lenkijai. Čia 1837 įst. laivų ir jų garo mašinų statyklos, kuriose buvo pastatyti ir Nepr. Lietuvos metu Nemunu plaukioję laivai. *A. B.*

E. i s t o r i j a. Pirmą kartą E. minimas T r u s o vardu 890 anglosaksų keliauninko Vulfstano. Truso yra buvęs svarbus preky-

Elbingas

bos punktas prūsų žemėje. Paskutiniaisiais archeologiniais kasinėjimais įrodyta, kad Truso buvo įkurtas dabartinio E. vietoje. Šių dienų E. turi pradžią iš pirmojo vokiečių ordino magistro Prūsuose Hermano Balko, kuris jį pradėjo statyti 1237 Lübecko pirklių padedamas. Iš E. pilies buvo galima sėkmingai kariauti pagudėnus. Didžiojo prūsų sukilimo metu (1260–1274), nors prūsai E. buvo ilgai apsiautę, tačiau jis išsilaikė. Ligi 1309, prieš didžiajam magistrui perkeliant viso ordino sostinę iš Venecijos į Marienburgą, E. buvo prūsų krašto magistro, vėliau nuolatinė buveinė ordino didžiojo slaugytojo (Spittler), kuris buvo drauge ir E. komtūrijos komtūru.

Nuo XIII a. galo prie E. pilies augo ir miestas. 1246 gavo Lübecko teisę ir anksti buvo priimtas į Hanzos sąjungą. Būdamas jos narys, E. turėjo santykių ir su Lietuva, dar kryžiuočiams ją tebepuolant, ir ligi XIV a. antros pusės buvo Prūsuose svarbiausias prekybos miestas ir uostas. Nuo XIV a. galo jo vietą užėmė Dancigas, ypač kai Vyslos upė 1367 staiga prasiveržė ir nukreipė savo vandenis kairiąja deltos šaka pro Dancigą, o tuo tarpu Nogatė ėmė sekti. Bet dar ir toliau E. palaikė prekybą su rytais ir Lietuva. XV a. gale jis domėjosi Hanzos kontoros likimu Kaune, pro E. dažnai praeidavo Aismarėmis į Dancigą gabenamos Lietuvos prekės. XIV a. antroje pusėje ėmė plėstis naujas miesto kvartalas su atskira administracija ir privilegijomis (1347). Nekęsdami ordino konkurencijos ir varžymų prekyboje, E. gyventojai XV a. ėmė pritarti Driežų sąjungos (žr.) sąjūdžiui prieš kryžiuočius. Elbingiečiai, jau po Grünwaldo kautynių du mėnesius buvę nugalėtojų lietuvių ir lenkų valdžioje, 1454 pirmieji Prūsuose savo noru pasidavė Kazimierui ir visai sunaikino kryžiuočių pilį. 1454 VI 8 karalius priėmė gyventojų priesaiką, o po trejų metų davė miestui privilegiją. Nuo 1246 E. turėjo teisę kalti savo pinigus (grašius), 1455 elbingiečiams leista toliau dirbti ir denarus, bet tik karo metu. Kai 1466 Torunės taika E. atiteko Lenkijai, pinigų kalykla buvo uždaryta; vėl atidaryta 1530 ir su pertraukomis veikė ligi XVIII a. Apie 1600 E., kad ir buvo didelė Dancigo konkurencija, ėjusi ligi karo (1577), gyveno dar apie 30.000 gyv. 1580–1628, įsikūrus E. anglų rytų kompanijai (Eastland Company), miestas prekybiškai vėl sužydo. Bet nuo XVII a., ypač kai Nogatės (nuo 1611) vanduo dar labiau nuseko, E. ėmė menkėti. Švedijos ir Lietuvos bei Lenkijos karai miestą dar labiau suskurdino. 1626–1636, 1655–1660 E. buvo švedai. Miestas buvo už 40.000 talerių įkeistas Brandenburgo kurfiurstui, o 1700 vėl grįžo Lenkijai. 1703 buvo jį okupavę švedai. Per 1772 padalijimą gavęs E. Prūsijos karalius nugriovė miesto mūrus ir sutvirtinimus ir Dancigo sąskaiton (jį Prūsija gavo tik 1793) stengėsi pagyvinti E. prekybą. Nugriovus mūrus, atsirado daug vietos naujojo miesto kvartalams ir pramonės įmonėms. Naujasis miestas išaugo į rytus ir pietus nuo senamiesčio.

M. G. Fuchs Beschreibung der Stadt E. 1818–1852; *W. Ziesemer* Wirtschaftsordnung des Elbinger Ordenhauses, Prussia 1923 76–91; *R. Dorr* E. [3]1925; *Kersten* Geschichte des Landkreises E. 1925; *M. Ebert* Truso 1926; *E. Krüger* E. 1930; *K. H. Closen* E. 1931; *Z. Ivinskis* Lietuvos prekyba su Prūsais I 1934; *E. Carstenn* Geschichte der Hansestadt E. 1937; *Br. Ehrlich* Der wikingisch-preussische Handelsort Truso, Elbinger Jahrbuch 14 1937. *Z. I.*

Elbingiškiai (vok. Elbings Kolonie) Pakalnės aps. Tovelninkų vls. ilgai ištįsusi sodybų eilė palei Greituškės r. krantą. Anksčiau ši pelkėta M. Lietuvos sritis buvo negyvenama. Po didžiojo maro Friedrichas Vilhelmas I 1726 žemių ruožą tarp Kryžonų ir Petrikų atidavė kolonistams iš Elbingo. Nusausinus Nemuno deltą, gauta derlingos žemės ir labai gerų pievų plotai. E. ypač išsivystė daržovių auginimo ir pieno ūkis. E. produktai būdavo pristatomi vandens keliu į miestus iki pat Tilžės ir net Karaliaučiaus. Kraštovaizdis su vėjo malūnais irigacijos reikalams primena Olandiją. *M. Nb.*

Elbingo žodynėlis seniausias prūsų kalbos paminklas, tuo vardu pramintas pagal Elbingo miestą, kur 1825 buvo surastas vieno knygų mėgėjo palikime. Jis kartu su

vokiškais rašytais Lübecko, Pamedės ir senovės lenkų teisynais sudaro vad. Codex Neumannianus rankraštį, kuris iki II pas. karo buvo laikomas Elbingo miesto bibliotekoje. E. Ž. kodekse tenka paskutiniai 17 psl. Pirmą kartą jį paskelbė Nesselmannas 1868, o fotografuotinį leidimą parūpino Bezzenbergeris ir Simonas (Das Elbinger Deutsch-Preussische Vokabular. Königsberg 1897). Žodynėlį sudaro vos 802 neparaidžiui, tik pagal sąvokų sąsają (prasideda žodžiais Deywis, rapa ‚angelas', dangus, lauxnos ‚žvaigždės', deynayno ‚aušrinė', o baigiasi pintis ‚kelias', lonki ‚takas', posty ‚ganykla', sardis ‚žardis') surašyti žodžiai, daugiausia daiktavardžiai. Anksčiau manyta, kad E. Ž. buvo sudarytas teismo reikalams. Bet jame nėra jokių teisminių žodžių. Tai, matyti, šiaip kokio mėgėjo surašytas žodžių rinkinėlis. Pavyzdžiu čia jam galėjo patarnauti kuris viduriniais amžiais Vokietijoje paplitusių vokiškai-lotyniškų žodynėlių. Pakako kokiam mokytesniam vokiečiui, pvz. prūsiškai pramokusiam kunigui ar šiaip Ordino valdininkui, vietoje lotyniškų įrašyti tik prūsiškus žodžius. E. Ž. nėra originalas, bet kaip matyti iš dvigubų perrašinėjimo klaidų, nuorašo nuorašas, padarytas Marienburge kažkokio visai prūsiškai nemokėjusio Petro Holczwesscherio ir, sprendžiant iš rašto, maždaug apie 1400. Todėl pats originalas turėjo atsirasti kiek anksčiau, spėjama apie pusę XIV a., nes apytikriai taip datuojamas kartu išlikęs Pamedės teisynas. Kur nors Pamedėje, gal net pačiame Marienburge E. Ž. bus ir sudarytas. Mat šioje srityje prūsų anais laikais mišrai gyventa su lenkais ir vokiečiais. Čia veikė anie du teisynai, o Marienburgas kaip tik naudojosi Prūsuose reta Lübecko teise. Tokiam spėjimui pritaria ir prūsų vardyno tarminė analizė bei gausokos E. Ž. slavybės. Pvz. XIV a. vietovardžiai Pupaim (dabar Pupėnai, vok. Popehnen Vėluvos aps.), Pupkaym (dabar Pupkeim, 1938 pakeistas į Tolnicken, Alenšteino aps.) rodo, kad ir prūsai pažino pupą, o E. Ž. duoda jau slavišką babo (plg. bób ‚pupa'). Todėl ir tarme žodynėlis žymiai skiriasi nuo katekizmų, parašytų Sembos tarme. Be to, jame pastebėti ir tam tikro tarminio mišrumo, pvz. galūnėse cawx (sk. kauks) ‚velnias', bet wilkis ‚vilkas', niekatrosios giminės alu ‚alus', bet meddo ‚medus', dvibalsių atliepime Deywis ‚Dievas', bet semo (sk. zēmō iš *zeimō) ‚žiema', pridėtinio v atžvilgiu wumpnis (sk. wumnis) ‚duonkepė krosnis', bet umnode ‚kepykla'. E. Ž. dar labai gyva daiktavardžių niekatroji giminė, pvz. assaran (sk. azaran) ‚ežeras', lunkan ‚lunkas' (plg. rusų ozero, lyko). Senoviškesnis žodynėlis ir balsyno atžvilgiu, pvz. baltiškieji ē, ī, ū tebėra visai sveiki (wetro = vėtra, dumis = dūmas, giwato = gyvata), o katekizmuose jau iškitę ī, ei, ou (īdin = ėdį, geiwin ‚gyvenimą', bouton ‚būti'). Bet tas E. Ž. kalbos senoviškumas aiškintinas greičiausia vien tuo, kad paminklas visais 200 metų senesnis už XVI a. katekizmus, kurie rodo jau vėlesnį prūsų kalbos raidos laipsnį.

R. Trautmann Die altpreussische Sprachdenkmäler 1910; *J. Endzelin* Altpreussische Grammatik 1944 (su bibliografija). *A. S.*

Elbogen Ismar (1874–1943) žydų mokslininkas, nuo 1902 augštosios judaistikos mokyklos prof. Berlyne, nuo 1938 Cincinnati, Ohio. Išsp. Der jüdische Gottesdienst in seiner geschichtlichen Entwicklung 1913, [3]1931; Geschichte der Juden 1919, [3]1920; A Century of Jewish Life [3]1946; Red. Zeitschrift für Geschichte der Juden in Deutschland 1929–37; Encyclopaedia Judaica 1928–34.

Elbrusas (sen. Strobylos) augščiausias Kaukazo kalnas, užgesęs dviejų kraterių (viršūnių) vulkanas; viena viršūnė 5629 m, kita 5595 m. E. iškilęs nuo savo papėdės, Baksano slėnio, 4123 m. Iriko ledynas 22,5 km² dydžio, 10,5 km ilgio, nusileidžia ligi 2900 m. Pirmąkart užkopta r. viršūnė 1868 ir v. viršūnė 1874. Nuo E. giedrią dieną matyti Juodoji, Azovo ir Kaspijos jūros. 1932 pastatytas 3800 m augštumoje viešbutis. 1942 VIII 28 buvo užimtas ir užkoptas vokiečių karių.

Elbursas (Alburs) š. Irano kalnynas Kaspijos pusiasalyje; 350 km ilgio, apie 100 km pločio. Augščiausioji viršūnė Demavend 5670 m. E. skiria siaurą, drėgną Masenderano ir Gilano pamario žemumą nuo sausos vidur. Irano plokštakalnio ir teturi 2 perėjas iš pamario į Teheraną. Vaidina svarbų geografinį-strateginį vaidmenį kaip natūrali šiaurinė Irano apsaugos siena. E. turi naftos, akmens anglies ir druskos.

Elcano Juan Sebastian de (1486?–1526) Ispanijos baskas, jūrų keliauninkas, pirmas apiplaukęs aplink žemę: 1519 išplaukė Magelhäes (Magelano) ekspedicijoje, šiam 1521 IV 21 Filipinuose žuvus, paskutiniais dviem laivais grįžo 1522 IX 6 pro Molukus ir Gerosios Vilties Ragą į Ispaniją. 1525 dalyvavo G. J. de Loaysos ekspedicijoje į Molukus, bet tik 4 iš 7 išplaukusių laivų pasisekė praplaukti pro Magelano sąsiaurį ir pasiekti Pacifiką, kur E. mirė.

Pr. Dovydaitis Pirmoji kelionė aplink Žemę prieš 400 metų. Kosmos 1920–21 p. 42–50.

El Centro JAV Kalifornijos valst. mst. Imperial Valley klonio viduryje, 15 m žemiau jūros lygio, 10 mylių nuo Meksikos sienos. Iškasus 1942 All-American kanalą ir įtaisius laukų drėkinimą (Colorado upės vandeniu), E. C. pasidarė vienu didžiausiųjų JAV daržovių ir vaisių produkcijos centrų; 12.600 gyv. (1950); įkurtas 1906.

Eldad ben Mahli ha-Dani IX a. žydų pirklys ir keliauninkas, kuris, bejieškodamas kitų žydų tautos liekanų (dešimties dingusių kilčių), apkeliavo visą M. Aziją, š. Afriką ir Ispaniją. Jo savo dalimi išlikęs kelionės aprašymas išleistas A. Jellineko 1853–57.

Eldh Carl (1873–1953) žymus švedų skulptorius, 1936 garbės prof. Jo biustai bei statulos pasižymi liauniu, lyriniu charakteriu.

R. Hope C. E. 1933; *K. Asplund* C. E. 1943.

Eldija vieno medžio išskaptuota valtis arba luotas su plautais iš šono. E. kaip seniausias laivelio tipas jau žinoma naujajame akmens amžiuje (Federsee, Württemberge); jų ilgis siekdavo net 9 m. Jos buvo pažįstamos ir baltų kraštuose. 1938–39 Pažupytės vagoje ir Sarnatės pelkėje (Latvijoje) surastosios E. žiedadulkių analizės būdu priskirtos laikui apie 800–400 pr. Kr. Joms gimininga E. surasta Noruišių durpyne (Raseinių aps. Kelmės vls.), maždaug 2 m gilumoje. Jos ilgis 3,7 m. Kita E. surasta 1933 prie Avilio ež. (Zarasų aps.). Abiejų E. amžius nenustatytas.

Lietuvoje E. buvo daromos iš storo ir lygaus pušies kamieno. Kirviu nutašius vieną šoną, E. budavo skobiama pradžioje siaurašmeniu kirviu, vėliau vedega. Išskobus reikiamo gilumo, jos vidų dažnai dar išgruzdindavo karšta geležimi ir ištepdavo beržo degutu bei išsmaluodavo. Nusklembus galus, E. ištepama beržo degutu, kad neskiltų, ir paliekama saulėje. Kai E. pakankamai apdžiūdavo, ją leisdavo į ežerą ar upelį. Kartais E., kad mažiau svarstytųsi ir bangos neverstų, būdavo pridedami plautai, ar plaustai, kitur vadinami tiesiog sparnais. Plautai daromi iš skeltinių eglinių lentų. E. iriama vienu irklu, labai dažnai kartele. E. plačiai aptinkamos r. augštaičiuose, Nemune beveik iki Jurbarko ir Nevėžio žemupyje. Paskutiniuoju metu E. Lietuvoje nyko, nes lentų laivelis buvo pigesnis ir lengviau padaromas.

Ed. Šturms Sārnates purva mītnes, Senatne un Māksla 1 1940; *L. Franz* Wirtschaftsformen der Vorzeit ²1943; *A. Dreimanis* Pollenanalytische Datierung archäologischer Funde von Sārnate, Contributions of Baltic University 23 1947. *A. Mž.*

Eldoradas (isp. el dorado ‚paauksintas') 1. išsvajotas P. Amerikos kraštas (Anduose), turtingas aukso ir brangakmenių. Vardas ir pasakojimas susidarė iš Chibcha tautelės (Kolumbijoje) papročio, kur vienos šventės metu vyr. aukotojas buvęs apdulkinamas aukso dulkėmis ir po aukos nuplaunamas šventame Guatavitá ežere. Pasakojimai apie šį „aukso kraštą" buvo tiek gyvi, jog 1539 jo buvo jieškota Bogotos apylinkėse; jais buvo tebetikima iki XVIII a.

2. Perkeltine prasme kiekviena pasakiškai turtinga vieta. Grožinėje literatūroje E. įgijo žmogaus troškimų bei siekimų reikšmę. Visuotinėje literatūroje būdingesnius E. panaudojimo pavyzdžius randame Miltono Parastame rojuje, Voltairo Kandidoje ir Poe poemoje Eldorado. Lietuvių literatūroje ryškesnių E. aliuzijų pasitaiko A. Nykos–Niliūno kūryboje, o J. Balčiūnas–Švaistas E. pavadinimu 1953 yra išleidęs apysakaičių rinkinį.

A. J. Zahm The Quest of El Dorado 1919; *C. Bayle* El Dorado fantasma ²1943.

El Dorado JAV Arkansas valst. mst. 15 mylių į š. nuo Louisianos; 23.076 gyventojai (1950). 1921 čia buvo surasta naftos, kurios pramonės centru Arkansos valstybėje pasidarė E. D.

Elearai (iš vengrų elö harcos) kariai savanoriai, kurie prieš kautynes kariuomenės nuotaikai pakelti šaukdavo priešus kautis individualiai po du tarp dviejų kariuomenės frontų. XVII a. taip vadino geriausius raitininkus. 1607 Jonušo Radvilos (I) kariuomenėje pasižymėję ties Guzovu. 30 metų karo pradžioje Lenkijoje ir Lietuvoje Lisovskio suverbuoti E. tarnavo Ferdinandui II, bet vėliau Rusijoje sudarė sau blogiausią vardą.

Eleatai VI–V a. pr. Kr. graikų filosofų mokykla, pirmoji filosofijos istorijoje kėlusi ontologinį būties kaip tokios klausimą ir jį sprendusi loginės spekuliacijos keliu. Tikrąją būtį laikydami viena, amžina ir nekintama, E. tapsmą laikė tik tariamybe (priešingai Heraklitui). Žymiausias jos atstovas ir mokyklos grindėjas buvo Parmenidas. Iš E. taip pat dar plačiai buvo žinomas Zenonas, pagarsėjęs savo argumentais prieš judėjimo loginę negalimybę.

Eleazaras (hebr. El'āsar ‚Dieve padėk') Šventajame Rašte minimi vardai: 1. trečiasis Aarono sūnus ir vyriausiojo kunigo įpėdinis, su Jozue ir giminių atstovais dalyvavęs Kanaano žemės dalijime; 2. Abinadabo sūnus, saugojęs filistiečių grąžintą sandoros skrynią; 3. ketvirtasis Matatijo sūnus, Judo Makabėjo brolis, vad. Abraonu; 4. makabėjų laikų senelis Rašto žinovas, pasirinkęs verčiau mirtį, negu laužyti įstatymą; 5. Matano tėvas ir šv. Juozapo prosenelis. Talmude ir N. Testamente E. vadinamas Lozoriumi.

Elefanta (Gharapuri) maža Indijos v. pakraščio sala tarp Bombėjo mst. ir žemyno. E. yra pagarsėjusi keturiomis požemio maldyklomis, iškaltomis uoloje, su indusų religinėmis skulptūromis. Didžiausioji maldykla 40 m ilgio, 37 m pločio ir 6 m augščio; jos viduryje trigalvė statula (biustas), vaizduojanti Bramą kūrėją, Višnu užlaikytoją ir Sivą sunaikintoją. Šie darbai priskiriami X a.

Elefantiazė (gr. elephantiasis ‚dramblio liga') chroniškas limfos indų susirgimas, po kurio ilgainiui užanka limfiniai takai.

Vėliau atsiranda odos ar poodinių audinių hipertrofija. Kojos ir išoriniai genitaliniai organai yra E. mėgiamiausia lokalizacijos vieta. E. serga ne tiktai žmonės, bet ir gyvuliai (pvz. arklys). E. priežastimi yra įvairūs parazitai ir mikrobai. *D. Js.*

Elefantina (egip. Jebu) Nilo sala Egipte, ties kuria buvo pastatyta Asuano užtvanka. Joje yra senojo Egipto, romėnų ir arabų statybos griuvėsių, jų tarpe Amenhotepo III statyta šventykla. Surasta ir VI–V a. pr. Kr. papyrų, rašytų aramėjų k.

E. Meyer Der Papyrusfund von E. ²1912.

Elegancija (prc. iš lot. elegans ‚prabangus, ištaigingas') puošnumas, dailumas, skoningumas.

Elegantas puošniai, skoningai apsitaisęs žmogus; mandagus, turįs gerą skonį įvairiose srityse.

Elegija (lot. elegia iš gr. elegeia nuo elegos ‚deja, rauda') 1. literatūroj trumpas gailesio ir skundo tonu parašytas eilėraštis. Pirmasis graikų eleginis poetas, kurio tos rūšies kūrybos fragmentai yra pasiekę mūsų laikus, yra Kalinas Efezietis, bet jis, kaip ir kiek vėliau jo sukūręs garsiąsias Spartos Elegijas Tirtėjas, buvo karo ir tėvynės meilės poetai. Visi išlikusieji graikų E. pavyzdžiai yra karo ir meilės giesmės. Lotynų literatūroje elegijos forma rašė Galas (jo E. nėra likę) ir Propercijus. Pastarasis E. rašė distichais (dvieiliais), hegzametru, pakaitomis pinamu su pentametru. Šalia Propercijaus elegistu vadinamas ir Tibulas, nors pastarojo poezijos dvasia yra gana skirtinga. E. rašė ir Ovidijus; jo E. turinys labai įvairus, tačiau forma visur išlaikyta. Naujaisiais laikais E. atgijo XVI a., paplito visose tautose ir liko gana populari iki mūsų dienų. Šiandien ji pasižymi liūdna, melancholiška nuotaika, ne forma. Lietuvių literatūroje E. paliko Antanas Baranauskas (Neramumas), Antanas Vienažindys, ypač Pranas Vaičaitis ir kt. *J. A.*

2. E. muzikoje nedidelis liūdnos nuotaikos vokalinis arba instrumentalinis kūrinys, pvz. J. Massenet Élégie.

Elėja (lot. Velia) 1. sen. graikų kolonija Ž. Italijoje, įst. apie 540 pr. Kr. Čia buvo duota pradžia eleatų filosofinei mokyklai. Žr. Eleatai. 2. Elėja upė žr. Alėja.

Elekcija (lot. electio) rinkimai, siaurąja prasme valdovo rinkimai. Ligi XV a. Lietuvoje sostas būdavo užimamas paveldėjimu arba gyvenimą baigiančio kunigaikščio skyrimu. Tačiau Jogailai esant rinktu Lenkijos karaliumi ir kartu turint augščiausiojo Lietuvos valdovo titulus, aktuose, liečiančiuose santykius su Lenkija, taip pat pradedama kalbėti ir apie Lietuvos valdovo rinkimą: 1401 aktuose Lietuvos ponai pasižada Vytautui mirus neieškoti sau kito valdovo, bet pripažinti Jogailą; taip pat ten nustatoma, kad Jogailai mirus, lenkai nerinks sau karaliaus be lietuvių žinios. 1413 aktuose kalbama, kad Lietuvos didžiūnai negalį rinkti did. kunigaikščio be lenkų karaliaus žinios. Lenkai savo karaliaus taip pat nerinksią be lietuvių žinios. Vytautas teisių pasirinkti valdovą neginčijo; vainikavimo bylos metu jis rašo, kad naujo išrinkimo nesąs reikalingas, nes jau seniai esąs išrinktas. Jogaila ir jo palikuonys visą laiką jautėsi turį į Lietuvą teisių, tačiau, pradedant Švitrigaila, visi D. L. kunigaikščiai būdavo renkami. Švitrigaila, Žygimantas Kęstutaitis ir Kazimieras buvo iškelti tarybos ponų, o nuo Aleksandro rinkimai būdavo atliekami seimo. Visada būdavo renkamas kuris nors Jogailos palikuonis, tačiau ir jie kartais būgštaudavo, kad nebūtų išrinktas kas nors kitas; pvz. Aleksandras bijojo dėl kandidatūros Simono Olelkaičio, kurį Jono Gostauto partija anksčiau buvo norėjusi pakelti didž. kunigaikščiu Kazimiero vietoje. Valdovų rinkimo principas tuo būdu buvo pripažintas kandidato, save laikančio tėvo paveldėtoju. 1499 aktu lietuviai pasižada nerinkti sau valdovo be Lenkijos prelatų, ponų ir bajorų, o lenkai be Lietuvos prelatų ir ponų žinios. 1501 aktuose numatomi bendri vieno valdovo rinkimai, kaip kad buvo vėliau nustatyta Liublino aktu. Laikydamiesi 1499 nuostatų, į 1501 Lenkijos karaliaus rinkimus lietuviai pasiuntė įgaliojimais aprūpintą delegaciją, rėmusią didž. kunigaikščio Aleksandro kandidatūrą. Tačiau 1501 delegacijos priimto akto lietuviai niekada nepatvirtino, ir Žygimantą II jie vieni išsirinko savo didž. kunigaikščiu. Taip pat Vladislovas savo ir brolio Žygimanto vardu, prieš 1501 aktą protestavo, o vėliau rūpinosi apdrausti Žygimanto ateitį, skyrė jam „paveldimą" Lietuvą. Žygimantas, išrinktas didž. kunigaikščiu ir karaliumi, į Lietuvą taip pat norėjo žiūrėti, kaip į paveldimą, tačiau, dar tebegyvendamas, pasirūpino jo išrinkimu įpėdiniu Lietuvoje, o vėliau ir Lenkijoje. 1564 ir 1569, Žygimantas Augustas, siekdamas Lietuvos ir Lenkijos glaudžios unijos, paskelbė visos šeimos vardu atsisakąs nuo paveldėjimo teisių į Lietuvą, o jos valdovo parinkimo teises perleidžiąs abiejų valstybių visuomenei. Lietuviai tada labai griežtai neigė Žygimanto Augusto paveldėjimo teises, teigdami, kad savo valdovus jie patys išsirinkdavę. Dėl to Liublino unijos akte kalbama tik, kad, jeigu Žygimantas Augustas ar kas nors kitas tokių teisių turėjęs, jos bendriems valdovo rinkimams tai negali kliudyti, nes jis jų jau išsižadėjęs. Liublino unijos aktai nenustatė, kur ir kaip bendras valdovas turi būti išrinktas, kaip abi valstybės turi būti valdomos bekaralmečio laiku, kas turi būti jų priekyje ir kt.

Dėl to Žygimantui Augustui mirus, abi valstybės faktiškai atsiskyrė. Lenkijoj vairą paėmė senatas, o Lietuvoje ponų taryba, nors teisiškai nuo 1569 ji jau nebegalėjo gyvuoti. Abi valstybės pradėjo derėtis. Sprendžiant konvokaciniam lenkų seimui, lietuviai siūlė E. vietą skirti Parčevą. Seimas parinko Varšuvą, ir lietuviai ten atvyko. Taip Henrikas Valois buvo išrinktas abiejų valstybių bendrai. Tačiau Stepono Batoro ir Žygimanto Vazos rinkimuose lietuviai nedalyvavo, nors į Varšuvą buvo nuvykę, ir jie buvo išrinkti vienų lenkų (tikriau vienos jų partijos), o Lietuva juos pripažino savo didž. kunigaikščiais, tik išgavusi atskirus Lietuvos teisių patvirtinimo aktus. Pradedant Vladislovu Vaza, Lietuva nebestatė nei savo atskirų kandidatų, nei atskirų sąlygų kandidatams.

Rinkėjai. Kadangi abiejose valstybėse anksčiau valdovą rinkdavo seimai, tai atrodė, kad jiems bus rinkimai pavesti ir pounijiniais laikais. Bet 1573 konvokacijos buvo nutarta prie rinkimų prileisti visus bajorus. Tačiau faktiškai bajorai tesusirinkdavo tik iš artimesniųjų Varšuvos apylinkių, o tolimesnės sritys atsiųsdavo savo atstovus į E. seimą. Iš Lietuvos visada vykdavo tik atstovai. Kai 1696 ir 1733 konvokaciniai seimai nutarė, kad į E. vyktų visi bajorai, kaip kad į karą vyksta, Lietuvos atstovai to nutarimo nepriėmė. Iš Lietuvos dideli bajorų būriai atvykdavo tik kaip palydovai didikų, kurie savo įtakai paremti į E. atsivesdavo ir būrius kariuomenės. Tuo būdu E. vieta dažnai prilygo kelių besiderančių priešų stovyklai. Į E. atsiųsdavo savo atstovus ir kariuomenę. Pagal 1587 konstituciją jų neturėjo būti daugiau, kaip 20. Galėjo E. dalyvauti ir kariuomenėje tarnaują bajorai, tačiau jie turėjo laikytis prie savo vaivadijų bajorijos. E. dalyvaudavo ir miestų atstovai: iš Lenkijos dažniausiai vykdavo Krokuvos, Poznanės, Lvovo, kartais ir Varšuvos bei kitų miestų tarėjai, iš Lietuvos vieno Vilniaus. Nuo 1648 bajorai pradėjo reikalauti, kad miestai savo teises E. dalyvauti įrodytų privilegijomis, ir toliau leisdavo jiems tik pageidavimų pareikšti (suffragium). Nekartą prašėsi E. įsileidžiami ir vasalinių valstybių (Prūsijos, Kuršo) valdovai, tačiau nebuvo įsileisti. Taip pat nebuvo įsileisti ir kazokai. E. buvo atliekama lauke. Pirmoji E. įvyko Kamieno k. lauke, prie Varšuvos, vėlesnės Volios k. lauke. Tačiau ir šią vietą gynė tik tradicija. Dėl to kai 1733 E. skilo, Prahoje susibūrę Augusto III šalininkai, remiami rusų kariuomenės, rinkimus atliko vėl Kamieno k. lauke. Tik 1736 pacifikacijos seimo konstitucija, E. vietą paskyrė Volios lauką, kuris tam reikalui buvo specialiai paruošiamas. Į lauką įeiti būdavo treji vartai: rytų — lietuviams, pietų — mažlenkiams, vakarų — didlenkiams. E. visa *tvarka* įstatymų nebuvo smulkiai apibrėžta, bet buvo laikomasi daugiausia tradicijos. Normaliose E., kai seimas su senatu jau būdavo atlikę visas formalybes, paruošę pacta conventa aktą, aptarę visus einamuosius reikalus, susietus su E., išklausę kandidatus siūlančių užsienio ir saviškių delegacijų, primas paskelbdavo E. dieną. Jos metu visi E. dalyvaujantieji bajorai raiti išvykdavo į E. lauką, kur sustodavo vaivadijomis. Tuo tarpu seimo rate atstovams ir senatoriams primas oficialiai paskelbdavo kandidatus. Palaiminęs senatorius bei seimo narius, primas juos nusiųsdavo prie savų vaivadijų bajorų. Seimo posėdžių aikštėje likdavo tik primas su seimo maršalka ir senatoriai bei atstovai tų vaivadijų, iš kurių bajorų būriai nebūdavo atvykę. Kadangi iš Lietuvos beveik niekada daug neatvykdavo, dažnai tebūdavo kelios dešimtys didžiūnų bei elekcinio seimo atstovai, tai jie visi paprastai susiburdavo arba seimo rate, arba lauke už savųjų vartų. Tuo tarpu E. lauke kiekvienos vaivadijos bajorams kandidatus paskelbdavo betkuris iš saviškių senatorių, kartu vieną iš jų rekomenduodamas. Paminėjus priimtino kandidato vardą, bajorai įvairiais būdais reikšdavo pritarimą. Vaivadijos bei pavietai paprastai balsuodavo vienodai, o surinkti jų balsai būdavo įteikiami primui su seimo maršalka. Atstovų valią sužinojus, primas išrinkdavo kandidatą, už kurį pasisakydavo daugumas sričių (nebūtinai daugumas E. dalyvių). Po to primas su išrinkto kandidato vardu apjodavo visus lauke sustojusius bajorus, kiekvieną vaivadiją paklausdamas, ar su šiuo kandidatu sutinka. Aklamacijos būdu bajorams pareiškus sutikimą, primas karalių nominuodavo, o krašto maršalkos jo vardą paskelbdavo bajorams. Po to būdavo giedamas Te Deum laudamus. Tačiau tokia E. tvarka dažnai būdavo suardoma įvairių konfliktų; pvz. 1669 E. bajorai net išvaikė senatą ir karalių išsirinko, nedalyvaujant nei didikams, nei primui. Neretai E. skildavo: būdavo išrenkami bent du karaliai. Tada kiekvieno šalininkai pirmiausia pasirūpindavo suorganizuoti karinių pajėgų savajam kandidatui paremti. XVIII a. E. išeitį paprastai lėmė užsienio kariuomenė (1733 ir 1764) ir pinigai, o anksčiau paprastai būdavo veikiama pinigais, dalijamais tiems, kurie bajorų tarpe turi įtakos. E. buvo geriausia proga užsienio valstybėms įsikišti į Lietuvos vidaus reikalus.

M. Liubavskij Litovsko-russkij sejm 1901; *T. Silnicki* Prawo elekcyi królów w dobie Jagiellońskiej 1913; *K. Stadnicki* O tronie elekcyjinym domu Jagiellonów w Polsce 1880; *A. Šapoka* Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos 1938. *A. Š.*

Elekciniai seimai buvo tie seimai, kurie pounijiniais laikais tvarkė visus naujo Lie-

tuvos ir Lenkijos bendro valdovo rinkimo reikalus, vadovavo elekcijai (žr.). Tai buvo paprastas seimas, šaukiamas Varšuvoje konvokacijos seimo nustatytą dieną, o šaukiamuosius universalus išsiuntinėdavo primas. Tačiau E. S. dažniausiai būdavo daug daugiau atstovų, nes ir Lenkijos tolimesnės vaivadijos, ypač Lietuva, kurios bajorai viritim į elekciją niekada nevykdavo, kartais nusiųsdavo ne po 2, bet bent po keliolika ar keliasdešimt (kiek būdavo norinčių vykti) nuo kiekvieno pavieto. Seimo narių tuo būdu susidarydavo apie 1500 ir daugiau, o normaliuose seimuose atstovų būdavo vos apie 200. Kaip ir visi seimai, E. S. būdavo pradedamas pamaldomis, po kurių visi vykdavo pas karalienę našlę (jei tokia buvo) užuojautos pareikšti. Iš čia visi vykdavo į elekcijos lauką. Vadovaujant konvokacinio seimo maršalkai, būdavo renkamas E. S. seimo maršalka. Apie jo išrinkimą senatui pranešdavo delegacija iš 3 asmenų. Po to senato delegacija (taip pat iš 3 provincijų senatorių) ėjo atstovų kviesti į senato palapinę. Darbai pradedami seimo maršalkos sveikinimo kalba, o primas atsakydamas išdėstydavo visus reikalus. Po jo ėjo visų senatorių nuomonių pareiškimai, atstovų kalbos ir t. t. Čia būdavo sudaromas specialus teismas (generalinis kaptūras), kurio uždavinys buvo bausti už elekcijos metu padarytus nusikaltimus, ramybės ardymą ir pan., paskui būdavo svarstomos egzorbitancijos (žr.), kandidatai ir pagaliau pacta conventa(žr.). Prieš pačią elekciją senatas ir seimo atstovai priimdavo užsienių valdovų atstovus, dažniausiai siūlančius kokį nors kandidatą. Pirmasis būdavo priimamas popiežiaus nuncijus, paskui imperatoriaus atstovas, o dėl tolimesnės eilės dažnai būdavo nesusipratimų. Baigę audienciją, užsienio atstovai turėdavo grįžti į jiems skirtas gyvenimo vietas, nes Varšuvoje jiems pasilikti būdavo draudžiama. Tačiau visi suinteresuotieji čia pat turėdavo daugybę savo agentų, o tie, kuriuos rėmė daugumas bajorų arba galingieji ponai, ir patys pasilikdavo. E. S. taip pat būdavo pagrindinis veiksnys pačiuose rinkimuose, o po elekcijos jis sutvarkydavo visus naujo karaliaus įteisinimo aktus. Kitą dieną po elekcijos seimas paruošdavo elekcijos diplomą, kurį iškilmingai įteikdavo karaliui arba jo atstovui po priesaikos pacta conventa aktui. Jei karaliaus elekto čia pat nebūdavo, E. S. siųsdavo pas jį delegaciją, turinčią priimti priesaiką pacta conventa aktui ir įteikti elekcijos diplomą. Baigdamas darbą, E. S. paskirdavo dienas velionies karaliaus laidotuvėms, naujojo vainikavimui ir seimeliams, turintiems išrinkti atstovus į vainikavimo seimą. Jeigu elekcija būdavo nevieninga, tai vienam kandidatų paremti E. S. dauguma dar paskirdavo datą specialiam suvažiavimui, kur paprastai būdavo sudaroma konfederacija ir rūpinamasi patraukti opoziciją. Paprastai ši sušaukdavo ir savo suvažiavimą. Pašalinių, su elekcija nesuristų, reikalų paprastai E. S. nespręsdavo, nes be karaliaus įstatymų leisti nebuvo galima. Jei būdavo koks nors aktualus klausimas, tai jis būdavo įrašomas į pacta conventa aktą arba būdavo priimamas vad. receso (žr.) aktas.

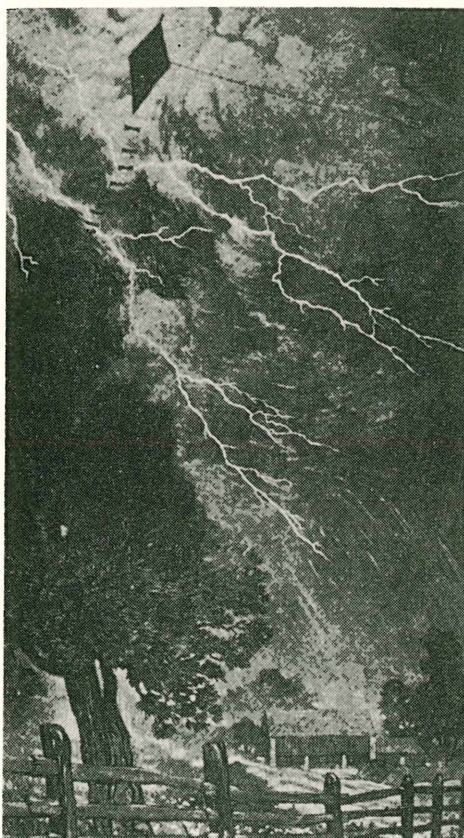
A. Š.

Elekciniai seimeliai. Lietuvoje ir Lenkijoje taip buvo vad. seimeliai, kuriuose bajorai rinkdavo savo vaivadijos ar pavieto pareigūnus. Lietuvoje tokie seimeliai atsirado XVI a. antroje pusėje. 1566 Lietuvos Statutas E. S. vardo nevartoja, tačiau kalba apie specialius pavietų bajorų suvažiavimus žemės teismui — teisėjui, viceteisėjui ir raštininkui — rinkti. Nemini E. S. nė 1588 Statutas. Tačiau vėliau, lenkų pavyzdžiu, tokie bajorų suvažiavimai paprastai būdavo vad. E. S. 1588 Statutas, be žemės teismo, numatė dar karūžų, pakamorių ir šaukūnų rinkimus. Tačiau pagal statutą bajorai rinkdavo tik po 4 kandidatus į kiekvieną vietą. Kokiam nors pareigūnui mirus, E. S. turėjo sušaukti vaivada arba kastelionas. Taip pat išrinktus kandidatus jie pristatydavo did. kunigaikščiui. Šaukūnus iš parinktųjų kandidatų paskirdavo vaivados. Pareigūnams rinkti Statutas numatė specialiai šaukiamus seimelius, tačiau vėliau jie būdavo surišami su tribūnolo atstovų rinkimo (Grabnyčių) seimeliais, įvykstančiais kasmet. Be to, XVII a. kandidatai tebuvo renkami tik Lenkijoje. Lietuvoje jau rinkdavo pačius pareigūnus. Renkamųjų pareigūnų skaičius taip pat padidėjo: buvo dar renkami pavietų maršalkos ir Vilniaus bei Trakų tėvūnai. Kaikurios sritys taip pat rinkdavosi augščiausius savo viršininkus: Žemaičiai nuo 1441 Kazimiero privilegijos rinkdavo savo seniūnus, o Vitebsko ir Polocko vaivadijos — vaivadas, taip pat tvirtinamus valdovo. Tačiau buvo atsitikimų, kad jų vaivados būdavo paskiriami ir be rinkimų.

J. I. Lappo Velikoje kn. Litovskoje 1901–1911; *M. Liubavskij* Lit.-russkij seim 1901; *G. Lengnich* Ius publicum I 1742. *A. Š.*

Elektorius (lot. elector ‚rinkėjas') 1. rinkėjas, asmuo turįs teisę rinkti; 2. kurfiurstas, Vokietijos kunigaikštis, kuris dalyvaudavo imperatoriaus rinkimuose. Aukso bula (bulla aurea, 1356) tokių E. numatė 7, bet per kelis šimtus metų tas skaičius buvo pakilęs ligi 9. XVIII–XIX a. beveik visi E. virto karaliais. 1806 E. išnyko; 3. JAV prezidento rinkėjas, kuris renka prezindentą ir viceprezidentą. Žr. Rinkimai.

Elektra (gr. ēlektra ‚spindinčioji') 1. graikų mitologijoje Agamemnono ir Klitemnestros duktė, kuri, keršydama už tėvo nužudymą, broliui Orestui padėjo nužudyti sa-

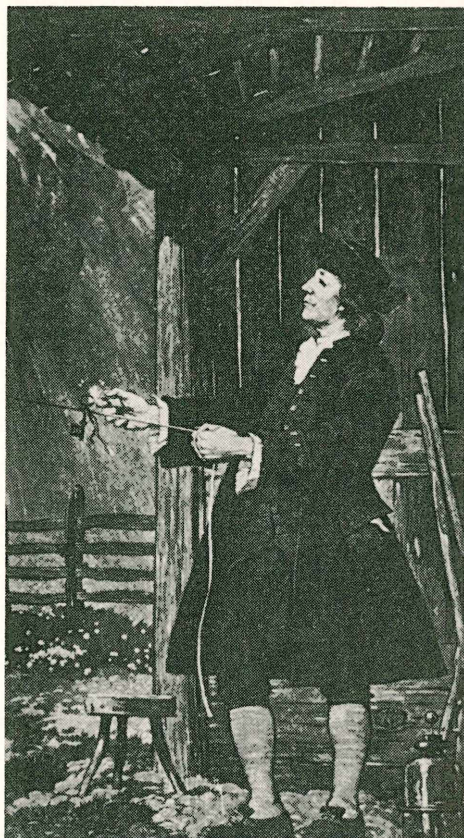

B. Franklino aitvaras (iš B. Franklino instituto Philadelphijoje, Pa.)

vo motiną ir jos meilužį Egistą. Eschilo, Sofoklio ir Euripido tragedijose E. vaidino pagrindinę rolę; 2. viena iš plejadų, turėjusi su Zeusu sūnus Dardaną bei Etioną ir dukterį Harmoniją.

Elektra (gr.) vienas iš pagrindinių fizinių veiksnių, kurio tikroji prigimtis dar neišaiškinta, tačiau jo poveikiai tiek plačai žinomi ir išnagrinėti, kad sudaro atskirą fizikos mokslo šaką ir plačiai išvystytą elektrotechnikos bei elektronikos industriją.

I s t o r i j a. E. terminas pirmą kartą pavartotas 1600 W. Gilberto veikale De Magnete, kur žodžiu ‚electric' apibrėžiamas traukos veiksmas, kurį sukelia įtrintas gintaras bei kitos jo ištirtos medžiagos. Ta gintaro savybė jau buvo pastebėta graikų filosofo Talio (Thales) Miletiečio (640–548 pr. Kr.), kuris tą jėgą laikė gintare glūdinčios ‚sielos' arba ‚dvasios' pasireiškimu. Teofrastas (apie 372–287 pr. Kr.) pastebėjo, kad gintaro traukos jėgą turi ir kiti įtrinami kūnai. Aristotelis ir Plinijus mini žuvis, turinčias tą nepaprastą savybę, kaip šiandien žinome, elektriško išlydžio jėgą. Tačiau per 2000 metų nieko naujo ir nuoseklaus toje srityje nepatirta. Tik su Gilberto darbais, nušviečiančiais trinties E. ir magneto poveikius, prasideda aiškesnis žinių apie E. apipavidalinimas. Gilbertas jau buvo padaręs ir tam tikrą pasverto šiaudelio pavidalo (panašiai, kaip kompaso adatėlė) mėgintuvėlį, kuriuo jis stebėjo įtrintų medžiagų įelektrėjimą. Tai buvo savo rūšies pirmasis elektroskopas. 1672 Otto von Guericke pasigamino pirmą mašiną trinties E. bei įlydžiui sukaupti. Jis stebėjo kibirkštis ir garsą, susietą su E. įlydžio iškrovimu. Wall, stebėdamas reiškinius, samprotavo, kad toji šviesa ir spragsėjimai nelyginant primena perkūną ir žaibą. Šį spėjimą patvirtino B. Franklinas savo garsiu aitvaro bandymu (1752), kuriuo jis įrodė, kad atmosferinė E., žaibo bei perkūno pavidalo, yra tolygi elektriškam įly-

B. Franklinas leidžia aitvarą (iš B. Franklino instituto)

džiui bei jo išsikrovimui. Ch. F. de Cisternay Du Fay (1698–1739) pirmas įvedė dviejų rūšių E. sąvokas: ‚stiklo' (stiklą trinant šilku) ir ‚dervos' (trinant kailiuku). 1747 Franklinas teigė, kad E. savo prigimtimi yra vienarūšė tam tikro skysčio būsenoje, ir kad jo perteklius duodąs ‚stiklo' bei teigiamos E. poveikį, o nepriteklius — neigiamos E. poveikį. Tuo laiku S. Gray stebėjo įlydžio perdavimą iš vieno kūno į kitą. Jam priskiriamas atradimas skirtumo tarp laidininkų ir izoliatorių, arba, kaip jis sakė, tarp ‚elektriškų' ir ‚neelektriškų' medžiagų. R. Boyle įrodė, kad elektrinės traukos jėgos veikia ir tuštumoje. Leydeno univ. prof. P. van Musshenbroek išrado kondensatorių (1745), vadinamą Leydeno buteliu, kuris savo galutinėje išvaizdoje buvo sudarytas iš ritininio stiklo indo, viduj ir iš oro iškloto plonais staniolio (Sn) lapais. Kai vienas kurių staniolio paviršių apkraunamas iš elektrostatinės mašinos vienos rūšies E., tai kitas staniolio paviršius apsikrauna priešingos rūšies E., ir, jas tarpusavyje sujungus, gaunama stipri kibirkštis. J. Priestley 1766 pastebėjo, kad jėga, veikianti tarp E. įlydžių, kitėja atvirkščiai atstumui tarp įlydžių. Jis įrodė, kad tuščiavidurio metalinio rutulio paviršiuje įlydis išsidėsto vienodai, ir kad jokio įlydžio ir jokio elektr. lauko jėgos neaptinkama rutulio viduj. Kulonas (Charles Augustin De Coulomb), panaudodamas H. Cavendish ‚sukamąsias svarstykles', kurias jis vartojo žemės rutulio masei apskaičiuoti, nustatė pirmą kiekybinį įlydžių tarpusavio veikimo dėsnį. Vėliau buvo tiksliai apibrėžti įlydžių dydžiai, ir Kulono dėsnis gavo klasikinę formą, iki šiai dienai laikomą elektrostatikos pagrindu. Galvanis, darydamas bandymus su varlės kojyte (1791), patyrė, kad esama ‚gyvūnijos E.', kuri prabėga per cinko bei vario lazdeles, kuriomis jis lietė varlės kojytės nervą ir raumenį. Jo eksperimentas sukėlė visą eilę spekuliacijų to meto mokslininkų tarpe: buvo tariama, kad Galvanis išsprendęs gyvybės paslaptį – elektrą; jis pats darė išvadų, kad žmogaus smegenys, galimas daiktas, esą ‚gyvūnijos elektros' šaltinis. A. Volta užginčijo tą teoriją ir nurodė, kad varlės kojytė Galvanio bandymuose buvusi tik jautrus elektroskopas, o E. susidariusi 2-jų įvairiavardžių metalų sąlytyje. Tyrimų išdavoje Volta sudarė pirmą elektros šaltinį iš vario ir cinko plokštelių, perskirtų drėgno drabužio sluogsniais; tuo būdu susidarė ‚Voltos stulpas', duodąs potencialų skirtumą ir E. tėkmę bei srovę. Taip gimė E. b a t e r i j a. H. Chr. Oersted 1819–20, tyrinėdamas E. srovės įtaką kompaso adatėlei, nustatė, kad srovei tekant laidininku, aplink jį susidaro magnetinis laukas. Šis faktas dar tais pačiais metais sukėlė eilę idėjų tyrinėtojams A. M. Amperui, D. F. Arago, H. Davy ir kt. Arago 1820 IX 25 savo pranešime dėstė, kaip įmagnetinama plieninė, laidininkui statmena adatėlė. Amperas, kai jam buvo pademonstruotas šis bandymas, pasiūlė vartoti ne tiesų, bet įviją laidininką ir magnetinamąją adatėlę talpinti įvijos viduje. Panašių bandymų darė ir Davy: 1800, panaudodamas Voltos stulpą, jis pirmą kartą demonstravo nuolatinę, stiprią šviesą bei karštį duodančią E. iškrovą tarp dviejų elektrodų dujose. Amperas įrodė, kad panašiai, kaip srovė veikia magnetą, taip veikia ir pačios srovės tarpusavyje. Spirališkai suvytas laidininkas, kai juo teka srovė, pasireiškia magneto savybėmis,— atseit, galuose turi š. bei p. polius. Jis nustatė, kad du lygiagrečiai laidininkai su srove, kai srovės teka vienoda kryptimi, vienas kitą traukia, o kai jos yra priešingų krypčių — atsistumia. Tai elektrodinaminiai bei elektromagnetiniai reiškiniai, kurie atvedė prie elektromagneto idėjos, tačiau tikrą elektromagnetą aprašė W. Sturgenas tik 1825. 1827 G. S. Ohm paskelbė savo garsųjį dėsnį, tapusį elektrotechnikos pamatu. 1831 Faradėjas atrado, kad srovė, tekėdama vienoje ritėje, įtakos bei indukcijos keliu gali sužadinti srovę gretimoje ritėje, jei yra srovės arba ričių padėties pakitėjimas. Jis įrodė, kad indukcinė srovė sužadinama ne betkurios ‚įtakos', bet magnetinio lauko; tai jis pavadino magnetine elektra. Jis skyrė elektrodinaminę ir elektromagnetinę indukciją. Faradėjas plačiai tyrinėjo elektrocheminius bei elektrolizinius reiškinius, nustatė pagrindinius elektrolizės dėsnius ir įvedė terminus elektrodas, anodas ir katodas. Jis nagrinėjo dielektriko savybę E. sukaupti ir stebėjo magnetinio lauko įtaką poliarizuotam šviesos spinduliui. Faradėjas padirbdino ir pirmąjį paprasčiausią dinamą, sudarytą iš vario disko, sukamo tarp pastovaus magneto polių. Faradėjo darbai „Experimental Researches in Electricity (3 tt.), apimą jo atradimus 1831–55 laikotarpyje, pripažinti klasikiniais veikalais.

Atradus elektromagnetinę indukciją, prasideda praktiškas E. reiškinių taikinimas bei elektrotechnikos raida: telegrafas, E. mašinos bei varikliai, elektrovežimiai, E. apšvietimas ir kt.

Tolimesni mokslininkų teoriniai bei eksperimentiniai darbai sudarė didelį įnašą elektrotechnikos įrengimų tobulėjimui ir vystymuisi.

J. C. Maxwell, sekdamas Faradėjo atradimais, matematiškai apibrėžė indukcijos reiškinio faktorius. Jis nustatė, kad ‚action in distance' nėra akimirksninio pobūdžio, bet susieta su laiku. Jis savo elektromagnetine eterio bangų teorija (1831) irodė, kad šviesa ir elektromagnetinis spindulia-

vimas yra tos pačios prigimties. 1840 Henry nustatė, kad Leydeno butelio iškrova nėra vientisinis bei vienkartinis elektros prabėgimas iš vieno apdėklo į kitą, bet daugkartinis (kintąs pagal kryptį ir mažėjąs pagal pajėgą) virpanti iškrova; taip Henry parodė augšto dažnumo E. sroves. Apie tą patį laiką J. P. Joule ir H. L. F. von Helmholtz įrodė, kad E. grandinėje seka energijos tvarumo dėsnį ir kad E. yra tam tikra energijos forma. H. R. Hertz bandymais patvirtino (1886–89) elektromagnetinių bangų buvimą ir jų sklidimo greitį, atitinkantį šviesos greitį. 1853 prancūzas Masson paleido E. kibirkštį iš augštos įtampos indukcinės ritės per iš dalies ištuštintą stiklinį indą ir pastebėjo, kad kibirkštis nebuvo panaši į kibirkštį ore, bet ji pripildžiusi indą šviesiu žėrėjimu. Po kelerių metų Tübingeno stiklo putikas H. Geissleris pradėjo gaminti įvairiausių pavidalų ir spalvų vamzdelius su praretintomis dujomis viduje. E. įtampos veikiami tie vamzdeliai žėrėdavo. Tai sudomino ir mokslininkus. 1869 J. W. Hittorf patobulintu oro siurbliu stebėjo vakuumo įtaką E. iškrovai vamzdeliuose. Šie bandymai daug prisidėjo prie atsiradimo W. Crookes vamzdelio, kuriame buvo patirti katodiniai spinduliai, turį medžiaginę prigimtį, tačiau susidarę iš daug mažesnių dalelyčių, negu vandenilio atomas. Pats Crookes tai vadino ‚ultra dujine būsena', o Hittorfas — ‚ketvirtąja medžiagos būsena'. Crookes vamzdelis įgalino atrasti Röntgeno arba X–spindulius (1895). J. J. Thomsonas išplėtė Crookes atradimus ir 1897 apibrėžė katodinį spindulį kaip elektronų sriautą, teigdamas, kad elektronas yra sudėtinė atomo dalelytė, turinti apibrėžtą masę ir E. įlydį, kuris yra pastovus, nežiūrint metalo, iš kurio elektronas išspinduliuotas bei atitrūkęs (pats elektrono terminas pirmą kartą pavartotas kiek anksčiau anglų fiziko G. J. Stoney). Elektrono įlydžio dydį tiksliai išmatavo R. A. Millikan (1909).

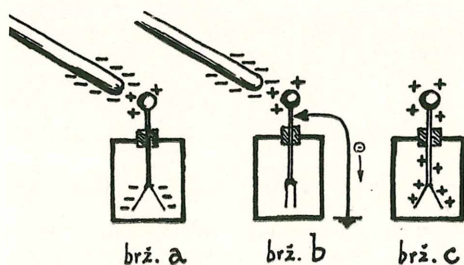
Taip XX a. prasidėjo su nauja pažiūra į medžiagos prigimtį. Žinomi 92 pagrindiniai medžiagos elementai bei atomai savo prigimtimi pasidarė panašūs vienas į kitą, ir skyrėsi tik skaičiumi elektronų ir juos atsveriančių teigiamų protonų. Medžiaga gavo elektrišką prigimtį. 1911 Rutherfordas įrodė, kad atomo masė daugiausia yra sutelkta labai glaudžiame atomo branduoly, kuris tik 1/1 000 000 000 000 000 000 dalį tesudaro viso atomo apimties. Aplink atomą skrieja elektronai (panašiai kaip planetos aplink saulę), kurių neigiamų įlydžių sumą atsveria teigiamas branduolio įlydis; taigi, atomas normalioje būsenoje yra elektriškai neutralus. Tolimesni Bohro, Plancko ir kt. darbai išplėtė ir tiksliau apipavidalino atomo struktūrą. E. sąvoka apčiuopta kiekybiškai, tačiau pati E. esmė tebepalieka vis dar didelė problema. Elektronų atpalaidavimas ir jų apvaldymas atvedė į naują mokslo šaką — elektroniką (žr.).

J. N. Larned History for Ready Reference 1894; *E. White* Modern College Physics 1953.

E. rimties būsenoje duoda visą eilę reiškinių, priklausančių įlydžių rūšies, jų dydžio ir tarpusavio sąveikos. Tų reiškinių nagrinėjimas apima elektrostatikos sritį. Atskirais atvejais tie reiškiniai yra susieti su įlydžių slinkimu kūno paviršiuje arba jų perdavimu iš vieno kūno į kitą, tačiau iš esmės tie reiškiniai yra pereinamojo bei trumpalaikio pabūdžio, taigi, jie neturi sukelti abejonių dėl terminų elektrostatika arba E. rimties būsenoje nuoseklumo.

Pagal elektronų teoriją, neigiama E. apkrautas kūnas turi elektronų perteklių, o teigiamai apkrautas — nepriteklių. Įvairiavardžiai elektros įlydžiai vienas kitą stumia, o vienavardžiai — traukia. Elektros įlydžiai gali būti sutelkti ne tik senu, istoriniu trinties būdu, bet sąlyčio, įtakos ir indukcijos keliu. Sąlyčio būdu įelektrintas kūnas, sakysime, neigiama E., perduoda dalį elektronų pertekliaus į neutralų kūną, kol abiejų kūnų elektrinė būsena išsilygina. Įtakos keliu neigiamas kūnas stengiasi išstumti elektronus iš neutralaus laidaus kūno, ir, jei pastariesiems duodamas takas nubėgti, sakysime, į žemę, tai kūnas tampa įelektrintas teigiamai. Nelaidžiuose kūnuose (izoliatoriuose bei dielektrikuose) elektronai neatsipalaiduoja nuo atomų bei molekulų ir įtakos keliu nenustumiami, bet tik perrikiuojami atomų bei molekulų ribose taip, kad neigiamieji elektronai telkiasi teigiamai apkrauto kūno link, o teigiamieji protonai orientuojasi priešingon pusėn. Šiomis įlydžių sąveikomis demonstruoti ir įrodyti vartojamas elektroskopas. Jis sudaromas iš stiklinio indo ar metalinės dėžutės su 2 stiklinėmis sienelėmis stebėjimui. Per izoliuojamą kamštį įleidžiamas metalinis stiebelis, prie kurio pakabinami 2 lengvi auksiniai arba aliumininiai lapeliai. Kai išorinė stiebelio galvutė paliečiama E. apkrautu kūnu, įlydis paplinta stiebelio ir lapelių paviršiumi; lapeliai apsikrauna vienavarde elektra ir prasiskečia juo plačiau, juo stipresnis įlydis. Pašalinus elektra apkrautą kūną, elektroskopo lapeliai palieka prasiskėtę, — vadinasi, jie turi E. įlydį; taigi, E. tapo perduota sąlyčio būdu.

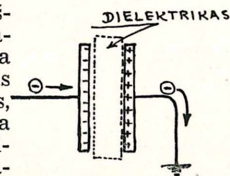
Priartinus prie stiebelio neigiamą įlydį, sakysime, įtrintą dervos lazdelę, elektronai įtakos keliu nustumiami į lapelius, kurie prasiskečia, nes apsikrauna vienavardžiais neigiamais įlydžiais, o stiebelio galvutė gauna teigiamą įlydį (brež. a). Prisilietus

prie stiebelio (jį įžeminus), elektronai stumiami nubėga į žemę, lapeliai nustoja neigiamo įlydžio ir susiglaudžia (brėž. b). Pašalinus nuo stiebelio įžeminimą ir atitraukus šalin neigiamai apkrautą lazdelę, stiebely lieka teigiamas įlydis, kuris išsidėsto visu jo metaliniu paviršiumi, ir lapeliai vėl prasiskleidžia (brėž. c). Taigi, elektroskopas tampa apkrautas teigiama elektra įtakos keliu. Priartinus įtrintą stiklo lazdelę su teigiamu įlydžiu, lapeliai dar plačiau prasiskečia. Tai rodo, kad įlydžiai (lazdelėje ir stiebelyje) yra vienavardžiai (šiuo atveju teigiami). Tuo būdu elektroskopu stebima e l e k t r o s t a t i n ė i n d u k c i j a ir įlydžio sąveika.

Atitinkamai paruoštas elektroskopas vartojamas ir radioaktyvumui sekti. Tam reikalui elektroskopui suteikiamas įlydis, ir lapeliai esti prasiskleidę, bet, kai elektroskopą paveikia radioaktyvios dalelės, aplinkinis oras jonizuojasi, ir lapeliai staiga iš dalies arba visiškai susiglaudžia. II pas. karo metu tūkstančiais kišeninių elektroskopų buvo aprūpintas JAV personalas, dirbęs prie atominės bombos gamybos projekto, kad apsisaugotų nuo kenksmingų radioaktyvių spindulių.

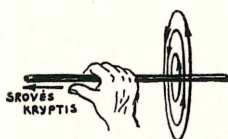
Kulono (Coulomb) dėsnis nusako kiekybinį ryšį tarp E. įlydžių: jėga, veikianti tarp 2-jų E. įlydžių, yra tiesiogiai proporcinga įlydžių kiekio sandaugai ir atvirkščiai proporcinga kvadratui atstumo tarp jų. Jei du vienodo dydžio E. įlydžiai, patalpinti 1 cm atstumu, atsistumia 1 dinos jėga, tai sakoma, kad E. įlydžiai turi vieną elektrostatinį E. kiekio vienetą (vieną statkuloną). Jei vienas elektronas neša įlydį $e = 4{,}802 \times 10^{-10}$ statkulono, tai pagrindinis elektros kiekio vienetas (statkulonas) telkia 2.082.400.000 elektronų. Kiekvienas įelektrintas kūnas savo aplinkoje sukelia jėgas, jis yra apsuptas elektrostatinių arba elektrinių jėgų lauko. Jėgų kryptis vaizduojama linijomis, kuriomis juda laisvas teigiamas įlydis, patalpintas į tą lauką, arti apkrauto kūno. Jėgų linijų skaičius, veriąs joms statmeną ploto vienetą, yra lygus E. lauko stiprumo vienetų skaičiui. Laidininko paviršiuje E. įlydis yra rimties būsenoje, ir E. lauko stiprumas yra nukreiptas statmenai paviršiui; kitaip pasvirusi jėga sukeltų E. įlydžių judesį. Laidininko viduje E. laukas lygus nuliui, nes priešingu atveju laidininke tekėtų srovė. Elektrinio lauko jėgos veikia kitus įelektrintus kūnus, juos stumdamos bei traukdamos, — atseit, jos atlieka darbą. Todėl E. apkrautas kūnas, žiūrint įlydžio dydžio, turi didesnę ar mažesnę galią darbui atlikti, — vadinasi, jis turi tam tikrą p o t e n c i a l ą. Potencialas apskaičiuojamas iš potencialinės energijos, sukauptos betkuriame E. apkrautame kūne ar punkte. Potenciali energija, padalyta iš E. įlydžio kiekio, duoda potencialo dydį. Jei tarp dviejų įvairaus potencialo taškų nuolat palaikomas tas pat potencialų skirtumas, tai tarp jų veikiančios E. lauko jėgos gali atlikti nuolatinį darbą. Čia gaunama elektros šaltinio idėja. Voltos stulpas arba E. baterija savo gnybtuose nuolat palaiko potencialų skirtumą arba į t a m p ą. Elektros įlydžiams sukaupti vartojamas prietaisas k o n d e n s a t o r i u s, kuris yra sudarytas iš dviejų metalinių paviršių (plokštelių), perskirtų oro bei kitokio dielektriko sluogsniu. Kai viena plokštelė apkraunama neigiama E., tai kita įtakos keliu apsikrauna teigiama, nes neigiami įlydžiai (elektronai) nustumiami į žemę (žr. brėž.). Atjungus kraunamąjį šaltinį ir įžeminimą, tarp plokštelių lieka potencialus skirtumas arba įtampa. Juo didesnis įlydis suteikiamas, juo didesnė įtampa pasireiškia ir, atskirais atvejais, gali pasidaryti tiek didelė, kad įveikia dielektriko atsparumą ir jį pramuša. Juo didesnis plokštelių paviršius, juo glaudžiau jos yra viena kitos ir juo didesnė dielektriko konstanta, tuo daugiau E. susikaupia kondensatoriuje ir tuo didesnis pasidaro jo i m l u m a s. Kondensatoriaus imlumas apibrėžiamas kiekiu E. įlydžio, tenkančio vienam voltui. Imlumas matuojamas faradais. Faradas yra nepaprastai didelis vienetas: 1 farado imlumą turėtų toks metalinis rutulys, kurio skersmuo lygus 18 milionų kilometrų. Todėl praktikoje vartojami daug mažesni imlumo vienetai: mikrofaradai ir mikromikrofaradai.

T e k a n t i E. a r b a E. s r o v ė yra E. įlydžių judėjimas apibrėžtais takais bei E. grandinėje, kuri sudaroma iš elektrovaros jėgos (e. v. j.) šaltinio, jungiamųjų laidų, įvairių prietaisų ir grandinę apkraunamų įrangų. E. srovės poveikių nagrinėjimas apima elektrodinamikos sritį.

Jei du punktus, turinčius skirtingus potencialus, sujungsime laidininku, tai iš

punkto, kuris turės elektronų perteklių, elektronai bėgs į punktą su jų nepritekliumi, ir vyksmas truks tol (kad ir labai trumpą laikotarpį), kol abiejų punktų potencialai išsilygins. Palaikant E. su šaltinio pagalba nuolatinį potencialų skirtumą, gaunamas nuolatinis elektronų bėgimas laidininku arba n u o l a t i n ė E. s r o v ė. Nuolatiniam potencialų skirtumui palaikyti šaltinis teikia e. v. j,, kuri matuojama voltais, — atseit, potencialo vienetais. Taigi, e. v. j. pavadinimas, griežtai kalbant, nėra visai tikslus, nes šaltinis teikia ne jėgą, bet energiją, (e. v. j. ne vektorius, bet skalaras). Teigiamas potencialas yra augštesnis už neigiamąjį. Todėl elektronai bėga bei perduoda įlydžius nuo neigiamo arba žemesnio potencialo į augštesnį, tačiau E. srovė teka iš augštesnio potencialo punkto į žemesnį, nes ta kryptimi veikia elektrinio lauko jėgos arba, kaip sakoma, potencialo gradiento kryptimi. Elektronikos praktikoje ir daugelyje tos srities veikalų, dažniausiai, elektronų bėgimo linkmė laikoma E. srovės kryptimi. Tai reikia įsidėmėti, taikant įvairias taisykles E. srovės arba magnetinio lauko jėgų linijų kryptims nustatyti. Magnetinių jėgų linijų krypčiai aplink laidininką su srove nustatyti paprasčiausia yra dešinės rankos taisyklė: dešine ranka paimamas laidininkas taip, kad nykštys rodytų srovės kryptį (žr. brž.), ir tąsyk pirštai parodo magnetinio lauko jėgų kryptį. Šią taisyklę elektronininkas pakeičia vad. kairės rankos taisykle. E. srovės stiprumas apibrėžiamas įlydžio vienetų kiekiu, veriančiu laidininko skerspjūvį vienos sekundės metu. Jei per 1 sek. perbėga 1 kulonas elektros, tai srovė yra 1 ampero stiprumo, ir tai atitinka apie $6{,}24 \times 10^{18}$ = 6.240.000.000.000.000.000 elektronų. Tai, sakytumėm, milžiniškas skaičius(!). Tačiau pvz. 1 kub. cm vario turi apie $8{,}5 \times 10^{22}$ laisvų elektronų, — taigi, bent 10.000 kartų daugiau negu 1 amp. srovei kas sekundė reikalinga. Laisvieji elektronai skrajoja ir atsitrenkia tarp metalo molekulų bei atomų įvairiausiais greičiais, ir tik pagal statistinį dėsnį paskaičiavus, galima spėti, kad jie turi vid. greitį apie 100 km/sek. Kai laidininkas prijungiamas prie E. šaltinio, ir išilgai jo susidaro potencialo gradientas, tai elektronai pajunta mechaninę jėgą, kuri juos rikiuoja elektrinės jėgos kryptimi. Skaičiavimai parodo, kad elektronų judesys laidininke yra labai lėtas. Pvz., kai 1 amp. srovė teka 1 mm skersmens laidininku, tai elektronų greitis yra apie $1/_{1000}$ cm/sek. Plonesniame laidininke

šis greitis, aišku, yra didesnis. Tačiau nereikia šio greičio painioti su E. energijos bei elektromagnetinių bangų sklidimo greičiu (300.000 km/sek.). Iš praktikos žinome, kad, įjungus E. šaltinį šviesos tinklan, beveik tuo pačiu akimirksniu lempos sužiba, nes E. energija iš šaltinio pasiekia jas 300.000 km/sek. greičiu, — netenka laukti (gal valandą ar kitą), kol ties šaltiniu pajudėjęs elektronas pasieks lempą...

Grandinėje tekanti srovė susieta su daugeliu veiksnių bei poveikių, kurių kiekybinis įvertinimas nustatytas dėsniais. Pagrindinis iš jų — O m o d ė s n i s, kuris nustato, kad E. srovės stiprumas tiesiog proporcingas e. v. j., kuri veikia grandinėje, ir atvirkščiai proporcingas grandinės varžai, $I = E/R$, kur E yra e. v. j. voltais, R — grandinės varža omais, ir I — srovės stiprumas amperais. Grandinėje gali būti keletas nuosekliai sujungtų varžų, — tąsyk pilna grandinės varža yra pavienių varžų suma. Varžos gali būti sujungtos ir lygiagrečiai, — tąsyk jų atstojamoji varža yra mažesnė už mažąją iš lygiagrečiai sujungtųjų, ir jos dydis apskaičiuojamas pagal šią formulą:

$$R_{\text{atstojamoji}} = \frac{1}{1/R_1 + 1/R_2 + 1/R_3 \ldots.}$$

kur R_1, R_2, R_3 ir t. t. yra lygiagrečiai sujungtų varžų dydžiai. Jei dvi lygiagretės varžos yra lygios, tai jų atstojamoji sudaro tik pusę vienos jų vertės. Srovei laidininku bėgant, pastarasis įšyla; tai rodo, kad laidininku tekanti E. srovė duoda šiluminę energiją. Energijos kiekis, sukeltas ar suvartotas per laiko vienetą, yra g a l i n g u m a s, kuris nuolatinės srovės grandinėje apskaičiuojamas formula $P = EI$, kur P — galingumas vatais (W), E — grandinę veikianti įtampa voltais, ir I — srovė amperais. Kadangi pagal Omo dėsnį $E = IR$ ir $I = E/R$, tai galingumą galima išreikšti dar ir šitaip: $P = I^2R$ arba $P = E^2/R$. Suprantama, jei E. grandinėje varža taptų labai maža arba nulinė, tai srovė pasidarytų labai didelė, ir iš šaltinio išsiveržtų milžiniškas (neleistinas) galingumas, kuris, tikriausiai, sudegintų grandinės įrangas ir patį šaltinį. Panašiai atsitinka, kai grandinė trumpai suvedama arba kai įvyksta vad. trumpas sujungimas. Trumpo sujungimo žalingoms pasekmėms išvengti į grandinės laidus yra jungiami s a u g i k l i a i, kurie padaromi iš lengvai tirpstamos vielos taip, kad išlaikc tik apibrėžto stiprumo srovę. Kai grandinėje srovė pasidaro perdidelė, saugiklis ,perdega', grandinė nutrūksta, ir srovė nustoja bėgusi. Įvedus į nuolatinės srovės grandinę kondensatorių, jis labai trumpu pereinamu laiku apsikrauna E. iki šaltinio įtampos ir sustabdo E. srovę. Taigi, kondensatorius užtveria nuolatinės srovės bėgimą.

K i n t a m o j i E. s r o v ė gali būti įvairiausio pavidalo periodiškai kitėjanti, tačiau, pagrindinė forma, kurią teikia alternatoriai, yra s i n u s i n ė. Jei kintamosios srovės grandinėn įjungsime kondensatorių, tai srovė nenustos bėgusi, nes kondensatorius kiekvienu pusperiodžiu apsikrauna ir vėl išsikrauna, — atseit, jis įgauna energijos ir vėl ją atiduoda šaltiniui. Kondensatorius neabsorbuoja šaltinio energijos, tačiau, įgaudamas potencialų skirtumą, jis reaguoja į kiekvieną įtampos pakitėjimą, tuo sukeldamas fazių skirtumą tarp srovės ir įtampos: srovė pralenkia įtampą 90° kampu. Kondensatoriaus imlumas grandinėje veikia, kaip i m l u m i n ė v a r ž a arba reaktansas X_c. Jei kintamosios srovės grandinėje patalpiname saviindukcijos ritę, tai ji irgi neabsorbuos energijos, tačiau, sutelkdama ir atpalaiduodama magnetinį lauką, turės įtakos srovei, — ji reaguos srovės pakitėjimams. Atseit, ritė turi elektrinės inercijos savybes bei induktyvumą. To išdavoje srovė atsilieka fazėje nuo įtampos 90° kampu. Saviindukcija kintamosios srovės grandinėje veikia kaip i n d u k t y v i n ė v a r ž a, arba reaktansas X_L. Juo didesnis kintamosios įtampos dažnumas, juo didesnė bus induktyvinė varža ir mažesnė imluminė varža. Atstojamoji kintamosios srovės grandinės varža vad. t a r i a m o j i varža, arba impedensas Z. Omo dėsnis kintamosios srovės grandinei, kurioje R, X_L ir X_c sujungtos nuosekliai, apibrėžiamas

šia formula: $I = \frac{E}{Z} = \frac{E}{\sqrt{R^2 + (X_L - X_c)^2}}$,

čia I — amperais, E — voltais ir Z — omais.

Kai $X_L = X_c$, tai $I = \frac{E}{R}$, t. y. rezonanso atvejas: grandinės varža mažiausia ir lygi vien tik ominei, srovė stipriausia ir fazėje sutampa su įtampa, ir Omo dėsnio formula prilygsta nuolatinės srovės atvejui. Augšto dažnumo įtakoje ominė grandinės varža (R) irgi kitėja, nes, juo augštesnis dažnumas, juo plonesniu laidininko paviršiaus sluogsniu srovė bėga. Šis reiškinys vadinamas s k i n e f e k t u. Kai tarp srovės ir įtampos yra fazių skirtumas, galingumas grandinėje reiškiamas formula: $P = E \times I \times \cos\phi$, kur P — vatais, tuo tarpu kai E — voltais ir I — amperais, o ϕ yra fazių skirtumo kampas. Kint. srovei bei įtampai matuoti ir pastoviais dydžiais reikšti praktikoje vartojamos efektyvios srovės ir efektyvios įtampos sąvokos. Efektyvios srovės dydis atitinka nuolatinės srovės dydį, kai jų sukelti efektai arba galingumai vienodoje ominėje varžoje yra lygūs. Efektyvus sinusinės srovės bei įtampos dydis išreiškiamas amplitudos dydžiu, būtent:

$E_{ef} = E_{max} / \sqrt{2} = 0{,}707\, E_{max}$ arba

$I_{ef} = I_{max} / \sqrt{2} = 0{,}707\, I_{max}$.

Pagrindinis kintamosios srovės privalumas yra jos įtampos pakeitimo paprastumas bei patogumas. Su transformatoriaus pagalba kintamosios srovės įtampa gali būti pakeista į betkurį dydį. Teikiant E. energiją į tolimą atstumą, svarbu sumažinti nuostolius linijoje. Jei į liniją tiekiama 100 kW galingumas 100.000 V įtampoj, tai srovė bus 1 A, o tam pačiam galingumui 1000 V įtampoj srovė bus 100 A. Jei, sakysime, linijos varža yra 5 omai, tada galingumo gaištis linijoje pirmuoju atveju bus tik 5 W, o antruoju — 50.000 W, arba pusė viso galingumo, teikiamo iš šaltinio, — kitaip tariant, linijos našumas bus tik 50%. Todėl E. energijos perdavimui naudojama augšta įtampa.

E. s r o v ė s k y s č i u o s e i r d u j o s e teka kitaip, negu standžiuose laidininkuose. Kai e. v. j. veikia skystį, tai jo molekulos suskyla į teigiamai ir neigiamai apkrautas daleles, vadinamas j o n a i s. Neigiamas jonas (anionas) neša įlydį į teigiamą elektrodą bei anodą, o teigiamas jonas (kationas) — į neigiamą bei katodą. Tuo būdu, skystyje įlydžiai juda abiem kryptimis, ir E. srovės stiprumas yra lygus abiem kryptimis bėgančių įlydžių sumai. E. srovė tekės skysčiu tik tąsyk, jei bus sukelta skysčio d i s o c i a c i j a arba molekulų skaidymas jonais. Gryna mineralinė alyva praktiškai nėra laidininkas, nes joje neatsiranda laisvų elektronų bei jonų įlydžiams pernešti. Grynas vanduo taip pat turi labai mažą disociaciją. Įvairūs tirpalai pasižymi labai geru E. laidumu. Šios rūšies laidininkai vad. e l e k t r o l i t a i s. Laidai, kurie sudaro sąlytį su elektrolitu ir pro kuriuos E. srovė įeina bei išeina, vadinami e l e k t r o d a i s. Pro a n o d ą srovė įeina, pro k a t o d ą išeina. Srovei bėgant skysčiu, elektrolite vyksta cheminių pakitėjimų, ir ant elektrodų išsiskiria įvairios medžiagos. Tai procesas, kuris apima elektrolizės sritį. Panašiai ir dujose: pakankamo potencialų skirtumo, arba radioaktyvių spindulių bei elektromagnetinių bangų įtakoje, dujos yra jonizuojamos, ir jonai bėga abiem kryptimis. Jei tarp dviejų laidininkų ore įtampa pasiekia stiprumo 30,000 V per centimetrą (gradientą), tai laidininką supančios dujos (oras) jonizuojasi, ir jonai spinduliuoja violetine šviesa aplink laidininką. Tas reiškinys vad. vainiku. Kai įtampos gradientas dar labiau sustiprėja, tai šviečiantis vainikas pavirsta š e p e t i n i u i š l y d ž i u, tekančiu plonų spindulių, nelyginant šepečio ašutų, pavidalu iš neigiamo laidininko link teigiamo. Dar daugiau potencialo gradientą didinant, še-

petinis išlydis tarp dviejų laidininkų virsta kibirkštimi arba lanku. Žaibas yra kibirkštinis išlydis, dažniausiai, tarp neigiamai apsikrovusio debesies ir žemės, arba tarp įvairiavardžiai apkrautų įvairių debesies dalių.

Praretintų dujų vamzdeliuose jonizacija duoda žėrintį išlydį, kurio spalva priklauso nuo dujų rūšies; šis reiškinys visiems gerai pažįstamas iš reklaminių šviečiamų vamzdelių.

W. L. McDougal Fundamentals of Electricity [2]1948; *R. Becker* Theorie der Elektrizität 1949; *R. W. Pohl* Einführung in die Elektrizitätslehre 15 laida 1953. *A. J.*

E. srovės šaltiniai žr. Elektrovaros jėga.

E. atmosferoje žr. Atmosferos elektra.

E. augaluose. Patirta, kad elektriniai potencialų skirtumai nuolat veikia visuose gyvuose augalo audiniuose. Jų skirtumo ir elektrinių srovių susidarymas augaluose aiškinamas tuo, kad celių membranos nevienodai laidžios įvairiems katijonams. Kaikurie autoriai E. reiškiniams skiria svarbų vaidmenį augalų gyvybiniuose procesuose. Augalų elektrą tyrė Bose, L. Brauner ir kt.

P. Broysen-Jensen Die Wuchsstofftheorie 1935.

Elektrifikacija — planingas pritaikymas elektros energijos krašto ūkyje, ją gaminant galingose elektrinėse, kurios vartoja daugiausia vietinį kurą ir vandens energiją. Apie krašto E. pažangą galima spręsti iš elektros energijos, kurią suvartoja vienas krašto gyventojas per metus. Čia duodamoje lentelėje nurodyta elektros energija kWh, kurią suvartojo įvairiuose kraštuose vienas gyventojas per 1950:

Norvegija	5310	Italija	535
Kanada	4120	Danija	500
Švedija	2580	Lenkija	(?) 375
JAV	2560	Izraelis	365
Liuksembrg.	2320	Čilė	260
Šveicarija	2230	Argentina	255
N. Zelandija	1600	Ispanija	225
Islandija	1350	Uragvajus	165
Australija	1160	Jugoslavija	150
Anglija	1115	Graikija	73
Suomija	1000	Bulgarija	66
Belgija	980	Brazilija	55
V. Vokietija	925	Turkija	38
Austrija	900	Gvatemala	20
Pietų Afrika	890	Indija	14
Prancūzija	790	Korėja	12
Čekoslovak.	730	Angola	6
Olandija	725	Pakistanas	2
Japonija	540		

1951 visame pasauly pagaminta per 1000 bilionų kWh, iš kurio kiekio JAV tenka apie 43%, Kanadai 5,7%, Anglijai 6%, V. Vokietijai 5,1%, Japonijai 4,3%, Prancūzijai 3,6%, Švedijai 1,96%, Norvegijai 1,77% ir Rusijai 10% (?). Pasaulinė elektros energijos gamyba kasmet padidėja apie 8–10%. Kinija, Indonezija, Artimieji Rytai, Tailandas ir Pakistanas, priskaitą 900 milionų gyventojų, suvartojo vienam gyv. per 1950 mažiau, negu 10 kWh. Indija, Filipinai, Korėja ir kitos Azijos valstybės su 500 milionų gyv. suvartojo nuo 10 iki 100 kWh vienam gyv. Tos abi grupės su 60% pasaulio gyv. suvartojo apie 20 bilionų kWh, ir tai tesudarė 2% pasaulinės gamybos. Iš kitos pusės 10 daugiausia elektrifikuotų kraštų su 250 milionų gyv. suvartojo per 1000 kWh vienam gyv., ir tiems kraštams atiteko 2/3 pasaulinės gamybos. Pasaulinė elektros energijos gamyba vystėsi šiaip: 1930 pagaminta 300, 1940 — 500, 1950 — 900 ir 1951 — per 1000 bilionų kWh. JAV per 1931–41 dešimtmetį elektros energijos gamyba padvigubėjo, o sekančiu dešimtmečiu (1941–51) vėl padvigubėjo. Viso pasaulio elektrinių bendras galingumas siekė: 1900 — 2,5; 1910 — 10; 1920 — 40; 1928 — 100; 1938 — 150, ir 1948 — per 250 milionų kW.

JAV, Anglijoje, Prancūzijoje, V. Vokietijoje, Švedijoje, Norvegijoje ir kitose pramoningose valst. mechaninei jėgai (motorams) suvartojama apie 50–70% visos elektros energijos gamybos.

Lietuva priklausė prie silpnai elektrifikuotų kraštų. Iki 1936 nebuvo jokio E. plano. Miestai ar miesteliai turėjo privačias ar savivaldybines nedidelio galingumo elektrines, kurios tenkino tik vietinį pareikalavimą. Jos daugiausia vartojo importuotą kurą, ir dalis jų buvo pasenusios. Bendras Lietuvos elektrinių galingumas 1944 siekė 47.500 kW. Į tą skaičių įėjo: Kaunas 20.000, Vilnius 8700, Klaipėda 8500, Šiauliai 4000 ir Panevėžys 1770 kW. Elektros energijos suvartojimas vienam gyv. per metus Lietuvoje buvo labai mažas, nes kaimas neturėjo elektros, o miestuose ji buvo labai brangi. 1936 įst. Lietuvos Energijos Komitetas, kuris pradėjo rūpintis elektros ūkiu. 1940 jis išleido elektros ūkio tvarkymo planą „Lietuvos Elektrifikacijos Plano Metmenys", pagal kurį buvo numatyta pastatyti keletą galingų vandens jėga varomų elektrinių ant Nemuno ir Neries (Kauno–Vilniaus rajone), o jų pagamintą energiją paskirstyti po visą kraštą. Be to, Rėkyvoje ir Gudeliuose buvo planuojama pastatyti rezervines elektrines, kūrenamas durpėmis. Planų vykdymą sutrukdė II pas. karas. 1944 vokiečiai, atsitraukdami iš Lietuvos, dalį elektrinių susprogdino, o kaikurių mašinas išsivežė, palikdami elektros ūkį dar blogesnėje padėtyje, negu ji buvo iki karo. *V. Ptr.*

Elektrinė elektros įmonė su visais jos įrengimais, reikalingais gaminti ir teikti elektros energiją pramonės, traukos, žemės

bei namų ūkio reikalams ir kt. Pagrindinės E. dalys yra: jėgainė, perdavimo ir paskirstymo tinklai.

Jėgainę sudaro elektros mašinos (generatoriai) ir jų varikliai: vandens, dujų ir garo turbinos su katilais, vidaus degimo varikliai. Daromi bandymai panaudoti atominę energiją garo turbinoms varyti. Elektros gamyboje plačiausiai vartojami varikliai yra garo turbinos. To tipo jėgainės gali vartoti betkurios rūšies kurą. Jos gali būti statomos betkurioje vietoje, kur kuro pristatymo sąlygos yra patogios ir kur yra pakankamai vandens garo kondensatoriams šaldyti. Tokių jėgainių galingumas praktiškai yra neribotas, nes jau statomi varikliai po 275.000 kW galingumo viename vienete. JAV garo turbinoms tenka per 72% visos elektros energijos gamybos. Antrą vietą užima vandens turbinos; JAV jos patenkina apie 25% viso elektros energijos suvartojimo. Vandens turbinos naudojamos tik ten, kur galima panaudoti upių vandens jėgą. Dyzeliniai ir kt. vidaus degimo varikliai retai naduojami elektros energijos gamyboje; jie tevartojami mažuose miesteliuose, kurių nepasiekia didžiųjų elektros jėgainių transporto tinklai. Perduodamąjį tinklą sudaro pakeliamosios pastotės, perduodamosios linijos ir jungiamosios pastotės. Jėgainėje pagaminta elektros energija pakeliamosiose pastotėse su transformatorių pagalba pakelta įtampa perduodama į linijas, vario ar aliuminio laidus, pakabintus ant stulpų, bokštų, arba po žeme paklotus ir gerai izoliuotus kabelius. Perduodamosios linijos perduoda elektros energiją iki jos vartojimo vietose įrengtų jungiamųjų pastočių: iš čia su transformatorių pagalba sumažintos įtampos elektros energija perduodama į paskirstomuosius tinklus, kuriuos sudaro paskirstomosios pastotės ir linijos. Šiose pastotėse transformatoriai ir kt. įrengimai sumažina ir reguliuoja įtampą ir atitinkamai pritaikytą elektros energiją perduoda į paskirstomąsias linijas, kuriomis pasiekiamas vartotojas. Elektros energija vartotojams teikiama beveik išimtinai tiktai kintamosios srovės pavidalo: 50 per/sek. dažnumo Europoje ir 60 per/sek. dažnumo JAV. Elektros transporto tinkluose vartojama įtampa pagal tarptautinius standartus: 380, 220, 110, 88 ir 66 kW. Augštos įtampos standartinė įtampa yra: 66, 33, 15 ir 6 kV, žemos įtampos — 3000, 380 ir 220. JAV dar labai plačiai tebevartojama tarpinė (ne standartinė) įtampa, pvz. žemos įtampos paskirstomieji tinklai 440, 220 ir 110 V. *P. Dr.*

Elektrinė, elektroterminė krosnis elektra kaitinamasis įrengimas šilumai tiekti, metalams tirpdyti arba keramikos gaminiams degti. Dažniausiai vartojami tipai: a) Elektrinio lanko krosnis, kurioje šiluma išvystoma Voltos lanku, žėrinčiu tarp anglinių elektrodų. Augščiausia temperatūra Voltos lanke siekia iki 4000° C, tačiau veikiamoji E. K. temperatūra retai kada prašoka 2000° C. b) Varžinė krosnis, kurioje šiluma sukeliama atitinkamoj varžoj, pvz. specialiai pagamintame anglies strype. c) Indukcinė krosnis, kuri naudoja kintamąją srovę, tekančią indukcine rite, apvyniota aplink kaitinamąją medžiagą arba aplink indą, kuriame metalas lydomas. Tokiu būdu lydomasis metalas arba indas sudaro antrinę grandinę, kurioje sukeliamos stiprios viesulinės srovės, taigi ir augšta temperatūra. Moderniose indukcinėse krosnyse vartojamos srovės dažnumas esti per 1.000.000 c/s. Augšto dažnumo indukcinė krosnis įgalina lengvai nustatyti bei reguliuoti metalų grūdinimo gilumą. E. K. būna įvairių dydžių, pradedant mažomis laboratorinėmis ir baigiant milžiniškomis sudvejintomis trifazėmis karbido krosnimis, imančiomis iki 18.000 kW, arba iki 40.000 amperų (fazinės srovės) prie 90 voltų.

Aliuminio, magnio ir natrio gamybai vartojamos specialios elektrolitinės krosnys, kur stipri E. srovė sukelia didelį karštį, ir tuo pačiu metu elektrolizės keliu išskiria metalą. Specialiems tikslams vartojami dielektriniai šildomieji ir kaitinamieji įrengimai, kur labai augštas (iki 200 Mc) dažnumas veikia dielektriką, jį kintamai polarizuodamas ir tuo būdu sukeldamas jame šilumą. Panašiu principu veikia diatermijos aparatai gydymo reikalams. *A. J.*

Elektrinė kėdė prietaisas mirties bausmei vykdyti. Vienas elektrodas pritvirtinamas prie galvos, o kitas prie blauzdos. 2000 voltų įtampa palaikoma apie 3–4 sek., po to sumažinama iki 500 voltų ir palaikoma iki minutės galo. Nuo pirmo akimirksnio kraujo apytaka ir alsavimas sustoja, ir žmogus nustoja sąmonės. Šis mirties bausmės vykdymo būdas JAV vartojamas 23 valstybėse. *V. Ptr.*

Elektrinė lemputė žr. Elektros apšvietimas.

Elektrinės žuvys tam tikra rūšis žuvų (Malepterus, Gymnotus electricus, Raja, Torpedo marmorata), kurių organai gamina gana augštos įtampos elektros energiją, naudojamą priešui ar grobiui apsvaiginti. Elektrinių organų modifikuoti raumenys yra sudaryti iš didesnio ar mažesnio skaičiaus taisyklingai sutvarkytų ir jungiamojo audinio apsuptų dėžučių (prizminių stulpelių), kurių kiekvieną sudaro invertuotos ir neinvertuotos plokštelės. Elektros išlydžio momentu invertuotosios plokštelės įsielektrina neigiamai, neįelektrintosios teigiamai. Elektriniai organai gali būti įvairiose kūno dalyse: uodegos srityje (Gymnotus electricus, Raja), tarp žiaunų

ir krūtinės pelekų (Torpedo marmorata) ir visame kūno paviršiuje (Melapterus).

Elektriniai vargonai yra virpančių plokštelių (liežuvėlių) principu veikią vargonai, kuriuose elektros energija pritaikyta mechaniniams reikalams (dumplėms pūsti), o sukelti garsai sustiprinami tik stiprintuvų ir garsintuvų pagalba. Taigi, E. V. elektroniniai prietaisai garsams sukelti netaikomi. Žr. Elektroniniai muzikos instrumentai.

Elektrinis laikrodis elektra varomas laikrodis, turįs mažą kintamosios srovės motorą, kuris per mechanizuotą pavarą suka rodykles. Motoro apsisukimo greitis priklauso nuo srovės dažnumo, o dažnumas yra tiksliai kontroliuojamas elektros stotyje.

Elektrinis laipsnis yra $1/_{360}$ dalis vieno ciklo kintamosios srovės arba įtampos. Pvz. keturių polių generatoriuje, kai laidininkas praslenka du polius, tai vienas ciklas įtampos arba 360 elektrinių laipsnių jau yra sudaryta, o laidininkas mechaniškai yra prabėgęs dar tik pusę apskritimo, arba 180°. Taigi 4 polių mašinos atveju, vienas mechaninis laipsnis atitinka du E. L. ir t.t. Fiziniu požiūriu E. L. nėra susietas su laidininko judesio kampu magnetiniam lauke. Panašiai aptariamas ir e l e k t r i n i s r a d i j a n a s, sudarąs $\frac{1}{2\pi}$ arba $\frac{1}{6{,}28}$ dalį ciklo. *A. J.*

Elektrinis skambutis elektromagnetinis įtaisas vidaus signalizacijai. Kai paspaudžiamas mygtukas (suvedama grandinė), tai elektromagneto apvaja perbėga srovė ir pritraukia inkarėlį. Inkarėliui prisitraukus, grandinė nutrūksta, magnetas išmagnetėja ir inkarėlis atšoksta; atšokęs ir vėl suveda grandinę. Inkarėliui virpant, jo gale pritaisytas rutuliukas plaka į skambučio dubenėlį arba į kitokios išvaizdos skambantį įtaisą. Visiškai panašiai veikia ir z i r z e k l i s, tiktai ten virpąs inkarėlis neturi plaktukėlio ir nėra skambančio įtaiso; inkarėlis sukelia tik zirzimą. Žr. Signalizacija. *A. J.*

Elektrizacija 1. teikimas elektros kūnui, įelektrinimas; elektros sužadinimas neįkrautame laidininke; 2. gydymas elektra.

Elektrobioskopija (gr.) įvykusios mirties konstatavimas su elektros srovės pagalba. Jei, praslinkus 3 val. po tariamosios individo mirties, jo raumenys nebereaguoja į galvaninę srovę, tai jis laikomas tikrai mirusiu.

Elektrochemija fizinės chemijos šaka, nagrinėjanti cheminės ir elektros energijų santykius ir susijusius procesus su tų energijų transformacija. E. procesai skirstosi į dvi grupes: į elektrolitinius ir elektrocheminius. Elektrolitiniai metodai vartojami gryniems metalams iš tirpalų išskirti ir vieniems metalams padengti kitais, pvz. aukso, sidabro, nikelio, vario, kadmio ir kt. metalų rafinavimas, galvanoplastika, galvanostezija. Elektroterminiai metodai vartojami metalurgijoje ir medžiagų sintezėms augštose temperatūrose. Kaikuriose elektros krosnyse, ypač prie Voltos lanko elektrodų galų pasiekiama temperatūra ligi 4000° C. Čia yra gaminami kalcio karbidas (CaC_2), karborundas (SiC), boro karbidas (B_4C), kuris yra beveik deimanto kietumo, įvairios plieno rūšys, pvz. ferosilicis, ferotitanas, feromolibdenas, ferovanadis, ferochromas ir kt. Toliau elektroterminiu būdu gaminami chromas, aliuminis, manganas, silicis, fosforas, grafitas ir kt.; anglies disulfidas (CS_2), azoto oksidai iš oro, kurie paverčiami nitratais, azoto rūgštimi ir nitratais ir kt.

V. Čepinskis Elektrochemija 1933; *S. Glasstone* The electrochemestry of solutions 1937; *A. Eucken* Lehrbuch der chemischen Physik 3 tt. [3]1948–49; *B. E. Comoay* Elektrochem. data 1952.

Elektrocheminė analizė kiekybinės cheminės analizės metodas metalams iš tirpalų išskirti elektrolitiniu būdu. Kiekviena druska pasižymi būdingu skilimo potencialu, kuris yra proporcingas kationo ir aniono jonizacijos potencialų skirtumui. Be to, skilimo potencialas priklauso nuo tirpalo koncentracijos, temperatūros, elektrodų medžiagos ir kt. Metalas pradeda išsiskirti ant katodo tik tada, kada elektrolizuojamos srovės elektros varomoji jėga yra truputį augštesnė už druskos skilimo potencialą. Pvz. normaliuose tirpaluose sidabro nitrato ($AgNO_3$) skilimo potencialas yra 0,70 v., vario nitrato [$Cu(NO_3)_2$] — 1,35 v. ir kadmio nitrato [$Cd(NO_3)_2$] — 1,98 v. Jei tirpale yra šių druskų mišinių, kai elektros varomoji jėga nuo 0,7 ligi 1,2 v., tai skyla tik sidabro nitratas, ir ant katodo išsiskiria grynas sidabras. Išskyrus sidabrą ir pakėlus elektros varomąją jėgą ligi 1,5–1,8 v., skiriasi varis, o kadmis pradeda išsiskirti tik, jei elektros varomoji jėga augštesnė už 1,98 v.

Elektrocheminė teorija cheminės jungties teorija, kurią 1810 paskelbė švedų chemikas J. J. Berzelius (žr.), o 1916 ištobulino ir labiau pagrindė Kossel. Žr. Elektroninė valentingumo teorija.

Elektrocheminis ekvivalentas — elektros kiekis, reikalingas išskirti iš elektrolito 1 graminiam ekvivalentui medžiagos. E E. yra tas pats dydis visoms medžiagoms ir lygus 965.000 kulonų. Šis skaičius vad. 1 Faradėjaus vienetu ir žymimas F.

Elektrodas yra gnybtas arba sąlytis, kuriuo elektra persiduoda iš vienos aplinkos bei mediumo į kitą. Praktikoje E. vadinama: 1. elektrinio vamzdelio esminės dalys (anodas, katodas ir įvairūs tinkleliai); 2. pirminių ir antrinių elementų plokštelės; 3. elektrolitinio kondensatoriaus plokštelės;

4. Voltos lanko anglys; 5. kontakto paviršius tarp metalinio laidininko ar anglies ir nelaidininko, pvz. elektrolito, jonizuotų dujų ar vakuumo, kur juda elektronai.

A. Smn.

Elektrodiagnostika (gr.) elektros srovės panaudojimas diagnostiniams tikslams, ypač nervų sistemos ligoms pažinti. Normaliai Faraday srovė sukelia staigų raumens susitraukimą, kuris laikosi tol, kol srovė eina nervu ar raumenimi; galvaninė srovė sukelia staigų raumens susitraukimą, tik įjungiant ir išjungiant srovę. Nervui susirgus, normalus jautrumas arba visiškai pranyksta, arba raumens susitraukimui reikalinga stipresnė srovė. Be šio seno išbandyto nervų ar raumenų jaudinimo būdo, dabar vartojama chronoksimetrija ir elektroencefalografija. E. metodas vartojamas ir elektrokardiografijoje.

Elektrodializė dializės pagreitinimas elektros srove. Žr. Dializė.

Elektrodinamika elektros mokslo šaka, nagrinėjanti jėgas, veikiančias tarp vielų ar kitokių srovės laidininkų. E. pagrindus atrado Amperas 1821. Dvi lygiagretės vielos su vienodos krypties srovėmis pritraukia viena kitą, o su priešingos krypties srovėmis atstumia. Jei dvi vielos sudaro kampą, tai be pritraukimo ar atstumimo jėgos dar veikia ir sukimo momentas, kuris stengiasi privesti vielas prie lygiagretės padėties su vienodos krypties srovėmis. Dviejų tiesių laidų vietoje vartojant dvi rites su lygiagretėmis apvajomis ir sutampančia ašimi, galima žymiai sustiprinti jėgą, veikiančią tarp ričių. Šiuo principu yra paremtas elektrodinamometras srovėms matuoti. *V. Ptr.*

Elektrodinamometras žr. Elektros matavimo aparatai.

Elektroendosmozė žr. Elektrokinetiniai reiškiniai.

Elektrofiltras įrengimas kietoms bei skystoms dalelėms, pakibusioms dujose, išskirti. Pramonėje šis dujų bei fabrikų dūmų valymas yra vadinamas Cottrellio proceso vardu. Idėja suspenduotas medžiagas iš dujų išskirti su elektrinių įlydžių pagalba yra sena: tuo domėjosi Hohlfieldas jau 1828, Guitardas 1850 ir Sir Oliver Lodge 1886, bet Cottrellis, dirbdamas Californijos universitete, sugebėjo šį metodą įvesti į pramonę. Jo principas šis: tarp visos eilės teigiamų ir neigiamų elektrodų sudaromas labai stiprus pastovios srovės elektrostatinis laukas. Šis laukas su jonų bei elektronų pagalba suteikia dujose suspenduotoms dalelėms elektrinį įlydį. Užterštoms dujoms bei dūmams judant tarp tų elektrodų, įkrautos dalelės nusėda ant renkamojo elektrodo, išsikrauna ir yra nukratomos į renkamuosius piltuvus.

Pramonės dūmuose bei dujose suspenduotų dalelių dydžiai svyruoja nuo 100 mikronų iki 100 milimikronų: tabako dūmai 0,25 mikronų, cinko deginio dulkės 2,00, pigmentai 0,2–5,00, anglies dulkės 10,00, cemento dulkės 5–100, pelenai 1–100 mikronų ir tt. Energija, reikalinga elektriniam dulkių išskyrimui, priklauso nuo dujų rūšies ir nuo dalelių savybių, pvz. dalelių dydis, laidumas, Geriausių rezultatų gaunama didesnėje elektros įtampoje, kuri paprastai būna nuo 35.000 iki 125.000 voltų. *Ad. D.*

Elektrofiziologija fiziologijos dalis, kur tyrimams naudojama elektra arba tiriami pačių organų elektros reiškiniai. Gyvi organai (raumenys, nervai ir kt.) gali būti dirginami įvairių rūšių elektros srove. Minimalus elektros srovės stiprumas, kurio dirginamas organas pradeda atsakyti, vad. dirginimo slenksčiu. Pastovia srove galima sujaudinti nervą ar raumenį, tik įjungiant ar išjungiant srovę; nuolat tekėdama, pastovi srovė organo nejaudina. Juo organo jautrumas didesnis, juo trumpesnį laiką pakanka leisti srovę, kad jį sujaudintų. Tuo būdu organo jautrumą galima matuoti ir srovės leidimo laiku.

Iš elektros reiškinių, kuriais pasižymi gyvi organai, čia reikia paminėti raumuo (žaizdos) ir veikimo srovės. Sužeista organo vieta turi žemesnį potencialą ryšium su sveika, ir todėl, tas vietas sujungus laidininku, galima gauti srovę — rimties srovę. Organui veikiant, taip pat atsiranda elektros srovė — veikimo srovė. Sužeidimo arba veikimo potencialų ir srovių svyravimai gyvuose organuose gali būti matuojami arba net grafiškai registruojami. E. įvesta Galvanio, sistemingai perdirbta E. Du Bois-Reymondo ir dabar apipavidalinta tarp kita ko elektrodiagnostikoje (žr.)

H. Schäfer Elektrophysiologie 2 tt. 1940 ir 1942.

Elektroforas žr. Elektroforinė mašina.

Elektroforezė (gr.) yra suspenduotų dalelių judėjimas skystyje elektros lauko įtakoje. Kad toks dalelių judėjimas skystyje vyktų, jos turi turėti elektros įlydį. Ta įlydį dalelėms suteikia jonų ar jonizuotų medžiagų absorbcija. Skystis, kuriame dalelės yra suspenduotos, turi neigiamą įlydį, ir jos juda priešinga kryptimi. Elektroforeziniai padengimai taikomi ten, kur labai komplikuotos formos daiktai turi būti padengiami lygiu sluogsneliu. Vartojamos šios padengiamosios medžiagos: guma, grafitas, metalų dulkės bei jų junginiai, įvairių dervų emulsijos ir kt. Ž. Elektrokinetiniai reiškiniai.

Elektroforinė mašina mašina, veikianti elektrostatinės indukcijos principu ir, atsižvelgiant į įtaisymo savybes, galinti duoti nepaprastai augštą įtampą. Jau 1775 A. Volta naudojo savo paprasčiausią E. M.,

arba elektroforą. Elektroforas sudaromas iš dielektrinės medžiagos (dervos ar kieto vaško) disko, kuris įtrinamas vilnonu ir tuo būdu apkraunamas neigiama elektra. Priartinus prie įelektrinto disko metalinę plokštelę su izoliuota rankena, apatinė plokštelės dalis indukcijos keliu apsikrauna teigiama elektra, o viršutinė — neigiama. Palietus (įžeminus) viršutinį plokštelės paviršių, neigiamas įlydis nubėga į žemę, ir plokštelė lieka įelektrėjusi teigiamai. Šitokį veiksmą bent keletą kartų pakartojus, galima metalinę plokštelę įelektrinti iki labai augšto potencialo. Žymiai praktiškesnę ir ištobulintą E. M. padirbdino J. Wimshurst (1832–1903). Jo E. M. sudaryta iš dviejų lygiagrečių priešingomis kryptimis sukamų stiklinių ar ebonitinių skritulių, kurių kraštai nusagstyti plonomis metalinėmis plokštelėmis. Atitinkamai nustatyti bei sujungti šepetėliai elektroforo principu sukelia įlydžius plokštelėse, o atskiros dvi poros šepetėlių, aprėpiančių diskus iš diametraliai priešingų pusių, renka įlydžius ir apkrauna išorinius rutulius, tarp kurių ir sukeliamas labai augštas įtempimas. Ši Wimshursto mašina ir iki šiai dienai plačiai vartojama fizikos kabinetuose elektrostatiniams reiškiniams demonstruoti.

Ryšium su atominės fizikos vystymusi augštos įtampos problema tapo labai aktuali įelektrintų dalelių, arba jonų, tinkamam grečiui išvystyti. 1932 JAV fizikas R. J. Van de Graaff sugalvojo elektrostatinį generatorių, kuriame augštas potencialas sutelkiamas sferiniame kolektoriuje, tinkamai izoliuotame nuo žemės. Kolektoriui suteikiami įlydžiai su pagalba nuolat judamo izoliuoto diržo, kuris apsikrauna apačioje ir neša įlydžius viršun į kolektorių. Svarbiausias techninis veikimo principas yra įlydžio įkrovimas ir iškrovimas įrangos viduje, t. y. aplinkoje, laisvoje nuo augšto potencialo įtakos. Van de Graaff generatoriai, tinkamai įtaisyti, nuolatinį potencialą gali išvystyti iki 10 milionų voltų. Generatoriai nuo 1 iki 2 milionų voltų vartojami svarbiems Röntgeno spinduliams sukelti giliai vėžio terapijai arba industrinei radiografijai. Stipresni generatoriai yra vartojami atomo branduoliniams tyrinėjimams.

R. J. Van de Graaff, K. T. Compton, L. C. Van Atta Electrostatic Production of High Voltages for Nuclear Investigations. Physical Review 43 1933; *John G. Trump* Electrostatic Sources of Electric Power. Electrical Engineering 66 1947.
A. J.

Elektrokapiliariniai reiškiniai yra artimai susiję su elektrokinetiniais reiškiniais. Skysčio paviršiaus įtempimas, apkrovus jį elektra, žymiai sumažėja. Tai priklauso nuo to, kad vienodo ženklo elektros krūviai paviršiuje atsistumia. Šį reiškinį galima pastebėti tokiu būdu, kad apkrovus gyvsidabrio lašo ar muilo burbulą elektra, jie pakeičia savo formą. Elektrinio lauko įtakoje, dėl paviršiaus įtempimo sumažėjimo, skystis kapilare gali pakilti augštyn. Šis reiškinys techniškai panaudojamas kapiliariniame elektrometre nedidelėms elektrinio lauko įtampoms matuoti.

Elektrokardiograma (gr.) grafiškas širdies veiklos krypties, amplitudos ir laiko žymėjimas. Normali E. susideda iš serijos bangų, arba defleksijų, kurios sutartinai yra pavadintos P, Q, R, S, T ir U: P banga yra sinchronizuota su prieširdžių susitraukimu, R banga arba QRS kompleksas vyksta prieš pat skilvelių susitraukimą ir T banga yra sinchronizuota su skilvelių susitraukimu.

M. Holzmann Klinische Elektrokardiogramm 1945; *F. Kienle* Praktische Elektrokardiogramm [3]1950; *H. Reindell und H. Klepzig* Die neuzeitl. Brustwand- und Extremitäten-Ableitungen in der Praxis [2]1953.
D. Js.

Elektrokinetiniai reiškiniai įvairūs reiškiniai, susiję su elektros įlydžių pasiskirstymu, kur susiduria kietas dielektrikas su nelaidžiu skysčiu. Mažesnės dialektinės konstantos medžiaga pasidaro elektriškai neigiama. Ties indo sienelėmis esąs skystis elektrinio lauko įtakoje ima judėti ir gali prasiskverbti per koringas sieneles arba membranas. Tas vyksmas vadinamas elektroendosmoze (žr.). Kai kieta dielektrinė medžiaga yra smulkiai išsklaidyta skystyje, kai turime vad. koloidinę sistemą, tai elktros lauko įtakoje tos koloidinės dalelės (priklausomai nuo jų dydžio) eina katodo ar anodo link. Tas vyksmas vad. eletroforeze (žr.). Pastarasis procesas dabar labai plačiai naudojamas komplikuotos sudėties biologinės kilmės medžiagoms analizuoti, pvz. baltymams suskirstyti pagal jų elektros įlydį. Yra keletas elektroforezinių aparatų rūšių, bet labiausiai paplitęs vad. Tiselius aparatas. Skystyje judančios dalelės (pvz. koloidų dalelytės, metalo ar stiklo grūdeliai) sužadina elektros srovę. Pro kapilarą spaudžiamas skystis sudaro priežastį elektrinio potencialo skirtumui atsirasti. *P. Jc.*

Elektrolitai medžiagos, kurios, sulydytos arba ištirpintos vandenyje bei kituose tirpintuvuose, praleidžia elektros srovę. E. dažnai dar vadinami antros rūšies laidininkais. Jie skiriasi nuo pirmos rūšies laidininkų arba metalų tuo, kad, einant elektros srovei, vyksta medžiagų transportas: vienos medžiagos keliauja prie vieno elektrodo, kitos prie antro. E. skirstomi silpnaisiais ir stipriaisiais. Prie pastarųjų priklauso daugumas neorganinių druskų rūgščių ir šarmų (bazių), ištirpintų vandeny. Silpniesiems priklauso daugumas organinių rūgščių ir bazių. Pastarųjų laidumas elektrai yra žymiai mažesnis.

Elektrolitinė disociacija ištirpusių bet kokiame tirpintuve medžiagos molekulų suskilimas į teigiama ir neigiama elektra apkrautas daleles. Visi tirpalai, kurie leidžia elektros srovę, rodo didesnį osmotinį spaudimą, didesnę sočių garų spaudimo depresiją, stingimo temperatūros depresiją ir augštesnį virimo temperatūros pakilimą už apskaitytus dydžius iš ištirpintos medžiagos molekulų skaičiaus. Šiam reiškiniui aiškinti Svante Arrhenius (1887) paskelbė E. D. teoriją, kuri tvirtina, kad druskos, rūgštys ir bazės (vad. heteropolariniai junginiai) vandenyje susiskaldo jonais, kurie yra atomai arba atomų grupės, turinčios teigiamą ar neigiamą elektros įlydį. Pvz sūdomoji druska disocijuojasi pagal lygtį: $NaCl \rightleftarrows Na^{+} + Cl^{-}$, kur atsiranda teigiamas natrio ir neigiamas chlorojonas. E. D. yra vandens laidumo priežastimi. Žr. Elektrolitai.

Elektrolitinė geležis — geležis, gaunama elektroilzės būdu, kuri yra 99,9% grynumo.

Elektrolitų aktyvumas molekulų ir jonų „efektyvinė koncentracija" tirpale. Lewis ir Landall aktyvumai yra reliatyvūs empiriniai dydžiai. Efektyvinės elektrolitų koncentracijos yra suderintos su masių veikimo dėsniu, priešingai „teorinėms" koncentracijoms, apskaičiuotoms iš laidumo matavimų.

Elektrolizė (gr.) elektrolitų suskaldymas su elektros srovės pagalba ir su juo susiję reiškiniai. Elektrolituose elektrą perneša jonai. Įmerkus į elektrolito tirpalą elektrodus ir paleidus elektros srovę, neigiamieji jonai keliauja prie anodo, teigiamieji prie katodo. Pasiekę elektrodus, atiduoda jiems savo elektros krovinius, ir jonai virsta neutraliais atomais arba atomų radikalais. Todėl artimiausioje elektrodų aplinkoje pastebimi šie reiškiniai: a) kada elektrolitas yra rūgšties tirpalas, pvz. praskiesta sieros rūgštis, ir elektrodai iš tauraus metalo, pvz. platinos, — tai, einant elektros srovei, ant abiejų elektrodų skiriasi dujos, ant katodo vandenilis ($2H^{+} + 2e = H_2$), ant anodo deguonis. Pirminis E. produktas ant anodo yra SO_4 radikalas, bet jis tuojau reaguoja su vandeniu, $SO_4 + H_2O = H_2SO_4 + O$, ir išskiria deguonį. b) Toks pat reiškinys vyksta, jeigu rūgšties vietoje elektrolizuojamos šarminių ar šarminių žemės metalų druskos, pvz. sulfatai: ant anodo skiriasi deguonis, ant katodo vandenilis. Jeigu sulfatų vietoje imami šarminių arba šarminių žemės metalų chloridai, bromidai arba jodidai, tai ant anodo skiriasi chloras, bromas arba jodas. c) Kada elektrolitai yra sunkiųjų metalų druskos, tada ant katodo išsiskiria ir nusėda grynas metalas, o ant anodo skiriasi vienos ar kitos rūšies dujos. d) Jeigu anodas yra ne iš tauraus metalo, tai metalas tirpsta ir dujos neišsiskiria. e) E. produktai išsiskirdami dažnai reaguoja į tirpale esančias medžiagas, ir gaminasi įvairūs nauji junginiai. Katodo srityje, kur skiriasi vandenilis, vyksta įvairios redukcijos reakcijos, o anodo srityje, kur išsiskiria deguonis, vyksta medžiagų oksidacija. Šiuo yra paremta įvairių neorganinių ir organinių junginių elektrocheminė gamyba.

Faraday 1833 nustatė šiuos pagrindinius E. dėsnius: 1. Išsiskyrusių ant elektrodų E. metu medžiagų kiekiai proporcingi praėjusios per elektrolitą elektros kiekiui. 2. Lygūs elektros kiekiai, perėję per įvairius elektrolitus, išskiria ant elektrodų medžiagas, kurios tarp savęs santykiauja taip, kaip tų medžiagų chemiški ekvivalentai. Elektrolizuojant tirpalus, dažniausiai celėje susidaro antrinė elektros varomoji jėga e, priešingos linkmės išorinei elektros varomajai jėgai E. Kiekvienas elektrolitas turi skirtingą skilimo potencialą, kuris priklauso nuo anionų ir kationų rūšies ir tirpalo koncentracijos. Skilimo potencialų skirtumu yra paremtas vienų metalų atsiskyrimas nuo kitų E. būdu, elektrolizė, metalų rafinavimas ir kt. procesai.

G. Grube Grundzüge der angewandten Elektrochemie 1922; *C. J. Brockman* Electro Organic Chemistry 1926; *A. Bucken* Lehrbuch der chem. Physik 1949.

Elektroliuminiscencija šviesos reiškinys, sužadintas elektros išlydžių. Daugelis medžiagų, ypač dujų būvyje, elektros išlydžių, Voltos lanko arba elektros kibirkščių poveikyje, pradeda žibėti ir spinduliuoti tai medžiagai charakteringa šviesa.

Elektromagnetas prietaisas magnetiniam laukui gauti su elektros srovės pagalba. E. sudaromas iš minkštos geležies ar plieno šerdies, apsuktos izoliuota viela. Per tą vielą srovę paleidus, šerdis įsimagnetina, o srovę nutraukus, minkštos geležies šerdis beveik visai išsimagnetina, o plieno — tik iš dalies. E. principu remiasi veikimas automatinių aparatų, kuriems reikalinga mechaninė jėga, kilnojami E., motorai, elektros varpeliai ir kt. E. gaminami lazdelės, pasagos ar kt. formos. Stengiamasi, kad oro tarpas tarp šerdies ir pritraukiamos dalies (inkaro) būtų ko mažiausias ir kad magnetinės linijos sudarytų uždarą grandinę geležy, nes tai žymiai sustiprina traukiamąją jėgą. E. polių stiprumas didėja su srove iki tam tikros sotumo ribos, prie kurios jis daugiau beveik nebedidėja. *V. Ptr.*

Elektromagnetinė banga yra periodiškai kitėjančių elektrinio ir magnetinio lauko sąranga, plintanti šviesos greičiu erdvėje. Į E. B. sąvoką įeina visa eilė reiškinių, pvz. radijo, šilumos ir šviesos bangos, Röntgeno bei X spinduliai, kosminiai ir gama spinduliai. Tos bangos bei spinduliai neša spinduliuojamąją energiją, ir viena rūšis nuo kitos skiriasi tik bangų ilgiu bei dažnumu.

Radijo bangos, palyginus jas su kitomis, yra ilgiausios. Joms sukelti naudojami oscilatoriai bei virpančios srovės grandinės. Efektingesniam E. B. spinduliavimui vartojamos atviros virpančios grandinės bei antenos. Juo didesnis virpančios srovės dažnumas, tuo didesnė sukurto elektromagnetinio lauko dalis atsipalaiduoja nuo antenos.

Šviesos bangų ir kitokių ypatingai aukšto dažnumo spinduliavimų „oscilatoriais" yra patys medžiagos atomai. Pagal Plancko-Einsteino teoriją, sužadintas elektronas, peršokdamas iš tolimesnės į artimesnę branduoliui orbitą, atpalaiduoja energijos žiupsnelį, vadinamą k v a n t u. Šviesos kvantai vadinami f o t o n a i s. Juo trumpesnė spinduliuojamoji banga, tuo kvantai yra stipresni ir didesnės energijos, ir pats spinduliavimas daugiau panašėja, kaip sakoma, kvantiniam bei trupininiam (korpuskuliniam) energijos sklidimui. Jei ilgų bangų (pvz. radijo) kvantus įsivaizduotumėme kaip švelnius pūkinius rutuliukus, tai šviesos fotonus tektų palyginti su skvarbiomis kulkosvydžio kulkomis ir pn. Vasaros metu, ypač pajūryje, mūsų kūnas labai greitai patiria tu „kulkų" bombardavimą... Taigi, E. B. galima nagrinėti kaip kvantų bei fotonų plintantį pluoštą, arba kaip elektrinio ir magnetinio laukų sąrangą. Abu spinduliavimo interpretavimai galima susieti vieną su kitu šia formula: kvanto energija = h X dažnumas, kur h yra Plancko konstanta ir lygi 6,62 X 10^{-27} erg-sek, o dažnumas $= \frac{\text{šviesos greitis}}{\text{bangos ilgis}}$. Kalbant bangų sąvokomis, spinduliuojamoji energija yra vienodai pasiskirsčiusi tarp elektrinio ir magnetinio laukų, kurių jėgos sutampa fazėmis, yra statmeniškos viena kitai ir bangos sklidimo krypčiai. Taigi, E. B. yra skersinė. E. B. vadinama v e r t i k a l i a i p o l a r i z u o t a, kai jos elektrinio lauko komponentė arba vektorius švytuoja statmenai žemės paviršiui, ir ji yra h o r i z o n t a l i a i p o l a r i z u o t a, kai elektrinio lauko vektorius švytuoja lygiagrečiai žemės paviršiui.

John H. Poynting (1852–1914) nustatė kad spinduliuojamos energijos dydis, jei jį pavaizduotume vektoriumi, bet kuriame punkte yra statmenas paviršiui, kurį jis veria ir proporcingas geometrinei sandaugai iš elektrinio ir magnetinio lauko tame punkte. Vad. P o y n t i n g o v e k t o r i u s išreiškia elektromagnetinio lauko galingumą, veriantį ploto vienetą bangos sklidimo kryptimi; jis rodo, kad E. B. neša energiją. Žr. Bangų mechanika. Radijas. *A. J.*

Elektromagnetizmas mokslas apie magnetizmą, kurį sukuria elektros srovė. Žr. Magnetizmas.

Elektromechanika elektrotechnikos šaka, kuri rūpinasi elektros mašinų statymu ir vartojimu.

Elektrometalurgija metalurgijos sritis, vartojanti elektrolizę metalams gauti arba jiems valyti. Žr. Metalurgija.

Elektrometras žr. Elektros matavimo aparatai.

Elektromotoras žr. Elektros variklis.

Elektronas (gr. ēlektron ‚gintaras') 1. neigiamu elektros įlydžiu įkrauta subatominė dalelė, kuri yra viena iš atomų sudedamųjų dalių. E. taip pat yra elementarinis elektros vienetas; E., susitelkę izoliuotame laidininke, parodo statinės elektros reiškinius, o slinkdami laidininku, duoda elektros srovę.

E. vaidmuo mus supančiame pasaulyje yra labai svarbus. E. apie atomo branduolį yra pasiskirstę įvairių atstumų orbitose. Jų visas atomo kiaute esąs skaičius atitinka cheminio elemento eilės numerį ir nusako elemento rūšį. E. skaičius pačioje išorinėje atomo orbitoje nusako elemento valentingumą. E. persikelia nuo vieno junginio į kitą cheminės oksidacijos-redukcijos reakcijose. Radioaktyvinių elementų skilimo beta spinduliavimas (žr. Beta spinduliai) yra išmestųjų E. spiečiai. Katodiniai spinduliai, gauti vakuume kaip elektros išlydžiai, yra taip pat E. sriautai.

E. p o b ū d i s i r p r i g i m t i s galutinai neišaiškinta. Tebesvarstoma, ar E. yra medžiagos dalelė, ar elektromagnetinė banga. Motyvai, kad E. yra medžiagos dalelė, yra šie. Suradus katodinius spindulius bei tyrinėjant beta spinduliavimą, buvo susekta, kad E. turi neigiamą įlydį; vėliau buvo tiksliai išmatuota E. masė. Sunku būtų įsivaizduoti, kaip elektromagnetinė banga galėtų turėti masę bei elektros įlydį. E. greitis katodinių spindulių atveju priklauso nuo įtampos tarp elektrodų ir gali būti keičiamas, keičiant įtampą. Tuo tarpu elektromagnetinės bangos sklinda savo specialiu greičiu (3.10^{10} cm/sek.), kuris yra nekintamas. Po tų faktų suradimo jau nebeabejota E. medžiagine prigimtimi. Tačiau netrukus vėlyvesni bandymai parodė, kad E. turi ir bangos savybių. Pvz. E. sriautas, perėjęs nikelio kristalus, fotografinėje plokštelėje parodo neginčijamą interferenciją, t. y. difrakcijos vaizdą, lygiai taip pat, kaip ir Röntgeno elektromagnetinės bangos. Vėliau susekta, kad E. galima poliarizuoti kaip šviesą; tai aiškios elektromagnetinių bangų savybės. Dėl dviejų pagrindinių E. savybių yra aišku: viena, E. turi masę, taigi, ir inerciją, ir todėl jis pasiduoda Newtono traukos dėsniams; antra, E. turi neigiamą įlydį, — taigi, pagal Kulono (Coulomb) dėsnį kitų įlydžių jis gali būti pritraukiamas arba atstumiamas. Kyla vienas pagrindinis klausimas, ar E. yra

medžiagos dalelė, turinti elektros įlydį, ar jis yra tik elektros įlydis, sudarąs medžiagos dalelės įspūdį. Šiuo metu betkuri tų prielaidų yra teisinga. Pagrindinis dalykas yra, kad elementari masė ir elementarus įlydis, susitelkę E., yra neperskiriami. Jeigu bandysime teigiamuoju elektros įlydžiu neutralizuoti E. neigiamąjį įlydį, gausime elektromagnetinę gamos bangą, o ne neutralią medžiagos dalelę.

E. istorija yra būdinga dvilypiu jo prigimties aiškinimu — kaip elektromagnetinės bangos ir kaip mažiausios dalelytės korpuskulos. Faraday jau 1833 elektrolizės tyrimais parodė, kad tas pats elektros kiekis išskiria 107 kartus daugiau sidabro kaip vandenilio; tai kaip tik atitiko tų elementų atominių svorių santykį. Tuo jis susiejo E. su vieno elektrovalentinio atomo elektriniu įlydžiu. Katodiniai spinduliai suteikė daugiau aiškumo E. prigimčiai suprasti. Kai iš stiklinio vamzdžio, su 2 įlydytais elektrodais, oras buvo išsiurbtas ir įjungta elektros srovė, tai neigiamas elektrodas katodas pradėjo švytėti ir lyg skleisti spindulius. P. Lenardas 1894 pastebėjo, kad tie spinduliai lengvai pereina ploną aliuminio sluogsnelį; todėl jis nutarė, kad jie yra elektromagnetinių bangų prigimties. Tuo tarpu J. J. Thomsonas patyrė, kad tuos katodinius spindulius galima pakreipti elektromagnetiniu lauku. Tuo būdu jis nustatė, kad tai yra neigiamai įkrautos dalelės. R. A. Millikanas 1909 išmatavo E. elektrinį įlydį; vėliau buvo nustatyta E. masė. E. R. Rutherfordas ir N. H. Bohras 1913 išplėtojo elektroninę medžiagos teoriją. Uhlenbeckas ir Goudsmitas 1924, aiškindami elementų optinius ir Röntgeno spektrus, pastebėjo bangos reiškinių, priskyrė E. mechaninį sukimosi impulsą ir magnetinį momentą. 1928 P. A. Dirac stengėsi suderinti medžiaginį ir banginį E. supratimą, ryškindamas pagrindinę kvantų teorijos idėją, kad elektromagnetinės bangos turi dalelių savybių ir, priešingai, kad elementarios mažiausios dalelės gali parodyti bangos savybių. Dirac'o teorija kartu išpranašavo teigiamo E. positrono buvimą. Jau 1932 C. D. Andersonas, veikdamas šviną gamos bangomis, gavo E. porą: teigiamą ir neigiamą. Atskirų teigiamų E. positronų nei atome, nei šiaip mus supančiame pasaulyje nepasitaiko, nes jų amžius yra labai trumpas. Tik pasigaminę, jie vėl tuojau jungiasi su kaimyniniais E. ir vėl virsta gamos bangomis. Teigiamo ir neigiamo E. suradimas įnešė daug naujų ir daug logiškesnių duomenų medžiagos struktūrai ir elektros prigimčiai aiškinti.

E. dydžiai–konstantos. E. masė, dabar oficialiai pripažinta, yra $9,10.10^{-28}$ g, t. y. 1838 kartus mažesnė už vandenilio atomo masę. E. įlydis yra $e = 4,80.10^{-10}$ elektrostatinių elektros kiekio vienetų, t. y. $1,60.10^{-19}$ kulonų. E. mechaninis sukimosi momentas yra $9,02.10^{-28}$ ergų/sek.

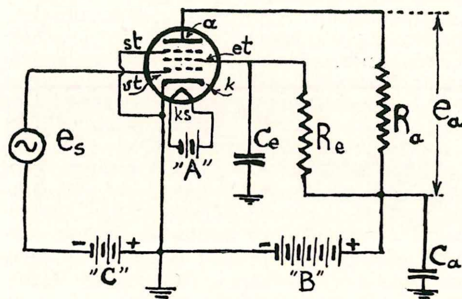
E. sriautų pritaikymas gyvenime nepaprastai greit plinta. Katodiniai spinduliai parodė, kad E. gali slinkti ne tiktai elektros laidais, bet ir vakuume be laidų. Šie laisvų E. sriautai yra tikslingai panaudojami vakuumo lemputėse radijo, televizijos ir kt. moderniuose aparatuose. Diodinės, triodinės lemputės, ostiloskopai yra labai paplitę kaip labai gražūs E. sriautų naudojimo pavyzdžiai. Po to eina aukšto dažnumo kintamosios srovės lemputės radarui, milžiniškos kontrolinės bei E. koncentruojančios lemputės elektroniniam mikroskopui, specialūs įtaisai tvarkikliams, automatams, kontroliniams aparatams. Visa tai apima šuoliais plintančios elektronikos sritį, kurios galimybės šiuo metu neribotos. Žr. Elektra, Elektronika.

Ad. D.

2. Natūralus aukso sidabro lydinys, kurį sen. graikai vartojo pinigams gaminti. Pirmiausia E. aptiktas Lidijoje, vėliau Afrikoje ir Sicilijoje. M. Azijos E. turėjo apie 27% sidabro, kitur kiek daugiau. Iš dirbtinio E. (50% aukso ir 50% sidabro) merovingų laikais kaldinti pinigai.

Elektronika elektros mokslo šaka, kuri apima reiškinius bei įtaisus, susietus su elektronų atpalaidavimu ir jų judesiu vakuume arba dujose. E. atsiradimą reikia skirti Joseph John Tompson darbams, kurie atvedė prie termojoninės emisijos. Thomsonas 1897 įrodė elektrono buvimą ir jį apibrėžė kaip mažiausią elektrinę dalelę atomo struktūroje. Metaluose išorinių orbitų elektronai dažnai atskyla ir pasidaro „laisvi" bei klajoja, ir daugelis jų susimeta metalinio kūno paviršiuje. Tuos laisvuosius elektronus lengva apvaldyti, atpalaiduoti juos nuo metalo ir nukreipti tinkama linkme. Elektronų atpalaidavimas vadinamas emisija, kuri gali būti sukelta kaitinimo priemonėmis (termojoninė emisija) arba atitinkamų medžiagų bombardavimu šviesos spindulių pagalba bei fotonais (fotoelektrinis efektas), arba bombarduojant metalo paviršių elektronais bei jonais ir tuo būdu iškeliant vad. antrinius elektronus. Elektronus išmeta ir kiekviena radioaktyvi medžiaga. Termojoninė emisija dažniausiai taikoma elektronų sriautui sudaryti; tinkamiausios tam reikalui medžiagos yra: volframas (tungstenas), tantalas, toris, cezis, gyvsidabris, baris ir stroncio deginys. Edisono efektas (1883) faktinai ir buvo pirmasis termojoninės emisijos pavyzdys. Elektronui prasimušti iš metalo masės į paviršių reikalingas apibrėžtas energijos minimumas, kuris yra įvairus įvairiems metalams. Toji energija išreiš-

kiama potencialo sąvoka, ir vadinama metalo paviršiaus užtveriamuoju potencialu, kuris matuojamas elektronų voltais (ev). Pvz. volframo užtveriamojo potencialo dydis yra 13.5 ev. Elektronai, palikdami metalą, palieka pastarąjį teigiamai įelektrėjusį, todėl metalas savo ruožtu stengiasi sulaikyti ištrūkusius elektronus ir tokiu būdu aplink metalą susidaro elektronų santalka, kuri vadinama erdviniu įlydžiu. Termojoninės emisijos principu yra paremtas elektroninių vamzdelių veikimas. Elektronai išmetami iš įkaitinto siūlelio arba katodo ir skuba teigiamo anodo link. Čia duodamas brėžinys parodo,

Vienos lempos stiprintuvas: a — anodas; st — stabdomasis tinklelis; et — ekraninis tinklelis; vt — valdomasis tinklelis; k — katodas; ks — kaitinamasis siūlelis. „A" — kaitinamasis šaltinis; „B" — anodo įtampos šaltinis; „C" tinklelio priešįtampio šaltinis. Ra — apkrovimo varža; Re — varža ekraninio tinklelio įtampai numušti. Ca ir Ce — prošūviniai (kint. srovę pro šalį praleidžią) kondensatoriai. es — paduodamojo signalo įtampa; ea — atiduodamoji įtampa

kaip elektroninio vamzdelio (pentodo) elektrodai jungiami su įvairiomis sudėtinėmis dalimis ir reikalingais srovės šaltiniais, kad būtų galima sudaryti vienos lempos stiprintuvą. Tokio stiprintuvo principu silpno signalo įtampa e_s, patiekta į valdomąjį tinklelį, gali išvystyti išilgai apkrovimo varžą šimteriopai didesnę atiduodamąją įtampą e_a. Daugelyje prietaisų, panašiai kaip elektroniniame vamzdelyje, elektronų sriautas panaudojamas betarpiškai, pvz. osciloskopo vamzdelyje iš katodo atpalaiduoti elektronai, papildomų elektrodų pagreitinti ir sutraukti į siaurą pluoštą, pasiekia spindulio pavidalu fluorescencinį ekraną, ant kurio ir sužadina šviesų tašką; kreipiamųjų laukų įtakoje spindulys gali atvaizduoti įvairiausias kreives bei figūras, kurios atitinka tyriamųjų įtampų savybes. Panašus, tik žymiai didesnis, katodinių spindulių vamzdelis sudaro pagrindinę televizijos aparato dalį. Röntgeno arba X spindulių vamzdelyje elektronų sriautas (katodinis spindulys) naudojamas netiesioginiai: jis bombarduoja anodą (taikinį), iš kurio atpalaiduoja spinduliuojamąją energiją, arba X spindulius.

Radijo siųstuvai bei imtuvai ir įvairiausi kitokie signalizacijos bei ryšio įtaisai (pvz. radaras, loranas, teleranas ir kt.), — tai vis E. pritaikymo išdava. E. labai plačiai taikoma įvairiausiose pramonės srityse: metalo gaminių bei liejinių trūkumams pažinti, medžiagoms rūšiuoti ir milijonams jų atspalvių atskirti bei suderinti. Biologijoje ir fizikoje: elektroninis mikroskopas, betatronas, ciklotronas. Medicinoje ir kitose srityse elektroniniai aparatai labai plačiai vartojami: diaterminiai aparatai kūno bei nervų sukrikimams atstatyti ir dirbtiniam karščiui sukelti; elektroniniai „smegenys" matematiniams skaičiavimams milžinišku greičiu (dešimtimis tūkstančių aritmetinių veiksmų per sekundę) atlikti; elektroninės akys, kurios reaguoja ne tik į matomus, bet ir į nematomus spindulius; E. ausys, priimančios girdimus ir negirdimus virpesius; E. nosys, konstatuojančios nepageidaujamų dujų atsiradimą ir kt. E. įtaisai pasižymi ypatingu jautrumu, tikslumu ir veikimo subtilumu. Žr. Elektra; Radijas.

A. J.

Elektroninės skaičiavimo mašinos žr. Skaičiavimo mašinos.

Elektroninė valentingumo teorija. Iki 1916 nebuvo išaiškinta, kodėl ir kaip atomai sudaro molekulas ir cheminius junginius. Manyta, kad tai įvyksta valentingumo (žr.) jėgų dėka. Kossel ir Lewis išaiškino, kad cheminio ryšio arba valentingumo jėgų reikia ieškoti elektroninėje atomų konfigūracijoje. Buvo žinoma, kad atomai sudaryti iš teigiama elektra apkrauto branduolio, apsupto išorinių (neigiamų) elektronų kiautų arba zonų. Pastoviausi yra tie atomai, kurių išoriniai elektronų kiautai yra iš aštuonių elektronų (vad. „elektronų oktetas"). Tokius oktetus turi neaktingųjų arba „retųjų" dujų išoriniai kiautai. Vienas E. V. T. pastulatas yra šis: bendrai imant, molekulai susidarant atomai jungiasi taip, kad apie juos susidarytų kiek galint pilnas elektronų oktetas, vadinasi, susidaro didesnio pastovumo vienetas. Elementai, reaguodami tarpusavyje, atiduoda išorinius elektronus kitiems arba prijungia elektronus iš kitų atomų, kad susidarytų pastoviausia neaktyvaus elemento elektronų konfigūracija. Atomai, kurie atiduoda arba prijungia vieną elektroną, vadinami vienavalenčiais, kurie prijungia du elektronus — dvivalenčiais ir t.t. Pavyzdžiui paimkime valgomosios druskos (NaCl) susidarymą iš natrio ir chloro atomų. Chloras turi septynis elektronus išoriniame arba „valentingumo" kiaute, o natris — tik vieną elektroną išoriniame kiaute, bet aštuonis elektronus vidiniame elektronų kiaute. Chloras priima vieną natrio elektroną,

tuo būdu papildydamas išorinį kiautą iki aštuonių, o natris, netekęs išorinio elektrono, taip pat parodo viduje buv. oktetą. Natris, netekęs neigiamo elektrono, virsta teigiamu jonu, o chloras, perėmęs vieną „extra" elektroną, kuris savo prigimtimi yra neigiamas, virsta neigiamu chloro jonu, jau nebeturinčiu chloro atomo savybių, pvz. chloro kvapo, spalvos, agresyvumo ir t.t. Tuodu priešingai įelektrinti jonai, Na^+ ir Cl^-, laikosi „junginyje" elektrostatinės traukos jėgų dėka, sudarydami valgomosios druskos junginį Na^+Cl^-, kuris paprastai žymimas NaCl. Toks ryšys vadinamas elektrovalentingumu, polariniu arba joniniu ryšiu. Kai išoriniame valentingumo kiaute yra daug elektronų, atsiranda sunkumų joniniam arba polariniam ryšiui susidaryti, nes reikia daugiau energijos didesniam elektronų skaičiui perkelti. Tais atvejais jungimasis vyksta „elektronų susiporavimu". Toks ryšys vadinamas kovalentiniu, nepolariniu arba homopolariniu. Tokie junginiai nesijonizuoja vandens tirpale ir neleidžia elektros srovės. Trečioji ryšio rūšis yra pusiaupolarinė, arba koordinacijos ryšys. *P. Jc.*

Elektroniniai muzikos instrumentai yra tie muzikos instrumentai, kurių garsas sustiprinamas elektroniniais prietaisais. Atitinkamas (kontaktinis) mikrofonas pritaikomas prie betkurio instrumento (smuiko, gitaros ar pianino), ir per stiprintuvą bei garsintuvą jis duoda reikalingo stiprumo garsus. Elektroniniai prietaisai (stiprintuvas ir garsintuvas) gali būti įmontuojami ir instrumento viduje. Tokias įrangas turį instrumentai vadintini pusiau elektroniniais muzikiniais instrumentais. Tikrieji E. M. I. paremti virpančių grandinių bei osciliatorių sukurtų virpesių derinimu, jų išdavų sustiprinimu ir perdavimu garsintuve. Tokių įrengimų veikimą galima valdyti neliečiant sudėtinių įrangos dalių, o tik manipuliuojant rankomis aplinkinėje erdvėje, tuo, žinoma, keičiant spinduliuojamos energijos absorbciją ir įrangos apkrovimą, taigi ir veikimo charakteristiką, kuri pasireiškia pagrindinių ir harmoninių virpesių kitėjimu. Todėl šie prietaisai vadinami sferofonais (Mager, 1924), eterofonais (Theremin, 1927), dinafonais, partitūrofonais (1938) ir pan. Radijo mėgėjai iki pastarųjų laikų plačiai domisi šiais „eteriniais" instrumentais. Žymiai platesnį pritaikymą gavo elektroniniai pianinai, neturį stygų, ir vargonai, neturį dūdų. Jų įtaisymai gana įvairūs, tačiau pagal veikimo principus svarbiausi yra šie: 1. E. pianinai arba vargonai su augšto dažnumo virpesių generatoriais, kurių virpesiai keičiami virpančiais liežuvėliais (plokštelėmis), įvirpinamais įprastinės klaviatūros plaktukėliais. Liežuvėliai virpa tarp atitinkamų metalinių griebtų ir tuo būdu keičia imlumą, kuris savo ruožtu keičia grandinės virpesių dažnumą, atseit, sukelia dažnuminę moduliaciją. Moduliuoti virpesiai detektuojami, sustiprinami ir paduodami į garsintuvą. Atitinkamų elektroninių grandinių pritaikymas bei grįžtamųjų sąryšių įvedimas, suteikia įrangos veikimui reikalingų toninių atspalvių. 2. E. vargonai su elektroninėmis grandinėmis, kur liežuvėlių mechaniniai virpesiai betarpiškai paverčiami atitinkamo dažnumo elektroniniais virpesiais, kurie sustiprinami ir atgarsinami reikalingu stiprumu. Liežuvėliai įvirpinami oro srove; jiems virpant kitėja imlumas valdomojo tinklelio grandinėje ir tuo būdu virpesiai išvystomi į atitinkamą stiprumą, taigi veikimas pagrįstas elektrostatiniu pradu (pvz. Wurlitzerio vargonai). 3. E. vargonai su besisukančiais metaliniais dantračiais, vadinamais „garsiniais ratukais", kurie sukasi ties magneto galu, ant kurio užmauta ritė. Kiekvienas ratukas turi jo tonui atitinkamą skaičių iškyšulių (dantų); tiems iškyšuliams praslenkant pro magnetą, magnetinio sriauto stiprumas kitėja ir ritėje sukeliama atitinkamai kitėjanti elektrovaros jėga, kuri perduodama į stiprintuvų įrangą ir sužadina garsus garsintuve bei garsintuvuose. Kiekvienas tonas turi atskirą garsinį ratuką. Ratukai sukasi vienodu greičiu, bet skiriasi dantų skaičiumi. Šiuo principu veikia gana plačiai paplitę Hammond vargonai.

Alan Douglas The Electronic Musical Instrument Manuel [2]1954. *A. J.*

Elektroninis mikroskopas — didinamasis aparatas, kuriame šviesos spindulių vietoje vartojamas elektronų spindulys, o stiklinių lęšių vietoje — elektrinio bei magnetinio lauko lęšiai. Tie lęšiai iškraipo elektronų spindulį panašiai, kaip stiklinis lęšis iškraipo šviesos spindulius, juos sukoncentruodamas židinyje. Elektronų šaltiniu yra volframo įkaitintas siūlelis tuštumoje, arba oksidu padengtas kaitinamasis paviršius, kuris skleidžia elektronus. Naudojant elektrinį lauką tarp atitinkamos formos elektrodų, elektronams suteikiamas labai didelis greitis. Su magnetinio lauko pagalba elektronai sukoncentruojami į labai siaurą spindulių pluoštą. Tas magnetinis laukas atlieka vaidmenį šviesą kondensuojančio lęšio ar veidrodžio paprastame mikroskope. Padidinamasis objektas padedamas ant padėklo, praleidžiančio elektronus. Elektronai, kurie perveria objektą, sukoncentruojami židinyje su magnetinio lęšio pagalba. Židiny gaunamas 100–200 kartų padidintas tarpinis vaizdas fluorescenciniame ekrane, kurio viduryje yra maža skylutė; pro ją praėję elektronai pakliūva į kitą magnetinį lęšį, kuris vėl padidina to tarpinio vaizdo mažą iškarpą. Tas galutinis vaizdas ma-

tomas kitame fluorescenciniame ekrane ir gali būti stebimas bei fotografuojamas. Norint gauti ryškų vaizdą židinyje, atstumas tarp objekto ir ekrano nekeičiamas: tekeičiamas židinio nuotolis, reguliuojant magnetinio ar elektrinio lęšio srovę. E. M. veikti reikalinga nuo 20.000 iki 100.000 voltų įtampa. Normalus padidinimas siekia 50.000 kartų, tačiau gaunami ir iki 500.000 kartų padidinimai. Geriausiose fotografijose galima įžiūrėti detales 5×10^{-7} cm didumo ir didelių molekulų kontūrus.

Vaizdo ryškumas paprastame optiniame mikroskope apribotas lęšių tobulumu ir difrakcijos reiškiniu. Dviejų taškų, kurių nuotolis mažesnis už pusę bangos ilgio, jau negalima jame išskirti. Vaizdo ryškumas E. M. taip pat apribotas tų pačių veiksnių. Betgi elektronų spindulio bangos ilgis, kuris atvirkščiai proporcingas elektrono masės ir greičio sandaugai, yra labai trumpas. Elektronai, kurie pagreitinami 50.000 voltų įtampa, duoda spindulį su bangos ilgiu 6×10^{-10} cm, arba apie 80.000 kartų trumpesniu, negu matomos šviesos bangos ilgis. Todėl E. M. gaunamas žymiai didesnis padidinimas, negu paprastame optiniame mikroskope.

E. M. išrastas 1932 beveik tuo pačiu laiku kelių mokslininkų: M. Knoll ir E. Ruska Berlyne ir E. Brüche ir H. Johannson JAV. Pirmieji du vartojo magnetinio lauko lęšį, pastarieji — elektrinio lauko.

M. v. Ardenne Elektronenübermikroskopie 1940; *E. Brüche und A. Recknagel* Elektronengeräte 1941; *B. v. Borries* Die Übermikroskopie 1949; *R. W. G. Wyckhoff* Electron Microscopy 1949; *R. Rühle* Das Elektronenmikroskop 1949; *H. Mahl* Elektronenmikroskopie 1951. *V. Ptr.*

Elektroninis vamzdelis uždaras trumpo vamzdelio pavidalo įtaisas su augšto laipsnio tuštuma arba praretintomis inertinėmis dujomis viduje. Vamzdelyje, be elektronus išmetančio siūlelio ar katodo, įtaisyti atitinkami elektrodai elektronų sriautui kontroliuoti. E. V. dėl jo įtaisymo ir veikimo savybių dar vad. termijoninių arba tuštumos vamzdeliu, o kasdieninėje praktikoje — radijo lempute. E. V. turi ilgą raidą. 1883 T. A. Edisonas pastebėjo, kad, įvedus papildomą elektrodą į elektros lemputę ir prie to elektrodo pridėjus teigiamą įtampą, grandinėje atsirasdavo elektros srovė. Šis reiškinys buvo pavadintas Edisono efektu. Jis davė pamatą paprasčiausiam diodinio tipo tuštumos vamzdeliui, kurį J, A. Flemingas įpatentavo tik 1904. Toks diodas susideda iš dviejų elektrodų: iš katodo elektronams emituoti ir anodo elektronams sutraukti. Anodas, teigiamo potencialo įtakoje, pritraukia neigiamus elektronus, išmestus iš katodo. Didinant anodo potencialą, didinama ir anodo srovė. Jeigu prie anodo plokštelės pridedama neigiama įtampa, tai apie katodą susidaręs elektronų debesėlis nustumiamas atgal į katodą, ir jokios srovės grandinėje negaunama. Šiandien diodai naudojami kintamajai srovei išlyginti, — taip pat, kaip detektoriai ar demodulatoriai augšto dažnumo moduliuotiems virpesiams paversti į žemą dažnumą. Pirmasis trijų elementų vamzdelis, arba triodas, išrastas 1906 Lee DeForest'o. Trečias elektrodas, įvestas tarp katodo ir anodo, buvo pavadintas valdomuoju tinkleliu, nes šis papildomasis elektrodas kontroliuoja elektronų tekėjimą į anodą. Vėliau atsirado tetrodai (tinklelis tarp valdomojo tinklelio ir anodo vad. ekraninis), pentodai (trys tinkleliai: valdomasis, ekraninis, stabdomasis), heptodai, oktodai ir tt.

E. V. veikimo principas, ar tai būtų lygintuvas, ar daugelio tinklelių vamzdelis, pagrįstas e l e k t r o n ų e m i s i j a. Elektronai išmetami iš elektriškai įkaitinto siūlelio ar iš katodo, apdėto aplink siūlelį ir nuo jo izoliuoto. Kai siūlelis tarnauja ir kaitinimui, ir katodo funkcijoms, — sakoma, kad vamzdelis yra tiesioginio kaitinimo. Kai katodas yra izoliuotas nuo siūlelio, kuris tarnauja tik katodui kaitinti, tai turimas netiesioginio kaitinimo vamzdelis. Nevisos medžiagos vienodai išmeta elektronus. Padengiant siūlelį specialiais metalo oksidais, galima emisiją padidinti tūkstančiais kartų. E. V. reikėtų laikyti svarbiausia dalimi radijo imtuvų-stiprintuvų įrengimuose. E. V. gali ne tik virpesius kurti ir juos palaikyti, bet ateinančius silpnus virpesius sustiprinti ir, jei reikia, juos išlyginti. E. V. plačiausiai pritaikomas elektronikos srityje. Žr. Elektronika. *A. Smn.*

Elektronų kiautas, arba elektronų zona žr. Elektroninė valentingumo teorija, Valentingumas.

Elektros apšvietimas. Elektra gali duoti apšvietimui reikalingą šviesą, kai ji: 1. pereina oro tarpą tarp anglies elektrodų Voltos lanko pavidalu; 2. kai ji, pereidama metaliniu ar angliniu siūleliu, jį įkaitina; 3. kai ji pereina išretintas dujas ir skleidžia išlydžio šviesą ir 4. kai ji skleidžiamais spinduliais priverčia kitas medžiagas šviestis.

E. A. gaunamas elektros lempute. Tai yra stiklo pūslelė ar vamzdelis, aklai uždarytas, pripildytas atitinkamų inertinių ar šviečiamųjų dujų ir aprūpintas elektrodais elektrai įvesti. Pagal veikimo būdą lemputės yra: kaitrinės, žėrimosios ir šviečiamųjų dujų. Pirmoji kaitrinė lemputė pagaminta Edisono 1879, panaudojant ploną anglies siūlelį. Tuštumoje patalpintas ir elektros įkaitintas anglies siūlelis davė gana stiprią šviesą. Anglinės lemputės šviesos našumas yra mažas, o amžius trumpas, nes anglis augštoje temperatūroje lengvai garuoja. Elektros lemputės našumas yra juo didesnis, juo augštesnė jos temperatūra, o

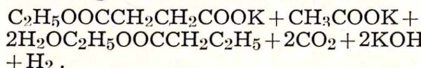
amžius juo ilgesnis, juo temperatūra žemesnė. Po ilgų bandymų 1910 Gen. Electric Co. Amerikoje tempimo būdu pasisekė iš volframo padaryti pakankamai ploną vielelę ir pagaminti pirmą praktišką metalinę lemputę. Norint sumažinti vielelės garavimą, lemputė pripildoma inertinių dujų — argono, azoto ir paskiausiu laiku kriptono. Dabar kaitrinės lempos gaminamos iš volframo metalo siūlelių, įdedamų į azoto–argono dujų pripildytą stiklo pūslelę. Jos gaminamos įvairiausių dydžių ir šiandien labai plačiai vartojamos, nors jų našumas tesiekia 6–8%.

Šviečiamųjų dujų lemputės pripildytos tam tikrų dujų (neono, argono); jos šviečia kai elektra pereina per tas dujas.

Žėrimosios lemputės pripildytos gyvsidabrio garų, kurie neduoda apšvietimui reikalingos šviesos, bet, pereinant elektrai, skleidžia daug ultravioletinių spindulių. Tie spinduliai, atsimušdami į lemputės sienose uždėtas fosforines medžiagas, jas priverčia skleisti labai stiprią apšvietimui tinkamą šviesą. Tų lempučių našumas yra 60–70%, ir jos labai plačiai vartojamos. Šiandien gaminami įvairių rūšių lempos ir šviestuvai be didelių sunkumų gali patenkinti ir labai specialius apšvietimo reikalavimus. Dėl to E. A. praktiškai jau išstūmė betkurias kitas seniau vartotas apšvietimo formas. Žr. Apšvietimas.

Elektros įlydis žr. Elektra.

Elektrosintezė cheminių reakcijų įvykdymas elektros srovės pagalba. Pvz. elektrolizės būdu iš kalio acetato ir kalio etilo sukcinato gaunamas etilo butiratas:

$C_2H_5OOCCH_2CH_2COOK + CH_3COOK + 2H_2OC_2H_5OOCCH_2C_2H_5 + 2CO_2 + 2KOH + H_2$.

Elektros įtampa žr. Elektra, Elektros vienetai.

Elektros jėgainė žr. Elektrinė.

Elektros kompleksas žr. Edipo kompleksas.

Elektroskopas prietaisas elektros įlydžių poveikiams demonstruoti ir įrodyti. Žr. Elektra rimties būsenoje.

Elektros laidumas laidininko savybė praleisti elektros srovei. Laidumas G yra atvirkščias varžai R dydis: $G=1/R$. Laidumas matuojamas mo vienetais (žodis „om" perskaitytas atžagariai). Vieno omo laidininko laidumas yra vienas mo, o pvz. 5 omų laidininko laidumas yra $^1/_5$ mo. Imant galvon laidumo sąvoką, Omo dėsnis rašomas taip: $J=GV$, kur J yra srovė amperais, G — laidumas mo ir V — įtampa voltais. Tačiau, jei grandinė sudaryta iš nuosekliai sujungtos ominės varžos R ir reaktyvinės varžos bei reaktanso X, tai laidumas apibrėžiamas formula $G = \frac{R}{R^2+X^2}$, ir tai rodo, kad, reaktansui didėjant, G mažėja, ir atvirkščiai. Pvz., jei skaitysime $X=O$, tai ir vėl gauname $G=1/R$.

Elektros lankas tam tikras elektros įlydžių išsikrovimas žėrinčio lanko pavidalu. E. L. žėri jonizuotame tarpekly tarp dviejų elektrodų. Tarp metalinių elektrodų sudarytas lankas vadinamas metalo lanku; jis naudojamas metalų virinimo įrangose. Lankas, žėrįs tarp anglies elektrodų, vadinamas Voltos lanku; savo laiku jis buvo plačiai naudojamas gatvių apšvietimui. Nūdien Voltos lankas tebenaudojamas kinoteatrų prožektoriuose, švyturiuose ir kitose įrangose, kur reikalinga ypatingai stipri šviesa. Lanką įžiebiant, elektrodai suartinami ir sudaromas kontaktas. Kai srovei bėgant, kontaktas įkaista, elektrodai praskėčiami ir lankas žėri akinančia šviesa, spinduliuojama iš įkaitinto teigiamo elektrodo „kraterio", kurio temperatūra būna pre 4000° C; ji siekia net iki 6000° C. *A. J.*

Elektros laukas yra erdvė, kurioje jėga veikia įelektrintą kūną, o lauko kryptis yra kryptis jėgos, veikiančios teigiamai įelektrintą kūną. E. L. stiprumą nustato dydis jėgos, veikiančios elektros kiekio vienetą $F = DQ$, kur F yra jėga, D elektrinio lauko stiprumas, o Q elektros kiekis. Elektrostatinėje ir elektromagnetinėje sistemoje E. L. stiprumo vienetas yra tada, kai vienos dinos jėga veikia atitinkamos sistemos elektros kiekio vienetą: statkuloną — elektrostatinėje, ir abkuloną — elektromagnetinėje. Kadangi abkulonas yra lygus 3×10^{10} statkulonų, tai elektrostatinės sistemos E. L. stiprumo vienetas yra 3×10^{10} kartų didesnis už elektromagnetinės sistemos vienetą. Praktiškoje m. k. s. sistemoje E. L. stiprumo vienetas yra toks E. L., kuriame vieno niutono jėga veikia vieną kuloną.

E. L. stiprumas paviršiuje laidininko su nejudančia (statine) elektra yra nukreiptas statmenai paviršiui, nes kitaip turėtume išilgai paviršių to lauko komponentą, kuris sukeltų elektros judesį. Tokio laidininko viduje E. L. lygus nuliui, nes priešingu atveju laidininku tekėtų srovė. Jėgų linijų kryptis kiekviename taške sutampa su E. L. kryptimi. Įelektrinto taško jėgų linijos yra tiesios linijos, iš to taško išeinančios į visas puses. Laikoma, kad jėgų linijų skaičius, veriąs statmeno joms ploto vienetą, yra lygus E. L. stiprumo vienetų skaičiui.

E. L. stiprumą ir jėgų linijų kryptį betkuriame taške dviejų arba daugiau įelektrintų taškų kaimynystėje galima gauti, suradus atstojamąją visų jėgų, veikiančių tą tašką. Yra patirta, kad E. L. stiprumas tarp dviejų plokščių lygiagrečių paviršių, įelektrintų priešingo ženklo vienodu elektros kie-

kiu (kondensatorius), nesikeičia, jei einama nuo vieno paviršiaus link kito, o jėgų linijos yra statmenos paviršiams. Jei atstumas tarp tų paviršių yra L metrų, tai darbas džauliais, reikalingas nustumti Q kulonų elektros nuo vieno paviršiaus iki kito prieš veikiančią E. L. jėgą F, bus W=FL=DQL. Iš kitos pusės, jei potencialų skirtumas tarp tų paviršių yra V voltų, tai atliktas darbas džauliais bus W=VQ. Sulyginę dvi paskutiniąsias lygybes, gauname, kad VQ=DQL, arba: D=V/L, t. y. praktiškoje m. k. s. sistemoje E. L. stiprumą galima matuoti dar ir voltais vienam metrui išilgai jėgų linijų. Šitas E. L. stiprumo apibūdinimas praktikoje dažniau vartojamas, negu aukščiau paminėtas. Elektrostatinėje sistemoje E. L. stiprumas panašiai gali būti matuojamas statvoltais vienam centimetrui. *V. Ptr.*

Elektros mašinos žr. Dinamas, Elektros variklis.

Elektros matavimo aparatai prietaisai elektriniams dydžiams bei kiekiams matuoti, pvz. srovei, įlydžiui, potencialui, e. v. j. bei įtampai, galingumui, darbui bei energijai, ir įvairioms elektrinių grandinių komponentėms (varžai, imlumui, induktyvumui). E. matavimai gali būti absoliutiniai ir reliatyviniai. Absoliutinio matavimo būdu matuojamasis dydis surandamas bei apskaičiuojamas iš pamatinių matavimų (C. G. S. arba M. S. K. sistemų), susietų su ilgiu, mase ir laiku.

Srovei absoliutiniu metodu išmatuoti vartojama: a) t a n g e n t i n i s g a l v a n o m e t r a s, kuris įgalina paskaičiuoti srovės stiprumą iš tangento kampo, kuriuo galvanometro magnetinė rodyklė nukrypsta nuo žemės magnetinio meridiano linkmės, ir iš ritės konstruktyvinių dydžių; b) e l e k t r o d i n a m o m e t r a s, kuris veikia panašiai, kaip tang. galvanometras, tik vietoje magnetinės rodyklės vartojama maža ritė; c) Kelvino „srovės svarstyklėmis" matuojama srovė absoliutiniais vienetais. kai vartojama žinomoji standartinė varža.

Įtampai bei e. v. j. absoliutiniu metodu išmatuoti, aplamai imant, galima taikyti įvairius energijos matavimo būdus, nes e. v. j. yra energija. Taigi, vartojami k a l o r i m e t r a i, kurie matuoja šilumos kiekį. sukeltą laidininke. Įtampa gali būti suvokta iš svorio dydžio, kuris reikalingas jėgai atsverti tarp dviejų plokštelių. kurios veikiamos apibrėžto potencialų skirtumo. Toks matavimas atliekamas „svarstyklėmis", vad. d i s k o e l e k t r o m e t r u.

Absoliutinis matavimo būdas reikalingas didelio kruopštumo ir vartojamas tik laboratorinėse aplinkybėse standartiniams dydžiams nustatyti bei patikrinti. Praktikoje, galima sakyti, visada vartojami relatyvūs matavimo metodai.

S r o v ė s m a t a v i m a s. Iš elektrolizės reiškinių žinoma, kad elektros srovė, tekėdama elektrolitu, visada išskiria pastovų kiekį metalo ant katodo, ir tas kiekis proporcingas srovės stiprumui, taigi jis gali būti srovės stiprumo matu. Šiuo principu veikiąs aparatas vadinasi v o l t a m e t r a s. Labai silpnoms srovėms matuoti vartojamas g a l v a n o m e t r a s, — prietaisas, kuriame dėl srovės stiprumo daugiau ar mažiau pasisuka lengvas magnetėlis arba labai lengva rėmelio pavidalo ritė. Kad neapsunkintų sukamosios dalies, rodyklės vietoje imamas šviesos spindulys, kuris leidžiamas į mažą lengvutį veidrodėlį, besisukiojantį kartu su rėmeliu arba magnetėliu. Galvanometro jautrumas atskirais atvejais gali siekti iki 10^{-12} amp. vienam skalės padalijimui.

Nuolatinės srovės matuojamieji aparatai dažniausiai paremti j u d a m o s i o s r i t ė s, arba d'A r s o n v a l i o g a l v a n o m e t r o, principu. Tokiuose aparatuose maža judama ritė įtaisyta magnetiniame lauke, tarp dviejų pastovaus magneto polių. Kai srovė teka rite, tai pastaroji sukelia magnetinį lauką, kuris sąveikoje su pastoviuoju lauku duoda jėgą, ritę pasukančią. Juo stipresnė srovė, juo didesniu kampu ritė pasisuka. Įtaisyta rodyklė, arba reflektuojamas šviesos spindulys, atitinkamoje skalėje, parodo nukrypimo dydį, kuris proporcingas srovės stiprumui. Tačiau per judamos ritės ploną vielelę tik silpnos srovės tegali būti leidžiamos. Stiprioms srovėms matuoti lygegrečiai su galvanometru prijungiama g r e t v a r ž ė, arba š u n t a s, kurio varža tiek kartų mažesnė už sukamos ritės varžą, kiek kartų didesnę srovę norima nukreipti į tą gretvaržę. Taigi, pro galvanometrą bėga tik leistina matuojamos srovės dalis, tačiau jo skalė sužymėta pilnos srovės dydžiais. Žiūrint kurio dydžio srovėms galvanometras taikomas, jis gauna ir atitinkamą pavadinimą: a m p e r o m e t r a s, arba a m e t r a s, srovei amperais matuoti; m i l i a m p e r m e t r a s, arba m i l i a m e t r a s, srovei miliamperais matuoti; m i k r o a m p e r o m e t r a s, arba m i k r o a m e t r a s, srovei mikroamperais matuoti.

D'Arsonvalio galvanometras netinka kintamoms srovėms matuoti. Betgi, jei pastovaus magneto vietoje pavartosime solenoidą, kuris, srovei bėgant, sukelia magnetinį lauką, tai sąveika pastarojo lauko su judamos ritės lauku duos jėgą, kuri pasuks judamą ritę. Tokiu atveju turėsime e l e k t r o d i n a m o m e t r ą, kuris tinka tiek kintamai, tiek pastoviai srovei matuoti.

M i n k š t o s g e l e ž i e s tipo elektromagnetiniai matavimo prietaisai sudaromi iš selenoido, kurio viduryje įtaisomos dvi minkštos geležies plokštelės: viena pastovi, o kita judama, prie kurios pritaisyta rodyklė. Srovei solenoidu bėgant, plokštelės įmagnetėja ir stumiasi viena nuo kitos, — taigi judamoji pasisuka apibrėžtu kampu, kurio dydis priklauso nuo srovė stiprumo.

Š i l u m i n i a i a p a r a t a i yra dviejų tipų: a) termoelementas derinyje su galvonametru sudaro termogalvanometrą ir b) kaitinamos vielos aparatai, kur srovė leidžiama per ploną vielą, kuri įšyla, taigi pailgėja; pailgėjimas bus proporcingas srovės kvadratui. Tinkamai priderinta rodyklė parodo srovės stiprumą.

Potencialo dydžiui, arba p o t e n c i a l ų s k i r t u m u i m a t u o t i paprasčiausias relatyvinis prietaisas yra elktroskopas, kurį tenka tik išlaipsniuoti voltais atitinkamai lapelių prasiskėtimo kampui. Panašiai įtaisytas B r a u n o e l e k t r o m e t r a s. Plačiai žinomas s t y g i n i s, arba s i ū l i n i s, e l e k t r o m e t r a s, kur paslankiąją dalį sudaro plonytis pasidabrintas kvarco siūlelis, lengvai įtemptas tarp dviejų teigiamai ir neigiamai apkrautų plokštelių. Mažiausias elektros įlydis, suteiktas siūleliui, jį stumia nuo vienos plokštelės ir traukia prie kitos. Matuojamojo mikroskopo pagalba galima stebėti kad ir mažiausią siūlelio centrinio punkto nukrypimą. K v a d r a t i n i s e l e k t r o m e t r a s sudarytas iš paplokščios apvalios dėžutės, suskaldytos į keturis atskirus kvadrantus. Jų viduje (dėžutės centre) laisvai kybo ant metalizuoto kvarco siūlo „8" formos aliuminio rodyklės. Priešpriešiniai kvadrantai tarpusavyje sujungti laidais, ir kiekvienai porai suteikiama įvairiavardžių įlydžių. Rodyklei irgi suteikiama atitinkama įtampa, ir ji išbalansuojama. Tinkamai paruoštas kvadratinis elektrometras jungiamas prie e. v. j. šaltinio, kurio potencialų skirtumas norima išmatuoti. Mažiausias įtampos pakitėjimas tarp kvadrantų pasuka rodyklę.

Aparatai į t a m p a i m a t u o t i arba voltametrai veikia galvanometro principu, tik su tuo skirtumu, kad jų varža turi būti labai didelė, — atseit, kai voltametras jungiamas tarp dviejų punktų potencialų skirtumui bei įtampai išmatuoti, jis neprivalo „apkrauti" tų dviejų taškų; vadinasi, srovė, tekanti voltametru, visada turi būti labai maža.

Daug privalumų turi elektroninio vamzdelio „lempinis" voltametras. Tokiame voltametre matuojamoji nuolatinė įtampa suteikiama elektroninio vamzdelio tinkleliui, ir tąsyk anodo grandinėje atsiranda pakankama srovė galvanometrui paveikti. Kai matuojama kintama įtampa, tai pirmiausia ji išlyginama ir tik paskui tiekiama į tinklelį.

O s c i l o s k o p a s irgi gali būti vartojamas įtampai matuoti, nes elektroninio spindulio atsilenkimas proporcingas įtampai, veikiančiai į kreipiamąsias plokšteles, arba rites.

Grandinės arba jos dalies bei atskiro prietaiso varža gali būti lengvai surasta pagal Omo formulą: $R = \frac{E}{I}$, jei įtampos kritimas E, ir srovė I, bus išmatuotos voltametru ir amperametru. Tačiau praktiškiems reikalams sudaromi aparatai vadinami o m e t r a i s, kurie tiesiog parodo matuojamos varžos dydį. Tiksliems varžų matavimams vartojami įtaisai, sudaryti „tiltelio principu". Plačiai vartojamas W h e a t s t o n'o t i l t e l i s, sudaromas iš 3 žinomų ir 1 nežinomos varžos, sujungtų keturkampainiu; vienos įžambinės vietoje jungiamas nuolatinės srovės šaltinis, o kitos įžambinės vietoje — jautrus galvanometras. Tinkamą tarpusavio santykį tarp varžų nustačius, per galvanometrą nebėgs srovė, ir, kaip sakoma, tiltelis bus išbalansuotas, ir iš formulos paskaičiuojamas matuojamos varžos dydis. Wheatstono tiltelį lengva pritaikinti imlumui ir induktyvumui (saviindukcijai) matuoti. Tam reikalui nuolatinės srovės šaltinio vietoje vartojama kintamoji srovė ir galvanometro vietoje — ausinės, kuriose konstatuojamas tiltelio išbalansavimas, kai garsas visiškai nustelbiamas. Galingumui surasti galima vartoti voltametrą ir amperametrą, nes $P = E \times I$. Tačiau, praktikoje naudingiau vartoti vieną prietaisą, kuris rodo galingumą vatais; toks aparatas vadinamas vatometru. V a t o m e t r a s įtaisytas panašiai, kaip elektrodinamometras, tik jo apvajos jungiamos skirtingai: viena nuosekliai, ir ja teka visa grandinės srovė, o kita per atitinkamą didelę varžą — lygiagrečiai, ir ja tekanti srovė yra proporcinga įtampai. Ričių sąveika priklauso nuo srovės dydžio ir įtampos, taigi ji proporcinga galingumui. Atitinkamai išlaipsniuota prietaiso skalė parodo vatus (w).

Energijai matuoti vartojamas e l e k t r o s s k a i t i k l i s, — prietaisas, kuris parodo suvartotos energijos kiekį vatvalandų (wh) arba kilovatvalandų (kwh) skaičiumi. Energija lygi galingumui, padaugintam iš laiko.

Vatvalandų skaitiklis, tai mažytis elektros variklis, įtaisytas taip, kad jo sukimosi greitis yra proporcingas naudojamam galingumui. Pilnas apsisukimų skaičius registruojamas pavarų sistema, kuri atitinkamais rodikliais žymi sunaudotų vatvalandų (kwh) kiekį. Kai energija apmokama pagal du ar tris tarifus, tai skaitiklis turi turėti dvi ar tris parodvmų lenteles. Prie skaitiklio priderintas laikrodinis me-

chanizmas, kuris atitinkamo tarifo valandoms automatiškai perveda energijos registraciją į atitinkamą pavarų sistemą.

V. Čepinskis Fizikos paskaitos VII 1926; *P. Brazdžiūnas ir kt.* Fizikos praktikos darbai 1938; *Dr. W. Schwerdtfeger* Elektrische Messtechnik 1944. *A. J.*

Elektros potencialas elektros energijos įtampa, galinti pasireikšti elektros lauko taške. Nusistatyta, kad betkurio taško potencialas apibrėžiamas darbu, kurį reikalinga atlikti, kad perstumtų teigiamo įlydžio vienetą iš begalybės į kalbamą punktą. Jei tam darbui reikalinga panaudoti išorines jėgas, tai sakoma, kad punktas turi teigiamą potencialą, o jei darbas bus patiektas pačių elektrinių jėgų sąveikos, tai sakoma, kad imamasis punktas turi neigiamą potencialą. Imkime, pvz., teigiamai įelektrintą metalinį rutulį: vienodai nuo rutulio centro nutolusių taškų potencialai bus vienodi ir sudarys vienodų potencialų arba e k v i p o t e n c i n i u s paviršius. Juo toliau nuo rutulio centro bus nutolęs tiriamasis punktas, juo mažesnis bus jo potencialas, ir galutiniu atveju — begalybėj, potencialas bus nulis. Praktikoje labai dažnai nuliniu potencialu, arba nuliniu potencialo lygmeniu, laikomas žemės potencialas. Kadangi įelektrinto metalinio rutulio viduje jokių elektrinių įtempimo jėgų nėra, tai rutulio viduje bus tas pats potencialas, kaip jo paviršiuje, nes jokio darbo nereikalinga elektros kiekio vienetui rutulio viduje perstumti.

P o t e n c i a l ų s k i r t u m a s tarp dviejų punktų (taškų) arba įtampa tarp jų, apibrėžiamas darbu, kuris reikalingas atlikti, kad perstumtų elektros kiekio vienetą tarp imamųjų dviejų punktų. Aišku, kad potencialų skirtumas tarp dviejų taškų ekvipotenciniame paviršiuje yra nulis. Elektrostatinėje vienetų sistemoje potencialų skirtumas yra vienetas — vienas statvoltas, — kai vieno ergo darbas reikalinga nudirbti, kad perstumtų vieną statkuloną elektros tarp skirtingų potencialų taškų. Praktinėje m. k. s. sistemoje potencialų skirtumo vienetas — vienas voltas — atitinka vieną džaulį arba vieną vatsekundę darbo, reikalingo atlikti, nustumiant vieną kuloną elektros iš vieno taško į kitą, arba suglaustai: 1 v o l t a s = 1 d ž a u l i s / 1 k u l o n u i. Kadangi 1 d ž a u l i s = 10^7 e r g ų, o 1 k u l o n a s = 3×10^9 s t a t k u l o n ų, tai 1 v o l t a s = $1/_{300}$ s a t v o l t o. Elektromagnetinėj sistemoj potencialų skirtumo vienetas — 1 abvoltas — yra darbas ergais, reikalingas nustumti elektros kiekio vienetą (abkuloną) atstumu tarp skirtingų potencialų taškų, taigi: 1 a b v o l t a s = 1 e r g a s / 1 a b k u l o n u i. Kadangi 1 e r g a s = 10^{-7} d ž a u l i o ir 1 a b k u l o n a s = 10 k u l o n ų, tai 1 a b v o l t a s = 10^{-8} v o l t o, arba 1 v o l t a s (m. k.s.) = 10^8 a b v o l t ų. Žr. Elektra, Elektros vienetai. *A. J.*

Elektros skaitiklis žr. Elektros matavimo aparatai.

Elektros stotis žr. Elektrinė.

Elektrostatika (gr.) fizikos mokslas apie nejudomų elektrinių krūvių sąveiką. Žr. Elektra rimties būsenoje.

Elektrostatinė indukcija žr. Elektra rimties būsenoje.

Elektros tinklai — įvairiausios paskirties elektros energijos perdavimo ir paskirstymo linijos su visais jų įtaisymais. Žr. Elektrinė.

Elektros trauka elektros naudojimas keleivių ir prekių transporto priemonėms varyti. Pirmieji bandymai, panaudoti E. T. geležinkeliuose, daryti 1838 Anglijoj. Šiandien E. T. jau dominuoja geležinkeliuose elektrinių arba dyzelinių elektrinių lokomotyvų pavidalu, ir mst. keleivių tranporte (požeminiai traukiniai, tramvajai, troleibusai ir kt.). E. T. privalumai: 1. galimybė panaudoti upių vandens energiją ar menkavertį kurą traukai geležinkeliuose ir miestų susisiekime; 2. traukai reikalingo kuro transporto sumažinimas ar pašalinimas; 3. geresnis elektrinių lokomotyvų išnaudojimas; 4. mažesnis aptarnaujančio personalo skaičius; 5. švara ir patogumas. *P. Dr.*

Elektrostrikcija (lot. stringere ,suspausti') dielektriko molekulų susispaudimas ir kūno tūrio sumažėjimas elektros lauke. Dažniausiai pastebimas reiškinys, tirpinant elektrolitus įvairiuose tirpintuvuose. Tirpintuvų tūrio sumažėjimą Drude ir Nernst aiškina ištirpintų jonų elektros jėgų veikimu. Elektrostatiniai jonų laukai pritraukia tirpintuvo molekulas, jas prispaudžia arčiau vienas prie kito, ir dėl to sumažėjo bendras tirpalo tūris.

Elektros variklis, arba **motoras**, mašina, kuri elektros energiją paverčia į mechaninę energiją. Nuolatinės srovės variklio įtaisymas iš esmės nesiskiria nuo dinamo (žr.)

K i n t a m o s i o s s r o v ė s v a r i k l i a i savo konstrukcijos atžvilgiu skirstomi į s i n c h r o n i n i u s (žr. Dinama), kurių greitis pastovus, ir a s i n c h r o n i n i u s, kurių greitis kinta su apkrovimu. Asinchroninių variklių grupei priklauso: indukcinis ir įvairūs kolektoriniai varikliai. Daugiausia vartojamas t r i f a z i s i n d u k c i n i s v a r i k l i s. Jo savybės artimos nuolatinės srovės lygiagrečio sužadinimo varikliui, išskyrus tik tai, kad jo greičio negalima reguliuoti įprastomis priemonėmis.

Trifazio indukcinio E. statorius niekuo nesiskiria nuo trifazio alternatoriaus statoriaus, — jo apvajos sujungtos žvaigžde ar trikampiu ir jungiamos prie trifazio

tinklo. Statoriaus srovės jame sukelia sukamą magnetinį lauką, kurio greitis yra tiksliai pastovus, nes jis tiesiog proporcingas dažnumui ir atvirkščiai proporcingas statoriaus polių skaičiui; taigi, jis nepriklauso nuo apkrovimo. Statoriaus sukamas magnetinis laukas, kirsdamas rotoriaus laidininkus, sukelia juose indukcines sroves (iš čia kilęs indukcinio variklio pavadinimas). Sukamo magnetinio lauko veikimas tų indukcinių srovių verčia rotorių suktis vienoda su magnetinio lauko kryptimi, tačiau truputį mažesniu greičiu. Rotoriaus atsilikimas nuo sukamojo magnetinio lauko greičio vadinamas slydimu ir sudaro didelėse mašinose apie 2%, o mažose apie 5–10% magnetinio lauko greičio. Tokiu būdu variklio greitis atitinkamai siekia 98% ir 95–90% magnetinio lauko greičio. Sukamojo magnetinio lauko greitis 60 ciklų dažnume yra šis: 2 polių statoriuje — 3600, 4 — 1800, 6 — 1200 ir 8 — 900 apsis./min. Variklio atitinkamas greitis 5% slydime yra: 3420, 1710, 1140 ir 855 apsis./min. Didėjant apkrovimui, variklio greitis nežymiai mažėja, kitaip sakant, slydimas didėja. Pagal konstrukciją indukcinių variklių rotoriai skirstomi į voverės narvelio rotorių, dvigubo narvelio rotorių ir rotorių su apvajomis. Pirmasis sudarytas iš plieno skardos suspaustų plonų lapų rido su išpjovomis, kuriose talpinami neizoliuoti vario ar aliuminio, palyginti, stambūs virbalai, trumpai sujungti abiejuose galuose žiedais, ir tai, atmetus rido masę, primena voverės narvelio išvaizdą. Indukcinis variklis su narvelio rotoriumi paleidimo metu ima iš tinklo srovę 5–8 kartus didesnę už normalią pilno apkrovimo srovę ir, neatsižvelgiant į tai, išvysto pradinį sukamąjį momentą tik 50% didesnį už normalų, dėl mažo galingumo koeficiento. Betgi jis turi didelį našumą ir augštą galingumo koeficientą darbo metu. Dvigubo narvelio rotorius turi po du virbalus kiekvienoje išpjovoje: vieną plonesnį, padarytą iš didesnės varžos metalo (skaistvario) ir patalpintą išpjovos paviršiuje, ir antrą — storą varinį ar aliumininį, patalpintą gilios išpjovos dugne. Toks variklis paleidimo metu ima srovę tik 4–5 kartus didesnę už normalią ir išvysto pradinį sukamąjį momentą du kartus didesnį už normalų. Rotorius su apvajomis turi trifazę ar dvifazę apvają, kuri sujungta su trimis patalpintais ant veleno izoliuotais žiedais. Per tuos žiedus ir šepečius rotoriaus apvajos paleidimo metu sujungiamos su reostatu, kad sumažintų paleidimo srovę iki nustatytos ribos ir padidintų pradinį sukamąjį momentą, kuris paprastai siekia apie 300% normalaus. Varikliui įsibėgėjus, reostatas atjungiamas, ir trys žiedai sujungiami trumpai. Su reostato pagalba rotoriaus grandinėje, reikalui esant, galima reguliuoti (tiktai sumažinti) variklio greitį, nors toks reguliavimo būdas nėra ekonomiškas dėl energijos nuostolių reostate, kuris tokiu atveju turi būti pritaikytas ilgalaikiam apkrovimui, kad neperdegtų.

Maži (iki 7½ kW) varikliai su narvelio rotoriumi paleidžiami, juos jungiant tiesiog prie tinklo. Didesnio galingumo varikliai paleidžiami žvaigždės-trikampio metodu. Paleidimo metu trys statoriaus fazės sujungiamos žvaigžde, nuo ko jų įtampa ir srovė sumažėja $\sqrt{3}$ kartų. Varikliui įsibėgėjus, tos apvajos sujungiamos trikampiu, ir jis pradeda veikti pilnoje įtampoje. Paleidimo srovei sumažinti taip pat vartojamas ir autotransformatorius, kuris paleidimo metu paprastai sumažina variklio įtampą ir srovę du kartus. Trifaziai indukciniai varikliai gaminami įvairaus galingumo ir įvairioms įtampoms. Didžiausio variklio galingumas (1953) siekia 83.000 HP.

Ten, kur nėra trifazės srovės šaltinio, vartojamas vienfazis indukcinis variklis su narvelio rotoriumi, nors tokio variklio našumas blogesnis, galingumo koeficientas mažesnis, ir variklis gali išvystyti tik 60% galingumo, lyginant su tokio pat svorio trifaziu varikliu. Kai trifaziam indukciniam varikliui besisukant, viena fazė nutrūksta (pvz. perdega jos saugiklis), tai jis nenustoja sukęsis, ir veikia kaip vienfazis variklis. Tuo atveju trijų fazių darbas užkraunamas dviem, ir per ilgesnį laikotarpį jos gali susvilti. Kad šitaip neatsitiktų, vartojamas automatinis jungiklis, kuris išjungia variklį, kai jo viena fazė nutrūksta. Nesisukąs trifazis variklis, prijungtas prie vienfazės srovės šaltinio (trečios fazės galą paliekant laisvą), nesisuks tol, kol nebus kokiu nors būdu įsuktas, ir po to suksis ta kryptimi, kuria jis buvo įsuktas.

Vienfazės srovės kolektoriniai varikliai savo konstrukcija panašūs į nuolatinės srovės mašinas. Skirtumas tik tas, kad jų poliai padaryti iš plieninės skardos suspaustų plonų lapų, nes poliai sužadinami kintamąja srove. Plačiau vartojamas nuoseklaus sužadinimo kolektorinis variklis, kuriame, pasikeitus srovės krypčiai rotoriaus laidininkuose, tuo pat akimirksniu pasikeičia ir elektromagnetų polariškumas, ir todėl sukimosi kryptis per abi ciklo puses palieka ta pati. Šis variklis turi didelį pradinį sukamąjį momentą, jo greitis žymiai mažėja su apkrovimu, ir jo greitį galima reguliuoti. Mažo galingumo (iki 1 HP) vienfaziai nuoseklaus sužadinimo kolektoriniai varikliai plačiai vartojami namų apyvokoje: dulkių siurbliams, šaldytuvams, rankiniams įrankiams (grąžtams ir pjūklams) ir kitiems tikslams. Tokie didelio galingumo (iki kelių tūkstančių kW)

varikliai kaikur vartojami traukai, tačiau jie sėkmingai veikia tik mažesniame dažnume (25 arba $16^2/_3$ c/s).

Mažo galingumo nuoseklaus sužadinimo kolektoriniai varikliai, skirti kintamajai ir nuolatinei srovei, vad. universaliniais. Jų normalus greitis dažniausiai siekia apie 3500 apsis./min., o kai jie veikia neapkrauti, jų greitis padidėja iki 8000 –10.000 apsis. / min. Didesnio galingumo nuoseklaus sužadinimo kolektorinis variklis paleidžiamas su pagalba reostato, įjungto nuosekliai su varikliu. Variklio įtampos sumažinimas paleidimo metu ir jos keitimas darbo metu greičiui reguliuoti gali būti ekonomiškiau pasiektas, vartojant autotransformatorių reostato vietoje. Kitas kolektorinis vienfazės srovės variklis, vad. repulsiniu, savo savybėmis panašus į nuoseklaus sužadinimo vienfazį variklį, — būtent, jis turi didelį pradinį sukamąjį momentą, jo greitis žymiai mažėja su apkrovimu, ir greitį galima reguliuoti. Jis turi trumpai surakintus kolektoriaus šepečius. Repulsinio variklio greitį galima reguliuoti, keičiant jo įtampą autotransformatoriumi, arba pasukant trumpai surakintus šepečius. Repulsiniame varikly tinklo srovė maitina tik sužadinimo grandinę, o rotoriuje srovė atsiranda indukcijos keliu, nes rotorius neturi elektriško ryšio su sužadinimo apvaja bei tinklu. Repulsinio variklio galingumo koeficientas mažesnis, negu nuoseklaus sužadinimo variklio. Abu šie varikliai paprastai vartojami ten, kur reikalingas greičio reguliavimas, kadangi indukcinio variklio greičio negalima reguliuoti paprastomis priemonėmis. Žr. Dinamas.

Bödefeld u. *Sequenz* Elektrische Maschinen 4 laida 1949; *Mayser* u. *Hager* Elektromotoren für Stark- und Schwachstrom 7 laida 1949. *V. Ptr.*

Elektros varža. Elektros srovei tekant laidininku, pastarasis įšyla nuo tekančių elektronų susidūrimo su laidininko atomais, sunaudodamas tam tikrą galingumą. Tada sakoma, kad laidininkas varžo elektronų tekėjimą, arba kad jis turi varžą. Kuo didesnis galingumo nuostolis laidininke su ta pačia srove, tuo didesnė yra jo varža. Varžos vienetas yra omas, t. y. varža, kurioje vieno ampero srovė daro vieno vato galingumo nuostolius. Stambesni varžos vienetai yra kilomas (=1000 omų) ir megomas, lygus milionui omų, o smulkesnis — mikromas, lygus milioninei omo daliai.

Varža priklauso nuo medžiagos, tiesiai proporcinga laidininko ilgiui ir atvirkščiai proporcinga laidininko skerspjūviui. Metalai, pirmoje eilėje sidabras, varis ir aliuminis, turi mažą varžą. Pastarieji du, kaip nebrangūs metalai, išimtinai ir vartojami laidams. Kai varža panaudojama elektros šildymo aparatuose, tai parenkamas lydinys, turįs didžiausią varžą, pvz. nichromas (Fe–Ni–Cr), nes tuo būdu apsieinama su mažu metalo kiekiu. Nemetalai turi daug didesnę varžą, pvz. anglies varža apie 2000 kartų didesnė už vario. Temperatūrai didėjant, metalų varža didėja, o nemetalų ir skysčių mažėja. Varžos temperatūrinis koeficientas yra santykis varžos prieauglio, sukelto 1° C temperatūros pakilimo, su pradiniu varžos dydžiu. Kai temperatūra priartėja prie absoliutinės temperatūros (—273° C), metalų varža staiga sumažėja iki visai nežymios vertės. Pvz. švino varža —263° C staiga sumažėja tūkstantį bilionų kartų, palyginus su varža 0° C. Selenio varža turi nuostabią ypatybę mažėti iki dviejų šimtų kartų apšvietimo įtakoje.

Vieno kubinio centimetro medžiagos varža, kai srovė teka lygiagrečiai šoninėmis sienomis, vadinama lyginamąja varža. Žemiau dedamoje lentelėje nurodyta įvairių medžiagų lyginamoji varža mikromais 20° C ir varžos temperatūrinis koeficientas.

Medžiaga	Lyg. varža	T° koef.
Sidabras	1,63	0,0038
Varis	1.78	0,00393
Aliuminis	2.94	0.00446
Volframas	4.8	0,0045
Cinkas	6.1	0,00347
Geležis	10 0	0.0050
Švinas	20,8	0,0040
Gyvsidabris	95.7	0.00089
Skaistvaris	6.6	0 0010
Konstantanas	49.0	Nežymus
Nichromas	110.0	0.0001
Anglis	3500,0	—0,0005

Kintamosios srovės grandinėje srovės tekėjimas slopinamas ne tik laidininko varžos, bet ir kintamosios saviindukcijos e.v.j., atsiradusios grandinėje nuo magnetinio ar elektrinio lauko kitimo. Ta kintamoji saviindukcijos e. v. j., beveik visuomet priešinga grandinės įtampai kryptimi nukreipta, sumažina galutinę įtampą ir jos sukeltą srovę. Įtampos kritimas tai saviindukcijos e. v. j. nugalėti yra proporcingas srovei, ir todėl gali būti prilyginamas įtampos kritimui varžoje. Betgi, kadangi tas įtampos kritimas nėra surištas su vielos įšilimu bei energijos suvartojimu, tai ta varža turi skirtingą fizinę prigimtį ir skirtingą pavadinimą. Kintamosios srovės grandinėje turime savo fizine prigimtimi skirtingas šias varžas: ominę, indukcinę, imluminę ir tariamąją varžą. Ominė varža R tai tų pačių savybių varža, kuri pasireiškia nuolatinės srovės grandinėje. Indukcinė varža X_L pasireiškia kintamosios srovės grandinėje su žymesne saviindukcija (ritės su dideliu apvajų skaičiumi bei geležine šerdimi). Toji varža nepriklauso nuo medžiagos ir yra

proporcinga srovės dažnumui f ir saviindukcijos koeficientui L, būtent: $X_L = 2\pi f L$. Imluminė varža X_c pasireiškia kintamosios srovės grandinėje su žymesniu imlumu (kondensatorius arba peržadintas sinchroninis motoras). Imluminė varža apskaičiuojama formula $X_c = \frac{1}{2\pi f C}$, C imlumas faradais, ir f dažnumas c/s. Imluminė, taip pat ir indukcinė varža padidina galutinę grandinę varžą — tariamąją varžą. Tariamoji varža Z yra lygi įtampai, padalytai iš srovės. Jos reikšmė surandama iš formulos: $Z = \sqrt{R^2 + (X_L - X_c)^2}$, arba grafiniu būdu, nubraižius statų trikampį su statiniais, lygiais ominei varžai R ir indukcinės ir imluminės varžų skirtumui $X_L - X_c$. To trikampio įžambinė yra lygi tariamai varžai. Jei varžos X_L ir X_c yra lygios, tai jų skirtumas lygus nuliui, ir srovė apribota tik omine varža, pasiekia didžiausią vertę. Keičiant indukcinę ar imluminę varžą su nustatytu dažnumu, galima gauti tų varžų lygybę ir vadinamąjį rezonansą, kuriame srovė gali būti žymi, jei ominė varža maža. Rezonanso reiškiniai plačiai panaudojami radioaparatuose.

V. Ptr.

Elektros vienetai skirstomi į praktinių c. g. s. (centimetras-gramas-sekundė) elektrostatinių ir c. g. c. elektromagnetinių vienetų sistemas.

Praktiniai elektros vienetai, vartoti visame pasaulyje iki 1948, buvo vadinamieji tarptautiniai vienetai, nustatyti 1908 Tarptautinės Londono Konferencijos, būtent: a) amperas, pastovi srovė, kuri, tekėdama per azoto rūgšties sidabro ($AgNO_3$) vandens skiedinį, išskiria per sekundę 0,001118 g sidabro; b) omas yra pastovaus skerspjūvio, 106,3 cm ilgio ir 14,4521 g masės tipstančio ledo temperatūroje, gyvsidabrio stulpelio varža pastoviai srovei. Tai pagrindiniai vienetai, — visi kiti yra išvestiniai. Įtampos, elektrovaros jėgos arba potencialų skirtumo tarptautinis vienetas — voltas — yra toks potencialų skirtumas, kuris vieno tarptautinio omo varžoje sukelia vieno tarptautinio ampero srovę. Tarptautinis elektros kiekio vienetas — kulonas — arba ampersekundė – yra elektros kiekis, prabėgęs per sek., kai pastovi srovė yra vienas tarpt. amperas. Viena ampervalanda yra lygi 3600 kulonų. Tarptautinis galingumo vienetas — vatas (W) — yra vieno tarpt. ampero srovės galingumas, kai įtampa lygi vienam tarpt. voltui. Vienas kilovatas (kW) yra lygus 1000 vatų. Darbo tarptautinis vienetas — vatsekundė, arba džaulis — yra darbas, atliktas per sekundę vieno tarpt. ampero vieno tarpt. omo varžoje. Vatvalanda (Wh) yra lygi 3600 vatsekundžių, o kilovatvalanda (kWh) yra lygi 1000 vatvalandų. Tarptautinis imlumo vienetas — faradas — yra imlumas tokio kondensatoriaus, kuris užsikrauna vienu tarpt. kulonu elektros prie potencialų skirtumo 1 tarpt. voltas. Faradas yra lygus milionui mikrofaradų. Saviindukcijos arba induktyvumo tarpt. vienetas — henris — yra saviindukcija tokios grandinės, kurioje, srovei tolygiai kintant, vienu tarpt. amperu per sek. indukuojasi vieno tarpt. volto e. v. j. Henris taip pat yra tarpusavio indukcijos 2 elektrinių grandinių vienetas, kai vienoje jų sukeliama 1 tarpt. volto e. v. j., tolygiai kintant srovei vienu amperu per sek. kitoje.

1930–1940, žymiai patobulėjus matavimo tikslumui, buvo nustatyta, kad tarptautinio omo reikšmė, paremta gyvsidabrio stulpelio standartu, yra kiek didesnė už paremtą c. g. s. sistema absoliučią omo vertę, — taigi ir visi kiti tarptautiniai vienetai šiek tiek skiriasi nuo absoliučių c. g. s. vienetų. 1940 Tarptautinė Komisija nutarė pakeisti omo ir kitų vienetų vertę, ir tas pakeitimas, dėl karo aplinkybių įgyvendintas tik 1948. Nuo to laiko vietoje tarptautinių vienetų, paremtų omo ir ampero fiziniais standartais, vartojama m. k. s. metras-kilogramas-sekundė) praktinių vienetų sistema. Ji vadinama taip pat Giorgi sistema, nes ją pasiūlė italų prof. Giovanni Giorgi (1871–1950). Tos sistemos vienetai yra absoliutūs, nes jie apibrėžti ne fiziniais standartais, bet ilgio, masės ir laiko vienetais. M. k. s. sistemos srovės vienetas amperas yra srovė, kuri, tekėdama tuštumoje dviem lygiagrečiais be galo ilgais ir plonais laidais vieno metro atstume vienas nuo kito, sukelia tarp jų 2×10^{-7} niutono jėgą 1 metrui ilgio. Darbo vienetas — džaulis, arba vatsekundė, — yra darbas, atliktas vieno niutono jėgos, kai jėgos veikiamas kūnas pajuda 1 m jėgos kryptimi. Vatas — galingumo vienetas — atitinka 1 džaulio darbą per sek. Kiti vienetai išvedami iš augščiau pažymėtų ir apibrėžiami panašia tvarka, kaip ir tarptautiniai vienetai.

Elektrostatinė vienetų sistema vartojama elektrostatikoje. Šios sistemos vienetai neturi atskirų pavadinimų, nors JAV jau įsigali jiems pavadinimai, padaryti iš praktinių vienetų vardų su priešdėliu stat-, pvz. statvoltas, statamperas ir t. t. Pagrindinis tos sistemos vienetas yra elektros kiekio vienetas (statkulonas), tai yra toks elektros kiekis, kuris, būdamas tuštumoje 1 cm atstumo nuo kito tokio pat kiekio, yra atstumiamas vienos dinos jėga. Tas vienetas nustatytas remiantis Kulono dėsniu.

Elektrostatinis įtampos vienetas (statvoltas) yra potencialų skirtumas tarp dviejų taškų, tarp kurių, pratekėjus vienam elektrostatiniam elektros kiekio vienetui, atliekamas vieno ergo darbas. Srovės vienetas (statamperas) yra tokia srovė, kai elektros kiekio vienetas prabėga per sek. Kiti elektrostatiniai vienetai išvedami iš augščiau apibrėžtų vienetų.

Elektromagnetinių vienetų sistema vartojama elektromagnetizmo srityje. Šios sistemos vienetai taip pat neturi atskirų pavadinimų, nors JAV ir jiems iš dalies yra prigijęs pavadinimas, paimtas iš praktinių vienetų su priešdėliu ab-, kaip abamperas, abvoltas ir t. t. Pagrindinis tos sistemos vienetas – magnetinės masės vienetas. Tai yra tokia magnetinė masė, kuri, būdama sukoncentruota viename taške tuštumoje 1 cm atstumo nuo kitos tokios pat magnetinės masės, yra atstumiama nuo jos vienos dinos jėga. Magnetinė masė dar vadinama magnetizmo kiekiu bei magnetinio polio stiprumu.

Elektromagnetinėje sistemoje srovės vienetas (abamperas) yra tokia srovė, kuri, tekėdama tiesiu, begaliniu ilgu, nežymaus skerspjūvio laidu tuštumoje, veikia 1 cm atstumo nuo laido esantį magnetinės masės vienetą dviejų dinų jėga. Elektros kiekio vienetas (abkulonas) yra elektros kiekis, kuris prabėga per sek., kai srovė yra vienetas (abamperas). Įtampos vienetas (abvoltas) yra toks potencialų skirtumas tarp dviejų taškų, tarp kurių prabėgęs elektros kiekio vienetas (abkulonas) atlieka vieno ergo darbą. Kiti elektromagnetiniai vienetai išvedami, pasiremiant augščiau nurodytaisiais. Elektrostatinėj ir elektromagnetinėj sistemoj jėgos vienetas yra dina, darbo vienetas yra ergas, o galingumo vienetas yra vieno ergo darbas per sek.

Nuosekliame skaičiavime visada reikia laikytis betkurios vienos sistemos. Galutinis rezultatas gali būti perverstas į betkurią kitą sistemą pagal reikalą. *V. Ptr.*

Elektrotechnika mokslas apie elektros taikymą praktikos reikalams.

Elektrotechnikos batalionas žr. Lietuvos kariuomenė.

Elektroterapija (gr.) gydymas elektra, elektros srovės taikymas gydymo reikalams. Žr. Terapija.

Elektrotermija elektrochemijos (žr.) dalis.

Elektrotipija galvanoplastinis metodas varinėms klišėms gaminti. Žr. Galvanoplastika.

Elektrovaros jėga (stp.: e. v. j.) yra potencialų skirtumas tarp gnybtų elektros šaltinio, kai per jį neteka srovė. Tekant srovei, tas potencialų skirtumas dėl įtampos kritimo šaltinio viduje pasidaro kiek mažesnis už E. J., ir tuo atveju jis vad. šaltinio įtampa. E. J. ir įtampa matuojama voltais. Šaltinio neigiamame poliuje E. J. sukaupia elektronų perteklių, o teigiamame — jų trūkumą. Kai grandinė uždara, tai elektronai teka iš neigiamo poliaus išorine grandine į teigiamą polių, o E. J. visą laiką palaiko tą elektronų perteklių neigiamame poliuje ir trūkumą teigiamame.

E. J. šaltiniai pagrįsti šiais veiksniais: elektromagnetine indukcija, cheminiais, šiluminiais, mechaniniais arba šviesos veiksniais ir radioaktyvumu. Elektromagnetinės indukcijos dėsniu (Faraday 1831) remiasi visa dabartinė elektros pramonė, nes tai yra svarbiausias veiksnys E. J. sukelti. Dinamų, motorų ir transformatorių veikimas paremtas indukcijos dėsniu. Elementuose bei akumuliatoriuose E. J. sužadinama cheminiu veiksniu. Temperatūros

Ryšys tarp įvairių sistemų elektros vienetų

Dydis	Giorgi arba MKS absoliutinė sistema		Senoji tarptautinė sistema		Elektrostatinė CGS absoliutinė sistema		Elektromagnetinė CGS absoliutinė sistema
Elektros kiekis	1 kulonas	=	1,000165 kulonų	=	3×10^9 statkulonų	=	$^1/_{10}$ abkulono
Srovė	1 amperas	=	1,000165 amperų	=	3×10^9 statamperų	=	$^1/_{10}$ abampero
Įtampa arba e. v. j.	1 voltas	=	0,999670 volto	=	$^1/_{300}$ statvolto	=	10^8 abvoltų
Varža	1 omas	=	0,999505 omo	=	$^1/_9\times10^{-11}$ statomo	=	10^9 abomų
Laidumas	1 siemensas, arba mo	=	1,000495 mo	=	9×10^{11} statmo	=	10^{-9} abmo
Imlumas	1 faradas	=	1,000495 faradų	=	9×10^{11} statfaradų, arba centimetrų	=	10^{-9} abfarado
Saviindukcija	1 henris	=	0,999505 henrio	=	$^1/_9\times10^{-11}$ stathenrio	=	10^9 abhenrių, ar centimetrų
Darbas bei energija	1 džaulis, arba vatsek.	=	0,999835 džaulio	=	10^7 ergų	=	10^7 ergų
Galingumas	1 vatas	=	0,999835 vato	=	10^7 sergų/sek.	=	10^7 ergų/sek.

skirtumas tarp dviejų nevienodų metalų sujungimų sukelia E. J. (Seebeck 1822); ji yra maža, tačiau sėkmingai panaudojama termoelementuose, skirtuose temperatūrai matuoti. Fotocelėje, pvz. sudarytoje iš geležies ir selenio suglaustų sluogsnių, atsiranda maža E. J. nuo krintančios į tuos paviršius šviesos. Fotocelės vartojamos šviesos stiprumui matuoti. E. J. gali būti sukelta ir mechaninio veiksnio vad. piezoelektriniame reiškinyje, kurį atrado Pierre ir Jacques Curie 1880. Jie patyrė, kad kaikuriuose kristaluose (kvarce, turmaline ir Rochelle druskoje) atsiranda E. J., kai tie kristalai suspaudžiami, — atseit, veikiami mechaninės jėgos, ir atvirkščiai, kai kristalus veikia potencialų skirtumas, juose pasireiškia tempimo bei slėgimo mechaninės jėgos. Piezoelektrinis efektas naudojamas augšto dažnumo virpesiams sukelti ir jų pastovumui išlaikyti, taip pat mikrofonų, garsintuvų bei fonografų įtaisuose. JAV 1954 išrastas a t o m i n i s e l e m e n t a s, kurio E. J. atsiranda nuo radioaktyvaus šaltinio, skleidžiančio beta daleles į suglaustą su juo pusiau laidų kristalo sluogsnį. *V. Ptr*

Elektrovežis elektra varomas lokomotyvas. Žr. Lokomotyvas.

Elementarus (lot.) pradinis, paprastas, nesudėtingas; pagrindinis.

Elementas (lot. e l e m e n t u m ,pirminė medžiaga, pradas') 1. viena iš keturių substancijų, iš kurių senovėje buvo manoma susidedant visus fizinius daiktus, būtent — žemė, oras, ugnis ir vanduo. 2. Pagrindinė medžiaga, gaivalas, pradmuo; pagrindinė ko nors sudaromoji dalis, sandas. 3. C h e m i j o j kiekviena substancija, kuri niekaip kitaip negali būti suskaidyta į kitas substancijas, kaip tik atomo skaldymo būdu. E l e k t r o s m o k s l e kiekviena iš dviejų metalinių substancijų, kurios elektrolite drauge vartojamos elektrai pagaminti; teigiamas arba neigiamas elektrodas. 5. M a t e m a t i k o j e begalinė kurio nors dydžio dalis, diferencialas; taškas, linijos ir kt., kas sudaro vieną liniją, paviršių ir pn.

E. a t o m i n i s sudarytas iš radioaktyvaus šaltinio — $^1/_{300}$ cm^3 radioaktyvaus plono stroncio 90 sluogsnio, kuris skleidžia beta daleles į su juo suglaustą pusiau laidų kristalo sluogsnį (germanio ar silicio). Stroncio sluogsnis bombarduoja kristalo sluogsnį keliais bilionais elektronų per sekundę. Kiekvienas įsmigęs į kristalo sluogsnį elektronas jame atpalaiduoja vidutiniškai po 200.000 elektronų, kurie susirenka elemento neigiamame poliuje. Toks elementas išvysto tik $^1/_5$ volto ir duoda 5/1.000.000 ampero, — taigi jo galingumas neprašoka vienos milioninės dalies vato, tačiau yra pakankamas maitinti tranzistoriui. Vieno elemento radoaktyvi medžiaga atseina apie 25 dolerius (1954). Šį elementą išrado D. Sarnoff, RCA (Radio Corporation of America) prezidentas. Žr. Atomas, Atominių svorių lentelė, Cheminiai elementai.

Elementinis elektros kvantas. Betkurios materijos vienas gramo ekvivalentas perkelia elektrolite tam tikrą pastovų elektros kiekį; taigi ir betkuris atskiras jonas — įelektrintas atomas arba radikalas — neša visuomet tokį pat elektros kiekį, apskaitytą vienam jo valentingumo laipsniui. Betkuris elektros kiekis susideda iš elementinių elektros kiekių—kvantų.

E. E. K. dydis yra nustatytas įvairiais būdais. Tikslesni Millikano matavimai davė kvanto vertę $e = 4{,}80 \times 10^{-10}$ elektros CGS vienetų. E. E. K. buvimu remiasi visa eilė teorijų, k. a. kvantų, atomo struktūros, spektro serijų, elektronų, metalų elektroninio laidumo ir kt.

Elementorius (lot.-lenk.) abėcėlė, pradžiamokslis, skaitymo ir rašymo vadovėlis.

Seniausias ligi šiol žinomas E. parašytas 538 pr. Kr. asiriečių dantiraščiu molinėse lentelėse. Kitos senovės tautos gaminosi E. iš papyro, pergamento arba iškaldavo akmeninėse lentelėse (romėnai). Išradus popierių, imta vartoti knygelės, kurios jau buvo artimos mūsų laikų E. Iš tokių senųjų E. paminėtini: Anglijoje — Primareus (lotyniškai) 1491 ir Primer (angliškai) 1534; Vokietijoje — M. Liuterio Fibel (1525–30) ir kt. Visuose senuosiuose E. pradžioje paprastai būdavo raidynas, o paskui skaitymo tekstai pratimams (dažniausiai poteriai, maldos). Pirmąjį iliustruotą E. išleido J. Amos Comenius „Orbis pictus" (1653–65); čia kiekviena duodama raidė atspausta ties paveiksliuku daikto, kuria vardas prasideda ta raide.

Seniausiu lietuvišku E. laikomas Mažvydo Katekizme (1547) įdėta speciali elementorinė dalis: Pygus ir trumpas mokslas skaititi ir raschity. Protestantai 1708 Karaliaučiuje išleido „Skaitynes", vėliau M. Lietuvoje daug kartų perspausdinta. 1765 ir 1766 išėjo D. Lietuvai skirtas jau visiškai atskiras E. — Mokslas skaityma rasztо lękiszko (1781 perdirbtas į Mokslas skaytimo raszta lietuwiszka). Šis E. paplito parapinėse mokyklose, susilaukė per 50 leidimų. Vysk. M. Valančiaus par. mokyklų žydėjimo metu (1856–63) jo išeidavo iki 4 leidimų per metus. 1824 K. Zabitis-Nezabitauskis pateikia jau savą E. — Naujas mokslas skaytima diel mažu vayku Žemayczіu yr Lietuvos. Tai pirmas lietuviškas originalus, iliustruotas, metodiniu atžvilgiu žymiai pažengęs E. Tačiau parapinėse mokyklose ir toliau buvo vartojamas anas neoriginalus ir metodiškai daug silpnesnis Mokslas skaytimo raszta lietuwiszka. 1842

pasirodė S. Daukanto Abecele. Netrukus atsiranda labai daug naujų E.: 1846 — kun. K. Aleknavičiaus Elementorius, arba lengvas mokslas skaityti Raszto Szwento (²1858), 1848 — Jono Lechavičiaus Naujas mokslas skaityma, 1855 — Tado Juzumo (iš tikrųjų Antano) Didysis elementorius (²1860), 1859 — M. Brundzos Lamentorius Lietuviszkas (²1860), 1860 — M. Akelaičio Lamentorius arba pradžia mokslo, 1862 — Pr. Vaicekauskio Lementorius Lankiszko-Lietuwiszkas del wejku Olkininku Parapijos, 1863 — A. Juškos Abecele arba Lewentorius, 1864 — Vinc. Juzumo Naujas Żemaitiszkas elementorius. Daugumas šių elementorių, kaip matome, parašyta ne mokytojų, bet dažniausiai kunigų, kurie mokyklinės V. Europos pažangos nebuvo pažinę, dėl to ir patys jų E. buvo gerokai atsilikę; visi parašyti sintetiniu raidžių, arba sintetiniu skiemenų, metodu. Jais naudojantis, visų pirma ir tekdavo išmokti visas raides, o paskui „slebizavimo" būdu buvo skaitomi patys tekstai.

1861 išėjo rusų raidėmis (versti iš rusų kalbos) Zolotov-Krečinskij Russkaja azbuka ir 1865 — Bukvar, taip pat ir S. Mikuckio Abecele (²1864). Šie E. neturėjo pasisekimo visuomenėje.

Spaudos uždraudimas 1865 užkirto kelią lietuviškojo E. plėtotei. Rusų valdžios lietuvių vaikams įsteigtose rusiškose mokyklose vartoti vien rusiški E. Šitam reikalui išleista Russkaja gramota dlia litovcev, kurios išėjo tik 8 leidimai, nes, uždarius parapines mokyklas, ir pačių mokinių (skaitytojų) skaičius labai sumažėjo. Tačiau ėmė dygti motinos ir daraktorių mokyklos, kurios ir toliau tebevartojo lietuviškąjį E., o jo negaudamos — lietuviškąją maldaknygę. Prūsuose pradėta perspausdinti senesnieji lietuviški E. Iš jų itin plačiai paplito V. Juzumo Naujas Žemaitiškas elementorius ir M. Brundzos Lamentorius lietuviszkas (kun. Luko Staugaičio perdirbtas). Visos eilės naujų leidimų susilaukia ir M. Akelaičio Lamentorius.

Aušros laikais į E. imta kreipti daugiau dėmesio. Dabar galutinai įsivyrauja sintetinis skiemenų metodas. Vadinasi, skiemenys (pirma dviraidžiai, paskui triraidžiai), o paskui jau skaitomi tekstai taip pat slebizavimo būdu. Tačiau ir dabar E. dažniausiai ruošia ne mokytojai, bet pasauliečiai inteligentai, kurie ano meto mokyklos reikalavimų, suprantama, nepažino. Pažymėtini šie to laikotarpio E.: J. Šliūpo su žmona paruošta Abecele (²1899), 1888 S. Gimžausko Pradžiamokslis liet. spaudraščio ir rankraščio (²1892), 1890 Naujas liet. elementorius (²1891), 1890 P. Sereikos lietutuviškas pradžiamokslis, 1893 D. Bačkausko Abecele (Amerikos lietuviams — ²1898), 1895 Aišbės (A. Kriščiukaičio) Naujas Elementorius, laimėjęs konkursą E. parašyti (vėliau susilaukęs dar 5 leidimų). Tačiau visi šie E. buvę gana silpni, nuo mokyklinių reikalavimų stipriai atsilikę.

Atgavus spaudą (1904) ir į daugelį mokyklų įvedus lietuvių kalbos mokymą, lietuvių E. pareikalavimas vėl padidėjo. Todėl ir E. rašančiųjų atsiranda vis daugiau. 1905 išeina nauji E.: A. Smilgos, K. Strazdo (²1906), M. Šveikauskienės, P. Mikolaičio (²1907, ³1908) ir P. Višinskio. Juos visus aiškiai prašoka Višinskio E., parašytas analitiniu-sintetiniu garsų metodu. Autorius jau neverčia vaiko išmokti iš pat pradžių visų raidžių, o patiektąsias tuojau jungia į žodžius. 1906 gana silpną E. išspausdino M. Bendikas. Tais pačiais metais išeina ir pirmasis E., paruoštas mokytojo, tai J. Damijonaičio ABC. Autorius svorio centru šiame darbe yra palaikęs rašymo (ne skaitymo) vyksmą, dėl to ir raidės rikiuojamos pagal raidžių formų paprastumą, o ne garso tinkamumą skaitybai. Taigi raidžių pradedamoji tvarka yra ši: i, u, ū, o, a... Tačiau ši tvarka itin nepalanki žodžių sudarymui bei skaitymo mokymui. Todėl E., nors buvo pakartotas ir Nepriklausomybės laikais (1923), bet pasisekimo neturėjo.

1909 išeina silpni elementoriai J. Ambrazevičiaus, M. Paltanavičiaus, Ks. Sakalausko-Vanagėlio (Dovanėlė) ir K. Skabeikos (Kas skaito — rašo, duonos neprašo). K. Skabeikos parašytas E. yra tuo metu vyravusiu analitiniu-sintetiniu garsų metodu. Iš kitų jis išsiskyrė itin patrauklia chrestomatine dalimi, o anuo metu ir gana geru elementorinės medžiagos išdėstymu (pateiktąja raidžių tvarka).

Prieš I pas. karą E. rašymas pereina išimtinai į mokytojų rankas. Ir tai truko visą nepriklausomybės tarpą. Nepriklausomosios Lietuvos mokyklose plačiausiai buvo paplitę A. Jakučionio Kelias į šviesą, Esmaičio (J. Matijošaičio) Sakalėlis, Ambraškos ir St. Zobarsko Aušrelė. Kiek mažesniu kiekiu buvo paplitę J. Murkos Vaikų darbymečiui, M. Vasiliausko Žibutė, Geručio (M. Vasiliausko) Rūtelė. Visi šie vadovėliai buvo parašyti analitiniu-sintetiniu garsų-raidžių metodu ir visi yra buvę beveik vienodos metodinės vertės. Todėl vienas kitą ir konkuravo, galima sakyti, tik iliustracijomis. Visiems jiems trūko originalumo. Vieni iš jų buvo neabejojamoje rusiškųjų elementorių metodinėje įtakoje (Kelias į šviesą, Sakalėlis, Vaikų darbymečiui, Žibutė), o kiti — tų pačių rusų, lenkų ir kitų lietuviškųjų E. bendrinė išraiška (Aušrelė, Rūtelė). Išlaikytu analitiniu-sintetiniu garsų-raidžių-skiemenų metodu buvo parašytas Ig. Malinausko ir J. Kaplano (1935–36) E., skiriamas nelietuvių vaikams.

Iš tų laikų E. išsiskyrė A. Busilo Pirmieji žingsniai (1927) — bandymas parengti E. amerikiniu metodu (analitiniu raidžiųsakinių metodu). Tačiau autorius amerikiniam metodui būtiniausios žymės — analogijos ir kontrasto — nebegalėjo panaudoti. Antra vertus, taip pat nesugebėjo sudaryti vaikui ir sąlygų įsiminti komplikuotų žodžių grafemų. Dėl šio E. mokyklose nepaplito. 1929 Busilas parašė Sparnelius. Šis E. buvo jau originalus darbas. Tai amerikinio metodo sėkla, sėta bei auginta lietuviškoje dirvoje, ir davusi jau visiškai naujų, vertingų vaisių (ypač 2-ju gerai pataisytu leidimu). Šio E. pagrindas — analitinissintetinis skiemenų-žodžių metodas. Tačiau E. buvo vartojamas tik keliose mokyklose, tik pažangiųjų mokytojų, nes, kaip paaiškėjo, daugumas mokytojų su E. metodais nebuvo susipažinę. Antra vertus, E. kiek susilpnino ir primyvios iliustracijos, kai kiti E. tuo metu jau turėjo geras spalvotas iliustracijas, taip pat ir geresnes chrestomatines dalis. Okupacijos sustabdė ir E. pažangą, nes visi mokyklų vadovėliai (taigi ir elementoriai) dabar laikomi geriausi sulietuvintieji rusiškieji.

Tremty (Kanadoj) 1953 išėjo A. Rinkūno Kregždutė, parašyta analitiniu - sintetiniu garsų-raidžių metodu, gana artimu aniems tradiciniams Nepriklausomosios Lietuvos elementoriams. *I. M.*

Elemi tam tikra balzaminė derva, vartojama vaistinėse ir lakų gamyboje. Labiausiai vartojama Manila E., Jucatan E., Rio E., Mexico E. ir kt. Žr. Dervos.

Elena (graikiškai helenē) 1) graikų mitologijoje pati gražiausia Graikijos moteris, Zeuso ir Ledos duktė. Odisėjo patarimu jai priesaikos būdu buvo pažadėta, kad ji gausianti išsirinktąjį vyrą, net jei tam reikėtų pavartoti ginklą. Ji išsirinko Menelają, bet vėliau nugabenta į Troją kaip Pario žmona. Menelajas reikalavo laikytis susitarimo, ir todėl visi graikų vadai dėl jos paskelbė karą Trojai. Trojos karui pasibaigus, ji grįžo į Spartą su Menelaju, tačiau po jo mirties išvaryta iš krašto ir nužudyta Rodo saloje tos salos karalienės valia.

2) E. (Flavia Iulia Helena Augusta, apie 250–330) šventoji (šventė VIII 18), imperatorienė, Konstantino Didžiojo motina. Šv. Ambraziejaus liudijimu, buvusi žemo kilimo (smuklininko duktė) ir tapusi Konstantino Chloro konkubina. 288 pagimdė Konstantiną. Po penkerių metų, kai Diokletianas Konstantiną Chlorą padarė cezariu, šis turėjo vesti imperatoriaus Maksimiano podukrą Teodorą ir atsisakyti E. Bet sūnus Konstantinas labai gerbė motiną, jai suteikė Augustos titulą, atkaldino jos atvaizdą ant pinigų ir jos vardu pavadino vieną miestą Bitinijoje. Euzebijus (Vita Constantini, III, 47, 2) tvirtina, kad Konstantinas atvertęs E. į krikščionybę. Bet atrodo labiau panašu į tiesą, kad E., 313 pasikrikštijusi, nuteikė krikščioniškai ir sūnų. Tapusi krikščione, E. pasižymėjo dosnumu ir bažnyčių statymu: Šv. Kryžiaus Romoje, Apaštalų Konstantinopolyje, Kristaus Gimimo Betliejuje ir Getsemane — Alyvų kalne prie Jeruzalės. Jau senatvėje nuvykusi į Palestiną ir, šv. Ambraziejaus liudijimu, atradusi šv. Kryžių, kurio dalį atgabenusi į Romą ir padėjusi savo statytoje bazilikoje (S. Croce in Gerusaleme). E. mirė Konstantinopolyje, bet kūnas buvo atgabentas į Romą ir palaidotas mauzolėjuje via Prenestina purpuro sarkofage, kuris dabar yra Vatikano muzėjuj.

A. M. Rouillon S. E. 1908; *J. Maurice* Ste Hélène 1929; *R. Krautheimer* Corpus basilicarum cristianarum Romae 1940. *J. V.*

3) E. iš Skövden (m. 1160) švedų šventoji (šventė VII 31), kilusi iš didikų, po kelerių metų santuokos tapusi našle, gyveno šventą gyvenimą ir kaip maldininkė aplankė Jeruzalę. Grįžusi į Švediją, buvo giminių neteisingai apkaltinta prisidėjus prie sąmokslo, kuriame buvo nužudytas jos uošvis, nuteista ir nužudyta. Pop. Aleksandro III įsakymu 1164 kanonizuota Upsalos arkivyskupo Stepono. Jos kultas ypačiai išplitęs Švedijoje ir Danijoje. *J. V.*

4) E. (g. prieš 1360—m.1437 IX 15 Maskvoje) D. L. K. Algirdo duktė, žr. Alena.

5) E. (m. po 1447) D. L. K. Algirdo vaikaitė, Kaributo duktė, 1407 ištekėjo už Raciboro kunig. Jono (m. 1424 VIII 12).

J. Wolff Ród Gedymina 1886 p. 153–154.

6) E. (1476 V—1513 I 14 Lietuvos did. kunigaikštienė ir Lenkijos karalienė, D. L. K. Aleksandro žmona, Maskvos did. kunig. Jono III ir Sofijos Paleologaitės duktė. Jonas III, norėdamas sujungti visas rusų gyvenamąsias žemes, pradėjo Maskvon traukti rusų kunigaikščius, valdžiusius Okos augštupio baseine, kurie Algirdo, Vytauto ir Kazimiero laikais buvo pasidavę Lietuvos did. kunig. globai. D. L. kunig. Kazimieras atsakinėjo į tokius Lietuvos vasalų viliojimus protestais. Polocko vaivada Jonas Zaberezinskis, Maskvon važinėjęs su Kazimiero skundu prieš Lietuvos žemių užgrobimą, pirmas iškėlė reikalą susigiminiuoti tarp Maskvos ir Lietuvos valdovų. Po Kazimiero mirties 1492, kai Lietuva sau išsirinko did. kunig. Aleksandrą, o Lenkija jo brolį Albrechtą, Jonas III pradėjo atvirą karą su Lietuva. Karas Lietuvai labai nesisekė. Lietuvos rusiškiej pasieniai nerodė jokio atsparumo. Lietuvos politikai, norėdami sustabdyti Maskvos veržimąsi į Lietuvos žemes, dabar oficialiai per tą patį Zaberezinskį Jonui III pasiūlė išleisti jo dukterį už D. L. K. Aleksandro. Jonas III su principu sutiko, bet reikalavo pirma baigti karą. Derybos dėl santuokos užtruko

visus 1493. Lietuva turėjo sudaryti su Maskva šiai labai naudingą taiką 1494 I. Derybos dėl santuokos Maskvoje prasidėjo 1494 II 2. Jonas III reikalavo formalaus rašto, kad Aleksandras neverstų savo būsimos žmonos keisti pravoslavų tikėjimo. Gavus tokį pasižadėjimą iš delegacijos, II 9 įvyko sužieduotuvės. Aleksandrui atstovavo Stanislovas Goštautas. Po sužieduotuvių iki vestuvių praėjo dar vieneri metai. Jonas III, Lietuvon siųsdamas pasiuntinius taikos sutarties ratifikavime dalyvauti, davė jiems raštą, kurį Aleksandras turėjo pasirašyti, „nepridėdamas ir neatimdamas nė vieno žodžio" dėl E. pravoslavų tikėjimo laisvo išpažinimo. Aleksandras pateiktą formulą pasirašė, pridėdamas nuo savęs: „o jei panorės savo valia prisijungti prie mūsų Romos tikybos, tai jos valia". Maskvos pasiuntiniai griežtai prieš tai protestavo, grasindami nutraukti sutartį, ir Lietuvos vyriausybė nusileido. Kai Lietuvos pasiuntiniai nuvyko 1495 I 6 Maskvon nuotakos parsivežti, Jonas III Aleksandrui pateikė reikalavimą, kad jis jokiu būdu neleistų savo žmonai keisti tikėjimo, net jei ir ji pati to panorėtų, ir kad jai prie didžiojo kunigaikščio rūmų būtų pastatyta pravoslavų bažnyčia. Rusų bajorams, lydėjusiems kunigaikštytę, buvo duota instrukcija reikalauti, kad E. būtų tuokiama pravoslavų bažnyčioj pravoslaviškomis apeigomis metropolito, vyskupo, archimandrito arba, pagaliau, su ja siunčiamo pravoslavų kunigo Tomo. E. atvyko į Vilnių 1495 II 15, ir tą pačią dieną įvyko sutuoktuvės. Sutuoktuvių apeigas bažnyčioje turėjo atlikti katalikų vyskupas. Tačiau Maskvos pasiuntiniai reikalavo, kad tuo pačiu metu ir toje pat vietoje apeigas atliktų ir Maskvos dvasininkai. Kai katalikų vyskupas davinėjo priesaiką pagal katalikiškąjį ritualą, kunigas Tomas skaitė maldas pagal pravoslaviškąjį. Po vestuvių Maskvos delegacija reikalavo, kad tuojau būtų pastatyta pravoslavų bažnyčia, bet Aleksandras atsisakė. Jonas III, norėdamas E. padaryti savo politikos įrankiu, reikalavo, kad visa rusų delegacija pasiliktų did. kunig. rūmuose, kol E. pripras prie naujų sąlygų, bet jie buvo iš Lietuvos išsiųsti. Jonas III norėjo gauti sau reikalingų žinių iš pačios E., bet ši, norėdama būti lojali savo vyrui, jų jam neteikė.

Nusivylęs savo pirmykščiais apskaičiavimais dėl dukters kaip savo politinio agento, Jonas III ėmė ieškoti preteksto taikai su Lietuva nutraukti. Jis skundėsi, kad jo duktė nesanti materialiai aprūpinta žemėmis. Lietuvos vyriausybė atsakė, kad pats Jonas galįs gausiai aprūpinti savo dukterį atimtomis iš Lietuvos žemėmis. 1499 buvo griebtasi vėl tikybinio klausimo. Vilniaus miestietis T. Šestakovas, Maskvos agentas, pranešė Jonui, kad Aleksandras siuntęs pas savo žmoną Smolensko vyskupą, drauge su did. kunigaikštienės sekretoriumi Jonu Sapiega reikalauti, kad E. atsisakytų nuo pravoslavijos. Jonas III ėmęs E. reikalauti patvirtinti, kad toks faktas buvęs, ir kad tokiu būdu Aleksandras sulaužęs savo pažadus. E. į savo tėvo reikalavimą nedavė jokio atsakymo. Tada Jonas III pasinaudojo skundu pabėgusio į Maskvą kunig. Simano Bielskio, kuris aiškinos palikęs savo kraštą dėl tenai siaučiančio pravoslavų tikėjimo persekiojimo. Jonas paskelbė Lietuvai karą. Visa eilė Lietuvos pasienio rusų kunigaikščių pasidavė Jonui. Nesisekimai kare su Maskva buvo suversti E., kurią, anot jos pačios žodžių, tyčia Lietuvon išleidęs tam, kad lengviau būtų žvalgyti krašte ir jį paglemžti. Aleksandro motina Elzbieta ir brolis kardinolas Friedrichas nenorėjo net jos matyti ir reikalavo, kad ji pakeistų tikėjimą. Vyskupas Taboras ir vienuoliai bernardinai ją kalbino tikėjimą keisti. 1501 Romoje lankėsi Lietuvos delegacija prašyti leisti Aleksandrui skirtis su savo žmona. Popiežius Aleksandras sutiko duoti perskyrimą, jei E. priešinsis pripažinti Florencijos uniją. Tačiau jokių priemonių prieš E. dėl tikėjimo nebuvo imtasi.

Antrasis karas su Maskva Lietuvai taip pat nesisekė. 1503 E. parašė laišką tėvui, griežtai atmesdama jos vyrui daromus priekaištus ir prašydama neteisingą karą baigti. Jonas III ją išbarė už šitą laišką. Jis sutiko pasirašyti karo paliaubas 1503. Nuo šio laiko Maskvoje nebesiskundžiama E. persekiojimu, ir Lietuvoje viešoji opinija pasikeitė E. naudai. E. buvo gausiai apdovanota žemėmis ir gavo Mogilevą. Jos tėvai kreipdavosi į ją su prašymu, ar negalima Europoje surasti nuotakų ar jaunikių jos kitiems broliams ir seserims. E. laisvai globojo pravoslaviškas bažnyčias ir vienuolynus. 1506 Aleksandrui mirus, E. brolis, Maskvos did. kunig. Vosylius, ją prašė įkalbėti Lietuvos ponus jį rinkti Lietuvos did. kunigaikščiu, bet gavo atsakymą, kad jau pervėlu. Žygimantas II padidino E. valdas. Paskutiniais E. gyvenimo metais E. norėjo išsikraustyti į Brėslaują ir anksčiau išsiuntė vežimus su turtais, bet ponų tarybos vyresnieji nariai vežimus sulaikė ir pasiuntė į Biržtoną. Maskvoje šis įvykis buvo aiškinamas kaip smurtas prieš sumaniusią iš Lietuvos bėgti E., o Lietuvos vyriausybė teisinosi, kad, einant karui su Maskva, gyvenimas netoli karo veiksmų buvęs pavojingas, ir ją reikėję apsaugoti. 1512 ji apsigyveno Anykščiuose. Iš čia persikėlė į Brėslaują, kur ir mirė. Palaidota Vilniuje. Tuo metu buvo paleista gandų, kad ji buvusi Mikalojaus Radvilos įsakymu nunuodyta.

M. Berežkov Elena Ivanovna — Trudy Archeol. sjezda v Vilne 1893; *E. Cereteli* Elena Joanovna 1898; *G. Karpov* Istorija borby Moskovskago gosudarstva s polsko litovskim; Sbornik Imp. Russk. Ist. Obščestva t. 35; *I. Jonynas* E. Liet. Enciklopedija VII 1939.

Elena Bulgarijos vietovė į š. nuo Balkanų kalnyno ties Chimernos kalnu; 2700 gyv. (1947). Prie E. 1877 turkai sumušė rusus. Čia 1884–1885 gyveno J. Basanavičius.

Elenchas (gr. élenchos) įrodymas, priešingas įrodymas, atrėmimas. I g n o r a t i o e l e n c h i (lot.) nepaisymas to, kas įrodytina. E. vadinamas vyskupystės kunigų ir bažnyčių sąrašas. Žr. Directorium.

Elenos šv. sala (Saint Helena Island) Atlanto vandenyne 1863 km į v. nuo Afrikos ir 1150 km nuo artimiausios Ascension salos, ties 16° p. pl.; 123 km², apie 4700 gyv. (1940). Aptiko portugalas J. de Nova 1508, nuo 1674 anglų. Čia 1815 X 17 buvo apgyvendintas ištremtas Napoleonas I, kuris pradžioje gyveno Jamestowne, o vėliau Longwood ūkyje, kur 1821 V 21 ir mirė.

Eleonora 1) A k v i t a n i e t ė (apie 1122 –1204), Akvitanijos kunig. Vilhelmo X duktė, ištekėjusi už Prancūzijos karaliaus Liudviko VII. Drauge su karaliumi antrame kryžiaus kare žygiavo į Palestiną (1147–48). E. išgarsėjo savo grožiu ir romantiniais polinkiais. Gerai susibičiuliavusi su Antiochijos kunig. Raimondu, atlyžo nuo Liudviko VII ir giminystės priedanga gavo perskyrą su juo. Netrukus (1252) ištekėjo už Normandijos kunig. Henriko, būsimo Anglijos karaliaus Henriko II. Tuo būdu savo paveldėtą kraštą Akvitaniją ir Poitier grafiją pridėjo prie Anglijos karalystės žemių. Po vyro mirties kurį laiką buvo Anglijos valdovė, turėjusi perleisti valdžią sūnums Ričardui Liūtaširdžiui ir Henrikui Bežemiui. E. buvo didelė naujoviškos trubadūrų bei minezingerių poezijos puoselėtoja. Jos dėka ši pradžioje provensališka poezija paplito šiaurės Prancūzijoje ir net Anglijoje.

A. Kelly E. of Aquitaine 1950; *C. H. Walker* E. of Aquitaine 1950. *J. J.*

2) M a r i j a J u z e f a (1653–1697) Austrijos imp. Ferdinando III duktė. Kad ir susimylėjusi su Karoliu Lotaringiečiu, bet politiniais sumetimais turėjo ištekėti 1670 II 27 už 1669 Lenkijos karaliumi ir Lietuvos did. kunigaikščiu išrinkto Mykolo Kaributo Višneveckio. Vainikuota 1670 X 13. Priešingai Austrijos norui ne tik nevarė jokių politinių intrigų Austrijos naudai, bet net krašto viduje vaidino taikintojos vaidmenį. 1673 XI 11 Mykolui Višneveckiui mirus, kurį laiką gyveno Varšuvoje, tikėdamasi, kad karaliumi būsiąs išrinktas Karolis Lotaringietis; išrinkus Sobieskį, grįžo į Austriją, kur 1678 ištekėjo už Karolio Lotaringiečio (m. 1690).

Eleonorava dv. Raseinių aps. Raudonės vl. išskirstytas 1928. Nemuno deš. krante (142 km nuo žiočių) 1931 Hidrometrinis biuras įst. vandens matavimo stotį. Nulio altituda 12,193 m nuo j. l.

Elephantidae žr. Drambliai.

Elephantina žr. Elefantina.

Elephas primigenius žr. Mamutas.

Elert Varšuvos spaustuvininkas, 1648 išspausdinęs trečiąją Lietuvos statuto laidą. E. buvo gavęs iš karaliaus privilegiją, kuria jis buvo apdraustas, kad niekas kitas to statuto negalėtų spausdinti, kol jo išspausdintieji egzemplioriai nebus parduoti.

El Escorial žr. Escorial.

Elettaria cardamomum, E. Cardamon, R. Indijos žolinis augalas kvepiančiais vaisiais. Panašūs augalai yra ir genties Amomum. Elettaria ir Amomum genčių augalai bei vaisiai paprastai vadinami kardamonu, bet E. C. yra tikrasis kardamonas. Sėklos vartojamos medicinoje ir prieskoniams.

Eleusine (gr.) javinių gentis su Gramineae šeimos 6 skirtimis atogrąžų srityse. E. c o r a c a n a L. svarbus javinis augalas; grūdai vartojami duonai, alui. Savaime auga Afrikoje, Indijoje. Tačiau E. I n d i c a Gaertn. plačiai išplitusi kaip piktžolė.

Eleusinės misterijos sen. graikų šventės, ruoštos Eleusio mieste Demetros ir jos dukters Persefonos garbei. E. M. yra išsivysčiusios iš Demetros kulto. Pagal graikų mitologiją Demetra nusileidusi iš dievų buveinės Olimpo kalne ir klajojusi po pasaulį, ieškodama savo dukters Persefonos, kurią buvo pagrobęs Plutonas. Beklajodama užėjusi pas Eleusio karalių Kelėją, kuris labai mielai ją priėmęs ir pasilikęs savo rūmų tarnaite, visai nežinodamas, kad ji esanti deivė. Atsilygindama už malonų priėmimą, Demetra išmokiusi eleusiečius žemdirbystės ir mieste įsteigusi šventąsias misterijas, kurios žadėjusios laimingą gyvenimą šiame ir aname gyvenime tiems, kurie jose dalyvausią.

Iš dabar turimų duomenų galima spręsti, kad E. M. pradmenų tenka ieškoti net priešgraikiniais laikais (apie 2000 pr. Kr.). Nuo 600 pr. Kr. misterijų vykdymą perėmė Atėnų valstybė, kuriai priklausė ir Eleusis.

Pačios E. M. susidėdavo iš apsiplovimų vandeniu, atgailojimų, aukojimų, procesijų ir mistinių apeigų, kurių pobūdis ligi šiol nėra tikrai žinomas. Misterijose turėjo teisę dalyvauti kiekvienas, išskyrus nusikaltusius žmogžudyste. Tačiau kiekvienas turėjo rimtai joms pasiruošti vad. mažosiose misterijose, kurios būdavo rengiamos pavasarį Agrose, Atėnų priemiestyje. Jų dalyviai turėdavo čia atlikti apeiginį apsiplovimą vandeniu jūroje, apsišlakstymą

aukojamos kiaulės krauju, atgailojimą ir kt.

Svarbiausios apeigos įvykdavo didžiosiose misterijose Eleusyje. Mažosios misterijos būdavo tik didžiųjų preliudija. Iniciatai (t. y. tie, kurie turėjo būti įvesdinami į šio slapto kulto paslaptis) iškilmingoje procesijoje šventuoju keliu žygiuodavo iš Atėnų į Eleusį. Juos vesdavo vad. mistogonas. Iniciatai, apsirengę tam tikrais drabužiais, su gėlių vainikais ant galvų ir su mistiškomis lazdomis rankose procesijose giedodavo šventas iškilmingas giesmes (himnus).

Pats svarbiausias misterijų aktas vykdavo Eleusyje paslapčių salėje (gr. telesterion), svaiginančioje šviesų ir šešėlių kontrastų atmosferoje, kuri iniciatų širdyse pakaitomis keldavo liūdesį ir džaugsmą, viltį ir neviltį, baimę ir ekstazę.

Svarbiausias šių misterijų dvasininkas vadinosi hierofantu. Jis būdavęs apsirengęs orientaliniais drabužiais ir visą gyvenimą praleisdavęs skaistybėje. Jo pareiga buvo aiškinti ir rodyti iniciatams šventus simbolius ir figūras. Už jį savo rangu žemesnis buvo daduchas, arba žibinto nešėjas ir laikytojas apeigų metu.

M. P. Nilsson Geschichte der griechischen Religion 1941; *J. Leipoldt* Die Mysterien, Handbuch der Religionswissenschaft (red. *G. Mensching*) I : IV 1948. *J. Tn.*

Eleusis sen. Atikos mst., į žiemvakarius nuo Atėnų, prie Salamino įlankos. E. ir jo apylinkės jau buvo gyvenamos naujajame akmens amžiuje. Derlinga E. lyguma vaidino didelį vaidmenį mikėniškosios kultūros metu. Kad ir E. priklausė Atikai, bet turėjo plačią savivaldybę, net teisę kalti savo pinigus. E. buvo sujungtas su Atėnais šventuoju keliu, kuris iš abiejų pusių buvo papuoštas daugybe statulų ir paminklų. Kaip kultūrinis ir religinis centras E. išsilaikė iki Romos imperijos žlugimo. 396 po Kr. E. sugriovė vakarinių gotų karalius Alarikas. E. buvo garsus eleusinėmis misterijomis (žr.). 1882–90 ir nuo 1930 kasinėjimų metu čia surasta įvairių šventyklų liekanų.

K. Kourouniotis E., a Guide to the Excavations and the Museum 1936; *J. Travlos* The Topographie of E., Hesperia 18 1949.

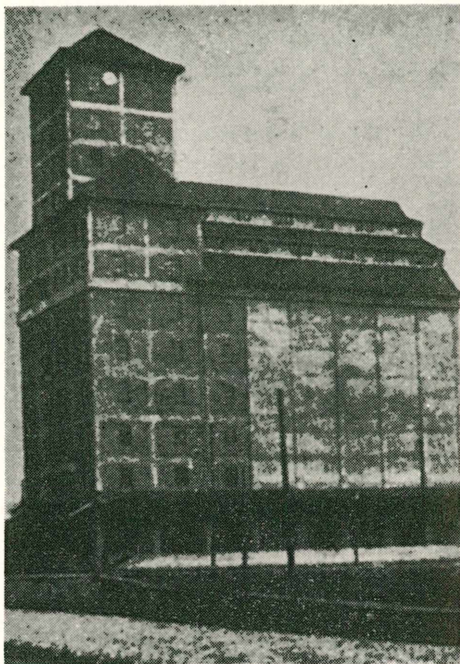
Eleuterijos (gr. eleutheria ,laisvė') iškilmingi žymių politinių įvykių minėjimai, ruošti įvairių sen. graikų miestų. Žymiausios E. buvo švenčiamos kasmet Platėjoje, kur jas įvedė Aristidas persų karų baigimui paminėti. Sirakūzuose E. buvo įvestos tirono Trasibulo nuvertimui paminėti.

Eleuterijus: 1) šventasis (šventė V 25) popiežius 175–189, kilimo graikas iš Nikopolio. Pop. Aniceto laikais buvo Romos Bažnyčios diakonas, o po Sotero mirties tapo Romos vyskupas. Jo pontifikato metu, imp. Komodo laikais, Bažnyčia nebuvo persekiojama. Jam daroma priekaištų, kad peršvelniai elgėsi su eretikais montanistais, bet faktinai E. tik nesiskubino jų pasmerkti, norėdamas geriau pažinti jų mokslą ir klaidas; montanistai buvo pasmerkti. Taip pat kovojo su markionitais ir valentinionais.

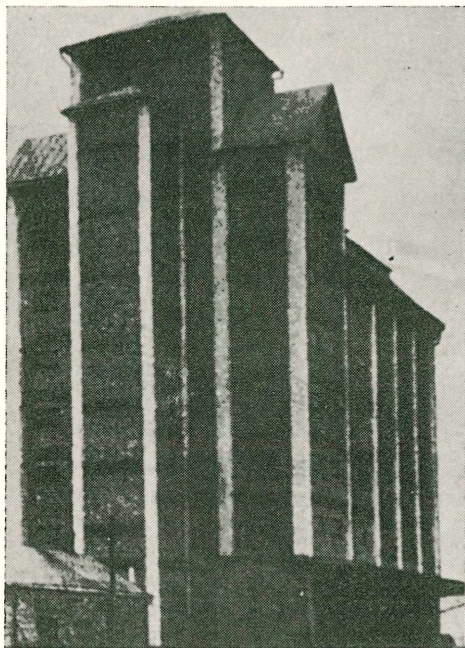
2) šventasis (šv. II 20) pirmasis Tournai vyskupas. Pasak legendos, jis su savo tėvais turėjo bėgti nuo Chlodvigo; 487 tapo Blandaino vyskupu, o 496 savo buveinę perkėlė į Tournai. *J. V.*

Elevacija (lot. elevatio ,pakėlimas') 1. architektūroje priekinė pastato išvaizda, statmenas pastato pjūvis; 2. astronomijoje dangaus spindulio augštis viršum horizonto; 3. geodezijoje E. kampu vadinami vertikalūs kampai, kuriuos sudaro tiesės su horizontaline plokštuma; jie skirstomi į E. ir nuolydžio (depresijos) kampus; 4. mišiose konsekruotos ostijos ir vyno pakėlimas jiems pagarbinti; 5. šaudyboj šaunamojo ginklo vamzdžio pakylos kampas, kurį sudaro vamzdžio kiaurymės ašis su horizonto plokštuma. Ginklo E. nustatoma su panoramos lygio, kvadranto arba taikiklio pagalba.

Elevatorius (lot.) 1. krovinių ar žmonių keliamasis įrengimas, keltuvas (žr.); 2. specialus su mechaniniais prietaisais pastatas grūdams laikyti, džiovinti, valyti, rūšiuoti ir pakrauti į geležinkelio vagonus ar lai-

Kauno elevatorius

Šiaulių elevatorius

vus. Jau iš senų laikų žemdirbiai stato atskirus trobesius (klėtis) grūdams laikyti. Miestams ir grūdų eksportui išaugus, prireikė didesnių sandėlių jiems sukrauti; E. taip pat laikomos grūdų atsargos nederliaus metams. Didieji E. pirmiausia paplito Kanadoje ir JAV, vėliau kituose kontinentuose. Pirmąjį modernų E. pastatė R. Dunbar XIX a. viduryje Buffalo, N. Y. Iki to a. pabaigos E. buvo mediniai, XX a. beveik be išimties mūriniai, gelžbetoniniai ar plieniniai. Vidutinio didumo E. yra mūrinis trobesys su keliomis eilėmis augštų siaurų plieninių arba gelžbetoninių aruodų, vad. silosais. E. viršutinėje dalyje yra vad. kupolas su svarstyklėmis ir prietaisais grūdams rūšiuoti ir į aruodus skirstyti. Didieji E. turi centrinę skirstomąją grūdų stotį, iš kurios išvalyti ir pasverti grūdai juostiniais konvejeriais arba pneumatiniais vamzdžiais skirstomi į atskirai sustatytus aruodų pastatus. Toks pastatų išskirstymas grupėmis reikalingas nuo gaisro apsisaugoti. Oras su tam tikru miltų ir dulkių kiekiu sudaro sprogstamąjį mišinį, lengvai užsidegantį nuo kibirkšties. Yra kelios sistemos grūdamas į E. kelti: 1) keltuvai su kaušais, 2) konvejeriai, 3) pneumatiniai vamzdžiai, kuriais grūdai siurbiami oro srovės, 4) grūdų vagonai pakeliami ir išverčiami. Pvz. Montrealio E. 60 t vagonas išverčiamas per 7 min. Vienas iš didžiausiųjų E. yra Chicagoje su 223 aruodais, 5–7 m diam., 25–35 m augščio, bendros talpos 5,3 mil. bušelių (144 tūkstančiai tonų). Visų Mineapolio miesto (JAV) E. talpa siekia 100 mil. bušelių.

Lietuvoje E. turėjome Kaune, Šiauliuose, Klaipėdoje. Kauno E. statytas netrukus po I pas. karo Aleksote, prie Nemuno kranto; jis yra vienas iš pirmųjų masyvinių gelžbetoninių rėmų pastatų Nepriklausomojoje Lietuvoje.

M. S. Ketchum The Design of Walls, Bins and Grain Elevators 1911; *J. Šimoliūnas* Statyba III 1940; *W. S. Gray* Reinf. Concr. Water Towers, Bunkers, Silos and Gantries 1944. *J. Gbt.*

Elfai, elbai germanų tautų mitologinės būtybės, įsivaizduojamos žmogaus pavidale, tik mažo ūgio, gyvenančios kalnuose, vandenyje ir ore. Laikosi būriais, mėgsta muziką. Esą baltų arba gerų ir juodų arba blogų E. Baltieji dažniausiai esą moteriškosios, juodieji arba nykštukai vyriškosios lyties. Tautosakoje turi daug panašumo su tradicijomis apie fėjas (žr.). Vokiečių literatūra E. mini, pradedant XII a. pabaiga.

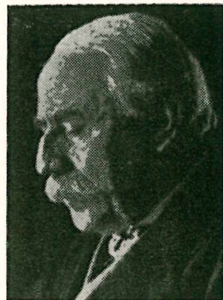
Handwört. d. deutschen Aberglaubens 2 1929.

El-Fašer v. Sudano miestas, Darfuro provincijos centras, pakeliui iš Chartumo į Fort Lamy prie Čado ež.; apie 25.000 gyv. (1950). Svarbi vilkstinių ir motorizuoto judėjimo sustojimo vieta, aerodromas.

El-Ferrol, nuo 1938 E. F. del Caudillo, žiemvakarių Ispanijos karo uostas gilioje, saugioje Ria del F. įlankoje; 77.030 gyv. (1950). Karo jūrų akademija, laivų statyklos, jūrinis arsenalas. E.-F. yra gen. Franco gimimo vieta.

Elfving Fredrik Emil Wolmar (1854 — 1942) suomių botanikas. Nuo 1881 Helsinkio univ. prof., nuo 1926 emeritas. Daugiausia dirbo augalų fiziologijos srityje. Svarbesnieji darbai: Zur Kenntnis der Krümmungserscheinungen der Pflanzen 1888; De viktigaste kulturväxterna 1895, ^{3}1911; Untersuchungen über die Flechtogonidien 1913; Finska vetenskaps-societetens historia 1838–1938, 1938 ir kt.

Elgar Sir Edward (1857 VI 2 Broadheath —1934 II 23 Worcester) vienas žymiausiųjų anglų naujųjų laikų kompozitorių; kurį laiką vargonininkas, smuikininkas ir dirigentas. 1905–08 Birminghamo universiteto prof.; 1924 jam buvo suteiktas Master of the King's Music titulas. Kantata King Olaf 1896 atkreipęs dėmesį, savo kūrybinį pajėgumą Elgar dar labiau pakėlė variacijomis orkestrui Enigma 1899, augščiausio lygio pasiekdamas oratorijoje Dream of Gerontius 1900 ir

E. Elgar

simfoninėje muz.: 2 simfonijos (as-dur 1908, es-dur 1911), Introduction and allegro styginiam orkestrui ir styg. kvartetui 1905, koncertas smuikui 1910 ir kt. E. stilius — vėlyvojo romantizmo ir klasicizmo sintezė. Savo kūryba, iš dalies J. Brahmso ir A. Brucknerio įtakoje, jis atgaivino ir iškėlė anglų muzikoje simfoniją ir ypač oratoriją.

Atskirai paminėtini E. kūriniai: oratorijos: The light of life (Lux Christi) 1896, The apostles 1903, The kingdom 1906; kantatos: The black knight 1893, Caractacus 1898; baladė Banner of St. George 1897, odė The music-makers 1912; uvertiūros: Froissart 1890, Cockaigne 1901, In the South 1903; simf. studija Falstaff 1913, Pomp and circumstance (5 marš.) 1901–30, koncertas violončelei 1919 ir kt.; eilė kamerinės muz. kūrinių ir dainų, kurių svb. Sea-pictures (5 dainos altui ir ork.) 1900.

E. Newman E. ³1922; *B. Maine* E. 2 t. 1933; *W. H. Reed* E. as I knew him 1936; ('') E. 1939; *T. Dunhill* E. 1938; *W. R. Anderson* Introduction to the music of E. 1949. *K. O.*

Elgers Juris (1585 Valmieroj–1672 Daugpily) latvių jėzuitas. Mokėsi Vilniaus akad. ir Braunsberge, kur 1607 įstojo į jėzuitų ordiną. Vilniaus akad. dėstė retoriką. Nuo 1620 dirbo kaip pamokslininkas ir misininkas Rygoje, Vidžemėje ir kitose vietose. 1638 Daugpilyje įst. jėzuitų mokyklą ir kurį laiką buvo Daugpilio jėzuitų ord. virš. E. buvo pirmasis latvis, vertęs ir rašęs giesmes latviškai. Parašė ir Vilniaus jėzuitų spaust. išsp. šiuos darbus: Catechismus seu brevis institutio doctrinae Christianae in gratiam gentis Lothavicae 1672; Evangelia toto anno in Livonia Lothavis praelegi solita 1672; Cantiones spirituales translatae in idioma Lothavicum 1673; Dictionarium Polono–Latino–Lottauicum.

J. Bieliński Uniwersytet Wileński II psl. 695, III psl. 163; *Kleintjens* Latvijas vēstures avoti jezuītu ordena archīvos III, 1 1940; *St. Kučinskis* Jezuits J. E., Dzimtenes Balss 8, 11, 12 (1953), 1, 7 (1954).

Elgeta neturtingas, išmaldomis gyvenąs žmogus. E. dažniausiai atsirasdavo dėl įvairių nelaimių, sužalojimų, ligų, senatvės ir vargo. Krikščionybės plitimas ir jos skelbiamos artimo meilės idėjos kėlė reikalą šelpti E. išmaldomis. Bažnyčios, vienuolynai ir atskiri asmenys ėmė steigti elgetynus. Valstybės labai vėlai pradėjo rūpintis į vargą patekusių žmonių socialine globa.

Kaip buvo elgiamasi su įvairiais paliegėliais, silpnos sveikatos ir šiaip nedarbingais žmonėmis senojoje Lietuvoje, neturime tikslių žinių. XVII a. aptinkame pirmuosius užrašus, kad prie bažnyčių būtų išlaikomi beturčiai ir silpnos sveikatos žmonės. Tačiau visi tie užrašai buvo skiriami tik keleto asmenų išlaikymui bei globai; kitiems, žinoma, reikėjo patiems save išsimaitinti. Palikti be globos žmonės buvo priversti elgetauti. XVIII a. E. būta gana daug. Jie maitindavosi prie vienuolynų, bažnyčių, gyvendavo „špitolėse" arba keliaudavo per kaimus. XIX a. jau turime žymiai daugiau žinių apie E. Be tikrųjų E. atsirasdavo daug ir šiaip dykinėtojų ar prisimetėlių, kurie keliaudavo pėsti ar važiuoti per kaimus ar į atlaidų vietas. Šiluvoje, Žemaičių Kalvarijoje, Raseiniuose, Tytuvėnuose, Troškūnuose, Vilniaus Kalvarijose ir kt. atlaidų metu prisirinkdavo dideli E. būriai. Įvairūs prisimetėliai savo elgesiu (girtavimu, muštynėmis ir kt.) sudarydavo daug rūpesčio. E. imta tvarkyti įvairiomis priemonėmis. Imta drausti E. išeiti iš savo parapijos ribų. Elgetauti tebuvo leidžiama turintiems klebono leidimą. Elgetavimo taisyklės buvo skelbiamos ir Žemaičių vyskupijos bažnyčiose, tačiau rezultatai buvo menki. Kėlė tą reikalą ir lietuviški laikraščiai, leidžiami Prūsuose. Tikraisiais E. XIX a. daug kur rūpinosi kaimas ar keli kaimai drauge. Vietos paliegėliai ar nelaimingieji būdavo kaimo aprūpinami maistu ir pastoge, dažniausiai apgyvendinant juos pas neturtingesnį žmogų. Nelaimingajam ir jo priežiūrai būdavo surenkamas nustatytas kiekis grūdų ir kt. maisto. Kartais tokie E. būdavo apgyvendinami iš eilės pas kiekvieną ūkininką po savaitę ar net mėnesį. Nepriklausomoje Lietuvoje E. beveik išnyko, nes paramos reikalingi žmonės buvo surinkti į prieglaudas.

A. Mž.

Elgin JAV Illinois valst. mst., 36 mylios į šiaurės vakarus nuo Chicagos; 44.223 gyv. (1950). Audubon gamtos muzėjus, akademija, laikrodžių ir pieno produktų pramonė.

Elgin Thomas (1766–1841) anglų diplomatas ir kolekcininkas. 1799–1803, būdamas Anglijos atstovu Turkijoje, išsirūpino sultono leidimą kopijuoti sen. Graikijos išlikusius ir nykstančius paminklus ir sau juos pasiimti. Sudarytą žymiausią Graikijos meno paminklų rinkinį jis nusigabeno į Londoną ir 1816 pardavė Anglijos valdžiai. Iš jo rinkinių sudarytas atskiras Britų Muzėjaus skyrius, pavadintas Elgin Marble. Rinkinyje yra ypač daug vertingų skulptūrų iš Partenono.

El-Golea Alžerijos oazė į p. vakarus nuo Varglos, apie 7000 gyv. Prancūzų karinė bazė.

Elgon r. Afrikos užgesęs vulkanas į šiaurę nuo Viktorijos ež.; 4486 m.

El Greco ispanų tapytojas žr. Greco

Elgström 1) A n n a L e n a h (g. 1884) švedų rašytoja bei veikėja, konvertitė, viena iš katalikybės šulų Švedijoje; daug dirbo socialinėje srityje, ypačiai daug padėdama nuo karo nukentėjusiems, užėmė vado-

vaujančias vietas taikos ir moterų organizacijose. Daug keliavus, studijavo JAV, didelė JAV literatūros žinovė ir jos perteikėja švedų visuomenei. E. kūryba, romanai ir novelės, pasižymi spalvinga, dažnai istorine aplinka, judria įvykių raida bei romantine jautria užuojauta visokios rūšies žmogiškoms nelaimėms. Iš E. kūrybos paminėtini novelių rinkiniai: Gästar och främlingar (Svečiai ir svetimieji) 1911; Fattigfolk (Vargdieniai) 1912; Mödrar (Motinos) 1917; Martha och Maria (Morta ir Marija) 1921; De trogna (Ištikimieji) 1944; romanai: Myrstacken (Skruzdėlynas) 1923; trilogija Elsa (Elzė) 1928–36.

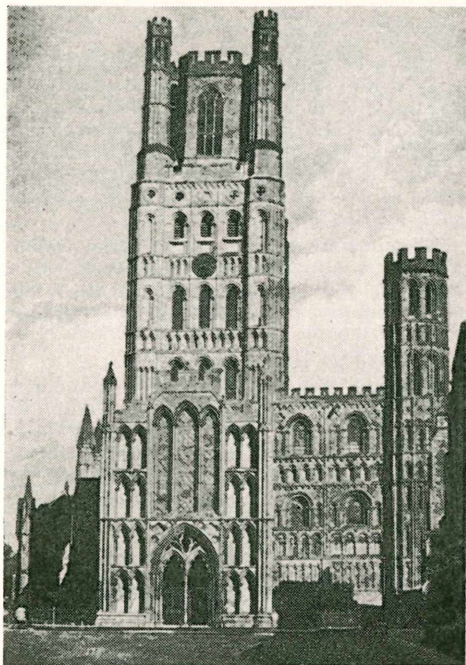
2) Ossian (1883–1950) švedų menininkas bei rašytojas. Originaliu humoru jis žodžiais ir paveikslais vaizduoja laplandiečių ir eskimų gyvenimą; paskutiniu laiku ėmė jieškoti motyvų senovės skandinavų kūryboje.

3) Per (1781–1810) švedų rašytojas, romantinis lyrikas. Rinktiniai raštai 1860.

J. Lng.

El-Hofuf r. Saudi Arabijos mst. netoli Persų įlankos, didelės oazės viduryje; apie 40.000 gyv.

Ely 1) R. Anglijos mst., 23 km į š. nuo Cambridge; 9870 gyv. (1950). E. yra žinomas katedra, kuri yra iš pasaulyje didžiausiųjų (158 m ilgio) bžn., statyta XI–XVI a. ir savyje jungianti kelis stilius. Kitos 2

Ely katedra

XIII a. bžn. ir XV a. anglikonų vyskupo rūmai. Čia VII a. buvo įkurtas vienuolynas, kurį 870 sunaikino danai, bet 970 atstatė Winchesterio vyskupas šv. Etelvoldas.

2) JAV Minesotos valst. vietovė prie įėjimo į Superior National Forest, 5474 gyv. (1950). Geležies rūdos kasyklos (požemyje), vasaros ir žiemos kurortas. 3) JAV Nevados valst. vietovė, 3558 gyv. (1950). Už 3 mylių nuo E. yra viena didžiausiųjų pasaulyje vario kasyklų Liberty Copper Pit; aukso ir sidabro kasyklos.

Elia (Helia, Alia) Šventosios uosto pavadinimas, kai jis buvo anglų kompanijos žinioje 1679–1701. Vardas greičiausiai sietinas su vokiškuoju Šventosios upės pavadinimu Heilige Aa.

Elias Ney (1844–1897) anglas keliautojas, Azijos tyrinėtojas. 1872–73 tyrinėjo Gobi dykumą, 1874 Irravadi upę, 1879 Turkestaną, 1885 Pamirą. Tyrinėjimų duomenis paskelbė anglų geogr. dr-jos leidiniuose.

Eliass 1) Gederts (g. 1887) latvių tapytojas. 1913 baigė meno akad. Briuselyje. 1914 grįžo Latvijon ir nuo 1919 su savo kūriniais dalyvavo meno parodose Latvijoje ir užsienyje. Nuo 1925 Latvijos meno akad. prof. Jo tapyba gimininga ekspresionizmui, tačiau nenutolusi nuo realistinių formų. Spalvos darnios, atspalviai skaidrūs. E. kūrinių turi įsigiję Latvijos, Suomijos ir Paryžiaus meno muzėjai. 1944 pasiliko Latvijoje. Vedęs lietuvių meno istorikę H. Kairiūkštytę.

2) Kārlis (g. 1899) latvių rašytojas. Nuo 1917 dirbo Irkutske latvių pabėgėlių tautinėje taryboje. 1920 grįžo Latvijon. Nuo 1923 dirbo Latvijas Kareivjs, vėliau Valdības Vēstnesis redakcijoje. Savo eilėraščius pradėjo spausdinti 1917. Rinkiniai: Madonnas pēdās, Pašu saulē. 1944 pasiliko Latvijoje.

3) Kristaps (g. 1886) latvių visuomenininkas ir žurnalistas, (1) brolis. Už dalyvavimą 1905 revoliucijoje 2 metus kalintas ir 1908 ištremtas į Sibirą. Iš ten pabėgęs apsigyveno Briuselyje, kur 1909–14 studijavo istoriją ir buvo Latvijos socialdemokratų partijos užsienio komiteto narys. 1909–10 drauge su kitais leido Socialdemokratijas Vēstnesis, 1910–14 laikraščio Cīna redakcinės kolegijos narys Briuselyje. 1917 grįžęs Latvijon, nuo 1919 buvo Sociāldemokrats red. ir atstovu Tautos taryboje, Steigiamajame seime ir visuose seimuose. Daugiausia rašė meno, kultūros ir istorijos klausimais žurnaluose Domas, Ritums ir kt. 1944 pasiliko Latvijoje.

Eliasz Radzikowski Walery (1840–1905) lenkų tapytojas ir rašytojas. Pradžioje tapė batalistinius ir istorinio turinio paveikslus (Sobieskio įžengimas į Vieną, Jogailaičių motina, 1863 sukilėlių stovykla ir kt.), vėliau — gamtovaizdžius. Išsp. Ubio-

ry w Polsce i u sąsiadów; Ilustrowany przewodnik do Tatr ir kt.

Elie de Beaumont žr. Beaumont.

Eli, Eli, lamma sabakthani (aram.) Mano Dieve, mano Dieve, kam tu mane palikai. Tai 21 psalmės žodžiai, kuriuos evangelisto Mato liudijimu (Mat. XXVII, 46) Kristus ištarė, kybodamas ant kryžiaus.

Eligijas (prc. Eloi) (apie 590–660) prancūzų šventasis, merovingų karalių dvarų auksakalys ir vyriausias pinigų liejikas, nuo 641 Noyono vyskupas. Rūpinosi šiaurės Prancūzijoje gyvenusių vokiečių krikštu. Laikomas kalvių, auksakalių ir net žemdirbių globėju; šventė XII 1. Iš jo raštų išlikęs vienas laiškas. Jo vardu paskelbti pamokslai tuo tarpu laikomi apokrifiniais.

P. Parsy St. Eloi 1908; *H. Fehrle* Die Eligius-Sage 1940.

Elijah Ben Solomon (1720–1797 Vilniuje) Vilniaus gaonas, vienas žymiausiųjų rabinizmo autoritetų. Jo darbo sritis apėmė talmudo kritiką. E. turėjo lemiamos reikšmės Lietuvos žydų gyvenimui, kovoje su chasidizmu ir žydų atsilikimu. Jo raštai pradėti spausdinti po mirties. Be tikybinių raštų, dar išsp. Hebrajų gramatikos pagrindai 1833 ir Algebros, geometrijos ir astronomijos pagrindai 1834.

Elijas (hebr. 'ēlīyāhū ‚Jahvė yra mano Dievas') Izraelio pranašas, staiga pasirodęs karaliui Achabui (874–853), norėdamas paskelbti Dievo bausmę už Baalio šventyklos pastatymą. Krašte ėmė siausti didelė sausra per trejus metus. Po to E. prieš bejėgius Baalio kunigus stebuklingai uždegė aukurą, o minia nužudė visus stabmeldžių kunigus. Jezabelė, Achabo žmona, už tai norėjo E. nužudyti, bet jis pabėgo. Dievui apsireiškus, jis grįžta atgal ir paskiria savo įpėdiniu Elizėją. Po to dingsta nežiniomis, kaip buvo atsiradęs. E. šventė VII 20. Karmelitų ordinas laiko jį savo globėju. *K. Žl.*

E. tautosakoje. Per slavus patekę įvairūs pasakojimai, jog perkūnijos metu po debesis arba dangų važinėjąs E., o žaibai — esą ugnys iš po ratų arba iš po arklių pasagų. Kartais pasakojama, jog kai E. sukertąs arkliams botagu, tai perkūnas trenkiąs į namus, medį ir pn. XIX a. gale Lietuvoje buvo paplitę ir įvairūs paveikslai, kur E. vaizduojamas važiuojąs 2–4 arkliais, o iš po ratų krinta žaibai iki pat žemės. Tačiau nei pasakojimai, nei paveikslai nepalenkė lietuvio šv. E. kultui; mūsų žmonėse nesutinkamos atskiros maldelės, kuriomis būtų ginamasi nuo žaibo ar Dievo rūstybės, išskyrus vieną kitą iš Vilniaus kr. grynai vietinį paprotį, kur perkūnijos metu, neturint „karavyko" kryžiaus, prieš debesį būdavo pastatomas ir važiuojančio E. paveikslas. *A. Mž.*

Elijaševas Izidorius (1873 IX 13—1924 I 13 Kaune) gydytojas, žydų rašytojas ir literatūros kritikas. 1910 Rygoje red. Di Idiše Štime, 1912 Varšuvoje red. Frajnd literatūros skyrių. 1922–23 Berlyne vadovavo Klal b-vės knygoms leisti žydų skyriui. Išsp. Di lecte literariše epoche; 25 jor literatur; Dos ukrajniše judentum in der literatur ir kt. Savo atsiminimuose Grobin vaizdavo žydų kultūrinį gyvenimą Lietuvoje ir Latvijoje XIX a. Kaune buvo pavadinta viena gatvė E. vardu.

Elijo kalnai (angl. Saint Elias Range) augščiausioji p. Aliaskos kalnų dalis. Augščiausios viršūnės Mount Logan 5948 m, Mount Elias 5520 m. Malaspinos, Hubbardo ir Sewardo ledynai sudaro pasaulyje didžiausią (4000 km²) nepolarinių sričių ledynų sistemą.

Elijošaitis Jonas (1886 X 6 Dargužiuose Pilkainio aps.—1915 VI 12 Tilžėje) M. Lietuvos rašytojas ir veikėjas, kilęs iš ūkininkų šeimos. Pradžioje dirbo fabrike, vėliau vertėsi knygų prekyba. Bendradarbiavo Naujojoje Lietuviškoje Ceitungoje, Tilžės Keleivyje ir 1907 išl. 2 nr. Tėwynės Balso. Slapyvardžiu Lietuvos Sūnus rašė eilėraščius, apysakas (Živilė, duktė Naupilies kunigaikščio Karioto(ir pamokymus ūkininkams.

Prabočių Anūkas Mažosios Lietuvos buv. rašytojai 1920 psl. 120–21.

Eliksyras (ar. al-iksīr ‚išminčių akmuo') 1. tariamoji substancija, kurios ieškojo viduramžiniai alchemikai, pagrindinius metalus norėdami paversti auksu arba be galo prailginti gyvenimą; 2. vaistas nuo visokių ligų; 3. (farmacijoje) vaistas, sudarytas iš įvairių, alkoholiu užpiltų augalų, sudėtinė tinktūra.

Eliminacija (lot.) 1. pašalinimas, išskyrimas, panaikinimas; 2. algebroje veiksmas, kuriuo iš sistemos kelių lygčių keliais nežinomaisiais pašalinamas vienas nežinomasis uždavinio sprendimui palengvinti.

Elymus žr. Rugiaveidė.

Elinskas Vincas (1864 XII 1 Dimčių k. Gruzdžių vls. Šiaulių aps. — ?) knygnešys. Keliolika metų tarnaudamas Nariškino dvaruose kaminkrečiu ir nuolat važinėdamas po kaimus bei dvarus Gruzdžių bei Žagarės apylinkėse, platino Aušrą, Tėvynės Sargą, elementorius ir kt.; draudžiamąją spaudą daugiausia imdavo iš R. Vaitkaus (Gruzdžių vls. Lukošaičių k.).

Eliot 1) G e o r g e žr. Evans, Mary Ann.

2) T h o m a s S t e a r n s (g. 1888 St. Louis, Mo.) anglų amerikiečių rašytojas. Studijavo Harvarde, Sorbonnoje, Oxforde.

T. S. Eliot

Nuo 1915 gyvena Anglijoje, 1927 tapo britų piliečiu. Mokytojavo, tarnavo banke, redagavo lit. žurnalą The Criterion, vadovauja Faber & Faber leidyklai. E. kūryba turėjo ypatingos įtakos moderniajai literatūrai. Jis save apibūdina kaip anglo - kataliką religijoje ir klasicistą literatūroje. E. gausi kritika pabrėžia tradicijos ir mito svarbą, meno priklausomybę teologijai; poezija esanti pabėgimas nuo asmenybės ir emocijos. Daugiausia E. kritikos telpa Selected Essays (1932); ji atgaivino dėmesį Drydenu, Donne, metafiziniais poetais, kurie su Dante, Pound ir prancūzų simbolistais daugiausia paveikė E. poeziją. Pirmųjų eilėraščių knygų (1917 Prufrock, 1920 Poems) simbolizmas ironiškai groteskiškas. Poema The Waste Land (1922) montažiniais kontrastais vaizduoja moderniojo pasaulio beprasmiškumą (Liet. vert.: Literatūros Lankai N 3 1954). E. eilėms būdingos intelektualinės užuominos, staigūs posūkiai bei sugretinimai, daugiareikšmė muzikali kalba. Jo atsivertimas religijon ryškus Ash Wednesday (1930). Four Quartets (1943) laikomi E. poezijos viršūne. E. dramos daug prisidėjo prie poetinio teatro atgaivinimo. Po Sweeney Agonistes (1932) ir The Rock (1934) E. iškiliausia drama — Murder in the Cathedral (1935). Vėlyvesniuose scenos veikaluose Family Reunion (1939), The Cocktail Party (1950), The Confidential Clerk (1953) E. naudoja graikiškas temas ir sprendžia jas savo griežtąja krikščionybe kamerinės dramos ribose. Savo pažiūras apie dramą E. dėsto essay Poetry and Drama (1951). 1948 E. gavo Nobelio literatūros premiją. 1952 išl. jo Complete poems and plays.

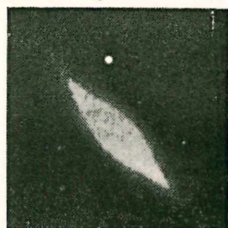
F. O. Matthiesen Achievement of T. S. E. 1947; *E. Drew* T. S. E., the design of his poetry 1949; *R March* and *Tambimuttu* T. S. E. 1949; ***D. C. Gallup*** Bibliographical Check-List of the Writings of T. S. E. *A. L.*

Eliotropas (gr. h e l i o s ‚saulė' ir t r o p e i n ‚sukti, suktis') Borraginaceae šeimos žolės ir krūmai, kraipąsi, seką saulę. E. v a n i l i n i s (H. peruvianum) auginamas soduose.

Elipsė (lot. ellipsis iš gr. elleipsis)) 1. k a l b o t y r o j lengvai numanomų žodžių praleidimas sakinyje, pvz: pinigai (yra) galvažudžiai; jei (tai yra) galima, ateik greičiau;

2. m a t e m a t i k o j e plokščia uždara kreivė, kurios kiekvieno taško nuotolis nuo 2-jų pastovių E. plokštumoj stovinčių taškų suma yra pastovus dydis. $F_1+MF=$ CONST. Pastovūs taškai vadinami E. židiniais, arba fokais. Atstumas tarp židinių vadinamas ekscentricitetu ir žymimas $FF_1=2c$. Taškas, daląs FF_1 pusiau — E. centras, E. stygos, einančios per E. centrą — E. skersmenys, skersmuo, einąs per židinius, vadinamas didžiąja E. ašimi, o jos ilgis žymimas $AA_1=2a$. Didžiajai ašiai statmenas skersmuo yra mažoji E. ašis, o jos ilgis žymimas $BB_1=2b$. Koordinatų sistemoje, kur x-o ir y-o ašys atitinkamai sutampa su didžiąja ir mažąja ašimi, E. lygtis yra: $\frac{x^2}{a^2}+\frac{y^2}{b^2}=1$. Dvi tiesės, kurių lygtys $x=\pm\frac{a^2}{c}$ vadinamos E. direktrisos. E. taško nuotolio nuo židinio geometrinis santykis su to paties taško nuotoliu nuo direktrisos yra dydis pastovus ir lygus $e=\frac{c}{a}$. Jis yra vadinamas skaitiniu, arba relatyviu ekscentricitetu. E. plotas$=\pi ab$. E. gaunama, pjaunant statų apskritą kūgį plokštuma nelygiagrečiai su kūgio ašimi. Todėl E. yra viena kūgio pjūvių kreivių. *L. Kč.*

Elipsiniai ūkai ekstragalaktnių objektų rūšis, pasižyminti ovalo arba elipsės išvaizda, be jokių įžiūrimų detalių. Astronominių objektų klasifikacijoje E. Ū. žymimi raide E su papildomuoju skaičiumi, nuo 0 iki 7, nurodančiu susiplojimo laipsnį. Ekstragalaktinių objektų tarpe E. Ū. sudaro ligi 17% viso skaičiaus. Palyginus su kitais ekstragalaktiniais objektais, E. Ū. relatyviai yra mažesni, bet šviesesni. E. Ū. spektrai liudija, kad jie susideda iš žvaigždžių. Iš įvairių žvaigždžių tipų bendroje šviesoje labiausiai pasireiškia tipas G. E. Ū. ribose gali būti dujų ir kosminių dulkių, išsklaidančių šviesą ir tuo būdu sistemai suteikiančių miglotą išvaizdą. E. Ū. skersmenys apytikriai spėjama svyruojant tarp 2000 iki 5000 šviesmečių. Jie priklauso prie spindulingiausių, kokių tik žinoma, kosminių sistemų, šviesumu saulę viršijančių šimtais milionų kartų.

Elipsinis ūkas NGC 3115

Elyria JAV Ohio valst. mst., 25 mylios į v. nuo Clevelando ir 9 mylios į r. nuo Erie ež.; 30.307 gyv. (1950). Dviračių, oro vėsintuvų, elektros motorų, chemikalų, metalinių baldų, siurblių, plieno vamzdžių pramonė. Miesto viduryje Cascade parkas su požemio urvais ir kriokliais.

Elisabethville Belgijos Kongo didumo antrasis mst., 1100 m nuo j. l.; 68.000 gyv.

(1948). Aerodromas, Katangos provincijos vario rūdos kasyklų centras.

Elisma (bot.) žr. Šustinė.

Elisonas Jurgis (1889 VIII 4 Augštadvaryje Kupiškio vls. — 1946 I 4 Wiesbadene) pedagogas, zoologas ir tautotyrininkas. 1901 mokėsi Rygos gimn., 1902–07 Panevėžio realinėje mokykloj, 1908 baigė Pskovo realinę mokyklą. 1909 įstojo į Petrapilio univ. fiz.-mat. fak., kur 1915 baigė gamtos skyrių. 1915 XI 1 — 1917 IX 1 dirbo rusų armijos karo aviacijos meteorologijos sk., 1917 IX 1 — 1918 I tarnavo Atskirame Lietuvių Vitebsko batalione. 1918 grįžo Lietuvon ir 1918 XI — 1919 II buvo Kupiškio aps. įgaliotiniu, vėliau dirbo Lietuvos kariuomenės aviacijos mokykloje. 1919–25 Panevėžio gimn. mokytojas, 1925–29 Panevėžio mokytojų seminarijos inspektorius, 1929–32 Kėdainių gimn. dir., 1932–35 Panevėžio mergaičių gimn. dir., 1935–40 VIII 15 Panevėžio berniukų gimn. dir. Nuo 1924 Dotnuvos Ž. Ū. Akad. docentas, 1925–27 skaitė zoologijos kursą Lietuvos univ. matematikos-gamtos fakultete. 1942–44 Lietuvos Mokslų Akad. tarnautojas.

J. Elisonas

Kraštotyros darbu susidomėjo apie 1900. Buvo Lietuvių Mokslo Dr-jos narys ir nuolatinis jos bendradarbis. Nuo 1923 VI 2 Valst. Archeologijos Komisijos archeologinio skyriaus bendradarbis, vėliau Kultūros Paminklų Apsaugos įgaliotinis Panevėžio apylinkėms. 1923 Panevėžyje įsteigė Gimtajam Kraštui Tirti Dr-ją, kurios pirmininku buvo iki 1940 VII 1. 1925 pradėjo organizuoti Panevėžio muzėjų. 1935–38 Lietuvių Tautosakos Archyvo tarybos pirmininkas, 1939–40 A. Smetonos Lituanistikos Instituto lietuvių tautosakos skyriaus narys, 1941 Lietuvos Mokslų Akad. etnologijos inst. tautosakos poskyrio bendradarbis-korespondentas, 1942 Lietuvių Tautosakos Archyvo koodifikuotojas, 1942–44 Panevėžio muz. vedėjas.

E. nuopelnai kraštotyrai dideli. Jis surinko daug proistorinių, etnografinių ir kt. eksponatų Kėdainių, Panevėžio ir Kauno muzėjams. E. skatinami mokiniai užrašė daug tautosakos. Paties E. polinkis buvo rinkti gyvulinę tautosaką; ta linkme buvo skatinami ir mokiniai. Pradžioje paskelbtieji tautosakos rinkiniai beveik ištisai liečia gyvulius; jie ir sutvarkyti pagal zoologinę sistemtiką.

E. daug dirbo mūsų krašto žuvininkystės ir žvejybos tautotyrai, kur buvo surinkęs iš viso krašto, ypač R. Lietuvos ežerų, gerų žvejybos aprašų ir sudaręs jos žodyną. Jis Lietuvių Kalbos Žodynui buvo įteikęs per 10.000 žodžių, daugiausia iš žuvininkystės srities; E. paruošė ir išspausdino zoologinę terminiją, taip pat gausiai buvo surinkęs etnografinių terminų, kurių dalį spausdino (Archivum Philologicum 1931 ir 1932); jis surinko daug knygų Lietuvos Universiteto bibliotekai ir kt. mokslo įstaigoms. Į lietuviškąją ir visuomeninę veiklą E. įsijungė dar Panevėžio real. mokykloje būdamas, veikliai dalyvaudamas 1904–1907 slaptoje moksleivių veikloje. Studijų metu E. buvo Petrapilio Lietuvių Studentų Dr-jos sekretorius ir veiklus Aušrinės narys. 1910–14, dirbdamas Lietuvos Ūkininko ir Lietuvių Žinių redakcijose, gyvai reiškėsi įvairioje Vilniaus lietuvių veikloje. 1914–18 dirba Lietuvių Karių Centro Komitete, daug važinėja jo reikalais, ypač pradėjus kurti lietuvių batalionus; kariams skaitė paskaitas, aiškindamas Neprikl. Lietuvos ir atskirų kariuomenės dalinių reikalą. Ir Atskiras Lietuvių Batalionas Vitebske buvo jo paskatų ir darbų išdava. Neprikl. Lietuvoje E. daug dirbo su šauliais, Žiburėlio dr-je, Lietuvių Mokytojų Sąjungoje ir kt., o 1942–44 Savitarpinėje Pagalboje.

1940 VII bolševikų suimtas, bet 1940 VIII 10 iš kalėjimo paleistas ir pavestas milicijos piežiūrai. Traukdamasis iš Lietuvos (1944), bandė išvykti laiveliu į Švediją, bet vokiečių buvo sugautas ir kuriam laikui įkištas į Rygos kalėjimą; paleistas pasitraukė į Vokietiją.

Spaudoje E. pradėjo reikštis apie 1909; bendradarbiavo Aušrinėje, Lietuvos Ūkininke, Liet. Žiniose, Lietuvos Aide, Laisvame Žodyje, Jaunime, Švietimo Darbe, Kultūroje, Mokykloje ir Gyvenime, Kosmos, Gimtajame Krašte, Mūsų Giriose, Tauta ir Žody, Archivum Philologicum, Mūsų Tautosakoj, Tautosakos Darbuose, Žemės Ūkio Akademijos metraštyje, sen. LE ir kt. Daugiausia spausdino zoologijos ir kraštotyros straipsnių, kurių nemaža pasirodė ir atskirais atspaudais.

Pagrindiniai zoologijos mokslo darbai: Stuburinių gyvulių zoologija 1920; Zoologijos vadovėlis 1925; Mūsų šalies žinduoliai 1932; Mūsų šalies parazitai ir kova su jais (1941 rankr. Valstybinėje Leidykloje). Kraštotyros ir tautotyros darbai: Dievas Senelis, Mūsų Tautosaka IX 1935; Kaimiečių etiketo ir pasisveikinimo formos, Tautosakos Darbai I 1935; Gamtos garsų pamėgdžiojimai lietuvių tautosakoje, t. p. VI 1939. Iš terminijos srities: Trumpas zoologijos terminų projektas 1919; Zoologijos sistematikos terminų žodynėlis 1920; Biologijos ir lyginamosios stuburinių gyvulių

anatomijos terminų medžiagos rinkinys, Švietimo Darbas 1924; Geologijos ir fizinės geografijos žodynui medžiagos truputis, t. p. 1924; Drapanų ir šiaip įvairių audeklinių arba odinių dalykų sąrašas, Arch. Philologicum 1931; Lietuvių sodiečių technikos žodyno mėginimas, t. p. 1932; Žvejybos žodyno lietuvių kalba mėginimas, Gimtasai Kraštas 31 1943 ir kt.

Ig. K(ončius) A. a. Jurgis Elisonas (Mūsų Kalendorius 1947 125-129 psl.); *J. Balys* Lietuvių Tautosakos Skaitymai II 254 psl. *A. Mž.*

Elista (rus. Stepnoj) likviduotos autonominės sovietinės kalmukų srities administracinis centras, apie 250 km į pietus nuo Stalingrado; apie 6000 gyv.

Elitas (prc. élite ‚atranka' iš lot. eligere ‚išrinkti') 1. geriausi, rinktiniai kokių nors augalų ar gyvulių egzemplioriai; 2. rinktinė visuomenės dalis ar grupė žmonių, kurie yra laikomi pranašesni už kitus. Geriausi klasės mokiniai, ryškiausi menininkai, mokslininkai ir kt. sudaro E. Specialia prasme E. yra ta mažuma, kuri vadovauja valstybės viešajam gyvenimui: valdžios atstovai (parlamentarai iš pozicijos ir opozicijos), augštieji vyriausybės pareigūnai bei kt. įvairių sričių autoritetai. Kokybė arba savybės, kurios apibrėžia E. ir iš jo reikalaujamos, yra nevienodos įvairiose visuomenėse. Kaikur reikia gimti tam tikrame visuomenės sluogsnyje, kad galima būtų priklausyti E. (anglų aristokratija, komunistų teorinis proletariatas), kitur reikia išsimokslinimo (kinų mandarinai, Europos inteligentija), dar kitur — turto, sugebėjimo organizuoti, paveikti viešąją opiniją ir kt. 3. S o c i o l o g i j o j e E. a p y t a k a (circulation of elites), tyrinėta žymiausio italų sociologo V. Pareto, yra vyksmas, kai augštesnieji visuomenės sluogsniai užleidžia savo vietą žemesniojo sluogsnio atstovams, o patys nustumiami žemyn. Šis apytakos ciklas pasireiškia trijose srityse: politinėje, ekonominėje ir ideologinėje. Ciklas prasideda, ateinant į valdžią stipriems vyrams — „liūtams", kurie turi savo įsitikinimus ir jiems įgyvendinti vartoja jėgą. Įsitvirtinę valdžioje, jie randa, kad jėgą vartoti yra nepatogu, tai naudojasi „gudrumu" ir tampa „lapėmis". Bet šis pakitimas savo ruožtu yra palankus žemesnio sluogsnio žmonėms, kurie yra išmokę „gudrybių", pakilti į augštesnįjį sluogsnį ir trukdo „liūtams" išsilaikyti valdžioje. Galų gale išdavoje pirmasis valdančiųjų sluogsnis yra nuverčiamas, ir jo vietą užima žemesnysis sluogsnis. Į „liūtus" ir „lapes" panašūs sluogsniai yra ekonominėje ir intelektualinėje srityje, ir jie vienas kitą nustumia panašiu būdu, kaip ir politinėje srityje. Ši teorija atitiko fašistinio judėjimo aspiracijas, nors pats jos autorius ir prie jo nepritapo.

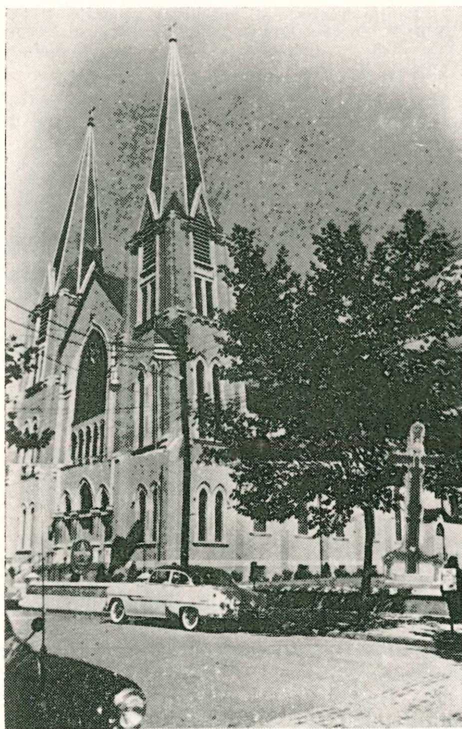
V. Pareto Trattato di sociologia generale, 2 t., 1916; *P. Sorokin* Contemporary Sociological Theories 1928. *A. Mst.*

Elitros žr. Antsparniai.

Elizabeth JAV New Jersey valst. mst., prie Newarko įlankos, 12 mylių į pietų vakarus nuo New Yorko; 112.817 gyventojų (1950). Pagrindinis Singer siuvamųjų mašinų fabrikas su maždaug 12.000 darbininkų (daug lietuvių), naftos refinerijos, automobilių, laivų statybos, spaustuvių mašinų, drabužių, chemikalų ir municijos pramonė. Miesto uostas Elizabethport yra Pennsylvanijos kietosios anglies paskirstymo vieta su dideliais traukinių iškrovimo ir laivų pakrovimo įrengimais. Š. miesto dalis yra rezidencinė su plačiomis, medžiais apsodintomis gatvėmis. 1746 įkurta kolegija (College of New Jersey), kuri vėliau perkelta į kaimyninį Newarką, dar vėliau į Princetoną ir paversta Princetono universitetu. 1785 į E. atkeltas seniausias New Jersey laikraštis (pradėtas leisti 1779 Chathame) Daily Journal. E. įkurtas 1665 Jamaicos (Long Islando) kolonistų ir pradžioje vadinosi Elisabethtown. Nuo 1665 ligi 1686 kolonijos sostinė, 1739 gavo miesto vardą, 1780 anglų sudegintas, nuo 1857 Union aps. administracinis centras. 1797, kai Philadelphijoje siautė geltonasis drugys, E. gyveno T. Kosciuška. *A. B.*

E. l i e t u v i a i. Pirmieji lietuviai čia aptinkami jau 1878. Netrukus lietuviai, bevykdami iš New Yorko į vakarus, ėmė kurtis E., kur buvo nemaža įvairių dirbtuvių. Ilgainiui E. ir apylinkėse apsigyveno apie 10.000 lietuvių, kurių tarpe 1949 buvo 321 tremtinys.

P a r a p i j a. Pradžioje lietuviai, neturėdami savos bažnyčios ir lietuvio kunigo, eidavo į airių Šv. Patriko bažnyčią, kurioje klebonavo vokiečių kilimo kun. Dean Gessneris. Jis ragino lietuvius steigti savo parapiją. Tuo pačiu metu retkarčiais atvykdavo aprūpinti lietuvių dvasinių reikalų ir lietuviai kunigai: kun. J. Žebrys iš Waterbury, Conn. ir kun. J. Kaulakis iš Philadelphijos, Pa. Abu savo pamoksluose ragino E. lietuvius organizuotis į dr-jas ir kurti savo parapiją. 1893 IX 4 kun. J. Žebrys sušaukė pirmąjį organizacinį susirinkimą parapijai steigti. Tam reikalui sudarytas komitetas. Parapijai parenkamas Šv. Petro ir Povilo vardas. 1895 VIII 5 pirmuoju klebonu paskiriamas kun. Juozas Servetka, ir tuo būdu oficialiai įsteigiama parapija. Pradžioje pamaldos buvo laikomos buvusioje krautuvėlėje (80 Bond gatvė), kiek vėliau pastatoma laikinė medinė bažnytėlė (Ripley Place), kurios pašventinimas įvyko 1896 I 12. 1896 III 25 atvykęs naujas klebonas kun. Baltramiejus Žindžius subūrė į E. parapiją visos New Jersey valstybės lietuvius. Be to, jis sutelkė į parapiją net

Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Elizabeth, N. J.

svetimtaučius, ir lietuvių kolonija kaimynų praminta „Mažąja Lietuva". Sekmadieniais būdavo net po 20 jungtuvių ir apie 30 krikštų. Lenkai, kurie pradžioje glaudėsi prie lietuvių bažnyčios, 1906 atsiskyrė. Bažnyčia darėsi perankšta, todėl pradėta rūpintis naujos bažnyčios statymu. 1907 XI 4 nuperkama apie 10 sklypų naujosios bžn. statybai. Pagaliau 1910 pastatoma ir pašventinama nauja mūrinė bažnyčia. Ši gotikinio stiliaus bažnyčia su 1000 sėdimųjų vietų ir gražiais vitražais, įdėtais draugijų lėšomis, laikoma viena gražiausių bažnyčių rytinėje JAV dalyje. Bažnyčios pastatymas ir įrengimas kaštavo per 114.000 dolerių. Kun. B. Žebriui išvykus į Lietuvą, 1924 III 19 paskirtas naujas klebonas kun. Juozas Simonaitis be bažnytinių reikalų (įvairūs patobulinimai bažnyčioje, vargonų atnaujinimas, lietuviško St. Valatkos darbo kryžiaus pastatymas šventoriuje ir kt.), įruošė salę parengimams ir apskritai rūpinosi lietuvybės išlaikymu. Nuo 1953 VI 28 klebonu paskirtas kun. Mykolas Kemežis. Dabar parapijos nuosavybės vertė siekia apie 1 milioną dolerių.

Mokykla. Mūrinė parapinė 8 skyrių mokykla pastatyta kun. B. Žebrio rūpesčiu 1913. Mokyklos statybai išleista per 35.000 dolerių. Pradžioje, dar nesant lietuvaičių, mokykloje dirbo svetimtautės, Krikščioniškosios Meilės Kongregacijos seserys. Kun. J. Simonaičio pastangomis, 1926 atkviestos lietuvės šv. Pranciškaus ordino seserys, kurios ėmė mokyti vaikus lietuvių kalbos. Mokinių skaičius mokykloje labai svyravo: 1915 buvo 130 mokinių, 1926 — 800, 1935 — 350 ir toliau mokinių skaičius tolydžiai mažėjo, tik atvykus tremtiniams, tas skaičius pakilo iki 300 (1955). Mokinių skaičiaus mažėjimas siejamas su mišrių vedybų padidėjimu. Pradėjus nykti lietuvių kalbai šeimose, nebebuvo įmanoma tęsti lietuvių kalbos dėstymo mokykloje, ir ilgainiui tepaliktas skaitymas. Atvykus tremtiniams, lietuvių kalbos mokymas mokykloje suaktualėjo. Pradžioje 1949–51 buvo suorganizuota šeštadieninė mokykla, kurioje dirbo Stasys ir Teklė Dzikai ir Liucija Ramanauskaitė-Kliučnikienė. 1951-52 mokykloje įvestas privalomas lietuvių kalbos dėstymas visose klasėse, net ir nelietuviams. Pradžioje lietuvių kalbos mokė T. Dzikienė, 1952–53 pačios seserys ir nuo 1953 rudens ligi šiol — kun. J. Pragulbickis. Dabar lietuvių kalbos mokomi tremtinių vaikai ir kiti mokiniai, pareiškę norą mokytis. Kun. M. Kemežio pastangomis įrengta didelė aikštė mokinių sportui.

Kultūrinė veikla pradėjo reikštis gana anksti. Jau 1896 įsteigtas parapinis choras, kuris vėliau išsivystė į savarankišką vienetą. Jis nuo pat pradžių rengdavo koncertus, vaidinimus, statydavo operetes, dalyvaudavo didžiųjų radijo stočių programose, ruošė dainų ir giesmių šventes. Vaidybos mėgėjai, susispietę į „Giedros Klubą" (1918–28), ypačiai pasireiškė 1921–28 laikotarpyje, suvaidindami daugybę komedijų ir dramų. Pradžioje kolektyvui vadovavo Antanas Zailskis, vėliau pakaitomis atskiri klubo nariai. „Giedros Klubas" turėjo to paties vardo ir pučiamųjų instrumentų orkestrą, vadovaujamą Lauryno Paulausko. Orkestras sudarytas iš 27 asmenų. 1945 XI — 1947 IX čia veikė vietoje gimusių jaunuolių „Lithuanian Theatre Guild"; šie jaunieji scenos mėgėjai vaidindavo lietuviškai pačių parašytus veikalėlius, pelną skirdami Alto ir Balfo reikalams. 1919–20 E. veikė kunigo Daniūno įkurtas knygynas; be to, Kazys Baltramaitis turi didelį meno literatūros rinkinį ir J. Žilevičius lietuvių muzikologijos archyvą.

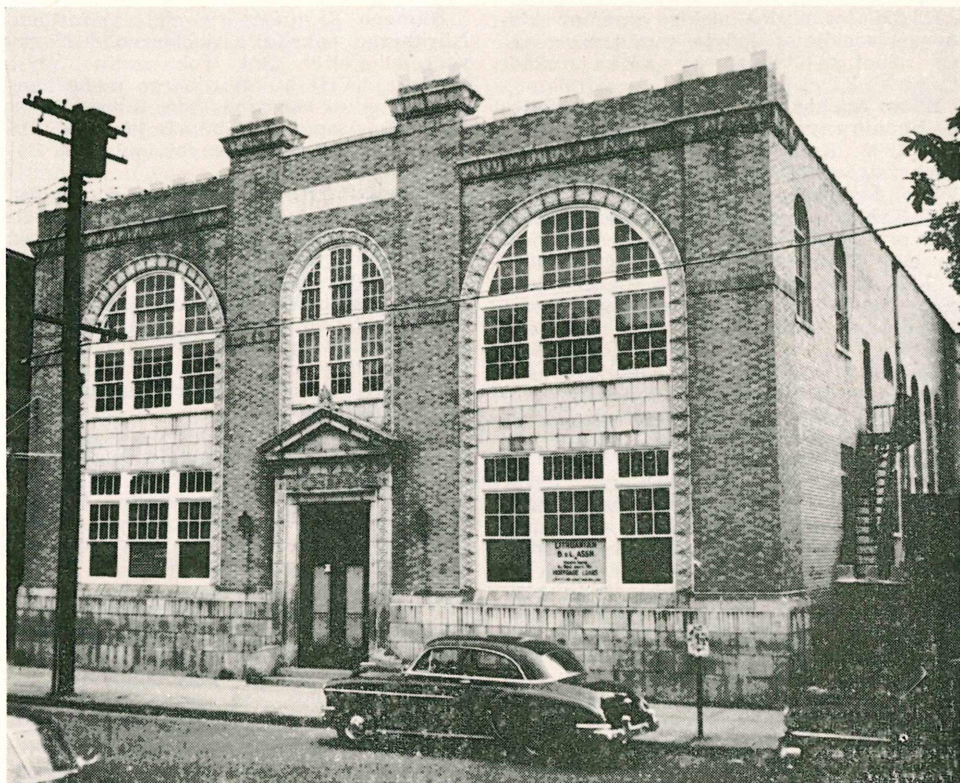
Tautinė veikla ypačiai pradėjo reikštis Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe. Vien tik Laisvės paskolos lakštų E. nupirkta už 35.000 dolerių. 1920–21 Lietuvos Raudonajam Kryžiui nusiųsta per 100.000 auksinų. Nemaža aukų surinkta lietuviškiems reikalams, besilankant kun. J. Tumui, kun. K. Olšauskui, M. Yčui, dr. J. Basanavičiui ir kt. Nuo 1917 čia veikia

jungtinis dr-jų atstovų Lietuvai Gelbėti Komitetas, kuris kasmet ruošia Vasario 16 ir kitus minėjimus, pelną skirdamas Lietuvos reikalams: Ginklų Fondui, Vilniaus Vadavimo Sąjungai, Balfui, Altui ir kt.

Organizacijos yra įvairaus pobūdžio: savišalpinės, ideologinės, bažnytinės, ekonominės ir kt. Susitelkus didesniam lietuvių būriui, jau anksti imta telktis į visokias organizacijas. Iš svarbesnių (chronologine eile) pažymėtinos šios: 1891 įsikūrė pirmoji savišalpinė vyrų Šv. Kazimiero dr-ja (veikė iki 1954), 1894 Šv. Jurgio dr-ja, 1896 SLA 3-ji kuopa, tais pačiais metais SLRKA 3-ji kuopa, 1899 Šv. Juozapo dr-ja (veikusi iki 1948), 1900 Lietuvių Piliečių Klubas, 1903 Šv. Petro ir Povilo dr-ja, 1904 Šv. Mykolo Arkangelo Kareivių dr-ja (veikė iki 1941), 1912 Laisvės Klubas, 1912 Tėvynės Mylėtojų dr-ja, 1913 Lietuvių Taupymo ir Paskolos dr-ja (1927 turėjo per 1 milioną dol. turto), 1913 Lietuvos Sūnų ir Dukterų dr-ja, 1917 Šv. Onos dr-ja, 1918 Giedros Klubas, 1919 Lietuvių Katalikų Darbininkų sąjunga, 1921 Laisvės b-vė (turi koncertinę salę; pastato vertė per 100.000 dol.), 1922 Vyčiai (1926 įsijungė į Lietuvos Vyčių 52-ją kuopą), 1923 Pašalpinė Aušros dr-ja, 1923 The US Fifteen Club moterų dr-ja (veikė iki 1929), 1944 Balfo skyrius, 1944 Lietuvos Moterų Piliečių Klubas, 1949 Tremtinių dr-ja, nuo 1952 veikia JAV Lietuvių Bendruomenės apylinkė ir kt. Veikia įvairios ir progresyvių organizacijos: Lietuvių Darbininkų Progresyviškas Klubas (1916), Lietuvių Darbininkų Literatūros dr-ja (1916), Lietuvių Darbininkų Susivienijimo 33-ji kp. (1929), Bangos choras iš 30 narių (1926–38).

Sportinė veikla pradėjo reikštis jau nuo 1929. Ypačiai pasižymėjo pirmenybėse šios sportininkų organizacijos: Lithuanian Liberty Boys (1929–32), Lithuanian Big Five (1938–40), Sts. Peter and Paul's Catholic Club (1939–41), Karo veteranų grupė (1946–49) ir skautų bei skaučių skiltys (1952, 1953).

E. lietuvių kolonija yra davusi nemaža įvairių profesijų žmonių: 2 kunigus marijonus, 1 klieriką, 1 broliuką, per 16 vienuolių, 2 filosofijos daktarus, 4 gydytojus (jų tarpe 1 tremtinys), apie 50 inžinierių, che-

Lietuvių „Laisvės" bendrovės namai Elizabeth, N. J.

mikų, mechanikų, 16 mokytojų, 8 buhalterius, 2 advokatus, 4 dantų gydytojus, 5 vaistininkus, 25 slauges, 16 policininkų, 9 gaisrininkus, 4 nuosavybės pardavėjus, 1 rangovą statybininką, 2 architektus, 6 muzikos mokytojus, 2 smuikininkus, daug raštinės tarnautojų ir kt. *J. Ž.*

Elizalde Miguel de (1619–1678) jėzuitas, filosofijos ir teologijos prof. Valldolide, Salamankoje, Neapolyje ir Romoje. Minėtinas, kaip vienas iš probabilizmo priešų, nors ir jėzuitų ordinas buvo už probabilizmą. Prieš viršininkų valią, A. Celladei slapyvardžiu prisidengdamas, išleido Lyone 1670 De recta doctrina morum, kurioje polemizavo su jėzuitais A. Terilliu, Escobaru, Tamburiniu probabilizmo gynėjais. Kitas minėtinas jo veikalas Forma verae religionis quaerendae et inveniendae 1622. *A. Lm.*

Elizėjus (lot. Elisaeius iš gr. Elisaios < hebr. elīšā ‚Dievas yra išganymas') žydų tautos pranašas, gyvenęs IX a. pr. Kr., po pranašo Elijo. Išpranašavo Achabo palikuonių žlugimą. Buvo didelis stebukladarys ir turėjo nemaža įtakos valdžios žmonėms. Kovojo su Baalio kultu ir atstatė vieno Dievo tikėjimą. Šventė VI 14.

Elizija (lot. elisio) atskiro garso ar skiemens praleidimas žodyje, pvz. trm. m o t n a užuot m o t i n a, g y s a k i a i užuot g y v a s a k i a i ir kt.

Elkan Sophie (1853–1921) švedų rašytoja, žinoma savo istoriniais romanais: John Hall 1899; Konungen (Karalius) 1904–06; Anckarström 1910. E. buvo labai artima Selmai Lagerlöf.

El-Kantara (egipt. El-Qantara) Egipto mst. prie Sueso kanalo, į p. nuo Port Saido; apie 15.000 gyv. (1950). E.-K. susideda iš 2 dalių: v. kanalo krante esančio Qantara Gharb ir r. krante Qantara Šaraq. Aerodromas, radijo siųstuvas, geležinkelių mazgas.

El-Katar (arab. Qatar) Arabijos pusiasalis Persų įlankoje, apie 25.000 gyventojų; 22.100 km² ploto. Kelios didelės oazės, pajūriuose perlų gaudymas.

Elkhart JAV Indianos valst. mst., 100 mylių į r. nuo Chicagos; 35.646 gyv. (1950). Čia yra 13 didelių muzikos instrumentų (daugiausia dūdų) fabrikų, pagaminančių apie 60% viso pasaulio muzikos instrumentų. Be to, auto priekabų, vaistų, įrankių, radijo dalių, gumos daiktų ir kt. pramonė.

Elkiškiai (Alkiškiai) k. Mažeikių aps. Akmenės vls. 1936 55 ūkiai, 370 gyv.; 1920 įst. lietuvių prad. mokykla, 1924 latvių prad. mokykla, 1927 garinis malūnas, 1932 lentpjūvė, 1930 pašto agentūra. Evangelikų liuteronų bžn. statyta 1865; netoli E., Akmenos upės rajone, yra kalkių kasyklos.

Elkiškių miškas (Alkiškių) Mažeikių aps. Akmenės vls. 50 ha ploto. Pušynas. E. M.

yra 1 pas. karo rusų ir vokiečių karių kapai.

Elksnytė žr. Alksnytė.

Ellas oficialus Graikijos vardas.

Eller Heino (g. 1889) estų kompozitorius, moderniosios instrumentalinės (daugiausia orkestrinės) estų muzikos kūrėjas. Sudarė savo stilių iš impresionistų (Debussy, Ravel) mokyklos elementų. 1944 liko Estijoje ir yra Tallino konservatorijos profesorius.

Ellesmere Thomas Egerton (apie 1540–1617) anglų politikas, karalienės Elzbietos patarėjas, favoritas, didžiojo antspaudo saugotojas. Jokūbas I pakėlė 1603 kancleriu ir baronu Ellesmere. 1606–1607 dalyvavo, sudarant Anglijos ir Skotijos uniją.

Ellesmere žemė š. Kanados sala į š. vakarus nuo Grenlandijos, 200.000 km², negyvenama, didžioji dalis apledėjusi. E. Ž. aptiko 1616 anglas jūreivis W. Baffin, tyrinėjo amerikietis E. Peary ir norvegas O. N. Sverdrup.

Ellice salos 9 atolinės salos Pacifike, Polinezijos salyne; 24,8 km², apie 5000 gyv. Išvežama kopra, priklauso D. Britanijai, aptiko 1819 Ellice.

Ellingen Bavarijos vietovė į pietus nuo Nürnbergo, pakeliui į Augsburgą; 2195 gyventojai (1953). Buv. vok. ordino pilyje (statyta XVIII a.) Nürnbergo meno akademija, pilies barokinės bžn. lubos išpuoštos C. D. Asamo. E. minimas jau 899, 1216–1796 vok. ordino nuosavybė, nuo 1806 Bavarijos.

Ellington Edward Kenedy (Duke) (g. 1899) JAV džazo kompozitorius ir dirigentas, vienas ryškiųjų džazo muzikų, ypač vad. hot jazz (žr. Džazas) atstovų. Svb. kūriniai: Mood indigo 1930 ir Solitude 1933. Kaikuriuose E. kūriniuose jaučiama simfoninės, ypač impresionistinės muzikos įtaka, pvz. Clarinet lament 1936, suita Black, brown and beige 1945. Su savo orkestru E. yra kelis kartus koncertavęs Europoje.
B. Ulanov Duke E. 1946. *K. O.*

Ellis 1) A l e x a n d e r J o h n (iki 1825 S h a r p e) (1814–1890) anglų fonetikas ir akustikas. Iš jo fonetinių veikalų išskirtina On early English pronunciation 5 t. 1869–89 (²1929–30). Akustikos srityje E. išvertė Helmholtzo Lehre von den Tonempfindungen (On the sensations of tone 1875, ⁷1954), papildydamas svarbiais savo duomenimis. Vėlesniais savarankiškais darbais, ypač History of musical pitch 1880–81 ir On the musical scales of various nations 1885, E. daug prisidėjo prie tonų ir tonacijų tyrinėjimų pažangos. *K. O.*

2) H e n r y H a v e l o c k (1859–1939) anglų psichologas ir rašytojas. Svarbiausioji jo knyga, 7 tomų Studies in the Psychology of Sex 1897–1928, turėjo nemažos įtakos visuomenei ir literatūrai. Be to, E.

rašė eilėraščių, essays. Autobiografija My Life 1939.

Ellis Island JAV federalinės vyriausybės administruojama sala New Yorko uosto Upper Bay įlankoje, priešais Jersey City. Čia yra JAV imigracijos ir natūralizacijos vieno distrikto būstinė, kur patikrinamas įtartinų asmenų, norinčių įvažiuoti į JAV ar ir seniau atvykusių, imigracinis teisėtumas. E. I. susideda iš vienos natūralios ir 2 dirbtinų salelių, sujungtų pylimais. XVIII a. ją nupirko niujorkietis pirklys S. Ellis, 1809 įsigijo JAV vyriausybė ir ligi 1892 arsenalo vieta. E. I. užima 27,5 akrų ir turi 28 trobesius.

1954 XI sulaikytųjų imigrantų talpinimas E. I. panaikintas, nes, priėmus imigracijos įstatymo pakeitimą, įtariami imigrantai, ligi išaiškinant jų bylas, talpinami į sulaikytųjų imigrantų namus. Per visą laiką pro E. I. praėjo apie 20.000.000 imigrantų.

Ellora Indijos Haidarabado valst. maža vietovė, išgarsėjusi uolose iškaltomis VI–IX a. bramanų ir budistų maldyklomis (iš viso 19), iš kurių didžiausia Dumnar Lena yra po 46 m ilgio ir pločio ir su kolonomis, pabaigtomis melono išvaizdos kapiteliais. Skulptūros meno požiūriu vertingiausioji yra Kailasa su 64,2 ilgio kolonadų kiemu ir daugybe skulptūrų.

Ellore Indijos Madraso provincijos mst.; apie 50.000 gyv. (1951). Medvilnės, džuto, salietros pramonė.

Ellsworth JAV Pennsylvanijos valstybės mst., 23 mylios į pietus nuo Pittsburgho, akmens anglies kasyklų rajone; apie 2000 gyv. (1950). Lietuvių yra per 300. Čia 1903 įkurta šv. Luko kat. parapija, 1905 pastatyta klebonija, 1908 bžn. (50.000 dol. vertės). 1929 parapijai priklausė 180 šeimų ir 14 viengungių. Dabar lietuvių veikla silpna.

Ellsworth Lincoln (1880–1951) amerikietis polarinių sričių tyrinėtojas ir turtuolis. 1926 drauge su Amundsenu ir Nobile perskrido jo lėšomis nupirktu orlaiviu Norge iš Spicbergeno į Aliaską. 1924 vadovavo J. Hopkinso universiteto surengtai geologinei ekspedicijai į Andų kalnus. 1925 drauge su Amundsenu lėktuvu bande iš Spicbergeno pasiekti š. ašigalį, bet buvo priversti nusileisti ant ledinės 205 km nuo ašigalio. 1931 drauge su H. Wilkinsu povandeniniu laivu tyrinėjo Arkčio vandenyną. 1935 lėktuvu perskrido Antarkčio žemyną ir paskelbė JAV nuosavybe savo aptiktą 700.000 km² plotą. 1936–39 įvykdė dar 3 skridimus Antarktyje ir papildomai paskelbė JAV nuosavybe 180.000 km². Apdovanotas Kongreso garbės medaliu. Parašė: Search 1932; Beyond Horizons 1938.

Ellwangen Würtembergo senas mst., įsikūręs prie 817 čia įsteigto benediktinų vienuolyno; 10.400 gyv. (1950). Kat. misijų seminarija, XII a. vienuolyno bžn. Užmiestyje ant atskirų dviejų kalvų XIV a. pilis ir XVII a. barokinė bžn. — stebuklavietė. 1812–17 čia veikė kat. universitetas.

Elman Mischa (g. 1891) Ukrainoje gimęs žydų kilmės smuiko virtuozas, nuo 1923 JAV. Mokėsi 1901–04 Petrapilio konservatorijoje pas L. Auerį. Nuo 1904 koncertavo Europoje, Azijoje, Š. ir P. Amerikoje. E. būdingas Auerio mokyklos virtuoziškumas; jo repertuaras didelis ir įvairus.

S. *Elman* Mamoirs of M. E's father 1933. *K. O.*

Elmhurst JAV Illinois valst. mst. 16 mylių į vakarus nuo Chicagos; 21.273 gyv. (1950). Rezidencinė čikagiečių vieta, daržovių ūkiai ir žemės ūkio mašinų pramonė. 1871 įst. evangelikų E. College.

Elmira JAV New Yorko valst. mst. abipus Chemungo upės; 49.716 gyv. (1950). Motorų, sunkvežimių, stiklo, rašomųjų mašinėlių, radijo aparatų pramonė; mergaičių kolegija. Čia yra Marko Twaino kapas ir užmiestyje jo vasarnamis. Nuo 1876 čia veikia kriminalinių nusikaltėlių kalėjimas-reformatorija, į kurią nuteistieji (16–30 metų amžiaus) siunčiami ne teismo sprendime nustatytam terminui, bet ne griežtai ribotam laikui, kurį nuteistasis gali sutrumpinti savo geru elgesiu. Reformatorijoje laikoma apie 1500 nusikaltėlių.

Elmonà (rašomosios kalbos lytis, vok. Elm) žr. Almuonė.

Elmquist Hugo (1882–1931) švedų skulptorius, išradėjas vadinamojo elmkvinistiško liejimo metodo; tai savotiškas „à cire perdúe" metodas.

Elmshorn š. Vokietijos mst. Schleswig-Holsteine, Pinnebergo aps.; 35.036 gyventojai (1953; 17.860 — 1936). Mėsos produktų, margarino ir odos gaminių pramonė, 5 dideli malūnai.

El Nath (arab. ‚ragas') antrojo ryškumo žvaigždė Tauro žvaigždyne, žymima kaip β Tauri. Priklauso β žvaigždžių klasei.

Elniaragis (Xylaria) elniaraginių šeimos grybų gentis, auga ant įvairios rūšies medienos, daugiausia atogrąžų kraštuose. Lietuvoje dažnai pasitaiko miškuose ant senų kelmų arba pūvančios medienos X. hypoxylon Grev. Jie yra kamščio konsistencijos, juodi, konidijų gaminimo metu baltomis, lyg miltais apibertomis, viršūnėmis. Mediena, išraizgyta šio grybo rizomorfomis, tamsoje šviečia fosforine šviesa.

Elnias elninių (Cervidae) atrajotojų šeimos žvėris, daugiausia šakotais ragais; beragių tik dvi gentys. Daugumas E. turi iltinius dantis, ypač išlavėjusius patinuose; kaikuriose rūšyse jie net virsta ginklu, kaip šernui. Pirštų keturi, bet šoniniai menkai išlavėję ir iškelti augštyn. E. laibi, grakštūs gyvuliai, stipraus kaklo, į priešakį susmailėjusios galvos ir didelių akių.

Elnių medžioklė Lietuvoje XVII a.

Ragus turi tik patinai, išskyrus šiaurės E., kur turi ragus ir patelė. Ragai yra kaktos kaulo ataugos ir susideda iš kaulo audinio. Augimo metu jie yra apgaubti oda su plaukais, o po oda esti labai gausūs kraujo indai. Ragui galutinai užaugus, kraujo indai sunyksta, oda nudžiūsta, suplyšta, ima luptis, ir pagaliau gyvulys ją galutinai nulupa, ragus trindamas į medį. Tuomet ragas virsta sausu, negyvu perdėm kauliniu daiktu. Tik apatinė rago dalis, sudaranti lyg jo pamatą, rožiastiebį, yra visuomet aptraukta oda. Plaukuotoji E. rago oda atitinka dykaragių rago makštį. Skirtumas tik tas, kad makštis nenumetama, o oda kasmet nusilupa. Be to, E. ragai daugiausia šakoti. Jaunojo E. ragas vienšakis ir neturi rožės. Kaikurios E. rūšys pažymėtinos pastoviais vienšakiais ragais, kitos rūšys turi dvišakius ragus, kitų šakų skaičius didesnis. Dar kitos rūšys, kaip briedis ir danielis, turi mentės pavidalu išplėstus ragus (mentėtieji ragai). Paplitusi nuomonė, esą, E. ragas kasmet padidėjąs viena šaka ir kad iš atšakų skaičiaus galima nustatyti E. amžių, nevisai tikra. Šakų skaičius priklauso ne tiek nuo amžiaus, kiek nuo gero ar blogo maisto ir nuo bendros gyvulio fiziologinės būklės. Seniausi iškasamieji E. buvo beragiai, o po jų ėjo rūšys su mažais šakotais ragais. Tačiau kaikurios rūšys turėjo ragus tokio didumo, kokio neturi nė viena nūdien gyvenanti rūšis (pvz. Anoglochis sedgwicki ar Megaceros giganteus). Senesnių E. ragai vėl eina mažyn, šakų skaičius ir rožė mažėja. Daugumas E. rūšių kasmet numeta ragus, o jų vietoje užsiaugina naujus. Mat, rožiastiebyje atsiranda savotiškas procesas, ardantis kaulinį audinį: ten atsiranda tuštumos, kurių vietoje ragai ilgainiui nutrūksta; po to tuoj aplink žaizdą pasidaro odos žiedas, o dar vėliau visa žaizda apsitraukia oda. Augimas labai greitas: europinio E. po 3 mėn. ragai jau yra visai suaugę. Be šiaurės E., kiti E. neturi arba turi maža povilnio. Jie keičia plaukus rudenį ir pavasarį. Plauko spalva vasarą esti ryškesnė, o žiemą neryški. Kadangi jaunikliai pirmą gyvenimo vasarą esti margi, tai galima manyti, kad margumas yra pirminis E. požymis, ir tik vėliau padermės pasidarė vienodo plauko. Šio proceso paskutinė išraiška yra Indijos E. vad. sambar juodoji spalva. Būdinga E. yra balta ar bent šviesi užpakalinės šlaunies dalis, vad. veidrodžiu. Ji suadro nelyginant vėliavą, šiuos gyvulius įgalinančią sekti paskui vienas kitą tankumyne. Seniausi E. palaikai yra rasti Europos eocene; oligocene ir miocene randamos rūšys panašios į azijinį mundžaką, o pliocene panašūs į aksį ir siką. Tretinio laikotarpio

gale pasirodo stirnos ir įvairios rūšys su milžiniškais ragais (Anoglochis, Megaceros). Nors primityviausios E. formos spiečiasi Azijos rytuose, bet primityvių formų palaikų iškasama ir Europoje. Todėl Azijos pietūs ir rytai yra vien primityvių formų prieglaudos vieta, kur juos nustūmė kitos tobulesnės rūšys. E. randami visuose klimatuose, lygumose ir kalnuose, miškuose, stepėse ir pelkėse. Gyvena būriais, tik seni patinai dažnai esti vieniši. Maitinasi žolėmis, žiedais, lapais ir spygliais, jaunomis šakutėmis, javais, vaisiais, samanomis, kerpėmis, medžių žieve ir grybais. Mėgsta druską ir reikalauja daug vandens. Per metus atveda 1–2, rečiau 3 jaunįklius. Šiaurės E. virto pusiau naminiu gyvuliu. E. šeima turi du pošeimius: 1. muskiniai E. (Moschinae) be ragų ir prieakinės liaukos. Čia priklauso muskinis E. (Moschus moschiferus) su iltiniais dantimis, patino iki 7 cm ilgio, toli ištysusiais iš po lūpų. Papilvėje stovi musko liauka, gaminanti vertingą muską (vienoje liaukoje apie 30 g). Gyvena centr. Azijos kalnų miškuose. Kiti E. priklauso tikrųjų E. pošeimiui (Cervinae). Čia priklauso stirna (Capreolus capreolus), gyvenanti Europoje nuo D. Britanijos iki Azijos, išskyrus š. Europą. Į europinę stirnos rūšį panašios: mandžurinė stirna C. montschuricus, sibirinė stirna C. pygargus (abi didesnės, negu europinė), Tianšanio stirna C. tianschianicus. Virginijos E. (Odocoileus americanus) nedaug didesnis už stirną, gyvena Š. Amerikos rytinėje dalyje. Prie šios genties priklauso dar keletas rūšių. Andų elnias (Hyppocamelus bisulcus) su dvišakiais vidutinio didumo ragais Čili ir Patagonijoje. Mazama (Mazama nemorivaga) vos 47 cm augščio E. vienašakiais ragučiais P. Amerikoje. Briedžiai (žr.) didžiausi šios genties E.; keletas rūšių Europoje (Alces alces), Š. Amerikoje (Alces gigas ir A. americanus), Sibire (A. pfizenmayeri). Šiaurės E. apie 1 m augščio, gentis, gyvenanti kraštuose prie š. ašigalio. Europinis š. E. (Rangifer tarandus) — Skandinavijos ir Rusijos šiaurėje, Suomijos š. E. (Rangifer fennicus), Sibiro š. E. (Rangifer sibericus), Amerikos š. E., arba karibu (R. caribou) ir kt. rūšys, — iš viso apie 14. Jie pasižymi labai dideliais daugiašakiais ragais; abi lytys turi ragus. Mundžakai maži primityvūs E., labai ilgomis patinų iltimis, vienšakiais ar dvišakiais mažais ragais ant ilgo rožiakočio; pvz. Indijos mundžakas (Muntiacus muntjac). Aksis iki 1 m augščio primityvus E. su trimis ragų šakomis, gyvenąs r. Azijoje (pvz. Axis axis Indijoje). Šiai genčiai artimas juodasis E., arba sambar, arba Aristotelio E. (Rusa unicolor s. aristotelis). Jiems gimininga sika (Pseudaxis sika) Japonijoje ir š. Kinuose, aklimatizuota Anglijoje, Čekijoje ir kt. Už stirną neką didesnis danielius (Dama dama) iš Viduržemio kraštų, bet aklimatizuotas ir kt. Europos kraštuose, taip pat ir Lietuvoje. Žaliasis E. (Cervus elaphus) 1,20–1,5 m augščio; paplitęs didesnėje Europos dalyje, taip pat ir Lietuvoje. Vapiti (Cervus canadensis), gyvenantis Kanadoje, o jo porūšis Altajaus vapiti Sibire (neteisingai vadinamas Sibiro maralu). Maralas (Cervus maral) didelis E., gyvenantis Kaukaze, M. Azijoje, Vengrijoje iki Karpatų. Labai savotiškas, ir dėl to atskirą vietą E. sistematikoje užimąs, yra dovydinis elnias, Elaphurus davidianus, apie 114 centimetų, kuris turi keistos formos diktotomiškai besišakojančius ragus ir ilgą uodegą. Beveik išnykęs. Jų likučiai laikomi imperatoriaus parke Pekine. Juos ten 1865 pastebėjo jėzuitas David. 1900 per bokserių sukilimą jie buvo išnaikinti. Keletas egzempliorių pateko į Europą ir ligi šiol išliko Bedfordo kunigaikščio parke Anglijoje.

E. š i a u r i n i s, viena elnių šeimos gentis, nedidelio ūgio, bendra išvaizda labai skirtinga nuo kitų elnių, ir todėl jų sistematinė vieta tarp kitų E. vargiai tegali būti pagrįsta. Patelių ragai daug mažesni, o pietinėje E. š. išsiplatinimo riboje pasitaiko net beragių. Visas ragas yra lygus. Plačiai išskečiami pirštai, plačios nagos, šoniniai pirštai, liečią žemę, pritaikyti sniego paviršiumi vaikščioti. Uodega trumpa. Paplitę š. Europoje ir Amerikoje iki 81°; į pietus nusileidžia Urale (52°); pradedant pleistocenu E. š. buvo paplitę net Anglijoje, p. Prancūzijoje ir š. Ispanijoje. E. š. žmogui turi labai didelės reikšmės, nes ištisų šiaurės tautų buvimas yra juo paremtas. Jais važiuoja, joja; jį melžia, mėsą valgo; iš ragų ir kaulų daro įrankius, iš odos siuva drabužius ir t. t. E. š. yra labai ištvermingas ir greitas gyvulys, bet daug kenčia nuo kaikurių epizootijų ir odos parazitų.

E. ž a l i a s i s (Cervus elaphus) apie 1,5 m augščio pečiuose ir iki 240 kg svorio. Vasaros metu spalva ruda, žiemą pilksvai durpinė. Uodega apie 15 cm. Ragai dideli. Suaugusių individų ragai savo viršutinėje dalyje sudaro keletą iš vienos vietos augančių atžalų, vad. vainiku. Medžioklės sporte E. ž. ragai labai vertinami. E. ž. gyvena visoje Europoje, išskyrus Pirenėjų ir Apeninų pusiasalius, Europos šiaurę ir Rusiją. Jau prieš I pasaulinį karą E. buvo įveistas įvairiuose kraštuose ir Lietuvoje. I pas. karui pasibaigus, čia liko jų nedaug, bet dėl stropios apsaugos jų skaičius pašoko iki 150 galvų (Šiaulių aps. miškuose). Lietuvoje apsčiai randama E. subfossilinių palaikų. Patinai turi paprotį vasarą keliauti gana toli nuo savo nuolatinių buveinių. Lietuvoje tokie atėjūnai dažnai pasiro-

do Suvalkijoje, turbūt, iš Rytprūsių atsiradę. Nemaža tokių elnių pagaunama jiems nepriprastose aplinkybėse (pvz. VDU Zoologijos Muzėjaus egzempliorius pagautas apie Kalvariją). Veda 1–2 veršiukus.

Brehm Tierleben XIII 1920; *J. Elisonas* Mūsų šalies žinduoliai 1932; *W. v. Ungern-Sternberg* Etwas vom Elch, Jahrbuch der Albertus Universität zu Königsberg IV 1954.

Elniavabalis (Lucanus cervus L.) vabalų būrio Lucanidae šeimos vabalas, retkarčiais ir Lietuvoje randamas. Tokį vardą yra gavęs dėl nepaprastai didelių ir šakotų patino žandų, primenančių elnio ragus. Patinai su žandais iki 8 cm ilgio, patelės 4 cm. E. tamsiai rudos spalvos, skraido vakarais birželio pabaigoje. Patelės kiaušinėlius deda į perpuvusius ąžuolus. Išriedėję vikšreliai minta ir gyvena 3 metus. Ketvirtaisiais iš puvenų sulipdo gero kumščio didumo kokoną, ir jame virsta lėliuke. Vabalai minta medžių sultimis.

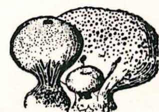
Elnynas elnių rezervatas, buvęs Kuršių marių kopų rėžyje, Pervalkos apylinkėje, netoli Negyvosios kopos, tarp Nidos ir Juodkrantės. 1944–45 elniai išnaikinti.

Elnio būda 57 m augščio smėlio kopa Neringoje, ties Juodkrante.

Elnis ež. Švenčionių aps. Linkmenų vls., 90 ha ploto, 3,8 km ilgio, ligi 300 m pločio, su viena sala; teka Elnelė į Aiseto ež. (žr.). Į š. nuo E. yra trys ežerėliai Elniukai.

Elnių samanos yra kaikurios Cladonia genties kerpės, labai gausiai augančios daugiausia šiaurės kraštų miškuose, kur jomis, ypač žiemos metu, patys, iš po sniego kasdami, maitinasi elniai. Tam ypač tinka Cladonia rangiferina (L) Web. rūšis. Ji pilkšvos spalvos, apie 10–15 cm augščio, gausiai šakoto krūmelio pavidalo kerpė, vietomis nemažais plotais auganti ir pas mus, daugiausia sausuose pušynuose, viržynuose. E. S. labai higroskopiškos. Dėl šios E. S. savybės ir gražumo žmonės deda jas į langus žiemai. E. S. sudėtyje yra daug angliavandenių, todėl jos sumaltos į miltus tinka dėti į maistą ir kitiems reikalams. Atkartintos tinka ir žmonių maistui.

Elnskūris, arba Ankštenė (Scleroderma), Sclerodermataceae (žr.) šeimos grybų gentis; Europoje keletas rūšių. Vaisius veda liepos - lapkričio mėn. miškuose, pamiškėse, sausose ganyklose ir pan. Lietuvoje rasta S. v u l g a r i s Horn., nemaloniai dvokianti, nuodinga rūšis, — nusilpimo, prakaitavimo, vėmimo priežastis. Dėl išviršinio panašumo į Trumus (Tuber) ji kaikuriuose kraštuose nesąžiningų grybų prekiautojų maišoma drauge su jais, ir mišinys parduodamas kaip tikrieji grybai. Iš jų sporų lengva atskirti tik su mikroskopo pagalba.

Elnskūris

Elodėja (Helodea canadensis Rich.) Hydrocharitaceae šeimos žolinis augalas. Š. Amerikoje čiabuvis, Europoje atneštinis, gausiai išplitęs; čia teaptinkami jo moteriškieji individai. E. dauginasi vegetatyviai, dažna upėse, kūdrose ir ežeruose. Kaikuriose Vokietijos upėse E. kliudo laivybą. V. Europoje E. vartojama žemei tręšti ir gyvulių maistui. Lietuvoje (Daukšiai, Marijampolės aps.) ja šeria kiaules.

Elogas (pr. éloge iš lot. elogium ‚pagyrimas') giriamoji kalba, įrašas antkapyje; Prancūzijoje E. vadinta kalbos, pasakytos mirusiems akad. nariams pagerbti; vėliau giriamosios kalbos apskritai.

Eloi prancūzų šventasis žr. Eligijus.

Elokucija (lot. elocutio) išsireiškimo būdas, stilius; retorikos dalis, nustatanti stiliaus taisykles,

Elokvencija (lot. eloquentia) iškalba, iškalbumas, talentas gerai kalbėti, paveikti ir įtikinti klausytojus.

Elongacija (lot.) 1. prailginimas, ištiesimas; 2. a s t r o n o m i j o j e regimasis (kampinis) planetos nuotolis nuo saulės; skiriama rytų E., kai planeta pasirodo į r. nuo saulės, ir vakarų E. — priešingu atveju.

El Paso JAV Texas valst. mst. Meksikos pasienyje, prie Rio Grande upės, priešais Meksikos Ciudad Juárez; 130.485 gyventojai (1950). Texas univ. kolegija, kelios privačios akademijos; vario ir naftos refinavimo pramonė. Katalikų vyskupo rezidencija. E. P. yra didžiausias JAV Meksikos pasienio mst.

El Reno JAV Oklahomos valst. mst., 28 mylios į v. nuo Oklahoma City; 10.991 gyv. (1950). Žemės ūkio srities centras, apylinkėje surasta akmens anglies ir naftos. Užmiestyje yra valstybinis medžioklinių paukščių perinimo ūkis — iš didžiausiųjų šios rūšies ūkių pasaulyje. Už 4 mylių į š. vakarus nuo miesto yra Fort Reno — JAV kariuomenės žirgynas (9600 akrų) ir 1874 įst. karinis fortas.

Elsbergas Bronys (gimęs 1901 VIII 20 Raseinių aps. Šiluvos vls. Pasandruvio k.) architektas. 1924 baigęs Šiaulių gimn., įstojo į Lietuvos universiteto technikos fak. Nuo 1925 studijavo Toulouse univ. ir nuo 1927 Briuselio Dailės ir amatų mokykloje, kurią 1931 baigė aukso medaliu. Grįžęs į Lietuvą, iki 1935 dirbo Pienocentro technikos sk., kur sudarė projektus standartinėms pieninėms (apie 50

B. Elsbergas

mūrinių ir 50 medinių) ir suprojektavo didelius Pienocentro šaldytuvus, pastatytus Kaune, netoli Žaliojo tilto. Nuo 1935 tarnavo Ginklavimosi valdyboje; čia suprojektavo modernias dideles artilerijos dirbtuves (Linkaičiai). 1941–44 Kauno mst. savivaldybės statybos skyriaus inžinierius. Šalia tarnybinio darbo turėjo savo projektavimo biurą. Yra suprojektavęs ir pastatęs per 120 visokios rūšies pastatų Kaune ir provincijoje. Iš svarbesnių paminėtini: Taupomųjų Valstybės Kasų rūmai (kartu su arch. Funku ir inž. Lukošaičiu; 6 augštai), Škėmos 5 augštų namas, Tercijono ir Sliesoraičio 4 augštų namai, Maisto administracijos namai ir sandėliai Klaipėdoje ir kt. 1945–49 dirbo savo specialybės darbą Paryžiuje, nuo 1949 JAV New Jersey State Highway dept. tiltų projektavimo skyriuje.

Elsheimer Adam (1578–1610) vienintelis žymesnis XVII a. vokiečių tapytojas. 1598–1600 Venecijoje, vėliau Romoje. E. prisidėjo prie baroko tapybai būdingo vad. „idealinio peisažo" atsiradimo Romoje. Tapė mažo formato (plaštakos dydžio) vario plokštelėse mitologines ir religines scenas, bet jos tėra štafažai didingų, idiliškos nuotaikos vasariškų peisažų, pvz. Apolonas po ąžuolu (1606–1610, Florencijoje), Bėgimas į Egiptą (Münchene). Paskutiniems E. darbams nesvetimas žanras bei kambario prietėmos vaizdavimas, pvz. Jupiteris ir Merkuras pas Filemoną ir Baucis (Drezdene). E. yra padaręs įtakos net Rubensui, Claude Lorrain, Rembrandtui. Daug E. piešinių išliko Frankfurte, iš kurio jis pats buvo kilęs.

K. Gerstenberg Die ideale Landschaftsmalerei 1923; *H. Weizsäcker* A. E. 1 1936, 2 1952; *F. Bothe* A. E., der Maler von Frankfurt 1939; *R. Grosse* Zum Werk des A. E., Zeitschr. für Kunstwiss. 4 1950. *P. Rkl.*

Elskamp Max (1862–1931) belgų rašytojas, simbolistas, eiliavęs apie senąją, maldingąją ir mistinę Flandriją. Išsp. Dominical 1892; La louange de la vie 1898; Enluminures 1898; L'Alphabet de Notre-Dame 1901; Chansons désabusées 1922 ir kt.

Elskis-Bielskis (g. 1886 III 2 Malovėnų k. Luokės vls. Telšių aps.) adm. kapitonas. Mokėsi Šiauliuose, aktyviai dalyvavo 1905 revoliucijoje ir slaptoje moksleivių aušrininkų kuopelėje. 1907 paimtas į rusų kariuomenę, kur baigė felčerių mokyklą. 1920 įstojo į Lietuvos kariuomenę, 1927 pakeltas adm. kapitonu. Nuo 1924 Karo ligoninės medicinos raštinės vedėjas. Liko Lietuvoje. Bendradarbiavo Lietuvos Ūkininke, Aušrinėje, Karyje ir kt.

Elsner 1) Józef Ksawery (1769–1854) vokiečių kilmės lenkų kompozitorius ir muzikos pedagogas: 1816–21 vadovavo savo Varšuvoje įk. muzikos mokyklai, 1821–30 Varšuvos konservatorijoje, kurioj tarp jo mokinių buvo ir Chopin. E. gausi ir įvairi kūryba, — iš dalies išskirtina bažnytinė muzika, operos Leszek Biały 1809, Król Łokietek 1818, Jagiełło 1820 ir kt., — greitai buvo užmiršta, tačiau muzikos pedagogine veikla E. turėjo didelės reikšmės lenkų muzikos raidai.

J. Reiss Ślązak J. E., nauczyciel Chopina 1936. *K. O.*

Elster Vokietijos upės: 1) Schwarze E. Elbės deš. įtakas, 211 km ilgio. Žemupio 60 km kanalizuota ir tinka laivybai. Baseino plotas 5578 km²; 2) Weisse E. Saalės deš. įtakas, 195 km ilgio su 5100 km² baseinu. Įtakai Pleisse ir Neida. Augštupyje seniau žvejodavo perlus.

Elster 1) Kristian senasis (1841–81) norvegų rašytojas, savo romanu Farlige folk (Pavojingi žmonės) 1881 pasižymėjo kaip vienas iš svarbiausiųjų XIX a. pabaigos realizmo atstovų.

2) Kristian jaunasis (g. 1881) norvegų rašytojas bei literatūros istorikas. Jo kūryba yra intelektuali ir kelia daugiausia socialinius klausimus. E. yra giliai įsiveržęs į savo vaizduojamus žmones ir inteligentiškai vaizduoja jų problemas, tačiau jo kūrybai kartais trūksta intymumo, išryškinant personažus bei perduodant aplinką. Iš E. romanų pažymėtini: Min bror Harris (Mano brolis Harris) 1917; Bonde Veirskjaeg (Ūkininkas Veirskjaeg) 1930. *J. Lng.*

Elta (str. Lietuvos Telegramų Agentūra) informacinė įstaiga, aprūpinanti spaudą, radiofoną ir kt. politinėmis ir kitomis Lietuvos gyvenimą liečiančiomis žiniomis. Įst. Kaune 1920 IV 1. E. išsivystė iš lietuvių spaudos biurų, I pas. karo metu pradėtų organizuoti Šveicarijoje, Danijoje, Švedijoje, vėliau Vilniuje ir Kaune. 1920 Lietuvos Užsienių Reikalų Ministerijos pavedamas, biurų darbą suderino J. Eretas, dirbęs Šveicarijos spaudos biuruose. J. Eretas buvo pirmuoju E. direktoriumi. Vėliau E. organizavimo darbą tęsė M. Avietėnaitė, J. Paleckis ir A. Jakobas. 1928–34 E. vadovavo E. Turauskas, 1934–39 P. Dailidė, 1939–40 V. Gustainis. Ligi 1939 III E. turėjo savo skyrių Klaipėdoje ir 1939 XI—1941 VI Vilniuje (skyrių ved. P. Radzevičius, V. Gvazdinskas, V. Martinkėnas, V. Alseika). 1940 VI E. vedėju Kaune paskirtas K. Korsakas. Rusams perėmus E. savo žinion ir pajungus TASS (Tarybų Sąjungos Telegramų Agentūra) kontrolėn, E. vadovais buvo Leiba Šausas ir iš Maskvos atsiųstas Isačenko. 1941 VI Lietuvos Laik. Vyriausybės E. vadovu paskirtas buvęs red. J. Griška. Vokiečių okupacijos metu E. pajungta DNB (vokiečių žinių agentūra) tarnybai ir drauge su Vilniaus skyriumi — vokiečių gen. komisaro tarnybai (Pressedienst des Generalkommisars, ved. dr. Bader). Nuo 1944 VII Lietuvą užėmus bolševikams, E. vėl paversta TASS žinioje dirbančia ir so-

vietiniam režimui tarnaujančia agentūra. Lietuviškoji E. 1945 atkurta V. Vokietijoje.

1920–44 E. gaudavo žinias Hell ir kt. aparatais, telegramomis, laikraščių iškarpomis ir kitų kraštų agentūrų biuleteniais. E. turėjo savo skyrius: užsienio, vidaus, ekonominį, foto ir sporto tarnybas. Užsienio skyrius per parą paruošdavo 20–30 psl. biuletenį. Vidaus informacijos skyrius, įst. specialiu ministerių kabineto nutarimu, veikė 1936 I —1939 VIII 15 (su pertrauka 1938 IX 2—1939 IV 30, kol tą sritį paėmė Visuomeninio Darbo Vadyba), vadovaujamas E. dir. P. Dailidės ir V. Kamantausko. Šis skyrius biuleteniais ir vaizdais (matricomis) teikė Lietuvos vidaus gyvenimo informaciją kraštui ir lietuvių spaudai už Lietuvos ribų. Iliustracinę medžiagą (klišes ir matricas) gamino J. Kapočiaus cinkografija „Vaizdas". E. vidaus informacijos skyriuje dirbo: J. Bačkaitis, K. Damašius, J. Greičiūnas ir J. Leonas. E. centre Kaune, Vilniaus ir Klaipėdos skyriuose dirbo ligi 30 įvairias kalbas mokančių redaktorių.

E. V o k i e t i j o j e. 1944 XII 14 VLIKas Berlyne nutarė steigti informacinį biurą, kurio uždavinys būtų informuoti užsienį apie Lietuvos padėtį, bendrą užsienio politiką ir Lietuvos valstybės atkūrimo perspektyvas bei viltis. Biuro vedėju paskirtas A. Valiukėnas, bendradarbiu Julijonas Būtėnas. 1945 VII 4 VLIKas patvirtino E. Inf. Biuro programą su pastaba, kad E. ypač tenka rūpintis žiniomis apie gyvenimą Lietuvoje po 1944. VLIKui įsikūrus Würzburge, inf. biuro vedėju paskirtas J. Griška, talkininkais M. Avietėnaitė, V. Kamantauskas, J. Būtėnas ir St. Daunys. 1945 V sąjungininkams užėmus Vokietiją, E. komunikatuose buvo nušviečiama tarptautinė padėtis, lietuvių problemos ir duodama žinių iš Lietuvos. E. Dienos Žinios siųsta liet. spaudai V. Vokietijoje, komitetams, veikėjams. Nuo 1945 X 5 VLIKą nukėlus į Pfullingeną, diplomatams ir politikams skirtus pranešimus red. J. Būtėnas, o biuletenius liet. visuomenei J. Griška ir St. Daunys. E. vardu 1945 kasdien rotatoriumi spausdintas, J. Būtėno red. E. Žinių Biuletenis. 1945–1946 E. biuletenį red. G. Galvanauskas (Galva), talkininkavo B. Dundulis ir V. Trumpa. Vidaus inf. biuletenį red. O. Labanauskaitė ir J. Gylys. 1945 –1946 E. buvo VLIKo pirmininko žinioje. Tame laikotarpyje išleisti keli numeriai biuletenio vokiečių kalba, išsiuntinėti vokiečių spaudai, radiofonams ir veikėjams (red. J. Brazaitis, J. Būtėnas). 1946 E. Galvanauskui sudarius VLIKo Vykdomąją Tarybą ir įsteigus Informacinę Tarnybą, šioji perėmė ir E. biuletenių leidimą. Inf. Tarnybai nuo 1946 vadovavo J. Brazaitis, B. Gaidžiūnas, T. Šidiškis, M. Brakas, M. Gelžinis. 1952 IV 2 priimtas E. statutas ir sudarytos taisyklės. 1949–1955 VLIKo Inf. Tarnyba kas 10 d. leido rotatoriumi „E. Informacijas", kurias red. A. Pauliukonis; ligi 1955 I išleista 197 nr. Biuletenio spausdinama 350 egz. ir jis siunčiamas liet. spaudai, partijų centrams, diplomatų postams, visuomenės veikėjams. 1953 I 20 Reutlingene pradėta leisti vokiškai „E.– Pressedienst" (red. H. J. Jakužaitis). Biuletenis siuntinėjamas vokiečių spaudai, radiofonams, veikėjams, politikams. Ligi 1955 I išleista 25 nr. Nuo 1954 Romoje leidžiamas „E.– Press" biuletenis itališkai (red. V. Mincevičius); jis skiriamas italų spaudai, veikėjams, diplomatams. Ligi 1955 I išleista 6 nr. E. Vokietijoje naudojasi anglų, prancūzų, vokiečių ir kt. šaltiniais, o žinioms iš Lietuvos — pagal atbėgusių, grįžusių pasakojimus, Vilniaus radijo stoties programų užrašymus ir kt. E. veikla Vokietijoje skirtinga nuo E. ligi 1940. E. biuleteniai Vokietijoj informuoja apie pasaulio įvykius, susietus su Lietuvos laisvinimo byla, seka liet. gyvenimo įvykius, informuoja apie Lietuvos gyvenimą, kitų tautų išlaisvinimo pastangas, deda svetimųjų pasisakymus apie lietuvius, veiksnių veiklą ir kt. *V. Aa.*

Elton sūrus ež. Užvolgio stepėse, 151,9 km^2 ploto.

Eltz v. Vokietijos XII–XVI a. pilis, kair. E. upės (kair. Moselio įt.) krante, pastatyta ant mažos ir sunkiai prieinamos uolos, su daug mažų bokštelių. 1920 gaisro sunaikintoji dalis atstatyta. E. yra klasikinis viduramžių pilies pavyzdys.

Eluard Paul, Eugène Grindel slapyvardis (1895–1952) prancūzų poetas. Augo Paryžiaus priemiesčiuose. Mokėsi Paryžiuje (École Colbert), bet greit turėjo mokslą nutraukti ir išvykti į Šveicariją gydytis. Iš ten grįžęs 1914 pašauktas į kariuomenę ir išvyko į frontą. Debiutavo 1917 eilių rinkiniu Le Devoir et l'Inquiétude, parašytu sanatorijoje ir fronte. Sekanti knyga Poèmes pour la Paix (1918) atkreipė Jean Paulhan dėmesį. Maždaug tuo pačiu metu E. susipažino su jaunais poetais, kurie vėliau sudarė surrealizmo branduolį, ir kartu su jais leidosi į surrealistinės poezijos kūrimo avantiūrą. Tarp 1917 ir 1952 E. paskelbė apie 40 poezijos rinkinių, kurių svarbiausi, be jau minėtų, yra šie: Mourir de ne pas mourir 1924; Capitale de la Douleur 1926; L'Amour la Poésie 1929; La Vie Immédiate 1932; La Rose Publique 1934; Les Yeux Fertiles 1936; Cours Naturel 1938; Le Livre Ouvert II 1942; Poésie et Vérité 1942; Dignes de vivre 1944; Le Dur Désir de Durer 1946; Poèmes Politiques 1948; Le Phénix 1951 ir kt. E. poezija formavosi G. de Nerval, Ch. Baudelaire, A. Rimbaud ir unanimistų įtakoje. Vėliau prie

šių prisidėjo Lautréamont. E. yra tyriausias poetas visoje surrealistų plejadoje. Jo eilėraščiuose tik retais atvejais surrealistinės revoliucijos fanfaros nustelbia poeziją. Ji yra švelni, bekontūrė, filigraninė, betarpiška, poésie immédiate tikra šio žodžio prasme. Vokiečių okupacijos metu E. aktyviai dalyvavo rezistenciniame sąjūdyje komunistų partijos eilėse. Po karo buvo vienas iš šios partijos šulų ir davė nemaža politinių eilėraščių, kuriuose jis, nusilenkdamas partijos regulai, teigia, kad poezijos tikslas turįs būti praktinė (t. y. partijos) tiesa.

Louis Parrot P. E. 1953. *A. Č.*

Eluvis (lot. eluvium) žr. Dūlėjimas.

Elva Estijos upė, Emajõgi įtakas; ilgis 69 km, baseino plotas 439 km².

Elvas (sen. romėnų Alba, Alpesa, maurų Baleš) r. Portugalijos mst. Ispanijos pasienyje, priešais Badajozą; apie 14.000 gyv. (1950), stipriausioji Portugalijos karo tvirtovė, gynusi kelią iš Ispanijos į Lisaboną. Tvirtovę sudaro 2 fortai ir 7 bastionai. Ją pastatė maurai, iš kurių 1226 paveržė portugalai, ir 1658 bei 1711 atlaikė ispanų apsiautimus. E. turi 1622 baigtą 6 km ilgio akvaduktą.

Elverstad Sven žr. Riventon Stein.

Elvikis Jonas (1903 V 26 Čiuteikių k. Batakių vls. Tauragės aps. — 1950 IX 26 Chicagoje) gydytojas. 1928 baigė LU medicinos fak., 1930 įsigijo gyd. teises. 1930–38 dirbo Rokiškio ir Joniškelio ligoninėse kaip ordinaras ir vedėjas. 1938 X 15 išrinktas VDU vidaus ligų klinikos asist., 1941 adjunktas. 1942 IV 25, apgynęs disertaciją „Eksperimentinių leukopenijų gydymas vitaminais ir transfuzijomis" įgijo med. daktaro laipsnį. Jo studija „Plaučių pūliniai, jų etiologija, eiga ir gydymas" 1943 X 20 pripažintas habilitaciniu darbu. 1944 II 9 pakeltas docentu. 1944–45 dirbo Beelitzo ligoninėje (netoli Berlyno) kaip gyd. asistentas. 1946–49 Pabaltijo univ. ekstraord. prof. 1949 atvyko į JAV, kur dirbo Oak Park ligoninėje Chicagoje. Išsp. Medicinoje ir Liet. Medicinoje: Lymfoidinės (monocitinės) anginos atsitikimas 8 1939; Serozinių plėvių tuberkuliozė 9–12 1941 (atspausdinta ir atskira knyga); Eksperimentinių leukopenijų gydymas vitaminais ir transfuzijomis 4–6 1942 (disertacijos santrauka, išspausdinta ir skyrium); Du komplikuotos piktybinės anemijos atsitikimai 8 1942; Plaučių pūliniai, jų etiologija, eiga ir gydymas 5–6 1943.

J. Elvikis

Elviros sinodas pirmasis Ispanijos tautinis sinodas, sušauktas III a. gale ar IV a. pradžioje disciplinariniams Ispanijos Bažnyčios klausimams išspręsti. Nors jis nebuvo visuotinis, bet turėjo didelės reikšmės Vakarų Bažnyčios drausmei. Dalyvavo 19 vyskupų ir 26 kunigai bei diakonai. Jo kanonai rodo, kokios ydos buvo įsigalėjusios ano laiko Ispanijoje: burtai, kerėjimai, divorsai, abortai ir kt. Kan. 33 aiškiai kalba apie dvasininkų celibatą kaip privalomą.

F. Moriarty The extraordinary absolution from censures 1938; *V. Tower* Il celibato eccles 1943. *J. V.*

Elzasas (prc. Alsace) r. Prancūzijos provincija tarp Reino, Vogezų ir Juros kalnų; 8294 km², apie 1.100.000 gyv. (1946). Derlingos Reino slėnio pūtenų dirvos gerai tinka javų ir daržovių kultūroms, priekalnėse nuo senų laikų klesti vynuogių ūkis. Klimatas švelnus, saulėtas, vidut. metų t° apie 10° C. Prie Mulhouse dideli kalio druskos ištekliai, Pechelbronno naftos versmės. Didžiausi miestai: Strasburgas, Mulhouse, Colmar ir Belfort. Mineralinio vandens kurortai Châtenois, Bronn, Soultz, Niedrbronn–les–bains įsikūrę kalnuose. Susisiekimo linijos eina lygiagrečiai su Reinu, o Reino–Ronės ir Reino–Marnos kanalais sujungtas su Prancūzijos vandens kelių tinklu. Gyventojai keltų ir germanų kilimo, bet nuo didžiosios prancūzų revoliucijos laikų vis labiau veikiami prancūzų kultūrinės įtakos ir politinio gyvenimo veiksnių, perėjo į prancūzų tautinę orbitą, nors išlaikė savo autonominį charakterį. E. yra būdingas tarpsnis tarp dviejų kultūrų ir dviejų tautų kraštas, kuriame ryškūs prancūzų ir vokiečių tautinių kultūrų elementai. Vokiškoji kultūra čia yra senesnė, bet prancūziškoji jaunesnė ir gajesnė. Ypačiai 1940–1944 hitlerinė okupacija sukėlė stiprų antivokiškąjį politinį ir drauge kultūrinį sąjūdį.

E. 58 pr. Kr. okupuotas romėnų, nuo 400 alemanų, nuo 496 frankų. Christianizacija, pradėta 320, buvo baigta VII–VIII a. įsikūrusių vienuolynų. Merovingų laikais kunigaikštystė 925 atiteko Švabijai, vėliau padalintas tarp įvairių kunigaikštysčių. XV a. nepasisekė Prancūzijos mėginimas E. prisijungti. XVII išjungtas iš vokiečių politinio-valstybinio junginio, ilgą laiką dar tesėjo vokiečių kultūrines tradicijas, kurios ypačiai buvo gyvos Strasburgo univ. 1871 prijungtas prie Vokietijos, 1918 atiteko Prancūzijai.

P. Vidal de la Blache La France de L'Est 1928; *E. Stricker* Elsass und Burgund 1935. *A. B.*

Elzasas-Lotaringija (pr.Alsace-Lorraine) r. Prancūzijos provincija, susidedanti iš Elzaso (žr.) ir Lotaringijos (žr.); 14.522 km²,

apie 2 mil. gyv. (1954). E.-L. suskirstyta į 3 departamentus: Haut-Rhin, Bas-Rhin ir Moselle. 1871 Frankfurto taikos sutartimi atiteko Vokietijai. Elzase vyrauja vokiškasis elementas, o Lotaringijos gyv. kalba prancūziškai. Prūsiškasis militarizmas, netikęs vok. administravimas, hitlerinės okupacijos metodai 1940–44 (koncentracijos stovyklos, deportacijos, mobilizacija) gyventojus visiškai atbaidė nuo Vokietijos; netgi kaikurie aiškios vokiškos kilmės gyv. yra prieš priklausymą Vokietijai.

Elzbieta (lot. Elisabeth iš hebr. elīšeba ‚Dievas yra [mano] priesaika'), moterų vardas; trumpinė lytis: E l z ė.

I. Š v e n t o s i o s, p a l a i m i n t o s i o s, m i s t i k ė s:

1) E. žmona kunigo Zakarijo, gyvenusi Erodo laikais, kilusi iš Aarono giminės, šv. Jono Krikštytojo motina; šventė XI 5.

2) E. (1271–1336) Portugalijos karalienė, Aragonijos Petro III duktė. 12 metų sužadėta su Portugalijos karaliumi Dionizu. Vyrui mirus, 1325 stojo į jos pačios įkurtą klarisių vienuolyną Coimbroje. 1625 kananizuota. Šventė VII 8.

V. McNabb St. E. of Portugal 1937.

3) E. i š R a i n f a i g (1592–1649) prancūzų vienuolė (sesuo E. nuo Kryžiaus); po vyro (Du Boys) mirties (1619) savo namuose įk. puolusių mergaičių prieglaudą, kuri vėliau virto kongregacija Notre Dame du refuse atgailojančioms mergaitėms su augustinionių regula.

4) E. i š R e u t e (1386–1420) vokiečių palaimintoji (šv. XI 25), pranciškonė, viena paskutinių viduramžių Vokietijos mistikių.

5) E. i š S c h ö n a u (1129–1165) vokiečių benediktinė (nuo 1142), viduramžių mistikė ir vizionistė. Jos vizijos surašytos Visiones ir Liber viarium Dei (red. jos brolis Eckebert). Jos Revelationes apie šv. Uršulę ir 11.000 mergelių daug prisidėjo Uršulės legendai susidaryti. Nuo 1584 jos vardas stovi Romos Martyrologiume VI 18; jos raštai Das Gebetbuch der E. von Schönau 1886.

6) E. T ü r i n g i e t ė (1207–1231) vengrų karaliaus Andriaus II duktė, ištekėjusi už Türingijos landgrafo Liudviko IV. Būdama karaliene, bodėjosi rūmų prabanga ir atsidėjus šelpė vargšus. Po vyro mirties kryžiaus žygyje (1227) atimti jos karališki turtai ir išvaryta iš rūmų. Suvargusi stojo į pranciškonių vienuolyną ir slaugė ligonius jos pačios įsteigtoje Marburgo ligoninėje. Palaidota Marburgo bažnyčioje. Netrukus pripažinta šventąja. Laikoma pranciškonių ordino globėja. Šventė XI 19.

P. Dogelis Šv. E. 1931; *J. E. Neale* Königin E. 1936; *J. Ancelet-Hustache* St. E. de H. 1947.

II. A n g l ų k a r a l i e n ė s:

1) E. I (1533–1603) anglų karalienė, Henriko VIII Tudoro ir Onos Boleyn duktė, 1534 paskirta sosto įpėdine, jeigu Ona numirsianti nepalikusi sūnaus; 1537 tas aktas buvo atšauktas, ir Henrikui VIII vedus Jane Seymour, jo pirmosios ir antrosios vedybos buvo pripažintos neteisėtomis. 1544 aktas atgaivino E. teisę į sostą, jeigu Edvardas (VI) numirsiąs be įpėdinių, ir tiktai po vyresniosios Henriko dukters Marijos. Ypačiai daug pavojų grėsė E. Marijos karaliavimo laikais, juoba, kad protestantai ją rėmė prieš Mariją. 1554 E. buvo uždaryta 2 mėn. Toweryje, o paskui turėjo gyventi griežtai prižiūrima pirma Woodstocke, vėliau Hatfielde. Visa tai padarė E. būdą neatvirą, atsargų ir klastingą; antra vertus, padėjo jai mokytis, ir ji tapo iš mokyčiausiųjų savo laiko moterų. Ji buvo auklėjama humanisto R. Ascham, W. Grindal, mokėjo daug kalbų, gerai rašė ir buvo iškalbinga. Sėdusi sostan 1558, E. pradėjo sąmoningai varyti savo tėvo politiką. Pati būdama religijai abejinga, ji tik siekė karališką tautinę bažnyčią padaryti vienintelę valdančią, todėl kovojo ir su kalvinistais protestantais, ir su katalikais. Išleidus Act of uniformity ir reikalaujant supremato priesaikos, 1563 pradėtas smarkus

Elzbieta I

katalikų persekiojimas, kuris augščiausio laipsnio pasiekė po to, kai pop. Pijus V 1570 E. atskyrė nuo bažnyčios ir kai Pilypui II buvo nepavykę nukariauti Anglijos 1588. Pradžioje katalikai buvo baudžiami piniginėmis ir kalėjimo baudomis, o vėliau kirsdinami. Vykdydama bažnytinę savo programą, dėl kurios reikėjo jai kovoti ir su kraštutiniaisiais protestantais (puritonais, nepriklausomaisiais), E. turėjo ieškotis sąjungininkų Europoj. Čia pradžioj ji rėmė Prancūzijos hugenotus, ir 1562–64 kariavo su Prancūzija, kuriai tarėsi atimsianti Marijos prarastąjį Calais uostą. Kurį laiką E. net derėjosi dėl sąjungos su Pilypu II, dėjosi sutinkanti už jo ištekėti. Prieš Pilypą E. padėjo sukilusiems olandams ir Drake bei kiti anglai piratai plėšė Ispanijos kolonijas Amerikoje. Baigtinai sukurstė Pilypą prieš E. jos kova su Marija Stuart, kurią katalikai norėjo, nuvertę E., paskelbti anglų karaliene. Norėdama nusikratyti Marijos, Cecil ir Walsingham išprovokavo sąmoklą, į jį įviliojo pačią Mariją, kuri po 18 metų kalinimo buvo nukirsdinta 1587 II 8. Pilypas pradėjo karą su E. ir nusiuntė savo Didžiąją Armadą, kuri buvo iš dalies anglų, iš dalies audrų sunaikinta (1588). Karas su Ispanija ėjo toliau, ligi paties E. karaliavimo galo. Vidaus politikos srityje 1601 aktas padėjo pamatus valstybinei vargšų priežiūrai. 1566 buvo įst. Londono birža (Royal Exchange). Įsigalėjo pirklių bei pramonininkų sluogsnis ir sumažėjo diduomenės bei kunigijos reikšmė. Kaip ir tėvas, E. stengėsi, kiek tik galima, išsiversti be parlamento ir padidinti karališkąją savo valdžią. Tačiau su parlamentu tiesiog nekovojo, pripažino senąsias jo teises ir dėl naujų mokesčių į jį kreipdavosi. Parlamentas galėjo nekartą pabrėžti savo teisę balsuoti mokesčius ir net svarstyti valstybės reikalus. E. laikais sužydo ir anglų literatūra. Apskritai, pati E. buvo populari angluose, ir jos laikai vėliau buvo praminti „senosios linksmosios Anglijos" (old merry England) laikotarpiu. Kaip tėvas ir protėvis, ji instinktu suprato tautinius Anglijos uždavinius ir turėjo nepaprastą politinį taktą. Ji dažnai sakydavosi norinti ištekėti (už Pilypo II, už Alençono duko), bet vartojo tuos pažadus tiktai kaip politikos priemonę; šiaip tenkinosi flirtu ir favoritais, betgi kuriems realios valdžios neduodavo. Vieną sukilusį grafą Essexą net nuteisė mirti.

A. F. Pollard The History of England 1547–1603, 1915; *Lytton Strachey* E. and Essex 1928; *J. B. Black* The Reign of E. 1936; *H. Belloc* E. 1942: Oxford History of England 1945.

2) E. II, Elizabeth Alexandra Mary (g. 1926) D. Britanijos ir Š. Airijos karalienė, karaliaus Jurgio VI ir Elzbietos duktė. Po Edvardo VIII abdikacijos tapo sosto įpėdine. 1947 ištekėjo už Pilypo Mountbatten, Edinburgho kunigaikščio. Tėvui mirus, 1952 II 8 paskelbta karaliene, o 1953 VI 2 vainikuota.

Elzbieta II

III. Kuršo kunigaikštienės:

1) E. Magdalena (1580–1649) Kuršo ir Žiemgalių kunigaikštienė, Fridricho Kettlerio žmona, Pamario Štetino kunig. Ernesto Liudviko duktė. Kovų metu tarp lietuvių bei lenkų ir švedų 1621–1629 E. M. palaikė savo vyrą. E. M. su savo vyru vaikų neturėjo. Ji prisirišo prie Vilhelmo Kettlerio sūnaus Jokūbo, ir veltui stengėsi išrūpinti iš Žygimanto Vazos bausmės dovanojimą Vilhelmui Kettleriui. Jiem abiem mirus, Radvilams tarpininkaujant, E. M. iš seimo gavo Vilhelmo banicijos panaikinimą ir tėvo teisių grąžinimą jo sūnui Jokūbui. Po vyro mirties E. M. apsigyveno Doblene.

Seraphim Aus Kurlands herzoglicher Zeit 1892 p. 7–152.

2) E. Sofija Kuršo ir Žiemgalių kunigaikštienė, Braunschweigo kunig. Fridricho Vilhelmo duktė. Jos vyras Fridrichas Kazimieras Kettleris mirdamas 1698 paliko vienintelį iš jos gimusį sūnų Fridrichą Vilhelmą, 6 metų berniuką. Pagal Kuršo konstituciją už nepilnametį kunigaikštį turėjo valdyti regentų taryba. Regentais panorėjo būti ir kunigaikštienė našlė E. S. ir mirusiojo brolis Ferdinandas. Liet. did. kunig. ir Lenkijos karalius Augustas II regento teises pripažino Ferdinandui, ir 1698 II 18 paskyrė jį mažamečio Fridricho Vilhelmo globėju. Tačiau įsikišus Brandenburgo kurfiurstui Fridrichui Vilhelmui, našlės broliui, Augustas II kunigaikštienei našlei pripažino tokias pat teises, kaip ir Ferdinandui, ir, be to, išimtinę teisę auklėti savo sūnų. Kuršo ir Žiemgalių luomai reikalavo, kad būtų paskirta regentų taryba. Visi nepatenkintieji kreipėsi į Augustą II ir į seimą. Šiuo metu prasidėjo did. Šiaurės karas. Ferdinandas iš krašto emigravo. E. S. pasiliko valdžioje ir tuojau pasidavė švedų karaliui Karoliui XII, prašydama jo globos. Nors Karolis XII pažadėjo tą globą, bet greitai ėmė šeimininkauti Kurše, kaip nukariautame krašte. E. S. nusivylusi savo apskaičiavimais, 1701 iškeliavo į Berlyną ir į Kuršą daugiau nebegrįžo. Ji greitai iš-

tekėjo už Brandenburgo-Bayreutho kunigaikščio.

C. V. Cruse Curland unter den Herzogen 1837; *G. Manteuffel* Przewroty w dziejach księstwa Kurlandzkiego XVIII w. 1896 p. 1-12.

IV. Lietuvos ir Lenkijos karalienės, kunigaikštytės:

1) D. L. K. Gedimino duktė, Mozūrų kunig. Vankos, arba Vaclovo, žmona.

2) (apie 1309-apie 1343) Gnevkovo (Lenkijoje) kunig. Kazimiero III duktė, kunig. Vladislovo Baltojo sesuo, Lietuvos did. kunigaikštienės ir Lenkijos karalienės Jadvygos Jogailienės senelė. Ji ištekėjo už Bosnijos bano Stepono Kotromanico.

3) (apie 1334-apie 1361) lenkų karaliaus Kazimiero III D. ir Aldonos Onos Gediminaitės duktė. Kazimiero 1335 V 16 sutartimi, pasirašyta Frankfurte su imp. Liudviku Bavariečiu, E. buvo sužadėta su trečiuoju imperatoriaus sūnumi Liudviku, vadinamuoju Romėnu. 1335 XI 19 nauja sutartimi Kazimieras pažadėjo ją išleisti už Boguslovo V, Štetino ir Slupsko kunigaikščio. Vestuvės įvyko 1343.

O. Balcer Genealogia Piastów 1893; Polski Słown. Biogr. VI 1948.

4) (m. 1393) Pamario kunig. Boguslovo V ir Elzbietos Kazimieraitės duktė, D. L. K. Gedimino provaikaitis. E. ištekėjo 1363 už Čekijos karaliaus Karolio, tapusio 1368 vokiečių imperatoriumi Karoliu IV. E. pasižymėjo nepaprasta fizine jėga. Ji buvo motina vengrų karaliaus ir vokiečių imp. Zigmanto, kuris turėjo daug santykių su L. D. kunigaikščiais Jogaila, Vytautu ir Švitrigaila.

5) (1305-1380) lenkų karaliaus Vladislovo Loketkos duktė. 1320 VII 6 ištekėjo už Vengrijos karaliaus Karolio Roberto d' Anjou. Tos santuokos dėka susidarę draugiški santykiai tarp Vengrijos ir Lenkijos leido iškilti Lenkijos atstatytai monarchijai. 1328 jos vyras sutrukdė karą tarp Čekijos karaliaus Jono Liuksemburgiečio ir Vladislovo Loketkos. 1329, kai iškilo kivirčas tarp Loketkos ir Brandenburgo, jos vyro intervencija labai pagelbėjo Lenkijai. E. su Karoliu Robertu susilaukė 5 sūnų — Karolio, Vladislovo, Liudviko, Andriaus ir Stepono. Kadangi E. brolis, Lenkijos karalius Kazimieras, iš Aldonos Gediminaitės tebuvo susilaukęs tik dviejų dukterų, tai E. labai anksti ėmė rūpintis, kad po Kazimiero jo sostą paveldėtų Liudvikas. Po Aldonos mirties (1339) buvo sudaryta sutartis Liudviko naudai su sąlyga, kad šis iš vokiečių ordino atkariautų Pamarį. Karoliui Robertui mirus 1342 VII 16, E. pasiliko su trimis sūnumis, kurių vyriausias Liudvikas buvo 16 metų, ir E. pasidarė faktiškoji Vengrijos valdytoja. 1343 mirus Neapolio karaliui Robertui, ji nesėkmingai stengėsi atgauti Neapolio sostą sūnui Andriui, kuris 1345 ten buvo slapta nužudytas. Sugrįžusi iš Neapolio Vengrijon, E. tebesistengė patikrinti sūnui Liudvikui Lenkijos sostą. 1355 buvo padaryta tarp Vengrijos ir Lenkijos nauja sutartis, pagal kurią Lenkijos sostą paveldėti galėjo Liudvikas, jo brolis Steponas ir jų vyriškieji įpėdiniai. Po Kazimiero mirties 1370 E. su Liudviku nuvyko į Lenkiją sosto perimti. Po vainikavimosi Liudvikas grįžo į Vengriją, palikęs savo vietoje E. kaip regentę. E. ėmė remtis Mažosios Lenkijos ponais. Didžiosios Lenkijos bajorai sutiko E. valdymą nedraugiškai. E. daugiau buvo susirūpinusi pasilinksminimais, negu krašto reikalais. Savo valdyme E. plačiai vartojo papirkimų sistemą. Tarp D. ir M. Lenkijų prasidėjo vaidai dėl įtakos valstybėje. Kadangi E. sūnus Liudvikas nebuvo susilaukęs vyriškų įpėdinių, o jo brolis Steponas mirė jaunas, nepalikęs vaikų, tai E. sugalvotam Vengrijos ir Lenkijos sujungimui grėsė pavojus po Liudviko mirties. E. ryžosi tą sutartį pakeisti ta prasme, kad Lenkijos sostą galėtų paveldėti ir Liudviko dukterys. Pagal Košicų sutartį Lenkijos sostas turėjo pereiti tai iš Liudviko dukterų, kurią numatys pats Liudvikas, arba jo motina, arba žmona. Po to E. išvažiavo iš Lenkijos, ir 1375 buvo paskirta Kroatijos ir Dalmatijos valdytoja, bet po metų grįžo atgal į Lenkiją. Prieš E. kilo įniršimas Krokuvoje, kuris pasibaigė E. rūmininkų išžudymu. 1376 XII 7 E. išvažiavo vėl į Vengriją, ir Lenkijos valdymas buvo pavestas Opolės kunig. Vladislovui. Tačiau Lenkijoje taip virė vidaus kovos ir prieš Vladislovą pasireiškė tokia neapykanta, kad Liudvikas 1378-1379 savo vietininku vėl nusiuntė į Lenkiją E. Neilgai čia pagyvenusi, E. grįžo į Vengriją.

J. Dąbrowski Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1918; (") Czasy Andegaweńskie — Encykl. Polska Akad. Umiej. V d; (") Polski Słown. Biogr. VI 1948.

6) Bosnietė (m. 1387) Vengrijos ir Lenkijos karalienė, karaliaus Liudviko žmona, D. L. K. ir Lenkijos karaliaus Jogailos pirmosios žmonos Jadvygos motina. Jos tėvas Steponas Kontromanicas buvo Bosnijos banas, motina Elzbieta (2). E. vyras buvo visiškai suvokietėjęs, o E. buvo vokiečių priešininkė. E. turėjo dukteris Kotryną, Mariją ir Jadvygą. E. vaidmuo pasidarė reikšmingas, tik mirus jos vyriausiai dukteriai Kotrynai (1378) ir jos vyrui, karaliui Liudvikui (1382), kai ji pasiliko dviejų dukterų, Marijos ir Jadvygos, globėja ir krašto valdytoja. Ji ėmė stengtis panaikinti savo vyro sutartis dėl dukterų išleidimo už vokiečių kunigaikščių. Marija 1373 buvo sužadėta su imperatoriaus Karolio IV sūnumi Zigmantu, o 1379 Zigmantui prisiekė lenkai, kaip būsimam savo karaliui. Vengrijos sostui paveldėti tuomet buvo numatyta Jadvyga, kuri buvo jos tėvo

sužadėta su Austrijos kunigaikščiu Vilhelmu Habsburgu. E. tuojau po Liudviko mirties Mariją paskelbė Vengrijos sosto paveldėtoja. Ji tikėjosi, kad Vengrijoje labai nepopularus Zigmantas nebūsiąs į kraštą įsileistas ir dėl to pačios vedybos suirsiančios. Kartu E. Vislicoje 1382 XII 6 lenkų ponų reikalavo patvirtinti anksčiau padarytus pažadus dėl sosto vienai iš dukterų. Didžiosios Lenkijos ponai daugiausia buvo linkę pripažinti Liudviko įpėdiniais Mariją ir jos numatytą vyrą Zigmantą, kuris valdė Brandenburgą, šiuodu kraštus tikėdamiesi sujungti; kiti karaliumi norėjo turėti Mozūrų kunig. Zemovitą. Mažosios Lenkijos ponai buvo linkę palaikyti santykius su Vengrijos karališkąja šeima, bet nenorėjo turėti soste Zigmanto. Dar prieš Vislicos suvažiavimą visos lenkų partijos 1382 XI 27 Radome buvo susitarusios, kad jos pasiliksiančios ištikimos vienai iš Liudviko dukterų su sąlyga, kad ji gyventų Lenkijoje. Dėl nuomonių skirtumo turėjo naminį karą Lenkijoje. E. prašant, 1383 II 26 susirinko vėl Lenkijos ponai, ir E. delegacija pareiškė, kad E. juos atleidžianti nuo priesaikos, duotos Marijai, ir į sostą skirianti Jadvygą su sąlyga, kad po vainikavimo ji būtų grąžinta motinai auklėti trejiems metams. Kaikurie lenkų didikai iš E. išsirūpino įgaliojimus užimti D. Lenkijos pilis jos vardu. Mozūrų kunig. Zemovito šalininkai bandė paskelbti karaliumi Zemovitą, bet M. Lenkijos ponams pavyko tuos planus suardyti. Jie reikalavo skubaus Jadvygos atvykimo į Lenkiją. E. paskyrė dukters atvykimą per Sekmines 1383 V 10. Zemovito šalininkai susimokė, kad jis pagrobs karalaitę ir su ja susituoks. Sąmokslas buvo išaiškintas; E. sustojo Košicuose. Atvykę pas ją Lenkijos delegatai susitarė, kad Jadvyga atvyks į Krokuvą vainikuotis 1383 XI 11, ir čia sudarė naują sutartį su E.: jei Jadvyga mirtų bevaikė, tai Lenkijos sostas turi tekti jos seseriai Marijai ir jos vaikams; jei Marija mirtų bevaikė Vengrijoje, o Jadvyga būtų susilaukusi vaikų, tai Vengriją turi paveldėti Jadvyga ir jos palikuonys; Vengrijos ir Lenkijos susijungimas (unija) turi trukti tol, kol bus kas nors gyvas iš Jadvygos arba Marijos palikuonių. Tuo tarpu Zemovitas norėjo užimti Kujaviją, įsitvirtinti D. Lenkijoje ir nugalėti M. Lenkijos ponus. E. atsiuntė 12.000 karių, vadovaujamų Zigmanto Liuksemburgiečio, Zemovito nugalėtojo. Su juo buvo susitaikyta 1383 X 6. E. neskubant Jadvygos siųsti į Lenkiją, M. Lenkijos ponai nusiuntė pas ją delegaciją, reikalaudami Jadvygos. E. įsakė lenkų delegaciją suimti, o į Lenkiją išsiuntė įsakymą perleisti Krokuvos pilį vengrams, kurie buvo su Zigmantu nusiųsti talkon prieš Zemovitą. Zigmantas turėjo būti Lenkijos gubernatoriumi ir valdyti Jadvygos vardu. Bet Zigmantas nebuvo į Krokuvą įsileistas. Pagaliau 1384 X 13 atvyko į Krokuvą Jadvyga, ir X 15 buvo apvainikuota. Slaptos derybos su D. L. K. Jogaila, matyt, buvo pradėtos 1383, paaiškėjus, kad į Lenkijos sostą skiriama Jadvyga. Jogaila tuo metu buvo pavojingas anarchijoje paskendusiai Lenkijai ir labiausiai Mažajai Lenkijai. Apie tas derybas jau 1384, matyt, buvo pranešta E. 1385 I į Krokuvą atvyko Lietuvos delegacija prašyti Jadvygos rankos Jogailai. Ji buvo Lenkijos ponų nusiųsta į Budą pas E., kuri, džiaugdamasi galėsianti atsikratyti vokiečiu Vilhelmu Habsburgu, sutiko, formaliai pavesdama reikalą spręsti pačiai Jadvygai ir lenkų ponams. Netrukus į Budą atvyko Austrijos kunig. Leopoldas priminti E. jos vyro Liudviko sutartį dėl Jadvygos išleidimo už Vilhelmo Habsburgo. E. 1386 VII 27 dokumentu pasižadėjo ir tą sutartį įgyvendinti, ir įgaliojo Vladislovą, Opolės kunigaikštį, jos vardu perduoti Jadvygą Vilhelmui, kai tas bus nuvykęs į Krokuvą. Bevesdama derybas dėl jaunesnės dukters išleidimo už vyro, E. pasiūlė vyresnės dukters, sužadėtos su Zigmantu Liuksemburgiečiu, ranką Prancūzijos karalaičiui Liudvikui. E. pasiūlymas buvo priimtas palankiai. Atvykęs į Budą Liudviko įgaliotinis Jonas la Personne karalaičio vardu formaliai susituokė su Marija. Dėl to laukdama Zigmanto ir jo giminės keršto, ji pasišaukė į pagalbą vyro giminaitį, Neapolio karalių Karolį Mažąjį Durazzo. Dar prieš šiam atvykus, Zigmantas įsiveržė į Vengriją, paėmė pilį, kur buvo užsidariusi E. su dukterimi, ir susituokė su Marija. Bet atvykęs Karolis Durazzo Zigmantą išvijo, pats ėmė valdyti Vengriją ir, 1385 XII 31 vainikavosi Vengrijos karaliumi. E. ruošė prieš jį sąmokslą. 1386 II 7 Karolis buvo pakviestas pas karalienę, čia netikėtai užpultas buvo sunkiai sužeistas ir įmestas į kalėjimą, kur greitai mirė. E. vėl paėmė valdžią, bet Zigmantas, radęs šalininkų Vengrijoje, vėl ją puolė. E. su Marija ryžosi apsigyventi Coriano pilyje, bet pakeliui buvo užpultos Kroatijos bano Janušo Horvato, paimtos nelaisvėn ir laikomos kalėjime Adrijos pajūryje. Zigmantas be pasipriešinimo užėmė Budą ir pasiskelbė Vengrijos valdovu ir globėju. Pasiryžęs išlaisvinti savo žmoną, jis su kariuomene apsupo pilį, kur ji buvo laikoma su savo motina E. Tuomet kroatai nužudė E. ir grasino taip pasielgti ir su Marija, jei apsuptis tęsis. Po kelių mėnesių atgavo laisvę ir Marija.

J. Dlugosz Historia polonica III; *K. Szajnocha* Jadwiga i Jagiełło; *J. Dąbrowski* Ostatnie lata Liudwika Wielkiego 1918; ('') Czasy Andagawendskie — Encykl. Polska Akad. Umiej, V; *H. Paszkiewicz* O genezie i wartości Krewa 1938; Polski Słown. Biogr. VI 1948; *H. Paszkiewicz* The Origin of Russia 1954.

7) E. iš Pilcos Jogailienė (apie 1380–1420 V 12) Jogailos trečioji žmona, duktė Lenkijos didiko Otono iš Pilcos. Apie 1400 E. buvo išleista už Vincento Granovskio, Jogailos rūmininko. Iš šios santuokos E. susilaukė sūnaus Jono ir kelių dukterų. Po vyro mirties 1410, E. dažnai lankydavosi pas Jogailos seserį Aleksandrą, ištekėjusią už Mozūrų kunig. Zemovito. Jos rūmuose greičiausiai buvo kilęs sumanymas E. išleisti už našlio po antrosios žmonos (Onos iš Cilly), Jogailos. 1416–1417 žiemą įvyko sužieduotuvės su Jogaila Liubomlėje. Tam pritarė ir Vytautas, kuris buvo pradėjęs kovas su jam ir Jogailai nedraugiškai nusistačiusia Lenkijos karališkąja kanceliarija ir tikėjosi E. asmenyje susilaukti naujo sąjungininko kovai. 1417 V 1 Jogaila sušaukė į Sanoką Lenkijos ponų tarybą ir pareiškė jai savo sumanymą vesti E., bet jos tarpe rado didelio pasipriešinimo. Visdėlto Jogaila Sanoke vedė E. ir tų pačių metų XI 19 ją vainikavo Krokuvoje. Šios vedybos, priešingai Lenkijos didikų valiai, sukėlė amžininkų tarpe didelę neapykantą prieš Jogailą ir prieš E. Lenkijos bajorai šiose vedybose įžiūrėjo bajorų lygybės teisių sulaužymą. Nepatenkintieji, ypač Krokuvos vyskupas Zbignievas Olesnickis, stengėsi šitą santuoką suardyti, prisidengdami tuo, kad jos esančios priešingos kanonams, nes E. motina buvo Jogailos krikšto motina. Net Jogailai iš popiežiaus gavus dispensą šiai santuokai, E. priešai nenurimo. Apie E. jai esant gyvai ir po jos mirties buvo paskleista daug piktų kalbų ir paskvilių, atgarsėjusių Dlugošo lenkų istorijoje. E. mirė Krokuvoje.

K. Kantecki Elżbieta trzecia żona Jagiełły 1874; Polski Słown. Biogr. VI 1948.

8) (apie 1409—1442 XII 19) vokiečių imperatorienė, Vengrijos ir Čekijos karalienė, imp. Zigmanto Liuksemburgiečio ir jo žmonos Barboros Cilly duktė, 1441 E. buvo tėvo sužadėta su Austrijos kunig. Albrechtu. 1418 buvo sudaryta vestuvinė sutartis, o 1422 faktiškai už jo ištekėjo. Po imp. Zigmanto mirties 1437 XII 9 Albrechtas paveldėjo Čekiją ir Vengriją ir tapo vokiečių imperatoriumi. Tačiau mirė 1439 X 27, palikdamas dvi dukteris, Oną ir Elzbietą, vėliau ištekėjusią už Kazimiero Jogailaičio, ir nėščią žmoną E. Jam mirus, lenkai susižinojo su vokiečių dinastijai nedraugiška vengrų partija ir sutarė padaryti su Vengrija uniją, savo 15 metų teturintį karalių Vladislovą sutuokus su Albrechto našle. Antivokiškoji vengrų partija seime savo karalienę vertė sutikti dėl to derėtis. E. davė savo sutikimą sąlyginai, jei jos gimęs kūdikis nebūtų vyriškos lyties. Komornė 1440 II 22 E. pagimdė sūnų Vladislovą. E. tuojau atšaukė savo sutikimą. Numatydama neišvengiamą savitarpinį karą ir norėdama laiduoti savo sūnui tėvo palikimą, E. Belgrade savo sūnų vainikavo. Lenkams palanki vengrų partija pasistengė taip pat vainikuoti su lenkų kariuomene Vengrijon atvykusį Vladislovą Jogailaitį. Prasidėjo naminis karas. Į vidines kovas įsikišo ir popiežiaus legatas Julijonas Cesarini, kuris pasiūlė E. ištekėti už Vladislovo Jogailaičio ir jį pripažinti vieninteliu Vengrijos valdovu; po jo mirties Vengrijos sostą turėjo paveldėti jos sūnus iš pirmosios santuokos Vladislovas Pomirtinis. Staigi E. mirtis sustabdė tas kombinacijas. Jos šalininkai įtarė imperatorienę našlę Barborą, E. motiną, ją nunuodijus.

Fr. Papée Władysław III — Encykl. Polska V d. I; *Palacky* Geschichte Böhmens III.

9) Habsburgaitė (1436—1505 VIII 30) Lietuvos did. kunig. ir Lenkijos karaliaus Kazimiero Jogailaičio žmona, imp. Albrechto Habsburgo ir Elzbietos duktė, vad. karalių motina. Jos tėvas buvo vienintelės Vengrijos ir Čekijos karaliaus ir vokiečių imp. Zigmanto Liuksemburgiečio dukters Elzbietos vyras ir turėjo paveldėti visas Zigmanto valdytąsias žemes. Kai Albrechtas sulaukė tik dviejų dukterų, lenkų vyriausybė sutuoktuvių keliu ryžosi sujungti Čekiją ir Vengriją su Lenkija. Vos gimus E., lenkų delegacija prašė Zigmanto vyresniosios vaikaitės Onos rankos karaliui Vladislovui Jogailaičiui ir jaunesniosios vaikaitės E. karalaičiui Kazimierui Jogai-

Ezbieta Habsburgaitė

laičiui. Bet Zigmantas pareiškė tokių didelių pretenzijų Lenkijai, kad derybos nutrūko. Tačiau lenkai nuo savo planų neatsisakė, Zigmanto valstybę norėdami suskaldyti ir reikalaudami Kazimierui atiduoti drauge su E. visą Čekiją. Po imp. Zigmanto mirties (1437 XII 9) lenkai, susitarę su čekų tautine opozicija, norėjo jėga užimti Čekiją ir ten pasodinti karaliauti Kazimierą, bet jų karo žygis pasibaigė pralaimėjimu. Tuomet Albrechtas padarė sutartis su Saksonijos valdovais dėl dukters Onos išleidimo už Saksonijos kunig. Vilhelmo, o E. už Saksonijos kunig. Fridricho. Albrechtui mirus (1439 X 27), nepavyko ir derybos dėl Vladislovo Jogailaičio santuokos su E. motina Elzbieta (7), kuriai 1442 mirus, pasilikę našlaičiai buvo pasiimti auklėti imp. Fridricho III Habsburgo. 1446 E. sesuo Ona buvo išleista už numatyto vyro. 1451 mirė E. sužadėtinis Saksonijos kunig. Fridrichas. Po vienerių metų jos rankos paprašė Kazimieras Jogailaitis. 1453 Vroclave buvo sudaryta santuokinė sutartis. Vestuvės buvo numatytos 1453 IX 20, bet įvyko 1454 II 10. Iš jų aprašymo nematyti, kad Lietuvos atstovai būtų dalyvavę E. pasitikime ir jos vestuvinėse iškilmėse. Tai galima išaiškinti nepaprastai įtemptais santykiais tarp lietuvių ir lenkų, ypač po lenkų bandymo atplėšti nuo Lietuvos Lucką su visa Valuine 1453. Iš E. Kazimieras susilaukė 12 vaikų: 1456 sūnaus Vladislovo, būsimojo Čekijos ir Vengrijos karaliaus, 1457 Jadvygos, ištekėjusios už Bavarijos kunig. Jurgio, 1458 šv. Kazimiero, 1459 Jono Albrechto, Lenkijos karaliaus, 1461 Aleksandro, Lietuvos D. kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus, 1464 Sofijos, ištekėjusios už Brandenburgo markrafo Albrechto, 1465 Jadvygos, greitai mirusios, 1466 Elzbietos taip pat netrukus mirusios, 1467 Žygimanto, Lietuvos D. kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus, 1468 Fridricho kardinolo, 1476 Onos, ištekėjusios už Lignicos kunigaikščio ir 1478 Barboros, ištekėjusios už Saksonijos kunig. Jurgio. E. save laikė Čekijos ir Vengrijos karalysčių paveldėtoja ir stengėsi jas gauti savo sūnums.

E. buvo išdidi, maldinga, netolerantinga kitiems tikėjimams. Prie savo vyro gyvos galvos ji perdaug aktyviai nesikišo į krašto politiką, nors vertė savo vyrą vaikams gauti Čekiją ir Vengriją. Visą dėmesį ji nukreipė į savo vaikų auklėjimą. Su E. vardu yra susietas įžymus pedagoginis kūrinys De institutione regii pueri, instrukcija, kaip auginti būsimąjį karalių, laukiamą jos sūnaus Vladislovo sūnų. Tačiau veikalą parašė ne E., bet kuris nors iš tų laikų humanistų. Labai vertindama vokiškai katalikišką kultūrą, E. stengėsi, kad jos vaikai tuoktųsi tik su tos pačios kultūros atstovais. Negalėdama sutrukdyti savo sūnaus Aleksandro santuokos su Maskvos D. kunig. Jono III dukterimi, Elena (žr.), E. visą savo gyvenimą jos neapkentė ir savo sūnų spyrė su ja skirtis arba bent pakeisti jos tikėjimą. Kai Aleksandras, tapęs Lenkijos karaliumi, norėjo savo seserį išleisti už Valakijos vaivados Bagdono, E. nedavė apie tai nė kalbėti.

Kai po Kazimiero mirties (1492), išrinkus jo sūnų Aleksandrą Lietuvos D. kunigaikščiu į Lenkijos sostą kandidatavo Mozūrų kunig. Jonušas, E. savo pinigais pasamdė apie 1500 kareivių ir pavedė juos savo sūnui Fridrichui. Elekciniame seime Fridrichas pavadavo susirgusį primą, ir, E. remiamas, Jonas Albrechtas laimėjo. 1499 E. daug prisidėjo prie savo giminaičio, Saksonijos kunig. Fridricho, išrinkimo didžiuoju vokiečių ordino magistru. Po karaliaus Jono Albrechto mirties trys Kazimiero ir E. sūnūs pareiškė pretenzijų būti Lenkijos karaliais — Aleksandras, Vladislovas ir Žygimantas. Aleksandras net savo kandidatūrą norėjo paremti karine lietuvių jėga. E. įsikišimas sustabdė beprasidedančias Kazimieraičių savitarpio kovas; karaliumi buvo išrinktas Aleksandras.

A. Przeździecki O królowej Elżbiecie — Bibl. Warszawska 1852 I p. 524–550; *K. Szajnocha* Matka Jagiełłonów; *J. Szujski* Odrodzenie i reformacya w Polsce 1881; Polski Słown. Biogr. VI 1948.

10) (1526 VII 5—1545 VI 15 Vilniuje D. L. K. Žygimanto Augusto žmona, imp. Ferdinando ir Onos Jogailaitės duktė. Jau 1538 sužieduota su Žygimantu Augustu, 1543 V 6 ištekėjo ir vainikuota Krokuvoje. Žygi-

Elzbieta, pirmoji Žygimanto Augusto žmona

manto motina Bona sugebėjo greitai atstumti vyrą nuo žmonos, ir ištisus metus E. laikė toli nuo vyro, kol, įsimaišius tėvui, ją išsiuntė į Vilnių pas vyrą, su kuriuo susitiko 1544 L. Brastos seime. Jai greitai mirus, kilo įtarimas, kad ją nunuodijusi Bona. E. palaidota Vilniaus katedroje. Jos kapas atrastas 1931.

Polski Słown. Biogr. VI 1948.

V. R u s ų k a r a l i e n ė s, k u n i g a i k š t y t ė s:

1) Kievo kunig. Jaroslavo Išmintingojo ir švedų kunig. Olafo dukters Ingridos duktė 1045 ištekėjo už švedų kunig. Haraldo Smarkiojo, vėliau tapusio Vengrijos karaliumi. Paliko dukteris Ingigerdą ir Mariją.

2) E. P e t r o v n a (1709–1761) rusų carė, Petro I ir Kotrynos I duktė, gimusi dar prieš Petrui I oficialiai vedus Kotryną. Pradžioje pašalinta nuo įpėdinystės ir nevaidinusi jokio vaidmens. Onos laikais, šiai mirus ir caru paskelbus mažametį Joną VI, E., paremta prancūzų ir švedų pinigais sukurstytos kariuomenės, 1741 nuvertė Joną VI ir jo motiną–regentę Oną ir pati virto Rusijos valdove ir ją valdė 20 metų. Pasileidusi ištvirkėlė, pati maža ką tesvėrė Rusijos vidaus ir užsienio politikoje, visą valdymą patikėdama savo meilužiams ir įvairiems karjeristams — Lestoqui, Razumovskiams, Šuvalovams, Bestuževui-Riuminui. Tačiau iš jų atsirado ir neblogų politikų. Jos laikais 1755 buvo Maskvoje įst. pirmasis rusų univ., kelios gimnazijos, Petrapilio meno akademija; kilo literatūra; šiek tiek rūpintasi ir ekonominiu krašto pakėlimu. Vidaus politikoje buvo atstatomos, Onos panaikintos ir paralyžuotos, kitos Petro I institucijos (senatas). Užsienio politikoje vyravo kova su Fridrichu II. 1741 pradėtas karas su švedais baigėsi Rusijai naudinga 1742 taika. 1746–1748 rusų armija palaikė Austriją kare dėl Austrijos palikimo. Rusija aktyviai dalyvavo 7 metų kare. 1757 Apraksin sumušė prūsus prie Grossjägersdorfo, paėmė Klaipėdą. 1758 rusai užėmė Karaliaučių, bet buvo sumušti prie Zorndorfo. 1759 kartu su austrais Šuvalov sumušė prūsus ties Kunersdorfu. 1760 paėmė Berlyną. Šio karo metu rusų kariuomenė labai nusiaubė M. Lietuvą. Prūsiją išgelbėjo tik E. mirtis: jos įpėdinis Petras III susidėjo su Prūsija prieš Austriją ir grąžino Prūsijai užkariautasias žemes.

3) (1779–1826) rusų imperatorienė, Aleksandro I žmona, Baden-Durlacho markgrafo Liudviko duktė, vadinama Luiza-Marija-Augusta. Ištekėjo už Aleksandro 1793 IX 28. Prasidėjus karui su Napoleonu, E. pasireiškė kaip nesutaikoma Napoleono priešininkė. Napoleonui įsiveržus Rusijon, E. Aleksandrą atkalbinėjo daryti taiką su Napoleonu po Maskvos paėmimo. Spėjama, kad šiuo atžvilgiu jai įtakos turėjęs Prūsų ministras Stein, sugebėjęs joje pažadinti vokišką patriotinį jausmą.

V. K. Nikolaj Michailovič Imperatrica Elisaveta Aleksejevna 1909.

Elzbietietės įvairių religinių bendruomenių pavadinimas. Lietuvoj E. pradėjo veikti 1925, parkviestos iš Karaliaučiaus. Veikė Kaune, Jurbarke ir Švėkšnoje, slaugydamos ligonius ir senelius, vesdamos vaikų prieglaudas ir darželius. Jos čia sudarė Vokietijos E. provincijos skyrių ir buvo popiežiaus nuncijaus Lietuvai tiesioginėje žinioje.

Elzbietinė literatūra terminas, vartojamas anglų karalienės Elzbietos (1558—1603) ir pirmųjų Stuartų laikotarpio anglų literatūrai aptarti.

Elzbietinis stilius architektūrinis ir dekoratyvinio meno stilius Anglijoje, ten įsigalėjęs karalienės Elzbietos valdymo laikais. Jis jungia klasikines renesanso formas su anglų gotikos savybėmis. Tuo metu pastatyta keletas bažnyčių, Oxfordo ir Cambridge kolegijos, karališkoji rezidencija ir daug rūmų: Tudor Hampton Court, Jacobean Hatfield House ir kt.

Elzbietinis teatras taip vadinami viešieji Londono teatrai (Curtain, Swan, Globe ir kt.) tarp pirmojo jų atidarymo 1567 ir teatrinės veiklos uždraudimo 1642, nors tame laikotarpyje vaidinta ir šiaip salėse, privačiuose teatruose (pvz. Blackfriars) ir karališkuose rūmuose. Daugumo nuomone, E. teatro struktūra yra paveldėta iš užeigų kiemų. Tas apvalus arba aštuoniakampis medinis pastatas turėjo pakilią platforminę sceną, prisišliejančią prie sienos. Viršum scenos buvo stogas, paremtas stulpais. Dekoracijos ir butaforija buvo labai taupios, išskyrus vidinę sceną. Išilgai sienų tiesėsi balkonai ir ložės languose. Žemesniųjų luomų publika sceną supdavo stačiomis. E. scenos konvencijos žymiai paveikė Shakespeare ir jo bendralaikių dramų sandarą.

J. Q. Adams Shakespearean Playhouses 1917; *E. K. Chambers* The Elizabethan Stage 1929. *A. L.*

Elzbietos, Karalienės salos (angl. Queen Elizabeth Islands), toliausiai šiaurėje esąs Kanados salynas (Arkčio vandenyne), į šiaurę nuo 75° šiaurės pl.; iš viso apima 400.000 km², 1953 gyveno 200 eskimų. Didžiausioji sala Ellesmere (192.000 km²); iš jos š. pakraščio 1909 išvykęs R. Peary pirmas pasiekė š. ašigalį. E. Karalienės vardu salynas pavadintas 1954 II 5.

Elzevier iš žymiausiųjų pasaulinio masto olandų knygų leidimo ir prekybos firmų, XVII a. išplėtusi savo veiklą Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Italijoje ir Danijoje. Firmos steigėju buvo Liudvikas E. (apie 1540–1617), įsikūręs Leidene pradžioje kaip knygų rišėjas, vėliau kaip prekybininkas. Jis išsp. dar svetimose spaustuvėse

per 100 knygų lotynų, prancūzų, vokiečių ir flamų kalbomis. 1617–1712 jau veikė E. spaustuvė Leidene ir 1638–81 Amsterdame. Žymiausias E. firmos atstovas buvo Liudvikas E. (1640–1670). Leidykla išleido apie 2200 veikalų iš įvairių mokslo sričių, be to, kelis tūkstančius universitetinių raštų. Čia buvo išspausdinti darbai Descartes, Kalvino, Bacono, Miltono, Hobbes, Moliero, Corneille, Galilėjo ir kt. E. turėjo didelės įtakos knygų meno raidai: reformuota spausdinimo technika, nustatyti nauji knygų formatai, įvesti vad. elzeviriniai rašmenys ir kt. Be to, firma leido pigias mažo formato knygas. E. leidykla veikė iki 1791.

A. Willems Les E. 1880; *G. Berghman* Nouvelles études sur la bibliographie Elzevirienne 1897; *H. B. Copinger* The E. Press 1927; Handbuch der Bibliothekswiss. I 1952 (*J. Rodenberg*).

Em radono emanacijos cheminis ženklas.

Ema, Emu (Dromaius novaehollandiae) kazuarų šeimos paukščiai, panašūs į stručius, bet trumpesniu kaklu ir kojomis su trimis pirštais. Augštis iki 1,7 m. Sparnai sunykę ir beveik nepastebimi. Plunksnos dvilinkos, ilgos, siauros, lanksčios, iš tolo panašios į plaukus. Gyvena Australijos lygumose, maitinasi žolėmis, grūdais, vaisiais, kartais smulkiais gyviais. Deda apie 9 ryškiai žalios spalvos kiaušinius. Peri apie 60 dienų vien patinas ir per tą laiką nevartoja maisto ir nepalieka lizdo. E. skaičius mažėja. Prijaukinami lengvai, todėl dažni zoologijos soduose.

Emajõgi Estijos upė, 260 km ilgio, Peipsi ež. p. v. įtakas; teka per Vörtsjärv ež., 275 km^2 ploto, ir Tartu mst. Baseino plotas 11.940 km^2, vid. vandens debitas ties Tartu 62, prie žiočių 94 m^3/sek.

Emalė (pr. émail) 1. silikatinė stiklo rūšies medžiaga, kuria glaistomi metaliniai daiktai, ypač indai. Dažniausiai ji būna drumstos arba opakinės, baltos ir kt. spalvos. Skaidri permatoma E. daugiausia vartojama keramikos padengimui ir yra vadinama glazūra. Pagrindinės sudėtinės E. medžiagos yra: putnagas (kvarcas), lauko špatas, molis, soda, boraksas; taip pat vartojamas sumušto stiklo laužas, fluoro špatas; salietra ar potašas pridedami kaip lydukliai mišinio lydymui palengvinti.

E. yra lengvai lydomas stiklas. Jos drumstumas priklauso nuo nesilydančiųjų medžiagų, suspenduotų tame stikle. Iš tų nesilydančių ir drumstumą bei opakiškumą E. suteikiančių medžiagų žinomiausios yra šios: alvo dvideginis SnO_2, titanio deginys TiO_2, cirkonio deginys ZrO, antimonio deginys, natrio stibiatas $NaSbO_3$. Drumstumo intensyvumas priklauso nuo šviesos lūžimo koeficientų skirtumo tarp suspenduotos dalelės ir suspensijos mediumo–stiklo. Tais atvejais, kai stiklo šviesos lūžimo koeficientas yra žemas, drumstumą duoda arseno deginys, kalcio fosfatas ir kriolitas. Temperatūrose, augštesnėse kaip 900° C, kaikurios drumstomosios medžiagos sutirpsta, ir E. vietoje gaunamas skaidrus stiklas.

Spalvotai E. gauti į medžiagų mišinį pridedama įvairių metalų deginių: violetinei spalvai — kobalto, žaliai — chromo, raudonai — geležies deginių; vario deginys suteikia E. tamsiai arba melsvai žalią spalvą, chromo, titanio, kadmio, uranio druskos kiekviena atskirai duoda įvairių atspalvių geltoną E.

Rūgščiai atspari E. savo sudėtyje turi daugiau boratų ir mažiau šarminių medžiagų (potašas bei soda), taip pat jose daugiau silicio, aliuminio deginių ir šiek tiek kalkių bei magnezijos. Gera rūgščiai atspari E. tėra veikiama hidro fluorinės, acto bei skruzdžių rūgščių.

Emalės mišinys yra paruošiamas šiuo būdu: visos vandenyje tirpstančios medžiagos (soda, boras, salietra, potašas) tiesiogiai E. gaminti nevartojamos, bet sukepinamos su silicio deginiu, sumalamos ir dedamos į mišinį netarpiųjų dulkių pavidalu. Dengiamieji paviršiai aptepami E. medžiagų mišiniu, palaistomi glazūra, išdžiovinami ir kaitinami iki raudonos kaitros.

Geležies, ketaus liejiniai, pvz. vonios, praustuvai, įvairūs indai, taip pat plieno dirbiniai, yra sėkmingai dengiami E.

Puošmenų E. medžiagų sudėtis yra tokia, kad jos lengviau lydytųsi žemesnėje temperatūroje.

2. anat. kieta kaulinė medžiaga, dengianti danties paviršių. *Ad. D.*

E. taikomojoje dailėje pradėta vartoti jau apie 1350 pr. Kr. Kipro ir Kretos salose. Iš čia E. technika pasiekė etruskus, Juodosios jūros sritis ir kt. kraštus. Priešistoriniais laikais, ypač geležies

A. Tamošaitis Šv. Jurgis (emalė)

amžiuj, E. būdavo pagražinami įvairūs papuošalai, daugiausia segės. X–XI a. Bizantijoje pasiekiamas augštas emaliavimo lygis; čia turime emalinių karolių, emaliuotų auskarų, segių ir kt. papuošalų. Viduramžiais E. technika išplito ne tiktai V. Europoje, bet taip pat ir Azijoje (Kinijoje, Japonijoje, Korėjoje). Dabartiniu metu emaliavimas sudaro atskirą taikomosios dailės šaką. Emaliuotiems dirbiniams (vazoms, lėkštėms, papuošalams) gaminti vartojama sidabrinė, auksinė ir dažniausiai varinė skarda. Emaliuojant pirmiausia gerai nuvaloma skarda sieros rūgštimi arba specialiais milteliais bei pasta. Paskui nuplaunama šaltu vandeniu, kuriam išdžiūvus, skarda aptepama klijais (gum tragacanth), kad stiklo milteliai priliptų. Yra keletas būdų metaliniam dirbiniui padengti spalvotais milteliais: emaliuojamasis plotas apibarstoma milteliais ir smailu įrankiu pasklaistoma pagal norimą piešinį, apipurkščiama ar aptema E. dažais. Kad E. spalvos nesusilietų, tarp atskirų spalvų metaliniu virbalu išbraižomi kontūrai. E. koše ar milteliais apteptas dirbinys dedamas į elektrinę krosnelę ir kaitinamas iki 1500° F. Krosnelėje dirbinys deginamas apie 3 min. ir pro skylutę stebimas jo galutinis išdegimas. Tas pats dirbinys deginamas kelis kartus, vis uždedant naujas spalvas. Vartojama keletas skirtingų būdų dailės dirbiniams emaliuoti (žr. E. tapyba).

K. F. Bates Enameling, principles and practice 1949. *A. Tm.*

E. t a p y b a jau žinoma sen. Egipte, priešistorinėje taikomojoje dailėje, Kinijoje nuo VIII a. ir Europos viduramžių mene. E. T., išeinanti iš paprasto dekoratyvumo ribų, pasižymi kontūro raiškumu ir spalviniu subtilumu. Žymesnės E. T. technikos yra šios:

1. n a r v e l i n ė (prc. émail cloisonné, vok. Goldzellenschmelz) — ant auksinės plokštės prilituojamos auksinės vielelės, kurios sudaro figūrų kontūrus ir narvelius, į kuriuos įtirpinama E. masė. Ši technika buvo labai paplitusi Bizantijoje X–XI a. Pažymėtini dirbiniai: vad. „Pala d'oro" altoriaus lenta šv. Morkaus bažnyčioje Venecijoje, „Staurotheka" Limburg-Lahn katedroje (kryžiuočių 1204 iš Konstantinopolio šv. Sofijos bažnyčios pagrobtas relikvijorius).

2. į d u b i n ė (prc. émail champlevé, vok. Grubenschmelz) — piešinys, sudaromas vario plokštėje išskaptuojant duobutę, į kurią įtirpinama E. masė. Šios technikos centras Moselio, Maaso ir Reino upių srityse XII–XIII a. Žymi dirbtuvė buvo Kölne šv. Pantaleono vienuolyne, kur dirbo Eilbertas (apie 1117–1165), padirbdinęs garsų nešiojamą „Welfenschatz" altorių (Berlyne), relikvinė ir kt. Moselio srityje pažymėtinas meistras Godefroid de Claire iš Huy („Heribertschrein" Deutze, apie 1115) ir meistras Nicolaus iš Verduno (Klosterneuburgo altorius 1181). Limoges (Prancūzijoje) ši technika ypač įsigalėjo nuo antrosios XII a. pusės.

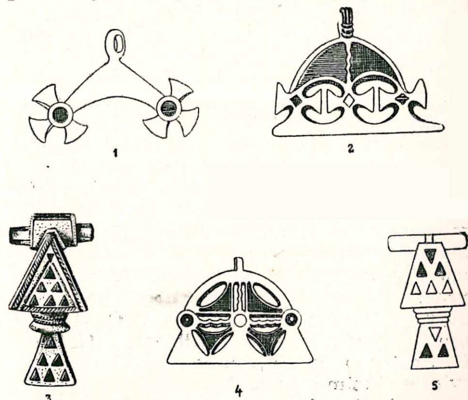
3. r e l j e f i n ė (prc. émail translucide, vok. Silberschmelz, Tiefschnittschmelz) — piešinys išrėžiamas plokščiu reljefu sidabro plokštelėje, kurioje užtirpinama permatoma E. Ši technika atsirado XIII a. pabaigoje Sienoje; meistras Guccio di Manaia (taurė šv. Pranciškaus bažnyčioje Asyžiuje 1290). Ši technika buvo labai paplitusi Toskanoje iki 1500 ir transalpiniame XIV–XV a. mene.

4. t a p y b i n ė (prc. émaux peints, vok. Maleremail)—tapyba užtirpinamais E. dažais emaliuotose vario plokštelėse. XVI a. plokštės dažnai išgaubiaumos; tapoma ir pilkais tonais (Grisaille). Ši technika atsirado Italijoje prieš 1500, vėliau jos centras buvo Limoges (Prancūzijoje) su meistrais Pénicaut (m. 1540), Limousin (m. 1577) ir kt.

5) m i n i a t i ū r i n ė (pr. miniature sur émail, vok. E. auf weissem Grund) — smulki tapyba, scenos bei portretai ant emaliuotų laikrodžių bei medalionų XVII–XIX a. Meistras Jean Petitot (m. 1691).

N. Kondakow Geschichte und Denkmäler des byzantinischen Zellenemails 1892; *W. Burger* Abendländische Schmelzarbeiten 1930; *M. M. Gauthier* Émaux limousins champlevés de XII, XIII & XIV siècles 1950. *P. Rkl.*

E. d i r b i n i a i L i e t u v o j e. Proistorinėje V. Europoje pirmieji emaliuoti dirbiniai pasirodė apie 500 pr. Kr. keltų kultūros srityje. Jų gamyba buvo gana plačiai paplitusi visame prieškristiniame geležies amžiuje. Senojoje keltų sodyboje Bibracte (dabar Beuvary, Prancūzijoje) I a. pr. Kr. yra buvę net E. dirbtuvių. Pradžio-

Emaliuoti dirbiniai, rasti Lietuvoje: 1, 2, 4 Miežionys, Švenčionių vls., 3 Pamūšis, Joniškėlio vls., 5 Pakalniškiai, Naujamiesčio vls.

je būdavo gražinami raudona E. geležiniai dirbiniai, vėliau įvairūs žalvariniai papuošalai. I–II a. po Kr. E. technika buvo labai išplitusi Romos imperijos provincijoje palei Dunojų ir Reiną. Čia buvo gaminami įvairiaspalviai emaliniai karoliai ir emaliuoti papuošalai. Ryšium su gintaro prekyba, ir į baltų kraštus įvairių iš Romos provincijų pateko įvežtinių emaliuotų dirbinių. Prie pačių ankstyviausių II a. pabaigos ir III a. pradžios emaliuotų dirbinių, įvežtų iš Padunojo (Panonijos) ir Pareinio, tenka priskirti Lietuvoje surastąsias pasagines seges (Sargėnai, Lapių vls. Vilniaus krašte), seges trikampiniu lankeliu ir kojele (Pamūšis, Joniškėlio vls., Pakalniškiai, Naujamiesčio vls.), segę gyvuliniais galais, apskritinę segę (Nemunėlio Radviliškis, Biržų aps.), plačiai Lietuvoje randamus emalinius karolius ir kt. Netrukus ir vietoje pradėta gaminti emaliniai papuošalai: apyrankės (Paulaičiai, Švėkšnos vls.), pusmėnulio pavidalo kabučiai (Miežionys, Švenčionių vls., Eikotiškis, Degučių vls., Dusetų apylinkė) ir ypač stambios pasaginės segės R. Lietuvoje. Daugumas vietinio tipo emaliuotų papuošalų priskiriama III–IV a., bet jų gamyba nesustojo dar V ir VI a. Iš dabar turimų duomenų galima spręsti, kad baltų krašte yra buvę du pagrindiniai E. dirbinių gamybos centrai: vienas Prūsuose, kitas Lietuvoje, greičiausiai, jos r. dalyje. Dalis baltų emaliuotų dirbinių yra patekę net į p. Rusiją.

H. Moora Zur Frage nach der Herkunft des ostbaltischen emailverzierten Schmucks 1934; *V. Ginters* Romas imports Latvijā, Senatne un Maksla II 1938; *J. Puzinas* Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys 1938; *P. Kulikauskas* Emaliuotieji dirbiniai Lietuvoje, Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejaus metraštis 1941. *J. P.*

Emanacija (lot.) yra plaukimas, kilimas iš ko. 1. F i l o s o f i j o j e E. vadinamas visų atskirų daiktų ir būtybių kilimas iš vieningo pirminio pagrindo. Pvz. pagal emanacinę panteistinę pasaulėžiūrą pasaulis yra ne iš nieko sukurtas, bet silpnėjančiais laipsniais kyla iš dieviškosios būties, panašiai kaip kad šviesos spindulys silpnėja, toldamas nuo savo šaltinio.

2. c h e m i j o j e elementas, simbolis Em, atominis N 86. Žinomi trys izotopai: a k t i n o n a s, atominis svoris 219, t o r o n a s, atominis svoris 220, r a d o n a s, arba nitonas, atominis svoris 222, pusamžis 3.8 dienų, inertinės dujos. E. kiekis gydomųjų radioaktyvių šaltinių vandenyje nustatomas emanometru.

Emancipacija (lot.) 1. išvadavimas, paleidimas iš vergijos, servituto ar kieno nors valdžios; išsilaisvinimas iš kontroliuojamos kieno nors įtakos priklausomumo ar teisinių suvaržymų (pvz. vergų E., moterų E.). 2. Romėnų teisėje E. reiškė paleidimą iš tėviškosios valdžios, nes patria potestas buvo iki tos teisės turėtojo mirties.

3. S o c i o l o g i j o j e E. yra individualinė ir grupinė. Senovės graikuose ir romėnuose vergai dažniausiai už stropumą ar kitus nuopelnus buvo viešai laisvu savininko noru atleidžiami iš vergijos. Vėlyvajame Romos imperijos laikotarpyje vergams buvo patikėti komerciniai dalykai. Tai padėjo jiems įsigyti turto ir išsipirkti iš vergijos. Ilgainiui žemės ūkio vergai tapo kolonijiniais gyventojais. Tačiau aplamai atleidimas iš vergijos senajame pasaulyje dar nesuteikė piliečio teisių, ir laisvasis tapo tam tikra klijentų rūšimi pas savo buvusį savininką. Kaip senovėje, taip ir viduramžiais E. dažniausiai buvo individualinė. Atskirais atvejais kolektyvinė E., liečianti ištisų kaimų baudžiauninkų sluogsnį, buvo žinoma XII ir XIII a. Prancūzijoje ir Belgijoje. Retais atvejais nelaisvasis žmonių sluogsnis išsilaisvindavo sukilimu, bet dažniau E. buvo derybų pasekmė, kai bažnyčios vyresnieji ar karaliaus urėdai tai paskatindavo, o išsilaisvinantieji pažadėdavo išsipirkti savo laisvę. Naujaisiais amžiais iškylant buržuazijos sluogsniui, krikščionybės bei humanizmo, o vėliau ir liberalizmo bei demokratijos idėjos pasidarė įstangesnės tuose kraštuose, kur vergija ar baudžiava buvo išlikusi. E. plėtra atitiko buržuazijos reikalus, siekiant civilinių bei politinių laisvių, nukreiptų prieš aristokratiją. Tačiau ekonominėje srityje ta pati buržuazija palaikė žemą kolonijinių gyventojų lygį; tai jai padėjo turtėti. Centrinėje ir rytų Europoje baudžiauninkų E. nelietė valdžios formos ir netrukdė autokratiniam režimui išsilaikyti. Paprastai E. vyksta tik civilinėje ar politinėje srityje, ir išlaisvintas baudžiauninkas sociališkai ir ekonomiškai negreit prisitaiko prie naujų aplinkybių. Pilnesnei E. sąlygos susidaro palankesnės, jei ji yra palydima krašto išsivadavimu iš svetimųjų okupacijos ir nepriklausomybės iškovojimu. Pabaltijo valstybių nepriklausomybės pradžia I pas. karo pabaigoje yra kaip tik charakteringa pilnutinė E. Tuo metu demokratija buvo bandoma įgyvendinti ne tik politinėje, bet ir socialinėje ir ekonominėje (žemės reforma) srityse. Daug sunkesnis E. kelias yra tuose kraštuose, kur rasiniai skirtingumai tarp augštojo ir žemojo sluogsnio yra pabrėžti.

Nuo laikinio vergijos panaikinimo prc. kolonijose 1794 E. buvo kolektyvinio pobūdžio aktas. Centrinėje Amerikoje vergija buvo panaikinta 1823 ir 1824. Rusijoje ir Lietuvoje baudžiavos panaikinimo aktas buvo paskelbtas 1861, JAV prezidento A. Lincolno E. proklamacija 1863 ir t.t.

Religinėje srity plačiausiai žinomas 1829 K a t a l i k ų E. A k t a s, pagal kurį katalikų suvaržymai Anglijoje buvo pašalinti. Nuo to laiko ir katalikai gavo teisę vadovauti mokyklai, rinkti ir būti renkamiems

į parlamentą bei eiti kitas pareigas valstybinėje tarnyboje. Tačiau kaikurios išimtys buvo paliktos ligi 1867, pvz. katalikas neturėjo teisės būti Airijos vicegubernatoriumi ir kt. Antra vertus, draudimai katalikams dvasininkams bei vienuoliams dėvėti savo luomo drabužį viešoje vietoje ir numatytos baudos tam potvarkiui nusižengusiems nebuvo paisomos bei vykdomos.

H. H. Bancroft History of the Pacific States 1882—90; *P. Sorokin* Social Mobility 1927; *J. W. Thompson* Economic and Social History of the Middle Ages 1928. *A. Mst.*

Emants Marcellus (1848–1923) olandų rašytojas. Pasireiškė kaip modernistas, puoląs pasenusią romantiką. Rašė simbolinius epus (Lilith 1879; Godenschemering), romanus, kelionių aprašymus, dramas. Iš kitų veikalų paminėtini: Jong Hollans 1881; Goudaker's illusien 1885 ir Vijftig 1899.

Emanuelis (gr. Emmanouēl iš hebr. 'immānūēl ‚Dievas su mumis') 1) pranašo Isajo knygoje simboliškas pavadinimas (paprastai vartojamas linkėjimams išreikšti) sūnaus, kurį pagimdys mergaitė, pasilikdama mergaite. Mat. I, 22–23 pabrėžia, kad ši Isajo pranašystė įvykusi Švč. Mergelės Marijos ir Jėzaus asmenyse.

2) D i d y s i s (1469–1521) Portugalijos karalius, vedęs ispanų valdovų Ferdinando ir Izabelės dukteris vieną po kitos ir tuo davęs progos vėliau (1580) Ispanijai ir Portugalijai kurį laiką susijungti. Jo metu Vasco da Gama apiplaukė Afriką ir pasiekė Indiją, o Cabral atrado Braziliją. Susikūrė didžioji Portugalijos imperija, aprėpusi didelius P. Amerikos ir Indijos plotus. E. nepaisė diduomenės privilegijų, apkrovė ją mokesčiais ir kraštą valdė absoliutiškai. Išleido naujus įstatymus ir pertvarkė teismus. Tvarkydamas naujoviškai ūkį, jis išvarė žydus ir maurus.

3) F i l i b e r t a s (1528–1580) Savojos kunigaikštis (nuo 1553). Dar jo tėvui valdant, beveik visas kraštas buvo prancūzų užimtas, ir todėl E. F. stojo į imperatoriaus Karolio V tarnybą ir dalyvavo kovose su protestantais. Vėliau tapo ispanų kariuomenės vadu ir gubernatoriumi Olandijoje. Laimėjęs karą su prancūzais ir pasirašęs sau palankią Cateau–Cambrézy taiką (1559) ir dar vedęs prancūzų karaliaus Henriko II seserį Margaritą, sugrįžo į naujai atgautą Savojos kraštą.

Čia jis atsidėjo šalies atstatymui ir dėjo pamatus tautinei Savojos-Piemonto valstybei. Jis suorganizavo pastovią kariuomenę, kūrė pramonę ir net paleido valstiečius iš baudžiavos (1560). E. F. pasirinko Turino miestą nuolatine krašto sostine. Valstybiniuose aktuose imta vartoti italų kalba.

Tačiau didžiųjų karališkų dvarų, ypač popiežiaus, veikiamas, E. F. uoliai vykdė Tridento susirinkimo nutarimus ir persekiojo heretikus valdensus.

P. Egidi E. F. 2 tt. 1928. *J. J.*

Emaus (Emmaus) miestelis netoli Jeruzalės, į kurį Velykų dieną einantiems dviem asmenims pasirodė Kristus; garsus Makabėjų laikais, 40 pr. Kr. Varono sudegintas. II–III a. buvo atstatytas ir pavadintas Nikopoliu, bet 637 patekęs į musulmonų rankas, nustojo reikšmės. Šiandien toje vietoje yra arabų kaimas Amwas, 30 km nuo Jeruzalės prie Jafos kelio.

L. H. Vincent, F. M. Abel E., sa basilique et son histoire 1932; *D. Baldi* Enchiridion Locorum Sanctorum 1935. *J. V.*

Emba Kazachstano upė, 680 km ilgio; teka per dykumas iš Mugodžarų kalvų, netenka vandens ir retai tepasiekia Kaspijos jūrą; baseino plotas 44.550 km^2, debitas ligi 5 m^3/sek. Slėnyje naftos versmės; numatoma sujungti kanalu su Uralo ir Volgos žiotimis; viena iš žiauriausiųjų sovietinio trėmimo vietų. *S. K.*

Embargas (isp. embargo iš embargar ‚sulaikyti') 1. sulaikymas, suvaržymas, uždraudimas; 2. vyriausybės įsakymas neleisti prekybiniams laivams įplaukti į jos uostus ar iš jų išplaukti; 3. kiekvienas įstatyminis prekybos suvaržymas, ypač draudimas prekiauti tam tikromis prekėmis; 4. draudimas išvežti auksą ir ginklavimuisi svarbias žaliavas bei gaminius.

Emblema (gr. emblēma ‚įtarpas, įklotas') 1. anksčiau paveikslas su motto arba eilesiais, alegoriškai primenančiais kokią moralinę tiesą ir kt.; 2. regimas kokio dalyko ar idėjos simbolis, simbolinis sąvokos ar idėjos vaizdas, požymis, prasmuo, pvz. kryžius yra krikščionybės E., lyra — muzikos E., inkaras — vilties E. ir kt.

Emblemata Triboniani visi pakeitimai, kuriuos padarė Romos imp. Justiniano sudarytoji komisija Corpus juris civilis projektui paruošti; šiai komisijai pirmininkavo teisininkas Tribonianas (Tribonianus).

Embolija (prc. embolie iš gr. embolē ‚įsiveržimas') staigus kraujo indo užsikimšimas paties kraujo atneštais kūneliais. Dažniausiai tai būna sukrešėjusio kraujo gabalas. Jei krešulys įstringa svarbiose širdies, plaučių ar smegenų arterijose, gali ateiti staigi mirtis.

Embolitas mineralas, sidabro chlorobromidas Ag(Cl,Br). Minkštas (kietumas 1—1,5), gelsvos ar žalios spalvos, kristalai kubinės sistemos, sunkus (lyg. sv. 5,4). Iškasamas ir vartojamas kaip žaliava (rūda) sidabrui gauti Čilėje, Meksikoje (prie Eulalia), Hondure ir Australijoje — Victorijoje ir N. S. Walese.

Embriogenezė (gr.) embriologijoje pla-

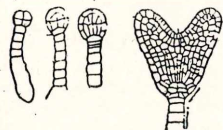
tesne prasme gametų (lytinių celių) iš gemalo (embriono) vystymosi procesai.

Embriogenija (gr.) formų serija, kurias augalo ar gyvulio organizmas pereina nuo kiaušinėlio stadijos (zigotos) ligi tam tikro subrendimo laipsnio (augalo sėklos subrendimas, gyvulio gimimas).

Embriologija (gr.) biologijos mokslo šaka, tirianti gemalinį organizmų išsivystymą. Žr. Embrionas.

Embrionas (gr. embryon) gemalas, sėklos pradmuo; pradinis gyvūno gyvybės formavimasis gimdoje.

1. B o t a n i k o j e E. yra jaunas augalėlis nuo zigotos dalijimosi pradžios ligi subręsta augalo sėkla, kurioje E., jei sąlygos palankios, ramybės stadijoje gali išlikti gyvas eilę metų. Augalo sėklai pakliuvus į tinkamas drėgmės, temperatūros ir ir kt. sąlygas, E. ima augti (dygsta), ir gali išauginti normalų augalą. Augalų embriologijoje yra kiek neaiškumų, nes nėra aiškių ribų, skiriančių E. (gemalą) nuo daigo, taip pat daigą nuo suaugusio augalo. Samanose E. vystosi archegonėje. Jis išauga į nesavarankišką, maždaug parazitiškai motinos kūne įsišaknijusį sporogoną. Paparčių ir kt. sporinių induočių E. parazituoja ant gametofito (prothallium polaiškis), kol išsivysto šaknys ir lapai. Žiedinių (gimnospermai ir angiospermai) E. vystymasis gali būti labai įvairus ir sudėtingas. E. maitinasi, auga ir formuojasi sporofito sąskaiton, nes gametofitas yra visiškai redukuotas ir yra sporofito audinių viduje. E. maitinti apvaisintame gemaliniame maišelyje susiformuoja specialus maitinamasis audinys, vad. endosperma. Dviskilčio augalo jauno E. viršūnė darosi dvišaka, iš šių abiejų šakų formuojasi du pirmieji lapai, vad. skilčialapiais, arba kotiledonais, tarp kurių formuojasi pumpurėlis. Vienaskilčio augalo jauno E. viršūnėje formuojasi vienas stambus skilčialapis, o į šoną nuo jo stiebo augimo pradmenys. Žiedinių augalų E., suformavęs šakneles, lapelių ir stiebelio pradmenis, pereina į ramybės stadiją, virsta sėklos dalimi.

Žiedinio augalo Capsella bursa pastoris (žvaginės trikertės) embriono plėtotė

2. E. z o o l o g i j o j e jaunas besivystąs gyvis nuo to momento, kai apvaisinta kiaušininė celė (zigota) ima dalytis, kol jau paaugęs gyvis palieka motinos kūną. Gyvulių embriologija, tiksliai apibūdinta, apima tik tokių organizmų vystymąsi, kurie kyla iš lytinių celių susijungimo (taigi, neapima gyvių, besivystančių be lytinio proceso). Zigota besidalydama greit pasiekia vad. blastulos stadiją (rutulys, viduje tuščias, sudarytas iš vieno celių sluogsnio). Kai susidaro du celių sluogsniai, jau turime gastrulą (išorinis celių sluogsnis vad. ektoderma, išvidinis — endoderma). Organizmuose, kurių kiaušinis turi didelių maisto atsargų, šios dvi stadijos gali būti labai neaiškios. Gyvuliai, esantieji augščiau už koelenterata, tarp gastrulos dviejų sluogsnių išvysto tretįjį, vad. mesoderma, kuri duoda pradžią jungiamajam audiniui, raumenims, kraujo sistemai, liaukoms. Iš ektodermos išsivysto epidermė, nervų sistema, jutimo organai ir dažnai inkstai. Endoderma duoda pradžią daugumui epitelio, pirminėms lytinėms celėms. E. maitinimas gyvulių pasaulyje labai įvairūs, dėstis, kiek maisto medžiagų sukrauta į kiaušinį ir ar E. vystosi motinos organizme.

3. Ž m o n i ų E. yra gemalas, besivystąs organizmas nuo kiaušinio dalijimosi pradžios iki išėjimo iš kiaušinio apdangalų arba iš motinos organizmo. Trečioje savaitėje E. ilgis siekia apie 3 mm. Antrame mėnesyje susidaro sąnariai ir atskiros galvos dalys. Trečio mėnesio pradžioje jau turi žmogaus bruožų ir yra vadinamas fetumi (fetus); E. ilgis trečio mėn. gale siekia 9 cm, ketvirto — 16 ir penkto — 25 cm; svoris 500 g. E. ima judėti, jaučiamas širdies plakimas. Devinto mėn. gale E. turi jau 50 cm ilgio ir sveria 3–4 kg. Žr. Gimdymas.

Embrioninis gemalinis, embrionui priklausąs, susijęs su embrionu.

E. a p s i a u s t a s žr. Allantois.

E. a p v a l k a l a i plėvelės, iš visų pusių supančios embrioną ir apie jį sudarančios lyg skysčių pripildytą maišą, kuriame embrionas esti iki pat gimimo.

E. o r g a n a i, tie kūno organai, kurie susidaro ir esti besivystančiuose gyviuose ligi jų gimimo. Juo jaunesnis embrionas, juo greitesniu tempu eina įvairių organų susidarymas. Daugumas E. organų palieka gyviui gimus, kiti išnyksta prieš gimimą, pvz. žmogaus embrione žiaunos, antrinis inkstas.

E. p e r i o d a s gyvio išsivystymo laiko tarpas, pradedant nuo apvaisinto kiaušinėlio skilimo ir baigiant gyvio gimimu.

Embriotomija (gr.) gemalo supjaustymas motinos įsčiose ir jo pašalinimas dalimis, kai sunkus gimdymas gresia gimdyvės gyvybei. Operacija atliekama chirurginiu aparatu, vad. embriotomu.

Embūtė Latvijos Aizputės aps. dv. ir bžk., anksčiau vokiškai vadintas Amboten (žr.).

Emden š. Vokietijos (Hannoverio) mst. ir didumo trečias v. Vokietijos uostas; turi 42.500 gyv. (1953). E. yra prie Emso upės žiočių, 4 km nuo Dollarto įlankos, 50 km nuo atviros jūros. Vandens keliu (Ems) sujungtas su Ruhro sritimi. Svar-

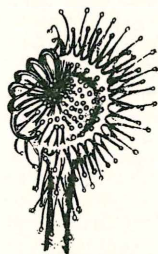
biausias Vokietijos geležies rūdos importo uostas, laivų statyklos. Miesto architektūroje žymi olandų renesanso įtaka. II pas. karo metu 78% sunaikinta per orinius puolimus.

Emden Vokietijos kreiseris (komendantas K. von Müller), pirmaisiais trimis I pas. karo mėnesiais pasižymėjęs Pacifiko ir Indijos vandenyse. Dvi savaites laikė užblokavęs Kalkutą, padarė Madrasui didelės žalos apšaudymu ir nuskandino 70 britų, prancūzų, rusų ir japonų laivų. Visu greičiu įsiveržęs į Penango uostą (v. Malakos pusiasalio krante) užpuolė ir nuskandino Rusijos kreiserį Žemčug, o sprukdamas iš uosto sutiko ir nuskandino prancūzų torpedinį laivą Mosquet. Vykdamas į Kokoso salas sunaikinti radijo siųstuvo, buvo užkluptas didesnio ir greitesnio australų Sydney kreiserio ir 1914 XI 9 paskandintas.

Emendacija (lot.) filologiškas neaiškaus ar klaidingo teksto atitaisymas ar pakeitimas, norint atstatyti originalinę teksto prasmę.

Emerenciana šventoji kankinė (šventė I 23) iš Diokletiano persekiojimo laikų. Legendarinė šv. Agnietės Passio sako, kad ji buvusi šv. Agnietės žindytojos duktė ir dar katechumenė akmenimis užmušta ant savo draugės kapo, kai atėjusi jo lankyti; palaidota šalia šv. Agnietės.

Emergencijos (lot.) 1. b o t a n i k o j augalų plaukeliai arba dygliai, kurių susidaryme dalyvauja ne tik epidermė, bet ir gilesnieji audiniai. 2. M e t a f i z i k o j e sąvoka, reiškianti augštesniuose būties laipsniuose evoliucinį iškilimą naujų savybių, negalimų išaiškinti žemesniais būties laipsniais. Pagrindiniai e m e r g e n c i j o s f i l o s o f i j o s atstovai yra S. Alexander, C. Lloyd Morgan, C. D. Broad.

Saulašarės (Drosera) emergencijos

Émery Jacques André (1732–1811) prancūzų teologas, 1782 išrinktas sulpicionų generolu, daug prisidėjęs prie Prancūzijos seminarijų reformos. Prancūzų revoliucijos ir imperijos metu E. buvo vad. „Prancūzijos dvasininkų sąžine"; jis griežtai atmetė valdžios reikalaujamą dvasininkų priesaiką naujam režimui, dėl ko 1793–94 sėdėjo kalėjime. Apsigyvenęs Šveicarijoje, iš ten pop. Pijui VI nusiuntė platų pranešimą apie Bažnyčios padėtį Prancūzijoje. 1796 grįžęs į Paryžių, po 4 metų vėl atidarė garsią St. Sulpice seminariją ir atstatė sulpicionų kongregaciją, jos narius įtraukdamas į seminarijų mokytojų darbą. Nors uoliai gynė Bažnyčią ir popiežių nuo Napoleono pasikėsinimų, visdėlto jo buvo paskirtas univ. tarybon. Tačiau tas pats Napoleonas jau 1810 dekretu uždarė sulpicionų kongregaciją. E. išvyko iš Paryžiaus ir mirė Issy. Išsp. Ésprit de Leibniz 1772; L' ésprit de S. Thérèse 1775; Pensées de Descartes sur la religion et la morale 1801.

J. A. Gosselin Vie de M. E. 1862; *L. Bertrand* Bibliothèque sulpicienne 1900. *J. V.*

Emeritas (lot.) pensininkas, asmuo ištarnavęs įstatymu ar papročių teise nustatytą laiką ir dėl amžiaus ribos pasitraukęs iš darbo su teise pasilikti aktyvioje tarnyboje turėtą titulą.

Emersija (lot.) astronomijoje dangaus šviesuolio pasirodymas po aptemimo, okultacijos ar konjunkcijos su saule.

Emerson Ralph Waldo (1803–1882) amerikiečių poetas ir publicistas. 1826 Harvarde baigė teologijos studijas ir persikėlė pastoriumi į Bostoną, bet 1832 pasitraukė, iš principo nesusitaikydamas su Komunijos sakramentu. Daug keliavo kaip paskaitininkas, paskaitas vėliau perdirbdamas į knygas. E. poezijoje vyrauja intuicija, forma kartais silpna. Raštuose metė kilnių šūkių ir kovojo su dogmatizmu aplamai. Pabrėžė laisvės idėją, bet prie idealų įgyvendinimo prisidėjo nerangiai. Žinomas kaip atstovas amerikiečių transcendentinio sąjūdžio, kuris kelis dešimtmečius dominavo N. Anglijos kultūrinį gyvenimą. 1837 kalboje The American Scholar, skirtoj Harvardo univ., amerikiečius kvietė siekti dvasinės nepriklausomybės, vergiškai nesekti Europos. Su Margaret Fuller 1840–1844 redagavo The Dial. Išsp. Nature 1836; Essays 1841, 1844; Poems 1847; Representative Men 1850; The Conduct of Life 1860; May Day and Other Pieces 1867; Society and Solitude 1870; The Journals of R. W. E. 10 tt. 1909–1914; Complete Warks of R. W. E. 12 tt. 1903–1904.

R. W. Emerson

B. Perry E. today 1931. *V. Dn.*

Emetica vaistai, vartojami dirbtiniam vėmimui sužadinti.

Emetinas metilcefelinas, alkoloidas, randamas kartu su cefelinu ipekakuanos šaknyje. Balti, gana nuodingi, amorfiniai milteliai. Vartojamas hidrochlorido pavidalu (Emetinum hydrochloricum) vėmimui sukelti, atsikosėjimui palengvinti, nuo amebinės dizenterijos.

Emfazė (gr.) retorikoje kalbos tono pakėlimas, posakio pabrėžimas, paryškinimas.

Emfiteuzė (gr. emphyteusis ‚įsodinimas, įdiegimas') naujesnėje romėnų teisėje atsiradusi ilgalaikė žemės nuoma, panaši į nuosavybės teisę, paveldima ir perleidžiama be savininko sutikimo. E. turėtojas (nuomininkas) kasmet mokėjo nuomos mokestį, kurį romėnai vadino c a n o s. Viduramžiais v. Europoje E. žemės nuomininkai mokėjo čyžę (žr.), jie buvo čyžininkai. Tuo vardu buvo jie ir Lietuvoje.

L i e t u v o j e E. vardas atsirado XVIII a. Kardinalių teisių 18 str. (1768) leidžia savininkams sukurti ius Empthyteusis. Žemę nuomoti galėjo laisvi žmonės sodžiuje ir mieste, savi ir ateiviai (ateiviai po trejų metų likdavo čiabuviais); žydams žemę nuomoti buvo leista 1775 įst. E. nuomos tikslas buvo apėmimas tuščių žemių, jų išdirbimas ir jose įsikūrimas. Nuoma buvo ilgalaikė (40–50 metų) ar amžina; ji buvo paveldima, pvz. ilgalaikės nuomos įpėdiniai valdė ligi nuomos pabaigos. Nuomojamo sklypo negalima buvo dalyti, skaldyti, apsunkinti skolomis, bloginti. Nuoma (čyžė) buvo nedidelė; nelaimės negalėjo pateisinti nuomos mokesčio nemokėjimo. 1775 įstatymu po antro nemokėjimo žemę buvo galima atsiimti. Emfiteutas mokėjo ir valstybės mokesčius. Tokiomis pat sąlygomis 1775 leista nuomoti ir karališkus dvarus. Žemės išnuomojimas buvo pavestas emfiteutinėms komisijoms (vienai Lietuvai, kitai Lenkijai), bet jos 1776 buvo panaikintos, ir jų darbas pavestas iždo komisijoms. 1768 bajorai emfiteutai gavo teisę dalyvauti seimeliuose, bet 1791 IV 24 konstitucija tai jiems uždraudė. Iš esmės teisiniuose santykiuose ir terminologijoje nebuvo daroma skirtumo tarp emfiteutų ir čyžinių bajorų.

Dąbkowski Prawo prywatne polskie II 1911 p. 247–251; Volumina Legum VII, VIII, IX.

Emfizema (gr.) oro prisirinkimas kūno audiniuose, pvz. poodinėje narvelienoje iš pažeistų plaučių bei oro takų. E. pulmonum — liguistas plaučių pūslelių išsipūtimas su oro susitvenkimu, lydimas kvėpavimo sutrikimų, pasireiškiančių apsunkintu ir prailgintu iškvėpimu. Plaučių elastingumas sumažėja. Kadangi smulkūs kraujo indai, einą pūslelių pertvarose, suspausti arba ir visai užakę, tai širdžiai sunku pravaryti kraujas. Ji persidirba ir nusilpsta (širdies išsiplėtimas). E. plaučių susidėvėjimo (senatvės) liga. Jos atsiradimą pagreitina: ilgai trunkąs bronchitas, krūtinės ląstos deformacijos (kuprotumas), o jeigu yra įgimtas polinkis, tai ir ilgas bei dažnas kalbėjimas, dainavimas, muzikos instrumentų pūtimas ir kt. E. vokų žr. Akių pakenkimai.

Emigracija (lot. ‚išeivija') procesas, pagal kurį individas ar grupė žmonių savu noru palieka įprastinės kultūros kraštą ir išsikelia kur nors kitur įsikurti. Tas pats procesas, žiūrint iš to krašto, į kurį žmo-

Emigracinė stovykla Grohne, prie Bremeno

nės atvyksta, vadinamas imigracija. Migracija apima įvairiausius žmonių išsikėlimus: iš vieno krašto į kitą, iš kaimo į miestą ir t.t. Migracija, E. bei imigracija yra vienas iš trijų pagrindinių veiksnių (kiti du — mirties ir gimimų ratos), apsprendžiančių krašto gyventojų skaičiaus kitimus. E. neapima vadinamo kilčių bei tautų kraustymosi, nes tos žmonių grupės keliavo drauge su sava kultūra. Tremtis yra skirtina nuo emigracijos tuo, kad tai ne laisvos valios procesas. Bet kai tik tremtiniai ar pabėgėliai apsipranta su mintimi įsikurti naujajame krašte pastoviai, jie nesiskiria nuo emigrantų. Kartais įsiskolinusieji ar nusikaltėliai galėdavo pasirinkti kalėjimą ar E., ir tokie išeiviai sudaro tarpinę grupę tarp emigrantų ir tremtinių ar deportuotųjų. Aplamai E. reiškia žmogaus išrovimą iš šaknų, t. y. atplėšimą iš gimtinės kultūros ir įaugimą į naująją.

E. kolonizacijos tikslais yra veiksmingiausia priemonė kokios nors pajėgios ir gausios tautos dominavimui plėsti. Tuo būdu ypač išaugo sen. graikų miestai–valstybėlės ir XVII a. sukurtos anglų, prancūzų ir ispanų imperijos. Tuo keliu ėjo nacizmas ir dabar tebeina komunizmas, nors pastarieji tai vykdo prievartos, o ne laisvo apsisprendimo būdu.

Pagrindinė E. priežastis yra neprisitaikymas prie savo socialinės, kartais ir fizinės aplinkos. Ryškiausi E. motyvai yra šie: ekonominiai, politiniai, religiniai, rasiniai, kultūriniai ir patriotiniai ar misijiniai. Ilgus šimtmečius ekonominiai motyvai, dažnai paremiami ir kitų, vyravo emigrantų masėse. Tik II pas. karas, įsigalėjus totalistiniams režimams, iškėlė politinius emigrantus į pirmą eilę, nors jiems nevisada tiktų emigranto vardas. Palyginti nedidelė dalis emigrantų ieškojo laimės kitur dėl grynai religinių persekiojimų. Tokie yra buvę kvakeriai Anglijoje, pietistai Vokietijoje, hugenotai Prancūzijoje ir kt. Žydai yra buvę dažnai persekiojami dėl rasinių priežasčių, todėl jie dažnai emigruodavo. Tautinės mažumos taip pat emigruodavo dėl kultūrinio persekiojimo. Patriotiniai motyvai, kuriant imperijas, retai tepatraukdavo emigrantus; čia dažniau nulemdavo ekonominės gerovės perspektyvos. E. sukeldavo kartais ir gamtos katastrofos: žemės drebėjimas, maras ir karai.

E. gali būti naudinga krašto ūkiui, kai yra gyventojų perteklius, kuriam neužtenka nei gamtos turtų, nei darbo. Ji gali būti žalinga, kai žmonės palieka kraštą be reikalingos darbo jėgos (o emigruoja patys pajėgiausi žmonės) ir mažina jo gerovę. Ir priešingai: turtingi ir mažai apgyvendinti kraštai stiprėja imigrantų dėka ir dažnai skatina imigraciją įvairiomis priemonėmis. Tik nuo I pas. karo griežčiau kaikurie kraštai įsivedė įvairaus pobūdžio suvaržymų, aprėždami galimą imigrantų skaičių pagal tam tikrus kraštus ir kt. E. kiekvienu atveju sukelia individui daug problemų, kurias sunku išspręsti, besitaikant prie dviejų kultūrų.

L i e t u v i ų E. žr. Lietuva: užsienio lietuviai. *A. Mst.*

Emilia augalų gentis, pavadinta Rousseau „Émile" veikalo vardu. Dabar laikomas žilės (Senecio) pogentimi.

Emilia (sen. romėnų Aemilia), š. Italijos sritis Po upės žemumoje tarp Apeninų, Po upės ir Adrijos jūros; 22.125 km², 3.535.000 gyv. (1951). Intensyvaus žemės ūkio kraštas.

Emilija 1) B i c c h i e r i (1238–1314) palaimintoji (šventė VIII 19), italų domininkonė. Jos kultą patvirtino 1769 pop. Klemensas XIV.

2) M a r i e G u i l l e l m i n e d e R o d a t (1787–1852) prancūzų šventoji (kanonizuota 1950 IV 23), Švč. Šeimos seserų kongregacijos steigėja, jaunystėje bandžiusi stoti į įvairias kongregacijas, bet nepriimta, atsidėjo vargšų, našlaičių, ligonių ir kalinių globai. 1815 savo bute Villefranche atidarė pirmąją mokyklą neturtingoms mergaitėms, kurią sekančiais metais perkėlė į atskirus namus ir čia davė pradžią naujai kongregacijai, kuriai pati vadovavo per 32 metus ir kuri jos mirties metais jau turėjo 16 vienuolynų.

E. Richard La vén. Émilie de Rodat 1925; *M. E. Petromarchi* S. E. de R. fondatrice delle Suore della S. Famiglia 1950. *J. V.*

Emilijonas 1) kankinys, vieno pagonio vergas, kuris 362 vienos pagonių šventės proga, slapta įėjęs į šventyklą, sudaužė aukurus ir išvartė stabus, už ką buvo nuteistas gyvas sudeginti. Bausmė buvo įvykdyta 362 VII 18 ant Dunojaus kranto, o jo kūnas palaidotas netoli Durostorumo (Mizijoje).

2) E. A t s i s k y r ė l i s (m. apie 538) (šventė XI 16) frankų vienuolis, gyvenęs Pionsat miške netoli Clermont–Ferrand.

3) E. C u c u l l a t u s (Millan de la Cogolla) (m. 574) (šventė XI 12) ispanų benediktinas, Saragozos vyskupas.

4) E. i š L a g n y (m. apie 660) vad. Emmianus (šventė III 10) atvyko iš Airijos Prancūzijon ir tapo savo mokytojo Fursėjo įpėdinis, kaip Lagny vienuolyno vyresnysis.

5) E. Kizikuso vyskupas (šventė VIII 8) Bizantijos imp. Leono Armėno laikais (813–20) stojo prieš paveikslų naikintojus, todėl imperatoriaus buvo ištremtas ir ištrėmime mirė.

6) E. Nantes vysk. (šventė VI 25), kaip toks minimas dokumentuose tik nuo XVI a.; jis Karolio D. laikais kovojęs su sara-

cenais, buvo paimtas nelaisvėn ir nužudytas. *J. V.*

Emin Bej Mehmed (1869–1944) turkų poetas, lyrikas, tautos himno autorius, išlaisvinęs turkų poeziją iš persų-arabų įtakos. Išsp. Türkçe sirler 1897; Türk sazi 1919 ir kt.

Eminencija (lot.) kilnybė, didenybė; titulas pradžioje frankų karalių ir imperatorių, nuo 1630 kardinolų (Eminentia Reverendissima); be to, E. tituluojamas Maltos ordino didysis magistras.

Eminescu Michail (1850–1889) rumunų poetas. Jaunystėje skrajojamos trupės artistas. Studijavo filosofiją ir klasikines k. Berlyne ir Vienoje. Išgarsėjo giedrios nuotaikos, patriotinio turinio ir liaudinės formos eilėraščiais. Jo novelėse atsispindi metafizinių svajonių ir realistinių aprašymų junginys. E. raštai išversti į daugelį V. Europos kalbų. Rinktiniai raštai (4 tt.) išleisti 1939.

P. Ciureanu E. 1946.

Emin Paša Mehmed (1840–1892) žydų kilimo (tikroji pavardė Eduard Schnitzer) keliauninkas, tyrinėtojas, kovotojas su vergų prekyba. 1865–74 gydytojas Turkijoje, 1875 Egipto Chartume Gordono tarnyboje; 1877 tyrinėjo Ugandą, 1878 Gordono paskirtas Sudano Pusiaujo provincijos gubernatoriumi, kur 1883 sukilėlių mahdistų atkirstas išsilaikė ligi 1889 ir prie Dufillės sumušė sukilėlius. Drauge su Stanley atvyko į Bagamoją ir 1890 perėjo Vokietijos tarnybon. Drauge su F. Stuhlmanu tyrinėjo r. Afrikos ežerų sritį, susitiko su C. Petersu, kuris vadovavo E. P. ekspedicijai (1889–90), pajungė Unjamvesi sritį. Pasilikęs vienas, pusiau apakęs, sirgdamas persekiodamas vergų pirklius, atkako į Belgijos Kongą, kur prie Kinenos arabų Kivongo sultono įsakymu nužudytas.

A. Symons E. P. 1928.

Emyras (ar. amīr, emīr ‚vadas, valdovas') arabų valdovų, kunigaikščių ar karo vadų titulas. Nuo Omaro laikų kalifai vadinosi E. e l-M u' m i n i n („tikinčiųjų E."), o vėliau, kritus Bagdadui (1258), šiuo vardu ėmė vadintis ir žemesnieji Rytų valdovai. Persai šį vardą sutrumpino į m i r ir iš to pasidarė m i r z a, m i r s a ‚kunigaikščio sūnus, princas'.

Emisaras (lot. emissarius) 1. asmuo, valdžios ar politinės organizacijos siunčiamas į kitą kraštą su slapta misija; 2. agentas ar kurstytojas, siunčiamas karo metu sukelti nepasitenkinimo ar neramumų priešo pusėje.

Emisija (lot.) 1. f i n a n s ų m o k s l e popierinių pinigų (notų) ar vertybinių popierių leidimas. Notų emisiją vykdo krašto centrinis bankas. Vertybių E. viešosios organizacijos (valstybė, savivaldybės) ir privatinės stambesnės įmonės apsirūpina ilgalaikio pobūdžio kapitalu saviems planams finansuoti. Viešosios organizacijos daugiausia tiesiogiai parduoda savus lakštus investicijomis suinteresuotos plačiosios publikos tarpe. Stambiosios įmonės taip pat gali vartoti šį tiesioginės E. būdą, bet daugiausia jų vertybes perima investiciniai bankai, kurie savo keliu jas išplatina plačiosios publikos tarpe. Investiciniai bankai prisiima vertybių išplatinimo riziką ir teikia kitų finansinių patarnavimų, už tai paimdami iš įmonių sutartą provizija ir laimėdami vertybių perėmimo bei jų paleidimo rinkon kurso skirtumą. *J. Pžm.*

2) f i z i k o j e dalelių ar bangų pavidalo energijos spinduliavimas.

Emisijos bankas plačia prasme vardas, taikomas kiekvienam naujas vertybes į apyvartą leidžiančiam bankui. Tiksliau tokie bankai vadinami investiciniais bankais. Siauresne prasme, ypač vokiškoje literatūroje, E. B. terminas buvo taikomas tik bankui, kuris turi teisę leisti notas. Dabar ir tokio pobūdžio bankas paprastai vad. krašto notų, arba centriniu, banku.

Emisijos kursas naujų vertybių kaina, kuria jos paleidžiamos į apyvartą, pvz. švedų degtukų sindikato Lietuvai 1930 suteiktos paskolos E. K. buvo sutartas 93%, t.y. už kiekvieną šimtą dolerių Lietuvos valstybės iždo lakštų sindikatas temokėjo po 93 dol. Lakštų E. K. lemia ne nominalinis jų palūkanų dydis, o faktiškasis krašto palūkanų lygis, kai lakštai leidžiami apyvarton. Užtat E. K. gali būti lyginis, t. y. sutapti su nominaline lakštų verte. Žr. Investiciniai bankai.

Emisijos spektras žr. Spektras.

Emler Joseph (1836–1899) čekų istorikas, 1864 Prahos archyvo adjunktas, 1871 archyvaras, 1872 docentas, 1879 Prahos Karolio univ. padedamųjų istorijos mokslų prof., 1892 čekų mokslo akademijos narys. Daugiausia jis nusipelnė, skelbdamas ar tęsdamas istorinių šaltinių leidimus: Reliquiae tabularum terrae..., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Libri erectionum archidiocesis Pragensis. Fontes Rerum Bohemicarum. II t. Regesta yra išspausdinti dokumentai, liečią Přemislo II Otakaro žygius į Prūsus ir jo planus Lietuvai nukariauti, I t. Fontes yra kelios šv. Vaitiekaus biografijos.

emm g e o f i z i k o j e žymima absoliuti oro drėgmė (žr.).

Emm g e o f i z i k o j e žymimas sočių garų tamprumas ore.

Emmanuel 1) M a u r i c e (1862–1938) šalia A. Pirro (žr.) žymiausias prancūzų XX a. muzikologas, kompozitorius. Nuo 1909 Paryžiaus konservatorijos prof. Be eilės straipsnių, išsp.: L'orchestique grecque 1895; Histoire de la langue musicale

2 tt. 1911; Traité de l'accompagnement modal des psaumes 1912; C. Franck 1928 (²1930); A. Reicha 1936 ir kt. Iš jo impresionizmui artimų muzikos veikalų paminėtina: operos Prométhée enchaîné 1918 ir Salamine 1928, pantomima Pierrot peintre 1886, 2 simfonijos (1919, 1931), eilė kamerinės muzikos kūrinių ir kt. *K. O.*

2) Pierre (g. 1916) prancūzų poetas. Debiutavo II pas. karo pradžioje, eilių rinkiniais Tombeau d'Orphée (1941); Combat avec les Défenseurs (1942); Jours de colère (1942); La Poète et son Christ (1942); La Liberté guide nos pas (1945); Tristesse o ma Patrie (1946); La Colombe (1947) iškilo į pirmąsias naujausios prancūzų poezijos eiles. Savo eilėraščiuose E. jungia tradicinės ir moderniosios poezijos elementus. Jo vaizdų konstrukcija moderni, tuo tarpu jo patosas, verbalizmas ir retorinė dikcija primena V. Hugo. Svarbiausi E. poezijos turinio elementai yra patriotinė, humanistinė ir kūno mistika. *A. Č.*

Emmenagoga (gr.) augaliniai vaistai menstruacijoms sukelti.

Emmeram Heimhram VII a. frankų misininkas Bavarijoje. Jo biografas vyskupas Aribo (apie 722) mini, kad E. buvo gimęs Poitiers, Akvitanijoje ir tenai vyskupavęs, tačiau tikriau yra, kad jis buvo vyskupas be pastovios vietos. Vykdamas misijų į Panoniją, pasiliko Bavarijoje ir čia po 3 metų sėkmingo darbo buvo nužudytas Bavarijos kunigaikščio Teodo sūnaus Lantberto. Palaidotas Regensburge šv. Jurgio bažnyčioje, kuri paskui gavo E. vardą. Nuo pat pradžios garbinamas kaip kankinys. Šventė IX 22.

A. Biglmair Die Anfänge des Christentums in Bayern 1907. *J. V.*

Emmerich (sen. Embrica) v. Vokietijos mst. Olandijos pasienyje (4 km), Reino deš. krante; 12.262 gyv. (1953; 1939 — 16.400). Kontrolinis pasienio uostas, per metus praleidžiąs apie 80.000 upinių laivų, baržų ir baidokų. Naftos rafinerijos, chemikalų, šokolado, kvepalų pramonė. 1944 X 7 orinio puolimo metu sunaikinta 97% pastatų. E. pirmą kartą istoriniuose šaltinuose paminėtas 697. VII a. anglų misininkas šv. Vilibordas įkūrė vienuolyną ir pastatydino bažnyčią, kurioje yra jo auksinis VIII a. grabas. Viduramžiais E. garsėjo auksakalių menu. Yra XI–XV a. bažčių. Nuo 1233 miestas.

Emmerick Anna Katharina (1774–1824) stigmatizuotoji augustinionė, 1802 įstojusi į augustinionių vienuolyną, nuo 1812 turėjusi stigmas. Jos regėjimus surašė C. Brentano: Das bittere Leiden unseres Herrn und Heilandes Jesus Christus, Das Leben der heiligsten Jungfrau Maria, Das Leben unseres Herrn und Heilandes J. Christus. 1899 pradėtas E. beatifikacijos procesas. E. regėjimai išversti į daugelį kalbų, taip pat ir lietuvių: (S. Kušeliauskas) Sopulinga muka Jėzaus Kristaus pagal apdūmojimus Onos Kotrinos Emmerik 1887, ⁵1906; Karti Mūsų Viešpaties Kristaus kančia, vertė J. Talmantas 1932.

H. J. Seller Im Banne des Kreuzes, Lebensbild der stigmatisierten Augustinerin A. K. E. 1940; *J. Sandy* Les grandes visions de A. C. E. 1948. *A. Lm.*

Emmet Robert (1778–1803) airių politikas. 1800–02 gyveno Prancūzijoje ir Napoleono padrąsintas, 1803 VI 23 suruošė Airijoje sukilimą. Numalšinus sukilimą, E. buvo pagautas ir pakartas.

Emmett Daniel Decatur (1815 — 1904) amerikiečių kompozitorius ir popularių dainų rašytojas. Labiausiai žinomos jo dainos Old Dan Tucker (apie 1830), Dixie (1859), High Daddy ir Black Brigade.

Emocija (prc.) jausmas, ypačiai stiprus jausmas, pasireiškiąs išoriškai regima reakcija (žr. jausmas). Emocianalus jautrus, lengvai sujaudinimas. Emocinis susijęs su jausmais, priklausąs jausmų, pvz. emocinis mąstymas yra tas, kuris yra paveiktas jausmų.

e-moll tono rūšis muzikoje.

Emond Martin (g. 1895) švedų tapytojas, priklausąs vad. Färg och Form (Spalva ir Forma) grupei ir yra vienas moderniosios tapybos atstovų. Didelis fresko meistras. Motyvų savo kūrybai daugiausia ima iš ūkininkų gyvenimo.

Empedoklis (Empedokles, apie 490 pr. Kr. Agrigante, Sicilijoje — apie 430 pr. Kr. Peloponese; legenda, kad jis nusižudęs, šokdamas į Etnos vulkano kraterį, nelaikoma turinti istorinio pagrindo) graikų filosofas, mistikas, gydytojas, savo sekėjų garbintas kaip stebukladarys ir tiesiog dievintas. Jis derino eleatų mokslą apie būties vienumą, amžinumą ir nesikeičiamumą su Heraklito skelbta nuolatinio keitimosi mintimi. Pagal jį, nėra nei tikro kilimo, nei tikro sunykimo, o amžinas jungimasis ir išsiskyrimas pagrindinių elementų, nesikeičiančių, nekilusių ir nepranyksiančių. Tokiais elementais jis laikė ugnį, orą, vandenį ir žemę. Tomis jėgomis, kurios valdo šių elementų jungimosi ir išsiskyrimo amžiną ritmą, E. rado meilę ir neapykantą. Meilės valdomasis tarpsnis — absoliuti vienybė, kurioje visa neatskiriamai sumišę. Neapykantos valdomasis stovis — absoliutus elementų išsiskyrimas, kur taip pat atskiri daiktai nėra galimi. Iš vieno tarpsnio, esą, nuolat einama į antrą. Iš gyvųjų būtybių žemėje pirmiausia atsiradę augalai, vėliau gyvuliai, ir būtent tuo būdu, kad iš pradžių atsiradusios atskiros dalys — „galvos be kaklo ir liemens, rankos be pečių" ir t.t., kurios vėliau jungusiosios vienos su kitomis, ir tos, kurios pasirodžiusios pajėgios gyventi, išlikusios. Taip atsiradęs ir

žmogus. Iš orfiečių mistikos E. skelbia sielos nemirtingumą ir sielų migraciją po įvairius kūnus ligi galutinio nusivalymo, nors ši sielos samprata ir nesiderina su jo gamtos filosofija, pagrįsta materializmu.

H. Diels Fragmente der Vorsokratiker 6 laida 1951; *E. Bignone* E. 1916. *J. G.*

Empetrum nigrum L. žr. Varnauogė.

Empiema (gr. empyema) pūlių susitelkimas krūtinės ląstoje arba pleuros srityje. E. gali būti kaip komplikacija po plaučių uždegimo, pleurito, krūtinės ląstos sužeidimo ir kt. E. lydima skausmų krūtinėje, temperatūros, šalčio krėtimo, bendro silpnumo, kosulio, sunkumo alsuoti. Gydoma antibiotikais ir, jei nepadeda, chirurgiškai.

Veterinarinėje medicinoje E. dažniausiai pastebima plaučiuose, nosių tuštumose. *J. Mšk.*

Empirėjas (gr.) sen. graikų gamtos filosofų manymu ugningasis dangus, šviesiausioji, augščiausioji dangaus vieta; krikščionių filosofų — dangus, šviesos šaltinis; Dantės Divina Comedia augščiausia dangaus vieta, amžinai rami Dievo būstinė.

Empire State Building pasaulyje augščiausias namas, 447 m (ligi televizijos antenos viršūnės), pastatytas 1931 New Yorke prie Fifth Ave. tarp 33 ir 34 gatvių, 102 augštų ir 61 m augštumo bokšto, iš kurio akiratis 80 km. Statybai suvartota 60.000 t plieno, kurio rėmų tarpai pripildyti Indianos kalkakmenio arba granito. Įtaisyti 67 keltuvai. Nuo viršaus pasižvalgyti per metus jį aplanko apie 2 mil. žmonių.

Empirija (gr. ‚patirtis') (žr.). E m p i r i n i s atremtas į patirtį, pagrįstas patirtimi; kas yra betarpiškos patirties išdava, o ne kurio bendro dėsnio išvada. E m p i r i k a s yra tas, kuris linksta pasitikėti patirtimi, o ne vadovautis apriorinėmis teorijomis. Siauresne prasme e m p i r i s t a s yra empirizmo (žr.), kaip specialios filosofinės krypties, šalininkas.

Empiriokriticizmas pozityvistinė „grynosios patirties" filosofinė sistema, kurią sukūrė R. Avenarius (1843–96), stengdamasis išlaisvinti filosofiją nuo visų metafizinių prielaidų. Pagrindinė tokia metafizinė prielaida, kurios mokslinė filosofija turinti atsisakyti, esąs skirtumas tarp psichinių ir fizinių reiškinių, tarp subjekto ir objekto, tarp sąmonės ir būties. Patys faktai, kuriais baigiąsis pažinimas, nesą nei fiziniai, nei psichiniai; fizinės ir psichinės būties skyrimas tesąs neteisėta metafizinė interpretacija, vad. introjekcija. Kadangi tokia pažinimo samprata yra atremta į subjektyvistinį idealizmą, tai Leninas realizmo pagrindu aštriai kritikavo E. savo veikale „Materializmas ir empiriokriticizmas" 1908.

R. Avenarius Kritik der reinen Erfahrung 1888–1900.

Empirizmas (gr.) filosofinė srovė, laikanti patirtį (žr.) vieninteliu pažinimo šaltiniu. Pagal E., kas negali būti patirta, tas negali būti ir tikrai pažinta. Priešais natyvizmą, teigiantį žmogaus sieloje buvimą tam tikrų įgimtų idėjų, E. skelbia žmogų gimstant tuščia lenta (tabula rasa), kurią vėliau įrašo patirtis. Prieš racionalizmą, pažinimo pagrindo jieškantį grynajame mąstyme, E. skelbia, kad nieko negali būti prote, ko anksčiau nėra buvę juslėse (nihil est in intellectu quod non ante fuerit in sensu). Pagrindinė proto funkcija esanti juslinių patirčių organizacija, bet protas negalįs nieko pažinti, kas būtų už patirties ribų. Nuosaikus E. visų pirma yra opozicija tik prieš perdėtą racionalizmą, kad protas užmirštąs, jog protinis mąstymas privalo atsiremti į juslinę patirtį. Gi kraštutinis E. apskritai nuvertina protą ir tikro pažinimo prasmę teikia tik išorinių juslių patirčiai (žr. sensualizmas). Kadangi dvasinė būtis negali būti jusliškai patiriama, tai kraštutinis E. visada drauge veda į materializmą (žr.) ar sustoja ties agnosticizmu (žr.).

Be mažų išimčių, E. buvo svetimas tiek graikų, tiek viduramžinei filosofijai. Užuot norėjus patirtį absoliutinti vieninteliu pažinimo šaltiniu, greičiau patirtis buvo apskritai permažai vertinama. E. iškilo naujųjų amžių pradžioje drauge su atskirųjų mokslų savarankišku išsiplėtojimu. Metodologiškai E. pagrindė Fr. Baconas, o sistemingai jį išplėtojo anglų filosofai J. Locke, D. Hume, J. St. Mill. Prancūzijoje sensualizmą E. pavidalu popularino E. B. Condillac. Kantas savo kriticizmu ėmė E. derinti su racionalizmu. XIX a. antroje pusėje E. gavo naujos jėgos pozityvizmu, teikusiu pozityvaus pažinimo prasmę tik atskiriems mokslams, o metafiziką laikiusiu tik mitinės mąstysenos liekana. XX a. anglosaksų kraštuose E. pasireiškė nauja pragmatizmo forma. Gi pačiai patirties sąvokai naują prasmę visų pirma suteikė H. Bergsonas, savąja intuicijos, kaip vidinės patirties, samprata. Betgi per visą šį istorinį vyksmą E. sąvoka nebeteko savo apibrėžtumo, kurį ji turėjo savo laiku kaip priešybė racionalistinei įgimtųjų idėjų teorijai. *J. G.*

Emporiumas (lot. emporium iš gr. emporion ‚prekyvietė') 1. sen. Graikijoje pirkliams uždedami mokesčiai; 2. prekyvietė, prekybos miestas, prekių sandėlių vieta, kur jūrų pirkliai prekiauja didmenomis.

Empusa žr. Musėžudis.

Ems V. Vokietijos upė, 441 km ilgio; teka iš Vestfalijos į š. per Oldenburgo sritį ir ties Emdenu plačiomis žiotimis įteka į Šiaurės jūrą. Upė sujungta kanalais su Reinu ir Veseriu. Įtakai: Aa, Hase ir Soest.

Baseino plotas 12.510 km^2, vandens debitas 105 m^3/sek.

Ems, B a d E., v. Vokietijos kurortas abipus Lahno upės, tarp Taunus ir Westerwald kalnų; 10.000 gyv. (1953). Mineraliniu šiltu (29–49° C) vandeniu gydomos kataro, astmos, kraujo apytakos ligos. Apylinkėje švino ir sidabro rūdos kasyklos.

Emser Hieronymus (1478–1527) vokiečių teologas, humanistas, polemizavęs su Liuteriu. Nuo 1505 Saksonijos kunigaikščio Jurgio sekretorius. Puolė Liuterio Šv. Rašto vertimą ir pats išvertė N. Testamentą į vokiečių kalbą 1527.

L. Enders Luther und E. 1891–92; *F. X. Thurnhofer* De disputatione Lipsicensi und Avenatione Lutherana (Corpus Catholicorum IV) 1921.

Emsland v. Vokietijos sritis abipus Emso žemupio, Olandijos pasienyje, veik ištisai durpynai ir smėlio tyrumos. Pagal valdžios vykdomą 10 metų planą čia bus kultivuota 85.000 ha ligi šiol nenaudojamo ploto, kuriame bus sudaryta 11.000 naujų smulkių ūkių. Nuo 1942 eksploatuojama nafta, kurios 1942 gauta 25.000 t, o 1952 757.422 t. Holthausene įrengtos didelės valyklos.

Emso depeša Prūsijos karaliaus Vilhelmo I, iš Emso į Berlyną pasiųsta Bismarckui depeša, kur atmetamas prancūzų pasiuntinio grafo Benedetti reikalavimas pasižadėti neleisti Hohenzolernams priimti Ispanijos siūlomo vainiko ir atsisakoma toliau apie tai kalbėti su Benedetti (1870 VI 13). Bismarkas, norėdamas karo su Prancūzija, karaliaus leidžiamas, paskelbė E. depešą, bet taip ją suredegavo ir sutrumpino, kad ji pavirto smarkiu Prancūzijos įžeidimu ir juos privertė paskelbti karą Prūsijai.

Oetker Die Emser Depesche 1920.

Emso druska mišinys, sudarytas iš geriamosios sodos ($NaHCO_3$), valgomosios druskos (NaCl) ir kalio natrio sulfatų. Vartojama medicinoje vidaus ligoms gydyti.

Emulsija (lot.) 1. dviejų visai nemišlių skysčių mišinys. Vienas tų skysčių yra suskaidytas smulkiais rutuliukais ir vad. dispersine, vidine arba neištisine faze, kitas skystis supa tas daleles, kurios jame yra pakibusios, suspenduotos; jis vad. E. mediumu arba išorine, ištisine faze. Maži emulsintojų kiekiai padeda suskaldyti dispersinę fazę smulkiomis dalelėmis, kad jos galėtų būti pastoviai suspenduotos ištisinėje fazėje. Apsaugos koloidai E. gamyboje padengia suspenduotų dalelių paviršių ir tuo būdu padidina E. pastovumą. Svarbiausi apsaugos koloidai yra kazeinas ir kitos baltyminės medžiagos, taip pat įvairūs celuloziniai, akriliniai, viniliniai sintetikai.

Apsaugai nuo rūgimo dedama įvairių prezervuojančių medžiagų, pvz. ortofenilofenolas, pentachlorofenolas ir kt. Dažnai tenka vartoti specialios medžiagos putų pasigaminimui išvengti. Taigi pagrindinės E. medžiagos yra šios: ištisinė fazė, dispersinė fazė, emulsintojai, apsaugos koloidai ir kitos pagalbinės medžiagos.

Gamtoje ir gamyboje dažniausiai pasitaiko aliejaus ir vandens E. Yra du atvejai: arba E. aliejaus vandenyje arba E. vandens aliejuje. Pienas yra E. aliejaus vandenyje: riebalų rutuliukai, kaip dispersinė fazė, yra apsaugoti baltymais ir pakibę cukringame vandenyje. Kaučukas yra gaunamas iš natūralinės medžių sulos.

Nuo medžiagų tinkamo parinkimo ir mechaninio paruošimo priklauso pagrindinės E. savybės: pastovumas ir tirštumas. E. pastovumas priklauso nuo suspenduotų dalelių dydžio, ištisinės fazės tirštumo, emulsintojo rūšies, temperatūros svyravimų, praskiedimo laipsnio ir t.t. E. tirštumas priklauso nuo apsaugos koloido rūšies ir kiekio, vidinės suspenduotos fazės kiekio; juo daugiau vidinės fazės, tuo tirštesnė E. Pramoninės E. daugiausia turi 50–70% suspenduotų medžiagų, bet retais atvejais ir 90%.

Dispersinės fazės dalelių dydis įvairuoja. Iš spalvos galima spręsti apie apytikrį dalelių dydį, pvz. 1 iki 0,1 mikronų — melsva balta E., 0,1 iki 0,05 mikronų — pilka, pusiau permatoma E., 0,05 ir mažiau — permatoma E.

Gamtoje ir gamyboje E. pasitaiko labai plačiai maisto gaminių srityje: pienas, mojonezai, sviestas, padažai, ledai ir t.t. Žemės ūkio chemikalų gamyboje nuodingos medžiagos priešgrybiams (fungicidai), prieš vabzdžius (insekticidai), prieš piktybines žoles (herbicidai) gaunamos iš E. Sanitarinių chemikalų gamyboje E. pagrindais yra gaminami: įvairūs kietieji ir minkštieji muilai, kvapus mišinys pušų aliejaus, emulsinto derviniu muilu vandeny, mineralinės alyvos E., vartojamos valyti bei svidinti. Kosmetikoje bei farmaceutikoje įvairūs odos, skutamieji, plaukų kremai, gydomieji tepalai ir t.t.

Pramoninės E. apima labai plačią sritį tekstilės, odų, popieriaus gamyboje, jų įtepimui, minkštinimui bei įmirkymui. Pastaraisiais metais labai stipriai išaugo vandeninių E. dažų pramonė, kurioje kaip dispersinė fazė yra vartojamos polivinilinės, akrilinės, sintetinės gumos, polistireninės bei butadieno stireno sintetinės medžiagos.

2) Šviesai jautrus fotografijos plokštelės sluogsnis. *Ad. D.*

Emulsinas fermentas, esąs migdoluose, vyšnių bei slyvų branduoliuose ir kt., kuris skaldo amigdoliną (žr.).

Emund v. Werd (de Insula) Kuršo vyskupas 1263 III 5 — 1298 (m. apie 1299),

tapęs Henriko von Lützelburgo, dėl kuršių sukilimo išvykusio Vokietijon, įpėdiniu. E. negalėjo Kurše laikytis, nors buvo vokiečių ordino narys. Kryžiuočiai per jį stengėsi Kurše, kaip ir Prūsuose, stiprinti savo valdžią. Būdamas vyskupu, — atstovu, turinčiu teisę pavaduoti kitus vyskupus per įvairius bažnytinius aktus ir šventinimus, — E. laikėsi Reino krašte ir v. Vokietijoje. 1290 jis laikinai atvyko Kuršan. Čia buvo iš naujo suorganizuota Kuršo kapitula.

Liv-, Esth- u. Curländisches Urkundenbuch I 1853 p. 658-665, 671-677, 757; *Th. Kallmeyer* Begründung deutscher Herrschaft u. christlichen Glaubens in Kurland im XIII Jhr. — Mitteil. aus d. livl. Gesch. IX 1859 247-249 psl.

Enakitai (hebr. Anakim) priešizraelitinių laikų padermė, gyvenusi p. Palestinoje. Kalebas ir Jozuė juos nugalėję ir iš ten išvįję: vėliau jie sumišę su filistimais. E. buvę augšto ūgio.

Enalidai jūros dugne augą augalai. Daugiausia žiediniai iš Potamogetonaceae ir Hydrocharitaceae šeimų; dažnai sudaro povandenines pievas.

Enantema (gr.) vidinis išbėrimas, ypač gleivinėje plėvelėje.

Enantioblastae augalų eilė iš vienskilčių (Monocotyledones) klasės, apima keletą šeimų, pvz. Commelinaceae, Eriocaulaceae ir kt. Sudaro pereinamąją stadiją tarp turinčių spalvotą apyžiedį Liliiflorae ir augalų be spalvoto apyžiedžio, kaip viksvinių (Cyperaceae) ir varpinių (Gramineae).

Enantiomorfija (gr. enantiós ‚priešingas' ir morphé ‚pavidalas'). Enantiomorfinėmis formomis vadinamos tos, kurios santykiauja tarp savęs taip, kaip daiktas su savo atvaizdu veidrodyje, pvz. dešinė ir kairė ranka. Enantiomorfinės molekulos ir kristalai pasižymi optišku aktyvumu ir suka polarizacijos plokštumą į priešingas linkmes.

Enantiotropija (gr.) tos pačios medžiagos buvimas keliose įvairiose formose, kurios lengvai virsta vienos kitomis. Pvz. molekulų persigrupavimas vad. enantiotropiniu, jeigu jis savaime gali vykti tiek viena, tiek kita linkme.

Enare ež. žr. Inari.

Enargitas mineralas, vario sulfarsenidas Cu_3AsS_4, su 48,3% vario; dažnai su sidabro, aukso, stibio, cinko priemaišomis. Kristalai juodos spalvos, rombinės sistemos (prizmės), blizgesys metalinis, kietumas 3, lyg. sv. 4,44. Eksploatuojamas kaip vario rūda JAV: Montanoje (Butte kasyklos), Utahoje, Colorade ir Kalifornijoje; Čilėje, Peru, Argentinoje, Meksikoje, Rusijoje ir Jugoslavijoje.

En avant (prc.) priekin, pirmyn.

En bloc (prc.) visa iš karto, bendrai.

Encalypta žr. Grunė.

Encefalitas (lot. encephalitis iš gr. enkephalos ‚kas yra galvoj, smegenys') įdegiminis arba degeneracinis galvos ir nugaros smegenų pakitimas ar susirgimas. Prie E. grupės priskiriami įvairūs galvos ir nugaros smegenų virusiniai susirgimai, susirgimai po užkrečiamųjų ligų (Guillian-Barre sindromas ir kt.). Kadangi čia įeina visa grupė susirgimų, tai ir ligos pasireiškimai labai įvairūs. *J. Mšk.*

Enceladas antrasis Saturno palydovas, atrastas F. W. Herschelio 1789 VIII 28. Vid. ryškumas 11,6. Skrieja aplink Saturną per 1 d. 8 val. 53 min. 6,82 sek. Skersmuo apie 700 km. Spėjama, kad E. visą laiką pasilieka atgręžtas į Saturną ta pačia puse.

Encephalartos sagainių (Cycadales) klasės saginių (Cycadaceae) šeimos medžių gentis Afrikoje. Kaikurių E. skirčių miltinga šerdiena vietos gyventojų vartojama maistui (kafirų duona).

Encheris (Enčeris) Juozas Kasparas (1889-1954) JAV lietuvių veikėjas. 1909 atvykęs į JAV, mokėsi Big Rapids, Mich. Ferris inst., Chicagos Technikos kolegijoje ir United States Building and Loan inst. Chicagoje. 1914 įst. dr-ją „Lietuvos Vėliava Amerikoje", veikė įvairiose Chicagos lietuvių draugijose, ypač ALRKF, LRKSA ALT ir BALF, eidamas pirmininko ar sekr. pareigas. Prie ALRKF Chicagos aps. suorganizavo Lietuvių Muzėjų, į kurį surinko daug istorinės, muzėjinės ir archyvinės medžiagos. Iš savo surinktų, dr. A. Račkaus ir Šv. Kazimiero seserų turimų eksponatų suruošė tris parodas 1945, 1947 ir 1950. Bendr. Drauge, Garse ir kt.

Enchilema (gr.) skystesnioji protoplazmos dalis, arba hialoplazma.

Enchiridionas (gr. encheiridion) vadovėlis; tuo vardu vadintas ir Liuterio mažasis katekizmas, kurį Abelis Vilis 1561 yra visą išvertęs į prūsų kalbą ir kurio Baltramiejus Vilentas parūpinęs lietuvišką vertimą (išsp. 1575, 1579 ir 1612 Karaliaučiuje).

Enciklika (gr.) aplinkraštis; popiežiaus aplinkraštis ar raštas, siunčiamas augštajai Kat. Bažnyčios hierarchijai kuriuo nors svarbiu, gyvybiniu klausimu, pvz. iškilusių klaidų pasmerkimas, moralinio gyvenimo pavojų nurodymas, tikėjimo tiesų aiškesnis nušvietimas, išganymo kelio bei priemonių paryškinimas ir t.t. Paprastai E. turi pastovią, iškilmingą įžangą ir tokią pat pabaigą; jos yra rašomos išdailinta lotynų kalba nuo pop. Benedikto XIV laikų. Paminėtina jo „Epistola encyclica et commonitoria" (1740), kurioje išaiškinamos vyskupų pareigos.

Svarbesnės paskutiniųjų popiežių E. yra: Pijaus IX „Quanta cura", kurioje išvardijama ir iškilmingai pasmerkiama aštuoniasdešimt klaidų. Garsus yra pop. Leonas XIII savo enciklikomis, ypač socialiniais klausimais. Jo „Inscrutabili Dei Consilio"

(1878) sumini to laiko blogybes ir nurodo priemones joms pašalinti; „Quod Apostolici muneris" apie socializmą; „Aeterni Patris" apie šv. Tomą ir scholastinę filosofiją; „Arcanum Divinae Sapientiae" apie krikšč. santuoką ir šeimą; „Diuturnum illud" apie politinės valdžios kilmę; „Immortale Dei" apie krikšč. valstybės santvarką; „Libertas praestantissimum" apie teisingą laisvės supratimą; „Rerum novarum" darbo klausimu; „Tametsi" apie Jėzų Kristų Atpirkėją ir kt.

Pop. Pijus X išleido garsiąją E. „Acerbo nimis" apie tikėjimo tiesų aiškinimo svarbumą; „Vehementer" apie Bažnyčios ir valstybės išskyrimą Prancūzijoje.

Gilių, praktiškų ir aktualių E. yra palikęs pop. Pijus XI: „Ubi arcano Dei" apie tikrąją taiką; garsiosios enciklikos „Rerum novarum" sukakčiai paminėti „Quadragesimo anno" apie visuomeninės tvarkos atnaujinimą; „Divini illius Magistri" apie krikšč. auklėjimą; „Casti connubii" apie krikšč. santuoką ir šeimą; „Non abbiamo bisognio" apie kat. akciją; „Divini Redemptoris" apie bedieviškąjį komunizmą ir kt.

Pop. Pijus XII parašė E. „De Corpore Christi mystico" apie Kristaus mistinį kūną; „Humani generis" apie svarbesnes šio meto klaidas; „Menti nostrae" apie kunigiško gyvenimo šventumą; „Fulgens Corona" — Nekalto švč. Mergelės Marijos Prasidėjimo dogmos paskelbimas ir kt. Paskutiniųjų popiežių enciklikų ir pop. Pijaus XII kalbų rinkinį issp. Lux 1949.

John Farrow Pageant of the Popes, Sheed and Ward 1942. *M. Č.*

Enciklopedija (lot. encyklopaedia iš gr. enkyklopaideia arba enkyklios paideia ,mokymo ratas') yra informacinis veikalas, kuriame duodama visų žinijos šakų santrauka, ilgesniais ar trumpesniais straipsniais surašyta ir dažniausiai alfabetiškai sutvarkyta. Pagal savo apimtį E. gali būti b e n d r i n ė ar s p e c i a l i n ė, o pagal savo dydį — p l a č i o j i ar s u t r a u k t i n ė. Bendrinė E. apima įvairių sričių informaciją ir taikoma platesnei visuomenei, o specialinė skiriama tik vienai kuriai žinijos šakai ar artimų šakų grupei, pvz. pedagoginė E., socialinių mokslų E. ir kt. Taip pat plačiojoj (pilnutinėj) E. stengiamasi duoti kiek galint išsamesnės, pilnesnės informacijos, ir todėl ji dažnai susideda iš keliolikos ar kelių dešimčių tomų, o sutrauktinė (trumpesnė) tesitenkina pačiomis būtiniausiomis, sutrumpintomis žiniomis, ir todėl paprastai tėra sudaryta iš vieno, dviejų ar kelių tomų.

Dabartinės E. praeitis yra gana ilga — ji siekia tolimųjų laikų, kada jai buvo dedami pirmieji pagrindai. Tada E., kaip dar iš dalies matyti iš pačios žodžio kilmės, buvo laikomas kiekvienas veikalas, kuriame buvo duodama žinijos visuma, turinti esminės reikšmės žmogaus auklėjimui. Todėl į tokį veikalą buvo stengiamasi sudėti viską, ką tik to meto žmogus žinojo, o į pačią jo santvarką nebuvo perdaug kreipiama dėmesio. Pvz. Plinius (23–79 po Kr.) savo „Gamtos istorijoje" (Historia naturalis), susidedančioj iš 37 knygų, duoda apie 20.000 duomenų, surinktų iš įvairių autorių 2000 darbų. Čia jis svarsto astronomijos, botanikos, geografijos, kosmografijos, magijos, meteorologijos, medicinos, meno ir zoologijos dalykus.

Panašiai kaip senovėj, taip ir viduramžiais į enciklopedinį veikalą buvo stengiamasi sutraukti visą žmogaus žiniją. Prancūzų domininkonas V. de Beauvais (c. 1190 — c. 1264) visą savo surinktą enciklopedinę medžiagą buvo sudėjęs į „Bibliotheca mundi" arba „Speculum majus", sisteminį XIII a. vidurio kompendiumą, ir viską suskirstęs į tris dalis: s p e c u l u m h i s t o r i a l e (istorijos apžvalga), s p e c u l u m n a t u r a l e (gamtos istorijos apžvalga) ir s p e c u l u m d o c t r i n a l e (teologija, filosofija ir praktiniai dalykai).

Kiek kitokesniu keliu yra nuėjęs vok. teologijos prof. J. H. Alstedas savo veikale „Encyclopaedia septem tomis distincta" (1630), pirmą kartą žodį E. pavartojęs modernia prasme. Bet ir jo tas darbas buvo ne tiek sistemingas referencinis veikalas, kiek atskirų traktatų rinkinys; pvz. ten šalia vertingų dalykų duodama ir paradoksologija (paradoksų aiškinimo menas), tabakologija (tabako prigimtis, vartosena ir piktnaudžiavimas) ir kt.

Alfabetiškai sutvarkytų, sistemingesnių enciklopedijų pradėjo rodytis tik XVII a. ir XVIII a. pradžioj. Pats pirmasis tos rūšies veikalas yra italų pranciškonų friaro ir geografo Vincenzo Maria Coronelli (c. 1650 — 1718) bendrinė alfabetinė E. „Biblioteca universale sacroprofana", kurios buvo užsimota išleisti 45 tomus ir kurioj norėta paaiškinti daugiau kaip 300.000 žodžių, bet iš tikrųjų jos tebuvo išleista tik septyni tomai (1701–1706).

Pirmoji alfabetinė angliškai rašyta E. yra Londono dvasininko John Harrio (c. 1667–1719) „Lexicon technicum, or an universal English dictionary of arts and sciences", kuris 1704 buvo išleistas vienu, o 1708–10 dviem tomais. Šiame veikale daugiau kreipiama dėmesio į matematiką ir fizinius mokslus, o biografija, poezija, senienos ir teologija visai praleista. Bet dėl savo aktualios ir autentiškos medžiagos šis darbas ilgai buvo didžiai popularus. Taip pat didžiai vertinga ir populari buvo 1728 dviem tomais išleista Ephraimo Chamberso (1680–1740) „Cyclopaedia, or an universal dictionary of arts and sciences". Čia su nuo-

rodų pagalba stengiamasi draugėn sujungti išskirstytus, bet vienus su kitu susijusius straipsnius. Taip pat prie Harrio duodamųjų dalykų jis dar prideda etiką, gramatiką, logiką, metafiziką, poeziją, politiką, retoriką ir teologiją, bet užtat išskiria biologiją, chronologiją, geneologiją ir istoriją. Prieš pat mirtį autorius buvo surinkęs ir sutvarkęs medžiagą septyniems naujiems tomams. 1745 John Mills išvertė Chamberso E. į prc. kalbą, kurios vertimas vėliau sudarė pagrindą pirmajai didžiajai prc. E. Visai naujai pertvarkyta ir išplėsta Chamberso E. laida buvo A. Rieso parūpinta 1878–88.

Bet viena iš plačiausių ir išsamiausių kada nors pasirodžiusių E. buvo Leipzigo knygų prekybininko J. H. Zedlerio (1706–1760) 64 tomų „Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste" (1732–50). Šis žodynas apima ne tik biografiją, geografiją ir istoriją, bet taip pat genealogiją, topografiją ir nuo XVIII tomo net žymesnių gyvųjų asmenų gyvatos aprašus. Plačiai naudojamasi kryžminėmis nuorodomis, o straipsnių gale daug kur duodama apsčiai šaltinių. Todėl šis darbas yra didžiai patikimas ir savo reta informacija dar dabar tebeturįs didžios vertės, ypač biografijos, genealogijos ir topografijos srityse.

Kitas didžiai svarbus ir reikšmingas XVIII a. enciklopedinis veikalas yra Jean d'Alembert ir Denis Diderot redaguota prancūzų 35 tomų „Encyclopédie raisonné des sciences des arts et des métiers", kuri, pradėta spausdinti 1751, dėl kilusios didžios opozicijos vargais negalais galėjo būti baigta tik 1780. Šis veikalas yra tuo ypatingas, kad jame stengiamasi ne tik sutraukti visą to meto žiniją, bet ir išreikšti vyraujančią XVIII a. prancūzų galvoseną. Be d'Alembert ir Diderot, prie to darbo dar prisidėjo tokios garsenybės, kaip Montesquieu, Rousseau, Turgot, Voltaire ir kt. Visi šie bendradarbiai kalbamąją E. naudojo ne tiek bendrajai bešališkai informacijai, kiek savo radikalios filosofijos propagandai: jie smarkiai kritikavo visagalę to meto bažnyčią ir despotišką savo krašto vyriausybę. Ir šis jų žygis turėjo didžios įtakos ne tik pačiai Prancūzijai, visų pirma didžiajai prancūzų revoliucijai, bet ir apskritai visai XVIII a. ir iš dalies XIX a. V. Europai. Tiesioginė šio veikalo įtaka dar pasireiškė tuo, kad jis daug kur padėjo atsirasti visai eilei modernių moksliškų enciklopedijų. Toj pačioj Prancūzijoj XIX a. antrojoj pusėj pasirodė du žymūs ir didžiai vertingi stambūs enciklopediniai veikalai: 31 tomo „La grande encyclopédie" (1886–1902) ir Larousse'o 17 tomų „Grand dictionnaire universal du XIXème siècle français" (1866–90). Šalia to vėliau buvo išleistas dar 6 tomų „Larousse du XX ème siècle" (1928–33).

Nuo prancūzų enciklopedinėj srity nėra atsilikę ir vokiečiai: jie turi išleidę visą eilę modernių ir pagrindžių enciklopedinių veikalų, iš kurių žymiausias yra „Der grosse Brockhaus, Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden" (Leipzig, XV laida, 1928–35; nuo 1952 spausdinama XVI laida 12 tomų). Tai yra konversacinis žodynas, su dideliu kruopštumu, moksliškai paruoštas ir skirtas platesnei visuomenei, todėl jame duodami straipsniai paprastai yra neilgi ir bendrai nesunkiai suprantami. Pirmoji šios E. laida buvo išspausdinta 1796–1808 ir vadinosi „Conversations Lexikon mit vorzüglicher Rücksicht auf die gegenwärtigen Zeiten". Dvyliktoji 15 tomų laida buvo pavadinta „Conversations-Lexikon. Allgemeine deutsche Real-Enzyklopädie" (1882–87), o nuo XV laidos jai buvo duotas vardas „Der grosse Brockhaus" (nuo jos leidėjo Friedricho Arnoldo Bròckhauso), ir tuo būdu skiriama nuo trumpinės laidos „Der kleine Brockhaus" (Wiesbaden, 1949–50, 2 tomai).

Panašios rūšies kaip Brockhaus yra dar plačiai vartojamas ir popularus „Meyers Lexikon", kurio VI laida (12 pagrindinių tomų ir 5 papildymų) yra Leipzige pasirodžiusi 1924–35. Šalia to dar yra išleistas ir 4 tomų „Meyers kleines Lexikon" (1931–1933).

Pati žymiausia anglų modernioji E. yra „Encyclopaedia Britannica", kurios pirmoji laida buvo 1768–71 išspausdinta Edinburge, Skotijoj. Ligi šiol jos yra pasirodžiusių 14 laidų. Pagrindiniams dalykams joje daugiausia skiriami ilgi, dažnai bent kelių puslapių straipsniai, o antriniai dalykai trumpai tepaminimi ir nuorodomis susiejami su pagrindiniais straipsniais. Nuo XIV laidos, pasirodžiusios 1929 ir susidedančios iš 24 tomų, mėginama ankstyvesnius kondensuotus ilgus moksliškus straipsnius kiek sutrumpinti ir supopularinti: mat, amerikiečiai, nuo 1901 perėmę tos E. leidimą, ilgainiui panoro ją, bent iš dalies, kiek pritaikyti ir savo visuomenei, nors pagrindiniuose dalykuose ir toliau bendradarbiaujama su britais ir stengiamasi iš esmės nepaneigti britiško požiūrio.

JAV Britannicos lygmeniu gali būti laikoma „Encyclopedia Americana", kurios pirmoji 16 tomų laida buvo išsp. 1829–33. 1918–20 ji buvo iš pagrindų naujai perredaguota, žymiai papildyta ir išleista 30 tomų; to dydžio ji yra pasilikusi ir lig šių dienų, nors kasmet nuolat papildinėjama ir taisoma. Naujausioms žinioms papildyti nuo 1923 dar leidžiamas metraštis „Americana annual", panašiai kaip kad Britannicos kasmet yra spausdinamas „Britannica book of the year". Būdingesnės E. A.

ypatybės yra atskirų amžių istorijos ir žymiųjų literatūros bei muzikos veikalų apžvalga bei istorija.

Iš kitų amerikinių E. dar paminėtina „Colier's encyclopedia" (New York. 1949–50, 20 tomų), kuri, pirmoj vietoj skiriama kasdieniniams vidutinio žmogaus, nespecialisto, reikalams, yra įmanomai parašyta ir duoda pačių naujausių aktualių žinių, toliau populari ir gerai paveiksluota „The American peoples encyclopedia" (Chicago, 1948, 20 tt.), mokyklinė „World book encyclopedia" (Chicago, 1950, 19 tomų), specialiai besimokančiam jaunimui skiriama, ir kt.

Pagaliau dar prisimintina italų 36 tomų „Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti" (Roma, 1929–39; 3 papildymų tomai yra pasirodę 1938–48); ispanų 82 tomų „Enciclopedia universal ilustrada Europeo Americana" (Barcelona, 1907–1933), plačiai žinoma leidėjo Espasos vardu; švedų „Nordisk familjebok konversationslexikon och realencyclopedi" (Stockholm, 1904–26, 38 tt.) ir 1947 pradėta leisti „Svensk Uppslagsbok" (iki 1954 išėjo 29 tt. iki Två-); lenkų „Wielka encyklopedja powszechna i ilustrowana" (Warszawa, 1890–1914; dar nebaigta); rusų (dar caristinių laikų) F. A. Brockhauso ir I. A. Efrono „Enciklopedičeskij slovar" (St.-Petersburg, 1890–1907, 86 tomai), pokarinė komunistinė „Bol'šaja sovetskaja enciklopedija" (Moskva, 1927–47, 65 tomai; nuo 1949 leidžiama jos antroji laida).

Mūsų kaimynai latviai savo enciklopedija yra pradėję rūpintis jau XIX a. pabaigoj. Pirmąjį latvių konversacinį žodyną buvo pradėjęs leisti J. Dravniekas 1891, bet nebaigė. Nepriklausomybės laikais A. Gulbio, po jo mirties A. Malyčio buvo 1927–1940 leidžiama „Latviešu konversācijas vārdnīca", kurios ligi rusų okupacijos pasirodė 21 tomas (ligi žodžio T j e p o l o); vėliau ji toliau nebebuvo leidžiama. Pastaruoju laiku Švedijoj baigiama leisti sutrumpinta, vien latvistikai skiriama ir A. Švabės redaguojama 30 sąsiuvinių „Latvju enciklopēdija" (Stokholmā, 1951–).

Sumanymas leisti liet. E. buvo iškeltas dar prieš I pas. karą, 1910. Konkrečiai tai buvo pasiryžęs A. Olševskis Amerikoj, ir tam reikalui Kl. Jurgelionis jau buvo pakviestas E. redakcijai sudaryti. Tačiau 1912 nuo to žygio buvo atsisakyta dėl bendradarbių nesusitarimo ir dėl lėšų stokos. 1923–24 panašų dalyką buvo sumaniusi „Švyturio" b-vė, bet dėl finansinių sunkenybių tas planas negalėjo būti nei pradėtas vykdyti. 1924 Vc. Biržiškos pasiūlyta, šiauliškė „Kultūra" buvo pasiryžusi leisti vien lituanistinę E., bet ji pati anksčiau žlugo, negu darbas galėjo būti pradėtas. Tačiau pats LE leidimas nebuvo palaidotas: 1929 Lietuvos Kultūros Taryba vėl iškėlė šį dalyką ir į tai atkreipė Spaudos Fondas dėmesį. Šįkart jau viskas geriau ėjo: Spaudos Fondas nutarė leisti LE ir vyr. redaktoriumi bei darbo organizatoriumi pakvietė prof. Vc. Biržišką. Bet tuo pat metu tas pat buvo pasiryžta daryti ir Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos. Todėl, kad nebūtų be reikalo dirbamas dvigubas darbas, buvo pradėta tartis dėl abiejų žygių suderinimo. Po ilgų derybų pagaliau buvo susitarta, ir 1931 III 5 pasirašyta sutartis, pagal kurią vėliau buvo sudaryta ir E. redakcija: vyr. red. prof. Vc. Biržiška; viceredaktoriai prof. Pr. Dovydaitis ir prof. M. Biržiška; red. nariai: prof. B. Česnys, prof. Vl. Lašas, prof. V. Krėvė-Mickevičius ir Spaudos Fondo atstovas V. Kvieska; sekretoriai: Pr. Čepėnas ir Br. Vaitiekūnas. Pirmasis LE sąsiuvinis išleistas 1931 X 1, o pirmasis tomas, sudarytas iš 12 sąsiuvinių, pasirodė 1932 IV 5. Ligi antrosios rusų okupacijos (1944) buvo išspausdinti 9 tomai ir 10 sąsiuvinių, ligi žodžio I n d-. 1941 redakcija buvo papildyta V. Maciūnu ir A. Šapoka. Nuo 1953 JAV leidžiama „Lietuvių Enciklopedija".

C. M. Winchell Guide to reference books (7 laida 1951); *W. Yust* Encyclopaedia (E. Britannica, 1953); *L. Shores* Basic reference sources (1954). *P. S.*

Enciklopedistas 1. visapusiškai išsilavinęs žmogus; 2. atstovas pirmaeilių Prancūzijos mąstytojų, susitelkusių apie leistąją XVIII a. J. d'Alemberto ir D. Diderot enciklopediją. Žr. Enciklopedija.

Encina Juan del (1469–1529) ispanų teatro kūrėjas. Būdamas puikus dainininkas, kūrė augštos literatūrinės vertės trubadūrinę poeziją; paliko savo garsųjį Dainyną (Cancionero 1496). Ispanų ypač augštai vertinamas už savo draminę kūrybą. Sudarė pirmąją ispanų draminę mokyklą. Sekularizavo senąją viduramžių misteriją, ją praturtino lyriniais ir akcijos elementais.

Teatro completo de J. de E. 1893; *T. Wyzewa* J. de y los origenes del Teatro español. Revue Hispanique 1914. *P. Gč.*

Enciūnai (anksčiau D. Rudupėnai, vok. Enzuhnen, nuo 1938 Roderbach) bžk. ir dv. Stalupėnų aps., prie Trakėnų–Tolminkiemio plento. Senoji bžn. statyta 1608, naujoji gotikinė bažnyčia pastatyta 1890. Pirmuoju jos kunigu yra buvęs kun. Kristupas Sapūnas, M. Lietuvos lietuvių tikybinis rašytojas.

Encke Johann Franz (1791–1865) vokiečių astronomas. 1816 Seerbergo observatorijos asistentas, 1822 direktorius. 1825–1863 Berlyno akad. sekretorius ir observatorijos direktorius. Skaičiavo kometų takus ir saulės paralaksą. Ištyrė judesį kometos, vėliau pavadintos jo vardu. Išsp.: Der Venusdurchgang von 1769, Die Entfernung

der Sonne 1822–1824; Gesammelte mathematische und astronomische Abhandlungen von J. F. E. 1866. Nuo 1830 red. Berliner Astronomisches Jahrbuch.

E. kometa viena žymiausių periodinių kometų, atrasta Méchaine 1786 I 17 Paryžiuje. Kiekvienu pasirodymu buvo laikoma nauja kometa. J. F. Encke išskaičiavo elipsinį taką ir identifikavo visus keturis jos pasirodymus 1786, 1795, 1805 ir 1818. Siderinis E. K. periodas pradžioje sudarė 3,115 metų. Dabar siderinis E. K. periodas trunka apie 3,3 metų, o jos atstumas nuo saulės siderinio periodo būvyje svyruoja nuo trečdalio ligi keturių astronominių vienetų. E. K. turi trumpiausią apsisukimo periodą ir mažiausią atstumą nuo saulės iš visų žinomų periodinių kometų.

Enckell 1) Magnus (1870–1925) vienas iš didžiausių Suomijos tapytojų. Savo reakcija prieš natūralizmą jis turėjo didelės reikšmės XIX a. pabaigos menui. Vėlyvesnė E. kūryba pasižymi daug turtingesniu koloritu (monumentaliniai darbai, vitražai, psichologiniai puikūs portretai) ir turėjo didelės tiesioginės įtakos tolimesnei Suomijos tapybai.

2) Olof (g. 1900) suomių rašytojas, rašąs švediškai, nuo 1950 švedų literatūros Helsinkio univ. prof., romantikas ir intelektualas, puikus gamtos ir žmogaus pažinėjas. Jo rusų paveikta kūryba pirmenybę duoda instinktui ir labai dažnai priartėja prie psichoanalizinio galvojimo būdo. E. meistriškuose kelionės aprašymuose dominuoja egzotiškos ir pitoreskinės aplinkos.

3) Rabbe (g. 1903) suomių rašytojas ir tapytojas, (2) brolis. Jo lyrika audžia subtilų, su dideliu muzikalumu pagautą pasaulį, eilėraščiai vizualūs ir formos atžvilgiu labai artistiškai apipavidalinti bei psichologiškai niuansuoti. E. ligi smulkmenų išbaigti gamtos vaizdai yra lyg japoniški piešinukai tušu, o jo forma pasižymi skulptūriniu švarumu bei grožiu. Iš lyrikos paminėtini: Flöjtblåsarens lycka (Fleitininko laimė 1925); Lutad över brunnen (Prie šulinio rymau 1942); Anderäkten av koppar (Varinis kvapas 1946); Sett och återbördat (Matyta ir grąžinta 1950); eiliuotos dramos: Orfeus och Eurydike (Orfėjas ir Euridikė 1938); Iocasta 1939; Agamemnon 1950. *J. Lng.*

Encomienda (isp. ‚pavedimas, įgaliojimas') duoklinė darbo sistema, įvesta Ispanijos Amerikoje. Konkvistadorams suteikta visiška indėnų kontrolės teisė, reikalaujant iš jų duoklės už žemę, kurią Ispanijos vyriausybė buvo paskyrusi kolonistams. Indėnai turėdavo atlikti ir darbo prievolę. 1718 ta sistema panaikinta.

Endangitas (gr.) kraujo ir limfinių indų vidinio sluogsnio uždegimas.

Endarteritas (gr.) įvairių rūšių arterijų vidinio sluogsnio uždegimas.

Endekai lenkų tautinės (nacionalistinės) demokratų partijos (Narodowa demokracja) pavadinimo sutrumpinimas.

Endemija (gr.) nuolatinis kurios nors apkrečiamos ligos buvimas kurioje nors srity. Pvz. choleros ir maro nuolatiniai susirgimo židiniai yra Indijoje, drugio vidur. Azijoje ir p. Europoje. Dažnai iš endemiškų židinių ligos gali būti pernešamos ir į kitus kraštus.

Endemitai augalai, augą tiktai tam tikrame krašte. Pvz. Australijos E. auga tiktai Australijoje, Graikijos — Graikijoje ir kt. Turtingi E. yra a) pereinamųjų florų kraštai, kuriuose palyginti nedideliame plote pasikeičia klimatas, pvz. v. Australija, Kaplandas, Kalifornija ir kt.; b) kalnų kraštai, pvz. Alpės, Pirėnėjai, Kinų kalnai ir kt.; c) salos, ypač tokios, kurios jau iš senų laikų yra atskirtos nuo žemynų, pvz. Naujoji Zelandija, Havajai, Madagaskaras. *K. Rg.*

Ender Johann Nepomuk (1793 — 1854) austrų tapytojas, gyvenęs Vienoje ir Romoje, tapęs diduomenės portretus ir istorines scenas, akademikas, be gilesnio originalumo. Pagal jo piešinius raižė jo svainis F. Stöber. E. piešta „Birutė" (orig. plieno graviūra dr. P. Reklaičio rinkiny 74×106 mm be krašto, pažymėta — kairėje „Joh.

J. N. Ender Birutė

Ender gez.", dešinėje — „Fr. Stöber gest. in Stahl. Wien."). Birutės vardas klaidingai užrašytas „Bernuta".

Nagler IV (1837) 118–120; *Thieme-Becker* V, 515–516. *P. Rkl.*

Enderby žemė Antarkčio žemyno dalis ties Indijos vandenynu, 50–60° r. ilgumos. Aptikta 1831 banginių medžiotojo J. Biscoe ir pavadinta jo darbdavio, Londono pirklio L. Enderby, vardu. Ištirta 1929–30 britų, australų, naujazelandiečių ekspedicijos, vadovautos Sir D. Mawson ir norvegų kpt. H. Riiser-Larsen ekspedicijos.

Enders John F. (g. 1897) amerikietis bakteriologas, Harvardo univ. prof., 1954 drauge su Robbins ir Weller gavo medicinos Nobelio premiją. Jis išrado būdą polio virams auginti mėgintuvėliuose ir pagaminti polio skiepams.

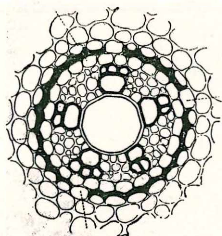
En détail (prc.) prekių pardavinėjimas smulkmenomis, dalimis; detalinė, arba mažmeninė, prekyba; priešybė — didmeninė prekyba.

Endicott JAV New Yorko valst. miestas prie Susquehanna upės; 20.050 gyv. (1950). Dvi didelės biuro mašinų ir batų gamybos įmonės.

Endimionas (gr. Endymion) 1. Elidos padavimais Zeuso ir Kalikės sūnus, atvedęs ajolus iš Tesalijos į Elidą. Jį mylėjusi mėnulio deivė Selenė, su kuria jis turėjęs 50 dukterų. Zeusas padovanojęs jam amžiną miegą ir jaunystę. 2. Karijos padavimais E. apsireiškia kaip nakties genijus. Su garsiąja Sapfos apdainuota Latmės ola siejasi graži pasaka apie Selenės meilę.

Endlicher Stephan Ladislaus (1804—49) austrų botanikas ir kalbininkas. Nuo 1840 Vienos univ. prof. ir botanikos sodo dir. Išsp. Genera plantarum secundum ordines naturales disposita 1836–50; Grundzüge d. Botanik (kartu su Ungeriu) 1843 ir kt. Kaip kalbininkas išsp. Anfangsgründe d. chinesischen Grammatik ir kt.

Endoderma (gr.) 1. jaunos kiaušinio plėtojimosi stadijos (žr. Gastrula) vidinis struktūros sluogsnis, iš kurio išsiplėtoja vidinis, ašinis skeletas, virškinamojo latako ir visų kitų organų, kilusių iš pirmykštės žarnos, dengiamasis sluogsnis. 2. Vidinis augalų pirminės žievės sluogsnis, sandaria makštimi supąs visą centrinį veleną arba kiekvieną indų kūlelį atskirai. E. tipiškai išreikštas augalų šaknyse. Pasižymi tipiškai pakitėjusiomis celių sienelėmis, sunkiai praleidžiančiomis medžiagas; tuo būdu E. apsaugo indų kūleliais kilnojamų medžiagų krikimą į aplinkinius audinius.

Endoderma

Endoflebitas (gr.) venos sienelės išvidinio sluogsnio (intima) įdegimas; dažnas išsiplėtusiose kojų venose.

Endogamija (gr.) 1. vedybinis paprotys, taisyklė, pagal kurią leidžiama vesti tik savos kilties, kastos ar socialinės grupės narius. Labiausiai žinomas E. pavyzdys yra Indijoje, kur vyrai negali vesti skirtingos kastos moterų. Senovės Egipto ar Peru valdovas, atstovaująs dieviškiems palikuonims žemėje, galėjęs tinkamai vesti tik savo seserį. E. primityviose kiltyse reta, nes ten draudžiamos vedybos tarp brolių ir seserų ar tėvų ir vaikų. Kur visuomenė griežčiau išsiskaidžiusi socialiniais sluogsniais, ten įsigali klasinė ar profesinė E. Daugelyje Afrikos dalių yra žinoma kalvių E. Egzogamija ir E. yra užtinkamos tuo pat metu ir toje pačioje vietoje. Bendruomenėse gali būti klano egzogamija ir profesinė bei amatų E., kaip pastebima Indijoj. Platesne prasme gali būti religinė, tautinė, rasinė ir kt. E.

E. A. Westermarck The History of Human Marriage 1921; *W. H. R. Rivers* Social Organization 1924. *A. Mst.*

2. b o t a n i k o j e žiedų apsidulkinimas to paties augalo žiedadulkėmis.

Endogeninis (gr.) vidinis, viduje susidaręs ar esąs; priešybė — egzogeninis.

Endokardis (gr.) vidinis širdies sluogsnis, sudarytas iš endotelinių narvelių. To sluogsnio įdegimas vad. endokarditu. Endokarditų yra įvairių, ir jie įvairiai pasireiškia. Pavojingiausias chroniškas bakterinis endokarditas. Seniau jis buvo nepagydomas, dabar gydomas antibiotikais. Endokarditinių susirgimų išdava dažniausiai yra širdies vožtuvų yda. *J. Mšk.*

Endokarpas (gr.) apyvaisio (vaisiaus kevalo) vidinis sluogsnis. Žr. Vaisius.

Endokrininės liaukos vidinės sekrecijos liaukos, kurios neturi išvedamųjų latakų, einančių į įvairių organų tuštumas, bet savo gaminius, vad. hormonais, arba autokoidais, išskiria betarpiškai į kraują arba limfą. Svarbiausios iki šiol surastos E. L. yra: smegenų priedėlis (Hyphophysis cerebri, gl. pituitaria), skydinė (gl. thyreoidea), antinkstinės (gl. suprarenales), epiteliniai kūneliai (gl. parathyreoideae), thymus, karotidiniai (gl. carotides) ir kokciginiai (gl. coccygea) kūneliai. Prie E. L. priskiriama kasa (pankreas), nors ji ir turi išvedamąjį lataką, įeinantį į dvilypiapirštę žarną. Atitinkamos kasos dalys gamina hormoną insuliną, kuris betarpiškai patenka į kraujo srovę. Tokios pat dvejopos veiklos yra lytinės liaukos. Viena jų dalis gamina lytinius narvelius, kurių uždavinys yra žmogaus padermės pratęsimas, o kita (endokrininė dalis) gamina hormo-

nus. Yra mokslininkų, kurie nori prie E.L. priskirti visą eilę kitų liaukų (kepenos, blužnis ir kt.) ir net daugelį kitų organų. Tą savo nusistatymą jie remia tuo, kad ne tik minėtosios liaukos, bet beveik visi organai ir audiniai gamina įvairias medžiagas ir jas betarpiškai išskiria į kraujo kapilarus arba mažąsias venas.

E. liaukų gaminiai, hormonai, turi nepaprastos reikšmės augimui, medžiagų apykaitai (asimiliacijai ir disimiliacijai) ir įvairių organizmo dalių automatiškam reguliavimui. *D. Js.*

Endokrinologija (gr.) mokslas apie endokrininių liaukų embriologiją, histologiją, hormonų savybes ir jų pritaikymą gydymui.

E. pionierius yra fiziologas Ch. E. Brown-Séquard, kuris jau 1869 skelbė, kad kaikurių liaukų netinkamas veikimas gali sukelti įvairių organizmo susirgimų. Jis pirmasis pradėjo gaminti lytinių liaukų ekstraktus ir pats išbandė jų veikimą. XIX a. gale ir XX a. pradžioje toje srityje padaryti atradimai ir stebėjimai buvo susisteminti, ir tuo būdu atsirado E. mokslas.

Analizinei ir fiziologinei chemijai pavyko išskirti beveik visų endokrininių liaukų hormonus: 1. epinefriną arba adrenaliną (1902); 2. tiroksiną arba tireoidiną iš skydinės liaukos; 3. pituitriną ir antuitriną iš smegenų priedelio; 4. luteiną iš moteries dėčių; 5. androgeniną (androsteronas arba testoseronas) iš vyro lytinių liaukų; 6. insuliną iš kasos ir 7. kortikoną iš antinksčių liaukų žievinės dalies.

Takamine ir Aldrich (1902) kiekvienas savarankiškai surado adrenalino cheminę struktūrą, Kendall (1917) ir vėliau Harrington (1927) izoliavo tiroksiną grynos formos. Dudley ir Abel pagamino labai didelės koncentracijos pituitarinės liaukos užpakalinės dalies ekstraktų. Dar iki šiol daug hormonų nėra izoliuoti visiškai grynos formos.

Manoma, kad hormonai yra kristaloidalinės substancijos; juos visus ardo tripsinas (kasos fermentas). Todėl spėjama, kad jie yra polipeptidai.

Endokrininių liaukų hiperhipofunkcija arba visiška afunkcija ir to vyksmo pasekmės dabar jau gana gerai ištirtos. Šiandien jau turima gana tobula endokrininių ligų simptomotologija. Todėl svarbiausios ligos, kylančios dėl E. liaukų veiklos sutrikimo (Basedovo-Graves liga, miksoedema, tetanija, akromegalija, adipozogenitalinė distrofija, eunuchizmas ir eunuchoidizmas, Addisono liga, suprarenalinis virilizmas ir hirsutizmas, cukrinė liga) jau pakankamai išaiškintos ir su hormonų pagalba jos sėkmingai gydomos. Iš čia gimė hormonoterapija, arba organoterapija.

A. Biedel Innere Secretion 1922; *H. Lisser* Organotherapy. Present Achievements and Future Prospects Endocrinology 1925. *D. Js.*

Endometris (gr.) gimdos vidinis sluogsnis, gleivinė. Jis sudarytas iš gimdos vidų išklojančio epitelio ir po epiteliu esančio pamatinio gleivinės sluogsnio, kuris susideda iš jungiamojo audinio skaidulų ir narvelių ir čia esančių gimdos liaukų. E. įdegimas vadinamas endometritu.

Endoparazitas (gr.) bendras pavadinimas įvairių parazitų, gyvenančių kito organizmo audiniuose arba vidaus organuose: žarnų kirmėlės, kaspinuočiai ir kt. Žr. Parazitai.

Endophyllum maža Uredinales eilės grybų gentis, būdinga tuo, kad teleutosporos yra ne laisvai augalo maitintojo audinyje, bet tam tikruose į ecides panašiuose iš peridžio celių sudarytuose lizduose. Europoje paplitusi ant įvairių Perkūnropių (Sempervivum) rūšių; rasta taip pat Vilniaus krašte.

A. Michalski Grzyby pasorzytnicze—Kosmos 1936 239–279 psl.

Endoplazma (gr.) vidinė protoplazmos dalis celėje. Ji yra drumsta, grūduota, vadinama dar polioplazma. Ją supa šviesesnė ektoplazma.

Endoskopas (gr.) prietaisas kūno tuštumoms ir didesniesiems latakams tirti, apšviečiant juos iš vidaus dirbtine šviesa. Organo vidaus vaizdas pro optinę sistemą perduodamas į išorę ir gali būti stebimas paprasta akimi. Pagal tai, kuriam organui stebėti E. pritaikomas, jis gauna ir atitinkamą pavadinimą, pvz. skilviui — gastroskopas, krūtinei — torakoskopas, stemplei — esofagoskopas, šlapimo pūslei — cistoskopas, uretrai — uretroskopas. *V. Kn.*

Endoskopija (gr.) kūno tuštumų ir didesniųjų latakų vidaus tyrimas endoskopu (žr.).

Endosmozė (gr.) tirpintuvo molekulų keliavimas iš aplinkos į tirpalą, esantį puslaide membrana pertvertame inde.

Endosperma (gr.) maitinamasis augalų sėklų audinys, gaunąs pradžią gemaliniame maišelyje. E. paskirtis teikti maistą sėklos gemalui (embrionui), kol jis suaugęs įstengs savarankiškai maisto medžiagas asimiliuoti (kvietys, kukurūzas ir kt.). Daugelio augalų sėklose maisto medžiagų atsargos sukraunamos sėklaskiltyse (pupa, žirnis ir kt.), ir todėl subrendusi sėkla E. arba visai neturi, arba jis yra labai redukuotas. *Br. P.*

Endospora žr. Spora.

Endostoma (gr.) 1. žieduočių augalų sėkliakiaušyje mikropilės vidinė angelė, sudaryta vidinio integumento; 2. samanų dėžutės angelėje vidinė peristomo dantukų eilė; 3. patalogijoje votis kaule.

Endotelas (gr.) iš pirminio jungiamojo audinio (mesenchimos) kilęs plokščių ce-

lių sluogsnelis, kuris iš vidaus iškloja visus kraujo ir limfos indus, gleivinius maišelius, sausgyslių makštis, priekinę akies kamerą, sąnarių ruimus.

Endoteliomà (gr.) navikas, susidedąs iš endotelinių celių, kilusių iš kraujo arba limfos indų bei plyšių endotelo, serozinių plėvių dengiamųjų ląstelių ir kt.

Endoterminis (gr.) absorbuojąs aplinkos šilumą.

Endotoksinai (gr.) šiltinės, tuberkuliozės, choleros vibrionų ir kt. patogeninių bakterijų pagaminti nuodai (apykaitos produktai), tvirtai susiję su pačiomis bakterijomis, iš kurių išsiskiria tik bakterijoms suirus.

Endouretriniai veiksmai įvairūs gydomieji veiksmai, atliekami uretros (šlapimo latako) viduje, pvz. praplėtimas, prapjovimas, chemikalinis ar elektrinis pridegınimas ir kt.

Endres Joseph Anton (1863–1924) vokiečių katalikų filosofas ir meno istorikas, viduramžių tyrinėtojas; įšv. kunigu 1887, nuo 1890 prof. Regensburge. Išsp. Geschichte der mittelalt. Philosophie 1908; Thomas von Aquin 1910; Forschungen zur Geschichte der frühmittelalt. Philosophie 1915; Einleitung in die Philosophie 1920.

Endriejãvas žr. Andriejavas.

Endrikaitis Vilius (g. 1890 V 5 Stankiškių k., Šilutės aps.) M. Lietuvos veikėjas. Baigęs 8 kl. prad. mokyklą, įstojo į Dr. Vydūno dr-ją Tilžėje, aktyviai dalyvavo jaunimo veikloje Klaipėdos krašte. 1920–1923 muitinės viršininkas Lauksargiuose, 1923 II 23 — 1923 IV 30 reikalų vedėjas ir buhalteris prie Lietuvos Vyriausybės Įgaliotinio Klaipėdos krašte, paskui valst. pelkių administratorius Klaipėdos krašte, 1939 VI 11 — 1940 IX 30 valdininkas Palangos ir Kretingos muitinėse. Nuo 1946 Vokietijoje M. Lietuvos Liet. Tarybos narys ir nuo 1952 M. Lietuvos Tėvynės Mylėtojų dr-jos pirmininkas. Bendradarbiavo Apžvalgoje ir Lietuvių Balse. *M. Nb.*

Endriškiai k. Šiaulių aps. Skaisgirio vls. Čia kasinėtas XIV–XVI a. kapinynas; radiniai Vilniaus univ. muzėjuje.

Endriukaitytė Pranė (g. 1867 Totorviečio k. Slavikų vls. Šakių aps. — ?) knygnešė ir daraktorė. Spaudą platino 1900–03 Sintautų apylinkėje; ten pat slaptai mokė vaikus lietuviško rašto.

Endriūnai Rokiškio aps. Panemunėlio vls. Čia surasta VI–VII a. sidabrinė antkaklė pergniaužtiniais galais.

Endzelīns Jānis (g. 1873 II 22 Mičkėnuose, Kaugurų vls., Valmieros aps.) latvių kalbininkas, baltistas. 1893–1897 Tartu univ. studijavo klasikinę filologiją, 1898–1900 ten pat baltų ir slavų kalbas ir paliekamas prie universiteto profesūrai ruoštis. 1903 už Izsledovanija v oblasti kašubskago jazyka gavo veniam legendi, 1905, apgynęs Tartuose disertaciją Latyšskie predlogi I d., įsigijo lyginamosios kalbotyros magistro laipsnį, 1909 Charkovo univ. privatdocentas, 1911 ekstraordinarinis prof. 1912 daktaro laipsniui gauti Petrapilyje apgynė disertaciją Slaviano-baltijskie etiudy ir Charkove dirbo lyg. kalbotyros ordinariniu prof. ligi 1920, nuo 1920 Rygos univ. prof., 1920–1922 filologijos ir filosofijos fak. dekanas. Sykiu su K. Mülenbachu (žr.) yra apkeliavęs visą Latviją, rinkdamas kalbos medžiagą, nuo jaunystės dirbo Rygos latvių draugijos (Latviešu biedrība) mokslinėje komisijoje, daugiausia yra turėjęs įtakos 1907–1910 nustatant dabartinę latvių kalbos rašybą. Ilgus metus E. yra pirmininkavęs latvių filologų draugijai, 1921 įsteigė ir iki 1940 sustabdant redagavo jos metraštį (Filologu biedrības raksti), yra čekų, suomių ir sovietų mokslo akademijų narys korespondentas, daugelio užsienio kalbininkų draugijų, tarp jų ir Linguistic Society of America (1936), garbės narys. Nors antrosios sovietinės okupacijos metu E. pakartotinai, ypač marristams tebeviešpataujant kalbotyroje, buvo puolamas kaip „buržuazinis kalbininkas", visgi režimas pakėlė jį sovietinės Latvijos akademiku ir propagandos sumetimais net paminėjo 75 metų sukaktį. Pirmasis E. str. apie latvių kalbos dvibalsių ir ligųjų balsių tarimą išsp. 1897 (Rakstu krājums XI), vėliau bendradarbiavo kalbotyrinėje rusų, vokiečių, čekų, italų bei lietuvių (Lietuvių Tautoje, Archivum Philologicum) spaudoje. Stambiausias jo veikalas Lettische Grammatik 1922, naujai papildyta išleista latviškai 1951, o univ. pritaikyta jos santrauka Latviešu valodas skaņas un formas 1938. Kitas monumentalus darbas yra K. Mülenbacho nebaigto latvių kalbos žodyno (rankraščio) išleidimas (K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca, 4 tt. 1923–1932 ir du tt. papildų 1934–1945). Sykiu su Mülenbachu E. 1907 išleido platesnei visuomenei skiriamą Latviešu gramatika, kurios sutrumpintas leidimas Latviešu valodas mācība iki pat antrosios sovietų okupacijos vartotas visose mokyklose. Kiti darbai: Latvijas vietu vārdi (I 1922, II 1925), Senprūšu valoda

J. Endzelīns

(vok.: Altpreussische Grammatik 1944, tik be etimologinio žodyno), Ievads baltu filoloģijā 1945, Baltu valodu skanas un formas 1948 (su priekaištinga B. A. Larino pokalba). Be to, E. redaguotas naujas mokslinis dainų rinkinys (Latvju tautas dainas 1928–1936). E. moksliniai darbai visiems laikams latvių kalbai užtikrino pastovią vietą ide. lyginamojoje kalbotyroje. Bet savo tyrinėjimais jis apima ne tik visas latvių kalbos sritis, bet taip pat prūsų kalbą, nemaža lietuvių kalbos istorinės gramatikos klausimų, apskritai baltų prokalbę ir baltų santykius su slavų bei germanų kalbomis. Remdamasis kalbos duomenimis E. sėkmingai yra sprendęs ir etninius klausimus, pvz. galutinai įrodė (1912) kuršius buvus baltų kiltį. Be galo didelės įtakos E. yra turėjęs latvių bendrinės kalbos raidai. Visą nepriklausomybės laikotarpį jis dirbo įvairiose kalbinėse (rašybos, terminologijos, vietovardžių) komisijose, sudarė daug naujadarų ir apskritai latvių kalbą žymiai apvalė nuo svetimybių. Sovietinis režimas E. veiklą aprėžė vien tyrinėjimų sritimi, visiškai jį išjungdamas ne tik iš kalbos kultūros, bet taip pat ir mokomojo darbo. E. žymios įtakos yra turėjęs ir K. Būgai (žr.): 1908, pasirodžius „Aistiškiems studijams", E. per E. Volterį patarė mesti Jauniaus mokslą ir atsidėti vien žodynui. Nuo to laiko Būga nuolatos su E. moksliškai bendravo, korespondavo įvairiais kalbos mokslo klausimais.

Latvju Grāmata 1923 (III) p. 12–22; Latvijas Universitāte (1919–1929) p. 162–166; *A. Augstkalns* J. Endzelīna raksti (Filologijas materiāli 1933). *A. Š.*

Endziulaitis 1) A n t a n a s (g. 1895 XI 17 Gaisriuose, Antanavo vls., Vilkaviškio aps.), teisininkas. 1918 baigė Marijampolės gimn. Jaroslavlyje, 1924 Lietuvos univ. teisių fakultetą. 1915–18 Jaroslavlyje dirbo Lietuvių draugijoje nukentėjusiems dėl karo šelpti (1917–1918 valdybos narys), organizavo ir vedė liet. moksleivių chorą, rengė liet. vakarus. 1918 VII grįžęs Lietuvon, XI 18 išrenkamas į laikinę Marijampolės miesto tarybą; XII 30 stojo į Spaudos biurą prie ministerių kabineto, vėliau vedė propagandos skyrių. 1919 XII 15 baigęs karo mokyklą, paliekamas prie jos vyr. instr. padėjėju. Iš ten perkeliamas į KAM švietimo sk.; 1920 VII 17 — 1922 VII 1 krašto apsaugos ministerio adjutantas, 1923 XII 16 žemės fondo departamento direktorius, 1924 VII 12 Žemės reformos valdybos narys, 1925 II 4 — 1926 VI 15 vidaus reikalų ministeris; nuo 1926 VI 2 seimo atstovas krikščionių demokratų frakcijoje, 1926–1929 krikšč. dem. partijos centro komiteto narys. Vėliau vertėsi advokato praktika. Spaudoje bendradarbiavo nuo 1919. 1941 išvežtas į Rusiją.

2) M o t i e j u s (1865 XII 1 Gaisrių k., Antanavo vls., Vilkaviškio aps. — 1934 VI 30 Kaune) mokytojas. Mokėsi Čystos Būdos mokykloje (1875–1877) ir Veiverių mokytojų seminarijoj, kurią baigė 1885; 1891 Marijampolės gimn. išlaikė egzaminus aps. mokyklos mokytojo vardui įgyti. Nuo 1885 IX 23 dirbo prad. mokykloje Ž. Panemunėje, nuo 1886 I 1 Gibuose (prie Seinų). 1889–1892 Seinų triklasėje mokykloje, 1892–1915 Marijampolės prad. mokykloje; 1915–1918 buvo Voroneže gimnazijos mokinių bendrabučio vedėjas ir Vilkaviškio gimn. rengiamosios klasės mokytojas (1917–1918); lankė liet. mokytojų institutą. Nuo 1918 IX 1 „Žiburio" gimn. matematikos mokytojas Marijampolėje, o 1923 III 15 išėjo pensijon, bet 1924 VIII 15 dar buvo leista eiti laisvai samdomo mokytojo pareigas. Bendradarbiavo J. Balčikonio red. „Lietuvių kalbos žodyne" (1924–1932), Ryte ir kt. Iki jam atsikeliant Marijampolėn, čia daugumas vaikų lankė vietos rusų ar vokiečių mokyklas. Paskui juos visus sutraukė E. vedama mokykla.

M. Endziulaitis

3) V y t a u t a s (1893 XI 5 — 1918 XI 30) Motiejaus (2) sūnus, katalikų visuomenės veikėjas. 1904–12 išėjęs Marijampolės gimn., 1912–1918 Maskvos univ. studijavo chemiją, zoologiją ir lyginamąją anatomiją, drauge domėdamasis filosofijos, religijos ir pasaulėžiūros klausimais. Veikė moksleivių ir studentų ateitininkų organizacijose, buvo Ateities red. komisijos narys. Kilus Rusijos revoliucijai, įsitraukė į visuomeninį bei politinį darbą ir dirbo ateitininkuose, krikščioniuose demokratuose ir ypač organizuodamas darbininkus Kaune ir provincijoje: atgaivino šv. Juozapo darbininkų draugiją, rengė paskaitas darbininkų tarpe; politiniais bei visuomeniniais klausimais rašinėjo į laikraščius; įkūrė Lietuvos darbo federaciją ir sumanė darbininkams laikraštį Darbininką (žr.). Vienas iš Katalikų Veikimo Centro steigėjų. Nuo 1911 rašė Ateityje, nuo 1913 Artojuje, Vienkiemyje, nuo 1914 Vienybėje (Kaune) slapyvardžiais Vy-

V. Endziulaitis

tautas, Mokinys E., Arnis Vytautas, Studentas, St. V. E., Stud. gamt. V. E., Vytas, Arnis V., Studentas gamtininkas, Gamtininkas, Studentas Endz. V.; slapyvardžiu Neburžujus atskirai išsp. Bolševikų žadamasis rojus 1918 (2 leid. Bolševikų-komunistų rojus).

Ateitis 1919 p. 1–31; 1924 p. 135–138; 1928 p. 439–443; Darbininkas 1928 N 48.

Endziulaitytė-Gylienė Marija (g. 1900 II 26 Marijampolėje), antropologė, Motiejaus (2) E. duktė. 1919 baigė Marijampolės gimn. Nuo 1921 studijavo Hallės ir Müncheno univ., kurį 1925 baigė antropologijos daktaro laipsniu, apgynusi disertaciją Über Tuberculum articulare und die Fossa mandiburalis (išsp. Kaune 1926). 1935–1937 redagavo Sargybą, bendr. Santūroje, Vaidilutėje, Ateityje. Išsp. Kūdikio fizinė ir psichinė raida 1927; Alkoholis ir padermė 1928; Kūdikio priežiūra 1928. Į JAV atvyko 1948, nuo 1953 dirba Chicagoje Loyola univ. odontologijos sk. patologinės histologijos laboratorijoje kaip asistentė technikė.

Endziulaitytė-Maldeikienė Jadvyga (g. 1903 VII 30 Marijampolėje), mokytoja, Motiejaus (2) duktė. 1922 baigė Marijampolės gimn., 1923–24 studijavo Hallės ir Müncheno univ. biologiją. 1924–29 tęsė studijas LU ir jį baigė. 1929–39 mokytojavo Šv. Kazimiero Seserų Kongregacijos mergaičių gimn., 1939–40 Kauno Aušros berniukų gimn., 1940–44 Kauno VII gimn. ir Kauno III gimn. 1931–34 Angelo Sargo Centro Komiteto pirm., 1934–38 Lietuvos Gamtininkų Dr-jos mokytojų sekcijos pirmininkė. Rašė Lietuvos Mokykloje, Kosme ir kt. 1945–49 Hanau liet. gimn. mokytoja. 1949 atvyko į JAV. Nuo 1950 dirba Chicagoje Illinois univ. patologijos laboratorijoje citologijos sk. kaip vyr. labor. asist. technikė.

Enea Silvio Piccolomini žr. Pijus II.

Eneida romėnų rašytojo Virgilijaus epopėja, kur aprašomi Enėjo ir trojiečių nuotykiai, jiems po Trojos išgriovimo į Italiją keliaujant. Lietuviškai antrąją giesmę buvo išvertęs 1926 kun. M. Gustaitis, vėliau visą E. išvertė A. Rukša; I ir II giesmės paskelbtos tremties žurnaluose: Mintis Nr. 1, 2–3, 1946 ir Žingsniai Nr. 10, 11, 1947 ir 12, 13, 14 ir kt., 1948.

Enėjas (Aeneas) Trojos didvyris, Anchiso ir Veneros sūnus. Po Trojos išgriovimo jis vyko į Kartaginą, kur jį buvo įsimylėjusi karalienė Didona, iš čia per siciliją pasiekė Italiją ir buvo vienas Romos kūrėjų. Jo nuotykingi žygiai apdainuoti Virgilijaus Eneidoje.

Enema (gr.) vandens ar kito kokio skysčio įleidimas į tiesiąją žarną. Valomoji E. — vandens įleidimas į tiesiąją žarną žarnoms išvalyti; maitinamoji E. — maitinamųjų skysčių (glukozės skiedinio) įleidimas, norint duoti organizmui kiek nors kolorijų. Tiek vidurių išvalymui, tiek ir maitinimui vartojami įvairūs skiediniai.

J. Mšk.

Eneolitas (gr.) kaikurių proistorikų vartojamas terminas neolito kultūros galui pažymėti, kada pasirodė patys pirmieji variniai dirbiniai.

Energetika 1. fizikos dalis, kuri nagrinėja energijos savybes; 2. technikos šaka, kuri ješko būdų įvairioms energijos rūšims pritaikyti praktikai ir ją naudoti.

Energida augalų citologijoje vadinama celės branduolys su jį apsupančia protoplazma. J. Sachs laiko E. augalų organizmo pagrindiniu struktūriniu vienetu tiek morfologine, tiek fiziologine prasme. Dažniausiai E. sąvoka sutampa su celės sąvoka. Bet Phycomycetes klasė grybų ir Siphonale būrio žaliųjų dumblių kūnas nesuskirstytas pertvaromis į atskiras celes, nors turi daug branduolių, — tuo būdu visas organizmas morfologiškai atrodo esąs iš vienos celės sudarytas. Tokia daugiabranduolė celė, sudaryta iš daugelio E., vad. polienergine cele.

Energija (gr. energeia) bendrąja prasme jėga, darbštumas, patvarumas darbe; betkurio kūno pajėgumas atlikti darbą. Kūno E. sąlygoja jo judėjimas ir jo vieta erdvėje. 1. E., priklausanti nuo kūno judesių, vad. k i n e t i n e, arba j u d e s i o, E. Kai kūnas, turįs m masę, juda tiesia linija v greičiu, jo kinetinė E. $T = \frac{mv^2}{2}$. Jei kūnas sukasi apie betkurią ašį kampiniu greičiu ω, tai jo kinetinė E. $T = \frac{I\omega^2}{2}$, čia I besisukančio kūno inercijos momentas sukamajai ašiai. 2. Priklausanti nuo kūno vietos jėgų lauke E. vad. p o t e n c i n e E., kurios dydis apskaičiuojamas darbu, kurį atlieka jėgos, grąžindamos kūną į nulinę vietą.

E. a k t i v a c i j o s (chemijos kinetikoje). Susidaužiusios molekulos chemiškai tarp savęs reaguoja tik tada, kai jos esti aktyvios, t. y. tokios, kurių E. yra pasiekusi tam tikrą dydį, vad. aktivacijos E. Bangų mechanikos teorija išveda, kad pasotintais valentingumais molekulos yra apsuptos tam tikros potencinės E. užtvaros, arba sienos. Esant aktivacijos E., molekula prasimuša per kitos molekulos potencinę užtvarą, ir tada vienoje ir kitoje molekuloje pasikeičia tarpatominės traukos jėgos; ir atomai persigrupuoja į naujas reakcijos produktų molekulas. Aktivacijos E. yra ne vien kinetinės E. kilmės, bet ir atomų vibracijos ir molekulų rotacijos, kurie sumažina potencinę molekulų sieną.

E. a t o m i n ė žr. Atominė energija.

E. c h e m i n ė potencinė atomų ir molekulų E., pasireiškianti chemiškų procesų metu. Cheminė E. dažniausiai atsipalaiduoja šilimos pavidalu, tačiau gali pavirsti ir kitomis E. formomis. Dažnai chemiškam junginiui suskaldyti arba naujam pagaminti reikia suteikti elektros, šilimos arba kitokios rūšies E. Tokiais atvejais cheminė reakcijos produktų E. yra didesnė už reaguojančių medžiagų E.

E. e l e k t r i n ė. Elektros srovės E. yra lygi srovės galingumo iš laiko sandaugai.

E. t v a r u m o d ė s n i s fizikoje tvirtina, kad, pastovioje sistemoje betkuriems kitimams vykstant, sistemos E. pasilieka pastovi. Tad negalima padaryti tokios mašinos, kuri, negaudama iš niekur E., visą laiką dirbtų darbą (I rūšies perpetuum mobile), negalima iš nieko sukurti E. Jei visata yra pastovi sistema, taigi joje turimos E. kiekis pastovus dydis — E. tvarumo dėsnis yra patyrimo dėsnis. E. tvarumo principą pirmieji aikštėn iškėlė Helmholtz, Clausins ir kt. Eksperimentiškai jį pagrindė Joule, empiriškai nustatydamas santykius tarp įvairių energijos rūšių.

E. š i l u m i n ė žr. Šiluma.

Energijos ekviparticija steliarinėje astronomijoje hipotezinė žvaigždžių sistemos būtis, kurioje savo masėmis mažos žvaigždės vidutiniškai juda greičiau, negu masinės žvaigždės, todėl įvairių tipų žvaigždės, vidutiniškai imant, turi vienodą kinetinę energiją. Ši būtis turėtų būti visiškai analogiška molekulų būčiai dujose, nurodomai kinetinėje dujų teorijoje. Stebėjimo duomenys nepatvirtina tobulos E.E.; tačiau dažnai iškeliami reiškiniai rodo, kad žvaigždžių sistema su laiku artėja į E. E. būklę.

Energijos Komitetas įst. 1936 Kaune prie susisiekimo m–jos. Jis svarstė Lietuvos elektrifikacijos planus, tyrė energijos šaltinius ir ruošė energijos įstatymus. Išsp. E. K. Darbai I sąs. 1937, II 1938, III 1939 ir IV 1940.

Energijos konferencijos šaukiamos energijos ūkio klausimams svarstyti. Pirmoji konferencija buvo sušaukta Londone 1924; įkurta organizacija, pavadinta Pasauline E. K. (angl. World Power Conference). Kiekvienoje dalyvaujančioje valstybėje (46) įst. Tautinis Energijos komitetas, iš kurio atstovų sudarytas Pasaulinių E. K. prezidiumas. E. K. svarsto E. išteklių racionalaus naudojimo ir paskirstymo metodus, nustato E. politikos gaires. Plenarinės konferencijos įvyko Londone 1924, Berlyne 1930, Washingtone 1936, Londone 1947 ir Indijoje 1952; regioninės E. K.: vandens jėgos ir vandens kelių klausimams Bazely 1926, kuro klausimams Londone 1928, vandens E. pilno naudojimo Barcelonoje 1929, E. versmių išnaudojimo klausimams Tokio 1929, stambiosios pramonės ir transporto aprūpinimo E. Stokholme 1933, chemijos inžinerijos Londone 1936, žemės ūkio, pramonės ir geležinkelių E. aprūpinimo Vienoje 1938. 1936 įst. Lietuvos E. komitetas. Pabaltijo E. K. įvyko Rygoje 1939, dalyvaujant Latvijai, Estijai ir Lietuvai.

S. Kolupaila Pasaulinių E. K. dalinė sesija Barcelonoje — Technika 1929; (") Die energiewirtschaftlichen Aufgaben Litauens 1930; *J. Čiurlys* III Pasaulio E. K. — Energijos Komiteto Darbai 1937. *S. K.*

Energijos šaltinis žr. Darbo galia.

Energumenai (gr.) piktosios dvasios apsėsti asmenys.

Enescu George (Prancūzijoj leidžiamuose kūriniuose pasirašo G e o r g e s E n e s c o) (g. 1881) žymiausias rumunų kompozitorius, smuikininkas (ypačiai pasižymėjęs J. S. Bacho kūrinių interpretavimu) ir dirigentas. Iki 1947 gyveno pakaitomis Paryžiuje ir Rumunijoje; nuo 1947 Paryžiuj. Kaikuriuose savo kūriniuose E. plačiai panaudoja rumunų liaudies muzikos elementus: dvi rum. rapsodijos (a–dur 1901 ir d–dur 1902), Poème roumain 1897, uvertiūra rum. liaudies temomis 1948 ir kt. Kitur E. yra kosmopolitiškai modernios (tačiau nuosaikios) krypties komp.: 5 simfonijos, 4 suitos orkestrui, opera Oedipe 1936, Chansons de Clément Marot 1907, eilė kamerinės muz. kūrinių ir kt. Savo kūryba ir ypač muzikaline veikla E. turi didelės reikšmės rumunų muz. raidai. Jis yra taip pat pasižymėjęs kaip smuiko pedagogas. Iš jo mokinių paminėtinas Y. Menuhin (žr.).

G. Enescu

F. Brulez Georges Enesco 1947. *K. O.*

en face (prc.) iš priekio žiūrint, veidu į priekį.

Enfantin Barthélemy Prosper (1796 — 1864) prancūzų socialistas, saintsimonistas. Ilgainiui paliko stambus pramonininkas. 1841 gyveno Egipte ir dalyvavo sudarant Sueso perkaso planą ir tyrinėjo Alžirą. Po 1848 leido Le Crédit Public. Išsp. Doctrine de St. Simon 1830–32; Morale 1832; Colonisation de l'Algérie 1843; Science de l'homme 1858; La vie éternelle 1861. Raštų rinkinys 1866–1873.

Enfant terrible (prc.) lengvabūdis, viską išplepąs vaikas, artimiesiems sudarąs rūpesčio; asmuo, nelaikąs paslapčių, kitus pastatąs į keblią padėtį.

Enfield p. Anglijos mst. į š. nuo Londono; 109.700 gyv. (1953). Didelė ginklų ir

Engadino bažnytėlė

aviacijos pramonė (De-Havilland), XVI a. karalių rūmai.

Engadin (retorom. Engiadina) r. Šveicarijos klonis Inno augštupyje, prie Tirolio; 95 km ilgio, 1730 km², 24.000 gyv. (1953). Gražūs aplinkinių kalnų (Bernina 4052 m, Roseg 3964 m, Morteratsch 3574 m, Mortel 3442 m) reginiai, saulėtas, malonus klimatas ir mineralinio vandens versmės E. daro mėgiama kurortų ir žiemos sporto vieta. Žymiausi čia kurortai: St. Moritz, Pontresina, Samaden, Celerina ir Silvaplana.

Engel 1) C a r l (1895 X 2 — 1947 I 25) vokiečių proistorikas, baltų prosenovės tyrinėtojas. Baigęs Magdeburgo gimn., 1913–1914 studijavo Müncheno univ. biologiją, filosofiją ir proistorę. 1920–27 Magdeburge tarnaudamas knygyne, laisvu metu studijavo proistorę, gamtos mokslus ir 1927–29 tvarkė Magdeburgo muzėjaus priešistorinį skyrių. 1928 baigė Tübingeno univ. ir, parašęs disertaciją „Über die jungsteinzeitlichen Kulturen im Mittelgebiet", gavo daktaro laipsnį. 1929–34 dirbo kaip mokslinis asistentas Prussia muz. Karaliaučiuje ir kasinėjo įvairiose R. Prūsų vietose. 1934 docentas Herderio institute Rygoj, 1935 ekstr. prof., 1937 ord. prof. Nuo 1938 Greifswaldo univ, prof., 1942–45 rektorius. Bolševikų suimtas ir 1947 mirė koncentracijos stovykloje. Išsp. Vorzeit an der Mittelelbe 1929, Lichtbilder zur Vor- und Frühgeschichte Deutschlands 1930, ²1936–38, Einführung in die vorgeschichtliche Kultur des Memellandes 1931, Aus ostpreussischer Vorzeit 1935, Vorgeschichte der altpreussischen Stämme I 1935, Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenlande (kartu su W. La Baume) 1937. Red. Baltische Lande I 1939 ir kt. Be to, parašė daug str. įvairiais baltų proistorės klausimais žurn. Mannus, Prussia ir kt. *J. P.*

C. Engel

2) E r n s t (1821–1896) vokiečių statistikas. 1860–82 Prūsijos statistikos biuro direktorius. Svarbiausi jo darbai — šeimų biudžeto nagrinėjimas. Jo vardu pavadintas E. dėsnis, kuriuo nustatyta, kad bendrose pragyvenimo išlaidose maisto išlaidų pozicija būna juo mažesnė, juo bendrosios gyvenimo išlaidos yra didesnės. Išsp. Der Preis der Arbeit 1872; Das Zeitalter des Dampfes 1881; Das Rechnungsbuch der Hausfrau 1881; Die Lebenskosten belgischer Arbeiterfamilien früher u. jetzt 1895 ir kt.

3) J o h a n n C a r l L u d w i g (1778–1840) vokiečių architektas, studijavęs Berlyno akad. Nuo 1809 dirbo Taline ir nuo 1816 Helsinkyje. Pasižymėjo klasikinio sti-

Engelbergo benediktinų vienuolynas

liaus pastatais Helsinkyje (senato rūmai, universitetas ir kt.).

Engelberg vidurinės Šveicarijos kurortas, 1023 m nuo j. l. Benediktinų vienuolyno (įkurtas 1120) rūmai, XVIII a. bžn. su Šveicarijoje didžiausiais vargonais ir brangenybių rinkiniu.

F. Gütterbock E. Gründung und erste Blüte 1120–1223, 1946.

Engelbert 1) v o n D o l e n (m. 1347 X 9 Avinjone), 1323 XI 26 — 1341 X 18 Tartu vyskupas, 1341–1347 Rygos arkivyskupas.

L. Arbusow Grundriss d. Geschichte Liv-, Est- u. Kurlands 4 laida 1918 .

2) H e n g e l b e r t, Engelbrecht (m. 1242 V) pirmasis Kuršo vyskupas nuo 1234 X arba 1236 ligi 1242 V. Popiežiaus legato Vilhelmo iš Sabinos paskirtas Kuršo vyskupu, Ph. Schwartz įrodinėjimu E. juo tapo anksčiau, kaip 1236 X 22 —1237 V laikotarpyje. Bet Kuršo vyskupas jau minimas 1234 gale. Th. Kallmeyer laikė jį E. ir tarė, kad jis yra žuvęs Saulės–Šiaulių kautynėse su lietuviais (1236 IX 22). Iš dokumentų aiškėja, kad E. buvo ordinuotas tik 1236 gale ar 1237 pradžioje. E. vyskupystei priklausė tik vakarinė ir pietinė Kuršo dalis, plotai tarp Ventos ir Nemuno. Rytuose jie ribojosi su lietuvių žemėmis ir Žiemgalos vyskupyste. Šitoje srityje vysk. E. turėjo tekti du trečdaliai žemių. Saulės kautynių įtakoje sukilę kuršiai po kelerių metų užmušė patį E.

Th. Kollmeyer Begründung deutscher Herrschaft u. christlichen Glaubens in Kurland im XIII Jh. — Mitteil. aus d. livl. Gesch. IX 1859 190–195 psl.; *P. Schwarz* Kurland im XIII. Jh. 1875 41–48 psl.; *G. A. Donner* Kard. Wilhelm von Sabina 1929 176–177 psl.; *Z. Ivinskis* Žemaičių karai su vokiečiais (Durbės kautynės) 1938.

Engelbertas 1) E. I (apie 1185–1225) grafo Bergo sūnus, šventasis (šv. XI 7), Kölno arkivyskupas nuo 1216. Tvarkydamas arkivyskupystę, politinėmis sąjungomis siekė sukurti stiprią Vokietijos žiemvakarių teritoriją. Friedrikas II 1220 pakvietė jį valdyti valstybę ir auklėti jaunąjį Henriką, kurį jis apvainikavo Aachene 1222. E. broliavaikis Friedrikas Izenburgiškis jį nužudė 1225 XI 7.

J. Ficker E. v. K. 1853; *H. Foerster* E. v. K. 1925.

2) E. II (m. 1274 X 20 Bonnoje) Valkenburgo grafas, Kölno arkivyskupas; ilgai kovojo su Kölno miestu ir kaimynystės grafais ir keletą kartų buvo laikomas kalėjime. Pastatydino Bonno pilį ir ten perkėlė savo rezidenciją; 1273 apvainikavo Rudolfą Habsburgą.

Engelbrecht, Engelbrechtsson (m. 1436) vokiečių kilimo švedų didvyris, 1433 nepatenkinti Dalarnos (Dalikarlijos) provincijos gyventojai išrinko jį savo vadu kovai su danų viešpatavimu krašte. Karas su danais prasidėjo 1434, ir po kelių mėnesių kraštas buvo išlaisvintas ir karalius Erikas Pomeranietis nuverstas. 1435 E. tapo viso krašto valdovu. E. nužudytas nedidelėje Hjälmaro ež. saloje. Jis laikomas vienu iš didžiųjų Švedijos viduramžių asmenybių.

Engelbrechtsz (Engebrechtsz, Engelbrechtszen) Cornelis (1468–1533) olandų tapytojas Leidene, Lucas van Leiden (žr.) mokytojas. Pažymėtini jo du altoriai kanauninkui Jokūbui Maertens'ui (po 1508 ir prieš 1526, Leideno muzėjuj). E. stilius būdingas pereinamajai epochai, jam nestinga vėlyvosios gotikos žymių: ištįsusios figūros, manieringi judesiai, natūralistinių detalių gausa; italų renesanso įtaka regima kostiumuose, kurių puošnumas fantastiškai perdedamas.

Thieme-Becker 10 (1914) 526–528. *P. Rkl.*

Engelhartas Jonas (1585–1640) Vilniaus miestietis, raižytojas. Yra laikomas geriausiu XVII a. pradžios raižytoju Vilniuje. Jo darbo raižinys pakanclerio Andriaus Bobolos atvaizdas pridėtas prie Mato Bembuso pamokslo, pasakyto Bobolos laidotuvėse 1626; pagamino vyskupo Valavičiaus 1626, Vladislovo IV 1633 ir kt. medalius.

M. Gumowski Medale polskie 70–71 psl.

Engelis 1) G a b r i e l i u s (1665 III 5 Tilžėje—1761 III 19 Kretingalėje) protestantų kunigas. 1710 kunigavo Tolminkiemyje, 1711–31 Žiliuose ir po to Kretingalėje. Prūsijos karalius Friedrichas Vilhelmas I, vykdydamas mokyklų reformas, mėgino suvokietinti lietuvius per mokyklas. Tiems planams pasipriešino M. Lietuvos kunigai su E. priešakyje. Vokietinimo planai buvo atidėti, o M. Lietuvos mokyklų tvarkymo darbas buvo pavestas pačiam E., kuris tas pareigas ėjo 1721–28.

2) M i k e l i s (apie 1610–1677) M. Lietuvos lietuvių kunigas. 1656–66 kunigavo Piktupėnuose, 1666–67 Tilžėje. Jis ar jo sūnus Mikelis (1677–1701 Tilžės kunigas) yra parašęs giesmę „Gražey, o žmones, jusu pripriowiket szirdis". Tą giesmę iš rankraščio, įrašyto į Senkstocko Enchiridiono 1612 Berlyno valst. bibliotekos egzemplioriuje,

paskelbė Iz. Matusevičiūtė Archivum Philologicum VII 1938 93–94 psl.

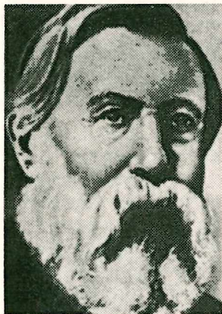
Engelke Gerrit (1890–1918) vokiečių lyrikas ekspresionistas. Daugiausia rašė iš darbininkų gyvenimo. Formoje jaučiama Walt Whitman ir Dehmel įtaka. Išspausdino Rhythmus des neuen Europa 1921 (red. J. Kneip); Briefe der Liebe 1925.

Jean Boijer G. E. 1938.

Engelmar Bavarijos liaudies laikomas atsiskyrėliu ir kankiniu bei šventuoju (šv. I 14); pagal legendą savo žmonos iš pavydo 1100 nužudytas ir tik sekančiais metais rastas paslėptas miške po to, kai toje vietoje pasirodė šviesa. Tam įvykiui paminėti Engelmar kaime (Bavarijos Miške) kasmet Sekminių antrą dieną E. paveikslas paslepiamas miške, paskui surandamas ir procesijoje atgabenamas į vietos bažnyčią.

J. V.

Engels 1) Friedrich (1820 — 1895) marksizmo teoretikas. Jo tėvas buvo medvilnės verpyklų Barmene ir Manchesteryje savininkas, ir sūnų ruošė savo verslui. Tačiau jis anksti susidomėjo filosofiniais mokslais ir pradėjo verstis literatūriniu darbu. Berlyno univ. dalyvauja akademiniame Freien—„laisvųjų" ratelyje. Čia 1842 anonimu išleido Schelling u. die Offenbarung. Tuo pat laiku susipažino su K. Marxu ir bendradarbiavo jo Rheinische Zeitung. 1842 praktikai išvyko į tėvo firmą Manchestery. Anglijos pramonės išsiplėtimas ir socialinės kovos sudomino studijuoti ūkio ir socialinius klausimus. Susipažino su Oweno šalininkais, čartistais ir Vokietijos komunistais. 1844, grįždamas į tėviškę, Paryžiuje susitiko su K. Marxu. Nuo šio laiko nuolatos su juo bendradarbiavo ir drauge leido raštus. 1845 pasirodo jo Die Lage der arbeitenden Klassen in England, sukėlusi platesnių socialistinių ir radikalinių sluogsnių susidomėjimą. Įsitraukia į šių sąjūdžių praktikinį veikimą. 1847 Briusely įstojo į Komunistų Sąjungą ir su K. Marxu parašė Komunistų manifestą, kur išdėstė savo istorijos įvykių vertinimo pažiūras ir nustatė veikimo programą. Nepasisekus 1848 Vokietijos revoliuciniam sukilimui, kur aktyviai dalyvavo, pabėgo į Angliją. Dirbo tėvo įmonėse, nuo 1864 pats dalininkas. Kartu studijavo ir socialinius klausimus. Materialiai rėmė K. Marxą. 1869 savo dalį firmoje pardavė ir išsikėlė į Londoną. 1870 Tarptautinės Darbininkų Sąjungos Londone (I Internacionalo) sekretorius, 1889 vadovavo II Internacionalui. Mirus K. Marxui, baigė redaguoti jo Kapitalo II ir III tt. Žymesni veikalai: Der Deutsche Bauerkrieg 1850; Notes of War 1870–71; Herrn Eugen Dührings Umwälzung d. Wissenschaft 1878; Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft 1893; Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates 1884.

F. Engels

K. Kautsky F. E. 1895.

2) Hubert (1854–1945) vokiečių hidrotechnikas, Drezdeno augštosios technikos mok. prof. Tyrinėjo vandens judėjimo dėsnius jo paties įsteigtose laboratorijose ir paliko daug veikalų įvairiais hidrotechnikos klausimais. E. pavyzdžiu įsteigtų laboratorijų dabar turi ir kitos Europos bei JAV valstybės.

Engert Horst (1886—1949) germanistas. Studijavo Freiburgo ir Leipzigo univ. 1910 Leipzigo univ. gavo Dr. phil. laipsnį. Nuo 1911 įvairiose Saksonijos gimn. mokytojas, 1924 Drezdeno augšt. technikos mokyklos priv. doc. 1927 I 15 pakviestas Lietuvos univ. humanitarinių mokslų fak. prof., kur dėstė germanų kalbas ir literatūrą. 1932–44 ord. prof. Išsp. Das istorische Denken Max Stirners 1911, Teleologie und Kausalität 1911; Gerhart Hauptmans Sucherdramen 1922; Aus dem Schrifttum der deutschen Klassik 1926; Aus litauischer Dichtung 1935, ²1938. Straipsniai lietuvių žurnaluose: Lietuvos Universiteto vokiečių kalbos ir literatūros mokslų tikslai ir keliai, Hum. Mokslų Fak. raštai III t. 3 sąs. 1927; Tomas Mannas Vairas 1930; Faust, das Lebenswerk Goethes, Darbai ir dienos III 1934; Metrische Studien zu Gedichten von Maironis Darbai ir dienos IV 1935; VIII 1939; Syntaktische Studien Archivum Philologicum VI 1937 ir 1938.

H. Engert

Enghien d' 1) Henri-Jules de Bourbon (1643–1709) princo Condé, vadinamo Didžiuoju, sūnus. Kai apie 1660 Lenkijos ir Lietuvos karalius Jonas Kazimieras, pamokytas didžiųjų nelaimių, kurios užgriuvo Respubliką Maskvos, švedų ir danų karų metu, ėmė galvoti apie sosto įpėdinį dar prie gyvos karaliaus galvos, jo, o ypač jo valdingos žmonos, prancūzės Marijos Gonzagos, akys nukrypo į Prancūziją. Visoje respublikoje susidarė galinga pran-

cūziškoji partija, kurios priešakyje atsistojo Lenkijos maršalas Liubomirskis ir Lietuvos didysis kancleris Kristupas Pacas. Pirmajam netrukus atsimetus nuo jos ir perėjus į Habsburgų pusę, tikruoju partijos vadu pasidarė K. Pacas, kuris taip pat buvo vedęs prancūzę; jam vienu metu buvo pavykę sujungti apie princo Condé, arba jo sūnaus Enghieno kunigaikščio kandidatūrą beveik visą Lietuvą. Nežiūrint blogų santykių tarp Condé ir Liudviko XIV, pastarasis ypač karštai rėmė E. kandidatūrą. Tarpais šis klausimas buvo toks aktualus, kad net buvo galvojama jį išrinkti sosto įpėdiniu vienoje Lietuvoje, tikintis, kad tuo paseks ir Lenkija. Tačiau 1661 ir 1662 seimai nesutiko rinkti sosto įpėdinio prie gyvos karaliaus galvos, bijodami, kad tai nereikštų absoliutinės valdžios (absolutum dominium) įvedimo, ypač kada kandidatu buvo absoliutinės Prancūzijos žmogus. Sekdama Lenkijos pavyzdžiu, ir Lietuvos kariuomenė susikonfederavo tarp kita ko kovai prieš elekciją vivente rege. Dėl to 1662 buvo nužudytas Lietuvos lauko hetmonas ir iždininkas V. Gosievskis (žr.). Kėsintasi ir į K. Paco gyvybę, Vėliau princo Condé ir E. kandidatūra vėl iškilo, kai Jonas Kazimieras pasiryžo abdikuoti nuo Lietuvos ir Lenkijos sosto. 1667 mirus karalienei Marijai, prancūziškoji partija Lietuvoje ir Lenkijoj neteko savo spiritus movens. 1669 Lietuvos ir Lenkijos karaliumi buvo išrinktas Mykolas Višniovieckis. Prancūziškoji kandidatūra dar buvo iškilusi ir prieš Jono Sobieskio elekciją. Prancūzijoje E. pasižymėjo savo tėvo žygiuose prieš įvairius priešus.

K. Waliszewski Polsko-francuskie stosunki 1889; *V. Trumpa* Liudvikas XIV ir Lietuva, Naujoji Romuva 40 (1938). *V. Trp.*

2) Louis Antoine Henri de Bourbon–Condé, duc d'Enghien (1772–1804), Louis Henri Joseph de Condé sūnus. 1789 emigravo iš Prancūzijos ir 1796–99 vadovavo emigrantų kariuomenės avangardui. Nuo 1801 gyveno Ettenheime (Badene) ir gaudavo pensiją iš Anglijos. Po G. Cadoudal ir Pichegru sąmokslo, Napoleono įsakymu buvo pagrobtas ir 1804 III 15 Vincennes pilyje sušaudytas.

A. Maricourt La mort du duc d'E. 1930.

Engler 1) Adolf (1844–1930) vokiečių botanikas, Kielio, Breslau ir Berlyno univ: prof. E. yra sudaręs savo augalų sistemą, kuri yra Eichlerio sistemos išplėtimas, ir pagrįsta naujaisiais morfologiniais duomenimis. Pagrįsdamas augalų geografiją genetiniu atžvilgiu, be geologijos duomenų, didelės reikšmės E. skiria filogenetiniams aiškinimams. Jis įst. Berlyno-Dahlemo botanikos sodą, kuris buvo vienas didžiausių pasaulyje. Žymiausias darbas Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Pflanzenwelt 2 tt. 1879–82.

2) Karl (1842–1925) vokiečių chemikas, nuo 1871 Hallės univ. prof., nuo 1876 Karlsruhė ordin. prof. Daugiausia tyrinėjo naftą ir sukūrė naują jos atsiradimo teoriją. Išsp. 1904 Kritische Studien über die Autoxydation ir 1909 drauge su Höferiu das Erdöl, seine Physik, Chemie, Geologie 5 tt.

Englewood JAV New Jersey valst. mst., 2 mylios į š. vakarus nuo Washingtono tilto, kuris jungia š. New Yorką su N. J.; 23.145 gyv. (1950). Sporto drabužių pramonė, negaluojančių aktorių prieglauda. E. įkurtas anglų ir olandų hugenotų; 1896 gavo miesto teises.

Engrama (gr.) prileidžiamas „pėdsakas" didžiosiose smegenyse, aiškinant atminties vyksmus. Pagal R. Semoną kiekviena organinė substancija turi hipotetinę atmintį (mnemą), kuri priima E. Semonas tuo būdu bandė aiškinti paveldėjimą.

en gros (prc.) didmenų prekyba, urmo prekyba.

Engström 1) Albert (1869–1940) švedų rašytojas ir menininkas, 1925 Meno akad. grafikos prof., 1922 išrinktas į Švedų Akademiją. Savo piešiniais juokų žurnale Söndags Nisse, paskui Strix, kurio redaktoriumi jis pats buvo, tapo popularus švedųose. Jo sukurtas uoste beslankiojąs tipelis „kolingen" pasidarė klasikine figūra. Gausioje savo prozos kūryboje ir piešiniuose E. sultingu humoru, tiesiog genialiu sugebėjimu charakteriams pagauti, džiaugsmu visam, kas primityvu, vaizdavo švedų liaudies psichiką. Jo mėgiamiausi personažai buvo Smålando provincijos ūkininkai ir Roslagen (šcerų) gyventojai. E. yra nepaprastas kalbos meistras ir yra pagavęs savo vaizduojamų personažų kalbos niuansus. E. gausūs raštai išleisti 1914–34 (23 tomai); 1941 išleista tautinė jo raštų laida (28 tomai).

2) Lars (1735–1802) švedų diplomatas, politikas, Švedijos atstovas Lietuvos ir Lenkijos valstybei 1788–1792. Vedęs lenkų grafaitę, pats pasidarė natūralizuotu lenkų didiku ir paskutiniąsias dienas praleido Lenkijoj. Karališkoj bibliotekoj Stockholme saugomas jo didžiulis rankraščių archyvas, susidedąs iš kelių XVII ir XVIII a. archyvų.

3) Leander (1886–1927) švedų tapytojas, kurio kūriniuose dominavo stipriai suprastinti ryškių spalvų Laplandijos motyvai. E. yra vienas iš reikšmingiausių tapytojų, prasimušusių apie 1910. *J. Lng.*

Engurė ež. Kurše, ties Rygos įlanka; 44,3 km^2 ploto, turi 9 salas. Gylis didž. 2.4 m, vid. 1,0 m; į ež. įteka keli upeliai, išteka Engurė, kuri teka į Rygos įlanką ties Mersragu.

Enharmonizmas muzikoje yra temperuoti tonai, parašyti tam tikru būdu keičiant

gaidas ir ženklus. Temperuotuose instrumentuose enharmoniškai pakeistų gaidų tonai yra tolygūs garsų bangavimo skaičiams. Styginiai, kaikurie pučiamieji instrumentai ir vokalistai, griežđami arba dainuodami tas gaidas atskirai be muzikos pritarimo, jaučia natūralias (absoliutines) intervalų diferencijas. Todėl jų griežiamieji arba dainuojamieji enharmoniški tonai gali būti skirtingo garsų vibravimo skaičiumi.

Enid JAV Oklahomos valst. mst.; 36.150 (1950). E. vadinamas „Oklahomos kviečių sostine", 21.000.000 bušelių talpos elevatoriai, didelės naftos rafinerijos. 1907 įkurtas Phillips univ., biblistų kolegija.

Enifas (arab anf ,nosis') Pegaso žvaigždyno trilypė žvaigždė.

Eniwetok koralinis rifas, susidedąs iš grandies salų Pacifike (Maršalo salyne), šalia Bikini salos. Čia nuo 1952 XI 1 vykdomi JAV vandenilio bombų bandymai. Trys pirmieji susprogdinimai padaryti 1952 XI 1, 1954 III 1 ir 1954 III 26. E. yra iš viso 5,8 km^2 sausumos ir 974 km^2 lagūnų.

Enkaustika (gr. kaustos ,įdeginti') antikinės tapybos technika, jungianti dažus su tirpdytu vašku. E. dažai tepami karšti. E. žinoma nuo V a. pr. Kr. iki IV a. po Kr. Graikijoj ir Romoj. E. dažai atsparūs drėgmei, iš pradžių naudoti laivų ir statybos išorei dažyti. E. technika tapyti mumijų portretinės lentos Egipte. Viduramžiais E. buvo užmiršta. XVIII a., atradus E. tapybos Herkulaneume ir Pompėjoje, grafas Caylus pagal Plinijaus Senojo receptą mėgino E. atgaivinti, bet pasisekimo neturėjo. *P. Rkl.*

Enkavedistas žr. NKVD.

Enklava (prc.) valstybės teritorija, iš visų pusių apsupta svetimos valstybės teritorijos; pvz. Vatikanas yra Italijos E.

Enklitika (gr.) žodis, kuris, prisišliedamas prie stipriau kirčiuojamo pirma stovinčio žodžio, netenka savo pirminio kirčio. Liet. kalboj E. paprastai eina trumpi žodelyčiai, tokie kaip g i, -g u, -s i ir kt., pvz.: kàsgi, añgi, añgu, sùkasi, duokiem (iš duokie mi) „duok man" ir kt. Senovinės E. lytys yra ir įvardžiuotiniai būdvardžiai, pvz. geràsis (iš geras+is ,jis'), geróji (iš * gerā+ji) ir kt. Pagaliau tam tikrais atsitikimais enklitiškai gali būti tariamas betkuris žodis po smarkiau kirčiuojamo kito žodžio, pvz. àš tau paródysiu. *P. S.*

Enklizė (gr. énklisis) kirčio perkėlimas, dažniausiai iš vienaskiemenio žodžio, į pirma stovintį stipriau kirčiuotą žodį, pvz. ái man, kás gi, ùž vakar(ą) ir kt. Žr. Enklitika.

Enkratitai (gr. ,susilaikantieji') ypač M. Azijoje pirmais keturiais amžiais išplitusi krikščionių sekta, iš krikščionių reikalavusi susilaikyti nuo moterystės, mėsos ir vyno. Vėliau susiliejo su kitomis sektomis.

En masse (prc.) masiškai, dideliais kiekiais.

En miniature (prc.) mažu mastu, smulkaus formato.

Enna August (1860–1939) italų-vokiečių kilmės danų kompozitorius, ypač pasižymėjęs romantiško stiliaus ir iš dalies itališkos melodikos operomis, kurių svb. Heksen 1892. Kiti E. kūriniai: operos Kleopatra 1894, Lamia 1899, Nattergalen (Lakštingala) 1912, Komedianter 1920 ir kt.; keli baletai, dvi simfonijos, koncertas smuikui ir kt. *K. O.*

Ennius Quintus (239–169 pr. Kr.) romėnų poetas, Cetono vyresniojo pasikviestas į Romą, bandęs savo jėgas įvairiose poezijos ir prozos srityse. Sekdamas Homeru, jis lotynų kalbon įvedė hegzametrą. Dramoje mažiau savarankiškas, stiprus epigramose ir didaktiniuose eilėraščiuose. Išliko eilėraščių fragmentų iš gastronominio traktato Hedyphagetica, iš natūrfilosofinės poemos Epichazmos ir iš veikalo Euhemerus. E. tragedijos, kuriose jis dažniausiai apdirbdavo Euripido kūrinius, turėjo romėnų literatūrai didelės reikšmės. E. svarbiausias veikalas Analai, epinė poema, kurioje jis išdėstė Romos istoriją. Išlikusius kūrinius išl.: J. Vahlen [2]1903, C. M. Stuart 1925.

L. Müller Q. Ennii carminum reliquiae 1884; *O. Ribbeck* Scaenicae Romanorum poesis fragmenta I–II 1871; *E. Norden* E. und Vergil 1915; *W. Aly* Livius und E. 1937.

Enno Ernst (1875–1934) estų poetas, neoromantizmo atstovas. Jo lyrikoje daugiausia gamtos ir meilės motyvais sukurtoje, vyrauja mistinis elementas. E. eilėraščiai taip pat pasižymi dideliu muzikalumu. Svarbiausias rinkinys: Pilkosios dainos 1910.

Enns Austrijos upė, Dunojaus deš. įtakas, 320 km ilgio; teka iš Tauro kalnų į šiaurę pro Steyr ir Enns; baseino plotas 6090 km^2, debitas 210 m^3/sek.

Enocianinas mėlyna dažomoji medžiaga, esanti raudonųjų ir juodųjų veislių vynuogių odelėje.

Enodijus Magnus Felix (apie 473–521) šventasis (šventė VII 17), Bažnyčios rašytojas, Pavijos vyskupas. Buvo artimas popiežiaus kurijai ir tuometiniam Italijos valdovui Teodorikui, kuriam parašė panegiriką dėl jo tikybinės tolerancijos. Popiežiaus du kartus buvo siunčiamas į Konstantinopolį V. ir R. Bažnyčių sujungti. Palaidotas Šv. Mykolo bžn. Pavijoje, kur yra išlikusi jo epitafija. Paliko daug laiškų, poezijos ir prozos veikalų. Pažymėtina jo autobiografija, parašyta sekant Augustino „Confessiones". Geriausi jo raštų leidimai: W. H a r t e l Magni Felicis E. opera, Script. Eccl.

Lat. VI 1882 ir F. V o g e l E., Mon. Germ. Hist. Auctores Antiquissimi VII 1885.

W. T. Towsend E. and Pope Symmachus, Classical and Mediaeval Studies in Honor of E. K. Rand 1934. *J. J.*

Enoftalmas (gr.) akies įkritimas giliai į akiduobę. E. pasitaiko senatvėje, išnykus akiduobės taukams, nuo smarkaus sulysimo, nuo akiduobės išsiplėtimo, lūžus jos kaulams ir kt.

Enolas organiniai junginiai su atomų grupe —HC = C(OH)—. Tokie junginiai daugiausia būna izomerinės ketaus formos tautomerai.

Enostozė (gr.) kompaktaus kaulinio naviko įaugimas į spongiozinę kaulo dalį arba į čiulpus.

En passant (prc.) praeinant, tarp kita ko.

Enrikas žr. Henrikas.

Enriques Federigo (1871–1946) italų matematikas, nuo 1894 Bolonijos ir nuo 1922 Romos univ. prof. Pagrindinė jo darbo sritis — projektyvi ir algebrinė geometrija; be to, išleido darbų iš matematikos filosofijos. Išsp. Lezioni di geometria proiettiva 1898, [4]1926; Lezioni di geometria descrittiva 1901, [3]1925; Problemi della scienza 1906, [2]1927; Il problema della realtà 1911; Questioni riguardanti le matematiche elementari 1924–27; Le superficie algebriche 1949 ir kt.

Ens (lot. ‚esąs', veiksmažodžio esse ‚būti' dalyvis) viduramžinės filosofijos terminas, kuris vienu atveju reiškia atskirą būtybę, arba esybę (žr.), antru atveju — būti bendriausiąja prasme, t. y. būtį kaip filosofijos dalyką (žr. Filosofija).

Enschede r. Olandijos mst. Vokietijos pasienyje; 110.000 gyv. (1951). Tekstilės ir audimo mašinų pramonė.

Ensemble (prc.) žr. Ansamblis.

Ensenada Zenón de Somodevilla y Bengoechea (1702–1781) ispanų politikas. Viena žymiausių ispanų politnių XVIII a. asmenybių. Kaip jūrininkas dalyvavo Orano užkariavime ir Neapolio ekspedicijoje. Būdamas Ferdinando VI ministeriu, nuo 1743 įgyvendino labai svarbių reformų, pertvarkė kariuomenę ir laivyną, skatino pramonę, siuntė mokslines ir technikines ekspedicijas į užsienius ir kvietė specialistus Ispanijos pramonei stiprinti. Pasipriešinimas atimti iš portugalų Sacramento koloniją, didelė prabanga, kurioje gyveno, ir nepalankumas Anglijai buvo jo smukimo priežastis. 1754 atleistas iš pareigų ir suimtas. Karolis III dovanojo bausmę 1760, bet 1766 vėl jį ištrėmė į Medina del Campo, kur jis ir mirė. *P. Gč.*

Ensinger Ulrich (apie 1359–1419) vokiečių architektas. 1392–1417 vadovavo Ulmo katedros statybai, nuo 1399 pastatė aštuoniakampę Strasburgo katedros bokšto dalį, laikomą gražiausia gotikos bokšto konstrukcija. Dirbo prie Esslingeno Frauenkirche statybos.

O. Kletzl Das Frühwerk U. von E. 1933. *P. Rkl.*

Enskat Otto Emmanuel (1855 III 26 Žiliuose Ragainės aps. — 1938) lietuvių kilimo vokiečių rašytojas ir poetas. Baigęs Įsruties realinę gimn. apsigyveno Berlyne. Išsp. Bürgermeisters Hilde (Litauische Burschiaden), Beiträge zur Naturgeschichte d. Tanten u. Onkel, Aus dem Brenner der Liebe, Die vier Kriegsverbündeten, Aus dem Wirrwar des Lebens ir kt.

Enskiškiai (vok. Henskischken) k. ir vls. centras, 10 km į v. nuo Pilkainio. 1939 apie 600 gyv. Atrastas senojo geležies amžiaus kapinynas. E. valsčiui priklauso: Antmirėliai (Antmirehlen), Belzai (Belzen), Būdupėnai (Budupönen), Tuliai (Gross Tullen), Dūdai (Duden), Eimeniškiai-Vasokai (Eymenischken-Wassaken), Laugaliai (Laugallen), Petšinkai (Petzingken), Pušynai (Puschinnen), Septynliepiai (Septinlöpen). *M. Nb.*

Ensor James (1860–1949) belgų tapytojas. Visą savo ilgą amžių, išskyrus trejus studijų metus Briuselyje Académie des Beaux-Arts, E. praleido gimtajame Ostendės mieste. Priklausymas La Chrysalide, Esser ir XX a. sąjūdžiams yra beveik vieninteliai E. išorinės veiklos faktai, minimi jo biografų. Pirmieji E. tapybos bandymai atlikti jo tautiečio Van Gogh maniera. Nuosavą tapybos stilių E. susikūrė impresionizmo (peinture claire), 90 metų simbolizmo ir senųjų siaubo ir grotesko meistrų (Bosch, Brueghel) poveikyje, išvystydamas tam tikrą groteskinio ekspresionizmo manierą, savo charakteriu artimą Rouault. E. tapyboje labai žymią rolę vaidina turinys. Ironija yra jo tapybos intelektualinė spalva, geriausiuose darbuose virstanti grynai tapybiniu komponentu. Stipriausius savo darbus E. sukūrė praėjusio a. pabaigoje: Masques scandalisées (1884), Meuble hanté (1885), Cauchemar (1885), Le Cortège internal (1887), L'Entrée du Christ à Bruxelles (1888). Prieš 1900 sukurtieji darbai imponuoja galinga satyrine naujųjų laikų tikrovės vizija, vitaline jėga ir pagaliau savo materialinėmis dimensijomis, retai bepasitaikančiomis šių dienų mene. Vėliau sukurtieji E. darbai yra žymiai silpnesni. Kaikurių meno kritikų (Arnold, Ruedlinger) nuomone, jie tesą pirmojo periodo šedevrų karikatūros.

E. Verhaeren J. E. 1908; *P. Fierens* J. E. 1943; *Firmin Cuypers* Aspects et propos de J. E. 1946. *A. Lc.*

Entada augalų gentis iš mimozinių (Mimosaceae) šeimos.

Entamoeba histolytica mikroorganizmas žr. Dizenterija.

Entartete Kunst (vok. ‚išsigimęs menas') Hitlerio valdžios laiku Vokietijoje paniekinamas vardas žymesnei moderniojo meno

daliai. Prie E. K. buvo priskirti visi vokiečių ekspresionistų ir eilė kt. meno kūrinių (net Van Gogh), kurie 1936 buvo rodomi specialioje „E. K." parodoje Münchene, kur augštos vertės meno kūriniai buvo tyčia išstatyti kartu su menkaverčiais. E. K. sąvoka kilo iš plačiosios publikos nesidomėjimo menu, skonio ribotumo ir konservatyvizmo; hitlerinė valdžia šalino tuos kūrinius iš muzėjų, draudė parodas, naikino literatūrą, visa tai pateisindama biologiniu „nesveikumu", rasės „išsigimimu" ir nesuderinamumu su vokiečių meno tradicijomis. Persekiojami žymūs vokiečių menininkai (Beckmann, Kokoschka, Feininger ir kt.) emigravo. Panaši tendencija vyrauja Tarybų Sąjungoje ir kt., kur norima meną paversti pigia propagandos priemone, prisitaikant prie blogo masių skonio.

V. Dressler Deutsche Kunst u. entartete „Kunst" 1938 ir 1941; *A. Behne* E. K. 1947. *P. Rkl.*

Entelechija (gr. entelécheia ‚kas kame yra atbaigta, kas savo tikslą turi savyje') Aristotelio filosofijoje tikslinga, atbaigimą teikianti veikla, o iš to ir pats tasai principas, kuris atitinkamo daikto, ypač gyvųjų būtybių, plėtojimąsi vieningai ir tikslingai valdo, jį kreipia į atitinkamai esybei iš esmės priklausančią tobulybę. Šita prasme Aristotelis sielą vadino kūno E. Naujojoje filosofijoje Leibnizas vadino E. savo monadas kaip turinčias savyje tam tikrą atbaigtumą, padarantį jas savo pačių veiklos versme, „tarsi nekūniniais automatais". Iš naujo E. sąvoką atgaivino H. Drieschо vitalizmas. Drieschas vadina E. nemedžiaginį ir neerdvinį, autonominį gyvybės principą, reguliuojantį organizmo plėtojimąsi. Panašia prasme ir A. Mittasch aptaria E. „visuma tų visų gyvosios būties dėsnių, kurie negali būti aprašyti fizikos bei chemijos terminais".

H. Driesch Philosophie des Organischen, 4 laida 1928; *Pr. Dovydaitis* Šių laikų filosofų pažiūros į gyvybės reiškinius, Logos 1933–35, 1937–38; *A. Mittasch* Entelechie 1952. *J. G.*

Entente cordiale (prc. ‚širdingoji sandermė') visų pirma nuo 1904, susitarus dėl šiaurės Afrikos kolonijų, buvo vartojama Anglijos bei Prancūzijos santarvei vadinti. Vėliau įtraukus Rusiją, E. C. vietoj buvo vartojama T r i p e l e n t e n t e (‚Trejeto santarvė, trijulė', angl. T r i p l e A l l i a n c e). Bet I pas. karo metu E. C. daugiausia tebuvo vadinamas anglų prancūzų bendradarbiavimas.

Enteritas (gr.) žarnų uždegimas.

Enterocistocelė (gr.) vidurių išvarža (hernija), kurios turinį sudaro žarnų kilpos ir šlapumo pūslė.

Enterohelkozė (gr.) žarnų išopėjimas.

Enteromorpha liūninių šeimos žaliųjų dumblių gentis; 40 rūšių, daugiausia jūrose; vegetatyvinis kūnas iš vieno celių sluogsnio, vamzdelių, plokštelių, kaspinų arba išsišakojusių siūlų formos, dažnai savo pagrindu priaugęs prie substrato; nelytiniu būdu veisiasi keturiais ašutėliais ašutuotomis zoosporomis, lytiniu gametų kopuliacija. Baltijos jūroje arti 20 rūšių: E. l i n g u l a t a J. Ag., E. c o m p r e s s a Grev., E. i n t e s t i n a l i s Link., E. p l u m o s a Ktzg. ir kt.

Enteropneusta (gr.) negausi grupė bestuburių gyvių, panašių į kirmėles, vidaus organų atžvilgiu turinčių bendrų savybių su dygiaodžiais, ypač vikšro stadijoje, ir su stuburiniais gyviais, nes jų priekinė žarnos dalis—ryklė turi žiauninius plyšius ir eina kvėpavimo organų funkciją. Nervų sistema, kaip ir stuburinių, yra susikoncentravusi nugaros pusėje. E. dvišalės simetrijos kūnas, turįs nuo kelių cm ligi 2 m ilgio, sudarytas iš trijų dalių: šnipo, kaklelio ir liemens. Jokių jutimo organų neturi. Kraujas bespalvis. Minta įvairiais smulkiais gyviais. E. yra jūrų gyventojai, gyveną įsirausę į žemę; dažna Europos jūrose.

Enteroptozė (gr.) pilvo vidurių nudribimas, atsirandąs dėl vidurių raiščių atsipalaidavimo po gimdymų arba staigiai sulieėjus, pvz. persirgus šiltine ar dizenterija.

Enterotifas (gr.) vidurių šiltinė. Žr. Šiltinė.

Enterozoja (gr.) žarnų parazitai.

Entoderma (gr.) žr. Embriono sluogsniai.

Entoloma žr. Gijabudė.

Entomofilija, arba entomogamija, žiedų apdulkinimas su vabzdžių pagalba. Augalai, vabzdžių apdulkinami, vad. entomofiliniais. E. augalo žiedas vabzdžiams patraukti turi šiuos prietaisus: a) vaizdingumą, t. y. įvairių rūšių spalvotus margus lapelius, kurie iš tolo vabzdžiams rodo, kad čia yra medaus. Kaikurie žiedai, pavyzdžiui aranas (Arum) ir kartuolė (Aristolochia) turi ypatingos rūšies prietaisus vabzdžiams gaudyti; iš jų vabzdžiai išleidžiami, tiktai apdulkinimui įvykus; b) kvapą, viliojantį vabzdžius nuo esančių žieduose eterinių aliejų, pvz. musių apdulkinami žiedai turi pūvančios mėsos kvapą ir t.t.; c) nektarą medų, kuris dažnai išskiriamas specialiai liaukų pavidalo organų nektarijų. Šis nektaras turi apie 25% vynuogių ar nendrinio cukraus. Be nektaro, augalai kartais duoda vabzdžiams maitinimo plaukelius (pvz. tubė, tuklė ir kt.), vašką arba maitinimosi audinį su baltymais ir riebalais (pvz. kaikurios atogrąžų orchidėjos). Entomofilinių žiedų kuokeliai, kartais ir purka, ir vainikas yra jautrūs, vabzdžiams priėjus, išsilenkia, kad palengvintų apdulkinimą. Žiedus apdulkina šie vabzdžiai: a) plėviasparniai Hymenoptera, kurių Europoje yra 46,9% visų vabzdžių. Yra kamaninių bičių apdulkinamieji žiedai, rečiau žiedus apdulkina vapsvos ir kiti plėviasparniai; b) dru-

giai (Lepidoptera) ypač mėgsta margus ir spalvotus žiedus; c) dvisparniai — diptera; d) vabalų Coleoptera žiedai dažnai lankomi, bet tik kaikurie žiedus apdulkina; dažniausiai jie tik ėda dulkeles, plaukus, nektarą. E. žiedus galime suskirstyti į šias grupes: a) dulkeliniai žiedai; b) žiedai, kurių nektaras atviras; c) žiedai, kurių nektaras iš dalies yra pasislėpęs ir sunkiai matomas, pvz. puriena, vedrynas, žemuogė, kryklė (Prunus), kriaušė (Pirus); d) žiedai su visiškai pasislėpusiu nektaru, pvz. avietė, burbulis (Trollius), čiobrelis (Thymus), mėta (Mentha), šilauogė (Vaccinium), viržis (Caluna), šunkaštonis; e) žiedai su visiškai uždarytu nektaru, pvz. graižažiedžiai (Compositae), putinas; f) dvisparnių žiedai; g) plėviasparnių žiedai; h) vapsvų žiedai; i) drugių žiedai, pvz. gvazdikrūmis, seringa, flioksas ir kt. Naktinių drugių žiedai turi ilgą vainiko vamzdelį arba ilgą pentiną, kurį gali pasiekti tiktai drugiai su ilgu snapu; jie baltos, šviesiai rausvos, gelsvos spalvos, pvz. sausmedis apskritalapis, tabakas (Nicotiana) ir kt.

P. Kunth Handbuch der Blütenbiologie 1898–1904; *W. Schönichen* Mikroskopisches Praktikum der Blütenbiologie 1922; ('') Biologie der Blütenpflanzen 1927. *K. Rg.*

Entomologija (gr.) zoologijos mokslų šaka, tyrinėjanti vabzdžius ir jų gyvenimą. Vabzdžių rūšių pasaulyje yra keli šimtai tūkstančių. Vabzdžiai turi didelės reikšmės augalams, gyvuliams ir žmogui, todėl daug energijos įdėta šiai mokslo šakai vystyti. Šiuo metu E. yra labai išsivysčiusi zoologijos šaka. Vabzdžiai skirstomi į dvi grupes: žalinguosius ir naudinguosius. Pirmosios grupės atstovai kenkia, galima sakyti, visiems kultūriniams augalams (javams, tabakui, šakniavaisiams, vaismedžiams, įvairioms daržovėms ir kt.), miškams, naikina sandėliuojamus produktus, kenkia naminiams gyvuliams bei žmogui, be to, padeda ligoms plisti. Naudingieji vabzdžiai duoda medų, šilką, kaikur maistą, padeda apvaisinti kaikuriuos augalus ir kt. Su kenksmingaisiais vabzdžiais kovojama įvairiais būdais: kultūriniu metodu (tinkamas žemės dirbimas, sėjomaina ir t.t.), cheminėmis priemonėmis (vidiniai, kontaktiniai ir dujiniai insekticidai), fiziniu metodu (temperatūra), biologiniu metodu (kenkėjų parazitai, ligos) ir įstatymine kontrole (karantinas, inspekcija). Lietuvoje VDU matematikos-gamtos fak. turėjo E. kabinetą ir Žemės Ūkio Akademija E. skyrių. *Br P.*

Entomopthora (gr.) vabzdžiažudinių šeimos grybų gentis; parazituoja įvairiuose vabzdžiuose arba jų vikšruose, išraizgydami grybienos gijomis visą jų kūną; iš apatinės kūno pusės išauga grybienos rizoidai, kuriais užpultoji auka pritvirtinama prie substrato, o viršutinėje kūno pusėje išauga tanki, gausiai išsišakojusių kondijakočių veja, kuri gamina gausybę konidijų. E. s p h a e r o s p e r m a Thaxt. parazituoja kopūstinio drugio vikšruose, E. c o n i c a Now. mėšlunginiuose uoduose iš Chironomus genties, E. a p h i d i s Hoffm. amaruose.

Entomoscelis adonidis Pall. vabalų (Coleoptera) būrio, lapaėdžių (Chrysomelidae) šeimos, ant kopūstų ir kitų kryžmažiedžių (Cruciferae) augalų gyvenanti rūšis. Raudoni išilgai juodomis juostelėmis išmarginti, 7–10 mm ilgio vabalai. Vikšrai juodi; lėliukė (pupa) žemėje.

Entomosporium nedidelė grybšių gentis su būdingomis sporomis konidijomis iš keturių kryžmai suaugusių celių, kurių viršūnė ir dvi šoninės baigiasi smailu aštrumu. E. m e s p i l i Sacc. dažnai pasitaiko mūsų medelynuose ant jaunų kriaušaičių laukiniukių lapų (degligė). Pavasarį ant lapų atsiranda karminiškai raudonos smulkios dėmelės, kurios vėliau tamsėja; ant jų po lapo kutikula susiformuoja konidijos. Lapai greit visai nuruduoja ir nukrinta, o medeliai dažniausiai nudžiūsta. Šio grybo susekta ir askų arba aukšlių stadija (nukritusiuose lapuose). Kova: rinkti ir naikinti nukritusius sergančių kriaušaičių lapus; pavasarį pakartotinai purkšti medelius Bordeaux skystimu (žr.) arba kitu tolygiu fungicidu; medelynuose, sodinant kriaušaites, jų eiles vieną nuo kitos atskirti kitų, nebijančių šio grybo medelių eilėmis, pvz. obelaičių, slyvų, vyšnių.

K. Brundza Augalų Apsaugos Stoties Fitopatologijos Skyriaus 1935 darbų apyskaita, 1937.

Entoptinis reiškinys regėjimas dalykų, kurie yra savo paties akyje, bet tinklainės projekcijos dėsniu atrodo, lyg jie būtų prieš akį. Paprastai jie matomi kaip juodi taškai arba musytės (Mouches volantes) ir priklauso nuo akies terpių (lęšiuko, stiklakūnio) drumzlių. E. R. yra padėjęs išaiškinti, kuriame tinklainės sluogsnyje yra fotoreceptoriniai elementai. E. R. tiriami entoptoskopu.

Entozoja (gr.) kirmėlės ir gyvūnėliai, parazituoją kitų organizmų viduje.

Entrata (it.) XVII–XVIII a. instrumentalinės muzikos kūrinėlis, kuriuo būdavo pradedamos iškilmės, baletas ir kt.

Entre nous (prc., tr. antr nu) tarp mūsų kalbant, konfidencialiai.

Entre Rios š. Argentinos provincija tarp Paranos ir Urugvajaus upių; 74.000 km^2, 900.000 gyv. (1952). Derlingos, lygios dažnai pelkėtos ir miškais apaugusios dirvos. Klimatas subtropikinis. Adm. centras Parana.

Entropija (gr.) fizikoje toji dalis betkurio kūno arba sistemos vidinės energijos, kurios negalima paversti darbu. Darbas visiškai galima paversti šiluma, bet pastarosios tik tam tikrą mažą dalį galima pavers-

ti mechaniniu darbu, nes dėl šilumos laidumo didesnė šiluminės energijos dalis pereina iš šiltesnio į šaltesnį kūną. E. lygtis yra: $dS = \frac{dQ}{T}$, kur S yra entropija, Q šiluma ir T absoliuti temperatūra. E. nesikeičia grįžtamuose procesuose, o negrįžtamuose didėja; tuo būdu E. yra proceso negrįžtamumo (termodinamine prasme) mastas arba rodiklis. Visos gamtoj vykstančios atmainos yra negrįžtamos; tuo būdu E. dėsnis, kuris sudaro antrąjį termodinamikos dėsnį, reiškia energijos degradaciją, arba išsisklaidymą. Visos energijos rūšys pereina į šilumą, kuri susidaro iš netvarkingo medžiagos molekulų judesio. Šiluminė energija savaime pereina iš šiltesnio į šaltesnį kūną; to vyksmo pasekmė yra šilumos skirtumų išsilyginimas. Kai nėra energijos ar šilumos skirtumų, visi medžiaginiai vyksmai turi sustoti. Pagal Nernstą tada pasaulis turi mirti „šilumos mirtimi", jei apskritai E. dėsnį galima taikyti visatai kaip tokiai.

M. Planck Vorlesungen über Thermodynamik 9 laida 1930; *W. Bütter* Die E. [2]1950. *P. Jc.*

Entropis (gr.) į užpakalį apgręžtas akies voko kraštas. Blakstienos siekia akies obuolį, jį brūžuoja ir gadina rageną. E. atsiranda nuo trachomos, nudegimo, sužeidimo, voko raumens mėšlungio ir kt.

Entuziazmas (gr.) didelis dvasios pakilimas, įkvėpimas, užsidegimas, džiaugsmas, džiaugsmingas pasiryžimas.

Enukleacija (lot.) chirurgijoj kokio nors kūno (akies obuolio, voties ir kt.) visiškas pašalinimas.

Enunciacija (lot.) vyriausybės pareiškimas, deklaracija.

Enurezė (gr.) šlapimo nesulaikymas, šlapinimasis prieš norą, dažniausiai naktį. E. gali būti nervinio susirgimo simptomas.

Enver-Paša (1882–1922) turkų generolas ir politikas, kilimo Bosnijos serbas, jaunaturkių veikėjas ir vadas. Aktyviai dalyvavo 1908 jaunaturkių revoliucijoje, pirmas organizavo sukilėlių būrius Makedonijoje. Jaunaturkiams laimėjus, karo attaché Berlyne, kur virto vokiečių šalininku. Dalyvavo 1911–1912 turkų italų kare Tripolyje, 1912–1913 Balkanų kare ir tuo metu organizavo naują perversmą. 1913 karo ministeris. Jo pastangomis Turkija įsitraukė į I pas. karą. Ligi 1918 buvo faktiniu Turkijos valdovu. Santarvininkams laimėjus karą, 1918 pabėgo į Berlyną. Kemal-Paša neleido jam grįžti į tėvynę. Emigracijoje būdamas, lankė įvairius kraštus. 1919 X 16 ties Obeliais nutūpė lėkęs iš Vokietijos į Tarybų Sąjungą Annelise lėktuvas; vienas iš 3 keleivių buvo E.-P. 1921 Bucharoje organizavo basmačių sukilimą prieš bolševikus, nukautas kautynėse su raudonąja armija.

Enweri Ali (m. apie 1190) persų poetas, lyrikas, gyvenęs dviejų seldžukų sultonų rūmuose. Ypač pagarsėjo savo rauda, parašyta apie Chorasano provincijos sunaikinimą.

A. Ates Islâm Ansikl. IV 1948.

Enzelinš Hermanis (g. 1867) latvių visuomenės veikėjas, kalbininko J. Endzelino (žr.) brolis. 1889 drauge su kitais įst. Kangurų apylinkės ūkininkų b-vę, iš kurios vėliau išaugo Baltijos lauksaimnieku biedrība. E. buvo tos dr-jos valdybos pirmininkas. 1903–1906 suorganizavo nuolatinę žemės ūkio centrinę draugiją ir buvo pirmasis jos pirmininkas. 1904–1905 redagavo Lauksaimnieks, 1910–1930 su pertraukomis laikr. Zeme. Be to, E. yra atsidėjęs senovės tyrimui, išspausdindamas daug tos srities raštų periodikoje. Išsp.: Askats Trikatas novada senatnē. E. buvo II Latvijos seimo narys Zemnieku sąjungos frakcijoje. Nuo 1944 gyvena Vokietijoje.

Enzimai (gr.) specialios sudėties organiniai junginiai su katalitinėmis savybėmis, t. y. sugebą pagreitinti chemines reakcijas. Paprastieji cheminiai katalizatoriai dažniausiai yra neorganiniai junginiai arba elementai; reakcijas jie tepajėgia pagreitinti su augštųjų temperatūrų bei stipriųjų reagentų pagalba. Tuo tarpu E. biocheminį procesą gali vykdyti žemoje gyvojo organizmo temperatūroj ir neutraliame vandenyje, todėl jų reikšmė yra nepaprastai didelė. E. galime vadinti biokatalizatoriais.

F e r m e n t a i ir E. Fermentai yra gyvieji organizuoti narveliai, salyklos, pelėsiai bei kaikurios bakterijos. Yra žinoma, kad biocheminių procesų greitinime dalyvauja ne tie organizuoti fermentai, bet tiktai jų išskirti E. Taigi, fermentai yra tokie gyvieji narveliai, kurie specialiai gamina E., ir jų nauda yra ta, kad jie gali augti, daugintis, narveliams dalijantis. Įvykdę reakciją, E. dažnai sunyksta, ir turi būti pakeisti naujaisiais. Jie patys dauginimosi savybės neturi.

Ne tiktai fermentai, bet ir kitos gyvosios organizmo celės gamina E., tik ne taip organizuotai ir ne taip specialiai. E. yra apsčiai seilėse, skilvio sultyse, tulžies, kasos ir kitose liaukose, kraujo limfoje bei augalų syvuose.

E. tirpsta šaltame vandenyje, ir juo gali būti ekstraguojami, jie gali būti nusėsdinti alkoholiu arba amonio sulfatu amorfinių miltelių pavidalu. E. tirpsta glicerine, ir jame yra gana pastovūs, bet vandenyje pūva, o 80° C temperatūroje žūsta. Gyvsidabrio, švino, vario, cinko druskos, šarmai, stiprios rūgštys, antiseptikai veikia E. kaip nuodai.

Katalitines reakcijas galima įvykdyti laboratorijos mėgintuvėlyje su ekstraguotų E. pagalba. E. turi labai ryškią selektyvi-

nę savybę: jie vykdo tiktai tam tikras reakcijas ir tiktai iki tam tikro laipsnio. Komplikuotam biocheminių reakcijų kompleksui gyvajame organizme įvykdyti reikia labai daug ir įvairių rūšių E.

Analizės duomenys rodo, kad daugumas E. yra baltyminės kilmės. Jų molekuliniai svoriai labai svyruoja, pvz. pankreatinio E. mol. sv. apie 15.000, jis tirpsta alkoholy ir gali būti iškristalintas, tuo tarpu karboksipeptidazės mol. sv. yra apie 200.000; ji neiškristalinama.

E. veiklumas gali būti padidintas specialiais aktyvatoriais koenzimais. Iš jų daugiausia žinomi įvairūs fosfopiridininiai nukleotidai bei geležies porfirinas arba heminas.

E. grupuojami pagal funkcijas, kurias jie atlieka, pvz. hidrolizė, fermentacija, oksidacija, redukcija, katalizė.

1. Hidrolizės E. skaldo hidrolazės medžiagas, prisijungdami vandenį. Esterazės skaldo riebalus, iš jų svarbiausios lipazė, cholinesterazė, fosfatazė. Proteazės skaldo baltymines jungtis, pvz. proteinazė skaldo baltymus iki peptidų, o tuo tarpu peptidazė skaldo peptidus iki amino rūgščių ir neveikia baltymų. Karbohidrazė skaldo angliavandenius; iš jų svarbiausios: diastazė skaldo krakmolą, invertazė, laktazė, maltazė — cukrus, celulazė — celulozę ir t.t.

2. Cimazės, fermentacijos E., pakeičia monosacharidus į pieno bei sviestinę rūgštį ir į alkoholius. Iš jų svarbiausios: alkoholazė salykle, laktacidazė piene, endatriptazė ir kt.

3. Oksidazės, oksidacijos E., sugeba prijungti molekulinį deguonį. Šie E. turi metalo savo sudėtyje ir veikia su koenzimų pagalba. Iš jų svarbiausios: aldeidazė, lakazė, urikazė, oksiduoja aldehidus, alkoholius iki rūgščių.

4. Reduktazė, redukuojantieji E.; jų yra šviežiame piene.

5. Katalazė, E., kurie skaldo bei jungia; iš jų svarbiausi: nitrilazė, fosfitazė ir t.t.

Yra dar ir įvairių kitų E., pvz. antikatalitiniai ir kt. *Ad. D.*

Enziminės augalų ligos mažai ištirtų ligų grupė, į kurią jungiami tie patologiniai reiškiniai, kurių priežastimi laikoma ne parazitiniai mikroorganizmai, bet medžiagų apykaitos sutrikimas be regimos išorinių veiksnių įtakos, pvz. kaulavaisinių medžių sakų tekėjimas, arba guminė liga (gummosis), spygliuočių medžių dervinė liga (resinosis). Kaikas E. pobūdžio ligomis laiko virusines ligas, kurios gali plisti ne tik to paties augalo organuose, bet apkrečia ir kitus tos pačios arba artimos rūšies augalus.

P. Graebner Lehrbuch d. nichtparasitaeren Pflanzenkrankheiten 1920.

Enzootija (gr.) atskirų ūkių ar apylinkių, neplačiai paplitusi naminių gyvulių, ypač raguočių, arba laukinių žvėrių epidemija (juodligė, gyvulių maras).

Eoanthropus Dawsoni žr. Piltdown žmogus.

Eobanus Hessus žr. Hessus, Helius Eobanus.

Eocenas (gr. eōs ‚aušra' ir kainos ‚naujas') žemės istorijoje tretinio laikotarpio skirsnis tarp paleoceno ir oligoceno. Europoje išskiriamos dvi sritys: šiaurės ir pietų. Šiaurės srityje E. jūros buvo apėmusios š. Prancūzijos ir p. Anglijos dalis, Belgiją, Olandiją, Jutlandijos pusiasalį ir š. Vokietiją ligi Pamario. Pietų srities jūros buvo apėmusios visą p. Europą ir tęsėsi toli Afrikoje. Lietuva ir kaimyniniai Pabaltijo kraštai tuo metu buvo sausažemis, kur augo šiltų kraštų miškai. Čia augo laurai, magnolijos, taksodijos ir kt. tam klimatui prisitaikę augalai. E. augo gintarmedžių (Pinus succinifera, Picea Engleri), iš kurių sakų susidarė gintaras. Gyvulių tarpe pasirodė visos pagrindinės augštesniųjų žinduolių gyvulių rūšys. Jų tarpe buvo išplitusios ir beždžionės. Žmonių gyvenimo pėdsakų neaptikta.

Eofitinis smiltainis apatinio kambrio smiltainis su medūzų atspaudais; pasitaiko p. Švedijoje ir Pabaltijy.

Eohippus (gr.) seniausias žinomas arklių šeimos narys. Gyvuliai yra buvę žemo ūgio, priekinės kojos turėjo keturis, užpakalinės tris pirštus. Kaklas trumpas, nugara išlenkta. Griaučių surasta apatinio eoceno sluogsniuose, Naujojoje Meksikoje.

eo ipso (lot.) savaime, tuo pat.

Eolai, arba eoliečiai (gr. Aioleis) Eolidos gyventojai; sen. graikų padermė, kuri anksčiau buvo įsikūrusi Tesalijoje, Beotijoje, Lesbo saloje ir M. Azijoje.

Eolas (gr. Aiolos) 1. gr. mitologijoje vėjų dievas; 2. Tesalijos karalius, eoliečių protėvis. Žr. Ajolas.

Eolida (gr. Aiolis, -idos) žiemvakarinis, senovėje eoliečių gyventas M. Azijos kraštas, taip pat Eolija vadinamas.

Eolija žr. Eolida.

Eolinė arfa styginis muzikos instrumentas, kur garsai gaunami einant oro srovei. Ji daroma iš plono medžio, stygos vienodo ilgio, bet įvairaus storio, derinamos unisonu. Paprastai E.A. dedama į langą. Manoma, kad ją išradęs šv. Dunstanas X a.

Eolitai (gr. eōs ‚aušra' ir lithos ‚akmuo': ‚aušros akmenys') titnago, putnago ir kitų mineralų apskeldėję gabalėliai, randami tretinio ir ketvirtinio laikotarpio pradžios žemės sluogsniuose. Kaikurie proistorikai, geologai ir paleontologai E. laiko seniausiais žmonių įrankiais, vartotais dar prieš

senąjį akmens amžių, tačiau daugumas tyrinėtojų yra nuomonės, kad tie tariamieji apdirbimo pėdsakai atsiradę natūraliu būdu (veikiant kaitrai, šalčiui, tekančiam vandeniui).

W. Adrian Die Frage der norddeutschen Eolithen 1948.

Eonas (gr. aion ,amžius') 1. neišmatuojamai ilgas periodas, beribis laiko tarpas, amžinybė; 2. neoplatonizme dvasinė būtybė, emanacijos keliu išplaukusi iš Augščiausios būtybės. E. buvo suprantama kaip tarpinė būtis tarp Dievo ir medžiaginio pasaulio.

Eos (gr. eōs ,aušra') graikų aušros deivė, Hiperiono ir Tėjos duktė, važiuojanti prieš saulės vežimą, skelbdama dienos artėjimą. Sen. romėnų mitologijoje atitikmuo yra Aurora.

Eosander Johann Friedrich Frhr. von (apie 1670–1729) vokiečių architektas, nuo 1692 dirbęs Friedricho I rūmuose, nuo 1713 Švedijoje ir nuo 1723 Saksonijoje pas Augustą Stiprųjį. Svarbiausi E. architektūriniai darbai: Charlottenburgo pilies perstatymas (nuo 1704), Monbijou pilies vidaus įrengimas Berlyne (1708), Berlyno pilies statyba (1707–13), Übigau pilis prie Drezdeno (1724–26) ir kt.

Eötvös József (1813–1871) vengrų rašytojas ir politikas. 1836–37 atlikęs kelionę po v. Europą, rūpinosi Vengrijos vidaus valdymo reformomis, nuo 1843 seimo narys, 1848 ir 1867 švietimo ministeris, nuo 1866 mokslų akad. pirmininkas. Jo romanuose keliami socialiniai ir kultūros politiniai klausimai. Paliko istorinių, filosofinių ir filologinių raštų. Jo raštų rinkinys (20 tomų) išleista 1901–13.

A. Goellnerova J. E. 1937.

Eozinas trifenilmetano grupės raudoni dažai, gaminami veikiant fluoresceiną bromu. Lengvai tirpsta vandenyje ir alkoholyje. Vartojami raudono rašalo, lūpų dažų, nagų lako ir kt. gamyboje.

Eozoinė era (gr. eōs ,aušra' ir zoon ,gyvulys') žemės plutos istorijoje seniausių laikų antroji iš eilės era, dar vadinama archeozoine, prieškambrine, algonkine ir proterozoinė era.

Epacris medinių augalų gentis su apie 26 rūšimis iš Australijos ir jos salų (šeima Epacridaceae).

Epafras (sutrumpinta forma iš gr. Epaphroditos) šventasis (šventė VII 19), kilęs iš Kolosų, šv. Povilo mokinys ir kartu su juo kalintas Romoje; daug nusipelnęs Kolosų, Leodikėjos ir Hierapolio bažnyčioms, gal net jų įsteigėjas; pasak padavimo, buvęs pirmasis Kolosų vyskupas, miręs kankinio mirtimi.

Epafroditas (gr. Epaphroditos) Pilypų Makedonijos miesto krikščionis, šv. Povilo bendradarbis. Pasiųstas Pilypų bažnyčios į Romą su dovanomis Povilui, grįžo atgal su šio laišku pilypiečiams. Vėlesnėmis žiniomis buvęs Adrijos vyskupas ir miręs kankinio mirtimi. (Šventė III 28).

Fr. X. Pölzl Die Mitarbeiter des Weltapostels Paulus 1911; *J. Huby* Les Epitres de la captivité 1935.

Epakta (gr.) 1. astronomijoj skirtumas tarp 12 saulės mėnesių ir 12 mėnulio mėnesių (apie 11 dienų); 2. skirtumas tarp kalendorinio mėnesio ir mėnulio mėnesio (mažiau negu viena diena, išskyrus vasarį).

Epaminondas (gr. Epameinondas) Tebų valstybės Graikijoje valstybininkas ir karo vadas, gyvenęs V a. pabaigoje ir pirmojoje IV a. pusėje pr. Kr. Pasižymėjo tuo metu vykusiuose karuose tarp atskirų graikų valstybėlių. Buvo artimas Pelopido draugas ir su juo kartu veikė. 371 pr. Kr. jis buvo pasiųstas Tebams atstovauti Spartoje vykstančiose derybose su Atėnais. Derybose atsisakius Tebų atstovams pripažinti Beotijos atstovavimo teisę ir pašalinus tebiečius iš derybų, spartiečiai mėgino užimti Beotiją, bet buvo atmušti daugiausia dėl E. veiklos. Vėliau sykiu su Pelopidu įsitvirtinęs Beotijoje, jis sėkmingai kovojo su spartiečiais, užimdamas dalį jų teritorijos ir iškeldamas Tebų ginklo garbę. Spartos jam nepasisekė paimti. Vėliau jis sėkmingai kovojo prieš didelę graikų valstybėlių koaliciją, tačiau pergalės momentu pats buvo nužudytas mūšyje ties Mantinėja.

K. Mck.

Eparchas (gr. eparchos ,vietininkas') provincijos vietininkas sen. Graikijoje ir Romos imperijoje. Nuo VI a. E. buvo vadinamas ir Bizantijos vietininkas Italijai.

Eparchija (gr.) stambus administracinis eparcho valdomas vienetas Romos imperijoje. Rytų bažnyčioje E. atitiko diecezija, valdomą vyskupo. Rusijoje iki 1917 revoliucijos yra buvusios 86 E., administruojamos Kievo, Maskvos bei Petrapilio metropolitų, 14 arkivyskupų ir kitos vyskupų.

Epas (gr. epos) pasakojamosios literatūrinės krūrybos rūšis, lygiagretė lyrikai ir dramai.

E. pobūdis. Pasakojime pagrindinis elementas yra įvykis tam tikroje vietoje tam tikrame laike, vistiek, ar įvykis panašus į gyvenimo tiesą, ar fantastinis. Įvykio eiga, greita ar vos riedanti pirmyn, sukliūdama ilgiau prie žmonių, daiktų, gamtos, situacijų aprašinėjimo, sudaro daugiau ar mažiau įtemptą pasakojimo intrygą, fabulą. Antras pasakojimo elementas yra veikėjas ar veikėjai, apie kuriuos pinasi įvykis ar įvykiai. Jie dažniau yra žmonės, bet lygiai gali būti dvasios, gyviai, augalai, akmenys, žvaigždės; tik jie pasakojime virsta su žmogiškomis ypatybėmis. Trečias elementas yra autoriaus sudaroma iliuzija, kad savo vaizduojamo veikėjo ar įvykio

atžvilgiu jis yra objektyvus ir nereiškia savo emocinio nusiteikimo bei nusistatymo (priešybė lyrikos žanrui). Autoriaus subjektyvumas iš tikrųjų reiškiasi vaizduojamame pasaulyje, bet kitu būdu — per autoriaus parenkamus veikėjus, įvykius, situacijas. Spinduliuodamas savo nusistatymus ir mintis ne tiesiogiai, bet tik pro tuos vaizdus, autorius nesuardo objektyvumo iliuzijos. Įvykį ar įvykius vaizduodamas kaip tekančią srovę, E. išsiskiria nuo dramos, kuri vaizduojamame įvykyje regi dinamines viena kitai prieštaraujančias ir tarp savęs kovojančias jėgas. Dėl to epinis pasaulis palyginamas su ramiai ir plačiai per slėnį plaukiančia upe, o dramatinis su siauru pirmyn besiveržiančiu kalnų upeliu (Ermatinger).

E. r ū š y s. Pagal pagrindinių E. elementų pobūdį ir jų variacijas pasakojimai gali būti įvairaus pobūdžio ir įvairiais vardais pavadinami. Kai pasakojime persveria įvykis, intryga, bus nuotykių pasakojimas. Pagal tai, kokį gyvenimą tie įvykiai reikš, pasakojimas bus vadinamas realistiniu, fantastiniu, kriminaliniu ir t.t. Jei pasakojime mažiau įvykių ir daugiau aprašinėjimo, bus aprašomieji pasakojimai. Jei dėmesys labiau telkiamas į veikėjų charakterį, jo psichologinius pergyvenimus, bus charakterių, psichologiniai pasakojimai. Pagal tai, kokie tie veikėjai, vėl pasakojimai bus vadinami herojiniais, idiliniais ir kt. Jei autoriaus emocinis pergyvenimas stipriau atsispindi pro veikėjus ar aprašymus, bus lyriniai pasakojimai, o jei pasakojimo pasaulyje pasireiškia konfliktai ir kovos, pasakojimas pavadinamas dramatiniu. Pagal tų pagrindinių elementų pobūdį ir jų svorį pasakojimai gali įvairuoti neišsenkamai ir nepasikartojamai kiekvieno naujo talento kūryboje. Tačiau tradiciniu būdu E. skirstomas dažniau atsižvelgiant į jo kilimą bei į autorių, į tautosakinį, arba liaudies, ir individualinį. Tautosakinio E. dažnieji pavidalai: didelio masto — epopėja ir poema, mažojo masto — pasaka, sakmė, patarlė, priežodis. Individualinio E.: didelio tūrio — poema, romanas, apysaka, mažojo — baladė, pasakėčia, novelė, vaizdelis, legenda, apybraiža ir kt.

E. i s t o r i n i s s u p r a t i m a s. Praeityje E. apimtis buvo suprantama siauriau. E. vardas buvo taikomas vadinamam liaudies epui — liaudyje plitusiems mitiniams bei herojiniams pasakojimams ar juos apjungusioms epopėjoms, poemoms. To E. viršūnėje buvo laikoma graikų antikinės dvasios ir kultūros išraiška Iliada ir Odisėja. Kitą E. pavidalą davė viduramžių riterinė frankų kultūra — chansons de gestes ir iš jų išaugusią Rolando giesmę. Šiaurės pagoniškosios kultūros, germanų ir skandinavų, išdava buvo sagos ir iš jų išaugę didesnio masto pasakojimai Nibelungų giesmė ir Gudrun. Skyrium stovi slavų kultūros paveikslai su bylinomis ir suomių iš mitologinių pasakojimų suausta Kalevala. Iš Azijos tautų populariausios buvo indų mitolginės Mahabharata ir Ramajana. Į tradicinę E. sąvoką dar buvo įtraukiamos ir individualinės žinomų autorių poemos, kuriomis buvo daugiau ar mažiau pasekamas antikinis E.: Virgilijaus Eneida, Dantės Dieviškoji Komedija, Torquatto Tasso Išvaduotoji Jeruzalė, Camoenso Luziada, Miltono Prarastasis Rojus, Klopstocko Messiada, Mickevičiaus Ponas Tadas ir kt. Joms visoms bendri bruožai: eiliuota kalba, didinga ir plati vaizduojama medžiaga, pakilus ramus tonas. Pakitus kultūros dvasiai, tie literatūriniai pavidalai išseko, ir dabar E. vardas prasiplėtė į naujų laikų naujus literatūrinius pasakojimus. *J. Brz.*

Epée Charles Michel (1712–89) prancūzų kunigas, pasižymėjęs kurčių ir nebylių vaikų mokymu. Pradžioje jis mokė kurčius ir nebylius vaikus vienoje didikų šeimoje, sudarė pirštų ženklų abėcėlę ir 1775 savo lėšomis įsteigė mokyklą. 1791 mokykla paversta institutu Paryžiuje. Išsp. La véritable manière d'instruire les sourds et muets 1784.

Epegzegezė (gr. epexēgēsis) parataksinis sakinio dalies papildymas ar paaiškinimas, pvz.: žvirbliai sutūpė kanapėse, p a č i o s e j ų v i r š ū n ė s e.

Ependima (gr. ependyma) anatomijoje sluogsnis cilindrinių celių, kurios iškloja galvos smegenų vidinius ruimus ir nugaros smegenų centrinį kanalą.

Epentezė (gr. epénthesis) neetimologiškas kokio garso, balsio ar priebalsio, įspraudimas žodyje, pvz. tarm. n u m i r u i l i s iš n u m i r u(o)l i s, žem. p a i m b l u s „gabus" iš p a i m l u s, dzūkų S t r a u j a „upės vardas" iš s r a u j a ir kt.

Eperias, Eperiess, Eperiaszy Mykolas (m. 1747) Širvintų seniūnas, pirmojoj XVIII a. pusėj veikęs su švedais prieš Augustą II. Polski Słown. Biogr. VI 1948.

Épernay v. Prancūzijos mst. Marnos departamente, prie Marnos; 20.400 gyventojų (1952). Šampano gamybos centras su 50 km ilgio vyno rūsiais. Per metus pagaminama apie 5.000.000 butelių šampano.

Ephedra augalas žr. Pleiskenis.

epi- gr. priešdėlis, reiškiąs ‚prie, ant, už, viršuj' ir vartojamas kaikuriose svetimybėse, pvz. epidermė, epilepsija, epilogas, epitetas.

Epibatai (gr.) sen. graikų jūrų kariuomenė, vėliau vien tik tos kariuomenės karininkai.

Epiblastas (gr.) 1. b o t a n i k o j e žvynelio pavidalo priedas, kurį turi daugelio varpinių augalų gemalai. E. stovi priešais

skydelį. 2. Embriologijoje žr. Ektoderma.

Epiblema (gr.) botanikoje šaknų epidermė, arba plaukelius gaminąs sluogsnis. Nuo antžeminių augalo dalių epidermės E. skiriasi tuo, kad celės neturi kutikulos, mažiau sustorėjusiomis sienelėmis, mažiau suplokštintos ir neturi žiotelių. Nors E. genetiškai yra homologiška epidermei, bet fiziologiškai visai atitolusi nuo jos: E. yra praradusi dengiamojo audinio funkciją ir prisitaikiusi medžiagų sėmimui. Šiai pareigai tobuliau atlikti, E. celės gamina šaknų plaukelius. E. yra nepatvarus audinys. Ji greit nusitrina, ir tuomet ją pavaduoja egzodermė arba vėliau kamštinis audinys (periblema).

Epicentras vieta žemės paviršiuje ties žemės drebėjimo židiniu. Šis punktas paviršiuje sudreba augščiausiai ir stipriausiai. Nuo E. žemės paviršiaus drebėjimo bangos plinta į visas puses.

Epicharmas (gr. Epicharmos apie 550 — 460 pr. Kr.) didžiausias Sicilijos komedijos atstovas. Anksti persikėlęs į Siciliją, įsikūrė Sirakūzų tironų Gelono ir Hierono rūmuose. E. pirmas įvedė į kominę poeziją intrigą. Fabulą savo veikalams ėmė arba iš mitologijos, ir tada paimdavo tam tikrą dievo arba didvyrio nuotykį ir suteikdavo jam juokingų bruožų; arba iš gyvenimo, ir tada atvaizduodavo savo aplinkumos papročius. Senieji gėrėjosi E. veikaluose gražių sentencijų gausumu ir viename papyre išsiliko vienos III a. po Kr. sudarytos šių sentencijų antologijos liekanos. Komedijų išliko tik mažos nuotrupos. Abejojama, ar jis iš tikrųjų yra parašęs didaktinę poemą Apie Gamtą. E. komedijos buvo parašytos doriečių tarme, kaikur pasitaiko ir senos itališkos tarmės formų. Mėgiamiausias komedijų herojus yra Heraklis. Komedijoje Buseiris E. parodo jį patenkinantį savo apetitą nužudytos baisenybės patalpose. Hebos vestuvės apysaka apie Poseidono stebuklingą žuvų gaudymą ir Heraklio apetitą puotoje. E. sukūrė plastišką parazito vaizdą ir bene pirmas įvedė į graikų kalbą tą žodį. Neišliko jo komedijos Kaimietis, Grobimai, Megarietė. E. mokėjo pagauti būdingus žmogaus išvaizdos ir jo vidinio gyvenimo bruožus, suglausti kiekvieną jų trumpame vaizde, pabrėždamas ir išplėsdamas jo juokingąsias puses. Liekanas išl. Kaibel Comicorum graecorum fragmenta I 1899.

H. Diels und *W. Kranz* Fragmente der Vorsokratiker I 6 laida 1951.

Epiciklas ptolemėjinėje planetų judesio sistemoje apskritimas, kuriuo tariamai keliauja planeta. E. centras sukasi aplink žemę.

Epicikloida žr. Cikloida.

Epidamnas (gr. Epidamnos) žr. Durazzo.

Epidauras (gr. Epidauros) sen. graikų miestas prie Saronos įlankos su garsiomis Asklepijo ir Bacho šventyklomis. Graikų archeologinė dr-ja, vykdydama kasinėjimus nuo 1881, yra atidengusi milžiniško teatro liekanas. Paskutiniuoju metu prancūzų archeologai atkasė netoli teatro Asklepijo ir Apolono šventyklas. Apie 10 km į v. nuo E. yra buvusi Asklepijo šventykla, į kurią rinkdavosi ligoniai sveikatos beješkodami.

R. Herzog Die Wunderheilungen von E. 1931; *W. B. Dinsmoor* The Architecture of Ancient Greece [3]1950.

Epidemija (gr.) yra staigus ir didesnio masto susirgimų betkuria apkrečiama liga prasiplatinimas. Visos apkrečiamos ligos gali tarpais tiek prigesti, kad tepasitaiko paskirų susirgimų, ir tarpais, esant palankioms sąlygoms, gali labai išsiplatinti ir sukelti dideles E. Kad apkrečiamoji liga galėtų plisti, reikia, kad būtų apsikrėtimo šaltinis, t. y. sergąs žmogus, iš kurio ligos sukėlėjai, bakterijos, betarpiškai arba per aplinką patenka į sveiką žmogų. Neretai ir sveikas žmogus gali nešioti pavojingus ligų sukėlėjus, kuriais gali apkrėsti kitus, pats nesirgdamas. Ligų sukėlėjai plinta per odą, vandenį, dirvožemį, maisto produktus, drabužius ir per gyvus padarus, kaip muses, uodus, utėles ir kt. Ypač didelis pavojus apsikrėsti yra per smulkučius sekretų lašelius, kurie tryška iš burnos arba nosies kalbant, kosint ir čiaudant. Taip dažniausiai plinta vaikų amžiaus apkrečiamosios ligos. Vaikų amžiaus apkrečiamosios ligos, pvz. tymai, difterija, skarlatina, kokliušas ir kt. išsiplatina ir sukelia E. tik kas kelinti metai. Tas reiškinys yra išaiškinamas tuo, kad, persirgę betkuria čia minėtų ligų, vaikai įgyja imuniteto, todėl E. nurimsta, kol priauga nauja vaikų karta. Prie apkrečiamųjų ligų išsiplatinimo prisideda ir socialinės žmogaus gyvenimo sąlygos, pvz. ankšti butai, blogas maitinimasis, skurdas, žemas kultūros laipsnis, higieniškų įpročių stoka ir nešvara. Karų ir suiručių metu E. dažnesnės. Ypač smarkiai paveikdavo karius. Lietuvos nepriklausomybės kovų metu 1919–20 Lietuvos kariuomenėje santykis žuvusių nuo priešo ginklo ir mirusių dėl ligų buvo 10 : 8,4. I pas. karo metu ir po jo Lietuvoje siautė kaikurių ligų epidemijos. Susirgimų skaičius svarbesnėmis epideminėmis ligomis, siautusiomis Lietuvoje 1920–35, buvo šis:

	1920	1925	1930	1935
Raupai	1231	25	2	6
Dizenterija	4435	109	36	7
Dėmėtoji šiltinė	5302	221	386	334
Vidurių šiltinė	2421	615	1023	853

Susirgimai raupais ir dizenterija Lietuvoje buvo beveik visai išnykę, bet nedide-

lės šiltinių E. Lietuvoje vis dar pasirodydavo. E. daro įtakos ir metų laikai. Dizenterijos ir vidurių šiltinės E. kyla vasaros pabaigoje. Difterijos ir skarlatinos įsigali vėlyvą rudenį ir žiemos pradžioje. Gripu ir dėmėtąja šiltine dažniausiai serga žiemą. Tai aiškinama pasikeitusiomis gyvenimo sąlygomis.

Susirgę apkrečiamomis ligomis ligoniai atskiriami nuo sveikų. Geriausia ligonį išvežti į ligoninę, o butą ir jo daiktus dezinfekuoti. Kartais E. plitimą tenka sulaikyti griežtomis priemonėmis: uždrausti prekymečius, susirinkimus, bažnyčių lankymą ir t.t. Bet kaikurių E., ypač dėmėtosios šiltinės arba vidurių šiltinės, negalima visai išnaikinti vien valdžios organų priemonėmis, nes šių ligų prasiplatinimas žymiai priklauso nuo gyventojų įpročių ir švaros. Lemiamos reikšmės kovoje su epideminėmis ligomis turi įvairūs skiepijimai, serumai ir antibiotikai.

E. l i a u d i e s p a p r o č i u o s e. Šiltinės ir kt. užkrečiamųjų ligų metu XIX a. vietomis Lietuvoje buvo paprotys pažymėti sergančiųjų namus. Paprastai tokių namų vartai būdavo užkeliami, peršaunami kartimi ir ant vartų užstatomas šiaudų puskūlis. R. Augštaičiuose toks puskūlis būdavo užmaunamas ant varčios stulpo, kai susirgdavo namuose šiltine, raupais, ar dėl neaiškios ligos suguldavo staiga keli šeimos nariai.

Epideminis encefalitas—epideminis smegenų uždegimas. Ligos priežastys nežinomos; spėjama, kad E.E. sukėlėju yra viras. Europoje paskutinė E.E. epidemija buvo 1916, JAV nuo 1919 iki 1925. Liga pasireiškia staigiu temperatūros pakilimu, letargija, paralyžu.

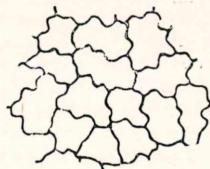
Epidemiologija (gr.) mokslas apie epidemijų atsiradimą, jų plėtimąsi ir kovą su jomis.

Epidendrum augalai apie 400 skirčių, daugiausia epifitinių orchidėjų (šeima Orchidaceae).

Epidermė (gr.) 1. viršutinis odos sluogsnis, galstotas, neturįs jokių indų. E. sudaryta iš 4 sluogsnių: a. r a g i n i o (stratum corneum), susidedančio iš plokščių suragėjusių celių; b. s k a i d r i n i o (stratum lucidum), susidedančio iš kelių sluogsnių permatomų celių su branduoliais; c. g r ū d e l i n i o (stratum granulosum), susidedančio iš plokščių grūdelinių celių ir d. m u k o s i n i o (rete mucosum), susidedančio iš apskritų ir poligonalinių pigmentuotų celių; tie pigmentai nulemia odos spalvą.

Pačiame E. paviršiuje yra grioveliai, sudarą būdingą raštą (ypač rankų ir kojų pirštuose), skirtingą kiekvienam individui. Šių griovelių nuotraukos (charakteringiausios pirštuose) vadinamos daktilogramomis; jos vartojamos identifikacijai. *J. Blč.*

2. B o t a n i k o j e jaunų auglių bei lapų, taip pat žiedų, vaisių, vienasluogsnis ar daugiasluogsnis dengiamasis audinys. E. uždaviniai — mechaninė apsauga, vandens bei metabolinių medžiagų taupymas, garavimo sulaikymas, kada augalui būtina, dujinių medžiagų apytakos tarp vidaus ir išorės palaikymas, kartais ir fotosintezės absorbcijos, sekrecijos funkcijų atlikimas. E. celių išorinės sienelės storesnės, persunktos kutinu ir viršuje turi kutikulos sluogsnį tam tikrais atvejais su vašku, aliejais, lipais bei sakais, kristaline druska. Celėse chloroplastų maža arba visai nėra. E. dar esama atvarėlių (stoma), jų nuo 1000 iki 100.000 viename cm^2, įvairių plaukelių, paprastų ir liaukaplaukių, kurių tarpe ir dilginamųjų (dilgėlės). Šaknų E. (epiblema, rizodermė) pagal esamą aplinką skirtingai sudaryta, pvz. neturi atvarėlių, paprastai taip pat ir kutikulos, chloroplastų. Jos šaknų plaukeliai, išaugę iš vadinamųjų trumpųjų celių, paskirti neorganinėms maisto medžiagoms bei vandeniui imti iš dirvos ir pasižymi stipria absorbavimo galia.

Laiškenio lapo viršutinės pusės epidermė

F. E. Fritsch and *E. J. Salisbury* An Introduction to the Study of Plants 1931; *Katherine Esau* Plantanatomy 1953. *J. Rkt.*

Epiderminiai padarai —tuo vardu vadinami plaukai, nagai, riebalų ir prakaito liaukos. Visi šie padarai yra išsivystę iš ektodermės.

Epidermoidas (gr.) padaras, panašus į epidermę; cerebralinė ar meningealinė votis, turinti epiderminių celių inkliuzijų, kilusių iš odos ar gleivinės membranos.

Epidermolysis bullosa hereditaria įgimta ar tuoj po gimimo pasirodanti odos liga. Ji būdinga susidarymu pūslių, pūslelių ir epiderminių cistų, prasidedančių po odos suerzinimo. Liga neturi jokių uždegimo reiškinių, paprastai kartojasi visą amžių. Tinkamo gydymo nėra.

Epidiaskopas (gr.) prietaisas paveikslams rodyti ekrane. Stipria šviesa apšviečiamas į aparatą įdėtas paveikslas, kurio vaizdas atsimuša veidrodyje, o iš čia per objektyvą ekrane. E. atstoja du aparatus, kurių vienas vartojamas padidintiems vaizdams gauti nuo neperšviečiamų medžiagų (episkopas), antras — nuo peršviečiamų (diaskopas).

Epididimas (gr. epididymis) anatomijoje kiaušelio arba kiaušinėlio priedėlis. Tai pailgas kūnas, kurio vidurinė dalis yra trikampio formos, viršutinysis galas sustorėjęs ir apvalus (priedėlio galvutė) ir apa-

tinysis galas (uodegėlė) užsilenkęs ir pereina į sėklinį lataką. Priedėlis sveria apie 3 g.

Epididimitas (gr.) kiaušelio priedėlio uždegimas. Priežastis — infekcija, pvz. gonokokai, tuberkuliozės bacilos ir kt.

Epidotas mineralas, aliuminio-kalcio silikatas; monoklininės sistemos, kristalai prizminės formos, kietumas 6—7, lyg. sv. 3,4, spalva žalsva arba gelsva, bet pasitaiko ir ruda. Randamas daug kur pasaulyje kristalinėse uolienose, dėl stiklinio blizgesio vartojamas papuošalams kaip brangakmenis. JAV randamas prie Haddam, Conn., Chester County, Pa., Riverside, Calif.

Epifanija (gr. epipháneia ‚pasirodymas') 1. Dievo ar kitų antgamtinių būtybių pasirodymas, apsireiškimas; 2. daugely krikščionių bažnyčių metinė šventė, švenčiama sausio 6 d. prisiminti Trijų Karalių apsilankymui Betlėjuje. Rytų Bažnyčioje E. pradėta švęsti III a. Kristaus krikštui Jordane paminėti. Kaikur tą dieną minėtas ir Kristaus gimimas. Kai IV a. Rytų Bažnyčia perėmė iš Vakarų Kristaus gimimo šventę (XII 25), E. imta švęsti ir Vak. Bažnyčioje, ypač minint trejopą Kristaus pasirodymą: Rytų išminčiams (Karaliams), krikšto metu žmonėms (Jono Kr.: Štai Dievo Avinėlis) ir Galilėjos Kanoje vestuvėse su pirmuoju stebuklu. Rytų bažnyčios minimas tik Kristaus krikštas, todėl tą dieną krikštijami katechumėnai ir šventinamas vanduo, ypač Rusijoj. Palestinoj šventinamas Jordanas, Egipte — Nilas. Vakarų Bažnyčioje tą dieną šventinama auksas, smilkalas ir mira (Karalių dovanos Kristui) arba kreida, kuria paskui užrašoma duryse pirmosios trijų išminčių vardų raidės: C+M+B. Liaudis sugalvojo ir specialius trijų karalių vaidinimus. Trijų Karalių su žvaigžde vaikščiojimas žinomas ir Lietuvoje.

P. Dovydaitis Kalėdų šventės kilmė ir plėtotė (Soter 1928 193); *O. Casel* E. religijų istorijos šviesoje (Soter 1928 182–187); *B. Botte* Les origines de la Noel et de l'E. 1932.

Epifanijus 1) iš P a v i j o s (apie 438 — 496) vyskupas, veiklus politiniame gyvenime, kur stengėsi tramdyti valdovų kivirčus erdėjančioje imperijoje. Enodijus parašė jo biografiją.

2) Iš S a l a m i s (vėliau Konstantija, apie 315–403) graikų bažnyčios rašytojas, gimęs Palestinoje gal žydų šeimoje. Pagyvenęs kurį laiką asketu Egipte ir pabuvęs savo tėviškėje įsikurtame vienuolyne viršininku, tapo išrinktas Salamio (Kipre) vyskupu (367). Draugavo su šv. Jeronimu ir Rufinu. Buvo didelis Origeno priešas, nuteikęs prieš jį ir šv. Jeronimą. Kivirčijosi ir su Jonu Chrizostomu (žr.). Paliko nemaža nedidelės vertės raštų, kur išsaugojo kaikurių dingusių veikalų nuotrupas. Daugumą veikalų išleido K. Holl: Die griechischen christlichen Schriftsteller d. ersten drei Jhdten, 1915–31. *J. J.*

Epifenomenas (gr.) pagrindinio vyksmo lydimasai šalutinis reiškinys, neturįs įtakos šio vyksmo tolimesniam plėtojimuisi. Materialistiniame sielos ir kūno santykių aiškinime E. vadinami psichiniai reiškiniai, laikant sąmonę tik fiziologinių (nervinių) procesų lydimuoju reiškiniu (epifenomenalizmas).

Epifitai augalai, kurie gyvena ant kitų augalų, neimdami iš jų maisto. Lietuvoje E. yra tiktai kerpės, dumbliai ir samanos, gyveną ant medžių žievės, bet atogrąžų kraštuose yra ir E. iš žieduočių augalų, kurie gyvena ant medžių šakų. E. turtingos Bromeliaceae ir Orchidaceae šeimos. E. gali gyventi tiktai vietose, kuriose yra užtektinai kritulių, nes iš apačios jie maisto ir vandens negauna. Europoje gyveną E. naudojasi lietaus ir rasos vandeniu ir vandeny tirpstančiomis, ant žievės paviršiaus esančiomis dulkių dalimis. E. gali ilgai gyventi be vandens: jie pakelia sausrą. Augštesnės organizacijos augalai, pvz. žieduočiai, neturi tokio atsparumo. E. iš žieduočių yra daug atogrąžų lietaus miškuose. E. struktūra kseromorfinė. Negaudami vandens iš substrato, jie turi taupyti vandenį. E. apsisaugoja nuo perdidelio išgaravimo. Jų paviršius yra redukuotas, pvz. kaikurie pataisiniai arba Psilotum turi labai mažus lapus, ir jų stiebai turi asimiliacijos funkciją. Kiti E. turi storą kutikulą, storus odinės konsistencijos lapus, lapų kraštai užsilenkę. Pagaliau E. gali būti sukulentai, pvz. orchidėjos, Myrmecodia ir kt., kuriose yra vandens atsarga sausam periodui. Rečiau E. apdengti plaukais. Augalai, kurie pradeda gyvenimą E. gyvenimu ir baigia neepifitiniu (pvz. Ficus) arba atvirkščiai (pvz. Araceae), yra bemiepifitai. Tokie bemiepifitai visada yra vijokliniai augalai, kurie šaknimis kabinasi prie medžių. Kartais toks E. leidžia šaknis žemyn, kurios pasiekia žemę, ir tada iš E. pasidaro neepifitas arba augalas, pasiekęs medžių viršūnę, pavirsta į E., nes apatinė jo dalis nyksta. E. vaisius ir sėklas išnešioja vėjas, paukščiai ir net beždžionės. E. randami šiose augalų grupėse: a. dumbliai, kerpės ir samanos E., auga tiktai drėgnuose atogrąžų kraštuose; b. epifitinės kerpsamanės auga

Palmės, apaugusios epifitu

ypač žemesnių musono kraštų kalnų viršūnėse ir šlaituose; c. epifitinės orchidėjos ir sukulentai; d. lizdų E.; e. bromeliniai (Bromeliaceae).

Karsten Handwörterb. d. Naturwissenschaft I III 1933.

Epifora (gr.) 1. medicinoje ašarų riedėjimas, ašarotekis: a. pergausus ašarų gaminimas, pvz. verkiant (psichinė E.), žiovaujant, vemiant, čiaudant (asociuotinė E.), nuo šalčio, vėjo, akies krislo, uždegimo, pauosčius amonio, svogūnų (refleksinė E.); b. pasunkėjęs ašarų nutekėjimas (mechaninė E.) nuo ašarinio latako sąsmaukų ir kt.; 2. retorikoje vieno kurio žodžio kartojimas kelių vienas po kito sekančių sakinių pabaigoje.

Epifragma (gr.) viršutinė pertvara, — augalų anatomijoje dviem atvejais vartojamas terminas: 1. samanų sporų dėžutės E. — plona odelė, dengianti sporų dėžutės angą, dėžutės dangteliui nukritus; 2. lizdeninių (Nidulariaceae) grybų vaisinio kūno E. — plona odelė, kurį laiką dengianti taurės pavidalo vaisinių kūnų angelę, kai vaisinio kūno apvalkalas (peridija) jau yra atsidaręs.

Epigastris (gr.) anatomijoj viršutinė pilvo tuštumos sritis.

Epigenezė (gr. epigenesis) 1. biologijoje teorija, pagal kurią gemalo celė esanti bestruktūrė, ir todėl embrionas kaip naujas padaras galįs vystytis, tik aplinkai veikiant protoplazmą; 2. medicinoje antrinis simptomas.

Epigininis botanikoje augąs ant užuomazgos arba mezginės viršaus. E. mezginę turi žiedai iš skėtinių šeimos, obuolių žiedai ir kt.

Epiglottis (gr.) antgerklis (žr.).

Epigonai (gr. epigonoi ‚palikuonys') 1. graikų legendoje Tebų apsiausties kare 7 nužudytų karalių sūnūs, kurie po 10 metų vėl pradėjo karą prieš Tebus ir šiuos sunaikino; 2. Aleksandro Didžiojo karo vadų (diadochų) įpėdiniai, kurie pasidalijo Makedoniją tarpusavyje; 3. mokslininkai ir rašytojai, kurie tęsia savo didžiųjų pranokėjų darbus, plėtoja ir puoselėja jų idėjas bei metodus, neieškodami ar nesugebėdami rasti ko nors nauja. Epigono, kaip originalios kūrybinės galios neturinčio ir savo pirmatakų pėdomis einančio rašytojo, terminas literatūroje plačiai prigijo po K. Immermanno romano Die Epigonen (1836). Epigonų turi kiekviena literatūra. Lietuvių literatūroje Margalį iš dalies galima laikyti Maironio epigonu.

Epigonas V a. pr. Kr. graikų muzikos teoretikas ir 40 stygų muzikos instrumento „Epigoneion" išradėjas.

Epigonas (bot.) jauno samanų sporogono apvalkalas, kuris gaubia sporogoną pirmųjų jo plėtros stadijų metu.

Epigrafas (gr.) 1. paminklo, antkapio ar kokio kito panašaus daikto įrašas ar užrašas (lot. inscriptio); 2. motto arba citata knygos ar knygos skyriaus pradžioj autoriaus minčiai apibūdinti.

Epigrafika (gr.) istorijos mokslo šaka, kuri tiria senovės epigrafus (žr.). Kaikuriems senosios sitorijos faktams nušviesti E. duoda labai svarbių duomenų. E. tiria epigrafų raštą, terminologiją, aiškina jų tekstą. Tos rūšies leidinių labiausiai žinomi Inscriptiones Graecae ir Corpus Inscriptionum Latinarum.

W. Larfeld Griechische Epigraphik [3]1914; *R. Hubner* Römische Epigraphik 1905.

Epigrama (gr. epigramma ‚užrašas') trumpas satyrinis eilėraštis, parašytas paradoksaliu ir dažnai kandžiu tonu. Senovės graikuose E. reiškė: a. įrašą paminkle, statuloje ar pastate; b. panašaus pobūdžio įrašą eilėmis ir c. trumpas kandus eilėraštukas. Romėnai, pasisavinę šią formą iš graikų, E. išpuoselėjo iki anksčiau nepasiektų augštumų ir ją vartojo išimtinai satyrai. Romėnų E. geriausi pavyzdžiai yra sukurti Martialo, Katulo ir kt. Toje tradicijoje E. ir dabar tebekultivuojama visų tautų literatūrose. Įžymesnieji lietuviai, rašę E., yra Dionizas Poška, Adomas Jakštas, Bernardas Brazdžionis ir kt.

J. Radžvilas E. poema (Kultūra 1934 288–296)

J. A.

Epikardis (gr.) išorinis širdies sluogsnis. Jis yra plonas ir apdengia storiausią raumeninį širdies sluogsnį. E. uždegimas vadinamas epikardičiu.

Epikėja (gr. epieikéia) individualios sąžinės vienkartinis sprendimas, kuriuo konkrečiose sąlygose ir aplinkybėse įstatymui vykdyti pasirenkamas veiksmas pagal įstatymų leidėjo mintį ir siektąjį tikslą, nors prieštaraująs įstatymo raidei. Įstatymas, tvarkydamas žmogiškuosius veiksmus, siekia gėrio. Betgi jie priklauso ne tik nuo žmogaus, bet ir nuo aplinkybių, kurios gali pakeisti arba bent turėti įtakos siekiamajam gėriui. Kadangi įstatymų leidėjas negali visų aplinkybių numatyti, tai gali atsitikti taip, kad kuriuo nors įstatymų leidėjo nenumatytu atveju, paklustant įstatymo raidei, siektasis gėris kaip tik nepasiekiamas. Ir priešingai, konkrečiose aplinkybėse įstatymų leidėjo numatytasis gėris kaip tik pasiekiamas, nevykdant įstatymo raidės. Taigi kai paprastose ir įstatymų leidėjo numatytose aplinkybėse siektasis gėris realizuojamas įstatymo raidės vykdymu, specialiose aplinkybėse minėtasis gėris įstatymo raidės trukdomas, o, priešingai, realizuojamas įstatymo raidės nevykdymu (tiktai raidės, o ne minties: įstatymas pagal mintį yra vykdomas). Taigi E. galima pasiekti įstatymo numatytą tikslą, veikiant tiktai pagal įstatymo dvasią, jo mintį, nors prieš įstatymo aiškius

nedviprasmiškus žodžius. Kitaip sakant, siektasis įstatymo tikslas palaikomas, siekiamas, o tiktai pakeičiamos ir aplinkybėms pritaikomos tam gėriui pasiekti skirtos priemonės. Tačiau toks individualios sąžinės sprendimas nepanaikina įstatymo objektyvaus įpareigojimo, kuriam liekant, sąžinėje nėra kaltės dėl įstatymo laužymo pagal jo raidę (nes įstatymas įvykdytas pagal jo dvasią ir tikslą). Nors E. artima su kitomis gimininingomis sąvokomis, tačiau ją reikia nuo jų skirti: ir nuo dispensos, ir nuo leidimo, ir nuo neaiškaus įstatymo interpretavimo, ir nuo nepatogumo (incommodum).

V. del Giudice Privilegio, dispensa ed Epikéia nel diritto canonico 1932; *L. J. Riley* The history, nature and use of epikéia in moral theology 1948.

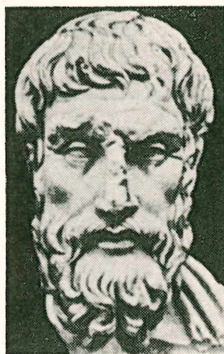
A. Lm.

Epikrizė (gr.) galutinis mokslinis ligos įvertinimas nuo jos pradžios iki pabaigos.

Epiktetas (gr. Epiktetos, apie 50–138 po Kr.) graikų filosofas, stoikas, imperatoriaus Nerono asmens sargybinio vergas, paskiau paleistas laisvėn. Domitianui viešpataujant, buvo ištremtas iš Romos ir persikėlė į Nikopolį Epire; ten įkūrė filosofinę mokyklą. E. paskaitos buvo užrašytos jo mokinio istoriko Ariano; jų išsiliko tik mažesnė dalis. Vėliau iš šių užrašų buvo padaryta santrauka, pavadinta encheiridion (vadovėlis), kur trumpai išdėstytos stoikų moralės taisyklės. E. filosofija grynai praktikinio ir moralinio pobūdžio. E. etikoje ypač iškeliamas religinis momentas. Žmogaus prievolė klausyti Dievo įsakymų; kas jį ištinka gyvenime, jam Dievo skirta. Augščiausias gėris yra žmogaus vidinė laisvė, kurią jis gali pasiekti tik atsižadėjęs visų gėrybių, kurios nuo jo nepriklauso. Tada jis laisvu noru pasiduos savo likimui ir nieko, kas tik jį ištiks, nelaikys nelaime. E. etika artima krikščionybės moralei ir tuo, kad labai augštai vertina žmonių meilę.

A. Bonnhöffer E. und die Stoa 1890; (") Die Ethik E-s 1894; *D. S. Sharp* E. and the New Testament 1914; *W. Scherer* E-s pädagogische Bedeutung 1916; *O. Schmitz* Der Freiheitsgedanke bei E. und das Freiheitszeugnis des Paulus 1923.

Epikuras (gr. Epikouros apie 341 — 270 pr. Kr.) epikuriečių mokyklos įkūrėjas. Jaunystę praleido Samo saloje, vėliau gyveno M. Azijoje, pagaliau Atėnuose, kur 306—307 pr. Kr. įsikūrė savo mokyklą. Jaunas būdamas, E. susipažino su Demokrito raštais, ir nuo to laiko visiškai atsidėjo filosofijai. Iš E. veikalų išsiliko tik fragmentai, surinkti H. Usenerio (Epicurea 1878). Pagrindinis šaltinis Diogeno Laertiio, Filodemo raštai ir T. Lukretijaus Caro poema de rerum natura. Pasak E., filosofijos uždavinys esąs praktiškas: ji moko žmogų, kaip jis gali pasiekti laimę. Todėl sistemoje etika užima centrinę vietą, likusios dvi dalys — logika (arba kanonika) ir fizika (gamtos filosofija) teeina jai pamatu. Pažinimo teorijoje E. yra sensualistas (žr.). Visas žinojimas kyla iš juslinių pagavų, kurios dėl savo akivaizdomu turi būti laikomos augščiausiu ir vieninteliu tiesos kriterijumi.

Epikuras

Protavimo teorijoje E. ypač iškelia analogijos ir indukcijos išvedžiojimų reikšmę. E. f i z i k a remiasi Demokrito atomistine teorija. Viskas, kas yra, turi savo fizinę priežastį. Būtis negali nei atsirasti iš nebūties, nei virsti nebūtimi. Daiktų pradmenys yra atomai, turį tam tikrą lytį, didumą ir svorį. Iš atomų sūkurių ir susikibimų atsiranda žemė ir žvaigždės, t. y. visas mūsų matomasis pasaulis, taip pat ir visi kiti mums neprieinami pasauliai, kurių skaičius yra be galo didelis. Siela susidaro iš lengviausių ugniškų atomų, kurie kūnui mirus išsiblaško; atseit, siela mirtinga. Žvaigždžių tarpuose dievai gyvena laimingą, nežinantį rūpesčių amžiną gyvenimą, visiškai nesikišdami į pasaulio santvarką ir įvykių eigą. E. e t i k a priklauso eudaimonistinei linkmei. Kriterijai to, kas gera ir kas bloga, yra mogis ir skausmas; jie apsprendžia žmogaus elgesį. Reikia skirti fiziniai ir psichiniai mogiai (skausmai); pastarieji yra galingesni, nes siejasi ne tik su esamuoju momentu, bet apima praeitį ir ateitį, t. y. stiprinami atsiminimų ir lūkesčių. Bet tikroji laimė remiasi ne tiek teigiamuoju, kiek neigiamuoju mogiu, t. y. skausmo trūkumu, nes tiktai ta sielos būsena, kurioje nėra skausmo, gali būti pastovi ir laiduoja žmogaus vidinę laisvę, jo sielos ramybę. Šią būseną žmogus pasiekia, tenkindamas tik savo natūralius ir būtinus (gyvybei reikalingus) geismus ir užgniauždamas visus kitus. Vadinamoji laimė nesutraukomai surišta su griežčiausiu apsiribojimu ir savitvarda. Augščiausia dorybe E. pripažįsta aumeningumą (išmintingumą): jis išlaisvina žmogų nuo žalingų prietarų (pvz. dievų ir mirties baimės), moko jį teisingai įvertinti gyvenimo gėrybes ir suteikia jam tą sielos nusistatymą, kuris jį įgalina laisvai ir ramiai naudotis bei grožėtis tomis gėrybėmis. Todėl išminčius negali būti nelaimingas. Žmonių santykiuose E. ypač brangina draugystę. Valstybės ir visuomenės reikalais verstis nepatartina, nes tai ardo sielos ramybę. Fragmentus išleido Mühll 1922.

E. mokslas (epikurizmas) buvo susilaukęs daug sekėjų, tarp jų buvo ir Lukrecijus su Horacijumi. Bet jau Romos laikais jis buvo sugrubintas ir tiesiai iškreiptas. Savyje santūri ir asketiška. E. doktrina vėliau virto nerūpestingo gyvenimu naudojimosi (carpe diem!) sinonimu. Ir šiandien, priešingai paties E. mokslui, e p i k u r i z m u vadinamas beatodairinis naudojimasis žemės smagumais, o e p i k u r i k u pravardžiuojama gyvenimo smagurius.

H. Usener Epicurea 1887; *A. Vogliano* E. et Epicureorum scripta in Herculanensibus papyris servata 1928; *W. Schmid* E. Kritik der platonischen Elementenlehre 1936; *G. Coppola* Vita di E. 1942; *A. J. Festugière* E. et ses dieux 1946.

Epilacija (lot. epilatio) plaukų pašalinimas iš šaknų. E. atliekama Röntgeno spinduliais, tam tikrais vaistais ir žnyplutėmis.

Epilepsija (gr. epilepsia ‚užpuolis, priepuolis') nuomaras, puolamoji liga. Ja serga maždaug 0,5% visų žmonių. E. priepuoliai dažniausiai pradeda reikštis vaikystėje ir brendimo laikotarpyje (70%), ir 30% atitenka vėlesniam žmogaus amžiui. Moterys ir vyrai beveik lygiomis serga E. Moteryse E. pradeda reikštis jaunesniame amžiuje. Vaikų skaičius šeimoje ir jų gimimo eilė neturi įtakos E. Nuomaras sutinkamas įvairiose rasėse ir įvairiuose gyventojų sluogsniuose. E. yra dvejopos kilmės: įgimta ir įgyta. Svarbiausios E. priežastinės sąlygos yra: smegenų trauma — 5,7%, gimdymo metu įgyti sužalojimai — 5,6%, įvairios smegenų infekcijos — 4,2%, smegenų navikas 2,6%, smegenų kraujo indų defektai — 1,9%. Apie 77% E. priežastys neišaiškintos.

Gerai žinomos trys skirtingos E. rūšys: didžioji liga, mažoji liga ir Jacksono E. Kiekviena iš jų gali reikštis atskirai, bet pirmosios dvi gali būti ir drauge. Nors kartais E. priepuolis prasideda visai netikėtai, staigiai, bet dažniausiai prieš tikrąjį priepuolį būna atitinkamų, įspėjamųjų ženklų. Jie yra labiau įvairūs. Ligonis pajunta nepaprastą depresiją: jį pagauna savotiškas, siaubingas neramumas. Jis jaučia artėjantį alpimą. Jo žvilgsnis tampa klaidžiojąs. Be šitų bendrų simptomų, ligonis prieš E. priepuolį išgyvena ypatingas sensacijas, aura epileptica. Aura gali būti: p r o t i n ė (pvz. trumpalaikis agonijos jutimas), j a u s m i n ė (aštrus skausmas kurioj nors galūnėje ar kuriame nors kitame vidaus organę) ir m o t o r i n ė (kaikurių raumenų trūkčiojimas arba drebėjimas.

Aura gali būti tokia ryški ir pakankamai ilga, kad patyręs ligonis turi pakankamai laiko atsigulti ar susirasti nuošalesnę, saugesnę sau vietą prieš didžiojo priepuolio pradžią. Paprastai prieš mėšlunginį priepuolį žmogus surinka ar suklykia. Tai įvyksta ne dėl skausmo, bet tuos garsus sukelia su jėga iš plaučių išstumiamas oras pro susiaurėjusias gerklas. Jei ligonis yra stovimojoje padėtyje, tai jis staiga parkrinta ir dažnai krisdamas sunkiai susižeidžia. Jis netenka sąmonės, raumenys sustingrėja, toniškai susitraukia. Dažnai E. paliečia tik vieną kūno pusę. Galva prisilenkia prie vieno ar kito peties, kvėpavimas laikinai sustoja, veidas pradžioje išblykšta, vėliau pamėlynuoja, akių lėlikės išsiplečia, pulsas sudažnėja.

Pirmojo priepuolio fazė tetrunka ½–1 minutę. Po to atsiranda audringos klonikinės raumenų spazmos, kurios tampo visą kūną. Kartais spazmos būna tokios stiprios, kad net sulaužo kaulus ir išsuka sąnarius. Akys ima judėti, dantys smarkiai sukandami, dažnai jie baisiai sukandžioja liežuvį ir kitas minkštąsias burnos vidaus dalis. Kvėpavimas tampa sunkus ir triukšmingas. Iš burnos veržiasi kraujuotos putos. Mėšlas iš žarnų ir šlapimas iš pūslės irgi yra išstumiami. Šita fazė trunka kartais keliolika sekundžių, kartais keliolika minučių. Konvulsiniai trūkčiojimai ilgainiui išnyksta, raumenys atsileidžia, iš dalies grįžta sąmonė ir ligonis bando kalbėti. Bet neretai po tos fazės prasideda apkvaišimas ir sustingimas, kurie gali nusitęsti kelias valandas. Po jų ligonis nubunda atsigavęs, nurimęs arba nukamuotas ir depresijoje. E. priepuoliai kaikuriems ligoniams kartojasi su reguliariu periodiškumu. Kaikuriems asmenims jie yra labai reti — vieną kartą gyvenime, arba vieną kartą per keliolika metų, kitiems jie dažni — savaitiniai, dvisavaitiniai arba kasdieniniai, o kartais jie vyksta keliolika kartų per dieną. Priepuoliai gali atsitikti nakčia, žmogui bemiegant. Tokiais atvejais E. palieka labai ilgai nesusekta.

Kitos E. rūšies priepuoliai skiriasi nuo čia aprašytųjų tuo, kad jų nelydi konvulsinės spazmos. Mažosios E. priepuolio metu ligonis labai trumpam laikui netenka valios ir sąmonės. Kartais įvyksta trumpalaikiai kaikurių raumenų trūkčiojimai. Todėl ligonis daro kaikuriuos nelogiškus judesius, netikėtai pasikeičia veido išraiška.

Trečioji E. forma yra Jacksono liga, arba dalinė E. Jos metu ligonis palieka sąmonėje arba nustoja jos labai vėlai. Jis gali stebėti E. priepuolio eigą. Jacksono E. priežastimi yra smegenų žievės judėjimo centrų srity sužalojimas, smegenų navikas, traumatinis kaušo įlenkimas. Priepuoliai neužgauna žmogaus fizinio sveikatingumo.

Pagrindinai ištyrus 1905 epileptikus, nustatyta, kad 67% buvo protiniai normalūs, 23% turėjo lengvai sužalotus ir 10% galutinai suirusius protinius sugebėjimus.

Dvi E. rūšys (didžioji ir mažoji liga) yra paveldimos. Paveldima ne pati liga kaip tokia, bet predispozicija. Todėl epileptikų

vedybos su sveikais yra nepageidaujamos, o vedybos epileptiko su epileptiku turėtų būti neleistinos. Jacksono liga visuomet yra įgyta, nepaveldima. Ji sėkmingai gydoma chirurginiai.

W. G. Lennox, F. A. Gibbs, etc. The Interitance of Cerebral Dysrhytmia and of Epilepsy (Arch. Neural. and Psychiat. 44 : 1155, 1940); *W. Penfield* and *T. Erickson* Epilepsy and Cerebral Localization 1941; *O. Temkin* The Falling Sickness 1945. *D. Js.*

Epilobium žr. Ožkarožė.

Epilogas (gr.) graikų dramoje kurio nors pjesės personažo ar specialiai tam tikslui parinkto kalbėtojo (epilogus) vaidinimo pabaigoje kreipimasis į žiūrovus, kuriuo papildomas ką tik vaidintas veikalas, arba informuojama apie būsimus vaidinimus ir jų turinį, arba tam tikra forma dėkojama publikai ir ji prašoma išsiskirstyti. Plauto laikais (254–184 pr. Kr.) E. įsigalėjo ir romėnų dramoje. Viduramžiais bažnytinės dramos E. yra virtęs sustingusia formula; E. šiuo metu paprastai atlikdavo tas pats asmuo, kuris sakydavo prologą (žr.); dažniausiai šis vaidmuo būdavo atliekamas iškilmingai aprengto šaukūno arba aktoriaus, vaizduojančio angelą, bažnyčios tėvą, pranašą ar kurį kitą autoritetingą asmenį. Vokiečių XV a. dramoje E. sakytojas arba moralizuodavo, arba linkėdavo žiūrovams laimės, arba prašydavo iš jų pinigų bei dovanų, arba pranešdavo pjesės autoriaus vardą. E. pasidaro būtinu XVI a. dramos baigimu tuoj po 5 veiksmo. Šiuo metu E. Šv. Rašto arba istoriška medžiaga būdavo susiejama su aktualiais gyvenamojo momento klausimais, arba būdavo dėkojama miesto tarybai už vaidinimo leidimą, arba pagal humanistų tradicijas būdavo primenamas dramos pagrindinių dėsnių nekintamas šventumas. Shakespeare E. vartojo gana retai (pvz. Sapnas Vasaros Naktį, Kaip Jums Tai Patinka), dažniausiai jo atlikimą pavesdamas klounui. E. tradiciją anglų dramoje nustatė Ben Jonson, suteikęs E. trumpo kupleto formą, kurio uždavinys buvo arba išgirti parodytąją pjesę, arba atremti jai daromus priekaištus. Modernioje dramoje E. neteko savo reikšmės, ir vartojamas gana retai.

E. Zellweker Prolog u. Epilog im deutschen Drama bis 1600, 1906.

Epimedium daugiamečių augalų gentis raugerskinių (Berberidaceae) šeimos. Europoje (Alpėse) žinoma E. a l p i n u m L.

Epimenidas (gr. Epimenides VI a. pr. Kr.) pagal graikų legendas Kretos stebukladarys ir pranašas, miegojęs 57 metus. Yra išlikę jo raštų fragmentų, jų tarpe Teogonija. Goethė sukūrė pagal tą legendą „Des E. Erwachen" 1814.

H. Demoulin Épiménide de Crète 1901; *H. Diels* u. *W. Kranz* Fragmente der Vorsokratiker I 6 laida 1951.

Epimetėjas (gr. Epimetheus) graikų mitologijoje Japetos sūnus, jaunesnysis Prometėjo brolis; susituokęs su Pandora, susilaukė dukters Piros (Pyrrha), visos žmonijos motinos.

Épinal r. Prancūzijos miestas prie Moselio upės; 27.000 gyv. (1952). Audinių pramonė, šventųjų paveikslų spaustuvė, XII a. bžn., muzėjus ir boblioteka su vertingais rankraščiais.

Epinastija (gr.) augalo šakelės arba lapkočio nelygiašonis augimas, kada į viršų nukreiptasis šonas sparčiau auga, ir tuo būdu šakelė arba lapkotis nulinksta žemyn. E. paprastai yra kiekvienos augalo rūšies paveldima savybė, ji formuoja augalo išvaizdą. E. gali būti ir išorinio poveikio sukelta, pvz, šviesos poveikio, cheminio poveikio. Tada ji atitinkamai vadinama fotoepinastija, chemoepinastija.

Epinefrinas antinkstinių liaukų ekstraktas. Dabar gaminamas sintetiniu būdu. E. veikia stimuliuojančiai širdies raumenį, pakelia kraujo slėgimą ir pagreitina pulsą; sustabdo kraujavimą.

Epinikijos (gr.) sen. Graikijoje iškilmės betkurio didvyrio garbei, taip pat ir jo garbei sukurtos giesmės.

Epinis Teatras teatrinis sąjūdis, kilęs ir labiausiai pasireiškęs Vokietijoje tarp 1920–34. E.T. įkūrėjas, teoretikas, žymiausias autorius ir įkūnytojas scenoje — Bertold Brecht (žr.). Idėja: teatras veikia žiūrovų sąmonę, scenos vaizdais ir svarstymais, išryškindamas tam tikras tiesas, veiksmingai taikytinas gyvenime. Priešingai vyraujančiai aritotelinei sampratai, pagal kurią esminis teatro uždavinys yra valančiai veikti žmogaus emocijas, — E.T. vengia kreiptis į jausmus, jis nenori „hipnotizuoti" kuriamomis iliuzijomis, jis nenori taip pat apsiriboti sukeltu estetiniu ar emociniu išgyvenimu čia pat, teatre, bet didaktiškai veikia žiūrovų mintį, skatindamas savo poveikio realizavimą buityje. E.T. todėl nejieško augančios į katastrofą įtampos, bet dėsto veiksmą „horizontaliai", kaip tezes, iš eilės mintį iliustruojančių epizodų, dažnai pertraukiamų tiesioginiu aiškintojo kreipimuisi į žiūrovus. Vartojamos visos žinomos techninės ir stilistinės priemonės (Brecht stilius jungia materialistinį metodą su simboliu ir poezija). Scenos įpavidalinimas tik sugestijonuoja epochą ar vietą, sąmoningai vengdamas tikrovės ispūdžio. Naudojamas choras, monologas, filmas, muzika ir kt. Nors Brechto teatrinė kova už žmogaus gyvenimą anapus teatro ribų remiasi marksistine ideologija, tačiau E.T. metodas pritaikomas betkuriai ideologijai. Paplitęs pasaulyje, E.T. tebėra vystymosi procese, tad jo idėjų ir metodo įtaka dar neapibrėžiama.

B. Brecht Gesammelte Werke 1938; *E. Piscator* Das politische Theater 1930; *M. Gorelik* New Theatres for Old 1940; *J. Gassner* Masters of the Drama 1945. *J. Bl.*

Epiornis žr. Aepyornis.

Epipactis augalas žr. Skiautlūpis.

Epipaleolitas (gr.) terminas ankstyvajai mesolito (žr.) kultūros raidos fazei pažymėti, kada joje dar pastebima daug paleolito kultūros elementų.

Epiphyllum žr. Kaktus.

Epipifitai epifitai, augą ant augalų lapų.

Epiplazma plazmos dalis, kuri atlieka nesuvartota, endogeniškai susidarant celėje sporoms, gametoms ir kt. dauginimosi produktams. Sporoms susiformavus ir subrendus, E. degeneruoja ir žūsta.

Epiras (gr. Epeiros) kalnuota Balkanų pusiasalio sritis š. Graikijoje ir p. Albanijoje. Tarpkalnių kloniai derlingi ir tirštai gyvenami. Gyventojai graikai ir albanai. Svarbesni mst.: Arta, Janina ir Preveza. IV a. pr. Kr. priklausė karaliui Pirui (Pyrrhos), kuris buvo nugalėjęs ir Romą. 230 pr. Kr. respublika, 148 pr. Kr. užimtas romėnų. 1430–1913 turkų, 1917 italų ir nuo 1919 graikų ir albanų.

Epirogenetiniai judesiai — žemės plutos judesiai, kurių pasekmėje susidaro žemės iškilimai ir įdubimai. Jie turi reikšmės žemynų susidarymui. Daugelyje žemės vietų ištisi žemės plotai vienur lėtai kyla į viršų, kitur smunka žemyn. Ryškus lėto kilimo pavyzdys yra Skandinavija. Švedijos pakraščiuose ir Norvegijos fiorduose pastebėti seni jūrų pakraščiai, kurie, kaip kokie laiptai, šiandien terasomis iškilę daug augščiau už dabartinį vandens lygį. Didžiausias pakilimas vyksta to pusiasalio viduryje. Nustatyta, kad Skandinavija per šimtmetį pakyla 1 m. Kitur, atvirkščiai, pastebimas lėtas žemyno smukimas. Pvz. Šiaurės jūros pietų pakraštys lėtai smunka, ir Olandija priversta kovoti, kad apsaugotų savo kraštą nuo jūros. Anglijos pakraštyje sutinkami buvusiųjų miškų plotai, kurie šiandien apsemti jūrų vandens. Bosforas ir Dardanelai yra įsmukęs upės slėnys. Lygiai taip pat yra įsmukę JAV valstybių rytiniai pakraščiai. Milžiniško masto smukimo pavyzdys yra Kongo žiotyse. Ten upės slėnys nutįsta po vandeniu jūros dugne 180 km net ligi 2000 m gilumos. Sprendžiant iš koralinių pastatų panirimo daugely Didžiojo vandenyno salų, reikia manyti, kad ir ten vandenyno dugno dideli plotai lėtai smunka žemyn. Iš pasitaikančių nuosėdinių sluogsnių matome, kad šių dienų žemynų dideli plotai buvę po keletą kartų apsemti jūrų.

Episkopalinė bažnyčia žr. Anglikonų bažnyčia, Protestantų episkopalinė bažnyčia.

Episkopalizmas tam tikra kryptis katalikų bažnyčioje, kuri dar viduramžiais kėlė mintį, kad bažnytinės valdžios visuma priklausanti ne popiežiui, bet visai bažnyčiai, kuriai atstovauja vyskupai, o popiežiai palaiką tik jų tarpe vienumą ir priklausą bažnytiniam susirinkimui kaip augščiausiai bažnyčios institucijai. Tat buvo nutarę ir Konstanzos susirinkimas 1415 ir Baselio susirinkimas 1437. Vėliau E. palaikydavo ir vad. galikanizmas, febronionizmas, jozefinizmas, tautinės bažnyčios, ypač kad ir pasaulinė valdžia, palaikydama E., tuo būdu norėjo pavergti sau bažnyčią atskirų valstybių ribose, padaryti ją popiežių nepriklausomą. E. protestantizme yra XVII a. atsiradusi teorija apie pasaulinių kunigaikščių vyresniškumą bažnyčiai. E. čia nustelbė teritorinė sistema. Naujaisiais amžiais E. politikos laikėsi ir Rusija jau nuo pirmojo Lietuvos ir Lenkijos padalijimo ir buvo radusi arkivyskupo Siestšencevičiaus paramą.

F. Vigener Gallikanismus und episkopalist. Strömungen im dt. Katholizismus zwischen Tridentinum und Vatikanum 1913; *R. Sohm* Kirchenrecht I [2]1923; *L. Halban* Supremacja państwa nad kosciołem 1927.

Episkopas žr. Epidiaskopas.

Episkopatas (lot. episcopatus iš gr. episkopos ‚prižiūrėtojas') 1. augščiausias Katalikų Bažnyčios hierarchijos laipsnis, kurio nors krašto, ar kurios nors bažnytinės provincijos ar net ir viso katalikų pasaulio vyskupų visuma. Į E. įeina įvairių titulų ir teisių vyskupai: ordinarai, kurie, be vyskupystės šventimų, dar turi galią tvarkyti jiems pavestą diecezįją; titulariniai, neturį diecezijos tvarkomosios galios; metropolitai — vadovaują bažnytinei provincijai; sufraganai — tiesioginėje metropolito žinioje esą vyskupai; augziliarai ir koadjutoriai — padedą ordinarui ar jį pavaduoją ligos ar senatvės atveju.

2. E. bažnytinėje teisėje vartojamas dar ir kita prasme, — būtent, vyskupo valdoma teritorija, diecezija. Terminas šia prasme dažnai aptinkamas dekretalijose, kalbant apie diecezijų sujungimą, padalijimą ir naujų steigimą.

Wernz-Vidal Ius Canonicum II 1943. *M. Č.*

Epispora (gr.) paparčio sporų pats išorinis apvalkalėlis, kitaip dar vadinamas perispora.

Epistaksė (gr.) kraujavimas iš nosies.

Epistazė (gr.) genetikoje reiškinys, kai viena gena užmaskuoja kitos (nealelinės) genos pasireiškimą.

Epistemologija (gr.) bendresne prasme pažinimo mokslas, arba teorija, siauresne prasme — specialiai mokslinio pažinimo mokslas. Pirmasis šį terminą pavartojo J. F. Ferrier veikale Institutes of Metaphysics 1854, skirdamas dvi pagrindines filosofijos šakas — E., arba pažinimo, ir ontologiją, arba būties mokslą. E. terminas labiau prigijo anglosaksuose, kur jis vartoja-

mas ir bendrąja pažinimo teorijos prasme. Kitur jis retkarčiais vartojamas ne visai pažinimo teorijai pavadinti, o tik tai jos daliai, kuri svarsto mokslinio pažinimo pagrindus. Pas mus E. terminas nebuvo prigijęs; buvo vartojamas arba gnoseologijos (žr.) vardas, arba tiesiai kalbama apie pažinimo mokslą ar pažinimo teoriją. *J. G.*

Epistola (lot. epistola, epistula iš gr. epistolē ‚laiškas, žinia') 1. laiškas, paprastai ilgas, formalus, pamokomas; 2. (N. Testamente) kiekvienas apaštalų tikintiesiems siųstas laiškas (pvz. šv. Povilo laiškai romiečiams, korintiečiams, efesiečiams ir kt.); 3. kat. bažnyčios liturgijoj Šv. Rašto ištrauka, skaitoma pirmojoj mišių daly po oracijų.

Epistolae obscurorum virorum (lot. ‚tamsiųjų žmonių laiškai') satyriniai laiškų formos rašiniai, nukreipti prieš Kölno ir kitų vietų scholastus ir vienuolius. Jų autoriai — vokiečiai humanistai, kurie kiek anksčiau, gindami Reuchliną jo kivirčuose su perkrikštu žydu Pfeferkornu dėl hebraiškų knygų, buvo parašę Epistolae clarorum virorum. Beveik visų pirmosios dalies laiškų autorius buvo Grotus Rubianus, kurį laiką Erfurto univ. rektorius, o antrosios dalies — Ulrichas Huttenas ir kt. Šie laiškai (apie 70), parašyti reformacijos išvakarėse, daug padėjo religiniam sąjūdžiui kilti. *J. J.*

Epistolarinė literatūra 1. laiškų forma rašytoji literatūros rūšis. Ją jau randame romėnų poezijoje, ypač didaktinėje, plg. Horacijaus Epistola ad Pisones, kur eiliuotinio laiško forma dėstomos pažiūros į poeziją ir jos taisykles. Tokių laiškų turime ir pseudoklasinėje XIX a. pradžios lietuvių poezijoje, pvz. D. Poškos Grometa pas Tadeušo Čackio, S. Valiūno Rašantem Lietuvišką žodinį (t. y. D. Poškai), Grometa Šimkevičios prie Dionizo Paškevičios ir t.t. Laiškų forma rašomi ir stambūs veikalai, pvz. XVIII a. buvo labai pamėgtas epistolarinis romanas: S. Richardsono apysakos, J. J. Rousseau La Nuovelle Héloise, J. W. Goethės Die Leiden des jungen Werthers ir kt.

2. žinomų asmenų laiškų rinkiniai, kurie yra svarbūs ne tik jų pačių, bet paprastai ir visos epochos charakteristikai. Nemaža senesniųjų lietuvių veikėjų ir rašytojų laiškų yra spausdinta Tautoje ir Žodyje, Mūsų Senovėje ir kt. *V. Mc.*

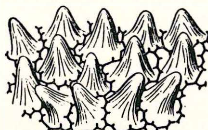
Epistrofa (gr. epistrophē ‚apsisukimas') 1. retorikoje figūra, kurios keli iš eilės einą sakiniai ar atskiros kalbos dalys baigiasi tuo pačiu žodžiu ar tvirtinimu; 2. botanikoje chloroplastų (žr.) tvarkymasis lapo celėse šviesos įtakoje.

Epitafija (gr.) 1. įrašas kapo paminkle. E. žinoma jau senovės Egipte, kur įrašai sarkofaguose buvo labai paplitę. Tačiau vien graikų E. turėjo literatūrinės vertės ir ji siekia net VII a. pr. Kr. Romėnai ant savo urnų dėjo įrašus: D. M. arba D. M. S. (stp. d i i s m a n i b u s arba d i i s m a n i b u s s a c r u m ‚dieviškiems šešėliams' arba ‚šventiems dieviškiems šešėliams'). Po to sekė mirusio vardas, amžius ir eitosios pareigos, taip pat ir urną padirbdinusio vardas ir giminystės arba savybės laipsnis. Lietuvių antkapinės E. nesudėtingos; tačiau jos turi savo nusistovėjusį šabloną: A. A. (amžiną atilsį), čia ilsisi ir t.t.

2. Sen. Graikijoje kalba, sakoma prie kapo, ypač pagerbiant žuvusius. *J. A.*

3. Paminklinė lenta mirusiojo atminimui su įrašu, ypač bažnyčiose iš lauko ir viduje ant piliorų bei sienų; E. skirtina nuo antkapio, nes po ja nėra mirusiojo kapo. E. atsirado XIV a. pabaigoje, iš pradžių antkapio formos, vėliau su E. būdinga scena: mirusysis klūpo su savo šeima po Nukryžiuotojo kojų. XVI a. E. vis labiau puošiamos, barokas išvystė pakabinamą paveikslo formos E. Lietuvoje E. yra pvz. grafo E. Tiškevičiaus Vytautui Didžiajam Vilniaus katedroje 1853 pastatytoji paminklinė lenta. *P. Rkl.*

Epitelis (gr.) 1. a n a t o m i j o j e audinys, dengiąs kūno raumenų ir ertmių paviršių; 2. b o t a n i k o j e: a. vienaeilis sultingų, plazmos gausingų celių sluogsnis, apsupąs gemalinį maišelį, kurio pareiga teikti maistą jaunam gemalui ir endospermai; b. vienaeilis glaudžiai susijusių liaukinių celių sluogsnis; c. vainiklapių epidermė, kurios kiekviena celė turi kuodo pavidalo išgaubimą.

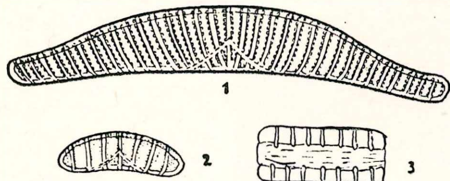

Našlaitės vainiklapio epitelis

Epitetas (gr. epitheton) gramatiniu atžvilgiu yra pažyminys (atributas). Betgi ne kiekvienas pažyminys yra E., bet tik pažyminys, pavartotas tam tikrais stilistiniais sumetimais, kuris sustiprina pažymimojo objekto ryškumą, pabrėždamas vieną jo žymių, būtent tą, kurią norima labiau iškelti. E. gali eiti paprasti būdvardžiai (r i s t a s žirgas, ž a l i a rūtelė, g a i l i o s ašarėlės), įvardžiuotiniai būdvardžiai b a l t a s i s dobilėlis, r a i b o j i gegelė), mažybiniai ir maloniai daiktavaržiai (mergelė l e l i j ė l ė, saulė m o č i u t ė kraitelį krovė, beržėlis s v y r u o n ė l i s), dvišakniai daiktavardžiai (a u k s a k a s ė merguželė, tuopa g l a u s t a š a k ė), daiktavardžių kilmininkas (v a r g o bernelis, t y m o balnelis, a u k s o obuolėliai), pažyminio daiktavardis (žalios rūtos g a r b u o n ė l ė s), dalyvis (tamson į s i g ū ž u s i šneka Neris), prieveiksmis (veidas buvo l i n k s m a i raudonas, p a k n o p s t o m i s

lėkė). E. pagal savo prigimtį gali būti E. constans (tiesiog pažymįs kurias daikto ypatybes) ir E. ornans (pagražinąs, puošiąs pažymimąjį daiktą). Dabartinėje poezijoje daugiausia vartojamas E. ornans.

Epithemia titnaginių dumblių gentis vidurinėje Europoje apie 10 skirčių. Celės išlenktos šaunamojo lanko pavidalu, ventralinė pusė įlenkta arba beveik tiesi, išilginė

1. Epithemia granulata; 2. E. zebra iš šono; 3. E. zebra iš viršaus (iš Sartų)

siūlė ekscentrinė, priartėjusi prie ventralinės pusės; kiautas skersai briaunuotas. Lietuvoje Sarto ež. raštos E. granulata Kütz. ant siūlinių dumblių ir E. zebra Ehrenb.

Epitomė (gr.) trumpas svarbesnių knygos, pranešimo ir kt. dalykų atpasakojimas, santrauka. Epitome Gai Romos teisininko Gajaus veikalo Institutiones santrauka, kuria plačiai naudojosi romėnų teisės praktikai. Epitome historiae sacrae ištraukos iš šv. istorijos; tuo vardu 1838 S. Daukantas išleido su lietuviškomis antraštėmis ir žodynėliu vertimą iš C. F. Lhomondo, kurį pirmą kartą išvertė lietuviškai S. Stanevičius 1823, bet pavadinimu Historyja Szwenta.

Epitome gestorum Prussie nežinomo vardo Sembos kanauninko (Canonicus Sambiensis) XIV a. pirmoje pusėje parašytas metraštėlis ligi 1336. Duodamas Prūsų ir Livonijos istorijos svarbiausias datas, E.G. P. yra suminėjęs daug atskirų faktų iš Lietuvos istorijos. Su jų pagalba galima patikrinti Dusburgo kronikos žinias. Yra pas jį ir naujų dalykų, pvz. minimas Pilėnų (Pillenen) sunaikinimas 1336, kurio, be Vygando kronikos, niekas daugiau nebemini. Pirmą kartą E.G.P. buvo išsp. Neue preussische Provinzialblätter II 1853. Geriausias leidimas Scr. rer. Pruss. I 271–290 ir Mon. Germ. Hist. Script. XIX 690–708.

O. Lorenz Deutschlands Geschichtsquellen II [2]1876 198 psl.; *Chr. Krollmann* Wer war der Verfasser E.G.Pr.? (Mitt. des Vereins f. d. Geschichte von Ost- u. Westpreussen [2]1928 51–53 psl.). *Z. I.*

Epitrofija (gr.) medžių šakos viršutinės pusės gausesnis maitinimasis, kurio išdavoje susidaro storesnės metinės rievės. E. būna daugumo lapuočių medžių. Spygliuočių šakose priešingai daugiau storėja apatinė pusė — jų šakos hipotrofinės.

Epizodas (gr. epeisodion ‚įtarpas') 1. atskiras įvykis istorijoje ar žmogaus gyvenime; 2. atsitiktinis įvykis ar aplinkybė; 3. sen. graikų tragedijoje dialoginis įtarpas tarp choro giesmių. Paskiau E. vadinami kurio nors literatūros veikalo įtarpai, esmingai nesusiję su pagrindiniu veikalo veiksmu ir skirti kuriam nors šalutiniam veiksmui pavaizduoti.

Epizodinis įterptinis; šalutinis. E. kursas — skaitomas ar mokomas dalykas, kuris sudaro savarankišką atitinkamo dalyko visumos dalį. Tai daugiausia taikoma istorijos, literatūros ar šiaip kultūros atskiriems tarpsniams.

Epizoinis, priešingai endozoiniam, augalų vaisių bei sėklų plitimas per gyvulius, kada jie prikibę prie kūno paviršiaus esti išnešiojami. E. keliu plintą vaisiai ir sėklos turi atitinkamų kabliukų (kabių).

Epizootija (gr.) priešingai enzootijai, plačiai paplitusi gyvulių epidemija, apimanti kartais keletą valstybių, pvz. gyvulių maras, snukio-nagų liga. E. sustabdyti dažnai tenka imtis griežtų priemonių: sunaikinti susirgusius gyvulius, suvaržyti gyvulių prekybą, uždrausti gyvulių ir odų įvežimą arba įvesti griežtą jų kontrolę, įvežant iš kraštų, kuriuose yra paplitusi E. Tautų Sąjungai pageidaujant, Paryžiuje 1927 įst. Tarptautinis E. Biuras, prie kurio prisklausė 44 valstybės ir kolonijos. Lietuva prisidėjo 1932.

E pluribus unum (lot.) iš daugelio vienas; motto didžiajame JAV antspaude ir kaikuriose monetose (motto parinko 1776 B. Franklinas, J. Adams ir T. Jefferson).

Epocha (gr.) laikmetis. 1. Astronomijoje tam tikras momentas, nuo kurio prasideda laiko skaičiavimas. Pvz. planetų judesio skaičiavime E. yra planetos perėjimo per perihelį momentas; žvaigždžių katalogų sustatyme momentas, kurio dangaus pusiaujo ir pavasario taško padėtis paimta koordinatų pagrindu.

2. Chronologijoje eros pradžia.

3. Geologijoje geologinio periodo ar sistemos dalis.

4. Istorijoje laikotarpis, žymis kurį nors charakteringą reiškinį, žymų įvykį ar asmenį.

Epodas (gr.) antikinėje literatūroje: 1. dvi vienodas strofas sekanti skirtinga strofa; 2. dviejų nevienodo ilgio eilučių, ypač tripėdžio ir dvipėdžio jambo, derinys (Archilochas, Horacijus).

Epoletai (prc. épaulette) antpečiai, kilę iš riterių metalinių šarvų antpečių. XVIII a. pabaigoje E. pradėta puošti kariniai mundurai. XIX a. jie liko daugiausia tik paradinei ir išeiginei uniformai. Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje E. atitiko pintieji auksinės spalvos antpečiai, vartoti tik išeiginei iškilmių uniformai.

Epopėja (gr. epopoiia) 1. literatūroje didelis eiliuotas epinis kūrinys, vaiz-

duojąs plataus laikotarpio kurios tautos gyvenimą, žymius istorijos įvykius. E. pavyzdžiu laikomos graikų Iliada ir Odisėja. Pagal jas nusistojo ir tradicinis supratimas, kad E. vaizduoja dievų ar herojų gyvenimą. E. vadinama taip pat pasakojamoji poema arba tiesiog herojinis epas, liaudies sukurtas ar bent iš liaudies atskirų giesmių į vieną kūrinį nežinomų autorių sudėtas. Neteiesiogine prasme E. pavadinamas ir naujų lakių romanas, kuris vaizduoja plataus masto tautos gyvenimą, pvz. Tolstojaus „Kaoras ir taika", Balzac „Žmogiškoji komedija".

2. Eilė žymių įvykių, sudarančių vieną visumą. *J. Brz.*

Eppur si muove (it. ‚o vis dėlto ji (žemė) sukasi') posakis priskiriamas Galileo Galilei, kurį jis esąs pasakęs po to, kai 1633 buvo priverstas pripažinti Koperniko sistemos klaidingumą. Posakis pirmą kartą aptinkamas 1774 Fr. N. Steinacher „Lehrbuch der philosophischen Geschichte".

Epsilon (gr. e psilon ‚plikoji' e) penktoji graikų abėcėlės raidė, žyminti trumpą, daugelių atvejų uždarą e.

Epsomitas mineralas, magnio sulfatas, karčioji druska ($Mg SO_4 7H_2 O$), kitaip raicharditas. Susiformuoja kaip jūrų, sūriųjų ežerų ir mineralinių vandenų nuosėdos. Naudojama cheminėje pramonėje ir medicinoje kaip švelnus vidurius laisvinąs vaistas. Kasyklos prie Stassfurto (Vokietijoj), Indianoje, Tennessee, Prancūzijoje, Ispanijoje, Čilėje. Gaunamas ir iš jūros vandens.

Epstein Jacob (g. 1880 New York City) žydų kilmės skulptorius Londone, Rodino mokinys. Monumentalios šiurkščių paviršių bronzos, naujesnių darbų griežtos formos, inspiruotas negrų skulptūros, kurias E. renka.

R. Black The Art of Jacob E. 1942.

Epšteinas 1) J a h u d a (g. 1870 — ?) Lietuvos žydų tapytojas. Apie 1890 baigęs Vilniaus paišybos mokyklą, toliau studijavo Vienos meno akad. ir 1½ metų dirbo Romoje. Be paveikslų Biblijos temomis (Saulius ir Dovydas, Jobas, Makabėjai) ir portretų, ypač pasižymėjo vaizduodamas Lietuvos žydų tipus.

Fr. Servaes Jüdische Künstler 1903.

2) L a z a r i s (1866 III 15 Lydoje — 1944 Vilniuje) gydytojas, visuomenės veikėjas. Gimnaziją baigė Jekaterinoslave, iki 1914 studijavo mediciną Bonno ir Strassburgo univ., 1917 įsigijo gydytojo diplomą Tartu univ., 1921 Lietuvos atstovybės Maskvoje gydytojas, 1921–1923 Lietuvoje sveikatos dep. vyr. gyd. ypatingiems reikalams ir l. e. p. sanitarijos skyriaus viršininko. Nuo 1925 Kauno mst. savivaldybės mokyklų gydytojas, 1925 pradžioj įst. pirmą Lietuvoje mokyklų medicinos centrą, aktyvus Ligonių Kasų organizatorius. 1925–27 Kauno mst. tarybos narys, 1926–27 seimo atstovas soc. dem. frakcijoje. Išsp.: Veneros ligos ir kova su jomis 1923; Privalomas socialinis darbininkų draudimas 1927; Nelaimingų atsitikimų draudimas 1929; Mokyklų higiena 1935.

L. Epšteinas

Epušė žr. Drebulė.

Epušis ež. Raseinių aps. Tytuvėnų vls., 2 km į š. nuo Tytuvėnų mstl., 30,2 ha ploto, 116,2 m nuo j. l.; iš ež. teka upelis į Gryžuvą (Dubysos); vak. krantu eina Tauragės-Šiaulių glžk. linija.

KLAIDŲ TAISYMAS

IV TOMO

Psl.	skiltis	eilutė	išspausdinta:	turi būti:
127	II	28 iš a.	žr. Kipariniai	žr. Kiparisiniai
336	I	2 iš v.	1916 VIII 16	1916 VIII 6
377	I	31 iš v.	Su tėvais atvyko į JAV	Su tėvais kūdikystėje persikėlė į Kriaunėnų k., Obelių vls., iš kur atvyko į JAV
488	II	6 iš a.	vaismedžių	vaislapių
494	I	18 iš v.	topografiniai	tipografiniai
542	I	30 iš v.	pakelki karą	pakelki garą

V TOMO

Psl.	skiltis	eilutė	išspausdinta:	turi būti:
58	I	11 iš a.	**Diplomatijos** šefas	**Diplomatijos šefas**
144	II	paveikslo autoriaus pavardė turi būti M. Chagall		
146	I	27–28 iš v.	nekeldama socialinių	nekeldama kokių gilesnių socialinių
155	I	21 iš v.	ar mašinėle	, mašinėle ar rotatoriumi
331	II	6 iš a.	eilutę išmesti, o po 5 iš a. įdėti:	bėralinių miltų. Toks E. buvo skiriamas
429	I	6 iš a.	opoteozę	apoteozė
509	II	17–18 iš v.	kad protas užmirštąs	užmirštantį

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJA
366 WEST BROADWAY
SO. BOSTON 27, MASS.

1955 m. balandžio mėn. 15 d.

DIDŽIAI GERB. LE PRENUMERATORIAMS!

Lietuvių Enciklopedijos Redakcija stengiasi išplėsti lituanistinių dalykų aprašymą ir žiūri, kad ne tik jie vyrautų mūsiškėje enciklopedijoje, bet kad ir visa, kas rašoma apie Lietuvos vietoves ar lietuvius, būtų pateikta išsamiai ir tiksliai. Tačiau, būdami atskirti nuo Tėvynės ir negalėdami prieiti prie pačių aprašomųjų dalykų ar vietoje surinkti apie juos medžiagos, esame verčiami pasikliauti kitais gyvais medžiagos telkimo šaltiniais, atseit, laisvajame pasaulyje esančiais lietuviais, galinčiais suteikti patikimų žinių apie jų pačių pažįstamas Lietuvos vietas.

Dėl to šiuo raštu ir kreipiamės į Tamstą, kaip į Liet. Enciklopedijos ėmėją, kuriam pačiam, be abejo, rūpi jos turinio kokybė, kviesdami bendradarbiauti, suteikiant aprašomosios medžiagos ar fotografijų apie Jums gerai pažįstamą Lietuvos vietovę. Medžiaga ypač skubiai reikalinga apie tas vietoves (miestelius, bažnytkaimius, kuo nors žymius kaimus, piliakalnius, paminklus, dvarus ir kt.), kurių vardai prasideda raidėmis **G, I, Į, Y, J** ir **K**, nes tų raidžių straipsniai jau ruošiami spausdinti. Ypač skubiai reikia duomenų **G** raidės (pvz. Gargždai, Garliava, Gaurė, Girkalnis, Grinkiškis, Gudžiūnai ir kt.) vietovėms. Labiausiai pasigendame duomenų apie Lietuvos apskrities miestų ir miestelių gyvenimą Nepriklausomosios Lietuvos metu. Jeigu patys negalite suteikti aprašymo apie Jums rūpimą vietovę, tai gal galite nurodyti asmenį, kuris, Jūsų manymu, yra kompetentingas tai padaryti. Mūsų manymu geriausia galėtų čia pagelbėti buvę ilgamečiai savivaldybių ir policijos tarnautojai bei mokytojai, kurie gerai pažino vieną kitą vietovę ar valsčių, nes ten yra ilgesnį laiką gyvenę.

Atsiminkime, kad Liet. Enciklopedija yra visų mūsų reikalas. Dėl to jauskime garbės pareiga jai į talką ateiti.

Kad būtų lengviau orientuotis kokios medžiagos prašome, jai sugrupuoti pateikiame anketinį planelį. Tačiau tai nereiškia, kad tokia schema gali tikti kiekvienai vietovei aprašyti.

Tikėdamiesi Tamstą sulaukti bendradarbiu, iš anksto reiškiame nuoširdžią padėką.

Lietuvių Enciklopedijos Redakcija

VIETOVĖS APRAŠYMO SCHEMA

1. Vietovės pavadinimas (vardininko linksnis);
2. Vietovės tipas: miestas, miestelis, bažnytkaimis, dvaras, kaimas, geležinkelio stotis ar kt.;
3. Vietovės lokalizacija: apskritis, valsčius, prie kurio didesnio miesto, upės ar ežero;
4. Valsčiaus aprašyme duoti: dirbamos žemės plotą ir rūšis, dirvožemių apibūdinimą, žemės paviršiaus charakteristiką, gyventojų ir ūkių skaičių, valsčiaus ribose veikusias mokyklas, pramonės įmones, kultūrines ir ūkines organizacijas (jų įkūrimo datos);
5 Aprašyti reikšmingesnius vietovėje buvusius įvykius: kautynes, okupacijas, sukilimus, parodas, kultūrines ir religines šventes;
6. Aprašyti vietovės fizinį stovį: kiek ir kokių gyv. namų, amatų, prekybos ir pramonės įmones;
7. Gyventojų skaičius ir jų tautinis pasiskirstymas (prieš antrąjį pasaulinį karą);
8. Kultūrinės, švietimo ir sanitarinės įstaigos;
9. Bažnyčios ir religinis gyvenimas;
10. Kurie žymūs žmonės ten gimę, ilgai gyvenę ar ten mirę.